Vragen en antwoorden bijeenkomst 28 januari

- **Wanneer behalen we een gunstige staat van instandhouding?**
  (= juridische term) Niveau waarop soorten en habitattypen kunnen floreren.
  Het uiteindelijke doel is 100% van het landelijke doelbereik van de Vogel- en Habitatrichtlijn in Nederland in het jaar 2050. Deze doelstelling behalen we niet alleen via de aangewezen Natura 2000-gebieden, maar via alle natuur die we in Nederland hebben, zoals het NatuurNetwerk Nederland en de Nationale Parken.

- **Is de stikstofdepositie in Nederland hoger dan in andere landen?**
  Gemiddeld is de stikstofdepositie in Nederland iets hoger dan in andere Europese landen. In Nederland is de afstand tussen de bron en Natura 2000-gebieden vaak klein waardoor de depositie van stikstof in natuurgebieden relatief hoog is.

- **Is de Kritische Depositie Waarde (KDW) niet gewoon onhaalbaar?**
  Het is niet haalbaar om op korte termijn tot de gewenste KDW te komen. Dat neemt niet weg dat we ons met elkaar moeten inzetten om de depositie te verminderen.
  We zullen met elkaar, het kabinet voorop, een realistisch streven/doel met elkaar moeten afspreken. Het kabinet stelt een streefwaarde vast om te komen tot reductie van stikstofemissie en -depositie in 2030. Het streefdoel wordt in 2020 bepaald, in overleg met provincies en sectoren en wordt gevalideerd door het PBL en het RIVM.

- **Gaat het kabinet/provincie natuurgebieden schrappen?**
  Het kabinet wil nader bezien of alle gebieden die eerder als Natura 2000-gebied zijn aangewezen, deze status moeten behouden. Dit heeft de minister aangegeven in haar brief van medio december.
  Het kabinet onderzoekt daarvoor bijvoorbeeld of de gebieden robuust genoeg zijn en of de doelen voor de gebieden, ondanks alle herstelmaatregelen, wel haalbaar zijn. Ook zal worden bezien of het samenvoegen of herindelen van gebieden van nut kan zijn. Op de uitkomsten van deze analyse kan het kabinet niet vooruitlopen.

- **Hoe kan het dat allerlei projecten doorgaan, maar die van mij niet?**
  Uitgangspunt is dat voor alle projecten die een depositie groter dan 0,00 mol/ha/jr veroorzaken op Natura 2000 een vergunningplicht geldt in het kader van de Wet natuurbescherming. Of dit een provinciaal project is of een bedrijf dat wil uitbreiden, maakt daarin niet uit. Het uitgangspunt is voor het bedrijf en de provincie hetzelfde. Deze projecten worden getoetst aan de beleidsregels in- en extern salderen. Er zijn daarentegen ook nationale regelingen die doormiddel van landelijke bronmaatregelen specifieke projecten mogelijk maakt. Dan moet vooral aan grootschalige woningbouw gedacht worden, plus een aantal nationale projecten.

- **Waarom worden de woningbouw en infraprojecten voorgetrokken. Vergeet het Kabinet de rest?**
  Het kabinet geeft voorrang aan projecten van groot algemeen belang. Het kabinet vindt de woningvraagstuk urgent – er zijn dringend nieuwe huizen nodig – en de zorg om banenverlies in de bouw is acuut.
  Het kabinet wil ook snel doorpakken voor andere sectoren, en werkt daarom aan de realisatie van een drempelwaarde voor alle andere activiteiten of projecten die een beperkte depositie veroorzaken. Na de voorlichting van de Raad van State in december vindt besluitvorming hierover zo spoedig mogelijk plaats.

provincie Drenthe

Bijpraatmoment Stikstof

28 januari 2020

provincie Drenthe

Programma

- Opening - Jetta Klijnsma
- Ontwikkelingen - Henk Jumelet
- Proces - [redacted]
- Delen gezamenlijke beelden in groepen
- Korte terugkoppeling
- Vooruitblik op vervolg

provincie Drenthe

Opening

Commissaris van de Koning, Jetta Klijnsma

provincie Drenthe

Ontwikkelingen aanpak Stikstof

Gedeputeerde Henk Jumelet

provincie Drenthe

Proces Drentse aanpak Stikstof

Drentse aanpak Stikstof

provincie Drenthe

Inhoud presentatie

- Natura 2000 in Drenthe
- Teveel stikstof
- Bronnen
- Opgave reductie stikstofdeken
- Uitgangspunten gebiedsgerichte aanpak
- Beoogde effecten gebiedsgerichte aanpak
- Organisatie gebiedsgerichte aanpak
- Programma Natuurlijk Platteland
- Programma Toekomstgerichte landbouw
- Mogelijke gebiedsgerichte maatregelen
- Landelijke ontwikkelingen
- Bestuursakkoord Rijk-IPO
- Drentse aanpak stikstof

provincie Drenthe

Natura 2000 in Drenthe

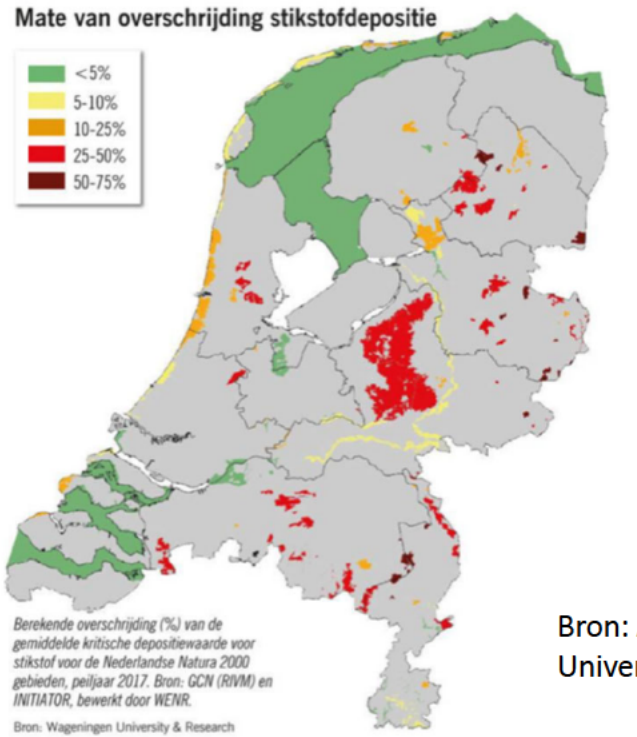

Bron: Alterra, Wageningen University & Research

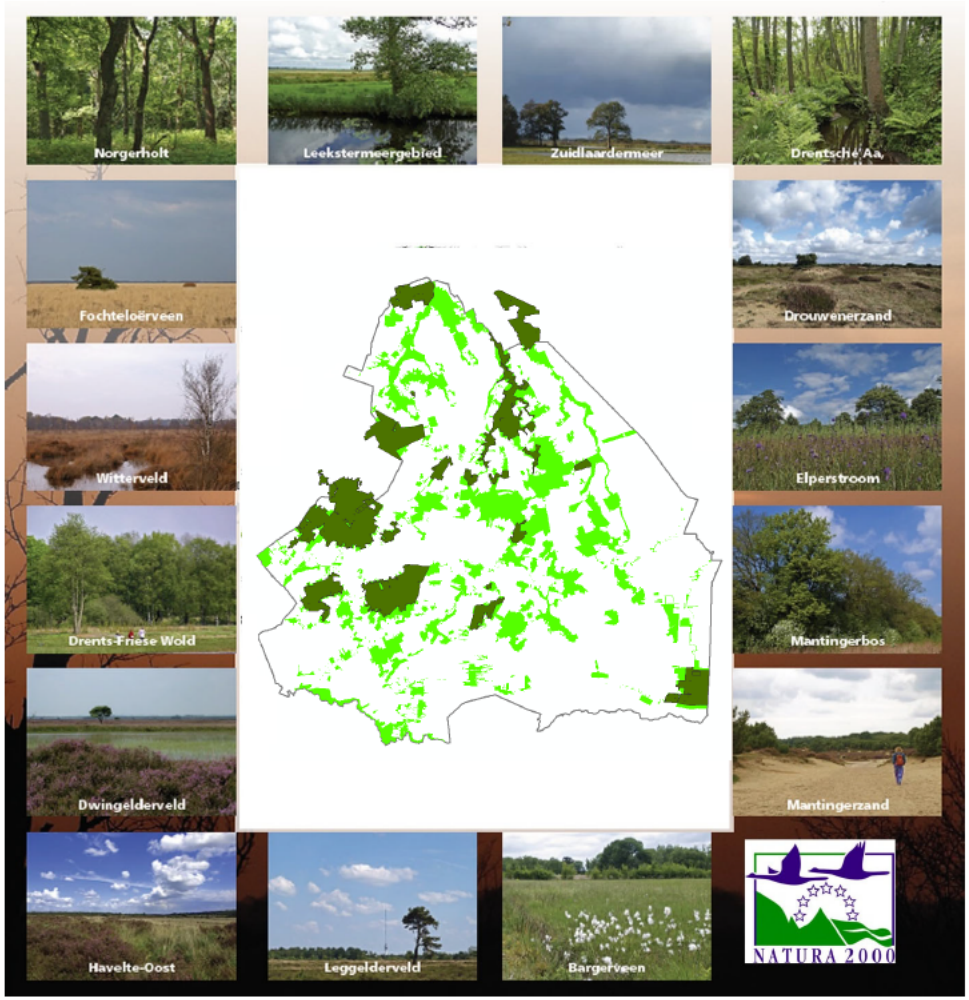

provincie Drenthe

Teveel stikstof

- Op kenmerkende Drentse habitattypen
- Gemiddeld overschot van 600 mol/ha/jr per gebied
- 12 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden in Drenthe

KDW 700
Heischraal grasland in het Holtingerveld

KDW 1000
Heide in het Dwingelderveld

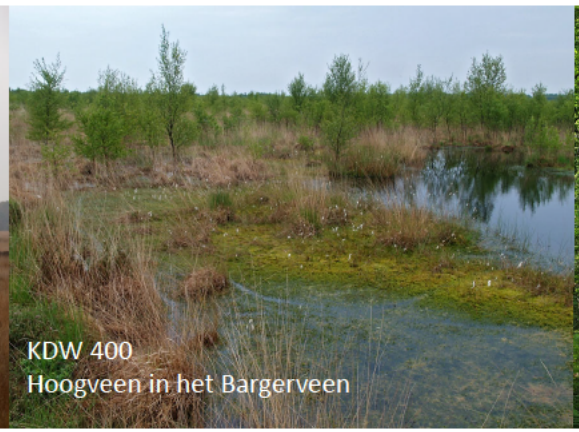
KDW 400
Hoogveen in het Bargerveen

KDW 1000
Oude bossen in het Norgerholt

provincie Drenthe

Bronnen

- Agrarische sector
- Industrie
- Bouwsector
- Mobiliteit en wegen
- Beheer en onderhoud Natura 2000
- Aanleg en inrichting Natuurnetwerk Nederland
- …

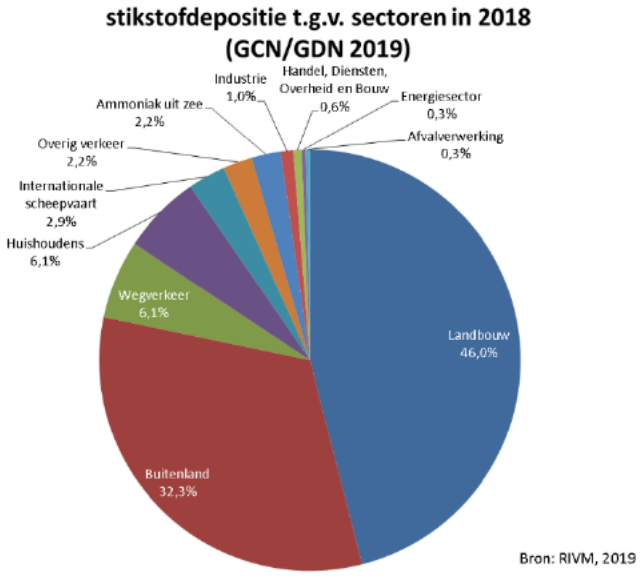

Bron: RIVM, 2019

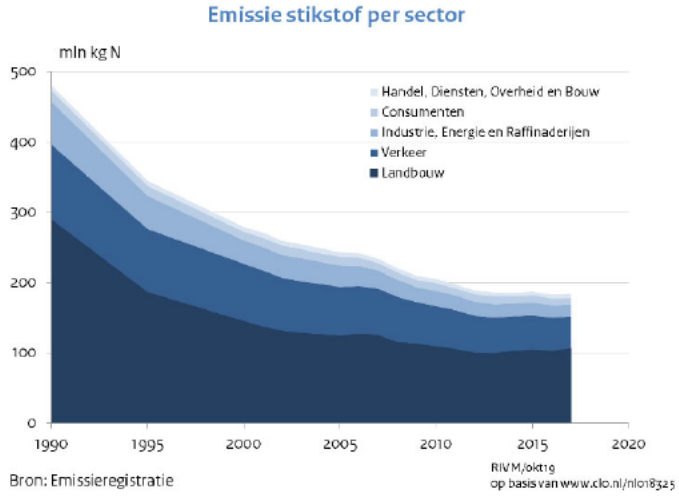

Bron: Emissieregistratie

provincie Drenthe

Opgave reductie stikstofdeken

- Landelijke opgave: verlagen stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden
- Ca 35% depositie uit Drenthe, 65% van overige bronnen in Nederland
- Drentse opgave groter door lage kritische depositiewaarde van veel Drentse Natura 2000
- Samenwerking en generieke maatregelen voor Drenthe van groot belang

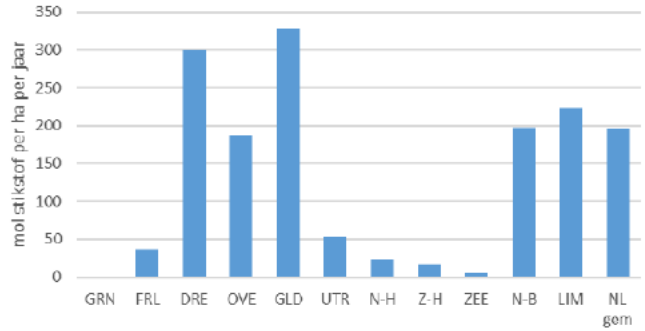

Figuur 10: De gemiddelde reductieopgave per provincie voor stikstofdepositie als gevolg van de landbouw, in geval alle sectoren evenredig (naar rato van de huidige bijdrage aan de stikstofdepositie) bijdragen aan het reduceren van de stikstofdepositie op de natuur tot de kritische depositiewaarde.

Bron: Alterra, Wageningen University & Research

provincie Drenthe

Uitgangspunten gebiedsgerichte aanpak

- Onderdeel van samenhangend pakket met generieke maatregelen en beleidsregels.
- Integraal en breed gedragen
- Effectief en realistisch

provincie Drenthe

Beoogde effecten gebiedsgerichte aanpak

- Verminderen stikstofdepositie en natuur robuuster maken ten behoeve van een gunstige staat van instandhouding Natura 2000-gebieden
- Economische ontwikkelruimte en perspectief voor de landbouw en andere sectoren

provincie Drenthe

Organisatie gebiedsgerichte aanpak

- Pragmatisch en passend bij Drenthe
- Aansluiten bij uitvoering Programma Natuurlijk Platteland
- 8 deelprogramma's met gebiedstafels/bestuurscommissies
- Aanpak stikstof als aanvullende opdracht in het gebied
- Andere partners en sectoren betrekken

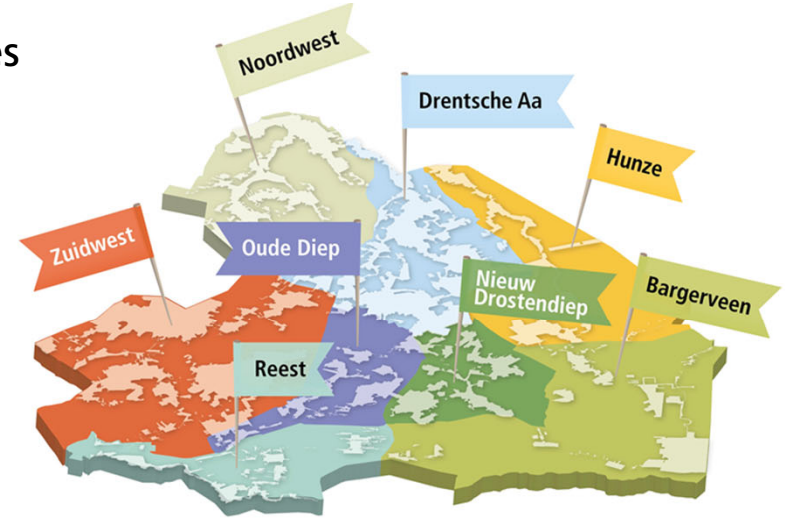

provincie Drenthe

Programma Natuurlijk Platteland!

Robuuste natuur in balans met economie en landbouw:

- Natuurinrichting en versterking
- Biodiversiteit
- Leefbaarheid en vrije tijd
- Klimaatbestendigheid
- Agrarisch natuurbeheer

Aanvullende opdracht:

- Verminderen stikstofdepositie
- Versnellen natuurherstelmaatregelen, extra inzet op robuuste natuur

provincie Drenthe

Programma Toekomstgerichte landbouw

- Innoveren, moderniseren en verduurzamen tuinbouw, veehouderij, akkerbouw en agribusiness.
- Balans tussen geld verdienen (profit), gezonde leefomgeving (planet) en goede relatie met ondernemers en inwoners van Drenthe (people)
- O.a. sluiten van kringlopen op bedrijfs- en regionaal niveau en ontwikkelen van meer toegevoegde waarde in de keten
- Geen nieuw beleid, maar realisatie in het veld, op het erf en in het bedrijf

duurzame melkveehouderij

provincie Drenthe

Mogelijke gebiedsgerichte maatregelen *

- Uitbreiden toepassing emissiearme (stal)systemen
- Stimuleren kringlooplandbouw
- Extensiveren landbouw (binnen een zone rondom Natura 2000)
- Saneren of verplaatsen bedrijven nabij Natura 2000-gebieden
- Maximale snelheid verlagen dichtbij Natura 2000-gebieden
- Stimuleren (technische) innovaties
- Stimuleren van emissiereductie door beloningsregeling
- (Niet) aanwezige vergunningen op orde brengen

** willekeurig, bijvoorbeeld benoemd in de media*

provincie Drenthe

Landelijke ontwikkelingen

1. Generieke maatregelen door het Rijk
2. Gebiedsgerichte aanpak - fase 1
   - Bestuurlijke afspraken Rijk - IPO
   - Uitwerking per provincie

Fase 1	> april 2020	Bestuurlijke afspraken met Rijk
Fase 2	2020-2021	Planvoorbereiding en uitvoering quick wins
Fase 3	2022-2030	Lange termijn uitvoering

provincie Drenthe

Bestuursakkoord Rijk-IPO

Uitgangspunt

- Alle provincies hanteren dezelfde gereedschapskist (monitoring, rekentools, instrumenten en landelijk dezelfde verantwoordingssystematiek)
- Uitvoering van de gebiedsgerichte aanpak is aan de provincies

Bestuursakkoord

- Gezamenlijk beeld van de opgave
- Beschikbaarheid van kennis en data
- Benodigde instrumenten (wet- en regelgeving)
- Benodigde middelen
- Afspraken over samenwerking

provincie Drenthe

Drentse aanpak Stikstof

Werken aan een integrale en breed gedragen gebiedsaanpak die op effectieve en realistische wijze kan worden uitgevoerd.

Fase 1	Randvoorwaarden en uitgangspunten Gebiedsgerichte aanpak	(Q1 – Q2 2020)
Fase 2	Opstellen Gebiedsgerichte aanpak *Maatregelen en aanpak per gebied (8)*	(Q2 - Q4 2020)
Fase 3	Uitvoeren Gebiedsgerichte aanpak	(start vanaf Q4)

provincie Drenthe

Delen gezamenlijke beelden in groepen

28 januari 2020

provincie Drenthe

Korte terugkoppeling en vervolg

Jetta Klijnsma en Henk Jumelet

Korte samenvatting sectorgesprekken stikstof
14 & 15 april 2020

VNO-NCW / MKB Noord (Dirk Koppert / Jurgen Elshof) / Bouwend NL (Sander Wubbolts)
De vertegenwoordigers van de ondernemersorganisaties constateren dat ze tevreden zijn met de ruimte die vrijkomt in Drenthe door de landelijke snelheidsverlaging (130 naar 100km). Niet in elke provincie levert dit ruimte op, wel in Drenthe. Dit biedt mogelijkheden voor de bouw (o.a bouw van huizen). Wel leven er vragen als *'hoe ga je om met het verdelen van de ruimte?'* & '*hoe haalbaar zijn de tot nu toe gepresenteerde oplossingen?*'. Daarbij is nadrukkelijk aangegeven dat een situatie waarbij externe partijen ongecontroleerd stikstofruimte ruimte 'kopen' in Drenthe, conform het voorbeeld van de provincie Noord-Brabant, onwenselijk zou zijn

De deelnemers zien mogelijkheden voor een drempelwaarde en kunnen dit ook onderbouwen met een notitie vanuit Bouwend Nederland. Deze notitie wordt ons aangeboden en wij hebben toegezegd hierop te reageren. Tijdens het overleg is ook stil gestaan bij de referentiedatum, de deelnemers willen graag een nieuwe referentiedatum en een helder perspectief voor ondernemers. Daarnaast hebben zij behoefte aan een casuïstiek overleg. Vooral kleine gemeenten worstelen soms met het afhandelen van een vergunningsaanvraag (hun constatering) en willen graag kunnen opschalen naar de provincie voor raad en daad. Wij hebben aangeboden altijd open te staan voor advies bij casuïstiek en aangeboden het initiatief te nemen om deze economische casuïstiektafel te gaan organiseren Geconcludeerd is daarnaast ook dat het prettig is regelmatig op deze manier bestuurlijk bij te praten.

Landbouw Collectief Drenthe (*)*
Bij de LC leven grote zorgen over de industrie of rijke provincies die de landbouw uitkoopt. De situatie met Brabant bevestigt dit beeld. Zij voelen dat er geen ruimte is voor onderlinge handel binnen de landbouw tegen haalbare prijzen. Er is onduidelijkheid wie nu welk besluit moet nemen. Rolverdeling in besluitvorming LNV/IPO/Drenthe is niet altijd duidelijk. Daar komt bij dat LNV nog steeds geen perspectief heeft geschetst ten aanzien van het legaliseren van de meldingen, terwijl dit in het najaar 2019 al is toegezegd. Dit draagt niet bij aan vertrouwen in de overheid. Meerdere keren is ook aangegeven door het LC dat er een duidelijk perspectief voor de jonge landbouwer zou moeten zijn. Er is ook onduidelijkheid over de haast die gevoeld wordt. Vanuit de provincie Drenthe is toegezegd dat zorgvuldigheid voor snelheid gaat, voor ons is 1 mei geen harde eis. We hebben liever eerst goede regionale afspraken met de sectoren. Er is van beide kanten bereidheid om de komende weken samen op te trekken om te onderzoeken of we een (juridisch sluitend, en zo nodig Drents) model zouden kunnen maken. Tot slot is er nog stil gestaan bij de benodigde ruimte voor o.a. de industrie en de PAS meldingen; hierover moet je voor extern salderen opengaat duidelijkheid over hebben. Dan is vooraf inzichtelijk wat er mogelijk nog meer ten koste gaat van de landbouw.

Natuurpartners (Reinder Hoekstra, , Sonja van der Meer, Bert Hummelen)
De natuurpartners geven aan graag meer betrokken te willen worden bij de inhoud van de gesprekken die nu gaande zijn. De gesprekken vinden min of meer ad-hoc plaats en het is voorafgaand aan het gesprek niet altijd duidelijk voor deze partners of dit een informerend of consulterend overleg betreft. Dit overleg is informerend gestart met het delen van informatie over de ontwikkelingen t.a.v. het SRSS, extern salderen, verleasen en beweiden. Bij deze partners is er behoefte om gezamenlijk in kaart te brengen welke bedrijven ons goed kunnen helpen gelet op de stikstof en PNP-opgave. Dan zou je de situatie van de belangstellende agrarische ondernemers die zich melden voor opkoop ook kunnen afwegen langs die lijn. Er wordt aandacht gevraagd voor het belang van een goede regiefunctie door de provincie. Onduidelijk bij deze partners is hoe de provincie regie gaat voeren ook m.b.t extern salderen, wat gaat boven wat en wie bepaalt dat dan? Er is behoefte aan overleg met alle Drentse partners over de lange termijnvisie van LNV. De natuurpartners willen een solide aanpak en willen graag gezamenlijk met de andere sectoren aan de Drentse tekentafel hier hun bijdrage aan leveren. Er is behoefte om een start te maken met de gebiedsgerichte aanpak. Enerzijds wil de provincie dit ook, maar geeft ook aan dat het belangrijk is, ook voor de andere betrokken sectoren, dat helder wordt welke generieke maatregelen het Rijk gaat treffen en welke instrumenten en middelen beschikbaar komen. Daarnaast geeft de provincie 'een winstwaarschuwing' dat de beperkte ambtelijke inzet en de situatie rondom Corona dit ook bemoeilijkt.

AGENDA
Overleg sectoren Landbouwcollectief en Provincie

Datum	11 mei 2020
Tijd	19.00 – 20.30 uur
Aanwezig	
Communicatiemiddel	MS Teams
Status gesprek	Informerend en/of consulterend.

1. **Welkom en opening door Henk Jumelet**

2. **Vaststelling agenda**

3. **Reacties delen op kamerbrief van 24 april jl.**
   Wat wil het Landbouwcollectief Henk Jumelet meegeven in de IPO reactie op de kamerbrief?

4. **Presentatie Landbouwcollectief**
   Landbouwcollectief geeft aan hoe zij de volgende processtappen voor zich zien.

5. **Afstemmen acties provincie Drenthe en acties sectoren**

6. **W.v.t.t.k. / Rondvraag**

AGENDA
Overleg Groene partners en Provincie

Datum	13 mei 2020
Tijd	15.30 – 16.30 uur
Aanwezig	
Communicatiemiddel	MS Teams
Status gesprek	Informerend en/of consulterend.

1. **Welkom en opening door Henk Jumelet**

2. **Vaststelling agenda**

3. **Reacties delen op kamerbrief van 24 april jl.**
   Wat willen de partners Henk Jumelet meegeven in de IPO reactie op de kamerbrief?
   Duiding van de gemaakte opmerkingen in de commissie OGB 6 mei j.l.

4. **Programma Natuur**
   Het Rijk werkt aan het programma Natuur, informeren over de werkwijze en stand van zaken.

5. **Proces richting een Gebiedsgerichte aanpak**
   Welke mogelijkheden zien we om een eerste stap te zetten?

6. **W.v.t.t.k. / Rondvraag**

AGENDA
Overleg Groene partners en Provincie

Datum	02 juni 2020
Tijd	14.30 – 15.30 uur
Aanwezig	
Communicatiemiddel	MS Teams
Status gesprek	Informerend en/of consulterend.

1. **Welkom en opening door Henk Jumelet**

2. **Vaststelling agenda**

3. **Terugkoppeling BO Stikstof d.d. 28 mei**

4. **Programma Natuur**
   Het Rijk werkt aan het programma Natuur, wederzijds informeren over de input en stand van zaken.

5. **Start verkenning Gebiedsgerichte aanpak**
   Wederzijds informeren over de eerste stappen.

6. **W.v.t.t.k. / Rondvraag**

AGENDA
Overleg Landbouwcollectief en Provincie

Datum	9 juni 2020
Tijd	19.30 – 20.30 uur
Aanwezig	
Communicatiemiddel	MS Teams
Status gesprek	Informerend en consulterend.

1. **Welkom en opening door Henk Jumelet**
2. **Vaststelling agenda**
3. **Reactie IPO op kamerbrief van 24 april jl.**
4. **Openstelling extern salderen en verleasen**
5. **Afstemming met andere partners in dossier**
6. **Bouwen werkstructuur voor actie op basis van PVA Landbouw Collectief**
7. **Eerste afspraken maken voor werkgroepen.**
8. **W.v.t.t.k. / Rondvraag**

MEMO

Aan	: Deelnemers overleg samenwerking Drentse aanpak stikstof
Van	:
Datum	: 3 juli 2020
Onderwerp	: Voorzet van ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof

---

Aanleiding
In het overleg over de samenwerking Drentse aanpak stikstof van 29 juni jl. is toegezegd dat de deelnemende partijen deze week een voorzet ontvangen met daarin een aanzet voor de gezamenlijke ambitie, de gespreksonderwerpen en een voorlopig ontwerp voor het te doorlopen proces. De deelnemers worden uitgenodigd op de voorzet te reageren en deze aan te vullen. Deze voorzet en de gemaakte opmerkingen zullen ter bespreking voorliggen in het eerstvolgende overleg, te plannen in de week van 17 augustus.

De opgave
Voor het faciliteren van maatschappelijke en economische activiteiten moeten we op landelijk en provinciaal niveau samenwerken aan een aantoonbaar dalende stikstofdepositie op de gevoelige Natura 2000-gebieden. Dit creëert tegelijkertijd kansen voor de ontwikkeling en verduurzaming van de landbouwsector, ruimte voor de woningbouw, de aanleg van infrastructuur en faciliteert ontwikkelingen voor het MKB en de industrie.

Voorzet gezamenlijke ambitie
De uitwerking van de Drentse aanpak stikstof geven we vorm op basis van een adaptieve aanpak, een aanpak waarbij we al doende leren en aanpassingen en aanvullingen kunnen doen naar gelang de situatie dit vraagt.
In het procesontwerp dat hieronder uiteen wordt gezet en toegelicht is een duidelijke scheiding aangebracht tussen de verkenningsfase en het vervolg waarin we gezamenlijk de mogelijkheden gaan verkennen om de opgave in Drenthe te realiseren. Het is de bedoeling dat na de verkenning op basis van de gedeelde informatie de ambitie wordt aangescherpt en meer inhoud krijgt.

Voor de verkenningsfase wordt de volgende ambitie voorgesteld:

Gezamenlijk per gebied verkennen en inzichtelijk maken van de opgave en op basis hiervan mogelijke maatregelen en oplossingsrichtingen formuleren ten behoeve van stikstofreductie, natuurherstel en ontwikkelingsmogelijkheden die voor alle partijen acceptabel zijn.

Voorgestelde onderwerpen
We gaan gezamenlijk de agenda voor de korte en middellange termijn opstellen, de agenda van nu en van de toekomst. Hiervoor moeten we inventariseren welke onderwerpen er op de agenda moeten komen en hierbij prioriteit en een tijdlijn aan toekennen. Daarbij is het ook van belang gezamenlijk vast te stellen op welke tafel het onderwerp een gesprekthema is. Betreft het een provinciaal of landelijk thema en welke partners horen hierbij aan tafel te zitten?

Genoemde onderwerpen zijn: (aan te vullen door de partners)
- Data/ bronnen/ bijdragen/ registratie/extern salderen/ vergunningen
- Gebiedsgerichte analyse en plan; KDW, streefwaarden, natuurwaarden, N + andere opgaven, doelen.
- Verkenning haalbare emissiereductie met bronmaatregelen. Uitrol ondersteuning innovatie en investeringen.

- Herstelmaatregelen natuur; afspraken in beheerplannen, gevolgen landbouwkundige omgeving, NNN restopgave, claim op landbouwgrond.
- Casuïstiek tafel t.b.v. vergunningverlening
- Drempelwaarde

Voorstel procesontwerp
Het procesontwerp is met een toelichting per processtap als bijlage bij deze memo gevoegd.

De inzet van dit procesontwerp is om gefaseerd met elkaar te werken aan een constructieve samenwerking op de aanpak Stikstof. De kern van dit procesontwerp is dat we met elkaar actief zoeken naar oplossingen die een wederzijds belang dienen.

- De uitdaging voor het procesontwerp in deze opgave is om met elkaar de juiste dingen te doen op het juiste moment. In dit proces treft het Rijk nationale maatregelen die gebiedsgericht moeten worden geïmplementeerd. Dit naast de maatregelen die decentrale overheden nemen om stikstofreductie, natuurherstel en economische ontwikkelingen in hun regio's te realiseren. De maatregelen die het Rijk neemt, geven daarmee de grenzen aan waarbinnen de partijen kunnen opereren. Op dit moment is nog veel onduidelijkheid over de maatregelen die van Rijkswege worden ingevoerd. Dit betekent dat per fase steeds zal moeten worden nagegaan of de gebiedsgerichte aanpak aansluit bij de maatregelen die het Rijk treft. Het procesontwerp voorziet hierin. (adaptieve aanpak).

- Het proces sluit aan bij de inhoud van de samenwerking. Het idee is om per gebied via een gebiedsgerichte aanpak passende maatregelen en oplossingen in beeld te brengen en vast te stellen.

- Het ontwerp voorziet erin dat, voordat gestart wordt met de uitvoering, de rolverdeling en procesregie helder en duidelijk wordt vastgelegd in een samenwerkingsstructuur.

- Het proces voldoet voor zo ver mogelijk aan de door partijen aangegeven condities. Zo wordt voorzien in een interactief proces waarbij we een gezamenlijke verkenning gaan uitvoeren naar de opgave per gebied. In samenwerking kennis en informatie ontvangen, bediscussiëren, aanvullen en opnieuw bespreken.

- Ook voorziet het ontwerp in de eis van democratische legitimatie: Iedere fase sluit af met een terugkoppeling aan de achterban.

- Via dit ontwerp is een proces georganiseerd dat daadwerkelijk resultaten kan opleveren. Deze aanpak voorziet erin dat gezamenlijk per gebied een pakket van maatregelen en oplossingen wordt samengesteld welke vervolgens wordt besproken en gezamenlijk wordt vastgesteld waarna dit als advies aan GS en PS van Drenthe zal worden voorgelegd.

- De planning is nog niet ingevuld; in overleg met de partijen zal dit vastgesteld moeten worden.

[redacted]

Van: [redacted]@ltonoord.nl>
Verzonden: vrijdag 27 maart 2020 15:52
Aan: provincie Drenthe
Onderwerp: Ondersteuning agrarische ondernemers
Bijlagen: 00620.brf GS Drenthe ivm Ondersteuning agrarische ondernemers.pdf

Categorieën: DIV

Goedemiddag,

Bijgaande brief is bestemd voor het College van GS. Wilt u deze mail doorsturen naar de juiste persoon/personen?

Hartelijk dank.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
T 088-888 66 66 - M 06-[redacted]
[redacted]

• Twitter @LTO_regio_noord • facebook/ltoregionoord •

LTO NOORD ONDERNEMEN DOEN WE SAMEN

Land- en Tuinbouw Organisatie Noord

Vestiging Drachten

Provincie Drenthe
T.a.v. het College van Gedeputeerde Staten
Postbus 122
9400 AC ASSEN

Per mail: post@drenthe.nl

Doorkiesnummer: 088 - 888 66 66
Faxnummer: 088 - 888 66 34

Datum: 27 maart 2020

Referentie: 00620/dr/pb-nv

Betreft: **Ondersteuning agrarisch ondernemers**

Geacht College,

De coronacrisis houdt heel Nederland in haar greep en heeft een enorme impact op onze maatschappij. De overheid is genoodzaakt maatregelen af te kondigen die er voor moeten zorgen dat het virus niet te snel rond gaat en deze maatregelen raken ook nadrukkelijk de belangen van agrarisch ondernemers en hun gezinnen. Door beperkingen in de afzetmogelijkheden en het vinden van voldoende personeel staan veel bedrijven en ondernemers in de agrarische sector onder sociaal-economische druk.

Om ondernemers maar ook ZZP'ers en werknemers tegemoet te komen, heeft de Rijksoverheid afgelopen week een landelijk noodpakket gepresenteerd. Daarnaast hebben ook banken en bijvoorbeeld waterschappen en gemeenten stappen gezet die helpen om zo mogelijk te voorkomen dat bedrijven omvallen. In het verlengde van genoemde initiatieven willen wij ook een beroep doen op u, als Provinciaal Bestuur.

Als provincie bent u, op veel voor onze leden relevante terreinen, de bevoegde instantie, o.a. op het gebied van omgevingsbeleid, natuur en regionale economie. En u heeft niet alleen een formele rol, juist ook bij het stimuleren van ontwikkeling en innovatie van onze sector bent u van groot belang. Dit maakt ook dat u bij machte bent voorzieningen te treffen om onze ondernemers in deze tijd van crisis te ontlasten.

Concreet vragen wij u:

1. Neem maatregelen om het landelijke noodpakket in de provincie aan te vullen. Biedt ruimte voor garantstelling zodat (agrarisch) ondernemers, die door de coronacrisis geraakt worden, een overbruggingskrediet van hun bank kunnen krijgen. Of help ondernemers met een overbruggingskrediet.
2. Help de getroffen ondernemers waar mogelijk. Veel producten worden nu al vernietigd, zoals bloemen, en de verwachting is dat er een overschot komt van diverse soorten groenten. Juist deze sectoren kunnen geholpen worden door hun producten extra te gebruiken. Wij verzoeken u te onderzoeken en mee te denken hoe de provincie kan voorkomen dat goede producten worden vernietigd en mee te helpen in het regisseren van verschillende initiatieven vanuit de maatschappij
3. Wees coulant bij handhaving en vergunningverlening voor (agrarisch) ondernemers die te kampen hebben met de gevolgen van de coronacrisis.
4. Wees coulant met het hanteren van deadlines voor de met provinciale middelen gefinancierde innovatieprojecten. Verleen standaard uitstel voor minimaal een half jaar voor alle initiatieven en projecten, waaronder de POP3-projecten. Innovatieve ondernemers moeten juist nu ruim baan krijgen om hun innovaties af te ronden. Hen hebben we straks hard nodig om na de crisis er weer als sector te staan.

5. Blijf zorgvuldig met ruimtelijke procedures en verken innovatieve mogelijkheden voor inspraak in deze procedures. Door het verbod op bijeenkomsten is het voor de lopende ruimtelijke procedures beperkt mogelijk om (bijv. in het gemeentehuis) kennis te nemen en mondeling toelichting te geven op een inspraak.
   Wij vragen u, waar mogelijk, om voor de land- en tuinbouw gevoelige procedures (o.a. met betrekking tot nieuwe natuur/Natura 2000, zonnevelden, etc.) op te schorten tot na de coronacrisis. En voor procedures die doorlopen: het tot uw opdracht te rekenen om aanvullende, vernieuwende middelen in te zetten om informatie te delen met ondernemers (en burgers) en inspraak in verschillende vormen (niet alleen schriftelijk) wel mogelijk te maken. Wij bieden als LTO Noord graag aan om hierover mee te denken.
6. Heb oog voor nevenactiviteiten op agrarische bedrijven. De praktijk leert dat veel agrarische bedrijven hun primaire activiteiten combineren met een tak zorg, verblijfsrecreatie, verkoop aan huis en dergelijke. Dit is steeds vaker een wezenlijk onderdeel van de bedrijfsvoering. Zorg dat maatregelen en regelingen voor specifieke sectoren als bijv. zorg, recreatie of horeca ook toegepast kunnen worden door agrarisch ondernemers met nevenactiviteiten in deze sectoren.
7. Voor de agrarische sector is het de afgelopen jaren crisis op crisis. Heb aandacht voor (agrarisch) ondernemers in nood. Veel ondernemers schieten nu in de overlevingstand en werken hard om hun bedrijf, economische activiteiten en hun medewerkers te behouden. Wij vragen u om extra aandacht te hebben voor de psychosociale hulp. LTO Noord biedt haar leden een luisterend oor en heeft een Ledenzorgprogramma opgezet om leden met psychosociale nood naar de juiste hulpverlening door te verwijzen. LTO Noord biedt aan hier samen in op te trekken.
8. Sta klaar voor uw boeren en (glas)tuinders! Richt als provincie een loket of steunpunt in waar agrarisch ondernemers terecht kunnen met vragen over maatregelen, regelingen en andere mogelijkheden in uw provincies. Vanuit dit loket kan ook doorverwezen worden naar andere partijen die ondernemers verder kunnen helpen. Zo zorgen we er samen voor dat boeren en tuinders de ondersteuning krijgen die ze nodig hebben.

LTO Noord heeft een eigen informatiedienst beschikbaar. Daarnaast geven wij uitvoering aan de 'Werkgeverslijn Land- en Tuinbouw' met diverse partners.

Wij bieden onze kennis ook graag aan u als provincie aan in deze tijden van crisis.

Vragen, meldingen of signalen over het coronavirus en uw bedrijf?

ZLTO
073 217 33 33
info@zlto.nl

lltb
06 837 76 001
info@lltb.nl

LTO Noord
088 888 66 66 (kies 2)
info@ltonoord.nl

Vragen over werkgeverschap en arbeid?

Werkgeverslijn land- en tuinbouw
088 888 66 88
info@werkgeverslijn.nl

LTO Nederland

LTO Noord hoopt dat u als provincie onze oproep inhoud geeft en zo bijdraagt aan het overbruggen van deze moeilijke tijd. Wij weten dat u als Provincie al verschillende maatregelen heeft genomen, die wellicht ook elders ingezet kunnen worden. Initiatieven waarmee we ondernemers in andere provincies ook verder kunnen helpen. Dan hopen we van harte dat u ook contact met ons opneemt.

Het is belangrijk om elkaar vast te houden, elkaar te informeren en zo elkaar te helpen in deze bijzondere crisisperiode.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
LTO Noord regio Noord

[redacted]
LTO Noord regio Noord
[redacted]@ltonoord.nl

provincie Drenthe

Drentse aanpak Stikstof

9 december 2020

provincie Drenthe

OPINIE

Geen speculatie met stikstofruimte!

De rijksoverheid heeft een stikstof-registratiesysteem ingevoerd waarmee het de woning- en wegenbouw in de Randstad mogelijk wil maken. De provincies moeten echter een sterke regierol krijgen voor een eerlijke verdeling van de schaarse stikstofruimte.

Boerenprotest in Drenthe tegen het stikstofbeleid, eind 2019.

Landbouw: onze rol bij stikstof is kleiner

AAN DIRK VAN DER MEULEN

KOOTWIJK De landbouw steunt alleen onder voorwaarden in met stikstofmaatregelen, omdat de veehouderij minder verantwoordelijk lijkt te zijn voor de stikstofproblemen in natuurgebieden dan gedacht.

Dat verklaart het Landbouw Collectief, het samenwerkingsverband van dertien boerenorganisaties, op basis van de eerste analyses van de opgevraagde stikstofdata van het RIVM.

Politiek Den Haag is er altijd van uitgegaan dat de veehouderij, via drijfmest en ammoniak, verantwoordelijk is voor bijna 50 procent van de stikstofuitstoot in Nederland. Om die reden zou de sector ook t grootste bijdrage moet leveren n een vermindering.

Boerenorganisaties hebben vaak gitekend geplaatst bij dit aandeel st was voor de stichtingen Mesnds en Stikstoffonds aanleiding m uitkoopfaciliteit op te wegen en te analyseren). Onderzoekers zijn daar al weken mee bezig en volgens het Landbouw Collectief laten de eerste uitkomsten zien dat de bijdrage van de landbouw significant kleiner' blijkt te zijn dan tot nu toe gesteld. „Dat betekent dat de basis onder het stikstofbeleid mogelijk niet klopt."

Ontluisterend vindt het Landbouw-Collectief het verder dat ongeveer een kwart van de natuurgebieden een zeelzaag strenge stikstofnorm heeft, dat deze alleen al deels weersvoerstel, dat de opstapeling, van stoeren en stekkers in vrijwel alle bedrijfscadens moet stoppenmoet de stikstofaanvoer uit worden overschreden

Mocht blijken dat het stikstofbeleid moet de hele aanpden, vindt het Land Over die aanpak b december een prim het kabinet, waar over onderhandelt lijnen is overeeng ren stikstof gaat meer weidegang, aanpassin veevoer en door drijfmest a gen met water. Daarnaast ir dat provincies alleen op l vrije Tijd rid veehouderijer tourgebieden kunnen „Maar je kunt pas overga ingrijpende maatregelen duidelijkheid is over de f een woordvoerder.

Als opwarmertje voor op 5 februari organisee Mark Rutte en Landb Carola Schouten gast wijk een overleg met natuurorganisaties. F de betrokkenen een ' wisseling.'

2 In het nieuws

SPOEDWET

Eerste Kamer stemt in me stikstofmaatregelen

Brabant gaat diep door het stof

HILBRAND POLMAN

ASSEN Noord-Brabant maakt excuses na de razie met Drenthe en andere provincies over het opkopen van boerderijen om stikstofruimte te maken voor het prestigieuze Logistiek Park Moerdijk.

Noord-Brabant sloot koopovereenkomsten voor twee complete boerderijen buiten de eigen provincie, waaronder een in Ruinerwold, en voor de stikstofrechten van vier andere boerderijen. Dit is in een voorstel aan de Brabantse Provinciale Staten voorgelegd.

Over de transacties is veel commotie ontstaan en daarvoor biedt Brabant in een gisteren verzonden brief aan alle provincies excuses aan. Ook geeft de provincie toekomstig uitleg over de handelwijze.

De brief komt na een vergadering dinsdag tussen de twaalf gedeputeerden in alle provincies. Die bespraken de werkwijze van Brabant in een gezamenlijke verklaring af: de provincie heeft te snel gehandeld en te weinig ruggenspraak gevoerd.

Brabant heeft nog een half jaar de tijd om extra stikstofruimte te creëren voor het Logistiek Park Moerdijk, dat ruim 140 hectare groot moet worden. Daarvoor moest Brabant ook buiten de eigen provincie de boer op, want het park trekt vrachtverkeer en scheepvaart aan en veroorzaakt neerslag van stikstof buiten de provinciegrenzen.

De provincies moeren met elkaar en met het Rijk nog overdelingen over de ma ongerekende externe stofruimte opkopen tijden – kan worden i gevaar is dat industri met veel geld stikstofgoede aan het logistiek park, maar ook aan maatschappelijke doelen in de betreffende Brabant zou

Excuses voor opkopen Drentse boerderij om stikstofrecht

ACHTERGROND

Stikstof op de kaart: Drentse natuur kleurt donkerrood

De natuur in Drenthe lijdt extreem zwaar onder een overdaad aan stikstof, oftewel overbemesting. Veel zwaarder dan de natuur in de meeste andere provincies. Dat blijkt uit gegevens van het RIVM en onderzoekers van de Uni- van Wageningen.

In tien jaar 5 miljard extra voor stikstofcrisis

PETER WINTERMAN

Ondanks corona wil kabinet stikstofprobleem te lijf gaan

Provincies komen boeren tegemoet

CHRIS VAN DORSSEN EN KAS VAN DE STORM

DEN HAAG De massale boerenprotesten bij provinciehuizen zijn niet voor niets geweest. Het kabinet vraagt provincies de stikstofmaatregelen te versoepelen.

Dat meldden verschillende bronnen rond de onderhandelingen. Premier Mark Rutte kwam zich persoonlijk uit met de boeren.

Vanochtend zitten de tweed'Veldcoalitiegesprekken' van de provincies voorde minister Carola Schouten. Die inhoud van die gesprekken is gebeurt, maar betrokkenen melden dat door Schouten en Rutte een stevig beroep op de provincies is gedaan om de stikstofmaatregelen per oktober te versoepelen. Rutte schoof de schuld in de richting van de provincies die schuld te leggen, zoeken kreeg de premier het verwijt dat hij te weinig regie voerde in de stikstofcrisis.

Rutte gooide gewicht in de schaal voor soepeler regels

Kabinet neemt de tijd voor stikstofplannen

DEN HAAG Niet deze, maar volgende week komt het kabinet met maatregelen om de stikstofimpasse

Bouwen kan weer, maar stikstofprobleem is nog lang niet opgelost

'Stikstofadvies kost Drentse boeren de kop'

NICHOLS SPANJAARD

ASSEN/GRONINGEN In Drenthe dreigt een kaalslag in de bedrijven als de stikstofadviezen van de commissie-Remkes worden overgenomen. Voor vele tientallen boeren eindigt dan de uitweg.

Dat zegt de Drentse LTO-bestuurder Jan Bleeker in. „Dit gaat een enorme impact hebben voor onze grondgebonden."

Remkes will af van de veelbesproken 'depositiegrens' van de grote meer emissie. Hij wil in zijn advies alleen nog maar kijken naar de totale uitstoot van stikstof door de industrie, de luchtvaart en de scheepvaart. Die zijn verantwoordelijk voor 70 procent van de totale stikstofuitstoot in Nederland. Boeren zijn dat voor 30 procent.

Maar het kabinet uitgaat van zijn eigen rekenmodellen, stelt Bleeker. Het is onduidelijk hoe de uitgangspunten van Remkes zijn gekomen. Ook is onduidelijk hoe de aanpak van de stikstofproblematiek in Drenthe moet.

Bleeker: „Ik weet dat dit een advies is. Ik weet ook dat de adviezen van Remkes vrijwel altijd worden overgenomen. Dat is ook de reden dat we nu in actie komen."

Het advies van Remkes is onderdeel van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS). Dat is een overkoepelend plan van de overheid om de stikstofuitstoot in Nederland te verminderen. Het PAS is door de Raad van State afgekeurd, omdat het onvoldoende zou bijdragen aan het verminderen van de stikstofuitstoot.

Bleeker: „Het is onbegrijpelijk dat de commissie-Remkes zich niet bezighoudt met de oorzaak van het probleem, maar met de gevolgen."

Bleeker vreest dat de adviezen van Remkes tot een kaalslag in de Drentse landbouw zullen leiden. „Veel boeren zullen hun bedrijf moeten beëindigen. Dat is onacceptabel."

Dat gaat ten koste van zeer kostbare natuurgebieden, zegt de landbouwbestuurder. „Het is onbegrijpelijk dat de natuurgebieden waarop economische activiteiten worden beperkt, niet worden gespaard. We moeten daarom goed nadenken over een standpunt over dit advies van Remkes. Want voor boeren in Drenthe staat. Komt het dat de uitkoopbanden voor de natuurgebieden in Drenthe zo laag liggen als. „De Brabanders zijn de koning van het land. Ze pompen miljarden, dan kun het niet anders of er komt een forse aanslag zowel de natuurgebieden in Drenthe."

Het gaat om forse aantallen boeren. Bleeker: „Het zijn er zeker honderden. Tienduizenden hectares worden vrijgemaakt voor boeren die in ruil voor een bedrag willen stoppen, is nog niet bekend. Naast de nieuwe regeling, die bedoeld is om de stikstofneerslag van agrarische sector te verminderen, overweegt het kabinet de geling die eind vorig jaar is aankondigd om geuroverlast te gaan, uit te breiden.

Het kabinet stelde hi 180 miljoen beschikbaar e veel meer aanmeldingen wacht. De coalitie wil zov gelijk boeren die aan waarden voldoen uitko als daar extra geld voor

Vorig jaar kondigde net al een reeks maatre om de bouw weer op g gen. Zo gaat de samenstelling veevoer veranderen en wordt de maximumsnelheid overdag verlaagd naar 100 kilometer per uur.

'Honderden miljoenen voor uitkopen boeren'

DEN HAAG Om de stikstofcrisis te gaan wil het kabinet enkele honderden miljoenen euro's steken in het uitkopen van boeren die willen stoppen.

Daarnaast krijgen boeren die doorgaan hulp om hun bedrijf te verduurzamen. Dat zeggen Haagse ingewijden. Het kabinet wil vrijdag een brief naar de Tweede Kamer sturen met de maatregelen voor de agrarische sector. Er ligt nu een conceptplan, waarover deze week nog onder meer met provincies en binnen de coalitie wordt gesproken.

Hoeveel geld er precies wordt vrijgemaakt voor boeren die in ruil voor een bedrag willen stoppen, is nog niet bekend. Naast de

DRENTHE

dinsdag 5 november 2019 DAGBLAD VAN HET NOORDEN

21

Het is chaos in stikstofland. Hoe komt dat en wat doet Drenthe?

HILBRAND POLMAN

'Er zijn geen regels voor het aantal figuren in de kerststal. Dat kan per land en zelfs per streek verschillen'

Jan van Cruchten uit Assen bereidt zich voor op de jaarlijkse Hellingbeenfeestmarkt >> 24-25

Niet overal terug naar 100 km/u

PETER WINTERMAN

DEN HAAG De woningbouw kan worden versneld en stikstofrekken door op ruim de helft van de snelwegen de maximumsnelheid te verlagen naar 100 kilometer per uur.

Dat leven in principe gemeng stikstofruimte op, blijkt volgens Haagse ingewijden uit de nieuwste berekeningen van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in opdracht van het kabinet, die de coalitietop deze dagen bespreekt.

Het gaat dan om snelwegen in de buurt van natuurgebieden, waar nu nog tot 130 kilometer per uur gereden mag worden. Door op die wegen – m'n 30 tot 60 procent van de rijkswegen – de snelheid te verlagen naar 100 kilometer per uur kunnen in 2030 voldoende nieuwbouwwoningen worden gebouwd.

Door de stikstofcrisis liggen veel bouwprojecten stil. Pas als per direct stikstof wordt uitgestoten, mag de overheid weer bouwvergunningen uitdelen. Een gedeeltelijke snelheidsverlaging kan dus voldoende stikstofruimte opleveren voor kleine tot middelgrote woningbouwprojecten (tot 200 huizen). Daarbij plaatst het RIVM wel een kanttekening: automobilisten moeten dan écht niet harder dan 100 kilometer per uur gaan rijden. Anders

Om stikstofruimte te creëren, moeten automobilisten dan écht niet harder dan 100 kilometer per uur gaan rijden. FOTO ANP

Gedeeltelijke snelheidsverlaging levert voldoende stikstofruimte op

bestaat het risico dat de stikstofuitstoot niet voldoende omlaaggaat en dat bouwprojecten alsnog niet door mogen gaan.

Het RIVM stelt dan ook dat een algemene snelheidsverlaging – op alle snelwegen – de meeste zekerheid biedt voor de woningbouw. Als in heel Nederland geen 130 kilometer per uur meer mag worden gereden, bespaart dat zo veel stikstof dat nieuwbouwprojecten geen gevaar lopen.

Premier Mark Rutte verwacht dat het kabinet 'begin volgende week' een besluit neemt over de snelle stikstofmaatregelen. „We kunnen niet meer op de pof leven. Als we de bouw willen lostrekken, moeten we laten zien dat elders de stikstofuitstoot aantoonbaar omlaaggaat", zei hij gisteren na afloop van een overleg van de top van de coalitie.

Volgens VVD-fractievoorzitter Klaas Dijkhoff zal bij het nemen van maatregelen die pijn verdeeld moeten worden'. Het verlagen van de maximumsnelheid voor automobilisten is een forse aderlating voor zijn partij, erkent Dijkhoff. Hij benadrukt dat het alleen een oplossing voor de korte termijn kan zijn. Er zullen ook maatregelen moeten worden genomen voor de lange termijn.

Een van de dingen die nog moet gebeuren, is het verlagen van de stikstofuitstoot in de landbouw. Die sector stoot de meeste stikstof uit. Het kabinet trekt honderden miljoenen euro's uit om boerenbedrijven in de buurt van natuurgebieden uit te kopen, te verplaatsen en te moderniseren. „We hebben een forse overlogskas", aldus minister Wopke Hoekstra (Financiën).

Ook is het mogelijk dat het mes wordt gezet in het aantal natuurgebieden. Dat is juridisch echter lastig.

Commissie-Remkes: Nederland doet onvoldoende tegen stikstofuitstoot

Milieu Nederland moet volgens het Adviescollege Stikstofproblematiek de stikstofuitstoot halveren en doelen om de natuur te beschermen wettelijk vastleggen.

Kasper van Laarhoven ⏱ Leestijd 1 minuut ⏱ 8 juni 2020 om 14:14

Commissievoorzitter Johan Remkes

provincie Drenthe

Waar nemen we je vandaag in mee?

- Drenthe werkt aan de Drentse aanpak Stikstof
- Ontwikkeling Gebiedsgerichte aanpak
- Gebiedsverkenningen
- Vragen

Drentse aanpak Stikstof

provincie Drenthe

1 Gebiedsgerichte aanpak

Wij zijn in gesprek met ondernemers, organisaties, belangengroepen en overheidsinstanties over de bijdrage van alle sectoren en concrete maatregelen voor de afname van stikstofuitstoot in de gebieden. Dit vraagt om goede samenwerking en maatwerk per gebied.

2 Beleidsregel wet natuurbescherming (afspraken Rijk en provincies)

Intern salderen: Een bedrijf maakt voor uitbreiding of nieuwe ontwikkelingen stikstofruimte vrij op de eigen locatie binnen de vergunde en feitelijk gerealiseerde capaciteit.*
Extern salderen: Een bedrijf neemt stikstofruimte over van een ander bedrijf dat geheel of gedeeltelijk stopt. De beleidsregel regelt dat het bedrijf 70% van de overgenomen stikstofruimte mag benutten, de overige 30% komt ter beschikking van de natuur.

* Hierop zijn uitzonderingen mogelijk.

3 Generieke maatregelen

Rijk en provincies zijn het erover eens dat er extra maatregelen op landelijk niveau nodig zijn in alle sectoren om de stikstofuitstoot te laten dalen.

Naast reductiemaatregelen als de snelheidsverlaging overdag op autosnelwegen werkt het kabinet verder aan aanvullende (bron)maatregelen.

De provincies zetten met name in op de totstandkoming van de gebiedsgerichte aanpak.

www.provincie.drenthe.nl/stikstof

LG-W 2009 168-Drentse aanpak Stikstof sept 2020

provincie Drenthe

Beoogde effecten Drentse aanpak stikstof

1. Verminderen stikstofdepositie op de stikstofgevoelige N2000-gebieden

2. Natuur robuuster maken ten behoeve van een gunstige staat van instandhouding van de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden

3. Ontwikkelruimte en perspectief voor bedrijven

Dit doen we door inzet op

- Ontwikkelen gebiedsgerichte aanpak voor stikstofgevoelige N2000-gebieden
- Uitvoering vergunningverlening, toezicht en handhaving
- Uitvoering programma Natuurlijk Platteland en extra inzet realiseren vanuit programma Natuur
- Inzetten op verduurzaming en innovatie binnen betrokken sectoren.
- Ontwikkeling systeem voor registratie en uitgifte van stikstofruimte

Ontwikkeling Gebiedsgerichte aanpak

- Er wordt toegewerkt naar een samenhangend pakket van natuur- en bronmaatregelen, en maatregelen die perspectief bieden voor bedrijven. Waar mogelijk slimme koppelingen met andere opgaven.

- 3 fasen: 1. Verkenning gebieden en samenwerking — juli 2020 - feb 2021
  2. Opstellen en besluitvorming gebiedsagenda's — jan 2021 - dec 2021
  3. Uitvoering gebiedsagenda's — 2022 >

- Integraal en breed gedragen
- Effectief en realistisch

Maatregelen Rijk - gereedschapskist

provincie Drenthe

DOEL: VOLLEDIG VHR-DOELBEREIK

VERMINDERING STIKSTOF

- Generieke aanpak bronnen
- Gebiedsgerichte maatregelen

2 mld Kamerbrief 24/4
Opkoopregeling

VERBETERING NATUUR

- Uitvoeringsprogramma natuur

3 mld Kamerbrief 24/4

SPOOR 1:
1a – Optimalisering NNN/N2000
1b – Verbeteren kwaliteit buiten NNN/N2000

MEER NATUURINCLUSIEF AREAAL

- Agenda natuurinclusief

Ruimtelijke verkenning

SPOOR 2:
Natuurinclusieve samenleving

PROGRAMMA NATUUR

provincie Drenthe

Generieke bronmaatregelen en de GGA (1)

- De generieke bronmaatregelen uit het pakket van het Rijk zijn gericht op stikstofvermindering in natuurgebieden. Deze regelingen worden momenteel door het Rijk uitgewerkt.

- Het resultaat dat we met de gebiedsgerichte aanpak kunnen behalen, is in grote mate afhankelijk van beschikbaar komende middelen en instrumenten vanuit het Rijk.

- De aanpak van het kabinet levert nog te weinig stikstofvermindering op. Daarmee te weinig ruimte voor natuurherstel en maatschappelijke en economische ontwikkelingen.

provincie Drenthe

Generieke bronmaatregelen en de GGA (2)

- Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden is opengesteld.
  Voor deze regeling hebben we een belangstellendenregistratie en wordt onderzocht welke mogelijkheden deze regeling biedt.

- Er wordt door het Rijk gewerkt aan de beëindigingsregeling (voorzien medio 2021) en een herallocatiefonds

provincie Drenthe

Fase 1: Gebiedsverkenningen

- Inzicht in de situatie per gebied.
- Een gezamenlijk beeld van de uitgangssituatie, ondersteund met kaarten.
- Hierdoor is het mogelijk om later de effecten te kunnen monitoren.
- **Resultaat:** factsheets en themakaarten per gebied.

Uitgangspunten

- Uitgaan van kaders rijksbeleid (wetsvoorstel stikstofreductie en natuurverbetering)
- Waar mogelijk werken met vastgestelde documenten (beheerplannen, Aerius, kritische depositiewaarden, instandhoudingsdoelen)
- Gezamenlijk optrekken (b.v. bij verkennen scenario's), dus iedereen levert inzet
- Inhoudelijke keuzes komen in deze fase niet aan de orde

Scenario's
bronmaatregelen
Ontwikkelingen
Theoretische
ambitie
stikstofreductie
Uitgevoerde en
mogelijke
herstelmaatregelen
Koppelkansen
Beschrijving
gebied en
omgeving
Overzicht kritische
depositiewaarden
&
Toelichting Aerius
Overzicht
stikstofdepositie
en
stikstofbronnen

Proces

November/December: Drie pilot gebieden - Elperstroomgebied en Mantingerzand / Mantingerbos
Drie werksessies met vertegenwoordigers uit betrokken sectoren

De eerste opbrengsten van de verkenningen worden ter aanvulling en reactie gedeeld met de gemeenten, waterschappen, gebiedscommissies en stuurgroepen in de onderzochte gebieden.

Evalueren: Eind december / begin januari

Overige gebieden: Januari / februari

Dit proces loopt gelijktijdig met de stikstofanalyses die i.s.m. IPS / IPO worden uitgevoerd.

Vragen?

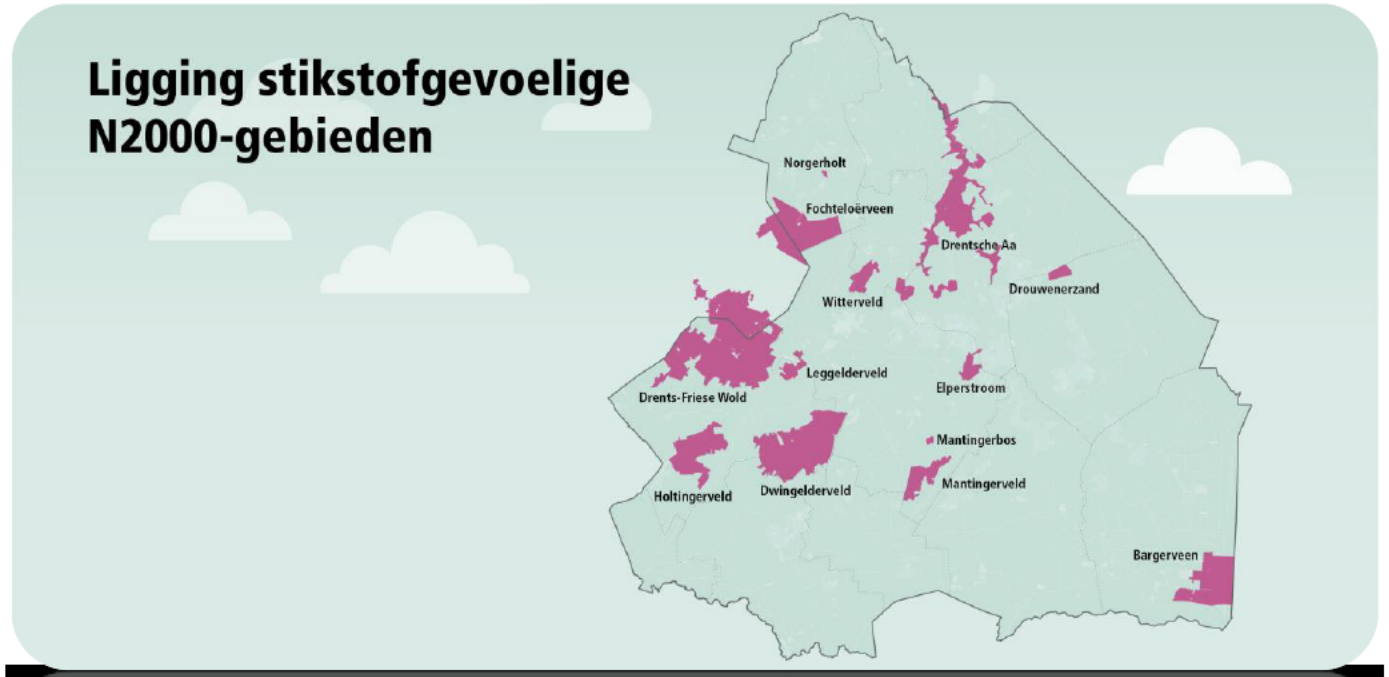
Ligging stikstofgevoelige N2000-gebieden
Norgerholt
Fochteloërveen
Drentsche Aa
Drouwenerzand
Witterveld
Leggelderveld
Elperstroom
Drents-Friese Wold
Mantingerbos
Mantingerveld
Holtingerveld
Dwingelderveld
Bargerveen

VERENIGING VAN DRENTSE GEMEENTEN

provincie Drenthe

Aan: bestuurssecretariaten/bestuurders gemeenten

Vooraankondiging Bestuurlijk Webinar Drentse aanpak Stikstof
Vrijdag 26 maart 2021

Geachte colleges van B&W,

Wilt u meer weten over de stikstofpuzzel in Drenthe? En bent u benieuwd hoe de stikstofproblematiek raakt aan gemeentelijke beleidsopgaven als economie, mobiliteit, ruimtelijke ontwikkeling en leefbaarheid?

Geeft u zich dan op voor het webinar 'Drentse aanpak Stikstof'. De provincie Drenthe en de VDG organiseren dit bijpraatmoment gezamenlijk voor bestuurders van gemeenten en de provincie Drenthe.

In Nederland wordt de natuur al decennialang teveel belast met stikstofuitstoot. In Drenthe gaat het om 12 van de 14 Natura 2000-gebieden. Naast een landelijke aanpak werken provincies aan een gebiedsgerichte aanpak. Onze gezamenlijke opgave voor Drenthe is om ruimte te vinden voor ontwikkelingen, terwijl we tegelijkertijd onze bijzondere natuur in goede staat brengen. De gebiedsgerichte aanpak heeft daarmee ook betrekking op (ontwikkelingen in) uw gemeente.

Daarom willen we u uitnodigen voor het webinar op 26 maart van 10.00 tot 11.30 uur, waarin u een introductie in de Drentse aanpak stikstof krijgt. U komt meer te weten over de:

- Omvang van het probleem in Drenthe
- Ontwikkelingen op hoofdlijnen
- Drentse aanpak stikstof: gebiedsverkenningen, agendavorming en gebiedsplannen
- Rollen van gemeenten, provincie en Rijk

Uiteraard is er ruimte voor uw vragen. Wanneer u specifieke onderwerpen, thema's of lokale voorbeelden heeft die u graag aan de orde wilt hebben, dan kunt u dit aangeven bij uw aanmelding.

We hopen u 26 maart te zien bij het webinar.

Met vriendelijke groeten,

Karin Dekker, wethouder gemeente Assen
Henk Jumelet, gedeputeerde provincie Drenthe

Aanmelden en definitieve programma
Om deel te nemen aan het webinar ontvangen we graag uw aanmelding **uiterlijk 12 maart** via secretariaat@vdgdrenthe.nl.
Het programma en de inloggegevens ontvangt u ca. 1,5 week van tevoren.

Postadres
Postbus 20
7920 AA Zuidwolde

Bezoekadres
Raadhuisstraat 2
7921 GD Zuidwolde

Telefoon
0528 - 291 529
06

E-mail
secretariaat@vdgdrenthe.nl
Internet
www.vdgdrenthe.nl

Bijpraatmoment stikstof en gebiedsgerichte aanpak Drenthe

28 januari 2020

Ruim zestig mensen maakten gebruik van de uitnodiging van de provincie Drenthe voor een bijpraatmoment over stikstof op woensdag 28 januari. Het college van Gedeputeerde Staten is blij met die opkomst en de daarmee getoonde betrokkenheid. Vertegenwoordigers vanuit de sectoren landbouw, natuur, gemeenten, bouw, industrie en mobiliteit waren aanwezig.

Commissaris van de Koning Jetta Klijnsma opende de avond met een pleidooi om in gezamenlijkheid stappen voorwaarts te zetten in dit complexe proces: “In Drenthe zijn en blijven we hierover met u in overleg. Er ligt nog geen gestort beton. Wat kunnen wij in Drenthe bijdragen aan de landelijke discussie en hoe houden wij iedereen aangehaakt in dit proces?” Ze benadrukte dat het stikstof-vraagstuk uiteindelijk alle Drenten raakt: boeren, burgers, bouwers en buitenlui. Iedereen heeft immers baat bij een gezonde leefomgeving.

Gedeputeerde Henk Jumelet lichtte de landelijke ontwikkelingen toe. De provincies komen wekelijks bijeen via het Interprovinciaal Overleg (IPO) en tweewekelijks met minister Schouten. “Na de uitspraak van de Raad van State moeten we de stikstofdepositie naar beneden brengen. Die urgentie wordt ook in Den Haag gevoeld.” Op dit moment wordt gewerkt aan landelijke maatregelen (in aanvulling op de snelheidsverlaging), een stikstofregistratiesysteem, duidelijkheid over extern salderen en natuurherstel-maatregelen. Landelijke besluiten zijn nodig maar ook bepalend voor de opdracht aan de provincies. “We weten nog niet alles. Kaders moeten nog worden vastgesteld.”

Over de gebiedsgerichte aanpak vertelde kwartiermaker Daniëlle Heidema meer. In de gebiedsgerichte aanpak moeten maatregelen komen op gebiedsniveau. Het effect moet zijn dat de stikstofdepositie op kwetsbare Natura2000-gebieden vermindert en er extra inzet is op robuuste natuur, maar dat er ook economische ontwikkelruimte is voor de landbouw en andere sectoren. De komende periode wordt er op landelijk niveau gewerkt aan het sluiten van een Bestuursakkoord tussen de provincies en het Rijk. In dit akkoord maken zij afspraken over data en monitoring en over een ‘gereedschapskist’ met regelingen en instrumenten. Dit moeten goede ingrediënten zijn voor de samen te ontwikkelen Drentse aanpak Stikstof. In Drenthe zijn we goed in samenwerken. Ook hier willen we samen met onze partners aan werken, waarbij realisme in tijd en haalbaarheid erg belangrijk zijn.

De tweede helft van de avond werd er in groepen gesproken over de gebiedsgerichte aanpak (zie “Hoofdlijnen gesprekstafels”). De uitkomsten van deze gesprekken helpen bij het proces voor het samen ontwikkelen van de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe. Jetta Klijnsma en Henk Jumelet sloten de avond af met een uitnodiging voor een nader te plannen vervolgbijeenkomst.

Hoofdlijnen gesprekstafels

Uit de tafelgesprekken op 28 januari 2020 zijn de volgende hoofdlijnen gehaald:

Kennis, data en monitoring

- Gezamenlijk met partners vaststellen welke cijfers nodig zijn.
- Zorg ervoor dat we inzicht hebben in cijfers: wie of wat is verantwoordelijk voor hoeveel uitstoot, etc. Baseren op feiten, niet op aannames.
- De cijfers en inzichten moeten transparant, uniform en herleidbaar zijn en daar moeten we gezamenlijk achter staan.
- Investeer in onderzoek.
- Benut kennis en deskundigheid uit het gebied, van kennisinstellingen en maatschappelijk middenveld.

Opdracht gebiedsgerichte aanpak

- Samen aan de slag met het verhaal en de aanpak van en voor Drenthe.
- Niet wachten, we kunnen aan de slag met voorwerk en het probleem definiëren en delen.
- Trechter eerst naar een helder en haalbaar doel dat gezamenlijk is vastgesteld.
- Formuleer vooraf randvoorwaarden. Welke maatregelen ga je waar nemen en met welk effect?
- Belangrijk is om een stip op de horizon te schetsen, een langetermijnperspectief.
- Wat kunnen we op korte termijn doen? Welke mogelijkheden kunnen we creëren om op korte termijn ruimte te kunnen realiseren? Bijvoorbeeld een drempelwaarde creëren voor kleine ontwikkelingen.
- Maak onderscheid in hoge en lage prioriteit. Met welk gebied ga je als eerste aan de slag?
- Kijk goed en integraal naar kansen voor een koppeling met andere opgaven zoals landbouw, energie, woningbouw, klimaat en bossenstrategie.

Organisatie gebiedsgerichte aanpak

- Begin met de opdracht en kies een vorm die daarbij past.
- Kijk goed naar de schaal. Wat kan Drenthe-breed en wat beleg je in de (deel)gebieden? Op Drents niveau uitgangspunten bepalen, instrumenten en gereedschappen uitwerken en effecten berekenen. In de gebieden kan een verdiepingsslag worden gemaakt
- De Commissie Landelijk Gebied kan een goede basis zijn als platform. Wel goed kijken naar vertegenwoordiging van de partijen en de frequentie van bijeenkomen.
- Vooraf goede afspraken maken over de opdracht aan de gebiedscommissies, boter bij de vis.
- Voorkom dat uitvoering via Programma Natuurlijk Platteland vertragend gaat werken voor uitvoering van de natuuropgave.

Algemene opmerkingen

- Er zijn eerst generieke maatregelen van het Rijk nodig.
- Heb oog voor persoonlijke situaties.
- Er zijn middelen (geld) nodig.
- Maak goede afspraken over het toepassen van regelingen en instrumenten.
- Gebiedsgericht werken gaat verder dan provincie- en landsgrenzen.
- Behoefte aan heldere communicatie en informatie, ook voor en richting de gemeenten.
- Mogelijkheden creëren voor innovatie en belemmeringen in wetgeving voor kringlooplandbouw opheffen.

Date : 14-1-2020 13:01:46
From : "Reinder Hoekstra" [redacted] **@nmfdrenthe.nl**
To : "Henk Jumelet" [redacted] **@drenthe.nl, "Hans Kuipers"** [redacted] **s@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "Arnout Venekamp"** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl**
Cc : " [redacted] **@staatsbosbeheer.nl"** [redacted] **@staatsbosbeheer.nl, "** [redacted] **@natuurmonumenten.nl, "'Sonja van der Meer'"** [redacted] **@drentslandschap.nl, "** [redacted] **@nmfdrenthe.nl**
Subject : 10 stappenplan
Attachment : 10-stappenplan.pdf;

Geachte College,
Beste Henk en Hans,

Zojuist is het bijgaande - door een groot aantal organisaties onderschreven- 10 stappenplan aangeboden aan Minister Schouten.
Wij bieden dit plan hierbij ook graag aan de provincie Drenthe aan.
Dit met verzoek en de aanbeveling om deze bij de verdere vormgeving van het stikstofbeleid te betrekken.

Met vriendelijke groet,

Reinder Hoekstra
Natuur en Milieufederatie Drenthe

10 stappen voor realisatie natuurinclusieve kringlooplandbouw

Wij zijn:

Kening fan ‘e Greide, Symphony of Soils, De Natuur- en Milieufederaties, Urgenda, Natuurmonumenten, LandschappenNL, Greenpeace, Caring Farmers, Transitie Coalitie Voedsel, Triodos Bank, Netwerk GRONDig, Wereld Natuur Fonds, CSA Netwerk Nederland, Circulair Friesland, Netwerk Natuur-Inclusieve Landbouw, Toekomstboeren, It Fryske Gea, TAPP Coalitie, Bionext, Friese Voedselbeweging, Voedsel Anders, Herenboeren, Team Ecosys, Netwerk ter bevordering van biocyclische veganlandbouw, Het Groninger Landschap, Stichting Voedselbosbouw Nederland, Avalon, Stichting Drechtstadsboer, Boerenraad, Vogelbescherming Nederland, Milieudefensie, Slow Food Youth Network, de BioTuinders, Landschap Noord-Holland, Biohuis, Feriening Biologyske Boeren Fryslân, Biowad, Louis Bolk Instituut, Soorten NL, Stichting Demeter, Bio-Logisch-Limburg, Aeres Warmonderhof, Terrestris, BD-vereniging, Zonnehoeve, de Fryske, Stichting Bio-Ki, Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, Natuur&Milieu, BioNederland, Hofweb, Grootouders voor het Klimaat, Wakker dier, Ekoplaza, CLM, Compassion for World Farming, World Animal Protection, Genneperhoeve, NIOO.

POLITIEK: KIES SAMEN DE WEG VOORUIT

ZONDER NATUUR GEEN VOEDSEL

“De beste korte-termijnoplossing is een langetermijn-beleid”

Ons huidige landbouw-voedselsysteem is niet meer houdbaar. Niet alleen de stikstofcrisis, ook de uitdagingen op het gebied van klimaat, biodiversiteit, bodem-, water- en luchtkwaliteit, bodemdaling en de aantrekkelijkheid van ons landschap vragen een langetermijnoplossing. Deze uitdagingen hangen sterk met elkaar samen.

Dat de manier waarop we voedsel produceren verder gaat dan wat de aarde ons kan geven, wordt beaamd in de visie van Minister Carola Schouten ‘Waardevol en Verbonden’. De visie was moedig en vooruitstrevend, maar tegelijk ruim en algemeen waardoor er veel ruimte is voor een vrije interpretatie van wat kringlooplandbouw inhoudt. Het mist een integraal handelingskader, terwijl de urgentie van de diverse opgaven alleen maar sterker wordt.

Wij pleiten voor een langetermijnoplossing met een duidelijke stip op de horizon en met voldoende economisch perspectief voor alle belanghebbenden. Een natuurinclusieve kringlooplandbouw: het kán en wij willen graag verder aan de slag! Het vergt tijd en inspanning van alle sectoren en belanghebbenden en een concreet plan. Wij stellen hier vanuit onze kennis en betrokkenheid 10 stappen voor die wij essentieel achten in het proces voor het realiseren van een natuurinclusieve kringlooplandbouw. NB: dit is een procesdocument om richting te geven. Het is daarnaast noodzakelijk natuurinclusieve kringlooplandbouw in te bedden in veranderingen in de hele maatschappij. Wij concentreren ons echter op het landbouw-voedselsysteem in dit stappenplan.

Onze overkoepelende visie voor de toekomst (2040)

Nederland is dan een land met een natuurinclusief kringlooplandbouw-voedselsysteem. Met een rijke biodiversiteit aan onder andere bodemleven, planten, insecten en boerenlandvogels. Met een gezonde bodem, frisse lucht, schoon en voldoende (grond-) water, gezonde producten en gezond vee. Met een aantrekkelijk en gevarieerd landschap. Met een circulaire, klimaatneutrale voedseleconomie, bewuste burgers die bereid zijn een reële prijs voor hun voedsel te betalen en boeren die een goed inkomen verdienen doordat ze een aantrekkelijke beloning krijgen voor het natuurinclusief en circulair produceren van voedsel. Ook toekomstige generaties willen met dit perspectief graag boer worden.

Meer dan nu levert de Nederlandse landbouw aan lokale en Europese markten, ketens zijn korter; er is meer aanbod en verkoop van streekproducten. Boeren en burgers kennen en waarderen elkaar. We eten per hoofd van de bevolking minder voedsel van dierlijke oorsprong, en het voedsel van dierlijke oorsprong dat we wél eten is met veel aandacht voor dierenwelzijn en milieu geproduceerd. Wroetende varkens en scharrelende kippen leven van de reststromen van ons voedselsysteem. Graasdieren grazen op plekken waar gras als gewas de beste keuze is.

Overige landbouwgrond wordt gebruikt voor akkerbouw, tuinbouw, of natte teelten (in veenweidegebieden bijvoorbeeld). Agroforestry wordt vaker toegepast, daar waar dat ecologisch verantwoord is. We voeren geen voedsel meer aan vee dat ook voor humane consumptie geschikt is. Kringlopen worden zo veel mogelijk gesloten, de schaal van kringlopen is zo klein mogelijk, te beginnen op een bedrijf, in een regio, en waar nodig in Nederland of Noord-West Europa. Veehouderijen werken grondgebonden, samenwerking met regionale akkerbouwers wordt gestimuleerd. Akkerbouwers hebben combinatieteelten geïntroduceerd (zowel in ruimte als in tijd). Werkgelegenheid is zo groot mogelijk.

Boeren, banken, de tussenhandel, overheden en beheerders versterken én waarderen elkaar, ondersteund door innovatieve economische modellen en wet- en regelgeving. Het landschap wordt vormgegeven door een vervlechting van landbouw en natuur. Natuurgebieden zijn effectief met elkaar verbonden via natuurgebieden, agrarisch gebied en/of openbare ruimte en het beheer in natuurgebieden en op landbouwgrond is op elkaar afgestemd en versterkt elkaar.

Het landschap sprankelt van de diversiteit en mensen leven, werken en recreëren er graag. Landschappen zijn herkenbaar aan hun inrichting en begroeiing, mensen identificeren zich hiermee en zijn er trots op. Het landschap is een inspirerende plek.
Dit alles is gerealiseerd via een gebiedsgerichte benadering en regionaal maatwerk.

In 2030 hebben wij forse stappen gemaakt richting natuurinclusieve kringlooplandbouw en zijn we daarin internationaal koploper.
Nederland is in 2040, naast koploper in natuurinclusieve landbouw, een florerende delta voor mens en natuur: we hebben onze doelen bereikt.

10 stappen voor realisatie natuurinclusieve kringlooplandbouw

Stap 1

Bepaal doelen voor publieke waarden

Bepaal doelen voor publieke waarden (lucht, bodem, water, biodiversiteit, landschap, gezondheid, dierenwelzijn).
Integreer hierin ecologische kringloopprincipes en maak een landelijke vertaling van relevante duurzame ontwikkelingsdoelen van de VN.
Formuleer de doelen met advies van Nederlandse kennisinstellingen met relevante expertise op het gebied van natuurinclusieve kringlooplandbouw, circulaire economie, ecologie en transitiekunde.
Stuur weg van het huidige beperkte model van economische groei, stuur aan op groei van brede welvaart en welzijn.

Stap 2

Vertaal doelen in een langetermijnbeleid met tussendoelen

- Leg de doelen van Stap 1 vast in wetgeving zodat iedereen weet waar hij/zij aan toe is en daarop kan sturen.

- Vertaal doelen naar sector en gebied. Neem voldoende tijd om de doelen te halen: formuleer tussendoelen. Richt beleid op het integraal halen van de doelen, deze hangen sterk met elkaar samen.

- Maak in de EU dezelfde doelafspraken. Formuleer de tussendoelen met advies van Nederlandse kennisinstellingen met relevante expertise op het gebied van natuurinclusieve kringlooplandbouw, circulaire economie, ecologie en transitiekunde.

- Draag zorg voor bijpassende internationale afspraken die oneerlijke concurrentie met niet duurzame buitenlandse producten tegengaan.

Stap 3

Begin nu met de eerste no-regret stappen

We kunnen niet van vandaag op morgen het masterplan voor transitie klaar en doorberekend hebben, maar dat betekent niet dat we niet vandaag al eerste stappen kunnen zetten. De uitdagingen waar we voor staan zijn urgent. Wij stellen in elk geval de volgende directe stappen voor:

- Verminder versneld externe inputs (fossiele brandstoffen, niet hernieuwbare grondstoffen (kunstmest), chemische middelen en krachtvoer (in het bijzonder geïmporteerde soja).

- Beloon boeren hiervoor in de transitiefase middels een transitiefonds.

- Verlaag btw op natuurinclusieve, circulaire producten. Er kan eenvoudig worden begonnen met biologische producten.

- Behoud de mogelijkheid tot kavelruil om zo veranderingen in het landelijk gebied te kunnen bereiken, met een vernieuwde doelstelling: “ruilverkaveling 2.0”.

- Ondersteun de vele bestaande (boeren) initiatieven, biologische, grondgebonden boeren, ketenpartijen en gebiedssamenwerkingen die al laten zien dat natuurinclusieve kringlooplandbouw werkt.

Stap 4

Neem regie en stuur op doelen en resultaten

Neem regie met duidelijke kaders en bijbehorende sancties als de (tussen)doelen niet worden gehaald. Stuur op doelen en resultaten en niet noodzakelijk op voorschriften en maatregelen. Zo kunnen boeren en ondernemers mede bepalen hoe ze doelen willen bereiken. Dat stimuleert ondernemersgeest en innovatie.

Stap 5

Ontwikkel instrumentarium dat stimuleert en meebeweegt

- Voer een heffing op producten met verborgen, externe maatschappelijke kosten (true cost pricing) stapsgewijs in en gebruik het geld in een transitiefonds. Werk hier ook internationaal aan.
- Koppel het financieringssysteem aan doelenbeleid:
  Behoud het transitiefonds voor boeren en andere bedrijven uit de keten waarin beloningen gekoppeld aan doelen gestapeld kunnen worden tenminste tot 2040.

  Zet (glb) subsidies in voor het financieren van natuurinclusieve kringlooplandbouw en een circulaire voedseleconomie.

- Neem concrete belemmeringen in bestaande wet- en regelgeving structureel weg die de omslag naar natuurinclusieve kringlooplandbouw in de weg staan.

- Herontwerp rioleringssysteem zodat menselijke mest dat waardevolle niet hernieuwbare mineralen bevat weer teruggebracht kan worden in de kringloop.

Stap 6

Geef belanghebbenden concreet handelingsperspectief

- Geef heldere en makkelijk vindbare informatie over scholing en subsidies.
- Stel onafhankelijke coaches beschikbaar.
- Maak duidelijk hoe je een brede verwaarding van het landschap kunt koppelen aan een goed verdienmodel voor de boer.
- Maak het natuurinclusief en circulair ondernemen logischer en administratief eenvoudiger.
- Maak burgers, horeca en bedrijfsrestaurants duidelijk hoe zij kunnen kiezen voor lokaal natuurinclusief, circulair voedsel. Stimuleer de vindbaarheid van boeren die op deze wijze produceren.

Stap 7

Subsidieer de ontwikkelfase. Vervolgfinanciering komt grotendeels via markt of andere vormen van publieke beloning

Start als overheid met subsidiëring van de ontwikkelfase. Publieke waarden beschermen zijn een verantwoordelijkheid van de overheid en met de huidige urgentie van verschillende problemen zien wij voor de overheid daarom een belangrijke taak. Op termijn verwachten we wél dat de markt (o.a. agroketen, supermarkten, consumenten) en financiers als geheel de transitie hebben opgepakt en boeren belonen voor hun inzet. Mogelijk zullen bepaalde publieke waarden echter door andere vormen van publieke beloning structureel worden blijven vergoed.

Stap 8

Stimuleer samenwerking en breed draagvlak in de hele maatschappij

- Faciliteer bottom-up ontwikkelingen en initiatieven en verbind die met andere initiatieven.
- Zorg voor meer bewustwording over de problematiek en de benodigde transitie via (consumenten-)campagnes en inspirerende evenementen, zodat de verantwoordelijkheid door de hele maatschappij wordt gevoeld en zoveel mogelijk uit intrinsieke motivatie komt.

Stap 9

Inventariseer kennisbehoefte gericht op doelrealisatie en breng expertise hiervoor bij elkaar, financier het en zet die strategisch in.

- Organiseer onafhankelijke consulenten met voldoende kennis over natuurinclusieve kringlooplandbouw, het behalen van de eerste stappen en het integraal behalen van de langetermijndoelen: zowel landbouwvoorlichting als voorlichting aan ketenpartijen.

- Stel een nationale kennisagenda op met ministeries, NGO's en andere stakeholders waar de Europese Commissie achter staat, met een sterke link met de maatschappij.

- Organiseer de kennisontwikkeling onafhankelijk van de belangen van de overheden en bedrijven en zorg voor een onafhankelijke organisatie die de kennisagenda uitvoert.

- Integreer deze kennis ook in agrarisch onderwijs.

- Investeer hierin tot minimaal 2040 zodat ook de verandering van de landbouw continue gemonitord kan worden. Door goede borging en monitoring wordt "Mansholt 2.0" een feit en daarmee een nieuw internationaal exportproduct.

Stap 10

Organiseer sectoroverstijgende dialoog

De deelnemende organisaties pleiten voor het zo snel mogelijk plannen van een gezamenlijke dialoog tussen boeren, burgers, ketenpartijen, financiers, natuurbeschermers, wetenschappers en de overheid over het vormgeven van houdbare natuur en houdbare landbouw. Wij willen als organisaties aangesloten bij het Kring-Loop collectief deelnemen aan deze dialoog. Samen op de weg vooruit!

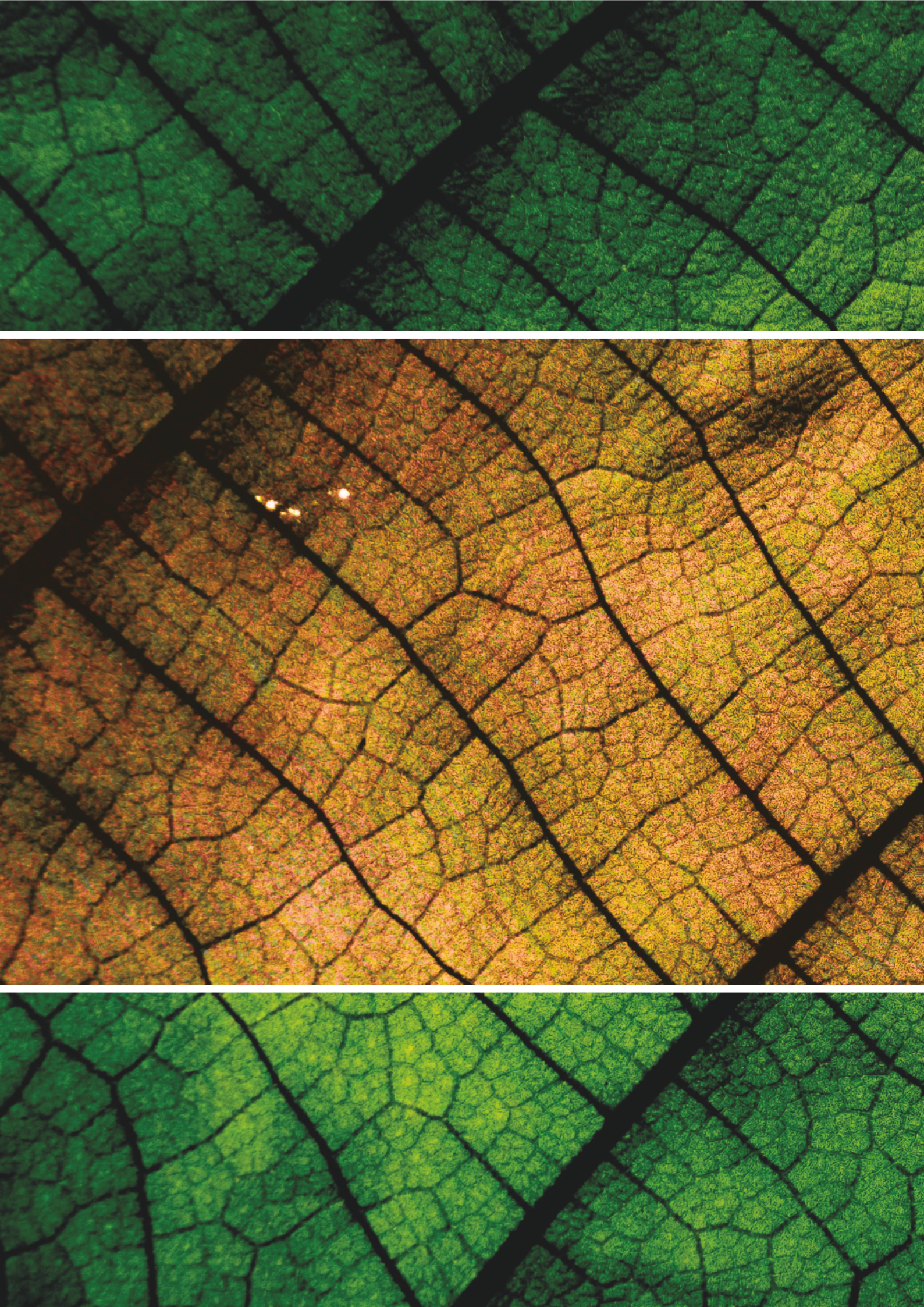

Date : 25-2-2020 12:48:50
From : "[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl
To : "provincie Drenthe" Post@drenthe.nl
Cc : [redacted]@tln.nl" [redacted]@tln.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, "Ton Schroor" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, "[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl
Subject : 2020-25-02 brief inzake stikstofdossier
Attachment : 2020-25-02 brief GS Drenthe inzake stikstofdossier (003).pdf;Inbreng Bouwend NL voor AO stikstof 20 feb 2020.pdf;TLN-positionpaper stikstof.pdf;VNONCW VNG HdB OPROEP NATIONAAL STIKSTOFAKKOORD Def.pdf;image001.png;image002.png;

Geacht college van Gedeputeerde Staten Drenthe,

Geachte mevrouw Klijnsma en de heer Jumulet,

Graag bieden we u namens onze verenigingen en achterbannen bijgevoegde brief en documenten aan. Vanzelfsprekend kijken wij uit naar uw reactie en zijn zeer bereid toelichting te geven.

TLN, regio Noord – [redacted],
Bouwend Nederland, regio Noord – [redacted]
VNO-NCW MKB Noord – Ton Schroor,

Namens deze,

Met vriendelijke groet,

[redacted]

M 06 - [redacted]
T 050 - 534 38 44

VNO NCW NOORD
MKB Nederland Noord

www.vno-ncwnoord.nl www.mkbnoord.nl

Laan Corpus den Hoorn 101, Groningen | Turfmarkt 11, Leeuwarden

Ik ben vrijdags afwezig.
Privacystatement VNO-NCW Noord *Privacystatement MKB Noord*

Kom eens langs op ons kantoor! Parkeren kan op het openbare deel
van het parkeerterrein (bij het oprijden links). De eerste drie uur zijn gratis.

Groningen, 25 februari 2020

Geachte Gedeputeerde Staten van Drenthe,

Op 28 januari woonden wij het bijpraat-moment stikstof bij dat u op uw provinciehuis organiseerde. Wij danken u voor de uitnodiging en de wijze waarop we in gesprek konden gaan met diverse belanghebbenden en uw medewerkers. De complexiteit van het stikstofprobleem, en de urgentie voor oplossingen, erkennen wij zeer. Wij willen dan ook graag onze betrokkenheid laten blijken en betrokken blijven bij het vervolgproces.

In de presentatie van [redacted] is gesproken over een aanpak voor de komende tijd. U richt een gebiedsgerichte aanpak in en gebruikt hiervoor de structuur van het Programma *Natuurlijk Platteland*, waarin 8 gebiedstafels en bestuurscommissies samen komen.

Op dit moment zijn onze belangenverenigingen niet voldoende aangehaakt bij deze gebiedstafels vanwege beschikbare capaciteit en de zeer lage impact van onze sectoren op de stikstofemissie. De schaal waarop onze achterban problemen ervaart is niet altijd op te lossen aan een gebiedstafel. Dan hebben wij het bijvoorbeeld over bedrijfsinvesteringen in groene chemie of energietransitie, die een gunstig effect hebben op de gehele CO2- en stikstofuitstoot maar wel een hogere depositie hebben dan 0,01 mol. We maken ons ook grote zorgen over grotere infrastructurele werken die niet zijn aangewezen door de Rijksoverheid en woningbouwprojecten waar bouwers niet mee aan de slag kunnen en waar de transport en logistieke sector economische hinder van ondervindt (knooppunt Gieten, gedeeltelijke verdubbeling N34).

Naast onze achterban dat direct hinder ondervindt, zijn er ook veel toeleverende bedrijven die – weliswaar niet direct hinder ondervinden van een stilliggende vergunningaanvraag- maar wel de orderportefeuille zien opdrogen met alle gevolgen van dien. Bedrijfsleven dat door heel Drenthe en daarbuiten haar producten en diensten aanbiedt, maar die niet een rol heeft aan een gebiedstafel. Net als bij de landbouw zijn er complete ketens verbonden aan de bouw, industrie en logistiek. Juist de economische belangen zouden wij in uw proces zo goed mogelijk onder de aandacht brengen.

Wij schatten in dat het voor onze belangenverenigingen niet realistisch is om structureel bij gebiedsgerichte tafels aan te schuiven. Wij vinden het wel belangrijk dat de economische belangen goed worden gehoord en overleggen daarom graag met u op welke wijze we dit kunnen doen, anders dan via structurele participatie aan de gebiedstafels. Wij kunnen ons bijvoorbeeld voorstellen om twee keer per jaar een overleg met u en onze belangenverenigingen te organiseren waarin wij een terugkoppeling ontvangen van de gebiedsgerichte aanpakken en input hierop kunnen leveren.

Graag verwijzen wij naar bijgevoegde brieven waarin vanuit onze verenigingen oplossingsrichtingen en standpunten worden omschreven die we zullen inbrengen en een regionale vertaling aan willen geven.

Hoogachtend,

VNO-NCW MKB Noord, Ton Schroor

Bouwend Nederland, regio Noord, [redacted]

TLN, regio Noord, [redacted]

Bijlage 1; Inbreng Bouwend Nederland voor OA Stikstof 20 februari 2020.

Bijlage 2; Voorstel Nationaal Stikstofakkoord, VNO-NCW samen met VNG

Bijlage 3; TLN Positionpaper stikstof

Memo

Bouwend Nederland
de vereniging van bouw- en infrabedrijven

Van: Martijn Verwoerd
t +31 (0)79 [redacted] **e** [redacted]@bouwendnederland.nl

Aan: Vaste Kamercommissie voor LNV
C.c.: Woordvoerders bouwen & wonen
Datum: 13 februari 2020

Betreft: Inbreng voor AO Stikstof 20 februari 2020

Inleidend

In dit memo wil Bouwend Nederland ingaan op 1) de stand van zaken in de bouw en infra in relatie tot stikstof, 2) wat doet de bouw- en infrasector zelf en 3) de brief van minister Schouten (dd. 7 februari 2020) over de voortgang van de stikstofproblematiek.

Wij blijven benadrukken dat de stappen om tot een structurele oplossing te komen bekend zijn, en onlangs bevestigd zijn in de adviezen van de Raad van State over (oa.) drempelwaarden:

- Extra structurele middelen voor natuurbehoud en -herstel, met een solide borging. Dit kan in de vorm van een fonds á la het MIRT voor natuur, een Wet natuurherstel of een programma onder de Omgevingswet;
- Bronbeleid, waarbij iedere sector naar rato bijdraagt en dat voldoende geborgd is.

Dit pakket zorgt er voor dat op termijn – de Habitatrichtlijn schrijft geen concreet tijdspad voor – een gunstige staat van instandhouding bereikt kan worden. Voldoende borging van het pakket zorgt er voor dat er ook weer een drempelwaarde kan worden ingesteld voor activiteiten met een lage stikstofdepositie en dat andere activiteiten (onder voorwaarden) weer vergund kunnen worden.

1. Stand van zaken in de bouw

Bouwend Nederland heeft de afgelopen periode een enquête uitgezet onder de leden, om te zien in hoeverre de vergunningverlening sinds eind 2019 op gang is gekomen. Kort gezegd blijkt dat de vergunningverlening inderdaad ten dele weer op gang is gekomen, maar voor een belangrijk deel toch ook nog niet. Vergunningverlening voor woningbouw komt ten dele weer op gang, bijvoorbeeld omdat ondernemers met diverse maatregelen in Aerius op 0,00 stikstofdepositie uitkomen. Voor utiliteitsbouw (alle gebouwen niet zijnde woningen) zien we een gemengd beeld. Bij infrastructuur is het beeld het minst positief. Steeds meer aanbestedingen worden uitgesteld waardoor orderportefeuilles onder druk komen te staan. Als hier voor de zomer niets in verandert dan zal dat gevolgen hebben voor de continuïteit en werkgelegenheid.

Bevoegd gezag is vaak terughoudend
Door het vernietigen van de passende beoordeling onder het PAS zijn ook de drempelwaarden – waar het overgrote deel van de bouw- en infraprojecten onder vielen – vervallen. Dat betekent

dat voor projecten waarvan niet op voorhand kan worden uitgesloten dat zij mogelijk significant negatieve effecten hebben op Natura2000 gebieden met stikstofgevoelige habitattypes, een vergunning op basis van de Wet natuurbescherming nodig is.

Wij zien in de praktijk dat het bevoegd gezag (gemeenten, omgevingsdiensten & provincies) regelmatig het rekenmodel Aerius gebruiken als beslistool. Komt de depositie op 0,00 uit, dan is geen Wnb vergunning nodig. Komt de depositie hoger uit, dan wordt er vanuit gegaan dat het effect significant negatief kan zijn en wordt er niet vergund. Dat is juridisch niet zuiver. Aerius berekent enkel of er stikstofdepositie kan zijn, en zo ja: hoeveel. De vraag of die depositie kan leiden tot significant negatieve effecten beantwoord Aerius niet.

Een toets door een ecoloog kan uitwijzen (en dat gebeurt in de praktijk ook regelmatig) dat een bouw- of infraproject enige - grotendeels tijdelijke - depositie kan veroorzaken, maar dat het in dit specifieke geval niet leidt tot significant negatieve effecten op dit Natura2000 gebied. Dat betekent dat er gewoon vergund kan worden. Toch komt het regelmatig voor dat de vergunning toch niet wordt verleend. Onzekerheid en onwetendheid ('Alles boven 0,00 stikstofdepositie mag niet meer') lijken hiervan de belangrijkste oorzaak. Ook rond intern en extern salderen en passende beoordelingen merken wij terughoudendheid, onwetendheid en onzekerheid.

Concrete vraag: kan de minister helder richting medeoverheden schetsen welke mogelijkheden er zijn om projecten te vergunnen?

2. Wat doet de bouw- en infrasector zelf

De bouw- en infrasector bestaat uit praktisch ingestelde mensen. Als er problemen zijn, dan wordt gezocht naar praktische oplossingen. Mogelijk heeft u gelezen over de NoNox (https://www.volkerwessels.com/nl/nieuws/nonox) en andere technische oplossingen waar aan gewerkt wordt. Naast de techniek werken veel bedrijven al jaren aan het terugdringen van het aantal voertuigbewegingen van en naar de bouwplaats en het investeren in voertuigen en mobiele werktuigen die veel minder schadelijke stoffen uitstoten. De stikstofproblematiek fungeert als katalysator om dit proces te versnellen.

Daarnaast heeft Bouwend Nederland constructieve gesprekken met (o.a.) het ministerie van I & W over emissiereductie tijdens de aanleg-/realisatiefase van projecten. Minister Van Veldhoven refereert aan deze gesprekken bij de beantwoording van vragen van de leden Van der Lee en Kröger; https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/02/10/beantwoording-kamervragen-van-de-leden-van-der-lee-en-kroger-beiden-groenlinks-over-het-bericht-vraag-naar-elektrische-bouwmachines-groeit

Laten we voorop stellen dat Bouwend Nederland werk maakt en wil maken van het terugdringen van emissies tijdens het bouwproces, met als doel om uiteindelijk tot een zero-emissie bouwproces te komen. De beantwoording van de minister vraagt wat Bouwend Nederland betreft wel om enige nuancering, vooral rond het tijdspad, de focus op elektrificatie en beschikbaarheid.

Zoals vrachtwagens een Euro I t/m VI aanduiding kennen, bestaat er voor bouwmaterieel een aanduiding van Stage I t/m IV. Stage V begint beschikbaar te komen. Stage IV is nog niet in

voldoende volumes beschikbaar om de hele markt te bedienen. Dat zal zeker nog enige jaren duren. De echt zware machines zijn vaak nog niet of nauwelijks in stage IV te verkrijgen, laat staan elektrisch. Het is ook nog onduidelijk of de echt zware bouwmachines elektrisch beschikbaar gaan komen. Waarschijnlijk zou er een zogenaamd middenstation geplaatst moeten worden om dergelijke machines aan te sluiten, en dat kan (de komende jaren) niet op de bouwplaats. De eisen aan het elektriciteitsnetwerk moeten dan fors omhoog. Mogelijk is waterstof een beter alternatief. Kortom: het kleinere bouwmaterieel komt steeds beter beschikbaar in stage IV en ook voorzichtig in elektrische vorm, voor zwaarder materieel moet de beste aandrijving nog blijken.

Elektrificatie moet wat Bouwend Nederland betreft dan ook niet het doel zijn, maar emissiereductie. Elektrificatie kan hier, net als waterstof en slimme filtertechnieken, een rol in spelen maar is niet het doel.

Over het punt van beschikbaarheid: minister Van Veldhoven schrijft dat licht elektrisch bouwmaterieel steeds beter beschikbaar is. Dat klopt op zich, hoewel nog lang niet in de volumes om het hele materieelpark te kunnen vervangen. Wel gaat het voorbij aan het feit dat het niet alleen over beschikbaarheid gaat, maar ook over financierbaarheid. De bouw- en infrasector is een sector met relatief lage marges, die door de stikstof- PFAS issues onder druk staan. Financiering van nieuw (en veel duurder) materieel is dan geen sinecure.

De overheid kan hierin helpen door in aanbestedingen investeringen in duurzamer materieel niet alleen te belonen met een hogere kans op gunning van een project, maar ook door in financiële zin te belonen. Op het punt van beschikbaarheid kan de overheid helpen door goede keuzes te maken in de uitvraag van inzet van duurzamer materieel; bijvoorbeeld: hoe dichter bij een N2000 gebied, hoe duurzamer het materieel; totdat er genoeg duurzaam materieel beschikbaar en financierbaar is om dit in alle projecten uit te vragen.

Tot slot: op diverse plekken binnen de overheid lopen onderzoeken en initiatieven rond verduurzaming van het bouwproces. Provincies zoeken naar mogelijkheden binnen de gebiedsgerichte aanpak, het Rijksvastgoedbedrijf werkt aan een initiatief etc. Voorkomen moet worden dat door een veelheid aan initiatieven er een lappendeken aan beleid komt, dat ineffectief en/of tegenstrijdig is. Wat Bouwend Nederland betreft haken de andere overheden aan bij de gesprekken met I & W en komen we tot een breed gedragen traject waarmee daadwerkelijk stappen worden gezet.

<u>Concrete vraag: kan de minister van LNV vanuit haar coördinerende rol in het stikstofdossier bevorderen dat de diverse overheidsinitiatieven worden samengebracht tot één traject?</u>

3. Brief voortgang stikstofproblematiek

Hieronder willen wij ingaan op een aantal aspecten uit de brief 'Voortgang stikstofproblematiek: maatregelen landbouw en verdere impuls gebiedsgerichte aanpak' van 7 februari.

1. Leasen van stikstofruimte

Het Kabinet wil het mogelijk maken dat boeren latente stikstofprojecten verleasen aan projecten die een tijdelijke stikstofdepositie kennen, zoals de aanleg-/realisatiefase van bouw- en infraprojecten. Hoewel Bouwend Nederland niet principieel tegen een dergelijk systeem is, hebben

wij wel veel vragen. Vooralsnog staan wij terughoudend tegenover het idee. Beantwoording van de vragen kan leiden tot aanpassing van ons voorlopige standpunt.

Principiële vragen
Allereerst roept de regeling een tweetal principiële vragen op. De eerste vraag die beantwoord moet worden is die of een dergelijk systeem überhaupt mag. Een vergunning wordt verleend aan een specifiek bedrijf en met een specifiek doel en voor een specifieke activiteit. In het onderhavige geval zal het gaan om het houden van dieren. De vraag is of je een deel van de ruimte die de vergunning biedt wel tegen een vergoeding (tijdelijk) beschikbaar mag stellen aan derden, voor andersoortige activiteiten. In beginsel is een vergunning niet zomaar overdraagbaar. Totdat voldoende duidelijk is dat een dergelijk systeem juridisch houdbaar is, zal Bouwend Nederland adviseren terughoudendheid te betrachten. De negatieve gevolgen voor bouw- en infrabedrijven als het systeem de rechterlijke toets niet doorstaat kunnen immers zeer groot zijn.

Concrete vraag: is een dergelijk systeem wel toegestaan/juridisch houdbaar?

De tweede principiële vraag is de volgende: de vergunde rechten zijn om niet verkregen. Door het verleasen kan een deel van die om niet verkregen rechten te gelde gemaakt worden.

Concrete vraag: waarom zou het te billijken zijn dat een ondernemer een verdienmodel krijgt o.b.v. schaarse rechten die hij zelf om niet heeft verkregen?

Praktische vragen
Vervolgens moet bedacht worden dat het stikstofregistratiesysteem ook bedoeld is voor de aanlegfase van woningbouw- en (een aantal) infraprojecten. Het optuigen van een parallel spoor maakt het inmiddels toch al complexe proces van vergunningverlening nog gecompliceerder. Bovendien kan het aantrekkelijk worden voor provincies om voor de aanleg-/realisatiefase standaard te eisen dat deze wordt geleased. Dat zal een prijsopdrijvend effect hebben op projecten, met mogelijk ook een prijsopdrijvend effect op nieuwbouwwoningen.

Concrete vraag: kan de minister toezeggen dat leasen pas een optie wordt als het stikstofregistratiesysteem onvoldoende stikstofruimte biedt?

Concrete vraag: is de minister bereid om met landbouw en relevante sectoren (waaronder de bouw) maximumprijzen voor tijdelijke depositieruimte vast te stellen?

Als gebruik wordt gemaakt van het tijdelijk leasen van stikstofruimte, dan wordt er afgeroomd en mag 70% van de ruimte worden benut. Als de leaseperiode is afgelopen mag de boer weer 100% benutten voor zijn bedrijf. Een tijdelijke verlaging en daarna weer een verhoging naar het oude emissieniveau lijkt ons in ecologische zin weinig relevant.

Concrete vraag: wat is de reden en ratio voor tijdelijke afroming bij leasen van stikstofruimte?

2. Uitbreiding warme saneringsregeling varkenshouderij

Het Kabinet wil alle aanvragen in het kader van de warme saneringsregeling varkenshouderij (die aan de criteria voldoen) honoreren. Dat levert waarschijnlijk meer stikstofruimte op dan op

voorhand gedacht was. Bouwend Nederland ziet graag dat deze extra ruimte – vanzelfsprekend na afroming – beschikbaar komt in het stikstofregistratiesysteem. Zo ontstaat wat meer ruimte voor o.a. woningbouw, en wordt anderzijds geborgd dat er wordt afgeroomd en er niet te veel nieuwe stikstofruimte wordt uitgegeven. De brief van het Kabinet biedt nog geen duidelijkheid op dit punt.

Concrete vraag: wordt na afroming de stikstofruimte die vrijkomt beschikbaar gesteld in het stikstofregistratiesysteem?

3. Extern salderen

In de eerste zin over extern salderen staat: 'Ik heb in een bestuurlijk overleg met de provincies besproken dat gekeken wordt naar de benodigde randvoorwaarden, zodat op korte termijn gestart kan worden met extern salderen met veehouderijbedrijven.'

De minister stelt vervolgens: 'Extern salderen zal plaats moeten vinden binnen de gebiedsgerichte aanpak, daar hebben alle partijen belang bij. Een initiatiefnemer moet de depositie die hij veroorzaakt, op elk gebied (elke hexagoon) mitigeren. Om die mitigatie te bereiken via het opkopen van bedrijven zullen in veel gevallen meerdere bedrijven moeten worden opgekocht, terwijl een initiatiefnemer per bedrijf vaak lang niet alle vrijkomende stikstofruimte nodig heeft. Het is dan ook veel effectiever om benodigde en vrijkomende ruimte met elkaar te verbinden als onderdeel van het gebiedsproces.'

Deze twee stellingen verhouden zich slecht tot elkaar en passen ook niet goed bij sectoren met een heel kleine uitstoot, zoals de bouw- en infrasector. De minister gaat (om onduidelijke redenen) uit van het opkopen van hele bedrijven bij extern salderen. Voor veel bouwprojecten zal dat helemaal niet nodig zijn. Als een bouwer een paar koeien uitkoopt bij een boer, dan zal hij daarmee ruimte krijgen voor een mooi woningbouwproject. Daarvoor hoeft hij niet het hele bedrijf uit te kopen. De vraag is nu of deze mogelijkheid gaat vervallen door de voorgestelde opzet van extern salderen. Het lijkt niet wenselijk dat initiatiefnemers voor projecten met een vrijwel verwaarloosbare stikstofdepositie moeten meedraaien in een ingewikkeld gebiedsproces, met een enorme hoeveelheid aan partijen en belangen. Extern salderen op korte termijn, zoals de minister wenst, lijkt in dit systeem niet reëel.

Concrete vraag: wil de minister rekening houden met projecten met een zeer kleine depositie, en de gebiedsgerichte aanpak vooral richten op bedrijven en projecten met een grotere en permanente depositie?

Steeds minder stikstof door wegvervoer

Het kabinet heeft gekozen voor een gebiedsgerichte aanpak van stikstof [1]. Omdat er grote verschillen bestaan tussen de verschillende gebieden is één algemene landelijke aanpak namelijk niet verstandig, volgens het kabinet. De aanpak verschilt per regio. Daarom is gebiedsgericht maatwerk nodig, dat per provincie wordt uitgewerkt. Deze notitie beschrijft de inzet van het goederenvervoer over de weg. Daarbij komt aan de orde wat het wegvervoer al heeft bereikt en welke stappen nog volgen.

1. Moderne vrachtauto's stoten 95 procent minder NO_x uit

Fabrikanten van vrachtauto's moeten voldoen aan steeds strengere emissie-eisen van de Europese Unie. In tegenstelling tot personenauto's moeten nieuwe vrachtauto's ook een praktijktest ondergaan voordat ze kunnen worden toegelaten op de weg. De huidige Euro 6-vrachtauto's mogen nog maximaal 0,4 gram NO_x per kWh uitstoten. Eind jaren '90 was dat voor Euro 1-trucks nog 8,0 gram per kWh. In minder dan 25 jaar tijd is er dus een reductie van 95 procent NO_x gerealiseerd. Door vervangingsinvesteringen is inmiddels 60 procent van het Nederlandse vrachtwagenpark Euro 6. En nog dagelijks neemt dit percentage toe. De schonere Euro 6-technologie is gemiddeld 10.000 euro duurder per voertuig dan hun voorgangers. De sector heeft hierdoor sinds 2014 al ruim 0,6 miljard euro in schone Euro 6-technologie geïnvesteerd.

2. Onderweg naar toepassing zero emissie trucks

Waar een Euro 6-vrachtauto al erg schoon is, kunnen de motoremissies met een elektrisch aangedreven vrachtauto zelfs terug naar nul. Dat geldt dus ook voor NO_x. Met het Klimaatakkoord heeft de transportsector zich eraan gecommitteerd de komende jaren over te schakelen op zero emissie (ZE) voertuigen, vooral voor stedelijke distributie. De actieradius van een elektrische vrachtauto ligt immers tussen 100 en 150 kilometer. Vanaf 2025 dienen nieuwe vrachtauto's zero emissie te zijn in gemeenten die dan een ZE-zone instellen. Voor bestaande Euro 6-vrachtauto's van voor 2025 geldt een overgangsregeling tot 2030.

3. Overheden aan zet voor laadinfra zero emissie transport

ZE-vrachtauto's zijn op dit moment nog nauwelijks af-fabriek te koop. Het gaat nog om kleine voorseries waarvan de prijzen een factor drie tot vier hoger liggen dan van nieuwe Euro 6-(diesel)vrachtauto's. De verwachting is dat het aanbod de komende jaren groter wordt en dat de aanschafkosten zullen afnemen. Daarnaast vormt de infrastructuur om ZE-trucks op te laden een grote uitdaging. Op dat vlak kunnen provincies samen met gemeenten de toepassing van ZE-vrachtauto's versnellen door ervoor te zorgen dat de juiste laadsystemen tegen acceptabele kosten tijdig beschikbaar zijn voor transportbedrijven.

[1] https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2019/12/16/voortgang-aanpak-stikstofproblematiek/Kamerbrief+Voortgang+Aanpak+Stikstofproblematiek.pdf

4. Overheden kunnen helpen bij realisatie stadhubs

Voor de vestiging op de juiste locaties is bovendien van belang dat overheden grond uitgeven voor de realisatie van stadshubs aan de rand van steden of juist tussen steden met een zero emissie zone. Dan kunnen ondernemers met meer vertrouwen samen met hun partners-in-business investeren in elektrische vrachtauto's. Zo kunnen overheden en het bedrijfsleven gezamenlijk de transitie naar zero emissie versnellen.

Samengevat...

- Transportsector heeft 600 miljoen geïnvesteerd in de schoonste Euro 6-trucks
- Ruim 60 procent van alle trucks is al Euro 6, de rest volgt snel via natuurlijke vervanging
- Transportsector zet in op zero emissie technologie voor stedelijke distributie
- Aanbod zero emissie trucks komt traag op gang en is nu nog drie tot vier keer duurder dan dieseltrucks
- Provincies en gemeenten kunnen de transitie naar zero emissie versnellen met adequate en betaalbare laadinfra
- Daarnaast kunnen decentrale overheden de transitie naar zero emissie ondersteunen door grond uit te geven voor de realisatie van stadshubs aan de rand of tussen steden met een zero emissie zone

Bijlagen

1. Stikstof en transport

Vrachtauto's en trekkers zijn in 2018 verantwoordelijk voor 7,1% van de totale NO_x-uitstoot in Nederland

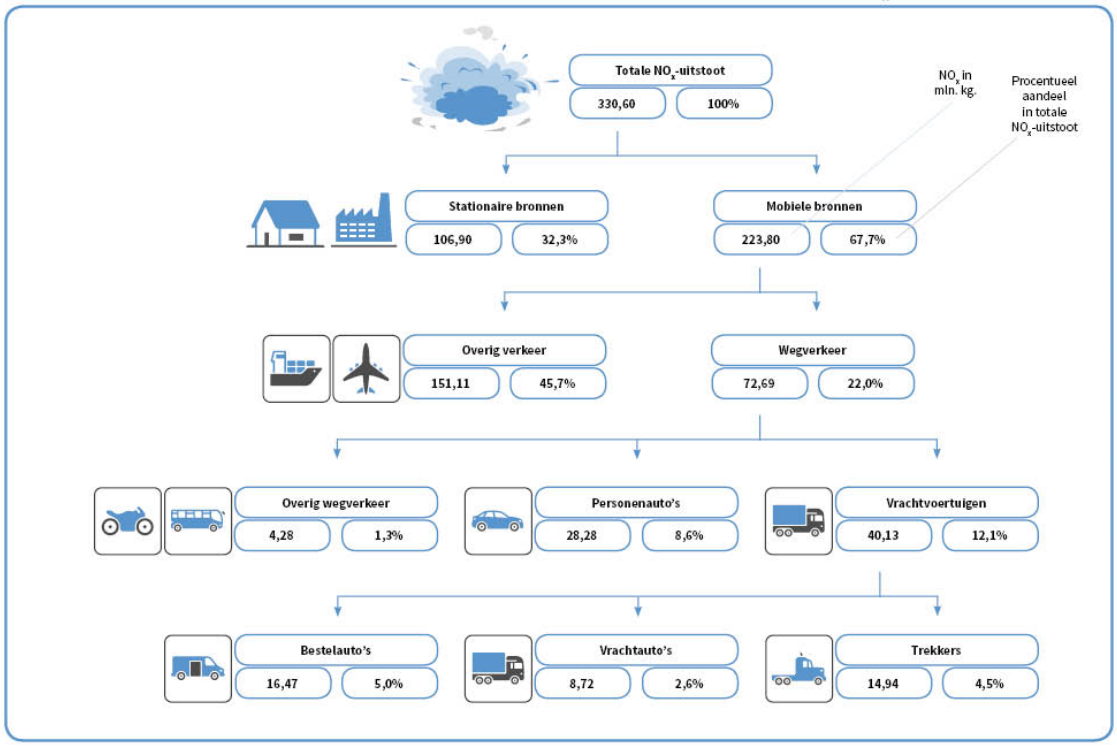

Bron: CBS, bewerking TLN

2. Maximale NO_x-uitstoot in gram/kWh door vrachtvoertuigen volgens Euronormen

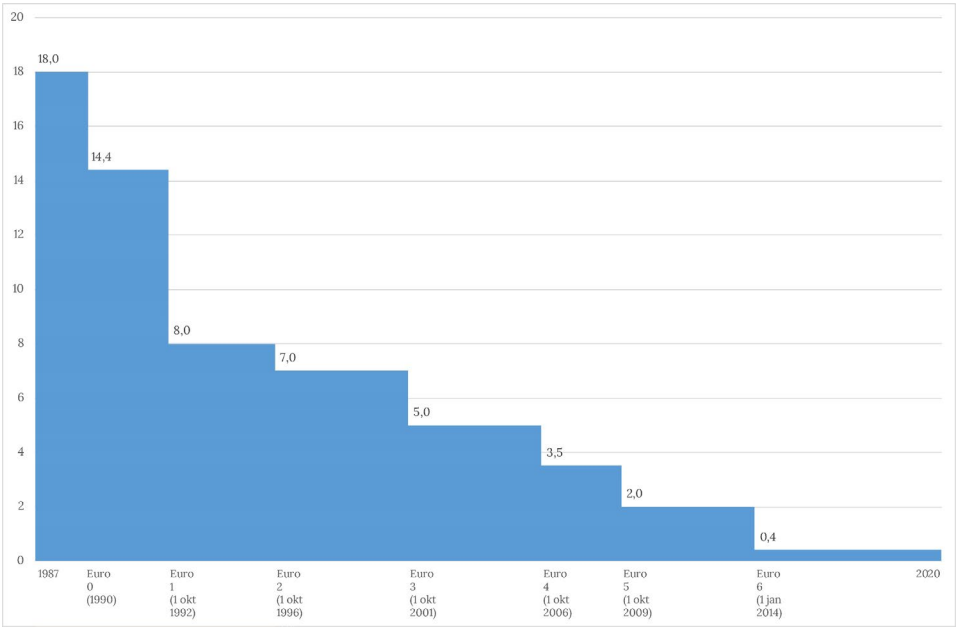

Bron: EU

3. NO_x-uitstoot vrachtauto's en trekkers gereduceerd van 13,4 naar 3,3 miljoen kilogram

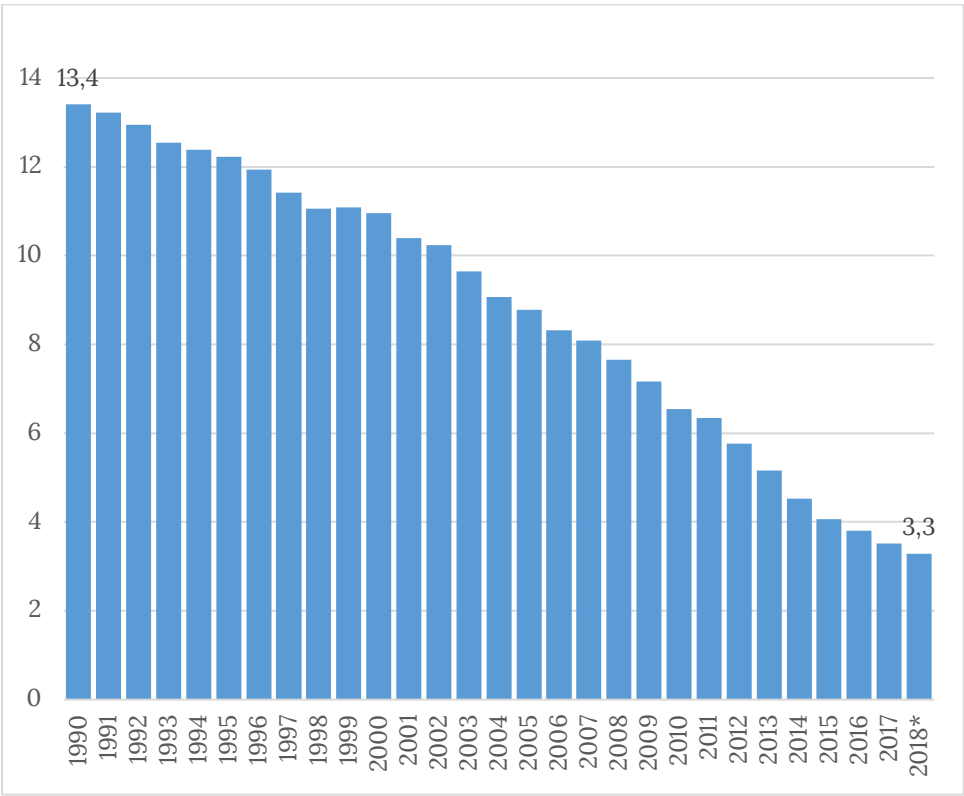

Bron: CBS, 'Emissies naar lucht op Nederlands grondgebied; wegverkeer'

Aan de Minister-President

Betreft: Voorstel voor een Nationaal Stikstofakkoord

Excellentie, Beste Mark,

Ons land staat voor grote uitdagingen als het gaat om de ruimtelijke ordening. Om op de kleine ruimtelijke schaal van Nederland het juiste te doen voor inwoners, bedrijven, de landbouw en de natuur hebben we een breed gedragen nationaal beleid nodig. Dat is er op dit moment niet. Sterker nog, door de onduidelijkheid die de stikstofproblematiek nu veroorzaakt, wordt een breed draagvlak op voorhand aangetast.

Mensen die zich zorgen maken over de kwaliteit van de natuur botsen met mensen die een woning willen, de ene groep van ondernemers voelt zich achtergesteld bij de andere, op zich zelf duurzame investeringen worden uit- en soms afgesteld omdat er nu geen vergunningen voor kunnen worden verleend. Het denken over de lange termijn inrichting van Nederland verwordt tot een papieren exercitie. Immers, we willen allemaal in een mooi, duurzaam, welvarend Nederland wonen, waarvan een optimale natuur(ontwikkeling) een integraal onderdeel vormt.

Om dat te bereiken roepen wij u op om tot een Nationaal Stikstofakkoord te komen. Uiteraard moet het akkoord kunnen rekenen op een brede steun van maatschappelijke groeperingen die de gevoelens van de gehele bevolking zo goed mogelijk vertolken en een breed politiek draagvlak. Dit Nationaal Stikstofakkoord zou alle betrokken partijen in ons land moeten verbinden door enerzijds een massief en zichtbaar programma van direct herstel van de natuur én anderzijds langjarige reductie van stikstofuitstoot aan de bron ervan en ruimte voor ontwikkeling.

Wij denken dat de start van een Nationaal Stikstofakkoord moet worden gevonden in een evenwicht van een lange-termijn strategie en het opheffen van de korte termijn frustraties. Dat kan door de directe invoering van een genuanceerde drempelwaarde, ingebed in een serieus lang-termijnbeleid, dat controleerbaar is in zijn uitvoering. Daarbij kan worden gedacht aan:

- Een *landelijke drempelwaarde*
- Een robuust *Nationaal Natuurherstel Programma (NNP)*
- Het *afspreken en vastleggen van reductiepaden* voor de periode tot en met 2050.
- Een *set met afspraken om te komen tot een ordentelijk proces voor de toekomstige ruimtelijke inrichting van Nederland*.

Wij willen, graag samen met u, het voortouw nemen en alle relevante partijen uitnodigen om te komen tot een Nationaal Stikstofakkoord. Nederland staat voor grote transformatie-opgaven. Om die tot een goed einde te brengen is het hard nodig om de impasse van de nu op slot gezette ruimtelijke ontwikkeling te doorbreken. Graag treden wij op korte termijn met u in overleg over ons voorstel.

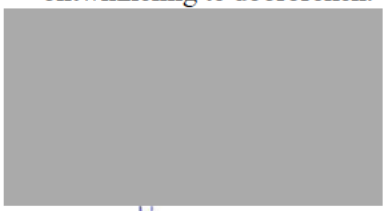

Voorzitter VNO-NCW

Voorzitter VNG

Date : 15-4-2020 14:15:26
From : [redacted]@bouwendnederland.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl, "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl
Subject : aanvullende info standpunt BNL verleasen stikstofruimte
Attachment : Stikstof - vergunnen bij enige stikstofdepositie - drempelwaarde.docx;image006.jpg;image007.jpg;

Geachte [redacted]

Zoals gisteren tijdens de call toegezegd de contactgegevens van [redacted] 06-[redacted]

[redacted]: wellicht dat [redacted] nog contact opneemt. Gisteren liep ik een beetje vast bij de verdieping in drempelwaarden. Onderstaande heb ik gedeeld maar wellicht dat jij aanvullende vragen nog kan beantwoorden als hij contact opneemt.

M.bt. verleasen: wij betwijfelen, los van juridische haken en ogen aan de uitvoering, handhaving en registratie, of het verleasen van stikstofruimte in regie bij private partijen, de juiste route is. Wij denken als je daartoe wil overgaan dat het van wezenlijk belang is dit via de provincies (publiek) te organiseren, wellicht gekoppeld aan het stikstofregistratiesysteem. Dan houd je het meer in eigen hand en kan 'koehandel' in stikstof zonder toezicht beter worden voorkomen. De vraag is ook of bijv. de landbouwsector die ruimte met andere sectoren wil delen. Verleasen van stikstofruimte privaat geregeld leeft op gespannen voet met de gedacht van het SSRS om als overheid inzicht te behouden. Zie input collega [redacted] hieronder.

Verleasen van stikstofruimte
Hoewel Bouwend Nederland niet negatief tegenover het principe staat, hebben wij wel een groot voorbehoud. Wij hebben vraagtekens bij de juridische toelaatbaarheid van een dergelijke constructie. Voor zover wij weten is een dergelijke constructie enkel toegestaan indien daar een wettelijke basis voor is, zoals bij de handel in CO2 emissierechten. Voor stikstof bestaat een dergelijk wettelijk kader (nog) niet.

Wij zouden het onwenselijk vinden dat een dergelijk instrument wordt ingezet zonder dat zeker is dat het in rechte stand houdt. Als de Raad van State oordeelt dat verleasen zonder wettelijke basis niet toegestaan is heeft dat significante complicaties. Dit zou immers leiden tot een nieuwe legaliseringsopgave zoals nu met meldingsplichtige activiteiten. Die situatie is ons inziens zeer onwenselijk, want deze leidt tot nieuwe discontinuïteit en uitval van plannen in onze sector.

*Bovendien: **de provincie kan drempelwaarden instellen**. Voor tijdelijke depositie (waar verleasen over gaat) tijdens het bouwproces is uitstekend juridische en ecologisch te onderbouwen dat deze geen significant negatieve effecten hebben. Een dergelijk rapport ligt momenteel al bij de interdepartementale programmadirectie stikstof van LNV. Door het instellen van een (lage) drempelwaarde voor tijdelijke deposities zijn complexe en kwetsbare constructies als verleasen niet nodig. Wij hebben begrepen dat het Kabinet mogelijk in april met de aanbeveling voor een dergelijke drempelwaarde komt. Het lijkt verstandig hier op te wachten.*

Als de provincie verleasen desalniettemin toch als instrument wil inzetten, dan hebben wij hiervoor de volgende suggesties/aanscherpingen:

- *Hou er rekening mee dat veel ruimte die verleased zal worden, stikstofruimte is die vaak al jaren latent is. De feitelijke stikstofdepositie kan door verleasen dus toenemen. Ook dat maakt het systeem juridisch mogelijk kwetsbaar;*
- *Het is prima om een vergoeding te betalen voor tijdelijk gebruik van stikstofruimte, maar reguleer deze vergoeding in enige mate.*

Met betrekking tot onze voorkeur voor het invoeren van een drempelwaarde door de provincie ontvang je in de bijlage een beknopte notitie. De notitie is geschreven op basis van uitspraken van de Raad van State.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

M:+31 (0)6 [redacted]

Bouwend Nederland
de vereniging van **bouw- en infrabedrijven**

Regio Noord
Laan Corpus den Hoorn 101-b | 9728 JR Groningen
T:+31(0)50 524 04 14
www.bouwendnederland.nl

Stikstof – vergunnen bij enige stikstofdepositie

Kort na de uitspraak over het PAS is er een uitspraak geweest waarin sommige juristen lazen dat iedere toename van stikstofneerslag überhaupt niet was toegestaan. Daaruit is de gedachte ontstaan dat projecten met een stikstofdepositie > 0,00 mol/ha/ja niet vergund kunnen worden.

Bouwend Nederland inziens ging het in die zaak vooral om een motiveringsgebrek: er was onvoldoende onderbouwd waarom de stikstofneerslag in dit specifieke geval niet leidde tot significant negatieve effecten. Inmiddels heeft de Raad van State in een aantal uitspraken bevestigd dat projecten met een stikstofdepositie boven 0,00 mol/ha/ja wel degelijk vergund kunnen worden, mits voldoende onderbouwd.

De concrete zaken waar het om gaat zijn:

- De aanleg van de overnachtingshaven bij Lobith (https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@120247/201606186-1-r1/#highlight=lobith) waarbij een ADC toets en passende beoordeling gebruikt is.
- Bestemmingsplan voor de Pallas-reactor in Schagen (https://www.raadvanstate.nl/uitspraken/@120326/201903529-1-r1/#highlight=schagen) waarbij een passende beoordeling is ingezet.

De afgelopen maanden merkten we dat bevoegd gezag niet altijd happig was om projecten te vergunnen op basis van een ecologische onderbouwing. Ik hoop dat deze twee uitspraken bijdragen aan de bereidheid om te vergunnen op basis van de ecologische toets of een passende beoordeling.

Zeker voor grote projecten kan die passende beoordeling (vrij kostbaar) mogelijk een oplossing zijn, zoals in het geval Lobith. Voor projecten waarvoor toch al een MER (milieueffectrapportage) moet worden gemaakt vallen de extra kosten mee. De ecologische toets is een iets lichter middel dat voor woningbouw en u-bouwprojecten mogelijk een oplossing kan bieden. Het zal vaak een kosten-baten afweging zijn of inzet zinvol is.

De ADC toets met passende beoordeling heeft zich overigens ook al bewezen bij de nieuwe oeververbinding in Rotterdam. Het lijkt er zodoende op dat de rechtspraak eenduidig en consequent begint te worden.

Date : 19-10-2020 17:41:23
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@hetnet.nl" [redacted]@hetnet.nl, [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com, [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com, [redacted]@nmfdrenthe.nl" [redacted]@nmfdrenthe.nl, [redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl
Cc : " [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, " [redacted]@drenthe.nl, " [redacted] " [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl
Subject : Agenda samenwerking Drentse aanpak donderdag 22 oktober a.s.
Attachment : agenda overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof - 22 okt 2020.docx;persbericht IPO wetsvoorstel stikstof.pdf;Persbericht kabinet Stikstofaanpak - sterkere natuur perspectief voor de bouw.pdf;image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,

Hierbij zend ik je de agenda voor de 4e bijeenkomst samenwerking Drentse aanpak. In verband met de aangescherpte Corona maatregelen mogen we helaas niet fysiek bij elkaar komen en zal de bijeenkomst digitaal plaatsvinden. Inmiddels raken we hieraan gewend en ik voorzie dan ook geen problemen met de uitvoering hiervan.
Gezien het feit dat we nu digitaal vergaderen, is besloten iets korter te vergaderen. De vergadering zal dan ook een half uur later beginnen, aanvang om 19.30 uur en te beëindigen rond 21.00 uur.
Ik zal de secretaresse vragen een nieuwe link met gewijzigde aanvangstijd te zenden.

Een fijne avond en tot donderdag!

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Drentse aanpak Stikstof (3P)
Universiteit van het Noorden (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06-[redacted]

AGENDA
Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof

Datum	22 oktober 2020
Tijd	19.30 – 21.00 uur
Aanwezig	Vertegenwoordigers Landbouwcollectief, Groene Partners en Bedrijven en provincie Drenthe
Plaats	Teams overleg
Status gesprek	Verkenning samenwerking Drentse aanpak Stikstof

1. **Opening en welkom door Henk Jumelet**

2. ***Samenwerking Drentse aanpak stikstof***
   Kort bespreken van de voortgang verkenning samenwerking Drentse aanpak Stikstof.

3. **Delen van de actualiteiten**
   Vertegenwoordigers geven toelichting op de huidige stand van zaken en delen de actualiteiten.

4. **Bespreken wetsvoorstel Stikstofwet**
   Vraag om een eerste reactie van de partners op het voorliggende wetsvoorstel. Voor het bespreken van het wetsvoorstel worden de persberichten van het Rijk en de Provincies bijgevoegd (zie bijlagen)

5. **Presentatie uitwerking gebiedsverkenning**
   De provincie geeft een toelichting op de uitwerking voor de gezamenlijke gebiedsverkenning. Er wordt uitleg gegeven over de werkwijze en de inhoudsopgave zoals deze n.a.v. de reacties van de partners wordt voorgesteld. Komt deze aanpak tegemoet aan de wensen van de partners?

6. **Afronding en afsluiting**
   Vervolgafspraken maken en voorstellen van agendapunten voor het volgende overleg.

Interprovinciaal Overleg
van en voor provincies

Den Haag,15 oktober 2020

Kabinetsmaatregelen stikstof schept ruimte, maar de puzzel is nog niet gelegd.

Het kabinet neemt nu een fors pakket aan maatregelen om de stikstofuitstoot te verminderen en de natuur te versterken. Het wetsvoorstel is een belangrijke mijlpaal. Ook de vrijstelling voor de bouw is hard nodig om de woningbouwopgave mede mogelijk te maken. Dit schept ruimte om de puzzel te kunnen leggen. In een sterke natuur ligt de oplossing van het stikstofprobleem: een sterke natuur zorgt voor minder knelpunten bij het verlenen van nieuwe vergunningen. Dit is een zaak van lange adem, want de natuur heeft hersteltijd nodig. Hoewel het gaat om een forse investering, levert de aanpak van het kabinet nog te weinig stikstofvermindering op en daarmee te weinig ruimte voor natuurherstel en te weinig ruimte voor maatschappelijke en economische ontwikkelingen, die provincies in hun rol als bevoegd gezag voor vergunningen nodig hebben. Dat is juist in deze Coronaperiode hard nodig.

Goede impuls voor de natuur

De provincies gaan voortvarend aan de slag met de voorgestelde impuls die aan de natuur wordt gegeven. We doen dat vanuit onze rol als gebiedsregisseur, met kennis van wat speelt in de gebieden en gesprekken die in de regio plaatsvinden. Samen met het Rijk en met onze maatschappelijke partners werken we deze aanpak verder uit in het gezamenlijke Programma Natuur. Met de middelen uit de structurele aanpak en vertaling daarvan in het Programma Natuur en een gebiedsgerichte aanpak per provincie zorgen we ervoor dat het herstel van natuur weer een stap dichterbij komt.

Meldingen en andere restproblemen van de PAS moeten met voorrang worden opgelost

Een struikelblok voor een structurele oplossing van het stikstofprobleem is de legalisering van situaties die ter goeder trouw zijn maar door de Raad van State uitspraak illegaal zijn geworden. Het bieden van zekerheid over deze zogenoemde meldingen, biedt sectoren, waaronder de landbouw de mogelijkheid stappen vooruit te zetten. Provincies zijn dan ook van mening dat de meldingen en andere oude PAS-problemen met voorrang door het rijk moeten worden opgelost en zullen blijven aandringen op een vlotte afhandeling. Het snel beschikbaar komen van bronmaatregelen is hiervoor een belangrijke voorwaarde.

Meer informatie via IPO woordvoerder
[redacted]@ipo.nl 06 [redacted]

Tekort aan ontwikkelingsruimte: aanvullende bronmaatregelen nodig

Het huidige pakket van maatregelen is omvangrijk, maar biedt zoals het er nu naar uitziet tot 2030 nog onvoldoende perspectief voor economische ontwikkeling en woningbouw in veel gebieden. De provincies pleiten daarom voor een aanvullend pakket aan bronmaatregelen en andere maatregelen (bijvoorbeeld gericht op innovatie, maatregelen in de zee- en binnenvaart en in de industrie) om meer ruimte te bieden voor economische en maatschappelijke activiteiten.

Gebiedsgerichte aanpak biedt maatwerk

Landelijk beleid en de gebiedsgerichtse aanpak hebben elkaar nodig. Binnen de kaders en spelregels die nu zijn afgesproken blijft er ruimte nodig voor gebiedsgericht maatwerk. De gebiedsgerichte aanpak die provincies gaan inzetten is nadrukkelijk meer dan de uitvoering van specifieke maatregelen. Door gebiedsgericht te werk te gaan kan de verbinding worden gemaakt met andere maatschappelijke opgaven zoals de uitvoering van het klimaatakkoord en landbouwtransitie én met de provinciale doelstellingen uit de provinciale omgevingsvisies. Het Rijk is verantwoordelijk voor de omgevingswaarde en de bronmaatregelen. Binnen de gebiedsaanpak gaan provincies samen met het rijk bepalen hoe de voorgestelde bronmaatregelen en natuurmaatregelen zo kunnen worden ingezet dat zij een maximaal effect kunnen bereiken. Omdat het pakket van het kabinet niet toereikend is om de gehele doelstelling te bereiken, moeten we keuzes maken. De door het Rijk beschikbaar gestelde 500 miljoen voor bijsturing van bronmaatregelen zal nodig zijn om urgente knelpunten op te lossen.

Provincies leveren maatwerk in hun eigen regio en vullen hun rol als gebiedsregisseur in. Ieder met eigen accenten, vanuit het idee van eenheid in verscheidenheid

Stikstofregistratie

Om de stikstofpuzzel te leggen is er speelruimte nodig om de schaarse stikstofruimte zorgvuldig te verdelen. De provincies gaan daarvoor een nieuw hulpmiddel inzetten. Dat doen we in samenwerking met het Rijk. Het wordt een administratief systeem om ruimte die vrijkomt vast te leggen. In eerste instantie gaat dat om ruimte die vrijkomt bij extern salderen waar provincies bij betrokken zijn. Deze ruimte kunnen provincies in een later stadium (naar verwachting voorjaar 2021) weer gebiedsgericht uitgeven. Ook zal worden bekeken hoe vrijgekomen ruimte van bedrijven kan worden opgevangen.

De provincies zijn als bevoegd gezag de partij die start met het systeem. Vragen over of en hoe andere partijen gaan aanhaken is onderdeel van de verdere ontwikkeling de komende maanden.

Meer informatie via IPO woordvoerder
[redacted]@ipo.nl 06 [redacted]

Dit pakket is een eerste belangrijke stap, maar we zijn er nog niet

De provincies willen in samenwerking met het Rijk, andere overheden en sectoren in de komende periode een bijdrage leveren aan de aanpak van stikstofproblematiek in samenhang met andere gebiedsopgaven. De provincies zijn hierbij als verantwoordelijke voor natuurbeleid, vergunningverlener en gebiedsregisseur een belangrijke schakel. Wij zien dit pakket als een eerste belangrijke stap, maar wij zijn er nog niet.

Meer informatie via IPO woordvoerder
[redacted]@ipo.nl 06 [redacted]

Stikstofaanpak: sterkere natuur, perspectief voor de bouw

Het kabinet legt wettelijk vast dat de natuur herstelt en uitstoot en neerslag van stikstof dalen. Met een miljardenpakket voor natuurherstel en maatregelen om stikstofneerslag terug te dringen, zit in 2030 minimaal de helft van de natuur in beschermde Natura 2000-gebieden op een gezond stikstofniveau. Deze structurele stikstofaanpak biedt ook ruimte voor economische activiteiten. Zo komt er een gedeeltelijke vrijstelling voor activiteiten van de bouwsector in de bouw- en sloopfase.

Dat staat in het wetsvoorstel Stikstofreductie en natuurverbetering, dat coördinerend minister Schouten van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) vandaag naar de Tweede Kamer heeft gestuurd samen met een aantal gerelateerde brieven.

Minister Schouten: "In een sterke natuur ligt een groot deel van de oplossing van het stikstofprobleem. Hoe robuuster de natuur, hoe meer die ook tegen een stootje kan en economische ontwikkelingen mogelijk worden. De Coronacrisis raakt vele sectoren nog altijd hard. Ook die sectoren die last hebben van de stikstofproblematiek zoals de bouw, industrie, transport en landbouw. Daarom is het van groot belang de stikstofaanpak nu wettelijk vast te leggen en vervolgens daadwerkelijk te realiseren. Voor de natuur, voor de maatschappij."

Structurele stikstofaanpak
Het kabinet legt met het wetsvoorstel vast dat de natuur sterker wordt en de stikstofdepositie omlaag gaat. Het credo is eerst stikstofruimte winnen, pas dan weer beperkt uitgeven. Er komt tot 2030 bijna 3 miljard euro beschikbaar voor natuurherstel en -versterking en circa 2 miljard euro voor (bron)maatregelen om de stikstofuitstoot van landbouw, verkeer, bouw en industrie te verminderen. Elke sector levert een bijdrage.

Voor de landbouw betekent dit een omslag naar toekomstbestendige (kringloop)landbouw met zo min mogelijk emissies. Er komen middelen voor investeringen in duurzame stallen, minder eiwit in veevoer en betere mestaanwending. Er komt een Omschakelfonds van 175 miljoen euro om boeren te helpen deze stappen te zetten. Voor boeren die vrijwillig willen stoppen komt ook geld beschikbaar. Ook voor de industrie, bouw, luchtvaart en binnenvaart zorgt het kabinet voor financiële ondersteuning. Er is geld om bovenop de wettelijke verplichting te investeren in de best beschikbare technologie voor emissie- en stikstofreductie in de industrie. Ook investeert het kabinet in schonere bouwmachines, elektrisch taxiën van vliegtuigen en in katalysatoren en walstroomvoorzieningen.

Het kabinet verplicht zichzelf het hoofddoel – in 2030 zit de helft van de hectares natuur in stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden op een gezond stikstofniveau – linksom of rechtsom te halen. Deze ambitie acht het kabinet, na zorgvuldige afweging en gesprekken met de sectoren, financieel en maatschappelijk haalbaar. In het wetsvoorstel zit een systeem van monitoring en bijsturing: het effect van de bronmaatregelen wordt jaarlijks getoetst en het herstel van de natuur elke twee jaar. Als nodig stuurt het kabinet bij. In de Tweede Kamerbrief geeft minister Schouten aan dat met het wetsvoorstel veel aanbevelingen van het adviescollege Stikstofproblematiek onder leiding van Johan Remkes zijn overgenomen.

Bouw: gedeeltelijke vrijstelling
Het wetsvoorstel bevat een gedeeltelijke vrijstelling van de natuurvergunningsplicht voor de bouwsector. De vrijstelling geldt voor bouwactiviteiten in de bouw- en sloopfase, waarin emissies tijdelijk en beperkt zijn. Deze vrijstelling maakt vergunningverlening voor de aanleg/bouw van onder andere woningen, utiliteit, energieprojecten en activiteiten in de grond-, weg- en waterbouw makkelijker. Om deze vrijstelling mogelijk te maken reserveert het kabinet in de periode 2021-2030 500 miljoen euro voor stikstofreductie in de bouw en 500 miljoen euro voor aanvullende maatregelen binnen of buiten de bouw. Het Rijk maakt

afspraken met de bouwsector over deze reductie en bijbehorende maatregelen, gericht op emissiearme werk- en voertuigen. De maatregelen worden onderdeel van de structurele aanpak stikstof. Het kabinet benadrukt dat de (stikstof)effecten van de bouwvrijstelling periodiek worden gemonitord, zodat tijdig kan worden bijgestuurd indien nodig.

Meet- en rekenmethodes verder verfijnen
Naast het wetsvoorstel heeft minister Schouten de Tweede Kamer een brief gestuurd met de kabinetsreactie op de rapporten van het Adviescollege Meten en Berekenen Stikstof onder leiding van [redacted]. Het kabinet onderschrijft de conclusie van het adviescollege dat de meet- en rekenmethodes voldoende zijn, wat belangrijk is om maatregelen voor stikstofreductie te onderbouwen. De overheid neemt de aanbeveling over om het aantal meetnetten uit te breiden.

Het adviescollege is kritisch op het gebruik van AERIUS Calculator als onderdeel van de vergunningverlening. Het Rijk werkt voortdurend aan het doorontwikkelen– donderdag 15 oktober volgt een nieuwe release met geactualiseerde gegevens. Tegelijkertijd constateert het kabinet dat er momenteel nergens in de wereld een betere methode beschikbaar is voor het verstrekken van vergunningen. Met de instelling van een Kennisprogramma Stikstof doet het kabinet nader onderzoek naar andere aanbevelingen van [redacted], zoals de mogelijkheid om satellietmetingen te gebruiken. Ook volgt nog onderzoek naar het verruimen van de ondergrens, waarbij projecten met minder dan 0,005 mol depositie per ha/jr geen natuurvergunning nodig hebben, en het hanteren van een rekengrens voor projecten.

Realistische natuur
Het kabinet ambieert een vitale, robuuste en sterke natuur, waarin het de komende jaren dan ook fors investeert. Minister Schouten heeft een doorlichting van de Natura 2000-gebieden laten uitvoeren – onder meer om na te gaan of herstel van structureel zwakke gebieden mogelijk is. De onderzoeken geven aan dat herstel in kwetsbare natuurgebieden kan. De vraag is alleen tegen welke prijs en of dat proportioneel is. Een snelle route is er niet. Het Rijk gaat dat gesprek – in samenwerking met de provincies – aan met de Europese Commissie.

Ondertussen is de inzet om zo effectief mogelijk de Natura 2000-doelen te halen. Bijvoorbeeld door te onderzoeken of bepaalde beschermde soorten niet beter op andere plekken kunnen floreren. Het kabinet betrekt dit onderzoek bij de actualisatie van de nieuwe Natura 2000-beschermingsdoelen. Aanpassingen zijn sowieso nodig als in de toekomst vanwege nieuwe inzichten over het tempo of de omvang van klimaatverandering bepaalde doelen niet haalbaar blijken.

Effectieve emissiearme stallen
Minister Schouten heeft de Commissie Deskundigen Meststoffenwet (CDM) naar aanleiding van een CBS-publicatie vorig jaar om advies gevraagd over de effectiviteit van emissiearme stallen om ammoniak te reduceren. CDM bevestigt dat emissiearme stallen niet in alle gevallen de beoogde emissiereductie opleveren. Dat ligt soms aan de techniek zelf, soms aan verkeerd gebruik van de techniek. Minister Schouten onderstreept in een brief aan de Tweede Kamer de noodzaak om samen met de sector blijvend onderzoek te doen naar de emissiereductie van (emissiearme) stallen in de praktijk. Binnen de structurele stikstofaanpak is daarom duidelijk gekozen om eerst te investeren in innovaties en onderzoek en bij bewezen effectiviteit van de technieken veehouders te ondersteunen bij het duurzamer en emissiearm maken van stallen.

PAS-melders
Het kabinet bevestigt nogmaals dat voor de zogenoemde PAS-melders, ondernemers die voor de stikstofuitspraak van de Raad van State in aanmerking kwamen voor een vrijstelling van de Natura 2000-vergunningplicht, aan een oplossing wordt gewerkt. Het kabinet wil samen met de landbouwsector onderzoeken hoe dit versneld kan.

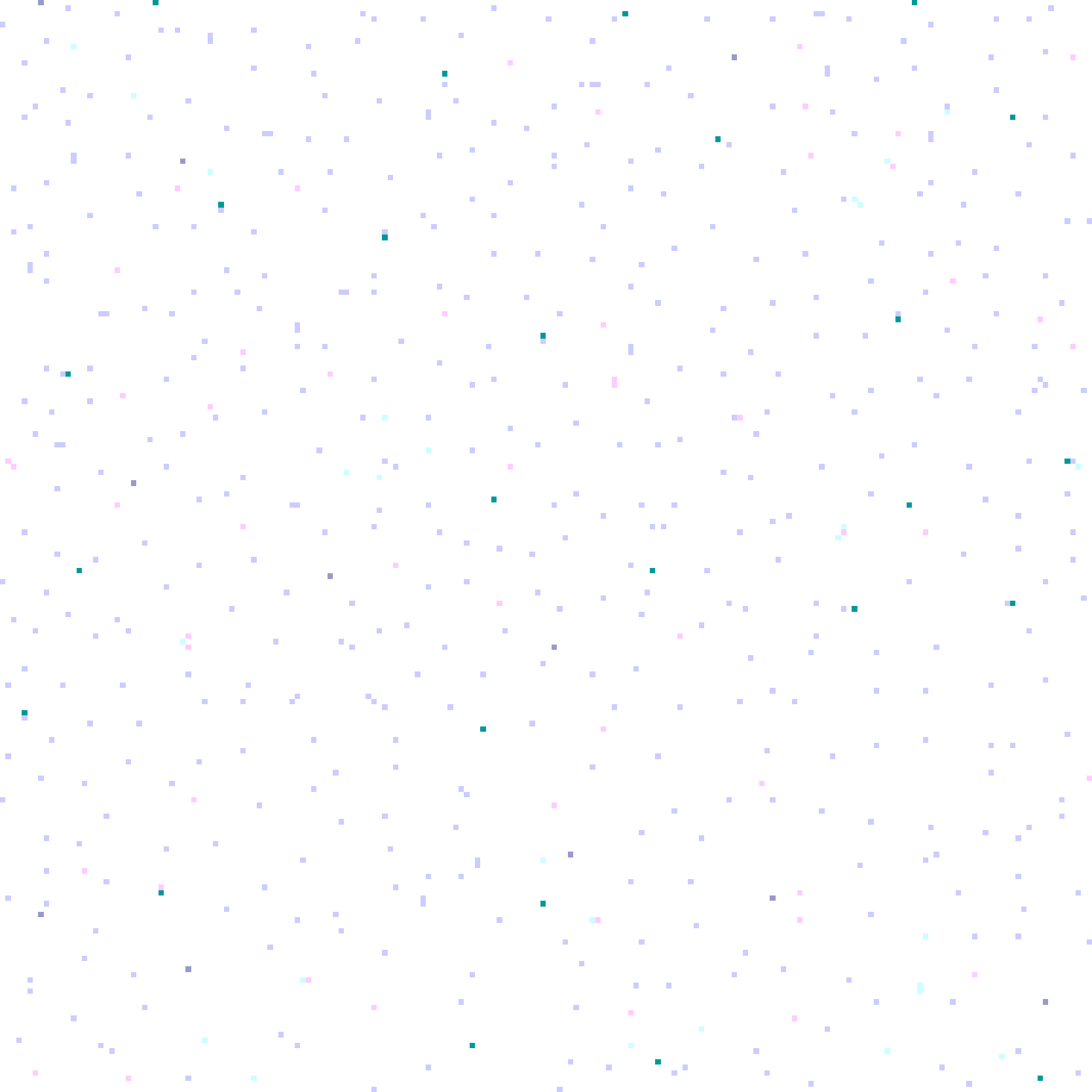

Date : 17-8-2020 16:40:38
From : "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl
To : [redacted]**@hetnet.nl"**[redacted]**@hetnet.nl,**[redacted]**@gmail.com"**[redacted]**@gmail.com, "**[redacted]**@hetnet.nl"**[redacted]**@hetnet.nl,**
[redacted]**@ltonoord.nl"**[redacted]**@ltonoord.nl,**[redacted]**@gmail.com"**[redacted]**@gmail.com,**[redacted]**@gmail.com"**[redacted]**@gmail.com,**
[redacted]**@kpnmail.nl"**[redacted]**@kpnmail.nl,**[redacted]**@staatsbosbeheer.nl"**[redacted]**@staatsbosbeheer.nl,**
"[redacted]**@drentslandschap.nl"**[redacted]**@drentslandschap.nl,**[redacted]**@nmfdrenthe.nl"**[redacted]**@nmfdrenthe.nl,**
[redacted]**@natuurmonumenten.nl"**[redacted]**@natuurmonumenten.nl,**[redacted]**@kpnmail.nl"**[redacted]**@kpnmail.nl, "**[redacted]**@bouwendnederland.nl"**
[redacted]**@bouwendnederland.nl, "**[redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl"**[redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl,**[redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl"**[redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl,**
"[redacted]**@buursemabouw.nl"**[redacted]**@buursemabouw.nl,**[redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl"**[redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl,**[redacted]**@bouwendnederland.nl"**
[redacted]**@bouwendnederland.nl**
Cc : "[redacted]**@drenthe.nl, "**[redacted]**@drenthe.nl**
Subject : Bevestiging en agenda ; overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof 19 augustus 17.00 uur.
Attachment : agenda overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof - 19 aug 2020 def.pdf;reactie DPG.pdf;reactie Drents LC procesvoorstel Drenthe.pdf;reactie Groene partners.pdf;reactie VNO NCW- Bouwend Nederland_.pdf;

Beste mensen,

Voor de zomervakantie hebben we elkaar getroffen op 29 juni jl. en hebben we met elkaar gesproken hoe we willen samenwerken aan de Drentse aanpak Stikstof. Tijdens dit overleg is aangegeven dat we elkaar spoedig na de zomervakantie weer zullen treffen.
Het is dan ook fijn dat het is gelukt om een vervolg overleg te plannen direct na de zomervakantie op woensdag 19 augustus 17.00 – 18.00 uur, locatie: Provinciehuis.

Voor dit overleg zijn de volgende vertegenwoordigers (twee per sector) aangemeld:

[redacted]

Reinder Hoekstra

[redacted]

Hierbij treffen jullie de agenda met bijlagen, ter voorbereiding op dit overleg, aan.
In de agenda voor dit overleg zijn diverse bespreekpunten geformuleerd waarbij we bij de diverse bespreekpunten een korte toelichting hebben gegeven ter voorbereiding op het overleg.
Bij agendapunt 3 worden de verschillende reacties op de voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel besproken. De reacties zijn bijgevoegd.
Ik hoop en verwacht dat we een goed en constructief overleg zullen hebben en we zien elkaar woensdag.
Met vriendelijke groet,

Henk Jumelet

AGENDA

Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof

Datum	19 augustus 2020
Tijd	17.00 – 18.00 uur
Aanwezig	Vertegenwoordigers Landbouwcollectief, Groene Partners en Bedrijven en provincie Drenthe
Locatie	Provinciehuis Assen
Status gesprek	Verkenning samenwerking Drentse aanpak Stikstof

1. Opening en welkom door Henk Jumelet
Vaststelling agenda.

2. Stand van zaken op landelijk niveau, delen van de actualiteiten
Korte terugblik vanaf 29 juni 2020 (1e bijeenkomst Verkenning samenwerking).
Partners worden gevraagd om hun actualiteiten te delen.

3. Reactie op de voorzet van ambitie, onderwerpen en procesvoorstel
Reacties op de toegezonden aanzet voor de gezamenlijke ambitie, de gespreksonderwerpen en een voorlopig ontwerp voor het te doorlopen proces (zie bijlagen).
Afspraken maken welke acties hierop volgen voor nadere uitwerking.

4. Onderwerpen korte termijn
Welke onderwerpen moeten er op korte termijn op de agenda komen, wie schuiven hierbij aan en welke tijdsafspraken maken we voor de voorgestelde onderwerpen?

5. Reactie op de voorzet bouwblokken
Tijdens het BO van 9 juli zijn voor de gebiedsgerichte aanpak stikstof bestuurlijke uitgangspunten besproken. Deze betreffen uitgangspunten op landelijk niveau over werkwijze, scope, governance en samenwerking, informatie en instrumentarium. Aan de hand van deze uitgangpunten heeft de provincie Drenthe een eerste uitwerking op papier gezet.
Bespreken van de voorzet en afspraken maken over de vervolgacties.

6. Afsluiting
Vervolgafspraken maken.

Van: @kpnmail.nl>
Verzonden: zondag 5 juli 2020 14:27
Aan: Henk Jumelet; 'Reinder Hoekstra'; @natuurmonumenten.nl; @gmail.com; @gmail.com; @kpnmail.nl; @vnoncw-mkbnoord.nl; @bouwendnederland.nl
CC:
Onderwerp: RE: Voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof

Dag en allen,

Op hoofdlijnen kan DPG zich vinden in het procesontwerp.

Wat wij missen in het rijtje is; de stand van zaken van de huidige beheerplannen. Immers er moeten per Natura 2000 gebied huidige functionerende beheerplannen zijn, waarin ook afspraken staan, daar zullen we denken wij rekening mee moeten houden.
Daar zou hopelijk ook al een schat aan informatie in kunnen staan.

De bijlage vinden wij wel heel erg bureaucratisch opgesteld, zoals het nu is voorgesteld.
Lijkt ons dat, dat iets eenvoudiger zou moeten.
Vinden dat we zaken niet teveel moeten versnipperen over teveel tafels / werkgroepen.
Onze voorkeur heeft met de groep zoals afgelopen maandag aanwezig te starten en dan zien hoe ver we komen.

Tot zover mijn reactie namens DPG, hartelijke groet

Van: @drenthe.nl]
Verzonden: vrijdag 3 juli 2020 12:11
Aan: Henk Jumelet; Reinder Hoekstra; @natuurmonumenten.nl; @gmail.com; @gmail.com; @kpnmail.nl; @kpnmail.nl; @vnoncw-mkbnoord.nl; @bouwendnederland.nl
CC:
Onderwerp: Voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof

Goedemiddag,

Bijgaand ontvangen jullie de toegezegde voorzet voor de samenwerking aan de Drentse aanpak Stikstof. Hierin hebben we een gezamenlijk ambitie, genoemde onderwerpen en een procesontwerp beschreven. De bijlage bevat een stapsgewijze en volgordelijke beschrijving van het proces. Achter de benoemde stappen is een toelichting gegeven waarin ook vragen zijn opgenomen. Ons verzoek is om de voorzet te voorzien van een reactie en de vragen namens de sector te beantwoorden zodat we met elkaar inzicht krijgen hoe hier tegenaan wordt gekeken en welke verwachtingen er zijn. Graag ontvangen we jullie reacties, antwoorden en aanvullingen op deze voorzet. De voorzet en reacties agenderen we voor het vervolggesprek welke zal worden gepland in de week van 17 augustus.

In het Bestuurlijk Overleg op 9 juli a.s. zal ook worden gesproken over bestuurlijke afspraken m.b.t. de gebiedsgerichte aanpak. Hierin staat de scope van de gebiedsgerichte aanpak centraal en wordt voorgesteld welke afspraken er tussen Rijk en Provincies moeten worden gemaakt m.b.t. de samenwerking in de aanpak.
De gebiedsgerichte aanpak is hiervoor onderverdeeld in zogenoemde bouwblokken. De term bouwblokken geeft al aan dat we ook op landelijk niveau werkende weg bouwen aan de aanpak, zoals we dit ook voorstellen voor de Drentse aanpak. We werken momenteel aan een voorzet voor de Drentse invulling van deze bouwblokken. Alle provincies hebben of werken aan deze invulling. Na instemming van het BO met deze werkwijze zullen we jullie de

Drentse voorzet toezenden. Ook hierbij zien we graag jullie reacties, opmerkingen en aanvullingen tegemoet om ook gezamenlijk te bespreken in augustus.

Allemaal een goede zomer gewenst!

Met vriendelijke groet,

Drentse aanpak Stikstof
Westerbrink 1|Postbus 122| 9400 AC Assen
Telefoon: 06

Datum, 17-7-2020

Beste partners en provincie,

Het Drentse LC heeft met genoegen kennisgenomen van het procesvoorstel van de provincie Drenthe. Wij zijn blij dat dit voorstel laat zien dat er zowel bij andere sectoren als bij de provincie Drenthe draagvlak is voor het door ons voorgestelde procesvoorstel.

Afgelopen maandag heeft het Drentse LC gezamenlijk uw procesvoorstel geanalyseerd en besproken. Wij zijn van mening dat het op dit moment heel lastig is om nu al n A tot Z het gehele procesvoorstel uit te werken. Onderweg zullen hobbels en obstakels verschijnen die we met z'n allen moeten overkomen. Daarom focussen wij ons commentaar vooral op de kern van het procesvoorstel, namelijk de ambitie.

De ambitie is de basis voor onze samenwerking de komende tijd. Daarom vinden wij dat deze ambitie goed en duidelijk geformuleerd moet worden. Die scherpte en duidelijk missen wij in de voorgestelde ambitie. Het Drentse LC wil de koe bij de horens pakken en dat behoeft een missie die duidelijk en goed omschreven is.

Ons voorstel voor de missie is als volgt:

Gezamenlijk

- een nul situatie bepalen voor stikstof uitstotende bedrijfseconomische activiteiten in Drenthe;
- inzichtelijk maken hoe de staat van de Natura2000-gebieden is in Drenthe;
- inzichtelijk maken wat de doelstelling is die per natuur Natura2000-gebied in Drenthe;
- inzichtelijk maken welke bronmaatregelen per sector getroffen kunnen worden in Drenthe; inzichtelijk maken welke natuurherstelmaatregelen getroffen moeten worden per Natura2000-gebied in Drenthe;
- inzichtelijk maken hoe er een robuuste landbouwstructuur in Drenthe ontwikkeld kan worden;
- ten alle tijden zorgen voor draagvlak zowel in de vergaderzaal als daarbuiten!

Een andere opmerking die wij graag willen maken is dat bij het lijstje onderwerpen nog één onderwerp mist, namelijk de ontwikkeling van een robuuste landbouwstructuur. Naast een robuuste natuur hoort volgens ons ook een robuuste landbouwstructuur.

Ook willen wij graag een opmerking maken over de *voorzet procesontwerp*. Hier staan alle processtappen duidelijk omschreven. Echter zouden wij hieraan ook tijdsafspraken willen toevoegen. Hiermee bedoelen wij dat per onderdeel verschillende andere stappen al gezet moeten zijn om dit onderdeel goed tot uiting te laten komen. Daarom heb je tijdsafspraken nodig. Wanneer zijn welke stukken verstuurd voorafgaand aan een onderdeel? Dat is een relevante vraag die voorafgaand wel beantwoord moet zijn. Dergelijke afspraken geven duidelijk en dat is wenselijk voor een soepel proces.

Als laatste willen wij de provincie oproepen om samen met sectoren een tweetal zaken ambtelijk voor te bereiden, namelijk:

- Knelgevallen inzichtelijk maken per sector.
- De natuurtoestand inzichtelijk maken per Natura2000-gebied.

Met vriendelijke groet,

[redacted] namens het DAJK [redacted], namens LTO Noord [redacted] namens FDF

Hertenkamp 6
9401 HL Assen

e-mail: info@nmfdrenthe.nl
www.nmfdrenthe.nl

telefoon (0592) 311150

Aan de provincie Drenthe
t.a.v. [redacted] en
overlegpartners stikstofbeleid

Assen, 22 juli 2020
Betreft: Eerste reactie Drentse aanpak stikstof

Geachte [redacted] beste [redacted] en overlegpartners,

Op 3 juli hebben wij van u de voorzet van ambitie, onderwerpen en het procesvoorstel samenwerking stikstof mogen ontvangen, op 14 juli de bestuurlijke terugkoppeling van het landelijk overleg en op 22 juli de Drentse aanpak, voorzet bouwblokken.
Dit geheel zal aan de orde zijn in het volgende bestuurlijke overleg op 19 augustus van 17.00 – 18.00 uur. Vooraf is ons om een eerste reactie gevraagd.
Gezien de vakantieperiode is het niet mogelijk om op alle stukken volledig en in gezamenlijkheid te reageren. In deze eerste reactie daarom enkele eerste hoofdlijnen en hoofdpunten, die de komende tijd mogelijk nog aangevuld kunnen worden.

Context en eerste stap
Allereerst juichen wij toe dat er met de stukken een eerste voorzichtige gezamenlijke stap wordt gezet voor een Drentse aanpak. Het stikstofprobleem is urgent voor alle betrokkenen. Tot nu toe is er in het Drentse beleid veel aandacht voor de landelijke beleidsontwikkeling en het ‘lostrekken’ van vergunningverlening, maar naar ons idee nog te weinig inzet gepleegd op robuuste oplossingen voor de gebieden *en* betrokken sectoren.

Wij zouden daar graag voortvarend in Drenthe mee aan de slag gaan maar zien ook dat de belangrijkste randvoorwaarde; een *robuust landelijk reductiebeleid* waarbinnen een gebiedsgerichte aanpak succesvol kan zijn, nog steeds niet ingevuld is en nog vele onduidelijkheden bevat.

Tegelijkertijd maken we uit uw bestuurlijke terugkoppeling op dat het extern salderen onder waarborgen en voorwaarden qua besluitvorming nu snel dichterbij lijkt te komen. Dit geheel betekent onzes inziens dat we niet stil moeten gaan zitten en wel een start moeten maken.

Wat ons betreft bestaat deze eerste stap uit een gezamenlijke verkenning van:
- Huidige situatie Drenthe (totaal en per gebied);
- Opgaven, oplossingsrichtingen en de Drentse aangrijpingspunten (waar hebben we invloed op en waar niet);
- Koppelkansen en gezamenlijke belangen.

Deze punten sluiten aan bij punten uit de reactie van de landbouworganisaties.

Hertenkamp 6
9401 HL Assen

e-mail: info@nmfdrenthe.nl
www.nmfdrenthe.nl

telefoon (0592) 311150

Afronden verkenning voor volgende stap
Het lijkt ons goed deze verkenningsfase vervolgens ook op tijd te zetten *en* na een bepaalde periode af te ronden. Uiteraard zijn aanvullingen 'adaptief' mogelijk maar het lijkt ons niet de bedoeling om feiten en cijfers steeds opnieuw ter discussie te stellen. De opbrengst van de verkenning moet een gedeeld beeld over de Drentse situatie opleveren met mogelijk ook een overzicht van nog aan te vullen/onderzoeken onderdelen (op het gebied van stikstofmonitoring bijvoorbeeld) en opties en scenario's voor oplossingsrichtingen.
Afronding voor de start van 2021 lijkt ons een goed haalbare kaart.

Bestuurlijke verantwoordelijkheid voor gebiedsaanpak
Voordat er gezamenlijke vervolgstappen kunnen worden gezet, zal er vervolgens bestuurlijke duidelijkheid en overeenstemming moeten komen over de (gezamenlijke) doelen en ambities, mandaten en bestuurlijke verantwoordelijkheden.

De gezamenlijke overheden met hun democratische legitimatie zijn hiervoor als eerste aan zet. Wij zijn als partners bereid om hiervoor denkkracht in te zetten en in de uitvoering hiervan medeverantwoordelijkheid te nemen. Zeker waar het gaat om gebiedsgerichte aanpak kent Drenthe daarin een goede traditie met bewezen succes.

Randvoorwaarden benoemen
Randvoorwaarden voor succes en deelname zijn voor ons daarbij:
- Robuust landelijk stikstof-reductie-beleid met doelen die aansluiten op de analyse en adviezen van de commissie Remkes;
- Lange termijnperspectieven omgezet naar smart doelstellingen voor perioden van bijvoorbeeld steeds 5 jaar;
- Een Drenthe brede paraplu aanpak als kapstok voor de aanpak in deelgebieden (niet starten vanuit 12 deelgebieden);
- Een integrale benadering; koppeling aan bredere opgaven en waarde creatie voor en koppelkansen met diverse sectoren;
- Juridisch houdbaar en financieel geborgd.

Gezamenlijke daadkracht in aanpak en uitvoering
Een belangrijke keuze en succesfactor zal vervolgens zijn of betrokken partners medeverantwoordelijk zullen gaan nemen in de aanpak en uitvoering van het gebiedsgericht beleid. Voor de verkenning zijn wij daar graag toe bereid.

Voor de vervolgfasen is het voor alle partijen nog te vroeg om hier uitspraken over te doen. De voorzetten die in de toegezonden notities hiervoor zijn gedaan roepen bij ons wel vragen op. Dit betreft bijvoorbeeld de passages die gaan over oplossingen die *voor alle partijen acceptabel* zijn of een *democratische legitimatie,* die wordt verbonden aan achterbannen van stakeholders.. Een proces dat *voortdurend adaptief* is en open staat voor alle nieuwe inzichten. Dit polderende geheel kan ook uitmonden in heel veel werk, overleg, discussie, reuring en per saldo weinig effect.

''Niet alles kan'' is hoe Remkes dit verwoord. Het stikstofprobleem vraagt *visie, daadkracht, lef, compromissen* en *bestuurlijke verantwoordelijkheid* nemen en met *mandaten* kunnen opereren. Dit soort termen en sfeer zien wij in de voorstellen voor de Drentse aanpak graag benoemd en verder ingevuld.

Hertenkamp 6
9401 HL Assen

e-mail: info@nmfdrenthe.nl
www.nmfdrenthe.nl

telefoon (0592) 311150

Overige punten
Verdere punten om mee te geven zijn:

Voorstel ambitie
- Vraagtekens bij starten in alle deelgebieden om inhoudelijke redenen, vanwege de behapbaarheid en ook i.v.m. de externe werking (wat maakt het los). Ons voorstel; is start met Drentse paraplu met wat uitstappen in 1 à 2 gebieden als voorbeeld/casuïstiek.
- Waarom er gesproken wordt over 8 gebieden i.p.v. 12 is overigens ons niet duidelijk.
- Nu al spreken over '*voor alle partijen acceptabel'* suggereert dat er gestart wordt met afspraken en onderhandelingen. Zie bovenstaande opmerkingen. Deze fase vooral verkennend, open en co-creatief maken. Items die vragen om bestuurlijk overleg en belangenbehartiging via een apart spoor en tafel (extern salderen, meldingen) bespreken.

Onderwerpen
- Ook de latente ontwikkelruimte in beeld brengen en onderliggende ontwikkelbehoefte bedrijven.
- Bredere belangen inventariseren en nagaan waar stikstofvriendelijke koppelkansen liggen en mogelijkheden voor integrale oplossingen.
- In beeld brengen welke stikstofontwikkelingen (nieuwe projecten en bestaande + reductieopties) er in Drentse industrie, verkeer/infra mogelijk c.q. te verwachten zijn.
- Financiering aanpak.
- Relatie en samenhang met aanpak aanliggende provincies en Duitsland.

Proces
- Start met verkenning en baken dit strakker af.
- Zet deze op korte looptijd.
- Koppel vervolg aan duidelijkheid over rijksbeleid en bestuurlijke medeverantwoordelijkheid.
- Hou het behapbaar en maak duidelijk welke inzet er van stakeholders wordt gevraagd.
- Zorg voor balans c.q. het mede mogelijk maken van inzet en buitenshuis.

Wij zien uit naar de agenda voor het volgende overleg.
Tot een nadere toelichting zijn wij uiteraard altijd bereid.

Met vriendelijke groeten,
Natuur en Milieufederatie Drenthe,

Reinder Hoekstra,
directeur

[redacted]

Van: [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl>
Verzonden: woensdag 8 juli 2020 15:25
Aan: [redacted]
CC: [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl
Onderwerp: RE: Voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof

Dag [redacted]

Met hartelijke dank om in korte tijd in dit complexe speelveld te komen met ambitie, onderwerpen en procesvoorstel.
Zoals onlangs ook aangegeven in ons afstemmingsoverleg 'stikstof bouw' zullen we niet op gebiedsniveau kunnen acteren, en zoeken we naar oplossingsrichtingen die in algemene zin voor de beperkte uitstoot door industrie en bouw goede oplossingen biedt. Uiteraard voelen we ons verbonden aan een gezamenlijke aanpak, maar we zullen erg kritisch moeten zijn op onze tijdsinzet.
De geformuleerde ambitie richt zich nu wel op oplossingen per deelgebieden, mijn idee zou zijn om "per gebied" eruit te halen. We zoeken naar mogelijke maatregelen die oplossingsrichtingen bieden.

Morgen, 9 juli, is het bestuurlijk overleg. Wellicht dat er daarna al meer mogelijk is rondom bijvoorbeeld extern salderen. Dé maatregel waarbij bouw en industrie wellicht al geholpen zijn. Bouwend Nederland komt wellicht nog met een aanvullende opmerkingen na dit overleg (ik ben na morgenmiddag er tussenuit voor een vakantie).

Voor de korte termijn zat ik nog wel te denken aan een mogelijk onderwerp/ oplossingsrichting. Zoals jullie al aangaven is er interesse in casuistiek, mocht een bepaald project dreigen geen doorgang te kunnen vinden, dan kan er wellicht via maatwerk toch gezocht worden naar oplossingen. Wellicht is het dan een kleine stap om hiervoor een specifiek loket "stikstof en vergunning" in te richten en hier ook meer exposure voor te genereren en knellende zaken te registreren en maatwerk oplossingen voor te vinden?

Met vriendelijke groet,

[redacted]

M 06 - [redacted]
T 050 - 534 38 44

NB: In het kader van onze maatschappelijke verantwoordelijkheid draagt VNO-NCW MKB Noord uiteraard bij om verdere verspreiding van het virus te voorkomen.
Dit betekent dat onze kantoren in Groningen en Leeuwarden in ieder geval tot 1 september zijn gesloten. Uiteraard zijn wij telefonisch en per mail bereikbaar.

www.vno-ncwnoord.nl www.mkbnoord.nl

Laan Corpus den Hoorn 101, Groningen | Turfmarkt 11, Leeuwarden

[redacted].
Privacystatement VNO-NCW Noord *Privacystatement MKB Noord*

Kom eens langs op ons kantoor! Parkeren kan op het openbare deel
van het parkeerterrein (bij het oprijden links). De eerste drie uur zijn gratis.

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 3 juli 2020 12:11
Aan: Henk Jumelet <[redacted]@drenthe.nl>; Reinder Hoekstra [redacted]@nmfdrenthe.nl>; [redacted]@natuurmonumenten.nl; [redacted]@gmail.com; [redacted]@gmail.com; [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl>; [redacted]@bouwendnederland.nl
CC: [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]
<[redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof

Goedemiddag,

Bijgaand ontvangen jullie de toegezegde voorzet voor de samenwerking aan de Drentse aanpak Stikstof. Hierin hebben we een gezamenlijk ambitie, genoemde onderwerpen en een procesontwerp beschreven. De bijlage bevat een stapsgewijze en volgordelijke beschrijving van het proces. Achter de benoemde stappen is een toelichting gegeven waarin ook vragen zijn opgenomen. Ons verzoek is om de voorzet te voorzien van een reactie en de vragen namens de sector te beantwoorden zodat we met elkaar inzicht krijgen hoe hier tegenaan wordt gekeken en welke verwachtingen er zijn. Graag ontvangen we jullie reacties, antwoorden en aanvullingen op deze voorzet. De voorzet en reacties agenderen we voor het vervolggesprek welke zal worden gepland in de week van 17 augustus.

In het Bestuurlijk Overleg op 9 juli a.s. zal ook worden gesproken over bestuurlijke afspraken m.b.t. de gebiedsgerichte aanpak. Hierin staat de scope van de gebiedsgerichte aanpak centraal en wordt voorgesteld welke afspraken er tussen Rijk en Provincies moeten worden gemaakt m.b.t. de samenwerking in de aanpak.
De gebiedsgerichte aanpak is hiervoor onderverdeeld in zogenoemde bouwblokken. De term bouwblokken geeft al aan dat we ook op landelijk niveau werkende weg bouwen aan de aanpak, zoals we dit ook voorstellen voor de Drentse aanpak. We werken momenteel aan een voorzet voor de Drentse invulling van deze bouwblokken. Alle provincies hebben of werken aan deze invulling. Na instemming van het BO met deze werkwijze zullen we jullie de Drentse voorzet toezenden. Ook hierbij zien we graag jullie reacties, opmerkingen en aanvullingen tegemoet om ook gezamenlijk te bespreken in augustus.

Allemaal een goede zomer gewenst!

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted] Drentse aanpak Stikstof
Westerbrink 1|Postbus 122| 9400 AC Assen
Telefoon: 06 -[redacted]
[redacted])

provincie Drenthe

Date : 24-6-2020 16:29:40
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Brief DAJK.pdf
Attachment : Brief DAJK.pdf;ATT00001.txt;

24-6-2020

Geachte heer Jumelet,

In gesprekken met het ministerie en op het provinciehuis hebben wij vernomen dat aanstaande donderdag 25 juni gesprekken worden gevoerd over het openstellen van extern salderen bij IPO. Wij begrijpen de druk gezien de economische malaise en het feit van de invloed van het extern salderen op andere sectoren. Het belang van een economisch sterke provincie, helemaal na de coronacrisis, is groot. Alleen dit bereikt u niet door de boeren buitenspel te zetten. Daarom doen wij u in deze brief een voorstel.

Een aantal weken geleden hebben verschillende afgevaardigden van de provinciale AJK's gesprekken gevoerd over het extern salderen met de provincies. Van Noord tot Zuid, de gedeputeerden gaven allemaal aan terugkoppeling te geven naar aanleiding van deze gesprekken. Dit is tot op heden niet gebeurt. U kunt zich voorstellen hoe dit voelt voor de jonge boeren waar het om gaat. De jonge agrarisch ondernemers voelen zich niet gehoord, terwijl zij wél de volle impact van het extern salderen over zich heen zullen krijgen wanneer deze wordt ingevoerd.

Daarom doen wij als jonge boeren van de provincie u een voorstel. Kijk vóór de invoering van het extern salderen eens naar:

1. **De 'knelgevallen'.** Dit zijn zowel agrarische als niet-agrarische bedrijven die (1) tijdens de PAS-periode een melding hadden ingediend, (2) tijdens de PAS-periode een projecteffect kenden die lager was dan 0.05 mol en (3) interimmers: zij te goeder trouwe hebben gehandeld op het gebied van milieuvergunningen en bouwvergunningen en hun gebouwen hebben gerealiseerd, zonder NB-vergunning.

   Waarom? (a) Deze bedrijven voldoen niet aan de NB-wet en dat betekent dat ze bedrijven gevoelig zijn voor handhavingszaken, door de MOB of andere milieuorganisaties. (b) Ze zijn niet alleen gevoelig voor handhaving, maar kunnen ook geen financiering krijgen voor bedrijfsovername of investeringen (bijvoorbeeld voor grondaankoop) omdat de Wnb-vergunning niet op orde is. (c) Daarnaast is de belegging van de bank (het veebedrijf) in hun ogen risicovoller geworden, omdat er geen NB-vergunning op die locatie ligt. Dit kan mogelijk gevolgen hebben voor de rente en aflossing die deze ondernemer moet betalen aan de financier. (d) Als agrarische en niet-agrarische bedrijven hun knelpunten zelf om moeten lossen via extern salderen is er veel minder ruimte voor nieuwe ontwikkelingen in en buiten de landbouw. Als er veel knelpunten in een gebied zijn dreigt de landbouw leeggetrokken te worden doordat bestaande activiteiten (landbouw en niet-landbouw) een Wnb vergunning aan moeten vragen en daarvoor massaal moeten extern salderen.
2. **Zorg voor een goed registratiesysteem.** Zonder inzichtelijk te hebben in wie waar en hoeveel stikstof uitstoot is het onverantwoord om met het extern salderen te starten. Met een goed registratiesysteem voorkom je dat stikstof 'weglekt' bij extern salderen.
3. **Laat vergund wat vergund is.** Jonge boeren moeten uit kunnen gaan van de aan hun verleende Natuurbeschermingswet vergunning. Wanneer dit niet het geval is leg je een bom onder de bedrijfsovernames.
4. **Drempelwaarde instellen.** Grovere berekeningen worden door de Commissie Hordijk geadviseerd om schijnzekerheden te voorkomen. Dat rechtvaardigt de relatief gezien kleine drempelwaarde. Een drempelwaarde zorgt voor een lagere vraag naar stikstof en dat is positief voor jonge boeren en voor bedrijven uit andere sectoren.

24-6-2020

Na het uitvoerig onderzoeken en uitvoeren van bovenstaande punten zou je kunnen kijken naar het extern salderen. Het is dan wel van belang dat de agrarische sector beschermd moet worden van andere sectoren zodat er een gelijk speelveld ontstaat. Zo is het voor kapitaalkrachtige partijen anders mogelijk om het platteland op te kopen; boeren kunnen niet concurreren met deze partijen. Het is voor jonge agrarisch ondernemers cruciaal dat er een toekomstperspectief blijft in de agrarische sector.

Worden bovenstaande stappen niet fatsoenlijk uitgevoerd, dan is er onder de agrarische sector absoluut geen draagvlak om een succes te maken van zowel de gebiedsgerichte aanpak als het uitvoeren van bronmaatregelen. Dit zou zonde zijn. Wij jonge boeren staan voor een duurzame landbouw die produceert voor consumenten dichtbij en ver weg. Geef ons bewegingsvrijheid en vertrouwen in de toekomst, dan blijven wij zorgen voor een leefbaar platteland.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Drents Agrarisch Jongeren Kontakt

Deze brief wordt ondersteunt door:

[redacted], LTO Noord

Groet!

[redacted]

Date : 20-11-2020 13:10:24
From : "[redacted]@gmail.com
To : [redacted]@drenthe.nl
Cc : "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl,[redacted]@hetnet.nl)[redacted]@hetnet.nl)"[redacted]@hetnet.nl,[redacted]@live.nl"[redacted]@live.nl
Subject : Brief Habitats
Attachment : brief habitats Drenthe.pdf;image.png;

Goedemiddag[redacted]

Bij deze stuur ik jou deze brief met een aantal vragen vanuit het LC Drenthe over habitats. Graag zien wij deze antwoorden zsm tegemoet. In de versie van vanmorgen stond nog een P.S. die niet geheel op zijn plaats was, omdat we de informatie niet alleen het Mantingerzand en het Elperstroomgebied willen hebben, maar van alle Natura-2000 gebieden. Vandaar dat wij de P.S. even achterwege hebben gelaten.

Dit neemt niet weg dat wij graag zien dat bij het beantwoorden van onze vragen de gebieden het Elperstroomgebied en het Mantingerzand voorrang genieten, omdat bij deze gebieden de komende weken een gebiedsverkenning plaatsvindt.

--
Met vriendelijke groet,

[redacted] 06[redacted]
Drents Agrarisch Jongeren Kontakt

Provincie Drenthe
t.a.v. [redacted]
Postbus 122
9400 AC ASSEN

[redacted]@drenthe.nl

Datum: 19-11-2020

Betreft: **Gevolgen extra habitats N2000**

Geachte [redacted], beste [redacted]

In de afgelopen weken is er nogal wat onrust ontstaan over het feit dat er stikstofgevoelige stukjes natuur zouden zijn toegevoegd aan habitatkaarten die liggen onder het Aerius model. De agrarische sector in Drenthe heeft sterk de indruk dat er negatieve gevolgen kleven het toekennen van bijzondere waarde aan deze gebieden. Teneinde zicht te krijgen op de vraag of die onrust terecht is zouden wij de provincie willen vragen ons van antwoorden te voorzien op de vragen in het slot van deze brief.

Bij een check van de Aerius Monitor hebben wij vastgesteld dat in diverse gebieden in Drenthe stikstofgevoelige habitats zijn toegevoegd. Naar onze waarneming worden de hexagonen betrokken bij de Aerius berekeningen en daarmee bij de beoordeling van vergunningaanvragen. Wij veronderstellen dat die toevoeging zijn oorsprong heeft in een zogenoemd “veegbesluit” (dat overigens nooit door de Minister bekrachtigd is) en in de keuze van het bevoegd gezag om “leefgebieden” in de habitatkaarten op te nemen.

Een en ander brengt ons tot de volgende vragen:

A. Klopt onze waarneming dat Aerius via de “binnenbocht” wordt aangevuld met habitattypen en leefgebieden, terwijl dat via een openbare procedure (aanwijzingsbesluit) had gemoeten ?
B. Graag zouden wij uitleg krijgen over hoe deze uitbreidingen / wijzigingen van habitats tot stand komen en welke rol partijen (overheden en anderen) daar in hebben.
C. Is het zo dat in Drenthe gronden die nu nog agrarische functie en dito beheer kennen, van een leefgebied titel zijn voorzien ?
D. Klopt de stelling dat het met die nieuwe voor stikstof gevoelige stukjes natuur in Aerius, moeilijker voor mensen wordt om nu een vergunning te krijgen?
E. Klopt de stelling dat , het met die nieuwe voor stikstof gevoelige stukjes natuur in Aerius, lastiger wordt om (bij pasmelders en overige knelgevallen) de bestaande situatie te legaliseren of legaal te houden ?
F. Is het correct dat met die nieuwe voor stikstofgevoelige stukjes natuur in Aerius, de opgave om stikstofdoelen te halen, wordt vergroot?
G. Is het denkbaar dat ten behoeve van het welbevinden van die nieuwe stukjes natuur, het treffen van extra maatregelen (denk aan waterhuishouding) buiten de natura 2000 gebieden gewenst is?

H. We ontvangen graag per N2000-gebied in Drenthe de wijzigen op perceel- en hexagoon niveau sinds de aanwijzing. Is dat mogelijk?

Met belangstelling kijken wij uit naar uw antwoorden.

Met vriendelijke groet namens het LC Drenthe,

[redacted], LTO Noord [redacted], DAJK [redacted], FDF

Drents Agrarisch Jongeren Kontakt

Date : 10-7-2020 14:51:21
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted]@drenthe.nl, "Reinder Hoekstra" [redacted]@nmfdrenthe.nl, [redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl, [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com, [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, ' [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl, '[redacted]@drenthe.nl
Subject : Conceptversie Bouwblokken
Attachment : Drentse aanpak Stikstof - voorzet bouwblokken juli20 RO 10 juli.docx;image001.gif;image002.png;

Goedemiddag,

Gisteren, 9 juli jl. heeft een Bestuurlijk Overleg plaatsgevonden waarin de bestuurlijke afspraken m.b.t. de gebiedsgerichte aanpak zijn besproken. Hierin staat de scope van de gebiedsgerichte aanpak centraal en is voorgesteld welke afspraken er tussen Rijk en Provincies worden gemaakt m.b.t. de samenwerking in de gebiedsgerichte aanpak. De gebiedsgerichte aanpak is hiervoor onderverdeeld in zogenoemde bouwblokken. De term bouwblokken geeft aan dat op landelijk niveau werkende weg wordt gebouwd aan de aanpak zoals we dit ook voorstellen voor de Drentse aanpak. Op voorhand hebben we de afgelopen periode gewerkt aan een voorzet voor de Drentse invulling van deze bouwblokken.
Het is heel fijn te constateren dat onze inspanningen van de afgelopen periode niet voor niets zijn geweest. In het Bestuurlijk Overleg is er instemming verkregen met de werkwijze van invulling van deze bouwblokken en dit betekent dan ook dat alle provincies met de werkwijze van de bouwblokken gaan werken.
In het mailbericht van 3 juli jl. is toegezegd dat na instemming in het Bestuurlijk Overleg de conceptversie van Drentse voorzet bouwblokken zal worden gemaild.
Hierbij zend ik jullie dan ook de conceptversie van deze bouwblokken.

Evenals de voorzet voor de samenwerking aan de Drentse aanpak Stikstof zien we ook graag jullie reacties, opmerkingen en aanvullingen tegemoet op de conceptversie bouwblokken om dit gezamenlijk te bespreken in de vervolgbijeenkomst die in de week van 17 augustus wordt gepland.

Ik wens iedereen een hele fijne vakantie en vele mooie momenten in ons prachtige Drenthe!

Met vriendelijke groet,
mede namens [redacted]

[redacted],
[redacted]
Drentse aanpak Stikstof (3P)
Universiteit van het Noorden (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06-[redacted]

<u>Concept</u> Gebiedsgerichte aanpak Stikstof voor Drenthe

Tijdens het BO van 9 juli zijn voor de gebiedsgerichte aanpak stikstof bestuurlijke uitgangspunten besproken. Deze betreffen uitgangspunten over werkwijze, scope, governance en samenwerking, informatie en instrumentarium. Aan de hand van deze bestuurlijke uitgangpunten heeft de provincie Drenthe een eerste uitwerking op papier gezet. Samen met onze partners willen we de vertaling van de uitgangspunten voor Drenthe verder uitwerken. Gedurende de zomer vragen we onze partners hierover na te denken zodat we na het zomerreces hier gezamenlijk verder aan kunnen werken.

Een korte toelichting op de werkwijze, de scope en opbouw van de gebiedsgerichte aanpak wordt hieronder weergegeven.

Werkwijze landelijk

Bij de uitwerking van de gebiedsgerichte aanpak stikstof wordt gewerkt op basis van een adaptieve aanpak. De basis van deze adaptieve aanpak wordt gevormd door de programmering van onderling samenhangende bouwblokken. De afspraken uit verschillende bouwblokken zullen in de gebiedsgerichte aanpak per provincie verder worden geconcretiseerd.

Deze adaptieve aanpak bestaat uit een gebiedsindeling per provincie en de volgende individuele bouwblokken: opgaven, data en informatie, instrumentarium, governance en samenwerking, monitoring en rapportage, prioritering en programmering. Bij alle genoemde bouwblokken geldt dat er wisselwerking is met leren in de praktijk. De bouwblokken worden uitgewerkt in werkteams per bouwblok. Omdat de aanpak adaptief is, kunnen in de tijd bouwblokken afgerond worden of nieuwe gestart worden.

<u>Opgaven (scope GGA)</u>

De Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof is de werkwijze om in beeld te brengen wat nodig is en samenhangend maatwerk te leveren in de uitvoering, waarbij de landelijke (bron)maatregelen waar mogelijk maximaal worden ingezet. Het is daarmee de optelsom van de implementatie van alle maatregelen van het Rijk, provincies, waterschappen en/of gemeenten samen om het stikstofprobleem, en de daarmee in samenhang opgepakte opgaves rondom Natura2000-gebieden, aan te pakken, weg te nemen en perspectief te geven aan de verbonden sectoren in het gebied.

Daarmee omvat de Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof het volgende:

1 Natuurherstel en stikstofreductie genereren vanuit generieke en specifieke bronnen

- Voor <u>natuurherstel</u> door structurele vermindering van de stikstofdepositie. Op korte termijn door gerichte maatregelen als op middellange termijn door verduurzaming van sectoren;
- Voor <u>economische en maatschappelijke ontwikkeling</u>, zodat waar mogelijk ontwikkelruimte wordt gerealiseerd voor bestaande en nieuwe situaties en waar mogelijk vergunning verleend kunnen worden voor nationale en regionale projecten.

2 Realiseren en versnellen natuurherstel in relatie tot Natura2000 doelen

Met als effect:

- natuurbehoud en -herstel;
- naar gunstige en waar dat nog niet mogelijk is, een verbeterde staat van instandhouding van de Natura2000-gebieden.

3 Werk met werk maken

Omdat in gebieden integraal aan meerdere doelen gewerkt wordt en opgaven in samenhang worden uitgevoerd. We streven naar een integrale, toekomstbestendige benadering zolang die een tijdige en effectieve aanpak van de stikstofproblematiek niet in de weg staat. Programma's waarmee in de praktijk win-win situaties te bereiken zijn kunnen meegenomen worden. Zoals de Ruimtelijke verkenning stikstof, klimaatadaptatie, klimaatakkoord, circulaire economie en de landbouwvisie. Er is ruimte om per gebied gezamenlijke keuzes te maken t.a.v. de opgaven die meegenomen worden.

CONCEPT

De impact van de landelijke streefwaarde (genoemd in de Kamerbrief van 24 april 2020) moet per gebied inzichtelijk worden gemaakt. Dat betekent ook inzicht in de benodigde acties voor natuurherstel, inzicht in benodigde ontwikkelingsruimte, mede (gebiedsgericht) implementeren van door het Rijk te nemen bronmaatregelen en zodanig inzetten dat deze maatregelen het maximaal mogelijke effect hebben. Het verkrijgen van dit inzicht is een eerste stap in de implementatie van de gebiedsgerichte aanpak.

Schematische weergave van de opbouw van de Gebiedsgerichte aanpak

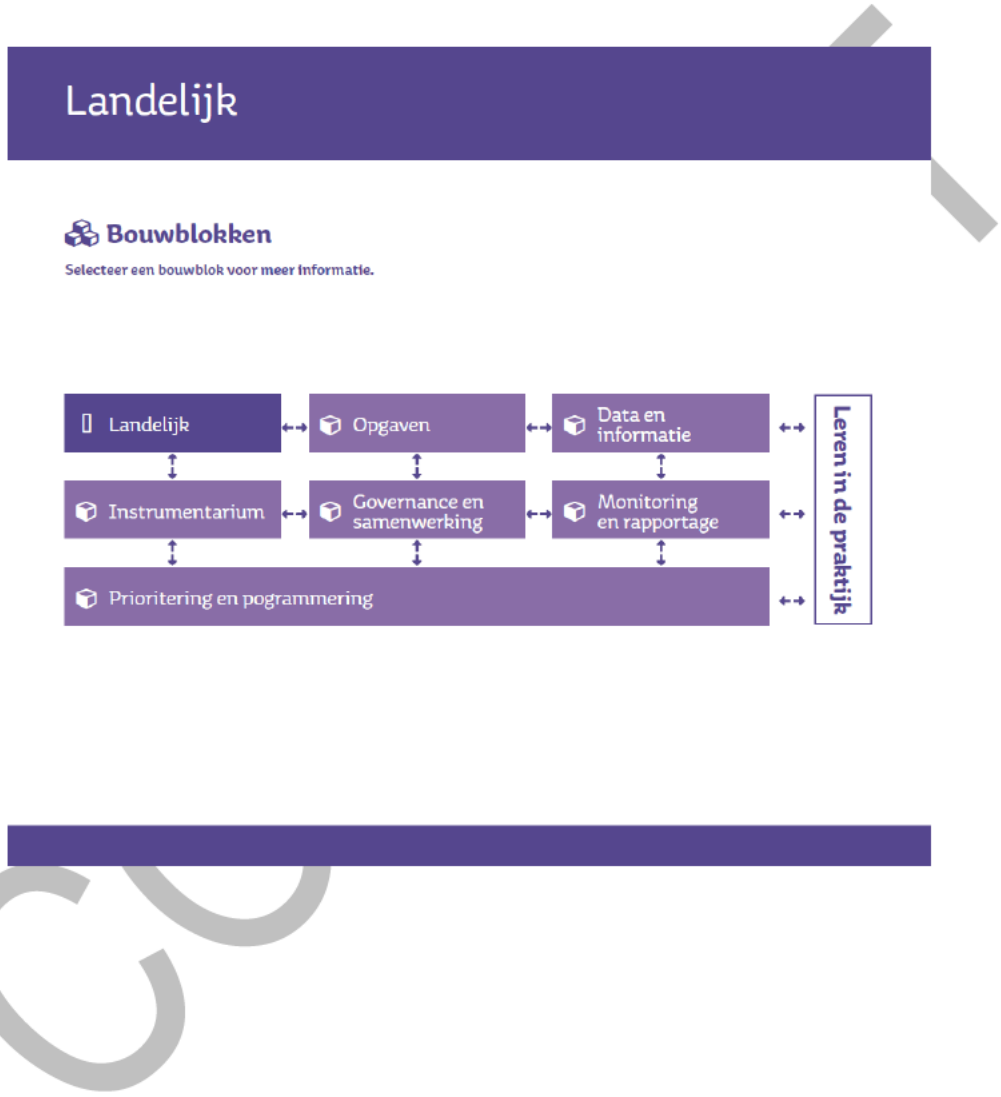

Bouwblokken Gebiedsgerichte aanpak invulling door Drenthe

Gebied

De Drentse Aanpak Stikstof richt zich op de Natura2000-gebieden die stikstofgevoelig zijn. Drenthe kent veertien Natura2000-gebieden, waarvan er twaalf stikstofgevoelig zijn. Deze gebieden worden beschouwd als Europese topnatuur met een grote diversiteit aan planten en dieren. Door een te hoge neerslag van stikstof staat de biodiversiteit in deze natuurgebieden onder grote druk. Daardoor zijn in en rond deze gebieden maar beperkt ontwikkelingen mogelijk.

Hyperlink:
https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natura-2000/aanpakstikstof/

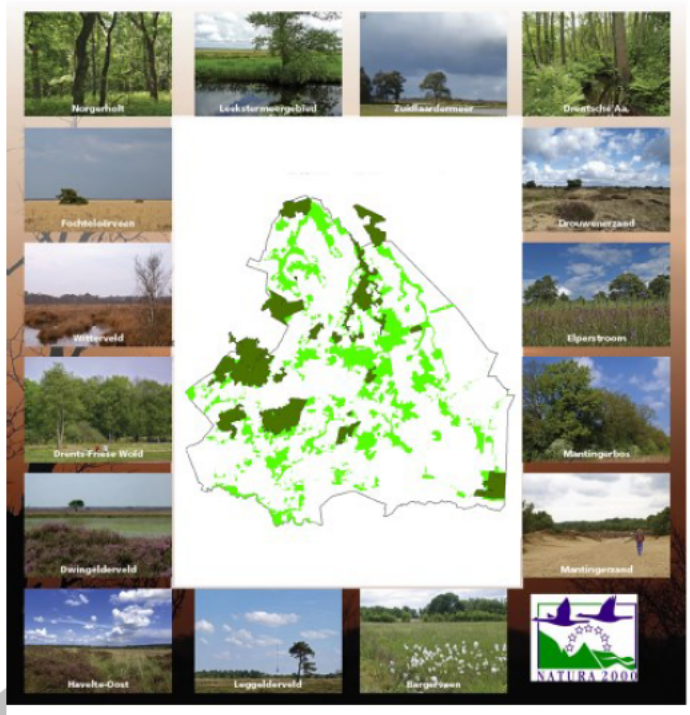

Opgaven

Voor het faciliteren van maatschappelijke en economische activiteiten moeten we op landelijk en provinciaal niveau samenwerken aan een aantoonbaar dalende stikstofdepositie op de gevoelige Natura2000-gebieden. Dit creëert tegelijkertijd kansen voor de ontwikkeling en verduurzaming van de landbouwsector, ruimte voor de woningbouw, de aanleg van infrastructuur en faciliteert ontwikkelingen voor het MKB en de industrie. De opgave in Drenthe is groot door de lage kritische depositiewaarde van veel Drentse Natura2000-gebieden.

Circa 35% van de depositie komt uit Drenthe. Het grootste deel (65%) van de stikstof die in Drentse Natura2000-gebieden neerslaat is afkomstig van overige bronnen in Nederland en buitenland. Daarom zijn generieke maatregelen op landelijk niveau noodzakelijk.

Ambitie voor de gebiedsgerichte aanpak
Samen met onze partners werken we aan een integrale en breed gedragen gebiedsaanpak die op effectieve en realistische wijze kan worden uitgevoerd. Om de stikstofdepositie op kwetsbare Natura2000-gebieden te verminderen is extra inzet nodig voor het maken van robuuste natuur. Tegelijkertijd wil Drenthe met de gebiedsgerichte aanpak ook economische ontwikkelruimte creëren voor de landbouw en andere sectoren.

Dit kunnen we alleen realiseren door samen te werken met belanghebbenden. We zijn in gesprek met ondernemers, organisaties, belangengroepen en overheidsinstanties over de bijdrage van alle sectoren en concrete maatregelen voor de afname van stikstofuitstoot in de gebieden. De aanpak stikstof is een opgave die beleidsvelden en portefeuilles overstijgt. In de opgaven leggen we slimme verbindingen waar mogelijk met opgaven als klimaat, energie, water, biodiversiteit, toekomstgerichte landbouw, leefbaarheid en vrijetijdseconomie.

Voor de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe werken we met 8 deelgebieden. Hierbij zoomen we in op de schaal van elk individueel Natura2000-gebied en bekijken wat er nodig is aan maatregelen om enerzijds economische ontwikkelingen op gang te krijgen en te houden en anderzijds de natuur verder te herstellen.

Data en informatie

Onderstaande tabellen tonen per natuurgebied de gemiddelde depositieopbouw per sector voor het stikstofgevoelige oppervlak in dat gebied. Deze gegevens zijn afkomstig van de website van het RIVM en gebaseerd op Aerius (www.aerius.nl/nl/file/Opbouw_van_de_stikstofdepositie_per_Natura2000_gebied). De relatieve bijdragen zijn uitgedrukt als percentage van de berekende depositie. De berekende depositie bestaat uit alle Nederlandse bronnen, buitenlandse bronnen en ammoniakemissie uit de zee.

Bargerveen

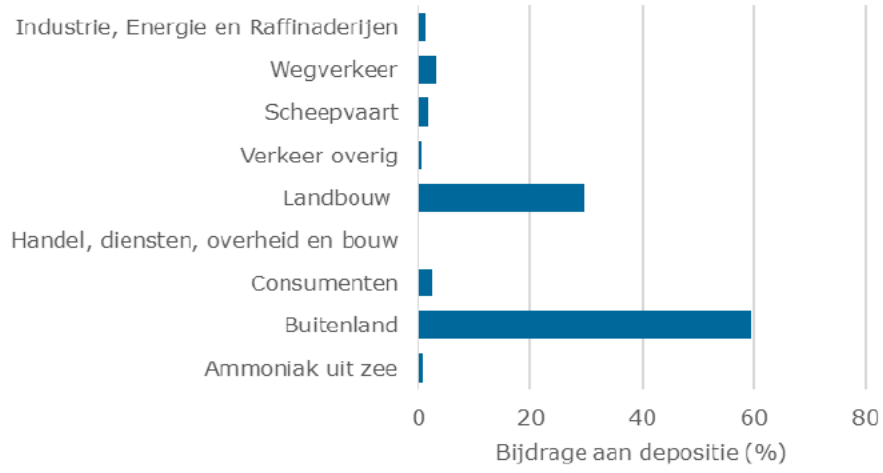

Drents-Friese Wold & Leggelderveld

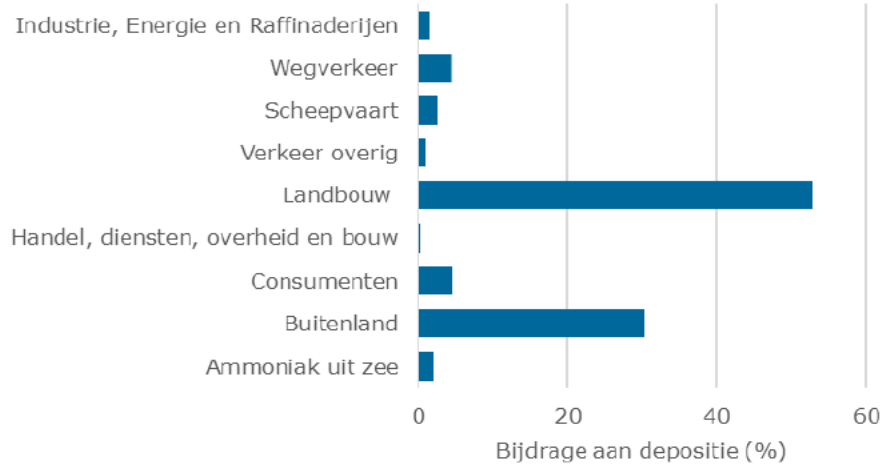

Drentsche Aa-gebied

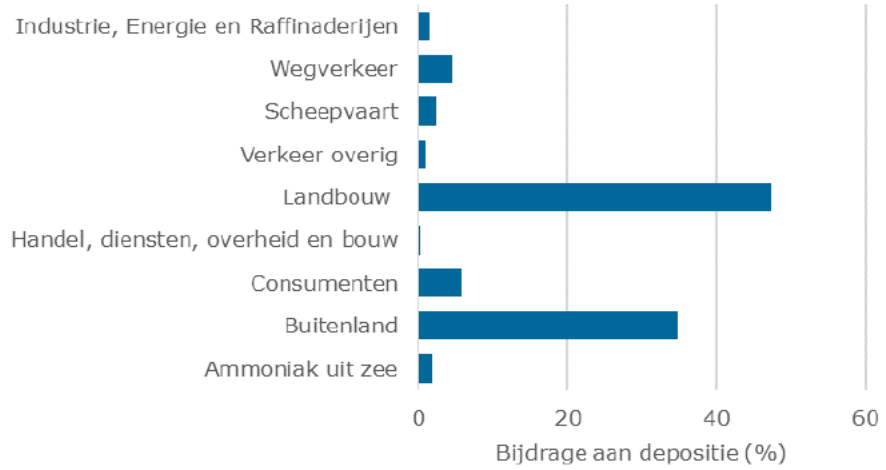

Drouwenerzand

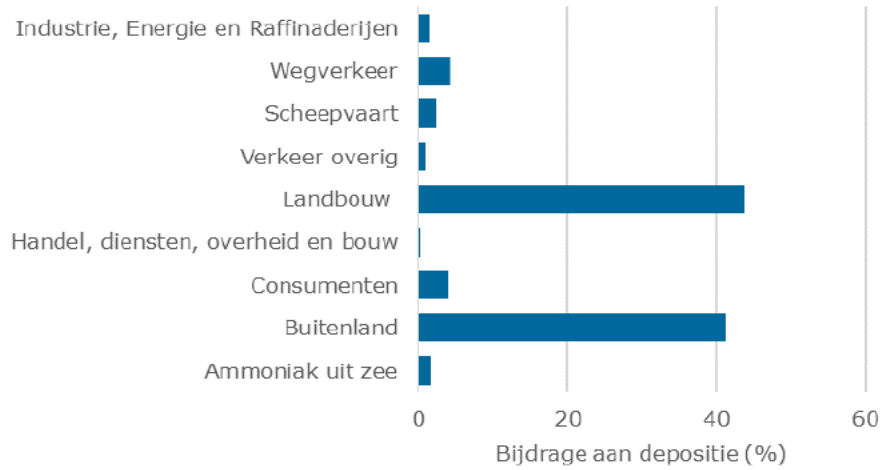

Dwingelderveld

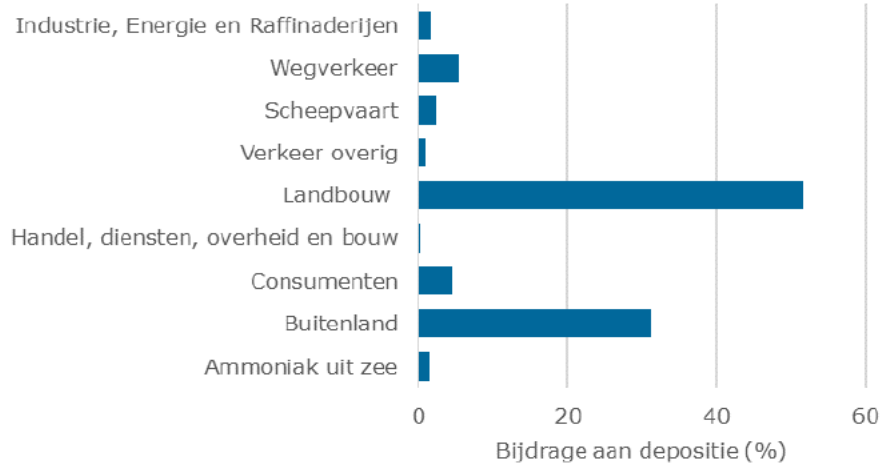

Elperstroomgebied

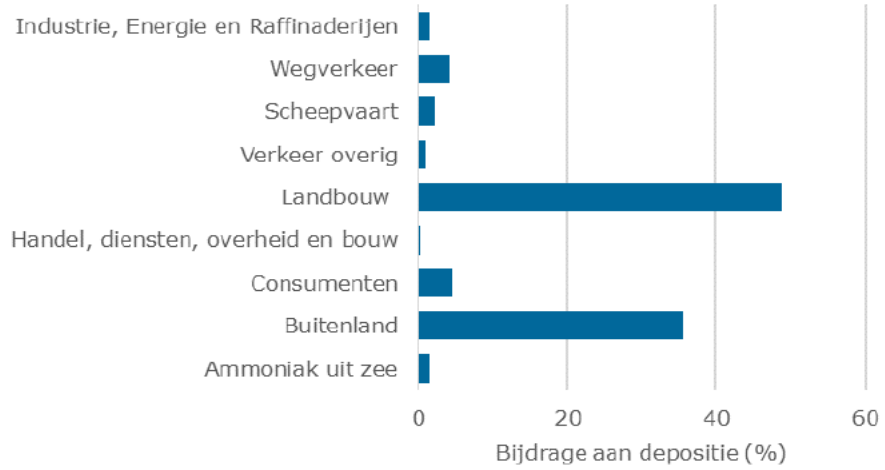

Fochteloërveen

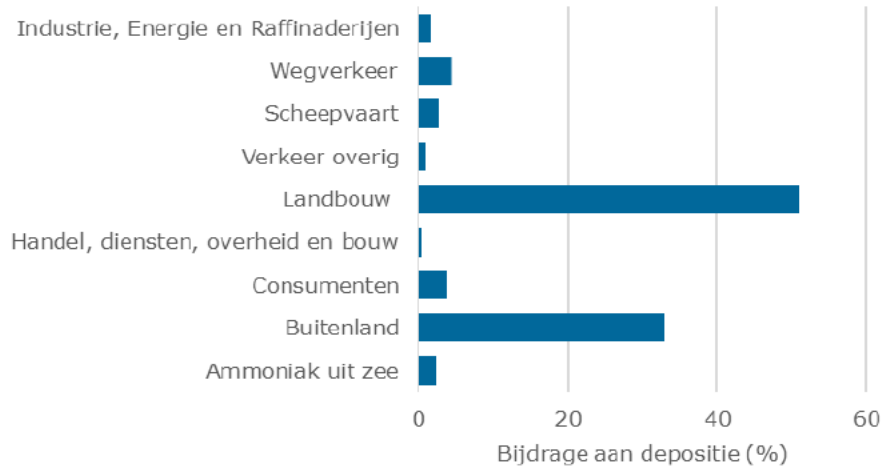

Holtingerveld

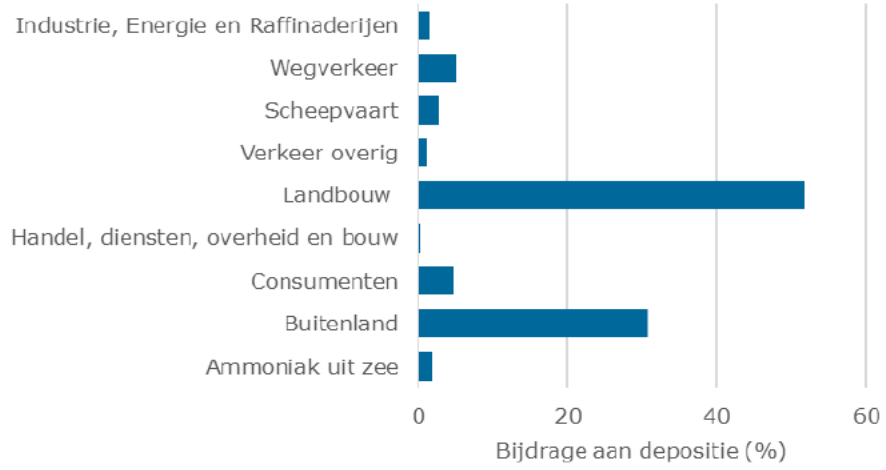

Mantingerbos

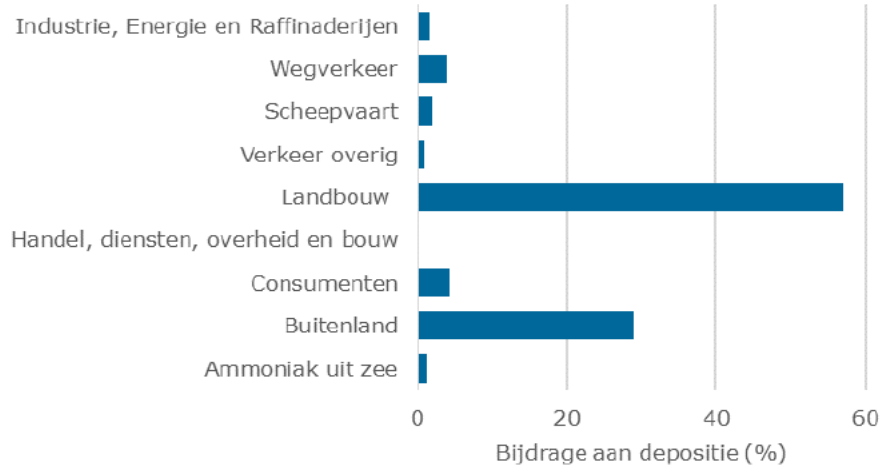

Mantingerzand

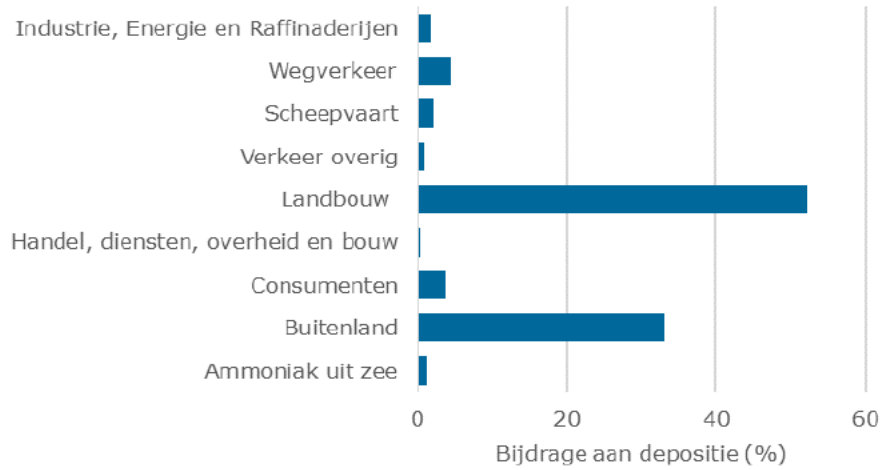

Norgerholt

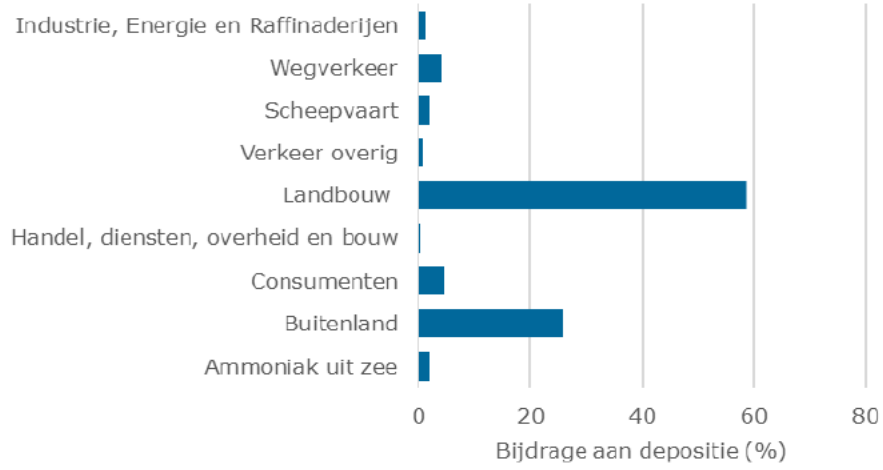

Witterveld

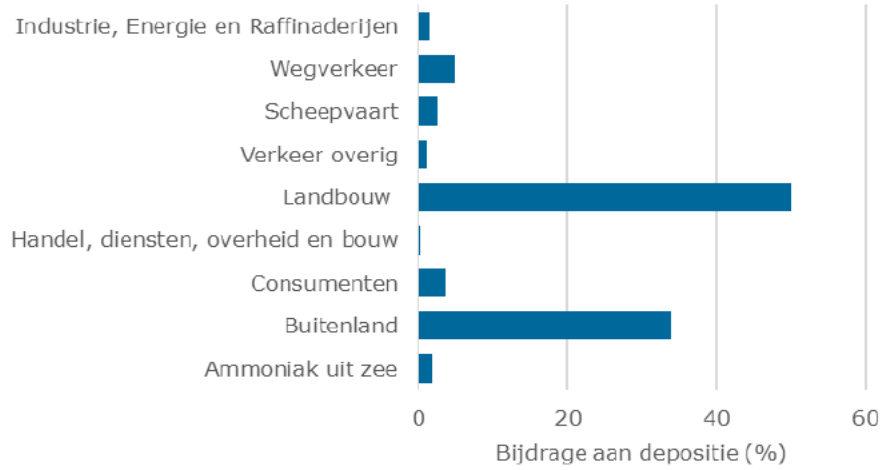

Gebiedsverkenningen
Het is van belang om te weten wat de specifieke situatie per gebied is. Het gaat hierbij om inzicht te krijgen in: welke maatregelen zijn effectief, welke keuzes zijn te maken in de verschillende gebieden. Welk handelingsperspectief kunnen we bedrijven bieden op Drents niveau?

Het is van belang om gezamenlijk analyse te doen naar:

- Natura2000-gebieden
- Stikstofdepositie en bronnen
- Herstelmaatregelen
- Bronmaatregelen

Uitgangspunten voor de gebiedsverkenningen zijn:

- Gezamenlijk met partners gebiedsverkenningen uitvoeren
- Vooraf gezamenlijk vaststellen welke cijfers nodig zijn
- Cijfers moeten transparant, uniform en herleidbaar zijn.

Instrumentarium

In en rondom Natura2000-gebieden werken we enerzijds aan het reduceren van de stikstof-depositie en anderzijds aan het creëren van voldoende ontwikkelruimte voor maatschappelijke en economische initiatieven. Hiervoor zetten we waar mogelijk effectief bronmaatregelen in, werken we aan het versnellen en intensiveren van natuurherstel en zetten we in op maatregelen die perspectief bieden voor de landbouw en bedrijfsleven.

Gebiedsgerichte maatregelen kunnen zijn: (willekeurig)
- Uitbreiden toepassing emissiearme (stal)systemen
- Stimuleren kringlooplandbouw
- Extensiveren landbouw (binnen een zone rondom Natura2000-gebieden)
- Saneren of verplaatsen bedrijven nabij Natura2000-gebieden
- Maximale snelheid verlagen dichtbij Natura2000-gebieden
- Stimuleren (technische) innovaties
- Stimuleren van emissiereductie door beloningsregeling
- (Niet) aanwezige vergunningen op orde brengen

Governance en samenwerking

Voorwaarde is dat het Rijk substantiële generieke (bron)maatregelen neemt voordat de contouren van de gebiedsgerichte aanpak kunnen worden vastgesteld.
- Het resultaat dat we met de gebiedsgerichte aanpak kunnen behalen, is in grote mate afhankelijk van beschikbaar komende middelen en instrumenten vanuit het Rijk.
- Geen onomkeerbare besluiten zonder zorgvuldige afstemming met de belanghebbende partners uit de verschillende sectoren en met Provinciale Staten. Zorgvuldigheid gaat voor snelheid.

Samenwerking bestaat uit:
- Bestuurlijk overleg met betrokken sectoren
  (Landbouw - Natuur - VNO NCW/MKB Noord, Bouwend Nederland, TLN)
- Deelname in IPO-werkgroepen en (bestuurlijke) overleggen
- Deelname Landelijke Regietafel Stikstof (Rijksheren)
- Overleg met de Commissie Landelijk Gebied
- Overleg met gebiedscommissies
- Overleg met de VDG (Vereniging Drentse Gemeenten)
- Brede bijeenkomsten met partners en stakeholders

Monitoring en rapportage

Nader te bepalen

Prioritering en programmering

De werkwijze voor de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe kenmerkt zich door 'samen' en 'pragmatisch' waarbij de aanpak gefaseerd wordt opgepakt.

We onderscheiden hierin drie fasen:
1. Gebiedsverkenningen
2. Planvorming
3. Uitvoering gebiedsgerichte aanpak

CONCEPT

Uitgangspunten hierbij zijn:

- Samen aan de slag met de aanpak van en voor Drenthe
- Helder en haalbaar doel dat gezamenlijk is vastgesteld
- Slimme verbindingen leggen met andere opgaven zoals landbouw, energie, woningbouw, klimaat en bossenstrategie

Leren in de praktijk

Een pragmatische, adaptieve aanpak en nauwe samenwerking met partners in het veld, past bij Drenthe.

- We sluiten zoveel mogelijk aan bij bestaand beleid en opgaven zoals Natuurlijk Platteland en Toekomstgerichte Landbouw.

- Aanvullend op de doelen in Natuurlijk Platteland werken we met onze partners aan het verminderen van stikstofdepositie en het versnellen van natuurherstelmaatregelen.

- We maken zoveel mogelijk gebruik van bestaande structuren en overlegvormen, zoals gebiedstafels en bestuurscommissies

- We werken met het bedrijfsleven aan een casuïstiektafel om samen kennis en ervaring te delen als het gaat om de vergunningverlening in relatie tot het toepassen van de stikstofregels en daarmee samenhangende instrumenten. Hierdoor 'leren' we samen en kunnen op basis van actieve input van onze partners onze beleidspraktijk optimaliseren.

Kijk voor meer informatie op: www.provincie.drenthe.nl/stikstof

CONCEPT

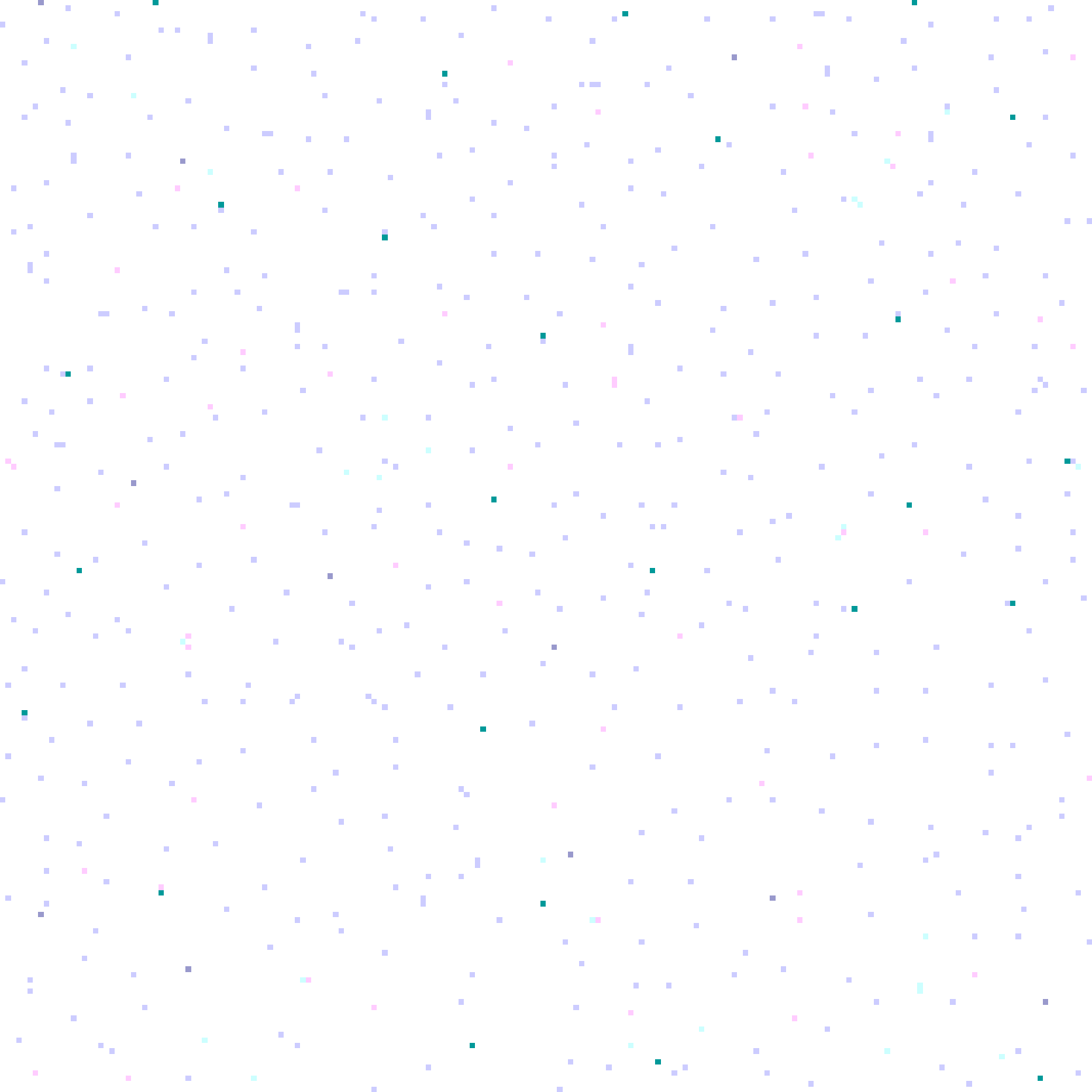

Date : 14-1-2020 13:01:58
From : "Reinder Hoekstra" [redacted] **@nmfdrenthe.nl**
To : [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl**
Subject : FW: 10 stappenplan

+ Link naar persbericht

Reinder Hoekstra

https://www.nmfdrenthe.nl/nieuws/kring-loop-in-actie-voor-kringlooplandbouw/

Van: Reinder Hoekstra
Verzonden: dinsdag 14 januari 2020 13:00
Aan: 'Henk Jumelet'[redacted]@drenthe.nl>; 'Hans Kuipers'[redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; 'Arnout Venekamp'[redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@staatsbosbeheer.nl'[redacted]@staatsbosbeheer.nl>; [redacted]@natuurmonumenten.nl>; 'Sonja van der Meer'<[redacted]@drentslandschap.nl>; [redacted]@nmfdrenthe.nl>
Onderwerp: 10 stappenplan

Geachte College,
Beste Henk en Hans,

Zojuist is het bijgaande - door een groot aantal organisaties onderschreven- 10 stappenplan aangeboden aan Minister Schouten.
Wij bieden dit plan hierbij ook graag aan de provincie Drenthe aan.
Dit met verzoek en de aanbeveling om deze bij de verdere vormgeving van het stikstofbeleid te betrekken.

Met vriendelijke groet,

Reinder Hoekstra
Natuur en Milieufederatie Drenthe

Date : 7-6-2020 13:11:21
From : "[redacted]@ltonoord.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: Agenda overleg Landbouw Collectief en Provincie - 9 juni 2020
Attachment : image001.png;

[redacted]

Zie hieronder onze voorzet voor de agenda van dinsdag.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Regio Noord

T 088 - 8886666
M 0(031)6 - [redacted]
E [redacted]@ltonoord.nl

• Twitter @LTO_regio_noord • facebook/ltoregionoord •

Van: [redacted]
Verzonden: zondag 7 juni 2020 13:02
Aan: [redacted]@gmail.com>
Onderwerp: FW: Agenda overleg Landbouw Collectief en Provincie - 9 juni 2020
Urgentie: Hoog

[redacted]

1. Openstelling Extern salderen en verleasen
2. Afstemming met andere partners in dossier
3. Bouwen werkstructuur voor actie op basis van ons PVA
4. Eerste afspraken maken voor werkgroepen.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Regio Noord

T 088 - 8886666
M 0(031)6 - [redacted]
E [redacted]@ltonoord.nl

• Twitter @LTO_regio_noord • facebook/ltoregionoord •

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 5 juni 2020 10:41
Aan: [redacted]@gmail.com>; [redacted]@ltonoord.nl>
Onderwerp: Agenda overleg Landbouw Collectief en Provincie - 9 juni 2020
Urgentie: Hoog

Beste [redacted] en [redacted]

Dinsdag a.s. staat een vervolg overleg gepland tussen en Landbouw Collectief en de provincie Drenthe. In het vorige overleg is in gezamenlijkheid een agenda opgesteld.
Ik zou graag voor komende dinsdag ook een gezamenlijke agenda met jullie willen afstemmen.

Vanuit de provincie is het voorstel om toelichting te geven op de appreciatie van de provincies op de brief van de minister van eind april. Verwachting is dat de appreciatie komende week zal worden verstuurd.
Graag hoor ik van jullie welke agendapunten het LC wil agenderen, dan neem ik deze op in de agenda en stuur ik deze toe aan alle deelnemers.
Uiteraard is het ook mogelijk dat we telefonisch contact hebben over het opstellen van de agenda.
Met vriendelijke groet,

[redacted]

Date : 19-11-2020 12:32:01
From : [redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: Brabant N
Attachment : 200915 Presentatie Brabants Platform Stikstof def.pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image005.png;

Deze ken je?

Met vriendelijke groet,

[redacted] Drenthe en
[redacted] gebiedssamenwerking Programmateam landbouw

Vereniging Natuurmonumenten

Noordereinde 60 1243 JJ 's-Graveland
035-6559933 06[redacted]
www.natuurmonumenten.nl

Ik werk niet op woensdag

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland.

Natuurmonumenten

Van: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: vrijdag 23 oktober 2020 12:35
Aan: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Onderwerp: Brabant N

Outlook voor iOS downloaden

Brabants Platform Stikstof

Online bijeenkomst 15 september 2020

Provincie Noord-Brabant

Provincie Noord-Brabant

Agenda van het overleg

10.35 – 10.40 uur	Welkom en aftrap – [redacted]
10.40 – 10.50 uur	Actuele ontwikkelingen vanuit de deelnemers
10.50 – 11.10 uur	Actuele ontwikkelingen vanuit Brabant – [redacted]
11.10 – 11.25 uur	De Brabantse Ontwikkelaanpak Stikstof (BOS) – *Joep v.d. Ven* - Toelichting proces BOS - Toelichting gebiedsgerichte aanpak groen-blauw – [redacted]
11.25 – 11.45 uur	Reflectie van de deelnemers
11.45 – 11.55 uur	Rondvraag
12.00 uur	Sluiting

Provincie Noord-Brabant

Actuele ontwikkelingen vanuit de deelnemers

Provincie Noord-Brabant

Toelichting actuele ontwikkelingen provincie Noord-Brabant

Provincie Noord-Brabant

Wijziging IOV & voortgang toestemmingsverlening

STIKSTOF

ECONOMIE

Provincie Noord-Brabant

Tijdpad aanpassing IOV

STIKSTOF

Planning (data najaar onder voorbehoud)

7 juli GS hebben ontwerp wijziging IOV vastgesteld

10 juli online informatiebijeenkomsten voor overheids- en maatschappelijke partners en (agrarische) adviseurs

14 juli - 1 sept: ontwerp ter inzage, inspraak

13 okt. GS stellen statenvoorstel vast

27 nov. Besluitvorming in PS

Provincie Noord-Brabant

Stand van zaken toestemmingverlening

ECONOMIE

- Wijziging beleidsregel natuurbescherming (juni 2020)
- Extern salderen en verleasen
  - Beleidsregel gewijzigd m.i.v. 15 september
  - Online informatiebijeenkomsten 22 september

    --> Aanmelden via link
- PAS-meldingen
- Stikstofregistratiesysteem

Provincie Noord-Brabant

Toelichting proces Brabantse Ontwikkelaanpak Stikstof (BOS)

Provincie Noord-Brabant

Signalen uit het “veld”

- Basisprincipe van de ontwikkelaanpak is dat stikstofreductie geleverd moet worden via een evenwichtige bijdrage vanuit alle sectoren;
- Stikstofdossier biedt ook kansen. Denk aan versterken van de verbinding tussen opgaven zoals het opheffen van verdroging, natuurherstel, verduurzaming van de veehouderij, energietransitie, etc..
- Betrek sectoren bij het terugdringen van stikstof en stimuleer innovatie;
- Pak als provincie een actieve (regie)rol om beweging te stimuleren en ontwikkelingen mogelijk te maken om zo maximale impact in het stikstofdossier te genereren;
- Een goed functionerende economie, stikstofreductie en natuurherstel moeten hand in hand, gaan en zijn alle drie essentieel voor een duurzame, houdbare aanpak;

Provincie Noord-Brabant

Mechanisme van de BOS

- De economie blijft draaien
- Realiseren natuurherstel
- Stikstofdepositie daalt

Een draaiende economie, een dalende lijn van stikstofdepositie en natuurherstel zijn onlosmakelijk, als een mechanisme, met elkaar verbonden

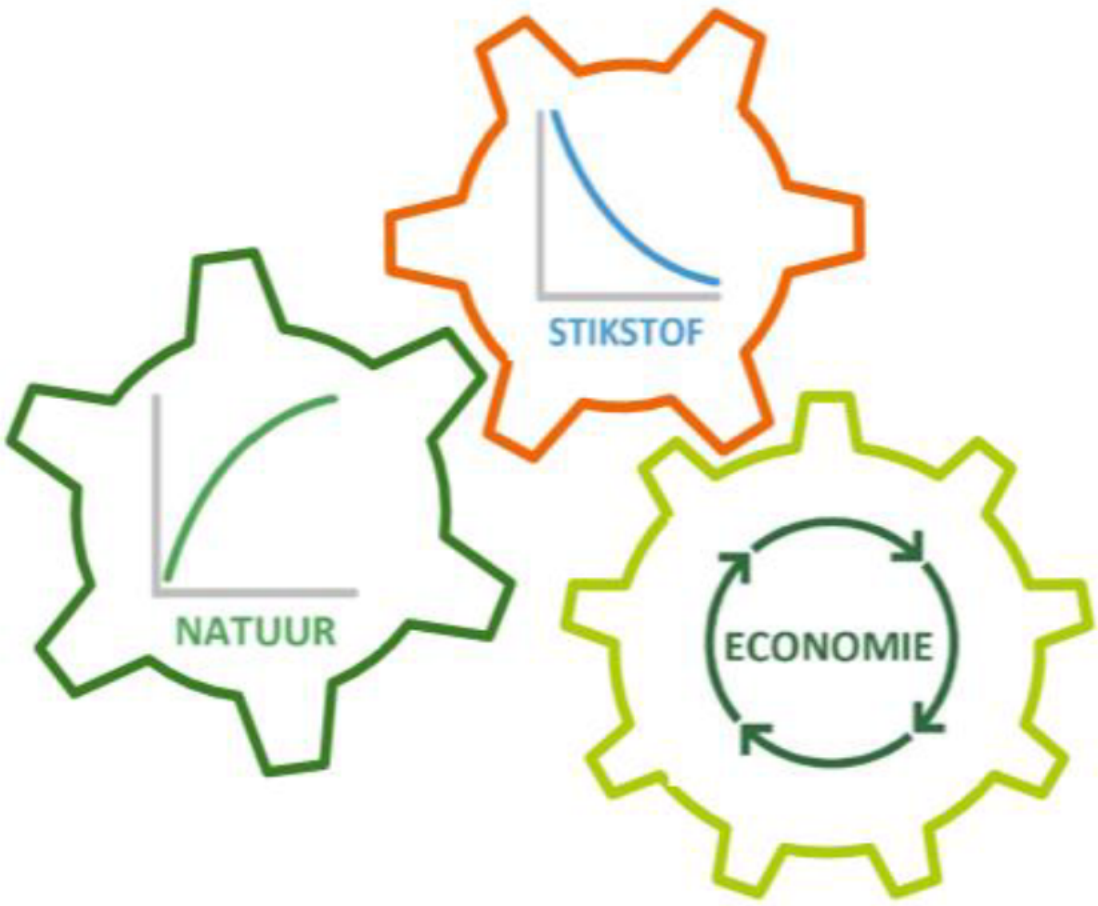

Provincie Noord-Brabant

De economie blijft draaien

Ingrediënten:

- **Het ondersteuningsloket stikstof**
  brengt vraag en aanbod van Brabantse stikstofruimte bij elkaar

- **Aankoopstrategie ter versnelling van de stikstoftransacties**

- **Vergunningverlening woningbouw en MIRT projecten d.m.v. landelijk stikstofregistratiesysteem op gang**

- **Beleidsregel voor intern en extern salderen** ten behoeve van vergunningverlening

- **Ontwikkeling provinciale module stikstofregistratiesysteem**

Provincie Noord-Brabant

Stikstofdepositie daalt (1/2)

- We maken afspraken over een evenwichtige bijdrage van alle sectoren aan stikstofreductie

Provincie Noord-Brabant

Stikstofdepositie daalt (2/2)

Aanvullend op landelijk:

- **We maken de buitenlandse bronnen inzichtelijk**, en de maatregelen die tot reductie van buitenlandse emissie kunnen leiden en gaan het gesprek aan met zowel het Rijk als onze buurlanden welke versnelling van afname mogelijk is.

- **Brabantse bronmaatregelen door alle sectoren, zoals:**
  - Landbouw
  - Industrie, energie en afval
  - Verkeer/mobiliteit
  - Bouwen en wonen

- **We zetten in op monitoring van de stikstofdaling**

Provincie Noord-Brabant

Realiseren natuurherstel

Ingrediënten:

- **De gebiedsgerichte aanpak is gericht op het verlagen van de milieudruk in, en herstel van natuur in en rond stikstofgevoelige N2000 gebieden**
  We werken hier aan doelstellingen natuur (versneld dichterbij brengen instandhoudingsdoelen), water (klimaat/verdroging), bodemkwaliteit, extensivering en verduurzaming van de landbouw (ook de “groen-blauwe aanpak” genoemd).
  Waar meekoppelkansen liggen, denk aan aanleg nieuwe wegen, woonlocaties, energietransitie worden deze samen met stakeholders/partners opgepakt.

Provincie Noord-Brabant

Gebiedsgerichte aanpak: groen blauwe opgaven

Provincie Noord-Brabant

Mechanisme van de BOS

- De economie blijft draaien
- Realiseren natuurherstel
- Stikstofdepositie daalt

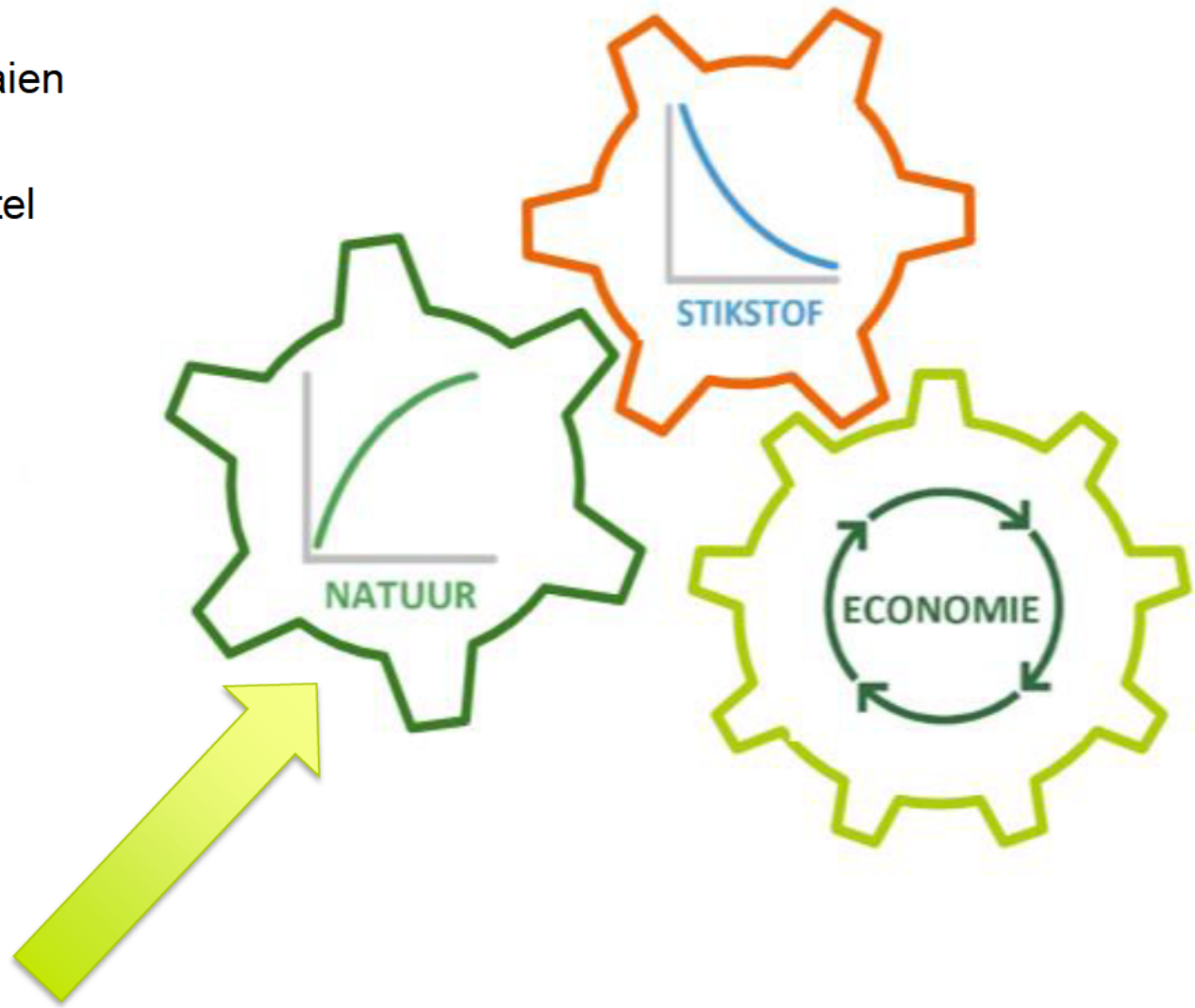

Een draaiende economie, een dalende lijn van stikstofdepositie en natuurherstel zijn onlosmakelijk, als een mechanisme, met elkaar verbonden

Provincie Noord-Brabant

Gebiedsgerichte aanpak groene & blauwe & bruine opgaven

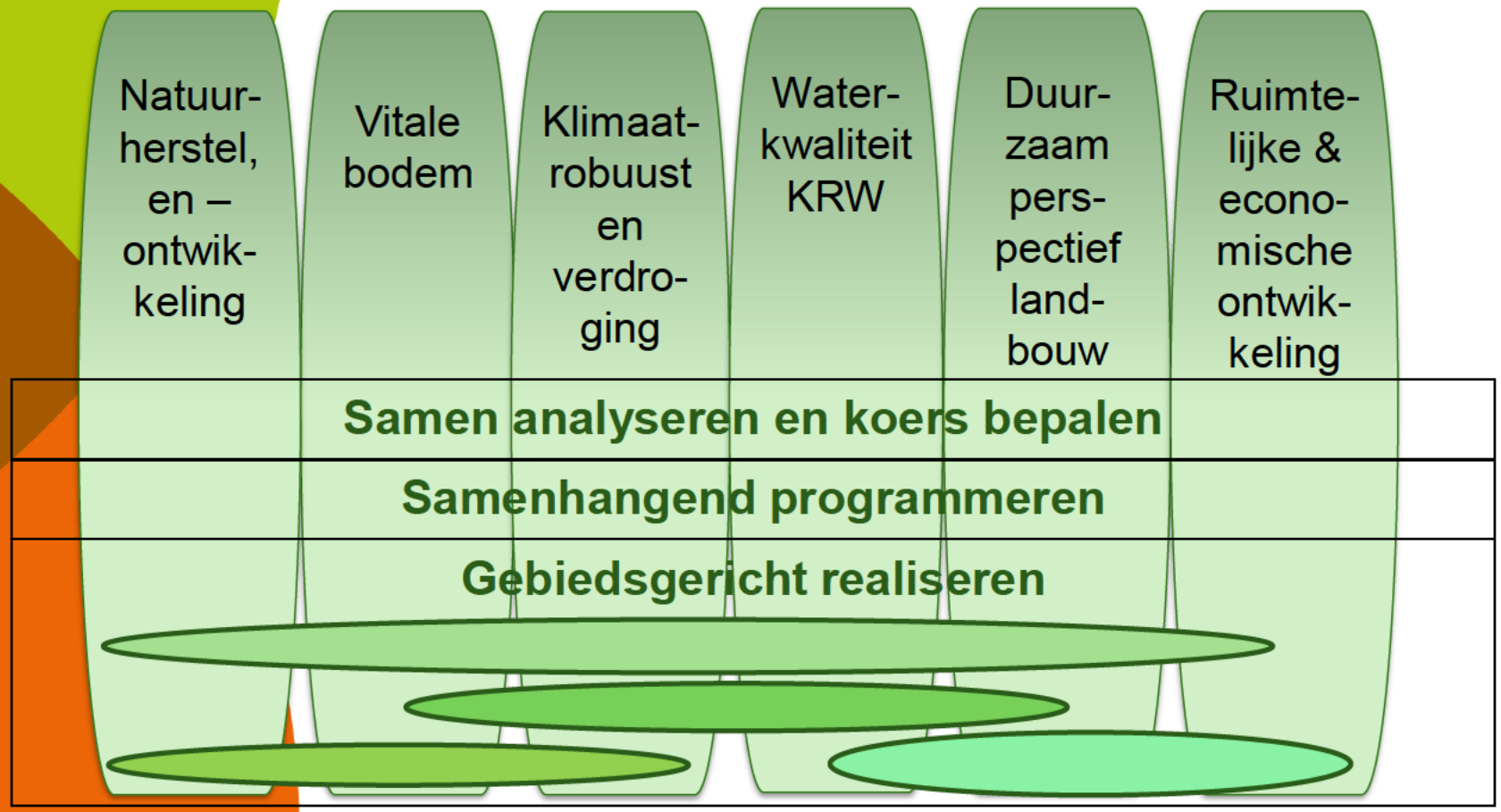

- Ruimtelijke opgaven stapelen en vragen om brede en integrale aanpak bijdragend aan diverse doelen
- Natuurherstel vraagt om integrale maatregelen in zones rondom natuur
- Samenhangend programmeren in specifieke gebieden waar nodig
- Kansen voor het Brabantse land

Provincie Noord-Brabant

N2000, KRW, Klimaatrobuust

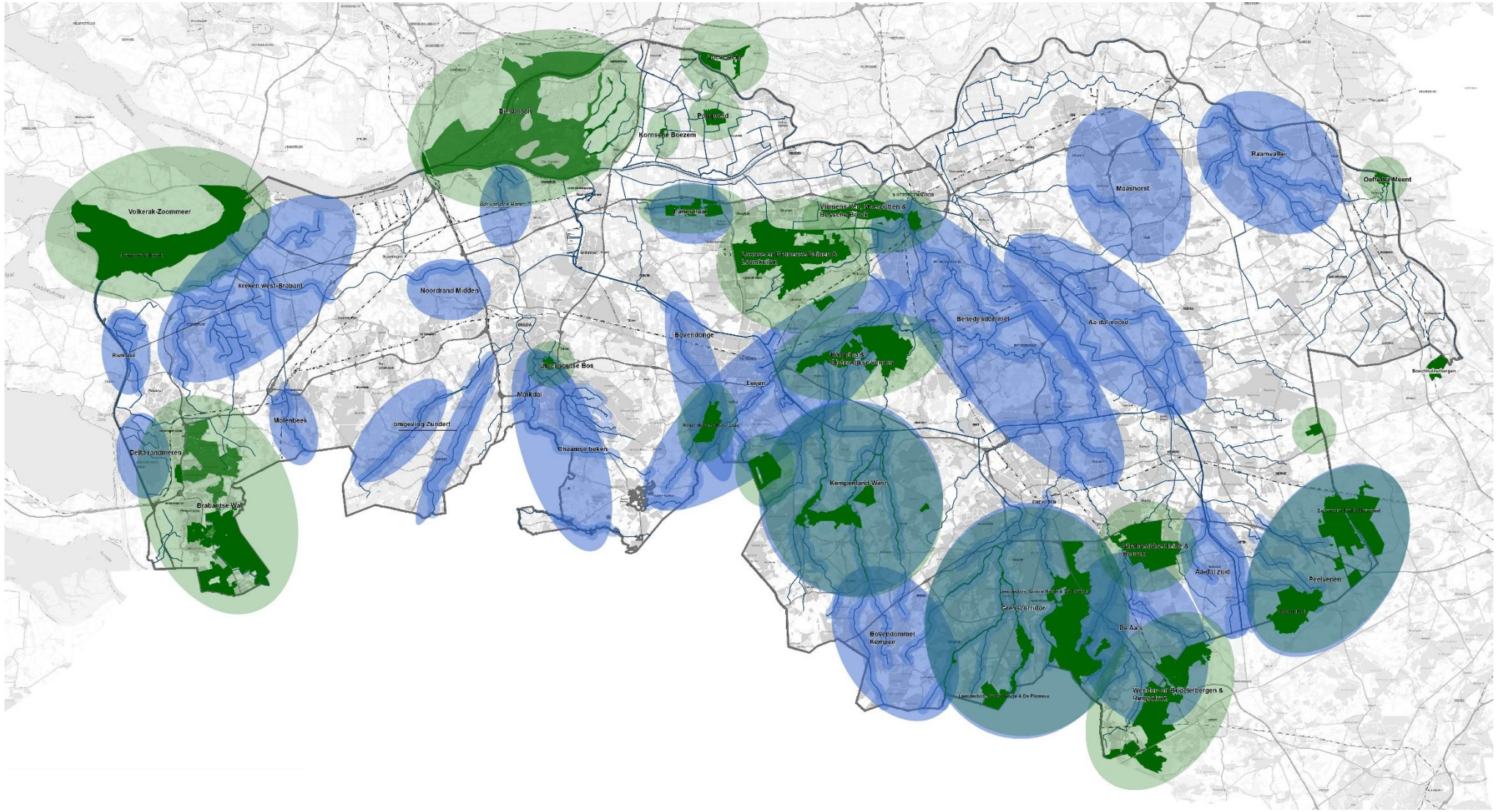

Provincie Noord-Brabant

Reliëf aanbrengen in de opgaven

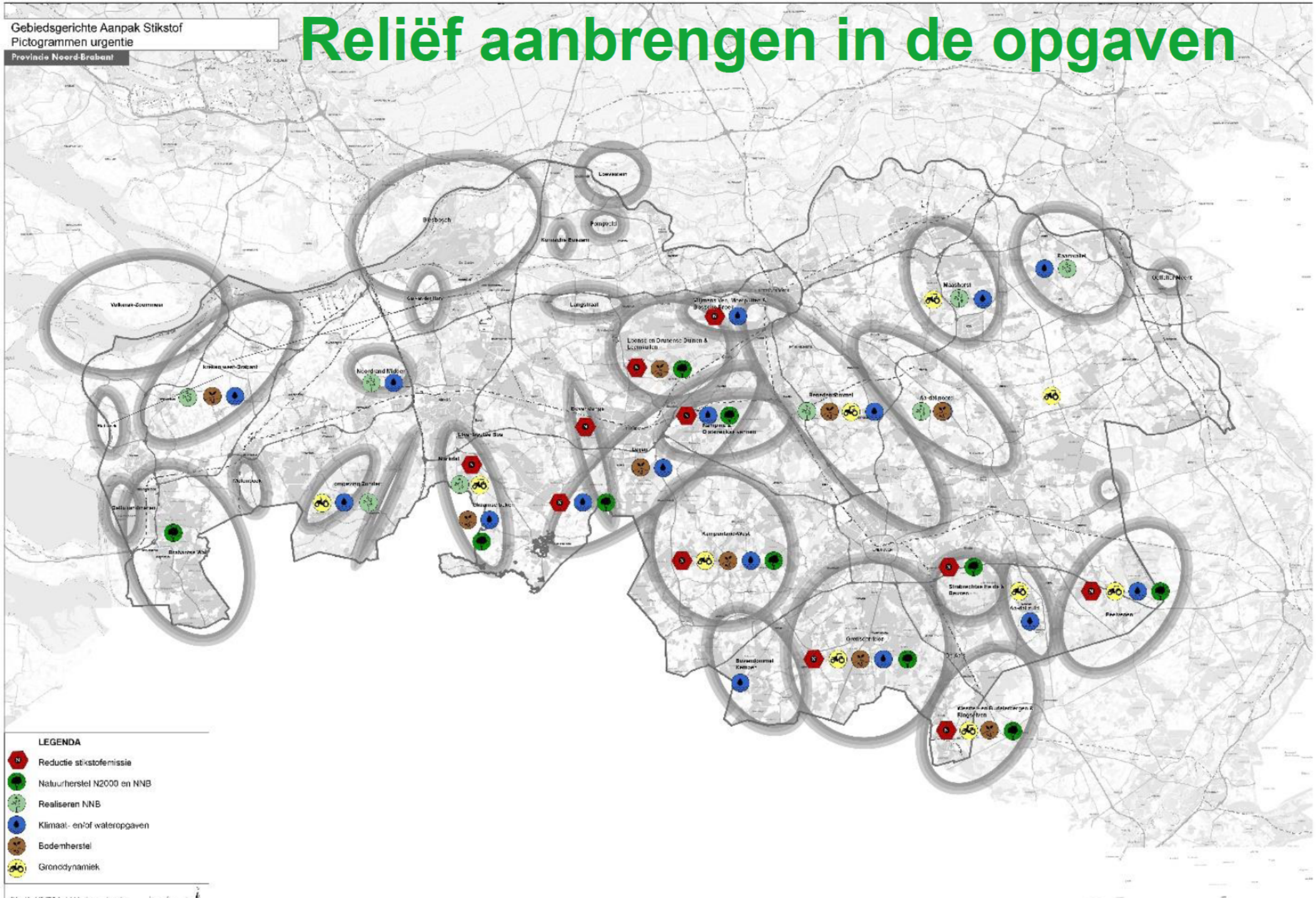

Provincie Noord-Brabant

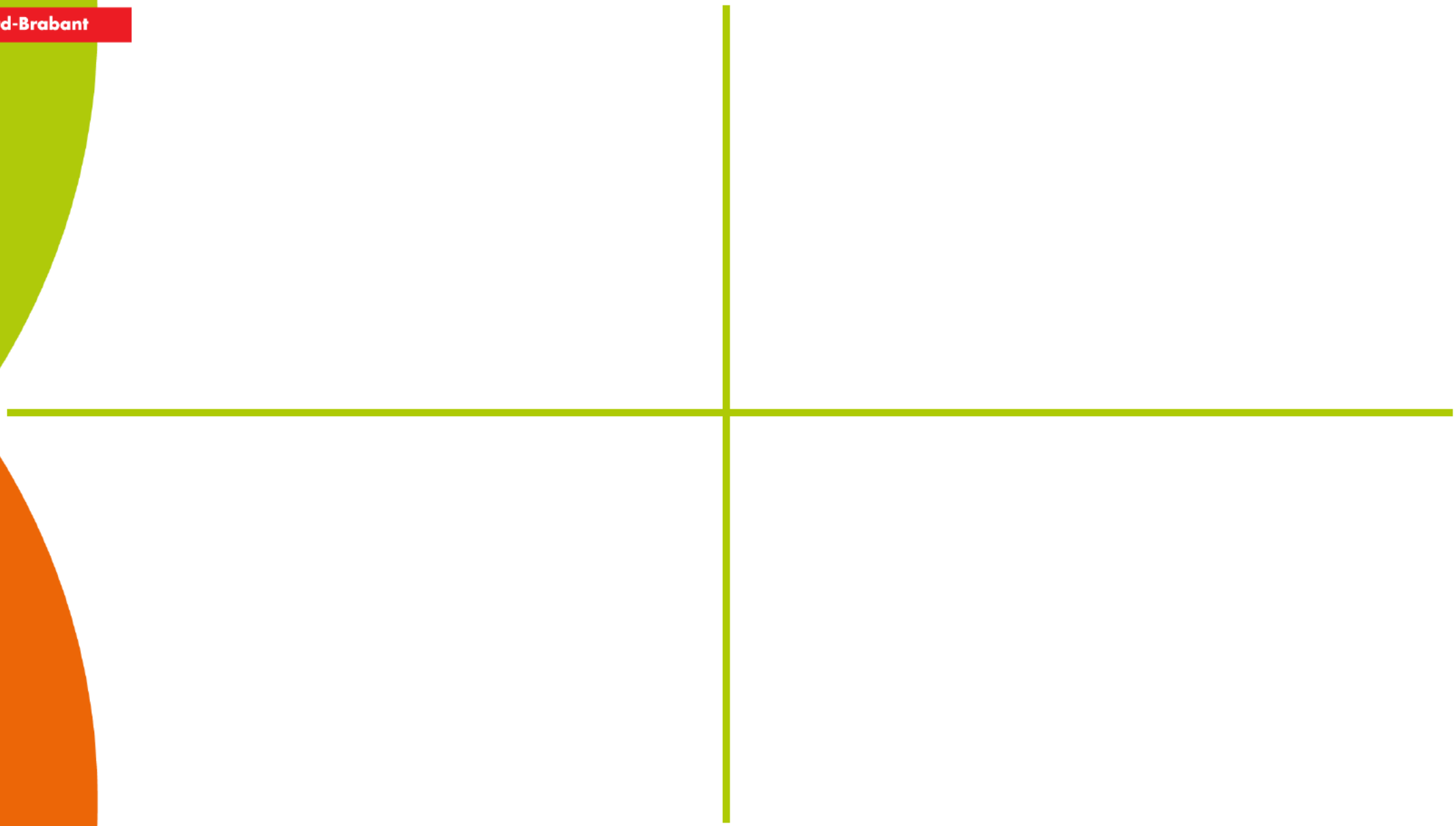

Provincie Noord-Brabant

Hoge dynamiek

Eenduidig

Meervoudig

Meebewegen met initiatieven uit de streek

Actief & integraal aanpakken

Afmaken van leidende opgaven

Zorgen dat er beweging ontstaat

Lage dynamiek

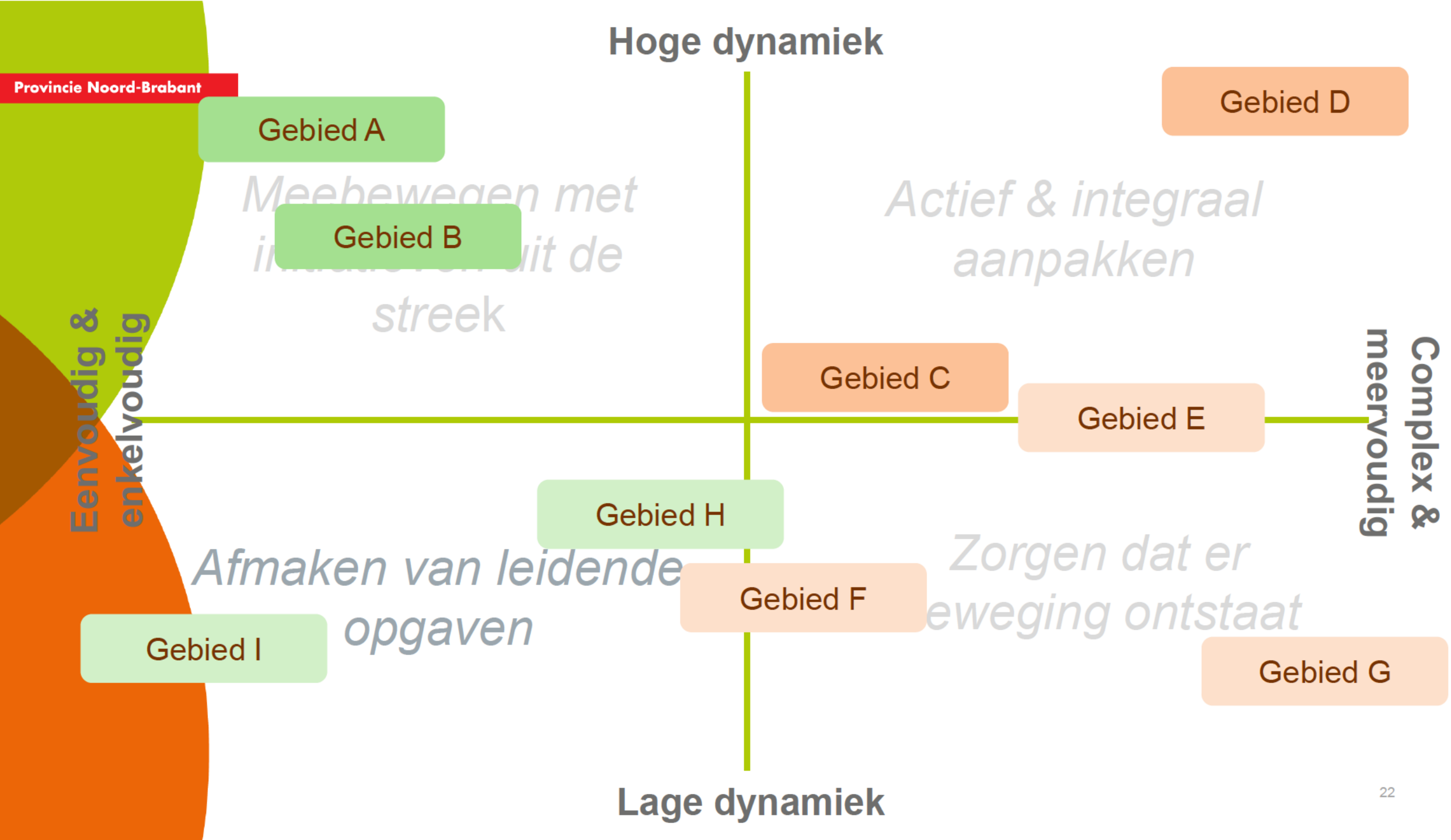
Provincie Noord-Brabant
Hoge dynamiek
Gebied A
Gebied D
Meebewegen met
Gebied B
streek
Actief & integraal
aanpakken
Eenvoudig &
enkelvoudig
Gebied C
Gebied E
Complex &
meervoudig
Gebied H
Afmaken van leidende
opgaven
Zorgen dat er
Gebied F
eweging ontstaat
Gebied I
Gebied G
Lage dynamiek

Provincie Noord-Brabant

Aan de slag

- Versterkte inzet op afmaken natuurnetwerk en KRW behalen
- Gebiedsprocessen ondersteunen en starten nodig danwel energie zit in het gebied > prioriteit in de gebiedsgerichte aanpak groen blauw
- Gebruiken gronddynamiek en actieve grondstrategie

Water de verbinding;

Grond is de sleutel;

Transitie landbouw cruciaal.

Provincie Noord-Brabant

Uit de startblokken in 2020

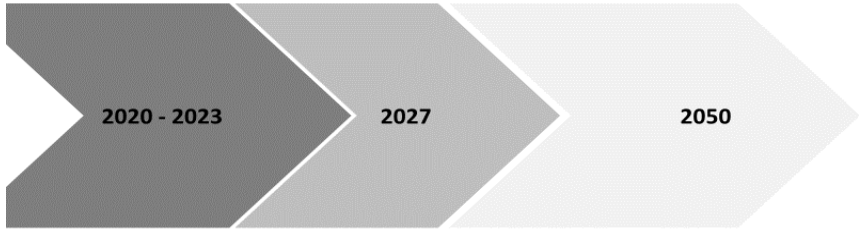

- Samen met onze partners de opgaven en gebieden (en witte vlekken) nader analyseren, afbakenen, prioriteren en afspraken over maken met partners.

- Verkenningen Peelvenen, de Grenscorridor en Ulvenhoutse Bos afronden en door waar noodzakelijk. Nieuwe verkenningen starten waar prioritiet ligt.

- Samen met partners uitwerken governance, monitoring, instrumenten, grondstrategie, …

Provincie Noord-Brabant

Route 2020-2023

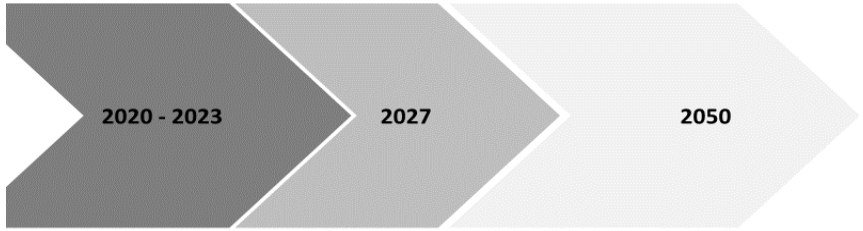

- Lopende uitvoeringstrajecten (behalen KRW, afmaken NNB) gaan maximaal door, ook in ‘witte’ gebieden gaan water en natuurprojecten door.

- Gebiedsverkenningen prioritaire gebieden zijn klaar; GGA’s starten waar urgentie en prioriteit zit; starten gebiedsprocessen.

- Halfjaarlijks samen met partners bezien op het gekozen handelingsperspectief nog de juiste is en daarover nieuwe afspraken indien nodig;

Provincie Noord-Brabant

Reflectie van de deelnemers

26

Provincie Noord-Brabant

Rondvraag & sluiting

27

Date : 25-8-2020 12:12:29
From : "[redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Cc : "Reinder Hoekstra"[redacted]@nmfdrenthe.nl
Subject : FW: Brabants Bodem: Provincies kopen landbouwgrond tbv Natuurinclusieve landbouw
Attachment : image005.png;image006.png;image007.png;image010.png;image011.png;image012.png;image013.png;image002.png;

Ha[redacted]

Zie Brabants voorbeeld van handelen:

Dat is wel regie nemen tbv landbouwtransitie! Denk even aan BBB!

“Provincie Noord-Brabant koopt voor 30 miljoen euro aan landbouwgrond van ondernemers, om die vervolgens onder voorwaarden weer terug te verpachten. Deze constructie moet het voor -met name- melkveehouders makkelijker maken om de bedrijfsmestkringloop te sluiten en meer aandacht voor de natuur te hebben.
De provincie wil graag een meer natuurinclusieve melkveehouderij, die in harmonie met de natuur probeert te werken. De melkveehouderij is, met haar weides, niet alleen belangrijk voor een kwalitatief goed landschap, maar zorgt ook voor een klimaatrobuust bekensysteem. De inzet van melkveehouders is nodig om natuur- en waterdoelen te kunnen realiseren.
”We zien nu dat veel gronden, die te koop komen, naar de boomteelt gaan”, aldus gedeputeerde Anne-Marie Spierings in het Eindhovens Dagblad van 6 februari 2020. ”Die halen meer opbrengst uit de grond en krijgen die daarom ge makkelijker gefinancierd.”

De provincie heeft daarom zelf een koop-pachtconstructie geintroduceerd.
Veehouders die een businessplan opstellen waarin ze laten zien hoe ze hun bedrijf meer natuurinclusief maken, kunnen meedoen. De provincie koopt de nieuwe grond -of een ander perceel van de deelnemende boer- op, om het dan weer terug te verpachten voor de duur van 26 jaar. Door de verkoop van grond met de pachtconstructie kan een veehouder investeringen doen die nodig zijn voor een meer natuurinclusieve bedrijfsvoering, zoals de aankoop van grond of het opzetten van een nieuw verdienmodel.

Op de provinciegrond rust wel een kwalitatieve verplichting: er moet sprake zijn van kruidenrijk gras met minimaal 4 (indicator)soorten en er mogen geen chemische bestrijdingsmiddelen en kunstmest worden gebruikt.
De waarde van de grond en de pachtinkomsten zorgen ervoor dat de geïnvesteerde 30 miljoen weer terugvloeit in de provinciekas.”

Met vriendelijke groet,

[redacted] Drenthe en
[redacted] gebiedssamenwerking Programmateam landbouw

Vereniging Natuurmonumenten

Noordereinde 60 1243 JJ ‘s-Graveland
035-6559933 06[redacted]
www.natuurmonumenten.nl
[redacted]

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland.

Natuurmonumenten

Van:[redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: maandag 13 juli 2020 09:53
Aan:[redacted]@Natuurmonumenten.nl>
CC:[redacted]@natuurmonumenten.nl>;[redacted]@Natuurmonumenten.nl>;[redacted]@Natuurmonumenten.nl>[redacted]@Natuurmonumenten.nl>;[redacted]@Natuurmonumenten.nl>;[redacted]@natuurmonumenten.nl>;[redacted]@Natuurmonumenten.nl>;[redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Onderwerp: RE: Brabants Bodem

[redacted]

Prima als jij[redacted] belt en aanschuift namens NM.

Ik blijf graag goed aangehaakt.
Het project wordt door[redacted] vaak aangehaald en de samenwerking met de ZLTO binnen het project is op zich ook positief.
In Limburg speelt de “propositie Heuvelland”.
Een variant van Brabants Bodem op loss.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Noord-Brabant en Limburg

Postbus 9955 1243 ZS ‘s-Graveland
06 -[redacted]
www.natuurmonumenten.nl

Maak plaats voor wilde bloemen
Doe mee en ga naar natuurmonumenten.nl/bloemen of OERRR.NL/bloemen.

Natuurmonumenten

Red de wilde Bloemen! OERRR

Van: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: zaterdag 11 juli 2020 08:23
Aan: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
CC: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Onderwerp: Re: Brabants Bodem

Ho[redacted]

Ik weet even niemand anders te bedenken dan ik zelf. Maar wel met de volgende kanttekening. Ondanks de zomerperiode is het ook voor mij eigenlijk nog steeds te druk. In aug en september ben ik er niet en er zal
Dus Ik verwacht ook een druk laatste kwartaal. Zal ik contact opnemen met[redacted]

Verstuurd vanaf mijn iPhone

Op 10 jul. 2020 om 20:18 heeft[redacted]@natuurmonumenten.nl> het volgende geschreven:

[redacted] en ik maken in augustus onze landbouwronde af langs de BE's. Dan praten we hier wel over. Als er concrete vragen zijn of een document, laat maar aan mij horen. Ik behandel dat wel. Niet dat ik de regio in kan duiken natuurlijk... tenzij megabelang voor NM[redacted]

Outlook voor iOS downloaden

Van:[redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: Friday, July 10, 2020 6:20:03 PM
Aan:[redacted]@natuurmonumenten.nl>;[redacted]@Natuurmonumenten.nl>;[redacted]@Natuurmonumenten.nl>;[redacted]@Natuurmonumenten.nl>
CC:[redacted]@Natuurmonumenten.nl>;[redacted]@Natuurmonumenten.nl>;[redacted]@Natuurmonumenten.nl>;[redacted]@natuurmonumenten.nl>;[redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Onderwerp: Brabants Bodem
Beste[redacted] en gebiedsmanagers,
Werd vanmiddag gebeld door[redacted] van Brabants Landschap over het project Brabants Bodem.
Nu er voor dit project ca. 4,5 mln. is toegekend (meen vanuit de regiodeals) wil men er een succes van maken.
Omdat ook ZLTO goed betrokken is biedt het een mooie kans om de samenwerking met de landbouw te verbeteren.
Vooral met boeren die over willen gaan op of op willen schuiven richting NIL.
De focus ligt daarbij op het gebied van het VGNP i.o.
Vooral dus de werkgebieden van de eenheden Midden- en West-Brabant.
Er hebben zich inmiddels al 60 boeren aangemeld, de teller loopt nog goed door.
Men hoopt op ca. 300 deelnemers.
De concrete vraag vanuit Brabants Landschap aan ons is wie hier vanuit NM over kan meedenken.
De vraag aan ons is hoe wij met onze graslanden (en evt. ook natuurakkers) kunnen bevorderen dat de gebruikers van onze grond ook buiten het NNB (op hun eigen gronden) een toegevoegde waarde kunnen leveren. Er wordt ook gezocht naar een methodiek/meetlat waarlangs we boeren kunnen scoren om daarmee hun prestatie onderling te kunnen vergelijken. Boeren met een hoge score kunnen we dan eventueel eerder in aanmerking komen. Vergelijkbaar met de systematiek bij duurzame gronduitgifte, maar dan wat geavanceerder en specifieker
www.duurzamegronduitgifte.nl
Er zijn denk ik verschillende raakvlakken met wat wij al doen in onze trekkergebieden.
In ieder geval langs de Chaamse Beken, Turfvaartse landgoederen en Kampina (Rozeppachters).
Binnen Brabants Bodem wordt overigens ook gezocht naar "experimenteerruimte" om te kunnen werken aan het verhogen van koolstofgehaltes door het toepassen van maaisel en/of bokashi (zonder dat we dan direct in botsing komen met de meststoffenwet). Er zij meerdere van dit soort projecten in het land (o.a. ook de propositie Heuvelland in Limburg). Tussen de verschillende projecten is ook afstemming georganiseerd.
Volgens mij raakt dit al vrij dicht aan wat wij hebben gedaan in het kader van de landbouwscan.
Welke naam kan ik aan[redacted] gaan doorgeven?
Ps Toen ik hier laatst met[redacted] over sprak was zijn terechte vraag: hoeveel uur gaat ons dat kosten?
Heb die ook aan[redacted] voorgelegd maar die kon die vraag niet beantwoorden.
Stel voor dat we niet in vaste werkgroepen gaan zitten maar eerst deelnemen om de vraag gespecificeerd te krijgen.
Met vriendelijke groet,

[redacted]
Noord-Brabant en Limburg

Postbus 9955 1243 ZS 's-Graveland
06 -[redacted]

www.natuurmonumenten.nl
<image001.png>
<image002.png>
<image003.png>

Maak plaats voor wilde bloemen
Doe mee en ga naar natuurmonumenten.nl/bloemen of OERRR.NL/bloemen.
<image004.png>

Date : 24-8-2020 15:56:57
From : [redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: Conceptversie Bouwblokken
Attachment : Bouwstenen voor een Drents Stikstofprogramma;image006.gif;

Ha[redacted],

Bijgaand ons Stikstof-Bijbeltje voor Drenthe van enige tijd geleden, goed om nog een keer door te lezen wellicht, allemaal nog actueel. Gelukkig ook nog aardig in lijn met mijn meer persoonlijke verhaal, haha.

[redacted]

Date : 3-12-2019 16:05:37
From : "Reinder Hoekstra"
To : "[redacted] @vnoncw-mkbnoord.nl'" , "[redacted] @vnoncw-mkbnoord.nl'" , "[redacted] | NVBU'"
Subject : Bouwstenen voor een Drents Stikstofprogramma
Attachment : Aanbiedingsbrief GS - Voorstellen Drents Actieprogramma Stikstof.pdf;Bouwstenen voor een Drents Stikstofprogramma.def.pdf;

L.S.

Hierbij informeer ik u over de brief die wij vanuit de gezamenlijke natuur en milieuorganisaties naar GS hebben gezonden over de stikstofaanpak.
Wij constateren dat het overleg daarover in Drenthe tot nu toe met de verschillende sectoren apart wordt gevoerd.
Het leek ons daarom goed u van onze kant te informeren over deze inbreng.

Met vriendelijke groet,

Reinder Hoekstra
Natuur en Milieufederatie Drenthe

Hertenkamp 6
9401 HL Assen

e-mail: info@nmfdrenthe.nl
www.nmfdrenthe.nl

telefoon (0592) 311150

Aan het College van Gedeputeerde Staten
van de Provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC ASSEN

Assen, 3 december 2019
Onderwerp: Aanbiedingsbrief Bouwstenen voor een Drents Stikstofprogramma

Geacht College,

De stikstofcrisis raakt het hele land en de discussie daarover wordt verhit gevoerd. Voor het afgeven van de vergunningen voor nieuwe (bouw)activiteiten is het van belang dat er maatregelen worden genomen om de uitstoot van stikstof te verminderen. En wel op korte termijn. Tegelijkertijd zal aan de bouwstenen voor de langere termijn gewerkt moeten worden.

De essentie van de stikstofproblematiek gaat echter over de kwaliteit van onze natuur en onze eigen gezonde leefomgeving. Er zijn meer dan voldoende redenen om te werken aan goede oplossingen.

We moeten onze aandacht daarbij niet alleen richten op de vergunningen en het hier en nu. Een korte termijn aanpak zonder visie op de langere termijn ligt juist ten grondslag aan de huidige crisis. Hoog tijd om aan de sla te gaan met de fundamentelere oplossingen, met perspectieven voor betrokken sectoren [1].

In de bijgaande notitie doen wij voorstellen voor een Drents Stikstofprogramma. De notitie is een uitgave van de gezamenlijke Drentse natuur- en milieuorganisaties. Deze is samengesteld op basis van een ronde gesprekken over de mogelijke perspectieven en oplossingsrichtingen voor de stikstofproblematiek.

Drenthe kent een goede overlegcultuur waarbinnen we ons samen inzetten voor maatschappelijke uitdagingen. Met een voortvarende aanpak van de stikstofproblemen zijn alle sectoren - en daarmee de samenleving als geheel - gediend. Wij gaan daar graag over in gesprek.

Hoogachtend,
namens de Drentse natuur- en milieuorganisaties

Reinder Hoekstra,
directeur Natuur en Milieufederatie Drenthe

Bijlage: Bouwstenen voor een Drents stikstofprogramma

[1] We sluiten ons daarbij graag aan bij deze recente oproep aan het Kabinet

Van crisis naar oplossingen

Bouwstenen voor een Drents stikstofprogramma

De stikstofcrisis raakt het hele land en de discussie daarover wordt verhit gevoerd. Voor het afgeven van de vergunningen voor nieuwe (bouw-) activiteiten is het van belang dat er maatregelen worden genomen om de uitstoot van stikstof te verminderen. En wel op korte termijn. Tegelijkertijd zal aan de bouwstenen voor de langere termijn gewerkt moeten worden.

De essentie van de stikstofproblematiek gaat echter over de kwaliteit van onze natuur en onze eigen gezonde leefomgeving. Natuur heeft een grote waarde in zichzelf, is onvervangbaar en heeft het recht om goed beschermd te worden. Natuur heeft ook een groot maatschappelijk belang. De natuur levert ons schone lucht en schoon water. Bovendien draagt het bij aan de gezondheid van mensen.

Ook voor de volksgezondheid is stikstof een probleem. Uitlaatgassen van industrie, wegverkeer en scheepvaart zorgen voor stikstofoxiden in de lucht. Een te hoge concentratie is schadelijk voor de gezondheid van mensen. Vooral mensen met astma en longklachten hebben hier last van. Tenslotte leidt een overmaat aan stikstof in de bodem tot uitspoeling van nitraat naar het grondwater. Dit vormt een probleem voor de drinkwaterwinning.

Meer dan voldoende redenen om te werken aan goede oplossingen. We moeten dus onze aandacht daarbij niet alleen richten op de vergunningen en het hier en nu. Een korte termijn aanpak zonder visie op de langere termijn ligt juist ten grondslag aan de huidige crisis. Hoog tijd om aan de slag te gaan met de fundamentelere oplossingen, met perspectieven voor betrokken sectoren.

Met dit pamflet doen de Drentse natuur- en milieuorganisaties voorstellen voor een Drents Actieprogramma. Drenthe kent een goede overlegcultuur waarbinnen we ons samen inzetten voor maatschappelijke uitdagingen. Met een voortvarende aanpak van de stikstofproblemen zijn alle sectoren –en daarmee de samenleving als geheel- gediend. Wij gaan daar graag over in gesprek.

Uitgangspunten

Wij vinden dat alle sectoren een evenredige bijdrage moeten leveren aan de vermindering van de stikstofuitstoot.

Om die vermindering te bereiken, is het van belang dat de problematiek integraal wordt aangepakt. De maatregelen moeten aansluiten bij en een positief effect hebben op andere uitdagingen, zoals klimaat, water- en luchtkwaliteit, verdroging, verkeersveiligheid, robuuste natuur en landschappelijke kwaliteit. Deze integraliteit moet wat ons betreft centraal worden gezet. Daarbij moeten maatregelen worden vastgesteld die sturen aan de voorkant en geen end-of-pipe oplossing zijn. Het gaat daarbij om een combinatie van generieke landelijke maatregelen en gebiedsgericht maatwerk.

Drentse stikstofcijfers

In Nederland is 42% van de stikstofdepositie afkomstig van de landbouw, 20% van overige bronnen, 30% van het buitenland en enkele procenten van de scheepvaart en onverklaarbaar. Hoewel een derde van de stikstofuitstoot afkomstig is uit het buitenland, exporteert Nederland toch vier maal zoveel stikstof over de grenzen dan dat er afkomstig is uit het buitenland.

In Drenthe is de gemiddelde stikstof-depositie bijna 1.600 mol N/ha/jr.
Van de stikstofdepositie afkomstig van de Nederlandse landbouw is gemiddeld 65% afkomstig uit de rest van Nederland en 35% uit Drenthe.

Drentse Natura 2000-gebieden zijn overbelast met stikstof. Gemiddeld bedraagt de overbelasting van kwetsbare natuur 600 mol N/ha/jr.

De Universiteit van Wageningen heeft de stikstofsituatie in Nederland met een aantal maatregelen voor alle Natura 2000 gebieden overzichtelijk op een rij gezet in dit rapport **https://edepot.wur.nl/503639.**

Stikstofovermaat raakt hele provincie

Een overmaat aan stikstof heeft negatieve effecten op de kwaliteit van de natuur. Het gaat daarbij allereerst om specifieke soorten in Natura 2000-gebieden, waar Nederland en de provincie Drenthe verantwoordelijk voor zijn. Daarnaast gaat het ook om andere natuurgebieden in de provincie, waar eveneens sprake is van verrijking van de bodem, met als gevolg verzuring en verstoring van de mineralenbalans. Door het terugdringen van stikstofemissies kan de biodiversiteit in deze gebieden herstellen.

Drentse natuur in de verdrukking

Stikstofdepositie is het meest schadelijk voor natuur op de arme zandgronden: vennen, hoogveen, stuifzanden, heiden, heischrale graslanden en oude bossen. Vlinders van voedselarme natuurterreinen, zoals de Bruine vuurvlinder, Heivlinder, Kommavlinder en het Oranje Zandoogje staan onder grote druk.

Bodemverzuring leidt tot sterk afnemende vitaliteit of zelfs sterfte van bijvoorbeeld eiken in oude bossen. Heidevelden groeien dicht met grassen. Bramen en brandnetels profiteren van stikstof en verdringen daarmee veel andere soorten.

Uitdagingen

De uitdaging is het realiseren van een soortenrijk Drenthe en een goede lucht-, water- en bodemkwaliteit voor de natuur en de volksgezondheid. Daarvoor is nodig:

- Een goede staat van instandhouding van de Drentse natuur (heide, vennen, hoogveen, bossen, beekdalgraslanden).
- Het voorkomen van het uitsterven van voor Drenthe kenmerkende soorten.
- Het verlagen van de stikstofdepositie op alle kwetsbare natuur.
- Het realiseren van een robuust en verbonden natuurnetwerk.

Dit moeten we gaan combineren met de uitdagingen op andere terreinen:

- Het realiseren van rendabele en toekomstbestendige Drentse veehouderij- en akkerbouwbedrijven. Deze behoren tot de top in Nederland wat betreft kringlooplandbouw én dragen positief bij aan herstel en verbetering van de biodiversiteit en landschapskwaliteit.
- Extra inzet op een klimaatneutrale, circulaire economie en verdere reductie van NOx-emissies.
- Het versneld gezond maken van onze mobiliteit door extra inzet op investeringsprogramma's voor schoner vervoer.
- Het realiseren van robuuste en klimaatbestendige watersystemen.

Aanpak en tijdpad

Een groot deel van de stikstofdepositie in Drenthe wordt veroorzaakt door bronnen waarop je lokaal geen invloed hebt. De bijdrage die de regio kan leveren aan reductie van de stikstofdepositie heeft daarom alleen voldoende effect binnen een nationale context waarbij sprake is van een stevig generiek beleid.

- Ontwikkel een samenhangend pakket van maatregelen, waarbij iedere sector een evenredige bijdrage levert aan het terugdringen van de stikstofemissies.
- Beperk de maatregelen niet tot de omgeving van Natura 2000-gebieden, maar verminder de uitstoot in de gehele provincie. Hierdoor worden lucht, water en bodem schoner in alle natuurgebieden en ademen de bewoners in de hele provincie schonere lucht in.

Voor een betrouwbare vergunningverlening is een duidelijk raamwerk van maatregelen gericht op bescherming van de natuur als eerste vereist.

- Leg daarom een duidelijk tijdpad vast waarin de reductieopgave wordt gerealiseerd en kies daarbij de combinatie van generieke maatregelen en gebiedsspecifiek maatwerk. Hieronder staat een voorstel voor zo'n tijdpad. Verdere uitwerking is nodig. De inzet is dat dit lange termijn houvast en juridische zekerheid biedt voor alle betrokken partijen.
  - In 2030 is de gemiddelde stikstofdepositie in Drenthe via generieke maatregelen teruggebracht tot 1.000 mol N/ha/jr.
  - Via aanvullende gebiedsgerichte maatregelen wordt z.s.m. lokaal de stikstofdepositie op de meest kwetsbare natuur verder teruggebracht.

Bouwstenen voor Drentse acties

Voor de diverse sectoren

Natuur

- Zet stevig in op het robuuster maken van natuur. Een robuuste natuur geeft op termijn ruimte voor ontwikkelingen in andere sectoren. Dit vraagt om extra investeringen en een combinatie van de maatregelen: herstel van het watersysteem, versneld afronden van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), robuuster maken van de natuurgebieden, het beperken van negatieve invloeden van buiten en een voortzetting/versterking van goed beheer.
- Bij de gebiedsgerichte aanpak rondom natuurgebieden ligt er een kans om zowel de natuur robuuster te maken als een transitie naar een natuurinclusieve kringlooplandbouw te bereiken. Natuurbeheerders willen graag nog meer samenwerken met de landbouw, waarbij we willen helpen de landbouw te extensiveren met behoud van een goed inkomen en meer biodiversiteit.

Landbouw

- Zet in op een versnelling van de transitie naar een natuurinclusieve, kringlooplandbouw overal in de provincie, met prioriteit voor een brede kansrijke zone rond kwetsbare natuurgebieden. De Agenda Boer, Burger en Biodiversiteit biedt hiervoor een gedeeld perspectief en uitstekende kansen.
- Stel een transitiefonds in om natuurinclusieve kringlooplandbouw op bedrijfsniveau te bevorderen. Zie bijvoorbeeld **https://wij.land/portfolio-items/pilot-en-transitiefonds/.**
- Het programma Duurzame Melkveehouderij Drenthe zet in op kringlooplandbouw en duurzame toekomstbestendige bedrijven. Het programma werkt met een beloningssysteem voor de vermindering van stikstofemissies. Bouw dit programma uit tot een aantrekkelijke aanpak voor alle melkveehouderijen.
- Stimuleer het efficiënter gebruik van mineralen, de aanwezigheid van koeien in de wei en eiwitarm voer.
- Voor duurzame oplossingen op de lange termijn zal de kringloop zoveel mogelijk moeten worden gesloten. Stimuleer daarom bij voorkeur de ontwikkeling van extensievere bedrijfssystemen. Technische maatregelen kunnen voor de korte termijn onderdeel van de aanpak zijn, maar het is belangrijk te realiseren dat het effect daarvan alleen nooit voldoende kan zijn. Het is daarbij ook van belang dat het om maatregelen gaat waarvan de werking is aangetoond. Adequate monitoring is hiervoor essentieel.

Mobiliteit

- De overstap naar emissievrij verkeer is de schoonste methode om uitstoot van stikstof te beperken. Dit betekent het stimuleren van elektrische auto's, openbaar vervoer en fietsen.
- Combineer snelheidsverlaging op provinciale wegen met het stimuleren van schoon verkeer. Vermindering van de maximumsnelheid scheelt niet alleen CO_2 en stikstofuitstoot maar maakt wegen als de N34 en N381 ook veiliger.

Industrie en gebouwde omgeving

- In Drenthe is minder grootschalige industrie aanwezig dan elders in het land. Tegelijkertijd moet je ook hier verkennen wat bij grotere industriële bronnen van stikstof de mogelijkheden zijn om uitstoot te verminderen. Zorg er vervolgens voor dat deze maatregelen ook worden uitgevoerd.
- Ook de gebouwde omgeving en de bouwsector kunnen verder verduurzamen en daarmee de stikstofbelasting verminderen door de inzet van elektrisch bouwmaterieel en gasloos bouwen.

Tip

Ook Drentse steden kunnen het initiatief nemen voor een eigen stikstofreductieplan. Binnen de gestelde reductiedoelen kunnen zij met een mix van maatregelen bijdragen aan een lagere stikstofuitstoot uit de stad en zo ruimte creëren voor hun eigen duurzame ontwikkeling.

Voor een integrale gebiedsgerichte aanpak

In een zone rondom kwetsbare natuurgebieden is extra stikstofreductie te bereiken in combinatie met het realiseren van doelen op het gebied van biodiversiteit, landschapskwaliteit, klimaat(adaptatie), water en landbouw.
De combinatie en koppeling van gelden in gebiedsgerichte aanpakken kan zodoende zorgen voor een versnelling van het bereiken van doelen op meerdere terreinen. Voor het bereiken van de stikstofreductie stellen we de volgende insteek voor:

- Formuleer regionale stikstofplafonds. Deze regionale stikstofplafonds worden via en gebiedsproces vertaald naar bedrijfsdoelen.
- Gebruik de versnelling van de realisatie van het NNN om het gebiedsproces op gang te brengen.
- Extern salderen kan worden toegepast als uitkomst van een gebiedsproces. Zet de uitwerking hiervan onder regie van de provincie en werk dit samen met gebiedspartners zo snel mogelijk uit.
- Stel per deelgebied vast waar de stikstof vandaan komt en zet vervolgens het instrument van sanering of verplaatsing van piekbelasters in als middel om ook andere beleidsdoelen te bereiken.
- Stel een provinciale grondbank in voor grond die vrijkomt bij extern salderen, het saneren of verplaatsen van piekbelasters en bedrijven die willen stoppen. Stel de vrijkomende gronden bij voorkeur ter beschikking aan ondernemers die de omslag naar natuurinclusieve kringlooplandbouw kunnen maken.
- Neem als provincie een actieve rol in de gebiedsgerichte aanpak en zet het instrument herverkaveling op basis van de Wet inrichting landelijk gebied (Wilg) in.
- Neem specifieke maatregelen bij industriële bronnen.
- Verlaag plaatselijk in de nabijheid van kwetsbare natuurgebieden de snelheid op snelwegen en/of autowegen.

- Investeer in een goed monitoringsprogramma om de voortgang op de genoemde doelen -biodiversiteit, landschapskwaliteit, klimaat(adaptatie), water en landbouw- samen goed in beeld te hebben.
- Investeer blijvend in de kracht van samenwerken.

Voor het vergunningenbeleid en stimulering van duurzaam ondernemerschap

Het huidige vergunningenbeleid draagt niet bij aan de reductie van stikstof. Daarbij is het complex en sluit het niet aan bij ondernemerschap en de gewenste ontwikkeling naar een duurzamere bedrijfsvoering.

- Wij pleiten voor borging van reductiedoelstellingen op bedrijfsniveau in de vergunning. Ga in dit kader na in hoeverre een reductiedoel op bedrijfsniveau kan worden vastgelegd in de Natuurbeschermingsvergunning.
- Kies waar mogelijk voor doelvoorschriften en ontwikkel samen met de sector, marktpartijen en financiers een flankerend beleid gericht op het stimuleren en belonen van duurzaam ondernemen.
- Kies voor een beleidsregel waarin extern salderen aantoonbaar en feitelijk bijdraagt aan de reductie van stikstofuitstoot.
- Verken de mogelijkheden van een provinciale stikstofbank, die bij salderen stikstofdepositieruimte uitgeeft onder de voorwaarde van substantiële stikstofreductie. Daarbij kan extern salderen gekoppeld worden aan de gewenste ontwikkelingen in de diverse gebieden.

Voor de monitoring

- Zorg voor een adequate, fijnmazige monitoring van natuurwaarden/ maatregelen en milieucondities, zodat de effecten van het nieuwe beleid ook zichtbaar en aantoonbaar worden en waar nodig tijdig kan worden bijgestuurd.

Met deze bouwstenen leveren we vanuit onze positie een bijdrage aan het oplossen van de huidige problematiek. Voor de korte, maar zeker ook voor de langere termijn. Om zodoende perspectief te bieden. Voor mens, plant en dier.

Juist in Drenthe hebben de sectoren elkaar altijd goed kunnen vinden. Wij werken nu ook graag mee aan het samen vinden van oplossingen voor Drenthe.
Dat is nu nodig en mogelijk.

Colofon

De notitie is een uitgave van de gezamenlijke Drentse natuur- en milieuorganisaties.
Deze is samengesteld op basis van een ronde gesprekken over de mogelijke perspectieven en oplossingsrichtingen voor de stikstofproblematiek.

Assen, december 2019

Foto's: Natuur en Milieufederatie Drenthe en [redacted] (vlinder).

Samenstelling en productie/powered by
Natuur en Milieufederatie Drenthe

natuur en milieu drenthe federatie

www.nmfdrenthe.nl

Samen voor een mooi en duurzaam Drenthe.

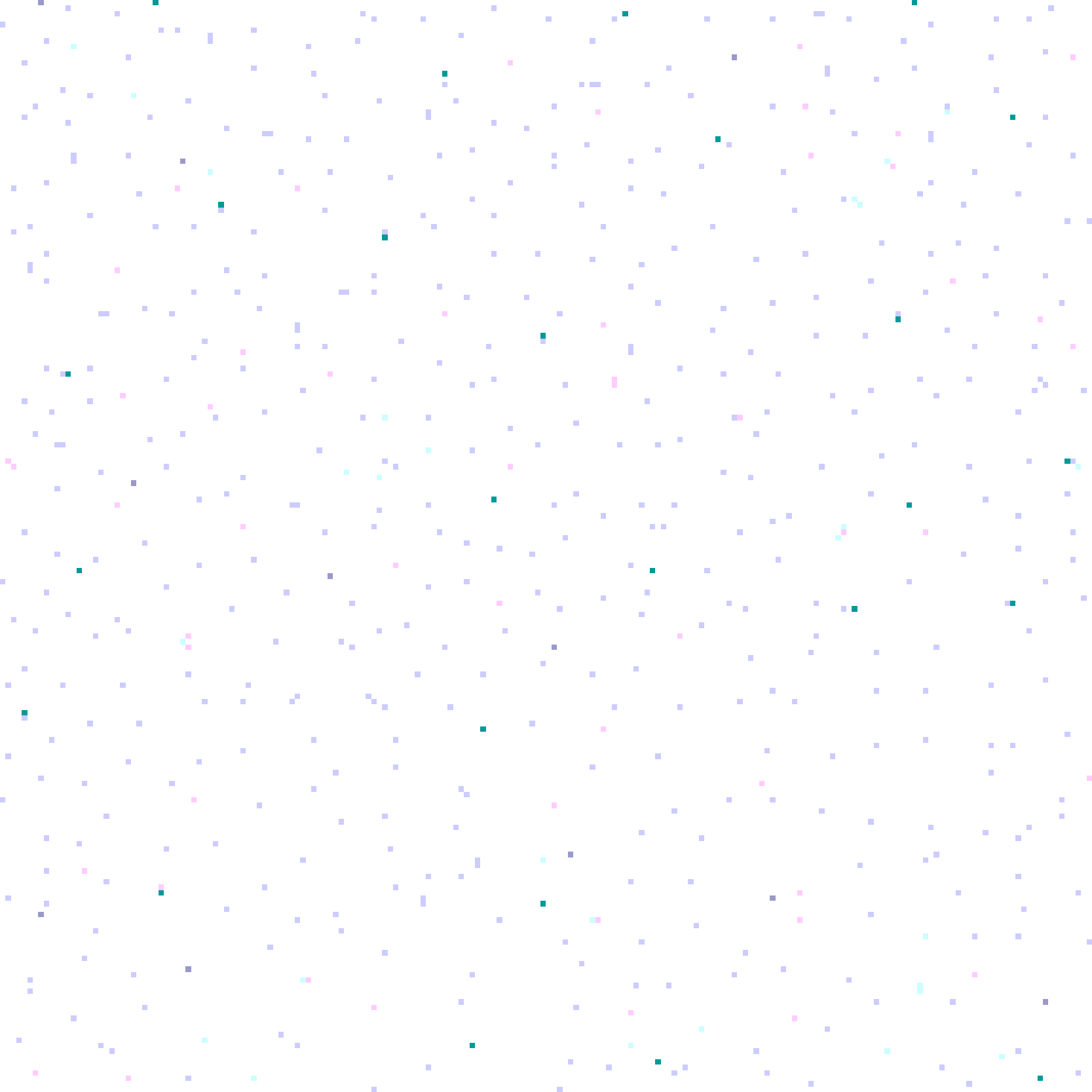

Date : 9-12-2020 10:41:53
From : "[redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: externe Commissie Gelderland
Attachment : image005.jpg;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image008.png;

Tkn nog een goed idee uit Gelderland: een externe commissie die maatregelen stikstof doorrekent op effectiviteit, met hulp van de WUR. Dat is nuttig want er komen hoe dan ook meningsverschillen, en dan kun je dat extern laten toetsen, dan helpt ook om een feitelijke basis te krijgen en minder woede op de provincie af te krijgen.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Drenthe en
gebiedssamenwerking Programmateam landbouw

Vereniging Natuurmonumenten

Noordereinde 60 1243 JJ 's-Graveland
035-6559933 06[redacted]
www.natuurmonumenten.nl
[redacted]

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland.

Natuurmonumenten

Van: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: woensdag 2 december 2020 17:01
Aan: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Onderwerp: RE: externe Commissie Gelderland

Ha[redacted]

Het gaat om de validatie (wat werkt er wel of niet en indien wel: hoeveel zoden zet dat dan aan de dijk) en vervolgens monitoring van maatregelen. Tweeërlei: brongerichte maatregelen en maatregelen die in het kader van het nieuwe PN worden getroffen. Wat dat eerste betreft wordt er gewerkt met gegevens van de WUR – onafhankelijk dus. Wat dat tweede onderdeel betreft zijn we als TBO's, samen met de Waterschappen (althans 2 van de 3) een opzet aan het maken onder leiding van [redacted]. Zal je die toesturen zodra die in concept af is ergens later deze maand.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Gelderland en Utrecht
Postbus 9933
1243 ZS 's Graveland
(06)[redacted]
Secretariaat: (035)[redacted]

www.natuurmonumenten.nl

Van: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: maandag 2 november 2020 22:34
Aan: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Onderwerp: externe Commissie Gelderland

[redacted]

Jij vertelde over een externe commissie die de vast optredende meningsverschillen bij stikstof van onafhankelijk advies moet voorzien oid. Heb jij daar info over voor mij?

Met vriendelijke groet,

[redacted] Drenthe en
gebiedssamenwerking Programmateam landbouw

Vereniging Natuurmonumenten

Noordereinde 60 1243 JJ 's-Graveland
035-6559933 06[redacted]
www.natuurmonumenten.nl
[redacted]

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland.

Natuurmonumenten

Date : 25-11-2020 10:14:48
From : [redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: presentaties stikstof en natuurherstel Drenhe
Attachment : Stikstofarme natuur, het noodlot van Drenthe.pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image007.png;

Deze ppt met de positie van Drenthe en het Dwingelderveld met stijgende stikstofneerslag wil ik je niet onthouden. Vond ik zelf wel schokkend ook.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Drenthe en
[redacted] gebiedssamenwerking Programmateam landbouw

Vereniging Natuurmonumenten

Noordereinde 60 1243 JJ 's-Graveland
035-6559933 06[redacted]
www.natuurmonumenten.nl

[redacted]

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland.

Natuurmonumenten

Van: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: donderdag 12 november 2020 10:34
Aan: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
CC: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Onderwerp: presentaties stikstof en natuurherstel Drenhe

Dag collega's,

Gister heb ik met [redacted] een presentatie gehouden over stikstof en natuurherstel voor de Klankbordgroep van de LC Drenthe. Digitaal en zelfs dat ging met 35 man hartstikke goed. Hoe we aan de betrokkenheid van de LC bij dit onderwerp meer invulling kunnen geven, zal in de komende LC-vergadering zeker aan de orde komen. Zij willen daarin graag een actieve rol hebben en we hebben gister al wat mogelijkheden besproken.

De presentaties zijn ook geschikt om aan de beheer-, BC- en vrijwilligersteams inzicht te geven in dit, ook voor collega's, complexe dossier. Jullie kunnen mij benaderen als je me hiervoor nodig hebt.
Ter illustratie heb ik de presentaties als Pdf bijgevoegd.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Oude Benderseweg 14 7963 PX Ruinen
0522476200 06[redacted]
www.natuurmonumenten.nl

[redacted]

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland. Heeft uw bedrijf een 'Groen hart'?
Word dan nu Bedrijfssupporter. Ga naar www.natuurmonumenten.nl/bedrijfssupporter

Natuurmonumenten

Stikstofarme natuur, het noodlot van Drenthe? Of een kwaliteit om zuinig op te zijn?

Natuurmonumenten

Drenthe en stikstof

- Is er in Drenthe een stikstofprobleem?
- Hoe komt dat?
- Wat kunnen we er aan doen?
- Wat wil en doet Natuurmoumenten?

Natuurmonumenten

Drenthe, een voedselarm zandlandschap

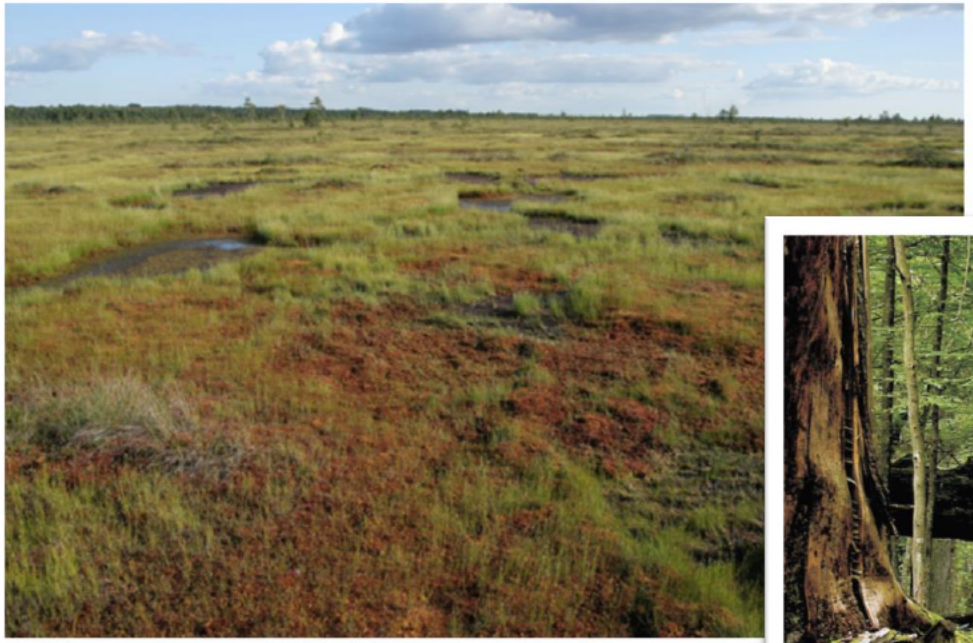

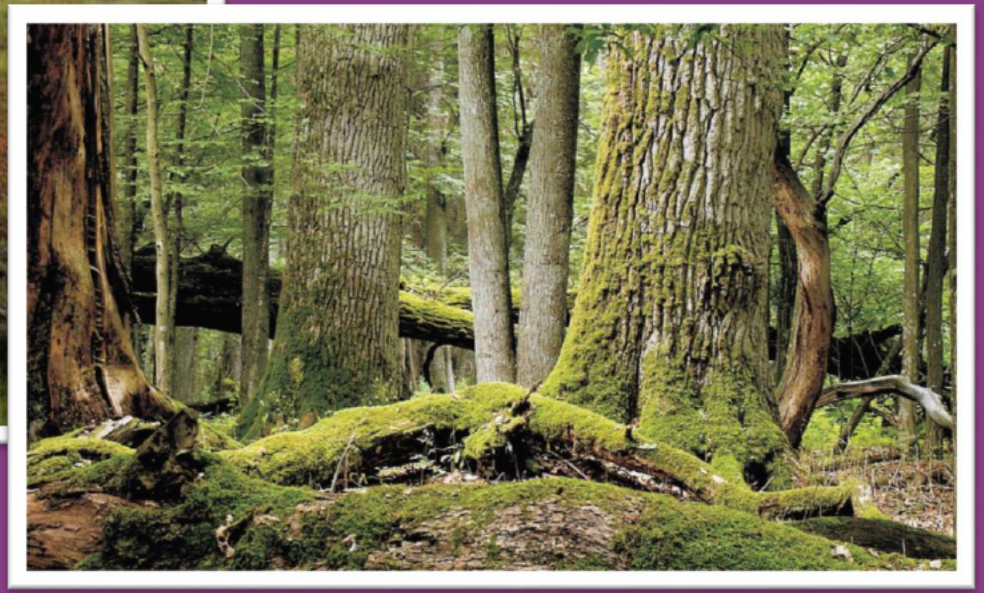

Natuurmonumenten

Drenthe, geplukt en geplunderd

Natuurmonumenten

Drenthe, gekneedt door ijs, water, wind, boeren en turfstekers

- Het Drentse landschap is een relatief voedselarm systeem, dat door het eeuwenlange gebruik door boeren tot 1900 nog voedselarmer is geworden
- De voedselrijkere delen zijn ontgonnen tot landbouwgrond
- De meest verarmde delen (heide en hoogveen) zijn als natuurgebied behouden en door Natura 2000 beschermd

Natuurmonumenten

Gestreste Drentse natuur

- Vermesting, verzuring, verdroging, verstoring, isolatie van leefgebieden
- Is er iets veranderd?
- EHS, NP's, vergroten natuurgebieden, natuurontwikkeling, verdrogingsbestrijding

Nog steeds een groot stikstofprobleem, maar ook verdroging en de rest……..

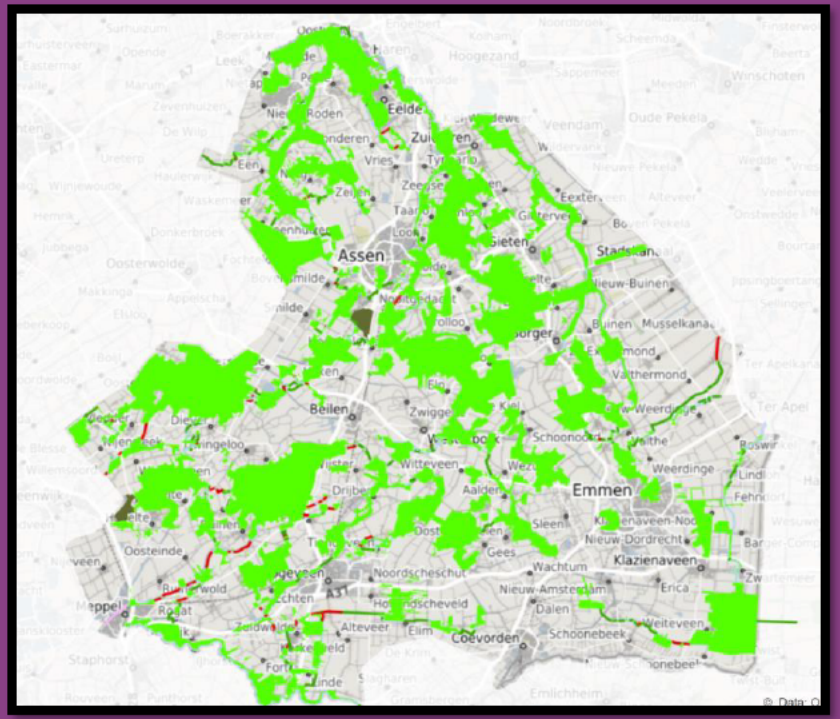

Natuurmonumenten

Natura 2000 gebieden in Drenthe

Natuurmonumenten:

Dwingelderveld

Drents Friese Wold

Fochteloerveen

Holtingerveld

Leggelderveld

Mantingerbos

Mantingerzand

Vijftig Bunder (Drentse Aa)

Natuurmonumenten

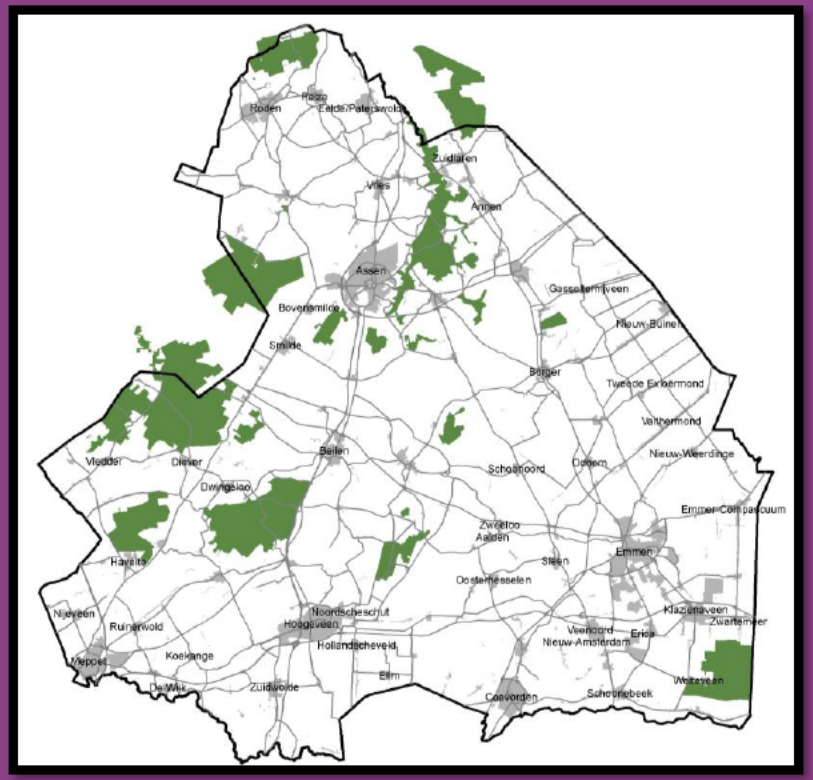

Niet alle stikstof is hetzelfde: stikstofoxides en ammoniak

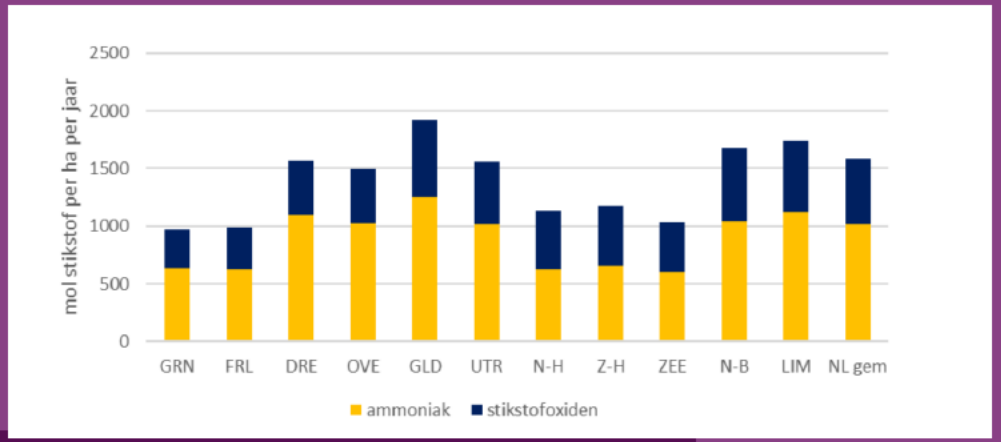

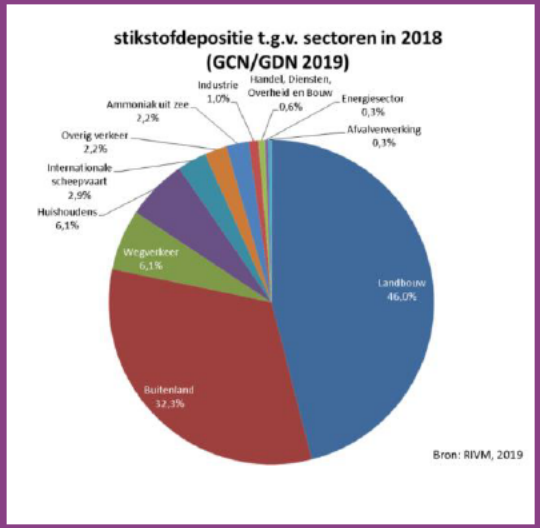

Natuurmonumenten

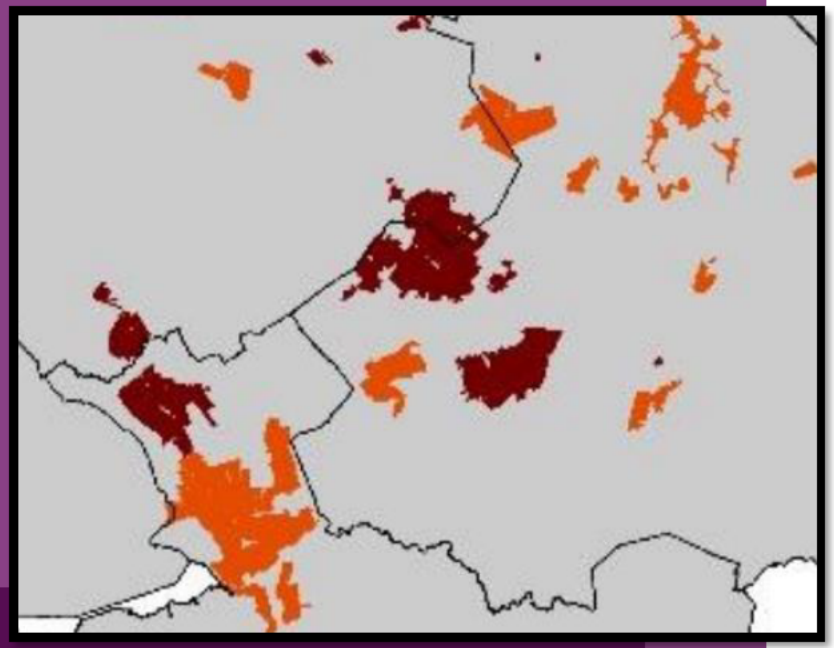

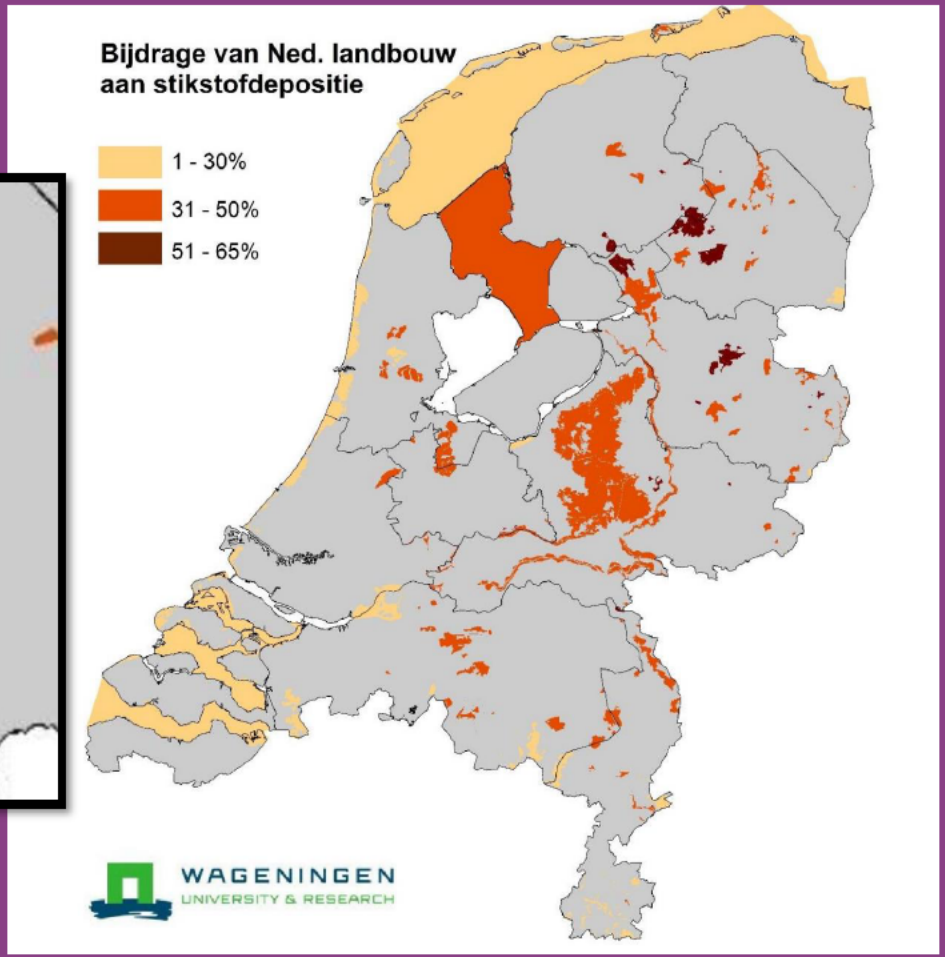

Natuurmonumenten

Ammoniak in Drentse natuurgebieden

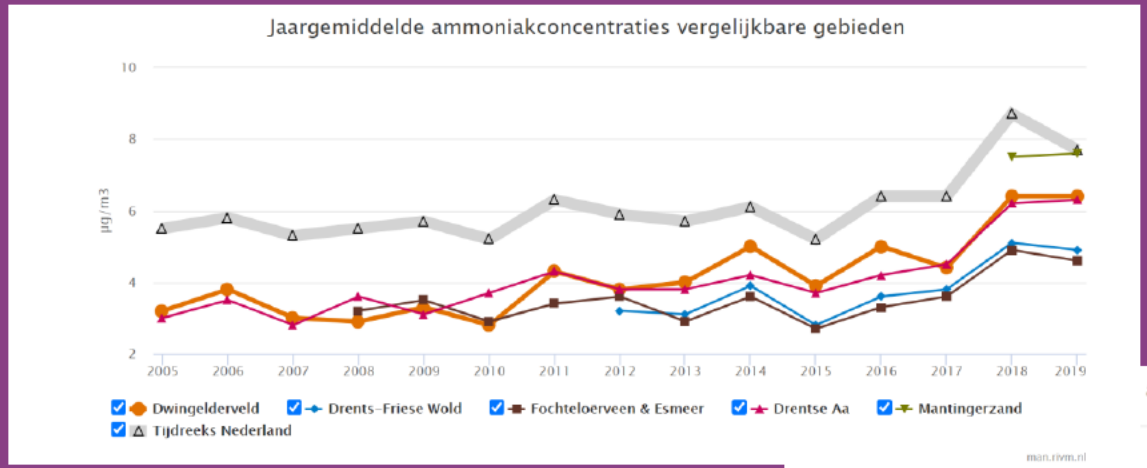

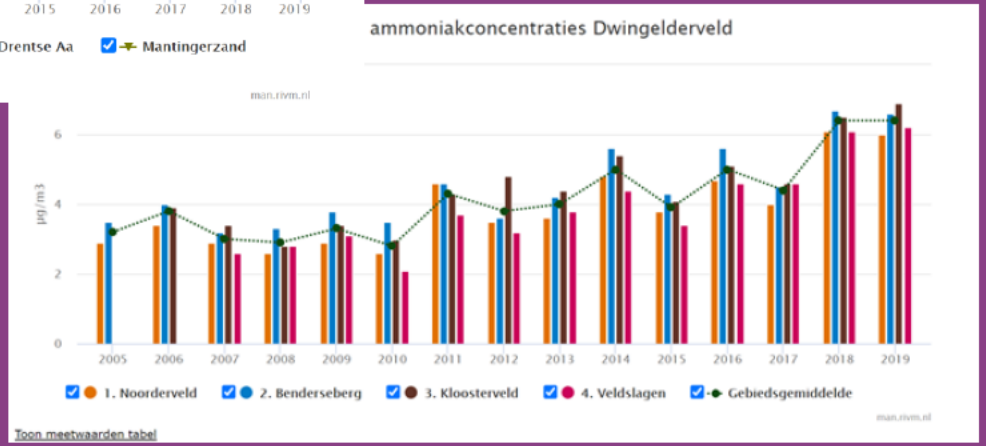

Natuurmonumenten

Te veel stikstofverbindingen in Drentse natuur

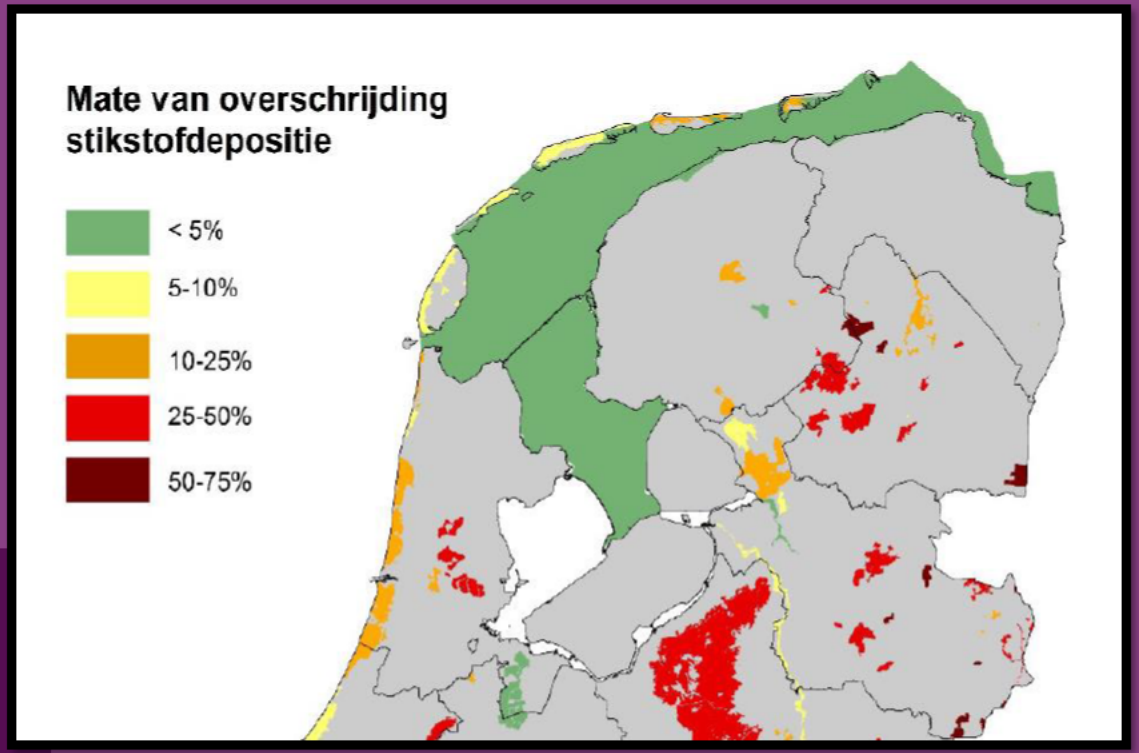

Natuurmonumenten

Stikstofgevoelige natuur in Drenthe

Ook buiten de Natura 2000 gebieden!!!

Natuurmonumenten

Pappen en nathouden of krachtig natuurherstel?

- PAS 1e fase, 2018-2021: interne maatregelen in Natura 2000-gebieden
- PAS 2e fase, 2021-2026: idem, gaat door

Nieuw:

- Programma Natuur, hydrologie en systeemherstel (via de provincies), tot 2030
- 125 Miljoen voor natuurherstelmaatregelen door beheerders, 2021-2023
- Gebiedsgerichte aanpak
- Brongerichte maatregelen rondom natuurgebieden

Natuurmonumenten

Drentse opgaaf, gebiedsgerichte maatregelen

Opgave reductie stikstofdeken

- Landelijke opgave: verlagen stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden
- Ca 35% depositie uit Drenthe, 65% van overige bronnen in Nederland
- Drentse opgave groter door lage kritische depositiewaarde van veel Drentse Natura 2000
- Samenwerking en generieke maatregelen voor Drenthe van groot belang

Mogelijke gebiedsgerichte maatregelen

- Uitbreiden toepassing emissiearme (stal)systemen
- Stimuleren kringlooplandbouw
- Extensiveren landbouw (binnen een zone rondom Natura 2000)
- Saneren of verplaatsen bedrijven nabij Natura 2000-gebieden
- Maximale snelheid verlagen dichtbij Natura 2000-gebieden
- Stimuleren (technische) innovaties
- Stimuleren van emissiereductie door beloningsregeling
- (Niet) aanwezige vergunningen op orde brengen

Natuurmonumenten

Programma Natuur: maatregelen in en rond natuurgebieden 2021-2030

- Hydrologie en systeemherstel. Herstel van waterhuishouding, voorkomt verdere verdroging en bestrijdt verzuring en vermesting
- Robuustere natuur, vergroten en verbinden van natuurgebieden
- Aanvullend beheer: plaggen, maaien, chopperen, opslag verwijderen
- Overgangszones met aangepast gebruik: waterberging, bosontwikkeling, natuurvriendelijke landbouw, opvang recreatie

Natuurmonumenten

Inzet Natuurmonumenten: 1 + 1 = 3

Met een integrale aanpak werk je aan de oplossing van meerdere problemen: stikstof, CO2 vastlegging, verdroging, klimaat, biodiversiteit, recreatie, etc !!!

Natuurmonumenten

Stikstofarme natuur, een kwaliteit van Drenthe!

Natuurmonumenten

Date : 15-4-2020 10:11:05
From : @gmail.com
To : @drenthe.nl, @drenthe.nl
Cc : " @gmail.com, "Henk Jumelet" @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @hetnet.nl" @hetnet.nl, " @ltonoord.nl, @gmail.com" @gmail.com, " @drenthe.nl
Subject : Onderbouwing registratiesysteem
Attachment : Memo Stikstof Depositie Registatie Systeem Drenthe.pdf;Juridische uitwerking pdf;afbeelding.png;

Goedemorgen ,

Hierbij de volgende documenten:

1. Memo Stikstof Depositie Registratie Systeem Drenthe
2. Juridische uitwerking

Memo Stikstof Depositie Registratie Systeem Drenthe
In dit document wordt uitgelegd waar we landelijk aan gewerkt hebben. Dit stuk ligt op dit moment ook bij verscheidene kamerleden vanuit het LC. Het stuk laat zien dat we niet alleen maar kijken naar een privaat systeem en een scheiding van NH3 en NOX! Daarnaast laat het stuk zien dat we vanuit de landbouw wel degelijk nadenken over een werkbaar en fatsoenlijk registratiesysteem waardoor knelgevallen ook ruimte krijgen om te blijven bestaan.

Juridische uitwerking
heeft voor ons twee zaken onderzocht:

1. Is een scheiding tussen NH3 en NOX juridisch toepasbaar?
2. Is het mogelijk een SDRS-landbouw juridisch te verankeren in de wet Natuurbescherming?

Beiden zaken zijn met een Ja beantwoord, zoals jullie kunnen lezen.

Voorstel
Het lijkt ons verstandig dat er in klein comité verder gesproken wordt over de door ons gestuurde stukken voordat we de volgende vergadering hebben met de gehele samenstelling landbouw en provincie. We zouden een ambtelijke werksessie voorstellen met vanuit elke organisatie 1 persoon en vanuit de provincie de inhoudelijke ambtenaren. ***Graag jullie reactie hierop!***

--
Namens het Drentse Landbouwcollectief met vriendelijke groet,

06

Drents Agrarisch Jongeren Kontakt

Memo Stikstof Depositie Registatie Systeem

25-3-2020
In opdracht van het Landbouw Collectief
Door: Werkgroep Provinciaal Beleid

Stikstofdepositieregistratiesysteem-landbouw[1]

Inleiding

In deze korte memo van het Landbouw Collectief[2] zal het SDRS-landbouw worden toegelicht. Het LC is aan het aftasten of er politiek draagvlak is voor het SDRS-landbouw. Wanneer dit niet het geval is, dan is voor het LC helder dat het huidige politieke klimaat de landbouw aan haar lot over laat door op geen enkele manier de Nederlandse Landbouw te beschermen tegen het grote geld wat middels de huidige beleidsregels het platteland kan leegkopen. Het LC heeft allerlei mogelijkheden onderzocht om dit scenario tegen te gaan. Hieruit is onder andere het SDRS-landbouw voortgekomen. In de ze memo lichten wij dit SDRS-landbouw verder toe.

De volgende vragen worden in deze memo beantwoord:

1. Wat is een SDRS-landbouw?
2. Hoe werkt een SDRS-landbouw?
3. Waarom moet een SDRS-landbouw ontwikkeld worden?

Het LC verzoekt u om steun te geven aan het ontwikkelen van het SDRS-landbouw. Wij streven er naar hierbij samen te werken met het ministerie van LNV.

Wat is een SDRS-landbouw?

Een SDRS-landbouw is een registratiesysteem dat ervoor zorgt dat de stikstofdepositie die vrijkomt middels extern salderen vanuit de Landbouw binnen de landbouw blijft. Wij hebben , advocaat van Damen Legal, gevraagd of hiervoor een juridische basis in de wetgeving gevonden kan worden. Zij verwijst hiervoor naar in artikel 5.5a van de Wet natuurbescherming. Dit artikel geeft de minister ruimte om een apart registratiesysteem voor stikstof vanuit de landbouw in het leven te roepen.

Hoe werkt het?

Deze wet geeft de minister de ruimte om door een beleidsregel de stikstofdepositieruimte die beschikbaar komt vanuit de landbouw, middels extern salderen, per hexagoon vast te leggen in een registratiebank. De stikstofdepositieruimte wordt onderscheiden per hexagoon naar ammoniak en NOx.[3] In deze memo noemen we beide soorten inboekingen van depositie voor het gemak: stikstofdepositie.

Na toepassing van de korting van 30% die geld voor externe saldering en na toepassing van externe saldering tussen saldogever en saldonemer, kan resterende stikstofdepositieruimte per hexagoon weer gebruikt worden door saldonemers van agrarische bedrijven die stikstofdepositieruimte tekort komen op dat betreffende hexagoon. Wij plaatsen een ‘scheiding’ tussen stikstof afkomstig vanuit de landbouw en stikstof afkomstig vanuit andere sectoren. Stikstof vanuit de landbouw is in beginsel alleen beschikbaar voor agrarische bedrijven die in dat geval saldonemer zijn, omdat de landbouw op dit moment een overheid ziet die de agrarisch sector op geen enkele wijze bescherming wil bieden.

Het SDRS-landbouw biedt ook ruimte om knelgevallen op te lossen. Middels het inventariseren van alle vergunningen die aanwezig waren ten tijde van de referentiedata, kan ingerekend worden in het SDRS-landbouw hoeveel agrarische stikstofruimte er aanwezig was ten tijde van de referentiedata. Vervolgens kan afgepeld worden hoeveel ruimte er middels extern salderen of stakingen onbenut is gebleven. Deze ruimte kan weer gebruikt worden om knelgevallen op te lossen.

[1] Vanaf nu: SDRS-landbouw.
[2] Vanaf nu: LC.
[3] Het LC heeft haar juristen laten kijken of een scheiding tussen NH3 en NOX juridisch ook mogelijk was. Zij zijn van mening dat de wet Natuurbescherming hier ruimte voor biedt.

Waarom een apart SDRS-landbouw?

1. <u>De agrarische sector moet bij extern salderen beschermd worden ten opzichte van andere sectoren die ook stikstofruimte nodig hebben:</u>
    a. het leegkopen van het platteland door kapitaalkrachtige partijen;
    b. het niet kunnen concurreren op prijsniveau van agrarische ondernemers met kapitaalkrachtige partijen waardoor er geen ontwikkelruimte meer is voor de agrarische sector;
    c. het begeven van de Nederlandse agrarisch sector in een krachtenveld die wij nog niet kunnen overzien, immers:
        i. Vraag en aanbod van stikstof kan ons op geen enkele manier inzichtelijk gemaakt worden door de overheid.
        ii. We daarom graag een onderscheid wilden tussen NH3 en NOx. Dat we daar helaas geen draagvlak voor kregen bij provincies en het Rijk. Juridisch kunnen er schotten tussen sectoren gezet worden. Het is geen juridisch probleem maar een politiek probleem.
        iii. Wij nog steeds van mening zijn dat zolang niet inzichtelijk is of er voldoende ruimte is voor de landbouw er geen stikstof vanuit de landbouw naar andere sectoren mag.
2. <u>Alle stikstofruimte die vrijkomt middels extern salderen moet per hexagoon geregistreerd worden in een registratiebank:</u>
    a. waar geen enkele stikstoftransactie omheen kan;
    b. waarin per hexagoon niveau alle stikstof die binnenkomt van de saldonemer wordt geregistreerd, zodat niet benutte ruimte door de saldonemer ook door een andere saldonemer benut kan worden (voorkomen van het weglekeffect);
    c. waarin per hexagoon niveau ook de 30 % afroming van stikstof wordt geregistreerd.
3. <u>Perspectief bieden aan bedrijven die geen NB-vergunning hebben op dit moment, omdat:</u>
    a. zij tijdens de PAS-periode een melding hadden ingediend;
    b. zij tijdens de PAS-periode een projecteffect kenden die lager was dan 0,05 mol. Deze bedrijven waren in de PAS-periode vrijgesteld van vergunningplicht of meldingsplicht;
    c. zij te goeder trouwe hebben gehandeld op het gebied van milieuvergunningen en bouwvergunningen, maar een NB-vergunning nog nooit hebben aangevraagd.
4. <u>Gelijk speelveld in de agrarisch sector:</u>
    a. Bedrijven die nu dicht bij gebieden zitten hebben een enorm concurrentie nadeel ten opzichte van bedrijven die verder weg zitten.
        i. Dit zorgt er voor dat landelijk gebied rondom gebieden minder mee gaat in de ontwikkeling dan verder afgelegen gebieden.
        ii. Als ook nog een keer andere sectoren zich er financieel mee gaan bemoeien wordt het voor die bedrijven alleen nog maar lastiger.
5. <u>Perspectief bieden aan toekomstige generatie veehouder:</u>
    a. Veehouderijbedrijven worden van generatie op generatie overgedragen. Wil dat ook nog in de toekomst mogelijk zijn moet er ook voor veehouders ontwikkelperspectief zijn.

Concluderend, het door ons voorgestelde SDRS-landbouw is essentieel om

1. extern salderen goed te laten verlopen;
2. knelgevallen op te lossen;
3. de 30% afroming aan stikstofdepositie per hexagoon te garanderen;
4. de gebiedsgerichte aanpak goed te laten verlopen;

5. het bestaansrecht van de landbouw te waarborgen en daarmee van het landelijk gebied.

Het LC wil graag verder met u in gesprek om het SDRS-landbouw met u door te nemen!

DAMEN LEGAL

MEMO

Datum	2 maart 2020
Onze referentie	D2020009
Inzake	POV – memo stikstofregistratiesysteem

1. Inleiding

1. Op 19 februari 2020 heb ik een memo opgesteld met een eerste reactie op het voorstel van het Landbouw Collectief om een stikstofregistratiesysteem in te voeren. In dit memo ga ik in op enkele aanvullende vragen die zijn gesteld, namelijk:

   - Is het mogelijk om de Crisis- en herstelwet te gebruiken om het onderscheid tussen NOx en NH3 in het stikstofregistratiesysteem vast te leggen? Zo niet, welke wet zou daarvoor gebruikt kunnen worden?
   - Zou het wettelijk stikstofregistratiesysteem wat nu ontwikkeld is mogelijkheden kunnen bieden?

2. Samenvatting

2. De huidige Wet natuurbescherming maakt geen onderscheid tussen NOx en NH3. De wet heeft 'enkel' tot doel om de natuurlijke kenmerken van Natura 2000-gebieden te beschermen. Daarbij is stikstofdepositie een belangrijk aandachtspunt. De Wet natuurbescherming verbiedt niet dat hierbij onderscheid wordt gemaakt naar de herkomst van stikstofdepositie (NOx resp. NH3). Er is naar mijn mening daarom geen (nieuwe) wettelijke grondslag nodig om een onderscheid te kunnen maken tussen NOx en NH3. De Crisis- en herstelwet zou daarbij anders overigens niet kunnen helpen, nu die wet geen grondslag biedt om af te wijken van de Wet natuurbescherming. Maar die afwijking is naar mijn mening ook niet nodig, nu de Wet natuurbescherming niet verbiedt om een onderscheid te maken tussen NOx en NH3.

3. Het stikstofregistratiesysteem zoals dat is voorgesteld in de Regeling spoedaanpak stikstof bouw en infrastructuur kan niet direct mogelijkheden bieden voor de landbouw. De reden daarvoor is dat in het concept voor deze regeling is bepaald dat het daarin opgenomen stikstofregistratiesysteem alleen is bedoeld voor het realiseren van 75.000 woningen en zeven specifieke tracébesluiten. Indien de minister echter bereid is om hierin aanpassingen door te voeren, dan zou het stikstofregistratiesysteem ook voor de landbouw mogelijkheden kunnen bieden. Een stikstofregistratiesysteem voor de landbouw past naar mijn mening in ieder geval wel binnen de wettelijke grondslag voor een stikstofregistratiesysteem (artikel 5.5a van de Wet natuurbescherming). Er zou dan echter een aangepaste of nieuwe regeling moeten worden voorgesteld met daarin een stikstofregistratiesysteem voor de landbouw. Die regeling zou dan in de basis kunnen aansluiten bij de concept

Regeling spoedaanpak stikstof bouw en infrastructuur, enkele uitzonderingen daargelaten.

3. Grondslag voor onderscheid NOx en NH3

4. Het is de bedoeling om in het stikstofregistratiesysteem onderscheid te maken tussen NOx en NH3. De vraag is welke wettelijke grondslag daarvoor gebruikt kan worden.

5. De Crisis- en herstelwet kan hiervoor niet gebruikt worden. Dit volgt uit artikel 2.4, eerste lid, van de Crisis- en herstelwet. Hierin staat, kort gezegd, van welke wetten kan worden afgeweken in een 'experiment'. De Wet natuurbescherming wordt hierbij niet genoemd.

6. De vraag is of een afwijking van de Wet natuurbescherming (Wnb) überhaupt nodig is. Op dit moment regelt de Wnb namelijk (nog) niets over een onderscheid tussen NOx en NH3. Het gaat bij de bescherming van Natura 2000-gebieden om de natuurlijke kenmerken van deze gebieden. Die natuurlijke kenmerken mogen niet worden aangetast. Of dat door stikstofdepositie als gevolg van NOx of NH3 gebeurt, is niet relevant. Het gaat erom dat geen aantasting plaatsvindt. Nu de Wnb geen bepalingen bevat over een onderscheid tussen NOx en NH3, zie ik in de Wnb geen belemmering om een dergelijk onderscheid te maken.

7. Wel bevat de Wnb een bepaling over een stikstofregistratiesysteem, namelijk artikel 5.5a (zie de bijlage bij dit memo; onderdeel van de Spoedwet aanpak stikstof zoals in werking getreden op 1 januari 2020). Hieronder benoem ik kort de belangrijkste onderdelen van dat artikel en geef ik aan of deze naar mijn mening al dan niet een belemmering vormen.

   a. De minister kan bepalen dat natuurvergunningen alleen worden verleend met gebruikmaking van door de overheid geregistreerde stikstofdepositieruimte.

      Dit staat naar mijn mening niet in de weg aan een onderscheid tussen NOx en NH3. Beide kunnen immers tot stikstofdepositie leiden.

      Wel gaat het hier om door de overheid geregistreerde stikstofdepositieruimte. Dat sluit dus niet aan bij het gewenste private systeem. Overigens zal de overheid altijd een belangrijke rol blijven spelen bij extern salderen. Niet alleen omdat de overheid (veelal Gedeputeerde Staten) natuurvergunningen verleent, maar ook omdat de overheid (veelal college van burgemeester en wethouders) de milieutoestemmingen van stoppende veehouders moet intrekken ten behoeve van extern salderen.

   b. Er wordt alleen stikstofdepositieruimte geregistreerd als aanvullende maatregelen zijn getroffen die leiden tot minder stikstofdepositie. Over de registratie van stikstofdepositieruimte kunnen regels worden gesteld.

In dit onderdeel zie ik geen belemmering. Het staat niet in de weg aan een onderscheid tussen NOx en NH3. De aanvullende maatregelen zullen voor de veehouderij bestaan uit het intrekken van natuurvergunningen en/of milieutoestemmingen van veehouders die (gedeeltelijk) stoppen. Van de stikstofdepositieruimte die daardoor vrijkomt, mag 70% worden gebruikt (en dus eventueel in een stikstofregistratiesysteem gaan). De overige 30% komt ten goede aan de natuur.

c. In de ministeriële regeling over het systeem kunnen regels worden gesteld over de aanwijzing van (categorieën van) projecten waarvoor stikstofdepositieruimte wordt gereserveerd en de voorwaarden waaronder stikstofdepositieruimte kan worden gereserveerd.

   Dit artikelonderdeel heeft geen invloed op een onderscheid tussen NOx en NH3. Het onderdeel gaat over het reserveren van stikstofdepositieruimte.

d. In de ministeriële regeling over het systeem kunnen regels worden gesteld over de exclusieve toedeling van de door specifieke aanvullende maatregelen ontstane stikstofdepositieruimte aan bij ministeriële regeling aan te wijzen (categorieën van) projecten.

   Dit artikelonderdeel heeft geen invloed op een onderscheid tussen NOx en NH3. Het onderdeel gaat over de aanwijzing van (categorieën van) projecten die gebruik kunnen maken van de depositieruimte in het stikstofregistratiesysteem. De voorgestelde ministeriële regeling voor een dergelijk systeem heeft alleen betrekking op de bouw van 75.000 woningen en specifieke tracébesluiten. Dat systeem biedt daarom geen uitkomst voor de landbouw.

8. Zoals gezegd, zie ik in de Wnb geen belemmering om een onderscheid te maken tussen NOx en NH3. Als het stikstofregistratiesysteem voor de landbouw niet privaat zou hoeven te zijn, dan lijkt artikel 5.5a Wnb een juridische basis voor een stikstofregistratiesysteem te bieden. Echter is de voorgestelde ministeriële regeling voor een dergelijk systeem – te weten de concept Regeling spoedaanpak stikstof bouw en infrastructuur – niet van toepassing voor de landbouw. In dat systeem lijkt overigens geen onderscheid te worden gemaakt tussen NOx en NH3. De stikstofdepositieruimte die in dit systeem terecht komt, komt namelijk onder andere van de verlaging van de maximumsnelheid op de rijkswegen af (NOx) alsook van de warme sanering van de varkenshouderij en een eventuele gewijzigde samenstelling van veevoer (NH3).

9. Gelet op het voorgaande is er naar mijn mening geen (nieuwe) wettelijke grondslag nodig om een onderscheid te kunnen maken tussen NOx en NH3. De huidige Wnb verbiedt dat onderscheid namelijk niet. Het heeft 'enkel' tot doel om de natuurlijke kenmerken van Natura 2000-gebieden te beschermen. Daarbij is stikstofdepositie een belangrijk aandachtspunt. Maar dat betekent niet dat er geen onderscheid zou mogen worden gemaakt naar de herkomst van stikstofdepositie (NOx resp. NH3).

4. Het wettelijk stikstofregistratiesysteem als mogelijkheid?

10. Het stikstofregistratiesysteem zoals dat is voorgesteld in de Regeling spoedaanpak stikstof bouw en infrastructuur kan niet direct mogelijkheden bieden voor de landbouw. De reden daarvoor is dat in het concept voor deze regeling is bepaald dat het daarin opgenomen stikstofregistratiesysteem alleen is bedoeld voor het realiseren van 75.000 woningen en zeven specifieke tracébesluiten. De landbouw kan dus geen gebruik maken van dit stikstofregistratiesysteem.

11. De wettelijke basis voor het stikstofregistratiesysteem, zoals opgenomen in artikel 5.5a van de Wnb, is naar mijn mening wel geschikt voor een dergelijk systeem voor de landbouw. Hiervoor verwijs ik naar hetgeen ik hierover in hoofdstuk 3 van dit memo heb toegelicht.

12. Om op basis van deze wettelijke bepaling (artikel 5.5a van de Wnb) een stikstofregistratiesysteem te laten gelden voor de landbouw, zou de voorgestelde ministeriële regeling aangepast moeten worden of er zou een nieuwe regeling moeten worden voorgesteld. Die aangepaste of nieuwe regeling zou dan moeten voorzien in een stikstofregistratiesysteem voor de landbouw. Daarvoor zou op hoofdlijnen kunnen worden aangesloten bij de concept Regeling spoedaanpak bouw en infrastructuur, maar dan met in ieder geval de volgende aanpassingen.

    a. Het toepassingsbereik ziet dan (anders dan in artikel 2.2 van de voorgestelde regeling) op de landbouw.
    b. Het register wordt zo mogelijk (anders dan in artikel 2.4, achtste lid, van de voorgestelde regeling) niet beheerd onder verantwoordelijkheid van de minister (daar wordt waarschijnlijk echter niet aan ontkomen op het moment dat het stikstofregistratiesysteem wettelijk wordt geregeld).
    c. De maatregelen die leiden tot depositieruimte bestaan dan (anders in artikel 2.5 van de voorgestelde regeling) uit het intrekken van natuurvergunningen en/of milieutoestemmingen van landbouwbedrijven. Indien mogelijk zou geprobeerd kunnen worden om ook andere maatregelen in de landbouw die leiden tot een afname van stikstofdepositie, in het stikstofregistratiesysteem voor de landbouw op te laten nemen. Ik vrees echter dat de rijksoverheid ervoor zal kiezen om die maatregelen in het stikstofregistratiesysteem voor de bouw en infrastructuur te stoppen. Maar dit is uiteraard wel de discussie waard.
    d. De artikelen 2.7 tot en met 2.10 van de voorgestelde regeling zouden voor de landbouw geschrapt moeten worden. In plaats daarvan zouden de provinciale beleidsregels over intern en extern salderen van belang zijn (maar die hoeven niet in de regeling verankerd te worden).

* * *

DAMEN LEGAL

Bijlage: artikel 5.5a van de Wet natuurbescherming

1. Bij ministeriële regeling kan worden bepaald dat besluiten waarbij projecten als bedoeld in artikel 2.7, tweede lid, worden toegestaan, kunnen worden genomen of uitsluitend kunnen worden genomen met gebruikmaking van door Onze Minister of een door Onze Minister aangewezen ander bestuursorgaan geregistreerde stikstofdepositieruimte.
2. Stikstofdepositieruimte als bedoeld in het eerste lid, wordt alleen geregistreerd als aanvullende maatregelen zijn getroffen ten opzichte van de in het beheerplan voor het desbetreffende Natura 2000-gebied opgenomen maatregelen, die de belasting van de natuurwaarden door stikstof verminderen, onderscheidenlijk die de staat van instandhouding verbeteren.
3. De stikstofdepositieruimte kan door het bestuursorgaan dat een besluit als bedoeld in het eerste lid neemt, worden toegedeeld in:
   a. een vergunning als bedoeld in artikel 2.7, tweede lid, of
   b. een ander bij ministeriële regeling aangewezen besluit.
4. Stikstofdepositieruimte wordt alleen toegedeeld als zij voor elke locatie van de voor stikstof gevoelige habitats in het Natura 2000-gebied waarop door het project stikstofdepositie zal worden veroorzaakt gelijk is aan of groter is dan de door het project te veroorzaken toename van de stikstofdepositie.
5. Bij de regeling, bedoeld in het eerste lid, kunnen nadere regels worden gesteld over onder meer:
   a. de aanwijzing van projecten of categorieën van projecten waarvoor stikstofdepositieruimte wordt gereserveerd voor de toedeling daarvan in de besluiten, bedoeld in het derde lid, waarbij een voorkeursvolgorde voor de toedeling kan worden vastgesteld;
   b. het bepalen van de omvang van de totale stikstofdepositieruimte voor aan te wijzen specifieke categorieën van projecten;
   c. de voorwaarden waaronder stikstofdepositieruimte voor projecten of categorieën van projecten kan worden gereserveerd;
   d. de exclusieve toedeling van de door specifieke aanvullende maatregelen als bedoeld in het tweede lid, ontstane stikstofdepositieruimte aan bij ministeriële regeling aan te wijzen projecten of categorieën van projecten;
   e. de toe te passen meet- of rekenvoorschriften;
   f. de registratie van stikstofdepositieruimte in samenhang met de daarvoor getroffen aanvullende maatregelen.

Date : 25-9-2020 10:45:22
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : [redacted]@hetnet.nl" [redacted]@hetnet.nl, [redacted]@gmail.com' [redacted]@gmail.com, [redacted]@gmail.com' [redacted]@gmail.com, ' [redacted]@nmfdrenthe.nl" [redacted]@nmfdrenthe.nl, [redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl, " [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, ' [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl
Subject : presentatie Extern salderen en bijlage BO 9 juli Extern salderen
Attachment : 5. Bijlage randvoorwaarden extern salderen.pdf;Powerpoint Bijpraatmoment Stikstof aan PS.pdf;image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,

Hierbij zend ik jullie, zoals toegezegd door de heer Jumelet in de bijeenkomst van 14 september jl., de presentatie Extern salderen en de bijlage vanuit het Bestuurlijk Overleg d.d. 9 juli
Woensdag 22 september heeft de heer Jumelet dmv deze presentatie provinciale statenleden bijgepraat omtrent het extern salderen.

Mochten er vragen of opmerkingen zijn dan hoor ik dat graag, voor nu wens ik jullie een fijn weekend!

Met vriendelijke groet,

[redacted] *Team Stikstof*

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06-[redacted]

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

Bijlage bij agendapunt 5: extern salderen

Inbreng van de provincies ten aanzien van het openstellen van extern salderen met veehouderijen (NB: wijzigingen voorbehouden i.v.m. bespreking notitie in de GS-en van 7 juli)

Notitie randvoorwaarden voor het openstellen van extern salderen met veehouderijen voor het BO Stikstof op 9 juli 2020

1. Inleiding

Extern salderen is een bestaande wettelijke mogelijkheid, waarbij een initiatiefnemer (saldo-ontvanger) stikstofruimte overneemt van een bedrijf dat (gedeeltelijk) stopt (saldogever). Tijdens de PAS is die mogelijkheid vervallen, omdat er sprake was van een collectieve passende beoordeling. De uitspraak van de Raad van State over het PAS in 2019 bracht met zich mee dat intern en extern salderen juridisch weer mogelijk werden. De BC Stikstof vindt het extern salderen met veehouderijen niet zonder risico en wil nadere randvoorwaarden stellen bij het toepassen ervan. In deze notitie, die het resultaat is van ambtelijk voorwerk en bestuurlijke gesprekken en gesprekken met verschillende sectoren in de periode januari-juni 2020, wordt voor het BO van 9 juli beschreven welke risico's worden onderkend, welke beheersmaatregelen dan wel randvoorwaarden wenselijk zijn en hoe provincies hier de komende tijd vanuit een gezamenlijke visie nadere besluiten over gaan nemen.

2. Visie op extern salderen met veehouderijen

Extern salderen is geen onderdeel van een structurele aanpak

Extern salderen is een beschikbaar wettelijk instrument en op dit moment, naast o.a. intern salderen en straks verleasen, één van de weinige beschikbare instrumenten om ruimte te creëren voor economische ontwikkeling. Niettemin zijn provincies van mening dat dit geen duurzaam houdbaar instrument is en het dus voor beperkte tijd bruikbaar zou moeten zijn. Een structurele aanpak met meer (dan in de Kamerbief van 24 april beschreven) bronmaatregelen is nodig, zodat er meer perspectief komt voor vergunningverlening. Extern salderen kan onvoldoende in de behoefte aan economische ontwikkeling voorzien.

Extern salderen is alleen acceptabel onder voorwaarden

De BC is van mening dat extern salderen met veehouderijen een aantal risico's met zich meebrengt. Het gaat dan om zorgen over:

a. Kopers met 'grote zakken' die bedrijven opkopen en alleen geïnteresseerd zijn in de vergunningruimte maar niet in de achterblijvende grond en gebouwen. Met als resultaat verloedering van het platteland en mogelijk ook prijsopdrijving.
b. Overheden die geen of minder mogelijkheden hebben om eigen keuzes te maken voor de eigen gebiedsprocessen.

Het is niet duidelijk is in hoeverre deze risico's zich daadwerkelijk zullen voordoen. In Limburg is extern salderen met veehouderijen al sinds eind 2019 opengesteld, maar dit heeft nauwelijks tot

aanvragen geleid. De behoefte aan en de impact van extern salderen kan verschillen per provincie, afhankelijk van de specifieke situatie daar.

Niettemin willen alle provincies deze risico's kunnen beheersen. Zij willen *regie* kunnen voeren op extern salderen en daarmee op de gebiedsaanpak. Zij willen juist vanwege de schaars beschikbare ruimte keuzes kunnen maken wanneer extern salderen wel en niet meer acceptabel is – bijvoorbeeld omdat de schaars beschikbare ruimte voor andere initiatieven nodig is of omdat de initiatiefnemer onvoldoende waarborgen biedt tegen verloedering van het platteland.

In de praktijk is gebleken dat de mogelijkheden om regie te voeren op dit moment beperkt zijn. De overheid kan niet zomaar treden in de rechten van private partijen. Toch willen provincies hiervoor meer mogelijkheden hebben, bijvoorbeeld via het ruimtelijke spoor of via een stikstofregistratie-systeem.

Naast *regie* voeren is het voor provincies ook belangrijk dat er een concrete aanpak is voor het oplossen van oude PAS-problematiek. Uit de gesprekken met de sectoren is gebleken dat dit een belangrijke voorwaarde is om samen verder te werken aan nieuwe perspectieven in de gebiedsaanpakken.

Op basis van de verkenningen van de afgelopen tijd vindt de BC dat ten aanzien van deze voorwaarden het volgende geregeld moet zijn:

1) Er moet concreet zicht zijn op en een aanpak zijn voor *het legaal houden van de meldingen*. Het Rijk is hiervoor verantwoordelijk, ook als provincies hieraan medewerking verlenen. In het BO van 9 juli staat een plan van aanpak geagendeerd dat hieraan voldoet. Als de minister hiermee instemt (inclusief de verwoording van de Rijksverantwoordelijkheid) wordt hieraan voldaan.

2) Er moet concreet zicht komen op het *legaal houden van overige categorieën dan de meldingen*. Dit betreft onder andere de industrie: het legaal houden van al lang bestaande industriële activiteiten is hier vereist om een industriële run op stikstofruimte van de agrarische sector voor natuurvergunningen – en daarmee ondoelmatig gebruik van extern salderen met veehouderijen – te voorkomen. Een mogelijke aanpak is met de Landsadvocaat verkend. Provincies willen voor het BO van oktober een plan van aanpak bespreken.

3) Er moet een *regionaal stikstofregistratiesysteem* komen waarin vrijvallende stikstofruimte wordt geregistreerd en (in een later stadium) herverdeeld. De verwachting is dat een dergelijk systeem ook een regisserende werking kan hebben. Dit systeem moet technisch en juridisch houdbaar zijn en uiterlijk 1 januari 2021 functioneel. Een eerste start is een 'work around' die snel beschikbaar komt voor provincies voor provinciale initiatieven met extern salderen. Daarbij wordt tevens onderzocht hoe en wanneer ook vrijvallende ruimte van private initiatieven kan worden geregistreerd en herverdeeld. Bij dit laatste spelen juridische kwesties, zoals (Europese) mededingingseisen. Om dit te regelen is medewerking nodig van het Rijk bij het inpassen van het regionale systeem in het systeem van AERIUS, het meedenken over de juridische houdbaarheid, en ook een gedeeltelijke financiering van het Rijk en moet er capaciteit vrijgemaakt worden bij het RIVM binnen de reguliere offerte.

4) Er moet zicht komen op het beschikbaar komen van aanvullend (ruimtelijk) instrumentarium vanuit het Rijk dat, ondersteunend aan het bovengenoemd stikstofregistratiesysteem, de beoogde regierol ondersteunt en vormgeeft. Het gaat dan in ieder geval om:
   a) Het wettelijk regelen van de melding van een initiatiefnemer die extern wil salderen.
   b) Het stellen van nadere voorwaarden aan sloop of herbestemming van locaties na extern salderen.
   c) Het kunnen sturen op vraag en aanbod van stikstofruimte in een gebied op basis van de (gebieds)doelstellingen, zoals dit als uitwerkpunt is gemarkeerd in de Kamerbrief over de structurele stikstofaanpak van 24 april jl. .

   De provincies verzoeken de coördinerend stikstofminister van LNV om hier initiatief in te nemen en samen met de provincies tot uitwerking te komen. Wat betreft punt b) verwijzen de provincies daarbij graag naar het door het Rijk aangekondigde Nationaal Programma voor het landelijk gebied dat onder de NOVI wordt (door)ontwikkeld en de tekst daarover uit de Kamerbrief van de minister van BZK van 23 april jl. (waar ook de minister van LNV in de Kamerbrief van 24 april jl. over de structurele stikstofaanpak naar verwijst): “Rijk en regio’s werken samen uit hoe om te gaan met bestaande agrarische leegstand en herbestemming en maken hierover samenwerkingsafspraken…Nieuwe leegstand wordt voorkomen door gebouwen te slopen als deze niet direct een nieuwe bestemming hebben…Per gebied bekijken we of bebouwing en grond gebruikt kunnen worden voor bijvoorbeeld natuur, agrarisch natuurbeheer, doorontwikkeling van een streekeigen karakter, woningbouw, provinciale ruimte-voor-ruimte regelingen of vergroten grondgebondenheid.”

3. Tussentijdse beheersmaatregelen

De voorwaarden zoals beschreven in paragraaf 2 zijn essentieel voor de nieuwe structurele aanpak. Totdat de nieuwe structurele aanpak er is en het gewenste juridische instrumentarium beschikbaar is, is een aantal beheersmaatregelen voorzien (‘hand aan de kraan’) om een zorgvuldige en beheerste invoering van extern salderen mogelijk te maken. Het gaat om:

Vanuit de provincies:

- Openstelling voor één jaar, met een evaluatie om te besluiten over voortzetting.
- Melding door initiatiefnemers van voorgenomen externe salderingen.
- Maandelijkse monitoring en tussenbalans na zes maanden voor zicht op de ontwikkelingen.
- Stimuleren sloop of herontwikkeling en actief handhaven op illegaal gebruik (c.q. strijdig met Bestemmingsplan) van locaties na extern salderen.
- Een algemene zoneringsmogelijkheid in de provinciale beleidsregels die provincies kunnen activeren en specificeren als zij daadwerkelijk willen zoneren, gekoppeld aan de interprovinciale afspraak dat alle provincies ingestelde zones in de vergunningverlening in beginsel altijd respecteren.

Deze tussentijdse beheersmaatregelen vanuit de provincies zijn nader uitgewerkt in bijlage 1.

Vanuit het Rijk (af te spreken in het BO van 9 juli):

- Onderlinge informatieplicht met de betreffende provincie als het Rijk als initiatiefnemer voornemens is extern te salderen (conform dezelfde afspraak tussen provincies onderling en conform de melding door initiatiefnemers) en een proactieve houding van het Rijk als initiatiefnemer om met de betreffende provincie te overleggen over andere opties voor (Rijks)projecten dan extern salderen.

Vanuit de sectoren (nader af te spreken per provincie):

- In het kader van de gebiedsaanpakken komen tot onderlinge afstemming en waar mogelijk tot bestuurlijke afspraken over de inzet van extern salderen, zeker bij grote (voorbeeld)projecten.

4. Gefaseerde openstelling van extern salderen door de provincies vanaf 1 september

De provincies willen vanaf september besluiten nemen over het openstellen van extern salderen met veehouderijen. Daarbij zal iedere provincie voor zich afwegen of in voldoende mate aan de hiervoor beschreven randvoorwaarden en beheersmaatregelen is voldaan om in de betreffende provincie tot openstelling over te gaan. Dit is onder meer afhankelijk van de specifieke gebiedsopgave en de verwachte behoefte aan extern salderen in de betreffende provincie. Dit kan betekenen dat extern salderen met veehouderijen in verschillende fases wordt opengesteld en er in sommige gevallen ook maatwerk zal plaatsvinden (bijvoorbeeld ten aanzien van zonering).

De provincies houden elkaar onderling goed op de hoogte van hun besluitvorming over het openstellen van extern salderen met veehouderijen en respecteren elkaars besluiten ter zake. Dat is ook nodig voor een werkbare uitvoeringspraktijk, omdat extern salderen al snel over provinciegrenzen heen gaat. Als provincies conform de zoneringsmogelijkheid in paragraaf 3 een zone instellen, wordt zo'n zone bij de vergunningverlening door provincies in beginsel altijd gerespecteerd.

De eerste evaluatie (september 2021) zullen provincies aangrijpen om het instrument extern salderen in z'n geheel te evalueren, mede in het licht van de in het begin genoemde structurele aanpak.

5. Communicatie

Na bespreking door de colleges van GS op 30 juni zal de provinciale inzet voor het BO van 9 juli met DGS worden gewisseld, opdat DGS en de minister zich op het BO en de vragen van de provincies kunnen voorbereiden.

Op 10 juli zullen de uitkomsten van het BO en de betekenis daarvan voor het (inter)provinciale handelen in de BC Stikstof worden besproken. Daarbij zal tevens een gezamenlijke woordvoeringslijn worden bepaald. Ter overweging is om de belangrijkste stakeholders persoonlijk te informeren over de gezamenlijke lijn. Provincies informeren hun eigen stakeholders en achterban conform de gezamenlijke woordvoeringslijn.

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

Bijlage 1: Nadere uitwerking tussentijdse beheersmaatregelen vanuit de provincies

Voor een beheerste uitvoeringspraktijk na het openstellen van extern salderen met veehouderijen zijn interprovinciaal en in overleg met DGS de volgende beheersmaatregelen uitgewerkt:

a) openstelling voor één jaar, met een evaluatie om te besluiten over voortzetting.
b) melding door initiatiefnemers van voorgenomen externe salderingen.
c) maandelijkse monitoring en tussenbalans na zes maanden voor zicht op de ontwikkelingen (o.a. 'weglek' stikstofruimte).
d) preventief handhaven op sloop of herontwikkeling en actief handhaven op illegaal gebruik (c.q. strijdig met Bestemmingsplan) van locaties na extern salderen.
e) stimuleren herontwikkeling om leegstand en verloedering van gebouwen en locaties na extern salderen te voorkomen.
f) een algemene zoneringsmogelijkheid in de provinciale beleidsregels die provincies kunnen activeren en specificeren als zij daadwerkelijk willen zoneren, gekoppeld aan de interprovinciale afspraak dat alle provincies ingestelde zones in de vergunningverlening in beginsel altijd respecteren.

a) Openstelling voor één jaar, met een evaluatie om te besluiten over voortzetting

De openstelling geldt om te beginnen voor één jaar. De tijdelijke openstellingsperiode wordt aangegeven en gemotiveerd in de toelichting op de aanpassing van de beleidsregels. Daarbij wordt expliciet gemaakt dat belanghebbenden er rekening mee moeten houden dat de openstelling na een jaar weer ongedaan kan worden gemaakt. En dat het al dan niet verlengen van de openstelling wordt gebaseerd op een evaluatie van de mate waarin zich significante negatieve effecten voordoen voor een goede werking van het natuurvergunningstelsel en het belang van goed natuurbeheer.

Het evaluatiekader (beoordelingscriteria en methode) voor de evaluatie na één jaar zal worden bepaald aan de hand van de maandelijkse monitoringsresultaten, de tussenbalans na zes maanden en de evaluatie van de provinciale beleidsregels die najaar 2020 is gepland. Met het oog op het eventueel opnieuw willen beperken van extern salderen met veehouderijen, zal het evaluatiekader in ieder geval criteria bevatten op grond waarvan kan worden beoordeeld in welke mate zich welke ongewenste effecten voordoen die de goede werking van het natuurvergunningstelsel en het belang van goed natuurbeheer negatief beïnvloeden. Dat zijn namelijk wezenlijke redenen die het juridisch mogelijk maken om extern salderen opnieuw te beperken.

Initiatiefnemers kunnen gedurende de hele periode van één jaar een vergunningaanvraag indienen. Dat is het beste alternatief voor een werkbare uitvoering. Afhandeling van resterende aanvragen kan hierdoor nog plaatsvinden na een eventuele sluiting van extern salderen.

b) Waarborg: melding initiatiefnemers van voornemens om extern te salderen

De minister heeft in de Kamerbrief van 24 april een melding door initiatiefnemers van voorgenomen externe salderingen met veehouderijen geïntroduceerd, met als doel dat de provincies op basis daarvan op transparante wijze een aankoop kunnen afwegen in het licht van de gebiedsgerichte aanpak. Vervolgens hebben de provincies in het BO van 28 mei aan de minister gevraagd om de melding landelijk te regelen. De minister heeft daar niet mee ingestemd, omdat dit een tijdrovend

wetgevingstraject zou vergen; duidelijkheid bieden via de beleidsregels zou volgens de minister een veel snellere afdoende route zijn. Vervolgens is interprovinciaal verkend hoe de melding via de beleidsregels zou kunnen worden vormgegeven. Daarbij zijn drie opties met voor- en nadelen naar voren gekomen, zie onderstaand tekstkader voor de opties a, b en c.

Voorgesteld wordt om optie b te implementeren, d.w.z.: de melding door initiatiefnemers die extern willen salderen opnemen in de provinciale beleidsregels, maar (vooralsnog) zonder formele consequenties als de melding wel of niet wordt gedaan. Optie b kan snel worden ingevoerd en is eenvoudig; later kunnen er desgewenst consequenties aan worden verbonden als provinciale regie op extern salderen nader is uitgewerkt. De andere opties kosten of meer tijd of hebben veel grotere uitvoeringsconsequenties. De BC Stikstof van 29 juni heeft aan dit voorstel toegevoegd om de Minister in het BO van 9 juli nogmaals voor te stellen dit via een AMvB op landelijk niveau te regelen.

a) De melding opnemen in de beleidsregels als indieningsvereiste. Artikel 4:5 lid 1 van de Awb biedt hiertoe een aanknopingspunt: "*Het bestuursorgaan kan besluiten de aanvraag niet te behandelen, indien: (c) de verstrekte gegevens en bescheiden onvoldoende zijn voor de beoordeling van de aanvraag of voor de voorbereiding van de beschikking*". Deze bepaling kan als grondslag dienen voor het vooraf, binnen een bepaalde termijn, door initiatiefnemers doorgeven van de overeenkomst, met als argument dat het gaat om informatie over een cruciaal element, te weten de overeenkomst die nodig is voor de externe saldering. GS gebruiken deze informatie om hun onderzoeksplicht vroegtijdig en goed te kunnen vervullen met het oog op de beoordeling van de aanvraag.

Voordelen:
- Kan snel; de formulering voor een artikel in de beleidsregels is gereed.
- Geeft invulling aan de bestuurlijke wens om vroegtijdig zicht te hebben op initiatieven met extern salderen met veehouderijen, wat vooroverleg mogelijk maakt.

Nadeel:
- Juridische en uitvoeringscomplicaties. Extern salderen is wettelijk legitiem zonder melding. Verder is hier juridisch sprake van een 'melding als gebod', waardoor niet-melden moet worden gehandhaafd (dit vereist uitvoeringscapaciteit) en de melding moeten worden beoordeeld, gevolgd door maatregelen of een besluit om niet in te stemmen met de melding, die kwalificeren als Awb besluiten. Thans is echter onduidelijk welke maatregelen GS zouden kunnen nemen, terwijl niet instemmen met een melding op grond van de gebiedsgerichte aanpak (zoals de minister suggereert) nog niet kan, omdat die aanpak nog geen criteria kent. Voorts zullen er provincies zijn met een gebiedsaanpak die niet het hele grondgebied afdekt. De provincies zien dan ook geen directe koppeling tussen melden, extern salderen en de gebiedsaanpak, wat niet wegneemt dat zij wel een vorm van regie op extern salderen zouden willen voeren, bijvoorbeeld via een stikstofregistratiesysteem. De provincies gaan deze vorm van regie op extern salderen nader uitwerken.

b) De melding opnemen in de beleidsregels zonder er consequenties aan te verbinden. In de beleidsregels wordt een artikel opgenomen dat GS een melding van initiatiefnemers vragen die extern willen salderen met veehouderijen. In de uitvoering worden daar geen formele consequenties aan verbonden als de melding wel of niet wordt gedaan. Mogelijk gebeurt dat later wel, als de hiervoor genoemde vorm van provinciale regie op extern salderen, zoals een provinciaal sitkstofregistratiesysteem, is uitgewerkt. Dit kan in de toelichting op de melding in de beleidsregels worden vermeld.

Voordelen:
- Geeft snel en eenvoudig invulling aan de bestuurlijke wens van een melding door initiatiefnemers, zonder juridische en uitvoeringscomplicaties voor de provincies.

Nadeel:
- Geen formele consequenties als de melding wel/niet wordt gedaan; de meerwaarde van de melding hangt vooral af van hoe er in de praktijk mee wordt omgegaan.

c) De melding vormgeven in het ruimtelijk beleid. Helder moet zijn waarom een melding gedaan moet worden en welke eventuele reacties de melder kan verwachten. Dat is lastig in de beleidsregels vorm te geven, omdat de achtergrond van de gewenste melding niet primair verband houdt met de Wet natuurbescherming, maar met ruimtelijke waarborgen en leefbaarheid. De melding zou dan eigenlijk in het ruimtelijk beleid geregeld moeten worden, waarbij duidelijk is welke maatregelen het bevoegd gezag kan en wil treffen ten aanzien van de initiatiefnemer. Dit moet dan in een algemeen

verbindend voorschrift (mogelijk via de omgevingsverordening van de provincies) en kan niet in een beleidsregel. In de uitvoering moet de ruimtelijke melding worden gekoppeld aan de Wnb vergunningverlening.

Voordeel:
- Juridisch houdbaar(der), gelet op achtergrond en doel van de melding.

Nadelen:
- Kost tijd; de omgevingsverordeningen zijn er niet op korte termijn.
- Levert een complex(er) Wnb vergunningproces op, vanwege de melding in het ruimtelijk beleid en de beoordeling van de Wnb vergunningaanvraag die moeten worden gekoppeld.

c) Maandelijkse monitoring en tussenbalans na zes maanden

Na openstelling van extern salderen met veehouderijen zullen de provincies de praktijkontwikkelingen op maandbasis monitoren. De monitoringsresultaten per maand worden gedeeld en besproken in het structurele interprovinciale overleg Stikstof In Uitvoering (SIU Vergunningverlening) waar alle twaalf de provincies aan deelnemen. De monitoring zal betrekking hebben op het volgende:

- Hoeveelheid aanvragen met extern salderen met veehouderijen.
- Gemiddelde hoeveelheid kilo's stikstof waarmee extern gesaldeerd wordt per aanvraag.
- Ligging van de bronnen (> 1 km, 1-2 km, 2-4 km en >4 km van een N2000 gebied).
- Hoeveelheid verleende vergunningen met extern salderen met veehouderijen.
- Mate waarin er sprake is van intersectoraal extern salderen (o.a. industrie met agrarisch).
- Bijzonderheden.

De monitoringsinformatie geeft voortgangsinformatie om de vinger aan de pols te houden. Beseft moet wel worden dat het – zeker in het begin – zal gaan om een beeld dat niet compleet is: monitoring is namelijk alleen mogelijk van vooroverleggen en aanvragen bij het bevoegd gezag, en niet van onderhandelingen en verwervingen die (vooralsnog) buiten het zicht van provincies om gebeuren. Monitoringsinformatie ijlt bovendien na: aanvragen leiden niet direct en niet zondermeer tot vergunningen en definitieve situaties.

De minister heeft in de Kamerbrief van 24 april, conform de afspraken in het BO, het volgende geschreven: "na een half jaar maken provincies en ik een tussenbalans op en sturen waar nodig bij". Het opmaken van deze tussenbalans kan gebeuren op basis van de monitoringsresultaten die dan over zes maanden beschikbaar zijn en op basis van de evaluatie van de werking van de provinciale beleidsregels die na de zomer is gepland. Bijsturing zou bijvoorbeeld kunnen bestaan uit het instellen van een zone.

d) Preventief handhaven op sloop of herontwikkeling en actief handhaven op illegaal gebruik (c.q. strijdig met Bestemmingsplan) van locaties na extern salderen.

e) Stimuleren herontwikkeling om leegstand en verloedering van gebouwen en locaties na extern salderen te voorkomen.

Deze beheersmaatregelen dienen om leegstand van stallen en gebouwen na extern salderen – en daarmee verloedering van het platteland – te voorkomen.

De provincies hebben daartoe reeds onderling bestuurlijk afgesproken dat zij bij een voorgenomen externe saldering met een veehouderij in een andere provincie het college van GS van die provincie voorafgaand consulteren. En ook dat de provincies die extern salderen 'goed rentmeesterschap'

tonen, dat wil zeggen: zorgen voor sloop of herbestemming om leegstand van achterblijvende gebouwen te voorkomen. De provincies hebben verder afgesproken dat stikstofruimte die niet benodigd is voor het initiatief waarvoor extern wordt gesaldeerd, door de provincie waarin de te salderen activiteit zich bevindt kan worden ingezet ten behoeve van alle sectoren. Zo wordt voorkomen dat extern salderen leidt tot verlies van stikstofruimte.

Hoe kan het voorgaande worden geborgd voor private partijen die extern salderen?

Op basis van de Wet natuurbescherming kan met natuurtoestemmingen niet worden geregeld dat private partijen verplichtingen worden opgelegd om via sloop of herbestemming leegstand van achterblijvende gebouwen te (helpen) voorkomen. Verschillende opties zijn verkend hoe dit wel vorm zou kunnen krijgen (zie onderstaand kader). Voor de korte termijn zullen de opties c) 'handhaving' en d) 'stimuleren herontwikkeling' uit onderstaand kader worden benut, die elkaar kunnen versterken en in combinatie kunnen worden toegepast.

Voor de langere termijn wordt aangesloten bij de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) en het Nationaal Programma voor het landelijk gebied dat onder de NOVI wordt (door)ontwikkeld. Daarbij zal de problematiek van Vrijkomende Agrarische Bebouwing (VAB) worden meegenomen, getuige de Kamerbrief van de minister van BZK van 23 april waar ook de minister van LNV in de Kamerbrief van 24 april over de structurele stikstofaanpak verwijst: "Rijk en regio's werken samen uit hoe om te gaan met bestaande agrarische leegstand en herbestemming en maken hierover samenwerkingsafspraken…Nieuwe leegstand wordt voorkomen door gebouwen te slopen als deze niet direct een nieuwe bestemming hebben…Per gebied bekijken we of bebouwing en grond gebruikt kunnen worden voor bijvoorbeeld natuur, agrarisch natuurbeheer, doorontwikkeling van een streekeigen karakter, woningbouw, provinciale ruimte-voor-ruimte regelingen of vergroten grondgebondenheid."

Verkende opties om leegstand/verloedering van achterblijvende gebouwen te (helpen) voorkomen

a) **Ruimtelijke of omgevingsverordening** vergelijkbaar met de Brabantse 'stalderingsregeling'. Voor de zogeheten 'stalderingsregeling' is Brabant opgedeeld in zes regio's; het is uitsluitend mogelijk om uitbreiding of nieuwvestiging van stallen te realiseren als daar sloop of herbestemming op een andere locatie binnen dezelfde regio aan vooraf gaat. Een variant op deze regeling biedt geen uitkomst om eisen te stellen aan extern salderen binnen heel Nederland, omdat een provinciale verordening niet buiten de eigen provinciegrenzen geldt. Alleen bij het tot provinciegrenzen beperken van extern salderen met veehouderijen biedt deze optie soelaas.
b) **Een verordeningsregel** (een direct werkende regel – een zgn. burgerbindende bepaling – gekoppeld aan een instructieregel voor gemeentelijke bestemmingsplannen) waarin wordt bepaald dat leegstaande gebouwen, waarvan de stikstofrechten van de activiteit die daar plaatsvond zijn vervreemd, in strijd zijn met het bestemmingsplan. Leegstaande stallen na extern salderen zijn dan in feite verboden. Deze optie is juridisch risicovol, vanwege strijdigheid met het fundamentele beginsel van toelatingsplanologie in de Wet ruimtelijke ordening: een bestemming mag worden verwezenlijkt, maar er is geen rechtsregel die verplicht tot het verwezenlijken van een bepaalde bestemming.
c) **Handhaving**. Preventieve handhaving is mogelijk door in vooroverleggen met initiatiefnemers (bijv. n.a.v. de melding) afspraken te maken over sloop of herontwikkeling en hier in het aanvraagformulier naar te vragen. Als na verkoop van stikstofrechten op een met het bestemmingsplan strijdige manier gebruik wordt gemaakt van achtergebleven stallen is actieve handhaving mogelijk (op leegstand op zich kan niet actief gehandhaafd worden). Hier zijn afspraken met gemeenten van belang, omdat zij voor (de naleving van) bestemmingsplannen het bevoegd gezag zijn.

d) **Stimuleren herontwikkeling**. Om te stimuleren dat er ook na verkoop van stikstofrechten de mogelijkheid bestaat een (andere) reële bestemming op de salderingslocatie te realiseren, al dan niet via bestemmingswijziging of omgevingsvergunning, wordt bevorderd dat een verkopende partij altijd een bepaalde stikstofruimte 'achterhoudt' voor nieuwe ontwikkelingen op de locatie. Provincies en gemeenten kunnen dit actief met veehouderijen communiceren, want het is in hun belang en zij kunnen dit zonder nadere regelgeving in de transactie met een saldonemer regelen. Een format salderingsovereenkomst met een standaardartikel over een achter te laten stikstof depositiedeel kan hier helpen. Financiële stimulering met een provinciale subsidieregeling kan herontwikkeling actief bevorderen. Samen met gemeenten kan tot slot ook actief worden gekeken naar het toestaan van woningbouw op locaties, waarmee een financiële prikkel ontstaat om tot sanering van opstallen over te gaan zonder dat de overheid hier zelf in hoeft te investeren.

f) Zonering

Zoneren houdt dan in dat stikstofruimte van bedrijven binnen bijvoorbeeld één of twee kilometer van N2000 gebieden, of binnen de zone van gebiedsprocessen, (tijdelijk) niet mag worden aangewend voor externe saldering. Zoneren zou verder ook kunnen worden gebruikt om extern salderen juist te richten op bedrijven in de gestelde zone(s). Zonering kent juridische haken en ogen en beleidsmatige voors en tegens (zie de uitwerking van zoneren in onderstaand kader).

Voorgesteld wordt om voor zoneren een algemene zoneringsmogelijkheid in de provinciale beleidsregels op te nemen, die provincies die dat willen gemotiveerd kunnen activeren en specificeren in hun eigen beleidsregels. Dit komt tegemoet aan de wens van sommige provincies om te kunnen kiezen voor zoneren, het past bij de level playing field gedachte en biedt de kans aan provincies die nu niet willen zoneren om dat later eventueel alsnog te doen (bijv. bij significante onwenselijke effecten die blijken uit de maandelijkse monitoring). Voor de uitvoeringspraktijk is een situatie met provincies die wel en niet zoneren werkbaar, mits interprovinciaal wordt afgesproken dat alle provincies ingestelde zones in de vergunningverlening in beginsel altijd respecteren en er goed wordt gecommuniceerd met de markt en met gemeenten. Ook met het Rijk als bevoegd gezag zijn afspraken nodig, om te voorkomen dat het Rijk een externe saldering in een zone toestaat en de provincie weigert de vergunning van de saldogever in die zone in te trekken.

Uitwerking zoneren

Het juridisch risico van zoneren is dat het instrument bij de rechter onderuit gaat, na afwijzing van een aanvraag om extern te salderen met een bedrijf dat in de gestelde zone valt, waarbij de aanvrager beargumenteert dat zoneren niet redelijk is of onevenredig uitpakt. Dit kan ook het geval zijn voor een potentiële saldogever in de zone die zich benadeeld voelt.

Hoe reëel is dit risico? De Landsadvocaat noemt zoneren als een beperking waarmee de provincie beoogt om speculatie en prijsopdrijving tegen te gaan. Aangezien speculatie en prijsopdrijving een goede werking van het vergunningstelsel en het belang van natuurbeheer kunnen belemmeren, past deze beperking in beginsel binnen het doel dat met het vergunningstelsel op grond van de Wet natuurbescherming wordt beoogd. Verder zijn er signalen in bepaalde provincies, dat agrarische collectieven moeite hebben met extern salderen en zoneren als beheersmaatregel wel zien zitten, waardoor zoneren een factor kan zijn om deze partijen mee te krijgen in de gebiedsgerichte aanpak waarvoor zij essentieel zijn. De gebiedsgerichte aanpak is van groot belang om de stikstofproblematiek voor de (middel)lange termijn op te lossen. Daarmee kan worden betoogd dat zoneren in het belang van de natuur is en dus in lijn met de bevoegdheden vanuit de Wet natuurbescherming. Dat de agrarische sector met zoneren kan worden gecommitteerd aan de gebiedsgerichte aanpak is een insteek die met verklaringen van betrokken collectieven zou kunnen worden ondersteund.

Zoneren is gezien het voorgaande verdedig- en pleitbaar. Juridisch waterdicht is het echter niet. De volgende punten maken zoneren juridisch kwetsbaar en/of beleidsmatig nader te overwegen:

- Dat zoneren speculatie en prijsopdrijving tegengaat, is een effect dat vooraf wordt verondersteld, en geen effect dat vooraf is aangetoond.
- Een beperking als zoneren vergt een zorgvuldige uitwerking. Denk daarbij aan de vraag waar de grens wordt getrokken: waarom wel salderen op 1,1 of 2,1 kilometer van een N2000 gebied, maar niet op 0,9 of 1,9 km? Dit punt kan de redelijkheid van de getrokken grens raken.
- Dat de gebiedsgerichte aanpak bij het doel van de vergunningverlener kan passen – bescherming N2000 – is goed vol te houden. Een directe link tussen zoneren en de bevoegdheden vanuit de Wet natuurbescherming is er echter niet. Het gaat om een indirect verband, via de insteek dat je met zoneren de agrarische sector meekrijgt in de gebiedsgerichte aanpak. Dit levert een risico op dat zoneren niet overeind blijft; het argument dat je zo alles wel kunt ombuigen tot een bevoegdheid op grond van de Wet natuurbescherming ligt voor de hand.
- Bij een beperkt overheidsbudget voor het opkopen van veehouderijen (in de zone), zorgt het beperken van extern salderen juist tot minder depositiewinst: de 30% depositiewinst van overige externe salderingen wordt misgelopen en zoneren werkt averechts (tijdelijk zoneren zou dit risico overigens kunnen inperken).
- Het instellen van een zone kan een prijsopdrijvend effect hebben op depositieruimte die in het naastgelegen gebied beschikbaar is.
- Provincies hebben beperkt middelen om bedrijven in de zone op te kopen, terwijl veel bedrijven door een zoneringsmaatregel geraakt kunnen worden. De vraag is of dat redelijk en billijk overheidsbeleid is. Er is maar één bedrijf nodig dat niet wordt opgekocht, maar dat wel de waarde van zijn stikstofruimte te gelde wil maken en het systeem van zonering kan onderuit gaan. De wens van agrarische collectieven vormt daarmee een wankele basis voor de zonering (tijdelijk zoneren zou ook dit risico mogelijk kunnen inperken).
- Provincies zullen in de zone niet alleen willen opkopen, maar ook extern willen salderen. Dit maakt het instellen van een zone kwetsbaarder dan wanneer provincies hierin enkel bedrijven zouden willen opkopen als Hbr artikel 6, lid 2 maatregel (dat wil zeggen: om stikstofrechten uit de markt te halen). Bij tijdelijke zonering kan extern salderen na afloop van de gebiedsprocessen overigens wel mogelijk worden gemaakt. Verder zijn wellicht verschillende (tijdelijke) zones mogelijk: een kleine zone direct grenzend aan N2000 gebieden voor opkoop voor de natuur (stikstofrechten uit de markt), een zone daaromheen voor opkoop voor een stikstofbank of provinciale SSRS module (stikstofrechten opkopen en weer uitgeven) en daarbuiten alles vrij.
- Provincies kunnen nadeel ondervinden van het beperken van extern salderen: als de beperking extern salderen duurder maakt, zal dat ook de kosten van overheidsprojecten verhogen.
- Het Rijk heeft moeite met zoneren: Rijksprojecten kunnen dichtbij of in N2000 gebieden liggen, waardoor juist stikstofruimte nabij N2000 gebieden via extern salderen nodig is. Zoneren maakt dat onmogelijk of zorgt ervoor dat meer bedrijven (net) buiten de zone moeten worden aangekocht, wat tot meerkosten voor het Rijk kan leiden. Voorts zijn bestuurlijke complicaties mogelijk bij projecten waar het Rijk initiatiefnemer en ook bevoegd gezag is en het Rijk als bevoegd gezag een provincie vraagt om een vergunning van een saldogever in een zone in te trekken.

provincie Drenthe

Bijpraatmoment Stikstof

Waar nemen we u vandaag in mee?

- Extern salderen
- Verleasen
- Regionaal Stikstof Registratie Systeem (RSRS)
- Legaliseren van meldingen

Drentse aanpak Stikstof

provincie Drenthe

1 Gebiedsgerichte aanpak

Wij zijn in gesprek met ondernemers, organisaties, belangengroepen en overheidsinstanties over de bijdrage van alle sectoren en concrete maatregelen voor de afname van stikstofuitstoot in de gebieden. Dit vraagt om goede samenwerking en maatwerk per gebied.

2 Beleidsregel wet natuurbescherming (afspraken Rijk en provincies)

Intern salderen: Een bedrijf maakt voor uitbreiding of nieuwe ontwikkelingen stikstofruimte vrij op de eigen locatie binnen de vergunde en feitelijk gerealiseerde capaciteit.*
Extern salderen: Een bedrijf neemt stikstofruimte over van een ander bedrijf dat geheel of gedeeltelijk stopt. De beleidsregel regelt dat het bedrijf 70% van de overgenomen stikstofruimte mag benutten, de overige 30% komt ter beschikking van de natuur.

* Hierop zijn uitzonderingen mogelijk.

3 Generieke maatregelen

Rijk en provincies zijn het erover eens dat er extra maatregelen op landelijk niveau nodig zijn in alle sectoren om de stikstofuitstoot te laten dalen.

Naast reductiemaatregelen als de snelheidsverlaging overdag op autosnelwegen werkt het kabinet verder aan aanvullende (bron)maatregelen.

De provincies zetten met name in op de totstandkoming van de gebiedsgerichte aanpak.

www.provincie.drenthe.nl/stikstof

LG-W 2009 168-Drentse aanpak Stikstof sept 2020

Instrumenten tot vergunningverlening

Waar wordt aan gewerkt?

- Extern salderen
  (nu ook met veehouderijen)
- Verleasen
- RSRS
- Legaliseren meldingen

Wat is er al?

- (Kleine) mogelijkheden voor bestaande bedrijven en bouwwerkzaamheden

Wat staat op de rol?

- Legalisering overige ‘ter goeder trouw’ situaties
- Structurele toestemmingsverlening

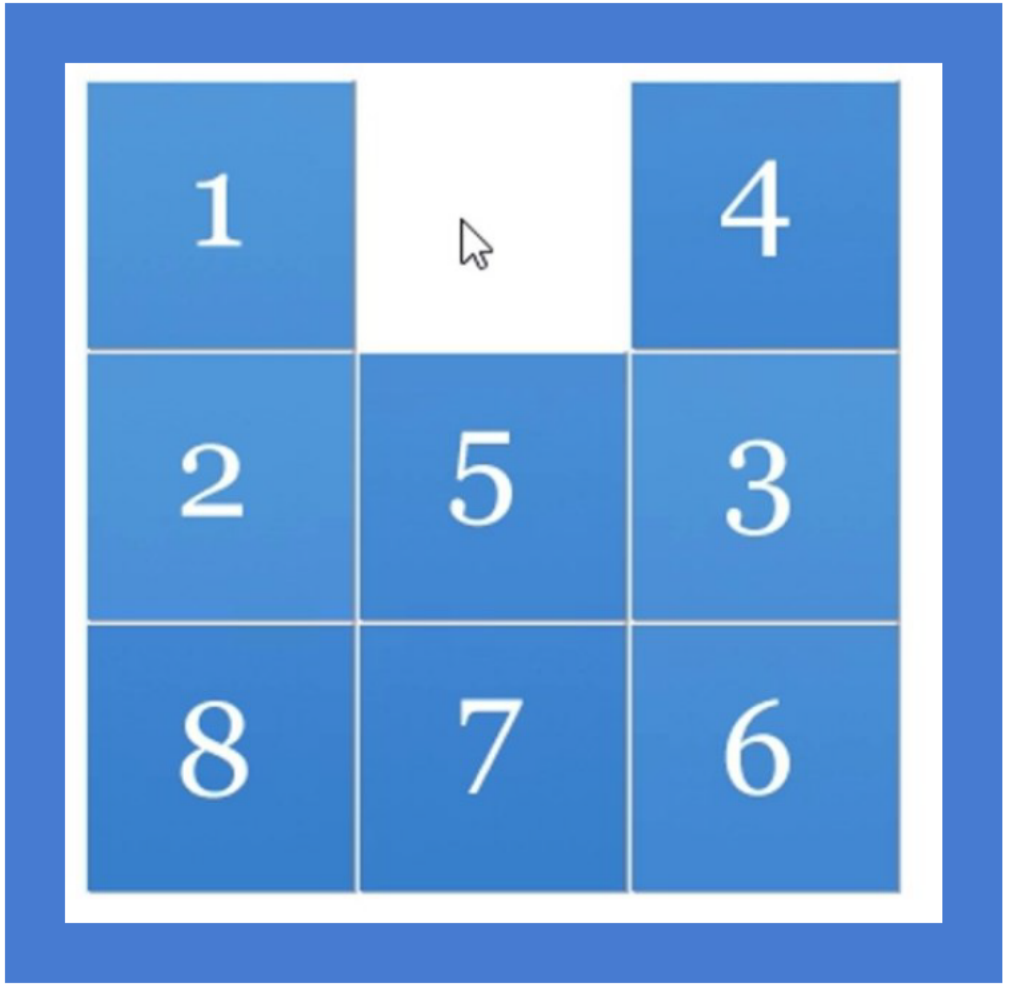
1
4
2
5
3
8
7
6

1	2	3	9	4
6	14	19	23	5
16	22	18	25	8
21	12	7	15	13
17	11	20	24	10

Extern salderen - principe

- Initiatief A zal depositie veroorzaken op natuurgebied X.
- Op natuurgebied X is geen ruimte. De KDW wordt al overschreden.
- Bedrijf B veroorzaakt ook depositie op natuurgebied X, maar is bereid die depositie te verminderen.
- Initiatiefnemer A (saldovrager) spreekt met bedrijf B (de saldogever) af dat B zorgt voor een verlaging van de uitstoot, zodanig dat er ruimte komt voor het initiatief van A.

provincie Drenthe

Extern salderen - spelregels

- Van de daling van de depositie van de saldogever komt 70% beschikbaar voor het initiatief en 30% voor de natuur.
- Zowel bij de saldovrager als de saldogever moeten de vergunningen op dit punt aangepast worden.
- Vaak betreft het een effect op meerdere Natura 2000-gebieden in Nederland.

provincie Drenthe

Koppeling depositie en natuurgebied

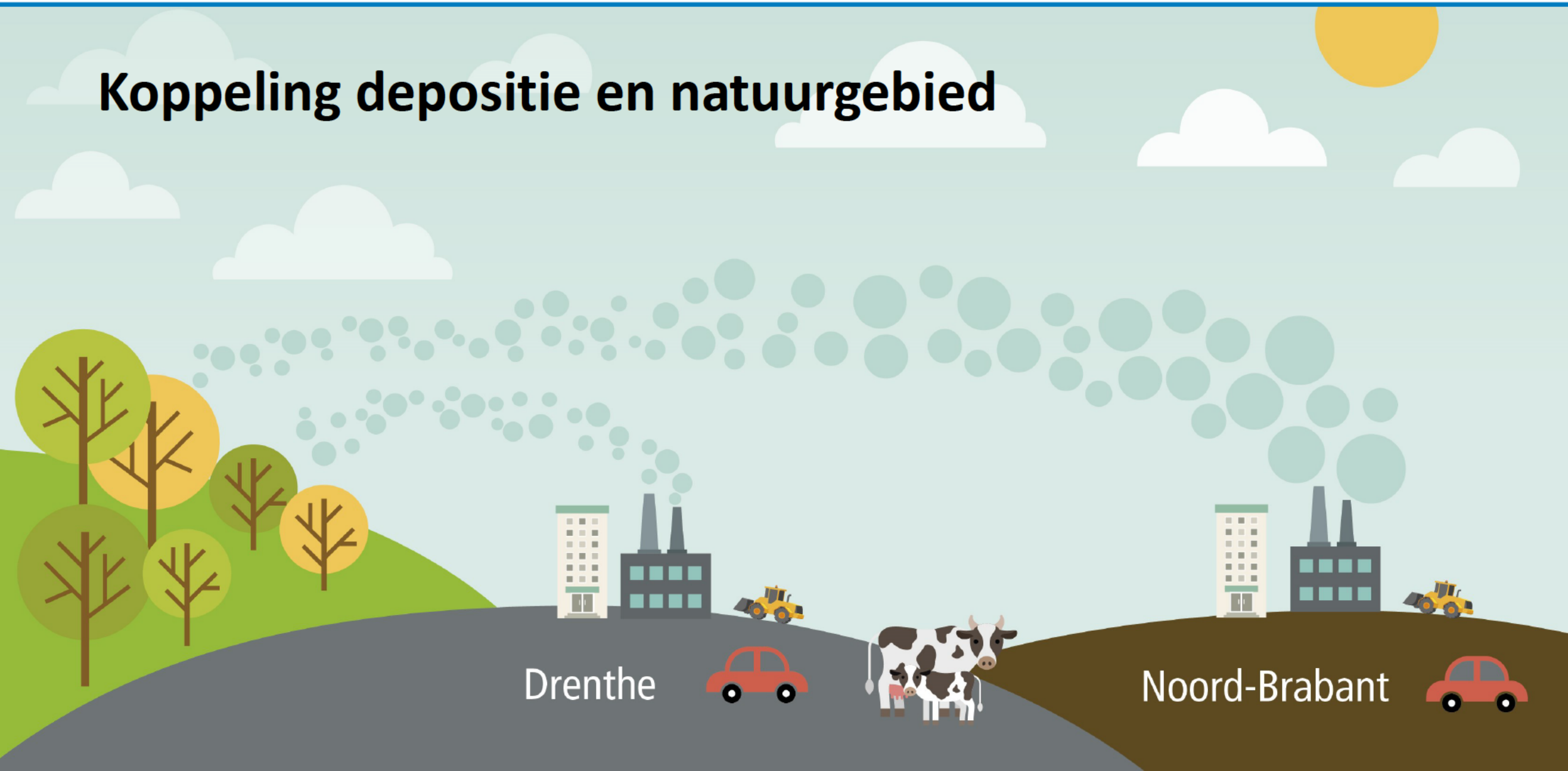

provincie Drenthe

Extern salderen - zorgen om randvoorwaarden

Randvoorwaarden provincies:

- Concreet zicht op legaal houden meldingen
- Concreet zicht op legaal houden van overige ter goeder trouw situaties
- Regionaal stikstofregistratiesysteem ter voorkoming van het ‘weglekken’ van niet gebruikte stikstofruimte bij extern salderen

Extern salderen - zorgen om ruimtelijk instrumentarium

Zicht op aanvullend (ruimtelijk) instrumentarium voor:

- Wettelijk regelen melden van voornemen tot extern salderen
- Voorwaarden sloop/herbestemming van locaties na extern salderen
- Sturen op vraag en aanbod in het belang van de (gebieds)doelstellingen

(Minister onderschrijft randvoorwaarden. Individuele provincies wegen nu in hoeverre op dit moment al aan deze randvoorwaarden wordt voldaan.)

Extern salderen - beslissers

Bestuurlijk: de provincie waarin de locatie van de initiatiefnemer gelegen is

- Voorbeeld: als Brabant extern salderen openstelt, kan dat met een bedrijf in Drenthe (als depositie in Drenthe gecompenseerd moet worden).
- Overleg provincies bij concrete situaties, waar het beleid verschillend is.
- Bestuurlijke middel: het niet aanpassen van de vergunning van de saldogever.

Extern salderen - beslissers

Juridisch: de rechter

- Voor de inwerkingtreding van de PAS kon al extern gesaldeerd worden. Juristen stellen dat dit met het wegvallen van de PAS uiteindelijk ook weer kan.
- Echter, indien dit juridisch ‘uitgevochten’ moet worden, heeft de initiatiefnemer langdurig onzekerheid.

Verleasen

- Is tijdelijk extern salderen (richtlijn 2 jaar)
- De saldovrager mag 70% gebruiken, de saldogever krijgt 100% terug
- Kan handig zijn in de aanlegfase van infrastructuur
- Kan handig zijn tijdens de omschakeling van een veehouder naar een andere bedrijfsvoering
- Is **NIET** langjarig/permanent verhuren van stikstofruimte

provincie Drenthe

Regionaal Stikstof Registratie Systeem (RSRS)

Het probleem

- Er is (bijna) geen ruimte voor nieuwe initiatieven.
- Bij extern salderen nooit een 100% passende oplossing waardoor er altijd meer ‘vrijvallende’ ruimte gerealiseerd moet worden dan wat gebruikt wordt door de initiatiefnemer.
- Sommige initiatieven hebben over heel Nederland een (veelal klein) effect.

De oplossing?

Stikstofruimte registreren/bijhouden
met het surplus uit de externe salderingen.

provincie Drenthe

Uitleg werking RSRS

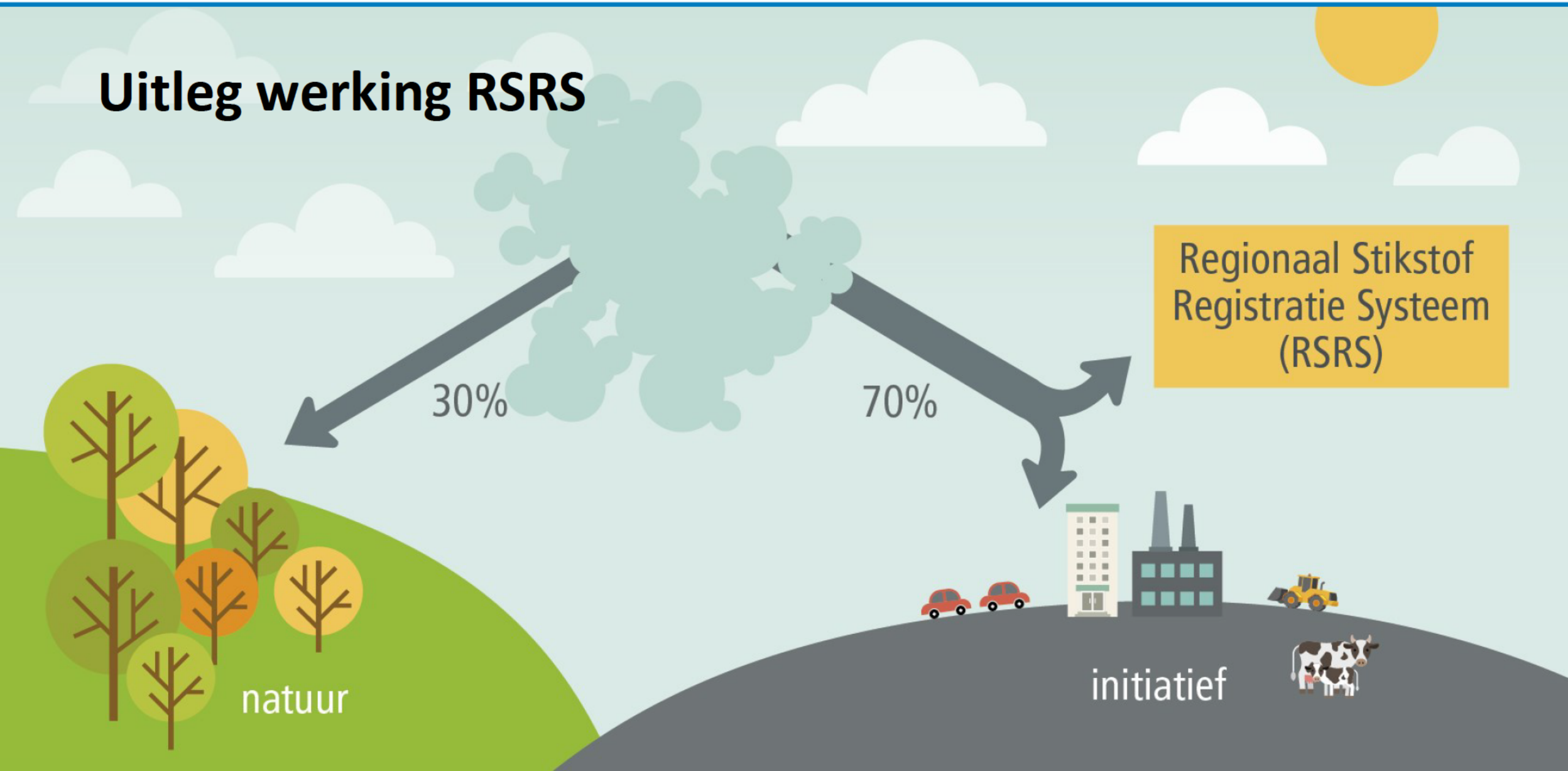

provincie Drenthe

Wat zijn de vragen waar we dan voor staan?

- Wie vult/houdt bij?
  - Ruimte extern salderen door overheden en ondernemers
  - Bronmaatregelen van de overheden
- Wie beheert: provincies of onafhankelijke partij?
- Van wie is de inhoud: overheid of de ‘vullers’?

- Welke initiatieven mogen vanuit het registratiesysteem vergund worden?
  - ‘Eigen provincie eerst’
  - Maatschappelijke afweging
  - Innovatie
  - Naar rato van sectoren die ‘gevuld’ hebben

provincie Drenthe

Legalisering meldingen

- Onder PAS kon tot 1 mol/ha/jaar met een melding afgedaan worden
- Per 29 mei 2019 met terugwerkende kracht illegaal
- Het Rijk neemt generieke bronmaatregelen t.b.v. die legalisering
- Legalisering zal via een vergunning gaan
- Maatwerk is noodzaak
- Doorlooptijd kan enkele jaren zijn

provincie Drenthe

Vooruitblik 30 september

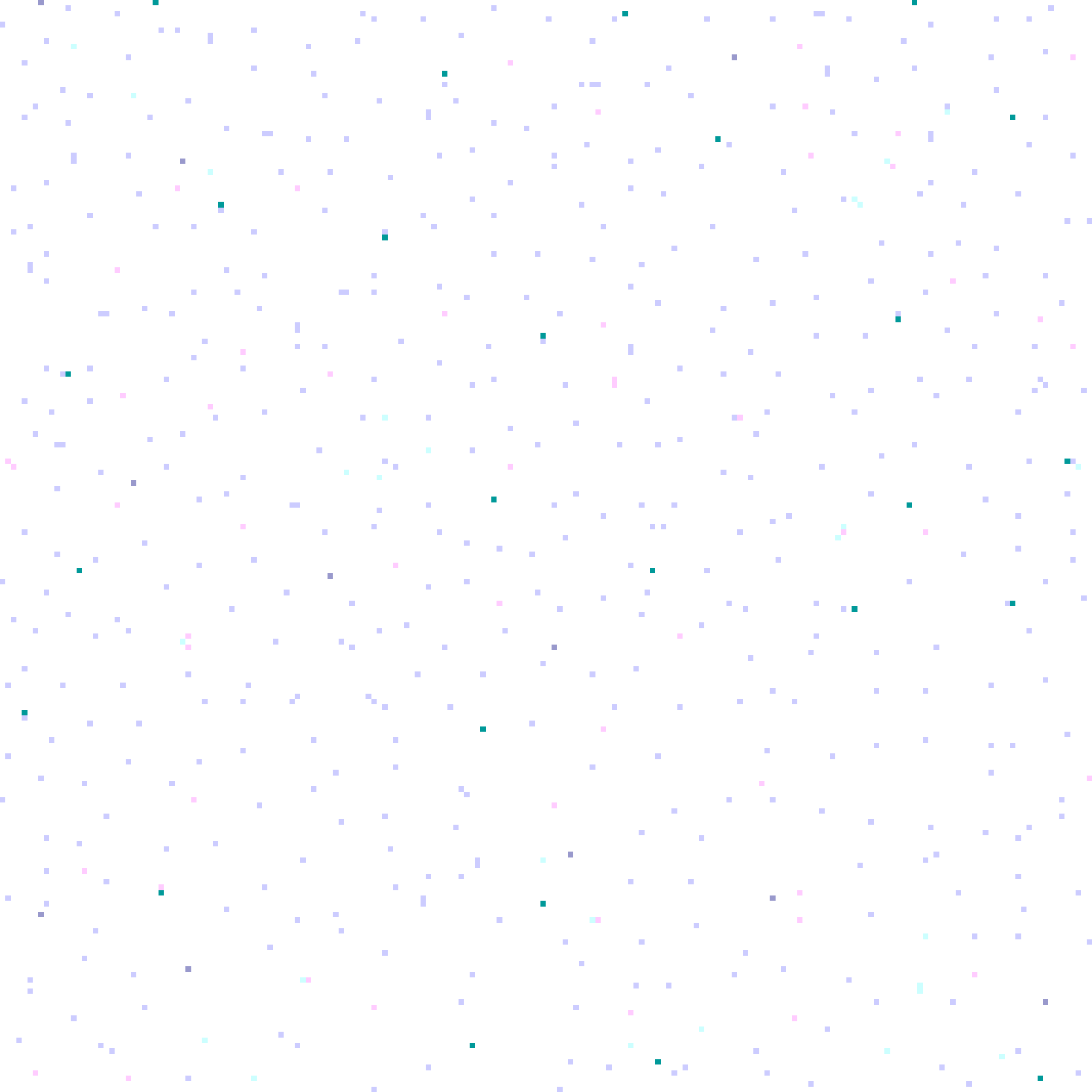

Date : 23-10-2020 10:55:32
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : @hetnet.nl" @hetnet.nl, @gmail.com" @gmail.com, @gmail.com" @gmail.com, "Reinder Hoekstra" @nmfdrenthe.nl, @natuurmonumenten.nl" @natuurmonumenten.nl, @kpnmail.nl" @kpnmail.nl, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl, @vnoncw-mkbnoord.nl" @vnoncw-mkbnoord.nl, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl
Cc : "Henk Jumelet" @drenthe.nl, ' @drenthe.nl, ' @drenthe.nl
Subject : presentatie Gebiedsverkenning Stikstof en Bouwblokken GGA Drenthe
Attachment : Bouwblokken GGA Drenthe - IPO.pdf;Gebiedsverkenning Stikstof - aanpak_.pdf;Inhoudsopgave gebiedsverkenning.pdf;Presentatie partners Gebiedsverkenningen- 22 okt 2020.pdf;image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,

Hierbij zend ik jullie, zoals gisteravond toegezegd, de presentatie Gebiedsverkenningen Stikstof met toelichtende memo en de inhoudsopgave Gebiedsverkenningen. De opmerkingen die gisteravond zijn gemaakt, zijn in deze versie nog niet verwerkt.
Daarnaast vinden jullie eveneens bijgesloten de Bouwblokken GGA Drenthe die inmiddels aan de IPO organisatie is gezonden.

Gisteravond is de afspraak gemaakt dat we uiterlijk vrijdag 30 oktober namen van jullie ontvangen voor de te organiseren werksessies van de pilotgebieden Mantingerzand en Elperstroomgebied.
Ook is de afspraak gemaakt dat nog gereageerd kan worden op de aanpak Gebiedsverkenning uiterlijk 30 oktober.

Voor nu alvast een fijn weekend en mochten jullie vragen hebben, dan hoor ik het graag!

Met vriendelijke groet,

Team Stikstof

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
@drenthe.nl
06-

Gebieden

De Drentse Aanpak Stikstof richt zich op de Natura2000-gebieden die stikstofgevoelig zijn. Drenthe kent veertien Natura2000-gebieden, waarvan er twaalf stikstofgevoelig zijn. Deze gebieden worden beschouwd als Europese topnatuur met een grote diversiteit aan planten en dieren. Door een te hoge neerslag van stikstof staat de biodiversiteit in deze natuurgebieden onder grote druk. Daardoor zijn in en rond deze gebieden maar beperkt ontwikkelingen mogelijk.

Meer informatie
https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natura-2000/aanpakstikstof/

Opgaven

De opgave waar we voor staan is om te werken aan het behalen van onze instandhoudingsdoelen voor de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden terwijl we tegelijkertijd maatschappelijke en economische ontwikkelingen binnen Drenthe blijvend mogelijk maken. Hiervoor moeten we op landelijk en provinciaal niveau samenwerken aan een aantoonbaar dalende stikstofdepositie op de gevoelige Natura2000-gebieden. Dit creëert tegelijkertijd kansen voor de ontwikkeling en verduurzaming van de landbouwsector, ruimte voor de woningbouw, de aanleg van infrastructuur en faciliteert ontwikkelingen voor het MKB en de industrie. De opgave in Drenthe is groot door de lage kritische depositiewaarde van veel Drentse Natura2000-gebieden.

Circa 35% van de depositie komt uit Drenthe. Het grootste deel (65%) van de stikstof die in Drentse Natura2000-gebieden neerslaat is afkomstig van overige bronnen in Nederland en buitenland. Daarom zijn generieke (bron)maatregelen op landelijk niveau noodzakelijk.

Data en informatie

Onderstaande taartdiagrammen tonen per natuurgebied de gemiddelde depositieopbouw voor het stikstofgevoelige oppervlak in dat gebied. Deze gegevens zijn afkomstig van de website van het RIVM en gebaseerd op AERIUS (www.aerius.nl/nl/file/Opbouw_van_de_stikstofdepositie_per_Natura-2000_gebied).
De berekende depositie bestaat uit alle Nederlandse bronnen, buitenlandse bronnen en ammoniak-emissie uit de zee.

Gebiedsverkenningen
We geven inzicht in de cijfers per gebied. Hierdoor creëren we een gezamenlijk beeld van de uitgangssituatie. Hierdoor is het ook mogelijk om later de effecten te kunnen monitoren.

We willen per gebied een goed beeld hebben van de volgende thema's:
- Natura2000-gebieden
- Stikstofbronnen
- Bronmaatregelen
- Ontwikkelbehoefte
- Relevante andere opgaven (koppelkansen)
- Knelpunten.

Uitgangspunten voor de gebiedsverkenningen zijn:
- Gezamenlijk met partners gebiedsverkenningen uitvoeren
- Vooraf gezamenlijk vaststellen welke gegevens nodig zijn
- Gegevens moeten transparant, uniform en herleidbaar zijn.

Bronmaatregelen en Instrumentarium

In en rondom Natura2000-gebieden werken we enerzijds aan het reduceren van de stikstofdepositie en anderzijds aan het creëren van voldoende ontwikkelruimte voor maatschappelijke en economische initiatieven. Hiervoor zetten we waar mogelijk effectief bronmaatregelen in, werken we aan het versnellen en intensiveren van natuurherstel en zetten we in op maatregelen die perspectief bieden voor de landbouw en bedrijfsleven.

Voorwaarde is dat het Rijk substantiële generieke (bron)maatregelen neemt voordat de contouren van de gebiedsgerichte aanpak kunnen worden vastgesteld. Het resultaat dat we met de gebiedsgerichte aanpak kunnen behalen, is in grote mate afhankelijk van beschikbaar komende middelen en instrumenten vanuit het Rijk.

Gebiedsgerichte maatregelen kunnen zijn: (willekeurig)
- Uitbreiden toepassing emissiearme (stal)systemen
- Stimuleren kringlooplandbouw
- Extensiveren landbouw (binnen een zone rondom Natura2000-gebieden)
- Saneren of verplaatsen bedrijven nabij Natura2000-gebieden
- Maximale snelheid verlagen dichtbij Natura2000-gebieden
- Stimuleren (technische) innovaties
- Stimuleren van emissiereductie door beloningsregeling
- (Niet) aanwezige vergunningen op orde brengen

Governance en samenwerking

Samen met onze partners werken we aan een integrale en breed gedragen gebiedsaanpak die op effectieve en realistische wijze kan worden uitgevoerd. Om de stikstofdepositie op kwetsbare Natura2000-gebieden te verminderen is extra inzet nodig voor het maken van robuuste natuur. Tegelijkertijd wil Drenthe met de gebiedsgerichte aanpak ook economische ontwikkelruimte creëren met perspectief voor sectoren. Dit kunnen we alleen realiseren door samen te werken met belanghebbenden.
We zijn in gesprek met ondernemers, organisaties, belangengroepen en overheidsinstanties over de bijdrage van alle sectoren en concrete maatregelen voor de afname van stikstofuitstoot in de gebieden. De aanpak stikstof is een opgave die beleidsvelden en portefeuilles overstijgt. In de opgaven leggen we slimme verbindingen waar mogelijk met opgaven als klimaat, energie, water, biodiversiteit, toekomstgerichte landbouw, leefbaarheid en vrijetijdseconomie.

Samenwerking bestaat uit:
- Bestuurlijk overleg met betrokken sectoren
  (Landbouw - Natuur - VNO NCW/MKB Noord, Bouwend Nederland, TLN)

- Deelname in IPO-werkgroepen en (bestuurlijke) overleggen
- Deelname Landelijke Regietafel Stikstof (Rijksheren)
- Overleg met de Commissie Landelijk Gebied
- Overleg met gebiedscommissies
- Overleg met de VDG (Vereniging Drentse Gemeenten)
- Brede bijeenkomsten met partners en stakeholders

We nemen geen onomkeerbare besluiten zonder zorgvuldige afstemming met de belanghebbende partners uit de verschillende sectoren en met Provinciale Staten. Zorgvuldigheid gaat voor snelheid

Monitoring en rapportage

Nader te bepalen

Prioritering en programmering

De werkwijze voor de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe kenmerkt zich door 'samen' en 'pragmatisch' waarbij de aanpak gefaseerd wordt opgepakt.

We onderscheiden hierin drie fasen:
1. Gebiedsverkenningen
2. Opstellen gebiedsagenda's
3. Uitvoering gebiedsgerichte aanpak

Uitgangspunten voor de werkwijze zijn:
- Samen aan de slag met de aanpak van en voor Drenthe
- Helder en haalbaar doel en tijdspad
- Slimme verbindingen leggen met andere opgaven zoals landbouw, energie, woningbouw, klimaat en bossenstrategie

Leren in de praktijk

Een pragmatische, adaptieve aanpak en nauwe samenwerking met partners in het veld, past bij Drenthe.

- We sluiten zoveel mogelijk aan bij bestaand beleid en opgaven zoals Natuurlijk Platteland en Toekomstgerichte Landbouw.

- Aanvullend op de doelen in Natuurlijk Platteland werken we met onze partners aan het verminderen van stikstofdepositie en het versnellen van natuurherstelmaatregelen.

- We maken zoveel mogelijk gebruik van bestaande structuren en overlegvormen, zoals gebiedstafels en bestuurscommissies

- We werken met het bedrijfsleven aan een casuïstiektafel om samen kennis en ervaring te delen als het gaat om de vergunningverlening in relatie tot het toepassen van de stikstofregels en daarmee samenhangende instrumenten. Hierdoor 'leren' we samen en kunnen op basis van actieve input van onze partners onze beleidspraktijk optimaliseren.

Kijk voor meer informatie op: www.provincie.drenthe.nl/stikstof

Gebiedsverkenning Stikstof

Memo over de grove contouren

Introductie

Voor het aanpakken van de stikstofdeken over Nederland werken het Rijk en alle provincies aan maatregelen. Het Rijk heeft inmiddels de ambitie geformuleerd om tot 2030 een reductie van 26% van de stikstofuitstoot te komen. 50% van de voor stikstofgevoelige natuurtypen zou daarmee in 2030 onder de kritische depositiewaarde geraken.

Onze provincie wil bij het formuleren van stikstofmaatregelen optrekken met haar partners in de gebieden. Het streven is dat alle partijen het eens worden over een pakket aan Drentse maatregelen waarmee minimaal invulling wordt gegeven aan het Drentse aandeel in de totale opgave voor stikstofreductie tot aan 2030. Dit is gezien de achtergrond, belangen en doelstellingen van de betrokken partners geen eenvoudige opgave. Samen stapje voor stapje zetten staat daarom voorop.

Gebiedsverkenning

Als eerste is het zaak om over dezelfde informatie te beschikken. Dit is de fase van de gebiedsverkenning. Het voorstel is om voor elk gebied tot een ‘’factsheet’’ te komen. Daarin kunnen gegevens overzichtelijk worden gebundeld en gepresenteerd. Het doel voor deze fase is dat alle betrokken partijen het eens zijn over de gegevens waarmee ze werken en over dezelfde gegevens beschikken. Idealiter kan vervolgens een aantal grofmazige scenario’s worden uitgewerkt, die in latere fasen van de gebiedsaanpak kunnen worden gebruikt en eventueel verder uitgewerkt, om beleidskeuzes te maken.

De volgende zaken komen aan de orde:

1. Beschrijving gebied (met omgeving)
2. Instandhoudingsdoelen (habitattypen, eventueel uitbreidingsdoelen)
3. Depositie (incl. stikstofopgave)
4. Herstelmaatregelen
5. Stikstofbronnen / vergunningensituatie
6. Inventarisatie andere opgaven in het gebied
7. Verkenning mogelijke bronmaatregelen stikstof (scenario’s)
8. Ruimtelijk economisch perspectief

Zie de bijlage voor een uitgewerkte inhoudsopgave.

De kern van de gebiedsverkenning is dus: gebiedsgerichte informatieverschaffing en beleidsondersteuning. Het gaat nadrukkelijk niet om het voeren van beleidsdiscussies zelf, laat staan het maken van de keuzes die eruit voortkomen.

Ambitieniveau bron- en herstelmaatregelen

Voor het spelen met scenario’s is het voorstel om uit te gaan van het op rijksniveau geformuleerde ambitieniveau voor depositievermindering voor de betrokken sectoren. Dit wordt vertaald naar een zich daartoe evenwichtig verhoudende bijdrage vanuit Drenthe. Deze bijdrage kan worden bereikt door gebiedsgerichte maatregelen en / of door generieke Drentse maatregelen. De scenario’s die daartoe worden uitgewerkt, worden in afstemming met / op aangeven van onze partners uitgewerkt. Ze worden zo veel mogelijk doorgerekend op doelbereik (wordt de provinciale ambitie ermee waargemaakt) en kosten. Een inschatting kan worden gemaakt van haalbaarheid en draagvlak.

Voor de herstelmaatregelen wordt uitgegaan van het uitvoeren van de maatregelen zoals opgenomen in het Programma Natuurlijk Platteland. Daarnaast gaat het om de maatregelen die kunnen worden uitgevoerd op basis van het Programma Natuur zoals dat landelijk nu wordt voorbereid.

Bronnen
De bronnen die we gebruiken zijn:
- Voor instandhoudingsdoelen, kwalitatieve en uitbreidingsdoelen en voor herstelmaatregelen: de vastgestelde Natura 2000-beheerplannen;
- Voor kritische depositiewaarden: de kritische depositiewaarde zoals die luidt volgens het Rijk op basis van een door de WUR dienaangaande uitgebrachte rapport;
- Voor de instandhoudingsdoelen, herstelmaatregelen: PAS-gebiedsanalyses, voor zover nog actueel (dit betekent dat alles uit de gebiedsanalyses dat op basis van Aerius tot stand is gekomen onbruikbaar is geworden);
- Voor herstelmaatregelen: gegevens uit het Programma Natuurlijk Platteland Drenthe (programma dat inhoud geeft aan de afspraken uit het Natuurpact voor de periode tot en met 2027);
- Voor de trend van habitattypen: resultaten van monitoring (o.a. veldbezoeken, rapportages m.b.t. procesindicatoren etc., een en ander zoals afgestemd en vastgesteld in IPO verband en vertaald naar de Voortgangsrapportage Natuur);
- Voor depositiewaarden, depositie-ontwikkeling, stikstofbronnen en het doorrekenen van beleidsscenario's voor bronmaatregelen: Aerius 2020 (de meest recente versie);
- Andere documenten waarover partijen het eens worden dat deze bruikbaar zijn.
- Partners kunnen overeenkomen eventueel aanvullend materiaal te laten opstellen.

Disclaimer
In interprovinciaal verband wordt ook gewerkt aan een blauwdruk voor een gebiedsaanpak. We willen als provincie zo veel mogelijk van dezelfde informatieopbouw/ gegevens uitgaan als andere provincies. We zullen onze aanpak dus moeten blijven spiegelen aan wat elders in den lande gebeurt en van wat eventueel van bovenaf wordt verordonneerd. Indien dit wijzigingen / aanpassingen in onze gebiedsverkenning noodzakelijk maakt, wordt dat per ommegaande met partners besproken.

Een ander punt van belang is dat een aantal juridische aspecten speelt. Het gaat om landelijke regelgeving én om een aantal rechtszaken met belang voor de stikstofaanpak. In de laatste categorie valt b.v. een zaak die gevolgen heeft over hoe moet worden omgegaan met feitelijk aanwezige dieraantallen versus juridische rechten.

Verder zal er voldoende capaciteit beschikbaar moeten zijn om de gebiedsverkenning uit te voeren. De provincie werkt intern aan het vergroten van kennis en capaciteit hiervoor. De gebiedsverkenning zal ook inzet vragen van de partners.

Omwille van de voortgang kan er in overleg met de partners voor gekozen worden om een aantal van de hoofdstukken uit de gebiedsverkenning later in te vullen, doordat b.v. gegevens pas nog bij elkaar gezocht moeten worden of momenteel nog niet beschikbaar zijn.

Planning
Drenthe kent twaalf voor neerslag van stikstof gevoelige Natura 2000-gebieden. Het voorstel is om eerst twee gebieden bij de kop te nemen en daarin ervaring op te doen met het opstellen van de gebiedsverkenningen. De gebieden Elperstroom en Mantingerzand lijken tegelijkertijd uitdagend en eenvoudig genoeg om als pilotgebied te dienen. Op basis van de beoordeling / evaluatie van de

factsheets voor deze gebieden worden vervolgens de factsheets voor de andere gebieden opgesteld. Bij de beoordeling / evaluatie zijn alle partners betrokken.
De pilot zou in twee werksessies kunnen worden uitgevoerd. Deze maand november kan hiervoor worden genomen. In december kan de evaluatie worden gedaan waarna de andere gebieden bij de kop worden gepakt.

Verbeelding
Gegevens worden zo mogelijk digitaal gepresenteerd. Voor meerdere gegevens is al een viewer ingericht.
Zie: https://provdrenthe.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=7d33446c32ba4a80bc4559f0643efb9e. Gebruik als: user: kijkdrentheintern; wachtwoord: intern_94051

Begeleiding
Voorstel is dat een beperkte begeleidingsgroep vanuit de partners meedoet in de gebiedsverkenning. Het eindresultaat wordt teruggebracht naar het centrale overleg met de partners.

Inhoudsopgave gebiedsverkenning

1 Beschrijving van het N2000 gebied

- ✓ Ontstaan, karakter, belangrijkste kenmerken, soorten, relatie met omgeving.
- ✓ Welke habitattypen (en eventuele typische soorten) willen we in stand houden. Hoe is de toestand van de natuur en wat is de trend.
- ✓ Zijn er / wat zijn de uitbreidingsdoelstellingen voor de betreffende habitattypen / typische soorten?
- ✓ Welke bedreigingen en invloeden zijn er behalve stikstof.

2 Beschrijving van de omgeving

- ✓ Karakter van het gebied; landbouwstructuur, aantallen en soorten bedrijven, aantallen dieren.
- ✓ Bedrijven, infrastructuur, waterwinning, enz. (Grofmazig) de relevante gegevens voor zover van invloed op het behalen van de instandhoudingsdoelen voor het gebied.

3 Overzicht Kritische depositiewaarde per habitattype

- ✓ Overgenomen vanuit het daartoe opgestelde rapport door de WUR.

4 Het rekenmodel Aerius

- ✓ Grofmazige beschrijving van de actuele versie en welke gegevens hieruit kan worden verstrekt.

5 Overzicht stikstofdepositie per habitattype in het Natura 2000-gebied

- ✓ Het gaat om de actuele depositie en om de depositie bij voortzetting huidig beleid op basis van Aerius 2020.

6 Overzicht bijdrage bronnen aan stikstofdepositie

- ✓ Onderverdeeld naar NH3 en NOx.
- ✓ Vanuit de diverse sectoren.
- ✓ Op afstand (binnen één km, binnen twee km, binnen vijf km, binnen de provincie en binnen Nederland).
- ✓ Overzicht Top 10 (grootste) individuele bronnen met inschatting van de mogelijkheden om de uitstoot vanuit die bronnen te reduceren en / of saneren of verminderen.

7 Herstelmaatregelen

- ✓ Welke herstelmaatregelen zijn er de afgelopen jaren uitgevoerd.
- ✓ Welke herstelmaatregelen zitten er nog in de pijplijn.
- ✓ Welke nieuwe herstelmaatregelen in en om het gebied zijn denkbaar.

8 Ontwikkelingen

- ✓ Stikstofruimte benodigd voor voorzienbare ontwikkelingen. De stikstofruimte wordt in beeld gebracht die nodig is voor te legaliseren situaties (in elk geval die voor de gedane meldingen onder het PAS). En tevens een opsomming van voorzienbare ontwikkelingen tot 2030 die een aanzienlijke hoeveelheid stikstofdepositie in het gebied zullen veroorzaken (meer dan 1 mol/ha/jr). In elk geval de ontwikkelingen op het gebied van verkeer & vervoer, landbouw, industrie en woningbouw. Deze ontwikkelingen worden zo mogelijk doorgerekend in Aerius.

9 Ambitie stikstofreductie

- ✓ Het ambitieniveau wordt in deze fase afgeleid uit de Rijksdoelstelling voor stikstofreductie en houdt rekening met de ruimte die moet worden gecreëerd voor ontwikkelingen binnen de provincie die stikstofruimte zullen vragen. Het ambitieniveau dient in deze fase als referentiewaarde waar de scenario's voor bronmaatregelen kunnen worden gespiegeld.

Opmerking: In een latere fase van het proces wordt het daadwerkelijke ambitieniveau van stikstofreductie voor het gebied vastgesteld.

10 Scenario's voor bronmaatregelen

- ✓ Een opsomming van mogelijke bronmaatregelen met waar mogelijk doorrekening van hun effecten voor de betrokken instandhoudingsdoelen, uiteengezet naar tijd, effectiviteit (c.q. bijdrage aan behalen van het door de provincie gestelde ambitieniveau) en kosten. Het kunnen bedrijfsgerichte, sectorale, regiogerichte en provinciale bronmaatregelen betreffen.

11 Koppelkansen

- ✓ Een opsomming van de overige opgaven die er in de komende jaren voor het gebied liggen. In elk geval die op het gebied van water, klimaat en landbouw.

12 Conclusies / aanbevelingen voor vervolgstappen

provincie Drenthe

Gebiedsverkenningen Stikstof

in kader gebiedsgerichte aanpak

21 oktober 2020

provincie Drenthe

Uitgangspunten

- Uitgaan van kaders rijksbeleid (wetsvoorstel stikstofreductie en natuurverbetering)
- Waar moge[redacted]itische depositiewaarden, instandhoudingsdoelen)
- Gezamenlijke optrekken (b.v. bij verkennen scenario's), dus iedereen levert inzet
- Inhoudelijke keuzes komen in deze fase niet aan de orde

Scenario's
bronmaatregelen
Ontwikkelingen
Theoretische
ambitie
stikstofreductie
Uitgevoerde en
mogelijke
herstelmaatregelen
Koppelkansen
Beschrijving
gebied en
omgeving
Overzicht kritische
depositiewaarden
&
Toelichting Aerius
Overzicht
stikstofdepositie
en
stikstofbronnen

Proces

November:	Elperstroomgebied en Mantingerzand
	In twee of drie werksessies met beperkte club
Evalueren:	Eind november
Resterende gebieden:	December

provincie Drenthe

1 Beschrijving van het N2000 gebied

- ✓ Ontstaan, karakter, belangrijkste kenmerken, soorten, relatie met omgeving.
- ✓ Welke habitattypen (en eventuele typische soorten) willen we in stand houden. Hoe is de toestand van de natuur en wat is de trend.
- ✓ Zijn er / wat zijn de uitbreidingsdoelstellingen voor de betreffende habitattypen / typische soorten?
- ✓ Welke bedreigingen en invloeden zijn er behalve stikstof.

2 Beschrijving van de omgeving

- ✓ Karakter van het gebied; landbouwstructuur, aantallen en soorten bedrijven, aantallen dieren.
- ✓ Bedrijven, infrastructuur, waterwinning, enz. (Grofmazig) de relevante gegevens voor zover van invloed op het behalen van de instandhoudingsdoelen voor het gebied.

3 Overzicht Kritische depositiewaarde per habitattype

- ✓ Overgenomen vanuit het daartoe opgestelde rapport door de WUR.

4 Het rekenmodel Aerius

- ✓ Grofmazige beschrijving van de actuele versie en welke gegevens hieruit kan worden verstrekt.

5 Overzicht stikstofdepositie per habitattype in het Natura 2000-gebied

- ✓ Het gaat om de actuele depositie en om de depositie bij voortzetting huidig beleid op basis van Aerius 2020.

6 Bronnen van stikstofdepositie

- ✓ Onderverdeeld naar NH3 en NOx.
- ✓ Vanuit de diverse sectoren.
- ✓ Op afstand (binnen één km, binnen twee km, binnen vijf km, binnen de provincie en binnen Nederland).
- ✓ Overzicht Top 10 (grootste) individuele bronnen met inschatting van de mogelijkheden om de uitstoot vanuit die bronnen te reduceren en / of saneren of verminderen.

7 Herstelmaatregelen

- ✓ Welke herstelmaatregelen zijn er de afgelopen jaren uitgevoerd (Programma Natuurlijk Platteland).
- ✓ Welke herstelmaatregelen zitten er nog in de pijplijn (Programma Natuurlijk Platteland, Programma Natuur).
- ✓ Welke nieuwe /andere herstelmaatregelen in en om het gebied zijn denkbaar.

8 Stikstofruimte behoevende ontwikkelingen

- ✓ De stikstofruimte wordt in beeld gebracht die nodig is voor het legaliseren van te goeder trouw situaties (in elk geval die voor de gedane meldingen onder het PAS).
- ✓ Opsommen van voorzienbare ontwikkelingen tot 2030 die een aanzienlijke hoeveelheid stikstofdepositie in het gebied zullen veroorzaken (meer dan 1 mol/ha/jr). In elk geval de ontwikkelingen op het gebied van verkeer & vervoer, landbouw, industrie en woningbouw. Deze ontwikkelingen worden zo mogelijk doorgerekend in Aerius.

10 Scenario's voor bronmaatregelen

- ✓ Een opsomming van mogelijke bronmaatregelen met waar mogelijk doorrekening van hun effecten voor de betrokken instandhoudingsdoelen, uiteengezet naar tijd, effectiviteit (c.q. bijdrage aan behalen van het door de provincie gestelde ambitieniveau) en kosten. Het kunnen bedrijfsgerichte, sectorale, regiogerichte en provinciale bronmaatregelen betreffen. Scenario's worden gescoord op bijdrage aan doelbereik, juridische houdbaarheid, kosten en draagvlak onder de doelgroepen.

  Opmerking: De gekozen scenario's komen tot stand in afstemming met de partners.

11 Koppelkansen

- ✓ Een opsomming van de overige opgaven die er in de komende jaren voor het gebied liggen. In elk geval die op het gebied van water, klimaat en landbouw.

12 Conclusies / aanbevelingen voor vervolgstappen

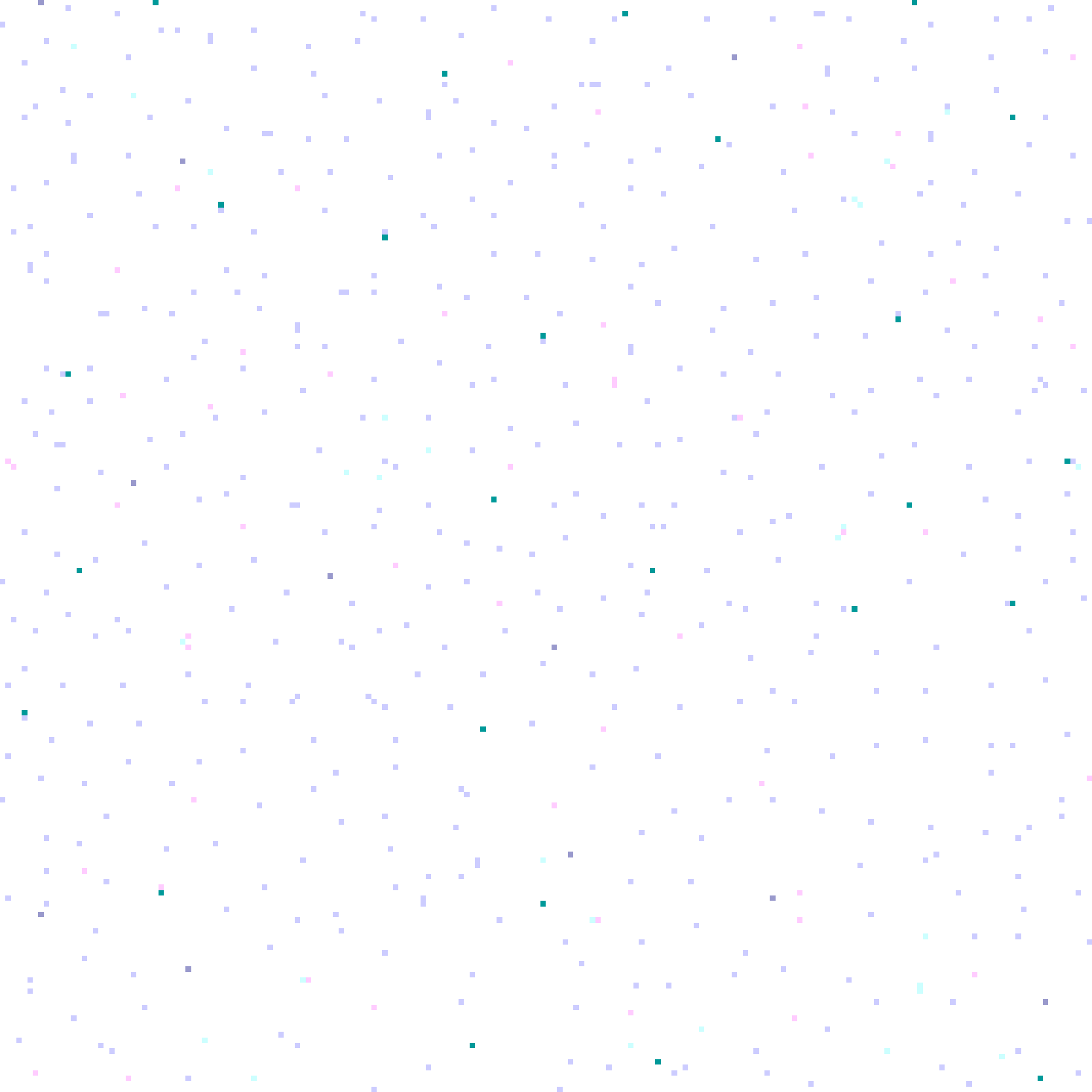

Date : 30-9-2020 14:29:36
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : @hetnet.nl" @hetnet.nl, @gmail.com" @gmail.com, @gmail.com" @gmail.com, @nmfdrenthe.nl" @nmfdrenthe.nl, @natuurmonumenten.nl" @natuurmonumenten.nl, @kpnmail.nl" @kpnmail.nl, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl, @vnoncw-mkbnoord.nl" @vnoncw-mkbnoord.nl, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl
Cc : "Henk Jumelet" @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl
Subject : Presentatie Proces Drentse aanpak Stikstof Provinciale Staten d.d. 30 september
Attachment : PPT PS 30 september 2020.pdf;image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,

Vanmorgen heeft Henk Jumelet Provinciale Staten bijgepraat over het proces Drentse aanpak Stikstof waarbij hij werd bijgestaan door en .
Het lag in de planning om Provinciale Staten fysiek bij te praten ondersteund door bijgaande presentatie. Echter door de maandagavond aangekondigde verscherpte Corona maatregelen is in overleg met de Statengriffie de bijeenkomst gewijzigd in een digitale bijeenkomst.
Een groot aantal statenleden hebben kennis genomen van de presentatie en na afloop zijn er diverse vragen gesteld.

Om jullie mee te nemen in hetgeen we vanmorgen met Provinciale Staten hebben gedeeld, zend ik jullie hierbij de presentatie Proces Drentse aanpak Stikstof.

Hierbij nog een reminder voor de volgende vergadering.:
Voor zover ik weet is vanuit het secretariaat van Henk Jumelet de datum van 22 oktober neergelegd voor de volgende vergadering maar heeft nog niet iedereen uitsluitsel gegeven of deze datum mogelijk is. Graag nog even aandacht hiervoor.

Met vriendelijke groet,

Team Stikstof Drenthe

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
@drenthe.nl
06-

provincie Drenthe

Proces Drentse aanpak Stikstof

30 september 2020

provincie Drenthe

Inhoud

- Bestuurlijke uitgangspunten Gebiedsgerichte aanpak
- Gebiedsgerichte aanpak Drenthe
- Fasering en tijdlijn
- Gebiedsverkenningen
- Stikstof in gegevens

provincie Drenthe

1 Gebiedsgerichte aanpak

Wij zijn in gesprek met ondernemers, organisaties, belangengroepen en overheidsinstanties over de bijdrage van alle sectoren en concrete maatregelen voor de afname van stikstofuitstoot in de gebieden. Dit vraagt om goede samenwerking en maatwerk per gebied.

2 Beleidsregel wet natuurbescherming (afspraken Rijk en provincies)

Intern salderen: Een bedrijf maakt voor uitbreiding of nieuwe ontwikkelingen stikstofruimte vrij op de eigen locatie binnen de vergunde en feitelijk gerealiseerde capaciteit.*
Extern salderen: Een bedrijf neemt stikstofruimte over van een ander bedrijf dat geheel of gedeeltelijk stopt. De beleidsregel regelt dat het bedrijf 70% van de overgenomen stikstofruimte mag benutten, de overige 30% komt ter beschikking van de natuur.

* Hierop zijn uitzonderingen mogelijk.

3 Generieke maatregelen

Rijk en provincies zijn het erover eens dat er extra maatregelen op landelijk niveau nodig zijn in alle sectoren om de stikstofuitstoot te laten dalen.

Naast reductiemaatregelen als de snelheidsverlaging overdag op autosnelwegen werkt het kabinet verder aan aanvullende (bron)maatregelen.

De provincies zetten met name in op de totstandkoming van de gebiedsgerichte aanpak.

www.provincie.drenthe.nl/stikstof

LG-W 2009 168-Drentse aanpak Stikstof sept 2020

provincie Drenthe

Speelveld

- Landbouwcollectief
- Groene Partners
- VNO NCW/ Bouw NL

- Ministerie (DGS)
- IPO - IPS
- BC Stikstof
- AC Stikstof
- GGA

- Landelijk
- Provincies
- Sectoren
- Bedrijven
- Inwoners
- Media

- Kabinet
- Tweede Kamer
- Minister Schouten
- LNV
- Ministeries
- Rijksheren

- VTH
- LG
- REW
- EC
- VV
- WBM
- 3P

provincie Drenthe

- GS
- PS

- Cie Remkes
- Cie Hordijk
- RIVM
- PBL

- Gemeenten
- Waterschappen
- Defensie
- CLG
- Stakeholders

provincie Drenthe

OPINIE

Geen speculatie met stikstofruimte!

De rijksoverheid heeft een stikstofregistratiesysteem ingevoerd waarmee het de woning- en wegenbouw in de Randstad mogelijk wil maken. De provincies moeten echter een sterke regierol krijgen voor een eerlijke verdeling van de schaarse stikstofruimte.

Boerenprotest in Drenthe tegen het stikstofbeleid, eind 2019.

Landbouw: onze rol bij stikstof is kleiner

AAN DIRK VAN DER MEULEN

KOOTWIJK De landbouw steunt alleen onder voorwaarden in met stikstofmaatregelen, omdat de veehouderij minder verantwoordelijk lijkt te zijn voor de stikstofproblemen in natuurgebieden dan gedacht.

Dat verklaart het Landbouw Collectief, het samenwerkingsverband van dertien boerenorganisaties, op basis van de eerste analyses van de opgevraagde stikstofdata van het RIVM.

Politiek Den Haag is er altijd van uitgegaan dat de veehouderij, via drijfmest en ammoniak, verantwoordelijk is voor bijna 50 procent van de stikstofdepositie in Nederland. Om die reden zou de sector ook het grootste bijdrage moet leveren aan een vermindering.

Boerenorganisaties hebben vaak gesteld dat het stikstofprobleem in de natuurgebieden vooral te maken heeft met stikstofdepositie uit het verkeer en de industrie. Ook zou de sector ook te maken hebben met een grote hoeveelheid stikstof die van oudsher in de bodem zit.

Dat zou ook verklaren waarom de stikstofdepositie in de natuurgebieden niet of nauwelijks daalt, ondanks de vele maatregelen die de afgelopen jaren zijn genomen om de uitstoot van stikstof te verminderen.

Het Landbouw Collectief, dat de belangen behartigt van onder meer de Land- en Tuinbouworganisatie (LTO) Nederland, de Nederlandse Melkveehouders Vereniging (NMV) en de Nederlandse Vereniging van Jonge Boeren (NVJB), heeft daarom de opdracht gegeven om de stikstofdata van het RIVM te laten analyseren. Onderzoekers zijn daar al weken mee bezig en volgens het Landbouw Collectief laten de eerste uitkomsten zien dat de bijdrage van de landbouw significant kleiner lijkt te zijn dan tot nu toe gesteld. „Dat betekent dat de basis onder het stikstofbeleid mogelijk niet klopt."

Ondersteund vindt het Landbouw-Collectief het verder dat ongeveer een kwart van de natuurgebieden een zodanig strenge stikstofnorm heeft, dat deze alleen al door veeverweest, dat de opstapeling van stoffen en stekkers in vrijwel alle de betrokkenen moet stoppen. De stikstofzaanroer uit wordt overschreden.

Mocht blijken dat het stikstofbeleid moet de hele aanpak den, vindt het Land Over die aanpak b december een prim het kabinet, waar over onderhandelt lijnen is overeeng ren stikstof gaat meer weidegang, aanpassin veevoer en door drijfmest a gen met water. Daarnaast ir dat provincies alleen op l vrije Tijd heid veehouderijver tourgebieden kunnen „Maar je kunt pas overga ingrijpende maatregelen duidelijkheid is over de f een woordvoerder.

Als opwarmertje voor op 5 februari organisee Mark Rutte en landt Carola Schouten gast wijk een overleg met natuurorganisaties. F de betrokkenen een ' wisseling."

In het nieuws
Woensdag 31 dec 2019
2 In het nieuws
SPOEDWET

Eerste Kamer stemt in me stikstofmaatregelen

Brabant gaat diep door het stof

HILBRAND POLMAN

ASSEN Noord-Brabant maakt excuses na de razzie met Drenthe en andere provincies over het opkopen van boerderijen om stikstofruimte te maken voor het prestigieuze Logistiek Park Moerdijk.

Noord-Brabant sloot koopovereenkomsten voor twee complete boerderijen buiten de eigen provincie, waaronder een in Ruinerwold, en voor de stikstofrechten van vier andere boerderijen. Dit is in een voorstel aan de Brabantse Provinciale Staten voorgelegd.

Over de transacties is veel commotie ontstaan en daarvoor biedt Brabant in een gisteren verzonden brief aan alle provincies excuses aan. Ook geeft de provincie tekst en uitleg over de handelwijze.

De brief komt na een vergadering dinsdag tussen de twaalf gedeputeerden in alle provincies. Die kwamen de werkwijze van Brabant in een gezamenlijke verklaring af: de provincie heeft te snel gehandeld en te weinig ruggespraak gevoerd.

Brabant heeft nog een half jaar de tijd om extra stikstofruimte te creëren voor het Logistiek Park Moerdijk, dat ruim 140 hectare groot moet worden. Daarvoor moest Brabant ook buiten de eigen provincie de boer op, want het park trekt vrachtverkeer en schepvaart aan en veroorzaakt neerslag van stikstof buiten de provinciegrenzen.

De provincies roeren met elkaar om met het Rijk nog over de delingen over de ma ongerecht externe stofruimte opkopen tijden – kan worden. Is gevaar is dat industr met veel geld stikstof

Excuses voor opkopen Drentse boerderij om stikstofrecht

goede aan het logistiek park, waar ook aan maatschappelijke doelst den in de betreffende Brabant zou

ACHTERGROND

Stikstof op de kaart: Drentse natuur kleurt donkerrood

De natuur in Drenthe lijdt extreem zwaar onder een overdaad aan stikstof, oftewel overbemesting. Veel zwaarder dan de natuur in de meeste andere provincies. Dat blijkt uit gegevens van het RIVM en onderzoekers van de Uni- gegevens van Wageningen.

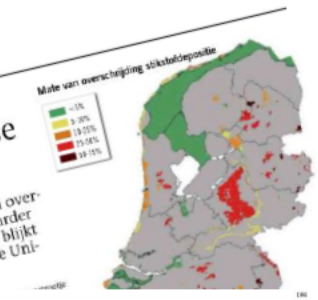

Provincies komen boeren tegemoet

CHRIS VAN MIDDELKOOP
LUKAS VAN DE STORM

DEN HAAG De massale boerenprotesten bij provinciehuizen zijn niet voor niets geweest. Het kabinet vraagt provincies de stikstofmaatregelen te versoepelen.

Dat melden verschillende bronnen rond de onderhandelingen. Premier Mark Rutte kabinetsraad zich persoonlijk met de kwestie.

Tweeënhalf uur duurde de tweed' vergaderingen van de premier en de ministers Carola Schouten. Die richtend van de gesprekken is geheim, maar betrokkenen melden dat door Schouten en Rutte een stevige beweging op de provincies is gedaan om de stikstofmaatregelen uit oktober te versoepelen. Rutte schoof de schuld te leggen, zoveel kreeg de premier het verwijt dat hij te weinig regie voerde in de stikstofcrisis.

Rutte gooide gewicht in de schaal voor soepeler regels

Kabinet neemt de tijd voor stikstofplannen

DEN HAAG Niet deze, maar volgende week komt het kabinet met maatregelen om de stikstofimpasse

'Stikstofadvies kost Drentse boeren de kop'

NICHOLS SPANJAARD

ASSEN/GRONINGEN In Drenthe dreigt een kaalslag in de bedrijven als de stikstofadviezen van de commissie-Remkes worden overgenomen. Voor vele tientallen boeren eindigt een droge dan uitzicht.

Dat zegt de Drentse LTO-bestuurder Ina Bleeker-n. „Dit gaat een enorme impact hebben voor onze gezinnen."

Remkes will af van de veeliid/perse bedrijven die niet meer verplichting. Dat geldt volgens zijn commissie ook voor de landbouw.

Maar het kabinet uitgaat van zij persoonlijk minder ambitieus, vrij Bleeker. Dat zou betekenen dat zo'n advies is. Ik weet dat dit een ingrijpend advies voor de sector heeft. Maar dat nog: als deze adviezen worden overgenomen, kunnen meerdere duizenden dat het grote impact heeft op onze gezinnen."

Bouwen kan weer, maar stikstofprobleem is nog lang niet opgelost

Commissie-Remkes: Nederland doet onvoldoende tegen stikstofuitstoot

Milieu Nederland moet volgens het Adviescollege Stikstofproblematiek de stikstofuitstoot halveren en doelen om de natuur te beschermen wettelijk vastleggen.

Kasper van Laarhoven ⏱ Leestijd 1 minuut ⊙ 8 juni 2020 om 14:14

Commissievoorzitter Johan Remkes

'Honderden miljoenen voor uitkopen boeren'

DEN HAAG Om de stikstofcrisis tegen te gaan wil het kabinet enkele honderden miljoenen euro's steken in het uitkopen van boeren die willen stoppen.

Daarnaast krijgen boeren die doorgaan hulp om hun bedrijf te verduurzamen. Dat zeggen Haagse ingewijden. Het kabinet wil vrijdag een brief naar de Tweede Kamer sturen met de maatregelen voor de agrarische sector. Er ligt nu een conceptplan, waarover deze week nog onder meer met provincies en binnen de coalitie wordt gesproken.

Hoeveel geld er precies wordt vrijgemaakt voor boeren die in ruil voor een bedrag willen stoppen, is nog niet bekend. Naast de nieuwe regeling, die bedoel om de stikstofneerslag var agrarische sector te vermi ren, overweegt het kabinet geling die eind vorig jaar is a kondigd om geuroverlast te gaan, uit te breiden.

Het kabinet stelde hi 180 miljoen beschikbaar e veel meer aanmeldingen wacht. De coalitie wil zov gelijk boeren die aan waarden voldoen uitko als daar extra geld voor

Vorig jaar kondigde net al een reeks maatre om de bouw weer op g gen. Zo gaat de samenstelling veevoer veranderen en wordt de maximumsnelheid overdag verlaagd naar 100 kilometer per uur.

Niet overal terug naar 100 km/u

PETER WINTERMAN

DEN HAAG De woningbouw kan worden versneld en uitgetrokken door op ruim de helft van de snelwegen de maximumsnelheid te verlagen naar 100 kilometer per uur.

Dat leven in principe genoeg stikstofruimte op, blijkt volgens Haagse ingewijden uit de recentste berekeningen van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in opdracht van het kabinet, dat de coalitietop deze dagen bespreekt.

Het gaat dan om snelwegen in de buurt van natuurgebieden, waar nu nog tot 130 kilometer per uur gereden mag worden. Door op die wegen – m'n 30 tot 60 procent van de rijkswegen – de snelheid te verlagen naar 100 kilometer per uur kunnen in 2030 voldoende nieuwbouwwoningen worden gebouwd.

Door de stikstofcrisis liggen veel bouwprojecten stil. Pas als per direct stikstof wordt uitgestoten, mag de overheid weer bouwvergunningen uitdelen. Een gedeeltelijke snelheidsverlaging kan dus voldoende stikstofruimte opleveren voor kleine tot middelgrote woningbouwprojecten (tot 200 huizen). Daarbij plaatst het RIVM wel een kanttekening: automobilisten moeten dan écht niet harder dan 100 kilometer per uur gaan rijden. Anders

Om stikstofruimte te creëren, moeten automobilisten dan écht niet harder dan 100 kilometer per uur gaan rijden.

Gedeeltelijke snelheidsverlaging levert voldoende stikstofruimte op

bestaat het risico dat de stikstofuitstoot niet voldoende omlaaggaat en dat bouwprojecten alsnog niet door mogen gaan.

Het RIVM stelt dan ook dat een algemene snelheidsverlaging – op alle snelwegen – de meeste zekerheid biedt voor de woningbouw. Als in heel Nederland geen 130 kilometer per uur meer mag worden gereden, bespaart dat zo veel stikstof dat nieuwbouwprojecten geen gevaar lopen.

Premier Mark Rutte verwacht dat het kabinet 'begin volgende week' een besluit neemt over de snelle stikstofmaatregelen. „We kunnen niet meer op de puf leven. Als we de bouw willen lostrekken, moeten we laten zien dat elders de stikstofuitstoot aantoonbaar omlaaggaat", zei hij gisteren na afloop van een overleg van de top van de coalitie.

Volgens VVD-fractievoorzitter Klaas Dijkhoff zal bij het nemen van maatregelen de pijn verdeeld moeten worden'. Het verlagen van de maximumsnelheid voor autoverkeer is een forse aderlating voor zijn partij, erkent Dijkhoff. Hij benadrukt dat het alleen een oplossing voor de korte termijn kan zijn. Er zullen ook maatregelen moeten worden genomen voor de lange termijn.

Een van de dingen die nog moet gebeuren, is het verlagen van de stikstofuitstoot in de landbouw. Die sector stoot de meeste stikstof uit. Het kabinet trekt honderden miljoenen euro's uit om boerenbedrijven in de buurt van natuurgebieden uit te kopen, te verplaatsen en te moderniseren. „We hebben een forse overlogskas", aldus minister Wopke Hoekstra (Financiën).

Ook is het mogelijk dat het mes wordt gezet in het aantal natuurgebieden. Dat is juridisch echter lastig.

Het is chaos in stikstofland. Hoe komt dat en wat doet Drenthe?

HILBRAND POLMAN

DAGBLAD VAN HET NOORDEN
DRENTHE
dinsdag 5 november 2019
DAGBLAD VAN HET NOORDEN
21

'Er zijn geen regels voor het aantal figuren in de kerststal. Dat kan per land en zelfs per streek verschillen'

Jan van Cruchten uit Assen bereidt zich voor op de jaarlijkse Hellingbeenfiguurmarkt >> 24-25

Meikeveehouders opgelucht na besluit minister van Landbouw

DAGBLAD VAN HET NOORDEN

Veevoermaatregel Schouten van de baan

Ondanks corona wil kabinet stikstofprobleem te lijf gaan

In tien jaar 5 miljard extra voor stikstofcrisis

PETER WINTERMAN

Maatregelen Rijk - gereedschapskist

provincie Drenthe

DOEL: VOLLEDIG VHR-DOELBEREIK

VERMINDERING STIKSTOF

- Generieke aanpak bronnen
- Gebiedsgerichte maatregelen

2 mld Kamerbrief 24/4
Opkoopregeling

VERBETERING NATUUR

- Uitvoeringsprogramma natuur

3 mld Kamerbrief 24/4

SPOOR 1:
1a – Optimalisering NNN/N2000
1b – Verbeteren kwaliteit buiten NNN/N2000

MEER NATUURINCLUSIEF AREAAL

- Agenda natuurinclusief

Ruimtelijke verkenning

SPOOR 2:
Natuurinclusieve samenleving

PROGRAMMA NATUUR

provincie Drenthe

Bestuurlijke uitgangspunten Gebiedsgerichte aanpak

Vastgesteld in Bestuurlijk Overleg met minister Schouten (9 juli):

- Adaptieve en casusgerichte werkwijze in bouwblokken
- Interbestuurlijke Stuurgroep Gebiedsgerichte aanpak
- Gebiedsindeling per provincie
- Bouwblokken: opgaven, data en informatie, instrumentarium, governance en samenwerking, monitoring en rapportage, prioritering en programmering en leren uit de praktijk

provincie Drenthe

Uitgangspunten Gebiedsgerichte aanpak Drenthe

- Onderdeel van samenhangend pakket met generieke maatregelen en beleidsregels.
- Integraal en breed gedragen
- Effectief en realistisch

provincie Drenthe

Beoogde effecten gebiedsgerichte aanpak

1. Verminderen stikstofdepositie en natuur robuuster maken ten behoeve van een gunstige staat van instandhouding Natura 2000-gebieden
2. Economische ontwikkelruimte en perspectief voor bedrijven

Fase 0 - verkennen samenwerking en gebieden

Verkenning langs 2 lijnen:

- Samenwerking aanpak stikstof
- Gebiedsverkenning (12)

Daarnaast:

- Lokale knelpunten en kansen signaleren, afstemmen, programmeren
- Hiaten informatie in beeld krijgen
- Uitvoering quick wins

Fase 1 - opstellen gebiedsagenda's

Gebiedsagenda's…

- beschrijven toekomstbeeld, doelen, maatregelen, middelen en samenwerking
- zijn input voor besluitvorming door de betrokken partijen
- bevatten quick-wins

provincie Drenthe

Fasering en tijdlijn

Fase 0	2020	juli-dec	Verkenning van samenwerking en situatie per gebied
	2021	jan-feb	Afstemming GS-PS, achterban partners en stakeholders
Fase 1	2021	jan- juli	Opstellen gebiedsagenda's
		aug-dec	Besluitvorming GS-PS, achterban partners en stakeholders
Fase 2	2022 >	jan- >	Uitvoering gebiedsagenda's
			Monitoren en rapporteren voortgang PS en Rijk

provincie Drenthe

Gebiedsverkenningen

- We geven inzicht in de situatie per gebied.
- We creëren een gezamenlijk beeld van de uitgangssituatie, ondersteund met kaarten.
- Hierdoor is het mogelijk om later de effecten te kunnen monitoren.
- **Resultaat:** factsheets en themakaarten per gebied.

provincie Drenthe

Werkwijze gebiedsverkenning

- **Uitvoeren pilots met 2 gebieden** sept-okt 2020
  - Inzicht in gewenste informatie
  - Onderzoeken beschikbaarheid gewenste informatie
  - Passende werkvorm

- **Uitvoeren 10 gebiedsverkenningen** okt-dec 2020

provincie Drenthe

Welke gegevens?

Thema's:

1. Natuur
2. Stikstofbronnen
3. Bronmaatregelen
4. Ontwikkelbehoefte
5. Relevante andere opgaven (koppelkansen)
6. Knelpunten

provincie Drenthe

Stikstof in gegevens

Beeld van neerslag van stikstof in Drentse Natura 2000-gebieden op basis van gegevens Aerius 2019

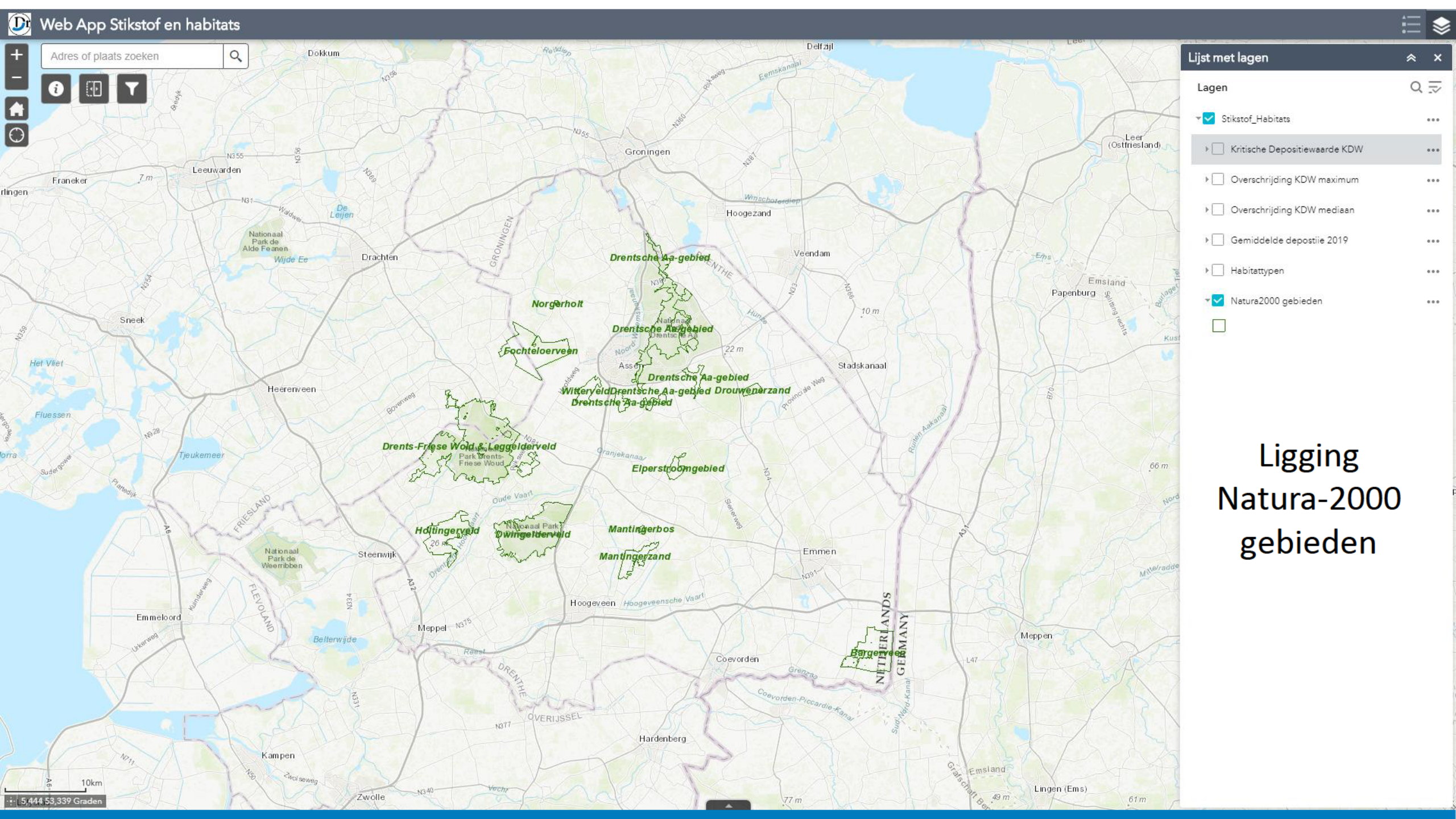
Web App Stikstof en habitats
Adres of plaats zoeken
Lijst met lagen
Lagen
Stikstof_Habitats
Kritische Depositiewaarde KDW
Overschrijding KDW maximum
Overschrijding KDW mediaan
Gemiddelde depostiie 2019
Habitattypen
Natura2000 gebieden
Ligging Natura-2000 gebieden
Drentsche Aa-gebied
Norgerholt
Fochteloerveen
Drentsche Aa-gebied
Drentsche Aa-gebied
WitteveldDrentsche Aa-gebied
Drentsche Aa-gebied
Drouwenerzand
Drents-Friese Wold & Leggelderveld
Elperstroomgebied
Holtingerveld
Dwingelderveld
Mantingerbos
Mantingerzand
Bargerveen
Groningen
Leeuwarden
Assen
Emmen
Coevorden
Meppel
Hoogeveen
Hardenberg
Zwolle
Kampen
Meppen
Lingen (Ems)
Papenburg
Stadskanaal
Veendam
Hoogezand
Heerenveen
Steenwijk
Emmeloord
Drachten
Sneek
Franeker
Dokkum
Delfzijl
Leer (Ostfriesland)
10km
5,444 53,339 Graden

Ligging stikstofgevoelige habitattypen

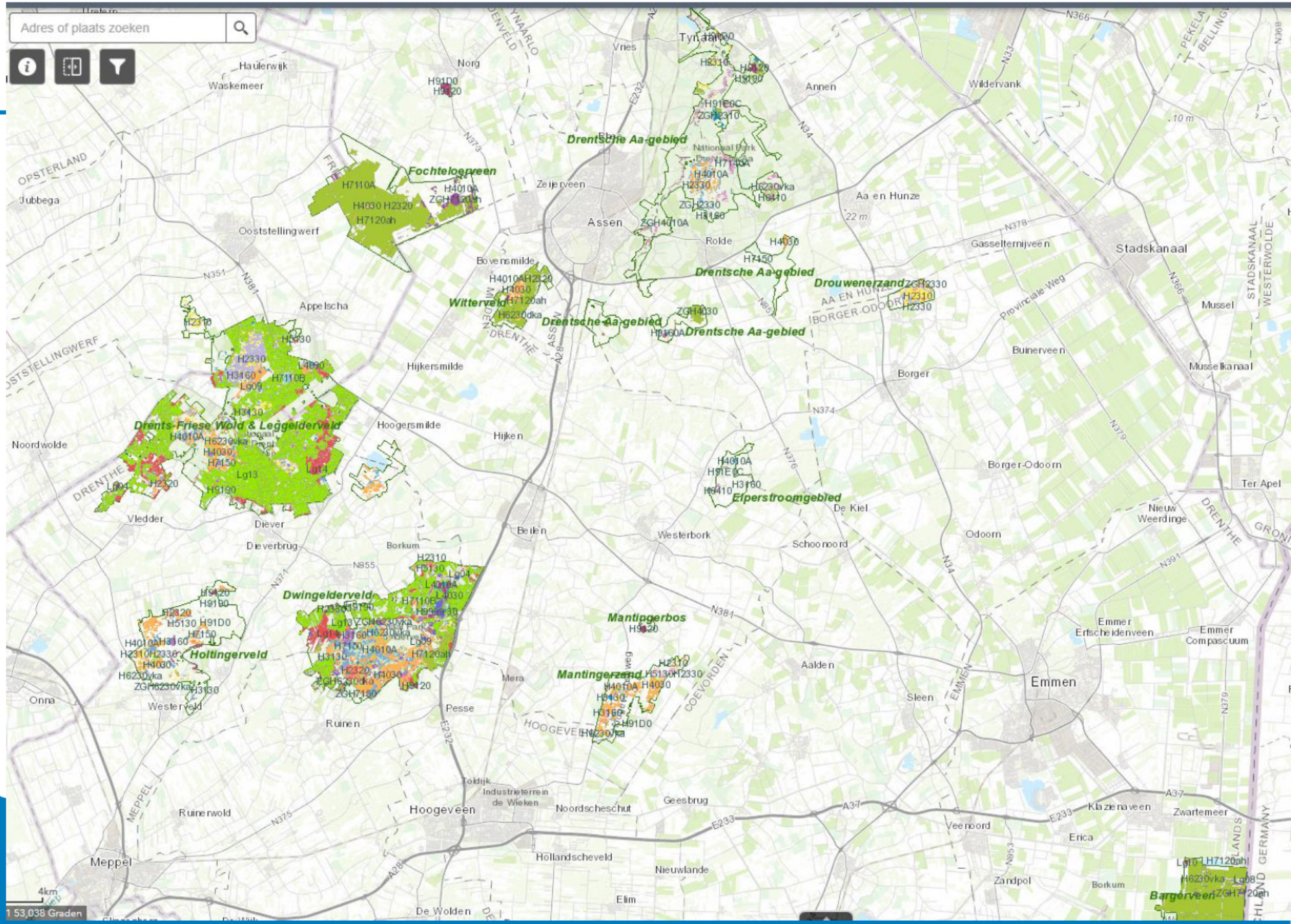
Adres of plaats zoeken
Fochteloerveen
Drentsche Aa-gebied
Witterveld
Drouwenerzand
Drents-Friese Wold & Leggelderveld
Dwingelderveld
Holtingerveld
Mantingerbos
Mantingerzand
Elperstroomgebied
Bargerveen
Assen
Emmen
Hoogeveen
Meppel
Beilen
Hijken
Borger
Odoorn
Stadskanaal
Aa en Hunze
Tynaarlo
Haulerwijk
Norg
Vries
Annen
Wildervank
Zeijerveen
Rolde
Gasselternijveen
Bovensmilde
Appelscha
Oosterstellingwerf
Jubbega
Hijkersmilde
Hoogersmilde
Noordwolde
Vledder
Diever
Dieverbrug
Borkum
Westerbork
Schoonoord
De Kiel
Buinerveen
Mussel
Borger-Odoorn
Ter Apel
Nieuw Weerdinge
Emmer Erfscheidenveen
Emmer Compascuum
Aalden
Sleen
Onna
Westerveld
Ruinen
Pesse
Mera
Ruinerwold
Toldijk
Industrieterrein de Wieken
Noordscheschut
Geesbrug
Veenoord
Klazienaveen
Zwartemeer
Erica
Zandpol
Hollandscheveld
Nieuwlande
Elim
De Wolden
Provinciale Weg
Drentsche Aa-gebied
Nationaal Park Drentsche Aa
Oosterstellingwerf
Waskemeer
Ruinerwold
Meppel
Hoogeveen
Emmen
Assen
Stadskanaal
Borger
Odoorn
Beilen
Hijken
Westerbork
Aalden
Sleen
Erica
Zandpol
Nieuwlande
Hollandscheveld
Veenoord
Klazienaveen
Zwartemeer
Ter Apel
Borger-Odoorn
Buinerveen
Mussel
Gasselternijveen
Rolde
Annen
Wildervank
Vries
Norg
Haulerwijk
Waskemeer
Jubbega
Oosterstellingwerf
Appelscha
Bovensmilde
Zeijerveen
Hijkersmilde
Hoogersmilde
Noordwolde
Vledder
Diever
Dieverbrug
Borkum
Westerbork
Schoonoord
De Kiel
Odoorn
Nieuw Weerdinge
Emmer Erfscheidenveen
Emmer Compascuum
Aalden
Sleen
Emmen
Onna
Westerveld
Ruinen
Pesse
Mera
Ruinerwold
Toldijk
Industrieterrein de Wieken
Noordscheschut
Geesbrug
Veenoord
Klazienaveen
Zwartemeer
Erica
Zandpol
Hollandscheveld
Nieuwlande
Elim
De Wolden

Voorbeeld
Drents Friese Wold

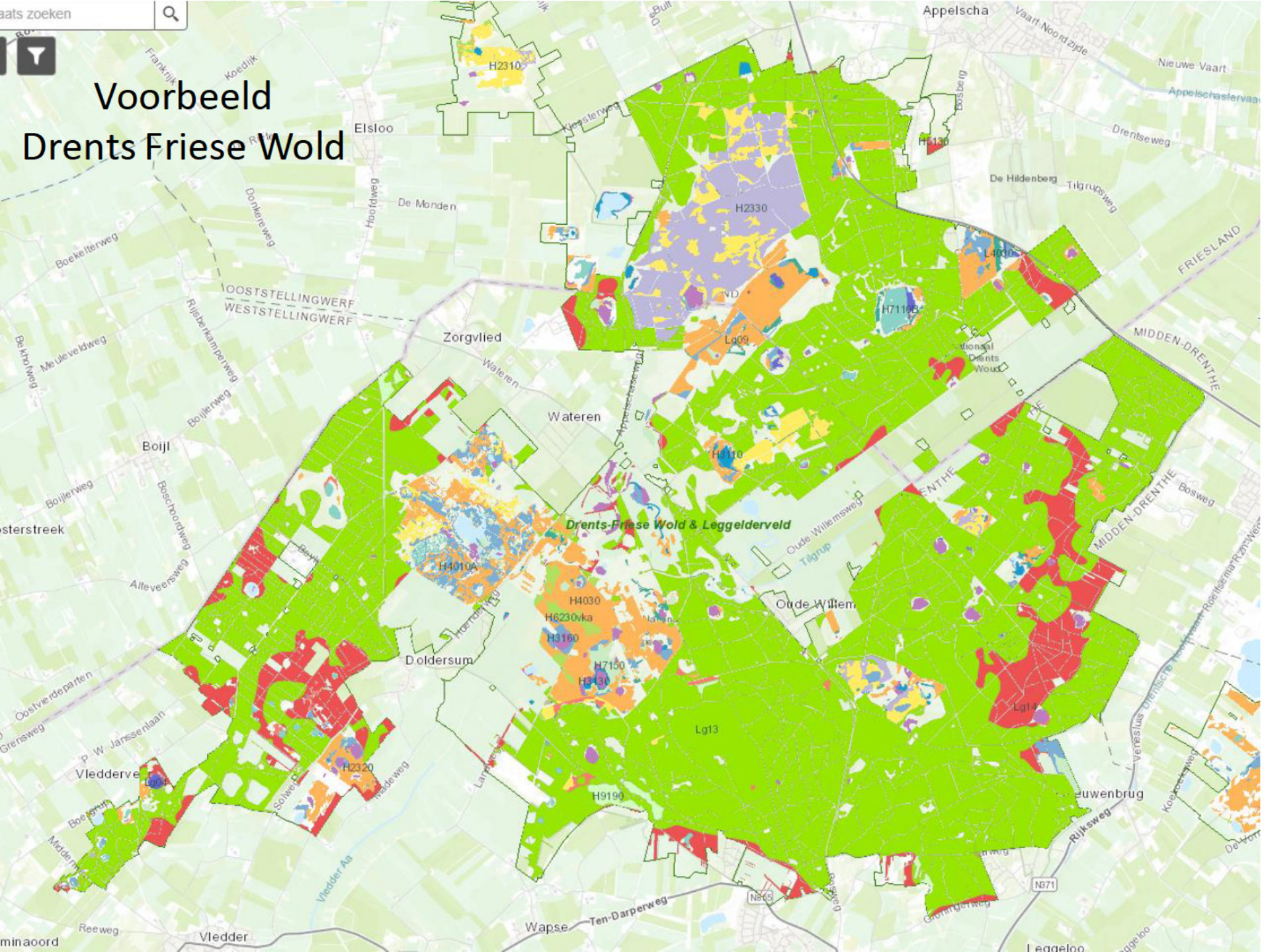

- H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen
- H4010A Vochtige heiden (hogere zandgronden)
- H6230vka Heischrale graslanden, vochtig kalkarm
- H3160 Zure vennen
- H4030 Droge heiden
- H2310 Stuifzandheiden met struikhei
- H2330 Zandverstuivingen
- H5130 Jeneverbesstruwelen
- H7110B Actieve hoogvenen (heideveentjes)
- H7150 Pioniervegetaties met snavelbiezen
- H9120 Beuken-eikenbossen met hulst
- H9190 Oude eikenbossen
- H91D0 Hoogveenbossen
- H3130 Zwakgebufferde vennen
- H7120ah Herstellende hoogvenen, actief hoogveen
- H7110A Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)
- ZGH2330 Zandverstuivingen
- ZGH6230vka Heischrale graslanden, vochtig kalkarm
- H6410 Blauwgraslanden
- H91E0C Vochtige alluviale bossen (beekbegeleidende bossen)
- L4030 Droge heiden
- Lg04 Zuur ven
- Lg09 Droog struisgrasland
- Lg13 Bos van arme zandgronden
- Lg14 Eiken- en beukenbos van lemige zandgronden
- ZGH3160 Zure vennen
- ZGH4030 Droge heiden
- ZGH7120ah Herstellende hoogvenen, actief hoogveen
- H3110 Zeer zwakgebufferde vennen
- H6230dka Heischrale graslanden, droog kalkarm
- H7140A Overgangs- en trilvenen (trilvenen)
- H7230 Kalkmoerassen
- H9160A Eiken-haagbeukenbossen (hogere zandgronden)
- H9999:30 Habitattype onbekend/onzeker KDW op basis meest kritische relevante type (H7120).
- L4010A Vochtige heiden (hogere zandgronden)
- Lg08 Nat, matig voedselrijk grasland
- Lg10 Kamgrasweide & Bloemrijk

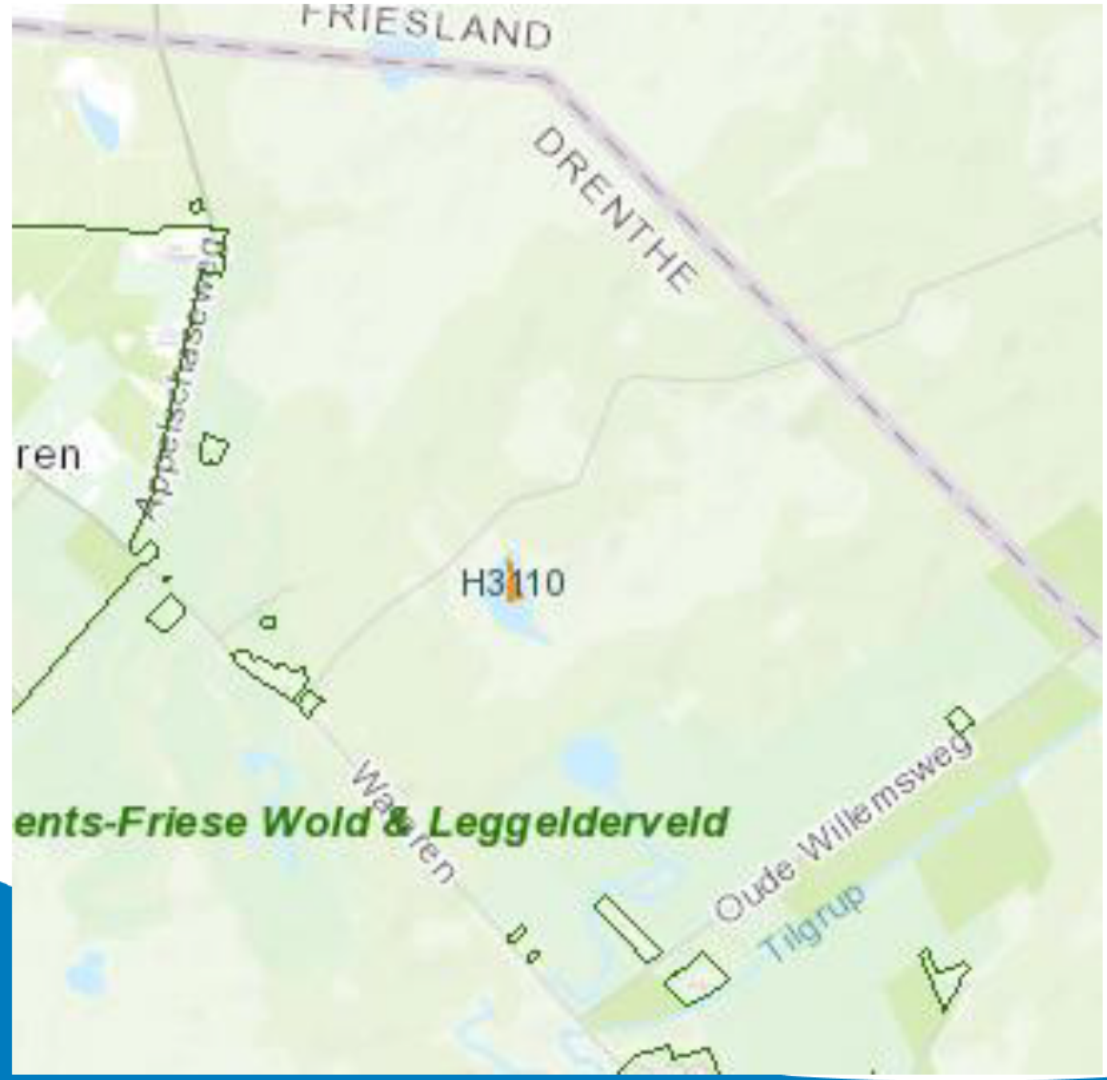

Zeer zwak gebufferd ven

(Herstellende) hoogvenen

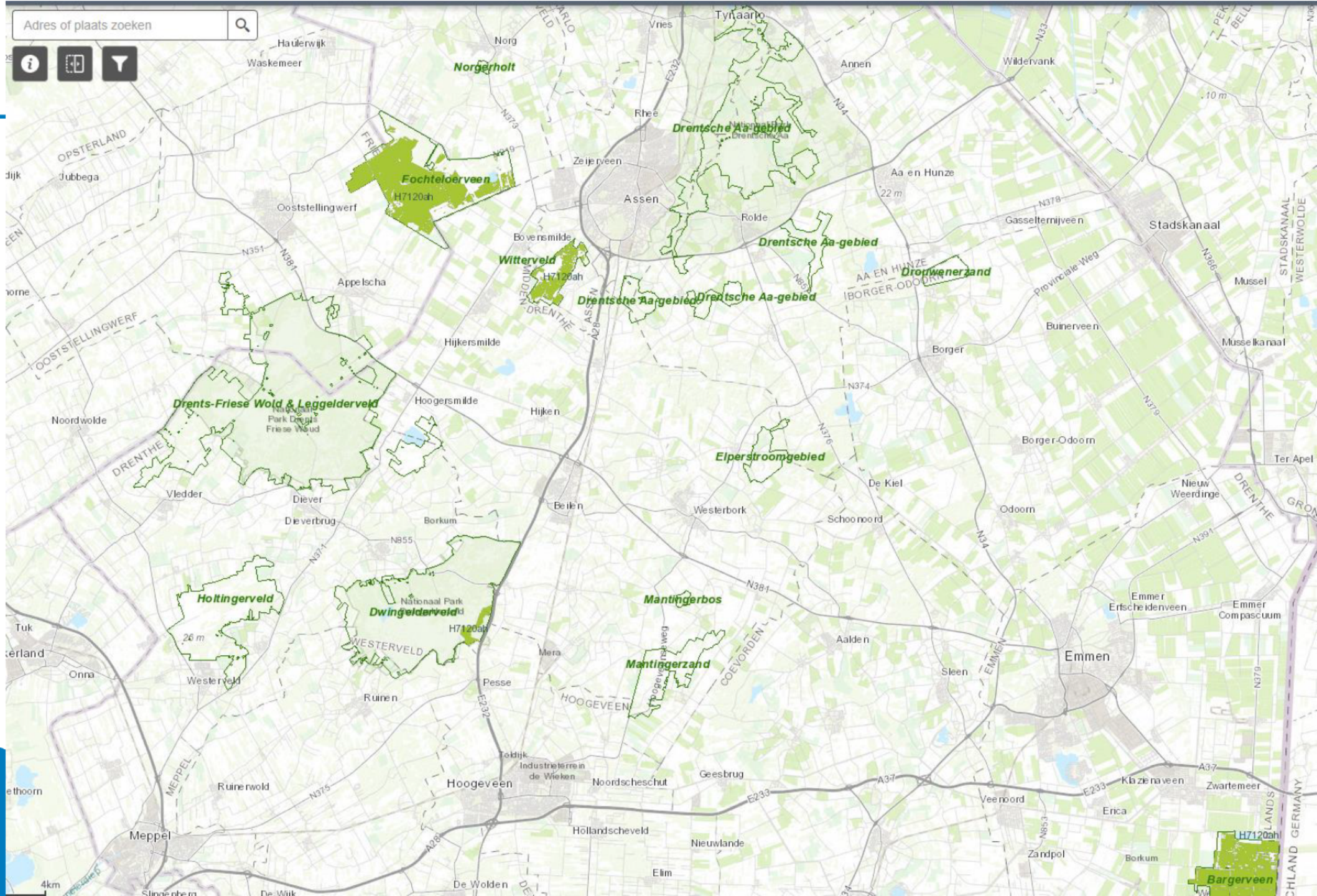

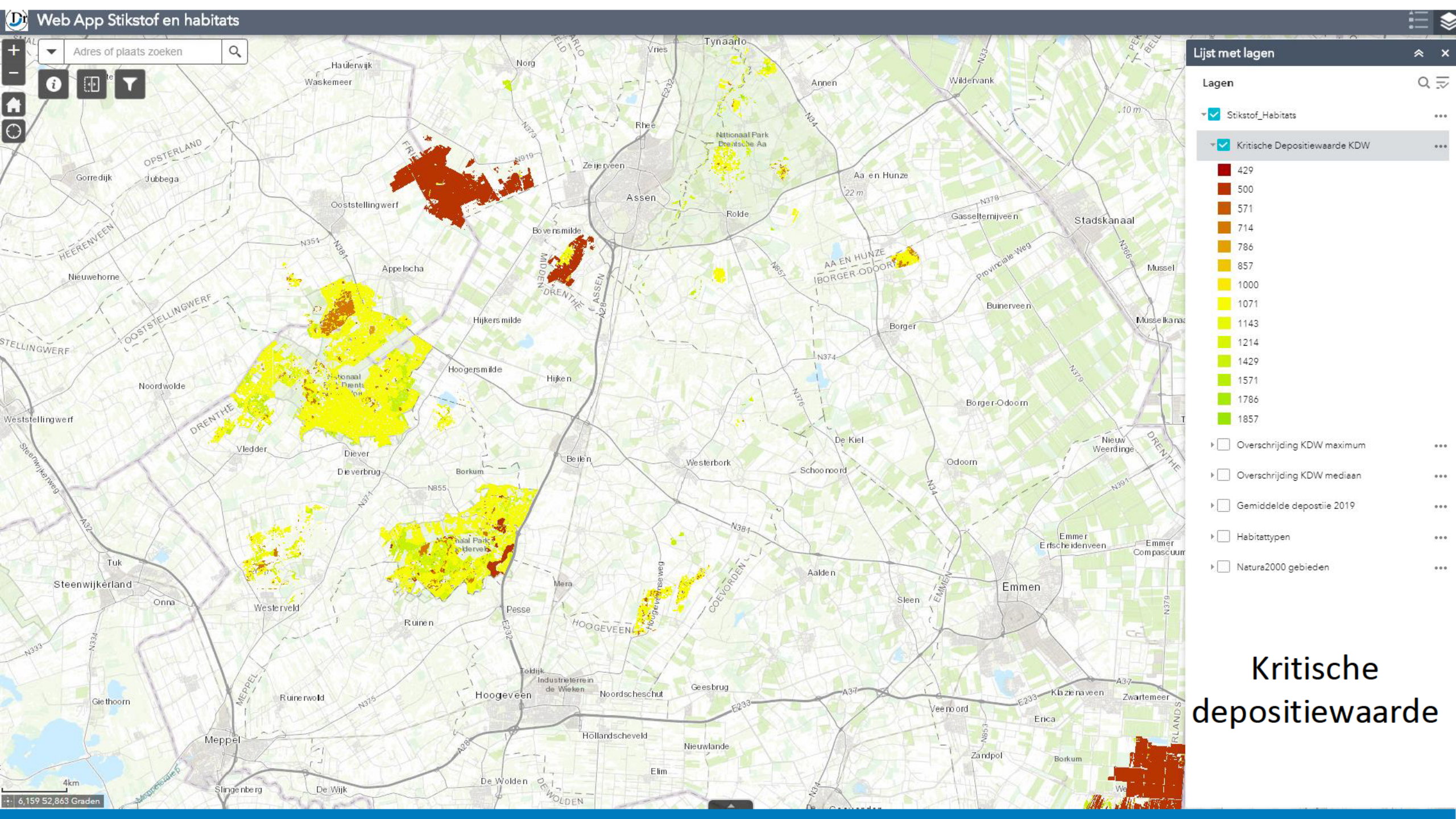
Web App Stikstof en habitats
Adres of plaats zoeken
Lijst met lagen
Lagen
Stikstof_Habitats
Kritische Depositiewaarde KDW
429
500
571
714
786
857
1000
1071
1143
1214
1429
1571
1786
1857
Overschrijding KDW maximum
Overschrijding KDW mediaan
Gemiddelde depostiie 2019
Habitattypen
Natura2000 gebieden
Kritische depositiewaarde
Tynaarlo
Norg
Vries
Annen
Wildervank
Haulerwijk
Waskemeer
Rhee
Zeijerveen
Assen
Rolde
Aa en Hunze
Gasselternijveen
Stadskanaal
Mussel
Buinerveen
Borger
Borger-Odoorn
De Kiel
Nieuw Weerdinge
Odoorn
Schoonoord
Westerbork
Beilen
Hijken
Hoogersmilde
Hijkersmilde
Bovensmilde
Appelscha
Oosterstellingwerf
Gorredijk
Jubbega
Nieuwehorne
Noordwolde
Weststellingwerf
Vledder
Diever
Dieverbrug
Borkum
Tuk
Steenwijkerland
Onna
Westerveld
Ruinen
Pesse
Mera
Aalden
Sleen
Emmen
Emmer Erfscheidenveen
Emmer Compascuum
Giethoorn
Ruinerwold
Meppel
Hoogeveen
Noordscheschut
Geesbrug
Hollandscheveld
Nieuwlande
Elim
Veenoord
Erica
Klazienaveen
Zwartemeer
Zandpol
Borkum
Slingenberg
De Wijk
De Wolden
4km
6,159 52,863 Graden

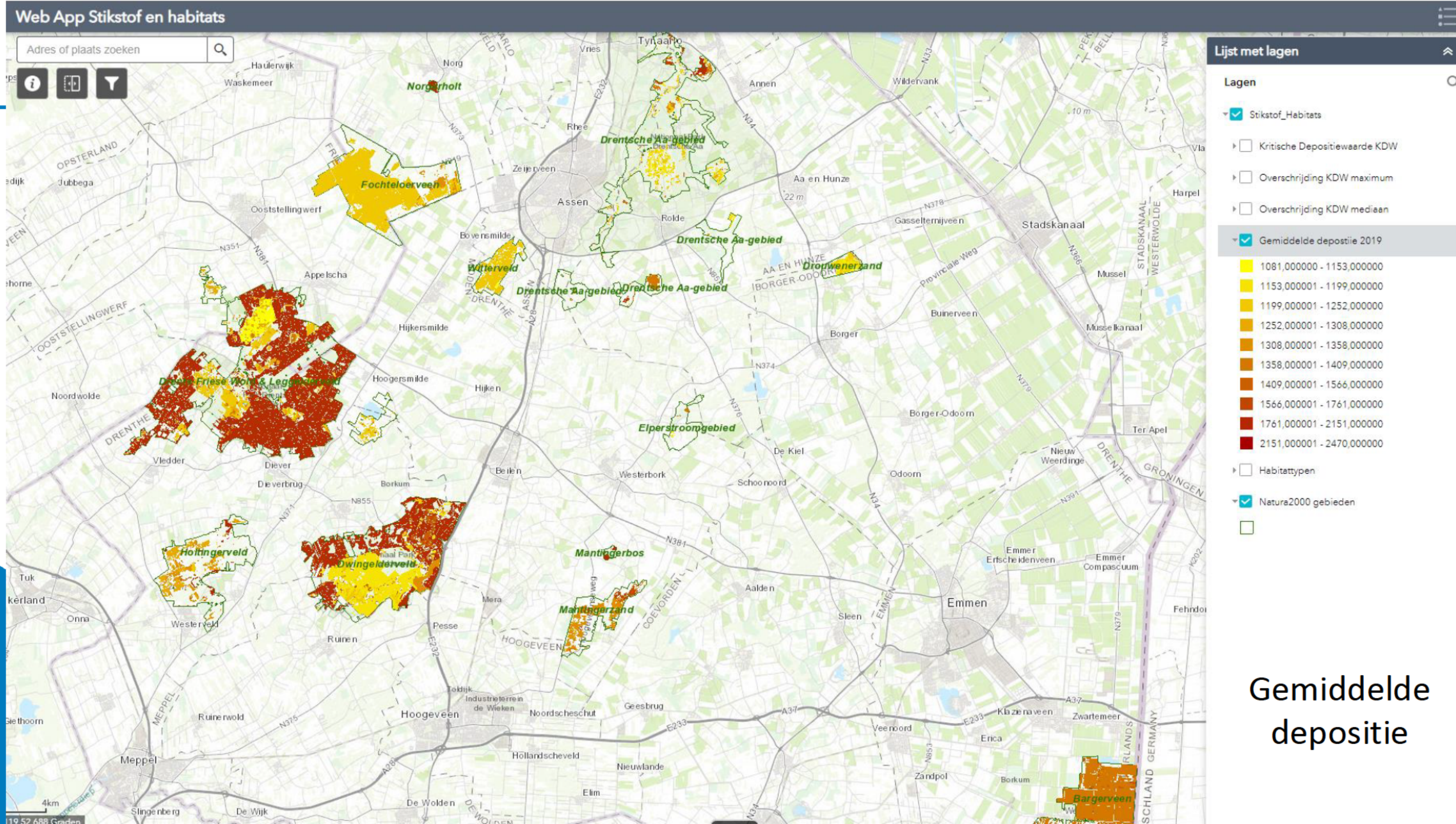
Web App Stikstof en habitats
Adres of plaats zoeken
Lijst met lagen
Lagen
Stikstof_Habitats
Kritische Depositiewaarde KDW
Overschrijding KDW maximum
Overschrijding KDW mediaan
Gemiddelde depostiie 2019
1081,000000 - 1153,000000
1153,000001 - 1199,000000
1199,000001 - 1252,000000
1252,000001 - 1308,000000
1308,000001 - 1358,000000
1358,000001 - 1409,000000
1409,000001 - 1566,000000
1566,000001 - 1761,000000
1761,000001 - 2151,000000
2151,000001 - 2470,000000
Habitattypen
Natura2000 gebieden
Fochteloerveen
Drentsche Aa-gebied
Witterveld
Drouwenerzand
Drents Friese Wold & Leggelderveld
Elperstroomgebied
Holtingerveld
Dwingelderveld
Mantingerbos
Mantingerzand
Bargerveen
Gemiddelde depositie

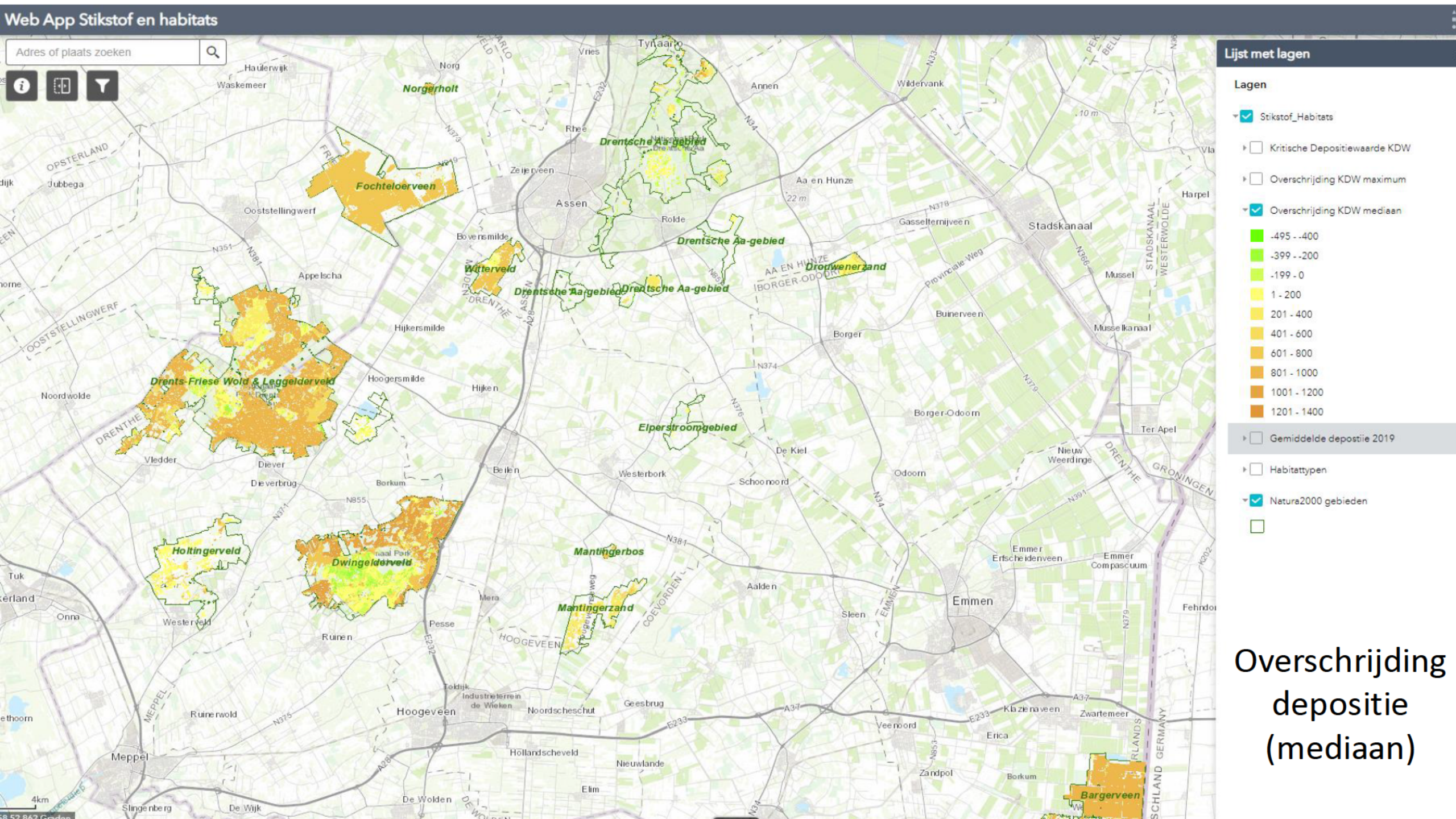
Web App Stikstof en habitats
Adres of plaats zoeken
Lijst met lagen
Lagen
Stikstof_Habitats
Kritische Depositiewaarde KDW
Overschrijding KDW maximum
Overschrijding KDW mediaan
-495 - -400
-399 - -200
-199 - 0
1 - 200
201 - 400
401 - 600
601 - 800
801 - 1000
1001 - 1200
1201 - 1400
Gemiddelde depostie 2019
Habitattypen
Natura2000 gebieden
Norgerholt
Fochteloerveen
Drentsche Aa-gebied
Witterveld
Drouwenerzand
Drents-Friese Wold & Leggelderveld
Elperstroomgebied
Holtingerveld
Dwingelderveld
Mantingerbos
Mantingerzand
Bargerveen
Overschrijding depositie (mediaan)

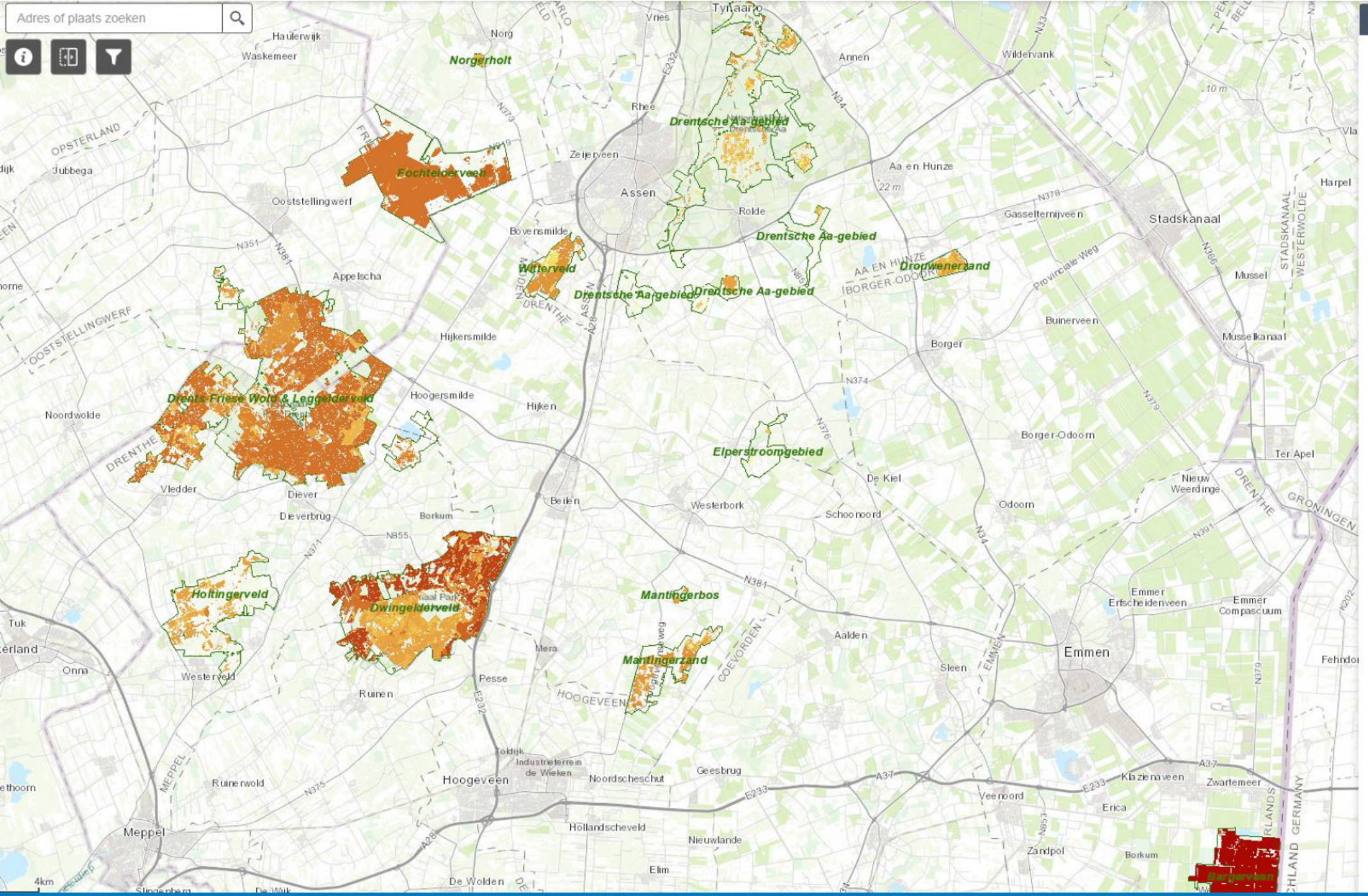
Adres of plaats zoeken
Norgerholt
Fochtelderveen
Drentsche Aa-gebied
Witterveld
Drentsche Aa-gebied
Drentsche Aa-gebied
Drentsche Aa-gebied
Drouwenerzand
Drents-Friese Wold & Leggelderveld
Elperstroomgebied
Holtingerveld
Dwingelderveld
Mantingerbos
Mantingerzand
Lijst met lagen
Lagen
Stikstof_Habitats
Kritische Depositiewaarde KDW
Overschrijding KDW maximum
-402 - -400
-399 - -200
-199 - 0
1 - 200
201 - 400
401 - 600
601 - 800
801 - 1000
1001 - 1200
1201 - 1400
1401 - 1600
1601 - 1800
1801 - 2000
2001 - 2200
2201 - 2400
2401 - 2600
2601 - 2800
2801 - 3000
Overschrijding KDW mediaan
Overschrijding depositie (maximum)

provincie Drenthe

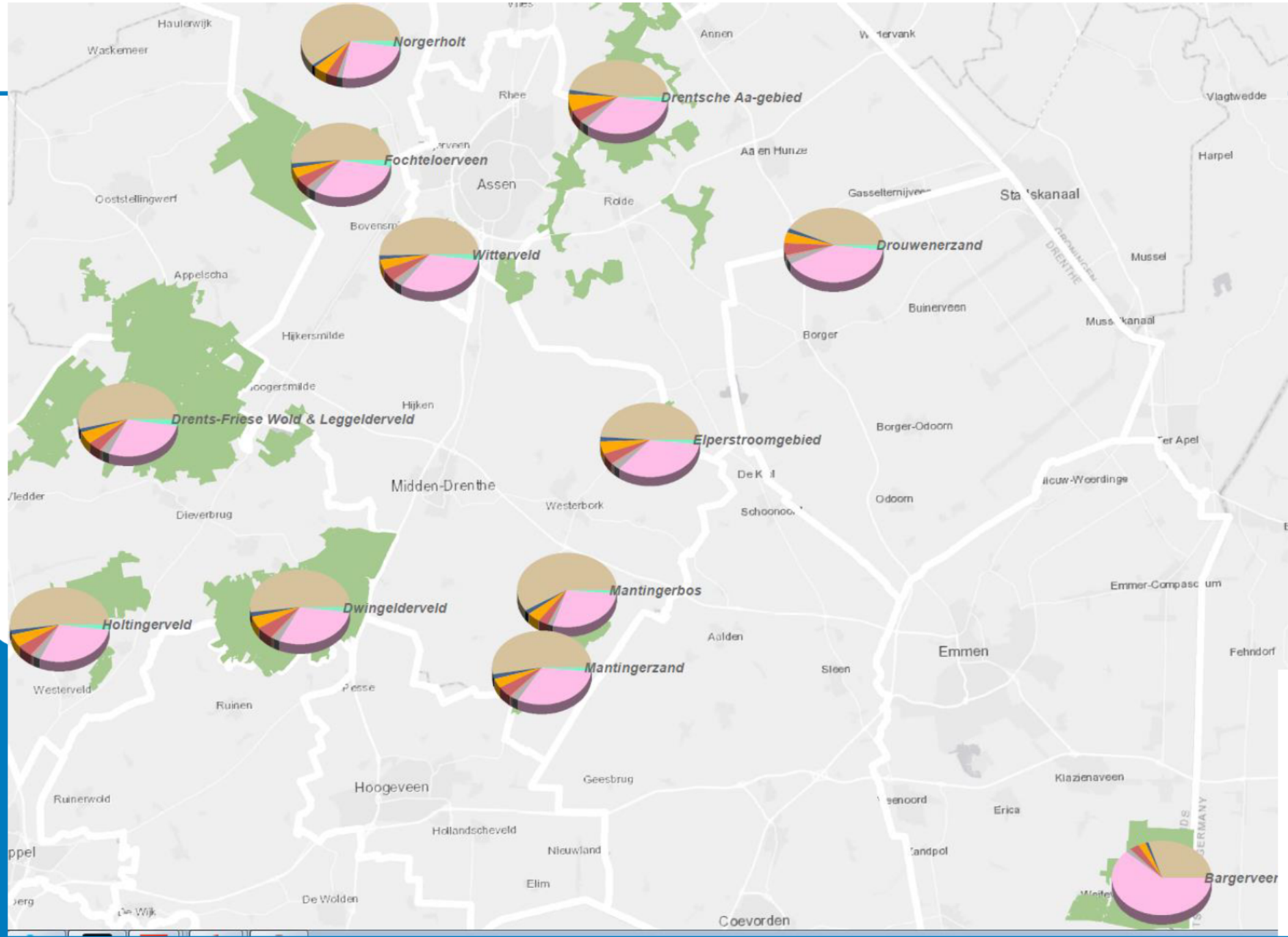

Legenda

Aandeel van de emissiebronnen

- Landbouw
- Industrie_Energie_Raffinaderijen
- Consumenten
- Handel_diensten_overheid_bouw
- Wegverkeer
- Verkeer_overig
- Scheepvaart
- Buitenland
- Ammoniak_uit_zee

Herkomst depositie

Uitbreidingsdoelen

habitat	Holtingerveld	H2330	Zandverstuivingen	=	>
habitat	Holtingerveld	H3130	Zwakgebufferde vennen	=	=
habitat	Holtingerveld	H3160	Zure vennen	=	>
habitat	Holtingerveld	H4010A	Vochtige heiden	>	>
habitat	Holtingerveld	H4030	Droge heiden	=	>
habitat	Holtingerveld	H5130	Jeneverbesstruwelen	=	=
habitat	Holtingerveld	H6230	Heischrale graslanden	>	>
habitat	Holtingerveld	H7110B	Actieve hoogvenen	=	>
habitat	Holtingerveld	H7150	Pioniervegetaties met snavelbiezen	=	=
habitat	Holtingerveld	H9120	Beuken-eikenbossen met hulst	=	=
habitat	Holtingerveld	H9190	Oude eikenbossen	=	>
habitat	*Holtingerveld*	*H91D0*	*Hoogveenbossen*	=	=
Soort	Holtingerveld	H1042	Gevlekte witsnuitlibel	=	=
Soort	*Holtingerveld*	*H1166*	*Kamsalamander*	>	>
habitat	*Dwingelderveld*	*H2310*	*Stuifzandheiden met struikhei*	=	>

FOKKE & SUKKE

PROBEREN ZICH AAN DE STIKSTOFNORMEN TE HOUDEN

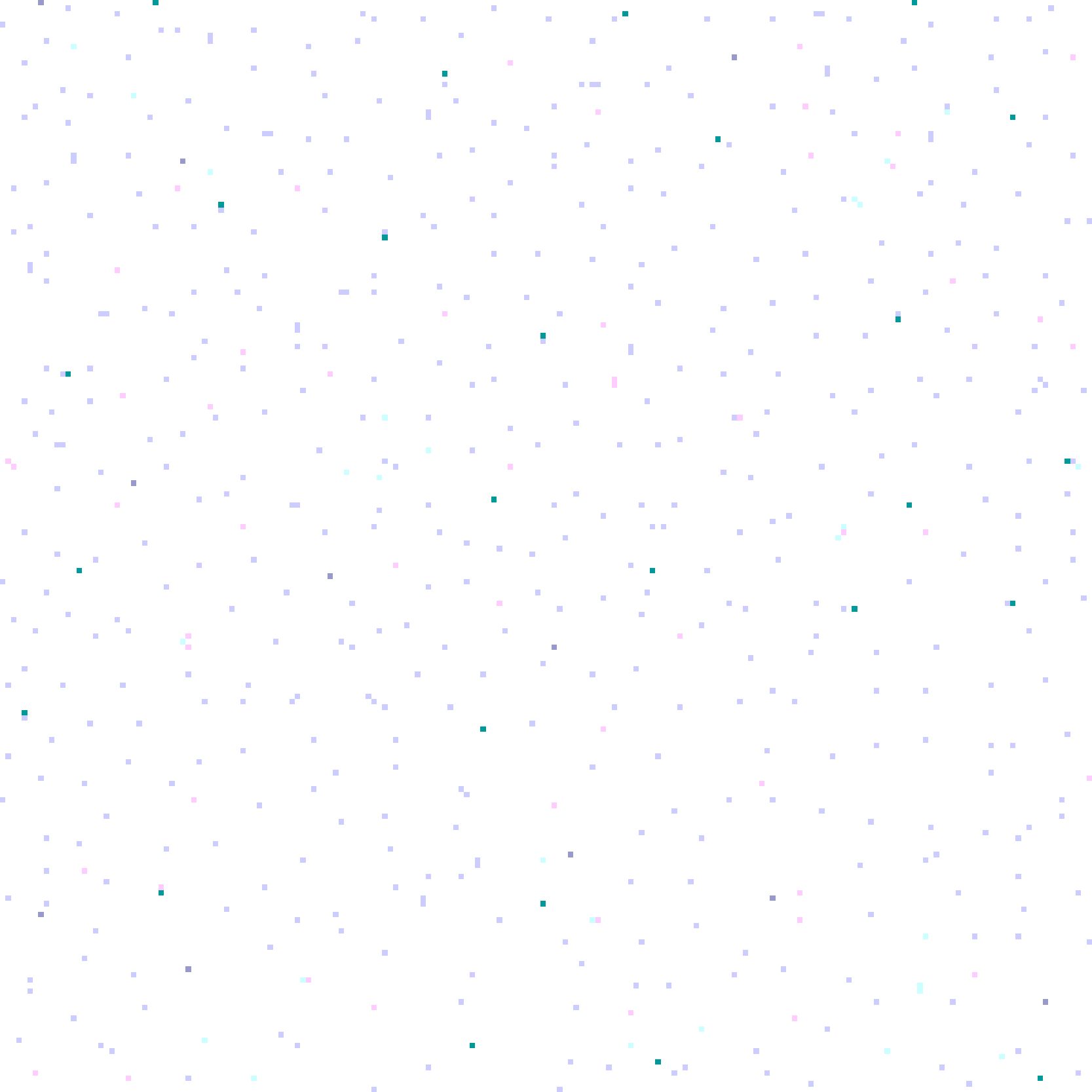

Date : 27-9-2020 22:03:58
From : "[redacted]@gmail.com
To : "[redacted]@drenthe.nl, "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl
Cc : [redacted]@hetnet.nl"[redacted]@hetnet.nl,[redacted]@gmail.com"[redacted]@gmail.com, "[redacted]@hetnet.nl"[redacted]@hetnet.nl, [redacted]@ltonoord.nl"[redacted]@ltonoord.nl, "[redacted]@gmail.com"[redacted]@gmail.com,[redacted]@gmail.com"[redacted]@gmail.com, [redacted]@kpnmail.nl"[redacted]@kpnmail.nl,[redacted]@staatsbosbeheer.nl"[redacted]@staatsbosbeheer.nl, [redacted]@drentslandschap.nl"[redacted]@drentslandschap.nl,[redacted]@nmfdrenthe.nl"[redacted]@nmfdrenthe.nl, [redacted]@natuurmonumenten.nl"[redacted]@natuurmonumenten.nl,[redacted]@kpnmail.nl"[redacted]@kpnmail.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl,[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl"[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl,[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl"[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, "[redacted]@buursemabouw.nl"[redacted]@buursemabouw.nl,[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl"[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl,[redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, "[redacted]@gmail.com,[redacted]@live.nl"[redacted]@live.nl,[redacted]@hotmail.com, [redacted]@outlook.com"[redacted]@outlook.com
Subject : Reactie conceptversie-bouwblokken LC Drenthe
Attachment : Reactie LC Drenthe bouwblokken Drenthe.pdf;afbeelding.png;

Goedenavond allen,

Hierbij de reactie van het Landbouw Collectief Drenthe (LC Drenthe) op het document *conceptversie-bouwblokken*.

--
Met vriendelijke groet,

[redacted] 06[redacted]

Drents Agrarisch Jongeren Kontakt

Datum, 25-9-2020

Beste partners en provincie,

LC Drenthe heeft kennisgenomen van de conceptversie van de *bouwblokken* van provincie Drenthe voor het stikstofdossier. Echter, hebben wij nog wel een aantal opmerkingen die zij graag verwerkt ziet in de definitieve versie van de *bouwblokken*.

Voordat wij ingaan op de opmerkingen, geeft het LC Drenthe nogmaals haar ambitie weer.

Ambitie
Gezamenlijk

- *een nul situatie bepalen voor stikstof uitstotende bedrijfseconomische activiteiten in Drenthe;*
- *inzichtelijk maken hoe de staat van de Natura2000-gebieden is in Drenthe;*
- *inzichtelijk maken wat de natuurdoelstelling behorende bij het Natura2000-gebied in Drenthe;*
- *inzichtelijk maken welke natuurherstelmaatregelen getroffen dienen te worden per Natura2000-gebied in Drenthe;*
- *inzichtelijk maken welke bronmaatregelen per sector genomen kunnen worden in Drenthe;*
- *een robuuste landbouwstructuur in Drenthe;*
- *ten alle tijden zorgen voor draagvlak zowel in de vergaderzaal als daarbuiten!*

Opmerkingen

- De aanleiding van dit traject ontbreekt in dit document, namelijk de juridische impasse die ervoor zorgt dat er geen WNB-vergunningen worden verleend. Deze juridische impasse is de aanleiding dat het maatschappelijk middenveld nu met urgentie met elkaar om tafel moet om hieruit te komen. Wanneer deze impasse namelijk niet wordt opgelost, zal de toekomstige Drentse economie hier schade van ondervinden en dat is onwenselijk. De bovenstaande opmerking houdt automatisch in dat de oplossingen voortvloeiende uit deze *bouwstenen* om uit deze juridische impasse te komen, ook juridisch houdbaar moeten zijn.
- De staartjes van het hoofdstuk *Data en informatie* geven een overzicht weer van de bijdrage aan depositie vanuit verschillende sectoren. Dit wekt de indruk om middels deze staartjes een verdeelsleutel te maken waarmee sectoren een opdracht meekrijgen om stikstof te reduceren. LC Drenthe betreurt dat. Er dient juist gekeken worden naar de effectiviteit van een bronmaatregel. De maatregel die het meeste effect heeft, moet voorrang krijgen in plaats van simpelweg middels een verdeelsleutel reductie te vragen. Het kan immers zo zijn dat de ene keer de landbouw die oplossing in handen heeft en de andere keer, bijvoorbeeld, de industrie. Dat de staartjes in dit document genoemd staan is prima, mits er ook duidelijk

wordt gesteld dat het effectiviteitsbeginsel hoog op de agenda staat als het gaat om reductiemaatregelen voor alle sectoren.

- LC Drenthe is van mening dat bij elke aangeleverde berekening een deugdelijke onderbouwing met uitgangspunten moet zitten, zodat het LC Drenthe deze berekening kan narekenen.
- LC Drenthe is van mening dat ten alle tijden de laatste wetenschappelijke inzichten moeten worden toegepast tijdens het proces zoals die is omschreven in de conceptversie *bouwblokken* door de provincie Drenthe.
- In het hoofdstuk *Gebiedsverkenningen* worden benoemd dat per Natura2000-gebied de koppelkansen inzichtelijk gemaakt moeten worden. Uiteraard wil het LC Drenthe meebeslissen over de koppelkansen per Natura2000-gebied.
- In het hoofdstuk *Bronmaatregelen en instrumentarium* worden onder het kopje “gebiedsgerichte maatregelen” verschillende zaken benoemd. Het LC Drenthe is kritisch op het benoemen van deze maatregelen, omdat het de schijn wekt dat deze maatregelen ook meegerekend mogen worden voor het creëren van nieuwe ontwikkelruimte in een gebiedsgerichte aanpak. Dat is op dit moment nog allerminst zeker. Wij zien dat op dit moment dat verschillende overheden op verschillende niveaus de stikstofopbrengsten van bronmaatregelen van verschillende sectoren claimen in hun beleid. Zo kan het zijn dat de overheid de stikstofopbrengsten van bijvoorbeeld emissiearme stalmaatregelen claimt voor haar aanpak om de stikstofdeken te verlagen, terwijl de provincie Drenthe in het document dezelfde stikstofruimte claimt voor ontwikkelruimte in Natura2000-gebieden in Drenthe. Wij maken ons, als LC Drenthe, zorgen om deze strijd en wil graag voorkomen dat de agrarische sector hiervan de dupe wordt!

Met vriendelijke groet,

[redacted], namens het DAJK [redacted], namens LTO Noord [redacted], namens FDF

Drents Agrarisch Jongeren Kontakt

Date : 17-7-2020 16:15:38
From : "[redacted]@gmail.com
To : "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Cc : [redacted]@staatsbosbeheer.nl"[redacted]@staatsbosbeheer.nl,[redacted]@natuurmonumenten.nl, "Reinder Hoekstra[redacted]@nmfdrenthe.nl)"[redacted]@nmfdrenthe.nl,[redacted]@kpnmail.nl"[redacted]@kpnmail.nl, "[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl"[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl,[redacted]@bouwendnederland.nl"[redacted]@bouwendnederland.nl,[redacted]@gmail.com"[redacted]@gmail.com,[redacted]@hetnet.nl)[redacted]@hetnet.nl)"[redacted]@hetnet.nl
Subject : Reactie Drentse LC
Attachment : Reactie Drents LC procesvoorstel Drenthe.pdf;afbeelding.png;

Goedemiddag,

In de meegezonden bijlage vinden jullie de reactie van het Drentse LC over het procesvoorstel van de provincie Drenthe.

Fijn weekend gewenst!

--
Met vriendelijke groet,

[redacted] DAJK

Drents Agrarisch Jongeren Kontakt

Datum, 17-7-2020

Beste partners en provincie,

Het Drentse LC heeft met genoegen kennisgenomen van het procesvoorstel van de provincie Drenthe. Wij zijn blij dat dit voorstel laat zien dat er zowel bij andere sectoren als bij de provincie Drenthe draagvlak is voor het door ons voorgestelde procesvoorstel.

Afgelopen maandag heeft het Drentse LC gezamenlijk uw procesvoorstel geanalyseerd en besproken. Wij zijn van mening dat het op dit moment heel lastig is om nu al n A tot Z het gehele procesvoorstel uit te werken. Onderweg zullen hobbels en obstakels verschijnen die we met z'n allen moeten overkomen. Daarom focussen wij ons commentaar vooral op de kern van het procesvoorstel, namelijk de ambitie.

De ambitie is de basis voor onze samenwerking de komende tijd. Daarom vinden wij dat deze ambitie goed en duidelijk geformuleerd moet worden. Die scherpte en duidelijk missen wij in de voorgestelde ambitie. Het Drentse LC wil de koe bij de horens pakken en dat behoeft een missie die duidelijk en goed omschreven is.

Ons voorstel voor de missie is als volgt:

Gezamenlijk

- een nul situatie bepalen voor stikstof uitstotende bedrijfseconomische activiteiten in Drenthe;
- inzichtelijk maken hoe de staat van de Natura2000-gebieden is in Drenthe;
- inzichtelijk maken wat de doelstelling is die per natuur Natura2000-gebied in Drenthe;
- inzichtelijk maken welke bronmaatregelen per sector getroffen kunnen worden in Drenthe; inzichtelijk maken welke natuurherstelmaatregelen getroffen moeten worden per Natura2000-gebied in Drenthe;
- inzichtelijk maken hoe er een robuuste landbouwstructuur in Drenthe ontwikkeld kan worden;
- ten alle tijden zorgen voor draagvlak zowel in de vergaderzaal als daarbuiten!

Een andere opmerking die wij graag willen maken is dat bij het lijstje onderwerpen nog één onderwerp mist, namelijk de ontwikkeling van een robuuste landbouwstructuur. Naast een robuuste natuur hoort volgens ons ook een robuuste landbouwstructuur.

Ook willen wij graag een opmerking maken over de *voorzet procesontwerp*. Hier staan alle processtappen duidelijk omschreven. Echter zouden wij hieraan ook tijdsafspraken willen toevoegen. Hiermee bedoelen wij dat per onderdeel verschillende andere stappen al gezet moeten zijn om dit onderdeel goed tot uiting te laten komen. Daarom heb je tijdsafspraken nodig. Wanneer zijn welke stukken verstuurd voorafgaand aan een onderdeel? Dat is een relevante vraag die voorafgaand wel beantwoord moet zijn. Dergelijke afspraken geven duidelijk en dat is wenselijk voor een soepel proces.

Als laatste willen wij de provincie oproepen om samen met sectoren een tweetal zaken ambtelijk voor te bereiden, namelijk:

- Knelgevallen inzichtelijk maken per sector.
- De natuurtoestand inzichtelijk maken per Natura2000-gebied.

Met vriendelijke groet,

, namens het DAJK , namens LTO Noord , namens FDF

Drents Agrarisch Jongeren Kontakt

Date : 30-4-2020 14:08:33
From : "[redacted]@bouwendnederland.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted]@drenthe.nl
Cc : [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl, "[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, "[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl
Subject : Reactie stikstofproblematiek gericht aan de Provincie Drenthe VNO-NCW Noord & Bouwend Nederland regio Noord
Attachment : image007.jpg;image001.jpg;image002.jpg;

Geachte heer Jumelet,

Allereerst willen wij graag uitspreken dat VNO-NCW Noord en Bouwend Nederland het zeer waarderen hoe u de sectoren betrekt omtrent de stikstofproblematiek en hierop uw besluitvorming en beleid bepaald. Graag blijven we aangehaakt en verzoeken u dan ook om ons te blijven betrekken in het verdere proces. Het leek ons goed onze standpunten met betrekking tot de Kamerbrief van 24 april 2020 met u te delen.

Verleasen van stikstofruimte
Hoewel wij niet negatief tegenover het principe staat, hebben wij wel een groot voorbehoud. Wij hebben vraagtekens bij de juridische toelaatbaarheid van een dergelijke constructie. Voor zover wij weten is een dergelijke constructie enkel toegestaan indien daar een wettelijke basis voor is, zoals bij de handel in CO2 emissierechten. Voor stikstof bestaat een dergelijk wettelijk kader (nog) niet.

Wij zouden het onwenselijk vinden dat een dergelijk instrument wordt ingezet zonder dat zeker is dat het in rechte stand houdt. Als de Raad van State oordeelt dat verleasen zonder wettelijke basis niet toegestaan is heeft dat significante complicaties. Dit zou immers leiden tot een nieuwe legaliseringsopgave zoals nu met meldingsplichtige activiteiten. Die situatie is ons inziens zeer onwenselijk, want deze leidt tot nieuwe discontinuïteit en uitval van plannen in onze sector.

Bovendien: **de provincie kan drempelwaarden instellen**. Voor tijdelijke depositie (waar verleasen over gaat) tijdens het bouwproces is uitstekend juridische en ecologisch te onderbouwen dat deze geen significant negatieve effecten hebben. Een dergelijk rapport ligt momenteel al bij de interdepartementale programmadirectie stikstof van LNV. Door het instellen van een (lage) drempelwaarde voor tijdelijke deposities zijn complexe en kwetsbare constructies als verleasen niet nodig. Wij vinden het daarom verstandig dat besluitvorming over verleasen wordt opgeschort zoals het college van provincie Fryslân heeft gedaan.

Extern salderen
Veel aangekondigde maatregelen moeten nog verder worden uitgewerkt in concreet beleid. Daar moet nu volop aan gewerkt worden zodat de markt niet verder stagneert. Wil er überhaupt ruimte komen voor nieuwe infrastructuur en andere investeringen dan zal snelle invoering van extern salderen absoluut noodzaak zijn. Op die wijze kan de winst die wordt behaald door bijvoorbeeld de uitkoop van veehoudende boeren die wensen te stoppen worden ingezet voor de verdere ontwikkeling van mobiliteit maar ook woningen, utiliteitsbouw en de verdere verduurzaming van Nederland. Het moet dus geborgd worden dat de ruimte die ontstaat, waar hij ook gevonden wordt, voor alle sectoren toegankelijk zijn. De minister geeft in haar kamerbrief de ruimte aan provincies om meer regie te hebben op dit proces. Wij willen dan ook graag benadrukken dat wij voorstander zijn van extern salderen en denken graag mee in de verdere uitwerking.

Daarnaast hebben we nu ook te maken met de **coronacrisis**. Laten we er voor zorgen dat dit niet een nog grotere economische crisis wordt. De bouw, infrastructuur maar ook de industrie zijn motoren die de economie draaiende houden. Wij pleiten er dus voor om er alles aan te doen om de banen in deze sectoren te behouden, zodat ook de verwante sectoren hier van kunnen profiteren.

De wijze waarop de provincie Drenthe in de wedstrijd zit met betrekking tot bovenstaande onderwerpen wordt door ons gewaardeerd.

Met vriendelijke groet,

Mede namens [redacted], VNO-NCW MKB Noord

[redacted]

M:+31 (0)6 [redacted]

Bouwend Nederland
de vereniging van **bouw- en infrabedrijven**

Regio Noord
Laan Corpus den Hoorn 101-b | 9728 JR Groningen
T:+31(0)50 524 04 14
www.bouwendnederland.nl

Date : 22-10-2020 14:55:52
From : "Reinder Hoekstra" [redacted]**@nmfdrenthe.nl**
To : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, "Henk Jumelet" [redacted]**@drenthe.nl,** [redacted]**@hetnet.nl"** [redacted]**@hetnet.nl,** [redacted]**@gmail.com"** [redacted]**@gmail.com,** [redacted]**@gmail.com"** [redacted]**@gmail.com,** [redacted]**@natuurmonumenten.nl"** [redacted]**@natuurmonumenten.nl,** [redacted]**@kpnmail.nl"** [redacted]**@kpnmail.nl, "** [redacted]**@bouwendnederland.nl"** [redacted]**@bouwendnederland.nl,** [redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl, "** [redacted]**@bouwendnederland.nl"** [redacted]**@bouwendnederland.nl**
Cc : [redacted]**@drenthe.nl,** [redacted]**@drenthe.nl, "** [redacted]**@drenthe.nl,** [redacted]**@drenthe.nl, "** [redacted]**@drenthe.nl**
Subject : RE: Agenda samenwerking Drentse aanpak donderdag 22 oktober a.s.
Attachment : 201013 Reactie gezamenlijke natuur en milieuorganisaties op wetsvoorstel stikstof.docx;Reactie NMF's op eindadvies commissie Remkes.docx;200525_Extern salderen en verleasen van stikstofruimte - standpunt Natuurmonumenten.docx;image003.gif;image004.png;

Beste mensen,

Hierbij sturen wij ter informatie onze reactie op hoofdlijnen op het wetsvoorstel (bijlage).
Daarin verwijzen we naar het advies Remkes en ligt er dus een link naar onze eerder aangereikte bouwstenen en reacties (bijlage)
De komende tijd zullen wij via de landelijke lijnen ook onze verdere inbreng op het wetsvoorstel gaan geven.
Tot slot nog een A4 over visie op extern salderen.
A
ls we elkaar dit soort zaken toesturen kan het overleg zich vooral concentreren op de samenwerking Drentse aanpak.
Ik stuur daarover nog een mail met een inspirerend voorbeeld.

Met vriendelijke groet, mede namens [redacted],

Reinder Hoekstra

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: maandag 19 oktober 2020 17:41
Aan: Henk Jumelet [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@hetnet.nl; [redacted]@gmail.com; [redacted]@gmail.com; Reinder Hoekstra [redacted]@nmfdrenthe.nl>; [redacted]@natuurmonumenten.nl; [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl
CC: [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Agenda samenwerking Drentse aanpak donderdag 22 oktober a.s.

Beste allemaal,

Hierbij zend ik je de agenda voor de 4e bijeenkomst samenwerking Drentse aanpak. In verband met de aangescherpte Corona maatregelen mogen we helaas niet fysiek bij elkaar komen en zal de bijeenkomst digitaal plaatsvinden. Inmiddels raken we hieraan gewend en ik voorzie dan ook geen problemen met de uitvoering hiervan.
Gezien het feit dat we nu digitaal vergaderen, is besloten iets korter te vergaderen. De vergadering zal dan ook een half uur later beginnen, aanvang om 19.30 uur en te beëindigen rond 21.00 uur.
Ik zal de secretaresse vragen een nieuwe link met gewijzigde aanvangstijd te zenden.

Een fijne avond en tot donderdag!

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Drentse aanpak Stikstof (3P)
Universiteit van het Noorden (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06-[redacted]

Wetsvoorstel stikstof biedt schijnoplossing

Door vast te houden aan de helft van de benodigde stikstofreductie, kiest het kabinet opnieuw voor een papieren oplossing ten koste van onze natuur. Daarmee sorteren we voor op een volgende stikstofcrisis. Dat concluderen natuur- en milieuorganisaties in reactie op het stikstofwetsvoorstel. De organisaties doen een dringend beroep op de Tweede Kamer om toekomstgerichte keuzes te maken en het advies van de Commissie Remkes in het wetsvoorstel over te nemen.

De achteruitgang van de natuur is de afgelopen jaren in een stroomversnelling gekomen door decennialange opeenstapeling van stikstofneerslag, verdroging en een afname van het leefgebied. Marc van den Tweel, directeur Natuurmonumenten: **"**Als niet op de rem wordt getrapt om de uitstoot van stikstof te halveren, zoals de commissie Remkes adviseert, verliezen we de komende tien jaar onze meest kwetsbare natuur."

Onlangs bleek andermaal uit onderzoek in opdracht van minister Schouten dat schrappen of verplaatsen van Natura 2000-gebieden of -doelen niet tot de mogelijkheden behoort. Van den Tweel: "Het kabinet wil desondanks opnieuw naar Brussel om onze beschermde natuur ter discussie te stellen. Keer op keer is dit al geprobeerd, en keer op keer is het antwoord: ga de natuur helpen. De weg naar Brussel is niet de oplossing van het probleem. De oplossing van het probleem is de schade aan de natuur te herstellen, de natuur te versterken en de stikstofuitstoot te halveren."

De investeringen die minister Schouten vrij maakt voor natuurherstel en het robuuster maken van de natuur zijn welkom en absoluut noodzakelijk. Het Adviescollege Remkes stelt echter dat een stikstofreductie van 50% in de periode tot 2030 nodig is voor daadwerkelijk natuurherstel en dat dit ook wettelijk vastgelegd moet worden. Het advies biedt een realistische uitweg uit de stikstofimpasse, maar het kabinet stelt slechts de helft voor. Voor veel natuur is dat te weinig om van de stikstofschade te herstellen. Van den Tweel: "De natuur, de landbouw noch onze economie zijn gebaat bij deze juridische haarkloverij. Goede maatregelen om de stikstofuitstoot omlaag te brengen geven ontwikkelruimte. Ruimte voor woningbouw, economie, gezonde leefomgeving en natuur. Als we daar nu wel de juiste keuzes in maken, geeft ons dat perspectief voor de lange termijn."

Bovenstaande reactie wordt onderschreven door: LandschappenNL, de Natuur- en Milieufederaties, Natuur & Milieu, Vogelbescherming Nederland, het Wereld Natuur Fonds en Natuurmonumenten.

ANP-reactie Natuurmonumenten:

Natuur- en milieuorganisaties reageren teleurgesteld op het wetsvoorstel stikstofreductie en natuurherstel. Marc van den Tweel, directeur Natuurmonumenten: "Door vast te houden aan de helft van de benodigde stikstofreductie, kiest het kabinet opnieuw voor een papieren oplossing ten koste van onze natuur. Daarmee sorteren we voor op een volgende stikstofcrisis. Daarnaast wil het kabinet weer naar Brussel om bescherming voor de natuur af te zwakken. Onbegrijpelijk, want juist door de natuur te versterken ontstaat ontwikkelruimte. Ruimte voor woningbouw, economie, gezonde leefomgeving en natuur. Als we daar nu wel de juiste keuzes in maken, geeft ons dat perspectief voor de lange termijn."

Provincies zijn aan zet bij aanpak stikstofproblematiek

Natuur en Milieufederaties reageren op eindadvies Commissie Remkes

De Natuur en Milieufederaties zien in het rapport van Commissie Remkes veel erkenning voor de zorgen die er zijn over de kabinetsaanpak om de stikstofproblemen op te lossen. Op 8 juni bracht het Adviescollege Stikstofproblematiek haar eindadvies uit aan het kabinet. Hieronder lichten we enkele onderdelen toe van het rapport 'Niet alles kan overal'.

Het Adviescollege sluit aan bij de oproep van natuur- en milieuorganisaties om in 2030 de stikstofuitstoot in Nederland met 50% terug te dringen en serieus werk te maken van natuurherstel. Het Adviescollege pleit voor een geloofwaardige, integrale en gewaarborgde programmatische aanpak van het stikstofoverschot in Nederland. Een aanpak die moet leiden tot het behalen van de afgesproken natuurdoelen. Het college benadrukt dat dit een resultaatverplichting is, geen inspanningsverplichting of streven. Dit betekent dat er concrete doelen moeten worden gesteld met daaraan gekoppelde juridisch geborgde tussendoelen. Een logische aanpak, gezien de uitspraak van de Raad van State.

Provincies aan zet
De provincies moeten per Natura2000 gebied in kaart gaan brengen welke concrete maatregelen nodig zijn om op termijn de doelen te behalen en welke bijdrage daaraan kan worden geleverd met een gebiedsgerichte aanpak. Dit zal betekenen dat normen per provincie verschillen. Binnen provincies zal voor het ene gebied een (veel) lagere norm en/of scherpere reductie nodig zijn, dan voor een ander gebied. De provincies worden, binnen de algemene kaders die het Rijk vaststelt, verantwoordelijk voor de gebiedsgerichte aanpak. Als Natuur en Milieufederaties vinden we dat de hoofdlijnen uit het rapport van het Adviescollege door de provincies in de gebiedsgerichte processen als leidraad moeten worden genomen. Daarnaast zouden wat ons betreft alle sectoren moeten meedoen in dat proces. Alleen op die manier ontstaat een aanpak die ambitieus, integraal en juridisch houdbaar is.

Extern salderen
Het Adviescollege beveelt aan dat provincies de regie gaan nemen voor de uitvoering van de salderingssystematiek en dat ze tot een onderling afgestemde aanpak komen. Ook als saldering binnen meerdere provincies noodzakelijk is, kan daarmee gewaarborgd worden dat daarover tussen de betrokken provincies voorafgaand overleg plaatsvindt. Daarnaast is de regie noodzakelijk om te voorkomen dat de overige ruimte 'weglekt' in gevallen waarin slechts een klein deel van de verkochte rechten voor een initiatief wordt benut.

Tot slot adviseert het college: benut meekoppelkansen van maatregelen die zijn of worden uitgewerkt vanuit beleid gericht op klimaat, water en fijnstof. Dit is ook voor de Natuur en Milieufederaties de beste manier om de verschillende milieudoelen te behalen.

Kabinet moet haar aanpak herzien
De voorzitter van het Adviescollege, Johan Remkes, noemde het huidige totaalpakket dat het Kabinet in het afgelopen jaar heeft gepresenteerd onvoldoende om een sterke reductie van stikstof te garanderen. Daarvoor waren er volgens hem nog te veel overeenkomsten met het PAS-beleid (dat in mei 2019 door de Raad van State buiten werking werd gesteld). De huidige plannen kenmerkten zich nog te veel door 'het zoeken naar rek en ruimte om vergunningverlening mogelijk te kunnen maken'. Ook de scheiding tussen maatregelen gericht op natuur en landbouw noemde Remkes opmerkelijk. Zeker omdat het Ministerie van LNV waar Schouten verantwoordelijk voor is juist streeft naar meer

integraliteit. De Natuur en Milieufederaties maken zich sterk om samen met de landbouwsector die integraliteit vorm te geven in plannen voor natuurinclusieve landbouw.

Tot slot noemde Remkes de aanpak van het stikstofprobleem een gedeelde verantwoordelijkheid. De Natuur en Milieufederaties maken zich sterk om in iedere provincie bij te dragen aan een gebiedsgerichte aanpak, die zorgt voor duurzaam herstel van de belangen tussen natuur en economische ontwikkeling. Dat kan door in de toekomst natuurinclusief te bouwen en werk te maken van de energietransitie.

Standpunt Natuurmonumenten inzake extern salderen met veehouderijen en verleasen van stikstofruimte

25 mei 2020

Provincies en Rijk zullen binnenkort nadere afspraken maken over extern salderen en verleasen. Deze notitie geeft het standpunt van Natuurmonumenten weer.

Vooraf
Natuurmonumenten wil benadrukken dat het fors reduceren van de stikstofuitstoot vanuit alle bronnen hoogst noodzakelijk is voor natuurherstel en het bereiken van een goede staat van instandhouding van natuur in Nederland. Om die reden zou het verleasen van stikstofruimte en extern salderen strikte kaders moeten kennen en een toename van stikstofemissie moeten voorkomen.

Verleasen
Wanneer een agrariër of ondernemer stikstofruimte in zijn vergunning over heeft, kan hij deze in zijn geheel of een deel hiervan op tijdelijke basis beschikbaar stellen aan een andere ondernemer voor projecten met een tijdelijke depositie van stikstof.

Natuurmonumenten is geen voorstander van het instrument 'verleasen'. Belangrijkste argument is dat de geboden flexibiliteit (schuiven met vergunde ruimte) fraudegevoelig is en technisch lastig uit te voeren binnen de kaders van de sturing op de gunstige staat van instandhouding (GSI). Er is een zeer reëel risico op ongewenste effecten en het is heel kostbaar om deze risico's te beperken.
Om ongewenste (neven)effecten te voorkomen zijn de volgende voorwaarden noodzakelijk:

- Verleasen mag uitsluitend indien dit geen negatieve effecten heeft op de GSI. De provincie is verantwoordelijk om hiervoor een systematiek voor te ontwikkelen die ruimtelijk stuurt en deze adequaat uit te voeren. Daarnaast is toezicht en monitoring noodzakelijk op deze werkwijze.
- De stikstofruimte die wordt benut bij verleasen kan uitsluitend worden ingezet voor activiteiten waarbij tijdelijk stikstof wordt uitgestoten.
- Hoofdvoorwaarde is dat het niet effectief kan en mag leiden tot een hogere stikstofuitstoot dan de huidige praktijk.
    - Vanuit die voorwaarde zou verleasen niet mogelijk moeten zijn voor bedrijven zonder Nb-wetvergunning.
    - Vanuit die voorwaarde zou verleasen niet mogelijk moeten zijn voor stikstofruimte op basis van reguliere leegstand in de fokcycli.
    - Vanuit de voorwaarde dat om andere redenen onbenutte stikstofruimte niet kan worden gebruikt.
    - Dient de controle- en handhavingssystematiek voor verleasing juridisch geborgd te zijn. Het verdient de aanbeveling dit Europees te laten toetsen.
- Een bedrijf dat permanent verleast zorgt in feite voor structureel extra stikstofuitstoot. Verleasen zou eenmalig moeten zijn met een beperkte, afgebakende termijn of met een (lange) periode ertussen.
- Door te verleasen wordt er voor de leasetermijn 30% gekort. Er blijft dus een potentiele hoeveelheid uitstootrechten boven de markt hangen. Het verdient de voorkeur om deze 30% structureel te korten.
- Verleasen is alleen mogelijk indien de provincie daarnaast maatregelen treft die aantoonbaar zorgen voor een afname van de stikstofuitstoot binnen de provincie. Op gebiedsniveau moet worden gestuurd op het bereiken van de GSI.
- Verleasen bevordert het fenomeen van "bungalowboeren": boeren die hun inkomen halen uit het verleasen van fosfaatrechten, het verpachten van grond, verhuren van stalruimte en nu dus ook het verleasen van stikstofrechten. Dit kan veel lucratiever worden dan het bedrijf te beëindigen en het vastgoed te verkopen. Dat verhindert de gewenste herstructurering van de sector.
- Verleasen zou alleen mogelijk moeten zijn voor projecten die aantoonbaar bijdragen aan verduurzaming, bijvoorbeeld in relatie tot de realisatie van afspraken in het kader van het Klimaatakoord en de energietransitie.

Extern salderen met veehouderijen
Extern salderen met (agrarische) bedrijven die geen dier- of fosfaatrechten hebben is nu al mogelijk.. Provincies zijn voornemens beleidsregels zo aan te passen dat extern salderen met bedrijven die

beschikken over dier- en fosfaatrechten ook mogelijk wordt. Echter, onwenselijke ontwikkelingen in het buitengebied moeten zoveel mogelijk kunnen worden voorkomen. Natuurmonumenten heeft een aantal aandachtspunten:

- Bij externe saldering wordt bij verkoop van stikstofruimte afgeroomd. Zo wordt de uitstoot na elke verkoop beperkt. Maar het aantal dieren dat een boer heeft, is vaak lager dan de capaciteit van de stal en het aantal dieren waarvoor hij een vergunning heeft. Als slechts een klein deel van de niet-gebruikte vergunningsruimte wordt verkocht, kan dat er in de praktijk toe leiden dat de stikstofuitstoot helemaal niet daalt, of zelfs stijgt.
- Als er extern gesaldeerd wordt tussen bedrijven, dan blijven de rechten beschikbaar voor de sector. Bij vrijwillige sanering en saldering is een goede compensatie nodig. Tegelijkertijd is er de noodzaak om dierrechten uit de markt te halen. Dit is een belangrijke bijdrage aan de reductie van de stikstofuitstoot en voorkomt verplaatsing van het probleem. Het voorkomt bovendien dat andere maatregelen in de toekomst aanvullend en onverwacht genomen moeten worden.
  Hoe zorgen provincies en rijk er voor dat de stikstofuitstoot feitelijk wordt teruggedrongen als dierrechten bij extern salderen door private partijen in de markt blijven? Welke aanvullende generieke maatregelen zal dit vragen? Of kan dit ertoe leiden dat het percentage afroming van stikstofruimte moet worden verhoogd? Het beleid rondom zowel verleasen als extern salderen vraagt regie door de overheid. Een stikstofbank met verplichte aanmelding en uitgifte vormt een belangrijk regulerend instrument.
- Extern salderen dient bij te dragen aan het behalen van integrale doelstellingen in het kader van het gebiedsproces. We vragen daarom eerst om flankerend beleid en kaders t.a.v. het behalen van natuurdoelstellingen in Natura 2000-gebieden en doelstellingen in het landelijk gebied ten aanzien van klimaat, waterkwantiteit en -kwaliteit, biodiversiteit, leefbaarheid, landschapskwaliteit en luchtkwaliteit. We ondersteunen vanuit dat perspectief ook het recht van eerste koop door de overheid.

Tot slot
Een ongewenst neveneffect van zowel verleasen als extern salderen kan leegstand en verloedering zijn. Het stimuleren van sloop of herbestemming is daarom wenselijk. Volgens Natuurmonumenten moet dit een vastgelegde verplichting zijn een geen vrijblijvend stimuleren.

Bij zowel extern salderen als verleasen is de natuurtoets nog een punt van zorg. Hoe voorkom je dat een bedrijf in een bufferzone kan groeien ten koste van bedrijven daarbuiten? Ruimtelijk beleid is noodzakelijk en voorwaardelijk, waarbij het in bufferzones alleen toegestaan is om te krimpen en waarbij een minimum vast wordt gehouden om extensieve agrarische bedrijfsvoering in een bufferzone te borgen. Tevens zal in een bufferzone voorzien moeten worden in een modaliteit om het inkomen met maatschappelijke diensten aan te vullen (is niet alleen ruimtelijk beleid).

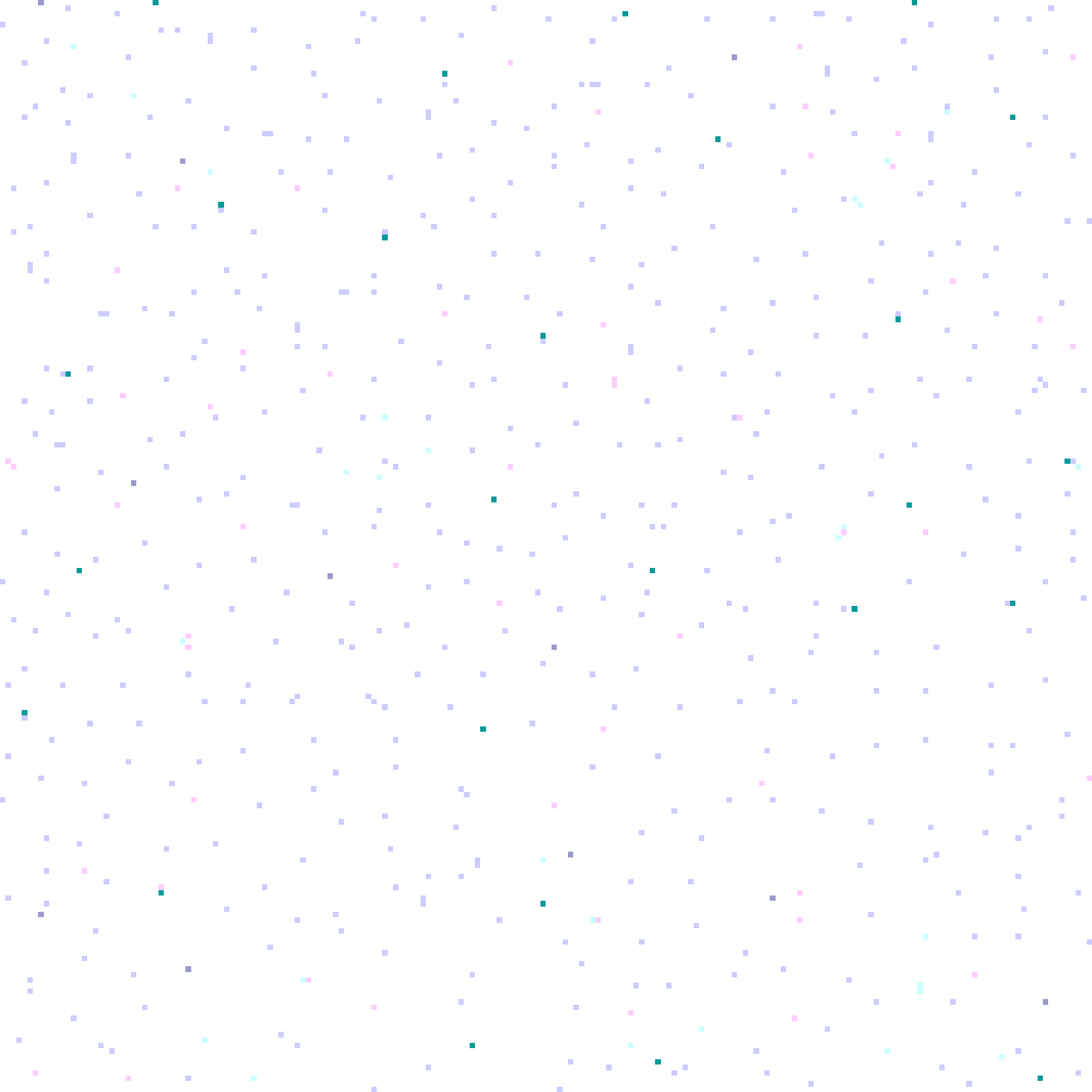

Date : 22-10-2020 16:52:27
From : "Reinder Hoekstra" [redacted] **@nmfdrenthe.nl**
To : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, "Henk Jumelet" [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@hetnet.nl'"** [redacted] **@hetnet.nl, '** [redacted] **@gmail.com'"** [redacted] **@gmail.com, "** [redacted] **@gmail.com'"** [redacted] **@gmail.com, "** [redacted] **@natuurmonumenten.nl'" @natuurmonumenten.nl, "** [redacted] **@kpnmail.nl'"** [redacted] **@kpnmail.nl, "** [redacted] **@bouwendnederland.nl'"** [redacted] **@bouwendnederland.nl, "** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl'"** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl, "** [redacted] **@bouwendnederland.nl'"** [redacted] **@bouwendnederland.nl**
Cc : " [redacted] **@drenthe.nl, '** [redacted] **@drenthe.nl, '** [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **@drenthe.nl, '** [redacted] **@drenthe.nl**
Subject : RE: Agenda samenwerking Drentse aanpak donderdag 22 oktober a.s.
Attachment : 200915 Presentatie Brabants Platform Stikstof def.pdf;image001.gif;image002.png;

Beste mensen,

Zoals beloofd hierbij een voorbeeld vanuit de provincie Brabant.
Uiteraard qua problematiek, omvang en 'rijkdom' niet vergelijkbaar maar na eerste snelle lezing dacht ik dat het delen ons ook inspiratie kan geven voor de wijze waarop we in Drenthe met een gebiedsgerichte aanpak aan de slag kunnen gaan.
Ik begreep dat de opstellers ook graag bereid zijn tot verdere toelichting.

Met vriendelijke groet/tot vanavond,

Reinder Hoekstra

Van: Reinder Hoekstra
Verzonden: donderdag 22 oktober 2020 14:56
Aan: 'Team Stikstof Drenthe' <stikstof@drenthe.nl>; Henk Jumelet [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @hetnet.nl; [redacted] @gmail.com; [redacted] @gmail.com; [redacted] @natuurmonumenten.nl [redacted] @kpnmail.nl; [redacted] @bouwendnederland.nl; [redacted] @vnoncw-mkbnoord.nl; [redacted] @bouwendnederland.nl
CC: [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl>
Onderwerp: RE: Agenda samenwerking Drentse aanpak donderdag 22 oktober a.s.

Beste mensen,

Hierbij sturen wij ter informatie onze reactie op hoofdlijnen op het wetsvoorstel (bijlage).
Daarin verwijzen we naar het advies Remkes en ligt er dus een link naar onze eerder aangereikte bouwstenen en reacties (bijlage)
De komende tijd zullen wij via de landelijke lijnen ook onze verdere inbreng op het wetsvoorstel gaan geven.
Tot slot nog een A4 over visie op extern salderen.
A
Is we elkaar dit soort zaken toesturen kan het overleg zich vooral concentreren op de samenwerking Drentse aanpak.
Ik stuur daarover nog een mail met een inspirerend voorbeeld.

Met vriendelijke groet, mede namens [redacted]

Reinder Hoekstra

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: maandag 19 oktober 2020 17:41
Aan: Henk Jumelet <[redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @hetnet.nl; [redacted] @gmail.com; [redacted] @gmail.com; Reinder Hoekstra [redacted] @nmfdrenthe.nl>; [redacted] @natuurmonumenten.nl; [redacted] @kpnmail.nl; [redacted] @bouwendnederland.nl; [redacted] @vnoncw-mkbnoord.nl; [redacted] @bouwendnederland.nl
CC: [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl> [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl>
Onderwerp: Agenda samenwerking Drentse aanpak donderdag 22 oktober a.s.

Beste allemaal,

Hierbij zend ik je de agenda voor de 4e bijeenkomst samenwerking Drentse aanpak. In verband met de aangescherpte Corona maatregelen mogen we helaas niet fysiek bij elkaar komen en zal de bijeenkomst digitaal plaatsvinden. Inmiddels raken we hieraan gewend en ik voorzie dan ook geen problemen met de uitvoering hiervan.
Gezien het feit dat we nu digitaal vergaderen, is besloten iets korter te vergaderen. De vergadering zal dan ook een half uur later beginnen, aanvang om 19.30 uur en te beëindigen rond 21.00 uur.
Ik zal de secretaresse vragen een nieuwe link met gewijzigde aanvangstijd te zenden.

Een fijne avond en tot donderdag!

Met vriendelijke groet,

[redacted],
[redacted] *Drentse aanpak Stikstof (3P)*
Universiteit van het Noorden (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted] **@drenthe.nl**
06-[redacted]

Brabants Platform Stikstof

Online bijeenkomst 15 september 2020

Provincie Noord-Brabant

Provincie Noord-Brabant

Agenda van het overleg

10.35 – 10.40 uur	Welkom en aftrap – [redacted]
10.40 – 10.50 uur	Actuele ontwikkelingen vanuit de deelnemers
10.50 – 11.10 uur	Actuele ontwikkelingen vanuit Brabant – [redacted]
11.10 – 11.25 uur	De Brabantse Ontwikkelaanpak Stikstof (BOS) – *Joep v.d. Ven* - Toelichting proces BOS - Toelichting gebiedsgerichte aanpak groen-blauw – [redacted]
11.25 – 11.45 uur	Reflectie van de deelnemers
11.45 – 11.55 uur	Rondvraag
12.00 uur	Sluiting

Provincie Noord-Brabant

Actuele ontwikkelingen vanuit de deelnemers

Provincie Noord-Brabant

Toelichting actuele ontwikkelingen provincie Noord-Brabant

Provincie Noord-Brabant

Wijziging IOV & voortgang toestemmingsverlening

STIKSTOF

ECONOMIE

Provincie Noord-Brabant

Tijdpad aanpassing IOV

STIKSTOF

Planning (data najaar onder voorbehoud)

7 juli GS hebben ontwerp wijziging IOV vastgesteld

10 juli online informatiebijeenkomsten voor overheids- en maatschappelijke partners en (agrarische) adviseurs

14 juli - 1 sept: ontwerp ter inzage, inspraak

13 okt. GS stellen statenvoorstel vast

27 nov. Besluitvorming in PS

Provincie Noord-Brabant

Stand van zaken toestemmingverlening

ECONOMIE

- Wijziging beleidsregel natuurbescherming (juni 2020)
- Extern salderen en verleasen
  - Beleidsregel gewijzigd m.i.v. 15 september
  - Online informatiebijeenkomsten 22 september

    --> Aanmelden via link
- PAS-meldingen
- Stikstofregistratiesysteem

Provincie Noord-Brabant

Toelichting proces Brabantse Ontwikkelaanpak Stikstof (BOS)

Provincie Noord-Brabant

Signalen uit het “veld”

- Basisprincipe van de ontwikkelaanpak is dat stikstofreductie geleverd moet worden via een evenwichtige bijdrage vanuit alle sectoren;
- Stikstofdossier biedt ook kansen. Denk aan versterken van de verbinding tussen opgaven zoals het opheffen van verdroging, natuurherstel, verduurzaming van de veehouderij, energietransitie, etc..
- Betrek sectoren bij het terugdringen van stikstof en stimuleer innovatie;
- Pak als provincie een actieve (regie)rol om beweging te stimuleren en ontwikkelingen mogelijk te maken om zo maximale impact in het stikstofdossier te genereren;
- Een goed functionerende economie, stikstofreductie en natuurherstel moeten hand in hand, gaan en zijn alle drie essentieel voor een duurzame, houdbare aanpak;

Provincie Noord-Brabant

Mechanisme van de BOS

- De economie blijft draaien
- Realiseren natuurherstel
- Stikstofdepositie daalt

Een draaiende economie, een dalende lijn van stikstofdepositie en natuurherstel zijn onlosmakelijk, als een mechanisme, met elkaar verbonden

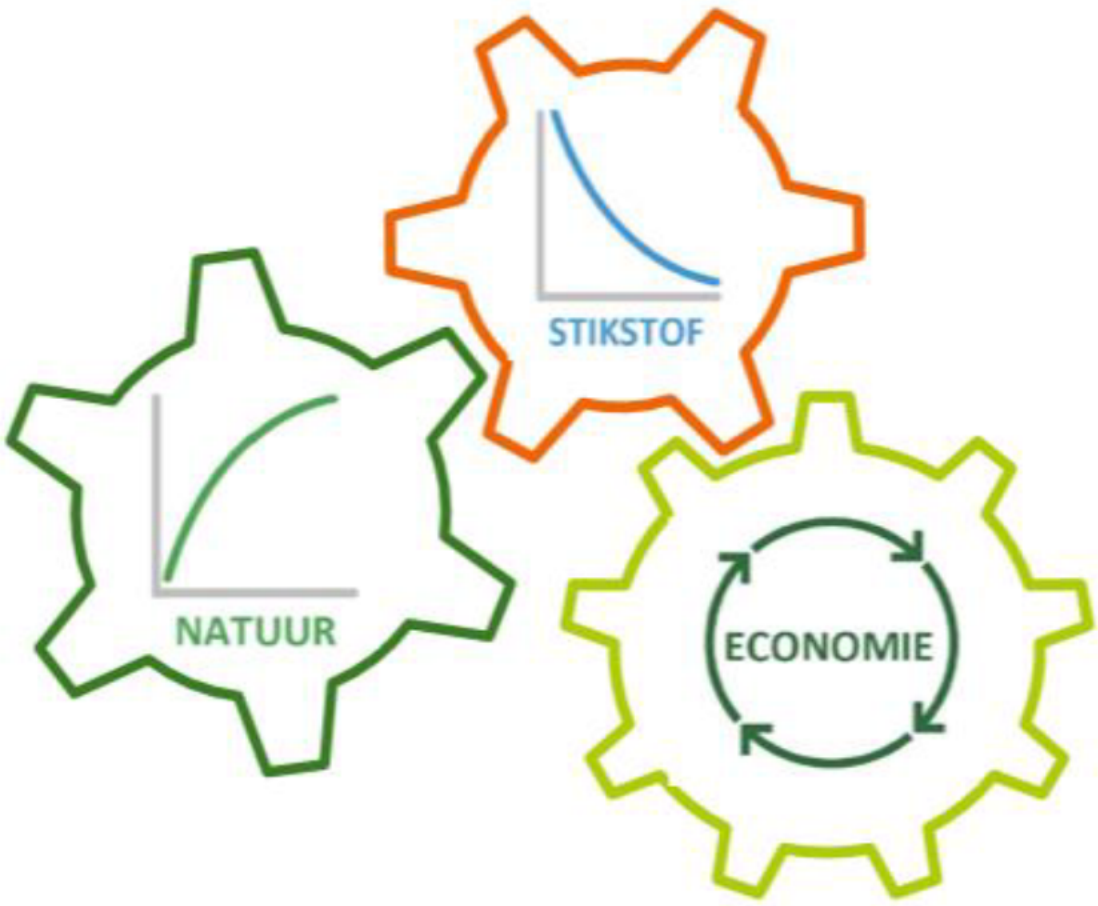

Provincie Noord-Brabant

De economie blijft draaien

Ingrediënten:

- **Het ondersteuningsloket stikstof**
  brengt vraag en aanbod van Brabantse stikstofruimte bij elkaar

- **Aankoopstrategie ter versnelling van de stikstoftransacties**

- **Vergunningverlening woningbouw en MIRT projecten d.m.v. landelijk stikstofregistratiesysteem op gang**

- **Beleidsregel voor intern en extern salderen** ten behoeve van vergunningverlening

- **Ontwikkeling provinciale module stikstofregistratiesysteem**

Provincie Noord-Brabant

Stikstofdepositie daalt (1/2)

- We maken afspraken over een evenwichtige bijdrage van alle sectoren aan stikstofreductie

Provincie Noord-Brabant

Stikstofdepositie daalt (2/2)

Aanvullend op landelijk:

- **We maken de buitenlandse bronnen inzichtelijk**, en de maatregelen die tot reductie van buitenlandse emissie kunnen leiden en gaan het gesprek aan met zowel het Rijk als onze buurlanden welke versnelling van afname mogelijk is.

- **Brabantse bronmaatregelen door alle sectoren, zoals:**
  - Landbouw
  - Industrie, energie en afval
  - Verkeer/mobiliteit
  - Bouwen en wonen

- **We zetten in op monitoring van de stikstofdaling**

Provincie Noord-Brabant

Realiseren natuurherstel

Ingrediënten:

- **De gebiedsgerichte aanpak is gericht op het verlagen van de milieudruk in, en herstel van natuur in en rond stikstofgevoelige N2000 gebieden**
  We werken hier aan doelstellingen natuur (versneld dichterbij brengen instandhoudingsdoelen), water (klimaat/verdroging), bodemkwaliteit, extensivering en verduurzaming van de landbouw (ook de “groen-blauwe aanpak” genoemd).
  Waar meekoppelkansen liggen, denk aan aanleg nieuwe wegen, woonlocaties, energietransitie worden deze samen met stakeholders/partners opgepakt.

Provincie Noord-Brabant

Gebiedsgerichte aanpak: groen blauwe opgaven

Provincie Noord-Brabant

Mechanisme van de BOS

- De economie blijft draaien
- Realiseren natuurherstel
- Stikstofdepositie daalt

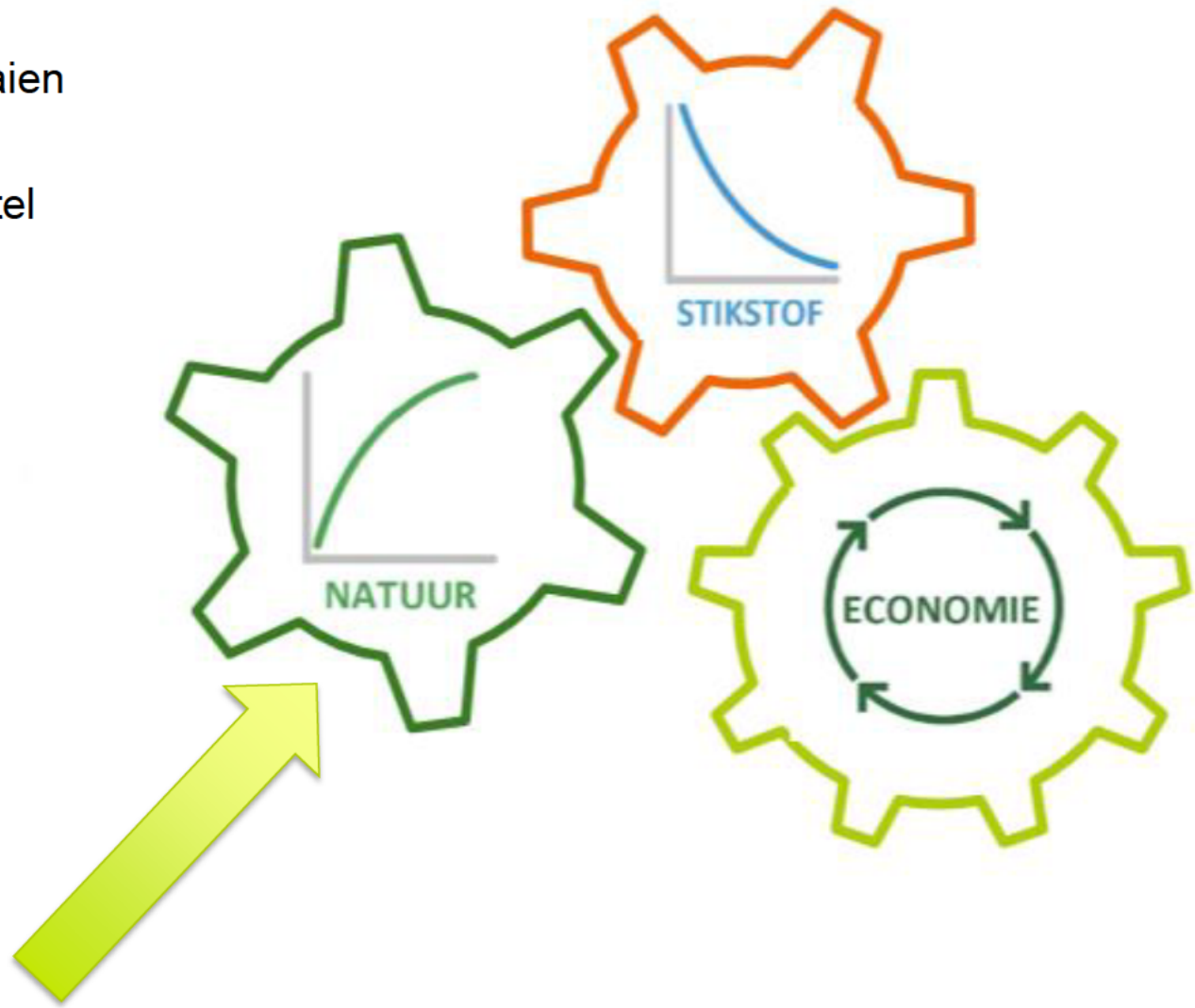

Een draaiende economie, een dalende lijn van stikstofdepositie en natuurherstel zijn onlosmakelijk, als een mechanisme, met elkaar verbonden

Provincie Noord-Brabant

Gebiedsgerichte aanpak groene & blauwe & bruine opgaven

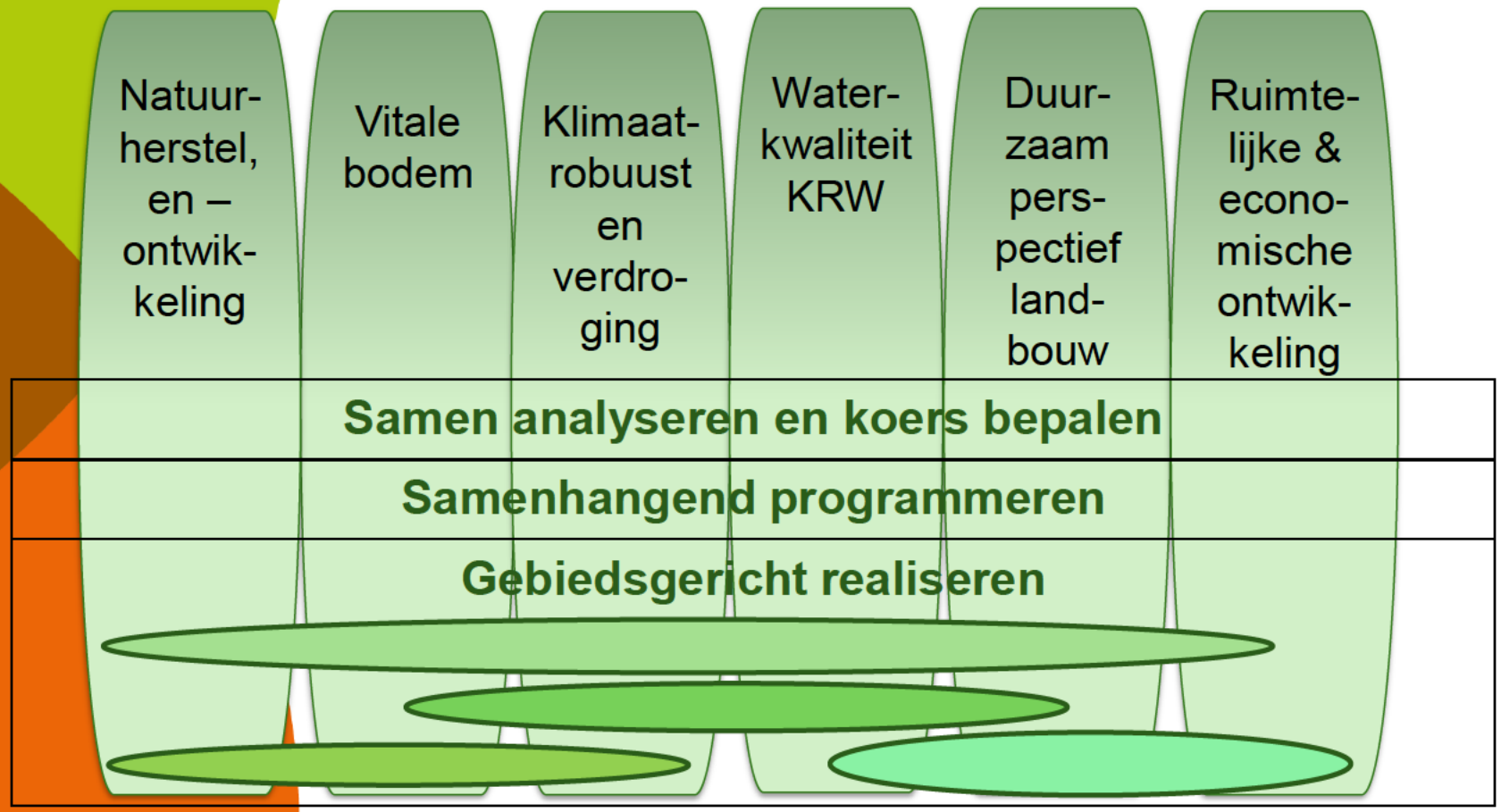

- Ruimtelijke opgaven stapelen en vragen om brede en integrale aanpak bijdragend aan diverse doelen
- Natuurherstel vraagt om integrale maatregelen in zones rondom natuur
- Samenhangend programmeren in specifieke gebieden waar nodig
- Kansen voor het Brabantse land

Provincie Noord-Brabant

N2000, KRW, Klimaatrobuust

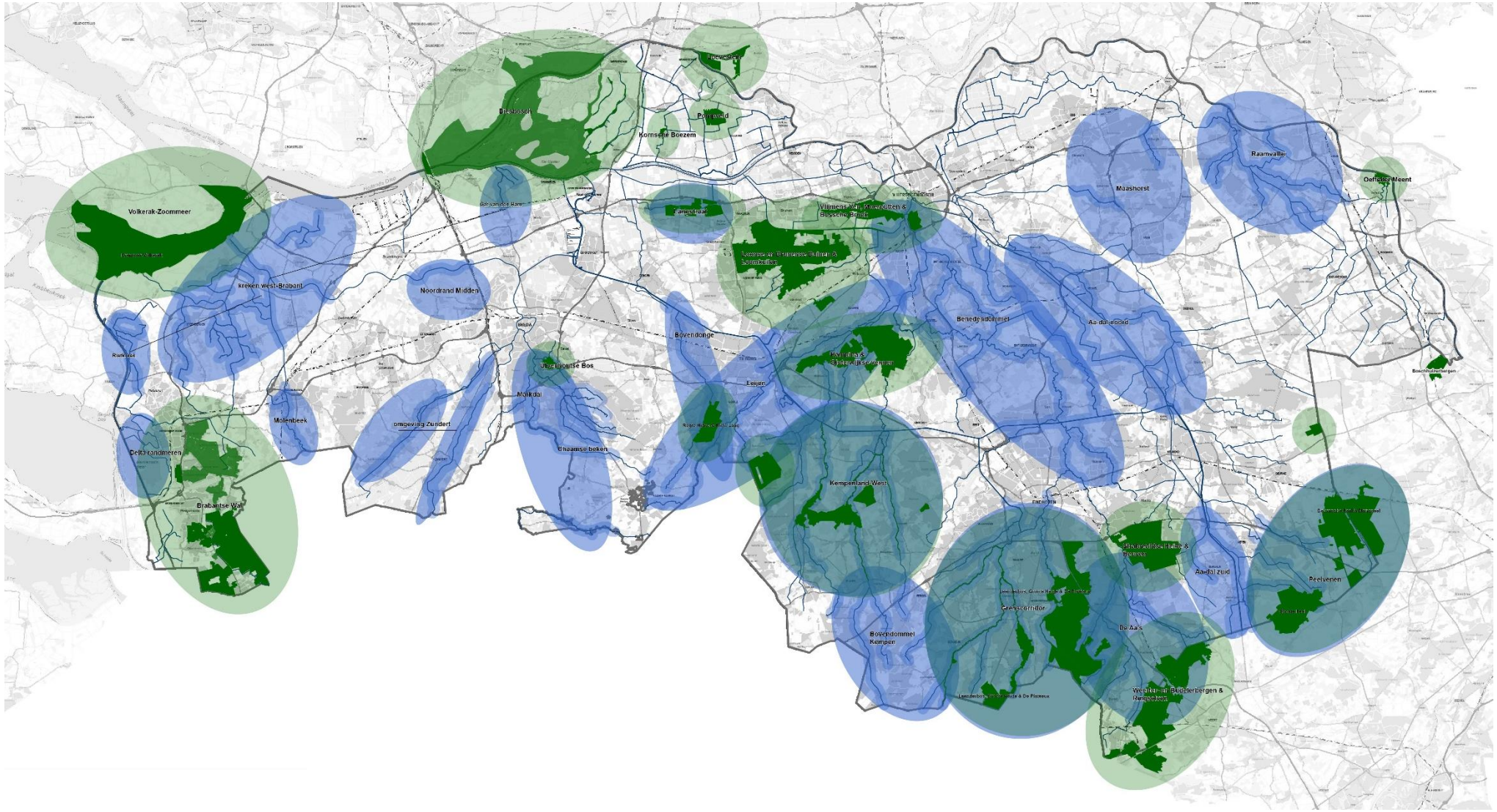

Provincie Noord-Brabant

Reliëf aanbrengen in de opgaven

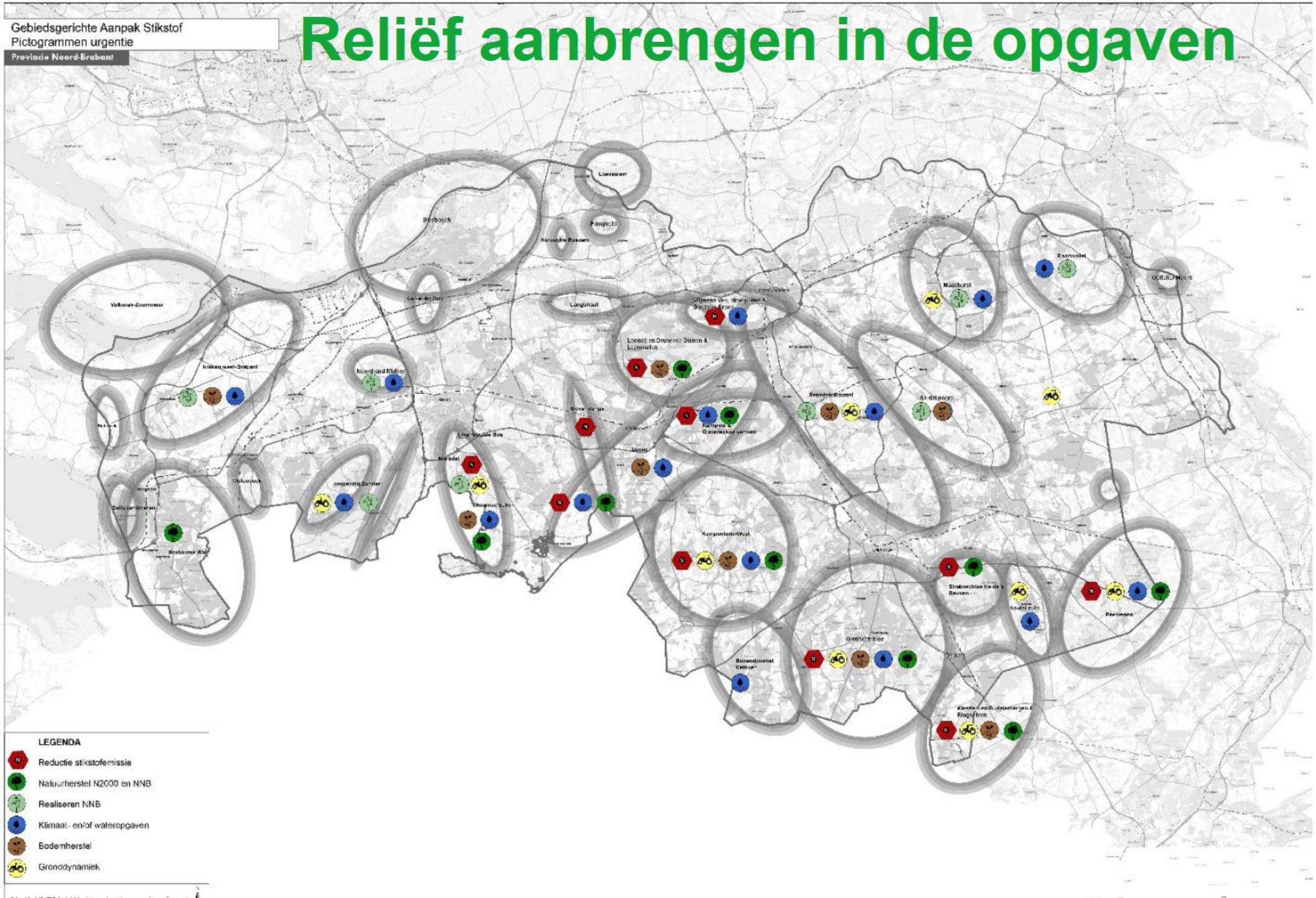

Provincie Noord-Brabant

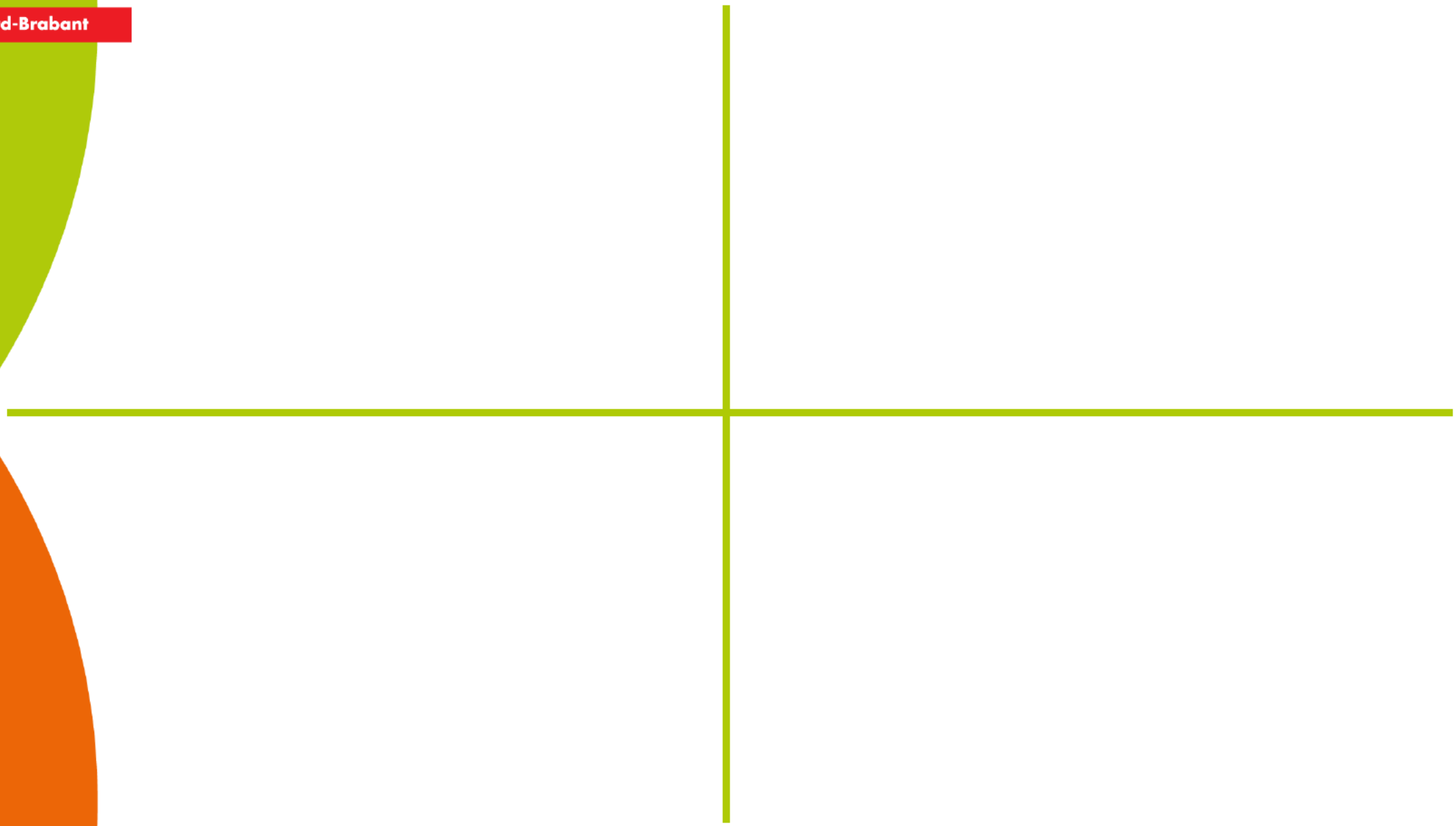

Provincie Noord-Brabant

Hoge dynamiek

Eenduidig

Meervoudig

Meebewegen met initiatieven uit de streek

Actief & integraal aanpakken

Afmaken van leidende opgaven

Zorgen dat er beweging ontstaat

Lage dynamiek

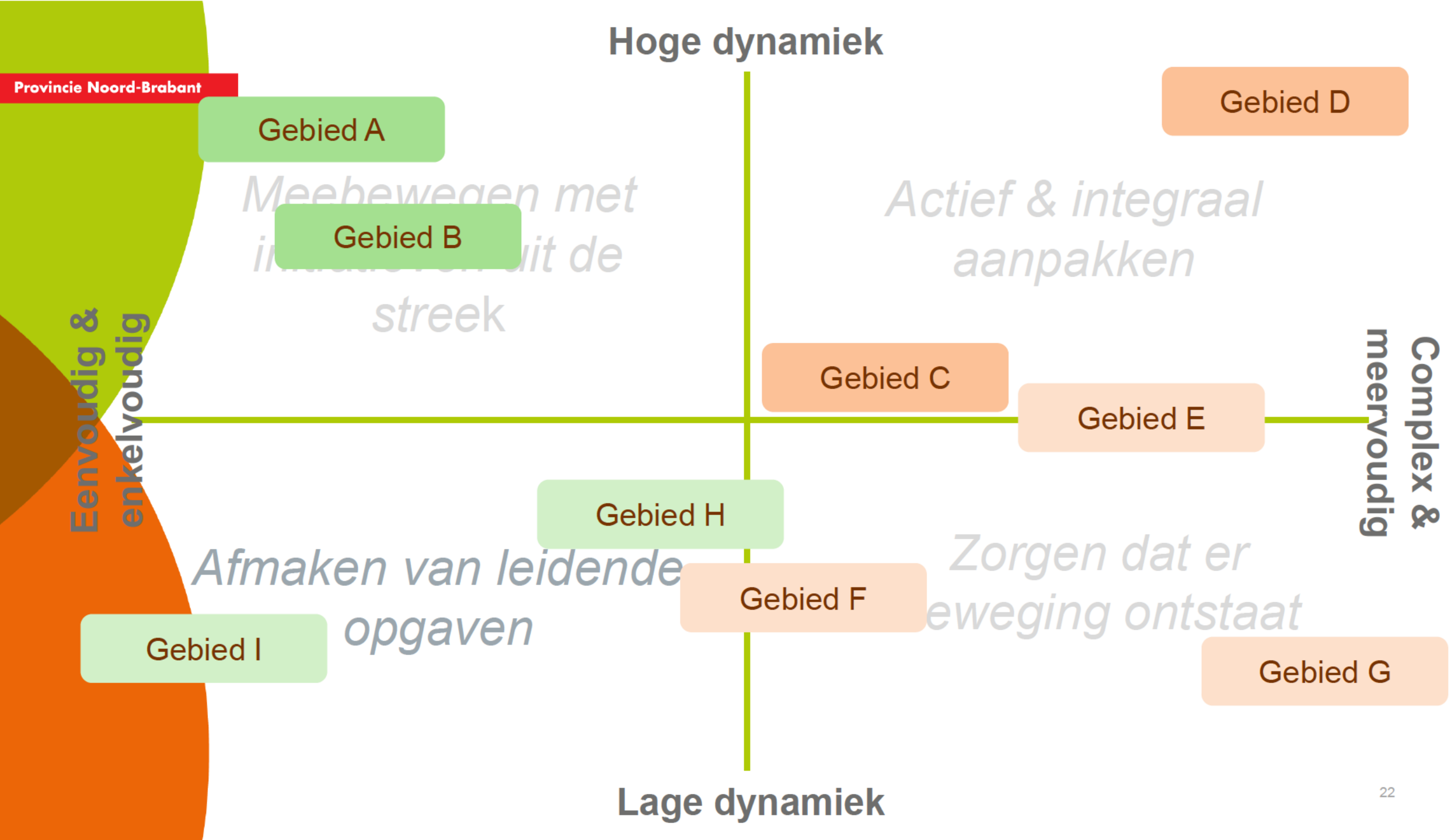
Provincie Noord-Brabant
Hoge dynamiek
Gebied A
Gebied D
Meebewegen met
Gebied B
streek
Actief & integraal
aanpakken
Eenvoudig &
enkelvoudig
Gebied C
Gebied E
Complex &
meervoudig
Gebied H
Afmaken van leidende
opgaven
Zorgen dat er
Gebied F
eweging ontstaat
Gebied I
Gebied G
Lage dynamiek

Provincie Noord-Brabant

Aan de slag

- Versterkte inzet op afmaken natuurnetwerk en KRW behalen
- Gebiedsprocessen ondersteunen en starten nodig danwel energie zit in het gebied > prioriteit in de gebiedsgerichte aanpak groen blauw
- Gebruiken gronddynamiek en actieve grondstrategie

Water de verbinding;

Grond is de sleutel;

Transitie landbouw cruciaal.

Provincie Noord-Brabant

Uit de startblokken in 2020

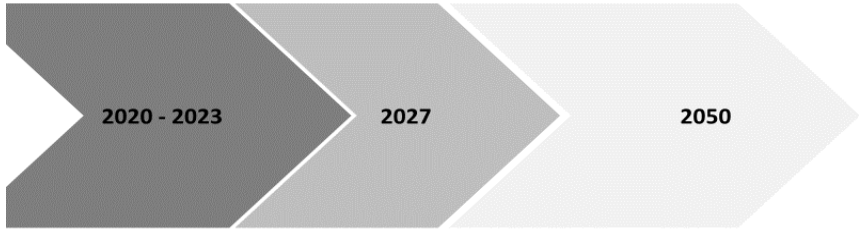

- Samen met onze partners de opgaven en gebieden (en witte vlekken) nader analyseren, afbakenen, prioriteren en afspraken over maken met partners.

- Verkenningen Peelvenen, de Grenscorridor en Ulvenhoutse Bos afronden en door waar noodzakelijk. Nieuwe verkenningen starten waar prioritiet ligt.

- Samen met partners uitwerken governance, monitoring, instrumenten, grondstrategie, …

Provincie Noord-Brabant

Route 2020-2023

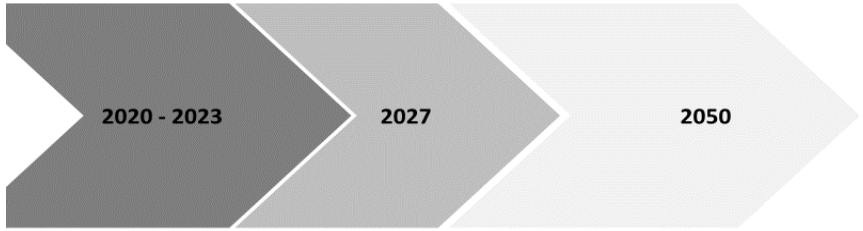

- Lopende uitvoeringstrajecten (behalen KRW, afmaken NNB) gaan maximaal door, ook in ‘witte’ gebieden gaan water en natuurprojecten door.

- Gebiedsverkenningen prioritaire gebieden zijn klaar; GGA’s starten waar urgentie en prioriteit zit; starten gebiedsprocessen.

- Halfjaarlijks samen met partners bezien op het gekozen handelingsperspectief nog de juiste is en daarover nieuwe afspraken indien nodig;

Provincie Noord-Brabant

Reflectie van de deelnemers

26

Provincie Noord-Brabant

Rondvraag & sluiting

27

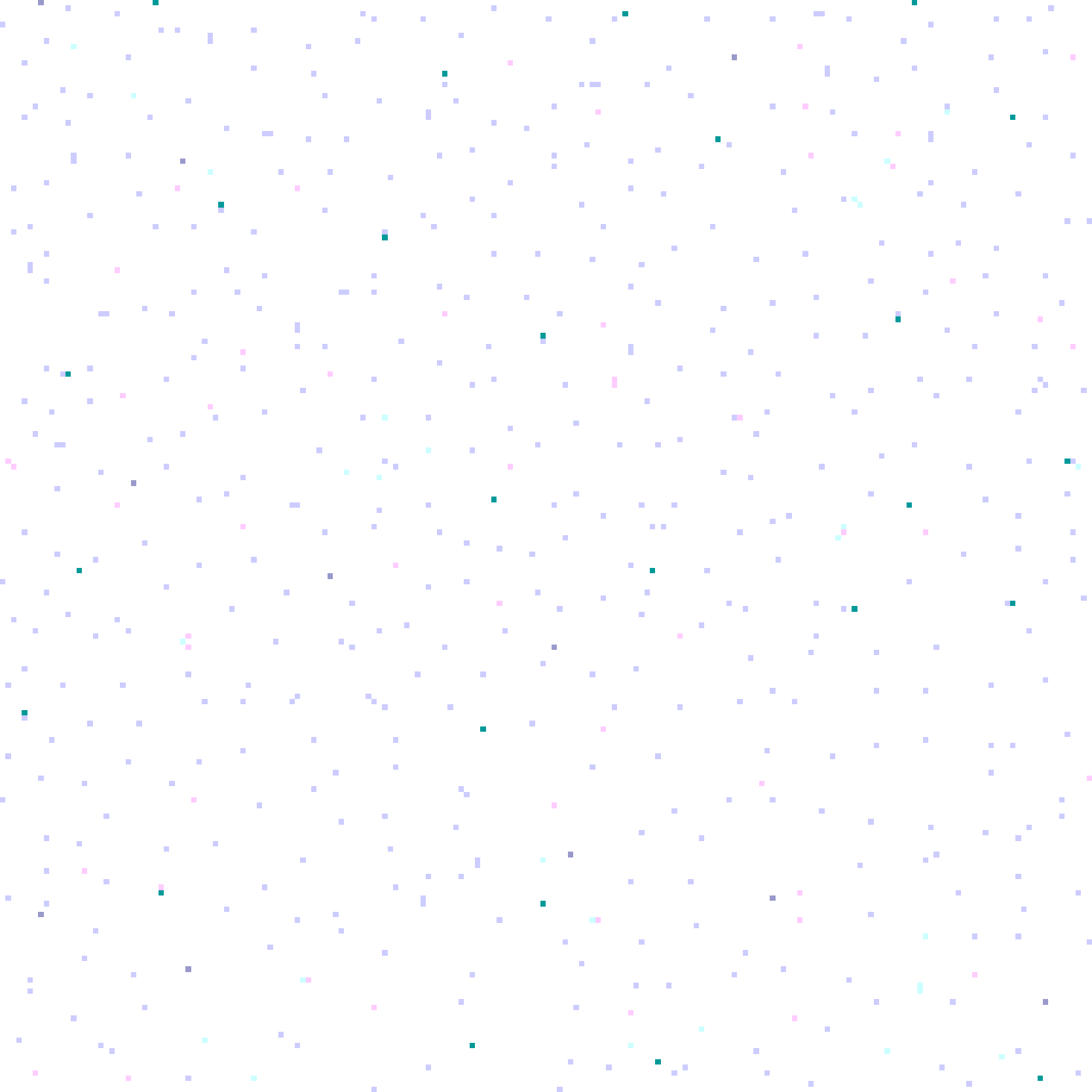

Date : 9-12-2019 15:26:29
From : "Reinder Hoekstra" [redacted] **@nmfdrenthe.nl**
To : "Henk Jumelet" [redacted] **@drenthe.nl, "Hans Kuipers"** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "Arnout Venekamp"** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl**
Cc : " [redacted] **@staatsbosbeheer.nl"" @staatsbosbeheer.nl, "** [redacted] **@natuurmonumenten.nl, "'Sonja van der Meer'"** [redacted] **@drentslandschap.nl, "** [redacted] **@nmfdrenthe.nl**
Subject : RE: beleidsregels
Attachment : Reactie NMF's op spoedwet.docx;21120215_Position Paper natuur- en milieuorganisaties inzake Spoedwet.pdf;

L.S.

Ter aanvulling hierbij nog onze landelijke reactie op het geheel.

Met vriendelijke groet,

Reinder Hoekstra
Natuur en Milieufederatie Drenthe

Van: Reinder Hoekstra
Verzonden: maandag 9 december 2019 10:20
Aan: 'Henk Jumelet' <[redacted]@drenthe.nl>; Hans Kuipers [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; Arnout Venekamp [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@staatsbosbeheer.nl' [redacted]@staatsbosbeheer.nl>; [redacted]@natuurmonumenten.nl>; 'Sonja van der Meer' <[redacted]@drentslandschap.nl>; [redacted]@nmfdrenthe.nl>
Onderwerp: beleidsregels

Beste Henk en Hans,

In aanvulling op ons bestuurlijk overleg van afgelopen donderdag over de voorgenomen beleidsregels laten wij weten dat wij de besluitvorming en uitwerking van het geheel zullen afwachten voordat wij kunnen reageren.
Onze zorgen over de houdbaarheid en effecten hebben we kenbaar gemaakt.

Vooruitlopend daarop hebben we wel een vraag en attentiepunt die we mee willen geven voor het GS besluit.
Wij constateren een verschil in de brieven van GS en de Minister. Zie onderstaande passages.

GS brief aan de staten voor 6 december:
' Bij intern salderen nemen wij de 'feitelijk gerealiseerde capaciteit' als uitgangspunt. Dat betekent dat initiatiefnemers de vergunde stikstofruimte van stallen of productie-hallen die daadwerkelijk zijn gebouwd, kunnen inzetten voor nieuwe ontwikkelingen.'

De brief van de minister aan de TK zegt:
'Het Rijk en de provincies nemen de 'feitelijk gerealiseerde capaciteit' als uitgangspunt voor intern salderen. Dat betekent dat initiatiefnemers de vergunde stikstofruimte van bijvoorbeeld stallen of productiehallen die daadwerkelijk zijn gebouwd en die in gebruik zijn genomen, kunnen inzetten voor nieuwe ontwikkelingen.'

Het lijkt ons niet wenselijk dat er wederom verschil in uitleg gaat ontstaan.
Verder lijkt het ons ook niet de bedoeling dat er met leegstaande stallen (die bijvoorbeeld gebruikt worden voor andere doeleinden), waar nog wel over NB wet ruimte kan worden beschikt, kan worden gesaldeerd.
Het leek ons goed dit mee te geven voor de overwegingen bij het besluit.

Met vriendelijke groet

Reinder Hoekstra
Natuur en Milieufederatie Drenthe

Natuur en Milieufederaties bezorgd over spoedwet stikstof

Afgelopen woensdag stemde de Tweede Kamer in met de Spoedwet Stikstof. De Natuur en Milieufederaties (NMF's) begrijpen dat het kabinet op de korte termijn iets wil doen aan de stikstofproblematiek, maar de voorgestelde wet krijgt geen steun vanuit de federaties en andere natuur- en milieuorganisaties. Samen schreven wij hier een position paper over. Daarnaast zijn we bezorgd over de effecten van de nieuwe beleidsregels voor vergunningverlening van het Rijk en de provincies.

Beleidsregels stikstof nieuw risico
Over de nieuwe beleidsregels die zijn gepresenteerd, hebben de minister en de provincies de afgelopen maanden onderhandeld. Hierover waren zij het eerder niet eens. De regels geven meer ruimte voor stikstofuitstoot dan de regels die de provincies in oktober hebben vastgesteld. Bij het zogenaamde "externe salderen" (verkoop van vergunningsruimte tussen partijen) wordt uitgegaan van de ruimte in de stal en niet van het aantal dieren. Bij op dit moment ongebruikte stalruimte ontstaat daardoor het risico dat de uitstoot toeneemt, in plaats van afneemt. Zelfs met de afroming van 30% van de ruimte waarmee gerekend wordt.

Maatwerk mogelijk in overbelaste gebieden
Provincies krijgen wel de mogelijkheid om in bepaalde gevallen en onder strikte voorwaarden, een afwijkend percentage te hanteren voor het afromen van stikstofruimte bij het extern salderen. Dat is ook zeer noodzakelijk voor zwaar overbelaste gebieden, waar de waarde van de aanwezige stikstof ver de grenzen overschrijdt van wat de natuur hebben kan.

De Natuur en Milieufederaties constateren dat de provincies als gevolg van deze voorstellen in veel gebieden hogere reducties moeten aanhouden om tot houdbare vergunningen te kunnen komen. Zeker zolang de landelijke stikstofdeken door het Rijk niet wordt aangepakt.

Kans op verduurzaming
De Natuur en Milieufederaties roepen het kabinet op om de stikstofcrisis aan te grijpen om de agrarische sector structureel te verduurzamen. Dat betekent meer emissiearme stallen en grondgebonden natuurinclusieve bedrijven. Dat verlaagt de stikstofuitstoot en is dus beter voor het milieu en de volksgezondheid. Het sluiten van kringlopen betekent in de praktijk ook minder dieren. Deze ontwikkeling moet ook voor boeren een goed toekomstperspectief bieden, met eerlijke prijzen voor duurzame producten.

Steun de koplopers!
Gelukkig zijn er veel boeren die de weg naar verduurzaming al lang zijn ingeslagen. Deze koplopers verdienen ondersteuning vanuit de provinciale en landelijke politiek. De gebiedsgerichte aanpak die door de minister wordt voorgesteld, biedt ruimte voor maatwerk voor bepaalde ondernemers.

Download de position paper

Geachte Tweede Kamerleden,

De gezamenlijke natuur- en milieuorganisaties - Greenpeace, LandschappenNL, Milieudefensie, de Natuur en Milieufederaties, Natuur en Milieu, SoortenNL, Vogelbescherming Nederland, het Wereld Natuur Fonds en Natuurmonumenten - gaan graag in op uw verzoek om een reflectie te geven op het voorstel van een wet tot het stellen van regels voor de aanpak van de stikstofproblematiek in relatie tot natuur (Spoedwet aanpak stikstof), Memorie van Toelichting en het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State.

De natuur- en milieuorganisaties begrijpen de urgentie die gevoeld wordt om snel tot een oplossing te komen voor een aantal belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen. Tegelijkertijd zijn we kritisch op het voorliggende voorstel. Er wordt onvoldoende rekening gehouden met de PAS-uitspraak. Hierin wordt vastgesteld dat stikstofruimte niet gebruikt mag worden op basis van 'toekomstig herstel'. De Raad van State is op dit punt wederom zeer kritisch over het huidige wetsvoorstel. Het advies van de Commissie onder leiding van de heer Remkes is ook helder en vraagt in deze om een koerswijziging en scherpe keuzes. Uit de reactie van het kabinet blijkt echter dat nog steeds sprake is van 'toekomstig herstel' en ontbreekt een koerswijziging. Wij maken ons daarom grote zorgen over de (juridische) houdbaarheid van de voorgestelde spoedwet.

Het voorstel beoogt een aantal maatregelen om een gecoördineerde en versnelde korte termijn aanpak van de stikstofproblematiek mogelijk te maken. Het gaat daarbij om enkele maatregelen die erop zijn gericht te komen tot een vermindering van stikstofdeposities in de beschermde natuurgebieden. Daarnaast gebruikt het kabinet deze gelegenheid voor het afschaffen van de vergunningplicht voor activiteiten die tot verslechtering van de natuurwaarden van Natura 2000-gebieden kunnen leiden.[1]

We delen de bevinding van de Raad van State dat inzicht in de werking en de verwachte effecten van de in het voorstel opgenomen maatregelen mist. Het ontbreken van maatregelen die nodig zijn voor het bereiken van de instandhoudingsdoelen is allereerst problematisch vanuit natuurbeschermingsperspectief. Bovendien is het een groot juridisch risico, omdat daarmee deze wet in strijd lijkt met artikel 6, lid 3, van de Habitatrichtlijn. Wij gaan hierbij graag specifiek op een aantal onderdelen in.

[1] Activiteiten met negatieve, maar niet significant negatieve, effecten op de natuurwaarden. Zie Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel vanaf p. 11.

Korte termijn in samenhang met lange termijn

De Raad van State geeft aan: "Uit de toelichting blijkt evenmin welke bijdrage het voorstel, en de afzonderlijke onderdelen daarvan, leveren aan de aanpak van deze problematiek. Zo is in de toelichting in het geheel geen indicatie gegeven van de (omvang van de) veronderstelde positieve effecten van de hiervoor onder 1o tot en met 3o genoemde maatregelen voor de instandhoudingsdoelstellingen van Natura 2000-gebieden."

Vanuit het kabinet wordt aangeven dat er wordt gekozen voor een omvattende aanpak van de stikstofproblematiek en verdergaande maatregelen om natuurherstel te realiseren. Die aanpak is in voorbereiding. Wij willen wijzen op de noodzaak van een juridisch houdbare aanpak. De juridische houdbaarheid hangt, zoals ook de Raad van State aangeeft, nauw samen met een aantoonbare realisatie van een goede staat van instandhouding van natuur. Opnieuw benadrukken wij daarom onze oproep om significant te investeren in natuurherstel en de realisatie van een robuust natuurnetwerk.

De Raad van State oordeelt: "*nu er in veel gebieden sprake is van overbelasting, inzichtelijk dient te worden gemaakt welke maatregelen … worden genomen die nodig zijn voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen voor het gebied en welke maatregelen ...daadwerkelijk als aanvullend zullen kunnen worden beschouwd. Daarnaast moet concreet worden gemaakt dat de te treffen maatregelen verder gaan dan voor het behalen en behouden van de instandhoudingsdoelstellingen nodig is en dat juist die verdergaande maatregelen ruimte vrij maken voor nieuwe ontwikkelingen die significante gevolgen voor Natura 2000-gebieden kunnen hebben.*"

In het wetsvoorstel is geen sprake van een pakket aan maatregelen waarmee de instandhoudingsdoelen worden behaald en behouden. Zelfs de regering spreekt in het nadere rapport alleen over behouden en laat 'behalen' ten onrechte weg. In de Memorie van Toelichting staat ' behouden en waar nodig herstellen conform planning', maar ook dat is geen juiste vertaling van ' behalen'. Voor een lange termijn aanpak verwijst de regering naar de Adviescommissie Remkes en stelt dat de aanpak in voorbereiding is. Daarmee is er nu dus geen sprake van een pakket maatregelen zoals vereist in de Habitatrichtlijn en geen mogelijkheid om onderscheid te maken tussen een maatregel die genomen moet worden om de instandhoudingsdoelen te halen en maatregelen die genomen worden om ontwikkelingsruimte te scheppen.

De natuurherstelmaatregelen die onder het PAS ingezet zijn, zijn niet bewezen effectief gebleken en vormen daarom geen adequate compensatie voor (nieuwe) stikstofuitstotende activiteiten. Stikstofreductie is voorwaardelijk voor natuurherstel. Een onderbouwing van de aanname dat 30% voorgenomen reductie voldoende is voor herstel ontbreekt, evenals een onderbouwing van de aanname dat de voorgenomen reductie werkelijk gerealiseerd gaat worden. Monitoring en wetenschappelijke validatie van de maatregelen zijn randvoorwaardelijk. Het kabinet toont hierin geen voornemens.

Verkeerde interpretatie Europees Hof

De regering geeft in het nadere rapport aan dat het Europees Hof van Justitie heeft aangegeven dat een programmatische aanpak toelaatbaar is. Maar vermeldt er niet bij welke voorwaarden het Hof daaraan verbindt. Zo overweegt het Hof in rechtsoverweging 104 dat: *"… het niet in de weg staat aan een nationale regeling … in het kader van een programmatische aanpak een vergunning … verlenen op basis van een passende beoordeling … volgens welke een bepaalde totale hoeveelheid stikstofdepositie verenigbaar is met de instandhoudingsdoelstellingen…. Dat is echter slechts het geval wanneer … kan worden gegarandeerd dat … geen van de plannen of projecten schadelijke gevolgen heeft….*" Dit betekent dat een programmatische aanpak slechts stand kan houden als er

sprake is van een programma waarvan de totale hoeveelheid stikstofdepositie verenigbaar is met de instandhoudingsdoelen. Daarvan is met voorliggend wetsvoorstel geen sprake. Een vermindering is niet voldoende, de vermindering moet aantoonbaar voldoende zijn om de instandhoudingsdoelen te behalen en te behouden. Dit geldt natuurlijk ook voor een 'kleine' programmatische aanpak.

Drempelwaarde juridisch onhoudbaar en in strijd met eerdere uitspraken van Raad van State

Overeenkomstig het advies van de Raad van State zijn wij kritisch over het huidige voornemen tot instellen van een drempelwaarde. Het kabinet geeft hierover aan: "*De opvatting van de Afdeling wordt gedeeld dat een drempelwaarde gemakkelijker te verdedigen zal zijn in het licht van een geloofwaardig en effectief pakket van maatregelen dat is gericht op het daadwerkelijk realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen van de onderscheiden Natura 2000-gebieden. In de meeste gebieden vergt dat robuuste maatregelen voor verdere vermindering van de stikstofbelasting en intensivering van het natuurherstel. Over dat pakket maatregelen besluit het kabinet op basis van het daarover nog uit te brengen advies van het Adviescollege stikstofproblematiek. Voor dit moment houdt het kabinet de keuze voor verschillende rechtvaardigingsmogelijkheden open; met het verstrijken van de tijd kan de haalbaarheid of aantrekkelijkheid van de verschillende mogelijkheden anders komen te liggen."*

*I*n de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel geeft de Minister van LNV aan: *"Duidelijk is dat een nieuwe drempelwaarde alleen kan bestaan als deze voldoet aan de kaders van artikel 6 van de Habitatrichtlijn en als de vermindering van de stikstofbelasting en het natuurherstel daadwerkelijk sneller gaan dan tot nu toe het geval was."* Dat is onderdeel van de lange termijn aanpak op basis van het advies van het Adviescollege stikstofproblematiek, aldus de Memorie van Toelichting. Eerst een drempelwaarde instellen waarbij stikstofemissie mogelijk wordt gemaakt en in de toekomst maatregelen treffen ten behoeve van de natuur lijkt sterk op het PAS. Over de in het PAS vervatte drempelwaarde is in de PAS-uitspraak geoordeeld dat die in strijd is met art. 6, lid 3, Habitatrichtlijn.

Wij betwijfelen de juridische houdbaarheid van de keuze van het kabinet hierin. Daarnaast vinden wij, gelet op de voorbehouden die de Raad van State hierin maakt, het onwaarschijnlijk dat dit een oplossing biedt voor compensatie van de stikstofuitstoot door woningbouw en infrastructuur op de korte termijn. Specifiek willen we aangeven dat:

- In de Memorie van Toelichting staat dat het wetsvoorstel de mogelijkheid biedt van een drempelwaarde of een stikstofregistratiesysteem. In het wetsvoorstel worden ze echter beide naast elkaar mogelijk gemaakt.
- Het parlement buitenspel wordt gezet door de keuze voor vaststelling van drempelwaarden via een ministeriële regeling.
- Met de wijziging van art. 2.9, lid 2, Wet natuurbescherming de minister de bevoegdheid krijgt regels te stellen (bijv. een drempelwaarde) bij ministeriële regeling die kunnen leiden tot vrijstelling van de vergunningplicht "indien dat in het algemeen belang geboden is". Dat is een te ruim criterium. Alles wat geen particulier belang is, is immers algemeen belang.
- De vrijstelling van de vergunningplicht indien aan de drempelwaarde wordt voldaan geldt voor door de minister (of provincies) aan te wijzen categorieën van projecten en is dus niet slechts beperkt tot bouwprojecten.
- In de Memorie van Toelichting op pagina 8 en 18 aangegeven wordt dat het instellen van een drempelwaarde ook andere rechtvaardigingen kent en op andere factoren dan stikstof. Dit strekt verder dan het doel waar deze wet toe zou moeten dienen.
- Met het nieuw voorgestelde artikel 2.9, lid 2, Wet natuurbescherming niet alleen de minister de bevoegdheid krijgt een drempelwaarde in te stellen, maar ook de provincies. Dit is aanvullende bevoegdheid.

- Het wetsvoorstel niet duidelijk regelt dat er wel een vergunningplicht is, als door andere effecten dan stikstof er een mogelijk significant effect is. De bepaling in de Wnb die dit regelde (art. 2.9, lid 5, onder b) vervalt. In de Memorie van Toelichting wordt hier aandacht aan besteed, maar dit zou in de wettekst moeten staan.

<u>Schrappen van 'andere handelingen' verslechtering beschermde status van natuur</u>

In de Kamerbrief van 13 november 2019 staat: "Daarnaast wordt in dit wetsvoorstel geregeld dat voor activiteiten die geen significante gevolgen kunnen hebben voor Natura-2000 gebieden, geen Natura-2000-vergunning meer aangevraagd hoeft te worden". Dit wordt nu met de spoedwet geregeld door het voornemen om het aspect 'andere handelingen' te schrappen. We achten het opvallend dat hier in het advies van de Raad van State niet op in wordt gegaan. Voor natuur- en milieuorganisaties is dit voorstel een groot punt van zorg:

- *Art 2.7, lid 2, Wnb luidt als volgt: Het is verboden zonder vergunning van gedeputeerde staten projecten te realiseren of andere handelingen te verrichten die gelet op de instandhoudingsdoelstellingen voor een Natura 2000-gebied de kwaliteit van de natuurlijke habitats of de habitats van soorten in dat gebied kunnen verslechteren of een significant verstorend effect kunnen hebben op de soorten waarvoor dat gebied is aangewezen.*
  Hieruit volgt dat een vergunning verplicht is als een activiteit negatieve effecten heeft op beschermde natuurwaarden. Als die effecten zeker niet significant zijn, moeten ze in een verslechteringstoets worden beoordeeld. Zijn ze mogelijk wel significant dan moeten ze in een passende beoordeling worden beoordeeld.
- Dit voornemen leidt tot een verslechtering van de beschermde status van natuur in Nederland. Met het begrip 'andere handelingen' in art. 2.7, lid 2, Wnb wordt immers ook gedoeld op activiteiten zonder significante effecten maar die wel leiden tot verslechtering van de natuurwaarden.
- Het is ongewenst om activiteiten niet vooraf maar achteraf te toetsen. Dit leidt naast mogelijke schade aan natuur ook tot onzekerheid bij initiatiefnemers: hun conclusie dat de effecten van de activiteit niet significant zijn, wordt niet langer getoetst door het bevoegd gezag. Als een handhavingsverzoek wordt gedaan kan vervolgens blijken dat hun conclusie onjuist was, met alle gevolgen van dien. De vergunningplicht voor deze activiteiten was destijds op nadrukkelijk verzoek van bedrijfsleven, provincies en natuurorganisaties in de wet opgenomen. Dit blijkt ook uit de Memorie van Toelichting bij het huidige artikel 2.7, lid 2, van de Wet natuurbescherming.
  "Het kabinet kiest ervoor deze activiteiten door middel van een vergunningplicht te reguleren (…) en slaat daarbij acht op een maatschappelijk breed gedragen voorkeur voor het vergunninginstrument. Zo heeft het bedrijfsleven in zijn commentaar gewezen op het belang van rechtszekerheid voor ondernemers, terwijl de natuurorganisaties een duidelijke voorkeur hebben voor het vergunninginstrument vanwege zijn sterk preventieve karakter. Provincies achten een vergunningenregime bovendien onontbeerlijk om overzicht te houden van alle activiteiten met een mogelijk nadelige invloed op Natura 2000-gebieden."
  Als de provincies dit overzicht verliezen, is twijfelachtig of zij kunnen voldoen aan de verplichting van art. 6, lid 2, Habitatrichtlijn, tot het tijdig voorkomen van verslechtering van Natura 2000-gebieden. Dit kan bovendien leiden tot het buiten bereik raken van instandhoudingsdoelstellingen waardoor activiteiten niet vergund kunnen worden.
- Dit voornemen loopt vooruit op de voorgenomen implementatie van de Aanvullingswet Natuur en overstijgt daarmee de doelstelling, werkingsduur en reikwijdte van de spoedwet. De spoedwet is hier niet voor bedoeld.

- Het gaat ook in tegen het feit dat het Rijk er tot nu toe grote waarde aan hechtte om de Wet Natuurbescherming, in afwachting van een eerste evaluatie, beleidsneutraal over te laten gaan in het omgevingswetstelsel.

Snelheidsverlaging niet in de wet

Het voornemen om de maximumsnelheid te verlagen kan op steun rekenen van de gezamenlijke natuur- en milieuorganisaties. Het is echter geen onderdeel van deze spoedwet. Deze maatregel zal dus per besluit van de minister gedaan kunnen worden, of ongedaan kunnen worden gemaakt. De mogelijkheid tot parlementaire controle wordt hierdoor verzwakt. Daarmee is ook onduidelijk hoe de regering borgt dat de maximumsnelheid daadwerkelijk zal worden gerespecteerd of adequate handhaving zal plaatsvinden.

Overige onduidelijkheden

In het nader rapport schrijft de regering weliswaar dat maatregelen die depositieruimte creëren niet zowel voor de drempelwaarde als voor depositieruimte kunnen worden ingezet, maar het is onduidelijk welke maatregelen nu voor de drempelwaarde of voor het depositieregistratiesysteem zullen worden gebruikt.

Afsluitend, de gezamenlijke natuur- en milieuorganisaties zien de belangen en urgentie om tot een oplossing van de stikstofproblematiek te komen.

Tegelijkertijd willen we benadrukken dat de uitwerking van de oplossing moet worden bezien in een breder kader dan daling van stikstofemissies voor biodiversiteit alleen. De aanpak voor korte en lange termijn kan ook fors bijdragen aan andere thema’s zoals voldoende schoon oppervlakte- en drinkwater, schone lucht, volksgezondheid, duurzame sociale en economische ontwikkeling van het landelijk gebied, aanpak van de klimaatcrises, duurzame ontwikkeling van het wegverkeer, de luchtvaart, de industrie en landbouwsector, en een prettige leefomgeving met voldoende woonruimte.

Daarom betreuren wij dat het kabinet er niet voor gekozen heeft om deze wet integraal vorm te geven en juridisch houdbaar te borgen.

Date : 2-10-2020 14:26:01
From : "[redacted]@bouwendnederland.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : RE: Innovatiechallenge Drentse aanpak stikstof
Attachment : image002.jpg;image003.png;

Hoi [redacted]

Het is alweer een tijdje geleden dat we het over de innovatiechallenge hebben gehad. Ik vroeg me af of er sinds het vertrek van [redacted] nog aandacht is geweest voor deze challenge. Wellicht binnenkort even telefonisch bijpraten?

Met vriendelijke groet,

[redacted] **Duurzaamheid & Onderwijs**

Bouwend Nederland Regio Noord | Laan Corpus den Hoorn 101B | 9728 JR GRONINGEN
050 524 0414 | 06[redacted]
[redacted]@bouwendnederland.nl | www.bouwendnederland.nl

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 3 juli 2020 15:44
Aan: [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl>; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl>; [redacted]@bouwendnederland.nl>; [redacted]@bouwendnederland.nl>
CC: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Innovatiechallenge Drentse aanpak stikstof

Goedemiddag,

Bijgaand ontvangen jullie op basis van ons overleg gisteren een update van de memo over de 'Innovatiechallenge Drentse aanpak stikstof'. De procesafspraken die we hebben gemaakt, heb ik er ook in gezet. Ik hoop naar tevredenheid.

Binnen de provincie Drenthe zullen wij zorgen voor een goede interne opvolging, zodat we de innovatie challenge conform dit voorstel ook gezamenlijk vorm kunnen geven. Voor mij persoonlijk eindigt het op dit dossier hier. Ik dank jullie hartelijk voor de goede samenwerking.

Een fijn weekend gewenst.

Met vriendelijke groet,
Kind regards,
Mit freundlichen Grüßen

[redacted] Public Affairs Duitsland | Deutschlandbeauftragter
Team Economie | Referat Wirtschaftsförderung
Programma Public Affairs | Programm Public Affairs
Provincie Drenthe | Provinz Drenthe

Visiting address: Westerbrink 1, Assen
PO-Box 122, NL9400 AC Assen
Telephone: 0031 (0)592[redacted]
Mobile: 0031 (0)6[redacted]
E-mail [redacted]@drenthe.nl
LinkedIn: http://nl.linkedin.com/in[redacted]
Xing: https://www.xing.com/profile[redacted]
Twitter: https://twitter.com/[redacted]
provincie Drenthe

Date : 24-4-2020 14:36:26
From : "[redacted]@rijksoverheid.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Cc : [redacted]@drenthe.nl
Subject : RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari
Attachment : Verslag bijpraatmoment stikstof 28 januari ;image001.jpg;

Geachte [redacted],
Begin februari hebben wij telefonisch en met onderstaande e-mails contact gehad over het Drentse gebiedsproces inzake de stikstofproblematiek.
Ik heb daarbij aangegeven graag namens Defensie betrokken te worden bij het overleg hierover.
Hebben er sedertdien in Drenthe nog ontwikkelingen/overleggen plaatsgevonden of ligt e.e.a. stil ivm met de Coronacrisis?

met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted] Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel
.....
Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement

Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
0[redacted]

Van: [redacted]
Verzonden: vrijdag 7 februari 2020 10:56
Aan: [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte [redacted]

Dank voor uw bericht en voor het plezierige telefoongesprek van vanochtend.
Goed dat we afspraken hebben gemaakt om Defensie/Rijksvastgoedbedrijf te betrekken bij het Drentse gebiedsproces inzake de stikstofproblematiek.
Wij schuiven graag aan bij de Drentse stikstoftafels.

Op Bestuurlijk niveau zal Defensie daarbij vertegenwoordigd worden door [redacted], [redacted] 43e gemechaniseerde Brigade/ Regionaal Militair Commandant Noord.
Zijn contactgegevens zijn: 0 6[redacted]@mindef.nl.
Voor het overleg op ambtelijk niveau ben ik het aanspreekpunt voor Defensie en het Rijksvastgoedbedrijf.
Mijn contactgegevens zijn aangegeven in onderstaand ondertekeningsblok.

met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]r Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel
.....
Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement

Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
0[redacted]

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 7 februari 2020 10:05
Aan: [redacted]@rijksoverheid.nl>
CC: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte [redacted]

Zoals zojuist beloofd, hierbij de presentatie van de bijpraatbijeenkomst op 28 januari j.l.

met vriendelijke groet,
[redacted]

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
+31 (0) 592[redacted]
+31 (0) 6[redacted]

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.
This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Date : 13-2-2020 14:37:23
From : "Provincie Drenthe - Communicatie"
To : "[redacted]"
Subject : Verslag bijpraatmoment stikstof 28 januari

provincie Drenthe

Verslag bijpraatmoment stikstof

Geachte relatie,

Op dinsdag 28 januari organiseerden wij in het provinciehuis een bijeenkomst over stikstof en de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe.

Hierbij ontvangt u zoals toegezegd de presentatie en het verslag met daarin de hoofdlijnen uit de gesprekken die in groepen aan de tafels zijn gevoerd.

Met vriendelijke groet,

Jetta Klijnsma, commissaris van de Koning
Henk Jumelet, gedeputeerde

Privacy
We vinden privacy en transparantie erg belangrijk. De gegevens die we gebruiken voor deze mailing verstrekken we daarom niet aan derden en gebruiken we ook niet voor andere doeleinden. Op de website vindt u onze volledige privacyverklaring.

Wilt u de e-mails over dit onderwerp niet meer ontvangen?
Geen probleem, dan kunt u zich uitschrijven door op 'afmelden' onderaan deze e-mail te klikken.

Documenten
- Presentatie Stikstof - 28 januari 2020.pdf
- Kort verslag met hoofdlijnen van de gesprekspartners

Volg ons

Bekijk de webversie

Deze e-mail is verstuurd aan [redacted]@rijksoverheid.nl.
Als u geen mail meer over dit onderwerp wilt ontvangen, kunt u zich hier AFMELDEN.

U kunt ook uw gegevens inzien en wijzigen.
Voor een goede ontvangst voegt u post@drenthe.nl toe aan uw adresboek.

Date : 28-4-2020 9:47:05
From : "[redacted]@rijksoverheid.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Cc : [redacted]@mindef.nl"[redacted]@mindef.nl
Subject : RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari
Attachment : image001.jpg;

Geachte [redacted]

Bedankt voor uw reactie. Goed om te weten dat ik tot dusver nog niets heb gemist.
Ik zie uw nadere berichten met belangstelling tegemoet.

met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted] Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel
.....
Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement

Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
0[redacted]

Van:[redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 24 april 2020 16:39
Aan:[redacted]@rijksoverheid.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

geachte [redacted] ,
Dank voor uw bericht.
Door de Corona crisis hebben er nog geen nieuwe overleggen plaatsgevonden zoals op 28 januari j.l.
We proberen onze partners, zoals u, op de hoogte te houden door informatie en berichtgeving per mail/nieuwsbrief.
Later vandaag wordt er nog een nieuwsbrief verzonden, waar de kamerbrief vandaag van de minister ter informatie wordt toegezonden,
evenals de brief aan Provinciale Staten over de stand van zaken m.b.t. de aanpak Stikstof in Drenthe
Mocht u deze nieuwsbrief, als later blijkt, toch niet hebben ontvangen, dan is het verzoek te kijken of deze in de spam terecht is gekomen.
Anders ontvangen wij graag hierover bericht en zullen wij het u opnieuw toezenden.
met vriendelijke groet,
[redacted]
provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
+31 (0) 592[redacted]
+31 (0) 6[redacted]

Van:[redacted]@rijksoverheid.nl>
Verzonden: vrijdag 24 april 2020 14:36
Aan:[redacted]@drenthe.nl>
CC:[redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari
Geachte [redacted] ,
Begin februari hebben wij telefonisch en met onderstaande e-mails contact gehad over het Drentse gebiedsproces inzake de stikstofproblematiek.
Ik heb daarbij aangegeven graag namens Defensie betrokken te worden bij het overleg hierover.
Hebben er sedertdien in Drenthe nog ontwikkelingen/overleggen plaatsgevonden of ligt e.e.a. stil ivm met de Coronacrisis?
met vriendelijke groet,
[redacted]
[redacted] Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel
.....
Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement
Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
0[redacted]

Van:[redacted]
Verzonden: vrijdag 7 februari 2020 10:56
Aan:[redacted]@drenthe.nl>
CC:[redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari
Geachte [redacted]
Dank voor uw bericht en voor het plezierige telefoongesprek van vanochtend.
Goed dat we afspraken hebben gemaakt om Defensie/Rijksvastgoedbedrijf te betrekken bij het Drentse gebiedsproces inzake de stikstofproblematiek.
Wij schuiven graag aan bij de Drentse stikstoftafels.
Op Bestuurlijk niveau zal Defensie daarbij vertegenwoordigd worden door[redacted] 43e gemechaniseerde Brigade/ Regionaal Militair Commandant Noord.
Zijn contactgegevens zijn: 0 6[redacted]@mindef.nl.
Voor het overleg op ambtelijk niveau ben ik het aanspreekpunt voor Defensie en het Rijksvastgoedbedrijf.
Mijn contactgegevens zijn aangegeven in onderstaand ondertekeningsblok.
met vriendelijke groet,
[redacted]
[redacted] Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel
.....
Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement
Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
0[redacted]

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 7 februari 2020 10:05
Aan: [redacted]@rijksoverheid.nl>
CC: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte[redacted] ,
Zoals zojuist beloofd, hierbij de presentatie van de bijpraatbijeenkomst op 28 januari j.l.
met vriendelijke groet,

[redacted]

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
+31 (0) 592[redacted]
+31 (0) 6[redacted]

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.
This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Date : 3-9-2020 10:50:20
From : "[redacted]@rijksoverheid.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari
Attachment : image001.jpg;

Geachte [redacted],
Dank voor uw reactie. Er is inderdaad iets mis gegaan met uw eerdere mail, ik vind die niet terug in mijn mailbox.
Hoe dan ook. Goed om te weten wat de stand van zaken is in Drenthe en dat Defensie in beeld is.
We wachten de verdere berichten af.

met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted] Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel
.....
Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement

Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
0[redacted]

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: donderdag 3 september 2020 10:32
Aan: [redacted]@rijksoverheid.nl>
CC: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte [redacted]

Als het goed is heeft u van mij vorige week een reactie gehad op uw eerdere mail. Ik vermoed dat er iets is mis gegaan.
Op dit moment zitten wij nog in de verkenningsfase. Voordat we het gebiedsproces gaan opstarten is het nodig om inzicht te krijgen in de situatie in de gebieden. Dat betekent dat we op dit moment aan het bekijken zijn welke informatie daarvoor nodig is en over welke informatie wij beschikken en/of kunnen en mogen beschikken. We hebben namelijk ook te maken met de AVG-wetgeving.

Defensie is absoluut bij ons in beeld als gesprekspartner, zodra wij meer zicht hebben op het vervolgproces zullen wij u uitnodigen.

Ik hoop u hiermee eerst voldoende te hebben geïnformeerd. Uiteraard zijn [redacted] en ik altijd bereid eventuele vragen te beantwoorden of toe te lichten.

Met vriendelijke groet,

[redacted] *Drentse aanpak stikstof*

Provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen

T +31 592[redacted]
M +31 6[redacted]
E [redacted]@drenthe.nl

Van: [redacted]@rijksoverheid.nl>
Verzonden: donderdag 3 september 2020 9:25
Aan: [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte [redacted],
Wellicht is in verband met vakantie onderstaande email aan uw aandacht ontsnap.
Volgende week is er een landelijk overleg tussen Defensie en het RVB over de stand van zaken van de verschillende gebiedstafeld.
In dat verband zou ik graag willen weten wat de stand van zaken is van de instelling van de gebiedstafels in Drenthe en de mogelijkheden voor het RVB/Defensie om daaraan deel te nemen.
met vriendelijke groet,
[redacted] Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel
.....
Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement
Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
0[redacted]

Van: [redacted]@rijksoverheid.nl>
Verzonden: dinsdag 25 augustus 2020 12:42
Aan: [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@rijksoverheid.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari
Geachte [redacted]

Met uw onderstaande emails van 24 april en 5 juni heeft u mij geïnformeerd over de stand van zaken van het gebiedsproces inzake de stikstofproblematiek in de provincie Drenthe. Ik heb begrepen dat in Drenthe 8 gebiedstafels zullen worden ingericht. Hiervan zijn er drie (Noordwest, Drentsche Aa en Zuidwest) van belang voo r het Ministerie van Defensie en het RVB in verband met de daar aanwezige militaire terreinen.

1. Noordwest (mmc Veenhuizen)
2. Drentsche Aa (Johan Willem Friso kazerne, Schietterein Witterveld, Oefenterrein de Haar, mc Oudemolen
3. Hunze
4. Bargerveen (mc Coevorden, mmc Coevorden, Kmar Brigade)
5. Reest
6. Oude Diep
7. Nieuw Drostendiep
8. Zuidwest (Johannes Postkazerne, Oefenterrien Havelte-Oost), Kmar Brigade Havelte, mmc Ruinen

Kunt u mij informeren over de stand van zaken van de instelling van deze gebiedstafels en de mogelijkheden om daar aan deel te nemen?
met vriendelijke groet,

[redacted] Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel

.....

Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement
Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
0[redacted]

Van: [redacted]
Verzonden: vrijdag 5 juni 2020 11:35
Aan: [redacted] @drenthe.nl>
CC: [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @mindef.nl' <[redacted] @mindef.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte [redacted],
Bedankt voor uw bericht. Ik begrijp goed dat de focus voor de korte termijn ligt op de woningbouw en MIRT projecten. Dat is in lijn met de landelijke aanpak.
Goed om te weten, dat de overige projecten, waaronder de diverse bouwprojecten van Defensie een plaats zullen krijgen bij de gebiedsgerichte aanpak.
We blijven graag betrokken bij het verdere proces.
met vriendelijke groet,

[redacted] Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel

.....

Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement
Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
0[redacted]

Van: [redacted] @drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 5 juni 2020 11:26
Aan: [redacted] @rijksoverheid.nl>
CC: [redacted] @drenthe.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte [redacted],
Navraag heeft ons geleerd dat de genoemde uitvraag door collega's van Ruimtelijke Ontwikkeling is gedaan richting gemeenten.
Deze uitvraag betrof een informatievraag voor het in ontwikkeling zijnde Stikstof Registratie Systeem (SSRS). Het betreft in deze eerste fase benodigde informatie omtrent te realiseren woningbouw en MIRT projecten. Overige bouwprojecten zijn nu nog niet aan de orde.
Wij willen u hartelijk danken voor de door u aangeleverde informatie. Wanneer overige bouwprojecten aan de orde komen, zullen we hier bij u op terug komen.
Dit is nog niet aan de orde, dit zal bij de analyse en uitvoering voor de gebiedsgerichte aanpak wel aan bod komen. Dit zal nog wel enige tijd duren.
Zoals eerder afgesproken houden we u hiervan op de hoogte en gaan t.z.t. hierover graag met u in gesprek.
Ik hoop u hiermee voor dit moment voldoende te hebben geïnformeerd.
Mocht u nog vragen hebben, dan horen we dat graag.
met vriendelijke groet,

[redacted]
provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
+31 (0) 592[redacted]
+31 (0) 6[redacted]

Van: [redacted] @drenthe.nl>
Verzonden: donderdag 28 mei 2020 14:09
Aan: [redacted] @rijksoverheid.nl
CC: [redacted] @drenthe.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte [redacted],
Mede namens [redacted] reageer ik even op uw mail. Ik denk dat ik weet over welke uitvraag het gaat. Echter ben ik intern even aan het navragen welke uitvraag dit is.
Aangezien stikstof een dynamisch en complex dossier is, worden er wel eens dingen door elkaar gehaald, vandaar dat ik even check intern.
Zodra ik een antwoord heb, kom ik er bij u op terug.
Met vriendelijke groet,

[redacted] *Drentse aanpak stikstof*
Provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
T +31 592[redacted] 2
M +31 6[redacted]
E [redacted] @drenthe.nl

Van: [redacted] @rijksoverheid.nl>
Verzonden: vrijdag 22 mei 2020 13:44
Aan: [redacted] @drenthe.nl>
CC: [redacted] @mindef.nl
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte [redacted],
Eind vorige maand hebben wij onderstaande emailwisseling gehad over de stand van zaken van het stikstofdossier in de Provincie Drenthe. U heeft aangegeven dat er na het bijpraatmoment van januari geen gesprekken aan een Drentse stikstoftafel hebben plaatsgevonden. De door u aangekondigd Statenbrief heb ik gedownload. Deze bevat veel informatie over de stand van zaken van deze problematiek in Drenthe.
Recentelijk begreep ik uit een email van [redacted] van de gemeente Westerveld dat de provincie Drenthe wel bezig is met de inventarisatie van bouwplannen om mogelijk een verdeling te maken van een eventueel stikstof 'depot'.

In het kader van een vergelijkbare actie van de provincie Overijssel heb ik bijgevoegde excel-lijst met bouwprojecten op de Johannes Postkazerne opgesteld. Deze projecten zullen weliswaar voor het merendeel gerealiseerd worden op het Overijsselse gedeelte van de kazerne, maar kunnen wel van belang zijn in het kader van de gebiedsgerichte aanpak voor de regio rond het Drentse Natura 2000 gebied het Holtingerveld.
Naast de Johannes Postkazerne beschikt het Ministerie van Defensie binnen de provincie Drenthe nog over diverse andere militaire objecten. Op een aantal daarvan (munitiemagazijnencomplex Veenhuizen, Johan Willem Frisokazerne Assen en het magazijnencomplex Coevorden zullen de komende jaren eveneens bouwprojecten plaatsvinden.
Indien u in het kader van de provinciale inventarisatie en het stikstofdepot meer informatie wilt over die bouwprojecten , dan verneem ik dat graag. Ik zal dan het Ministerie van Defensie vragen een opgave daarvan te verzorgen.
met vriendelijke groet,

Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel
.....
Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement
Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
0

Van:
Verzonden: dinsdag 28 april 2020 09:47
Aan: @drenthe.nl>
CC: @mindef.nl
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte ,
Bedankt voor uw reactie. Goed om te weten dat ik tot dusver nog niets heb gemist.
Ik zie uw nadere berichten met belangstelling tegemoet.
met vriendelijke groet,

Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel
.....
Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement
Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
0

Van: @drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 24 april 2020 16:39
Aan: @rijksoverheid.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

geachte ,
Dank voor uw bericht.
Door de Corona crisis hebben er nog geen nieuwe overleggen plaatsgevonden zoals op 28 januari j.l.
We proberen onze partners, zoals u, op de hoogte te houden door informatie en berichtgeving per mail/nieuwsbrief.
Later vandaag wordt er nog een nieuwsbrief verzonden, waar de kamerbrief vandaag van de minister ter informatie wordt toegezonden, evenals de brief aan Provinciale Staten over de stand van zaken m.b.t. de aanpak Stikstof in Drenthe
Mocht u deze nieuwsbrief, als later blijkt, toch niet hebben ontvangen, dan is het verzoek te kijken of deze in de spam terecht is gekomen.
Anders ontvangen wij graag hierover bericht en zullen wij het u opnieuw toezenden.
met vriendelijke groet,

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
+31 (0) 592
+31 (0) 6

Van: @rijksoverheid.nl>
Verzonden: vrijdag 24 april 2020 14:36
Aan: @drenthe.nl>
CC: @drenthe.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte ,
Begin februari hebben wij telefonisch en met onderstaande e-mails contact gehad over het Drentse gebiedsproces inzake de stikstofproblematiek.
Ik heb daarbij aangegeven graag namens Defensie betrokken te worden bij het overleg hierover.
Hebben er sedertdien in Drenthe nog ontwikkelingen/overleggen plaatsgevonden of ligt e.e.a. stil ivm met de Coronacrisis?
met vriendelijke groet,

Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel
.....
Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement
Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
06

Van:
Verzonden: vrijdag 7 februari 2020 10:56
Aan: @drenthe.nl>
CC: @drenthe.nl>
Onderwerp: RE: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte
Dank voor uw bericht en voor het plezierige telefoongesprek van vanochtend.
Goed dat we afspraken hebben gemaakt om Defensie/Rijksvastgoedbedrijf te betrekken bij het Drentse gebiedsproces inzake de stikstofproblematiek.
Wij schuiven graag aan bij de Drentse stikstoftafels.
Op Bestuurlijk niveau zal Defensie daarbij vertegenwoordigd worden door 43e gemechaniseerde Brigade/ Regionaal Militair Commandant Noord.
Zijn contactgegevens zijn: 0 6 @mindef.nl.
Voor het overleg op ambtelijk niveau ben ik het aanspreekpunt voor Defensie en het Rijksvastgoedbedrijf.
Mijn contactgegevens zijn aangegeven in onderstaand ondertekeningsblok.
met vriendelijke groet,

[redacted] Defensie in Fryslân, Groningen, Drenthe en Overijssel

.....

Cluster Ruimte / Sectie Omgevingsmanagement
Afdeling Klant en Vastgoedmanagement/ Directie Vastgoedbeheer
Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Postadres:
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
06[redacted]

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 7 februari 2020 10:05
Aan: [redacted]@rijksoverheid.nl>
CC: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: presentatie bijpraatmoment Stikstof 28 januari

Geachte [redacted]
Zoals zojuist beloofd, hierbij de presentatie van de bijpraatbijeenkomst op 28 januari j.l.
met vriendelijke groet,

[redacted]

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
+31 (0) 592[redacted]
+31 (0) 6[redacted]

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.
This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Date : 28-10-2020 16:03:20
From : [redacted]@bouwendnederland.nl
To : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, [redacted]@hetnet.nl" [redacted]@hetnet.nl, [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com, [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com, "Reinder Hoekstra" [redacted]@nmfdrenthe.nl, "[redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl
Cc : "Henk Jumelet" [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : RE: presentatie Gebiedsverkenning Stikstof en Bouwblokken GGA Drenthe
Attachment : image003.gif;image010.png;image001.jpg;image002.jpg;image011.jpg;

Dank je[redacted]

Voor wat betreft je vragen:

1. M.b.t. de aanpak gebiedsverkenning geen opmerkingen.

2. Ik heb in het overleg aangegeven dat Bouwend Nederland voor de verkenning van deze twee gebieden geen inzet/afvaardiging levert. Niet vanuit onwil of gebrek aan betrokkenheid maar ik zie de meerwaarde die wij kunnen leveren niet. Mede gezien gedetailleerde karakter van de opbouw van een dergelijke verkenning.

Gemaakte afspraak met Bouwend Nederland
Er is toegezegd, door gedeputeerde Jumelet, dat Bouwend Nederland bilateraal met o.a. [redacted] in gesprek gaat om te bezien welke (infra)projecten nu nog steeds een probleem hebben door de structurele stikstofdepositie die deze projecten (wellicht) met zich meebrengen. En waar de benodigde 'ruimte' mogelijk voor gevonden kan worden. De gedeeltelijke vrijstelling voor de bouwsector voor tijdelijke depositie tijdens de aanleg en sloopfase beidt immers geen oplossing voor projecten die structurele depositie met zich meebrengen. Zeker bij de infraprojecten die door meerdere gebieden lopen lijkt het ons goed naast alle andere lopende acties hier samen op in te zoomen. Immers, wil je de economische ontwikkeling ook door laten dan is goede infra een belangrijke voorwaarde.

- Welke projecten betreft het?
- Hoe gaan we het oplossen om te voorkomen dat die projecten (verdere) vertraging oplopen?
- Waar moet de benodigde ruimte vandaan komen?

Praktisch van insteek om samen gevoel te krijgen bij welke projecten van de eerder genoemde 60 projecten hebben nu nog steeds een probleem? Hoe gaan we dat oplossen. Denk over de andere gebiedsgerichte tafels waardevol om daar inzicht in te krijgen.

Graag plannen wij hiervoor een afspraak in.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
M:+31 (0)6[redacted]

Bouwend Nederland
de vereniging van bouw- en infrabedrijven

Regio Noord
Laan Corpus den Hoorn 101-b | 9728 JR Groningen
T:+31(0)50 524 04 14
www.bouwendnederland.nl

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 23 oktober 2020 10:55
Aan: [redacted]@hetnet.nl; [redacted]@gmail.com; [redacted]@gmail.com; Reinder Hoekstra [redacted]@nmfdrenthe.nl>; [redacted]@natuurmonumenten.nl; [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl>; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl>
CC: Henk Jumelet [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: presentatie Gebiedsverkenning Stikstof en Bouwblokken GGA Drenthe

Beste allemaal,

Hierbij zend ik jullie, zoals gisteravond toegezegd, de presentatie Gebiedsverkenningen Stikstof met toelichtende memo en de inhoudsopgave Gebiedsverkenningen. De opmerkingen die gisteravond zijn gemaakt, zijn in deze versie nog niet verwerkt.
Daarnaast vinden jullie eveneens bijgesloten de Bouwblokken GGA Drenthe die inmiddels aan de IPO organisatie is gezonden.

Gisteravond is de afspraak gemaakt dat we uiterlijk vrijdag 30 oktober namen van jullie ontvangen voor de te organiseren werksessies van de pilotgebieden Mantingerzand en Elperstroomgebied.
Ook is de afspraak gemaakt dat nog gereageerd kan worden op de aanpak Gebiedsverkenning uiterlijk 30 oktober.

Voor nu alvast een fijn weekend en mochten jullie vragen hebben, dan hoor ik het graag!

Met vriendelijke groet,

[redacted] *Team Stikstof*

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06-[redacted]

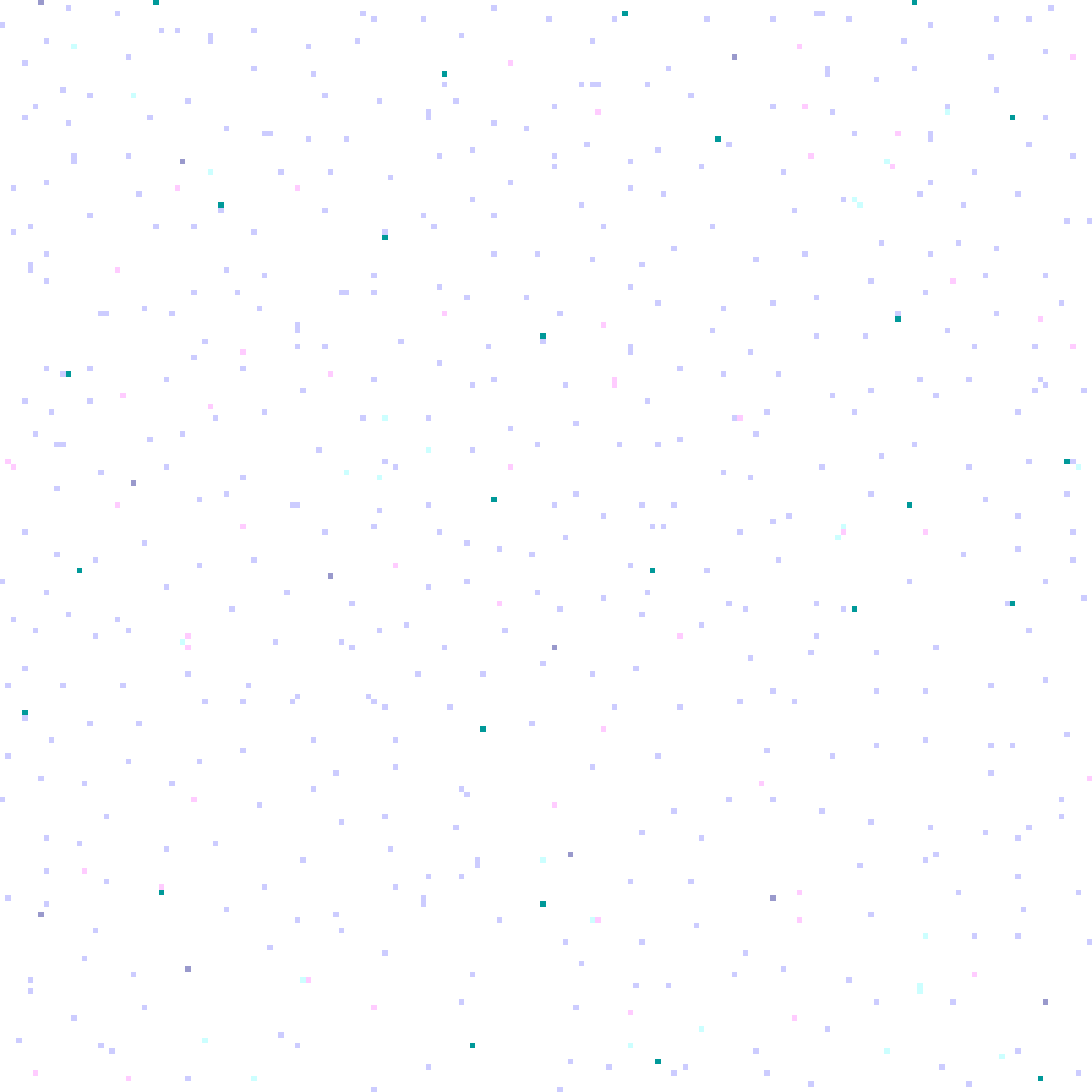

Date : 27-9-2020 23:33:21
From : "Reinder Hoekstra" r.hoekstra@nmfdrenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Cc : "[redacted]@hetnet.nl" [redacted]@hetnet.nl, "[redacted]@hetnet.nl" [redacted]@hetnet.nl, [redacted]@ltonoord.nl" [redacted]@ltonoord.nl, [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com, [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, "[redacted]@staatsbosbeheer.nl" [redacted]@staatsbosbeheer.nl, [redacted]@drentslandschap.nl" [redacted]@drentslandschap.nl, [redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, [redacted]@buursemabouw.nl" [redacted]@buursemabouw.nl, [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, "[redacted]@gmail.com, [redacted]@live.nl" [redacted]@live.nl, [redacted]@hotmail.com, [redacted]@outlook.com" [redacted]@outlook.com, "[redacted]@gmail.com, "Henk Jumelet" [redacted]@drenthe.nl
Subject : RE: Reactie conceptversie-bouwblokken LC Drenthe
Attachment : NMFD CONCEPT bouwblokken Drenthe - versie 11 sept TB.docx;image001.png;

Beste [redacted],

Hierbij onze reactie in tekst zoals gevraagd (bijlage).
In algemene zin is ons niet duidelijk hoe wij dit stuk moeten plaatsen ten opzichte van de laatst besproken concept aanpak.
Los daarvan vinden we de introductie wel van het zeer algemene (de opgave verderop beschreven veel meer to the point).
We voelen enig bezwaar bij de suggestie dat we alles pragmatisch en adaptief met elkaar doen en vaststellen.
Bestuurlijke voortvarendheid en effectiviteit zijn evengoed van belang.
Laten we verder eerst de verkenning ingaan en dan zien wat we als partners samen kunnen en vinden.
Het is aan GS/Provinciale Staten om de doelen en aanpak vast te stellen.

Met vriendelijke groet,

Reinder Hoekstra
NMFD

Van: [redacted]@gmail.com>
Verzonden: zondag 27 september 2020 22:04
Aan: [redacted]@drenthe.nl>; Henk Jumelet [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@hetnet.nl; [redacted]@gmail.com [redacted]@hetnet.nl [redacted]@ltonoord.nl; [redacted]@gmail.com; [redacted]@gmail.com; [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@staatsbosbeheer.nl; [redacted]@drentslandschap.nl; Reinder Hoekstra [redacted]@nmfdrenthe.nl>; [redacted]@natuurmonumenten.nl [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl; [redacted]@buursemabouw.nl; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@gmail.com>; [redacted]@live.nl; [redacted]@hotmail.com>; [redacted]@outlook.com
Onderwerp: Reactie conceptversie-bouwblokken LC Drenthe

Goedenavond allen,

Hierbij de reactie van het Landbouw Collectief Drenthe (LC Drenthe) op het document *conceptversie-bouwblokken*.

--
Met vriendelijke groet,

[redacted], 06 [redacted]
Drents Agrarisch Jongeren Kontakt

Gebieden

~~Drenthe werkt aan een goede balans tussen economische ontwikkelruimte en het behoud van de natuur. Een balans die bijdraagt aan natuurherstel en tegelijkertijd de ruimte schept voor een toekomstgerichte landbouw en een duurzaam verdienvermogen voor de Drentse industrie, het MKB en de vrijetijdssector.~~

De Drentse Aanpak Stikstof richt zich op de Natura2000-gebieden die stikstofgevoelig zijn. Drenthe kent veertien Natura2000-gebieden, waarvan er twaalf stikstofgevoelig zijn. Deze gebieden worden beschouwd als Europese topnatuur met een grote diversiteit aan planten en dieren. Door een te hoge neerslag van stikstof staat de biodiversiteit in deze natuurgebieden onder grote druk. Daardoor zijn in en rond deze gebieden maar beperkt ontwikkelingen mogelijk.

Meer informatie
https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natura-2000/aanpakstikstof/

Opgaven

De opgave waar we voor staan is om te werken aan het behalen van onze instandhoudingsdoelen voor de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden terwijl we tegelijkertijd maatschappelijke en economische ontwikkelingen binnen Drenthe blijvend mogelijk maken. Hiervoor moeten we op landelijk en provinciaal niveau samenwerken aan een aantoonbaar dalende stikstofdepositie op de gevoelige Natura2000-gebieden. Dit creëert tegelijkertijd kansen voor de ontwikkeling en verduurzaming van de landbouwsector, ruimte voor de woningbouw, de aanleg van infrastructuur en faciliteert ontwikkelingen voor het MKB en de industrie. De opgave in Drenthe is groot door de lage kritische depositiewaarde van veel Drentse Natura2000-gebieden.

Circa 35% van de depositie komt uit Drenthe. Het grootste deel (65%) van de stikstof die in Drentse Natura2000-gebieden neerslaat is afkomstig van overige bronnen in Nederland en buitenland. Daarom zijn generieke (bron)maatregelen op landelijk niveau noodzakelijk.

Data en informatie

Onderstaande tabellen tonen per natuurgebied de gemiddelde depositieopbouw per sector voor het stikstofgevoelige oppervlak in dat gebied. Deze gegevens zijn afkomstig van de website van het RIVM en gebaseerd op Aerius De relatieve bijdragen zijn uitgedrukt als percentage van de berekende depositie. De berekende depositie bestaat uit alle Nederlandse bronnen, buitenlandse bronnen en ammoniakemissie uit de zee.

Bargerveen

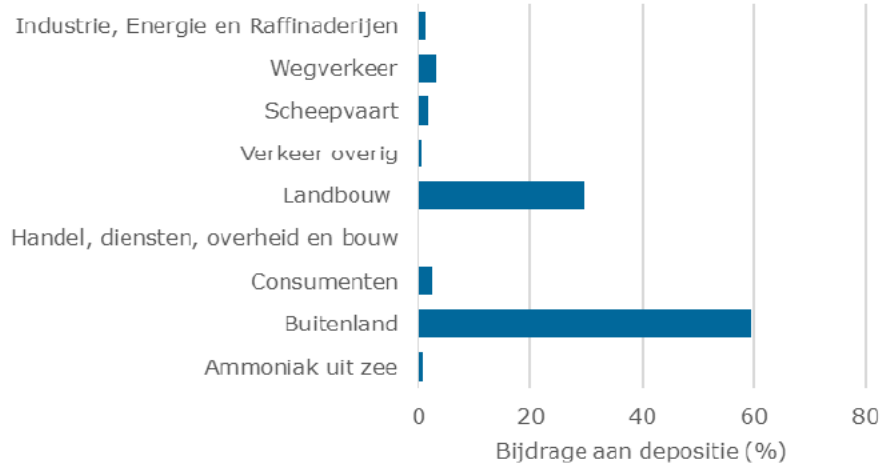

CONCEPT

Drents-Friese Wold & Leggelderveld

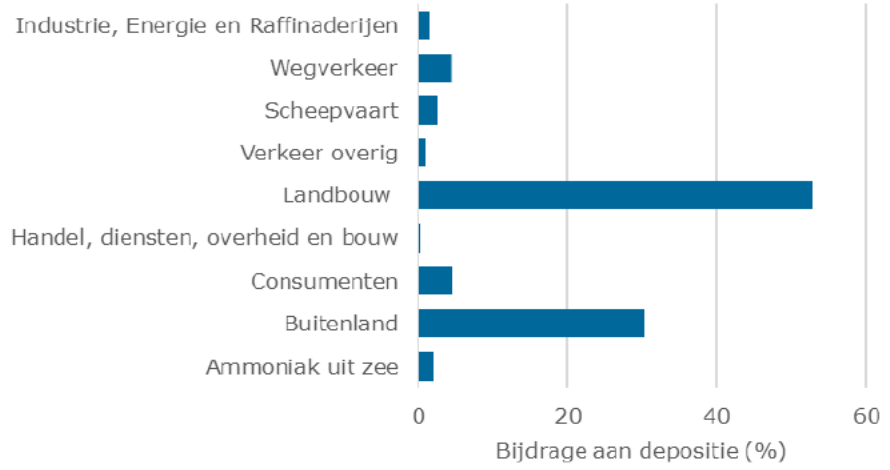

Drentsche Aa-gebied

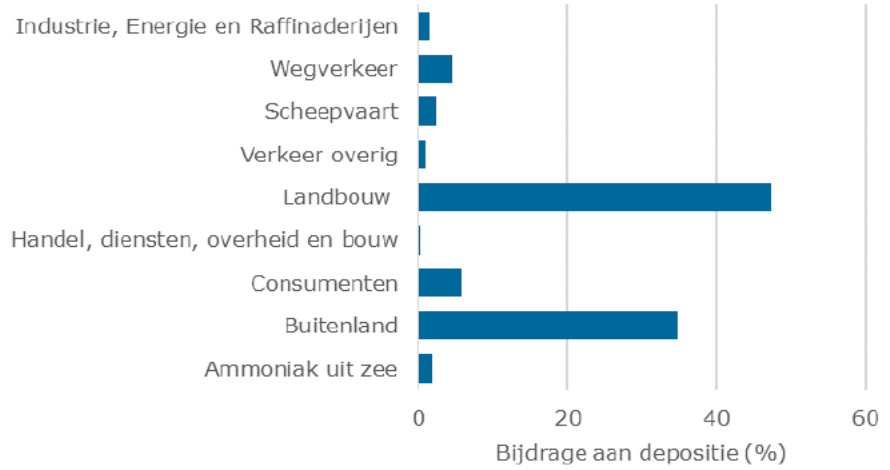

Drouwenerzand

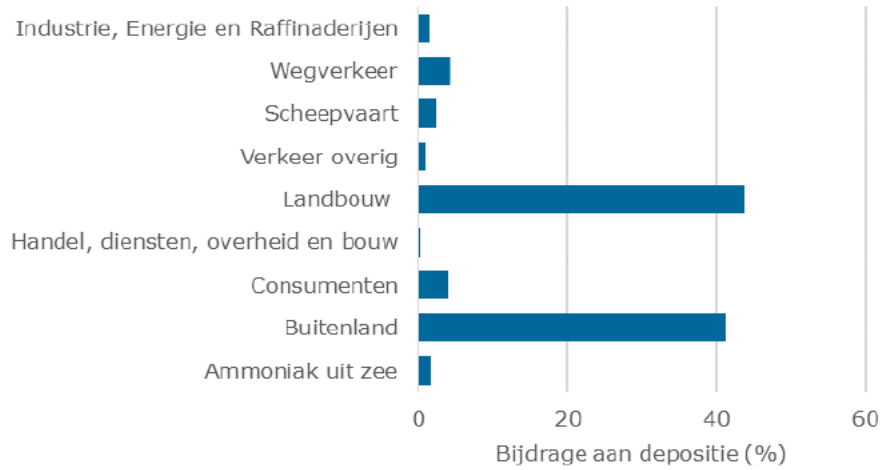

Dwingelderveld

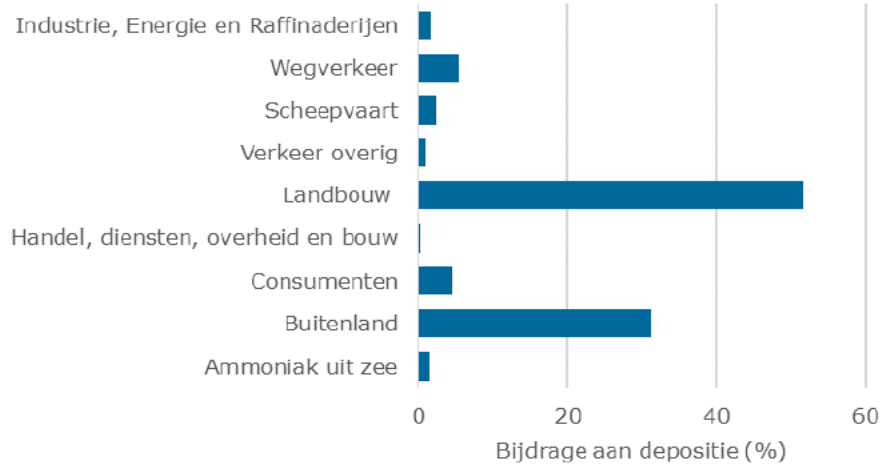

Elperstroomgebied

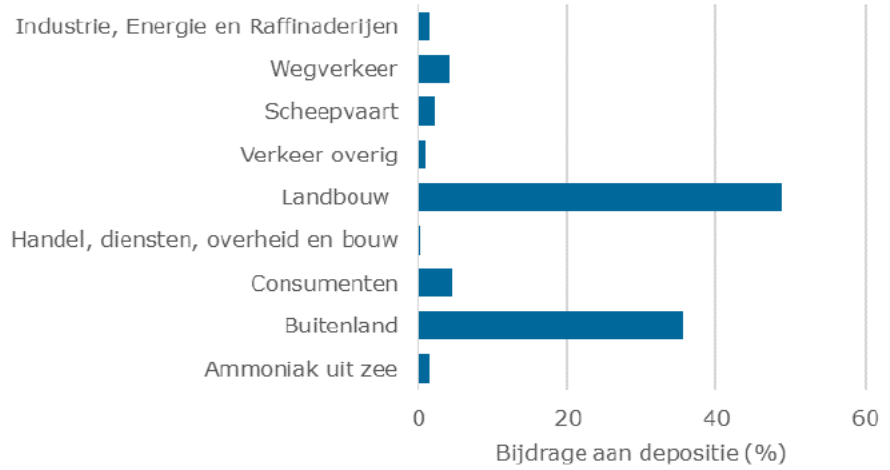

Fochteloërveen

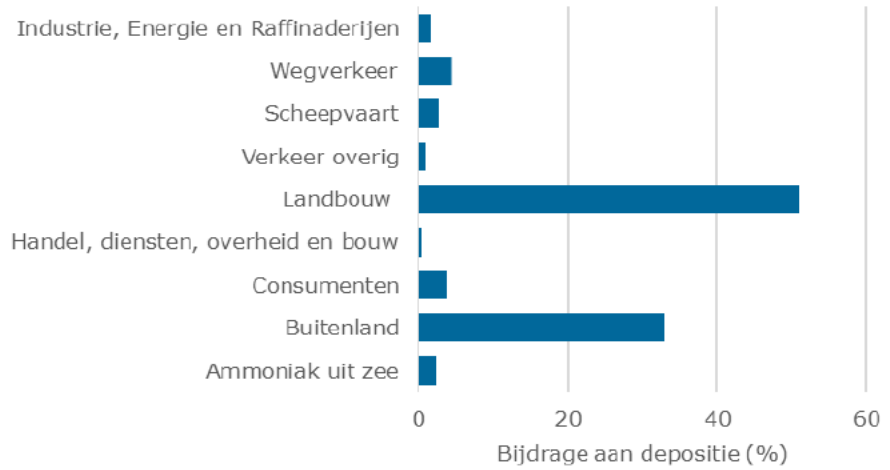

Holtingerveld

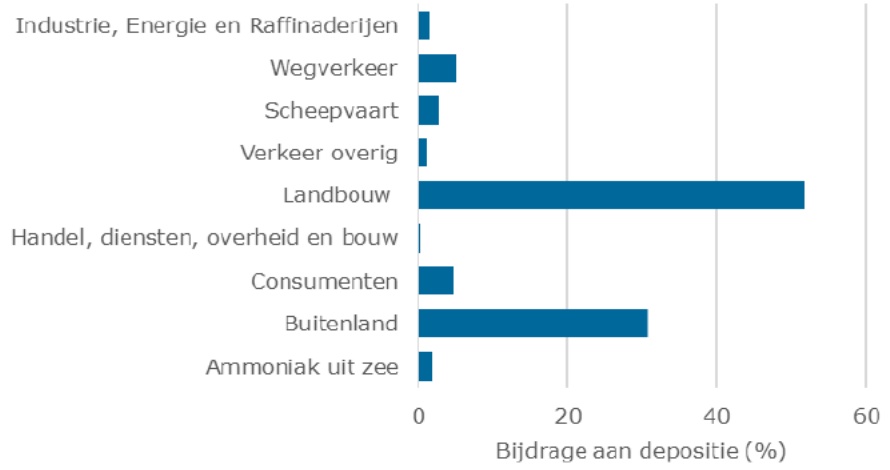

Mantingerbos

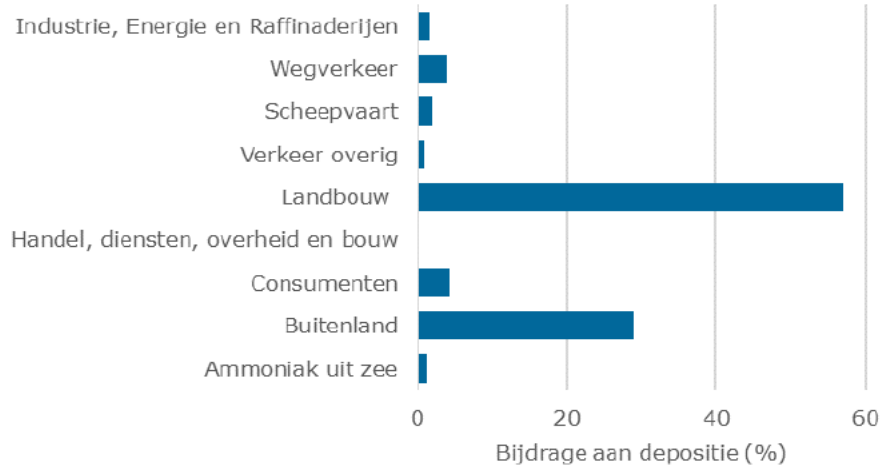

Mantingerzand

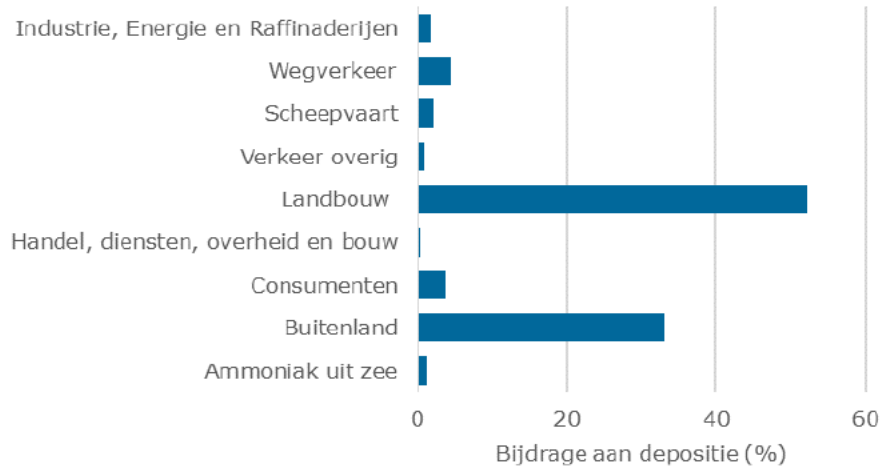

Norgerholt

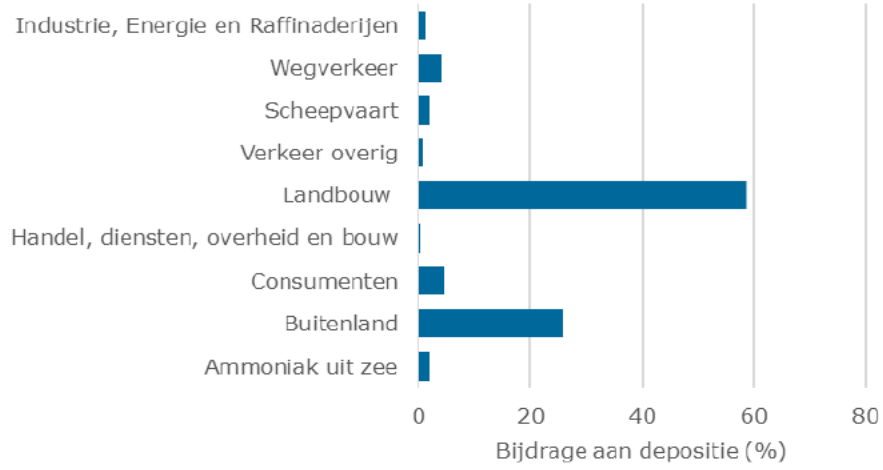

Witterveld

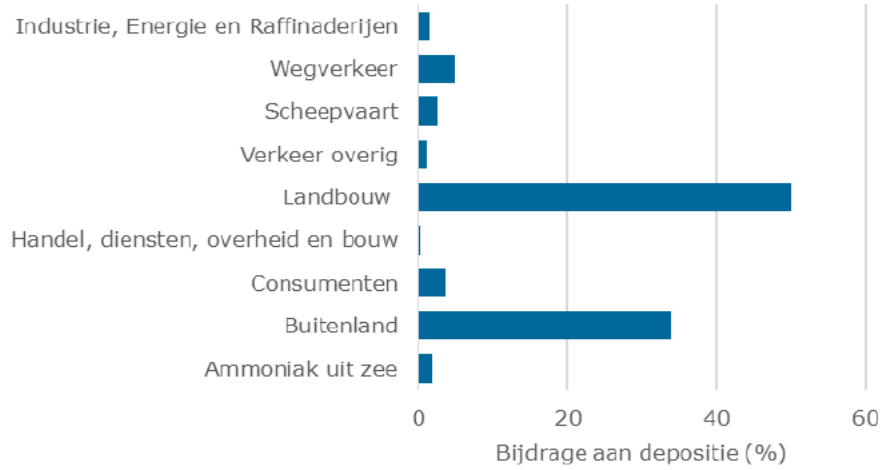

Gebiedsverkenningen
We geven inzicht in de cijfers per gebied. Hierdoor creëren we een gezamenlijk beeld van de uitgangssituatie. Hierdoor is het ook mogelijk om later de effecten te kunnen monitoren.

We willen per gebied een goed beeld hebben van de volgende thema's:
- Natura2000-gebieden
- Stikstofbronnen
- Bronmaatregelen
- Ontwikkelbehoefte
- Relevante andere opgaven (koppelkansen)
- Knelpunten.

Uitgangspunten voor de gebiedsverkenningen zijn:
- Gezamenlijk met partners gebiedsverkenningen uitvoeren
- Vooraf gezamenlijk vaststellen welke gegevens nodig zijn
- Gegevens moeten transparant, uniform en herleidbaar zijn.

Bronmaatregelen en Instrumentarium

In en rondom Natura2000-gebieden werken we enerzijds aan het reduceren van de stikstofdepositie en anderzijds aan het creëren van voldoende ontwikkelruimte voor maatschappelijke en economische initiatieven. Hiervoor zetten we waar mogelijk effectief bronmaatregelen in, werken we aan het versnellen en intensiveren van natuurherstel en zetten we in op maatregelen die perspectief bieden voor de landbouw en bedrijfsleven.

Voorwaarde is dat het Rijk substantiële generieke (bron)maatregelen neemt voordat de contouren van de gebiedsgerichte aanpak kunnen worden vastgesteld. Het resultaat dat we met de gebiedsgerichte aanpak kunnen behalen, is in grote mate afhankelijk van beschikbaar komende middelen en instrumenten vanuit het Rijk.

Gebiedsgerichte maatregelen kunnen zijn: (willekeurig)
- Uitbreiden toepassing emissiearme (stal)systemen
- Stimuleren kringlooplandbouw
- Extensiveren landbouw (binnen een zone rondom Natura2000-gebieden)
- Saneren of verplaatsen bedrijven nabij Natura2000-gebieden
- Maximale snelheid verlagen dichtbij Natura2000-gebieden
- Stimuleren (technische) innovaties
- Stimuleren van emissiereductie door beloningsregeling
- (Niet) aanwezige vergunningen op orde brengen

Governance en samenwerking

Samen met onze partners werken we aan een integrale en breed gedragen gebiedsaanpak die op effectieve en realistische wijze kan worden uitgevoerd. Om de stikstofdepositie op kwetsbare Natura2000-gebieden te verminderen is extra inzet nodig voor het maken van robuuste natuur. Tegelijkertijd wil Drenthe met de gebiedsgerichte aanpak ook economische ontwikkelruimte creëren met perspectief voor ~~de landbouw en andere~~ sectoren. Dit kunnen we alleen realiseren door samen te werken met belanghebbenden.
We zijn in gesprek met ondernemers, organisaties, belangengroepen en overheidsinstanties over de bijdrage van alle sectoren en concrete maatregelen voor de afname van stikstofuitstoot in de gebieden. De aanpak stikstof is een opgave die beleidsvelden en portefeuilles overstijgt. In de opgaven leggen we slimme verbindingen waar mogelijk met opgaven als klimaat, energie, water, biodiversiteit, toekomstgerichte landbouw, leefbaarheid en vrijetijdseconomie.

Samenwerking bestaat uit:
- Bestuurlijk overleg met betrokken sectoren
  (Landbouw - Natuur - VNO NCW/MKB Noord, Bouwend Nederland, TLN)
- Deelname in IPO-werkgroepen en (bestuurlijke) overleggen
- Deelname Landelijke Regietafel Stikstof (Rijksheren)
- Overleg met de Commissie Landelijk Gebied
- Overleg met gebiedscommissies
- Overleg met de VDG (Vereniging Drentse Gemeenten)
- Brede bijeenkomsten met partners en stakeholders

We nemen geen onomkeerbare besluiten zonder zorgvuldige afstemming met de belanghebbende partners uit de verschillende sectoren en met Provinciale Staten. Zorgvuldigheid gaat voor snelheid

Monitoring en rapportage

Nader te bepalen

CONCEPT

Prioritering en programmering

De werkwijze voor de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe kenmerkt zich door 'samen' en 'pragmatisch' waarbij de aanpak gefaseerd wordt opgepakt.

We onderscheiden hierin drie fasen:
1. Gebiedsverkenningen
2. Opstellen gebiedsagenda's
3. Uitvoering gebiedsgerichte aanpak

Uitgangspunten voor de werkwijze zijn:
- Samen aan de slag met de aanpak van en voor Drenthe
- Helder en haalbaar doel en tijdspad ~~dat gezamenlijk is vastgesteld~~
- Slimme verbindingen leggen met andere opgaven zoals landbouw, energie, woningbouw, klimaat en bossenstrategie

Leren in de praktijk

~~Een pragmatische, adaptieve aanpak en nauwe samenwerking met partners in het veld, past bij Drenthe.~~

- We sluiten zoveel mogelijk aan bij bestaand beleid en opgaven zoals Natuurlijk Platteland en Toekomstgerichte Landbouw.

- Aanvullend op de doelen in Natuurlijk Platteland werken we met onze partners aan het verminderen van stikstofdepositie en het versnellen van natuurherstelmaatregelen.

- We maken zoveel mogelijk gebruik van bestaande structuren en overlegvormen, zoals gebiedstafels en bestuurscommissies

- We werken met het bedrijfsleven aan een casuïstiektafel om samen kennis en ervaring te delen als het gaat om de vergunningverlening in relatie tot het toepassen van de stikstofregels en daarmee samenhangende instrumenten. Hierdoor 'leren' we samen en kunnen op basis van actieve input van onze partners onze beleidspraktijk optimaliseren.

Kijk voor meer informatie op: www.provincie.drenthe.nl/stikstof

CONCEPT

Drents Agrarisch Jongeren Kontakt

Date : 8-7-2020 15:25:12
From : @vnoncw-mkbnoord.nl
To : " @drenthe.nl
Cc : @vnoncw-mkbnoord.nl, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl, " @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl
Subject : RE: Voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof
Attachment : image001.png;image002.jpg;

Dag

Met hartelijke dank om in korte tijd in dit complexe speelveld te komen met ambitie, onderwerpen en procesvoorstel.
Zoals onlangs ook aangegeven in ons afstemmingsoverleg 'stikstof bouw' zullen we niet op gebiedsniveau kunnen acteren, en zoeken we naar oplossingsrichtingen die in algemene zin voor de beperkte uitstoot door industrie en bouw goede oplossingen biedt. Uiteraard voelen we ons verbonden aan een gezamenlijke aanpak, maar we zullen erg kritisch moeten zijn op onze tijdsinzet.
De geformuleerde ambitie richt zich nu wel op oplossingen per deelgebieden, mijn idee zou zijn om "per gebied" eruit te halen. We zoeken naar mogelijke maatregelen die oplossingsrichtingen bieden.

Morgen, 9 juli, is het bestuurlijk overleg. Wellicht dat er daarna al meer mogelijk is rondom bijvoorbeeld extern salderen. Dé maatregel waarbij bouw en industrie wellicht al geholpen zijn. Bouwend Nederland komt wellicht nog met een aanvullende opmerkingen na dit overleg (ik ben na morgenmiddag er tussenuit voor een vakantie).

Voor de korte termijn zat ik nog wel te denken aan een mogelijk onderwerp/ oplossingsrichting. Zoals jullie al aangaven is er interesse in casuistiek, mocht een bepaald project dreigen geen doorgang te kunnen vinden, dan kan er wellicht via maatwerk toch gezocht worden naar oplossingen. Wellicht is het dan een kleine stap om hiervoor een specifiek loket "stikstof en vergunning" in te richten en hier ook meer exposure voor te genereren en knellende zaken te registreren en maatwerk oplossingen voor te vinden?

Met vriendelijke groet,

M 06 -
T 050 -

NB: In het kader van onze maatschappelijke verantwoordelijkheid draagt VNO-NCW MKB Noord uiteraard bij om verdere verspreiding van het virus te voorkomen.
Dit betekent dat onze kantoren in Groningen en Leeuwarden in ieder geval tot 1 september zijn gesloten. Uiteraard zijn wij telefonisch en per mail bereikbaar.

www.vno-ncwnoord.nl www.mkbnoord.nl

Laan Corpus den Hoorn 101, Groningen | Turfmarkt 11, Leeuwarden

Privacystatement VNO-NCW Noord *Privacystatement MKB Noord*

Kom eens langs op ons kantoor! Parkeren kan op het openbare deel
van het parkeerterrein (bij het oprijden links). De eerste drie uur zijn gratis.

Van: @drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 3 juli 2020 12:11
Aan: Henk Jumelet @drenthe.nl>; Reinder Hoekstra @nmfdrenthe.nl>; @natuurmonumenten.nl; @gmail.com; @gmail.com; @kpnmail.nl kpnmail.nl; @vnoncw-mkbnoord.nl>; @bouwendnederland.nl
CC: @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; @drenthe.nl>
Onderwerp: Voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof

Goedemiddag,

Bijgaand ontvangen jullie de toegezegde voorzet voor de samenwerking aan de Drentse aanpak Stikstof. Hierin hebben we een gezamenlijk ambitie, genoemde onderwerpen en een procesontwerp beschreven. De bijlage bevat een stapsgewijze en volgordelijke beschrijving van het proces. Achter de benoemde stappen is een toelichting gegeven waarin ook vragen zijn opgenomen. Ons verzoek is om de voorzet te voorzien van een reactie en de vragen namens de sector te beantwoorden zodat we met elkaar inzicht krijgen hoe hier tegenaan wordt gekeken en welke verwachtingen er zijn. Graag ontvangen we jullie reacties, antwoorden en aanvullingen op deze voorzet. De voorzet en reacties agenderen we voor het vervolggesprek welke zal worden gepland in de week van 17 augustus.

In het Bestuurlijk Overleg op 9 juli a.s. zal ook worden gesproken over bestuurlijke afspraken m.b.t. de gebiedsgerichte aanpak. Hierin staat de scope van de gebiedsgerichte aanpak centraal en wordt voorgesteld welke afspraken er tussen Rijk en Provincies moeten worden gemaakt m.b.t. de samenwerking in de aanpak.
De gebiedsgerichte aanpak is hiervoor onderverdeeld in zogenoemde bouwblokken. De term bouwblokken geeft al aan dat we ook op landelijk niveau werkende weg bouwen aan de aanpak, zoals we dit ook voorstellen voor de Drentse aanpak. We werken momenteel aan een voorzet voor de Drentse invulling van deze bouwblokken. Alle provincies hebben of werken aan deze invulling. Na instemming van het BO met deze werkwijze zullen we jullie de Drentse voorzet toezenden. Ook hierbij zien we graag jullie reacties, opmerkingen en aanvullingen tegemoet om ook gezamenlijk te bespreken in augustus.

Allemaal een goede zomer gewenst!

Met vriendelijke groet,

Drentse aanpak Stikstof
Westerbrink 1|Postbus 122| 9400 AC Assen
Telefoon: 06

provincie Drenthe

Date : 5-7-2020 14:27:34
From : @kpnmail.nl
To : " @drenthe.nl, "Henk Jumelet" @drenthe.nl, "'Reinder Hoekstra'" @nmfdrenthe.nl, " @natuurmonumenten.nl" @natuurmonumenten.nl, @gmail.com" @gmail.com, " @gmail.com" @gmail.com, " @kpnmail.nl" @kpnmail.nl, " @vnoncw-mkbnoord.nl" @vnoncw-mkbnoord.nl, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl
Cc : " @drenthe.nl, @drenthe.nl, " @drenthe.nl
Subject : RE: Voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof
Attachment : image001.png;

Dag en allen,

Op hoofdlijnen kan DPG zich vinden in het procesontwerp.

Wat wij missen in het rijtje is; de stand van zaken van de huidige beheerplannen. Immers er moeten per Natura 2000 gebied huidige functionerende beheerplannen zijn, waarin ook afspraken staan, daar zullen we denken wij rekening mee moeten houden.
Daar zou hopelijk ook al een schat aan informatie in kunnen staan.

De bijlage vinden wij wel heel erg bureaucratisch opgesteld, zoals het nu is voorgesteld.
Lijkt ons dat, dat iets eenvoudiger zou moeten.
Vinden dat we zaken niet teveel moeten versnipperen over teveel tafels / werkgroepen.
Onze voorkeur heeft met de groep zoals afgelopen maandag aanwezig te starten en dan zien hoe ver we komen.

Tot zover mijn reactie namens DPG, hartelijke groet

Van: @drenthe.nl]
Verzonden: vrijdag 3 juli 2020 12:11
Aan: Henk Jumelet; Reinder Hoekstra; @natuurmonumenten.nl; @gmail.com; @gmail.com; @kpnmail.nl; @kpnmail.nl; @vnoncw-mkbnoord.nl; @bouwendnederland.nl
CC:
Onderwerp: Voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof

Goedemiddag,

Bijgaand ontvangen jullie de toegezegde voorzet voor de samenwerking aan de Drentse aanpak Stikstof. Hierin hebben we een gezamenlijk ambitie, genoemde onderwerpen en een procesontwerp beschreven. De bijlage bevat een stapsgewijze en volgordelijke beschrijving van het proces. Achter de benoemde stappen is een toelichting gegeven waarin ook vragen zijn opgenomen. Ons verzoek is om de voorzet te voorzien van een reactie en de vragen namens de sector te beantwoorden zodat we met elkaar inzicht krijgen hoe hier tegenaan wordt gekeken en welke verwachtingen er zijn. Graag ontvangen we jullie reacties, antwoorden en aanvullingen op deze voorzet. De voorzet en reacties agenderen we voor het vervolggesprek welke zal worden gepland in de week van 17 augustus.

In het Bestuurlijk Overleg op 9 juli a.s. zal ook worden gesproken over bestuurlijke afspraken m.b.t. de gebiedsgerichte aanpak. Hierin staat de scope van de gebiedsgerichte aanpak centraal en wordt voorgesteld welke afspraken er tussen Rijk en Provincies moeten worden gemaakt m.b.t. de samenwerking in de aanpak.
De gebiedsgerichte aanpak is hiervoor onderverdeeld in zogenoemde bouwblokken. De term bouwblokken geeft al aan dat we ook op landelijk niveau werkende weg bouwen aan de aanpak, zoals we dit ook voorstellen voor de Drentse aanpak. We werken momenteel aan een voorzet voor de Drentse invulling van deze bouwblokken. Alle provincies hebben of werken aan deze invulling. Na instemming van het BO met deze werkwijze zullen we jullie de Drentse voorzet toezenden. Ook hierbij zien we graag jullie reacties, opmerkingen en aanvullingen tegemoet om ook gezamenlijk te bespreken in augustus.

Allemaal een goede zomer gewenst!

Met vriendelijke groet,

Drentse aanpak Stikstof
Westerbrink 1|Postbus 122| 9400 AC Assen
Telefoon: 06 -

provincie Drenthe

Date : 4-7-2020 10:39:52
From : "Reinder Hoekstra" [redacted] **@nmfdrenthe.nl**
To : " [redacted] **@drenthe.nl**
Subject : Re: Voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof
Attachment : image001.png;

Hallo [redacted]

Even een eerste persoonlijke reactie.
Ben heel blij dat er wat ligt, een stap is gezet , juist in deze tijd , zo vlak voor de vakantie , voor 9 juli op het moment dat de trekkers weer de straat op gaan. Quick scan, met de inhoud kunnen we zeker verder.

Goede vakantie !

Reinder

Verstuurd vanaf mijn iPhone

Op 3 jul. 2020 om 12:11 heeft [redacted] @drenthe.nl> het volgende geschreven:

> Goedemiddag,
>
> Bijgaand ontvangen jullie de toegezegde voorzet voor de samenwerking aan de Drentse aanpak Stikstof. Hierin hebben we een gezamenlijk ambitie, genoemde onderwerpen en een procesontwerp beschreven. De bijlage bevat een stapsgewijze en volgordelijke beschrijving van het proces. Achter de benoemde stappen is een toelichting gegeven waarin ook vragen zijn opgenomen. Ons verzoek is om de voorzet te voorzien van een reactie en de vragen namens de sector te beantwoorden zodat we met elkaar inzicht krijgen hoe hier tegenaan wordt gekeken en welke verwachtingen er zijn. Graag ontvangen we jullie reacties, antwoorden en aanvullingen op deze voorzet. De voorzet en reacties agenderen we voor het vervolggesprek welke zal worden gepland in de week van 17 augustus.
>
> In het Bestuurlijk Overleg op 9 juli a.s. zal ook worden gesproken over bestuurlijke afspraken m.b.t. de gebiedsgerichte aanpak. Hierin staat de scope van de gebiedsgerichte aanpak centraal en wordt voorgesteld welke afspraken er tussen Rijk en Provincies moeten worden gemaakt m.b.t. de samenwerking in de aanpak. De gebiedsgerichte aanpak is hiervoor onderverdeeld in zogenoemde bouwblokken. De term bouwblokken geeft al aan dat we ook op landelijk niveau werkende weg bouwen aan de aanpak, zoals we dit ook voorstellen voor de Drentse aanpak. We werken momenteel aan een voorzet voor de Drentse invulling van deze bouwblokken. Alle provincies hebben of werken aan deze invulling. Na instemming van het BO met deze werkwijze zullen we jullie de Drentse voorzet toezenden. Ook hierbij zien we graag jullie reacties, opmerkingen en aanvullingen tegemoet om ook gezamenlijk te bespreken in augustus.
>
> Allemaal een goede zomer gewenst!
>
> Met vriendelijke groet,
> [redacted]
>
> [redacted] Drentse aanpak Stikstof
> Westerbrink 1|Postbus 122| 9400 AC Assen
> Telefoon: 06 - [redacted]
> [redacted]
>
> <image001.png>
>
> <voorzet samenwerking Drentse aanpak Stikstof .pdf>
>
> <Bijlage - voorzet procesontwerp.pdf>

Date : 22-7-2020 15:53:12
From : "Reinder Hoekstra" [redacted] **@nmfdrenthe.nl**
To : [redacted] **@drenthe.nl, "Henk Jumelet"** [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **@natuurmonumenten.nl"** [redacted] **@natuurmonumenten.nl,** [redacted] **@gmail.com"** [redacted] **@gmail.com,** [redacted] **@gmail.com"** [redacted] **@gmail.com,** [redacted] **@kpnmail.nl"** [redacted] **@kpnmail.nl,** [redacted] **@kpnmail.nl"** [redacted] **@kpnmail.nl,** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl,** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl,** [redacted] **@drentslandschap.nl"** [redacted] **@drentslandschap.nl, "** [redacted] **@staatsbosbeheer.nl**
Cc : " [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl**
Subject : RE: Voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof
Attachment : 200722 provincie Drenthe - reactie Stikstofbeleid.pdf;image001.png;

Beste mensen,

Hierbij onze reactie op de toegezonden stukken.

Met vriendelijke groet,

Reinder Hoekstra
Natuur en Milieufederatie Drenthe

Van: [redacted] @drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 3 juli 2020 12:11
Aan: Henk Jumelet [redacted] @drenthe.nl>; Reinder Hoekstra [redacted] @nmfdrenthe.nl>; [redacted] @natuurmonumenten.nl; [redacted] @gmail.com; [redacted] @gmail.com; [redacted] @kpnmail.nl; [redacted] @kpnmail.nl; [redacted] @vnoncw-mkbnoord.nl; [redacted] @bouwendnederland.nl
CC: [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl>
Onderwerp: Voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof

Goedemiddag,

Bijgaand ontvangen jullie de toegezegde voorzet voor de samenwerking aan de Drentse aanpak Stikstof. Hierin hebben we een gezamenlijk ambitie, genoemde onderwerpen en een procesontwerp beschreven. De bijlage bevat een stapsgewijze en volgordelijke beschrijving van het proces. Achter de benoemde stappen is een toelichting gegeven waarin ook vragen zijn opgenomen. Ons verzoek is om de voorzet te voorzien van een reactie en de vragen namens de sector te beantwoorden zodat we met elkaar inzicht krijgen hoe hier tegenaan wordt gekeken en welke verwachtingen er zijn. Graag ontvangen we jullie reacties, antwoorden en aanvullingen op deze voorzet. De voorzet en reacties agenderen we voor het vervolggesprek welke zal worden gepland in de week van 17 augustus.

In het Bestuurlijk Overleg op 9 juli a.s. zal ook worden gesproken over bestuurlijke afspraken m.b.t. de gebiedsgerichte aanpak. Hierin staat de scope van de gebiedsgerichte aanpak centraal en wordt voorgesteld welke afspraken er tussen Rijk en Provincies moeten worden gemaakt m.b.t. de samenwerking in de aanpak.
De gebiedsgerichte aanpak is hiervoor onderverdeeld in zogenoemde bouwblokken. De term bouwblokken geeft al aan dat we ook op landelijk niveau werkende weg bouwen aan de aanpak, zoals we dit ook voorstellen voor de Drentse aanpak. We werken momenteel aan een voorzet voor de Drentse invulling van deze bouwblokken. Alle provincies hebben of werken aan deze invulling. Na instemming van het BO met deze werkwijze zullen we jullie de Drentse voorzet toezenden. Ook hierbij zien we graag jullie reacties, opmerkingen en aanvullingen tegemoet om ook gezamenlijk te bespreken in augustus.

Allemaal een goede zomer gewenst!

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted] Drentse aanpak Stikstof
Westerbrink 1|Postbus 122| 9400 AC Assen
Telefoon: 06 - [redacted]
[redacted])

provincie Drenthe

Hertenkamp 6
9401 HL Assen

e-mail: info@nmfdrenthe.nl
www.nmfdrenthe.nl

telefoon (0592) 311150

Aan de provincie Drenthe
t.a.v. [redacted] en
overlegpartners stikstofbeleid

Assen, 22 juli 2020
Betreft: Eerste reactie Drentse aanpak stikstof

Geachte [redacted], beste [redacted] en overlegpartners,

Op 3 juli hebben wij van u de voorzet van ambitie, onderwerpen en het procesvoorstel samenwerking stikstof mogen ontvangen, op 14 juli de bestuurlijke terugkoppeling van het landelijk overleg en op 22 juli de Drentse aanpak, voorzet bouwblokken.
Dit geheel zal aan de orde zijn in het volgende bestuurlijke overleg op 19 augustus van 17.00 – 18.00 uur. Vooraf is ons om een eerste reactie gevraagd.
Gezien de vakantieperiode is het niet mogelijk om op alle stukken volledig en in gezamenlijkheid te reageren. In deze eerste reactie daarom enkele eerste hoofdlijnen en hoofdpunten, die de komende tijd mogelijk nog aangevuld kunnen worden.

Context en eerste stap
Allereerst juichen wij toe dat er met de stukken een eerste voorzichtige gezamenlijke stap wordt gezet voor een Drentse aanpak. Het stikstofprobleem is urgent voor alle betrokkenen. Tot nu toe is er in het Drentse beleid veel aandacht voor de landelijke beleidsontwikkeling en het ‘lostrekken’ van vergunningverlening, maar naar ons idee nog te weinig inzet gepleegd op robuuste oplossingen voor de gebieden *en* betrokken sectoren.

Wij zouden daar graag voortvarend in Drenthe mee aan de slag gaan maar zien ook dat de belangrijkste randvoorwaarde; een *robuust landelijk reductiebeleid* waarbinnen een gebiedsgerichte aanpak succesvol kan zijn, nog steeds niet ingevuld is en nog vele onduidelijkheden bevat.

Tegelijkertijd maken we uit uw bestuurlijke terugkoppeling op dat het extern salderen onder waarborgen en voorwaarden qua besluitvorming nu snel dichterbij lijkt te komen. Dit geheel betekent onzes inziens dat we niet stil moeten gaan zitten en wel een start moeten maken.

Wat ons betreft bestaat deze eerste stap uit een gezamenlijke verkenning van:
- Huidige situatie Drenthe (totaal en per gebied);
- Opgaven, oplossingsrichtingen en de Drentse aangrijpingspunten (waar hebben we invloed op en waar niet);
- Koppelkansen en gezamenlijke belangen.

Deze punten sluiten aan bij punten uit de reactie van de landbouworganisaties.

Hertenkamp 6
9401 HL Assen

e-mail: info@nmfdrenthe.nl
www.nmfdrenthe.nl

telefoon (0592) 311150

Afronden verkenning voor volgende stap
Het lijkt ons goed deze verkenningsfase vervolgens ook op tijd te zetten *en* na een bepaalde periode af te ronden. Uiteraard zijn aanvullingen 'adaptief' mogelijk maar het lijkt ons niet de bedoeling om feiten en cijfers steeds opnieuw ter discussie te stellen. De opbrengst van de verkenning moet een gedeeld beeld over de Drentse situatie opleveren met mogelijk ook een overzicht van nog aan te vullen/onderzoeken onderdelen (op het gebied van stikstofmonitoring bijvoorbeeld) en opties en scenario's voor oplossingsrichtingen.
Afronding voor de start van 2021 lijkt ons een goed haalbare kaart.

Bestuurlijke verantwoordelijkheid voor gebiedsaanpak
Voordat er gezamenlijke vervolgstappen kunnen worden gezet, zal er vervolgens bestuurlijke duidelijkheid en overeenstemming moeten komen over de (gezamenlijke) doelen en ambities, mandaten en bestuurlijke verantwoordelijkheden.

De gezamenlijke overheden met hun democratische legitimatie zijn hiervoor als eerste aan zet. Wij zijn als partners bereid om hiervoor denkkracht in te zetten en in de uitvoering hiervan medeverantwoordelijkheid te nemen. Zeker waar het gaat om gebiedsgerichte aanpak kent Drenthe daarin een goede traditie met bewezen succes.

Randvoorwaarden benoemen
Randvoorwaarden voor succes en deelname zijn voor ons daarbij:
- Robuust landelijk stikstof-reductie-beleid met doelen die aansluiten op de analyse en adviezen van de commissie Remkes;
- Lange termijnperspectieven omgezet naar smart doelstellingen voor perioden van bijvoorbeeld steeds 5 jaar;
- Een Drenthe brede paraplu aanpak als kapstok voor de aanpak in deelgebieden (niet starten vanuit 12 deelgebieden);
- Een integrale benadering; koppeling aan bredere opgaven en waarde creatie voor en koppelkansen met diverse sectoren;
- Juridisch houdbaar en financieel geborgd.

Gezamenlijke daadkracht in aanpak en uitvoering
Een belangrijke keuze en succesfactor zal vervolgens zijn of betrokken partners medeverantwoordelijk zullen gaan nemen in de aanpak en uitvoering van het gebiedsgericht beleid. Voor de verkenning zijn wij daar graag toe bereid.

Voor de vervolgfasen is het voor alle partijen nog te vroeg om hier uitspraken over te doen. De voorzetten die in de toegezonden notities hiervoor zijn gedaan roepen bij ons wel vragen op. Dit betreft bijvoorbeeld de passages die gaan over oplossingen die *voor alle partijen acceptabel* zijn of een *democratische legitimatie,* die wordt verbonden aan achterbannen van stakeholders.. Een proces dat *voortdurend adaptief* is en open staat voor alle nieuwe inzichten. Dit polderende geheel kan ook uitmonden in heel veel werk, overleg, discussie, reuring en per saldo weinig effect.

''Niet alles kan'' is hoe Remkes dit verwoord. Het stikstofprobleem vraagt *visie, daadkracht, lef, compromissen* en *bestuurlijke verantwoordelijkheid* nemen en met *mandaten* kunnen opereren. Dit soort termen en sfeer zien wij in de voorstellen voor de Drentse aanpak graag benoemd en verder ingevuld.

Hertenkamp 6
9401 HL Assen

e-mail: info@nmfdrenthe.nl
www.nmfdrenthe.nl

telefoon (0592) 311150

Overige punten
Verdere punten om mee te geven zijn:

Voorstel ambitie
- Vraagtekens bij starten in alle deelgebieden om inhoudelijke redenen, vanwege de behapbaarheid en ook i.v.m. de externe werking (wat maakt het los). Ons voorstel; is start met Drentse paraplu met wat uitstappen in 1 à 2 gebieden als voorbeeld/casuïstiek.
- Waarom er gesproken wordt over 8 gebieden i.p.v. 12 is overigens ons niet duidelijk.
- Nu al spreken over '*voor alle partijen acceptabel'* suggereert dat er gestart wordt met afspraken en onderhandelingen. Zie bovenstaande opmerkingen. Deze fase vooral verkennend, open en co-creatief maken. Items die vragen om bestuurlijk overleg en belangenbehartiging via een apart spoor en tafel (extern salderen, meldingen) bespreken.

Onderwerpen
- Ook de latente ontwikkelruimte in beeld brengen en onderliggende ontwikkelbehoefte bedrijven.
- Bredere belangen inventariseren en nagaan waar stikstofvriendelijke koppelkansen liggen en mogelijkheden voor integrale oplossingen.
- In beeld brengen welke stikstofontwikkelingen (nieuwe projecten en bestaande + reductieopties) er in Drentse industrie, verkeer/infra mogelijk c.q. te verwachten zijn.
- Financiering aanpak.
- Relatie en samenhang met aanpak aanliggende provincies en Duitsland.

Proces
- Start met verkenning en baken dit strakker af.
- Zet deze op korte looptijd.
- Koppel vervolg aan duidelijkheid over rijksbeleid en bestuurlijke medeverantwoordelijkheid.
- Hou het behapbaar en maak duidelijk welke inzet er van stakeholders wordt gevraagd.
- Zorg voor balans c.q. het mede mogelijk maken van inzet en buitenshuis.

Wij zien uit naar de agenda voor het volgende overleg.
Tot een nadere toelichting zijn wij uiteraard altijd bereid.

Met vriendelijke groeten,
Natuur en Milieufederatie Drenthe,

Reinder Hoekstra,
directeur

Date : 14-7-2020 12:34:35
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl, "Reinder Hoekstra"[redacted]@nmfdrenthe.nl,[redacted]@natuurmonumenten.nl"[redacted]@natuurmonumenten.nl, '[redacted]@gmail.com"[redacted]@gmail.com,[redacted]@gmail.com"[redacted]@gmail.com,[redacted]@kpnmail.nl"[redacted]@kpnmail.nl,[redacted]@kpnmail.nl"[redacted]@kpnmail.nl,[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl"[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl,[redacted]@bouwendnederland.nl"[redacted]@bouwendnederland.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl,[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl,[redacted]@drenthe.nl
Subject : Terugkoppeling Bestuurlijk Overleg met Minister 9 juli inzake Programma Natuur en aanpak Stikstof
Attachment : 28-5.1-2020001537 Bijlage notitie_hoofdlijnen_programma_natuur.pdf;28-5.1-2020001537 PS Landelijk Programma Natuur.pdf;29-5.1-2020001542 Bijlage Terugkoppeling overleg minister LNV.pdf;29-5.1-2020001542 PS Terugkoppeling overleg minister LNV.pdf;image001.gif;image002.png;

Goedemiddag,

Hierbij zend ik u een tweetal PS brieven met bijlagen met de uitkomsten van het bestuurlijk overleg Natuur en bestuurlijk overleg Stikstof met de minister van Landbouw, Visserij en Voedselkwaliteit (LNV) van 9 juli jl..
In de PS brief Programma Natuur wordt op hoofdlijnen aangegeven welke afspraken Rijk en provincies op bestuurlijk niveau hebben gemaakt over de invulling en verdere uitwerking van het programma (zie bijlage hooflijnen Programma Natuur).
In de PS brief Aanpak Stikstof wordt aangegeven welke afspraken met de Minister zijn gemaakt omtrent het legaal houden van meldingen, de voortgang extern salderen, de gebiedsgerichte aanpak en de gerichte opkoopregeling (zie ook bijlage Overheden spreken verder over stikstof en natuurherstel).

Met vriendelijke groet,

[redacted],
Drentse aanpak Stikstof (3P)
Universiteit van het Noorden (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06-[redacted]

Hoofdlijnen Programma Natuur

Inleiding

Met dit Programma Natuur willen Rijk en provincies samen de natuur de komende jaren verder versterken en verbeteren. De instandhoudingsdoelen uit de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn worden namelijk nog altijd niet gehaald. Maar net zo belangrijk is, dat de natuur de basis vormt voor ons bestaan: gezonde bodem, schoon water, schone lucht. Bovendien laat de coronacrisis zien dat natuur ook essentieel is voor ons welbevinden.

Extra inzet is nodig, niet alleen vanwege de overbelasting van natuur met stikstof, maar ook om de effecten van klimaatverandering en verdroging het hoofd te bieden. Daarbij gaan we uit van een leefbaar en vitaal platteland, een mooi landschap en vergroening van de bebouwde omgeving.

Het Programma Natuur wordt uitgewerkt in een uitvoeringsprogramma voor de periode 2021-2030, dat aanvullend is op het Natuurpact (2013). Daarnaast werken we gezamenlijk aan een agenda 'natuurinclusief' waarin voor de langere termijn de ambities en kansen voor een natuurinclusieve samenleving in beeld worden gebracht, met versterkte aandacht voor de natuur in onze nabije omgeving en niet alleen in natuurgebieden. De afspraken over het programma natuur maken onderdeel uit van een aanvulling van het Natuurpact eind 2020.

Ambities

Robuuste, veerkrachtige natuur die tegen een stootje kan, dat is het streven. Dat verdelen we in de volgende ambities:

- We streven naar het realiseren van condities voor een gunstige staat van instandhouding (SvI) van alle soorten en habitats onder de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR). We streven hiermee, in samenhang met de andere maatregelen in de structurele aanpak, aan de eisen te voldoen die de VHR stelt (artikel 6 lid 1 en 2). Voor 2030 verwachten we dat we met de te nemen maatregelen naar 70% doelrealisatie[1] komen met specifiek aandacht voor stikstofgevoelige natuur.

- We willen een goede basiskwaliteit van de natuur, binnen én buiten natuurgebieden en bevorderen de transitie naar een natuurinclusieve samenleving voor algeheel biodiversiteitsherstel.

Dat zijn pittige ambities, die we niet overal tegelijk kunnen realiseren. Daarom focussen we de komende tien jaar vooral op de stikstofgevoelige VHR-gebieden en soorten. Voor deze gebieden zorgen we ervoor dat de condities op orde zijn. Daarvoor werken we aan verbetering van het hele ecologische systeem, door niet alleen de inrichting in deze gebieden op orde te brengen, maar door ook de hydrologische en ruimtelijke condities te versterken, zowel binnen als buiten de gebieden. Dat kan dus ook buiten Natura 2000 en het Natuurnetwerk Nederland (NNN) zijn. Cruciaal voor het herstel van natuur is de aanpak van stikstofemissie bij de bron en het nemen van hydrologische maatregelen. Daarmee is er grote samenhang tussen de aanpak stikstof, maatschappelijke opgaven als de klimaatopgave (zowel klimaatmitigatie als -adaptatie), de landbouwtransitie en het Programma Natuur.

[1] [1]Dit wil zeggen dat voor 70% van de beschermde habitats en soorten de condities voor een gunstige staat van instandhouding geboden zijn. De 70% is de 'ondergrens' volgens de quick scan van het PBL. PBL geeft hierbij aan dat met gebiedsgerichte, samenhangende keuzes een hoger doelbereik gerealiseerd kan worden.

Voor de periode 2021-2030 stelt het Rijk ten behoeve van het programma Natuur een substantieel bedrag beschikbaar, in aanvulling op de huidige middelen en inzet in het Natuurpact. Dit loopt op tot 300 miljoen per jaar tot 2030. Per gebied zullen we bekijken welke maatregelen daar het meest effectief zijn. Het huidige beheer van schade beperken door natuurherstelmaatregelen als plaggen en chopperen is eindig. Er zal meer inzet gepleegd moeten worden op een mix van maatregelen als natuuruitbreiding, verbinden van natuur, inrichting en verbetering van de hydrologie. Dit leidt tot een verbetering van gehele natuurlijke systeem van het gebied, en daarmee tot robuustere natuur die tegen een stootje kan.

Het programma maakt onderdeel uit van de structurele aanpak van stikstofproblematiek die moet leiden tot een volledig VHR-doelbereik. Een samenhangende aanpak van vermindering van stikstof die neerslaat in natuurgebieden, natuurherstel en uitbreiding natuurinclusief areaal is noodzakelijk om deze opgave te kunnen realiseren.

Twee sporen
Onze ambitie rollen we uit langs twee sporen, een voor de komende tien jaar en de tweede voor de langere termijn.

- **Spoor 1** (2021-2030) focust zich vooral op de natuur in en rond beschermde natuurgebieden, met de extra middelen die tot 2030 beschikbaar zijn. Voor dit spoor werken wij een ‘Uitvoeringsprogramma natuur (2021-2030) uit. Het bestaat uit twee deelprogramma’s, waarvan de uitvoering gebiedsgericht plaatsvindt:
  - Deelprogramma 1: Optimaliseren NNN / Natura 2000
  - Deelprogramma 2: Verbeteren kwaliteit buiten NNN / Natura 2000 ten behoeve van NNN/Natura 2000
- **Spoor 2** (2021-2050) richt zich op de basiskwaliteit natuur in ruimere zin, in een natuurinclusieve samenleving. Dit spoor beoogt de samenhang en integratie te vinden met andere inspanningen de leiden tot een meer natuurinclusieve samenleving. Vanuit dit programma benoemen we de kansen en geven we kaders mee aan deze andere sporen. Dit doen wij in de vorm van een ‘Agenda natuurinclusief (2021 – 2050)’.

Spoor 1, deelprogramma 1: Optimaliseren NNN/Natura 2000

Deelprogramma 1 zet in op verbetering van de kwaliteit van Natura2000- en NNN gebieden. Dit doen wij met versneld natuurherstel door intensiever beheer, versterkte inrichting en verbeterde kwaliteit. Ook zijn er extra middelen voor de versnelde inrichting van 80.000 hectare extra natuur. Maatregelen in deelprogramma 1 zijn:

- versnellen natuurherstel: met herstelmaatregelen tijd winnen voor structureel natuurherstel
- versnellen verwerving, optimaliseren inrichting: onderzoeken en uitwerken mogelijkheden en instrumenten voor versnelling verwerving en inrichting van (sleutel)hectares
- verbeteren kwaliteit bestaande natuurgebieden: soms noodzaak tijdelijk intensief herstelbeheer
- versterken beheer: inzetten van extra middelen
- verbeteren hydrologie: in samenwerking met waterschappen
- ontsnipperen en verbinden: inventariseren noodzaak extra verbindingen
- compensatie van bomenkap als gevolg van natuurverbetering

Spoor 1, deelprogramma 2: Verbeteren kwaliteit buiten NNN / Natura 2000 (en behoeve van NN/Natura2000)

Deelprogramma 2 van spoor 1 moet de omgeving rond natuurgebieden natuurinclusiever en

klimaatadaptiever maken, om zo de druk binnen natuurgebieden te verlagen en de natuurkwaliteit te verhogen. Daarin past ook de invulling van de bossenstrategie. Maatregelen in deelprogramma 2 zijn:

- aanpakken overgangszones: versterken natuurgebied door systeemverbetering in de omgeving via integrale gebiedsaanpak, met daarin een mix van functies, zoals natuurinclusief boeren, realisatie klimaatbossen, maatregelen ter voorkoming van bodemdaling. Hierbinnen zetten we in op:
- verbeteren hydrologie: vaak essentieel voor verhogen natuurkwaliteit binnen NNN/N2000
- verweven landbouw en natuur: door aanpassen bemesting, agrarisch natuurbeheer, extensivering en nieuwe verdienmodellen
- klimaatadaptatieve natuur: natuur houdt water vast, vermindert hittestress, kan bijdragen aan de klimaateffecten als droogte door waterbuffering
- uitvoeren Bossenstrategie: levert bijdrage middels compensatie bosvorming als onderdeel van Natura2000 herstelmaatregelen, bosuitbreiding en bosvitalisering binnen het NNN, en versterking landschappelijke elementen.
- onderzoek naar de rol en positie van het realiseren van basiskwaliteit natuur voor bedreigde soorten en het realiseren van VHR doelbereik.

Spoor 2: Verhogen basiskwaliteit, naar een natuurinclusieve samenleving

Een goede basiskwaliteit natuur gaat ervan uit dat als de condities voor algemene (nog niet bedreigde) soorten verbeteren, er daarmee ook positief resultaat behaald wordt voor bedreigde soorten. Dit spoor gaat verder dan natuurinclusieve landbouw rondom natuurgebieden: een natuurinclusieve ruimtelijke inrichting bij verstedelijking, infrastructuur, industrie en de energietransitie, dus in de gehele samenleving. Onderwerpen die het programma natuur te boven gaan maar waar het programma wel aan bij kan dragen. En maatregelen die nodig zijn om de doelstellingen te realiseren, daarom is dit spoor niet vrijblijvend.

Uitgangspunt is een vitaal platteland en een vergroende bebouwde omgeving, waarin biodiversiteit als vanzelf verweven is. De natuur die zo ontstaat, wordt geen Natura 2000, maar 'lichtgroene natuur', zonder daarbij aan belangrijkheid in te boeten. Want het behalen van de natuurdoelen uit de Vogel- en Habitatrichtlijn is nooit alleen afhankelijk geweest van de Natura 2000-gebieden. Ook de andere natuur in ons land is essentieel voor het behalen van die doelen en voor biodiversiteitsherstel. Er is een integraal ontwerp nodig waarbij een brede benadering van natuur wordt gehanteerd. Daarvoor stellen wij voor dit spoor een Agenda Natuurinclusief (2021-2050) op. Maatregelen vanuit het programma natuur in spoor 2 zijn:

- resultaten van de verkenning ruimtelijke ingrepen voor meer natuurinclusief areaal
- opstellen gebiedsvisies met ruimte voor de thema's (kringloop)landbouw, biodiversiteit, synergie en afstemming met energie, bodemdaling, klimaat en water, circulaire en natuurinclusieve landbouw
- gezamenlijk ontwikkelen nieuwe instrumenten. Hierbij kan worden gedacht aan een landinrichtingsinstrument als oplossing voor de spanning tussen doorpakken en vrijwillige medewerking
- ontwikkelen verdienmodellen natuur en landbouw

Monitoring en evaluatie

Een adequate monitoring is een randvoorwaarde voor een robuuste en effectieve aanpak. Daarom moet zowel de stikstofdepositie, als de staat van instandhouding van in ieder geval stikstofgevoelige habitats, gemonitord en gerapporteerd worden.

Het Programma Natuur kent al een zesjaarlijkse monitoringscyclus, die aansluit bij de monitoring van de Natura 2000-beheerplannen en de rapportageplicht vanuit de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn (de eerstvolgende is in 2025). In aanvulling daarop is het voorstel om tweejaarlijks te rapporteren over de voortgang en uitvoering van natuurmaatregelen.

Ook stellen we een onderzoeksagenda voor. Zo willen we het Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (OBN) versterken en een concept ontwikkelen om per gebied de Basiskwaliteit Natuur te definiëren, in samenwerking met het onderzoeksprogramma van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel.

Samenwerking Rijk en provincies

Het Programma Natuur is een gezamenlijk programma van Rijk en provincies, en een aanvulling op de bestaande afspraken in het Natuurpact (2013). Het Rijk blijft daarbij verantwoordelijk voor de kaders (doelen, termijnen, financiën, wetten). De provincies, in hun rol als gebiedsregisseurs, werken deze kaders uit naar strategieën en uitvoering. Zoveel mogelijk wordt de relatie gezocht met de gebiedsgerichte maatregelen die nodig zijn voor stikstof. Provincies en Rijk werken gezamenlijk voor eind 2020 een samenwerkingsconstructie uit.

Waterschappen, gemeenten, natuurbeheerders, particuliere beheerders, agrariërs en agrarische collectieven en andere maatschappelijke actoren zijn belangrijke partners bij de uitvoering van het beleid. Zij worden nauw betrokken bij de opstelling van het uitvoeringsprogramma en in het uitvoeringsprogramma wordt ook nader ingegaan op de rol van deze organisaties.

Financiering

In het Natuurpact was al een bedrag van circa € 415 miljoen per jaar afgesproken (85% vanuit Rijk, 15% vanuit provincies), voornamelijk voor Vogel- en Habitarichtlijn en de Kaderrichtlijn Water. Sommige provincies zetten op dit moment extra eigen middelen in.

Ook is er eenmalig € 125 miljoen beschikbaar voor de op te richten Natuurbank, en € 125 miljoen voor een regeling voor natuurbehoud en –herstel.

Het Programma Natuur biedt een aanvullende financiële impuls die van 2021 tot 2030 binnen enkele jaren oploopt naar € 300 miljoen per jaar. Dit geld wordt ingezet voor spoor 1.

Uitvoering

Na de zomer van 2020 wordt er voor het Programma Natuur gewerkt aan een uitvoeringsprogramma voor spoor 1 en een agenda Natuurinclusief voor spoor 2. De inzet is om de uitvoering adaptief te laten zijn, een lerend proces dat onderweg aangepast kan worden. De aanpak van natuurherstel moet in de regio plaatsvinden. Daarom wordt zo veel mogelijk verbonden aan de gebiedsgerichte aanpak van stikstofmaatregelen.

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Aan:
de voorzitter en leden van
Provinciale Staten van Drenthe

Assen, 13 juli 2020
Ons kenmerk 28/5.1/2020001537
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Onderwerp: Gezamenlijk Programma Natuur
Status: Ter informatie

Geachte voorzitter/leden,

Hierbij informeren wij u over de hoofdlijnen van het gezamenlijk programma Natuur. Het gezamenlijke programma tussen Rijk en de provincies is aangekondigd in de Kamerbrief over de structurele aanpak stikstof van 24 april 2020 (Kamerstuk 35 334 nummer 82). Rijk en provincies hebben op bestuurlijk niveau afspraken gemaakt over de invulling en verdere uitwerking van het programma. Deze afspraken kunt u terugvinden in de bijgevoegde notitie hoofdlijnen Programma Natuur.

De natuur vormt de basis voor ons bestaan: gezonde bodem, schoon water, schone lucht. Bovendien laat de coronacrisis zien dat natuur ook essentieel is voor ons welbevinden. Met het Programma Natuur gaan Rijk en provincies samen de natuur de komende jaren verder versterken en verbeteren. Want zonder intensivering van het beleid gaan we de instandhoudingsdoelen uit de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn, die zo belangrijk zijn voor onze natuur, niet halen.

In de Kamerbrief van 24 april 2020 heeft het kabinet aangekondigd tot en met 2030 jaarlijks een substantieel bedrag, oplopend naar € 300 miljoen, beschikbaar te stellen voor natuurherstel en natuurontwikkeling, en dit uit te werken in het gezamenlijke Programma Natuur. Belangrijke hoofdlijn van het programma is om condities te realiseren voor een gunstige staat van instandhouding (SvI) van alle soorten en habitats onder de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR). Wij streven hiermee, in samenhang met de andere maatregelen in de structurele aanpak stikstof, aan de eisen te voldoen die de VHR stelt (artikel 6 leden 1 en 2). Voor 2030 verwachten wij dat wij met de te nemen maatregelen naar 70% doelrealisatie komen met specifiek aandacht voor stikstofgevoelige natuur. De inzet richt zich

vooral op maatregelen in en rond beschermde natuurgebieden (Natura 2000 en het Natuurnetwerk Nederland). De uitwerking van deze hoofdlijn vindt plaats in een uitvoeringsprogramma als aanvulling op het bestaande natuurpact.

De hoofdlijnen van het Programma Natuur borduren voort op het gezamenlijke ambitiedocument Nederland Natuurpositief (2019) en op de bestaande afspraken van provincies en Rijk in het Natuurpact (2013). Het programma maakt deel uit van de structurele aanpak die erop is gericht de Nederlandse natuur in een gunstige staat van instandhouding te brengen door een samenhangende inzet van maatregelen die gericht zijn op vermindering van stikstofemissie, verbetering van natuur, en vergroting van natuurinclusief areaal. Deze opgave wordt opgepakt in samenhang met andere maatschappelijke opgaven zoals de klimaatopgave, landbouw- en energietransitie.

Rijk en provincies hebben afgesproken om nog dit jaar een uitvoeringsprogramma natuur uit te werken. Dit zal uiteindelijk leiden tot nieuwe bestuurlijke afspraken, waarbij het huidige Natuurpact wordt aangevuld. Bij de uitwerking van dit uitvoeringsprogramma werken wij nauw samen met natuurbeheerders, maatschappelijke organisaties en medeoverheden. In het uitvoeringsprogramma zal inzichtelijk gemaakt worden welke maatregelen in en in de omgeving van natuurgebieden in de komende periode genomen worden in het kader van de extra middelen die het kabinet beschikbaar heeft gesteld voor natuurherstel.

Naast het uitvoeringprogramma werken Rijk en provincies aan een agenda 'natuurinclusief' waarin voor de langere termijn de ambities en kansen voor een natuurinclusieve samenleving in beeld worden gebracht, met versterkte aandacht voor de natuur in onze nabije omgeving, zowel binnen als buiten natuurgebieden.

Op 25 november 2020 staat de jaarlijkse bijeenkomst gepland waarin u wordt bijgepraat over het Programma Natuurlijk Platteland. Tijdens deze bijeenkomst zullen wij u ook meenemen in de laatste stand van zaken van het programma Natuur.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, voorzitter , secretaris

Bijlage Notitie hoofdlijnen Programma Natuur
[redacted].coll.

Overheden spreken verder over stikstof en natuurherstel

Op 9 juli spraken het Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen verder over hoe de komende tijd wordt samengewerkt aan de aanpak stikstof en het herstel van de natuur. Iedere maand vindt bestuurlijk overleg plaats, waarbij de stand van zaken bij alle onderwerpen in het stikstofdossier aan de orde komen:

Forse impuls voor natuur: eerste slag is een uitvoeringsprogramma natuur om versneld maatregelen te nemen in de natuur
Provincies en Rijk hebben afgesproken gezamenlijk uitwerking te geven aan het Programma Natuur. Het Kabinet heeft aangegeven dat de komende tien jaar circa 300 mln. per jaar beschikbaar komt voor maatregelen gericht op natuurherstel. In het gezamenlijke programma Natuur van Rijk en Provincies worden deze maatregelen in samenspraak met lokale overheden, natuurbeheerders en maatschappelijke partners uitgewerkt. Doel van het programma is een goede staat van instandhouding van de natuur in Nederland, de realisatie van een goede basiskwaliteit van de natuur, binnen én buiten natuurgebieden en het bevorderen van de transitie naar een natuurinclusieve samenleving. De komende maanden worden een uitvoeringsprogramma natuur (2020-2030) en een agenda natuurinclusief uitgewerkt.

Legaal houden meldingen
Er zijn afspraken gemaakt over het legaal houden van meldingen. Het gaat om meldingen die onder het PAS niet vergunningplichtig waren. Door de uitspraak van de Raad van State moeten de melders echter nu wel over een vergunning beschikken. De melders hebben destijds te goeder trouw gehandeld. Rijk en provincies hebben afspraken gemaakt over de wijze van legaliseren. Het Rijk draagt hiervoor primair de verantwoordelijkheid; de provincies zullen helpen om dit voor elkaar te krijgen.

Extern salderen met veehouderijen
De provincies en minister Schouten van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit hebben ook verder gesproken over de benodigde waarborgen voor het zorgvuldig openstellen van extern salderen met veehouderijen. Extern salderen is een belangrijk instrument om ontwikkelingen mogelijk te maken. Komende tijd werken provincies en het Rijk verder aan de benodigde waarborgen voor het zorgvuldig (gefaseerd) openstellen van extern salderen met veehouderijen van en gaan hierover in overleg met betrokken sectoren. De uitkomst hiervan wordt betrokken bij de besluitvorming. Provincies zullen na de zomervakantie besluiten nemen over het moment waarop zij extern salderen met veehouderijen gaan openstellen. De GS-en wegen na het zomerreces of de borging afdoende is geregeld.

Overeenstemming over hoofdlijnen gerichte opkoopregeling
Rijk en provincies zijn het eens over de hoofdlijnen van een zogenaamde ‘gerichte’ opkoopregeling voor veehouderijbedrijven. Het Rijk zal na de zomer de regeling vaststellen; de provincies nemen de uitvoering op zich. Het gaat in totaal om 100 miljoen euro die het Rijk uittrekt voor de vrijwillige uitkoop van bedrijven in en nabij Natura2000-gebieden.

Gebiedsgerichte aanpak: aan de slag met gezamenlijke casussen
Door gebiedsgericht te werk te gaan kan de verbinding worden gemaakt met andere maatschappelijke opgaven zoals klimaatakkoord en landbouwtransitie én met de provinciale doelstellingen uit de provinciale omgevingsvisies. Landelijk beleid en gebiedsgericht beleid hebben elkaar nodig. De komende tijd wordt aan een aantal cases gewerkt om van te leren.

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Aan:
de voorzitter en leden van
Provinciale Staten van Drenthe

Assen, 13 juli 2020
Ons kenmerk 29/5.1/2020001542
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Onderwerp: Terugkoppeling van het Bestuurlijk Overleg met de minister van LNV van 9 juli 2020
Status: Ter informatie

Geachte voorzitter/leden,

Hierbij informeren wij u over de uitkomst van het bestuurlijk overleg stikstof met de minister van Landbouw, Visserij en Voedselkwaliteit (LNV) (de minister) van 9 juli 2020.

Met de minister is gesproken over het programma Natuur en over de aanpak stikstof. Over dat eerste wordt u separaat geïnformeerd.

In het bestuurlijk overleg stikstof zijn het legaal houden van meldingen, de voortgang extern salderen, de gebiedsgerichte aanpak en de gerichte opkoopregeling besproken. Zowel vanuit de minister als vanuit de provincies is deze bespreking gevoerd langs de lijn van de brief van de minister aan de Tweede Kamer van 24 april 2020 en de eerdere provinciale reactie daarop.
Daarmee zijn de punten uit de motie van uw staten dus ook nadrukkelijk aan de orde geweest.

Legaal houden van meldingen

Voor het legaal houden van de meldingen zijn werkafspraken gemaakt. Het gaat om meldingen die onder het PAS niet vergunningplichtig waren. De desbetreffende ondernemers zijn door het Rijk al in kennis gesteld met het verzoek de noodzakelijke informatie aan te leveren. De minister en de provincies zijn het erover eens dat deze ondernemers onder de PAS te goeder trouw hebben gehandeld en dus legaal gehouden moeten worden. De minister zal met haar maatregelen voor het grootste deel van de daarvoor benodigde stikstofruimte zorgen.

Extern Salderen van veehouderijen

Voor extern salderen met veehouderijen hebben de provincies vier randvoorwaarden aangegeven. Dat betreft het oplossen van de meldingen, het oplossen van alle andere te goeder trouw ontstane situaties[1], regie van de provincie op extern salderen en een goed systeem om de beschikbare stikstofruimte te beheren/verdelen. In het overleg heeft de minister verwezen naar haar brief van 24 april 2020 en daarmee aangegeven dat zij deze inzet van de provincies deelt. De komende tijd werken provincies en het Rijk verder aan deze randvoorwaarden alvorens besloten wordt over het zorgvuldig (gefaseerd) openstellen van extern salderen met veehouderijen en gaan hierover in overleg met betrokken sectoren. De uitkomst hiervan wordt betrokken bij de besluitvorming. Provincies zullen na de zomervakantie oordelen in hoeverre de gestelde randvoorwaarden zijn gerealiseerd en besluiten op basis daarvan op welk moment zij extern salderen met veehouderijen gaan openstellen. Dit hoeft niet bij alle provincies op hetzelfde moment te zijn.

Gebiedsgerichte aanpak

Voor de gebiedsgerichte aanpak is gesproken over de gewenste scope en twee casussen die verder uitgewerkt gaan worden. De voorgenomen Drentse aanpak past binnen deze afspraken.

Gerichte opkoopregeling

Het budget voor de gerichte opkoopregeling komt in drie tranches beschikbaar. Er zijn nu afspraken gemaakt over de eerste tranche. Van belang is dat deze gerichte opkoopregeling vrijwillig is!
De afspraken gaan over wanneer een bedrijf in aanmerking kan komen voor opkoop, hoe de beschikbare middelen tussen de provincies verdeeld worden en op welke wijze de provincies daaraan bijdragen. Dat laatste zal bestaan uit proceskosten en een deel voorfinanciering. Hiervoor zult u te zijner tijd een voorstel krijgen.
Na deze eerste tranche zal opnieuw naar de afspraken gekeken worden.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

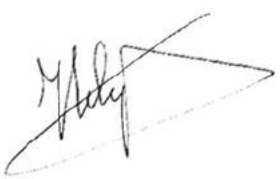

, voorzitter

, secretaris

Bijlage Verslag IPO van het bestuurlijk overleg van 9 juli 2020
[redacted] coll.

Afschrift aan de provinciale overlegpartners van het Landbouwcollectief, de terreinbeherende organisaties, VNO-NCW en VDG

---

[1] Dit betreft bedrijven met een depositie kleiner dan 0,05 mol die onder het PAS vrijgesteld waren, interimmers en enkele andere onder het PAS als legaal beschouwde situaties.

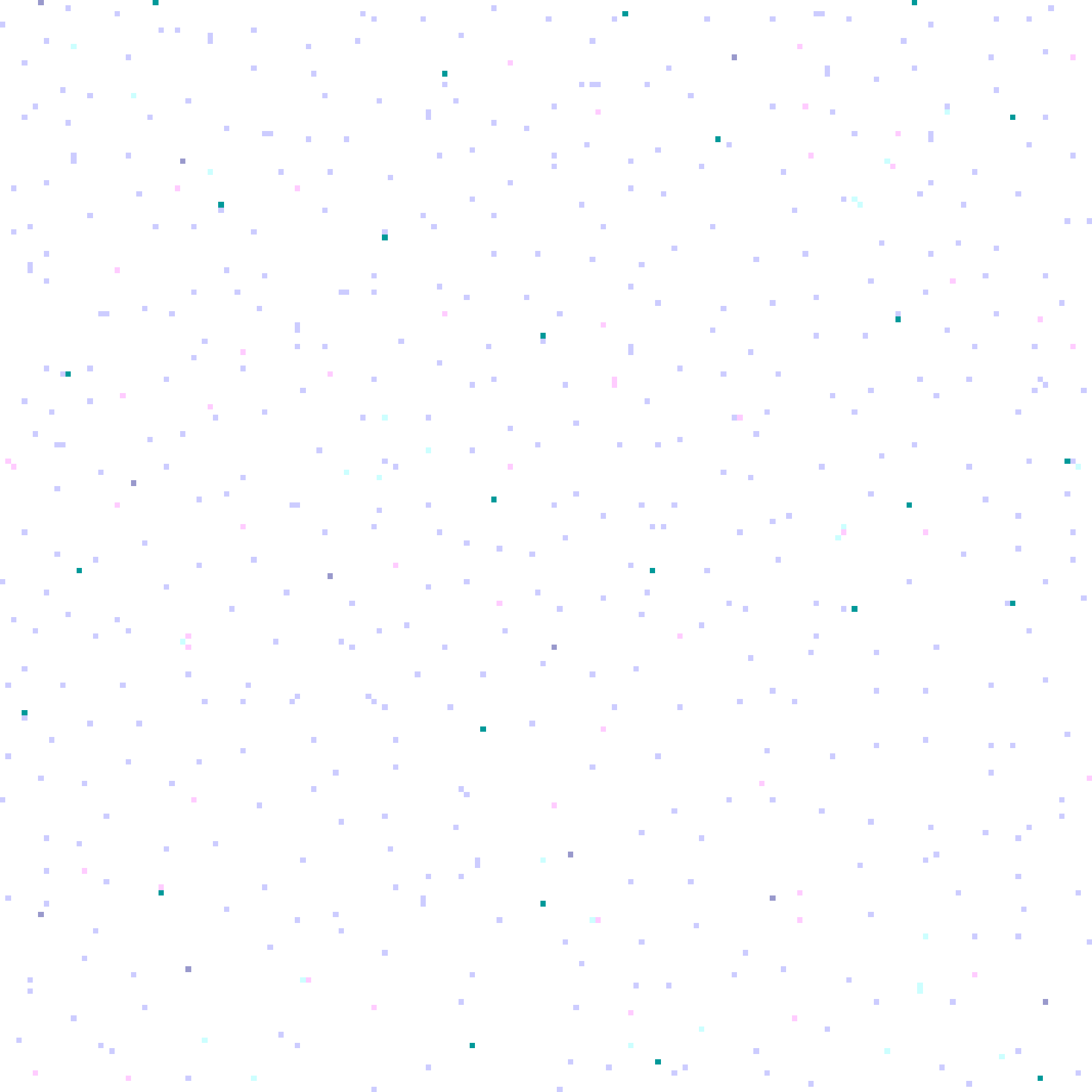

Date : 3-7-2020 12:10:52
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl, "Reinder Hoekstra"[redacted]@nmfdrenthe.nl,[redacted]@natuurmonumenten.nl"[redacted]@natuurmonumenten.nl,[redacted]@gmail.com"[redacted]@gmail.com,[redacted]@gmail.com"[redacted]@gmail.com,[redacted]@kpnmail.nl"[redacted]@kpnmail.nl,[redacted]@kpnmail.nl"[redacted]@kpnmail.nl,[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl"[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl"[redacted]@bouwendnederland.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl,[redacted]@drenthe.nl,[redacted]@drenthe.nl
Subject : Voorzet ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof
Attachment : voorzet samenwerking Drentse aanpak Stikstof .pdf;Bijlage - voorzet procesontwerp.pdf;image001.png;

Goedemiddag,

Bijgaand ontvangen jullie de toegezegde voorzet voor de samenwerking aan de Drentse aanpak Stikstof. Hierin hebben we een gezamenlijk ambitie, genoemde onderwerpen en een procesontwerp beschreven. De bijlage bevat een stapsgewijze en volgordelijke beschrijving van het proces. Achter de benoemde stappen is een toelichting gegeven waarin ook vragen zijn opgenomen. Ons verzoek is om de voorzet te voorzien van een reactie en de vragen namens de sector te beantwoorden zodat we met elkaar inzicht krijgen hoe hier tegenaan wordt gekeken en welke verwachtingen er zijn. Graag ontvangen we jullie reacties, antwoorden en aanvullingen op deze voorzet. De voorzet en reacties agenderen we voor het vervolggesprek welke zal worden gepland in de week van 17 augustus.

In het Bestuurlijk Overleg op 9 juli a.s. zal ook worden gesproken over bestuurlijke afspraken m.b.t. de gebiedsgerichte aanpak. Hierin staat de scope van de gebiedsgerichte aanpak centraal en wordt voorgesteld welke afspraken er tussen Rijk en Provincies moeten worden gemaakt m.b.t. de samenwerking in de aanpak.
De gebiedsgerichte aanpak is hiervoor onderverdeeld in zogenoemde bouwblokken. De term bouwblokken geeft al aan dat we ook op landelijk niveau werkende weg bouwen aan de aanpak, zoals we dit ook voorstellen voor de Drentse aanpak. We werken momenteel aan een voorzet voor de Drentse invulling van deze bouwblokken. Alle provincies hebben of werken aan deze invulling. Na instemming van het BO met deze werkwijze zullen we jullie de Drentse voorzet toezenden. Ook hierbij zien we graag jullie reacties, opmerkingen en aanvullingen tegemoet om ook gezamenlijk te bespreken in augustus.

Allemaal een goede zomer gewenst!

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted] Drentse aanpak Stikstof
Westerbrink 1|Postbus 122| 9400 AC Assen
Telefoon: 06[redacted]
[redacted]

provincie Drenthe

MEMO

Aan	: Deelnemers overleg samenwerking Drentse aanpak stikstof
Van	:
Datum	: 3 juli 2020
Onderwerp	: Voorzet van ambitie, onderwerpen en procesvoorstel samenwerking stikstof

---

Aanleiding
In het overleg over de samenwerking Drentse aanpak stikstof van 29 juni jl. is toegezegd dat de deelnemende partijen deze week een voorzet ontvangen met daarin een aanzet voor de gezamenlijke ambitie, de gespreksonderwerpen en een voorlopig ontwerp voor het te doorlopen proces. De deelnemers worden uitgenodigd op de voorzet te reageren en deze aan te vullen. Deze voorzet en de gemaakte opmerkingen zullen ter bespreking voorliggen in het eerstvolgende overleg, te plannen in de week van 17 augustus.

De opgave
Voor het faciliteren van maatschappelijke en economische activiteiten moeten we op landelijk en provinciaal niveau samenwerken aan een aantoonbaar dalende stikstofdepositie op de gevoelige Natura 2000-gebieden. Dit creëert tegelijkertijd kansen voor de ontwikkeling en verduurzaming van de landbouwsector, ruimte voor de woningbouw, de aanleg van infrastructuur en faciliteert ontwikkelingen voor het MKB en de industrie.

Voorzet gezamenlijke ambitie
De uitwerking van de Drentse aanpak stikstof geven we vorm op basis van een adaptieve aanpak, een aanpak waarbij we al doende leren en aanpassingen en aanvullingen kunnen doen naar gelang de situatie dit vraagt.
In het procesontwerp dat hieronder uiteen wordt gezet en toegelicht is een duidelijke scheiding aangebracht tussen de verkenningsfase en het vervolg waarin we gezamenlijk de mogelijkheden gaan verkennen om de opgave in Drenthe te realiseren. Het is de bedoeling dat na de verkenning op basis van de gedeelde informatie de ambitie wordt aangescherpt en meer inhoud krijgt.

Voor de verkenningsfase wordt de volgende ambitie voorgesteld:

> *Gezamenlijk per gebied verkennen en inzichtelijk maken van de opgave en op basis hiervan mogelijke maatregelen en oplossingsrichtingen formuleren ten behoeve van stikstofreductie, natuurherstel en ontwikkelingsmogelijkheden die voor alle partijen acceptabel zijn.*

Voorgestelde onderwerpen
We gaan gezamenlijk de agenda voor de korte en middellange termijn opstellen, de agenda van nu en van de toekomst. Hiervoor moeten we inventariseren welke onderwerpen er op de agenda moeten komen en hierbij prioriteit en een tijdlijn aan toekennen. Daarbij is het ook van belang gezamenlijk vast te stellen op welke tafel het onderwerp een gesprekthema is. Betreft het een provinciaal of landelijk thema en welke partners horen hierbij aan tafel te zitten?

Genoemde onderwerpen zijn: (aan te vullen door de partners)

- Data/ bronnen/ bijdragen/ registratie/extern salderen/ vergunningen
- Gebiedsgerichte analyse en plan; KDW, streefwaarden, natuurwaarden, N + andere opgaven, doelen.
- Verkenning haalbare emissiereductie met bronmaatregelen. Uitrol ondersteuning innovatie en investeringen.

- Herstelmaatregelen natuur; afspraken in beheerplannen, gevolgen landbouwkundige omgeving, NNN restopgave, claim op landbouwgrond.
- Casuïstiek tafel t.b.v. vergunningverlening
- Drempelwaarde

Voorstel procesontwerp
Het procesontwerp is met een toelichting per processtap als bijlage bij deze memo gevoegd.

De inzet van dit procesontwerp is om gefaseerd met elkaar te werken aan een constructieve samenwerking op de aanpak Stikstof. De kern van dit procesontwerp is dat we met elkaar actief zoeken naar oplossingen die een wederzijds belang dienen.

- De uitdaging voor het procesontwerp in deze opgave is om met elkaar de juiste dingen te doen op het juiste moment. In dit proces treft het Rijk nationale maatregelen die gebiedsgericht moeten worden geïmplementeerd. Dit naast de maatregelen die decentrale overheden nemen om stikstofreductie, natuurherstel en economische ontwikkelingen in hun regio's te realiseren. De maatregelen die het Rijk neemt, geven daarmee de grenzen aan waarbinnen de partijen kunnen opereren. Op dit moment is nog veel onduidelijkheid over de maatregelen die van Rijkswege worden ingevoerd. Dit betekent dat per fase steeds zal moeten worden nagegaan of de gebiedsgerichte aanpak aansluit bij de maatregelen die het Rijk treft. Het procesontwerp voorziet hierin. (adaptieve aanpak).

- Het proces sluit aan bij de inhoud van de samenwerking. Het idee is om per gebied via een gebiedsgerichte aanpak passende maatregelen en oplossingen in beeld te brengen en vast te stellen.

- Het ontwerp voorziet erin dat, voordat gestart wordt met de uitvoering, de rolverdeling en procesregie helder en duidelijk wordt vastgelegd in een samenwerkingsstructuur.

- Het proces voldoet voor zo ver mogelijk aan de door partijen aangegeven condities. Zo wordt voorzien in een interactief proces waarbij we een gezamenlijke verkenning gaan uitvoeren naar de opgave per gebied. In samenwerking kennis en informatie ontvangen, bediscussiëren, aanvullen en opnieuw bespreken.

- Ook voorziet het ontwerp in de eis van democratische legitimatie: Iedere fase sluit af met een terugkoppeling aan de achterban.

- Via dit ontwerp is een proces georganiseerd dat daadwerkelijk resultaten kan opleveren. Deze aanpak voorziet erin dat gezamenlijk per gebied een pakket van maatregelen en oplossingen wordt samengesteld welke vervolgens wordt besproken en gezamenlijk wordt vastgesteld waarna dit als advies aan GS en PS van Drenthe zal worden voorgelegd.

- De planning is nog niet ingevuld; in overleg met de partijen zal dit vastgesteld moeten worden.

Start	Toelichting
Procesaanpak en afspraken	
Gezamenlijke ambitie verkenningsfase	Voorstel is om voor de verkenningsfase een ruime ambitie op te stellen die in de volgende fase op basis van de info wordt aangescherpt.
Onderwerpen vaststellen	Partijen dragen deze gezamenlijk aan
Fasering en timing onderwerpen	Het is belangrijk samen te bepalen wat op korte termijn kan en moet worden opgepakt.
Rolverdeling en procesregie	Eerst vaststellen wat ieders rol is en dat provincie procesregie voert
Structuur samenwerking (kernteam & werkgroepen)	Bepalen welke structuur wordt gekozen, werken met vast kernteam en gebiedstafels?
Toegang tot gevoelige informatie	Regelen wie toegang mag/kan krijgen tot (bedrijfs)gevoelige info
Vastleggen mandaat en beslisruimte	Zitten de bestuurders van partners in het kernteam? Wie neemt deel aan werkgroepen. Werken met vaste bezetting kernteam en vervangers?
Procesregels	Welke procesregels spreken we met elkaar af?
Gebiedsverkenningen	
Gezamenlijk verzamelen data en cijfers per gebied	Hebben alle partners dezelfde informatie, erkennen partners dezelfde 'feiten' en welke experts worden geaccepteerd?
Vaststellen grenzen gebiedsaanpak	Van welke gebiedsbegrenzing gaan we uit?
Vaststellen grenzen wet- en regelgeving	Wat zijn de kaders van wet- en regelgeving waarbinnen we moeten werken en wijzigen deze nog tijdens het proces?
Terugkoppeling achterban en mandaat	Voorleggen aan achterban: uitkomst verkenning en afspraken organisatie samenwerking
Verkennen belangen en standpunten	
Verkennen belangen achter standpunten	Focus op belangen door standpunten van partners te onderscheiden van de belangen en schaalniveau van het belang bepalen.
Clusteren van issues	Clusteren van samenhangende issues
Analyse standpunten en belangen partners	Per issue standpunt en belang van partners beschrijven
Toekennen participatieniveau partners	Op basis van analyse participatieniveau partners in proces bepalen
Gezamenlijke ambitie succesvol transformeren	Gezamenlijk ambitie bepalen op basis van de gedeelde belangen
Terugkoppeling achterban en mandaat	Voorleggen aan achterban: uitkomst verkennen belangen en standpunten
Bespreken standpunten en issues	
Construerend onderhandelen:(meer)waarde creëren voor alle partijen	Vergroten van de taart (waardecreatie) vraagt om het bouwen van een pakket met best mogelijke oplossingen voor alle issues de tussen partners spelen.
Inventariseren issues zonder oplossingen	Er blijft een aantal issues of pakketten over waarover geen oplossing is gevonden
Conflictoplossend onderhandelen	Dit is een nieuwe fase met wellicht andere spelregels
Terugkoppeling achterban en mandaat	Voorleggen aan de achterban: uitkomst bespreking standpunten en issues
Eenduidige communicatie over onderhandelingsresultaten	Een woordvoerder en een gezamenlijk persbericht
Opstellen plan van aanpak voor uitvoering GGA	
Vastleggen van afspraken met stakeholders	Leg de afspraken in de meest passende vorm vast
Monitoren van de uitvoering	Partners bepalen gezamenlijk hoe zij de afspraken gemonitord willen zien
Terugkoppeling achterban en mandaat	Voorleggen aan de achterban; vastgelegde afspraken en wijze van monitoring.

Date : 30-8-2021 13:58:02
From : "[redacted]@ltonoord.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : agenda bespreekpunten morgen
Attachment : image001.png;

Hoi [redacted]

In de aanloop naar het overleg van morgen stel ik vast dat we nog geen agenda hebben gezien.
Tegelijkertijd is tijdens een eerder gehouden eigen overleg van FDF, LTO Noord en DAJK een aantal punten naar voren dat ik graag met jou wil delen.
Het zou mooi zijn als deze punten (inclusief antwoord/reactie vanuit provincie) morgenavond besproken zouden kunnen worden.

Rijp en groen;

1. **gebiedsverkenning**
   -Bij verdere verkenning en opstellen factsheets voor N2000 gebieden, gelieve analyses bodemmonsters en hydrologie toe te voegen.
   -Toetsen N2000 gebieden o.b.v. goede staat van instandhouding ipv KDW
   - in beeld brengen niet agrarische bronnen
   - hoe staat het met Drentse ambities om te meten aan stikstof (meetnet) (RIVM / mesdag of andere)
2. **Commissie stikstofbank/registratiesysteem**
   Heeft geen vertegenwoordiging vanuit landbouw: gelieve ruimte te laten voor vertegenwoordiger landbouw.
3. **beleid gebieden rond N2000**
   - duidelijkheid over perspectief van bedrijven die dicht bij N2000 zitten
   - wat zijn de selectiecriteria voor toepassing uitkoopregeling(en)?
4. **wisselwerking landelijk - provinciaal**
   Kan de provincie aangeven hoe zij acteert in het spanningsveld van landelijke stikstofambities en zaken als lokaal draagvlak en de regionale haalbaarheid van doelen.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

t: 088 888 66 66
m: 06 [redacted]
w: www.ltonoord.nl

Achter de boer en tuinder.
Voor ons allemaal.

Date : 26-5-2021 18:57:47
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@nmfdrenthe.nl, "Bert Hummelen"[redacted]@staatsbosbeheer.nl, "[redacted]" [redacted]@Natuurmonumenten.nl, "Sonja van der Meer"[redacted]@drentslandschap.nl, "[redacted]@prolander.nl, "[redacted]@prolander.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "Jordan Jumelet"[redacted]@drenthe.nl
Subject : bespreekpunten: Bestuurlijk Benen-op-tafel met TBO's

Beste mensen,

Ter bespreking voor vrijdag as zie onderstaande mail van Reinder.
De vergadering is via Teams, wellicht de volgende keer kan het weer eens fysiek ergens op locatie.

Groeten,
[redacted]

Van: Reinder Hoekstra[redacted]@nmfdrenthe.nl>
Verzonden: dinsdag 25 mei 2021 17:32
Aan:[redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: BOT agenda as vrijdag

Hallo[redacted]

In navolging van ons contact.
Ons idee is om het BOT met Henk Jumelet geheel in het teken van gebiedsaanpak stikstof te zetten.
Bijgaand onze bespreekpunten en gedachten daarbij. Deze sluiten aan bij onze besprekingen rond PNP en programma natuur. Gebiedsprocessen rond stikstof gaan zwaluwstaarten met de PNP/PN aanpak maar het lijken nu nog gescheiden werelden.
Verder hebben wij als reactie op het koersdocument inzet van een externe commissie voorgesteld. Niet om provinciale verantwoordelijkheden weg te nemen of 'hoog over' met oplossingen te komen.
Wel om zaken los te maken en vlot te trekken.
Nu kent het bestuurlijk overleg een hoog informatief gehalte maar op het onderdeel doorpakken en gezamenlijk verantwoordelijkheid nemen zit het behoorlijke gevangen in het consensusmodel.

- **Stikstofakkoord:** Het lijkt ons in de eerste plaats van belang om het dinsdag gepresenteerde stikstofakkoord tussen LTO, BN, VNO-NCW, Natuurmonumenten en Stichting Natuur en Milieu kort orienterend te bespreken.

Daarnaast stellen we ons voor dat onze grote onderwerpen (zeker na dit akkoord) vooral zijn:
- **Overgangsgebieden:** deze krijgen, denken wij, een centrale plek in het beleid. Daar zullen we dus werk van moeten maken. Pilots? (denk onder meer aan Fochteloerveen e.o.), andere overgangsgebieden zien te definiëren (aan de hand van stikstof en hydrologierelevante gebieden; die gebieden waarbij we de meeste instrumenten t.b.v. extensivering, uitkoop en innovatie, landschap, bos, hydrologie, moeten inzetten).
- **Werkwijze:** Hoe willen we werken? Als we echt werk willen maken van terugdringing van de stikstof, dan vraagt dat van de provincie dat ze **heldere kaders stellen en doelen meegeven** (en dan ruimte aan 'het veld' laten om dat in te vullen). Zie artikelen van hoogleraren hierover in DvhN. We zien dit als de belangrijkste uitdaging voor de provincie: stel duidelijke doelen en kaders, en geef instrumentarium en geld mee, en (wellicht) geef vervolgens ruimte.
- **Instrumentatie**: Versnelling uitvoering; vergroten daadkracht. Elementen: inrichtings- en grondinstrumentatie. Hoe staat het met de aanbevelingen van de grondsessie van eind 2020? Onder meer: enclaves en laatste verwervingen ook onvrijwillig verwerven. In bijna elk groter natuurgebied wacht inrichting jaren lang op de laatste vrijwillige verwerving. En ook: **meer landinrichting-achtig gaan werken met inzet van instrumentarium op gebied van grondverwerving en inrichting**. Hier en daar wat anders dan het nu tussen Provincie en Prolander gaat, b.v. meer met gemandateerde bestuurscommissies. Dat past binnen het voorgaande: Provincie stelt kaders en verleent dan ook uitvoeringsmandaat. E.e.a. is ook van betekenis voor de evaluatie van het PNP.

Karakter van dit alles is open gedachtenuitwisseling om vervolgens tot (gedeelde beelden over) voortgang en versnelling te komen. Er liggen inmiddels ook ambities voor 45.000 woningen erbij.

Zoals gezegd kunnen we evt terecht in boerderij Kamps. Van[redacted] weet ik nog niet of hij dat kan halen met aanrij tijden.

Hartelijke groet

Reinder Hoekstra

Van:[redacted]
Verzonden: donderdag 29 april 2021 16:43
Aan:[redacted]@drenthe.nl>; Henk Jumelet[redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@nmfdrenthe.nl>; Bert Hummelen[redacted]@staatsbosbeheer.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; Sonja van der Meer[redacted]@drentslandschap.nl>; Jordan Jumelet[redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@prolander.nl>
CC:[redacted]@nmfdrenthe.n[redacted]@nmfdrenthe.nl>;[redacted]@staatsbosbeheer.nl>;[redacted]@prolander.nl>
Onderwerp: Bestuurlijk Benen-op-tafel met TBO's
Wanneer: vrijdag 28 mei 2021 15:30-17:00.
Waar: Microsoft Teams-vergadering

Beste mensen,
Nieuwe datum is geprikt, afspraak staat in uw agenda's.
Het overleg vindt plaats via MS-teams.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
MA Jordan Jumelet,
Manager Team LG
MA Arnout Venekamp
Manager Team VTH
Ondersteuning[redacted] Programma NP
Achtervang[redacted]
Telefoon (0592)[redacted] OF +31 6[redacted]
Westerbrink 1, Postbus 122, 9400 AC ASSEN
[redacted]
www.provincie.drenthe.nl

Microsoft Teams meeting

Neem deel via uw computer of mobiele app
Klik hier om deel te nemen aan de vergadering

Join with a video conferencing device
867217344@t.plcm.vc
Videovergaderings-id: 123 619 040 3
Alternatieve instructies voor bellen

Meer informatie | Opties voor vergadering

Date : 22-5-2021 16:42:40
From : "[redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Cc : "[redacted]@natuurmonumenten.nl, "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: Advies studiegroep Ruimtelijke inrichting landelijk gebied: de moeite waard om te lezen
Attachment : image005.png;image004.png;image006.png;image007.png;image008.png;

Besten,

Hier moeten we het qua stikstof ook over hebben:
Vorige week is het advies verschenen van de “Studiegroep Ruimtelijke inrichting landelijk gebied”. Deze studiegroep, met daarin alle bekende namen op het gebied van ruimtelijke ordening ([redacted]) heeft een mooi rapport geschreven als inbreng voor de kabinetsformatie.
Het advies heeft weinig aandacht gekregen in de media. Het is de moeite waard om te lezen, vandaar deze mail.
Er staan in het rapport ook een aantal nieuwe kaarten. Deze is voor ons belangrijk: waar is het opkopen van een agrarisch bedrijf het meest efficiënt , als je de stikstofuitstoot wilt verminderen ? Op basis van deze overweging zou je voor Drenthe de zwaarste maatregelen op (de omgeving van) het Drents Friesche Wold en Dwingelerveld moeten richten. En die hectares als eerste op KDW moeten brengen…..

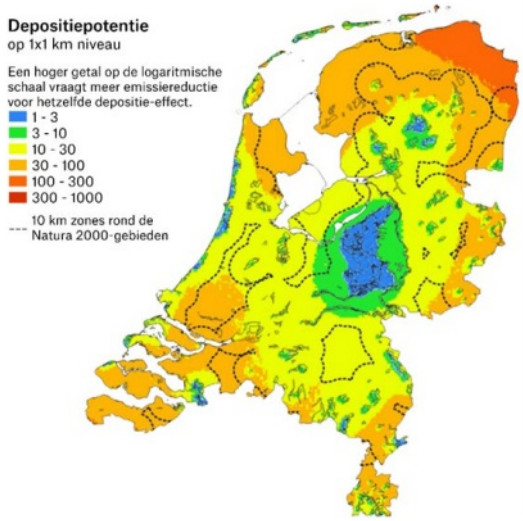

Figuur 29 Depositiepotentie-kaart op 1x1 km-niveau. Het is raadzaam te beginnen met emissievermindering op plaatsen waar dit tot de grootste verlaging van de depositie op stikstofgevoelige natuur leidt. Voor hetzelfde effect moet men in Groningen 300 maal meer emissie verminderen dan op de Veluwe. De 10 kilometerzones vormen hier het zoekgebied voor de uitkoopregeling die in november 2020 is ingegaan.

Hier staat het nieuwsbericht:

https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/05/12/studiegroep-ruimtelijke-inrichting-landelijk-gebied-kiezen-en-delen

Met vriendelijke groet,

[redacted] Drenthe en
[redacted] gebiedssamenwerking Programmateam landbouw

Stationsplein 1 3818 LE Amersfoort 06-[redacted]
Postbus 2166 3800 CD Amersfoort
www.natuurmonumenten.nl
[redacted]

Hier de samenvatting:

In de perspectieven voor een integrale aanpak van de opgaven in het landelijk gebied is meervoudig ruimtegebruik het uitgangspunt, maar dit kan niet alle vragen om ruimte oplossen. De studiegroep stelt drie inrichtingsprincipes als leidraad voor:

• Maak het bodem- en watersysteem leidend voor de keuzes in het landgebruik; het ruimtegebruik volgt de fysieke structuur van bodem en water, en niet andersom. Daar moeten het Rijk en medeoverheden op sturen en dit zal het ontwikkelperspectief van Nederland bepalen.

• Haal functies of bestemmingen die elkaar in de weg zitten (‘slechte buren’) uit elkaar; combineer functies die goed samengaan (‘goede buren’) en bewerkstellig daartussen synergie en verweef ze.

• Cluster functies waar dat nodig is om de identiteit van een gebied te beschermen of te versterken, of om voldoende schaal te creëren voor functies die dat nodig hebben.

De keuzes die op basis van deze inrichtingsprincipes worden gemaakt, geven richting aan het Nationaal Programma Landelijk Gebied. Het adviesrapport beschrijft deze keuzes en benoemt er voor- en nadelen bij.

• In de gebieden met geschikte landbouwgrond zou de landbouw beschermd moeten worden tegen functieverandering en met voorrang ruimte moeten krijgen om zich verder te ontwikkelen. In de veenweiden, op arme of gedegradeerde bodems, nabij kwetsbare natuur of in cultuurhistorisch waardevolle landschappen moet de druk op de omgeving worden beperkt. Juist in gebieden waar meerdere beperkingen samenvallen is extensivering van de landbouw de meest voor de hand liggende oplossing; in sommige gevallen kan (ook) worden geïnvesteerd in nieuwe technieken die bijvoorbeeld emissies beperken.

• Clustering van logistieke en datacenters buiten de gronden die voor landbouw het meest geschikt zijn en buiten gebieden met waardevolle landschappelijke structuren beperkt de invloed van verspreide locaties op het landschap en op de agrarische sector, voorkomt extra mobiliteit en versterkt het logistieke systeem en daarmee de economie.

• Een landelijk afwegingskader voor energie-, natuur-, landbouw en landschapswaarden kan helpen om onderbouwde keuzes te maken over waar hernieuwbare energiewinning kan worden beschouwd als goede of als slechte buur voor bestaand gebruik.

• Geschikte gronden voor landbouw, natuur en speciale landschappen moeten worden uitgesloten van de bouwopgave.

Gebieden waar de urgentie het hoogst is, verdienen prioriteit. De studiegroep denkt daarbij primair aan de veenweidegebieden en de omgeving van stikstofgevoelige natuur. Belangrijk daarbij is om te zoeken naar synergie tussen opgaven voor natuur, natuurinclusieve landbouw, klimaatbossen, waterberging, cultuurhistorie, recreatie, energietransitie en (natuurinclusieve) woningbouw. Met andere woorden:

het gaat erom voor deze gebieden tot een integrale aanpak te komen en de kansen te benutten om functies optimaal in te passen. De studiegroep beveelt aan om specifiek een nationale strategie bodemdalingsreductie voor alle landelijke veenweidegebieden op te stellen, waarin als 'hard' doel wordt gesteld het voldoen aan de verplichtingen uit de Klimaatwet door vermindering van de bodemdaling met 70% in 2050, met als tussendoel 50% in 2030. Hierbij geeft de studiegroep wel ter overweging mee dat deze aanbeveling voor de komende decennia een prijskaartje kent in de ordegrootte van enkele miljarden euro's.

Op Blz 99 staan de "Keuzes voor het nieuwe kabinet" met 22 aanbevelingen.

Hier kan je het hele rapport downloaden:

https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2021/04/30/kiezen-en-delen/bijlage-bij-brief-aanbieding-rapport-kiezen-en-delen-advies-van-de-studiegroep-ruimtelijke-inrichting-landelijk-gebied.pdf

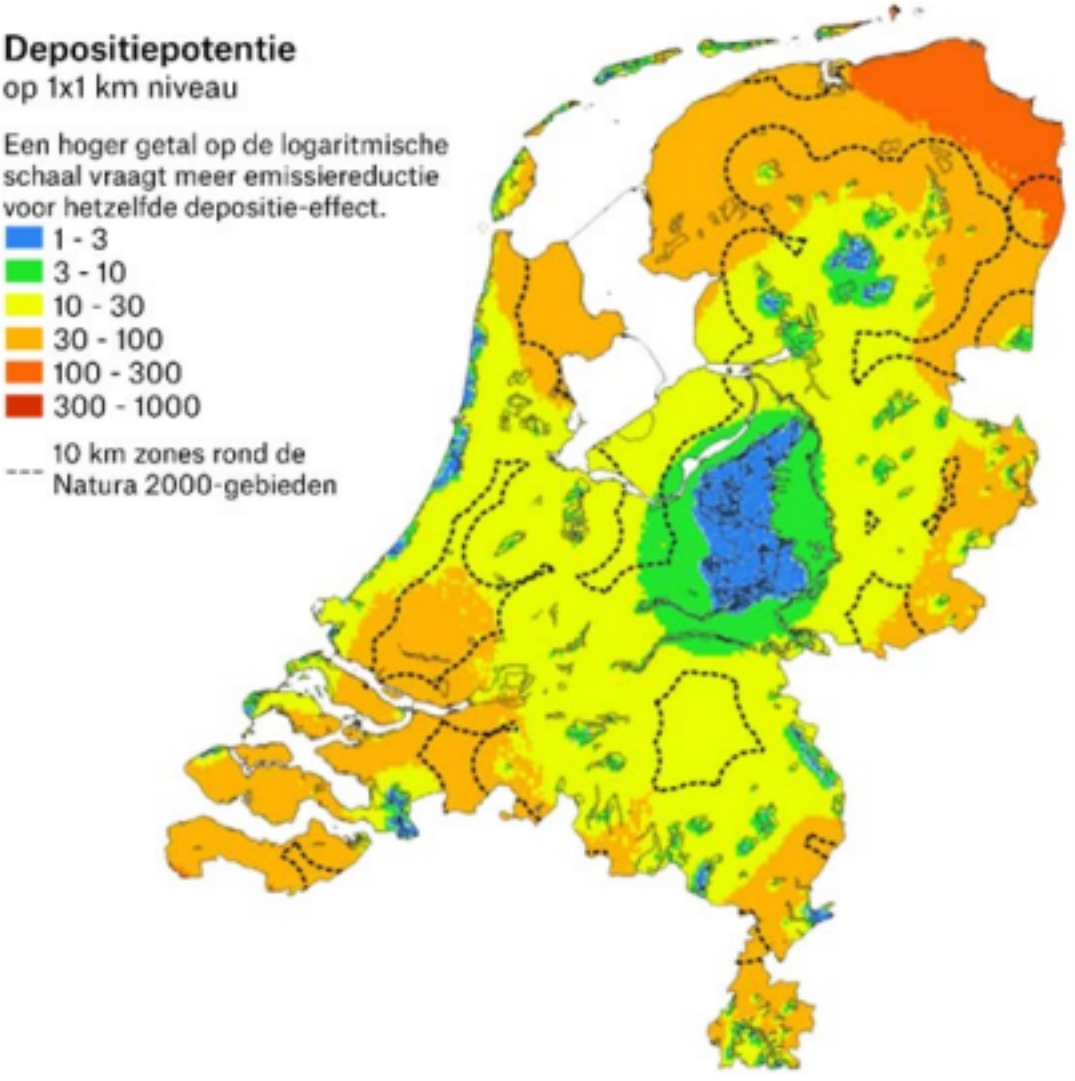

Figuur 29 Depositiepotentie-kaart op 1x1 km-niveau. Het is raadzaam te beginnen met emissievermindering op plaatsen waar dit tot de grootste verlaging van de depositie op stikstofgevoelige natuur leidt. Voor hetzelfde effect moet men in Groningen 300 maal meer emissie verminderen dan op de Veluwe. De 10 kilometerzones vormen hier het zoekgebied voor de uitkoopregeling die in november 2020 is ingegaan.

Date : 22-6-2021 15:29:27
From : "[redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]" [redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: Concept opdracht overgangsgebieden
Attachment : Concept opdracht overgangsgebieden versie 21.06.21.docx;image001.png;image002.png;image003.png;image005.png;image006.png;image007.png;image008.png;image009.png;

Besten,

Hierbij tkn een product van de LNV-IPO werkgroep Overgangsgebieden.
Het lijkt me van belang dat jullie weten hoe er landelijk gedacht en gewerkt wordt aan een samenhangende aanpak.
Voorbeelden uit Drenthe nu al: de aanpak van de Zuidbuffer van het Bargerveen, en ons Gebiedsproces in wording Fochteloerveen.
Op termijn moeten we m.i. in Drenthe naar gebiedsgerichte aanpak voor natuur, stikstof, landbouwontwikkeling. Nu nog even gescheiden sporen….

Met vriendelijke groet,

[redacted] Drenthe en
[redacted] gebiedssamenwerking Programmateam landbouw

Stationsplein 1 3818 LE Amersfoort 06[redacted]
Postbus 2166 3800 CD Amersfoort
www.natuurmonumenten.nl
[redacted]

www.natuurmonumenten.nl

Van: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: dinsdag 22 juni 2021 13:28
Aan: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
CC: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@natuurmonumenten.nl>
Onderwerp: FW: Concept opdracht overgangsgebieden

Hierbij het enige stuk voor het overleg wg 'overgangsgebieden' PN, morgen. Ik stuur zo ook de agenda door. Sorry dat dit document sinds gisteren in mailbox hing. Had ik gemist. Zal niet meer gebeuren! Ik zal het stuk lezen en mijn opmerkingen even delen. Ben ook benieuwd naar jouw opmerkingen op het stuk [redacted] (en [redacted] als je er aan toe komt).

Met vriendelijke groet,

[redacted] stikstof & herstel N2000
Projectmanagement

Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort
telefoonnr 06[redacted]
www.natuurmonumenten.nl

Ga voor groei!
Doe mee en ga naar natuurmonumenten.nl/gavoorgroei of OERRR.nl/ikhartjenatuur

---

Van: [redacted]@minlnv.nl>
Verzonden: maandag 21 juni 2021 13:31
Aan: [redacted]@minlnv.nl>; [redacted]@minlnv.nl>; [redacted]@minlnv.nl>; [redacted]@boerennatuur.nl>; [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@ltonoord.nl' [redacted]@ltonoord.nl>; [redacted]@landschappen.nl' [redacted]@landschappen.nl>; [redacted]@ipo.nl; [redacted]@gelderland.nl' [redacted]@gelderland.nl>; [redacted]@staatsbosbeheer.nl'

<[redacted]@staatsbosbeheer.nl>; [redacted]@najk.nl' <[redacted]@najk.nl>
Onderwerp: Concept opdracht overgangsgebieden

Dag collega's,

Bijgaand ontvangen jullie, namens [redacted], de concept opdracht overgangsgebieden.
Ter bespreking woensdagochtend.

Veel groet,
[redacted]

[redacted]
Cluster Natuur en Samenleving
Programma verbinden Landbouw en Natuur
.....
Directoraat-Generaal Natuur, Visserij en Landelijk Gebied
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Bezuidenhoutseweg 73 | 2594 AC
Postbus 20401 | 2500 EK | Den Haag
.....
T 06[redacted]
E[redacted]@minlnv.nl

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.
De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.
The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Concept opdracht overgangsgebieden in het kader van Programma Natuur

Ten behoeve van externe opdracht

Juni 2021

1. Inleiding/aanleiding

Onze Natura 2000 natuurgebieden, en de biodiversiteit in deze natuurgebieden, gaat hard achteruit als gevolg van als onder andere overschrijding van kritische stikstof depositie waarden, slecht hydrologische omstandigheden, het gebruik van bestrijdingsmiddelen en versnippering van leefgebied. De komende jaren staan we voor de opgave en de wettelijke plicht om herstel, instandhouding en verbetering van de natuur van de Natura 2000 gebieden te realiseren. Natura 2000-gebieden zijn aangewezen en worden beschermd onder de Europese Vogel- en Habitat richtlijnen; beide belangrijke instrumenten om de Europese biodiversiteit te waarborgen. Om natuurherstel mogelijk te maken is het noodzakelijk om ook in de directe omgeving van de Natura 2000-gebieden, op systeemniveau, te kijken naar de opgave en vervolgens naar wat nodig is. Deze zogenaamde overgangsgebieden zijn gebieden waar met name de transitie van de landbouw centraal staat.

Tegelijkertijd is duidelijk dat in overgangsgebieden een aantal grote opgaven samenkomen; het betreft niet alleen een natuur- en stikstofopgave. Het ook (tijdig) kunnen voldoen aan andere internationale verplichtingen op het terrein, waterkwaliteit (Kaderrichtlijn Water), tegengaan van broeikasgasemissies (klimaatakkoord) en grote nationale opgaven klimaatadaptatie/Verdroging maken dat het in samenhang en synergie realiseren van onze doelstellingen urgent en dwingend is. Om die reden moet (vooraf) duidelijk zijn wat de randvoorwaarden en kaders vanuit de overheid zijn om het systeemherstel in de overgangsgebieden zodanig in te richten dat deze doelen bereikt worden.

De natuur- en stikstofopgave is op dit moment een belangrijke aanjager voor de omslag in overgangsgebieden. De structurele aanpak stikstof bevat maatregelen en middelen die hierbij ingezet kunnen worden. Het onderwerp overgangsgebieden neemt daarom in toenemende mate een prominente plaats in op de beleidsagenda van de verschillende overheden in samenwerking met maatschappelijke partners. Er is nog geen vastomlijnd idee over wat een overgangsgebied precies is, en wat er in een dergelijk gebied wel of niet zou moeten gebeuren om onze doelen te bereiken. Tegelijkertijd bestaan er al wel vergelijkbare gebieden waarin gebiedsgericht wordt samengewerkt aan grote landbouw- en natuur opgaven. We beginnen dus zeker niet op nul. Een aantal provincies gaan in fase 1 van het Programma Natuur al met overgangsgebieden aan de slag. Overgangsgebieden staan ook centraal in de tweede fase van het Programma Natuur die over ruim 2 jaar begint.

2. Beschrijving van de opdracht

De overall vraag met betrekking tot deze opdracht is:

Hoe kunnen overgangsgebieden, als onderdeel van de natuur- en stikstofaanpak, systeemherstel van onze natuur mogelijk maken en tegelijkertijd toekomstperspectief aan de boer bieden in samenhang en synergie met andere opgaven?

Onderdeel I; maken position paper overgangsgebieden

Het begrip overgangsgebied vergt nadere uitwerking en lading. Wat is een overgangsgebied eigenlijk? Wat zijn de beelden en ideeën daarover. Wat is er al? Hoe werkt het? Wat is meer nodig? Hoe kunnen dergelijke gebieden eruit zien, rekening houdend met dat wat er al is. Steek dat ook breed in en ga in op zowel de definitie, de te nemen maatregelen, de governance, de do’s and don’ts etc. Daartoe dient naar verwachting een inventarisatie en/of onderzoek (deskresearch) plaats te vinden. Daarnaast verwachten we dat dit beeld wordt opgehaald op basis van interviews en gesprekken met alle betrokken partijen: de maatschappelijk partijen, LNV, IPO, provincies, gemeenten en waterschappen. De al bestaande werkgroep overgangsgebieden (zie hieronder), of de partijen die hieraan al deelnemen, kan hierbij een belangrijke rol spelen.

Onderdeel II: Organiseren inspiratiedag overgangsgebieden

Deel twee van de opdracht is het in samenwerking met de werkgroep organiseren van een inspiratiedag overgangsgebieden in het najaar van 2021. Het liefst een live dag, hopelijk kan het tegen die tijd weer en zijn daar geen beperkingen meer vanuit corona voor. De inspiratiedag wordt gebruikt om het position paper te bespreken en te toetsen en om bouwstenen op te halen voor een plan van aanpak.

Deze inspiratiedag heeft daarnaast de volgende doelen:

1. Een netwerk rondom overgangsgebieden bij elkaar brengen (en zonnodig op te zetten) zodat deelnemers elkaar vinden voor het gesprek: vanuit overheden, terreinbeheerders, collectieven en maatschappelijke organisaties. En ook vooral vanuit de gebieden zelf waar al veel gebeurt.
2. Het bespreken van de position paper, zodat er een dialoog ontstaat en om het thema verder te brengen. Belangrijk om daarbij de kennis te verzamelen die voortvloeit uit deze dialogen, zodat creatieve en misschien wel gemiste ideeën en ervaringen ook meegenomen kunnen worden.
3. Op een positieve manier een toekomst perspectief te schetsen, waarbij gewerkt wordt aan oplossingen. Wie doet al wat? Gebruik van inspirerende voorbeelden zoals vanuit de nationale parken en vanuit specifieke gebieden waar een en ander al loopt moet hierbij helpen. Daarbij niet alleen benadrukken wat goed gaat, maar ook wat moeilijk is/waar het schuurt! Ook kunnen verschillende thema's voorbij komen, zoals blauwe en groene diensten of grond. De dag wordt ook benut om het position paper te bespreken en definitief te maken.

Onderdeeldeel III: Maken plan van aanpak

Het position paper en de inspiratiedag vormen de basis voor het plan van aanpak overgangsgebieden. De verwachting is dat de ontwikkelingen met betrekking tot de vorming van een nieuw kabinet en de keuzes die daarbij gemaakt worden ook van invloed zijn op het plan van aanpak. Het plan van aanpak geeft in elk geval aan:

1. Wat ervoor nodig is om de overgangsgebieden te realiseren. Of daar in elk geval de eerste stappen toe te zetten;
2. Welke doelen binnen de overgangsgebieden moeten worden vastgesteld en hoe;
3. Hoe enkele inhoudelijke thema's, zoals bijvoorbeeld grondmobiliteit, instrumentenkoffer en maatregelenpakket opgepakt en uitgevoerd moeten worden;
4. Daarnaast geeft het plan aan hoe de organisatiestructuur om daartoe te komen eruit ziet. De werkgroep heeft in elk geval aangegeven dat een slagvaardig kernteam met daaromheen een schil van betrokkenen de voorkeur heeft. Dit kernteam kan bestaan uit de die LNV directies (Agro, NVLG en Stikstof) aangevuld met I&W en een of twee provincies.
5. Tot slot kan het zo zijn dat er kennislacunes geconstateerd worden in de eerste fase. Het plan van aanpak kan voorstellen doen hoe deze lacunes in te vullen. Bijvoorbeeld door experimenten.
6. Het investeren in (en eventueel op poten zetten van) de samenwerking in de gebieden.

Het volgende wordt aan opdrachtnemer meegegeven bij uitvoering van de hierboven genoemde onderdelen van de opdracht:

1. Overgangsgebieden zijn nodig om onze opgaven en doelen te bereiken en zo aan Europese kaders te voldoen. Het betreft opgaves op het gebied van biodiversiteit, klimaat, water, natuur, landbouw en voedsel, energie en landschap. Deze doelen werken op elkaar in, zijn afhankelijk van elkaar en complementair aan elkaar. In de aanpak en samenwerking zal deze samenhang *in elk geval* om het bijeenbrengen van de natuur- en stikstofsporen vragen; maar ook om het verbinden van landbouw en natuur in den brede. Nu vaak nog gescheiden werelden/beleidstrajecten. In elk geval vergt deze samenhang intensieve samenwerking met andere beleidsterreinen en dossiers.

2. Dat maakt overgangsgebieden óók kansrijke gebieden. Gebieden waar gezamenlijk aan de toekomst van Nederland wordt gewerkt en transities vorm krijgen. Met positieve energie wordt gebiedsgericht gewerkt aan een sterke natuur en duurzame landbouw. Gebieden en werkwijzen die daarmee als voorbeeld kunnen dienen voor anderen.
3. Opgaves moeten gezamenlijk worden aangepakt en opgelost. Gelijkwaardige samenwerking in de gebieden is daarbij belangrijk. Geef aandacht aan wat een set van gemeenschappelijke uitgangspunten en 'spelregels' voor samenwerking kan zijn.
4. Bouw voort op wat er al is. Zowel in termen van wat er al is aan overgangsgebieden en samenwerking daarbinnen, als aan initiatieven die overgangsgebieden stutten zoals de toolkit die door het Deltaplan Biodiversiteit wordt ontwikkeld en het WUR onderzoek naar multifunctionele overgangszones;
5. Ga in op de doelen in deze gebieden en de benodigde kaderstelling en randvoorwaarden vanuit rijk en provincies om de herstelopgave natuur te behalen. In de overgangsgebieden is nu al grote behoefte bij boeren en lagere overheden om duidelijkheid te krijgen over de maatregelen en de integrale aanpak natuur en stikstof.
6. Instrumenten koffer voor overgangsgebieden; wat is er wel en wat is er niet? Maak een inventarisatie.
7. Ga in op land- en grondgebruik in de overgangsgebieden; welke impuls is nodig voor de transitie, voor duurzame landbouw en voor natuurinclusieve ruimtelijke inrichting?
8. Ga in op wat er wel of niet nodig is aan experimenten en pilots en geef aan op welke thema's kennis ontbreekt.

Tijdpad en resultaat

De opdracht overgangsgebieden bestaat naar verwachting uit meerdere fases. Grofweg:

1. een voorbereidingsfase, (zomer en najaar 2021)
2. een fase voor het opstellen van het plan van aanpak (najaar en winter 2021)
3. een implementatie/aan het werk/experimenteer fase. (2022)

De hier geformuleerde opdracht geldt voor de eerste en tweede fase en eindigt 31 december 2021. Het beoogde eindresultaat is in de eerste fase:

- Een position paper
- Een inspiratiedag

In de tweede fase op basis van de eerste fase:

- Een plan van aanpak

Organisatie en opdrachtgeverschap

De uitvoering van het Programma Natuur (Uitvoeringsprogramma Natuur) is onderdeel van de structurele aanpak stikstof en is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van Rijk en provincies. Bestaande rollen en verantwoordelijkheden zijn het uitgangspunt. De provincies voeren de regie over de uitwerking van het Uitvoeringsprogramma Natuur op gebiedsniveau en doen dat in overleg met de gebiedspartners: waterschappen, gemeenten, natuurbeheerders, particuliere beheerders, (collectieven van) agrariërs en andere maatschappelijke actoren. Het onderwerp overgangsgebieden is onderdeel van het programma Natuur en daarmee onderdeel van de besluitvormingsstructuur van het programma Natuur.

Het opdrachtgeverschap voor deze opdracht ligt bij DGNVLG van LNV waarbij nauw contact is met het IPO en de provincies.

Werkgroep overgangsgebieden
Een werkgroep bestaande uit de vier overheden en maatschappelijke partners heeft de eerste gesprekken gevoerd over hoe een opdracht en werkwijze eruit zou kunnen zien. Boerennatuur heeft de werkgroep geïnitieerd en de eerste periode voorgezeten. Recentelijk is het stokje

overgedragen aan LNV en provincies.[1] De werkgroep continueert de activiteiten gedurende de uitvoering van de opdracht en is nauw betrokken bij de uitvoering van de opdracht. Daartoe wordt een planning/proces opgesteld met een heldere tijdlijn. De werkgroep heeft de volgende rol en taak:

- Als klankbordgroep te fungeren
- Verbinding leggen tussen rijk en provincies: door knelpunten uit de praktijk te signaleren en oplossingen aan te dragen;
- Verbinding leggen tussen provincies onderling: door een platform te bieden om met elkaar af te stemmen, van elkaar te leren en *best practices* te delen rondom de overgangsgebieden;
- Verbinding tussen provincies en de gebiedspartners: om draagvlak en gedeeld eigenaarschap te creëren, ook bij de achterban, en daarmee een vliegwieleffect op gang te brengen;
- Verbinding leggen tussen Programma Natuur en andere ontwikkelingen die effect hebben op de ruimte, en in het bijzonder de gebiedsgerichte aanpak vanuit het stikstofspoor.

De werkgroep vindt het van belang om:

1. de hierboven beschreven verbindende schakel te vormen en daarmee samenhang te creëren;
2. een positieve sfeer en dynamiek te creëren;
3. oplossingsgericht te denken
4. waar mogelijk bij te dragen aan het benodigde voorwerk om de 2e fase in het Programma Natuur soepel van start te laten gaan, waaronder:

    a) bijdragen aan de benodigde onderzoeken, systeemanalyses en hydrologische analyses op gebiedsniveau;
    b) bijdragen aan de strategiebepaling naar aanleiding van de uitkomsten van deze analyses;
    c) bijdragen aan het ontwikkelen en 'inregelen' van instrumenten/een instrumentenkoffer voor een effectieve realisatie van de gebiedsdoelen, zoals grondbeleid, ontwikkelen maatregelen pakket voor boeren in overgangsgebieden; etc.

<u>Relevante andere trajecten:</u>

- Relatie en verbinding overgangsgebieden met Agenda Natuurinclusief (spoor 2 van het programma Natuur) is relevant. In het programmateam van programma Natuur zitten de trekkers van beide onderdelen en kan goede afstemming en synergie plaatsvinden.
- Relatie met de stikstofreductieaanpak: momenteel wordt het Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering (beleidsprogramma onder de NOVI) opgestart. Programma Natuur maakt daar onderdeel van uit. In de aangegeven regiegroep wordt ook gekeken naar de samenhang met stikstof, dit zal in de komende 2 jaar zijn beslag krijgen.
- Nationaal programma landelijk gebied
- Gebiedsgerichte aanpak en pilot grondfonds
- Programma verbinden Landbouw en Natuur
- Andere <u>werkgroepen</u> die zich hiermee bezig houden zoals de werkgroep natuurinclusieve ruimtelijke inrichting stikstofgevoelige natuurgebieden die tijdelijk is ingesteld en bekijkt op welke manier de aanbevelingen vanuit de Verkenning Natuurinclusieve Ruimtelijke Inrichting rond N2000-gebieden opgepakt kunnen worden in bestaande gremia of wat er nog aanvullend nodig zou zijn.
- De opkoopregeling (3^{e} onderdeel van de structurele aanpak stikstof) dient ook betrokken te worden bij de werkzaamheden in deze werkgroep.

[1] Boerennatuur heeft 3 december 2020 samen met een aantal andere partijen de Minister van Landbouw en de provincies een brief gestuurd met daarin de oproep om niet te wachten met een aanpak voor overgangsgebieden, gezien de grote maatschappelijke urgentie en het wenkend perspectief dat deze gebieden en de samenwerking daarbinnen kunnen bieden voor de natuur en de landbouw tezamen.

- (Gemeenschappelijk Landbouw Beleid en Nationaal Strategisch Plan (GLB/NSP). GLB als tussenstap, bijvoorbeeld met betrekking tot vergoeden voor kwalitatieve verplichting. Op weg naar volwaardig verdienmodel.
- Actielijnen klimaatadaptatie natuur en het actieprogramma klimaatadaptatie landbouw

Date : 2-9-2021 16:39:24
From : "[redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: https://edepot.wur.nl/545038
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;

Tkn in onderwerp: link naar Wagenings rapport dat laat zien dat als met name melkveebedrijven omschakelen naar biologisch, de stikstofuitstoot behoorlijk kan dalen. Dus een instrument voor overgangsgebieden!.

[redacted]

Van: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: maandag 16 augustus 2021 08:50
Aan: [redacted]@nmfdrenthe.nl>
CC [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Onderwerp: FW: https://edepot.wur.nl/545038

[redacted], interessant onderzoek naar biolandbouw als alternatief rond N2000.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Vitale natuur

Oude Benderseweg 14
7963 PX Ruinen

Telefoon, Whatsapp en Telegram: 06[redacted]

www.natuurmonumenten.nl
[redacted]

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland. Heeft uw bedrijf een 'Groen hart'?
Word dan nu Bedrijfssupporter. Ga naar www.natuurmonumenten.nl/bedrijfssupporter

Natuurmonumenten

Date : 14-10-2021 15:11:52
From : [redacted]"
To : [redacted]@kpnmail.nl"[redacted]@kpnmail.nl
Subject : graag even contact
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Dag[redacted],

Ik heb vanmiddag in een mail aangekondigd dat ik met een ieder even telefonisch contact opneem in de voorbereiding op de volgende bestuurlijke tafel op 28 oktober a.s.
Nu probeerde ik je te bellen maar dat lukt helaas niet, ik krijg een foutmelding, wellicht heb ik een verkeerd nummer.

Zou je mij je telefoonnummer willen doorgeven zodat we even telefonisch contact kunnen hebben? Mij bellen kan ook, mijn nummer staat onderaan deze mail.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6[redacted] |
[redacted]@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 365555 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

provincie Drenthe

Ambtelijke stikstofbijeenkomst

Deelsessie II: VTH

Voor Drentse gemeenten, waterschappen, Regionale uitvoeringdienst Drenthe (RudD) en Omgevingsdienst Groningen (OdG)

Start om 10:05 uur

Door: [redacted] en [redacted]

provincie Drenthe

Onderwerpen

- Uitspraak Raad van State Logtsebaan
- Overige recente jurisprudentie
- Aanpassing beleidsregels in- en extern salderen
- Partiële vrijstelling bouwfase

- Legalisatieronde PAS melders en overige PAS vrijstellingen
- StikStof Registratie Systeem (SSRS)
- Bemeste percelen als salderingsbron
- Aankoopregeling
- Minimale toets van een AERIUS berekening

provincie Drenthe

Intrekkingsverzoeken / Logtsebaan-uitspraak

- Als vaststaat dat er passende maatregelen nodig zijn om stikstof in een Natura 2000 gebied te verminderen moeten wij de intrekking van een natuurvergunning overwegen.

Onder welke voorwaarden kunnen wij een verzoek om intrekking afwijzen?

- Dat kan als aannemelijk en inzichtelijk is met welke “andere” maatregelen uitvoering wordt of zal worden gegeven aan de noodzakelijke daling van stikstofdepositie in het Natura 2000-gebied, binnen een afzienbare termijn;

- Duidelijk is dat het uitvoeren van de PAS maatregelen niet voldoende is;

- Nieuwe plannen nodig voor stikstofreductie en natuurverbetering!

provincie Drenthe

Intern salderen / Logtsebaan-uitspraak

- Vanaf 1-1-2020 geen vergunningplicht voor intern salderen door aanpassing Wnb
- Als een bedrijf blijft binnen de rechten die het had op referentiedatum dan is het vergunningsvrij (tenzij er nadien een lagere Wm vergunning is verleend dan is dat het plafond).
- Dit kan men bepalen aan de hand van een voortoets
- Huidige aanvragen; intrekken of positief weigeren (of vvgb niet nodig)

provincie Drenthe

Overige recente jurisprudentie

- Geen zienswijze meer nodig om toch nog in beroep te kunnen
- ViA15 – Gebruik AERIUS (handreiking binnen 5 km)

Rechtbank uitspraken

- Houdbaarheid RAV-codes? (Rechtbank NN & NB)
- Beweiden & bemesten (Rechtbank NN)
  - ✓ [redacted]
  - ✓ Juridische discussie (verzet)
- Extern salderen houdbaar? (Rechtbank Limburg)

provincie Drenthe

Aanpassing beleidsregels in- en extern salderen

- Aanstaande aanpassingen:
  - Volledig openstellen extern salderen
  - Mogelijkheid voor verleasen
  - Toevoegen Stikstofbank (SDB)
    - ✓ Microdepositiebank
    - ✓ Doelenbanken
  - Verwijderen intern salderen (en andere technische aanpassingen)
- Planning 6 juli 2021

Stikstofbank

Hoe werkt het?

Microdepositiebank

Projecten waarbij kleine hoeveelheden stikstof neerslaan. Verspreid over een groot aantal Natura 2000 gebieden

Doelenbanken

Opsparen voor specifieke doelen. De ruimte hiervoor moet worden verkregen door bronmaatregelen te treffen

Uitgifte

Stikstofbank

Voldoende ruimte voor vergunning

Vergunning

Vulling

Vrijgevallen ruimte

Extern salderen

Vrijgemaakte ruimte

Via bronmaatregelen

Uitgifte via opgestelde regelgeving

provincie Drenthe

Partiële vrijstelling bouwfase

Vrijgesteld wordt (na inwerkingtreding Wsn) :

a. het verrichten van een bouwactiviteit of een sloopactiviteit die het feitelijk verrichten van bouw- of sloopwerkzaamheden aan een bouwwerk betreft, met inbegrip van de daarmee samenhangende vervoersbewegingen;

b. het [redacted] verwijderen van een werk, met inbegrip van de daarmee samenhangende vervoersbewegingen.

provincie Drenthe

Partiële vrijstelling bouwfase

Niet voor:

- Stikstofemissie in de gebruiksfase;
- Productie van bouwmaterialen of winning van bouwgrondstoffen;
- Overige significante effecten op een Natura 2000 gebied.

Let op:

- Juridische houdbaarheid
- Eisen voor gemeenten per inwerkingtreding Omgevingswet

provincie Drenthe

Legalisatieronde PAS melders en overige PAS vrijstellingen

- Wat zijn PAS melders?
- Omvang betrokken bedrijven
- Legalisatieronde
- Drentse deelname
- Groep intern salderen
- Planning overige
- Overige PAS vrijstellingen

provincie Drenthe

StikStof Registratie Systeem (SSRS)

- Enkele vergunningen verleend
- Met succes verdedigd voor commissie
- Er is nog ruimte
- Hoe onderzoeken?
- SSRS is extern salderen

provincie Drenthe

Aankoopregeling

- Initiatief van en gefinancierd door het Rijk
- 2 of 3 bedrijven aankopen
- Lokale stikstofreductie
- Aanvullend op bronmaatregelen
- Rijks- en provinciale criteria
- Huidige s.v.z.

provincie Drenthe

Bemeste percelen als salderingsbron

- Hoe werkt het?
- Zowel intern als extern salderen
- Criteria
- Kengetallen (www.bij12.nl/emissie-bemesting)
- Let op: juridische houdbaarheid

provincie Drenthe

Minimale toets van een AERIUS berekening

- Onlosmakelijkheid controleren bij omgevingsvergunningen
- Verantwoordelijkheid ontvankelijkheidstoets bij gemeenten
- Gevolgen Logtsebaan uitspraak
- Doel?
- Aerius-update september-oktober (vvg[redacted]ft -[redacted]we update)

- Voorbeelden van te controleren onderdelen
  - ✓ Uitkomst verschilberekening
  - ✓ Referentie- en beoogde situatie
  - ✓ Bronnen (hoogte, uren, liters, bewegingen)
  - ✓ Versie
  - ✓ Sectoren
  - ✓ Eigen invoer?
  - ✓ Stationair draaien
  - ✓ Rekenjaar
  - ✓ Type bron (lijn, vlak of punt)

provincie Drenthe

Fijne middag verder!

Contact via:

- VTH@drenthe.nl
- Telefoon: (0592) 36 55 55

Helpdesk:

- https://www.bij12.nl/onderwerpen/stikstof-en-natura2000/helpdesk/

Meer informatie:

- Wet natuurbescherming - Provincie Drenthe
- Aanpak stikstof Drenthe - Provincie Drenthe (ook aanmelden nieuwsbrief)
- https://www.bij12.nl/onderwerpen/stikstof-en-natura2000/

Date : 30-6-2021 14:23:48
From : [redacted]@vdgdrenthe.nl
Subject : presentaties en opnames ambtelijke bijeenkomst Stikstof 23 juni 2021
Attachment : Presentatie bijeenkomst Stikstof - plenaire sessie en deelsessie 1 - 23 juni 2021.pdf;Presentatie bijeenkomst Stikstof - deelsessie 2 VTH - 23 juni 2021.pdf;image001.png;

Goedemiddag,

Op 23 juni organiseerde de provincie Drenthe en de VDG de bijeenkomst 'Drentse Aanpak Stikstof en Vergunningverlening'.

Bijgaand ontvangt u de presentaties die zijn gegeven tijdens de bijeenkomst en de sessies.

Daarnaast hieronder de link naar de opnames (3 video's):
https://www.youtube.com/playlist?list=PLPF3fmdEFYsITP19OVybn9K4jZWPQ0aIB
de link naar YouTube (een verborgen playlist) is de hele maand juli beschikbaar i.v.m. de AVG.

Mochten er vragen zijn over de bijeenkomst of over het thema stikstof, laat het gerust weten. De contactgegevens van de provincie staan op de laatste sheet van de presentaties.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

VDG
VERENIGING VAN DRENTSE GEMEENTEN

T: 0528 - 29 15 29
M: 06 - [redacted]
E: secretariaat@vdgdrenthe.nl
I: www.vdgdrenthe.nl

Bezoekadres:
Raadhuisstraat 2
7921 GD Zuidwolde

Postadres:
Vereniging van Drentse Gemeenten
Postbus 20
7920 AA Zuidwolde

Aanwezig op maandag, dinsdag, woensdag en donderdag

****

Dit bericht is uitsluitend bestemd voor de geadresseerde. Als u niet de geadresseerde bent en toch dit bericht heeft ontvangen, verzoeken wij u vriendelijk contact met de afzender op te nemen en het e-mailbericht te verwijderen.

****

provincie Drenthe

Ambtelijke bijeenkomst Stikstof
“Drentse aanpak stikstof en vergunningverlening”

We starten circa 9.30 uur

23 juni 2021

provincie Drenthe

Programma

9:30 uur - 11:30 uur

Opening

Algemene toelichting Stikstof

- Toelichting
- Vraag & antwoord

Gebiedsgerichte aanpak stikstof Drenthe

- Toelichting
- Vraag & antwoord

Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving

- Toelichting
- Vraag & antwoord

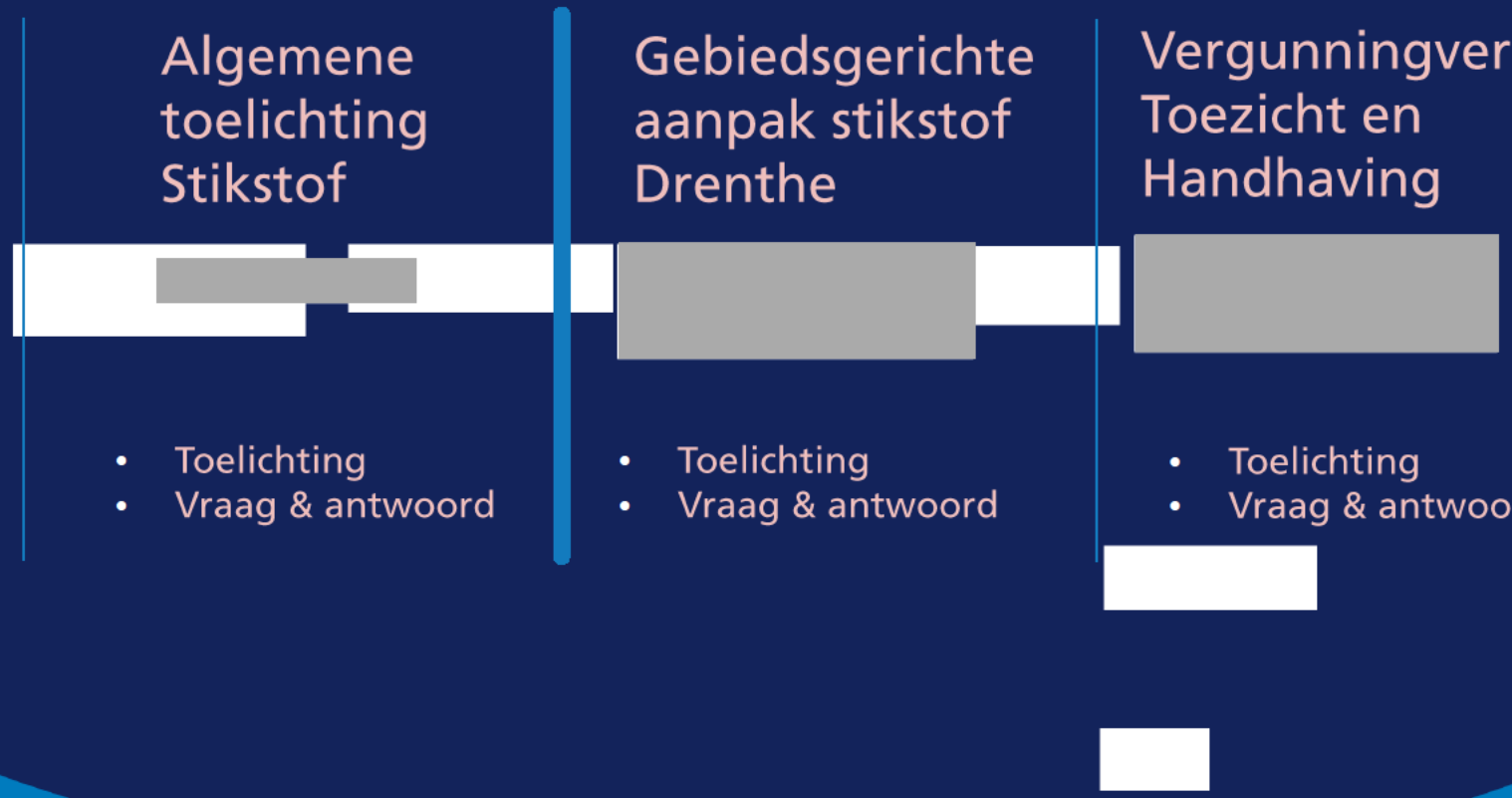

https://www.youtube.com/watch?v=sbnruL0sKR4

provincie Drenthe

Algemene toelichting

- Creëren van ontwikkelingsperspectief
  - De opgave voor Drenthe
  - Landelijke ontwikkelingen
- Drentse aanpak Stikstof
- Wat provincies nu al doen/ uitgangspunten?
- Rollen gemeenten, provincie en Rijk

Johnny de Vos

23 juni 2021

provincie Drenthe

Hoe toestemming verlenen voor nieuwe initiatieven?

- Landbouw
- Industrie
- Infrastructuur
- Bouw
- Bestemmingsplannen

Zowel voor realisatie als gebruiksfase!

1	2	3	9	4
6	14	19	23	5
16	22	18	25	8
21	12	7	15	13
17	11	20	24	10

provincie Drenthe

Niet alleen een probleem met nieuwe initiatieven

- PAS melders
- Niet-meldingsplichtig onder Programmatische Aanpak Stikstof
- Interimmers
- Overig ‘ter goeder trouw’

Kan er dan helemaal niets?

- Geen toestemming nodig voor heel kleine emissies <0,005 mol/ha/jaar
  - ➢ = 0,07 gram ha/jaar = een suikerklontje per 50 ha/jaar)
- Intern salderen met ruimte uit de eigen vergunning of referentiesituatie
- Extern salderen met andere bedrijven -/- 30% (in Drenthe nog niet met veehouderijen)
- ADC toets (Geen **A**lternatief; **D**ringend maatschappelijk belang; **C**ompensatie natuur)
- SSRS (StikStofRegistratieSysteem)
- Stikstofbank

Partiële vrijstelling bouwsector

- Uitzondering in de stikstofwet (WSN): bouw draagt nauwelijks bij aan stikstofemissie en is tijdelijk
- Vrijstelling voor bouwactiviteiten in bouw-, aanleg- en sloopfase, waarin emissies tijdelijk en beperkt zijn. Vergunningverlening voor aanleg/bouw woningen, kantoren en infrastructuur wordt makkelijker
- Geldt dus niet voor het gebruik!
- Randvoorwaarde is dat emissie zoveel mogelijk beperkt wordt, bijvoorbeeld elektrisch wat elektrisch kan

provincie Drenthe

Randvoorwaarden extern salderen in Drenthe

1. Concreet zicht op en aanpak voor *het legaal houden van de meldingen*. Het Rijk is verantwoordelijk, ook als provincies medewerking verlenen
2. Concreet zicht op het *legaal houden van overige categorieën dan de meldingen*
3. Een *regionaal stikstofregistratiesysteem* waarin vrijvallende stikstofruimte wordt geregistreerd en (in een later stadium) herverdeeld
4. Zicht op beschikbaar komen van aanvullend (ruimtelijk) instrumentarium vanuit het Rijk, ondersteunend aan het bovengenoemd stikstofregistratiesysteem

Wat doet het rijk?

Landelijke bronmaatregelen:

- In de agrarische sector
    - Mest
    - Veevoer
    - Warme sanering varkenhouderij
    - opkoopregeling
    - Etc.
- Verkeer en vervoer:
    - Walstroom
    - Elektrisch taxiën
    - 130 naar 100 km
- Industrie
    - Gekoppeld aan de energietransitie

Wat kunnen jullie doen?

- Intrekken van niet (meer) gebruikte Wabo/milieu-toestemmingen
- Bij projecten met extern salderen vrijgevallen ruimte aan de stikstofbank aanbieden
- Bij energietransitieprojecten, bijvoorbeeld het aardgasvrij maken van een woonwijk, de ‘uitgespaarde’ NOx uitstoot benutten of aan de stikstofbank aanbieden
- Actief beleid op uitgekochte veehouderijen
- Bij aanbestedingen inzetten op zo min mogelijk NOx uitstoot, bijvoorbeeld door elektrisch te bouwen
- Slimme economische ecosystemen bevorderen

Is het genoeg?

- We zien steeds nieuwe uitspraken van de rechter, elementen daarin zijn:
  - Toename van stikstofdepositie op overbelaste gebieden is niet acceptabel
  - Al dan niet vergunningplicht voor koeien in de wei en bemesten van percelen
  - Stikstof'rechten' kunnen niet zomaar ingenomen worden versus de provincie kan gedwongen worden de vergunning in te trekken in bepaalde gevallen
  - Bij extern salderen moet ook getoetst worden of de stikstofruimte moet vervallen om de natuur te helpen

- Zolang niet aangetoond kan worden dat de natuur op termijn weer op orde komt, blijven er discussies
- Binnen Drenthe kijken wat slimmer en beter kan, zowel qua activiteiten rond de natuurgebieden als qua versterking van die natuurgebieden
- Dat noemen we de gebiedsgerichte aanpak!

Dus twee hoofdsporen voor de Drentse aanpak

Korte termijn

- Het mogelijk maken van vergunningverlening en legaliseren van bestaande (ter goeder trouw) activiteiten

Lange termijn

- De gebiedsgerichte aanpak en versterking natuur

provincie Drenthe

Programma

10.05 uur – 11.30 uur

Gebiedsgerichte aanpak stikstof Drenthe

- Toelichting
- Vraag & antwoord

Gaat in deze sessie verder

Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving

- Toelichting
- Vraag & antwoord

Zie link in de chat

provincie Drenthe

Koersdocument

Drentse aanpak Stikstof

Habitatrichtlijn artikel 6

Eerste lid

De lidstaten treffen […] de nodige instandhoudingsmaatregelen; […], die beantwoorden aan de ecologische vereisten van de typen natuurlijke habitats […] en soorten […].

Tweede lid

De lidstaten treffen passende maatregelen om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van de natuurlijke habitats en de habitats van soorten […] niet verslechtert en er geen storende factoren optreden […], voor zover die factoren, gelet op de doelstellingen van deze richtlijn een significant effect zouden kunnen hebben.

Derde lid

Voor elk plan of project […] wordt een passende beoordeling gemaakt van de gevolgen voor het gebied, […]. Gelet op de conclusies […] geven de bevoegde nationale instanties slechts toestemming […] nadat zij de zekerheid hebben verkregen dat het de natuurlijke kenmerken van het betrokken gebied niet zal aantasten […]".

Vierde lid

Indien een plan of project, […], bij ontstentenis van alternatieve oplossingen, om dwingende redenen van groot openbaar belang, […], toch moet worden gerealiseerd, neemt de lidstaat alle nodige compenserende maatregelen […].

provincie Drenthe

Doelbereik Wsn

provincie Drenthe

Grote verschillen binnen Drenthe

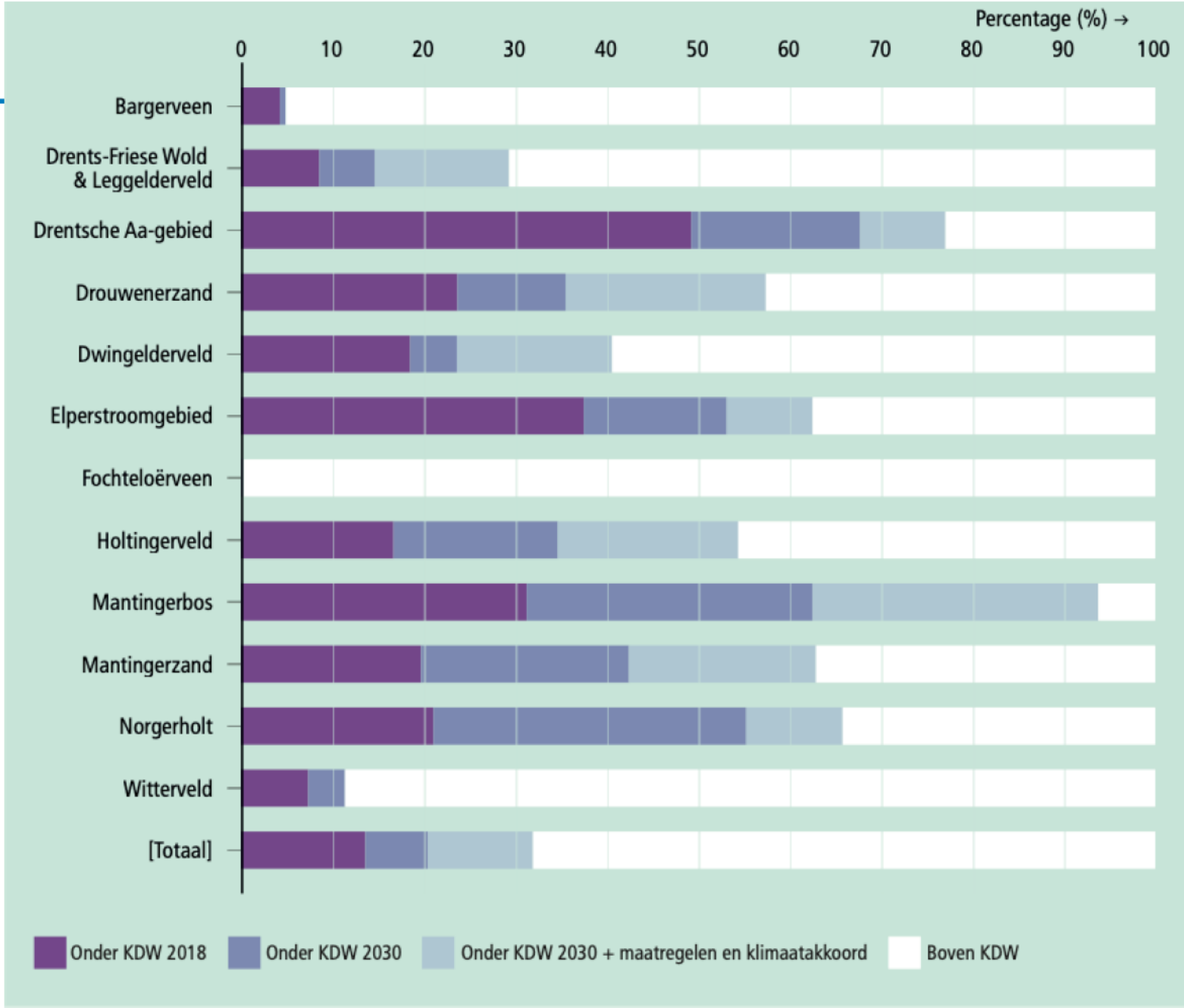

provincie Drenthe

Te doorlopen stappen

provincie Drenthe

Kernopgave

Drenthe kent veel zeer stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Deze zullen lang met een overmaat aan stikstofdepositie te kampen hebben, ook als we maximaal inzetten op het verminderen ervan (zie figuur hiervoor). Met onze stikstofaanpak willen we de volgende doelen bereiken:

- We onderzoeken de mogelijkheden om nieuwe ontwikkelingen op gang te brengen zonder natuur extra te schaden (6.3 Habitatrichtlijn, verder HR).
- We realiseren een veerkrachtige natuur in stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden (6.1, 6.2 HR).
- We dragen bij aan een daling van de stikstofdepositie, eventueel aanvullend op of vervangend aan de bronmaatregelen van het Rijk (6.1 en 6.2 HR).

provincie Drenthe

Contact

Internet

Laatste info: www.provincie.drenthe.nl/stikstof

Informatie en helpdesk: www.bij12.nl

E-mail

Aanpak stikstof in Drenthe, aanmelden nieuwsbrief: @drenthe.nl

Optie vrijwillige verkoop van een agrarisch bedrijf: post@drenthe.nl

Vergunningverlening Wet natuurbescherming: @drenthe.nl

Date : 11-6-2021 8:29:22
From : [redacted]**@vdgdrenthe.nl**
To : "[redacted]**@vdgdrenthe.nl, "gemeente@aaenhunze.nl" gemeente@aaenhunze.nl, "gemeente@borger-odoorn.nl" gemeente@borger-odoorn.nl, "gemeente@coevorden.nl" gemeente@coevorden.nl, "Gemeente De Wolden" Gemeente@dewolden.nl, "gemeente@emmen.nl" gemeente@emmen.nl, "gemeente@middendrenthe.nl" gemeente@middendrenthe.nl, "info@assen.nl" info@assen.nl, "info@gemeentewesterveld.nl" info@gemeentewesterveld.nl, "Centrale postbus" info@hoogeveen.nl, "info@tynaarlo.nl" info@tynaarlo.nl, "postbus@gemeentenoordenveld.nl" postbus@gemeentenoordenveld.nl, "postbus@meppel.nl" postbus@meppel.nl, [redacted]@assen.nl, "[redacted]@borger-odoorn.nl" [redacted]@borger-odoorn.nl, "[redacted]@coevorden.nl" [redacted]@coevorden.nl, "[redacted]@dewoldenhoogeveen.nl, [redacted]@emmen.nl" [redacted]@emmen.nl, "[redacted]@meppel.nl, [redacted]@middendrenthe.nl" [redacted]@middendrenthe.nl, "[redacted]@noordenveld.nl" [redacted]@noordenveld.nl, [redacted]@tynaarlo.nl" [redacted]@tynaarlo.nl, [redacted]@gemeentewesterveld.nl" [redacted]@gemeentewesterveld.nl, [redacted]@assen.nl" [redacted]@assen.nl, "info@vechtstromen.nl" info@vechtstromen.nl, "info@wdodelta.nl" info@wdodelta.nl, "waterschap@hunzeenaas.nl" waterschap@hunzeenaas.nl, "info@noorderzijlvest.nl" info@noorderzijlvest.nl, [redacted]@vechtstromen.nl" [redacted]@vechtstromen.nl, [redacted]@ruddrenthe.nl" [redacted]@ruddrenthe.nl, "[redacted]@ruddrenthe.nl, "info@ruddrenthe.nl" info@ruddrenthe.nl, [redacted]@od-groningen.nl" [redacted]@od-groningen.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "Arnout Venekamp" [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@assen.nl, "[redacted]@coevorden.nl, "[redacted]@aaenhunze.nl, "[redacted]@noordenveld.nl, "[redacted]@borger-odoorn.nl, [redacted]@dewoldenhoogeveen.nl, [redacted]@tynaarlo.nl, "[redacted]" L.Schuitema@gemeentewesterveld.nl, "Lisette van der Giessen" l.vandergiessen@emmen.nl, "N. Schipper" N.Schipper-Simonis@tynaarlo.nl, "Sanne Meijerink" [redacted]@vdgdrenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@vdgdrenthe.nl**
Subject : Programma ambtelijke bijeenkomst 'Drentse Aanpak Stikstof en Vergunningverlening' 23 juni 2021
Attachment : Uitnodiging ambtelijke bijeenkomst stikstof 23 juni 2021.pdf;image001.png;

Goedemorgen,

Bijgaand ontvangen jullie de uitnodiging met het programma voor de bijeenkomst 'Drentse Aanpak Stikstof en Vergunningverlening' op 23 juni aanstaande.

Wil je collega's uitnodigen voor deze bijeenkomst, stuur de uitnodiging gerust door!

Hieronder de link voor de bijeenkomst.

Microsoft Teams-vergadering

Neem deel via uw computer of mobiele app
Klik hier om aan de vergadering deel te nemen
Join with a video conferencing device
867217344@t.plcm.vc
Videovergaderings-id: 127 502 583 1
Alternatieve instructies voor bellen
Meer informatie | Opties voor vergadering

Met vriendelijke groet,

[redacted]

VDG
VERENIGING VAN DRENTSE GEMEENTEN

T: 0528 - 29 15 29
M: 06 - [redacted]
E: secretariaat@vdgdrenthe.nl
I: www.vdgdrenthe.nl

Bezoekadres:
Raadhuisstraat 2
7921 GD Zuidwolde

Postadres:
Vereniging van Drentse Gemeenten
Postbus 20
7920 AA Zuidwolde

[redacted]

-----Oorspronkelijke afspraak-----
Van: secretariaat VDG Drenthe
Verzonden: dinsdag 25 mei 2021 11:27
Aan: gemeente@aaenhunze.nl; gemeente@borger-odoorn.nl; gemeente@coevorden.nl; Gemeente De Wolden; gemeente@emmen.nl; gemeente@middendrenthe.nl; info@assen.nl; info@gemeentewesterveld.nl; Centrale postbus; info@tynaarlo.nl; postbus@gemeentenoordenveld.nl; postbus@meppel.nl; [redacted]@assen.nl; [redacted]@borger-odoorn.nl; [redacted]@coevorden.nl; [redacted]@emmen.nl; [redacted]@meppel.nl; [redacted]@middendrenthe.nl; [redacted]@noordenveld.nl; [redacted]@tynaarlo.nl; [redacted]@gemeentewesterveld.nl; [redacted]@assen.nl; info@vechtstromen.nl; info@wdodelta.nl; waterschap@hunzeenaas.nl; info@noorderzijlvest.nl; [redacted]@vechtstromen.nl; [redacted]@ruddrenthe.nl; [redacted]@ruddrenthe.nl; info@ruddrenthe.nl; [redacted]@od-groningen.nl; [redacted]@drenthe.nl; [redacted]@drenthe.nl; [redacted]@drenthe

De uitnodiging en de link volgen binnenkort.

****

Dit bericht is uitsluitend bestemd voor de geadresseerde. Als u niet de geadresseerde bent en toch dit bericht heeft ontvangen, verzoeken wij u vriendelijk contact met de afzender op te nemen en het e-mailbericht te verwijderen.

****

VERENIGING VAN DRENTSE GEMEENTEN

provincie Drenthe

Uitnodiging ambtelijke bijeenkomst Stikstof "Drentse Aanpak Stikstof en Vergunningverlening" Woensdag 23 juni 2021

Tijdstip: 9.30 – 11.30 uur
Microsoft Teams: Klik hier om aan de vergadering deel te nemen

Wil jij weten wat er speelt op het gebied van stikstof en hoe dit jouw werk raakt? Dan nodigen we je graag uit voor een ambtelijk bijpraatmoment over stikstof op 23 juni. Tijdens deze bijeenkomst starten we met een algemene toelichting op de ontwikkelingen. Daarna kun je kiezen voor een verdieping op een van de onderwerpen: gebiedsgerichte aanpak of vergunningverlening.

Programma
9.30 – 10.00 uur: algemene toelichting op het thema stikstof door de provincie
- De opgave voor Drenthe
- Landelijke ontwikkelingen
- Drentse aanpak stikstof
- Wat provincies nu al doen / uitgangspunten
- Rollen gemeenten, provincie en Rijk

10.00 – 10.05 uur: pauze en keuze voor een breakout room

10.05 – 11.30 uur: subsessies in de breakout rooms (beide sessies worden opgenomen om later terug te kijken)

Breakout room 1: Gebiedsgerichte aanpak
Door: [redacted] en [redacted]
Thema's:
- Gebiedsverkenningen
- Uitvraag ontwikkelingen op korte, middellange en lange termijn
- Bronmaatregelen

Breakout room 2: Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving
Door: [redacted] en [redacted]
Thema's:
- Uitspraak RvS Logtsebaan
- Overige recente jurisprudentie
- Aanpassing beleidsregels in- en extern salderen
- Partiële vrijstelling bouwfase
- Legalisatieronde PAS melders en overige PAS vrijstellingen
- StikStof Registratie Systeem (SSRS)
- Bemeste percelen als salderingsbron
- Aankoopregeling
- Hoe toets je een AERIUS berekening (waar let je op)?

Postadres
Postbus 20
7920 AA Zuidwolde

Bezoekadres
Raadhuisstraat 2
7921 GD Zuidwolde

Telefoon
0528 - 291 529
06[redacted]

E-mail
secretariaat@vdgdrenthe.nl
Internet
www.vdgdrenthe.nl

Wil je collega's uitnodigen voor deze bijeenkomst, stuur de uitnodiging gerust door.
Informatie over de Drentse aanpak Stikstof staat op www.provincie.drenthe.nl/stikstof

Date : 9-12-2020 15:32:59
From : "[redacted]"
To : "[redacted]@wdodelta.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@wdodelta.nl, [redacted]@wdodelta.nl, "[redacted]@wdodelta.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : RE: Afstemmen voorbereiding CLG 17 december
Attachment : Presentatie Drentse aanpak Stikstof - 9 dec 2020.pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Goedemiddag allemaal,

Zoals beloofd hierbij de presentatie over de ontwikkeling van de aanpak stikstof in Drenthe.

Meer info kun je vinden op www.provincie.drenthe.nl/stikstof

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6 [redacted]
[redacted]@drenthe.nl
[redacted]

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 365555 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

-----Oorspronkelijke afspraak-----
Van: [redacted]@wdodelta.nl>
Verzonden: maandag 7 december 2020 14:17
Aan: [redacted]
Onderwerp: Afstemmen voorbereiding CLG 17 december
Tijd: woensdag 9 december 2020 14:30-15:00 (UTC+01:00) Amsterdam, Berlijn, Bern, Rome, Stockholm, Wenen.
Locatie: Microsoft Teams-vergadering

Dag allen.
Hierbij, zoals besproken, vergaderverzoek met vergaderlink om de volgende CLG voor te bereiden waar het gaat om afstemming van de verschillende opgaven en programma's zoals natuurprogramma's, PAS e.d.
Graag accepteren en tot woensdag!

Met vriendelijke groet,
[redacted]
06[redacted]

Microsoft Teams-vergadering

Neem deel via uw computer of mobiele app
Klik hier om deel te nemen aan de vergadering

Meer informatie | Opties voor vergadering

---

provincie Drenthe

Drentse aanpak Stikstof

9 december 2020

provincie Drenthe

OPINIE

Geen speculatie met stikstofruimte!

De rijksoverheid heeft een stikstof-registratiesysteem ingevoerd waarmee het de woning- en wegenbouw in de Randstad mogelijk wil maken. De provincies moeten echter een sterke regierol krijgen voor een eerlijke verdeling van de schaarse stikstofruimte.

Boerenprotest in Drenthe tegen het stikstofbeleid, eind 2019.

Landbouw: onze rol bij stikstof is kleiner

AAN DIRK VAN DER MEULEN

KOOTWIJK De landbouw steunt alleen onder voorwaarden in met stikstofmaatregelen, omdat de veehouderij minder verantwoordelijk lijkt te zijn voor de stikstofproblemen in natuurgebieden dan gedacht.

Dat verklaart het Landbouw Collectief, het samenwerkingsverband van dertien boerenorganisaties, op basis van de eerste analyses van de opgevraagde stikstofdata van het RIVM.

Politiek Den Haag is er altijd van uitgegaan dat de veehouderij, via drijfmest en ammoniak, verantwoordelijk is voor bijna 50 procent van de stikstofuitstoot in Nederland. Om die reden zou de sector ook t grootste bijdrage moet leveren n een vermindering.

Boerenorganisaties hebben vaak gitekend geplaatst bij dit aandeel st was voor de stichtingen Mesnds en Stikstoffonds aanleiding m uitkoopfaciliteit op te wegen en te analyseren). Onderzoekers zijn daar al weken mee bezig en volgens het Landbouw Collectief laten de eerste uitkomsten zien dat de bijdrage van de landbouw significant kleiner' blijkt te zijn dan tot nu toe gesteld. „Dat betekent dat de basis onder het stikstofbeleid mogelijk niet klopt."

Ontluisterend vindt het Landbouw-Collectief het verder dat ongeveer een kwart van de natuurgebieden een zeelzaag strenge stikstofnorm heeft, dat deze alleen al deels weersvoerstel, dat de opstapeling, van stoeren en stekkers in vrijwel alle bedrijfscadens moet stoppenmoet de stikstofaanvoer uit worden overschreden

Mocht blijken dat het stikstofbeleid moet de hele aanpden, vindt het Land Over die aanpak b december een prim het kabinet, waar over onderhandelt lijnen is overeeng ren stikstof gaat meer weidegang, aanpassin veevoer en door drijfmest a gen met water. Daarnaast ir dat provincies alleen op l vrije Tijd rid veehouderijer tourgebieden kunnen „Maar je kunt pas overga ingrijpende maatregelen duidelijkheid is over de f een woordvoerder.

Als opwarmertje voor op 5 februari organisee Mark Rutte en Landb Carola Schouten gast wijk een overleg met natuurorganisaties. F de betrokkenen een ' wisseling.'

2 In het nieuws

SPOEDWET

Eerste Kamer stemt in me stikstofmaatregelen

Brabant gaat diep door het stof

HILBRAND POLMAN

ASSEN Noord-Brabant maakt excuses na de razie met Drenthe en andere provincies over het opkopen van boerderijen om stikstofruimte te maken voor het prestigieuze Logistiek Park Moerdijk.

Noord-Brabant sloot koopovereenkomsten voor twee complete boerderijen buiten de eigen provincie, waaronder een in Ruinerwold, en voor de stikstofrechten van vier andere boerderijen. Dit is in een voorstel aan de Brabantse Provinciale Staten voorgelegd.

Over de transacties is veel commotie ontstaan en daarvoor biedt Brabant in een gisteren verzonden brief aan alle provincies excuses aan. Ook geeft de provincie toekomstig uitleg over de handelwijze.

De brief komt na een vergadering dinsdag tussen de twaalf gedeputeerden in alle provincies. Die bespraken de werkwijze van Brabant in een gezamenlijke verklaring af: de provincie heeft te snel gehandeld en te weinig ruggenspraak gevoerd.

Brabant heeft nog een half jaar de tijd om extra stikstofruimte te creëren voor het Logistiek Park Moerdijk, dat ruim 140 hectare groot moet worden. Daarvoor moest Brabant ook buiten de eigen provincie de boer op, want het park trekt vrachtverkeer en scheepvaart aan en veroorzaakt neerslag van stikstof buiten de provinciegrenzen.

De provincies moeren met elkaar en met het Rijk nog overdelingen over de ma ongerekende externe stofruimte opkopen tijden – kan worden i gevaar is dat industri met veel geld stikstofgoede aan het logistiek park, maar ook aan maatschappelijke doelen in de betreffende Brabant zou

Excuses voor opkopen Drentse boerderij om stikstofrecht

ACHTERGROND

Stikstof op de kaart: Drentse natuur kleurt donkerrood

De natuur in Drenthe lijdt extreem zwaar onder een overdaad aan stikstof, oftewel overbemesting. Veel zwaarder dan de natuur in de meeste andere provincies. Dat blijkt uit gegevens van het RIVM en onderzoekers van de Uni- van Wageningen.

In tien jaar 5 miljard extra voor stikstofcrisis

PETER WINTERMAN

Ondanks corona wil kabinet stikstofprobleem te lijf gaan

Provincies komen boeren tegemoet

CHRIS VAN DORSSEN EN KAS VAN DE STORM

DEN HAAG De massale boerenprotesten bij provinciehuizen zijn niet voor niets geweest. Het kabinet vraagt provincies de stikstofmaatregelen te versoepelen.

Dat meldden verschillende bronnen rond de onderhandelingen. Premier Mark Rutte kwam zich persoonlijk uit met de boeren.

Vanochtend zitten de tweed'Veldcoalitiegesprekken' van de provincies voorde minister Carola Schouten. Die inhoud van die gesprekken is gebeurt, maar betrokkenen melden dat door Schouten en Rutte een stevig beroep op de provincies is gedaan om de stikstofmaatregelen per oktober te versoepelen. Rutte schoof de schuld in de richting van de provincies die schuld te leggen, zoeken kreeg de premier het verwijt dat hij te weinig regie voerde in de stikstofcrisis.

Rutte gooide gewicht in de schaal voor soepeler regels

Kabinet neemt de tijd voor stikstofplannen

DEN HAAG Niet deze, maar volgende week komt het kabinet met maatregelen om de stikstofimpasse

Bouwen kan weer, maar stikstofprobleem is nog lang niet opgelost

'Stikstofadvies kost Drentse boeren de kop'

NICHOLS SPANJAARD

ASSEN/GRONINGEN In Drenthe dreigt een kaalslag in de bedrijven als de stikstofadviezen van de commissie-Remkes worden overgenomen. Voor vele tientallen boeren eindigt dan de uitweg.

Dat zegt de Drentse LTO-bestuurder Jan Bleeker in. „Dit gaat een enorme impact hebben voor onze grondgebonden."

Remkes will af van de veelbesproken 'depositiegrens' van de grote meer emissie. Hij wil in zijn advies alleen nog maar kijken naar de totale uitstoot van stikstof door de industrie, de luchtvaart en de scheepvaart. Die zijn verantwoordelijk voor 70 procent van de totale stikstofuitstoot in Nederland. Boeren zijn dat voor 30 procent.

Maar het kabinet uitgaat van zijn eigen rekenmodellen, stelt Bleeker. Het is onduidelijk hoe de uitgangspunten van Remkes zijn gekomen. Ook is onduidelijk hoe de aanpak van de stikstofproblematiek in Drenthe moet.

Bleeker: „Ik weet dat dit een advies is. Ik weet ook dat de adviezen van Remkes vrijwel altijd worden overgenomen. Dat is ook de reden dat we nu in actie komen."

Het advies van Remkes is onderdeel van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS). Dat is een overkoepelend plan van de overheid om de stikstofuitstoot in Nederland te verminderen. Het PAS is door de Raad van State afgekeurd, omdat het onvoldoende zou bijdragen aan het verminderen van de stikstofuitstoot.

Bleeker: „Het is onbegrijpelijk dat de commissie-Remkes zich niet bezighoudt met de oorzaak van het probleem, maar met de gevolgen."

Bleeker vreest dat de adviezen van Remkes tot een kaalslag in de Drentse landbouw zullen leiden. „Veel boeren zullen hun bedrijf moeten beëindigen. Dat is onacceptabel."

Dat gaat ten koste van zeer kostbare natuurgebieden, zegt de landbouwbestuurder. „Het is onbegrijpelijk dat de natuurgebieden waarop economische activiteiten worden beperkt, niet worden gespaard. We moeten daarom goed nadenken over een standpunt over dit advies van Remkes. Want voor boeren in Drenthe staat. Komt het dat de uitkoopbanden voor de natuurgebieden in Drenthe zo laag liggen als. „De Brabanders zijn de koning van het land. Ze pompen miljarden, dan kun het niet anders of er komt een forse aanslag zowel de natuurgebieden in Drenthe."

Het gaat om forse aantallen boeren. Bleeker: „Het zijn er zeker honderden. Tienduizenden hectares worden vrijgemaakt voor boeren die in ruil voor een bedrag willen stoppen, is nog niet bekend. Naast de nieuwe regeling, die bedoeld is om de stikstofneerslag van agrarische sector te verminderen, overweegt het kabinet de geling die eind vorig jaar is aankondigd om geuroverlast te gaan, uit te breiden.

Het kabinet stelde hi 180 miljoen beschikbaar e veel meer aanmeldingen wacht. De coalitie wil zov gelijk boeren die aan waarden voldoen uitko als daar extra geld voor

Vorig jaar kondigde net al een reeks maatre om de bouw weer op g gen. Zo gaat de samenstelling veevoer veranderen en wordt de maximumsnelheid overdag verlaagd naar 100 kilometer per uur.

'Honderden miljoenen voor uitkopen boeren'

DEN HAAG Om de stikstofcrisis te gaan wil het kabinet enkele honderden miljoenen euro's steken in het uitkopen van boeren die willen stoppen.

Daarnaast krijgen boeren die doorgaan hulp om hun bedrijf te verduurzamen. Dat zeggen Haagse ingewijden. Het kabinet wil vrijdag een brief naar de Tweede Kamer sturen met de maatregelen voor de agrarische sector. Er ligt nu een conceptplan, waarover deze week nog onder meer met provincies en binnen de coalitie wordt gesproken.

Hoeveel geld er precies wordt vrijgemaakt voor boeren die in ruil voor een bedrag willen stoppen, is nog niet bekend. Naast de

DRENTHE

dinsdag 5 november 2019 DAGBLAD VAN HET NOORDEN

21

Het is chaos in stikstofland. Hoe komt dat en wat doet Drenthe?

HILBRAND POLMAN

'Er zijn geen regels voor het aantal figuren in de kerststal. Dat kan per land en zelfs per streek verschillen'

Jan van Cruchten uit Assen bereidt zich voor op de jaarlijkse Hellingbeenfeestmarkt >> 24-25

Niet overal terug naar 100 km/u

PETER WINTERMAN

DEN HAAG De woningbouw kan worden versneld en stikstofrekken door op ruim de helft van de snelwegen de maximumsnelheid te verlagen naar 100 kilometer per uur.

Dat leven in principe gemeng stikstofruimte op, blijkt volgens Haagse ingewijden uit de nieuwste berekeningen van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in opdracht van het kabinet, die de coalitietop deze dagen bespreekt.

Het gaat dan om snelwegen in de buurt van natuurgebieden, waar nu nog tot 130 kilometer per uur gereden mag worden. Door op die wegen – m'n 30 tot 60 procent van de rijkswegen – de snelheid te verlagen naar 100 kilometer per uur kunnen in 2030 voldoende nieuwbouwwoningen worden gebouwd.

Door de stikstofcrisis liggen veel bouwprojecten stil. Pas als per direct stikstof wordt uitgestoten, mag de overheid weer bouwvergunningen uitdelen. Een gedeeltelijke snelheidsverlaging kan dus voldoende stikstofruimte opleveren voor kleine tot middelgrote woningbouwprojecten (tot 200 huizen). Daarbij plaatst het RIVM wel een kanttekening: automobilisten moeten dan écht niet harder dan 100 kilometer per uur gaan rijden. Anders

Om stikstofruimte te creëren, moeten automobilisten dan écht niet harder dan 100 kilometer per uur gaan rijden. FOTO ANP

Gedeeltelijke snelheidsverlaging levert voldoende stikstofruimte op

bestaat het risico dat de stikstofuitstoot niet voldoende omlaaggaat en dat bouwprojecten alsnog niet door mogen gaan.

Het RIVM stelt dan ook dat een algemene snelheidsverlaging – op alle snelwegen – de meeste zekerheid biedt voor de woningbouw. Als in heel Nederland geen 130 kilometer per uur meer mag worden gereden, bespaart dat zo veel stikstof dat nieuwbouwprojecten geen gevaar lopen.

Premier Mark Rutte verwacht dat het kabinet 'begin volgende week' een besluit neemt over de snelle stikstofmaatregelen. „We kunnen niet meer op de pof leven. Als we de bouw willen lostrekken, moeten we laten zien dat elders de stikstofuitstoot aantoonbaar omlaaggaat", zei hij gisteren na afloop van een overleg van de top van de coalitie.

Volgens VVD-fractievoorzitter Klaas Dijkhoff zal bij het nemen van maatregelen die pijn verdeeld moeten worden'. Het verlagen van de maximumsnelheid voor automobilisten is een forse aderlating voor zijn partij, erkent Dijkhoff. Hij benadrukt dat het alleen een oplossing voor de korte termijn kan zijn. Er zullen ook maatregelen moeten worden genomen voor de lange termijn.

Een van de dingen die nog moet gebeuren, is het verlagen van de stikstofuitstoot in de landbouw. Die sector stoot de meeste stikstof uit. Het kabinet trekt honderden miljoenen euro's uit om boerenbedrijven in de buurt van natuurgebieden uit te kopen, te verplaatsen en te moderniseren. „We hebben een forse overlogskas", aldus minister Wopke Hoekstra (Financiën).

Ook is het mogelijk dat het mes wordt gezet in het aantal natuurgebieden. Dat is juridisch echter lastig.

Commissie-Remkes: Nederland doet onvoldoende tegen stikstofuitstoot

Milieu Nederland moet volgens het Adviescollege Stikstofproblematiek de stikstofuitstoot halveren en doelen om de natuur te beschermen wettelijk vastleggen.

Kasper van Laarhoven ⏱ Leestijd 1 minuut ⏱ 8 juni 2020 om 14:14

Commissievoorzitter Johan Remkes

provincie Drenthe

Waar nemen we je vandaag in mee?

- Drenthe werkt aan de Drentse aanpak Stikstof
- Ontwikkeling Gebiedsgerichte aanpak
- Gebiedsverkenningen
- Vragen

Drentse aanpak Stikstof

provincie Drenthe

1 Gebiedsgerichte aanpak

Wij zijn in gesprek met ondernemers, organisaties, belangengroepen en overheidsinstanties over de bijdrage van alle sectoren en concrete maatregelen voor de afname van stikstofuitstoot in de gebieden. Dit vraagt om goede samenwerking en maatwerk per gebied.

2 Beleidsregel wet natuurbescherming (afspraken Rijk en provincies)

Intern salderen: Een bedrijf maakt voor uitbreiding of nieuwe ontwikkelingen stikstofruimte vrij op de eigen locatie binnen de vergunde en feitelijk gerealiseerde capaciteit.*
Extern salderen: Een bedrijf neemt stikstofruimte over van een ander bedrijf dat geheel of gedeeltelijk stopt. De beleidsregel regelt dat het bedrijf 70% van de overgenomen stikstofruimte mag benutten, de overige 30% komt ter beschikking van de natuur.

* Hierop zijn uitzonderingen mogelijk.

3 Generieke maatregelen

Rijk en provincies zijn het erover eens dat er extra maatregelen op landelijk niveau nodig zijn in alle sectoren om de stikstofuitstoot te laten dalen.

Naast reductiemaatregelen als de snelheidsverlaging overdag op autosnelwegen werkt het kabinet verder aan aanvullende (bron)maatregelen.

De provincies zetten met name in op de totstandkoming van de gebiedsgerichte aanpak.

www.provincie.drenthe.nl/stikstof

LG-W 2009 168-Drentse aanpak Stikstof sept 2020

provincie Drenthe

Beoogde effecten Drentse aanpak stikstof

1. Verminderen stikstofdepositie op de stikstofgevoelige N2000-gebieden

2. Natuur robuuster maken ten behoeve van een gunstige staat van instandhouding van de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden

3. Ontwikkelruimte en perspectief voor bedrijven

Dit doen we door inzet op

- Ontwikkelen gebiedsgerichte aanpak voor stikstofgevoelige N2000-gebieden
- Uitvoering vergunningverlening, toezicht en handhaving
- Uitvoering programma Natuurlijk Platteland en extra inzet realiseren vanuit programma Natuur
- Inzetten op verduurzaming en innovatie binnen betrokken sectoren.
- Ontwikkeling systeem voor registratie en uitgifte van stikstofruimte

Ontwikkeling Gebiedsgerichte aanpak

- Er wordt toegewerkt naar een samenhangend pakket van natuur- en bronmaatregelen, en maatregelen die perspectief bieden voor bedrijven. Waar mogelijk slimme koppelingen met andere opgaven.

- 3 fasen: 1. Verkenning gebieden en samenwerking — juli 2020 - feb 2021
  2. Opstellen en besluitvorming gebiedsagenda's — jan 2021 - dec 2021
  3. Uitvoering gebiedsagenda's — 2022 >

- Integraal en breed gedragen
- Effectief en realistisch

Maatregelen Rijk - gereedschapskist

provincie Drenthe

DOEL: VOLLEDIG VHR-DOELBEREIK

VERMINDERING STIKSTOF

- Generieke aanpak bronnen
- Gebiedsgerichte maatregelen

2 mld Kamerbrief 24/4
Opkoopregeling

VERBETERING NATUUR

- Uitvoeringsprogramma natuur

3 mld Kamerbrief 24/4

SPOOR 1:
1a – Optimalisering NNN/N2000
1b – Verbeteren kwaliteit buiten NNN/N2000

MEER NATUURINCLUSIEF AREAAL

- Agenda natuurinclusief

Ruimtelijke verkenning

SPOOR 2:
Natuurinclusieve samenleving

PROGRAMMA NATUUR

provincie Drenthe

Generieke bronmaatregelen en de GGA (1)

- De generieke bronmaatregelen uit het pakket van het Rijk zijn gericht op stikstofvermindering in natuurgebieden. Deze regelingen worden momenteel door het Rijk uitgewerkt.

- Het resultaat dat we met de gebiedsgerichte aanpak kunnen behalen, is in grote mate afhankelijk van beschikbaar komende middelen en instrumenten vanuit het Rijk.

- De aanpak van het kabinet levert nog te weinig stikstofvermindering op. Daarmee te weinig ruimte voor natuurherstel en maatschappelijke en economische ontwikkelingen.

provincie Drenthe

Generieke bronmaatregelen en de GGA (2)

- Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden is opengesteld.
  Voor deze regeling hebben we een belangstellendenregistratie en wordt onderzocht welke mogelijkheden deze regeling biedt.

- Er wordt door het Rijk gewerkt aan de beëindigingsregeling (voorzien medio 2021) en een herallocatiefonds

provincie Drenthe

Fase 1: Gebiedsverkenningen

- Inzicht in de situatie per gebied.
- Een gezamenlijk beeld van de uitgangssituatie, ondersteund met kaarten.
- Hierdoor is het mogelijk om later de effecten te kunnen monitoren.
- **Resultaat:** factsheets en themakaarten per gebied.

Uitgangspunten

- Uitgaan van kaders rijksbeleid (wetsvoorstel stikstofreductie en natuurverbetering)
- Waar mogelijk werken met vastgestelde documenten (beheerplannen, Aerius, kritische depositiewaarden, instandhoudingsdoelen)
- Gezamenlijk optrekken (b.v. bij verkennen scenario's), dus iedereen levert inzet
- Inhoudelijke keuzes komen in deze fase niet aan de orde

Scenario's
bronmaatregelen
Ontwikkelingen
Theoretische
ambitie
stikstofreductie
Uitgevoerde en
mogelijke
herstelmaatregelen
Koppelkansen
Beschrijving
gebied en
omgeving
Overzicht kritische
depositiewaarden
&
Toelichting Aerius
Overzicht
stikstofdepositie
en
stikstofbronnen

Proces

November/December: Drie pilot gebieden - Elperstroomgebied en Mantingerzand / Mantingerbos
Drie werksessies met vertegenwoordigers uit betrokken sectoren

De eerste opbrengsten van de verkenningen worden ter aanvulling en reactie gedeeld met de gemeenten, waterschappen, gebiedscommissies en stuurgroepen in de onderzochte gebieden.

Evalueren: Eind december / begin januari

Overige gebieden: Januari / februari

Dit proces loopt gelijktijdig met de stikstofanalyses die i.s.m. IPS / IPO worden uitgevoerd.

Vragen?

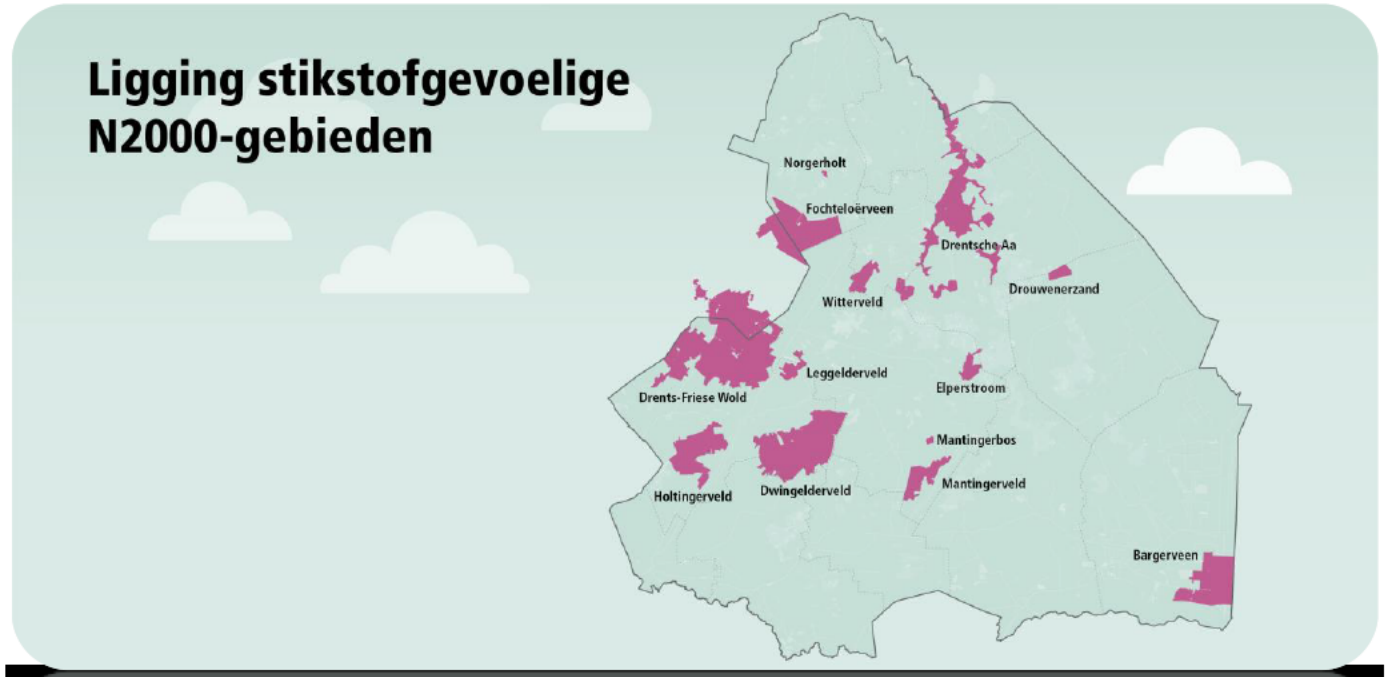
Ligging stikstofgevoelige N2000-gebieden
Norgerholt
Fochteloërveen
Drentsche Aa
Drouwenerzand
Witterveld
Leggelderveld
Elperstroom
Drents-Friese Wold
Mantingerbos
Mantingerveld
Holtingerveld
Dwingelderveld
Bargerveen

Date : 23-3-2021 11:22:17
From : "[redacted]@ltonoord.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, "'[redacted]@live.nl'" [redacted]@live.nl
Cc : [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com
Subject : RE: bijeenkomst LTO/DAJK 8 april
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;image006.png;

Goed idee, [redacted]

Lijkt mij goed om ook [redacted] hiervoor uit te nodigen.

Zou het jullie passen om bijvoorbeeld donderdagmiddag 25 maart om een uur of 13.00 een vooroverleg te hebben?

Voorzet voor een agenda van de informatiebijeenkomst :

1. Opening (20.00 uur)
2. Schets van actuele situatie rond stikstof vanuit landbouw
   - Stikstofwet /doelen en ambities
   - Jurisprudentie RAV
   - Belang oplossen knelgevallen
3. Uitleg van provincie over
   - legalisatie van knelgevallen
   - intern salderen
   - extern salderen/ registratie / hand aan de kraan
   - bijplussen stikstofgevoelige natuur
   - doorkijk naar gebiedsgericht beleid
   - opkoopregeling
4. Vragen en discussie
5. Sluiting (21.15)

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

t: 088 888 66 66
m: 0(031)6 - [redacted]
w: www.ltonoord.nl

Achter de boer en tuinder.
Voor ons allemaal.

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: maandag 22 maart 2021 14:14
Aan: [redacted]@ltonoord.nl>
Onderwerp: bijeenkomst LTO/DAJK 8 april

Dag [redacted]

Heb je een vooroverleg in de planning? Lijkt me goed om tijdig voor te bespreken wat de verwachtingen t.a.v de bijeenkomst de 8e ☺
Dan kunnen wij dat ook goed voorbereiden met Henk Jumelet.

Hoor graag van je.

Groet,
[redacted]

Van: [redacted]@ltonoord.nl>
Verzonden: zondag 7 maart 2021 19:32
Aan: [redacted]@gmail.com>; [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@live.nl; [redacted]@ltonoord.nl>; [redacted]@ltonoord.nl>; [redacted]@ltonoord.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Re: data voor bijeenkomst LTO

Donderdag 8 wat mij betreft. Excuus voor de verwarring zaaier. Groet [redacted]

Sent from Nine

Van: [redacted]@gmail.com
verzonden: zondag 7 maart 2021 19:27
Aan: [redacted]
Cc: [redacted]@live.nl; [redacted]'
Onderwerp: RE: data voor bijeenkomst LTO

Hallo [redacted] en [redacted]

Letop!!! Is het dinsdag 6 april of donderdag 8 april. Ik ga uit van het laatste. De onderstaande mail maakt het er niet duidelijker op. □

Groeten,

Van: @drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 5 maart 2021 09:53
Aan: @ltonoord.nl>; @gmail.com
CC: @live.nl' @live.nl>; @ltonoord.nl>; @ltonoord.nl> @ltonoord.nl>; @drenthe.nl>
Onderwerp: RE: data voor bijeenkomst LTO

Goedemorgen

Dinsdag 8 april staat inmiddels genoteerd in de agenda's, en zoomen is geen probleem. Goed voorstel om binnenkort de opzet van de bijeenkomst, agenda en rolverdeling te bespreken. Ik zie graag een datumvoorstel tegemoet.

Groet,

Van: @ltonoord.nl>
Verzonden: vrijdag 5 maart 2021 09:20
Aan: @drenthe.nl>; @home.nl>
CC: @live.nl' @live.nl>; @ltonoord.nl>; @ltonoord.nl> @ltonoord.nl>
Onderwerp: RE: data voor bijeenkomst LTO

Ho

Wat ons betreft heeft dinsdag 8 april de voorkeur.
Aanvang 20.00 uur.

Naast LTO Noord leden worden ook DAJK leden uitgenodigd.

Qua systeem hebben wij de gewoonte om met Zoom te werken.
Daar kunnen 300 man op aanhaken.

Ik neem aan dat jullie ook in dat systeem mogen werken.

Verder misschien goed om de agenda en de rolverdeling van deze bijeenkomst binnenkort nader door te spreken .

Met vriendelijke groet,

t: 088 888 66 66
m: 0(031)6 -
w: www.ltonoord.nl

Achter de boer en tuinder.
Voor ons allemaal.

Van: @drenthe.nl>
Verzonden: donderdag 4 maart 2021 14:17
Aan: @home.nl>; @ltonoord.nl>
CC: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Onderwerp: data voor bijeenkomst LTO

Dag er

Ik heb navraag gedaan over de voorstelde datums waarop Henk zou kunnen, daaruit komen deze 2 naar voren:
08 april vanaf 19.30 uur
15 april vanaf 19.30 uur.

Hoor graag z.s.m. welke datum het gaat worden, dan laat ik die definitief vastleggen in de agenda van Henk.

Met vriendelijke groet,

Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6 |
@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 365555 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 8-4-2021 19:14:56
From : " [redacted] **@ltonoord.nl**
To : " [redacted] **@gmail.com,** [redacted] **@ltonoord.nl,** [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **"** [redacted] **@drenthe.nl**
Subject : RE: def. presentatie vanavond NU MET BIJLAGE
Attachment : Totaalpresentatie bijeenkomst Stikstof LTO en DAJK 08-04-2021.pdf;image001.png;

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]
t: 088-888 66 66
m: 06-[redacted]
w: www.ltonoord.nl

LTO noord
Achter de boer en tuinder.
Voor ons allemaal.

Van: [redacted]
Verzonden: donderdag 8 april 2021 19:14
Aan: [redacted] @gmail.com>; [redacted] @ltonoord.nl>; [redacted] @drenthe.nl' [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl
Onderwerp: def. presentatie vanavond

Aanmeldingen lopen nu door, zit nu op 92

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]
t: 088-888 66 66
m: 06-[redacted]
w: www.ltonoord.nl

LTO noord
Achter de boer en tuinder.
Voor ons allemaal.

1

Programma

- Welkom
- Huishoudelijke zaken
- Inleidingen provincie Drenthe
- Interactie
- Afsluiting rond 21.15 uur

2

provincie Drenthe

Drentse aanpak stikstof
Informatieve bijeenkomst LTO/DAJK

3

provincie Drenthe

Deelnemers provincie

Gedeputeerde

- Henk Jumelet

Ambtenaren

-
-
-
-

4

provincie Drenthe

Inhoud

Opgave voor Drenthe

Henk Jumelet

Vergunningverlening

Gebiedsgerichte aanpak stikstof Drenthe

Aankoopregeling

5

provincie Drenthe

Vergunningverlening

- Intrekkingsverzoeken
- Intern salderen vergunningsvrij
- Openstellen extern salderen (legalisering PAS-meldingen)
- Stikstofbanken

6

provincie Drenthe

Intrekkingsverzoeken / Logtsebaan-uitspraak

- Als vaststaat dat er passende maatregelen nodig zijn om stikstof in een Natura 2000 gebied te verminderen, moeten wij de intrekking van een natuurvergunning overwegen.
- Onder welke voorwaarden kunnen wij een verzoek om intrekking afwijzen?
  - Als aannemelijk e[redacted]k is met welke "andere" [redacted] uitvoering wordt of zal w[redacted]geven aan de [redacted] van stikstofdepositie in het Natura 2000-gebied, binnen een afzienbare termijn;

- [redacted]eren van de PAS maatregelen niet voldoende is;
- [redacted]Wet Stikstofreductie en natuurverbetering

7

provincie Drenthe

Intern salderen vergunningsvrij

- Vanaf 1-1-2020 geen vergunningsplicht voor intern salderen door aanpassing Wnb
- Als een bedrijf blijft binnen de rechten die het had op referentiedatum is het vergunningsvrij. Tenzij er nadien een lagere Wm verg[redacted]verleend. Dan is dat h[redacted]
- [redacted]aan de hand van een voortoets
- [redacted]trekken of positief weigeren

8

provincie Drenthe

Openstellen extern salderen

- Voor bedrijven die op 4 oktober 2019 beschikten over dier- of fosfaatrechten
- Aan de randvoorwaarden is voldaan:
  - et legaal houden van de *meldingen* en *overige categorieën* onder de PAS -> via wet en motie nomen
  - *iesysteem* waarin vrijvallende stikstofruimte wordt opgevangen -> registratie wordt geborgd iebank

9

provincie Drenthe

Stikstofbanken

Nu

Stikstofregistratiesysteem (SSRS)

Straks?

Stikstofdepositiebank (SDB) onder beheer provincie/BIJ12:

- voor opvang restruimte na extern salderen en andere mitigerende maatregelen
- voor natuurtoestemmingen voor microdepositie-effecten tot 0,05 mol (de rest zelf oplossen), indien opgevangen stikstofruimte beschikbaar is
- voor specifieke opgaven, fungeren als “doelgebonden stikstofdepositiebank”

10

provincie Drenthe

Stikstofdepositiebank (SDB)

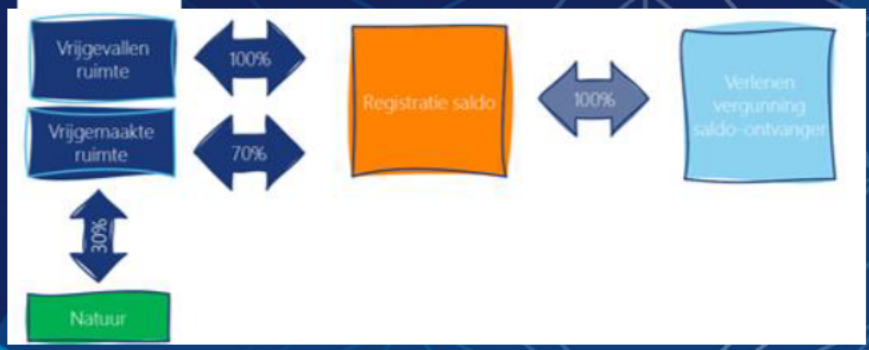

11

provincie Drenthe

Gebiedsgerichte aanpak Drenthe
Gebiedsverkenningen

12

provincie Drenthe

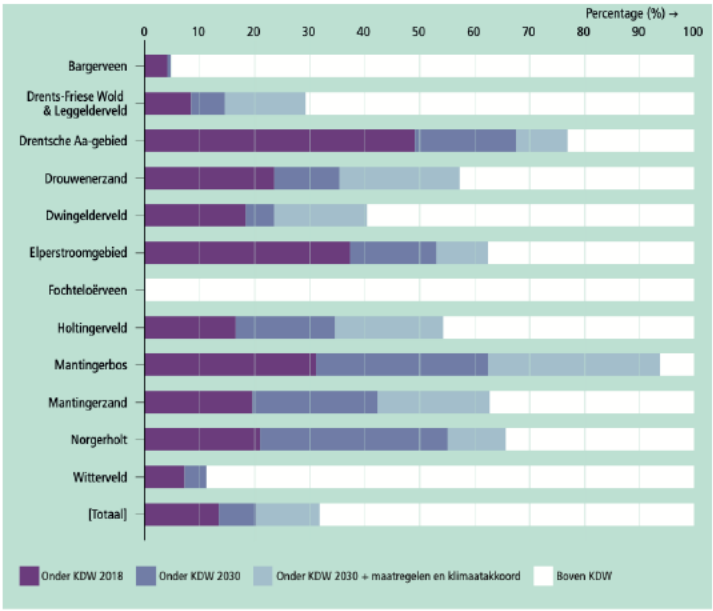

Grote verschillen binnen Drenthe

13

provincie Drenthe

Kernopgave

Drenthe kent veel zeer stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Deze zullen lang met een overmaat aan stikstofdepositie te kampen hebben, ook als we maximaal inzetten op het verminderen ervan (zie figuur hiervoor). Met onze stikstofaanpak willen we de volgende doelen bereiken:

- We onderzoeken de mogelijkheden om nieuwe ontwikkelingen op gang te brengen zonder natuur extra te schaden (6.3 Habitatrichtlijn, verder HR).
- We realiseren een veerkrachtige natuur in stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden (6.1, 6.2 HR).
- We dragen bij aan een daling van de stikstofdepositie, eventueel aanvullend op of vervangend aan de bronmaatregelen van het Rijk (6.1 en 6.2 HR).

14

provincie Drenthe

Te doorlopen stappen

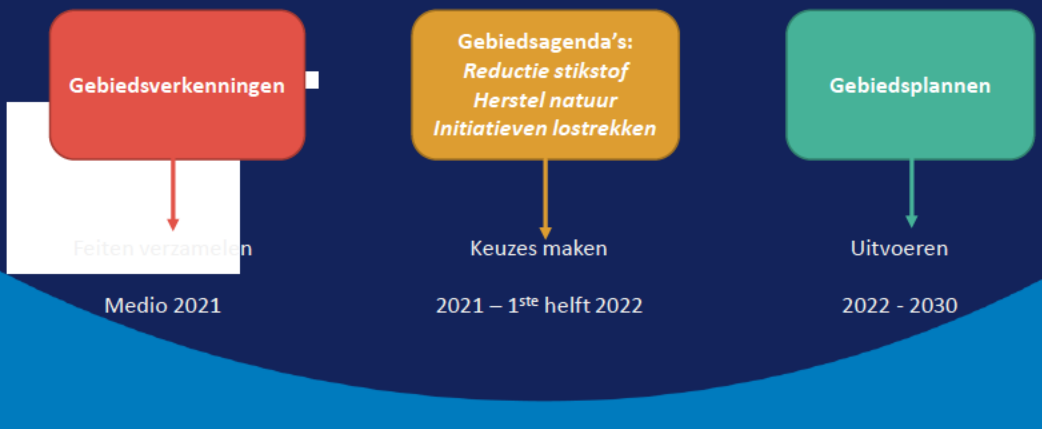

15

provincie Drenthe

Gebiedsverkenningen

- Hoe het staat met de natuur
- Waar de stikstof vandaan komt
- Welke ruimte nodig is voor gewenste toekomstige ontwikkelingen
- afspraken, bijvoorbeeld in de vorm van beheerplannen

P

Fa arin staat wat we al weten en welke aanvullende gegevens nodig zijn..

16

provincie Drenthe

Landelijke regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden

17

provincie Drenthe

Landelijke regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden

- De provincie Drenthe is op 18 maart gestart met de uitvoering.
- Tot en met 31 maart konden belangstellenden zich melden via www.provincie.drenthe.nl/stikstof.
- Provincies krijgen budget om een beperkt aantal veehouderijen in de nabijheid van een stikstofgevoelig gebied, op , aan te kopen.
- verminderen en tegelijkertijd ruimte bieden aan andere ontwikkelingen.
- om ervaring op te doen. Na evaluatie twee tranches met aangepaste regeling.
- legden criteria en ranking vast.

18

provincie Drenthe

Randvoorwaarden

- Bij aankoop moet er sprake zijn van een blijvende reductie van stikstofemissie.
- Bestemming moet wijzigen en vergunning wordt ingetrokken (beëindiging bedrijf op de locatie).
- De veehouderij ligt binnen 10 km van N2000-gebied en heeft meer dan 2 mol stikstofdepositie per hectare in het
- ten moeten binnen 18 maanden na inwerkingtreding van de regeling zijn gesloten, dus
- rijf kunnen worden meegekocht. Aangekochte landbouwgrond kan vervolgens gebruikt cessen.

19

provincie Drenthe

Algemene criteria

1. Het bedrijf valt onder het stelsel van productierechten uit de Meststoffenwet en minimaal 80% van het productierecht staat ter beschikking van de veehouder.
2. Het desbetreffend is een piekbelaster (aarde 2 mol per ha ge naf de en ligt binnen 10 km van een stikstofgevoelig Natura2000 gebied.
3. nen 18 maanden na inwerkingtreding van de regeling worden gesloten en binnen ten van de koopovereenkomst is te garanderen dat alle bedrijfsactiviteiten zijn t productierecht is vervallen.
4. ereid niet elders in Nederland een veehouderij te vestigen of over te nemen.

20

provincie Drenthe

Provinciale criteria

5. Piekbelasting
6. Doelen van het Programma Natuurlijk Platteland
7. Koppelkansen

21

provincie Drenthe

Ranking

- De lijst van aanmeldingen wordt eerst geselecteerd op basis van de criteria 1 tot en met 4, zoals onder de algemene criteria beschreven.
- De overgebleven kandidaten worden vervolgens gerankt op basis van de volgende percentages uit de provinciale criteria (5 tot en met 7):

6 %

20 %

4%

22

provincie Drenthe

Proces

- Aanmelding voor de eerste tranche is gesloten.
- Er hebben zich 42 belangstellenden gemeld.
- Nu toetsing belangstellenden (in overleg met Kadaster) en ranking.
- [redacted] n aantal veehouders een oriënterend gesprek plaatsvinden.
- [redacted] en de koopcontracten gesloten zijn.

23

provincie Drenthe

Contact

Internet

Laatste info: www.provincie.drenthe.nl/stikstof

Informatie en helpdesk: www.bij12.nl

E-

A[redacted]e, aanmelden nieuwsbrief: stikstof@drenthe.nl

O[redacted]van een agrarisch bedrijf: post@drenthe.nl

V[redacted] natuurbescherming: vth@drenthe.nl

Telefoon

(0592) 36 55 55 (bereikbaar van 8.30 uur tot 16.30 uur)

24

Tot ziens!

- Deze bijeenkomst kun je binnenkort terugzien via de link op de website van LTO Noord en DAJK.

25

Date : 8-4-2021 14:31:00
From : "[redacted]@gmail.com
To : [redacted]@drenthe.nl
Subject : Re: informatie voor vanavond
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;image004.png;

Hallo [redacted]

Bedankt voor je mail

Tot vanavond

Op do 8 apr. 2021 13:45 schreef [redacted]@drenthe.nl>:

> Goedemiddag [redacted]
>
> Voor vanavond willen we graag nog even het volgende met jullie delen; en wellicht kan dit vanavond bij het welkom, waar mogelijk, onder de aandacht wordt gebracht;
>
> - We verwachten niet overal antwoord op te kunnen geven, omdat het nog niet duidelijk is of omdat we het nog niet weten.
> - Er is gelegenheid voor vragen (LTO beheert de chat) Belangrijk om die vragen te beantwoorden die voor een groot deel van de deelnemers relevant en interessant zijn, laten we proberen deze zoveel mogelijk op thema te bundelen. Voor vragen op detail- of individueel niveau zijn er een aantal andere manieren op antwoorden te krijgen. Deze staan in de laatste sheet.
> - Voor ons is het een uitdaging om het kort, maar begrijpelijk te presenteren en niet alleen te zenden. Het is complexe materie, er gebeurt veel. Gaan we uiteraard ons best voor doen.
> - Achteraf delen we: de presentatie, een link naar het Koersdocument en contactgegevens/adres website.
>
> Tot vanavond!
>
> Met vriendelijke groet,
>
> [redacted]
> Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)
>
> +31 6 [redacted] |
> [redacted]@drenthe.nl
> [redacted]
>
> Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
> +31 592 365555 | post@drenthe.nl
> www.provincie.drenthe.nl
> Volg ons op

Date : 31-3-2021 21:08:08
From : "Reinder Hoekstra" [redacted] **@nmfdrenthe.nl**
To : "Henk Jumelet" [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@zonnet.nl'"** [redacted] **@zonnet.nl, "** [redacted] **@ltonoord.nl, "** [redacted] **"** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@live.nl"** [redacted] **@live.nl, @natuurmonumenten.nl"** [redacted] **@natuurmonumenten.nl,** [redacted] **@kpnmail.nl"** [redacted] **@kpnmail.nl,** [redacted] **@bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl,** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl,** [redacted] **@bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@gmail.com" @gmail.com, "** [redacted] **@drenthe.nl**
Subject : Samenwerking Drentse aanpak Stikstof
Attachment : Visie op koersdocument stikstof.pdf;

Beste mensen,

In aansluiting op ons overleg van gisteren sturen wij hierbij onze gezamenlijke visie op het koersdocument.
Tot een nadere toelichting zijn wij uiteraard altijd bereid.

Met vriendelijke groet,

Reinder Hoekstra

natuur en milieu drenthe
federatie

Aan de leden van Gedeputeerde Staten
en Provinciale Staten van Drenthe

Assen, 31 maart 2021
Betreft: visie op koersdocument stikstof

Geachte leden,

Op 30 maart heeft u in het bestuurlijk overleg Stikstof het koersdocument Stikstof gepresenteerd. Dit wordt op 7 april a.s. besproken in de Statencommissie Omgevingsbeleid en vervolgens in Provinciale Staten. In deze brief geven wij u in het kort onze eerste reactie op dit document, die u kunt meenemen bij de verdere vormgeving van uw beleid en de besluitvorming in Provinciale Staten.

Allereerst waarderen we dat dit koersdocument nu voorligt. Het geeft een helder overzicht van de problematiek en voorliggende opgaven zowel voor Drenthe als totaal als voor de verschillende Natura 2000 gebieden. Het geeft ook inzicht in het te doorlopen proces. Wij waarderen het ook dat hier met partners overleg over wordt gevoerd.

Uit dit overzicht blijkt ook dat er voor Drenthe - bezien vanuit landelijke perspectief - een enorme opgave ligt om de doelen te halen. De doorrekening van het huidige beleid laat zien dat in onze provincie in veel gebieden de - wettelijk verankerde instandhoudingsdoelen – bij lange niet worden gehaald. Er zijn hier dus (forse) extra inspanningen nodig. Het is goed om ons hiervan bewust te zijn.

Dit brengt ons ook bij de zorgen die er bij ons leven over de toon en inzet voor het provinciale beleid zoals in het koersdocument geschetst.
Hoewel wij ook zien dat de oplossingen voor de aanpak van de stikstofdeken primair liggen bij het landelijke bronbeleid, geldt ook dat het geheel een gezamenlijke opgave van Rijk en provincie is, waarbij de provincie primair verantwoordelijk is voor het halen van de instandhoudingsdoelen en daarmee ook medeverantwoordelijk is voor de inspanningen en resultaten die in de wetstekst staan.
In het koersdocument lijkt de provinciale inzet sterk te leunen op het landelijke beleid en wordt nog te weinig duidelijk waar de provincie zelf voor wil gaan staan. Alinea's over de afhankelijkheid van het Rijk en passages als 'het moet haalbaar en betaalbaar zijn", zijn op zichzelf wel juist maar lijken ook voort te komen uit onduidelijkheid over de eigen inzet en het preluderen op het niet halen van de inspannings- en resultaatverplichtingen. In dat licht is van belang dat diverse sectoren zoals wegverkeer, industrie en zeevaart door landelijke regelgeving tot maatregelen komen, maar juist voor landbouw geldt dat naast generieke bronmaatregelen een gebiedsgerichte aanpak onontbeerlijk is.
Het koersdocument biedt nog geen enkel zicht op Drentse maatregelen die hiervoor zullen worden genomen. Uit de overzichten op pagina 8 en 10 blijkt dat ook in 2030 nog maar in zo'n 30% van de te beschermen natuurgebieden de kritische depositiewaarden (KDW) zullen worden gehaald. De resultaatsverplichting van 74% van de natuur op KDW in 2035 lijkt daarmee nu al op losse schroeven te worden gezet.

Hertenkamp 6, 9401 HL Assen
Telefoon: 0592-311150
E-mail: info@nmfdrenthe.nl

Wat ons daarnaast zorgen baart is de planning en het daarmee gepaard gaande tempo. Waar provincies als Friesland, Gelderland en Brabant al analyses hebben en een eerste inzet op bepaalde maatregelen, is in het koersdocument voorzien dat Drenthe daar pas eind 2022 aan toe is.

Dat geheel kan betekenen dat Drenthe zonder aanpassingen in methodiek en maatregelen koerst op een tekort schietend beleid, met grote risico's voor het verder uitgeven van vergunningen en de juridische houdbaarheid. Het veruit niet voldoen aan voorwaarden voor gunstige instandhouding van habitattypen zal de ruimte voor vergunningen sterk inperken, en levert een groot risico voor het mogelijk maken van ontwikkelruimte voor diverse sectoren, maar vooral voor de landbouw.
Wij denken dat heldere keuzes vereist zijn, maar ook dat er meer tempo nodig is. Daarnaast vinden wij dat Drenthe - gezien de extra opgaven en haar financiële positie – ook een meer pro-actieve opstelling moet kiezen richting het Rijk. Dit vanuit de extra opgaven die voorliggen en vanuit de optiek wat we regionaal en met sectoren *wel* kunnen bijdragen aan realisatie van de doelen in de diverse gebieden.

Wij denken ook dat het mogelijk en nodig is om de inzet op hoofdlijnen (instrumenten en middelen) daarvoor voor het eind van dit jaar op een rij te hebben. Als onderdeel van de versnelling zien wij een veel zwaarder accent op uitwerking van doelen en beleid voor overgangsgebieden, waarbij ingezet wordt op 'de landbouw van de toekomst': veel natuur-inclusiever en veel minder stikstofuitstoot gekoppeld aan de realisering van de water- en klimaatopgave. Deze inzet zou ook als Drentse bagage voor de gesprekken met het aanstaande Kabinet kunnen dienen. Dit is een belangrijk landelijk spoor dat in de andere provincies nu ook wordt opgestart.
Het bovenstaande werken wij graag samen met andere stakeholders en partners uit maar we constateren tegelijkertijd dat het voor alle partijen een complex dossier is met veel verschillende belangen.

Te overwegen is daarom om een externe versnellingscommissie van deskundigen te benoemen om de provincie te helpen hier verdere inhoud aan te geven. Dit vanuit het belang dat alle sectoren hebben bij consistentie, zekerheid en snelle oplossingen voor deze complexe opgave.

Tot een nadere toelichting zijn wij altijd bereid.

Met vriendelijke groet,
Namens de Natuur en Milieufederatie Drenthe en
mede namens Natuurmonumenten,
Stichting Het Drentse Landschap en Staatsbosbeheer:

Reinder Hoekstra
Directeur Natuur en Milieufederatie Drenthe

Date : 22-5-2021 11:46:26
From : "[redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Cc : "[redacted]@natuurmonumenten.nl, "[redacted]@natuurmonumenten.nl
Subject : stikstof
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;

Ha[redacted]

Kijk, Noord Holland heeft al per gebied depositiedoelen vastgesteld. Daar hebben wij nog een jaar de tijd voor (genomen, op zich kunnen we dan beter onderbouwd te werk gaan) maar daar moeten we wel naartoe: heldere en juridisch houdbare kaders per gebied en daarna enige vrijheid hoe daar te komen.

Noord-Hollandse stikstofstrategie vastgesteld

Geplaatst: 19/05/2021

Bewaar als favoriet

Provinciale Staten van Noord-Holland hebben in de vergadering van maandag 17 mei ingestemd met de stikstofstrategie. Ze stelden daarmee vast met hoeveeld de depositie van stikstof op de verschillende Noord-Hollandse Natura 2000-gebieden moet worden gereduceerd. Daarnaast is uitgerekend hoeveel elke sector moet bijdragen aan de afname van stikstofneerslag.

In 12 van de 19 Natura 2000-gebieden in Noord-Holland heeft de kwetsbare natuur extra last van de neerslag van stikstof en moet de depositie omlaag. De afname van de stikstofdepositie zal tot stand moeten komen door maatregelen in het gebied zelf en via provinciebrede maatregelen. Daarnaast voert het Rijk maatregelen door.

In de vergadering van de Provinciale Staten dienden partijen verschillende amendementen en moties in. Een motie van Partij voor de Dieren over het beschermen van de meest kwetsbare natuur werd aangenomen. Dat betekent dat wanneer de provincie in een specifiek natuurgebied aan de slag gaat met natuurherstelmaatregelen, er extra aandacht komt voor plant- en diersoorten die het meest te lijden hebben onder de stikstofdepositie.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Drenthe en
[redacted] gebiedssamenwerking Programmateam landbouw

Stationsplein 1 3818 LE Amersfoort 06[redacted]
Postbus 2166 3800 CD Amersfoort
www.natuurmonumenten.nl
[redacted]

www.natuurmonumenten.nl

Date : 21-12-2021 9:00:49
From : "[redacted]@ltonoord.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Subject : verzoek gesprek Jumelet
Attachment : image001.png;

Hoi [redacted]

In de afgelopen week zijn er in Drenthe twee stikstof gerelateerde overleggen geweest waarbij ook mensen van de partijen die de Drentse landbouw vertegenwoordigen aanwezig waren. Gisteravond hebben wij als groep Drents landbouwcollectief de koppen digitaal bij elkaar gestoken en teruggekeken op die gesprekken.

Conclusie was dat wij best nog een hoop vragen en misschien ook wel zorgen hebben over hoe het nu verder gaat met het gebiedsgerichte beleid.
Dit gaat over punten als:

- Wat gebeurt er met de “piketpalen” die wij als landbouw hebben geslagen (en met de partners in de dialoog hebben gedeeld) als het gaat om gebiedsgericht beleid ?
- Hoe zit het nou met die beoogde pilots voor Fochteloerveen en Elperstroom, qua afstemming en werkstructuur en rol en positie van belanghebbende partijen (in het bijzonder landbouw) ?
- Gaat er ook in Drenthe nog gemeten worden (in lijn met de aanpak in Groningen)?
- En wttk.

Vandaar dat ik bij jou de vraag wil neerleggen of het mogelijk is om (net als eerder) een overleg/bijpraatsessie te organiseren tussen landbouw en Provincie, waarbij onder aanwezigheid van het landbouwcollectief en de Gedeputeerde zaken worden gewisseld.

Ergens in de eerste weken van januari zou onze voorkeur hebben. Met de inzichten van nu ga ik er vanuit dat dit een digitaal evenement wordt.

Graag jouw reactie.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

t: 088 888 66 66
m: 06[redacted]
w: www.ltonoord.nl

LTO noord

Achter de boer en tuinder.
Voor ons allemaal.

Date : 25-5-2021 8:38:48
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Subject : 2021-05 Versnellingsakkoord stikstofemissiereductie 2021-2030_def.pdf
Attachment : 2021-05 Versnellingsakkoord stikstofemissiereductie 2021-2030_def.pdf;

Groet!
[redacted]

Een duurzaam evenwicht

Versnellingsakkoord Stikstofemissiereductie 2021 – 2030

Bouwend Nederland, Natuur & Milieu, LTO
Natuurmonumenten en VNO-NCW

Mei 2021

Introductie

In veel Natura 2000-gebieden worden op dit moment de natuurdoelen niet gehaald. Tegelijkertijd stranden momenteel veel projecten op een tekort aan ontwikkelruimte en ontbreekt het aan een wenkend perspectief voor de landbouw. Dit leidt tot een urgent probleem. Het Kabinet-Rutte III heeft met de recent aangenomen Wet stikstofreductie en natuurverbetering (hierna: stikstofwet) de nodige maatregelen geïnitieerd om het realiseren van natuurdoelen binnen bereik te brengen en om ruimte te creëren voor economische ontwikkeling.

Wij zijn van mening dat de doelstelling in de stikstofwet onvoldoende stikstofruimte biedt om onszelf uit de crisis te investeren. De doelstellingen voor emissiereductie moeten sneller gerealiseerd worden. Extra maatregelen zijn nodig, zowel voor het creëren van robuuste natuur, als voor het realiseren van ruimte om ontwikkeling in sectoren als bouw, verkeer, industrie en landbouw weer mogelijk te maken. De maatregelen moeten bovendien veel scherper worden ingebed in een gebiedsgerichte aanpak, waarbij kwetsbare natuur wordt beschermd, stikstofuitstoot wordt geminimaliseerd, door het versterken van natuurinclusieve landbouw en agrarisch natuurbeheer, en door meer innovatie (waaronder extensivering, het treffen van managementmaatregelen, het aanpassen van bemesten en mestopslag, het verhogen van de mate van weidegang en het realiseren van emissie-reducerende stalsystemen), en waarbij op langere termijn sprake is van emissievrije of -arme structurele activiteiten.

Versnellingsakkoord Stikstofemissiereductie

In dit versnellingsakkoord formuleren we daarom ons voorstel voor het versnellen van de stikstofemissiereductie in de periode 2021 – 2030. Op basis van dit voorstel richten wij onze inzet voor de periode tot 2030 op het versnellen van innovatie en verduurzaming, zodat de behoefte aan ontwikkelruimte afneemt in de tijd en de opbrengst van emissiereductie ten gunste van de natuur toeneemt in de tijd. Ofwel: zo snel mogelijk naar emissieloze mobiliteit, verduurzaming van de industrie, van de bouw- en de energiesector en naar een emissiearme landbouw. We presenteren hiermee een voorstel voor de aanpak van de stikstofproblematiek tot 2030 vanuit een perspectief op de lange termijn, waarin natuurdoelen worden gehaald conform de nationale en Europese verplichtingen (Vogel- en Habitatrichtlijn) en waarin economische ontwikkeling mogelijk is. Waarbij wij beseffen dat na 2030 verdere reductie nodig is, om een duurzaam evenwicht te bereiken tussen ecologie en economie.

Voor het realiseren van dit perspectief stellen we – gezien de afhankelijkheden van sectoren onderling en de afhankelijkheid tussen sectoren en de natuur – een gezamenlijke aanpak voor, waarbij de inzet op de korte termijn is gericht op natuurherstel, versterking van de natuur en het realiseren van ontwikkelruimte. In de aanpak die wij voorstellen, is de juridische borging vormgegeven door de versnelling van de stikstofemissiereductie wettelijk te verankeren. Het is ons gezamenlijke belang dat dit akkoord wordt uitgevoerd.

De maatregelen die nodig zijn, vergen veel van ondernemers. Lang niet alle ondernemers hebben hiervoor de middelen. Sectoren kunnen dit niet eigenstandig oplossen. Met name in de landbouw moet perspectief geboden worden om de omslag te kunnen maken. Zonder voldoende financiële ondersteuning, kan dat niet gerealiseerd worden. Het is daarom nodig dat de overheid, natuurorganisaties en het bedrijfsleven samenwerken aan en investeren in een oplossing. Voor ons staat daarbij centraal dat natuurdoelen gehaald worden en dat we onszelf uit deze crisis investeren.

Doelstelling

Wij willen met dit akkoord werken aan het volgende hoofddoel: *Een duurzaam evenwicht tussen ecologie en economie,* door:

1. Een versnelling aan te brengen ten opzichte van de stikstofwet en natuurdoelen gegarandeerd en sneller te halen. Om sneller emissiereductie te realiseren en de doelstelling uit de stikstofwet eerder te halen, stellen wij als doel de stikstofemissies in 2030 te reduceren met 40% (i.p.v. 26%).
2. Van de 177 mol/ha/jaar aan ruimte die gecreëerd wordt door daadwerkelijk gerealiseerde depositiereductie, een deel (117 mol) beschikbaar te stellen aan de natuur en een deel (60 mol) te benutten voor ontwikkelruimte voor industrie, verkeer, landbouw en andere sectoren. (Dit is aanvullend op de voorgenomen depositiereductie van 255 mol, economische ontwikkelruimte van 9 mol, en 11 mol voor legalisatie PAS-melders en andere knelgevallen.)
3. Via een goed verdienmodel met name ondernemers vanuit de landbouw perspectief te bieden, zodat ondernemen mogelijk blijft, en er voldoende emissiereductie plaatsvindt om ontwikkeling mogelijk te maken.
4. De juridische houdbaarheid te waarborgen, zodat emissiereductie, natuurherstel, natuurversterking en ontwikkeling daadwerkelijk kunnen plaatsvinden. Het pakket dat wij voorstellen, voegt versneld extra reductie toe ten opzichte van de stikstofwet, waardoor 60 mol beschikbaar komt voor ontwikkelruimte.

Benodigde investering

Het realiseren van deze doelstellingen vergt voor de periode van 2021 tot 2030 – aanvullend op de reeds beschikbaar gestelde middelen op basis van de aangenomen stikstofwet – een investering door het Rijk van minimaal € 1,7 miljard per jaar. Als onderdeel daarvan is een bedrag van € 0,44 miljard per jaar aan extra investering nodig voor het versneld realiseren van de natuurdoelen tot 2030. Van dit bedrag wordt € 0,33 miljard per jaar ingezet voor natuurinclusieve landbouw/agrarisch natuurbeheer in overgangszones van Natura 2000-gebieden en € 0,11 miljard wordt per jaar geïnvesteerd in meer robuuste natuur.

Algemene aanpak

De algemene aanpak om deze doelen te bereiken, ziet er op hoofdlijnen als volgt uit:

A. Natuurdoelen worden gerealiseerd door enerzijds tot 2030 € 0,44 miljard per jaar extra te investeren in natuurherstel en natuurversterking en anderzijds door de emissiereductiedoelen gegarandeerd en sneller te halen. De extra middelen worden geïnvesteerd in de aanvullende versterking van natuur, in natuurinclusieve landbouw en in minder droogtegevoelige grondwatersystemen.

B. De juridische houdbaarheid wordt vormgegeven door de doelstellingen wettelijk te verankeren met de gebiedsgerichte aanpak, door wettelijk vastgelegde reductiedoelen per sector en per gebied, goede governance, strakke regie, een duidelijk tijdpad, goede registratie en monitoring – en zo nodig bijsturing – en voldoende financiële middelen.

De daadwerkelijke juridische houdbaarheid zal blijken na verdere uitwerking in beleid en wet- en regelgeving, een op te stellen wetgevingsadvies door de Raad van State en eventuele uitspraken van een rechter. Wij adviseren de regering om zo snel mogelijk voorlichting te vragen aan de Afdeling advisering van de Raad van State over de juridische houdbaarheid van het pakket dat wij voorstellen.

De juridische waarborgen lichten we als volgt nader toe:

a. De gebiedsgerichte aanpak wordt – veel sterker dan nu – het instrument op basis waarvan de regie plaatsvindt. Wat nodig is per gebied om de natuurdoelen tijdig te halen, bepaalt welke maatregelen genomen moeten worden. Hierbij gaat het om het integreren van natuurherstel- en bronmaatregelen.

   Dit vergt een sterke regie van de provincies en het Rijk, met nauwe betrokkenheid van de relevante actoren. Provincies hebben de regie in het gebiedsproces. De provincies zorgen ervoor dat alle relevante spelers hierin participeren, als dragers van het gebiedsproces, en dat maatregelen zo snel als mogelijk uitgevoerd worden. Het Rijk borgt dat voldoende voortgang wordt geboekt, stelt financiële middelen ter beschikking, zorgt voor gelijke spelregels voor in te zetten instrumenten en borgt de nationale doelstelling voor versnelde emissiereductie (40% in 2030) naar provinciale doelstellingen voor emissiereductie. Voor het gebiedsgericht vertalen en operationeel maken van doelen, maatregelen en het tijdpad wordt zoveel mogelijk aangesloten bij reeds bestaande instrumentarium zoals een Natura 2000-beheerplan.
b. De nationale en sectorale emissiereductiedoelen worden in een landelijke omgevingswaarde vastgelegd. Vanuit deze wettelijk geborgde doelen worden beleidsdoelen per gebied geformuleerd als uitgangspunt voor het gebiedsproces. De uitkomsten van dit proces, waaraan relevante partijen deelnemen, landen uiteindelijk in het beheerplan van het desbetreffende Natura 2000-gebied. De wijze waarop deze doelen worden behaald, wordt zoveel mogelijk overgelaten aan de desbetreffende sectoren en ondernemers. Ondernemerschap staat voorop. Sturing is gericht op het behalen van de doelen.
c. De reductiedoelen die in een gebied bereikt moeten worden, moeten dit jaar nog nationaal worden vastgesteld, afhankelijk van de KDW en de overschrijding daarvan van het Natura 2000-gebied met een duidelijke tijdlijn. Daarbij merken we op dat de gebieden verschillende KDW's kennen voor verschillende habitattypen. De inzet is gericht op het efficiënt en effectief bereiken van de doelstelling om zoveel mogelijk hectares in Natura 2000-gebieden onder de KDW te krijgen. Naar aanleiding van de nationaal vastgestelde doelen per gebied, kunnen de provincies en alle stakeholders uit de aangewezen gebieden aan de slag met het gebiedsproces.
d. De behoefte aan ontwikkelruimte wordt zo klein mogelijk gemaakt door verduurzaming.
e. De gerealiseerde emissiereducties en de ontwikkelruimte worden vastgelegd in een nationaal, publiek en onafhankelijk stikstofregistratiesysteem dat ervoor zorgt dat eenduidige registratie plaatsvindt van alle emissie- en depositievermindering, zodat gemonitord kan worden of 1) de natuurdoelen voor de Natura 2000-gebieden tijdig gehaald worden, 2) de reductiedoelstellingen (nationaal, sectoraal en per gebied) gehaald worden en 3) de ruimte voor economische ontwikkeling "gedekt" is met daadwerkelijk realiseerde reducties. Tevens wordt geregistreerd door welke sector en welk bedrijf inbreng wordt geleverd. Het vastleggen van de realisatie per sector is van belang om het behalen van de wettelijk vastgelegde doelen per sector te kunnen monitoren.
f. Er komt een nationale, publieke stikstofbank die ervoor zorgt dat de ontwikkelruimte, die de bank uitsluitend ontvangt vanuit het stikstofregistratiesysteem, wordt uitgegeven aan projecten. De bank kan alleen ontwikkelruimte uitgeven als de aanvraag voldoet aan een aantal criteria.

g. Er wordt meer geïnvesteerd in meten, onderzoek en monitoren, zodat emissiereductie onomstreden kan worden aangetoond en kan worden bijgestuurd als het beoogde natuurherstel, of de beoogde natuurversterking, niet of onvoldoende voortvarend plaatsvindt.
h. Er wordt een mechanisme ingebouwd (monitoring en evaluatie) dat zorgt voor tijdige extra reductie als doelstellingen niet gehaald dreigen te worden.
i. Er komt zo snel mogelijk een drempelwaarde (ook voor lage permanente deposities tijdens de gebruiksfase) die wordt gebaseerd op een goede juridische en ecologische onderbouwing.

C. Meer emissiereductie wordt behaald door het verdienmodel van ondernemers en daardoor het investeringspotentieel in emissiereductie te verbeteren door:
   a. De private inkomsten te verbeteren door agrarisch natuurbeheer als langjarige dienst in te zetten (minimaal 10 jaar), door meervoudig gebruik van grond mogelijk te maken en door koppelingen te maken met het klimaatbeleid.
   b. Een substantiële innovatiesubsidie beschikbaar te stellen voor de landbouw die zorgt voor versnelling van verduurzaming, waardoor de emissies sneller en verder worden gereduceerd. We hanteren een brede definitie van innovatie en verstaan daar onder andere onder: extensivering, het treffen van managementmaatregelen, het aanpassen van bemesten en mestopslag, het verhogen van de mate van weidegang en het realiseren van emissie-reducerende stalsystemen.
   c. Bedrijven via een regeling voor piekbelasters de mogelijkheid te bieden om te innoveren en de bedrijfsvoering aan te passen, zodat deze bedrijven qua depositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden geen piekbelaster meer zijn. Bij industriële piekbelasters gaat het om investeren in verduurzaming. Voor de landbouw gaat het om emissiereductie via innovatie, of om omvorming naar een natuurinclusieve bedrijfsvoering op basis van agrarisch natuurbeheer. Als maatregelen (waaronder stalinnovatie, extensivering of omvorming) niet voldoende mogelijkheden bieden, zullen deze bedrijven moeten verplaatsen of stoppen. Doel daarbij is dat er in 2030 geen piekbelasters meer zijn in (de overgangsgebieden van) Natura 2000-gebieden.
   d. Piekbelasters, die op korte termijn (de eerste twee jaar) vrijwillig willen bijdragen aan emissiereductie op basis van verplaatsing of beëindiging, een ruimhartige regeling te bieden, die tot en met 2029 stapsgewijs afloopt naar minder aantrekkelijk.
   e. Een vrijwillige opkoopregeling te bieden voor stoppers in de landbouw om het natuurlijk verloop binnen de landbouw optimaal te benutten voor het reduceren van emissies en om ruimte te bieden voor voormalige piekbelasters die willen verplaatsen. Ook deze regeling start ruimhartig – net als de regeling voor piekbelasters – en wordt stapsgewijs minder aantrekkelijk.
   f. Gronden die beschikbaar komen in de overgangszones na verplaatsing van piekbelasters of na uitkoop van stoppers, zoveel mogelijk beschikbaar te stellen aan andere boeren die wensen over te stappen naar een emissiearme (extensieve of natuurinclusieve) bedrijfsvoering.
   g. Fiscale belemmeringen weg te nemen (bijv. door versnelde afschrijving van bestaande technieken en bedrijfsbeëindiging fiscaal mogelijk te maken).

D. Gezien de wederzijdse afhankelijkheden, zoals hiervoor beschreven op pagina 1, is het in het belang van eenieder van ons dat doelen worden gehaald. De tweejaarlijkse evaluatie (op basis van de stikstofwet) grijpen we aan om te beoordelen of alle wettelijk vastgelegde doelen worden gerealiseerd.

In het kader van deze reguliere herijkingen komen wij tweejaarlijks bij elkaar en voeren we hierover overleg met de overheid, om gezamenlijk te beoordelen of de mix van maatregelen uit dit akkoord (natuurversterking en –herstel, versterken van natuurinclusieve landbouw en agrarisch natuurbeheer, verduurzaming, innovatie, verplaatsing/beëindiging piekbelasters en stoppersregeling) voldoende effectief is (ook in relatie tot de daarmee gepaard gaande investeringen), of dat binnen deze mix andere accenten moeten worden gelegd, of aanvullende of aangescherpte maatregelen nodig zijn, of dat verdere versnelling nodig is.

Tijdens deze evaluatie wordt tevens getoetst of de maatregelen die worden genomen geen blokkade vormen voor de natuur- en klimaatdoelen in de toekomst. Als de doelen niet gehaald worden, er nieuwe ruimte nodig is voor natuur of ontwikkeling, en als het nodig is dat er meer dwingend gestuurd wordt op het realiseren van de vastgelegde doelen, dan zijn wij bereid om in gezamenlijk overleg met de overheid, op de kortst mogelijke termijn de voorgestelde instrumenten steviger neer te zetten, en aanvullende of aangescherpte maatregelen te treffen.

Maatregelen

De te treffen maatregelen zijn weergegeven in onderstaand overzicht, waarbij tevens is vermeld welke reductie aan stikstofdepositie daarmee wordt gerealiseerd en welke investeringen door het Rijk nodig zijn. Het gaat hier om de kosten voor niet-productieve investeringen (dus na aftrek van de privaat gefinancierde middelen).

Tabel: Maatregelenpakket

	Reductie N-depositie (mol/ha/jaar)	Kosten rijksoverheid per jaar (2021-2030) (miljard €)
Mobiliteit, verkeer, industrie en energie		
Emissieloze mobiliteit, verduurzaming industrie, bouw- en energiesector	9	p.m.
Landbouw		
Innovatieve stalsystemen, extensivering en managementmaatregelen	119	0,67
Verplaatsen piekbelasters en vrijwillige stoppersregeling	56	0,56
Versterken natuurinclusieve landbouw, agrarisch natuurbeheer en hydrologisch systeemherstel	10	0,33
Totaal landbouw	*185*	*1,56*
Natuur		
Versterken robuuste natuur in/om Natura 2000-gebieden	-	*0,11*
Overig		
Fiscale belemmeringen wegnemen	-	p.m.
Meten, monitoren, onderzoek		0,06
Totaal	**194**	**1,73 + p.m.**

Noot: de optelling tot 194 mol is hoger dan de benodigde 177 mol. Dit is uit voorzichtigheid gedaan omdat bij stapeling van maatregelen sprake kan zijn van dubbeltellingen.

Het is essentieel dat de uitwerking voortvarend wordt opgepakt en dat op korte termijn gestart wordt met maatregelen waarmee de grootste effecten bereikt kunnen worden. De meeste maatregelen zijn afhankelijk van de gebiedsgerichte aanpak. Het kost enige tijd om deze aanpak te realiseren. Daarom stellen we voor om van het bedrag uit bovenstaand overzicht voor *'Versterken natuurinclusieve landbouw, agrarisch natuurbeheer en hydrologisch systeemherstel'* (totaal € 3 miljard voor de periode 2021-2030) op zeer korte termijn € 1 miljard beschikbaar te stellen voor het versterken van natuurinclusieve landbouw/agrarisch natuurbeheer.

Dit kan via vrijwillige stoppers in overgangsgebieden, danwel via vrijwillige uitplaatsing of beëindiging van piekbelasters. Daardoor kan op korte termijn een depositiereductie van 10 mol gerealiseerd worden die beschikbaar komt voor economische ontwikkeling (incl. verduurzaming). Hiermee wordt gerealiseerd dat in de overgangsgebieden een snelle start gemaakt kan worden met verbetering van de natuur en komt er tegelijkertijd op korte termijn ontwikkelruimte beschikbaar.

De gedachte hierbij is dat met het inzetten van deze € 1 miljard op zeer korte termijn voor stoppers en uitplaatsing/beëindiging van piekbelasters (ten gunste van natuurinclusieve landbouw/agrarisch natuurbeheer) emissies – en daarmee deposities – daadwerkelijk worden gereduceerd. Ondertussen dient wel te zijn besloten over het gehele pakket aan maatregelen, omdat de vrij te spelen 10 mol integraal onderdeel uitmaakt van dit totale, samenhangende voorstel.

Uit onderstaand schema komt naar voren welke ruimte in de periode tot 2030 ten gunste komt van de natuur, en welke ruimte kan worden benut voor economische ontwikkeling. Door de inzet op korte termijn te richten op verduurzaming, neemt de behoefte aan economische ontwikkelruimte af in de tijd, waardoor het aandeel dat naar ontwikkeling gaat, kan afnemen. Tegelijkertijd is natuurwinst op korte termijn van belang in het kader van de vereiste versterking van de natuur en de juridische houdbaarheid. Dat evenwicht wordt bereikt op basis van onderstaande verdeling.

<table>
<tr><th rowspan="2">Periode / maatregelen</th><th colspan="2">Ten gunste van natuur</th><th colspan="2">Voor ontwikkelruimte</th></tr>
<tr><th>Aandeel</th><th>Daadwerkelijk gerealiseerde reductie (in molen)</th><th>Aandeel</th><th>Beschikbare ontwikkelruimte (in molen)</th></tr>
<tr><td>Verplaatsen piekbelasters/ stoppers:</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>2022 – 2025</td><td>1/3</td><td rowspan="3">28</td><td>2/3</td><td rowspan="3">28</td></tr>
<tr><td>2026 – 2027</td><td>1/2</td><td>1/2</td></tr>
<tr><td>2028 – 2030</td><td>2/3</td><td>1/3</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Natuurinclusief o.b.v. stoppers</td><td>0%</td><td>0</td><td>100%</td><td>10</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td>Overige maatregelen:</td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td><60 mol ontwikkelruimte</td><td>80%</td><td rowspan="2">89</td><td>20%</td><td rowspan="2">22</td></tr>
<tr><td>Daarna</td><td>100%</td><td>0%</td></tr>
<tr><td>Totaal</td><td>--</td><td>117</td><td>--</td><td>60</td></tr>
</table>

Tot slot

De stikstofproblematiek is een urgent en complex maatschappelijk vraagstuk. Een groot deel van de kwetsbare Natura 2000-gebieden verkeert in een slechte staat. Tegelijkertijd zijn sinds de uitspraak van de Raad van State van bijna twee jaar geleden veel vergunningprocedures stil komen te liggen en stranden veel projecten op een tekort aan ontwikkelruimte. Als vijf partijen hebben we de handen ineen geslagen, met als resultaat dit akkoord, waarmee we een samenhangende en evenwichtige oplossing bieden voor deze problematiek. De versnellingsaanpak die wij voorstellen, dient onze gezamenlijke belangen en biedt perspectief voor de samenleving als geheel en voor elk van ons.

Dit akkoord is een samenhangend en evenwichtig totaalpakket en moet worden beschouwd als een package deal. Voor een juridisch houdbare oplossing van de stikstofproblematiek, is de uitvoering van dit gehele akkoord essentieel. Delen uit dit pakket wel overnemen, en andere onderdelen ter zijde schuiven, betekent dat het akkoord vervalt.

Wij zijn ons ervan bewust dat de benodigde investering van € 1,7 miljard per jaar voor de periode van 2021 tot 2030 een fors bedrag betreft. In dit voorstel is onderbouwd dat deze financiële impuls vereist is om de benodigde emissiereductie te realiseren. Met de aanpak die wij voorstellen, kunnen de wettelijke natuurdoelen sneller gerealiseerd worden en komt er versneld voldoende ruimte voor ontwikkeling. De aanpak is zo kosteneffectief mogelijk. Minder kostbare opties leiden volgens ons òf tot minder natuurherstel òf tot minder ruimte voor ontwikkeling, terwijl beide nodig zijn.

Er zal nog het nodige uitgewerkt moeten worden. Als het Rijk instemt met dit akkoord en de benodigde middelen beschikbaar stelt, dan beschouwen wij het als een verplichting deze versnelling van emissiereductie te ondersteunen. Een voortvarende aanpak is cruciaal. Zowel voor het behalen van de natuurdoelen, als voor het weer mogelijk maken van ontwikkeling.

De uitwerking die wij voor ogen hebben, is opgenomen in de bijlage. Daarbij hebben we ons zoveel mogelijk gebaseerd op de beschikbare juridische kennis en onderbouwde inschattingen wat betreft kosten en emissie- en depositiereductie van maatregelen. Als met dit voorstel wordt ingestemd, dan dient verdere uitwerking plaats te vinden. Naast de hiervoor geformuleerde suggestie om voorlichting te vragen aan de Raad van State over de juridische houdbaarheid, stellen we voor dit akkoord voor advies voor te leggen aan het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL). Als adviezen van de Raad van State en/of het PBL aanleiding geven tot aanpassing van dit akkoord, dan zijn wij uiteraard bereid ons daar rekenschap van te geven.

Bijlage: Uitwerking en onderbouwing stikstofakkoord

Deze bijlage bevat de verdere uitwerking en onderbouwing van ons stikstofakkoord. Voor deze onderbouwing is gebruik gemaakt van beschikbare informatie. Deze informatie heeft de ene keer betrekking op emissies en in andere gevallen op deposities. Gevolg daarvan is dat in deze tekst emissies en deposities door elkaar zijn gebruikt. Bij de cijfers die in dit akkoord aan bod komen, is wel steeds juist weergegeven of deze betrekking hebben op emissies of op deposities.

Hierna komen achtereenvolgens de volgende onderwerpen aan bod:

A. De voorwaarden en mogelijkheden voor het behalen van de natuurdoelen.
B. Het waarborgen van de juridische houdbaarheid.
C. Een inschatting van het basispad en de benodigde stikstofreductie.
D. Het maatregelenpakket dat dit realiseert.

A. Natuurdoelen

1. Om natuurdoelen gegarandeerd en sneller te halen, zijn meer investeringen nodig in de versterking van natuur, natuurinclusieve landbouw en hydrologie in de overgangszones rondom overbelaste Natura 2000-gebieden.
   Naast het reeds toegekende bedrag van € 2,85 miljard via het Programma Natuur, is tot 2030 een extra investering nodig van € 4 miljard voor de versterking van natuur, natuurinclusieve landbouw en hydrologie, met name in de overgangsgebieden rond de Natura 2000-gebieden. Van dit bedrag dient op zeer korte termijn € 1 miljard beschikbaar te komen voor uitplaatsing of beëindiging van piekbelasters. Gronden die hiermee beschikbaar komen in de overgangszones, worden zoveel mogelijk beschikbaar gesteld aan andere boeren die wensen over te stappen naar een emissiearme (extensieve of natuurinclusieve) bedrijfsvoering. Hiermee creëren we ruimte voor het inzetten van de overige investeringen, gericht op:
   a. Het versneld afronden van het Nationaal Natuur Netwerk, voor zover benodigd voor Natura 2000-gebieden.
   b. Het versterken van de overgangsgebieden door aanvullende inzet op robuuste natuur, natuurinclusieve landbouw, het realiseren van de bossenstrategie en hydrologische maatregelen om tot minder droogtegevoelige systemen te komen.
   c. Ruimtelijke sturing, waarbij in de overgangsgebieden zoveel mogelijk wordt ingezet op (het versterken van) natuurinclusieve landbouw. Dit betekent dat een belangrijk deel van deze investeringen landen op het boerenbedrijf.

2. Voor het halen van de natuurdoelen komt de gebiedsgerichte aanpak centraal te staan. Dit is uitgewerkt in onderdeel B.

3. Om natuurdoelen gegarandeerd en sneller te halen, is het nodig dat de in de stikstofwet vastgelegde doelen sneller worden gerealiseerd. Wij stellen als doel de stikstofemissies in 2030 te reduceren met 40% (i.p.v. 26%). Deze doelstelling dient wettelijk te worden vastgelegd. Hiervoor is het nodig dat er via een goed verdienmodel geïnvesteerd wordt in meer emissiereductie. Dit is nader uitgewerkt in onderdeel C.

4. Om het halen van de natuurdoelen te maximaliseren, wordt ingezet op het halen van doelen in zoveel mogelijk Natura 2000-gebieden, zodat met de middelen die beschikbaar zijn voor zoveel mogelijk hectares Natura 2000-gebied het natuurdoel gerealiseerd wordt.

B. Juridische houdbaarheid

5. De juridische houdbaarheid wordt vormgegeven op basis van wettelijke verankering van de gebiedsgerichte aanpak, wettelijk vastgelegde reductiedoelen per sector en per gebied, goede governance, strakke regie, een duidelijk tijdpad, goede registratie en monitoring – en zo nodig bijsturing – en voldoende financiële middelen. Deze onderwerpen zijn hierna nader uitgewerkt.
De daadwerkelijke juridische houdbaarheid zal blijken na verdere uitwerking in beleid en wet- en regelgeving, een op te stellen wetgevingsadvies door de Raad van State en eventuele uitspraken van een rechter. Wij adviseren de regering om zo snel mogelijk voorlichting te vragen aan de Afdeling advisering van de Raad van State over de juridische houdbaarheid van het pakket dat wij voorstellen

B.1 Gebiedsgerichte aanpak

6. Vanuit de gebiedsgerichte aanpak worden integrale gebiedsprocessen ingericht, waarbinnen natuurherstel en emissiereductie gecombineerd worden. De gebiedsgerichte aanpak vormt het centrale sturingsinstrument om te zorgen dat voor zoveel mogelijk hectares in Natura 2000-gebieden de doelen worden gehaald. Provincies hebben hiervoor de regie. Zij zorgen ervoor dat alle relevante spelers – als dragers van het gebiedsproces – participeren in dit proces, en dat maatregelen zo snel als mogelijk uitgevoerd worden. In het gebiedsproces wordt bepaald wat de prioriteiten zijn en wordt overeenstemming bereikt welke maatregelen in het desbetreffende gebied van belang zijn.

7. De Rijksoverheid borgt dat provincies de benodigde maatregelen uitvoeren. Het Rijk neemt het initiatief voor provincie-overstijgende randvoorwaarden zodat gelijke spelregels gelden voor in te zetten instrumenten. Daarnaast zorgt het Rijk voor de benodigde financiële middelen, rapporteren de provincies over voortgang en intervenieert het Rijk als provincies onvoldoende voortgang boeken, in de vorm van een aanwijzing die door de provincie moet worden opgevolgd.

8. Per gebied wordt bezien wat ecologisch nodig en qua ontwikkeling mogelijk is. Daarbij wordt logischerwijs niet alleen naar stikstof gekeken, maar integraal naar het oplossen van relevante milieuproblemen, en het integreren van herstelmaatregelen en brongerichte maatregelen in de Natura 2000-gebieden en de overgangszones. Het instrument van de landschapsecologische systeemanalyse (LESA) kan hiervoor behulpzaam zijn. Als onderdeel van het gebiedsproces wordt de afbakening van de overgangszones bepaald.

9. De nationale en sectorale emissiereductiedoelen worden in een landelijke omgevingswaarde vastgelegd. Vanuit deze wettelijk geborgde doelen worden beleidsdoelen per gebied geformuleerd als uitgangspunt voor het gebiedsproces. De uitkomsten van dit proces, waaraan relevante partijen deelnemen, landen uiteindelijk in het beheerplan van het desbetreffende Natura 2000-gebied.
De reductiedoelen worden aangevuld met wat nodig is aan ontwikkelruimte. Deze vertaling naar gebieden door het Rijk is essentieel om te borgen dat:
   - voor zoveel mogelijk gebieden de doelen sneller gehaald worden,
   - het aantal hectares waarvoor doelen gehaald worden, wordt geoptimaliseerd,
   - en verwachte vraag en aanbod van ontwikkelruimte per gebied met elkaar matchen.

   Hierbij wordt rekening gehouden met de situatie in de gebieden. Dat betekent dat de doelstellingen verschillen per provincie en gebied.

10. Het beschikbare maatregelenpakket is identiek voor alle gebieden, maar de inzet van maatregelen kan in gebieden verschillen, aangezien omstandigheden en doelstellingen per gebied anders zijn. Uitgangspunt hiervoor is dat maatregelen perspectief moeten bieden op de langere termijn, zowel voor de natuur, als voor ondernemers.

11. Een goed gebiedsproces vergt tijd. De verwachting is dat een dergelijk proces twee jaar duurt. Provincies en Rijk zetten vol in op het zo kort mogelijk houden van dit proces zodat natuurherstel en ontwikkeling zo snel mogelijk kunnen plaatsvinden. Om snel voldoende ontwikkelruimte te creëren, wordt vooruitlopend hierop voortvarend en gericht gestart met de regelingen voor piekbelasters en stoppers.

B.2 Stikstofregistratiesysteem

12. Er komt een nationaal, publiek en onafhankelijk stikstofregistratiesysteem dat ervoor zorgt dat eenduidige registratie plaatsvindt van alle emissie- en depositievermindering, zodat gemonitord kan worden of 1) de natuurdoelen voor de Natura 2000-gebieden tijdig gehaald worden, 2) de reductiedoelstellingen (nationaal en sectoraal) gehaald worden, 3) de ruimte voor economische ontwikkeling “gedekt” is met daadwerkelijk gerealiseerde reducties.

13. Dit systeem is om de volgende redenen van belang:
    a. Het systeem voor extern salderen wordt gemonitord en geborgd per hexagoon. Hiermee wordt weglek voorkomen, wordt geborgd welke ruimte beschikbaar is voor natuur en voor ontwikkeling, wordt gemonitord wat sectoren bijdragen, en wordt gesignaleerd of doelstellingen tijdig gehaald worden.
    b. Er kan direct inzage gegeven worden via de stikstofbank welke depositieruimte beschikbaar is per hexagoon.
    c. Het kan mede gebruikt worden voor de onderbouwing van de drempelwaarde.
    d. Met dit systeem kan ‘de hand aan de kraan’ worden gehouden.

14. De afroming en overige inbreng ten behoeve van natuur worden apart geregistreerd per hexagoon, per Natura 2000-gebied en per sector.

15. De ruimte voor ontwikkeling wordt apart geregistreerd per hexagoon per Natura 2000-gebied zodanig dat het gebruikt kan worden voor vergunningverlening en een drempelwaarde (ook voor lage permanente deposities tijdens de gebruiksfase).

B.3 Ontwikkelruimte via stikstofbank

16. Institutioneel:
    a. Er komt een nationale, publieke stikstofbank die ervoor zorgt dat de ontwikkelruimte, die de bank uitsluitend ontvangt vanuit het stikstofregistratiesysteem, wordt uitgegeven aan projecten.
    b. De nationale bank heeft provinciale kantoren die opereren op basis van de vastgestelde gebiedsprocessen. Dit betekent dat de bank fungeert als uitvoeringsorganisatie van de afspraken vanuit het gebiedsproces.
    c. Er vindt afstemming plaats tussen de stikstofbank en de partijen die de gebiedsprocessen vormgeven, zodat vraag en aanbod matchen. Dit betekent concreet dat de stikstofbank toetst bij de provincie of de transactie past in het gebiedsproces. Daarnaast toetst de stikstofbank of de aanvraag voldoet aan een aantal criteria (zie hierna bij punt 19d).

17. Extern salderen, intern salderen en verleasen.
    a. Extern salderen kan als de daarvoor benodigde ruimte uitgegeven wordt via de stikstofbank (vanuit het stikstofregistratiesysteem).
    b. Extern salderen (zoals nu al in een aantal provincies gebeurt) blijft mogelijk, tevens als dit buiten de ontwikkelruimte van de stikstofbank om gaat, mits het niet de ontwikkelruimte en de gebiedsprocessen doorkruist. Het bevoegd gezag toetst dit expliciet. Dit wordt wettelijk geborgd.
    c. De regels voor extern salderen worden nationaal vastgesteld en zijn identiek voor alle gebieden.
    d. Intern salderen maakt onderdeel uit van het huidige instrumentarium. De mogelijkheid om dit instrument in te zetten, wordt als gegeven beschouwd.
    e. Verleasen kan alleen als de daarvoor benodigde ruimte uitgegeven wordt via de stikstofbank. Gezien het tijdelijke karakter wordt getoetst of projecten passen binnen de gebiedsgerichte plannen.

18. Inbreng:
    a. Ruimte voor ontwikkeling, die ontstaat door het maatregelenpakket, wordt in de bank om niet ingebracht via het stikstofregistratiesysteem.
    b. De inbreng wordt per hexagoon per Natura 2000-gebied geregistreerd, zodat de stikstofuitstoot van projecten voor ontwikkeling via extern salderen per hexagoon per gebied gecompenseerd kan worden. Dit wordt wettelijk geborgd.
    c. Daarnaast wordt geregistreerd door welke sector en welk bedrijf inbreng wordt geleverd. Het vastleggen van de realisatie per sector is van belang om het behalen van de wettelijk vastgelegde doelen per sector te kunnen monitoren.
    d. Inbreng vindt alleen plaats als die ook past binnen de gebiedsgerichte aanpak.

19. Uitgifte:
    a. De ontwikkelruimte wordt gecompartimenteerd, gebaseerd op de benodigde ontwikkelruimte per sector. Dit zorgt ervoor dat alle sectoren voldoende ontwikkelruimte krijgen. Er wordt per compartiment een deel gereserveerd voor kleine projecten om te voorkomen dat enkele grote projecten de uitvoering van vele kleine onmogelijk maakt.
    b. Vragers kunnen ten behoeve van de provinciale vergunning een aanvraag indienen waarbij ze aangeven:
        - Welke maatregelen ze genomen hebben om de stikstofuitstoot te minimaliseren, rekening houdend met de best beschikbare technieken.
        - Welke compensatie nodig is per hexagoon per gebied.
    c. De stikstofbank zet zich zoveel mogelijk in om de gevraagde compensatie te realiseren voor alle gebieden waarvoor compensatie nodig is.
    d. De stikstofbank toetst – op basis van de uitkomsten van het gebiedsproces – of een aanvraag gehonoreerd wordt, waarbij de volgende criteria een rol spelen:
        - Toekenning kan alleen als de aanvrager aantoont dat het nieuwe project past binnen de gebiedsgerichte aanpak.
        - Een inschatting of de vrager voldoende heeft gedaan om de stikstofuitstoot zoveel mogelijk te verminderen op grond van de best beschikbare technieken.
        - Een inschatting of de aanvraag niet disproportioneel is ten opzichte van het aanbod, waarbij gekeken wordt naar het aandeel in het totale aanbod per compartiment en naar de verwachte vraag. Hoe groter de gevraagde ruimte, des te meer gekeken zal worden naar de onderbouwing.
        - Compensatie kan alleen toegekend worden aan projecten die na verkrijging van alle vergunningen binnen een nader vast te stellen periode, starten met de uitvoering.

e. Het bevoegd gezag besluit als vergunningverlener conform de Wet natuurbescherming over het uitgeven van ruimte.
f. Er vindt wettelijk geborgde registratie plaats aan welk bedrijf of welk project de ruimte verstrekt wordt.

20. Kosten:
    a. De stikstofbank stelt jaarlijks de leges vast per mol gecompenseerde stikstof. Deze leges zijn gebaseerd op de (administratieve) kosten die gemaakt worden door de stikstofbank. De stikstofbank streeft niet naar winstmaximalisatie, maar naar kostendekking.
    b. Alle transacties worden geregistreerd in de stikstofbank en in het stikstofregistratiesysteem.

21. Op basis van beschikbare analyses is de verwachting dat 60 mol ontwikkelruimte voldoende is om de meeste projecten te kunnen uitvoeren. Dit laat onverlet dat er grote projecten zijn waarvoor weliswaar op veel hexagonen voldoende compensatie beschikbaar zal zijn, maar waarvoor ook geldt dat op sommige hexagonen onvoldoende ontwikkelruimte beschikbaar is. Dit betekent dat er ter plekke extra maatregelen moeten worden getroffen voor deze hexagonen om het project daadwerkelijk te kunnen uitvoeren. Hierbij kan het helpen om te bezien of latere uitvoering het eenvoudiger maakt, omdat elektrificeren en innovatie, waaronder verduurzaming, de benodigde compensatie verminderen. In ieder geval zal in de gebiedsgerichte aanpak rekening gehouden worden met de benodigde compensatie.

B.4 Meer investeren in meten, onderzoek en monitoren

22. Van belang is dat daadwerkelijk gerealiseerde emissiereductie (zoals wettelijk vastgelegd in een landelijke omgevingswaarde) onomstreden kan worden aangetoond, bij voorkeur op basis van metingen, en niet uitsluitend op basis van modelmatige benaderingen. Het doel hiervan is een aantoonbare (dus gemeten) emissiebeperking met een concrete tijdlijn waarbinnen dit doel moet worden gerealiseerd, zodat (op termijn) afgerekend kan worden op daadwerkelijk gemeten emissies (in plaats van berekende emissies). Daarnaast zijn metingen van belang in de verschillende natuurgebieden. Naast de metingen van de depositie op de verschillende hexagonen, zal regelmatig een verplichte ecologische evaluatie van de gebieden uitgevoerd moeten worden, om de verbeterde staat van het Natura 2000-gebied onomstreden te kunnen aantonen, danwel om vast te stellen dat moet worden bijgestuurd als het beoogde natuurherstel niet optreedt.

23. Met metingen kan veel data worden verzameld, waardoor effecten van technieken en modelsimulaties veel beter onderbouwd kunnen worden. Dit maakt monitoring van de voortgang veel robuuster. Op basis van metingen kan tevens duidelijkheid worden geboden bij eventuele twijfel over de vraag of een bedrijf wel of niet een piekbelaster is (door emissies te meten en op basis daarvan de depositie te berekenen). Daarnaast is het op basis van metingen mogelijk het instrumentarium voor vergunningverlening te verbeteren en te valideren. Ander voordeel van meten is dat alle effecten van maatregelen die genomen worden, meegenomen kunnen worden (inclusief managementpraktijken) en dat nieuwe technieken niet gecertificeerd hoeven te zijn. Daardoor kunnen innovaties veel sneller worden toegepast, en kan de huidige situatie worden doorbroken waarbij managementpraktijken niet meetellen, en het vele jaren duurt voordat nieuwe veelbelovende technieken toegepast kunnen worden. Dit betekent dat moet worden ingezet op meten en monitoren van zowel de emissiereductie op basis van toegepaste maatregelen, als van de verbeterde staat van de natuur.

24. Uit een analyse van CLM Onderzoek & Advies (als onderdeel van de lange-termijnverkenning stikstofproblematiek[1]) blijkt dat het binnen twee tot drie jaar technisch haalbaar is om op bedrijfsniveau met sensoren de NH3-emissie in (ieder geval) het grootste deel van de stallen real time te meten.

25. De overheid dient hiervoor het voortouw te nemen, regie te voeren en te investeren in doorontwikkeling van meettechnologie, bijvoorbeeld voor stallen en natuurgebieden. Ook is nodig dat er meer onderzoek plaatsvindt, zodat oplossingen sneller ter beschikking komen. Daarnaast is monitoring van belang om te kunnen bijsturen als het beoogde natuurherstel niet plaatsvindt. Dit vraagt om een monitoringprogramma dat voorziet in output (genomen maatregelen), outcome (effecten op biodiversiteit), impact (harde relatie tussen maatregel en effect) en bijsturing (wat gebeurt er als outcome en/of impact uitblijven?). Hierbij is het van belang extra aandacht te besteden aan de governance.

26. Dit vraagt om voldoende budget voor meten, onderzoek en monitoren.

B.5 Wat als doelen niet gehaald worden

27. In dit akkoord hebben we zo goed mogelijk ingeschat wat nodig is om natuurdoelen te halen en ruimte voor ontwikkeling te creëren. Per definitie is zo'n inschatting met onzekerheid omgeven. Bovendien zullen er de komende jaren allerlei ontwikkelingen zijn ten aanzien van wetenschappelijke inzichten, innovaties, economische dynamiek en nieuwe wensen voor projecten. Dit kan betekenen dat opnieuw aanvullende maatregelen nodig zijn. Daarom wordt ook op basis van de stikstofwet een tweejaarlijkse evaluatie uitgevoerd. Dit sluit goed aan op de systematiek die wij voorstellen.
    In het kader van deze evaluatie komen wij tweejaarlijks bij elkaar en voeren we overleg met de overheid om gezamenlijk te beoordelen of de mix van maatregelen uit dit akkoord (natuurversterking en –herstel, versterken van natuurinclusieve landbouw en agrarisch natuurbeheer, verduurzaming, innovatie, verplaatsing/beëindiging piekbelasters en stoppersregeling) voldoende effectief is (ook in relatie tot de daarmee gepaard gaande investeringen), of dat binnen deze mix andere accenten moeten worden gelegd, of aanvullende of aangescherpte maatregelen nodig zijn, of dat verdere versnelling nodig is. Tijdens de tweejaarlijkse evaluatie wordt tevens getoetst of de maatregelen die worden genomen geen blokkade vormen voor de natuur- en klimaatdoelen in de toekomst.
    Als uit de evaluatie blijkt dat doelen niet gehaald worden, en er nieuwe ruimte nodig is voor natuur of voor ontwikkeling, zal er meer dwingend gestuurd moeten worden op de realisatie van doelen. In dat geval zijn wij bereid om in gezamenlijk overleg met de overheid, op de kortst mogelijke termijn de voorgestelde instrumenten steviger neer te zetten, en aanvullende of aangescherpte maatregelen te treffen.
    Overigens, als er nieuwe ruimte nodig is voor natuur of voor ontwikkeling, dan hoeft in principe niet opnieuw naar de structuur van de oplossing gekeken te worden. Het volstaat dan om de voorgestelde instrumenten steviger neer te zetten. Zo kunnen bijvoorbeeld de innovatieregeling of de regelingen voor piekbelasters en/of stoppers uitgebreid worden. Daarbij stellen wij voor om bij meevallers de regeling niet te verminderen. Meevallers ten gunste van natuur helpen om natuurdoelen sneller te realiseren. Meevallers ten gunste van ontwikkelruimte helpen om toekomstige tegenvallers op te vangen. Mochten de laatste meevallers structureel zijn, bijvoorbeeld omdat innovatie zorgt voor minder benodigde ontwikkelruimte, dan worden ze uiteindelijk vrijgegeven voor natuur.

[1] 'Bijdrage CLM', bijlage bij 'Verkenning Normeren en Beprijzen van stikstofemissie' (Ter Haar, ABDTOPConsult, 2021).

B.6 Drempelwaarde, PAS-melders, Afrekenbare StoffenBalans en Sturen op doelen

28. Een drempelwaarde is een effectief instrument voor innovatie en economische ontwikkeling. Dit vereist dat significante gevolgen voorkomen worden en er een goede juridische en ecologische onderbouwing is. Aan die voorwaarden dient zo snel mogelijk te worden voldaan, zodat projecten met een zeer kleine depositie zo snel mogelijk zonder extern salderen uitgevoerd kunnen worden.
Indien nodig dan kan hiervoor (generieke) ontwikkelruimte uit de stikstofbank gebruikt worden. Maar onze inschatting is dat het gehele pakket aan maatregelen de invoering van een lage generieke drempelwaarde mogelijk maakt. Deze kan aangevuld worden met gebiedspecifieke hogere drempelwaardes voor gebieden die de doelen sneller halen.

29. Er dient op zeer korte termijn (uiterlijk op 1 januari 2022) een oplossing te zijn voor legalisatie van PAS-melders, interimmers en andere knelgevallen in het kader van de stikstofwet. De daarvoor benodigde ruimte (van 11 mol) maakt reeds onderdeel uit van het basispad. In combinatie met de in dit akkoord voorgestelde reducties en maatregelen wordt voldoende juridische en ecologische onderbouwing geboden om de ontbrekende vergunningen voor melders, interimmers en andere knelgevallen te realiseren. Na legalisatie geldt voor deze bedrijven de aanpak zoals verwoord in dit akkoord.

30. Er komt zo snel als mogelijk de mogelijkheid om binnen de landbouw te werken met een Afrekenbare StoffenBalans waarbij de inputs en outputs zoveel mogelijk gemeten worden. Daarin wordt stikstof opgenomen, maar ook andere uitstoot (naast NH3 en NOx ook nitraat, nitriet, fosfaat, fijnstof, geur, methaan en lachgas), zodat zoveel mogelijk integraal gewerkt wordt. Bedrijven die hieraan niet meedoen, worden forfaitair afgerekend.

31. Zo snel als mogelijk, maar zeker in deze kabinetsperiode, wordt voor alle sectoren op zoveel mogelijk terreinen overgegaan op sturen op doelen (in plaats van op middelen). Het vrije ondernemerschap staat voorop, mits de doelen gehaald worden.

C. Basispad en benodigde reductie stikstof

32. Onderstaande tabel 1 geeft de binnenlandse depositie in mol/ha/jaar in 2018, 2030 basispad, na verrekening van de effecten van de stikstofwet en na verrekening van de effecten van het klimaatakkoord. In totaal gaat het dan om een depositie van 675 mol/ha/jaar in 2030.[2] De benodigde depositiereductie van 255 mol/ha/jaar om voor 50% van de gebieden onder de KDW te komen in 2030 is hiermee bereikt (930 – 675 = 255). Voor 120 mol door het basispad, voor 110 mol door de stikstofwet en voor 25 mol door het klimaatakkoord.

[2] Het effect van het klimaatakkoord op sectoren betreft een inschatting. Dat geldt ook voor vertaling PBL-cijfers stikstofwet naar sectoren. De 25 mol op basis van het klimaatakkoord is tot nu toe niet toegerekend aan sectoren. Voor de berekeningen hier hebben we dit zelf tentatief gedaan op basis van de doorrekening van het PBL van het klimaatakkoord (PBL, Het klimaatakkoord: effecten en aandachtspunten, 1 november 2019, p. 13.). Hiervoor hebben we de aandelen van de sectoren in het totaal genomen van de maximaal mogelijke reductie. Duidelijk is dat dit geen juiste inschatting is omdat NOx en CO_2 niet één op één gekoppeld zijn. Toch hebben we dit als aanname gebruikt bij gebrek aan een betere inschatting.

Tabel 1. Binnenlandse depositie (mol/ha/jaar)					
	Werkelijk	Basispad	Stikstofwet	Klimaatakkoord	% reductie
	2018	2030	2030	2030	2018 – 2030
Landbouw	727	656	555	550	-24%
Handel en bouw	7	5	4	1	-60 – 80%[1]
Overig bedrijfsleven[2]	196	149	141	124	-37%
Totaal	**930**	**810**	**700**	**675**	**-27%**

Noot 1: In effecten stikstofwet en klimaatakkoord zit onzekerheid in de cijfers. De verwachting is dat de reductie in de bouw uitkomt op minus 60 tot 80%.

Noot 2: Mobiliteit/verkeer, industrie en energie.

Bronnen: Memorie van toelichting stikstofwet en PBL: Analyse Stikstofbronmaatregelen 24 april 2020.

33. In onderstaande verdere uitwerking is op basis van beschikbare analyses aangenomen dat 60 mol/ha/jaar aan ontwikkelruimte nodig is (20 mol voor verkeer, 20 mol voor de industrie en 20 mol voor de landbouw). Daarbij zij opgemerkt dat op basis van innovatie de benodigde ontwikkelruimte afneemt in de tijd. In de systematiek die wij voorstellen, betekent dit dat de extra reductie ten gunste komt van de natuur, waardoor de doelstellingen voor natuur sneller gehaald worden.

34. Om een ontwikkelruimte van 60 mol/ha/jaar te bereiken, die beschikbaar is voor ontwikkeling, moet een grotere reductie gerealiseerd worden omdat een deel van de reductie afgeroomd wordt voor natuur. Onze doelstelling is om een netto-emissiereductie te realiseren van 40% in 2030, waarbij de wens is een netto-depositiereductie te realiseren van 40% in 2030, door slimme en adequate maatregelen te treffen. Dit betekent een totale extra benodigde depositiereductie t.o.v. het basispad van 117 mol/ha/jaar. Inclusief de ruimte voor ontwikkeling gaat het dus om 177 mol/ha/jaar. In feite komt hiermee het gemiddelde afromingspercentage dat naar natuur gaat neer op 66%. Dit past bij de doelstelling om natuurherstel gegarandeerd en versneld te realiseren.

35. Tabel 2 geeft een overzicht van de verandering van NOx- en NH3-emissies tussen 1990 en 2019. Opvallend is dat voor bijna alle emissies die significant zijn een forse reductie heeft plaatsgevonden. De hoogste reductie vond plaats in de energiesector voor NOx (-81%). Veel reducties zitten in de buurt van de 70%. Opvallende negatieve uitschieters (abstraherend van relatief kleine niveaus) zijn de binnenvaart (met slechts 18% reductie) en de zeevaart (een stijging van 22%). Ook de mobiele bronnen (met name tractoren) in de landbouw vallen op met een daling van 35%. Daar staat een reductie van 68% van de ammoniakemissies tegenover.

Tabel 2. Emissies naar lucht op Nederlands grondgebied van binnenlandse bronnen

	NOx		NH3	
	Verandering 1990 – 2019 in %	Niveau 2019 mln kg NOx	Verandering 1990-2019 in %	Niveau 2019 mln kg NH3
Energiesector	-81%	19	-	-
Industrie	-70%	23	-72%	1
Particuliere huishouden	-66%	8	-30%	7
Wegverkeer	-72%	73	365%	4
Binnenvaart	-18%	25	-	-
Zeevaart	22%	108	-	-
Landbouw	-35%	38	-68%	106
Totaal	**-53%**	**334**	**-64%**	**123**

Bron: CBS

36. In tabel 3 is als voorbeeld berekend welke depositiereducties sectoren zouden moeten realiseren om op een gelijke netto-reductie te komen van 2030 ten opzichte van 2018 (voor alle maatregelen: dus basispad, stikstofwet, klimaatakkoord en de nieuwe maatregelen) bij een totale extra reductie ten opzichte van het basispad, de stikstofwet en het klimaatakkoord van 177 mol/ha/jaar. In de kolom 'doel' is uitgerekend welke depositie nog mogelijk is als in totaal 177 mol gereduceerd moet worden. In dit geval moet de landbouw 168 mol extra reduceren en mobiliteit/verkeer 9. Handel en bouw hoeven niets extra's te doen omdat ze al meer dan 50% reduceren zonder nieuwe maatregelen. Als dit gerealiseerd wordt, is er een ruimte van 60 mol/ha/jaar voor ontwikkeling.[3]
Voor natuur daalt de depositie van 675 mol naar 558 mol. Ten opzichte van 2018 is dat inclusief het basispad een netto-depositiereductie van 40% in 2030.

Tabel 3. Berekende benodigde bruto-depositiereductie in mol/ha/jaar bij gelijke verdeling sectoren

		Basispad, stikstofwet, klimaatakkoord	Doel	Extra netto-reductie t.o.v. basispad	Extra bruto-reductie[1]	Extra netto-reductie %	Totale netto-reductie %
	2018	**2030**	**2030**	**2030**	**2030**	**2018-2030**	**2018-2030**
Landbouw	727	550	439	111	168	-15%	-40%
Handel en bouw	7	1	1	0	0	0%	-60 – 80%
Overig bedrijfsleven[2]	196	124	118	6	9	-3%	-40%
Totaal	**930**	**675**	**558**	**117**	**177**	**-13%**	**-40%**

Noot 1: Bruto betekent dat dit inclusief de 60 mol/ha/jaar aan ontwikkelruimte is. De netto-reductie is dus 60 mol lager.
Noot 2: Mobiliteit/verkeer, industrie en energie.

D Maatregelenpakket

37. Voor alle maatregelen hanteren we acceptabele kosten- en opbrengsteffectiviteit als uitgangspunt. Dit zorgt ervoor dat de kosten om de doelen te halen, niet hoger zijn dan nodig. Daarnaast geldt als uitgangspunt dat maatregelen perspectief moeten bieden op de langere termijn, zowel voor de natuur, als voor ondernemers. Bovendien is er zo meer ruimte voor de ondernemer om binnen de eigen bedrijfsvoering passende keuzes te maken om aan de gestelde wettelijke eisen te voldoen. Derde uitgangspunt is dat maatregelen moeten passen binnen de gebiedsgerichte aanpak.
In de uitvoering wordt voorrang gegeven aan die maatregelen die snel genomen kunnen worden, zodat ook snel ontwikkelruimte vrijkomt. Dit betekent dat snel bepaald moet worden of innovatie een optie is. Zo niet, dan is duidelijk dat natuurinclusiviteit of verplaatsen snel nodig is.

38. Voor alle maatregelen wordt uitgegaan van financiering door het Rijk voor zover het gaat om niet-productieve investeringen. Hierbij gaat het om investeringen die niet door de ondernemer terugverdiend kunnen worden en dus (meestal) een deel van de totale investering betreffen. Voor de niet-productieve investeringen geldt dat deze voor 100% door het Rijk vergoed kunnen worden.[4]

39. De oplossing van de stikstofproblematiek is een maatschappelijk vraagstuk. De landbouw vervult een belangrijke rol in de oplossing van de stikstofproblematiek, zonder de verantwoordelijkheden van andere sectoren te onderschatten. Een oplossing zonder de landbouw zal niet toereikend zijn. Investeren in de landbouw is dus verantwoord vanuit maatschappelijk perspectief, omdat anders natuurdoelen niet gehaald worden en er onvoldoende ontwikkeling kan zijn in de gehele economie. Mocht overigens blijken dat de staatssteunregels toch belemmerend zijn, dan zullen meer private financieringsmiddelen gevonden moeten worden en zijn wij bereid af te spreken hoe dat te realiseren.

[3] In het basispad is 9 mol nog vrij voor ontwikkeling. Die beschouwen wij als reserve mocht blijken dat meer dan 60 mol nodig is voor ontwikkelruimte.
[4] Conform artikel 14 lid 3d van de verordening staatssteun landbouw.

40. Dit betekent dat het zinvol is zoveel mogelijk in te zetten op het wel kunnen terugverdienen van kosten. Dit kan door meervoudig gebruik van landbouwgrond mogelijk te maken (natuur, energie, recreatie) zonder dat bestemmingsverandering nodig is, door meer te koppelen met het klimaatbeleid (bijv. zonnepanelen op stallen) en door een deel van de middelen in het kader van het klimaatakkoord ter beschikking te stellen van deze projecten.

41. Op basis van bovenstaande is in tabel 4 het maatregelenpakket opgenomen. Dit is voor een belangrijk deel gebaseerd op de doorrekening van het RIVM.[5] Omdat er sprake is van onzekerheden is uitgegaan van een hogere realisatie dan de eerdergenoemde 177 mol/ha/jaar.

Tabel 4. Maatregelenpakket

	Reductie N-depositie (mol/ha/jaar)	Kosten en subsidies per jaar (2021-2030) (miljard €)
Mobiliteit, verkeer, industrie en energie		
Emissieloze mobiliteit, verduurzaming industrie, bouw- en energiesector	9	p.m.
Landbouw		
Innovatieve stalsystemen, extensivering en managementmaatregelen	119	0,67
Verplaatsen piekbelasters en vrijwillige stoppersregeling	56	0,56
Versterken natuurinclusieve landbouw, agrarisch natuurbeheer en hydrologisch systeemherstel	10	0,33
Totaal landbouw	*185*	*1,56*
Natuur		
Versterken robuuste natuur in/om Natura 2000-gebieden	-	*0,11*
Overig		
Fiscale belemmeringen wegnemen	-	p.m.
Meten, monitoren, onderzoek		0,06
Totaal	**194**	**1,73 + p.m.**

Noot: de optelling tot 194 mol is hoger dan de benodigde 177 mol. Dit is uit voorzichtigheid gedaan omdat bij stapeling van maatregelen sprake kan zijn van dubbeltellingen.

42. Zoals uit bovenstaand overzicht naar voren komt, vergt dit maatregelenpakket voor de periode van 2021 tot 2030 een investering van € 1,7 miljard (+ p.m.) aan Rijksmiddelen per jaar.

43. De volgende hoofdlijnen worden gedeeld door ons. De partijen die onderdeel uitmaken van het Uitvoeringsoverleg mobiliteit worden gevraagd deze hoofdlijnen verder uit te werken:
    a. Emissieloos in 2050;
    b. Innovatieve, duurzame mobiliteitssystemen met nieuwe infrastructuren; deel van het wegvervoer wordt vervangen door andere vervoersvormen (OV, fiets, spoor, boot) en andere energiedragers en transportmiddelen door bijvoorbeeld elektrificatie of gebruik van waterstof (incl. voldoende duurzame energie en laadinfrastructuur);
    c. Ander bekostigingssysteem, meer betalen naar gebruik;
    d. Extra investeringen in infrastructuur voor openbaar vervoer en fietsen;
    e. Meer inzet op het verminderen van uitstoot van zeevaart (zeeschepen, havens en visserij); extra investeringen in walstroom en stroomvoorzieningen in schepen; verduurzamingen binnenvaart;
    f. Extra investeringen in elektrificatie luchthavens (waaronder elektrisch taxiën);
    g. Emissiereductie als randvoorwaarde voor het mobiliteitsfonds.

[5] RIVM, Verwacht effect op stikstofdepositie door fiches normeren en beprijzen, 10 maart 2021.

Uitvoering van dit pakket moet 9 mol extra reductie opleveren. De kosten zijn niet ingeschat omdat het pakket eerst geconcretiseerd moet worden. Duidelijk is wel dat het om een forse investering gaat. Ten opzichte van de te reduceren molen is dit veel. Maar daarbij moet bedacht worden dat deze maatregelen primair vanuit het klimaatbeleid plaatsvinden. Dit is dus duidelijk een meekoppelkans.

44. Voor de landbouw worden de volgende maatregelen genomen:
    a. Momenteel is een depositievermindering door stalmaatregelen mogelijk van 120 mol/ha/jaar.[6] Met name het scheiden van urine en feces leidt tot minder emissies en dus minder depositie. Deze mogelijke depositievermindering is gebaseerd op de huidige beschikbare technieken. De verwachting is dat de ontwikkelingen verder gaan en dat dit eerder een onderschatting dan een overschatting is omdat er nieuwe technieken beschikbaar komen.[7] Aangezien deze nieuwe systemen nog niet onafhankelijk zijn doorgerekend, is dit nog niet in de berekeningen opgenomen. Wel geeft het aan dat momenteel systemen ontwikkeld worden die een hogere reductie kunnen realiseren dan het RIVM nu kan inschatten. De totale innovatiekosten, inclusief extensivering en nieuwe stalsystemen, zijn hoog ingeschat (€ 6 miljard tot 2030; ofwel € 0,67 miljard per jaar) om realisatie ook daadwerkelijk mogelijk te maken.[8]
    b. Er komt een regeling voor alle piekbelasters in en dichtbij een stikstofgevoelig Natura 2000-gebied.[9] Volgens het RIVM gaat het hierbij om 2.100 bedrijven[10] (op een totaal van 30.000 veeteeltbedrijven). Deze bedrijven krijgen tot 2030 de tijd om geen piekbelaster meer te zijn qua depositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.
        - Deze bedrijven krijgen allereerst de mogelijkheid om emissies te reduceren via innovatie (waarbij ook de middelen onder a ingezet kunnen worden voor technologische innovatie), door meer weidegang of door omvorming naar een natuurinclusieve bedrijfsvoering op basis van agrarisch natuurbeheer, zodat ze geen piekbelaster meer zijn. Voor natuurinclusieve landbouw komt tot 2030 € 3 miljard (€ 0,33 miljard per jaar) aan financiële middelen beschikbaar (vanuit de extra natuurmiddelen) voor een duurzaam verdienmodel. Deze bedrijven krijgen twee jaar de tijd om duidelijk te maken of zij via innovatie of omvorming ervoor gaan zorgen dat zij in 2030 geen piekbelaster meer zijn. Zo niet, dan is verplaatsing of beëindiging aan de orde.

[6] RIVM, Verwacht effect op stikstofdepositie door fiches normeren en beprijzen, 10 maart 2021, maatregelen L7b. Deze maatregel levert volgens het RIVM 132 mol op. Dit is naar beneden bijgesteld gezien de daling van het aantal dieren als gevolg van de regelingen voor stoppers en piekbelasters.

[7] Zo kan volgens Lely het nieuwe stalsysteem dat men ontworpen heeft tot een daling van de emissies leiden met 70%. Zie: 'Ammoniak afzuigen met Lely Sphere', Nieuwe Oogst, 10 oktober 2020. Ook anderen zoals Hanskamp Agrotech zijn ver met het ontwikkelen van nieuwe systemen.

[8] Ter Haar (Fiches, Annex: beleidsopties, ABDTOPConsult, 2021) noemt schatting van € 90 tot € 600 miljoen. Gezien de wens om emissies te minimaliseren, technologische innovatie die deels nog moet plaatsvinden en de snelle en grootschalige toepassing die gevraagd wordt, is meer budget nodig. Voor melkvee is uitgegaan van een systeem dat € 1.500 kost per koe en 70% emissiereductie mogelijk maakt.

[9] Voor industriële piekbelasters geldt dezelfde regeling als voor piekbelasters in de agrarische sector. Ook een industriële piekuitstoter kan immers een piekbelaster zijn qua depositie op een nabijgelegen stikstofgevoelig Natura 2000-gebied.

[10] Notitie RIVM 'Verwacht effect op stikstofdepositie door fiches normeren en beprijzen', d.d. 10 maart 2021 (bijlage bij rapport Ter Haar, ABDTOPConsult, 2021).

- Als innovatie of natuurinclusieve landbouw voor de desbetreffende bedrijven geen passende mogelijkheden bieden, kunnen bedrijven verplaatst of beëindigd worden. In de berekeningen is ervan uitgegaan dat de uitkomst hiervan is dat eenderde van de bedrijven stopt en dat daardoor het aantal dieren met 2% afneemt.[11] Dit betreft een stimuleringsregeling, waarbij een bonus geldt voor de eerste jaren. In de eerste fase (twee jaar) wordt de regeling uitgevoerd op basis van vrijwilligheid om te bezien of zoveel mogelijk bedrijven verleid kunnen worden tot deelnemen. Daarna wordt de regeling stapsgewijs minder aantrekkelijk.
- Om de gewenste versnelling te kunnen realiseren, geldt voor piekbelasters die op korte termijn (de eerste twee jaar) vrijwillig willen bijdragen aan emissiereductie op basis van verplaatsing of beëindiging, een ruimhartige regeling, die tot en met 2029 stapsgewijs afloopt naar minder aantrekkelijk.

  Op deze wijze krijgen bedrijven tot 2030 de tijd om qua depositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden geen piekbelaster meer te zijn. Na een periode van twee jaar op basis van vrijwilligheid, krijgt deze regeling een verplichtend karakter, als de tweejaarlijkse evaluatie daar aanleiding toe geeft.

Volgens het RIVM levert dit 36 mol/ha/jaar aan depositiereductie op.[12] Deze regeling wordt met spoed vormgegeven zodat op korte termijn ontwikkelruimte vrijkomt. De kosten worden ingeschat op € 3 miljard tot 2030 (€ 0,33 miljard per jaar).

c. Er komt een extra stoppersregeling die ervoor zorgt dat boeren die willen stoppen dat ook kunnen. Naar verwachting daalt het aantal dieren hierdoor met 7,5%.[13] Voor de kosten is uitgegaan van een hoge inschatting om zoveel mogelijk boeren die willen stoppen te verleiden dat ook daadwerkelijk te doen (€ 2 miljard tot 2030).[14] Volgens het RIVM levert dit 20 mol/ha/jaar aan depositiereductie op.[15] Deze regeling wordt met spoed vormgegeven zodat snel ruimte vrijkomt voor natuurherstel en ontwikkeling. Ook deze regeling start ruimhartig – net als de regeling voor piekbelasters – en wordt stapsgewijs minder aantrekkelijk.
d. Van het bedrag uit tabel 4 voor *'Versterken natuurinclusieve landbouw, agrarisch natuurbeheer en hydrologisch systeemherstel'* (€ 3 miljard) komt op zeer korte termijn € 1 miljard beschikbaar voor natuurinclusieve landbouw in de overgangsgebieden van Natura 2000-gebieden, via stoppers, danwel via uitplaatsing of beëindiging piekbelasters, om daarmee op korte termijn een depositiereductie van 10 mol te realiseren en deze beschikbaar te stellen voor economische ontwikkeling. Hiermee wordt gerealiseerd dat in de overgangsgebieden een snelle start gemaakt kan worden met verbetering van de natuur en tegelijkertijd ontwikkelruimte snel beschikbaar komt.

De genoemde bedragen zijn indicatief wat betreft de verdeling over de drie instrumenten (innovatie, piekbelasters/stoppers en natuurinclusieve landbouw/agrarisch natuurbeheer). De gebiedsprocessen moeten leidend zijn voor de inzet van instrumenten en middelen. Indien een regeling een tekort heeft aan budget, kan dit gedekt worden vanuit een overschot in een andere regeling. De middelen zijn benodigd voor de periode 2021 – 2030. De middelen voor piekbelasters en stoppers dienen snel beschikbaar te zijn.

[11] De 20 mol/ha/jaar ontwikkelruimte voor de landbouw kan dan deels gebruikt worden om verplaatsende bedrijven te faciliteren.
[12] RIVM, Verwacht effect op stikstofdepositie door fiches normeren en beprijzen, 10 maart 2021, maatregelen L12a.
[13] Als een deel van de economische ontwikkelruimte gebruikt wordt voor de landbouw, dan kan dit per saldo tot een minder sterke daling van het aantal dieren leiden.
[14] Op basis van Ter Haar (Fiches, Annex: beleidsopties, ABDTOPConsult, 2021) p. 35 die aangeeft dat bij een generieke korting van 30% het saldo van opbrengsten minus variabele kosten afneemt met € 1 miljard. Bij 7,5% dus € 250 miljoen. Dit is vermenigvuldigd met een factor 8. Dit is een hoge inschatting i.v.m. het belang dat de benodigde reductie in depositie gehaald wordt.
[15] RIVM, Verwacht effect op stikstofdepositie door fiches normeren en beprijzen, 10 maart 2021, maatregelen L1c gedeeld door 4.

45. Het is essentieel dat de diverse instrumenten op elkaar afgestemd worden, zodat er een totaaloplossing komt die innovatie, agrarisch natuurbeheer, verplaatsing en stoppen mogelijk maken. Provincies dienen dit proactief en voortvarend aan te pakken. Zij bepalen welke projecten gefinancierd kunnen worden op basis van de gebiedsgerichte aanpak. De mix tussen wat privaat mogelijk is en wat publiek gefinancierd kan worden, is per project verschillend. Middelen dienen snel beschikbaar te zijn en in het gebiedsproces moet de afstemming plaatsvinden wat per project mogelijk en nodig is. Dit betekent dat niet gewerkt zal worden met vaste percentages, maar dat deze flexibel worden toegepast op de concrete situatie, ofwel: geen algemene subsidieregeling, maar private contracten tussen overheid en ondernemer met een langjarige looptijd, zodat er ook geen onzekerheid is ten aanzien van beleidswijzigingen en zodat alle financieringsbronnen op elkaar kunnen worden afgestemd.
Provincies en gemeenten moeten zich inzetten voor realisatie van maatregelen met ruimtelijke gevolgen zoals verplaatsing. Dit betekent ook een oproep aan gemeenten om goede 'landingslocaties' te bieden voor de te verplaatsen bedrijven.

46. Voor de landbouw zijn aanvullende maatregelen mogelijk. Zo kunnen betere managementpraktijken, andere mestaanwending, voermaatregelen en meer weidegang tot verdere reductie leiden. Deze kunnen worden benut voor verdere reductie in het kader van de doelstellingen op langere termijn. Ook kunnen deze maatregelen in reserve gehouden worden voor het geval de hiervoor genoemde maatregelen onvoldoende reductie opleveren.

47. Voor alle sectoren waar innovatie de oplossing is, worden fiscale belemmeringen weggenomen (bijv. door versnelde afschrijving van bestaande technieken en door bedrijfsbeëindiging fiscaal mogelijk te maken).

48. Voor het halen van de natuurdoelen is het nodig dat er voldoende emissiereductie plaatsvindt en dat deze voldoende hard is, zodat het pakket ook juridisch houdbaar is. Daarom moeten sectorale doelstellingen voor het verminderen van NOx- en NH3-emissies in 2030 juridisch bindend wettelijk worden vastgelegd. Er vindt een definitieve doorrekening plaats waarin alle maatregelen meegenomen worden. Op basis daarvan worden sectorale doelstellingen vastgelegd. De ontwikkelruimte wordt buiten de realisatie van deze doelstellingen gehouden, omdat die met extra emissiereductie gecompenseerd wordt.

49. Er komt tot 2030 € 4 miljard extra beschikbaar voor natuurherstel. € 1 miljard daarvan gaat direct naar investeringen in meer robuuste natuur. € 3 miljard komt ter beschikking van de landbouw voor de versterking van natuurinclusieve landbouw en agrarisch natuurbeheer in (de overgangsgebieden van) Natura 2000-gebieden. Agrarisch natuurbeheer in en rond natuurgebieden wordt een dienst waarvoor een vergoeding beschikbaar is. Hierdoor wordt het een normale private activiteit met vragers (overheden, natuurorganisaties) en aanbieders (boeren). Dus niet via subsidies, maar via langlopende private contracten. De extra middelen voor natuur worden daarmee voor een belangrijk deel gebruikt voor natuurverbetering via agrarisch natuurbeheer en een versterking van natuurinclusieve landbouw door boeren in de Natura 2000-gebieden en in de overgangsgebieden. De waardevermindering van de grond wordt door de overheid vergoed. Voorwaarde hiervoor is dat de functie/bestemming van die grond verandert (bijv. naar agrarisch natuurbeheer, waarbij ook de investeringen die gedaan zijn, door mogelijke volgende eigenaren moeten worden 'doorgezet' [langetermijnbeleid]). Het Grondfonds biedt een mogelijkheid tot financiering van afwaardering van gronden.

50. Tot nu toe hebben we ons in de berekeningen geconcentreerd op de effecten van maatregelen op stikstofdepositie. Immers, voor een direct effect op de natuur is niet zozeer de stikstofemissie, maar de stikstofdepositie bepalend (zie ook de recent verschenen rapportage 'Stikstofruimte voor de toekomst').[16] Tegelijkertijd zijn doelen vaak geformuleerd in termen van emissie. Daarom is hierna in tabel 5 op een rij gezet wat het maatregelenpakket betekent voor emissies.

Tabel 5. Emissiereductie maatregelenpakket in kiloton NH3 en NOx

		Basispad	Incl. stikstofwet	Incl. klimaatakkoord	Incl. maatregelen	Reductie
	2018	2030	2030	2030	2030	2018 – 2030
NH3 (kiloton)	129	120	104	PM	79	-39%
NOx (kiloton)	211	130	123	PM	114	-46%
Bron	*1*	*1*	*2*	*PM*	*3*	

Bronnen:
1. PBL, Emissieramingen luchtverontreinigende stoffen, 30 november 2020
2. PBL, Analyse stikstofbronmaatregelen, 24 april 2020
3. RIVM, Verwacht effect op stikstofdepositie door fiches normeren en beprijzen, 10 maart 2021

51. Opgemerkt zij dat de maatregelen in het kader van de stikstofwet onzekerheid geven ten aanzien van de effecten (de minimale inschatting van PBL is overgenomen) en er mogelijk dubbeltellingen zitten met het maatregelenpakket. Overigens wordt voor NOx de emissiereductiedoelstelling voor 2030 ook gehaald zonder het maatregelenpakket. Daar staat tegenover dat er geen gegevens beschikbaar zijn van de effecten van het klimaatakkoord op de NOx- en NH3-emissies. Dit verhoogt het reductiepercentage.

52. De emissiereductie voor ammoniak komt voor grootste deel uit de nieuwe stallen (18 kiloton). De stoppersregeling levert 4,5 kiloton reductie en de piekbelastersregeling 2 kiloton. In totaal wordt 39% van de ammoniakemissie gereduceerd ten opzichte van 2018. Hier komt het effect van het klimaatakkoord nog bij.

53. Voor emissieloze mobiliteit, verduurzaming industrie, bouw- en energiesector is uitgegaan van 9 kiloton reductie. In totaal wordt 46% emissie van NOx gereduceerd ten opzichte van 2018. Hier komt het effect van het klimaatakkoord nog bij.

54. Gemiddeld over NH3 en NOx wordt 43% minder geëmitteerd in 2030 t.o.v. 2018. Hier komen de effecten van het klimaatakkoord nog bovenop.

[16] 'Stikstofruimte voor de toekomst; Langetermijnverkenning stikstofproblematiek: doel, integraliteit en regie', H. Paul, ABDTOPConsult, maart 2021.

Date : 6-9-2021 12:37:15
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : aan- en afmeldingen voor de Bestuurlijke Tafel Stikstof op donderdag 9 september a.s.
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Collega's,

Op dit moment is de stand van zaken van de deelnemers:

Aangemeld:
Henk Jumelet
Bert Hummelen
Reinder Hoekstra
[redacted] (LTO)
[redacted]

Voorlopig:
[redacted]

Afgemeld;
Sonja van der Meer
[redacted]

[redacted]

Ik zal koffie/thee/frisdrank en een lekker (warm) broodje regelen bij Albron. Tenzij er besloten wordt om de bijeenkomst digitaal te doen? Dan hoor ik dat graag zsm!

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)
provincie Drenthe

+31 6[redacted] |
[redacted]@drenthe.nl
[redacted]

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 365698 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl
Volg ons op

Date : 1-6-2021 23:19:51
From : "[redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl
Subject : Afzegging N overleg

Beste [redacted], ik zie ineens 17 juni bestuurlijk overleg stikstof staan in de agenda. 5.1.2.e [redacted] Ik meld mij dus bij deze af... met hartelijke groet, [redacted]

Outlook voor iOS downloaden

Date : 18-12-2020 12:34:12
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **@hetnet.nl"** [redacted] **@hetnet.nl,** [redacted] **@gmail.com"** [redacted] **@gmail.com,**
" [redacted] **@nmfdrenthe.nl"** [redacted] **@nmfdrenthe.nl,** [redacted] **@natuurmonumenten.nl"** [redacted] **@natuurmonumenten.nl,** [redacted] **@kpnmail.nl"**
[redacted] **@kpnmail.nl,** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl, "** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl,**
[redacted] **@live.nl"** [redacted] **@live.nl**
Cc : " [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drentslandschap.nl"'**
[redacted] **@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"** [redacted] **@staatsbosbeheer.nl**
Subject : Bestuurlijk overleg 17 december
Attachment : Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij -presentatie 17 dec 2020.pdf;waarnemingen pilot gebiedsverkenningen 17-12-20.pdf;

Beste allemaal,

Het blijkt dat bijgaande presentaties in mijn vorig mailbericht niet goed zijn overgekomen.
Het is niet helemaal duidelijk hoe dit ontstaat maar na de vakantie zal ik contact opnemen met onze collega's.
Ik ga ervan uit dat bijgaande presentaties wel goed leesbaar zijn en geen witte balken vertonen.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Team Drentse aanpak Stikstof

provincie Drenthe

Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden

Bestuurlijk overleg Samenwerking Drentse aanpak Stikstof

17 december 2020

provincie Drenthe

Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden

- 3 november: publicatie ministerie van LNV “Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden”
- Provincies k[redacted]en met als doel: blijvende vermindering van stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden
- 1 jaar: 1 november 2020 tot 1 november 2021
- Drie tranches beschikbaar: eerste is om ervaring op te doen. Daarna twee tranches met een aangepaste regeling op basis van de evaluatie

provincie Drenthe

Randvoorwaarden

- Bij aankoop moet er sprake zijn van een blijvende reductie van stikstofemissie
- De bestemming moet wijzigen en de vergunning wordt ingetrokken (beëindiging van het bedrijf op de locati[redacted]
- De veehouderij ligt binnen 10 km van N[redacted] heeft m[redacted]kstofdepositie per hectare in afgelopen jaar.
- Binnen 18 maanden na inwerkintreding van de regeling moeten de koopovereenkomsten zijn gesloten: 1 mei 2022
- De gronden van het bedrijf kunnen worden meegekocht; aang[redacted]ndbouwgrond kan vervolgens gebruikt worden in gebiedsprocessen

[redacted]

provincie Drenthe

Financiën

- LNV financiert het waardeverschil dat ontstaat door de functie wijziging; onderstaande kosten kunnen worden gefinancierd:
  - verkrijg[redacted]
  - verkrijging van landbouwgrond
  - sloop van bedrijfsgebouwen
- Het gaat altijd om de marktwaarde zodat staatssteun wordt voorkomen

Financieringsmethodieken en budget

- Voor de bijdrage worden 2 financieringsmethodieken genoemd: A en B-deel
  - A-deel: 100% financiering Rijk
  - B-deel: financiering Rijk waardeverschil, financiering provincie de “restwaarde”
- Totaalbudget landelijk is 95 miljoen, te verdelen in 50% voor het A-deel en 50% voor het B-deel.
- Voor Drenthe is beschikbaar:
  - A-deel 15,14 %: 7.315.000,- euro
  - B-deel 10,98 %: 5.215.500,- euro

provincie Drenthe

Voorlopige conclusie financiën

- Met het A-deel kan in ieder geval 1 bedrijf gekocht worden; als we er van uit gaan dat een gemiddeld agrarisch bedrijf ongeveer 5 miljoen kost
- Voor het B-[redacted]

We taxeren bij aankoop het waardeverschil; LNV financiert het verschil en de provincie de rest. Als we uitgaan van een waardeverschil van 1,5 / 2 miljoen betekent dit dat we met het B-deel ongeveer 3 bedrijven kunnen kopen

provincie Drenthe

Rol/taak provincie

- Verantwoordelijk voor de aankoop van de bedrijven (grond en gebouwen)
- Waarborgen blijvende reductie stikstofemissie door uitvoering van:
  - Zorgdragen dat binnen een jaar/gangbare termijn productieronde na het sluiten van de koopove[redacted]
  - Zorgdragen dat het productierecht is be[redacted]gunninge[redacted]/niet meer werkzaam zijn
  - Bewerkstelligen dat de planologische bestemming van de vestiging van de veehouderij zodanig wordt gewijzigd dat op die plaats niet langer veehouderijactiviteiten kunnen plaatsvinden

provincie Drenthe

Proces

- Prolander houdt een lijst bij van deze belangstellenden: verschillende ondernemers hebben zich gemeld
- Uitgangspunt voor de 1e tranche van de regeling is: om met deze agrariërs aan de slag te gaan; deze mensen hebben aangeven te willen verkopen, dat is van belang om dat de uitvoeringsperiode erg kort is
- Overleg met het kadaster, zij hebben een [redacted] m de be[redacted]n, Enerzijds aan de randvoorwaarden van de regeling, anderzijds worden de grondposities beoordeeld, in welke mate kunnen de gronden bijdragen aan het gebiedsproces?
- Hiervoor zijn duidelijke criteria noodzakelijk, die zijn we aan het ontwikkelen [redacted] en worden door GS vastgesteld
- Goede communicatie; richting de ondernemers die belangstelling hebben getoond en landbouwsector
- Financiering voor het provinciale deel regelen

provincie Drenthe

Gebiedsverkenningen Stikstof
Waarnemingen

Bestuurlijk Overleg 17 december 2020

provincie Drenthe

Proces pilots gebiedsverkenningen:

- Aanpak bestuurlijk afgestemd
- Keuze voor 2 pilots: Mantingerzand/Mantingerbos en Elperstroom
- 5 sessies in november, december gehouden (planning 6)
- Deelname door 6 partijen met technisch voorzitter

Waarneming 1:

We wilden feiten verzamelen, we kregen vooral discussies boven water:

- Discussie ov[redacted]eid Aerius
- Veel vragen over aanwijzing, toestand, trend van habitattypen
- Partijen nog niet toe aan verkennen handelingsopties

provincie Drenthe

Waarneming 2:

Veel geleverde stukken, maar niet direct bruikbaar

- Veel inform[redacted]aar
- Maar nog te weinig betekenisvol
- Partijen hebben te weinig tijd gehad om stukken te lezen

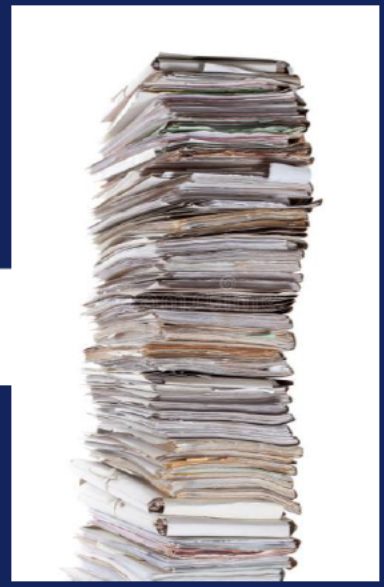

provincie Drenthe

Waarneming 3:

Partijen willen meer tijd:

- Om achter[redacted]
- Tijd nodig om bekend te raken met materie en gebieden

provincie Drenthe

Impasse

Om verder te kunnen gaan met groepsgesprekken voor gebiedsverkenningen is nodig:

- Bestuurlijk ge[redacted]
- Informatie meer duiden en anders beschikba[redacted]ncept-factsheets, vragensessies)
- Tijd geven en afspraken over planning eerste kwartaal 2021

Notie: Zonder gezamenlijke kaders kun je geen gebiedsverkenningen doe[redacted]

provincie Drenthe

Voorstel procesaanpak

- Het stikstofprobleem: “een schuifpuzzel zonder reservevakje”
- Daarom een procesaanpak die de noodzakelijke schuifruimte (extra vakjes) creëert
- Deze schuifruimte stelt ons in staat samen creatieve, gedragen oplossingen te ontwikkelen
- In een samen[redacted]
- Waarin we zoeken naar oplossingen met wederzijds belang
- Met objectieve criteria
- En flexibiliteit

provincie Drenthe

De vraag

Bent u bereid verder te praten op basis van de eerder besproken uitgangspunten?

provincie Drenthe

Procesregels

- De stikstofopgave is leidend
- Vrijheid in keuzes maar wel aanspreekbaar
- Respect voor [redacted]
- We omarmen de complexiteit
- Iedereen heeft toegang tot dezelfde informatie

provincie Drenthe

Date : 3-11-2021 16:56:06
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted]**@drenthe.nl, "**[redacted]**@kpnmail.nl"** [redacted]**@kpnmail.nl,** [redacted]**@nmfdrenthe.nl"** [redacted]**@nmfdrenthe.nl,** [redacted]**@natuurmonumenten.nl"** [redacted]**@natuurmonumenten.nl,** [redacted]**@live.nl" <** [redacted]**@live.nl,** [redacted]**@bouwendnederland.nl"** [redacted]**@bouwendnederland.nl, "**[redacted]**@bouwendnederland.nl"** [redacted]**@bouwendnederland.nl,** [redacted]**@bouwendnederland.nl"** [redacted]**@bouwendnederland.nl,** [redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl, "**[redacted]**@gmail.com"** [redacted]**@gmail.com,** [redacted]**@drenthe.nl, "Jordan Jumelet"** [redacted]**@drenthe.nl,** [redacted]**@drenthe.nl, "**[redacted]**"** [redacted]**@drenthe.nl**
Cc : [redacted]**@ltonoord.nl"** [redacted]**ltonoord.nl,** [redacted]**@drentslandschap.nl"** [redacted]**@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"** [redacted]**@staatsbosbeheer.nl**
Subject : Bestuurlijke Tafel Stikstof
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Beste allemaal,

De afgelopen week heb ik jullie bestookt met mailberichten om een datum te kunnen vastleggen voor de Bestuurlijke Tafel Stikstof ter bespreking van de inbreng op de drie bespreekpunten. De aanwezigheid van alle partners blijft het uitgangspunt voor deze vergadering. Echter heb ik geconstateerd dat er geen datum gevonden is waarbij iedereen aanwezig kan zijn. De komende week zal ik een nieuwe poging doen en zal een datumplanner worden gestuurd waarin aangegeven kan worden welke datums mogelijk zijn voor deze vergadering.

Graag willen we jullie wel op de hoogte houden van de stand van zaken Drentse aanpak Stikstof (gebiedsverkenningen) en actualiteiten met jullie delen.
Het voorstel is dan ook om een reguliere vergadering te laten plaatsvinden op dinsdag 16 november en rekening houdende met de volle agenda's en corona maatregelen zal deze vergadering digitaal plaatsvinden. Hiertoe ontvang je deze week een Teams linkje voor dinsdag 16 november 17.30 uur.

Voor nu alvast een fijne avond!

Met vriendelijke groet

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6[redacted]
[redacted]@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 26-10-2021 14:44:31
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl,[redacted]@kpnmail.nl"[redacted]@kpnmail.nl,[redacted]@nmfdrenthe.nl"[redacted]@nmfdrenthe.nl,[redacted]@natuurmonumenten.nl"[redacted]@natuurmonumenten.nl,[redacted]@live.nl"[redacted]@live.nl,[redacted]@bouwendnederland.nl"[redacted]@bouwendnederland.nl,[redacted]@bouwendnederland.nl"[redacted]@bouwendnederland.nl,[redacted]@bouwendnederland.nl"[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl"[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl,[redacted]@gmail.com"[redacted]@gmail.com, "[redacted]@drenthe.nl, "Jordan Jumelet"[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Cc :[redacted]@ltonoord.nl"[redacted]@ltonoord.nl,[redacted]@drentslandschap.nl"[redacted]@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"[redacted]@staatsbosbeheer.nl,[redacted]@drenthe.nl
Subject : Bestuurlijke Tafel Stikstof 28 oktober a.s.
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Beste mensen,

We hebben het bericht ontvangen dat niet alle partners aanwezig kunnen zijn bij de geplande Bestuurlijke Tafel Stikstof van 28 oktober a.s. We vinden het van groot belang dat alle partners bij de vergadering aanwezig zijn. Om deze reden zal het overleg van a.s. donderdag worden verplaatst, met de intentie dit op korte termijn opnieuw in te plannen.
Hiervoor zijn de volgende mogelijkheden in de agenda van Henk Jumelet vrijgemaakt:

- Maandag 1 november vanaf 19.30 uur
- Dinsdag 2 november vanaf 17.00 uur
- Woensdag 3 november tussen 16.00 – 18.00 uur

Graag hoor ik zo spoedig mogelijk welke datum niet mogelijk is zodat we, het liefst vandaag, nog de nieuwe datum kunnen vastleggen in de agenda's.

Inmiddels hebben bijna alle partners schriftelijk gereageerd op de te bespreken agendapunten.
Onze inzet is om de agenda samen met de verzamelde inbreng van alle partners voorafgaand aan de vergadering met jullie te delen.

Graag ontvang ik vandaag een reactie op dit mailbericht.

Met vriendelijke groet

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6[redacted]
[redacted]@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 16-11-2021 18:24:37
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" H.Jumelet@drenthe.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, "[redacted]@nmfdrenthe.nl" [redacted]@nmfdrenthe.nl, [redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl, [redacted]@live.nl" [redacted]@live.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com, "[redacted]@drenthe.nl, "Jordan Jumelet" [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Cc : [redacted]@ltonoord.nl" [redacted]@ltonoord.nl, "[redacted]@drentslandschap.nl" [redacted]@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen" [redacted]@staatsbosbeheer.nl
Subject : Bestuurlijke Tafel vanavond en geen toegang
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Beste allemaal,

Ik heb moeten constateren dat een aantal genodigden helaas niet werden toegelaten tot de digitale bijeenkomst. Op dit moment heb ik geen idee hoe dit mogelijk is maar ik ga dit navragen.
Afgesproken is dat ik ga proberen volgende week een moment te vinden waarop nadere uitleg zal worden gegeven met presentatie op de gebiedsverkenningen, zoals dit voor vanavond was voorzien.
Daarnaast is afgesproken dat de 3 bespreekpunten en de inbreng van jullie hierop op donderdag 16 december vanaf 18.00 uur zal worden besproken.

Morgen kom ik hierop terug en wellicht kan ik dan ook aangeven waarom het niet is gelukt vanavond verbinding te krijgen met iedereen.

5.1.2.e [redacted]

Met vriendelijke groet

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6[redacted] |
[redacted]@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 3-10-2021 21:52:08
From : "Reinder Hoekstra"[redacted]@nmfdrenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Cc : "[redacted]@natuurmonumenten.nl
Subject : Bo stikstof

Hallo[redacted]

Een vraag ; is er voor het Bo donderdag een agenda cq zijn er vooraf bespreekstukken voorzien?

Met vriendelijke groet,

Reinder Hoekstra

Verstuurd vanaf mijn iPhone

Date : 25-10-2021 10:31:40
From : [redacted]@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Fwd: DPG reactie op de 3 bespreekpunten voor het bestuurlijk overleg Stikstof Okt. 2021
Attachment : DPG reactie op de 3 bespreekpunten voor het bestuurlijk overleg Stikstof Okt. 2021.docx;
Danielle,

[redacted] haar bijdrage. [redacted] zal vandaag voor 12.00 uur aanleveren.

Groet[redacted]

Verstuurd vanaf mijn iPad

Begin doorgestuurd bericht:

Van: [redacted]@kpnmail.nl>
Datum: 22 oktober 2021 om 12:29:20 CEST
Aan: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: FW: DPG reactie op de 3 bespreekpunten voor het bestuurlijk overleg Stikstof Okt. 2021

Dag[redacted] hierbij mijn reactie op de 3 bespreekpunten.
Lastig om ze alle 3 zo naast elkaar te beantwoorden, dit omdat ze volgens mij met elkaar te maken hebben.
Ik blijf nieuwsgierig naar de gebiedsverkenningen en daarmee dus de stand van de gebieden.
Hoop dat jullie iets kunnen met mijn reactie.
Wens je een fijn weekend en tot volgende week donderdag, hartelijke groet [redacted]

Namens het DPG mijn reactie op de 3 bespreekpunten voor het bestuurlijk overleg Stikstof.

- T.a.v. de randvoorwaarden; we hebben van elkaar vertrouwen nodig en zullen gezamenlijk moeten kijken, naar de eventuele oplossingen / oplossingsrichtingen. Wij willen graag inhoudelijk meedenken naar oplossingen echter bij ons ontbreekt de kennis van de verschillende gebieden en daarvoor hebben we de gebieds verkenningen (de stand van de soorten) die nu in voorbereiding zijn, nodig.

- T.a.v. de aandachtspunten voor de uitwerking ; het is voor ons belangrijk te horen en daarmee te weten van de ambtelijke ondersteuning hoe de evaluatie van de gebieden uitpakt m.n. t.a.v de stand van zaken van de Natura 2000 doelen en wat er eventueel aan maatregelen genomen kunnen / moeten worden. Die kennis is voor ons van wezenlijk belang. Wij vinden ook dat duidelijk moet zijn of we met de voorgestelde maatregelen de KDW s wel voldoende naar beneden kunnen brengen om daarmee te zorgen dat het Natura 2000 doel voldoende hersteld of het goed blijft doen.

- T.a.v. de inhoudelijke punten van de aanpak; wij delen nog steeds de aanpak die Drenthe heeft in gezet. Wij zijn wel kritisch naar het gehele landelijke proces van het Natura 2000 dossier. Met alle adviezen van de verschillende commissies is volgens ons weinig tot niets gedaan. We merken dat de focus volledig op de stikstof ligt en naar ons idee zou er veel meer naar de Natura 2000 doelen moeten worden gekeken, die zijn niet alleen afhankelijk van stikstof maar van meer zaken. De gehele ontwikkeling rond het Natura 2000 dossier is volgens ons volledig gejuridiseerd, wat goede oplossingen ook in de weg kan staan. (vergunning aanvragen voor bijv. de koe in de wei, voor het uitrijden van mest en voor nog een aantal van dit soort zaken, is volgens ons niet juist, en daarmee bedoelen wij dat onze wetgeving niet past op wat Europa vraagt in dit dossier)

  Wij zijn ook kritisch op een aantal oplossingsrichtingen die landelijk worden aangekaart. Grote opkoop van landbouw bedrijven, daar kunnen wij ons niet in vinden en wij kunnen ons ook niet voorstellen dat dat de oplossing zou zijn. De focus ligt naar ons idee daarmee teveel op de landbouw als oplossingsrichting. Daarbij ook de laatst gemaakte opmerkingen van het PBL in ogenschouw genomen. Breder kijken wat nodig is en niet alleen focussen op de KDW denken wij is belangrijk. Voor ons blijft de vraag relevant, hoe ver kunnen de KDW s naar beneden gebracht worden om bijv. bij het Bargerveen ervoor te zorgen dat er sprake is van herstellend hoogveen terwijl aan Duitse kant op dit moment niets gebeurd.

  Toch willen wij graag blijven meedenken en er aan mee werken om oplossingen te zoeken zodat we uit deze impasse komen.

Date : 13-9-2021 12:53:47
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: Bestuurlijke Tafel Stikstof
Attachment : image006.png;image007.png;image008.png;image009.png;image010.png;image011.png;image012.png;image013.png;image014.png;image015.png;image016.png;image017.png;image018.png;

[redacted], dit bericht is ontvangen in de stikstof mailbox.
Ik weet niet of jullie hebben afgesproken wie het beheer van deze mailbox zal doen bij afwezigheid van [redacted], vandaar maar even doorzending.

Jij kan wellicht [redacted] een reactie geven?

Groet [redacted]

Overigens zal ik het bericht dat [redacted] vrijdag heeft gedeeld met de aanwezigen BT stikstof met linkje ook nog even doorzetten naar de stikstof mailbox dan is [redacted] ook even op de hoogte van de acties.

Van: [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl>
Verzonden: donderdag 9 september 2021 19:13
Aan: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: Bestuurlijke Tafel Stikstof

Beste allen,

Per abuis ben ik er vanuit gegaan dat het overleg weer online zou zijn.
En daarbij ook op later tijdstip. Mijn excuses, ik was tot 17:45 nog bij ons op kantoor bezig met administratie en ben daarbij rustig aan naar huis gereden.
Uiteraard ben ik zeer benieuwd of er actuele informatie is die ik kan delen met de leden.

De reactie van de heer Jumelet op de uitgelekte plannen heb ik gelezen, net als het budget voor natuurherstel dat in augustus is aangekondigd.

Wij hebben geen individuele gevallen gehoord van hinder door sitikstof, al kregen we wel signalen elders dat plannen voor infrastructuur op middellange termijn niet richting een concreet besluit kunnen vanwege gebrek aan beleid en invloed van 25 ipv 5 km zone rondom wegen.
Specialisten voor de verdere uitwerking worden als gevolg hiervan elders ingezet en deze plannen krijgen minimaal een half jaar vertraging.
Gevolg grote gaten in planningen want bestaande plannen kunnen worden afgemaakt maar (straks) nieuwe niet gestart.

[redacted] regio Drenthe

M 06[redacted]
T 050 534 38 44
[redacted]

Groningen
Laan Corpus den Hoorn 101
9728 JR Groningen
Leeuwarden
Turfmarkt 11
8911 KS Leeuwarden

Kom eens langs op ons kantoor in Groningen! Parkeren kan op het openbare deel van het parkeerterrein (bij het oprijden links).
De eerste drie uur zijn gratis.

Volg VNO-NCW Noord op:

Volg MKB Noord op:

VNO-NCW MKB NOORD
#GEEFTRUIMTE
AAN ONDERNEMERS

https://vnoncw-mkbnoord.nl/
Privacy Statement: https://vnoncw-mkbnoord.nl/privacy-statement

-----Oorspronkelijke afspraak-----
Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: maandag 12 juli 2021 15:11
Aan: [redacted]; Henk Jumelet; [redacted]@nmfdrenthe.nl; [redacted]@natuurmonumenten.nl; [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@live.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@ltonoord.nl; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl
CC: [redacted]@drentslandschap.nl; Bert Hummelen; [redacted]; Sonja van der Meer
Onderwerp: Bestuurlijke Tafel Stikstof
Tijd: donderdag 9 september 2021 18:00-19:30 (UTC+01:00) Amsterdam, Berlijn, Bern, Rome, Stockholm, Wenen.
Locatie: Provinciehuis A.0.06

Onder verwijzing naar de mail van vanmorgen, ontvangt u hierbij de uitnodiging voor de Bestuurlijke Tafel Stikstof in september a.s.

Vooralsnog gaan we ervan uit dat de bijeenkomst op het Provinciehuis kan plaatsvinden. Mocht dit nog veranderen, dan laten wij u dat zo spoedig mogelijk weten.

De uitnodigingen voor de volgende data in oktober en december, ontvangt u nog deze week.

Zou u de uitnodigingen willen beantwoorden (*accepteren, voorlopig* danwel *weigeren*), zodat wij weten op hoeveel personen wij kunnen rekenen.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Team Stikstof

provincie Drenthe

+31 6 [redacted]
[redacted]@drenthe.nl
[redacted]

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 [redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 15-2-2021 13:59:12
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" @drenthe.nl, "'Reinder Hoekstra'" @nmfdrenthe.nl, @natuurmonumenten.nl" @natuurmonumenten.nl, @kpnmail.nl" @kpnmail.nl, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl, @vnoncw-mkbnoord.nl" @vnoncw-mkbnoord.nl, @live.nl" @live.nl, " @gmail.com" @gmail.com, " @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl
Cc : " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl, " " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, "s @drentslandschap.nl" @drentslandschap.nl, "Bert Hummelen" @staatsbosbeheer.nl
Subject : FW: Informatie RSRS tbv Bestuurlijk Overleg Verkenning samenwerking Drentse aanpak Stikstof
Attachment : 210208 Stakeholderbijeenkomst RSRS.pdf;image003.gif;image004.png;image005.png;image006.png;image007.png;image008.png;

Beste mensen,

N.a.v. de toegezonden agenda voor het overleg van a.s. donderdagavond heeft ons gevraagd of het mogelijk is om vooraf informatie te verstrekken over het RSRS. We willen graag aan dit verzoek tegemoet komen en sturen daarvoor bijgaande presentatie toe, die vorige week op landelijk niveau door bureau Berenschot met stakeholders is besproken.
De presentatie laat zien welke uitdagingen er zijn voor het ontwikkelen van het RSRS en de richting die hiervoor is gekozen. We beseffen dat deze presentatie abstract en beeldend is en dat toelichting hierop wenselijk is. Deze toelichting zal donderdag door worden gegeven. Uiteraard is er donderdag ook ruimte om vragen te stellen en hierover in gesprek te gaan.

Met vriendelijke groet,

Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6 |
@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 365555 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Wat gaan we doen deze bijeenkomst?

11.00-11.30 uur	Toelichtende introductie
11.30-11.45 uur	Plenaire vragenronde
11.45-12.00 uur	In break out rooms beelden delen
12.00-12.30 uur	Plenaire afronding: kennisnemen van de hoofdgedachten

Toelichting voorstellen RSRS

Stakeholderbijeenkomst 8 februari 2021

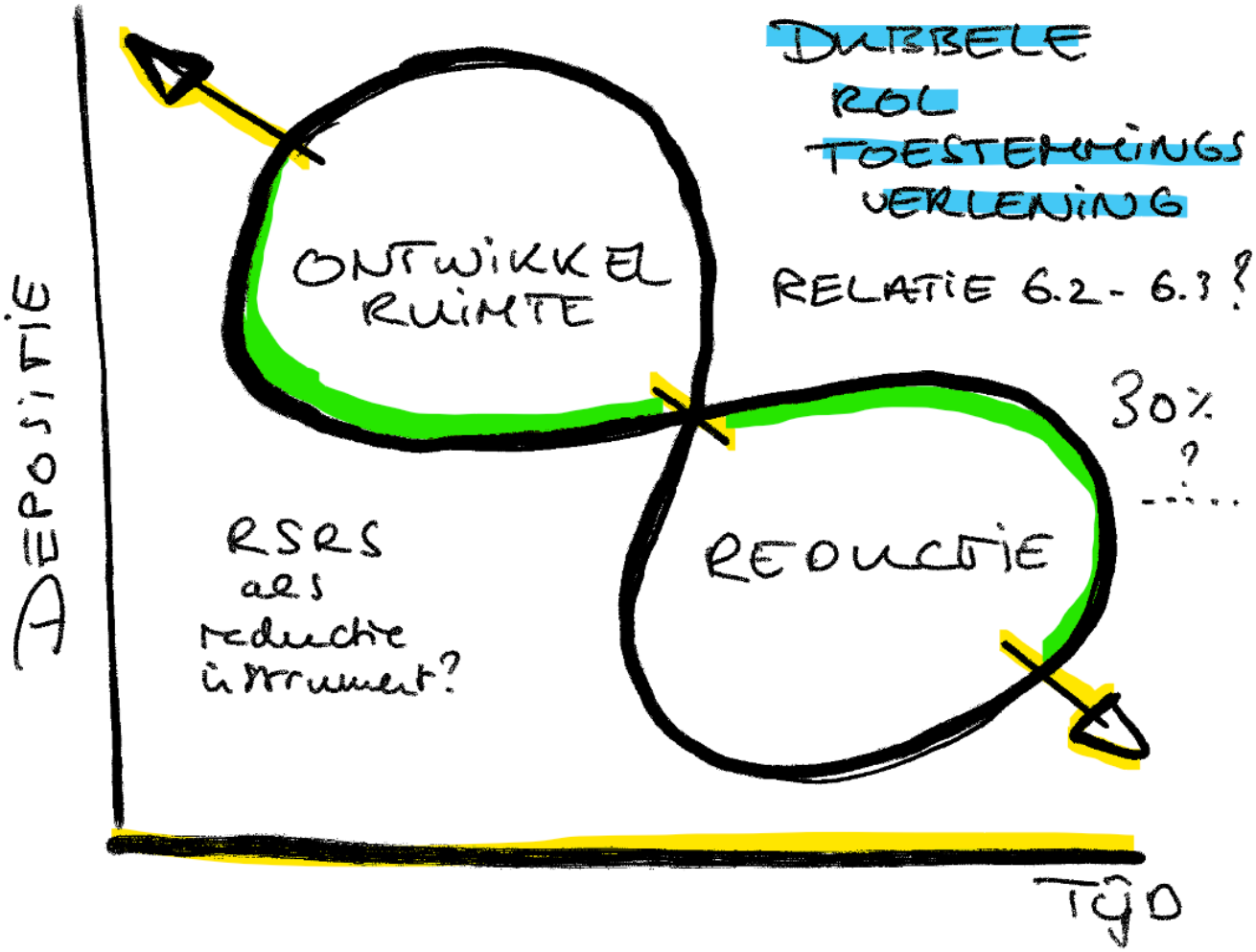

CONTEXT:

Niet alles kan!

De spagaat tussen ontwikkelruimte (RSRS) en natuur

RSRS gaat puur over ontwikkelruimte

Het vertrekpunt: de verschillen in Nederland zijn groot

- Qua behoefte
- Qua (financiële) handelingsruimte

Dat betekent dat

- belangen uit elkaar liggen.

- wat logisch is voor de één, niet meteen wenselijk is voor de ander.

- de vraag ‘what’s in it for me’ én de vraag ‘what’s in it for us’ met elkaar in balans moeten zijn.

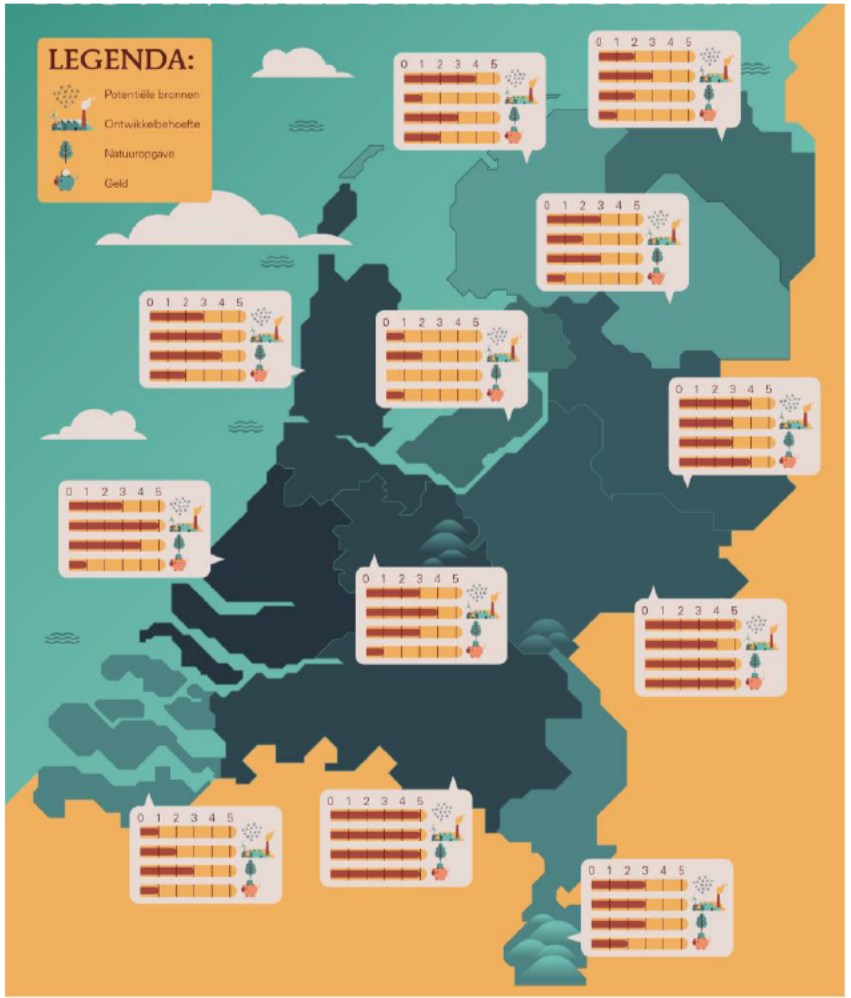

Hier lopen we tegen drie uitdagingen aan

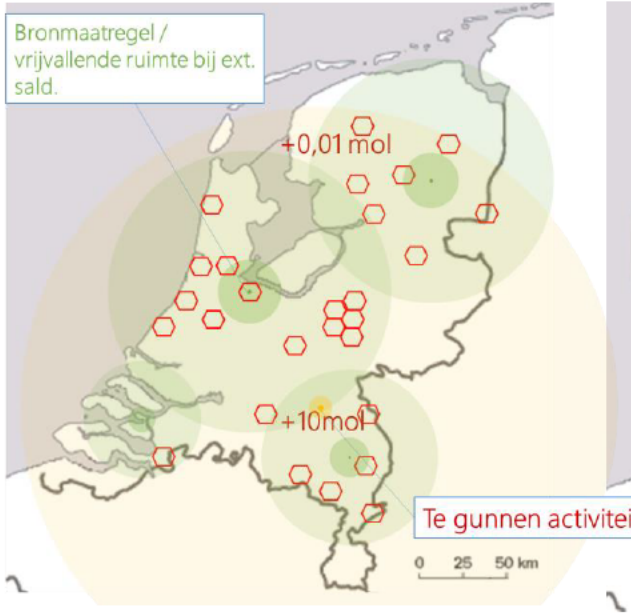

Microdepositie

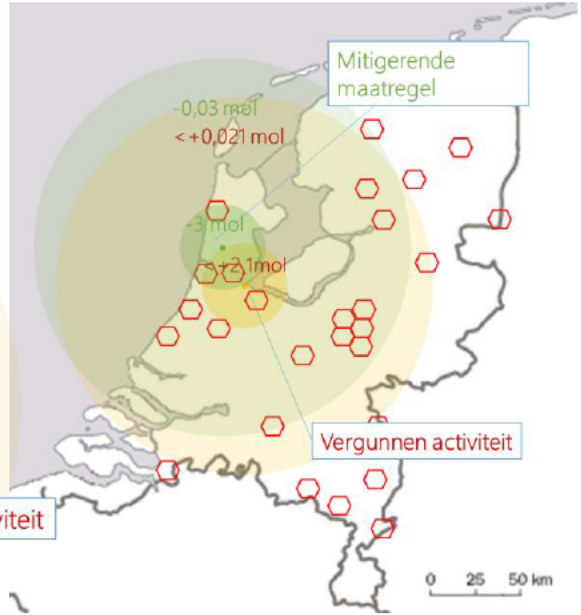

Vrijgevallen ruimte na extern salderen

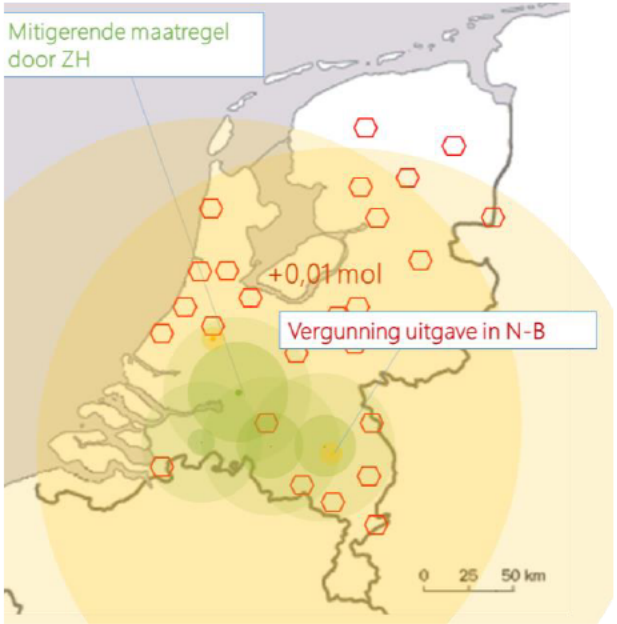

Provinciegrensoverschrijdend

Het RSRS is een stikstofdepositiebank voor vrijgevallen en vrijgemaakte ruimte en bestaat naast extern salderen

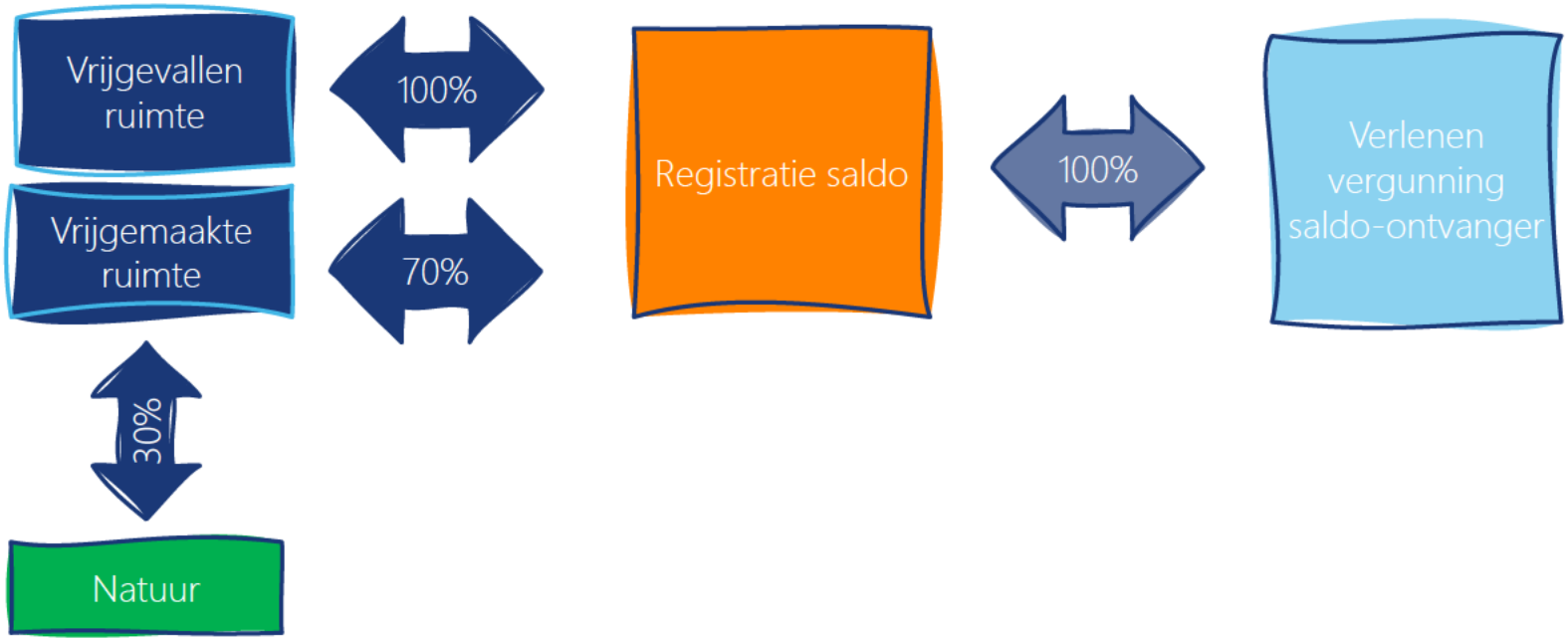

Stikstofdepositiebanken RSRS

Vergunning nodig?

Ingezette koers: doelgebonden banken in combinatie met microdepositiebank. Ziet er als volgt uit:

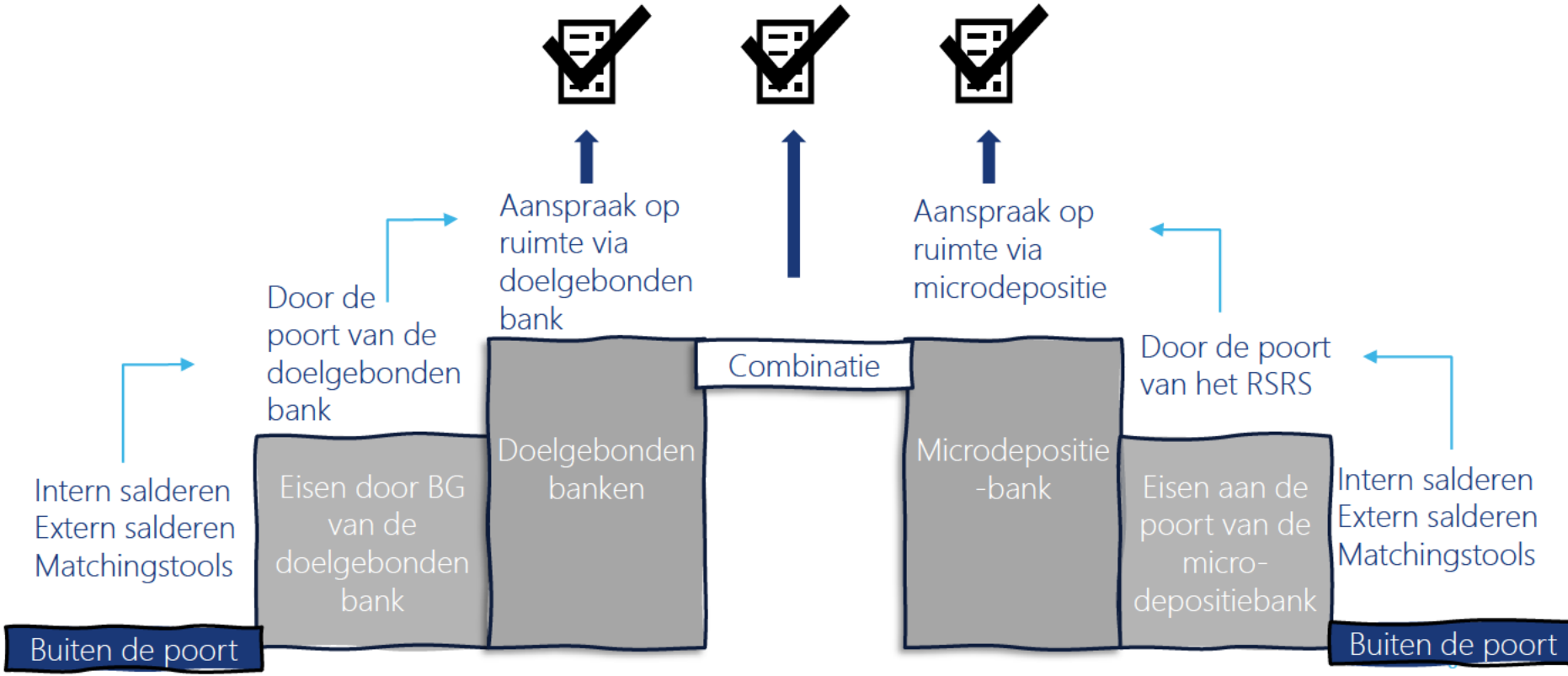

Vragen?

In break out rooms: beelden delen

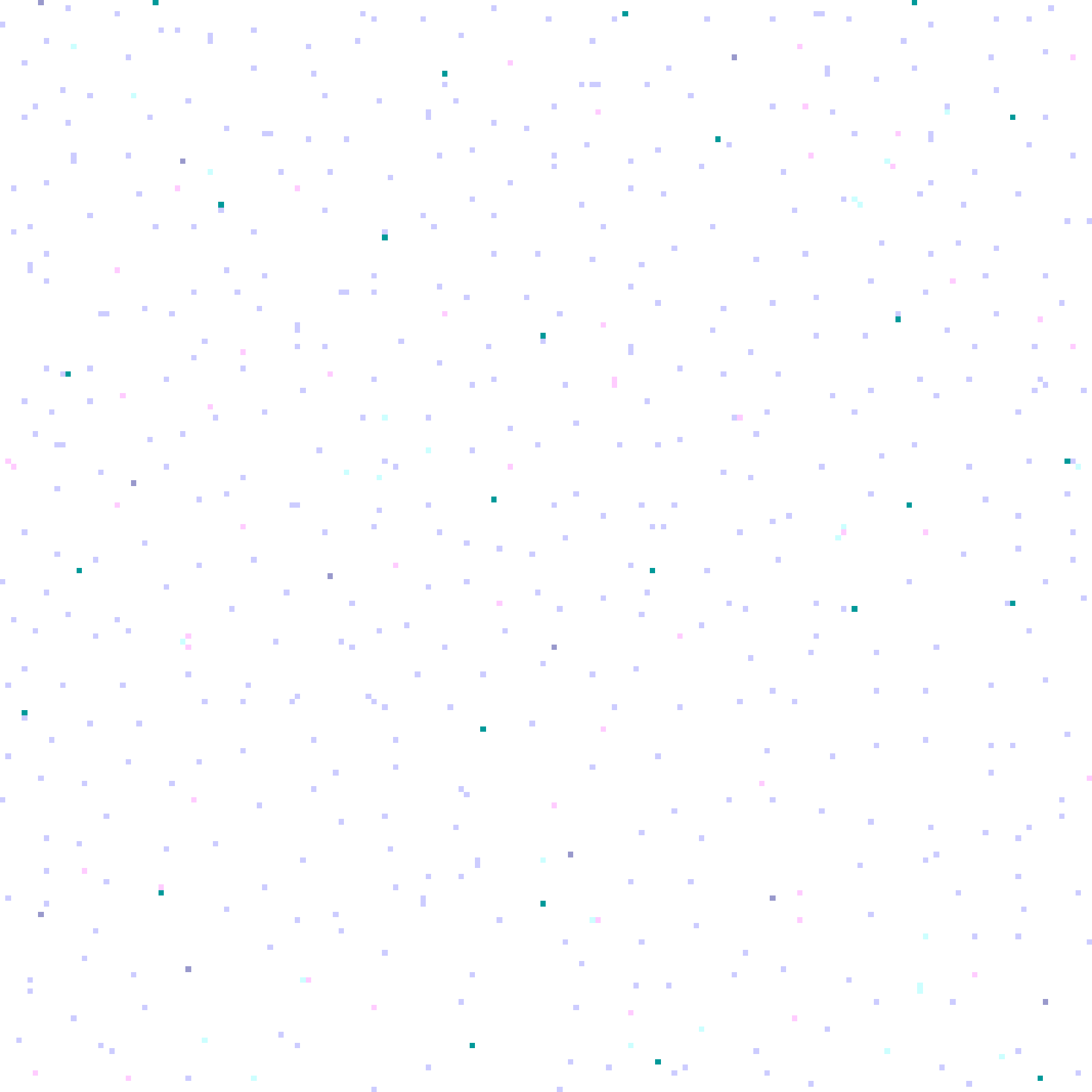

Date : 27-10-2021 12:18:43
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: voorbereiding BT Stikstof 28 oktober
Attachment : 20211026 Werkdocument VNO-NCW MKB Noord BT Stikstof Drenthe.docx;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;image006.png;image007.png;image008.png;

[redacted] hierbij ook nog de bijdrage van VNO-NCW.
Inmiddels bij[redacted] een nieuw verzoek uitgezet voor het vinden van een nieuwe datum.

Groet[redacted]

Van:[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl>
Verzonden: dinsdag 26 oktober 2021 21:18
Aan:[redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: voorbereiding BT Stikstof 28 oktober

Hallo[redacted]

Hierbij mijn werkdocument voor de BT Stikstof Drenthe.

[redacted] regio Drenthe

M 06[redacted]
T 050 534 38 44
[redacted]

Groningen
Laan Corpus den Hoorn 101
9728 JR Groningen
Leeuwarden
Turfmarkt 11
8911 KS Leeuwarden

Kom eens langs op ons kantoor in Groningen! Parkeren kan op het openbare deel van het parkeerterrein (bij het oprijden links).
De eerste drie uur zijn gratis.

Volg VNO-NCW Noord op:

Volg MKB Noord op:

VNO-NCW MKB NOORD
#GEEFTRUIMTE
AAN ONDERNEMERS

https://vnoncw-mkbnoord.nl/
Privacy Statement: https://vnoncw-mkbnoord.nl/privacy-statement

---

Van:[redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: dinsdag 19 oktober 2021 14:57
Aan:[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl>
Onderwerp: voorbereiding BT Stikstof 28 oktober

Goedemiddag[redacted],

Zojuist heb ik geprobeerd u telefonisch te bereiken om het een en ander door te nemen ter voorbereiding op de BT Stikstof van 28 oktober a.s. 5.1.2e [redacted]
Graag wil ik toch het onderstaande onder uw aandacht brengen als voorbereiding op de BT Stikstof.

Volgende week donderdag de 28ste staat een BT Stikstof gepland waarbij onderstaande bespreekpunten aan de orde gaan komen. Het zou fijn zijn om als gesprekspartners voorafgaand aan de Bestuurlijke tafel kennis te kunnen nemen van de ingebrachte punten vanuit de sectoren/deelnemers . De provincie verzamelt deze inbreng en zal dit vooraf delen. Het is deze week herfstvakantie waardoor de agenda voor de Bestuurlijke tafel op maandag de 25e met gedeputeerde Jumelet zal worden besproken. Hierna wordt de agenda met de ingebrachte punten gedeeld met de deelnemers aan de BT waarbij we uiteraard ook graag de inbreng vanuit VNO-NCW willen meenemen.

Graag ontvang ik uw input op onderstaande bespreekpunten:

- De randvoorwaarden voor het proces
  (*o.a. wat hebben we in Drenthe (ook van elkaar) nodig, op welke manier gezamenlijkheid en verantwoordelijkheid aan de bestuurlijke tafel)*
- De aandachtspunten voor de uitwerking van de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe
  (van gebiedsverkenningen naar gebiedsagenda's die leiden tot het gebiedsplan – Koersdocument)
- De inhoudelijke punten t.a.v. de stikstofaanpak in Drenthe
  (*hiermee wordt gedoeld op bv het wettelijk kader, het koersdocument, de besproken uitgangspunten i.k.v. de gebiedsverkenningen, het landelijke akkoord Duurzaam evenwicht)*

Ik hoop dat het lukt om voor de 25ste een reactie van u te ontvangen zodat dit kan worden meegenomen in de voorbereiding van de BT Stikstof.

Mocht u vragen hebben dan hoor ik het graag.

Met vriendelijke groet,

Verzonden vanuit Mail voor Windows

Voorbereiding BT Stikstof Drenthe

Oktober 2021
Werkdocument als bijdrage
overleg BT Stikstof

De randvoorwaarden voor het proces
(o.a. wat hebben we in Drenthe (ook van elkaar) nodig, op welke manier gezamenlijkheid en verantwoordelijkheid aan de bestuurlijke tafel)

De randvoorwaarden voor het proces

Om uit de stikstofimpasse te komen hebben Natuurmonumenten, Natuur & Milieu, LTO Nederland, VNO-NCW, MKB-Nederland en Bouwend Nederland de handen ineengeslagen. Gezamenlijk hebben we medio 2021 een voorstel gedaan voor een aanpak die de vermindering van de uitstoot van stikstof stevig versnelt, de natuur versterkt, boeren toekomst biedt én weer ruimte schept voor nieuwe economische ontwikkelingen.

Het versnellingsvoorstel realiseert in 2030 een significant hogere stikstofreductie met 40 procent vanuit de gezamenlijke sectoren dan in de recente wetgeving is voorzien, en met een extra versnelling in de eerste jaren. Ook komt er landelijk extra ontwikkelruimte (60 mol) om de economische ontwikkeling weer vlot te trekken en wordt er extra geïnvesteerd in herstel en versterking van de natuur.
Essentieel in het plan is de gebiedsgerichte aanpak die de organisaties voorstellen. De stikstofsituatie verschilt immers per gebied en kan dus ook alleen lokaal worden opgelost, waarbij relevante spelers, zoals boeren en natuurbeheerders in het gebied, participeren in plaats van maatregelen van bovenaf opgelegd te krijgen. Voor VNO-NCW MKB regio Drenthe zien we hoe dit voorstel wordt gecombineerd met de benodigde gebiedsgerichte aanpak. Met andere woorden hoe vertalen we voorstellen die deze zomer door het PBL als positief werden bestempeld worden verwerkt in specifieke plannen in Drenthe.

Uiteraard is daarbij van belang dat juridische zekerheid van een nieuwe aanpak cruciaal is. In de voorgestelde landelijke aanpak worden de reductiedoelen daarom juridisch verankerd en wordt de voortgang van het programma continu gemeten. Indien nodig worden bijgestuurd. Voorgesteld is op basis van een tweejaarlijkse evaluatie.

Zoals aangegeven in de eerdere opleggen heeft onze vereniging niet de capaciteit om te participeren in alle afzonderlijke gebiedsgerichte aanpakken per gebied. VNO-NCW MKB Noord acht zich als regionale vereniging wel verantwoordelijk om, richting betrokken leden en lokale ondernemersverenigingen en richting landelijk deel te nemen. Door middel van de rapportages, analyses en samenvattingen van de gebiedsverkenningen, kunnen we via de bestuurlijke tafel de gewenste input leveren.
Met de informatie per gebied kunnen we eventueel met betrokken leden uit de regio en/of het regiobestuur, landelijk en uit andere provincies kunnen gerichte reacties geven. Een open houding van alle gesprekspartner met oog de korte als lange termijn draagt bij VNO-NCW MKB Noord onder leden richting draagbare oplossingen.

De aandachtspunten voor de uitwerking van de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe
(van gebiedsverkenningen naar gebiedsagenda's die leiden tot het gebiedsplan – Koersdocument)

De aandachtspunten voor de uitwerking van de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe.
Natuur met name in de grotere gebieden in Drenthe is ook voor onze leden van grote waarde. Zonder Drentse natuur en het landschap geen toerisme, recreatie en prettige leefomgeving. Belangrijk voor de vrijetijdseconomie maar ook in het algemeen voor werkgevers en hun werknemers.
Daarom is combinatie van natuurbehoud en -herstel belangrijk in combinatie met ruimte voor toekomstige ontwikkelingen.

Over die toekomst maakt VNO-NCW MKB Noord zich zorgen, met name over de beperkingen van gebouwen tijdens de zogenaamde gebruikersfase. Ondernemers hebben al tijdens de bouwfase extra handelingen te doen, waarbij de provincie helpt, maar daarna wordt het op dit moment ongewis. En onzekerheid over investeringen, ook als deze juist de natuur helpt, zorgt voor uit- en afstel. De provincie en haar inwoners dreigen zo op achterstand te komen als groei of transitiemogelijkheden beperkt of onmogelijk worden. Men verlangt duidelijkheid.
Ondanks dat we sinds enige jaren maximaal 100 km rijdt en emissie loos bouwt, zien we dat we nog steeds klem zitten. De benodigde woningbouw, energietransitie en reguliere vervangingsinvesteringen maken het noodzaak om zo snel mogelijk tot een structurele oplossing te komen. Leden van VNO-NCW MKB Noord dragen graag bij aan de toekomst van hun omgeving, woonplaats, gemeente en provincie maar niet met een dreigend oordeel boven hun hoofd dan oplossingen niet juridisch houdbaar zijn.

Met de informatie uit de afzonderlijke gebiedsverkenningen kijken samen met de brancheorganisaties en lokale ondernemers naar de ruimte voor toekomstige investeringen. Die ruimte moet gecreëerd worden en flexibel bijvoorbeeld door een regisseur/stuurgroep worden toegepast. Gezamenlijke ambities geven daaraan richting.
We achten gebiedsgerichte communicatie ook van groot belang omdat menig ondernemer op dit moment zich geen eigenaar van een mogelijke opgave ervaart. Daar in kunnen wij, brancheorganisaties, lokale verenigingen maar ook bijvoorbeeld Gemeente en provincie EZ en IBDO een rol spelen.
Maatregelen zonder communicatie voelen als een overval en raken te vertrouwen.

De inhoudelijke punten t.a.v. de stikstofaanpak in Drenthe
(hiermee wordt gedoeld op bv het wettelijk kader, het koersdocument, de besproken uitgangspunten i.k.v. de gebiedsverkenningen, het landelijke akkoord Duurzaam evenwicht)

De inhoudelijke punten t.a.v. de stikstofaanpak in Drenthe.
'Het voorstel om uit de stikstofimpasse te komen van VNO-NCW, MKB-Nederland, Koninklijke Bouwend Nederland en Natuurmonumenten, Natuur & Milieu en LTO Nederland bevat verschillende bouwstenen die natuurdoelen en versoepeling van vergunningverlening dichterbij kunnen brengen.' Dat was de reactie van het Planbureau voor de Leefomgeving medio midden van het jaar.
Deze landelijke lijn combineren met de gebiedsverkenningen zien we als praktische insteek. Wij zien graag een nieuw missionair kabinet die landelijke acties en duidelijke kaders geeft voor een level playing field. We begrijpen dat we in deze periode stappen kunnen zetten en zien een dergelijke richting door verbinden van het landelijke akkoord (Duurzaam Evenwicht) gecombineerd met de gebiedsverkenningen.

Date : 9-9-2021 13:15:33
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@nmfdrenthe.nl"[redacted]@nmfdrenthe.nl, [redacted]@natuurmonumenten.nl"[redacted]@natuurmonumenten.nl, [redacted]@kpnmail.nl"[redacted]@kpnmail.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@live.nl"[redacted]@live.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl"[redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@ltonoord.nl"[redacted]@ltonoord.nl, "[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl"[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, "[redacted]@gmail.com"[redacted]@gmail.com
Cc : "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drentslandschap.nl"[redacted]@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"[redacted]@staatsbosbeheer.nl, [redacted]" [redacted]@drenthe.nl, "Sonja van der Meer"[redacted]@drentslandschap.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Gebiedsverkenning Mantingerbos

Beste mensen,

Vanavond spreken we weer bij over stikstof. Eén van de thema's is de stand van zaken Gebiedsverkenningen. Eerder hebben we al gedeeld dat we per gebied een ''storymap'' opstellen.
De storymap voor het gebied Mantingerbos ziet er inmiddels behoorlijk toonbaar uit. Misschien is het leuk om alvast even een kijkje te nemen, mocht je daartoe in de gelegenheid zijn.
De gegevens over het gebied zijn hier te vinden (even op het tabblad Mantingerbos klikken en dan scrollen en doorklikken via de knop ''meer informatie'' naar believen): Gebiedsgerichte aanpak stikstof (arcgis.com). Onder het kopje ''Inleiding'' zijn doel en achtergrond van de gebiedsverkenningen te vinden.

M.v.g.
[redacted]

Date : 23-11-2021 16:46:05
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl,[redacted]@kpnmail.nl"[redacted]@kpnmail.nl, "[redacted]@nmfdrenthe.nl"[redacted]@nmfdrenthe.nl, [redacted]@natuurmonumenten.nl"[redacted]@natuurmonumenten.nl, "[redacted]@live.nl"[redacted]@live.nl,[redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl"[redacted]@bouwendnederland.nl,[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl"[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl,[redacted]@gmail.com"[redacted]@gmail.com, "[redacted]@drenthe.nl, "Jordan Jumelet"[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Cc :[redacted]@hotmail.com"[redacted]@hotmail.com,[redacted]@ltonoord.nl"[redacted]@ltonoord.nl, "[redacted]@drentslandschap.nl" [redacted]@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"[redacted]@staatsbosbeheer.nl, "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
Subject : Gebiedsverkenningen stikstof Drenthe
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Best allemaal,

Gedeputeerde Staten van Drenthe hebben vandaag de Gebiedsverkenningen stikstof Drenthe vrijgegeven.
In de Bestuurlijke Tafel Stikstof van maandag jl. is aangegeven, waarbij u een preview heeft gehad van de Gebiedsverkenningen stikstof Drenthe, dat u het linkje zou ontvangen zodat u de Gebiedsverkenningen stikstof Drenthe, nader en op uw gemak kunt bekijken.
Hierbij zend ik u de link waarop u de Gebiedsverkenningen in een interactieve viewer kunt bekijken.

www.provincie.drenthe.nl/stikstof

Voor nu een fijne avond en tot morgen!

Met vriendelijke groet

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6[redacted]
[redacted]@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 15-10-2021 16:46:52
From : "Reinder Hoekstra" [redacted] **@nmfdrenthe.nl**
To : " [redacted] **@drenthe.nl**
Cc : " [redacted] **@Natuurmonumenten.nl, "Jordan Jumelet"** [redacted] **@drenthe.nl**
Subject : Inbreng voor volgend bestuurlijk overleg
Attachment : reactie Groene partners.pdf;Visie op koersdocument stikstof.pdf;Tekst Udenhout [def].pdf;

Geachte [redacted], beste [redacted]

Hierbij onze inbreng voor het volgende bestuurlijke overleg Stikstof op 28 oktober aanstaande.
Wij verwachten op basis daarvan samen met HDL en SBB besluiten te kunnen nemen over de door de partners al dan niet gedeelde uitgangspunten en onze (verdere) deelname.

Algemeen
- We gaan uit van minimaal de wet en de doelen die daarbij horen. En zijn benieuwd of deze door alle partijen aan tafel als uitgangspunt worden onderschreven.
- Er is vorige zomer een uitgebreide ronde gedaan onder de partners. Onze inbreng is niet gedateerd en voegen we nogmaals bij (bijlage).
- Er is door de provincie ter tafel in dit overleg al eerder een aantal uitgangspunten gepresenteerd en daarnaast een koersdocument vastgesteld. Het is belangrijk dat de partners aangeven welke punten zijn daarin onderschrijven en welke niet (zie bijlage reactie koersdocument).

GBA
- We werken van een hoog-over stikstofstrategie naar een meer integrale benadering per gebied (zie Brabant/bijlage Udenhout).
- We onderschrijven de notitie Aanpak Overgangsgebieden die 8 landbouw- en natuurorganisaties vorig jaar al presenteerden en willen graag duidelijkheid over de opstelling van de Drentse partners in deze.
- We volgen de hoofdlijnen van het Akkoord Duurzaam Evenwicht.
- We gaan meteen aandacht besteden aan grondinstrumentarium, zoals aankoop, ruiling, dynamiek en vormen van landinrichting.

Proces
- Provincie Drenthe pakt wat ons betreft de lead zoals we dat zien in b.v. Brabant (zie bijgaand startdocument GGA). Op basis van een duidelijke positiebepaling in het kwadrant van bestuursmodellen.
- Er komt op korte duidelijkheid over doel en status van het bestuurlijk overleg, hoe we gezamenlijk aan tafel zitten en/of partijen bestuurlijke verantwoordelijkheid willen nemen en dragen. Daar maken we nu bestuurlijke afspraken over en die leggen we vast.
- We werken aan bronmaatregelen ter vermindering van de stikstoflast en gebiedsaanpakken die daarbij horen en verdoen geen tijd aan lange discussies over nut en noodzaak en kwaliteit van natuurbeheer.
- We werken in een vertrouwde omgeving en beginnen in kleine deskundige groep of groepen en niet in alle gebieden tegelijk met jan en alleman aan tafel waarbij onduidelijk is wie welke verantwoordelijk aan tafel heeft in deze.
- In het geheel moet duidelijk zijn welke leverplicht en planning de provincie heeft in het kader van de landelijke afspraken, welke (harde) kaders zij hanteert en wanneer partners daarbij bestuurlijk worden geconsulteerd.
- In het proces en aanpak dient oog te zijn voor de inzet die dat van partners vraagt.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Natuurmonumenten/Reinder Hoekstra NMFD

Hertenkamp 6
9401 HL Assen

e-mail: info@nmfdrenthe.nl
www.nmfdrenthe.nl

telefoon (0592) 311150

Aan de provincie Drenthe
t.a.v. [redacted] en
overlegpartners stikstofbeleid

Assen, 22 juli 2020
Betreft: Eerste reactie Drentse aanpak stikstof

Geachte [redacted], beste [redacted] en overlegpartners,

Op 3 juli hebben wij van u de voorzet van ambitie, onderwerpen en het procesvoorstel samenwerking stikstof mogen ontvangen, op 14 juli de bestuurlijke terugkoppeling van het landelijk overleg en op 22 juli de Drentse aanpak, voorzet bouwblokken.
Dit geheel zal aan de orde zijn in het volgende bestuurlijke overleg op 19 augustus van 17.00 – 18.00 uur. Vooraf is ons om een eerste reactie gevraagd.
Gezien de vakantieperiode is het niet mogelijk om op alle stukken volledig en in gezamenlijkheid te reageren. In deze eerste reactie daarom enkele eerste hoofdlijnen en hoofdpunten, die de komende tijd mogelijk nog aangevuld kunnen worden.

Context en eerste stap
Allereerst juichen wij toe dat er met de stukken een eerste voorzichtige gezamenlijke stap wordt gezet voor een Drentse aanpak. Het stikstofprobleem is urgent voor alle betrokkenen. Tot nu toe is er in het Drentse beleid veel aandacht voor de landelijke beleidsontwikkeling en het ‘lostrekken’ van vergunningverlening, maar naar ons idee nog te weinig inzet gepleegd op robuuste oplossingen voor de gebieden *en* betrokken sectoren.

Wij zouden daar graag voortvarend in Drenthe mee aan de slag gaan maar zien ook dat de belangrijkste randvoorwaarde; een *robuust landelijk reductiebeleid* waarbinnen een gebiedsgerichte aanpak succesvol kan zijn, nog steeds niet ingevuld is en nog vele onduidelijkheden bevat.

Tegelijkertijd maken we uit uw bestuurlijke terugkoppeling op dat het extern salderen onder waarborgen en voorwaarden qua besluitvorming nu snel dichterbij lijkt te komen. Dit geheel betekent onzes inziens dat we niet stil moeten gaan zitten en wel een start moeten maken.

Wat ons betreft bestaat deze eerste stap uit een gezamenlijke verkenning van:
- Huidige situatie Drenthe (totaal en per gebied);
- Opgaven, oplossingsrichtingen en de Drentse aangrijpingspunten (waar hebben we invloed op en waar niet);
- Koppelkansen en gezamenlijke belangen.

Deze punten sluiten aan bij punten uit de reactie van de landbouworganisaties.

Hertenkamp 6
9401 HL Assen

e-mail: info@nmfdrenthe.nl
www.nmfdrenthe.nl

telefoon (0592) 311150

Afronden verkenning voor volgende stap
Het lijkt ons goed deze verkenningsfase vervolgens ook op tijd te zetten *en* na een bepaalde periode af te ronden. Uiteraard zijn aanvullingen 'adaptief' mogelijk maar het lijkt ons niet de bedoeling om feiten en cijfers steeds opnieuw ter discussie te stellen. De opbrengst van de verkenning moet een gedeeld beeld over de Drentse situatie opleveren met mogelijk ook een overzicht van nog aan te vullen/onderzoeken onderdelen (op het gebied van stikstofmonitoring bijvoorbeeld) en opties en scenario's voor oplossingsrichtingen.
Afronding voor de start van 2021 lijkt ons een goed haalbare kaart.

Bestuurlijke verantwoordelijkheid voor gebiedsaanpak
Voordat er gezamenlijke vervolgstappen kunnen worden gezet, zal er vervolgens bestuurlijke duidelijkheid en overeenstemming moeten komen over de (gezamenlijke) doelen en ambities, mandaten en bestuurlijke verantwoordelijkheden.

De gezamenlijke overheden met hun democratische legitimatie zijn hiervoor als eerste aan zet. Wij zijn als partners bereid om hiervoor denkkracht in te zetten en in de uitvoering hiervan medeverantwoordelijkheid te nemen. Zeker waar het gaat om gebiedsgerichte aanpak kent Drenthe daarin een goede traditie met bewezen succes.

Randvoorwaarden benoemen
Randvoorwaarden voor succes en deelname zijn voor ons daarbij:
- Robuust landelijk stikstof-reductie-beleid met doelen die aansluiten op de analyse en adviezen van de commissie Remkes;
- Lange termijnperspectieven omgezet naar smart doelstellingen voor perioden van bijvoorbeeld steeds 5 jaar;
- Een Drenthe brede paraplu aanpak als kapstok voor de aanpak in deelgebieden (niet starten vanuit 12 deelgebieden);
- Een integrale benadering; koppeling aan bredere opgaven en waarde creatie voor en koppelkansen met diverse sectoren;
- Juridisch houdbaar en financieel geborgd.

Gezamenlijke daadkracht in aanpak en uitvoering
Een belangrijke keuze en succesfactor zal vervolgens zijn of betrokken partners medeverantwoordelijk zullen gaan nemen in de aanpak en uitvoering van het gebiedsgericht beleid. Voor de verkenning zijn wij daar graag toe bereid.

Voor de vervolgfasen is het voor alle partijen nog te vroeg om hier uitspraken over te doen. De voorzetten die in de toegezonden notities hiervoor zijn gedaan roepen bij ons wel vragen op. Dit betreft bijvoorbeeld de passages die gaan over oplossingen die *voor alle partijen acceptabel* zijn of een *democratische legitimatie,* die wordt verbonden aan achterbannen van stakeholders.. Een proces dat *voortdurend adaptief* is en open staat voor alle nieuwe inzichten. Dit polderende geheel kan ook uitmonden in heel veel werk, overleg, discussie, reuring en per saldo weinig effect.

''Niet alles kan'' is hoe Remkes dit verwoord. Het stikstofprobleem vraagt *visie, daadkracht, lef, compromissen* en *bestuurlijke verantwoordelijkheid* nemen en met *mandaten* kunnen opereren. Dit soort termen en sfeer zien wij in de voorstellen voor de Drentse aanpak graag benoemd en verder ingevuld.

Hertenkamp 6
9401 HL Assen

e-mail: info@nmfdrenthe.nl
www.nmfdrenthe.nl

telefoon (0592) 311150

Overige punten
Verdere punten om mee te geven zijn:

Voorstel ambitie
- Vraagtekens bij starten in alle deelgebieden om inhoudelijke redenen, vanwege de behapbaarheid en ook i.v.m. de externe werking (wat maakt het los). Ons voorstel; is start met Drentse paraplu met wat uitstappen in 1 à 2 gebieden als voorbeeld/casuïstiek.
- Waarom er gesproken wordt over 8 gebieden i.p.v. 12 is overigens ons niet duidelijk.
- Nu al spreken over '*voor alle partijen acceptabel'* suggereert dat er gestart wordt met afspraken en onderhandelingen. Zie bovenstaande opmerkingen. Deze fase vooral verkennend, open en co-creatief maken. Items die vragen om bestuurlijk overleg en belangenbehartiging via een apart spoor en tafel (extern salderen, meldingen) bespreken.

Onderwerpen
- Ook de latente ontwikkelruimte in beeld brengen en onderliggende ontwikkelbehoefte bedrijven.
- Bredere belangen inventariseren en nagaan waar stikstofvriendelijke koppelkansen liggen en mogelijkheden voor integrale oplossingen.
- In beeld brengen welke stikstofontwikkelingen (nieuwe projecten en bestaande + reductieopties) er in Drentse industrie, verkeer/infra mogelijk c.q. te verwachten zijn.
- Financiering aanpak.
- Relatie en samenhang met aanpak aanliggende provincies en Duitsland.

Proces
- Start met verkenning en baken dit strakker af.
- Zet deze op korte looptijd.
- Koppel vervolg aan duidelijkheid over rijksbeleid en bestuurlijke medeverantwoordelijkheid.
- Hou het behapbaar en maak duidelijk welke inzet er van stakeholders wordt gevraagd.
- Zorg voor balans c.q. het mede mogelijk maken van inzet en buitenshuis.

Wij zien uit naar de agenda voor het volgende overleg.
Tot een nadere toelichting zijn wij uiteraard altijd bereid.

Met vriendelijke groeten,
Natuur en Milieufederatie Drenthe,

Reinder Hoekstra,
directeur

natuur en milieu drenthe
federatie

Aan de leden van Gedeputeerde Staten
en Provinciale Staten van Drenthe

Assen, 31 maart 2021
Betreft: visie op koersdocument stikstof

Geachte leden,

Op 30 maart heeft u in het bestuurlijk overleg Stikstof het koersdocument Stikstof gepresenteerd. Dit wordt op 7 april a.s. besproken in de Statencommissie Omgevingsbeleid en vervolgens in Provinciale Staten. In deze brief geven wij u in het kort onze eerste reactie op dit document, die u kunt meenemen bij de verdere vormgeving van uw beleid en de besluitvorming in Provinciale Staten.

Allereerst waarderen we dat dit koersdocument nu voorligt. Het geeft een helder overzicht van de problematiek en voorliggende opgaven zowel voor Drenthe als totaal als voor de verschillende Natura 2000 gebieden. Het geeft ook inzicht in het te doorlopen proces. Wij waarderen het ook dat hier met partners overleg over wordt gevoerd.

Uit dit overzicht blijkt ook dat er voor Drenthe - bezien vanuit landelijke perspectief - een enorme opgave ligt om de doelen te halen. De doorrekening van het huidige beleid laat zien dat in onze provincie in veel gebieden de - wettelijk verankerde instandhoudingsdoelen – bij lange niet worden gehaald. Er zijn hier dus (forse) extra inspanningen nodig. Het is goed om ons hiervan bewust te zijn.

Dit brengt ons ook bij de zorgen die er bij ons leven over de toon en inzet voor het provinciale beleid zoals in het koersdocument geschetst.
Hoewel wij ook zien dat de oplossingen voor de aanpak van de stikstofdeken primair liggen bij het landelijke bronbeleid, geldt ook dat het geheel een gezamenlijke opgave van Rijk en provincie is, waarbij de provincie primair verantwoordelijk is voor het halen van de instandhoudingsdoelen en daarmee ook medeverantwoordelijk is voor de inspanningen en resultaten die in de wetstekst staan.
In het koersdocument lijkt de provinciale inzet sterk te leunen op het landelijke beleid en wordt nog te weinig duidelijk waar de provincie zelf voor wil gaan staan. Alinea's over de afhankelijkheid van het Rijk en passages als 'het moet haalbaar en betaalbaar zijn", zijn op zichzelf wel juist maar lijken ook voort te komen uit onduidelijkheid over de eigen inzet en het preluderen op het niet halen van de inspannings- en resultaatverplichtingen. In dat licht is van belang dat diverse sectoren zoals wegverkeer, industrie en zeevaart door landelijke regelgeving tot maatregelen komen, maar juist voor landbouw geldt dat naast generieke bronmaatregelen een gebiedsgerichte aanpak onontbeerlijk is.
Het koersdocument biedt nog geen enkel zicht op Drentse maatregelen die hiervoor zullen worden genomen. Uit de overzichten op pagina 8 en 10 blijkt dat ook in 2030 nog maar in zo'n 30% van de te beschermen natuurgebieden de kritische depositiewaarden (KDW) zullen worden gehaald. De resultaatsverplichting van 74% van de natuur op KDW in 2035 lijkt daarmee nu al op losse schroeven te worden gezet.

Hertenkamp 6, 9401 HL Assen
Telefoon: 0592-311150
E-mail: info@nmfdrenthe.nl

Wat ons daarnaast zorgen baart is de planning en het daarmee gepaard gaande tempo. Waar provincies als Friesland, Gelderland en Brabant al analyses hebben en een eerste inzet op bepaalde maatregelen, is in het koersdocument voorzien dat Drenthe daar pas eind 2022 aan toe is.

Dat geheel kan betekenen dat Drenthe zonder aanpassingen in methodiek en maatregelen koerst op een tekort schietend beleid, met grote risico's voor het verder uitgeven van vergunningen en de juridische houdbaarheid. Het veruit niet voldoen aan voorwaarden voor gunstige instandhouding van habitattypen zal de ruimte voor vergunningen sterk inperken, en levert een groot risico voor het mogelijk maken van ontwikkelruimte voor diverse sectoren, maar vooral voor de landbouw.
Wij denken dat heldere keuzes vereist zijn, maar ook dat er meer tempo nodig is. Daarnaast vinden wij dat Drenthe - gezien de extra opgaven en haar financiële positie – ook een meer pro-actieve opstelling moet kiezen richting het Rijk. Dit vanuit de extra opgaven die voorliggen en vanuit de optiek wat we regionaal en met sectoren *wel* kunnen bijdragen aan realisatie van de doelen in de diverse gebieden.

Wij denken ook dat het mogelijk en nodig is om de inzet op hoofdlijnen (instrumenten en middelen) daarvoor voor het eind van dit jaar op een rij te hebben. Als onderdeel van de versnelling zien wij een veel zwaarder accent op uitwerking van doelen en beleid voor overgangsgebieden, waarbij ingezet wordt op 'de landbouw van de toekomst': veel natuur-inclusiever en veel minder stikstofuitstoot gekoppeld aan de realisering van de water- en klimaatopgave. Deze inzet zou ook als Drentse bagage voor de gesprekken met het aanstaande Kabinet kunnen dienen. Dit is een belangrijk landelijk spoor dat in de andere provincies nu ook wordt opgestart.
Het bovenstaande werken wij graag samen met andere stakeholders en partners uit maar we constateren tegelijkertijd dat het voor alle partijen een complex dossier is met veel verschillende belangen.

Te overwegen is daarom om een externe versnellingscommissie van deskundigen te benoemen om de provincie te helpen hier verdere inhoud aan te geven. Dit vanuit het belang dat alle sectoren hebben bij consistentie, zekerheid en snelle oplossingen voor deze complexe opgave.

Tot een nadere toelichting zijn wij altijd bereid.

Met vriendelijke groet,
Namens de Natuur en Milieufederatie Drenthe en
mede namens Natuurmonumenten,
Stichting Het Drentse Landschap en Staatsbosbeheer:

Reinder Hoekstra
Directeur Natuur en Milieufederatie Drenthe

Voorstel gezamenlijke tekst voor de website - versie 14 oktober 2021

Groenblauwe gebiedsgerichte aanpak (GGA) - samen werken aan gezonde natuur en landbouw in Brabant

Tien startpunten voor de samenwerking[i]

Brabant staat voor grote uitdagingen om natuur- en waterdoelen op tijd te realiseren. Dit tegen de achtergrond van ingrijpende transities in de landbouw. Via een gebiedsgerichte aanpak werken we tegelijk aan gezonde natuur én perspectief voor boeren en tuinders. Herstel van het natuurlijk systeem vraagt om het voorkomen van verdroging, minder uitspoeling van meststoffen en minder stikstof. We doen dat integraal, samen en met de mensen in de streek: vanuit een Brabantse signatuur. Provincie, waterschappen, terreinbeherende organisaties, Vereniging Brabantse Gemeenten en ZLTO zetten samen de schouders onder een gezonde toekomst van het Brabantse land.

Onze startpunten voor de samenwerking zijn:

1. We werken samen aan een mooi en gezond Brabants land. We doen dat als netwerk, werken slagvaardig en voorkomen bestuurlijke drukte. We stemmen goed af, maar in de uitvoering hebben we allemaal onze eigen taken en eigen verantwoordelijkheden.

2. We richten ons via een samenhangende aanpak van natuur, water, stikstof en landbouw op die delen van Brabant waar opgaven stapelen én op vlotte realisatie van het natuur- en watersysteemherstel. Andere relevante ruimtelijke ontwikkelingen zoals energie, woningbouw of infrastructuur nemen we zo veel mogelijk mee.

3. We geven alle ruimte aan gebiedsprocessen met de bewoners en ondernemers in de streek, vanuit een heldere opdracht op grond van zo concreet mogelijke doelen (zoals vanuit Natura2000, Natuur Netwerk Brabant, de Kader Richtlijn Water), met oog voor een werkbare landbouwstructuur en binnen vastgestelde beleidskaders van rijk en provincie, waaronder de Brabantse Ontwikkelaanpak Stikstof. Daarbij gaan we voor tijdig resultaat.

4. We gaan gezamenlijk programmeren en dus ook gezamenlijk prioriteren. Partijen staan gezamenlijk aan de lat voor de opgaven, het proces, het beleid en de uitvoering. Ieder vanuit zijn eigen rol en verantwoordelijkheid, maar vanuit een gelijkwaardige houding en een gedeelde visie. Hierbij neemt de provincie de regierol en ligt de uitvoering vooral bij de andere partners. Alles gericht op het versterken van de uitvoeringskracht in Brabant en met respect voor lopende processen.

5. We maken gebruik van een breed communicatief, financieel en juridisch instrumentarium en kiezen voor een passende mix per gebied. Van het creëren van verdienmodellen voor blijvende ondernemers, via het vergoeden van ecosysteemdiensten tot het stimuleren en geleiden van gronddynamiek in alle gradaties.

6. In onze financiële strategie is zelfrealisatie het vertrekpunt: we dagen de markt uit om te innoveren en te investeren in verduurzaming. Overheden zetten zich in voor reële verdienmodellen voor agrarische ondernemers.

7. We streven er naar dat financiële middelen van verschillende overheden en uit verschillende sectoren zoveel mogelijk gebundeld terecht komen in gebieden, met genoeg flexibiliteit om in te kunnen spelen op kansen en met beperkte administratieve last.

8. Grond, grondgebruik en gronddynamiek zijn essentieel in de gebiedsgerichte aanpak. Daarom werken we aan een grondruilfonds en andere slimme grondinstrumenten. En aan spelregels voor grondaan- en verkopen die beweging in Brabant vergemakkelijken.

9. We bewaken samen de voortgang van de gebiedsgerichte aanpak op doelbereik per opgave, per gebied en de optelsom voor Brabant. Daarvoor wordt een dashboard ontwikkeld. We nemen samen de verantwoordelijkheid om te interveniëren als doelen niet of niet tijdig gehaald worden.

10. We realiseren ons dat de gebiedsgerichte aanpak op weg naar een mooier en gezonder Brabants land een kwestie is van daadkracht, lange adem én trial & error. Daarom is voor leren en experimenteren een belangrijke plek ingeruimd in de Brabantse aanpak. We doen dat als tien uitvoerende partners, maar inbreng van andere uitvoerende partijen in Brabant is van harte welkom.

Udenhout, 18 oktober 2021

[logos van de 10 partijen: Provincie Noord-Brabant | Brabants Landschap | Natuurmonumenten | Staatsbosbeheer | Vereniging Brabantse Gemeenten | Waterschap Aa & Maas | Waterschap Brabantse Delta | Waterschap De Dommel | Waterschap Rivierenland | ZLTO]

[i] Disclaimer-tekst voor op de website: Aan deze tekst kunnen geen rechten worden ontleend. Concretisering vindt plaats in afstemming tussen de partners, maar steeds via de geëigende gremia zoals de dagelijkse of algemene besturen van provincie en waterschappen.

Date : 1-11-2021 13:26:48
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted]**@drenthe.nl,** [redacted]**@kpnmail.nl"** [redacted]**@kpnmail.nl,** [redacted]**@nmfdrenthe.nl"** [redacted]**@nmfdrenthe.nl,** [redacted]**@natuurmonumenten.nl"** [redacted]**@natuurmonumenten.nl,** [redacted]**@live.nl"** [redacted]**@live.nl, "** [redacted]**@bouwendnederland.nl"** [redacted]**@bouwendnederland.nl, "** [redacted]**@bouwendnederland.nl"** [redacted]**@bouwendnederland.nl,** [redacted]**@bouwendnederland.nl"** [redacted]**@bouwendnederland.nl, "** [redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl,** [redacted]**@gmail.com"** [redacted]**@gmail.com, "** [redacted]**"** [redacted]**@drenthe.nl, "Jordan Jumelet"** [redacted]**@drenthe.nl, "** [redacted]**@drenthe.nl,** [redacted]**@drenthe.nl**
Cc : [redacted]**@ltonoord.nl"** [redacted]**@ltonoord.nl,** [redacted]**@drentslandschap.nl"** [redacted]**@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"** [redacted]**@staatsbosbeheer.nl**
Subject : Laatste ultieme poging datum Bestuurlijke Tafel Stikstof
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Beste allemaal,

Het blijkt dat we allemaal zeer volle agenda's hebben en tot nu toe is het dan ook niet mogelijk gebleken om een Bestuurlijke Tafel Stikstof te plannen waarbij alle partners aanwezig zijn. Heel spijtig allemaal.
Ik doe hierbij een laatste ultieme poging om deze vergadering te plannen en wel op
* dinsdag 16 november; aanvang 17.30, locatie Provinciehuis. Gezien het tijdstip en om ook de inwendige mens te verzorgen, zal hiervoor worden gezorgd.

Mag ik jullie vriendelijk verzoeken prioriteit te geven aan deze laatste mogelijkheid zodat de datum kan worden vastgelegd in de agenda's?

Graag ontvang ik zo spoedig mogelijk (positief) bericht van jullie.

Met vriendelijke groet

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6 [redacted]
[redacted]@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 3[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 4-10-2021 17:26:47
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **@nmfdrenthe.nl"** [redacted] **@nmfdrenthe.nl,** [redacted] **@natuurmonumenten.nl"** [redacted] **@natuurmonumenten.nl,** [redacted] **@kpnmail.nl"** [redacted] **@kpnmail.nl,** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl, "** [redacted] **@live.nl"** [redacted] **@live.nl, "** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl,** [redacted] **@ltonoord.nl"** [redacted] **@ltonoord.nl,** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl,** [redacted] **@gmail.com"** [redacted] **@gmail.com, "** [redacted] **@drenthe.nl, "Jordan Jumelet"** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drentslandschap.nl"** [redacted] **@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"** [redacted] **@staatsbosbeheer.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "Sonja van der Meer"** [redacted] **@drentslandschap.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "Ton Schroor"** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl**
Subject : Memo/agenda en actielijst Bestuurlijke tafel stikstof - 07 okt 2021
Attachment : Presentatie BT 09092021.pdf;Actie- en afsprakenlijst BT Stikstof - 09092021.pdf;Memo vervolg Bestuurlijke tafel - 07102021.pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Beste mensen,

Met excuses voor de late verzending hierbij de toegezegde documenten van de vorige Bestuurlijke tafel d.d. 9 september 2021.
Daarnaast is een korte memo inclusief agenda bijgevoegd voor de bijeenkomst op donderdag 7 oktober a.s. van 19.30 – 21.00 uur, hier in het provinciehuis.
Graag aandacht voor de gevraagde voorbereiding op de vragen die op de agenda staan om te bespreken.

Wij hebben voor a.s. donderdag één afzegging ontvangen, Bouwend Nederland heeft laten weten helaas niet aanwezig te kunnen zijn.

Graag tot donderdag.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6 [redacted] |
[redacted] @drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 365555 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

provincie Drenthe

Actualiteiten

Bestuurlijke Tafel Stikstof

9 september 2021

Kamerbrieven

Voor, tijdens en na het zomerreces zijn er meerdere (8) kamerbrieven verschenen.
Deze zijn te vinden op aanpakstikstof.nl

1. Policybrief ‘Verkenning Ecologische autoriteit’ – 29 juni 2021
2. Kamerbrief stand van zaken Subsidieregeling sanering varkenshouderijen – 30 juni 2021
3. Vervolgacties naar aanleiding van het eindrapport van het Adviescollege Meten en Berekenen Stikstof – 9 juli 2021
4. Regeling nieuwe versie AERIUS Calculator en wijziging stikstofregistratiesysteem – 9 juli 2021
5. Stand van zaken van het Omschakelprogramma - 13 juli 2021
6. Voortgang aanpak stikstofproblematiek – 16 juli 2021
7. Kamerbrief Uitwerking managementmaatregelen melkveehouderij ten behoeve van stikstofreductie – 20 juli 2021
8. Landelijke beëindigingsregeling veehouderij voorjaar 2022 open – 31 augustus 2021

provincie Drenthe

Gebiedsgerichte aanpak Drenthe

Gebiedsverkenningen in Storymap

Bestuurlijke Tafel Stikstof

9 september 2021

provincie Drenthe

Presentatie Storymap

provincie Drenthe

Gebiedsgerichte aanpak Drenthe

Roadmap

Bestuurlijke Tafel Stikstof

9 september 2021

provincie Drenthe

Presentatie Roadmap

Roadmap Gebieds Gerichte Aanpak | JAMdots

provincie Drenthe

Gebiedsgerichte aanpak Drenthe

Denkrichtingen
route naar gebiedsagenda's

Bestuurlijke Tafel Stikstof

9 september 2021

provincie Drenthe

Per 1 juli 2021 Wet stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn) in werking

Artikel 1.12fa

1. Binnen twee jaar na de inwerkingtreding van artikel 1.12b leggen gedeputeerde staten Onze Minister een gebiedsplan voor ter gebiedsgerichte uitwerking van de landelijke omgevingswaarde en het programma stikstofreductie en natuurverbetering. Het plan kan indien gewenst door gedeputeerde staten vergezeld gaan van een voorstel tot wijziging van het programma. Het plan beschrijft voor elke voor stikstof gevoelige habitat in de Natura 2000-gebieden in de betrokken provincie in elk geval:

a. voor zover het programma stikstofreductie en natuurverbetering niet meer actueel is:

1°. de omvang van de stikstofdepositie en de bronnen daarvan, onderscheiden naar de belangrijkste sectoren en naar de afkomst van binnen en buiten de provincie, en de mate waarin de kritische depositiewaarde wordt overschreden;

2°. de verwachte autonome ontwikkeling van de stikstofemissie door bronnen binnen en buiten de betrokken Natura 2000-gebieden en de gevolgen daarvan voor de omvang van stikstofdepositie in de voor stikstof gevoelige habitats;

b. de binnen en buiten de betrokken Natura 2000-gebieden in de provincie uitgevoerde of uit te voeren maatregelen die bijdragen aan:

1°. vermindering van de stikstofdepositie met het oog op het tijdig voldoen aan de omgevingswaarden, bedoeld in artikel 1.12a, eerste lid, en aan de tussentijdse doelstellingen, bedoeld in artikel 1.12b, tweede lid, onderdeel a;

2°. het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen;

c. de verwachte sociaaleconomische effecten en de weging van de haalbaarheid en doelmatigheid en doeltreffendheid van de maatregelen, bedoeld in onderdeel b;

d. de verwachte gevolgen van de maatregelen, bedoeld in onderdeel b, voor de omvang van de stikstofdepositie, respectievelijk het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen.

2. Na ontvangst van een plan als bedoeld in het eerste lid kan Onze Minister, na instemming van beide partijen, het programma stikstofreductie en natuurverbetering dienovereenkomstig wijzigen, door daarin voor elke voor stikstof gevoelige habitat in de Natura 2000-gebieden en voor de betrokken provincie in elk geval de maatregelen te beschrijven die nodig zijn om tijdig te voldoen aan de omgevingswaarden, bedoeld in artikel 1.12a, eerste lid, en aan de tussentijdse doelstellingen, bedoeld in artikel 1.12b, tweede lid, onderdeel a.

- Binnen 2 jaar na inwerkingtreding stellen GS een gebiedsplan voor Drenthe op.
- Hoe zien we dat proces voor ons in Drenthe?

Gebiedsgerichte aanpak Drenthe

Koersdocument beschrijft de aanpak in 3 stappen:

• Stap 1: Gebiedsverkenningen	*Storymap*
• Stap 2: Agendavorming	*Gebiedsagenda*
• Stap 3: Uitvoering en bijsturing	*Gebiedsplan*

Proces gebiedsagenda

- Vindt plaats in de gebieden zelf
- Betrekken gemeenten, waterschappen, gebiedspartners, inwoners, soms defensie, RWS
- Bv ontwerpateliers / schetsschuitsessies

Proces gebiedsagenda

- Ambtelijk (incl. partners) proces verder uitlijnen
- Een pilot (bv Mantingerbos) starten om te leren (zoals bij gebiedsverkenningen)
- Bestuurlijke Tafel Stikstof benutten als klankbord:

  Wat valt op in de gebieden, welke knelpunten ontstaan, welke kansen kunnen worden benut?
- Onderzoeken inzet van Raad van Advies / Kwaliteitsteam

Proces gebiedsagenda

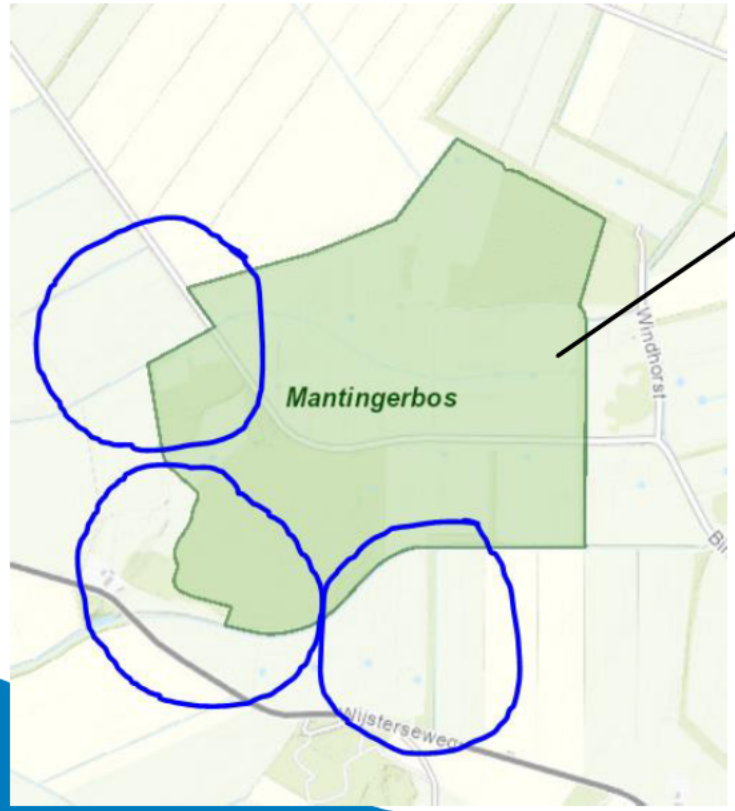

Invloedzone N2000

Welke opgaven?
- Natuur
- Bossenstrategie
- Woningbouw
- Industrie
- Mobiliteit
- Energietransitie
- Vrijetijdseconomie

Welke oplossingsrichtingen?
- Landbouw
- Bedrijfsniveau
- Watersysteem
- Natuur
- Sociaal economische ontwikkelingen

Parallel 3 dingen:

Werken aan de basis:
- Gebiedsverkenningen afronden
- Natuurdoelanalyse en stikstofanalyse gebruiken
- Opgave (omgevingswaarde vertalen naar gebieden)

Ontwerpateliers met de gebieden

'Welke koppelkansen met andere opgaven zien we per gebied?'

Oplossingen per sector in beeld

'Wat kunnen de sectoren bieden aan oplossingen?'

Scenario's doorrekenen

Tijdspad

- November 2021: Richtinggevende uitspraak over vertaling van de landelijke omgevingswaarden naar regionale doelen Rijk en provincies
- Zomer 2022: Eerste doorberekeningen van mogelijke maatregelen doelbereik.
- Zomer 2023: Formeel vaststellen gebiedsplan

Bijlage 1

Actie- en Afsprakenlijst
Bestuurlijk Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof
d.d. 9 september 2021.

2. Delen van de actualiteiten.

Afspraak: Er is gevraagd naar de aanpassing van de leefgebiedtypenkaarten. Deze wijzigingen bevinden zich binnen de N2000 gebieden en zijn vindbaar via bijgaande link: Aanpassing leefgebiedtypenkaarten - Provincie Drenthe

Afspraak: De kamerbrieven die in de afgelopen periode zijn verschenen zijn vindbaar op bijgaande link: Nieuws | Actueel | Aanpak Stikstof

4. Toelichting gebiedsverkenningen en storymap

Afspraak: De teksten van de storymap worden verder uitgewerkt en bestuurlijk afgestemd voordat deze worden gepubliceerd. (**actie**: provincie)

5. Presentatie Roadmap Gebiedsgerichte aanpak stikstof

Afspraak: De roadmap is te vinden via bijgaande link: :
Roadmap Gebieds Gerichte Aanpak | JAMdots

6. Route naar gebiedsagenda's.

Afspraak: N.a.v.de getoonde presentatie hebben we onszelf de vraag gesteld hoe we in gezamenlijkheid de bestuurlijke tafel de komende periode bezien. De provincie organiseert op korte termijn een vervolgoverleg en zal voor dit gesprek een kort voorbereidend memo toezenden (**actie**: Provincie).

7. Afronding en afsluiting.

Memo terug- en vooruitblik Bestuurlijke Tafel Stikstof

In het bestuurlijk overleg d.d. 09-09-2021 hebben we onszelf de vraag gesteld hoe we in gezamenlijkheid de bestuurlijke tafel de komende periode bezien. Dit in relatie tot de fase waarin wij ons nu bevinden richting oplevering van de gebiedsverkenningen en het toewerken naar gebiedsagenda's en een gebiedsplan, zoals opgenomen in de Wet Stikstofreductie en natuurverbetering.

Korte terugblik

Op 29 juni 2020 is door de provincie Drenthe het eerste bestuurlijk overleg geïnitieerd met de bestuurlijke partners stikstof. In de afgelopen 1,5 jaar hebben elkaar met regelmaat geïnformeerd en geconsulteerd over de aanpak Stikstof, zowel landelijk als regionaal. We zitten daarbij nog in eenzelfde vertegenwoordiging van de verschillende sectoren aan tafel; er zijn wel verschillende wisselingen van vertegenwoordigers geweest.

We hebben gezamenlijke procesregels en uitgangspunten vastgesteld om met elkaar de eerste stappen te zetten. Te beginnen met het creëren van een gezamenlijke uitgangssituatie. Welke kennis hebben we met elkaar te delen? Wat is op dit moment de feitelijke situatie in de 12 stikstofgevoelige Natura2000-gebieden? En hoe zitten we met elkaar aan tafel? Op verzoek van de partijen nam de provincie na de eerste pilots het voortouw in het verder verzamelen van data. Deze zijn ambtelijk regelmatig voorgelegd, besproken en aangevuld door en met de partners.

De provincie Drenthe heeft in april 2021 het Koersdocument Stikstof vastgesteld. En vertegenwoordigt het provinciale belang richting IPO en het Rijk, bijvoorbeeld waar het gaat om generieke maatregelen, uitvoeringsregelingen en het Programma Natuur. De Bestuurlijke Tafel Stikstof heeft ook hierin een informerende en/of raadgevende rol ingenomen.

Van verkenning naar agenda

In november worden de opgestelde Gebiedsverkenningen opgeleverd. Dit is de basis om de vertaling richting gebiedsagenda's te maken. In de wetenschap dat het dynamische informatie is, die aangevuld kan worden met nieuwe inzichten en actualiteiten. De gebiedsagenda's brengen de opgave per gebied in beeld en de mogelijke maatregelen. De agenda's zijn de input voor afstemming met betrokken partijen in de gebieden.

De volgende stap na de verkenningen is het verder vaststellen van de opgave, het inventariseren en uitdiepen van potentiële oplossingen en van het toetsen van oplossingen aan belangen. Een volgende fase, waarvoor inhoudelijk nog veel moet gebeuren en waarop ook tijdsdruk staat. Waarin van alle sectoren actie en inzet nodig is, vanuit de eigen rol. We voorzien hier vooral inzet in de gebieden zelf, met lokale actoren.

Bestuurlijke tafel stikstof

Aan deze Bestuurlijke tafel willen we het gesprek met elkaar voeren over ieders bijdrage en de verwachtingen die er, ook naar elkaar, zijn voor het verder uitwerken van de volgende fase; de uitwerking van de gebiedsagenda's die de input gaan vormen voor het gebiedsplan. We stellen hierbij de onderstaande agenda voor, met de vraag aan de deelnemers deze vragen voor te bereiden om met elkaar hierover in gesprek te gaan.

Agenda:

1. Opening en welkom
2. Vaststellen actie- en afsprakenlijst
3. In gesprek over bijdrage, wensen en verwachtingen naar elkaar aan deze tafel aan de hand van onderstaande vragen:
    - Hoe kijk je terug op de afgelopen periode aan de bestuurlijke tafel?
    - De vooruitblik op de bestuurlijke tafel:
        - Welke bijdrage wil je als partner leveren aan de stikstofopgave in Drenthe?
        - Welke verwachting heb je daarbij van de andere partners aan tafel; de deelnemende partners en de provincie.
        - Zijn we compleet in deze samenstelling aan de Bestuurlijke tafel stikstof?
4. Afronding en sluiting

Date : 28-10-2021 13:46:55
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **@kpnmail.nl"** [redacted] **@kpnmail.nl, "** [redacted] **@nmfdrenthe.nl"** [redacted] **@nmfdrenthe.nl,** [redacted] **@natuurmonumenten.nl"** [redacted] **@natuurmonumenten.nl,** [redacted] **@live.nl"** [redacted] **@live.nl, "** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl, "** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl,** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl, "** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl, "** [redacted] **@gmail.com"** [redacted] **f@gmail.com, "** [redacted] **@drenthe.nl, "Jordan Jumelet"** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **"** [redacted] **@drenthe.nl**
Cc : " [redacted] **@ltonoord.nl"** [redacted] **@ltonoord.nl,** [redacted] **@drentslandschap.nl"** [redacted] **@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"** [redacted] **@staatsbosbeheer.nl**
Subject : Nieuw voorstel datums Bestuurlijke Tafel Stikstof
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Beste mensen,

Dinsdag 26 oktober heb ik een mailbericht gezonden waarin de Bestuurlijke Tafel van vanavond is geannuleerd ivm een aantal afzeggingen. In het bericht van 26 november is gerefereerd aan het feit dat we het van groot belang vinden dat alle partners bij de vergadering aanwezig zijn. In het bericht zijn een aantal opties gegeven voor het laten plaatsvinden van de Bestuurlijke Tafel stikstof.
Helaas heb ik op voorgestelde datums ook afzeggingen ontvangen.

Het is van belang, zoals eerder aangegeven, dat alle partners aanwezig zijn bij de Bestuurlijke Tafel Stikstof, en hierbij dan ook twee nieuwe datums en tijdstippen, locatie Provinciehuis Drenthe:
* vrijdag 5 november van 11.00 – 13.00 (incl. lunch)
* dinsdag 9 november van 18.00 – 19.30 uur.

Indien mogelijk wil ik voor dit weekend een datum en tijdstip laten vastleggen in de agenda's van een ieder en ontvang dan ook zo spoedig mogelijk een reactie.

Met vriendelijke groet

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6 [redacted]
[redacted] @drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 [redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 18-11-2021 12:48:07
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet"[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@kpnmail.nl"[redacted]@kpnmail.nl,[redacted]@nmfdrenthe.nl"[redacted]@nmfdrenthe.nl,[redacted]@natuurmonumenten.nl"[redacted]@natuurmonumenten.nl,[redacted]@live.nl"[redacted]@live.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl"[redacted]@bouwendnederland.nl,[redacted]@bouwendnederland.nl"[redacted]@bouwendnederland.nl, "[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl"[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl,[redacted]@gmail.com"[redacted]@gmail.com, "[redacted]@drenthe.nl, "Jordan Jumelet"[redacted]@drenthe.nl,"[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Cc :[redacted]@ltonoord.nl"[redacted]@ltonoord.nl, "[redacted]@drentslandschap.nl"[redacted]@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"[redacted]@staatsbosbeheer.nl
Subject : Nieuwe datum Bestuurlijke Tafels Stikstof
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Beste allemaal,

Dinsdagavond heb ik onderstaand mailbericht verzonden ivm problemen tot het geen toegang verkrijgen van de Teams vergadering. Bij navraag blijkt dat er meerdere vergelijkbare meldingen zijn binnengekomen bij onze servicedesk en dat het probleem bij Microsoft ligt.

Zoals aangegeven in onderstaand bericht zijn er twee mogelijkheden waarop de presentatie en nadere uitleg wordt gegeven op de gebiedsverkenningen:
- dinsdag 23 november van 20.00 – 21.00 uur;
- woensdag 24 november, van 08.00 – 09.00 uur of 09.00 – 10.00 uur.

Graag ontvang ik zsm bericht van jullie op een van deze mogelijkheden zodat dit kan worden vastgelegd in de agenda's.

Daarnaast is afgesproken dat op donderdag 16 december van 18.00 – 20.00 uur een fysieke bijeenkomst zal plaatsvinden op het Provinciehuis waarbij de 3 bespreekpunten en jullie inbreng hierop worden geagendeerd.

Tot het eind van dit jaar zijn dit de definitieve datums voor de Bestuurlijke Tafel Stikstof en de eventuele reserveringen vanuit de datumprikker zijn dan ook niet meer van toepassing.

Afhankelijk van jullie reactie, probeer ik deze week de digitale vergadering van volgende week definitief in de agenda's te plaatsen. Ook ontvang ik graag bericht als een van deze datums niet inpasbaar zijn in de agenda.

Fijne dag en hoor graag van jullie!

Vriendelijke groet,

[redacted]

Van:[redacted]
Verzonden: dinsdag 16 november 2021 18:25
Aan: Henk Jumelet[redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@kpnmail.nl;[redacted]@nmfdrenthe.nl;[redacted]@natuurmonumenten.nl;[redacted]@live.nl;[redacted]@bouwendnederland.nl;[redacted]@bouwendnederland.nl;[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl;[redacted]@gmail.com;[redacted]@drenthe.nl>;Jordan Jumelet[redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@drenthe.nl>
CC:[redacted]@ltonoord.nl;[redacted]@drentslandschap.nl; Bert Hummelen[redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Onderwerp: Bestuurlijke Tafel vanavond en geen toegang

Beste allemaal,

Ik heb moeten constateren dat een aantal genodigden helaas niet werden toegelaten tot de digitale bijeenkomst. Op dit moment heb ik geen idee hoe dit mogelijk is maar ik ga dit navragen.
Afgesproken is dat ik ga proberen volgende week een moment te vinden waarop nadere uitleg zal worden gegeven met presentatie op de gebiedsverkenningen, zoals dit voor vanavond was voorzien.
Daarnaast is afgesproken dat de 3 bespreekpunten en de inbreng van jullie hierop op donderdag 16 december vanaf 18.00 uur zal worden besproken.

Morgen kom ik hierop terug en wellicht kan ik dan ook aangeven waarom het niet is gelukt vanavond verbinding te krijgen met iedereen.

Voor nu een fijne avond en veel plezier bij de kwalificatie wedstrijd Nederland – Noorwegen!

Met vriendelijke groet

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6[redacted]
[redacted]@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 18-12-2020 11:55:08
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **@hetnet.nl"** [redacted] **@hetnet.nl,** [redacted] **@gmail.com"** [redacted] **@gmail.com,** [redacted] **@nmfdrenthe.nl"** [redacted] **@nmfdrenthe.nl,** [redacted] **@natuurmonumenten.nl"** [redacted] **@natuurmonumenten.nl,** [redacted] **@kpnmail.nl"** [redacted] **@kpnmail.nl, "** [redacted] **bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl,** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl,** [redacted] **@live.nl"** [redacted] **@live.nl**
Cc : [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drentslandschap.nl"" <** [redacted] **@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"** [redacted] **@staatsbosbeheer.nl**
Subject : Presentaties Bestuurlijk Overleg 17 december
Attachment : 20201203_Brief overgangszones aan de Minister van LNV en leden BACVP.pdf;201130 Brief gezamenlijke natuur- en milieuorganisaties over wetsvoorstel stikstofreductie en natuurverbetering.pdf;image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,

Gisteravond is toegezegd om u de volgende presentaties te zenden:
- Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden;
- Gebiedsverkenningen Stikstof waarnemingen.

Daarnaast heeft [redacted] ons verzocht u de volgende brieven te zenden:
- brief overgangszones aan de Minister van LNV en leden BACVP;
- brief gezamenlijke natuur- en milieuorganisaties over wetsvoorstel stikstofreductie en natuurverbetering.

Ik wens jullie veel leesplezier en hele fijne feestdagen maar bovenal blijf gezond!

Met kerstgroet,
mede namens [redacted]

[redacted],
Team Drentse aanpak Stikstof (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06-[redacted]

Aan: De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de leden van de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland

Onderwerp: Gezamenlijk aan de slag met overgangszones

Datum: 3 december 2020

Geachte Minister van LNV en leden van de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland,

Onze oproep en aanbod: zet in op overgangszones in aanpak stikstof om herstel van onze natuur mogelijk te maken terwijl de landbouw daarbij ook perspectief houdt.

De afgelopen maanden is onder uw regie hard gewerkt aan een Uitvoeringsprogramma om invulling te geven aan de door u vastgestelde Hoofdlijnen Programma Natuur. Systeemherstel, gebiedsgericht werken, opgavegericht en optelbaarheid maatregelen zijn daarin centrale thema's. Tijdens onze gesprekken met u over Programma Natuur is nadrukkelijk gesproken over de rol van overgangszones voor het verbeteren van de benodigde biotische en abiotische randvoorwaarden voor natuur en de randvoorwaarde dat er een duidelijk en realistisch toekomstperspectief voor de grondeigenaren en grondgebruikers in deze zones is.

Wij constateren dat het Uitvoeringsprogramma Programma Natuur het belang van overgangszones erkent en dat de uitwerking in een latere fase plaatsvindt. Wij vinden echter dat bij de start van het Programma Natuur ook met de uitwerking van de overgangszones moet worden gestart. Daardoor zullen sneller resultaten geboekt worden: zowel voor natuurontwikkeling als ten aanzien van de agrarische ontwikkelingsperspectieven in deze zones. Bij deze uitwerking willen wij, de ondertekenaars van deze brief, actief en in samenhang betrokken worden. Dit zorgt ervoor dat er ook betrekkelijk snel gestart kan worden met de uitvoering.

Daarom roepen wij in deze brief op om:

- In spoor 1 van het Uitvoeringsprogramma Natuur duidelijk aandacht te besteden aan de inzet van overgangszones voor het optimaliseren van het Nationaal Natuur Netwerk (NNN)/N2000 en het verbeteren van de kwaliteit buiten NNN/N2000.
- In het Uitvoeringsprogramma Programma Natuur de ruimte op te nemen om vanaf 1 januari 2021 te starten met de voorbereidingen die nodig zijn om uiteindelijk te komen tot de benodigde coöperatie en beweging in de overgangszones gericht op duurzame ecologische én economische ontwikkelingen. Dit zodat uiterlijk in het derde jaar gestart kan worden in de overgangszones.
- Het verder uitdenken en uitwerken van het landgebruik in de overgangszones te doen met de betrokken overheden, met het NAJK, Netwerk GRONDig, de terreinbeherende organisaties, FGP, Unie van Bosgroepen, BoerenNatuur en andere betrokken partijen. Zodat vanaf het begin samen gebouwd kan worden aan deze waardevolle en omvangrijke opgave.

Wat verstaan we onder overgangszones?
Het begrip overgangszones is geen uitgekristalliseerd begrip. Wat wel duidelijk is dat overgangszones geen doel op zich zijn, maar een middel om te komen tot een duurzaam, toekomstbestendig landgebruik waar zowel de natuur als de landbouw een plek heeft: zowel in de Natura 2000 gebieden als in de overgangszones zelf. De doelen voor de gebieden worden bestuurlijk bepaald op niveau van Rijk en Provincie. In het gebiedsproces worden deze doelen geconcretiseerd naar maatregelen waarmee een overgangszone wordt gevormd. Randvoorwaarden zijn doelbereik en duurzaam bedrijfsmatig perspectief voor betrokken partijen. Om invulling te kunnen geven aan deze maatregelen en randvoorwaarden is het noodzakelijk om een breed instrumentarium te ontwikkelen. Het doel geeft aan wat nodig is en het instrumentarium biedt op gebiedsniveau ruimte om samen die opgave te realiseren**.**

Op dit moment hebben we nog beperkt taal en instrumentarium voor overgangszones. Woorden als 'landbouw' en 'natuur' zijn geen helpende woorden voor een overgangszone want die verbinden niet. Ook instrumenten als 'functiewijziging' zijn niet helpend, want die dwingen te kiezen voor óf landbouw óf natuur. We moeten dus op zoek naar een nieuwe, gemeenschappelijke taal, en ook de daarbij behorende (nieuwe) instrumenten en ondersteunende organisaties.

Om het begrip overgangszones verder te laden kunnen we gelukkig gebruik maken van de vele initiatieven die we in Nederland kennen en waar we van kunnen leren en op voortborduren. Denk bijvoorbeeld aan het initiatief in Zeeland waar Het Zeeuws Landschap, boeren en het agrarisch collectief Poldernatuur Zeeland gronden uitruilen en bij elkaar in beheer geven waardoor de boer en de natuur er beter van worden. Denk aan het gebiedsproces Aldeboarn-De Deelen rondom het Natura2000 gebied De Deelen in Friesland waar op initiatief van boeren en burgers samen met overheden wordt gewerkt aan een breed gedragen toekomstscenario. Denk aan het Landgoedmodel dat op verschillende plekken in het land gebiedsgericht maatwerk en de gewenste verbindingen realiseert. Denk aan de collectieven die het agrarische natuur- en landschapsbeheer organiseren. En zo zijn er nog veel meer. Maar dit is niet genoeg. Er is meer nodig. Hieronder bespreken we drie punten die in onze ogen nodig zijn om de overgangszones te laten slagen.

Wat is er volgens ons nodig om de overgangszones te laten slagen?

1. Een wenkend toekomstperspectief
In de overgangszones zijn de eigenaren en gebruikers, voornamelijk boeren, aan zet. Essentieel is daarom dat eigenaren en gebruikers overgangszones ervaren en zien als een kans om landschapsbeheer een waardevol onderdeel van hun bedrijfsvoering te maken. En daardoor trots te zijn op de bijdrage die zij leveren aan hun omgeving; zowel landschappelijk als maatschappelijk. Om het als zo'n kans te zien is het van groot belang om een veilig ondernemersklimaat te creëren waarin ruimte is voor vernieuwing, samen kennis ontwikkelen en delen. Voor eigenaren en gebruikers moet helder zijn dat in de overgangszones een wenkend toekomstperspectief wordt geboden voor iedereen die in dat gebied wil blijven. Dit betekent dat je heldere kaders moet stellen: dat er een heldere opgave ligt voor een overgangszone; dat er een open dialoog is waar iedereen zich moet kunnen uitspreken; het vertrekpunt is dat grondeigenaren participeren op basis van vrijwilligheid; dat er een breed instrumentarium beschikbaar moet komen zodat de eigenaar keuzes heeft en kan kijken wat

voor hem passend is. Daarbij is langjarige zekerheid van groot belang, zodat hij langjarig de gevraagde bijdrage kan leveren. Het instrumentarium dat nodig is, is dus breed: het kan gaan om beheervergoedingen, om een grondbank, maar denk ook fiscale voordelen, borgstellingen bij investeringen, kennis, etc. Verder willen we gezamenlijk monitoren, evalueren en leren om te zien of we de gestelde opgave realiseren in plaats van dat we vooraf 'overgangsgebieden' fysiek gaan intekenen en begrenzen.

2. Meekoppelen met ander beleid, te beginnen met afstemming tussen bestuurlijk overleg Stikstof en Programma Natuur

Momenteel wordt via twee sporen gewerkt aan de stikstofopgave: via het bestuurlijk overleg Bronmaatregelen stikstof wordt gewerkt aan een tool box om de stikstofuitstoot te verlagen en via het Programma Natuur waarin gewerkt wordt aan de verbetering van de natuurkwaliteit. Wij zijn er van overtuigd dat juist in de gebiedsgerichte aanpak in de overgangszones deze beide sporen bij elkaar moeten komen. Juist een mix van het instrumentarium kan het voor grondeigenaren interessant maken om te participeren. Daarvoor moet tijdens het gebiedsproces in de overgangsgebieden de integratie plaatsvinden van de beide programma's. Daarbij is het van belang dat Programma natuur en het Bestuurlijk overleg Bronmaatregelen stikstof hun programma's goed afstemmen.
Deze afstemming gaat volgens ons verder, want denk ook aan de klimaatopgave; de wateropgave, zowel kwaliteit als kwantiteit; de realisatie van de Bossenstrategie; de veenweideproblematiek, het versterken van de identiteit van het landschap en de biodiversiteit etc. Het ecosysteem en het landschap gaan niet uit van verkokerde doelen, maar zijn een samenhangend geheel en vragen daarom om een integrale, gebiedsgerichte benadering.

Zaak is daarom de instrumentenkoffer voor de overgangszones zo goed mogelijk te vullen, zodat het voor betrokken partijen en individuen interessant en mogelijk wordt om echt stappen te zetten in een gebied. Dus door een boer die weg wil uit te plaatsen, ontstaat er ruimte voor blijvende boeren om verder te extensiveren. Maar dat is alleen mogelijk als de vrijkomende grond bij deze boeren in bezit en/of gebruik blijft en zij gefaciliteerd worden door een breed inzetbaar instrumentarium om zo de bijdrage aan het systeemherstel te kunnen leveren die gevraagd wordt. En dan op zo'n manier dat ze ook een toekomstbestendig bedrijf kunnen runnen en door ontwikkelen. Ons inziens is het stapelen en verbinden van de verschillende instrumenten in de gebieden de enige mogelijkheid om systeemherstel te realiseren.

3. Tijd, ruimte en lef om gebiedsgericht te bouwen

De economische urgentie van de stikstofproblematiek maakt dat er haast is en dat is volstrekt logisch. Tegelijkertijd weten we ook dat we voor systeemherstel tijd nodig hebben. Ook omdat systeemherstel niet alleen gaat over het herstel van het abiotische en biotische systeem, maar zeker ook over het herstel van het maatschappelijke systeem, de verbinding van mensen met natuur. Met dat laatste bedoelen we het opheffen van de scherpe scheiding in opvattingen, beleidsterreinen, taal, mensen, organisaties, tussen 'landbouw' en 'natuur'. Juist nu is er een kans om stappen te zetten naar herstel omdat glashelder is dat we de grens hebben bereikt met de huidige aanpak van een harde scheiding tussen 'natuur' en 'landbouw'. We redden het niet meer door het faciliteren van 'natuur' en 'landbouw'. Wat nu nodig is, is het faciliteren van de samenwerking in de gebieden. Het kost tijd, ruimte en lef

om het proces in de gebieden zelf te laten ontstaan en gebeuren. Draagvlak is essentieel. Dat zal gaan met vallen en opstaan, maar met heldere kaders zijn wij in staat en meer dan bereid om onze schouders er onder te zetten.

Samenvattend
Overgangszones zijn cruciaal als je én het stikstofprobleem wilt aanpakken én wilt werken aan systeemherstel, zowel abiotisch, biotisch als maatschappelijk. Alleen dan kan er een robuust systeem ontstaat wat mee kan bewegen in de dynamiek van klimaatverandering, zoals het omgaan met droge voorjaren en extreme regenval. Overgangsgebieden hebben dus een belangrijke rol in het sneller bereiken van de gewenste gunstige staat van instandhouding van Natura 2000 gebieden. Quick wins in een gebiedsgerichte aanpak hebben meer effect dan alleen opkoop van de piekbelasters.

We realiseren ons maar al te goed dat het niet makkelijk zal zijn. Maar door te werken aan een wenkend toekomstperspectief; door instrumenten en daarmee ook gelden te stapelen; door van onderop vanuit het gebied te werken maak je volgens ons de grootste kans dat we er ook echt in slagen om stappen vooruit te zetten. Dan is het wel nodig dat in het Uitvoeringsprogramma Natuur in spoor 1 de overgangszones een prominente plaats krijgen én dat in de eerste twee jaar van het Programma Natuur verder wordt gewerkt aan de uitwerking en voorbereiding van de gebiedsprocessen in de overgangszones.

Wij bieden aan om samen met u, direct vanaf de start van het Programma Natuur, aan de slag te gaan in enkele pilots om te zien wat werkt en wat niet. Daarnaast willen we werken aan het verder vullen van de instrumentenkoffer voor de overgangszones. Daarbij zullen we de komende twee jaar hard nodig hebben omdat het van groot belang is niet alleen van achter het bureau de instrumentenkoffer verder te ontwikkelen, maar deze tegelijkertijd te testen in pilotgebieden. Uiteraard moeten we gebruik maken van de vele ervaringen die al zijn opgedaan. Dit alles moet er toe leiden dat we vanaf het derde jaar, of zoveel eerder als kan, in veel meer gebieden aan de slag kunnen.

NAJK
Natuurmonumenten
Landschappen NL
netwerk GRONDig
Federatie Particulier Grondbezit
Land in vertrouwde hand
Unie van Bosgroepen
BOERENNATUUR

Natuurmonumenten

Noordereinde 60
Postbus 9955
1243 ZS 's-Graveland

T (035) 655 99 33
F (035) 656 31 74
www.natuurmonumenten.nl

[redacted]

KvK nr. 40516730

Datum 30 november 2020
Behandeld door [redacted]
Telefoonnummer 06-[redacted]
Ons kenmerk
Uw kenmerk
Natuurgebied
Onderwerp Brief gezamenlijke natuur- en milieuorganisaties over wetsvoorstel stikstofreductie en natuurverbetering

Geachte leden van de Tweede Kamer,

Begin december a.s. debatteert u over het herziene wetsvoorstel stikstofreductie en natuurverbetering. Graag willen we u namens de gezamenlijke natuur- en milieuorganisaties (Natuurmonumenten, LandschappenNL, Natuur & Milieu, Greenpeace, SoortenNL, Milieudefensie, Vogelbescherming Nederland, de Natuur- en Milieufederaties en het Wereld Natuur Fonds) meegeven welke aanpassingen van het wetsvoorstel wij noodzakelijk achten om de achteruitgang van de natuur zo spoedig mogelijk te stoppen en om te buigen in herstel.

De gezamenlijke natuur- en milieuorganisaties bepleiten al geruime tijd dat Nederland met het huidige wetsvoorstel niet voldoet aan de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn. Daarmee is het wetsvoorstel ons inziens niet juridisch houdbaar. In de kern is het gevolg hiervan dat dit kabinet de komende jaren weliswaar 3 miljard euro uittrekt voor natuurherstel, maar de stikstofkraan grotendeels en vrijblijvend open laat. Dat is niet alleen zonde van publieke middelen en de inspanningen van natuurbeheerders, het leidt uiteindelijk ook niet tot de voor de bouw, de agrarische- en vervoerssector en het bedrijfsleven noodzakelijke ontwikkelruimte.

Om de wet duurzaam te laten zijn met het oog op de toekomst, zowel die van onze natuur als die van de genoemde sectoren die gebaat zijn bij vergunning- en ontwikkelruimte, zijn ons inziens vier aanpassingen absoluut noodzakelijk.

1. **50% reductie van stikstofuitstoot in 2030**

Het kabinet heeft in het herziene wetsvoorstel het besluit genomen om vast te houden aan een reductie van 26% van de binnenlandse stikstofemissie in 10 jaar tijd. Door hier aan vast te houden kiest het kabinet voor een papieren oplossing die ten koste gaat van onze natuur, maar ook ten koste van de economische activiteiten die met het wetsvoorstel juist weer op gang gebracht zouden moeten worden. Immers; een binnenlandse emissiereductie van 26% houdt slechts een reductie van 16% in wanneer ook de emissies uit het buitenland wordt meegenomen. Van die 16% reductie wil het kabinet het overgrote deel realiseren via autonome maatregelen – een uiterst onzeker en juridisch niet

onderbouwd reductiepad. We sluiten ons volledig aan bij het eindadvies van het Adviescollege Stikstofproblematiek, waarin wordt gesteld dat:

> *"Een halvering van de binnenlandse stikstofemissies in 2030 wordt gezien als een* ***noodzakelijke randvoorwaarde*** *om natuurherstel in de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden te kunnen realiseren, en is ook nodig om te voorkomen dat toestemmingverlening aan nieuwe activiteiten of aan uitbreiding van bestaande activiteiten die stikstofdepositie veroorzaken , door een overschot aan stikstof wordt belemmerd.* ***Alleen robuust herstel van Natura 2000-gebieden zal de mogelijkheden voor toestemmingverlening voor economische activiteiten verbeteren.****"*

We doen nogmaals een dringend beroep op het kabinet en de Tweede Kamer om het eindadvies van het Adviescollege Stikstofproblematiek over te nemen, en 50% emissiereductie in 2030 te realiseren. Een verhoging van de reductiedoelstelling is noodzakelijk voor het slagen van Programma Natuur. Natuurherstel is niet mogelijk als de stikstofuitstoot slechts minimaal wordt teruggedrongen.

Het is hierbij van belang om te beseffen dat er aan het bereiken van de doelen van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn weliswaar geen specifieke termijn is gekoppeld, maar dat dit niet betekent dat een lidstaat het realiseren van een gunstige staat van instandhouding eindeloos voor zich uit kan schuiven. Uitstel van maatregelen kan het risico op een verslechtering dusdanig vergroten dat het realiseren van een gunstige staat op een later moment zeer moeilijk of onmogelijk wordt. Ook met het oog daarop zal het wetsvoorstel in de huidige vorm ons inziens geen stand houden wanneer het wordt getoetst aan de Vogel- en Habitatrichtlijn.

2. Borg wáár de reductie moet plaatsvinden

Met het wetsvoorstel streeft het kabinet ernaar om over 10 jaar 50% van de stikstofgevoelige hectares onder de Kritische Depositie Waarde (KDW) te brengen (door de emissies met 26% te reduceren). In de andere helft van de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden zal de KDW niet behaald worden. Het is onduidelijk wat hiervan het effect is op soorten en habitats waarvoor geen Natura 2000-gebieden zijn aangewezen, en die voor een gunstige staat van instandhouding afhankelijk zijn van gebieden buiten de beschermde gebieden. Wat wel duidelijk is, is dat zolang de KDW wordt overschreden – ook als die overschrijding lager wordt door bronmaatregelen – er verslechtering van natuurkwaliteit plaatsvindt. Stikstof heeft namelijk negatieve cumulatieve effecten door ophoping in de gebieden en doorwerking in bodemleven en -structuur.

De achteruitgang van de natuur zal daardoor niet minder snel, maar juist versneld plaatsvinden. Hiermee wordt niet aan het verslechteringsverbod van de Vogel- en Habitatrichtlijn voldaan.

Naast het ophogen van de doelstelling zou het wetsvoorstel daarom ons inziens minimaal moeten voorzien in een prioritaire toewijzing van de doelstelling aan de meest overbelaste gebieden. Dus die gebieden waar de overschrijding van de KDW het hoogst is. We vragen u om de aanwijzing van deze prioritaire gebieden in het wetsvoorstel te verankeren. Vervolgens zal er een spoor uitgewerkt moeten worden voor de minder belaste gebieden en de soorten en habitats die voor hun voortbestaan afhankelijk zijn van de gebieden buiten de Natura 2000-gebieden.

3. Maak de tussendoelen óók een resultaatsverplichting

Het realiseren van 26% emissiereductie in 2030 geldt als een resultaatverplichting voor het Rijk - een positieve wijziging ten opzichte van het eerdere wetsvoorstel waarin het realiseren van reductie slechts een inspanningsverplichting was. De tweejaarlijkse tussendoelen die gelden, blijven echter inspanningsverplichtingen. Hiermee bestaat er dus pas na 10 jaar de verplichting voor het Rijk om de doelstelling te hebben gehaald. De resultaatverplichting is bovendien niet van toepassing op provincies.

Dit maakt tussentijdse bijsturing moeilijker. Immers; onder de Omgevingswet moet een overheid die niet aan een omgevingswaarde voldoet, een programma met bijbehorende maatregelen opstarten om het doel alsnog te halen. Een resultaatverplichting biedt in de doorwerking hardere garanties dat er

maatregelen volgen als doelen niet worden gehaald. Wij vragen u daarom om het behalen van de tussendoelen ook een resultaatverplichting te maken, zowel landelijk als op decentraal niveau. Hiermee wordt bijsturing voor 2030 dwingender mogelijk, ook richting medeoverheden.

4. Breng de monitoring op orde

In het PAS-arrest, maar ook in de adviezen van het Adviescollege Stikstofproblematiek, wordt benadrukt dat wetenschappelijke zekerheid met betrekking tot natuurherstel van groot belang is. Zeker als in een programmatische aanpak ontwikkelruimte vrijgegeven moet worden voordat de gunstige staat van instandhouding is bereikt, dan moeten de positieve effecten van beheer en herstel van de natuur vooraf met zekerheid vaststaan.

Op dit moment is onze kennisbasis onvoldoende om die zekerheid te kunnen geven. In de memorie van toelichting van het wetsvoorstel wordt 'monitoring' maar liefst 103 keer genoemd, maar een coherente visie hierop en uitwerking hiervan ontbreekt. In plaats van elk onderdeel van het Nederlandse natuurbeleid afzonderlijk te monitoren is het van groot belang om een logisch, samenhangend informatienetwerk op te bouwen, waarbij van lokale effecten van maatregelen opgeschaald kan worden naar landelijke trends en andersom. Het is daarbij van belang dat we al onze natuur monitoren, dus niet alleen Natura 2000 gebieden (laat staan alleen het stikstofgevoelige deel daarvan), maar ook het NNN en het landelijk gebied. Afspraken op doelrealisatie vragen om goede, integrale monitoring van de beoogde resultaten: investeer daarin.

Tot slot

Afgelopen september bleek andermaal uit onderzoek in opdracht van minister Schouten dat schrappen of verplaatsen van Natura 2000-gebieden of -doelen niet tot de mogelijkheden behoort. Desondanks heeft het kabinet de wens uitgesproken opnieuw naar Brussel te willen om de bescherming- en aanwijzing van Natura 2000-gebieden ter discussie te stellen. We willen nogmaals benadrukken dat het zoeken naar dit soort uitwegen een oplossing voor de stikstofproblematiek op geen enkele manier dichterbij brengt. Er ligt nog altijd het zogenaamde 'veegbesluit' waarmee juist soorten en gebieden toegevoegd moeten worden om N2000 te versterken. In die richting moet de oplossing gezocht worden: we moeten de stikstofuitstoot halveren, schade aan de natuur herstellen en natuur versterken. Als we dat nu doen geeft ons dat perspectief voor de lange termijn en ruimte voor woningbouw, economie, gezonde leefomgeving, landbouw en natuur.

We hopen dat u het wetsvoorstel op de hierboven genoemde punten zult aanpassen en gaan hierover graag met u in gesprek.

Met vriendelijke groet mede namens de gezamenlijke natuur- en milieuorganisaties,

Marc van den Tweel
Algemeen directeur Natuurmonumenten

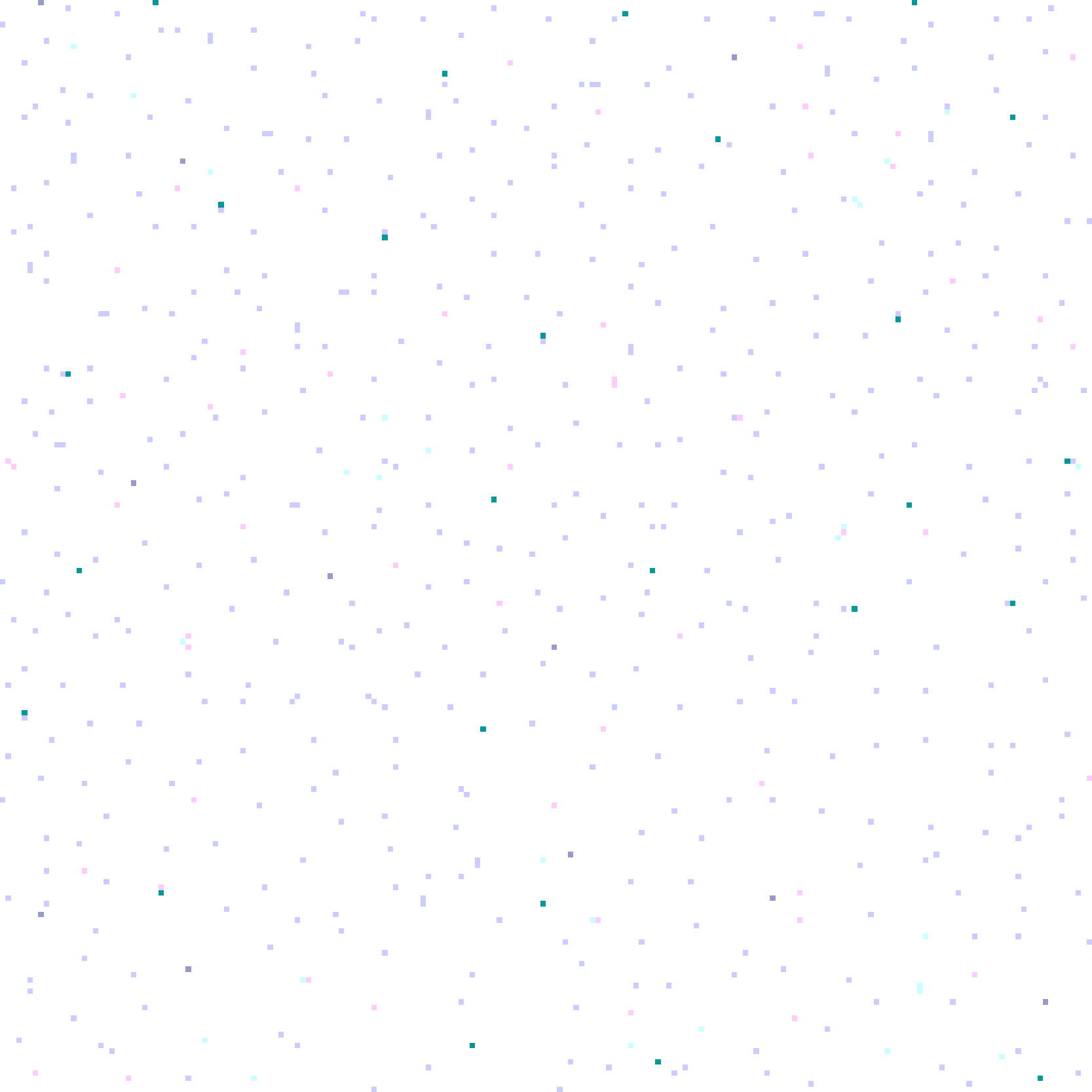

Date : 17-12-2020 14:45:53
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted]**@drenthe.nl,** [redacted]**@hetnet.nl"** [redacted]**@hetnet.nl,** [redacted]**@gmail.com'** [redacted]**@gmail.com,** [redacted]**@gmail.com"** [redacted]**@gmail.com, '** [redacted]**@nmfdrenthe.nl"** [redacted]**@nmfdrenthe.nl,** [redacted]**@natuurmonumenten.nl"** [redacted]**@natuurmonumenten.nl,** [redacted]**@kpnmail.nl"** [redacted]**@kpnmail.nl, "** [redacted]**@bouwendnederland.nl"** [redacted]**@bouwendnederland.nl,** [redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl,** [redacted]**@live.nl"** [redacted]**@live.nl**
Cc : [redacted]**@drenthe.nl, "** [redacted]**@drenthe.nl, "** [redacted]**@drenthe.nl, '** [redacted]**@drenthe.nl, "'s** [redacted]**@drentslandschap.nl"' s** [redacted]**@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"** [redacted]**@staatsbosbeheer.nl**
Subject : Programma Natuur
Attachment : brief aan partners Landelijk Programma Natuur 17-12.pdf;image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,
Graag informeren wij u over het Programma Natuur.

Het Rijk en de provincies hebben een akkoord bereikt over de besteding van bijna 3 miljard euro voor natuurherstel en -ontwikkeling in de komende 10 jaar.
De provincie Drenthe zal hier net als andere provincies een substantieel deel van ontvangen. Vanuit het 'Programma Natuur' werken overheden, natuurbeheerders en particuliere en agrarische grondeigenaren samen aan regionale en landelijke maatregelen.

In deze mail ontvangt u een afschrift van de brief die wij verzonden hebben aan Provinciale Staten over dit programma.
In 2021 zullen wij gezamenlijk met u als (of onze) partner invulling geven aan het Programma Natuur middels een gebiedsgerichte aanpak.
Voor de volledigheid verwijzen we u naar het bericht op onze website: https://www.provincie.drenthe.nl/actueel/nieuwsberichten/@137483/rijk-provincies/

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Team Drentse aanpak Stikstof (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06-[redacted]

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Aan:
de voorzitter en leden van
Provinciale Staten van Drenthe

Assen, 9 december 2020
Ons kenmerk 50/5.12/2020002511
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Onderwerp: Uitvoeringsprogramma Natuur
Status: Ter informatie

Geachte voorzitter/leden,

Hierbij informeren wij u over het uitvoeringsprogramma Natuur van Rijk en provincies. Afgelopen zomer bent u geïnformeerd over de hoofdlijnen van het uitvoeringsprogramma. De afspraken die het Rijk en de provincies hebben gemaakt in het Programma Natuur over onder andere de ambitie en opgave, kaders voor de maatregelen en monitoring kunt u terugvinden in de bijgevoegde kamerbrief en uitvoeringsprogramma.
Het programma is aanvullend op de bestaande afspraken van Rijk en provincies in het Natuurpact (2013). Waar de focus bij het Natuurpact lag op kwantiteit (realiseren hectares) ligt de focus van het programma Natuur op kwaliteit en dan met name gericht op stikstofgevoelige natuur.

Opgave

Het Programma Natuur maakt deel uit van de structurele aanpak stikstof, waarmee Rijk en provincies streven naar het op orde brengen van condities die nodig zijn voor een landelijk gunstige staat van instandhouding conform de Vogel- en Habitatrichtlijn. Het Programma Natuur richt zich op het realiseren van de condities die nodig zijn om de natuur structureel te verbeteren.
Drenthe kent verschillende natuurgebieden, rijk aan habitattypes en soorten van de Habitat- en Vogelrichtlijn. Het overgrote deel van de 55.000 ha natuur is gevoelig voor stikstofdepositie, zoals heide, vennen en heischrale graslanden. Door onderling vertrouwen en jarenlange samenwerking, onder andere via het Programma Natuurlijk Platteland, is er in Drenthe al veel bereikt, 'Samenwerking op Drentse maat'. Dat leidde al tot herstel van natuur in Bargerveen en Dwingelderveld. Verdergaand herstel van vooral stikstofgevoelige natuur zien wij als een gezamenlijke opdracht waarvoor de mogelijkheden groot zijn.

De komende tien jaren zullen wij in Drenthe moeten inzetten op maatregelen die met name gericht zijn op systeemherstel waardoor stikstofgevoelige natuur sterker en robuuster wordt. De uitvoering van het programma Natuur pakken wij integraal en met onze partners in het landelijk gebied op. Door slim gebruik te maken van onze lopende gebiedsprocessen komen we snel en efficiënt tot concrete resultaten.

Vervolg

Rijk en provincies maken in 2021 afspraken over het gezamenlijk maatregelenpakket voor de opgave. Het Programma Natuur wordt gefaseerd uitgevoerd. In de eerste fase van drie jaar zullen provincies, Rijk en maatschappelijke partners starten met de uitvoering van de eerste maatregelen. Tegelijkertijd nemen Rijk en provincies in deze eerste fase de ruimte voor verdere uitwerking van de opgave, de maatregelen en de systematiek voor monitoring, rapportages en bijsturing.
Vanaf 2021 tot en met 2030 is jaarlijks een bedrag beschikbaar, oplopend naar € 300 miljoen per jaar. Drenthe zal hier net als andere provincies een substantieel deel van ontvangen. Dit komt neer op enkele tientallen miljoenen euro's per jaar. Over het exacte bedrag per provincie worden nadere afspraken met het Rijk gemaakt. De financiële middelen zullen door het Rijk via een specifieke uitkering per provincie beschikbaar worden gesteld, gekoppeld aan de opgave en realisatietermijn.
Het Programma Natuurlijk Platteland wordt in 2021 geactualiseerd met de Drentse opgave uit het uitvoeringsprogramma Natuur. Voor de zomer wordt u geïnformeerd over de concrete invulling van deze opgave.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, voorzitter , secretaris

Bijlagen:
1. Kamerbrief
2. Uitvoeringsprogramma Natuur

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

De Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

Directoraat-generaal Natuur, Visserij en Landelijk Gebied
Cluster Natura 2000

Bezoekadres
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000001858272854000

T 070 379 8911 (algemeen)
F 070 378 6011 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/lnv

Ons kenmerk
DGNVLG-NP / 20282379

Bijlage(n)
1

Datum 8 december 2020
Betreft Uitvoeringsprogramma natuur

Geachte Voorzitter,

Met mijn brief van 10 juli 2020 (kenmerk 2020Z13840) heb ik u mede namens de provincies geïnformeerd over de hoofdlijnen van het gezamenlijke Programma Natuur. Inmiddels hebben Rijk en provincies in nauwe samenwerking met de terreinbeherende organisaties bijgevoegd Uitvoeringsprogramma Natuur uitgewerkt. Hierin staan afspraken over de ambitie en opgave, kaders voor de maatregelen, monitoring en rapportage en het samenwerkingsmodel. Met deze brief geef ik invulling aan mijn toezegging (AO Natuur, 22 juni jl.) om uw Kamer te informeren over de afspraken met de provincies en de ministeries van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) en Defensie over de inzet van middelen uit het Programma Natuur en mijn toezegging in de begrotingsbehandeling om uw Kamer te informeren zodra het uitvoeringsprogramma met de provincies is vastgesteld.

Met het Programma Natuur gaan Rijk, provincies en maatschappelijke partners samen de natuur de komende jaren verder versterken en verbeteren. Dit is noodzakelijk in het licht van onze ambitie voor vitale, robuuste en sterke natuur. Natuur vormt de basis voor ons bestaan en is essentieel voor ons welbevinden. Het gezamenlijke programma maakt onderdeel uit van de structurele aanpak stikstof, waarover ik uw Kamer op 24 april jl. heb geïnformeerd (Kamerstuk 35334, nr. 82). Tot en met 2030 wordt jaarlijks een substantieel bedrag, oplopend naar € 300 miljoen, beschikbaar gesteld voor natuurherstel en natuurontwikkeling, met de focus op stikstofgevoelige soorten en habitats. In het gezamenlijke Programma Natuur is dit uitgewerkt, voortbouwend op het gezamenlijke ambitiedocument Nederland Natuurpositief (2019) en op de bestaande afspraken van provincies en Rijk in het Natuurpact (2013). Het Programma Natuur bestaat uit het voorliggende Uitvoeringsprogramma Natuur en de Agenda Natuurinclusief.

Opgave
Zoals aangegeven in mijn brief van 24 april 2020 (Kamerstuk 35334, nr. 82) maakt het Programma Natuur onderdeel uit van de structurele aanpak stikstof, waarmee het kabinet streeft naar het op orde brengen van condities die nodig zijn voor een landelijk gunstige staat van instandhouding conform de Vogel- en Habitatrichtlijn. Hiervoor wordt een samenhangend pakket van maatregelen ingezet dat gericht is op stikstofreductie, natuurversterking en verbetering van

Directoraat-generaal Natuur, Visserij en Landelijk Gebied
Cluster Natura 2000

natuur, en meer natuurinclusieve ruimtelijke inrichting. Het Programma Natuur richt zich in het bijzonder op het realiseren van de condities die nodig zijn voor een landelijk gunstige staat van instandhouding op de locaties waar sprake is van een te hoge stikstofdepositie voor stikstofgevoelige soorten en habitats. Hierdoor wordt de natuur structureel verbeterd. Met dit programma geef ik invulling aan mijn toezegging aan uw Kamer (plenair debat stikstofproblematiek, 17 oktober 2019) dat natuurherstelactiviteiten in Natura 2000-gebieden optimaal bijdragen aan een goede staat van instandhouding zoals beoogd in de Vogel- en Habitatrichtlijn.

Fasering van het programma
Het Programma Natuur wordt gefaseerd uitgevoerd. In de eerste fase van drie jaar zullen provincies, Rijk en maatschappelijke partners starten met de uitvoering van de eerste maatregelen. Tegelijkertijd nemen Rijk en provincies in deze eerste fase de ruimte voor verdere uitwerking van de opgave, de maatregelen en de systematiek voor monitoring, rapportages en bijsturing. In de verdere uitwerking wordt de verbinding gelegd met de actualisatie van de doelensystematiek Natura 2000, waarover ik uw Kamer op 17 april jl. informeerde (Kamerstuk 33576, nr. 189) en met de actualisatie van de Natura 2000-beheerplannen die voor veel gebieden de komende jaren aan de orde komt. Na twee jaar vindt besluitvorming plaats over de volgende fase. Voor die tweede fase werken provincies en Rijk een langjarige programmering tot 2030 uit.

Sturingsfilosofie: opgavegericht en cyclisch
Het Uitvoeringsprogramma Natuur is vooral kaderstellend. Het geeft invulling aan de uitvoeringsplicht voor de natuurmaatregelen die in het Wetsvoorstel stikstofreductie en natuurversterking is opgenomen. Rijk en provincies maken afspraken over het gezamenlijk maatregelenpakket voor de opgave. De daarvoor benodigde middelen worden via een specifieke uitkering per provincie beschikbaar gesteld, gekoppeld aan de opgave en realisatietermijn.

Onder regie van de provincies wordt in de diverse gebiedsprocessen de opgave vertaald in maatregelen. Deze opgave wordt waar mogelijk opgepakt in samenhang met andere maatschappelijke opgaven zoals de klimaatopgave en de implementatie van de Kaderrichtlijn Water. Hiermee geeft het kabinet invulling aan de motie Moorlag (nr. 518, voorgesteld 27 oktober jl.) waarin uw Kamer de regering verzocht om het maatregelenpakket voor het versterken van de natuur in samenhang met maatregelen die nodig zijn vanwege de Kaderrichtlijn Water te doen ontwikkelen. Voor de uitvoering van sommige maatregelen kan het nodig zijn dat grond verworven wordt. Dit geldt onder andere voor maatregelen in het kader van de transitie naar een natuurinclusieve landbouw en voor compensatie in het kader van de bossenstrategie. Zoals ik heb toegezegd (voortzetting plenair debat begroting LNV, 10 oktober 2019) kijk ik hierbij samen met de provincies naar de inzet van het instrumentarium voor grondverwerving en de hulp die daarbij geboden kan worden. In mijn brief van 24 april jl. heb ik u geïnformeerd over het NOVI-programma landelijk gebied waarin samen met andere overheden zal worden verkend hoe een actiever grondbeleid vorm kan krijgen en wat er aan gebiedsgerichte en mogelijk bovenprovinciale aanpak nodig is om de aankoop, ruil en afwaardering van grond ten behoeve van natuur en (extensieve) landbouw te kunnen bekostigen.

Rijk en provincies voeren gezamenlijk een proactieve, cyclische sturing op het programma. Met de twaalf provincies, het IPO en de ministeries van IenW en Defensie overleg ik twee keer per jaar over de voortgang, eventuele knelpunten en de programmering. Er zullen jaarlijks voortgangsrapportages worden gemaakt, die ik ook aan uw Kamer beschikbaar zal stellen. Bezien wordt in hoeverre hiervoor bestaande rapportages kunnen worden uitgebreid met informatie over de voortgang van het Programma Natuur.

Financiering
De financiële middelen voor het programma worden gekoppeld aan de fasering. In het uitvoeringsprogramma hebben Rijk en provincies daarom afspraken gemaakt over de toekenning van middelen voor maatregelen die in de eerste drie jaar tot uitvoering komen. Extrapolatie van deze afspraken geeft een indicatie voor de langjarige programmering van de financiering. Indien nodig kunnen in het derde jaar de financiële afspraken op basis van monitoring en evaluatie worden gefinetuned.
De financiële middelen kunnen worden gebruikt voor zowel inrichtings- als beheermaatregelen. De vergoeding voor natuurbeheer wordt verhoogd naar 84% van de kosten. Daarmee geef ik invulling aan mijn toezegging in de Eerste Kamer aan het lid Rietkerk (debat Aanvullingswet natuur Omgevingswet, 30 juni jl.) dat ik zou bezien of een deel van de middelen ingezet kan worden voor de uitvoerders van natuurbeheer. Dit geldt ook voor boeren en particulieren daar waar de SNL-regeling voor hen van toepassing is. Een mogelijke verdere verhoging van de beheersvergoeding wordt gezamenlijk in het programma verkend. Hierbij wordt nadrukkelijk meegenomen welke impact deze verhoging heeft op de financiële middelen en of het passend is in de opgave van het programma. Ook zal moeten worden bekeken of dit past binnen de Europese staatssteunsystematiek.

Tot slot
Het Uitvoeringsprogramma Natuur maakt inzichtelijk hoe Rijk en provincies gezamenlijk werken aan de intensivering van het natuurbeleid binnen de structurele aanpak stikstof. Zoals ik aangaf kunnen op korte termijn de eerste maatregelen worden uitgevoerd. De uitvoering van dit programma is van groot belang voor de biodiversiteit. Daarnaast leidt het uiteindelijk tot minder knellende regelgeving waar ook maatschappelijke en economische ontwikkelingen van profiteren. Naast het uitvoeringprogramma werken Rijk en provincies samen met belanghebbenden parallel aan een Agenda Natuurinclusief, waarin voor de langere termijn de ambities en kansen voor een natuurinclusieve samenleving in beeld worden gebracht. Hiermee borduren we voort op de gezamenlijke natuurambitie Nederland Natuurpositief, waarin Rijk en provincies afspraken hebben gemaakt om de natuur niet alleen te versterken en te verbeteren maar ook te verbreden en te verbinden. Met de Agenda Natuurinclusief wordt de transitie naar een natuurinclusieve samenleving voor algeheel biodiversiteitsherstel bevorderd. Dit doen we door samenhang en integratie te vinden en kansen en kaders mee te geven. De komende maanden werken Rijk en provincies aan een visie op de te volgen koers naar een natuurinclusieve samenleving. Dit zal in de loop van 2021 een Agenda Natuurinclusief opleveren.

Directoraat-generaal Natuur, Visserij en Landelijk Gebied
Cluster Natura 2000

Ons kenmerk
DGNVLG-NP / 20282379

Carola Schouten
Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Uitvoeringsprogramma Natuur

Inhoudsopgave

1. Aanleiding en opgave 3

2. Kaders 5

3. Uitvoering van het programma 6

4. Aanpak Programma Natuur 8

5. Monitoring en rapportage 12

6. Evaluatie, bijsturing en onderzoek 14

7. Samenwerking 15

8. Agenda Natuurinclusief 16

9. Financiering 18

Bijlage: Maatregelen van de provincies 20

Foto voorzijde: Kuinderbos, Staatsbosbeheer, [redacted] Fotografie

1. Aanleiding en opgave

De natuur vormt de basis voor ons bestaan: een gezonde bodem, schoon water en schone lucht. Ook de coronacrisis laat zien dat natuur essentieel is voor ons welbevinden. Bovendien is werken aan natuur een cruciaal onderdeel van de oplossing van de huidige stikstofproblematiek. De overheid zal namelijk, als ze ruimte biedt aan economische ontwikkelingen, ook voldoende aannemelijk moeten maken dat de doelstellingen van de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) worden bereikt. Naast het nemen van bronmaatregelen is het dus essentieel te investeren in onze kwetsbare natuur, zodat deze robuust wordt en tegen een stootje kan. Met het Programma Natuur gaan het Rijk en de provincies samen met maatschappelijke partners de komende jaren samen de natuur verder versterken en verbeteren. Het Programma Natuur is integraal onderdeel van de structurele aanpak stikstof.

Tot en met 2030 komt jaarlijks een substantieel bedrag beschikbaar voor natuurherstel en natuurontwikkeling, oplopend tot 300 miljoen euro per jaar[1]. De extra inzet die hiermee wordt geleverd hebben Rijk en provincies uitgewerkt in het gezamenlijke Programma Natuur. Een belangrijke hoofdlijn van het programma is: bijdragen aan het realiseren van condities voor een gunstige of verbeterde staat van instandhouding van alle soorten en habitats onder de VHR. Hierbij ligt de focus op overbelaste stikstofgevoelige leefgebieden van soorten. Die gunstige staat van instandhouding is een situatie waarin de natuur floreert. Dit is een ambitie voor de langere termijn die alleen gerealiseerd kan worden als, bovenop de bestaande natuurinzet, tegelijkertijd ook wordt gewerkt aan vermindering van stikstofdepositie en een meer natuurinclusieve inrichting van de omgeving. De verwachting is dat met deze extra maatregelen tot 2030 70% doelbereik[2] haalbaar is.

Het Programma Natuur borduurt voort op het gezamenlijke ambitiedocument Nederland Natuurpositief (2019) en op de bestaande afspraken van provincies en Rijk in het Natuurpact (2013). Het programma maakt onderdeel uit van de structurele aanpak[1] die erop is gericht de Nederlandse natuur in een gunstige, of waar dat nog niet mogelijk is een verbeterde, staat van instandhouding te brengen door een samenhangende inzet van maatregelen gericht op vermindering van stikstofemissie, verbetering van natuur en vergroting van natuurinclusief areaal. Deze opgave pakken we waar mogelijk op in samenhang met andere maatschappelijke opgaven zoals de klimaatopgave en de landbouw- en energietransitie.

Gezamenlijke ambities

Op 9 juli 2020 hebben Rijk en provincies de hoofdlijnen van het programma gepresenteerd. Het streven van alle partijen is: robuuste, veerkrachtige natuur die tegen een stootje kan. Het gaat om de volgende ambities:

- We streven naar het realiseren van condities voor een gunstige (of waar dat niet haalbaar is een verbeterde) staat van instandhouding (SvI) van alle soorten en habitats onder de VHR. We streven hiermee, in samenhang met de andere maatregelen in de structurele aanpak, aan de eisen te voldoen die de VHR stelt (artikel 6 lid 1 en 2).
  Voor 2030 verwachten we met de maatregelen 70% doelrealisatie te behalen, met specifieke aandacht voor stikstofgevoelige natuur.
- We willen een goede basiskwaliteit van de natuur, binnen én buiten natuurgebieden en bevorderen de transitie naar een natuurinclusieve samenleving voor algeheel biodiversiteitsherstel.

Dit zijn forse ambities, die we alleen met een goede samenwerking kunnen realiseren. Daarbij gaat het niet alleen om een samenwerking tussen Rijk en provincies, maar ook om samenwerking met maatschappelijke partners, zoals waterschappen, gemeenten, natuurbeheerders, (collectieven van) agrariërs en andere grondeigenaren.

Rijk en provincies hanteren hierbij de volgende uitgangspunten:

1. Opgavegericht

Het programma is opgavegericht. De inzet is gericht op het op orde brengen van de condities die nodig zijn om de gunstige staat van instandhouding van beschermde habitats en soorten te realiseren. De focus ligt op stikstofgevoelige soorten en habitats. Een inzet op structurele systeemverbetering (herstel van het natuurlijke systeem) is noodzakelijk om die doelen te realiseren. Om daar te komen zullen afspraken worden gemaakt gericht op de verbetering van condities.

2. Gebiedsgericht

De uitvoering van het programma gebeurt gebiedsgericht. Dit betekent dat het programma voldoende ruimte biedt

1 Zoals verwoord in de Kamerbrief van 24 april 2020

2 Dit wil zeggen dat voor 70% van de beschermde habitats en soorten de condities voor een gunstige staat van instandhouding geboden zijn. De 70% is de 'ondergrens' volgens de quickscan van het PBL. Het PBL geeft hierbij aan dat met gebiedsgerichte, samenhangende keuzes mogelijk een hoger doelbereik gerealiseerd kan worden.

om in gebieden met partners, en in samenhang met andere ruimtelijke opgaven, een effectieve meerjarige aanpak uit te werken. In en om overbelaste natuurgebieden worden de uitvoering en de inzet van instrumentarium opgepakt in samenhang met (gebiedsgerichte) bronmaatregelen.

3. Programmafinanciering

Het programma gaat uit van een vorm van programmafinanciering. Gezamenlijke afspraken op hoofdlijnen, gemaakt op het niveau van het uitvoeringsprogramma, worden regionaal uitgewerkt in beheerplannen en gebiedsgerichte maatregelen. De gebiedsuitwerking vormt uiteindelijk de basis voor financieringsafspraken. Voor financiering van de provincies wordt het instrument van een specifieke uitkering (SPUK) benut. Voor de ministeries van IenW en Defensie zullen vergelijkbare financieringsafspraken komen. Deze financieringsafspraken zijn aanvullend aan de afspraken in het Natuurpact.

4. Adaptieve aanpak

Het programma gaat uit van een adaptieve aanpak, met een reguliere cyclus van monitoring, rapportage en gezamenlijke evaluatie en bijstelling. Hierbij wordt aangesloten bij de cyclus die ook voor stikstofmaatregelen wordt uitgewerkt. Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande instrumenten en systemen.

5. Gezamenlijke verantwoordelijkheid

Het uitvoeringsprogramma is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van Rijk en provincies. Bestaande rollen en verantwoordelijkheden, inclusief die van Provinciale Staten, zijn het uitgangspunt. Waterschappen, gemeenten, natuurbeheerders, particuliere beheerders, (collectieven van) agrariërs en andere maatschappelijke actoren zijn belangrijke partners bij de uitvoering. Zij worden nauw betrokken bij de verdere uitwerking van het uitvoeringsprogramma op gebiedsniveau. Zij geven samen met provincies invulling aan de concrete uitvoering. Om die reden hebben zij ook inbreng geleverd over de uitvoerbaarheid van de maatregelen in dit programma.

Deze ambities kunnen we niet overal tegelijk realiseren. De inzet richt zich vooral op maatregelen in en rond beschermde natuurgebieden (Natura 2000) en het Natuurnetwerk Nederland (vanaf nu genoemd: NNN). We focussen ons in dit programma de komende tien jaar vooral op de overbelaste, stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en leefgebieden van soorten. Dit zijn de gebieden waar qua stikstofproblematiek de grootste knelpunten bestaan.

Investeren in natuurherstel houdt niet op bij de grens van een natuurgebied. Daarom werken we aan verbetering van het gehele ecologische systeem. Dit doen we door niet alleen de inrichting in deze gebieden op orde te brengen, maar door bijvoorbeeld ook de hydrologische en ruimtelijke condities te versterken, zowel binnen als buiten de gebieden. Dat kan dus ook buiten Natura 2000 en het NNN zijn. Daarmee is er grote samenhang tussen de aanpak stikstof, maatschappelijke opgaven als de klimaatopgave (zowel klimaatmitigatie als -adaptatie), de landbouwtransitie en het Programma Natuur.

Agenda Natuurinclusief

Naast het uitvoeringprogramma werken Rijk en provincies aan een Agenda Natuurinclusief. Samen vormen deze het Programma Natuur. In de Agenda Natuurinclusief worden de ambities en kansen voor een natuurinclusieve samenleving voor de langere termijn in beeld gebracht. Hierin is versterkte aandacht voor de natuur in onze nabije omgeving, zowel binnen als buiten natuurgebieden. Om de biodiversiteit te herstellen en voor de toekomst te behouden is een fundamentele verandering in onze samenleving nodig, waarbij behoud van natuur en biodiversiteit samengaat met wonen, leven en werken: Nederland Natuurinclusief. Daarom willen we een Agenda Natuurinclusief gaan opstellen én uitvoeren.

2. Kaders

Inleiding

De uitvoering van het natuurbeleid ligt sinds 2013 bij de provincies. De verantwoordelijkheden zijn vastgelegd in het Natuurpact en de Wet natuurbescherming. In het Natuurpact en het daaraan voorafgaande Bestuursakkoord Natuur (2011/2012) hebben het Rijk en de provincies afspraken gemaakt over de ambities en financiering van het Nederlandse natuurbeleid tot en met 2027. Provincies vullen het beleid in en zorgen voor uitvoering van de ambities uit het Natuurpact. Zij doen dat onder meer door regie te voeren op een gebiedsgerichte uitvoering.

Het Rijk zorgt voor de financiële kaders, het nationaal beleid (zoals nationaal stikstofbronbeleid en landelijk water- en milieubeleid) en de wettelijke kaders. Het Rijk legt ook verantwoording af aan de Europese Commissie over het voldoen aan de Europese verplichtingen voor biodiversiteit. De ministeries van IenW (tav N2000 in de Rijkswateren) en Defensie zijn verantwoordelijk voor het beheer op hun eigen terreinen en in de grote wateren.

Afspraken huidige Natuurpact

Bij het Natuurpact gaat het om afspraken over de ambities en financiering van het Nederlandse natuurbeleid. De drie hoofdambities zijn:

1. verbeteren van de biodiversiteit;
2. versterken van de maatschappelijke betrokkenheid bij natuur;
3. versterken van de relatie tussen natuur en economie.

Een van de hoofdafspraken in dit Natuurpact is om het NNN af te ronden in 2027. De provincies zullen daarvoor het bestaande netwerk vergroten en 80.000 hectare nieuwe natuur inrichten. Daarnaast treffen ze maatregelen om de natuurkwaliteit in het NNN te behouden en te verbeteren en dragen zij zorg voor de subsidiëring van beheer in het NNN en van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer.

Extra inspanning is nodig

De provincies en Rijk hebben de afgelopen jaren al veel meters gemaakt om de afgesproken natuurdoelstellingen te bereiken. Voor het behalen van de opgaven uit de Vogel- en Habitatrichtlijn zijn alleen meer inspanningen nodig. Daarom hebben Rijk en provincies in 2019 nieuwe natuurambities gesteld en vastgelegd in het ambitiedocument Nederland Natuurpositief.

Met de structurele aanpak stikstof en de Wet stikstofreductie en natuurverbetering komt er een extra impuls voor deze ambities. De structurele aanpak stikstof sluit aan op de aanbevelingen van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Adviescollege Stikstofproblematiek onder leiding van de heer Remkes. Zij adviseerden een bredere aanpak die niet alleen uitgaat van vermindering van stikstofdepositie, maar ook van extra inzet op maatregelen in en buiten de natuurgebieden.

Uitvoeringsprogramma

In de Wet stikstofreductie en natuurverbetering is geregeld dat er een nationaal programma komt. Het Programma Natuur maakt onderdeel uit van dit overkoepelende programma. Het sluit dan ook aan bij de kaders die in deze wet zijn opgenomen voor uitvoering, monitoring en rapportage. Zowel in inhoud, proces als organisatie zal zoveel mogelijk gestreefd worden naar integratie van de twee onderwerpen (stikstofreductie en natuurherstel).

Om de uitvoering van de maatregelen voor natuurherstel te verzekeren kent de wet een uitvoeringsplicht. Provincies en andere bestuursorganen moeten zorgen dat maatregelen, waarvoor zij deze verplichting aangaan, tijdig zijn uitgevoerd. Voor het Uitvoeringsprogramma Natuur stelt het Kabinet deze periode een bedrag van 2,85 miljard euro beschikbaar.

Het Programma Natuur richt zich op het doel van natuurherstel. Het programma is een toevoeging op de afspraken die reeds zijn gemaakt in het bestuursakkoord en het Natuurpact. Dit uitvoeringsprogramma geeft invulling aan een van de twee pijlers van het Programma Natuur: de inzet op verbetering van natuur. Provincies zorgen ervoor dat het uitvoeringsprogramma een doorvertaling krijgt in de provinciale gebiedsgerichte aanpak en in kaders, zoals de beheerplannen van de Natura 2000-gebieden. De uitvoeringsverplichting geldt voor de maatregelen die provincies in deze plannen hebben opgenomen. De ministeries van IenW en Defensie hebben tav N2000 een soortgelijke rol wat betreft rijksgronden en dragen zo ook bij aan de doelstellingen van het programma.

3. Uitvoering van het programma

Fasering van het programma

Het Programma Natuur heeft een looptijd van tien jaar. De ambities zijn fors en het belang om deze te realiseren is groot. Om daadwerkelijk te komen tot maatregelen die de natuur structureel in een betere staat brengen is een goede, systeemgerichte uitwerking van maatregelen noodzakelijk. Tegelijkertijd is het nodig dat waar het kan al gestart wordt met uitvoering. Daarom stellen wij een gefaseerde invoering van dit programma voor. We starten zo spoedig mogelijk met de uitvoering van maatregelen. Na twee jaar volgt een evaluatie, met de mogelijkheid het programma en maatregelenpakket aan te passen aan de bevindingen.

Eerste fase

In de eerste fase van drie jaar starten provincies, Rijk en partners met maatregelen die in de periode 2021-2023 uitvoerbaar zijn en bijdragen aan de inhoudelijke opgave.

Tegelijkertijd werken we aan het versterken van een samenhangende aanpak van het programma. Dat betekent:

- Het vertalen van de gezamenlijke landelijke opgave (zorgen voor de juiste condities voor gunstige of verbeterde staat van instandhouding) naar gebiedsgerichte aanpakken. Hiervoor worden de landelijke kaders op orde gebracht, zoals de actualisatie Natura 2000-doelensystematiek.
- Uitwerken van een goede onderbouwing van maatregelen door actualisatie van onderliggende analyses.
- Verankeren van maatregelen in beheerplannen en/of gebiedsplannen.
- Versterken van het in samenhang uitvoeren van bronmaatregelen in combinatie met natuurherstelmaatregelen.

In deze fase gaat het om het op maat maken en vastleggen van maatregelen. De uitwerking in gebiedsplannen vindt plaats in afstemming met gebiedspartners. Daarnaast werken we aan de ontwikkeling van een systematiek van monitoring en rapportage en aan een manier om nieuwe kennis en ervaringen te gebruiken in het vervolg van het programma (‘het lerend vermogen’).

Analyse en uitwerking

In de eerste twee jaar van het uitvoeringsprogramma starten we met de uitvoering van maatregelen, die in hoofdstuk 4 nader worden toegelicht. Daarnaast werken we aan het onderbouwen en uitwerken van het uiteindelijke maatregelenpakket. Het programma gaat uit van maatregelen die moeten leiden tot systeemherstel en dat vraagt om een stevige onderbouwing van alle keuzes. Het vraagt ook om het ontwikkelen van nieuwe strategieën voor de uitvoering. Bij de uitwerking van deze maatregelen moeten we oog hebben voor de bijdragen die de huidige grondeigenaren kunnen leveren. In de gebieden rondom de natuurgebieden gaat het dan bijvoorbeeld ook om samenwerking met agrariërs. Er zal daarom ook naar nieuwe vormen van realisatie van de opgaven gezocht worden. Dit vraagt tijd.

Relatie met andere onderwerpen

De uitwerking sluit steeds aan bij de trajecten die lopen op rijksniveau. Denk aan het strategisch plan in het kader van de actualisatie van de Natura 2000-doelensystematiek, de besluitvorming over actualisatie van beheerplannen en de uitwerking van de AmvB en Regeling bij de Wet stikstofreductie en natuurverbetering. De uitkomsten van deze trajecten hebben invloed op de te nemen maatregelen. Deze zullen ook worden meegenomen bij de uitwerking voor de tweede fase. De uitwerking wordt waar mogelijk opgepakt in samenhang met andere maatschappelijke opgaven zoals de klimaatopgave en de implementatie van de Kaderrichtlijn Water. Waar maatregelen uit de bossenstrategie in lijn liggen met de opgave van het programma kunnen ze onder het programma worden uitgewerkt. Keuzes hiervoor worden in het gebiedsproces gemaakt.

Tweede fase: structurele aanpak tot 2030

Aan het eind van het tweede jaar vindt een evaluatie plaats, op basis van de monitoring en de uitwerking van de tweede fase. Deze vormt de basis voor eventuele *finetuning* van de beschikbaar gestelde middelen. Het resultaat na de eerste fase van drie jaar: er zijn concretere afspraken over de maatregelen en de programmering. Deze afspraken vormen de basis voor de programmering van de uitvoering tot 2030 die de provincies en het Rijk samen zullen oppakken (zie verder hoofdstuk 9 Financiering).

Doorwerking naar afspraken met provincies

Dit Uitvoeringsprogramma Natuur is kaderstellend. Het benoemt de ambitie op hoofdlijn, de opgave en de samenhang van afspraken (bestuurlijk, juridisch en financieel) rond de uitvoering door de provincies van het Programma Natuur. Ook is aangegeven welke kaders gelden voor de te nemen maatregelen, voor monitoring en rapportage en voor het samenwerkingsmodel. Met provincies worden individuele afspraken gemaakt over de maatregelen en bijbehorende financiering. Dit gebeurt in de vorm van specifieke uitkeringen, voor zowel de eerste drie jaar als voor het resterende deel van de looptijd van dit programma. De afspraken over de maatregelen

moeten optelbaar zijn, zodat een landelijk beeld kan worden gegeven van de voortgang van de gehele opgave.

Gebiedsprocessen en beheerplannen

De vertaling van de opgaven vanuit het Programma Natuur naar concrete maatregelen voor natuurverbetering en -herstel gebeurt in gebiedsprocessen. De maatregelen krijgen een plek in de provinciale gebiedsaanpak en de Natura 2000-beheerplannen. Deze aanpak en plannen moeten voldoende flexibel zijn, zodat het maatregelenpakket aan te passen is aan nieuwe inzichten of ontwikkelingen. Bij deze uitwerking wordt zoveel mogelijk verbinding gelegd met de uitwerking en programmering van de stikstofmaatregelen.

Actualisatie doelensystematiek

Het Rijk en de provincies werken aan een strategisch plan dat de landelijke opgave voor Natura 2000 in beeld brengt, kijkend naar alle gebiedsdoelen. Zo wordt duidelijk waar verbetering nodig en mogelijk is om tot een gunstige staat van instandhouding te komen van alle soorten en habitats onder de Vogel- en Habitatrichtlijn. Dit uitvoeringsprogramma draagt bij aan deze opgave, maar het is ook duidelijk dat er voor het realiseren van deze hele opgave op termijn meer nodig is. We verkennen in de eerste fase van dit uitvoeringsprogramma hoe opgaven via dit strategisch plan meer concreet kunnen worden gemaakt, in samenhang met de beheerplannen en aanwijzingsbesluiten.

4. Aanpak Programma Natuur

Met het Natuurpact is er veel al in gang gezet en bereikt. Voor de huidige uitdagingen is echter een versnelling en een verbetering noodzakelijk. Natuurherstel en -verbetering is één van de sleutels om uit de stikstofproblematiek te raken.

Toekomstgerichte benadering

Hiervoor is een toekomstgerichte benadering noodzakelijk, waarbij het duurzaam functioneren van ecosystemen centraal staat. De landelijke staat van instandhouding van stikstofgevoelige soorten en habitats onder de Vogel- en Habitatrichtlijn vormt daarbij een belangrijke graadmeter voor de mate waarin de natuur floreert.

De extra investeringen zullen zoveel mogelijk gebiedsspecifiek plaatsvinden. Hierdoor wordt per gebied bepaald wat de meest effectieve (herstel)maatregelen en realisatiestrategieën zijn die zullen worden uitgevoerd. Het gaat hierbij om maatregelen die effectief bijdragen aan het daadwerkelijk bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen voor de betrokken gebieden. Ook is er aandacht voor ruimtelijke samenhang via de aankoop van essentiele ontbrekende schakels en inbedding van natuur in het omringende (veelal agrarische) landschap. Ten slotte zal in de gebiedsprocessen rekening worden gehouden met de uitvoering van stikstofreducerende maatregelen en andere gebiedsopgaven. Zo willen we een optimaal doelbereik realiseren.

Aanpak voor komende tien jaar

Het uitvoeringsprogramma heeft een tijdshorizon van tien jaar. We maken versneld afspraken voor de uitvoering in de eerste drie jaar. De maatregelen in dit hoofdstuk moeten in dat licht worden bezien.

Dit uitvoeringsprogramma geeft aan welke maatregelen de komende jaren zullen worden uitgevoerd om de natuurkwaliteit in stikstofgevoelige gebieden te vergroten. Het gaat deels om algemene maatregelen die voor heel Nederland gelden: de generieke maatregelen. Dit zijn bijvoorbeeld een verhoging van beheervergoedingen en afspraken over compensatie van verlies van bosgebied.

Daarnaast zijn er gebiedsspecifieke maatregelen. De provincies hebben hierover in principe de regie, waarbij afstemming plaats vindt met de voortouwnemers van de Natura 2000-beheerplannen. Zij werken samen met andere overheden, terreinbeheerders en andere grondeigenaren de noodzakelijke maatregelen voor gebieden uit. Inzet is: werken aan herstel van de natuur op het niveau van systemen. Dat betekent dat er ook in de wijdere omgeving van een gebied maatregelen kunnen worden genomen om de natuurkwaliteit te herstellen en te beschermen.

Uitgangspunten en criteria voor de maatregelen

De extra investeringen in natuur geven een flinke extra impuls aan natuurherstel en -verbetering. Tegelijkertijd is duidelijk dat nog niet alle maatregelen die nodig zijn om de totale ambitie te realiseren voor 2030 haalbaar zullen zijn. Bijvoorbeeld omdat meer investeringen noodzakelijk zijn. Daarom moeten we keuzes maken.

De maatregelen in dit uitvoeringsprogramma voldoen aan een aantal basisvoorwaarden. De maatregelen dragen aantoonbaar bij aan de opgave: zorgen dat de condities op orde zijn voor het bereiken van een gunstige (of waar dat nog niet mogelijk is een verbeterde) staat van instandhouding, met focus op overbelaste stikstofgevoelige natuur. De maatregelen zijn additioneel aan het Natuurpact en zo veel mogelijk gericht op structureel systeemherstel. De maatregelen zijn uitvoerbaar in de periode 2021-2023, dan wel geprogrammeerd voor de periode tot 2030.

We kijken ook waar uitvoering van maatregelen de meeste urgentie heeft. Bijvoorbeeld vanwege de samenhang met gebiedsgerichte maatregelen voor stikstofreductie, of omdat beschermde habitats zo snel achteruit gaan dat ingrijpen noodzakelijk is. En waar mogelijk dragen de maatregelen positief bij aan meerdere doelen, zoals klimaatadaptatie en natuurinclusieve landbouw.

Belangrijk is dat de maatregelenpakketten van de afzonderlijke provincies optelbaar zijn, zodat een landelijk beeld is te geven van de voortgang van de maatregelen. We maken daarom gezamenlijk afspraken over de manier van monitoring en evaluatie van de maatregelen.

Generieke maatregelen

Voor de generieke maatregelen geldt dat de afspraken gemaakt in het Natuurpact van kracht blijven, zoals de afronding van het NNN in 2027. Daarnaast komen er nieuwe én aanvullende maatregelen.

1. Verhoging beheervergoedingen SNL

Voor de beheervergoedingen vanuit het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (vanaf nu genoemd: SNL) stelt het Rijk extra middelen beschikbaar. Met de huidige vergoeding van 75% van de standaardkostprijs kan de beheerder nu niet in alle gevallen het beheer voeren dat nodig is om natuurwaarden te behouden of te verbeteren. De beheervergoeding gaat in elk geval naar 84% van de standaardkostprijs. We verkennen de mogelijkheid om

dit percentage nog verder te verhogen, met inachtneming van de financieringsmogelijkheden en de Europese staatssteunkaders. Provincies maken afspraken met de natuurbeheerders welke kwaliteitsverhoging zij bereiken met het extra geld voor beheer.

2. Boscompensatie

De afspraak in de Bossenstrategie is: bosgebied dat is of wordt gekapt voor het behalen van de instandhoudingsdoelen in Natura 2000-gebieden wordt gecompenseerd op een andere plek. Dit levert niet alleen een bijdrage aan natuur en biodiversiteit, maar ook aan het behalen van klimaatdoelen. Deze compensatie geldt voor bosgebied dat vanaf 2017 is gekapt voor natuurverbetering.

3. Kwaliteitsverhoging Riviernatuur door het ministerie van IenW

Het rivierensysteem is een belangrijk, kenmerkend element voor ons land zowel in ruimtelijke zin als ecologisch. Het is een natuurlijke verbinding tussen diverse natuurgebieden en is dus een belangrijk onderdeel om te komen tot een robuust ecologisch netwerk. Door te investeren in de kwaliteit van dit systeem, investeren we als vanzelfsprekend in stikstofgevoelige habitats. Hierbij denken we vooral aan het verbeteren van de natuurlijke dynamiek van gebieden en de waterkwaliteit door tegengaan van ontsnippering (realiseren verbindingen langs en dwars op de rivier) en realiseren van gevarieerde habitats en leefgebieden. Dit kan o.a. door verduurzaming van beheer en door het nemen van hydrologische- en andere inrichtingsmaatregelen, waardoor het areaal riviernatuur groter wordt. Dit laatste zal in nauwe samenwerking gebeuren met provincies, gemeenten en waterschappen en andere stakeholders in het kader van de plannen en projecten die lopen onder de programmatisch aanpak grote wateren en Integraal Riviermanagement.

4. Verbeteren basiskwaliteit en experimenten

Het zorgen voor een basiskwaliteit van de natuur in gebieden vraagt om het beter verankeren van natuur in de maatschappelijke belangenafweging en besluitvorming. Dit kan bijvoorbeeld met kritische prestatie-indicatoren. In een aantal gebieden gaan we hier mee aan de slag, zowel vanuit de praktijk als vanuit de wetenschap. Daarnaast is er budget beschikbaar voor het uitvoeren van experimenten en onderzoek rond het intensiveren van het natuurbeleid (zie ook hoofdstuk 6).

Gebiedsgerichte aanpak

Het uitvoeringsprogramma bevat naast de generieke maatregelen een veelheid aan maatregelen die bijdragen aan structureel systeemherstel. Dit vraagt om een gebiedsgerichte aanpak, samen met maatschappelijke partijen in het gebied. Waar mogelijk wordt de aanpak van natuurherstel opgepakt in samenhang met de gebiedsgerichte maatregelen voor stikstofreductie.

Gebiedsgerichte maatregelen

Een effectieve bescherming van natuur en biodiversiteit is vooral gebaat bij een aanpak passend bij een specifiek gebied. Naast generieke maatregelen zetten we daarom vooral in op een gebiedsgerichte aanpak met een mix aan doelgerichte maatregelen. We richten ons ook op de omgeving van de Natura 2000-gebieden en het NNN, vanuit de gedachte van structureel systeemherstel. We koppelen maatregelen zo veel mogelijk aan andere opgaven die in een gebied spelen. Zo dragen hydrologische maatregelen bij aan de gunstige staat van instandhouding van overbelaste stikstofgevoelige gebieden, maar ook aan klimaatadaptiviteit.

Op basis van de inventarisatie onder de provincies blijkt dat ongeveer 25% van de inzet in de eerste drie jaar zal gaan naar verbetering van de kwaliteit van natuurgebieden (inclusief vitalisering bos). Ongeveer 20% is voor hydrologische verbetering en circa 30% van de inzet zal gericht zijn op versnelling van verwerving en optimalisering van de inrichting van natuurgebieden. Ongeveer 20% zal besteed worden aan maatregelen in de overgangszones, inclusief verbinding tussen gebieden en ongeveer 5% aan overige kwaliteitsmaatregelen bovenop het Natuurpact (zoals recreatieve zonering of extra inzet op invasieve exoten). Deze percentages zijn indicatief en zullen gedurende het programma wijzigen. Op basis van de gebiedsuitwerking, die is beschreven in hoofdstuk 3, zal blijken wat de werkelijke verdeling is.

De beschreven maatregelen sluiten aan bij de maatregelen die het Planbureau voor de Leefomgeving in een quickscan heeft doorgerekend. Uit de inventarisatie blijkt wel dat er meer focus komt op hydrologie en kwaliteitsverbetering van gebieden. Op basis van de individuele afspraken met de provincies in 2021 volgt een exact overzicht van de maatregelen voor de periode tot en met 2023. Hierop zullen ook de monitoring en rapportage worden ingericht.

Versnellen verwerving, optimaliseren van inrichting en beheer

Zoals aangegeven zal ongeveer 30% van de inzet gaan naar versnellen van het verwerven en optimaliseren van de inrichting van gebieden. Dit draagt bij aan de uitbreiding van de leefgebieden, het robuuster maken van natuursystemen en het in een gunstige staat van instandhouding

brengen van de overbelaste stikstofgevoelige gebieden. Grondverwerving blijft daarbij een belangrijk aandachtspunt. De druk op de ruimte is namelijk groot, waardoor de grondprijzen hoog zijn en de grondmobiliteit in sommige gebieden beperkt is.

Provincies voeren de gemaakte afspraken van het Natuurpact uit en voeren het tempo van uitbreiding van het NNN op. Ze stimuleren grondeigenaren actiever om mee te werken aan de uitbreiding en onderzoeken mogelijkheden en instrumenten voor versnelling van verwerving en inrichting van (sleutel)hectares, en werken die uit. In veel gevallen vraag dit om een extra investering. Naast het opvoeren van het tempo in verwerven zal ook het tempo van inrichting worden opgevoerd.

Verbetering kwaliteit bestaande natuurgebieden

In Nederland zijn ruimtelijke en milieucondities vaak een belangrijke beperkende factor voor het bereiken van de gewenste natuurkwaliteit. Problemen zijn onder andere verzuring, verdroging en vermesting van het leefgebied. Deze problemen maken de natuur kwetsbaar en zetten de gunstige staat van instandhouding onder druk. Ongeveer 25% van de inzet zal gaan naar het verbeteren van de kwaliteit van bestaande natuurgebieden. De extra investeringen worden ingezet voor structureel systeemherstel en zo min mogelijk voor tijdelijke natuurherstelmaatregelen omdat deze niet duurzaam zijn op de langere termijn. In sommige gevallen blijven tijdelijke maatregelen nodig omdat structurele maatregelen tijd nodig hebben om het benodigde systeemherstel voor elkaar te krijgen en de successie (verruiging en verhouting) in die tijd onverminderd doorgaat. Structurele systeemherstelmaatregelen betreffen bijvoorbeeld verbeterde inrichting, hydrologische maatregelen en bosvitalisering. Deze maatregelen dragen ook bij aan andere opgaven, zoals klimaatadaptatie en de uitvoering van de Bossenstrategie.

Inzet op maatregelen in overgangsgebieden, inclusief verbinden van gebieden

Ongeveer 20% van de inzet zal gaan naar maatregelen in de overgangsgebieden. In de zones rond overbelaste stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden zoeken we samen met de grondgebruikers naar aanvullende maatregelen voor herstel van natuur en biodiversiteit. Mogelijke maatregelen in deze overgangsgebieden zijn andere vormen van beheer, het stimuleren van extensievere vormen van landbouw, het verhogen van het waterpeil, aangepaste vormen van (agrarisch natuur-)beheer of – waar dat noodzakelijk blijkt – functieverandering. Deze maatregelen kunnen ook bijdragen aan herstel van de VHR-soorten in deze agrarische gebieden. De aanpak draagt ook bij aan de transitie naar kringlooplandbouw, wat zeker in deze overgangsgebieden belangrijk is. Om deze transitie te kunnen realiseren is het nodig om ook na te gaan wat agrariërs nodig hebben om hieraan bij te dragen en welke verdienmodellen ontwikkeld moeten worden. De uitvoering van enkele pilots kan hier mogelijk aan bijdragen.

In deze overgangsgebieden liggen eveneens kansen om meerdere doelen te halen. Hydrologische maatregelen binnen of buiten een natuurgebied kunnen bijvoorbeeld ook het effect van stikstof verminderen en bijdragen aan vermindering van bodemdaling.

Verbindingen tussen leefgebieden zijn ook van groot belang. Door de aanleg van wegen, vaarwegen en spoorwegen zijn natuurgebieden in de afgelopen decennia versnipperd geraakt. In het wild levende dieren zitten steeds meer vast in een onnatuurlijk klein leefgebied. Daarom werken we ook aan het realiseren van natuurlijke verbindingen tussen natuurgebieden. Het gaat dan om ecologische verbindingen en om landschappelijke verbindingen met het omliggende (agrarische) gebied.

Extra hydrologische maatregelen

Enkele herstelmaatregelen zijn gericht op structureel herstel, zoals de hydrologische herstelmaatregelen. Hydrologische herstelmaatregelen hebben in veel gebieden tot doel een natuurgebied te vernatten of natuurlijke processen als kwel te herstellen. Het verbeteren van de hydrologie rond natuurgebieden is in veel gebieden essentieel om de kwaliteit in het natuurgebied te verhogen. Naar schatting 20% van de inzet zal daarom gaan naar hydrologische maatregelen, met als doel het hele systeem robuuster te maken. De uitvoering van deze maatregelen draagt ook bij aan de aanpak van het (toenemende) probleem van verdroging.

Hydrologische systemen zijn vaak gecompliceerd en hebben effect op de functies voor de landbouw en de omgeving. Herstelmaatregelen aan deze systemen zijn dus niet alleen plaatselijk, maar kunnen ook invloed hebben op de omgeving van een Natura 2000-gebied. Daarmee spelen ook meer belangen een rol bij de uitvoering, zoals die van waterschappen, terreinbeherende organisaties, landeigenaren, gemeenten en de provincie. Het is van groot belang het proces rond hydrologische maatregelen zorgvuldig uit te voeren via de gebiedsgerichte aanpak en bijbehorende gebiedsprocessen.

Overige kwaliteitsmaatregelen bovenop Natuurpact

Naast de bovengenoemde maatregelen hebben we in Nederland met nog een aantal factoren te maken die invloed hebben op de staat van instandhouding van stikstofgevoelige VHR-soorten en habitattypen. Denk aan recreatieve druk en invasieve exoten. Daarom wordt een deel van de middelen ook hierop ingezet, bijvoorbeeld voor het beter reguleren van de recreatieve druk.

Ook wordt extra ingezet op de aanpak van invasieve exoten (bovenop de bestaande aanpak). Invasieve exoten binnen het NNN, met name watercrassula en Japanse duizendknoop, vragen aandacht. We willen voorkomen dat een grote inzet om omgevingscondities in een gebied te verbeteren teniet wordt gedaan door invasieve exoten. We onderzoeken of in bepaalde gebieden nog extra maatregelen nodig zijn om ze te bestrijden of beter te beheersen. Veel bestrijdingsmaatregelen zijn niet duurzaam en ook kostbaar. We brengen daarom prioriteiten aan in gebieden en soorten.

5. Monitoring en rapportage

In dit programma wordt uitgegaan van een adaptieve aanpak. Hierbij monitoren we gezamenlijk de resultaten, rapporteren we erover en sturen we het programma bij. Voor monitoring en rapportage beschikken we al over bestaande systemen. Hierop bouwen we verder. In 2021 werken we de aanpak verder uit. De aanpak en frequentie van monitoring en rapportage sluiten aan bij de monitoring die beschreven is in de Wet stikstofreductie en natuurverbetering.

Het Programma Natuur sluit aan bij de monitoringcyclus van de Natura 2000-beheerplannen en de rapportageplicht vanuit de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn (de eerstvolgende is in 2025).

Monitoring heeft binnen het Programma Natuur twee doelen: het verzamelen van informatie over de toestand van de natuur én over het programmaverloop. Rijk en provincies hebben afgesproken gezamenlijk de voortgang van het Programma Natuur te willen volgen. Monitoring en rapportage zijn daarvoor noodzakelijke onderdelen.

Vormen, doel en noodzaak van monitoring

Het Programma Natuur voorziet in het op orde brengen van de condities met als streven: 70% doelbereik in 2030. De realisatie van dit doel wordt bepaald door de ontwikkeling van habitattypen en soorten in het gehele land. De realisatie van de condities voor een hoger doelbereik worden behaald door de lopende programma's rondom SNL, Natura 2000 én het Programma Natuur. Zoals eerder benadrukt is monitoring hierbij noodzakelijk. De verzamelde informatie kan breder worden toegepast.

In dit uitvoeringsrapport onderscheiden we drie vormen van monitoring:

1. Monitoring van de maatregelen (uitvoering);
2. Monitoring van het behaalde doelbereik (VHR);
3. Monitoring van omgevingscondities (abiotiek).

Voor deze monitoring is van belang dat niet alleen wordt gekeken naar de Natura 2000-gebieden, maar ook naar gebieden daarbuiten. We onderscheiden hierbij:

- Natura 2000-gebied;
- NNN (waarin deels al monitoring is op basis van de SNL-systematiek);
- (cultuur)landschap.

Per gebiedscategorie moet worden bepaald welke ontwikkeling (innovatie of doorontwikkeling van methodes) van de monitoring gewenst is.

Noodzaak vormen van monitoring

Voor elke vorm van monitoring geven we hieronder een definitie en beschrijven we de noodzaak.

1. Maatregelen

Het meten van de prestatie van de afgesproken maatregelen: is deze uitgevoerd?

Er wordt gekeken naar de voortgang van de uitvoering. De maatregel wordt gemonitord op de voortgang van de voorbereiding en de uitvoering.

- Bijstelling van afspraken of inspanningen kan plaatsvinden als de voortgangssnelheid niet wordt gehaald.
- De voortgang wordt met een landelijke rapportage in beeld gebracht. De financiële verantwoording vindt plaats in het kader van de verantwoording van de specifieke uitkering (SPUK).

2. Doelbereik

Worden de kwantitatieve en de kwalitatieve opgave voor de instandhoudingsdoelen in het gebied ingevuld?

Deze monitoring is nodig om het effect van het maatregelenpakket op gebiedsniveau te volgen en om te volgen of op landelijk niveau de instandhoudingsdoelstellingen worden behaald. Deze gegevens dragen ook bij aan een betere onderbouwing van de beoordeling van de gunstige staat van instandhouding op nationaal niveau.

- Bijstelling als het doel niet wordt gehaald kan door aanvullende maatregelen te nemen, of door maatregelen anders uit te voeren dan vooraf bedacht.
- Rapportage van het doelbereik vindt plaats in de VHR-rapportage en beheerplannen.

3. Omgevingscondities

Welke omgevingscondities worden positief beïnvloed door de genomen maatregelen? Zijn de omgevingscondities, als randvoorwaarden voor het kunnen realiseren van instandhoudingsdoelstellingen, op orde?

De omgevingscondities die een sleutelrol spelen bij het behoud of verbeteren van habitat of leefgebied worden gemonitord. Zo wordt inzichtelijk of de abiotische condities op orde zijn voor het bereiken van de gewenste doelen.

- Bijsturing kan door aanvullende maatregelen te nemen, of maatregelen anders uit te voeren dan vooraf bedacht.
- Rapportage van de omgevingscondities vindt plaats in de Natura 2000-beheerplannen en in de jaarlijkse monitoringsrapportage Natura 2000.

- Deze monitoring heeft bijzondere aandacht nodig, omdat bestaande voorzieningen hiervoor gefragmenteerd en onvolledig zijn.

De verzamelde gegevens kunnen breed worden benut voor beleidsvraagstukken, maar zijn op zichzelf mogelijk niet voldoende om in de informatiebehoefte voor toestemmingsverlening te kunnen voorzien.

Infrastructuur: van monitoring tot rapportage

Het verzamelen van monitoringsgegevens alleen is onvoldoende om te verantwoorden welke maatregelen uitgevoerd worden of wat de ontwikkelingen zijn in doelbereik en omgevingscondities. Daarvoor is een proces nodig: van monitoring naar data naar informatie naar analyse en uiteindelijk naar een rapportage. Op basis van de afspraken in het Natuurpact is een dergelijke proceslijn met ondersteunende systemen al uitgewerkt[3]. Voor het Programma Natuur kunnen we op een effectieve manier gebruikmaken van deze bestaande infrastructuur. Waar nodig moet deze infrastructuur geoptimaliseerd worden zodat er relatief snel gerapporteerd kan worden.

Tijdlijn

We sluiten aan bij de monitoringsfrequentie van de Wet stikstofreductie en natuurverbetering. Op de korte termijn (eerste helft 2021) richten we ons op prestatiemonitoring die nodig is voor de beleids- en budgetverantwoording. De prestatiemonitoring richt zich op de monitoring van planning, uitvoering en abiotische effecten van de maatregelen. In het eerste jaar (2021) werken we aan het aanscherpen van de methodieken voor de doelbereikmonitoring (VHR). Die kunnen daarna worden opgenomen in de huidige zesjaarlijkse Natura 2000- en SNL-monitoring en -analyse.

Jaarlijks worden monitoringsdata verzameld. Terugkoppeling vindt plaats in een tweejaarlijkse cyclus. Hierbij onderzoeken we welke bestaande rapportages te koppelen zijn met de beleidsterugkoppeling voor het Programma Natuur. De uitwerking van deze samenhang en rapportage gebeurt in 2021. We gaan uit van het uitgangspunt 'need to know'. Aanpassingen in de monitoring zijn gericht op de informatie die nodig is voor de rapportages en voor bijsturing van het programma.

In de eerste helft van 2021 brengen we in beeld welke uitbreiding van de monitoringsaanpak noodzakelijk is. Hiervoor zullen we een *businesscase* voorbereiden, inclusief benodigde financiering. Op basis van deze uitwerkingen nemen we medio 2021 een besluit over een opdracht voor verdere uitwerking van de monitoring. Na de besluitvorming kan hierna gestart worden met het uitwerken van het programma van eisen tot een definitieve opdracht.

Een vergelijkbare werkwijze zullen we hanteren voor de wijze van rapporteren en evalueren. Ook voor deze onderdelen maken we zoveel mogelijk gebruik van al bestaande rapportages en evaluaties.

Rapportage

De voortgang van de prestaties op het natuurbeleid zullen we via verschillende rapportages volgen. Voorbeelden op dit moment zijn de jaarlijkse Voortgangsrapportage Natuur, de rapportage van de voormalige PAS-herstelmaatregelen en de verschillende verplichte EU-rapportages voor natuur.

Het uitgangspunt van het Programma Natuur is dat de voortgang van maatregelen gezamenlijk worden gevolgd. Dat vraagt om een goede rapportage. We brengen in beeld in hoeverre bestaande rapportages hiervoor zijn te benutten en uit te breiden. Hierbij geven we ook aan op welke indicatoren en prestaties de rapportages betrekking hebben en wat de consequenties daarvan zijn voor de monitoring.

We volgen bij deze uitwerking van de rapportagesystematiek hetzelfde tijdschema als bij de uitwerking van de monitoring. Dat wil zeggen: in het eerste kwartaal van 2021 werken we een programma van eisen uit in samenhang met de al bestaande rapportages. Dit leidt tot een besluit in het tweede kwartaal.

3 Zie voor meer informatie: https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/monitoring-en-natuurinformatie/monitoring-en-beoordeling-natuurkwaliteit/

6. Evaluatie, bijsturing en onderzoek

De voortgang en resultaten van het programma worden regelmatig geëvalueerd. Waar nodig sturen we onze aanpak bij. Evaluatie en bijsturing zijn noodzakelijk om voldoende zicht te houden op het behalen van de afgesproken opgave. We hebben goede ervaring opgedaan met de lerende evaluatie bij het Natuurpact en bij het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland. We bouwen voort op die ervaring. In 2021 werken we deze aanpak verder uit.

Bij de evaluatie zal met tussendoelen de voortgang gevolgd worden. Tussendoelen voor natuurherstel en -verbetering zullen in elk geval betrekking hebben op het tempo en de tijdige uitvoering van de maatregelen in het programma. Aanvullend kunnen we kiezen voor tussendoelen gericht op de effecten van de maatregelen, waarbij bijvoorbeeld met gebiedsspecifieke procesindicatoren het herstel wordt aangegeven. Dit geeft een vroegtijdige indicatie van de daadwerkelijke uitwerking van effecten. We werken in de eerste helft van 2021 gezamenlijk uit hoe deze tussendoelen vorm krijgen en op welke wijze ze een plek krijgen in de evaluatie. Hierbij kijken we ook in hoeverre deze evaluatie in samenhang kan plaatsvinden met de lerende evaluatie Natuurpact, en de evaluaties die gaan komen rondom de structurele aanpak stikstof.

Onderzoeksagenda

Voor het Programma Natuur stellen we een daarnaast een investering in de onderzoekagenda voor. Elementen van deze agenda zijn:

Versterking Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (OBN)
Het OBN is het huidige onderzoeksprogramma waar kennis wordt opgebouwd voor de bescherming, het behoud en het beheer van onze natuur, binnen en buiten het NNN. Het OBN is een bestaand en internationaal vermaard kennisnetwerk waarin overheden (Rijk, provincies), terreinbeheerders en wetenschappers met elkaar werken aan praktijkkennis. Dit doen ze door te doen, te leren en nog beter te doen. Binnen OBN worden belangrijke praktijkvragen behandeld en opgelost. Dit kan grote meerwaarde hebben voor de analyses in gebiedsprocessen, maar ook voor de concrete maatregelen die beheerders gaan nemen. Daarom kiezen we ervoor om stevig te investeren in het OBN. Met extra financiering kan het OBN-onderzoek op grotere schaal worden toegepast en ook specifiek worden toegespitst op de vragen die naar boven komen in het kader van dit Programma Natuur. We vragen de Stuurgroep OBN hiervoor op korte termijn een meerjarig voorstel te ontwikkelen. Om aan de kennisvraag te voldoen is het van belang dat er ook vanuit grote projecten financiering komt voor het benodigde onderzoek. Stelregel is om 1% van de benodigde middelen van een groot project voor onderzoek te reserveren.

Concept Basiskwaliteit Natuur
Een goede Basiskwaliteit Natuur gaat uit van het volgende: als de condities voor algemene (nog niet bedreigde) soorten verbeteren, levert dat ook een positief resultaat op voor bedreigde soorten. Om deze basiskwaliteit beter te verankeren moet natuur op gebieds- of regioniveau meegenomen worden in ruimtelijke keuzes. Daarvoor moet deze basiskwaliteit natuur uitgewerkt worden in criteria die gebruikt kunnen worden om een afweging kan worden gemaakt tussen de verschillende maatschappelijke belangen (meer of minder natuur, afhankelijk van de andere opgaven).
Dat vraagt een combinatie van theorie en praktijk. Onder het Programma Natuur gaan we hiermee in een aantal gebieden aan de slag, zowel vanuit de praktijk als vanuit de fundamentele wetenschap.

Ad hoc-vragen en ondersteuning

Het is nu nog niet exact in te schatten welke vragen de intensivering van het natuurbeleid gaat oproepen. Voor deze vragen (vanuit het beleid en de praktijk) is het verstandig een beperkt werkbudget beschikbaar te hebben. Denk aan de Kennisdesk bij Wageningen Research, maar dan ook voor de provincies. Als het nodig en wenselijk is, zoeken we hierbij de samenhang met het OBN.

7. Samenwerking

De opgaven in dit programma worden alleen bereikt als Rijk, provincies en maatschappelijke partners intensief samenwerken. De bestaande verantwoordelijkheden zijn het uitgangspunt. In aanvulling op die verantwoordelijkheden maken de partijen afspraken over de samenwerking in de uitvoering.

Werken aan samenwerking en vertrouwen

De opgave is complex. Daarom is het van belang dat Rijk, provincies, maar ook waterschappen en gemeenten zoveel mogelijk als één samenwerkende overheid naar buiten acteren. Goede samenwerking staat of valt met onderling vertrouwen, duidelijkheid over doelen en eigenaarschap, en dat iedereen zich op zijn specifieke kwaliteiten weet aangesproken. Werken aan dit vertrouwen – van nationaal tot op gebiedsniveau – is daarom een randvoorwaarde voor het Programma Natuur. We benutten hierbij de ervaringen die we hebben opgedaan in andere gezamenlijke trajecten, zoals het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland.

Cyclische sturing

Om de gezamenlijke opgave van Rijk en provincies te bestendigen stellen we een cyclische sturing voor. Er komt twee keer per jaar een bestuurlijk overleg over de voortgang van het programma. In het voorjaar gaat dit gesprek over de programmering en verwachtingen in datzelfde jaar. In het najaar staat de voortgang centraal, op basis van de dan beschikbare voortgangsrapportages.

Deze bestuurlijke overleggen voert de minister met de twaalf provincies, het IPO en de Ministeries van IenW en Defensie. Ter ondersteuning vindt voorafgaand aan ieder bestuurlijk overleg een overleg plaats op directeurenniveau. In deze gespreken kunnen ook specifieke knelpunten aan de orde komen die spelen in enkele provincies, bijvoorbeeld over de voortgang of het benodigde instrumentarium.

Als het nodig is vinden voorbereidende overleggen met individuele provincies plaats, over specifieke knelpunten. Deze gesprekken worden gevoerd aan de hand van gezamenlijke tussendoelen. Deze doelen zijn gericht op de condities die gerealiseerd worden. Er komt een gezamenlijk voorstel voor deze tussendoelen.

Samenwerking

Ten behoeve van een adequate samenwerking geven we uitwerking aan een ondersteunende programmaorganisatie. De vorm en inhoud van deze organisatie werken we begin 2021 verder uit. We gaan daarbij uit van de volgende uitgangspunten.

- De programmaorganisatie neemt geen verantwoordelijkheden over maar ondersteunt de samenwerkende partijen bij het uitvoeren van hun taak.
- De programmaorganisatie ondersteunt de samenwerking in alle fasen van het programmaproces (uitgewerkt in het uitvoeringsprogramma).
- De programmaorganisatie faciliteert, ondersteunt en jaagt de samenwerking aan binnen het gezamenlijke uitvoeringsprogramma van provincies en Rijk.
- Bij de verdere vormgeving wordt zoveel mogelijk aangesloten bij al lopende activiteiten en structuren en wordt bezien op welke wijze aanvullend meerwaarde kan worden geboden in het licht van de gezamenlijke opgave.
- Vanuit deze ondersteunende functie kan de programmaorganisatie meerwaarde bieden ter bevordering van de uitvoeringskracht door proactief thema's te signaleren en te agenderen bij de samenwerkende partners. Het programmamanagement sluit daartoe op het juiste niveau aan bij de gezamenlijke ambtelijke en politieke besluitvorming in het kader van het uitvoeringsprogramma zoals het voorziene directeurenoverleg.

8. Agenda Natuurinclusief

De opgaven in het Programma Natuur zijn alleen haalbaar op het moment dat ook de biodiversiteit en condities in de omgeving van de natuurgebieden op orde zijn. Daarom richten we ons niet alleen op bijzondere, kwetsbare stikstofgevoelige natuur, maar ook op het herstel van de meer algemene en functionele soorten en landschapstypen. Want ook deze andere natuur in ons land is essentieel voor het behalen van de natuurdoelen en voor biodiversiteitsherstel. Als we ons meer richten op het verbeteren van de algemene condities voor de noodzakelijke biodiversiteit, zal het ook beter gaan met de kwetsbare natuur. Dit vraagt om een integraal ontwerp met een brede benadering van 'natuur'.

Met Nederland Natuurpositief hebben Rijk en provincies op de Natuurtop van 2019 aangegeven de natuur overal te willen versterken: in natuurgebieden, in steden, op het platteland en in de grote wateren. Dat doen ze door enerzijds door te gaan met wat werkt (natuurbescherming), en anderzijds het doen en denken in alle sectoren om te buigen: van schade beperken naar natuur versterken.

Het Programma Natuur geeft een vervolg aan deze ambitie met de ontwikkeling van een Agenda Natuurinclusief. Deze heeft een tijdshorizon tot 2050 en focust op een concrete aanpak voor de komende tien jaar. We haken aan bij wat al ontwikkeld is en wordt en ondersteunen het starten van trajecten waar die er nog niet zijn. De ambitie is dat biodiversiteitsherstel een plek krijgt in alle haarvaten van de Nederlandse samenleving. Dus in alle sectoren: van landbouw tot de zorg, van infrastructuur tot het onderwijs en van woningbouw tot de financiële sector.

Om de kwetsbaarheid van de natuur te verminderen, de robuustheid en veerkracht te vergroten en de kracht van ecosystemen en de diversiteit aan soorten te herstellen is een transitie naar een natuurinclusieve samenleving nodig. Die legt ook een verbinding tussen de Nederlandse en de mondiale doelen voor natuur en biodiversiteit (en de overige Sustainable Development Goals). De transitie draagt ook bij aan het verkleinen van de ecologische voetafdruk van Nederland. Dit is ook de inzet van het Programma Versterken biodiversiteit. De agenda's van de verschillende programma's zullen daarom op elkaar worden afgestemd. De inzet op een natuurinclusieve samenleving is, tot slot, ook onderdeel van de structurele aanpak stikstof.

Denken én doen

De Agenda Natuurinclusief is aanvullend op dit Uitvoeringsprogramma Natuur, waarin het proces en de maatregelen in de natuurgebieden en in de overgangszones al een plek krijgen. Initiatieven gericht op een meer natuurinclusieve landbouw, buiten deze gebieden, zijn onderdeel van de Agenda Natuurinclusief. De maatregelen uit de verschillende programma's worden zoveel mogelijk in samenhang met elkaar uitgewerkt. Er liggen ook relaties met het Deltaplan Biodiversiteitsherstel.

Met de Agenda Natuurinclusief gaan we de verbinding aan tussen ruimtelijke inrichting, gedrag en natuurlijk kapitaal. Het omvat een natuurinclusieve ruimtelijke inrichting bij bijvoorbeeld verstedelijking, infrastructuur, industrie en de energietransitie, kortom: in de gehele samenleving. Het is essentieel om natuurinclusief gedrag, net als de beweging naar meer natuurinclusieve productstromen (natuurinclusieve economie), onderdeel te maken van deze agenda, zoals het gebruik van duurzaam geproduceerd hout is voorgesteld in de Bossenstrategie. Het uitgangspunt is: een vitaal platteland en een vergroende bebouwde omgeving, waarin biodiversiteit als vanzelf verweven is.

Natuurinclusief denken en doen onderdeel maken van alle maatschappelijke domeinen en opgaven moet één of meer van de volgende effecten opleveren:

- Verbetering van de Basiskwaliteit Natuur buiten het NNN en Natura 2000.
- Verbetering van de condities (ruimtelijk, emissies, depositie, kwaliteit van bodem, water en lucht) voor het NNN en Natura 2000-gebieden.
- Benutten van natuur en natuurlijke processen voor andere maatschappelijke opgaven (nature-based solutions), wellicht ook tegen lagere kosten. Denk aan thema's als gezondheid, klimaatadaptatie, hittestress, waterberging, duurzame voedselvoorziening, sociale cohesie en stressverlaging/ontspanning.
- Natuurinclusief gedrag van burgers en bedrijven. Dat wil zeggen dat in alle beslissingen en handelingen rekening wordt gehouden met de natuur. Het gaat daarbij zowel om het voorkomen van beschadiging van de natuur (voorzorg) als om het bevorderen van natuur (stimulering) en het benutten van de mogelijkheden die de natuur biedt (kansen).
- Een kleiner beslag van maatschappelijke sectoren op biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen, ofwel het verkleinen van de footprint in Nederland en daarbuiten.

De koers en de voorwaarden

De afgelopen jaren zijn al diverse concrete stappen gezet naar een natuurinclusieve samenleving. Zo is een robuuste natuur nodig vanwege de klimaatverandering

en dit is daarom ook onderdeel gemaakt van klimaatafspraken. In het Nationaal Strategisch Plan (NSP) werken we gezamenlijk uit hoe we natuurinclusiviteit in het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) kunnen ondersteunen en versterken. En via het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland (IBP) en in Regiodeals verbinden we op gebiedsniveau processen, opgaven en partijen.

De komende maanden werken we aan het fundament voor de Agenda Natuurinclusief. Samen met stakeholders verkennen we hoe de agenda bij kan dragen aan de gewenste transitie en wat de focus voor de komende tien jaar moet zijn. De uitkomst is een visie op de te volgen koers voor de ontwikkeling van de natuurinclusieve samenleving. Die koers geldt voor alle partijen die de agenda mee willen helpen ontwikkelen en uitvoeren: het is een kapstok op strategisch niveau om inzet aan op te hangen. De visie geeft ook handvatten voor keuzes over de uitvoering: wat willen we bereiken en hoe gaan we dat doen? En: hoe regisseren we de werking van de agenda, wie regisseert en hoe wordt de voortgang gemeten en geëvalueerd?

Aanpak

De agenda is niet vrijblijvend. Publiek/privaat partnerschap én eigenaarschap zijn belangrijk voor de transitie. Begin 2021 verkennen we welke publieke en private organisaties mee willen doen bij het opstellen van de agenda. Daarbij houden we rekening met focus en fasering.

Bij zowel het opstellen als de uitvoering van de Agenda Natuurinclusief sturen we aan op een nauwere samenwerking met gemeentes en waterschappen. We sluiten aan bij de interbestuurlijke samenwerking die het Programma Natuur vormt (Rijk en provincies, aangevuld met terreinbeherende organisaties). We leggen de verbinding met partijen van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel. Ook brengen we de relatie in beeld met trajecten als de ‘ruimtelijke verkenning’ van de structurele aanpak stikstof en de ontwikkeling van het Nationaal Strategisch Plan voor het GLB. Op deze manier borgen we een logische samenwerking en onderlinge versterking.

9. Financiering

Provincies, beheerders en Rijk constateren: een meer systeemgerichte, structurele benadering kost tijd om goed te implementeren. Voor deze opgave is een meerjarige programmering noodzakelijk, waarbij vooraf zekerheid bestaat over de beschikbaarheid van financiering. Die zekerheid is nodig om afspraken te maken met actoren in het veld, de uitvoeringsorganisatie te organiseren en maatregelen vast te leggen in beheerplannen of gebiedsplannen.

Langjarige zekerheid

Voor de vastlegging van maatregelen in beheerplannen die provincies en Rijk vaststellen, geldt ook een uitvoeringsverplichting. Randvoorwaarde om deze verplichting aan te kunnen gaan is dat er voldoende zekerheid is over meerjarige financiering voor de maatregelen in de gebieden. Rijk en provincies beseffen dat met deze financiering slechts een deel van de gehele opgave kan worden gerealiseerd. Dat betekent ook dat keuzes gemaakt worden bij de inzet van de beschikbare middelen.

Tegelijkertijd is het belangrijk dat de provincies en het Rijk afspraken maken hoe het programma tussentijdse bijsturing krijgt als dat nodig is. Bijsturing gebeurt op basis van nieuwe inzichten in de haalbaarheid en de effectiviteit van de opgaven. Een vorm van bijsturing geeft zekerheid dat de middelen effectief en met de laatste inzichten worden ingezet.

Middelen

Voor de financiering geldt dat het uitvoeringsprogramma voortbouwt op de afspraken die gemaakt zijn tussen het Rijk en de provincies (BO van 9 juli 2020). Het handelt in de geest van de Wet stikstofreductie en natuurverbetering. Voor de uitvoering is de eerste drie jaar in totaal circa 600 miljoen euro beschikbaar voor gebiedsgerichte natuurmaatregelen. Deze middelen zijn gereserveerd voor investeringen in natuur in en rondom overbelaste stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Het resterende deel wordt in deze jaren besteed aan generieke maatregelen.

Op basis van dit uitgangspunt zijn de middelen verdeeld over de provincies, met een bandbreedte. Hierbij is gekozen om dynamisch te programmeren om middelen zo doelmatig mogelijk in te zetten. Elke provincie weet zo in welke orde van grootte zij maatregelpakketten kan indienen. Het maatregelenpakket wordt per provincie vastgelegd via een specifieke uitkering (SPUK). De optelsom van de twaalf SPUK's is het bedrag (circa 600 miljoen euro) wat beschikbaar is voor de gebiedsgerichte maatregelen voor de eerste drie jaar.

Generieke maatregelen

De middelen voor de generieke maatregelen worden niet verdeeld over de provincies. Het gaat om:

- verhoging van de beheervergoeding (werkelijke kosten +/- 14 miljoen euro per jaar);
- boscompensatie (41 miljoen euro totaal eerste drie jaar);
- kwaliteitsverhoging riviernatuur (40 miljoen euro totaal eerste drie jaar);
- basiskwaliteit, onderzoek en monitoring (25 miljoen euro totaal eerste drie jaar).

De inzet van deze middelen loopt voor een deel via de provincies. In 2021 werken we dit verder uit en maken nadere afspraken over het beschikbaar stellen en verdelen van financiële middelen.

Gebiedsgerichte maatregelen

Het Programma Natuur gaat uit van een meerjarige aanpak van tien jaar. Het is van belang om zicht te hebben op de middelen die voor de gehele looptijd. Op basis daarvan zijn afspraken te maken over de programmering van de aanpak in gebiedsplannen en afspraken met maatschappelijke actoren.

Extrapolatie van de afspraken over de middelen voor maatregelen die in de eerste drie jaar tot uitvoering komen geeft een indicatie voor de langjarige programmering van de middelen. Indien nodig kunnen na twee jaar de financiële afspraken op basis van de opgave, monitoring of de inhoud van beheerplannen, worden gefinetuned.

Voor de gebiedsgerichte maatregelen wordt uitgegaan van de volgende verdeling:

Groningen	1 – 3 %
Fryslân	6 – 10 %
Drenthe	10 – 15 %
Overijssel	10 – 15 %
Gelderland	25 – 30 %
Flevoland	1 – 2,5 %
Utrecht	2 – 4 %
Noord-Holland	5 – 10 %
Zuid-Holland	4 – 6 %
Zeeland	2 – 5 %
Noord-Brabant	10 – 15 %
Limburg	10 – 12 %

In dit uitvoeringsprogramma wordt een beeld geschetst van de maatregelen die provincies hiermee ten uitvoering willen gaan brengen. Dit wordt in het kader van de SPUK

verder geconcretiseerd. De kosten van provincies en partners die samenhangen met de regievoering, voorbereiding en uitvoering van de maatregelen maken onderdeel uit van de SPUK-aanvragen. Wij gaan er vanuit dat generiek op programmaniveau 15% van het budget nodig zal zijn voor deze uitvoeringskosten. De werkelijke kosten kunnen verschillen per gebied. Deze worden bij de uitwerking van de SPUK-aanvragen in beeld gebracht.

Overige programmakosten

Zoals vermeld in de hoofstukken over monitoring, rapportage, evaluatie en samenwerking worden in de eerste helft van 2021 nog nadere uitwerkingen gemaakt van de kosten die samenhangen met deze onderdelen van het programma. In 2021 maken Rijk en provincies hierover verdere afspraken. Vooralsnog is in de post 'basiskwaliteit, onderzoek en monitoring' rekening gehouden met extra kosten voor de monitoring.

Bijlage: Maatregelen van de provincies

Het Uitvoeringsprogramma Natuur beschrijft de wijze waarop de komende 10 jaar invulling wordt gegeven aan natuurherstel. Ter aanvulling beschrijven provincies in deze bijlage bondig wat hun opgave rond natuurherstel en -verbetering is voor de komende tien jaar, en welke aanpak zij de eerstvolgende drie jaar daarvoor hanteren.

Deze beschrijvingen per provincie geven een eerste beeld van de voorgestelde maatregelen. Die worden begin 2021 verder uitgewerkt. Die uitwerking vormt de basis voor de financiële afspraken die per provincie worden gemaakt.

Veel provincies wijzen op het belang van het uitvoeren van hydrologische maatregelen, zowel binnen de Natura 2000-gebieden als in de omliggende bufferzones. Daarnaast zetten veel provincies in op een gezamenlijke aanpak met lokale partijen.

Provincie Groningen

Samen voor het langetermijnperspectief

In Groningen zijn we samen met onze partners (denk aan landbouw, collectieven, natuurbeheer, waterschappen) in 2020 een discussie gestart over het langetermijnperspectief voor natuur. Daarbij kijken we naar combinatie met thema's als landbouwtransitie, energietransitie en klimaatadaptatie. Welke maatregelen willen we nemen in de komende drie tot tien jaar? De kernvraag hierbij is: welke landschapsecologische maatregelen zijn nodig om de natuur te verbeteren en de biodiversiteit te verhogen?

Prioriteit: uitvoering interne maatregelen

De uitkomst is dat stikstofgevoelige natuur onze prioriteit krijgt. De komende drie jaar focussen we ons vooral op de uitvoering van interne maatregelen die volgen uit de gebiedsanalyses voor het natuurbeheer. Met deze maatregelen verminderen we de effecten van de huidige stikstofdruk. Hierbij zijn projecten in beeld in de gebieden Lieftinghsbroek/Westerwolde en Zuidelijk Westerkwartier.

Stikstofdruk directe omgeving verminderen

Ook benutten we verschillende integrale gebiedsprocessen om maatregelen uit te voeren waarmee we de stikstofdruk uit de directe omgeving verminderen en het hydrologische systeem herstellen. Dit speelt onder andere in het gebied Drentse Aa.

Werken aan een rijk platteland

De komende jaren werken we met onze partners verder aan een integrale invulling van de thema's voor het landelijk gebied. De inzet richten we op een 'rijk platteland' met een goed toekomstperspectief. Ook zetten we in op het versterken van de biodiversiteit, in zowel de bijzondere natuurgebieden als in het landelijk gebied daaromheen.

Provincie Fryslân

Internationale verantwoordelijkheid

Fryslân heeft veel mooie en bijzondere landschappen. In een aantal van deze landschapstypen is het stikstofprobleem groot en natuurherstel hard nodig. Op de Waddeneilanden staan verschillende prioritaire habitattypen onder druk. Bijvoorbeeld de grijze duinen, waar vergrassing en verruiging ervoor zorgen dat de duinen dichtgroeien. Nederland heeft op Europees vlak een grote verantwoordelijkheid voor de bescherming van dit type. Om die reden zetten we de komende drie jaar extra in op onder meer plaggen en begrazen.

Midden-Fryslân: waterhuishouding aanpakken

In Midden-Fryslân liggen Natura 2000-gebieden die enorm belangrijk zijn voor de laagveenhabitats. Om het laagveen te verbeteren is het belangrijk de waterhuishouding aan te pakken. Door het verschil in hoogte met de omringende veenweidegrond is een betere inrichting en intensiever beheer nodig.

Zuidoost Fryslân: natuur robuuster

De hoge zandgronden in Zuidoost Fryslân kennen een hoge overschrijding van de kritische depositiewaarde. Met een gebiedsgerichte aanpak maken we de natuur robuuster: we verkrijgen grond voor de extensivering van landbouw en verbeteren de waterhuishouding in en rond kwetsbare Natura 2000-gebieden. Een voorbeeld is het herstellen van kades rond het Fochteloërveen.

Friese Aanpak: ‘Mei inoar en foar elkoar’

Met de ‘Friese Aanpak’ werken we samen met terreinbeheerders, maatschappelijk betrokken partijen en gebruikers aan het stikstofprobleem. Zowel bij het formuleren van de maatregelen in de afgelopen maanden, als bij de uitvoering. Het motto is: ‘Mei inoar en foar elkoar.’

Foto: Fochteloërveen (Hans Dekker)

Provincie Drenthe

Natuurlijk samenwerken aan natuurlijk platteland

Drenthe kent verschillende natuurgebieden, rijk aan habitattypes en soorten van de Habitat- en Vogelrichtlijn. Het overgrote deel van de 55.000 hectare natuur is gevoelig voor stikstofdepositie, zoals heide, vennen en heischrale graslanden. Terreinbeheerders en particulieren beheren de Drentse natuurgebieden vol overgave. Zij beschouwen het herstel van de natuur als een gezamenlijke opgave.

Samenwerking op Drentse maat

Door onderling vertrouwen en jarenlange samenwerking (zoals via het Programma Natuurlijk Platteland), is er in Drenthe al veel bereikt: 'Samenwerking op Drentse maat'. Dit leidde al tot herstel van iconische natuur in Bargerveen en Dwingelderveld. Verdergaand herstel van vooral stikstofgevoelige natuur zien we als een gezamenlijke opdracht waarvoor de mogelijkheden erg groot zijn.

Inzet op systeemherstel

De komende tien jaar zet Drenthe in op maatregelen gericht op systeemherstel, waardoor stikstofgevoelige natuur sterker en robuuster wordt. De eerste drie jaar gaat het vooral om directe kwaliteitsverbetering van onze natuur, zoals het dempen van sloten in en rond het Holtingerveld en het oerbos Mantingerbos.

Drentse natuur heeft toekomst

Wij zien goede mogelijkheden in het versterken van de kades van het Fochteloërveen, om het fameuze hoogveen duurzaam te herstellen. De uitvoering van het Programma Natuur pakken we integraal en met al onze partners op. Door slim gebruik te maken van onze lopende gebiedsprocessen, komen we snel en efficiënt tot concrete resultaten. De Drentse natuur heeft toekomst!

Plagwerkzaamheden in de grijze duinen om de vergrassing tegen te gaan en de kenmerkende duinplanten terug te aten keren.

Provincie Overijssel

Samen werkt beter, nu en straks

In en rond de Natura 2000-gebieden werkt de provincie aan het herstellen van kwetsbare en zeldzame natuur, zoals droge en natte heidegebieden, trilvenen en hoogvenen, kalkmoerassen en vochtige beekdalbossen.
We werken hiervoor nauw samen met de andere gebiedspartners, onder de noemer 'Samen Werkt Beter'. De eerste resultaten van de maatregelen zijn al zichtbaar, bijvoorbeeld in het gebied Lonnekermeer. Hier zijn inmiddels hydrologische maatregelen uitgevoerd, zoals het dempen van sloten.

Extra kansen voor het hoogveen

Het Programma Natuur biedt de kans om maatregelen uit te voeren die aanvankelijk niet voorzien waren, maar wel essentieel zijn gebleken voor het natuurherstel. Zo bleek uit onderzoek in de planvormingsfase voor diverse hoogveengebieden dat er grotere bufferzones nodig zijn rond deze gebieden om water beter vast te houden. Dat draagt bij aan het behoud en de groei van het zeer stikstofgevoelige hoogveen.

Op robuuste wijze natuurdoelen realiseren

In het gebied Engbertsdijksvenen willen we als provincie graag direct aan de slag met deze extra omvangrijke bufferzones, samen met de gebiedspartners LTO, Staatsbosbeheer, gemeente en waterschap. Na een proces dat decennia heeft geduurd, hebben deze partijen elkaar gevonden tijdens overleggen met elkaar en met de omgeving. Dit resulteerde in een gezamenlijk plan. Daarmee realiseren we op robuuste wijze natuurdoelen in dit stikstofgevoelige gebied. Het is een plan waarbij bovendien geen wateraanvoer van elders naar de bufferzones meer nodig is, én dat ruimte biedt voor de verplaatsing van agrarische bedrijven en/of de omschakeling naar vormen van kringlooplandbouw.

Boscompensatie

Een ander belangrijk thema is bomenkap. In Overijsel is en wordt veel bos gekapt voor de instandhouding van specifieke stikstofgevoelige natuurtypen en zeldzame soorten. De komende tien jaar zal ter compensatie op grote schaal vervangend bos worden aangelegd. Ook daarbij gaan we samen aan de slag. Want 'samen werkt beter', ook voor het Programma Natuur!

Boskap in Engbertsdijksvenen om uitdroging tegen te gaan.

Provincie Flevoland

Provincie met unieke combinaties

Flevoland is een unieke en waterrijke provincie met een hoge natuurkwaliteit. Het IJsselmeergebied en de randmeren omringen Flevoland en zijn belangrijk voor de watervogels op hun internationale trekroutes. Binnendijks versterken de aangrenzende moerasgebieden deze kwaliteit.

Niet alleen de natte natuur in de provincie is bijzonder, ook de bosgebieden zijn speciaal. De combinatie van omvangrijke bosgebieden en een rijke bodem komt in Nederland en zelfs in Europa nergens anders voor. De opgave voor Flevoland voor de komende tien jaar is: behoud en versterking van de internationale natuurdoelen die aan deze gebieden gekoppeld zijn, en een inzet op enkele specifieke soorten.

Versterking natte as

Met deze focus versterken wij ook de Natura 2000-gebieden in de aangrenzende provincies. Het gaat om projecten in en rondom de Lepelaarplassen en Oostvaardersplassen, langs de randmeren en het IJsselmeergebied. Dit ter versterking van de zogenaamde natte as.

Natuurinclusief en volhoudbaar ondernemen

Daarnaast zetten wij in op een uitbreiding en kwaliteitsverbetering van onze bosgebieden. In de oostrand zorgen wij hiermee voor een verlichting van de stikstofproblematiek en versterking van de natuurwaarden van de Veluwe. Dat is zeker het geval als de agrarische grond aan de oostkant van Flevoland verder vergroent, waardoor bufferzones te creëren zijn. Belangrijke uitgangspunten hierbij zijn natuurinclusief en volhoudbaar ondernemen.

Hiervoor is samenwerking noodzakelijk met Rijkswaterstaat, Rijksvastgoedbedrijf, Waterschap Zuiderzeeland, terreinbeherende organisaties en agrariërs. De eerste stappen zijn al gezet, en de eerste gesprekken en verkenningen zijn al geweest.

Foto: Lepelaarplassen (Saskia Vleeming)

Provincie Gelderland

Inzetten op slimme en gecombineerdeaanpak

Meer dan 50% van de Nederlandse stikstofgevoelige natuur boven de kritische depositiewaarde ligt in Gelderland. Dit heeft een grote impact op de ontwikkelingsmogelijkheden in het hele land. Met de 'Gelderse Maatregelen Stikstof' gaan de provincie en partners een integraal, gebiedsgericht maatregelenpakket uitvoeren voor de Veluwe, de Rijntakken en de Achterhoek. Daarnaast ligt 1/3 van de Natura 2000-gebieden in Gelderland.

We zetten in op robuust systeemherstel van stikstofgevoelige natuur: met een slimme en gecombineerde aanpak van brongerichte maatregelen, klimaatadaptatie (droogte), landbouwtransitie en verhoging van de biodiversiteit.

Aanpak Veluwe: hoogste prioriteit

Aanpak van de Veluwe (het groene hart van Nederland) is van nationaal belang en krijgt de hoogste prioriteit. Voor het herstel van de Veluwe gaan we herstelprogramma's uitvoeren voor bos, heide, stuifzand, heischraal grasland, beken, vennen en venen. Voor de bescherming van verstoringsgevoelige vogelsoorten nemen we aparte maatregelen voor recreatiezonering. Aanvullend gaan we 1.700 hectare extra bos realiseren.

In het agrarisch gebied rondom de stikstofgevoelige natuurgebieden brengen we de hydrologie op orde, verlagen we de stikstofemissie en versterken we de natuur en het landschap (verhoging van de biodiversiteit).

Rijntakken en Achterhoek

In de Rijntakken, de 'slagaders' van de Nederlandse delta, gaan we de riviernatuur verder ontwikkelen. Bijvoorbeeld door het stikstofgevoelige stroomdalgrasland aan te pakken. In de Achterhoek combineren we het systeemherstel van de kwetsbare venen en beekdalen met de aanpak van verdroging.

Maatregelen bestaan uit vijf onderdelen

Het Gelderse maatregelenpakket bestaat uit vijf onderdelen: 'natuurbeheer op orde', herstel van bestaande natuurgebieden, natuurinclusieve versterking in het agrarisch gebied rondom natuurgebieden, versterking natuurnetwerk in overgangsgebieden, en onderzoek, monitoring en evaluatie.

Radio Kootwijk: de grootste actieve zandverstuivingen van West-Europa.

Provincie Utrecht

Unieke natuur en habitats verbeteren en herstellen

De provincie Utrecht gaat negen Natura 2000-gebieden verbeteren en de natuur herstellen. Dat doen we samen met alle betrokken partners bij de gebieden. Het gaat om natuur langs de Nederrijn en Lek, kwelgebieden aan de voet van de Heuvelrug en diverse veenmoerassen met habitats als trilveen: deze zijn uniek voor Nederland in grootte en kwaliteit.

Natuurherstel binnen drie jaar

In eerste instantie richten we ons op natuurherstel dat snel uitgevoerd kan worden (binnen drie jaar). Vooral in de Natura 2000-gebieden zelf, soms ook in een aangrenzende randzone. Utrechtse gebieden zijn immers klein in oppervlak en hier zijn oplossingen voorhanden. De eigenaren van de Natura 2000-gebieden vroegen wij hiervoor ecologische voorstellen te doen. Dit zijn veelal natuurbeherende terreinbeheerders, maar ook particulieren.

Daarnaast dachten op ons verzoek de Utrechtse waterschappen mee. Zij hebben hydrologische maatregelen voorgesteld, gericht op het optimaliseren van de inrichting en het versneld verbeteren van de (water)kwaliteit.

Recreanten welkom op uitzichtheuvel, midden in Natura 2000.

Utrechtse moerasgebieden herstellen we verder door enkele rietvelden te ontdoen van moerasbos, en meer en intensiever beheer uit te voeren. Ook worden gronden aangekocht en ingericht om meer kwel uit de ondergrond te bevorderen en wordt inlaatwater extra gezuiverd. Kortom: met de rijksmiddelen van het Natuurakkoord gaat de Utrechtse natuur er direct op vooruit.

Maatregelen drie t/m tien jaar

Voor de langetermijnmaatregelen (drie tot en met tien jaar) gaan we nadere analyses uitvoeren. Deze leggen we vast in aangepaste Natura 2000-beheerplannen. Dit borgt het benodigde natuurherstel voor de lange termijn.

Potentieel blauw grasland met natuurlijk peil in de Oostelijke Vechtplassen.

Provincie Noord-Holland

Samen werken aan een effectief maatregelenpakket

In vrijwel alle Natura 2000-gebieden in Noord-Holland vormt de stikstofoverbelasting het grootste probleem voor het behalen van de Natura 2000-doelen. Met het Programma Natuur kunnen we in deze gebieden een stevige extra impuls geven: aan het herstel en de ontwikkeling van de stikstofgevoelige habitats en soorten. Metde betrokken (natuur- en water-)beheerders zijn we vanaf begin 2020 in gesprek om een effectief maatregelenpakket te ontwikkelen. De uitwerking plaatsen we in het kader van de gebiedsgerichte aanpak stikstof.

Versterking van de duinen

In de duinen richten wij ons op de versterking van natuurlijke processen in de duinen zelf én van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) in de binnenduinrand. Dit maakt het systeem robuuster. We starten met het aanbrengen van extra kerven, het omvormen van bossen en intensivering van de exotenbestrijding. En – waar zich kansen voordoen – met de realisatie van extra NNN in de binnenduinrand via een integraal gebiedsproces met alle betrokken partijen.

Oostelijke Vechtplassen

In de Oostelijke Vechtplassen vormt de verbetering van de waterhuishouding het speerpunt. Die is immers bepalend voor de mogelijkheden voor herstel en ontwikkeling van niet alleen de stikstofgevoelige, maar ook van de andere aangewezen habitats en soorten (zoals moerasvogels). Dat doen we door verhoging van de waterkwaliteit, aanpassing van het waterpeil en herstel van de kwelstromen tussen de Gooi en Vechtplassen.

We starten in een aantal deelgebieden met de aanpak van de overbelasting van het water met nutriënten. Dit doen we in samenwerking met de betrokken terreinbeheerders, de gemeente en het waterschap. In de gebieden zélf starten we met hydrologische maatregelen om nieuwe verlanding te stimuleren. Ook maken we een analyse van de benodigde maatregelen in de volgende periode voor het herstel van de kwelstromen.

Laagveengebieden

Ook in de laagveengebieden in Laag Holland is verbetering van de waterhuishouding bepalend voor de mogelijkheden voor herstel en ontwikkeling van de stikstof-gevoelige habitats en soorten. We zetten in op hydrologische isolatie of peilaanpassing in de afzonderlijke gebieden. Tegelijk willen we de mogelijkheden verkennen van een meer integrale aanpak van het watersysteem in en om de vier stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden van Laag Holland. We starten in Varkensland met maatregelen om nieuwe verlanding te bevorderen. Dat doen we in een integraal gebiedsproces met alle betrokken partijen.

Kerven in de zeereep zorgen voor de nodige dynamiek in het duin. Zo is het inwaaien van kalkrijk zand belangrijk voor grijsduin van goede kwaliteit.

Provincie Zuid-Holland

Met alle partners inzetten voor ‘rode draad’

Zuid-Holland kenmerkt zich door een veelheid aan verschillende landschappen. Duinen, veenplassen en veenweiden, kleigebieden en de delta delen de Zuid-Hollandse ruimte met woongebieden en bedrijven. De grote economische bedrijvigheid en de woningbouwopgave maken dat het op gang komen van de vergunningverlening van zeer groot belang is. Natuurherstel- en verbetermaatregelen van stikstofgevoelige natuur dragen hieraan bij.

Samen met onze groene partners werken we hard aan het Zuid-Hollandse Programma Natuur. De rode draad zijn maatregelen gericht op: systeemherstel en het robuuster maken van de stikstofgevoelige natuurgebieden, het creëren van bufferzones, het verbeteren van dynamiek, waterhuishouding en connectiviteit. Deze worden aangevuld met overige herstel- en verbetermaatregelen.

Randvoorwaarde

De aanpak van de stikstofbronnen is niet direct onderdeel van het Programma Natuur. Toch is die aanpak randvoorwaarde voor de effectiviteit van veel maatregelen. Als kustprovincie ontvangen wij een relatief groot deel van de stikstofdepositie uit het buitenland en de zee. De mogelijkheden voor een bronaanpak vanuit het gebied zijn beperkt. Zolang de stikstofdepositie te hoog is zijn robuuste natuur en connectiviteit daarom des te meer van belang om het verlies van natuurkwaliteit te beperken.

Duintypen conserveren

In de duingebieden zal worden gewerkt aan het conserveren van kwetsbare duintypen, totdat de uitstoot meer significant kan dalen. Het terugbrengen van de dynamiek in de duinen is daarbij van belang. Invasieve exoten die habitattypen verdringen, pakken we extra aan.

Bron foto: Natuurmonumenten

Veenplassen- en veenweidegebieden

In het veenplassengebied gaan we werken aan de verbetering van de waterkwaliteit. De huidige waterkwaliteit staat de ontwikkeling van het kwetsbare veenmosrietland en de blauwgraslanden in de weg. Daarnaast streven we verschillende aanvullende herstelmaatregelen na, zoals het plaggen van perceelsdelen. Via de gebiedsgerichte aanpak streven we waar nodig een extensivering van de landbouw na. Die is gericht op de reductie van de stikstofuitstoot en de verbetering van de hydrologie van het Natura 2000-gebied.

In de veenweidegebieden kijken we waar het Programma Natuur samen op kan lopen met zaken zoals de lopende uitvoering van het Actieplan Boerenlandvogels.

Herstelmaatregelen deltagebieden

De Zuid-Hollandse deltagebieden kennen vanwege de hoge stikstofdepositie een versnelde verruiging. Voor de natte duinvalleivegetatie en overgangszones van zoet naar zout zijn herstelmaatregelen voorzien.

Bron foto: Stichting Het Zuid-Hollands Landschap

Provincie Zeeland

‘Land in zee’ versterken

Onze Europese topnatuur is van groot internationaal belang: voor de rest van Europa, maar ook wereldwijd. Als provincie willen we deze topnatuur in stand houden en versterken. Zeeland staat voor: ‘land in zee’, een verscheidenheid aan cultuurhistorische landschappen en grote deltawateren met afwisseling tussen water en land, zoet en zout en zand en klei. De nog grote verscheidenheid aan biodiversiteit maakt van Zeeland een provincie van allure.

Extra inzet absoluut noodzakelijk

Niet voor niets wordt Zeeland jaarlijks door duizenden binnen- en buitenlandse toeristen bezocht. Gezien de huidige druk op onze natuurgebieden en de geconstateerde achteruitgang van de biodiversiteit, is extra inzet absoluut noodzakelijk. Als onderdeel van de structurele aanpak stikstof zetten we als provincie de komende jaren dan ook een plus op het uitvoeren van: maatregelen die leiden tot een kwaliteitsverbetering van onze waardevolle Natura 2000-natuur, zoals de Kop van Schouwen, Yerseke en Kapelse Moer en de Manteling van Walcheren.

Verbinding zoeken

Dit doen we samen met diverse organisaties, zoals terreinbeheerders, grondeigenaren en andere overheden. Bij deze inzet zoeken we nadrukkelijk ook de verbinding met andere belangrijke opgaven die rusten op het Zeeuwse landelijk gebied, zoals klimaatadaptatie, (zoet) waterbeschikbaarheid, de transitie naar meer natuurinclusieve functies (volhoudbare landbouw en industrie, Green Deal) en de Europese Kaderrichtlijn Water.

Focus op projecten binnen én net buiten Natura 2000-gebieden

Onze inspanning is gericht op het verhogen van de kwaliteit van onze kwetsbare stikstofgevoelige Natura

2000-gebieden. De komende drie jaar ligt de focus concreet op het uitvoeren van projecten binnen en net buiten deze natuurgebieden. Maatregelen hiervoor hebben we onlangs samen met terreinbeheerders bepaald. Denk onder meer aan het nemen van extra beheermaatregelen, het herstellen van noodzakelijke dynamische processen in de duingebieden, (grond)watermaatregelen, landschappelijke inrichtingen en het bevorderen van extensievere functies in de randgebieden rondom de gevoelige natuurgebieden.

Langs de randen van de Natura 2000-gebieden valt te denken aan de transitie naar een volhoudbare landbouw, in relatie met verhoging van het biodiversiteitsherstel. Dit ligt ook in het verlengde van ons ambitiedocument ‘Samenwerken aan het Zeeuwse platteland’.

Monitoring

De eerste drie jaar gebruiken we daarnaast ook om te monitoren en te bepalen welke maatregelen effectief zijn om vanaf 2023 op te nemen in onze Natura 2000-beheerplannen.

Herstelmaatregelen ter bevordering van de duindynamiek op de Kop van Schouwen.

Provincie Noord-Brabant

Vliegende start maken met de uitvoering

In Noord-Brabant hebben we veel mooie en waardevolle Natura 2000-gebieden. Gebieden met natuurwaarden die veelal zeer gevoelig zijn voor stikstof. Tegelijkertijd hebben we te maken met een zeer grote hoeveelheid stikstof die op deze natuurgebieden neerslaat. Het landelijk Programma Natuur geeft Noord-Brabant de mogelijkheid om in de komende tien jaar veel van deze stikstofgevoelige natuur te herstellen en robuust te maken.

In 2021 maken we een vliegende start met de uitvoering. Allereerst door actief maatregelen te nemen in de natuurgebieden. Zoals de omvorming van naaldbossen naar gemengde bossen en het herstel van de bodem. Maar we gaan ook maatregelen nemen in de zones om de natuurgebieden heen. Maatregelen die zorgen voor het verbeteren van de hydrologische omstandigheden en voor een transitie van de landbouw die meer aansluit op de natuur.

Natuurnetwerk Brabant en herstelmaatregelen

In de afgelopen jaren hebben we in het kader van het Natuurpact veel energie gestoken in het realiseren van het Natuurnetwerk Brabant. Ook zijn er de afgelopen vijf jaar al veel herstelmaatregelen uitgevoerd in de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Een voorbeeld is het recent gestarte herstel van het beekdal van de Oude Strijper Aa. Hier wordt het beekdal heringericht en worden herstelmaatregelen genomen voor het Natura 2000-gebied Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux. Het Programma Natuur biedt ook de mogelijkheid om hierin versnelling aan te brengen.

In veel natuurgebieden werken we als provincie al lange tijd samen met natuur- en landbouworganisaties, met de waterschappen en met de bewoners en ondernemers. Ook de uitvoering van het landelijk Programma Natuur gaan we samen met hen oppakken.

Opgaven aan elkaar verbinden en nauwe samenwerking

Er moet in de komende tien jaar veel in en rondom de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden gebeuren. We kiezen voor een gebiedsgerichte aanpak waarin we naast natuurherstel zoveel mogelijk van deze andere opgaven meenemen. De afgelopen maanden zijn vergaande voorbereidingen getroffen, zodat we een snelle start kunnen maken. We zijn ervan overtuigd dat we het herstel van de natuur alleen kunnen bereiken als we de opgaven aan elkaar verbinden en daarbij nauw samenwerken met onze partners in het gebied. Zodat onze prachtige natuurgebieden in 2030 weer bruisen van het leven en de rijke biodiversiteit weer terugkeert.

Natura 2000-gebied Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux.

Provincie Limburg

Onze opgave: diverse uitdagingen

Vrijwel alle 24 Limburgse Natura 2000-gebieden hebben stikstofgevoelige doelen en kennen overschrijdingen van de kritische depositiewaarden. De Natura 2000-gebieden in Noord- en Midden-Limburg kenmerken zich door schrale natuur (hoogvenen, vennen, heiden en stuifzanden), die erg gevoelig is voor verdroging, verzuring en vermesting.

De Natura 2000-gebieden in Zuid-Limburg zijn meestal versnipperd, klein, en liggen voor een groot deel op (steile) hellingen. Ze zijn daardoor zeer gevoelig voor randeffecten, zoals in- en afspoeling van meststoffen vanaf de plateaus en voor stikstofdepositie. Er komen in Zuid-Limburg zeventien habitattypen en -soorten voor die elders in het land niet of beperkt worden aangetroffen. Voorbeelden hiervan zijn de pionierbegroeiingen op rotsbodems en kalktufbronnen. Dit maakt dat Limburg in het heuvelland een bijzonder grote opgave heeft.

Onze aanpak: voor herstel van stikstofgevoelige habitattypen en soorten

Ons hoofdcriterium is: de maatregelen dragen bij aan herstel van stikstofgevoelige habitattypen en soorten. Op systeemniveau zetten we samen met Waterschap Limburg in op herstel van de hydrologie in en om de Natura 2000-gebieden. Hierbij combineren we Natura 2000- en KRW-doelen en realiseren we onder andere peilopzet.

We willen starten met de aanpak van een aantal grotere gebieden, zoals de Peelvenen, de Weerter- en Budelerbergen en het Geuldal. Bij gebieden als het Bunder- en Elsloërbos, het Geuldal en het Geleenbeekdal zetten we in op het voorkomen van inspoeling van meststoffen (oppervlakkig en via het grondwater). Bijvoorbeeld door extensivering van landbouwkundig gebruik buiten de gebieden. Waar nodig realiseren we sleutelhectares: voor areaalvergroting, het verbinden van de gebieden en voor buffering.

Op plaatsen buiten de Natura 2000-begrenzing krijgen, waar het doelbereik dit toelaat, notarieel vastgelegde beperking voor grondgebruik, zoals minder bemesting, de voorkeur boven verwerving. Zodat daar ook kansen komen voor natuurinclusieve landbouw.

In alle Natura 2000-gebieden verhogen we de kwaliteit van de inrichting en van het beheer. Zoals met de omvorming van laagwaardige graslanden naar habitattypen, het herstellen van vennen en het verbeteren van bos- en heidebodems. We zorgen voor wetenschappelijke onderbouwing van alle maatregelen via een systematiek en stemmen ze af op de bronmaatregelen.

Onze uitvoering: we doen het samen

We starten de komende drie jaar met al deze typen maatregelen. Door de complexiteit zullen de systeemmaatregelen niet allemaal binnen drie jaar gereed zijn. Deze lopen dan ook door na 2023. In de afgelopen maanden zijn we al gestart met het afstemmen van de maatregelen met Waterschap Limburg, de TBO's en de andere partijen in de 'Limburgse Plattelandscoalitie'. Met deze partijen pakken we ook de uitvoering op. We doen dit via een combinatie van een gebiedsgerichte aanpak en de uitvoering van specifieke maatregelen.

Dit is een uitgave van:

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

Bezuidenhoutseweg 73 | 2594 AC Den Haag
Postbus 20401 | 2500 EK Den Haag

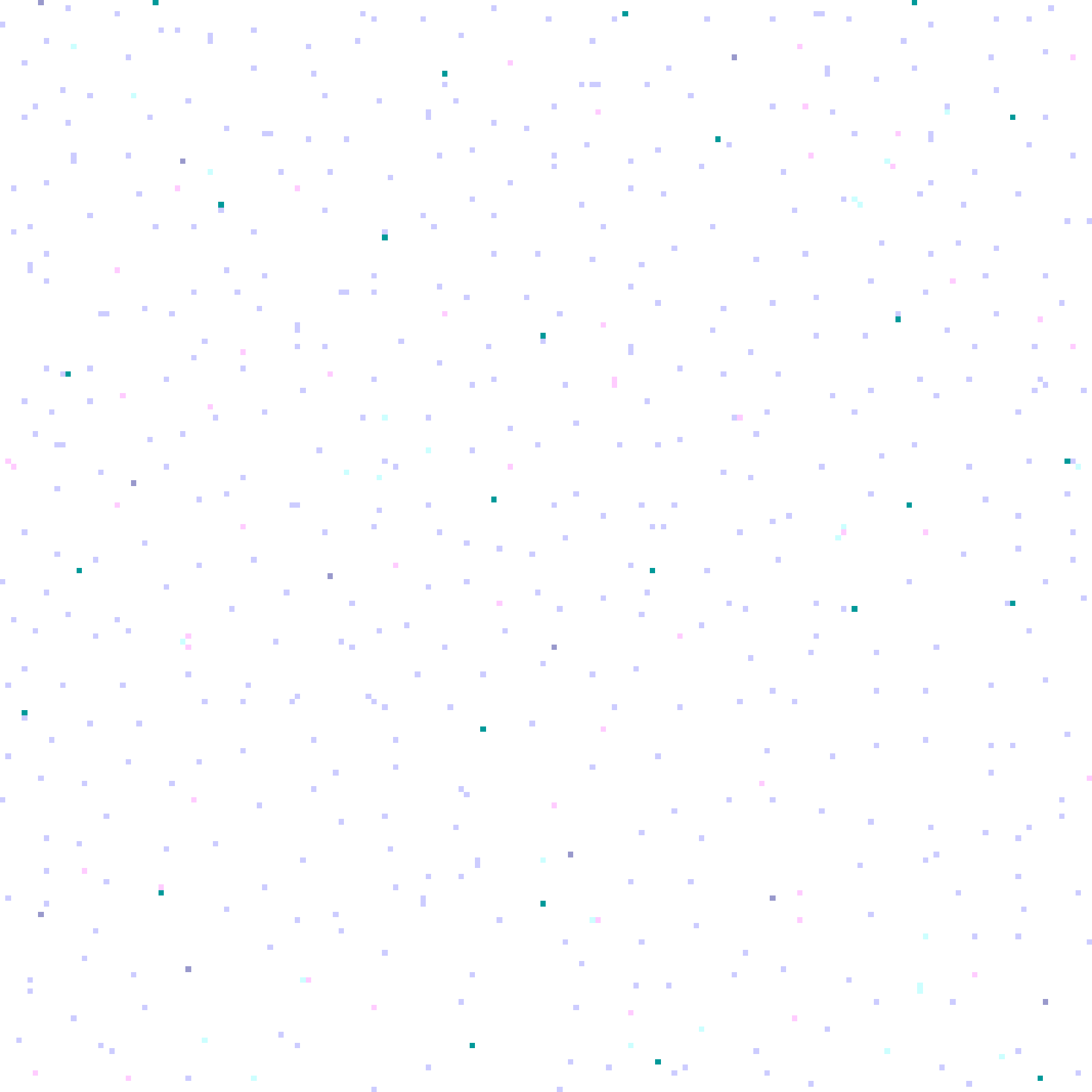

Date : 17-12-2020 17:00:30
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted] **@drenthe.nl, '** [redacted] **@hetnet.nl"** [redacted] **@hetnet.nl,** [redacted] **@gmail.com'** [redacted] **@gmail.com,** [redacted] **@gmail.com"** [redacted] **@gmail.com,** [redacted] **@nmfdrenthe.nl"** [redacted] **@nmfdrenthe.nl,** [redacted] **@natuurmonumenten.nl"** [redacted] **@natuurmonumenten.nl,** [redacted] **@kpnmail.nl"** [redacted] **@kpnmail.nl,** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl, '** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl,** [redacted] **@live.nl"** [redacted] **@live.nl**
Cc : [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **@drenthe.nl, '** [redacted] **@drenthe.nl, '** [redacted] **@drentslandschap.nl"'** [redacted] **@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"** [redacted] **@staatsbosbeheer.nl, '** [redacted] **@drenthe.nl**
Subject : PS vragen over stikstofgevoelige Natuur
Attachment : Beantwoording PS vragen stikstofgevoelige natuur.pdf;image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,

Hierbij zend ik jullie de beantwoording van GS op schriftelijke vragen die zijn gesteld door de heren J. Moes en S. Vegter van Provinciale Staten omtrent stikstofgevoelige natuur.
Voor de beantwoording van deze vragen verwijs ik naar de bijlage.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Team Drentse aanpak Stikstof (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06-[redacted]

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Aan:
de heren J.J. Moes en S.J. Vegter

(i.a.a. de overige Statenleden)

Assen, 15 december 2020
Ons kenmerk 51/5.1/2020002301
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Onderwerp: Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde over toevoegen stikstofgevoelige natuur

Geachte heren Moes en Vegter,

In uw brief van 16 november 2020 stelde u een aantal vragen over toevoegen stikstofgevoelige natuur. Deze vragen beantwoorden wij als volgt.

Woord vooraf
De minister heeft in een brief van 23 november 2020 soortgelijke vragen beantwoord. De beantwoording is met de provincies afgestemd. Onze beantwoording is daarvoor eveneens mede gebaseerd op de beantwoording van de minister.

Vraag 1
Bent u bekend met het genoemd artikel van Stichting Agri Facts en de beantwoording van het IPO op het artikel?

Antwoord 1
Ja.

Vraag 2
Klopt het dat provincies en terrein beherende organisaties, buiten de aanwijzingsprocedures van Natura 2000-gebieden om, de mogelijkheid hebben om de natuurkaart in Aerius te actualiseren en hierbij stikstofgevoelige natuur toe te voegen aan de hexagonen?
- Zo ja, kunt u aangeven op welke wijze dit proces plaats vindt?
- Is dit proces openbaar en is het voor belanghebbenden mogelijk een zienswijze dan wel bezwaar in te dienen?

- Wat vindt u van deze mogelijkheden en bent u voornemens maatregelen te treffen?
- Wat betekent dit volgens u voor de toekomst?

Antwoord 2

De publicatie van habitatkaarten kent geen aanwijzingsprocedure. Habitatkaarten zijn een verduidelijking van Natura 2000 aanwijzingsbesluiten welke een openbare procedure hebben doorlopen. Specifiek zijn de habitatkaarten zoals gebruikt voor het programma AERIUS v2016L aanvullend ter inzage gelegd. Daarmee volgt Natura 2000 het democratisch overeengekomen proces van vaststelling.

Het zogenaamde aanwijzingsbesluit bepaalt welke habitattypen (bijvoorbeeld heischraal grasland of jeneverbesstruweel) in een Natura 2000-gebied beschermd worden. Deze aanwijzingsbesluiten zijn via een openbare voorbereidingsprocedure tot stand gekomen. In veel gevallen zijn er ook beroepen tegen ingesteld. Het voorkomen van de in de Aanwijzingsbesluiten genoemde habitattypen ten tijde van het moment van het besluit, is bepalend voor de vraag of het habitattype op de kaart, die voortvloeit uit het Aanwijzingsbesluit, moet worden opgenomen. Het vaststellen van een aanwijzingsbesluit is een verantwoordelijkheid van de minister.

Zo'n habitatkaart maakt zichtbaar waar de beschermde waarden zich concreet bevinden. Dat gebeurt op een objectieve, wetenschappelijk-technische manier. Het is daarmee geen juridische of beleidsmatige beslissing. Er wordt via een habitatkaart geen 'nieuw' habitat aangewezen, daarmee ook geen extra habitat van wat al is aangewezen en geen extra habitattypen. Het opstellen van habitatkaarten is de verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag voor het desbetreffende Natura 2000-gebied. In Drenthe is dit de provincie Drenthe, met uitzondering van het Witterveld; voor dat gebied is dit het Ministerie van Defensie.

De basis voor habitatkaarten wordt gevormd door 'vegetatiekaarten'. Het opstellen van vegetatiekaarten vindt plaats via de provincie. De vegetatiekaarten worden via een landelijk afgesproken methode opgesteld en verwerkt tot een habitatkaart. Het bevoegd gezag ziet erop toe dat dit volgens de afspraken – op een objectieve wijze – gebeurt. Vervolgens vindt een interbestuurlijk validatieproces plaats, waarbij een aantal experts, onder andere van het Rijk, op het vlak van habitatkartering de kaarten nauwgezet beoordelen en suggesties doen voor correcties waar dat nodig is. Voor het uiteindelijk vaststellen van een kaart zijn wij verantwoordelijk. Een vastgestelde kaart wordt opgenomen in AERIUS.

- *De wijze waarop een kaart tot stand komt hebben we in het hoofd antwoord van vraag 2 beschreven.*
- *Zie het hoofdantwoord van vraag 2.*
- *Zoals beschreven is het een wettelijke verplichting welke voortkomt uit het aanwijzen van het gebied. Daarmee voorzien wij geen maatregelen anders dan transparant aan te geven welke kaarten beschikbaar zijn.*
- *Wij hanteren de hierboven beschreven werkwijze.*

Vraag 3
Op basis van welke gegevens, en verstrekt door wie, worden er wijzigingen aangebracht in de hoeveelheid stikstofgevoelige natuur per hexagoon? Hoe vaak worden dit soort wijzigingen doorgevoerd?

Antwoord 3
De hoeveelheid stikstofgevoelige natuur wordt gebaseerd op de habitattypenkaart (zie antwoord vraag 2) en wijzigingen worden doorgevoerd als een nieuwe habitattypenkaart gevalideerd is door het genoemde interbestuurliik orgaan (zie ook antwoord vraag 2).

Vraag 4
Vindt een (democratische) toetsing plaats op de aanpassingen in de hoeveelheid stikstofgevoelige natuur per hexagoon in Aerius? Zo ja, aan welke criteria moet hierbij worden voldaan? Zo nee, waarom niet?

Antwoord 4
Het opnemen van stikstofgevoelige leefgebieden wordt eerst ecologisch getoetst en vervolgens onder bestuurlijke verantwoordelijkheid van Rijk en provincies doorgevoerd in AERIUS. Zie het antwoord op vraag 2.
De hoeveelheid stikstofgevoelige natuur in AERIUS wordt dus geheel bepaald binnen de kaders van de aanwijzingsbesluiten.

Vraag 5
In het artikel staat dat er in Drenthe tussen 2017 en 2020 5.130 ha meer stikstofgevoelige natuur is toegevoegd aan het rekenmodel van Aerius. Kunt u ons kaarten of andere hectare gegevens verstrekken die in de Aerius berekening gebruikt worden vanaf 2016 voor de in het artikel genoemde gebieden? Het gaat om de gegevens van de PAS-leefgebieden Drents-Friese Wold & Leggelderveld, Dwingelderveld en Bargerveen;

Antwoord 5
Het vaststellen van het aanwijzingsbesluit is een verantwoordelijkheid van het ministerie, waarna de provincie de feitelijke informatie rapporteert van de ligging van de habitats. Met die informatie voedt het Rijk het toetsingsmodel AERIUS.
In de AERIUS versie van 2020 zit niet meer stikstofgevoelige natuur dan in de versie van 2017, maar wel meer dan in de versie van 2016. De conclusies over meer stikstofgevoelige natuur in het rapport van Agrifacts gaan over het verschil tussen de AERIUS-versies van 2016 en 2017. Tussen 2017 en 2020 zijn de verschillen gering, zo blijkt ook uit het rapport.
Het verschil tussen 2016 en 2017 is te verklaren doordat op 1 september 2017 een nieuwe versie van AERIUS in gebruik is genomen (versie-16L) waarin voor het eerst stikstofgevoelig 'leefgebied' is verwerkt. Het oppervlakte stikstofgevoelig leefgebied (waar vogel- en habitatrichtlijnsoorten hun habitat hebben om te eten, broeden, rusten, etc.) bedroeg toen 83.942 ha. Het gaat hier om gebieden waar soorten leven die zijn aangewezen in Aanwijzingsbesluiten voor Natura 2000-gebieden.

Het leefgebied van die soorten moet worden meegenomen in het rekenmodel van het Programma Aanpak Stikstof (PAS) wanneer dit stikstofgevoelig is. Dit geldt bijvoorbeeld voor de bossen waarin de zwarte specht leeft, in Drenthe betreft dit het Drents Friese Wold & Leggelderveld en het Dwingelderveld.
De toevoeging van leefgebieden is op een transparante wijze verwerkt. Op 1 september 2017 werd onder andere het volgende bericht geplaatst op de AERIUS-website: 'Toevoeging leefgebieden: AERIUS 2016L bevat een aanvulling voor leefgebiedenkaarten. Dit betekent dat er meer hexagonen zijn waarop binnen het PAS de impact van stikstofdepositie berekend en getoetst wordt.' De resultaten zijn verwerkt in alle relevante PAS-gebiedsanalyses, waarin steeds afzonderlijk is ingegaan op de leefgebieden. De documenten zijn actief openbaar gemaakt en belanghebbenden hebben erop gereageerd.
Bij de terinzagelegging van de partiële herziening van het PAS (zomer 2017) is expliciet gewezen op het feit dat naast habitattypen ook leefgebieden van soorten relevant waren geworden. Daar zijn ook inspraakreacties op gekomen, waarin door de insprekers werd gewezen op de gevolgen voor de vergunningverlening.
Wij merken op dat juridisch gezien de desbetreffende leefgebieden van soorten ook zonder de opname ervan in AERIUS in 2017 als stikstofgevoelig golden en dat er dienovereenkomstig aan getoetst moest worden. De kartering van deze liep achter op die van de habitattypen. Oorzaak daarvan was dat pas in 2012 een indeling in aanvullende stikstofgevoelige leefgebieden beschikbaar is gekomen, met bijbehorende kritische depositiewaarden (het bekende rapport van Van Dobben en anderen). Vervolgens moesten deze typen nog in kaart worden gebracht en per gebied gekoppeld aan de verschillende soorten die hier gebruik van maken. Dit is met name in de jaren 2016- 2017 gebeurd. Het resultaat is ten slotte in 2017 verwerkt in AERIUS.
Habitatkaarten en kaarten van vogelrichtlijnsoorten en habitatrichtlijnsoorten zijn beschikbaar op ons geoportaal van Drenthe. De in AERIUS aanwezige Leefgebiedenkaart, zoals die in de landelijke ter inzagelegging in 2017 beschikbaar was, is 9 december beschikbaar gesteld op het geoportaal (zoeken op habitatkaarten AERIUS).

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, voorzitter , secretaris

[redacted]/coll.

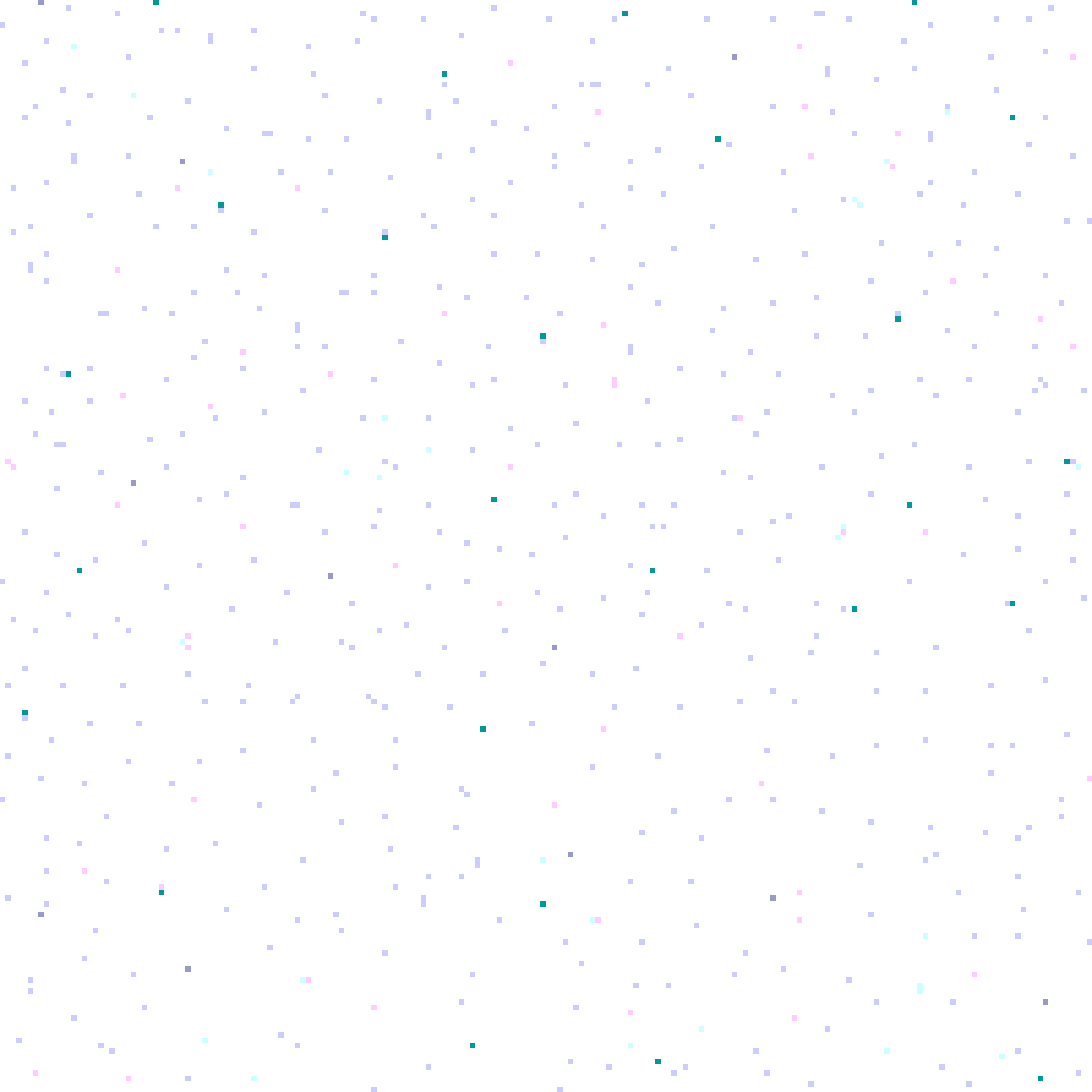

Date : 16-11-2021 12:32:48
From : "[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl
To : "[redacted]" [redacted]@gmail.com, "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, "Henk Jumelet" [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, "[redacted]@nmfdrenthe.nl" [redacted]@nmfdrenthe.nl, [redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl, "[redacted]@live.nl" [redacted]@live.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@drenthe.nl, "Jordan Jumelet" [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Cc : [redacted]@ltonoord.nl" [redacted]@ltonoord.nl, "[redacted]@drentslandschap.nl" [redacted]@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen" [redacted]@staatsbosbeheer.nl, "[redacted]@ltonoord.nl
Subject : RE: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30
Attachment : image006.png;image007.png;image008.png;image009.png;image010.png;image011.png;image012.png;image013.png;image014.png;image015.png;image016.png;image017.png;image018.png;

Goedemiddag,

Dank voor de agenda.
Ik kan me aansluiten bij het bericht van [redacted]
Ook anderen, waaronder wij, hebben een inbreng ingestuurd.

En mbt andere provincies naast Groningen.
We zijn benieuwd of er stappen zijn gedaan in andere provincies ons verder kunnen helpen.
Hoe kunnen bijvoorbeeld de gezamenlijke stappen in Gelderland met analyses en een agenda van nut zijn voor Drenthe?
Tenslotte ben ik benieuwd naar de invulling van het agendapunt (10) Stikstof van de komende Statencommissie Omgevingsbeleid op 1 december 2021.

[redacted] regio Drenthe

M 06[redacted]
T 050 534 38 44
[redacted]

Groningen
Laan Corpus den Hoorn 101
9728 JR Groningen
Leeuwarden
Turfmarkt 11
8911 KS Leeuwarden

Kom eens langs op ons kantoor in Groningen! Parkeren kan op het openbare deel van het parkeerterrein (bij het oprijden links).
De eerste drie uur zijn gratis.

Volg VNO-NCW Noord op:

Volg MKB Noord op:

VNO-NCW MKB NOORD
#GEEFTRUIMTE
AAN ONDERNEMERS

https://vnoncw-mkbnoord.nl/
Privacy Statement: https://vnoncw-mkbnoord.nl/privacy-statement

---

Van: [redacted]@gmail.com>
Verzonden: dinsdag 16 november 2021 11:34
Aan: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>; Henk Jumelet [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@nmfdrenthe.nl; [redacted]@natuurmonumenten.nl; [redacted]@live.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; Jordan Jumelet [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@ltonoord.nl; [redacted]@drentslandschap.nl; Bert Hummelen [redacted]@staatsbosbeheer.nl>; [redacted]@ltonoord.nl>
Onderwerp: Re: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30

Goedemorgen [redacted]

Dank voor het toezenden van de agenda. Op de agenda mis ik het punt wat we op 7 oktober besproken hebben. Zie tekst hieronder:
In de afronding van de Bestuurlijk tafel op 7 oktober j.l. hebben we gezamenlijk geconstateerd dat het goed is om het ingezette en constructieve gesprek een vervolg te geven. Door met elkaar te spreken over voorwaarden die voor de volgende fase van belang zijn om het overleg en de aanpak verder vorm te geven.
Ter voorbereiding hierop zal ik vandaag en/of morgen telefonisch contact opnemen om hiervoor de eerste input op te halen. Uiteraard kan er altijd ook via de mail aanvullende input geleverd worden.
We zullen deze input verzamelen en z.s.m. (uiterlijk 26 oktober) dit ter voorbereiding op het overleg aan jullie toezenden.

Op 27 oktober is vanuit de landbouw een inbreng toegestuurd. Deze inbreng zouden we graag tijdens dit overleg aan de orde willen laten komen.
Verder zouden we graag het Gronings initiatief om te gaan meten in de gebieden willen bespreken.

Wij horen graag jullie reactie.

Namens het Drents Collectief,
[redacted]

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Datum: donderdag 11 november 2021 om 09:32
Aan: Henk Jumelet [redacted]@drenthe.nl>, "j[redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl>, [redacted]@nmfdrenthe.nl" [redacted]@nmfdrenthe.nl>, [redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl>, [redacted]@live.nl" <[redacted]@live.nl>, '[redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl>, '[redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl>, [redacted]@bouwendnederland.nl" <[redacted]@bouwendnederland.nl>, '[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" <[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl>, [redacted]@gmail.com>, [redacted]@drenthe.nl>, Jordan Jumelet [redacted]@drenthe.nl>, [redacted]@drenthe.nl>, [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@ltonoord.nl" <[redacted]@ltonoord.nl>, [redacted]@drentslandschap.nl" [redacted]@drentslandschap.nl>, Bert Hummelen [redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Onderwerp: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30

Beste allemaal,

Dinsdag 16 november a.s. is een Bestuurlijke Tafel Stikstof gepland en de vergadering zal digitaal plaatsvinden.
Hierbij zend ik de agenda voor dit overleg en een link voor deelname hebben jullie inmiddels ontvangen.
Mocht dit niet het geval zijn, dan hoor ik dit graag.

Ik zou het op prijs stellen een berichtje te ontvangen als je niet aanwezig kan zijn.

Fijne dag vandaag en tot dinsdag.

Met vriendelijke groet

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6[redacted]
[redacted]@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 16-11-2021 12:40:57
From : "Reinder Hoekstra" [redacted] **@nmfdrenthe.nl**
To : " [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl,** [redacted] **@gmail.com, "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, "Henk Jumelet"** [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **@kpnmail.nl"** [redacted] **@kpnmail.nl,** [redacted] **@natuurmonumenten.nl"** [redacted] **@natuurmonumenten.nl,** [redacted] **@live.nl"** [redacted] **@live.nl,** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl,** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl,** [redacted] **@drenthe.nl, "Jordan Jumelet"** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **@drenthe.nl**
Cc : [redacted] **@ltonoord.nl"** [redacted] **@ltonoord.nl,** [redacted] **@drentslandschap.nl"** [redacted] **@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"** [redacted] **@staatsbosbeheer.nl, "** [redacted] **@ltonoord.nl**
Subject : RE: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30
Attachment :
image001.jpg;image002.png;image003.png;image004.jpg;image005.png;image019.png;image020.png;image021.png;image022.png;image023.png;image024.png;image025.png;image026.png;

Dag allen,

Voor ons ligt dit niet anders m.u.v. het ter plekke bespreken van voorstellen of stukken die wij niet kennen.
Verder begreep ik dat de poging tot een extra overleg is gestrand, mogelijk door het uitblijven van reacties en/of anderszins dus dat lijkt ons vanavond ook een punt.

Met vriendelijke groet,

Reinder Hoekstra

Van: [redacted] @vnoncw-mkbnoord.nl>
Verzonden: dinsdag 16 november 2021 12:33
Aan: [redacted] @gmail.com>; Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>; Henk Jumelet [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @kpnmail.nl; Reinder Hoekstra [redacted] @nmfdrenthe.nl>; [redacted] @natuurmonumenten.nl; [redacted] @live.nl; [redacted] @bouwendnederland.nl [redacted] @bouwendnederland.nl; [redacted] @bouwendnederland.nl; [redacted] @drenthe.nl>; Jordan Jumelet [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl>
CC: [redacted] @ltonoord.nl; [redacted] @drentslandschap.nl; Bert Hummelen [redacted] @staatsbosbeheer.nl>; [redacted] @ltonoord.nl>
Onderwerp: RE: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30

Goedemiddag,

Dank voor de agenda.
Ik kan me aansluiten bij het bericht var [redacted] .
Ook anderen, waaronder wij, hebben een inbreng ingestuurd.

En mbt andere provincies naast Groningen.
We zijn benieuwd of er stappen zijn gedaan in andere provincies ons verder kunnen helpen.
Hoe kunnen bijvoorbeeld de gezamenlijke stappen in Gelderland met analyses en een agenda van nut zijn voor Drenthe?
Tenslotte ben ik benieuwd naar de invulling van het agendapunt (10) Stikstof van de komende Statencommissie Omgevingsbeleid op 1 december 2021.

[redacted] regio Drenthe

M 06 [redacted]
T 050 534 38 44
[redacted]

Groningen
Laan Corpus den Hoorn 101
9728 JR Groningen
Leeuwarden
Turfmarkt 11
8911 KS Leeuwarden

Kom eens langs op ons kantoor in Groningen! Parkeren kan op het openbare deel van het parkeerterrein (bij het oprijden links).
De eerste drie uur zijn gratis.

Volg VNO-NCW Noord op:

Volg MKB Noord op:

VNO-NCW MKB NOORD
#GEEFTRUIMTE
AAN ONDERNEMERS

https://vnoncw-mkbnoord.nl/
Privacy Statement: https://vnoncw-mkbnoord.nl/privacy-statement

---

Van: [redacted] @gmail.com>
Verzonden: dinsdag 16 november 2021 11:34
Aan: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>; Henk Jumelet [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @kpnmail.nl; [redacted] @nmfdrenthe.nl; [redacted] @natuurmonumenten.nl; [redacted] @live.nl; [redacted] @bouwendnederland.nl; [redacted] @bouwendnederland.nl; [redacted] @bouwendnederland.nl; [redacted] @vnoncw-mkbnoord.nl> [redacted] <[redacted] @drenthe.nl>; Jordan Jumelet [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl>; [redacted] @drenthe.nl>
CC: [redacted] @ltonoord.nl; [redacted] @drentslandschap.nl; Bert Hummelen [redacted] @staatsbosbeheer.nl>; [redacted] @ltonoord.nl>
Onderwerp: Re: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30

Goedemorgen [redacted]

Dank voor het toezenden van de agenda. Op de agenda mis ik het punt wat we op 7 oktober besproken hebben. Zie tekst hieronder:
In de afronding van de Bestuurlijk tafel op 7 oktober j.l. hebben we gezamenlijk geconstateerd dat het goed is om het ingezette en constructieve gesprek een vervolg te geven. Door met elkaar te spreken over voorwaarden die voor de volgende fase van belang zijn om het overleg en de aanpak verder vorm te geven.
Ter voorbereiding hierop zal ik vandaag en/of morgen telefonisch contact opnemen om hiervoor de eerste input op te halen. Uiteraard kan er altijd ook via de mail aanvullende input geleverd worden.
We zullen deze input verzamelen en z.s.m. (uiterlijk 26 oktober) dit ter voorbereiding op het overleg aan jullie toezenden.

Op 27 oktober is vanuit de landbouw een inbreng toegestuurd. Deze inbreng zouden we graag tijdens dit overleg aan de orde willen laten komen.
Verder zouden we graag het Gronings initiatief om te gaan meten in de gebieden willen bespreken.

Wij horen graag jullie reactie.

Namens het Drents Collectief,
[redacted]

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Datum: donderdag 11 november 2021 om 09:32
Aan: Henk Jumelet [redacted]@drenthe.nl>, [redacted]@kpnmail.nl" <[redacted]@kpnmail.nl>, [redacted]@nmfdrenthe.nl" [redacted]@nmfdrenthe.nl>, [redacted]@natuurmonumenten.nl" <[redacted]@natuurmonumenten.nl>, [redacted]@live.nl" <[redacted]@live.nl>, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl>, [redacted]@bouwendnederland.nl" <[redacted]@bouwendnederland.nl>, '[redacted]@bouwendnederland.nl" <[redacted]@bouwendnederland.nl>, [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" <[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl>, [redacted]@gmail.com>, [redacted]@drenthe.nl>, Jordan Jumelet [redacted]@drenthe.nl>, [redacted] <[redacted]@drenthe.nl>, [redacted]@drenthe.nl>
CC: '[redacted]@ltonoord.nl" [redacted]@ltonoord.nl>, [redacted]@drentslandschap.nl" [redacted]@drentslandschap.nl>, Bert Hummelen [redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Onderwerp: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30

Beste allemaal,

Dinsdag 16 november a.s. is een Bestuurlijke Tafel Stikstof gepland en de vergadering zal digitaal plaatsvinden.
Hierbij zend ik de agenda voor dit overleg en een link voor deelname hebben jullie inmiddels ontvangen.
Mocht dit niet het geval zijn, dan hoor ik dit graag.

Ik zou het op prijs stellen een berichtje te ontvangen als je niet aanwezig kan zijn.

Fijne dag vandaag en tot dinsdag.

Met vriendelijke groet

[redacted]
Procesregisseur
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6[redacted]
[redacted]@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 16-11-2021 14:22:35
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "[redacted]@gmail.com, "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, "Henk Jumelet" [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, [redacted]@nmfdrenthe.nl" [redacted]@nmfdrenthe.nl, [redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl, [redacted]@live.nl" [redacted]@live.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, "[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "Jordan Jumelet" [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Cc : "[redacted]@ltonoord.nl" [redacted]@ltonoord.nl, [redacted]@drentslandschap.nl" [redacted]@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen" [redacted]@staatsbosbeheer.nl, [redacted]@ltonoord.nl
Subject : RE: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Beste[redacted]

Vanavond zal het een reguliere bestuurlijke tafel zijn. De uitgangspunten zijn geen agendapunt, omdat vanavond niet alle vertegenwoordigers aanwezig kunnen zijn en dit wel van belang is bij het bespreken hiervan. Inmiddels zijn er wat data aan jullie voorgelegd en uiteindelijk is een datumprikker rondgegaan voor het plannen van de volgende bestuurlijke tafel. Dan zullen de uitgangspunten besproken worden. Henk licht vanavond e.e.a. nog toe.

Ik hoop je hiermee eerst voldoende geïnformeerd te hebben.

Hartelijke groet en tot vanavond,

[redacted]

Van: [redacted]@gmail.com>
Verzonden: dinsdag 16 november 2021 11:34
Aan: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>; Henk Jumelet [redacted]@drenthe.nl> [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@nmfdrenthe.nl [redacted]@natuurmonumenten.nl; [redacted]@live.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl; [redacted]@drenthe.nl>; Jordan Jumelet [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@ltonoord.nl; [redacted]@drentslandschap.nl; Bert Hummelen [redacted]@staatsbosbeheer.nl>; [redacted]@ltonoord.nl>
Onderwerp: Re: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30

Goedemorgen[redacted]

Dank voor het toezenden van de agenda. Op de agenda mis ik het punt wat we op 7 oktober besproken hebben. Zie tekst hieronder:
In de afronding van de Bestuurlijk tafel op 7 oktober j.l. hebben we gezamenlijk geconstateerd dat het goed is om het ingezette en constructieve gesprek een vervolg te geven. Door met elkaar te spreken over voorwaarden die voor de volgende fase van belang zijn om het overleg en de aanpak verder vorm te geven.
Ter voorbereiding hierop zal ik vandaag en/of morgen telefonisch contact opnemen om hiervoor de eerste input op te halen. Uiteraard kan er altijd ook via de mail aanvullende input geleverd worden.
We zullen deze input verzamelen en z.s.m. (uiterlijk 26 oktober) dit ter voorbereiding op het overleg aan jullie toezenden.

Op 27 oktober is vanuit de landbouw een inbreng toegestuurd. Deze inbreng zouden we graag tijdens dit overleg aan de orde willen laten komen.
Verder zouden we graag het Gronings initiatief om te gaan meten in de gebieden willen bespreken.

Wij horen graag jullie reactie.

Namens het Drents Collectief,
[redacted]

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Datum: donderdag 11 november 2021 om 09:32
Aan: Henk Jumelet [redacted]@drenthe.nl>, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl>, '[redacted]@nmfdrenthe.nl" [redacted]@nmfdrenthe.nl>, [redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl>, "[redacted]@live.nl" [redacted]@live.nl>, '[redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl>, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl> [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl>, [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl>, [redacted]@gmail.com>, [redacted]<[redacted]@drenthe.nl>, Jordan Jumelet [redacted]@drenthe.nl>, [redacted]@drenthe.nl>, [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@ltonoord.nl" [redacted]@ltonoord.nl>, [redacted]@drentslandschap.nl" <[redacted]@drentslandschap.nl>, Bert Hummelen [redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Onderwerp: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30

Beste allemaal,

Dinsdag 16 november a.s. is een Bestuurlijke Tafel Stikstof gepland en de vergadering zal digitaal plaatsvinden.
Hierbij zend ik de agenda voor dit overleg en een link voor deelname hebben jullie inmiddels ontvangen.
Mocht dit niet het geval zijn, dan hoor ik dit graag.

Ik zou het op prijs stellen een berichtje te ontvangen als je niet aanwezig kan zijn.

Fijne dag vandaag en tot dinsdag.

Met vriendelijke groet

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6[redacted] |
[redacted]@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 17-12-2020 13:48:15
From : "[redacted]"
To : "Reinder Hoekstra" [redacted]@nmfdrenthe.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : RE: Communicatie en toon gebiedsproces

Goedemiddag Reinder,

We hebben het bericht en je opmerking bij Henk onder de aandacht gebracht.
Hij zal in het overleg vanavond je vragen dit even toe te lichten.

Groet,
[redacted]

Van: Reinder Hoekstra [redacted]@nmfdrenthe.nl>
Verzonden: woensdag 16 december 2020 17:53
Aan: [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Communicatie en toon gebiedsproces
Urgentie: Hoog

Hallo [redacted] cc [redacted]

Dit bericht is ons opgevallen in het LTO blad.
De inhoud en toonzetting is voor rekening van de auteur.
Graag onder de aandacht brengen van Henk en in het bestuurlijk overleg dan direct afspraken over omgangsvormen in de media.

Met vriendelijke groet,

Reinder Hoekstra

https://www.ltonoord.nl/provincie/regio-noord/drenthe/nieuws/2020/12/15/eerste-pilots-gebiedsaanpak?overview=aHR0cHM6Ly93d3cubHRvbm9vcmQubmwv

Date : 24-11-2021 9:38:53
From : '[redacted]@drenthe.nl
To : '[redacted]@drenthe.nl, '[redacted]@drenthe.nl, '[redacted]@drenthe.nl, '[redacted]@drenthe.nl, '[redacted]@drenthe.nl
Cc : '[redacted]@drenthe.nl
Subject : 2021-11-24 DvhN Wegwijzer bij strijd tegen stikstof
Attachment : IMG_0732.jpg;

DRENTHE

Projectleider Hamstra over Drentse proef met pakketkluisjes >> 24-25

Wegwijzer bij strijd tegen stikstof

HILBRAND POLMAN

ASSEN Hoe staan de twaalf Drentse natuurgebieden er voor die te lijden hebben onder stikstof? Iedereen kan dat sinds gisteren op de provinciale website lezen.

Kunnen we bij die natuurgebieden nog huizen bouwen of een bedrijf starten? Voor dit soort vragen is de inventarisatie van groot belang.

De provinciale stikstofambtenaar Gerko Arkema heeft de zogenoemde gebiedsverkenningen gemaakt. Samen met collega's onderzocht hij de twaalf beschermde natuurgebieden (Natura 2000) die te lijden hebben onder neerslag van stikstof.

Samen met zijn collega's inventariseerde Arkema wat er zoal groeit en bloeit, hoe de bodem erbij ligt en in hoeverre de stikstof er huishoudt. Op de provinciale website is de inventarisatie terug te vinden.

Voor alle betrokkenen is dit overzicht van groot belang, omdat het de basis vormt voor het provinciale stikstofbeleid de komende jaren. Volgend jaar maakt gedeputeerde Henk Jumelet met vertegenwoordigers van bedrijven en natuurorganisaties voor alle twaalf gebieden een plan van aanpak om de neerslag van stikstof terug te dringen.

Jumelet moet in de loop van 2023 klaar zijn met de plannen van aanpak. Met de uitvoering ervan zijn hij en zijn opvolgers nog wel tientallen jaren besteld. Stikstof is zeer weerbarstige materie. Bedrijven die in de buurt van natuurgebieden al een vergunning hebben voor hun activiteiten, houden die gewoon. Alleen bij uitbreiding moeten ze eerst aantonen dat ze de uitstoot omlaag brengen voordat ze daarvoor een vergunning krijgen.

Vooral het Bargerveen bij Emmen krijgt veel stikstof uit Duitsland. De oosterburen bestraffend aankijken heeft weinig zin, omdat Nederland omgekeerd veel stikstof 'exporteert' naar Duitsland. Een andere complicatie is dat stikstofreductie voor CDA'er Jumelet niet het enige belang. „We willen de natuurwaarden terugbrengen, maar de regio's waarin de natuurgebieden liggen, moeten ook leefbaar blijven. Het terugdringen van de stikstofuitstoot dient ook om de economie te versterken: we willen er mee voorkomen dat bijvoorbeeld woning- en wegenbouw stil komen te liggen."

Het is voor de provincie niet eenvoudig hier keuzes in te maken, omdat de natuur steeds verandert. Intussen doen wetenschappers ook steeds nieuwe inzichten op in de beschermde natuurgebieden. Die moeten telkens weer verwerkt worden in de gebiedsverkenningen en bestrijdingsplannen tegen stikstof.

De provincie zit met dit beleid vast aan strenge wetten. Zij moet de Wet Natuurbescherming handhaven, die op Europese verdragen is gebaseerd. In mei 2019 oordeelde de Raad van State dat de provincies hiermee te vrijblijvend zijn geweest. „Voor die tijd gaven we eerst een vergunning en keken dan hoe je de vervolgens stikstofuitstoot omlaag brengt. Nu moet het omgekeerd", stelt Jumelet vast.

De 'witte wieven' trekken langzaam het Dwingelderveld op. Het is een van de Drentse natuurgebieden waarvoor het terugdringen van de stikstofuitstoot de komende jaren van belang is. FOTO MARCEL JURIAN DE JONG

Gebiedsverkenning toont wat wel en niet kan in Drenthe

Verstuurd vanaf mijn iPad

Projectleider Hamstra over Drentse proef met pakketkluisjes >> 24-25

Wegwijzer bij strijd tegen stikstof

HILBRAND POLMAN

ASSEN Hoe staan de twaalf Drentse natuurgebieden er voor die te lijden hebben onder stikstof? Iedereen kan dat sinds gisteren op de provinciale website lezen.

Kunnen we bij die natuurgebieden nog huizen bouwen of een bedrijf starten? Voor dit soort vragen is de inventarisatie van groot belang.

De provinciale stikstofambtenaar Gerko Arkema heeft de zogenoemde gebiedsverkenningen gemaakt. Samen met collega's onderzocht hij de twaalf beschermde natuurgebieden (Natura 2000) die te lijden hebben onder neerslag van stikstof.

Samen met zijn collega's inventariseerde Arkema wat er zoal groeit en bloeit, hoe de bodem erbij ligt en in hoeverre de stikstof er huishoudt. Op de provinciale website is de inventarisatie terug te vinden.

Voor alle betrokkenen is dit overzicht van groot belang, omdat het de basis vormt voor het provinciale stikstofbeleid de komende jaren. Volgend jaar maakt gedeputeerde Henk Jumelet met vertegenwoordigers van bedrijven en natuurorganisaties voor alle twaalf gebieden een plan van aanpak om de neerslag van stikstof terug te dringen.

Jumelet moet in de loop van 2023 klaar zijn met de plannen van aanpak. Met de uitvoering ervan zijn hij en zijn opvolgers nog wel tientallen jaren besteld. Stikstof is zeer weerbarstige materie. Bedrijven die in de buurt van natuurgebieden al een vergunning hebben voor hun activiteiten, houden die gewoon. Alleen bij uitbreiding moeten ze eerst aantonen dat ze de uitstoot omlaag brengen voordat ze daarvoor een vergunning krijgen.

Vooral het Bargerveen bij Emmen krijgt veel stikstof uit Duitsland. De oosterburen bestraffend aankijken heeft weinig zin, omdat Nederland omgekeerd veel stikstof 'exporteert' naar Duitsland. Een andere complicatie is dat stikstofreductie voor CDA'er Jumelet niet het enige belang. „We willen de natuurwaarden terugbrengen, maar de regio's waarin de natuurgebieden liggen, moeten ook leefbaar blijven. Het terugdringen van de stikstofuitstoot dient ook om de economie te versterken: we willen er mee voorkomen dat bijvoorbeeld woning- en wegenbouw stil komen te liggen."

Het is voor de provincie niet eenvoudig hier keuzes in te maken, omdat de natuur steeds verandert. Intussen doen wetenschappers ook steeds nieuwe inzichten op in de beschermde natuurgebieden. Die moeten telkens weer verwerkt worden in de gebiedsverkenningen en bestrijdingsplannen tegen stikstof.

De provincie zit met dit beleid vast aan strenge wetten. Zij moet de Wet Natuurbescherming handhaven, die op Europese verdragen is gebaseerd. In mei 2019 oordeelde de Raad van State dat de provincies hiermee te vrijblijvend zijn geweest. „Voor die tijd gaven we eerst een vergunning en keken dan hoe je de vervolgens stikstofuitstoot omlaag brengt. Nu moet het omgekeerd", stelt Jumelet vast.

De 'witte wieven' trekken langzaam het Dwingelderveld op. Het is een van de Drentse natuurgebieden waarvoor het terugdringen van de stikstofuitstoot de komende jaren van belang is. FOTO MARCEL JURIAN DE JONG

Gebiedsverkenning toont wat wel en niet kan in Drenthe

Date : 25-11-2020 16:17:01
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : @gmail.com, @outlook.com" @outlook.com, " @nmfdrenthe.nl"' @nmfdrenthe.nl, " @ltonoord.nl" @ltonoord.nl, @staatsbosbeheer.nl" @staatsbosbeheer.nl, @kpnmail.nl" @kpnmail.nl, @natuurmonumenten.nl
Cc : " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, r@prolander.nl" @prolander.nl, " @prolander.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl
Subject : Aanvullende informatie sessie 26 nov Mantingerzand / Mantingerbos
Attachment : bijlage 1 Agenda Mantingerzand en Mantingerbos.pdf;bijlage 2 Aandeel_emissiebronnen_op_depositie.pdf;bijlage 3 Vergunningensituatie_Elperstroom_Mantinger.pdf;

Beste genodigden,

Hierbij de laatste informatie voor de sessie van morgenmiddag op het provinciehuis dan wel digitaal.

Agenda:
Gebiedsverkenning Mantingerzand en Mantingerbos

Gebiedsverkenningen: **(1) Inventarisatie** – (2) Analyse – (3) Mogelijkheden en vervolgvragen
Programma 26 november 2020 (13.00 – 16.00 uur)
Aanwezig: LTON ( ), DAJK), FDF ( ), Natuurmonumenten), NMFD ( ), DPG)
Provincie – Prolander:

13.00 uur **Opening door (technisch voorzitter, provincie)**
13.10 uur **Inleiding in de gebieden: Prolander)**
13.50 uur **De viewer samen bekijken (voor de link en inloggegevens zie hieronder)**
14.30 uur **Pauze**
14.45 uur **Het rekenmodel**
15.00 uur **Doorlopen documenten per thema gebiedsverkenning**
15.30 uur **Verzamelen belangrijkste discussiepunten volgende bijeenkomst**

Suggestie opbouw volgende sessies:
1 december 2020: Inventarisatie – **Analyse** – Mogelijkheden en vervolgvragen
- Behandelen vragen naar aanleiding van toegezonden documenten
- Analyse documenten per thema (hoofdstuk factsheet gebiedsverkenning)

15 december 2020: Inventarisatie – Analyse – **Mogelijkheden en vervolgvragen**
- Inventarisatie belangrijkste vervolgvragen
- Verkenning oplossingsrichtingen

Link voor de viewer:
https://provdrenthe.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=fc50c8deaed142ecb2d4373749484c7c
Inlognaam:
Wachtwoord:

Bijlage 1 agenda
Bijlage 2 emissiebronnen
Bijlage 3 vergunningensituatie (uitleg: Lijst met aantallen: binnen 1 km:
- 1 pas-melding
- 28 verleende vergunningen
- 1 lopende aanvraag WNB

1 - 2 km:
- 2 pas-meldingen
- 31 verleende vergunningen
- 3 lopende aanvragen WNB

2 - 5 km:
- 11 pas-meldingen
- 86 verleende vergunningen
- 6 lopende aanvragen WNB
- 1 lopende aanvragen VVGB (natuurtoets)

Met vriendelijke groeten,

0592-
Provincie Drenthe

Gebiedsverkenning Mantingerzand en Mantingerbos

Gebiedsverkenningen: **(1) Inventarisatie** – (2) Analyse – (3) Mogelijkheden en vervolgvragen
Programma 26 november 2020 (13.00 – 16.00 uur)

Aanwezig:	LTON ( ), DAJK ( ), FDF ( ), Natuurmonumenten ( ), NMFD ( ), DPG ( )
Provincie – Prolander:	

13.00 uur	**Opening door (technisch voorzitter, provincie)**
13.10 uur	**Inleiding in de gebieden: (Prolander)**
13.50 uur	**De viewer samen bekijken**
14.30 uur	**Pauze**
14.45 uur	**Het rekenmodel**
15.00 uur	**Doorlopen documenten per thema gebiedsverkenning**
15.30 uur	**Verzamelen belangrijkste discussiepunten volgende bijeenkomst**

Suggestie opbouw volgende sessies:

1 december 2020: Inventarisatie – **Analyse** – Mogelijkheden en vervolgvragen
- Behandelen vragen naar aanleiding van toegezonden documenten
- Analyse documenten per thema (hoofdstuk factsheet gebiedsverkenning)

15 december 2020: Inventarisatie – Analyse – **Mogelijkheden en vervolgvragen**
- Inventarisatie belangrijkste vervolgvragen
- Verkenning oplossingsrichtingen

Emissiebronnen stikstof 2018

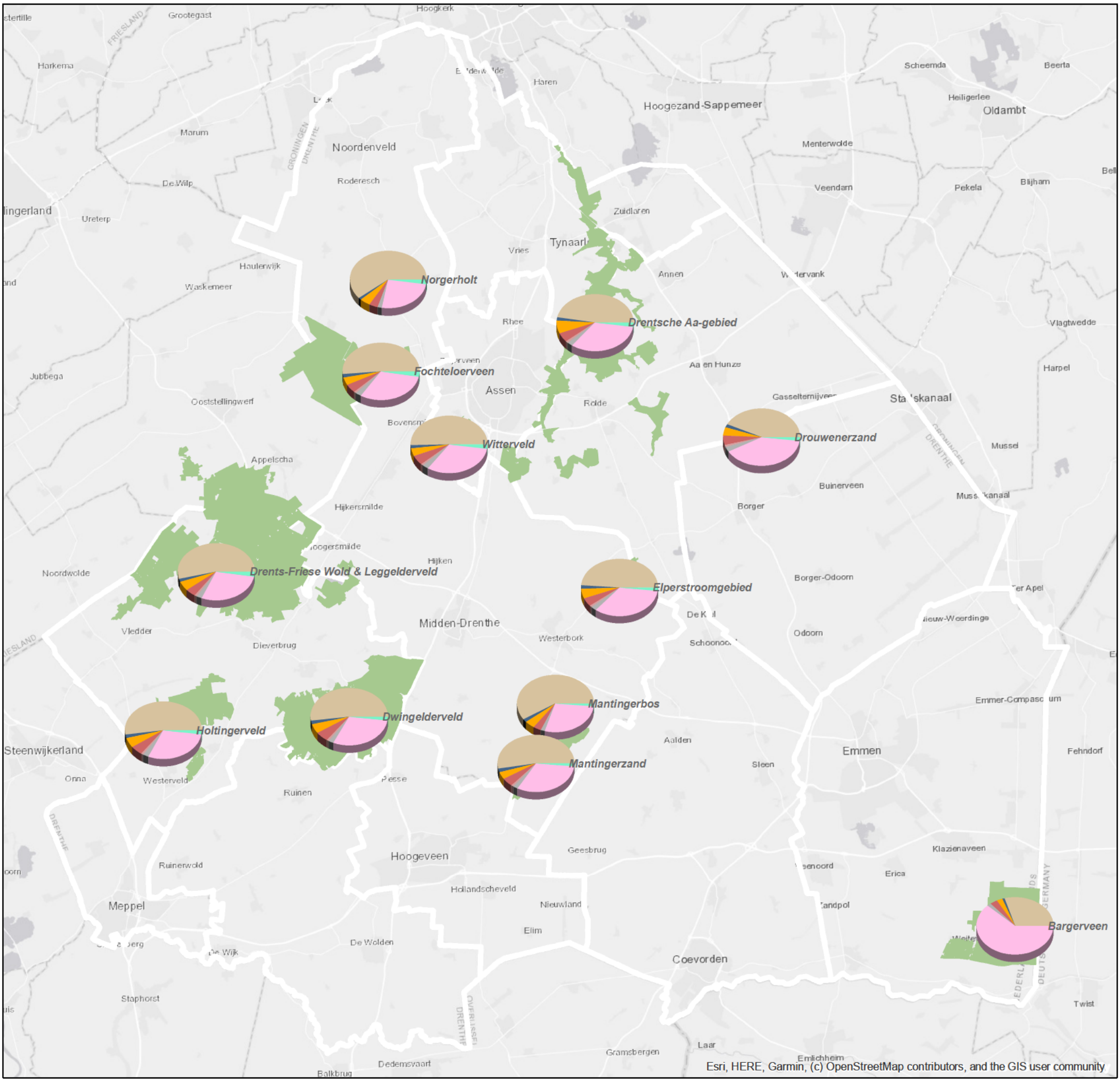

Legenda

Aandeel van de emissiebronnen van de stikstofdepositie per Natura2000 gebied (bron: RIVM, Aerius)

- Landbouw
- Industrie_Energie_Raffinaderijen
- Consumenten
- Handel_diensten_overheid_bouw
- Wegverkeer
- Verkeer_overig
- Scheepvaart
- Buitenland
- Ammoniak_uit_zee

Vergunningssituatie nabij Mantingerzand, Mantingerbos en Elperstroom

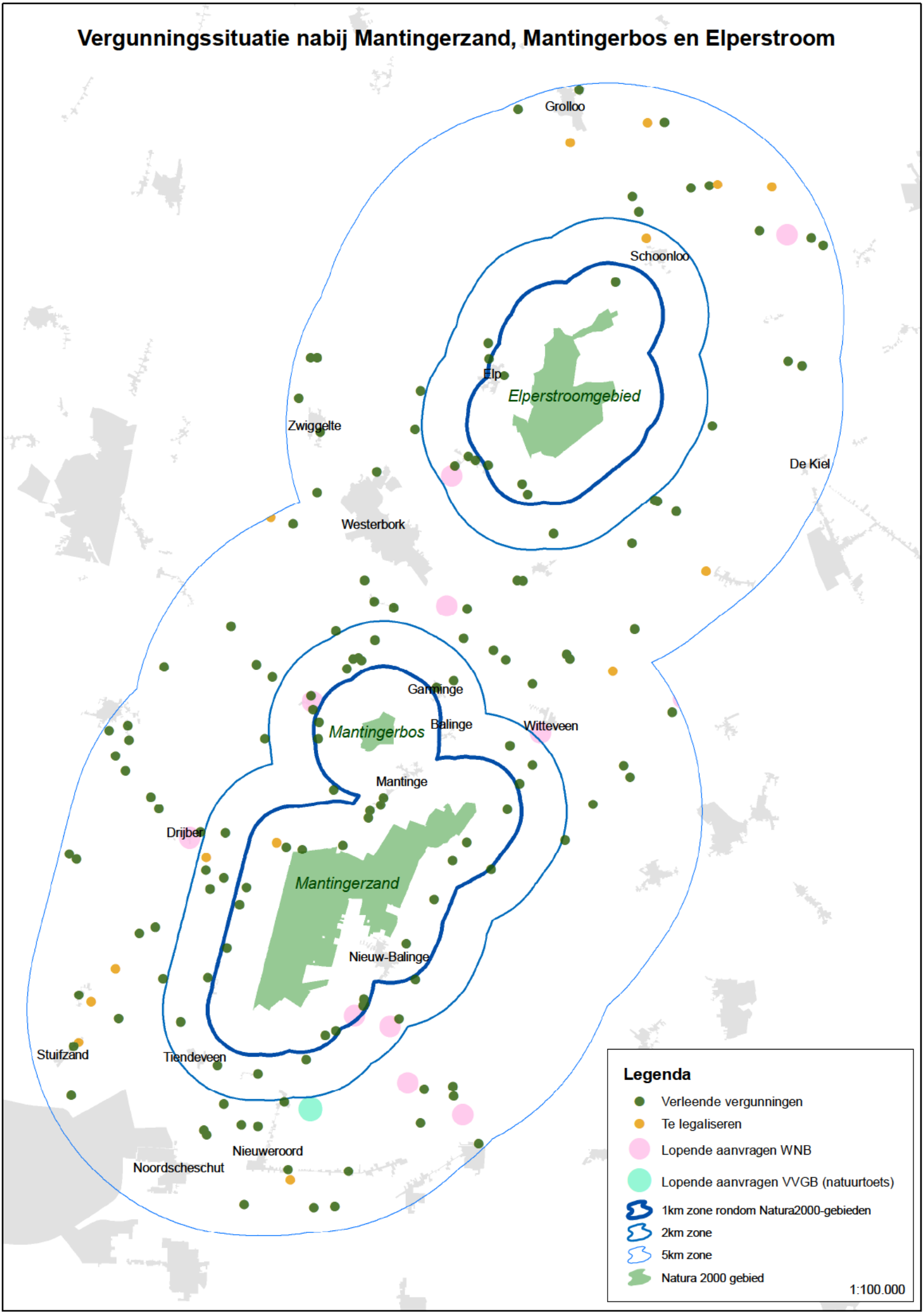

Date : 2-12-2020 11:43:50
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, [redacted]@gmail.com, [redacted]@outlook.com" [redacted]@outlook.com, "[redacted]@nmfdrenthe.nl"' [redacted]@nmfdrenthe.nl, [redacted]@ltonoord.nl" [redacted]@ltonoord.nl, [redacted]@staatsbosbeheer.nl" [redacted]@staatsbosbeheer.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, [redacted]@natuurmonumenten.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@prolander.nl" [redacted]@prolander.nl, "[redacted]@prolander.nl, [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, [redacted]" [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Aanvullingen agenda en stukken voor 2e sessie Elperstroom 3 dec 13.00 - 16.00 uur
Attachment : Aangepast Brondocument Gebiedsverkenning Elperstroomgebied+LB2.docx;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Hallo allemaal,

Nog een aantal aanvullingen voor ons overleg van morgenmiddag.

In het verslag staan een aantal fouten / onvolledigheden:

- [redacted] *vult aan: het gebied is ooit aangemeld bij Europa vanwege het kalkmoeras, blauwgrasland en het heischraal grasland.*
- *Volgend voorjaar komt zogenaamd LESA uit voor het gebied: een Landschappelijk Ecologische Analyse Landschaps Ecologische Systeem Analyse*
- [redacted]: we willen de monitoringsgegevens beter ontsluiten, zoals de veldbezoekverslagen en nog andere rapporten. Qua gegevens hebben we veldbezoeken, karteringsgegevens, gegevens uit het meetnet verdroging en chemische analyses.

Opmerking vanuit de collega's van VTH:
Met dank aan de collega's bij vergunningverlening enige informatie over de niet-agrarische bedrijven rondom de drie Natura 2000-gebieden.

We zoeken nog verder maar duidelijk is wel dat dit zonder tussenstap een erg grote inspanning gaat opleveren. Naar Attero wordt nog specifiek gekeken.

Van de 892 bedrijven rondom de 3 gebieden zijn er 117 niet-agrarisch (115 eigenlijk, twee agrarische bedrijven met biogasinstallaties). Van die 117 bedrijven bevinden de 2 bedrijven met de biogasinstallaties zich binnen de 1 km zone. Zij hebben 2.824 kg resp. 5.067 kg NOx/jr.
In de 1-2 km zone bevinden zich 20 bedrijven die volgens mijn inschatting niet NOx of NH3 relevant zijn. Garages; gasdistributie campings maneges etc.

In de 2-5 km zone bevinden zich de meeste bedrijven. Daarvan hebben 2 een natuurvergunning incl. passende beoordeling.

Van de overige bedrijven is onduidelijk wat de emissie is. Deze bedrijven moeten net als alle bedrijven aan het Activiteitenbesluit voldoen. Dat betekent dat je alleen op basis van gasverbruik en installaties een berekening van de maximaal vergunde emissie kan uitrekenen. Dat zegt dan weer niets over de feitelijke emissie.

De Rijksoverheid is om druk van regelgeving tegen te gaan steeds meer zaken gaan regelen in besluiten in plaats van vergunningen. Alleen grote emittenten zijn verplicht om hun emissie te meten en door te geven aan emissieregistratie. We denken erover na hoe we wel een inzicht kunnen krijgen in de emissie.

Aldus VTH

Tot morgenmiddag!

Vriendelijke groet,

[redacted] Stikstof

provincie Drenthe

06 – [redacted]
[redacted]@drenthe.nl
[redacted]

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Brondocumenten GebiedsverkenningElperstroomgebied

Hfdst	Onderwerp	Bijlage	Nr
1	Beschrijving van het N2000 gebied ✓ Ontstaan, karakter, belangrijkste kenmerken, soorten, relatie met omgeving ✓ Welke habitattypen waren in het gebied gekwalificeerd aanwezig toen dit gebied werd voorgedragen aan Brussel? ✓ Welke habitattypen (en eventuele typische soorten) willen we in stand houden. Hoe is de toestand van de natuur en wat is de trend. ✓ Ook hiervoor terug kijken naar moment van voordracht in Brussel. ✓ Ten aanzien van de toestand van de natuur in Elperstroom is van belang te weten wat er er aan "Brussel" is gerapporteerd omtrent de kwaliteit van het gebied en de belangrijke habitattypen in de afgelopen jaren. (Uiteraard wel met copy van de originele rapportage.). ✓ Zijn er / wat zijn de uitbreidingsdoelstellingen voor de betreffende habitattypen / typische soorten? ✓ Wat is de invloed van het uitbreiden cq. toevoegen van habitatdoelstellingen op de opgave in relatie tot stikstof? ✓ Welke bedreigingen en invloeden zijn er behalve stikstof ✓ Hoe verhouden de drukfactoren hydrologie, beheer en stikstof zich (per habitattype) tot elkaar. (Maw. Waar hangt het welbevinden van habitattypen vooral vanaf ?) ✓ Ontwikkelingen sinds vaststellen beheerplan: - (Concept!) Veegbesluit - Ontwikkelingen in de afgelopen decennia. In het bijzonder ingrepen in het gebied (whh) en toegepast beheer.	Toelichting: [redacted] (Prolander)op het gebied. Zie ook beheerplan Elperstroomgebied: https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/n2000-beheerplan-Elperstroom.pdf M.n. hoofdstuk 3 Beheerplan Hoofdstuk 6 Beheerplan https://www.natura2000.nl/sites/default/files/TIL/Veegbesluit/WEB_Ontwerp-wijzigingsbesluit%20Habitatrichtlijngebieden.pdf Het hoofdstuk PAS gebiedsanalyse uit het beheerplan is nadien nog meermalen geactualiseerd bij de herzieningen van het Programma Aanpak Stikstof. De laatste PAS gebiedsanalyse is van 2017. Voor de ecologie is deze nog bruikbaar: https://www.natura2000.nl/sites/default/files/PAS/Gebiedsanalyses_vigerend/028_Elperstroom_Gebiedsanalyse_15-12-17_DR.pdf - Meetplan Elperstroomgebied - Verslag veldbezoeken 2019	1 2 3 4 5

	- Monitoringgegevens		
2	Beschrijving van de omgeving ✓ Karakter van het gebied; landbouwstructuur, aantallen en soorten bedrijven, aantallen dieren. ✓ Ook middels een terugblik tot 1990 in kaart brengen ontwikkelingen in aantallen bedrijven, gehouden dieren en stalsystemen in de omgeving. ✓ Bedrijven, infrastructuur, waterwinning, enz. (Grofmazig) de relevante gegevens voor zover van invloed op het behalen van de instandhoudingsdoelen voor het gebied. ✓ Op basis van een analyse proberen gewaar te worden hoeveel bedrijven in de omgeving zijn verstoken van een vergunning. Deze informatie is relevant omdat bij de doorrekening van scenario's voor reductie van stikstof deze bedrijven buiten beschouwing moeten worden gelaten. Zij kunnen niet investeren in reductie en zijn evenmin in staat extern te salderen.	Beheerplan Elperstroomgebied: https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/n2000-beheerplan-Elperstroom.pdf	
3	Overzicht Kritische depositiewaarde per habitattype ✓ Overgenomen vanuit het daartoe opgestelde rapport door de WUR.	Beheerplan Elperstroomgebied& rapport WUR: https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/245248	6
4	Het rekenmodel Aerius ✓ Grofmazige beschrijving van de actuele versie en welke gegevens hieruit kan worden verstrekt.	https://www.aerius.nl/nl https://www.aerius.nl/nl/manuals/calculator Aanwezig: [redacted] (BIJ12)	7
5	Overzicht stikstofdepositie per habitattype in het Natura 2000-gebied ✓ Het gaat om de actuele depositie ✓ De depositie bij voortzetting huidig beleid op basis van Aerius 2020.	https://provdrenthe.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=7d33446c32ba4a80bc4559f0643efb9e **gebruikersnaam:** [redacted] **wachtwoord:** [redacted]	8

	✓ Bij actuele en toekomstige depositie benoemen wat de foutenmarge van het model is op het moment dat je uitspraken doet op hexagoonniveau.	NOTA BENE: Die doorrekening is er nog niet	
6	Bronnen van stikstofdepositie ✓ Onderverdeeld naar NH3 en NOx. ✓ Vanuit de diverse sectoren. ✓ Vergunde en onvergunde situaties ✓ Op afstand (binnen één km, binnen twee km, binnen vijf km, binnen de provincie en binnen Nederland). ✓ Overzicht ~~Top 10 (grootste)~~ alle relevante individuele bronnen met inschatting van de mogelijkheden om de uitstoot vanuit die bronnen te reduceren en / of saneren of verminderen. ✓ Overzicht van effecten die je bewerkstelligd met een aanpak met het wegnemen van enkele pieken ten opzichte van een aanpak waarbij je bij een groot deel van de bedrijven in de omgeving of zelfs in de provincie, innovaties doorvoert met een bepaalde reductie tot gevolg. ✓ Wat waren de vergunde situaties ten tijde van het aanwijzingsbesluit van alle relevante individuele bronnen rondom dit Natura2000-gebied?	https://provdrenthe.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=7d33446c32ba4a80bc4559f0643efb9e **gebruikersnaam:** [redacted] **wachtwoord:** [redacted] NOTA BENE: niet alle gegevens zijn er al	
7	Herstelmaatregelen ✓ Welke herstelmaatregelen zijn er de afgelopen jaren (decennia) uitgevoerd (Programma Natuurlijk Platteland). ✓ Welke herstelmaatregelen zitten er nog in de pijplijn (Programma Natuurlijk Platteland, Programma Natuur). ✓ Welke nieuwe /andere herstelmaatregelen in en om het gebied zijn denkbaar. ✓ Beschrijf hoe en in welke mate herstelmaatregelen bijdragen aan het welzijn van de habitattypen. Ook hierbij het belang van een ‚maatregel afzetten tegen stikstofmaatregelen. ✓ Tijdens de eerste sessie is verteld dat veel van de problemen met schrale natuurdoeltypen te maken hebben met “nalevering” van mineralen die nog in de bodem zitten. Vanuit boerenverstand houdt dat in dat veel moeite doen om de stikstofdepositie naar beneden te brengen geen oplossing is.	Zie ook beheerplan Elperstroomgebied: https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/n2000-beheerplan-Elperstroom.pdf Zie Hoofdstuk 7 beheerplan - Excelsheet uitgevoerde maatregelen Elperstroomgebied, Mantingerzand, Mantingerbos	9

	✓ Uiteindelijk is natuurontwikkeling grootschalig tuinieren. Het zou de moeite waard kunnen zijn om eens kritisch te kijken naar de beschikbaarheid van spore-elementen en hun rol in het welzijn van bepaalde planten.		
8	Stikstofruimte behoevende ontwikkelingen ✓ De stikstofruimte wordt in beeld gebracht die nodig is voor het legaliseren van alle te goeder trouw situaties ~~(in elk geval die voor de gedane meldingen onder het PAS).~~ ✓ Opsommen van voorzienbare ontwikkelingen tot 2030 die een aanzienlijke hoeveelheid stikstofdepositie in het gebied zullen veroorzaken (meer dan 1 mol/ha/jr). In elk geval de ontwikkelingen op het gebied van verkeer & vervoer, landbouw, industrie en woningbouw. Deze ontwikkelingen worden zo mogelijk doorgerekend in Aerius. ✓ Ook verkennen de benodigde stikstofruimte die samenhangt met het risico dat bedrijven alsnog een vergunning moeten vragen voor beweiden en bemesten.	- Overzicht VTH vergunningensituatie / aantal aanvragen - Kaart met aantallen bedrijven (agrarisch en niet-agrarisch) binnen 1, 2 en 5 km rondom het gebied [verdere informatie volgt] Gespreksonderwerp	PM 10
9	Theoretische ambitie stikstofreductie ✓ Het ambitieniveau wordt in deze fase afgeleid uit de Rijksdoelstelling voor stikstofreductie en houdt rekening met de ruimte die moet worden vrijgemaakt voor ontwikkelingen binnen de provincie die stikstofruimte zullen vragen. Het ambitieniveau dient in deze fase als referentiewaarde waaraan de scenario's voor bronmaatregelen kunnen worden gespiegeld. ✓ De (on)haalbaarheid van ambities moet ook in beeld worden gebracht. Eerdere doorrekeningen laten zien dat het dichten van het gat naar de KDW in veel situaties een volstrekte utopie is. Je moet informatie verzamelen die gevoel geeft bij de vraag wat redelijkerwijs een uitvoerbare / betaalbare stap is die door de diverse sectoren gezet zou kunnen worden. ✓ Wat is de kosten-batenanalyse bij het nemen van zowel bronmaatregelen als bij het nemen van herstelmaatregelen om de theoretische ambitie te halen?	Gespreksonderwerp	

	Deze kosten-batenalayse is niet alleen van toepassing op overheidsniveau, maar ook op sector- en bedrijfsniveau. **Opmerking:** In een latere fase van het proces wordt het daadwerkelijke ambitieniveau van stikstofreductie voor het gebied vastgesteld.		
10	Scenario's voor bronmaatregelen ✓ Een opsomming van mogelijke bronmaatregelen met waar mogelijk doorrekening van hun effecten voor de betrokken instandhoudingsdoelen, uiteengezet naar tijd, effectiviteit (c.q. bijdrage aan behalen van het door de provincie gestelde ambitieniveau) en kosten. Het kunnen bedrijfsgerichte, sectorale, regiogerichte en provinciale bronmaatregelen betreffen. Scenario's worden gescoord op bijdrage aan doelbereik, juridische houdbaarheid, kosten en draagvlak onder de doelgroepen. **Opmerking:** De gekozen scenario's komen tot stand in afstemming met de partners.	Gespreksonderwerp	
11	Koppelkansen ✓ Een opsomming van de overige opgaven die er in de komende jaren voor het gebied liggen. In elk geval die op het gebied van water, klimaat en landbouw.	Gespreksonderwerp	
12	Conclusies / aanbevelingen voor vervolgstappen		

heeft opmaak toegepast: Lettertype: 10 pt

Met opmaak: Afstand Na: 0 pt, Regelafstand: enkel

Date : 12-7-2021 11:50:37
From : [redacted]@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@nmfdrenthe.nl" [redacted]@nmfdrenthe.nl, " [redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, " [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@live.nl" [redacted]@live.nl, " [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@ltonoord.nl" [redacted]@ltonoord.nl, " [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl
Cc : " [redacted]@drenthe.nl, " [redacted]@drenthe.nl, " [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drentslandschap.nl" [redacted]@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen" [redacted]@staatsbosbeheer.nl, " [redacted]@drenthe.nl
Subject : Actie- en afsprakenlijst BT 22 juni met presentatie
Attachment : presentatie Bestuurlijke tafel stikstof 22 juni Voortgang gebiedsverkenningen.pdf;Actie- en afsprakenlijst Bestuurlijke tafel 22 juni def.pdf;image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,

Als een van mijn laatste actiepunten voordat ik mijn laptop sluit, is het zenden van de actie- en afsprakenlijst van de Bestuurlijke Tafel 22 juni samen met de presentatie die tijdens het overleg is getoond.
In de actielijst zijn drie datums opgenomen voor de Bestuurlijke Tafel Stikstof tot aan het eind van dit jaar. Om praktische redenen is intern is afgesproken dat jullie via stikstof@drenthe.nl een uitnodiging krijgen voor deze datums. Ik ga ervan uit dat de vergaderingen weer fysiek kunnen plaatsvinden op het Provinciehuis maar dit alles onder voorbehoud. Ik zal jullie tijdig informeren hierover.

Vorige week is Provinciale Staten van Drenthe geïnformeerd over de wijziging van de beleidsregels Wet natuurbescherming en de instelling van de stikstofbank. Hierbij stuur ik jullie de link waarin duiding wordt gegeven over de wijziging beleidsregels en instelling Stikstofbank.
https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/aanpak-stikstof/nieuwsberichten/@139060/provincies-richten/

Voor nu wens ik jullie een hele fijne vakantie en we zien elkaar fysiek na de zomervakantie!

Met zonnige groet,

[redacted],
Drentse aanpak Stikstof (3P)
[redacted] *Universiteit van het Noorden (3P)*

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06-[redacted]

provincie Drenthe

Bijpraatmoment Stikstof
Partners

22 juni 2021

provincie Drenthe

Inhoud

- Inleiding
- Stand van zaken melders
- Voorheen niet-meldingsplichtige activiteiten
- Stikstof Depositie Bank (SDB)
- Voortgang gebiedsverkenningen

Stand van zaken melders

- Circa tweederde (opnieuw) gemeld
- Tegemoetkoming kosten melder
- Discussie leges/kosten legalisatie

Tweetraps

- Positieve weigering
- Vergunning op basis van vrijkomende ruimte door landelijke bronmaatregelen
  - Voorrang handhavingsverzoeken

Voorheen niet-meldingsplichtige activiteiten

- Naast melders ook legaliseren van overige onder PAS legale activiteiten:
  - < 0,05
  - Bijzondere categorieën
  - Interimmers
- Start met PAS situaties
- Meeste ruimte nodig in Drenthe en Fryslân!
- Werkwijze wordt uitgewerkt; eerst pilot in regio binnen één van de provincies
- Eind 2021 zicht op verder verloop en volgens WSN binnen drie jaar een oplossing!
- Werkwijze interimmers wordt na deze werkwijze uitgewerkt

Stikstof Depositie Bank (SDB)

- Planning 7 juli 2021
- Twee banken, namelijk Microdepositiebank en Doelenbank:
    1. Microdepositiebank ter voorkoming van 'weglekken' ongebruikte ruimte bij exteren salderen
    2. Doelenbank als spaarbank met spaardoel: voor reserveren van ruimte in een situatie dat het vrijvallen en wederom benutten van ruimte niet volledig past.
- Plus nu opheffen verbod extern salderen met veehouderijen.
- Zorg is nog de eerste vulling van de microdepositiebank. Er wordt vrijwel niet extern gesaldeerd waarmee de vulling ook niet op gang komt.

provincie Drenthe

Voortgang gebiedsverkenningen

provincie Drenthe

Roadmap

Gebiedsverkenningen

Gegevens verzamelen – discussie – besluiten - uitvoeren

Discussie o.a. over wat 6.1, 6.2, 6.3 is, vertaling omgevingswaarden

Vast[redacted] e[redacted]format gebiedsplannen

provincie Drenthe

Koersdocument

2021	IPO Stikstofanalyses – Ondersteunend materiaal gebiedsverkenningen	IPO
2021	IPO Uitvraag Lokaal Doelbereik – Analyse stand instandhoudingsdoelen	IPO
2021	Opleveren Factsheets als resultaat gebiedsverkenningen	GS

Ontsluiten van informatie

- Lokaal doelbereik: eerste resultaten eind juni
- IPO Stikstof gegevensanalyses: resultaten in september
- Informatie: eerste stappen doorlopen
- Geschikt format gecreëerd: de storymap
- Rijk zet stappen in geven helderheid over generieke bronmaatregelen

Storymap

1. Gebiedsbeschrijving
2. Habitattypenkaart
3. Stikstofbelasting (hexagonenkaart)
4. Kritische depositiewaarden
5. Overschrijdingskaart (per habitattypen, per hexagoon)
6. Herkomst depositie (uit omliggende gebied tot 5 km, uit Drenthe, uit NL, uit buitenland)
7. Analyse depositie (per sector per afstandszone)
8. Verkennen opgave Gebiedsgerichte aanpak: (1) kaart lokaal doelbereik, (2) natuurherstel, kaart geplande maatregelen, (3) overgangszones, (4) stikstofreductie
9. Koppelkansen
10. Doelstellingen
11. Monitoring

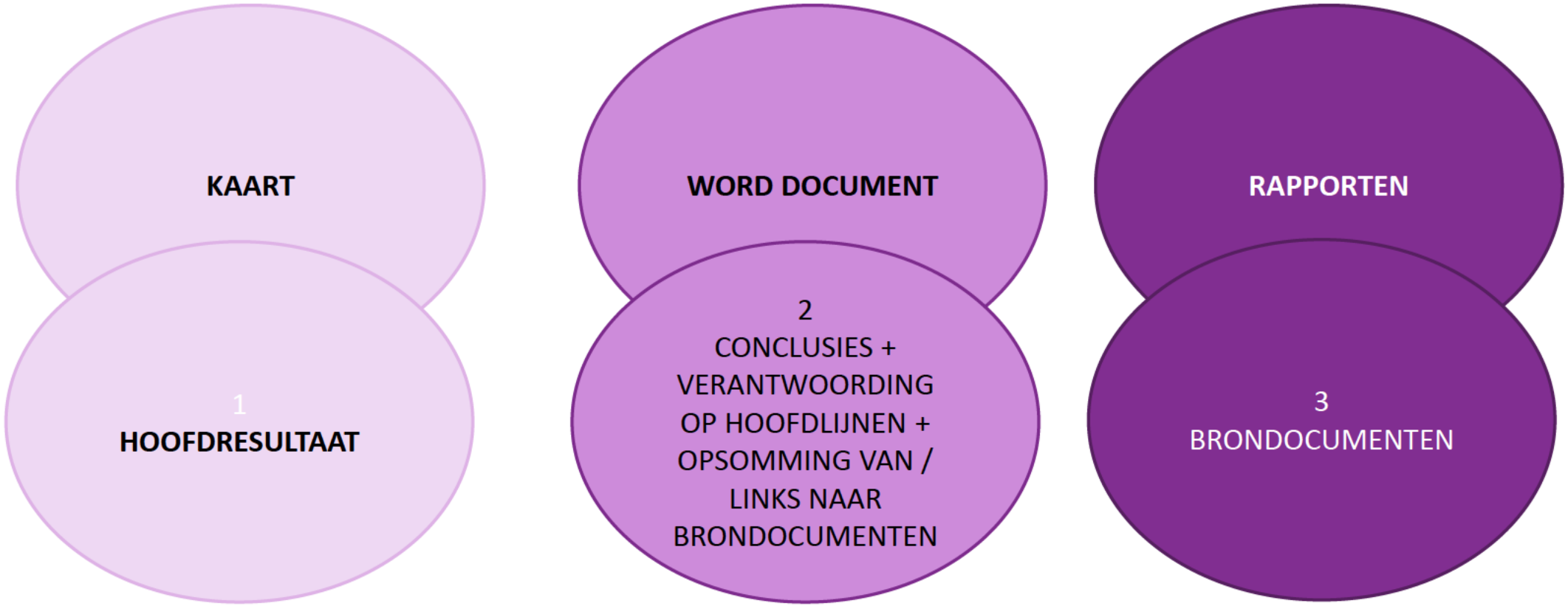
KAART
1
HOOFDRESULTAAT
WORD DOCUMENT
2
CONCLUSIES + VERANTWOORDING OP HOOFDLIJNEN + OPSOMMING VAN / LINKS NAAR BRONDOCUMENTEN
RAPPORTEN
3
BRONDOCUMENTEN

Gebiedsgerichte aanpak stikstof

Storymap

provincie Drenthe

Inleiding | Mantingerbos | Bargerveen | Drents-Friese Wold en Leggelderveld | Drentsche Aa-gebied | Drouwenerzand | Dwingelderveld | Elperstroomgebied | Fochteloërveen | Holtingerveld

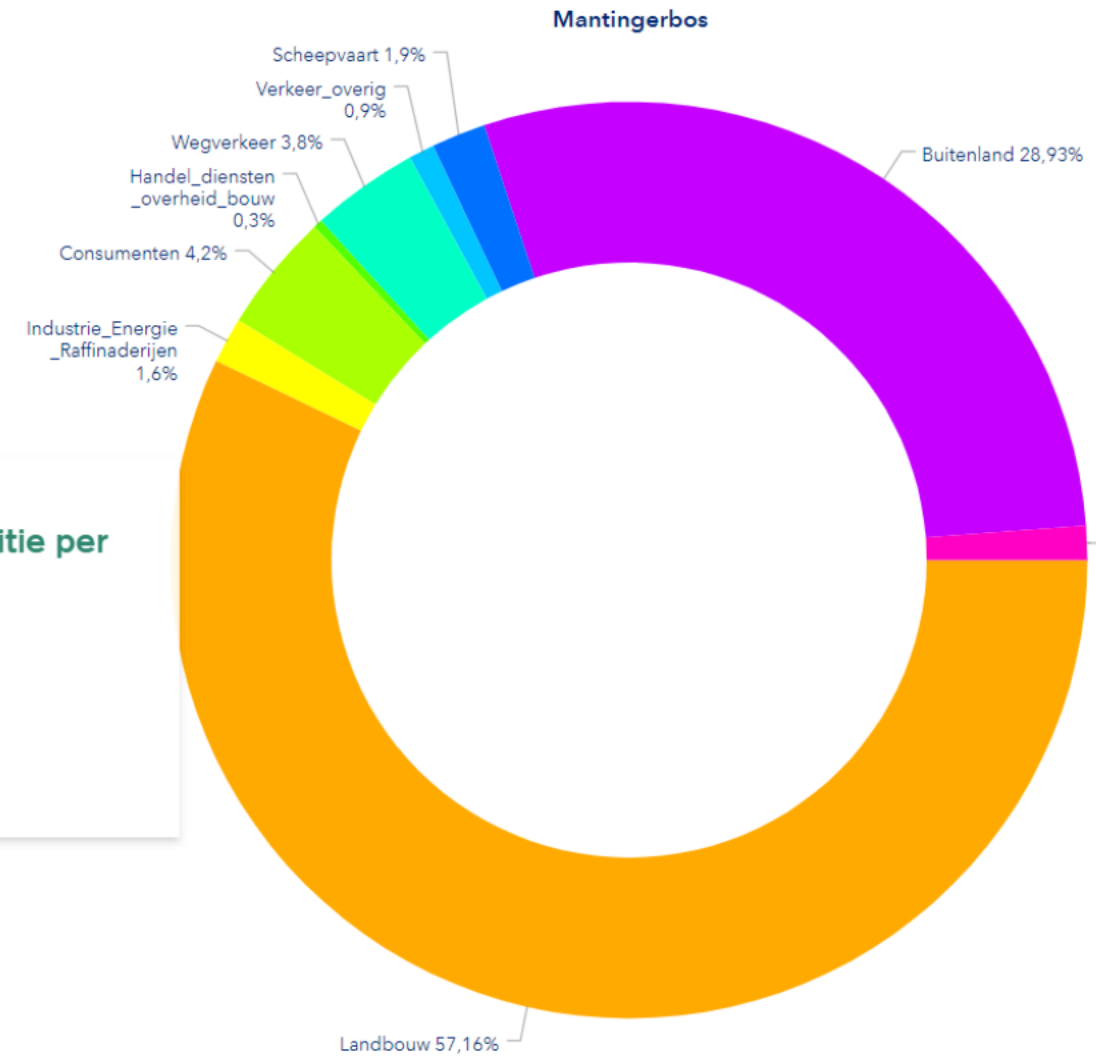

Stikstofdepositie: depositie per sector

Ga naar de viewer

Stikstofdepositie

De depositie op het Mantingerbos komt voornamelijk vanuit de landbouw. Ook het buitenland is een belangrijke factor.

LINK NAAR OPLEGGER

Via deze [LINK] komt u bij de oplegger voor deze kaart. U vindt er de conclusies met verantwoording en een opsomming van en links naar gebruikte brondocumenten.

Fryslân stelt gebiedsanalyses vast

Elf van de twintig Natura 2000 (N2000) gebieden in Fryslân zijn stikstofgevoelig. Om een goed beeld te krijgen van de stikstofproblematiek in deze N2000-gebieden zijn gebiedsanalyses gedaan. Deze analyses geven inzicht in de natuur, economie, stikstofbronnen en -problematiek in het gebied. De gebiedsanalyses vormen de basis voor gesprekken over de (on)mogelijkheden voor de gebiedsgerichte stikstofaanpak in en rond de stikstofgevoelige N2000-gebieden.

Over het algemeen kan geconcludeerd worden dat landbouw (melkveehouderijen) in Fryslân de belangrijkste bron van stikstofuitstoot is. Op de Waddeneilanden zijn dat ook scheepvaart en uitstoot uit de zee. In de - nog in de Eerste Kamer vast te stellen - stikstofwet stelt minister Schouten het doel dat in 2030 het stikstofniveau voor minimaal de helft van de hectares natuur in stikstofgevoelige N2000-gebieden in Nederland gezond moet zijn. In Fryslân ligt de grootste uitdaging om deze doelstelling te halen vooral in de N2000-gebieden op de zandgronden in het zuidoosten van de provincie. Het gaat dan om het Fochteloërveen, de Bakkeveense Duinen, het Wijnjeterperschar en het Drents Friese Wold. Als de doorkijk naar 2035 wordt gemaakt (74% gezonde ha in N2000-gebieden) dan komt Ameland daarbij.

Gebiedsgerichte aanpak

In de gebiedsgerichte aanpak worden maatregelen getroffen in de directe omgeving van N2000-gebieden, die samen met betrokkenen worden verkend. Doel is ervoor te zorgen dat er structureel minder stikstof neerslaat in natuurgebieden. Daarnaast worden er in de N2000-gebieden maatregelen getroffen om de natuur te herstellen. Het Rijk heeft hiervoor geld beschikbaar gesteld. De provincie ziet in de directe omgeving van de elf stikstofgevoelige N2000-gebieden mogelijkheden om maatregelen te koppelen aan andere te behalen doelstellingen. Denk hierbij aan de transitie van de landbouw (bijv. d.m.v. aanpassingen in bedrijfsvoering, extensivering, meer beweiden of stalaanpassingen) en het vastleggen van CO^2. De komende maanden spreekt de provincie met bewoners en (gebieds)commissies in het gebied en de dialoogpartners over welke (on)mogelijkheden er zijn voor de stikstofaanpak in ieder stikstofgevoelig natuurgebied. Eventuele provinciale bronmaatregelen worden hierin meegenomen. Op basis van deze verkenning werkt de provincie de gebiedsgerichte aanpak verder uit. Het streven is om in het najaar van 2021 te starten met de aanpak.

Friese aanpak

Fryslân werkt in de stikstofaanpak samen met Friese sectorpartijen uit de landbouw, natuur, bouw, mobiliteit, industrie en medeoverheden. De Friese

provincie Drenthe

Planning

Juni:	Storymap Mantingerzand completeren
	Zo mogelijk ook Mantingerbos en Elperstroomgebied
Juli:	Uitlijnen verdere oplevering resultaten
September:	Presenteren eerste versie storymap alle gebieden

Actie- en Afsprakenlijst
Bestuurlijk Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof
d.d. 22 juni 2021.

1. Opening en welkom door Henk Jumelet.
   - Raad van Advies / kwaliteitsteam (idee versnellingscommissie)

   Afspraak: provincie onderzoekt hoe dit kan worden geïnitieerd. Hierbij wordt gedacht aan een raad van advies / kwaliteitsteam die in het proces van gebiedsagenda's vanuit een onafhankelijke positie adviezen kan geven. **(Actie:** provincie**)**

4. Voortgang besluitvorming extern salderen en Stikstofdepositiebank (SDB)
   Nadere toelichting op 3 centrale items:
   - Stikstofdepositiebank voor de microdeposities
   - Doelenbank
   - Openstelling Extern Salderen ook met veehouderijen

   Afspraak: de presentaties worden gedeeld met de deelnemers van de Bestuurlijke Tafel (**Actie**: provincie, presentaties zijn meegezonden met de actielijst)

7. Toelichting op voortgang gebiedsverkenningen.

   Afspraak: bij de Bestuurlijke Tafel van 9 september a.s. zal het inhoudelijke gesprek worden gevoerd over de verdere uitlijning van de volgende fase. (**Actie**: provincie)

   Afspraak: De in ontwikkeling zijnde storymap, een digitaal overzicht van de resultaten van de gebiedsverkenningen, zal voor een aantal gebieden worden getoond in het overleg van 9 september a.s.
   (**Actie**: provincie)

8 Afronding en afsluiting.

   Afspraak: Tenminste 3 Bestuurlijke tafels inplannen tussen augustus en december van dit jaar. Wanneer ontwikkelingen dit vragen kan er altijd een extra overleg worden georganiseerd. (**Actie**: provincie)

   Voorgesteld wordt de volgende 3 bijeenkomsten Bestuurlijke Tafel fysiek te plannen op:
   * donderdag 9 september 18.00 – 19.30 uur, locatie Provinciehuis
   * donderdag 28 oktober 18.00 – 19.30 uur, locatie Provinciehuis
   * donderdag 14 december 18.00 – 19.30 uur, locatie Provinciehuis

   De partners ontvangen een uitnodiging, via de mailbox stikstof@drenthe.nl en link voor bovenstaande datums.

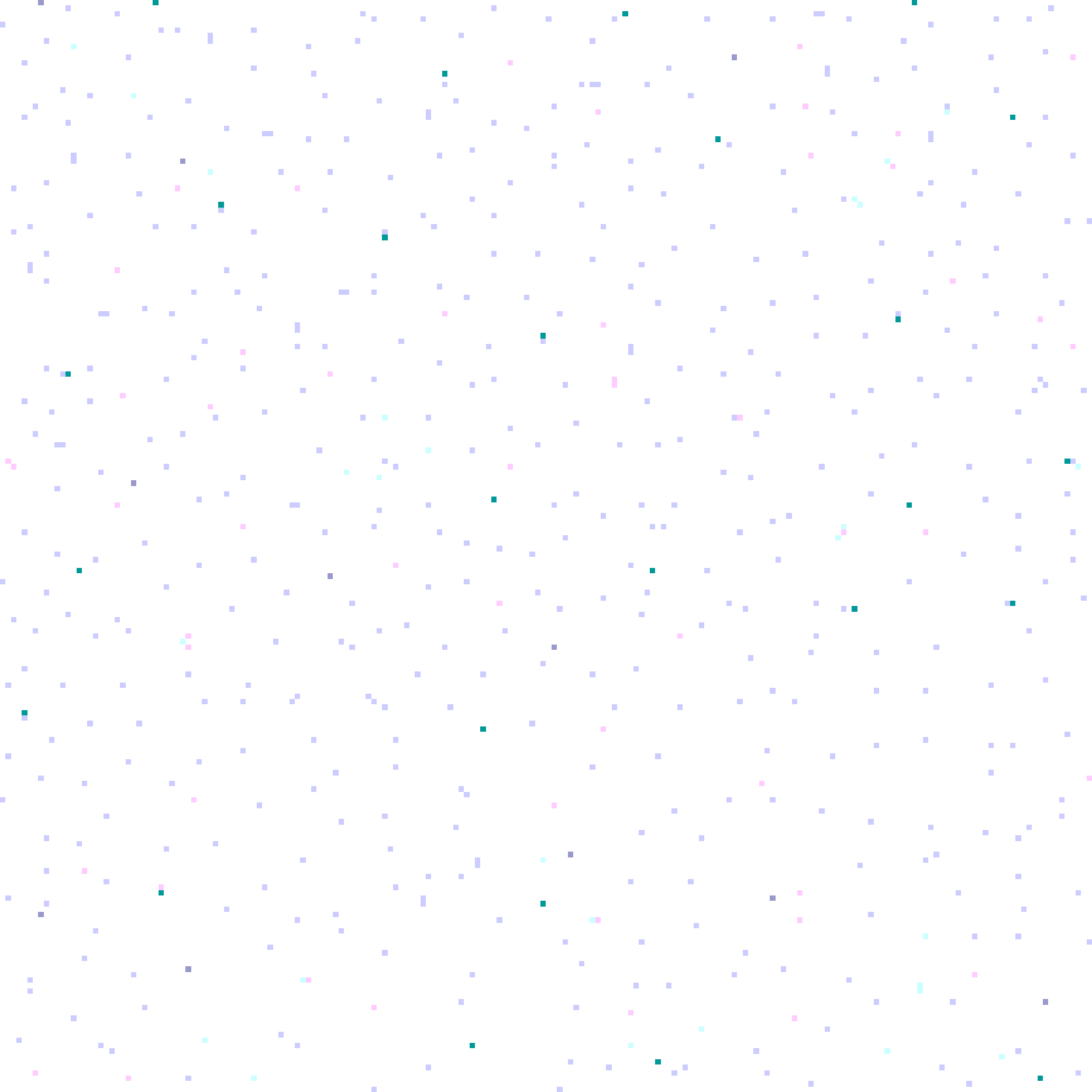

Date : 7-12-2020 16:01:58
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : @gmail.com" @gmail.com, @outlook.com" @outlook.com, @nmfdrenthe.nl" @nmfdrenthe.nl, " @ltonoord.nl" @ltonoord.nl, @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @prolander.nl" @prolander.nl, @natuurmonumenten.nl
Cc : " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @prolander.nl, " " @drenthe.nl, @drenthe.nl, @drenthe.nl
Subject : Agenda en bijlagen t.b.v. 2e sessie Mantingerzand/Mantingersbos op dinsdag 8 december 2020
Attachment : Gebiedsverkenning sessie 1 Mantingerzand Mantingerbos.pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Goedemiddag,

Onderstaand de agenda voor de sessie van morgenmiddag. De link naar het digitale overleg is al eerder aan u toegezonden.

13.00 uur	Opening
13.00 uur	Introductie over mogelijkheden provincies tot het reduceren van de stikstofdepositie
13.30 uur	Terugblik op donderdag
13.40 uur	Verslag vorige bijeenkomst (MZ / MB)
13.50 uur	Openstaande vragen uit vorige bijeenkomst: - Hoe omgaan met / ontsluiten van benodigde informatie uit vergunde en niet vergunde situaties; - Relatie hydrologische situatie tot de diverse habitattypen (instandhoudingsdoelen) - Viewer (bij behoefte)
14.30 uur	Opstellen gezamenlijke lijst met actiepunten

En zoals besproken hierbij twee linkjes naar rapporten.

https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2019/12/Rapportage-voortgang-uitvoering-herstelmaatregelen-2019.pdf.

https://www.wur.nl/upload_mm/9/8/1/23564eb3-4a5f-49f8-a19d-c2ce4b98c0e9_Rapport%20Stikstof%20WUR_Totaal.pdf.

Met vriendelijke groet,

Team Stikstof

provincie Drenthe

+31 6 |
@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Gebiedsverkenning Mantingerzand & Mantingerbos

1e sessie donderdagmiddag 26 november (13.00 – 16.00 uur, provinciehuis A0.06)

Aanwezig:
(provincie, vz), (LTON), (DAJK), (FDF), (DPG), (NM), (NMF), , (provincie Drenthe), (Prolander)

Inleiding
Mantingerbos: Bijzonder omdat het altijd bos is geweest (zij het niet onverstoord). Zorgen over de kwaliteit van het bos. Knelpunten hier zijn verdroging, vermesting en verzuring. Hiernaar vindt onderzoek plaats. Bos is een traag reagerend systeem. Effecten van ingrepen worden maar langzaam zichtbaar.

Discussie n.a.v. inleiding door
: AERIUS is niet bruikbaar op hexagoonniveau. En we zouden graag resultaten van werkelijke meetgegevens gebruiken. Die zijn hier niet.
: Hier is niet gemeten maar op andere percelen wel. In AERIUS wordt hiervoor een correctiefactor gebruikt. Verder is het een natuurkundig verschijnsel dat aan de randen van een bos de stikstof depositie hoger ligt dan in het midden van het bos. Zeker bij grote gebieden. Hier gaat het om een klein gebied waardoor het effect minder zichtbaar is.
Onderzoek van lang geleden naar effect van natuurlijke buffering bruikbaar voor dit onderzoek? Hieruit bleek volgens dat randen helpen.
We gaan dit rapport erbij zoeken (vragen, Bargerveen).
Actie:
: Als aanvulling, randen helpen inderdaad, maar ze moeten dan wel voldoende breed zijn (tot wel een km).
: De onzekerheid van de uitkomsten van AERIUS op hexagoonniveau is inderdaad erg hoog. Voor beleidsmatige analyses hechten we wat dit betreft ook meer aan resultaten op gebiedsniveau (de onzekerheid is dan een stuk lager) dan aan resultaten over individuele hexagonen. Zo kijken we ook meer naar de mediane overbelasting dan naar uitschieters (maximale) overbelasting.

Mantingerzand: Aangewezen voor tien habitattypen. Zowel natte als droge typen.
In het Veegbesluit (dat als ontwerp ter inzage heeft gelegen, maar vooralsnog niet verder wordt gebruikt) is melding gemaakt van nog twee habitattypen die dus op termijn wellicht nog moeten worden toegevoegd. Het gaat dan om hoogveenbos en om zwak gebufferde vennen. Deze twee habitattypen zijn ook niet meer opgenomen in AERIUS.

Knelpunten voor het Mantingerzand zijn verdroging en stikstof (zeker in relatie tot de verminderde buffercapaciteit van de bodem) en, in steeds mindere mate, inrichting. Dit laatste knelpunt bestaat doordat het van oudsher een aantal kleinere natuurgebieden betreft die redelijk recent pas met elkaar zijn verbonden.

Ook over tien jaar is op basis van de uitkomsten in het huidige AERIUS model de stikstofproblematiek voor het Mantingerzand niet opgelost. Bovendien blijft de problematiek van opgehoopte stikstofoverschotten uit het verleden parten spelen.

[redacted] vertelt iets over reeds genomen maatregelen: waterhuishouding verbeteren, landbouwgronden omvormen tot natuurgebieden (dit zullen geen Natura 2000-gebieden worden). [redacted]. Als aanvulling, wat verder gaat in de komende jaren is het uitvoeren van maatregelen op basis van het PAS programma, zoals het plaggen in het gebied en het herstel van de hydrologie (zoals Verlengde Middenraai). Verdere maatregelen worden verkend. Hierbij speelt ook een uit te brengen Landschapsecologische analyse (LESA) een rol.

Viewer. De GIS afdeling van de provincie heeft een viewer ingericht waarop de stikstofgegevens voor de diverse gebieden gepresenteerd staan. Deze wordt bij langs gelopen zodat iedereen hier thuis ook in kan pluizen. Per mail zijn de inloggegevens gedeeld. Abusievelijk is daarbij de eerste letter van het wachtwoord met een hoofdletter gespeld. Dat moet een *kleine* letter zijn.

[redacted]: Interimmers? Staan die hier op de kaart?
[redacted]: Die informatie moet nog bewerkt worden voor we hier beleidsmatig iets mee kunnen

[redacted]: er zijn al heel veel verleende vergunningen als ik kijk naar de groen stipjes
[redacted] Klopt.
[redacted]: van groot belang dat ook de niet agrarische bedrijven in beeld krijgen, bv Attero. Dit kaartje laat alleen de agrarische sector zien. Ik mis de niet agrarische sector want daar zitten heel veel bedrijven die helemaal niet vergund zijn
[redacted]: er moet zeker info worden toegevoegd over de niet agrarische sector. Hier werken we als provincie aan.

[redacted]: zijn het verleende vergunningen onder de PAS of al van daarvoor?
[redacted]: dit maakt niet zo heel veel uit.
[redacted]: volgens de MOB wel.
[redacted]: we houden het maar even op deze situatie, zo lang rechterlijke uitspraken daaraan niet in de weg staan.

[redacted]: we willen de monitoringsgegevens beter ontsluiten, zoals de veldbezoekverslagen en nog andere rapporten. Qua gegevens hebben we veldbezoeken, kateringsgegevens, gegevens uit het meetnet verdroging en chemische analyses.

[redacted]: vragen vanuit de landbouw kunnen we schriftelijk indienen?
[redacted]: ja dit kan via stikstof@drenthe.nl.
Actie: iedereen. Graag zo ruim mogelijk voor de komende sessie.

[redacted]: wat voor voorzienbare ontwikkelingen zien we aan komen?
[redacted] net als bij Elperstroom razend interessant, het welbevinden van natuurdoelen factoren verschillende habitattypen tot elkaar verhouden. Per habitattype verschillend.

[redacted] geeft de ruimte aan iedereen om er iets van te vinden:
[redacted]: iedereen bedankt voor de informatie, [redacted] slecht te verstaan. Goed om meer info in beeld te krijgen. Er moet nog heel veel uitgezocht worden. Vooral voor vergunningen.
[redacted]: Wil graag ook zicht op de effecten van en (latente) ruimte in vergunningen van grote stikstofuitstoters als Attero en DOC Kaas.
[redacted]: Van Attero is bekend dat ze in elk geval wél een vergunning voor de Wet natuurbescherming hebben.
[redacted] op dit moment geen vragen, voorstel wel om vragen te bundelen en in te sturen.
[redacted]: op dit moment geen vragen
[redacted]geen aanvullende vragen

[redacted]: geen vragen, wel opmerking over meer gegevens in beeld brengen. Maar je kunt ook niet alles weten en op een moment moet je keuzes maken en aan de slag gaan!
[redacted]: Bekijken aanleg bossen, hoe zit dit met de hydrologie? Aanleg van bos moet niet negatief uitpakken voor de waterstand. Heel belangrijk welke soorten er eventueel gepland gaan worden.

[redacted]: naast de viewer van [redacted] kan iedereen ook zelf met AERIUS gaan spelen. Zie www.Aerius.nl. Je kunt hier zelf b.v. extra bedrijvigheid invoeren om het effect op een gebied te zien.
[redacted] geen aanvullingen maar als iemand nog iets wil weten mogen ze altijd een beroep op mij doen
[redacted] geen aanvullingen
[redacted]: geen opmerkingen, bedankt voor alle info van deze middag

[redacted]: voor de volgende keer:
- Meer zeggen over habitattypen
- Relatie hydrologie / habitattypen
- Scenario's
- Meer onder de motorkap kijken
- Met elkaar ideeën uitwisselen (alles wat maar werkt om gezamenlijk tot instandhoudingsdoelen te kunnen komen) U- - uitgangspunt van [redacted] voor economie en ecologie meer in balans
Als je nog iets hebt voor de volgende sessie, mail het ons Voorstel voor volgende sessies is: 1 dec vervangen door 8 dec rest blijft zoals het is.

[redacted] bedankt iedereen voor de aanwezigheid Sluiting om 15.11 uur

Date : 1-12-2020 22:08:53
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "[redacted]@gmail.com, [redacted]@outlook.com" [redacted]@outlook.com, "[redacted]@nmfdrenthe.nl"" [redacted]@nmfdrenthe.nl, [redacted]@ltonoord.nl" [redacted]@ltonoord.nl, [redacted]@staatsbosbeheer.nl" [redacted]@staatsbosbeheer.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, "[redacted]@natuurmonumenten.nl
Cc : [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@prolander.nl" [redacted]@prolander.nl, "[redacted]@prolander.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl
Subject : agenda en stukken voor 2e sessie Elperstroom 3 dec 13.00 - 16.00 uur
Attachment : Agenda Gebiedsverkenning Elperstroom sessie 2.pdf;Bijlage 1. Verslag Gebiedsverkenning sessie 1 Elperstroomgebied.pdf;Bijlage 2. Elperstr_DatumUitvoeringMaatregelen.pdf;Bijlage 3. Bestuurlijke uitgangspunten.pdf;Bijlage 4. Scenario's voor gebiedsverkenningen stikstof natuur- en milieuorganisaties.pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Hierbij de agenda en de stukken voor de 2e sessie van de gebiedsverkenning voor Elperstroom

13.00 uur	Opening door [redacted] (technisch voorzitter, provincie)
13.10 uur	Terugblik vorige bijeenkomst (zie bijlage 1 verslag 1e sessie)
13.15 uur	Openstaande acties / vragen bespreken (zie bijlage 2. kaartje van SBB met uitgevoerde maatregelen)
13.30 uur	Nog doornemen kaders voor gebiedsverkenningen (zie bijlage 3. Bestuurlijke uitgangspunten)
13.45 uur	Ruimte voor (verdere) reflectie op eerder toegezonden stukken Oa rapport Inzichten stikstofdepositie op natuur
14.15 uur	Pauze
14.30 uur	Verkennen scenario's & handelingsopties + beoordelingscriteria Zie bijlage 4. Scenario's voor gebiedsverkenning van de natuur- en milieuorganisaties
16.00 uur	Sluiting

Mochten er nog vragen zijn dan horen we het graag

Vriendelijke groet,

[redacted] Stikstof

provincie Drenthe

06 – [redacted]
[redacted]@drenthe.nl
[redacted]

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Gebiedsverkenning Elperstroom sessie 2

Programma donderdag 3 december 2020 13.00 – 16.00 uur (hybride overleg)

Aanwezig:
Partners:
[redacted] (DAJK), [redacted] (NMF), [redacted] LTO Noord), [redacted] (FDF), [redacted] (Staatsbosbeheer), [redacted] (DPG)

Prolander:
[redacted] en [redacted]

Provincie:
[redacted]

13.00 uur	Opening door [redacted] (technisch voorzitter, provincie)
13.10 uur	Terugblik vorige bijeenkomst (zie bijlage 1 verslag 1e sessie)
13.15 uur	Openstaande acties / vragen bespreken (zie bijlage 2. kaartje van SBB met uitgevoerde maatregelen)
13.30 uur	Nog doornemen kaders voor gebiedsverkenningen (zie bijlage 3. Bestuurlijke uitgangspunten)
13.45 uur	Ruimte voor (verdere) reflectie op eerder toegezonden stukken Oa rapport Inzichten stikstofdepositie op natuur
14.15 uur	Pauze
14.30 uur	Verkennen scenario's & handelingsopties + beoordelingscriteria Zie bijlage 4. Scenario's voor gebiedsverkenning van de natuur- en milieuorganisaties
16.00 uur	Sluiting

Nota bene: Wanneer je fysiek aanwezig wilt zijn, dit graag even van te voren melden (eventueel zouden we dan moeten opschalen naar een grotere ruimte – van Judith weten we al dat ze fysiek aanschuift).

Gebiedsverkenning Elperstroomgebied

1e sessie dinsdagmiddag 24 nov 2020 (13.00 – 16.00 uur, provinciehuis A0.06/digitaal via Teams)

Partners: LTO Noord), (NMF), (DAJK), (FDF), (DPG), (NM), (Staatsbosbeheer)

Prolander:

Provincie: (VZ)

Gast: (BIJ12)

Gezamenlijk beeld doel gebiedsverkenningen
Het boven water krijgen van de feiten en handelingsperspectieven voor de diverse stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.

Als mogelijke accenten worden genoemd:
- Het proces in beeld krijgen ( );
- Uitgangspunt economie en ecologie door één deur (
- Proberen om alle resterende gebieden ineens te behandelen ;

Gemaakte opmerkingen n.a.v. inleidingen en
Graag uitgangspunten (bestuurlijke memo over te houden gebiedsverkenningen) nog eens delen, zoals deze bestuurlijk eerder al zijn afgestemd.
Actie:

Instandhoudingsdoelen
: hoe lang willen we terugkijken? Lijst van 2004?
: niet 20 jaar terugkijken.
vult aan: het gebied is ooit aangemeld bij Europa vanwege het kalkmoeras en het heischraal grasland.
Het aanwijzingsbesluit bepaalt de opgave die we als provincie hebben. Dat besluit is van 2009: https://www.natura2000.nl/sites/default/files/gebieden_aanwijzing_en_archief/028/n2k028_db_h_elperstroomgebied.pdf. Wanneer een gebied is aangewezen, moeten alle aanwezige waarden worden beschermd.
Het ontwerp-wijzigingsbesluit vanwege aanwezige waarden, beter bekend als ''Veegbesluit'' (uit 2018) kan nog een rol gaan spelen. Zie daarvoor: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2018-12368.html. Het gaat in het Veegbesluit om het toevoegen als doelen van zure vennen, actieve hoogvenen (heideveentjes) en vochtige alluviale bossen (beekgeleidende bossen). Dit met als reden dat ze ten tijde van de aanwijzing van het gebied al aanwezig waren. Dergelijke gegevens komen voort uit kartering van een gebied. De kennis op dat vlak is verbeterd.
: Het habitattype 'Kalkmoeras' is toch dermate gering van omvang dat het niet tot een aanwijzing had moeten leiden?
: Bij kalkmoerassen gaat het altijd om relatief kleine oppervlakten. Het is wel een heel bijzonder habitattype voor Nederland en Europa.
Per habitattype is de kleinste karteereenheid benoemd. Wanneer een habitattype voldoet aan de eisen, moet je het opnemen in je beheerplan. Er is geen beleidsvrijheid.

N.a.v. inleidingen Elperstroomgebied

: Hydrologie en stikstof zijn de knelpunten voor het gebied. Voor stikstof geldt dat op basis van de resultaten uit AERIUS voor de habitattypen in het Elperstroomgebied geldt dat de kritische depositiewaarden in 2030 bereikt of benaderd worden.
Wil graag inzicht in de verhouding tussen deze factoren.

: Volgende keer komen we terug op de verhouding stikstof / hydrologie. Wat is bepalender? En als het één opgelost is, wat betekent dat dan voor het andere knelpunt en vice versa?
Actie:
Wil graag meer inzicht in het effect van uitgevoerde herstelmaatregelen en van mogelijkheden voor verdere herstelmaatregelen
Actie: .

In het gebied is op een vrij vroeg moment ingegrepen omdat het een zogenaamd 'Sense of Urgency' gebied betreft. Er is meer water in het gebied gebracht, o.a. door sloten te dempen.

: Wat o.a. nog moet gebeuren is het vrijmaken van gronden in gebied Grevema.

: Vanuit stikstof bezien is één van de aspecten dat dit ophoopt in de bodem. Ook komt het in het grondwater terecht. Zo kan het zijn dat stikstof in de jaren '80 nog niet als probleem werd ervaren, maar zich ondertussen wel als zodanig heeft geopenbaard in de natuur.
: Wanneer houdt de nawerking van overtollige stikstofdepositie uit het verleden op?
: Het kan jaren duren voordat de extra stikstof uit b.v. het grondwater weer naar boven komt. De bodemsoort speelt ook een rol. De accumulatie gaat niet nog steeds door. Er is minder stikstof, maar het is minder te veel.

: Voor inzicht in resultaten van herstelmaatregelen zijn bruikbaar in elk geval de gegevens van het meetnet voor hydrologie. Daarnaast beschikken we over gegevens uit o.a. de veldbezoeken.
Opmerking:
Er is géén meetpunt voor stikstof in het Elperstroomgebied. In AERIUS worden de uitkomsten van het rekenmodel daarvoor gecorrigeerd.

: Onderzocht is welke aspecten relevant zijn vanuit landbouw. Het betreft m.n. uitstoot uit stallen en aanwending van mest.
vraagt hoe de voorziene daling in AERIUS tot 2030 ontstaat.
Dit heeft te maken met reeds genomen besluiten. Het betreft dus een autonome daling. Bijvoorbeeld als gevolg van het besluit Huisvesting Landbouw. Hetzelfde met betrekking tot mestaanwending en ook b.v. de schoner wordende auto's zijn meegenomen. Ook het PBL scenario werkt door.
Overigens veroorzaakt ook de fosfaatrechtenregeling een daling van stikstofuitstoot.

Veel verschillen tussen AERIUS 2019 en 2020. Dat komt doordat het model beter is gekalibreerd. Voor het Noorden heeft dit m.n. tot een daling van depositie geleid. In Drenthe tussen de 150 en 200 mol/ha/jr.

. Door verbeterde kartering kunnen hexagonen zijn toegevoegd of afgevoerd. Per saldo zijn er in de nieuwste AERIUS versie minder stikstofgevoelige hexagonen voor het Elperstroomgebied dan in de vorige versie. Ook zijn de habitattypen die in het Veegbesluit zitten uit AERIUS gehaald.

Over een korte afstand zie je veel variatie in stikstofdepositie. Hoe kan dat?

[redacted]: Heeft o.a. met invang van stikstof door bossen te maken.

[redacted]: Er zijn bomen gekapt in het gebied. Houdt AERIUS daar rekening mee?
[redacted]: Onduidelijk is of dit al in AERIUS is meegenomen. Vermoedelijk niet, omdat het om een recente kap gaat.
Over de documenten / inhoudsopgave gebiedsverkenning
- [redacted]: om voor reductiedoelstelling uit te gaan van alleen de stikstofwet is tekort door de bocht; de groene partijen vinden dat we verschillende ambities in beeld moeten brengen.
-[redacted]: lastig om in de toekomst te moeten kijken voor eventuele bronmaatregelen als we nog niet alle informatie hebben.
- [redacted] We willen ook inzicht in de eventuele verdere herstelmaatregelen voor dit gebied.
- [redacted]: Onze fantasie is groot. Dat kan tot veel discussie leiden.
- [redacted]: Even goed overdenken. Komen we op terug.

Verdere afspraken / acties:
- Tot uiterlijk vrijdag 27 november kunnen aanvullende vragen worden ingediend via stikstof@drenthe.nl.
- [redacted] levert actuele kaartje van beheermaatregelen aan
- Leestip voor volgende sessies: de verslagen van de veldbezoeken!
- Volgend voorjaar komt zogenaamd LESA uit voor het gebied: een Landschappelijk Ecologische Analyse. Wanneer dit gereed is, kunnen we dat meenemen in dit traject.
- Op aerius.nl is een ‘impactanalyse’ te vinden waarin de veranderingen en uitkomsten van de nieuwe AERIUS versie tegenover die van eerdere versies wordt afgezet.
- [redacted]: Tip om ook het waterschap bij de uitwerking van de plannen voor dit gebied te betrekken.
-[redacted]: sessie van volgende week een week doorschuiven?
[redacted]: dit gaan we intern uitzoeken

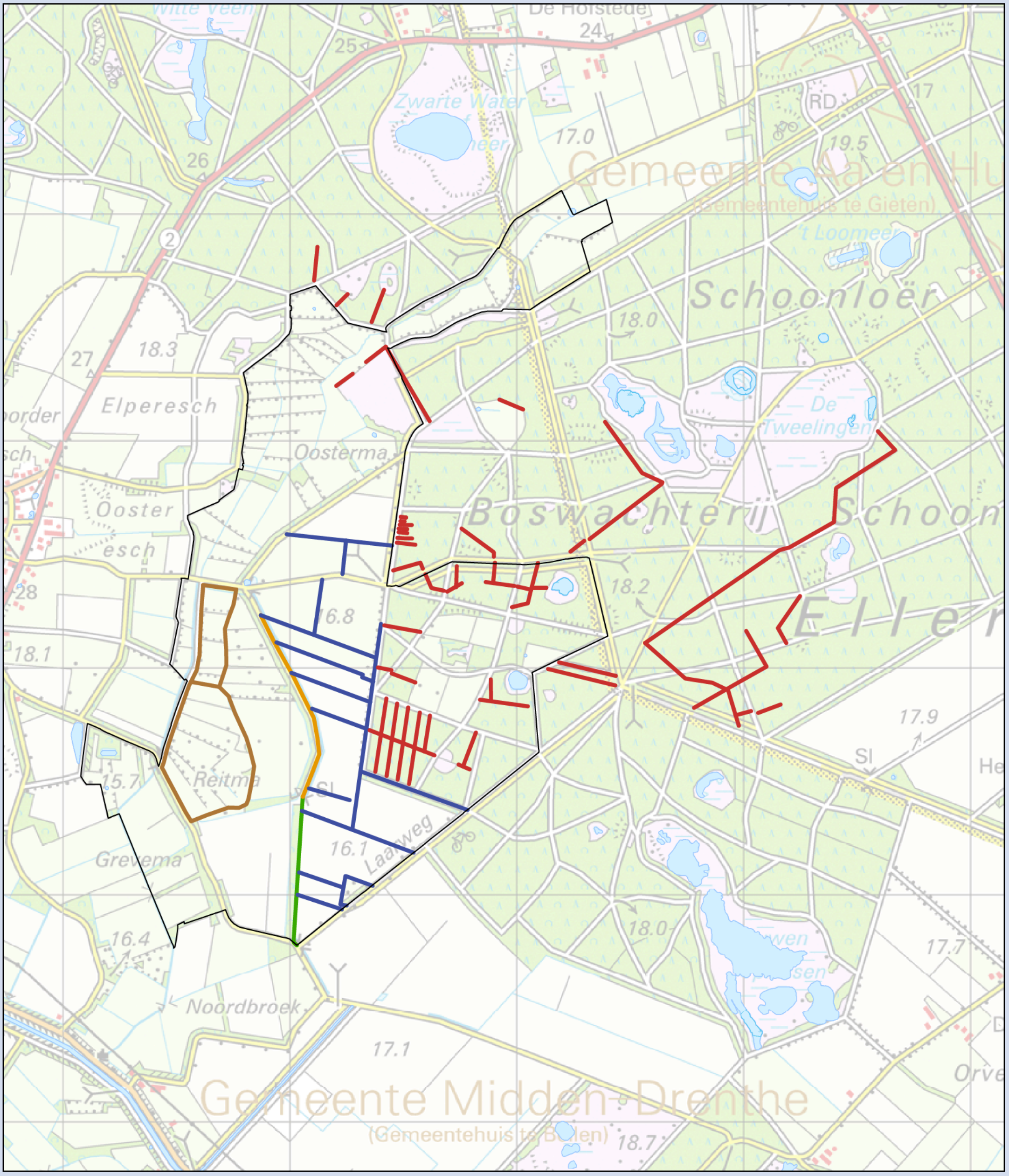

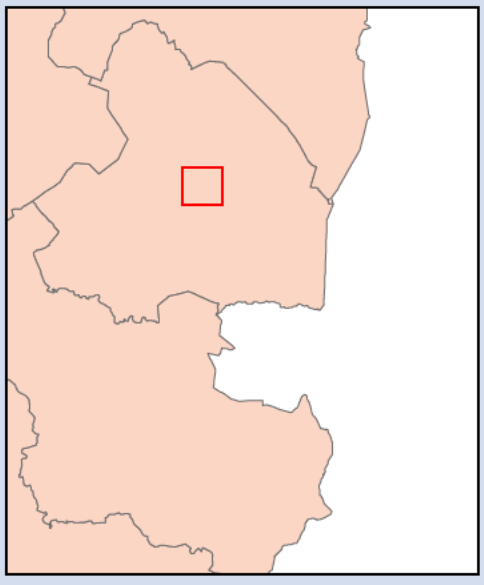

Legend

- Begrenzing N2000 gebied

Datum uitvoering maatregelen

- sep 2014 - okt 2014
- okt 2014 - mrt 2015
- sep 2015 - dec 2015
- sep 2016 - okt 2016
- okt 2016 - nov 2016

Datum uitvoering maatregelen

Elperstroom

Opdrachtgever: Provincie Drenthe
Projectnummer: 358371

Status: definitief
Datum: 15-01-2018
Get: IV - Gec: SS

SWECO
Sweco Nederland B.V.

Rozenburglaan 11, 9727 DL Groningen
Postbus 7057, 9701 JB Groningen
T +31 88 811 5111
www.grontmij.nl

Map Document:
27/01/2017 – 10:00

provincie Drenthe

Gebiedsverkenningen Stikstof

in kader gebiedsgerichte aanpak

provincie Drenthe

Uitgangspunten

-
-
-
-

Scenario's
bronmaatregelen
Ontwikkelingen
Theoretische
ambitie
stikstofreductie
Uitgevoerde en
mogelijke
herstelmaatregelen
Koppelkansen
Beschrijving
gebied en
omgeving
Overzicht kritische
depositiewaarden
&
Toelichting Aerius
Overzicht
stikstofdepositie
en
stikstofbronnen

provincie Drenthe

Proces

November:	Elperstroomgebied en Mantingerzand
	In twee of drie werksessies met beperkte club
Evalueren:	Eind november
Resterende gebieden:	December

provincie Drenthe

1 Beschrijving van het N2000 gebied

- ✓ Ontstaan, karakter, belangrijkste kenmerken, soorten, relatie met omgeving.
- ✓ Welke habitattypen (en eventuele typische soorten) willen we in stand houden. Hoe is de toestand van de natuur en wat is de trend.
- ✓ Zijn er / wat zijn de uitbreidingsdoelstellingen voor de betreffende habitattypen / typische soorten?
- ✓ Welke bedreigingen en invloeden zijn er behalve stikstof.

2 Beschrijving van de omgeving

- ✓ Karakter van het gebied; landbouwstructuur, aantallen en soorten bedrijven, aantallen dieren.
- ✓ Bedrijven, infrastructuur, waterwinning, enz. (Grofmazig) de relevante gegevens voor zover van invloed op het behalen van de instandhoudingsdoelen voor het gebied.

3 Overzicht Kritische depositiewaarde per habitattype

- ✓ Overgenomen vanuit het daartoe opgestelde rapport door de WUR.

4 Het rekenmodel Aerius

- ✓ Grofmazige beschrijving van de actuele versie en welke gegevens hieruit kan worden verstrekt.

5 Overzicht stikstofdepositie per habitattype in het Natura 2000-gebied

- ✓ Het gaat om de actuele depositie en om de depositie bij voortzetting huidig beleid op basis van Aerius 2020.

6 Bronnen van stikstofdepositie

- ✓ Onderverdeeld naar NH3 en NOx.
- ✓ Vanuit de diverse sectoren.
- ✓ Op afstand (binnen één km, binnen twee km, binnen vijf km, binnen de provincie en binnen Nederland).
- ✓ Overzicht Top 10 (grootste) individuele bronnen met inschatting van de mogelijkheden om de uitstoot vanuit die bronnen te reduceren en / of saneren of verminderen.

7 Herstelmaatregelen

- ✓ Welke herstelmaatregelen zijn er de afgelopen jaren uitgevoerd (Programma Natuurlijk Platteland).
- ✓ Welke herstelmaatregelen zitten er nog in de pijplijn (Programma Natuurlijk Platteland, Programma Natuur).
- ✓ Welke nieuwe /andere herstelmaatregelen in en om het gebied zijn denkbaar.

8 Stikstofruimte behoevende ontwikkelingen

- ✓ De stikstofruimte wordt in beeld gebracht die nodig is voor het legaliseren van te goeder trouw situaties (in elk geval die voor de gedane meldingen onder het PAS).
- ✓ Opsommen van voorzienbare ontwikkelingen tot 2030 die een aanzienlijke hoeveelheid stikstofdepositie in het gebied zullen veroorzaken (meer dan 1 mol/ha/jr). In elk geval de ontwikkelingen op het gebied van verkeer & vervoer, landbouw, industrie en woningbouw. Deze ontwikkelingen worden zo mogelijk doorgerekend in Aerius.

10 Scenario's voor bronmaatregelen

- ✓ Een opsomming van mogelijke bronmaatregelen met waar mogelijk doorrekening van hun effecten voor de betrokken instandhoudingsdoelen, uiteengezet naar tijd, effectiviteit (c.q. bijdrage aan behalen van het door de provincie gestelde ambitieniveau) en kosten. Het kunnen bedrijfsgerichte, sectorale, regiogerichte en provinciale bronmaatregelen betreffen. Scenario's worden gescoord op bijdrage aan doelbereik, juridische houdbaarheid, kosten en draagvlak onder de doelgroepen.

Opmerking: De gekozen scenario's komen tot stand in afstemming met de partners.

11 Koppelkansen

- ✓ Een opsomming van de overige opgaven die er in de komende jaren voor het gebied liggen. In elk geval die op het gebied van water, klimaat en landbouw.

12 Conclusies / aanbevelingen voor vervolgstappen

Mogelijke scenario's bronmaatregelen t.b.v. Gebiedsverkenningen stikstof

Landbouw

1. Transitie veehouderijbedrijven binnen 1 km, 2 km, 5 km van Elperstroom of Mantingerzand en Mantingerbos en ook in heel Drenthe naar natuurinclusieve landbouw
2. Uitplaatsen en/of saneren van piekbelasters (bedrijven met de grootste depositie op de gebieden) binnen 1 km, 2km en 5 km
3. Technische, voer- en managementmaatregelen veehouderijbedrijven binnen 5 km en in heel Drenthe
4. Beweiding bij alle melkveehouderijbedrijven binnen 1 km, 2 km, 5 km en in heel Drenthe

N.B. Scenario's 1, 2 en 3 heeft de WUR al voor heel Nederland doorgerekend in het rapport Inzichten stikstofdepositie op natuur.

Niet-agrarische bedrijven

5. Emissiereductie grootste niet-agrarische bedrijven binnen 5 en 10 km met 25% en 50% (binnen 5 km ligt denk ik alleen Attero, bij Hoogeveen is DOC Kaas waarschijnlijk een grote).

Verkeer

6. Snelheidsverlaging N381 naar 80 km/uur

Natuur

7. Bosaanplant i.c.m. peilverhoging op een aantal bewust gekozen locaties nabij het Mantingerzand en Mantingerbos (Met oog op tegengaan verdroging, invangen stikstof en realiseren Bossenstrategie. Voor invang stikstof moet het waarschijnlijk wel een flink bos zijn)
   Mogelijke boslocaties zijn bv.:
   - Westzijde van de Hullenraai tot aan Linthorst Homankanaal
   - Ten zuiden van het MMC Nieuw-Balinge, gronden ASR
   - Evt. westzijde Verlengde Middenraai (zit nu niet in inrichtingsplan)
8. Versneld afronden en inrichten NNN
9. Extra maatregelen om Elperstroom en Mantingerzand en Mantingerbos robuuster te maken, bv. de maatregelen die zijn ingebracht bij het Programma Natuur.
10. Optimaliseren waterhuishouding rondom natuurgebieden t.b.v. natuur

N.B. Scenario 7, 8, 9 en 10 zullen waarschijnlijk slechts een beperkt effect hebben op de stikstofreductie, maar dragen nadrukkelijk wel bij aan het realiseren van de instandhoudingsdoelen.

Referentie

Onder punt 9 van de Brondocumenten staat dat in deze fase de Rijksambitie als referentiewaarde gebruikt zal worden om de scenario's voor bronmaatregelen te kunnen spiegelen. Wij willen daarnaast de scenario's spiegelen aan de ambitie van de commissie Remkes:

- **Referentie 1 (Rijksdoelstelling)**
  Een reductie van minimaal 26% van de stikstofuitstoot in 2030 t.o.v. 2019. Daarmee is in 2030 50% van de stikstofgevoelige natuurtypen onder de kritische depositiewaarde (KDW).
- **Referentie 2 (Remkes)**
  Een reductie van minimaal 50% van de stikstofuitstoot in 2030 t.o.v. 2019. Daarmee is in 2030 74% van de stikstofgevoelige natuurtypen onder de kritische depositiewaarde (KDW).

Date : 11-12-2020 13:06:45
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" @drenthe.nl, @hetnet.nl" @hetnet.nl, @gmail.com' @gmail.com, @gmail.com' @gmail.com, @nmfdrenthe.nl" @nmfdrenthe.nl, @natuurmonumenten.nl" @natuurmonumenten.nl, @kpnmail.nl" @kpnmail.nl, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl, @vnoncw-mkbnoord.nl" @vnoncw-mkbnoord.nl, @live.nl" @live.nl
Cc : " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl, " " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drentslandschap.nl'" @drentslandschap.nl, "Bert Hummelen" @staatsbosbeheer.nl
Subject : Agenda vergadering Verkenning Samenwerking Drentse aanpak Stikstof 17 december a.s.
Attachment : Agenda overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof - 17 december .docx;image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,

Donderdag 17 december a.s. komen we van 19.00 – 20.30 uur weer in digitale vorm bij elkaar voor het overleg verkenning Samenwerking Drentse aanpak Stikstof.
In het overleg op 22 oktober jl. is afgesproken om in de maanden november en december in gezamenlijkheid twee pilots gebiedsverkenningen uit te voeren.
In de afgelopen weken hebben de eerste sessies gebiedsverkenningen in Elperstroom en Mantingerzand / Mantingerbos plaatsgevonden.
We zullen deze eerste bevindingen met elkaar delen en vanuit deze bevindingen bespreken hoe we hier gezamenlijk vervolg aan geven.
Daarnaast hebben we afgesproken het proces van samenwerken met elkaar nader te bespreken.
Hiervoor heeft de provincie de toezegging gedaan een voorstel procesaanpak samenwerking uit te werken wat in dit overleg zal worden toegelicht.

Het zijn de donkere dagen voor Kerst en van een heel bijzonder jaar.
Dit overleg willen we dan ook afsluiten met een kleine attentie als dank voor de prettige samenwerking dit jaar.

Alvast een fijn weekend.

Met vriendelijke groet,

Drentse aanpak Stikstof (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
@drenthe.nl
06-

AGENDA
Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof *digitaal via Teams*

Datum	17 december 2020
Tijd	19.00 – 20.30 uur
Aanwezig	Vertegenwoordigers Landbouwcollectief, Groene Partners en Bedrijven en provincie Drenthe
Plaats	Teams overleg
Status gesprek	Verkenning samenwerking Drentse aanpak Stikstof

1. **Opening en welkom door Henk Jumelet.** **(5 min)**

2. **Delen van de actualiteiten.** **(10 min)**
Vertegenwoordigers delen actualiteiten die van belang zijn om te delen.
De provincie informeert over de ontwikkelingen rond het extern salderen en het RSRS.

3. **Toelichting Regeling gerichte aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden. (15 min)**
Toelichting op de regeling en de werkwijze van de provincie.

4a. **Bespreken ervaringen pilots gebiedsverkenningen Elperstroom en Mantingerzand/ Mantingerbos. (25 min)**
Bespreken van de ervaringen en vervolg van de gebiedsverkenningen.

4b. **Bespreken procesaanpak Samenwerking Drentse aanpak stikstof.** **(20 min)**
De provincie geeft een toelichting voor een procesaanpak om de samenwerking verder vorm te geven. Vraag aan de partners om hier kennis van te nemen en dit te bespreken met de achterban.

5. **Terugblik 2020 en vooruitblik 2021.** **(10 min)**

6. **Afronding en afsluiting.** **(5 min)**
Vervolgafspraken maken en voorstellen van agendapunten voor het volgende overleg.

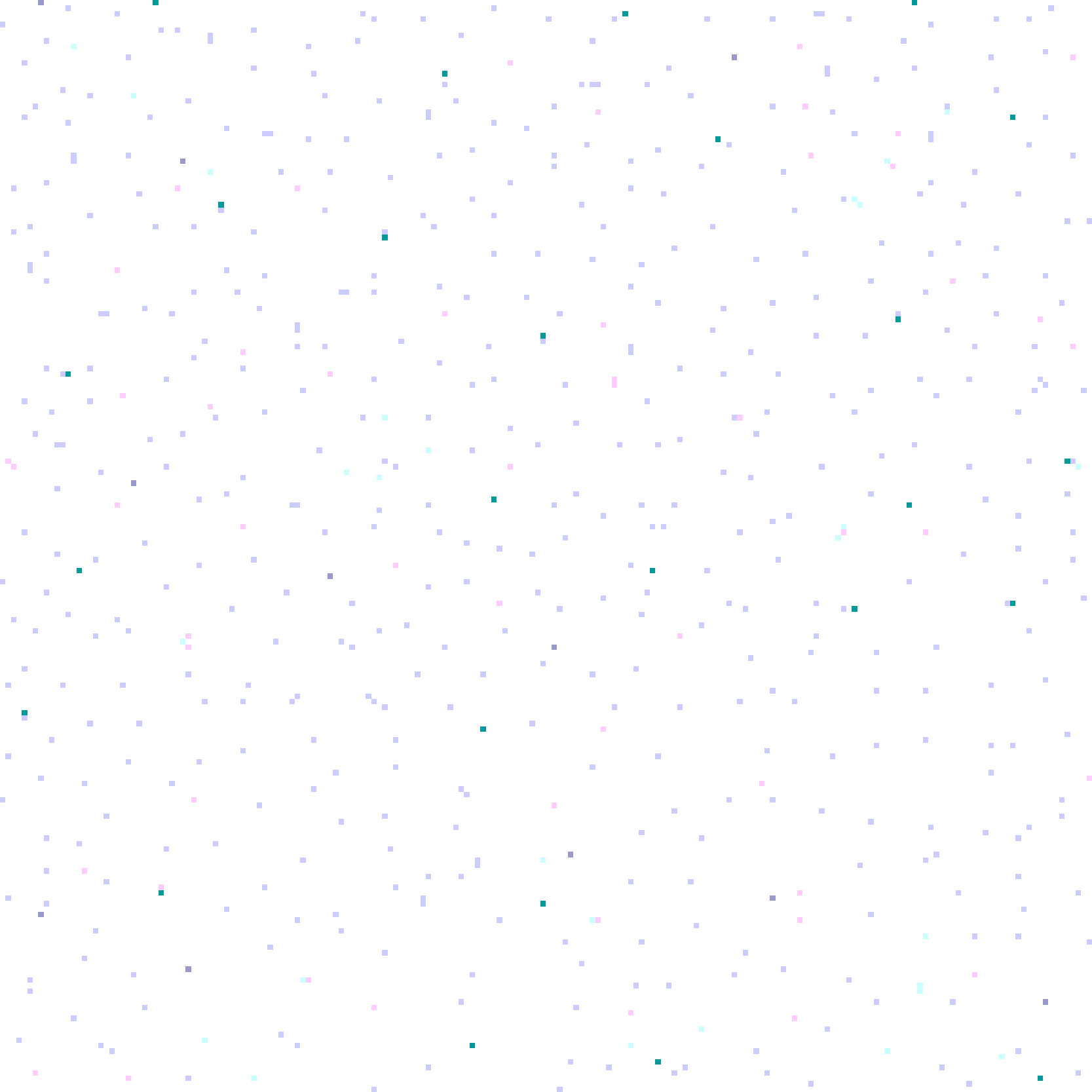

Date : 15-1-2021 11:19:42
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **@hetnet.nl"** [redacted] **@hetnet.nl,** [redacted] **@gmail.com"** [redacted] **@gmail.com,** [redacted] **@nmfdrenthe.nl"** [redacted] **@nmfdrenthe.nl,** [redacted] **@natuurmonumenten.nl"** [redacted] **@natuurmonumenten.nl,** [redacted] **@kpnmail.nl"** [redacted] **@kpnmail.nl, '** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl, '** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl, '** [redacted] **@live.nl"** [redacted] **@live.nl**
Cc : [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **@drenthe.nl, '** [redacted] **@drenthe.nl, '** [redacted] **@drenthe.nl, '** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drentslandschap.nl"' s** [redacted] **@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"** [redacted] **@staatsbosbeheer.nl**
Subject : Agenda Verkenning Samenwerking Drentse aanpak Stikstof 19 januari
Attachment : Agenda Samenwerking Gebiedsgerichte Aanpak Drenthe 19 januari.pdf;image003.gif;image004.png;

Beste allemaal,

Dinsdag 19 januari a.s. komen we van 19.00 – 20.30 uur in digitale vorm bij elkaar voor het overleg verkenning Samenwerking Drentse aanpak Stikstof.
Ter voorbereiding op het overleg zend ik jullie hierbij de agenda.

Voor nu alvast een fijn weekend en tot dinsdag!

Met vriendelijke groet,

[redacted] *Drentse aanpak Stikstof (3P)*

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted] @drenthe.nl
06-[redacted]

AGENDA
Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof *digitaal via Teams*

Datum	19 januari 2021
Tijd	19.00 – 20.30 uur
Aanwezig	Vertegenwoordigers Landbouwcollectief, Groene Partners, Bedrijven en provincie Drenthe
Plaats	Teams overleg
Status gesprek	Verkenning samenwerking Drentse aanpak Stikstof

1. **Opening en welkom door Henk Jumelet.**

2. **Delen van de actualiteiten.**
   Vertegenwoordigers delen actualiteiten die van belang zijn om te delen.

3. **Afstemming inhoudelijke uitgangspunten gebiedsverkenningen**
   In het overleg van 17 december is de afspraak gemaakt om de uitgangspunten voor de gebiedsverkenningen in het eerstvolgend overleg concreet te benoemen.
   De provincie zal bij de aanpak van de Drentse stikstofproblematiek de volgende uitgangspunten hanteren:
   - De Drentse stikstofaanpak is leidend vanuit de opgave om ruimte te creëren voor nieuwe ontwikkelingen (en dus vergunningen) binnen het gegeven dat natuurwaarden moeten worden beschermd.
   - De aanpak van de stikstofopgave in Drenthe wordt vormgegeven binnen de kaders van het wetsvoorstel stikstofreductie en natuurverbetering.
   - De vastgestelde beheerplannen voor de individuele Natura 2000-gebieden zijn uitgangspunt. Deze bevatten o.a. de instandhoudingsdoelen (behoud/ uitbreiding, kwantitatieve en kwalitatieve opgave en de kritische depositiewaarden voor habitattypen).
   - De berekeningen van stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, worden gemaakt met wettelijk vastgestelde en gevalideerde data.

4. **Verdere uitwerking planning aanpak gebiedsverkenningen.**
   In het gesprek van 17 december jl. zijn de bij de start van dit traject gemaakte afspraken over samenwerking nogmaals aan elkaar bevestigd.
   Middels een presentatie zal nadere toelichting worden gegeven op de planning.

5. **Afronding en afsluiting.**
   Vervolgafspraken maken en voorstellen van agendapunten voor het volgende overleg.

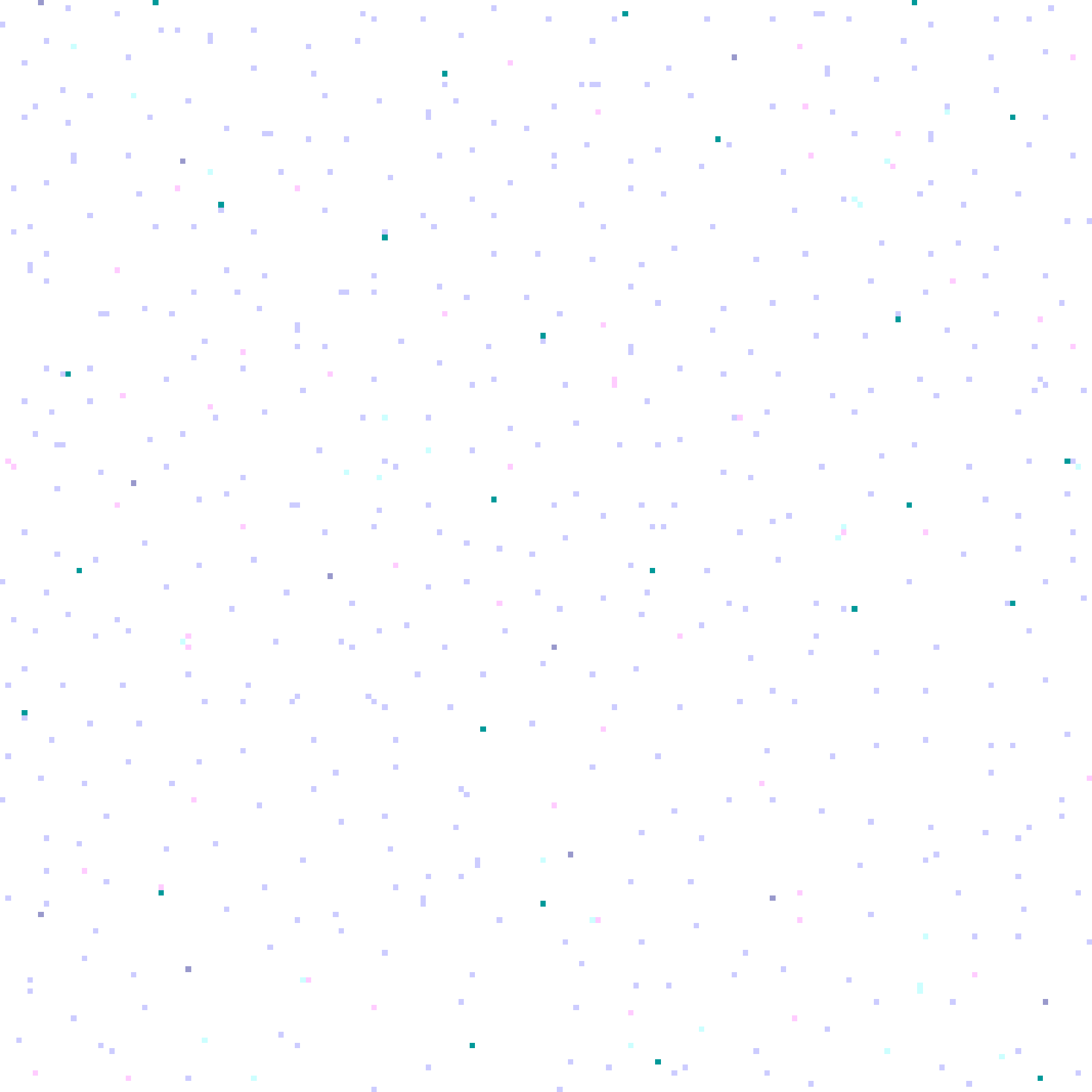

Date : 13-12-2021 13:16:29
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Cc : [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Ambtelijke bijeenkomst Stand van zaken woensdag 15 december

Hoi [redacted]

De volgende personen hebben zich nu aangemeld voor de digitale bijpraatsessie van woensdag a.s. Toch meer dan zoals het in eerste instantie leek! ☺

Extern:

- [redacted] (NMF)
- [redacted] (SBB)
- [redacted] (gemeente M-Drenthe)
- [redacted] (LTO)
- [redacted] (DPG)
- [redacted] (NM)

- [redacted] (LTO-voorlopig)

Intern:

- [redacted]

Van ons vaste 'panellid' [redacted] heb ik geen reactie ontvangen…

Alle genodigden hebben de TEAMS link ontvangen, dus mogelijk haken er nog meer mensen aan.

Heb jij 'je verhaal' voor deze middag al voorbereid? Zijn er nog dingen die moeten worden nagevraagd… als ik iets kan doen, laat weten hoor!
In principe luister ik mee, om evt. vragen, toezegging etc te noteren.

Hartelijke groet,

[redacted]

Date : 10-12-2020 17:50:20
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "[redacted]@hetnet.nl" [redacted]@hetnet.nl, [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com, [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com, '[redacted]@nmfdrenthe.nl" [redacted]@nmfdrenthe.nl, '[redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, [redacted]@live.nl" [redacted]@live.nl, [redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl
Subject : Bestuurlijk overleg Samenwerking Drentse aanpak Stikstof 17 december a.s.
Attachment : image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,

Volgende week donderdag 17 december staat in de avonduren een digitale vergadering Samenwerking Drentse aanpak gepland.
Het is een enerverend, bijzonder en gedenkwaardig jaar geweest voor ons allemaal.
Aan het eind van de vergadering zal Henk hier dan ook kort bij stil staan en jullie een presentje aanbieden.
5.1.2e [redacted]

Vrijdag 11 december ontvangen jullie de agenda voor het BO Samenwerking Drentse aanpak Stikstof.

Fijne avond5.1.2e [redacted].

Met vriendelijke groet,

[redacted] *Drentse aanpak Stikstof (3P)*

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06-[redacted]

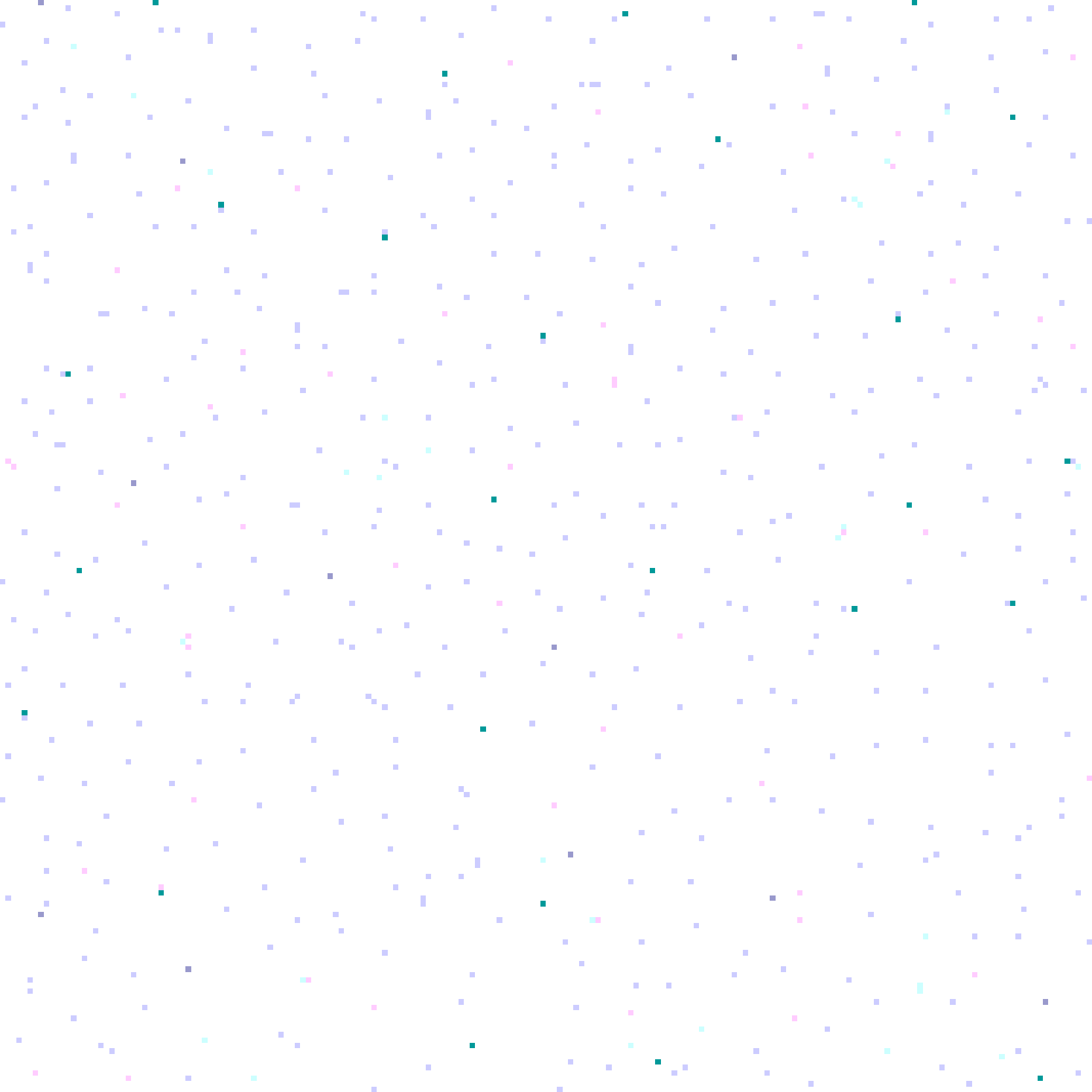

Date : 21-6-2021 16:16:19
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" @drenthe.nl, "'Reinder Hoekstra'" @nmfdrenthe.nl @natuurmonumenten.nl" @natuurmonumenten.nl, @kpnmail.nl" @kpnmail.nl, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl, @live.nl" @live.nl, @gmail.com" @gmail.com, ' @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl, @ltonoord.nl" @ltonoord.nl, ' @vnoncw-mkbnoord.nl" @vnoncw-mkbnoord.nl
Cc : ' @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl, ' " @drenthe.nl, ' @drenthe.nl, ' @drentslandschap.nl" @drentslandschap.nl, "Bert Hummelen" @staatsbosbeheer.nl, ' @drenthe.nl
Subject : Bestuurlijk Tafel Drentse aanpak Stikstof 22 juni a.s.
Attachment : image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,

In de media heeft u de afgelopen dagen berichtgeving kunnen volgen over de bodem als stikstofbron door de Stichting Agri Facts (STAF). Daarbij wordt verwezen naar een rapport over Drentse bodemmonsters. Hierover zijn inmiddels ook Statenvragen gesteld.

Naar aanleiding van deze - elkaar snel opvolgende - ontwikkelingen vinden wij het van belang de informatie te duiden door middel van een reactie. Daarin staat uitleg over deze onderzoeken, de context waarbinnen deze zijn uitgevoerd en over de wijze waarop verzamelde gegevens zijn gebruikt.

U vindt de uitleg op https://www.provincie.drenthe.nl/actueel/nieuwsberichten/@138928/reactie-provincie/

Wij hopen u hiermee voldoende geïnformeerd te hebben.

Met vriendelijke groet,

,
Drentse aanpak Stikstof (3P)
Universiteit van het Noorden (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
@drenthe.nl
06-

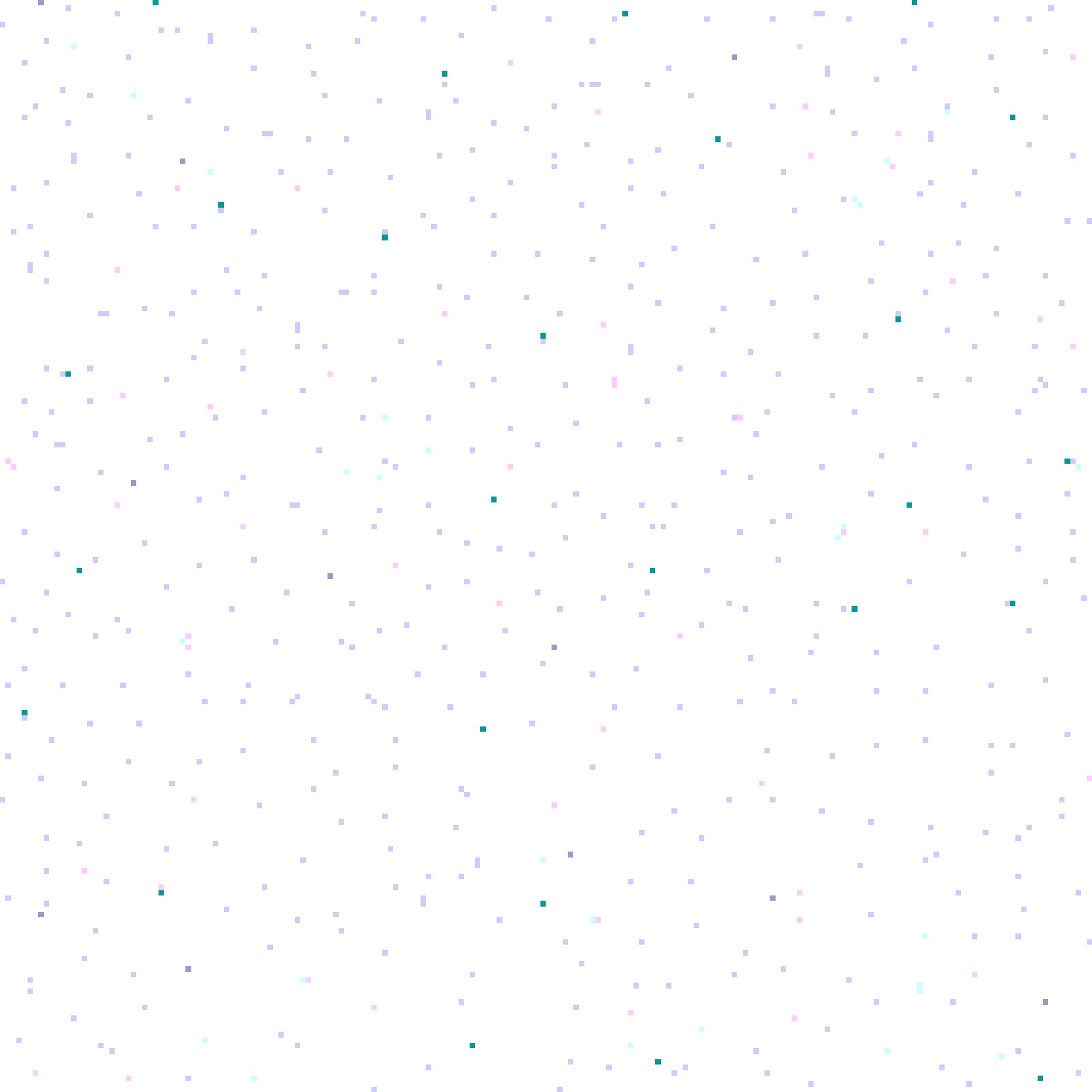

Date : 19-3-2021 10:58:54
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" @drenthe.nl, "'Reinder Hoekstra'" @nnfdrenthe.nl, @natuurmonumenten.nl" @natuurmonumenten.nl, @kpnmail.nl" h@kpnmail.nl, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl, ' @vnoncw-mkbnoord.nl" @vnoncw-mkbnoord.nl, @live.nl" @live.nl, ' @gmail.com" @gmail.com, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl, @ltonoord.nl" @ltonoord.nl
Cc : " @drenthe.nl, @drenthe.nl, ' @drenthe.nl, " @drenthe.nl, ' @drenthe.nl, @drentslandschap.nl" @drentslandschap.nl, "Bert Hummelen" @staatsbosbeheer.nl, ' @drenthe.nl
Subject : Bestuurlijke tafel Stikstof aanpak Drenthe 30 maart a.s.
Attachment : Agenda Bestuurlijke tafel Stikstof 30 maart def.pdf;Brief overgangszones richting Minister LNV en gedeputeerden bijlage 3.pdf;concept Actie- en afsprakenlijst BO Gebiedsgerichte Aanpak Drenthe 18 februari bijlage 1.pdf;Roadmap bijlage 2.pdf;image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,

Dinsdag 30 maart is een bestuurlijk overleg Stikstof aanpak Drenthe gepland van 19.00 – 20.30 uur.
Voor dit overleg zend ik u hierbij de agenda met bijlagen.
In de agenda wordt verwezen naar het mailbericht van woensdag 17 maart jl. waarbij u het Koersdocument Drentse aanpak Stikstof heeft ontvangen.

Voor nu een fijn weekend en bij eventuele vragen, ben ik bereikbaar via de mail of onderstaand telefoonnummer.

Met vriendelijke groet,

,
Drentse aanpak Stikstof (3P)
Universiteit van het Noorden (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
@drenthe.nl
06-

AGENDA
Bestuurlijke tafel stikstof Drenthe *digitaal via Teams*

Datum	30 maart 2021
Tijd	19.00 – 20.30 uur
Aanwezig	Vertegenwoordigers Landbouwcollectief, Groene Partners, Bedrijven en provincie Drenthe
Plaats	Teams overleg
Status gesprek	Informeren en bespreken

1. **Opening en welkom door Henk Jumelet.**

2. **Delen van de actualiteiten.**
   Vertegenwoordigers delen actualiteiten die van belang zijn om te delen.

3. **Concept actie- en afsprakenlijst overleg d.d. 18-02-2021**
   (*zie bijlage 1, bijlage 2***)**

4. **Koersdocument Drentse aanpak stikstof (***zie mailbericht 17 maart***)**

5. **Toelichting Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden.**
   De provincie Drenthe start vanaf 18 maart met de uitvoering van de "Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden". Deze zal worden toegelicht en is te vinden op www.provincie.drenthe.nl/stikstof.

6. **Brief "Gezamenlijk aan de slag met overgangszones"***(zie bijlage 3)*
   Dit betreft de brief d.d. 3 december jl. gericht aan de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de leden van de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland met het onderwerp "Gezamenlijk aan de slag met overgangszones"

7. **Afronding en afsluiting.**
   Vervolgafspraken maken en voorstellen van agendapunten voor het volgende overleg.

Bijlage 3

Aan: De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de leden van de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland

Onderwerp: Gezamenlijk aan de slag met overgangszones

Datum: 3 december 2020

Geachte Minister van LNV en leden van de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland,

Onze oproep en aanbod: zet in op overgangszones in aanpak stikstof om herstel van onze natuur mogelijk te maken terwijl de landbouw daarbij ook perspectief houdt.

De afgelopen maanden is onder uw regie hard gewerkt aan een Uitvoeringsprogramma om invulling te geven aan de door u vastgestelde Hoofdlijnen Programma Natuur. Systeemherstel, gebiedsgericht werken, opgavegericht en optelbaarheid maatregelen zijn daarin centrale thema's. Tijdens onze gesprekken met u over Programma Natuur is nadrukkelijk gesproken over de rol van overgangszones voor het verbeteren van de benodigde biotische en abiotische randvoorwaarden voor natuur en de randvoorwaarde dat er een duidelijk en realistisch toekomstperspectief voor de grondeigenaren en grondgebruikers in deze zones is.

Wij constateren dat het Uitvoeringsprogramma Programma Natuur het belang van overgangszones erkent en dat de uitwerking in een latere fase plaatsvindt. Wij vinden echter dat bij de start van het Programma Natuur ook met de uitwerking van de overgangszones moet worden gestart. Daardoor zullen sneller resultaten geboekt worden: zowel voor natuurontwikkeling als ten aanzien van de agrarische ontwikkelingsperspectieven in deze zones. Bij deze uitwerking willen wij, de ondertekenaars van deze brief, actief en in samenhang betrokken worden. Dit zorgt ervoor dat er ook betrekkelijk snel gestart kan worden met de uitvoering.

Daarom roepen wij in deze brief op om:

- In spoor 1 van het Uitvoeringsprogramma Natuur duidelijk aandacht te besteden aan de inzet van overgangszones voor het optimaliseren van het Nationaal Natuur Netwerk (NNN)/N2000 en het verbeteren van de kwaliteit buiten NNN/N2000.
- In het Uitvoeringsprogramma Programma Natuur de ruimte op te nemen om vanaf 1 januari 2021 te starten met de voorbereidingen die nodig zijn om uiteindelijk te komen tot de benodigde coöperatie en beweging in de overgangszones gericht op duurzame ecologische én economische ontwikkelingen. Dit zodat uiterlijk in het derde jaar gestart kan worden in de overgangszones.
- Het verder uitdenken en uitwerken van het landgebruik in de overgangszones te doen met de betrokken overheden, met het NAJK, Netwerk GRONDig, de terreinbeherende organisaties, FGP, Unie van Bosgroepen, BoerenNatuur en andere betrokken partijen. Zodat vanaf het begin samen gebouwd kan worden aan deze waardevolle en omvangrijke opgave.

Wat verstaan we onder overgangszones?

Het begrip overgangszones is geen uitgekristalliseerd begrip. Wat wel duidelijk is dat overgangszones geen doel op zich zijn, maar een middel om te komen tot een duurzaam, toekomstbestendig landgebruik waar zowel de natuur als de landbouw een plek heeft: zowel in de Natura 2000 gebieden als in de overgangszones zelf. De doelen voor de gebieden worden

bestuurlijk bepaald op niveau van Rijk en Provincie. In het gebiedsproces worden deze doelen geconcretiseerd naar maatregelen waarmee een overgangszone wordt gevormd. Randvoorwaarden zijn doelbereik en duurzaam bedrijfsmatig perspectief voor betrokken partijen. Om invulling te kunnen geven aan deze maatregelen en randvoorwaarden is het noodzakelijk om een breed instrumentarium te ontwikkelen. Het doel geeft aan wat nodig is en het instrumentarium biedt op gebiedsniveau ruimte om samen die opgave te realiseren**.**

Op dit moment hebben we nog beperkt taal en instrumentarium voor overgangszones. Woorden als 'landbouw' en 'natuur' zijn geen helpende woorden voor een overgangszone want die verbinden niet. Ook instrumenten als 'functiewijziging' zijn niet helpend, want die dwingen te kiezen voor óf landbouw óf natuur. We moeten dus op zoek naar een nieuwe, gemeenschappelijke taal, en ook de daarbij behorende (nieuwe) instrumenten en ondersteunende organisaties.

Om het begrip overgangszones verder te laden kunnen we gelukkig gebruik maken van de vele initiatieven die we in Nederland kennen en waar we van kunnen leren en op voortborduren. Denk bijvoorbeeld aan het initiatief in Zeeland waar Het Zeeuws Landschap, boeren en het agrarisch collectief Poldernatuur Zeeland gronden uitruilen en bij elkaar in beheer geven waardoor de boer en de natuur er beter van worden. Denk aan het gebiedsproces Aldeboarn-De Deelen rondom het Natura2000 gebied De Deelen in Friesland waar op initiatief van boeren en burgers samen met overheden wordt gewerkt aan een breed gedragen toekomstscenario. Denk aan het Landgoedmodel dat op verschillende plekken in het land gebiedsgericht maatwerk en de gewenste verbindingen realiseert. Denk aan de collectieven die het agrarische natuur- en landschapsbeheer organiseren. En zo zijn er nog veel meer. Maar dit is niet genoeg. Er is meer nodig. Hieronder bespreken we drie punten die in onze ogen nodig zijn om de overgangszones te laten slagen.

Wat is er volgens ons nodig om de overgangszones te laten slagen?

1. Een wenkend toekomstperspectief

In de overgangszones zijn de eigenaren en gebruikers, voornamelijk boeren, aan zet. Essentieel is daarom dat eigenaren en gebruikers overgangszones ervaren en zien als een kans om landschapsbeheer een waardevol onderdeel van hun bedrijfsvoering te maken. En daardoor trots te zijn op de bijdrage die zij leveren aan hun omgeving; zowel landschappelijk als maatschappelijk. Om het als zo'n kans te zien is het van groot belang om een veilig ondernemersklimaat te creëren waarin ruimte is voor vernieuwing, samen kennis ontwikkelen en delen. Voor eigenaren en gebruikers moet helder zijn dat in de overgangszones een wenkend toekomstperspectief wordt geboden voor iedereen die in dat gebied wil blijven. Dit betekent dat je heldere kaders moet stellen: dat er een heldere opgave ligt voor een overgangszone; dat er een open dialoog is waar iedereen zich moet kunnen uitspreken; het vertrekpunt is dat grondeigenaren participeren op basis van vrijwilligheid; dat er een breed instrumentarium beschikbaar moet komen zodat de eigenaar keuzes heeft en kan kijken wat voor hem passend is. Daarbij is langjarige zekerheid van groot belang, zodat hij langjarig de gevraagde bijdrage kan leveren. Het instrumentarium dat nodig is, is dus breed: het kan gaan om beheervergoedingen, om een grondbank, maar denk ook fiscale voordelen, borgstellingen bij investeringen, kennis, etc. Verder willen we gezamenlijk monitoren, evalueren en leren om te zien of we de gestelde opgave realiseren in plaats van dat we vooraf 'overgangsgebieden' fysiek gaan intekenen en begrenzen.

2. Meekoppelen met ander beleid, te beginnen met afstemming tussen bestuurlijk overleg Stikstof en Programma Natuur

Momenteel wordt via twee sporen gewerkt aan de stikstofopgave: via het bestuurlijk overleg Bronmaatregelen stikstof wordt gewerkt aan een tool box om de stikstofuitstoot te verlagen en via het Programma Natuur waarin gewerkt wordt aan de verbetering van de natuurkwaliteit. Wij zijn er

van overtuigd dat juist in de gebiedsgerichte aanpak in de overgangszones deze beide sporen bij elkaar moeten komen. Juist een mix van het instrumentarium kan het voor grondeigenaren interessant maken om te participeren. Daarvoor moet tijdens het gebiedsproces in de overgangsgebieden de integratie plaatsvinden van de beide programma's. Daarbij is het van belang dat Programma natuur en het Bestuurlijk overleg Bronmaatregelen stikstof hun programma's goed afstemmen.
Deze afstemming gaat volgens ons verder, want denk ook aan de klimaatopgave; de wateropgave, zowel kwaliteit als kwantiteit; de realisatie van de Bossenstrategie; de veenweideproblematiek, het versterken van de identiteit van het landschap en de biodiversiteit etc. Het ecosysteem en het landschap gaan niet uit van verkokerde doelen, maar zijn een samenhangend geheel en vragen daarom om een integrale, gebiedsgerichte benadering.

Zaak is daarom de instrumentenkoffer voor de overgangszones zo goed mogelijk te vullen, zodat het voor betrokken partijen en individuen interessant en mogelijk wordt om echt stappen te zetten in een gebied. Dus door een boer die weg wil uit te plaatsen, ontstaat er ruimte voor blijvende boeren om verder te extensiveren. Maar dat is alleen mogelijk als de vrijkomende grond bij deze boeren in bezit en/of gebruik blijft en zij gefaciliteerd worden door een breed inzetbaar instrumentarium om zo de bijdrage aan het systeemherstel te kunnen leveren die gevraagd wordt. En dan op zo'n manier dat ze ook een toekomstbestendig bedrijf kunnen runnen en door ontwikkelen. Ons inziens is het stapelen en verbinden van de verschillende instrumenten in de gebieden de enige mogelijkheid om systeemherstel te realiseren.

3. Tijd, ruimte en lef om gebiedsgericht te bouwen

De economische urgentie van de stikstofproblematiek maakt dat er haast is en dat is volstrekt logisch. Tegelijkertijd weten we ook dat we voor systeemherstel tijd nodig hebben. Ook omdat systeemherstel niet alleen gaat over het herstel van het abiotische en biotische systeem, maar zeker ook over het herstel van het maatschappelijke systeem, de verbinding van mensen met natuur. Met dat laatste bedoelen we het opheffen van de scherpe scheiding in opvattingen, beleidsterreinen, taal, mensen, organisaties, tussen 'landbouw' en 'natuur'. Juist nu is er een kans om stappen te zetten naar herstel omdat glashelder is dat we de grens hebben bereikt met de huidige aanpak van een harde scheiding tussen 'natuur' en 'landbouw'. We redden het niet meer door het faciliteren van 'natuur' en 'landbouw'. Wat nu nodig is, is het faciliteren van de samenwerking in de gebieden. Het kost tijd, ruimte en lef om het proces in de gebieden zelf te laten ontstaan en gebeuren. Draagvlak is essentieel. Dat zal gaan met vallen en opstaan, maar met heldere kaders zijn wij in staat en meer dan bereid om onze schouders er onder te zetten.

Samenvattend

Overgangszones zijn cruciaal als je én het stikstofprobleem wilt aanpakken én wilt werken aan systeemherstel, zowel abiotisch, biotisch als maatschappelijk. Alleen dan kan er een robuust systeem ontstaat wat mee kan bewegen in de dynamiek van klimaatverandering, zoals het omgaan met droge voorjaren en extreme regenval. Overgangsgebieden hebben dus een belangrijke rol in het sneller bereiken van de gewenste gunstige staat van instandhouding van Natura 2000 gebieden. Quick wins in een gebiedsgerichte aanpak hebben meer effect dan alleen opkoop van de piekbelasters.

We realiseren ons maar al te goed dat het niet makkelijk zal zijn. Maar door te werken aan een wenkend toekomstperspectief; door instrumenten en daarmee ook gelden te stapelen; door van onderop vanuit het gebied te werken maak je volgens ons de grootste kans dat we er ook echt in slagen om stappen vooruit te zetten. Dan is het wel nodig dat in het Uitvoeringsprogramma Natuur in spoor 1 de overgangszones een prominente plaats krijgen én dat in de eerste twee jaar van het Programma Natuur verder wordt gewerkt aan de uitwerking en voorbereiding van de gebiedsprocessen in de overgangszones.

Wij bieden aan om samen met u, direct vanaf de start van het Programma Natuur, aan de slag te gaan in enkele pilots om te zien wat werkt en wat niet. Daarnaast willen we werken aan het verder vullen van de instrumentenkoffer voor de overgangszones. Daarbij zullen we de komende twee jaar hard nodig hebben omdat het van groot belang is niet alleen van achter het bureau de instrumentenkoffer verder te ontwikkelen, maar deze tegelijkertijd te testen in pilotgebieden. Uiteraard moeten we gebruik maken van de vele ervaringen die al zijn opgedaan. Dit alles moet er toe leiden dat we vanaf het derde jaar, of zoveel eerder als kan, in veel meer gebieden aan de slag kunnen.

NAJK

Natuurmonumenten

Landschappen NL

netwerk GRONDig

Federatie Particulier Grondbezit
Land in vertrouwde hand

Unie van Bosgroepen

BOERENNATUUR

Bijlage 1

Actie- en Afsprakenlijst
Bestuurlijk Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof
d.d. 18 februari 2021.

2. Delen van de actualiteiten.

Afspraak: Binnenkort zal er schriftelijke informatie beschikbaar komen over extern salderen en verleasen. Deze informatie zal worden gedeeld met de partners.

Afspraak: Er zijn veel onderwerpen / actualiteiten gedeeld vanuit de provincie Drenthe. Een schematisch overzicht zal worden opgesteld met hierin de tijdslijn en dit zal worden gedeeld met de partners. (**Actie:** provincie)

3. Bespreken/ afstemmen concept actie- en afsprakenlijst overleg d.d. 19-01-2021 (zie bijlage 1).

Afspraak: In het bestuurlijk overleg, medio maart a.s., zal de brief d.d. 3 december jl. gericht aan de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de leden van de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland met het onderwerp “Gezamenlijk aan de slag met overgangszones” worden geagendeerd. (**Actie**: provincie).

Afspraak: De aankoopregeling zal worden geagendeerd voor het bestuurlijk overleg, medio maart.

Er zijn geen aanvullingen of wijzigingen op de concept actie- en afsprakenlijst en iedereen kan instemmen met de acties en afspraken.

6. Verdere uitwerking uitvoering en planning gebiedsverkenningen.

Afspraak: Vanuit het Landbouw Collectief wordt de wens geuit om een afsluitende bijeenkomst / evaluatie van de pilots gebiedsverkenningen Mantingerzand, Mantingerbos en Elperstroom te organiseren. Medio maart zal de provincie hiervoor een uitnodiging verzenden aan de deelnemers van de pilots**. (Actie: provincie)**

Bijlage 2

Roadmap

Wanneer	Wat	Wie
April	Vaststellen Koersdocument	PS
Voorjaar 2021	Besluit over openstellen extern salderen voor alle bedrijven	GS
2021	IPO Stikstofanalyses – Ondersteunend materiaal gebiedsverkenningen	IPO
2021	IPO Uitvraag Lokaal Doelbereik – Analyse stand instandhoudingsdoelen	IPO
2021	Opleveren factsheets als resultaat gebiedsverkenningen	GS
2de helft 2021	Besluit(en) over aankopen met de Aankoopregeling Rijk	GS
2021	Vullen en openstellen Regionaal Stikstofregistratiesysteem (RSRS)	GS
2021[1]	Start legaliseren PAS-meldingen	GS
2021	Besluiten over reserveren middelen voor gebiedsgerichte aanpak	GS, PS
2022	Vaststellen gebiedsagenda's	GS
2022	Vaststellen gebiedsplannen	GS
2022	Besluiten over vrijgeven middelen voor gebiedsplannen	GS, PS
2022	Besluit(en) over beëindigen bedrijven met de Beëindigingsregeling	GS
2022	Besluit(en) over aankopen met de Aankoopregeling Rijk (2de tranche)	GS
2022 e.v.	Actualisatie beheerplannen Natura 2000-gebieden	GS
PM	Besluit(en) over aankopen met de Aankoopregeling Rijk (3de tranche)	GS

[1] *Timing hangt af van moment waarop het Rijk de benodigde bronmaatregelen neemt en vastlegt in een registratiesysteem.*

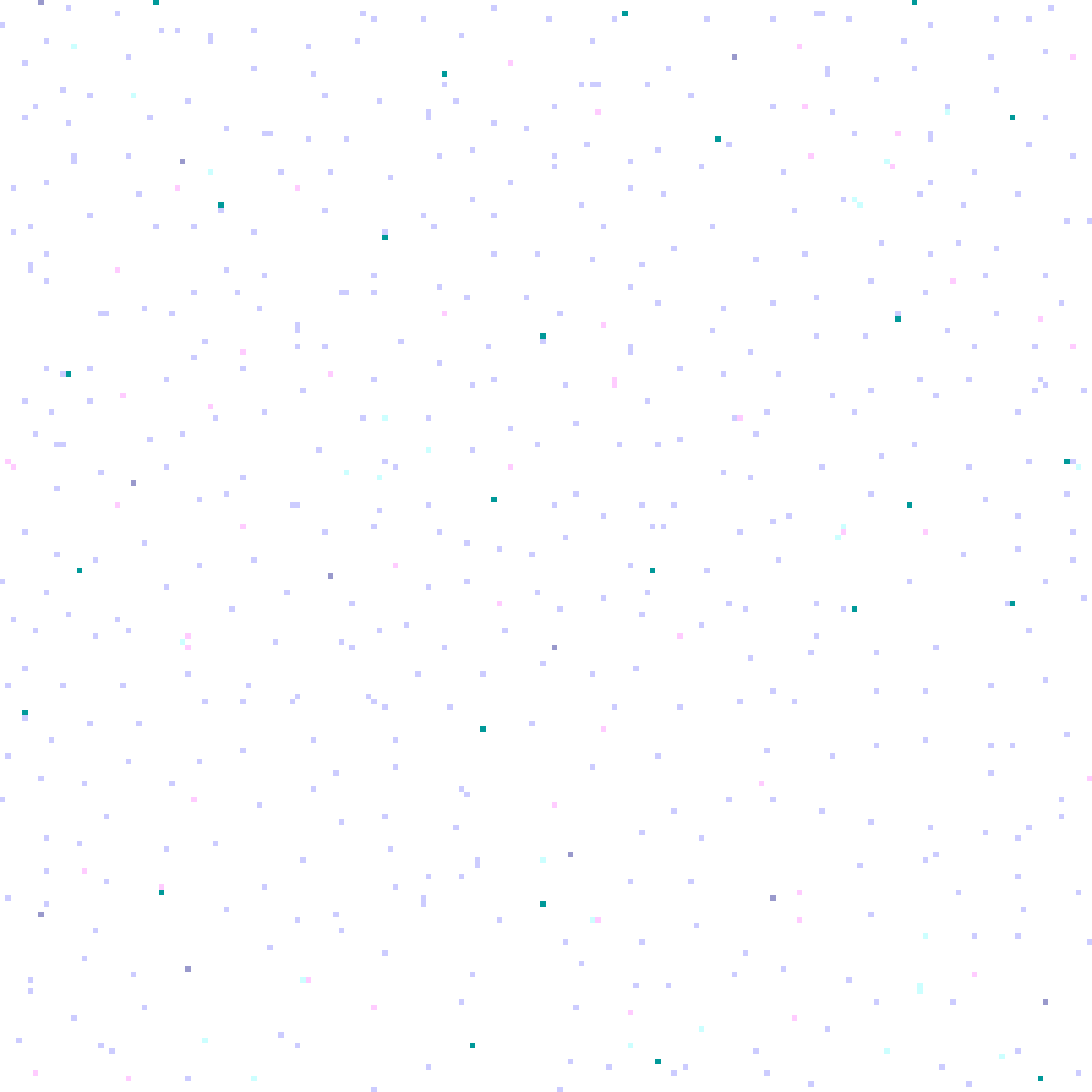

Date : 12-4-2021 16:21:27
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : @nmfdrenthe.nl" @nmfdrenthe.nl, " @natuurmonumenten.nl, " @staatsbosbeheer.nl, " @kpnmail.nl" @kpnmail.nl, @ltonoord.nl" @ltonoord.nl, @gmail.com" @gmail.com, " @outlook.com" @outlook.com, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " " @prolander.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl
Cc : " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl, @drenthe.nl, @middendrenthe.nl" @middendrenthe.nl
Subject : Bijpraten stand van zaken Gebiedsverkenningen
Attachment : 210408__Rapport Stikstof Van den Burg et al.pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Goedemiddag,

Op verzoek van (NM) ontvangt u hierbij een rapport, gepubliceerd in april 2021 door het Wereld Natuur Fonds, in samenwerking met de auteurs en met steun van Natuurmonumenten.
Dit om ervoor te zorgen dat iedereen dezelfde info heeft bij de online bijeenkomst 'Bijpraten stand van zaken Gebiedsverkenningen' van volgende week dinsdag.

Met vriendelijke groet,

Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6 |
@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Stikstof en natuurherstel

Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof

Stikstof en natuurherstel

Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof

[redacted], Stichting BioSFeer
[redacted], Emeritus Hoogleraar Wageningen University
[redacted], Wageningen Environmental Research
[redacted], Wageningen Environmental Research
[redacted], Onderzoekcentrum BWARE
[redacted], Onderzoekcentrum BWARE
[redacted], Floron
[redacted], Vlinderstichting
[redacted], Sovon
[redacted], Natuurmonumenten
[redacted], Wageningen University

Dit rapport is gepubliceerd in april 2021 door het Wereld Natuur Fonds,
in samenwerking met de auteurs en met steun van Natuurmonumenten.

ISBN/EAN: 978-90-74595-99-5
Fotografie: [redacted] (tenzij anders aangegeven)
Opmaak en vormgeving: Sjansen aan de Lek
Druk: Libertas Pascal

Foto voorpagina

De vliegenorchis is in Nederland een zeldzame wilde orchidee op kalkrijke bodems. De kleine bloemetjes trekken graafwespen aan, die in het bloempje een paringsbereide partner zien. Hierom hebben de bloemetjes schijnogen en fop-antennen en een blauwe vlek welke de weerkaatsing van licht op de vleugels weerspiegeld. Als de wespen met de bloem paren, bestuiven ze de plant. De vliegenorchis is echter ook een voorbeeld van een stikstof-gevoelige soort, die zomaar de komende jaren zou kunnen verdwijnen uit Nederland. Om de natuurkwaliteit in Nederland weer op peil te brengen, zodat ook bijzondere soorten kunnen overleven, zal de stikstofdepositie moeten afnemen. De ecologische onderbouwing hiervan is het onderwerp van dit rapport.

Inhoudsopgave

Voorwoord 3

Verantwoording en dankwoord 4

Samenvatting 5

Leeswijzer 8

1 Inleiding 9
1.1 Aanleiding 9
1.2 Emissie- of depositiereductie als doel 11
1.3 Kritische depositiewaarden 11
1.4 Vraagstelling 12

2 Effecten van stikstof op natuurkwaliteit 13
2.1 Ecologische grenzen van natuurkwaliteit in relatie tot stikstof 13
2.2 De accumulatie van stikstof in natuurlijke ecosystemen 14
2.3 Ernstige bodemverzuring 16
2.4 Nutriëntengebrek en onbalans 16
2.5 Aantasting van de biodiversiteit 18
2.6 De rol van ammoniak en stikstofoxiden 19
2.7 Ecologische eindpunten van natuurherstel in relatie tot stikstof 20
2.8 Conclusies 20

3 De omvang van het probleem: stikstofgevoelige habitattypen en hun kritische depositiewaarden 21
3.1 Prioriteit en gevoeligheid van habitattypen 21
3.2 Selectie en arealen van gevoelige habitattypen 22
3.3 Populaties en oppervlakte geschikt leefgebied 24
3.4 Conclusies 26

4 Effecten van natuurherstelmaatregelen en de grenzen ervan 27
4.1 Maatregelen ter verbetering van de natuurkwaliteit 27
4.2 Afvoer van stikstof als herstelmaatregel 27
4.3 Maatregelen tegen de effecten van stikstof 29
4.4 Natuurherstelmaatregelen in relatie tot het halen van de KDW 30
4.5 Conclusies 32

5 Reductie doelstellingen: areaal onder kritische depositiewaarden 33
5.1 Vraagstelling en berekeningsmethode 33
5.2 Natura 2000-gebieden boven de KDW in relatie tot reducties in stikstofemissie 34
5.3 Conclusies 35

6 Conclusies en aanbevelingen 37

Naschrift 38

Literatuur 39
Annex I - Overzicht meegenomen habitattypen 43
Annex II - Berekeningsmethode 47
Annex III - Gevoeligheid voor al dan niet meenemen van leefgebieden 48

Voorwoord

We hebben de verantwoordelijkheid om onze Nederlandse natuur goed over te dragen aan de volgende generaties. Aantrekkelijke natuur met gezonde bos-, heide- en watersystemen, rijk aan biodiversiteit en soorten als vlinders, vogels en andere dieren. Daarvan is veel verdwenen als prijs voor de welvaart waarin we leven. Wat ons nu nog rest aan natuur heeft dringend aandacht nodig.

In de afgelopen jaren is de zorg voor de natuur te lang speelbal geweest van politieke tegenstellingen. Deze zorg voor natuurkwaliteit en biodiversiteit kan enkel slagen als het een volwassen stem krijgt en een heldere regie wordt gevoerd. Het voorliggende rapport levert daarvoor een belangrijke bijdrage.

Ongeveer 15% van het Nederlandse landoppervlak bestaat uit beschermde natuurgebieden. Grote delen daarvan worden ernstig bedreigd door veel te hoge concentraties stikstof. Te lang hebben we te weinig gedaan om het stikstofprobleem op te lossen. Met de Raad van State uitspraak van 29 mei 2019 is onontkoombaar vast komen te staan dat de natuurschade door stikstof nu in ernst aangepakt en opgelost moet worden.

Stikstof wordt nu door velen in de eerste plaats gezien als een probleem voor de economie, omdat het huizenbouw of wegenuitbreiding belemmert, en boeren dwingt tot maatregelen. De regering zoekt naar maatregelen die juridisch houdbaar zijn en zo min mogelijk belemmeringen opleveren voor de economische ontwikkeling.

Dit gaat voorbij aan de oorsprong van het probleem: het verlies van natuur en biodiversiteit door aantasting van de luchtkwaliteit. Dit werkt door in de kwaliteit van bodem en water. De risico's van de aantasting van onze leefomgeving kunnen nauwelijks overschat worden: het vormt op termijn een bedreiging voor de gehele samenleving. Biodiversiteit en gezonde bodem, water en lucht zijn onlosmakelijk van elkaar afhankelijk. En het is ook een ernstige bedreiging voor de landbouw vanwege het verlies aan bodemgezondheid, bestuiving van gewassen door insecten en natuurlijke plaagbestrijding.

De Commissie Remkes (adviescollege Stikstofproblematiek) was de eerste die adviseerde om de natuurdoelen centraal te stellen. In het eindadvies van de commissie wordt geadviseerd de stikstofemissies in 2030 met minimaal 50% te reduceren. Met een emissiereductiedoel van minstens 50% wordt bij 75% van de natuurwaarden de depositie tot een veilig niveau gebracht.

We hebben wetenschappelijke kennis nodig om de natuurschade te kunnen begrijpen. Zonder kennis van de ernst en omvang van de natuurschade door stikstof ontbreekt een wetenschappelijke basis voor het stikstofreductiebeleid. Zonder kennis over de ecologische taakstelling zal onzekerheid het stikstofdebat blijven beheersen.

De Nederlandse wetenschap op het terrein van ecologische effecten van stikstof staat internationaal hoog aangeschreven. Dat kan niet verbazen als we ook weten dat in Nederland de stikstofproblemen decennia geleden als eerste werden gesignaleerd en hier nog steeds verreweg de hoogste stikstofconcentraties van Europa optreden. Met de wetenschappelijke publicaties van kritische depositiewaarden staat vast dat veel habitattypen ernstig worden overbelast. Met de kennis van de kritische depositiewaarden is echter nog geen antwoord gegeven op de vraag met welke reductietaakstelling we aan de slag moeten gaan in de Nederlandse situatie, waarbij de kritische depositiewaarden al sinds vele decennia ernstig worden overschreden. Wat betekent die erfenis voor het herstelvermogen van de natuur?

Met het voorliggende rapport wordt die vraag alsnog beantwoord. Belangrijke subvraag: wat zijn realistische verwachtingen van herstelmaatregelen om de stikstofschade in de natuurgebieden te beperken?

Met dit rapport wordt voorzien in een belangrijke leemte in het debat over stikstof. Het is een belangrijke bijdrage aan een beter inzicht in het belang van de stikstofreductie in relatie tot natuurkwaliteit.

Met duidelijkheid over de - wettelijk verplichte - taakstelling voor het behoud van natuurkwaliteit en biodiversiteit kan bestuurders en ondernemers de gewenste zekerheid worden geboden ten aanzien van de (ecologische) effecten van hun te voeren beleid. Hierdoor kan stikstof op termijn uit het juridisch moeras getrokken worden.

Verantwoording en dankwoord

Dit rapport is tot stand gekomen in het vervolg op een bijeenkomst te Utrecht op 24 juli 2020 van een deel van de bij dit rapport betrokken auteurs. Aanleiding voor die bijeenkomst is geweest het bespreken van het eindadvies van het Adviescollege Stikstofproblematiek (de commissie Remkes). In het eindadvies van het adviescollege moest een belangrijke leemte worden vastgesteld op het onderdeel ecologie. Gemist werd een goede ecologisch-wetenschappelijke onderbouwing voor de gestelde stikstofreductieambitie en de daaraan gekoppelde (on)mogelijkheden van natuurherstel. Hierop is besloten in die omissie te voorzien. Dit heeft geleid tot de voorliggende wetenschappelijke publicatie.

De auteurs bedanken [redacted] voor zijn hulp bij de doorrekeningen.

©Eddy Kuis

Samenvatting

De natuurkwaliteit in Nederland staat ernstig onder druk, doordat er veel leefgebied verloren is gegaan door intensivering van landbouwmethoden en bebouwing. Ook de kwaliteit van natuurgebieden is in veel gevallen sterk verslechterd. Een van de grote oorzaken van deze achteruitgang is de overmatige aanwezigheid van stikstofverbindingen.

Uitspraak Raad van State

De Raad van State gaf op 29 mei 2019 in een uitspraak aan dat het PAS (Programma Aanpak Stikstof) niet als basis mag worden gebruik voor het verlenen van toestemming voor activiteiten die stikstof uitstoten. De natuurschade vanwege stikstof kwam daarmee opnieuw prominent op de Nederlandse politieke agenda te staan. Door de PAS-uitspraak moeten schadelijke effecten van projecten op voorhand worden uitgesloten. Conform de eisen in de Vogel- en Habitatrichtlijn mag de natuurkwaliteit niet verder achteruitgaan en het streven moet zijn om een goede staat van instandhouding te bereiken van soorten en habitattypen.

Doel van dit rapport

Om stikstofgevoelige natuurwaarden te kunnen behouden en herstellen moet de uitstoot van stikstof omlaag en zullen aanvullend natuurherstelmaatregelen moeten worden uitgevoerd. Maar hoeveel de uitstoot moet verminderen en hoe effectief de herstelmaatregelen zijn, daarover bestaat nog veel onduidelijkheid. Zeker is wel dat te lang wachten met het terugbrengen van de uitstoot zal leiden tot nog grotere schade waarbij nog meer soorten zullen verdwijnen.

Zonder vaststelling van de ecologische randvoorwaarden is een besluit op basis van een integrale afweging van zowel natuur- als economische belangen niet mogelijk. In dit rapport geven we een overzicht van de mogelijkheden om met natuurherstelmaatregelen de natuurkwaliteit te verbeteren of te behouden, waarbij we duidelijk maken dat die maatregelen de effecten van stikstofdepositie meestal niet kunnen mitigeren. Daarnaast geven we op basis van doorrekeningen aan welke reductie van stikstofemissie op welke termijn nagestreefd moet worden om kwetsbare habitattypen en soorten te behouden. Dit rapport geeft hiermee invulling aan de omissie in de belangenafweging en dient als zodanig als handreiking aan het landsbestuur.

Stikstof en de staat van de natuur

Voor sommige planten, schimmels en dieren zijn ammoniak en in mindere mate stikstofoxiden bij hoge concentraties schadelijk dan wel giftig. Veel andere soorten en hele ecosystemen hebben vooral te lijden onder de verzurende en vermestende werking van stikstofverontreiniging.

Zowel het huidige niveau van stikstofdepositie als de geaccumuleerde stikstof van de voorbije decennia ondermijnen het functioneren van stikstofgevoelige ecosystemen, waardoor gedegenereerde landschappen en leefgemeenschappen zijn ontstaan. Veel plantensoorten zijn verdwenen als gevolg van stikstofovermaat en verlies aan kalium, magnesium en calcium door bodemverzuring. Hierbij komt dat planten ook verdwijnen door veranderde concurrentieverhoudingen tussen soorten, waardoor in veel gevallen slechts enkele soorten de van oorsprong soortenrijke vegetaties zijn gaan domineren. In Nederland zijn de afgelopen decennia ca. 400 plantensoorten, die karakteristiek zijn voor voedselarme milieus, sterk afgenomen of zelfs verdwenen, zoals rozenkransje of valkruid. Ook veel diersoorten zijn in de gevarenzone gekomen, omdat de planten waarmee ze zich voeden zijn verdwenen of omdat de voedselkwaliteit van de planten sterk is afgenomen. Ze bevatten bijvoorbeeld te weinig calcium of eiwit. Zo hebben vlinders (bijvoorbeeld kleine heivlinder, veenbesblauwtje) en vogels (bijvoorbeeld duinpieper en paapje), met name als gevolg van stikstofdepositie te lijden onder veranderingen in de vegetatiesamenstelling, vergrassing, het dichtgroeien van vegetaties en een slechte voedselkwaliteit voor de rupsen (vlinders) dan wel een afname van insectenaantallen (als voedsel voor vogels).

De Habitatrichtlijn verplicht Nederland om 81 expliciet benoemde plant- en diersoorten te beschermen. Maar op dit moment kent nog maar een kwart van deze soorten een gunstige staat van instandhouding. En van de soorten die vallen onder de Vogelrichtlijn vertoont nog ruim een derde een negatieve trend. Van de habitattypen van de Habitatrichtlijn verkeert circa 90% in een matige tot zeer ongunstige staat van instandhouding. Vaak is er een duidelijk verband met veranderingen in de stikstofhuishouding die de afgelopen decennia hebben plaatsgevonden, hoewel ook andere factoren een rol spelen.

In de cascade van effecten die zich als gevolg van voortdurende te hoge stikstofdepositie voordoen, zitten we in

de laatste fase, welke wordt gekenmerkt door ernstige bodemverzuring, verhoogde nitraatuitspoeling naar het grondwater en biodiversiteitsverlies op grote schaal. Voor elk habitattype is een kritische depositiewaarde (KDW) bepaald: deze waarden kunnen beschouwd worden als die depositiewaarden waarboven er een gerede kans bestaat op negatieve ecologische effecten. De KDWs worden nog op ca. 75% van de Natura 2000-gebieden overschreden en zonder een aanzienlijke verlaging van de stikstofdepositie, zal de natuurkwaliteit nog verder afnemen en zullen soorten verdwijnen. Ecosystemen, met bijbehorende biodiversiteit, moeten weer ecologisch duurzaam kunnen functioneren, zonder schadelijke effecten van verzuring en vermesting en de noodzaak voor telkens herhaalde herstelmaatregelen. Reductie van de ammoniakemissies is voor de natuurkwaliteit zwaarwegender vanwege de toxische effecten van ammoniak en ammonium, maar stikstofoxiden dragen evenveel bij aan de verzurings- en vermestingsproblematiek.

Hoeveel areaal beschermen tegen te hoge stikstofdepositie?

Vooral voor droge habitattypen of natte habitattypen die door regenwater worden gevoed, geldt dat afname van de depositie cruciaal is voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding. In totaal beslaan deze habitattypen ongeveer 30% van het totaal areaal stikstofgevoelige habitats in Nederland. Herstel van de milieukwaliteit is hier van doorslaggevend belang, omdat populatieherstel en herintroductie alleen mogelijk zijn als de overleving en voortplanting van dieren voldoende zijn gewaarborgd met adequate abiotische randvoorwaarden. In lijn met het advies van het Adviescollege Remkes zou op korte termijn 75% van het areaal van deze habitattypen onder de KDW gebracht moeten worden, om verdere schade te voorkomen. Waar het Adviescollege Remkes dit betrok op alle habitattypen wordt het in dit rapport verder toegespitst op de prioritaire en zeer stikstofgevoelige habitattypen, waarvoor andere mitigerende maatregelen uiterst beperkt zijn (of zelfs niet bestaan).

De (on)mogelijkheden van herstelmaatregelen

Naast reductie van de stikstofdepositie zijn ook herstelmaatregelen noodzakelijk voor het behoud en herstel van de biodiversiteit. In natte systemen kunnen waar mogelijk maatregelen ter verbetering van de hydrologie direct worden ingezet. De negatieve effecten van stikstofdepositie kunnen voor een deel worden gemitigeerd met gebufferd grondwater.

Voor de effecten van stikstof-accumulatie zijn er in droge, stikstofgevoelige habitattypen geen herstelmaatregelen die alle negatieve effecten van extra stikstof uitsluiten, als de KDW wordt overschreden. Het met organisch materiaal afvoeren van stikstof door bijvoorbeeld afplaggen, leidt namelijk ook tot afvoer van waardevolle voedingsstoffen, zoals fosfor, kalium, magnesium en calcium, die als gevolg van verzuring toch al sterk zijn afgenomen. Maatregelen die gericht zijn op het tegengaan van verzuring als gevolg van stikstofdepositie, zoals de toepassing van steenmeel en kalk, bieden weer geen oplossing voor de nadelige effecten van stikstofovermaat.

Op de droge zandgronden, die erg gevoelig zijn voor stikstofdepositie, is ecosysteemherstel daarom pas goed mogelijk als er al een sterke reductie van de stikstofdepositie (tot onder de KDW) heeft plaatsgevonden. Herstelmaatregelen zijn dan nog zeker nodig, omdat ecosystemen zich niet vanzelf zullen herstellen en zelfs met herstelmaatregelen zal het vaak nog tientallen jaren kosten om de biodiversiteit weer op het vereiste niveau te krijgen. In de tussentijd kan de nadruk liggen op noodmaatregelen die het verdere verlies van soorten beperken en experimentele maatregelen waarvan we kunnen leren hoe we de natuur zo goed mogelijk herstellen als de stikstofkraan voldoende is dichtgedraaid. Maar herstelmaatregelen geven geen juridische ruimte om het sterk reduceren van de stikstofemissies uit te stellen, zoals onder het PAS gebeurde.

Hoeveel en hoe snel de emissie reduceren?

Gegeven het feit dat reductie van de emissie de enige manier is om de natuurkwaliteit te beschermen tegen de schadelijke effecten van stikstof en ook juridische en maatschappelijke zekerheid biedt, op welke emissiereductie zou dan moeten worden aangestuurd en met welk tijdspad is dan mogelijk? De snelheid van de afname van de depositie zou op basis van de staat waarin de natuur verkeert zo snel mogelijk moeten zijn.

In totaal 50% reductie (zoals beoogd in 2035 in het huidige wetsvoorstel) geeft nog altijd 40% overschrijding (in hectaren) van de KDW voor de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitats waar de ecologische problemen het grootst zijn. Om de biodiversiteit te beschermen is dit overschrijdingspercentage te hoog, ook omdat de betreffende habitats nu veelal in slechte staat verkeren en veel soorten strikt afhankelijk zijn van deze habitattypen. Verder levert verdere emissiereductie nog hoge natuurwinst op (in termen van hectaren onder KDW). Bij ongeveer 70% emissiereductie ligt ca 25% van het areaal aan

geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitats nog boven de KDW. Voorbij dit punt is vooral nog natuurwinst te behalen door verdere reductie van emissie buiten de landsgrenzen.

Ook via een andere berekeningsmethode waarbij op korte termijn een overschrijdingspercentage van de KDW van ca 25-75% wordt toegestaan op het volledige areaal van de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitattypen, blijkt dat reducties van 50-70% nodig zijn. Op grond van het bovenstaande adviseren we voor de periode tot 2035 dan ook een emissiereductie met 70% en ten minste 50% in 2030, zoals ook in het advies van het adviescollege Remkes is aangegeven. Zelfs bij deze reductie zullen waarschijnlijk nog aanzienlijke verdere biodiversiteitsverliezen plaatsvinden, zodat het belangrijk is deze termijn te verkorten wanneer hiertoe mogelijkheden zijn.

Op langere termijn (2050) zou er geen natuurschade meer mogen optreden als gevolg van stikstof en moet de depositie overal onder de KDW liggen. Na het behalen van de hier aangegeven doelen voor 2030 – 2035 zou het beleid zich moeten richten op grotere reducties in het buitenland, waardoor het areaal Natura 2000-gebieden onder de KDW in Nederland de 100% kan benaderen.

Conclusies en aanbevelingen

Op grond van de beschreven onderzoeksresultaten komen we tot de volgende conclusies en aanbevelingen:

1 Stikstofgevoelige natuur bevindt zich op dit moment in slechte staat, mede als gevolg van de geaccumuleerde te hoge stikstofdepositie en de beperkte effecten en mogelijkheden van natuurherstelmaatregelen. In natte natuurgebieden is veel mitigatie mogelijk met hydrologisch herstel, maar in droge natuurgebieden hebben mitigerende maatregelen tegen stikstof ongunstige bijwerkingen. De PAS-natuur herstelstrategieën zijn dan ook niet opgesteld om de effecten van stikstof (volledig) te mitigeren en kunnen derhalve ook niet hiervoor ingezet worden, zeker niet in droge natuurgebieden. Op dit moment blijven echter noodmaatregelen nodig om verder biodiversiteitsverlies te voorkomen en de PAS-natuur 'herstel' strategieën kunnen hierin leidend zijn.
2 Om de risico's op verdere natuurschade en verlies van biodiversiteit te beperken zou de depositie op ten minste 75% van de hectaren stikstofgevoelige prioritaire en zeer gevoelige habitattypen zo snel mogelijk onder de KDW gebracht moeten worden. Dit is te bereiken met een nationale emissiereductie van 70%.

Wat betreft de snelheid waarmee 70% emissiereductie bereikt kan worden, sluiten we ons aan bij het advies van het Adviescollege Remkes: 50% emissiereductie in 2030, en een emissiereductie van 70% in 2035. Om nagenoeg 100% van de hectaren onder de KDW te krijgen, (tussen de jaren 2035 en 2050), zijn we vooral afhankelijk van emissiereductie in het buitenland.

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 behandelt de aanleiding voor het schrijven van dit rapport: het leveren van een ecologisch fundament onder het te voeren stikstofbeleid, in samenhang met de natuurherstelstrategieën. Ook wordt in dit eerste hoofdstuk besproken hoe we omgaan met emissie- vs. depositiereductie en de kritische depositiewaarden als ijkpunten voor het te voeren beleid. In Hoofdstuk 2 beschrijven we hoe de natuurkwaliteit door stikstofdepositie wordt aangetast, waardoor ingrijpen noodzakelijk is geworden. Tevens geeft dit de ecologische doelen aan van het te voeren stikstofbeleid. De mate waarin habitattypen en soorten te lijden hebben onder stikstofdepositie is weergegeven in Hoofdstuk 3. Hieruit volgt ook een depositiereductie-doelstelling voor de prioritaire en zeer gevoelige habitattypen. Behalve stikstofemissiereductie zet het huidige beleid ook sterk in op de implementatie van natuurherstelmaatregelen. De mogelijkheden en beperkingen hiervan worden besproken in Hoofdstuk 4. Hoofdstuk 5 is gewijd aan de doorrekening van de benodigde emissiereductie voor het halen van het doel zoals vastgesteld in Hoofdstuk 3. Hoofdstuk 6 sluit af met de conclusies en aanbevelingen. De bijlagen geven inzicht in de problematiek van de meegenomen habitattypen (Annex I), de berekeningsmethoden behorend bij Hoofdstuk 5 (Annex II), en het al dan niet meenemen van leefgebieden in de berekeningen van Hoofdstuk 5 (Annex III).

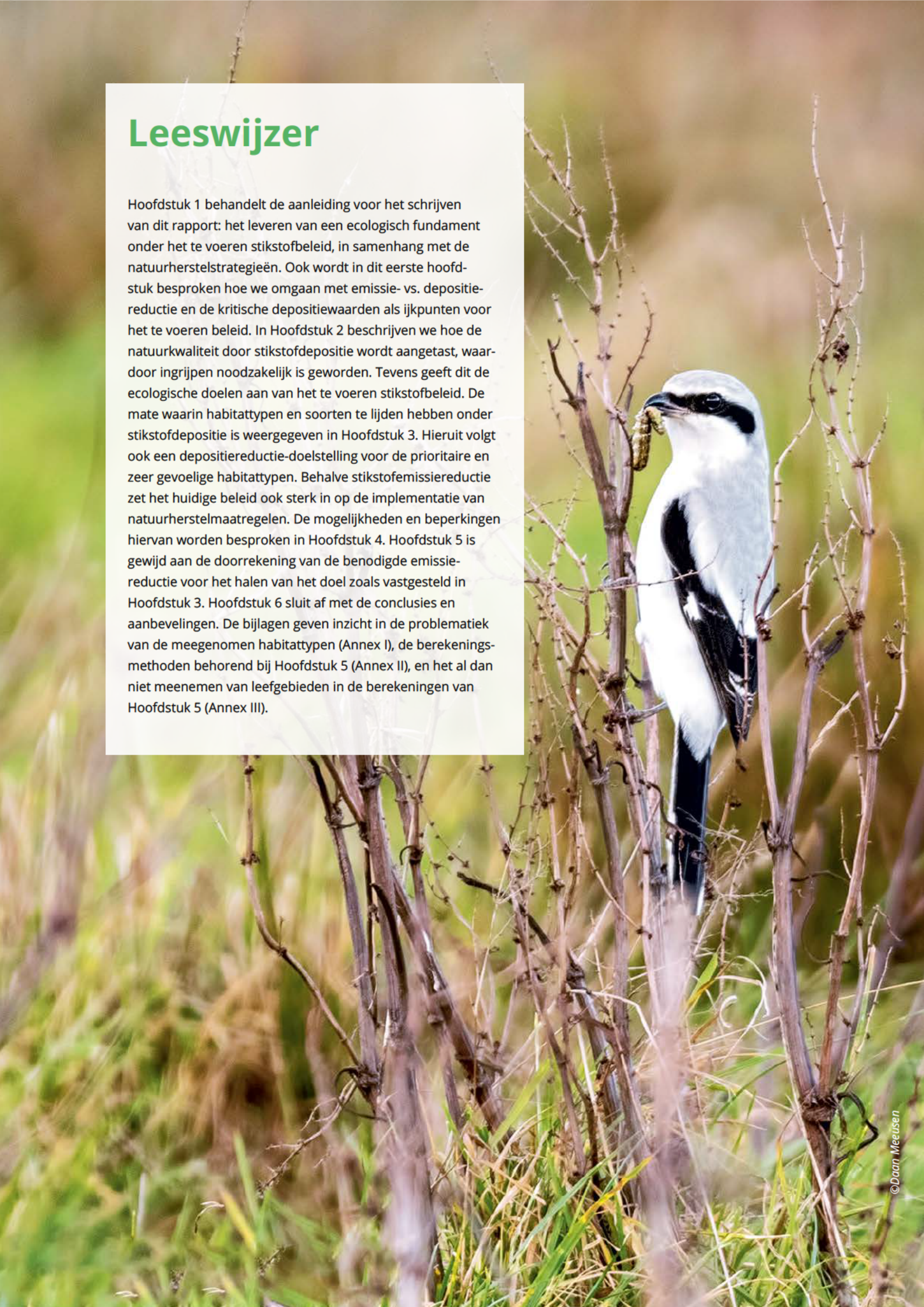

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De natuurkwaliteit in Nederland staat ernstig onder druk (Nederlandse rapportage aan de Europese Commissie 2019, WNF 2020). Veranderd landgebruik heeft hieraan bijgedragen. Het gaat dan bijvoorbeeld om intensivering van landbouwkundig gebruik of bebouwing, waardoor veel habitat is vernietigd. Maar ook de kwaliteit van natuurgebieden is in veel gevallen dermate verslechterd dat de biodiversiteit hard achteruit is gegaan. Oorzaken hiervoor zijn samen te vatten in zogenaamde 'Ver'-factoren: vermesting, verzuring, verdroging en vergiftiging.

In de afgelopen decennia zijn successen behaald met het terugdringen van de depositie van zwavelverbindingen (clo.nl/nl018325) en de fosfaatgehalten in huishoudelijk afvalwater (clo.nl/nl015222), maar toch zijn de reeds behaalde resultaten van milieumaatregelen onvoldoende gebleken om het verlies van biodiversiteit te stoppen (o.a. WNF 2020).

Een groot probleem dat in veel natuurgebieden nog steeds optreedt, is de overmatige toevoer van reactief stikstof (NO_x, zoals stikstofdioxide en nitraat en NH_y, zoals ammoniak en ammonium). Voor sommige soorten is een overmaat van één vorm van reactief stikstof giftig, maar veel andere soorten en hele ecosystemen hebben vooral te lijden onder de verzurende en vermestende werking van deze verontreiniging (o.a. Landschap, 2017). Het functioneren van ecosystemen raakt dermate verstoord dat soorten zich niet kunnen handhaven. Stikstofoverschotten in het milieu zijn overigens niet alleen een Nederlands probleem, want ze doen zich voor in grote delen van Europa, maar de situatie in Nederland is in de Europese context extreem te noemen (Fig. 1).

De Raad van State deed op 29 mei 2019 uitspraak over het PAS (Programma Aanpak Stikstof) en veegde daarmee dat beleid van tafel. De natuurschade als gevolg van stikstof kwam daarmee opnieuw prominent op de Nederlandse politieke agenda te staan. Er heerst echter politieke

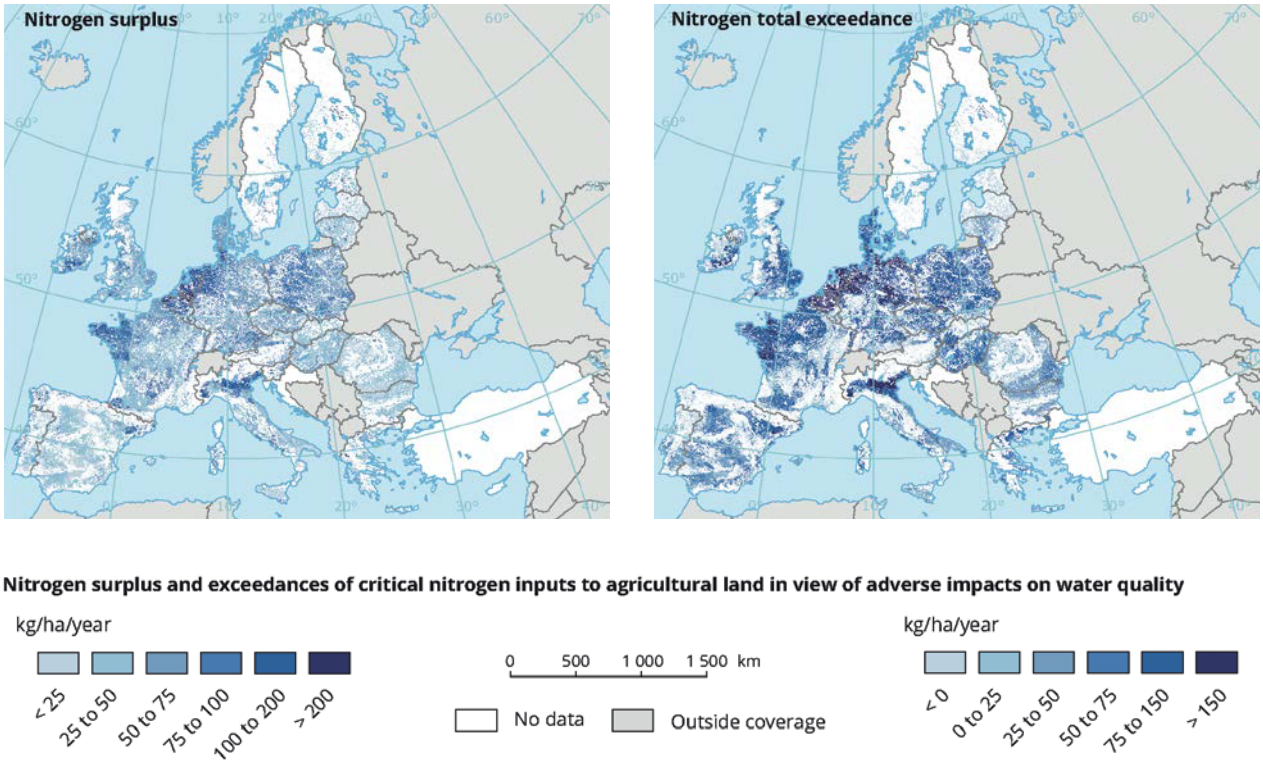

Fig. 1. Geschat stikstofoverschot (de balans tussen bemesting en depositie enerzijds en opname door planten en vastlegging anderzijds) in Europa in 2010 (links); rechts de mate van overschrijding van kritische stikstofgiften op landbouwgrond waarbij negatieve effecten op de waterkwaliteit optreden (European Environment Agency 2019). De situatie in Nederland is extreem binnen Europa.

Stikstof is een meststof welke door het promoten van algengroei ervoor zorgt dat tegel- en houtwerk snel groen worden.

onduidelijkheid over de ecologisch minimaal noodzakelijke emissie- en depositiereductie om de stikstofgevoelige natuurwaarden te kunnen behouden of te kunnen herstellen. Hiernaast bestaat in politiek en bestuur vaak geen goed beeld van de beperkingen van natuurherstelmaatregelen in een groot aantal habitattypen. Ten onrechte is er soms het beeld dat alle effecten van stikstof met behulp van (PAS-) natuurherstelmaatregelen teniet zijn te doen of op voorhand zijn uit te sluiten, zoals voor nieuwe projecten is vereist conform de uitleg van de Habitatrichtlijn door het Europees Hof van Justitie.

De belangrijkste overweging voor de Raad van State om tot hun PAS uitspraak te komen, was dan ook het niet op voorhand kunnen uitsluiten van natuurschade op Natura 2000-habitattypen binnen het PAS. In het PAS-dossier ontbrak een onderzoek naar de ecologisch noodzakelijke agenda van de depositiereductie. Ook als onderdeel van de in april 2020 door de minister bekend gemaakte Structurele Aanpak Stikstof ontbreekt een onderzoek naar de ecologisch noodzakelijke maatregelen en het tijdsbestek waarbinnen deze maatregelen moeten worden uitgevoerd om verdere verliezen van kwaliteit en oppervlak van beschermde habitats te voorkomen. Op Nederland rust echter de Europeesrechtelijke plicht de Natura 2000-waarden in een goede staat van instandhouding te brengen en te houden (artikelen 6 lid 1 en lid 2 Hrl). Het tijdpad om dat doel te realiseren wordt ingeperkt door het verliesrisico van de beschermde Natura 2000-natuurwaarden als gevolg van te langzaam ingrijpen c.q. een te lang blijven voortduren van een te hoge stikstofdepositie. De politiek-maatschappelijke behoefte aan rechtszekerheid over vergunningbesluitvorming is zeer groot. De Habitatrichtlijn laat niet toe dat Natura 2000-waarden onomkeerbaar verloren gaan. Zicht op een juridisch en ecologisch solide aanpak van de stikstofproblematiek is daarom noodzakelijk. Het stikstofprobleem moet nu echt opgelost worden.

De Wet natuurbescherming (Wnb) geeft in Nederland invulling aan de Europese Habitatrichtlijn en ziet primair toe op natuurbelangen en instandhouding van de natuurkwaliteit. Om aan de wettelijke eisen te kunnen voldoen, is de best beschikbare wetenschappelijke kennis nodig over de ecologisch noodzakelijke emissie- en depositiereductie. Deze kennis is noodzakelijk voor de regering om het te voeren reductiebeleid te kunnen bepalen op basis van een integrale afweging van alle betrokken belangen, waaronder natuurlijk de betrokken natuur- en economische belangen. Zonder vaststelling van de ecologische randvoorwaarden is een besluit op basis van een integrale afweging van alle betrokken belangen nauwelijks mogelijk. Dit rapport geeft invulling aan deze omissie in de belangenafweging en dient als zodanig als handreiking aan het landsbestuur.

1.2 Emissie- of depositiereductie als doel

De potentiële ecologische effecten van stikstof worden doorgaans, en ook in dit rapport, in verband gebracht met de depositiewaarden. Immers, niet de hoeveelheid geëmitteerde stikstof is doorslaggevend voor de ecologische gevolgen, maar de depositie daarvan op de natuurterreinen. Daarom is het logisch het doel van beleid uit te drukken in te realiseren depositiereductie, zoals we ook in dit rapport zullen doen. De reductietaakstelling van de depositie zal zich echter moeten richten op de bronnen, waarvan de uitgestoten stikstofverbindingen zich over meer dan honderd kilometer kunnen verspreiden (www.rivm.nl/stikstof/vragen-en-antwoorden-over-stikstof-en-ammoniak, Gies et al. 2019) en waarbij het om miljoenen emissiepunten gaat. Daarom spreekt met vaak van een 'stikstofdeken' over Nederland. In bestuurlijke stukken wordt vaak gesproken van emissie reductiedoelstellingen, maar dit is niet het doel op zich. In dit rapport koppelen we de beschikbare middelen (emissiereductie en natuurherstelmaatregelen) aan het doel: ecologisch duurzaam herstel van de natuurkwaliteit en biodiversiteit.

1.3 Kritische depositiewaarden

In dit rapport houden we als 'veilige' stikstofdosis de voor de habitattypen vastgestelde kritische depositiewaarden (afgekort als KDW) aan (Van Dobben et al. 2012). Aan de KDW's liggen vooral gegevens uit additie experimenten ten grondslag, die leiden tot KDW-ranges per EUNIS natuurtype (het Europese systeem voor de indeling van ecosystemen). Deze zijn geïntegreerd met gesimuleerde KDW's per vegetatietype - bodemtype combinatie (Van Dobben et al. 2006). Die integratie heeft plaatsgevonden door vertaling van vegetatie- en EUNIS typen naar habitattypen, en middeling van de KDW's over bodemtypen en vegetatietypen. Deze procedure leidt tot unieke KDW's per habitattype en leefgebied, die zodanig zijn vastgesteld dat ze altijd binnen de empirische range vallen (Van Dobben et al. 2012). Dit is zo gedaan omdat er over de empirische ranges een brede internationale consensus bestaat (Bobbink & Hettelingh 2011). De Nederlandse KDW's zijn dus een verbijzondering van de Europese waarden, en kunnen beschouwd worden als die depositiewaarden waarboven er een gerede kans bestaat op negatieve ecologische effecten (voor habitattypen vooral met betrekking tot vegetatiekenmerken). Internationaal zullen

Uitbundige groei van slijmalgen over stuifzandvegetaties als gevolg van stikstofdepositie zorgt ervoor dat onderliggende planten afsterven. Zelfs op droge zandbodems lijkt het alsof er water blijft staan, maar dit is allemaal slijm welke door de algen wordt geproduceerd.

de KDW's eind 2021 herzien worden en de verwachting is dat er vooral bijstelling naar beneden zal plaatsvinden. We beschouwen in dit rapport de KDW's als onderbouwde richtpunten voor het beleid en niet als ecologische kantelpunten voor de kwaliteit van habitattypen of leefgebieden. De KDW's zijn dus niet de maatstaf waarbij de instandhouding van individuele soorten absoluut gegarandeerd kan worden.

Omdat stikstof in ecosystemen kan accumuleren en de bijkomende effecten ervan op verzuring ook sterker worden naarmate de blootstelling aan verzurende depositie langer aanhoudt (Bobbink & Lamers 1999, Bergsma et al. 2018), moet, zolang de KDW (sterk) overschreden wordt, de toegestane jaarlijkse depositie eigenlijk telkens naar beneden bijgesteld worden. Ook hiermee houden we in beginsel geen rekening in dit rapport, maar het is wel een belangrijk gegeven dat we meenemen bij de interpretatie van onze uitkomsten, omdat dit een belangrijke reden is dat er nu snel moet worden opgetreden tegen overmatige stikstofdepositie.

1.4 Vraagstelling

De hoofdvraag van dit rapport is welke afname van stikstofdepositie er nodig is om de natuurkwaliteit van stikstofgevoelige habitattypen duurzaam te behouden en te herstellen, gegeven de huidige staat van de natuurgebieden en de herstelmaatregelen die kunnen worden getroffen. Herstel is daarbij een hogere ambitie dan behoud, ofwel het voorkómen van verdere aantasting (bij overschrijding van de KDW), maar ook deze laatste ambitie vereist reeds reductie in stikstofdepositie, omdat bij langdurige overschrijding van de KDW verdere achteruitgang als gevolg van accumulatie effecten nog steeds kan optreden. Dit is zeker het geval wanneer de te hoge depositie lange tijd aanhoudt en er geen vlak-dekkend beheer is welke de in de tijd accumulerende effecten voorkomt en zelf geen schade aan de natuurlijke kenmerken van het habitattype toebrengt. Dus, om projecten met stikstofemissie te vergunnen, moet, op termijn, de natuurkwaliteit duurzaam op orde zijn (wat dit is, wordt op hoofdlijnen nader verkend in dit rapport). Dit wordt ook vanuit de Habitatrichtlijn verlangd, zij het dat voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding voor habitattypen en soorten geen *deadline* is gesteld in deze richtlijn.

Hieruit volgt dat de factor 'tijd' een verdere uitwerking van de hoofdvraag behoeft. Veel habitattypen zijn in dermate slechte staat (Vogel- en Habitatrichtlijn rapportage 2019) dat we, naast wat er al verloren is gegaan, ook de komende periode nog veel natuurwaarden dreigen te verliezen. Voorbeelden van habitattypen die dit betreffen zijn de Oude eikenbossen (Lucassen et al. 2014) en de nagenoeg verdwenen intacte vegetaties van Heischrale graslanden (o.a. Bobbink et al. 2017). Een tweede vraag van dit rapport is dus binnen welke termijn welke reductie-ambitie gerealiseerd zou moeten worden om het verlies van natuurwaarden te stoppen. De derde vraag van dit rapport is welke emissiereductiedoelstelling hoort bij de vereiste afname van de depositie.

2 Effecten van stikstof op natuur kwaliteit

2.1 Ecologische grenzen van natuurkwaliteit in relatie tot stikstof

Sinds de jaren tachtig van de 20ste eeuw bestaat er wetenschappelijke consensus dat te hoge niveaus van stikstofdepositie schadelijk zijn voor natuur. Onder invloed van stikstof treden vermesting, verzuring en directe toxiciteit op. In Nederland zijn de afgelopen decennia ca. 400 plantensoorten die karakteristiek zijn voor voedselarme milieus, sterk afgenomen of zelfs verdwenen (Tamis et al., 2005). Ook in de analyse van de Rode Lijst (Sparrius et al. 2014) komt duidelijk naar voren dat soorten van meest voedselarme milieus afnemen en die van voedselrijke juist toenemen. Er zijn kritische depositiewaarden vastgesteld waarboven de kans groot is dat natuurschade zal ontstaan (Van Dobben et al. 2012). Deze schade is ernstiger naarmate de KDW in grotere mate en/of langduriger wordt overschreden. De huidige situatie in Nederland is dat gedurende de voorbije decennia de KDW op veel habitattypen en locaties al ruimschoots overschreden werd en dat dit nu nog steeds het geval is. Hoewel de mate van overschrijding gemiddeld is afgenomen sinds de jaren 1990 (maar stabiel is sinds de beginjaren 2000; clo.nl/018918), leidt de huidige ruime mate van overschrijding tot steeds verdere aantasting van tal van Nederlandse natuurterreinen (o.a. Bergsma et al. 2018). De verschillende routes die leiden tot aantasting van de natuurkwaliteit door stikstofdepositie zijn grafisch samengevat in het Living Planet Report van het Wereld Natuur Fonds (2020; p. 77) (zie ook Nijssen et al. 2017).

Bossen vangen relatief veel luchtvervuiling in: dat is goed voor de luchtkwaliteit, maar maakt bossen wel gevoelig voor schadelijke effecten van een overmaat aan stikstof.

Effecten van stikstofdepositie zijn in een aantal habitattypen nu dermate ernstig dat natuurlijk herstel zonder ingrijpende maatregelen niet meer mogelijk is (Bobbink et al. 2017, Bergsma et al. 2018). Deze maatregelen worden ingrijpender naarmate de (ruime) overschrijding van de KDW langer voortduurt en de aantasting blijft toenemen. Dat we in deze slechte staat van natuurkwaliteit van de betreffende habitattypen zijn terecht gekomen (rapportage Vogel- en Habitatrichtlijn 2019) impliceert dat we al veel natuurlijke kenmerken van deze habitattypen verloren hebben en veel van de biodiversiteit die typerend is voor deze habitattypen zijn kwijtgeraakt.

Het is niet zo dat er door aantasting van gebieden door stikstofdepositie simpelweg ‘andere’ natuur ontstaat. Fundamentele ecologische processen in een aantal habitattypen zijn inmiddels dermate verstoord geraakt dat natuur hier plaats heeft gemaakt voor sterk aangetaste, niet meer als habitattypen kwalificerende landschappen waarin veel minder planten en dieren (zowel soorten als aantallen) kunnen leven (o.a. Landschap 2017). Het verhelpen van deze fundamentele ecologische knelpunten is noodzakelijk voor natuurherstel. Hieronder beschrijven we kort de processen in natuurlijke ecosystemen die sterk worden beïnvloed door veranderingen in atmosferische stikstofdepositie. Sommige van de veranderingen die in natuurlijke ecosystemen hebben plaatsgevonden, kunnen niet uit zichzelf herstellen nadat de stikstofdepositie sterk is teruggebracht. De vraag is dan of aanvullende maatregelen wel kunnen leiden tot herstel van de oorspronkelijk aanwezige biodiversiteit (H4). Veel van de relevante processen houden onderling verband met elkaar, maar ter wille van het overzicht willen we toch enkele van de zwaarwegende knelpunten los van elkaar bespreken.

Bodemverzuring (rechts, referentie links) leidt tot een anders functionerende bodem, met een andere humusgelaagdheid (donkere laag onderin het humusprofiel), waarmee ook eigenschappen van ecosystemen veranderen. Dergelijke processen zijn niet vanzelf omkeerbaar.

2.2 De accumulatie van stikstof in natuurlijke ecosystemen

Na de Tweede Wereldoorlog is de atmosferische stikstofdepositie in Nederland (en geheel West-Europa) sterk toegenomen als gevolg van intensivering van de landbouw, toename van het verkeer en verdere industrialisering (Fig. 2a; Berendse et al. 2021). Eind jaren zeventig tot begin jaren negentig bereikte de stikstofdepositie in Nederland extreem hoge waarden, waarna een daling plaatsvond als gevolg van aangescherpt beleid, onder meer door de ingevoerde MINAS-mineralenboekhouding die agrarische bedrijven moesten bijhouden. Na 2005 zien we een stagnatie van deze positieve ontwikkeling. Deze stagnatie is zichtbaar zowel in de veranderingen in atmosferische stikstofdepositie als in de ammoniakconcentraties die door het RIVM gemeten worden in de atmosfeer. Gemiddeld bestaat ca. 65% van de gemeten en gemodelleerde stikstofstofdepositie uit ammonium, grotendeels afkomstig uit de Nederlandse veeteelt en (voor ongeveer 1/3) uit het buitenland.

De planten en micro-organismen in voedselarme ecosystemen zijn sterk aangepast aan milieus met een zeer lage input van stikstofverbindingen. Deze soorten zijn in staat om alle stikstof die het ecosysteem binnenkomt op te nemen en vervolgens vast te leggen in levende biomassa en organische stof in de bodem. Deze aanpassing is voor veel organismen van levensbelang onder stikstofarme omstandigheden, maar heeft vergaande consequenties wanneer de stikstoftoevoer sterk toeneemt. Onder die omstandigheden vindt een sterke versnelling plaats van de accumulatie van stikstof in het ecosysteem (Fig. 2b). In de Nederlandse heidevelden en dennenbossen is deze ophoping van stikstof uitgebreid gemeten. Gedurende de eerste 50 tot 100 jaar accumuleert alle stikstof die het ecosysteem binnenkomt via atmosferische depositie, terwijl andere stikstofbronnen (bijv. N-fixatie vanuit de lucht door bacteriën) geen rol van betekenis blijken te spelen (Fig. 2c). Het overgrote deel van deze stikstof hoopt zich op in de organische stof in de bodem (70-90%) hetgeen leidt tot een snelle toename van de stikstofmineralisatie (Berendse 1990). Bij hoge stikstofdepositie kan de stikstofmineralisatie binnen enkele decennia stijgen met meer dan een factor 10 hetgeen vergaande gevolgen heeft voor de primaire productie en de concurrentieverhoudingen binnen de plantengemeenschap. Modelsimulaties laten zien dat door de accumulatie van organische stikstof in de bodem de effecten van verhoogde stikstofdepositie aanzienlijk versterkt worden en tenslotte veel groter zijn dan op basis van de toename van de N-depositie zou kunnen worden verwacht.
Als gevolg van de snelle accumulatie van organische stikstof in de bodem wordt na enkele decennia een punt bereikt waarbij de dominante plantensoort (bijv. struikheide

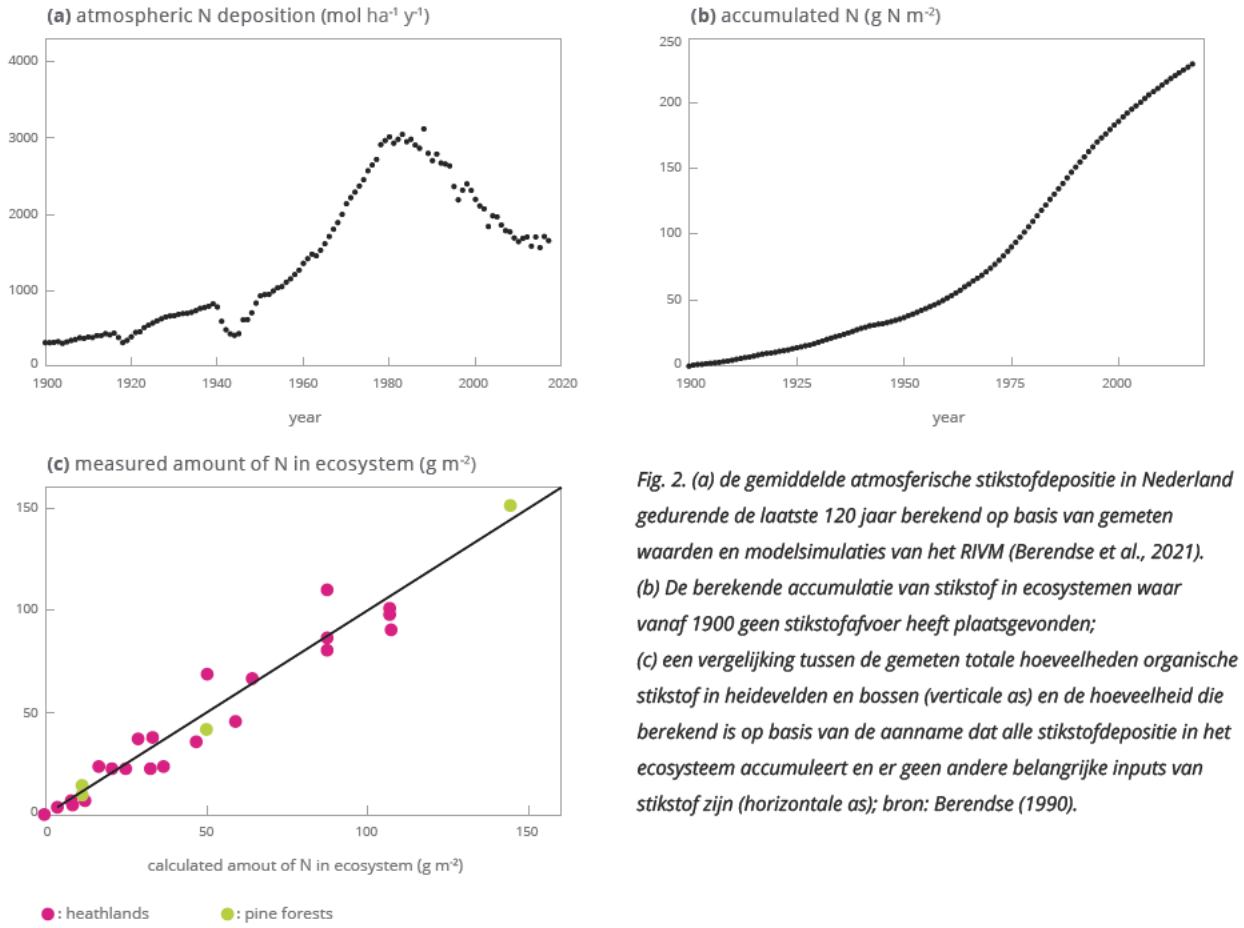

Fig. 2. (a) de gemiddelde atmosferische stikstofdepositie in Nederland gedurende de laatste 120 jaar berekend op basis van gemeten waarden en modelsimulaties van het RIVM (Berendse et al., 2021). (b) De berekende accumulatie van stikstof in ecosystemen waar vanaf 1900 geen stikstofafvoer heeft plaatsgevonden; (c) een vergelijking tussen de gemeten totale hoeveelheden organische stikstof in heidevelden en bossen (verticale as) en de hoeveelheid die berekend is op basis van de aanname dat alle stikstofdepositie in het ecosysteem accumuleert en er geen andere belangrijke inputs van stikstof zijn (horizontale as); bron: Berendse (1990).

of dopheide) zijn maximale groeisnelheid bereikt en niet meer alle stikstof die door mineralisatie beschikbaar komt, volledig kan opnemen. Vanaf dat moment accumuleert ammonium in de bodemoplossing. In veel ecosystemen zijn er plantensoorten met een hogere groeisnelheid en een grotere opnamecapaciteit aanwezig die snel van deze verhoogde beschikbaarheid gebruik kunnen maken. Een bekend voorbeeld is de vergrassing van de Nederlandse heide waar bijv. pijpenstrootje de heidesoorten in snel tempo kan verdringen (Berendse & Aerts 1984). Deze veranderingen gaan vrijwel altijd gepaard met grote verliezen van biodiversiteit. In dopheidevelden zien we dat bij vergrassing soorten als klokjesgentiaan of beenbreek verdwijnen. In drogere heidevelden verdwijnt dan een groot aantal bijzondere soorten korst- en levermossen. Een vergelijkbaar verschijnsel zien we in de dennenbossen op zandgronden waar als gevolg van de versnelde accumulatie van stikstof in de bodem vaak gewone braam de oorspronkelijke onderbegroeiing met bijv. rode of blauwe bosbes vervangt.

Deze veranderingen in soortensamenstelling vertragen vaak de genoemde ophoping van ammonium in het bodemvocht, omdat deze soorten meer voedingsstoffen kunnen opnemen. Maar wanneer de accumulatie van organische stikstof in de bodem zich voortzet, wordt op een gegeven moment ook voor deze soorten de maximale opnamecapaciteit bereikt. Vanaf dat moment worden de problemen veel groter. De concentraties van ammonium in het bodemvocht lopen dan snel op met als gevolg dat er een explosieve ontwikkeling volgt van nitrificerende bacteriën die ammonium als energiebron gebruiken (bijv. *Nitrosomonas*) en nitraat produceren waarbij H^+-ionen worden gevormd (Van Breemen et al. 1982). Wanneer ammonium en nitraat niet meer door planten kunnen worden opgenomen, vindt ook geen neutralisatie meer plaats van het geproduceerde zuur en zal het gevormde nitraat uitspoelen, waarna een zeer snelle verzuring van de bodem plaats vindt. Bodemverzuring als gevolg van ammoniakemissies vindt dus alleen plaats wanneer de bodem met stikstof verzadigd is en de planten geen of nauwelijks meer ammonium of nitraat kunnen opnemen (zie voor verdere uitleg van het verzuringsproces H 2.6).

In de meetseries in de Nederlandse heidevelden werd over een periode van 50 jaar gemeten dat de input van stikstof (op molaire basis) ongeveer 30 maal zo hoog was als de depositie van fosfor (Berendse, 1990). De optimale verhouding tussen stikstof en fosfor ligt voor veel plantensoorten

tussen 14 en 16. Er heeft dus ten gevolge van de stikstofdepositie die een aantal decennia zeer hoog is geweest, een ontwrichting plaatsgevonden van de verhouding tussen enerzijds stikstof en anderzijds fosfor die planten en veel andere organismen nodig hebben. Hetzelfde geldt voor essentiële mineralen als kalium, calcium en magnesium. Dit heeft gevolgen voor de biodiversiteit, bijvoorbeeld voor insecten op heidevelden (Vogels et al. 2011).

Als extra effect van de accumulatie van stikstof in veel ecosystemen zal ook grondwater onder bijvoorbeeld bossen vervuild raken met nitraat, waardoor ook grondwater-gevoede beeksystemen met te hoge nitraatconcentraties te maken zullen krijgen (alsook onze drinkwatervoorziening). In heideterreinen kan extreme droogte, zoals we in de voorbije jaren hebben gehad, extreme pieken in de uitspoeling van nitraat veroorzaken, zodra de droogte voorbij is (Bobbink et al. 2019). Waar beeksystemen nu al te maken hebben met infiltrerend nitraatrijk water uit landbouwgrond, verruigen de oevers en verdwijnen mos-soorten. Het effect van het uitspoelen van nitraat zal nog lang na-ijlen, ook als we per direct de stikstofdepositie tot nul terug zouden kunnen brengen, zowel als gevolg van de benodigde inzijgingstijd als van de grote stikstofoverschotten die zich gedurende de afgelopen decennia in veel natuurgebieden hebben opgehoopt.

2.3 Ernstige bodemverzuring

Bodemverzuring is een chemisch en ecologisch complex proces dat via verschillende routes leidt tot een afname van biodiversiteit. Als gevolg van verzuring komt bijvoorbeeld aluminium vrij in de bodem (Tian & Niu, 2015) wat plantenwortels aantast, waardoor de wortels minder goed functioneren of planten zelfs op grote schaal dood gaan (o.a. De Graaf et al. 1997, De Vries et al. 2015). Tegelijkertijd neemt de beschikbaarheid aan plantenvoedingsstoffen, zoals calcium, magnesium en kalium als gevolg van verzuring af (Tian & Niu, 2015): door het oplossen van verweerbare mineralen en het vrijkomen van nutriënten van uitwisselingscomplexen, spoelen ze uit de wortelzone, waardoor ze onbereikbaar worden voor de vegetatie. Vaak lekt nitraat uit de bodem en worden de basische kationen 'meegenomen', zodat het elektrisch evenwicht in de bodem behouden blijft. Dit verlies aan basische kationen levert een sterke aantasting op van de bodemkwaliteit (Haynes & Swift 1986, De Vries et al. 2015). In bossen kan dit probleem, als gevolg van nitraatuitspoeling, optreden vanaf een stikstofdepositieniveau van 10-15 kg/ha/jr (Bobbink & Lamers 1999, De Vries et al. 2007, Dise et al. 2009).

Voorbeelden van deze problematiek zijn onder andere te vinden in de teloorgang van de droge heideterreinen, die enorm aan biodiversiteit hebben ingeboet (Vogels et al. 2011, Landschap 2017). Dit komt onder andere doordat er bijna geen kruidachtige planten meer tussen de heide staan als gevolg van de verhoogde gehalten opgelost aluminium en ammonium (De Graaf et al. 1997). Behalve het verlies aan plantendiversiteit heeft dit ook direct gevolgen voor insecten die hun voedselplanten missen, of dat nu bloembezoekers zijn die geen stuifmeel of nectar meer kunnen vinden of bijvoorbeeld rupsen waarvan de specifieke waardplanten zijn verdwenen. Het fundamentele ecologische knelpunt van aantasting van de bodemkwaliteit door verzuring voorkomt dat de leefgemeenschap van een intact heidesysteem zich kan ontwikkelen. Ook is er zonder ingrijpen vaak geen bodemherstel meer mogelijk, omdat de mineralen met basische kationen (Ca+Mg+K) die hiervoor zouden moeten zorgen al grotendeels zijn opgebruikt in de voorbije decennia van aanhoudende, zeer hoge niveaus van zure depositie (Bobbink et al. 2017, Bergsma et al. 2018).

2.4 Nutriëntengebrek en onbalans

Stikstofdepositie leidt in habitattypen met een van nature nutriëntenarme en verzuringsgevoelige bodem tot een situatie waarbij de bodem wel heel veel stikstof bevat (H 2.2), maar in verhouding veel minder andere essentiële nutriënten (H 2.3). Voor planten ontstaat er als gevolg hiervan een onnatuurlijke balans tussen stikstof en andere voedingsstoffen, die de fysiologie van de planten verandert en hiermee ook de voedingswaarde van de planten voor veel planteneters (Vogels et al. 2011, Van den Burg et al. 2014, Nijssen et al. 2017, Kurze et al. 2018, Vogels et al. 2020).

In de eerste plaats kunnen tekorten aan bepaalde voedingsstoffen, zoals kalium, magnesium en calcium de kwaliteit van de plant zelf aantasten. Hierdoor kunnen planten een verminderde groei of reproductie laten zien of zelfs dood gaan. Ook zijn er tekorten van elementen in planten die doorwerken in de voedselketen, zoals calcium. Calciumgebrek in de vegetatie leidt ertoe dat soorten die calcium nodig hebben voor hun skelet in de problemen komen. Allerlei soorten huisjesslakken, pissebedden en miljoenpoten met een calciumrijk exoskelet verdwijnen uit de strooisellaag of zelfs uit de natuurgebieden onder invloed van bodemverzuring en calciumgebrek (Vogels et al. 2020). Dit leidt ertoe dat vogels onvoldoende calciumrijke prooien vinden: de oudervogels produceren bij gevolg eischalen van slechte kwaliteit (de eieren komen dan

Als bossen te lang aan verzurende depositie worden blootgesteld, daalt de calciumbeschikbaarheid in het ecosysteem zodat vogels geen goede eieren meer kunnen leggen en jongen al in het nest hun pootjes breken.

De kromzitter komt niet voor in eiken met hoge NPN en lage eiwitgehalten, zoals ontstaan na langdurig veel te hoge stikstofdepositie op een nutriëntenarme bodem.

ook niet uit) en hun jongen lopen een verhoogd risico om al als nestjong hun poten te breken (deze jongen gaan dood) (Van den Burg 2017, 2019B). Hiernaast kunnen relatieve tekorten ten opzichte van stikstof optreden, zoals bij fosfor het geval is (Vogels et al. 2020).

Onder invloed van de overdaad aan stikstof en het tekort aan andere nutriënten verandert ook de eiwithuishouding in de planten (Vogels et al. 2020). In van nature nutriëntenarme systemen is stikstof één van de beperkende voedingstoffen voor de groeisnelheid van planten. Door de stikstofdepositie wordt deze beperking opgeheven en zullen andere nutriënten beperkend worden, zoals fosfor, kalium, magnesium of calcium. Veel plantensoorten nemen onder deze omstandigheden meer stikstof op dan dat ze kunnen gebruiken voor hun groei, waardoor stikstofrijke producten zich ophopen in de planten. We zien dit bijvoorbeeld in de vorm van vrije aminozuren: dit zijn de bouwblokken van eiwitten die niet meer (snel genoeg) door de planten in eiwit kunnen worden omgezet. Ook stapelen zich allerlei andere stikstofhoudende verbindingen zich op in de planten (dit wordt ook wel non-protein nitrogen genoemd, ofwel NPN). In sommige plantensoorten blijft het eiwitgehalte stabiel bij toenemende stikstofgehalten in de plant en wordt er alleen meer NPN gemaakt (Vogels et al. 2011). In andere plantensoorten stijgt het NPN-gehalte eveneens maar neemt het eiwitgehalte zelfs af (van den Burg et al. 2014). Dit alles leidt niet direct tot grote schade voor de plant, maar verandert wel in belangrijke mate de relatie van de plant met herbivoren.

Door voornoemde veranderingen in de plant daalt de kwaliteit van planten voor herbivoren (Vogels et al. 2020). Vlinderrupsen, die weinig gebruik maken van darmbacteriën, zijn heel gevoelig voor veranderingen in hun voedselkwaliteit. Experimenten met kleine nachtpauwoog (op struikheide; Vogels et al. 2011) en kleine wintervlinder (op zomereik; Van den Burg et al. 2014) hebben laten

Sperwers zijn gevoelig voor aminozuurtekorten die leiden tot verminderde eiproductie en ei-uitkomst en meer embryonale afwijkingen.

Heidehaantjes kunnen plaagvormig voorkomen in verzuurde en vermeste heidevelden en heideplanten doen afsterven.

zien dat de rupsen massaal sterven op plantmateriaal dat als gevolg van stikstofdepositie is aangetast. Ook op populatieniveau in het veld zijn deze effecten merkbaar: de dichtheden van genoemde soorten in aangetaste gebieden zijn sterk afgenomen. Hogerop in de voedselketen zien we in bossen vooral specifieke aminozuurgebreken als uitvloeisel van het gebrekkige eiwitmetabolisme in planten, zoals verminderde veergroei bij jonge mezen en slechte broedresultaten en populatiedaling bij sperwers (Vogels et al. 2020, Van den Burg 2002).

Enkele insectensoorten kunnen nog wel met de aangetaste planten overweg. Vaak zijn dit kevers (heidehaantje, eikenprachtkever) die gebruik maken van darmbacteriën om hun voedsel te verteren (Vogels et al. 2020). Waarschijnlijk kunnen deze soorten via hun darmbacteriën de voedselkwaliteit verbeteren, zeker wat betreft hun aminozuur- en eiwitmetabolisme. Deze insecten kunnen belangrijke plagen vormen en ervoor zorgen dat planten massaal afsterven. In de genoemde voorbeelden gaat het om struikheide (Brunsting & Heil 1985) en zomereiken (Lucassen et al. 2014), welke typerend zijn voor de habitattypen waarin ze voorkomen.

Bovengenoemde effecten van stikstofdepositie verlopen via aantasting van de bodemkwaliteit. Om deze problematiek te verhelpen is zowel bodemherstel noodzakelijk als het afremmen van de accumulatie van stikstof door afname van de stikstofdepositie.

2.5 Aantasting van de biodiversiteit

In voorgaande paragraaf is een aantal effecten van stikstof beschreven welke de grenzen aangeven waarbinnen ecosystemen en habitattypen nog normaal kunnen functioneren zonder grote verliezen van biodiversiteit. Hoewel veel soorten te lijden hebben onder de processen die eerder zijn beschreven, komen ook in veel habitattypen één of enkele plantensoorten voor die juist sterk weten te profiteren van de nieuw ontstane abiotische condities. Deze plantensoorten kunnen in de oorspronkelijke vegetatie gaan domineren, wat op zichzelf ook leidt tot verdere aantasting van de biodiversiteit. Voorbeelden hiervan zijn de vermossing van stuifzanden (Sparrius & Kooijman 2011), vergrassing en verstruweling van heidevelden of grijze duinen (clo.nl/nl154706, Haveman & Schaminée 2002, Kooijman et al. 2017) en de overmatige opslag van struiken en bomen in de hoogveengebieden (Limpens 2009). Deze soorten hebben vaak fysiologische aanpassingen waardoor ze weinig last hebben van de verzuring (ze zijn bijvoorbeeld aluminium- en ammoniumtolerant; Vogels et al. 2011) en worden niet geremd door overmatige stikstof (ze nemen bijvoorbeeld geen extra stikstof uit hun omgeving op dan dat ze strikt voor hun groei nodig hebben; Van den Burg et al. 2014). Ook hebben ze weinig last van planteneters die hun opmars zouden kunnen tegenhouden.

Sterke groei van slechts één of enkele plantensoorten zorgt ervoor dat andere, vaak langzaam groeiende soorten de competitie om ruimte, licht, water en voedingsstoffen verliezen en uit ecosystemen verdwijnen (zoals in de voorbeelden hierboven). Bijzondere of zeldzame plantensoorten worden in dit proces vervangen door algemene soorten. Dit betekent dat ook insecten waarvan de levenswijze samenhangt met de verdwenen plantensoorten, of met kruidenrijkdom in het algemeen, geen stand kunnen houden (Bouwman et al. 2020). De voedselbasis voor deze insecten verdwijnt en hierdoor wordt het ook moeilijker voor insecteneters, zoals andere insecten en vogels, om te overleven en zich voort te planten.

Het palet aan effecten beschreven in H2.2 tot en met H2.5 zorgt ervoor dat de biodiversiteit in stikstofgevoelige habitattypen waarbij de KDW ruim wordt overschreden sterk onder druk staat. Deze druk wordt niet alleen gevoeld door veel van de soorten die in de betreffende habitattypen thuishoren, maar ook door planten en dieren, die een speciale beschermingsstatus hebben binnen de Habitat- en Vogelrichtlijn. De instandhouding van populaties van deze soorten is een hieruit voortvloeiende landelijke verplichting. Zonder onderscheid te maken tussen soorten van stikstofgevoelige of minder

Vergrassing van heidevelden met pijpenstrootje komt veel voor.

Doordat er minder insecten zijn op heidevelden, komen er ook minder kraaien voor. Daardoor zijn er ook minder kraaiennesten beschikbaar voor ransuilen.

gevoelige habitattypen kent slechts een kwart van de soorten (van totaal 81 soorten) die vallen onder de Habitatrichtlijn een gunstige staat van instandhouding (Nederlandse rapportage aan de Europese Commissie, 2019). Van de Vogelrichtlijnsoorten kent, volgens dezelfde rapportage, nog ruim een derde een negatieve trend. Van de habitattypen verkeert circa 90% in een matige tot zeer ongunstige staat van instandhouding. Er is (logischerwijs) samenhang tussen de slechte staat van instandhouding van habitattypen en soorten en dit geldt zeker voor de (soorten van) stikstofgevoelige habitattypen. In H3.3 wordt dit met voorbeelden geïllustreerd.

2.6 De rol van ammoniak en stikstofoxiden

De eerder beschreven knelpunten worden niet gelijkelijk veroorzaakt door NH_y en NO_x. De depositie van NH_y leverde - gemiddeld over de laatste decennia - 65% van de totale depositie van stikstofverbindingen (Berendse et al. 2021). Daarnaast is ammoniak vetoplosbaar en kan hierdoor door de cuticula van het blad heen ongecontroleerd de plant binnenkomen. Opname door het blad van gereduceerd stikstof in de vorm van ammonium resulteert in interne verzuring van de plant. Bovendien is ammonium, in tegenstelling tot stikstofoxiden, positief geladen waardoor het een ongewenste interactie geeft met receptoren die positief geladen ionen, zoals K en Ca, transporteren, zowel in de plant zelf als bij de opname van voedingsstoffen door de wortels. Stikstofoxiden hebben deze effecten niet (Britto & Kronzucker 2002).

In tegenstelling tot vaatplanten die veel voedingsstoffen met hun wortels uit de bodem opnemen, halen korstmossen het merendeel van hun voedingsstoffen direct uit de lucht, waardoor ze erg gevoelig zijn voor de luchtkwaliteit (o.a. Johansson 2012). De kritische waarde voor de NH_3 -concentratie in de lucht is dan ook 1 en 3 ug/m_3 voor respectievelijk korstmossen en planten (Cape et al. 2009) terwijl dit voor NO_2 15 en 30 ug/m_3 is (voor gevoelige vegetaties en overige vegetaties: Sutton et al. 2009). Ondergronds kan door het ophopen van NH_4^+ de wortelopname van o.a. calcium, magnesium en kalium worden geremd en ook de algehele groei van de wortels (Bobbink & Weijters 2018). Dit maakt dat NH_3 meer bijdraagt aan de natuurschade dan NO_x en voor het herstel van de natuurkwaliteit is reductie van de NH_y depositie dus het meest zwaarwegend (zie ook Stevens et al. 2011, Sutton et al. 2020).

Wat betreft de effecten op de bodemverzuring verschillen de emissies van NO_x en NH_3 weinig van elkaar, hoewel dit anders lijkt vanuit het oogpunt van de deposities, die vooral in de vormen zijn van HNO_3, NH_4NO_3 en $(NH_4)_2SO_4$. Stikstofoxiden (NO en NO_2) worden namelijk in reactie met zuurstof (O_2) en water (H_2O) omgezet in salpeterzuur (HNO_3) waarbij protonen (H^+ ionen) worden geproduceerd. NH_3 buffert echter juist het salpeterzuur, gevormd door de uitstoot van stikstofoxiden (en ook zwavelzuur, gevormd door de uitstoot van zwaveloxiden), in de lucht door de reactie: $NH_3 + H^+ \rightarrow NH_4^+$. Daarbij worden ammonium (NH_4^+)-zouten gevormd: ammoniumsulfaat en –nitraat. In de lucht zorgt NH_3 er dus voor dat

de regen minder zuur wordt (zie ook Sutton et al. 2020 voor toxische effecten van NH_3 zonder de aanwezigheid van zuren in de atmosfeer). Bij de opname van NH_4^+ scheiden de planten een zuureenheid (H^+) uit, waardoor het wortelmilieu verzuurt. Dat is echter de H^+ van salpeterzuur en zwavelzuur die in de lucht door NH_3 is gebufferd en de netto bijdrage van NH_3 aan die verzuring is hiermee nihil. Als in de bodem ammonium door bacteriën wordt omgezet in nitraat, wordt hierbij twee maal zoveel zuur geproduceerd als in de lucht is geneutraliseerd (Van Breemen et al. 1982). Dit proces leidt wel tot netto verzuring door NH_3, tenzij het gevormde nitraat wordt opgenomen door planten, waarbij een zuureenheid wordt geneutraliseerd (dan is de netto bijdrage van NH_3 weer nihil). Bij de opname door planten van HNO_3, welke in de lucht werd gevormd uit NO_x, wordt ook het zuur geneutraliseerd. Pas als het nitraat niet door planten wordt opgenomen of uitspoelt uit een stikstofverzadigde bodem, vindt er verzuring van de bodem plaats en spoelen ook basische kationen uit tot onder de wortelzone van de vegetatie, terwijl de protonen aan het adsorptiecomplex achterblijven. Per saldo is NO_x in veel habitattypen voor iets meer verzuring verantwoordelijk dan NH_3 door onvolledige nitrificatie (zie ook De Vries & Erisman 2020). In van nature zure ecosystemen of door antropogene invloeden verzuurde bodems (pH < 4.5) wordt de nitrificatie (sterk) geremd. Samenvattend is het zo dat in de meeste gevallen bij stikstofverzadiging van de bodem (waarbij planten niet nog meer stikstof kunnen opnemen) een snelle verzuring van de bodem plaatsvindt.

2.7 Ecologische eindpunten van natuurherstel in relatie tot stikstof

Het doel van stikstofemissie- (en depositie-) reductie zou moeten zijn dat bovengenoemde negatieve effecten van stikstofdepositie die het ecologisch functioneren van ecosystemen in de weg staan, niet meer optreden. Dit betekent dat stikstof in de toekomst weer één van de co-limiterende voedingsstoffen is in van nature nutriëntenarme ecosystemen. Naast stikstofdepositiereductie is herstelbeheer in veel habitattypen een noodzaak, omdat spontaan herstel heel langzaam optreedt of bijvoorbeeld niet meer kan optreden door gebrek aan silicaten met basische kationen. Dit beheer is gericht op herstel van de bodemkwaliteit en het terugdringen van plantensoorten die zich dominant hebben ontwikkeld in aangetaste ecosystemen. Veel herstelmaatregelen zijn echter alleen zinvol nadat een aanzienlijke reductie van de stikstofdepositie heeft plaatsgevonden of als middel om in de tussentijd relictpopulaties te behouden. Tot slot zou de luchtkwaliteit moeten verbeteren tot een niveau dat het herstel van ammoniak-gevoelige, rijk ontwikkelde korstmosvegetaties mogelijk maakt.

Is de groei van uitbundige korstmosvegetaties in de toekomst weer mogelijk in Nederland?

2.8 Conclusies

Het functioneren van stikstofgevoelige ecosystemen wordt fundamenteel ondermijnd door de geaccumuleerde stikstof van de voorbije decennia, maar ook door het huidige niveau van stikstofdepositie. Onder invloed van het stikstofoverschot ontstaan gedegenereerde landschappen en leefgemeenschappen. Ammoniakemissies zijn vanwege hun grote bijdrage aan de totale stikstofdepositie en de toxische effecten het grootste probleem voor de natuurkwaliteit, maar stikstofemissies uit andere sectoren moeten ook teruggebracht worden voordat duurzaam ecologisch herstel mogelijk wordt. In de cascade van effecten die zich als gevolg van voortdurende veel te hoge stikstofdepositie voordoen, zitten we in de laatste fase, welke wordt gekenmerkt door ernstige bodemverzuring en biodiversiteitsverlies op grote schaal.

3 De omvang van het probleem: stikstofgevoelige habitattypen en hun kritische depositiewaarden

Habitattypen verschillen in hun gevoeligheid voor stikstofdepositie. In veel van de gevoelige habitattypen zijn van tal van soorten planten en dieren nog maar kleine populaties over. Het op korte termijn (10-15 jaar) laten overleven van deze populaties in hun (stikstofgevoelige) habitattypen is doorslaggevend voor het tijdskader waarbinnen reducties en noodmaatregelen gerealiseerd moeten worden. In dit hoofdstuk wordt de achtergrond gegeven van de stikstofgevoeligheid van habitattypen, waarmee later gerekend zal worden (H5). Ook wordt vanuit het perspectief van plant- en dierpopulaties aangegeven welke verdere biodiversiteitsverliezen zullen plaatsvinden, als de huidige situatie voortduurt. In deze studie is meer in detail gekeken naar prioritaire, zeer gevoelige en enkele gevoelige habitattypen gekeken. Het gaat hierbij om ca. 30% van het totaal areaal van de stikstofgevoelige habitats.

3.1 Prioriteit en gevoeligheid van habitattypen

De habitattypen zijn gedefinieerd in de Europese 'Habitatrichtlijn' (Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen, 1992). De Habitatrichtlijn is, samen met de Vogelrichtlijn, de Europese implementatie van de 'Convention on Biological Diversity' (CBD, het 'verdrag van Rio' uit 1992, www.cbd.int), dat beoogt het wereldwijde verlies aan biodiversiteit te keren. Hiertoe is door de EU een lijst van soorten en een lijst van habitattypen (=kenmerkende combinaties van soorten en abiotische condities) opgesteld die onder een beschermingsregime vallen. Voor deze soorten (in Nederland: 131) en typen (in Nederland: 52) zijn doelen gesteld, meestal een vergroting van het verspreidingsgebied en een vergroting van de

Via de Habitatrichtlijn worden niet alleen aangewezen soorten zoals de wespendief beschermd, maar ook andere kenmerkende soorten die horen bij de leefgemeenschappen van de habitattypen.

populatie (voor soorten) of een verbetering van de kwaliteit (voor typen). Voor de op wereldschaal zeldzame en/of vrijwel uitsluitend binnen de EU voorkomende typen heeft de EU een bijzondere verantwoordelijkheid en deze worden in de Richtlijn aangemerkt als 'prioritair'. Aan het behalen van bovengenoemde verbeterdoelstellingen is in de Richtlijn geen tijdslimiet gesteld, waardoor die doelen feitelijk niet juridisch hard zijn. Het voorkómen van verdere achteruitgang is echter wel een harde verplichting. Aan de prioritaire typen worden geen harde eisen verbonden anders dan aan de andere typen.

In Nederland vormt stikstofdepositie een van de grootste bedreigingen voor oppervlakte en kwaliteit van habitattypen en de KDW is een middel om deze bedreiging te kwantificeren. Voor sommige toepassingen (onder andere de Wet Ammoniak en Veehouderij) wordt gebruik gemaakt van gevoeligheidsklassen, hierbij gelden habitattypen met een KDW < 1400 Mol N/ha/j als ‹zeer gevoelig›, met 1400 < KDW < 2400 Mol N/ha/j als ‹gevoelig› en met een KDW > 2400 Mol N/ha/j als ‹minder/niet gevoelig›. Voor een volledig overzicht van de KDW's per habitattype, en de wijze waarop deze zijn afgeleid wordt verwezen naar Van Dobben et al. (2012).

3.2 Selectie en arealen van gevoelige habitattypen

De omvang van het natuurareaal op land bedraagt in Nederland ongeveer 695.000 ha. Hiervan wordt 15% aangemerkt als beschermd habitattype. Van deze habitattypen is ongeveer 11% van het oppervlak een 'prioritair' habitattype. Ongeveer 26% van het oppervlak van alle habitattypen betreft zeer stikstofgevoelige habitattypen. Op basis van de Rapportage Habitatrichtlijn 2019 is de huidige staat van instandhouding (SvI), maar ook het toekomstperspectief, van de stikstofgevoelige prioritaire, zeer gevoelige en gevoelige habitattypen over het algemeen matig ongunstig tot zeer ongunstig. We dreigen hiermee belangrijke natuurwaarden te verliezen en het uitzicht op herstel lijkt somber bij de huidige stikstofbelasting,

In natte ecosystemen die door (gebufferd) grondwater worden gevoed, is in een aantal gevallen mitigatie van stikstofdepositie mogelijk door herstel van de lokale hydrologie. In andere gevallen is een habitattype weliswaar zeer stikstofgevoelig, maar is stikstofdepositie toch niet de sleutelfactor voor de instandhouding, maar bijvoorbeeld (het ontbreken van) dynamiek, zoals bij stroomdalgraslanden. In dit rapport hebben we een selectie van habitattypen gemaakt die voor hun voortbestaan sterk afhankelijk zijn van een afname van de stikstofdepositie, omdat mitigerende maatregelen die leiden tot duurzaam ecologisch herstel niet aanwezig zijn of grote beperkingen met

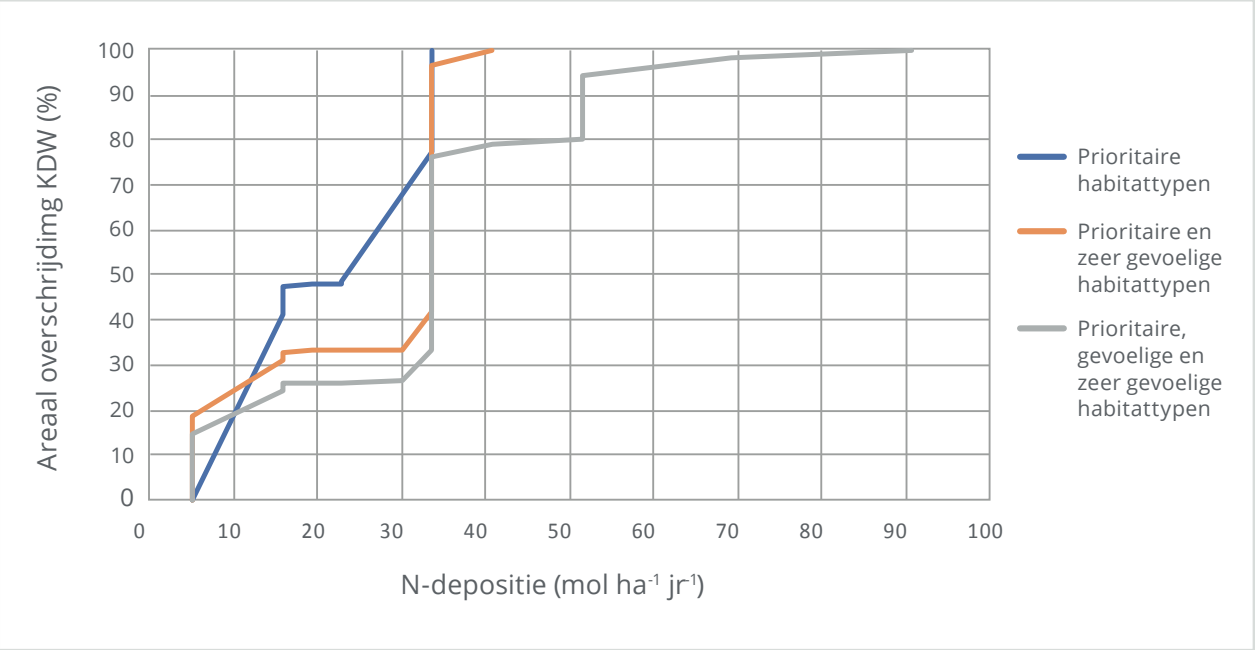

Fig. 3. Cumulatieve frequentieverdeling van de KDW van de opgenomen habitattypen, gewogen naar het areaal dat de habitattypen beslaan (in % van het totaal van de opgenomen habitattypen). Bij 900 mol N ha-1 jr-1 depositie wordt de KDW op ruim 50% van het oppervlak van de prioritaire habitattypen overschreden.

zich meebrengen in de uitvoering. Dit betreft vooral droge of regenwater gevoede habitattypen op van nature slecht gebufferde bodems, zoals zandgronden. Binnen deze selectie zijn de habitattypen opgedeeld in de prioritaire habitattypen en zeer gevoelige habitattypen. We hebben tenslotte ook twee gevoelige droge boshabitattypen meegenomen om vast te stellen hoe dit de uitkomsten beïnvloedt (met de verwachting dat de uitkomsten daarmee meer parallel lopen met de uitgevoerde doorrekening voor alle habitattypen). Uiteindelijk zullen we ons echter in het bijzonder baseren op de resultaten voor de prioritaire en zeer gevoelige habitattypen, omdat hier het knelpunt ten aanzien van de noodzakelijke stikstofemissiereductie het grootst is. Als we voor deze gebieden landelijk de KDW kunnen bereiken, lossen we hiermee gelijk ook de problemen op voor omliggende stikstofgevoelige habitattypen met een hogere KDW.

Hieronder is opgesomd welke habitattypen stikstofgevoelig zijn (op basis van hun KDW) en zijn meegenomen in de latere doorrekening (H5), onderverdeeld in stikstofgevoelige prioritaire habitattypen, zeer gevoelige habitattypen en gevoelige habitattypen. Een uitgebreidere beschrijving van de habitattypen is opgenomen in Annex I.

Prioritaire habitattypen:
Grijze duinen H2130 (subtypen A-C), KDW 714-1071 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig
Duinheiden met kraaihei H2140 (subtypen A, B), KDW 1071 mol, SvI: gunstig, toekomstperspectief: gunstig
Duinheiden met struikhei H2150, KDW 1071 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig
Heischrale graslanden H6230 (subtypen dka, dkr, vka), KDW 714 - 857 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig
Actieve hoogvenen H7110 (subtypen A, B), KDW 500 - 786 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig

Zeer gevoelige habitattypen:
Duinbossen H2180 (subtype Abe), KDW 1071 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig.
Vochtige duinvalleien H2190 (subtypen Aom, C), KDW 1071 - 1429 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig.
Vochtige heiden H4010A (subtype A), KDW 1214 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig.
Droge heiden H4030, KDW 1071 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig.
Herstellende hoogvenen H7120 (subtypen ah, vh), KDW 500 - 1214 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig.
Oude eikenbossen H9190, KDW 1071 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig.

De bodem van hoogvenen is opgebouwd uit dood en levend veenmos, met bijvoorbeeld veenbes.

De duinen vormen een rijk geschakeerd en dynamisch landschap met prioritaire en zeer gevoelige habitattypen.

Als we de meest stikstofgevoelige natuurtypen beschermen, profiteren andere typen automatisch mee, zoals de beukenbossen.

Het vogelnestje, een orchidee zonder bladgroen is één van de soorten die te lijden hebben onder stikstofdepositie en mede hierdoor uit Nederland zou kunnen verdwijnen.

Gevoelige habitattypen:
Duinbossen H2180 (subtypen Ao, B, C), KDW 1429 - 2214 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig.
Beuken-eikenbossen met hulst H9120, KDW 1429 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig.

Het totaal areaal van in dit rapport opgenomen habitattypen is 11458 hectare voor de prioritaire, stikstofgevoelige habitattypen, 27096 hectare voor de zeer gevoelige habitattypen en 10317 hectare voor de gevoelige boshabitattypen op droge zandgronden. In totaal beslaan de in dit rapport meegenomen habitattypen ongeveer 30% (27%) van het landelijk areaal aan (zeer) stikstofgevoelige habitattypen. Een overzicht van de KDW's van de opgenomen prioritaire en (zeer) stikstofgevoelige habitattypen, met mee-weging van het oppervlak dat de habitattypen beslaat, is weergegeven in Fig. 3.

3.3 Populaties en oppervlakte geschikt leefgebied

De schadelijke effecten van stikstofdepositie blijven bestaan zolang de stikstofdepositie te hoog blijft en ook het herstel heeft tijd nodig. De kans is dus groot dat, ondanks goede inspanningen, ook de komende periode natuurwaarden verloren zullen gaan. Met dit ecologisch verlies van natuurwaarden moet rekening worden gehouden in relatie tot het tijdspad waarop reductie van stikstofdepositie kan plaatsvinden. Als de stikstofreductie te laag of traag uitpakt, zullen bijvoorbeeld oude eikenbossen verder afsterven (door verzuring en stikstofstapeling). Goed ontwikkelde heischrale graslanden zullen door bodemverzuring mogelijk geheel verdwijnen (daar is nu nog maar een paar procent van over), de successie van stuifzanden zal te snel blijven verlopen door de vermestende werking van stikstofdepositie en de aantasting van veengebieden (vergrassing en verbossing als gevolg van stikstof) en heidegebieden (verzuring en vergrassing) zal op het grootste oppervlak van deze habitattypen blijven voortduren.

Ook veel soorten planten en dieren waarvan de stikstofdepositie substantieel bijdraagt aan de teloorgang zullen de komende tien jaar nog vrijwel zeker verder achteruitgaan, uit aangewezen gebieden verdwijnen of mogelijk zelfs landelijk uitsterven. In Nederland zijn de afgelopen decennia al ca. 400 plantensoorten die karakteristiek zijn voor voedselarme milieus, sterk afgenomen of zelfs verdwenen (Tamis et al. 2005). Het inkrimpen van het areaal en regionaal uitsterven is inmiddels een algemeen voorkomend verschijnsel, bijvoorbeeld bij veel bosplanten zoals bosanemoon en slanke sleutelbloem. Sommige plantensoorten hebben eveneens sterk te lijden, maar worden met behulp van specifieke beheermaatregelen in stand gehouden. Voorbeelden hiervan zijn de klokjesgentiaan, valkruid en heidekartelblad. Door decennia van overmatige stikstofdepositie, in combinatie met andere

De bruine eikenpage is een zeer kwetsbare soort die steeds verder achteruitgaat in Nederland. De soort is afhankelijk van jonge eikenbossen op de hogere zandgronden, maar door aantasting van de kwaliteit van de eiken, is de toekomst voor deze soort niet rooskleurig.

oorzaken, zijn veel soorten echter al bijna uitgestorven op landelijke schaal (Klimkowska et al. 2011).

Voorbeelden in deze categorie zijn: rozenkransje (3 populaties, waarvan 1 overleeft door gericht beheer), kleine schorseneer (3 locaties met weinig individuen), kleine wolfsklauw (5 locaties, maar geen verjonging meer), groene nachtorchis (1 populatie van ongeveer 20 individuen), beklierde ogentroost (zou inmiddels al uitgestorven kunnen zijn), lange zonnedauw (1 populatie), slijkzegge (1 populatie), tweehuizige zegge (2-3 populaties), breed wollegras (1 populatie), duitse brem (1 populatie), vogelnestje (5-6 populaties), veenbloembies (3 heel kleine populaties), moerasgamander (2 populaties) en de vliegenorchis (3-4 populaties) (NDFF, 2021).

Dezelfde processen zien we ook terug bij de fauna. Voorbeelden hiervan zijn vlinders, zoals de grote parelmoervlinder (nog op 4 plekken aanwezig), het gentiaanblauwtje, de kleine heivlinder (nog op 1 plek aanwezig), de bruine eikenpage, de veenbesparelmoervlinder (4 plekken), het veenbesblauwtje (2 plekken) en het veenhooibeestje (4 plekken), maar ook vogels zoals de duinpieper (uitgestorven), de klapekster (uitgestorven als broedvogel), het paapje, de tapuit en het korhoen (1 populatie, in leven gehouden met behulp van herhaalde bijplaatsing). De vlinders hebben te lijden onder het gebrek aan verstuivend zand, vergrassing, of een slechte voedselkwaliteit voor de rupsen (Vogels et al. 2011, Van den Burg et al. 2014, Kurze et al. 2018, Vogels et al. 2020), hetgeen omstandigheden zijn welke door de overmatige stikstofdepositie zijn ontstaan. Op vergelijkbare wijze hebben de genoemde vogelsoorten last van veranderingen in de vegetatiesamenstelling, vergrassing, het dichtgroeien van vegetaties en de afname van insectenaantallen (als voedsel), die eveneens samenhangen met stikstofdepositie.

Het is, zeker bij vogels, vaak heel moeilijk om soorten die eenmaal zijn uitgestorven als broedvogel weer terug te krijgen (denk aan de duinpieper, klapekster, korhoen en tapuit). Voorkómen dat soorten uitsterven heeft dus de hoogste urgentie. Nederland is bovendien via de Vogel- en Habitatrichtlijn verplicht tot de instandhouding van soorten als het pimpernelblauwtje, korhoen, tapuit en paapje. Herstel van de milieukwaliteit is van doorslaggevend belang, omdat populatieherstel en herintroductie alleen mogelijk zijn als de overleving en voortplanting van de dieren voldoende zijn gewaarborgd met adequate abiotische randvoorwaarden en het juiste ecologisch functioneren van de habitattypen.

Een belangrijk bijkomend probleem is dat voor populaties van soorten die nu op uitsterven staan de Natura 2000-gebieden de enige refugia zijn, terwijl een deel van de soorten vroeger ook voorkwamen in het agrarisch gebied (en voorbeelden hiervan zijn nog altijd te vinden in het buitenland). Het huidige agrarisch gebied in Nederland voldoet echter in het algemeen niet aan de basiskwaliteit die veel algemene Nederlandse soorten nodig hebben. Ook de 'ecologisch robuuste' verbindingen tussen de afzonderlijke onderdelen van het Nederlands natuurnetwerk schieten tekort voor stikstofgevoelige flora en fauna. De afronding van NNN zal wel enige verlichting gaan brengen, maar ook de realisatie hiervan gaat te langzaam. De beste optie die we nu hebben om de soorten die op uitsterven staan te beschermen, is dus door in te zetten op een goede kwaliteit van onze Natura 2000-gebieden. Herstel van de (randvoorwaarden voor) biodiversiteit buiten de beschermde gebieden is echter ook noodzakelijk om de biodiversiteit in Nederland in stand te houden (landelijk gebied: WWF 2020).

Hoe zeldzamer (nog min of meer intacte) habitattypen en soorten zijn, des te moeilijker het is om de instandhouding ervan te waarborgen. Dit komt door het optreden willekeurige, vaak lokale, gebeurtenissen waarvoor kleine, zeldzame populaties zeer gevoelig zijn. Denk aan droogte, overstroming, brand, ongelukkige (natuur-) maatregelen of ecologische interacties (denk bijvoorbeeld aan een goed jaar voor parasieten, ziektes, etc.). De stikstofreductieambitie moet er dus toe leiden dat de leefgebieden van

Eén grote brand op de Sallandse Heuvelrug kan al jaren direct het einde betekenen voor het korhoen in Nederland (hier in niet aangetast habitat in Noorwegen)

bestaande relictpopulaties zo snel mogelijk kunnen herstellen en dat ook in de directe omgeving hiervan meer geschikt leefgebied kan regenereren, en er geschikte verbindingszones ontstaan. Zo kunnen we voorkomen dat we populaties van bedreigde soorten kwijtraken als gevolg van lokale, toevallige processen. Omdat we de stikstofdepositie op (zeer) gevoelige habitattypen niet met slechts lokale maatregelen onder de KDW kunnen brengen, betekent dit dat de landelijke ambitie om de uitstoot terug te dringen groot moet zijn om deze soorten in Nederland te kunnen behouden. Voor de in de bijlagen van de Habitatrichtlijn genoemde soorten is beschreven aan welke criteria de populaties van deze soorten moeten voldoen, wat betreft hun aantallen en voorkomen (Ottburg & Van Swaay 2014), maar voor andere soorten is dit niet het geval.

Het Adviescollege Stikstof heeft 50% emissiereductie in 2030 voorgesteld, waarmee 75% van het oppervlak van de habitattypen onder de KDW komen. Dit betekent dat op de resterende 25% van het oppervlak voortgaande aantasting van de natuurkwaliteit wordt toegestaan en dat hiermee ook de uitsterfkans voor een groot aantal soorten, waarvan nog slechts enkele kleine relictpopulaties bestaan, nog altijd aanwezig is. Om deze kans verder te verkleinen moet op korte termijn in ieder geval 75% van het areaal van de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitattypen onder de KDW worden gebracht, omdat dit de meest kwetsbare habitattypen zijn met veelal de meest gevoelige en bedreigde soorten. Op langere termijn zou het streven moeten zijn om regionaal en landelijk uitsterven als gevolg van overmatige stikstofdepositie geheel te voorkomen. Dit betekent een stikstofdepositie tot onder de KDW op bijna 100% van het totale oppervlak stikstofgevoelige habitattypen. In hoofdstuk 5 berekenen we wat dit zou betekenen voor de emissie reductiedoelstellingen en concretiseren we het tijdspad.

3.4 Conclusies

De staat van instandhouding van de Nederlandse stikstofgevoelige habitattypen en bijbehorende soorten is extreem zorgelijk. Het belangrijkste probleem voor de instandhouding van stikstofgevoelige habitattypen en soorten is de overschrijding van de kritische depositiewaarden. Ook individuele soorten ondervinden problemen in hun voortbestaan als gevolg van de hoge stikstofdepositie. Het gaat hierbij niet alleen om soorten met een beschermde status, maar vooral om soorten die inherent deel uitmaken van de betreffende habitattypen. Het verdwijnen van deze soorten is eveneens een aantasting van de natuurlijke kenmerken van het habitattype. Zonder aanzienlijke verlaging van de stikstofdepositie, zal de natuurkwaliteit nog verder afnemen en zullen soorten verdwijnen. Grootschalige maatregelen (nationaal) met voldoende impact (depositiereductie tot onder de KDW) en snelheid zijn noodzakelijk om de resterende natuurwaarden in Nederland veilig te stellen. Op kortst mogelijke termijn zou 75% van het areaal van de geselecteerde zeer stikstofgevoelige habitattypen en (zeer) gevoelige prioritaire habitattypen onder de KDW gebracht moeten worden.

4 Effecten van natuurherstel-maatregelen en de grenzen ervan

4.1 Maatregelen ter verbetering van de natuurkwaliteit

Er zijn verschillende oorzaken van aantasting van de natuurkwaliteit van habitattypen. Naast stikstofdepositie spelen bijvoorbeeld verdroging, pesticiden, recreatiedruk, dominantie van exoten, isolatie, gebiedsgrootte en aansluiting met andere habitattypen of leefgebieden een rol. Dit leidt ertoe dat er ook allerlei maatregelen te bedenken zijn, waarmee de kwaliteit van habitattypen te verbeteren is, welke niet primair samenhangen met stikstof, zoals het verminderen van recreatiedruk of het weghalen van exoten. Hoewel dergelijke maatregelen heel belangrijk zijn, kunnen ze het verstoorde functioneren van ecosystemen als gevolg van stikstofdepositie meestal niet teniet doen (Van den Burg 2019A). Daarnaast bestaat er ook wetenschappelijke onzekerheid over de exacte ecologische uitwerking van veel maatregelen (Ploegmakers et al. 2021).

In het PAS werden natuurherstelstrategieën geformuleerd die tot doel hadden de natuurkwaliteit te verbeteren of te behouden. Deze maatregelen zijn niet primair opgesteld om de effecten van stikstof te mitigeren (hoewel er natuurlijk wel maatregelen zijn die invloed hebben op de stikstofbalans) of om deze op voorhand uit te sluiten. Natuurherstelmaatregelen worden vaak onterecht aangevoerd als argumentatie voor het kunnen toestaan van het toenemen van stikstofdepositie op natuurgebieden.

Een sprekend praktijkvoorbeeld hiervan is een voorstel tot mitigatie van toenemende stikstofdepositie als gevolg van een nieuw project door het verwijderen van exoten (Amerikaanse eik, Amerikaanse vogelkers) uit een gedegenereerde opstand van het habitattype Oud eikenbos, met een depositieniveau boven de KDW. De (foutieve) gedachte in de betreffende Passende Beoordeling was dat de stikstof die met de exoten uit het gebied verwijderd wordt, ingezet zou kunnen worden om de extra stikstofdepositie op het gebied toe te staan. Het verwijderen van exoten wordt weliswaar genoemd in de PAS-herstelstrategie, maar niet met de bedoeling om hiermee de stikstofbalans te vereffenen. De (zeer weinige) stikstof die in het af te voeren hout besloten ligt, draagt nauwelijks bij aan een reductie van de verzuring en vermesting van de bodem, welke de kwaliteit van het habitattype ondermijnt, mede ook omdat je eveneens calcium, magnesium en kalium afvoert. Een dergelijke natuurherstelmaatregel schiet dus ernstig tekort als mitigerende maatregel tegen de effecten van stikstofdepositie.

Doordat PAS-natuurmaatregelen worden ingezet voor doelen waarvoor ze niet opgesteld zijn, is ten onrechte het beeld ontstaan dat er allerlei natuurmaatregelen zijn, waarmee de effecten van stikstofdepositie teniet kunnen worden gedaan. Er zijn echter maar weinig scenario's te bedenken waarbij maatregelen een adequaat middel zijn om de effecten van stikstof echt te mitigeren. In droge habitattypen lopen mitigerende maatregelen tegen stikstof gemakkelijk stuk op ongunstige bijwerkingen van het (herhaald) toepassen. In kwelafhankelijke habitattypen is in sommige gevallen wel mitigatie mogelijk met hydrologisch herstel (zie H4.4), maar dat loopt vaak stuk op maatschappelijke weerstand.

In onderstaande paragrafen wordt ingegaan op de mogelijkheden en beperkingen die verschillende typen maatregelen met zich meebrengen in hun rol om de effecten van stikstof te mitigeren.

4.2 Afvoer van stikstof als herstelmaatregel

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de problemen die de accumulatie van stikstof in natuurlijke ecosystemen met zich mee heeft gebracht, eenvoudig kunnen worden opgelost door deze stikstof af te voeren door bijv. plaggen, kappen of uitbaggeren. Lange tijd werd er veel geld geïnvesteerd in het afplaggen van heide teneinde de vroegere heidevelden weer te herstellen. Inmiddels is echter duidelijk geworden dat met veel van deze herstelmaatregelen niet alleen de opgehoopte stikstof wordt afgevoerd, maar ook waardevolle nutriënten zoals fosfor, kalium, magnesium en calcium waardoor inmiddels, met name op de hogere zandgronden, een landschap is ontstaan waarin stikstof overvloedig beschikbaar is, maar er grote tekorten zijn ontstaan van veel essentiële voedingsstoffen. Herstelmaatregelen gebaseerd op de afvoer van organische stof en stikstof zijn dan ook alleen zinvol wanneer de stikstofdepositie al aanzienlijk is verlaagd. Wanneer dat niet het geval is, kunnen deze maatregelen zelfs belangrijke negatieve effecten hebben, omdat in de daarop volgende jaren de hoeveelheid stikstof in de bodem wel

Grootschalige afvoer van stikstof van heidevelden leidt tot monotone heidevegetaties, die weinig bijdragen voor de flora en fauna van heideterreinen.

wordt aangevuld maar die van andere essentiële elementen niet of in onvoldoende mate. De ecologische gevolgen hiervan zijn in paragrafen 2.4 en 2.5 besproken.

Er is een hele reeks andere ecosystemen waar de afvoer van stikstof en andere voedingsstoffen jaarlijks plaatsvindt. Graslanden zijn zelfs afhankelijk van de jaarlijkse afvoer van voedingsstoffen door maaien, branden of begrazing. Je zou dan ook kunnen denken dat in deze ecosystemen geen stikstofaccumulatie plaatsvindt. In hooilanden en in veel begraasde graslanden neemt de fractie van de geproduceerde biomassa, die jaarlijks wordt afgevoerd, toe met toenemende productie. Het gevolg is dat de hoeveelheid stikstof in het systeem en de jaarlijkse productie sterk gestabiliseerd wordt. Toch zijn ook hier belangrijke effecten van de verhoogde stikstofdepositie zichtbaar.

In het oudste graslandexperiment van Nederland (het Wageningen Grassland Experiment) worden sinds 1958 productie, soortensamenstelling en een aantal bodemeigenschappen gemeten (Elberse et al. 1983, Berendse et al. 2021). De vegetaties in dit experiment hebben zowel de sterke stijging (van ongeveer 300 %) van de stikstofdepositie meegemaakt, alsook de daling (met ongeveer 40% ten opzichte van de piek) na 1987. De vraag is wat de effecten zijn geweest van de stijgende stikstofdepositie en natuurlijk ook: of de dalende stikstofdepositie tot

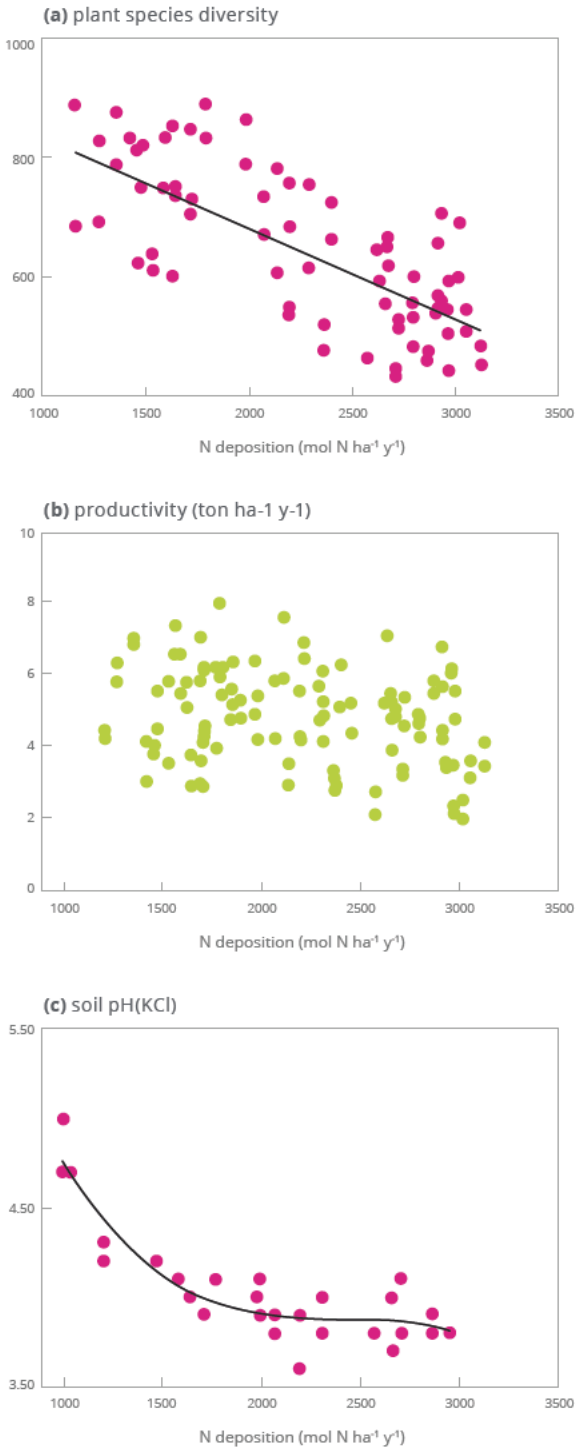

Fig. 4. (a) De relatie tussen atmosferische stikstofdepositie en de plantendiversiteit van twee proefvelden met onbemeste hooiland in het Wageningen Grassland Experiment gemeten tussen 1958 en 2017. De diversiteit is berekend door iedere soort die in de vegetatiemonsters werd waargenomen te wegen met het percentage van de monsters (50) waarin de soort voorkwam. (b). De relatie tussen atmosferische stikstofdepositie en de jaarlijkse productie van de vegetatie in dezelfde proefvelden. (c) de relatie tussen atmosferische stikstofdepositie en de pH-KCl van de bodem in dezelfde proefvelden.
Bron: Berendse et al. (2021)

herstel van de soortenrijkdom heeft geleid. Er werden belangrijke effecten gemeten van de stikstofdepositie op zowel soortenrijkdom als diversiteit (soortenrijkdom waarbij iedere plantensoort gewogen is met zijn relatieve abundantie in 50 steekproeven; Fig. 4a). Bij een toename van de stikstofdepositie (grofweg van 1000 tot 3000 mol N/ha/jaar) daalt de diversiteit met 40 tot 50%. Bij de daling van de stikstofdepositie na 1987 vindt een gedeeltelijk herstel van de soortenrijkdom plaats, maar na 2005 stagneert dit herstel. Deze stagnatie correspondeert met de stagnatie in de daling van de stikstofdepositie in deze periode. De oorzaak van de afname van soortenrijkdom en diversiteit kan niet worden toegeschreven aan eutrofiëring als gevolg van de toegenomen stikstofdepositie. Er is geen enkel verband tussen stikstofdepositie en productie (Fig. 4b). Er is wel sprake van een sterke verzuring als gevolg van de hoge N-depositie in de jaren 70 en 80 (Fig. 4c). Deze effecten zijn in de laatste decennia voor een klein deel hersteld na 1987, maar bij lange na niet volledig.

We kunnen hier drie belangrijke conclusies trekken. Ten eerste: ook wanneer er jaarlijks biomassa en stikstof worden afgevoerd, kan de bodem toch zodanig met stikstof verzadigd raken dat stikstof niet meer de productie limiteert (*cf*. Van Dobben et al. 2017). Alleen in de beginjaren lieten de proefvelden die met ammoniumnitraat werden bemest een kleine productieverhoging zien. Daarna niet meer. Deze situatie moet hebben geleid tot ophoping van ammonium in de bodemoplossing, nitraatuitspoeling en de snelle verzuring die daarvan het gevolg is, ook op deze kleigronden die veel sterker gebufferd zijn dan de Nederlandse zandgronden.

De tweede conclusie is dat herstel van diversiteit in deze graslandecosystemen zeker (deels) mogelijk is, maar dat bij stagnerend beleid het begonnen herstel van soortenrijkdom en diversiteit zich niet voortzet.

Ten derde heeft een analyse van de gegevens laten zien dat ook in deze ecosystemen het decennia kan duren voordat de resultaten van een lagere stikstofdepositie ook in de vegetatie zichtbaar worden (cf. Stevens 2016). Voor de gehele Veluwe werd berekend dat de positieve effecten van een aanzienlijke verlaging van de stikstofdepositie op bodemeigenschappen en de diversiteit aan plantensoorten pas zichtbaar worden na een periode van enkele decennia (Van Oene et al. 1999). Voor het herstel van de vroegere rijk bloeiende hooilanden en de bos- en heideecosystemen van de Veluwe is dus niet alleen effectief beleid nodig, maar ook veel geduld.

4.3 Maatregelen tegen de effecten van stikstof

Stikstofdepositie leidt tot veranderingen in de abiotische condities van bodem, lucht en water, welke op hun beurt effecten hebben op de vegetatie (vergrassing, verstruweling, etc). Maatregelen die specifiek gericht zijn tegen de effecten van stikstofdepositie kunnen zowel primair werken tegen de aantasting van de abiotische condities (bijvoorbeeld de toepassing van steenmeel en kalk tegen bodemverzuring) als tegen de veranderingen in de vegetatie die als gevolg hiervan ontstaan (bijvoorbeeld maaien of begrazen van vergraste heide). Hoewel dit belangrijke maatregelen zijn die vaak deel zullen uitmaken van de uiteindelijke herstelstrategie voor een specifiek habitattype (zie ook de PAS-herstelstrategieën), is de inzet van deze maatregelen vaak onvoldoende om negatieve effecten van extra stikstofdepositie op voorhand uit te kunnen sluiten, als de KDW sterk wordt overschreden (Van den Burg 2019[A]). Maatregelen die de bodemkwaliteit (of waterkwaliteit) verbeteren, zullen in veel gevallen deel gaan uitmaken van habitatherstel zodra de stikstofdepositie voldoende is gedaald. Op dit moment wordt met tal van experimenten onderzocht hoe dit het beste kan gebeuren en ook als noodmaatregel om bepaalde biodiversiteit in stand te houden. De maatregelen hebben voornamelijk betrekking op het tegengaan van verzuring (toepassing van steenmeel en kalk), maar bieden hiernaast nog onvoldoende oplossing voor de vermestende werking van stikstof. De maatregelen leiden meestal niet of te weinig tot het

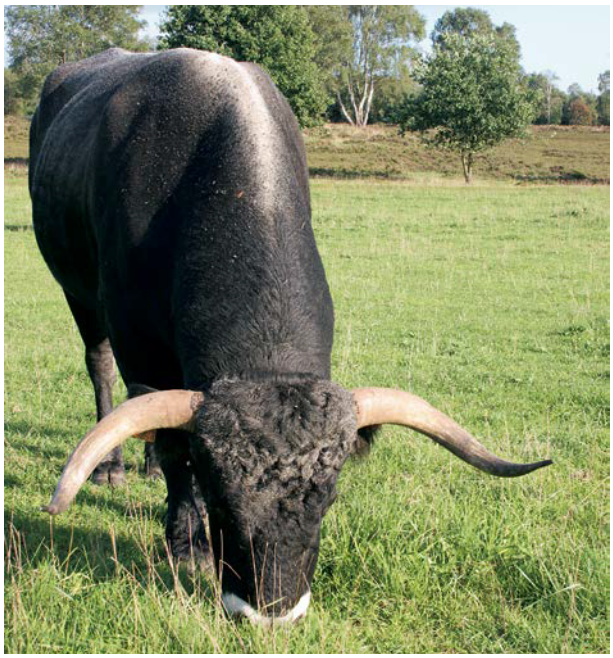

Begrazing kan de vegetatiegroei remmen, maar de aantasting van de bodemkwaliteit door stikstofdepositie wordt er niet door teniet gedaan.

onttrekken van stikstof aan het systeem. Bovendien kunnen maatregelen tegen de verzuring in bossen leiden tot het snel beschikbaar komen van in het zure strooisel vastgehouden stikstof (Bobbink & Lamers 1999), waardoor de ondergroei van het bos kan verruigen, bijvoorbeeld met bramen (Bobbink et al. 2018). Dit betekent dat deze maatregelen alleen met de hand op de kraan uitgevoerd kunnen worden, zolang er veel stikstof in het systeem aanwezig is en/of de stikstofdepositie hoog. De effectiviteit om met anti-verzuringsmaatregelen onder hoge stikstoflast habitattypen ecologisch duurzaam te herstellen is dan ook beperkt. De inzet van deze maatregelen maakt dan ook dat negatieve effecten van extra depositie van stikstof als gevolg van nieuwe projecten niet uitgesloten kunnen worden, zoals de Habitatrichtlijn verlangt.

Uit bovenstaande zal duidelijk zijn dat het op voorhand uitsluiten van alle negatieve effecten van stikstofdepositie door middel van natuurherstelmaatregelen een weinig hoopgevende route is. Daar komt nog bij dat sommige effecten van stikstof alleen teniet te doen zijn door het creëren van schone lucht (H 2.6), waarvoor zelfs in theorie helemaal geen natuurherstelmaatregelen mogelijk zijn. De belangrijkste en ecologisch minst problematische route voor succesvol herstelbeheer tegen de effecten van stikstofdepositie is, in gebieden waar dit mogelijk is, door herstel van de hydrologie, waarbij gebufferd (grond-) water tot in de wortelzone van planten kan doordringen. Dit zorgt ervoor dat zuur voortdurend gebufferd wordt, de bodem dus niet heel zuur wordt, ammonium door

Bossen die onder invloed staan van gebufferd grondwater zijn refugia voor zeldzame soorten, zoals de spechtinktzwam

bacteriën gemakkelijker in nitraat omgezet kan worden en dat nitraat kan uitspoelen, zonder dat dit een aantasting geeft van de voorraden basische kationen in de bodem. Met dergelijk hydrologisch herstel kunnen negatieve effecten van stikstof worden teruggedrongen en geringe extra bijdragen gemitigeerd. In veel gevallen is door ingrepen in het landschap de hydrologie sterk verstoord. Voor hydrologisch herstel zijn vaak maatregelen in de omgeving van natuurgebieden nodig. Dit kan op weerstand rekenen van gebruikers buiten de natuurterreinen (landbouw, huizenbezitters). Een voorbeeld hiervan speelt zich af in laagveengebied dat sterk te lijden heeft onder wegvallen van kwel door wegzijging naar dieper liggende landbouwpolders (bijv. Bethunepolder). Een effectieve maatregel zou zijn die polders weer onder water zetten (ook goed tegen de CO2 - uitstoot) maar dat levert grote weerstand op.

Een ander voorbeeld waarbij de effecten van stikstofdepositie sterk kunnen worden teruggebracht, is het samenspel aan maatregelen dat tegen met stikstof overbelaste venoevers kan worden ingezet (Dorland et al. 2005). Bekalking kan ingezet worden tegen de verzuring van het ven, terwijl wisselende waterstanden ervoor zorgen dat er op de droogvallende delen veel stikstofemissie plaatsvindt naar de lucht. Onder waterverzadigde, zuurstofloze omstandigheden treedt namelijk omzetting op van nitraat naar niet-reactief stikstof (denitrificatie). In dit voorbeeld worden dus ook zowel de verzuring als vermesting aangepakt, wat tot goede resultaten leidt. Voor uitgesproken droge habitattypen zijn bovenstaande hydrologische routes logischerwijs geen optie en hierom zijn in droge habitattypen de stikstofproblemen, in samenhang met potentiële herstelmaatregelen, het grootst.

4.4 Natuurherstelmaatregelen in relatie tot het halen van de KDW

Natuurherstelmaatregelen kunnen veel goeds doen voor habitattypen en de overleving van soorten, maar zijn vaak onvoldoende om alle negatieve effecten van stikstofdepositie op voorhand te kunnen uitsluiten als gevolg van nieuwe projecten, als de KDW al wordt overschreden. Veel natuurherstelmaatregelen zijn alleen effectief wanneer eerst de stikstofdepositie aanzienlijk is gereduceerd. Een belangrijke vraag is of de natuurmaatregelen wel afdoende zouden kunnen werken als de stikstofdepositie wordt teruggebracht, maar niet tot op het niveau van de KDW.

Er zijn wereldwijd nauwelijks experimenten met stikstofreductie uitgevoerd, maar in Nederland hebben we wel een langlopend dakexperiment gehad in een grove

dennen bos bij Ysselsteyn (Bobbink & Lamers 1999, Boxman 2002). Hier is in 1989 een dak gebouwd om de natte depositie van stikstof weg te vangen en er is onder het dak beregend met schoon water. Dit experiment heeft 26 jaar gelopen en de stikstofdepositie is er langdurig teruggebracht van een grote overschrijding van de KDW tot 5 kg/ha/jr, dus ruim onder KDW. Het directe effect van deze experimentele verlaging van de stikstofdepositie was een sterke daling van de uitspoeling van nitraat. Na verloop van tijd gingen de bomen harder groeien, daalde het stikstofgehalte in de naalden (maar de waarden bleven hoog), de K/N verhouding in de naalden herstelde zich (maar de Mg/N verhouding bleef te laag), verminderde de groei van nitrofiele soorten in de ondergroei en kwamen ook mycorrhizapaddenstoelen (dit zijn paddenstoelen waarvan de schimmeldraden leven in samenhang met boomwortels en die voedingstoffen met de bomen uitwisselen) terug. In 1956, toen het dak nog niet was geplaatst, werden in het bos 50 soorten mycorrhizapaddenstoelen waargenomen. Toen het dak werd geplaatst was geen enkele soort meer aanwezig. Sinds 1993 zijn er weer mycorrhizapaddenstoelen verschenen, maar in 2002 ging het nog slechts om 5 soorten. Het terugdringen van de stikstofdepositie heeft in 26 jaar tijd niet geleid tot herstel van de soortenrijkdom van weleer. Het effect van de verlaagde depositie op de pH was gering: 3.3 onder lage depositie en 3.1 bij hoge (= omgevings-) depositie. Hiernaast was ook de stikstofvoorraad in de bodem nog altijd heel erg groot. Als we met natuurherstelmaatregelen de kwaliteit van de bodem gaan verbeteren en daarmee de pH toeneemt, zal de afbraak van het organisch materiaal sneller verlopen, waardoor er meer stikstof vrij beschikbaar in de bodem komt. Eigenlijk zou de stikstofdepositie dus verlaagd moeten worden tot onder de KDW om stikstofruimte te genereren voor de stikstof die tot nu toe geaccumuleerd is in de bodem.

Mycorrhizapaddenstoelen die van groot belang zijn voor het functioneren van bosecosystemen komen niet op korte termijn vanzelf terug als de stikstofdepositie sterk wordt teruggebracht.

In de meeste experimenten wordt onderzocht wat de effecten zijn van toenemende stikstofdepositie in gebieden met lage stikstofdepositie (onder de KDW). In veel experimenten in graslanden, heiden en boreale bossen waar experimentele stikstoftoevoeging plaatsvond, werd in een later stadium de stikstofinput gestopt en gevolgd hoe de soortensamenstelling hierop reageerde. In vrijwel alle gevallen nam het herstel van de soortensamenstelling en diversiteit een groot aantal jaren in beslag (Strengbom et al. 2001, Power et al. 2006, Clark & Tilman 2008, Stevens 2016). Onderzoek aan oude experimenten in venen in Ierland (Tomassen et al. 2004) laat zien dat ook na verlaging van de stikstofdepositie tot onder de KDW de negatieve effecten op korstmossen nog heel lang aanhouden.

Bovenstaande voorbeelden geven aan dat na het onderschrijden van de KDW herstelmaatregelen meestal nodig zijn om de kwaliteit van de vegetaties te herstellen. Bij blijvende overschrijding van de KDW zal deze opgave uiteindelijk moeilijker zijn en zullen verdergaande (en duurdere) maatregelen nodig zijn. Intensief natuurbeheer vergroot in natuurlijke systemen echter het risico op schade door het uitgevoerde herstelbeheer zelf.

Stikstofdepositie kent een aantal effecten die accumuleren in de tijd, zoals bodemverzuring met al zijn gevolgen, maar ook de stikstof-beschikbaarheid in het ecosysteem. Als vegetaties op veranderingen in stikstofdepositie reageren en van samenstelling veranderen (de KDW wordt overschreden) is het aannemelijk dat ook andere, accumulerende processen, die stikstofdepositie met zich meebrengt ten nadele van de natuurkwaliteit, optreden. Gegeven de beperkingen in de inzetbaarheid van natuurherstelmaatregelen om alle effecten van stikstofdepositie te mitigeren, is moeilijk voorstelbaar dat alle negatieve effecten van deze accumulatie afdoende met herhaalde maatregelen teniet te doen zijn in een groot aantal (droge) habitattypen. De toename van vrije aminozuren, wat een tamelijk universele reactie lijkt te zijn bij planten en korstmossen bij toenemende stikstofdepositie (bijv. Xu & Xiao 2017), geeft aan dat de fysiologie van de planten verandert bij toenemende stikstofbeschikbaarheid, hetgeen effect kan hebben op bijvoorbeeld de infectiekansen door schimmels, aantasting door herbivoren of de voedingswaarde van de planten voor herbivoren.

De biodiversiteit van stuifzanden is afhankelijk van de schaars begroeide delen en het afplaggen hiervan kan je dus eigenlijk niet inzetten om stikstof af te voeren (foto van Oost-Duits referentiegebied).

Tenslotte is het mogelijk dat ook bij stikstofdepositie lager dan de KDW al negatieve effecten op de natuurkwaliteit kunnen optreden (Wilkins et al. 2016). Aantasting van korstmosvegetaties is bijvoorbeeld al zichtbaar bij een depositieniveau van 6 kg/ha/jr en de uitspoeling van nitraat en daarmee de stikstofverzadiging in bossen begint ook al bij een depositie van 9 - 15 kg/ha/jaar (Bobbink & Lamers, 1999), dus ook al lager dan de gehanteerde KDW (voor Oude eikenbossen bijvoorbeeld 15 kg/ha/jr). Om de ecologische waarden in hun totaliteit te behouden zijn dus in verschillende gevallen maximale stikstofdepositieniveaus van toepassing die onder de KDW liggen.

Voor een groot aantal habitattypen geldt dat de depositie tenminste tot de KDW teruggebracht zal moeten worden om enige zekerheid te bieden dat de negatieve effecten van de resterende stikstofdepositie dermate beperkt zijn, dat ze geen accumulerende werking laten zien die de fundamentele ecologische processen die kenmerkend zijn voor het habitattype verstoren. Op dit depositieniveau kunnen natuurlijke ecosystemen zichzelf, voor zover het de stikstofdepositie betreft, in stand houden en zijn herhaalde herstelmaatregelen niet meer nodig.

4.5 Conclusies

Herstelmaatregelen zijn vaak noodzakelijk voor het behoud en herstel van de biodiversiteit, maar zijn in de meeste gevallen alleen effectief wanneer tegelijk de stikstofdepositie tot het vereiste niveau wordt teruggebracht. Alleen door de combinatie van deze twee strategieën kan op termijn voldaan worden aan de eisen die aan de Nederlandse natuur gesteld worden vanuit de Habitat- en Vogelrichtlijn. Er zijn voor droge, stikstofgevoelige habitattypen geen herstelmaatregelen die op voorhand alle negatieve effecten van extra stikstof kunnen uitsluiten, als de KDW al sterk wordt overschreden. Op de droge zandgronden, die erg gevoelig zijn voor stikstofdepositie, zijn echte herstelmaatregelen pas zinvol als er al een sterke reductie van de stikstofdepositie tot om en nabij de kritische depositiewaarden heeft plaatsgevonden, zodat er geen nieuwe accumulatie van stikstof in de betreffende ecosystemen optreedt. Zonder deze daling in stikstofemissie en -depositie leiden herstelmaatregelen die stikstof met organisch materiaal afvoeren tot natuurschade. Logisch zou dus zijn om eerst de stikstofdepositie flink terug te brengen om dan de natuur daadwerkelijk te herstellen. In de tussentijd kan de nadruk liggen op beheermaatregelen die de resterende biodiversiteit nog even in stand houden en experimentele maatregelen waarvan we kunnen leren hoe we de natuur zo goed mogelijk herstellen als de stikstofkraan voldoende is dichtgedraaid. Waar mogelijk kunnen maatregelen ter verbetering van de hydrologie direct worden ingezet, omdat de negatieve effecten van stikstofdepositie voor een groot deel (maar niet volledig) kunnen worden gemitigeerd onder invloed van gebufferd grondwater. Herstelmaatregelen gaan niet meer de juridische ruimte geven om het sterk reduceren van de stikstofemissies uit te stellen, zoals onder het PAS gebeurde.

5 Reductie doelstellingen: areaal onder kritische depositiewaarden

5.1 Vraagstelling en berekeningsmethode

Ecologisch gezien is het helder dat het optimaal is wanneer de KDW van alle Natura 2000-gebieden wordt gehaald en dat is dan ook het einddoel voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstelling zoals is vastgelegd in het wetsvoorstel stikstofreductie en natuurverbetering. De vraag is daarbij dan wel: hoe snel moet de depositie ecologisch gezien terug? Wat is een relevant tussendoel voor 2030-2035? Aangezien er al sprake is van een erfenis van meer dan 50 jaar te hoge stikstofdepositie is het eenvoudige antwoord: zo snel mogelijk. Om een tijdspad te adviseren is het echter van belang dat de vraag in ecologische en juridische zin meer wordt gespecificeerd. Dat kan met de vraag: bij welk depositieniveau is het niet mogelijk om instandhouding (laat staan verbetering) van de natuurkwaliteit te garanderen, zelfs niet bij het nemen van alle mogelijke herstelmaatregelen? Want de wet vereist verbetering en dat moet dus zo snel mogelijk gebeuren. Het antwoord zou je kunnen relateren aan twee typen vragen.

1 Bij welk emissiereductiepercentage zorg je er op korte termijn voor dat er een minimaal vereiste toename (75% van de oppervlakte van de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitattypen onder de KDW; H3.3) is in het areaal aan Natura 2000-gebieden waar de stikstofdepositie onder de KDW is?

   Toelichting: Het belang van het uiteindelijk halen van de KDW om verdere aantasting van de natuur te voorkomen is het uitgangspunt. Hiervoor zijn ecologische argumenten (maar ook juridische). Bij deze benadering, wordt het aandeel hectaren stikstofgevoelige natuur waarvoor de KDW bereikt wordt als maat genomen waarop gestuurd wordt. Dit kan worden berekend door de relatie te bepalen tussen de procentuele afname in het areaal van Natura 2000-gebieden met overschrijding van de KDW en de procentuele reductie in stikstofemissies.

2 Bij welk emissiereductiepercentage zorg je ervoor dat in alle Natura 2000-gebieden de stikstofdepositie wordt teruggebracht tot een niveau waarbij in elk geval geen verdere verslechtering van de natuurkwaliteit optreedt, hoewel de KDW nog wel overschreden kan zijn?

   Toelichting: Hoewel de KDW uiteindelijk gehaald moet worden, is het essentieel om de overschrijding van de KDW bij alle Natura 2000-terreinen op korte termijn zodanig laag te hebben dat het mogelijk is om instandhouding (en verbetering) van de natuurkwaliteit te garanderen. Vooralsnog is de wetenschappelijke informatie over een tijdelijke bepaalde vaste of procentuele overschrijding van de KDW waarboven geen verbetering optreedt, ook niet met herstelmaatregelen, echter heel beperkt. Daarom is in dit rapport gerekend met een aantal scenario's, namelijk 25%, 50%, 75% en 100% overschrijding (ofwel 1,25, 1,5, 1,75 en 2 maal de KDW). Omdat bij sommige habitats mogelijk zelfs onder de KDW nog verslechtering van de natuurkwaliteit plaatsvindt, is ook gerekend met 0,5 en 0,75 maal de KDW.

Door berekeningen uit te voeren met die grenzen kun je onderzoeken wat in elke situatie het minimaal vereiste emissiereductie percentage is om voor alle Natura 2000-gebieden die grens te halen. Je laat dan zien hoe gevoelig het emissiereductie percentage is voor het veronderstelde tussendoel. In dit hoofdstuk worden de resultaten van bovengenoemde berekening gegeven (5.2) en worden conclusies getrokken over de vereiste reductie op de korte termijn (2030), op basis van bovengenoemde twee benaderingen, en op de lange termijn (2050) op basis van de gewenste eindsituatie (het halen van de KDW voor alle natuurterreinen). In Annex I is een overzicht gegeven van de meegenomen habitattypen in de berekening (zie ook Hoofdstuk 3.2) en in Annex II is de berekeningsmethode in meer detail beschreven. In de berekening is, conform de huidige wetgeving ook het areaal aan leef- en zoekgebieden meegenomen. In Annex III is aangegeven wat het effect is als je de leef- en zoekgebieden weglaat.

De berekeningen zijn gebaseerd op benodigde landelijke emissiereducties. Uiteraard is er regionale differentiatie in de berekeningen mogelijk, hetgeen nog verdere doorrekeningen vereist. Tegelijkertijd is er sprake van een 'stikstofdeken' die over Nederland ligt, waardoor alleen regionaal beleid rond Natura 2000-gebieden ontoereikend is om de natuurdoelen te kunnen halen. Nederland zal dus niet ontkomen aan landelijk emissiereductiebeleid in samenhang met regionaal maatwerk. Om de ordegrootte van de reductie-ambitie te bepalen volstaat een berekening van de benodigde landelijke emissiereducties.

5.2 Natura 2000-gebieden boven de KDW in relatie tot reducties in stikstofemissie

In figuur 5 zijn de resultaten gegeven van de % afname in het areaal Natura 2000-met overschrijding van de KDW en de % reductie in Nederlandse stikstofemissies[1] voor de vier groepen van habitattypen. Bedenk dat het % betrekking heeft op de onderscheiden groep habitattypen. Zo is bij 50% reductie nog sprake van overschrijding van de KDW op ongeveer 25% het areaal van alle habitattypen (Alle) en op 40% van het areaal van de Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen (PH+ZG). De resultaten laten verder zien dat een reductie van ca 70% nodig is om 90% van het areaal van alle habitattypen te beschermen (10% overschrijding van de KDW, zie figuur 5). Bij 100% reductie is op 2% van het areaal van alle habitattypen nog sprake van overschrijding van de KDW maar dit is nog 8% van het areaal aan Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen (vnl. door depositie vanuit het buitenland).

In figuur 6 zijn de resultaten weergegeven van de effecten van een % stikstofreductie op de % afname in het areaal aan Natura 2000-gebieden met een overschrijding van 0,5, 0,75, 1,0, 1,25, 1,5, 1,75 en 2 maal de KDW voor de vier onderscheiden groepen van habitattypen. Volgens die berekeningen zit bij 50% emissiereductie reductie ca 25% van het areaal van alle habitattypen boven 1 maal KDW, terwijl het vrijwel verwaarloosbaar boven 2 maal de KDW en ca 80% boven 0,5 maal de KDW. Wanneer je voor de korte termijn (tot 2030) zou uitgaan van een relatief beperkte overschrijding van bv 25 %, dan zit bij 50% emissiereductie nog altijd ca 20% van het areaal van de Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen boven de 1,25 maal de KDW en dat is nog ca 15% boven de 1.5 en 1.75 maal de KDW (Figuur 6b). Voor alle habitattypen ligt dat rond de 10% boven 1,25 maal de KDW en ca 3-5% van het areaal boven 1,5-1,75 maal de KDW (Figuur 6d).
Bovenstaande resultaten hebben betrekking op berekeningen waarin ook het areaal aan leefgebieden is meegenomen. Uit de resultaten waarin alleen de habitattypen zijn meegenomen en de leefgebieden niet zijn meegerekend, blijkt dat de overschrijding van de KDWs iets (ca 5-10%) lager is zonder emissiereductie maar dat de daling van de overschrijding in de KDWs langzamer gaat zodat bv bij 50% emissiereductie de procentuele overschrijding van de KDWs vrijwel gelijk is (Annex III).

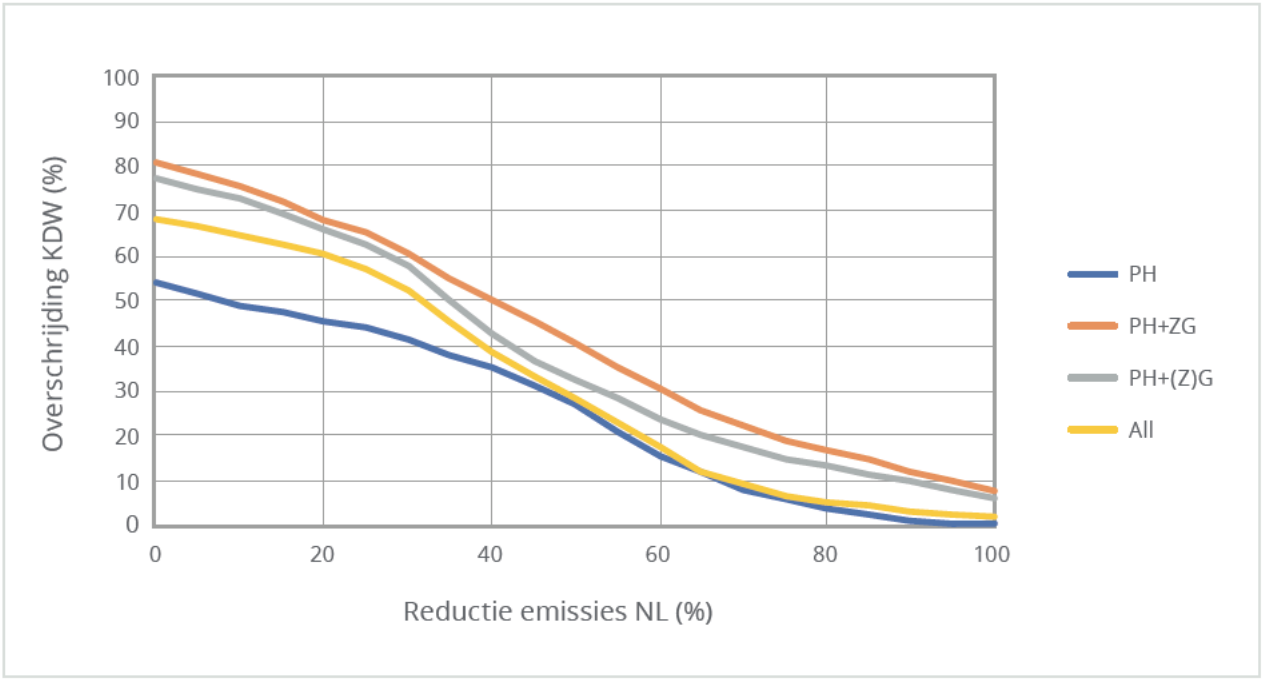

Fig. 5. Relatie tussen de % afname in het areaal aan Natura 2000 gebieden boven de KDW en de % reductie in stikstofemissies voor Prioritaire habitattypen (PH), Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen (PH+ZG), Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen en Gevoelige habitattypen (PH+ZG+G) en Alle habitattypen (Alle).

1 Zowel NOx als NH3 (evenredig toegepast. De reductie van buitenlandse emissies is vastgezet op de NEC-richtlijn: 25% reductie in NOx en 15% reductie in NH3.

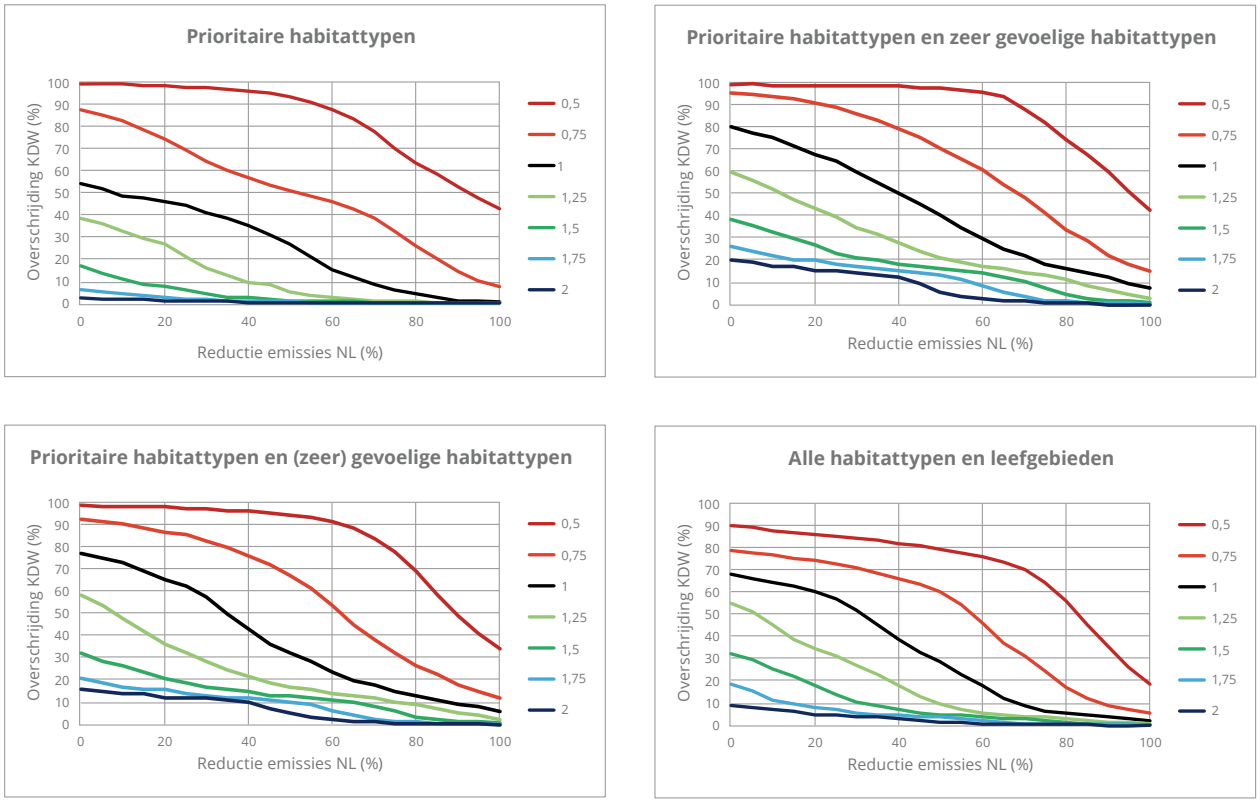

Fig. 6. Relatie tussen de % afname in het areaal aan Natura 2000-gebieden met een overschrijding van 0.5, 0.75, 1.0, 1.25, 1.5, 1.75 en 2 maal de KDW en de % reductie in stikstofemissies voor de vier onderscheiden groepen van habitattypen.

5.3 Conclusies

Vereiste emissiereducties op korte termijn

Hier trekken we de conclusies over het reductie-percentage dat nodig is tot 2030 - 2035 en wat dit oplevert in aandeel gebieden / habitattypen dat beschermd wordt tegen verdere aantasting door stikstofdepositie (gelijk aan of onder de KDW).

Redeneerlijn 1: Bij welk emissiereductie-percentage zorg je ervoor dat er een minimaal vereiste toename is in het areaal aan stikstofgevoelige habitattypen in de Natura 2000-gebieden onder de KDW?

De ecologische problemen zijn het grootst bij de zeer gevoelige habitattypen. De prioritaire habitattypen zijn aangewezen vanwege hun bijzondere belang voor de biodiversiteit en zouden dus als eerste behoed moeten worden tegen verdere aantasting als gevolg van stikstofdepositie. Voor deze twee subgroepen moet dus speciale aandacht zijn bij het bepalen van het benodigde reductiepercentage.

De relatie tussen de emissiereductie en areaal van alle habitattypen waar overschrijding van de KDW plaatsvindt is een dalende S-curve (zie figuur 5). 50% emissiereductie, zoals beoogd voor 2035 in de huidige wet, ligt middenin het steil aflopende deel van de curve; meer emissie-reductie levert in dit traject dus nog hoge natuurwinst op (hectaren onder KDW). 50% reductie geeft nog altijd overschrijding van de KDW op 40% van het areaal van de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitats (figuur 5); om de biodiversiteit te beschermen is 40% van de hectaren overschrijding van de KDW in deze prioritaire en zeer gevoelige habitats te veel, mede gegeven de slechte staat waarin de betreffende habitats nu veelal verkeren en de strikte afhankelijkheid van veel soorten van deze habitattypen (H3.3).

Om op korte termijn op een minimaal vereist areaal van 75% aan geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitattypen onder de KDW te komen, is een emissie-reductie van ongeveer 70% nodig. Dit is het reductie-niveau waar de ‘staart’ van de S-curve voor alle habitat-typen begint (Fig. 5) en waarbij er nog een overschrijding op 10% van de hectaren van alle habitattypen is.

Redeneerlijn 2: Bij welk emissiereductie-percentage zorg je ervoor dat alle stikstofgevoelige habitattypen in de Natura 2000-gebieden onder een KDW-tussendoel komen?

Hoe hoog bij het tussendoel de overschrijding van een KDW waarde mag zijn, is een grotendeels beleidsmatige keuze die echter wel door het beleid afdoende ecologisch onderbouwd zou moeten worden. Daarom zijn vooralsnog de waarden 1.25, 1.5, 1.75 en 2 maal de KDW aangehouden als range waarboven de achteruitgang van natuurkwaliteit waarschijnlijk doorgaat ook al is er sprake van depositie reductie. De gedane berekeningen wijzen erop dat reducties van 50-70% nodig zijn om achteruitgang *in vrijwel alle systemen* tot stilstand te brengen, uitgaande van een op korte termijn toegestaan overschrijdings-percentage van ca 25-75% (Fig. 6d). Voor alleen de prioritaire en zeer gevoelige habitattypen geldt hiervoor nog steeds een benodigde emissiereductie van 70% (bij een toegestane overschrijding van ten minste 1.75 maal de KDW wat ecologisch al niet realistisch is voor de zeer gevoelige habitattypen; Fig. 6b).

Beide redeneerlijnen convergeren dus naar een zelfde eindpunt. Ecologisch gezien zou de overmatige depositie zo snel mogelijk een halt moeten worden toegeroepen. Op grond van het bovenstaande en de indicatie voor de mogelijke snelheid van de emissiereductie, zoals aangegeven in het advies van het adviescollege Remkes (zie onderstaand kader) adviseren we voor de termijn tot 2035 dan ook een reductie met 70% (en ten minste 50% in 2030). Zelfs bij een reductie van 70% tegen 2035 zullen waarschijnlijk in de tussentijd nog aanzienlijke verdere biodiversiteitsverliezen optreden vanwege doorgaande stikstofaccumulatie. Het is dus belangrijk deze termijn te verkorten wanneer hiertoe mogelijkheden zijn.

Over de mogelijke snelheid van de reductie van stikstofemissie stelt het adviescollege Remkes: “De sectorplannen van melkveehouderij, kalverhouderij, varkenshouderij, geitenhouderij en pluimveehouderij, die in de zomer van 2019 aan de minister van LNV zijn aangeboden, omvatten diverse plannen voor een transitie van de veehouderij waarmee minimaal een halvering van de uitstoot van stikstof in 2030 vanuit de veehouderijsectoren wordt voorzien. In de akkerbouw neemt de precisiebemesting in de laatste jaren een grote vlucht dankzij nieuwe eco-technologische teeltmethoden. Dat een reductie van ammoniakemissie van meer dan 50% mogelijk is, wordt door verschillende vernieuwende boeren in alle betrokken bedrijfstakken binnen de landbouw nu ook al aangetoond. In een scenarioanalyse van WUR, met een doorrekening naar 2050, wordt ook een reductie van de ammoniakemissie van meer dan 50% voorzien. De conclusie van het Adviescollege is dan ook dat stagnatie van emissiereductie niet nodig is, en dat er nog veel reductie te bereiken valt”.

Vereiste emissiereducties op lange termijn

Op langere termijn (2050) zou er geen natuurschade meer moeten optreden als gevolg van stikstof, waarbij in principe de depositie overal onder de KDW moet liggen. Bij een emissiereductie in het buitenland tot aan de NEC-richtlijn voor 2030 (National Emission Ceiling of nationaal emissieplafond, zoals afgesproken tussen de Europese landen om luchtverontreiniging te beperken), waarmee gerekend is in deze studie, zou dit betekenen dat de emissiereductie in Nederland 100% zou moeten bedragen, terwijl dan op 2% van het totaal oppervlak aan habitattypen en leefgebieden de KDW alsnog wordt overgeschreden (zie Fig. 5). Het is echter duidelijk dat bij 70% emissiereductie al heel veel bereikt is en dat de inzet na 2030 – 2035 zich zou moeten richten op grotere reducties in het buitenland, waardoor het areaal Natura 2000-gebieden dat in Nederland onder de KDW uitkomt, richting de 100% kan gaan.

6 Conclusies en aanbevelingen

1) Stikstofgevoelige natuur bevindt zich op dit moment in slechte staat. Om de risico's op verdere natuurschade en verlies van biodiversiteit te beperken, zou de depositie op ten minste 75% van de oppervlakte stikstofgevoelige prioritaire en zeer gevoelige habitattypen zo snel mogelijk onder de KDW gebracht moeten worden. Dit is te bereiken met een emissiereductie van 70%.

2) Wat betreft de snelheid waarmee 70% emissiereductie bereikt kan worden, sluiten we ons aan bij het advies van het Adviescollege Remkes: 50% emissiereductie in 2030, en een emissiereductie van 70% in 2035. Zelfs bij deze reductie zullen waarschijnlijk nog aanzienlijke verdere biodiversiteitsverliezen plaatsvinden, vanwege doorgaande stikstofaccumulatie, zodat het belangrijk is deze termijn te verkorten wanneer hiertoe mogelijkheden zijn. Om nagenoeg 100% van de hectaren onder de KDW te krijgen, (tussen de jaren 2035 en 2050), zijn we vooral afhankelijk van emissiereductie in het buitenland.

3) De effecten en mogelijkheden van natuurherstelmaatregelen zijn beperkt. In veel gevallen zijn zij pas effectief wanneer eerst de stikstofdepositie tot een acceptabel niveau is teruggebracht. In droge natuurgebieden hebben mitigerende maatregelen tegen stikstof ongunstige bijwerkingen, des te meer als ze herhaaldelijk worden toegepast. In natte natuurgebieden is wel mitigatie mogelijk met hydrologisch herstel, waarvoor vaak maatregelen rond deze gebieden nodig zijn. Deze kunnen in sommige gevallen echter rekenen op maatschappelijke weerstand. De PAS-natuur herstelstrategieën zijn niet opgesteld om de effecten van stikstof (volledig) te mitigeren of negatieve effecten op voorhand uit te sluiten en kunnen derhalve ook niet hiervoor ingezet worden (met uitzondering van enkele situaties die samenhangen met de hydrologie).

4) Nu zou ingezet moeten worden op het verder terugbrengen van de stikstofuitstoot (het zogenaamde 'bronbeleid'), de uitvoer van hydrologische herstelmaatregelen, die een bijdrage leveren aan het herstel van kwelafhankelijke ecosystemen, en onderzoek naar de inzet van grootschalige maatregelen die leiden tot ecosysteemherstel. Deze grootschalige herstelmaatregelen zouden uitgerold moeten worden als de stikstofdepositie al sterk gedaald is (vanaf 2030). Op dit moment blijven echter noodmaatregelen nodig om verder biodiversiteitsverlies te voorkomen. De PAS-natuur 'herstel-'strategieën kunnen hierin leidend zijn.

5) Regionale maatregelen rond Natura 2000-gebieden zijn ontoereikend door de grote transportafstanden van stikstofverbindingen in de atmosfeer, resulterend in een 'stikstofdeken' die over het land ligt. Landelijk beleid in combinatie met regionaal ingrijpen is dus noodzakelijk.

Naschrift

Dit rapport behandelt de emissiereductie die noodzakelijk is voor het behoud en verwezenlijken van de randvoorwaarden voor herstel van habitattypen die voor hun voortbestaan (in goede staat) het meest afhankelijk zijn van dit beleidsinstrument. We realiseren ons dat voor het natuurherstel zelf ook nog aanvullende maatregelen nodig zullen zijn en dat we zelfs na het nemen van deze maatregelen niet kunnen garanderen hoe het verloop van het natuurherstel er precies uit zal zien, noch welke soorten terug zullen komen (spontaan of met hulp). Ook in andere stikstofgevoelige habitattypen zullen nog inspanningen nodig zijn om de schadelijke effecten van stikstof te boven te komen. We verwachten een groot herstel van natuurwaarden te kunnen zien als het stikstofprobleem voldoende is ingedamd, waarbij we op termijn kunnen voldoen aan de eisen van de Habitatrichtlijn. Het uitgangspunt is dat we eerst de habitattypen weer kunnen laten functioneren volgens de ecosysteemprocessen die aan hun verschijning en aanwezigheid ten grondslag liggen, dus zonder de invloed van sterk overmatige stikstofdepositie.

Hiernaast realiseren we ons dat een reductie van 70% stikstofemissie vooral op het platteland grote gevolgen zal hebben. We zien een toekomstig boerenland graag met ruimte voor biodiversiteit en extensievere bedrijfsvormen en regionaal gesloten kringlooplandbouw, waarbij de agrarisch ondernemers een hogere beloning ontvangen voor het voedsel dat ze ecologisch duurzaam produceren en ook voor het onderhoud van een aantrekkelijk landschap. Het oplossen van problemen in de agrarische sector kan voor een groot deel hand in hand gaan met het oplossen van de natuur- en biodiversiteitsproblematiek, alsmede de invulling van het klimaatakkoord. Regie vanuit de centrale overheid is hierbij onontbeerlijk.

Kent de toekomst van de Nederlandse veehouderij weer bloemrijke graslanden?

Literatuur

Berendse, F. 1990. Organic matter accumulation and nitrogen mineralization during secondary succession in heathland ecosystems. Journal of Ecology 78: 413-427.

Berendse F. & R. Aerts 1984. Competition between *Erica tetralix L.* and *Molinia caerulea (L.)* Moench as affected by the availability of nutrients. Oecologia Plantarum 5: 3-14.

Berendse F., R. Geerts, W. Elberse, M. Bezemer, P. Goedhart, W. Xue, E. Noordijk, C. ter Braak & H. Korevaar 2021. A matter of time: recovery of plant species diversity in wild plant communities at declining nitrogen deposition. *In press*.

Bergsma H., J. Vogels, A. van den Burg, R. Bobbink 2018. Is de bodemverzuring in Nederland onomkeerbaar? Vakblad voor natuur Bos en Landschap 144: 4-7.

Bobbink, R. H.L.T. Bergsma, J. den Ouden, M.J. Weijters 2017. Na het zuur geen zoet? Bodemverzuring in droog zandlandschap blijvend probleem. Landschap, tijdschrift voor landschapsonderzoek 34: 61-69.

Bobbink, R. & J.-P. Hettelingh (eds.), 2011. Review and revision of empirical critical loads and dose-response relationships. Proceedings of an expert workshop, Noordwijkerhout, 23-25 June 2010. Bilthoven: Coordination Centre for Effects of the International Cooperative Programme on Modelling and Mapping Critical Levels and Loads and Air Pollution Effects, Risks and Trends.

Bobbink, R. & L.P.M. Lamers (1999). Effecten van stikstofhoudende luchtverontreiniging op vegetaties, een overzicht. Technische Commissie Bodembescherming, Den Haag.

Bobbink, R., R. Loeb, R.J. Bijlsma, S.P.J. van Delft 2019. Doet extreme droogte stikstofbom in droge heide barsten? Vakblad Natuur Bos Landschap 160: 3-6.

Bobbink, R., A. van den Burg, E. Brouwer, B. van de Riet & H. Siepel 2018. Langetermijneffecten van bosbekalking en – bemesting: de Harderwijkerproef. Monitoring OBN-17-DZ. VBNE, Driebergen.

Bobbink, R. & M.J. Weijters 2018. Verschil in effecten op natuur van gereduceerd versus geoxideerd zuurstof. Tijdschrift Lucht, maart 2028, 1: 23-27.

Bouwman, J.H., R.H.A. van Grunsven, J. Smit, J.T. Smit & R. Verhagen 2020. Actieplan meer insecten op de hei - eindrapport. Bosgroep Midden Nederland, Ede.

Boxman A.W. 2002. Is stikstofverzadiging in Nederlandse bossen omkeerbaar? Vakblad Natuurbeheer 8:127 – 130.

Britto, D.T. & H.J. Kronzucker 2002. NH_4^+ toxicity in higher plants: a critical review. Journal of Plant Physiology 159. 567 –584.

Brunsting, A.M.H. & G.W. Heil 1985. The Role of Nutrients in the Interactions between a Herbivorous Beetle and Some Competing Plant Species in Heathlands. Oikos 44: 23-26.

Cape, J.N., Van der Eerden, L.J., Sheppard, L.J., Leith, I.D. and Sutton, M.A. (2009). Evidence for changing the critical level for ammonia. Environmental Pollution 157, 1033-1037.

Clark, C.M. & D. Tilman 2008. Loss of plant species after chronic low-level nitrogen deposition to prairie grasslands. Nature 451: 712-715.

De Graaf, M., R. Bobbink, P.J.M. Verbeek, J.G.M. Roelofs 1997. Aluminium toxicity and tolerance in three heathland species Water Air and Soil Pollution 98:229-239.

De Vries, W., C. van der Salm, G.J. Reinds and J.W. Erisman, 2007. Element fluxes through intensively monitored forest ecosystems in Europe and their relationships with stand and site characteristics. Environmental Pollution 148: 501–513.

De Vries, W., M. Posch, H.U. Sverdup, T. Larssen, H.A. de Wit, R. Bobbink and J.-P. Hettelingh, 2015. Geochemical indicators for use in the computation of critical loads and dynamic risk assessments. In W. de Vries, J.-P. Hettelingh & M. Posch (eds) Critical Loads and Dynamic Risk Assessments: Nitrogen, Acidity and Metals in Terrestrial and Aquatic Ecosystems, Environmental Pollution Volume 25, Springer ISSN 1566-0745: 15-58.

De Vries, W. & J.W. Erisman 2020. https://www.biomaatschappij.nl/artikel/ammoniak-schadelijker-voor-natuur-stikstofoxiden-voor-de-gezondheid/.

Dise, N.B., J.J. Rothwell, V. Gauci, C. van der Salm and W de Vries, 2009. Predicting nitrate leaching in European forests using two independent databases. Science of the total Environment 407 (5): 1798 – 1808.

Dorland, E., L.J.L. van den Berg, E. Brouwer, J.G.M. Roelofs & R. Bobbink 2005. Catchment Liming to Restore Degraded, Acidified Heathlands and Moorland Pools. Restoration Ecology 13: 302-311. https://doi.org/10.1111/j.1526-100X.2005.00038.x

Elberse, W.Th., J.P. van den Bergh & J.G.P. Dirven 1983. Effects of use and mineral supply on the botanical composition and yield of old grassland on heavy-clay soil. Neth. J. Agric. Sci. 31: 63-88. https://doi.org/10.18174/njas.v31i1.16962

Erisman, J.W. & T. Brouwer, 2020. De stikstofdepositie bijdragekaart voor effectieve emissievermindering uit de landbouw. UL-CML-rapport 200.

European Environment Agency 2019. Nitrogen surplus and exceedances of critical nitrogen inputs to agricultural land in view of adverse impacts on water quality. https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/nitrogen-surplus-and-exceedances-of

Gies, E., H. Kros & J.-C. Voogd 2019. Memo Inzichten stikstof-depositie op natuur. WUR.

Haveman R. & J. Schaminée 2002. Struwelen in de Nederlandse kustlandschappen: typologie en successie. De Levende Natuur 103: 70 – 73.

Haynes, R.J. & R.S. Swift 1986. Effects of soil acidification and subsequent leaching on levels of extractable nutrients in a soil. Plant and Soil, 95, 327–336. https://doi.org/10.1007/BF02374613

Johansson, O., K. Palmqvist & J. Olofsson 2012. Nitrogen deposition drives lichen community changes through differential species responses. Global Change Biology 18(8), DOI: 10.1111/j.1365-2486.2012.02723.x

Kleijn, D., R.J. Bink, C.J.F. ter Braak, R. van Grunsven, W.A. Ozinga, I. Roessink, J.A. Scheper, A.M. Schmidt, M.F. Wallis de Vries, R. Wegman, F. van der Zee & Th. Zeegers, Th. 2018. Achteruitgang insectenpopulaties in Nederland: trends, oorzaken en kennislacunes. Wageningen: Wageningen Environmental Research (Wageningen Environmental Research rapport 2871) – 85.

Klimkowska, A., H. Van Dobben, H. Keizer-Vlek, M. Wallis de Vries, R.J. Bijlsma & A. Schotman. 2011. Urgente maatregelen voor Habitattypen; behoud van urgent bedreigde typische soorten en vegetatietypen. Alterra-rapport 2278, 240 blz.

Kooijman, A.M., M. van Til, E. Noordijk, E. Remke & K. Kalbitze 2017. Nitrogen deposition and grass encroachment in calcareous and acidic Grey dunes (H2130) in NW-Europe. Biological Conservation 212, Part B: 406-415.

Kurze, S.; Heinken, T. & Fartmann, T. (2018): Nitrogen enrichment in host plants increases the mortality of common Lepidoptera species. Oecologia, [1-11]. DOI: 10.1007/s00442-018-4266-4

Landschap 2017. Themanummer OBN-onderzoek droog zandlandschap. Landschap, tijdschrift voor landschaps-onderzoek 34-2: 55-103.

Limpens, J. 2009. De rol van de berk bij herstel en beheer van hoogveen, gecombineerde resultaten van 'Vervolg OBN Hoogveenonderzoek' & 'Effecten van berkenopslag en dicht-heid op hoogveenvegetaties behorende tot het natte zand-landschap'. Directie Kennis, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit Rapport DK nr. 2009/dk119-O.

Lucassen E.C.H.E.T., L.J.L. van den Berg, A.J.P. Smolders, R.C.H. Aben, J.G.M. Roelofs & R. Bobbink 2014. Bodemverzuring en achteruitgang zomereik. Landschap 2014/4: 185 – 192.

NDFF 2021. Nationale Databank Flora en Fauna, https://www.ndff.nl (geraadpleegd februari 2021).

Nijssen, M.E., M.F. Wallis de Vries, H. Siepel 2017. Pathways for the effects of increased nitrogen deposition on fauna. Biological conservation 212: 423 – 431.

Ottburg, F.G.W.A.& C.A.M. van Swaay (reds) 2014. Gunstige referentiewaarden voor populatieomvang en verspreidingsgebied van soorten van bijlage II, IV en V van de Habitatrichtlijn. WOt-rapport 124, ISSN 1871-028X, WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR.

Ploegmakers, H., S. Turnhout, R.P.B. Foppen, J.C.J.M. de Kroon & prof. dr. H. Siepel1 2021. Natuurherstel na de PAS-uitspraak: van juridische zekerheid naar borging van ecologische effectiviteit. Milieu en Recht 2021/4: 10-17.

S.A. Power, E.R. Green, C.G. Barker, J.N.B. Bell & M.R. Ashmore 2006. Ecosystem recovery: heathland response to a reduction in nitrogen deposition. Global Change Biology 12: 1241-1252.

Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen 1992.

Remke, E., E. Brouwer, A. Kooijman, I. Blindow, H. Esselink & J.G.M. Roelofs 2009. Even low to medium nitrogen deposition impacts vegetation of dry, coastal dunes around the Baltic sea. Environmental Pollution 157: 792-800.

Sparrius, L.B., A.M Kooijman 2011. Invasiveness of Campylopus introflexus in drift sands depends on nitrogen deposition and soil organic matter. Applied Vegetation Science 14:221 – 229.

Sparrius, L.B., B. Odé & R. Beringen 2014. Basisrapport Rode Lijst Vaatplanten 2012 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. FLORON Rapport 57. FLORON, Nijmegen.

Stevens, C.J. 2016. How long do ecosystems take to re-cover from atmospheric nitrogen deposition? Biological Conservation200: 160-167.

Stevens, C.J., P. Manning, L.J.L. van den Berg, M.C.C. de Graaf, G.W.W. Wamelink, A.W. Boxman, A. Bleeker, P. Vergeer, M. Arroniz-Crespo, J. Limpens, L.P.M. Lamers, R. Bobbink & E. Dorland 2011. Ecosystem responses to reduced and oxidised nitrogen inputs in European terrestrial habitats. Environmental Pollution, Volume 159: 665-676.

Strengbom, J., A. Nordin, T. Näsholm & L. Ericson 2001. Slow recovery of boreal forest ecosystem following decreased nitrogen input. Functional Ecology 15: 451-457.

Sutton M.A. 2009 Risks from air pollution to the integrity of Ashdown Forest Special Area of Conservation: Analysis of the (Regulation 19) consultation responses from Natural England. South Downs National Park Authority, Tunbridge Wells Borough Council and Lewes District Council concerning the proposed Wealden Local Plan. Prepared for Walden District Council. NERC Centre for Ecology & Hydrology, 42 pp.

Sutton, M.A., N. van Dijk, P.E. Levy, M.R. Jones, I.D. Leith, L.J. Sheppard, S. Leeson, Y. Sim Tang, A. Stephens, C.F. Braban, U. Dragosits, C.M. Howard, M. Vieno, D. Fowler, P. Corbett, M. Irfan Naikoo, S. Munzi, C.J. Ellis, S. Chatterjee, C.E. Steadman, A. Móring & P.A. Wolseley. 2020 Alkaline air: changing perspectives on nitrogen and air pollution in an ammonia-rich world. Phil. Trans. R. Soc. A 378: 20190315. http://dx.doi.org/10.1098/rsta.2019.0315

Tamis, W.L.M., M. van 't Zelfde, R. van der Meijden & H.A. Udo de Haes 2005. Changes in Vascular Plant Biodiversity in the Netherlands in the 20th Century Explained by their Climatic and other Environmental Characteristics. Climatic Change 72: 37–56. https://doi.org/10.1007/s10584-005-5287-7

Tian D. & S. Niu 2015. A global analysis of soil acidification caused by nitrogen addition. Environmental Research Letters 10; doi:10.1088/1748-9326/10/2/024019.

Tomassen H.B.M., A.J.P. Smolders, J. Limpens, P.M. Lamers & J.G.M. Roelofs 2004. Expansion of invasive species on ombrotrophic bogs: dessication or high N deposition. Journal of Applied Ecology, 41: 139-150.

Van Breemen, N., P.A. Burrough, E.J. Velthorst, H.F. van Dobben, T. De Wit, T.B. Ridder & H.F.R. Reijnders 1982. Soil acidification from atmospheric ammonium sulphate in forest canopy throughfall. Nature 299: 548-550.

Van den Burg, A.B. 2002. De achteruitgang van de Sperwer op de ZW-Veluwe, veroorzaakt door predatie of voedseltekort?. Limosa 75: 159-168.

Van den Burg, A.B. 2017. Rammelende eieren en brekebenen bij de koolmees: verzuring terug bij af? Vakblad voor Bos, Natuur en Landschap 136: 3-7.

Van den Burg, A.B. 2019A. Blijft de rekening van de stikstof-emissie nu nog bij de natuur liggen? Milieu en Recht 2019/19: 112-116.

Van den Burg, A.B. 2019B. Schelpkalk als oplossing voor gebroken pootjes bij bosvogels. Vakblad voor Bos, Natuur en Landschap 157: 26-30.

Van den Burg, A., Dees, A., Huigens, T., Bijlsma R.J., De Waal, R. 2014. Voedselkwaliteit en biodiversiteit in bossen van de hoge zandgronden. Den Haag. Directie Agrokennis, Ministerie van Economische Zaken. Rapport 2014/OBN186-DZ.

Van Dobben, H., R. Bobbink, D. Bal & A. van Hinsberg 2012. Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toe-gepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000. Alterra-rapport 2397, Alterra, Wageningen

Van Dobben H.F., E.P.A.G. Schouwenberg, J. P. Mol, H.J.J. Wieggers, M.J.M. Jansen, J. Kros & W. de Vries 2006.Simulation of critical loads for nitrogen for terrestrial plant communities in The Netherlands.

Van Dobben, H.F., G. W. Wieger Wamelink, Pieter A. Slim, Jan Kamiński & Hubert Piórkowski 2017. Species-rich grassland can persist under nitrogen-rich but phosphorus-limited conditions. Plant and Soil 411: 451–466.

Van Oene, H., F. Berendse & C.G.F. de Kovel 1999. Model analysis of the effects of historic CO2 levels and nitrogen inputs on vegetation succession. Ecological Applications 9: 920-935.

Vogels, J., Van den Burg, A., Remke, E. & H. Siepel. 2011. Effectgerichte maatregelen voor het herstel en beheer van faunagemeenschappen van heideterreinen. Evaluatie en ontwerp van bestaande en nieuwe herstelmaatregelen (2006-2010). Den Haag. Directie Kennis en Innovatie, Ministerie van Economische zaken, Landbouw en Innovatie. (Rapport 2011/OBN152-DZ).

Vogels J., A. van den Burg, D. van de Waal, M. Weijters, R. Bobbink, M. Nijssen & M. Wallis de Vries 2020. Imbalanced by overabundance, effects of nitrogen deposition on nutritional quality of producers and its subsequent effects on consumers. VBNE, Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren, Rapportnr. 2020/OBN236-NZ Driebergen.

Wereld Natuur Fonds 2020. Living Planet Report Nederland. Natuur en landbouw verbonden. WNF, Zeist.

Wilkins, K., J. Aherne & A. Bleasdale 2016. Vegetation community change points suggest that critical loads of nutrient nitrogen may be too high. Atmospheric Environment 146: 324-331.

Xu, Y. & H. Xiao 2017. Free amino acid concentrations and nitrogen isotope signatures in *Pinus massoniana* (Lamb.) needles of different ages for indicating atmospheric nitrogen deposition. Environmental Pollution 221: 180 – 190.

Referentiebeeld uit voormalig Oost-Duitsland van droge heide: geen vergrassing en korstmossen die domineren tussen de heidepollen.

Annex I - Overzicht meegenomen habitattypen

Hieronder volgt een globale beschrijving van de effecten van stikstofdepositie op prioritaire, zeer gevoelige en gevoelige habitattypen.

1. Prioritaire habitattypen

Grijze duinen H2130, KDW = 714-1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit zijn de min of meer droge graslanden van het duingebied. Het zijn soortenrijke begroeiingen met dominantie van laagblijvende grassen, kruiden, mossen en korstmossen. Grijze duinen ontstaan achter de zeereep op plekken waar de windsnelheid (en dus de verstuiving) voldoende zijn afgenomen voor het ontstaan van gesloten begroeiingen met kruiden en mossen. Dynamiek in de vorm van lichte overstuiving en begrazing door konijnen zorgt van nature voor de instandhouding van het type. De ecologische variatie van het habitattype is groot, onder andere door verschillen in kalkgehalte en dikte van de humuslaag.

Zowel verzuring als vermesting vormen een bedreiging voor dit type. Verzuring (en de daarmee gepaard gaande ontkalking) is een natuurlijk proces, dat sterk wordt versneld door depositie. Vooral in de kalkarme duinen (grofweg het Waddengebied), maar zelfs in de kalkrijke duinen (grofweg de vastelandsduinen ten zuiden van Schoorl) kan oppervlakkige uitputting van de kalkbuffer optreden, hetgeen leidt tot daling van de pH, toename van de P-beschikbaarheid en vrijkomen van toxisch Al. Toename van nutriëntenbeschikbaarheid (zowel N uit depositie als P door verzuring) leidt tot toename van hoge grassen (helm, duinriet) en verdringen van de kenmerkende mossen en korstmossen. Door het dichtgroeien van de duinen verdwijnen stuifplekken die zorgen voor het aan de oppervlakte brengen van stikstofarm en kalkrijk zand en zo bijdragen aan de instandhouding van het type. Er is dus sprake van een zichzelf versnellend proces.

Duinheiden met kraaihei H2140, KDW = 1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit zijn open kustduinen met een vegetatie die wordt gedomineerd door dwergstruiken, waaronder kraaihei. Kraaihei is een zeer concurrentiekrachtige soort die andere dwergstruiken kan verdringen, maar in duinvalleien met natte duinheide kunnen dophei of cranberry dominant zijn, en in droge duinheiden eikvaren, kruipwilg of pleksgewijs struikhei.

Dit habitattype verdraagt geen daling van de pH onder 4.0 (sommige subtypen zelfs onder 4.5), een verdere daling leidt tot verdwijnen van kenmerkende soorten. Stikstofdepositie leidt er toe dat de natuurlijke uitbreiding van kraaihei zeer snel verloopt hetgeen leidt tot overmatige dominantie van deze soort. Ook zandzegge kan sterk profiteren van stikstofdepositie. Beide soorten, kraaihei en zandzegge, vormen samen tegenwoordig vaak dichte vegetaties, waardoor minder concurrentiekrachtige soorten afnemen.

Duinheiden met struikhei H2150, KDW = 1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit zijn door struikhei gedomineerde begroeiingen van de kalkarme kustduinen van het Waddengebied. Op het vasteland komt het type voor in de landinwaarts gelegen, van oorsprong kalkrijke maar inmiddels sterk ontkalkte en langdurig beweide oude kustduinen. Het habitattype komt vooral in zuidwestelijker gelegen landen voor waar het ook het meest karakteristiek is ontwikkeld. De soortensamenstelling langs de Nederlandse kust verschilt weinig van de habitattypen met struikhei die in het binnenland voorkomen. Binnen het duingebied lijkt het habitattype op het habitattype Duinheiden met kraaihei, dat over veel grotere oppervlakten voorkomt. Voor de effecten van N depositie wordt naar deze typen verwezen.

Heischrale graslanden H6230, KDW = 7140-857 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit habitattype omvat schrale, min of meer gesloten, half natuurlijke graslanden op betrekkelijk zure bodems. Ze kunnen zeer rijk zijn aan soorten, waarvan een deel ook voorkomt in heide-begroeiingen. Het type is in ons land aan te treffen in de duinen, op de hogere zandgronden van het binnenland, en in het Limburgse heuvelland. Verschillende vormen van heischrale graslanden komen voor onder uiteenlopende milieucondities: op de hogere zandgronden zowel op vochtige als op droge standplaatsen; in de duinen op vochtige standplaatsen (de droge graslanden worden daar tot H2130 gerekend); en aan de verzuurde bovenranden van kalkgraslanden in het heuvelland. Ook komt dit type (zeldzaam) voor in verdroogd hoog- en laagveen.

Heischrale graslanden zijn extreem gevoelig voor verzuring. Zij komen voor in een pH bereik waar kationenomwisseling zorgt voor buffering (ca. pH 4.5 - 5.5) en juist in dat bereik is de buffercapaciteit gering. Depositie

zorgt daarom al snel tot een daling van de pH (en vaak wordt dit versterkt door het wegvallen van kwel als bron van bufferstoffen). Dit leidt tot een toename van Al en NH_4 in het bodemvocht, en daarmee het verdwijnen van daarvoor gevoelige soorten als Arnica en rozenkransje. Ook depositie van N verhoogt de NH_4 concentratie in het bodemvocht, met name in het heuvelland waar soorten voorkomen die de omzetting van NH_4 in NO_3 onderdrukken. En net als bij veel andere typen zorgt vermesting hier ook voor een toename van algemene, snelgroeiende grassen zoals pijpenstrootje (zandgrond) of gevinde kortsteel (heuvelland).

Actieve hoogvenen H7110, KDW = 500-786 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Actieve hoogveenvorming houdt in dat de door veenmossen gedomineerde vegetatie meer organisch materiaal vormt dan er wordt afgebroken. De veenmossen die het hoogveen vormen, produceren zo veel zuur dat de afbraak van organisch materiaal sterk geremd wordt, terwijl regenwater als een spons wordt vastgehouden. Hierdoor groeit het systeem gaandeweg omhoog, en kan uiteindelijk meters dikke lagen veen afzetten. Kenmerkend voor levend hoogveen is verder het patroon van bulten en slenken, die beide door veenmossen gedomineerd worden maar wel een verschillende flora hebben: de bulten heidesoorten en veenbes, de slenken snavelbiezen. Hoogvenen komen in twee vormen voor: grootschalig en dan uitsluitend door regenwater gevoed (en dus met laterale afstroming van water), en kleinschalig (als hellingveen en in verlande vennen, met laterale toestroom van water).

Verzuring speelt voor de van nature al zeer zure venen geen grote rol. Maar zij zijn wel extreem gevoelig voor toename van de N beschikbaarheid. Bij een depositie onder de KDW wordt alle via de atmosfeer of regen aangevoerde stikstof door het veenmos opgenomen en gebruikt voor groei. Maar bij hogere depositie raakt hen veenmos verzadigd, en gaat aan de onderzijde stikstof doorlaten. Daardoor kunnen vaatplanten het met hun wortels opnemen en sneller gaan groeien, of er vestigen zich nieuwe soorten (zoals pijpenstrootje of bomen zoals berk). Door overschaduwing neemt dan de groeisnelheid van het veenmos af, en wordt de doorslag van stikstof nog groter: een zelfversnellend proces. Overigens is ook verdroging een grote bedreiging voor hoogveen, voor hoogveenvorming is een stabiele hoge waterstand noodzakelijk. Wanneer het veen uitdroogt kan zuurstof toetreden hetgeen leidt tot oxidatie van het veen, en daarmee vrijkomen van voedingstoffen waardoor het boven beschreven proces versterkt wordt.

2. Zeer gevoelige habitattypen:

Duinbossen H2180 (subtype Abe), KDW = 1071 mol N/ha/j
Dit habitattype omvat een grote verscheidenheid aan natuurlijke en half-natuurlijke loofbossen in de kustduinen. Ook hun ontstaansgeschiedenis is zeer divers: als landgoedbos, als hakhout, of als spontaan maar vroeger intensief begraasd bos. Er zijn daarom weinig echt kenmerkende soorten, al kunnen de voormalige landgoedbossen (z.g. 'stinzen') wel zeer rijk aan soorten zijn. Het subtype omvat de droge duinbossen met eik en berk als dominante boomsoort, vaak gelegen in de oude (meer landinwaarts gelegen) duinen en op de hogere delen van de strandwallen, waar de ontkalking meestal al ver is voortgeschreden.

Evenals in duinvalleien leidt verzuring in dit type tot versnelde ontkalking en daarmee verhoging van de P beschikbaarheid. Dit, in combinatie tot verhoogde N-beschikbaarheid door depositie, leidt tot een toename van snelgroeiende soorten als braam en zandzegge, en een afname van de karakteristieke korstmossen. Overigens is er weinig onderzoek aan dit type verricht, daarom is de KDW gelijk gesteld aan die van de vergelijkbare inlandse oude eikenbossen (H9190, zie onder); waarschijnlijk spelen in beide typen vergelijkbare processen een rol.

Vochtige duinvalleien H2190 (subtypen Aom, C), KDW = 1000-1071 mol N/ha/j
Ook dit Habitattype kent een grote verscheidenheid: het betreft duinmeertjes, vochtige graslanden, lage moerasvegetaties en rietlanden, alle in (min of meer natuurlijke) laagten in de duinen. Er bestaat een grote variatie aan standplaatscondities, afhankelijk van ontstaansgeschiedenis, leeftijd, waterregime en kalkgehalte van de bodem of het kwelwater. Daarom worden er vijf subtypen onderscheiden, waarvan hier alleen de zeer gevoelige worden behandeld; dit zijn voedselarm open water, en ontkalkte duinvalleien.

Evenals in terrestrische systemen zorgt depositie in duinplassen voor een versnelde ontkalking. Dit leidt in plasjes vaak tot ophoping van organische stof, waardoor de verzuring verder versneld wordt en typische basenminnende soorten zoals oeverkruid verdwijnen. Bij laterale toestroom van water kan dit nog versterkt worden wanneer ook de inzijggebieden ontkalken. Evenals in de grijze duinen leidt ontkalking tot een toename van de beschikbaarheid van P, die samen met N depositie de algengroei in het water stimuleert en daarmee het doorzicht vermindert, wat zeer ongunstig is voor onder-

gedoken waterplanten. Ook de terrestrische vegetatie die een duinplas omringt, zal bij verhoogde N en P beschikbaarheid meer biomassa gaan produceren en daarmee ook de verdamping doen toenemen, wat leidt tot verdroging ('s zomers te lang droogvallen of zelfs geheel verdwijnen van duinplassen). In de vochtige ontkalkte duinvalleien spelen ongeveer dezelfde problemen als in de duinplasjes: ophoping van organische stof, verzuring en verhoging van de beschikbaarheid van N en P. Ook hier kan dit proces versneld worden door ontkalking van inzijggebieden, en speelt het probleem van verdroging door meer biomassa en dus meer verdamping. In duinvalleien profiteert vooral duinriet van de verhoogde P beschikbaarheid, wordt sterk dominant en verdringt zeldzame soorten als drienervige zegge.

Vochtige heiden H4010A (subtype A),
KDW = 1214 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Kenmerkend voor vochtige heiden is de hoge bedekking van gewone dophei, eventueel in mozaïek met grassen zoals pijpenstrootje. De bodem is altijd nat en zuur. Er zijn in Nederland twee typen standplaatsen, op de hoge zandgrond en in het laagveen. Op de zandgrond komen die standplaatsen vooral voor langs beekdalen, aan oevers van vennen, en op bodems die afgesloten worden door een ondoorlatende laag. In het laagveen is vochtige heide het eindstadium van verlanding onder maaibeheer. Daar loopt de verlanding van (destijds voor turfwinning gegraven) petgaten via drijvende kraggen, trilveen en veenmosrietland uiteindelijk tot moerasheide.

Omdat dit type alleen voorkomt op van nature al zure bodems heeft verzuring geen grote invloed op het voorkomen. Wel zijn er een aantal bijzondere soorten in dit type die alleen voorkomen op plaatsen die iets minder zuur zijn, en die verdwijnen bij verzuring. Dit geldt bv. voor klokjesgentiaan, gevlekte orchis en heidekartelblad. Verder kan door toegenomen beschikbaarheid van N de productie toenemen, dit uit zich eerst in dominantie van soorten die typisch zijn voor vochtige heide zoals dopheide en veenpluis. Echter, bij hogere of langduriger depositie maken die soorten weer plaats voor algemene grassen als pijpenstrootje. Deze soort profiteert ook van hoge concentraties ammonium, die voor veel andere soorten giftig zijn. In het laagveen leidt toenemende beschikbaarheid van N en P aanvankelijk tot dominantie van haarmos, maar uiteindelijk ook tot overheersen van pijpenstrootje, en opslag van houtige soorten als els, berk en braam.

Droge heiden H4030, KDW = 1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Droge heiden worden gedomineerd door struikheide, meestal in combinatie met grassen en mossen, en soms met andere dwergstruiken zoals dopheide of bosbes. Ze komen voor op arme, zure zandgronden waarin zich meestal een z.g. podzolprofiel (met duidelijke uit- en inspoelingslagen) heeft ontwikkeld. Het type werd vroeger in stand gehouden met een beheer van begrazen (meestal door schapen) en afplaggen; als dit beheer achterwege blijft volgt successie naar bos. Al vanaf de jaren ,70 wordt de stuikheide steeds meer verdrongen door grassen, met name bochtige smele en pijpenstrootje (‚vergrassing'), als gevolg van de toegenomen N beschikbaarheid door depositie. Vaak wordt het verdringen van struikheide versneld door schade aan de heideplanten door droogte, vorst of een heidekeverplaag; de gevoeligheid voor deze factoren wordt groter bij hogere N beschikbaarheid. Bij vergrassing verdwijnen ook de andere voor droge heide typerende soorten zoals kruipbrem en tandjesgras. Overigens kunnen bijzondere soorten -die doorgaans voorkomen op wat minder zure plekjes, b.v. schorseneer- ook door verzuring verdwijnen. In de afgelopen decennia is vooral geprobeerd de nog resterende heide in stand te houden door afplaggen. Dit is een vorm van traditioneel beheer die nu echter op veel grotere schaal en met veel grotere frequentie wordt toegepast. De laatste jaren blijkt echter dat hieraan grote nadelen kleven, o.a. omdat met plaggen behalve stikstof (die zich in de bovenlaag ophoopt) ook andere nutriënten (met name P), en zaden, die beide noodzakelijk zijn voor hervestiging van een soortenrijke heide, worden afgevoerd. Daarom richt het beheer zich de laatste tijd meer op begrazen. Vooral voor de (insecten)fauna blijkt de veranderde chemische samenstelling van het voedsel, met veel N en weinig P, buitengewoon ongunstig te zijn.

Herstellende hoogvenen H7120,
KDW = 500-1214 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit habitattype betreft hoogveenrestanten waar hoogveenherstel gaande is of naar verwachting mogelijk is. Meestal zijn dan nog restanten veen aanwezig, maar zelfs indien het veen tot op de zandbodem is afgegraven, is soms herstel nog mogelijk. Hoogveenherstel dient plaats te vinden over grotere oppervlakten, en dan zijn een of meer van de volgende elementen aanwezig: hoogveenbulten, hoogveenslenken en veenputten met veenmos, zure wateren, heidevegetaties, vergraste veenbodems, struwelen en bossen. Het doel van hoogveenherstel is te komen tot hoogveenkernen met een goed functionerende bovenlaag van veenmos en als gevolg daarvan een stabiele waterstand. De KDW van herstellend hoogveen is daarom gelijk aan die van het beoogde doel van het herstel en heeft daarom een brede range (een deel, de hoogveen-

bossen, valt buiten de range voor ‚zeer gevoelig' en blijft hier buiten beschouwing). Voor de effecten van depositie zij daarom verwezen naar de betreffende doelen: actieve hoogvenen en vochtige heiden.

Oude eikenbossen H9190, KDW = 1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit habitattype komt voor op kalkarme, zeer voedselarme, vochtige tot droge zandgronden, die door de wind of door gletsjerijs zijn afgezet, meestal met een podzolprofiel in de bodem. De boomlaag bestaat uit zomereik en ruwe berk, meestal gemengd met lijsterbes, vuilboom of ratelpopulier. De ondergroei is doorgaans zeer arm aan vaatplanten, maar rijk aan mossen, korstmossen en paddenstoelen. Deze bossen zijn ontstaan door successie uit heide of stuifzand, en hebben vaak een voorgeschiedenis van hakhout. De z.g. strubben (veelstammige, gedrongen, kronkelige eiken) zijn ontstaan door een beheer van hakhout of begrazing in het verleden. Depositie van stikstof leidt in dit type vooral tot een achteruitgang van de rijke flora van mossen, kostmossen en paddenstoelen. Omdat veel van deze paddenstoelen z.g. mycorrhizavormers zijn, die in symbiose leven met vaatplanten, kan de achteruitgang van de paddenstoelenflora ook indirect leiden tot verminderde vitaliteit van de boomlaag.

3. Gevoelige habitattypen
Duinbossen H2180 (subtypen Ao, B, C),
KDW = 1429-2214 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit zijn subtypen van Duinbossen die niet hierboven reeds behandeld zijn, dwz. de nattere en voedselrijkere vormen, en de binnenduinrandbossen. Deze laatste zijn oorspronkelijk vaak aangeplant als landgoedbos, meestal op bewerkte, bemeste en bekalkte grond en met aanplanten van uitheemse bolgewassen, die inmiddels ingeburgerd zijn (de 'stinzenflora'). Omdat deze binnenduinrandbossen hun bestaan te danken hebben aan menselijk ingrijpen in het verleden zijn zij voedselrijk en heeft toename van de N beschikbaarheid hier waarschijnlijk weinig invloed. Maar verzuring kan wel leiden tot versnelde ontkalking en daarmee een bedreiging zijn voor de flora, incl. de kenmerkende stinzenflora. In de overige subtypen spelen processen die vergelijkbaar zijn met die in duinvalleien: toenemende productie van biomassa door toenemende beschikbaarheid van N (door depositie) en P (door ontkalking) en daardoor verdringen van de typerende soorten door bijvoorbeeld brandnetel of braam. En bijzondere vermelding verdient de afname van het zeldzame Meidoorn-berkenbos, dat afhankelijk is van een wat hogere pH dan de overige vegetatietypen binnen droge duinbossen, en waarvan de afname waarschijnlijk een gevolg is van verzuring en ontkalking.

Beuken-eikenbossen met hulst H9120,
KDW = 1429 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit habitattype betreft bossen van zeer voedselarme tot licht voedselrijke zand- en leemgronden. Het komt voor op de hogere zandgronden en in het heuvelland. Het type neemt een tussenpositie in tussen de zeer voedselarme Oude Eikenbossen (H9190, zie hierboven) en de voedselrijke Eiken-Haagbeukenbossen (H9160) van het heuvelland. Alleen opstanden van minstens 100 jaar oud op bosgroeiplaatsen ouder dan 150 jaar worden tot dit type gerekend. Meestal is de beuk dominant in de boomlaag en hulst en taxus in de struiklaag. De verzuring van de bodem die optreedt bij N depositie heeft een diepgaande invloed op dit type. Deze verzuring wordt versterkt door ophoping van strooisel, en leidt tot uitspoeling en daardoor verminderde beschikbaarheid van basische kationen, en vrijkomen van toxische Al en NH_4 ionen, wat direct weerslag heeft op mycorrhiza vormende paddenstoelen en op de vitaliteit van de boomlaag. Maar ook voor de fauna zijn er belangrijke gevolgen. Zo leidt de uiterst geringe beschikbaarheid van Ca tot problemen met eieren en botten bij zangvogels. Waarschijnlijk is er ook een direct effect van vermesting op mycorrhiza, vergelijkbaar met de oude eikenbossen (maar hier minder goed onderzocht).

Annex II - Berekeningsmethode

II.1 Doorgerekende habitattypen

Met het model OPS is berekend wat de effecten zijn van reducties van stikstofemissies zijn op de hectaren Natura 2000-gebieden en habitats waarvan de KDW niet wordt overschreden (in aandeel van de hectaren per categorie). De habitattypen zijn gegroepeerd volgens de indeling in paragraaf 3.2.

II.2 Aannames en modelberekeningen

Stikstofgevoelige habitats en KDW
De ligging van de relevante habitattype en de leefgebieden per Natura 2000-gebied alsmede de corresponderen KDW-waarden zijn gebaseerd op kaarten zoals gebruikt binnen AERIUS[2]. Het gaat hierbij om de stikstofgevoelige habitat-typen en leefgebieden binnen een Natura 2000-gebied per 25m-cel.

Emissies landbouw
Hierbij is uitgegaan van de emissies zoals berekend met het model Initiator versie 5 (Kros et al., 2019), uitgaande van het peiljaar 2017. Hierbij zijn de stal- en opslag-emissies bepaald per locatie van zowel wel hoofd als nevenvestigingen. De toedieningsemissies van dierlijke mest en kunstmest en de emissie door beweiding zijn op perceelsniveau bepaald. Deze zijn vervolgens opgeschaald naar 500m×500m cellen.

NH_3 Depositie berekening
De NH_3-depositie ten gevolge van de Nederlandse land-bouw op de Natura 2000-gebieden is berekend met het OPS-model (versie 4.5.2.2). Hierbij zijn stal- en opslag-emissies op 100m×100m als invoer gebruikt en is de depositie op 100m×100m bepaald. Dit is per sector (rund-vee, varkens, pluimvee en overig) en per provincie gedaan. Hierbij is uitgegaan van de provinciegrenzen 2019. De depositie van de toedienings- en beweidingsemissie is eveneens op 100m×100m bepaald.

Bepaling totale N depositie
Achtergrond NO_x en NH_3 op basis van de RIVM/CLO-kaarten voor 2017 per km-cel. Hierbij de NH_3-achtergrond (bijdrage buitenland en niet-landbouw Nederland) bepaald door de totale NH_3-depositie van het RIVM te verminderen met de door ons berekende depositie door de Nederlandse landbouw.

Depositie varianten
Wat betreft reducties buitenland is er vanuit gegaan dat die voldoen aan de NEC richtlijn voor 2030 en dat is iom RIVM (Wim van der Maas) vastgesteld op 25% reductie voor NO_x en 15% voor NH_3 . In de berekeningen zijn voor stappen van 5% (van 0-100%) een emissiereductie van zowel NO_x als NH_3 meegenomen en vervolgens is de % overschrijding van de KDW berekend. De berekening is uitgevoerd met 0.5, 0.75, 1.0, 1.25, 1.5, 1.75 en 2 maal de KDW.

De berekening van de gewenste reductie voor het voor-komen van een overschrijding van een KDW waarde die vermenigvuldigt is met een waarde boven 1 is gebaseerd op de gedachte dat op korte relatief korte termijn (uiterlijk 2030) bepaalde overschrijdingen van de KDW moeten zijn teruggedrongen, omdat die overschrijding tot verslechte-ring leidt, zelfs bij het nemen van herstelmaatregelen. Hoe hoog die overschrijding dan mag zijn is niet echt helder. Daarom zijn de waarden 1.25, 1.5, 1.75 en 2 maal de KDW aangehouden. Omdat bij sommige habitats mogelijk zelfs onder de KDW nog verslechtering van de natuurkwaliteit is te zien is ook gerekend met 0.5 en 0.75 maal de KDW om ook dit effect te laten zien.

In de berekening is uitgegaan van een identieke emissie-reductie over alle bronnen in het land. Een andere (betere) variant is om de emissiereducties te variëren over op basis van de bijdrage van bronnen aan de depositie-overschrijding van N2000-gebieden (zie bv Erisman en Brouwer, 2020). Dit vereist een optimalisatiemethode die voor deze studie niet is gebruikt.

2 http://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/4e214ddf-4384-42a3-89d9-4074541b640d; Versie gedownload oktober 2019.

Annex III - Gevoeligheid voor al dan niet meenemen van leefgebieden

Uit de resultaten blijkt dat als je alleen habitattypen meeneemt en de leef- en zoekgebieden niet meerekent dat de overschrijding van de KDWs iets (ca 5-10%) lager is zonder emissiereductie (uitgaande van het halen van de NECs in 2030 door het buitenland) maar dat de daling van de overschrijding in de KDWs langzamer gaat zodat bv bij 50% emissiereductie de % overschrijding van de KDWs (1 maal) vrijwel gelijk is.

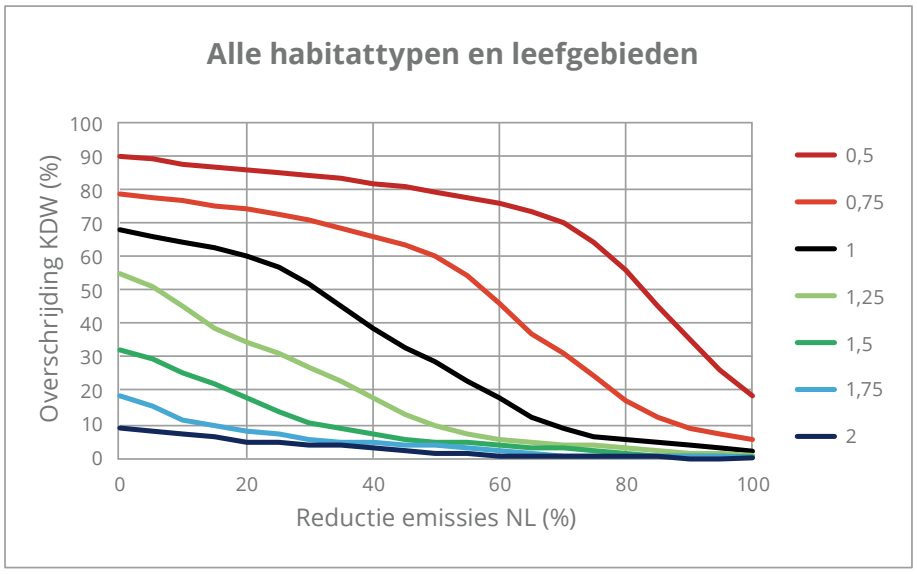

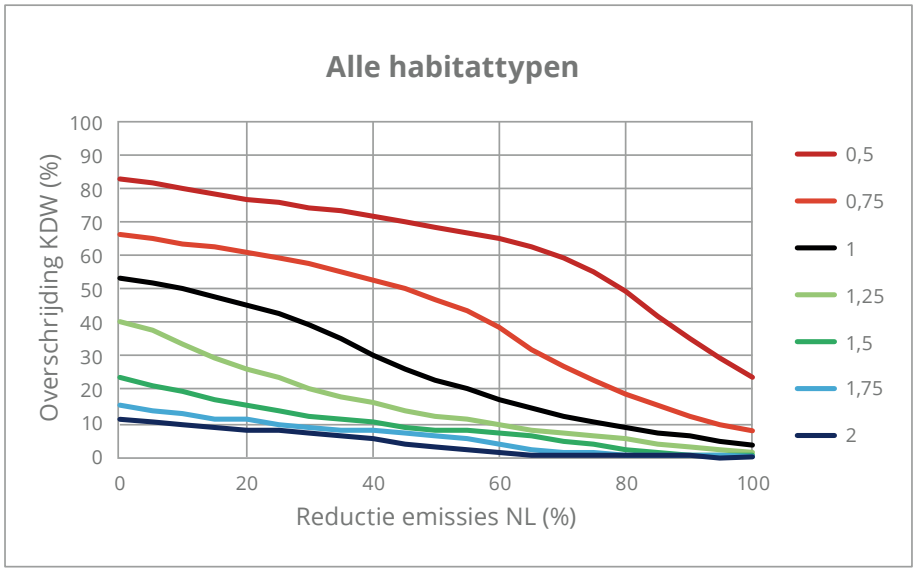

Date : 17-12-2020 14:33:47
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : @gmail.com" @gmail.com
Cc : "Henk Jumelet" @drenthe.nl @gmail.com" @gmail.com, " @hetnet.nl" @hetnet.nl, @live.nl" @live.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl
Subject : Brief habitats en beantwoording.
Attachment : Beantwoording LTO, DAJK, FDF.pdf;image001.gif;image002.png;

Goedemiddag ,

Onlangs heb je een brief gezonden waarin je een aantal vragen hebt voorgelegd over de totstandkoming van de habitatkaarten onder het Aerius model.
De door jou / jullie gestelde vragen zijn intern uitgezet ter beantwoording.
Hierbij zend ik je de beantwoording van de gestelde vragen. Tevens heb ik ook de door jou / jullie gezonden brief nogmaals bijgevoegd.

Graag hoor ik van je of jouw vragen op deze wijze voldoende zijn beantwoord.

Met vriendelijke groet,
mede namens

,
Team Drentse aanpak Stikstof (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
@drenthe.nl
06-

Beantwoording vragen LTO noord, DAJK, FDF

A. Klopt onze waarneming dat Aerius via de "binnenbocht" wordt aangevuld met habitattypen en leefgebieden, terwijl dat via een openbare procedure (aanwijzingsbesluit) had gemoeten?
Nee

B. Graag zouden wij uitleg krijgen over hoe deze uitbreidingen/wijzigingen van habitats tot stand komen en welke rol partijen (overheden en anderen) daarin hebben.
De opstelling van habitatkaarten is de verantwoordelijkheid van het bevoegd gezag en voortouwnemer (verantwoordelijke). In Drenthe is dit vooral de provincie Drenthe en voor het Witterveld Defensie. De basis voor habitatkaarten wordt gevormd door vegetatiekaarten. De opstelling van die vegetatiekaarten wordt door de provincie uitbesteed, meestal aan terreineigenaren, die dat weer uitbesteden aan (onafhankelijke) karteringsbureaus. De vegetatiekaarten worden via een landelijk afgesproken methode van vertaling en interpretatie verwerkt tot een habitatkaart.
De voortouwnemer ziet erop toe dat dit volgens de afspraken, op een objectieve wijze gebeurt. Vervolgens vindt er ook nog een interbestuurlijk validatieproces plaats, waarbij een aantal experts op het vlak van habitatkartering de kaarten nauwgezet beoordelen en suggesties doen voor correcties waar dat nodig is. Voor het uiteindelijk vaststellen van een kaart is de provincie Drenthe verantwoordelijk. Een vastgestelde kaart wordt opgenomen in AERIUS op verzoek van de voortouwnemer.

De publicatie van habitatkaarten kennen geen aanwijzingsprocedure. Overal waar een reeds aangewezen habitat voorkomt, is dat al beschermd via het aanwijzingsbesluit, met bijbehorende doorgelopen aanwijzingsprocedure. Een habitatkaart maakt zichtbaar waar de beschermde waarden zich concreet bevinden. Dat gebeurt op een objectieve, wetenschappelijk-technische manier. Het is geen juridische of beleidsmatige beslissing. Er wordt via een habitatkaart geen 'nieuw' habitat aangewezen' geen extra habitat van wat al is aangewezen en ook geen extra habitattypen.

C. Is het zo dat in Drenthe gronden die nu nog agrarische functie en dito beheer kennen, van een leefgebied titel zijn voorzien?
Opgemerkt moet worden dat een Habitat of Leefgebiedgrens een andere grens kent dan een Hexagon grens.
In de basis is het antwoord nee.
Er kan een overlap zijn binnen Natura 2000 gebieden, waar dan kleine "slivers" (kleine stukjes perceel in Geo data die niet goed "afgesneden zijn" afhankelijk van de gebruikte basiskaart ontstaan. Of dat een Hexagon met een punt op het natura 2000 gebied ligt, maar met de rest van het vlak op een agrarisch perceel. Daarmee is het agrarische perceel geen leefgebied of habitat, maar is het hexagon nodig omdat het in een punt een stukje habitattype of leefgebied bevat.
Een andere oorzaak kan zijn dat het lijkt of er agrarisch gebruik in Natura 2000 gebied plaatsvindt, omdat op dat moment een gebruik wordt opgevoerd in de landbouw-telling, zoals begrazing, wat in aanmerking komt voor landbouwsubsidie, maar wat in beginsel voor natuurbehoud wordt ingezet.

D. Klopt de stelling dat het met die nieuwe voor stikstof gevoelige stukjes natuur in Aerius, moeilijker voor mensen wordt om nu een vergunning te krijgen?
Nee, het aanwijzingsbesluit zoals voor de gebieden is vastgesteld is geldend. De ligging van habitattypen en leefgebieden is objectieve informatie waaraan een initiatief getoetst moet worden op het moment dat het initiatief gaat plaatsvinden of ontwikkeld wordt. Als een leefgebied of habitattype conform doelstelling is uitgebreid, dan dient dat beschermd te worden en te worden beoordeeld in een toetsing.

E. Klopt de stelling dat , het met die nieuwe voor stikstof gevoelige stukjes natuur in Aerius, lastiger wordt om (bij pasmelders en overige knelgevallen) de bestaande situatie te legaliseren of legaal te houden?
Hierbij verwijzing naar antwoord D.

F. Is het correct dat met die nieuwe voor stikstofgevoelige stukjes natuur in Aerius, de opgave om stikstofdoelen te halen, wordt vergroot?

Nee, het aanwijzingsbesluit en de aanwijzing als VHR gebied hebben die verplichting reeds op dat moment vastgelegd. Zie ook B

G. Is het denkbaar dat ten behoeve van het welbevinden van die nieuwe stukjes natuur, het treffen van extra maatregelen (denk aan waterhuishouding) buiten de natura 2000 gebieden gewenst is?

Het gaat niet over nieuwe natuur, maar natuur zoals is aangewezen in het aanwijzingsbesluit. Maatregelen buiten Natura 2000 hebben vaak een positief effect op de instandhoudingsdoelen zoals we die hebben vastgesteld. Daarnaast kent Natura 2000 een externe werking zoals ook wordt gezien met stikstof.

H. We ontvangen graag per N2000-gebied in Drenthe de wijzigen op perceel- en hexagoon niveau sinds de aanwijzing. Is dat mogelijk?

Habitatkaarten zijn beschikbaar op ons geoportaal van Drenthe. Aan de publicatie van de in AERIUS aanwezige Leefgebiedenkaart op het geoportaal wordt gewerkt, een GIS bestand is eventueel beschikbaar. Aanwijzingen van vogelrichtlijnsoorten en habitatrichtlijnsoorten zijn op ons geoportaal beschikbaar.
Voor de gezochte wijzigingen kunnen we aangeven dat in AERIUS 2016 enkel de habitattypenkaarten zaten en in AERIUS 2016L deze zijn aangevuld met de leefgebieden van de vogelrichtlijnsoorten en habitatrichtlijnsoorten.
AERIUS kaarten hebben zijn beschikbaar op het nationaal geo register
https://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/search?any=AERIUS&fast=index

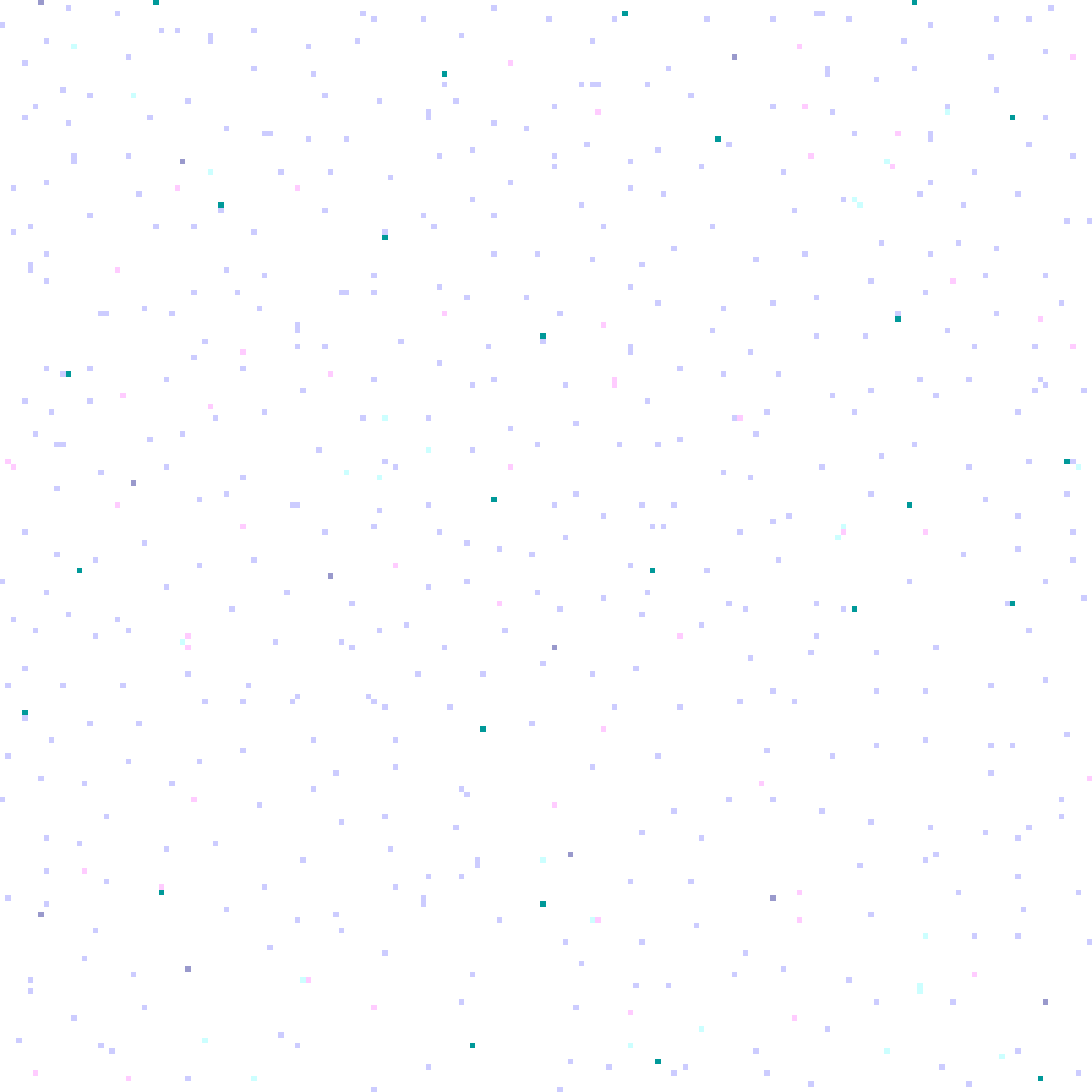

Date : 16-12-2020 17:52:53
From : "Reinder Hoekstra" [redacted] **@nmfdrenthe.nl**
To : [redacted] **@drenthe.nl**
Cc : " [redacted] **@drenthe.nl**
Subject : Communicatie en toon gebiedsproces

Hallo [redacted] cc [redacted]

Dit bericht is ons opgevallen in het LTO blad.
De inhoud en toonzetting is voor rekening van de auteur.
Graag onder de aandacht brengen van Henk en in het bestuurlijk overleg dan direct afspraken over omgangsvormen in de media.

Met vriendelijke groet,

Reinder Hoekstra

https://www.ltonoord.nl/provincie/regio-noord/drenthe/nieuws/2020/12/15/eerste-pilots-gebiedsaanpak?overview=aHR0cHM6Ly93d3cubHRvbm9vcmQubmwv

Date : 16-12-2020 18:12:50
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]" [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl
Subject : Fwd: Communicatie en toon gebiedsproces

Ter info.
Morgen graag even over afstemmen, we zullen dit ook even bespreken met Henk.

Groet,
[redacted]

Begin doorgestuurd bericht:

> **Van:** Reinder Hoekstra [redacted]@nmfdrenthe.nl>
> **Datum:** 16 december 2020 om 17:52:53 CET
> **Aan:** [redacted]@drenthe.nl>
> **Kopie:** [redacted]@drenthe.nl>
> **Onderwerp: Communicatie en toon gebiedsproces**
>
> Hallo [redacted] cc [redacted]
>
> Dit bericht is ons opgevallen in het LTO blad.
> De inhoud en toonzetting is voor rekening van de auteur.
> Graag onder de aandacht brengen van Henk en in het bestuurlijk overleg dan direct afspraken over omgangsvormen in de media.
>
> Met vriendelijke groet,
>
> Reinder Hoekstra
>
> https://www.ltonoord.nl/provincie/regio-noord/drenthe/nieuws/2020/12/15/eerste-pilots-gebiedsaanpak?overview=aHR0cHM6Ly93d3cubHRvbm9vcmQubmw

Date : 9-4-2021 22:32:57
From : '[redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : '[redacted]@drenthe.nl
Subject : Fwd: [ter info] FW: Stikstof en natuurherstel – Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof
Attachment : 210408__Rapport Stikstof Van den Burg et al.pdf;Persbericht - Wetenschappers waarschuwen Meer stikstofreductie nodig.docx;image272832.jpg;image395958.jpg;image010081.jpg;image586738.jpg;image019086.jpg;image787658.jpg;image977220.png;image269020.png;image984186.png;image458033.png;

5.2.1
[redacted]
Outlook voor iOS downloaden

Van: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: Friday, April 9, 2021 10:31:17 PM
Aan: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; Reinder Hoekstra[redacted]@nmfdrenthe.nl>
Onderwerp: Fwd: [ter info] FW: Stikstof en natuurherstel – Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof

Dit maar door de Provincie naar FDF laten sturen?[redacted]
Outlook voor iOS downloaden

Van: Sonja van der Meer[redacted]@drentslandschap.nl>
Verzonden: Friday, April 9, 2021 8:32:48 AM
Aan: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; Reinder Hoekstra[redacted]@nmfdrenthe.nl)[redacted]@nmfdrenthe.nl>; Bert Hummelen - Staatsbosbeheer Regio Noord [redacted]@staatsbosbeheer.nl)[redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Onderwerp: FW: [ter info] FW: Stikstof en natuurherstel – Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof

TK

---

drs. S. van der Meer
Directeur-bestuurder
[redacted]

Het Drentse Landschap

Postbus 83 9400 AB | Kloosterstraat 5 | 9401 KD | Assen | +31 (0)592 313552 | www.drentslandschap.nl
+31 (0)6[redacted] | [redacted]@drentslandschap.nl

De informatie in dit e-mailbericht is uitsluitend bestemd voor de geadresseerde. Gebruik van deze informatie door anderen dan de geadresseerde is verboden. Indien u dit bericht ten onrechte ontvangt, wordt u verzocht de inhoud niet te gebruiken, maar de afzender direct te informeren door het bericht te retourneren en het daarna te verwijderen.

Van: [redacted]@landschappen.nl>
Verzonden: vrijdag 9 april 2021 08:25
CC: [redacted]@landschappen.nl>; [redacted]@landschappen.nl>; [redacted]@landschappen.nl>; [redacted]@landschappen.nl>; [redacted]@landschappen.nl>; [redacted]@landschappen.nl>
Onderwerp: [ter info] FW: Stikstof en natuurherstel – Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof

DRO+DirB
Ter info

Collega,
Zie onderstaand ter informatie
Hartelijke groet,
[redacted]

Van: [redacted]@nioo.knaw.nl>
Verzonden: donderdag 8 april 2021 20:39
Aan: [redacted]@wwf.nl>; [redacted]@landschappen.nl>; [redacted]@rabobank.nl>; [redacted]@agrifirm.com>; [redacted]@naturalis.nl>; [redacted]@hhdelfland.nl>; [redacted]@boerennatuur.nl>; [redacted]@minlnv.nl>; [redacted]@samenvoorbiodiversiteit.nl>; [redacted]@samenvoorbiodiversiteit.nl>
Onderwerp: Stikstof en natuurherstel – Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof

Beste allen,

De afgelopen maanden hebben elf wetenschappers op het gebied van stikstofecologie en biodiversiteit gewerkt aan de rapportage 'Stikstof en natuurherstel – Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof'. Dit onderzoek zal morgen publiek worden, onder andere via de media. Attached het rapport en het persbericht.

De conclusie van de auteurs is duidelijk. Om natuur te beschermen is een vermindering van stikstofuitstoot noodzakelijk van minstens 70% in 2035 en daarmee moet zo snel mogelijk worden begonnen. Het huidige kabinetsbeleid mikt op 25% in 2030 en 50% in 2035. Daarmee wordt een groot risico genomen dat unieke belangrijke natuurwaarden verloren gaan.

Als lid van de Commissie Remkes heb ik ervaren dat er grote behoefte was aan een sterkere ecologische onderbouwing van de emissiereductieambitie, de ernst en omvang van de natuurschade en de verwachting van herstelmaatregelen. De auteurs hebben deze uitdaging opgepakt en dit heeft geleid tot dit gedegen wetenschappelijke rapport.

Dit rapport is een handreiking aan het landsbestuur. De politiek is vooral bezig met het oplossen van het juridische stikstofprobleem, maar gaat voorbij aan de oorspronkelijke, ecologische crisis: het verlies van natuur en biodiversiteit. De risico's daarvan vormen een bedreiging voor de hele samenleving.

Binnenkort zullen de auteurs het rapport overhandigen aan minister Schouten en diverse politici. We hopen daarmee dat dit onderzoek een significante rol gaat spelen in de discussie rondom de aanpak van stikstof.

De rapportage zal online beschikbaar zijn via de website van het Wereld Natuur Fonds (WWF-NL). Het WWF-NL is niet de opdrachtgever maar heeft de wetenschappers ondersteund in het uitgeven van het rapport en het in de publiciteit brengen van het onderzoek, zowel richting politiek als media.

Dit rapport is -wederom- een belangrijk signaal dat wijst op de enorme noodzaak voor werkelijke transitie van de landbouw waar allen – ook jullie organisaties - een bijdrage aan kunnen en moeten leveren. Deel het dus binnen je eigen network.. and act on it!

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]
Netherlands Institute of Ecology (NIOO-KNAW)
Emeritus Professor in Evolutionary Ecology (WUR)
NIOO-KNAW. Droevendaalsesteeg 10, 6708 PB Wageningen. P.O. Box 50, 6700 AB Wageningen. The Netherlands
Emai[redacted]@nioo.knaw.nl

Website: www.nioo.knaw.nl
Personal website:
Twitter:

Stikstof en natuurherstel

Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof

Stikstof en natuurherstel

Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof

[redacted], Stichting BioSFeer
[redacted], Emeritus Hoogleraar Wageningen University
[redacted], Wageningen Environmental Research
[redacted], Wageningen Environmental Research
[redacted], Onderzoekcentrum BWARE
[redacted], Onderzoekcentrum BWARE
[redacted], Floron
[redacted], Vlinderstichting
[redacted], Sovon
[redacted], Natuurmonumenten
[redacted], Wageningen University

Dit rapport is gepubliceerd in april 2021 door het Wereld Natuur Fonds,
in samenwerking met de auteurs en met steun van Natuurmonumenten.

ISBN/EAN: 978-90-74595-99-5
Fotografie: [redacted] (tenzij anders aangegeven)
Opmaak en vormgeving: Sjansen aan de Lek
Druk: Libertas Pascal

Foto voorpagina

De vliegenorchis is in Nederland een zeldzame wilde orchidee op kalkrijke bodems. De kleine bloemetjes trekken graafwespen aan, die in het bloempje een paringsbereide partner zien. Hierom hebben de bloemetjes schijnogen en fop-antennen en een blauwe vlek welke de weerkaatsing van licht op de vleugels weerspiegeld. Als de wespen met de bloem paren, bestuiven ze de plant. De vliegenorchis is echter ook een voorbeeld van een stikstof-gevoelige soort, die zomaar de komende jaren zou kunnen verdwijnen uit Nederland. Om de natuurkwaliteit in Nederland weer op peil te brengen, zodat ook bijzondere soorten kunnen overleven, zal de stikstofdepositie moeten afnemen. De ecologische onderbouwing hiervan is het onderwerp van dit rapport.

Inhoudsopgave

Voorwoord 3

Verantwoording en dankwoord 4

Samenvatting 5

Leeswijzer 8

1 Inleiding 9
1.1 Aanleiding 9
1.2 Emissie- of depositiereductie als doel 11
1.3 Kritische depositiewaarden 11
1.4 Vraagstelling 12

2 Effecten van stikstof op natuurkwaliteit 13
2.1 Ecologische grenzen van natuurkwaliteit in relatie tot stikstof 13
2.2 De accumulatie van stikstof in natuurlijke ecosystemen 14
2.3 Ernstige bodemverzuring 16
2.4 Nutriëntengebrek en onbalans 16
2.5 Aantasting van de biodiversiteit 18
2.6 De rol van ammoniak en stikstofoxiden 19
2.7 Ecologische eindpunten van natuurherstel in relatie tot stikstof 20
2.8 Conclusies 20

3 De omvang van het probleem: stikstofgevoelige habitattypen en hun kritische depositiewaarden 21
3.1 Prioriteit en gevoeligheid van habitattypen 21
3.2 Selectie en arealen van gevoelige habitattypen 22
3.3 Populaties en oppervlakte geschikt leefgebied 24
3.4 Conclusies 26

4 Effecten van natuurherstelmaatregelen en de grenzen ervan 27
4.1 Maatregelen ter verbetering van de natuurkwaliteit 27
4.2 Afvoer van stikstof als herstelmaatregel 27
4.3 Maatregelen tegen de effecten van stikstof 29
4.4 Natuurherstelmaatregelen in relatie tot het halen van de KDW 30
4.5 Conclusies 32

5 Reductie doelstellingen: areaal onder kritische depositiewaarden 33
5.1 Vraagstelling en berekeningsmethode 33
5.2 Natura 2000-gebieden boven de KDW in relatie tot reducties in stikstofemissie 34
5.3 Conclusies 35

6 Conclusies en aanbevelingen 37

Naschrift 38

Literatuur 39
Annex I - Overzicht meegenomen habitattypen 43
Annex II - Berekeningsmethode 47
Annex III - Gevoeligheid voor al dan niet meenemen van leefgebieden 48

Voorwoord

We hebben de verantwoordelijkheid om onze Nederlandse natuur goed over te dragen aan de volgende generaties. Aantrekkelijke natuur met gezonde bos-, heide- en watersystemen, rijk aan biodiversiteit en soorten als vlinders, vogels en andere dieren. Daarvan is veel verdwenen als prijs voor de welvaart waarin we leven. Wat ons nu nog rest aan natuur heeft dringend aandacht nodig.

In de afgelopen jaren is de zorg voor de natuur te lang speelbal geweest van politieke tegenstellingen. Deze zorg voor natuurkwaliteit en biodiversiteit kan enkel slagen als het een volwassen stem krijgt en een heldere regie wordt gevoerd. Het voorliggende rapport levert daarvoor een belangrijke bijdrage.

Ongeveer 15% van het Nederlandse landoppervlak bestaat uit beschermde natuurgebieden. Grote delen daarvan worden ernstig bedreigd door veel te hoge concentraties stikstof. Te lang hebben we te weinig gedaan om het stikstofprobleem op te lossen. Met de Raad van State uitspraak van 29 mei 2019 is onontkoombaar vast komen te staan dat de natuurschade door stikstof nu in ernst aangepakt en opgelost moet worden.

Stikstof wordt nu door velen in de eerste plaats gezien als een probleem voor de economie, omdat het huizenbouw of wegenuitbreiding belemmert, en boeren dwingt tot maatregelen. De regering zoekt naar maatregelen die juridisch houdbaar zijn en zo min mogelijk belemmeringen opleveren voor de economische ontwikkeling.

Dit gaat voorbij aan de oorsprong van het probleem: het verlies van natuur en biodiversiteit door aantasting van de luchtkwaliteit. Dit werkt door in de kwaliteit van bodem en water. De risico's van de aantasting van onze leefomgeving kunnen nauwelijks overschat worden: het vormt op termijn een bedreiging voor de gehele samenleving. Biodiversiteit en gezonde bodem, water en lucht zijn onlosmakelijk van elkaar afhankelijk. En het is ook een ernstige bedreiging voor de landbouw vanwege het verlies aan bodemgezondheid, bestuiving van gewassen door insecten en natuurlijke plaagbestrijding.

De Commissie Remkes (adviescollege Stikstofproblematiek) was de eerste die adviseerde om de natuurdoelen centraal te stellen. In het eindadvies van de commissie wordt geadviseerd de stikstofemissies in 2030 met minimaal 50% te reduceren. Met een emissiereductiedoel van minstens 50% wordt bij 75% van de natuurwaarden de depositie tot een veilig niveau gebracht.

We hebben wetenschappelijke kennis nodig om de natuurschade te kunnen begrijpen. Zonder kennis van de ernst en omvang van de natuurschade door stikstof ontbreekt een wetenschappelijke basis voor het stikstofreductiebeleid. Zonder kennis over de ecologische taakstelling zal onzekerheid het stikstofdebat blijven beheersen.

De Nederlandse wetenschap op het terrein van ecologische effecten van stikstof staat internationaal hoog aangeschreven. Dat kan niet verbazen als we ook weten dat in Nederland de stikstofproblemen decennia geleden als eerste werden gesignaleerd en hier nog steeds verreweg de hoogste stikstofconcentraties van Europa optreden. Met de wetenschappelijke publicaties van kritische depositiewaarden staat vast dat veel habitattypen ernstig worden overbelast. Met de kennis van de kritische depositiewaarden is echter nog geen antwoord gegeven op de vraag met welke reductietaakstelling we aan de slag moeten gaan in de Nederlandse situatie, waarbij de kritische depositiewaarden al sinds vele decennia ernstig worden overschreden. Wat betekent die erfenis voor het herstelvermogen van de natuur?

Met het voorliggende rapport wordt die vraag alsnog beantwoord. Belangrijke subvraag: wat zijn realistische verwachtingen van herstelmaatregelen om de stikstofschade in de natuurgebieden te beperken?

Met dit rapport wordt voorzien in een belangrijke leemte in het debat over stikstof. Het is een belangrijke bijdrage aan een beter inzicht in het belang van de stikstofreductie in relatie tot natuurkwaliteit.

Met duidelijkheid over de - wettelijk verplichte - taakstelling voor het behoud van natuurkwaliteit en biodiversiteit kan bestuurders en ondernemers de gewenste zekerheid worden geboden ten aanzien van de (ecologische) effecten van hun te voeren beleid. Hierdoor kan stikstof op termijn uit het juridisch moeras getrokken worden.

Verantwoording en dankwoord

Dit rapport is tot stand gekomen in het vervolg op een bijeenkomst te Utrecht op 24 juli 2020 van een deel van de bij dit rapport betrokken auteurs. Aanleiding voor die bijeenkomst is geweest het bespreken van het eindadvies van het Adviescollege Stikstofproblematiek (de commissie Remkes). In het eindadvies van het adviescollege moest een belangrijke leemte worden vastgesteld op het onderdeel ecologie. Gemist werd een goede ecologisch-wetenschappelijke onderbouwing voor de gestelde stikstofreductieambitie en de daaraan gekoppelde (on)mogelijkheden van natuurherstel. Hierop is besloten in die omissie te voorzien. Dit heeft geleid tot de voorliggende wetenschappelijke publicatie.

De auteurs bedanken [redacted] voor zijn hulp bij de doorrekeningen.

©Eddy Kuis

Samenvatting

De natuurkwaliteit in Nederland staat ernstig onder druk, doordat er veel leefgebied verloren is gegaan door intensivering van landbouwmethoden en bebouwing. Ook de kwaliteit van natuurgebieden is in veel gevallen sterk verslechterd. Een van de grote oorzaken van deze achteruitgang is de overmatige aanwezigheid van stikstofverbindingen.

Uitspraak Raad van State

De Raad van State gaf op 29 mei 2019 in een uitspraak aan dat het PAS (Programma Aanpak Stikstof) niet als basis mag worden gebruik voor het verlenen van toestemming voor activiteiten die stikstof uitstoten. De natuurschade vanwege stikstof kwam daarmee opnieuw prominent op de Nederlandse politieke agenda te staan. Door de PAS-uitspraak moeten schadelijke effecten van projecten op voorhand worden uitgesloten. Conform de eisen in de Vogel- en Habitatrichtlijn mag de natuurkwaliteit niet verder achteruitgaan en het streven moet zijn om een goede staat van instandhouding te bereiken van soorten en habitattypen.

Doel van dit rapport

Om stikstofgevoelige natuurwaarden te kunnen behouden en herstellen moet de uitstoot van stikstof omlaag en zullen aanvullend natuurherstelmaatregelen moeten worden uitgevoerd. Maar hoeveel de uitstoot moet verminderen en hoe effectief de herstelmaatregelen zijn, daarover bestaat nog veel onduidelijkheid. Zeker is wel dat te lang wachten met het terugbrengen van de uitstoot zal leiden tot nog grotere schade waarbij nog meer soorten zullen verdwijnen.

Zonder vaststelling van de ecologische randvoorwaarden is een besluit op basis van een integrale afweging van zowel natuur- als economische belangen niet mogelijk. In dit rapport geven we een overzicht van de mogelijkheden om met natuurherstelmaatregelen de natuurkwaliteit te verbeteren of te behouden, waarbij we duidelijk maken dat die maatregelen de effecten van stikstofdepositie meestal niet kunnen mitigeren. Daarnaast geven we op basis van doorrekeningen aan welke reductie van stikstofemissie op welke termijn nagestreefd moet worden om kwetsbare habitattypen en soorten te behouden. Dit rapport geeft hiermee invulling aan de omissie in de belangenafweging en dient als zodanig als handreiking aan het landsbestuur.

Stikstof en de staat van de natuur

Voor sommige planten, schimmels en dieren zijn ammoniak en in mindere mate stikstofoxiden bij hoge concentraties schadelijk dan wel giftig. Veel andere soorten en hele ecosystemen hebben vooral te lijden onder de verzurende en vermestende werking van stikstofverontreiniging.

Zowel het huidige niveau van stikstofdepositie als de geaccumuleerde stikstof van de voorbije decennia ondermijnen het functioneren van stikstofgevoelige ecosystemen, waardoor gedegenereerde landschappen en leefgemeenschappen zijn ontstaan. Veel plantensoorten zijn verdwenen als gevolg van stikstofovermaat en verlies aan kalium, magnesium en calcium door bodemverzuring. Hierbij komt dat planten ook verdwijnen door veranderde concurrentieverhoudingen tussen soorten, waardoor in veel gevallen slechts enkele soorten de van oorsprong soortenrijke vegetaties zijn gaan domineren. In Nederland zijn de afgelopen decennia ca. 400 plantensoorten, die karakteristiek zijn voor voedselarme milieus, sterk afgenomen of zelfs verdwenen, zoals rozenkransje of valkruid. Ook veel diersoorten zijn in de gevarenzone gekomen, omdat de planten waarmee ze zich voeden zijn verdwenen of omdat de voedselkwaliteit van de planten sterk is afgenomen. Ze bevatten bijvoorbeeld te weinig calcium of eiwit. Zo hebben vlinders (bijvoorbeeld kleine heivlinder, veenbesblauwtje) en vogels (bijvoorbeeld duinpieper en paapje), met name als gevolg van stikstofdepositie te lijden onder veranderingen in de vegetatiesamenstelling, vergrassing, het dichtgroeien van vegetaties en een slechte voedselkwaliteit voor de rupsen (vlinders) dan wel een afname van insectenaantallen (als voedsel voor vogels).

De Habitatrichtlijn verplicht Nederland om 81 expliciet benoemde plant- en diersoorten te beschermen. Maar op dit moment kent nog maar een kwart van deze soorten een gunstige staat van instandhouding. En van de soorten die vallen onder de Vogelrichtlijn vertoont nog ruim een derde een negatieve trend. Van de habitattypen van de Habitatrichtlijn verkeert circa 90% in een matige tot zeer ongunstige staat van instandhouding. Vaak is er een duidelijk verband met veranderingen in de stikstofhuishouding die de afgelopen decennia hebben plaatsgevonden, hoewel ook andere factoren een rol spelen.

In de cascade van effecten die zich als gevolg van voortdurende te hoge stikstofdepositie voordoen, zitten we in

de laatste fase, welke wordt gekenmerkt door ernstige bodemverzuring, verhoogde nitraatuitspoeling naar het grondwater en biodiversiteitsverlies op grote schaal. Voor elk habitattype is een kritische depositiewaarde (KDW) bepaald: deze waarden kunnen beschouwd worden als die depositiewaarden waarboven er een gerede kans bestaat op negatieve ecologische effecten. De KDWs worden nog op ca. 75% van de Natura 2000-gebieden overschreden en zonder een aanzienlijke verlaging van de stikstofdepositie, zal de natuurkwaliteit nog verder afnemen en zullen soorten verdwijnen. Ecosystemen, met bijbehorende biodiversiteit, moeten weer ecologisch duurzaam kunnen functioneren, zonder schadelijke effecten van verzuring en vermesting en de noodzaak voor telkens herhaalde herstelmaatregelen. Reductie van de ammoniakemissies is voor de natuurkwaliteit zwaarwegender vanwege de toxische effecten van ammoniak en ammonium, maar stikstofoxiden dragen evenveel bij aan de verzurings- en vermestingsproblematiek.

Hoeveel areaal beschermen tegen te hoge stikstofdepositie?

Vooral voor droge habitattypen of natte habitattypen die door regenwater worden gevoed, geldt dat afname van de depositie cruciaal is voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding. In totaal beslaan deze habitattypen ongeveer 30% van het totaal areaal stikstofgevoelige habitats in Nederland. Herstel van de milieukwaliteit is hier van doorslaggevend belang, omdat populatieherstel en herintroductie alleen mogelijk zijn als de overleving en voortplanting van dieren voldoende zijn gewaarborgd met adequate abiotische randvoorwaarden. In lijn met het advies van het Adviescollege Remkes zou op korte termijn 75% van het areaal van deze habitattypen onder de KDW gebracht moeten worden, om verdere schade te voorkomen. Waar het Adviescollege Remkes dit betrok op alle habitattypen wordt het in dit rapport verder toegespitst op de prioritaire en zeer stikstofgevoelige habitattypen, waarvoor andere mitigerende maatregelen uiterst beperkt zijn (of zelfs niet bestaan).

De (on)mogelijkheden van herstelmaatregelen

Naast reductie van de stikstofdepositie zijn ook herstelmaatregelen noodzakelijk voor het behoud en herstel van de biodiversiteit. In natte systemen kunnen waar mogelijk maatregelen ter verbetering van de hydrologie direct worden ingezet. De negatieve effecten van stikstofdepositie kunnen voor een deel worden gemitigeerd met gebufferd grondwater.

Voor de effecten van stikstof-accumulatie zijn er in droge, stikstofgevoelige habitattypen geen herstelmaatregelen die alle negatieve effecten van extra stikstof uitsluiten, als de KDW wordt overschreden. Het met organisch materiaal afvoeren van stikstof door bijvoorbeeld afplaggen, leidt namelijk ook tot afvoer van waardevolle voedingsstoffen, zoals fosfor, kalium, magnesium en calcium, die als gevolg van verzuring toch al sterk zijn afgenomen. Maatregelen die gericht zijn op het tegengaan van verzuring als gevolg van stikstofdepositie, zoals de toepassing van steenmeel en kalk, bieden weer geen oplossing voor de nadelige effecten van stikstofovermaat.

Op de droge zandgronden, die erg gevoelig zijn voor stikstofdepositie, is ecosysteemherstel daarom pas goed mogelijk als er al een sterke reductie van de stikstofdepositie (tot onder de KDW) heeft plaatsgevonden. Herstelmaatregelen zijn dan nog zeker nodig, omdat ecosystemen zich niet vanzelf zullen herstellen en zelfs met herstelmaatregelen zal het vaak nog tientallen jaren kosten om de biodiversiteit weer op het vereiste niveau te krijgen. In de tussentijd kan de nadruk liggen op noodmaatregelen die het verdere verlies van soorten beperken en experimentele maatregelen waarvan we kunnen leren hoe we de natuur zo goed mogelijk herstellen als de stikstofkraan voldoende is dichtgedraaid. Maar herstelmaatregelen geven geen juridische ruimte om het sterk reduceren van de stikstofemissies uit te stellen, zoals onder het PAS gebeurde.

Hoeveel en hoe snel de emissie reduceren?

Gegeven het feit dat reductie van de emissie de enige manier is om de natuurkwaliteit te beschermen tegen de schadelijke effecten van stikstof en ook juridische en maatschappelijke zekerheid biedt, op welke emissiereductie zou dan moeten worden aangestuurd en met welk tijdspad is dan mogelijk? De snelheid van de afname van de depositie zou op basis van de staat waarin de natuur verkeert zo snel mogelijk moeten zijn.

In totaal 50% reductie (zoals beoogd in 2035 in het huidige wetsvoorstel) geeft nog altijd 40% overschrijding (in hectaren) van de KDW voor de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitats waar de ecologische problemen het grootst zijn. Om de biodiversiteit te beschermen is dit overschrijdingspercentage te hoog, ook omdat de betreffende habitats nu veelal in slechte staat verkeren en veel soorten strikt afhankelijk zijn van deze habitattypen. Verder levert verdere emissiereductie nog hoge natuurwinst op (in termen van hectaren onder KDW). Bij ongeveer 70% emissiereductie ligt ca 25% van het areaal aan

geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitats nog boven de KDW. Voorbij dit punt is vooral nog natuurwinst te behalen door verdere reductie van emissie buiten de landsgrenzen.

Ook via een andere berekeningsmethode waarbij op korte termijn een overschrijdingspercentage van de KDW van ca 25-75% wordt toegestaan op het volledige areaal van de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitattypen, blijkt dat reducties van 50-70% nodig zijn. Op grond van het bovenstaande adviseren we voor de periode tot 2035 dan ook een emissiereductie met 70% en ten minste 50% in 2030, zoals ook in het advies van het adviescollege Remkes is aangegeven. Zelfs bij deze reductie zullen waarschijnlijk nog aanzienlijke verdere biodiversiteitsverliezen plaatsvinden, zodat het belangrijk is deze termijn te verkorten wanneer hiertoe mogelijkheden zijn.

Op langere termijn (2050) zou er geen natuurschade meer mogen optreden als gevolg van stikstof en moet de depositie overal onder de KDW liggen. Na het behalen van de hier aangegeven doelen voor 2030 – 2035 zou het beleid zich moeten richten op grotere reducties in het buitenland, waardoor het areaal Natura 2000-gebieden onder de KDW in Nederland de 100% kan benaderen.

Conclusies en aanbevelingen

Op grond van de beschreven onderzoeksresultaten komen we tot de volgende conclusies en aanbevelingen:

1 Stikstofgevoelige natuur bevindt zich op dit moment in slechte staat, mede als gevolg van de geaccumuleerde te hoge stikstofdepositie en de beperkte effecten en mogelijkheden van natuurherstelmaatregelen. In natte natuurgebieden is veel mitigatie mogelijk met hydrologisch herstel, maar in droge natuurgebieden hebben mitigerende maatregelen tegen stikstof ongunstige bijwerkingen. De PAS-natuur herstelstrategieën zijn dan ook niet opgesteld om de effecten van stikstof (volledig) te mitigeren en kunnen derhalve ook niet hiervoor ingezet worden, zeker niet in droge natuurgebieden. Op dit moment blijven echter noodmaatregelen nodig om verder biodiversiteitsverlies te voorkomen en de PAS-natuur 'herstel' strategieën kunnen hierin leidend zijn.
2 Om de risico's op verdere natuurschade en verlies van biodiversiteit te beperken zou de depositie op ten minste 75% van de hectaren stikstofgevoelige prioritaire en zeer gevoelige habitattypen zo snel mogelijk onder de KDW gebracht moeten worden. Dit is te bereiken met een nationale emissiereductie van 70%.

Wat betreft de snelheid waarmee 70% emissiereductie bereikt kan worden, sluiten we ons aan bij het advies van het Adviescollege Remkes: 50% emissiereductie in 2030, en een emissiereductie van 70% in 2035. Om nagenoeg 100% van de hectaren onder de KDW te krijgen, (tussen de jaren 2035 en 2050), zijn we vooral afhankelijk van emissiereductie in het buitenland.

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 behandelt de aanleiding voor het schrijven van dit rapport: het leveren van een ecologisch fundament onder het te voeren stikstofbeleid, in samenhang met de natuurherstelstrategieën. Ook wordt in dit eerste hoofdstuk besproken hoe we omgaan met emissie- vs. depositiereductie en de kritische depositiewaarden als ijkpunten voor het te voeren beleid. In Hoofdstuk 2 beschrijven we hoe de natuurkwaliteit door stikstofdepositie wordt aangetast, waardoor ingrijpen noodzakelijk is geworden. Tevens geeft dit de ecologische doelen aan van het te voeren stikstofbeleid. De mate waarin habitattypen en soorten te lijden hebben onder stikstofdepositie is weergegeven in Hoofdstuk 3. Hieruit volgt ook een depositiereductie-doelstelling voor de prioritaire en zeer gevoelige habitattypen. Behalve stikstofemissiereductie zet het huidige beleid ook sterk in op de implementatie van natuurherstelmaatregelen. De mogelijkheden en beperkingen hiervan worden besproken in Hoofdstuk 4. Hoofdstuk 5 is gewijd aan de doorrekening van de benodigde emissiereductie voor het halen van het doel zoals vastgesteld in Hoofdstuk 3. Hoofdstuk 6 sluit af met de conclusies en aanbevelingen. De bijlagen geven inzicht in de problematiek van de meegenomen habitattypen (Annex I), de berekeningsmethoden behorend bij Hoofdstuk 5 (Annex II), en het al dan niet meenemen van leefgebieden in de berekeningen van Hoofdstuk 5 (Annex III).

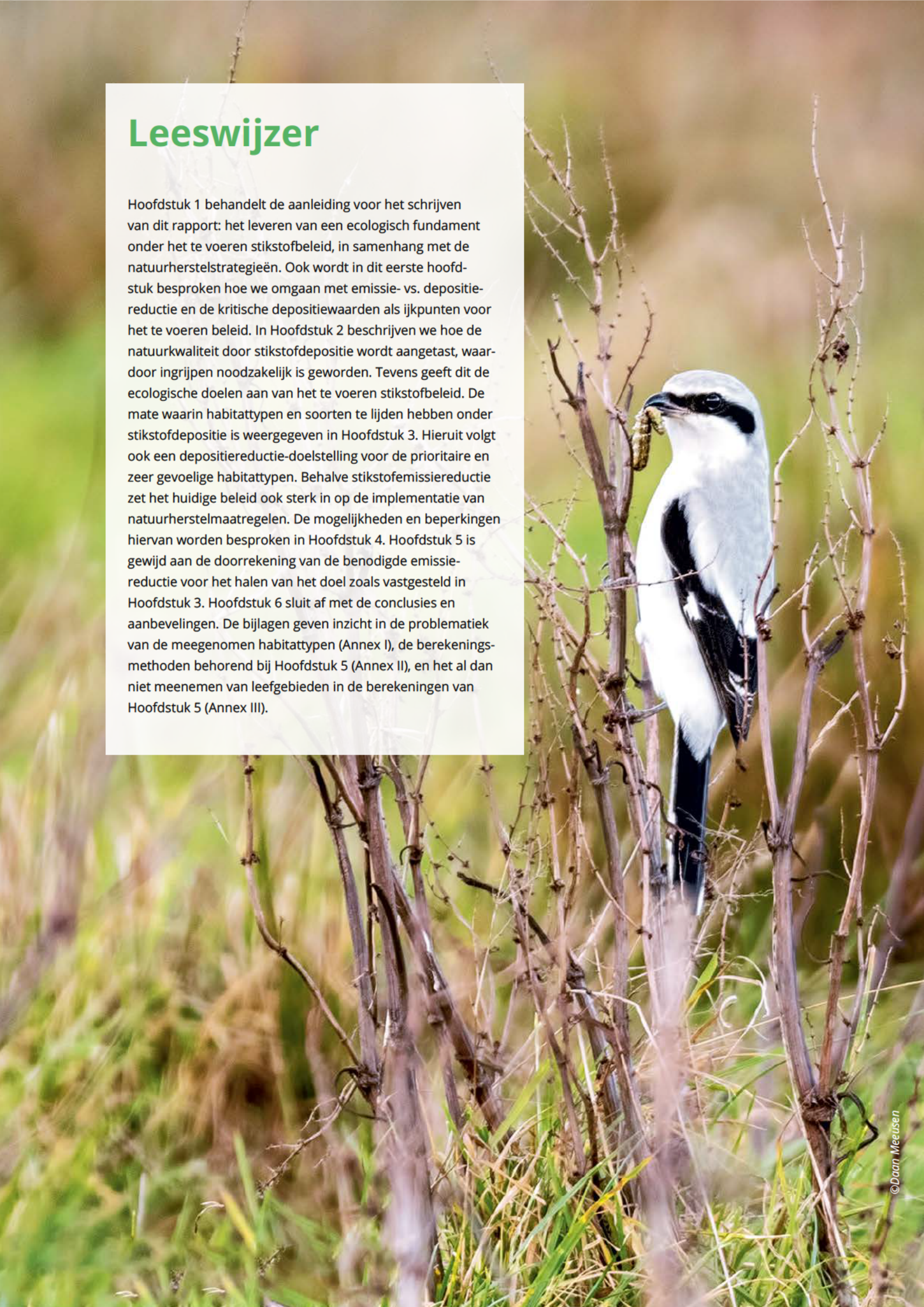

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De natuurkwaliteit in Nederland staat ernstig onder druk (Nederlandse rapportage aan de Europese Commissie 2019, WNF 2020). Veranderd landgebruik heeft hieraan bijgedragen. Het gaat dan bijvoorbeeld om intensivering van landbouwkundig gebruik of bebouwing, waardoor veel habitat is vernietigd. Maar ook de kwaliteit van natuurgebieden is in veel gevallen dermate verslechterd dat de biodiversiteit hard achteruit is gegaan. Oorzaken hiervoor zijn samen te vatten in zogenaamde 'Ver'-factoren: vermesting, verzuring, verdroging en vergiftiging.

In de afgelopen decennia zijn successen behaald met het terugdringen van de depositie van zwavelverbindingen (clo.nl/nl018325) en de fosfaatgehalten in huishoudelijk afvalwater (clo.nl/nl015222), maar toch zijn de reeds behaalde resultaten van milieumaatregelen onvoldoende gebleken om het verlies van biodiversiteit te stoppen (o.a. WNF 2020).

Een groot probleem dat in veel natuurgebieden nog steeds optreedt, is de overmatige toevoer van reactief stikstof (NO_x, zoals stikstofdioxide en nitraat en NH_y, zoals ammoniak en ammonium). Voor sommige soorten is een overmaat van één vorm van reactief stikstof giftig, maar veel andere soorten en hele ecosystemen hebben vooral te lijden onder de verzurende en vermestende werking van deze verontreiniging (o.a. Landschap, 2017). Het functioneren van ecosystemen raakt dermate verstoord dat soorten zich niet kunnen handhaven. Stikstofoverschotten in het milieu zijn overigens niet alleen een Nederlands probleem, want ze doen zich voor in grote delen van Europa, maar de situatie in Nederland is in de Europese context extreem te noemen (Fig. 1).

De Raad van State deed op 29 mei 2019 uitspraak over het PAS (Programma Aanpak Stikstof) en veegde daarmee dat beleid van tafel. De natuurschade als gevolg van stikstof kwam daarmee opnieuw prominent op de Nederlandse politieke agenda te staan. Er heerst echter politieke

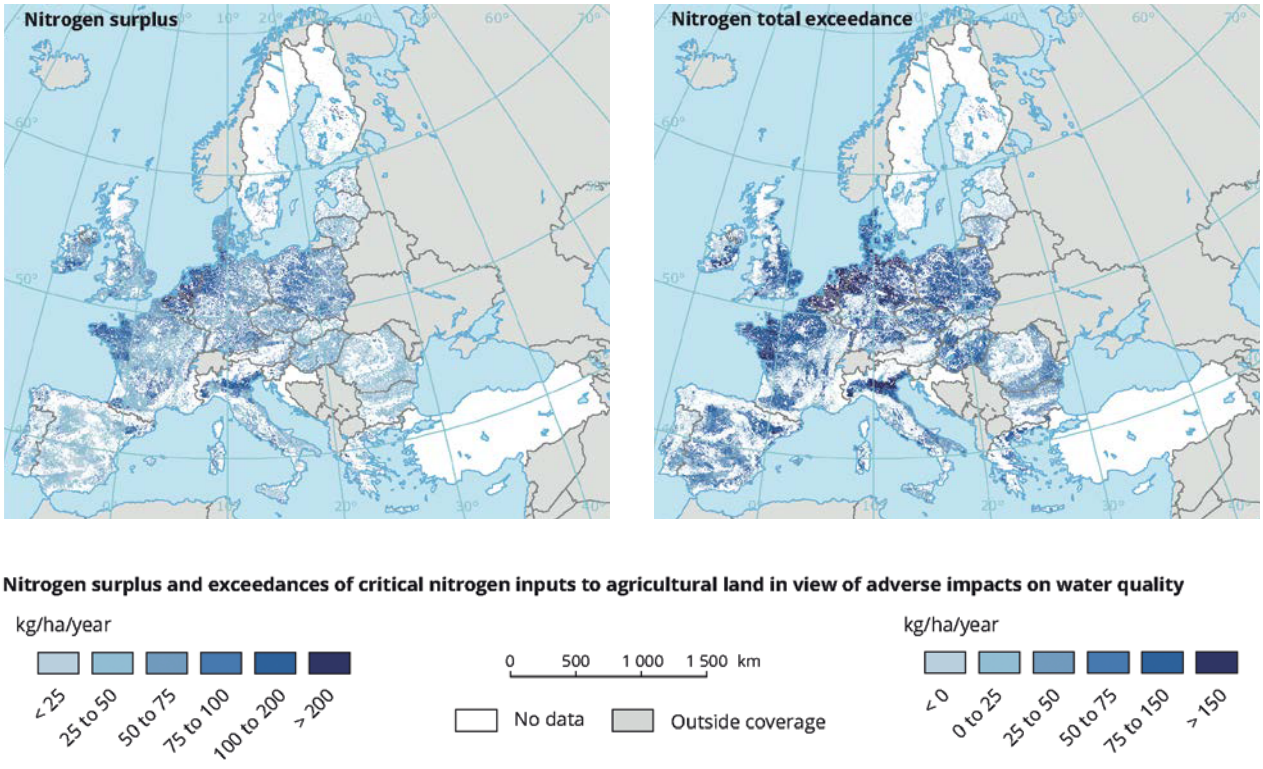

Fig. 1. Geschat stikstofoverschot (de balans tussen bemesting en depositie enerzijds en opname door planten en vastlegging anderzijds) in Europa in 2010 (links); rechts de mate van overschrijding van kritische stikstofgiften op landbouwgrond waarbij negatieve effecten op de waterkwaliteit optreden (European Environment Agency 2019). De situatie in Nederland is extreem binnen Europa.

Stikstof is een meststof welke door het promoten van algengroei ervoor zorgt dat tegel- en houtwerk snel groen worden.

onduidelijkheid over de ecologisch minimaal noodzakelijke emissie- en depositiereductie om de stikstofgevoelige natuurwaarden te kunnen behouden of te kunnen herstellen. Hiernaast bestaat in politiek en bestuur vaak geen goed beeld van de beperkingen van natuurherstelmaatregelen in een groot aantal habitattypen. Ten onrechte is er soms het beeld dat alle effecten van stikstof met behulp van (PAS-) natuurherstelmaatregelen teniet zijn te doen of op voorhand zijn uit te sluiten, zoals voor nieuwe projecten is vereist conform de uitleg van de Habitatrichtlijn door het Europees Hof van Justitie.

De belangrijkste overweging voor de Raad van State om tot hun PAS uitspraak te komen, was dan ook het niet op voorhand kunnen uitsluiten van natuurschade op Natura 2000-habitattypen binnen het PAS. In het PAS-dossier ontbrak een onderzoek naar de ecologisch noodzakelijke agenda van de depositiereductie. Ook als onderdeel van de in april 2020 door de minister bekend gemaakte Structurele Aanpak Stikstof ontbreekt een onderzoek naar de ecologisch noodzakelijke maatregelen en het tijdsbestek waarbinnen deze maatregelen moeten worden uitgevoerd om verdere verliezen van kwaliteit en oppervlak van beschermde habitats te voorkomen. Op Nederland rust echter de Europeesrechtelijke plicht de Natura 2000-waarden in een goede staat van instandhouding te brengen en te houden (artikelen 6 lid 1 en lid 2 Hrl). Het tijdpad om dat doel te realiseren wordt ingeperkt door het verliesrisico van de beschermde Natura 2000-natuurwaarden als gevolg van te langzaam ingrijpen c.q. een te lang blijven voortduren van een te hoge stikstofdepositie. De politiek-maatschappelijke behoefte aan rechtszekerheid over vergunningbesluitvorming is zeer groot. De Habitatrichtlijn laat niet toe dat Natura 2000-waarden onomkeerbaar verloren gaan. Zicht op een juridisch en ecologisch solide aanpak van de stikstofproblematiek is daarom noodzakelijk. Het stikstofprobleem moet nu echt opgelost worden.

De Wet natuurbescherming (Wnb) geeft in Nederland invulling aan de Europese Habitatrichtlijn en ziet primair toe op natuurbelangen en instandhouding van de natuurkwaliteit. Om aan de wettelijke eisen te kunnen voldoen, is de best beschikbare wetenschappelijke kennis nodig over de ecologisch noodzakelijke emissie- en depositiereductie. Deze kennis is noodzakelijk voor de regering om het te voeren reductiebeleid te kunnen bepalen op basis van een integrale afweging van alle betrokken belangen, waaronder natuurlijk de betrokken natuur- en economische belangen. Zonder vaststelling van de ecologische randvoorwaarden is een besluit op basis van een integrale afweging van alle betrokken belangen nauwelijks mogelijk. Dit rapport geeft invulling aan deze omissie in de belangenafweging en dient als zodanig als handreiking aan het landsbestuur.

1.2 Emissie- of depositiereductie als doel

De potentiële ecologische effecten van stikstof worden doorgaans, en ook in dit rapport, in verband gebracht met de depositiewaarden. Immers, niet de hoeveelheid geëmitteerde stikstof is doorslaggevend voor de ecologische gevolgen, maar de depositie daarvan op de natuurterreinen. Daarom is het logisch het doel van beleid uit te drukken in te realiseren depositiereductie, zoals we ook in dit rapport zullen doen. De reductietaakstelling van de depositie zal zich echter moeten richten op de bronnen, waarvan de uitgestoten stikstofverbindingen zich over meer dan honderd kilometer kunnen verspreiden (www.rivm.nl/stikstof/vragen-en-antwoorden-over-stikstof-en-ammoniak, Gies et al. 2019) en waarbij het om miljoenen emissiepunten gaat. Daarom spreekt met vaak van een 'stikstofdeken' over Nederland. In bestuurlijke stukken wordt vaak gesproken van emissie reductiedoelstellingen, maar dit is niet het doel op zich. In dit rapport koppelen we de beschikbare middelen (emissiereductie en natuurherstelmaatregelen) aan het doel: ecologisch duurzaam herstel van de natuurkwaliteit en biodiversiteit.

1.3 Kritische depositiewaarden

In dit rapport houden we als 'veilige' stikstofdosis de voor de habitattypen vastgestelde kritische depositiewaarden (afgekort als KDW) aan (Van Dobben et al. 2012). Aan de KDW's liggen vooral gegevens uit additie experimenten ten grondslag, die leiden tot KDW-ranges per EUNIS natuurtype (het Europese systeem voor de indeling van ecosystemen). Deze zijn geïntegreerd met gesimuleerde KDW's per vegetatietype - bodemtype combinatie (Van Dobben et al. 2006). Die integratie heeft plaatsgevonden door vertaling van vegetatie- en EUNIS typen naar habitattypen, en middeling van de KDW's over bodemtypen en vegetatietypen. Deze procedure leidt tot unieke KDW's per habitattype en leefgebied, die zodanig zijn vastgesteld dat ze altijd binnen de empirische range vallen (Van Dobben et al. 2012). Dit is zo gedaan omdat er over de empirische ranges een brede internationale consensus bestaat (Bobbink & Hettelingh 2011). De Nederlandse KDW's zijn dus een verbijzondering van de Europese waarden, en kunnen beschouwd worden als die depositiewaarden waarboven er een gerede kans bestaat op negatieve ecologische effecten (voor habitattypen vooral met betrekking tot vegetatiekenmerken). Internationaal zullen

Uitbundige groei van slijmalgen over stuifzandvegetaties als gevolg van stikstofdepositie zorgt ervoor dat onderliggende planten afsterven. Zelfs op droge zandbodems lijkt het alsof er water blijft staan, maar dit is allemaal slijm welke door de algen wordt geproduceerd.

de KDW's eind 2021 herzien worden en de verwachting is dat er vooral bijstelling naar beneden zal plaatsvinden. We beschouwen in dit rapport de KDW's als onderbouwde richtpunten voor het beleid en niet als ecologische kantelpunten voor de kwaliteit van habitattypen of leefgebieden. De KDW's zijn dus niet de maatstaf waarbij de instandhouding van individuele soorten absoluut gegarandeerd kan worden.

Omdat stikstof in ecosystemen kan accumuleren en de bijkomende effecten ervan op verzuring ook sterker worden naarmate de blootstelling aan verzurende depositie langer aanhoudt (Bobbink & Lamers 1999, Bergsma et al. 2018), moet, zolang de KDW (sterk) overschreden wordt, de toegestane jaarlijkse depositie eigenlijk telkens naar beneden bijgesteld worden. Ook hiermee houden we in beginsel geen rekening in dit rapport, maar het is wel een belangrijk gegeven dat we meenemen bij de interpretatie van onze uitkomsten, omdat dit een belangrijke reden is dat er nu snel moet worden opgetreden tegen overmatige stikstofdepositie.

1.4 Vraagstelling

De hoofdvraag van dit rapport is welke afname van stikstofdepositie er nodig is om de natuurkwaliteit van stikstofgevoelige habitattypen duurzaam te behouden en te herstellen, gegeven de huidige staat van de natuurgebieden en de herstelmaatregelen die kunnen worden getroffen. Herstel is daarbij een hogere ambitie dan behoud, ofwel het voorkómen van verdere aantasting (bij overschrijding van de KDW), maar ook deze laatste ambitie vereist reeds reductie in stikstofdepositie, omdat bij langdurige overschrijding van de KDW verdere achteruitgang als gevolg van accumulatie effecten nog steeds kan optreden. Dit is zeker het geval wanneer de te hoge depositie lange tijd aanhoudt en er geen vlak-dekkend beheer is welke de in de tijd accumulerende effecten voorkomt en zelf geen schade aan de natuurlijke kenmerken van het habitattype toebrengt. Dus, om projecten met stikstofemissie te vergunnen, moet, op termijn, de natuurkwaliteit duurzaam op orde zijn (wat dit is, wordt op hoofdlijnen nader verkend in dit rapport). Dit wordt ook vanuit de Habitatrichtlijn verlangd, zij het dat voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding voor habitattypen en soorten geen *deadline* is gesteld in deze richtlijn.

Hieruit volgt dat de factor 'tijd' een verdere uitwerking van de hoofdvraag behoeft. Veel habitattypen zijn in dermate slechte staat (Vogel- en Habitatrichtlijn rapportage 2019) dat we, naast wat er al verloren is gegaan, ook de komende periode nog veel natuurwaarden dreigen te verliezen. Voorbeelden van habitattypen die dit betreffen zijn de Oude eikenbossen (Lucassen et al. 2014) en de nagenoeg verdwenen intacte vegetaties van Heischrale graslanden (o.a. Bobbink et al. 2017). Een tweede vraag van dit rapport is dus binnen welke termijn welke reductie-ambitie gerealiseerd zou moeten worden om het verlies van natuurwaarden te stoppen. De derde vraag van dit rapport is welke emissiereductiedoelstelling hoort bij de vereiste afname van de depositie.

2 Effecten van stikstof op natuur kwaliteit

2.1 Ecologische grenzen van natuurkwaliteit in relatie tot stikstof

Sinds de jaren tachtig van de 20ste eeuw bestaat er wetenschappelijke consensus dat te hoge niveaus van stikstofdepositie schadelijk zijn voor natuur. Onder invloed van stikstof treden vermesting, verzuring en directe toxiciteit op. In Nederland zijn de afgelopen decennia ca. 400 plantensoorten die karakteristiek zijn voor voedselarme milieus, sterk afgenomen of zelfs verdwenen (Tamis et al., 2005). Ook in de analyse van de Rode Lijst (Sparrius et al. 2014) komt duidelijk naar voren dat soorten van meest voedselarme milieus afnemen en die van voedselrijke juist toenemen. Er zijn kritische depositiewaarden vastgesteld waarboven de kans groot is dat natuurschade zal ontstaan (Van Dobben et al. 2012). Deze schade is ernstiger naarmate de KDW in grotere mate en/of langduriger wordt overschreden. De huidige situatie in Nederland is dat gedurende de voorbije decennia de KDW op veel habitattypen en locaties al ruimschoots overschreden werd en dat dit nu nog steeds het geval is. Hoewel de mate van overschrijding gemiddeld is afgenomen sinds de jaren 1990 (maar stabiel is sinds de beginjaren 2000; clo.nl/018918), leidt de huidige ruime mate van overschrijding tot steeds verdere aantasting van tal van Nederlandse natuurterreinen (o.a. Bergsma et al. 2018). De verschillende routes die leiden tot aantasting van de natuurkwaliteit door stikstofdepositie zijn grafisch samengevat in het Living Planet Report van het Wereld Natuur Fonds (2020; p. 77) (zie ook Nijssen et al. 2017).

Bossen vangen relatief veel luchtvervuiling in: dat is goed voor de luchtkwaliteit, maar maakt bossen wel gevoelig voor schadelijke effecten van een overmaat aan stikstof.

Effecten van stikstofdepositie zijn in een aantal habitattypen nu dermate ernstig dat natuurlijk herstel zonder ingrijpende maatregelen niet meer mogelijk is (Bobbink et al. 2017, Bergsma et al. 2018). Deze maatregelen worden ingrijpender naarmate de (ruime) overschrijding van de KDW langer voortduurt en de aantasting blijft toenemen. Dat we in deze slechte staat van natuurkwaliteit van de betreffende habitattypen zijn terecht gekomen (rapportage Vogel- en Habitatrichtlijn 2019) impliceert dat we al veel natuurlijke kenmerken van deze habitattypen verloren hebben en veel van de biodiversiteit die typerend is voor deze habitattypen zijn kwijtgeraakt.

Het is niet zo dat er door aantasting van gebieden door stikstofdepositie simpelweg ‘andere’ natuur ontstaat. Fundamentele ecologische processen in een aantal habitattypen zijn inmiddels dermate verstoord geraakt dat natuur hier plaats heeft gemaakt voor sterk aangetaste, niet meer als habitattypen kwalificerende landschappen waarin veel minder planten en dieren (zowel soorten als aantallen) kunnen leven (o.a. Landschap 2017). Het verhelpen van deze fundamentele ecologische knelpunten is noodzakelijk voor natuurherstel. Hieronder beschrijven we kort de processen in natuurlijke ecosystemen die sterk worden beïnvloed door veranderingen in atmosferische stikstofdepositie. Sommige van de veranderingen die in natuurlijke ecosystemen hebben plaatsgevonden, kunnen niet uit zichzelf herstellen nadat de stikstofdepositie sterk is teruggebracht. De vraag is dan of aanvullende maatregelen wel kunnen leiden tot herstel van de oorspronkelijk aanwezige biodiversiteit (H4). Veel van de relevante processen houden onderling verband met elkaar, maar ter wille van het overzicht willen we toch enkele van de zwaarwegende knelpunten los van elkaar bespreken.

Bodemverzuring (rechts, referentie links) leidt tot een anders functionerende bodem, met een andere humusgelaagdheid (donkere laag onderin het humusprofiel), waarmee ook eigenschappen van ecosystemen veranderen. Dergelijke processen zijn niet vanzelf omkeerbaar.

2.2 De accumulatie van stikstof in natuurlijke ecosystemen

Na de Tweede Wereldoorlog is de atmosferische stikstofdepositie in Nederland (en geheel West-Europa) sterk toegenomen als gevolg van intensivering van de landbouw, toename van het verkeer en verdere industrialisering (Fig. 2a; Berendse et al. 2021). Eind jaren zeventig tot begin jaren negentig bereikte de stikstofdepositie in Nederland extreem hoge waarden, waarna een daling plaatsvond als gevolg van aangescherpt beleid, onder meer door de ingevoerde MINAS-mineralenboekhouding die agrarische bedrijven moesten bijhouden. Na 2005 zien we een stagnatie van deze positieve ontwikkeling. Deze stagnatie is zichtbaar zowel in de veranderingen in atmosferische stikstofdepositie als in de ammoniakconcentraties die door het RIVM gemeten worden in de atmosfeer. Gemiddeld bestaat ca. 65% van de gemeten en gemodelleerde stikstofstofdepositie uit ammonium, grotendeels afkomstig uit de Nederlandse veeteelt en (voor ongeveer 1/3) uit het buitenland.

De planten en micro-organismen in voedselarme ecosystemen zijn sterk aangepast aan milieus met een zeer lage input van stikstofverbindingen. Deze soorten zijn in staat om alle stikstof die het ecosysteem binnenkomt op te nemen en vervolgens vast te leggen in levende biomassa en organische stof in de bodem. Deze aanpassing is voor veel organismen van levensbelang onder stikstofarme omstandigheden, maar heeft vergaande consequenties wanneer de stikstoftoevoer sterk toeneemt. Onder die omstandigheden vindt een sterke versnelling plaats van de accumulatie van stikstof in het ecosysteem (Fig. 2b). In de Nederlandse heidevelden en dennenbossen is deze ophoping van stikstof uitgebreid gemeten. Gedurende de eerste 50 tot 100 jaar accumuleert alle stikstof die het ecosysteem binnenkomt via atmosferische depositie, terwijl andere stikstofbronnen (bijv. N-fixatie vanuit de lucht door bacteriën) geen rol van betekenis blijken te spelen (Fig. 2c). Het overgrote deel van deze stikstof hoopt zich op in de organische stof in de bodem (70-90%) hetgeen leidt tot een snelle toename van de stikstofmineralisatie (Berendse 1990). Bij hoge stikstofdepositie kan de stikstofmineralisatie binnen enkele decennia stijgen met meer dan een factor 10 hetgeen vergaande gevolgen heeft voor de primaire productie en de concurrentieverhoudingen binnen de plantengemeenschap. Modelsimulaties laten zien dat door de accumulatie van organische stikstof in de bodem de effecten van verhoogde stikstofdepositie aanzienlijk versterkt worden en tenslotte veel groter zijn dan op basis van de toename van de N-depositie zou kunnen worden verwacht.
Als gevolg van de snelle accumulatie van organische stikstof in de bodem wordt na enkele decennia een punt bereikt waarbij de dominante plantensoort (bijv. struikheide

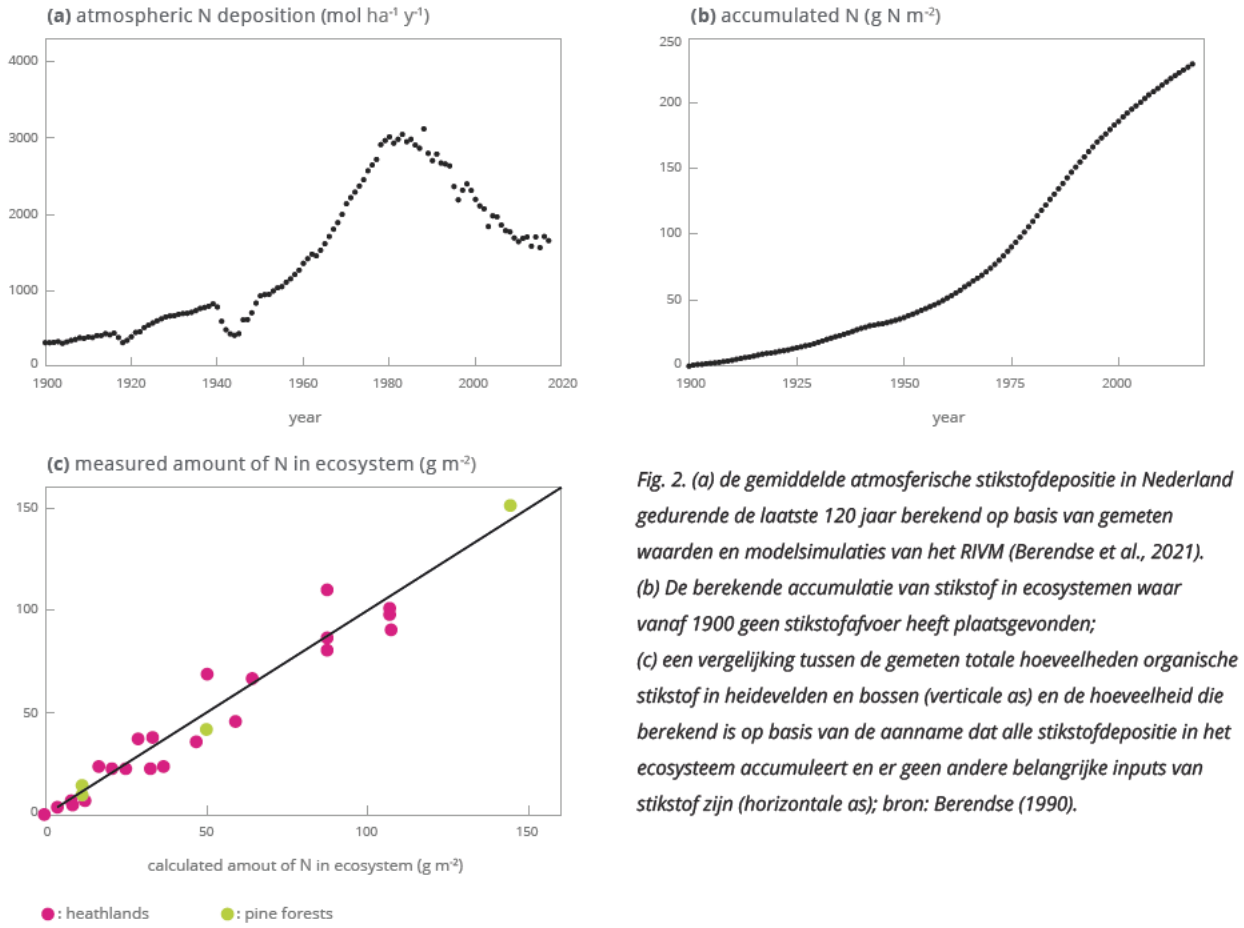

Fig. 2. (a) de gemiddelde atmosferische stikstofdepositie in Nederland gedurende de laatste 120 jaar berekend op basis van gemeten waarden en modelsimulaties van het RIVM (Berendse et al., 2021). (b) De berekende accumulatie van stikstof in ecosystemen waar vanaf 1900 geen stikstofafvoer heeft plaatsgevonden; (c) een vergelijking tussen de gemeten totale hoeveelheden organische stikstof in heidevelden en bossen (verticale as) en de hoeveelheid die berekend is op basis van de aanname dat alle stikstofdepositie in het ecosysteem accumuleert en er geen andere belangrijke inputs van stikstof zijn (horizontale as); bron: Berendse (1990).

of dopheide) zijn maximale groeisnelheid bereikt en niet meer alle stikstof die door mineralisatie beschikbaar komt, volledig kan opnemen. Vanaf dat moment accumuleert ammonium in de bodemoplossing. In veel ecosystemen zijn er plantensoorten met een hogere groeisnelheid en een grotere opnamecapaciteit aanwezig die snel van deze verhoogde beschikbaarheid gebruik kunnen maken. Een bekend voorbeeld is de vergrassing van de Nederlandse heide waar bijv. pijpenstrootje de heidesoorten in snel tempo kan verdringen (Berendse & Aerts 1984). Deze veranderingen gaan vrijwel altijd gepaard met grote verliezen van biodiversiteit. In dopheidevelden zien we dat bij vergrassing soorten als klokjesgentiaan of beenbreek verdwijnen. In drogere heidevelden verdwijnt dan een groot aantal bijzondere soorten korst- en levermossen. Een vergelijkbaar verschijnsel zien we in de dennenbossen op zandgronden waar als gevolg van de versnelde accumulatie van stikstof in de bodem vaak gewone braam de oorspronkelijke onderbegroeiing met bijv. rode of blauwe bosbes vervangt.

Deze veranderingen in soortensamenstelling vertragen vaak de genoemde ophoping van ammonium in het bodemvocht, omdat deze soorten meer voedingsstoffen kunnen opnemen. Maar wanneer de accumulatie van organische stikstof in de bodem zich voortzet, wordt op een gegeven moment ook voor deze soorten de maximale opnamecapaciteit bereikt. Vanaf dat moment worden de problemen veel groter. De concentraties van ammonium in het bodemvocht lopen dan snel op met als gevolg dat er een explosieve ontwikkeling volgt van nitrificerende bacteriën die ammonium als energiebron gebruiken (bijv. *Nitrosomonas*) en nitraat produceren waarbij H^+-ionen worden gevormd (Van Breemen et al. 1982). Wanneer ammonium en nitraat niet meer door planten kunnen worden opgenomen, vindt ook geen neutralisatie meer plaats van het geproduceerde zuur en zal het gevormde nitraat uitspoelen, waarna een zeer snelle verzuring van de bodem plaats vindt. Bodemverzuring als gevolg van ammoniakemissies vindt dus alleen plaats wanneer de bodem met stikstof verzadigd is en de planten geen of nauwelijks meer ammonium of nitraat kunnen opnemen (zie voor verdere uitleg van het verzuringsproces H 2.6).

In de meetseries in de Nederlandse heidevelden werd over een periode van 50 jaar gemeten dat de input van stikstof (op molaire basis) ongeveer 30 maal zo hoog was als de depositie van fosfor (Berendse, 1990). De optimale verhouding tussen stikstof en fosfor ligt voor veel plantensoorten

tussen 14 en 16. Er heeft dus ten gevolge van de stikstofdepositie die een aantal decennia zeer hoog is geweest, een ontwrichting plaatsgevonden van de verhouding tussen enerzijds stikstof en anderzijds fosfor die planten en veel andere organismen nodig hebben. Hetzelfde geldt voor essentiële mineralen als kalium, calcium en magnesium. Dit heeft gevolgen voor de biodiversiteit, bijvoorbeeld voor insecten op heidevelden (Vogels et al. 2011).

Als extra effect van de accumulatie van stikstof in veel ecosystemen zal ook grondwater onder bijvoorbeeld bossen vervuild raken met nitraat, waardoor ook grondwater-gevoede beeksystemen met te hoge nitraatconcentraties te maken zullen krijgen (alsook onze drinkwatervoorziening). In heideterreinen kan extreme droogte, zoals we in de voorbije jaren hebben gehad, extreme pieken in de uitspoeling van nitraat veroorzaken, zodra de droogte voorbij is (Bobbink et al. 2019). Waar beeksystemen nu al te maken hebben met infiltrerend nitraatrijk water uit landbouwgrond, verruigen de oevers en verdwijnen mos-soorten. Het effect van het uitspoelen van nitraat zal nog lang na-ijlen, ook als we per direct de stikstofdepositie tot nul terug zouden kunnen brengen, zowel als gevolg van de benodigde inzijgingstijd als van de grote stikstofoverschotten die zich gedurende de afgelopen decennia in veel natuurgebieden hebben opgehoopt.

2.3 Ernstige bodemverzuring

Bodemverzuring is een chemisch en ecologisch complex proces dat via verschillende routes leidt tot een afname van biodiversiteit. Als gevolg van verzuring komt bijvoorbeeld aluminium vrij in de bodem (Tian & Niu, 2015) wat plantenwortels aantast, waardoor de wortels minder goed functioneren of planten zelfs op grote schaal dood gaan (o.a. De Graaf et al. 1997, De Vries et al. 2015). Tegelijkertijd neemt de beschikbaarheid aan plantenvoedingsstoffen, zoals calcium, magnesium en kalium als gevolg van verzuring af (Tian & Niu, 2015): door het oplossen van verweerbare mineralen en het vrijkomen van nutriënten van uitwisselingscomplexen, spoelen ze uit de wortelzone, waardoor ze onbereikbaar worden voor de vegetatie. Vaak lekt nitraat uit de bodem en worden de basische kationen 'meegenomen', zodat het elektrisch evenwicht in de bodem behouden blijft. Dit verlies aan basische kationen levert een sterke aantasting op van de bodemkwaliteit (Haynes & Swift 1986, De Vries et al. 2015). In bossen kan dit probleem, als gevolg van nitraatuitspoeling, optreden vanaf een stikstofdepositieniveau van 10-15 kg/ha/jr (Bobbink & Lamers 1999, De Vries et al. 2007, Dise et al. 2009).

Voorbeelden van deze problematiek zijn onder andere te vinden in de teloorgang van de droge heideterreinen, die enorm aan biodiversiteit hebben ingeboet (Vogels et al. 2011, Landschap 2017). Dit komt onder andere doordat er bijna geen kruidachtige planten meer tussen de heide staan als gevolg van de verhoogde gehalten opgelost aluminium en ammonium (De Graaf et al. 1997). Behalve het verlies aan plantendiversiteit heeft dit ook direct gevolgen voor insecten die hun voedselplanten missen, of dat nu bloembezoekers zijn die geen stuifmeel of nectar meer kunnen vinden of bijvoorbeeld rupsen waarvan de specifieke waardplanten zijn verdwenen. Het fundamentele ecologische knelpunt van aantasting van de bodemkwaliteit door verzuring voorkomt dat de leefgemeenschap van een intact heidesysteem zich kan ontwikkelen. Ook is er zonder ingrijpen vaak geen bodemherstel meer mogelijk, omdat de mineralen met basische kationen (Ca+Mg+K) die hiervoor zouden moeten zorgen al grotendeels zijn opgebruikt in de voorbije decennia van aanhoudende, zeer hoge niveaus van zure depositie (Bobbink et al. 2017, Bergsma et al. 2018).

2.4 Nutriëntengebrek en onbalans

Stikstofdepositie leidt in habitattypen met een van nature nutriëntenarme en verzuringsgevoelige bodem tot een situatie waarbij de bodem wel heel veel stikstof bevat (H 2.2), maar in verhouding veel minder andere essentiële nutriënten (H 2.3). Voor planten ontstaat er als gevolg hiervan een onnatuurlijke balans tussen stikstof en andere voedingsstoffen, die de fysiologie van de planten verandert en hiermee ook de voedingswaarde van de planten voor veel planteneters (Vogels et al. 2011, Van den Burg et al. 2014, Nijssen et al. 2017, Kurze et al. 2018, Vogels et al. 2020).

In de eerste plaats kunnen tekorten aan bepaalde voedingsstoffen, zoals kalium, magnesium en calcium de kwaliteit van de plant zelf aantasten. Hierdoor kunnen planten een verminderde groei of reproductie laten zien of zelfs dood gaan. Ook zijn er tekorten van elementen in planten die doorwerken in de voedselketen, zoals calcium. Calciumgebrek in de vegetatie leidt ertoe dat soorten die calcium nodig hebben voor hun skelet in de problemen komen. Allerlei soorten huisjesslakken, pissebedden en miljoenpoten met een calciumrijk exoskelet verdwijnen uit de strooisellaag of zelfs uit de natuurgebieden onder invloed van bodemverzuring en calciumgebrek (Vogels et al. 2020). Dit leidt ertoe dat vogels onvoldoende calciumrijke prooien vinden: de oudervogels produceren bij gevolg eischalen van slechte kwaliteit (de eieren komen dan

Als bossen te lang aan verzurende depositie worden blootgesteld, daalt de calciumbeschikbaarheid in het ecosysteem zodat vogels geen goede eieren meer kunnen leggen en jongen al in het nest hun pootjes breken.

De kromzitter komt niet voor in eiken met hoge NPN en lage eiwitgehalten, zoals ontstaan na langdurig veel te hoge stikstofdepositie op een nutriëntenarme bodem.

ook niet uit) en hun jongen lopen een verhoogd risico om al als nestjong hun poten te breken (deze jongen gaan dood) (Van den Burg 2017, 2019B). Hiernaast kunnen relatieve tekorten ten opzichte van stikstof optreden, zoals bij fosfor het geval is (Vogels et al. 2020).

Onder invloed van de overdaad aan stikstof en het tekort aan andere nutriënten verandert ook de eiwithuishouding in de planten (Vogels et al. 2020). In van nature nutriëntenarme systemen is stikstof één van de beperkende voedingstoffen voor de groeisnelheid van planten. Door de stikstofdepositie wordt deze beperking opgeheven en zullen andere nutriënten beperkend worden, zoals fosfor, kalium, magnesium of calcium. Veel plantensoorten nemen onder deze omstandigheden meer stikstof op dan dat ze kunnen gebruiken voor hun groei, waardoor stikstofrijke producten zich ophopen in de planten. We zien dit bijvoorbeeld in de vorm van vrije aminozuren: dit zijn de bouwblokken van eiwitten die niet meer (snel genoeg) door de planten in eiwit kunnen worden omgezet. Ook stapelen zich allerlei andere stikstofhoudende verbindingen zich op in de planten (dit wordt ook wel non-protein nitrogen genoemd, ofwel NPN). In sommige plantensoorten blijft het eiwitgehalte stabiel bij toenemende stikstofgehalten in de plant en wordt er alleen meer NPN gemaakt (Vogels et al. 2011). In andere plantensoorten stijgt het NPN-gehalte eveneens maar neemt het eiwitgehalte zelfs af (van den Burg et al. 2014). Dit alles leidt niet direct tot grote schade voor de plant, maar verandert wel in belangrijke mate de relatie van de plant met herbivoren.

Door voornoemde veranderingen in de plant daalt de kwaliteit van planten voor herbivoren (Vogels et al. 2020). Vlinderrupsen, die weinig gebruik maken van darmbacteriën, zijn heel gevoelig voor veranderingen in hun voedselkwaliteit. Experimenten met kleine nachtpauwoog (op struikheide; Vogels et al. 2011) en kleine wintervlinder (op zomereik; Van den Burg et al. 2014) hebben laten

Sperwers zijn gevoelig voor aminozuurtekorten die leiden tot verminderde eiproductie en ei-uitkomst en meer embryonale afwijkingen.

Heidehaantjes kunnen plaagvormig voorkomen in verzuurde en vermeste heidevelden en heideplanten doen afsterven.

zien dat de rupsen massaal sterven op plantmateriaal dat als gevolg van stikstofdepositie is aangetast. Ook op populatieniveau in het veld zijn deze effecten merkbaar: de dichtheden van genoemde soorten in aangetaste gebieden zijn sterk afgenomen. Hogerop in de voedselketen zien we in bossen vooral specifieke aminozuurgebreken als uitvloeisel van het gebrekkige eiwitmetabolisme in planten, zoals verminderde veergroei bij jonge mezen en slechte broedresultaten en populatiedaling bij sperwers (Vogels et al. 2020, Van den Burg 2002).

Enkele insectensoorten kunnen nog wel met de aangetaste planten overweg. Vaak zijn dit kevers (heidehaantje, eikenprachtkever) die gebruik maken van darmbacteriën om hun voedsel te verteren (Vogels et al. 2020). Waarschijnlijk kunnen deze soorten via hun darmbacteriën de voedselkwaliteit verbeteren, zeker wat betreft hun aminozuur- en eiwitmetabolisme. Deze insecten kunnen belangrijke plagen vormen en ervoor zorgen dat planten massaal afsterven. In de genoemde voorbeelden gaat het om struikheide (Brunsting & Heil 1985) en zomereiken (Lucassen et al. 2014), welke typerend zijn voor de habitattypen waarin ze voorkomen.

Bovengenoemde effecten van stikstofdepositie verlopen via aantasting van de bodemkwaliteit. Om deze problematiek te verhelpen is zowel bodemherstel noodzakelijk als het afremmen van de accumulatie van stikstof door afname van de stikstofdepositie.

2.5 Aantasting van de biodiversiteit

In voorgaande paragraaf is een aantal effecten van stikstof beschreven welke de grenzen aangeven waarbinnen ecosystemen en habitattypen nog normaal kunnen functioneren zonder grote verliezen van biodiversiteit. Hoewel veel soorten te lijden hebben onder de processen die eerder zijn beschreven, komen ook in veel habitattypen één of enkele plantensoorten voor die juist sterk weten te profiteren van de nieuw ontstane abiotische condities. Deze plantensoorten kunnen in de oorspronkelijke vegetatie gaan domineren, wat op zichzelf ook leidt tot verdere aantasting van de biodiversiteit. Voorbeelden hiervan zijn de vermossing van stuifzanden (Sparrius & Kooijman 2011), vergrassing en verstruweling van heidevelden of grijze duinen (clo.nl/nl154706, Haveman & Schaminée 2002, Kooijman et al. 2017) en de overmatige opslag van struiken en bomen in de hoogveengebieden (Limpens 2009). Deze soorten hebben vaak fysiologische aanpassingen waardoor ze weinig last hebben van de verzuring (ze zijn bijvoorbeeld aluminium- en ammoniumtolerant; Vogels et al. 2011) en worden niet geremd door overmatige stikstof (ze nemen bijvoorbeeld geen extra stikstof uit hun omgeving op dan dat ze strikt voor hun groei nodig hebben; Van den Burg et al. 2014). Ook hebben ze weinig last van planteneters die hun opmars zouden kunnen tegenhouden.

Sterke groei van slechts één of enkele plantensoorten zorgt ervoor dat andere, vaak langzaam groeiende soorten de competitie om ruimte, licht, water en voedingsstoffen verliezen en uit ecosystemen verdwijnen (zoals in de voorbeelden hierboven). Bijzondere of zeldzame plantensoorten worden in dit proces vervangen door algemene soorten. Dit betekent dat ook insecten waarvan de levenswijze samenhangt met de verdwenen plantensoorten, of met kruidenrijkdom in het algemeen, geen stand kunnen houden (Bouwman et al. 2020). De voedselbasis voor deze insecten verdwijnt en hierdoor wordt het ook moeilijker voor insecteneters, zoals andere insecten en vogels, om te overleven en zich voort te planten.

Het palet aan effecten beschreven in H2.2 tot en met H2.5 zorgt ervoor dat de biodiversiteit in stikstofgevoelige habitattypen waarbij de KDW ruim wordt overschreden sterk onder druk staat. Deze druk wordt niet alleen gevoeld door veel van de soorten die in de betreffende habitattypen thuishoren, maar ook door planten en dieren, die een speciale beschermingsstatus hebben binnen de Habitat- en Vogelrichtlijn. De instandhouding van populaties van deze soorten is een hieruit voortvloeiende landelijke verplichting. Zonder onderscheid te maken tussen soorten van stikstofgevoelige of minder

Vergrassing van heidevelden met pijpenstrootje komt veel voor.

Doordat er minder insecten zijn op heidevelden, komen er ook minder kraaien voor. Daardoor zijn er ook minder kraaiennesten beschikbaar voor ransuilen.

gevoelige habitattypen kent slechts een kwart van de soorten (van totaal 81 soorten) die vallen onder de Habitatrichtlijn een gunstige staat van instandhouding (Nederlandse rapportage aan de Europese Commissie, 2019). Van de Vogelrichtlijnsoorten kent, volgens dezelfde rapportage, nog ruim een derde een negatieve trend. Van de habitattypen verkeert circa 90% in een matige tot zeer ongunstige staat van instandhouding. Er is (logischerwijs) samenhang tussen de slechte staat van instandhouding van habitattypen en soorten en dit geldt zeker voor de (soorten van) stikstofgevoelige habitattypen. In H3.3 wordt dit met voorbeelden geïllustreerd.

2.6 De rol van ammoniak en stikstofoxiden

De eerder beschreven knelpunten worden niet gelijkelijk veroorzaakt door NH_y en NO_x. De depositie van NH_y leverde - gemiddeld over de laatste decennia - 65% van de totale depositie van stikstofverbindingen (Berendse et al. 2021). Daarnaast is ammoniak vetoplosbaar en kan hierdoor door de cuticula van het blad heen ongecontroleerd de plant binnenkomen. Opname door het blad van gereduceerd stikstof in de vorm van ammonium resulteert in interne verzuring van de plant. Bovendien is ammonium, in tegenstelling tot stikstofoxiden, positief geladen waardoor het een ongewenste interactie geeft met receptoren die positief geladen ionen, zoals K en Ca, transporteren, zowel in de plant zelf als bij de opname van voedingsstoffen door de wortels. Stikstofoxiden hebben deze effecten niet (Britto & Kronzucker 2002).

In tegenstelling tot vaatplanten die veel voedingsstoffen met hun wortels uit de bodem opnemen, halen korstmossen het merendeel van hun voedingsstoffen direct uit de lucht, waardoor ze erg gevoelig zijn voor de luchtkwaliteit (o.a. Johansson 2012). De kritische waarde voor de NH_3 -concentratie in de lucht is dan ook 1 en 3 ug/m_3 voor respectievelijk korstmossen en planten (Cape et al. 2009) terwijl dit voor NO_2 15 en 30 ug/m_3 is (voor gevoelige vegetaties en overige vegetaties: Sutton et al. 2009). Ondergronds kan door het ophopen van NH_4^+ de wortelopname van o.a. calcium, magnesium en kalium worden geremd en ook de algehele groei van de wortels (Bobbink & Weijters 2018). Dit maakt dat NH_3 meer bijdraagt aan de natuurschade dan NO_x en voor het herstel van de natuurkwaliteit is reductie van de NH_y depositie dus het meest zwaarwegend (zie ook Stevens et al. 2011, Sutton et al. 2020).

Wat betreft de effecten op de bodemverzuring verschillen de emissies van NO_x en NH_3 weinig van elkaar, hoewel dit anders lijkt vanuit het oogpunt van de deposities, die vooral in de vormen zijn van HNO_3, NH_4NO_3 en $(NH_4)_2SO_4$. Stikstofoxiden (NO en NO_2) worden namelijk in reactie met zuurstof (O_2) en water (H_2O) omgezet in salpeterzuur (HNO_3) waarbij protonen (H^+ ionen) worden geproduceerd. NH_3 buffert echter juist het salpeterzuur, gevormd door de uitstoot van stikstofoxiden (en ook zwavelzuur, gevormd door de uitstoot van zwaveloxiden), in de lucht door de reactie: $NH_3 + H^+ \rightarrow NH_4^+$. Daarbij worden ammonium (NH_4^+)-zouten gevormd: ammoniumsulfaat en –nitraat. In de lucht zorgt NH_3 er dus voor dat

de regen minder zuur wordt (zie ook Sutton et al. 2020 voor toxische effecten van NH_3 zonder de aanwezigheid van zuren in de atmosfeer). Bij de opname van NH_4^+ scheiden de planten een zuureenheid (H^+) uit, waardoor het wortelmilieu verzuurt. Dat is echter de H^+ van salpeterzuur en zwavelzuur die in de lucht door NH_3 is gebufferd en de netto bijdrage van NH_3 aan die verzuring is hiermee nihil. Als in de bodem ammonium door bacteriën wordt omgezet in nitraat, wordt hierbij twee maal zoveel zuur geproduceerd als in de lucht is geneutraliseerd (Van Breemen et al. 1982). Dit proces leidt wel tot netto verzuring door NH_3, tenzij het gevormde nitraat wordt opgenomen door planten, waarbij een zuureenheid wordt geneutraliseerd (dan is de netto bijdrage van NH_3 weer nihil). Bij de opname door planten van HNO_3, welke in de lucht werd gevormd uit NO_x, wordt ook het zuur geneutraliseerd. Pas als het nitraat niet door planten wordt opgenomen of uitspoelt uit een stikstofverzadigde bodem, vindt er verzuring van de bodem plaats en spoelen ook basische kationen uit tot onder de wortelzone van de vegetatie, terwijl de protonen aan het adsorptiecomplex achterblijven. Per saldo is NO_x in veel habitattypen voor iets meer verzuring verantwoordelijk dan NH_3 door onvolledige nitrificatie (zie ook De Vries & Erisman 2020). In van nature zure ecosystemen of door antropogene invloeden verzuurde bodems (pH < 4.5) wordt de nitrificatie (sterk) geremd. Samenvattend is het zo dat in de meeste gevallen bij stikstofverzadiging van de bodem (waarbij planten niet nog meer stikstof kunnen opnemen) een snelle verzuring van de bodem plaatsvindt.

2.7 Ecologische eindpunten van natuurherstel in relatie tot stikstof

Het doel van stikstofemissie- (en depositie-) reductie zou moeten zijn dat bovengenoemde negatieve effecten van stikstofdepositie die het ecologisch functioneren van ecosystemen in de weg staan, niet meer optreden. Dit betekent dat stikstof in de toekomst weer één van de co-limiterende voedingsstoffen is in van nature nutriëntenarme ecosystemen. Naast stikstofdepositiereductie is herstelbeheer in veel habitattypen een noodzaak, omdat spontaan herstel heel langzaam optreedt of bijvoorbeeld niet meer kan optreden door gebrek aan silicaten met basische kationen. Dit beheer is gericht op herstel van de bodemkwaliteit en het terugdringen van plantensoorten die zich dominant hebben ontwikkeld in aangetaste ecosystemen. Veel herstelmaatregelen zijn echter alleen zinvol nadat een aanzienlijke reductie van de stikstofdepositie heeft plaatsgevonden of als middel om in de tussentijd relictpopulaties te behouden. Tot slot zou de luchtkwaliteit moeten verbeteren tot een niveau dat het herstel van ammoniak-gevoelige, rijk ontwikkelde korstmosvegetaties mogelijk maakt.

Is de groei van uitbundige korstmosvegetaties in de toekomst weer mogelijk in Nederland?

2.8 Conclusies

Het functioneren van stikstofgevoelige ecosystemen wordt fundamenteel ondermijnd door de geaccumuleerde stikstof van de voorbije decennia, maar ook door het huidige niveau van stikstofdepositie. Onder invloed van het stikstofoverschot ontstaan gedegenereerde landschappen en leefgemeenschappen. Ammoniakemissies zijn vanwege hun grote bijdrage aan de totale stikstofdepositie en de toxische effecten het grootste probleem voor de natuurkwaliteit, maar stikstofemissies uit andere sectoren moeten ook teruggebracht worden voordat duurzaam ecologisch herstel mogelijk wordt. In de cascade van effecten die zich als gevolg van voortdurende veel te hoge stikstofdepositie voordoen, zitten we in de laatste fase, welke wordt gekenmerkt door ernstige bodemverzuring en biodiversiteitsverlies op grote schaal.

3 De omvang van het probleem: stikstofgevoelige habitattypen en hun kritische depositiewaarden

Habitattypen verschillen in hun gevoeligheid voor stikstofdepositie. In veel van de gevoelige habitattypen zijn van tal van soorten planten en dieren nog maar kleine populaties over. Het op korte termijn (10-15 jaar) laten overleven van deze populaties in hun (stikstofgevoelige) habitattypen is doorslaggevend voor het tijdskader waarbinnen reducties en noodmaatregelen gerealiseerd moeten worden. In dit hoofdstuk wordt de achtergrond gegeven van de stikstofgevoeligheid van habitattypen, waarmee later gerekend zal worden (H5). Ook wordt vanuit het perspectief van plant- en dierpopulaties aangegeven welke verdere biodiversiteitsverliezen zullen plaatsvinden, als de huidige situatie voortduurt. In deze studie is meer in detail gekeken naar prioritaire, zeer gevoelige en enkele gevoelige habitattypen gekeken. Het gaat hierbij om ca. 30% van het totaal areaal van de stikstofgevoelige habitats.

3.1 Prioriteit en gevoeligheid van habitattypen

De habitattypen zijn gedefinieerd in de Europese 'Habitatrichtlijn' (Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen, 1992). De Habitatrichtlijn is, samen met de Vogelrichtlijn, de Europese implementatie van de 'Convention on Biological Diversity' (CBD, het 'verdrag van Rio' uit 1992, www.cbd.int), dat beoogt het wereldwijde verlies aan biodiversiteit te keren. Hiertoe is door de EU een lijst van soorten en een lijst van habitattypen (=kenmerkende combinaties van soorten en abiotische condities) opgesteld die onder een beschermingsregime vallen. Voor deze soorten (in Nederland: 131) en typen (in Nederland: 52) zijn doelen gesteld, meestal een vergroting van het verspreidingsgebied en een vergroting van de

Via de Habitatrichtlijn worden niet alleen aangewezen soorten zoals de wespendief beschermd, maar ook andere kenmerkende soorten die horen bij de leefgemeenschappen van de habitattypen.

populatie (voor soorten) of een verbetering van de kwaliteit (voor typen). Voor de op wereldschaal zeldzame en/of vrijwel uitsluitend binnen de EU voorkomende typen heeft de EU een bijzondere verantwoordelijkheid en deze worden in de Richtlijn aangemerkt als 'prioritair'. Aan het behalen van bovengenoemde verbeterdoelstellingen is in de Richtlijn geen tijdslimiet gesteld, waardoor die doelen feitelijk niet juridisch hard zijn. Het voorkómen van verdere achteruitgang is echter wel een harde verplichting. Aan de prioritaire typen worden geen harde eisen verbonden anders dan aan de andere typen.

In Nederland vormt stikstofdepositie een van de grootste bedreigingen voor oppervlakte en kwaliteit van habitattypen en de KDW is een middel om deze bedreiging te kwantificeren. Voor sommige toepassingen (onder andere de Wet Ammoniak en Veehouderij) wordt gebruik gemaakt van gevoeligheidsklassen, hierbij gelden habitattypen met een KDW < 1400 Mol N/ha/j als ‹zeer gevoelig›, met 1400 < KDW < 2400 Mol N/ha/j als ‹gevoelig› en met een KDW > 2400 Mol N/ha/j als ‹minder/niet gevoelig›. Voor een volledig overzicht van de KDW's per habitattype, en de wijze waarop deze zijn afgeleid wordt verwezen naar Van Dobben et al. (2012).

3.2 Selectie en arealen van gevoelige habitattypen

De omvang van het natuurareaal op land bedraagt in Nederland ongeveer 695.000 ha. Hiervan wordt 15% aangemerkt als beschermd habitattype. Van deze habitattypen is ongeveer 11% van het oppervlak een 'prioritair' habitattype. Ongeveer 26% van het oppervlak van alle habitattypen betreft zeer stikstofgevoelige habitattypen. Op basis van de Rapportage Habitatrichtlijn 2019 is de huidige staat van instandhouding (SvI), maar ook het toekomstperspectief, van de stikstofgevoelige prioritaire, zeer gevoelige en gevoelige habitattypen over het algemeen matig ongunstig tot zeer ongunstig. We dreigen hiermee belangrijke natuurwaarden te verliezen en het uitzicht op herstel lijkt somber bij de huidige stikstofbelasting,

In natte ecosystemen die door (gebufferd) grondwater worden gevoed, is in een aantal gevallen mitigatie van stikstofdepositie mogelijk door herstel van de lokale hydrologie. In andere gevallen is een habitattype weliswaar zeer stikstofgevoelig, maar is stikstofdepositie toch niet de sleutelfactor voor de instandhouding, maar bijvoorbeeld (het ontbreken van) dynamiek, zoals bij stroomdalgraslanden. In dit rapport hebben we een selectie van habitattypen gemaakt die voor hun voortbestaan sterk afhankelijk zijn van een afname van de stikstofdepositie, omdat mitigerende maatregelen die leiden tot duurzaam ecologisch herstel niet aanwezig zijn of grote beperkingen met

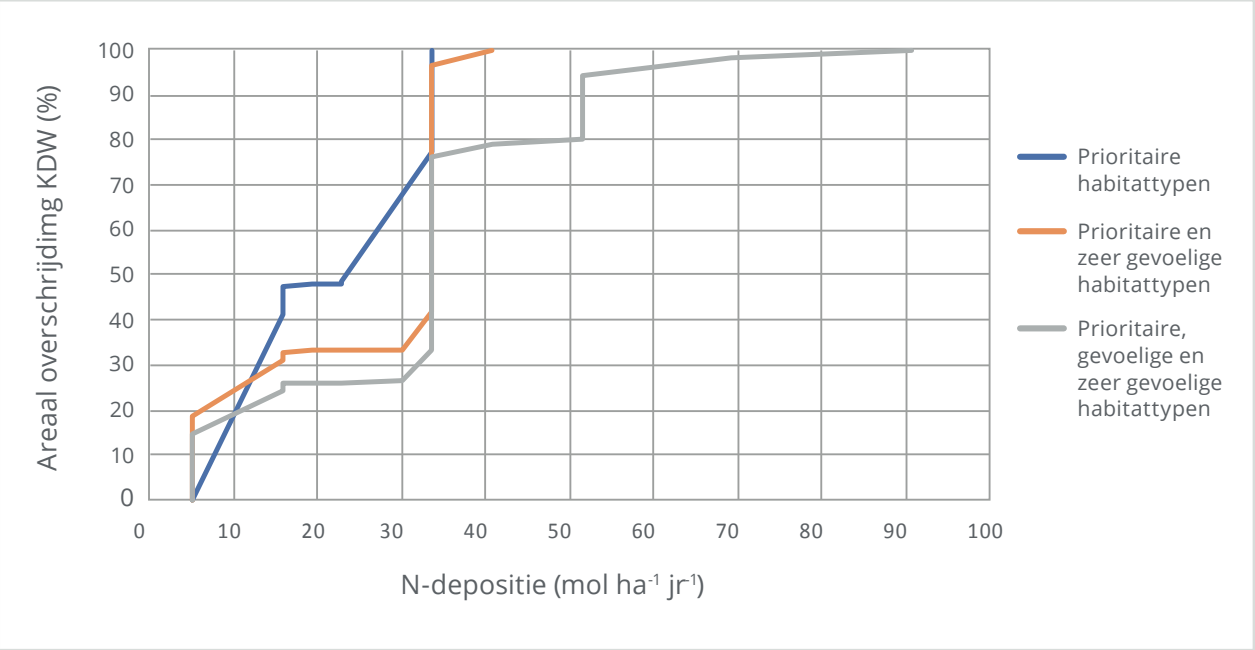

Fig. 3. Cumulatieve frequentieverdeling van de KDW van de opgenomen habitattypen, gewogen naar het areaal dat de habitattypen beslaan (in % van het totaal van de opgenomen habitattypen). Bij 900 mol N ha-1 jr-1 depositie wordt de KDW op ruim 50% van het oppervlak van de prioritaire habitattypen overschreden.

zich meebrengen in de uitvoering. Dit betreft vooral droge of regenwater gevoede habitattypen op van nature slecht gebufferde bodems, zoals zandgronden. Binnen deze selectie zijn de habitattypen opgedeeld in de prioritaire habitattypen en zeer gevoelige habitattypen. We hebben tenslotte ook twee gevoelige droge boshabitattypen meegenomen om vast te stellen hoe dit de uitkomsten beïnvloedt (met de verwachting dat de uitkomsten daarmee meer parallel lopen met de uitgevoerde doorrekening voor alle habitattypen). Uiteindelijk zullen we ons echter in het bijzonder baseren op de resultaten voor de prioritaire en zeer gevoelige habitattypen, omdat hier het knelpunt ten aanzien van de noodzakelijke stikstofemissiereductie het grootst is. Als we voor deze gebieden landelijk de KDW kunnen bereiken, lossen we hiermee gelijk ook de problemen op voor omliggende stikstofgevoelige habitattypen met een hogere KDW.

Hieronder is opgesomd welke habitattypen stikstofgevoelig zijn (op basis van hun KDW) en zijn meegenomen in de latere doorrekening (H5), onderverdeeld in stikstofgevoelige prioritaire habitattypen, zeer gevoelige habitattypen en gevoelige habitattypen. Een uitgebreidere beschrijving van de habitattypen is opgenomen in Annex I.

Prioritaire habitattypen:
Grijze duinen H2130 (subtypen A-C), KDW 714-1071 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig
Duinheiden met kraaihei H2140 (subtypen A, B), KDW 1071 mol, SvI: gunstig, toekomstperspectief: gunstig
Duinheiden met struikhei H2150, KDW 1071 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig
Heischrale graslanden H6230 (subtypen dka, dkr, vka), KDW 714 - 857 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig
Actieve hoogvenen H7110 (subtypen A, B), KDW 500 - 786 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig

Zeer gevoelige habitattypen:
Duinbossen H2180 (subtype Abe), KDW 1071 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig.
Vochtige duinvalleien H2190 (subtypen Aom, C), KDW 1071 - 1429 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig.
Vochtige heiden H4010A (subtype A), KDW 1214 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig.
Droge heiden H4030, KDW 1071 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig.
Herstellende hoogvenen H7120 (subtypen ah, vh), KDW 500 - 1214 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig.
Oude eikenbossen H9190, KDW 1071 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig.

De bodem van hoogvenen is opgebouwd uit dood en levend veenmos, met bijvoorbeeld veenbes.

De duinen vormen een rijk geschakeerd en dynamisch landschap met prioritaire en zeer gevoelige habitattypen.

Als we de meest stikstofgevoelige natuurtypen beschermen, profiteren andere typen automatisch mee, zoals de beukenbossen.

Het vogelnestje, een orchidee zonder bladgroen is één van de soorten die te lijden hebben onder stikstofdepositie en mede hierdoor uit Nederland zou kunnen verdwijnen.

Gevoelige habitattypen:
Duinbossen H2180 (subtypen Ao, B, C), KDW 1429 - 2214 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig.
Beuken-eikenbossen met hulst H9120, KDW 1429 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig.

Het totaal areaal van in dit rapport opgenomen habitattypen is 11458 hectare voor de prioritaire, stikstofgevoelige habitattypen, 27096 hectare voor de zeer gevoelige habitattypen en 10317 hectare voor de gevoelige boshabitattypen op droge zandgronden. In totaal beslaan de in dit rapport meegenomen habitattypen ongeveer 30% (27%) van het landelijk areaal aan (zeer) stikstofgevoelige habitattypen. Een overzicht van de KDW's van de opgenomen prioritaire en (zeer) stikstofgevoelige habitattypen, met mee-weging van het oppervlak dat de habitattypen beslaat, is weergegeven in Fig. 3.

3.3 Populaties en oppervlakte geschikt leefgebied

De schadelijke effecten van stikstofdepositie blijven bestaan zolang de stikstofdepositie te hoog blijft en ook het herstel heeft tijd nodig. De kans is dus groot dat, ondanks goede inspanningen, ook de komende periode natuurwaarden verloren zullen gaan. Met dit ecologisch verlies van natuurwaarden moet rekening worden gehouden in relatie tot het tijdspad waarop reductie van stikstofdepositie kan plaatsvinden. Als de stikstofreductie te laag of traag uitpakt, zullen bijvoorbeeld oude eikenbossen verder afsterven (door verzuring en stikstofstapeling). Goed ontwikkelde heischrale graslanden zullen door bodemverzuring mogelijk geheel verdwijnen (daar is nu nog maar een paar procent van over), de successie van stuifzanden zal te snel blijven verlopen door de vermestende werking van stikstofdepositie en de aantasting van veengebieden (vergrassing en verbossing als gevolg van stikstof) en heidegebieden (verzuring en vergrassing) zal op het grootste oppervlak van deze habitattypen blijven voortduren.

Ook veel soorten planten en dieren waarvan de stikstofdepositie substantieel bijdraagt aan de teloorgang zullen de komende tien jaar nog vrijwel zeker verder achteruitgaan, uit aangewezen gebieden verdwijnen of mogelijk zelfs landelijk uitsterven. In Nederland zijn de afgelopen decennia al ca. 400 plantensoorten die karakteristiek zijn voor voedselarme milieus, sterk afgenomen of zelfs verdwenen (Tamis et al. 2005). Het inkrimpen van het areaal en regionaal uitsterven is inmiddels een algemeen voorkomend verschijnsel, bijvoorbeeld bij veel bosplanten zoals bosanemoon en slanke sleutelbloem. Sommige plantensoorten hebben eveneens sterk te lijden, maar worden met behulp van specifieke beheermaatregelen in stand gehouden. Voorbeelden hiervan zijn de klokjesgentiaan, valkruid en heidekartelblad. Door decennia van overmatige stikstofdepositie, in combinatie met andere

De bruine eikenpage is een zeer kwetsbare soort die steeds verder achteruitgaat in Nederland. De soort is afhankelijk van jonge eikenbossen op de hogere zandgronden, maar door aantasting van de kwaliteit van de eiken, is de toekomst voor deze soort niet rooskleurig.

oorzaken, zijn veel soorten echter al bijna uitgestorven op landelijke schaal (Klimkowska et al. 2011).

Voorbeelden in deze categorie zijn: rozenkransje (3 populaties, waarvan 1 overleeft door gericht beheer), kleine schorseneer (3 locaties met weinig individuen), kleine wolfsklauw (5 locaties, maar geen verjonging meer), groene nachtorchis (1 populatie van ongeveer 20 individuen), beklierde ogentroost (zou inmiddels al uitgestorven kunnen zijn), lange zonnedauw (1 populatie), slijkzegge (1 populatie), tweehuizige zegge (2-3 populaties), breed wollegras (1 populatie), duitse brem (1 populatie), vogelnestje (5-6 populaties), veenbloembies (3 heel kleine populaties), moerasgamander (2 populaties) en de vliegenorchis (3-4 populaties) (NDFF, 2021).

Dezelfde processen zien we ook terug bij de fauna. Voorbeelden hiervan zijn vlinders, zoals de grote parelmoervlinder (nog op 4 plekken aanwezig), het gentiaanblauwtje, de kleine heivlinder (nog op 1 plek aanwezig), de bruine eikenpage, de veenbesparelmoervlinder (4 plekken), het veenbesblauwtje (2 plekken) en het veenhooibeestje (4 plekken), maar ook vogels zoals de duinpieper (uitgestorven), de klapekster (uitgestorven als broedvogel), het paapje, de tapuit en het korhoen (1 populatie, in leven gehouden met behulp van herhaalde bijplaatsing). De vlinders hebben te lijden onder het gebrek aan verstuivend zand, vergrassing, of een slechte voedselkwaliteit voor de rupsen (Vogels et al. 2011, Van den Burg et al. 2014, Kurze et al. 2018, Vogels et al. 2020), hetgeen omstandigheden zijn welke door de overmatige stikstofdepositie zijn ontstaan. Op vergelijkbare wijze hebben de genoemde vogelsoorten last van veranderingen in de vegetatiesamenstelling, vergrassing, het dichtgroeien van vegetaties en de afname van insectenaantallen (als voedsel), die eveneens samenhangen met stikstofdepositie.

Het is, zeker bij vogels, vaak heel moeilijk om soorten die eenmaal zijn uitgestorven als broedvogel weer terug te krijgen (denk aan de duinpieper, klapekster, korhoen en tapuit). Voorkómen dat soorten uitsterven heeft dus de hoogste urgentie. Nederland is bovendien via de Vogel- en Habitatrichtlijn verplicht tot de instandhouding van soorten als het pimpernelblauwtje, korhoen, tapuit en paapje. Herstel van de milieukwaliteit is van doorslaggevend belang, omdat populatieherstel en herintroductie alleen mogelijk zijn als de overleving en voortplanting van de dieren voldoende zijn gewaarborgd met adequate abiotische randvoorwaarden en het juiste ecologisch functioneren van de habitattypen.

Een belangrijk bijkomend probleem is dat voor populaties van soorten die nu op uitsterven staan de Natura 2000-gebieden de enige refugia zijn, terwijl een deel van de soorten vroeger ook voorkwamen in het agrarisch gebied (en voorbeelden hiervan zijn nog altijd te vinden in het buitenland). Het huidige agrarisch gebied in Nederland voldoet echter in het algemeen niet aan de basiskwaliteit die veel algemene Nederlandse soorten nodig hebben. Ook de 'ecologisch robuuste' verbindingen tussen de afzonderlijke onderdelen van het Nederlands natuurnetwerk schieten tekort voor stikstofgevoelige flora en fauna. De afronding van NNN zal wel enige verlichting gaan brengen, maar ook de realisatie hiervan gaat te langzaam. De beste optie die we nu hebben om de soorten die op uitsterven staan te beschermen, is dus door in te zetten op een goede kwaliteit van onze Natura 2000-gebieden. Herstel van de (randvoorwaarden voor) biodiversiteit buiten de beschermde gebieden is echter ook noodzakelijk om de biodiversiteit in Nederland in stand te houden (landelijk gebied: WWF 2020).

Hoe zeldzamer (nog min of meer intacte) habitattypen en soorten zijn, des te moeilijker het is om de instandhouding ervan te waarborgen. Dit komt door het optreden willekeurige, vaak lokale, gebeurtenissen waarvoor kleine, zeldzame populaties zeer gevoelig zijn. Denk aan droogte, overstroming, brand, ongelukkige (natuur-) maatregelen of ecologische interacties (denk bijvoorbeeld aan een goed jaar voor parasieten, ziektes, etc.). De stikstofreductieambitie moet er dus toe leiden dat de leefgebieden van

Eén grote brand op de Sallandse Heuvelrug kan al jaren direct het einde betekenen voor het korhoen in Nederland (hier in niet aangetast habitat in Noorwegen)

bestaande relictpopulaties zo snel mogelijk kunnen herstellen en dat ook in de directe omgeving hiervan meer geschikt leefgebied kan regenereren, en er geschikte verbindingszones ontstaan. Zo kunnen we voorkomen dat we populaties van bedreigde soorten kwijtraken als gevolg van lokale, toevallige processen. Omdat we de stikstofdepositie op (zeer) gevoelige habitattypen niet met slechts lokale maatregelen onder de KDW kunnen brengen, betekent dit dat de landelijke ambitie om de uitstoot terug te dringen groot moet zijn om deze soorten in Nederland te kunnen behouden. Voor de in de bijlagen van de Habitatrichtlijn genoemde soorten is beschreven aan welke criteria de populaties van deze soorten moeten voldoen, wat betreft hun aantallen en voorkomen (Ottburg & Van Swaay 2014), maar voor andere soorten is dit niet het geval.

Het Adviescollege Stikstof heeft 50% emissiereductie in 2030 voorgesteld, waarmee 75% van het oppervlak van de habitattypen onder de KDW komen. Dit betekent dat op de resterende 25% van het oppervlak voortgaande aantasting van de natuurkwaliteit wordt toegestaan en dat hiermee ook de uitsterfkans voor een groot aantal soorten, waarvan nog slechts enkele kleine relictpopulaties bestaan, nog altijd aanwezig is. Om deze kans verder te verkleinen moet op korte termijn in ieder geval 75% van het areaal van de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitattypen onder de KDW worden gebracht, omdat dit de meest kwetsbare habitattypen zijn met veelal de meest gevoelige en bedreigde soorten. Op langere termijn zou het streven moeten zijn om regionaal en landelijk uitsterven als gevolg van overmatige stikstofdepositie geheel te voorkomen. Dit betekent een stikstofdepositie tot onder de KDW op bijna 100% van het totale oppervlak stikstofgevoelige habitattypen. In hoofdstuk 5 berekenen we wat dit zou betekenen voor de emissie reductiedoelstellingen en concretiseren we het tijdspad.

3.4 Conclusies

De staat van instandhouding van de Nederlandse stikstofgevoelige habitattypen en bijbehorende soorten is extreem zorgelijk. Het belangrijkste probleem voor de instandhouding van stikstofgevoelige habitattypen en soorten is de overschrijding van de kritische depositiewaarden. Ook individuele soorten ondervinden problemen in hun voortbestaan als gevolg van de hoge stikstofdepositie. Het gaat hierbij niet alleen om soorten met een beschermde status, maar vooral om soorten die inherent deel uitmaken van de betreffende habitattypen. Het verdwijnen van deze soorten is eveneens een aantasting van de natuurlijke kenmerken van het habitattype. Zonder aanzienlijke verlaging van de stikstofdepositie, zal de natuurkwaliteit nog verder afnemen en zullen soorten verdwijnen. Grootschalige maatregelen (nationaal) met voldoende impact (depositiereductie tot onder de KDW) en snelheid zijn noodzakelijk om de resterende natuurwaarden in Nederland veilig te stellen. Op kortst mogelijke termijn zou 75% van het areaal van de geselecteerde zeer stikstofgevoelige habitattypen en (zeer) gevoelige prioritaire habitattypen onder de KDW gebracht moeten worden.

4 Effecten van natuurherstel-maatregelen en de grenzen ervan

4.1 Maatregelen ter verbetering van de natuurkwaliteit

Er zijn verschillende oorzaken van aantasting van de natuurkwaliteit van habitattypen. Naast stikstofdepositie spelen bijvoorbeeld verdroging, pesticiden, recreatiedruk, dominantie van exoten, isolatie, gebiedsgrootte en aansluiting met andere habitattypen of leefgebieden een rol. Dit leidt ertoe dat er ook allerlei maatregelen te bedenken zijn, waarmee de kwaliteit van habitattypen te verbeteren is, welke niet primair samenhangen met stikstof, zoals het verminderen van recreatiedruk of het weghalen van exoten. Hoewel dergelijke maatregelen heel belangrijk zijn, kunnen ze het verstoorde functioneren van ecosystemen als gevolg van stikstofdepositie meestal niet teniet doen (Van den Burg 2019A). Daarnaast bestaat er ook wetenschappelijke onzekerheid over de exacte ecologische uitwerking van veel maatregelen (Ploegmakers et al. 2021).

In het PAS werden natuurherstelstrategieën geformuleerd die tot doel hadden de natuurkwaliteit te verbeteren of te behouden. Deze maatregelen zijn niet primair opgesteld om de effecten van stikstof te mitigeren (hoewel er natuurlijk wel maatregelen zijn die invloed hebben op de stikstofbalans) of om deze op voorhand uit te sluiten. Natuurherstelmaatregelen worden vaak onterecht aangevoerd als argumentatie voor het kunnen toestaan van het toenemen van stikstofdepositie op natuurgebieden.

Een sprekend praktijkvoorbeeld hiervan is een voorstel tot mitigatie van toenemende stikstofdepositie als gevolg van een nieuw project door het verwijderen van exoten (Amerikaanse eik, Amerikaanse vogelkers) uit een gedegenereerde opstand van het habitattype Oud eikenbos, met een depositieniveau boven de KDW. De (foutieve) gedachte in de betreffende Passende Beoordeling was dat de stikstof die met de exoten uit het gebied verwijderd wordt, ingezet zou kunnen worden om de extra stikstofdepositie op het gebied toe te staan. Het verwijderen van exoten wordt weliswaar genoemd in de PAS-herstelstrategie, maar niet met de bedoeling om hiermee de stikstofbalans te vereffenen. De (zeer weinige) stikstof die in het af te voeren hout besloten ligt, draagt nauwelijks bij aan een reductie van de verzuring en vermesting van de bodem, welke de kwaliteit van het habitattype ondermijnt, mede ook omdat je eveneens calcium, magnesium en kalium afvoert. Een dergelijke natuurherstelmaatregel schiet dus ernstig tekort als mitigerende maatregel tegen de effecten van stikstofdepositie.

Doordat PAS-natuurmaatregelen worden ingezet voor doelen waarvoor ze niet opgesteld zijn, is ten onrechte het beeld ontstaan dat er allerlei natuurmaatregelen zijn, waarmee de effecten van stikstofdepositie teniet kunnen worden gedaan. Er zijn echter maar weinig scenario's te bedenken waarbij maatregelen een adequaat middel zijn om de effecten van stikstof echt te mitigeren. In droge habitattypen lopen mitigerende maatregelen tegen stikstof gemakkelijk stuk op ongunstige bijwerkingen van het (herhaald) toepassen. In kwelafhankelijke habitattypen is in sommige gevallen wel mitigatie mogelijk met hydrologisch herstel (zie H4.4), maar dat loopt vaak stuk op maatschappelijke weerstand.

In onderstaande paragrafen wordt ingegaan op de mogelijkheden en beperkingen die verschillende typen maatregelen met zich meebrengen in hun rol om de effecten van stikstof te mitigeren.

4.2 Afvoer van stikstof als herstelmaatregel

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de problemen die de accumulatie van stikstof in natuurlijke ecosystemen met zich mee heeft gebracht, eenvoudig kunnen worden opgelost door deze stikstof af te voeren door bijv. plaggen, kappen of uitbaggeren. Lange tijd werd er veel geld geïnvesteerd in het afplaggen van heide teneinde de vroegere heidevelden weer te herstellen. Inmiddels is echter duidelijk geworden dat met veel van deze herstelmaatregelen niet alleen de opgehoopte stikstof wordt afgevoerd, maar ook waardevolle nutriënten zoals fosfor, kalium, magnesium en calcium waardoor inmiddels, met name op de hogere zandgronden, een landschap is ontstaan waarin stikstof overvloedig beschikbaar is, maar er grote tekorten zijn ontstaan van veel essentiële voedingsstoffen. Herstelmaatregelen gebaseerd op de afvoer van organische stof en stikstof zijn dan ook alleen zinvol wanneer de stikstofdepositie al aanzienlijk is verlaagd. Wanneer dat niet het geval is, kunnen deze maatregelen zelfs belangrijke negatieve effecten hebben, omdat in de daarop volgende jaren de hoeveelheid stikstof in de bodem wel

Grootschalige afvoer van stikstof van heidevelden leidt tot monotone heidevegetaties, die weinig bijdragen voor de flora en fauna van heideterreinen.

wordt aangevuld maar die van andere essentiële elementen niet of in onvoldoende mate. De ecologische gevolgen hiervan zijn in paragrafen 2.4 en 2.5 besproken.

Er is een hele reeks andere ecosystemen waar de afvoer van stikstof en andere voedingsstoffen jaarlijks plaatsvindt. Graslanden zijn zelfs afhankelijk van de jaarlijkse afvoer van voedingsstoffen door maaien, branden of begrazing. Je zou dan ook kunnen denken dat in deze ecosystemen geen stikstofaccumulatie plaatsvindt. In hooilanden en in veel begraasde graslanden neemt de fractie van de geproduceerde biomassa, die jaarlijks wordt afgevoerd, toe met toenemende productie. Het gevolg is dat de hoeveelheid stikstof in het systeem en de jaarlijkse productie sterk gestabiliseerd wordt. Toch zijn ook hier belangrijke effecten van de verhoogde stikstofdepositie zichtbaar.

In het oudste graslandexperiment van Nederland (het Wageningen Grassland Experiment) worden sinds 1958 productie, soortensamenstelling en een aantal bodemeigenschappen gemeten (Elberse et al. 1983, Berendse et al. 2021). De vegetaties in dit experiment hebben zowel de sterke stijging (van ongeveer 300 %) van de stikstofdepositie meegemaakt, alsook de daling (met ongeveer 40% ten opzichte van de piek) na 1987. De vraag is wat de effecten zijn geweest van de stijgende stikstofdepositie en natuurlijk ook: of de dalende stikstofdepositie tot

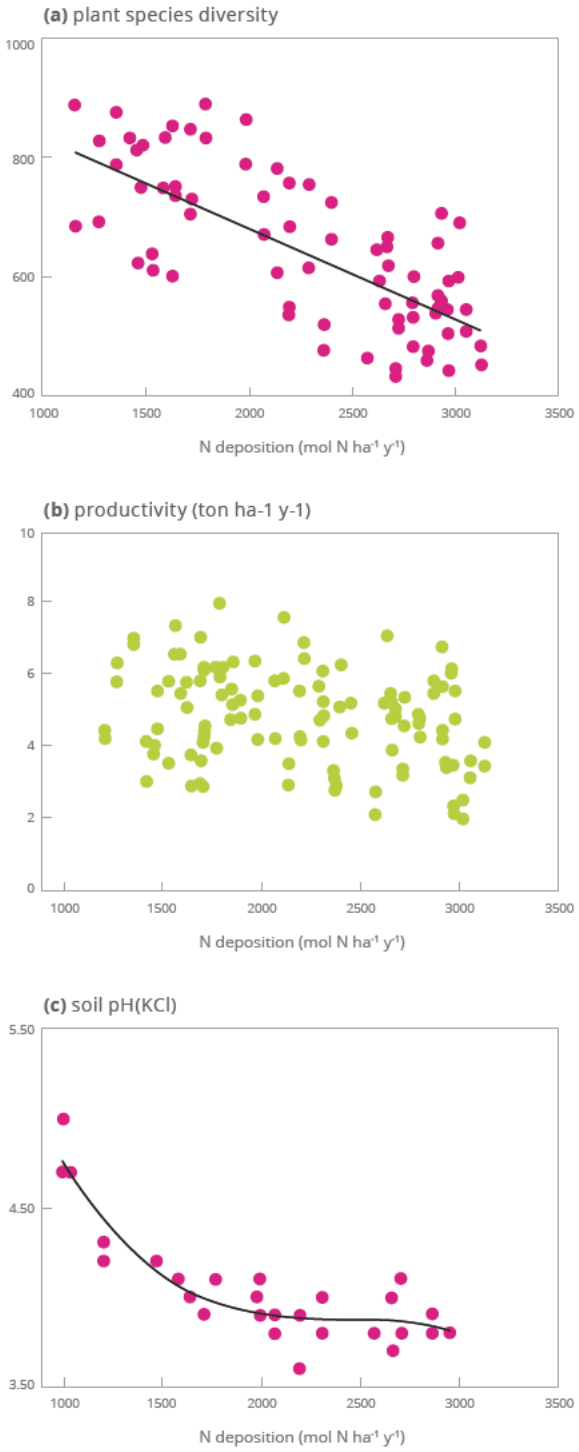

Fig. 4. (a) De relatie tussen atmosferische stikstofdepositie en de plantendiversiteit van twee proefvelden met onbemeste hooiland in het Wageningen Grassland Experiment gemeten tussen 1958 en 2017. De diversiteit is berekend door iedere soort die in de vegetatiemonsters werd waargenomen te wegen met het percentage van de monsters (50) waarin de soort voorkwam. (b). De relatie tussen atmosferische stikstofdepositie en de jaarlijkse productie van de vegetatie in dezelfde proefvelden. (c) de relatie tussen atmosferische stikstofdepositie en de pH-KCl van de bodem in dezelfde proefvelden.
Bron: Berendse et al. (2021)

herstel van de soortenrijkdom heeft geleid. Er werden belangrijke effecten gemeten van de stikstofdepositie op zowel soortenrijkdom als diversiteit (soortenrijkdom waarbij iedere plantensoort gewogen is met zijn relatieve abundantie in 50 steekproeven; Fig. 4a). Bij een toename van de stikstofdepositie (grofweg van 1000 tot 3000 mol N/ha/jaar) daalt de diversiteit met 40 tot 50%. Bij de daling van de stikstofdepositie na 1987 vindt een gedeeltelijk herstel van de soortenrijkdom plaats, maar na 2005 stagneert dit herstel. Deze stagnatie correspondeert met de stagnatie in de daling van de stikstofdepositie in deze periode. De oorzaak van de afname van soortenrijkdom en diversiteit kan niet worden toegeschreven aan eutrofiëring als gevolg van de toegenomen stikstofdepositie. Er is geen enkel verband tussen stikstofdepositie en productie (Fig. 4b). Er is wel sprake van een sterke verzuring als gevolg van de hoge N-depositie in de jaren 70 en 80 (Fig. 4c). Deze effecten zijn in de laatste decennia voor een klein deel hersteld na 1987, maar bij lange na niet volledig.

We kunnen hier drie belangrijke conclusies trekken. Ten eerste: ook wanneer er jaarlijks biomassa en stikstof worden afgevoerd, kan de bodem toch zodanig met stikstof verzadigd raken dat stikstof niet meer de productie limiteert (*cf*. Van Dobben et al. 2017). Alleen in de beginjaren lieten de proefvelden die met ammoniumnitraat werden bemest een kleine productieverhoging zien. Daarna niet meer. Deze situatie moet hebben geleid tot ophoping van ammonium in de bodemoplossing, nitraatuitspoeling en de snelle verzuring die daarvan het gevolg is, ook op deze kleigronden die veel sterker gebufferd zijn dan de Nederlandse zandgronden.

De tweede conclusie is dat herstel van diversiteit in deze graslandecosystemen zeker (deels) mogelijk is, maar dat bij stagnerend beleid het begonnen herstel van soortenrijkdom en diversiteit zich niet voortzet.

Ten derde heeft een analyse van de gegevens laten zien dat ook in deze ecosystemen het decennia kan duren voordat de resultaten van een lagere stikstofdepositie ook in de vegetatie zichtbaar worden (cf. Stevens 2016). Voor de gehele Veluwe werd berekend dat de positieve effecten van een aanzienlijke verlaging van de stikstofdepositie op bodemeigenschappen en de diversiteit aan plantensoorten pas zichtbaar worden na een periode van enkele decennia (Van Oene et al. 1999). Voor het herstel van de vroegere rijk bloeiende hooilanden en de bos- en heideecosystemen van de Veluwe is dus niet alleen effectief beleid nodig, maar ook veel geduld.

4.3 Maatregelen tegen de effecten van stikstof

Stikstofdepositie leidt tot veranderingen in de abiotische condities van bodem, lucht en water, welke op hun beurt effecten hebben op de vegetatie (vergrassing, verstruweling, etc). Maatregelen die specifiek gericht zijn tegen de effecten van stikstofdepositie kunnen zowel primair werken tegen de aantasting van de abiotische condities (bijvoorbeeld de toepassing van steenmeel en kalk tegen bodemverzuring) als tegen de veranderingen in de vegetatie die als gevolg hiervan ontstaan (bijvoorbeeld maaien of begrazen van vergraste heide). Hoewel dit belangrijke maatregelen zijn die vaak deel zullen uitmaken van de uiteindelijke herstelstrategie voor een specifiek habitattype (zie ook de PAS-herstelstrategieën), is de inzet van deze maatregelen vaak onvoldoende om negatieve effecten van extra stikstofdepositie op voorhand uit te kunnen sluiten, als de KDW sterk wordt overschreden (Van den Burg 2019[A]). Maatregelen die de bodemkwaliteit (of waterkwaliteit) verbeteren, zullen in veel gevallen deel gaan uitmaken van habitatherstel zodra de stikstofdepositie voldoende is gedaald. Op dit moment wordt met tal van experimenten onderzocht hoe dit het beste kan gebeuren en ook als noodmaatregel om bepaalde biodiversiteit in stand te houden. De maatregelen hebben voornamelijk betrekking op het tegengaan van verzuring (toepassing van steenmeel en kalk), maar bieden hiernaast nog onvoldoende oplossing voor de vermestende werking van stikstof. De maatregelen leiden meestal niet of te weinig tot het

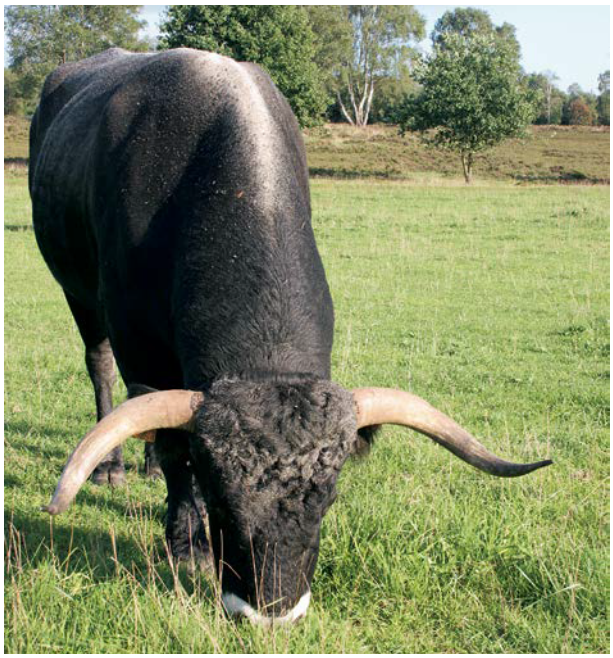

Begrazing kan de vegetatiegroei remmen, maar de aantasting van de bodemkwaliteit door stikstofdepositie wordt er niet door teniet gedaan.

onttrekken van stikstof aan het systeem. Bovendien kunnen maatregelen tegen de verzuring in bossen leiden tot het snel beschikbaar komen van in het zure strooisel vastgehouden stikstof (Bobbink & Lamers 1999), waardoor de ondergroei van het bos kan verruigen, bijvoorbeeld met bramen (Bobbink et al. 2018). Dit betekent dat deze maatregelen alleen met de hand op de kraan uitgevoerd kunnen worden, zolang er veel stikstof in het systeem aanwezig is en/of de stikstofdepositie hoog. De effectiviteit om met anti-verzuringsmaatregelen onder hoge stikstoflast habitattypen ecologisch duurzaam te herstellen is dan ook beperkt. De inzet van deze maatregelen maakt dan ook dat negatieve effecten van extra depositie van stikstof als gevolg van nieuwe projecten niet uitgesloten kunnen worden, zoals de Habitatrichtlijn verlangt.

Uit bovenstaande zal duidelijk zijn dat het op voorhand uitsluiten van alle negatieve effecten van stikstofdepositie door middel van natuurherstelmaatregelen een weinig hoopgevende route is. Daar komt nog bij dat sommige effecten van stikstof alleen teniet te doen zijn door het creëren van schone lucht (H 2.6), waarvoor zelfs in theorie helemaal geen natuurherstelmaatregelen mogelijk zijn. De belangrijkste en ecologisch minst problematische route voor succesvol herstelbeheer tegen de effecten van stikstofdepositie is, in gebieden waar dit mogelijk is, door herstel van de hydrologie, waarbij gebufferd (grond-) water tot in de wortelzone van planten kan doordringen. Dit zorgt ervoor dat zuur voortdurend gebufferd wordt, de bodem dus niet heel zuur wordt, ammonium door

Bossen die onder invloed staan van gebufferd grondwater zijn refugia voor zeldzame soorten, zoals de spechtinktzwam

bacteriën gemakkelijker in nitraat omgezet kan worden en dat nitraat kan uitspoelen, zonder dat dit een aantasting geeft van de voorraden basische kationen in de bodem. Met dergelijk hydrologisch herstel kunnen negatieve effecten van stikstof worden teruggedrongen en geringe extra bijdragen gemitigeerd. In veel gevallen is door ingrepen in het landschap de hydrologie sterk verstoord. Voor hydrologisch herstel zijn vaak maatregelen in de omgeving van natuurgebieden nodig. Dit kan op weerstand rekenen van gebruikers buiten de natuurterreinen (landbouw, huizenbezitters). Een voorbeeld hiervan speelt zich af in laagveengebied dat sterk te lijden heeft onder wegvallen van kwel door wegzijging naar dieper liggende landbouwpolders (bijv. Bethunepolder). Een effectieve maatregel zou zijn die polders weer onder water zetten (ook goed tegen de CO2 - uitstoot) maar dat levert grote weerstand op.

Een ander voorbeeld waarbij de effecten van stikstofdepositie sterk kunnen worden teruggebracht, is het samenspel aan maatregelen dat tegen met stikstof overbelaste venoevers kan worden ingezet (Dorland et al. 2005). Bekalking kan ingezet worden tegen de verzuring van het ven, terwijl wisselende waterstanden ervoor zorgen dat er op de droogvallende delen veel stikstofemissie plaatsvindt naar de lucht. Onder waterverzadigde, zuurstofloze omstandigheden treedt namelijk omzetting op van nitraat naar niet-reactief stikstof (denitrificatie). In dit voorbeeld worden dus ook zowel de verzuring als vermesting aangepakt, wat tot goede resultaten leidt. Voor uitgesproken droge habitattypen zijn bovenstaande hydrologische routes logischerwijs geen optie en hierom zijn in droge habitattypen de stikstofproblemen, in samenhang met potentiële herstelmaatregelen, het grootst.

4.4 Natuurherstelmaatregelen in relatie tot het halen van de KDW

Natuurherstelmaatregelen kunnen veel goeds doen voor habitattypen en de overleving van soorten, maar zijn vaak onvoldoende om alle negatieve effecten van stikstofdepositie op voorhand te kunnen uitsluiten als gevolg van nieuwe projecten, als de KDW al wordt overschreden. Veel natuurherstelmaatregelen zijn alleen effectief wanneer eerst de stikstofdepositie aanzienlijk is gereduceerd. Een belangrijke vraag is of de natuurmaatregelen wel afdoende zouden kunnen werken als de stikstofdepositie wordt teruggebracht, maar niet tot op het niveau van de KDW.

Er zijn wereldwijd nauwelijks experimenten met stikstofreductie uitgevoerd, maar in Nederland hebben we wel een langlopend dakexperiment gehad in een grove

dennen bos bij Ysselsteyn (Bobbink & Lamers 1999, Boxman 2002). Hier is in 1989 een dak gebouwd om de natte depositie van stikstof weg te vangen en er is onder het dak beregend met schoon water. Dit experiment heeft 26 jaar gelopen en de stikstofdepositie is er langdurig teruggebracht van een grote overschrijding van de KDW tot 5 kg/ha/jr, dus ruim onder KDW. Het directe effect van deze experimentele verlaging van de stikstofdepositie was een sterke daling van de uitspoeling van nitraat. Na verloop van tijd gingen de bomen harder groeien, daalde het stikstofgehalte in de naalden (maar de waarden bleven hoog), de K/N verhouding in de naalden herstelde zich (maar de Mg/N verhouding bleef te laag), verminderde de groei van nitrofiele soorten in de ondergroei en kwamen ook mycorrhizapaddenstoelen (dit zijn paddenstoelen waarvan de schimmeldraden leven in samenhang met boomwortels en die voedingstoffen met de bomen uitwisselen) terug. In 1956, toen het dak nog niet was geplaatst, werden in het bos 50 soorten mycorrhizapaddenstoelen waargenomen. Toen het dak werd geplaatst was geen enkele soort meer aanwezig. Sinds 1993 zijn er weer mycorrhizapaddenstoelen verschenen, maar in 2002 ging het nog slechts om 5 soorten. Het terugdringen van de stikstofdepositie heeft in 26 jaar tijd niet geleid tot herstel van de soortenrijkdom van weleer. Het effect van de verlaagde depositie op de pH was gering: 3.3 onder lage depositie en 3.1 bij hoge (= omgevings-) depositie. Hiernaast was ook de stikstofvoorraad in de bodem nog altijd heel erg groot. Als we met natuurherstelmaatregelen de kwaliteit van de bodem gaan verbeteren en daarmee de pH toeneemt, zal de afbraak van het organisch materiaal sneller verlopen, waardoor er meer stikstof vrij beschikbaar in de bodem komt. Eigenlijk zou de stikstofdepositie dus verlaagd moeten worden tot onder de KDW om stikstofruimte te genereren voor de stikstof die tot nu toe geaccumuleerd is in de bodem.

Mycorrhizapaddenstoelen die van groot belang zijn voor het functioneren van bosecosystemen komen niet op korte termijn vanzelf terug als de stikstofdepositie sterk wordt teruggebracht.

In de meeste experimenten wordt onderzocht wat de effecten zijn van toenemende stikstofdepositie in gebieden met lage stikstofdepositie (onder de KDW). In veel experimenten in graslanden, heiden en boreale bossen waar experimentele stikstoftoevoeging plaatsvond, werd in een later stadium de stikstofinput gestopt en gevolgd hoe de soortensamenstelling hierop reageerde. In vrijwel alle gevallen nam het herstel van de soortensamenstelling en diversiteit een groot aantal jaren in beslag (Strengbom et al. 2001, Power et al. 2006, Clark & Tilman 2008, Stevens 2016). Onderzoek aan oude experimenten in venen in Ierland (Tomassen et al. 2004) laat zien dat ook na verlaging van de stikstofdepositie tot onder de KDW de negatieve effecten op korstmossen nog heel lang aanhouden.

Bovenstaande voorbeelden geven aan dat na het onderschrijden van de KDW herstelmaatregelen meestal nodig zijn om de kwaliteit van de vegetaties te herstellen. Bij blijvende overschrijding van de KDW zal deze opgave uiteindelijk moeilijker zijn en zullen verdergaande (en duurdere) maatregelen nodig zijn. Intensief natuurbeheer vergroot in natuurlijke systemen echter het risico op schade door het uitgevoerde herstelbeheer zelf.

Stikstofdepositie kent een aantal effecten die accumuleren in de tijd, zoals bodemverzuring met al zijn gevolgen, maar ook de stikstof-beschikbaarheid in het ecosysteem. Als vegetaties op veranderingen in stikstofdepositie reageren en van samenstelling veranderen (de KDW wordt overschreden) is het aannemelijk dat ook andere, accumulerende processen, die stikstofdepositie met zich meebrengt ten nadele van de natuurkwaliteit, optreden. Gegeven de beperkingen in de inzetbaarheid van natuurherstelmaatregelen om alle effecten van stikstofdepositie te mitigeren, is moeilijk voorstelbaar dat alle negatieve effecten van deze accumulatie afdoende met herhaalde maatregelen teniet te doen zijn in een groot aantal (droge) habitattypen. De toename van vrije aminozuren, wat een tamelijk universele reactie lijkt te zijn bij planten en korstmossen bij toenemende stikstofdepositie (bijv. Xu & Xiao 2017), geeft aan dat de fysiologie van de planten verandert bij toenemende stikstofbeschikbaarheid, hetgeen effect kan hebben op bijvoorbeeld de infectiekansen door schimmels, aantasting door herbivoren of de voedingswaarde van de planten voor herbivoren.

De biodiversiteit van stuifzanden is afhankelijk van de schaars begroeide delen en het afplaggen hiervan kan je dus eigenlijk niet inzetten om stikstof af te voeren (foto van Oost-Duits referentiegebied).

Tenslotte is het mogelijk dat ook bij stikstofdepositie lager dan de KDW al negatieve effecten op de natuurkwaliteit kunnen optreden (Wilkins et al. 2016). Aantasting van korstmosvegetaties is bijvoorbeeld al zichtbaar bij een depositieniveau van 6 kg/ha/jr en de uitspoeling van nitraat en daarmee de stikstofverzadiging in bossen begint ook al bij een depositie van 9 - 15 kg/ha/jaar (Bobbink & Lamers, 1999), dus ook al lager dan de gehanteerde KDW (voor Oude eikenbossen bijvoorbeeld 15 kg/ha/jr). Om de ecologische waarden in hun totaliteit te behouden zijn dus in verschillende gevallen maximale stikstofdepositieniveaus van toepassing die onder de KDW liggen.

Voor een groot aantal habitattypen geldt dat de depositie tenminste tot de KDW teruggebracht zal moeten worden om enige zekerheid te bieden dat de negatieve effecten van de resterende stikstofdepositie dermate beperkt zijn, dat ze geen accumulerende werking laten zien die de fundamentele ecologische processen die kenmerkend zijn voor het habitattype verstoren. Op dit depositieniveau kunnen natuurlijke ecosystemen zichzelf, voor zover het de stikstofdepositie betreft, in stand houden en zijn herhaalde herstelmaatregelen niet meer nodig.

4.5 Conclusies

Herstelmaatregelen zijn vaak noodzakelijk voor het behoud en herstel van de biodiversiteit, maar zijn in de meeste gevallen alleen effectief wanneer tegelijk de stikstofdepositie tot het vereiste niveau wordt teruggebracht. Alleen door de combinatie van deze twee strategieën kan op termijn voldaan worden aan de eisen die aan de Nederlandse natuur gesteld worden vanuit de Habitat- en Vogelrichtlijn. Er zijn voor droge, stikstofgevoelige habitattypen geen herstelmaatregelen die op voorhand alle negatieve effecten van extra stikstof kunnen uitsluiten, als de KDW al sterk wordt overschreden. Op de droge zandgronden, die erg gevoelig zijn voor stikstofdepositie, zijn echte herstelmaatregelen pas zinvol als er al een sterke reductie van de stikstofdepositie tot om en nabij de kritische depositiewaarden heeft plaatsgevonden, zodat er geen nieuwe accumulatie van stikstof in de betreffende ecosystemen optreedt. Zonder deze daling in stikstofemissie en -depositie leiden herstelmaatregelen die stikstof met organisch materiaal afvoeren tot natuurschade. Logisch zou dus zijn om eerst de stikstofdepositie flink terug te brengen om dan de natuur daadwerkelijk te herstellen. In de tussentijd kan de nadruk liggen op beheermaatregelen die de resterende biodiversiteit nog even in stand houden en experimentele maatregelen waarvan we kunnen leren hoe we de natuur zo goed mogelijk herstellen als de stikstofkraan voldoende is dichtgedraaid. Waar mogelijk kunnen maatregelen ter verbetering van de hydrologie direct worden ingezet, omdat de negatieve effecten van stikstofdepositie voor een groot deel (maar niet volledig) kunnen worden gemitigeerd onder invloed van gebufferd grondwater. Herstelmaatregelen gaan niet meer de juridische ruimte geven om het sterk reduceren van de stikstofemissies uit te stellen, zoals onder het PAS gebeurde.

5 Reductie doelstellingen: areaal onder kritische depositiewaarden

5.1 Vraagstelling en berekeningsmethode

Ecologisch gezien is het helder dat het optimaal is wanneer de KDW van alle Natura 2000-gebieden wordt gehaald en dat is dan ook het einddoel voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstelling zoals is vastgelegd in het wetsvoorstel stikstofreductie en natuurverbetering. De vraag is daarbij dan wel: hoe snel moet de depositie ecologisch gezien terug? Wat is een relevant tussendoel voor 2030-2035? Aangezien er al sprake is van een erfenis van meer dan 50 jaar te hoge stikstofdepositie is het eenvoudige antwoord: zo snel mogelijk. Om een tijdspad te adviseren is het echter van belang dat de vraag in ecologische en juridische zin meer wordt gespecificeerd. Dat kan met de vraag: bij welk depositieniveau is het niet mogelijk om instandhouding (laat staan verbetering) van de natuurkwaliteit te garanderen, zelfs niet bij het nemen van alle mogelijke herstelmaatregelen? Want de wet vereist verbetering en dat moet dus zo snel mogelijk gebeuren. Het antwoord zou je kunnen relateren aan twee typen vragen.

1 Bij welk emissiereductiepercentage zorg je er op korte termijn voor dat er een minimaal vereiste toename (75% van de oppervlakte van de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitattypen onder de KDW; H3.3) is in het areaal aan Natura 2000-gebieden waar de stikstofdepositie onder de KDW is?

   Toelichting: Het belang van het uiteindelijk halen van de KDW om verdere aantasting van de natuur te voorkomen is het uitgangspunt. Hiervoor zijn ecologische argumenten (maar ook juridische). Bij deze benadering, wordt het aandeel hectaren stikstofgevoelige natuur waarvoor de KDW bereikt wordt als maat genomen waarop gestuurd wordt. Dit kan worden berekend door de relatie te bepalen tussen de procentuele afname in het areaal van Natura 2000-gebieden met overschrijding van de KDW en de procentuele reductie in stikstofemissies.

2 Bij welk emissiereductiepercentage zorg je ervoor dat in alle Natura 2000-gebieden de stikstofdepositie wordt teruggebracht tot een niveau waarbij in elk geval geen verdere verslechtering van de natuurkwaliteit optreedt, hoewel de KDW nog wel overschreden kan zijn?

   Toelichting: Hoewel de KDW uiteindelijk gehaald moet worden, is het essentieel om de overschrijding van de KDW bij alle Natura 2000-terreinen op korte termijn zodanig laag te hebben dat het mogelijk is om instandhouding (en verbetering) van de natuurkwaliteit te garanderen. Vooralsnog is de wetenschappelijke informatie over een tijdelijke bepaalde vaste of procentuele overschrijding van de KDW waarboven geen verbetering optreedt, ook niet met herstelmaatregelen, echter heel beperkt. Daarom is in dit rapport gerekend met een aantal scenario's, namelijk 25%, 50%, 75% en 100% overschrijding (ofwel 1,25, 1,5, 1,75 en 2 maal de KDW). Omdat bij sommige habitats mogelijk zelfs onder de KDW nog verslechtering van de natuurkwaliteit plaatsvindt, is ook gerekend met 0,5 en 0,75 maal de KDW.

Door berekeningen uit te voeren met die grenzen kun je onderzoeken wat in elke situatie het minimaal vereiste emissiereductie percentage is om voor alle Natura 2000-gebieden die grens te halen. Je laat dan zien hoe gevoelig het emissiereductie percentage is voor het veronderstelde tussendoel. In dit hoofdstuk worden de resultaten van bovengenoemde berekening gegeven (5.2) en worden conclusies getrokken over de vereiste reductie op de korte termijn (2030), op basis van bovengenoemde twee benaderingen, en op de lange termijn (2050) op basis van de gewenste eindsituatie (het halen van de KDW voor alle natuurterreinen). In Annex I is een overzicht gegeven van de meegenomen habitattypen in de berekening (zie ook Hoofdstuk 3.2) en in Annex II is de berekeningsmethode in meer detail beschreven. In de berekening is, conform de huidige wetgeving ook het areaal aan leef- en zoekgebieden meegenomen. In Annex III is aangegeven wat het effect is als je de leef- en zoekgebieden weglaat.

De berekeningen zijn gebaseerd op benodigde landelijke emissiereducties. Uiteraard is er regionale differentiatie in de berekeningen mogelijk, hetgeen nog verdere doorrekeningen vereist. Tegelijkertijd is er sprake van een 'stikstofdeken' die over Nederland ligt, waardoor alleen regionaal beleid rond Natura 2000-gebieden ontoereikend is om de natuurdoelen te kunnen halen. Nederland zal dus niet ontkomen aan landelijk emissiereductiebeleid in samenhang met regionaal maatwerk. Om de ordegrootte van de reductie-ambitie te bepalen volstaat een berekening van de benodigde landelijke emissiereducties.

5.2 Natura 2000-gebieden boven de KDW in relatie tot reducties in stikstofemissie

In figuur 5 zijn de resultaten gegeven van de % afname in het areaal Natura 2000-met overschrijding van de KDW en de % reductie in Nederlandse stikstofemissies[1] voor de vier groepen van habitattypen. Bedenk dat het % betrekking heeft op de onderscheiden groep habitattypen. Zo is bij 50% reductie nog sprake van overschrijding van de KDW op ongeveer 25% het areaal van alle habitattypen (Alle) en op 40% van het areaal van de Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen (PH+ZG). De resultaten laten verder zien dat een reductie van ca 70% nodig is om 90% van het areaal van alle habitattypen te beschermen (10% overschrijding van de KDW, zie figuur 5). Bij 100% reductie is op 2% van het areaal van alle habitattypen nog sprake van overschrijding van de KDW maar dit is nog 8% van het areaal aan Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen (vnl. door depositie vanuit het buitenland).

In figuur 6 zijn de resultaten weergegeven van de effecten van een % stikstofreductie op de % afname in het areaal aan Natura 2000-gebieden met een overschrijding van 0,5, 0,75, 1,0, 1,25, 1,5, 1,75 en 2 maal de KDW voor de vier onderscheiden groepen van habitattypen. Volgens die berekeningen zit bij 50% emissiereductie reductie ca 25% van het areaal van alle habitattypen boven 1 maal KDW, terwijl het vrijwel verwaarloosbaar boven 2 maal de KDW en ca 80% boven 0,5 maal de KDW. Wanneer je voor de korte termijn (tot 2030) zou uitgaan van een relatief beperkte overschrijding van bv 25 %, dan zit bij 50% emissiereductie nog altijd ca 20% van het areaal van de Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen boven de 1,25 maal de KDW en dat is nog ca 15% boven de 1.5 en 1.75 maal de KDW (Figuur 6b). Voor alle habitattypen ligt dat rond de 10% boven 1,25 maal de KDW en ca 3-5% van het areaal boven 1,5-1,75 maal de KDW (Figuur 6d).
Bovenstaande resultaten hebben betrekking op berekeningen waarin ook het areaal aan leefgebieden is meegenomen. Uit de resultaten waarin alleen de habitattypen zijn meegenomen en de leefgebieden niet zijn meegerekend, blijkt dat de overschrijding van de KDWs iets (ca 5-10%) lager is zonder emissiereductie maar dat de daling van de overschrijding in de KDWs langzamer gaat zodat bv bij 50% emissiereductie de procentuele overschrijding van de KDWs vrijwel gelijk is (Annex III).

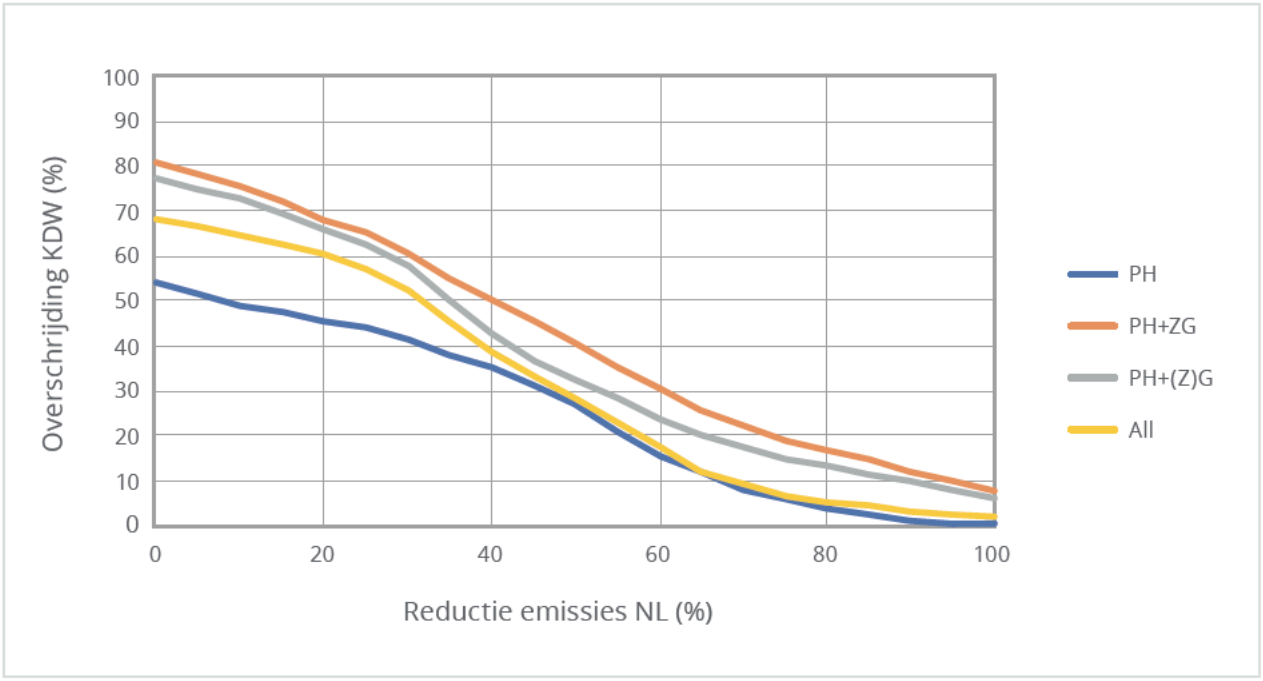

Fig. 5. Relatie tussen de % afname in het areaal aan Natura 2000 gebieden boven de KDW en de % reductie in stikstofemissies voor Prioritaire habitattypen (PH), Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen (PH+ZG), Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen en Gevoelige habitattypen (PH+ZG+G) en Alle habitattypen (Alle).

1 Zowel NOx als NH3 (evenredig toegepast. De reductie van buitenlandse emissies is vastgezet op de NEC-richtlijn: 25% reductie in NOx en 15% reductie in NH3.

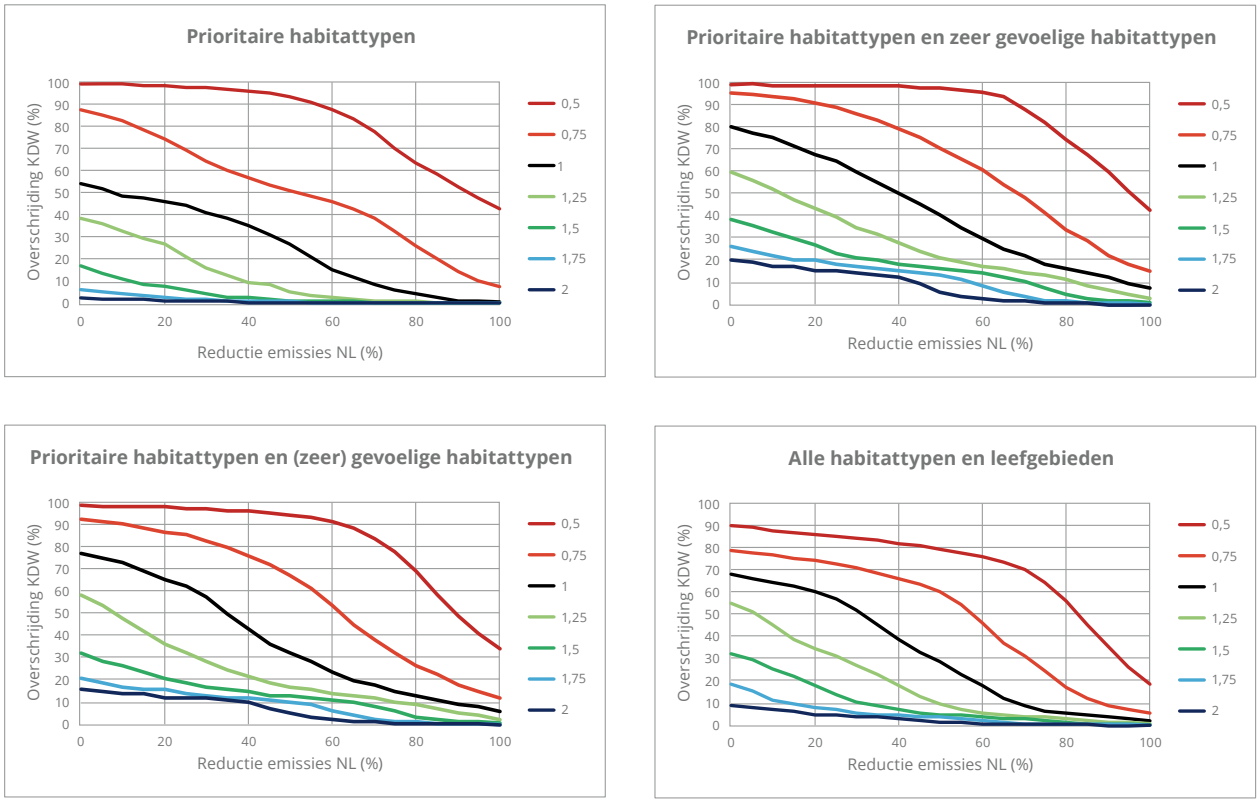

Fig. 6. Relatie tussen de % afname in het areaal aan Natura 2000-gebieden met een overschrijding van 0.5, 0.75, 1.0, 1.25, 1.5, 1.75 en 2 maal de KDW en de % reductie in stikstofemissies voor de vier onderscheiden groepen van habitattypen.

5.3 Conclusies

Vereiste emissiereducties op korte termijn

Hier trekken we de conclusies over het reductie-percentage dat nodig is tot 2030 - 2035 en wat dit oplevert in aandeel gebieden / habitattypen dat beschermd wordt tegen verdere aantasting door stikstofdepositie (gelijk aan of onder de KDW).

Redeneerlijn 1: Bij welk emissiereductie-percentage zorg je ervoor dat er een minimaal vereiste toename is in het areaal aan stikstofgevoelige habitattypen in de Natura 2000-gebieden onder de KDW?

De ecologische problemen zijn het grootst bij de zeer gevoelige habitattypen. De prioritaire habitattypen zijn aangewezen vanwege hun bijzondere belang voor de biodiversiteit en zouden dus als eerste behoed moeten worden tegen verdere aantasting als gevolg van stikstofdepositie. Voor deze twee subgroepen moet dus speciale aandacht zijn bij het bepalen van het benodigde reductiepercentage.

De relatie tussen de emissiereductie en areaal van alle habitattypen waar overschrijding van de KDW plaatsvindt is een dalende S-curve (zie figuur 5). 50% emissiereductie, zoals beoogd voor 2035 in de huidige wet, ligt middenin het steil aflopende deel van de curve; meer emissie-reductie levert in dit traject dus nog hoge natuurwinst op (hectaren onder KDW). 50% reductie geeft nog altijd overschrijding van de KDW op 40% van het areaal van de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitats (figuur 5); om de biodiversiteit te beschermen is 40% van de hectaren overschrijding van de KDW in deze prioritaire en zeer gevoelige habitats te veel, mede gegeven de slechte staat waarin de betreffende habitats nu veelal verkeren en de strikte afhankelijkheid van veel soorten van deze habitattypen (H3.3).

Om op korte termijn op een minimaal vereist areaal van 75% aan geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitattypen onder de KDW te komen, is een emissie-reductie van ongeveer 70% nodig. Dit is het reductie-niveau waar de ‘staart’ van de S-curve voor alle habitat-typen begint (Fig. 5) en waarbij er nog een overschrijding op 10% van de hectaren van alle habitattypen is.

Redeneerlijn 2: Bij welk emissiereductie-percentage zorg je ervoor dat alle stikstofgevoelige habitattypen in de Natura 2000-gebieden onder een KDW-tussendoel komen?

Hoe hoog bij het tussendoel de overschrijding van een KDW waarde mag zijn, is een grotendeels beleidsmatige keuze die echter wel door het beleid afdoende ecologisch onderbouwd zou moeten worden. Daarom zijn vooralsnog de waarden 1.25, 1.5, 1.75 en 2 maal de KDW aangehouden als range waarboven de achteruitgang van natuurkwaliteit waarschijnlijk doorgaat ook al is er sprake van depositie reductie. De gedane berekeningen wijzen erop dat reducties van 50-70% nodig zijn om achteruitgang *in vrijwel alle systemen* tot stilstand te brengen, uitgaande van een op korte termijn toegestaan overschrijdings-percentage van ca 25-75% (Fig. 6d). Voor alleen de prioritaire en zeer gevoelige habitattypen geldt hiervoor nog steeds een benodigde emissiereductie van 70% (bij een toegestane overschrijding van ten minste 1.75 maal de KDW wat ecologisch al niet realistisch is voor de zeer gevoelige habitattypen; Fig. 6b).

Beide redeneerlijnen convergeren dus naar een zelfde eindpunt. Ecologisch gezien zou de overmatige depositie zo snel mogelijk een halt moeten worden toegeroepen. Op grond van het bovenstaande en de indicatie voor de mogelijke snelheid van de emissiereductie, zoals aangegeven in het advies van het adviescollege Remkes (zie onderstaand kader) adviseren we voor de termijn tot 2035 dan ook een reductie met 70% (en ten minste 50% in 2030). Zelfs bij een reductie van 70% tegen 2035 zullen waarschijnlijk in de tussentijd nog aanzienlijke verdere biodiversiteitsverliezen optreden vanwege doorgaande stikstofaccumulatie. Het is dus belangrijk deze termijn te verkorten wanneer hiertoe mogelijkheden zijn.

Over de mogelijke snelheid van de reductie van stikstofemissie stelt het adviescollege Remkes: “De sectorplannen van melkveehouderij, kalverhouderij, varkenshouderij, geitenhouderij en pluimveehouderij, die in de zomer van 2019 aan de minister van LNV zijn aangeboden, omvatten diverse plannen voor een transitie van de veehouderij waarmee minimaal een halvering van de uitstoot van stikstof in 2030 vanuit de veehouderijsectoren wordt voorzien. In de akkerbouw neemt de precisiebemesting in de laatste jaren een grote vlucht dankzij nieuwe eco-technologische teeltmethoden. Dat een reductie van ammoniakemissie van meer dan 50% mogelijk is, wordt door verschillende vernieuwende boeren in alle betrokken bedrijfstakken binnen de landbouw nu ook al aangetoond. In een scenarioanalyse van WUR, met een doorrekening naar 2050, wordt ook een reductie van de ammoniakemissie van meer dan 50% voorzien. De conclusie van het Adviescollege is dan ook dat stagnatie van emissiereductie niet nodig is, en dat er nog veel reductie te bereiken valt”.

Vereiste emissiereducties op lange termijn

Op langere termijn (2050) zou er geen natuurschade meer moeten optreden als gevolg van stikstof, waarbij in principe de depositie overal onder de KDW moet liggen. Bij een emissiereductie in het buitenland tot aan de NEC-richtlijn voor 2030 (National Emission Ceiling of nationaal emissieplafond, zoals afgesproken tussen de Europese landen om luchtverontreiniging te beperken), waarmee gerekend is in deze studie, zou dit betekenen dat de emissiereductie in Nederland 100% zou moeten bedragen, terwijl dan op 2% van het totaal oppervlak aan habitattypen en leefgebieden de KDW alsnog wordt overgeschreden (zie Fig. 5). Het is echter duidelijk dat bij 70% emissiereductie al heel veel bereikt is en dat de inzet na 2030 – 2035 zich zou moeten richten op grotere reducties in het buitenland, waardoor het areaal Natura 2000-gebieden dat in Nederland onder de KDW uitkomt, richting de 100% kan gaan.

6 Conclusies en aanbevelingen

1) Stikstofgevoelige natuur bevindt zich op dit moment in slechte staat. Om de risico's op verdere natuurschade en verlies van biodiversiteit te beperken, zou de depositie op ten minste 75% van de oppervlakte stikstofgevoelige prioritaire en zeer gevoelige habitattypen zo snel mogelijk onder de KDW gebracht moeten worden. Dit is te bereiken met een emissiereductie van 70%.

2) Wat betreft de snelheid waarmee 70% emissiereductie bereikt kan worden, sluiten we ons aan bij het advies van het Adviescollege Remkes: 50% emissiereductie in 2030, en een emissiereductie van 70% in 2035. Zelfs bij deze reductie zullen waarschijnlijk nog aanzienlijke verdere biodiversiteitsverliezen plaatsvinden, vanwege doorgaande stikstofaccumulatie, zodat het belangrijk is deze termijn te verkorten wanneer hiertoe mogelijkheden zijn. Om nagenoeg 100% van de hectaren onder de KDW te krijgen, (tussen de jaren 2035 en 2050), zijn we vooral afhankelijk van emissiereductie in het buitenland.

3) De effecten en mogelijkheden van natuurherstelmaatregelen zijn beperkt. In veel gevallen zijn zij pas effectief wanneer eerst de stikstofdepositie tot een acceptabel niveau is teruggebracht. In droge natuurgebieden hebben mitigerende maatregelen tegen stikstof ongunstige bijwerkingen, des te meer als ze herhaaldelijk worden toegepast. In natte natuurgebieden is wel mitigatie mogelijk met hydrologisch herstel, waarvoor vaak maatregelen rond deze gebieden nodig zijn. Deze kunnen in sommige gevallen echter rekenen op maatschappelijke weerstand. De PAS-natuur herstelstrategieën zijn niet opgesteld om de effecten van stikstof (volledig) te mitigeren of negatieve effecten op voorhand uit te sluiten en kunnen derhalve ook niet hiervoor ingezet worden (met uitzondering van enkele situaties die samenhangen met de hydrologie).

4) Nu zou ingezet moeten worden op het verder terugbrengen van de stikstofuitstoot (het zogenaamde 'bronbeleid'), de uitvoer van hydrologische herstelmaatregelen, die een bijdrage leveren aan het herstel van kwelafhankelijke ecosystemen, en onderzoek naar de inzet van grootschalige maatregelen die leiden tot ecosysteemherstel. Deze grootschalige herstelmaatregelen zouden uitgerold moeten worden als de stikstofdepositie al sterk gedaald is (vanaf 2030). Op dit moment blijven echter noodmaatregelen nodig om verder biodiversiteitsverlies te voorkomen. De PAS-natuur 'herstel-'strategieën kunnen hierin leidend zijn.

5) Regionale maatregelen rond Natura 2000-gebieden zijn ontoereikend door de grote transportafstanden van stikstofverbindingen in de atmosfeer, resulterend in een 'stikstofdeken' die over het land ligt. Landelijk beleid in combinatie met regionaal ingrijpen is dus noodzakelijk.

Naschrift

Dit rapport behandelt de emissiereductie die noodzakelijk is voor het behoud en verwezenlijken van de randvoorwaarden voor herstel van habitattypen die voor hun voortbestaan (in goede staat) het meest afhankelijk zijn van dit beleidsinstrument. We realiseren ons dat voor het natuurherstel zelf ook nog aanvullende maatregelen nodig zullen zijn en dat we zelfs na het nemen van deze maatregelen niet kunnen garanderen hoe het verloop van het natuurherstel er precies uit zal zien, noch welke soorten terug zullen komen (spontaan of met hulp). Ook in andere stikstofgevoelige habitattypen zullen nog inspanningen nodig zijn om de schadelijke effecten van stikstof te boven te komen. We verwachten een groot herstel van natuurwaarden te kunnen zien als het stikstofprobleem voldoende is ingedamd, waarbij we op termijn kunnen voldoen aan de eisen van de Habitatrichtlijn. Het uitgangspunt is dat we eerst de habitattypen weer kunnen laten functioneren volgens de ecosysteemprocessen die aan hun verschijning en aanwezigheid ten grondslag liggen, dus zonder de invloed van sterk overmatige stikstofdepositie.

Hiernaast realiseren we ons dat een reductie van 70% stikstofemissie vooral op het platteland grote gevolgen zal hebben. We zien een toekomstig boerenland graag met ruimte voor biodiversiteit en extensievere bedrijfsvormen en regionaal gesloten kringlooplandbouw, waarbij de agrarisch ondernemers een hogere beloning ontvangen voor het voedsel dat ze ecologisch duurzaam produceren en ook voor het onderhoud van een aantrekkelijk landschap. Het oplossen van problemen in de agrarische sector kan voor een groot deel hand in hand gaan met het oplossen van de natuur- en biodiversiteitsproblematiek, alsmede de invulling van het klimaatakkoord. Regie vanuit de centrale overheid is hierbij onontbeerlijk.

Kent de toekomst van de Nederlandse veehouderij weer bloemrijke graslanden?

Literatuur

Berendse, F. 1990. Organic matter accumulation and nitrogen mineralization during secondary succession in heathland ecosystems. Journal of Ecology 78: 413-427.

Berendse F. & R. Aerts 1984. Competition between *Erica tetralix L.* and *Molinia caerulea (L.)* Moench as affected by the availability of nutrients. Oecologia Plantarum 5: 3-14.

Berendse F., R. Geerts, W. Elberse, M. Bezemer, P. Goedhart, W. Xue, E. Noordijk, C. ter Braak & H. Korevaar 2021. A matter of time: recovery of plant species diversity in wild plant communities at declining nitrogen deposition. *In press*.

Bergsma H., J. Vogels, A. van den Burg, R. Bobbink 2018. Is de bodemverzuring in Nederland onomkeerbaar? Vakblad voor natuur Bos en Landschap 144: 4-7.

Bobbink, R. H.L.T. Bergsma, J. den Ouden, M.J. Weijters 2017. Na het zuur geen zoet? Bodemverzuring in droog zandlandschap blijvend probleem. Landschap, tijdschrift voor landschapsonderzoek 34: 61-69.

Bobbink, R. & J.-P. Hettelingh (eds.), 2011. Review and revision of empirical critical loads and dose-response relationships. Proceedings of an expert workshop, Noordwijkerhout, 23-25 June 2010. Bilthoven: Coordination Centre for Effects of the International Cooperative Programme on Modelling and Mapping Critical Levels and Loads and Air Pollution Effects, Risks and Trends.

Bobbink, R. & L.P.M. Lamers (1999). Effecten van stikstofhoudende luchtverontreiniging op vegetaties, een overzicht. Technische Commissie Bodembescherming, Den Haag.

Bobbink, R., R. Loeb, R.J. Bijlsma, S.P.J. van Delft 2019. Doet extreme droogte stikstofbom in droge heide barsten? Vakblad Natuur Bos Landschap 160: 3-6.

Bobbink, R., A. van den Burg, E. Brouwer, B. van de Riet & H. Siepel 2018. Langetermijneffecten van bosbekalking en – bemesting: de Harderwijkerproef. Monitoring OBN-17-DZ. VBNE, Driebergen.

Bobbink, R. & M.J. Weijters 2018. Verschil in effecten op natuur van gereduceerd versus geoxideerd zuurstof. Tijdschrift Lucht, maart 2028, 1: 23-27.

Bouwman, J.H., R.H.A. van Grunsven, J. Smit, J.T. Smit & R. Verhagen 2020. Actieplan meer insecten op de hei - eindrapport. Bosgroep Midden Nederland, Ede.

Boxman A.W. 2002. Is stikstofverzadiging in Nederlandse bossen omkeerbaar? Vakblad Natuurbeheer 8:127 – 130.

Britto, D.T. & H.J. Kronzucker 2002. NH_4^+ toxicity in higher plants: a critical review. Journal of Plant Physiology 159. 567 –584.

Brunsting, A.M.H. & G.W. Heil 1985. The Role of Nutrients in the Interactions between a Herbivorous Beetle and Some Competing Plant Species in Heathlands. Oikos 44: 23-26.

Cape, J.N., Van der Eerden, L.J., Sheppard, L.J., Leith, I.D. and Sutton, M.A. (2009). Evidence for changing the critical level for ammonia. Environmental Pollution 157, 1033-1037.

Clark, C.M. & D. Tilman 2008. Loss of plant species after chronic low-level nitrogen deposition to prairie grasslands. Nature 451: 712-715.

De Graaf, M., R. Bobbink, P.J.M. Verbeek, J.G.M. Roelofs 1997. Aluminium toxicity and tolerance in three heathland species Water Air and Soil Pollution 98:229-239.

De Vries, W., C. van der Salm, G.J. Reinds and J.W. Erisman, 2007. Element fluxes through intensively monitored forest ecosystems in Europe and their relationships with stand and site characteristics. Environmental Pollution 148: 501–513.

De Vries, W., M. Posch, H.U. Sverdup, T. Larssen, H.A. de Wit, R. Bobbink and J.-P. Hettelingh, 2015. Geochemical indicators for use in the computation of critical loads and dynamic risk assessments. In W. de Vries, J.-P. Hettelingh & M. Posch (eds) Critical Loads and Dynamic Risk Assessments: Nitrogen, Acidity and Metals in Terrestrial and Aquatic Ecosystems, Environmental Pollution Volume 25, Springer ISSN 1566-0745: 15-58.

De Vries, W. & J.W. Erisman 2020. https://www.biomaatschappij.nl/artikel/ammoniak-schadelijker-voor-natuur-stikstofoxiden-voor-de-gezondheid/.

Dise, N.B., J.J. Rothwell, V. Gauci, C. van der Salm and W de Vries, 2009. Predicting nitrate leaching in European forests using two independent databases. Science of the total Environment 407 (5): 1798 – 1808.

Dorland, E., L.J.L. van den Berg, E. Brouwer, J.G.M. Roelofs & R. Bobbink 2005. Catchment Liming to Restore Degraded, Acidified Heathlands and Moorland Pools. Restoration Ecology 13: 302-311. https://doi.org/10.1111/j.1526-100X.2005.00038.x

Elberse, W.Th., J.P. van den Bergh & J.G.P. Dirven 1983. Effects of use and mineral supply on the botanical composition and yield of old grassland on heavy-clay soil. Neth. J. Agric. Sci. 31: 63-88. https://doi.org/10.18174/njas.v31i1.16962

Erisman, J.W. & T. Brouwer, 2020. De stikstofdepositie bijdragekaart voor effectieve emissievermindering uit de landbouw. UL-CML-rapport 200.

European Environment Agency 2019. Nitrogen surplus and exceedances of critical nitrogen inputs to agricultural land in view of adverse impacts on water quality. https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/nitrogen-surplus-and-exceedances-of

Gies, E., H. Kros & J.-C. Voogd 2019. Memo Inzichten stikstof-depositie op natuur. WUR.

Haveman R. & J. Schaminée 2002. Struwelen in de Nederlandse kustlandschappen: typologie en successie. De Levende Natuur 103: 70 – 73.

Haynes, R.J. & R.S. Swift 1986. Effects of soil acidification and subsequent leaching on levels of extractable nutrients in a soil. Plant and Soil, 95, 327–336. https://doi.org/10.1007/BF02374613

Johansson, O., K. Palmqvist & J. Olofsson 2012. Nitrogen deposition drives lichen community changes through differential species responses. Global Change Biology 18(8), DOI: 10.1111/j.1365-2486.2012.02723.x

Kleijn, D., R.J. Bink, C.J.F. ter Braak, R. van Grunsven, W.A. Ozinga, I. Roessink, J.A. Scheper, A.M. Schmidt, M.F. Wallis de Vries, R. Wegman, F. van der Zee & Th. Zeegers, Th. 2018. Achteruitgang insectenpopulaties in Nederland: trends, oorzaken en kennislacunes. Wageningen: Wageningen Environmental Research (Wageningen Environmental Research rapport 2871) – 85.

Klimkowska, A., H. Van Dobben, H. Keizer-Vlek, M. Wallis de Vries, R.J. Bijlsma & A. Schotman. 2011. Urgente maatregelen voor Habitattypen; behoud van urgent bedreigde typische soorten en vegetatietypen. Alterra-rapport 2278, 240 blz.

Kooijman, A.M., M. van Til, E. Noordijk, E. Remke & K. Kalbitze 2017. Nitrogen deposition and grass encroachment in calcareous and acidic Grey dunes (H2130) in NW-Europe. Biological Conservation 212, Part B: 406-415.

Kurze, S.; Heinken, T. & Fartmann, T. (2018): Nitrogen enrichment in host plants increases the mortality of common Lepidoptera species. Oecologia, [1-11]. DOI: 10.1007/s00442-018-4266-4

Landschap 2017. Themanummer OBN-onderzoek droog zandlandschap. Landschap, tijdschrift voor landschaps-onderzoek 34-2: 55-103.

Limpens, J. 2009. De rol van de berk bij herstel en beheer van hoogveen, gecombineerde resultaten van 'Vervolg OBN Hoogveenonderzoek' & 'Effecten van berkenopslag en dicht-heid op hoogveenvegetaties behorende tot het natte zand-landschap'. Directie Kennis, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit Rapport DK nr. 2009/dk119-O.

Lucassen E.C.H.E.T., L.J.L. van den Berg, A.J.P. Smolders, R.C.H. Aben, J.G.M. Roelofs & R. Bobbink 2014. Bodemverzuring en achteruitgang zomereik. Landschap 2014/4: 185 – 192.

NDFF 2021. Nationale Databank Flora en Fauna, https://www.ndff.nl (geraadpleegd februari 2021).

Nijssen, M.E., M.F. Wallis de Vries, H. Siepel 2017. Pathways for the effects of increased nitrogen deposition on fauna. Biological conservation 212: 423 – 431.

Ottburg, F.G.W.A.& C.A.M. van Swaay (reds) 2014. Gunstige referentiewaarden voor populatieomvang en verspreidingsgebied van soorten van bijlage II, IV en V van de Habitatrichtlijn. WOt-rapport 124, ISSN 1871-028X, WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR.

Ploegmakers, H., S. Turnhout, R.P.B. Foppen, J.C.J.M. de Kroon & prof. dr. H. Siepel1 2021. Natuurherstel na de PAS-uitspraak: van juridische zekerheid naar borging van ecologische effectiviteit. Milieu en Recht 2021/4: 10-17.

S.A. Power, E.R. Green, C.G. Barker, J.N.B. Bell & M.R. Ashmore 2006. Ecosystem recovery: heathland response to a reduction in nitrogen deposition. Global Change Biology 12: 1241-1252.

Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen 1992.

Remke, E., E. Brouwer, A. Kooijman, I. Blindow, H. Esselink & J.G.M. Roelofs 2009. Even low to medium nitrogen deposition impacts vegetation of dry, coastal dunes around the Baltic sea. Environmental Pollution 157: 792-800.

Sparrius, L.B., A.M Kooijman 2011. Invasiveness of Campylopus introflexus in drift sands depends on nitrogen deposition and soil organic matter. Applied Vegetation Science 14:221 – 229.

Sparrius, L.B., B. Odé & R. Beringen 2014. Basisrapport Rode Lijst Vaatplanten 2012 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. FLORON Rapport 57. FLORON, Nijmegen.

Stevens, C.J. 2016. How long do ecosystems take to re-cover from atmospheric nitrogen deposition? Biological Conservation200: 160-167.

Stevens, C.J., P. Manning, L.J.L. van den Berg, M.C.C. de Graaf, G.W.W. Wamelink, A.W. Boxman, A. Bleeker, P. Vergeer, M. Arroniz-Crespo, J. Limpens, L.P.M. Lamers, R. Bobbink & E. Dorland 2011. Ecosystem responses to reduced and oxidised nitrogen inputs in European terrestrial habitats. Environmental Pollution, Volume 159: 665-676.

Strengbom, J., A. Nordin, T. Näsholm & L. Ericson 2001. Slow recovery of boreal forest ecosystem following decreased nitrogen input. Functional Ecology 15: 451-457.

Sutton M.A. 2009 Risks from air pollution to the integrity of Ashdown Forest Special Area of Conservation: Analysis of the (Regulation 19) consultation responses from Natural England. South Downs National Park Authority, Tunbridge Wells Borough Council and Lewes District Council concerning the proposed Wealden Local Plan. Prepared for Walden District Council. NERC Centre for Ecology & Hydrology, 42 pp.

Sutton, M.A., N. van Dijk, P.E. Levy, M.R. Jones, I.D. Leith, L.J. Sheppard, S. Leeson, Y. Sim Tang, A. Stephens, C.F. Braban, U. Dragosits, C.M. Howard, M. Vieno, D. Fowler, P. Corbett, M. Irfan Naikoo, S. Munzi, C.J. Ellis, S. Chatterjee, C.E. Steadman, A. Móring & P.A. Wolseley. 2020 Alkaline air: changing perspectives on nitrogen and air pollution in an ammonia-rich world. Phil. Trans. R. Soc. A 378: 20190315. http://dx.doi.org/10.1098/rsta.2019.0315

Tamis, W.L.M., M. van 't Zelfde, R. van der Meijden & H.A. Udo de Haes 2005. Changes in Vascular Plant Biodiversity in the Netherlands in the 20th Century Explained by their Climatic and other Environmental Characteristics. Climatic Change 72: 37–56. https://doi.org/10.1007/s10584-005-5287-7

Tian D. & S. Niu 2015. A global analysis of soil acidification caused by nitrogen addition. Environmental Research Letters 10; doi:10.1088/1748-9326/10/2/024019.

Tomassen H.B.M., A.J.P. Smolders, J. Limpens, P.M. Lamers & J.G.M. Roelofs 2004. Expansion of invasive species on ombrotrophic bogs: dessication or high N deposition. Journal of Applied Ecology, 41: 139-150.

Van Breemen, N., P.A. Burrough, E.J. Velthorst, H.F. van Dobben, T. De Wit, T.B. Ridder & H.F.R. Reijnders 1982. Soil acidification from atmospheric ammonium sulphate in forest canopy throughfall. Nature 299: 548-550.

Van den Burg, A.B. 2002. De achteruitgang van de Sperwer op de ZW-Veluwe, veroorzaakt door predatie of voedseltekort?. Limosa 75: 159-168.

Van den Burg, A.B. 2017. Rammelende eieren en brekebenen bij de koolmees: verzuring terug bij af? Vakblad voor Bos, Natuur en Landschap 136: 3-7.

Van den Burg, A.B. 2019A. Blijft de rekening van de stikstof-emissie nu nog bij de natuur liggen? Milieu en Recht 2019/19: 112-116.

Van den Burg, A.B. 2019B. Schelpkalk als oplossing voor gebroken pootjes bij bosvogels. Vakblad voor Bos, Natuur en Landschap 157: 26-30.

Van den Burg, A., Dees, A., Huigens, T., Bijlsma R.J., De Waal, R. 2014. Voedselkwaliteit en biodiversiteit in bossen van de hoge zandgronden. Den Haag. Directie Agrokennis, Ministerie van Economische Zaken. Rapport 2014/OBN186-DZ.

Van Dobben, H., R. Bobbink, D. Bal & A. van Hinsberg 2012. Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toe-gepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000. Alterra-rapport 2397, Alterra, Wageningen

Van Dobben H.F., E.P.A.G. Schouwenberg, J. P. Mol, H.J.J. Wieggers, M.J.M. Jansen, J. Kros & W. de Vries 2006.Simulation of critical loads for nitrogen for terrestrial plant communities in The Netherlands.

Van Dobben, H.F., G. W. Wieger Wamelink, Pieter A. Slim, Jan Kamiński & Hubert Piórkowski 2017. Species-rich grassland can persist under nitrogen-rich but phosphorus-limited conditions. Plant and Soil 411: 451–466.

Van Oene, H., F. Berendse & C.G.F. de Kovel 1999. Model analysis of the effects of historic CO2 levels and nitrogen inputs on vegetation succession. Ecological Applications 9: 920-935.

Vogels, J., Van den Burg, A., Remke, E. & H. Siepel. 2011. Effectgerichte maatregelen voor het herstel en beheer van faunagemeenschappen van heideterreinen. Evaluatie en ontwerp van bestaande en nieuwe herstelmaatregelen (2006-2010). Den Haag. Directie Kennis en Innovatie, Ministerie van Economische zaken, Landbouw en Innovatie. (Rapport 2011/OBN152-DZ).

Vogels J., A. van den Burg, D. van de Waal, M. Weijters, R. Bobbink, M. Nijssen & M. Wallis de Vries 2020. Imbalanced by overabundance, effects of nitrogen deposition on nutritional quality of producers and its subsequent effects on consumers. VBNE, Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren, Rapportnr. 2020/OBN236-NZ Driebergen.

Wereld Natuur Fonds 2020. Living Planet Report Nederland. Natuur en landbouw verbonden. WNF, Zeist.

Wilkins, K., J. Aherne & A. Bleasdale 2016. Vegetation community change points suggest that critical loads of nutrient nitrogen may be too high. Atmospheric Environment 146: 324-331.

Xu, Y. & H. Xiao 2017. Free amino acid concentrations and nitrogen isotope signatures in *Pinus massoniana* (Lamb.) needles of different ages for indicating atmospheric nitrogen deposition. Environmental Pollution 221: 180 – 190.

Referentiebeeld uit voormalig Oost-Duitsland van droge heide: geen vergrassing en korstmossen die domineren tussen de heidepollen.

Annex I - Overzicht meegenomen habitattypen

Hieronder volgt een globale beschrijving van de effecten van stikstofdepositie op prioritaire, zeer gevoelige en gevoelige habitattypen.

1. Prioritaire habitattypen

Grijze duinen H2130, KDW = 714-1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit zijn de min of meer droge graslanden van het duingebied. Het zijn soortenrijke begroeiingen met dominantie van laagblijvende grassen, kruiden, mossen en korstmossen. Grijze duinen ontstaan achter de zeereep op plekken waar de windsnelheid (en dus de verstuiving) voldoende zijn afgenomen voor het ontstaan van gesloten begroeiingen met kruiden en mossen. Dynamiek in de vorm van lichte overstuiving en begrazing door konijnen zorgt van nature voor de instandhouding van het type. De ecologische variatie van het habitattype is groot, onder andere door verschillen in kalkgehalte en dikte van de humuslaag.

Zowel verzuring als vermesting vormen een bedreiging voor dit type. Verzuring (en de daarmee gepaard gaande ontkalking) is een natuurlijk proces, dat sterk wordt versneld door depositie. Vooral in de kalkarme duinen (grofweg het Waddengebied), maar zelfs in de kalkrijke duinen (grofweg de vastelandsduinen ten zuiden van Schoorl) kan oppervlakkige uitputting van de kalkbuffer optreden, hetgeen leidt tot daling van de pH, toename van de P-beschikbaarheid en vrijkomen van toxisch Al. Toename van nutriëntenbeschikbaarheid (zowel N uit depositie als P door verzuring) leidt tot toename van hoge grassen (helm, duinriet) en verdringen van de kenmerkende mossen en korstmossen. Door het dichtgroeien van de duinen verdwijnen stuifplekken die zorgen voor het aan de oppervlakte brengen van stikstofarm en kalkrijk zand en zo bijdragen aan de instandhouding van het type. Er is dus sprake van een zichzelf versnellend proces.

Duinheiden met kraaihei H2140, KDW = 1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit zijn open kustduinen met een vegetatie die wordt gedomineerd door dwergstruiken, waaronder kraaihei. Kraaihei is een zeer concurrentiekrachtige soort die andere dwergstruiken kan verdringen, maar in duinvalleien met natte duinheide kunnen dophei of cranberry dominant zijn, en in droge duinheiden eikvaren, kruipwilg of pleksgewijs struikhei.

Dit habitattype verdraagt geen daling van de pH onder 4.0 (sommige subtypen zelfs onder 4.5), een verdere daling leidt tot verdwijnen van kenmerkende soorten. Stikstofdepositie leidt er toe dat de natuurlijke uitbreiding van kraaihei zeer snel verloopt hetgeen leidt tot overmatige dominantie van deze soort. Ook zandzegge kan sterk profiteren van stikstofdepositie. Beide soorten, kraaihei en zandzegge, vormen samen tegenwoordig vaak dichte vegetaties, waardoor minder concurrentiekrachtige soorten afnemen.

Duinheiden met struikhei H2150, KDW = 1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit zijn door struikhei gedomineerde begroeiingen van de kalkarme kustduinen van het Waddengebied. Op het vasteland komt het type voor in de landinwaarts gelegen, van oorsprong kalkrijke maar inmiddels sterk ontkalkte en langdurig beweide oude kustduinen. Het habitattype komt vooral in zuidwestelijker gelegen landen voor waar het ook het meest karakteristiek is ontwikkeld. De soortensamenstelling langs de Nederlandse kust verschilt weinig van de habitattypen met struikhei die in het binnenland voorkomen. Binnen het duingebied lijkt het habitattype op het habitattype Duinheiden met kraaihei, dat over veel grotere oppervlakten voorkomt. Voor de effecten van N depositie wordt naar deze typen verwezen.

Heischrale graslanden H6230, KDW = 7140-857 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit habitattype omvat schrale, min of meer gesloten, half natuurlijke graslanden op betrekkelijk zure bodems. Ze kunnen zeer rijk zijn aan soorten, waarvan een deel ook voorkomt in heide-begroeiingen. Het type is in ons land aan te treffen in de duinen, op de hogere zandgronden van het binnenland, en in het Limburgse heuvelland. Verschillende vormen van heischrale graslanden komen voor onder uiteenlopende milieucondities: op de hogere zandgronden zowel op vochtige als op droge standplaatsen; in de duinen op vochtige standplaatsen (de droge graslanden worden daar tot H2130 gerekend); en aan de verzuurde bovenranden van kalkgraslanden in het heuvelland. Ook komt dit type (zeldzaam) voor in verdroogd hoog- en laagveen.

Heischrale graslanden zijn extreem gevoelig voor verzuring. Zij komen voor in een pH bereik waar kationenomwisseling zorgt voor buffering (ca. pH 4.5 - 5.5) en juist in dat bereik is de buffercapaciteit gering. Depositie

zorgt daarom al snel tot een daling van de pH (en vaak wordt dit versterkt door het wegvallen van kwel als bron van bufferstoffen). Dit leidt tot een toename van Al en NH_4 in het bodemvocht, en daarmee het verdwijnen van daarvoor gevoelige soorten als Arnica en rozenkransje. Ook depositie van N verhoogt de NH_4 concentratie in het bodemvocht, met name in het heuvelland waar soorten voorkomen die de omzetting van NH_4 in NO_3 onderdrukken. En net als bij veel andere typen zorgt vermesting hier ook voor een toename van algemene, snelgroeiende grassen zoals pijpenstrootje (zandgrond) of gevinde kortsteel (heuvelland).

Actieve hoogvenen H7110, KDW = 500-786 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Actieve hoogveenvorming houdt in dat de door veenmossen gedomineerde vegetatie meer organisch materiaal vormt dan er wordt afgebroken. De veenmossen die het hoogveen vormen, produceren zo veel zuur dat de afbraak van organisch materiaal sterk geremd wordt, terwijl regenwater als een spons wordt vastgehouden. Hierdoor groeit het systeem gaandeweg omhoog, en kan uiteindelijk meters dikke lagen veen afzetten. Kenmerkend voor levend hoogveen is verder het patroon van bulten en slenken, die beide door veenmossen gedomineerd worden maar wel een verschillende flora hebben: de bulten heidesoorten en veenbes, de slenken snavelbiezen. Hoogvenen komen in twee vormen voor: grootschalig en dan uitsluitend door regenwater gevoed (en dus met laterale afstroming van water), en kleinschalig (als hellingveen en in verlande vennen, met laterale toestroom van water).

Verzuring speelt voor de van nature al zeer zure venen geen grote rol. Maar zij zijn wel extreem gevoelig voor toename van de N beschikbaarheid. Bij een depositie onder de KDW wordt alle via de atmosfeer of regen aangevoerde stikstof door het veenmos opgenomen en gebruikt voor groei. Maar bij hogere depositie raakt hen veenmos verzadigd, en gaat aan de onderzijde stikstof doorlaten. Daardoor kunnen vaatplanten het met hun wortels opnemen en sneller gaan groeien, of er vestigen zich nieuwe soorten (zoals pijpenstrootje of bomen zoals berk). Door overschaduwing neemt dan de groeisnelheid van het veenmos af, en wordt de doorslag van stikstof nog groter: een zelfversnellend proces. Overigens is ook verdroging een grote bedreiging voor hoogveen, voor hoogveenvorming is een stabiele hoge waterstand noodzakelijk. Wanneer het veen uitdroogt kan zuurstof toetreden hetgeen leidt tot oxidatie van het veen, en daarmee vrijkomen van voedingstoffen waardoor het boven beschreven proces versterkt wordt.

2. Zeer gevoelige habitattypen:

Duinbossen H2180 (subtype Abe), KDW = 1071 mol N/ha/j
Dit habitattype omvat een grote verscheidenheid aan natuurlijke en half-natuurlijke loofbossen in de kustduinen. Ook hun ontstaansgeschiedenis is zeer divers: als landgoedbos, als hakhout, of als spontaan maar vroeger intensief begraasd bos. Er zijn daarom weinig echt kenmerkende soorten, al kunnen de voormalige landgoedbossen (z.g. 'stinzen') wel zeer rijk aan soorten zijn. Het subtype omvat de droge duinbossen met eik en berk als dominante boomsoort, vaak gelegen in de oude (meer landinwaarts gelegen) duinen en op de hogere delen van de strandwallen, waar de ontkalking meestal al ver is voortgeschreden.

Evenals in duinvalleien leidt verzuring in dit type tot versnelde ontkalking en daarmee verhoging van de P beschikbaarheid. Dit, in combinatie tot verhoogde N-beschikbaarheid door depositie, leidt tot een toename van snelgroeiende soorten als braam en zandzegge, en een afname van de karakteristieke korstmossen. Overigens is er weinig onderzoek aan dit type verricht, daarom is de KDW gelijk gesteld aan die van de vergelijkbare inlandse oude eikenbossen (H9190, zie onder); waarschijnlijk spelen in beide typen vergelijkbare processen een rol.

Vochtige duinvalleien H2190 (subtypen Aom, C), KDW = 1000-1071 mol N/ha/j
Ook dit Habitattype kent een grote verscheidenheid: het betreft duinmeertjes, vochtige graslanden, lage moerasvegetaties en rietlanden, alle in (min of meer natuurlijke) laagten in de duinen. Er bestaat een grote variatie aan standplaatscondities, afhankelijk van ontstaansgeschiedenis, leeftijd, waterregime en kalkgehalte van de bodem of het kwelwater. Daarom worden er vijf subtypen onderscheiden, waarvan hier alleen de zeer gevoelige worden behandeld; dit zijn voedselarm open water, en ontkalkte duinvalleien.

Evenals in terrestrische systemen zorgt depositie in duinplassen voor een versnelde ontkalking. Dit leidt in plasjes vaak tot ophoping van organische stof, waardoor de verzuring verder versneld wordt en typische basenminnende soorten zoals oeverkruid verdwijnen. Bij laterale toestroom van water kan dit nog versterkt worden wanneer ook de inzijggebieden ontkalken. Evenals in de grijze duinen leidt ontkalking tot een toename van de beschikbaarheid van P, die samen met N depositie de algengroei in het water stimuleert en daarmee het doorzicht vermindert, wat zeer ongunstig is voor onder-

gedoken waterplanten. Ook de terrestrische vegetatie die een duinplas omringt, zal bij verhoogde N en P beschikbaarheid meer biomassa gaan produceren en daarmee ook de verdamping doen toenemen, wat leidt tot verdroging ('s zomers te lang droogvallen of zelfs geheel verdwijnen van duinplassen). In de vochtige ontkalkte duinvalleien spelen ongeveer dezelfde problemen als in de duinplasjes: ophoping van organische stof, verzuring en verhoging van de beschikbaarheid van N en P. Ook hier kan dit proces versneld worden door ontkalking van inzijggebieden, en speelt het probleem van verdroging door meer biomassa en dus meer verdamping. In duinvalleien profiteert vooral duinriet van de verhoogde P beschikbaarheid, wordt sterk dominant en verdringt zeldzame soorten als drienervige zegge.

Vochtige heiden H4010A (subtype A),
KDW = 1214 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Kenmerkend voor vochtige heiden is de hoge bedekking van gewone dophei, eventueel in mozaïek met grassen zoals pijpenstrootje. De bodem is altijd nat en zuur. Er zijn in Nederland twee typen standplaatsen, op de hoge zandgrond en in het laagveen. Op de zandgrond komen die standplaatsen vooral voor langs beekdalen, aan oevers van vennen, en op bodems die afgesloten worden door een ondoorlatende laag. In het laagveen is vochtige heide het eindstadium van verlanding onder maaibeheer. Daar loopt de verlanding van (destijds voor turfwinning gegraven) petgaten via drijvende kraggen, trilveen en veenmosrietland uiteindelijk tot moerasheide.

Omdat dit type alleen voorkomt op van nature al zure bodems heeft verzuring geen grote invloed op het voorkomen. Wel zijn er een aantal bijzondere soorten in dit type die alleen voorkomen op plaatsen die iets minder zuur zijn, en die verdwijnen bij verzuring. Dit geldt bv. voor klokjesgentiaan, gevlekte orchis en heidekartelblad. Verder kan door toegenomen beschikbaarheid van N de productie toenemen, dit uit zich eerst in dominantie van soorten die typisch zijn voor vochtige heide zoals dopheide en veenpluis. Echter, bij hogere of langduriger depositie maken die soorten weer plaats voor algemene grassen als pijpenstrootje. Deze soort profiteert ook van hoge concentraties ammonium, die voor veel andere soorten giftig zijn. In het laagveen leidt toenemende beschikbaarheid van N en P aanvankelijk tot dominantie van haarmos, maar uiteindelijk ook tot overheersen van pijpenstrootje, en opslag van houtige soorten als els, berk en braam.

Droge heiden H4030, KDW = 1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Droge heiden worden gedomineerd door struikheide, meestal in combinatie met grassen en mossen, en soms met andere dwergstruiken zoals dopheide of bosbes. Ze komen voor op arme, zure zandgronden waarin zich meestal een z.g. podzolprofiel (met duidelijke uit- en inspoelingslagen) heeft ontwikkeld. Het type werd vroeger in stand gehouden met een beheer van begrazen (meestal door schapen) en afplaggen; als dit beheer achterwege blijft volgt successie naar bos. Al vanaf de jaren ,70 wordt de stuikheide steeds meer verdrongen door grassen, met name bochtige smele en pijpenstrootje (‚vergrassing'), als gevolg van de toegenomen N beschikbaarheid door depositie. Vaak wordt het verdringen van struikheide versneld door schade aan de heideplanten door droogte, vorst of een heidekeverplaag; de gevoeligheid voor deze factoren wordt groter bij hogere N beschikbaarheid. Bij vergrassing verdwijnen ook de andere voor droge heide typerende soorten zoals kruipbrem en tandjesgras. Overigens kunnen bijzondere soorten -die doorgaans voorkomen op wat minder zure plekjes, b.v. schorseneer- ook door verzuring verdwijnen. In de afgelopen decennia is vooral geprobeerd de nog resterende heide in stand te houden door afplaggen. Dit is een vorm van traditioneel beheer die nu echter op veel grotere schaal en met veel grotere frequentie wordt toegepast. De laatste jaren blijkt echter dat hieraan grote nadelen kleven, o.a. omdat met plaggen behalve stikstof (die zich in de bovenlaag ophoopt) ook andere nutriënten (met name P), en zaden, die beide noodzakelijk zijn voor hervestiging van een soortenrijke heide, worden afgevoerd. Daarom richt het beheer zich de laatste tijd meer op begrazen. Vooral voor de (insecten)fauna blijkt de veranderde chemische samenstelling van het voedsel, met veel N en weinig P, buitengewoon ongunstig te zijn.

Herstellende hoogvenen H7120,
KDW = 500-1214 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit habitattype betreft hoogveenrestanten waar hoogveenherstel gaande is of naar verwachting mogelijk is. Meestal zijn dan nog restanten veen aanwezig, maar zelfs indien het veen tot op de zandbodem is afgegraven, is soms herstel nog mogelijk. Hoogveenherstel dient plaats te vinden over grotere oppervlakten, en dan zijn een of meer van de volgende elementen aanwezig: hoogveenbulten, hoogveenslenken en veenputten met veenmos, zure wateren, heidevegetaties, vergraste veenbodems, struwelen en bossen. Het doel van hoogveenherstel is te komen tot hoogveenkernen met een goed functionerende bovenlaag van veenmos en als gevolg daarvan een stabiele waterstand. De KDW van herstellend hoogveen is daarom gelijk aan die van het beoogde doel van het herstel en heeft daarom een brede range (een deel, de hoogveen-

bossen, valt buiten de range voor ‚zeer gevoelig' en blijft hier buiten beschouwing). Voor de effecten van depositie zij daarom verwezen naar de betreffende doelen: actieve hoogvenen en vochtige heiden.

Oude eikenbossen H9190, KDW = 1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit habitattype komt voor op kalkarme, zeer voedselarme, vochtige tot droge zandgronden, die door de wind of door gletsjerijs zijn afgezet, meestal met een podzolprofiel in de bodem. De boomlaag bestaat uit zomereik en ruwe berk, meestal gemengd met lijsterbes, vuilboom of ratelpopulier. De ondergroei is doorgaans zeer arm aan vaatplanten, maar rijk aan mossen, korstmossen en paddenstoelen. Deze bossen zijn ontstaan door successie uit heide of stuifzand, en hebben vaak een voorgeschiedenis van hakhout. De z.g. strubben (veelstammige, gedrongen, kronkelige eiken) zijn ontstaan door een beheer van hakhout of begrazing in het verleden. Depositie van stikstof leidt in dit type vooral tot een achteruitgang van de rijke flora van mossen, kostmossen en paddenstoelen. Omdat veel van deze paddenstoelen z.g. mycorrhizavormers zijn, die in symbiose leven met vaatplanten, kan de achteruitgang van de paddenstoelenflora ook indirect leiden tot verminderde vitaliteit van de boomlaag.

3. Gevoelige habitattypen
Duinbossen H2180 (subtypen Ao, B, C),
KDW = 1429-2214 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit zijn subtypen van Duinbossen die niet hierboven reeds behandeld zijn, dwz. de nattere en voedselrijkere vormen, en de binnenduinrandbossen. Deze laatste zijn oorspronkelijk vaak aangeplant als landgoedbos, meestal op bewerkte, bemeste en bekalkte grond en met aanplanten van uitheemse bolgewassen, die inmiddels ingeburgerd zijn (de 'stinzenflora'). Omdat deze binnenduinrandbossen hun bestaan te danken hebben aan menselijk ingrijpen in het verleden zijn zij voedselrijk en heeft toename van de N beschikbaarheid hier waarschijnlijk weinig invloed. Maar verzuring kan wel leiden tot versnelde ontkalking en daarmee een bedreiging zijn voor de flora, incl. de kenmerkende stinzenflora. In de overige subtypen spelen processen die vergelijkbaar zijn met die in duinvalleien: toenemende productie van biomassa door toenemende beschikbaarheid van N (door depositie) en P (door ontkalking) en daardoor verdringen van de typerende soorten door bijvoorbeeld brandnetel of braam. En bijzondere vermelding verdient de afname van het zeldzame Meidoorn-berkenbos, dat afhankelijk is van een wat hogere pH dan de overige vegetatietypen binnen droge duinbossen, en waarvan de afname waarschijnlijk een gevolg is van verzuring en ontkalking.

Beuken-eikenbossen met hulst H9120,
KDW = 1429 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit habitattype betreft bossen van zeer voedselarme tot licht voedselrijke zand- en leemgronden. Het komt voor op de hogere zandgronden en in het heuvelland. Het type neemt een tussenpositie in tussen de zeer voedselarme Oude Eikenbossen (H9190, zie hierboven) en de voedselrijke Eiken-Haagbeukenbossen (H9160) van het heuvelland. Alleen opstanden van minstens 100 jaar oud op bosgroeiplaatsen ouder dan 150 jaar worden tot dit type gerekend. Meestal is de beuk dominant in de boomlaag en hulst en taxus in de struiklaag. De verzuring van de bodem die optreedt bij N depositie heeft een diepgaande invloed op dit type. Deze verzuring wordt versterkt door ophoping van strooisel, en leidt tot uitspoeling en daardoor verminderde beschikbaarheid van basische kationen, en vrijkomen van toxische Al en NH_4 ionen, wat direct weerslag heeft op mycorrhiza vormende paddenstoelen en op de vitaliteit van de boomlaag. Maar ook voor de fauna zijn er belangrijke gevolgen. Zo leidt de uiterst geringe beschikbaarheid van Ca tot problemen met eieren en botten bij zangvogels. Waarschijnlijk is er ook een direct effect van vermesting op mycorrhiza, vergelijkbaar met de oude eikenbossen (maar hier minder goed onderzocht).

Annex II - Berekeningsmethode

II.1 Doorgerekende habitattypen

Met het model OPS is berekend wat de effecten zijn van reducties van stikstofemissies zijn op de hectaren Natura 2000-gebieden en habitats waarvan de KDW niet wordt overschreden (in aandeel van de hectaren per categorie). De habitattypen zijn gegroepeerd volgens de indeling in paragraaf 3.2.

II.2 Aannames en modelberekeningen

Stikstofgevoelige habitats en KDW
De ligging van de relevante habitattype en de leefgebieden per Natura 2000-gebied alsmede de corresponderen KDW-waarden zijn gebaseerd op kaarten zoals gebruikt binnen AERIUS[2]. Het gaat hierbij om de stikstofgevoelige habitat-typen en leefgebieden binnen een Natura 2000-gebied per 25m-cel.

Emissies landbouw
Hierbij is uitgegaan van de emissies zoals berekend met het model Initiator versie 5 (Kros et al., 2019), uitgaande van het peiljaar 2017. Hierbij zijn de stal- en opslag-emissies bepaald per locatie van zowel wel hoofd als nevenvestigingen. De toedieningsemissies van dierlijke mest en kunstmest en de emissie door beweiding zijn op perceelsniveau bepaald. Deze zijn vervolgens opgeschaald naar 500m×500m cellen.

NH_3 Depositie berekening
De NH_3-depositie ten gevolge van de Nederlandse land-bouw op de Natura 2000-gebieden is berekend met het OPS-model (versie 4.5.2.2). Hierbij zijn stal- en opslag-emissies op 100m×100m als invoer gebruikt en is de depositie op 100m×100m bepaald. Dit is per sector (rund-vee, varkens, pluimvee en overig) en per provincie gedaan. Hierbij is uitgegaan van de provinciegrenzen 2019. De depositie van de toedienings- en beweidingsemissie is eveneens op 100m×100m bepaald.

Bepaling totale N depositie
Achtergrond NO_x en NH_3 op basis van de RIVM/CLO-kaarten voor 2017 per km-cel. Hierbij de NH_3-achtergrond (bijdrage buitenland en niet-landbouw Nederland) bepaald door de totale NH_3-depositie van het RIVM te verminderen met de door ons berekende depositie door de Nederlandse landbouw.

Depositie varianten
Wat betreft reducties buitenland is er vanuit gegaan dat die voldoen aan de NEC richtlijn voor 2030 en dat is iom RIVM (Wim van der Maas) vastgesteld op 25% reductie voor NO_x en 15% voor NH_3 . In de berekeningen zijn voor stappen van 5% (van 0-100%) een emissiereductie van zowel NO_x als NH_3 meegenomen en vervolgens is de % overschrijding van de KDW berekend. De berekening is uitgevoerd met 0.5, 0.75, 1.0, 1.25, 1.5, 1.75 en 2 maal de KDW.

De berekening van de gewenste reductie voor het voor-komen van een overschrijding van een KDW waarde die vermenigvuldigt is met een waarde boven 1 is gebaseerd op de gedachte dat op korte relatief korte termijn (uiterlijk 2030) bepaalde overschrijdingen van de KDW moeten zijn teruggedrongen, omdat die overschrijding tot verslechte-ring leidt, zelfs bij het nemen van herstelmaatregelen. Hoe hoog die overschrijding dan mag zijn is niet echt helder. Daarom zijn de waarden 1.25, 1.5, 1.75 en 2 maal de KDW aangehouden. Omdat bij sommige habitats mogelijk zelfs onder de KDW nog verslechtering van de natuurkwaliteit is te zien is ook gerekend met 0.5 en 0.75 maal de KDW om ook dit effect te laten zien.

In de berekening is uitgegaan van een identieke emissie-reductie over alle bronnen in het land. Een andere (betere) variant is om de emissiereducties te variëren over op basis van de bijdrage van bronnen aan de depositie-overschrijding van N2000-gebieden (zie bv Erisman en Brouwer, 2020). Dit vereist een optimalisatiemethode die voor deze studie niet is gebruikt.

2 http://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/4e214ddf-4384-42a3-89d9-4074541b640d; Versie gedownload oktober 2019.

Annex III - Gevoeligheid voor al dan niet meenemen van leefgebieden

Uit de resultaten blijkt dat als je alleen habitattypen meeneemt en de leef- en zoekgebieden niet meerekent dat de overschrijding van de KDWs iets (ca 5-10%) lager is zonder emissiereductie (uitgaande van het halen van de NECs in 2030 door het buitenland) maar dat de daling van de overschrijding in de KDWs langzamer gaat zodat bv bij 50% emissiereductie de % overschrijding van de KDWs (1 maal) vrijwel gelijk is.

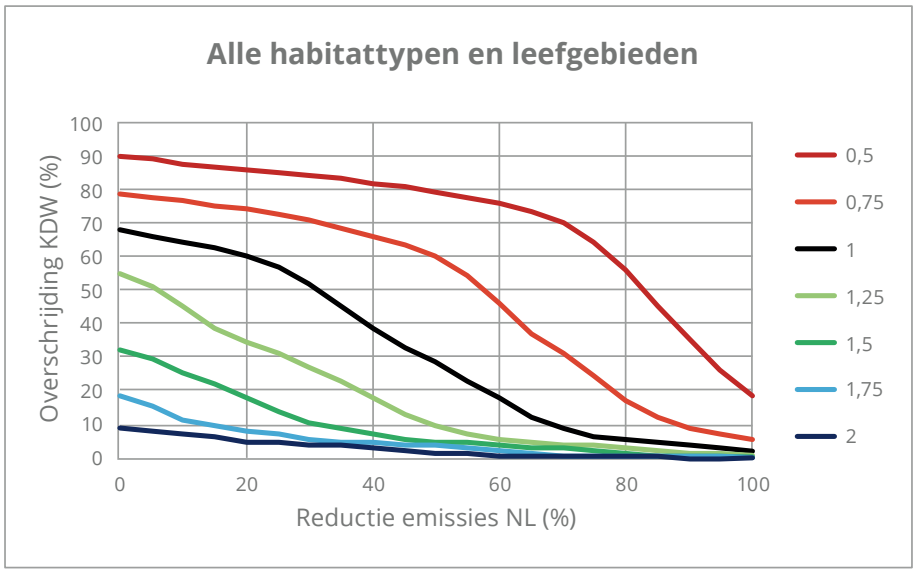

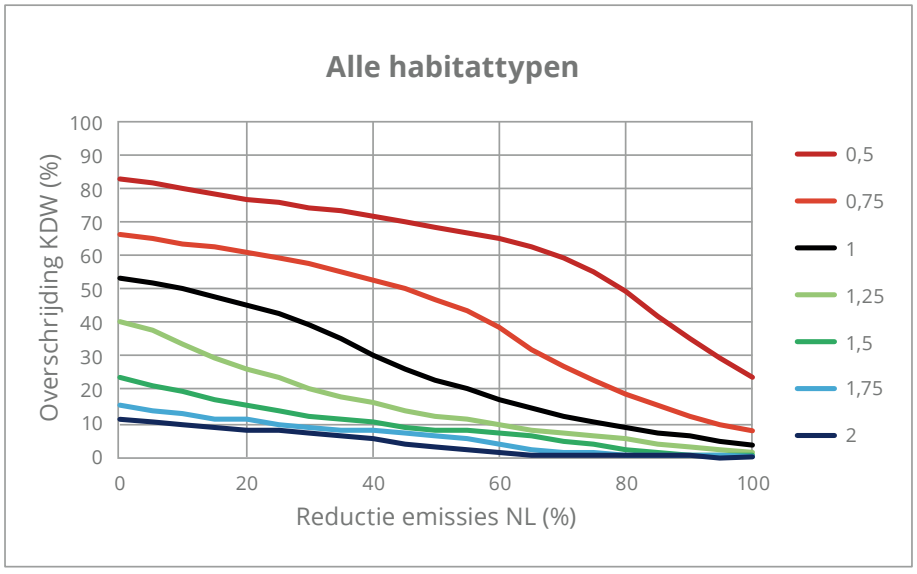

EMBARGO tot donderdag 8 april

Wetenschappers waarschuwen: Meer stikstofreductie nodig om natuur te beschermen

Vandaag (8 april 2021) verschijnt het rapport "Stikstof en natuurherstel", geschreven door elf vooraanstaande wetenschappers op het gebied van stikstofecologie en biodiversiteit. De conclusie van de wetenschappers is duidelijk. Om natuur te beschermen is een vermindering van stikstofuitstoot noodzakelijk van minstens 70% in 2035. Het huidige kabinetsbeleid mikt op 25% in 2030 en 50% in 2035. Daarmee wordt een groot risico genomen dat unieke belangrijke natuurwaarden verloren gaan.

Minder uitstoot, snellere vermindering
De wetenschappers stellen vast dat stikstofgevoelige natuur zich in slechte staat bevindt doordat ze tientallen jaren is blootgesteld aan een overmaat aan stikstof. Door die overbelasting is herstel ten eerste niet eenvoudig en ten tweede een zaak van de lange adem. Om verdere natuurschade en verlies van biodiversiteit te beperken is een emissiereductie van 70% nodig. Dit zou zo snel mogelijk behaald moeten worden, maar uiterlijk in 2035. Dat is meer en sneller dan nu in de stikstofwet is vastgelegd.

, Wereld Natuur Fonds: "Dit rapport bevestigt nogmaals dat een ambitieuze en snelle aanpak noodzakelijk is. Nederland moet fors de uitstoot van stikstof terugdringen om natuur te redden én economische ontwikkeling weer mogelijk te maken. Zolang de natuur achteruit blijft gaat, komen we deze crisis niet uit."

Kennis van omvang van natuurschade nodig
Wetenschappers becijferden het afgelopen half jaar wat de natuur feitelijk nodig heeft om weer gezond te worden. Hoeveel reductie is noodzakelijk, en hoe snel moet dat? Zonder kennis van de ernst en omvang van de natuurschade door stikstof ontbreekt een wetenschappelijke basis voor het stikstofreductiebeleid.

, een van de auteurs van het rapport: "Je kunt pas gedegen keuzes maken als je weet wat er nodig is, niet alleen op juridisch vlak, maar ook op ecologisch vlak, om natuur weer gezond te maken."

Niet eerder onderzocht
Niet eerder werd vanuit ecologisch perspectief uitgezocht hoeveel en hoe snel de stikstofemissie moet worden teruggedrongen om de Nederlandse natuur weer gezond te maken. Ook het rapport van de Adviescommissie Stikstof onder leiding van Johan Remkes, 'Niet alles kan overal', voorzag hier niet in. Met dit rapport wordt voorzien in een belangrijke leemte in het debat over stikstof en is daarmee een belangrijke handreiking aan het landsbestuur. De politiek is vooral bezig met het oplossen van het juridische stikstofprobleem, maar gaat voorbij aan de oorspronkelijke, ecologische crisis: het verlies van natuur en biodiversiteit. De risico's daarvan vormen een bedreiging voor de hele samenleving. Want zonder gezonde natuur is er geen gezonde bodem, water en lucht. Zonder een gezond ecosysteem is er geen gezonde landbouwgrond, geen bestuiving van gewassen door insecten en geen natuurlijke plaagbestrijding.

Inzet van herstelmaatregelen
Het rapport gaat ook in op de effecten en mogelijkheden van natuurherstelmaatregelen. De auteurs concluderen dat in droge natuurgebieden herstelmaatregelen om een teveel aan stikstof aan te pakken ongunstige bijwerkingen kunnen hebben. Zo is het plaggen van heide een mogelijkheid om overtollig stikstof kwijt te raken, maar daarmee verdwijnen ook veel andere nutriënten uit een gebied, zodat bij blijvend te hoge stikstofdepositie de onbalans alleen maar groter wordt. Van den Burg: "Herstelmaatregelen zou je eigenlijk alleen grootschalig willen toepassen als de stikstofemissie al flink is teruggedrongen." Eerste prioriteit is inzetten op het terugbrengen van de stikstofuitstoot en hydrologische herstelmaatregelen zoals het waterpeil omhoog brengen in verdroogde natuurgebieden.

----------EINDE PERSBERICHT ----------

Noot voor de redactie:
Neem voor meer informatie contact op met [redacted], persvoorlichter Wereld Natuur Fonds.
E-mail: [redacted]@wwf.nl
Telefoon: 06-[redacted]

Date : 23-2-2021 22:40:55
From : "[redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl
Cc : "Reinder Hoekstra"[redacted]@nmfdrenthe.nl
Subject : FW: Beantwoording vragen stikstof EK
Attachment : NMN.002.Stemmingsuitslagen stikstofwet.docx;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;image009.png;

Besten,

We hebben de onlangs de uitgangspunten voor het stikstofbeleid vastgesteld. Dat is de wet inclusief amendementen uit de kamer. In de bijlage de laatste wijzigingen. **Onder meer moeten we uitgaan van 40% van de stikstofgevoelige ha's onder de KDW in 2025**. Dat is over 4 jaar! En 50% onder KDW in 2030. Dat zal een lastige zaak worden, maar het is een resultaatsverplichtring, dus we zullen linksom of rechtsom helder moeten maken over welke ha's dat dan gaat en via welke knoppen je dat kunt bereiken. Daarvan zullen sommige partijen zeggen dat het misschien niet realistisch (of ongewenst) is, maar dat is dan een politieke afweging.

Dus ik ben heel benieuwd naar de factsheets met knoppen waar we aan kunnen draaien om dit doel te gaan halen….

Met vriendelijke groet!

[redacted] Drenthe en
[redacted] gebiedssamenwerking Programmateam landbouw

Vereniging Natuurmonumenten

Noordereinde 60 1243 JJ 's-Graveland
035-6559933 06[redacted]
www.natuurmonumenten.nl
[redacted]

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland.

Natuurmonumenten

Van:[redacted]@natuurmonumenten.nl>
Verzonden: maandag 22 februari 2021 09:17
Aan: __[redacted]@Natuurmonumenten.nl>
CC:[redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Onderwerp: RE: Beantwoording vragen stikstof EK

Nabrander: bijgaand ook nog een overzicht van de aangenomen moties en amendementen van eind december. inclusief de motie over afspraken met provincies m.b.t. additionele stikstof reducerende maatregelen (*motie Geurts/Dik-Faber over versneld afspraken maken met provincies*).

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Natuurmonumenten
Tel.nr. 06[redacted]

Van:[redacted]
Verzonden: maandag 22 februari 2021 08:00
Aan: __[redacted]@Natuurmonumenten.nl>
CC:[redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Onderwerp: Beantwoording vragen stikstof EK

Goedemorgen allen,

Ter voorbereiding op ons stikstof-overleg vanmiddag stuur ik jullie alvast de beantwoording van de minister n.a.v. een extra schriftelijke vragenronde in de Eerste Kamer. Morgen besluit de EK of de plenaire behandeling, die nu gepland staat op 2 maart a.s., ook daadwerkelijk doorgang vindt.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Natuurmonumenten
Tel.nr. 06[redacted]

Stemmingen Tweede Kamer, 17 december 2020

Op donderdag 17 december 2020 stemde de Tweede Kamer o.a. over de moties en amendementen ingediend bij:
Wijziging van de Wet natuurbescherming en de Omgevingswet (stikstofreductie en natuurverbetering)

Amendementen

Wijziging van de Wet natuurbescherming en de Omgevingswet			
Amendement nummer	Amendement zoals vermeld in stemmingslijst (inclusief link)	Partijen die voor hebben gestemd	Aangenomen/Verworpen
35600-24	Amendement van het lid Moorlag over verhoging van het afromingspercentage bij overgang van een fosfaatrecht van 20% naar 50%	PvdA, GL, PvdD, Van Kooten-Arissen	Verworpen
35600-12	Amendement van het lid Bromet over versterking van natuurgebieden	PvdA, GL, PvdD, 50PLUS, Van Kooten-Arissen	Verworpen
35600-49	Gewijzigd amendement van de leden Futselaar en De Groot over nieuwe stikstofdepositiewaarden voor 2030 en 2035	SP, PvdA, GL, PvdD, 50PLUS, D66, Van Kooten-Arissen, VVD, CDA, CU	Aangenomen
35600-21	Gewijzigd amendement van de leden Van Otterloo en Dik-Faber over een nieuwe stikstofdepositiewaarde voor 2025	SP, PvdA, Krol, GL, PvdD, 50PLUS, D66, Van Kooten-Arissen, VVD, SGP, CDA, CU	Aangenomen
35600-51	Gewijzigd amendement van het lid Bromet over een nieuwe stikstofdepositiewaarde voor 2040	PvdA, GL, PvdD, Van Kooten-Arissen	Verworpen
35600-52	Gewijzigd amendement van het lid Bromet over nieuwe stikstofemissiewaarden voor 2025 en 2030	PvdA, Krol, GL, PvdD, Van Kooten-Arissen	Verworpen
35600-17	Amendement van de leden Geurts en Harbers over rekening houden met vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied	SP, PvdA, Krol, 50PLUS, D66, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Aangenomen
35600-13	Amendement van het lid Bromet over verslaglegging ten minste eens in de twee jaar	PvdA, GL, PvdD, DENK, Van Kooten-Arissen	Verworpen
35600-50	Gewijzigd amendement van de leden Futselaar en De Groot over een provinciaal gebiedsplan om de landelijke omgevingswaarde uit te werken	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, Van Kooten-Arissen, VVD, SGP, CDA, CU	Aangenomen

35600-18	Amendement van de leden Harbers en Geurts over een hardheidsclausule	SP, Krol, 50PLUS, D66, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Aangenomen
35600-19	Amendement van het lid Bisschop c.s. over een aanvullend legalisatieprogramma	PvdA, Krol, 50PLUS, D66, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Aangenomen
35600-23	Amendement van de leden Ouwehand en Wassenberg over schrappen van de haas en het konijn van de lijst met vrij bejaagbare diersoorten	*n.v.t.*	*Ingetrokken*
35600-26	Gewijzigd amendement van de leden Ouwehand en Wassenberg over diersoorten op de Rode Lijst schrappen van de lijst met vrij bejaagbare diersoorten	*n.v.t.*	*Ingetrokken*
35600-20	Amendement van de leden Geurts en Van Otterloo over een lichte voorhangprocedure	SP, PvdA, Krol, GL, PvdD, 50PLUS, DENK, D66, Van Kooten-Arissen, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Aangenomen
35 600	Wetsvoorstel: Wijziging van de Wet natuurbescherming en de Omgevingswet (stikstofreductie en natuurverbetering)	SP, Krol, 50PLUS, D66, VVD, SGP, CDA, CU	Aangenomen

Moties

Wijziging van de Wet natuurbescherming en de Omgevingswet			
Motie nummer	Motie zoals vermeld in stemmingslijst (inclusief link)	Partijen die voor hebben gestemd	Aangenomen/Verworpen
35 600, nr. 27	Motie van de leden Wassenberg en Ouwehand over het verminderen van het aantal dieren dat gefokt, gebruikt en gedood wordt	PvdA, GL, PvdD, Van Kooten-Arissen	Verworpen
35 600, nr. 28	Motie van de leden Wassenberg en Ouwehand over concrete stikstofreductiedoelen stellen	GL, PvdD, 50PLUS, Van Kooten-Arissen	Verworpen
35 600, nr. 29	Motie van de leden Wassenberg en Ouwehand over stoppen met verplaatsen van stikstofuitstotende bedrijven	PvdD, DENK, Van Kooten-Arissen	Verworpen
35 600, nr. 30	Motie van de leden Geurts en Harbers over een maatschappelijke kosten-batenanalyse van Natura 2000-gebieden	Krol, DENK, D66, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Aangenomen

35 600, nr. 31	Motie van de leden Geurts en Harbers over het label "stikstofgevoelig"	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Aangenomen
35 600, nr. 32	Motie van de leden Geurts en Harbers over een internationaal leidende positie voor de Nederlandse land- en tuinbouw in 2030	PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, Van Kooten-Arissen, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Aangenomen
35 600, nr. 33	Motie van het lid Geurts c.s. over de maatregel maatwerk piekbelasters	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, Van Kooten-Arissen, VVD, SGP, CDA, CU, FvD	Aangenomen
35 600, nr. 34	Motie van de leden Geurts en Von Martels over de norm voor ammoniakreductie onderzoeken	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, VVD, SGP, CDA, CU, FvD	Aangenomen
35 600, nr. 35	Motie van het lid Futselaar over depositieruimte voor woningbouwbestemmingsplannen	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, Van Kooten-Arissen, VVD, SGP, CDA, CU, FvD	Aangenomen
35 600, nr. 36	Motie van het lid Futselaar c.s. over 20 miljoen extra voor ontmoetingsruimten voor ouderen	SP, PvdA, Krol, GL, PvdD, 50PLUS, DENK, D66, Van Kooten-Arissen, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Met algemene stemmen aangenomen
35 600, nr. 37	Motie van het lid Harbers c.s. over bedrijfsfinanciering voor initiatiefnemers van meldingen en meldingsvrije activiteiten	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Aangenomen
35 600, nr. 38	Motie van de leden Harbers en Geurts over opkoop van gronden niet verplicht stellen in de landelijke beëindigingsregeling	SP , Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, VVD, SGP, CDA, CU, FvD	Aangenomen
35 600, nr. 39	Motie van het lid Harbers c.s. over een emissiearm managementsysteem	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, D66, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Aangenomen
35 600, nr. 40	Motie van de leden Moorlag en Bromet over versnelde vermindering van stikstofemissies	PvdA, GL, PvdD, 50PLUS, Van Kooten-Arissen	Verworpen

35 600, nr. 41	Motie van de leden Moorlag en Bromet over overleg met koepelorganisaties over versnelde vermindering van stikstofemissie	PvdA, GL, PvdD, 50PLUS, Van Kooten-Arissen	Verworpen
35 600, nr. 42	Motie van het lid Bisschop c.s. over de opties van interimmers	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, Van Kooten-Arissen, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Aangenomen
35 600, nr. 43	Motie van het lid Bisschop over een duurzaam en langjarig toekomstperspectief voor de agrarische sector	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Aangenomen
35 600, nr. 44	Motie van de leden Bisschop en Van Otterloo over de rood-voor-roodwerkwijze	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, VVD, SGP, CDA, CU, PVV, FvD	Aangenomen
35 600, nr. 45	Motie van de leden De Groot en Van Otterloo over bedrijven opkopen van de grootste belasters van Natura 2000-gebieden	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, VVD, SGP, CDA, CU	Aangenomen
35 600, nr. 46	Motie van de leden Van Otterloo en Harbers over intensivering van bronmaatregelen voor de kustprovincies	SP, PvdA, Krol, GL, PvdD, 50PLUS, D66, Van Kooten-Arissen, VVD, SGP, CDA, CU	Aangenomen
35 600, nr. 47	Motie van het lid Dik-Faber c.s. over een pilot grondfonds stikstofaanpak	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, Van Kooten-Arissen, VVD, SGP, CDA, CU,	Aangenomen
35 600, nr. 48	Motie van de leden Dik-Faber en Geurts over versneld afspraken maken met provincies	SP, PvdA, Krol, GL, 50PLUS, DENK, D66, VVD, SGP, CDA, CU	Aangenomen

Date : 16-11-2021 11:47:40
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30
Attachment : Agenda Bestuurlijke tafel Stikstof 16 november[1].pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

[redacted], ik stuur dit berichtje door aan jou omdat ik heb geconstateerd dat jij niet bent meegenomen in de mailing maar dan weet je even wat je te wachten staat vanavond. Inmiddels wel het linkje ontvangen?

Groet[redacted]

Van: [redacted]@gmail.com>
Verzonden: dinsdag 16 november 2021 11:34
Aan: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>; Henk Jumelet [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@nmfdrenthe.nl; [redacted]@natuurmonumenten.nl; [redacted]@live.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl; [redacted]@drenthe.nl>; Jordan Jumelet [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@ltonoord.nl; [redacted]@drentslandschap.nl; Bert Hummelen [redacted]@staatsbosbeheer.nl>; [redacted]@ltonoord.nl>
Onderwerp: Re: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30

Goedemorgen [redacted]

Dank voor het toezenden van de agenda. Op de agenda mis ik het punt wat we op 7 oktober besproken hebben. Zie tekst hieronder:
In de afronding van de Bestuurlijk tafel op 7 oktober j.l. hebben we gezamenlijk geconstateerd dat het goed is om het ingezette en constructieve gesprek een vervolg te geven. Door met elkaar te spreken over voorwaarden die voor de volgende fase van belang zijn om het overleg en de aanpak verder vorm te geven.
Ter voorbereiding hierop zal ik vandaag en/of morgen telefonisch contact opnemen om hiervoor de eerste input op te halen. Uiteraard kan er altijd ook via de mail aanvullende input geleverd worden.
We zullen deze input verzamelen en z.s.m. (uiterlijk 26 oktober) dit ter voorbereiding op het overleg aan jullie toezenden.

Op 27 oktober is vanuit de landbouw een inbreng toegestuurd. Deze inbreng zouden we graag tijdens dit overleg aan de orde willen laten komen.
Verder zouden we graag het Gronings initiatief om te gaan meten in de gebieden willen bespreken.

Wij horen graag jullie reactie.

Namens het Drents Collectief,
[redacted]

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Datum: donderdag 11 november 2021 om 09:32
Aan: Henk Jumelet [redacted]@drenthe.nl>, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl>, [redacted]@nmfdrenthe.nl" [redacted]@nmfdrenthe.nl>, [redacted]@natuurmonumenten.nl" <[redacted]@natuurmonumenten.nl>, [redacted]@live.nl" [redacted]@live.nl>, '[redacted]@bouwendnederland.nl" <[redacted]@bouwendnederland.nl>, '[redacted]@bouwendnederland.nl" <[redacted]@bouwendnederland.nl>, [redacted]@bouwendnederland.nl" <[redacted]@bouwendnederland.nl>, '[redacted]@bouwendnederland.nl>, '[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" <[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl>, [redacted]@gmail.com>, [redacted]@drenthe.nl>, Jordan Jumelet [redacted]@drenthe.nl>, [redacted]@drenthe.nl>, [redacted]@drenthe.nl>
CC: '[redacted]@ltonoord.nl" [redacted]@ltonoord.nl>, '[redacted]@drentslandschap.nl" [redacted]@drentslandschap.nl>, Bert Hummelen [redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Onderwerp: Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30

Beste allemaal,

Dinsdag 16 november a.s. is een Bestuurlijke Tafel Stikstof gepland en de vergadering zal digitaal plaatsvinden.
Hierbij zend ik de agenda voor dit overleg en een link voor deelname hebben jullie inmiddels ontvangen.
Mocht dit niet het geval zijn, dan hoor ik dit graag.

Ik zou het op prijs stellen een berichtje te ontvangen als je niet aanwezig kan zijn.

Fijne dag vandaag en tot dinsdag.

Met vriendelijke groet

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6[redacted] |
[redacted]@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

AGENDA
Bestuurlijke tafel stikstof Drenthe

Datum	16 november 2021
Tijd	17.30-18.30 uur
Aanwezig	Vertegenwoordigers Landbouwcollectief, Groene Partners, Bedrijven en provincie Drenthe
Plaats	Digitaal
Status gesprek	Informeren en bespreken

1. Opening en welkom door Henk Jumelet

2. Delen van actualiteiten en ontwikkelingen
Vertegenwoordigers delen actualiteiten die van belang zijn om te delen.

3. Presentatie stand van zaken gebiedsverkenningen Drentse aanpak Stikstof
Gedeputeerde Staten zullen naar verwachting op 23 november de Gebiedsverkenningen stikstof vrijgeven. In het Koersdocument Drentse aanpak stikstof zijn de drie stappen voor deze aanpak beschreven. Met het vrijgeven van de Gebiedsverkenningen wordt de eerste stap afgerond. De Gebiedsverkenningen vormen het vertrekpunt voor het proces dat moet leiden tot de opgave per gebied en de concrete keuzes in de Drentse gebiedsgerichte aanpak stikstof. We gaan er graag over met de partners in gesprek, zowel op ambtelijk als bestuurlijk niveau.
In de presentatie wordt een "sneak preview" gegeven.

4. Afronding en sluiting
Afspraken over de vervolgstappen en invulling van de datumprikker.

Date : 16-12-2020 9:09:01
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: bijeenkomst voor vragen Elperstroom/Mantingerzand/Mantingerbos

Ter info

Hartelijke groet,

[redacted]

-----Oorspronkelijke afspraak-----
Van: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: woensdag 16 december 2020 9:08
Aan: [redacted]
Onderwerp: Geweigerd: bijeenkomst voor vragen Elperstroom/Mantingerzand/Mantingerbos
Tijd: donderdag 17 december 2020 9:30-13:00 (UTC+01:00) Amsterdam, Berlijn, Bern, Rome, Stockholm, Wenen.
Locatie: Projectruimte D2-52

Zie gezamenlijke mail van [redacted]

Date : 31-3-2021 10:49:21
From : [redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@nmfdrenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: Cijfermatige onderbouwing RIVM Langetermijn Verkenning Stikstofproblematiek
Attachment : 2021-0020.pdf;

Een best lastig te begrijpen rapport, maar even doorbijten.

Met vriendelijke groeten,

[redacted]
Telefoon: 06[redacted]
Whatsapp en telegram: 06[redacted]

Van: [redacted]@gmail.com>
Verzonden: maandag 29 maart 2021 18:29
Aan: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Onderwerp:

https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2021-0020.pdf

Verstuurd vanaf mijn iPad

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
*Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport*

Cijfermatige onderbouwing RIVM Langetermijn Verkenning Stikstofproblematiek

RIVM-briefrapport 2021-0020

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
*Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport*

Cijfermatige onderbouwing RIVM Langetermijn Verkenning Stikstofproblematiek

RIVM-briefrapport 2021-0020

Colofon

© RIVM 2021
Delen uit deze publicatie mogen worden overgenomen op voorwaarde van bronvermelding: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), de titel van de publicatie en het jaar van uitgave.

DOI 10.21945/RIVM-2021-0020

[redacted] (auteur), RIVM

Contact:
[redacted]
Milieukwaliteit\Stoffen Monitoring & Onderzoek Stikstof
[redacted]@rivm.nl

Dit onderzoek werd verricht in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit in het kader van de Langetermijn Verkenning Stikstofproblematiek

Dit is een uitgave van:
Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
Postbus 1 | 3720 BA Bilthoven
Nederland
www.rivm.nl

Publiekssamenvatting

Cijfermatige onderbouwing RIVM Langetermijn Verkenning Stikstofproblematiek

Te veel stikstof op de bodem is schadelijk voor de kwaliteit en variatie van de planten en dieren in de Natura 2000-gebieden in Nederland. Zogeheten kritische depositiewaarden (KDW) geven aan hoeveel stikstof in een gebied maximaal op de bodem mag terechtkomen. In veel gebieden worden de kritische depositiewaarden nog overschreden. De belangrijkste bronnen die stikstof uitstoten zijn landbouw, industrie en verkeer. De Nederlandse overheid zoekt naar oplossingen om de overschrijdingen zo veel mogelijk te verminderen.

Daarom is het RIVM gevraagd om via berekeningen te onderzoeken of daarvoor een ideale 'mix' van maatregelen bestaat. Het gaat dan om een mix van lokale, nationale of zelfs internationale maatregelen om de stikstofuitstoot te beperken. Uit dit onderzoek blijkt dat het per regio verschilt hoe deze mix er precies uit moet zien. Hier is dus niet één antwoord op te geven. Eerst moet duidelijk worden welke bronnen een Natura 2000-gebied het meest belasten, hoeveel er uit het buitenland komt, en welke bronnen lokaal bijdragen aan de uitstoot. De resultaten van de berekeningen van het RIVM kunnen helpen om daar meer inzicht in te krijgen.

De berekeningen maken in ieder geval duidelijk dat de uitstoot in Nederland flink lager moet worden om de kritische depositiewaarden in natuurgebieden zo min mogelijk te overschrijden. De maatregelen die Nederland hierbij zelf kan nemen, zijn voor sommige gebieden niet genoeg. Dat is vooral zo langs de grens met België en Duitsland.

Het RIVM heeft de berekeningen gemaakt voor de 'Lange Termijn Verkenning Stikstof (LTVS)'. Deze verkenning wordt uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV).

Kernwoorden: stikstofproblematiek, invalshoeken, emissiereductie

Synopsis

Numerical Underpinning of Long-term Exploration of Nitrogen Problems by RIVM

Too much nitrogen in the soil is harmful for the quality and variation of the plants and animals in the Natura 2000 areas in the Netherlands. Critical deposition values , as they are known, indicate the maximum quantity of nitrogen that may be deposited on the soil in a particular area. These critical deposition values are still being exceeded in many areas. The most significant sources of nitrogen are agriculture, industry and traffic. The Dutch government is searching for ways to reduce exceedances of nitrogen as much as possible.

RIVM has therefore been asked to investigate, by means of calculations, whether an 'ideal mix' of measures exists to realize this. Such a mix would comprise local, national or even international measures for limiting emissions of nitrogen. This research shows that the ideal mix varies, depending on the region, so there is no single answer to the question. The sources that have the largest effect on Natura 2000 areas, how much nitrogen comes from abroad and what sources contribute locally to the emissions must first be clarified. The results of RIVM's calculations can help to provide more insight here.

In any case, these calculations make clear that emissions in the Netherlands must be substantially reduced if we are to minimize exceedances of the critical deposition values in nature reserves. For some areas, the measures that the Netherlands can take in this regard are inadequate. This is particularly the case along the border with Belgium and Germany.

RIVM has made the calculations for the 'Long-Term Nitrogen Exploration', which is being carried out at the request of the Ministry of Agriculture, Nature & Food Quality (LNV).

Keywords: nitrogen problems, perspectives, emission reduction

Inhoudsopgave

Samenvatting — 9

1 Inleiding — 11
1.1 Aanleiding — 11
1.2 Onderzoeksvragen — 11
1.3 Disclaimer — 12

2 Uitgangspunten & Werkwijze — 13
2.1 Uitgangspunten — 13
2.2 GIABplus — 13
2.3 Maatgevende hexagonen — 14
2.4 AERIUS Calculator 2020 — 15
2.5 KDW+ — 17
2.6 Werkwijze — 17

3 Resultaten — 19
3.1 Uitgangssituatie — 19
3.2 Depositiereductie in stappen — 21
3.2.1 Variant 1: Generieke reductie Nederlandse emissies — 22
3.2.2 Variant 2: Combinatie (1) van reductie opties — 25
3.2.3 Variant 3: Combinatie (2) van reductie opties — 29
3.2.4 Variant 4: Verschillende volgorde identieke reductie-opties — 33
3.2.5 Weghalen piekbelasters — 35
3.2.6 Overzichtstabel met resultaten — 36

4 Conclusies — 39

Samenvatting

Dit rapport is tot stand gekomen in het kader van de 'Lange Termijn Verkenning Stikstof (LTVS)'. Deze LTVS wordt uitgevoerd in opdracht van de Directeur-generaal Stikstof van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. De LTVS schetst invalshoeken richting 2050, probeert handelingsperspectieven aan te reiken en aanbevelingen te geven waarmee uiteindelijk een oplossing voor het huidige stikstofprobleem gevonden kan worden.

Het uiteindelijke doel is dat de stikstofdepositie geen belemmering meer mag vormen voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden in Nederland. Voor de LTVS is gezocht naar inzicht in emissiereducties die nodig zijn voor het halen van dat doel. Op basis van acht vragen van de Voorzitter van de LTVS is geprobeerd dit inzicht te verschaffen, waarbij via verschillende varianten een beeld is geschetst van de mogelijkheden om zoveel als mogelijk de huidige overschrijding van de kritische depositiewaarden te beëindigen.

Uit de analyse kunnen verschillende algemene conclusies getrokken worden. Zo is er voor meerdere gebieden een forse depositiereductie nodig om de overschrijding van de kritische depositiewaarden drastisch te verminderen of zelfs te beëindigen. Voor verschillende, met name langs de grens gelegen, gebieden zal het volledig beëindigen van de overschrijding echter niet mogelijk zijn op basis van Nederlandse emissiereducties alleen.

De manier waarop een optimale depositiereductie gerealiseerd kan worden, hangt af van de manier waarop de verschillende gebieden belast worden. Een algemeen geldende ideale reductiemix is niet te geven, maar er kan daar rekening gehouden worden met de mate waarin de gebieden belast worden via 'piekbelasters, depositie afkomstig van buitenlandse bronnen en afkomstig van overige Nederlandse bronnen.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In opdracht van de Directeur-generaal Stikstof van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) probeert de Commissie 'Lange Termijn Verkenning Stikstof' (LTVS) invalshoeken richting 2050 te schetsen ten aanzien van mogelijke oplossingen van het huidige stikstofprobleem. Het uiteindelijke doel van de lange termijn verkenning is om met een aantal goed onderbouwde invalshoeken te komen, handelingsperspectieven aan te reiken en deze vervolgens uit te werken in een aantal aanbevelingen.

Om de invalshoeken op te kunnen stellen is gezocht naar inzicht in emissiereducties die nodig zijn voor het halen van het gestelde doel. Dit doel is dat de depositie van stikstof geen belemmering meer mag vormen voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden in Nederland.

Een eerste verkenning van de benodigde emissiereductie was het onderwerp van een expertsessie, georganiseerd bij het RIVM op 19 september 2020. Voor deze expertsessie kwamen experts met kennis van verschillende stikstofonderwerpen bij elkaar om de commissie te voorzien van informatie.

Naar aanleiding van de expertsessie zijn enkele verdiepende vragen gesteld aan het RIVM die in dit rapport aan de orde zullen komen.

1.2 Onderzoeksvragen

De vragen die door de Voorzitter van de LTVS gesteld zijn, zijn de volgende (dd. 20 oktober 2020):

1. Er van uitgaande dat in 2030 de maximale depositie op de meest kwetsbare gebieden maximaal 2x = 800-1000 mol N/ha/jr) mag zijn, in combinatie met herstelmaatregelen, en we, in lijn met de uitkomsten van het onderzoek van Arcadis en Witteveen+Bos géén gebieden opgeven, wat betekent dit voor de benodigde emissiereductie in NL? Is dit generiek weer te geven, of moet je dit gebiedsgericht opbouwen uit alle gebiedsgerichte, nationale en internationale bijdragen? (Vgl. Gies et al., (2019) noemen, dat voor een depositiereductie van 33% in 2030 er 50% emissiereductie moet plaatsvinden, waarbij is gecorrigeerd voor buitenland bijdrage / NEC plafonds).
2. Aanvullend: wat voor 'reductiemixen' tussen gebiedsgericht, nationaal en internationaal zijn er mogelijk om in 2030 en 2050 onder de laagste KDW te komen?
3. Wat is technisch gezien een effectieve buffergrootte rondom stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden om de lokale stikstofdruk weg te nemen? (zie bijv. Gies et al. (2019) (Ammoniakemissie en -depositie in en rondom de Natura 2000-gebieden en beschermde natuurmonumenten in de provincie Gelderland, Gies en Kros, in prep.). Buffer in deze context betekent een zone

rondom de N2000-gebieden waar alleen emissieloze of (zeer) emissiearme activiteiten worden toegestaan.

4. De Vries (april 2020) noemt, dat van alle in NL geproduceerde ammoniak 45% in NL blijft, en van alle geproduceerde stikstof 15%. Kan je daarmee stellen, dat ammoniakmaatregelen 3x zo effectief zijn voor het behoud van de Natura 2000-gebieden?
5. Wat zijn de 100 grootste piekbelasters en wat is hun druk op de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden? Heeft verplaatsing zin? Hoe is de verwachte ontwikkeling van de uitstoot van deze piekbelasters in het licht van het klimaatbeleid? Wat kosten aanvullende maatregelen?
6. Is er een contour om de N2000 gebieden te trekken, eventuele verschillende per N2000 gebied, waarbinnen de agrarische bedrijven een onevenredig grote depositie op het gebied veroorzaken (hoe is een "piekbelaster" te definiëren? Is onder deze bedrijven te prioriteren naar grootste depositiebijdrage? Bv. Top 10, 25, 50, 100, 200, 500?
7. Hoeveel verschil voor generieke reductietaakstelling zou het wegnemen van de depositie van deze bedrijven betekenen, per categorie van verschil in gevoeligheid van de N2000 gebieden? (M.a.w.: wat betekent aftoppen voor de generieke taakstelling?) Zie ook vraag 1,2,3.
8. Om ons doel in 2050 te kunnen halen z.s.m. moet het gebruik van kunstmest in de landbouw sterk verminderd. 'Kunstmest' draagt langs twee wegen bij aan stikstofemissie: via het gebruik ervan op bodems (dat deel al wel bekend) en bij de productie ervan in 3 grote fabrieken in NL – daarvoor wordt heel veel fossiele brandstof (hoeveel 'stikstof' daarbij vrij komt is ook wel bekend). Een vraag zou kunnen zijn hoeveel stikstofemissie het scheelt als we in 2030-2050 met beide wegen stoppen?

Dit is de oorspronkelijke lijst met vragen die aan het RIVM gesteld zijn. Echter, in de loop van het proces vanaf medio oktober is in overleg met de Voorzitter van de LTVS de nadruk komen te liggen op het beantwoorden van de vragen 1, 2, 3, 6, 7 en deels vraag 5.

1.3 Disclaimer

De resultaten in dit onderzoek zijn bedoeld om een indicatie te geven van de verandering van de stikstofdepositie die hoort globale wijzigingen in stikstofemissie en zijn daarmee met de nodige onzekerheden omgeven. De gebruikte bedrijfsgegevens in dit onderzoek zijn beschermd door de AVG en kunnen niet publiekelijk gepresenteerd worden.

2 Uitgangspunten & Werkwijze

2.1 Uitgangspunten

Voor deze studie zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- Ammoniakemissies en depositiebijdragen voor stallen en opslag zijn per bedrijfslocatie in het onderzoek meegenomen;
- Een bedrijfslocatie omvat alle dierenverblijven die gekoppeld zijn op hetzelfde of de aanpalende kadastrale kavel;
- De depositiebijdragen ten gevolge van veldemissies (beweiding en aanwending van kunst- en dierlijke mest) zijn in deze studie op INITIATOR 2018 berekeningen;
- Emissies op bedrijfslocatie zijn berekend op basis van GIAB2018plus, waarbij de landelijke dieraantallen en emissies zijn geschaald naar NEMA (2018), dit om vergelijking met landelijk gerapporteerde cijfers over dieraantallen en emissies mogelijk te maken - zie ook paragraaf 2.2;
- Het jaar 2018 is het meest recente jaar waarvoor de emissies en ruimtelijke verdeling beschikbaar zijn;
- De gebruikte stikstofdepositie voor 2018 en 2030 is afkomstig uit AERIUS Monitor 2020;
- De stikstofdeposities zijn berekend voor alle stikstofgevoelige hexagonen binnen de Natura 2000-gebieden;
- De stikstofdepositiebijdrage is per bedrijfslocatie bepaald met AERIUS Calculator 2020;
- De stikstofdepositiebijdragen ten gevolge van de individuele bedrijven en de zones rondom de Natura 2000-gebieden zijn berekend voor de maatgevende hexagonen (en vervolgens gekoppeld aan de nabijgelegen stikstofgevoelige hexagonen, zoals benoemd in het vorige punt). De werkwijze van de maatgevende hexagonen is ook voor andere onderzoeken toegepast;
- Voor het berekenen van de overschrijding van de kritische depositiewaarde (KDW) is uitgegaan van de laagste KDW per stikstofgevoelige hexagoon (en zoals beschikbaar via AERIUS Monitor 2020).

2.2 GIABplus

Om per bedrijfslocatie te komen tot een emissie en stikstofdepositiebijdrage is gebruik gemaakt van de Opgave Huisvesting (OHV) en Identificatie en Registratie (I&R) van RVO. Deze informatie is door de Wageningen Environmental Research (WenR) verwerkt in het Geografisch Informatiesysteem Agrarische Bedrijven (GIAB). Het GIABplus is een versie van GIAB waarbij voor de belangrijkste diercategorieën ook onderscheid is gemaakt tussen hoofd- en nevenvestigingen. Dit houdt in dat wanneer een agrarisch bedrijf meerdere bedrijfslocaties heeft de informatie over deze locaties ook afzonderlijk van elkaar opgenomen zijn in GIABplus. Bij de OHV van 2018 zijn voor de bedrijfslocaties de dieren niet toegekend aan afzonderlijke stallen, zoals dat bij OHV 2017 wel het geval was. Het GIABplus bestand is voor dit onderzoek op dit punt aangepast zodat de dieren weer toegekend zijn aan een stalgebouw. De hoofd- en

nevenvestigingen zijn ruimtelijk van elkaar onderscheiden, wanneer stallocaties zich niet op hetzelfde of aanpalende kadastrale perceel bevonden (Figuur 1). In het eindresultaat voor AERIUS kon voor 721 kleine 'overige' bedrijfslocaties geen ruimtelijk allocatie worden gemaakt. Met een totale emissie 0,02 kton ammoniak, 0,04% van het landelijk totaal, zijn deze bedrijfslocaties buiten dit onderzoek gebleven.

Figuur 1 Links de 'stal' locatie zoals opgenomen in GIABplus, rechts de stallocatie zoals gebruikt in dit onderzoek.

2.3 Maatgevende hexagonen

Het onderzoek richt zich op het inzichtelijk maken van de potentiële depositiereductie in stikstofgevoelige Natura2000-gebieden. Terwijl het doorrekenen van de generieke reducties uitgevoerd is voor alle stikstofgevoelige hexagonen in de Natura2000-gebieden, is voor de belasting vanuit de zones rondom de gebieden en vanuit de piekbelasters niet nodig om de stikstofdepositie op hetzelfde detailniveau uitgegaan van berekeningen voor zogenaamde maatgevende hexagonen (Figuur 2).

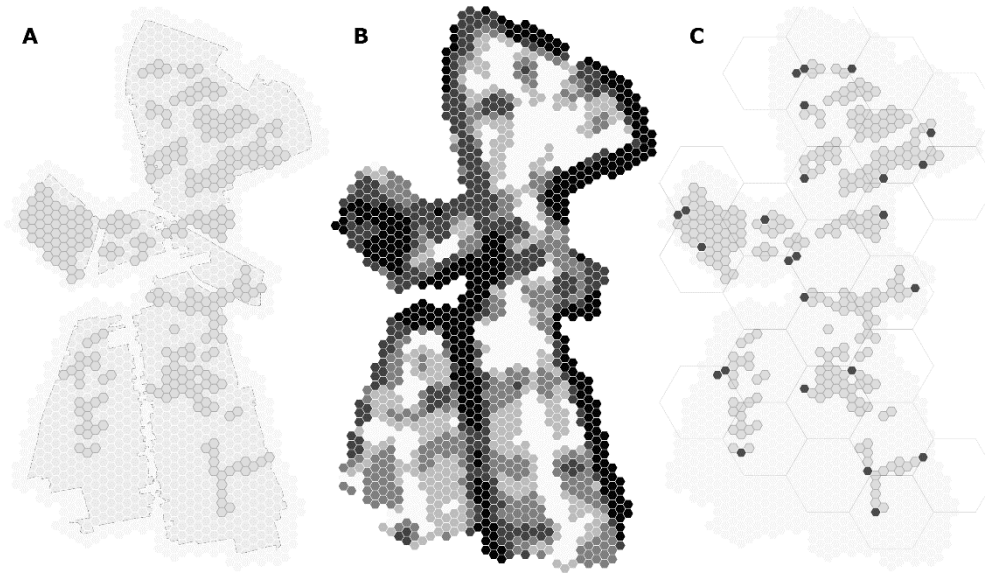

Figuur 2 Vereenvoudigd stapsgewijs voorbeeld van de selectie van maatgevende hexagonen in het Natura2000-gebied Polder Westzaan (Noord-Holland). De maatgevende hexagonen zijn rechts bij 'C' in het donkergrijs weergegeven.

Deze hexagonen krijgen de kwalificatie maatgevend omdat voor deze specifiek geselecteerde hexagonen in het algemeen verwacht mag worden dat ze de hoogste depositiebijdrage ontvangen vanuit emissie bronnen voor de achtergrondbijdrage.
De maatgevende hexagonen worden geselecteerd uit de set relevante hexagonen in het gebied. Relevante hexagonen zijn locaties in het gebied waar habitattypen en/of leefgebieden voorkomen die ook in het aanwijzingsbesluit zijn opgenomen. In Figuur 2A zijn de relevante hexagonen in het grijs weergegeven. De aerodynamische weerstand is een bepalende factor voor de depositie van stikstof uit de atmosfeer. In Figuur 2B is de zogenaamde ruwheidslengte weergegeven die gebruikt wordt om de aerodynamische weerstand te bepalen. Een donkere kleur betekent een hoge weerstand en een lichte kleur een lage weerstand. De weerstand wordt in de praktijk bepaald door aanwezigheid van (hogere) vegetatie en/of kunstwerken. De uiteindelijke selectie van maatgevende hexagonen is weergegeven in Figuur 2C. Duidelijk is te zien dat de maatgevende hexagonen overeenkomen met hexagonen met een hogere ruwheidslengte uit Figuur 2B.

2.4 AERIUS Calculator 2020

Ten opzichte van eerdere versies van AERIUS Calculator is er voor deze nieuwe versie een aantal belangrijke verbeteringen in de onderliggende modellen aangebracht, waaronder het Operationele Prioritaire Stoffen model (OPS) versie 5.0. De verbeteringen zijn gebaseerd op eerdere adviezen van onder andere de internationale reviewcommissie onder leiding van Professor Sutton die in 2015 de Nederlandse systematiek voor het bepalen van de emissie en depositie heeft geëvalueerd (Sutton et al., 2015). De verbeteringen vergroten in het algemeen de nauwkeurigheid van de berekeningen met OPS en dus AERIUS, maar leiden tegelijkertijd ook tot andere resultaten dan eerdere berekeningen. De belangrijkste wijzigingen zijn hieronder kort toegelicht met verwijzing naar uitgebreidere documentatie:

- De chemische conversiefactoren waarmee de omzetting van ammoniak in de atmosfeer, in bijvoorbeeld secundaire aërosolen, wordt berekend, zijn afgeleid met het EMEP4NL-model (van der Swaluw et al., 2020). Dit model gebruikt als basis het Europese EMEP/MSC-W model (Simpson et al., 2012) en wordt gebruikt voor berekeningen ter ondersteuning van de UNECE (United Nations Economic Commission for Europe) Convention on Long-range Transboundary Air Pollution;
- Co-depositie van ammoniak. Dit natuurlijke proces, dat de depositie van ammoniak beïnvloedt, is afhankelijk van de verhouding tussen ammoniak en zwaveloxide. Het co-depositieproces is in de droge depositiemodule DEPAC van het OPS-model geïmplementeerd en is daarmee vergelijkbaar aan de werkwijze van het EMEP-model (Wichink Kruit et al., 2017);
- Kalibratie van de ammoniakconcentratieberekeningen. Met de uitbreiding van het aantal meetpunten in Nederland, is een ruimtelijk gedetailleerder beeld beschikbaar van de ammoniakconcentraties. Deze informatie is gebruikt om de Kalibratie van de jaargemiddelde concentraties, met name, ruimtelijk te verbeteren. Verandering van de concentraties leidt ook tot een verandering van de (achtergrond) depositiebijdrage (Wichink Kruit et al., 2020);
- Aangepaste Kalibratie stikstofdepositie. Door de verbeteringen en uitbreiding van het aantal emissiebronnen waarmee voor de achtergrondberekeningen gewerkt wordt, is de systematische onderschatting nagenoeg verdwenen. Er is dus geen generieke bijtelling meer nodig om te corrigeren voor onbekende of missende emissiebronnen (Hoogerbrugge et al., 2020).

De berekeningen waarvan de resultaten hier beschreven worden, zijn dus uitgevoerd op basis van de meest recente Aerius Calculator 2020 deposities voor 2018 en 2030. Hiermee zijn dan ook alle uitgangspunten van deze Calculator2020 depositie van toepassing (zoals die hierboven beschreven). Een ander verschil met eerdere berekeningen voor de toekomstige situatie (bijv. 2030) betreft de manier waarop omgegaan wordt met de toekomstige bijdrage vanuit het buitenland. In eerdere versies van de berekeningen werd er vanuit gegaan dat de toekomstige emissies in het buitenland minimaal in lijn zouden zijn met de emissieplafonds volgens de Europese Richtlijn Nationale Emissieplafonds. Voor de huidige versie wordt voor 2030 uitgegaan van de door de verschillende lidstaten gerapporteerde prognose van de emissies voor dat jaar.

Voor de Nederlandse emissies voor 2030 is in Aerius Calculator 2020, en dus ook hier, uitgegaan van het vaststaand beleid. Dit is het autonome pad volgens de KEV 2019 (Klimaat- en energieverkenning), waarbij het op 1 mei 2019 vastgestelde beleid is meegenomen. Dit is zonder het toen nog niet vastgestelde beleid uit het Energieakkoord, het Schone Lucht Akkoord en het stikstofpakket van 24 april 2020.

Meer informatie over de wijzigingen die in AERIUS 2020 zijn doorgevoerd, is te vinden via: https://www.aerius.nl/nl/aerius-2020-releasenotes.

2.5 KDW+

Zoals bij de uitgangspunten (2.1) aangegeven wordt bij de hier beschreven berekeningen uitgegaan van de laagste KDW per stikstofgevoelige hexagoon). Dat is op basis van de KDW's zoals vastgelegd volgens de standaardprocedures en zoals opgenomen in AERIUS.

Op verzoek van de Voorzitter van de LTVS wordt echter ook gerekend met een variant van de KDW (KDW+). Deze variant is gebaseerd op een notitie van de Taakgroep Ecologische Onderbouwing (TEO), waarin aangeven wordt dat 'de focus moet liggen op het zo snel mogelijk terugdringen van ernstige overschrijding tot het niveau van matige overschrijding, waarbij het depositieniveau van maximaal 2x KDW als indicatie van matige overschrijding wordt gezien". De KDW+ kan daarbij gezien worden als een tussenstap op weg naar de KDW.
De Voorzitter van de LTVS heeft op basis hiervan verzocht om alleen voor de meest gevoelige habitattypes deze 2x KDW uit te werken in de hier gepresenteerde berekeningen, waarbij de grens ligt bij een KDW van 1000 mol/ha/jr. In de berekeningen is dit opgenomen als het KDW x 2, met een maximum van 1000 mol/ha/jr. Voorbeeld:

Bij KDW = 450 mol/ha/jr dan wordt KDW+ = 900 mol/ha/jr
Bij KDW = 600 mol/ha/jr dan wordt KDW+ = 1000 mol/ha/jr
Bij KDW = 1200 mol/ha/jr dan wordt KDW+ = 1200 mol/ha/jr

2.6 Werkwijze

Rekening houdend met de bovengenoemde uitgangspunten, is een samengesteld Excel-bestand opgezet waarin de verschillende stappen ten aanzien van generieke Nederlandse, maar ook buitenlandse emissiereducties doorgevoerd kunnen worden. De emissieveranderingen worden dan als een schaling van de eerder berekende deposities doorgevoerd. Deze werkwijze wordt ook toegepast voor het doorrekenen van emissiereducties in zones rondom de natuurgebieden en het beëindigen van de grootste piekbelasters rondom de natuurgebieden.

Het resultaat van de berekeningen wordt vervolgens gepresenteerd als het percentage hexagonen met stikstofgevoelige natuur met een overschrijding van de KDW voor Nederland, per natuurgebied en per KDW klasse. In het volgende hoofdstuk worden ook een aantal andere presentatievormen gebruikt om de resultaten weer te geven.

3 Resultaten

3.1 Uitgangssituatie

Het uitgangspunt voor de berekeningen is de situatie in 2018. Figuur 3 geeft een beeld van de overschrijding van de meest kritische (laagste) Kritische Depositiewaarde (KDW) voor de verschillende stikstofgevoelige hexagonen in de Natura 2000-gebieden voor 2018. In dezelfde figuur is ook de situatie voor 2030 opgenomen. In 2018 is er voor 71% van de ruim 250.000 hexagonen met stikstofgevoelige natuur sprake van een overschrijding van de KDW's. In 2030 is dit afgenomen tot 65%.

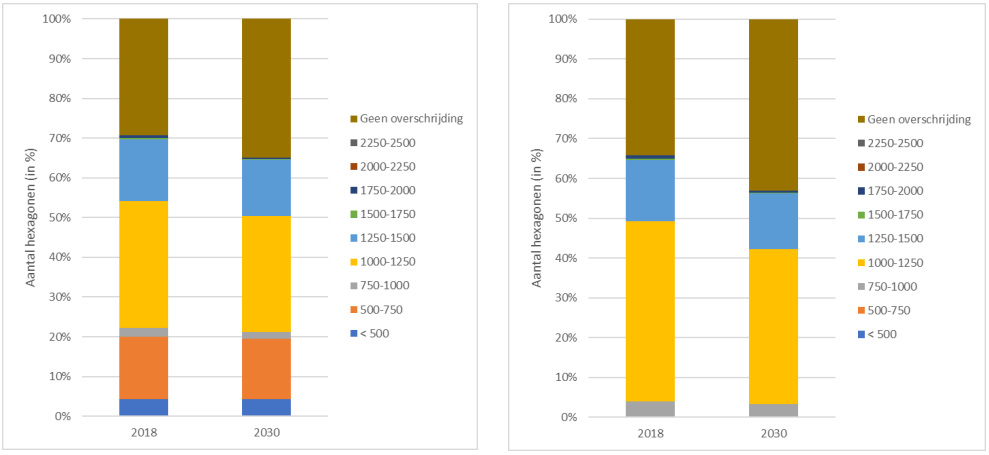

Figuur 3 Aantal hexagonen (als percentage van het totaal) in 2018 en 2030 per KDW klasse met een overschrijding van de KDW (links) en KDW+ (rechts).

Naast de overschrijding van de KDW, laat Figuur 3 ook de situatie voor de in paragraaf 2.6 genoemde KDW+ zien. Hierbij neemt het aantal hexagonen met overschrijding af naar 66% en 57% voor respectievelijk 2018 en 2030. Vergelijking van de KDW en KDW+ versie van de figuur laat duidelijk zien hoe de KDW voor de meest gevoelige natuur een andere waarde heeft gekregen.

Voor de verschillende kritische depositiewaarden is een grote bandbreedte in termen van stikstofdepositie mogelijk. Dit is weergegeven in Figuur 4, waar het verschil tussen de KDW en berekende depositie voor 2018 is uitgezet tegen de KDW. Tussen een KDW van 1000 en 1500 mol/ha/jr bedraagt de overschrijding meer dan 3000 mol N/ha/jr voor enkele KDW's. Voor alle hexagonen met de laagste KDW's wordt de KDW overschreden, terwijl er voor de hexagonen met de minst stikstofgevoelige natuur geen sprake is van overschrijding van de KDW.

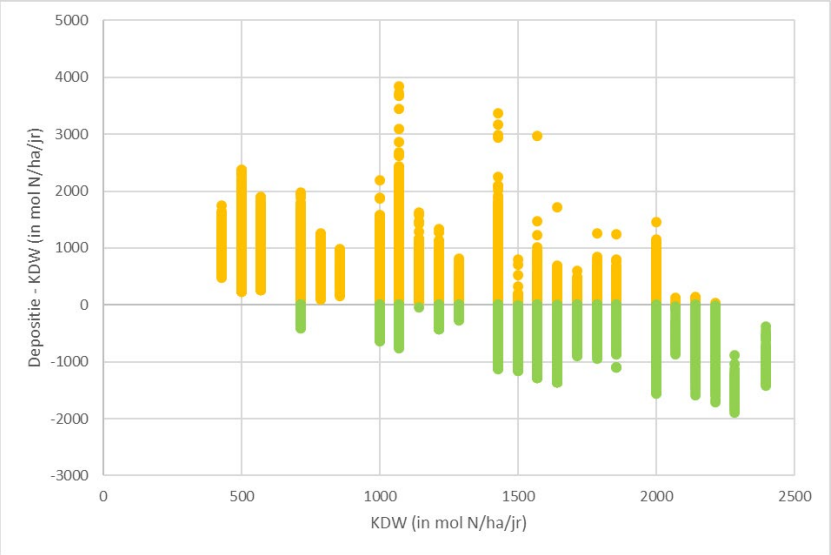

Figuur 4 Verschil tussen stikstofdepositie en KDW (in mol N/ha/jr) per KDW voor 2018. NB: oranje – hexagonen met overschrijding KDW, groen –hexagonen zonder overschrijding KDW.

Niet alleen vertoont de depositie een grote spreiding, zoals in Figuur 4 te zien is, maar er is ook sprake van een verschil in de bijdrage van Nederlandse bronnen aan de depositie op de Nederlandse natuurgebieden. In Figuur 5 is weergegeven voor welk deel van de hexagonen er sprake is van een overschrijding van de KDW. Voor dat deel is ook aangegeven voor welke hexagonen de overschrijding weggenomen kan worden via de Nederlandse bronnen alleen en voor welke hexagonen dit via deze weg niet kan. Van de bijna 253.000 hexagonen met stikstofgevoelige natuur in Nederland wordt er voor 2030 geen overschrijding van de KDW berekend voor bijna 39% van de hexagonen. Voor circa 57% van de hexagonen kan de berekende overschrijding beëindigd worden via het reduceren van de Nederlandse emissies (tot 100% reductie). Voor 4% van die 253.000 hexagonen (ca. 10.000 hexagonen) zal voor het beëindigen van de overschrijding meer nodig zijn dan alleen een volledige reductie van de Nederlandse emissies.

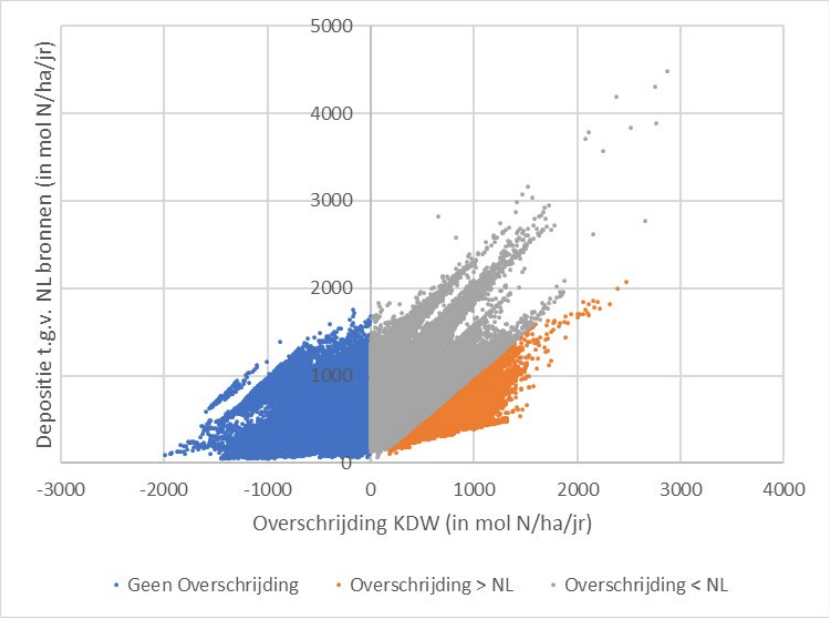

Figuur 5 Overschrijding van de KDW (in mol N/ha/jr) uitgezet tegen de depositie ten gevolge van Nederlandse bronnen (in mol N/ha/jr) in 2030.

In Bijlage 1 is een overzicht opgenomen van de 40 gebieden waar voor 2030 een overschrijding is berekend die groter is dan de depositiebijdrage vanuit Nederlandse bronnen aan de totale stikstofdepositie op die gebieden. Hierbij varieert het aantal hexagonen die in die categorie valt van enkele hexagonen per gebied tot meerdere duizend hexagonen (Bargerveen en Brabantse Wal).

3.2 Depositiereductie in stappen

Op basis van hiervoor beschreven uitgangssituatie, kan nu onderzocht worden op welke manier de overschrijding van de kritische depositiewaarden zoveel mogelijk terug gebracht kan worden. Wanneer in afzonderlijke stappen de depositie via generieke of andere emissiereducties in de navolgende paragrafen verlaagd wordt, zal dit in deze studie gebeuren ten opzichte van de Nederlandse emissies in 2018 en de bijdrage van de buitenlandse bronnen volgens de 2030 prognose. Hiermee wordt een situatie geschetst van de verandering van de Nederlandse emissies die nodig is ten opzichte van 2018 is om in 2030 een bepaald doel te halen. De bij de verschillende varianten gepresenteerde uitgangspunten voor 2018 en 2030 zijn echter wel op basis van de emissies voor die jaren.

Er zijn nu verschillende ‘stappen’ mogelijk die gezet kunnen worden om een bepaald einddoel te behalen. Dit beoogde einddoel is om op termijn geen overschrijding van de KDW meer te hebben voor de stikstofgevoelige hexagonen in Nederland. Als een soort ‘tussendoel’ wordt hier de KDW+ gehanteerd, met daarbij de kanttekening dat dit dus niet de beoogde eindsituatie is. Bij het bereiken van een situatie zonder overschrijding van de KDW+ is een verdere reductie van de stikstofdepositie nodig om ook overschrijding van de KDW tot nul terug te brengen.

In de volgende paragrafen zullen nu enkele varianten met verschillende ‘stappen’ gepresenteerd worden. Hierbij wordt het resultaat voor de nationale schaal, per gebied, per KDW klasse of per hexagoon getoond.

3.2.1 *Variant 1: Generieke reductie Nederlandse emissies*

Voor deze variant wordt alleen uitgegaan van een generieke reductie van alle Nederlandse emissies. De verschillende ‘stappen’ die hierbij gehanteerd worden, zijn de volgende:

Stap 1: 2018
Stap 2: 2030
Stap 3: Stap 2 + 30% reductie NL emissie (2018)
Stap 4: Stap 2 + 40% reductie NL emissie (2018)
Stap 5: Stap 2 + 50% reductie NL emissie (2018)
Stap 6: Stap 2 + 60% reductie NL emissie (2018)
Stap 7: Stap 2 + 70% reductie NL emissie (2018)

Voor deze verschillende stappen neemt het percentage hexagonen zonder overschrijding van de KDW in Nederland toe van 29% naar 90% bij respectievelijk Stap 1 en Stap 7 (Figuur 6). Voor KDW+ is dit respectievelijk 34% en 96%. Figuur 7 laat de overschrijding van alleen de KDW+ zien, voor verschillende KDW klassen. Vanaf een reductie van de Nederlandse emissie met 50% beperkt de overschrijding van de KDW+ zich nagenoeg tot de arealen die vallen binnen de KDW klasse 1000-1250 mol/ha/jr. Hierbij gaat het deels ook om gevoelige natuur, met een KDW < 1000 mol/ha/jr, die nu volgens de KDW+ classificatie (zie paragraaf 2.5) in deze klasse van 1000-1250 mol/ha/jr terecht is gekomen.

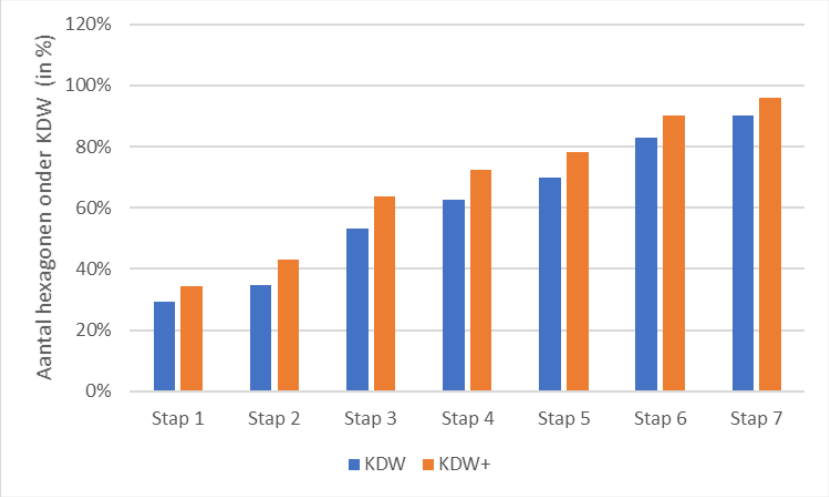

Figuur 6 Variant 1 – landelijk beeld van het aantal hexagonen zonder overschrijding van de KDW en KDW+ voor de zeven stappen van deze variant.

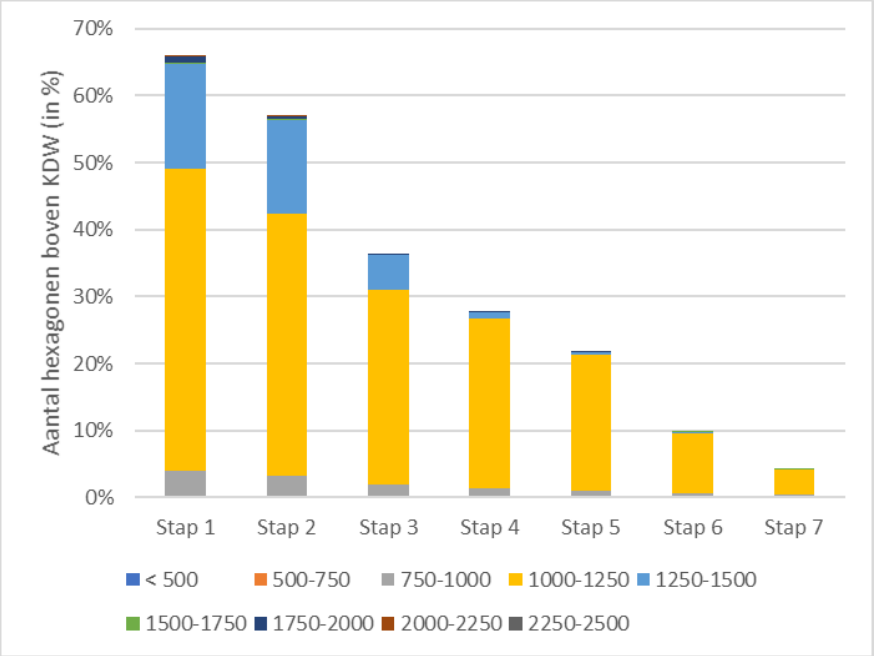

Figuur 7 Variant 1 – Aantal hexagonen (als percentage van totaal) per KDW klasse met een overschrijding van de KDW+ voor de zeven stappen van deze variant.

Een andere manier waarop de resultaten gepresenteerd kunnen worden is te zien in Figuur 8. Hierin zijn voor de 7 verschillende stappen van deze variant de stikstofgevoelige hexagonen weergegeven waarbij sprake is van een overschrijding van de KDW+. De 'lijnen' die in de figuur getoond worden zijn dus eigenlijk afzonderlijke punten (hexagonen). NB. Beide assen van de figuur zijn op een logaritmische schaal. Naast het aantal hexagonen (op de x-as van de figuur) is ook het aantal mol stikstofdepositie boven die KDW+ opgenomen in de figuur (y-as). Het aantal hexagonen met een overschrijding daalt bij Stap 7 (70% reductie van de Nederlandse emissies) tot circa 10.000, waarbij voor circa 8.000 van deze hexagonen de depositie boven de KDW+ zich tussen 100 en 1000 mol/ha/jr bevindt.

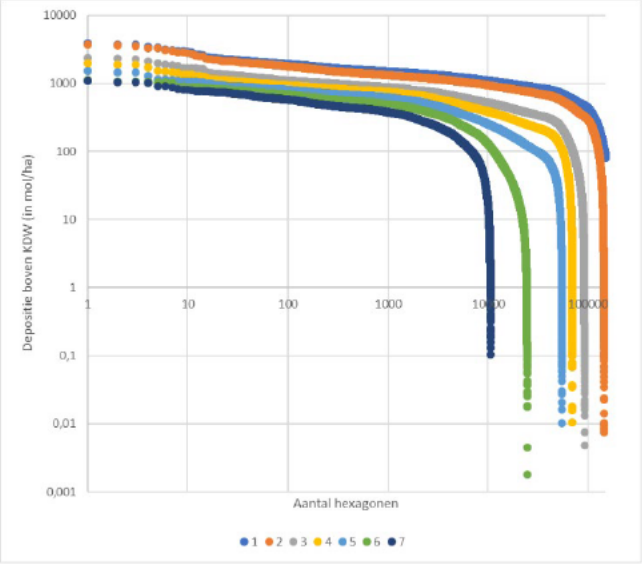

Figuur 8 Variant 1 – Aantal hexagonen met een overschrijding van de KDW+ en de stikstofdepositie hoger dan de KDW voor de zeven stappen van deze variant.

In Tabel 3 is het percentage stikstofgevoelig areaal met een depositie boven de KDW+ per stap weergegeven. Wat daarbij opvalt is de relatief grote sprong tussen Stap 5 en 6 in termen van het percentage areaal met een overschrijding. Bij een extra emissiereductie met 10% bij Stap 6 (totaal 60% reductie van de Nederlandse emissie), levert dit vermindering van het areaal met overschrijding op van 12 procentpunten. Voor Stap 5 of 7 bedraagt dit circa de helft.

Tabel 1 Variant 1 - percentage stikstofgevoelig areaal boven de KDW+ voor de zeven stappen van deze variant.

		% hexagonen >	
		KDW	**KDW+**
Stap 1	2018 (KDW+)	70,8%	65,8%
Stap 2	2030 (KDW+)	65,1%	56,9%
Stap 3	Stap 2+ 30% reductie NL emissie (2018)	46,7%	36,3%
Stap 4	Stap 2+ 40% reductie NL emissie (2018)	37,3%	27,7%
Stap 5	Stap 2+ 50% reductie NL emissie (2018)	30,1%	21,7%
Stap 6	Stap 2+ 60% reductie NL emissie (2018)	17,0%	9,7%
Stap 7	Stap 2+ 70% reductie NL emissie (2018)	9,8%	4,2%

Het gebruik van de KDW+ in plaats van de standaard KDW heeft dus een verlaging van het aantal hexagonen met een overschrijding tot gevolg. Dit is ook nog eens te zien in Figuur 9, waarin voor de beide KDW varianten het percentage stikstofgevoelige hexagonen met overschrijding is weergegeven bij een oplopende generieke reductie van de Nederlandse emissies.

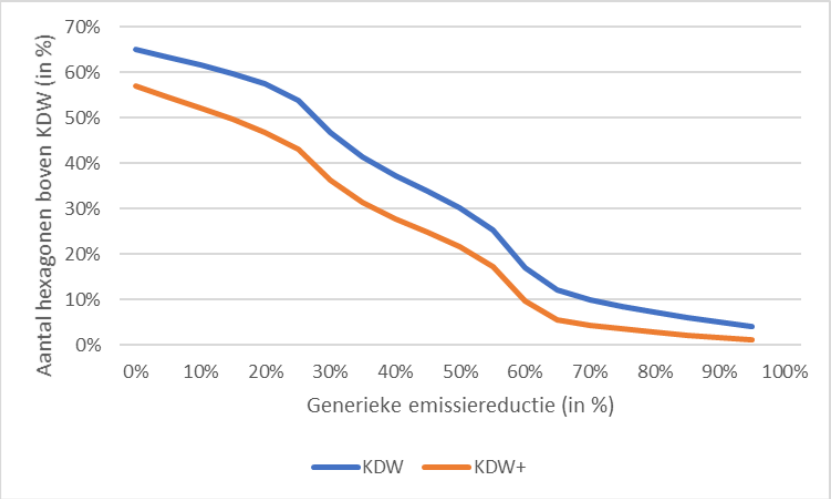

Figuur 9 Aantal hexagonen met overschrijding (in % van het totaal) bij verschillende generieke reducties van de Nederlandse emissies (in %) bij respectievelijk de Standaard KDW en KDW+.

3.2.2 *Variant 2: Combinatie (1) van reductie opties*

Naast een generieke reductie van de Nederlandse emissies, kan er ook voor gekozen worden om meer lokale maatregelen in te zetten. Hierbij kan gedacht worden aan het reduceren van emitterende activiteiten binnen een bepaalde straal rondom de Natura 2000-gebieden. Naast het meenemen van het mogelijke effect van lokale maatregelen op de overschrijding, kan echter ook gekeken worden naar het effect van meer grootschalige aanpassingen. In hoeverre aanpassingen in de buitenlandse bijdrage een effect op de overschrijdingen kunnen hebben, wordt in deze variant ook onderzocht. Hoe dergelijke aanpassingen in de praktijk gerealiseerd zouden moeten worden, is geen onderwerp van dit onderzoek geweest en is hier dus ook niet verder uitgewerkt. Het onderzoek geeft wel inzicht in de bijdrage van buitenlandse bronnen aan de overschrijding van de kritische depositiewaarden en dan met name in de grensgebieden (zie verderop). Net als voor Variant 1, wordt ook voor deze variant een reeks stappen doorlopen. Echter, nu dus aangevuld met lokale stappen en Europese emissiereducties.

Stap 1: 2030 (KDW+)
Stap 2: Stap 1 + 100% reductie landbouwemissies in 1km zone om Natura 2000
Stap 3: Stap 1 + 100% reductie landbouwemissies in 2 km zone om Natura 2000
Stap 4: Stap 3 + 50% reductie NL emissie (2018)
Stap 5: Stap 3 + 70% reductie NL emissie (2018)
Stap 6: Stap 5 + 10% reductie buitenlandse emissie (2030)
Stap 7: Stap 6 + 100% reductie landbouwemissies in 5 km zone om Natura 2000
Stap 8: Stap 7 + 10% reductie buitenlandse emissie (2030 - totaal 20%)
Stap 9: Stap 8 + 10% reductie buitenlandse emissie (2030 – totaal 30%)

Voor deze verschillende stappen neemt het aantal stikstofgevoelige hexagonen zonder overschrijding van de KDW+ in Nederland toe van 56,9% naar 0,5% bij respectievelijk Stap 1 en Stap 9 (Figuur 10 en Tabel 4).
Hier is een forse sprong van circa 35 procentpunt te zien tussen Stap 2 en Stap 3. Terwijl het reduceren van de emissies in de 1 km zone een stijging van circa 10 procentpunten van het areaal zonder overschrijding laat zien, zorgt een uitbreiding van die zone naar twee kilometer voor een toename met circa 35 procentpunt. Figuur 7 laat de overschrijding van de KDW+ zien, voor verschillende KDW klassen. Net als bij Variant 1, beperkt de overschrijding van de KDW+ zich nagenoeg tot de arealen die vallen binnen de KDW klasse 1000-1250 mol/ha/jr vanaf een reductie van de Nederlandse emissie met 50% (Stap 3).

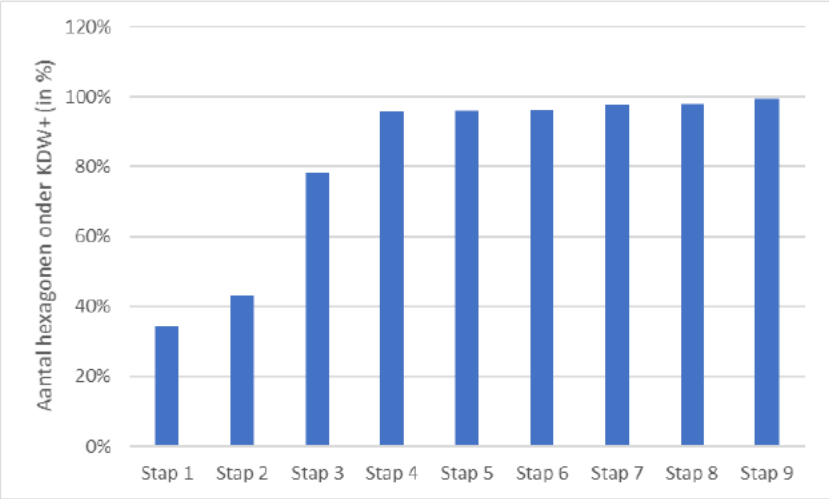

Figuur 10 Variant 2 – landelijk beeld van het aantal hexagonen zonder overschrijding van de KDW+ voor de negen stappen van deze variant.

Tabel 2 Variant 2 - percentage stikstofgevoelige hexagonen boven de KDW+ voor de negen stappen van deze variant.

		% areaal > KDW+
Stap 1	2030 (KDW+)	65.8%
Stap 2	Stap 1+100% red. ldb. emissie 1km zone	56.9%
Stap 3	Stap 1+100% red. ldb. emissie 2km zone	21.7%
Stap 4	Stap 3+50% reductie NL emissie (2018)	4.2%
Stap 5	Stap 3+70% reductie NL emissie (2018)	3.9%
Stap 6	Stap 5+10% red. buitenlandse emissie (2030)	3.7%
Stap 7	Stap 6+100% red. ldb. Emissie 5km zone	2.5%
Stap 8	Stap 7+10% red. buitenlandse emissie (2030)	2.3%
Stap 9	Stap 8+10% red. buitenlandse emissie (2030)	0.7%

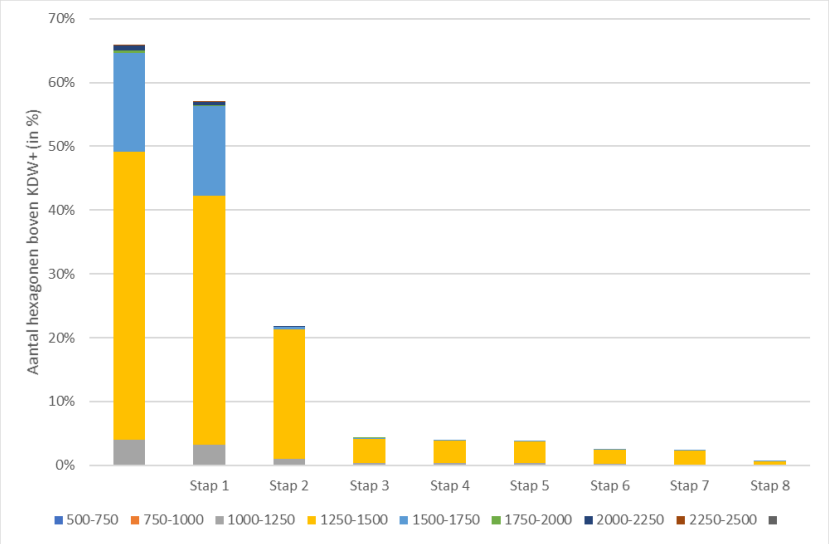

Figuur 11 Variant 2 – aantal stikstofgevoelige hexagonen (in % van totaal) per KDW klasse met een overschrijding van de KDW+ voor de negen stappen van deze variant.

In Figuur 12 is voor Variant 2 aantal stikstofgevoelige hexagonen weergegeven waarbij sprake is van een overschrijding van de KDW+. Het aantal hexagonen met een overschrijding daalt bij Stap 9 (na in totaal 30% reductie van de buitenlandse emissies) tot circa 1.360, waarbij voor circa 1.000 van deze hexagonen de overschrijding minder bedraagt dan 100 mol/ha/jr.

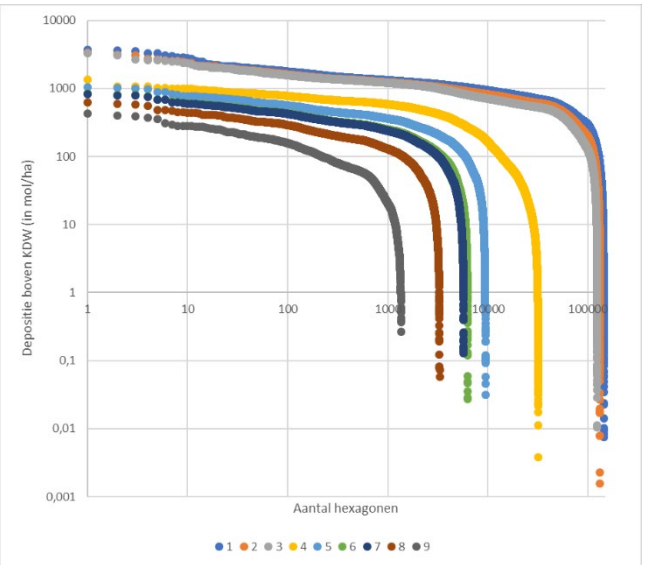

Figuur 12 Variant 2 – Aantal hexagonen met een overschrijding van de KDW+ en de stikstofdepositie hoger dan de KDW+ voor de negen stappen van deze variant.

Nadat dus alle 9 ‘stappen’ zijn doorlopen blijven er nog ongeveer 1.360 hexagonen over met een overschrijding van de KDW+. In de onderstaande tabel is weergegeven in welke gebieden deze overschrijdingen plaatsvinden. Dit is voor de situatie waarbij de Nederlandse emissies met 70% gereduceerd zijn (zie Stap 5). Wanneer

echter uitgegaan zou worden van een 50% reductie, komt het aantal overschreden hexagonen uit op ca. 5650. Uit het overzicht (Tabel 5) wordt duidelijk dat de meeste hexagonen met een overschrijding zich bij de 70% variant bevinden in natuurgebied 'Brabantse Wal' in West-Brabant op de grens met Zeeland en Vlaanderen (86%). Met voor die overschreden hexagonen een gemiddelde depositie boven de KDW van 53 mol/ha/j. Voor heel Nederland is dit een gemiddelde depositie boven de KDW van 60 mol/ha/j (variërend van 10-197 mol/ha/j). In totaal gaat het om 16 gebieden waar na Stap 9 nog sprake is van een overschrijding en waarbij het aantal hexagonen per gebied varieert van 1 (Grevelingen) tot 1173 (Brabantse Wal). Bijna zonder uitzondering betreft het hier gebieden die langs of zelfs op de grens liggen en waarbij er sprake is van een relatief grote bijdrage van buitenlandse emissies aan de stikstofdepositie op die gebieden.

Tabel 3 Natura 2000-gebieden met aantal hexagonen met een overschrijding van de KDW+ na Stap 9.

Gebied			Overschrijdingsklasse 2030 (aantal hexagonen)		Gemiddelde overschrijding in mol/ha/j	
Nr.	Naam	Totaal aantal hexagonen	Na 50% reductie	Na 70% reductie	Na 50% reductie	Na 70% reductie
0	Nederland	252613	5651	1362	149	60
25	Drentsche Aa-gebied	1594	1	0	102	-
30	Dwingelderveld	3610	1	0	100	-
33	Bargerveen	2118	44	21	88	46
38	Rijntakken	15762	1	0	35	-
45	Springendal & Dal van de Mosbeek	484	7	2	59	108
46	Bergvennen & Brecklenkampse Veld	104	29	20	134	161
49	Dinkelland	418	4	4	183	197
51	Lonnekermeer	40	2	0	45	-
53	Buurserzand & Haaksbergerveen	890	25	16	115	73
54	Witte Veen	92	8	7	123	103
55	Aamsveen	123	14	4	32	26
57	Veluwe	92087	206	5	147	127
61	Korenburgerveen	313	64	0	43	-
62	Willinks Weust	48	1	0	29	-
64	Wooldse Veen	52	16	10	49	52
70	Lingegebied & Diefdijk-Zuid	500	3	0	45	-
88	Kennemerland-Zuid	8634	6	0	82	-
97	Meijendel & Berkheide	3007	6	0	101	-
98	Westduinpark & Wapendal	328	18	0	158	-
99	Solleveld & Kapittelduinen	1016	2	0	44	-
100	Voornes Duin	1472	28	0	47	-
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	1431	1	0	17	-
114	Krammer-Volkerak	1165	1	0	14	-
115	Grevelingen	2798	46	1	102	59
116	Kop van Schouwen	2078	47	0	53	-

Gebied			Overschrijdingsklasse 2030 (aantal hexagonen)		Gemiddelde overschrijding in mol/ha/j	
Nr.	Naam	Totaal aantal hexagonen	Na 50% reductie	Na 70% reductie	Na 50% reductie	Na 70% reductie
117	Manteling van Walcheren	669	37	0	22	-
118	Oosterschelde	2127	1	0	544	-
128	Brabantse Wal	5283	3598	1173	187	53
130	Langstraat	83	3	0	36	-
131	Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen	1557	36	0	55	-
133	Kampina & Oisterwijkse Vennen	1089	11	0	37	-
134	Regte Heide & Riels Laag	316	14	0	88	-
135	Kempenland-West	850	12	3	74	10
136	Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux	2146	16	2	93	163
137	Strabrechtse Heide & Beuven	1548	1	0	49	-
138	Weerter- en Budelerbergen & Ringselven	2718	169	16	57	14
139	Deurnsche Peel & Mariapeel	2395	30	0	31	-
140	Groote Peel	1326	1	0	3	-
144	Boschhuizerbergen	79	37	0	79	-
145	Maasduinen	4737	936	38	69	74
146	Sarsven en De Banen	76	3	0	30	-
149	Meinweg	1933	164	40	144	187
155	Brunssummerheide	302	1	0	48	-

3.2.3 *Variant 3: Combinatie (2) van reductie opties*

Dat de volgorde van de stappen er toe doet laat deze variant zien. Hierbij wordt eerst de Nederlandse emissie generiek gereduceerd, waarna vervolgens de emissie in de 1 en 2 km zones gereduceerd wordt. Naast de verschillende opties die ook al in Variant 2 gehanteerd zijn, is nu ook een reductie van de Nederlandse emissie met 90% toegevoegd als Stap 9.

Stap 1: 2018 (KDW+)
Stap 2: 2030 (KDW+)
Stap 3: Stap 2 + 50% reductie NL emissie (2018)
Stap 4: Stap 2 + 70% reductie NL emissie (2018)
Stap 5: Stap 4 + 10% reductie buitenlandse emissie (2030)
Stap 6: Stap 5 + 100% reductie landbouwemissie in 1km zone om Natura 2000
Stap 7: Stap 5 + 100% reductie landbouwemissie in 2 km zone om Natura 2000
Stap 8: Stap 7 + 10% reductie buitenlandse emissie (2030)
Stap 9: Stap 8 + 90% reductie NL emissie (2030)

Nadat alle stappen gezet zijn (1 t/m 8) is er voor 1,5% van de stikstofgevoelige hexagonen nog sprake van een overschrijding van de KDW+ (Figuur 13). Dit houdt in een reductie van de Nederlandse

emissie met 70%, het leeghalen van een 2 km zone rondom de Natura 2000-gebieden (waarbij het gaat om landbouwemissies, zowel veld als stal) en een reductie van de buitenlandse emissies met 20%.

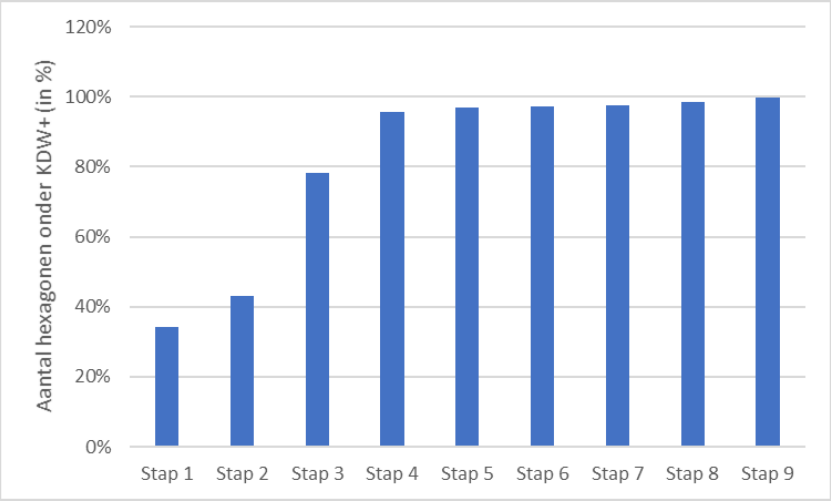

Figuur 13 Variant 3 – landelijk beeld van het aantal stikstofgevoelige hexagonen onder de KDW+ voor de negen stappen van deze variant.

Figuur 14 geeft het overzicht van de negen stappen voor de verschillende KDW klassen. Het beeld is in feite niet anders dan dat voor de Varianten 1 en 2: de resterende overschrijding van de KDW+ beperkt zich nagenoeg tot de hexagonen die vallen binnen de KDW klasse 1000-1250 mol/ha/jr

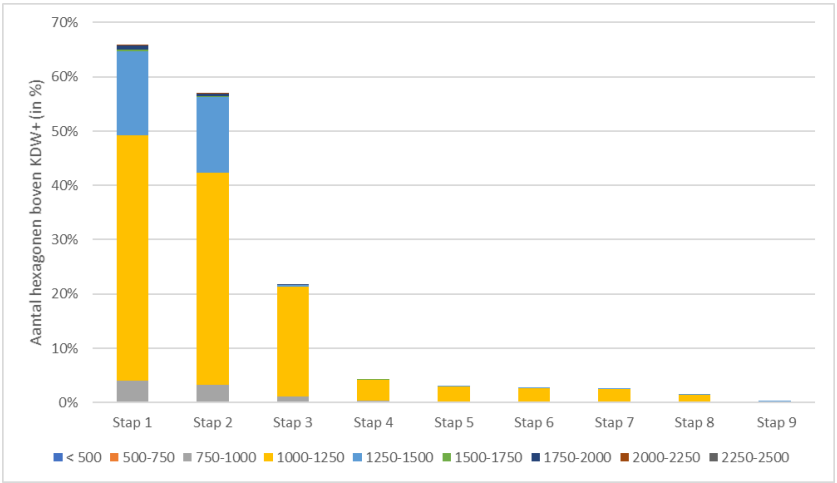

Figuur 14 Variant 3 – aantal hexagonen (als percentage van totaal aantal hexagonen met stikstofgevoelige natuur) per KDW klasse met een overschrijding van de KDW+ voor de negen stappen van deze variant.

Het aantal hexagonen met een overschrijding na Stap 8 bedraagt 1,5% van de stikstofgevoelige hexagonen in de Natura 2000-gebieden. Na Stap 9 is dit nog 0,2% (Figuur 15 en Tabel 6).

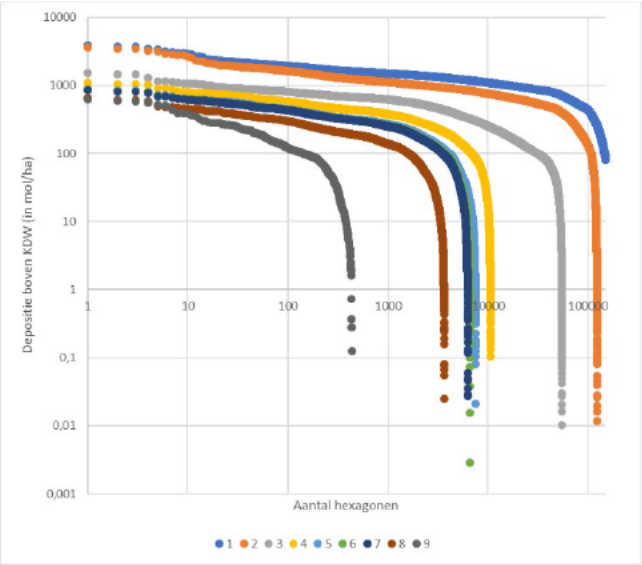

Figuur 15 Variant 3 – Aantal hexagonen met een overschrijding van de KDW+ en de stikstofdepositie hoger dan de KDW voor de negen stappen van deze variant.

Tabel 4 Variant 3 - percentage stikstofgevoelige hexagonen boven de KDW+ voor de negen stappen van deze variant.

		% areaal > KDW+
Stap 1	2018 (KDW+)	65,8%
Stap 2	2030 (KDW+)	48,6%
Stap 3	Stap 2+50% reductie NL emissie (2018)	21,7%
Stap 4	Stap 2+70% reductie NL emissie (2018)	4,2%
Stap 5	Stap 4+10% red. buitenlandse emissie (2030)	3,0%
Stap 6	Stap 5+100% red. ldb. emissie 1km zone	2,6%
Stap 7	Stap 5+100% red. ldb. emissie 2km zone	2,5%
Stap 8	Stap 7+10% red. buitenlandse emissie (2030)	1,5%
Stap 9	Stap 8+90% reductie NL emissies (2018)	0,2%

De onderstaande tabel geeft een overzicht van de gebieden waar nog sprake is van een overschrijding voor de 50/70/90% reductie varianten (na het volledig reduceren van de landbouwemissies in de 2 km zone en het reduceren van de buitenlande emissie met in totaal 20%). Wat daar opnieuw opvalt (net als bij Variant 2) is dat de gebieden die na Stap 9 nog met een overschrijding te maken hebben, allemaal langs onze oost- en zuidgrens liggen en in de meeste gevallen zelfs direct 'op de grens'. Een lokale Nederlandse aanpak heeft in dergelijke gevallen een kleiner effect dan wanneer er sprake zou zijn van een ligging meer 'landinwaarts'. Voor deze gebieden ligt mogelijk een (soms groot) deel van de 'leeg te halen' zone en/of piekbelasters in het buitenland.

Voor de 70% reductie variant gaat het om 23 resterende gebieden met een overschrijding, terwijl er voor variant met 90% reductie (na Stap 9) nog sprake is van 16 gebieden). Hierbij gaat het bij meerdere gebieden om slechts enkele hexagonen met een berekende overschrijding.

Tabel 5 Natura 2000-gebieden met aantal hexagonen met een overschrijding van de KDW+ na Stap 9.

Gebied			Overschrijdingsklasse 2030 (aantal hexagonen)		Gemiddelde overschrijding in mol/ha/j	
Nr.	Naam	Totaal aantal hexagonen	Na 50% reductie	Na 70% reductie	Na 50% reductie	Na 70% reductie
0	Nederland	11283	3663	437	161	100
25	Drentsche Aa-gebied	2	0	0	81	-
27	Drents-Friese Wold & Leggelderveld	5	0	0	26	-
29	Holtingerveld	5	0	0	13	-
30	Dwingelderveld	17	0	0	29	-
33	Bargerveen	62	52	31	173	111
35	De Wieden	4	0	0	28	-
38	Rijntakken	1	0	0	114	-
39	Vecht- en Beneden-Reggegebied	40	0	0	24	-
40	Engbertsdijksvenen	60	0	0	49	-
41	Boetelerveld	1	0	0	15	-
42	Sallandse Heuvelrug	30	0	0	15	-
43	Wierdense Veld	2	0	0	1	-
44	Borkeld	10	0	0	25	-
45	Springendal & Dal van de Mosbeek	44	13	7	85	101
46	Bergvennen & Brecklenkampse Veld	73	55	37	174	168
47	Achter de Voort, Agelerbroek & Voltherbroek	1	0	0	59	-
49	Dinkelland	9	10	9	217	193
51	Lonnekermeer	9	1	0	88	30
53	Buurserzand & Haaksbergerveen	51	37	22	175	137
54	Witte Veen	22	17	13	156	150
55	Aamsveen	40	30	24	102	90
57	Veluwe	1520	24	0	67	77
61	Korenburgerveen	169	110	15	147	74
62	Willinks Weust	5	4	2	102	63
64	Wooldse Veen	42	34	26	115	110
70	Lingegebied & Diefdijk-Zuid	5	0	0	123	-
88	Kennemerland-Zuid	9	0	0	83	-
91	Polder Westzaan	1	0	0	8	-
92	Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske	1	0	0	16	-
97	Meijendel & Berkheide	10	0	0	91	-
98	Westduinpark & Wapendal	25	0	0	146	-
99	Solleveld & Kapittelduinen	6	0	0	47	-
100	Voornes Duin	56	0	0	65	-
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	2	0	0	55	-
114	Krammer-Volkerak	1	0	0	81	-

Gebied			Overschrijdingsklasse 2030 (aantal hexagonen)		Gemiddelde overschrijding in mol/ha/j	
Nr.	Naam	Totaal aantal hexagonen	Na 50% reductie	Na 70% reductie	Na 50% reductie	Na 70% reductie
115	Grevelingen	61	1	0	142	97
116	Kop van Schouwen	113	0	0	67	-
117	Manteling van Walcheren	120	0	0	66	-
118	Oosterschelde	1	0	0	589	-
128	Brabantse Wal	4148	2720	163	267	103
129	Ulvenhoutse Bos	1	0	0	12	-
130	Langstraat	5	0	0	110	-
131	Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen	184	0	0	58	-
132	Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek	1	0	0	28	-
133	Kampina & Oisterwijkse Vennen	91	1	0	72	5
134	Regte Heide & Riels Laag	24	7	0	163	40
135	Kempenland-West	27	13	4	128	86
136	Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux	68	6	2	73	121
137	Strabrechtse Heide & Beuven	16	0	0	41	-
138	Weerter- en Budelerbergen & Ringselven	827	145	15	86	61
139	Deurnsche Peel & Mariapeel	279	0	0	89	-
140	Groote Peel	45	0	0	75	-
144	Boschhuizerbergen	52	2	0	164	15
145	Maasduinen	2150	225	26	130	67
146	Sarsven en De Banen	8	0	0	98	-
149	Meinweg	717	155	41	101	114
155	Brunssummerheide	4	0	0	59	-
157	Geuldal	1	1	0	111	38

3.2.4 *Variant 4: Verschillende volgorde identieke reductie-opties*

Dat de volgorde van de stappen er toe doet is in de vorige variant al besproken. In deze variant wordt dat nog wat duidelijker, doordat hier dezelfde reductie-opties in verschillende volgordes worden doorgevoerd. De drie deelvarianten zijn genoemd in Tabel 8, waarbij alle stappen zowel op basis van de standaard KDW als de KDW+ zijn doorgerekend.

Tabel 6 De verschillende stappen voor de drie deelvarianten.

	Variant 4a	Variant 4b	Variant 4c
Stap A	2018	2018	2018
Stap B	2030	2030	2030
Stap C	50% 1km zone	50% NL	50% Nederland
Stap D	100% 1km zone	50% 1km zone	70% Nederland
Stap E	50% Nederland	100% 1km zone	10% Buitenland
Stap F	70% Nederland	70% Nederland	50% 1km zone
Stap G	10% Buitenland	10% Buitenland	100% 1km zone

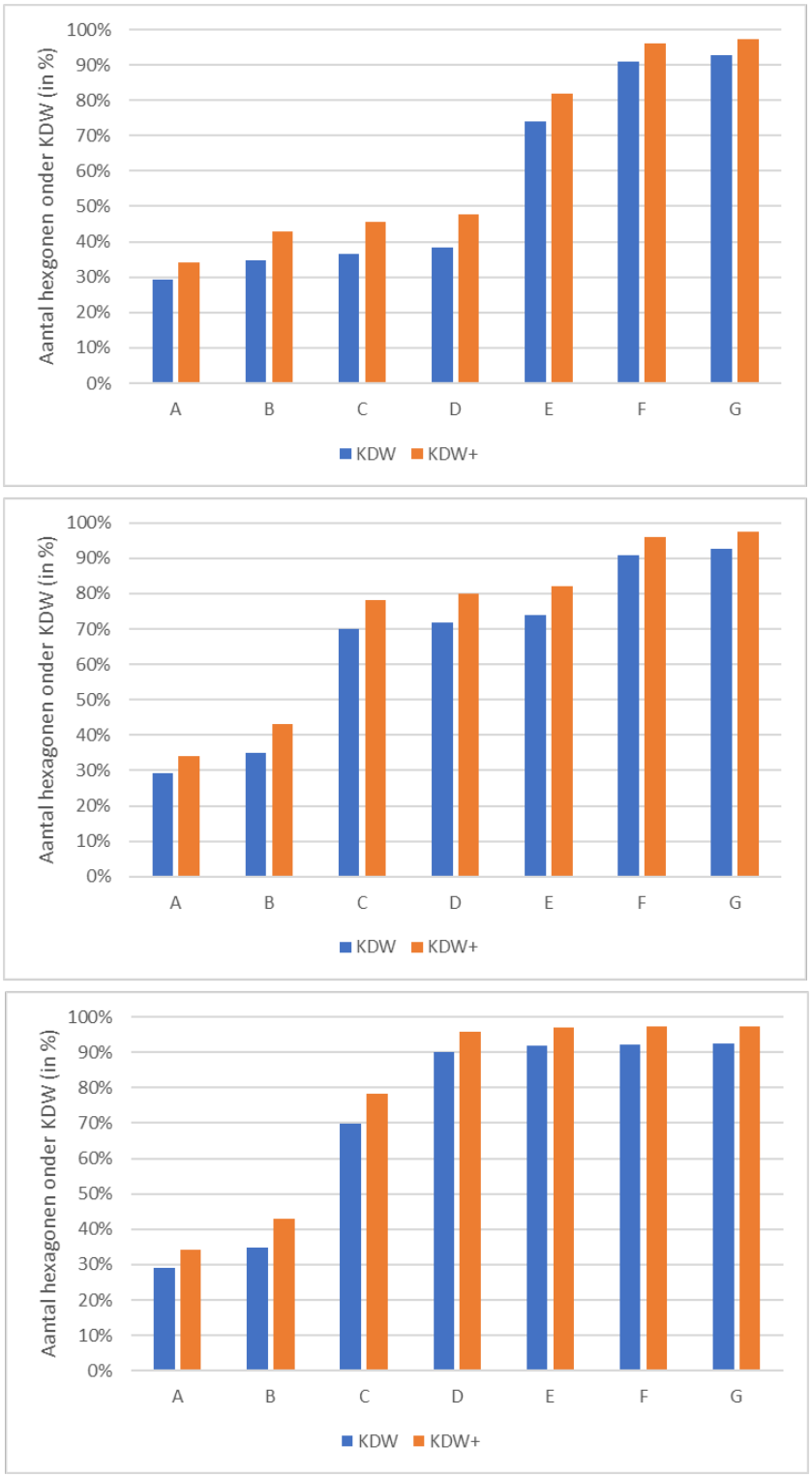

Figuur 16 Aantal hexagonen waarbij KDW/KDW+ niet wordt overschreden (in % van alle hexagonen met stikstofgevoelige natuur) voor de zeven stappen uit Tabel 8, voor Variant 4a (boven), Variant 4b (midden) en Variant 4c (onder).

Wanneer alle maatregelen hetzelfde zijn, maar in een verschillende volgorde worden uitgevoerd, zal de optelsom van alle maatregelen hetzelfde zijn voor de deelvarianten (zie Figuur 16). Echter, het effect

van de afzonderlijke maatregelen is wel afhankelijk van de positie van de maatregelen ten opzichte van de overige maatregelen. Dit wordt ook duidelijk uit de procentuele verschillen tussen de verschillende stappen, zoals gepresenteerd in Tabel 9. Het halveren van emissie in de 1km zone rondom de natuurgebieden heeft een reductie van ca. 5% tot gevolg voor Variant 4a. Doordat er bij Variant 4b en 4c generieke emissiereducties plaatsvinden voor de zonering, zal het uiteindelijke effect van de zonering hierdoor kleiner worden (respectievelijk 3% en 2%).

Tabel 7 Procentuele verschillen tussen de verschillende stappen uit Tabel 8.

	KDW			KDW+		
	Variant 4a	Variant 4b	Variant 4c	Variant 4a	Variant 4b	Variant 4c
A-B	19,4%	19,4%	19,4%	25,9%	25,9%	25,9%
B-C	5,1%	100,4%	100,4%	5,9%	81,9%	81,9%
C-D	5,0%	2,6%	29,1%	5,0%	2,1%	22,3%
D-E	92,1%	3,1%	1,9%	71,3%	2,6%	1,3%
E-F	22,8%	22,8%	0,4%	17,2%	17,2%	0,2%
F-G	2,0%	2,0%	0,3%	1,3%	1,3%	0,2%

3.2.5 *Weghalen piekbelasters*

Naast de bovenstaande vier varianten is ook berekend wat het effect is van het 'wegnemen' van de grootste piekbelasters per natuurgebied. In de onderstaande figuur is dit gedaan voor respectievelijk de top 5, 10, 15 en 20 (Figuur 17) voor elk Natura 2000 - gebied. Hierbij is ook nog uitgegaan van drie opties v.w.b. de veldemissies: 0, 50 en 100% reductie van de veldemissies in een straal van 1 km rondom de natuurgebieden. Uit de onderstaande figuur in vergelijking met Variant 4a (Figuur 16) wordt duidelijk dat het gericht opkopen van de top5, in combinatie met een volledige beëindiging van de veldemissies in de 1km zone een positiever effect heeft op het aantal hexagonen zonder overschrijding van de KDW, dan het beëindigen van alle landbouwactiviteiten in de 1km zone. Dit valt grotendeels te verklaren uit het al dan niet aanwezig zijn van landbouwbedrijven binnen de 1km zone. Uit Figuur 17 blijkt ook dat het opkopen van meer bedrijven (vergelijk top5 met top20) minder effect heeft per opgekocht bedrijf. Dit heeft grotendeels te maken met het feit dat na de top5, de bedrijven lager in de ranglijst een kleinere bijdrage leveren aan de depositie dan de eerste bedrijven in de lijst.

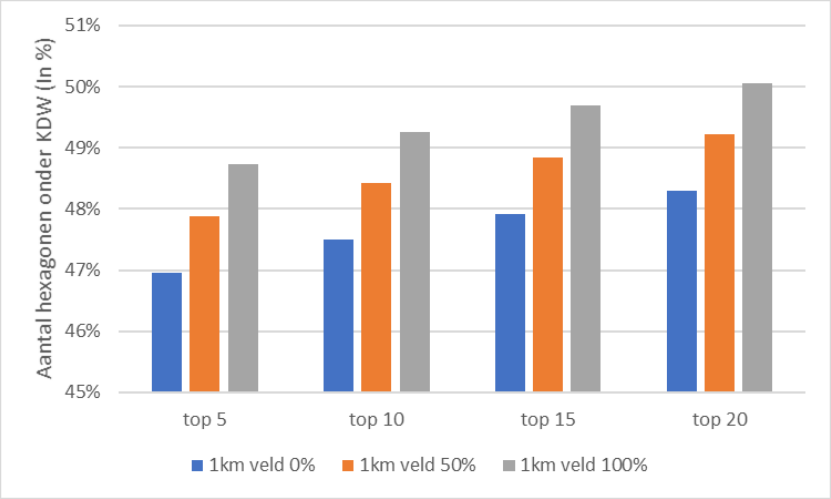

Figuur 17 Aantal hexagonen met overschrijding KDW na beëindigen top 5, 10, 15 en 20 piekbelasters, inclusief reduceren van veldemissies in een 1km zone rondom de natuurgebieden met respectievelijk 0, 50 en 100%.

3.2.6 Overzichtstabel met resultaten

In de volgende tabel is wordt een overzicht gepresenteerd van de verschillende reductiepercentages en het effect die deze hebben op het aantal hexagonen met stikstofgevoelige natuur met overschrijding van de KDW of KDW+, maar ook op de stikstofdepositie (Tabel 10). Omdat niet alle reductievarianten uit de eerder genoemde Variant 1 t/m 3 op een overzichtelijke manier in een tabel opgenomen kunnen worden, is er voor gekozen om deze te beperken tot:

- Reductie van de Nederlandse emissies – 0,.10, 30, 50, 60, 70, 90%
- Reductie van de buitenlandse emissies – 0, 10, 25, 50%
- Reductie van de landbouwemissie in een zone van 1 km – 0, 25, 50, 75, 100%

Tabel 8 Overzichtstabel met resultaten van het doorrekenen van verschillende reductiepercentages (zie tekst).

			Aantal hexagonen onder KDW (in %)		Verandering depositie (in %) t.o.v. 2030
			KDW	KDW+	
NL reductie 0%	BTL reductie + 0%	reductie 1 km zone 0%	34.9	43.1	
		reductie 1 km zone 25%	35.8		
		reductie 1 km zone 50%	36.7		
		reductie 1 km zone 75%	37.6		
		reductie 1 km zone 100%	38.5		
	BTL reductie + 10%		36.8	46.0	
	BTL reductie + 25%		39.8	50.1	
	BTL reductie + 50%		46.5	57.8	
NL reductie 10%	BTL reductie + 0%	reductie 1 km zone 0%	38.4	48.0	-6.7
		reductie 1 km zone 25%	39.2	49.1	-8.1
		reductie 1 km zone 50%	40.1	50.2	-9.6
		reductie 1 km zone 75%	41.0	51.4	-11.1
		reductie 1 km zone 100%	42.2	52.6	-12.5
	BTL reductie + 10%		40.4	50.8	-10.0
	BTL reductie + 25%		44.3	55.5	-15.0
	BTL reductie + 50%		56.7	67.3	-23.3
NL reductie 30%	BTL reductie + 0%	reductie 1 km zone 0%	53.3	63.7	-20.0
		reductie 1 km zone 25%	55.1	65.4	-21.2
		reductie 1 km zone 50%	56.9	67.0	-22.3
		reductie 1 km zone 75%	58.4	68.3	-23.4
		reductie 1 km zone 100%	59.7	69.5	-24.6
	BTL reductie + 10%		58.2	68.4	-23.4
	BTL reductie + 25%		64.0	73.5	-28.3
	BTL reductie + 50%		72.9	81.4	-36.6
NL reductie 50%	BTL reductie + 0%	reductie 1 km zone 0%	69.9	78.3	-33.4
		reductie 1 km zone 25%	70.8	79.1	-34.2
		reductie 1 km zone 50%	71.7	79.9	-35.0
		reductie 1 km zone 75%	72.8	80.9	-35.8
		reductie 1 km zone 100%	73.9	82.0	-36.6
	BTL reductie + 10%		74.1	82.2	-36.7
	BTL reductie + 25%		84.3	91.7	-41.7
	BTL reductie + 50%		92.6	98.0	-50.0

			Aantal hexagonen onder KDW (in %)		Verandering depositie (in %)
			KDW	KDW+	t.o.v. 2030
NL reductie 60%	BTL reductie + 0%	reductie 1 km zone 0%	83.0	90.3	-40.1
		reductie 1 km zone 25%	84.0	91.3	-40.7
		reductie 1 km zone 50%	84.9	92.1	-41.4
		reductie 1 km zone 75%	85.7	92.9	-42.0
		reductie 1 km zone 100%	86.4	93.5	-42.7
	BTL reductie + 10%		87.3	94.2	-43.4
	BTL reductie + 25%		91.5	97.2	-48.4
	BTL reductie + 50%		96.5	99.8	-56.7
NL reductie 70%	BTL reductie + 0%	reductie 1 km zone 0%	90.2	95.8	-46.8
		reductie 1 km zone 25%	90.4	95.9	-47.2
		reductie 1 km zone 50%	90.5	96.0	-47.7
		reductie 1 km zone 75%	90.7	96.1	-48.2
		reductie 1 km zone 100%	90.8	96.1	-48.7
	BTL reductie + 10%		92.0	97.0	-50.1
	BTL reductie + 25%		94.6	98.8	-55.1
	BTL reductie + 50%		98.3	100.0	-63.4
NL reductie 90%	BTL reductie + 0%	reductie 1 km zone 0%	94.9	98.5	-60.1
		reductie 1 km zone 25%	94.9	98.5	-60.3
		reductie 1 km zone 50%	95.0	98.5	-60.4
		reductie 1 km zone 75%	95.0	98.6	-60.6
		reductie 1 km zone 100%	95.0	98.6	-60.8
	BTL reductie + 10%		96.6	99.3	-63.4
	BTL reductie + 25%		98.0	99.9	-68.4
	BTL reductie + 50%		99.7	100.0	-76.7

4 Conclusies

In Hoofdstuk 1.2 zijn acht onderzoeksvragen genoemd waarop de Voorzitter van de Lange Termijn Verkenning Stikstof graag een antwoord wil hebben. In het voorgaande hoofdstuk is via verschillende varianten een beeld geschetst van de mogelijkheden om zoveel als mogelijk de huidige overschrijding van de kritische depositiewaarden te beëindigen.

Op basis van de in Hoofdstuk 3 gepresenteerde resultaten kunnen de volgende algemene conclusies getrokken worden. Hiermee wordt ook (deels) een antwoord gegeven op de vragen van de Voorzitter van de LTVS:

- Er is voor meerdere gebieden een depositiereductie nodig die kan oplopen tot ca. 4000 mol N/ha/j om de overschrijding van de kritische depositiewaarden te verminderen of zelfs te beëindigen;
- Voor meerdere, met name langs de grens gelegen, gebieden zal het beëindigen van de overschrijding niet mogelijk zijn op basis van Nederlandse emissiereducties alleen.
- De manier waarop de benodigde depositiereductie gerealiseerd kan worden, hangt af van de manier waarop specifieke gebieden belast worden. Een algemeen geldende ideale reductiemix is niet te geven (en daarmee ook geen algemeen geldende reductiepercentage), maar wel kan rekening gehouden worden met het volgende:
    - Reductie via zonering kan lokale 'piekbelastingen wegnemen. Effectiviteit hangt mede af van de breedte van de zone rondom de natuurgebieden en de te reduceren hoeveelheid emissie in de zone
    - Reductie via maatregelen in het buitenland zal met name plaatsvinden bij gebieden die in de huidige situatie al een hoge depositiebijdrage vanuit het buitenland ontvangen
    - Reductie via generieke emissiereducerende maatregelen zal een effect hebben op de deposities op nagenoeg alle gebieden. Echter, de mate waarin het effect zal optreden hangt af van de afstand tussen bron en receptor (ofwel tussen de locatie waar emissie en depositie plaatsvind – hoe groter de afstand, hoe kleiner het effect)
- Wanneer echter uitgegaan wordt van een reductie van de stikstofemissies uit alle Nederlandse bronnen met 50% (in gelijke mate verdeeld over de verschillende broncategorieën), zal er voor circa 30% van de hexagonen in met daarin stikstofgevoelige natuur in Natura 2000-gebieden nog sprake zijn van een overschrijding van de KDW in 2030. Bij een emissiereductie van 70% bedraagt dit circa 10%.
- Ook bij het hanteren van het tussendoel met een tijdelijke verhoging van de kritische depositiewaarden voor de meest gevoelige natuur (KDW+) is een depositiereductie nodig van dezelfde omvang als hierboven genoemd, om alle overschrijdingen te beëindigen. Bij een generieke emissiereductie van respectievelijk 50 en 70% is sprake van circa 22 en 4% van de hexagonen met overschrijding van de KDW+;

- Een deel van hier beschreven benodigde emissiereducties zal naar verwachting via de (voorgenomen) maatregelen uit het Klimaatakkoord, het Schone Lucht Akkoord en de stikstofbrief van 24 april 2020 ingevuld worden. Hiermee is echter in deze studie geen rekening gehouden;
- De effectiviteit van het reduceren van de emissies in zones rondom de natuurgebieden hangt mede af van de totale emissie in de betreffende zone, maar ook de afstand tot het natuurgebied. Bij grotere zones zal weliswaar de totale emissiereductie toenemen, maar doordat de afstand ook toeneemt zal de depositiereductie per eenheid emissiereductie afnemen;
- De mate waarin het beëindigen van piekbelasters effectief is, zal in hoge mate afhangen van de lokale situatie en wordt mede bepaald door de hoogte van de emissie per bedrijf en de afstand naar het natuurgebied.

Bijlage 1: Overzicht gebieden met overschrijding KDW > NL bijdrage

Nr.	Naam	# Hexagonen	KDW niet overschreden	Overschrijding KDW > NL bijdrage	Overschrijding KDW < NL bijdrage	KDW overschreden	Overschrijding KDW > NL bijdrage
0	Nederland	252613	97823	10128	144662	61%	4%
64	Wooldse Veen	52	0	52	0	100%	100%
33	Bargerveen	2118	103	1947	68	95%	92%
55	Aamsveen	123	7	107	9	94%	87%
128	Brabantse Wal	5283	69	4335	879	99%	82%
117	Manteling van Walcheren	669	134	495	40	80%	74%
61	Korenburgerveen	313	37	208	68	88%	66%
46	Bergvennen & Brecklenkampse Veld	104	1	66	37	99%	63%
116	Kop van Schouwen	2078	674	828	576	68%	40%
53	Buurserzand & Haaksbergerveen	890	122	279	489	86%	31%
146	Sarsven en De Banen	76	0	14	62	100%	18%
54	Witte Veen	92	6	12	74	93%	13%
62	Willinks Weust	48	14	5	29	71%	10%
100	Voornes Duin	1472	745	107	620	49%	7%
134	Regte Heide & Riels Laag	316	129	21	166	59%	7%
101	Duinen Goeree & Kwade Hoek	1431	890	92	449	38%	6%
98	Westduinpark & Wapendal	328	149	20	159	55%	6%
138	Weerter- en Budelerbergen & Ringselven	2718	691	164	1863	75%	6%
130	Langstraat	83	13	5	65	84%	6%
113	Voordelta	489	439	28	22	10%	6%
3	Duinen Vlieland	1321	1063	72	186	20%	5%
86	Schoorlse Duinen	1532	339	83	1110	78%	5%
135	Kempenland-West	850	238	45	567	72%	5%
87	Noordhollands Duinreservaat	5567	1393	288	3886	75%	5%
115	Grevelingen	2798	2165	120	513	23%	4%
139	Deurnsche Peel & Mariapeel	2395	34	102	2259	99%	4%

Nr.	Naam	# Hexagonen	KDW niet overschreden	Overschrijding KDW > NL bijdrage	Overschrijding KDW < NL bijdrage	KDW overschreden	Overschrijding KDW > NL bijdrage
97	Meijendel & Berkheide	3007	1292	107	1608	57%	4%
149	Meinweg	1933	421	65	1447	78%	3%
136	Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux	2146	942	68	1136	56%	3%
84	Duinen Den Helder-Callantsoog	764	194	22	548	75%	3%
85	Zwanenwater & Pettemerduinen	766	172	22	572	78%	3%
99	Solleveld & Kapittelduinen	1016	657	26	333	35%	3%
4	Duinen Terschelling	4038	3124	102	812	23%	3%
155	Brunssummerheide	302	140	7	155	54%	2%
159	Sint Pietersberg & Jekerdal	173	138	4	31	20%	2%
145	Maasduinen	4737	560	105	4072	88%	2%
133	Kampina & Oisterwijkse Vennen	1089	384	13	692	65%	1%
2	Duinen en Lage Land Texel	3898	2365	40	1493	39%	1%
49	Dinkelland	418	286	4	128	32%	1%
137	Strabrechtse Heide & Beuven	1548	882	12	654	43%	1%
157	Geuldal	2670	1225	15	1430	54%	1%

RIVM
De zorg voor morgen begint vandaag

Date : 18-2-2021 15:05:18
From : "[redacted]@kpnmail.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: kaart bezit Mantingerzand/Mantingerbos
Attachment : kaart bezit asr mantingerzand+mantingerbos.jpg;

Dag[redacted]

Hierbij de eigendommenkaart met blauwtransparant weergegeven de N2000 begrenzing die ik in beeld heb.

Bij het Mantingerzand ligt zoals je ziet één perceel van ons in N2000, ten westen van Nieuw Balinge.

Dit is dus de grond die ik bedoel en nu dus gewoon in landbouwkundig gebruik is maar op de kaarten nu als natuur N2000 staat aangegeven.

Hoop dat dit zo duidelijk is,

Tot straks en groet[redacted]

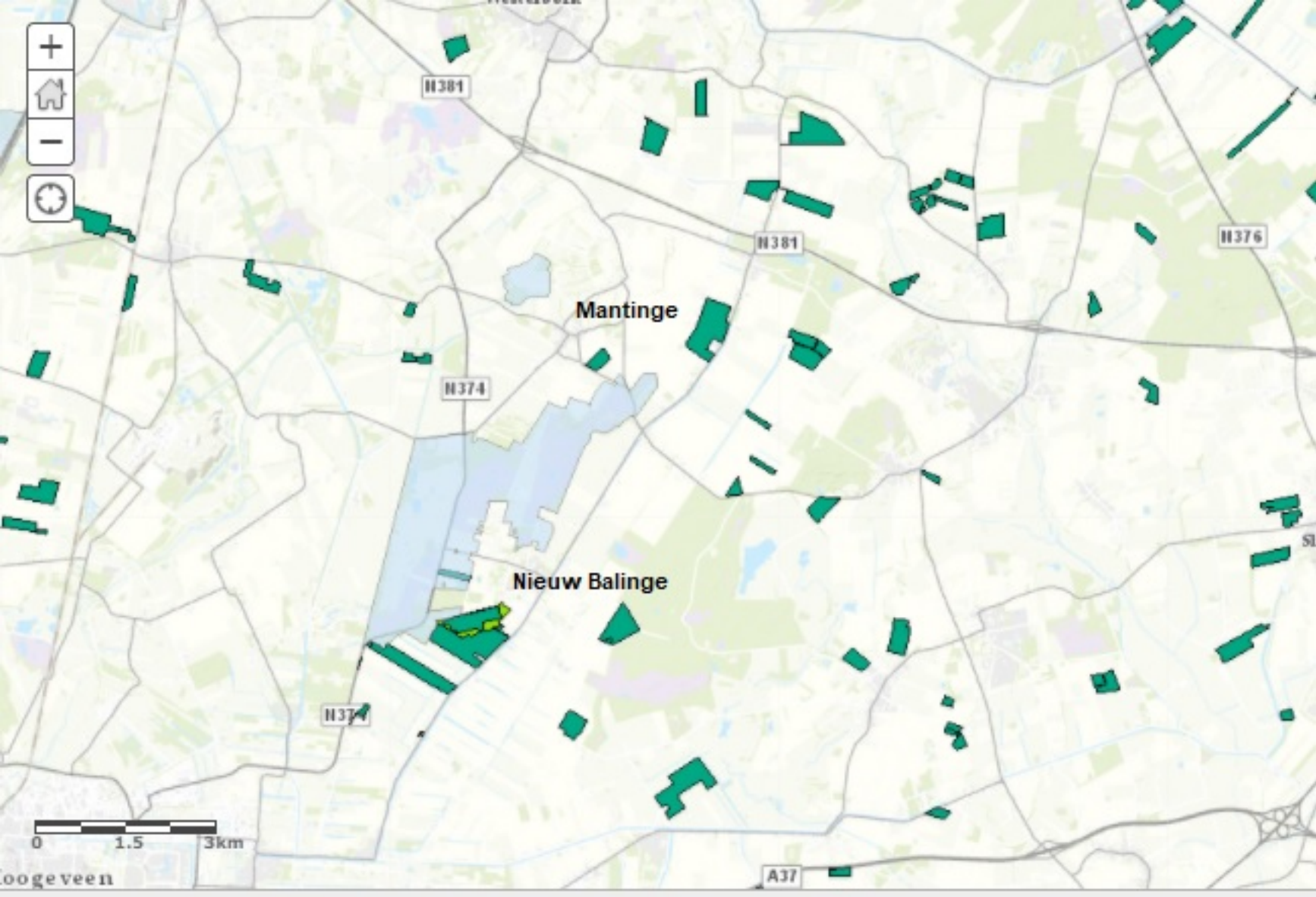
N381
N381
N376
Mantinge
N374
Nieuw Balinge
N374
0
1.5
3km
A37

Date : 1-12-2020 11:41:31
From : [redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: Scenario's voor Gebiedsverkenning Elperstroom en Mantingerzand en Mantingerbos

Met vriendelijke groeten,

[redacted]
Telefoon: 06[redacted]

Kijk, In Gelderland pakt men al door met gerichte uitkoop plus innovatieregeling voor stallen:

Uitkoopregeling voor kalverboeren is in trek

De Stentor

Apeldoorn EditieDeventer EditieEpe-Vaassen EditieFlevoland EditieLochem EditieSalland EditieVechtdal-Hardenberg EditieWest-Veluwe EditieZutphen EditieZwolle-Kampen Editie

Korte beschrijving: De uitkoopregeling voor kalverboeren in Gelderland is zo in trek, dat er mogelijk te weinig geld is om iedereen die wil stoppen in aanmerking te laten komen.

Publicatiedatum: 01 Dec 2020 03:27

Rubriek: De Stentor, p.2

Lengte: 263 woorden

Volgens woordvoerder [redacted] van de provincie tekenden meer dan vijftig kalverboeren in op de regeling 'Aankoop kalverhouderijen 2020', die vandaag sluit. De provincie riep de regeling in het leven met twee doelen: een alternatief bieden aan kalverboeren die het moeilijk hebben door de coronacrisis én het terugdringen van stikstofemissie door kalverhouderijen.

Vooral bedrijven dicht bij Natura2000-gebieden komen in aanmerking. ,,De Veluwse bossen verzuren, het is urgent. Zolang de natuur niet herstelt, kunnen er geen projecten worden uitgevoerd die stikstofbelastend zijn."

De regeling ging half oktober in, maar de criteria waren te streng. Op 11 november versoepelden GS de voorwaarden. Sindsdien stromen de boeren toe, onder wie diverse op de Veluwe, meldt de provincie.

Eerst wordt gekeken of de bedrijven voldoen aan de drempelwaarden die in de voorwaarden staan. Daarna wordt bepaald wie in aanmerking komt voor uitkoop. De provincie heeft daar 20 miljoen euro voor. Dat lijkt te weinig voor uitkoop van vijftig kalverbedrijven.

Bedrijven met een hoge stikstofbelasting krijgen voorrang. De provincie berekent het effect van de stikstof op de Veluwse natuurgebieden. ,,Het effect voor de natuur moet zo groot mogelijk zijn als we een bedrijf uitkopen."

De provincie werkt ook aan een subsidieregeling voor boeren die stallen willen innoveren, zodat ze minder stikstofuitstoot veroorzaken. Die regeling komt in januari. In Gelderland zijn ruim zevenhonderd kalverboeren actief, 45 procent van het totale aantal in Nederland.

Date : 12-11-2020 12:32:18
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: uitnodiging sessie Gebiedsverkenning Stikstof

En nog één.

Hartelijke groet,

[redacted]

Van: [redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Verzonden: donderdag 12 november 2020 12:04
Aan: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: uitnodiging sessie Gebiedsverkenning Stikstof

Ho[redacted]

Ik neem deel aan het overleg 24 november over Elperstroom. Wij houden ons strikt aan de coronaregels. Vooralsnog ga ik uit van een digitaal overleg. 1 en 15 december past minder goed in mijn agenda.

Groet,
[redacted]

Van: Team Stikstof Drenthe [mailto:stikstof@drenthe.nl]
Verzonden: woensdag 11 november 2020 14:32
Aan: [redacted]@nmfdrenthe.nl; [redacted]@natuurmonumenten.nl>; [redacted]@staatsbosbeheer.nl>; [redacted]@staatsbosbeheer.nl>; [redacted]@drentslandschap.nl; [redacted]@ltonoord.nl; [redacted]@gmail.com; [redacted]@outlook.com
Onderwerp: uitnodiging sessie Gebiedsverkenning Stikstof

Goedemiddag,

Graag nodigen wij u uit voor de eerste sessies Gebiedsverkenning Stikstof op dinsdag 24 november en donderdag 26 november a.s. van 13.00-16.00 uur.

Pilot gebiedsverkenning
In het kader van de Gebiedsgerichte aanpak stikstof hebben wij afgesproken om met elkaar te starten met gebiedsverkenningen. We vinden het allen van belang om over dezelfde kennis en informatie te beschikken. Daarom proberen we de situatie per gebied helder en feitelijk in beeld te brengen. Doel is om voor elk gebied een factsheet te maken, waarin gegevens overzichtelijk worden gebundeld en gepresenteerd. Zo krijgen we zicht op wat we al weten, maar ook op benodigde aanvullende gegevens.

Drenthe kent twaalf stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. We starten met een pilot met twee stikstofgevoelige gebieden om ervaring op te doen met het opstellen van een gebiedsverkenning. Zo kunnen we kijken wat haalbaar, realistisch en praktisch is. De gebieden Elperstroom en Mantingerzand/Mantingerbos zijn tegelijkertijd uitdagend en eenvoudig genoeg om als pilotgebied te dienen. Na beoordeling/evaluatie van de drie gezamenlijk opgestelde factsheets voor deze gebieden kunnen we aan de slag met de factsheets voor de andere gebieden.

Fysiek, digitaal of hybride?
Belangrijke vraag aan u is of u bij deze sessies voorkeur heeft om fysiek aanwezig te zijn in het provinciehuis of liever een digitale vorm van overleg verkiest. Een vorm waarin we dit combineren is eventueel ook mogelijk.
Wilt u ons *(liefst nog deze week)* laten weten of u aanwezig bent en welke vorm uw voorkeur heeft?
We richten ons op dinsdag 24 november op Elperstroom (13.00-16.00 uur) en op donderdag 26 november op Mantingerzand/Mantingerbos (13.00-16.00 uur)

Vervolgsessies
De tweede en derde werksessies zijn vooralsnog gepland op:
- dinsdag 1 december en dinsdag 15 december (Elperstroom)
- donderdag 3 december en donderdag 17 december (Mantingerzand/Mantingerbos)

Wij verzoeken u hier zo mogelijk rekening mee te houden in uw agenda. Ter voorbereiding op de eerste sessie zenden wij u nog een agenda en nadere informatie toe.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Gebiedsverkenningen Stikstof Drenthe

Disclaimer Nederlands English

Date : 14-12-2020 8:50:34
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: vragen landbouw
Attachment : vragen201213.docx;image001.png;

Van: [redacted]@ltonoord.nl>
Verzonden: zondag 13 december 2020 21:05
Aan: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
CC: [redacted]@outlook.com>; [redacted]@gmail.com>
Onderwerp: vragen landbouw

Hierbij zoals toegezegd een eerste proeve van, in onze ogen, relevante vragen in verband met de pilot omtrent de gebieden Elperstroom en Mantingerzand en – bos

Mede namens [redacted],

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]

t: 088 888 66 66
m: 0(031)6 - [redacted]
w: www.ltonoord.nl

Achter de boer en tuinder.
Voor ons allemaal.

Vragen Landbouw

Voor gebiedspilots Elperstroom / Mantingerzand- en bos

Datum 13 december 2020

Als landbouw zijn wij ons er zeer van bewust dat een goede kwaliteit van de Drentse natuur ook in het belang van de landbouw zeer gewenst is! Niet voor niets zetten wij ons zowel op bestuurlijk provinciaal niveau als ook op onze bedrijven hier actief voor in.

Randvoorwaarden

Als geen ander weten wij dat voor een goede groei, stand en vermeerdering van planten, vegetatie en gewassen qua vakmanschap met betrekking tot teeltplan, beheerplan om te komen tot een goed resultaat, aan vele randvoorwaarden actief gewerkt moet worden om tot een goed resultaat te komen.
Echter, tot onze verbazing blijkt op basis van de verkenning van de 2 pilotgebieden aan de hand van de presentaties en de toegezonden stukken naar ons inzien dat aan een aantal (om te komen tot een goede gezonde natuur) randvoorwaarden helemaal niet gewerkt word en/of geen aandacht aan gegeven word.
De punten waar wel aandacht aan gegeven wordt, worden zeer matig onderbouwd en waar wel, ons inziens te weinig door een onafhankelijk deskundige .
Ondanks dat aan vele punten aandacht gegeven moet worden, blijkt dat eigenlijk alleen gekeken word naar stikstof en hydrologie!

Bodem

Stikstof word berekend met een model dat uitkomsten kan geven met afwijkingen van 100 procent op hexagoonniveau! Om met meer nauwkeurigheid te kunnen bepalen wat er op dit schaalniveau qua stikstof aan de hand is achten wij het vanzelfsprekend dat aan de toegezonden stukken uitslagen van grondmonsters op hexagoonniveau worden toegevoegd. Hieruit kunnen conclusies volgen die iets zeggen over een toe- of afnemende bodemvoorraad stikstof. Indien men die spiegelt aan de depositiemodellen zijn er uitspraken te doen die iets zeggen over de werkelijke situatie ter plaatse.
Met betrekking tot bovenstaande hebben wij nog een aantal vragen die wij graag beantwoord zouden zien.(uiteraard zo veel mogelijk met onderbouwing en onafhankelijk onderzoekuitslagen).
Voorts willen wij er op wijzen dat om te komen tot gedragen maatregelen vanuit de landbouw (en overige sectoren), er volledig openheid moet worden gegeven op alle relevante onderwerpen in de verkenning van de gebieden. Er worden van de sectoren en maatschappij de komende jaren grote financiële inspanningen gevraagd ten behoeve van reductie van stikstof en er word daarnaast nog vele miljoenen belastinggeld geïnvesteerd in de natuurgebieden. Het risico bestaat dat (bij de huidige werkwijze) er ondanks een daadwerkelijk gerealiseerde gewenste reductie van stikstof, de natuur nog niet hersteld vanwege het geen aandacht geven aan de overige randvoorwaarden.

Wij zijn van mening dat het mede gezien de hoeveelheid financiële middelen die toebedeeld worden aan de beherende natuurorganisaties, er net zoals er aan de overige sectoren en Drentse maatschappij verplichtingen worden opgelegd t.b.v reductie stikstof, het niet meer dan billijk is van de beherende organisaties eisen te stellen aan het binnen hun gebieden werken en behalen van de overige randvoorwaarden. Aangezien dit in ons aller belang is, een natuur die in goede staat verkeerd.

<u>Vraag 1</u>

Wij zouden graag zien dat er een overzicht (tabel) aangeleverd word met informatie omtrent de gewenste voedingsniveau (range) toestand NPK en Ph in de bodem en meest ideale grondsoort per habitat.

<u>Vraag 2</u>

Wij zouden binnen deze verkenning graag nog bodemmonsters op NPK en Ph genomen zien worden uiteraard door een gecertificeerd en onafhankelijk laboratorium in de habitats die onder de maat presteren op hexagoonniveau! (Qua tijdspad kan dit prima, normaal gesproken is de uitslag binnen 14 dgn binnen.)

Vraag 3
Wij missen bij de presentaties en de toegezonden stukken uitslagen van bodemmonsters (uit het verleden) die de uitkomsten van aerius onderbouwen en de slechte staat van de natuur door stikstof onderbouwen. Er word al vele jaren aangegeven dat stikstof het probleem is dan kan het ons inziens niet anders dat daar bodemmonsters van beschikbaar zijn die de bodemvoorraad stikstof weergeven!

Vraag 4
Wij achten het wenselijk dat er een monitoringsysteem wordt ingericht omtrent bodemtoestand op NPK en Ph op hexagoonniveau. Om het voor de korte termijn behapbaar te houden zou dit in ieder geval uitgerold moeten worden in gebieden waar een probleem is, maar onze voorkeur gaat uit naar de gehele N2000 gebieden op hexagoonniveau.
Deze monsters moeten net als ook in de landbouw verplicht is elke 3 jaar herhaald worden.
Hiermee kunnen we inzicht krijgen of er eventuele voedings-gerelateerde problemen zich afspelen en daarenboven kan je uitkomsten spiegelen aan aerius (controle). Als er teveel depositie is zal de bodem voorraad stikstof stijgen en als de bodemvoorraad daalt weet je dat ondanks misschien slechte stand van habitat de depositie niet het probleem is en kan er adequaat gewerkt worden om eventuele andere problemen oplossen.

Plantgezondheid

Vraag 5
Wij missen in de aangeleverde stukken en presentaties wat betreft slecht presterende habitats beoordelingen van onderzoeken van planten, vegetatie op wortelkwaliteit en plantgezondheid (ziekten en plagen) enz. Redelijkerwijs mogen we verwachtten en gaan we er van uit dat bij het slecht presteren van habitats er net als in de landbouw gebruikelijk is er alles uit de kast word gehaald om te analyseren wat de oorzaak kan zijn!

Vraag 6
Wij zouden graag zien dat in de slecht presterende habitats bodemmonsters genomen worden op bodemalen. Bodemalen veroorzaken enorme schade aan de wortels van vegetatie op met name de wat schrale gronden. Aangezien het beheersbeleid de laatste jaren enorm gestoeld was op doelbewust verschralen van gebieden in de natuur bestaat de kans dat bodemalen de gewenste goede stand van de habitat ernstig schade toebrengen en zullen alle goedbedoelde reductiemaatregelen en hydrologische verbeteringsactiviteiten dweilen met de kraan open zijn.

Vraag 7
In relatie tot het voorgaande is de beschikbaarheid van spore-elementen ook relevant. Plantgezondheid (in dit geval gebreksziekte) zou ook vanuit deze invalshoek (in situaties waar de gezondheid van planten zichtbaar te wensen over laat) bekeken moeten worden.

Waterhuishouding

Vraag 8
Wij missen bij de presentatie en toegezonden stukken met betrekking tot hydrologie een groot deel van de meest relevante feitelijke informatie. Meer in het bijzonder lijkt het ons relevant informatie te hebben over opbouw en samenstelling van de bodem. (grof zand, fijn zand, leemlagen ,storende lagen,en dergelijke).

Vraag 9

Geef in een overzicht per habitattype aan wat voor het welbevinden van dat habitattype, de gewenste grondwatertrap is.

Vraag 10
Geef weer in hoeverre habitats afhankelijk zijn van kwel en welke intensiteit die kwel moet hebben.

Vraag 11
Koppel de informatie uit vraag 8, 9 en 10 en geef (op kaart op hexagoonniveau) weer in hoeverre de bodemkundige en waterhuisdhoudkundige factoren er voor zorgen dat het welzijn van de habitat wordt bevordert.

Aangezien dit een aantal van de meest essentiële elementen zijn met betrekking tot het water vast kunnen houden in een gebied gaan wij er redelijkerwijs vanuit dat bij het vaststellen van de beheerplannen van deze oppervlaktes hier ongetwijfeld deskundig onderzoek naar gedaan is. Wij zouden dit graag in willen zien.

Emissies

Zowel voor het in kaart brengen van het effect van potentiële reductiemaatregelen, als het onderzoeken van de stikstofruimte die nodig is voor het legaliseren van knelgevallen (PAS-melders en andere knelgevallen die verstoken zijn van een adequate stikstoftoestemming) achten wij het van belang dat er zicht komt op de situatie in het verleden (cq de situatie ten tijde van aanmelding van N2000 gebieden in Brussel). Omdat dit moment voor individuele bedrijven zonder vergunning als referentie geld, achten wij het niet meer dan logisch dat ook voor meer collectieve situaties (zoals de legalisatie van bedrijven) ook naar het verleden wordt gekeken.

Vraag 12
Breng op basis van meitellings gegevens in beeld hoeveel N-emitterende bedrijven en dieren er rond de gebieden Elperstroom , Mantingerzand en -bos waren ten tijde van het bij Brussel aanmelden van deze twee gebieden.

Vraag 13
Gebruik voorgaande gegevens om een vergelijking te maken van de lokaal veroorzaakte depositie toen en nu.

Vraag 14
Probeer (zo mogelijk) in te schatten wat de daling van de lokale emissie gedaan heeft voor het welbevinden van de habitats van de Natura 2000 gebieden in deze pilot. (voor een periode van bijna 30 jaar moet hier iets van te zien zijn.)

Vraag 15
Er werd aangegeven dat er het voornemen is om een paar grote industriële uitstoters door te rekenen. Wat is de definitie grote uitstoters??hoeveel kg??Wij zijn van mening dat met het slechts een paar grote uitstoters doorrekenen geen goede feitelijke situatie kan worden weergegeven waarop we de discussie over te nemen maatregelen kunnen voeren.

Vraag 16
Is het mogelijk op korte termijn te starten met het in beeld brengen van de overige drentse N2000 gebieden op basis van verstrekte informatie en tot nu toe gestelde vragen als bij de 2 pilotgebieden? Gezien de al vele gerezen vragen en opmerkingen bij de verkenning van de 2 pilotgebieden die relatief gezien ten opzichte van de overige gebieden de kleinste oppervlakte bevatten en waarschijnlijk de makkelijkste opgave, blijkt dat de materie toch vele malen complexer is dan vooraf ingeschat en er zodoende de kans bestaat dat er tot de

conclusie gekomen moet worden dat om gerichte gedragen maatregelen voor te stellen het uiterst noodzakelijk is ook inzicht te krijgen in de overige gebieden.

Wij willen u erop wijzen dat wij van mening zijn dat wij op basis van de huidige informatievoorziening in deze voor alle lagen van de drentse burgers en sectoren zeer complexe materie met waarschijnlijk zeer ingrijpende te nemen maatregelen die het toekomstperspectief ernstig zullen aantasten geen juiste afweging kunnen maken met betrekking tot te nemen maatregelen.
Hiervoor is het noodzakelijk dat er volledig onderbouwd antwoord komt op de door ons al eerder gestelde vragen en de vragen zoals hierboven gesteld!

Wij beseffen ons terdege dat dit meer tijd gaat kosten dan vooraf was voorzien!
Echter, zorgvuldigheid gaat voor snelheid!

Wij gaan ervan uit dat met het aanvullen van de gevraagde informatie er meer duidelijkheid boven tafel komt waarna wij in goede harmonie met alle partijen kunnen komen tot een goede inhoudelijke constructieve discussie over wat voor maatregelen benodigd zijn om te komen tot de gewenste doelstelling, namelijk een gezonde natuur!

DAJK
FDF regio Drenthe
LTO Noord

Date : 17-11-2021 19:50:13
From : "[redacted]"
To : [redacted]@prolander.nl, "[redacted]@provinciegroningen.nl"' [redacted]@provinciegroningen.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Gebiedsverkenning Drentsche Aa

Hallo [redacted]

Onze ''gebiedsverkenningen stikstof'' komen volgende week dinsdag (GS volente) online te staan. Ze worden geplaatst in de vorm van storymaps. Deze staan dan hier: [redacted] (ze staan nu nog echt een beveiligingsmuur). Hierbij onder embargo alvast de pdf van de verkenning voor het Drentsche Aa. Digitaal ziet het er allemaal logischer uit, zeg ik er alvast bij.

We zouden voor onze aanpak o.a. graag nog de vergunningengegevens van alle agrarische en niet-agrarische bronnen in Groningen in een zone van 10 km om het gebied heen ontvangen. Kan dat?

Binnenkort even om tafel over hoe rondom de GGA in het algemeen en het Drentsche Aa in het bijzonder samen kunnen optrekken?

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Date : 17-11-2021 20:00:03
From : "[redacted]"
To : "[redacted]@rijksoverheid.nl" [redacted]@rijksoverheid.nl, [redacted]@rijksoverheid.nl" [redacted]@rijksoverheid.nl, "[redacted]" [redacted]@prolander.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Gebiedsverkenning Witterveld
Attachment : LG-W2111 181-Drentse Aanpak Stikstof-gebiedsverkenningen-Wtterveld.pdf;

Beste heren

Onze ''gebiedsverkenningen stikstof'' komen volgende week dinsdag (GS volente) online te staan. Ze worden geplaatst in de vorm van storymaps. Deze staan dan hier: [redacted] (ze staan nu nog achter een beveiligingsmuur). Hierbij onder embargo alvast de pdf van de verkenning voor het Witterveld. Digitaal ziet het er allemaal logischer uit, zeg ik er alvast bij.

In onze volgende bijeenkomst kunnen we dit bespreken en verdere afspraken maken. Ik dacht dat we nog een overleg hebben staan, dus dan komt dat goed.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

provincie Drenthe

Drentse Aanpak Stikstof
Gebiedsverkenning Witterveld

23 november 2021

KORTE TOELICHTING EN INHOUD

Dit document bevat de teksten uit laag 1 en 2 van de digitale, interactieve viewer voor de Gebiedsverkenningen Drenthe. Dit is een online omgeving, waarin verschillende data over stikstofemissie en -depositie in Drenthe in kaartbeelden bijeen zijn gebracht. De viewer biedt ten opzichte van dit document extra digitale functionaliteiten en is beschikbaar via www.provincie.drenthe.nl/stikstof

Inhoud van dit document:

- Algemene inleiding op de gebiedsverkenningen
- Kaarten & teksten laag 1 van de online viewer (algemene gebiedsinformatie)
- Kaarten & teksten laag 2 van de online viewer (meer details en achtergrondinformatie)

Deze teksten zijn gebaseerd op de situatie per november 2021. Wanneer de gebiedsverkenningen worden geactualiseerd/aangepast zullen wij dat hier vermelden.

ALGEMENE INLEIDING OP DE GEBIEDSVERKENNINGEN

Welkom! Deze interactieve viewer geeft informatie over stikstofemissies en -deposities in 12 stikstofgevoelige natuurgebieden in de provincie Drenthe. Deze informatie is onderdeel van de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof, namelijk het onderdeel Gebiedsverkenningen.

Deze gegevens zijn bedoeld voor iedereen die zich betrokken voelt bij de stikstofproblematiek in Drenthe. Alle informatie op deze website is daarom openbaar toegankelijk. Gepoogd is de soms ingewikkelde informatie zo gebruiksvriendelijk mogelijk te presenteren.

Algemene inleiding Gebiedsverkenningen

In de Gebiedsverkenningen wordt de stikstofproblematiek voor het betreffende Natura 2000-gebied inzichtelijk gemaakt. Wat zijn de natuurdoelstellingen in dit gebied? In hoeverre heeft de natuur in dit gebied te lijden onder de stikstofdepositie? Waar komt die stikstof vandaan? Wat kunnen we verwachten van de depositie in de komende jaren? Aan de orde komen mogelijkheden om de omgevingswaarden voor 2025, 2030 en 2035 uit de Wet stikstofreductie en natuurherstel (Wsn) te behalen en de bijdrage die de provincie daaraan kan leveren. Een en ander tegen de achtergrond van het bereiken van de wettelijke instandhoudingsdoelen voor het gebied, waar het uiteindelijk voor wat betreft de natuuropgave om te doen is.

Hier hoort het verkennen van oplossingsrichtingen voor het stikstofprobleem bij. Deze worden in dit stadium vooral nog algemeen in kaart gebracht. De oplossingsrichtingen leggen samen met andere gebiedsdoelen de basis voor de concrete maatregelen per gebied, waarover in een volgend stadium van de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof wordt gesproken. Hierbij wordt gekeken naar andere doelen en wensen in de regio rondom die stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en de mogelijke koppelkansen met andere gebiedsprocessen en opgaven (b.v. voor de Kaderrichtlijn Water of voor de Klimaatopgave).

Het college van Gedeputeerde Staten heeft deze Gebiedsverkenningen vrijgegeven als feitelijke basisinformatie voor de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof. De Gebiedsverkenningen worden door alle betrokken partners gebruikt voor het opstellen van de Gebiedsagenda's. Daaruit volgen uiteindelijk beleidskeuzes. Het is de bedoeling om met de opties/richtingen die onder ‘Stikstofreductie’ worden geschetst voeding te geven aan het vervolgproces. Het betreft 'levende documenten' die kunnen worden bijgesteld op basis van actualiteiten en voortschrijdend inzicht. Voor een aantal onderdelen worden de gebiedsverkenningen in de komende tijd nader aangevuld. Dit geldt in ieder geval voor aspecten op het gebied van water. In december komt een nieuwe versie van het rekenmodel AERIUS uit. Ook op basis van die gegevens zullen de gebiedsverkenningen moeten worden bijgewerkt.

Enkele specifieke opmerkingen voor enkele gebieden vooraf

Specifiek voor de gebieden Fochteloërveen en Drents Friese Wold & Leggelderveld geldt dat het provinciegrensoverschrijdende Natura 2000-gebieden zijn. De gebieden liggen deels in de provincie Fryslân, dat dus mede bevoegd gezag is. Drenthe trekt bij het werken aan de gebiedsgerichte aanpak voor deze gebieden met Fryslân op.

Specifiek voor het gebied Drentsche Aa is dat het een provinciegrensoverschrijdend Natura 2000-gebied is. Het gebied ligt voor een klein deel in de provincie Groningen, dat dus mede bevoegd gezag is. Drenthe trekt bij het werken aan de gebiedsgerichte aanpak voor het gebied met Groningen op.

Daarnaast geldt voor het Natura 2000-gebied Drentsche Aa (4.000 ha), dat het onderdeel uitmaakt van het veel grotere Nationaal Park Drentsche Aa (33.000 ha). Een fijnmazig en vervlochten beek- en

esdorpenlandschap met een nagenoeg compleet ecohydrologisch begrensd watersysteem: van brongebieden in het zuiden tot de benedenloop in Groningen. Eind 2021 heeft het Overlegorgaan Drentsche Aa een nieuw Beheer, Inrichtings- en Ontwikkelingsplan 2021 - 2030 (BIO-plan) vastgesteld voor het Nationaal Park Drentsche Aa. Het BIO-plan Drentsche Aa vormt het basisdocument waarop de samenwerking tussen alle partners is gestoeld: een gecoördineerde en gebiedsgerichte aanpak op basis van het adagium “alle neuzen dezelfde kant op”. En met de ambitie om gezamenlijk de totale kwaliteit van het Drentsche Aa gebied als één geheel in stand te houden en te versterken. Welke rol het Overlegorgaan kan spelen in de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof zal nog nader worden verkend.

Uniek voor het Witterveld is dat het gaat om een Natura 2000-gebied waarvoor het ministerie van Defensie het primair bevoegd gezag is. Drenthe trekt bij het werken aan de gebiedsgerichte aanpak stikstof daarom met dit ministerie op.

Voor meer informatie over de Gebiedsgerichte aanpak, zie Tabblad ‘Achtergrond stikstofproblematiek’.

Uitleg over de viewer

Voor elk van de 12 stikstofgevoelige gebieden in Drenthe vindt u de informatie via het betreffende tabblad. Het verhaal van het gebied wordt verteld aan de hand van diverse kaarten. De kaarten kunt u raadplegen door naar beneden te scrollen. In- en uitzoomen is mogelijk via de knoppen aan de rechterzijde. In de tekstkaders staat een toelichting of eventuele doorverwijzing naar brondocumenten met achterliggende informatie.

Achtergrond stikstofproblematiek

In mei 2019 heeft de Raad van State besloten dat de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) niet meer rechtsgeldig is als kader voor stikstofreductie, natuurherstel in Natura 2000-gebieden en vergunningverlening voor nieuwe ontwikkelingen. Een toestemming voor vergroting van de stikstofuitstoot door de economie (door o.a. industrie, verkeer, scheepvaart en landbouw) is nu niet meer geoorloofd, vooruitlopend op toekomstige positieve gevolgen van maatregelen voor beschermde natuurgebieden. Nederland zit juridisch goeddeels op slot. Belangrijke vraag is nu: hoe kunnen economische ontwikkelingen weer doorgang vinden, terwijl de kwaliteit van de stikstofgevoelige natuur in Natura 2000-gebieden gewaarborgd blijft?

Schematische uitleg van het Rijk over nadelige effecten van een teveel aan stikstof

Het Rijk is systeemverantwoordelijk voor het natuurbeleid in Nederland. Omdat er grote verschillen zijn tussen de Natura 2000-gebieden vinden Rijk en provincies een algemene aanpak niet verstandig. De aanpak over hoe de stikstofneerslag te verminderen, wordt daarom gebiedsgericht ingestoken. Dat heet de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof.

Van belang is verder dat de Wet stikstofreductie en natuurherstel per juli 2021 in werking is getreden. In deze wet worden o.a. reductiedoelstellingen voor stikstof vastgelegd. In de wet is ook de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof vastgelegd en worden de kaders hiervoor gegeven. De wet schrijft onder andere voor dat provincies hun aanpak moeten neerleggen in een Gebiedsplan.

Het kabinet heeft vooruitlopend op de gebiedsplannen van de provincies enkele praktische maatregelen geïntroduceerd, zoals maximaal 100 km/uur rijden op de snelwegen. Het totaalpakket aan afwegingen en maatregelen is nog niet afgerond. Wel zijn er al middelen beschikbaar gesteld voor natuurherstel (3 miljard tot 2030) en voor een verlaging van de stikstofuitstoot in Nederland (2 miljard tot 2030). Het Rijk wil samen met de provincies deze middelen inzetten om de kwetsbare Natura 2000-gebieden beter te beschermen en ontwikkelingen weer op gang brengen.

Koersdocument Drentse aanpak stikstof

Drenthe heeft haar werkwijze en doelen voor de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof vastgelegd in het door Provinciale Staten vastgesteld Koersdocument Drentse aanpak stikstof (21 april 2021). Onze ambitie is als volgt verwoord:

Met onze stikstofaanpak willen we:

- de mogelijkheden onderzoeken om nieuwe ontwikkelingen op gang te brengen zonder natuur extra te schaden (6.3 Habitatrichtlijn, verder HR)
- een veerkrachtige natuur in stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden realiseren (6.1, 6.2 HR).
- Bijdragen aan een daling van de stikstofdepositie, eventueel aanvullend op of vervangend aan de bronmaatregelen van het Rijk (6.1 en 6.2 HR)

Werkwijze gebiedsgerichte aanpak stikstof

De provincie is verantwoordelijk voor de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof. Hierbij trekken we op met onze partners. Het betreft partners uit alle betrokken sectoren, van terreinbeherende organisaties en overheden tot landbouw en het bedrijfsleven. De Gebiedsverkenningen zijn 'voeding' voor de gesprekken die de partners over de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof voeren.

Op basis van de Gebiedsverkenningen gaat de provincie in overleg met haar partners om de concrete aanpak voor elk gebied vast te leggen. Dat gebeurt in de Gebiedsagenda's. Onze inzet is om te komen tot een gedragen aanpak.

Wanneer op basis van de Gebiedsverkenningen de Gebiedsagenda's tot stand zijn gekomen, kan tot uitvoering worden overgegaan. Dit gebeurt op basis van een Gebiedsplan voor Drenthe.

In de Wet stikstofreductie en natuurherstel staat dat het gebiedsplan uiterlijk twee jaar na inwerkingtreding van de wet (dus in juli 2023) moet zijn vastgesteld.

Begrippenlijst

www.bij12.nl/onderwerpen/stikstof-en-natura2000/helpdesk/begrippenlijst/

Bronnen en links

- Meer informatie over de aanpak van het Rijk
- Informatie vanuit de provincies
- Het Koersdocument Drentse aanpak stikstof
- Nieuwsberichten over stikstof vanuit de provincie
- Meer informatie over Natura 2000-gebieden in onze provincie
- Infographic van het Rijk over gevolgen van te hoge stikstofuitstoot

WITTERVELD – KAARTEN & TEKSTEN LAAG 1

KAART 1, 1e Laag: GEBIEDSOMSCHRIJVING

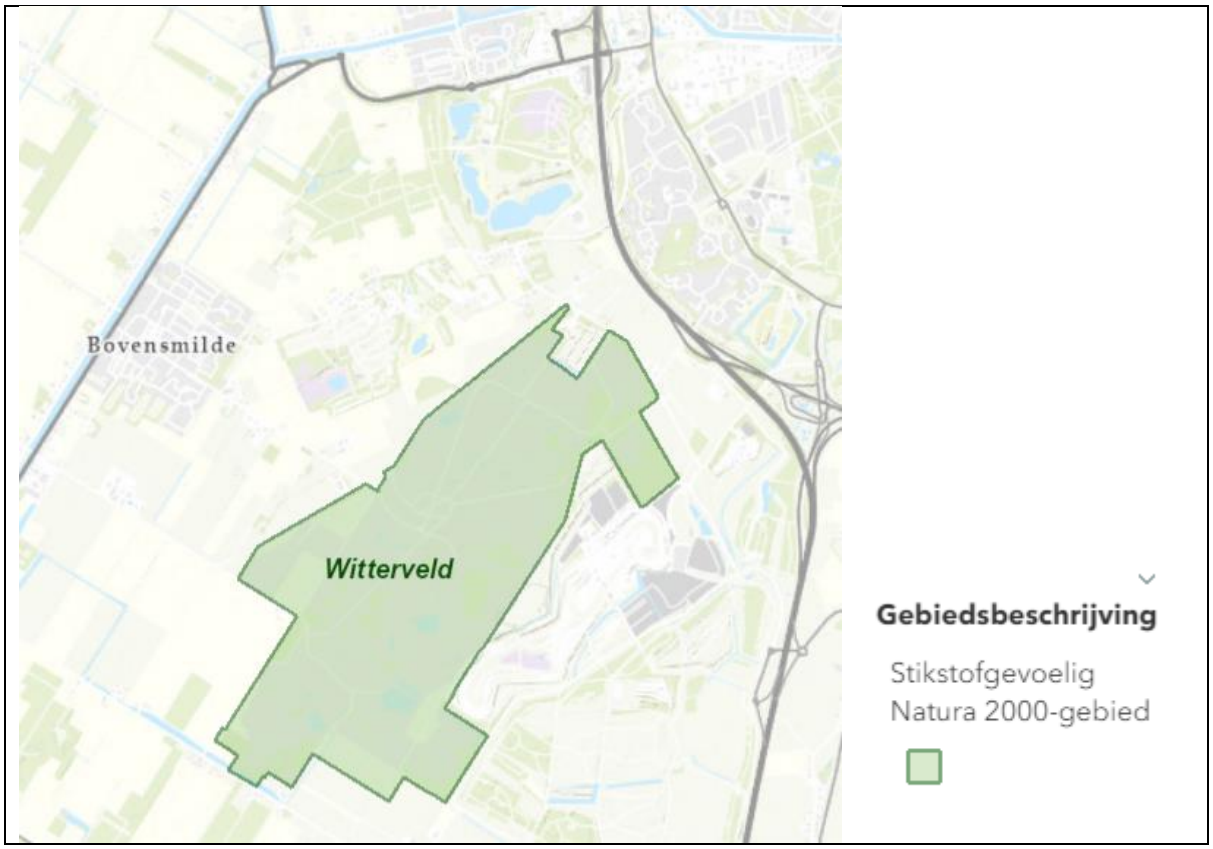

Het Witterveld is ongeveer 481 hectare groot en als Natura 2000-gebied aangewezen.

Het Witterveld is een heide- en hoogveengebied ten zuidwesten van Assen. Het gebied maakte in het verleden onderdeel uit van de uitgestrekte Smildigervenen die ooit grote delen van NW-Drenthe en aangrenzend Fryslân bedekten. Vrijwel het gehele oorspronkelijke hoogveengebied is afgegraven. Dit terrein is echter door een samenloop van omstandigheden gespaard gebleven voor totaleafgraving. Het gebied bestaat uit vochtige en droge heidevegetaties, rustend hoogveen, actief hoogveen en plaatselijk hoogveenbos, enkele heischrale schraalgraslanden en open water. Er is een goed ontwikkelde gradiënt van hoogveen naar droge heide op zandgrond aanwezig, waarin alle bijbehorende habitattypen goed ontwikkeld voorkomen. In de heide liggen enkele met hoogveen gevulde pingoruïnes.

- Voortouwnemer Ministerie van Defensie
- Gemeente: Assen, Midden-Drenthe
- Beheerder: Vereniging Natuurmonumenten
- Oppervlak: 481 hectare
- Landschapstype: Hoogvenen
- Richtlijnen: Habitatrichtlijn

KAART 2, 1e Laag: Natura 2000 doelen

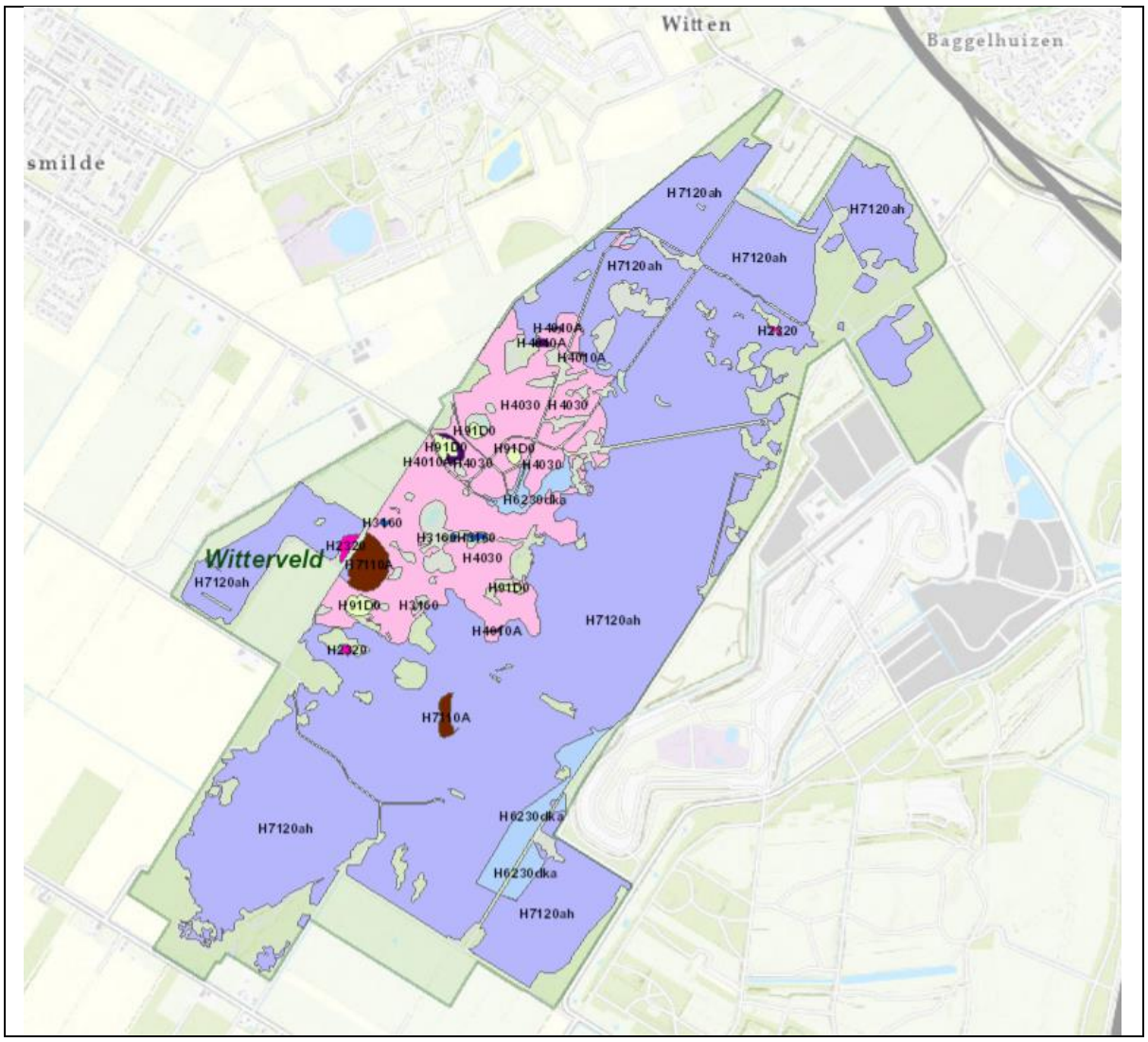

Het Witterveld is aangewezen voor negen habitattypen die zijn weergegeven op de kaart. Binnenlandse kraaiheibegroeiingen, zure vennen en heischrale graslanden zijn in ontwerp aangewezen in het nieuwe ontwerp-aanwijzingsbesluit.

KAART 3, 1e Laag: DEPOSITIE STIKSTOF 2018

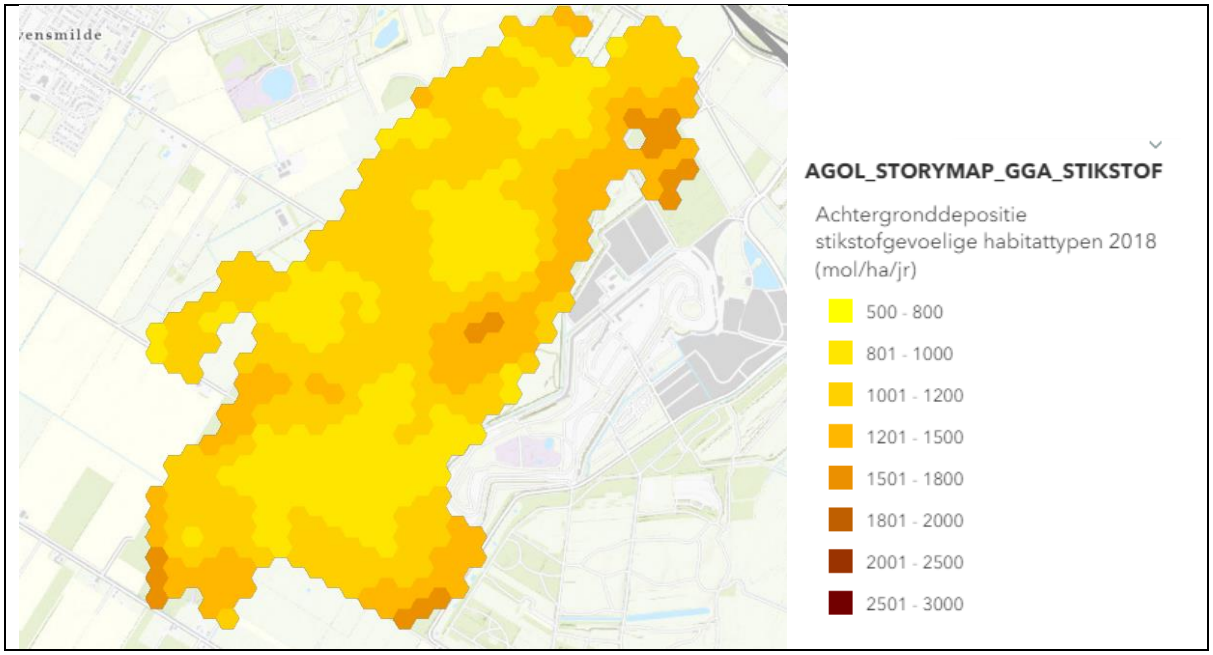

De gemiddelde achtergronddepositie per hexagoon lag in 2018 tussen de 901 en 1.703 mol N/ha/jaar.

U kunt op de ''hexagonen'' (de zeshoeken op de kaart) klikken om meer informatie over de herkomst van de stikstofdepositie op de betreffende locatie te krijgen. Let wel, de onzekerheidsgraad op dit detailniveau is te hoog om in het gebiedsproces te sturen op de waarden van individuele hexagonen.

KAART 4, 1e Laag: DEPOSITIEONTWIKKELING STIKSTOF

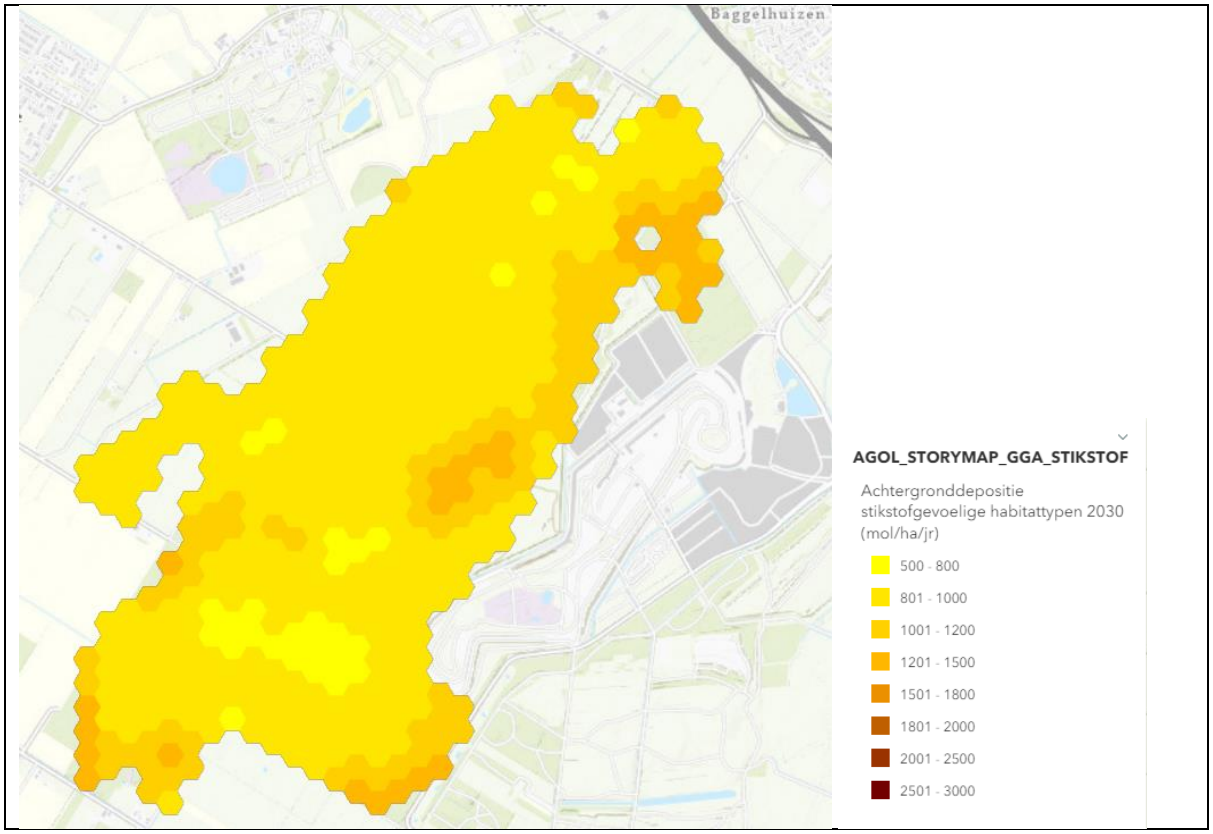

De geschatte gemiddelde achtergronddepositie per hexagoon in 2030 zal bij ongewijzigd beleid tussen de 755 en 1453 mol N/ha/jaar liggen.
De geschatte depositie voor 2025 en 2035, waarvoor ook wettelijke normen gelden, is in AERIUS nog niet berekend.

Door op de hexagonen (zeshoeken) op de kaart te klikken, vindt u de berekende stikstofneerslag op die specifieke plek voor 2030. Tevens vindt u er informatie over de bijdrage aan die depositie vanuit de verschillende sectoren. Let wel, de onzekerheidsgraad op dit detailniveau is te hoog om in het gebiedsproces te sturen op de waarden van individuele hexagonen.

KAART 5, 1e Laag: KRITISCHE DEPOSITIEWAARDE

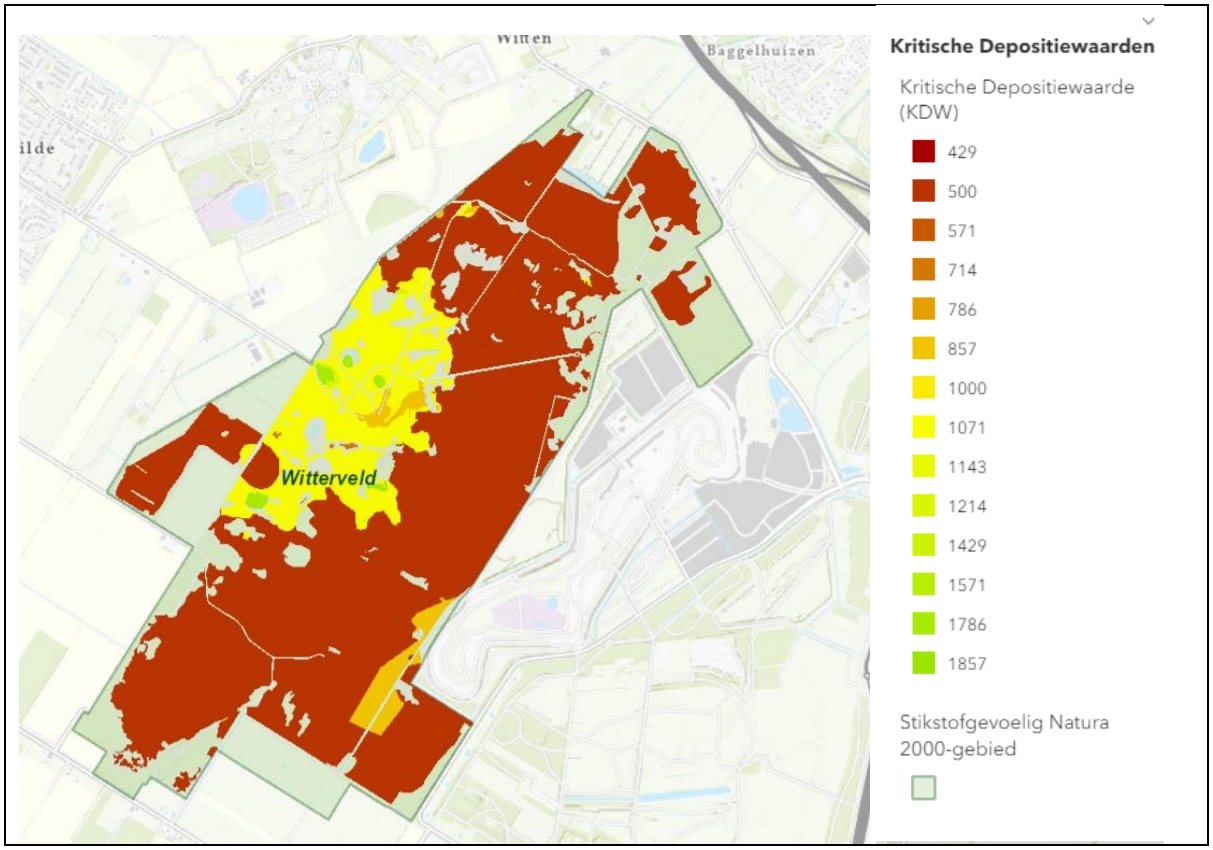

De kritische depositiewaarde (KDW) is een maat voor de gevoeligheid van een habitattype voor stikstof. Deze KDW is bepaald in het rapport “Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000” door Alterra. Bij deposities boven de KDW loopt een habitattype risico op een verandering in de soortsamenstelling. Soorten die profiteren van een hogere stikstofdepositie nemen dan toe ten koste van soorten van armere milieus. Ook kan de hoge stikstofdepositie een snellere groei veroorzaken waardoor successie versneld. Hierdoor treedt eerder vergrassing en verbossing op en neemt de strooisel laag (biomassa op de bodem) toe. Alle aangewezen habitattypen zijn zeer gevoelig voor belasting met stikstof, met uitzondering van hoogveenbossen, dat type is geclassificeerd als gevoelig.

KAART 6, 1e Laag: OVERSCHRIJDING KRITISCHE DEPOSITIEWAARDE

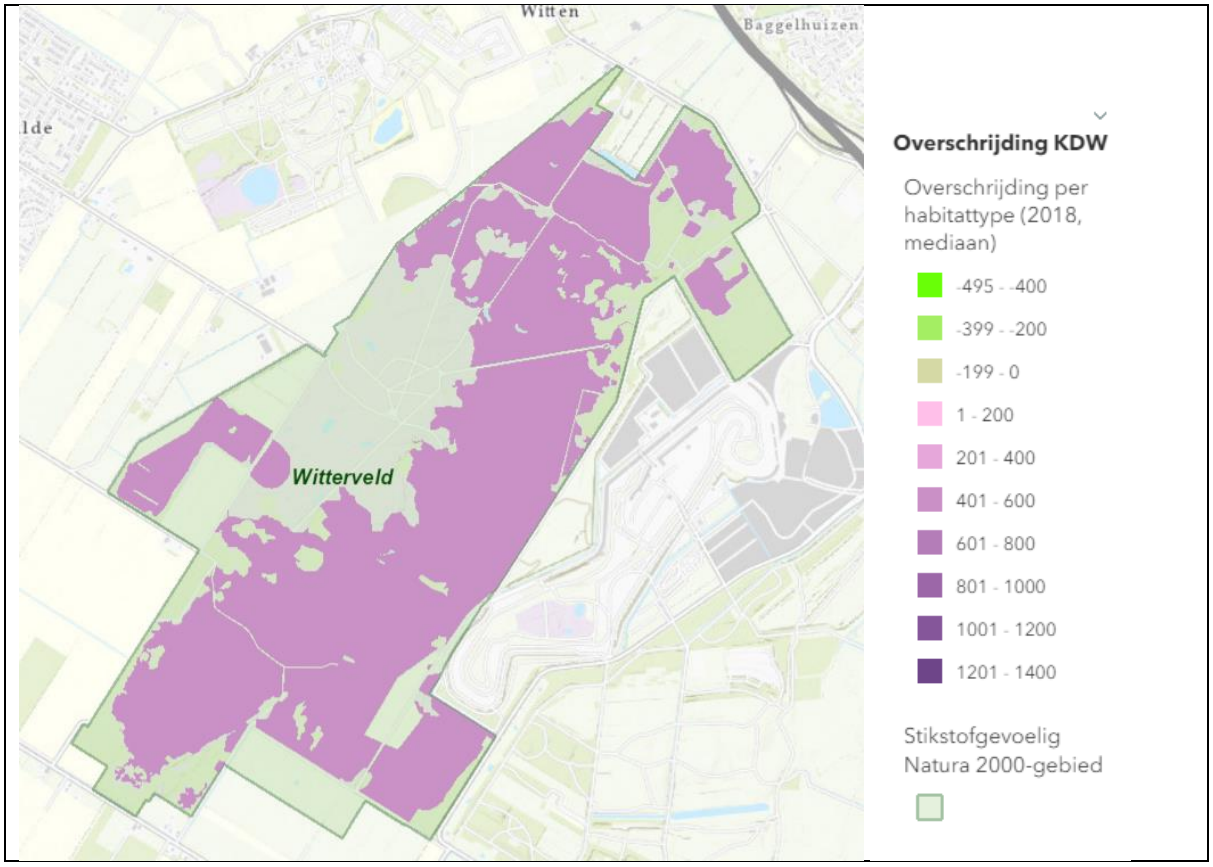

In 2018 (zie afbeelding) lag de stikstofdepositie op ongeveer 5% van de gekarteerde habitattypen meer dan 70 mol/ha/jaar onder de KDW ('geen overbelasting'). Op nog eens ongeveer 6% lag de depositie nog nét onder de KDW. Bij 35% van de oppervlakte was sprake van een depositie tussen de KDW en lager dan 2x de KDW. Een depositiewaarde hoger dan 2x de KDW kwam op 54% van de oppervlakte voor.

In 2030 moet volgens de Wet stikstofreductie en natuurherstel minimaal de helft van het areaal vrij zijn van overbelasting.
Dit wordt niet gehaald voor de volgende habitattypen zonder extra inspanningen:

- H7110A Actieve hoogvenen, landschap: 100% verwachte oppervlakte overschrijding in 2030
- H7120 Herstellende hoogvenen: 100% verwachte oppervlakte overschrijding in 2030.

De verwachtte overschrijding van habitattypen die in ontwerp zijn aangewezen zijn niet doorgerekend door AERIUS.

In 2035 moet de depositie op 74% van het areaal onder de kritische depositie waarde zijn. De depositiewaarden voor 2035 zijn echter nog niet berekend in AERIUS.

We moeten er verder rekening mee houden dat er sprake kan zijn van ophoping van stikstofdepositie in de bodem, als gevolg van langjarige overbelasting met stikstof. Dit kan duurzaam herstel/ verbetering van de instandhoudingsdoelen vertragen.

KAART 7, 1e Laag: STIKSTOFDEPOSITIE PER SECTOR

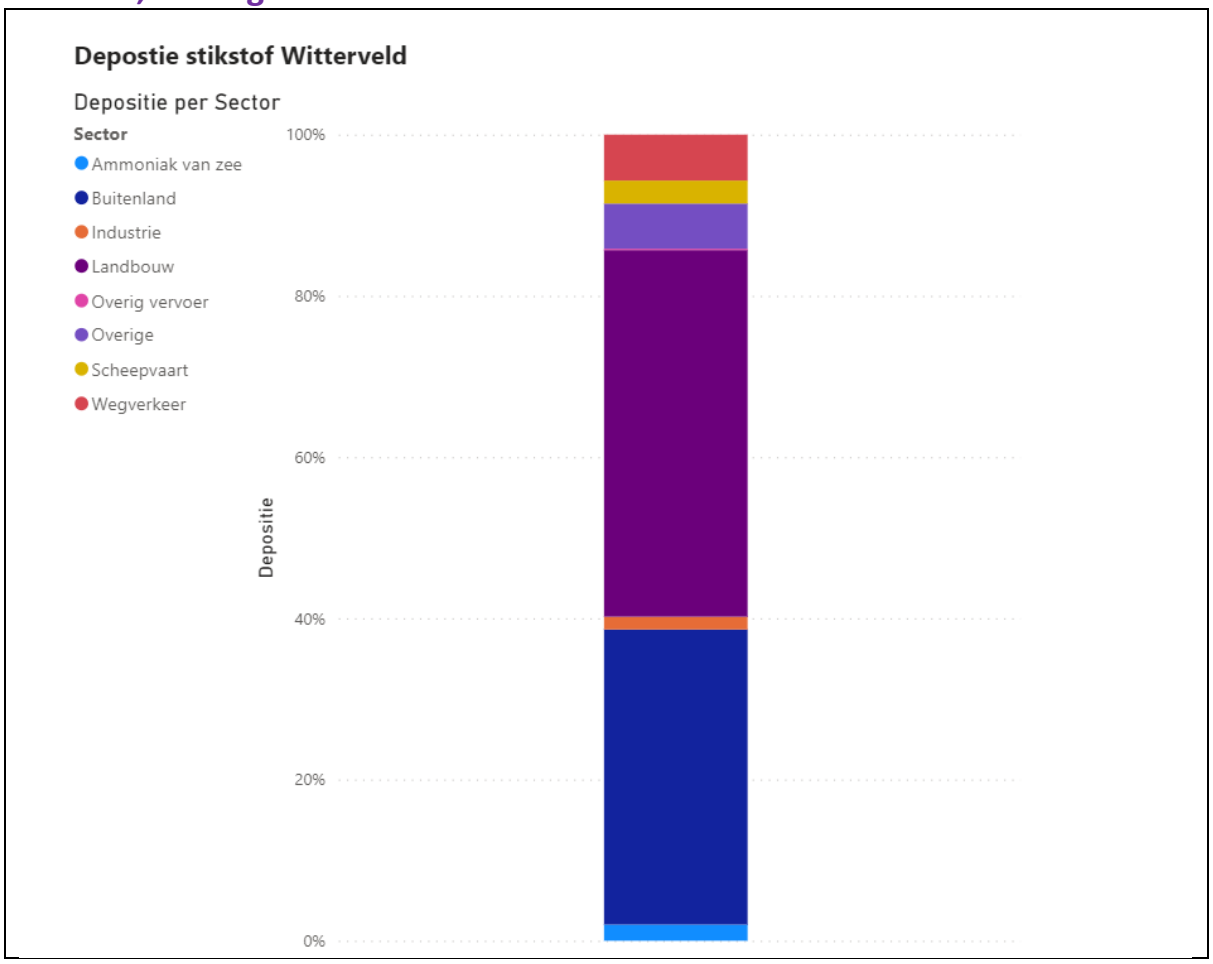

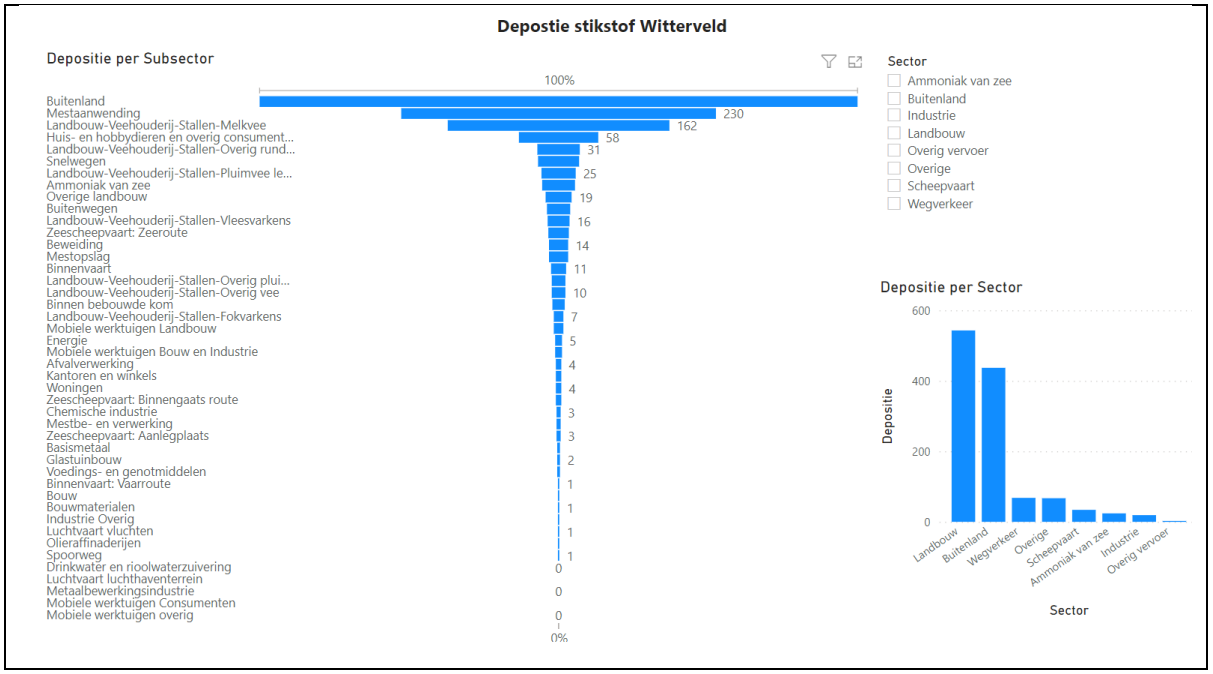

Op deze kaart ziet u welke sectoren aan de bron staan van de stikstofdepositie in het Witterveld
De informatie waarop deze kaart is gebaseerd, is afkomstig van AERIUS (het RIVM).
Er is detailinformatie beschikbaar over de onderverdeling binnen een sector. Klik daarvoor op onderstaande knop.

KAART 8, 1e Laag: ANALYSE BRONGEGEVENS

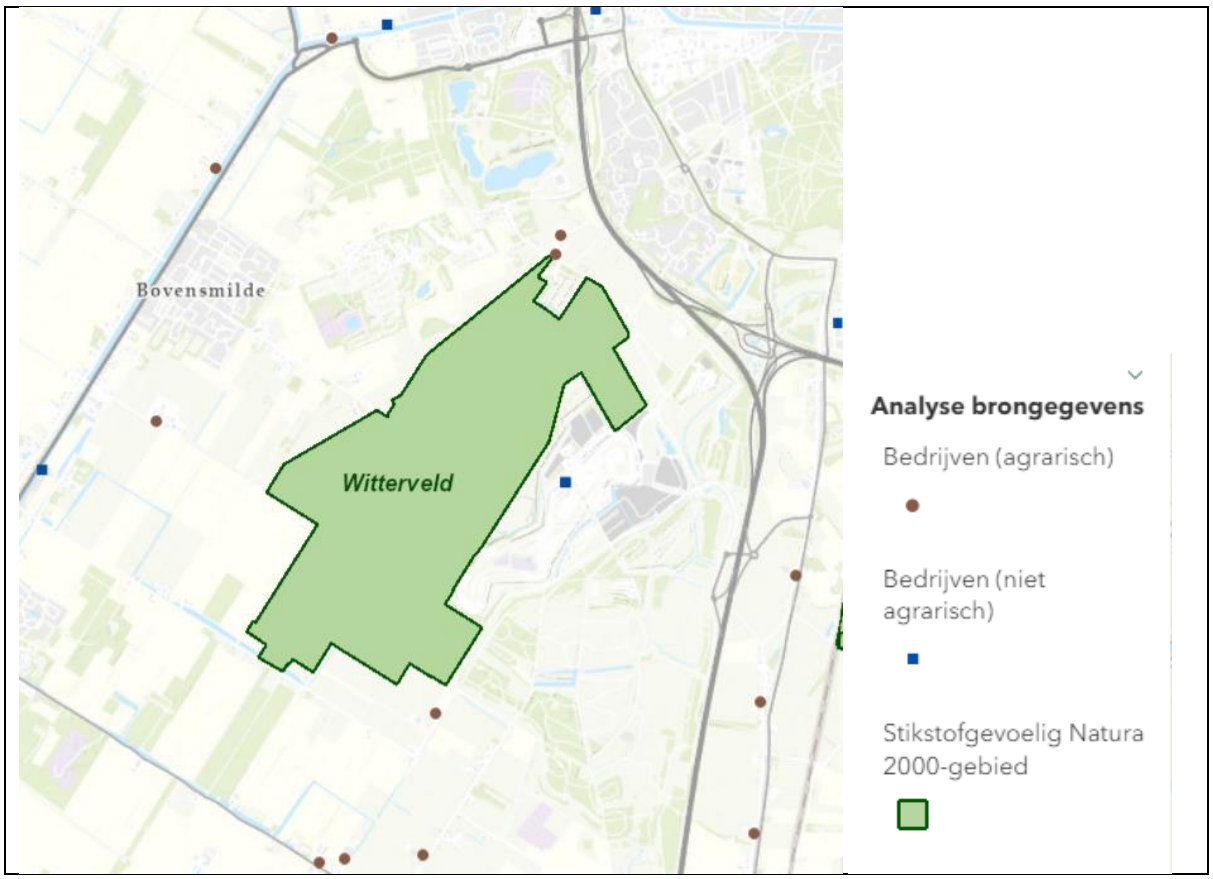

Op deze kaart vindt u de gegevens uit de natuurvergunningen van de diverse agrarische bedrijven (bolletjes). U vindt hier ook locaties van niet-agrarische bedrijvigheid (blokjes). Voor zover neerslag van individuele bronnen uit de directe omgeving afkomstig is, zijn deze locaties in beeld.

Wij hebben de invloed van enkele bronnen nader verkend. In het bijzonder die van de landbouw, omdat deze als sector voor de meeste gebieden de grootste bron van depositie vormt. Ook komt de ontwikkeling van emissie vanuit de industrie aan bod. Dit vindt u terug in de tweede laag van deze storymap.

De gegevens zijn gebruikt voor deze kaart komen direct uit de vergunningen van de bedrijven. Op deze kaart vindt u ook de gegevens van de industriële bedrijvigheid. Deze gegevens zijn grotendeels gebaseerd op de emissieregistratie. Zowel uitstoot als de depositie op het gebied vindt u opgenomen.

Ook de rijksweg A28 draagt bij aan de depositie in het gebied.

KAART 9, 1e Laag: STAND VAN ZAKEN NATURA 2000 DOELEN

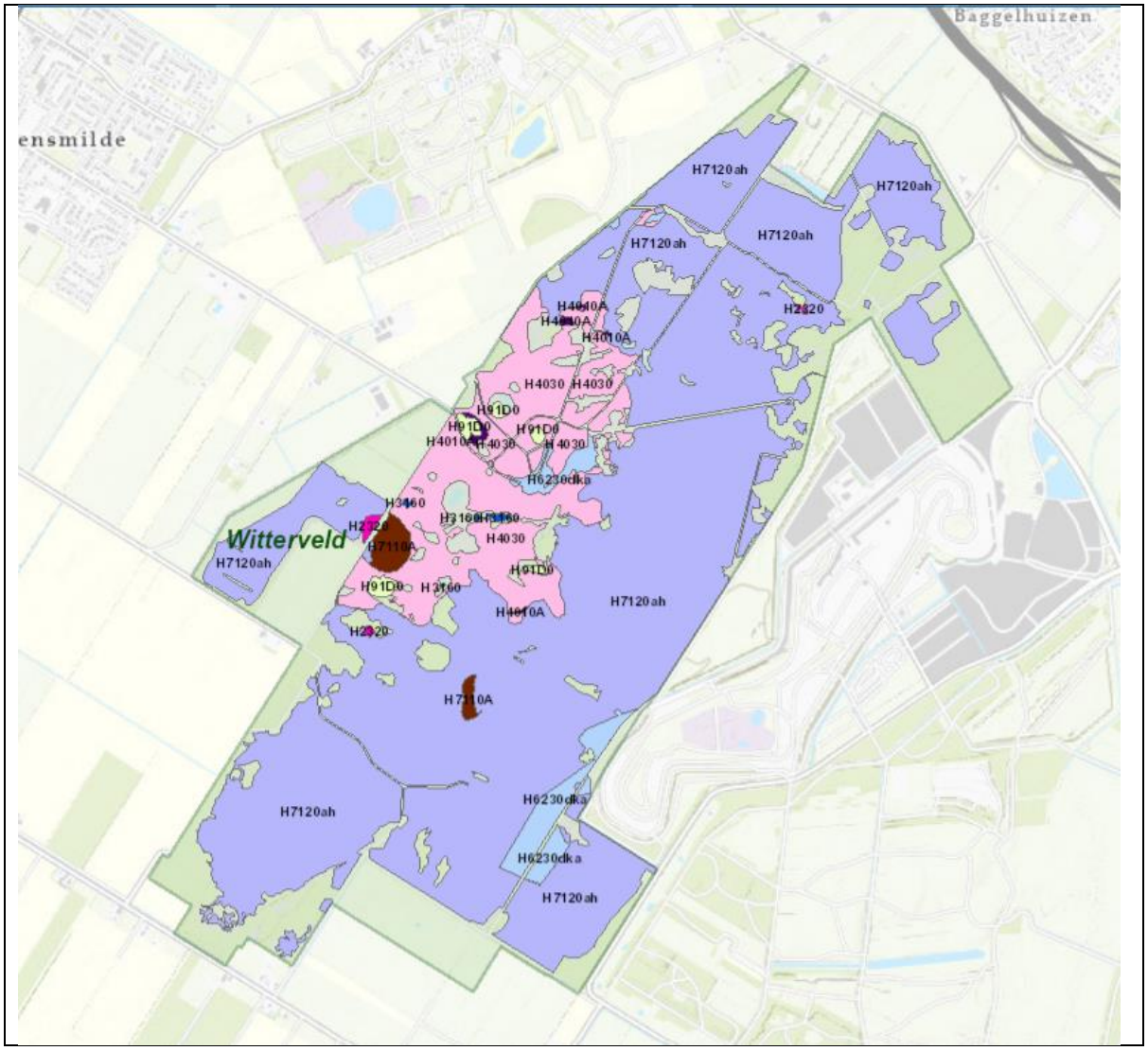

We volgen op verschillende manieren hoe het gaat met instandhoudingsdoelen. In de tweede laag wordt een overzicht gegeven van de drukfactoren en een overzicht van de belangrijkste resultaten voor de verschillende manieren van monitoren. Alle informatie uit de verschillende bronnen is vervolgens verzamelt in een tabel met de stand van zaken.

Uit de monitoringsresultaten blijkt dat de oppervlakten van de vegetatietypen waarschijnlijk stabiel zijn, maar dat de kwaliteit onder druk staat van vergrassing en verbossing. Dit wordt vooral veroorzaakt door de hoge stikstofdepositie, versterkt door verdroging. Dit facet is recent uitgewerkt in een hydrologisch modelonderzoek van het gebied.

KAART 10, 1e Laag: OPGAVE

Uit de Wet stikstofreductie en natuurherstel (2021) volgt dat de stikstofdepositie over geheel Nederland in 2030 op ten minste 50% van het areaal met stikstof gevoelige habitattypen in Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde moet zijn gebracht. De huidige berekeningen laten zien dat die doelstelling voor 2030 niet zal worden behaald. Voor twee van de vijf habitattypen, is de verwachting dat er meer dan 50% van het areaal nog overbelast is in 2030.

Uiteindelijk gaat het er echter om dat voor elk gebied de wettelijk (Wet natuurbescherming) vastgelegde instandhoudingsdoelen worden bereikt.
Hiervoor is het nodig dat de grondwaterstanden voldoende hoog zijn om actief hoogveen (H7110A) voor verdere achteruitgang te behoeden en deze uit te breiden en om verdroging te voorkomen. Ook is het belangrijk om de verdroging van de andere habitattypen te voorkomen. Daarnaast is het van belang dat de neerslag van stikstofdepositie wordt verlaagd. De invloed van stikstof door vergrassing en verbossing vormt een bedreiging voor de kwaliteit en oppervlakte van de habitattypen.

KAART 11, 1e Laag: MOGELIJKHEDEN VOOR GEBIEDSGERICHTE AANPAK: NATUURHERSTEL

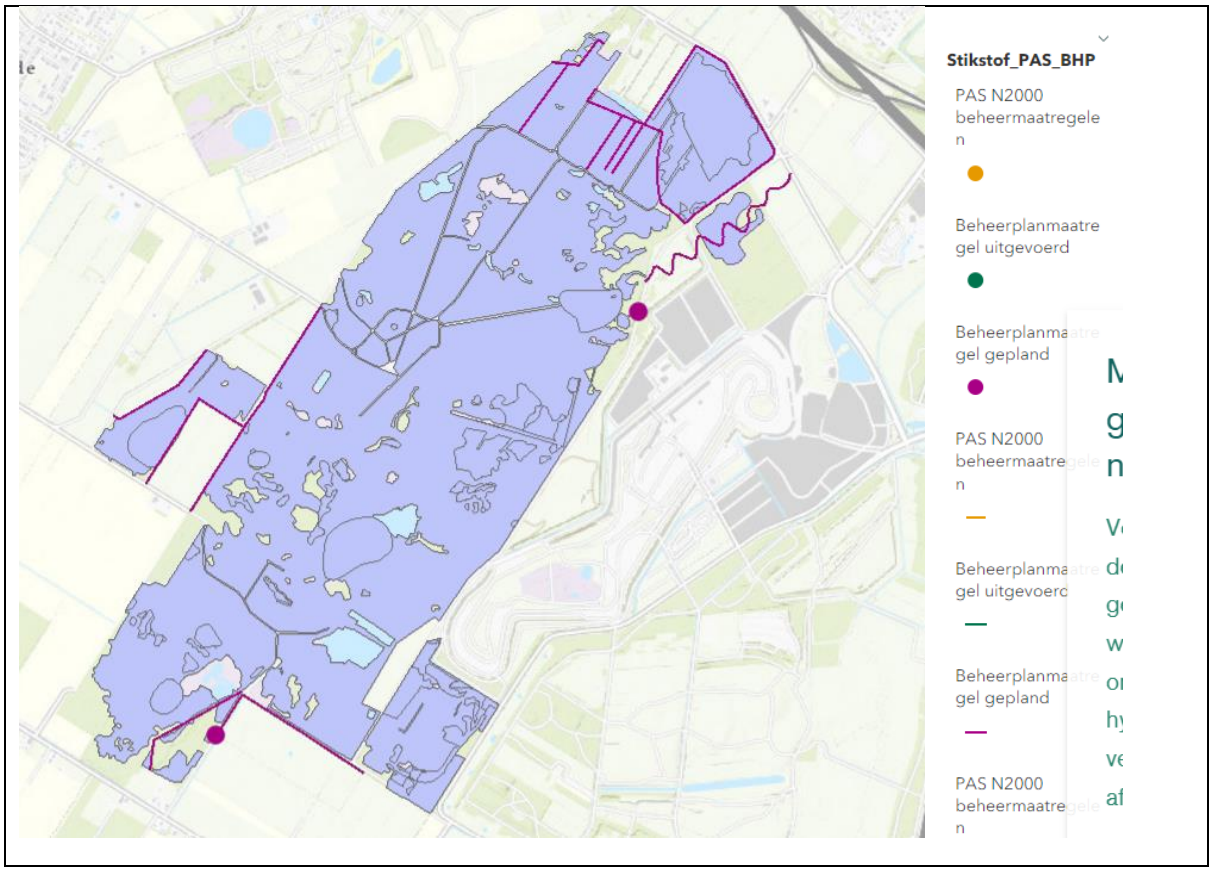

Het beheer van het Witterveld is opgebouwd uit drie onderdelen: begrazing, opslag verwijderen en kleinschalig plaggen.

Het inrichten van een buffergebied tussen het Witterveld en het TT-circuit heeft er voor gezorgd dat de wegzijging van grondwater vanuit het Witterveld aan de oostzijde een stuk trager verloopt zodat het Witterveld momenteel meer water kan vasthouden dan in het verleden. Aan de oost- noord- en westzijde heeft het Ministerie van Defensie een aantal agrarische gebieden verworven die als buffergebied worden beheerd.

Recent heeft het waterschap Hunze en Aa's de KRW-maatregelen uitgevoerd aan het Witterdiep door de eerder gekanaliseerde beek weer te laten meanderen zoals de oorspronkelijke loop geweest is. Er kan daardoor nu meer water worden vastgehouden in het gebied zodat er meer bergingscapaciteit is en deze maatregel de verdroging in het gebied tegengaat.

Behalve bovenstaande concrete beheermaatregelen, zijn in het beheerplan ook (hydrologisch) onderzoek en monitoring als maatregel opgenomen. Hieruit moet blijken of de maatregelen het gewenste effect sorteren, zodat hier bij de evaluaties rekening mee gehouden kan worden.

Een sterke reductie van de stikstofdepositie is een vereiste voor het bereiken van de instandhoudingsdoelen voor het gebied.

De enige wijze waarop voorkomen kan worden dat het habitattype geschaad wordt door de stikstofoverbelasting is dus het reduceren van de achtergronddepositie.

Nota bene: de kaart bevat alleen de PAS/Natura 2000 natuurmaatregelen. Maatregelen in het kader van b.v. het Programma Natuur staan er nog niet op.

KAART 12, 1e Laag: MOGELIJKHEDEN VOOR GEBIEDSGERICHTE AANPAK: STIKSTOFREDUCTIE

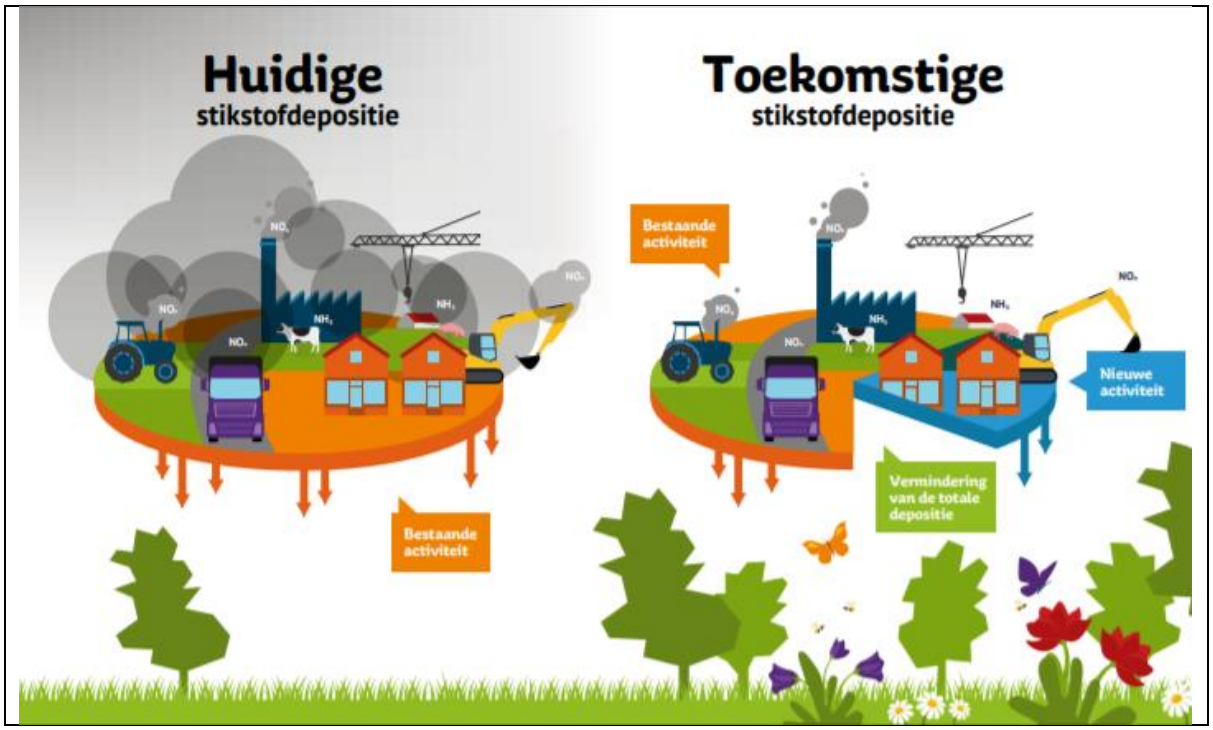

Op basis van de opgave, de stand van de natuur, gecombineerd met de analyse van de stikstofbronnen voor het gebied kan gekeken worden welke provinciale inzet voor het gebied noodzakelijk en efficiënt is.

Bronmaatregelen zijn veelal nodig in het kader van de gebiedsgerichte aanpak stikstof. Bronmaatregelen hebben altijd gevolgen voor de erbij betrokken ondernemers; soms kunnen die heel ingrijpend zijn.

In de tweede laag bij deze afbeelding worden in algemene zin de mogelijkheden verkend om de hoeveelheid stikstofneerslag in het gebied te verminderen. We lopen daarbij de verschillende sectoren - landbouw, industrie en verkeer en vervoer - bij langs. We kijken naar aspecten van vergunningverlening. Daarnaast kijken we naar waar het Rijk zich op richt.

De mogelijkheden die u in de tekst van laag 2 opgenomen vindt, kunt u zien als voeding voor de keuzes die uiteindelijk in de volgende fase van de gebiedsgerichte aanpak stikstof in Drenthe na gesprekken met alle betrokkenen moeten worden gemaakt.

KAART 13, 1e Laag: KOPPELKANSEN

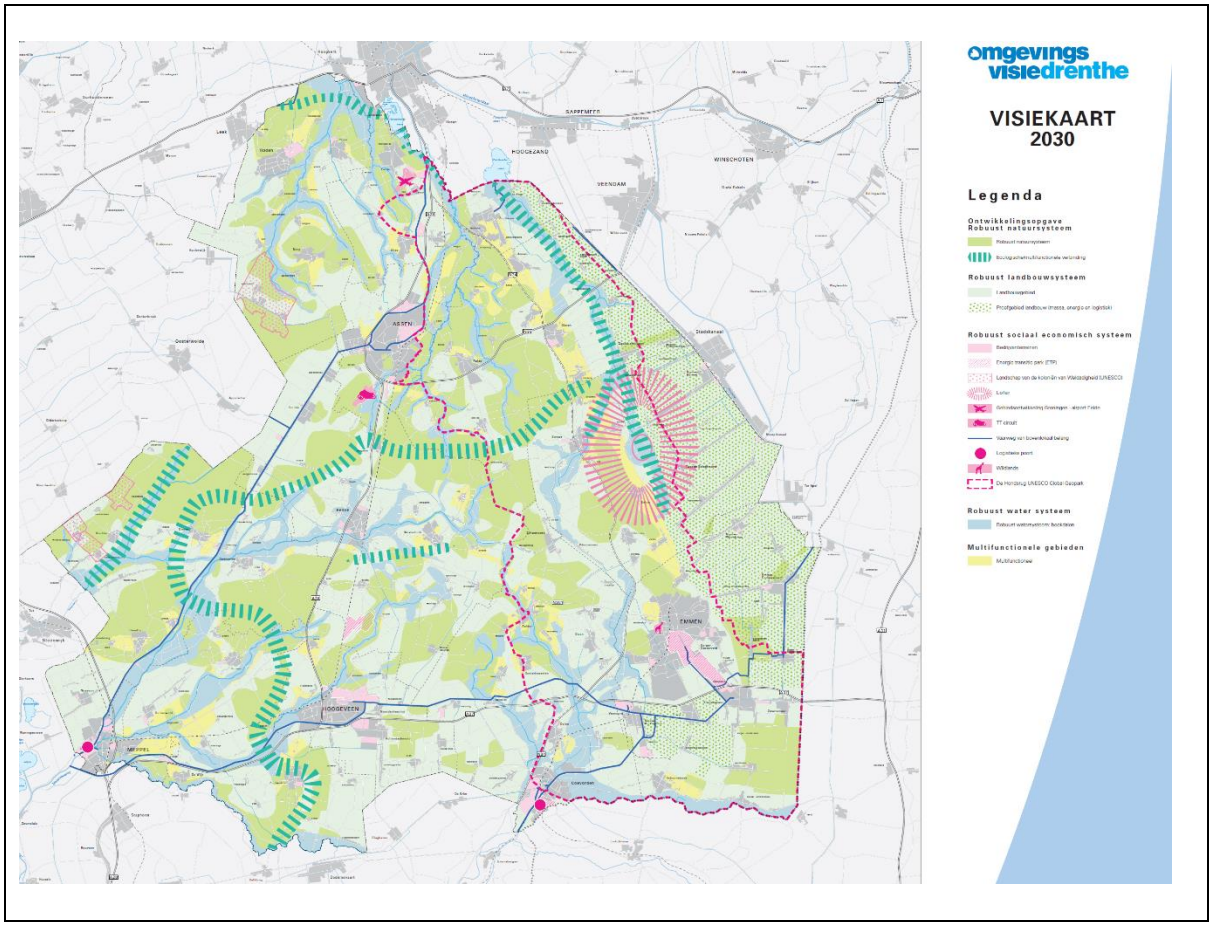

Naast de stikstofproblematiek spelen meer kwesties in het landelijk gebied. Om deze reden laten wij hier de Visiekaart uit onze Omgevingsvisie Drenthe 2018 zien. Die schetst onze opgaven tot aan 2030.

De provincie staat voor een aanpak waarbij maatregelen in samenhang worden gerealiseerd.
In beleidsjargon gaat het hier om 'koppelkansen', mogelijkheden om met maatregelen meerdere beleidsdoelen te bereiken. Bij het opstellen van de gebiedsagenda's – de volgende fase in de aanpak – moeten deze concreet worden gemaakt. In laag 2 bij de kaart vindt u een globaal overzicht van programma's en projecten, waarmee in de gebiedsagenda's voor stikstof werk met werk gemaakt kan worden.

Voor veel ontwikkelingen die we hier bespreken, geldt daarbij dat deze vaak op een boerenerf samenkomen. Dit geldt o.a. voor thema's rondom hydrologie, klimaat, biodiversiteit en stikstof.

WITTERVELD – KAARTEN & TEKSTEN LAAG 2

TEKST BIJ KAART 1: GEBIEDSOMSCHRIJVING

Gebiedsomschrijving (naar: Beheerplan)
Het Natura 2000-gebied Witterveld wordt gekenmerkt door een afwisseling van droge en vochtige heide en hoogveen. De parels van het Witterveld zijn het actieve hoogveen en de gave overgang van droge heide via natte heide, hoogveen en veenbos naar het beekdal. Het hoogveen is ontstaan in de periode na de laatste ijstijd, zo'n 11.500 jaar geleden.

Ooit maakte het huidige Witterveld deel uit van een groot veengebied op de grens van Drenthe en Friesland: de Smildervenen. Op de grens van het veen en het beekdal van de Drentsche Aa vormde het Witterveld een overgangszone met hoogveen en veenbossen die gevoed werden met uit het hoogveen sijpelend water.

In de loop van de geschiedenis is het grootste deel van het veen als turf vergraven. Van de Smildervenen resten nu nog het Fochteloërveen (ook een Natura 2000-gebied) en het Witterveld. Het Witterveld was waarschijnlijk ook vergraven als de gemeente Assen het gebied vanaf 1891 niet verhuurd had aan het toenmalige ministerie van Oorlog, dat een schietbaan en oefengebied nodig had voor de soldaten die in de pas gebouwde Johan Willem Friso kazerne werden gelegerd.

Dat wil niet zeggen dat het Witterveld nu nog voor het grootste deel uit hoogveen bestaat. Levend hoogveen kan net als een spons water opnemen waardoor een hoge en zeer stabiele waterstand ontstaat. Hoe groter het veen, hoe stabieler de waterstanden. De enorme spons van de Smildervenen verdween echter, waardoor het Witterveld te maken kreeg met meer wisselende waterstanden. Hier en daar zijn in het Witterveld ook sloten aangelegd. In de Tweede Wereldoorlog werd door de Duitse bezetter zelfs een gracht dwars door het Witterveld gegraven om de geallieerde tanks tegen te houden.

Mensen benutten het veen ook voor landbouw, onder andere voor de zogenaamde 'boekweitbrandcultuur'. Bij deze vorm van landbouw werd de bovenlaag van het veen verbrand, waardoor net genoeg voedingsstoffen vrijkwamen om een vaak karige oogst van boekweit mogelijk te maken. Ook werd hier en daar nog tot in de jaren '70 van de 20e eeuw turf gestoken. Door al die ingrepen op en om het Witterveld is een groot deel van het actieve hoogveen afgestorven. Toch bleef het Witterveld nat en stabiel genoeg om kleine stukjes actief hoogveen in stand te houden. Maar het is nog maar zeer beperkt aanwezig. In totaal nog zo'n 3,1 ha actief hoogveen resteert van de tienduizenden hectares van de oorspronkelijke Smildervenen.

Bronnen en links

- Beheerplan Witterveld: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuurbeleid-regels/natura-2000/onze-kroonjuwelen/witterveld/

TEKST BIJ KAART 2: NATURA 2000 DOELEN

Vanuit de Europese Unie (EU) zijn de regels voor natuurbescherming vastgelegd in de Vogel- en de Habitatrichtlijn. Deze richtlijnen richten zich op de bescherming van zowel soorten (Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten) als vegetaties (habitattypen). Alle EU-lidstaten hebben gebieden aangewezen voor de bescherming van specifieke vegetaties en (vogel)soorten. Deze gebieden vormen samen het Natura 2000 netwerk. Hoe Nederland dit heeft aangepakt staat omschreven in het Doelendocument.

In de onderstaande tekst staat welke instandhoudingsdoelen zijn vastgesteld voor Witterveld, welke kernopgaven gelden, hoe de doelen onderling met elkaar verbonden zijn, wat de randvoorwaarden zijn die nodig zijn voor de instandhouding en wat de landelijke staat van instandhouding is.

Kernopgaven
Aan de beschrijving van het instandhoudingsdoel gaat een beschrijving van de zogenaamde **kernopgave** vooraf. Het Nederlandse deel van Natura 2000 is opgedeeld in acht landschappen. Voor elk landschap zijn kernopgaven geformuleerd. In deze kernopgaven staan de prioriteiten voor de habitattypen en soorten in het betreffende landschap beschreven. Elk gebied levert, binnen zijn bereik, een bijdrage aan de kernopgaven voor het landschap waar het toe behoort. Het Witterveld valt onder het landschap Hoogvenen. De volgende kernopgave geldt voor het Witterveld:

Typering	Kernopgave	Waarom
7.01 Uitbreiding actieve kern	Uitbreiding kernen van actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) *H7110_A.	Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) prioritair. Voor hoogveenecosystemen is Nederland vanwege het voorkomen van laaglandhoogveen (lenshoogveen) van belang (sub-Atlantisch type). Internationaal belang is groot door enorme achteruitgang van het lenshoogveen (meeste restanten nog in Nederland). Nationaal van belang voor zeldzame en bedreigde soorten.
7.03 Overgangszones grote venen	Ontwikkeling van overgangszones van actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) *H7110_A incl. laggzones (met o.a. hoogveenbossen *H91D0, zure vennen H3160 en porseleinhoen A119, paapje A275 en watersnip A153).	Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) en hoogveenbossen prioritair. Potentieel van belang in Atlantische regio voor sterk bedreigde soorten. Ontwikkeling overgangszones van nationaal belang voor biodiversiteit, o.a. porseleinhoen, en compleetheid levensgemeenschap.

Habitattypen en doelstellingen
Het gebied is aangewezen voor de volgende habitattypen, met bijbehorende doelstellingen en kernopgave:

Habitattype	Code	Status doel	Oppervlakte	Kwaliteit	Relatieve bijdrage	Kernopgave
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	H2320	Ontwerp	=	=	C	
Zure vennen	H3160	Ontwerp	=	>	C	7.03, W
Vochtige heiden (hogere zandgronden	H4010A	Definitief	=	=	C	
Droge heiden	H4030	Definitief	=	=	C	

*Heischrale graslanden	H6230	Ontwerp	=	=	C	
*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	H7110A	Definitief	>	>	A2	7.01, W 7.03, W
*Actieve hoogvenen (heide veentjes)	H7110B	Definitief (in ontwerp verwijderd)	=	=	C	
Herstellende hoogvenen	H7120	Definitief	= (<)	>	B1	
*Hoogveenbossen	H91D0	Definitief	=	=	C	7.03, W

In de kolom '**Status doel**' staat of het habitattype voor het gebied is aangewezen in een definitief aanwijzingsbesluit ('definitief') of is opgenomen in een ontwerp-aanwijzingsbesluit ('ontwerp'). De asterisk (*) bij de naam betekent dat het om een prioritair habitattype gaat, waarvoor Nederland een bijzondere verantwoordelijkheid draagt. Dit zijn habitattypen die gevaar lopen te verdwijnen en waarvan een belangrijk deel van hun totale verspreidingsgebied in de Europese Unie ligt. In het ontwerpbesluit is voorgesteld om H7110B als doel te verwijderen. Voor de **oppervlakte** van het habitattype is aangegeven of deze behouden moet worden (=) of moet worden uitgebreid (>). '= (<)' betekent dat het herstellend hoogveen in oppervlakte mag verminderen ten gunste van actief hoogveen. Voor de **kwaliteit** van het habitattype is eveneens bepaald of deze behouden (=) of uitgebreid (>) moet worden. De **relatieve bijdrage** geeft aan welk percentage van de landelijke oppervlakte van het habitattype te vinden is in het betreffende gebied; daarbij wordt gebruik gemaakt van een klasse-indeling: A1 = 15-30%, A2 = 30-50%, A3 = 50-75% en A4 = >75% B1 = 2-6% en B2 = 6-15% C = <2%. Volgens de doelensystematiek worden de 5 belangrijkste gebieden geselecteerd (of 10 bij prioritaire habitattypen). De 'W' in de kernopgave betekent dat er een wateropgave is.

Abiotische randvoorwaarden habitattypen

De habitattypen worden gekenschetst in de profieldocumenten, waarin een beschrijving wordt gegeven op basis van de beste beschikbare ecologische kennis van de kenmerken en vereisten van het habitattype. In de profieldocumenten wordt een definitie van het habitattype gegeven en een beschrijving van de voorkomende vegetatietypen en de aanwezige typische soorten, waaronder ook de fauna. Tevens worden voor de habitattypen de abiotische randvoorwaarden en een beknopte beoordeling van de landelijke staat van instandhouding (SVI) gegeven, hieronder in twee tabellen. Voor de abiotische randvoorwaarden zijn de waarden binnen de range van 'goede' abiotische randvoorwaarden in de tabel overgenomen:

Habitattype	Zuurgraad	Vochtigheid	Voedselrijkdom	Overstroming	Gemiddelde Laagste Grondwaterstand
Binnenlandse kraaiheidegroeiingen	Matig zuur-b tot zuur	Matig droog tot droog	Zeer voedselarm	Niet	-
Zure vennen	Matig zuur-a tot zuur-a	Diep water tot ondiep droogvallend water	Zeer voedselarm	Niet	-
Vochtige heiden (hogere zandgronden	Matig zuur-a tot zuur-b	Zeer nat tot zeer vochtig	Zeer voedselarm	Niet	-
Droge heiden	Matig zuur-b tot zuur	Matig droog tot droog	Zeer voedselarm	Niet	-

*Heischrale graslanden	Zwak zuur-a tot matig zuur-b	Nat tot matig droog	Matig voedselarm tot licht voedselrijk	Niet	-
*Actieve hoogvenen (hoogveen-landschap)	Zuur-a tot zuur-b	's Winters in-underend tot nat	Zeer voedselarm	Niet	Nauwelijks wegzakkend tot zeer on-diep-a
*Actieve hoogvenen (heide veen-tjes)	Zuur-a tot zuur-b	Zeer nat tot nat	Zeer voedselarm	Niet	Nauwelijks wegzakkend tot zeer on-diep-a
Herstellende hoogvenen	Zuur-a tot zuur-b	's Winters in-underend tot nat	Zeer voedselarm	Niet	Nauwelijks wegzakkend tot zeer on-diep-a
*Hoogveen-bossen	Zuur-a tot zuur-b	Zeer nat tot nat	Zeer voedselarm tot matig voedsel-arm	Niet	Nauwelijks wegzakkend tot zeer on-diep-a

Een uitgebreide omschrijving van het aangewezen habitattype en de definitie van de randvoorwaarden staat in het profielendocument van het desbetreffende habitattype.

De kritische depositiewaarde (KDW) is ook een belangrijke abiotische randvoorwaarde. Dit aspect is verder uitgewerkt bij kaart 5.

Landelijke Staat van Instandhouding (SVI)

Habitattype	Verspreiding	Oppervlakte	Kwaliteit	Toekomst	Beoordeling landelijke SVI
Binnenlandse kraai-heibegroeiingen	Gunstig	Gunstig	Matig on-gunstig	Gunstig	**Matig ongun-stig**
Zure vennen	Gunstig	Gunstig	Matig on-gunstig	Matig on-gunstig	**Matig ongun-stig**
Vochtige heiden (hogere zandgron-den	Gunstig	Matig on-gunstig	Matig on-gunstig	Matig on-gunstig	**Matig ongun-stig**
Droge heiden	Gunstig	Matig on-gunstig	Zeer ongun-stig	Matig on-gunstig	**Zeer ongunstig**
*Heischrale graslan-den	Matig on-gunstig	Zeer ongun-stig	Zeer ongun-stig	Zeer on-gunstig	**Zeer ongunstig**
*Actieve hoogvenen (hoogveenland-schap)	Zeer ongun-stig	Zeer ongun-stig	Zeer ongun-stig	Zeer on-gunstig	**Zeer ongunstig**
*Actieve hoogvenen (heide veentjes)	Zeer ongun-stig	Zeer ongun-stig	Zeer ongun-stig	Zeer on-gunstig	**Zeer ongunstig**
Herstellende hoog-venen	Gunstig	Gunstig	Matig on-gunstig	Matig on-gunstig	**Matig ongun-stig**
*Hoogveenbossen	Gunstig	Matig on-gunstig	Matig on-gunstig	Matig on-gunstig	**Matig ongun-stig**

Bronnen en links

- Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Witterveld: https://www.natura2000.nl/gebieden/drenthe/witterveld
- Ontwerpaanwijzingsbesluit: https://www.natura2000.nl/besluiten-ter-inzage-enof-nog-niet-definitief
- Kernopgaven in het Natura 2000 doelendocument: Natura 2000 doelendocument (LNV, 2006).pdf
- Beheerplan Witterveld: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuurbeleid-regels/natura-2000/onze-kroonjuwelen/witterveld/
- Profielbeschrijvingen van habitattypen, Vogelrichtlijnsoorten en Habitatrichtlijnsoorten: www.natura2000.nl/profielen

TEKST BIJ KAART 3: DEPOSITIE STIKSTOF 2018

Depositie in 2018
In het Witterveld lag de depositie op relevante hexagonen tussen minimaal 901 en maximaal 1703 mol/ha/jaar. Het gewogen gemiddelde lag op 1077 mol/ha/jaar.

Op 90% van de hexagonen lag de depositie onder 1329 mol/ha/jaar (90-percentiel).

Het 10-percentiel lag op 966, wat betekent dat 90% van de hexagonen een hogere depositie had.

Achtergrond
Er zijn verschillende manieren waarop ammoniak en stikstofoxiden (ook wel: verzurende en vermestende stikstofverbindingen) in de lucht terechtkomen (geëmitteerd worden). Emissie vindt bijvoorbeeld plaats bij verbrandingsprocessen in verkeer of industrie, of uit urine en mest bij veehouderijen. Alle emissiebronnen zorgen zo gezamenlijk voor een hoeveelheid stikstofverbindingen in de lucht. Deze stikstofverbindingen slaan neer uit de lucht (worden gedeponeerd) in het hele land, dus ook op natuurgebieden. Dit wordt stikstofdepositie genoemd. Wanneer de deposities voor een nieuw initiatief vergeleken worden met alle bestaande deposities, worden de bestaande deposities samen 'achtergronddepositie' genoemd.

De depositie in natuurgebieden wordt berekend door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). Hiervoor maakt het RIVM o.a. gebruik van emissiegegevens geregistreerd in de emissieregistratie (tevens ondergebracht bij het RIVM). De emissieregistratie verzamelt gegevens uit rapporten, gekoppeld aan sectoren zoals Verkeer en Vervoer of Landbouw en Landgebruik. Deze gegevens uit de emissieregistratie vormen de basis voor de modelberekening van de depositie. Daarnaast voert het RIVM metingen uit in het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) en het Landelijk Meetnet Luchtkwaliteit (LML). Er worden ook Droge Depositiemetingen Ammoniak (DDA) uitgevoerd. De metingen aan ammoniakdeposities worden vergeleken met de modelberekeningen. Waar nodig wordt de modelberekening aangepast aan de metingen.

Met de combinatie van berekeningen en metingen wordt een kaart gemaakt die weergeeft hoeveel stikstof op welke plek neerslaat: de depositiekaart. Deze kaart ligt onder de landelijke rekenprogramma's van AERIUS, een model waarmee de effecten van nieuwe initiatieven worden doorgerekend en voorspellingen kunnen worden gedaan van hoe de stikstofneerslag zich in de toekomst ontwikkelt. Informatie over depositie voor de Gebiedsverkenningen wordt gehaald uit AERIUS Monitor. De meest recente gegevens die beschikbaar zijn in AERIUS betreffen de berekeningen voor 2018. Er is ook een schatting van de depositie in 2030 beschikbaar in AERIUS Monitor (zie volgende kaart). De kaart van Nederland is in AERIUS opgedeeld in 'hexagonen', zeshoeken van elk één hectare groot. Wanneer binnen een Natura 2000-gebied een stikstofgevoelig habitattype of leefgebiedtype is aangetroffen (gekarteerd), wordt de hexagoon waarin dat habitattype of leefgebiedtype ligt een 'relevante hexagoon' genoemd. Op de kaart in de storymap zijn alleen de relevante hexagonen te zien. Zie de figuur hierna voor een schematische verbeelding van het meten en berekenen van stikstof.

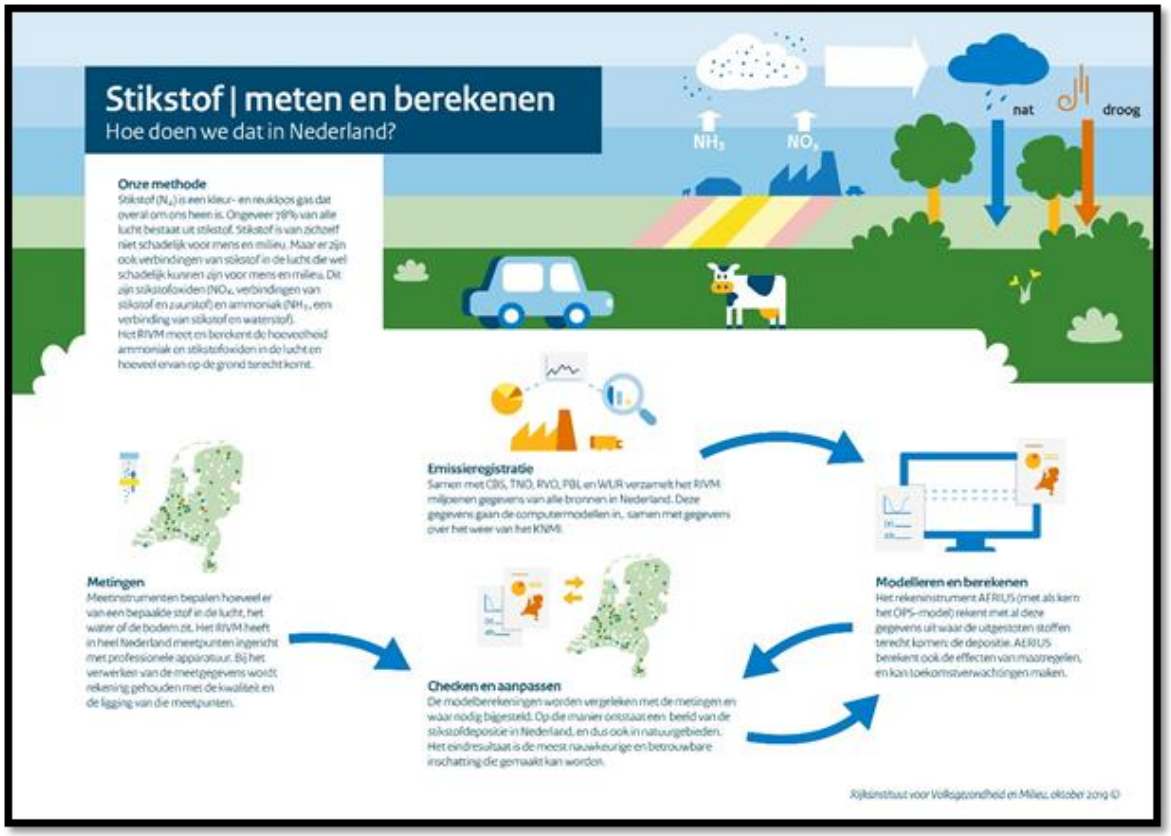

Het meten en berekenen van stikstof volgens het RIVM

Bronnen en links

- Meer informatie over de stikstofmeetnetten vindt u op https://www.rivm.nl/stikstof/meten
- Meer informatie over emissieregistratie vindt u op www.emissieregistratie.nl
- Inzicht in depositie kunt u vinden op https://monitor.aerius.nl/
- Meer informatie over de berekende depositie kunt u vinden op https://www.aerius.nl/nl/factsheets/monitor-berekening-van-de-gemiddelde-depositie/

TEKST BIJ KAART 4: DEPOSITIEONTWIKKELING STIKSTOF

Depositieontwikkeling
Voor het berekenen van de emissieprognoses (dit is tot nu toe alleen gebeurd voor het jaar 2030) is in AERIUS gebruik gemaakt van het zogenaamde referentiescenario, afkomstig uit de 'Klimaat- en Energieverkenning 2019'. Dit scenario houdt rekening met gemiddelde economische groei in Nederland. Ook bevat dit scenario beleid dat is vastgesteld vóór 1 mei 2019. *Voorgenomen beleid en nadien vastgesteld beleid zijn (nog) niet in AERIUS meegenomen.*

Depositie 2025
In 2025 moet op grond van de Wet stikstofreductie en natuurherstel 40% van het areaal aan stikstofgevoelige natuur in Nederland onder de kritische depositiewaarde zijn gebracht. Voor 2025 zijn de depositiewaarden in AERIUS nog niet doorgerekend. Op zijn vroegst medio 2022 wordt een doorrekening uit AERIUS voor de verwachte depositie in 2025 verwacht.

Verwachte depositie in 2030
Geschat wordt dat de depositie op relevante hexagonen in 2030 tussen de 755 en 1453 mol/ha/jaar zal liggen. Het gewogen gemiddelde wordt geschat op 904, het 90-percentiel op 1124 en het 10-percentiel op 806 mol/ha/jaar. In het onderstaande diagram is de verwachte ontwikkeling van de stikstofdepositie weergegeven in mol/ha/jaar.

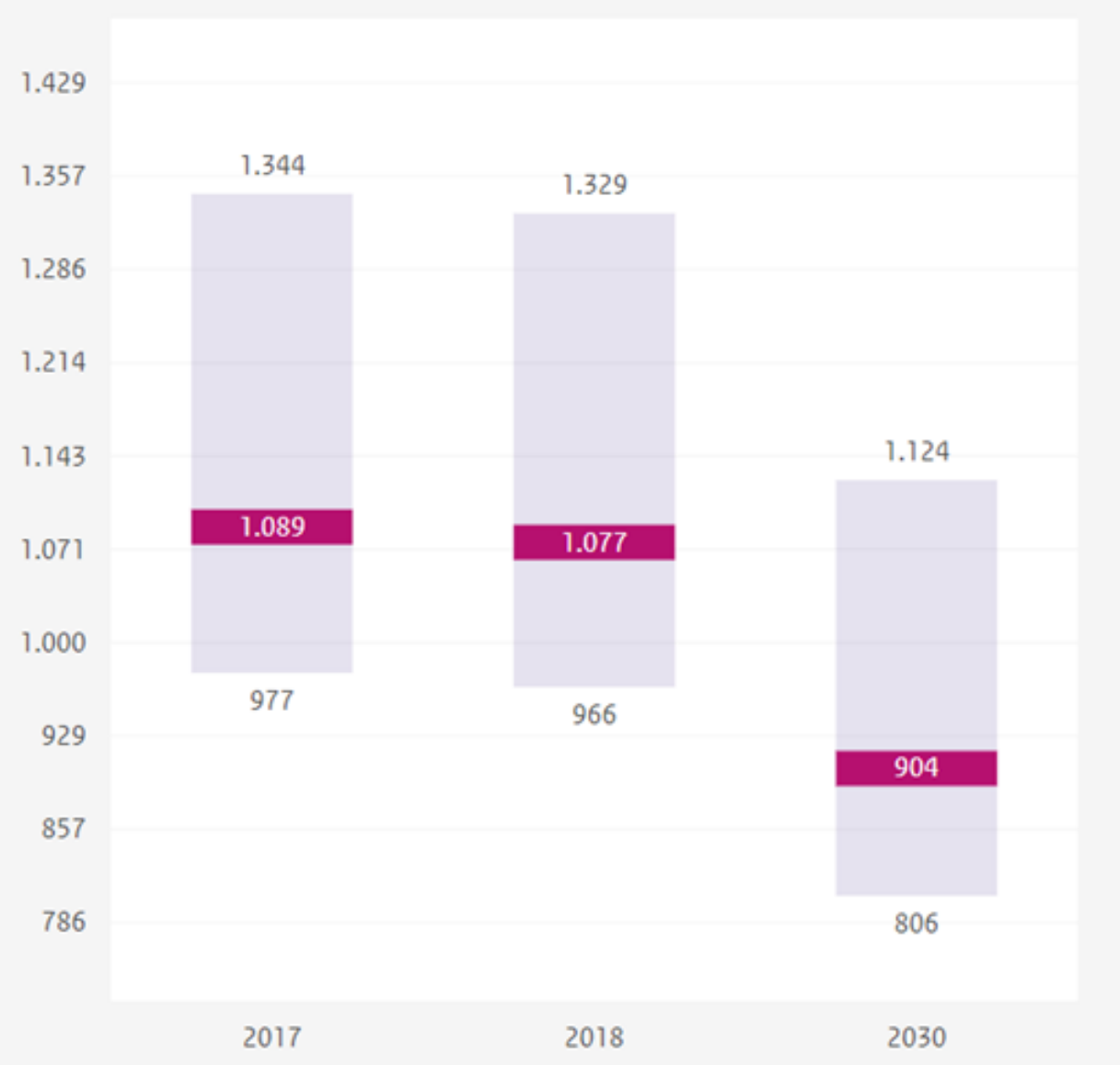

Depositie 2035
Voor 2035 zijn de depositiewaarden in AERIUS nog niet berekend. Hierbij speelt ook het feit dat (internationale) afspraken over emissiereductie deels tot 2030 lopen. Voor de periode daarna moeten wellicht aannames worden gedaan. In algemene zin is het ingewikkeld om op dit moment helderheid over de depositie in 2035 te geven, aangezien in relatie tot de extra opgave vanuit de Wet stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn) voor de periode 2030-2035 de maatregelen niet bekend en dus nog niet door te rekenen zijn.

Op zijn vroegst medio 2022 wordt een doorrekening uit AERIUS voor de berekende depositie in 2025 en 2035 verwacht.

Bronnen en Links

- Informatie over de stikstofmeetnetten en de links naar LML, MAN en DDA vindt u op https://www.rivm.nl/stikstof/meten
- Meer informatie over emissieregistratie vindt u op www.emissieregistratie.nl
- Zie over AERIUS ook: https://www.aerius.nl/nl/factsheets/bepalen-depositie-natura-2000-gebieden/15-10-2020
- Inzicht in depositie kunt u vinden op https://monitor.aerius.nl/

- Meer informatie over de berekende depositie kunt u vinden op https://www.aerius.nl/nl/factsheets/monitor-berekening-van-de-gemiddelde-depositie/
- Het rapport 'Klimaat- en Energieverkenning 2019' vindt u hier: https://www.pbl.nl/publicaties/klimaat-en-energieverkenning-2019
- Maar zie ook: https://www.pbl.nl/publicatie/emissieramingen-luchtverontreinigende-stoffen-rapportage-bij-de-klimaat-en-energieverkenning-2019

TEKST BIJ KAART 5: KRITISCHE DEPOSITIEWAARDE

Kritische Depositiewaarde
De Kritische Depositiewaarde (KDW) is een maat voor de gevoeligheid van een habitattype voor stikstof. De KDW is de grens waarboven het risico bestaat dat de kwaliteit van het habitattype of leefgebiedtype significant wordt aangetast door de verzurende en/of vermestende invloed van atmosferische stikstofdepositie. De waarde van de KDW wordt uitgedrukt in kilogram of mol stikstof per hectare per jaar (1 mol stikstof is 14 gram; 1 kilogram stikstof is 71,4 mol). Niet ieder habitattype is even gevoelig voor stikstof. Het habitattype Actief hoogveen bijvoorbeeld is heel gevoelig voor stikstof en heeft een lage KDW (7 kg of 500 mol N/ha/jaar), terwijl bijvoorbeeld Beuken-eikenbossen met hulst minder gevoelig zijn (20 kg of 1.429 mol N/ha/jaar). Ook zijn er habitattypen die nauwelijks negatief door stikstof worden beïnvloed. De meeste aan zee (zoute milieus) gerelateerde habitattypen zijn hier een voorbeeld van, maar ook sommige moerasvegetaties zijn niet heel gevoelig voor stikstof. De grens voor stikstofgevoeligheid ligt op 33 kg of 2.400 mol N/ha/jaar. Habitattypen en leefgebieden met een KDW die lager is dan deze waarde worden aangemerkt als 'stikstofgevoelig'. De kritische depositiewaarden en gevoeligheid voor stikstof voor de habitattypen in het Witterveld zijn hieronder weergegeven.

Habitattype	Code	Kritische depositie waarde (mol/ha/jaar)	Gevoeligheid
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	H2320	1071	Zeer gevoelig
Zure vennen	H3160	714	Zeer gevoelig
Vochtige heiden (hogere zandgronden	H4010A	1214	Zeer gevoelig
Droge heiden	H4030	1071	Zeer gevoelig
*Heischrale graslanden	H6230	714	Zeer gevoelig (onderscheid in verschillende varianten)
*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	H7110A	500	Zeer gevoelig
*Actieve hoogvenen (heide veentjes)	H7110B	786	Zeer gevoelig
Herstellende hoogvenen	H7120	500	Zeer gevoelig (onderscheid in verschillende varianten)
*Hoogveenbossen	H91D0	1786	Gevoelig

Bij blootstelling aan een depositie hoger dan de KDW zullen de habitattypen die daarvoor gevoelig zijn afnemen in kwaliteit en/of oppervlakte. Dit is niet toegestaan op basis van de instandhoudingsdoelen en de afspraken waarmee Nederland op basis van de Habitatrichtlijn heeft ingestemd. De provincie Drenthe is ervoor verantwoordelijk dit te voorkomen voor de Natura 2000-gebieden in onze provincie.

In een recent artikel op Nature Today wordt het belang van het toewerken naar de kritische depositiewaarde door een aantal deskundigen nog eens op toegankelijke wijze uitgelegd: Nature Today | Het belang van kritische depositiewaarden in het stikstofbeleid.

Bronnen en links

- Meer informatie over de kritische depositiewaarden voor habitattypen kunt u vinden in het rapport *Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000* op https://edepot.wur.nl/245248
- Zie over AERIUS ook: https://www.aerius.nl/nl/factsheets/bepalen-depositie-natura-2000-gebieden/15-10-2020
- Meer informatie over empirische kritische depositiewaarden kunt u vinden in RIVM-rapport 680359002 op https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/680359002
- Over de waarde van de KDW-en, zie Kamerstuk 35600, nr. AA op https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35600-AA.html
- Het rapport 'Relaties tussen de hoeveelheid stikstofdepositie en de kwaliteit van de habitattypen': https://doi.org/10.18174/547752
- Artikel over het belang van de kritische depositiewaarde: https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=28367

TEKST BIJ KAART 6: OVERSCHRIJDING KRITISCHE DEPOSITIEWAARDE

Overschrijding (per habitattype)
In 2018 lag de stikstofdepositie op ongeveer 5% van de gekarteerde habitattypen meer dan 70 mol/ha/jaar onder de KDW (dit is de categorie 'geen overbelasting', **donkergroen** in onderstaand diagram). Op nog eens ongeveer 6% lag de depositie nog nét onder de KDW, namelijk tussen de KDW en 70 mol/ha/jaar daaronder (naderende overbelasting, **lichtgroen**). Bij 35% van de oppervlakte was sprake van een depositie tussen de KDW en lager dan 2x de KDW (matige overbelasting, **paars**). Een depositiewaarde hoger dan 2x de KDW (sterke overbelasting, **donkerpaars**) kwam op 54% van de oppervlakte voor.

Op hexagoonniveau ziet dat er voor 2018 zo uit:

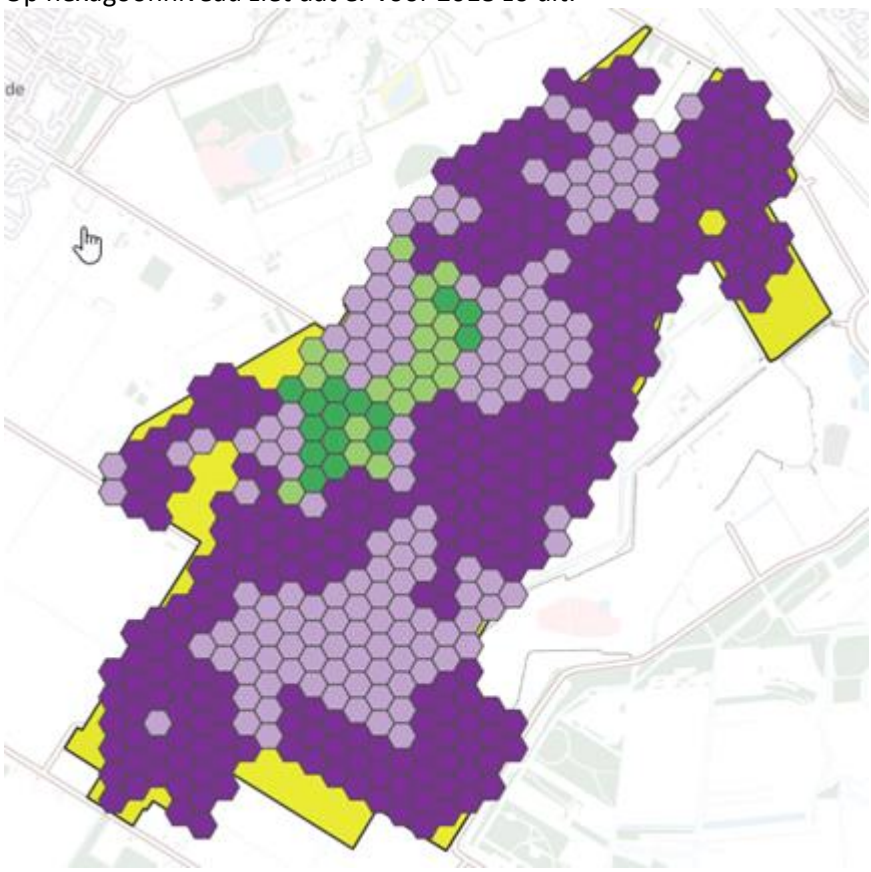

Situatie 2030
Voor de emissieprognoses (2030) is in AERIUS gebruik gemaakt van het zogenaamde 'referentiescenario', afkomstig uit de 'Klimaat- en Energieverkenning 2019'. Dit scenario houdt rekening met gemiddelde economische groei in Nederland. Ook bevat dit scenario beleid dat is vastgesteld voor 1 mei 2019. Het voorgenomen beleid en later vastgesteld beleid is hier niet in meegenomen.

Geschat wordt dat er in 2030 op 16% van het areaal van het aangewezen habitattype **geen overbelasting** meer zal zijn. Op 68% van de oppervlakte is nog steeds sprake van **matige overbelasting**. Een depositiewaarde hoger dan 2x de KDW (sterke overbelasting, **donkerpaars**) komt nog op 16% van de oppervlakte voor.

Op hexagoonniveau ziet dat er voor 2030 zo uit:

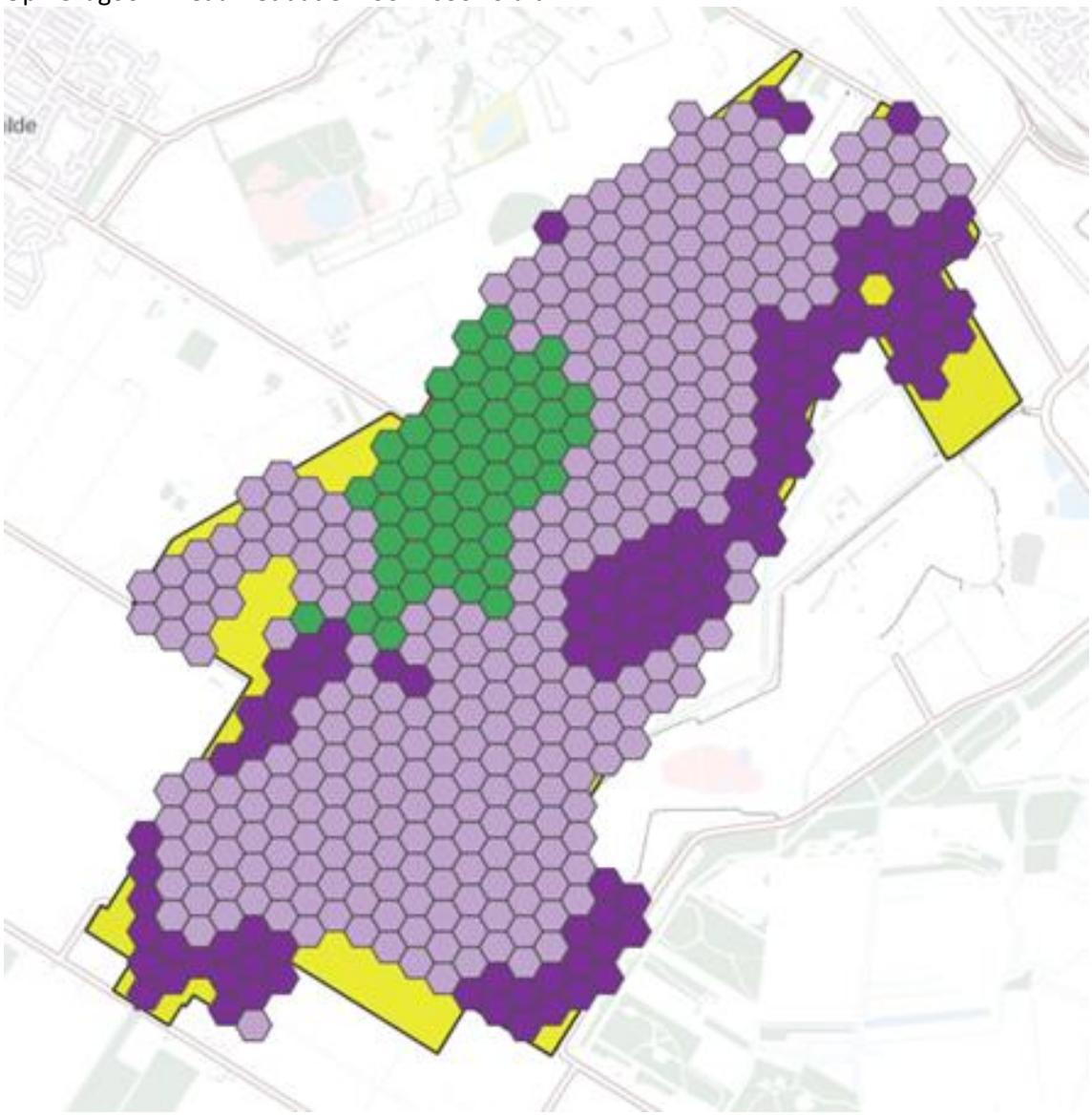

De omgevingswaarde ziet er in een staafdiagram als volgt uit:

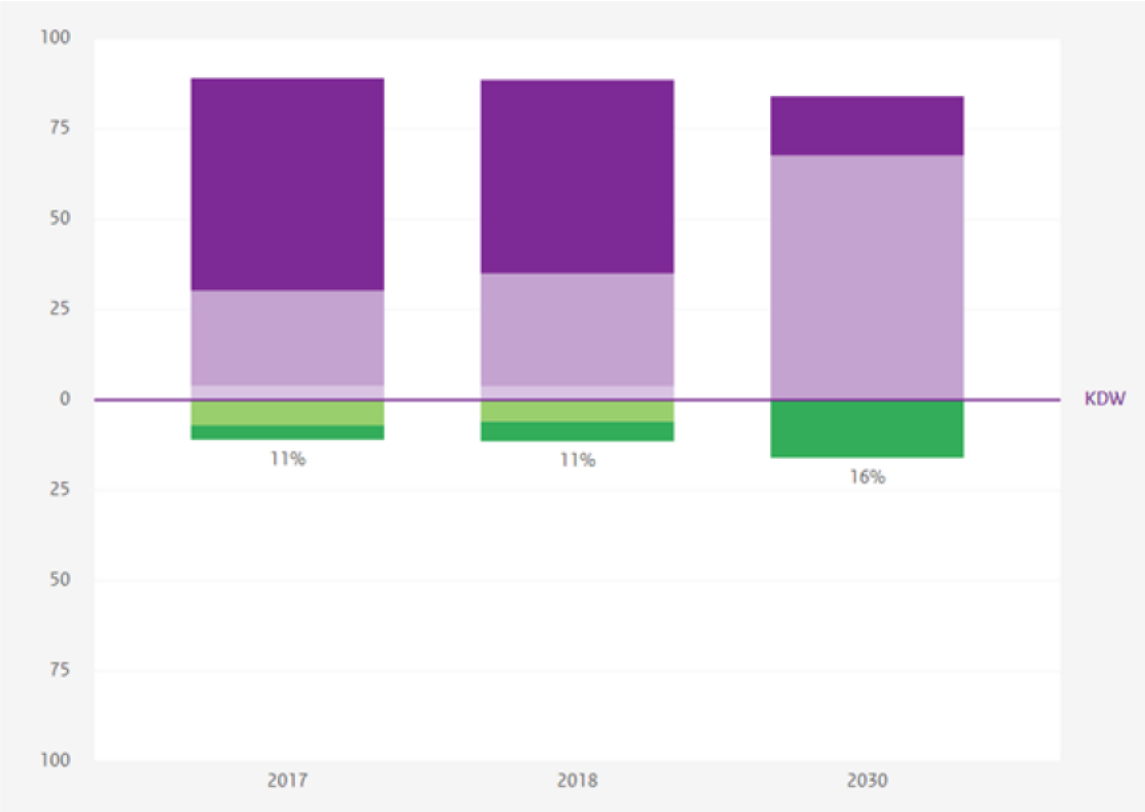

Hieronder zijn per habitattype de deposities en de overschrijdingen weergegeven.

Habitattype	Code	KDW (mol/ha/jaar)	2018		2030	
			Gem. depositie (mol/ha/jaar)	Hexagonen Overschrijding (%)	Gem. depositie (mol/ha/jaar)	Hexagonen Overschrijding (%)
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	H2320	1071	-	-	-	-
Zure vennen	H3160	714	-	-	-	-
Vochtige heiden (hogere zandgronden	H4010A	1214	1085	0%	911	0%
Droge heiden	H4030	1071	1039	30%	870	0%
*Heischrale graslanden	H6230	714	-	-	-	-
*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	H7110A	500	987	100%	824	100%
*Actieve hoogvenen (heide veentjes)	H7110B	786	-	-	-	-
Herstellende hoogvenen	H7120	500	1084	100%	910	100%
*Hoogveenbossen	H91D0	1786	1113	0%	932	0%

Voor het bereiken van de instandhoudingsdoelen voor het hele areaal van habitattypen moet de depositie verder dalen dan in 2030 gebeurt, want ook dan zijn er nog een aantal habitattypen waar de depositie te hoog is voor de instandhouding.

Naast een omgevingswaarde voor 2025 en 2030 is in de Wet stikstofreductie en natuurherstel een omgevingswaarde voor 2035 vastgesteld. Dat moet een daling van 50% van de stikstofdepositie zijn bereikt. Dit moet ertoe leiden dat 74% van het areaal aan stikstofgevoelige habitattypen in Nederland qua stikstof niet meer overbelast is. In de bovenstaande tabel staat *cursief* aangegeven voor welke habitattypen de verwachting op dit moment is dat de omgevingswaarde voor 2030 niet behaald wordt en er extra inspanning nodig is om de resultaatsverplichting te realiseren.

De depositiewaarden voor 2035 zijn echter nog niet doorgerekend in AERIUS. Voor het Drouwenerzand (en alle andere gebieden) is nog niet duidelijk (medio 2021) of de omgevingswaarde voor 2035 wordt gehaald. De berekening van AERIUS voor het jaar 2035 wordt pas medio 2022 verwacht.

Bronnen en links

- Meer informatie over de overschrijding van de kritische depositiewaarde kunt u vinden op https://monitor.aerius.nl/
- Zie over AERIUS ook: https://www.aerius.nl/nl/factsheets/bepalen-depositie-natura-2000-gebieden/15-10-2020
- Klimaat- en energieverkenning 2019: https://www.pbl.nl/publicaties/klimaat-en-energieverkenning-2019

TEKST BIJ KAART 7: STIKSTOFDEPOSITIE PER SECTOR

Herkomst depositie
Duidelijk is dat in het gebied sprake is van een overschrijding van de KDW, en dat daarmee voor stikstof de omgevingsconditie ongunstig is in het gebied.

Om te onderzoeken welke bronmaatregelen voor het gebied mogelijk zijn voor de benodigde stikstofdaling, geven we weer wat het aandeel van de verschillende sectoren in de depositie is. Daarmee kan een inschatting worden gemaakt van de benodigde opgave per sector.

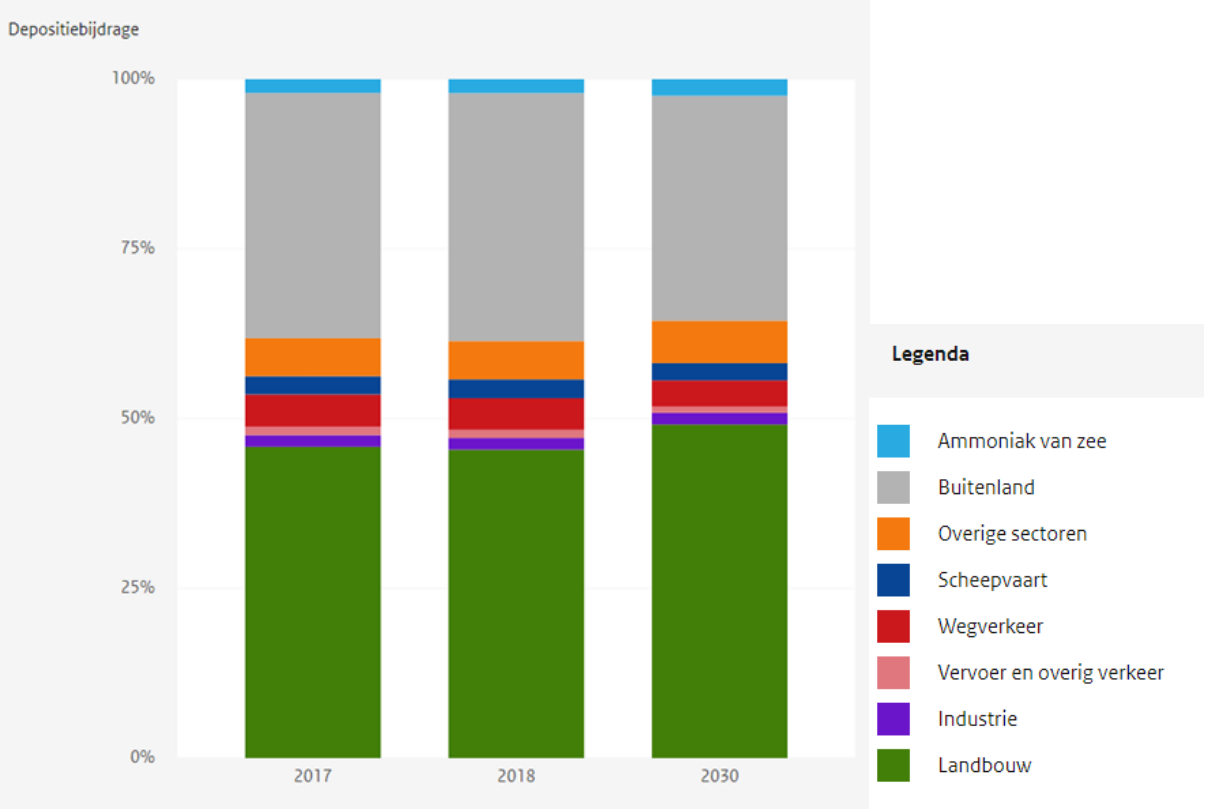

De landbouw heeft als sector het grootste aandeel in de stikstofdepositie op het Witterveld. Het ging in 2018 in totaal om 45,5%. Het op één na grootste deel van de depositie komt uit het buitenland (36,5%). De overige stikstofbronnen zijn wegverkeer (4,6%) en overige sectoren (5,7%).

In 2030 is de berekende depositie voor 49,1% afkomstig van de landbouw. Uit het buitenland komt dan 33,3%, en 17,8% komt van de overige categorieën. Daarvan heeft het wegverkeer een aandeel van 3,9%.

Bronnen en links
- Overschrijding van de kritische depositiewaarde: https://monitor.aerius.nl/
- Stikstofmeetnetten: https://www.rivm.nl/stikstof/meten

TEKST BIJ KAART 8: ANALYSE BRONGEGEVENS

Analyse brongegevens
Op deze kaart vindt u de gegevens uit de natuurvergunningen van de diverse agrarische bedrijven (bolletjes). U vindt hier ook gegevens van niet-agrarische bedrijvigheid (blokjes). Zoals in de toelichting op het diagram met de verdeling van de depositie per sector al is genoemd, bevinden zich in de nabijheid van het gebied meerdere landbouwbronnen met natuurvergunning.

Zoals in het diagram (depositie per sector) zichtbaar werd, is het aandeel van de landbouw als geheel in de depositie ruim 45% voor het Witterveld. Het buitenland is de op een na grootste belaster met circa 36%. Industrie vertegenwoordigt met circa 1,7% slechts een beperkt deel van de depositie. Er zit een verschil in depositiesnelheid tussen het voornamelijk uit de agrarische bronnen afkomstige NH_3 en de uit de niet-agrarische bronnen afkomstige NO_x. Ammoniak slaat in vergelijking met stikstofoxide dichter bij de bron neer. Dat wordt onder andere veroorzaakt door de lage temperatuur en de hoogte van de bron. Daarnaast zijn o.a. de ruwheid (begroeiing van het gebied) en de windrichting van invloed op de depositie. Een gebied met veel bomen en struiken heeft door de vele wervelingen in de lucht meer depositie dan een gebied met nauwelijks begroeiing. Dat neemt niet weg dat beide stoffen over grote afstanden verspreid worden. In de nabijheid van de bron vindt de grootste depositie plaats, maar het restant neemt langzaam af, waardoor op grote afstand nog sprake is van een bijdrage. Met andere woorden, elke bron draagt bij aan de 'deken'. De bijdrage van lokale bronnen wordt relatief gezien groter naarmate de 'deken' geringer wordt.

Landbouw
Inzoomend op de sector die het meeste bijdraagt aan de depositie in het gebied (571 mol/ha/jaar), de landbouw, zien we het volgende beeld als we kijken welke depositie bedrijven binnen een zone van respectievelijk 1, 5 en 10 km rondom het gebied leveren – *lees daarbij goed de kanttekening na de diagrammen*:

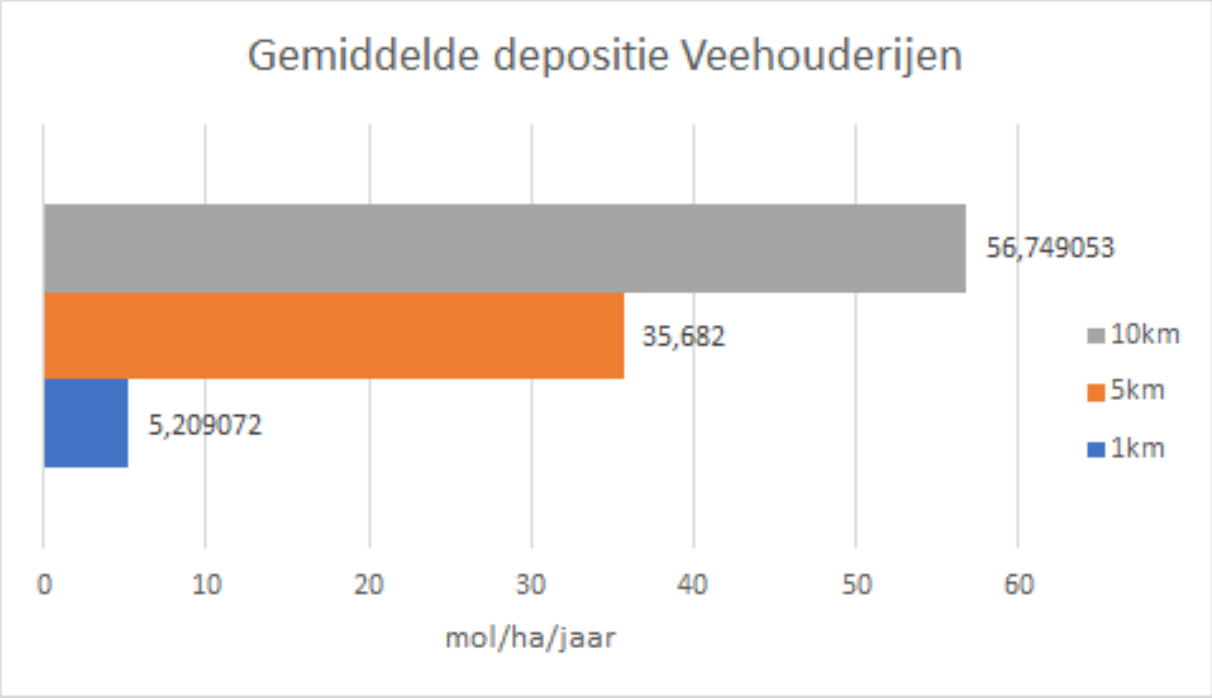

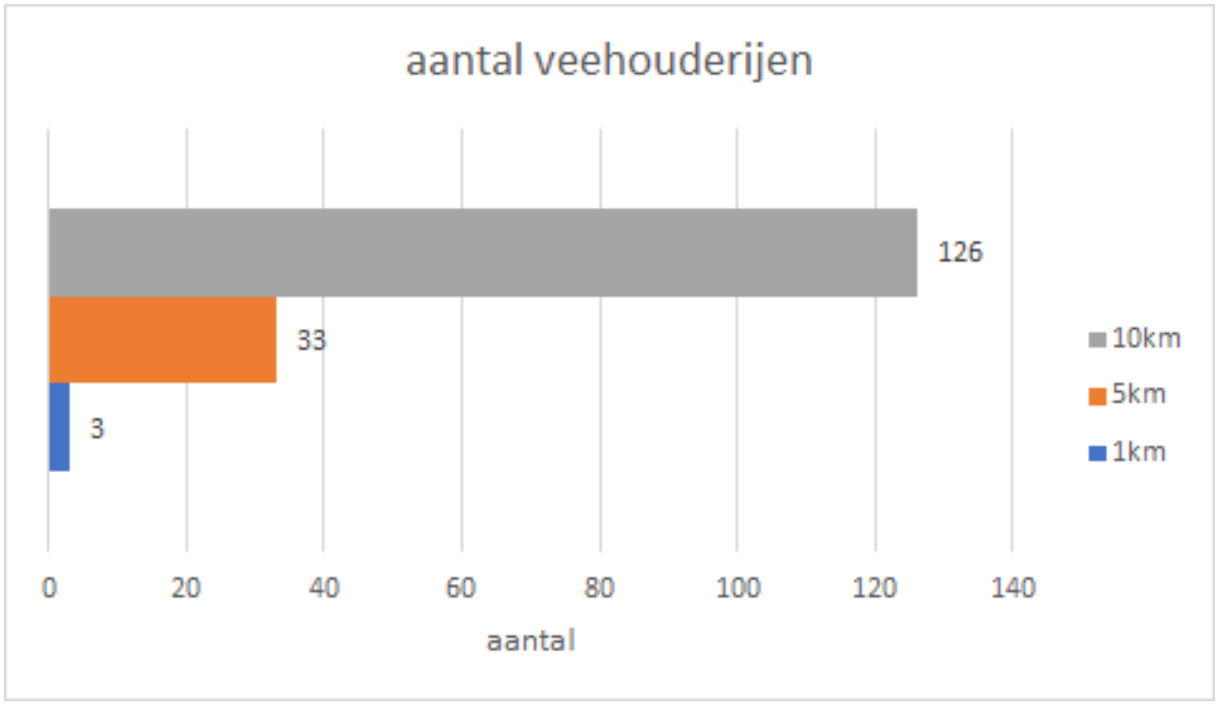

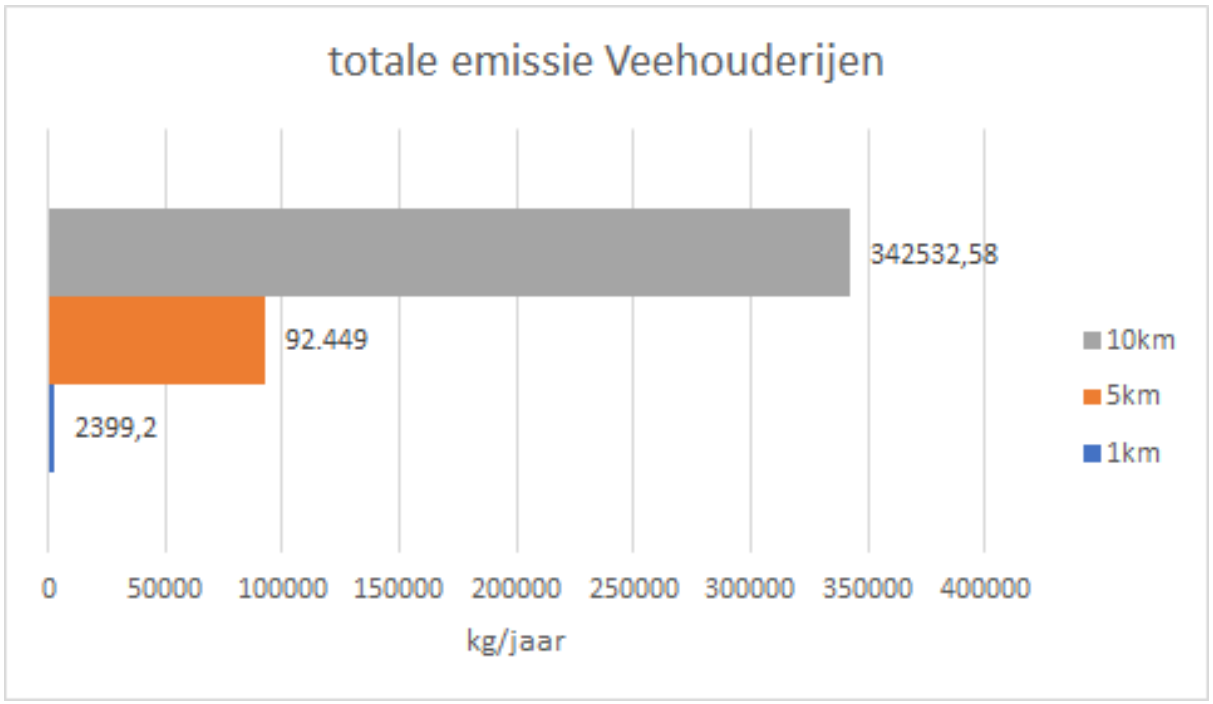

Kanttekening:

Het is belangrijk om deze informatie in de juiste context te plaatsen.

- Deze informatie is gebaseerd op de informatie uit het vergunningenbestand dat de provincie zelf heeft van de bedrijven (verleende vergunningen). De uitkomsten hierboven geven de situatie weer alsof alle vergunningen voor de volle 100% benut worden. Daarmee gaat het om een doorrekening van de maximale vergunde/toegestane uitstoot van bedrijven vanuit hun stallen. In de praktijk worden vergunningen niet altijd 100% benut.
- Bedrijven zonder vergunning vanuit de Wet natuurbescherming zijn niet meegenomen in de berekende effecten. Ook de categorie bedrijven 'PAS-melders' staan nog niet op deze kaart. Inmiddels zijn de gegevens van deze bedrijven wel bekend. In een volgende versie van deze kaart zullen deze gegevens worden toegevoegd. Het betreft per definitie bedrijven met een beperkte depositie op het natuurgebied; anders hadden ze niet met een melding kunnen volstaan.

Industrie
Aan het einde van de jaren ‘80 heeft de overheid afspraken met de grote industriële bedrijven gemaakt over maatregelen die moeten leiden tot een afname van de NO_x- en SO_2-emissies. Vanaf dat moment zijn maximale emissies voor stookinstallaties per type opgenomen in zogenaamde algemene regels. Eens in de zoveel jaar, recent op 17 augustus 2021, worden deze emissienormen aangescherpt. Als gevolg daarvan is er een afname van industriële emissies. Het hebben van algemene regels betekent ook dat in de milieuvergunningen van deze bedrijven géén voorschriften met betrekking tot stookinstallaties zijn opgenomen. Dat betekent niet dat er niet op wordt gehandhaafd. Regelmatig wordt gecontroleerd of bedrijven zich aan deze algemene regels houden, grote stookinstallaties hebben zelfs een meetverplichting. Op dit moment overleggen de provincies op welke wijze de emissie van de diverse stookinstallaties en andere bronnen bij het MKB en de industrie in beeld gebracht kan worden.
Deze sector heeft op het Witterveld een depositie van 71 mol/ha/jaar.

Wegverkeer, scheepvaart en overige sectoren
Deze bronnen hebben een maximale depositie van 142 mol/ha/jaar op het Witterveld.

De rijksweg A28 draagt voor 4,2 mol/ha/jaar bij aan de depositie op het Witterveld. Dichtbij de A28 is de depositie maximaal 18,1 mol/ha/jaar. De laagst depositie bedraagt 1,4 mol/ha/jaar.

Bronnen en links
- Emissieregistratie: www.emissieregistratie.nl

TEKST BIJ KAART 9: STAND VAN ZAKEN NATURA 2000 DOELEN

We volgen op verschillende manieren hoe het gaat met de instandhoudingsdoelen die zijn aangewezen voor het gebied. Hier geven we eerst een overzicht gegeven van de drukfactoren, en vervolgens van de belangrijkste resultaten uit de verschillende manieren van monitoren. Alle informatie uit de verschillende bronnen is vervolgens verzameld in een tabel met de stand van zaken.

Achtergrond: Over de kwaliteit van habitattypen

In de gebiedsverkenningen krijgt u een indruk van de huidige kwaliteit van de aangewezen habitattypen en leefgebieden van aangewezen soorten en de relatie van die kwaliteit met factoren als verzuring en vermesting door de stikstofdepositie. De informatie is gebaseerd op de meest actuele rapporten, karteringen en steekproeven. De kwaliteit geven we alleen aan voor de vlakken waarop daadwerkelijk een habitattype of leefgebied ligt.
In veel gebieden is slechts een beperkt deel van het betreffende natuurgebied voorzien van een aangewezen habitattype, vooral omdat de kwaliteit van die omringende delen van de natuurgebieden onvoldoende is geworden voor aanwijzing van een habitattype. Daar is de plantengroei verruigd en zijn bijvoorbeeld typische soorten al verdwenen of slechts heel schaars aanwezig. In ieder geval is de kwaliteit niet zodanig dat deze gebiedsdelen nog aangewezen konden worden als een habitattype. In een heidelandschap bijvoorbeeld ogen die gebieden vaak als sterk door grassen gedomineerde vlaktes. In andere gevallen zijn blauwgrasland of heischraal grasland van te slechte kwaliteit doordat kenmerkende plantensoorten niet meer voorkomen en plantensoorten die beter tegen verzuurde en verdroogde situaties kunnen, zijn gaan domineren.

Sluipend proces
Een ander aspect is wat je precies ziet als je voor een habitattype staat. Veel van wat de kwaliteit, zoals aanwezige soorten, structuur en patronen, bepaalt, speelt zich af 'onder de motorkap', bijvoorbeeld de bodemchemie, de waterhuishouding en de voedingskwaliteit van planten. Dan kan het zijn dat een gebiedje er op het oog nog goed uitziet, maar dat de verzuring van de bodem ervoor gezorgd heeft dat kwetsbare planten zijn verdwenen of dat de kwaliteit van planten onvoldoende is geworden om larven van insecten te voeden. Een voorbeeld is het verdwijnen van karakteristieke dagvlindersoorten uit het heidelandschap die hoge eisen stellen aan hun milieu. Met name deze soorten zijn uit veel heidegebieden die er op het oog nog redelijk uitzien verdwenen. Dit komt onder andere doordat de neerslag van stikstof niet van gisteren is, maar al jarenlang een sluipend proces is. Daardoor zitten veel natuurgebieden, en dan vooral de bodem van die gebieden, met een erfenis van vele decennia. Dat blijkt onder meer uit het Landelijk Meetnet Flora. Deze laat een voortschrijdende vermesting en verzuring zien van de heiden, loofbossen en natuurgraslanden (www.drentheincijfers.nl/natuurenlandbouw/natuur.php#vermesting-natuur). Ook is er een ammoniumvergiftiging zichtbaar door stapeling van meststoffen (www.drentheincijfers.nl/natuurenlandbouw/natuur.php#ammoniumvergiftiging).

Monitoring
Een bijkomend problemen is dat de kwaliteit van de natuur langzaam achteruitgaat. Als je erbij staat zien je het niet. Pas na langere tijd valt de verandering op. Daarom is het belangrijk om regelmatig te controleren hoe de natuur ervoor staat. Dat doen we door monitoring van gebieden en door de verzameling van extra gegevens en de kennis van beheerders en wetenschappers. Bedenk dat een achteruitgang van een 8 naar een 6 nog wel een voldoende betekent, maar nog steeds een achteruitgang is. Voor je het weet is de kwaliteit gezakt naar een onvoldoende...

Complicerende factor voor de beoordeling van kwaliteit van gebieden is dat er nog geen landelijke methodiek is afgesproken op basis waarvan de kwaliteit van habitattypen integraal wordt gewogen. Bovendien ontbreken soms gegevens op basis waarvan een zekere uitspraak over de kwaliteit kan worden gedaan. Dat komt doordat we de monitoring de afgelopen jaren zo hebben ingericht dat deze afdoende is voor de verantwoording aan Europa. Individuele gebieden zijn daarin minder aan bod gekomen.

De weergave van de kwaliteit in de beheerplannen en andere analyses is daarom niet altijd volledig, en mede gebaseerd op informatie van beheerders en experts. Als er twijfels ontstaan over de kwaliteit van een gebied, kijken we naar sleutelfactoren die voor een verslechtering kunnen hebben gezorgd, zoals stikstof en verdroging.

Streven naar verbetering
Aanvullend moeten we voor veel habitattypen streven naar het verbeteren in kwaliteit en voor sommige ook naar uitbreiding van het type in oppervlakte (zie kaart 2 met de Natura 2000-doelen met bijbehorende toelichting).

Daarmee moeten we ook perspectief bieden voor die delen die nu niet zijn aangewezen omdat de kwaliteit te slecht is. Daar moet door beheer, inrichting en de vermindering van de stikstofdepositie gestreefd worden naar de verbetering van de kwaliteit. Dan pas komen we tegemoet aan de opdracht en werken we nadrukkelijk aan de versterking van de Drentse biodiversiteit.

Beoordeling drukfactoren
De belangrijkste knelpunten voor Witterveld zijn vermesting en verdroging. Het gevolg is vergrassing en verbossing.

Naast het behoud van de heide is het belangrijkste doel voor het Witterveld uitbreiding van het oppervlak actief hoogveen. Voornaamste probleem hierbij is dat in het grootste deel van het gebied de waterstanden niet stabiel genoeg zijn om het proces van hoogveenvorming (weer) op grotere schaal op gang te brengen. Het probleem is niet zozeer de gemiddelde hoogte van het waterpeil, maar meer dat het in droge periodes te diep wegzakt.

Een belangrijk ander knelpunt vormt de grote hoeveelheid stikstofverbindingen die via de lucht in het Witterveld terechtkomt. Stikstof is een essentiële voedingsstof voor plantengroei, maar juist de specifieke hoogveenplanten zijn gebaat bij slechts een heel klein beetje stikstof. Te veel stikstof zorgt ervoor dat andere planten zoals grassen en bomen de overhand krijgen ten koste van de veenmossen. Bovendien zorgen stikstofverbindingen voor verzuring van de bodem.
Niet alleen de hoogveenplanten maar ook de heideplanten hebben te maken met te veel stikstof. Het gevolg van de hoge stikstofdepositie op de heide is dat grassen de overhand krijgen en dat er opslag van bomen ontstaat. Om dit tegen te gaan wordt het gebied gemaaid en begraasd.
De huidige begrazing zorgt lokaal voor overbegrazing terwijl er ook gebieden zijn waar geen schaap of koe zich waagt. Met name in het zuidelijke deel van het Witterveld bevinden zich sterk vergraste terreindelen waar pijpenstrootje en berk de vegetatie domineren. Aan de andere kant is het niet de bedoeling dat met name de koeien de natte hoogveengedeeltes betreden. Het risico bestaat dat hierdoor het actieve hoogveen vertrapt wordt. Het plaatsen van een raster zou uitkomst kunnen bieden. Het terrein is door de functie als veiligheidszone slecht toegankelijk, zodat regelmatige controle van het raster erg moeilijk is.

Monitoring habitattypen
Het Witterveld wordt vrijwel volledig beheerd door het Rijksvastgoedbedrijf (Defensie). Dat is niet gebonden aan de werkwijze SNL-monitoring, zoals die wel voor beheerders van andere Natura 2000-gebieden geldt. Defensie voert wel monitoringsactiviteiten uit die informatie opleveren voor de monitoring ten behoeve van zowel de instandhoudingsdoelen als het PAS.
Eens in de 12 jaar worden, in een cyclisch proces, in alle Natura 2000-gebieden vegetatiekaarten gemaakt waaruit een habitattypenkaart wordt opgesteld. Als vanuit de SNL geen vegetatiekartering wordt uitgevoerd, zorgt de provincie voor een aanvullende kartering.
Na zes jaar wordt beoordeeld of de habitattypenkaart nog actueel is. Bij grote wijzigingen in een gebied zullen op de betreffende plekken nieuwe vegetatieopnames worden gemaakt en door vertaald naar habitattypen.

Ten tijde van het opstellen van het beheerplan (2010-2017) en later bij het PAS-proces waarbij de habitatkaarten vastgesteld werden, heeft een landelijke ontwikkeling plaatsgevonden waarbij al lerend steeds duidelijker werd wat de regels voor het toekennen van een habitattype zijn. Dit heeft ertoe geleid dat de kaarten uit het beheerplan later opnieuw geactualiseerd zijn, met als gevolg dat er soms verschillen ontstaan.

Het beheerplan van het Witterveld is vastgesteld op basis van de habitattypenkaart uit het jaar 2013. Onder het PAS is de kaart extern geëvalueerd en als officiële kaart van de nulsituatie vastgesteld. Deze kaart is overgenomen in AERIUS Monitor. De oppervlakten van de habitattypen op beide kaarten zijn hieronder weergegeven.

Code	Naam	Oppervlakte beheerplan (ha)	Oppervlakte PAS (ha)
H2320	Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	0,2	-
H3160	Zure vennen	0,3	-
H4010A	Vochtige heiden (hogere zandgronden	0,6	<1,00
H4030	Droge heiden	51	51,00
H6230	*Heischrale graslanden	9,2	-
H7110A	*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	3,1	3,08
H7110B	*Actieve hoogvenen (heide veentjes)		-
H7120	Herstellende hoogvenen	279	278,77
H91D0	*Hoogveenbossen	2	1,99

De habitattypen die nog niet definitief zijn aangewezen zijn niet met een oppervlakte aanwezig in AERIUS. Ook het habitattype Actieve hoogveen type heideveentjes (H7110B) is niet aangetroffen dus staat niet op de kaarten. Bij het opstellen van de volgende kaart zal duidelijk moeten worden hoe de habitattypen zich ontwikkelen. Veldbezoeken geven tot die tijd een indicatie van hoe het gaat met de habitattypen.

Voor de eerstvolgende habitatkaart is een volledig gebiedsdekkende vegetatiekartering gepland voor 2023. Het omzetten naar een habitattypenkaart zal daarna naar verwachting nog twee jaar duren.

Naast instandhoudingsdoelen voor de oppervlakten van de habitattypen hebben we ook instandhoudingsdoelen voor de kwaliteit ervan. Interprovinciaal zijn er nog geen goede afspraken gemaakt over hoe de kwaliteit van habitattypen wordt gewogen. In het beheerplan wordt, op basis van de toen beschikbare informatie, een indicatie gegeven van de kwaliteit. Met aanvullende onderzoeken proberen we de kwaliteit verder te duiden en in te vullen.
In het beheerplan is een analyse gemaakt van de kwaliteit van de habitattypen. Onderstaand een beknopte samenvatting:

Vochtige heiden (H4010A) komen op twee locaties voor. De oppervlakte leek stabiel te zijn en de meeste typische soorten kwamen in het gebied voor. Veenbies was achteruitgegaan, mogelijk als gevolg van verdroging in het noordelijke deel van het gebied. Het gentiaanblauwtje is sinds 2001 verdwenen. Het beheer bestaat uit begrazen en verwijderen van de opslag. Volgens het beheerplan is de kwaliteit redelijk tot goed.
Droge heiden (H4030) betreft een soortenarme variant. Een knelpunt is vermesting en verzuring als gevolg van de hoge depositie. Die veroorzaakt vergrassing en verbossing. Het beheer bestond uit begrazen, opslag verwijderen en kleinschalige plagwerkzaamheden ten behoeve van de fauna.

Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) (H7110A) bevinden zich op twee plekken in het gebied: bij de pingoruïne en het Sikkelven. Het betrof goede, maar niet optimaal, ontwikkelde bult- en slenkvegetaties. Volgens het beheerplan zijn er buiten deze locaties na de hydrologische ingrepen (gedeeltelijk dempen tankgracht, plaatsen kwelscherm en inrichting buffergebieden) mogelijk lokaal ook gunstige ontwikkelingen te verwachten zoals in het Hoedveen, Mandeveen en het gebied ten zuiden van de nog niet gedempte tankgracht. In de omgeving van het Sikkelven zorgt de opslag van berken en dennen voor enige verdroging. Dwars door de pingoruïne loopt een fietspad en patrouilleweg, mogelijk heeft het deze een verdrogend effect. Aan de westzijde is het actieve hoogveen verdwenen na de aanleg van het pad.
Actieve hoogvenen (heideveentjes) (H7110B) kwamen niet voor en worden ook niet verwacht in de toekomst. Het actieve hoogveen in de pingoruïne is weliswaar een zelfstandig verland ven met een schijngrondwaterspiegel, maar heeft in het verleden deel uitgemaakt van een groter veengebied. In het ontwerp-wijzigingsbesluit (februari 2018) wordt dit habitattype als doel verwijderd, maar dit wijzigingsbesluit is nog niet definitief vastgesteld.
De **Herstellende hoogvenen (H7120)** op het Witterveld bestaan volgens het beheerplan deels uit goed ontwikkelde natte heidevegetaties en hoogveenbossen (in overeenstemming met de definitie van H7120). Hiermee is de hele gradiënt van natte hoogveenheide rond de hoogveenkern met meerstallen tot droge heiden aanwezig. Hoewel er delen waren met hoge waarden, zijn er ook grote oppervlakten sterk vergrast. De hydrologische omstandigheden waren ten tijde van het beheerplan nog niet stabiel genoeg voor het ontwikkelen van actief hoogveen, daarvoor moeten de grondwaterstanden jaarrond tot in de veenbasis reiken. Door de hoge stikstofdepositie en het verdrogen van de oude veenlagen nemen berken en grassen toe.
De best ontwikkelde hoogveenbossen bevinden zich in het habitattype Herstellende hoogvenen. De bossen met het habitattype **Hoogveenbossen (H91D0)** zijn van een mindere kwaliteit en door hun geringe omvang kwetsbaar voor verdroging. De hoge stikstofdepositie veroorzaakt een hogere groeisnelheid en een hogere boomdichtheid; het gevolg is dat de ondergroei niet goed tot ontwikkeling komt.
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen (H2320) komen op heel kleine oppervlakten voor. De huidige oppervlakten zijn te klein voor een optimale omvang. Het type staat door de hoge stikstofdeposities onder druk van vergrassing en verbossing.
Het habitattype **Zure vennen (H3160**) bestaat uit meerdere wateren buiten het habitattype herstellend hoogveen. De maatregelen voor vernatting kunnen voor uitbreiding van de oppervlakte zorgen. Grootste zorgpunt is de hoge stikstofdepositie, die een sterk vermestend en verzurend effect heeft.
De **Heischrale graslanden (H6230)** zijn op twee locaties te vinden. Een deel ligt te midden van droge heide op een zandrug in het centrum van het gebied (voormalig vliegveld) en het andere deel betreft een voormalige parkeerplaats van het naastgelegen TT-circuit. Beide delen zijn soortenarm. De depositie veroorzaakt vervilting van de grasmat die met maaien en extensieve begrazing wordt bestreden.

<u>Uitvoering en effect van natuurherstelmaatregelen</u>
Op basis van de gemaakte afspraken in het voormalige PAS beoordelen we de maatregelen zoals deze zijn opgenomen in de voormalige gebiedsanalyses op uitvoering.

In het Witterveld zijn de volgende hydrologische maatregelen voorgesteld om verdroging tegen te gaan: hydrologisch modelonderzoek, plaatsen dam en duikers, afvoersloot door Haarbos afdammen, dempen greppels noordzijde, omleggen fiets- en patrouillepad dat door de pingoruïne loopt.

Daarnaast zijn er maatregelen genomen tegen de effecten van overmatige stikstofdepositie: kleinschalig plaggen, verwijderen opslag, maaien, begrazen, GPS-transmitters bij begrazing en verwerken data en plaatsen raster rond kwetsbare vegetatie.

Inmiddels is de integrale begrazing ook aangepast en is het gebied ingedeeld in verschillende deelgebieden. Op deze manier is de begrazing beter te sturen. Kwetsbare delen worden kortdurend begraasd en andere delen kunnen nu gerichter en vaker begraasd worden.

Omdat een groot deel van de maatregelen minder dan drie jaar geleden is uitgevoerd of onderzoeksmaatregelen betreffen is er nog geen indicatie te geven of de maatregelen de gewenste effecten in het veld teweegbrengen.
Of er nog hydrologische maatregelen zijn die de waterhuishouding kunnen verbeteren wordt onderzocht in een hydrologisch modelonderzoek.

Jaarlijkse beoordeling of het gebied zich ontwikkelt zoals verwacht
Jaarlijks bezoekt de provincie het Witterveld met de terreinbeheerder(s) om te beoordelen of het gebied zich ontwikkelt zoals verwacht in het beheerplan. Op dat moment wordt de stand van zaken in het gebied besproken en worden de plekken bezocht waar veel veranderingen zijn geweest of waar knelpunten zijn geconstateerd. Onderstaand de meest opvallende zaken.

In 2016 viel de ruime verspreiding van trosbosbes, een invasieve exoot, op. In 2020 is deze voor 90% verwijderd en worden nieuwe scheuten vaak weggevreten door de schapen.
In 2017 werden de droge heiden en het naastgelegen heischrale grasland bezocht. Deze blijken bijzonder structuur- en soortenarm, deels als gevolg van stikstofdepositie en mogelijk deels ook door de toen nog te intensieve begrazing. Inmiddels zijn de heischrale graslanden uitgerasterd en worden ze gemaaid en nabeweid.

Tijdens het veldbezoek in 2018 bleek dat er mogelijk een uitbreiding was van de natte habitattypen. Op de droge heide stond de struikhei er voor een deel droog en dor bij. Dit is in meerdere Natura 2000-gebieden waargenomen en er is geen eenduidige verklaring voor; de beheerders suggereerden als oorzaken het heidehaantje, de relatief koude winter en veroudering.
In 2019 bleek het gebied nog niet hersteld van de droogte van 2018 en 2019. Hierdoor stonden vennen nog droog en was het pijpenstrootje erg hoog. De vergrassing en verbossing door stikstofdepositie en verdroging zijn dermate grote problemen dat het huidige beheer daar nauwelijks tegen opgewassen is.

In 2020 werd geconstateerd dat de habitattypen zowel in oppervlak als in kwaliteit onder druk staan, mede door de afgelopen droge zomers. Naast de droogte heeft het gebied te lijden onder sterke vergrassing en verbossing als gevolg van stikstofdepositie. De beheerder gaf aan dat dit een groot knelpunt is in het Witterveld. Regulier beheer met begrazing en opslag verwijderen is onvoldoende om dit tegen te gaan.

Overige meetpunten en onderzoeken
Voor sommige gebieden zijn aanvullende metingen verricht buiten de procesindicatoren en veldbezoeken. Het gaat hier bijvoorbeeld om grondwatermeetpunten voor het Meetnet verdroging.
Verder zijn er zogenaamde pq's (permanente kwadraten) van het Landelijk Meetnet Flora waar eens per drie jaar de soorten en de bedekking worden opgenomen. De gegevens worden door het CBS geanalyseerd en gepresenteerd in het Compendium voor de Leefomgeving.
In het verleden waren er ook bodemmeetpunten waar de bodemsamenstelling werd gemeten. Deze zijn door de Universiteit van Antwerpen geanalyseerd in 2010, 2014 en 2018.
Er is geen ammoniakmeetpunt voor het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). De dichtstbijzijnde meetpunten liggen in het Fochteloërveen en het Drentsche Aa-gebied. De resultaten zijn online in te zien.

Uit het hydrologisch onderzoek van Arcadis in 2020 blijkt dat interne maatregelen het meeste effect hebben op de waterhuishouding, zoals het stoppen van de drainerende werking van de tankgracht en het stoppen van de waterafvoeren uit het gebied.

Eindconclusie

Samenvattend komen we daarmee tot de volgende conclusie. Voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen is het nodig dat de condities voor zowel oppervlakte als kwaliteit goed zijn.

Habitattype	Status doel	Oppervlakte		Kwaliteit	
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	Ontwerp	=	Zeer kleine oppervlakte.	=	Redelijk, staat onder druk van vergrassing en verbossing.
Zure vennen	Ontwerp	=	Vernatting kan tot vergroting van de oppervlakte leiden.	>	Redelijk, staat onder druk van verzuring en vermesting.
Vochtige heiden (hogere zandgronden)	Definitief	=	Stabiel	=	Redelijk tot goed, staat onder druk van vergrassing en verbossing.
Droge heiden	Definitief	=	Stabiel	=	Matig, staat onder druk van verzuring en vergrassing.
*Heischrale graslanden	Ontwerp	=	Stabiel	=	Redelijk, staat onder druk van vervilting en vergrassing. De verdroging en vertrappen door begrazing zijn knelpunten.
*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap	Definitief	>	Stabiel, uitbreiding misschien mogelijk in de andere helft van de pingo ruine na inrichtingsmaatregelen.	>	Goed. De opslag van berken en dennen in de omgeving van het Sikkelmeer zorgt voor verdroging. Mogelijk werkt de aanwezigheid van het fietspad ten westen van de pingoruïne verdrogend op het goed ontwikkelde deel met het hoogveenhabitattype.
*Actieve hoogvenen (heide veentjes)	Definitief (in ontwerp vervallen)	=	Niet aanwezig.	=	Niet aanwezig.
Herstellende hoogvenen	Definitief	= (<)	Ontwikkeling naar actief hoogveen is nog niet te verwachten omdat de grondwaterpeilen te ver wegzakken.	>	Redelijk tot goed, er zijn mooi ontwikkelde bossen en heiden die toch onder dit habitattype vallen. De meeste delen staan onder druk van vergrassing en verbossing.
*Hoogveenbossen	Definitief	=	Stabiel, kwetsbaar door klein oppervlak.	=	De hoge depositie geeft snellere groei en minder ondersoorten. Onder druk van verdroging.

Het ministerie van LNV is verantwoordelijk voor de rapportage van de gegevens aan Europa. De gegevens van LNV zijn in te zien via het Standaard Data Format (SDF). De gegevens zijn niet altijd meer actueel en zullen in de komende jaren waarschijnlijk aangepast worden. Hieronder een overzicht uit het SDF.

Habitattype	Code	Oppervlakte (ha)	Datakwaliteit	Representativiteit	Relatieve bijdrage	Behoud	Algemene beoordeling
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	H2320	0,2	g	b	c	c	c
Zure vennen	H3160	0,3	g	c	c	c	c
Vochtige heiden (hogere zandgronden	H4010 A	16,0	g	a	c	a	a
Droge heiden	H4030	139,0	g	c	c	b	c
*Heischrale graslanden	H6230	9,2	g	c	c	c	c
*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	H7110 A	3,1	g	b	b	a	b
*Actieve hoogvenen (heide veentjes)	H7110 B						
Herstellende hoogvenen	H7120	155,0	g	a	b	b	b
*Hoogveenbossen	H91D0	4,3	g	c	c	c	c

Toelichting

Datakwaliteit: Kwaliteit van de ingevulde informatie over dit habitattype (G = Goed: bijvoorbeeld op basis van een goedgekeurde vegetatiekaart en SNL-monitoring van de kwaliteitsaspecten. M = Matig: tussen goed en *poor* in, bijvoorbeeld deels op basis van monitoringgegevens, maar voor een belangrijk deel ook op basis van expertkennis. P = *Poor*: Volledige expert inschatting van alle onderdelen. DD = Data deficiënt: geen gegevens).

Representativiteit: Mate waarin het voorkomende habitattype voldoet aan de omschrijving als in de 'interpretation manual'. Schaal loopt van A = Uitstekend naar D = aanwezig, maar verwaarloosbaar.

Relatieve bijdrage: Mate van bijdrage van de oppervlakte van dit gebied bijdraagt aan de totaaloppervlakte van dit type in Nederland (A1 = 15-30%, A2 = 30-50%, A3 = 50-75% en A4 = >75%; B1 = 2-6% en B2 = 6-15%; C = <2%).

Behoud: Mate van instandhouding van de structuur en de functies van het betroffen type natuurlijk habitat. A = Uitstekend; B = Goed; C = Passabel/ongunstig.

Algemene beoordeling: Algemene conclusie van de voorgaande criteria waarmee een algemene beoordeling wordt gegeven van het habitattype (uitgedrukt in A = uiterst waardevol, B = waardevol, C = beduidend).

Bronnen en links

- Meer informatie over de werkwijze habitattypenkaarten kunt u vinden op https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2018/12/WW-BIJLAGE-09-Methodiekdocument-kartering-habitattypen-versie-16-septe....pdf
- Beheerplan Witterveld: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuurbeleid-regels/natura-2000/onze-kroonjuwelen/witterveld/
- SOVON Vogelonderzoek, aantallen per gebied: https://stats.sovon.nl/
- De gebiedsanalyse: https://www.natura2000.nl/gebieden/drenthe/witterveld/witterveld-gebiedsanalyse
- Habitattypenkaart in AERIUS: https://monitor.aerius.nl/
- Voortgang van natuurherstelmaatregelen: Rapportage-voortgang-uitvoering-herstelmaatregelen-2019.pdf (bij12.nl)
- Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) van Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM): https://man.rivm.nl/#detailpopup
- Landelijk Meetnet Flora: https://www.netwerkecologischemonitoring.nl/meetnetten/landelijk-meetnet-flora
- Meer informatie over het bodemonderzoek van Universiteit van Antwerpen kunt u hier vinden https://www.provincie.drenthe.nl/loket/wet-regelgeving/wet-openbaarheid/wob-verzoeken/@138443/wob-verzoek-22/
- Informatie over de Standaard Data Formulieren: https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksprojecten-LNV/Expertisegebieden/kennisonline/Standaard-Data-Formulier.htm
- Daarnaast worden er resultaten aangehaald van:
    - W. Kluitman (2020). Hydrologische onderzoek N2000-gebied Witterveld, onderzoek en modellering voor optimalisatie hoogveenontwikkeling. Arcadis

TEKST BIJ KAART 10: OPGAVE

Opgave
Met de inwerkingtreding van de Wet stikstofreductie en natuurherstel (Wsn) in 2021 heeft de provincie nu feitelijk een dubbele opgave. Via de Wsn zijn we gehouden in een gebiedsgerichte aanpak te werken aan stikstofreductie. Hiertoe moet de provincie met een Gebiedsplan stikstof komen. Dit plan moet er liggen binnen twee jaar nadat de wet in werking is getreden. Dat betekent dat zo'n plan er medio 2023 moet liggen.
De taakstelling voor stikstofreductie is in de Wsn vastgelegd. De wet bevat omgevingswaarden voor 2025, 2030 en 2035. De omgevingswaarde geldt niet per gebied maar over heel Nederland. In het najaar van 2021 moet helder worden of en zo ja hoe deze wordt omgeslagen per provincie, gebied en/ of betrokken sectoren. Rijk en provincies zijn hierover in gesprek.

Uiteindelijk gaat het er echter om dat voor elk gebied de wettelijk (in de Wet natuurbescherming) vastgelegde *instandhoudingsdoelen* worden bereikt. Het bereiken van een instandhoudingsdoel legt dus een hogere lat dan de Wsn vooralsnog doet.

Binnen de gebiedsgerichte aanpak stikstof legt de provincie primair haar inspanningen vast over de wijze waarop zij meewerkt aan het bereiken van de omgevingswaarden.

Witterveld
Vanuit de Wet natuurbescherming geldt er een verplichting voor het behalen van de instandhoudingsdoelen. Uit de monitoringsresultaten blijkt dat de oppervlakten van de vegetatietypen waarschijnlijk stabiel zijn, maar dat de kwaliteit onder druk staat door vergrassing en verbossing. Dit wordt vooral veroorzaakt door de hoge stikstofdepositie. Daarnaast is ook verdroging nog een factor, dit is uitgewerkt in het hydrologische modelonderzoek van het gebied.

We moeten er verder rekening mee houden dat er sprake kan zijn van cumulatie van stikstof in de bodem, als gevolg van decennia van te hoge stikstofneerslag in het gebied. Dit kan duurzaam herstel/verbetering van de instandhoudingsdoelen vertragen.

Uit de Wet stikstofreductie en natuurherstel volgt dat de stikstofdepositie over heel Nederland in 2030 op ten minste 50% van het areaal met stikstof gevoelige habitattypen in Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde moet zijn gebracht. De huidige berekeningen laten zien dat die resultaatsverplichting voor Hherstellende hoogvenen (H7120) en Actieve hoogvenen (H7110A) niet wordt behaald met de huidige inzet. Voor de andere typen is de verwachting dat de doelstelling behaald wordt. Hoewel Zure vennen (H3160) en Heischrale graslanden (H6230) nog niet definitief zijn aangewezen en daarom niet zijn meegenomen in de berekening van AERIUS, is er wel een zorgplicht voor deze habitattypen. Gezien hun lage kritische depositiewaarde is het zeer waarschijnlijk dat de depositie voor deze habitattypen in 2030 voldoende gedaald zal zijn.
In het najaar van 2021 zal duidelijk worden hoe de in de Wsn vastgelegde reductie van de omgevingswaarden stikstof verdeeld wordt over of tussen de provincies en wat dit betekent voor de gebieden in Drenthe.

Bronnen en links
- Wet stikstofreductie en natuurverbetering: https://www.aanpakstikstof.nl/actueel/nieuws/2021/06/18/stikstofwet-gaat-in-per-1-juli-2021
- Meer informatie over het toekomstperspectief van stikstofdepositie kunt u vinden op https://monitor.aerius.nl/

TEKST BIJ KAART 11: MOGELIJKHEDEN VOOR GEBIEDSGERICHTE AANPAK: NATUURHERSTEL

Mogelijkheden voor gebiedsgerichte aanpak: Natuurherstel
Er wordt gedacht aan een Gebiedsgerichte Aanpak (GGA) om zodoende samen met betrokken organisaties en partijen te komen tot een maatregelenpakket, waarmee de natuurkwaliteit van de stikstofgevoelige natuurgebieden versterkt wordt en de stikstofdepositie lokaal verlaagd kan worden.

Bij een Gebiedsgerichte Aanpak zijn verschillende onderdelen van belang. Deze onderdelen zijn hieronder opgesomd:

1. maatregelen voor natuurherstel in het gebied zelf
2. maatregelen rondom het gebied om het natuurgebied robuuster te maken en beter bestand tegen de stikstofdepositie
3. bronmaatregelen om de lokale stikstofuitstoot rondom het gebied te verlagen

Deze categorieën worden hierna nader verkend. Daarna worden koppelkansen met andere opgaven en beleidsvelden in de omgeving benoemd.

Een uitgebreid overzicht van maatregelen die genomen kunnen worden om de negatieve effecten van stikstof te verminderen vindt u in het rapport 'Herstelstrategieën stikstofgevoelige habitats'. Deze herstelstrategie is indertijd opgesteld als onderdeel van het Programma Aanpak Stikstof (PAS). Hoewel de juridische context van het PAS niet meer van toepassing is, wordt het rapport nog steeds geactualiseerd en is het op dit moment de beste beschikbare kennisbron voor het kiezen van herstelmaatregelen.

De huidige uit te voeren maatregelen zijn beschreven in het geldende beheerplan. Deze maatregelen zijn afgestemd met de bestuurlijke partners en maatschappelijke organisaties in de regio.

<u>Maatregelen in het gebied zelf / beheer</u>
Het beheer van het Witterveld is opgebouwd uit drie onderdelen: begrazing, opslag verwijderen en kleinschalig plaggen. Door de overmaat aan stikstof op het gebied wordt er intensiever beheerd dan wanneer geen sprake zou zijn van te veel stikstofbelasting. Als uitgangspunt wordt genomen dat 50% van het huidige beheer gerelateerd is aan de overmatige stikstofbelasting.

Begrazing
De begrazingsintensiteit is overeenkomstig de aanbeveling uit het rapport Monitoring Natuurwaarden Witterveld van de Inventarisatie en Monitoringsgroep van de Dienst Vastgoed Defensie (Van der Berg en Hornman, 2009) teruggebracht tot 20 koeien en, afhankelijk van het seizoen en de draagkracht van het moment, tussen de 150 en 350 schapen aangevuld met lammeren. Van de 482 ha van het Witterveld is ca. 460 ha voor het vee bereikbaar. Kwetsbare natte terreindelen waar begrazing leidt tot vertrapping van bijzondere vegetaties kunnen indien nodig worden uitgerasterd, zodat het vee er niet in kan komen. Door de bijzondere aard van het Witterveld (ontoegankelijk voor publiek en beperkt betreedbaar voor de beheerders) zijn de aanwezigheid van rasters binnen het gebied in principe ongewenst. Om inzicht te verkrijgen of het vee te vaak de kwetsbare terreindelen betreedt, zijn in de eerste beheerplanperiode een aantal dieren uitgerust met GPS zenders.

Nu het beheer is herzien, wordt na enkele jaren geëvalueerd of de nieuwe begrazingsintensiteit het gewenste effect hebben.

Mocht uit de monitoring blijken dat na de herziening van het begrazingsbeheer nog steeds negatieve gevolgen op typische soorten optreden, dan wordt het aantal graasdieren verder verminderd. Indien verdere vermindering van de begrazingsdruk leidt tot verlies van kwaliteit dan worden rasters aangebracht. Door de extra toevoer van stikstof groeien sommige delen van het Witterveld ondanks de begrazing dicht. Ten behoeve van de begrazing is onderzocht of met af en toe maaien van gebiedsdelen met een verruigde vegetatie voor het vee weer geschikt voor begrazing te maken zijn. De uitkomsten van dit en ander onderzoek worden meegenomen in de evaluatie en actualisatie van het beheerplan.

Opslag verwijderen
Waar mogelijk en nodig wordt de opslag van berken gekapt waarbij de bomen worden verwijderd uit het gebied. Gemiddeld is dit 2 ha per jaar. Het onderscheid dat hierbij gemaakt moet worden, is dat hoogveenbossen (zowel als zelfstandig habitattype H91D0 en als onderdeel van herstellend hoogveen H7120) worden ontzien en dat daar dus niet gekapt kan en mag worden. Verdere randvoorwaarde is dat het kappen geen schade aan kwetsbare veenmosvegetaties veroorzaakt en dat het op een plek gebeurt waar het water naar verwachting hierdoor zal stijgen.

Kleinschalig plaggen
In het verleden zijn grotere stukken van het Witterveld geplagd. Voortschrijdend inzicht heeft aangetoond dat met name de effecten van grootschalig plaggen op de fauna negatief uitwerkt. Het huidige plagbeheer is dan ook gericht op behoud van bijzondere waarden waarbij de plagintensiteit is teruggebracht tot hooguit enkele tientallen vierkante meters per locatie. Per jaar betekent dit dat ca. 50 m² vegetatie geplagd wordt.

Behalve bovenstaande concrete beheermaatregelen, zijn in het beheerplan ook (hydrologisch) onderzoek en monitoring als maatregel opgenomen. Hieruit moet blijken of de maatregelen het gewenste effect sorteren, zodat hier bij de evaluaties rekening mee gehouden kan worden.

<u>Maatregelen rondom het gebied voor natuurherstel</u>
Het inrichten van een buffergebied tussen het Witterveld en het TT-circuit heeft er voor gezorgd dat de wegzijging van grondwater vanuit het Witterveld aan de oostzijde een stuk trager verloopt zodat het Witterveld momenteel meer water kan vasthouden dan in het verleden. Aan de oost- noord- en westzijde heeft het Ministerie van Defensie een aantal agrarische gebieden verworven die als buffergebied worden beheerd.

Het Natura 2000 gebied Witterveld is onderdeel van het Natuur Netwerk Nederland (NNN). De provincie Drenthe werkt met alle partners in het Programma Natuurlijk Platteland aan het voltooien van het NNN in 2027.
Hier ligt de opgave om de beek weer te laten hermeanderen en passeerbaar te maken voor vis.
Er is nog 6 ha verwerven en 10 ha in te richten voor nieuwe natuur.

Recent heeft het waterschap Hunze en Aa's de KRW-maatregelen uitgevoerd aan het Witterdiep door de eerder gekanaliseerde beek weer te laten meanderen zoals de oorspronkelijke loop geweest is. Er kan daardoor nu meer water worden vastgehouden in het gebied zodat er meer bergingscapaciteit is en deze maatregel de verdroging in het gebied tegengaat.

<u>Uitvoeringsprogramma Natuur 2021-2023:</u>

1 Optimalisatie inrichting t.b.v. stopzetten verdere verdroging door dempen sloten en greppels

2 Verondiepen watergang west-, oost- en zuidzijde (c.q. buitenzijde = grenssloten Witterveld)

3 Herstel pingoruïne (i.c.m. omleggen fietspad Hoedveen)

4 Compartimenteren c.q. verondiepen tankgracht

5 Herinrichting buffergebieden rondom Witterveld

6 Omleggen fietspad om het Hoedveen (eigendom gemeente Assen)

Een sterke reductie van de stikstofdepositie is een vereiste voor het bereiken van de instandhoudingsdoelen voor het gebied.

Bronnen en links

- De herstelstrategieën zijn te raadplegen op https://www.natura2000.nl/meer-informatie/herstelstrategieen
- Beheerplan: https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/natura-2000-beheerplannen/24-witterveld/
- Het uitvoeringsprogramma natuur Drenthe 2021-2023: https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131353/programma_natuurlijk_drenthe_1.pdf
- In overeenstemming met Wnb art. 2.3, 2^{e} lid onder a.

TEKST BIJ KAART 12: MOGELIJKHEDEN VOOR GEBIEDSGERICHTE AANPAK: STIKSTOFREDUCTIE

Mogelijkheden brongerichte maatregelen (stikstofreductie)

Inleiding
Bij de voorgaande kaarten is ingegaan op de mogelijkheden om herstelmaatregelen voor de natuur in en om het gebied te nemen in relatie tot de instandhoudingsdoelen. Onderstaande is een algemene verhandeling over enkele mogelijke oplossingsrichtingen die bij nadere uitwerking van bronmaatregelen in de Gebiedsagenda's kunnen worden meegenomen.

In het kader van de gebiedsgerichte aanpak stikstof zijn veelal bronmaatregelen nodig. Die hebben altijd gevolgen voor de erbij betrokken ondernemers; soms kunnen die heel ingrijpend zijn.

Primair wil de provincie Drenthe binnen de opdrachten die er liggen vanuit de Wet stikstofreductie en natuurherstel en de Wet natuurbescherming werken aan perspectief voor betrokkenen én natuur. Dit is ook de inzet waarmee de provincie opereert in IPO-verband en richting het Rijk, zoals ook blijkt uit het Koersdocument Drentse aanpak stikstof.

Voor het bereiken van de benodigde stikstofreductie zijn in eerste instantie landelijk en internationaal generieke maatregelen nodig. De bulk aan stikstofdepositie op de Natura 2000-gebieden in Drenthe is namelijk van buiten de provincie afkomstig. Het Rijk staat dan ook hoofdzakelijk aan de lat voor het bereiken van de wettelijke omgevingswaarden, terwijl ook de inzet van andere provincies en daling van depositie vanuit het buitenland onontbeerlijk is. De provincie kan hierbij vanuit haar regierol en kennis van de regio een 'plus' bereiken. Zij is hiervoor mede afhankelijk van de door het Rijk beschikbaar gestelde middelen; dat kunnen financiële middelen zijn, maar het kan ook beleid en/of regelgeving betreffen.

Op basis van de analyse van de stikstofbronnen voor het gebied kan gekeken worden welke provinciale inzet rondom het gebied het meeste effect sorteert. We verkennen hieronder een aantal oplossingsrichtingen als opmaat naar de discussie bij het vaststellen van de Gebiedsagenda's stikstof.

Zoals in de toelichting bij kaart 7 (Stikstofdepositie per sector) reeds benoemd, is stikstofuitstoot vanuit de landbouw de grootste bron van de stikstofdepositie in het Natura 2000-gebied. In de directe omgeving van het gebied kan gezocht worden naar mogelijkheden om de directe uitstoot van ammoniak te verminderen of te voorkomen. Dit kan door extensievere of meer natuurinclusieve vormen van landbouw. Maar ook aanpassingen in de stallen, andere technische maatregelen en reductie van de veestapel kunnen een optie zijn. Andere vormen van bemesting of mestscheiding in de stal kunnen bijdragen aan de afname van ammoniakuitstoot bij het bemesten. Ook kan gekeken worden naar de niet-benutte ruimte in bestaande vergunningen.

Een vergaande vorm van een bronmaatregel is het aankopen van een bedrijf of het verplaatsen van een bedrijf naar een locatie verder van de directe invloedsfeer van het Natura 2000-gebied. Relevant in dit verband is dat de provincie Drenthe in de gebiedsgerichte aanpak stikstof werkt op basis van vrijwilligheid, aansluitend bij de wensen van de betrokken ondernemer(s).

Rijk
De minister noemt in de kamerbrief van 24 april 2020 een aantal maatregelen, die de uitstoot vanuit de landbouw in Nederland kunnen verminderen. Dit zijn naast een landelijke beëindigingsmaatregel ook maatregelen zoals:

- verlagen van eiwitgehalte in veevoer (maatregel bleek op de destijds voorgestelde wijze niet haalbaar);
- vergroten aantal uren weidegang;
- verdunnen mest;
- stalmaatregelen;
- mestverwerking.

De minister stelt voor de ontwikkeling van deze maatregelen geld beschikbaar tot 2030.

De meeste landbouwkundige maatregelen moeten gerealiseerd worden binnen de bedrijfsvoering van de bestaande bedrijven. Met behulp van het budget van 1 miljard euro voor de voorgestelde Landelijke beëindigingsmaatregel kunnen landbouwbedrijven aangekocht worden om de uitstoot van stikstof lokaal te verlagen.

Nieuwe bronmaatregelen	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	**Cum.**
Natuurpakket		200	250	300	300	300	300	300	300	300	300	**2.850**
Tweede verhoging subsidieregeling sanering varkenshouderijen	75	200										**275**
Landelijke beëindigingsmaatregel		100	700	200								**1.000**
Verlagen ruw eiwitgehalte veevoer	10	21	21	21								**73**
Vergroten aantal uren weidegang	1	1	0,5	0,5								**3**
Verdunnen mest		21	42	42								**105**
Stalmaatregelen				35	35	35	35	35	35	35	35	**280**
Maatwerk piekbelasters industrie		20										**20**
Verkenning aanpassing BBT												**0**
Retrofit binnenvaart	4	12	14	16	16	5	4	4	2	2		**79**
Stimuleren elektrisch taxiën					7	1	1	1				**10**
Gerichte handhaving Adblue		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	**20**
Walstroom zeevaart		4	6	2								**12**
Omschakelfonds	10	65	50	50								**175**
Mestverwerking		2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	**15**
Innovatie Bouw	5	10	10									**25****
Handhaving ter ondersteuning van pakket	2	4	6	8	10	10	10	10	10	10	10	**90**
Begroting programma DG Stikstof (incl RIVM/PBL)	18	20	7	7	7	4	3	3	3	3	3	**78**
SUBTOTAAL	125	682	1111	685	379	359	356	356	353	353	351	**5108**[2]

Reeds aangekondigde maatregelen												
Natuurpakket: Natuurbank	PM	PM										**125**[3]
Natuurpakket: regeling natuurherstel	PM	PM										**125**[3]
Eerste verhoging varkenshouderij	60											**60**
Subsidie brongerichte verduurzaming	5	15	17	18	19	48	10	10	10	10	**10**	**172**
Effect subsidiestop ISDE												
Gerichte uitkoop piekbelasters rond N2000-gebieden	100	100	150									**350**
SUBTOTAAL	415	115	167	18	19	48	10	10	10	10	10	**832**
TOTAAL												**5940**

Bedragen in € miljoen

In de bovenstaande tabel zijn ook maatregelen zichtbaar voor andere sectoren dan de landbouw. Deze zijn aanvullend op het reeds bestaande beleid zoals schonere motoren in het wegverkeer, industrie en de scheepvaart. Deze maatregelen zijn landelijk en worden niet met een gebiedsgerichte aanpak vormgegeven. De overige stikstofdepositie bestaat voornamelijk uit NO_x. De Nederlandse bronnen zijn industrie, huishoudens, verkeer en scheepvaart. Ook buitenlandse bronnen dragen bij

aan de stikstofdepositie. Hiervoor zal landelijk of Europees beleid moeten komen. Lokaal is er weinig te doen aan deze vorm van stikstofuitstoot. De bijdrage vanuit het buitenland daalt tot en met 2030 overigens in absolute en in relatieve zin als gevolg van bestaande afspraken.

Kabinetsformatie
De onderhandelingen voor een nieuw kabinet lopen. Een aantal oplossingsrichtingen voor de stikstofproblematiek ligt hierbij op tafel. Wat er uitkomt, zal van grote invloed op de gebiedsgerichte aanpak zijn. Voor de coalitiebesprekingen zijn o.a. beleidsscenario's opgesteld. Deze zijn neergelegd in een recent rapport van het Planbureau voor de leefomgeving (september 2021). Het geeft een scenario weer waarin de aanpak stikstof wordt vervlochten met doelen voor water (Kaderrichtlijn Water) en klimaat en een scenario waarin beleidsdoelen voor andere thema's buiten beschouwing blijven. Onderdeel van de aanpak waarin wordt opgetrokken in overeenstemming met doelen voor water en klimaat zijn technische maatregelen, extensivering en transitie binnen de landbouw.

Eerder kwamen in aansluiting op het rapport 'Niet alles kan overal' van het Adviescollege stikstofproblematiek ('commissie Remkes') al tal van rapporten met oplossingsrichtingen voor de stikstofproblematiek uit. Deels bruikbaar/inspirerend voor de gebiedsgerichte aanpak zijn in elk geval het rapport 'Een duurzaam evenwicht. Versnellingsakkoord stikstofemissiereductie 2021 - 2030' (van o.a. LTO Nederland en Natuurmonumenten) en het rapport 'Naar een ontspannen Nederland' (Strootman en Erisman, juli 2021).

Provincie
<u>Vergunningen</u>
Wanneer bedrijven een stikstofreductie bereiken is het wenselijk om die reductie vanuit de stikstofaanpak bezien juridisch vast te leggen. Daarvoor is het nodig dat de vergunningen van bedrijven die een reductie realiseren worden aangepast. In gebiedsgerichte aanpak kan worden bekeken of en zo ja hoe we dat gaan doen. Eén optie is om te onderzoeken of het mogelijk is om bedrijven die hieraan meewerken daarvoor te waarderen.
Daarnaast speelt toezicht en handhaving een belangrijke rol. Veel vergunningen zijn onder de Wet natuurbescherming verleend onder de voorwaarde dat deze binnen een bepaalde periode daadwerkelijk zouden worden gerealiseerd. Het toezicht hierop zou kunnen worden geïntensiveerd. Op die manier zou veel niet-benutte ruimte uit de bestaande vergunningen gehaald kunnen worden. Dat kan voorkomen dat er feitelijke depositiestijgingen optreden. De keuze hiervoor wordt op landelijk niveau bepaald. Momenteel wordt bezien of dit weer opgepakt zou moeten worden.
Extern salderen tussen projecten, al dan niet door middel van de stikstofdepositiebank, is een manier om tot stikstofreductie te komen. 30% van de stikstofemissie wordt immers ingenomen ten goede van de natuur. 70% van de bestaande rechten van de saldogever kunnen door de saldonemer worden ingezet voor het beoogde project. Sinds 1 juli 2021 is extern salderen volledig opengesteld binnen de provincie Drenthe. Tot op heden is er nog maar mondjesmaat gebruik van gemaakt. Op dit moment lijkt het extern salderen van vergunningen overigens feitelijk nog niet bij te dragen aan stikstofreductie, omdat met lege stallen mag worden gesaldeerd.

<u>Latente ruimte</u>
Bekend is dat ook in Drenthe een onbekend aantal bedrijven nog ruimte in hun vergunningen hebben op basis waarvan zij meer stikstof kunnen uitstoten dan zij op dit moment daadwerkelijk doen. Die ruime wordt 'latente ruimte' genoemd. De latente ruimte vormt een aandachtspunt omdat de betrokken bedrijven hun feitelijke emissie dus kunnen laten toenemen binnen de bestaande toestemming. In de gebiedsgerichte aanpak stikstof kunnen wenselijkheid en mogelijkheden worden bezien om de latente ruimte in beeld te brengen.

<u>Stikstofreductie in overgangsgebieden</u>

Voor de Gebiedsverkenningen concentreren we ons in eerste instantie op het gebied om de Natura 2000-gebieden heen: de zogenaamde overgangsgebieden. Hier liggen bronmaatregelen het meest voor de hand.

Voor stikstofreductie zijn de meest nabij het gebied gelegen bronnen interessant. De bijdrage van de meeste individuele bronnen aan de stikstofproblematiek in een gebied gaat vrij snel over in de algehele achtergronddepositie; de individuele bron zelf wordt dan steeds moeilijker te herleiden. Drenthe heeft geen vaste afstand om een Natura 2000-gebied vastgelegd waarbinnen zij actief op stikstofreductie stuurt. Het Rijk heeft besloten om buiten een zone van 25 km vanaf het gebied vergunningen niet meer te toetsen (de zogenaamde 'afkapgrens'). Voor de gebiedsgerichte aanpak heeft deze benadering geen betekenis. In plaats van puur te kijken naar de afstand van het bedrijf tot het dichtstbij gelegen stikstofgevoelige habitattype, kijken we naar de depositie die het bedrijf op onderhavige habitattypes veroorzaakt.

De figuren die bij de toelichting op kaart 8 zijn opgenomen, geven*, met alle kanttekeningen die er bij te plaatsen zijn*, een indruk van de invloed van melkveehouderijen op het gebied.
Op basis van deze figuren is berekend dat wanneer de Drentse agrarische bronnen, gelegen binnen 5 km van het Witterveld, hun emissies met 50% zouden verminderen, dit circa 18 mol/ha/jaar reductie zou geven in het gebied. Wanneer alle Drentse veehouderijen binnen 5 km van een Drents Natura 2000-gebied hun emissie met 50% zouden reduceren zou dat gemiddeld over het gebied het Witterveld een reductie in depositie betekenen van zo'n 40 mol/ha/jaar.

Let wel: dit is het berekende gemiddelde effect over het gebied als geheel. Lokaal kan de potentiële reductie veel sterker uitvallen. Dit zal met name aan de orde zijn in grotere Natura 2000-gebieden.

Overigens gelden vanuit andere thema's weer andere invloedzones. Zo zijn voor diverse Natura 2000-gebieden zones ingesteld waar voor drainage en beregening bepaalde aandachtspunten/regels gelden. Aanvullend en scherper beleid op dit onderwerp kan ook tot verbetering in de Natura 2000-gebieden leiden. Dat geldt zeker voor habitattypen die gevoelig zijn voor verdroging. Daarnaast kan vernatting of het tegengaan van verdroging leiden tot stikstofreductie omdat er vanuit het gebied zelf minder stikstofemissie plaatsvindt (denk aan veen, dat bij droogvallen veel meer stikstof uitstoot dan wanneer het nat blijft).

<u>Aankoopregeling</u>
Veehouderijen met een hoge stikstofuitstoot op dichtbijgelegen Natura-2000 gebieden kunnen door de provincie aangekocht worden; de provincie geeft uitvoering aan de 'Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden'. Op basis van een landelijke regeling krijgen de provincies budget om bedrijven op basis van vrijwilligheid aan te kopen. Doel is de stikstofuitstoot te verminderen en tegelijkertijd ruimte te bieden aan andere ontwikkelingen.

De regeling is bedoeld voor veehouderijen (melkvee, varkens en pluimvee) die een uitstoot hebben die leidt tot stikstofneerslag van meer dan twee mol (gemiddeld per hectare per jaar) op een stikstofgevoelig Natura 2000-gebied.
Bij de aankoop van een bedrijf kijkt de provincie Drenthe ook naar mogelijkheden voor realisatie van natuur en koppelkansen met andere beleidsopgaven zoals energie en water.

LNV heeft aangegeven dat er in totaal drie tranches zullen komen voor de aankoop van veehouderijen. De tweede tranche wordt nu voorbereid; de verwachting is dat de criteria voor deze tranche aangepast zullen worden.

Om in aanmerking te komen moet een bedrijf voldoen aan de algemene en provinciale criteria.

Algemene criteria

1. Het bedrijf valt onder het stelsel van productierechten uit de Meststoffenwet en minimaal 80% van het productierecht staat ter beschikking van de veehouder
2. Het desbetreffende bedrijf is een piekbelaster (drempelwaarde 2 mol per ha gemeten vanaf de bedrijfsgebouwen) en ligt binnen 10 km van een stikstofgevoelig Natura2000 gebied
3. De aankoop kan binnen 18 maanden na inwerkingtreding van de regeling worden gesloten en binnen één jaar na het sluiten van de koopovereenkomst is te garanderen dat alle bedrijfsactiviteiten zijn beëindigd en dat het productierecht is vervallen.
4. De ondernemer is bereid niet elders in Nederland een veehouderij te vestigen of over te nemen.

Provinciale criteria

5. Piekbelasting
6. Doelen van het Programma Natuurlijk Platteland
7. Koppelkansen

De lijst van aanmeldingen wordt eerst geselecteerd op basis van de criteria 1 t/m 4 (Knock-out criteria) zoals hierboven onder de algemene criteria beschreven.

Toekomstgerichte landbouw

Voor de landbouw zet Drenthe via het 'Programma Toekomstgerichte Landbouw' in op verduurzaming, innovatie en modernisering. Duurzame Kringlooplandbouw bevorderen we door boeren te belonen voor stappen die zij zetten naar verduurzaming. Provinciale Staten hebben hiervoor middelen vrijgemaakt. We werken in de aanpak met een set aan Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's).

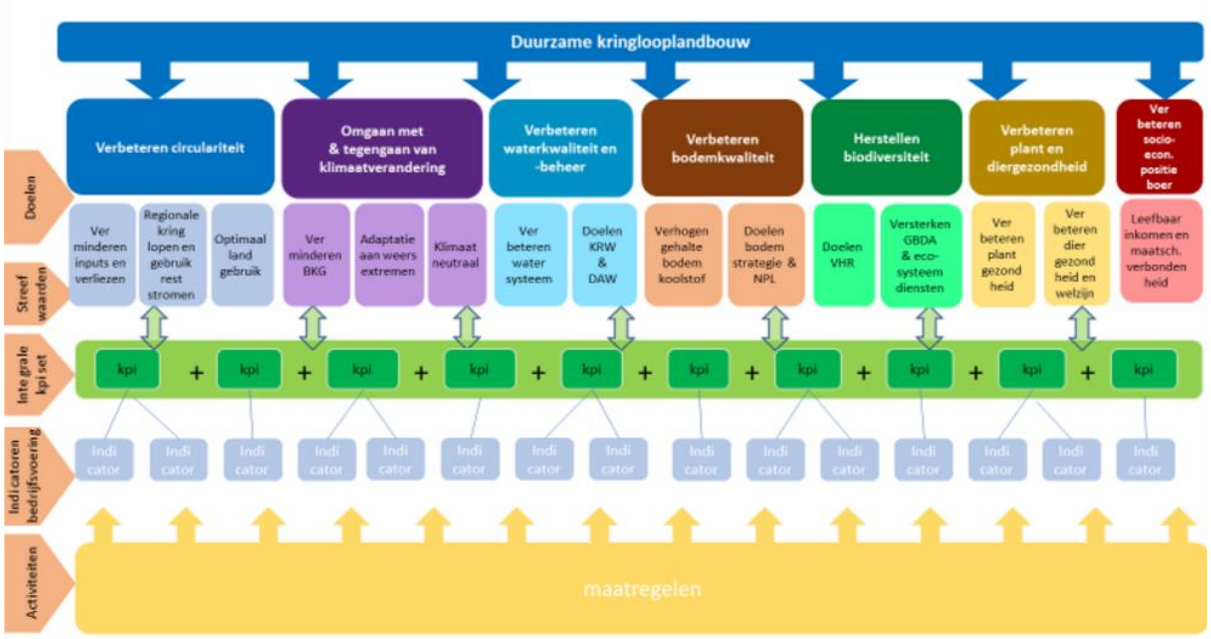

De aanpak is krachtig doordat ze:

(1) uitgaat van waardering van degenen die goeie stappen zetten;
(2) integraal is – we sturen niet alleen op stikstof en ammoniak, maar ook op klimaat, circulariteit, bodem, dierenwelzijn en biodiversiteit;
(3) laagdrempelig is: iedere boer kan meedoen;
(4) op basis van vrijwilligheid is.

Voor de stappen die boeren zetten krijgen zij jaarlijks (maximaal 3 jaar) een beloning die op kan lopen tot 2.500 euro.

Het programma is niet specifiek geënt op de Drentse Natura 2000-gebieden. Alle boeren kunnen in principe meedoen, al is er niet voor iedereen budget. Medio 2021 participeren 230 melkveehouders. Er wordt gewerkt aan een nieuwe openstelling voor 250 melkveehouders en 250 akkerbouwers. De principes van het programma voor de veehouderij wil de provincie ook gaan benutten voor de akkerbouw. Van het programma gaat een stevige impuls uit naar de sector om:
(1) een omslag te maken naar nieuwe, meer duurzame vormen van bedrijfsvoering;
(2) kringlopen, waaronder die voor stikstof en ammoniak, te sluiten.

Extensivering
Een vorm van extensivering of een andere bemesting in de directe omgeving van het gebied zal ook al snel een aanzienlijke daling van de depositie laten zien, maar het effect hiervan is nu nog niet bekend. In het kader van de gebiedsgerichte aanpak stikstof kan het een optie zijn om te kijken naar mogelijkheden voor extensivering van de landbouw. Daarbij kan aangesloten worden bij bestaande Drentse programma's. Extensivering biedt daarnaast kansen voor het landschap, omdat extensivering ruimte biedt aan houtwallen (herstel), bloemrijke akkerranden en wandel-, fiets- en ruiterpaden in het agrarisch gebied.

Technische maatregelen
Langs het spoor van innovatie kunnen bedrijven, ook los van hetgeen het Rijk reeds heeft bedacht (zie hiervoor), binnen hun bestaande rechten de uitstoot van stikstof terugbrengen. In de gebiedsgerichte aanpak stikstof kunnen de maatregelen bekeken worden en mogelijke effecten worden berekend.

Problematisch is hierbij dat effecten van een aantal van de technische innovatieve systemen in de landbouw ter discussie staan. Dit vormt een drempel om deze verder in te zetten, totdat duidelijk is of de systematiek van staltechnieken overeind kan blijven in de huidige vorm. Hier is een uitspraak nodig van de Raad van State over de juridische houdbaarheid van dergelijke aanpassingen. De landsadvocaat is vanuit de gezamenlijke provincies betrokken bij dit onderwerp.

Verder
De provincie geeft het Rijk input over de inhoud van de door het Rijk gecreëerde:
- *Beëindigingsregeling* voor boeren die willen stoppen;
- *Regeling Agrarische Bedrijfsadvisering en Scholing* waarin stikstofemissiereductie een prioritair thema is;
- *Omschakelfonds landbouw* dat boeren helpt te extensiveren of om te schakelen naar een andere bedrijfsvoering.

Een voorbeeld van een onderdeel van het stikstofdossier waar wij onze invloed kunnen inzetten, is dat er in Drenthe relatief weinig intensieve veehouderij is, maar wel een vrij groot aandeel veehouderij.

Te goeder trouw situaties

Het Rijk staat aan de lat om te regelen dat bedrijven met een PAS-melding alsnog gelegaliseerd worden. Dit is vastgelegd in de Wet stikstofreductie en natuurverbetering. Het Rijk heeft de taak om bronmaatregelen te vinden om stikstofruimte te creëren voor dit doel. De provincie praat via het IPO (Interprovinciaal Overleg) mee over de voorwaarden voor legalisatie van PAS-meldingen. Provincies zijn verantwoordelijk voor uitvoering van onderdelen van het legalisatietraject, onder andere voor natuurvergunningverlening en bestuurlijk rechtsoordeel.

PAS-melders zijn bedrijven/projecten die onder het PAS door het doen van een melding vrijgesteld waren van een vergunningplicht, maar die dat niet meer zijn sinds het PAS als onvoldoende is beoordeeld door de Raad van State. De PAS-melding vormt namelijk geen referentiesituatie in het kader van de Wnb. PAS-melders kunnen zich melden bij het RVO voor legalisatie. Vervolgens ontvangen provincies de dossiers van de gemelde bedrijven van het RVO. Bedrijven die het project niet hebben gewijzigd ten opzichte van hun referentiesituatie ontvangen een bestuurlijk rechtsoordeel van de provincie dat het bedrijf legaal opereert in het kader van de Wnb. Bedrijven die zijn uitgebreid ten opzichte van hun referentiesituatie komen in aanmerking voor legalisatie in dit traject wanneer het project ten opzichte van de PAS-melding niet substantieel is uitgebreid. Wanneer het project substantieel is uitgebreid ten opzichte van de PAS-gemelde situatie, kan het bedrijf geen beroep doen op dit legalisatietraject en moet het zelf zorgen voor het verkrijgen van een actuele natuurvergunning.

Feitelijk zal de legalisatie van de PAS-melders naar verwachting een stikstofreductie voor de natuur op gaan leveren. Dit komt doordat de PAS melders al zijn gerealiseerd en het Rijk door middel van bronmaatregelen nog moet komen tot een reductie om die stijging te compenseren.

Een tweede groep die onder de ‘te goeder trouw situaties’ valt, zijn de bedrijven die onder het PAS onder de vrijstelling vielen (<0,05 mol N depositie per jaar). Ook voor deze groep geldt dat er na het vervallen van het PAS een natuurvergunningplicht kan gelden. Deze groep is ongrijpbaarder dan de PAS-melders, er is namelijk bijna geen registratie van. De planning voor legalisatie van deze groep is nog niet uitgewerkt. In principe geldt voor deze groep ook dat legalisatie door middel van inzetten van bronmaatregelen zorgt voor een stikstofreductie.

Grootste belasters

We willen bij het opstellen van de Gebiedsagenda's kijken welke bronnen rondom het gebied onevenredig veel bijdragen aan de depositie in het gebied. In dit verband wordt wel gesproken over 'piekbelasters' (term uit de aankoopregeling). Dat is een lastig te hanteren term omdat er geen eenduidige definitie van bestaat. Met name individuele bronnen die meer dan gemiddeld 2 mol/ha/jr stikstof over 70 hexagonen van het gebied veroorzaken zijn interessant, omdat dit een grens is die bij de aankoopregeling wordt gebruikt. Echter, je kunt je afvragen of bedrijven die bijvoorbeeld meer dan 100 mol depositie veroorzaken op een klein aantal hexagonen van zeer gevoelige habitattypen niet ook belangrijk zijn.

Ruimtelijke inrichting rondom Natura 2000 gebieden

Naast bronmaatregelen gericht op het verlagen van de stikstofemissie, en natuurmaatregelen gericht op het versterken van de natuur in het Natura 2000-gebied, is er potentie om met een andere ruimtelijke inrichting van het gebied rondom Natura 2000 bij te dragen aan de instandhoudingsdoelen.

In het rapport 'Naar een natuurinclusieve ruimtelijke inrichting rond Natura 2000-gebieden, een verkenning', opgesteld door een aantal ingenieursdiensten in opdracht van het Rijk, maart 2021, zijn ecologische maatregelenopties voor verschillende typen gebieden in beeld gebracht. Dit soort maatregelen kunnen in samenhang met gebiedsopgaven voor natuurinclusieve landbouw, klimaatbossen, waterberging, cultuurhistorie, recreatie, energietransitie en (natuur)inclusieve woningbouw leiden tot een integrale gebiedsontwikkeling die meerdere belangen dient.
In de gebiedsgerichte aanpak kan verkend worden in hoeverre deze integrale gebiedsaanpak kansrijk is (haalbaar en betaalbaar).

Industrie
Het Rijk heeft in de jaren ’90 een afspraak gemaakt met de grote industriële bedrijven over het beperken van de stikstofemissie. Deze afspraak hield in dat de industrie maatregelen moest treffen om de stikstofemissie in 2020 fors te verminderen ten opzichte van 1990.

Die afspraak heeft zijn beslag gekregen in de regelgeving en dat betekent o.a. dat deze emissies landelijk worden bijgehouden (www.emissieregistratie.nl). In 2021 wordt de norm voor stookinstallaties bij de grote industrie verder verlaagd.

Over het algemeen stoot de industrie voornamelijk NO_x uit en slechts een deel NH_3. De provincie helpt met haar gebiedskennis over de industrie het Rijk bij het realiseren van additionele stikstofreductie. Het gaat om kennis over wie de grootste belasters vanuit de industrie zijn, hoeveel stikstof deze uitstoten in vergelijking met soortgelijke bedrijven elders en om reeds gemaakte andere afspraken met deze grootbelasters.

Daarnaast spreekt de provincie met verschillende bedrijven over een transitie naar duurzame energie. Deze transitie zorgt eveneens voor reductie van NO_x- en NH_3-emissie. In deze gesprekken zal de provincie de urgentie duiden van reductie van emissie van NO_x en NH_3 en deze bedrijven aansporen tot (verdere) reductie.

Buitenland
Het Rijk is in gesprek met andere landen over de wijze waarop daar aan vermindering van stikstofemissies wordt gewerkt. Voor Drenthe zijn met name de emissies vanuit Duitsland van belang. Net zoals bij ons hanteert ook de Duitse natuurbeschermingswet (Bundesnaturschutzgesetz, BNatSchG) het principe ‘de vervuiler betaalt'. Vermijdbare beïnvloeding van de kwetsbare natuur is niet toegestaan. Ook in Nedersaksen zijn veel Natura 2000-gebieden overbelast als het gaat om stikstof.

In Duitsland moeten in eerste instantie alleen nieuwe activiteiten worden getoetst op significante effecten op Natura 2000-gebieden. Ligt de berekende depositie boven 0,3 kg N/ha/jaar (21 mol N/ha/jaar) dan moet er een aanvullende toets worden uitgevoerd. Deze houdt in dat de gehele activiteit, bestaand en nieuw, moet worden doorgerekend. De depositie mag dan niet hoger uitkomen dan 3% van de KDW van één van de stikstofgevoelige habitattypen.

Deze aanpak leidt ertoe dat nieuwbouw van een zogenaamde 'Freilandstal' voor meer dan 30.000 leghennen op een afstand van circa 700 meter volgens de Duitse M.E.R. géén significant effect heeft. De grens van de 0,3 kg N/ha/jaar depositie ligt ruim binnen de afstand van de bron tot het Natura 2000-gebied.

Opgemerkt moet worden dat bij ongewijzigd beleid het aandeel buitenland zowel in absolute als in relatieve zin zal dalen. Daarmee levert het buitenland een flinke bijdrage aan daling van depositie.

Verkeer en vervoer

Een andere mogelijke bronmaatregel is het verlagen van de snelheid op wegen. Het gaat dan met name om de verlaging van de snelheid op doorgaande wegen met een substantieel aanbod aan verkeer. De bijdrage van het verkeer aan de depositie in het Witterveld is lokaal relevant.

Een effect van een snelheidsverlaging op een weg kan verder zijn dat verkeer andere keuzes gaat maken c.q. nieuwe routes kiest (verder van het Natura 2000-gebied af). Dit zou potentieel meer effect kunnen hebben dan het effect van de snelheidsverlaging zelf. In het kader van de verkeersveiligheid levert dit mogelijk ook minder wenselijke situaties op.

Het bevorderen van 'zero emissie' vervoer: meer elektrisch aangedreven verkeer, verkeer op basis van waterstof, het bevorderen van het gebruik van openbaar vervoer en fietsen, heeft uiteindelijk potentieel het meeste effect op het verminderen van de stikstofbelasting vanuit het verkeer. De provincie zet hierop al in.

Bronnen en links

- Kamerbrief 24 april 2020: voortgang stikstofproblematiek: structurele aanpak: https://www.aanpakstikstof.nl/documenten/kamerstukken/2020/04/24/kamerbrief-24-april-2020-structurele-aanpak
- Planbureau voor de Leefomgeving: 'Naar een uitweg uit de stikstofcrisis' (policy brief van juli 2021): https://www.pbl.nl/publicaties/naar-een-uitweg-uit-de-stikstofcrisis
- Planbureau voor de Leefomgeving: Beleidspakketten voor een structurele aanpak stikstof: https://www.pbl.nl/publicaties/quickscan-van-twee-beleidspakketten-voor-het-vervolg-van-de-structurele-aanpak-stikstof
- Versnellingsakkoord stikstofemissiereductie: https://www.lto.nl/wp-content/uploads/2021/05/Versnellingsakkoord-stikstofemissiereductie-2021-2030.pdf
- Naar een ontspannen Nederland: https://ontspannennederland.nl/static/naar-een-ontspannen-nederland.pdf
- Planbureau voor de Leefomgeving: analyse stikstofbronmaatregelen: https://www.pbl.nl/publicaties/analyse-stikstofbronmaatregelen.
- Doorrekening bronmaatregelen stikstof in de melkveehouderij: https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/07/20/advies-doorrekening-bronmaatregelen-stikstof-in-de-melkveehouderij
- Over een natuurinclusieve ruimtelijke inrichting: https://www.aanpakstikstof.nl/documenten/rapporten/2021/03/19/rapport-ruimtelijke-verkenning-stikstofgevoelige-natuur
- Landelijke beëindigingsregeling veehouderij: https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/08/31/landelijke-beeindigingsregeling-veehouderij-voorjaar-2022-open
- Omschakelfonds: https://www.aanpakstikstof.nl/themas/landbouw/maatregelen/omschakelprogramma
- Regeling agrarische bedrijfsadvisering en scholing: https://www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen/duurzaam-boeren/subsidie-leren-over-duurzamere-landbouw
- Criteria voor de uitvoering van de aankoopregeling zijn te vinden via de link: https://lokale-regelgeving.overheid.nl/CVDR655723

TEKST BIJ KAART 13: KOPPELKANSEN

Koppelkansen
Bij de vorige kaart hebben we een aantal mogelijke bronmaatregelen verkend. Naast maatregelen in het kader van de stikstofproblematiek spelen meer kwesties in het landelijk gebied. De provincie staat voor een aanpak waarbij maatregelen in samenhang worden gerealiseerd. Het Planbureau voor de Leefomgeving wijst in dit verband op het belang van een aanpak waarbij specifieke gebiedskwaliteiten voorop worden gesteld ('Naar een uitweg uit de stikstofcrisis', juli 2021). Het planbureau stelt voor om de stikstofbronmaatregelen daarbij te kiezen in samenhang met klimaatdoelen en een strategie voor de landbouw. De gebiedsgerichte aanpak stikstof is het proces dat hiertoe moet leiden.

In beleidsjargon gaat het hier om 'koppelkansen', mogelijkheden om met maatregelen meerdere beleidsdoelen te bereiken. Bij het opstellen van de gebiedsagenda's moeten deze concreet worden gemaakt. Hieronder volgt alvast een kort overzicht van programma's en projecten waarmee in de gebiedsagenda's werk met werk gemaakt kan worden.

Veel ontwikkelingen die we hier bespreken komen vaak op een boerenerf samen. Dit geldt o.a. voor thema's rondom hydrologie, klimaat, biodiversiteit en stikstof.

Hieronder vindt u een opsomming van met de stikstofaanpak verwante thema's die in de gebiedsagenda's kunnen worden aangehaakt.

Ruimtelijke inrichting
Van belang is hier ook hetgeen onder 'Ruimtelijke inrichting rondom Natura 2000-gebieden' als mogelijke bronmaatregel bij de kaart over mogelijke bronmaatregelen is genoemd. Een koppelkans waar we het in het kader van het ruimtelijk spoor over kunnen hebben is bijvoorbeeld woningbouw in het buitengebied (ruimte voor ruimte, incidentele woningbouw of bijzonder woonmilieu als financieringsmogelijkheid voor gebiedsontwikkeling).

Link: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2021D10596&did=2021D10596

Programma Natuurlijk Platteland
In het voorgaande zijn de maatregelen voor wat betreft direct natuurherstel in het gebied besproken. Noemenswaardig is daarbij dat het Rijk ondertussen via het Programma Natuur ook werkt aan een Natuurinclusieve Samenleving In dit zogenaamde Spoor 2 van het programma wordt o.a. gestreefd naar een Basiskwaliteit Natuur in Nederland.

Met name in het landelijk gebied kan dit impact krijgen. Drenthe heeft een eigen onderzoek naar de Basiskwaliteit Natuur Drenthe laten uitvoeren. Daaruit blijkt dat Drenthe weliswaar relatief goed scoort op de soortenrijkdom in het landelijk gebied, maar dat deze wel onder druk staat en het op veel plekken gewenst is om te komen tot landschapsherstel. Dit moet ook de verspreidingsmogelijkheden van soorten vergroten door o.a. verbindingen tussen natuurgebieden te herstellen en te versterken. In het programma Natuurlijk Platteland krijgt dit vorm via het programma Soortenrijk Drenthe.

Een koppelkans kan ook realisatie van de Bossenstrategie en landschapsherstel/landschapsontwikkeling zijn. Wellicht kan dit op specifieke locaties een rol in het kader van natuurherstel vervullen en/of dat dit helpen als instrument om stikstof ‘af te vangen’.

Link: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuur-ontwikkeling
(Programma Natuurlijk Platteland bij 'Downloads' te vinden)

Klimaat en energie
Het provinciale energiebeleid richt zich vooral op het terugdringen van het gebruik van fossiele brandstoffen om zo de uitstoot van CO_2 te verminderen. Bij verbrandingsprocessen wordt ook NO_x gevormd. De overgang naar energieneutrale woningen en gebouwen via o.a. het project Expeditie duurzaam wonen zal daardoor bijdragen aan de vermindering van de stikstofdepositie. Als bij een stikstofgevoelig gebied een concentratie van gebouwen significant bijdraagt aan de depositie, kan een versnelde overgang naar energieneutrale gebouwen bijdragen aan reductie.

De provincie heeft verder recentelijk een nota Klimaatadaptatie vastgesteld waarin de inspanningen rondom het opvangen van (effecten van) klimaatverandering worden opgesomd.

De depositie van alle woningen op het Witterveld is minder dan 7 mol per ha/jaar (7 mol is de zwaarst belaste hexagoon).
In de directe omgeving van het Witterveld liggen de kernen Bovensmilde, Smilde en Assen. De stikstofdepositie op het Witterveld vanuit woningen is desondanks beperkt. De energietransitie zal deze invloed verder verminderen. Een versnelling van de energietransitie zal dus een, zeer beperkte, verbetering van de situatie met zich meebrengen.
De depositie van de industrie is 28 mol/ha/jaar op de zwaarst belaste hexagoon.

Links:
- https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/klimaatadaptatie/
- https://www.energievoordrenthe.nl/default.aspx

Toekomstgerichte landbouw
Het Programma Toekomstgerichte Landbouw staat voor innoveren, moderniseren en verduurzamen in tuinbouw, veehouderij, akkerbouw en agribusiness, zoals hiervoor bij een verkenning van de mogelijke bronmaatregelen ook al werd genoemd. Het gaat om de balans tussen geld verdienen (Profit) en een gezonde leefomgeving (Planet), in goede relatie met ondernemers en inwoners van Drenthe (People). We zetten onder andere in op het sluiten van kringlopen op bedrijfs- en regionaal niveau en het ontwikkelen van meer toegevoegde waarde in de keten. Het programma vergt geen nieuw beleid, maar realisatie in het veld, op het erf en in het bedrijf. Van boer naar bord en bloemenvaas. Het meest relevant voor de gebiedsgerichte aanpak is het spoor voor de melkveehouderij.

De provincie werkt samen met partners binnen de 'Duurzame Melkveehouderij' aan het toekomstgericht maken van de sector. Het doel is dat de Drentse melkveehouderij op het gebied van onder andere stikstof en ammoniak zo snel mogelijk presteert op het niveau van de 25% best presterende Drentse bedrijven uit 2013 (koplopers). Het sluiten van de kringlopen, het toepassen van weidegang en het zuinig omgaan met de bodem zijn acties die bijdragen aan het halen van die doelstelling. Veehouders zijn aan zet om dit in hun bedrijfsvoering in te bedden. Samenwerking, onderzoek, innovatie en educatie zijn erop gericht om het grote 'peloton' aan bedrijven mee te krijgen in deze verduurzamingsslag. Het versterken van het ondernemerschap in de sector zorgt dat iedere ondernemer in staat is de juiste strategie te kiezen, die past bij het bedrijf en zijn omgeving.

Bij de voorgaande kaarten (bronmaatregelen stikstofreductie) zijn wij al ingegaan op de wijze waarop wij invulling geven aan onze ambitie om de stikstofemissies binnen de melkveehouderij terug te dringen. We willen meer veehouders in het programma trekken en het programma ook gaan

hanteren voor de akkerbouw. Daarnaast is de provinciale inzet voor een gezonde en vruchtbare bodem van belang.

Nieuwe koppelkansen waarover kan worden nagedacht in het kader van de gebiedsagenda's zijn mogelijkheden om ruimte te geven aan de nieuwe vormen van landbouw die recentelijk zijn ontstaan, zoals voedselbossen, collectieve grondgebonden boerderijen (Herenboeren concepten - nieuwe landgoederen) en paludicultuur.

Bollenteelt is een apart te benoemen thema binnen de landbouwontwikkeling. Bollenteelt levert voordeel op qua directe uitstoot van stikstof (minder koeien), maar bijvoorbeeld drainage en beregening kunnen inspanningen tegen verdroging tenietdoen.

Links:
- https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/economie-ondernemen/landbouw/
- https://www.duurzamemelkveehouderijdrenthe.nl/
- https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/bodem/bodemvisie/

Vrijetijdseconomie
De mogelijkheid bestaat dat door de maatregelen in het kader van de vermindering van de stikstofdepositie sommige economische activiteiten verminderen of stoppen. Vervangende inkomsten en werkgelegenheid kunnen worden gevonden in de versterking van de vrijetijdseconomie in deze gebieden. Daarbij is het wel van belang te kiezen voor activiteiten die geen of minder stikstof uitstoten of op een andere manier schade toebrengen aan de natuur.

Link: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/cultuur-sport-vrije/vrijetijdseconomie/

Economische Koers Drenthe 2020 – 2023
De Koers is opgebouwd langs drie lijnen: de slimme economie, de groene economie en de economie met impact. Door gericht en proactief te opereren kan het economische effect van de stikstofproblematiek worden opgevangen. Met name het inzetten op een slimmere en groenere economie kan al een bijdrage leveren aan de vermindering van de uitstoot van stikstof.

Link: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/economie-ondernemen/diversen/economische-koers/

Verkeer en vervoer - Provinciaal Verkeers- en vervoersplan
Het verkeers- en vervoersbeleid is erop gericht Drenthe veilig bereikbaar te houden. Het bevorderen van openbaar vervoer en het gebruik van de fiets draagt hieraan bij. Bevorderen van het gebruik van de fiets draagt ook (beperkt) bij aan de vermindering van de stikstofuitstoot.

Link: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/verkeer-vervoer/

Water
Rond het Witterveld is een onderzoeksgebied voor drainage en beregening aangegeven. Dat wil zeggen dat in dit gebied het aanleggen van drainage en het slaan (en gebruiken) van beregeningsputten een negatieve invloed op de natuurwaarde in het Witterveld kan hebben.

In deze zone treffen we gedraineerde percelen aan alsmede een enkele beregeningsput. Als in deze zone gezocht wordt naar mogelijkheden om drainage en beregening te verminderen, zouden er ook mogelijkheden kunnen liggen om de (effecten van) stikstofbelasting te verminderen. Een overgang naar minder intensieve en meer natuurinclusieve vormen van landbouw zal hier positieve effecten hebben.

Links:

- https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/water/waterbeleid/regionaal/
- https://www.deltaprogramma.nl/themas/ruimtelijke-adaptatie/deltaplan
- https://geo.drenthe.nl/geoportaal/src/?lang=nl&topic=portaal&bgLayer=openbasis-kaart.nl&layers=GBI.FO_MASK_DR_NL,GBI.NAT_N2K_ONDERZOEKS-ZONE_V,GBI.NAT_N2K_DRAIN_PERC_V,EXT.NAT_NATURA2000_V,GBI.NAT_N2K_BEREGENINGS-PUT_V&layers_opacity=1,0.4,0.65,0.5,0.6&X=533393.13&Y=240974.10&zoom=5

Verdere links:

- Programma Natuurlijk Platteland: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuur-ontwikkeling/ (Programma Natuurlijk Platteland bij 'Downloads' te vinden
- Over duurzame melkveehouderij in Drenthe: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/economie-ondernemen/landbouw/
- en https://www.duurzamemelkveehouderijdrenthe.nl/
- Vrijetijdseconomie Drenthe: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/cultuur-sport-vrije/vrijetijdseconomie/
- Economische koers Drenthe: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/economie-ondernemen/diversen/economische-koers/
- Verkeers- en vervoersbeleid provincie Drenthe: Verkeer en vervoer - Provincie Drenthe
- Geoportaal: https://geo.drenthe.nl/geoportaal/src/?lang=nl&topic=portaal&bgLayer=openbasis-kaart.nl&layers=GBI.FO_MASK_DR_NL,GBI.NAT_N2K_ONDERZOEKS-ZONE_V,GBI.NAT_N2K_DRAIN_PERC_V,EXT.NAT_NATURA2000_V,GBI.NAT_N2K_BEREGENINGS-PUT_V&layers_opacity=1,0.4,0.65,0.5,0.6&X=533393.13&Y=240974.10&zoom=5

Date : 19-1-2021 11:27:49
From : [redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Input ter inspiratie
Attachment : 20201202_Brief overgangszones richting Minister LNV en gedeputeerden_DEF2.docx;image001.gif;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Besten,

In allerlei provincies worden al aardige stikstofstappen gezet: Brabant is al bezig met een beschrijving van de aanpak van de randgebieden rond Natura 2000, Overijssel is al bezig met uitkopen van bedrijven……
Ik hoop dat we in onze gebiedsgerichte sessies dit onderwerp ook op kunnen pakken. Langs de leiddraad in bijgevoegde brief. Hoe doen we dat rond het Mantingerveld en bij de Elperstroom?

Zie hieronder kook een knipsel uit Overijssel.

Boerderijen met veel stikstof opgekocht

De Twentsche Courant Tubantia

Achterhoek EditieAlmelo EditieEnschede EditieHengelo EditieOldenzaal EditieTubbergen EditieWest Editie

Korte beschrijving: De provincie Overijssel gaat veehouderijen rondom kwetsbare natuurgebieden opkopen om de stikstofuitstoot te verminderen. In de eerste ronde is er zo'n 7,5 miljoen euro beschikbaar, goed voor de aankoop van drie of vier agrarische bedrijven.

Publicatiedatum: 19 Jan 2021 04:27

Rubriek: Tubantia, p.12

Lengte: 339 woorden

Om de stikstofuitstoot te verminderen en daarmee de kwaliteit van de natuur te verbeteren, moet de provincie maatregelen nemen. Eén daarvan is het opkopen van boerderijen vlakbij Natura 2000-gebieden. Vanaf vanaf kunnen geïnteresseerde boeren zich melden.

Het opkopen van veehouderijen is onderdeel van een landelijke regeling vanuit het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, waarvoor het kabinet in totaal 350 miljoen euro beschikbaar heeft gesteld. In de eerste ronde gaat het om 100 miljoen euro, waarvan Overijssel 7,5 miljoen euro toebedeeld heeft gekregen.

Van dat geld kunnen volgens provinciewoordvoerder Simon Dirk Terpstra drie tot vier boerderijen gekocht worden. "We verwachten meer animo, vandaar dat we een soort ranking aanmaken. Daarbij kijken we naar de uitstoot van een bedrijf op een natuurgebied in combinatie met de hoeveelheid grond dat een bedrijf heeft", legt hij uit.

Daarmee kijkt de provincie bewust vooruit. "De eis van de hoeveelheid grond is niet landelijk bepaald, maar we willen onszelf daarmee in de toekomst meer ruimte geven. Bijvoorbeeld om te voldoen aan onze duurzaamheidsdoelen of om uit te kunnen ruilen met andere agrariërs tegen grond bij natuurgebieden", verklaart Terpstra.

Niet alle boerderijen komen in aanmerking voor de regeling. "Je moet wel een minimale stikstofuitstoot hebben van 2 mol per hectare per jaar - er zijn 130 bedrijven in Overijssel die dat hebben. Om hoeveel dieren dat precies gaat, is lastig uit te drukken, omdat dit afhankelijk is van de afstand van het natuurgebied en bijvoorbeeld van de stand van de wind. Ook komt er maximaal één bedrijf per Natura 2000-gebied in aanmerking hiervoor."

Er gebeurt meer. "De komende tien tot vijftien jaar moet er fors minder stikstof neerkomen op de natuurgebieden. Het zal ook uit andere sectoren moeten komen. Hierover gaan we in de gebiedsgerichte aanpak ook in gesprek met allerlei belanghebbenden."
We verwachten meer animo, vandaar dat we een soort ranking aanmaken

Bekijk de oorspronkelijke pagina: pagina 12

DE TWENTSCHE COURANT Tubantia

Met vriendelijke groet,

[redacted] Drenthe en
gebiedssamenwerking Programmateam landbouw

Vereniging Natuurmonumenten

Noordereinde 60 1243 JJ 's-Graveland
035-6559933 06[redacted]
www.natuurmonumenten.nl

[redacted]

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland.

Natuurmonumenten

Aan: De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de leden van de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland

Onderwerp: Gezamenlijk aan de slag met overgangszones

Datum: 3 december 2020

Geachte Minister van LNV en leden van de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland,

Onze oproep en aanbod: zet in op overgangszones in aanpak stikstof om herstel van onze natuur mogelijk te maken terwijl de landbouw daarbij ook perspectief houdt.

De afgelopen maanden is onder uw regie hard gewerkt aan een Uitvoeringsprogramma om invulling te geven aan de door u vastgestelde Hoofdlijnen Programma Natuur. Systeemherstel, gebiedsgericht werken, opgavegericht en optelbaarheid maatregelen zijn daarin centrale thema's. Tijdens onze gesprekken met u over Programma Natuur is nadrukkelijk gesproken over de rol van overgangszones voor het verbeteren van de benodigde biotische en abiotische randvoorwaarden voor natuur en de randvoorwaarde dat er een duidelijk en realistisch toekomstperspectief voor de grondeigenaren en grondgebruikers in deze zones is.

Wij constateren dat het Uitvoeringsprogramma Programma Natuur het belang van overgangszones erkent en dat de uitwerking in een latere fase plaatsvindt. Wij vinden echter dat bij de start van het Programma Natuur ook met de uitwerking van de overgangszones moet worden gestart. Daardoor zullen sneller resultaten geboekt worden: zowel voor natuurontwikkeling als ten aanzien van de agrarische ontwikkelingsperspectieven in deze zones. Bij deze uitwerking willen wij, de ondertekenaars van deze brief, actief en in samenhang betrokken worden. Dit zorgt ervoor dat er ook betrekkelijk snel gestart kan worden met de uitvoering.

Daarom roepen wij in deze brief op om:

- In spoor 1 van het Uitvoeringsprogramma Natuur duidelijk aandacht te besteden aan de inzet van overgangszones voor het optimaliseren van het Nationaal Natuur Netwerk (NNN)/N2000 en het verbeteren van de kwaliteit buiten NNN/N2000.
- In het Uitvoeringsprogramma Programma Natuur de ruimte op te nemen om vanaf 1 januari 2021 te starten met de voorbereidingen die nodig zijn om uiteindelijk te komen tot de benodigde coöperatie en beweging in de overgangszones gericht op duurzame ecologische én economische ontwikkelingen. Dit zodat uiterlijk in het derde jaar gestart kan worden in de overgangszones.
- Het verder uitdenken en uitwerken van het landgebruik in de overgangszones te doen met de betrokken overheden, met het NAJK, Netwerk GRONDig, de terreinbeherende organisaties, FGP, Unie van Bosgroepen, BoerenNatuur en andere betrokken partijen. Zodat vanaf het begin samen gebouwd kan worden aan deze waardevolle en omvangrijke opgave.

Wat verstaan we onder overgangszones?

Het begrip overgangszones is geen uitgekristalliseerd begrip. Wat wel duidelijk is dat overgangszones geen doel op zich zijn, maar een middel om te komen tot een duurzaam, toekomstbestendig landgebruik waar zowel de natuur als de landbouw een plek heeft: zowel in de Natura 2000 gebieden als in de overgangszones zelf. De doelen voor de gebieden worden bestuurlijk bepaald op niveau van Rijk en Provincie. In het gebiedsproces worden deze doelen geconcretiseerd naar maatregelen waarmee een overgangszone wordt gevormd.

Randvoorwaarden zijn doelbereik en duurzaam bedrijfsmatig perspectief voor betrokken partijen. Om invulling te kunnen geven aan deze maatregelen en randvoorwaarden is het noodzakelijk om een breed instrumentarium te ontwikkelen. Het doel geeft aan wat nodig is en het instrumentarium biedt op gebiedsniveau ruimte om samen die opgave te realiseren.

Op dit moment hebben we nog beperkt taal en instrumentarium voor overgangszones. Woorden als 'landbouw' en 'natuur' zijn geen helpende woorden voor een overgangszone want die verbinden niet. Ook instrumenten als 'functiewijziging' zijn niet helpend, want die dwingen te kiezen voor óf landbouw óf natuur. We moeten dus op zoek naar een nieuwe, gemeenschappelijke taal, en ook de daarbij behorende (nieuwe) instrumenten en ondersteunende organisaties.

Om het begrip overgangszones verder te laden kunnen we gelukkig gebruik maken van de vele initiatieven die we in Nederland kennen en waar we van kunnen leren en op voortborduren. Denk bijvoorbeeld aan het initiatief in Zeeland waar Het Zeeuws Landschap, boeren en het agrarisch collectief Poldernatuur Zeeland gronden uitruilen en bij elkaar in beheer geven waardoor de boer en de natuur er beter van worden. Denk aan het gebiedsproces Aldeboarn-De Deelen rondom het Natura2000 gebied De Deelen in Friesland waar op initiatief van boeren en burgers samen met overheden wordt gewerkt aan een breed gedragen toekomstscenario. Denk aan het Landgoedmodel dat op verschillende plekken in het land gebiedsgericht maatwerk en de gewenste verbindingen realiseert. Denk aan de collectieven die het agrarische natuur- en landschapsbeheer organiseren. En zo zijn er nog veel meer. Maar dit is niet genoeg. Er is meer nodig. Hieronder bespreken we drie punten die in onze ogen nodig zijn om de overgangszones te laten slagen.

Wat is er volgens ons nodig om de overgangszones te laten slagen?

1. Een wenkend toekomstperspectief

In de overgangszones zijn de eigenaren en gebruikers, voornamelijk boeren, aan zet. Essentieel is daarom dat eigenaren en gebruikers overgangszones ervaren en zien als een kans om landschapsbeheer een waardevol onderdeel van hun bedrijfsvoering te maken. En daardoor trots te zijn op de bijdrage die zij leveren aan hun omgeving; zowel landschappelijk als maatschappelijk. Om het als zo'n kans te zien is het van groot belang om een veilig ondernemersklimaat te creëren waarin ruimte is voor vernieuwing, samen kennis ontwikkelen en delen. Voor eigenaren en gebruikers moet helder zijn dat in de overgangszones een wenkend toekomstperspectief wordt geboden voor iedereen die in dat gebied wil blijven. Dit betekent dat je heldere kaders moet stellen: dat er een heldere opgave ligt voor een overgangszone; dat er een open dialoog is waar iedereen zich moet kunnen uitspreken; het vertrekpunt is dat grondeigenaren participeren op basis van vrijwilligheid; dat er een breed instrumentarium beschikbaar moet komen zodat de eigenaar keuzes heeft en kan kijken wat voor hem passend is. Daarbij is langjarige zekerheid van groot belang, zodat hij langjarig de gevraagde bijdrage kan leveren. Het instrumentarium dat nodig is, is dus breed: het kan gaan om beheervergoedingen, om een grondbank, maar denk ook fiscale voordelen, borgstellingen bij investeringen, kennis, etc. Verder willen we gezamenlijk monitoren, evalueren en leren om te zien of we de gestelde opgave realiseren in plaats van dat we vooraf 'overgangsgebieden' fysiek gaan intekenen en begrenzen.

2. Meekoppelen met ander beleid, te beginnen met afstemming tussen bestuurlijk overleg Stikstof en Programma Natuur

Momenteel wordt via twee sporen gewerkt aan de stikstofopgave: via het bestuurlijk overleg Bronmaatregelen stikstof wordt gewerkt aan een tool box om de stikstofuitstoot te verlagen en via het Programma Natuur waarin gewerkt wordt aan de verbetering van de natuurkwaliteit. Wij zijn er van overtuigd dat juist in de gebiedsgerichte aanpak in de overgangszones deze beide sporen bij elkaar moeten komen. Juist een mix van het instrumentarium kan het voor grondeigenaren

interessant maken om te participeren. Daarvoor moet tijdens het gebiedsproces in de overgangsgebieden de integratie plaatsvinden van de beide programma's. Daarbij is het van belang dat Programma natuur en het Bestuurlijk overleg Bronmaatregelen stikstof hun programma's goed afstemmen.
Deze afstemming gaat volgens ons verder, want denk ook aan de klimaatopgave; de wateropgave, zowel kwaliteit als kwantiteit; de realisatie van de Bossenstrategie; de veenweideproblematiek, het versterken van de identiteit van het landschap en de biodiversiteit etc. Het ecosysteem en het landschap gaan niet uit van verkokerde doelen, maar zijn een samenhangend geheel en vragen daarom om een integrale, gebiedsgerichte benadering.

Zaak is daarom de instrumentenkoffer voor de overgangszones zo goed mogelijk te vullen, zodat het voor betrokken partijen en individuen interessant en mogelijk wordt om echt stappen te zetten in een gebied. Dus door een boer die weg wil uit te plaatsen, ontstaat er ruimte voor blijvende boeren om verder te extensiveren. Maar dat is alleen mogelijk als de vrijkomende grond bij deze boeren in bezit en/of gebruik blijft en zij gefaciliteerd worden door een breed inzetbaar instrumentarium om zo de bijdrage aan het systeemherstel te kunnen leveren die gevraagd wordt. En dan op zo'n manier dat ze ook een toekomstbestendig bedrijf kunnen runnen en door ontwikkelen. Ons inziens is het stapelen en verbinden van de verschillende instrumenten in de gebieden de enige mogelijkheid om systeemherstel te realiseren.

3. Tijd, ruimte en lef om gebiedsgericht te bouwen
De economische urgentie van de stikstofproblematiek maakt dat er haast is en dat is volstrekt logisch. Tegelijkertijd weten we ook dat we voor systeemherstel tijd nodig hebben. Ook omdat systeemherstel niet alleen gaat over het herstel van het abiotische en biotische systeem, maar zeker ook over het herstel van het maatschappelijke systeem, de verbinding van mensen met natuur. Met dat laatste bedoelen we het opheffen van de scherpe scheiding in opvattingen, beleidsterreinen, taal, mensen, organisaties, tussen 'landbouw' en 'natuur'. Juist nu is er een kans om stappen te zetten naar herstel omdat glashelder is dat we de grens hebben bereikt met de huidige aanpak van een harde scheiding tussen 'natuur' en 'landbouw'. We redden het niet meer door het faciliteren van 'natuur' en 'landbouw'. Wat nu nodig is, is het faciliteren van de samenwerking in de gebieden. Het kost tijd, ruimte en lef om het proces in de gebieden zelf te laten ontstaan en gebeuren. Draagvlak is essentieel. Dat zal gaan met vallen en opstaan, maar met heldere kaders zijn wij in staat en meer dan bereid om onze schouders er onder te zetten.

Samenvattend
Overgangszones zijn cruciaal als je én het stikstofprobleem wilt aanpakken én wilt werken aan systeemherstel, zowel abiotisch, biotisch als maatschappelijk. Alleen dan kan er een robuust systeem ontstaat wat mee kan bewegen in de dynamiek van klimaatverandering, zoals het omgaan met droge voorjaren en extreme regenval. Overgangsgebieden hebben dus een belangrijke rol in het sneller bereiken van de gewenste gunstige staat van instandhouding van Natura 2000 gebieden. Quick wins in een gebiedsgerichte aanpak hebben meer effect dan alleen opkoop van de piekbelasters.

We realiseren ons maar al te goed dat het niet makkelijk zal zijn. Maar door te werken aan een wenkend toekomstperspectief; door instrumenten en daarmee ook gelden te stapelen; door van onderop vanuit het gebied te werken maak je volgens ons de grootste kans dat we er ook echt in slagen om stappen vooruit te zetten. Dan is het wel nodig dat in het Uitvoeringsprogramma Natuur in spoor 1 de overgangszones een prominente plaats krijgen én dat in de eerste twee jaar van het Programma Natuur verder wordt gewerkt aan de uitwerking en voorbereiding van de gebiedsprocessen in de overgangszones.

Wij bieden aan om samen met u, direct vanaf de start van het Programma Natuur, aan de slag te gaan in enkele pilots om te zien wat werkt en wat niet. Daarnaast willen we werken aan het verder vullen van de instrumentenkoffer voor de overgangszones. Daarbij zullen we de komende twee jaar hard nodig hebben omdat het van groot belang is niet alleen van achter het bureau de instrumentenkoffer verder te ontwikkelen, maar deze tegelijkertijd te testen in pilotgebieden. Uiteraard moeten we gebruik maken van de vele ervaringen die al zijn opgedaan. Dit alles moet er toe leiden dat we vanaf het derde jaar, of zoveel eerder als kan, in veel meer gebieden aan de slag kunnen.

NAJK

Natuurmonumenten

Landschappen NL

netwerk GROND*ig*

Federatie Particulier Grondbezit
Land in vertrouwde hand

Unie van Bosgroepen

BOERENNATUUR

Date : 19-1-2021 11:40:58
From : [redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl
Subject : instrumenten....
Attachment : image001.jpg;image002.jpg;image003.png;image004.png;image005.png;image006.png;

En nog 1: nieuwe instrumenten in aantocht.
Dit moeten we gaan doen rond de Natura 2000 gebieden.

Boeren die willen overstappen naar een duurzame grondbewerking om de biodiversiteit te vergroten hebben daarvoor meer grond nodig. De ChristenUnie Overijssel wil daarom ruim 40 miljoen investeren in de oprichting van een provinciale grondbank. De landbouwgrond die de provincie aankoopt kan dan langdurig en goedkoop aan boeren beschikbaar gesteld worden om de overstap naar het zogenoemde 'kringloopboeren' financieel mogelijk te maken.
Het plan wordt vandaag door de ChristenUnie Overijssel opnieuw, via het agrarische manifest 'Toekomstbestendig boeren', prominent op de politieke agenda gezet.

Volgens fractievoorzitter Renate van der Velde is de stimulans nodig om de overstap naar het duurzaam bewerken van landbouwgrond voor boeren financieel mogelijk te maken.

Dure landbouwgrond

"Wat wij zien is dat boeren voor de overstap naar kringlooplandbouw extra grond nodig hebben. Maar grond is schaars en duur, dus is het voor boeren in hun huidige bedrijfsvoering moeilijk om aan extra grond te komen. Daarom willen wij die grond via de provinciale grondbank voor langere tijd en tegen een redelijke prijs aan die boeren beschikbaar gaan stellen. Dat kan via pacht of huurkoop, zodat het past binnen de financiële bedrijfsvoering van die boeren."

De extra grond is nodig, omdat binnen de kringlooplandbouw de mest op eigen grond uitgereden moet worden en ook het voedsel voor de dieren van eigen grond afkomstig is. De grond moet dus de mest verwerken, wat goed is voor het bodemleven, de voedselproductie en het verhogen van de biodiversiteit.

"We hopen op deze manier duurzame landbouw in Overijssel een impuls te geven", zegt Van der Velde. "De trend in de agrarische sector is op dit moment 'zoveel mogelijk opbrengst met zo weinig mogelijk geld', dus ook zoveel mogelijk opbrengst met zo weinig mogelijk grond. Daarmee put je de bodem uit en breng je op de langere termijn schade toe aan jezelf, de voedselvoorziening, en de biodiversiteit.

Stimuleren biodiversiteit

"Het moet in onze optiek anders. Extensiever met meer grond, zodat er een rijker bodemleven ontstaat, waardoor de biodiversiteit toeneemt en meer planten en dieren een kans krijgen."

Een mooi plan, dat qua uitvoering veel vergt van de boeren. Die hebben voor de overstap naar duurzaam kringloopboeren dus extra grond nodig. Plus een hele bak motivatie om tijd en geld in die grond te investeren. Want goede duurzame landbouwgrond is een kwestie van de lange adem. De grond moet de tijd krijgen om een rijker bodemleven te ontwikkelen en dat duurt jaren volgens [redacted] uit Zwolle, die zelf al drie jaar lang aan het kringloopboeren is.

"Normaal grasland heeft een toplaag en een wortelstructuur van z'n vijf centimeter. In die grond zit weinig lucht en daardoor ook weinig variatie. Door de grond te bewerken met mineralen, kruiden en planten, die met hun wortelstructuur de grond openbreken, proberen we de grond te optimaliseren. Een kwestie van tijd, geld en veel ruimte, waarin sommige boeren wel en andere boeren geen toekomstperspectief zullen zien."

Grondbank mooie stimulans

Maar het plan voor de oprichting van een provinciale grondbank is volgens hem wel een goede stap in de richting.

"Ik vind het een geweldig mooi plan. Ik denk dat het voor veel boeren een goede stimulans kan zijn voor de overstap naar kringlooplandbouw. Een rijk bodemleven vermindert de uitstoot van stikstof. Het zorgt voor goed voedsel, voor gezonde lucht en neemt CO2 op. Wat wil je nog meer", zegt hij met een glimlach op zijn gezicht.

"Je hoeft geen kunstmest meer te strooien om de planten te voeden, want de bodem regelt het allemaal zelf. Het vraagt alleen om lucht, water, zon, ruimte en tijd om te ontwikkelen."

Met vriendelijke groet,

Drenthe en
gebiedssamenwerking Programmateam landbouw

Vereniging Natuurmonumenten

Noordereinde 60 1243 JJ 's-Graveland
035-6559933 06
www.natuurmonumenten.nl

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland.

Natuurmonumenten

Date : 2-12-2020 13:46:47
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Cc : [redacted]@natuurmonumenten.nl, "[redacted]@natuurmonumenten.nl"[redacted]@natuurmonumenten.nl, "[redacted]@rug.nl)"'
[redacted]@rug.nl, '[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@prolander.nl"[redacted]@prolander.nl
Subject : Jeneverbesonderzoek Mantingerzand
Attachment : image001.jpg;

Hallo [redacted]

Vanochtend hebben we een zeer interessant werkoverleg gehad over het onderzoek naar duurzaam herstel van jeneverbespopulaties in het Mantingerzand en Drouwenerzand. Hoofdlijnen kort en krachtig (en uiteraard gesimplificeerd [redacted]): Er werd gemeld dat de bodem in het Mantingerzand sterker is verzuurd dan het DZ. Dat is ook logisch omdat de depositie in het MZ ook hoger is. Bovendien is de bodem in het MZ ook gevoeliger voor verzuring. Daarbij treeft een proces op dat aluminiumvergiftiging oplevert waardoor kwetsbare planten en dieren verdwijnen en niet meer kunnen kiemen of opgroeien. Het past helemaal in het beeld dat we hebben dat de depositie in het MZ echt moet verminderen en dat er goede maatregelen noodzakelijk zijn om het gebied te herstellen. Het onderzoek levert daar ook handvatten voor o.a. in de vorm van kleinschalig plaggen met bekalking om de negatieve spiraal richting zeer ernstige verzuring te doorbreken. Vooral voor drogere situaties waarin b.v. de jeneverbes groeit is herstel van de waterhuishouding minder relevant omdat deze vegetaties meestal boven het grondwater groeien. Het onderzoek waarin dus praktische handvaten worden aangegeven voor beheer en herstel, wordt eind februari / begin maart opgeleverd. Bovendien is een artikel in het tijdschrift De Levende Natuur in voorbereiding, evenals een veldwerkdag voor beheerders en beleidsambtenaren die met de materie te maken hebben.

Ik meldt je dit even omdat we nu zo nadrukkelijk het gebiedsproces zijn ingegaan voor het MZ en ik er de komende vergaderingen niet fysiek bij kan zijn door vakantie.

Hartelijke groeten,

[redacted]

[redacted]

Provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
059[redacted]
0[redacted]

[redacted]@drenthe.nl

[redacted]

Date : 17-3-2021 11:29:42
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" @drenthe.nl, "'Reinder Hoekstra'" @nmfdrenthe.nl, " @natuurmonumenten.nl" @natuurmonumenten.nl, @kpnmail.nl" @kpnmail.nl, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl, ' @vnoncw-mkbnoord.nl" @vnoncw-mkbnoord.nl, " @live.nl" @live.nl, @gmail.com" @gmail.com, @bouwendnederland.nl" @bouwendnederland.nl, @ltonoord.nl" @ltonoord.nl
Cc : @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, ' @drenthe.nl, ' @drenthe.nl, " @drentslandschap.nl" @drentslandschap.nl, "Bert Hummelen" @staatsbosbeheer.nl, ' @drenthe.nl
Subject : Koersdocument Drentse aanpak stikstof en persbericht Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden
Attachment : persbericht aankoopregeling_.pdf;Persbericht koersdocument.pdf;LG-W2103 025-Drentse Aanpak Stikstof-koersdocument-LR.pdf;image001.gif;image002.png;

Beste allemaal,

Gisteren heeft het college van de provincie Drenthe bijgaand Koersdocument en de Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden vastgesteld.
Hierbij doe ik u het Koersdocument Drentse aanpak Stikstof toekomen evenals de beide persberichten.

Met vriendelijke groet,

Drentse aanpak Stikstof (3P)
Universiteit van het Noorden (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
@drenthe.nl
06-

Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden van start

De provincie Drenthe start vanaf 18 maart met de uitvoering van de "Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden". Met deze landelijke regeling krijgen de provincies budget om een beperkt aantal veehouderijen, die liggen in de nabijheid van een stikstofgevoelig gebied, op basis van vrijwilligheid aan te kopen. Doel is de stikstofuitstoot te verminderen en tegelijkertijd ruimte te bieden aan andere ontwikkelingen.

De regeling is bedoeld voor veehouderijen (melkvee, varkens en pluimvee) die een uitstoot hebben die leidt tot stikstofneerslag van meer dan twee mol (gemiddeld per hectare per jaar) op een stikstofgevoelig Natura 2000-gebied. Een check hiervoor kan gedaan worden via de Aankoopcalculator in Aerius. Veehouders die gebruik willen maken van de regeling kunnen zich hiervoor aanmelden. Om deel te kunnen nemen aan deze regeling moeten bedrijven voldoen aan landelijke en provinciale criteria. Die zijn te vinden op www.provincie.drenthe.nl/stikstof. Op basis van controle op de criteria en ranking vinden gesprekken plaats over een mogelijke aankoop met aangemelde veehouderijen die aan alle criteria voldoen. Ranking is nodig, omdat de door LNV beschikbaar gestelde middelen niet voldoende zijn om alle in aanmerking komende veehouderijen een aanbod tot aankoop te kunnen doen. Daarnaast dient deze ranking om te komen tot een zo effectief en efficiënt mogelijke inzet van middelen.

Verlagen van stikstofuitstoot
De regeling komt voort uit de landelijke Aanpak Stikstof die moet zorgen voor een blijvende vermindering van de stikstofuitstoot op Natura 2000-gebieden. Drenthe kent 12 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Op dit moment wordt deze natuur teveel belast met stikstofneerslag.
Met de uitvoering van deze regeling snijdt het mes aan twee kanten. Veehouderijen die willen stoppen met hun bedrijf kunnen nu mogelijk een koopovereenkomst sluiten met de provincie. Tegelijkertijd ontstaat er meer ruimte voor andere ontwikkelingen in dat gebied.

Meer informatie en aanmelden
Voor hulp van het gebruik van de aankoopcalculator in Aerius is de helpdesk van BIJ12 te raadplegen via Helpdesk Stikstof en Natura 2000 - BIJ12. Nadere informatie over de randvoorwaarden is te vinden via Vragen en antwoorden | Landbouw | Aanpak Stikstof. Daar is een vraag-en-antwoord-lijst beschikbaar voor deze regeling.

Geïnteresseerden kunnen zich aanmelden van 18 maart tot 31 maart via www.provincie.drenthe.nl/stikstof
Na 1 april zal met een aantal veehouders een oriënterend gesprek plaatsvinden.
informatie:https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aanpak-stikstof/nieuws/2020/11/03/regeling-gerichte-opkoop-veehouderijen-gestart.

Koersdocument Drentse aanpak stikstof: een nieuw puzzelstuk in de Nederlandse stikstof-puzzel

Het Rijk wil de stikstofneerslag terugdringen om op die manier de natuur te versterken en economische ontwikkelingen mogelijk te maken. Rijk en provincies hebben in de afgelopen tijd hierin stappen gezet, landelijk is op 9 maart jl, de stikstofwet aangenomen. In Drenthe is de volgende stap het Koersdocument Drentse aanpak stikstof, welke op 21 april voorligt aan Provinciale Staten. Het Koersdocument vormt de basis voor de gebiedsgerichte plannen die worden opgesteld voor de 12 Drentse stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.

Het Koersdocument kent drie doelen: vermindering van de stikstofdepositie, versterking van natuur en het creëren van ontwikkelperspectief voor bedrijven en projecten. In het kort komt het koersdocument erop neer dat de provincie natuurherstel wil combineren met een aantrekkelijk ondernemersklimaat en een leefbaar platteland.

Drie stappen
Het Koersdocument beschrijft tot 2030 drie stappen: gebiedsverkenningen, agendavorming en uitvoering/bijsturing. Op dit moment wordt gewerkt aan de verkenningen, waarin de feitelijke situatie in de gebieden samen met de partners in dat gebied wordt vastgesteld. Er wordt in beeld gebracht welke afspraken al zijn gemaakt, wat de staat van de natuur is, waar stikstof vandaan komt, wat de invloed vanuit de directe omgeving is, welke herstelmaatregelen zijn uitgevoerd en welke stappen er nog gezet moeten worden.

Inzet alle partijen
De opgave is groot en ingewikkeld. Voor een effectieve en breed gedragen aanpak is samenwerking met vele partners noodzakelijk, zo zijn er al goede ervaringen op gedaan met de Bestuurlijke tafel stikstof Drenthe[1]. Gedeputeerde Henk Jumelet: “Het gaat om het maken van slimme, duurzame keuzes die enerzijds leiden tot natuurherstel en die anderzijds een aantrekkelijk ondernemersklimaat waarborgen en de leefbaarheid van het landelijk gebied op peil houden. Dat vraagt om een gezamenlijke aanpak. Want samen zijn we verantwoordelijk voor de omgeving waar we allemaal prettig in wonen en werken. Mooi voor elkaar, in de wetenschap dat niet alles overal kan”.

1 De Bestuurlijke tafel stikstof Drenthe kent de volgende deelnemers: NMF Drenthe, Natuurmonumenten, VNO/NCW, Stichting Het Drentse Landschap, Drents Particulier Grondbezit (DPG), Landbouwcollectief (LTO Noord, DAJK, Farmers Defence Force), Staatsbosbeheer, Bouwend Nederland en MKB-Noord.

provincie Drenthe

Drentse Aanpak Stikstof

Koersdocument

Drentse Aanpak Stikstof
Koersdocument

College van gedeputeerde staten
16 maart 2021

Colofon
Dit is een uitgave van de provincie Drenthe

LG-W2103 025-Drentse Aanpak Stikstof-koersdocument

Voorwoord

Het Rijk wil de stikstofneerslag terugdringen om op die manier de natuur te versterken en economische ontwikkeling mogelijk te maken. Rijk en provincies hebben in de afgelopen maanden stappen in de uitvoering gezet en de komende tijd volgen er meer. Er wordt gewerkt aan een structurele aanpak van de stikstofproblematiek.

Dit koersdocument is een puzzelstuk van de ingewikkelde stikstof-puzzel die we in Nederland te leggen hebben. Het vormt de basis voor de gebiedsgerichte plannen die we gaan maken en die medio 2022 gereed zullen zijn. Hierbij moeten we ons wel realiseren dat Drenthe een provincie is die te maken heeft met twaalf stikstofgevoelige gebieden, waarbij een groot deel van de stikstofdepositie afkomstig is uit het buitenland en uit andere provincies. Het behalen van de gestelde doelen staat voorop, maar we beseffen ons in Drenthe maar al te goed dat het haalbaar en betaalbaar moet zijn.

Onze aanpak rust op drie pijlers: verminderen van de stikstofdepositie, versterken van de natuur en creëren van ontwikkelperspectief. In het kort komt de beschreven weg in het koersdocument erop neer dat we bij alles slimme, innovatieve, duurzame keuzes maken die enerzijds leiden tot natuurherstel en die anderzijds een aantrekkelijk ondernemersklimaat waarborgen en de leefbaarheid op peil houden. Dit vraagt een gezamenlijke aanpak met vele partners, waarbij we de verschillende sectoren uitdagen om met innovatieve oplossingen te komen. Want samen zijn we verantwoordelijk voor de omgeving waar we allemaal prettig in wonen en werken. Mooi voor elkaar, in de wetenschap dat niet alles overal kan.

Henk Jumelet,
gedeputeerde provincie Drenthe

Inhoud

Inleiding **5**

Context/vertrekpunt **7**
Coalitieakkoord 'Drenthe, mooi voor elkaar' 7
Landelijke aanpak stikstof 7

Specifieke opgave voor Drenthe **9**
1. Verminderen van de stikstofdepositie 10
2. Versterken natuur 14
3. Creëren van ontwikkelperspectief 15

Gebiedsgerichte aanpak Drenthe **16**
Stap 1: Gebiedsverkenningen – looptijd tot medio 2021 16
Stap 2: Agendavorming – looptijd tot medio 2022 17
Stap 3: Uitvoering en bijsturing – looptijd 2021-2030 18

Leefbaarheid **19**

Werkwijze/governance **20**
Overleg en samenwerking 20
Communicatie 21

Koppelkansen **22**

Middelen **23**
Rijksmiddelen 23
Provinciale middelen 23

Risico's **24**

Spoorboekje **25**

Bijlagen **27**
1 Kenschets stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden in Drenthe 28
2 Verkennen van de stikstofopgave 32
3 Rollen 39
4 Over NO_x en NH_3 41
5 Amendement Futselaar en De Groot 42

Inleiding

De Raad van State oordeelde op 29 mei 2019 dat het Programma Aanpak Stikstof (PAS) niet meer als basis mag worden gebruikt om toestemming te geven aan activiteiten die extra stikstofuitstoot veroorzaken. Eén van de redenen is dat er vooraf onvoldoende bewijs is dat toekomstige maatregelen voor natuurherstel en bronmaatregelen voor stikstofreductie het mogelijke verlies aan natuurkwaliteit verhelpen respectievelijk voorkomen. Er moet eerst zekerheid zijn dat natuurwaarden niet worden aangetast, voordat een economische ontwikkeling op grond van de Wet natuurbescherming kan plaatsvinden. Voor allerlei projecten op het gebied van bijvoorbeeld bouw, industrie, infrastructuur en agrarische bedrijven vraagt dat om het creëren van stikstofruimte, voordat ze kunnen worden uitgevoerd.

In heel Europa neemt mede als gevolg van een toegenomen stikstofdepositie de biodiversiteit af. In de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR) zijn in Europees verband maatregelen afgesproken om te voldoen aan instandhoudingsdoelen voor de natuur. Nederland heeft de verplichting om voor de aangewezen soorten en habitattypen een zogenaamde 'Gunstige Staat van Instandhouding' te realiseren. Ons land kent al decennialang een hoge stikstofemissie en een hoge stikstofbelasting van de natuur. Daardoor zijn veel habitattypen en leefgebieden van aangewezen soorten onder druk komen te staan.

Drenthe heeft veertien Natura 2000-gebieden. In twaalf van de veertien gebieden is het beperken van de belasting door stikstofneerslag (depositie) een van de benodigde condities om het instandhoudingsdoel en - op landelijk gebied - de gunstige staat van instandhouding te behalen. Teveel stikstof leidt tot verzuring en vermesting en daarmee een vermindering van de biodiversiteit (zie afbeelding). In bijlage 1 vindt u een kernschets van de gebieden.

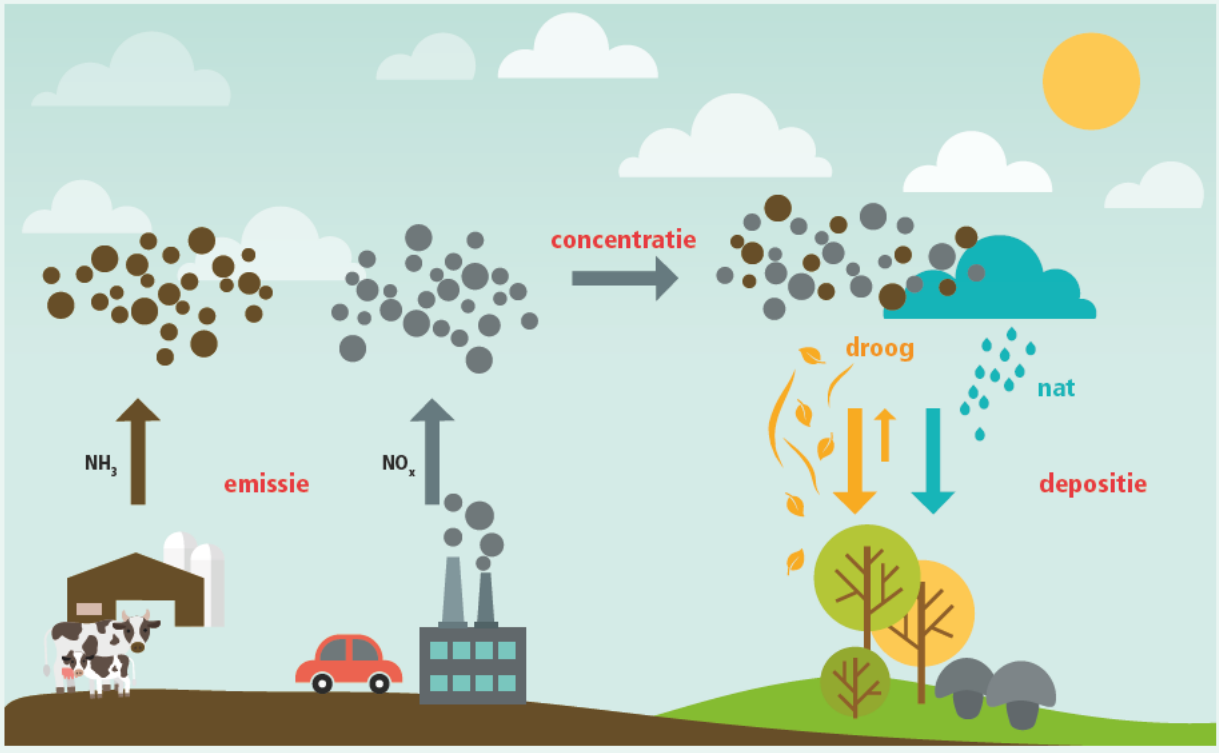

In deze notitie staan de kaders/uitgangspunten en opgaven voor onze gebiedsgerichte aanpak stikstof. Het zijn eerste richtinggevende keuzes waarmee we als provincie de stikstofaanpak in Drenthe vormgeven en die tot Drentse gebiedsplannen[1] moeten leiden. Een aanpak die we werkenderwijs aanvullen en bijsturen wanneer de ontwikkelingen daarom vragen.

1 Met een gebiedsplan bedoelen we het gebiedsplan dat voldoet aan het amendement van Futselaar en De Groot in het kader van de vaststelling van de Wsn (zie bijlage 5).

Context/vertrekpunt

Coalitieakkoord 'Drenthe, mooi voor elkaar'

Bij het opstellen van het coalitieakkoord was nog niet bekend dat er een andere stikstofaanpak nodig is. We leggen waar mogelijk een relatie met de doelen uit het akkoord.

- Ruimte bieden en richting geven in lijn met onze Omgevingsvisie. Bij onafwendbare uitdagingen zoals klimaatverandering, de verduurzaming van de energievoorziening en nu ook stikstof zoeken we het midden tussen het versterken van natuur en biodiversiteit en het behouden van een aantrekkelijk ondernemersklimaat.
- Combineren van verschillende functies zoals water, duurzame landbouw, natuur, vrijetijdseconomie, energie en klimaat is van belang.
- Landbouw blijft voor Drenthe een belangrijke pijler in het kader van landschap, werkgelegenheid en (voedsel)productie. We zetten in op een toekomstgerichte landbouw, waarbij de transitie naar de kringloop-/circulaire landbouw ook moet bijdragen aan stikstofreductie.
- Zorgvuldig omgaan met ons water is nodig om onze waterkwaliteit op peil te houden en de Kaderrichtlijn Water-doelen te halen. Daarnaast zijn hydrologische maatregelen essentieel voor het herstel van onze kwetsbare natuur.
- Er is een goede balans tussen mobiliteit en leefomgeving, waarbij we kansen benutten om het verkeer slim en schoon te maken. We experimenteren met innovatieve, duurzame oplossingen en nieuwe technologie. Dit heeft een positief effect op zowel de CO_2- als stikstofuitstoot.
- Proeftuin voor innovatieve duurzame energieopwekking en verduurzaming. Initiatieven steunen we, oplossingen faciliteren we ook met betrekking tot stikstofreductie.

Het gaat om het maken van slimme, duurzame keuzes die enerzijds leiden tot natuurherstel en die anderzijds een aantrekkelijk ondernemersklimaat waarborgen en de leefbaarheid van het landelijk gebied op peil houden. Dit vraagt een gezamenlijke aanpak met betrokkenen in Drenthe. Mooi voor elkaar, in de wetenschap dat niet alles overal kan, zoals het Adviescollege Stikstofproblematiek (commissie Remkes) al uitsprak.

Landelijke aanpak stikstof

Het Rijk is systeemverantwoordelijk voor het natuurbeleid en staat primair aan de lat voor de reductie-opgave voor stikstof. In de afgelopen maanden is op rijksniveau de nieuwe Wet stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn) tot stand gekomen. Deze wet is in december 2020 behandeld in de Tweede Kamer en inmiddels aangenomen.

Relevant zijn o.a. de omgevingswaarden die de wet introduceert voor 2025, 2030 en 2035 (zie bijlage 2). De in de Wsn opgenomen omgevingswaarden gelden als resultaatverplichting voor het Rijk. Die resultaten hoeven niet per gebied te worden behaald, maar gemiddeld over Nederland. In de volgende grafiek vindt u de omgevingswaarden die bepalend zijn voor de opgave van de provincies tot 2030.

Het maatregelenpakket voor de aanpak van stikstof voorziet in het landelijk beschikbaar stellen van een bedrag van 5 miljard euro voor zowel de natuurherstel- als bronmaatregelen (Kamerbrief 24 april 2020).

De stikstofaanpak vraagt in de basis om een landelijke en generieke aanpak; alleen door het verminderen van de 'stikstofdeken' over Nederland kunnen we de stikstofneerslag naar een niveau terugbrengen waarbij de beschermde natuur kan gedijen. Het Rijk is daarom primair aan zet voor het vlottrekken van de problematiek.

Situaties en gebieden verschillen echter van elkaar en vragen een eigen benadering, samenwerking en maatwerk. Er is daarom, naast de landelijke en generieke maatregelen, een stikstofaanpak nodig op gebiedsniveau. De uitspraak van de Raad van State in de zaak 'Logtsebaan' (januari 2021) geeft daarvoor een extra argument: een verzoek om intrekking van een vergunning kan alleen worden geweigerd wanneer er een gedegen gebiedsplan ligt. Provincies voeren hierop de regie.

Resterende areaal aan overbelaste natuur obv het huidige landelijk beleid irt kritische depositiewaarde (kdw) in 2030

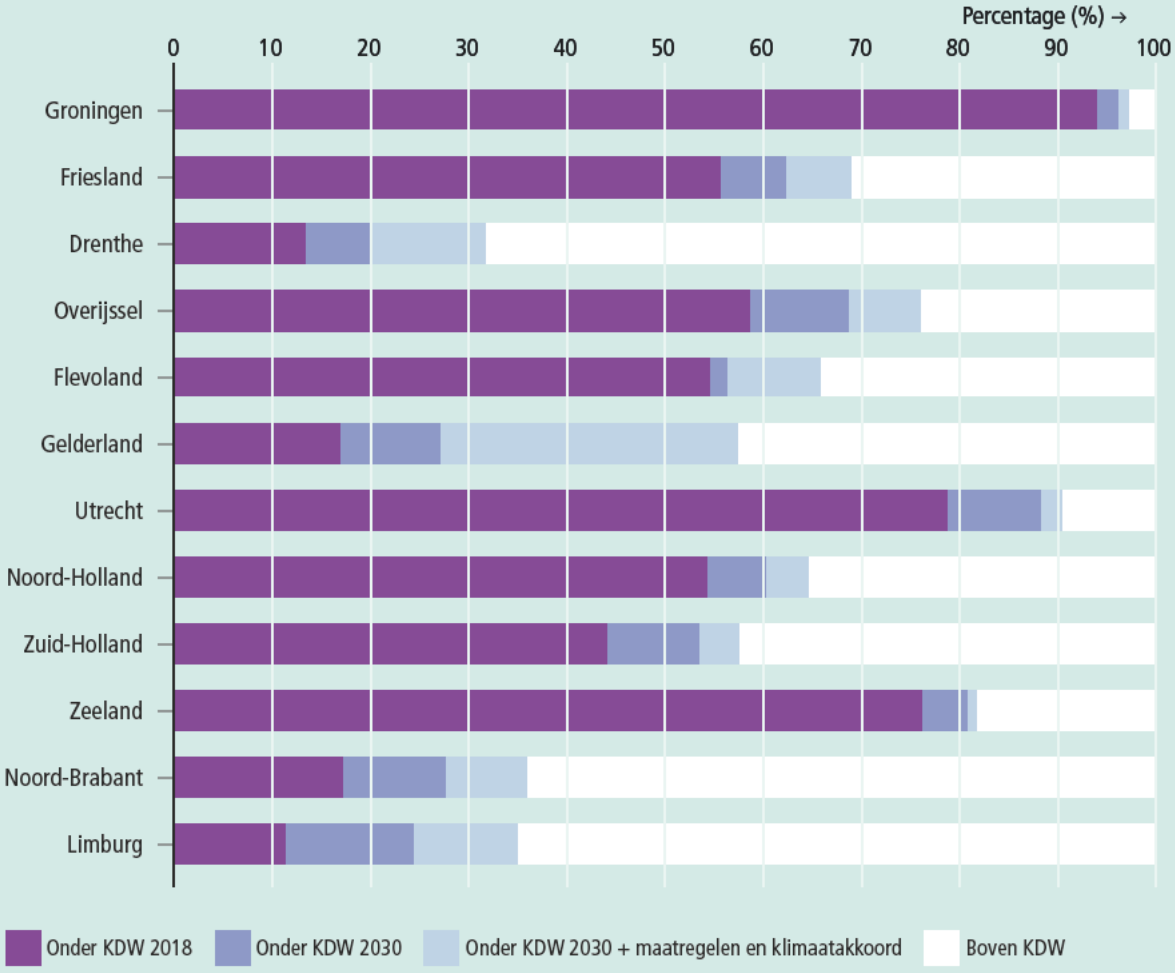

Uit bovenstaande figuur blijkt dat Drenthe, Noord-Brabant en Limburg de grootste opgave hebben om te voldoen aan de in de Wsn opgenomen omgevingswaarden.

Specifieke opgave voor Drenthe

Provincies hebben de rol om in een gebiedsgerichte aanpak een punt op de 'i' te zetten. Daarnaast hebben zij o.a. een verantwoordelijkheid bij het behalen van de instandhoudingsdoelen voor de verschillende Natura 2000-gebieden en zijn zij vergunningverlener, toezichthouder en handhaver voor de Wet natuurbescherming. In bijlage 3 vindt u de provinciale rollen uitgewerkt.

Drenthe kent veel zeer stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Deze zullen lang met een overmaat aan stikstofdepositie te kampen hebben, ook als we maximaal inzetten op het verminderen ervan (zie figuur hiervoor).

Met onze stikstofaanpak willen we:
- de mogelijkheden onderzoeken om nieuwe ontwikkelingen op gang te brengen zonder natuur extra te schaden (6.3 Habitatrichtlijn, verder HR).
- een veerkrachtige natuur in stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden realiseren (6.1, 6.2 HR).
- bijdragen aan een daling van de stikstofdepositie, eventueel aanvullend op of vervangend aan de bronmaatregelen van het Rijk (6.1 en 6.2 HR).

De omvang van de opgave verschilt ook binnen Drenthe aanzienlijk van gebied tot gebied. Dat blijkt als we de stikstofreductie laten zien die wordt bereikt met de Wsn tot 2030 voor de Drentse gebieden:

Resterende areaal aan overbelaste natuur op basis van het huidige landelijk beleid in relatie tot de kritische depositiewaarde (kdw) in 2030.

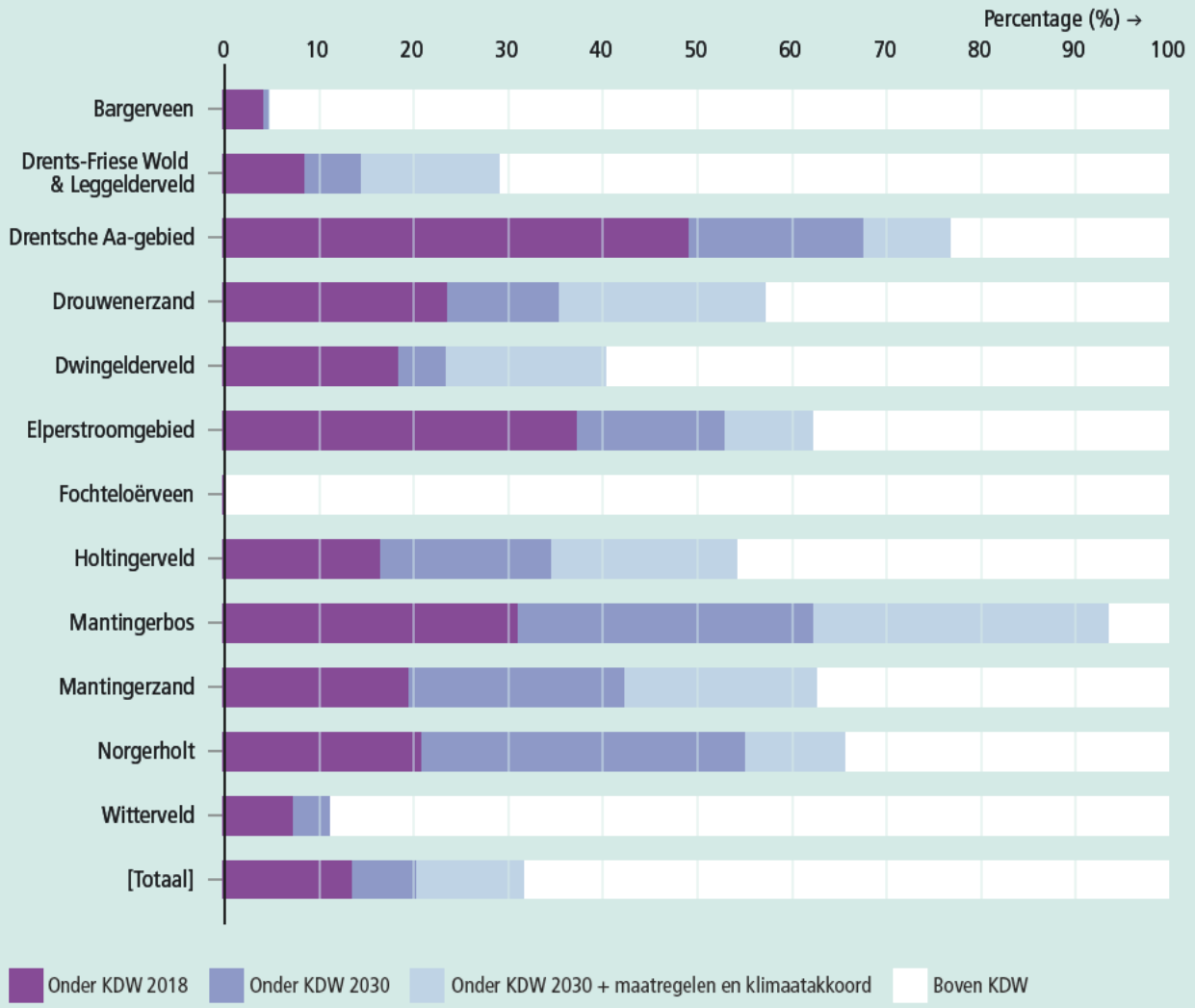

Onze aanpak rust op drie pijlers:

- Verminderen van de stikstofdepositie
- Versterken natuur
- Creëren van ontwikkelperspectief

1. Verminderen van de stikstofdepositie

Er moet minder stikstof in de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden in Drenthe terechtkomen om de habitattypen in goede staat van instandhouding te brengen. Voor Drenthe zijn landbouw en het buitenland de grootste bronnen van stikstofdepositie (zie ook bijlage 2). Uit de IPO gegevensanalyse gaat blijken waar de depositie precies vandaan komt. In de Kamerbrief van 24 april 2020 over de Structurele aanpak stikstof en in het advies van het Adviescollege Stikstofproblematiek wordt een onderscheid gemaakt tussen generieke maatregelen en gebiedsgerichte maatregelen.

Generieke maatregelen

De generieke maatregelen zijn de verantwoordelijkheid van het Rijk. Zo is de maximumsnelheid op snelwegen overdag tot 100 km/u teruggebracht. Voor de landbouwsector worden subsidieregelingen opengesteld voor het verduurzamen van stallen. Deze instrumenten sluiten aan op provinciaal beleid.

Het Rijk heeft daarnaast twee miljard euro uitgetrokken voor emissiereducerende stikstofmaatregelen. Het gaat onder andere om de eerste tranche van de aankoopregeling (er komen er in totaal drie), die vorig jaar door LNV beschikbaar is gesteld. In 2021 wordt een volgende beëindigingsregeling opengesteld.

Ook voor andere sectoren zet het Rijk middelen en maatregelen in. Onlangs maakte de minister geld vrij voor het verduurzamen van de binnenvaart. Tevens wordt naar de toepassing van walstroom bij schepen gekeken. Een totaaloverzicht van de huidige maatregelen staat in onderstaand schema.

Maatregelen van het Rijk ten behoeve van stikstofreductie

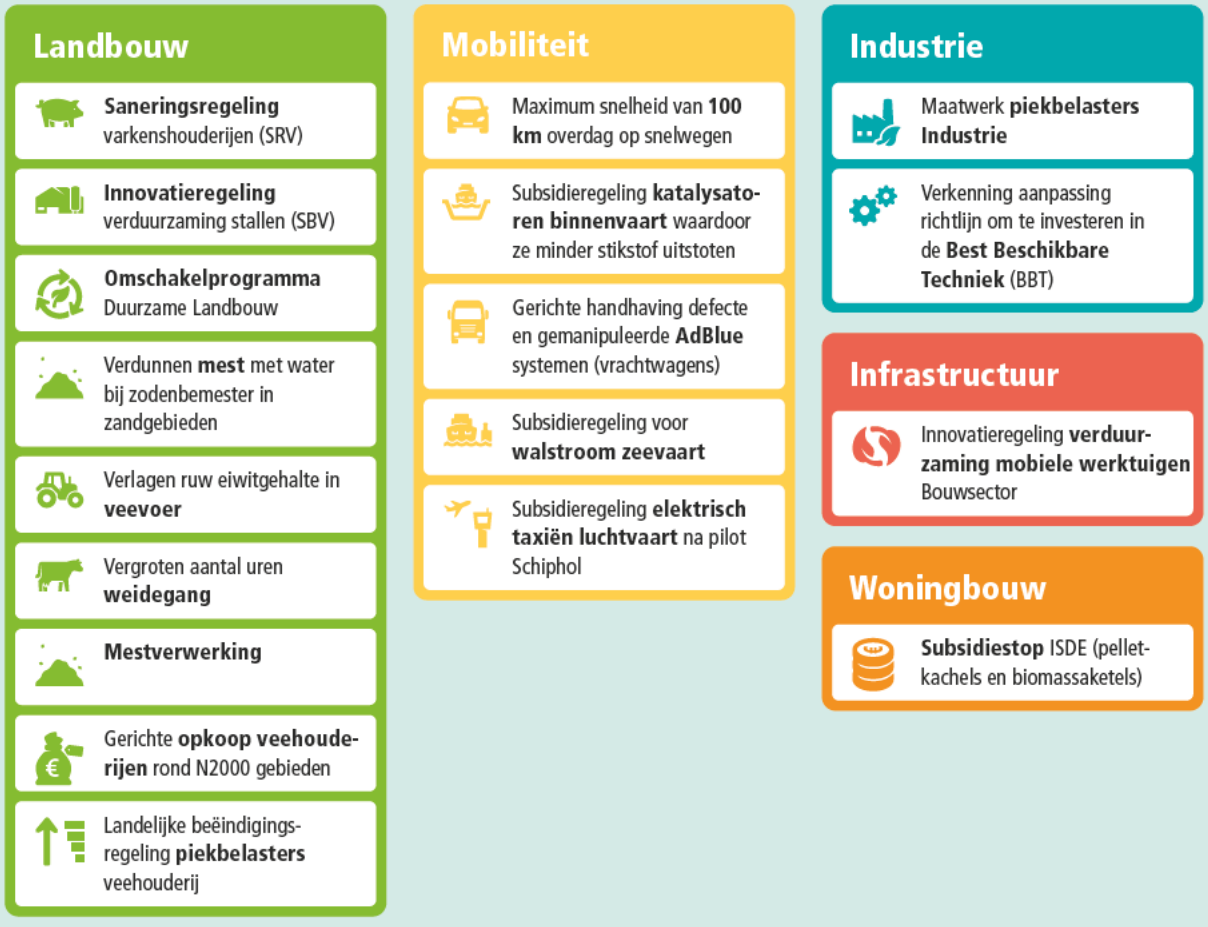

Provinciaal maatwerk

Het terugdringen van de lokale stikstofdepositie vraagt om maatwerk, gericht op bedrijven en infrastructuur in en rond natuurgebieden. Er zijn gebiedsgerichte maatregelen nodig met regionale regie, mede uitgevoerd door de provincie. Ook omdat de maatregelen effect hebben op andere provinciale doelstellingen (bijvoorbeeld voor een goede leefomgeving, waterkwaliteit), nabijgelegen bedrijven of gebieden. De gebiedsgerichte aanpak heeft ook betrekking

op zogenaamde 'piekbelasters'. Dat zijn bronnen die in hun eentje verantwoordelijk zijn voor een onevenredige belasting op een nabijgelegen Natura 2000-gebied[2].

In en rondom de Natura 2000-gebieden wordt bekeken welke maximale depositie past bij de instandhoudingsdoelen voor de gebieden, met hoge kwaliteit aan beheer van de gronden in die gebieden. De doelstelling is om de depositie zo ver mogelijk terug te brengen tot dit niveau. Hierbij wordt gekeken welke bijdrage aan de reductie vanuit de gebiedsgerichte aanpak aan de bronmaatregelen van het Rijk haalbaar en betaalbaar is, gezien de aard en omstandigheden van de omliggende bedrijven. Provinciale bronmaatregelen kunnen gebiedsgericht zijn, maar mogen ook provinciaal generiek worden doorgevoerd. Drenthe kijkt met name naar gebiedsgerichte mogelijkheden. De zogenaamde 'overgangszones' – gebieden om de Natura 2000-gebieden heen – zijn dan het meest in beeld. Per sector zijn verschillende maatregelen mogelijk.

Landbouw

- Verduurzaming van bedrijven, met kansen via het programma Toekomstgerichte Landbouw en de agenda Duurzame Melkveehouderij Drenthe. Denk bijvoorbeeld aan:
  - het extensiveren van de bedrijfsvoering (meer beweiden, het ontplooien van neven-activiteiten of een ander bedrijfsmodel etcetera).
  - innovatieve oplossingen (nieuw stalsysteem, uitrijden of opslag van mest, luchtwassers, ander ruwvoer, robuuster gewas etcetera).
- Verplaatsing van een bedrijf naar een andere locatie (op basis van vrijwilligheid).
- Aankoop- en/of bedrijfsbeëindiging.

Voor de 'regeling gerichte opkoop' stelt het kabinet 350 miljoen euro beschikbaar aan de provincies. De eerste tranche van 100 miljoen euro is opengesteld en wordt medio 2021 gerealiseerd. Doordat de provincie in bepaalde gebieden gericht veehouderijen kan aankopen, komt er binnen dat gebied ruimte vrij voor natuurherstel en ontwikkelingen. Zo wordt gewerkt aan natuurherstel en ontstaat tegelijkertijd meer ruimte voor blijvende agrariërs in dat gebied en voor andere ontwikkelingen. Bovendien worden agrariërs die willen stoppen op deze manier in staat gesteld om hun bedrijf te beëindigen.

Mobiliteit

Heel lokaal kan wegverkeer een significante invloed op instandhoudingsdoelen in Natura 2000-gebieden hebben. Dit is met name het geval wanneer de weg dóór het Natura 2000-gebied loopt. We brengen in beeld wat de effecten zijn van eventuele snelheidsverlagingen van provinciale wegen in en direct rondom Natura 2000-gebieden. Overigens zorgt het landelijke 'Schone lucht akkoord' op termijn voor een verlichting van de stikstofdepositie vanuit verkeer op onze Natura 2000-gebieden.

Industrie

NO_x, als primair stikstofproduct van de industrie, vooral staalindustrie, chemie en raffinage, vervliegt en leidt pas over grote afstanden tot depositie (zie bijlage 4). Het aanpakken van industriële stikstofuitstoot is vooral het aanpakken van de stikstofdeken die over ons land ligt. Hiervoor is landelijke inzet zinvol. Voor de gebiedsverkenningen brengen we de invloed van alle stikstofbronnen in beeld. We onderzoeken of en zo ja, welke emissiereductie vanuit deze bronnen reëel is tegen welke kosten en wat dit gebiedsgericht kan opleveren.

2 Er is geen officiële definitie van de term 'piekbelaster', met als gevolg dat het gebruik van dit begrip verwarring kan geven. Omdat het desondanks veel wordt gehanteerd, gebruiken we de term hier.

Bouw

De bouwsector is een relatief kleine bron van emissie en depositie (primair NO_x). De bouw is goed gebiedsgericht te benaderen en te vergunnen. Veelal is de inzet dat bij bouwprojecten intern gesaldeerd wordt óf dat bouwers dusdanige innovaties toepassen dat bouwprojecten zelf tot geen of vrijwel geen depositie leiden. De grootste oplossingsrichting ligt in de verdere elektrificatie van bouwprocessen. De inzet van de provincie is om met de bouwsector te zoeken naar mogelijkheden waarop bouwprojecten kunnen doorgaan.

Buitenland

Een bijzonder aspect is dat Drenthe als grensprovincie veel te maken heeft met buitenlandse depositie. Het Interprovinciaal Overleg heeft de minister gevraagd zich in te zetten voor de verlaging van de depositiebijdrage vanuit het buitenland. In het bijzonder is dit voor Drenthe van belang in de regio rond het Bargerveen. We kunnen als land het buitenland in dit dossier overigens niet 'de maat nemen'; er gaat veel meer stikstof vanuit Nederland de grens over dan er naar ons toekomt. Dit gegeven krijgt een plek in de gebiedsverkenning voor het Bargerveen.

Uitgangspunten verminderen stikstofdepositie:

- De aanpak van de stikstofopgave in Drenthe wordt vormgegeven binnen de kaders van de Wsn. Dat betekent o.a. dat het Rijk aan de lat staat om de benodigde bronmaatregelen te nemen voor het behalen van de omgevingswaarden voor 2025, 2030 en 2035. De belangrijkste rol van de provincie is om die bronmaatregelen zo nodig naar lokaal maatwerk te vertalen en/of te vervangen door maatregelen die in Drenthe beter uitpakken.
- In de Wsn wordt vastgelegd dat provincies via gebiedsplannen aangeven welke bijdrage zij leveren aan het behalen van de omgevingswaarden in 2025, 2030 en 2035. Wij onderzoeken in die plannen onze mogelijkheden op inhoud en financiën. Hieruit kunnen we onder andere:
  - komen tot maatregelen in de plaats van de bronmaatregelen die het Rijk neemt (via het 'Right to challenge', waarmee de provincie ook juridische resultaatverplichtingen op zich neemt);
  - concluderen dat aanvullende bronmaatregelen nodig zijn (bijvoorbeeld gerichte aankopen of duurzaamheidsmaatregelen) voor het bereiken van de instandhoudingsdoelen en/of het kunnen lostrekken van nieuwe ontwikkelingen;
  - voorstellen om aanvullende herstelmaatregelen te nemen bovenop het Programma Natuur.
- Het gaat hier om maatregelen in het kader van instandhouding en behoud (6.1, 6.2 HR).
- De gezamenlijke opgave kan alleen worden behaald als alle betrokken sectoren meewerken aan oplossingen. Het gaat dan onder andere om landbouw, industrie, MKB, woningbouw en verkeer.
- Draagvlak is nodig om tot resultaten te komen. Tegelijkertijd vraagt dit dossier om het pakken van gezamenlijke verantwoordelijkheid van sectoren.
- Voor het Fochteloërveen, Drents-Friese Wold & Leggelderveld, Holtingerveld zoeken we afstemming met onze buurprovincies.

2. Versterken natuur

Essentie programma Natuur

Vermindering stikstof	Verbetering natuur	Meer natuurinclusief areaal
• Generieke aanpak bronnen • Gebiedsgerichte maatregelen	• Uitvoeringsprogramma natuur	• Agenda natuurinclusief
2 mld Kamerbrief 24/4 Opkoopregeling	3 mld Kamerbrief 24/4	Ruimtelijke verkenning
	SPOOR 1: 1a - Optimalisering; NNN/N2000 1b - Verbeteren kwaliteit buiten NNN/N2000	SPOOR 2: Natuurinclusieve samenleving
	Programma Natuur	

Met het Programma Natuur werken Rijk en provincies de komende jaren aan het verder versterken en verbeteren van de natuur. Door de natuur robuuster te maken, kan deze beter 'tegen een stootje'. Dat is een belangrijke stap richting de afgesproken nationale doelen (100% VHR-doelbereik in 2050) en het bevorderen van een gunstige staat van instandhouding van alle soorten en habitattypen onder de VHR.

Spoor 2 van het programma behelst daarnaast een goede basiskwaliteit van de natuur, binnen én buiten natuurgebieden. Hierin bevorderen we een natuurinclusieve samenleving voor algeheel biodiversiteitsherstel.

Drenthe geeft invulling aan het Programma Natuur via uitvoering van het Programma Natuurlijk Platteland. Dit programma wordt zo nodig aangevuld met maatregelen die in de gebiedsgerichte aanpak naar voren komen.

Uitgangspunten versterken natuur:

- De provincie Drenthe heeft in het Programma Natuurlijk Platteland vastgelegd welke voormalige PAS-herstelmaatregelen we wanneer en hoe gaan uitvoeren. Over deze maatregelen en de maatregelen die zijn vastgelegd voor het Programma Natuur zijn afspraken gemaakt met het Rijk. De gebiedsgerichte aanpak kan leiden tot aanvullende herstelmaatregelen. Deze kunnen, mits financieel gedekt, via de gebiedsgerichte aanpak aan het Programma Natuurlijk Platteland worden toegevoegd voor de realisatie.
- De beheerplannen voor de twaalf stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden zijn uitgangspunt bij het opstellen van de gebiedsgerichte aanpak stikstof. Deze beheerplannen bevatten onder andere de instandhoudingsdoelen (behoud/uitbreiding, kwantitatieve en kwalitatieve opgave en de kritische depositiewaarden voor habitattypen). Bij het tot stand komen van de gebiedsgerichte aanpak stikstof wordt rekening gehouden met relevante nieuwe ontwikkelingen, zoals effecten van herstelmaatregelen, resultaten van monitoring en onderzoek of resultaten van veldbezoeken.
- De berekeningen van stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden worden gemaakt met wettelijk vastgestelde en wetenschappelijk gevalideerde data en instrumenten.

3. Creëren van ontwikkelperspectief

Er zijn verschillende manieren waarop ontwikkelingen in de huidige situatie gefaciliteerd worden:

- Intern salderen (binnen de bestaande rechten van bedrijven, mogelijk zonder vergunning sinds de uitspraak van de Raad van State op 20 januari 2021).
- Extern salderen, deels opengesteld in Drenthe (door rechten van het ene bedrijf in te zetten voor uitbreiding van het andere bedrijf). Dit draagt ook bij aan het behalen van instandhoudingsdoelen.

- 'Verleasen', het tijdelijk gebruiken van ongebruikte stikstofrechten van andere bedrijven (niet opengesteld in Drenthe).
- Stikstofregistratiesysteem (landelijk en/of regionaal, te vullen vanuit o.a. extern salderen. Dit systeem moet vooral de zogenaamde 'microdeposities' gaan faciliteren. Het gaat dan om ontwikkelingen die elk op zich niet of nauwelijks bijdragen aan de stikstofdepositie in Natura 2000-gebieden. Rijk en provincies willen hiervoor via dit systeem een gezamenlijke reservering doen.
- ADC toets (vergt een groot openbaar belang, afwezigheid andere mogelijkheden van realisatie en compenserende maatregelen), is een juridisch ingewikkelde route.
- Vergunningverlening op basis van een ecologisch passende beoordeling c.q. voor die ontwikkelingen die instandhoudingsdoelen niet negatief beïnvloeden.

Naast bovenstaande blijft de provincie via het IPO aandringen op het versneld legaliseren van PAS-meldingen. Dat zijn activiteiten die onder het PAS met het doen van een melding vrijgesteld waren van een vergunningplicht, maar dat nu niet meer zijn door de PAS-uitspraak van de Raad van State. Het Rijk regelt de ruimte hiervoor via bronmaatregelen. Dit gaat ook op voor vrijstellingen in het oude regiem en onvergunde activiteiten, die vergunningplichtig zijn geworden.

Gebiedsgerichte aanpak Drenthe

Om de doelen binnen hiervoor behandelde drie pijlers te bereiken, zetten we in op een gebiedsgerichte aanpak met als uitgangspunten:

- We leveren gebiedsgericht maatwerk bij het reduceren van de stikstofdepositie in stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden (6.1, 6.2 HR).
- We dragen bij aan een daling van de stikstofdepositie, eventueel aanvullend op of vervangend aan de bronmaatregelen van het Rijk (6.1 en 6.2 HR).
- We realiseren een veerkrachtige natuur in stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden (6.1, 6.2 HR).
- We onderzoeken de mogelijkheden om nieuwe ontwikkelingen mogelijk te maken zonder natuur te schaden (6.3 HR). Dit zou kunnen door bij te dragen aan het Regionaal Stikstofregistratiesysteem.
- Bij het vormgeven van de gebiedsgerichte aanpak kijken we primair naar de Natura 2000-gebieden zelf en hun nabije omgeving ('overgangszone'). Binnen deze zone slaat het overgrote deel van de stikstof neer.
- We willen vanuit de inzet voor de stikstofopgave op gebiedsniveau koppelingen maken met overige provinciale opgaven (toekomstgerichte landbouw, waterdoelen, klimaatopgave etc.), in lijn met het coalitieakkoord.

In bijlage 2 'Verkennen van de opgave' vindt u de opgave uitgewerkt.

Stap 1: Gebiedsverkenningen – looptijd tot medio 2021

Voordat we de opgave en aanpak in Drenthe kunnen bepalen, moet de feitelijke situatie per gebied duidelijk zijn. We willen bereiken dat, wanneer het maken van keuzes aan de orde is, we het eens zijn over de gegevens waarmee we werken. Daarbij blijven de al gemaakte afspraken over natuurherstel in het Natuurpact en het Programma Natuur gelden. In de gebiedsverkenningen:

- verzamelen we relevante beleidsstukken, zoals de Natura 2000 beheerplannen, om te zien welke processen er lopen en welke afspraken al zijn gemaakt;
- inventariseren we per gebied hoe het staat met de natuur (aangewezen habitattypen en leefgebieden, inclusief benoemen wettelijke uitbreidingsdoelen);
- brengen we in beeld waar de stikstof vandaan komt;
- maken we inzichtelijk welke invloed van de directe omgeving op de Natura 2000-gebieden uitgaat;
- brengen we de sinds vaststelling van de diverse beheerplannen opgedane nieuwe inzichten in beeld (resultaten monitoring en onderzoek);
- geven we een overzicht van uitgevoerde herstelmaatregelen voor het gebied en hun effecten;
- geven we een overzicht van verder voorziene herstelmaatregelen voor het gebied;
- brengen we de voorziene stikstofreductie tot 2030 in beeld en de bijdrage die dat levert aan het halen van de kritische depositiewaarden voor de stikstofgevoelige natuurtypen;
- onderzoeken we welke ruimte nodig is voor voorzienbare ontwikkelingen tot 2030.

Bouwstenen gebiedsverkenning

Ook in IPO-verband verrichten we diverse analyses, die linken aan de gebiedsverkenningen. Met de uitvraag Lokaal Doelbereik krijgen provincies bijvoorbeeld een actueel beeld van de stand van zaken van de instandhoudingsdoelen. Het is belangrijk dat de gebiedsverkenningen en onze reactie in het kader van het Lokaal Doelbereik een gelijk beeld geven.

De verkenningen zijn nadrukkelijk niet bedoeld om keuzes te maken, maar vormen de basis om in een volgende fase gebiedsagenda's op te stellen.

Eindproduct Gebiedsverkenningen
Factsheet per gebied, waarin staat wat we al weten en welke aanvullende gegevens nog nodig zijn.

Stap 2: Agendavorming – looptijd tot medio 2022

In deze fase maken we op basis van de verzamelde kennis en het opgedane inzicht de daadwerkelijke beleidskeuzes. Voor elk gebied wordt in samenwerking met de gebiedspartners een agenda opgesteld waarin we in beeld brengen:

- welke herstelmaatregelen we 'binnen en/of buiten' (overgangszones) de bestaande natuur denken te moeten nemen om de instandhoudingdoelen te realiseren, eventueel naast de al geplande natuurherstelmaatregelen;
- met welke belanghebbende partijen in een gebied samengewerkt moet worden (financiering van deze maatregelen is vervolgens een eigenstandige kwestie);

- of en zo ja, welke bronmaatregelen we willen nemen aanvullend op die van het Rijk en in welk kader (6.1, 6.2 of 6.3 HR), o.a. het instrument van aankopen heeft hier een plek;
- hoe en met welke andere opgaven we koppelen bij uitvoering van de gebiedsagenda;
- wat de kosten en randvoorwaarden zijn voor uitvoering van de gebiedsagenda en hoe we de mogelijkheden tot dekking van de kosten zien;
- hoe we gaan monitoren en bijsturen.

De maatregelen die vanuit Programma Natuurlijk Platteland inclusief het Programma Natuur worden voorzien voor de gebieden kunnen ter informatie worden meegenomen in de agenda's voor het totaaloverzicht.

Eindproduct agendavorming
Gebiedsagenda per gebied met daarin verwoord (1) de maatregelen voor het doelbereik van de instandhoudingsdoelen (natuurherstel), (2) de provinciale bijdrage aan de wettelijke omgevingswaarden c.q. (eventuele) (aanvullende of vervangende) bronmaatregelen, (3) hoe we met ontwikkelingen willen omgaan en (4) een overzicht van kosten en dekkingsmogelijkheden. De gebiedsagenda's stemmen we af met onze partners en worden gezamenlijk voorgelegd aan Provinciale Staten en het Rijk over de voorgestelde maatregelen en daarbij behorende middelen.

Stap 3: Uitvoering en bijsturing – looptijd 2021-2030

De gebiedsagenda's moeten in deze fase worden geborgd en uitgevoerd. Het borgen van de plannen gebeurt in de beheerplannen voor de desbetreffende Natura 2000-gebieden. In deze uitvoeringsfase:
- hechten we de uitvoering van de gebiedsagenda's af;
- voeren we de afspraken over monitoring en bijsturing uit;
- koppelen we met landelijke monitoringslijnen en met de verdere provinciale inspanningen;
- maken we afspraken over de vertaling van de Gebiedsagenda's naar de beheerplannen voor de Natura 2000-gebieden.

We sluiten voor de uitvoering van de gebiedsplannen zo veel mogelijk aan bij bestaande netwerken. Dit betekent onder andere dat gekeken wordt naar het Programma Natuurlijk Platteland voor het uitvoeren van eventuele extra herstelmaatregelen en dat afgestemd wordt met andere sectoren.

Ook op het vlak van monitoring sluiten we aan bij bestaande werkwijzen. Dit betekent dat voor het monitoren van uitvoering van herstelmaatregelen wordt gekeken naar het Programma Natuurlijk Platteland. De effecten van herstelmaatregelen en voortgang van het bereiken van instandhoudingsdoelen wordt via de Drentse Natuuranalyses (DNA) gemonitord. Het Rijk is primair aan zet om de effecten van bronmaatregelen te monitoren. Wanneer we zelf bronmaatregelen nemen, monitoren we de effecten. Voor monitoring van vergunningverlening wordt gewerkt aan een stikstofregistratiesysteem. Dit wordt nog verder ingevuld en ingericht.

Eindproduct Uitvoering en bijsturing
Gebiedsplan per gebied.

Leefbaarheid

We vinden het, naast de hierboven beschreven aanpak op de drie pijlers, van belang om ook stil te staan bij de sociaaleconomische aspecten van de stikstofaanpak. Het Drentse platteland is een goede plek om te wonen, te leven en te ondernemen. De mogelijkheid om op het platteland je brood te verdienen moet blijven bestaan. Natuur is daarbij van belang, voor recreanten en ondernemers in de vrijetijdseconomie, maar ook voor boeren die zich op dit gebied ontplooien. Het is lang niet altijd mogelijk om initiatieven die met extra stikstofbelasting gepaard gaan te faciliteren. Dit treft alle emissieveroorzakende sectoren, bijvoorbeeld woningbouw en industrie, en zeker ook agrariërs, van wie velen al jaren vol overtuiging werken aan verduurzaming. Velen hebben hun stikstofuitstoot al teruggebracht. Zo'n 250 bedrijven doen mee aan het door de provincie met partners ingezette verduurzamingstraject 'Duurzame Melkveehouderij Drenthe'.

De problemen vanwege de met stikstof overbelaste natuur en dientengevolge vergunningverlening kunnen de leefbaarheid van het platteland raken, waarbij in eerste instantie vele bedrijven kunnen worden geraakt. Daarnaast heeft dit mogelijk zijn uitwerking op de omgeving; voorzieningen kunnen verdwijnen, panden komen leeg te staan en het gevaar van toenemende criminele activiteiten in het buitengebied dreigt.

We zijn ons bewust van de rol die de provincie heeft bij het in stand houden van de leefbaarheid van het platteland. Waar het uiteindelijk om gaat is, dat we met de gebiedsgerichte aanpak duidelijkheid bieden en een helder perspectief. De commissie Remkes schreef het eindadvies 'Niet alles kan overal'. In de gebiedsgerichte aanpak voor de twaalf Drentse Natura 2000-gebieden moet helder worden wat een reëel toekomstperspectief is voor het gebied en haar omgeving. Hierbij zoeken we de samenwerking met gemeenten en maken we de koppeling met onze eigen programma's, zoals de Sociale Agenda.

Werkwijze/governance

Voor een succesvolle aanpak zijn het Rijk, de Drentse overheden, sectoren en belangenbehartigers allemaal nodig. Alleen samen kunnen we tot een effectieve en gedragen aanpak komen en de doelen bereiken, zowel vanuit de 'groene' kant als vanuit de economische kant. Inmiddels hebben wij goede ervaringen opgedaan met de Bestuurlijke Tafel Stikstof Drenthe, waaraan deelnemen: NMF Drenthe, Natuurmonumenten, VNO/NCW, Stichting Het Drentse Landschap, Drents Particulier Grondbezit (DPG), Landbouwcollectief (LTO Noord, DAJK, Farmers Defence Force), Staatsbosbeheer, Bouwend Nederland en MKB-Noord. Onze intentie is om langs deze weg tot gebiedsplannen te komen die op draagvlak vanuit de maatschappij kunnen rekenen.

Overleg en samenwerking

Indeling gebieden voor gebiedsverkenning

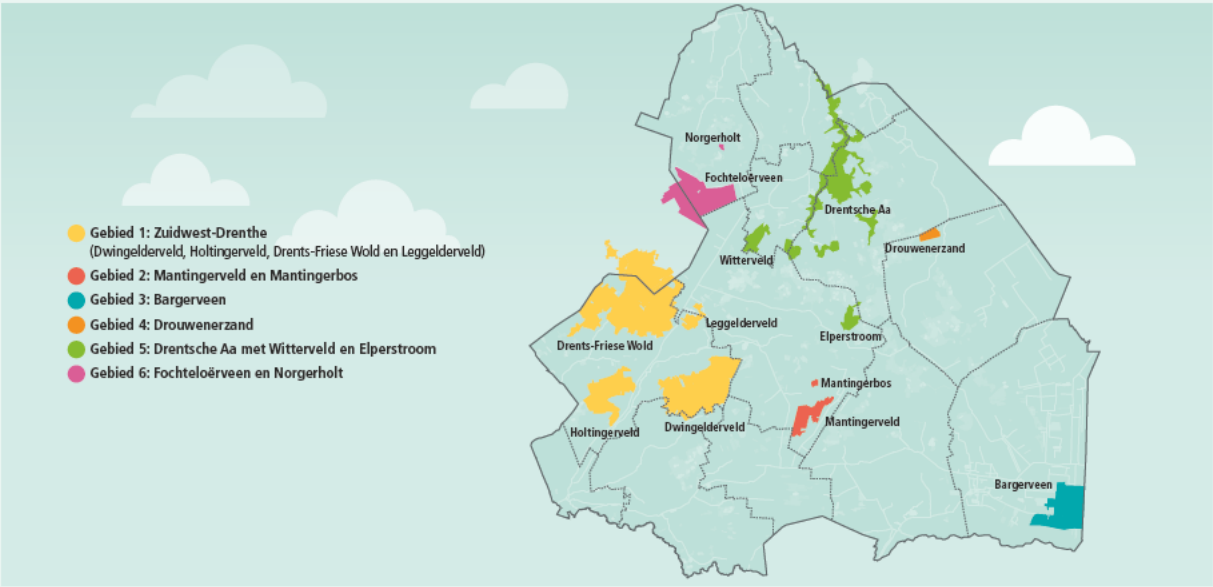

We werken daarbij langs de volgende wegen samen:

- Op provinciaal niveau (bestuurlijke tafel) delen we met de samenwerkingspartners en stakeholders de voortgang en ervaring in de gebieden en bespreken we relevante ontwikkelingen.
- Per gebied vinden gesprekken plaats om tot de beste oplossingen te komen. Hierin zitten bij het gebied en de opgaven betrokken vertegenwoordigende organisaties. Voor de gebiedsverkenningen (zie ook Stappenplan hiervoor) werken we met de hierboven opgenomen gebiedsindeling. Gemeenten en waterschappen betrekken we bij het opstellen van de gebiedsagenda's.
- Voor grensoverschrijdende gebieden stemmen we af met de provincie Fryslân. In IPO verband stemmen we af met alle provincies.
- Voor individuele bedrijven en inwoners worden bijeenkomsten georganiseerd.
- Op basis van voorgenomen maatregelen kunnen individuele belanghebbenden nodig zijn.
- Voor met name het gebied Bargerveen willen we bevorderen dat onze Duitse buren werken aan verlaging van de stikstofbelasting over de grens. Het Rijk is hiervoor aan zet.

Bij de gebiedsgerichte aanpak Stikstof wordt ook op landelijk niveau interbestuurlijk samengewerkt. De aanpak wordt op adaptieve werkwijze vormgegeven in gezamenlijkheid met Rijk en provincies waarbij de Vereniging Nederlandse Gemeenten, de Unie van Waterschappen en verschillende sectoren en belanghebbenden betrokken worden.

Communicatie

Communicatie en overleg met belanghebbenden spelen een cruciale rol in het stikstofdossier en vormen dan ook een belangrijk onderdeel van de hierboven beschreven werkwijze. Complicerend is dat veel informatie pas gaandeweg beschikbaar komt. Daarnaast is het speelveld complex en zijn er veel ontwikkelingen van buitenaf die vragen om een doorvertaling naar de Drentse situatie. Juist hierom, en voor het realiseren van draagvlak voor de stikstofaanpak is het van belang om stakeholders en Provinciale Staten zo goed mogelijk te betrekken en te informeren. Per fase wordt bekeken welke stakeholders op welke manier betrokken worden (zie ook Samenwerking). Daarnaast wordt de huidige wijze van communiceren en betrekken van stakeholders voortgezet.

Globaal verloopt de communicatie via:

- bovengenoemde Bestuurlijke Tafel Stikstof Drenthe. Deze partners zijn betrokken geweest bij het opstellen van de bouwstenen die hierboven genoemd zijn en komen met regelmaat bij elkaar om de voortgang en ontwikkelingen te bespreken;
- het continueren en frequenter uitbrengen van digitale nieuwsbrieven voor een brede doelgroep;
- de website www.provincie.drenthe.nl/stikstof met alle benodigde basisinformatie, veel gestelde vragen en contactgegevens voor goede dienstverlening;
- het organiseren van bijpraatmomenten voor de Staten;
- het betrekken van stakeholders bij de gebiedsverkenningen, zoals reeds gedaan is bij twee pilots van gebiedsverkenningen;
- het betrekken van stakeholders bij de gebiedsagenda's, waaronder de Bestuurlijke Tafel Stikstof Drenthe en de bovengenoemde bestuurlijke partners;
- het betrekken/informeren van individuele belanghebbenden waar nodig.

Koppelkansen

Positief is dat Rijk en provincies los van de stikstofproblematiek al jaren werken aan een duurzame transitie van de landbouw. En dat niet alleen vanuit de opgave voor stikstof, maar breder. Ook vanuit bijvoorbeeld klimaat en energie, biodiversiteit en water. Aan die opgaven zijn middelen gekoppeld. Veel resultaten hiervan komen de instandhoudingsdoelen voor Natura 2000-gebieden ten goede.
De Kringloopvisie op de landbouw van het ministerie en het programma Toekomstgerichte Landbouw Drenthe met o.a. de Duurzame Melkveehouderij Drenthe stammen al van vóór de stikstofcrisis en sluiten er positief bij aan. Van het nieuwe Gemeenschappelijke Landbouwbeleid wordt verwacht dat het zal bijdragen aan innovatie en verduurzaming van de sector. Hetzelfde geldt voor de Europese 'Green Deal' – beiden zijn o.a. relevant, omdat de Drentse natuur met veel buitenlandse depositie te maken heeft. Door bronmaatregelen te combineren met natuurinclusieve maatregelen slaan we twee vliegen in één klap. Zo brengen we de sector breed op een hoger plan.

Het Klimaatakkoord levert een wezenlijke bijdrage aan het behapbaar maken van de stikstofproblematiek. Dit op basis van de schattingen van de maatregelen, zoals verwoord in de brief van de minister van 24 april 2020. Gezien de veelheid van initiatieven in het landelijk gebied is het goed dat het Rijk weer meer aandacht geeft aan de wijze waarop alle ruimteclaims moeten worden ingepast.

Biodiversiteit kan ook buiten het Natuurnetwerk Nederland en Natura 2000-gebieden op aandacht rekenen. Binnen het programma Natuur loopt een tweede spoor waarin wordt gewerkt aan een agenda voor een 'Natuurinclusieve samenleving'. Verwacht mag worden dat als de natuur in het landelijk gebied beter op orde komt, dit positief is voor de doelen in Natura 2000-gebieden. Drenthe werkt verder aan de Agenda Boer-Burger-Biodiversiteit, waarvan positieve gevolgen voor het landelijk gebied worden verwacht, zowel qua soortenrijkdom als voor verduurzaming van de landbouw. Koppelkansen zullen zich vanuit de gebiedsgerichte aanpak stikstof met name voordoen in de overgangszones rondom de Natura 2000-gebieden.

Een andere positieve kant van het aanpakken van de stikstofproblematiek kan zijn dat het ondernemerschap stimuleert en daarmee nieuwe perspectieven opent. Met het aanpakken van de stikstofopgave stuwen we innovatie in onze provincie. De landbouw, industrie (best beschikbare technieken) en bouw (elektrificering) worden duurzamer. Dit levert technologie op waarmee we onze provincie als kennisexporteur kunnen profileren.

Middelen

Rijksmiddelen

Het kabinet geeft in de Wsn een stevige impuls aan het natuurbeleid. In een sterke natuur ligt immers de oplossing van het stikstofprobleem: een sterke natuur zorgt voor minder knelpunten bij het verlenen van nieuwe vergunningen. Met deze investering van 3 miljard euro zet het kabinet een belangrijke stap om het doel in 2030 te halen. De uitwerking volgt binnen het al behandelde gezamenlijke programma Natuur van kabinet en provincies. Het Rijk investeert verder, zoals beschreven, in totaal meer dan 2 miljard euro in bronmaatregelen.

Provinciale middelen

We dragen bij aan de stikstofaanpak via inzet van capaciteit. Hiervoor zijn met de Voorjaarsnota in 2020 middelen vrijgemaakt. Met deze gelden zullen wij deze aanpak financieren waarbij we onze ambities in lijn brengen met de financiële mogelijkheden. Bij de komende Voorjaarsnota bezien we opnieuw wat nodig is. Indien extra middelen nodig zijn, leggen we dat voor aan Provinciale Staten.
We beschikken daarnaast over middelen voor het realiseren van de energietransitie, voor Toekomstgerichte Landbouw en voor het realiseren van de Agenda Boer-Burger-Biodiversiteit, waarmee we proberen te zwaluwstaarten. Hetzelfde geldt richting klimaatadaptatie en waterkwaliteit.

Daarnaast zal in de loop van 2021 specifiek voor het uitvoeren van de maatregelen Programma Natuur in de provinciale begroting middelen worden opgenomen voor inzet van personeel, zowel bij de provincie als bij Prolander.

Risico's

We staan hier stil bij de risico's in het stikstofdossier die we op voorhand zien en die we monitoren:

- Juridische ruimte gering. Als eerste hebben we in de inleiding al gezien dat het dossier juridisch krappe marges kent. Het PAS is gesneuveld bij de Raad van State, maar daarvoor (in de jaren 2007-2011) ook al tal van provinciale beleidskaders alsmede een eerder Rijkskader. Juridische betrokkenheid bij het uitwerken van de beleidsopgave blijft dan ook van groot belang.
- Niet alles is overal mogelijk. Inhoudelijk is het belangrijkste risico dat ondanks het doorlopen van de juiste stappen c.q. behalen van de wettelijke omgevingswaarden het toch niet lukt om vergunningverlening weer op gang te brengen. Juist in Drenthe is dit risico groot, doordat we relatief veel stikstofgevoelige gebieden kennen waarvoor de kritische depositiewaarden ook met de doelen (omgevingswaarden) van het Wsn nog langjarig buiten bereik blijven. Dan is het een grote opgave om waar te maken dat typen en soorten in een goede staat van instandhouding geraken. In meer juridische termen: we hebben onze handen vol aan het voldoen aan de verplichtingen vanuit 6.1 en 6.2 VHR, waardoor de mogelijkheden om te werken aan 6.3 onduidelijk zijn. Dit kan economische groei belemmeren c.q. toestemmingsverlening bemoeilijken. Dit risico speelt het meest in de gebieden met habitattypen met de meest kritische depositiewaarden (Bargerveen, Fochteloërveen en Witterveld).
- Beperkte financiële ruimte. Het Rijk heeft voor de stikstofaanpak tot nu toe 5 miljard euro uitgetrokken – 3 miljard euro voor het programma Natuur en 2 miljard euro voor stikstofreductie. Het lijkt een groot bedrag, maar in relatie tot de provinciale stikstofopgaven is dit beperkt, zeker in Drenthe en in relatie tot de met het amendement van Futselaar/De Groot aangescherpte doelen. Als provincie hebben we al moeten indikken op de lijst van herstelmaatregelen voor de natuur die wij eerder opvoerden voor het programma Natuur.

Daarnaast kan het zijn dat:

- het Rijk haar omgevingswaarden niet haalt, waardoor vergunningverlening verder onder druk komt te staan;
- de uitwerking van de stikstofmaatregelen gevolgen hebben voor de leefbaarheid van het platteland;
- het draagvlak voor verduurzaming en voor natuur wordt aangetast, doordat we bronmaatregelen en/of herstelmaatregelen nemen die niet gepaard gaan met nieuwe perspectieven (vergunningverlening, etc.);
- de planning niet haalbaar is in relatie tot de weerbarstigheid van het dossier;
- de landelijke verkiezingen leiden tot een mogelijke verandering van rijksbeleid die continuïteit in de aanpak hindert;
- er onvoldoende kennis, capaciteit en expertise voorradig is. Het dossier vraagt veel inzet van personeel, vaak met specifieke expertise. We zien op dit moment bijvoorbeeld dat het vrij lastig is om ecologen te werven.

Spoorboekje

In het overzicht vindt u een aantal mijlpalen, beslismomenten en te verwachten stappen.

Wanneer	Wat	Wie
April	Vaststellen Koersdocument	PS
Voorjaar 2021	Besluit over openstellen extern salderen voor alle bedrijven	GS
2021	IPO Stikstofanalyses – Ondersteunend materiaal gebiedsverkenningen	IPO
2021	IPO Uitvraag Lokaal Doelbereik – Analyse stand instandhoudingsdoelen	IPO
2021	Opleveren Factsheets als resultaat gebiedsverkenningen	GS
2de helft 2021	Besluit(en) over aankopen met de Aankoopregeling Rijk	GS
2021	Vullen en openstellen Regionaal Stikstofregistratiesysteem (RSRS)	GS
2021[3]	Start legaliseren PAS-meldingen	GS
2021	Besluiten over reserveren middelen voor gebiedsgerichte aanpak	GS, PS
2022	Vaststellen gebiedsagenda's	GS
2022	Vaststellen gebiedsplannen	GS
2022	Besluiten over vrijgeven middelen voor gebiedsplannen	GS, PS
2022	Besluit(en) over beëindigen bedrijven met de Beëindigingsregeling	GS
2022	Besluit(en) over aankopen met de Aankoopregeling Rijk (2de tranche)	GS
2022 e.v.	Actualisatie beheerplannen Natura 2000-gebieden	GS
PM	Besluit(en) over aankopen met de Aankoopregeling Rijk (3de tranche)	GS

3 Timing hangt af van moment waarop het Rijk de benodigde bronmaatregelen neemt en vastlegt in een registratiesysteem.

Bijlagen

1 Kenschets stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden in Drenthe

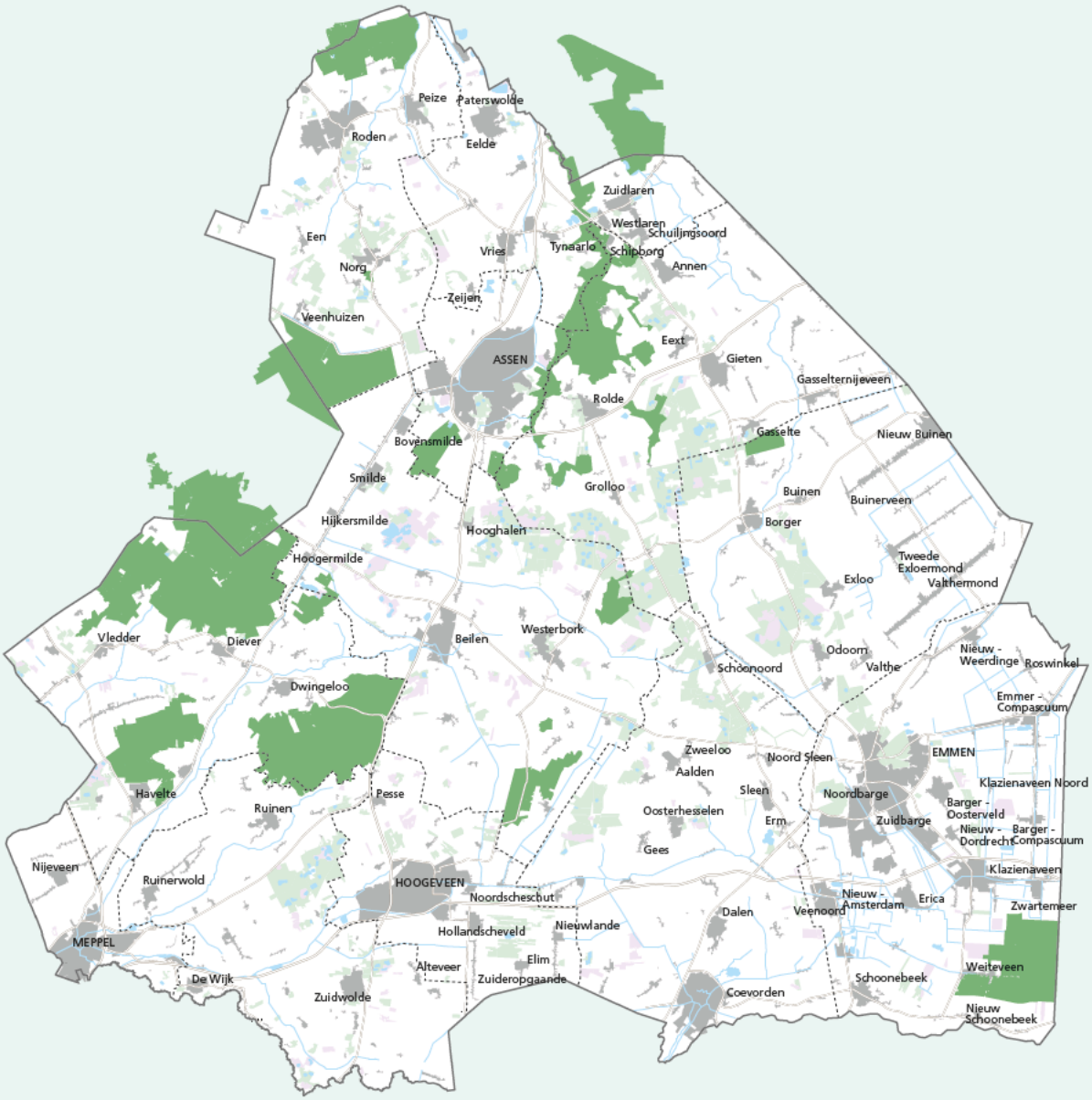

Van de veertien Drentse Natura 2000-gebieden zijn alleen het Leekstermeergebied en het Zuidlaardermeergebied niet stikstofgevoelig.

De overige gebieden hebben in meer of mindere mate te maken met een teveel aan stikstofneerslag of stikstofdepositie. Dat onze fraaie natuurgebieden stikstofgevoelig zijn, heeft te maken met het zeer voedselarme karakter van het merendeel van al onze natuurgebieden met heide, vennen en hoogveen. Stikstof is voeding, waardoor bij teveel stikstof karakteristieke planten en dieren verdwijnen. We geven hieronder een korte kenschets van de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.

Bargerveen
Het Bargerveen in het zuidoosten van Drenthe is het grootste van de hoogveenrestanten van ons land en onderdeel van het ooit zeer uitgestrekte Bourtangerveen op de grens van Nederland en Duitsland. Er komen verlande meerstallen en hoogveenherstelvlakten voor, de laatste op door boekweitbrandcultuur aangetast hoogveen. Waar het veen tot dicht aan de minerale ondergrond is verwijderd, zijn na vernatting grote plassen ontstaan. Een groot deel van het Bargerveen is door grootschalige industriële vervening en vervolgens vernatting omgevormd tot een water-, insecten- en vogelrijk landschap. Voor het herstel van hoogveen is gebruik gemaakt van compartimentering met veendammen. Vrij grote gebiedsdelen zijn door langdurig gebruik met lichte drainage omgevormd tot schraal grasland (bovenveengraslanden: de enige locatie in Nederland). Mede door de grote variatie aan biotopen en de gradient naar de Hondsrug herbergt het Bargerveen een aantal zeer zeldzame planten en dieren. Het betreft een bijzonder belangrijk broedgebied voor vogels van gevarieerd halfopen veenlandschap met kleinschalige waterpartijen, zoals geoorde fuut, porseleinhoen, nachtzwaluw, blauwborst, paapje, roodborsttapuit en grauwe klauwier. Meer dan de helft van de Nederlandse grauwe klauwieren broedt jaarlijks in het Bargerveen en het is één van de weinige gebieden buiten de Waddeneilanden waar de blauwe kiekendief en velduil af en toe broeden. Het gebied is tevens van grote betekenis als slaapplaats voor taigarietganzen. Voor deze soort is het Bargerveen het belangrijkste gebied in Nederland.

Drentsche Aa
Het Drentsche Aa-gebied in het midden en noorden van Drenthe is een van de laatste gave stroomdalen van ons land. Het bestaat uit oud Drents cultuurlandschap met madelanden (graslanden), bosjes, houtwallen, essen (akkers), heide, jeneverbesstruwelen, esdorpen, hunebedden en landgoederen. Door het gebied lopen een groot aantal beken en beekjes, waaronder de Drentsche Aa, Schipborgsche Diep, Zeegser loopje, Anloër diepje, Gasterensche Diep, Deurzerdiep, Andersche Diep en Amerdiep. Het Natura 2000 gebied bestaat, naast de madelanden van de Drentsche Aa, uit de onderdelen Balloërveld, Oudemolen, Gasterse Duinen (in weerwil van de naam vooral een nat gebied), Gasterse Holt, Kampsheide, Eexterveld, De Strubben, De Vijftig Bunder en de omgeving van Zeegse. Ten zuiden van dit gebied liggen nog de afzonderlijke bijbehorende terreinen Geelbroek, omgeving van Amen en Andersche Diep. Het Ballooërveld (Defensie) is een uitgebreid heidegebied met enig naaldbos en archeologisch belangrijke elementen (grafheuvels, celtic fields, hessenwegen).

De Gasterse Duinen is een heuvelachtig gebied met stuifzand, heide, gagelstruwelen en bos. Kampsheide omvat droge en vochtige heide, jeneverbesstruwelen, ven, naald- en loofbos, alsmede grafheuvels en celtic fields. De Vijftig Bunder is een heidegebied in het noorden, op de overgang van het stroomdal van de Drentsche Aa.

Drents-Friese Wold & Leggelderveld
Het Drents-Friese Wold vormt een zeer afwisselend landschap. Het gebied kent veel naaldbossen, met daarnaast stuifzanden, heidevelden, jeneverbesstruweel, schrale graslanden, zwak gebufferde vennen, loofbossen en beken. Het stuifzand komt vooral voor op het Aekingerzand. In Berkenheuvel komen uitgestrekte kraaiheidebegroeiingen voor. Het Doldersummerveld en het Wapserzand zijn twee grote heideterreinen met vochtige en natte heide met vennetjes. Natte slenken en droge zandruggen wisselen elkaar af. In het gebied van de Vledder Aa is herstel van oorspronkelijke beekdalnatuur tot stand gebracht. Ook bij de Schoapedobbe heeft natuurherstel plaatsgevonden. Het is een heuvelachtig heidegebied met zandverstuivingen en vennen ("dobben"). Het Leggelderveld bestaat uit natte heiden, pioniervegetaties met snavelbiezen en heischraal grasland.

Drouwenerzand
Het Drouwenerzand is een actief stuifzandgebied op de flank van de Hondsrug, waarin centraal een actieve stuifzandkern voorkomt. Het Drouwenerzand is ontstaan door overmatige begrazing van schapen en plaggenwinning in de 18e en 19e eeuw. Daarna is een uitgestrekte begroeiing ontstaan met jeneverbesstruwelen die nog steeds aanwezig is in het noordelijke en oostelijke gedeelte. Het stuifzand is in het begin van de 20ste eeuw gedeeltelijk beteugeld door bebossingen met grove den. De begroeiing van het heuvelachtige terrein bestaat in het oostelijke deel naast jeneverbes uit struikheide en grote oppervlakten kraaiheide, vochtige heide en oude eikenbossen. Het Drouwenerzand verschilt van andere Drentse stuifzandterreinen, omdat het zand mineralenrijk is.

Dwingelderveld
Het Dwingelderveld is een uitgestrekt heideterrein in het oude Drentse esdorpenlandschap. Het gebied herbergt uitgestrekte vochtige heidegebieden, hoogveenvennen, zure en zwakgebufferde vennen, oude eikenbossen, een klein hoogveen, droge heide, stuifzanden en jeneverbes-struwelen. In het gebied liggen prehistorische grafheuvels. De Boswachterij Dwingeloo bestaat uit bossen die begin 20e eeuw zijn aangeplant op stuifzand en heide. In de bossen liggen diverse vennetjes en heidevelden. Het Lheebroekerzand is een zeer afwisselend stuifzandgebied met bos, heide en jeneverbesstruweel. De Anserdennen is een heuvelachtig deel waar gemengd bos, heide en vennen op voormalig stuifzand voorkomen.

Elperstroomgebied
Het gebied Elperstroom ligt in een oorspronggebied en bovenloop van de Beilerstroom op de westelijke flank van de Hondsrug. Het stroomdal is uitgesleten tijdens de ijstijden. Kenmerkend is het typische beek- en esdorpenlandschap tussen de aangrenzende boswachterijen van Grolloo en Schoonloo op voormalige heidegronden. In het gebied komen Tertiaire zanden tot dicht aan de oppervlakte voor als gevolg van opstuwing door een zoutdome. De bodem van het beekdal heeft een dun veenpakket dat van nature sterk veraard is, plaatselijk komen op geringe diepte keileemlagen voor. Langs de beek liggen voornamelijk graslanden, van elkaar gescheiden door greppels, houtwallen en kleine bosjes. In het deelgebied de Reitma komen zeer oude onbemeste graslanden voor. Door de kenmerkende geologische en bodemkundige eigenschappen stroomt hier in winter en voorjaar relatief kalkrijk grondwater toe, waardoor zich hier kalkmoerassen, blauwgraslanden en heischraal graslanden ontwikkeld hebben.

Fochteloërveen
Het Fochteloërveen maakte in het verleden onderdeel uit van de uitgestrekte Smildervenen die ooit grote delen van NW-Drenthe en aangrenzend Fryslân bedekten. Vrijwel het gehele oorspronkelijke hoogveengebied is afgegraven. Het Fochteloërveen lag aan de rand van dit grote veen en bestaat uit een naar verhouding jong en ondiep (tot 2 meter) veenpakket. Er zijn maatregelen genomen om de groei van het hoogveen te stimuleren, zoals het plaatsen van damwanden en het aanbrengen van stuwen. Na een stilstandfase in de veengroei bevat het Fochteloërveen nu een relatief grote kern met actief hoogveen. Het gebied wordt verder gekenmerkt door zijn uitgestrektheid en boomloosheid (buiten de boswachterij aan de noordkant). Het gebied bestaat, naast het levende hoogveen in het centrale deel, uit droge en vochtige heide en vennen, enige graslanden en in het noorden enkele naaldbossen. Ondiep, open water ligt in de Vloeiweiden, Zuidwestplassen en Esmeer. Het Esmeer is een pingoruïne.

Holtingerveld

Holtingerveld (voor 2013 aangeduid als Havelte-Oost) is een heidegebied op de stuwwal Havelterberg. De Havelterberg bestaat voor een groot deel uit kalkrijke rode keileem, die verantwoordelijk is voor de floristische en vegetatiekundige verscheidenheid van het gebied. Deze keileem vormt een slecht doorlatende laag waardoor zelfs boven op de berg natte condities bestaan, waarin dopheidevegetaties voorkomen. Natte en droge heiden en heischrale graslanden in afwisseling met vennen en stuifzanden vormen de belangrijke bestanddelen van deze (half)natuurlijke variatie. In de vennen zijn verschillende stadia van verlanding aanwezig. Ook verschillen de vennen in voedselrijkdom. Rond de essen komen plaatselijk soortenrijke eikenberkenbossen voor. In de stuifzandgebieden die vrijwel volledig zijn bebost zijn plaatselijk nog kleinschalige stuifzanden aanwezig met karakteristieke soortenarme buntgrasvegetaties.

Mantingerbos

Het Mantingerbos bestaat uit een drietal bosjes (het eigenlijke Mantingerbos, het Thijnsbosje en het Noordlagerbos) en beekdalgraslanden langs het Oude Diep. Het Mantingerbos is een oud bosrestant waarin hulst plaatselijk aspectbepalend is. De bodem van het Mantingerbos is een van de oudste onberoerde bosbodems van Drenthe.

Mantingerzand

Het Mantingerzand is een stuifzandgebied begroeid met vochtige en droge heiden en jeneverbessen. Verspreid liggen enkele naald- en loofbosjes. In laagten zijn vochtige gebieden aanwezig waaronder enkele zure vennen. Een aanzienlijk deel van het gebied bestaat uit voormalige landbouwgronden die worden ontwikkeld tot natuur.

Norgerholt

Het Norgerholt ligt in een esdorpenlandschap. Het is een eeuwenoud markebos van hulst en zomereik, dat werd gebruikt voor de houtvoorziening. Hulst werd in het verleden gebruikt voor het vegen van schoorstenen, eik voor de bouw. In de huidige situatie zijn grote hulstbomen en zomereiken aspectbepalend.

Witterveld

Het Witterveld is een heide- en hoogveengebied ten zuidwesten van Assen. Het gebied maakte in het verleden onderdeel uit van de uitgestrekte Smildervenen die ooit grote delen van Noordwest-Drenthe en aangrenzend Fryslân bedekten. Vrijwel het gehele oorspronkelijke hoogveengebied is afgegraven. Dit terrein is echter door een samenloop van omstandigheden gespaard gebleven van ernstige ontwatering en afgraving. In het gebied worden vochtige en droge heidevegetaties, rustend hoogveen en levende hoogveenvegetaties en plaatselijk opgaand bos, enkele schraalgraslanden en open water aangetroffen. Er is een goed ontwikkelde gradiënt van hoogveen naar droge heide op zandgrond aanwezig, waarin alle bijbehorende habitattypen goed ontwikkeld voorkomen. In de heide liggen enkele pingoruïnes.

2 Verkennen van de stikstofopgave

In de Memorie van Toelichting op de Wsn heeft het Rijk de provinciale opgave verwoord.

Omschrijving opgave provincies in MvT Wet stikstofreductie en natuurherstel

Met de structurele aanpak zorgt het kabinet ervoor dat behoud van Natura 2000-gebieden blijvend verzekerd is en er herstel en verbetering optreden zodanig dat binnen een reële termijn een gunstige staat van instandhouding zal kunnen worden bereikt. Dit vindt plaats door de combinatie van forse stikstofdepositiereductie, de bestaande beheerplannen voor de gebieden en de verdere intensivering van natuurbehoud, -herstel en -verbetermaatregelen.

Wanneer de analyses van gebieden hiertoe aanleiding geven, zal bovendien via de gebiedsgerichte aanpak in specifieke gebieden extra ingezet worden op stikstofreductie dan wel natuurherstelmaatregelen. De toename in doelbereik is uiteindelijk alleen te realiseren door een combinatie van maatregelen: stikstofreductiemaatregelen; herstelmaatregelen om de gevolgen van te hoge stikstofdeposities vanuit het verleden te herstellen; natuur(verbeter) maatregelen zoals grondwaterstandverhoging in en naast natuurgebieden en meer natuurinclusieve landbouw; het wegnemen van andere knelpunten die het doelbereik belemmeren; en het creëren van natuurinclusieve ruimtelijke inrichting, zowel binnen als buiten de natuurgebieden.

Het is primair de opgave van onze provincie om via de gebiedsgerichte aanpak de provinciale bijdrage aan de wettelijk vastgelegde stikstofreductie te realiseren. Met de Wsn worden 'omgevingswaarden' gegeven; deze vormen een resultaatverplichting voor het reduceren van de stikstofuitstoot op de voor stikstofgevoelige Natura 2000 instandhoudingsdoelen.

Uit de wet volgt dat:
- de stikstofdepositie in 2025 op ten minste 40% van de hectares met voor stikstof gevoelige habitats in Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarden[4] moet zijn gebracht;
- voor 2030 is deze omgevingswaarde 50%;
- voor 2035 is deze omgevingswaarde 74%.

Zoals in de inleiding benoemd, staat het Rijk primair aan de lat voor het realiseren van deze reductie. Voor een aantal provincies is het niet reëel is om te veronderstellen dat de gestelde omgevingswaarden worden gehaald. Drenthe is met Limburg en Brabant één van de provincies met de grootste opgave. Dat zien we met de resultaten van het Rijksbeleid voor Drenthe:

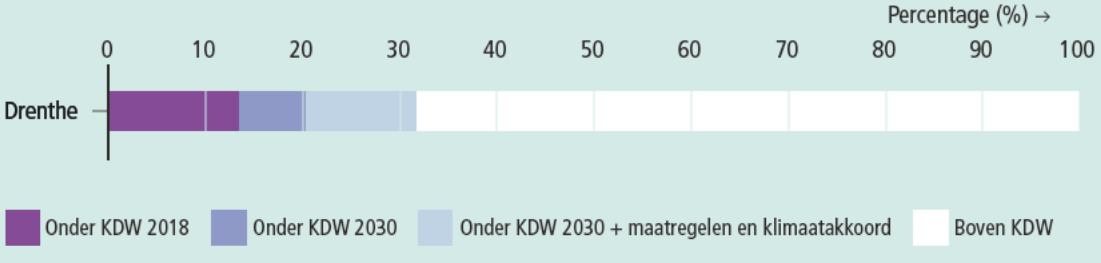

4 De kritische depositiewaarde is de wetenschappelijk vastgestelde hoeveelheid stikstof die een habitattype over een langere periode kan verdragen zonder blijvende schade ervan te ondervinden.

In Drenthe wordt met de stapeling van de effecten ten behoeve van stikstofreductie en het terugdringen van CO_2 uitstoot in 2030 dus slechts zo'n 30% van de oppervlakte stikstof-gevoelige natuur onder de KDW gebracht. Onze provincie blijft zitten met een forse restopgave, met negatieve gevolgen voor natuur en de mogelijkheid om nieuwe ontwikkelingen te faciliteren.

Resterende overschrijding kritische depositiewaarden na 2030

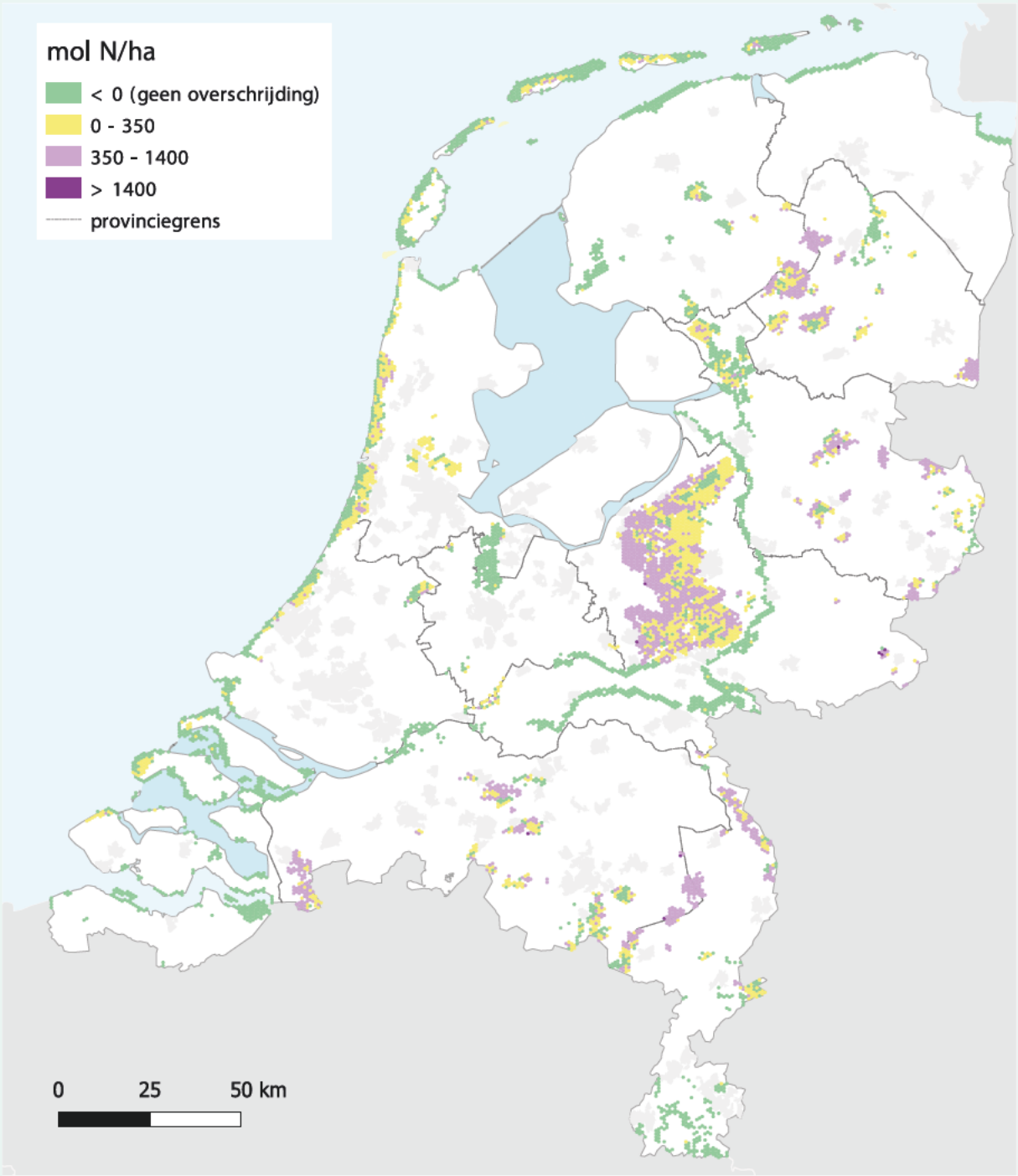

De oorzaak hiervoor is gelegen in de bovengemiddelde stikstofgevoeligheid van onze bijzondere natuur. Drenthe kent o.a.

- Actieve hoogvenen (hoogveentjes) met een kritische depositiewaarde van 500 mol/ha/jr
- Actieve hoogvenen (heideveentjes) met een kritische depositiewaarde van 786 mol/ha/jr
- Herstellende hoogvenen met een kritische depositiewaarde van 500 mol/ha/jr
- Zure vennen met een kritische depositiewaarde van 714 mol/ha/jr
- Vochtige heiden (laagveengebied) met een kritische depositiewaarde van 786 mol/ha/jr
- Overgangs- en trilvenen met een kritische depositiewaarde van 1214 mol/ha/jr
- Zwakgebufferde vennen met een kritische depositiewaarde van 571 ha/jr/
- Zeer zwak gebufferde vennen met een kritische depositiewaarde van 429 mol/ha/jr
- Zandverstuivingen met een kritische depositiewaarde van 714 mol/ha/jr
- Heischrale graslanden met een kritische depositiewaarde van 857 mol/ha/jr
- Droge heiden met een kritische depositiewaarde van 1071 mol/ha/jr
- Jeneverbesstruwelen met een kritische depositiewaarde van 1071 mol/ha/jr
- Bos van arme zandgronden met een kritische depositiewaarde van 1071 mol/ha/jr
- De daling aan stikstofdepositie loopt volgens de huidige Aerius berekeningen op tot waarden van ca. 500 mol/ha/jr in 2030. Daarmee wordt voor een aantal typen de kritische depositiewaarden zeker gehaald, maar in een provincie als Drenthe met relatief veel areaal aan zeer stikstofgevoelige habitattypen, zoals hiervoor genoemd, blijft in veel gevallen de kritische depositiewaarde buiten beeld.
- We illustreren dit aan de hand van het voorbeeld Dwingelderveld (zie afbeelding hierna). De ‘kdw-s’ (zwarte schuifjes) worden daar voor veel typen niet gehaald in 2030. We zetten wel flinke stappen.

Berekende stikstofreductie op habitattypen in het Dwingelderveld in 2030 met Aerius in relatie tot de kritische depositiewaarden

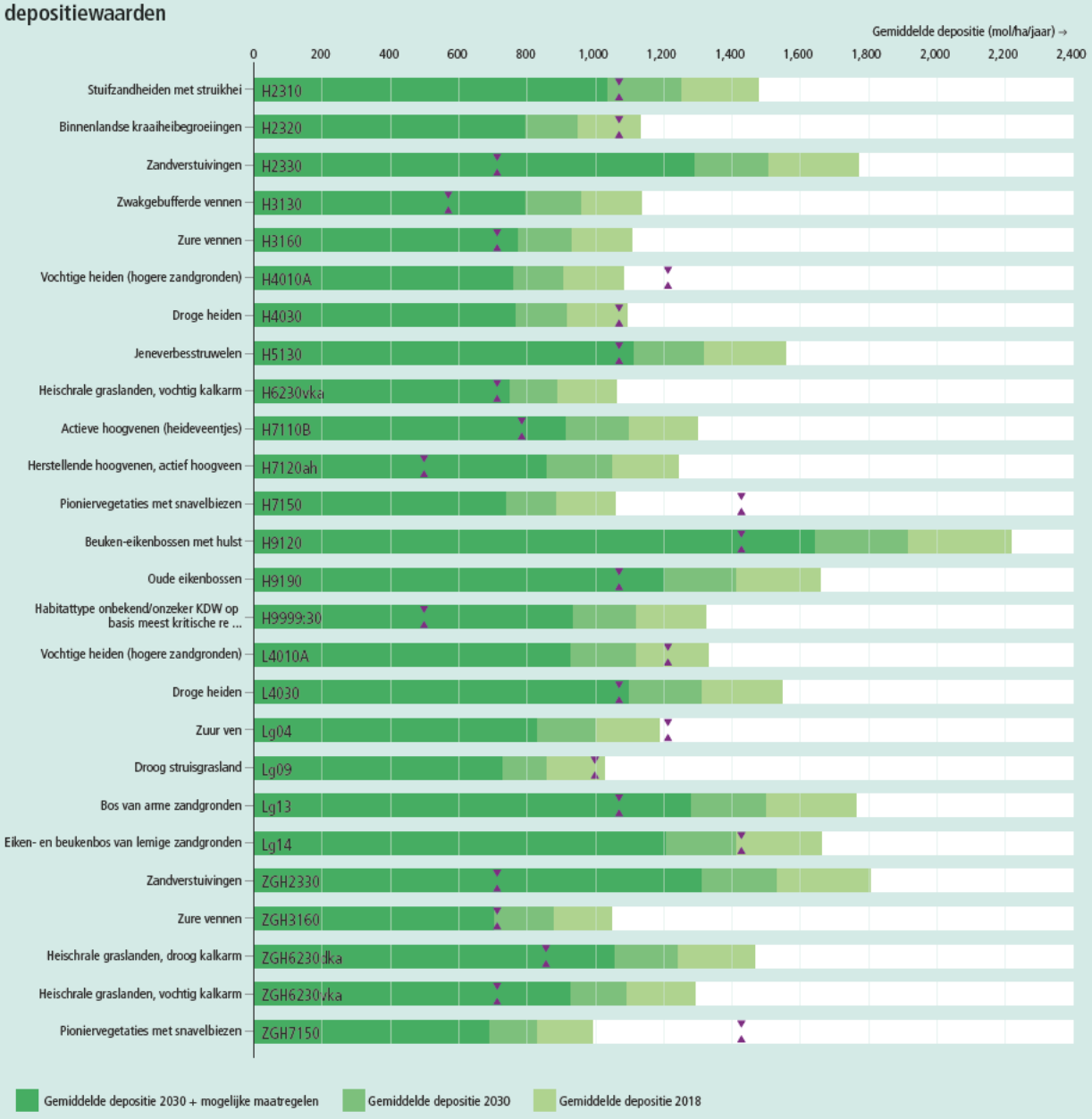

De berekende daling van wel 500 mol/ha/jr in 2030 zal overigens ook dan bijdragen aan de mogelijkheid tot verbeteren van de condities voor de instandhoudingsdoelen. Dit omdat kenmerkende soorten die een onderdeel zijn van het habitattype minder onder druk komen te staan. Het neemt de noodzaak tot een verdere daling van stikstofneerslag echter niet weg, omdat er nog steeds te veel neerslaat in het gebied waardoor uiteindelijk typen en soorten kunnen verdwijnen.

De opgave voor het ene gebied is niet die voor het andere gebied. Zowel het areaal aan met stikstof overbelaste natuur verschilt per gebied als de wijze waarop die overbelasting tot stand komt. De afbeeldingen hierna illustreren dat. In het Bargerveen, bijvoorbeeld, heeft het zeer kwetsbare hoogveen te maken met vooral buitenlandse depositie (meer dan 60%, zie figuur hieronder). Het Dwingelderveld heeft te maken met depositie vooral vanuit de landbouw (ongeveer 50%). Het Elperstroomgebied is een relatief klein beekdal waar de stikstof-problematiek met het Rijksbeleid op basis van eerste verkenningen op termijn oplosbaar lijkt.

Ook daarom is het van belang om voor elk Natura 2000-gebied een eigenstandig gebiedsplan te hebben.

Kortom, de uitgangspunten voor elk gebied zijn verschillend en de oplossingen dus ook. Het is zaak om goed naar de specifieke situatie van elk gebied te kijken en daarop in te spelen. In zijn algemeenheid is het wel zo dat in Drenthe de stikstofneerslag vooral van buiten de provincie afkomstig is. Dit geldt voor alle provincies in Nederland. Rijk en alle provincies zullen allen aan de slag moeten om een blijvende oplossing te realiseren.

Aandeel emissiebronnen per Natura 2000-gebied in Drenthe met het Dwingelderveld en het Bargerveen uitgelicht

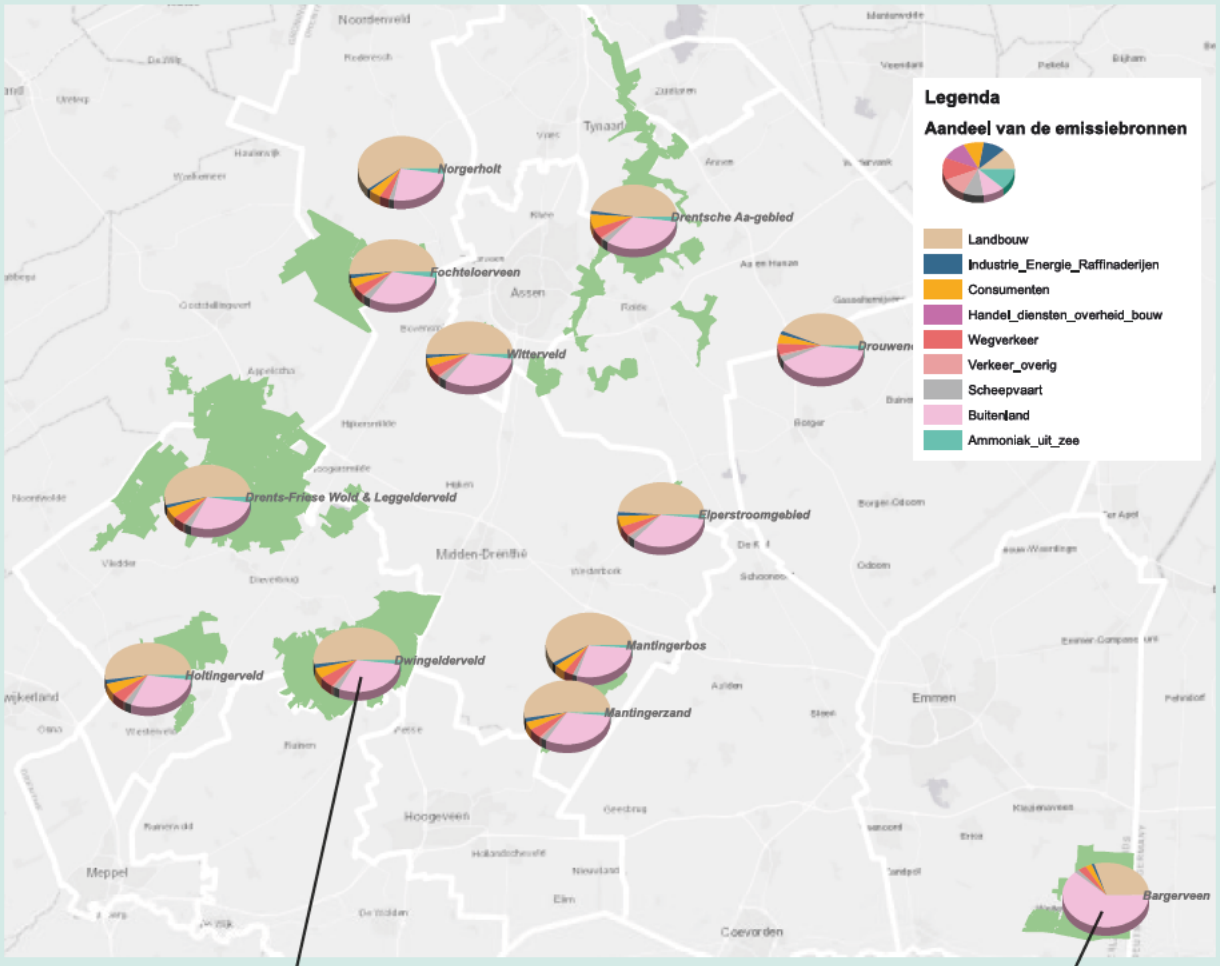

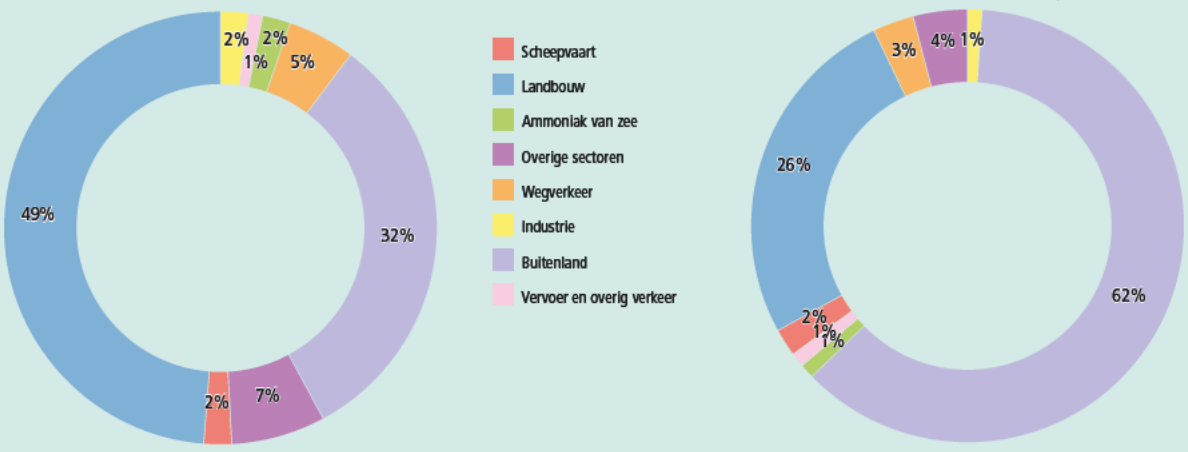

De urgentie voor een gedegen gebiedsplan is groter geworden met de uitspraak van de Raad van State op 20 januari 2021 in de zaak 'Logtsebaan'. In die uitspraak heeft de Raad van State o.a. geschetst hoe provincies als bevoegd gezag voor vergunningverlening moeten omgaan met intrekkingsverzoeken voor verleende vergunningen op basis van de Wet natuurbescherming.

De Raad van State heeft uitgesproken dat:
- wanneer uit gebiedsanalyses blijkt dat passende maatregelen ten behoeve van Natura 2000 doelen noodzakelijk zijn een eventueel verzoek om intrekking van een vergunning op basis van de Wet natuurbescherming moet worden beoordeeld.
- het college bij die beoordeling in het geval van een afwijzing aannemelijk en inzichtelijk moet maken met welke andere maatregelen uitvoering wordt gegeven aan de noodzakelijke daling van de stikstofdepositie in het betreffende Natura 2000-gebied binnen een afzienbare termijn. Daarvoor is het nodig dat er een gebiedsplan ligt met een gedegen analyse en afgewogen beleidskeuzen.

Concluderend is de specifieke opgave in de gebiedsgerichte aanpak voor Drenthe om, binnen het gegeven dat we voor veel Natura 2000-gebieden in onze provincie nog lange tijd met een flink areaal aan met stikstof overbelaste natuur te kampen hebben, ruimte te vinden voor nieuwe ontwikkelingen terwijl we eveneens de vastgelegde natuurdoelen halen.

Met de stikstofaanpak willen we:
- de mogelijkheden onderzoeken om nieuwe ontwikkelingen op gang te brengen zonder natuur te schaden (6.3 HR);
- een veerkrachtige natuur realiseren in stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden (6.1, 6.2 HR);
- bijdragen aan een daling van de stikstofdepositie, eventueel aanvullend op of vervangend aan de bronmaatregelen van het Rijk (6.1 en 6.2 HR).

In de gebiedsagenda's voor de diverse Natura 2000-gebieden zal blijken hoe we in onze provincie inhoud geven aan bovenstaande. Voor de gebieden waar de kritische depositiewaarden voor habitattypen langjarig buiten beeld blijven, zijn de Gebiedsagenda's nog het meest van belang.

Hier kan het gebiedsplan helderheid geven over de vraag of we alleen kunnen werken aan behoud en herstel (6.1 en 6.2 HR) of dat we ook mogelijkheden zien voor een sterkere natuur (6.1 en 6.2 HR) in combinatie met perspectief op nieuwe ontwikkelingen (6.3 HR). Zie ook deze passage uit een brief van de minister aan de Tweede Kamer:

> Het Rijk weet dat de Stikstofwet niet voor alle gebieden c.q. habitattypen soelaas biedt: Voor gebieden die tot of na 2035 nog niet onder de KDW zijn gebracht, geldt dat indien nodig een combinatie van natuur(herstel)maatregelen en aanvullende stikstofreductiemaatregelen ingezet zal worden om verslechtering te voorkomen en te komen tot het dichterbij brengen van realisatie van de instandhoudingsdoelen. Zo zal volgens dit wetsvoorstel uiterlijk twee jaar voordat de termijn verstrijkt waarbinnen aan de resultaatsverplichting moet zijn voldaan) de omgevingswaarde worden bijgesteld om uiteindelijk uit te komen op een zodanig verminderd niveau van stikstofdepositie als nodig is voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding.

Het meest nijpend op de korte termijn is om de situatie voor die bedrijven te regelen die te goeder trouw nu zonder toestemming functioneren. Dit betreft in elk geval de zogenaamde ‘PAS melders’. Deze bedrijven hebben onder het PAS via een melding hun bedrijfsontwikkeling geregeld. Met het sneuvelen van het PAS staan hun rechten op losse schroeven. Het Rijk moet dit oplossen. Daarnaast willen we een snelle oplossing voor zogenaamde ‘microdeposities’, ontwikkelingen met een heel klein effect op Natura 2000-gebieden die op dit moment niet door kunnen gaan. De komende tijd komt het kabinet met een nadere uitwerking van de Stikstofwet en bronmaatregelen. Deze zijn van invloed op de mogelijkheden van de uitvoering van de gebiedsgerichte aanpak.

3 Rollen

Het Rijk is systeemverantwoordelijk voor het natuurbeleid. Nederland is als land namelijk met Europa de afspraken over natuur aangegaan die zijn vastgelegd vanuit de Vogel- en Habitatrichtlijn. Het Rijk heeft vanuit haar rol de Wet stikstofreductie en natuurherstel (Wsn) ontwikkeld. Deze wet is nu in de Eerste Kamer aangenomen.

Wet Stikstofreductie en natuurverbetering
Met dit wetsvoorstel wordt voorzien in de wettelijke verankering van de door het kabinet aangekondigde structurele aanpak van de stikstofproblematiek. Het voorstel voorziet o.a. in:
- een resultaatsverplichting tot reductie van de stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden door het bij wet vaststellen van drie omgevingswaarden (voor 2025, 2030 en 2035)
- een verplichting voor de Minister van LNV om een programma stikstofreductie en natuurverbetering vast te stellen
- een verplichting voor gedeputeerde staten om provinciale gebiedsplannen op te stellen ter uitwerking van de landelijk vereiste depositiereductie
- een verplichting voor de Minister van LNV om een aanvullend programma vast te stellen voor het legaliseren van voorheen vergunningvrije projecten met geringe depositie
- monitoring en bijsturing
- een partiële vrijstelling van de natuurvergunningplicht voor de bouwsector.

Het Rijk heeft tevens middelen vrijgespeeld voor het aankopen van veehouderijen en agrarische bedrijven. Voor bronmaatregelen zoals deze heeft het Rijk 2 miljard euro uitgetrokken. De eerste tranche van de aankoopregeling (er komen er in totaal drie) voor veehouderijen is vorig jaar door LNV beschikbaar gesteld. Vanuit de aankoopregeling is 12 miljoen euro voor Drenthe beschikbaar. De uitvoering van de regeling ligt bij de provincies. De aankoopregeling biedt daarbij de mogelijkheid om te kijken tot een straal van 10 km rondom Natura 2000-gebieden. In 2021 wordt ook een beëindigingsregeling opengesteld. Het lijkt een subsidieregeling van het Rijk te gaan worden. Om de kwaliteit van de natuur verder te verbeteren heeft het Rijk het Programma Natuur in het leven geroepen. Hiervoor is 3 miljard euro uitgetrokken. Voor de uitvoering trekt het Rijk met de provincies op. Landelijk en provinciaal wordt tevens gewerkt aan een stikstofregistratiesysteem dat vergunningverlening verder moet faciliteren.

Provincies zijn verantwoordelijk voor het realiseren van de instandhoudingsdoelen van de in haar provincie gelegen Natura 2000-gebieden. Drenthe heeft van oudsher veel waardevolle natuur. Hierdoor hebben we relatief veel bijzondere natuurtypen. Vanuit onze rol voor de instandhoudingsdoelen hebben wij beheerplannen voor alle Natura 2000-gebieden vastgesteld. We profiteren als provincie economisch van de bijzondere natuur. Het draagt bij aan het economisch verdienmodel van onze provincie met vele banen in de vrijetijdssector, aan ons leefgenot en aan onze gezondheid. Wij willen de bijzondere natuur en de verdiensten die we ervan genieten bewaren.
De provincie is bevoegd gezag voor het afgeven van vergunningen vanuit de Wet natuurbescherming. De provincie voelt ook een bijzondere verantwoordelijkheid voor het leefbaar houden van het platteland. Op onze rol daarbij zijn wij hiervoor al ingegaan (zie onderdeel Leefbaarheid).
Voor de gebiedsgerichte aanpak voelen wij ons naast de genoemde verantwoordelijkheden in het bijzonder geroepen om invulling te geven aan een op draagvlak gebaseerde gebiedsgerichte aanpak.

Gemeenten zijn als bevoegd gezag verantwoordelijk voor vergunningverlening aan en handhaving van (bouw)projecten (Omgevingswet, waarin een inhoudelijke link zit naar de Wet natuurbescherming). Zij zijn verder o.a. van belang voor het realiseren van de woningbouw-opgave.

Waterschappen hebben specifieke verantwoordelijkheden voor de hydrologie van natte natuur-gebieden.

4 Over NO_x en NH_3

Emissie en depositie van stikstof

In het stikstofvraagstuk gaat het om de emissie (uitstoot} en depositie (neerslag) van ammoniak (NH_3) en stikstofoxiden (NO_x). Ammoniak en stikstofoxiden hebben verschillende bronnen en kenmerken. Het adviescollege Stikstofproblematiek beschrijft het onderscheid als volgt in het eindadvies over de stikstofproblematiek 'Njet alles kan overal'.

- Ammoniak (NH_3) ontstaat vanuit biologische processen waarin stikstofverbindingen (waaronder eiwithoudende biomassa) onder gereduceerde omstandigheden worden afgebroken. In alle biologische systemen komt ammoniak vrij, dus ook in de landbouw. De effecten van ammoniak op de natuur zijn primair ecologisch van aard, waarbij stikstofarme natuur het meest gevoelig is. Er is primair sprake van vermesting van de bodem en het oppervlaktewater (...) Ammoniak is een vluchtige stof die grotendeels ver kan uitspreiden alvorens het weer neerslaat, maar de hoogste concentratie van neerslag (de depositie-intensiteit, ofwel de depositie per oppervlakte-eenheid) is op beperkte afstand van de bron.

- Stikstofoxiden (NO_x): De NO_x-emissies hangen voornamelijk samen met verbrandingsprocessen van fossiele brandstoffen. Bij hoge temperaturen ontstaan chemische reacties tussen stikstof (N_2) en zuurstof (O_2) uit de lucht. In de lucht wordt de uitgestoten stikstofmonoxide (NO) vrij snel omgezet tot stikstofoxiden (NO_x). De NO_x-emissies komen voort uit vele bronnen uil vele sectoren. In vergelijking tot NH_3 verspreidt NO_x zich in hogere luchtlagen en verder weg binnen de 'atmosferische stikstofdeken' boven het land. Dit heeft deels te maken met het feit dat de droge depositie van NO_x kleiner is dan die van NH_3. NO_x regent voornamelijk uit (natte depositie). Stikstofoxiden kunnen zo tot duizenden kilometers verder weg getransporteerd worden.

5 Amendement Futselaar en De Groot

35 600 Wijziging van de Wet natuurbescherming en de Omgevingswet (stikstofreductie en natuurverbetering)
Nr. 14 AMENDEMENT VAN DE LEDEN FUTSELAAR EN DE GROOT
Ontvangen 10 december 2020

De ondergetekenden stellen het volgende amendement voor:

I In de beweegreden wordt «een in regelgeving vastgestelde omgevingswaarde» vervangen door «in regelgeving vastgestelde omgevingswaarden».

II In artikel I, onderdeel B, komt het voorgestelde artikel 1.12a te luiden:

Artikel 1.12a

1. Het percentage van het areaal van de voor stikstof gevoelige habitats in Natura 2000-gebieden waarop de depositie van stikstof niet groter is dan de hoeveelheid in mol per hectare per jaar waarboven verslechtering van de kwaliteit van die habitats niet op voorhand is uit te sluiten, bedraagt:
   a. in 2030: ten minste 50%;
   b. in 2035: ten minste 74%.
2. De in het eerste lid bedoelde omgevingswaarden zijn resultaatsverplichtingen.

III In artikel I, onderdeel B, wordt in de voorgestelde artikelen 1.12b, eerste lid, onder a, en tweede lid, onder a, 1.12f, derde lid, en 1.12h, onder c, «de omgevingswaarde» vervangen door «de omgevingswaarden».

IV In artikel I, onderdeel B, wordt in het voorgestelde artikel 1.12g, eerste lid, «de omgevingswaarde, bedoeld in» vervangen door «een omgevingswaarde als bedoeld in».

V In artikel II, onderdeel A, komt het voorgestelde artikel 2.15a te luiden:

Artikel 2.15a (omgevingswaarden stikstofdepositie)

1. Het percentage van het areaal van de voor stikstof gevoelige habitats in Natura 2000-gebieden waarop de depositie van stikstof niet groter is dan de hoeveelheid in mol per hectare per jaar waarboven verslechtering van de kwaliteit van die habitats niet op voorhand is uit te sluiten, bedraagt:
   a. in 2030: ten minste 50%
   b. in 2035: ten minste 74%.
2. De in het eerste lid bedoelde omgevingswaarden zijn resultaatsverplichtingen.
3. In elk geval in 2028 wordt bezien of met het programma kan worden voldaan aan de omgevingswaarde voor 2035.
4. Uiterlijk in 2033 en vervolgens steeds uiterlijk twee jaar voor het verstrijken van de termijn waarbinnen aan de omgevingswaarde, bedoeld in het eerste lid, onder c, moet zijn voldaan, dient de regering een voorstel van wet in tot wijziging van het eerste lid ten behoeve van de vaststelling van de omgevingswaarde voor de volgende periode, zodat de depositie op termijn wordt verminderd tot een niveau dat nodig is voor een gunstige staat van instandhouding van de betrokken natuurlijke habitats en soorten op landelijk niveau.

VI In artikel II, onderdeel B, wordt in het voorgestelde artikel 3.9, vierde lid, onder a, «de omgevingswaarde» vervangen door «de omgevingswaarden».

Toelichting

Na het behalen van de omgevingswaarde van 2030 resteert nog een aanzienlijke opgave om ook de overige gebieden binnen afzienbare tijd onder de KDW te brengen. Dit amendement schrijft voor dat in 2035 ten minste 74 procent van de hectares met voor stikstof gevoelige habitats in Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarden (KDW) gebracht moet zijn. Deze waarde correspondeert met een generieke emissiereductie van circa 50 procent.

Met het vastleggen en het bereiken van deze omgevingswaarde wordt op een drietal terreinen een belangrijke stap gezet. In aanvulling op de te bereiken doelstelling in 2030 wordt in de periode 2030–2035 ten minste additioneel 24 procent van stikstofgevoelig areaal onder de KDW gebracht. Daarmee wordt een belangrijke verdere bijdrage aan het noodzakelijk natuurherstel geleverd. Tegelijkertijd wordt met realisatie van de omgevingswaarde meer ruimte geboden om economische en maatschappelijke ontwikkelingen mogelijk te maken. Doordat in toenemende mate bij stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden geen sprake meer zal zijn van overbelasting van stikstof wordt vergunningverlening voor economische en maatschappelijke activiteiten aanmerkelijk eenvoudiger. Dat is van belang voor bedrijven en maatschappelijke partijen, maar ook met betrekking tot realisatie van diverse maatschappelijke opgaven op het vlak van woningbouw, klimaatadaptatie en de energietransitie. Tot slot wordt met het vaststellen van deze omgevingswaarde voor 2035 alle betrokken publieke en private partijen een duidelijk perspectief, en daarmee zekerheid, geboden. De komende jaren hebben partijen de tijd om de noodzakelijke stappen te zetten om te voldoen aan de randvoorwaarden die deze omgevingswaarde met zich meebrengt. Dit biedt aan betrokken partijen de ruimte om te werken aan de vormgeving en infasering van een toekomstbestendige inrichting van de bedrijfsvoering, in het bijzonder in de agrarische sector. Tevens biedt dit de mogelijkheid om de noodzakelijke maatregelen in samenhang te nemen met de noodzakelijke stappen die volgen uit de klimaatopgave, energietransitie en inrichting van de ruimtelijke omgeving.

In 2028 wordt bezien of met het programma aan bronmaatregelen kan worden voldaan aan de gestelde omgevingswaarde voor 2035. Daarbij worden ook de relevante autonome en aanvullende ontwikkelingen betrokken die van invloed zijn op de stikstofdepositie in de betreffende Natura 2000-gebieden.

Futselaar en De Groot

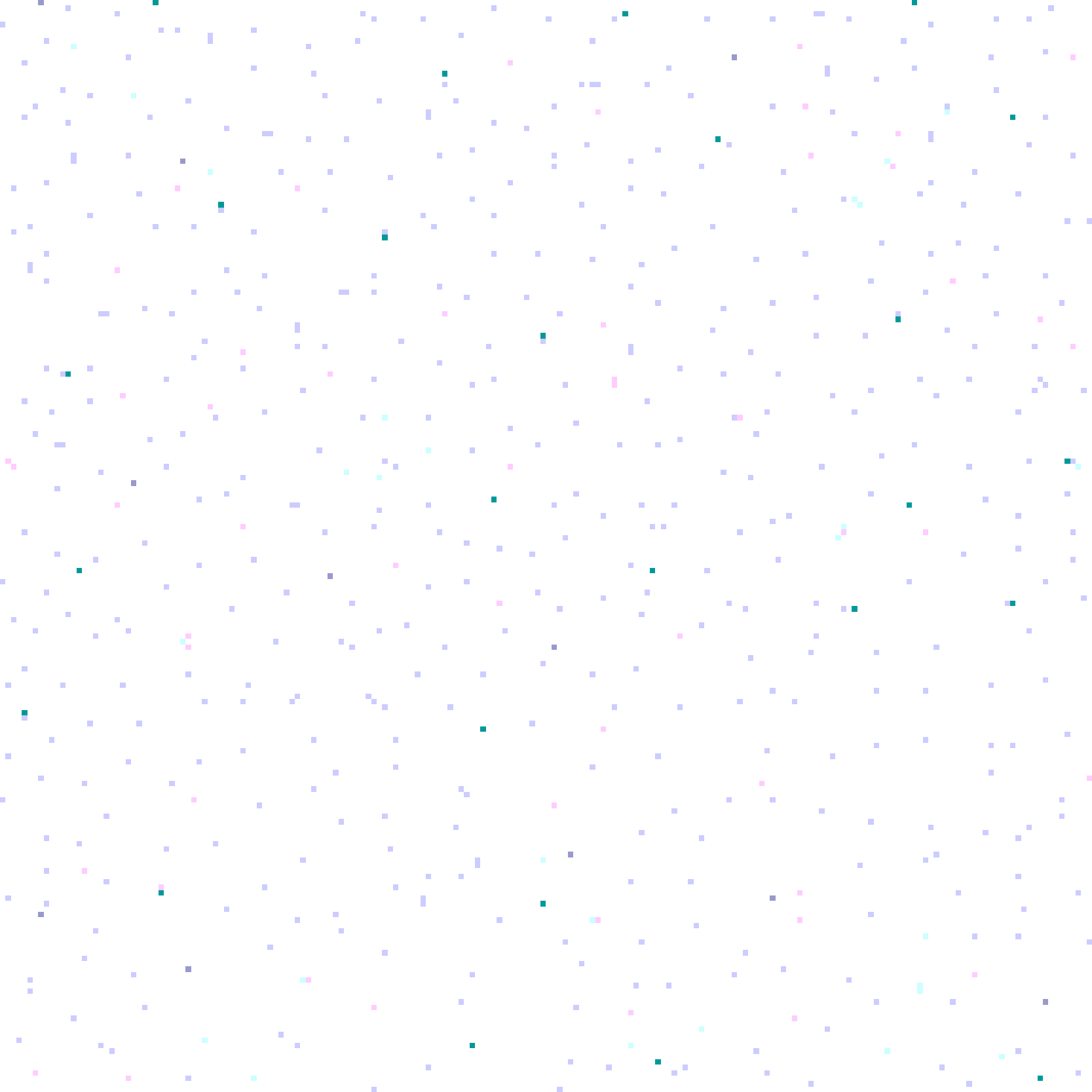

Date : 29-1-2020 14:52:19
From : "Provincie Drenthe - Communicatie" post@drenthe.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Subject : Presentatie - Bijpraatmoment stikstof 28 januari

provincie Drenthe

Presentatie bijeenkomst stikstof

Geachte relatie,

Op dinsdag 28 januari organiseerden wij in het provinciehuis een bijpraatmoment over stikstof en de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe.

U was aanwezig met een brede vertegenwoordiging van organisaties, maatschappelijke partners, belangengroepen en overheden. Hartelijk dank voor uw komst en inbreng!

Bijgaand ontvangt u de presentatie over de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe. Wij werken nog aan een korte weergave op hoofdlijnen van de tafelgesprekken. Deze ontvangt u binnenkort.

Met vriendelijke groet,

Jetta Klijnsma, commissaris van de Koning
Henk Jumelet, gedeputeerde

Presentatie gebiedsgerichte aanpak

- Presentatie Stikstof - 28 januari 2020 (DEF).pdf

Privacy

We vinden privacy en transparantie erg belangrijk. De gegevens die we gebruiken voor deze mailing verstrekken we daarom niet aan derden en gebruiken we ook niet voor andere doeleinden.
Op de website vindt u onze volledige privacyverklaring.

Wilt u de e-mails over dit onderwerp niet meer ontvangen?
Geen probleem, dan kunt u zich uitschrijven door op 'afmelden' onderaan deze e-mail te klikken.

Volg ons

Bekijk de webversie

Deze e-mail is verstuurd aan g.arkema@drenthe.nl.
Als u geen mail meer over dit onderwerp wilt ontvangen, kunt u zich hier AFMELDEN.

U kunt ook uw gegevens inzien en wijzigen.
Voor een goede ontvangst voegt u post@drenthe.nl toe aan uw adresboek.

Date : 12-4-2021 10:27:06
From : "[redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Cc : [redacted]@nmfdrenthe.nl, "[redacted]@staatsbosbeheer.nl, [redacted]@drentslandschap.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@prolander.nl" [redacted]@prolander.nl
Subject : Rapport stikstof en natuur
Attachment : 210408__Rapport Stikstof Van den Burg et al.pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;

Dag [redacted], vorige week is bijgaand rapport gepresenteerd. Je kent het mogelijk al. Wil jij dit verspreiden onder de partners van het stikstofoverleg? Dan heeft iedereen dezelfde informatie beschikbaar.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Vitale natuur

Oude Benderseweg 14
7963 PX Ruinen

Telefoon, Whatsapp en Telegram: 06[redacted]

www.natuurmonumenten.nl

[redacted]

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland. Heeft uw bedrijf een 'Groen hart'?
Word dan nu Bedrijfssupporter. Ga naar www.natuurmonumenten.nl/bedrijfssupporter

Natuurmonumenten

Stikstof en natuurherstel

Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof

Stikstof en natuurherstel

Onderzoek naar een ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof

[redacted], Stichting BioSFeer
[redacted], Emeritus Hoogleraar Wageningen University
[redacted], Wageningen Environmental Research
[redacted], Wageningen Environmental Research
[redacted] Onderzoekcentrum BWARE
[redacted], Onderzoekcentrum BWARE
[redacted] Floron
[redacted], Vlinderstichting
[redacted], Sovon
[redacted], Natuurmonumenten
[redacted], Wageningen University

Dit rapport is gepubliceerd in april 2021 door het Wereld Natuur Fonds,
in samenwerking met de auteurs en met steun van Natuurmonumenten.

ISBN/EAN: 978-90-74595-99-5
Fotografie: [redacted] (tenzij anders aangegeven)
Opmaak en vormgeving: Sjansen aan de Lek
Druk: Libertas Pascal

Foto voorpagina

De vliegenorchis is in Nederland een zeldzame wilde orchidee op kalkrijke bodems. De kleine bloemetjes trekken graafwespen aan, die in het bloempje een paringsbereide partner zien. Hierom hebben de bloemetjes schijnogen en fop-antennen en een blauwe vlek welke de weerkaatsing van licht op de vleugels weerspiegeld. Als de wespen met de bloem paren, bestuiven ze de plant. De vliegenorchis is echter ook een voorbeeld van een stikstof-gevoelige soort, die zomaar de komende jaren zou kunnen verdwijnen uit Nederland. Om de natuurkwaliteit in Nederland weer op peil te brengen, zodat ook bijzondere soorten kunnen overleven, zal de stikstofdepositie moeten afnemen. De ecologische onderbouwing hiervan is het onderwerp van dit rapport.

Inhoudsopgave

Voorwoord 3

Verantwoording en dankwoord 4

Samenvatting 5

Leeswijzer 8

1 Inleiding 9
1.1 Aanleiding 9
1.2 Emissie- of depositiereductie als doel 11
1.3 Kritische depositiewaarden 11
1.4 Vraagstelling 12

2 Effecten van stikstof op natuurkwaliteit 13
2.1 Ecologische grenzen van natuurkwaliteit in relatie tot stikstof 13
2.2 De accumulatie van stikstof in natuurlijke ecosystemen 14
2.3 Ernstige bodemverzuring 16
2.4 Nutriëntengebrek en onbalans 16
2.5 Aantasting van de biodiversiteit 18
2.6 De rol van ammoniak en stikstofoxiden 19
2.7 Ecologische eindpunten van natuurherstel in relatie tot stikstof 20
2.8 Conclusies 20

3 De omvang van het probleem: stikstofgevoelige habitattypen en hun kritische depositiewaarden 21
3.1 Prioriteit en gevoeligheid van habitattypen 21
3.2 Selectie en arealen van gevoelige habitattypen 22
3.3 Populaties en oppervlakte geschikt leefgebied 24
3.4 Conclusies 26

4 Effecten van natuurherstelmaatregelen en de grenzen ervan 27
4.1 Maatregelen ter verbetering van de natuurkwaliteit 27
4.2 Afvoer van stikstof als herstelmaatregel 27
4.3 Maatregelen tegen de effecten van stikstof 29
4.4 Natuurherstelmaatregelen in relatie tot het halen van de KDW 30
4.5 Conclusies 32

5 Reductie doelstellingen: areaal onder kritische depositiewaarden 33
5.1 Vraagstelling en berekeningsmethode 33
5.2 Natura 2000-gebieden boven de KDW in relatie tot reducties in stikstofemissie 34
5.3 Conclusies 35

6 Conclusies en aanbevelingen 37

Naschrift 38

Literatuur 39
Annex I - Overzicht meegenomen habitattypen 43
Annex II - Berekeningsmethode 47
Annex III - Gevoeligheid voor al dan niet meenemen van leefgebieden 48

Voorwoord

We hebben de verantwoordelijkheid om onze Nederlandse natuur goed over te dragen aan de volgende generaties. Aantrekkelijke natuur met gezonde bos-, heide- en watersystemen, rijk aan biodiversiteit en soorten als vlinders, vogels en andere dieren. Daarvan is veel verdwenen als prijs voor de welvaart waarin we leven. Wat ons nu nog rest aan natuur heeft dringend aandacht nodig.

In de afgelopen jaren is de zorg voor de natuur te lang speelbal geweest van politieke tegenstellingen. Deze zorg voor natuurkwaliteit en biodiversiteit kan enkel slagen als het een volwassen stem krijgt en een heldere regie wordt gevoerd. Het voorliggende rapport levert daarvoor een belangrijke bijdrage.

Ongeveer 15% van het Nederlandse landoppervlak bestaat uit beschermde natuurgebieden. Grote delen daarvan worden ernstig bedreigd door veel te hoge concentraties stikstof. Te lang hebben we te weinig gedaan om het stikstofprobleem op te lossen. Met de Raad van State uitspraak van 29 mei 2019 is onontkoombaar vast komen te staan dat de natuurschade door stikstof nu in ernst aangepakt en opgelost moet worden.

Stikstof wordt nu door velen in de eerste plaats gezien als een probleem voor de economie, omdat het huizenbouw of wegenuitbreiding belemmert, en boeren dwingt tot maatregelen. De regering zoekt naar maatregelen die juridisch houdbaar zijn en zo min mogelijk belemmeringen opleveren voor de economische ontwikkeling.

Dit gaat voorbij aan de oorsprong van het probleem: het verlies van natuur en biodiversiteit door aantasting van de luchtkwaliteit. Dit werkt door in de kwaliteit van bodem en water. De risico's van de aantasting van onze leefomgeving kunnen nauwelijks overschat worden: het vormt op termijn een bedreiging voor de gehele samenleving. Biodiversiteit en gezonde bodem, water en lucht zijn onlosmakelijk van elkaar afhankelijk. En het is ook een ernstige bedreiging voor de landbouw vanwege het verlies aan bodemgezondheid, bestuiving van gewassen door insecten en natuurlijke plaagbestrijding.

De Commissie Remkes (adviescollege Stikstofproblematiek) was de eerste die adviseerde om de natuurdoelen centraal te stellen. In het eindadvies van de commissie wordt geadviseerd de stikstofemissies in 2030 met minimaal 50% te reduceren. Met een emissiereductiedoel van minstens 50% wordt bij 75% van de natuurwaarden de depositie tot een veilig niveau gebracht.

We hebben wetenschappelijke kennis nodig om de natuurschade te kunnen begrijpen. Zonder kennis van de ernst en omvang van de natuurschade door stikstof ontbreekt een wetenschappelijke basis voor het stikstofreductiebeleid. Zonder kennis over de ecologische taakstelling zal onzekerheid het stikstofdebat blijven beheersen.

De Nederlandse wetenschap op het terrein van ecologische effecten van stikstof staat internationaal hoog aangeschreven. Dat kan niet verbazen als we ook weten dat in Nederland de stikstofproblemen decennia geleden als eerste werden gesignaleerd en hier nog steeds verreweg de hoogste stikstofconcentraties van Europa optreden. Met de wetenschappelijke publicaties van kritische depositiewaarden staat vast dat veel habitattypen ernstig worden overbelast. Met de kennis van de kritische depositiewaarden is echter nog geen antwoord gegeven op de vraag met welke reductietaakstelling we aan de slag moeten gaan in de Nederlandse situatie, waarbij de kritische depositiewaarden al sinds vele decennia ernstig worden overschreden. Wat betekent die erfenis voor het herstelvermogen van de natuur?

Met het voorliggende rapport wordt die vraag alsnog beantwoord. Belangrijke subvraag: wat zijn realistische verwachtingen van herstelmaatregelen om de stikstofschade in de natuurgebieden te beperken?

Met dit rapport wordt voorzien in een belangrijke leemte in het debat over stikstof. Het is een belangrijke bijdrage aan een beter inzicht in het belang van de stikstofreductie in relatie tot natuurkwaliteit.

Met duidelijkheid over de - wettelijk verplichte - taakstelling voor het behoud van natuurkwaliteit en biodiversiteit kan bestuurders en ondernemers de gewenste zekerheid worden geboden ten aanzien van de (ecologische) effecten van hun te voeren beleid. Hierdoor kan stikstof op termijn uit het juridisch moeras getrokken worden.

Verantwoording en dankwoord

Dit rapport is tot stand gekomen in het vervolg op een bijeenkomst te Utrecht op 24 juli 2020 van een deel van de bij dit rapport betrokken auteurs. Aanleiding voor die bijeenkomst is geweest het bespreken van het eindadvies van het Adviescollege Stikstofproblematiek (de commissie Remkes). In het eindadvies van het adviescollege moest een belangrijke leemte worden vastgesteld op het onderdeel ecologie. Gemist werd een goede ecologisch-wetenschappelijke onderbouwing voor de gestelde stikstofreductieambitie en de daaraan gekoppelde (on)mogelijkheden van natuurherstel. Hierop is besloten in die omissie te voorzien. Dit heeft geleid tot de voorliggende wetenschappelijke publicatie.

De auteurs bedanken [redacted] voor zijn hulp bij de doorrekeningen.

©Eddy Kuis

Samenvatting

De natuurkwaliteit in Nederland staat ernstig onder druk, doordat er veel leefgebied verloren is gegaan door intensivering van landbouwmethoden en bebouwing. Ook de kwaliteit van natuurgebieden is in veel gevallen sterk verslechterd. Een van de grote oorzaken van deze achteruitgang is de overmatige aanwezigheid van stikstofverbindingen.

Uitspraak Raad van State

De Raad van State gaf op 29 mei 2019 in een uitspraak aan dat het PAS (Programma Aanpak Stikstof) niet als basis mag worden gebruik voor het verlenen van toestemming voor activiteiten die stikstof uitstoten. De natuurschade vanwege stikstof kwam daarmee opnieuw prominent op de Nederlandse politieke agenda te staan. Door de PAS-uitspraak moeten schadelijke effecten van projecten op voorhand worden uitgesloten. Conform de eisen in de Vogel- en Habitatrichtlijn mag de natuurkwaliteit niet verder achteruitgaan en het streven moet zijn om een goede staat van instandhouding te bereiken van soorten en habitattypen.

Doel van dit rapport

Om stikstofgevoelige natuurwaarden te kunnen behouden en herstellen moet de uitstoot van stikstof omlaag en zullen aanvullend natuurherstelmaatregelen moeten worden uitgevoerd. Maar hoeveel de uitstoot moet verminderen en hoe effectief de herstelmaatregelen zijn, daarover bestaat nog veel onduidelijkheid. Zeker is wel dat te lang wachten met het terugbrengen van de uitstoot zal leiden tot nog grotere schade waarbij nog meer soorten zullen verdwijnen.

Zonder vaststelling van de ecologische randvoorwaarden is een besluit op basis van een integrale afweging van zowel natuur- als economische belangen niet mogelijk. In dit rapport geven we een overzicht van de mogelijkheden om met natuurherstelmaatregelen de natuurkwaliteit te verbeteren of te behouden, waarbij we duidelijk maken dat die maatregelen de effecten van stikstofdepositie meestal niet kunnen mitigeren. Daarnaast geven we op basis van doorrekeningen aan welke reductie van stikstofemissie op welke termijn nagestreefd moet worden om kwetsbare habitattypen en soorten te behouden. Dit rapport geeft hiermee invulling aan de omissie in de belangenafweging en dient als zodanig als handreiking aan het landsbestuur.

Stikstof en de staat van de natuur

Voor sommige planten, schimmels en dieren zijn ammoniak en in mindere mate stikstofoxiden bij hoge concentraties schadelijk dan wel giftig. Veel andere soorten en hele ecosystemen hebben vooral te lijden onder de verzurende en vermestende werking van stikstofverontreiniging.

Zowel het huidige niveau van stikstofdepositie als de geaccumuleerde stikstof van de voorbije decennia ondermijnen het functioneren van stikstofgevoelige ecosystemen, waardoor gedegenereerde landschappen en leefgemeenschappen zijn ontstaan. Veel plantensoorten zijn verdwenen als gevolg van stikstofovermaat en verlies aan kalium, magnesium en calcium door bodemverzuring. Hierbij komt dat planten ook verdwijnen door veranderde concurrentieverhoudingen tussen soorten, waardoor in veel gevallen slechts enkele soorten de van oorsprong soortenrijke vegetaties zijn gaan domineren. In Nederland zijn de afgelopen decennia ca. 400 plantensoorten, die karakteristiek zijn voor voedselarme milieus, sterk afgenomen of zelfs verdwenen, zoals rozenkransje of valkruid. Ook veel diersoorten zijn in de gevarenzone gekomen, omdat de planten waarmee ze zich voeden zijn verdwenen of omdat de voedselkwaliteit van de planten sterk is afgenomen. Ze bevatten bijvoorbeeld te weinig calcium of eiwit. Zo hebben vlinders (bijvoorbeeld kleine heivlinder, veenbesblauwtje) en vogels (bijvoorbeeld duinpieper en paapje), met name als gevolg van stikstofdepositie te lijden onder veranderingen in de vegetatiesamenstelling, vergrassing, het dichtgroeien van vegetaties en een slechte voedselkwaliteit voor de rupsen (vlinders) dan wel een afname van insectenaantallen (als voedsel voor vogels).

De Habitatrichtlijn verplicht Nederland om 81 expliciet benoemde plant- en diersoorten te beschermen. Maar op dit moment kent nog maar een kwart van deze soorten een gunstige staat van instandhouding. En van de soorten die vallen onder de Vogelrichtlijn vertoont nog ruim een derde een negatieve trend. Van de habitattypen van de Habitatrichtlijn verkeert circa 90% in een matige tot zeer ongunstige staat van instandhouding. Vaak is er een duidelijk verband met veranderingen in de stikstofhuishouding die de afgelopen decennia hebben plaatsgevonden, hoewel ook andere factoren een rol spelen.

In de cascade van effecten die zich als gevolg van voortdurende te hoge stikstofdepositie voordoen, zitten we in

de laatste fase, welke wordt gekenmerkt door ernstige bodemverzuring, verhoogde nitraatuitspoeling naar het grondwater en biodiversiteitsverlies op grote schaal. Voor elk habitattype is een kritische depositiewaarde (KDW) bepaald: deze waarden kunnen beschouwd worden als die depositiewaarden waarboven er een gerede kans bestaat op negatieve ecologische effecten. De KDWs worden nog op ca. 75% van de Natura 2000-gebieden overschreden en zonder een aanzienlijke verlaging van de stikstofdepositie, zal de natuurkwaliteit nog verder afnemen en zullen soorten verdwijnen. Ecosystemen, met bijbehorende biodiversiteit, moeten weer ecologisch duurzaam kunnen functioneren, zonder schadelijke effecten van verzuring en vermesting en de noodzaak voor telkens herhaalde herstelmaatregelen. Reductie van de ammoniakemissies is voor de natuurkwaliteit zwaarwegender vanwege de toxische effecten van ammoniak en ammonium, maar stikstofoxiden dragen evenveel bij aan de verzurings- en vermestingsproblematiek.

Hoeveel areaal beschermen tegen te hoge stikstofdepositie?

Vooral voor droge habitattypen of natte habitattypen die door regenwater worden gevoed, geldt dat afname van de depositie cruciaal is voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding. In totaal beslaan deze habitattypen ongeveer 30% van het totaal areaal stikstofgevoelige habitats in Nederland. Herstel van de milieukwaliteit is hier van doorslaggevend belang, omdat populatieherstel en herintroductie alleen mogelijk zijn als de overleving en voortplanting van dieren voldoende zijn gewaarborgd met adequate abiotische randvoorwaarden. In lijn met het advies van het Adviescollege Remkes zou op korte termijn 75% van het areaal van deze habitattypen onder de KDW gebracht moeten worden, om verdere schade te voorkomen. Waar het Adviescollege Remkes dit betrok op alle habitattypen wordt het in dit rapport verder toegespitst op de prioritaire en zeer stikstofgevoelige habitattypen, waarvoor andere mitigerende maatregelen uiterst beperkt zijn (of zelfs niet bestaan).

De (on)mogelijkheden van herstelmaatregelen

Naast reductie van de stikstofdepositie zijn ook herstelmaatregelen noodzakelijk voor het behoud en herstel van de biodiversiteit. In natte systemen kunnen waar mogelijk maatregelen ter verbetering van de hydrologie direct worden ingezet. De negatieve effecten van stikstofdepositie kunnen voor een deel worden gemitigeerd met gebufferd grondwater.

Voor de effecten van stikstof-accumulatie zijn er in droge, stikstofgevoelige habitattypen geen herstelmaatregelen die alle negatieve effecten van extra stikstof uitsluiten, als de KDW wordt overschreden. Het met organisch materiaal afvoeren van stikstof door bijvoorbeeld afplaggen, leidt namelijk ook tot afvoer van waardevolle voedingsstoffen, zoals fosfor, kalium, magnesium en calcium, die als gevolg van verzuring toch al sterk zijn afgenomen. Maatregelen die gericht zijn op het tegengaan van verzuring als gevolg van stikstofdepositie, zoals de toepassing van steenmeel en kalk, bieden weer geen oplossing voor de nadelige effecten van stikstofovermaat.

Op de droge zandgronden, die erg gevoelig zijn voor stikstofdepositie, is ecosysteemherstel daarom pas goed mogelijk als er al een sterke reductie van de stikstofdepositie (tot onder de KDW) heeft plaatsgevonden. Herstelmaatregelen zijn dan nog zeker nodig, omdat ecosystemen zich niet vanzelf zullen herstellen en zelfs met herstelmaatregelen zal het vaak nog tientallen jaren kosten om de biodiversiteit weer op het vereiste niveau te krijgen. In de tussentijd kan de nadruk liggen op noodmaatregelen die het verdere verlies van soorten beperken en experimentele maatregelen waarvan we kunnen leren hoe we de natuur zo goed mogelijk herstellen als de stikstofkraan voldoende is dichtgedraaid. Maar herstelmaatregelen geven geen juridische ruimte om het sterk reduceren van de stikstofemissies uit te stellen, zoals onder het PAS gebeurde.

Hoeveel en hoe snel de emissie reduceren?

Gegeven het feit dat reductie van de emissie de enige manier is om de natuurkwaliteit te beschermen tegen de schadelijke effecten van stikstof en ook juridische en maatschappelijke zekerheid biedt, op welke emissiereductie zou dan moeten worden aangestuurd en met welk tijdspad is dan mogelijk? De snelheid van de afname van de depositie zou op basis van de staat waarin de natuur verkeert zo snel mogelijk moeten zijn.

In totaal 50% reductie (zoals beoogd in 2035 in het huidige wetsvoorstel) geeft nog altijd 40% overschrijding (in hectaren) van de KDW voor de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitats waar de ecologische problemen het grootst zijn. Om de biodiversiteit te beschermen is dit overschrijdingspercentage te hoog, ook omdat de betreffende habitats nu veelal in slechte staat verkeren en veel soorten strikt afhankelijk zijn van deze habitattypen. Verder levert verdere emissiereductie nog hoge natuurwinst op (in termen van hectaren onder KDW). Bij ongeveer 70% emissiereductie ligt ca 25% van het areaal aan

geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitats nog boven de KDW. Voorbij dit punt is vooral nog natuurwinst te behalen door verdere reductie van emissie buiten de landsgrenzen.

Ook via een andere berekeningsmethode waarbij op korte termijn een overschrijdingspercentage van de KDW van ca 25-75% wordt toegestaan op het volledige areaal van de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitattypen, blijkt dat reducties van 50-70% nodig zijn. Op grond van het bovenstaande adviseren we voor de periode tot 2035 dan ook een emissiereductie met 70% en ten minste 50% in 2030, zoals ook in het advies van het adviescollege Remkes is aangegeven. Zelfs bij deze reductie zullen waarschijnlijk nog aanzienlijke verdere biodiversiteitsverliezen plaatsvinden, zodat het belangrijk is deze termijn te verkorten wanneer hiertoe mogelijkheden zijn.

Op langere termijn (2050) zou er geen natuurschade meer mogen optreden als gevolg van stikstof en moet de depositie overal onder de KDW liggen. Na het behalen van de hier aangegeven doelen voor 2030 – 2035 zou het beleid zich moeten richten op grotere reducties in het buitenland, waardoor het areaal Natura 2000-gebieden onder de KDW in Nederland de 100% kan benaderen.

Conclusies en aanbevelingen

Op grond van de beschreven onderzoeksresultaten komen we tot de volgende conclusies en aanbevelingen:

1 Stikstofgevoelige natuur bevindt zich op dit moment in slechte staat, mede als gevolg van de geaccumuleerde te hoge stikstofdepositie en de beperkte effecten en mogelijkheden van natuurherstelmaatregelen. In natte natuurgebieden is veel mitigatie mogelijk met hydrologisch herstel, maar in droge natuurgebieden hebben mitigerende maatregelen tegen stikstof ongunstige bijwerkingen. De PAS-natuur herstelstrategieën zijn dan ook niet opgesteld om de effecten van stikstof (volledig) te mitigeren en kunnen derhalve ook niet hiervoor ingezet worden, zeker niet in droge natuurgebieden. Op dit moment blijven echter noodmaatregelen nodig om verder biodiversiteitsverlies te voorkomen en de PAS-natuur 'herstel' strategieën kunnen hierin leidend zijn.
2 Om de risico's op verdere natuurschade en verlies van biodiversiteit te beperken zou de depositie op ten minste 75% van de hectaren stikstofgevoelige prioritaire en zeer gevoelige habitattypen zo snel mogelijk onder de KDW gebracht moeten worden. Dit is te bereiken met een nationale emissiereductie van 70%.

Wat betreft de snelheid waarmee 70% emissiereductie bereikt kan worden, sluiten we ons aan bij het advies van het Adviescollege Remkes: 50% emissiereductie in 2030, en een emissiereductie van 70% in 2035. Om nagenoeg 100% van de hectaren onder de KDW te krijgen, (tussen de jaren 2035 en 2050), zijn we vooral afhankelijk van emissiereductie in het buitenland.

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 behandelt de aanleiding voor het schrijven van dit rapport: het leveren van een ecologisch fundament onder het te voeren stikstofbeleid, in samenhang met de natuurherstelstrategieën. Ook wordt in dit eerste hoofdstuk besproken hoe we omgaan met emissie- vs. depositiereductie en de kritische depositiewaarden als ijkpunten voor het te voeren beleid. In Hoofdstuk 2 beschrijven we hoe de natuurkwaliteit door stikstofdepositie wordt aangetast, waardoor ingrijpen noodzakelijk is geworden. Tevens geeft dit de ecologische doelen aan van het te voeren stikstofbeleid. De mate waarin habitattypen en soorten te lijden hebben onder stikstofdepositie is weergegeven in Hoofdstuk 3. Hieruit volgt ook een depositiereductie-doelstelling voor de prioritaire en zeer gevoelige habitattypen. Behalve stikstofemissiereductie zet het huidige beleid ook sterk in op de implementatie van natuurherstelmaatregelen. De mogelijkheden en beperkingen hiervan worden besproken in Hoofdstuk 4. Hoofdstuk 5 is gewijd aan de doorrekening van de benodigde emissiereductie voor het halen van het doel zoals vastgesteld in Hoofdstuk 3. Hoofdstuk 6 sluit af met de conclusies en aanbevelingen. De bijlagen geven inzicht in de problematiek van de meegenomen habitattypen (Annex I), de berekeningsmethoden behorend bij Hoofdstuk 5 (Annex II), en het al dan niet meenemen van leefgebieden in de berekeningen van Hoofdstuk 5 (Annex III).

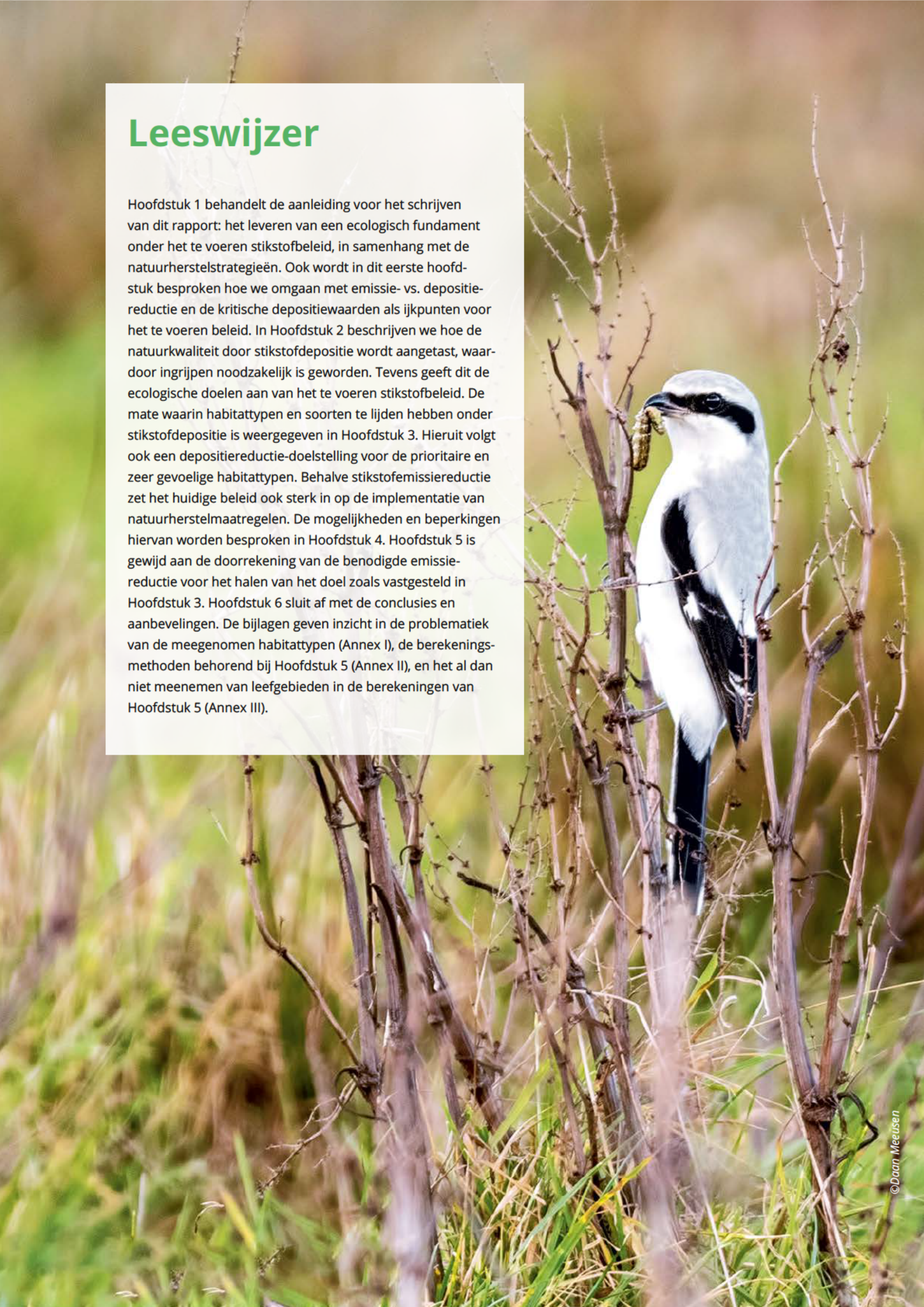

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De natuurkwaliteit in Nederland staat ernstig onder druk (Nederlandse rapportage aan de Europese Commissie 2019, WNF 2020). Veranderd landgebruik heeft hieraan bijgedragen. Het gaat dan bijvoorbeeld om intensivering van landbouwkundig gebruik of bebouwing, waardoor veel habitat is vernietigd. Maar ook de kwaliteit van natuurgebieden is in veel gevallen dermate verslechterd dat de biodiversiteit hard achteruit is gegaan. Oorzaken hiervoor zijn samen te vatten in zogenaamde 'Ver'-factoren: vermesting, verzuring, verdroging en vergiftiging.

In de afgelopen decennia zijn successen behaald met het terugdringen van de depositie van zwavelverbindingen (clo.nl/nl018325) en de fosfaatgehalten in huishoudelijk afvalwater (clo.nl/nl015222), maar toch zijn de reeds behaalde resultaten van milieumaatregelen onvoldoende gebleken om het verlies van biodiversiteit te stoppen (o.a. WNF 2020).

Een groot probleem dat in veel natuurgebieden nog steeds optreedt, is de overmatige toevoer van reactief stikstof (NO_x, zoals stikstofdioxide en nitraat en NH_y, zoals ammoniak en ammonium). Voor sommige soorten is een overmaat van één vorm van reactief stikstof giftig, maar veel andere soorten en hele ecosystemen hebben vooral te lijden onder de verzurende en vermestende werking van deze verontreiniging (o.a. Landschap, 2017). Het functioneren van ecosystemen raakt dermate verstoord dat soorten zich niet kunnen handhaven. Stikstofoverschotten in het milieu zijn overigens niet alleen een Nederlands probleem, want ze doen zich voor in grote delen van Europa, maar de situatie in Nederland is in de Europese context extreem te noemen (Fig. 1).

De Raad van State deed op 29 mei 2019 uitspraak over het PAS (Programma Aanpak Stikstof) en veegde daarmee dat beleid van tafel. De natuurschade als gevolg van stikstof kwam daarmee opnieuw prominent op de Nederlandse politieke agenda te staan. Er heerst echter politieke

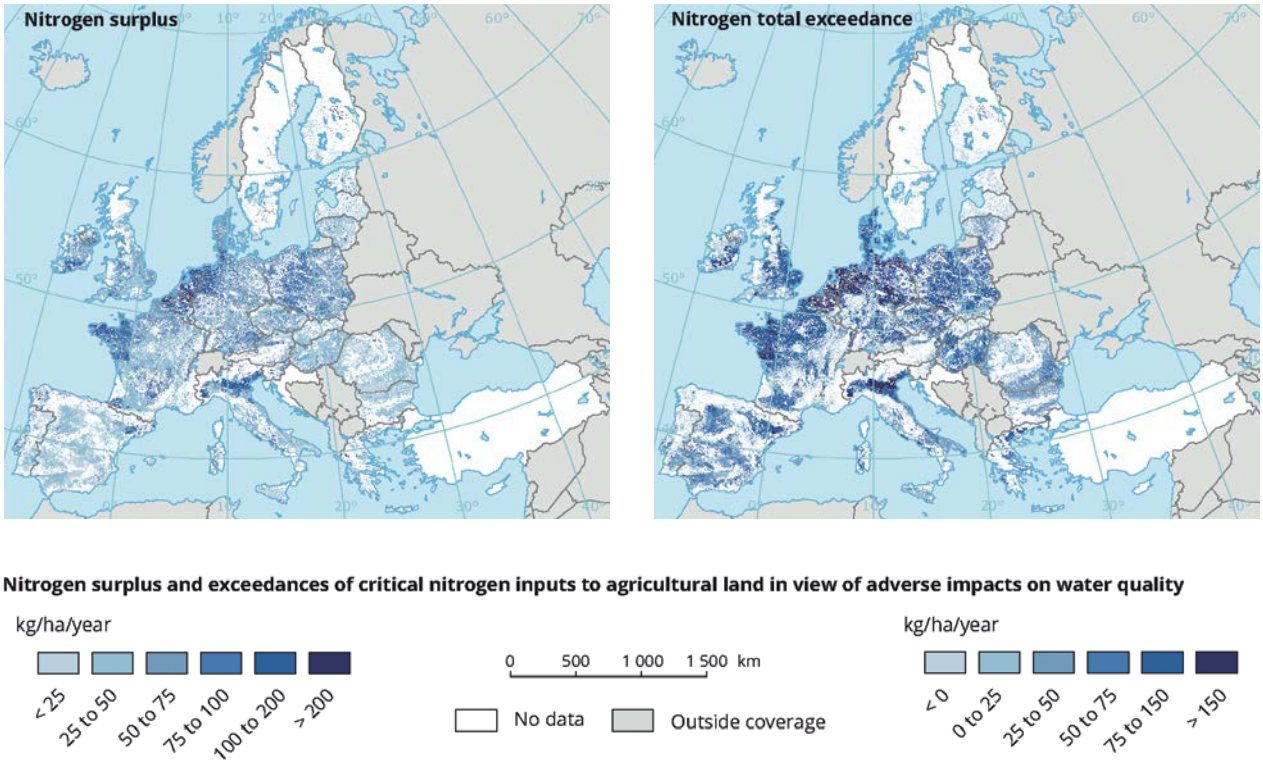

Fig. 1. Geschat stikstofoverschot (de balans tussen bemesting en depositie enerzijds en opname door planten en vastlegging anderzijds) in Europa in 2010 (links); rechts de mate van overschrijding van kritische stikstofgiften op landbouwgrond waarbij negatieve effecten op de waterkwaliteit optreden (European Environment Agency 2019). De situatie in Nederland is extreem binnen Europa.

Stikstof is een meststof welke door het promoten van algengroei ervoor zorgt dat tegel- en houtwerk snel groen worden.

onduidelijkheid over de ecologisch minimaal noodzakelijke emissie- en depositiereductie om de stikstofgevoelige natuurwaarden te kunnen behouden of te kunnen herstellen. Hiernaast bestaat in politiek en bestuur vaak geen goed beeld van de beperkingen van natuurherstelmaatregelen in een groot aantal habitattypen. Ten onrechte is er soms het beeld dat alle effecten van stikstof met behulp van (PAS-) natuurherstelmaatregelen teniet zijn te doen of op voorhand zijn uit te sluiten, zoals voor nieuwe projecten is vereist conform de uitleg van de Habitatrichtlijn door het Europees Hof van Justitie.

De belangrijkste overweging voor de Raad van State om tot hun PAS uitspraak te komen, was dan ook het niet op voorhand kunnen uitsluiten van natuurschade op Natura 2000-habitattypen binnen het PAS. In het PAS-dossier ontbrak een onderzoek naar de ecologisch noodzakelijke agenda van de depositiereductie. Ook als onderdeel van de in april 2020 door de minister bekend gemaakte Structurele Aanpak Stikstof ontbreekt een onderzoek naar de ecologisch noodzakelijke maatregelen en het tijdsbestek waarbinnen deze maatregelen moeten worden uitgevoerd om verdere verliezen van kwaliteit en oppervlak van beschermde habitats te voorkomen. Op Nederland rust echter de Europeesrechtelijke plicht de Natura 2000-waarden in een goede staat van instandhouding te brengen en te houden (artikelen 6 lid 1 en lid 2 Hrl). Het tijdpad om dat doel te realiseren wordt ingeperkt door het verliesrisico van de beschermde Natura 2000-natuurwaarden als gevolg van te langzaam ingrijpen c.q. een te lang blijven voortduren van een te hoge stikstofdepositie. De politiek-maatschappelijke behoefte aan rechtszekerheid over vergunningbesluitvorming is zeer groot. De Habitatrichtlijn laat niet toe dat Natura 2000-waarden onomkeerbaar verloren gaan. Zicht op een juridisch en ecologisch solide aanpak van de stikstofproblematiek is daarom noodzakelijk. Het stikstofprobleem moet nu echt opgelost worden.

De Wet natuurbescherming (Wnb) geeft in Nederland invulling aan de Europese Habitatrichtlijn en ziet primair toe op natuurbelangen en instandhouding van de natuurkwaliteit. Om aan de wettelijke eisen te kunnen voldoen, is de best beschikbare wetenschappelijke kennis nodig over de ecologisch noodzakelijke emissie- en depositiereductie. Deze kennis is noodzakelijk voor de regering om het te voeren reductiebeleid te kunnen bepalen op basis van een integrale afweging van alle betrokken belangen, waaronder natuurlijk de betrokken natuur- en economische belangen. Zonder vaststelling van de ecologische randvoorwaarden is een besluit op basis van een integrale afweging van alle betrokken belangen nauwelijks mogelijk. Dit rapport geeft invulling aan deze omissie in de belangenafweging en dient als zodanig als handreiking aan het landsbestuur.

1.2 Emissie- of depositiereductie als doel

De potentiële ecologische effecten van stikstof worden doorgaans, en ook in dit rapport, in verband gebracht met de depositiewaarden. Immers, niet de hoeveelheid geëmitteerde stikstof is doorslaggevend voor de ecologische gevolgen, maar de depositie daarvan op de natuurterreinen. Daarom is het logisch het doel van beleid uit te drukken in te realiseren depositiereductie, zoals we ook in dit rapport zullen doen. De reductietaakstelling van de depositie zal zich echter moeten richten op de bronnen, waarvan de uitgestoten stikstofverbindingen zich over meer dan honderd kilometer kunnen verspreiden (www.rivm.nl/stikstof/vragen-en-antwoorden-over-stikstof-en-ammoniak, Gies et al. 2019) en waarbij het om miljoenen emissiepunten gaat. Daarom spreekt met vaak van een 'stikstofdeken' over Nederland. In bestuurlijke stukken wordt vaak gesproken van emissie reductiedoelstellingen, maar dit is niet het doel op zich. In dit rapport koppelen we de beschikbare middelen (emissiereductie en natuurherstelmaatregelen) aan het doel: ecologisch duurzaam herstel van de natuurkwaliteit en biodiversiteit.

1.3 Kritische depositiewaarden

In dit rapport houden we als 'veilige' stikstofdosis de voor de habitattypen vastgestelde kritische depositiewaarden (afgekort als KDW) aan (Van Dobben et al. 2012). Aan de KDW's liggen vooral gegevens uit additie experimenten ten grondslag, die leiden tot KDW-ranges per EUNIS natuurtype (het Europese systeem voor de indeling van ecosystemen). Deze zijn geïntegreerd met gesimuleerde KDW's per vegetatietype - bodemtype combinatie (Van Dobben et al. 2006). Die integratie heeft plaatsgevonden door vertaling van vegetatie- en EUNIS typen naar habitattypen, en middeling van de KDW's over bodemtypen en vegetatietypen. Deze procedure leidt tot unieke KDW's per habitattype en leefgebied, die zodanig zijn vastgesteld dat ze altijd binnen de empirische range vallen (Van Dobben et al. 2012). Dit is zo gedaan omdat er over de empirische ranges een brede internationale consensus bestaat (Bobbink & Hettelingh 2011). De Nederlandse KDW's zijn dus een verbijzondering van de Europese waarden, en kunnen beschouwd worden als die depositiewaarden waarboven er een gerede kans bestaat op negatieve ecologische effecten (voor habitattypen vooral met betrekking tot vegetatiekenmerken). Internationaal zullen

Uitbundige groei van slijmalgen over stuifzandvegetaties als gevolg van stikstofdepositie zorgt ervoor dat onderliggende planten afsterven. Zelfs op droge zandbodems lijkt het alsof er water blijft staan, maar dit is allemaal slijm welke door de algen wordt geproduceerd.

de KDW's eind 2021 herzien worden en de verwachting is dat er vooral bijstelling naar beneden zal plaatsvinden. We beschouwen in dit rapport de KDW's als onderbouwde richtpunten voor het beleid en niet als ecologische kantelpunten voor de kwaliteit van habitattypen of leefgebieden. De KDW's zijn dus niet de maatstaf waarbij de instandhouding van individuele soorten absoluut gegarandeerd kan worden.

Omdat stikstof in ecosystemen kan accumuleren en de bijkomende effecten ervan op verzuring ook sterker worden naarmate de blootstelling aan verzurende depositie langer aanhoudt (Bobbink & Lamers 1999, Bergsma et al. 2018), moet, zolang de KDW (sterk) overschreden wordt, de toegestane jaarlijkse depositie eigenlijk telkens naar beneden bijgesteld worden. Ook hiermee houden we in beginsel geen rekening in dit rapport, maar het is wel een belangrijk gegeven dat we meenemen bij de interpretatie van onze uitkomsten, omdat dit een belangrijke reden is dat er nu snel moet worden opgetreden tegen overmatige stikstofdepositie.

1.4 Vraagstelling

De hoofdvraag van dit rapport is welke afname van stikstofdepositie er nodig is om de natuurkwaliteit van stikstofgevoelige habitattypen duurzaam te behouden en te herstellen, gegeven de huidige staat van de natuurgebieden en de herstelmaatregelen die kunnen worden getroffen. Herstel is daarbij een hogere ambitie dan behoud, ofwel het voorkómen van verdere aantasting (bij overschrijding van de KDW), maar ook deze laatste ambitie vereist reeds reductie in stikstofdepositie, omdat bij langdurige overschrijding van de KDW verdere achteruitgang als gevolg van accumulatie effecten nog steeds kan optreden. Dit is zeker het geval wanneer de te hoge depositie lange tijd aanhoudt en er geen vlak-dekkend beheer is welke de in de tijd accumulerende effecten voorkomt en zelf geen schade aan de natuurlijke kenmerken van het habitattype toebrengt. Dus, om projecten met stikstofemissie te vergunnen, moet, op termijn, de natuurkwaliteit duurzaam op orde zijn (wat dit is, wordt op hoofdlijnen nader verkend in dit rapport). Dit wordt ook vanuit de Habitatrichtlijn verlangd, zij het dat voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding voor habitattypen en soorten geen *deadline* is gesteld in deze richtlijn.

Hieruit volgt dat de factor 'tijd' een verdere uitwerking van de hoofdvraag behoeft. Veel habitattypen zijn in dermate slechte staat (Vogel- en Habitatrichtlijn rapportage 2019) dat we, naast wat er al verloren is gegaan, ook de komende periode nog veel natuurwaarden dreigen te verliezen. Voorbeelden van habitattypen die dit betreffen zijn de Oude eikenbossen (Lucassen et al. 2014) en de nagenoeg verdwenen intacte vegetaties van Heischrale graslanden (o.a. Bobbink et al. 2017). Een tweede vraag van dit rapport is dus binnen welke termijn welke reductie-ambitie gerealiseerd zou moeten worden om het verlies van natuurwaarden te stoppen. De derde vraag van dit rapport is welke emissiereductiedoelstelling hoort bij de vereiste afname van de depositie.

2 Effecten van stikstof op natuur kwaliteit

2.1 Ecologische grenzen van natuurkwaliteit in relatie tot stikstof

Sinds de jaren tachtig van de 20ste eeuw bestaat er wetenschappelijke consensus dat te hoge niveaus van stikstofdepositie schadelijk zijn voor natuur. Onder invloed van stikstof treden vermesting, verzuring en directe toxiciteit op. In Nederland zijn de afgelopen decennia ca. 400 plantensoorten die karakteristiek zijn voor voedselarme milieus, sterk afgenomen of zelfs verdwenen (Tamis et al., 2005). Ook in de analyse van de Rode Lijst (Sparrius et al. 2014) komt duidelijk naar voren dat soorten van meest voedselarme milieus afnemen en die van voedselrijke juist toenemen. Er zijn kritische depositiewaarden vastgesteld waarboven de kans groot is dat natuurschade zal ontstaan (Van Dobben et al. 2012). Deze schade is ernstiger naarmate de KDW in grotere mate en/of langduriger wordt overschreden. De huidige situatie in Nederland is dat gedurende de voorbije decennia de KDW op veel habitattypen en locaties al ruimschoots overschreden werd en dat dit nu nog steeds het geval is. Hoewel de mate van overschrijding gemiddeld is afgenomen sinds de jaren 1990 (maar stabiel is sinds de beginjaren 2000; clo.nl/018918), leidt de huidige ruime mate van overschrijding tot steeds verdere aantasting van tal van Nederlandse natuurterreinen (o.a. Bergsma et al. 2018). De verschillende routes die leiden tot aantasting van de natuurkwaliteit door stikstofdepositie zijn grafisch samengevat in het Living Planet Report van het Wereld Natuur Fonds (2020; p. 77) (zie ook Nijssen et al. 2017).

Bossen vangen relatief veel luchtvervuiling in: dat is goed voor de luchtkwaliteit, maar maakt bossen wel gevoelig voor schadelijke effecten van een overmaat aan stikstof.

Effecten van stikstofdepositie zijn in een aantal habitattypen nu dermate ernstig dat natuurlijk herstel zonder ingrijpende maatregelen niet meer mogelijk is (Bobbink et al. 2017, Bergsma et al. 2018). Deze maatregelen worden ingrijpender naarmate de (ruime) overschrijding van de KDW langer voortduurt en de aantasting blijft toenemen. Dat we in deze slechte staat van natuurkwaliteit van de betreffende habitattypen zijn terecht gekomen (rapportage Vogel- en Habitatrichtlijn 2019) impliceert dat we al veel natuurlijke kenmerken van deze habitattypen verloren hebben en veel van de biodiversiteit die typerend is voor deze habitattypen zijn kwijtgeraakt.

Het is niet zo dat er door aantasting van gebieden door stikstofdepositie simpelweg ‘andere’ natuur ontstaat. Fundamentele ecologische processen in een aantal habitattypen zijn inmiddels dermate verstoord geraakt dat natuur hier plaats heeft gemaakt voor sterk aangetaste, niet meer als habitattypen kwalificerende landschappen waarin veel minder planten en dieren (zowel soorten als aantallen) kunnen leven (o.a. Landschap 2017). Het verhelpen van deze fundamentele ecologische knelpunten is noodzakelijk voor natuurherstel. Hieronder beschrijven we kort de processen in natuurlijke ecosystemen die sterk worden beïnvloed door veranderingen in atmosferische stikstofdepositie. Sommige van de veranderingen die in natuurlijke ecosystemen hebben plaatsgevonden, kunnen niet uit zichzelf herstellen nadat de stikstofdepositie sterk is teruggebracht. De vraag is dan of aanvullende maatregelen wel kunnen leiden tot herstel van de oorspronkelijk aanwezige biodiversiteit (H4). Veel van de relevante processen houden onderling verband met elkaar, maar ter wille van het overzicht willen we toch enkele van de zwaarwegende knelpunten los van elkaar bespreken.

Bodemverzuring (rechts, referentie links) leidt tot een anders functionerende bodem, met een andere humusgelaagdheid (donkere laag onderin het humusprofiel), waarmee ook eigenschappen van ecosystemen veranderen. Dergelijke processen zijn niet vanzelf omkeerbaar.

2.2 De accumulatie van stikstof in natuurlijke ecosystemen

Na de Tweede Wereldoorlog is de atmosferische stikstofdepositie in Nederland (en geheel West-Europa) sterk toegenomen als gevolg van intensivering van de landbouw, toename van het verkeer en verdere industrialisering (Fig. 2a; Berendse et al. 2021). Eind jaren zeventig tot begin jaren negentig bereikte de stikstofdepositie in Nederland extreem hoge waarden, waarna een daling plaatsvond als gevolg van aangescherpt beleid, onder meer door de ingevoerde MINAS-mineralenboekhouding die agrarische bedrijven moesten bijhouden. Na 2005 zien we een stagnatie van deze positieve ontwikkeling. Deze stagnatie is zichtbaar zowel in de veranderingen in atmosferische stikstofdepositie als in de ammoniakconcentraties die door het RIVM gemeten worden in de atmosfeer. Gemiddeld bestaat ca. 65% van de gemeten en gemodelleerde stikstofstofdepositie uit ammonium, grotendeels afkomstig uit de Nederlandse veeteelt en (voor ongeveer 1/3) uit het buitenland.

De planten en micro-organismen in voedselarme ecosystemen zijn sterk aangepast aan milieus met een zeer lage input van stikstofverbindingen. Deze soorten zijn in staat om alle stikstof die het ecosysteem binnenkomt op te nemen en vervolgens vast te leggen in levende biomassa en organische stof in de bodem. Deze aanpassing is voor veel organismen van levensbelang onder stikstofarme omstandigheden, maar heeft vergaande consequenties wanneer de stikstoftoevoer sterk toeneemt. Onder die omstandigheden vindt een sterke versnelling plaats van de accumulatie van stikstof in het ecosysteem (Fig. 2b). In de Nederlandse heidevelden en dennenbossen is deze ophoping van stikstof uitgebreid gemeten. Gedurende de eerste 50 tot 100 jaar accumuleert alle stikstof die het ecosysteem binnenkomt via atmosferische depositie, terwijl andere stikstofbronnen (bijv. N-fixatie vanuit de lucht door bacteriën) geen rol van betekenis blijken te spelen (Fig. 2c). Het overgrote deel van deze stikstof hoopt zich op in de organische stof in de bodem (70-90%) hetgeen leidt tot een snelle toename van de stikstofmineralisatie (Berendse 1990). Bij hoge stikstofdepositie kan de stikstofmineralisatie binnen enkele decennia stijgen met meer dan een factor 10 hetgeen vergaande gevolgen heeft voor de primaire productie en de concurrentieverhoudingen binnen de plantengemeenschap. Modelsimulaties laten zien dat door de accumulatie van organische stikstof in de bodem de effecten van verhoogde stikstofdepositie aanzienlijk versterkt worden en tenslotte veel groter zijn dan op basis van de toename van de N-depositie zou kunnen worden verwacht.
Als gevolg van de snelle accumulatie van organische stikstof in de bodem wordt na enkele decennia een punt bereikt waarbij de dominante plantensoort (bijv. struikheide

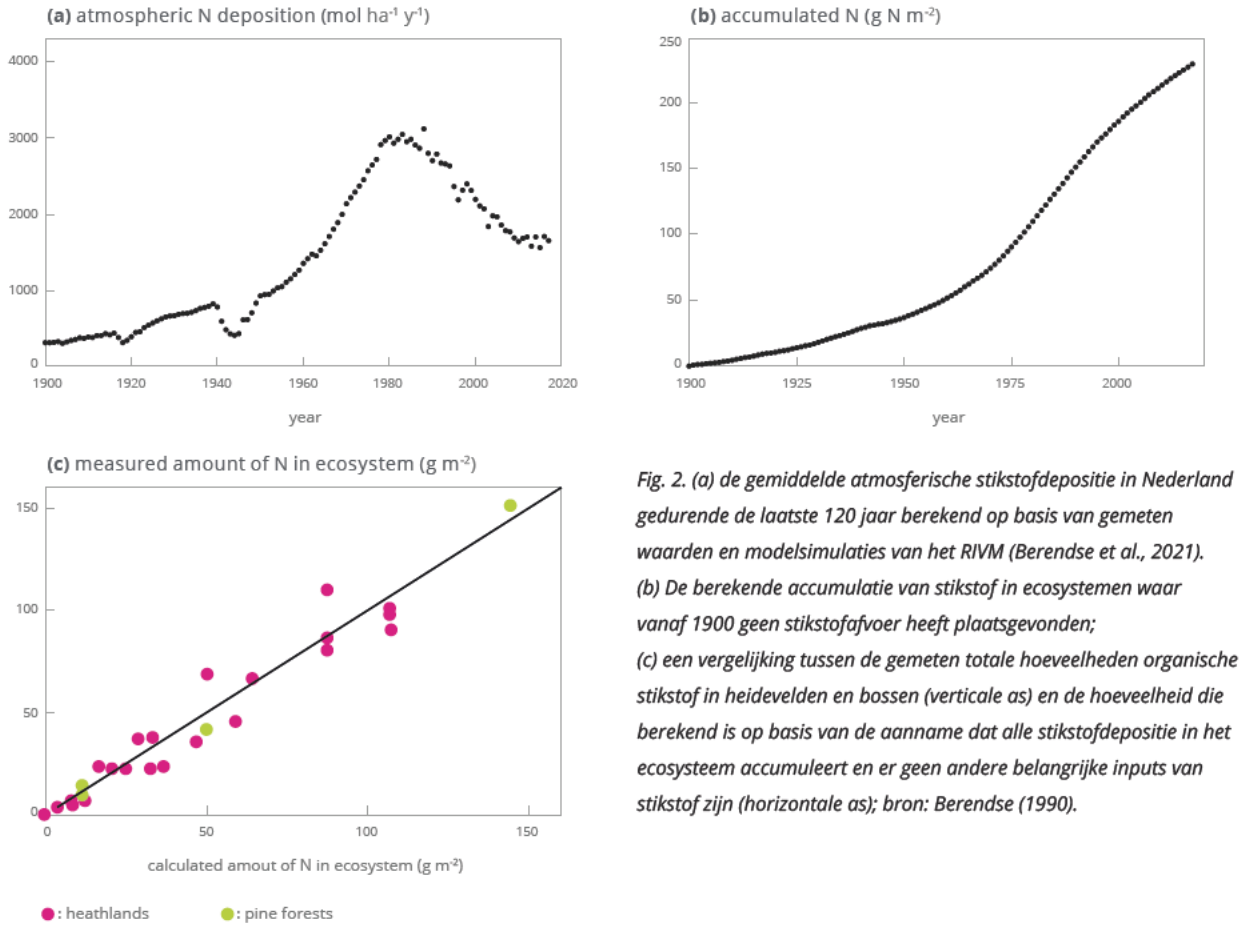

Fig. 2. (a) de gemiddelde atmosferische stikstofdepositie in Nederland gedurende de laatste 120 jaar berekend op basis van gemeten waarden en modelsimulaties van het RIVM (Berendse et al., 2021). (b) De berekende accumulatie van stikstof in ecosystemen waar vanaf 1900 geen stikstofafvoer heeft plaatsgevonden; (c) een vergelijking tussen de gemeten totale hoeveelheden organische stikstof in heidevelden en bossen (verticale as) en de hoeveelheid die berekend is op basis van de aanname dat alle stikstofdepositie in het ecosysteem accumuleert en er geen andere belangrijke inputs van stikstof zijn (horizontale as); bron: Berendse (1990).

of dopheide) zijn maximale groeisnelheid bereikt en niet meer alle stikstof die door mineralisatie beschikbaar komt, volledig kan opnemen. Vanaf dat moment accumuleert ammonium in de bodemoplossing. In veel ecosystemen zijn er plantensoorten met een hogere groeisnelheid en een grotere opnamecapaciteit aanwezig die snel van deze verhoogde beschikbaarheid gebruik kunnen maken. Een bekend voorbeeld is de vergrassing van de Nederlandse heide waar bijv. pijpenstrootje de heidesoorten in snel tempo kan verdringen (Berendse & Aerts 1984). Deze veranderingen gaan vrijwel altijd gepaard met grote verliezen van biodiversiteit. In dopheidevelden zien we dat bij vergrassing soorten als klokjesgentiaan of beenbreek verdwijnen. In drogere heidevelden verdwijnt dan een groot aantal bijzondere soorten korst- en levermossen. Een vergelijkbaar verschijnsel zien we in de dennenbossen op zandgronden waar als gevolg van de versnelde accumulatie van stikstof in de bodem vaak gewone braam de oorspronkelijke onderbegroeiing met bijv. rode of blauwe bosbes vervangt.

Deze veranderingen in soortensamenstelling vertragen vaak de genoemde ophoping van ammonium in het bodemvocht, omdat deze soorten meer voedingsstoffen kunnen opnemen. Maar wanneer de accumulatie van organische stikstof in de bodem zich voortzet, wordt op een gegeven moment ook voor deze soorten de maximale opnamecapaciteit bereikt. Vanaf dat moment worden de problemen veel groter. De concentraties van ammonium in het bodemvocht lopen dan snel op met als gevolg dat er een explosieve ontwikkeling volgt van nitrificerende bacteriën die ammonium als energiebron gebruiken (bijv. *Nitrosomonas*) en nitraat produceren waarbij H^+-ionen worden gevormd (Van Breemen et al. 1982). Wanneer ammonium en nitraat niet meer door planten kunnen worden opgenomen, vindt ook geen neutralisatie meer plaats van het geproduceerde zuur en zal het gevormde nitraat uitspoelen, waarna een zeer snelle verzuring van de bodem plaats vindt. Bodemverzuring als gevolg van ammoniakemissies vindt dus alleen plaats wanneer de bodem met stikstof verzadigd is en de planten geen of nauwelijks meer ammonium of nitraat kunnen opnemen (zie voor verdere uitleg van het verzuringsproces H 2.6).

In de meetseries in de Nederlandse heidevelden werd over een periode van 50 jaar gemeten dat de input van stikstof (op molaire basis) ongeveer 30 maal zo hoog was als de depositie van fosfor (Berendse, 1990). De optimale verhouding tussen stikstof en fosfor ligt voor veel plantensoorten

tussen 14 en 16. Er heeft dus ten gevolge van de stikstofdepositie die een aantal decennia zeer hoog is geweest, een ontwrichting plaatsgevonden van de verhouding tussen enerzijds stikstof en anderzijds fosfor die planten en veel andere organismen nodig hebben. Hetzelfde geldt voor essentiële mineralen als kalium, calcium en magnesium. Dit heeft gevolgen voor de biodiversiteit, bijvoorbeeld voor insecten op heidevelden (Vogels et al. 2011).

Als extra effect van de accumulatie van stikstof in veel ecosystemen zal ook grondwater onder bijvoorbeeld bossen vervuild raken met nitraat, waardoor ook grondwater-gevoede beeksystemen met te hoge nitraatconcentraties te maken zullen krijgen (alsook onze drinkwatervoorziening). In heideterreinen kan extreme droogte, zoals we in de voorbije jaren hebben gehad, extreme pieken in de uitspoeling van nitraat veroorzaken, zodra de droogte voorbij is (Bobbink et al. 2019). Waar beeksystemen nu al te maken hebben met infiltrerend nitraatrijk water uit landbouwgrond, verruigen de oevers en verdwijnen mos-soorten. Het effect van het uitspoelen van nitraat zal nog lang na-ijlen, ook als we per direct de stikstofdepositie tot nul terug zouden kunnen brengen, zowel als gevolg van de benodigde inzijgingstijd als van de grote stikstofoverschotten die zich gedurende de afgelopen decennia in veel natuurgebieden hebben opgehoopt.

2.3 Ernstige bodemverzuring

Bodemverzuring is een chemisch en ecologisch complex proces dat via verschillende routes leidt tot een afname van biodiversiteit. Als gevolg van verzuring komt bijvoorbeeld aluminium vrij in de bodem (Tian & Niu, 2015) wat plantenwortels aantast, waardoor de wortels minder goed functioneren of planten zelfs op grote schaal dood gaan (o.a. De Graaf et al. 1997, De Vries et al. 2015). Tegelijkertijd neemt de beschikbaarheid aan plantenvoedingsstoffen, zoals calcium, magnesium en kalium als gevolg van verzuring af (Tian & Niu, 2015): door het oplossen van verweerbare mineralen en het vrijkomen van nutriënten van uitwisselingscomplexen, spoelen ze uit de wortelzone, waardoor ze onbereikbaar worden voor de vegetatie. Vaak lekt nitraat uit de bodem en worden de basische kationen 'meegenomen', zodat het elektrisch evenwicht in de bodem behouden blijft. Dit verlies aan basische kationen levert een sterke aantasting op van de bodemkwaliteit (Haynes & Swift 1986, De Vries et al. 2015). In bossen kan dit probleem, als gevolg van nitraatuitspoeling, optreden vanaf een stikstofdepositieniveau van 10-15 kg/ha/jr (Bobbink & Lamers 1999, De Vries et al. 2007, Dise et al. 2009).

Voorbeelden van deze problematiek zijn onder andere te vinden in de teloorgang van de droge heideterreinen, die enorm aan biodiversiteit hebben ingeboet (Vogels et al. 2011, Landschap 2017). Dit komt onder andere doordat er bijna geen kruidachtige planten meer tussen de heide staan als gevolg van de verhoogde gehalten opgelost aluminium en ammonium (De Graaf et al. 1997). Behalve het verlies aan plantendiversiteit heeft dit ook direct gevolgen voor insecten die hun voedselplanten missen, of dat nu bloembezoekers zijn die geen stuifmeel of nectar meer kunnen vinden of bijvoorbeeld rupsen waarvan de specifieke waardplanten zijn verdwenen. Het fundamentele ecologische knelpunt van aantasting van de bodemkwaliteit door verzuring voorkomt dat de leefgemeenschap van een intact heidesysteem zich kan ontwikkelen. Ook is er zonder ingrijpen vaak geen bodemherstel meer mogelijk, omdat de mineralen met basische kationen (Ca+Mg+K) die hiervoor zouden moeten zorgen al grotendeels zijn opgebruikt in de voorbije decennia van aanhoudende, zeer hoge niveaus van zure depositie (Bobbink et al. 2017, Bergsma et al. 2018).

2.4 Nutriëntengebrek en onbalans

Stikstofdepositie leidt in habitattypen met een van nature nutriëntenarme en verzuringsgevoelige bodem tot een situatie waarbij de bodem wel heel veel stikstof bevat (H 2.2), maar in verhouding veel minder andere essentiële nutriënten (H 2.3). Voor planten ontstaat er als gevolg hiervan een onnatuurlijke balans tussen stikstof en andere voedingsstoffen, die de fysiologie van de planten verandert en hiermee ook de voedingswaarde van de planten voor veel planteneters (Vogels et al. 2011, Van den Burg et al. 2014, Nijssen et al. 2017, Kurze et al. 2018, Vogels et al. 2020).

In de eerste plaats kunnen tekorten aan bepaalde voedingsstoffen, zoals kalium, magnesium en calcium de kwaliteit van de plant zelf aantasten. Hierdoor kunnen planten een verminderde groei of reproductie laten zien of zelfs dood gaan. Ook zijn er tekorten van elementen in planten die doorwerken in de voedselketen, zoals calcium. Calciumgebrek in de vegetatie leidt ertoe dat soorten die calcium nodig hebben voor hun skelet in de problemen komen. Allerlei soorten huisjesslakken, pissebedden en miljoenpoten met een calciumrijk exoskelet verdwijnen uit de strooisellaag of zelfs uit de natuurgebieden onder invloed van bodemverzuring en calciumgebrek (Vogels et al. 2020). Dit leidt ertoe dat vogels onvoldoende calciumrijke prooien vinden: de oudervogels produceren bij gevolg eischalen van slechte kwaliteit (de eieren komen dan

Als bossen te lang aan verzurende depositie worden blootgesteld, daalt de calciumbeschikbaarheid in het ecosysteem zodat vogels geen goede eieren meer kunnen leggen en jongen al in het nest hun pootjes breken.

De kromzitter komt niet voor in eiken met hoge NPN en lage eiwitgehalten, zoals ontstaan na langdurig veel te hoge stikstofdepositie op een nutriëntenarme bodem.

ook niet uit) en hun jongen lopen een verhoogd risico om al als nestjong hun poten te breken (deze jongen gaan dood) (Van den Burg 2017, 2019B). Hiernaast kunnen relatieve tekorten ten opzichte van stikstof optreden, zoals bij fosfor het geval is (Vogels et al. 2020).

Onder invloed van de overdaad aan stikstof en het tekort aan andere nutriënten verandert ook de eiwithuishouding in de planten (Vogels et al. 2020). In van nature nutriëntenarme systemen is stikstof één van de beperkende voedingstoffen voor de groeisnelheid van planten. Door de stikstofdepositie wordt deze beperking opgeheven en zullen andere nutriënten beperkend worden, zoals fosfor, kalium, magnesium of calcium. Veel plantensoorten nemen onder deze omstandigheden meer stikstof op dan dat ze kunnen gebruiken voor hun groei, waardoor stikstofrijke producten zich ophopen in de planten. We zien dit bijvoorbeeld in de vorm van vrije aminozuren: dit zijn de bouwblokken van eiwitten die niet meer (snel genoeg) door de planten in eiwit kunnen worden omgezet. Ook stapelen zich allerlei andere stikstofhoudende verbindingen zich op in de planten (dit wordt ook wel non-protein nitrogen genoemd, ofwel NPN). In sommige plantensoorten blijft het eiwitgehalte stabiel bij toenemende stikstofgehalten in de plant en wordt er alleen meer NPN gemaakt (Vogels et al. 2011). In andere plantensoorten stijgt het NPN-gehalte eveneens maar neemt het eiwitgehalte zelfs af (van den Burg et al. 2014). Dit alles leidt niet direct tot grote schade voor de plant, maar verandert wel in belangrijke mate de relatie van de plant met herbivoren.

Door voornoemde veranderingen in de plant daalt de kwaliteit van planten voor herbivoren (Vogels et al. 2020). Vlinderrupsen, die weinig gebruik maken van darmbacteriën, zijn heel gevoelig voor veranderingen in hun voedselkwaliteit. Experimenten met kleine nachtpauwoog (op struikheide; Vogels et al. 2011) en kleine wintervlinder (op zomereik; Van den Burg et al. 2014) hebben laten

Sperwers zijn gevoelig voor aminozuurtekorten die leiden tot verminderde eiproductie en ei-uitkomst en meer embryonale afwijkingen.

Heidehaantjes kunnen plaagvormig voorkomen in verzuurde en vermeste heidevelden en heideplanten doen afsterven.

zien dat de rupsen massaal sterven op plantmateriaal dat als gevolg van stikstofdepositie is aangetast. Ook op populatieniveau in het veld zijn deze effecten merkbaar: de dichtheden van genoemde soorten in aangetaste gebieden zijn sterk afgenomen. Hogerop in de voedselketen zien we in bossen vooral specifieke aminozuurgebreken als uitvloeisel van het gebrekkige eiwitmetabolisme in planten, zoals verminderde veergroei bij jonge mezen en slechte broedresultaten en populatiedaling bij sperwers (Vogels et al. 2020, Van den Burg 2002).

Enkele insectensoorten kunnen nog wel met de aangetaste planten overweg. Vaak zijn dit kevers (heidehaantje, eikenprachtkever) die gebruik maken van darmbacteriën om hun voedsel te verteren (Vogels et al. 2020). Waarschijnlijk kunnen deze soorten via hun darmbacteriën de voedselkwaliteit verbeteren, zeker wat betreft hun aminozuur- en eiwitmetabolisme. Deze insecten kunnen belangrijke plagen vormen en ervoor zorgen dat planten massaal afsterven. In de genoemde voorbeelden gaat het om struikheide (Brunsting & Heil 1985) en zomereiken (Lucassen et al. 2014), welke typerend zijn voor de habitattypen waarin ze voorkomen.

Bovengenoemde effecten van stikstofdepositie verlopen via aantasting van de bodemkwaliteit. Om deze problematiek te verhelpen is zowel bodemherstel noodzakelijk als het afremmen van de accumulatie van stikstof door afname van de stikstofdepositie.

2.5 Aantasting van de biodiversiteit

In voorgaande paragraaf is een aantal effecten van stikstof beschreven welke de grenzen aangeven waarbinnen ecosystemen en habitattypen nog normaal kunnen functioneren zonder grote verliezen van biodiversiteit. Hoewel veel soorten te lijden hebben onder de processen die eerder zijn beschreven, komen ook in veel habitattypen één of enkele plantensoorten voor die juist sterk weten te profiteren van de nieuw ontstane abiotische condities. Deze plantensoorten kunnen in de oorspronkelijke vegetatie gaan domineren, wat op zichzelf ook leidt tot verdere aantasting van de biodiversiteit. Voorbeelden hiervan zijn de vermossing van stuifzanden (Sparrius & Kooijman 2011), vergrassing en verstruweling van heidevelden of grijze duinen (clo.nl/nl154706, Haveman & Schaminée 2002, Kooijman et al. 2017) en de overmatige opslag van struiken en bomen in de hoogveengebieden (Limpens 2009). Deze soorten hebben vaak fysiologische aanpassingen waardoor ze weinig last hebben van de verzuring (ze zijn bijvoorbeeld aluminium- en ammoniumtolerant; Vogels et al. 2011) en worden niet geremd door overmatige stikstof (ze nemen bijvoorbeeld geen extra stikstof uit hun omgeving op dan dat ze strikt voor hun groei nodig hebben; Van den Burg et al. 2014). Ook hebben ze weinig last van planteneters die hun opmars zouden kunnen tegenhouden.

Sterke groei van slechts één of enkele plantensoorten zorgt ervoor dat andere, vaak langzaam groeiende soorten de competitie om ruimte, licht, water en voedingsstoffen verliezen en uit ecosystemen verdwijnen (zoals in de voorbeelden hierboven). Bijzondere of zeldzame plantensoorten worden in dit proces vervangen door algemene soorten. Dit betekent dat ook insecten waarvan de levenswijze samenhangt met de verdwenen plantensoorten, of met kruidenrijkdom in het algemeen, geen stand kunnen houden (Bouwman et al. 2020). De voedselbasis voor deze insecten verdwijnt en hierdoor wordt het ook moeilijker voor insecteneters, zoals andere insecten en vogels, om te overleven en zich voort te planten.

Het palet aan effecten beschreven in H2.2 tot en met H2.5 zorgt ervoor dat de biodiversiteit in stikstofgevoelige habitattypen waarbij de KDW ruim wordt overschreden sterk onder druk staat. Deze druk wordt niet alleen gevoeld door veel van de soorten die in de betreffende habitattypen thuishoren, maar ook door planten en dieren, die een speciale beschermingsstatus hebben binnen de Habitat- en Vogelrichtlijn. De instandhouding van populaties van deze soorten is een hieruit voortvloeiende landelijke verplichting. Zonder onderscheid te maken tussen soorten van stikstofgevoelige of minder

Vergrassing van heidevelden met pijpenstrootje komt veel voor.

Doordat er minder insecten zijn op heidevelden, komen er ook minder kraaien voor. Daardoor zijn er ook minder kraaiennesten beschikbaar voor ransuilen.

gevoelige habitattypen kent slechts een kwart van de soorten (van totaal 81 soorten) die vallen onder de Habitatrichtlijn een gunstige staat van instandhouding (Nederlandse rapportage aan de Europese Commissie, 2019). Van de Vogelrichtlijnsoorten kent, volgens dezelfde rapportage, nog ruim een derde een negatieve trend. Van de habitattypen verkeert circa 90% in een matige tot zeer ongunstige staat van instandhouding. Er is (logischerwijs) samenhang tussen de slechte staat van instandhouding van habitattypen en soorten en dit geldt zeker voor de (soorten van) stikstofgevoelige habitattypen. In H3.3 wordt dit met voorbeelden geïllustreerd.

2.6 De rol van ammoniak en stikstofoxiden

De eerder beschreven knelpunten worden niet gelijkelijk veroorzaakt door NH_y en NO_x. De depositie van NH_y leverde - gemiddeld over de laatste decennia - 65% van de totale depositie van stikstofverbindingen (Berendse et al. 2021). Daarnaast is ammoniak vetoplosbaar en kan hierdoor door de cuticula van het blad heen ongecontroleerd de plant binnenkomen. Opname door het blad van gereduceerd stikstof in de vorm van ammonium resulteert in interne verzuring van de plant. Bovendien is ammonium, in tegenstelling tot stikstofoxiden, positief geladen waardoor het een ongewenste interactie geeft met receptoren die positief geladen ionen, zoals K en Ca, transporteren, zowel in de plant zelf als bij de opname van voedingsstoffen door de wortels. Stikstofoxiden hebben deze effecten niet (Britto & Kronzucker 2002).

In tegenstelling tot vaatplanten die veel voedingsstoffen met hun wortels uit de bodem opnemen, halen korstmossen het merendeel van hun voedingsstoffen direct uit de lucht, waardoor ze erg gevoelig zijn voor de luchtkwaliteit (o.a. Johansson 2012). De kritische waarde voor de NH_3 -concentratie in de lucht is dan ook 1 en 3 ug/m_3 voor respectievelijk korstmossen en planten (Cape et al. 2009) terwijl dit voor NO_2 15 en 30 ug/m_3 is (voor gevoelige vegetaties en overige vegetaties: Sutton et al. 2009). Ondergronds kan door het ophopen van NH_4^+ de wortelopname van o.a. calcium, magnesium en kalium worden geremd en ook de algehele groei van de wortels (Bobbink & Weijters 2018). Dit maakt dat NH_3 meer bijdraagt aan de natuurschade dan NO_x en voor het herstel van de natuurkwaliteit is reductie van de NH_y depositie dus het meest zwaarwegend (zie ook Stevens et al. 2011, Sutton et al. 2020).

Wat betreft de effecten op de bodemverzuring verschillen de emissies van NO_x en NH_3 weinig van elkaar, hoewel dit anders lijkt vanuit het oogpunt van de deposities, die vooral in de vormen zijn van HNO_3, NH_4NO_3 en $(NH_4)_2SO_4$. Stikstofoxiden (NO en NO_2) worden namelijk in reactie met zuurstof (O_2) en water (H_2O) omgezet in salpeterzuur (HNO_3) waarbij protonen (H^+ ionen) worden geproduceerd. NH_3 buffert echter juist het salpeterzuur, gevormd door de uitstoot van stikstofoxiden (en ook zwavelzuur, gevormd door de uitstoot van zwaveloxiden), in de lucht door de reactie: $NH_3 + H^+ \rightarrow NH_4^+$. Daarbij worden ammonium (NH_4^+)-zouten gevormd: ammoniumsulfaat en –nitraat. In de lucht zorgt NH_3 er dus voor dat

de regen minder zuur wordt (zie ook Sutton et al. 2020 voor toxische effecten van NH_3 zonder de aanwezigheid van zuren in de atmosfeer). Bij de opname van NH_4^+ scheiden de planten een zuureenheid (H^+) uit, waardoor het wortelmilieu verzuurt. Dat is echter de H^+ van salpeterzuur en zwavelzuur die in de lucht door NH_3 is gebufferd en de netto bijdrage van NH_3 aan die verzuring is hiermee nihil. Als in de bodem ammonium door bacteriën wordt omgezet in nitraat, wordt hierbij twee maal zoveel zuur geproduceerd als in de lucht is geneutraliseerd (Van Breemen et al. 1982). Dit proces leidt wel tot netto verzuring door NH_3, tenzij het gevormde nitraat wordt opgenomen door planten, waarbij een zuureenheid wordt geneutraliseerd (dan is de netto bijdrage van NH_3 weer nihil). Bij de opname door planten van HNO_3, welke in de lucht werd gevormd uit NO_x, wordt ook het zuur geneutraliseerd. Pas als het nitraat niet door planten wordt opgenomen of uitspoelt uit een stikstofverzadigde bodem, vindt er verzuring van de bodem plaats en spoelen ook basische kationen uit tot onder de wortelzone van de vegetatie, terwijl de protonen aan het adsorptiecomplex achterblijven. Per saldo is NO_x in veel habitattypen voor iets meer verzuring verantwoordelijk dan NH_3 door onvolledige nitrificatie (zie ook De Vries & Erisman 2020). In van nature zure ecosystemen of door antropogene invloeden verzuurde bodems (pH < 4.5) wordt de nitrificatie (sterk) geremd. Samenvattend is het zo dat in de meeste gevallen bij stikstofverzadiging van de bodem (waarbij planten niet nog meer stikstof kunnen opnemen) een snelle verzuring van de bodem plaatsvindt.

2.7 Ecologische eindpunten van natuurherstel in relatie tot stikstof

Het doel van stikstofemissie- (en depositie-) reductie zou moeten zijn dat bovengenoemde negatieve effecten van stikstofdepositie die het ecologisch functioneren van ecosystemen in de weg staan, niet meer optreden. Dit betekent dat stikstof in de toekomst weer één van de co-limiterende voedingsstoffen is in van nature nutriëntenarme ecosystemen. Naast stikstofdepositiereductie is herstelbeheer in veel habitattypen een noodzaak, omdat spontaan herstel heel langzaam optreedt of bijvoorbeeld niet meer kan optreden door gebrek aan silicaten met basische kationen. Dit beheer is gericht op herstel van de bodemkwaliteit en het terugdringen van plantensoorten die zich dominant hebben ontwikkeld in aangetaste ecosystemen. Veel herstelmaatregelen zijn echter alleen zinvol nadat een aanzienlijke reductie van de stikstofdepositie heeft plaatsgevonden of als middel om in de tussentijd relictpopulaties te behouden. Tot slot zou de luchtkwaliteit moeten verbeteren tot een niveau dat het herstel van ammoniak-gevoelige, rijk ontwikkelde korstmosvegetaties mogelijk maakt.

Is de groei van uitbundige korstmosvegetaties in de toekomst weer mogelijk in Nederland?

2.8 Conclusies

Het functioneren van stikstofgevoelige ecosystemen wordt fundamenteel ondermijnd door de geaccumuleerde stikstof van de voorbije decennia, maar ook door het huidige niveau van stikstofdepositie. Onder invloed van het stikstofoverschot ontstaan gedegenereerde landschappen en leefgemeenschappen. Ammoniakemissies zijn vanwege hun grote bijdrage aan de totale stikstofdepositie en de toxische effecten het grootste probleem voor de natuurkwaliteit, maar stikstofemissies uit andere sectoren moeten ook teruggebracht worden voordat duurzaam ecologisch herstel mogelijk wordt. In de cascade van effecten die zich als gevolg van voortdurende veel te hoge stikstofdepositie voordoen, zitten we in de laatste fase, welke wordt gekenmerkt door ernstige bodemverzuring en biodiversiteitsverlies op grote schaal.

3 De omvang van het probleem: stikstofgevoelige habitattypen en hun kritische depositiewaarden

Habitattypen verschillen in hun gevoeligheid voor stikstofdepositie. In veel van de gevoelige habitattypen zijn van tal van soorten planten en dieren nog maar kleine populaties over. Het op korte termijn (10-15 jaar) laten overleven van deze populaties in hun (stikstofgevoelige) habitattypen is doorslaggevend voor het tijdskader waarbinnen reducties en noodmaatregelen gerealiseerd moeten worden. In dit hoofdstuk wordt de achtergrond gegeven van de stikstofgevoeligheid van habitattypen, waarmee later gerekend zal worden (H5). Ook wordt vanuit het perspectief van plant- en dierpopulaties aangegeven welke verdere biodiversiteitsverliezen zullen plaatsvinden, als de huidige situatie voortduurt. In deze studie is meer in detail gekeken naar prioritaire, zeer gevoelige en enkele gevoelige habitattypen gekeken. Het gaat hierbij om ca. 30% van het totaal areaal van de stikstofgevoelige habitats.

3.1 Prioriteit en gevoeligheid van habitattypen

De habitattypen zijn gedefinieerd in de Europese 'Habitatrichtlijn' (Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen, 1992). De Habitatrichtlijn is, samen met de Vogelrichtlijn, de Europese implementatie van de 'Convention on Biological Diversity' (CBD, het 'verdrag van Rio' uit 1992, www.cbd.int), dat beoogt het wereldwijde verlies aan biodiversiteit te keren. Hiertoe is door de EU een lijst van soorten en een lijst van habitattypen (=kenmerkende combinaties van soorten en abiotische condities) opgesteld die onder een beschermingsregime vallen. Voor deze soorten (in Nederland: 131) en typen (in Nederland: 52) zijn doelen gesteld, meestal een vergroting van het verspreidingsgebied en een vergroting van de

Via de Habitatrichtlijn worden niet alleen aangewezen soorten zoals de wespendief beschermd, maar ook andere kenmerkende soorten die horen bij de leefgemeenschappen van de habitattypen.

populatie (voor soorten) of een verbetering van de kwaliteit (voor typen). Voor de op wereldschaal zeldzame en/of vrijwel uitsluitend binnen de EU voorkomende typen heeft de EU een bijzondere verantwoordelijkheid en deze worden in de Richtlijn aangemerkt als 'prioritair'. Aan het behalen van bovengenoemde verbeterdoelstellingen is in de Richtlijn geen tijdslimiet gesteld, waardoor die doelen feitelijk niet juridisch hard zijn. Het voorkómen van verdere achteruitgang is echter wel een harde verplichting. Aan de prioritaire typen worden geen harde eisen verbonden anders dan aan de andere typen.

In Nederland vormt stikstofdepositie een van de grootste bedreigingen voor oppervlakte en kwaliteit van habitattypen en de KDW is een middel om deze bedreiging te kwantificeren. Voor sommige toepassingen (onder andere de Wet Ammoniak en Veehouderij) wordt gebruik gemaakt van gevoeligheidsklassen, hierbij gelden habitattypen met een KDW < 1400 Mol N/ha/j als ‹zeer gevoelig›, met 1400 < KDW < 2400 Mol N/ha/j als ‹gevoelig› en met een KDW > 2400 Mol N/ha/j als ‹minder/niet gevoelig›. Voor een volledig overzicht van de KDW's per habitattype, en de wijze waarop deze zijn afgeleid wordt verwezen naar Van Dobben et al. (2012).

3.2 Selectie en arealen van gevoelige habitattypen

De omvang van het natuurareaal op land bedraagt in Nederland ongeveer 695.000 ha. Hiervan wordt 15% aangemerkt als beschermd habitattype. Van deze habitattypen is ongeveer 11% van het oppervlak een 'prioritair' habitattype. Ongeveer 26% van het oppervlak van alle habitattypen betreft zeer stikstofgevoelige habitattypen. Op basis van de Rapportage Habitatrichtlijn 2019 is de huidige staat van instandhouding (SvI), maar ook het toekomstperspectief, van de stikstofgevoelige prioritaire, zeer gevoelige en gevoelige habitattypen over het algemeen matig ongunstig tot zeer ongunstig. We dreigen hiermee belangrijke natuurwaarden te verliezen en het uitzicht op herstel lijkt somber bij de huidige stikstofbelasting,

In natte ecosystemen die door (gebufferd) grondwater worden gevoed, is in een aantal gevallen mitigatie van stikstofdepositie mogelijk door herstel van de lokale hydrologie. In andere gevallen is een habitattype weliswaar zeer stikstofgevoelig, maar is stikstofdepositie toch niet de sleutelfactor voor de instandhouding, maar bijvoorbeeld (het ontbreken van) dynamiek, zoals bij stroomdalgraslanden. In dit rapport hebben we een selectie van habitattypen gemaakt die voor hun voortbestaan sterk afhankelijk zijn van een afname van de stikstofdepositie, omdat mitigerende maatregelen die leiden tot duurzaam ecologisch herstel niet aanwezig zijn of grote beperkingen met

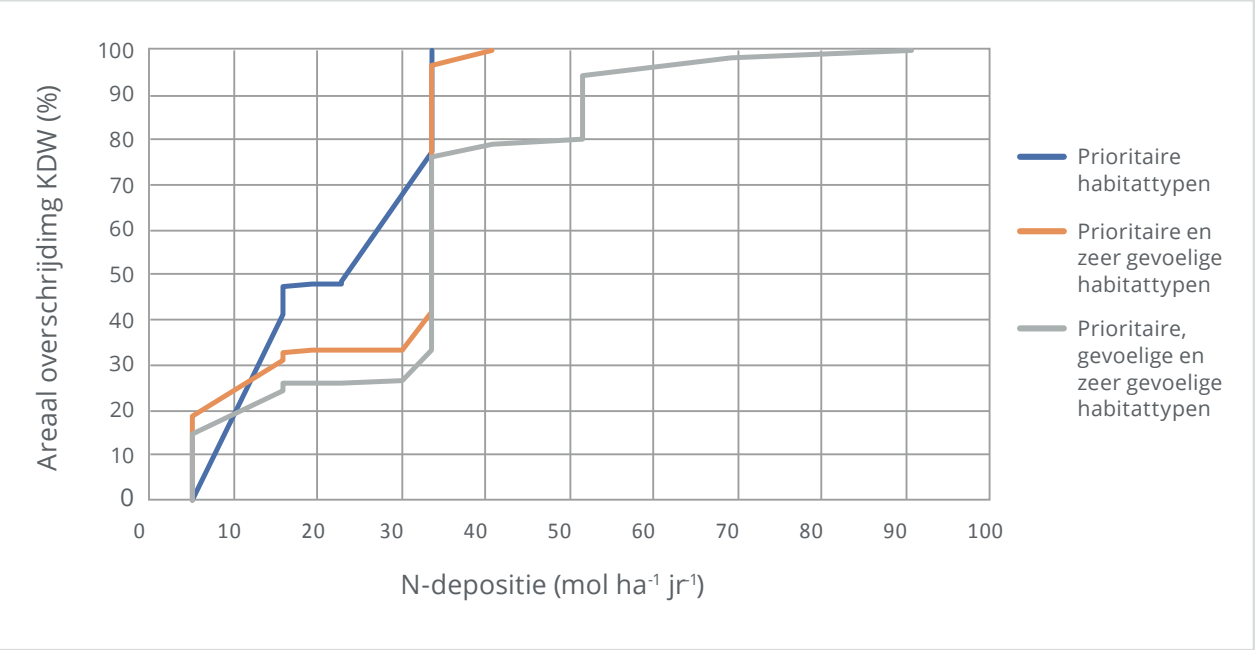

Fig. 3. Cumulatieve frequentieverdeling van de KDW van de opgenomen habitattypen, gewogen naar het areaal dat de habitattypen beslaan (in % van het totaal van de opgenomen habitattypen). Bij 900 mol N ha-1 jr-1 depositie wordt de KDW op ruim 50% van het oppervlak van de prioritaire habitattypen overschreden.

zich meebrengen in de uitvoering. Dit betreft vooral droge of regenwater gevoede habitattypen op van nature slecht gebufferde bodems, zoals zandgronden. Binnen deze selectie zijn de habitattypen opgedeeld in de prioritaire habitattypen en zeer gevoelige habitattypen. We hebben tenslotte ook twee gevoelige droge boshabitattypen meegenomen om vast te stellen hoe dit de uitkomsten beïnvloedt (met de verwachting dat de uitkomsten daarmee meer parallel lopen met de uitgevoerde doorrekening voor alle habitattypen). Uiteindelijk zullen we ons echter in het bijzonder baseren op de resultaten voor de prioritaire en zeer gevoelige habitattypen, omdat hier het knelpunt ten aanzien van de noodzakelijke stikstofemissiereductie het grootst is. Als we voor deze gebieden landelijk de KDW kunnen bereiken, lossen we hiermee gelijk ook de problemen op voor omliggende stikstofgevoelige habitattypen met een hogere KDW.

Hieronder is opgesomd welke habitattypen stikstofgevoelig zijn (op basis van hun KDW) en zijn meegenomen in de latere doorrekening (H5), onderverdeeld in stikstofgevoelige prioritaire habitattypen, zeer gevoelige habitattypen en gevoelige habitattypen. Een uitgebreidere beschrijving van de habitattypen is opgenomen in Annex I.

Prioritaire habitattypen:
Grijze duinen H2130 (subtypen A-C), KDW 714-1071 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig
Duinheiden met kraaihei H2140 (subtypen A, B), KDW 1071 mol, SvI: gunstig, toekomstperspectief: gunstig
Duinheiden met struikhei H2150, KDW 1071 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig
Heischrale graslanden H6230 (subtypen dka, dkr, vka), KDW 714 - 857 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig
Actieve hoogvenen H7110 (subtypen A, B), KDW 500 - 786 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig

Zeer gevoelige habitattypen:
Duinbossen H2180 (subtype Abe), KDW 1071 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig.
Vochtige duinvalleien H2190 (subtypen Aom, C), KDW 1071 - 1429 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig.
Vochtige heiden H4010A (subtype A), KDW 1214 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig.
Droge heiden H4030, KDW 1071 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig.
Herstellende hoogvenen H7120 (subtypen ah, vh), KDW 500 - 1214 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig.
Oude eikenbossen H9190, KDW 1071 mol, SvI: zeer ongunstig, toekomstperspectief: zeer ongunstig.

De bodem van hoogvenen is opgebouwd uit dood en levend veenmos, met bijvoorbeeld veenbes.

De duinen vormen een rijk geschakeerd en dynamisch landschap met prioritaire en zeer gevoelige habitattypen.

Als we de meest stikstofgevoelige natuurtypen beschermen, profiteren andere typen automatisch mee, zoals de beukenbossen.

Het vogelnestje, een orchidee zonder bladgroen is één van de soorten die te lijden hebben onder stikstofdepositie en mede hierdoor uit Nederland zou kunnen verdwijnen.

Gevoelige habitattypen:
Duinbossen H2180 (subtypen Ao, B, C), KDW 1429 - 2214 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig.
Beuken-eikenbossen met hulst H9120, KDW 1429 mol, SvI: matig ongunstig, toekomstperspectief: matig ongunstig.

Het totaal areaal van in dit rapport opgenomen habitattypen is 11458 hectare voor de prioritaire, stikstofgevoelige habitattypen, 27096 hectare voor de zeer gevoelige habitattypen en 10317 hectare voor de gevoelige boshabitattypen op droge zandgronden. In totaal beslaan de in dit rapport meegenomen habitattypen ongeveer 30% (27%) van het landelijk areaal aan (zeer) stikstofgevoelige habitattypen. Een overzicht van de KDW's van de opgenomen prioritaire en (zeer) stikstofgevoelige habitattypen, met mee-weging van het oppervlak dat de habitattypen beslaat, is weergegeven in Fig. 3.

3.3 Populaties en oppervlakte geschikt leefgebied

De schadelijke effecten van stikstofdepositie blijven bestaan zolang de stikstofdepositie te hoog blijft en ook het herstel heeft tijd nodig. De kans is dus groot dat, ondanks goede inspanningen, ook de komende periode natuurwaarden verloren zullen gaan. Met dit ecologisch verlies van natuurwaarden moet rekening worden gehouden in relatie tot het tijdspad waarop reductie van stikstofdepositie kan plaatsvinden. Als de stikstofreductie te laag of traag uitpakt, zullen bijvoorbeeld oude eikenbossen verder afsterven (door verzuring en stikstofstapeling). Goed ontwikkelde heischrale graslanden zullen door bodemverzuring mogelijk geheel verdwijnen (daar is nu nog maar een paar procent van over), de successie van stuifzanden zal te snel blijven verlopen door de vermestende werking van stikstofdepositie en de aantasting van veengebieden (vergrassing en verbossing als gevolg van stikstof) en heidegebieden (verzuring en vergrassing) zal op het grootste oppervlak van deze habitattypen blijven voortduren.

Ook veel soorten planten en dieren waarvan de stikstofdepositie substantieel bijdraagt aan de teloorgang zullen de komende tien jaar nog vrijwel zeker verder achteruitgaan, uit aangewezen gebieden verdwijnen of mogelijk zelfs landelijk uitsterven. In Nederland zijn de afgelopen decennia al ca. 400 plantensoorten die karakteristiek zijn voor voedselarme milieus, sterk afgenomen of zelfs verdwenen (Tamis et al. 2005). Het inkrimpen van het areaal en regionaal uitsterven is inmiddels een algemeen voorkomend verschijnsel, bijvoorbeeld bij veel bosplanten zoals bosanemoon en slanke sleutelbloem. Sommige plantensoorten hebben eveneens sterk te lijden, maar worden met behulp van specifieke beheermaatregelen in stand gehouden. Voorbeelden hiervan zijn de klokjesgentiaan, valkruid en heidekartelblad. Door decennia van overmatige stikstofdepositie, in combinatie met andere

De bruine eikenpage is een zeer kwetsbare soort die steeds verder achteruitgaat in Nederland. De soort is afhankelijk van jonge eikenbossen op de hogere zandgronden, maar door aantasting van de kwaliteit van de eiken, is de toekomst voor deze soort niet rooskleurig.

oorzaken, zijn veel soorten echter al bijna uitgestorven op landelijke schaal (Klimkowska et al. 2011).

Voorbeelden in deze categorie zijn: rozenkransje (3 populaties, waarvan 1 overleeft door gericht beheer), kleine schorseneer (3 locaties met weinig individuen), kleine wolfsklauw (5 locaties, maar geen verjonging meer), groene nachtorchis (1 populatie van ongeveer 20 individuen), beklierde ogentroost (zou inmiddels al uitgestorven kunnen zijn), lange zonnedauw (1 populatie), slijkzegge (1 populatie), tweehuizige zegge (2-3 populaties), breed wollegras (1 populatie), duitse brem (1 populatie), vogelnestje (5-6 populaties), veenbloembies (3 heel kleine populaties), moerasgamander (2 populaties) en de vliegenorchis (3-4 populaties) (NDFF, 2021).

Dezelfde processen zien we ook terug bij de fauna. Voorbeelden hiervan zijn vlinders, zoals de grote parelmoervlinder (nog op 4 plekken aanwezig), het gentiaanblauwtje, de kleine heivlinder (nog op 1 plek aanwezig), de bruine eikenpage, de veenbesparelmoervlinder (4 plekken), het veenbesblauwtje (2 plekken) en het veenhooibeestje (4 plekken), maar ook vogels zoals de duinpieper (uitgestorven), de klapekster (uitgestorven als broedvogel), het paapje, de tapuit en het korhoen (1 populatie, in leven gehouden met behulp van herhaalde bijplaatsing). De vlinders hebben te lijden onder het gebrek aan verstuivend zand, vergrassing, of een slechte voedselkwaliteit voor de rupsen (Vogels et al. 2011, Van den Burg et al. 2014, Kurze et al. 2018, Vogels et al. 2020), hetgeen omstandigheden zijn welke door de overmatige stikstofdepositie zijn ontstaan. Op vergelijkbare wijze hebben de genoemde vogelsoorten last van veranderingen in de vegetatiesamenstelling, vergrassing, het dichtgroeien van vegetaties en de afname van insectenaantallen (als voedsel), die eveneens samenhangen met stikstofdepositie.

Het is, zeker bij vogels, vaak heel moeilijk om soorten die eenmaal zijn uitgestorven als broedvogel weer terug te krijgen (denk aan de duinpieper, klapekster, korhoen en tapuit). Voorkómen dat soorten uitsterven heeft dus de hoogste urgentie. Nederland is bovendien via de Vogel- en Habitatrichtlijn verplicht tot de instandhouding van soorten als het pimpernelblauwtje, korhoen, tapuit en paapje. Herstel van de milieukwaliteit is van doorslaggevend belang, omdat populatieherstel en herintroductie alleen mogelijk zijn als de overleving en voortplanting van de dieren voldoende zijn gewaarborgd met adequate abiotische randvoorwaarden en het juiste ecologisch functioneren van de habitattypen.

Een belangrijk bijkomend probleem is dat voor populaties van soorten die nu op uitsterven staan de Natura 2000-gebieden de enige refugia zijn, terwijl een deel van de soorten vroeger ook voorkwamen in het agrarisch gebied (en voorbeelden hiervan zijn nog altijd te vinden in het buitenland). Het huidige agrarisch gebied in Nederland voldoet echter in het algemeen niet aan de basiskwaliteit die veel algemene Nederlandse soorten nodig hebben. Ook de 'ecologisch robuuste' verbindingen tussen de afzonderlijke onderdelen van het Nederlands natuurnetwerk schieten tekort voor stikstofgevoelige flora en fauna. De afronding van NNN zal wel enige verlichting gaan brengen, maar ook de realisatie hiervan gaat te langzaam. De beste optie die we nu hebben om de soorten die op uitsterven staan te beschermen, is dus door in te zetten op een goede kwaliteit van onze Natura 2000-gebieden. Herstel van de (randvoorwaarden voor) biodiversiteit buiten de beschermde gebieden is echter ook noodzakelijk om de biodiversiteit in Nederland in stand te houden (landelijk gebied: WWF 2020).

Hoe zeldzamer (nog min of meer intacte) habitattypen en soorten zijn, des te moeilijker het is om de instandhouding ervan te waarborgen. Dit komt door het optreden willekeurige, vaak lokale, gebeurtenissen waarvoor kleine, zeldzame populaties zeer gevoelig zijn. Denk aan droogte, overstroming, brand, ongelukkige (natuur-) maatregelen of ecologische interacties (denk bijvoorbeeld aan een goed jaar voor parasieten, ziektes, etc.). De stikstofreductieambitie moet er dus toe leiden dat de leefgebieden van

Eén grote brand op de Sallandse Heuvelrug kan al jaren direct het einde betekenen voor het korhoen in Nederland (hier in niet aangetast habitat in Noorwegen)

bestaande relictpopulaties zo snel mogelijk kunnen herstellen en dat ook in de directe omgeving hiervan meer geschikt leefgebied kan regenereren, en er geschikte verbindingszones ontstaan. Zo kunnen we voorkomen dat we populaties van bedreigde soorten kwijtraken als gevolg van lokale, toevallige processen. Omdat we de stikstofdepositie op (zeer) gevoelige habitattypen niet met slechts lokale maatregelen onder de KDW kunnen brengen, betekent dit dat de landelijke ambitie om de uitstoot terug te dringen groot moet zijn om deze soorten in Nederland te kunnen behouden. Voor de in de bijlagen van de Habitatrichtlijn genoemde soorten is beschreven aan welke criteria de populaties van deze soorten moeten voldoen, wat betreft hun aantallen en voorkomen (Ottburg & Van Swaay 2014), maar voor andere soorten is dit niet het geval.

Het Adviescollege Stikstof heeft 50% emissiereductie in 2030 voorgesteld, waarmee 75% van het oppervlak van de habitattypen onder de KDW komen. Dit betekent dat op de resterende 25% van het oppervlak voortgaande aantasting van de natuurkwaliteit wordt toegestaan en dat hiermee ook de uitsterfkans voor een groot aantal soorten, waarvan nog slechts enkele kleine relictpopulaties bestaan, nog altijd aanwezig is. Om deze kans verder te verkleinen moet op korte termijn in ieder geval 75% van het areaal van de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitattypen onder de KDW worden gebracht, omdat dit de meest kwetsbare habitattypen zijn met veelal de meest gevoelige en bedreigde soorten. Op langere termijn zou het streven moeten zijn om regionaal en landelijk uitsterven als gevolg van overmatige stikstofdepositie geheel te voorkomen. Dit betekent een stikstofdepositie tot onder de KDW op bijna 100% van het totale oppervlak stikstofgevoelige habitattypen. In hoofdstuk 5 berekenen we wat dit zou betekenen voor de emissie reductiedoelstellingen en concretiseren we het tijdspad.

3.4 Conclusies

De staat van instandhouding van de Nederlandse stikstofgevoelige habitattypen en bijbehorende soorten is extreem zorgelijk. Het belangrijkste probleem voor de instandhouding van stikstofgevoelige habitattypen en soorten is de overschrijding van de kritische depositiewaarden. Ook individuele soorten ondervinden problemen in hun voortbestaan als gevolg van de hoge stikstofdepositie. Het gaat hierbij niet alleen om soorten met een beschermde status, maar vooral om soorten die inherent deel uitmaken van de betreffende habitattypen. Het verdwijnen van deze soorten is eveneens een aantasting van de natuurlijke kenmerken van het habitattype. Zonder aanzienlijke verlaging van de stikstofdepositie, zal de natuurkwaliteit nog verder afnemen en zullen soorten verdwijnen. Grootschalige maatregelen (nationaal) met voldoende impact (depositiereductie tot onder de KDW) en snelheid zijn noodzakelijk om de resterende natuurwaarden in Nederland veilig te stellen. Op kortst mogelijke termijn zou 75% van het areaal van de geselecteerde zeer stikstofgevoelige habitattypen en (zeer) gevoelige prioritaire habitattypen onder de KDW gebracht moeten worden.

4 Effecten van natuurherstel-maatregelen en de grenzen ervan

4.1 Maatregelen ter verbetering van de natuurkwaliteit

Er zijn verschillende oorzaken van aantasting van de natuurkwaliteit van habitattypen. Naast stikstofdepositie spelen bijvoorbeeld verdroging, pesticiden, recreatiedruk, dominantie van exoten, isolatie, gebiedsgrootte en aansluiting met andere habitattypen of leefgebieden een rol. Dit leidt ertoe dat er ook allerlei maatregelen te bedenken zijn, waarmee de kwaliteit van habitattypen te verbeteren is, welke niet primair samenhangen met stikstof, zoals het verminderen van recreatiedruk of het weghalen van exoten. Hoewel dergelijke maatregelen heel belangrijk zijn, kunnen ze het verstoorde functioneren van ecosystemen als gevolg van stikstofdepositie meestal niet teniet doen (Van den Burg 2019A). Daarnaast bestaat er ook wetenschappelijke onzekerheid over de exacte ecologische uitwerking van veel maatregelen (Ploegmakers et al. 2021).

In het PAS werden natuurherstelstrategieën geformuleerd die tot doel hadden de natuurkwaliteit te verbeteren of te behouden. Deze maatregelen zijn niet primair opgesteld om de effecten van stikstof te mitigeren (hoewel er natuurlijk wel maatregelen zijn die invloed hebben op de stikstofbalans) of om deze op voorhand uit te sluiten. Natuurherstelmaatregelen worden vaak onterecht aangevoerd als argumentatie voor het kunnen toestaan van het toenemen van stikstofdepositie op natuurgebieden.

Een sprekend praktijkvoorbeeld hiervan is een voorstel tot mitigatie van toenemende stikstofdepositie als gevolg van een nieuw project door het verwijderen van exoten (Amerikaanse eik, Amerikaanse vogelkers) uit een gedegenereerde opstand van het habitattype Oud eikenbos, met een depositieniveau boven de KDW. De (foutieve) gedachte in de betreffende Passende Beoordeling was dat de stikstof die met de exoten uit het gebied verwijderd wordt, ingezet zou kunnen worden om de extra stikstofdepositie op het gebied toe te staan. Het verwijderen van exoten wordt weliswaar genoemd in de PAS-herstelstrategie, maar niet met de bedoeling om hiermee de stikstofbalans te vereffenen. De (zeer weinige) stikstof die in het af te voeren hout besloten ligt, draagt nauwelijks bij aan een reductie van de verzuring en vermesting van de bodem, welke de kwaliteit van het habitattype ondermijnt, mede ook omdat je eveneens calcium, magnesium en kalium afvoert. Een dergelijke natuurherstelmaatregel schiet dus ernstig tekort als mitigerende maatregel tegen de effecten van stikstofdepositie.

Doordat PAS-natuurmaatregelen worden ingezet voor doelen waarvoor ze niet opgesteld zijn, is ten onrechte het beeld ontstaan dat er allerlei natuurmaatregelen zijn, waarmee de effecten van stikstofdepositie teniet kunnen worden gedaan. Er zijn echter maar weinig scenario's te bedenken waarbij maatregelen een adequaat middel zijn om de effecten van stikstof echt te mitigeren. In droge habitattypen lopen mitigerende maatregelen tegen stikstof gemakkelijk stuk op ongunstige bijwerkingen van het (herhaald) toepassen. In kwelafhankelijke habitattypen is in sommige gevallen wel mitigatie mogelijk met hydrologisch herstel (zie H4.4), maar dat loopt vaak stuk op maatschappelijke weerstand.

In onderstaande paragrafen wordt ingegaan op de mogelijkheden en beperkingen die verschillende typen maatregelen met zich meebrengen in hun rol om de effecten van stikstof te mitigeren.

4.2 Afvoer van stikstof als herstelmaatregel

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de problemen die de accumulatie van stikstof in natuurlijke ecosystemen met zich mee heeft gebracht, eenvoudig kunnen worden opgelost door deze stikstof af te voeren door bijv. plaggen, kappen of uitbaggeren. Lange tijd werd er veel geld geïnvesteerd in het afplaggen van heide teneinde de vroegere heidevelden weer te herstellen. Inmiddels is echter duidelijk geworden dat met veel van deze herstelmaatregelen niet alleen de opgehoopte stikstof wordt afgevoerd, maar ook waardevolle nutriënten zoals fosfor, kalium, magnesium en calcium waardoor inmiddels, met name op de hogere zandgronden, een landschap is ontstaan waarin stikstof overvloedig beschikbaar is, maar er grote tekorten zijn ontstaan van veel essentiële voedingsstoffen. Herstelmaatregelen gebaseerd op de afvoer van organische stof en stikstof zijn dan ook alleen zinvol wanneer de stikstofdepositie al aanzienlijk is verlaagd. Wanneer dat niet het geval is, kunnen deze maatregelen zelfs belangrijke negatieve effecten hebben, omdat in de daarop volgende jaren de hoeveelheid stikstof in de bodem wel

Grootschalige afvoer van stikstof van heidevelden leidt tot monotone heidevegetaties, die weinig bijdragen voor de flora en fauna van heideterreinen.

wordt aangevuld maar die van andere essentiële elementen niet of in onvoldoende mate. De ecologische gevolgen hiervan zijn in paragrafen 2.4 en 2.5 besproken.

Er is een hele reeks andere ecosystemen waar de afvoer van stikstof en andere voedingsstoffen jaarlijks plaatsvindt. Graslanden zijn zelfs afhankelijk van de jaarlijkse afvoer van voedingsstoffen door maaien, branden of begrazing. Je zou dan ook kunnen denken dat in deze ecosystemen geen stikstofaccumulatie plaatsvindt. In hooilanden en in veel begraasde graslanden neemt de fractie van de geproduceerde biomassa, die jaarlijks wordt afgevoerd, toe met toenemende productie. Het gevolg is dat de hoeveelheid stikstof in het systeem en de jaarlijkse productie sterk gestabiliseerd wordt. Toch zijn ook hier belangrijke effecten van de verhoogde stikstofdepositie zichtbaar.

In het oudste graslandexperiment van Nederland (het Wageningen Grassland Experiment) worden sinds 1958 productie, soortensamenstelling en een aantal bodemeigenschappen gemeten (Elberse et al. 1983, Berendse et al. 2021). De vegetaties in dit experiment hebben zowel de sterke stijging (van ongeveer 300 %) van de stikstofdepositie meegemaakt, alsook de daling (met ongeveer 40% ten opzichte van de piek) na 1987. De vraag is wat de effecten zijn geweest van de stijgende stikstofdepositie en natuurlijk ook: of de dalende stikstofdepositie tot

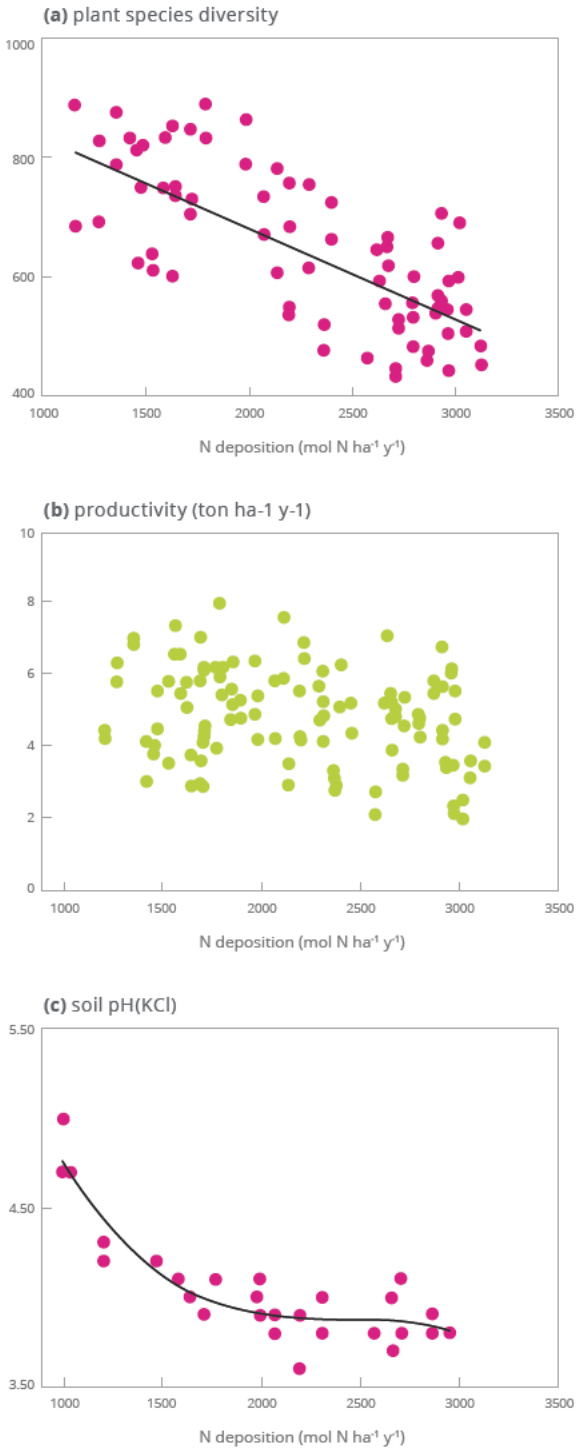

Fig. 4. (a) De relatie tussen atmosferische stikstofdepositie en de plantendiversiteit van twee proefvelden met onbemeste hooiland in het Wageningen Grassland Experiment gemeten tussen 1958 en 2017. De diversiteit is berekend door iedere soort die in de vegetatiemonsters werd waargenomen te wegen met het percentage van de monsters (50) waarin de soort voorkwam. (b). De relatie tussen atmosferische stikstofdepositie en de jaarlijkse productie van de vegetatie in dezelfde proefvelden. (c) de relatie tussen atmosferische stikstofdepositie en de pH-KCl van de bodem in dezelfde proefvelden.
Bron: Berendse et al. (2021)

herstel van de soortenrijkdom heeft geleid. Er werden belangrijke effecten gemeten van de stikstofdepositie op zowel soortenrijkdom als diversiteit (soortenrijkdom waarbij iedere plantensoort gewogen is met zijn relatieve abundantie in 50 steekproeven; Fig. 4a). Bij een toename van de stikstofdepositie (grofweg van 1000 tot 3000 mol N/ha/jaar) daalt de diversiteit met 40 tot 50%. Bij de daling van de stikstofdepositie na 1987 vindt een gedeeltelijk herstel van de soortenrijkdom plaats, maar na 2005 stagneert dit herstel. Deze stagnatie correspondeert met de stagnatie in de daling van de stikstofdepositie in deze periode. De oorzaak van de afname van soortenrijkdom en diversiteit kan niet worden toegeschreven aan eutrofiëring als gevolg van de toegenomen stikstofdepositie. Er is geen enkel verband tussen stikstofdepositie en productie (Fig. 4b). Er is wel sprake van een sterke verzuring als gevolg van de hoge N-depositie in de jaren 70 en 80 (Fig. 4c). Deze effecten zijn in de laatste decennia voor een klein deel hersteld na 1987, maar bij lange na niet volledig.

We kunnen hier drie belangrijke conclusies trekken. Ten eerste: ook wanneer er jaarlijks biomassa en stikstof worden afgevoerd, kan de bodem toch zodanig met stikstof verzadigd raken dat stikstof niet meer de productie limiteert (*cf*. Van Dobben et al. 2017). Alleen in de beginjaren lieten de proefvelden die met ammoniumnitraat werden bemest een kleine productieverhoging zien. Daarna niet meer. Deze situatie moet hebben geleid tot ophoping van ammonium in de bodemoplossing, nitraatuitspoeling en de snelle verzuring die daarvan het gevolg is, ook op deze kleigronden die veel sterker gebufferd zijn dan de Nederlandse zandgronden.

De tweede conclusie is dat herstel van diversiteit in deze graslandecosystemen zeker (deels) mogelijk is, maar dat bij stagnerend beleid het begonnen herstel van soortenrijkdom en diversiteit zich niet voortzet.

Ten derde heeft een analyse van de gegevens laten zien dat ook in deze ecosystemen het decennia kan duren voordat de resultaten van een lagere stikstofdepositie ook in de vegetatie zichtbaar worden (cf. Stevens 2016). Voor de gehele Veluwe werd berekend dat de positieve effecten van een aanzienlijke verlaging van de stikstofdepositie op bodemeigenschappen en de diversiteit aan plantensoorten pas zichtbaar worden na een periode van enkele decennia (Van Oene et al. 1999). Voor het herstel van de vroegere rijk bloeiende hooilanden en de bos- en heideecosystemen van de Veluwe is dus niet alleen effectief beleid nodig, maar ook veel geduld.

4.3 Maatregelen tegen de effecten van stikstof

Stikstofdepositie leidt tot veranderingen in de abiotische condities van bodem, lucht en water, welke op hun beurt effecten hebben op de vegetatie (vergrassing, verstruweling, etc). Maatregelen die specifiek gericht zijn tegen de effecten van stikstofdepositie kunnen zowel primair werken tegen de aantasting van de abiotische condities (bijvoorbeeld de toepassing van steenmeel en kalk tegen bodemverzuring) als tegen de veranderingen in de vegetatie die als gevolg hiervan ontstaan (bijvoorbeeld maaien of begrazen van vergraste heide). Hoewel dit belangrijke maatregelen zijn die vaak deel zullen uitmaken van de uiteindelijke herstelstrategie voor een specifiek habitattype (zie ook de PAS-herstelstrategieën), is de inzet van deze maatregelen vaak onvoldoende om negatieve effecten van extra stikstofdepositie op voorhand uit te kunnen sluiten, als de KDW sterk wordt overschreden (Van den Burg 2019[A]). Maatregelen die de bodemkwaliteit (of waterkwaliteit) verbeteren, zullen in veel gevallen deel gaan uitmaken van habitatherstel zodra de stikstofdepositie voldoende is gedaald. Op dit moment wordt met tal van experimenten onderzocht hoe dit het beste kan gebeuren en ook als noodmaatregel om bepaalde biodiversiteit in stand te houden. De maatregelen hebben voornamelijk betrekking op het tegengaan van verzuring (toepassing van steenmeel en kalk), maar bieden hiernaast nog onvoldoende oplossing voor de vermestende werking van stikstof. De maatregelen leiden meestal niet of te weinig tot het

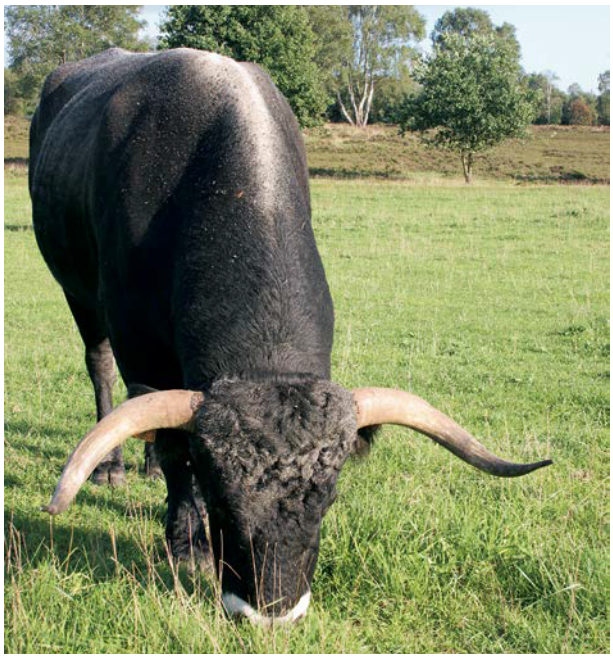

Begrazing kan de vegetatiegroei remmen, maar de aantasting van de bodemkwaliteit door stikstofdepositie wordt er niet door teniet gedaan.

onttrekken van stikstof aan het systeem. Bovendien kunnen maatregelen tegen de verzuring in bossen leiden tot het snel beschikbaar komen van in het zure strooisel vastgehouden stikstof (Bobbink & Lamers 1999), waardoor de ondergroei van het bos kan verruigen, bijvoorbeeld met bramen (Bobbink et al. 2018). Dit betekent dat deze maatregelen alleen met de hand op de kraan uitgevoerd kunnen worden, zolang er veel stikstof in het systeem aanwezig is en/of de stikstofdepositie hoog. De effectiviteit om met anti-verzuringsmaatregelen onder hoge stikstoflast habitattypen ecologisch duurzaam te herstellen is dan ook beperkt. De inzet van deze maatregelen maakt dan ook dat negatieve effecten van extra depositie van stikstof als gevolg van nieuwe projecten niet uitgesloten kunnen worden, zoals de Habitatrichtlijn verlangt.

Uit bovenstaande zal duidelijk zijn dat het op voorhand uitsluiten van alle negatieve effecten van stikstofdepositie door middel van natuurherstelmaatregelen een weinig hoopgevende route is. Daar komt nog bij dat sommige effecten van stikstof alleen teniet te doen zijn door het creëren van schone lucht (H 2.6), waarvoor zelfs in theorie helemaal geen natuurherstelmaatregelen mogelijk zijn. De belangrijkste en ecologisch minst problematische route voor succesvol herstelbeheer tegen de effecten van stikstofdepositie is, in gebieden waar dit mogelijk is, door herstel van de hydrologie, waarbij gebufferd (grond-) water tot in de wortelzone van planten kan doordringen. Dit zorgt ervoor dat zuur voortdurend gebufferd wordt, de bodem dus niet heel zuur wordt, ammonium door

Bossen die onder invloed staan van gebufferd grondwater zijn refugia voor zeldzame soorten, zoals de spechtinktzwam

bacteriën gemakkelijker in nitraat omgezet kan worden en dat nitraat kan uitspoelen, zonder dat dit een aantasting geeft van de voorraden basische kationen in de bodem. Met dergelijk hydrologisch herstel kunnen negatieve effecten van stikstof worden teruggedrongen en geringe extra bijdragen gemitigeerd. In veel gevallen is door ingrepen in het landschap de hydrologie sterk verstoord. Voor hydrologisch herstel zijn vaak maatregelen in de omgeving van natuurgebieden nodig. Dit kan op weerstand rekenen van gebruikers buiten de natuurterreinen (landbouw, huizenbezitters). Een voorbeeld hiervan speelt zich af in laagveengebied dat sterk te lijden heeft onder wegvallen van kwel door wegzijging naar dieper liggende landbouwpolders (bijv. Bethunepolder). Een effectieve maatregel zou zijn die polders weer onder water zetten (ook goed tegen de CO2 - uitstoot) maar dat levert grote weerstand op.

Een ander voorbeeld waarbij de effecten van stikstofdepositie sterk kunnen worden teruggebracht, is het samenspel aan maatregelen dat tegen met stikstof overbelaste venoevers kan worden ingezet (Dorland et al. 2005). Bekalking kan ingezet worden tegen de verzuring van het ven, terwijl wisselende waterstanden ervoor zorgen dat er op de droogvallende delen veel stikstofemissie plaatsvindt naar de lucht. Onder waterverzadigde, zuurstofloze omstandigheden treedt namelijk omzetting op van nitraat naar niet-reactief stikstof (denitrificatie). In dit voorbeeld worden dus ook zowel de verzuring als vermesting aangepakt, wat tot goede resultaten leidt. Voor uitgesproken droge habitattypen zijn bovenstaande hydrologische routes logischerwijs geen optie en hierom zijn in droge habitattypen de stikstofproblemen, in samenhang met potentiële herstelmaatregelen, het grootst.

4.4 Natuurherstelmaatregelen in relatie tot het halen van de KDW

Natuurherstelmaatregelen kunnen veel goeds doen voor habitattypen en de overleving van soorten, maar zijn vaak onvoldoende om alle negatieve effecten van stikstofdepositie op voorhand te kunnen uitsluiten als gevolg van nieuwe projecten, als de KDW al wordt overschreden. Veel natuurherstelmaatregelen zijn alleen effectief wanneer eerst de stikstofdepositie aanzienlijk is gereduceerd. Een belangrijke vraag is of de natuurmaatregelen wel afdoende zouden kunnen werken als de stikstofdepositie wordt teruggebracht, maar niet tot op het niveau van de KDW.

Er zijn wereldwijd nauwelijks experimenten met stikstofreductie uitgevoerd, maar in Nederland hebben we wel een langlopend dakexperiment gehad in een grove

dennen bos bij Ysselsteyn (Bobbink & Lamers 1999, Boxman 2002). Hier is in 1989 een dak gebouwd om de natte depositie van stikstof weg te vangen en er is onder het dak beregend met schoon water. Dit experiment heeft 26 jaar gelopen en de stikstofdepositie is er langdurig teruggebracht van een grote overschrijding van de KDW tot 5 kg/ha/jr, dus ruim onder KDW. Het directe effect van deze experimentele verlaging van de stikstofdepositie was een sterke daling van de uitspoeling van nitraat. Na verloop van tijd gingen de bomen harder groeien, daalde het stikstofgehalte in de naalden (maar de waarden bleven hoog), de K/N verhouding in de naalden herstelde zich (maar de Mg/N verhouding bleef te laag), verminderde de groei van nitrofiele soorten in de ondergroei en kwamen ook mycorrhizapaddenstoelen (dit zijn paddenstoelen waarvan de schimmeldraden leven in samenhang met boomwortels en die voedingstoffen met de bomen uitwisselen) terug. In 1956, toen het dak nog niet was geplaatst, werden in het bos 50 soorten mycorrhizapaddenstoelen waargenomen. Toen het dak werd geplaatst was geen enkele soort meer aanwezig. Sinds 1993 zijn er weer mycorrhizapaddenstoelen verschenen, maar in 2002 ging het nog slechts om 5 soorten. Het terugdringen van de stikstofdepositie heeft in 26 jaar tijd niet geleid tot herstel van de soortenrijkdom van weleer. Het effect van de verlaagde depositie op de pH was gering: 3.3 onder lage depositie en 3.1 bij hoge (= omgevings-) depositie. Hiernaast was ook de stikstofvoorraad in de bodem nog altijd heel erg groot. Als we met natuurherstelmaatregelen de kwaliteit van de bodem gaan verbeteren en daarmee de pH toeneemt, zal de afbraak van het organisch materiaal sneller verlopen, waardoor er meer stikstof vrij beschikbaar in de bodem komt. Eigenlijk zou de stikstofdepositie dus verlaagd moeten worden tot onder de KDW om stikstofruimte te genereren voor de stikstof die tot nu toe geaccumuleerd is in de bodem.

Mycorrhizapaddenstoelen die van groot belang zijn voor het functioneren van bosecosystemen komen niet op korte termijn vanzelf terug als de stikstofdepositie sterk wordt teruggebracht.

In de meeste experimenten wordt onderzocht wat de effecten zijn van toenemende stikstofdepositie in gebieden met lage stikstofdepositie (onder de KDW). In veel experimenten in graslanden, heiden en boreale bossen waar experimentele stikstoftoevoeging plaatsvond, werd in een later stadium de stikstofinput gestopt en gevolgd hoe de soortensamenstelling hierop reageerde. In vrijwel alle gevallen nam het herstel van de soortensamenstelling en diversiteit een groot aantal jaren in beslag (Strengbom et al. 2001, Power et al. 2006, Clark & Tilman 2008, Stevens 2016). Onderzoek aan oude experimenten in venen in Ierland (Tomassen et al. 2004) laat zien dat ook na verlaging van de stikstofdepositie tot onder de KDW de negatieve effecten op korstmossen nog heel lang aanhouden.

Bovenstaande voorbeelden geven aan dat na het onderschrijden van de KDW herstelmaatregelen meestal nodig zijn om de kwaliteit van de vegetaties te herstellen. Bij blijvende overschrijding van de KDW zal deze opgave uiteindelijk moeilijker zijn en zullen verdergaande (en duurdere) maatregelen nodig zijn. Intensief natuurbeheer vergroot in natuurlijke systemen echter het risico op schade door het uitgevoerde herstelbeheer zelf.

Stikstofdepositie kent een aantal effecten die accumuleren in de tijd, zoals bodemverzuring met al zijn gevolgen, maar ook de stikstof-beschikbaarheid in het ecosysteem. Als vegetaties op veranderingen in stikstofdepositie reageren en van samenstelling veranderen (de KDW wordt overschreden) is het aannemelijk dat ook andere, accumulerende processen, die stikstofdepositie met zich meebrengt ten nadele van de natuurkwaliteit, optreden. Gegeven de beperkingen in de inzetbaarheid van natuurherstelmaatregelen om alle effecten van stikstofdepositie te mitigeren, is moeilijk voorstelbaar dat alle negatieve effecten van deze accumulatie afdoende met herhaalde maatregelen teniet te doen zijn in een groot aantal (droge) habitattypen. De toename van vrije aminozuren, wat een tamelijk universele reactie lijkt te zijn bij planten en korstmossen bij toenemende stikstofdepositie (bijv. Xu & Xiao 2017), geeft aan dat de fysiologie van de planten verandert bij toenemende stikstofbeschikbaarheid, hetgeen effect kan hebben op bijvoorbeeld de infectiekansen door schimmels, aantasting door herbivoren of de voedingswaarde van de planten voor herbivoren.

De biodiversiteit van stuifzanden is afhankelijk van de schaars begroeide delen en het afplaggen hiervan kan je dus eigenlijk niet inzetten om stikstof af te voeren (foto van Oost-Duits referentiegebied).

Tenslotte is het mogelijk dat ook bij stikstofdepositie lager dan de KDW al negatieve effecten op de natuurkwaliteit kunnen optreden (Wilkins et al. 2016). Aantasting van korstmosvegetaties is bijvoorbeeld al zichtbaar bij een depositieniveau van 6 kg/ha/jr en de uitspoeling van nitraat en daarmee de stikstofverzadiging in bossen begint ook al bij een depositie van 9 - 15 kg/ha/jaar (Bobbink & Lamers, 1999), dus ook al lager dan de gehanteerde KDW (voor Oude eikenbossen bijvoorbeeld 15 kg/ha/jr). Om de ecologische waarden in hun totaliteit te behouden zijn dus in verschillende gevallen maximale stikstofdepositieniveaus van toepassing die onder de KDW liggen.

Voor een groot aantal habitattypen geldt dat de depositie tenminste tot de KDW teruggebracht zal moeten worden om enige zekerheid te bieden dat de negatieve effecten van de resterende stikstofdepositie dermate beperkt zijn, dat ze geen accumulerende werking laten zien die de fundamentele ecologische processen die kenmerkend zijn voor het habitattype verstoren. Op dit depositieniveau kunnen natuurlijke ecosystemen zichzelf, voor zover het de stikstofdepositie betreft, in stand houden en zijn herhaalde herstelmaatregelen niet meer nodig.

4.5 Conclusies

Herstelmaatregelen zijn vaak noodzakelijk voor het behoud en herstel van de biodiversiteit, maar zijn in de meeste gevallen alleen effectief wanneer tegelijk de stikstofdepositie tot het vereiste niveau wordt teruggebracht. Alleen door de combinatie van deze twee strategieën kan op termijn voldaan worden aan de eisen die aan de Nederlandse natuur gesteld worden vanuit de Habitat- en Vogelrichtlijn. Er zijn voor droge, stikstofgevoelige habitattypen geen herstelmaatregelen die op voorhand alle negatieve effecten van extra stikstof kunnen uitsluiten, als de KDW al sterk wordt overschreden. Op de droge zandgronden, die erg gevoelig zijn voor stikstofdepositie, zijn echte herstelmaatregelen pas zinvol als er al een sterke reductie van de stikstofdepositie tot om en nabij de kritische depositiewaarden heeft plaatsgevonden, zodat er geen nieuwe accumulatie van stikstof in de betreffende ecosystemen optreedt. Zonder deze daling in stikstofemissie en -depositie leiden herstelmaatregelen die stikstof met organisch materiaal afvoeren tot natuurschade. Logisch zou dus zijn om eerst de stikstofdepositie flink terug te brengen om dan de natuur daadwerkelijk te herstellen. In de tussentijd kan de nadruk liggen op beheermaatregelen die de resterende biodiversiteit nog even in stand houden en experimentele maatregelen waarvan we kunnen leren hoe we de natuur zo goed mogelijk herstellen als de stikstofkraan voldoende is dichtgedraaid. Waar mogelijk kunnen maatregelen ter verbetering van de hydrologie direct worden ingezet, omdat de negatieve effecten van stikstofdepositie voor een groot deel (maar niet volledig) kunnen worden gemitigeerd onder invloed van gebufferd grondwater. Herstelmaatregelen gaan niet meer de juridische ruimte geven om het sterk reduceren van de stikstofemissies uit te stellen, zoals onder het PAS gebeurde.

5 Reductie doelstellingen: areaal onder kritische depositiewaarden

5.1 Vraagstelling en berekeningsmethode

Ecologisch gezien is het helder dat het optimaal is wanneer de KDW van alle Natura 2000-gebieden wordt gehaald en dat is dan ook het einddoel voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstelling zoals is vastgelegd in het wetsvoorstel stikstofreductie en natuurverbetering. De vraag is daarbij dan wel: hoe snel moet de depositie ecologisch gezien terug? Wat is een relevant tussendoel voor 2030-2035? Aangezien er al sprake is van een erfenis van meer dan 50 jaar te hoge stikstofdepositie is het eenvoudige antwoord: zo snel mogelijk. Om een tijdspad te adviseren is het echter van belang dat de vraag in ecologische en juridische zin meer wordt gespecificeerd. Dat kan met de vraag: bij welk depositieniveau is het niet mogelijk om instandhouding (laat staan verbetering) van de natuurkwaliteit te garanderen, zelfs niet bij het nemen van alle mogelijke herstelmaatregelen? Want de wet vereist verbetering en dat moet dus zo snel mogelijk gebeuren. Het antwoord zou je kunnen relateren aan twee typen vragen.

1 Bij welk emissiereductiepercentage zorg je er op korte termijn voor dat er een minimaal vereiste toename (75% van de oppervlakte van de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitattypen onder de KDW; H3.3) is in het areaal aan Natura 2000-gebieden waar de stikstofdepositie onder de KDW is?

   Toelichting: Het belang van het uiteindelijk halen van de KDW om verdere aantasting van de natuur te voorkomen is het uitgangspunt. Hiervoor zijn ecologische argumenten (maar ook juridische). Bij deze benadering, wordt het aandeel hectaren stikstofgevoelige natuur waarvoor de KDW bereikt wordt als maat genomen waarop gestuurd wordt. Dit kan worden berekend door de relatie te bepalen tussen de procentuele afname in het areaal van Natura 2000-gebieden met overschrijding van de KDW en de procentuele reductie in stikstofemissies.

2 Bij welk emissiereductiepercentage zorg je ervoor dat in alle Natura 2000-gebieden de stikstofdepositie wordt teruggebracht tot een niveau waarbij in elk geval geen verdere verslechtering van de natuurkwaliteit optreedt, hoewel de KDW nog wel overschreden kan zijn?

   Toelichting: Hoewel de KDW uiteindelijk gehaald moet worden, is het essentieel om de overschrijding van de KDW bij alle Natura 2000-terreinen op korte termijn zodanig laag te hebben dat het mogelijk is om instandhouding (en verbetering) van de natuurkwaliteit te garanderen. Vooralsnog is de wetenschappelijke informatie over een tijdelijke bepaalde vaste of procentuele overschrijding van de KDW waarboven geen verbetering optreedt, ook niet met herstelmaatregelen, echter heel beperkt. Daarom is in dit rapport gerekend met een aantal scenario's, namelijk 25%, 50%, 75% en 100% overschrijding (ofwel 1,25, 1,5, 1,75 en 2 maal de KDW). Omdat bij sommige habitats mogelijk zelfs onder de KDW nog verslechtering van de natuurkwaliteit plaatsvindt, is ook gerekend met 0,5 en 0,75 maal de KDW.

Door berekeningen uit te voeren met die grenzen kun je onderzoeken wat in elke situatie het minimaal vereiste emissiereductie percentage is om voor alle Natura 2000-gebieden die grens te halen. Je laat dan zien hoe gevoelig het emissiereductie percentage is voor het veronderstelde tussendoel. In dit hoofdstuk worden de resultaten van bovengenoemde berekening gegeven (5.2) en worden conclusies getrokken over de vereiste reductie op de korte termijn (2030), op basis van bovengenoemde twee benaderingen, en op de lange termijn (2050) op basis van de gewenste eindsituatie (het halen van de KDW voor alle natuurterreinen). In Annex I is een overzicht gegeven van de meegenomen habitattypen in de berekening (zie ook Hoofdstuk 3.2) en in Annex II is de berekeningsmethode in meer detail beschreven. In de berekening is, conform de huidige wetgeving ook het areaal aan leef- en zoekgebieden meegenomen. In Annex III is aangegeven wat het effect is als je de leef- en zoekgebieden weglaat.

De berekeningen zijn gebaseerd op benodigde landelijke emissiereducties. Uiteraard is er regionale differentiatie in de berekeningen mogelijk, hetgeen nog verdere doorrekeningen vereist. Tegelijkertijd is er sprake van een 'stikstofdeken' die over Nederland ligt, waardoor alleen regionaal beleid rond Natura 2000-gebieden ontoereikend is om de natuurdoelen te kunnen halen. Nederland zal dus niet ontkomen aan landelijk emissiereductiebeleid in samenhang met regionaal maatwerk. Om de ordegrootte van de reductie-ambitie te bepalen volstaat een berekening van de benodigde landelijke emissiereducties.

5.2 Natura 2000-gebieden boven de KDW in relatie tot reducties in stikstofemissie

In figuur 5 zijn de resultaten gegeven van de % afname in het areaal Natura 2000-met overschrijding van de KDW en de % reductie in Nederlandse stikstofemissies[1] voor de vier groepen van habitattypen. Bedenk dat het % betrekking heeft op de onderscheiden groep habitattypen. Zo is bij 50% reductie nog sprake van overschrijding van de KDW op ongeveer 25% het areaal van alle habitattypen (Alle) en op 40% van het areaal van de Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen (PH+ZG). De resultaten laten verder zien dat een reductie van ca 70% nodig is om 90% van het areaal van alle habitattypen te beschermen (10% overschrijding van de KDW, zie figuur 5). Bij 100% reductie is op 2% van het areaal van alle habitattypen nog sprake van overschrijding van de KDW maar dit is nog 8% van het areaal aan Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen (vnl. door depositie vanuit het buitenland).

In figuur 6 zijn de resultaten weergegeven van de effecten van een % stikstofreductie op de % afname in het areaal aan Natura 2000-gebieden met een overschrijding van 0,5, 0,75, 1,0, 1,25, 1,5, 1,75 en 2 maal de KDW voor de vier onderscheiden groepen van habitattypen. Volgens die berekeningen zit bij 50% emissiereductie reductie ca 25% van het areaal van alle habitattypen boven 1 maal KDW, terwijl het vrijwel verwaarloosbaar boven 2 maal de KDW en ca 80% boven 0,5 maal de KDW. Wanneer je voor de korte termijn (tot 2030) zou uitgaan van een relatief beperkte overschrijding van bv 25 %, dan zit bij 50% emissiereductie nog altijd ca 20% van het areaal van de Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen boven de 1,25 maal de KDW en dat is nog ca 15% boven de 1.5 en 1.75 maal de KDW (Figuur 6b). Voor alle habitattypen ligt dat rond de 10% boven 1,25 maal de KDW en ca 3-5% van het areaal boven 1,5-1,75 maal de KDW (Figuur 6d).
Bovenstaande resultaten hebben betrekking op berekeningen waarin ook het areaal aan leefgebieden is meegenomen. Uit de resultaten waarin alleen de habitattypen zijn meegenomen en de leefgebieden niet zijn meegerekend, blijkt dat de overschrijding van de KDWs iets (ca 5-10%) lager is zonder emissiereductie maar dat de daling van de overschrijding in de KDWs langzamer gaat zodat bv bij 50% emissiereductie de procentuele overschrijding van de KDWs vrijwel gelijk is (Annex III).

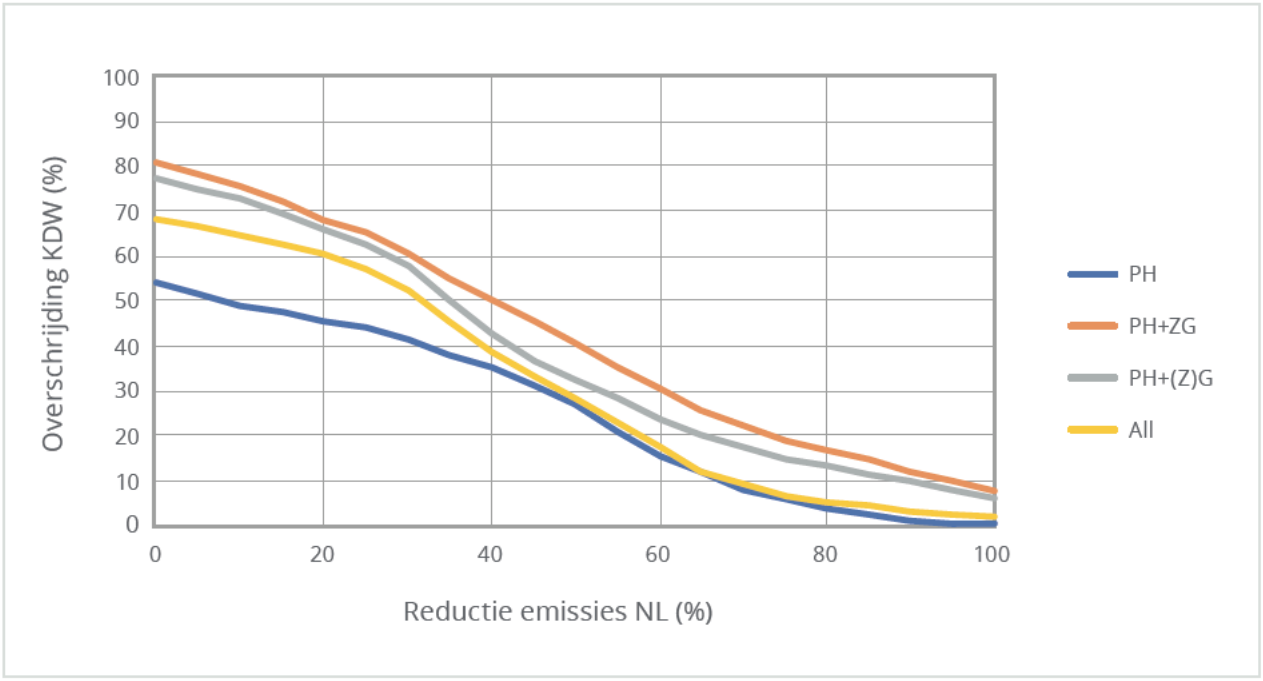

Fig. 5. Relatie tussen de % afname in het areaal aan Natura 2000 gebieden boven de KDW en de % reductie in stikstofemissies voor Prioritaire habitattypen (PH), Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen (PH+ZG), Prioritaire en Zeer gevoelige habitattypen en Gevoelige habitattypen (PH+ZG+G) en Alle habitattypen (Alle).

1 Zowel NOx als NH3 (evenredig toegepast. De reductie van buitenlandse emissies is vastgezet op de NEC-richtlijn: 25% reductie in NOx en 15% reductie in NH3.

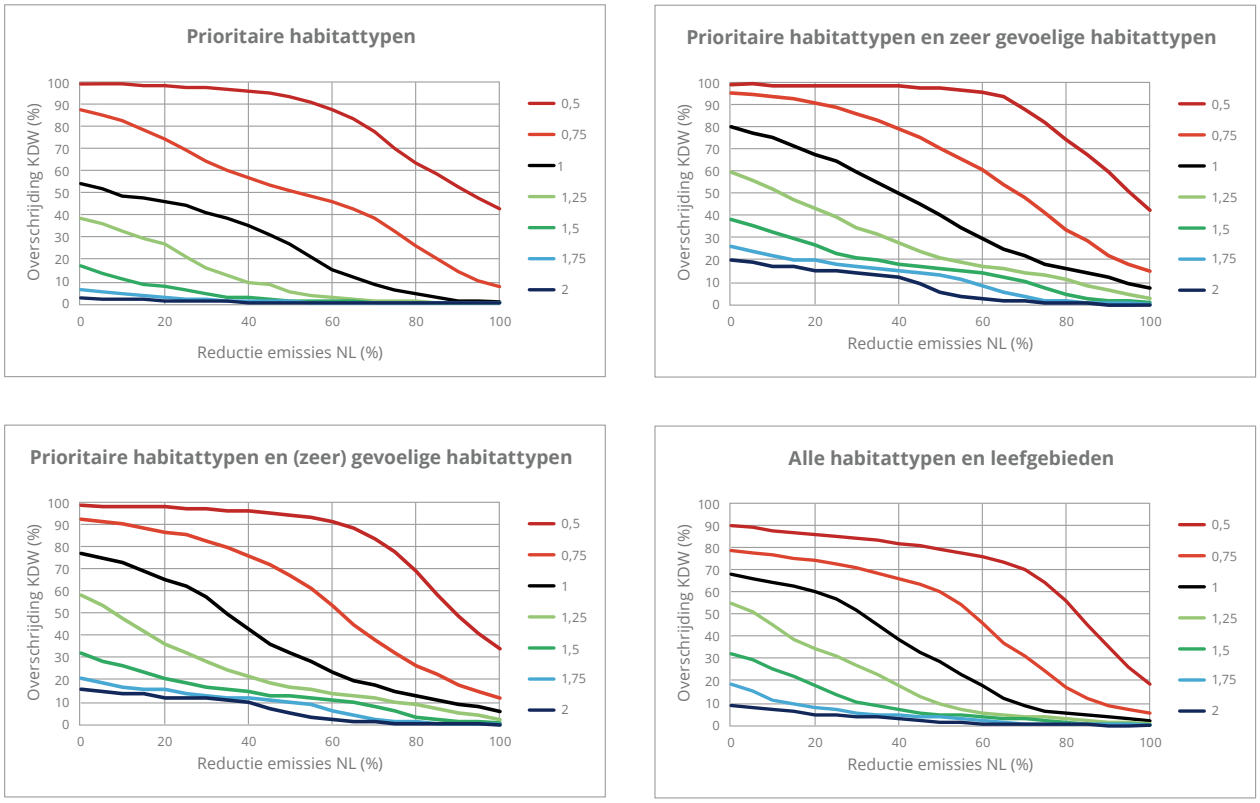

Fig. 6. Relatie tussen de % afname in het areaal aan Natura 2000-gebieden met een overschrijding van 0.5, 0.75, 1.0, 1.25, 1.5, 1.75 en 2 maal de KDW en de % reductie in stikstofemissies voor de vier onderscheiden groepen van habitattypen.

5.3 Conclusies

Vereiste emissiereducties op korte termijn

Hier trekken we de conclusies over het reductie-percentage dat nodig is tot 2030 - 2035 en wat dit oplevert in aandeel gebieden / habitattypen dat beschermd wordt tegen verdere aantasting door stikstofdepositie (gelijk aan of onder de KDW).

Redeneerlijn 1: Bij welk emissiereductie-percentage zorg je ervoor dat er een minimaal vereiste toename is in het areaal aan stikstofgevoelige habitattypen in de Natura 2000-gebieden onder de KDW?

De ecologische problemen zijn het grootst bij de zeer gevoelige habitattypen. De prioritaire habitattypen zijn aangewezen vanwege hun bijzondere belang voor de biodiversiteit en zouden dus als eerste behoed moeten worden tegen verdere aantasting als gevolg van stikstofdepositie. Voor deze twee subgroepen moet dus speciale aandacht zijn bij het bepalen van het benodigde reductiepercentage.

De relatie tussen de emissiereductie en areaal van alle habitattypen waar overschrijding van de KDW plaatsvindt is een dalende S-curve (zie figuur 5). 50% emissiereductie, zoals beoogd voor 2035 in de huidige wet, ligt middenin het steil aflopende deel van de curve; meer emissie-reductie levert in dit traject dus nog hoge natuurwinst op (hectaren onder KDW). 50% reductie geeft nog altijd overschrijding van de KDW op 40% van het areaal van de geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitats (figuur 5); om de biodiversiteit te beschermen is 40% van de hectaren overschrijding van de KDW in deze prioritaire en zeer gevoelige habitats te veel, mede gegeven de slechte staat waarin de betreffende habitats nu veelal verkeren en de strikte afhankelijkheid van veel soorten van deze habitattypen (H3.3).

Om op korte termijn op een minimaal vereist areaal van 75% aan geselecteerde prioritaire en zeer gevoelige habitattypen onder de KDW te komen, is een emissie-reductie van ongeveer 70% nodig. Dit is het reductie-niveau waar de ‘staart’ van de S-curve voor alle habitat-typen begint (Fig. 5) en waarbij er nog een overschrijding op 10% van de hectaren van alle habitattypen is.

Redeneerlijn 2: Bij welk emissiereductie-percentage zorg je ervoor dat alle stikstofgevoelige habitattypen in de Natura 2000-gebieden onder een KDW-tussendoel komen?

Hoe hoog bij het tussendoel de overschrijding van een KDW waarde mag zijn, is een grotendeels beleidsmatige keuze die echter wel door het beleid afdoende ecologisch onderbouwd zou moeten worden. Daarom zijn vooralsnog de waarden 1.25, 1.5, 1.75 en 2 maal de KDW aangehouden als range waarboven de achteruitgang van natuurkwaliteit waarschijnlijk doorgaat ook al is er sprake van depositie reductie. De gedane berekeningen wijzen erop dat reducties van 50-70% nodig zijn om achteruitgang *in vrijwel alle systemen* tot stilstand te brengen, uitgaande van een op korte termijn toegestaan overschrijdings-percentage van ca 25-75% (Fig. 6d). Voor alleen de prioritaire en zeer gevoelige habitattypen geldt hiervoor nog steeds een benodigde emissiereductie van 70% (bij een toegestane overschrijding van ten minste 1.75 maal de KDW wat ecologisch al niet realistisch is voor de zeer gevoelige habitattypen; Fig. 6b).

Beide redeneerlijnen convergeren dus naar een zelfde eindpunt. Ecologisch gezien zou de overmatige depositie zo snel mogelijk een halt moeten worden toegeroepen. Op grond van het bovenstaande en de indicatie voor de mogelijke snelheid van de emissiereductie, zoals aangegeven in het advies van het adviescollege Remkes (zie onderstaand kader) adviseren we voor de termijn tot 2035 dan ook een reductie met 70% (en ten minste 50% in 2030). Zelfs bij een reductie van 70% tegen 2035 zullen waarschijnlijk in de tussentijd nog aanzienlijke verdere biodiversiteitsverliezen optreden vanwege doorgaande stikstofaccumulatie. Het is dus belangrijk deze termijn te verkorten wanneer hiertoe mogelijkheden zijn.

Over de mogelijke snelheid van de reductie van stikstofemissie stelt het adviescollege Remkes: “De sectorplannen van melkveehouderij, kalverhouderij, varkenshouderij, geitenhouderij en pluimveehouderij, die in de zomer van 2019 aan de minister van LNV zijn aangeboden, omvatten diverse plannen voor een transitie van de veehouderij waarmee minimaal een halvering van de uitstoot van stikstof in 2030 vanuit de veehouderijsectoren wordt voorzien. In de akkerbouw neemt de precisiebemesting in de laatste jaren een grote vlucht dankzij nieuwe eco-technologische teeltmethoden. Dat een reductie van ammoniakemissie van meer dan 50% mogelijk is, wordt door verschillende vernieuwende boeren in alle betrokken bedrijfstakken binnen de landbouw nu ook al aangetoond. In een scenarioanalyse van WUR, met een doorrekening naar 2050, wordt ook een reductie van de ammoniakemissie van meer dan 50% voorzien. De conclusie van het Adviescollege is dan ook dat stagnatie van emissiereductie niet nodig is, en dat er nog veel reductie te bereiken valt”.

Vereiste emissiereducties op lange termijn

Op langere termijn (2050) zou er geen natuurschade meer moeten optreden als gevolg van stikstof, waarbij in principe de depositie overal onder de KDW moet liggen. Bij een emissiereductie in het buitenland tot aan de NEC-richtlijn voor 2030 (National Emission Ceiling of nationaal emissieplafond, zoals afgesproken tussen de Europese landen om luchtverontreiniging te beperken), waarmee gerekend is in deze studie, zou dit betekenen dat de emissiereductie in Nederland 100% zou moeten bedragen, terwijl dan op 2% van het totaal oppervlak aan habitattypen en leefgebieden de KDW alsnog wordt overgeschreden (zie Fig. 5). Het is echter duidelijk dat bij 70% emissiereductie al heel veel bereikt is en dat de inzet na 2030 – 2035 zich zou moeten richten op grotere reducties in het buitenland, waardoor het areaal Natura 2000-gebieden dat in Nederland onder de KDW uitkomt, richting de 100% kan gaan.

6 Conclusies en aanbevelingen

1) Stikstofgevoelige natuur bevindt zich op dit moment in slechte staat. Om de risico's op verdere natuurschade en verlies van biodiversiteit te beperken, zou de depositie op ten minste 75% van de oppervlakte stikstofgevoelige prioritaire en zeer gevoelige habitattypen zo snel mogelijk onder de KDW gebracht moeten worden. Dit is te bereiken met een emissiereductie van 70%.

2) Wat betreft de snelheid waarmee 70% emissiereductie bereikt kan worden, sluiten we ons aan bij het advies van het Adviescollege Remkes: 50% emissiereductie in 2030, en een emissiereductie van 70% in 2035. Zelfs bij deze reductie zullen waarschijnlijk nog aanzienlijke verdere biodiversiteitsverliezen plaatsvinden, vanwege doorgaande stikstofaccumulatie, zodat het belangrijk is deze termijn te verkorten wanneer hiertoe mogelijkheden zijn. Om nagenoeg 100% van de hectaren onder de KDW te krijgen, (tussen de jaren 2035 en 2050), zijn we vooral afhankelijk van emissiereductie in het buitenland.

3) De effecten en mogelijkheden van natuurherstelmaatregelen zijn beperkt. In veel gevallen zijn zij pas effectief wanneer eerst de stikstofdepositie tot een acceptabel niveau is teruggebracht. In droge natuurgebieden hebben mitigerende maatregelen tegen stikstof ongunstige bijwerkingen, des te meer als ze herhaaldelijk worden toegepast. In natte natuurgebieden is wel mitigatie mogelijk met hydrologisch herstel, waarvoor vaak maatregelen rond deze gebieden nodig zijn. Deze kunnen in sommige gevallen echter rekenen op maatschappelijke weerstand. De PAS-natuur herstelstrategieën zijn niet opgesteld om de effecten van stikstof (volledig) te mitigeren of negatieve effecten op voorhand uit te sluiten en kunnen derhalve ook niet hiervoor ingezet worden (met uitzondering van enkele situaties die samenhangen met de hydrologie).

4) Nu zou ingezet moeten worden op het verder terugbrengen van de stikstofuitstoot (het zogenaamde 'bronbeleid'), de uitvoer van hydrologische herstelmaatregelen, die een bijdrage leveren aan het herstel van kwelafhankelijke ecosystemen, en onderzoek naar de inzet van grootschalige maatregelen die leiden tot ecosysteemherstel. Deze grootschalige herstelmaatregelen zouden uitgerold moeten worden als de stikstofdepositie al sterk gedaald is (vanaf 2030). Op dit moment blijven echter noodmaatregelen nodig om verder biodiversiteitsverlies te voorkomen. De PAS-natuur 'herstel-'strategieën kunnen hierin leidend zijn.

5) Regionale maatregelen rond Natura 2000-gebieden zijn ontoereikend door de grote transportafstanden van stikstofverbindingen in de atmosfeer, resulterend in een 'stikstofdeken' die over het land ligt. Landelijk beleid in combinatie met regionaal ingrijpen is dus noodzakelijk.

Naschrift

Dit rapport behandelt de emissiereductie die noodzakelijk is voor het behoud en verwezenlijken van de randvoorwaarden voor herstel van habitattypen die voor hun voortbestaan (in goede staat) het meest afhankelijk zijn van dit beleidsinstrument. We realiseren ons dat voor het natuurherstel zelf ook nog aanvullende maatregelen nodig zullen zijn en dat we zelfs na het nemen van deze maatregelen niet kunnen garanderen hoe het verloop van het natuurherstel er precies uit zal zien, noch welke soorten terug zullen komen (spontaan of met hulp). Ook in andere stikstofgevoelige habitattypen zullen nog inspanningen nodig zijn om de schadelijke effecten van stikstof te boven te komen. We verwachten een groot herstel van natuurwaarden te kunnen zien als het stikstofprobleem voldoende is ingedamd, waarbij we op termijn kunnen voldoen aan de eisen van de Habitatrichtlijn. Het uitgangspunt is dat we eerst de habitattypen weer kunnen laten functioneren volgens de ecosysteemprocessen die aan hun verschijning en aanwezigheid ten grondslag liggen, dus zonder de invloed van sterk overmatige stikstofdepositie.

Hiernaast realiseren we ons dat een reductie van 70% stikstofemissie vooral op het platteland grote gevolgen zal hebben. We zien een toekomstig boerenland graag met ruimte voor biodiversiteit en extensievere bedrijfsvormen en regionaal gesloten kringlooplandbouw, waarbij de agrarisch ondernemers een hogere beloning ontvangen voor het voedsel dat ze ecologisch duurzaam produceren en ook voor het onderhoud van een aantrekkelijk landschap. Het oplossen van problemen in de agrarische sector kan voor een groot deel hand in hand gaan met het oplossen van de natuur- en biodiversiteitsproblematiek, alsmede de invulling van het klimaatakkoord. Regie vanuit de centrale overheid is hierbij onontbeerlijk.

Kent de toekomst van de Nederlandse veehouderij weer bloemrijke graslanden?

Literatuur

Berendse, F. 1990. Organic matter accumulation and nitrogen mineralization during secondary succession in heathland ecosystems. Journal of Ecology 78: 413-427.

Berendse F. & R. Aerts 1984. Competition between *Erica tetralix L.* and *Molinia caerulea (L.)* Moench as affected by the availability of nutrients. Oecologia Plantarum 5: 3-14.

Berendse F., R. Geerts, W. Elberse, M. Bezemer, P. Goedhart, W. Xue, E. Noordijk, C. ter Braak & H. Korevaar 2021. A matter of time: recovery of plant species diversity in wild plant communities at declining nitrogen deposition. *In press*.

Bergsma H., J. Vogels, A. van den Burg, R. Bobbink 2018. Is de bodemverzuring in Nederland onomkeerbaar? Vakblad voor natuur Bos en Landschap 144: 4-7.

Bobbink, R. H.L.T. Bergsma, J. den Ouden, M.J. Weijters 2017. Na het zuur geen zoet? Bodemverzuring in droog zandlandschap blijvend probleem. Landschap, tijdschrift voor landschapsonderzoek 34: 61-69.

Bobbink, R. & J.-P. Hettelingh (eds.), 2011. Review and revision of empirical critical loads and dose-response relationships. Proceedings of an expert workshop, Noordwijkerhout, 23-25 June 2010. Bilthoven: Coordination Centre for Effects of the International Cooperative Programme on Modelling and Mapping Critical Levels and Loads and Air Pollution Effects, Risks and Trends.

Bobbink, R. & L.P.M. Lamers (1999). Effecten van stikstofhoudende luchtverontreiniging op vegetaties, een overzicht. Technische Commissie Bodembescherming, Den Haag.

Bobbink, R., R. Loeb, R.J. Bijlsma, S.P.J. van Delft 2019. Doet extreme droogte stikstofbom in droge heide barsten? Vakblad Natuur Bos Landschap 160: 3-6.

Bobbink, R., A. van den Burg, E. Brouwer, B. van de Riet & H. Siepel 2018. Langetermijneffecten van bosbekalking en – bemesting: de Harderwijkerproef. Monitoring OBN-17-DZ. VBNE, Driebergen.

Bobbink, R. & M.J. Weijters 2018. Verschil in effecten op natuur van gereduceerd versus geoxideerd zuurstof. Tijdschrift Lucht, maart 2028, 1: 23-27.

Bouwman, J.H., R.H.A. van Grunsven, J. Smit, J.T. Smit & R. Verhagen 2020. Actieplan meer insecten op de hei - eindrapport. Bosgroep Midden Nederland, Ede.

Boxman A.W. 2002. Is stikstofverzadiging in Nederlandse bossen omkeerbaar? Vakblad Natuurbeheer 8:127 – 130.

Britto, D.T. & H.J. Kronzucker 2002. NH_4^+ toxicity in higher plants: a critical review. Journal of Plant Physiology 159. 567 –584.

Brunsting, A.M.H. & G.W. Heil 1985. The Role of Nutrients in the Interactions between a Herbivorous Beetle and Some Competing Plant Species in Heathlands. Oikos 44: 23-26.

Cape, J.N., Van der Eerden, L.J., Sheppard, L.J., Leith, I.D. and Sutton, M.A. (2009). Evidence for changing the critical level for ammonia. Environmental Pollution 157, 1033-1037.

Clark, C.M. & D. Tilman 2008. Loss of plant species after chronic low-level nitrogen deposition to prairie grasslands. Nature 451: 712-715.

De Graaf, M., R. Bobbink, P.J.M. Verbeek, J.G.M. Roelofs 1997. Aluminium toxicity and tolerance in three heathland species Water Air and Soil Pollution 98:229-239.

De Vries, W., C. van der Salm, G.J. Reinds and J.W. Erisman, 2007. Element fluxes through intensively monitored forest ecosystems in Europe and their relationships with stand and site characteristics. Environmental Pollution 148: 501–513.

De Vries, W., M. Posch, H.U. Sverdup, T. Larssen, H.A. de Wit, R. Bobbink and J.-P. Hettelingh, 2015. Geochemical indicators for use in the computation of critical loads and dynamic risk assessments. In W. de Vries, J.-P. Hettelingh & M. Posch (eds) Critical Loads and Dynamic Risk Assessments: Nitrogen, Acidity and Metals in Terrestrial and Aquatic Ecosystems, Environmental Pollution Volume 25, Springer ISSN 1566-0745: 15-58.

De Vries, W. & J.W. Erisman 2020. https://www.biomaatschappij.nl/artikel/ammoniak-schadelijker-voor-natuur-stikstofoxiden-voor-de-gezondheid/.

Dise, N.B., J.J. Rothwell, V. Gauci, C. van der Salm and W de Vries, 2009. Predicting nitrate leaching in European forests using two independent databases. Science of the total Environment 407 (5): 1798 – 1808.

Dorland, E., L.J.L. van den Berg, E. Brouwer, J.G.M. Roelofs & R. Bobbink 2005. Catchment Liming to Restore Degraded, Acidified Heathlands and Moorland Pools. Restoration Ecology 13: 302-311. https://doi.org/10.1111/j.1526-100X.2005.00038.x

Elberse, W.Th., J.P. van den Bergh & J.G.P. Dirven 1983. Effects of use and mineral supply on the botanical composition and yield of old grassland on heavy-clay soil. Neth. J. Agric. Sci. 31: 63-88. https://doi.org/10.18174/njas.v31i1.16962

Erisman, J.W. & T. Brouwer, 2020. De stikstofdepositie bijdragekaart voor effectieve emissievermindering uit de landbouw. UL-CML-rapport 200.

European Environment Agency 2019. Nitrogen surplus and exceedances of critical nitrogen inputs to agricultural land in view of adverse impacts on water quality. https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/nitrogen-surplus-and-exceedances-of

Gies, E., H. Kros & J.-C. Voogd 2019. Memo Inzichten stikstof-depositie op natuur. WUR.

Haveman R. & J. Schaminée 2002. Struwelen in de Nederlandse kustlandschappen: typologie en successie. De Levende Natuur 103: 70 – 73.

Haynes, R.J. & R.S. Swift 1986. Effects of soil acidification and subsequent leaching on levels of extractable nutrients in a soil. Plant and Soil, 95, 327–336. https://doi.org/10.1007/BF02374613

Johansson, O., K. Palmqvist & J. Olofsson 2012. Nitrogen deposition drives lichen community changes through differential species responses. Global Change Biology 18(8), DOI: 10.1111/j.1365-2486.2012.02723.x

Kleijn, D., R.J. Bink, C.J.F. ter Braak, R. van Grunsven, W.A. Ozinga, I. Roessink, J.A. Scheper, A.M. Schmidt, M.F. Wallis de Vries, R. Wegman, F. van der Zee & Th. Zeegers, Th. 2018. Achteruitgang insectenpopulaties in Nederland: trends, oorzaken en kennislacunes. Wageningen: Wageningen Environmental Research (Wageningen Environmental Research rapport 2871) – 85.

Klimkowska, A., H. Van Dobben, H. Keizer-Vlek, M. Wallis de Vries, R.J. Bijlsma & A. Schotman. 2011. Urgente maatregelen voor Habitattypen; behoud van urgent bedreigde typische soorten en vegetatietypen. Alterra-rapport 2278, 240 blz.

Kooijman, A.M., M. van Til, E. Noordijk, E. Remke & K. Kalbitze 2017. Nitrogen deposition and grass encroachment in calcareous and acidic Grey dunes (H2130) in NW-Europe. Biological Conservation 212, Part B: 406-415.

Kurze, S.; Heinken, T. & Fartmann, T. (2018): Nitrogen enrichment in host plants increases the mortality of common Lepidoptera species. Oecologia, [1-11]. DOI: 10.1007/s00442-018-4266-4

Landschap 2017. Themanummer OBN-onderzoek droog zandlandschap. Landschap, tijdschrift voor landschaps-onderzoek 34-2: 55-103.

Limpens, J. 2009. De rol van de berk bij herstel en beheer van hoogveen, gecombineerde resultaten van 'Vervolg OBN Hoogveenonderzoek' & 'Effecten van berkenopslag en dicht-heid op hoogveenvegetaties behorende tot het natte zand-landschap'. Directie Kennis, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit Rapport DK nr. 2009/dk119-O.

Lucassen E.C.H.E.T., L.J.L. van den Berg, A.J.P. Smolders, R.C.H. Aben, J.G.M. Roelofs & R. Bobbink 2014. Bodemverzuring en achteruitgang zomereik. Landschap 2014/4: 185 – 192.

NDFF 2021. Nationale Databank Flora en Fauna, https://www.ndff.nl (geraadpleegd februari 2021).

Nijssen, M.E., M.F. Wallis de Vries, H. Siepel 2017. Pathways for the effects of increased nitrogen deposition on fauna. Biological conservation 212: 423 – 431.

Ottburg, F.G.W.A.& C.A.M. van Swaay (reds) 2014. Gunstige referentiewaarden voor populatieomvang en verspreidingsgebied van soorten van bijlage II, IV en V van de Habitatrichtlijn. WOt-rapport 124, ISSN 1871-028X, WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR.

Ploegmakers, H., S. Turnhout, R.P.B. Foppen, J.C.J.M. de Kroon & prof. dr. H. Siepel1 2021. Natuurherstel na de PAS-uitspraak: van juridische zekerheid naar borging van ecologische effectiviteit. Milieu en Recht 2021/4: 10-17.

S.A. Power, E.R. Green, C.G. Barker, J.N.B. Bell & M.R. Ashmore 2006. Ecosystem recovery: heathland response to a reduction in nitrogen deposition. Global Change Biology 12: 1241-1252.

Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen 1992.

Remke, E., E. Brouwer, A. Kooijman, I. Blindow, H. Esselink & J.G.M. Roelofs 2009. Even low to medium nitrogen deposition impacts vegetation of dry, coastal dunes around the Baltic sea. Environmental Pollution 157: 792-800.

Sparrius, L.B., A.M Kooijman 2011. Invasiveness of Campylopus introflexus in drift sands depends on nitrogen deposition and soil organic matter. Applied Vegetation Science 14:221 – 229.

Sparrius, L.B., B. Odé & R. Beringen 2014. Basisrapport Rode Lijst Vaatplanten 2012 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. FLORON Rapport 57. FLORON, Nijmegen.

Stevens, C.J. 2016. How long do ecosystems take to re-cover from atmospheric nitrogen deposition? Biological Conservation200: 160-167.

Stevens, C.J., P. Manning, L.J.L. van den Berg, M.C.C. de Graaf, G.W.W. Wamelink, A.W. Boxman, A. Bleeker, P. Vergeer, M. Arroniz-Crespo, J. Limpens, L.P.M. Lamers, R. Bobbink & E. Dorland 2011. Ecosystem responses to reduced and oxidised nitrogen inputs in European terrestrial habitats. Environmental Pollution, Volume 159: 665-676.

Strengbom, J., A. Nordin, T. Näsholm & L. Ericson 2001. Slow recovery of boreal forest ecosystem following decreased nitrogen input. Functional Ecology 15: 451-457.

Sutton M.A. 2009 Risks from air pollution to the integrity of Ashdown Forest Special Area of Conservation: Analysis of the (Regulation 19) consultation responses from Natural England. South Downs National Park Authority, Tunbridge Wells Borough Council and Lewes District Council concerning the proposed Wealden Local Plan. Prepared for Walden District Council. NERC Centre for Ecology & Hydrology, 42 pp.

Sutton, M.A., N. van Dijk, P.E. Levy, M.R. Jones, I.D. Leith, L.J. Sheppard, S. Leeson, Y. Sim Tang, A. Stephens, C.F. Braban, U. Dragosits, C.M. Howard, M. Vieno, D. Fowler, P. Corbett, M. Irfan Naikoo, S. Munzi, C.J. Ellis, S. Chatterjee, C.E. Steadman, A. Móring & P.A. Wolseley. 2020 Alkaline air: changing perspectives on nitrogen and air pollution in an ammonia-rich world. Phil. Trans. R. Soc. A 378: 20190315. http://dx.doi.org/10.1098/rsta.2019.0315

Tamis, W.L.M., M. van 't Zelfde, R. van der Meijden & H.A. Udo de Haes 2005. Changes in Vascular Plant Biodiversity in the Netherlands in the 20th Century Explained by their Climatic and other Environmental Characteristics. Climatic Change 72: 37–56. https://doi.org/10.1007/s10584-005-5287-7

Tian D. & S. Niu 2015. A global analysis of soil acidification caused by nitrogen addition. Environmental Research Letters 10; doi:10.1088/1748-9326/10/2/024019.

Tomassen H.B.M., A.J.P. Smolders, J. Limpens, P.M. Lamers & J.G.M. Roelofs 2004. Expansion of invasive species on ombrotrophic bogs: dessication or high N deposition. Journal of Applied Ecology, 41: 139-150.

Van Breemen, N., P.A. Burrough, E.J. Velthorst, H.F. van Dobben, T. De Wit, T.B. Ridder & H.F.R. Reijnders 1982. Soil acidification from atmospheric ammonium sulphate in forest canopy throughfall. Nature 299: 548-550.

Van den Burg, A.B. 2002. De achteruitgang van de Sperwer op de ZW-Veluwe, veroorzaakt door predatie of voedseltekort?. Limosa 75: 159-168.

Van den Burg, A.B. 2017. Rammelende eieren en brekebenen bij de koolmees: verzuring terug bij af? Vakblad voor Bos, Natuur en Landschap 136: 3-7.

Van den Burg, A.B. 2019A. Blijft de rekening van de stikstof-emissie nu nog bij de natuur liggen? Milieu en Recht 2019/19: 112-116.

Van den Burg, A.B. 2019B. Schelpkalk als oplossing voor gebroken pootjes bij bosvogels. Vakblad voor Bos, Natuur en Landschap 157: 26-30.

Van den Burg, A., Dees, A., Huigens, T., Bijlsma R.J., De Waal, R. 2014. Voedselkwaliteit en biodiversiteit in bossen van de hoge zandgronden. Den Haag. Directie Agrokennis, Ministerie van Economische Zaken. Rapport 2014/OBN186-DZ.

Van Dobben, H., R. Bobbink, D. Bal & A. van Hinsberg 2012. Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toe-gepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000. Alterra-rapport 2397, Alterra, Wageningen

Van Dobben H.F., E.P.A.G. Schouwenberg, J. P. Mol, H.J.J. Wieggers, M.J.M. Jansen, J. Kros & W. de Vries 2006.Simulation of critical loads for nitrogen for terrestrial plant communities in The Netherlands.

Van Dobben, H.F., G. W. Wieger Wamelink, Pieter A. Slim, Jan Kamiński & Hubert Piórkowski 2017. Species-rich grassland can persist under nitrogen-rich but phosphorus-limited conditions. Plant and Soil 411: 451–466.

Van Oene, H., F. Berendse & C.G.F. de Kovel 1999. Model analysis of the effects of historic CO2 levels and nitrogen inputs on vegetation succession. Ecological Applications 9: 920-935.

Vogels, J., Van den Burg, A., Remke, E. & H. Siepel. 2011. Effectgerichte maatregelen voor het herstel en beheer van faunagemeenschappen van heideterreinen. Evaluatie en ontwerp van bestaande en nieuwe herstelmaatregelen (2006-2010). Den Haag. Directie Kennis en Innovatie, Ministerie van Economische zaken, Landbouw en Innovatie. (Rapport 2011/OBN152-DZ).

Vogels J., A. van den Burg, D. van de Waal, M. Weijters, R. Bobbink, M. Nijssen & M. Wallis de Vries 2020. Imbalanced by overabundance, effects of nitrogen deposition on nutritional quality of producers and its subsequent effects on consumers. VBNE, Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren, Rapportnr. 2020/OBN236-NZ Driebergen.

Wereld Natuur Fonds 2020. Living Planet Report Nederland. Natuur en landbouw verbonden. WNF, Zeist.

Wilkins, K., J. Aherne & A. Bleasdale 2016. Vegetation community change points suggest that critical loads of nutrient nitrogen may be too high. Atmospheric Environment 146: 324-331.

Xu, Y. & H. Xiao 2017. Free amino acid concentrations and nitrogen isotope signatures in *Pinus massoniana* (Lamb.) needles of different ages for indicating atmospheric nitrogen deposition. Environmental Pollution 221: 180 – 190.

Referentiebeeld uit voormalig Oost-Duitsland van droge heide: geen vergrassing en korstmossen die domineren tussen de heidepollen.

Annex I - Overzicht meegenomen habitattypen

Hieronder volgt een globale beschrijving van de effecten van stikstofdepositie op prioritaire, zeer gevoelige en gevoelige habitattypen.

1. Prioritaire habitattypen

Grijze duinen H2130, KDW = 714-1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit zijn de min of meer droge graslanden van het duingebied. Het zijn soortenrijke begroeiingen met dominantie van laagblijvende grassen, kruiden, mossen en korstmossen. Grijze duinen ontstaan achter de zeereep op plekken waar de windsnelheid (en dus de verstuiving) voldoende zijn afgenomen voor het ontstaan van gesloten begroeiingen met kruiden en mossen. Dynamiek in de vorm van lichte overstuiving en begrazing door konijnen zorgt van nature voor de instandhouding van het type. De ecologische variatie van het habitattype is groot, onder andere door verschillen in kalkgehalte en dikte van de humuslaag.

Zowel verzuring als vermesting vormen een bedreiging voor dit type. Verzuring (en de daarmee gepaard gaande ontkalking) is een natuurlijk proces, dat sterk wordt versneld door depositie. Vooral in de kalkarme duinen (grofweg het Waddengebied), maar zelfs in de kalkrijke duinen (grofweg de vastelandsduinen ten zuiden van Schoorl) kan oppervlakkige uitputting van de kalkbuffer optreden, hetgeen leidt tot daling van de pH, toename van de P-beschikbaarheid en vrijkomen van toxisch Al. Toename van nutriëntenbeschikbaarheid (zowel N uit depositie als P door verzuring) leidt tot toename van hoge grassen (helm, duinriet) en verdringen van de kenmerkende mossen en korstmossen. Door het dichtgroeien van de duinen verdwijnen stuifplekken die zorgen voor het aan de oppervlakte brengen van stikstofarm en kalkrijk zand en zo bijdragen aan de instandhouding van het type. Er is dus sprake van een zichzelf versnellend proces.

Duinheiden met kraaihei H2140, KDW = 1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit zijn open kustduinen met een vegetatie die wordt gedomineerd door dwergstruiken, waaronder kraaihei. Kraaihei is een zeer concurrentiekrachtige soort die andere dwergstruiken kan verdringen, maar in duinvalleien met natte duinheide kunnen dophei of cranberry dominant zijn, en in droge duinheiden eikvaren, kruipwilg of pleksgewijs struikhei.

Dit habitattype verdraagt geen daling van de pH onder 4.0 (sommige subtypen zelfs onder 4.5), een verdere daling leidt tot verdwijnen van kenmerkende soorten. Stikstofdepositie leidt er toe dat de natuurlijke uitbreiding van kraaihei zeer snel verloopt hetgeen leidt tot overmatige dominantie van deze soort. Ook zandzegge kan sterk profiteren van stikstofdepositie. Beide soorten, kraaihei en zandzegge, vormen samen tegenwoordig vaak dichte vegetaties, waardoor minder concurrentiekrachtige soorten afnemen.

Duinheiden met struikhei H2150, KDW = 1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit zijn door struikhei gedomineerde begroeiingen van de kalkarme kustduinen van het Waddengebied. Op het vasteland komt het type voor in de landinwaarts gelegen, van oorsprong kalkrijke maar inmiddels sterk ontkalkte en langdurig beweide oude kustduinen. Het habitattype komt vooral in zuidwestelijker gelegen landen voor waar het ook het meest karakteristiek is ontwikkeld. De soortensamenstelling langs de Nederlandse kust verschilt weinig van de habitattypen met struikhei die in het binnenland voorkomen. Binnen het duingebied lijkt het habitattype op het habitattype Duinheiden met kraaihei, dat over veel grotere oppervlakten voorkomt. Voor de effecten van N depositie wordt naar deze typen verwezen.

Heischrale graslanden H6230, KDW = 7140-857 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit habitattype omvat schrale, min of meer gesloten, half natuurlijke graslanden op betrekkelijk zure bodems. Ze kunnen zeer rijk zijn aan soorten, waarvan een deel ook voorkomt in heide-begroeiingen. Het type is in ons land aan te treffen in de duinen, op de hogere zandgronden van het binnenland, en in het Limburgse heuvelland. Verschillende vormen van heischrale graslanden komen voor onder uiteenlopende milieucondities: op de hogere zandgronden zowel op vochtige als op droge standplaatsen; in de duinen op vochtige standplaatsen (de droge graslanden worden daar tot H2130 gerekend); en aan de verzuurde bovenranden van kalkgraslanden in het heuvelland. Ook komt dit type (zeldzaam) voor in verdroogd hoog- en laagveen.

Heischrale graslanden zijn extreem gevoelig voor verzuring. Zij komen voor in een pH bereik waar kationenomwisseling zorgt voor buffering (ca. pH 4.5 - 5.5) en juist in dat bereik is de buffercapaciteit gering. Depositie

zorgt daarom al snel tot een daling van de pH (en vaak wordt dit versterkt door het wegvallen van kwel als bron van bufferstoffen). Dit leidt tot een toename van Al en NH_4 in het bodemvocht, en daarmee het verdwijnen van daarvoor gevoelige soorten als Arnica en rozenkransje. Ook depositie van N verhoogt de NH_4 concentratie in het bodemvocht, met name in het heuvelland waar soorten voorkomen die de omzetting van NH_4 in NO_3 onderdrukken. En net als bij veel andere typen zorgt vermesting hier ook voor een toename van algemene, snelgroeiende grassen zoals pijpenstrootje (zandgrond) of gevinde kortsteel (heuvelland).

Actieve hoogvenen H7110, KDW = 500-786 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Actieve hoogveenvorming houdt in dat de door veenmossen gedomineerde vegetatie meer organisch materiaal vormt dan er wordt afgebroken. De veenmossen die het hoogveen vormen, produceren zo veel zuur dat de afbraak van organisch materiaal sterk geremd wordt, terwijl regenwater als een spons wordt vastgehouden. Hierdoor groeit het systeem gaandeweg omhoog, en kan uiteindelijk meters dikke lagen veen afzetten. Kenmerkend voor levend hoogveen is verder het patroon van bulten en slenken, die beide door veenmossen gedomineerd worden maar wel een verschillende flora hebben: de bulten heidesoorten en veenbes, de slenken snavelbiezen. Hoogvenen komen in twee vormen voor: grootschalig en dan uitsluitend door regenwater gevoed (en dus met laterale afstroming van water), en kleinschalig (als hellingveen en in verlande vennen, met laterale toestroom van water).

Verzuring speelt voor de van nature al zeer zure venen geen grote rol. Maar zij zijn wel extreem gevoelig voor toename van de N beschikbaarheid. Bij een depositie onder de KDW wordt alle via de atmosfeer of regen aangevoerde stikstof door het veenmos opgenomen en gebruikt voor groei. Maar bij hogere depositie raakt hen veenmos verzadigd, en gaat aan de onderzijde stikstof doorlaten. Daardoor kunnen vaatplanten het met hun wortels opnemen en sneller gaan groeien, of er vestigen zich nieuwe soorten (zoals pijpenstrootje of bomen zoals berk). Door overschaduwing neemt dan de groeisnelheid van het veenmos af, en wordt de doorslag van stikstof nog groter: een zelfversnellend proces. Overigens is ook verdroging een grote bedreiging voor hoogveen, voor hoogveenvorming is een stabiele hoge waterstand noodzakelijk. Wanneer het veen uitdroogt kan zuurstof toetreden hetgeen leidt tot oxidatie van het veen, en daarmee vrijkomen van voedingstoffen waardoor het boven beschreven proces versterkt wordt.

2. Zeer gevoelige habitattypen:

Duinbossen H2180 (subtype Abe), KDW = 1071 mol N/ha/j
Dit habitattype omvat een grote verscheidenheid aan natuurlijke en half-natuurlijke loofbossen in de kustduinen. Ook hun ontstaansgeschiedenis is zeer divers: als landgoedbos, als hakhout, of als spontaan maar vroeger intensief begraasd bos. Er zijn daarom weinig echt kenmerkende soorten, al kunnen de voormalige landgoedbossen (z.g. 'stinzen') wel zeer rijk aan soorten zijn. Het subtype omvat de droge duinbossen met eik en berk als dominante boomsoort, vaak gelegen in de oude (meer landinwaarts gelegen) duinen en op de hogere delen van de strandwallen, waar de ontkalking meestal al ver is voortgeschreden.

Evenals in duinvalleien leidt verzuring in dit type tot versnelde ontkalking en daarmee verhoging van de P beschikbaarheid. Dit, in combinatie tot verhoogde N-beschikbaarheid door depositie, leidt tot een toename van snelgroeiende soorten als braam en zandzegge, en een afname van de karakteristieke korstmossen. Overigens is er weinig onderzoek aan dit type verricht, daarom is de KDW gelijk gesteld aan die van de vergelijkbare inlandse oude eikenbossen (H9190, zie onder); waarschijnlijk spelen in beide typen vergelijkbare processen een rol.

Vochtige duinvalleien H2190 (subtypen Aom, C), KDW = 1000-1071 mol N/ha/j
Ook dit Habitattype kent een grote verscheidenheid: het betreft duinmeertjes, vochtige graslanden, lage moerasvegetaties en rietlanden, alle in (min of meer natuurlijke) laagten in de duinen. Er bestaat een grote variatie aan standplaatscondities, afhankelijk van ontstaansgeschiedenis, leeftijd, waterregime en kalkgehalte van de bodem of het kwelwater. Daarom worden er vijf subtypen onderscheiden, waarvan hier alleen de zeer gevoelige worden behandeld; dit zijn voedselarm open water, en ontkalkte duinvalleien.

Evenals in terrestrische systemen zorgt depositie in duinplassen voor een versnelde ontkalking. Dit leidt in plasjes vaak tot ophoping van organische stof, waardoor de verzuring verder versneld wordt en typische basenminnende soorten zoals oeverkruid verdwijnen. Bij laterale toestroom van water kan dit nog versterkt worden wanneer ook de inzijggebieden ontkalken. Evenals in de grijze duinen leidt ontkalking tot een toename van de beschikbaarheid van P, die samen met N depositie de algengroei in het water stimuleert en daarmee het doorzicht vermindert, wat zeer ongunstig is voor onder-

gedoken waterplanten. Ook de terrestrische vegetatie die een duinplas omringt, zal bij verhoogde N en P beschikbaarheid meer biomassa gaan produceren en daarmee ook de verdamping doen toenemen, wat leidt tot verdroging ('s zomers te lang droogvallen of zelfs geheel verdwijnen van duinplassen). In de vochtige ontkalkte duinvalleien spelen ongeveer dezelfde problemen als in de duinplasjes: ophoping van organische stof, verzuring en verhoging van de beschikbaarheid van N en P. Ook hier kan dit proces versneld worden door ontkalking van inzijggebieden, en speelt het probleem van verdroging door meer biomassa en dus meer verdamping. In duinvalleien profiteert vooral duinriet van de verhoogde P beschikbaarheid, wordt sterk dominant en verdringt zeldzame soorten als drienervige zegge.

Vochtige heiden H4010A (subtype A),
KDW = 1214 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Kenmerkend voor vochtige heiden is de hoge bedekking van gewone dophei, eventueel in mozaïek met grassen zoals pijpenstrootje. De bodem is altijd nat en zuur. Er zijn in Nederland twee typen standplaatsen, op de hoge zandgrond en in het laagveen. Op de zandgrond komen die standplaatsen vooral voor langs beekdalen, aan oevers van vennen, en op bodems die afgesloten worden door een ondoorlatende laag. In het laagveen is vochtige heide het eindstadium van verlanding onder maaibeheer. Daar loopt de verlanding van (destijds voor turfwinning gegraven) petgaten via drijvende kraggen, trilveen en veenmosrietland uiteindelijk tot moerasheide.

Omdat dit type alleen voorkomt op van nature al zure bodems heeft verzuring geen grote invloed op het voorkomen. Wel zijn er een aantal bijzondere soorten in dit type die alleen voorkomen op plaatsen die iets minder zuur zijn, en die verdwijnen bij verzuring. Dit geldt bv. voor klokjesgentiaan, gevlekte orchis en heidekartelblad. Verder kan door toegenomen beschikbaarheid van N de productie toenemen, dit uit zich eerst in dominantie van soorten die typisch zijn voor vochtige heide zoals dopheide en veenpluis. Echter, bij hogere of langduriger depositie maken die soorten weer plaats voor algemene grassen als pijpenstrootje. Deze soort profiteert ook van hoge concentraties ammonium, die voor veel andere soorten giftig zijn. In het laagveen leidt toenemende beschikbaarheid van N en P aanvankelijk tot dominantie van haarmos, maar uiteindelijk ook tot overheersen van pijpenstrootje, en opslag van houtige soorten als els, berk en braam.

Droge heiden H4030, KDW = 1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Droge heiden worden gedomineerd door struikheide, meestal in combinatie met grassen en mossen, en soms met andere dwergstruiken zoals dopheide of bosbes. Ze komen voor op arme, zure zandgronden waarin zich meestal een z.g. podzolprofiel (met duidelijke uit- en inspoelingslagen) heeft ontwikkeld. Het type werd vroeger in stand gehouden met een beheer van begrazen (meestal door schapen) en afplaggen; als dit beheer achterwege blijft volgt successie naar bos. Al vanaf de jaren ,70 wordt de stuikheide steeds meer verdrongen door grassen, met name bochtige smele en pijpenstrootje (‚vergrassing'), als gevolg van de toegenomen N beschikbaarheid door depositie. Vaak wordt het verdringen van struikheide versneld door schade aan de heideplanten door droogte, vorst of een heidekeverplaag; de gevoeligheid voor deze factoren wordt groter bij hogere N beschikbaarheid. Bij vergrassing verdwijnen ook de andere voor droge heide typerende soorten zoals kruipbrem en tandjesgras. Overigens kunnen bijzondere soorten -die doorgaans voorkomen op wat minder zure plekjes, b.v. schorseneer- ook door verzuring verdwijnen. In de afgelopen decennia is vooral geprobeerd de nog resterende heide in stand te houden door afplaggen. Dit is een vorm van traditioneel beheer die nu echter op veel grotere schaal en met veel grotere frequentie wordt toegepast. De laatste jaren blijkt echter dat hieraan grote nadelen kleven, o.a. omdat met plaggen behalve stikstof (die zich in de bovenlaag ophoopt) ook andere nutriënten (met name P), en zaden, die beide noodzakelijk zijn voor hervestiging van een soortenrijke heide, worden afgevoerd. Daarom richt het beheer zich de laatste tijd meer op begrazen. Vooral voor de (insecten)fauna blijkt de veranderde chemische samenstelling van het voedsel, met veel N en weinig P, buitengewoon ongunstig te zijn.

Herstellende hoogvenen H7120,
KDW = 500-1214 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit habitattype betreft hoogveenrestanten waar hoogveenherstel gaande is of naar verwachting mogelijk is. Meestal zijn dan nog restanten veen aanwezig, maar zelfs indien het veen tot op de zandbodem is afgegraven, is soms herstel nog mogelijk. Hoogveenherstel dient plaats te vinden over grotere oppervlakten, en dan zijn een of meer van de volgende elementen aanwezig: hoogveenbulten, hoogveenslenken en veenputten met veenmos, zure wateren, heidevegetaties, vergraste veenbodems, struwelen en bossen. Het doel van hoogveenherstel is te komen tot hoogveenkernen met een goed functionerende bovenlaag van veenmos en als gevolg daarvan een stabiele waterstand. De KDW van herstellend hoogveen is daarom gelijk aan die van het beoogde doel van het herstel en heeft daarom een brede range (een deel, de hoogveen-

bossen, valt buiten de range voor ‚zeer gevoelig' en blijft hier buiten beschouwing). Voor de effecten van depositie zij daarom verwezen naar de betreffende doelen: actieve hoogvenen en vochtige heiden.

Oude eikenbossen H9190, KDW = 1071 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit habitattype komt voor op kalkarme, zeer voedselarme, vochtige tot droge zandgronden, die door de wind of door gletsjerijs zijn afgezet, meestal met een podzolprofiel in de bodem. De boomlaag bestaat uit zomereik en ruwe berk, meestal gemengd met lijsterbes, vuilboom of ratelpopulier. De ondergroei is doorgaans zeer arm aan vaatplanten, maar rijk aan mossen, korstmossen en paddenstoelen. Deze bossen zijn ontstaan door successie uit heide of stuifzand, en hebben vaak een voorgeschiedenis van hakhout. De z.g. strubben (veelstammige, gedrongen, kronkelige eiken) zijn ontstaan door een beheer van hakhout of begrazing in het verleden. Depositie van stikstof leidt in dit type vooral tot een achteruitgang van de rijke flora van mossen, kostmossen en paddenstoelen. Omdat veel van deze paddenstoelen z.g. mycorrhizavormers zijn, die in symbiose leven met vaatplanten, kan de achteruitgang van de paddenstoelenflora ook indirect leiden tot verminderde vitaliteit van de boomlaag.

3. Gevoelige habitattypen
Duinbossen H2180 (subtypen Ao, B, C),
KDW = 1429-2214 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit zijn subtypen van Duinbossen die niet hierboven reeds behandeld zijn, dwz. de nattere en voedselrijkere vormen, en de binnenduinrandbossen. Deze laatste zijn oorspronkelijk vaak aangeplant als landgoedbos, meestal op bewerkte, bemeste en bekalkte grond en met aanplanten van uitheemse bolgewassen, die inmiddels ingeburgerd zijn (de 'stinzenflora'). Omdat deze binnenduinrandbossen hun bestaan te danken hebben aan menselijk ingrijpen in het verleden zijn zij voedselrijk en heeft toename van de N beschikbaarheid hier waarschijnlijk weinig invloed. Maar verzuring kan wel leiden tot versnelde ontkalking en daarmee een bedreiging zijn voor de flora, incl. de kenmerkende stinzenflora. In de overige subtypen spelen processen die vergelijkbaar zijn met die in duinvalleien: toenemende productie van biomassa door toenemende beschikbaarheid van N (door depositie) en P (door ontkalking) en daardoor verdringen van de typerende soorten door bijvoorbeeld brandnetel of braam. En bijzondere vermelding verdient de afname van het zeldzame Meidoorn-berkenbos, dat afhankelijk is van een wat hogere pH dan de overige vegetatietypen binnen droge duinbossen, en waarvan de afname waarschijnlijk een gevolg is van verzuring en ontkalking.

Beuken-eikenbossen met hulst H9120,
KDW = 1429 mol N ha^{-1} jr^{-1}
Dit habitattype betreft bossen van zeer voedselarme tot licht voedselrijke zand- en leemgronden. Het komt voor op de hogere zandgronden en in het heuvelland. Het type neemt een tussenpositie in tussen de zeer voedselarme Oude Eikenbossen (H9190, zie hierboven) en de voedselrijke Eiken-Haagbeukenbossen (H9160) van het heuvelland. Alleen opstanden van minstens 100 jaar oud op bosgroeiplaatsen ouder dan 150 jaar worden tot dit type gerekend. Meestal is de beuk dominant in de boomlaag en hulst en taxus in de struiklaag. De verzuring van de bodem die optreedt bij N depositie heeft een diepgaande invloed op dit type. Deze verzuring wordt versterkt door ophoping van strooisel, en leidt tot uitspoeling en daardoor verminderde beschikbaarheid van basische kationen, en vrijkomen van toxische Al en NH_4 ionen, wat direct weerslag heeft op mycorrhiza vormende paddenstoelen en op de vitaliteit van de boomlaag. Maar ook voor de fauna zijn er belangrijke gevolgen. Zo leidt de uiterst geringe beschikbaarheid van Ca tot problemen met eieren en botten bij zangvogels. Waarschijnlijk is er ook een direct effect van vermesting op mycorrhiza, vergelijkbaar met de oude eikenbossen (maar hier minder goed onderzocht).

Annex II - Berekeningsmethode

II.1 Doorgerekende habitattypen

Met het model OPS is berekend wat de effecten zijn van reducties van stikstofemissies zijn op de hectaren Natura 2000-gebieden en habitats waarvan de KDW niet wordt overschreden (in aandeel van de hectaren per categorie). De habitattypen zijn gegroepeerd volgens de indeling in paragraaf 3.2.

II.2 Aannames en modelberekeningen

Stikstofgevoelige habitats en KDW
De ligging van de relevante habitattype en de leefgebieden per Natura 2000-gebied alsmede de corresponderen KDW-waarden zijn gebaseerd op kaarten zoals gebruikt binnen AERIUS[2]. Het gaat hierbij om de stikstofgevoelige habitat-typen en leefgebieden binnen een Natura 2000-gebied per 25m-cel.

Emissies landbouw
Hierbij is uitgegaan van de emissies zoals berekend met het model Initiator versie 5 (Kros et al., 2019), uitgaande van het peiljaar 2017. Hierbij zijn de stal- en opslag-emissies bepaald per locatie van zowel wel hoofd als nevenvestigingen. De toedieningsemissies van dierlijke mest en kunstmest en de emissie door beweiding zijn op perceelsniveau bepaald. Deze zijn vervolgens opgeschaald naar 500m×500m cellen.

NH_3 Depositie berekening
De NH_3-depositie ten gevolge van de Nederlandse land-bouw op de Natura 2000-gebieden is berekend met het OPS-model (versie 4.5.2.2). Hierbij zijn stal- en opslag-emissies op 100m×100m als invoer gebruikt en is de depositie op 100m×100m bepaald. Dit is per sector (rund-vee, varkens, pluimvee en overig) en per provincie gedaan. Hierbij is uitgegaan van de provinciegrenzen 2019. De depositie van de toedienings- en beweidingsemissie is eveneens op 100m×100m bepaald.

Bepaling totale N depositie
Achtergrond NO_x en NH_3 op basis van de RIVM/CLO-kaarten voor 2017 per km-cel. Hierbij de NH_3-achtergrond (bijdrage buitenland en niet-landbouw Nederland) bepaald door de totale NH_3-depositie van het RIVM te verminderen met de door ons berekende depositie door de Nederlandse landbouw.

Depositie varianten
Wat betreft reducties buitenland is er vanuit gegaan dat die voldoen aan de NEC richtlijn voor 2030 en dat is iom RIVM (Wim van der Maas) vastgesteld op 25% reductie voor NO_x en 15% voor NH_3 . In de berekeningen zijn voor stappen van 5% (van 0-100%) een emissiereductie van zowel NO_x als NH_3 meegenomen en vervolgens is de % overschrijding van de KDW berekend. De berekening is uitgevoerd met 0.5, 0.75, 1.0, 1.25, 1.5, 1.75 en 2 maal de KDW.

De berekening van de gewenste reductie voor het voor-komen van een overschrijding van een KDW waarde die vermenigvuldigt is met een waarde boven 1 is gebaseerd op de gedachte dat op korte relatief korte termijn (uiterlijk 2030) bepaalde overschrijdingen van de KDW moeten zijn teruggedrongen, omdat die overschrijding tot verslechte-ring leidt, zelfs bij het nemen van herstelmaatregelen. Hoe hoog die overschrijding dan mag zijn is niet echt helder. Daarom zijn de waarden 1.25, 1.5, 1.75 en 2 maal de KDW aangehouden. Omdat bij sommige habitats mogelijk zelfs onder de KDW nog verslechtering van de natuurkwaliteit is te zien is ook gerekend met 0.5 en 0.75 maal de KDW om ook dit effect te laten zien.

In de berekening is uitgegaan van een identieke emissie-reductie over alle bronnen in het land. Een andere (betere) variant is om de emissiereducties te variëren over op basis van de bijdrage van bronnen aan de depositie-overschrijding van N2000-gebieden (zie bv Erisman en Brouwer, 2020). Dit vereist een optimalisatiemethode die voor deze studie niet is gebruikt.

2 http://www.nationaalgeoregister.nl/geonetwork/srv/dut/catalog.search#/metadata/4e214ddf-4384-42a3-89d9-4074541b640d; Versie gedownload oktober 2019.

Annex III - Gevoeligheid voor al dan niet meenemen van leefgebieden

Uit de resultaten blijkt dat als je alleen habitattypen meeneemt en de leef- en zoekgebieden niet meerekent dat de overschrijding van de KDWs iets (ca 5-10%) lager is zonder emissiereductie (uitgaande van het halen van de NECs in 2030 door het buitenland) maar dat de daling van de overschrijding in de KDWs langzamer gaat zodat bv bij 50% emissiereductie de % overschrijding van de KDWs (1 maal) vrijwel gelijk is.

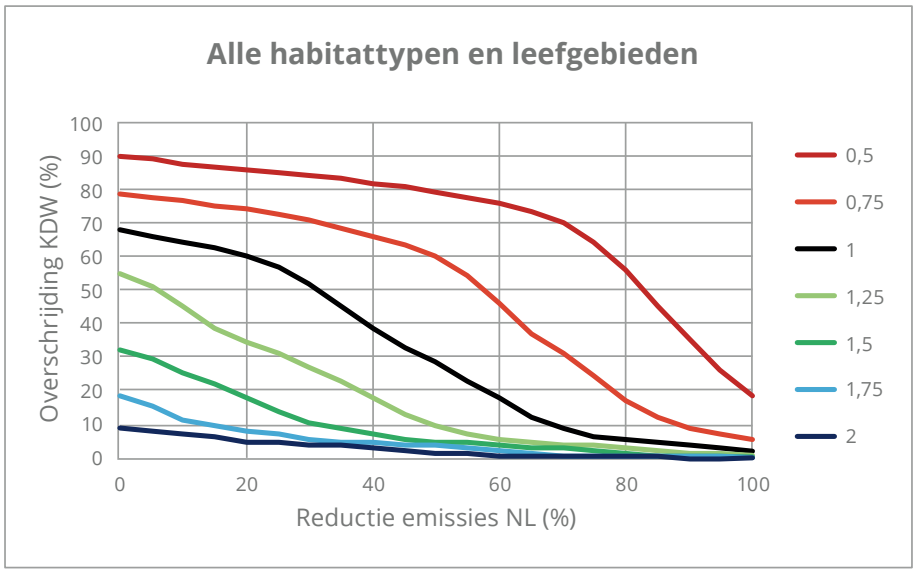

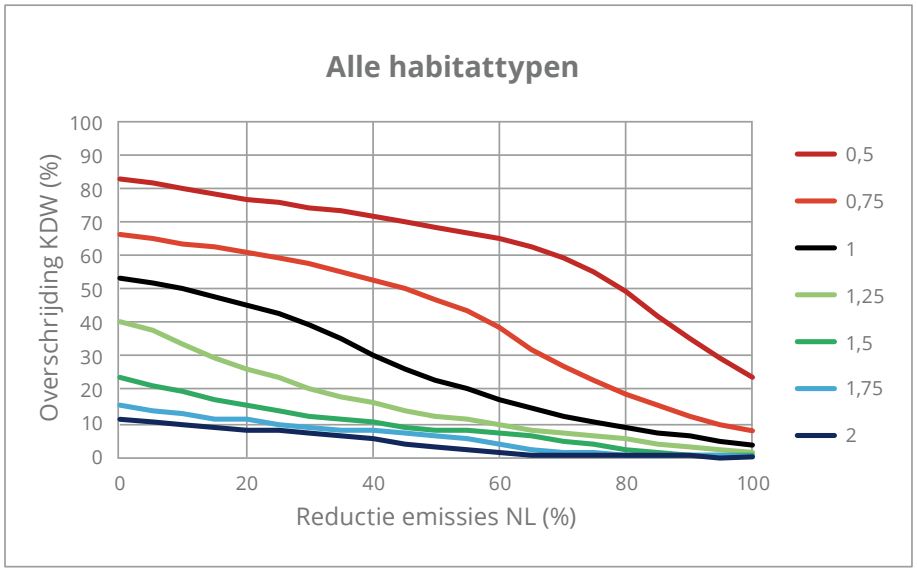

Date : 8-12-2020 9:35:59
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "[redacted]@nmfdrenthe.nl
Subject : RE: Agenda en bijlagen t.b.v. 2e sessie Mantingerzand/Mantingersbos op dinsdag 8 december 2020
Attachment : image001.jpg;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;image006.png;

Dag[redacted]
Je bent (waarschijnlijk) de enige die naar ons toe komt in het Provinciehuis, vandaar dat ik de uitnodiging niet nog een keer heb aangepast. We zitten in dezelfde vergaderruimte als donderdag jl., nl. D2-52 (op tweede verdieping).

Tot vanmiddag!

Hartelijke groet,

[redacted]

Van: [redacted]@nmfdrenthe.nl>
Verzonden: dinsdag 8 december 2020 9:22
Aan: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: Agenda en bijlagen t.b.v. 2e sessie Mantingerzand/Mantingersbos op dinsdag 8 december 2020

Hallo[redacted]

Is het overleg vanmiddag alleen digitaal? Zo niet, waar is het dan in het provinciehuis?

Met vriendelijke groet,

[redacted]

Natuur en Milieufederatie Drenthe
Hertenkamp 6
9401 HL Assen
Tel: 0592-311150
www.nmfdrenthe.nl

werkdagen ma, di, do en vr

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: maandag 7 december 2020 16:02
Aan: [redacted]@gmail.com; [redacted]@outlook.com; [redacted]@nmfdrenthe.nl>; [redacted]@ltonoord.nl; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@prolander.nl; [redacted]@natuurmonumenten.nl>
CC: [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@prolander.nl>; [redacted]<[redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Agenda en bijlagen t.b.v. 2e sessie Mantingerzand/Mantingersbos op dinsdag 8 december 2020

Goedemiddag,

Onderstaand de agenda voor de sessie van morgenmiddag. De link naar het digitale overleg is al eerder aan u toegezonden.

13.00 uur	Opening
13.00 uur	Introductie[redacted] over mogelijkheden provincies tot het reduceren van de stikstofdepositie
13.30 uur	Terugblik op donderdag
13.40 uur	Verslag vorige bijeenkomst (MZ / MB)
13.50 uur	Openstaande vragen uit vorige bijeenkomst: - Hoe omgaan met / ontsluiten van benodigde informatie uit vergunde en niet vergunde situaties; - Relatie hydrologische situatie tot de diverse habitattypen (instandhoudingsdoelen) - Viewer (bij behoefte)
14.30 uur	Opstellen gezamenlijke lijst met actiepunten

En zoals besproken hierbij twee linkjes naar rapporten.

https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2019/12/Rapportage-voortgang-uitvoering-herstelmaatregelen-2019.pdf.

https://www.wur.nl/upload_mm/9/8/1/23564eb3-4a5f-49f8-a19d-c2ce4b98c0e9_Rapport%20Stikstof%20WUR_Totaal.pdf.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
P[redacted] Team Stikstof

provincie Drenthe

+31 6[redacted] |
[redacted]@drenthe.nl
werkdagen: maandag, dinsdag en donderdag

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl
Volg ons op

Date : 16-12-2020 19:14:54
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Re: beantwoording statenvragen

Hoi,

Zullen we morgen om 9:00 even met elkaar bellen voor de laatste puntjes op de i?

[redacted]
Marco

Op 16 dec. 2020 om 15:21 heeft [redacted]@drenthe.nl> het volgende geschreven:

Hallo dames,

Er zijn tijdens de gebiedsverkenningen ook vragen gesteld over het toevoegen van hexagonen. Daarover waren ook Statenvragen gesteld. Deze zijn gisteren beantwoord door GS.
Misschien goed om de beantwoording ook even actief te verspreiden naar alle deelnemers van de gebiedsverkenningen.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Natuurbeleid
Provincie Drenthe
T 0592 – [redacted]
[redacted]

<51-5.1-2020002301 PS Beantw. schr.vr. toevoegen stikstofgevoelige natuur.pdf>

Date : 20-11-2020 13:37:05
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "[redacted]@gmail.com
Cc : "Henk Jumelet"[redacted]drenthe.nl, "[redacted]@hetnet.nl)[redacted]@hetnet.nl)"[redacted]@hetnet.nl,[redacted]@live.nl"[redacted]@live.nl
Subject : Re: Brief Habitats
Attachment : image.png;
Goedemiddag[redacted]

Hierbij wil ik je laten weten dat ik de brief van het LC met vragen over habitats heb ontvangen. Voor de beantwoording van de vragen zullen we deze versie en begeleidende mail gebruiken.

Met vriendelijke groet,
[redacted]

> Op 20 nov. 2020 om 13:10 heeft[redacted]@gmail.com> het volgende geschreven:
>
> Goedemiddag[redacted]
>
> Bij deze stuur ik jou deze brief met een aantal vragen vanuit het LC Drenthe over habitats. Graag zien wij deze antwoorden zsm tegemoet. In de versie van vanmorgen stond nog een P.S. die niet geheel op zijn plaats was, omdat we de informatie niet alleen het Mantingerzand en het Elperstroomgebied willen hebben, maar van alle Natura-2000 gebieden. Vandaar dat wij de P.S. even achterwege hebben gelaten.
>
> Dit neemt niet weg dat wij graag zien dat bij het beantwoorden van onze vragen de gebieden het Elperstroomgebied en het Mantingerzand voorrang genieten, omdat bij deze gebieden de komende weken een gebiedsverkenning plaatsvindt.
>
> --
> Met vriendelijke groet,
>
> [redacted]06[redacted]
> <image.png>
>
> <brief habitats Drenthe.pdf>

Drents Agrarisch Jongeren Kontakt

Date : 2-12-2020 9:52:38
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl
Subject : Re: Gebiedsverkenning sessie 1 Mantingerzand & Mantingerbos.docx
Attachment : Gebiedsverkenning sessie 1 Mantingerzand & Mantingerbos (Huib van den Eerenbeemt).docx;

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: dinsdag 1 december 2020 11:31
Aan: [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]
<[redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@prolander.nl [redacted]@prolander.nl>
Onderwerp: Gebiedsverkenning sessie 1 Mantingerzand & Mantingerbos.docx

Beste allen,

Willen jullie dit verslag zo nodig aanvullen? Graag op korte termijn, zodat [redacted] en [redacted] het kunnen verspreiden.

M.v.g.
[redacted]

Gebiedsverkenning Mantingerzand & Mantingerbos

1e sessie donderdagmiddag 26 november (13.00 – 16.00 uur, provinciehuis A0.06)

Aanwezig:
(provincie, vz), (LTON), (DAJK), (FDF),
r (DPG), (NM), (Staatsbosbeheer), ,
(provincie Drenthe),
(Prolander), (provincie Drenthe)

Inleiding
Mantingerbos: Bijzonder omdat het altijd bos is geweest (zij het niet onverstoord). Zorgen over de kwaliteit van het bos. Knelpunten hier zijn verdroging, vermesting en verzuring. Hiernaar vindt onderzoek plaats. Bos is een traag reagerend systeem. Effecten van ingrepen worden maar langzaam zichtbaar.

Discussie n.a.v. inleiding door
: AERIUS is niet bruikbaar op hexagoonniveau. En we zouden graag resultaten van werkelijke meetgegevens gebruiken. Die zijn hier niet.
: Hier is niet gemeten maar op andere percelen wel. In AERIUS wordt hiervoor een correctiefactor gebruikt. Verder is het een natuurkundig verschijnsel dat aan de randen van een bos de stikstof depositie hoger ligt dan in het midden van het bos. Zeker bij grote gebieden. Hier gaat het om een klein gebied waardoor het effect minder zichtbaar is.
Onderzoek van lang geleden naar effect van natuurlijke buffering bruikbaar voor dit onderzoek? Hieruit bleek volgens dat randen helpen.
We gaan dit rapport erbij zoeken vragen, Bargerveen).
Actie:
: Als aanvulling, randen helpen inderdaad, maar ze moeten dan wel voldoende breed zijn (tot wel een km).
De onzekerheid van de uitkomsten van AERIUS op hexagoonniveau is inderdaad erg hoog. Voor beleidsmatige analyses hechten we wat dit betreft ook meer aan resultaten op gebiedsniveau (de onzekerheid is dan een stuk lager) dan aan resultaten over individuele hexagonen. Zo kijken we ook meer naar de mediane overbelasting dan naar uitschieters (maximale) overbelasting.

Mantingerzand: Aangewezen voor tien habitattypen. Zowel natte als droge typen.
In het Veegbesluit (dat als ontwerp ter inzage heeft gelegen, maar vooralsnog niet verder wordt gebruikt) is melding gemaakt van nog twee habitattypen die dus op termijn wellicht nog moeten worden toegevoegd. Het gaat dan om hoogveenbos en om zwak gebufferde vennen. Deze twee habitattypen zijn ook niet meer opgenomen in AERIUS.

Knelpunten voor het Mantingerzand zijn verdroging en stikstof (zeker in relatie tot de verminderde buffercapaciteit van de bodem) en, in steeds mindere mate, inrichting. Dit laatste knelpunt bestaat doordat het van oudsher een aantal kleinere natuurgebieden betreft die redelijk recent pas met elkaar zijn verbonden.

Ook over tien jaar is op basis van de uitkomsten in het huidige AERIUS model de stikstofproblematiek voor het Mantingerzand niet opgelost. Bovendien blijft de problematiek van opgehoopte stikstofoverschotten uit het verleden parten spelen.

[redacted] vertelt iets over reeds genomen maatregelen: waterhuishouding verbeteren, landbouwgronden omvormen tot natuurgebieden (dit zullen geen Natura 2000-gebieden worden). [redacted]. Als aanvulling, wat verder gaat in de komende jaren is het uitvoeren van maatregelen op basis van het PAS programma, zoals het plaggen in het gebied en het herstel van de hydrologie (zoals Verlengde Middenraai). Verdere maatregelen worden verkend. Hierbij speelt ook een uit te brengen Landschapsecologische analyse (LESA) een rol. Is de term niet Landschaps Ecologische Systeem Analyse)

Viewer. De GIS afdeling van de provincie heeft een viewer ingericht waarop de stikstofgegevens voor de diverse gebieden gepresenteerd staan. Deze wordt bij langs gelopen zodat iedereen hier thuis ook in kan pluizen. Per mail zijn de inloggegevens gedeeld. Abusievelijk is daarbij de eerste letter van het wachtwoord met een hoofdletter gespeld. Dat moet een *kleine* letter zijn.

[redacted]: Interimmers? Staan die hier op de kaart? Wat zijn Intrimmers?
[redacted]: Die informatie moet nog bewerkt worden voor we hier beleidsmatig iets mee kunnen

[redacted]: er zijn al heel veel verleende vergunningen als ik kijk naar de groen stipjes
[redacted]: Klopt.
[redacted]: van groot belang dat ook de niet agrarische bedrijven in beeld krijgen, bv Attero. Dit kaartje laat alleen de agrarische sector zien. Ik mis de niet agrarische sector want daar zitten heel veel bedrijven die helemaal niet vergund zijn
[redacted] er moet zeker info worden toegevoegd over de niet agrarische sector. Hier werken we als provincie aan.

[redacted]: zijn het verleende vergunningen onder de PAS of al van daarvoor?
[redacted]: dit maakt niet zo heel veel uit.
[redacted]: volgens de MOB wel.
[redacted] we houden het maar even op deze situatie, zo lang rechterlijke uitspraken daaraan niet in de weg staan.

[redacted]: we willen de monitoringsgegevens beter ontsluiten, zoals de veldbezoekverslagen en nog andere rapporten. Qua gegevens hebben we veldbezoeken, karteringsgegevens, gegevens uit het meetnet verdroging en chemische analyses.

[redacted] vragen vanuit de landbouw kunnen we schriftelijk indienen?
[redacted]: ja dit kan via stikstof@drenthe.nl.
Actie: iedereen. Graag zo ruim mogelijk voor de komende sessie.

[redacted]: wat voor voorzienbare ontwikkelingen zien we aan komen?
[redacted]: net als bij Elperstroom razend interessant, het welbevinden van natuurdoelen factoren verschillende habitattypen tot elkaar verhouden. Wat staat hier?) Per habitattype verschillend.

[redacted] geeft de ruimte aan iedereen om er iets van te vinden:
[redacted]: iedereen bedankt voor de informatie, [redacted] slecht te verstaan. Goed om meer info in beeld te krijgen. Er moet nog heel veel uitgezocht worden. Vooral voor vergunningen.
[redacted] Wil graag ook zicht op de effecten van en (latente) ruimte in vergunningen van grote stikstofuitstoters als Attero en DOC Kaas.
[redacted]: Van Attero is bekend dat ze in elk geval wél een vergunning voor de Wet natuurbescherming hebben.
[redacted]: op dit moment geen vragen, voorstel wel om vragen te bundelen en in te sturen.
[redacted]: op dit moment geen vragen
[redacted] geen aanvullende vragen

[redacted] geen vragen, wel opmerking over meer gegevens in beeld brengen. Maar je kunt ook niet alles weten en op een moment moet je keuzes maken en aan de slag gaan!
[redacted]: Bekijken aanleg bossen, hoe zit dit met de hydrologie? Aanleg van bos moet niet negatief uitpakken voor de waterstand. Heel belangrijk welke soorten er eventueel gepland gaan worden.

[redacted]: naast de viewer van [redacted] kan iedereen ook zelf met AERIUS gaan spelen. Zie www.Aerius.nl. Je kunt hier zelf b.v. extra bedrijvigheid invoeren om het effect op een gebied te zien.
[redacted]: geen aanvullingen maar als iemand nog iets wil weten mogen ze altijd een beroep op mij doen
[redacted] geen aanvullingen
[redacted]: geen opmerkingen, bedankt voor alle info van deze middag

[redacted]: voor de volgende keer:
- Meer zeggen over habitattypen
- Relatie hydrologie / habitattypen
- Scenario's
- Meer onder de motorkap kijken
- Met elkaar ideeën uitwisselen (alles wat maar werkt om gezamenlijk tot instandhoudingsdoelen te kunnen komen) U- - uitgangspunt van [redacted] voor economie en ecologie meer in balans
Als je nog iets hebt voor de volgende sessie, mail het ons Voorstel voor volgende sessies is: 1 dec vervangen door 8 dec rest blijft zoals het is.

[redacted] bedankt iedereen voor de aanwezigheid Sluiting om 15.11 uur

Date : 17-11-2021 19:45:42
From : "[redacted]"
To : "[redacted]@fryslan.frl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]@fryslan.frl, "[redacted]@fryslan.frl, "[redacted]@fryslan.frl, [redacted]@fryslan.frl, [redacted]" [redacted]@prolander.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : RE: Gebiedsverkenningen FV en DFW
Attachment : LG-W2111 181-Drentse Aanpak Stikstof-gebiedsverkenningen-DrFRWold.pdf;LG-W2111 181-Drentse Aanpak Stikstof-gebiedsverkenningen-Fochteloerveen.pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Beste mensen,

Onze ''gebiedsverkenningen stikstof'' komen volgende week dinsdag (GS volente) online te staan. Ze worden geplaatst in de vorm van storymaps. Deze staan dan hier: Gebiedsgerichte aanpak stikstof (arcgis.com) (ze staan nu nog echt een beveiligingsmuur). Hierbij onder embargo alvast de pdf's van de verkenningen voor Fochteloerveen en Drents Friese Wold. Digitaal ziet het er allemaal logischer uit, zeg ik er alvast bij.

We zouden voor onze aanpak o.a. graag nog de vergunningengegevens van alle agrarische en niet-agrarische bronnen in Friesland in een zone van 10 km om de gebieden heen ontvangen. Kan dat?

Met vriendelijke groet,

[redacted]

-----Oorspronkelijke afspraak-----
Van: [redacted]@fryslan.frl>
Verzonden: dinsdag 26 oktober 2021 13:52
Aan: [redacted]
Onderwerp: Gebiedsverkenningen FV en DFW
Tijd: dinsdag 30 november 2021 13:30-14:30 (UTC+01:00) Amsterdam, Berlijn, Bern, Rome, Stockholm, Wenen.
Locatie: Microsoft Teams-vergadering

Beste allen,

Zoals zojuist besproken plan ik graag het vervolgoverleg.

Met vriendelijke groet,

[redacted]

[redacted]
Groen Fryslân
06[redacted]
[redacted]@fryslan.frl

provinsje fryslân
provincie fryslân
Tweebaksmarkt 52 (besikersadres)
Postbus 20120, 8900 HM Leeuwarden
(058) 292 5925 / provincie@fryslan.frl
WhatsApp: 06[redacted]
www.fryslan.frl

Folgje ús op social media!

Tink oan it miljeu foar 't jo beslute dizze mail te printsjen / Denk aan het milieu voor u besluit deze mail te printen.

Microsoft Teams-vergadering

Deelnemen op uw computer of via de mobiele app
Klik hier om deel te nemen aan de vergadering

Meer informatie | Opties voor vergadering

<< Disclaimer >>

Persoansgegevens en privacy
De provinsje Fryslân giet sekuer mei jo persoansgegevens om en hannelet neffens de Algemene verordening gegevensbescherming en de Uitvoeringswet Algemene verordening gegevensbescherming. Lês hjir ús Privacyferklearring.

Persoonsgegevens en privacy
De provincie Fryslân gaat zorgvuldig om met uw persoonsgegevens en handelt overeenkomstig de Algemene verordening gegevensbescherming en de Uitvoeringswet Algemene verordening gegevensbescherming. Lees hier onze Privacyverklaring.

provincie Drenthe

Drentse Aanpak Stikstof

Gebiedsverkenning Drents-Friese Wold & Leggelderveld

23 november 2021

KORTE TOELICHTING EN INHOUD

Dit document bevat de teksten uit laag 1 en 2 van de digitale, interactieve viewer voor de Gebiedsverkenningen Drenthe. Dit is een online omgeving, waarin verschillende data over stikstofemissie en -depositie in Drenthe in kaartbeelden bijeen zijn gebracht. De viewer biedt ten opzichte van dit document extra digitale functionaliteiten en is beschikbaar via www.provincie.drenthe.nl/stikstof

Inhoud van dit document:

- Algemene inleiding op de gebiedsverkenningen
- Kaarten & teksten laag 1 van de online viewer (algemene gebiedsinformatie)
- Kaarten & teksten laag 2 van de online viewer (meer details en achtergrondinformatie)

Deze teksten zijn gebaseerd op de situatie per november 2021. Wanneer de gebiedsverkenningen worden geactualiseerd/aangepast zullen wij dat hier vermelden.

ALGEMENE INLEIDING OP DE GEBIEDSVERKENNINGEN

Welkom! Deze interactieve viewer geeft informatie over stikstofemissies en -deposities in 12 stikstofgevoelige natuurgebieden in de provincie Drenthe. Deze informatie is onderdeel van de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof, namelijk het onderdeel Gebiedsverkenningen.

Deze gegevens zijn bedoeld voor iedereen die zich betrokken voelt bij de stikstofproblematiek in Drenthe. Alle informatie op deze website is daarom openbaar toegankelijk. Gepoogd is de soms ingewikkelde informatie zo gebruiksvriendelijk mogelijk te presenteren.

Algemene inleiding Gebiedsverkenningen

In de Gebiedsverkenningen wordt de stikstofproblematiek voor het betreffende Natura 2000-gebied inzichtelijk gemaakt. Wat zijn de natuurdoelstellingen in dit gebied? In hoeverre heeft de natuur in dit gebied te lijden onder de stikstofdepositie? Waar komt die stikstof vandaan? Wat kunnen we verwachten van de depositie in de komende jaren? Aan de orde komen mogelijkheden om de omgevingswaarden voor 2025, 2030 en 2035 uit de Wet stikstofreductie en natuurherstel (Wsn) te behalen en de bijdrage die de provincie daaraan kan leveren. Een en ander tegen de achtergrond van het bereiken van de wettelijke instandhoudingsdoelen voor het gebied, waar het uiteindelijk voor wat betreft de natuuropgave om te doen is.

Hier hoort het verkennen van oplossingsrichtingen voor het stikstofprobleem bij. Deze worden in dit stadium vooral nog algemeen in kaart gebracht. De oplossingsrichtingen leggen samen met andere gebiedsdoelen de basis voor de concrete maatregelen per gebied, waarover in een volgend stadium van de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof wordt gesproken. Hierbij wordt gekeken naar andere doelen en wensen in de regio rondom die stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en de mogelijke koppelkansen met andere gebiedsprocessen en opgaven (b.v. voor de Kaderrichtlijn Water of voor de Klimaatopgave).

Het college van Gedeputeerde Staten heeft deze Gebiedsverkenningen vrijgegeven als feitelijke basisinformatie voor de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof. De Gebiedsverkenningen worden door alle betrokken partners gebruikt voor het opstellen van de Gebiedsagenda's. Daaruit volgen uiteindelijk beleidskeuzes. Het is de bedoeling om met de opties/richtingen die onder ‘Stikstofreductie’ worden geschetst voeding te geven aan het vervolgproces. Het betreft 'levende documenten' die kunnen worden bijgesteld op basis van actualiteiten en voortschrijdend inzicht. Voor een aantal onderdelen worden de gebiedsverkenningen in de komende tijd nader aangevuld. Dit geldt in ieder geval voor aspecten op het gebied van water. In december komt een nieuwe versie van het rekenmodel AERIUS uit. Ook op basis van die gegevens zullen de gebiedsverkenningen moeten worden bijgewerkt.

Enkele specifieke opmerkingen voor enkele gebieden vooraf

Specifiek voor de gebieden Fochteloërveen en Drents Friese Wold & Leggelderveld geldt dat het provinciegrensoverschrijdende Natura 2000-gebieden zijn. De gebieden liggen deels in de provincie Fryslân, dat dus mede bevoegd gezag is. Drenthe trekt bij het werken aan de gebiedsgerichte aanpak voor deze gebieden met Fryslân op.

Specifiek voor het gebied Drentsche Aa is dat het een provinciegrensoverschrijdend Natura 2000-gebied is. Het gebied ligt voor een klein deel in de provincie Groningen, dat dus mede bevoegd gezag is. Drenthe trekt bij het werken aan de gebiedsgerichte aanpak voor het gebied met Groningen op.

Daarnaast geldt voor het Natura 2000-gebied Drentsche Aa (4.000 ha), dat het onderdeel uitmaakt van het veel grotere Nationaal Park Drentsche Aa (33.000 ha). Een fijnmazig en vervlochten beek- en

esdorpenlandschap met een nagenoeg compleet ecohydrologisch begrensd watersysteem: van brongebieden in het zuiden tot de benedenloop in Groningen. Eind 2021 heeft het Overlegorgaan Drentsche Aa een nieuw Beheer, Inrichtings- en Ontwikkelingsplan 2021 - 2030 (BIO-plan) vastgesteld voor het Nationaal Park Drentsche Aa. Het BIO-plan Drentsche Aa vormt het basisdocument waarop de samenwerking tussen alle partners is gestoeld: een gecoördineerde en gebiedsgerichte aanpak op basis van het adagium “alle neuzen dezelfde kant op”. En met de ambitie om gezamenlijk de totale kwaliteit van het Drentsche Aa gebied als één geheel in stand te houden en te versterken. Welke rol het Overlegorgaan kan spelen in de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof zal nog nader worden verkend.

Uniek voor het Witterveld is dat het gaat om een Natura 2000-gebied waarvoor het ministerie van Defensie het primair bevoegd gezag is. Drenthe trekt bij het werken aan de gebiedsgerichte aanpak stikstof daarom met dit ministerie op.

Voor meer informatie over de Gebiedsgerichte aanpak, zie Tabblad ‘Achtergrond stikstofproblematiek’.

Uitleg over de viewer

Voor elk van de 12 stikstofgevoelige gebieden in Drenthe vindt u de informatie via het betreffende tabblad. Het verhaal van het gebied wordt verteld aan de hand van diverse kaarten. De kaarten kunt u raadplegen door naar beneden te scrollen. In- en uitzoomen is mogelijk via de knoppen aan de rechterzijde. In de tekstkaders staat een toelichting of eventuele doorverwijzing naar brondocumenten met achterliggende informatie.

Achtergrond stikstofproblematiek

In mei 2019 heeft de Raad van State besloten dat de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) niet meer rechtsgeldig is als kader voor stikstofreductie, natuurherstel in Natura 2000-gebieden en vergunningverlening voor nieuwe ontwikkelingen. Een toestemming voor vergroting van de stikstofuitstoot door de economie (door o.a. industrie, verkeer, scheepvaart en landbouw) is nu niet meer geoorloofd, vooruitlopend op toekomstige positieve gevolgen van maatregelen voor beschermde natuurgebieden. Nederland zit juridisch goeddeels op slot. Belangrijke vraag is nu: hoe kunnen economische ontwikkelingen weer doorgang vinden, terwijl de kwaliteit van de stikstofgevoelige natuur in Natura 2000-gebieden gewaarborgd blijft?

Schematische uitleg van het Rijk over nadelige effecten van een teveel aan stikstof

Het Rijk is systeemverantwoordelijk voor het natuurbeleid in Nederland. Omdat er grote verschillen zijn tussen de Natura 2000-gebieden vinden Rijk en provincies een algemene aanpak niet verstandig. De aanpak over hoe de stikstofneerslag te verminderen, wordt daarom gebiedsgericht ingestoken. Dat heet de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof.

Van belang is verder dat de Wet stikstofreductie en natuurherstel per juli 2021 in werking is getreden. In deze wet worden o.a. reductiedoelstellingen voor stikstof vastgelegd. In de wet is ook de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof vastgelegd en worden de kaders hiervoor gegeven. De wet schrijft onder andere voor dat provincies hun aanpak moeten neerleggen in een Gebiedsplan.

Het kabinet heeft vooruitlopend op de gebiedsplannen van de provincies enkele praktische maatregelen geïntroduceerd, zoals maximaal 100 km/uur rijden op de snelwegen. Het totaalpakket aan afwegingen en maatregelen is nog niet afgerond. Wel zijn er al middelen beschikbaar gesteld voor natuurherstel (3 miljard tot 2030) en voor een verlaging van de stikstofuitstoot in Nederland (2 miljard tot 2030). Het Rijk wil samen met de provincies deze middelen inzetten om de kwetsbare Natura 2000-gebieden beter te beschermen en ontwikkelingen weer op gang brengen.

Koersdocument Drentse aanpak stikstof

Drenthe heeft haar werkwijze en doelen voor de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof vastgelegd in het door Provinciale Staten vastgesteld Koersdocument Drentse aanpak stikstof (21 april 2021). Onze ambitie is als volgt verwoord:

Met onze stikstofaanpak willen we:

- de mogelijkheden onderzoeken om nieuwe ontwikkelingen op gang te brengen zonder natuur extra te schaden (6.3 Habitatrichtlijn, verder HR)
- een veerkrachtige natuur in stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden realiseren (6.1, 6.2 HR).
- Bijdragen aan een daling van de stikstofdepositie, eventueel aanvullend op of vervangend aan de bronmaatregelen van het Rijk (6.1 en 6.2 HR)

Werkwijze gebiedsgerichte aanpak stikstof

De provincie is verantwoordelijk voor de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof. Hierbij trekken we op met onze partners. Het betreft partners uit alle betrokken sectoren, van terreinbeherende organisaties en overheden tot landbouw en het bedrijfsleven. De Gebiedsverkenningen zijn 'voeding' voor de gesprekken die de partners over de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof voeren.

Op basis van de Gebiedsverkenningen gaat de provincie in overleg met haar partners om de concrete aanpak voor elk gebied vast te leggen. Dat gebeurt in de Gebiedsagenda's. Onze inzet is om te komen tot een gedragen aanpak.

Wanneer op basis van de Gebiedsverkenningen de Gebiedsagenda's tot stand zijn gekomen, kan tot uitvoering worden overgegaan. Dit gebeurt op basis van een Gebiedsplan voor Drenthe.

In de Wet stikstofreductie en natuurherstel staat dat het gebiedsplan uiterlijk twee jaar na inwerkingtreding van de wet (dus in juli 2023) moet zijn vastgesteld.

Begrippenlijst

www.bij12.nl/onderwerpen/stikstof-en-natura2000/helpdesk/begrippenlijst/

Bronnen en links

- Meer informatie over de aanpak van het Rijk
- Informatie vanuit de provincies
- Het Koersdocument Drentse aanpak stikstof
- Nieuwsberichten over stikstof vanuit de provincie
- Meer informatie over Natura 2000-gebieden in onze provincie
- Infographic van het Rijk over gevolgen van te hoge stikstofuitstoot

DRENTS-FRIESE WOLD & LEGGELDERVELD – KAARTEN & TEKSTEN LAAG 1

KAART 1, 1e Laag: GEBIEDSOMSCHRIJVING

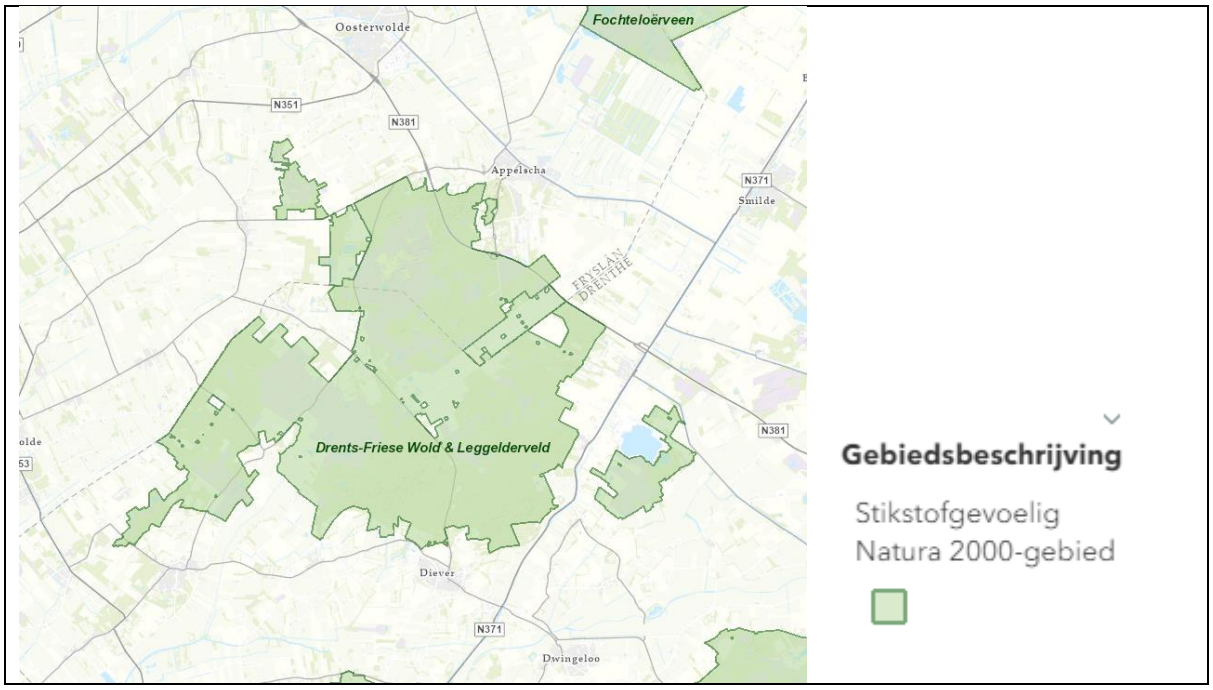

Het Drents-Friese Wold & Leggelderveld is ongeveer 7500 hectare groot. Het ligt zowel in Drenthe als in Friesland.

Het gebied kent een zeer afwisselend landschap. Typerend zijn de naaldbossen, maar daarnaast herbergt het stuifzanden, heidevelden, jeneverbesstruweel, schrale graslanden, zwak gebufferde vennen, loofbossen en beken. Stuifzand komt vooral voor in het Aekingerzand. Het Doldersummerveld en het Wapserzand zijn twee grote heideterreinen met vochtige en natte heide met vennetjes. In het gebied van de Vledder Aa is de oorspronkelijke beekdalnatuur hersteld. De Schoapedobbe is een reliëfrijk heidegebied met zandverstuivingen en vennen (“dobben”). Het Leggelderveld bestaat uit vochtige en droge heiden, hoogveen en heischraal grasland.

- Voortouwnemer: Provincie Drenthe
- Gemeente: Ooststellingwerf, Weststellingwerf, Midden Drenthe, Westerveld
- Eigenaar: Staatbosbeheer, Natuurmonumenten, Drents landschap, It Fryske Gea, Maatschappij van Weldadigheid, particulieren
- Oppervlak: 7466 hectare
- Landschapstype: Hogere zandgronden
- Richtlijnen: Habitatrichtlijn+Vogelrichtlijn

KAART 2, 1e Laag: Natura 2000 doelen

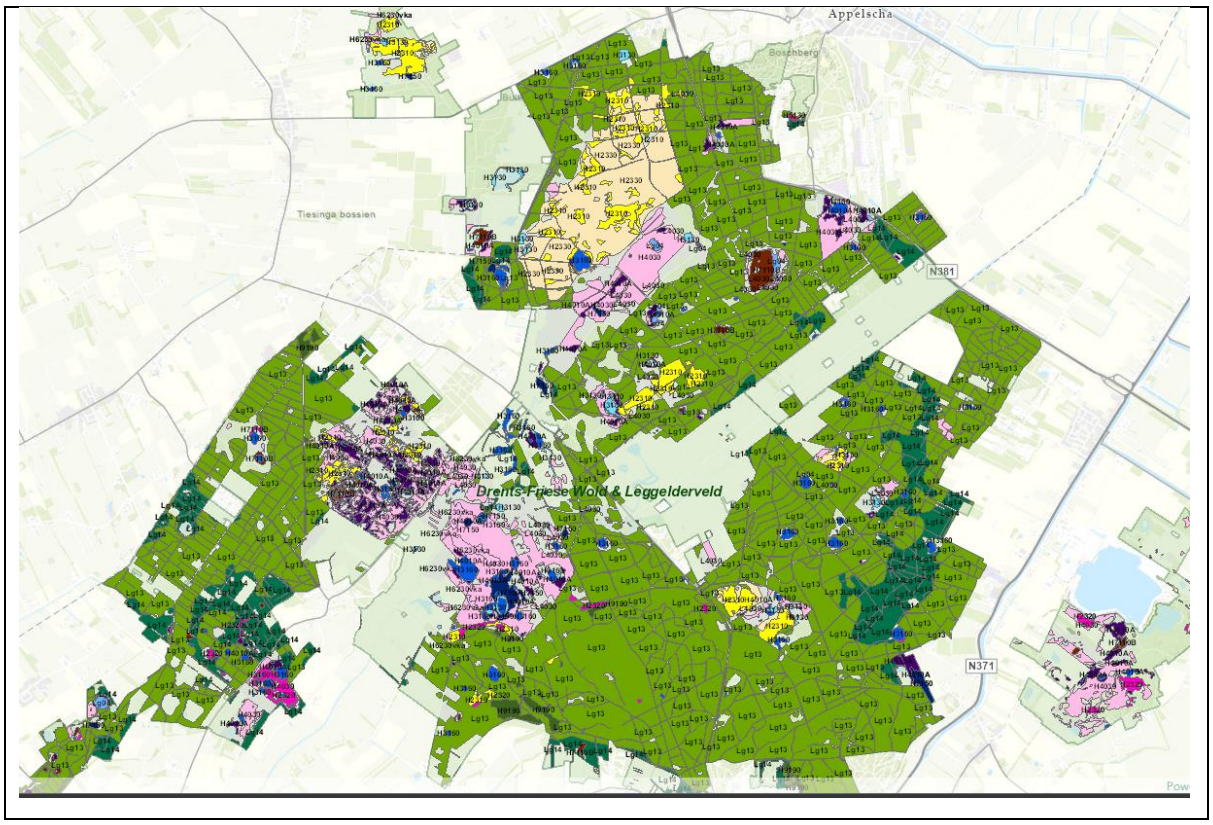

Het Drents-Friese Wold & Leggelderveld is aangewezen voor 14 habitattypen die zijn weergegeven op de kaart.

Naast de aangewezen habitattypen zijn er 9 broedvogelsoorten waarvoor we instandhoudingsdoelen hebben:

- A004 Dodaars
- A072 Wespendief
- A233 Draaihals
- A236 Zwarte specht
- A246 Boomleeuwerik
- A275 Paapje
- A276 Roodborsttapuit
- A277 Tapuit
- A338 Grauwe klauwier

Daarnaast zijn er nog voor twee soorten instandhoudingsdoelen aangewezen vanuit de habitatrichtlijn:

- H1166 Kamsalamander
- H1831 Drijvende waterweegbree

KAART 3, 1e Laag: DEPOSITIE STIKSTOF 2018

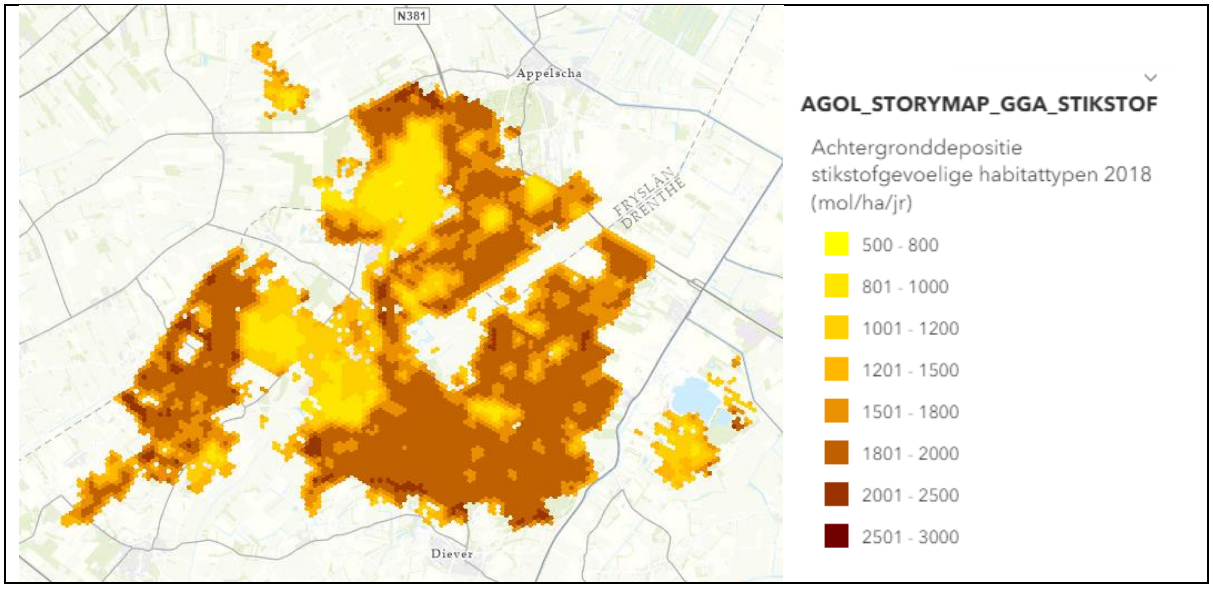

De gemiddelde achtergronddepositie per hexagoon lag in 2018 tussen de 778 en 2243 mol N/ha/jaar.
U kunt op de ''hexagonen'' (de zeshoeken op de kaart) klikken om meer informatie over de herkomst van de stikstofdepositie op de betreffende locatie te krijgen. Let wel, de onzekerheidsgraad op dit detailniveau is te hoog om in het gebiedsproces te sturen op de waarden van individuele hexagonen.

KAART 4, 1e Laag: DEPOSITIEONTWIKKELING STIKSTOF

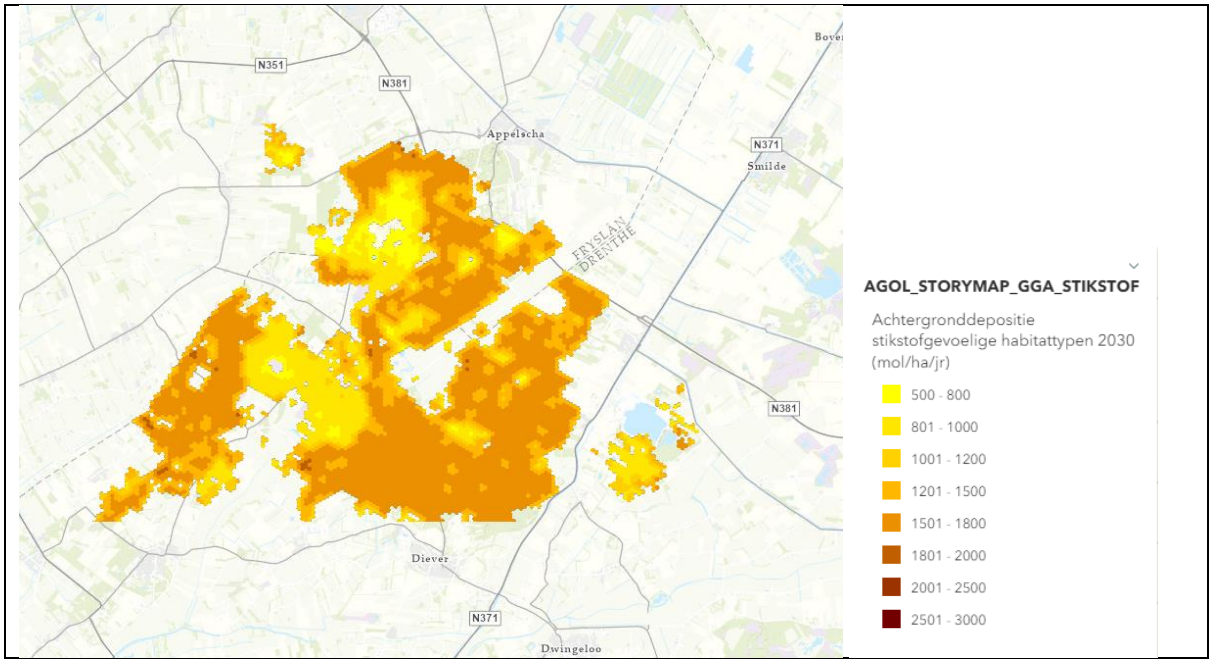

De geschatte gemiddelde achtergronddepositie per hexagoon in 2030 zal bij ongewijzigd beleid tussen de 651 en 1888 mol N/ha/jaar liggen.
De geschatte depositie voor 2025 en 2035, waarvoor ook wettelijke normen gelden, is in AERIUS nog niet berekend.

Door op de hexagonen (zeshoeken) op de kaart te klikken, vindt u de berekende stikstofneerslag op die specifieke plek voor 2030. Tevens vindt u er informatie over de bijdrage aan die depositie vanuit de verschillende sectoren. Let wel, de onzekerheidsgraad op dit detailniveau is te hoog om in het gebiedsproces te sturen op de waarden van individuele hexagonen.

KAART 5, 1e Laag: KRITISCHE DEPOSITIEWAARDE

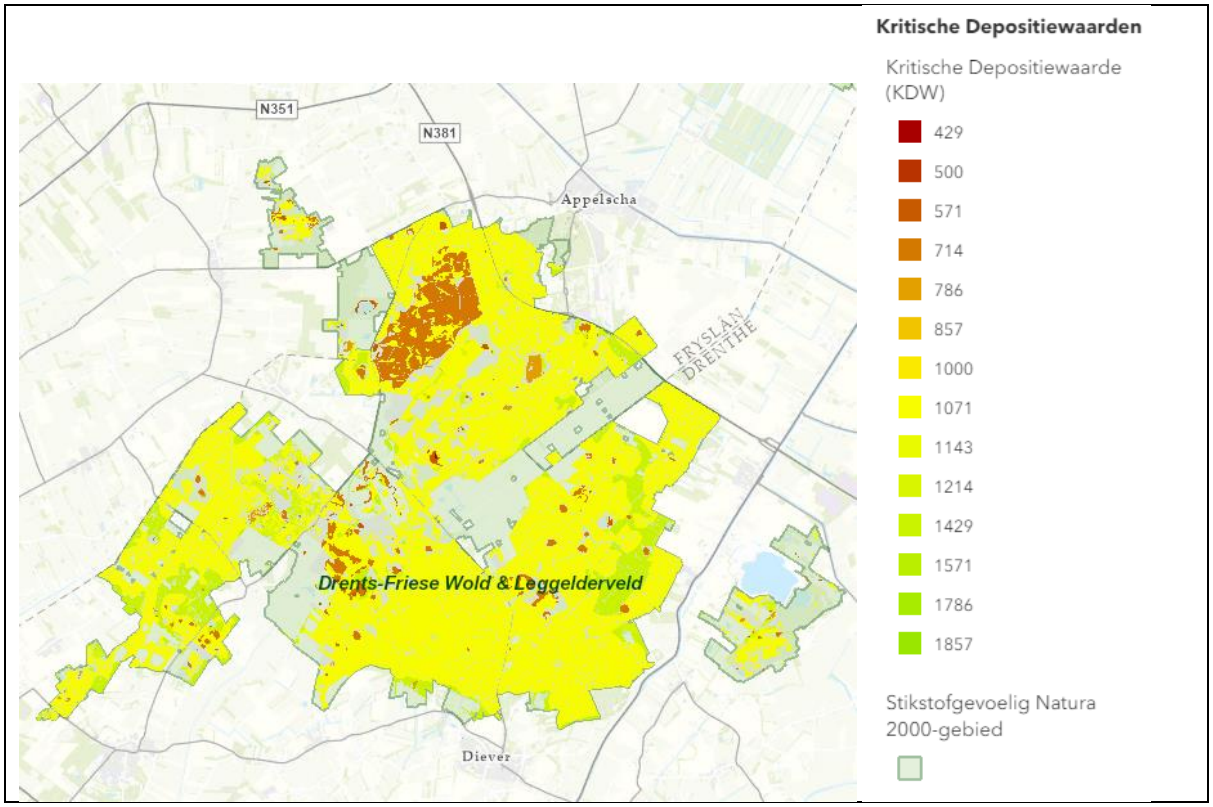

De kritische depositiewaarde (KDW) is een maat voor de gevoeligheid van een habitattype voor stikstof. Deze KDW is bepaald in het rapport “Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000” door Alterra. Bij deposities boven de KDW loopt een habitattype risico op een verandering in de soortsamenstelling. Soorten die profiteren van een hogere stikstofdepositie nemen dan toe ten koste van soorten van armere milieus. Ook kan de hoge stikstofdepositie een snellere groei veroorzaken waardoor successie versnelt. Hierdoor groeien stuifzanden dicht, groeien bomen en grassen sneller en neemt de strooisel laag (biomassa in de bodem) toe. Twaalf habitattypen zijn zeer gevoelig voor stikstof. Het type beken en rivieren met waterplanten is minder/niet gevoelig voor stikstof en het type pioniervegetaties met snavelbiezen is gevoelig voor belasting van stikstof.

Ook vogel- en habitatrichtlijnsoorten kunnen leven in een stikstofgevoelig habitattype of in een stikstofgevoelig vegetatietype (leefgebied). Voor leefgebieden in het Drents-Friese Wold & Leggelderveld zijn ook KDW's van toepassing. Van de vijf aangewezen leefgebieden zijn er vier typen zeer gevoelig voor belasting met stikstof en één leefgebiedtype is gevoelig.

KAART 6, 1e Laag: OVERSCHRIJDING KRITISCHE DEPOSITIEWAARDE

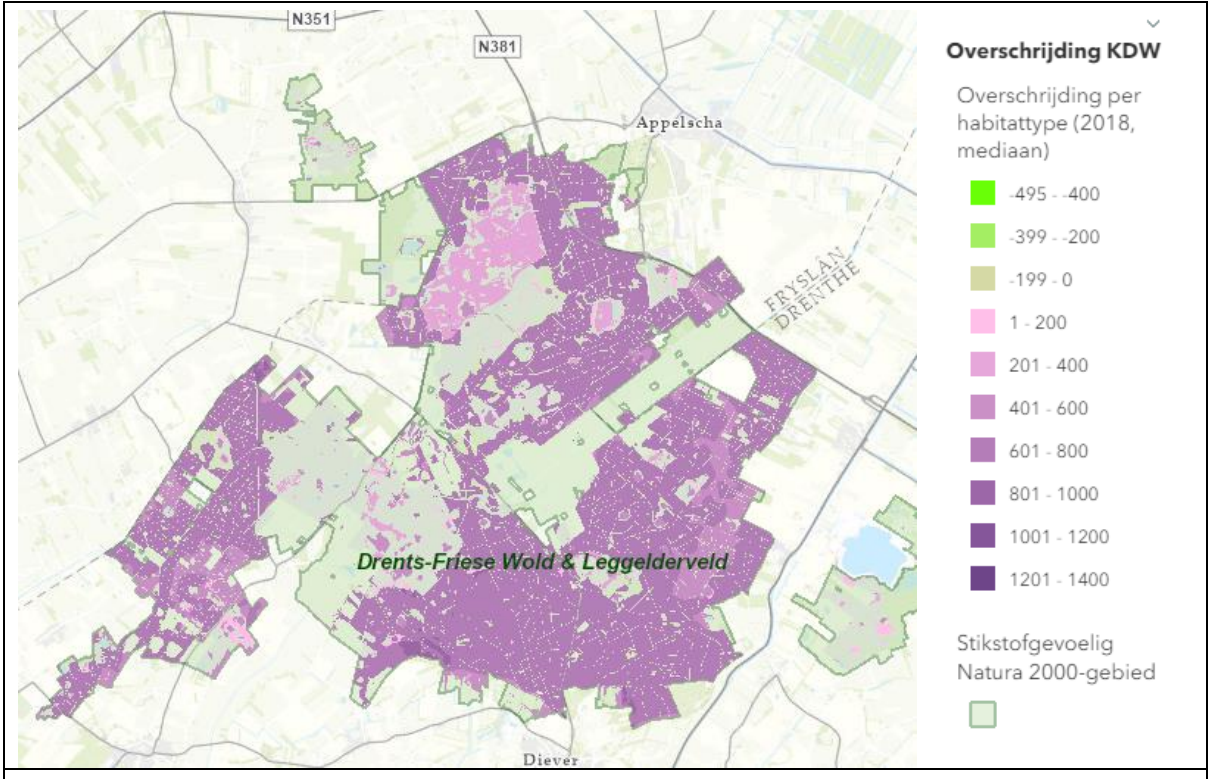

In 2018 (hier weergegeven) lag de stikstofdepositie op ongeveer 7% van de gekarteerde habitattypen meer dan 70 mol/ha/jaar onder de KDW (dan is er geen sprake van overbelasting. Op nog eens ongeveer 3% lag de depositie nog nét onder de KDW. Bij 89% van de oppervlakte was sprake van een depositie tussen de KDW en lager dan 2x de KDW. Een depositiewaarde hoger dan 2x de KDW kwam op 1% voor.

In 2030 moet volgens de Wet stikstofreductie en natuurherstel minimaal de helft van het areaal vrij zijn van overbelasting. Dit wordt niet gehaald voor de volgende habitattypen en leefgebieden zonder extra inspanningen:

- H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen; 68 % oppervlakte overschrijding 2030.
- H2330 Zandverstuivingen; 95% oppervlakte overschrijding 2030.
- H3110 Zeer zwakgebufferde vennen; 100% oppervlakte overschrijding 2030.
- H3130 Zwakgebufferde vennen; 100% oppervlakte overschrijding 2030.
- H3160 Zure vennen; 100% oppervlakte overschrijding 2030.
- H5130 Jeneverbesstruwelen; 100% oppervlakte overschrijding 2030.
- H6230 Heischrale graslanden; 100% oppervlakte overschrijding 2030.
- H7110B Actieve hoogvenen (heidevenen) 91% oppervlakte overschrijding 2030.
- H9190 Oude eikenbossen; 100% oppervlakte overschrijding 2030.
- Lg13 Bos van arme zandgronden; 95% oppervlakte overschrijding 2030.
- Lg14 Eiken- en beukenbos van lemige zandgronden; 56% oppervlakte overschrijding 2030.

De verwachtte overschrijding van habitattypen die in ontwerp zijn aangewezen zijn niet berekend door AERIUS. In 2035 moet de depositie op 74% van het areaal onder de kritische depositie waarde zijn. De depositiewaarden voor 2025 en 2035 zijn echter nog niet berekend in AERIUS.

We moeten er verder rekening mee houden dat er sprake kan zijn van ophoping van stikstofdepositie in de bodem, als gevolg van langjarige overbelasting met stikstof. Dit kan duurzaam herstel/verbetering van de instandhoudingsdoelen vertragen.

KAART 7, 1e Laag: STIKSTOFDEPOSITIE PER SECTOR

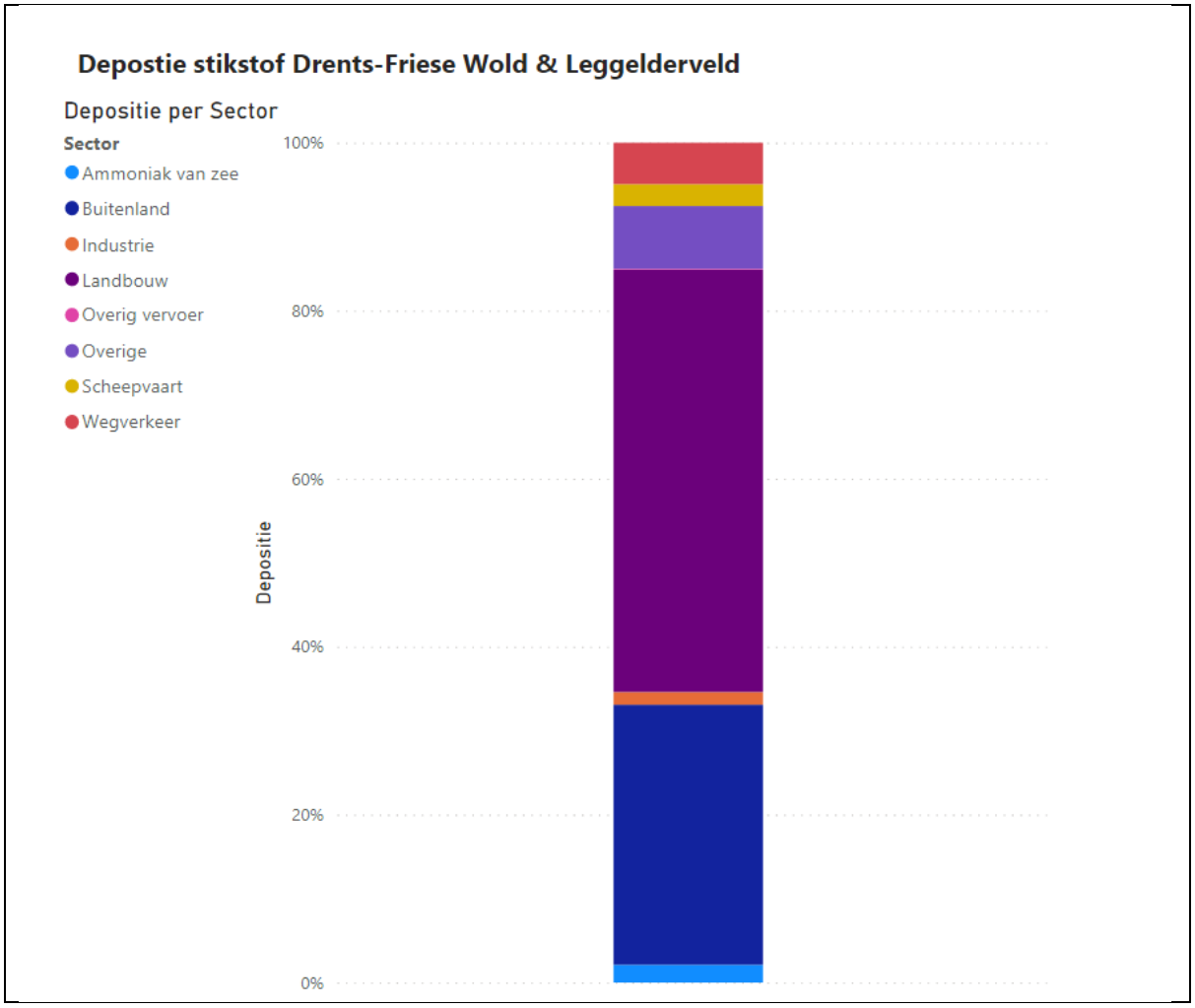

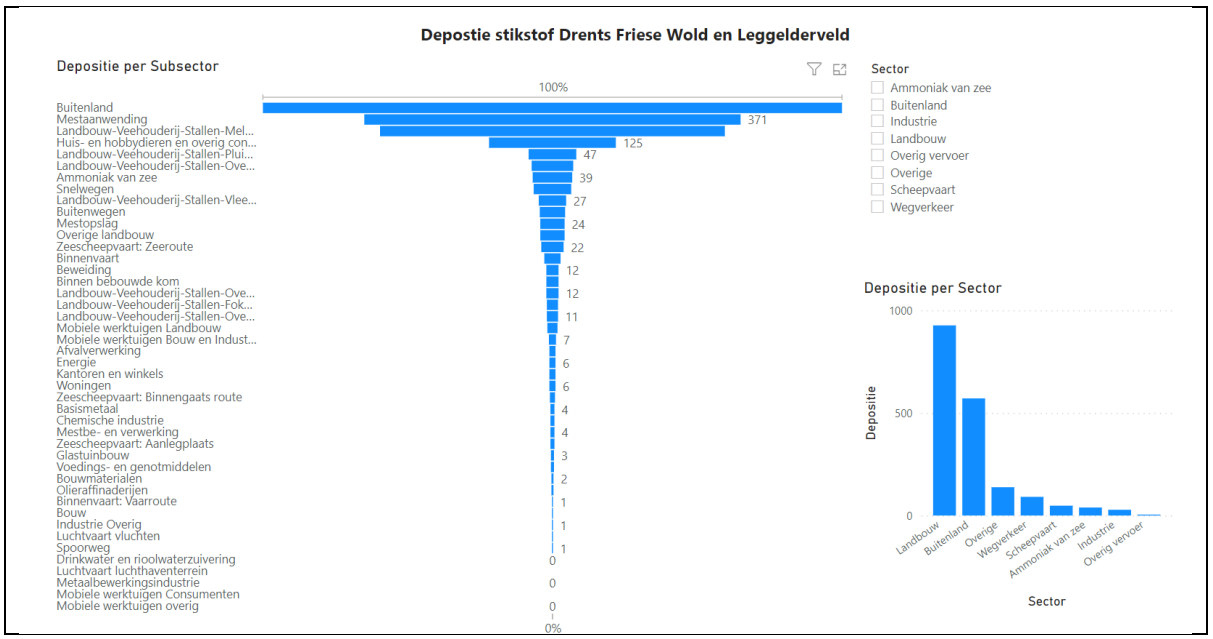

Op deze kaart ziet u welke sectoren aan de bron staan van de stikstofdepositie in het Drents-Friese Wold & Leggelderveld.

De informatie waarop deze kaart is gebaseerd, is afkomstig uit AERIUS Monitor (RIVM).

Er is detailinformatie beschikbaar over de onderverdeling binnen een sector. Klik daarvoor op onderstaande knop.

KAART 8, 1e Laag: ANALYSE BRONGEGEVENS

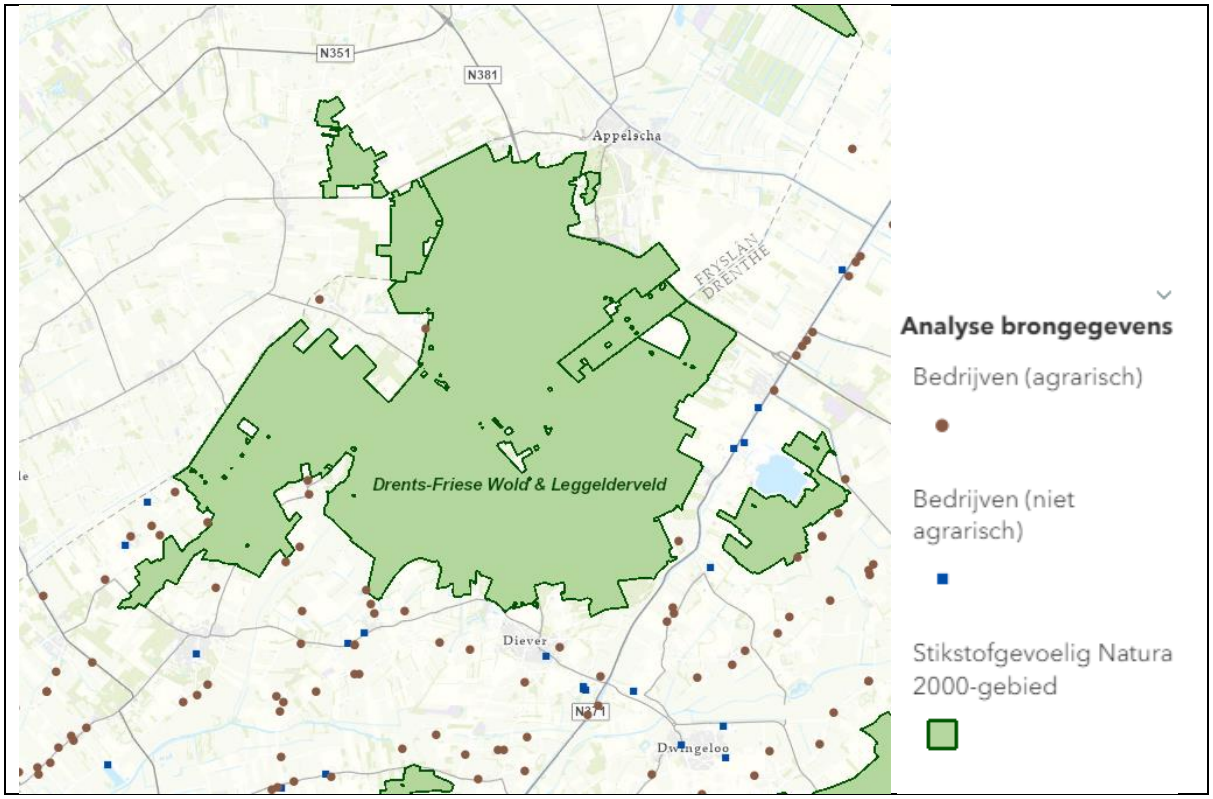

Op deze kaart vindt u de gegevens uit de natuurvergunningen van de diverse Drentse agrarische bedrijven (bolletjes). U vindt hier ook locaties van niet-agrarische bedrijvigheid (blokjes). Voor zover neerslag van individuele bronnen uit de directe omgeving afkomstig is, zijn deze locaties in beeld.

Wij hebben de invloed van enkele bronnen nader verkend. In het bijzonder die van de landbouw, omdat deze als sector voor de meeste gebieden de grootste bron van depositie vormt. Ook komt de ontwikkeling van emissie vanuit de industrie aan bod. Dit vindt u terug in de tweede laag van deze storymap.

De gegevens zijn gebruikt voor deze kaart komen direct uit de vergunningen van de bedrijven. Op deze kaart vindt u ook de gegevens van de industriële bedrijvigheid. Deze gegevens zijn grotendeels gebaseerd op de emissieregistratie. Zowel uitstoot als de depositie op het gebied vindt u opgenomen.

KAART 9, 1e Laag: Stand van zaken Natura 2000 doelen

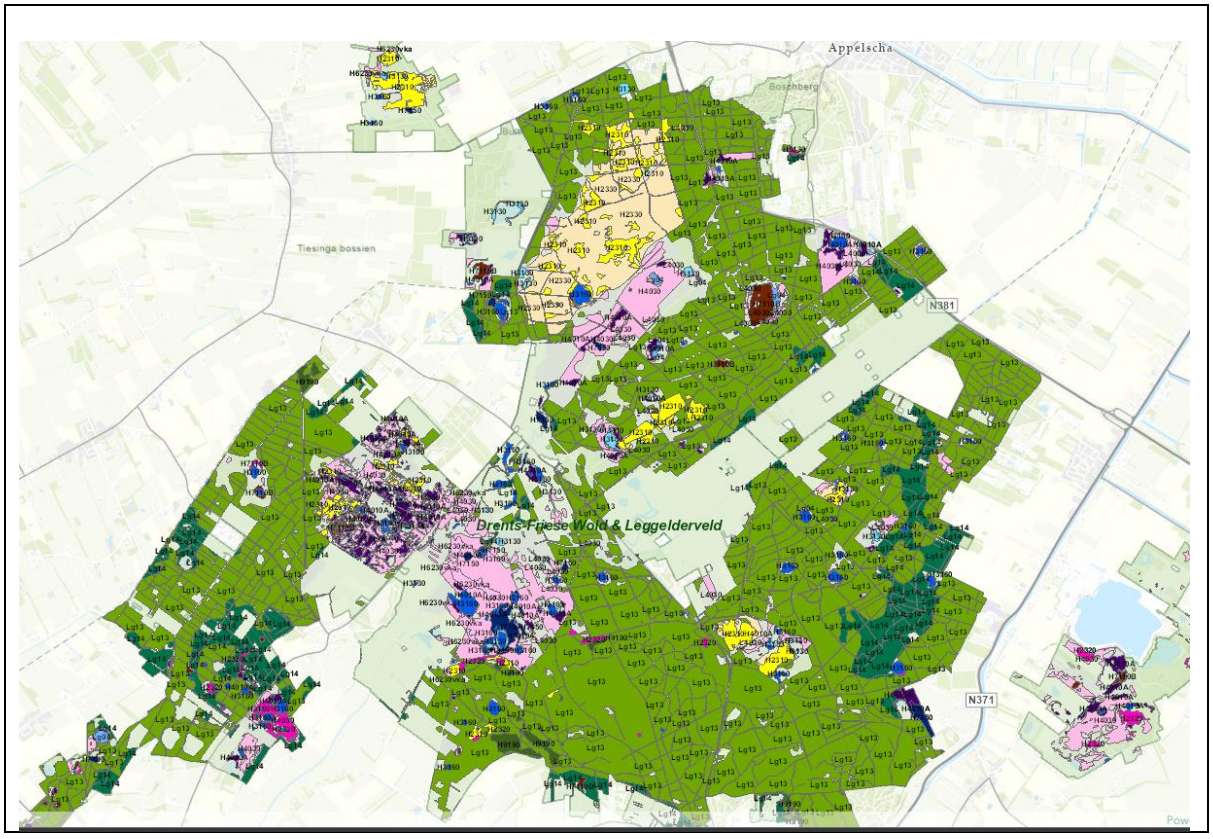

We volgen hoe het gaat met instandhoudingsdoelen. In de tweede laag wordt een overzicht gegeven van de drukfactoren en een overzicht van de belangrijkste resultaten voor de verschillende manieren van monitoren.

Vrijwel alle habitattypen in het Drents-Friese Wold en Leggelderveld zijn aangepast aan arme omstandigheden en daardoor gevoelig voor de effecten van vermesting en verzuring. Vooral heide, zandverstuivingen, vennen en heideveentjes staan onder druk van stikstofdepositie en verdroging. De effecten van die twee factoren versterken elkaar en daardoor moeilijk van elkaar te onderscheiden. Er zijn in de afgelopen jaren veel maatregelen genomen om verdroging tegen te gaan, dit zou de habitattypen ten goede moeten komen, maar zal het effect van te hoge stikstofdepositie niet oplossen. Zwakgebufferde vennen hebben daarnaast een belangrijke rol voor de instandhouding van de kamsalamander en drijvende waterweegbree. Er zijn daardoor meer doelstellingen gekoppeld aan de instandhouding van dat type dan alleen het habitattype.

De interacties tussen de verschillende instandhoudingsdoelstellingen verdient de aandacht bij de beheerkeuzes in het gebied. Het noodgedwongen inzetten van maatregelen om de effecten van stikstofdepositie te blijven bestrijden kan negatieve effecten hebben op de soorten in het gebied. Meer informatie daarover kunt u vinden in laag 2.
Beheermaatregelen om de effecten van de overmatige stukstofdepositie in het gebied te verzachten, zonder maatregelen te nemen bij de bron van de depositie, is geen garantie voor het behalen van de instandhoudingsdoelen.

KAART 10, 1e Laag: OPGAVE

Uit de Wet stikstofreductie en natuurherstel (2021) volgt dat de stikstofdepositie over geheel Nederland in 2030 op ten minste 50% van het areaal met stikstof gevoelige habitattypen in Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde moet zijn gebracht. Er is nog niet bepaald of deze ''omgevingswaarde'' ook voor individuele gebieden, provincies en/ of sectoren gaat gelden. De huidige berekeningen laten zien dat die doelstelling voor 2030 niet zal worden behaald. Voor negen van de veertien habitattypen, en twee van de vijf leefgebiedtypen, is de verwachting dat er meer dan 50% van het aeraal nog overbelast is in 2030.

Uiteindelijk gaat het er echter om dat voor elk gebied de instandhoudingsdoelen worden bereikt die in de Wet natuurbescherming zijn vastgelegd. De habitattypen met een overschrijding van de KDW kunnen meer met beheermaatregelen nog min of meer in de benen gehouden, maar omdat voor veel van deze habitattypen een verbetering in kwaliteit gerealiseerd moet worden, is dit voor de instandhoudingsdoelen niet voldoende. Vergrassing, vermesting en versnelde successie zijn voor vrijwel alle habitattypen zichtbaar. Bovendien doet de hoeveelheid beheeringrepen die nodig is om de effecten van stikstof tegen te gaan, afbreuk aan de soortenrijkdom in het gebied. Al met al zorgt dit ervoor dat de instandhoudingsdoelstellingen voor kwaliteit en oppervlakte in het geding komen. De depositie is te hoog voor het voortbestaan van de habitattypen en leefgebiedtypen in het gebied.

Daar waar verdroging een knelpunt is, zijn in de eerste beheerplanperiode onder de PAS (2015-2021) maatregelen uitgevoerd.

KAART 11, 1e Laag: MOGELIJKHEDEN VOOR GEBIEDSGERICHTE AANPAK: NATUURHERSTEL

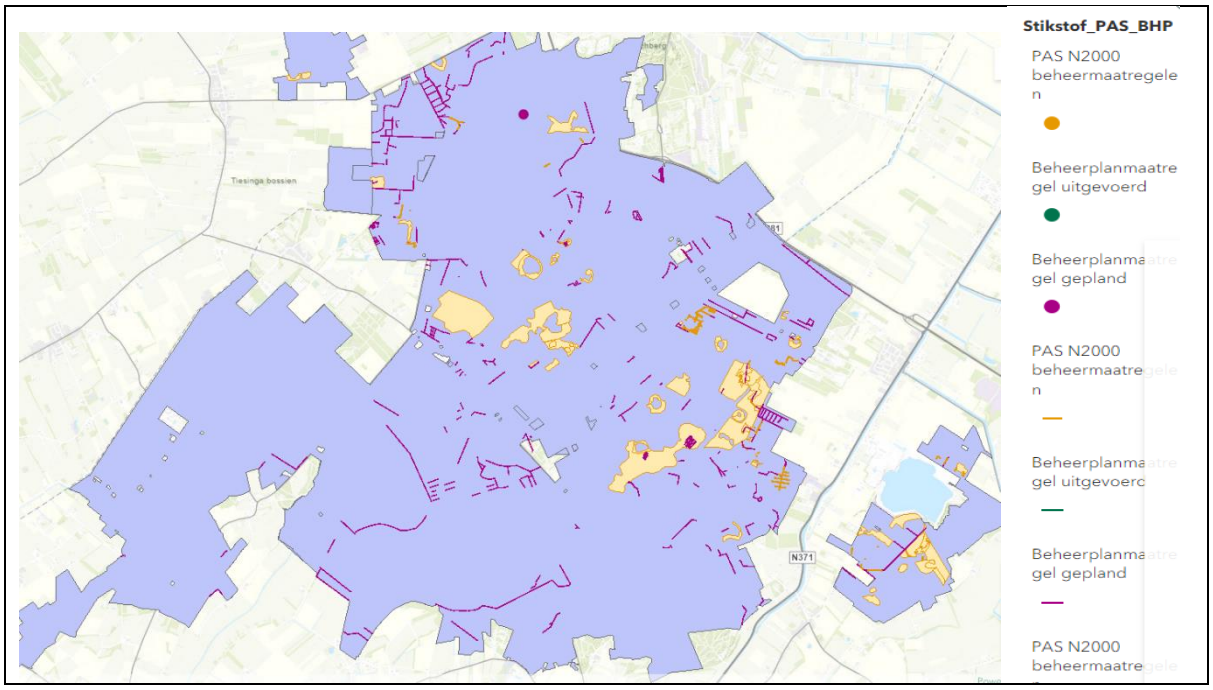

In 2022-2027 worden de – in de PAS Gebiedsanalyse – vastgestelde maatregelen voor de tweede beheerplanperiode uitgevoerd. Het gaat om hydrologische inrichtingsmaatregelen en maatregelen voor aanvullend beheer.

In de periode 2021-2023 wordt het maatregelenpakket uitgevoerd waarover in het kader van het landelijke Programma Natuur afspraken zijn vastgesteld. Voor Drents-Friese Wold en Leggelderveld gaat het om maatregelen voor verbetering van de natuurkwaliteit en van de hydrologie. Het maatregelenpakket is voor Drenthe uitgewerkt in het Uitvoeringsprogramma Natuur Drenthe. Regulier voeren de terreinbeherende organisaties en particuliere grondeigenaren beheerwerkzaamheden gericht op het behalen van natuurdoelen conform het provinciaal Natuurbeheerplan.

Het Natura-2000 gebied Drents-Friese Wold en Leggelderveld is onderdeel van het Natuur Netwerk Nederland (NNN). De provincie Drenthe werkt met alle partners in het Programma Natuurlijk Platteland aan het voltooien van het NNN in 2027. Ook in en rondom het Drents-Friese Wold moeten hiervoor nog gebieden voor natuur ingericht. Het gaat onder meer om de Middenloop Vledder Aa fase 2, het Leggelderveld en diverse lokale inrichtingsopgaven.

Andere maatregelen ten behoeve van herstel/versterking van de stikstofgevoelige natuur in het Drents-Friese Wold zijn op dit moment niet in voorbereiding.

Voor het herstel van de natuur is in het Drents-Friese Wold en Leggelderveld voor een aantal stikstofgevoelige habitattypen een sterke reductie van de stikstofneerslag in het gebied noodzakelijk.

Nota bene: de kaart bevat alleen de PAS/Natura 2000 natuurmaatregelen. Maatregelen in het kader van b.v. het Programma Natuur staan er nog niet op.

KAART 12, 1e Laag: MOGELIJKHEDEN VOOR GEBIEDSGERICHTE AANPAK: STIKSTOFREDUCTIE

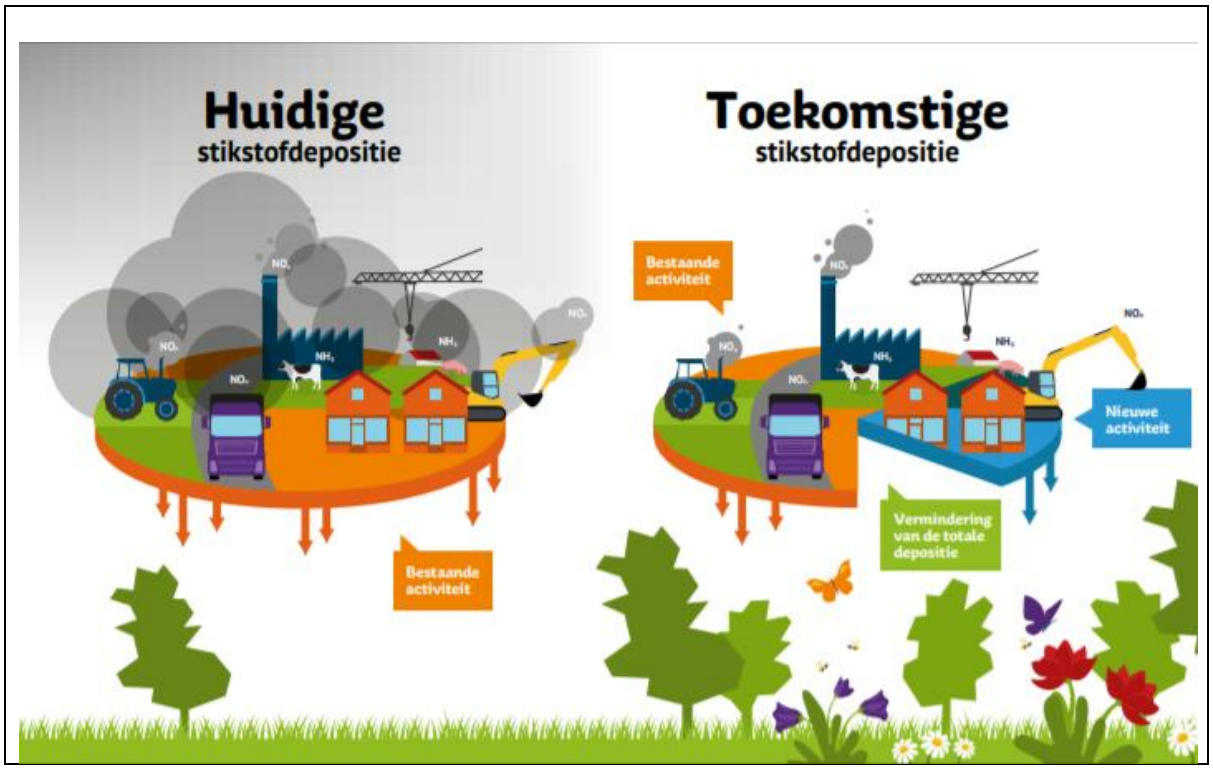

Op basis van de opgave, de stand van de natuur, gecombineerd met de analyse van de stikstofbronnen voor het gebied kan gekeken worden welke provinciale inzet voor het gebied noodzakelijk en efficiënt is.

Bronmaatregelen zijn veelal nodig in het kader van de gebiedsgerichte aanpak stikstof. Bronmaatregelen hebben altijd gevolgen voor de erbij betrokken ondernemers; soms kunnen die heel ingrijpend zijn.

In de tweede laag bij deze afbeelding worden in algemene zin de mogelijkheden verkend om de hoeveelheid stikstofneerslag in het gebied te verminderen. We lopen daarbij de verschillende sectoren - landbouw, industrie en verkeer en vervoer - bij langs. We kijken naar aspecten van vergunningverlening. Daarnaast kijken we naar waar het Rijk zich op richt.

De mogelijkheden die u in de tekst van laag 2 opgenomen vindt, kunt u zien als voeding voor de keuzes die uiteindelijk in de volgende fase van de gebiedsgerichte aanpak stikstof in Drenthe na gesprekken met alle betrokkenen moeten worden gemaakt.

KAART 13, 1e Laag: KOPPELKANSEN

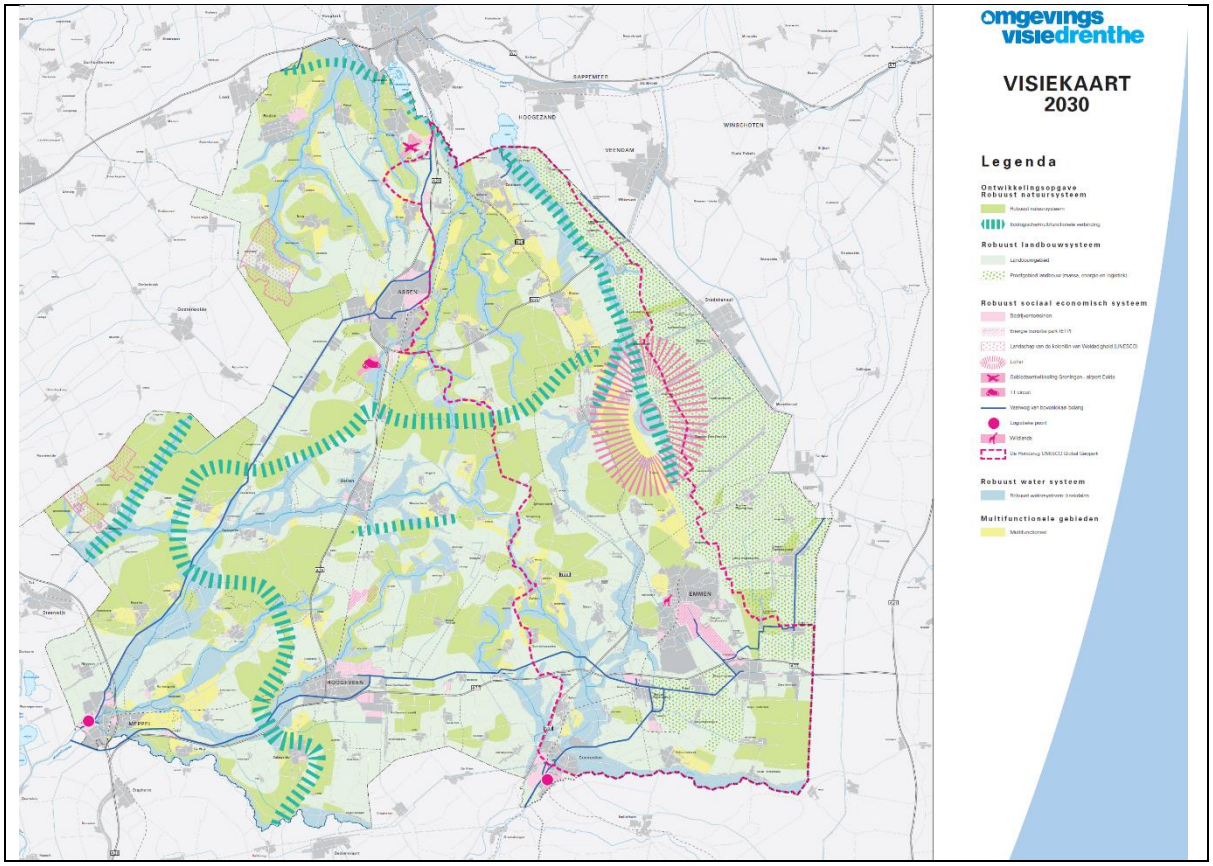

Naast de stikstofproblematiek spelen meer kwesties in het landelijk gebied. Om deze reden laten wij hier de Visiekaart uit onze Omgevingsvisie Drenthe 2018 zien. Die schetst onze opgaven tot aan 2030.

De provincie staat voor een aanpak waarbij maatregelen in samenhang worden gerealiseerd. In beleidsjargon gaat het hier om 'koppelkansen', mogelijkheden om met maatregelen meerdere beleidsdoelen te bereiken. Bij het opstellen van de gebiedsagenda's – de volgende fase in de aanpak – moeten deze concreet worden gemaakt. In laag 2 bij de kaart vindt u een globaal overzicht van programma's en projecten, waarmee in de gebiedsagenda's voor stikstof werk met werk gemaakt kan worden.

Voor veel ontwikkelingen die we hier bespreken, geldt daarbij dat deze vaak op een boerenerf samenkomen. Dit geldt o.a. voor thema's rondom hydrologie, klimaat, biodiversiteit en stikstof.

ALGEMENE INLEIDING OP DE GEBIEDSVERKENNINGEN

Welkom! Deze interactieve viewer geeft informatie over stikstofemissies en -deposities in 12 stikstofgevoelige natuurgebieden in de provincie Drenthe. Deze informatie is onderdeel van de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof, namelijk het onderdeel Gebiedsverkenningen.

Deze gegevens zijn bedoeld voor iedereen die zich betrokken voelt bij de stikstofproblematiek in Drenthe. Alle informatie op deze website is daarom openbaar toegankelijk. Gepoogd is de soms ingewikkelde informatie zo gebruiksvriendelijk mogelijk te presenteren.

[Tabblad] Algemene inleiding Gebiedsverkenningen

In de Gebiedsverkenningen wordt de stikstofproblematiek voor het betreffende Natura 2000-gebied inzichtelijk gemaakt. Wat zijn de natuurdoelstellingen in dit gebied? In hoeverre heeft de natuur in dit gebied te lijden onder de stikstofdepositie? Waar komt die stikstof vandaan? Wat kunnen we verwachten van de depositie in de komende jaren? Aan de orde komen mogelijkheden om de omgevingswaarden voor 2025, 2030 en 2035 uit de Wet stikstofreductie en natuurherstel (Wsn) te behalen en de bijdrage die de provincie daaraan kan leveren. Een en ander tegen de achtergrond van het bereiken van de wettelijke instandhoudingsdoelen voor het gebied, waar het uiteindelijk voor wat betreft de natuuropgave om te doen is.

Hier hoort het verkennen van oplossingsrichtingen voor het stikstofprobleem bij. Deze worden in dit stadium vooral nog algemeen in kaart gebracht. De oplossingsrichtingen leggen samen met andere gebiedsdoelen de basis voor de concrete maatregelen per gebied, waarover in een volgend stadium van de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof wordt gesproken. Hierbij wordt gekeken naar andere doelen en wensen in de regio rondom die stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en de mogelijke koppelkansen met andere gebiedsprocessen en opgaven (b.v. voor de Kaderrichtlijn Water of voor de Klimaatopgave).

Het college van Gedeputeerde Staten heeft deze Gebiedsverkenningen vrijgegeven als feitelijke basisinformatie voor de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof. De Gebiedsverkenningen worden door alle betrokken partners gebruikt voor het opstellen van de Gebiedsagenda's. Daaruit volgen uiteindelijk beleidskeuzes. Het is de bedoeling om met de opties/richtingen die onder ‘Stikstofreductie’ worden geschetst voeding te geven aan het vervolgproces. Het betreft 'levende documenten' die kunnen worden bijgesteld op basis van actualiteiten en voortschrijdend inzicht. Voor een aantal onderdelen worden de gebiedsverkenningen in de komende tijd nader aangevuld. Dit geldt in ieder geval voor aspecten op het gebied van water. In december komt een nieuwe versie van het rekenmodel AERIUS uit. Ook op basis van die gegevens zullen de gebiedsverkenningen moeten worden bijgewerkt.

Enkele specifieke opmerkingen voor enkele gebieden vooraf

Specifiek voor de gebieden Fochteloërveen en Drents Friese Wold & Leggelderveld geldt dat het provinciegrensoverschrijdende Natura 2000-gebieden zijn. De gebieden liggen deels in de provincie Fryslân, dat dus mede bevoegd gezag is. Drenthe trekt bij het werken aan de gebiedsgerichte aanpak voor deze gebieden met Fryslân op.

Specifiek voor het gebied Drentsche Aa is dat het een provinciegrensoverschrijdend Natura 2000-gebied is. Het gebied ligt voor een klein deel in de provincie Groningen, dat dus mede bevoegd gezag is. Drenthe trekt bij het werken aan de gebiedsgerichte aanpak voor het gebied met Groningen op.

Daarnaast geldt voor het Natura 2000-gebied Drentsche Aa (4.000 ha), dat het onderdeel uitmaakt van het veel grotere Nationaal Park Drentsche Aa (33.000 ha). Een fijnmazig en vervlochten beek- en

esdorpenlandschap met een nagenoeg compleet ecohydrologisch begrensd watersysteem: van brongebieden in het zuiden tot de benedenloop in Groningen. Eind 2021 heeft het Overlegorgaan Drentsche Aa een nieuw Beheer, Inrichtings- en Ontwikkelingsplan 2021 - 2030 (BIO-plan) vastgesteld voor het Nationaal Park Drentsche Aa. Het BIO-plan Drentsche Aa vormt het basisdocument waarop de samenwerking tussen alle partners is gestoeld: een gecoördineerde en gebiedsgerichte aanpak op basis van het adagium “alle neuzen dezelfde kant op”. En met de ambitie om gezamenlijk de totale kwaliteit van het Drentsche Aa gebied als één geheel in stand te houden en te versterken. Welke rol het Overlegorgaan kan spelen in de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof zal nog nader worden verkend.

Uniek voor het Witterveld is dat het gaat om een Natura 2000-gebied waarvoor het ministerie van Defensie het primair bevoegd gezag is. Drenthe trekt bij het werken aan de gebiedsgerichte aanpak stikstof daarom met dit ministerie op.

Voor meer informatie over de Gebiedsgerichte aanpak, zie Tabblad ‘Achtergrond stikstofproblematiek’.

[Tabblad] Uitleg over de viewer

Voor elk van de 12 stikstofgevoelige gebieden in Drenthe vindt u de informatie via het betreffende tabblad. Het verhaal van het gebied wordt verteld aan de hand van diverse kaarten. De kaarten kunt u raadplegen door naar beneden te scrollen. In- en uitzoomen is mogelijk via de knoppen aan de rechterzijde. In de tekstkaders staat een toelichting of eventuele doorverwijzing naar brondocumenten met achterliggende informatie.

[Tabblad] Achtergrond stikstofproblematiek

In mei 2019 heeft de Raad van State besloten dat de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) niet meer rechtsgeldig is als kader voor stikstofreductie, natuurherstel in Natura 2000-gebieden en vergunningverlening voor nieuwe ontwikkelingen. Een toestemming voor vergroting van de stikstofuitstoot door de economie (door o.a. industrie, verkeer, scheepvaart en landbouw) is nu niet meer geoorloofd, vooruitlopend op toekomstige positieve gevolgen van maatregelen voor beschermde natuurgebieden. Nederland zit juridisch goeddeels op slot. Belangrijke vraag is nu: hoe kunnen economische ontwikkelingen weer doorgang vinden, terwijl de kwaliteit van de stikstofgevoelige natuur in Natura 2000-gebieden gewaarborgd blijft?

Schematische uitleg van het Rijk over nadelige effecten van een teveel aan stikstof

Het Rijk is systeemverantwoordelijk voor het natuurbeleid in Nederland. Omdat er grote verschillen zijn tussen de Natura 2000-gebieden vinden Rijk en provincies een algemene aanpak niet verstandig. De aanpak over hoe de stikstofneerslag te verminderen, wordt daarom gebiedsgericht ingestoken. Dat heet de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof.

Van belang is verder dat de Wet stikstofreductie en natuurherstel per juli 2021 in werking is getreden. In deze wet worden o.a. reductiedoelstellingen voor stikstof vastgelegd. In de wet is ook de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof vastgelegd en worden de kaders hiervoor gegeven. De wet schrijft onder andere voor dat provincies hun aanpak moeten neerleggen in een Gebiedsplan.

Het kabinet heeft vooruitlopend op de gebiedsplannen van de provincies enkele praktische maatregelen geïntroduceerd, zoals maximaal 100 km/uur rijden op de snelwegen. Het totaalpakket aan afwegingen en maatregelen is nog niet afgerond. Wel zijn er al middelen beschikbaar gesteld voor natuurherstel (3 miljard tot 2030) en voor een verlaging van de stikstofuitstoot in Nederland (2 miljard tot 2030). Het Rijk wil samen met de provincies deze middelen inzetten om de kwetsbare Natura 2000-gebieden beter te beschermen en ontwikkelingen weer op gang brengen.

Koersdocument Drentse aanpak stikstof

Drenthe heeft haar werkwijze en doelen voor de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof vastgelegd in het door Provinciale Staten vastgesteld Koersdocument Drentse aanpak stikstof (21 april 2021). Onze ambitie is als volgt verwoord:

Met onze stikstofaanpak willen we:

- de mogelijkheden onderzoeken om nieuwe ontwikkelingen op gang te brengen zonder natuur extra te schaden (6.3 Habitatrichtlijn, verder HR)
- een veerkrachtige natuur in stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden realiseren (6.1, 6.2 HR).
- Bijdragen aan een daling van de stikstofdepositie, eventueel aanvullend op of vervangend aan de bronmaatregelen van het Rijk (6.1 en 6.2 HR)

Werkwijze gebiedsgerichte aanpak stikstof

De provincie is verantwoordelijk voor de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof. Hierbij trekken we op met onze partners. Het betreft partners uit alle betrokken sectoren, van terreinbeherende organisaties en overheden tot landbouw en het bedrijfsleven. De Gebiedsverkenningen zijn 'voeding' voor de gesprekken die de partners over de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof voeren.

Op basis van de Gebiedsverkenningen gaat de provincie in overleg met haar partners om de concrete aanpak voor elk gebied vast te leggen. Dat gebeurt in de Gebiedsagenda's. Onze inzet is om te komen tot een gedragen aanpak.

Wanneer op basis van de Gebiedsverkenningen de Gebiedsagenda's tot stand zijn gekomen, kan tot uitvoering worden overgegaan. Dit gebeurt op basis van een Gebiedsplan voor Drenthe.

In de Wet stikstofreductie en natuurherstel staat dat het gebiedsplan uiterlijk twee jaar na inwerkingtreding van de wet (dus in juli 2023) moet zijn vastgesteld.

[tabblad] Begrippenlijst

www.bij12.nl/onderwerpen/stikstof-en-natura2000/helpdesk/begrippenlijst/

[tabblad] Bronnen en links

- Meer informatie over de aanpak van het Rijk
- Informatie vanuit de provincies
- Het Koersdocument Drentse aanpak stikstof
- Nieuwsberichten over stikstof vanuit de provincie
- Meer informatie over Natura 2000-gebieden in onze provincie
- Infographic van het Rijk over gevolgen van te hoge stikstofuitstoot

DRENTS-FRIESE WOLD & LEGGELDERVELD – KAARTEN & TEKSTEN LAAG 2

TEKST BIJ KAART 1: GEBIEDSOMSCHRIJVING

Gebiedsomschrijving (naar: Beheerplan)

Het Natura 2000-gebied Drents-Friese Wold & Leggelderveld is 7.466 ha groot en het grootste bosgebied van Nederland na de Veluwe. Op 14 maart 2011 is het definitieve aanwijzingsbesluit voor het Drents Friese Wold & Leggelderveld gepubliceerd in de Staatscourant (jaargang 2011, nr. 4458) Het gebied kent veel naaldbossen, maar daarnaast zijn stuifzanden, heidevelden, jeneverbesstruwelen, heischrale graslanden, zwak gebufferde vennen, loofbossen en beken aanwezig. De basis voor de afwisseling dankt het gebied aan de laatste twee ijstijden. In de periode van 150.000- 15.000 jaar voor Christus zijn keileemlagen ontstaan waar vervolgens een laag dekzand overheen is gewaaid. Naast elkaar komen verschillende (sub)regionale hydrologische systemen voor. Dit leidt tot een breed palet aan habitattypen in een zeer afwisselend landschap.

Stuifzand komt nu vooral voor op het Aekingerzand, het grootste stuifzand in Noord-Nederland. Het Doldersummerveld en het Wapserveld zijn twee grote heideterreinen met droge en vochtige heide met vennetjes. Natte slenken en droge zandruggen wisselen elkaar af. Dwars door het gebied stromen twee beken, de Tilgrup en de Vledder Aa. Beide beken zijn in natuurlijke staat teruggebracht. In grote delen van de Vledder Aa is de oorspronkelijke beekdalnatuur hersteld, de inrichting van de middenloop Vledder Aa fase twee is inmiddels in voorbereiding. Ook bij de Schoapedobbe heeft natuurherstel plaatsgevonden. Het is een reliëfrijk heidegebied met zandverstuivingen en vennen ('dobben'). Het Leggelderveld bestaat uit droge en natte heiden, pioniervegetaties met snavelbiezen en heischraal grasland. Het gebied Boschoord omvat grote delen van de bossen van de Maatschappij van Weldadigheid met enkele mooie vennen en kleine heideveldjes. Het landgoed Vledderhof wordt gedomineerd door gevarieerde bossen, afgewisseld met vennen en kleine graslandjes.

Bronnen & Links

- Meer informatie kunt u vinden in het beheerplan, *Beheerplan Drents-Friese Wold & Leggelderveld*: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuurbeleid-regels/natura-2000/onze-kroonjuwelen/drents-friese-wold/

TEKST BIJ KAART 2: Natura 2000 doelen

Vanuit de Europese Unie (EU) zijn de regels voor natuurbescherming vastgelegd in de Vogel- en Habitatrichtlijn. Deze richtlijnen richten zich zowel op de bescherming van soorten (Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten) als vegetaties (habitattypen). Alle EU-lidstaten hebben gebieden aangewezen voor de bescherming van vegetaties en specifieke (vogel)soorten. Deze gebieden vormen samen het Natura 2000 netwerk. Hoe Nederland dit heeft aangepakt staat omschreven in het Doelendocument.

In de onderstaande tekst staat welke instandhoudingsdoelen zijn vastgesteld voor Drents-Friese Wold en Leggelderveld, welke kernopgaven gelden, hoe de doelen onderling met elkaar verbonden zijn, wat de randvoorwaarden zijn die nodig zijn voor de instandhouding en wat de landelijke staat van instandhouding is.

Kernopgave
Aan de beschrijving van het instandhoudingsdoel gaat een beschrijving van de zogenaamde **kernopgave** vooraf. Het Nederlandse deel van Natura 2000 is opgedeeld in acht landschappen. Voor elk landschap zijn kernopgaven geformuleerd. In deze kernopgaven zijn de prioriteiten voor de habitattypen en soorten in het betreffende landschap beschreven. Elk gebied levert, binnen zijn bereik, een bijdrage aan de kernopgaven voor het landschap waar het toe behoort. Drents-Friese Wold en Leggelderveld valt onder het landschap Hogere zandgronden. De volgende kernopgave is van toepassing:

Typering	Kernopgave	Waarom
5.01	Verbetering waterkwaliteit en morfodynamiek, inclusief toestroom van grondwater, t.b.v. beken en riviertjes met waterplanten (waterranonkels) H3260_A en soorten als drijvende waterweegbree H1831.	Groot internationaal belang voor drijvende waterweegbree vanwege centrale ligging en groot aandeel van de totale populatie. Nationaal belang voor enkele bijzondere waterplanten. Alleen toegepast bij Hogere zandgronden, niet bij Beekdalen.
6.03	Kwaliteitsverbetering van zure vennen H3160.	Van nationaal belang vanwege voorkomen van enkele bedreigde planten, zoals drijvende egelskop.
6.04	Kwaliteitsverbetering van actieve hoogvenen (heideveentjes) *H7110_B in heideterreinen en bossen.	Actieve hoogvenen (heideveentjes) prioritair. Internationaal gaat oppervlakte achteruit, aandeel Nederland relatief klein. Nationaal van belang voor zeldzame en bedreigde flora en fauna.
6.05	Kwaliteitsverbetering en vergroting oppervlakte vochtige heiden H4010 en pioniervegetaties met snavelbiezen H7150 en actieve hoogvenen (heideveentjes) *H7110_B in de vorm van hellingveentjes.	Actieve hoogvenen (heideveentjes) prioritair. Internationaal belang voor vochtige heiden vanwege centrale ligging én groot aandeel. Van nationaal belang voor bedreigde soorten, zoals paapje en grauwe klauwier.
6.08	Vergroting areaal stuifzandheiden met struikhei H2310, binnenlandse kraaiheibegroeiingen H2320, droge heiden H4030 en zandverstuivingen	Internationaal belang voor zandverstuivingen door centrale ligging en groot aandeel. Van nationaal belang voor bedreigde flora en fauna.

	H2330 én verbeteren van de kwaliteit door vergroting van de variatie in structuur en ontwikkeling van geleidelijke overgangen met bos, mede t.b.v. vogelsoorten als duinpieper A255, korhoen A107, nachtzwaluw A224, draaihals A233 en tapuit A277.	
6.12	Vergroting areaal gevarieerde zandverstuivingen H2330 met overgangen naar droge heiden en open bossen. Mede als leefgebied van draaihals A233, tapuit A277, duinpieper A255 en nachtzwaluw A224.	Internationaal belang voor zandverstuivingen door centrale ligging en groot aandeel. Van nationaal belang voor bedreigde flora en fauna.

Habitattypen en doelstellingen

Het gebied is aangewezen voor de volgende habitattypen, met bijbehorende doelstellingen en kernopgave:

Habitattype	Code	Status doel	Oppervlakte	Kwaliteit	Relatieve bijdrage	Kernopgave
Stuifzandheiden met struikhei	H2310	Definitief	>	>	B1	6.08
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	H2320	Definitief	=	>	B1	6.08
Zandverstuivingen	H2330	Definitief	>	>	B1	6.08, 6.12
Zeer zwak gebufferde vennen	H3110	Definitief	=	>	C	-
Zwakgebufferde vennen	H3130	Definitief	=	>	C	-
Zure vennen	H3160	Definitief	=	>	B1	6.03, W
Beken en rivieren met waterplanten	H3260 A	Definitief	>	>	C	5.01, W
Vochtige heiden	H4010 A	Definitief	>	>	B2	6.05, W
Droge heiden	H4030	Definitief	=	=	C	6.08
Jeneverbesstruwelen	H5130	Definitief	=	>	C	-
*Heischrale graslanden	H6230	Definitief	>	>	C	-
*Actieve hoogvenen	H7110 B	Definitief	>	>	B2	6.04, W 6.05, W
Pioniervegetaties met snavelbiezen	H7150	Definitief	>	>	C	6.05, W
Oude eikenbossen	H9190	Definitief	>	>	C	-

Onder '**status doel**' betekent 'definitief' dat het habitattype voor het gebied is aangewezen in een definitief aanwijzingsbesluit; 'ontwerp' betekent dat het habitattype is opgenomen in een ontwerp-aanwijzingsbesluit. Een habitattype aangegeven met een asterisk (*) is een prioritair habitattype waar Nederland een bijzondere verantwoordelijkheid voor draagt. Dit zijn habitattypen die gevaar lopen te verdwijnen en waarvan een belangrijk deel van hun totale verspreidingsgebied in de Euro-

pese Unie ligt. Voor de **oppervlakte** van het habitattype is aangegeven dat deze behouden (=) of uitgebreid moet worden (>). Voor de **kwaliteit** van het habitattype is eveneens bepaald dat deze behouden (=) of verbeterd (>) moet worden. De **relatieve bijdrage** geeft aan welk percentage van de landelijke oppervlakte van het habitattype te vinden is in het betreffende gebied, daarbij wordt gebruik gemaakt van een klasse indeling: A1 = 15-30%, A2 = 30-50%, A3 = 50-75% en A4 = >75% B1 = 2-6% en B2 = 6-15% C = <2%. Volgens de doelensystematiek worden de 5 belangrijkste gebieden geselecteerd (of 10 bij prioritaire habitattypen). De 'W' in de kernopgave betekent dat er sprake is van een wateropgave.

Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten
Het gebied is aangewezen voor de volgende Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten, met bijbehorende doelstellingen en kernopgave:

Broedvogel	Code	Status doel	Omvang en kwaliteit leefgebied	Aantal broedparen	Relatieve bijdrage	Kernopgave
Dodaars	A004	Definitief	=;=	40	C	
Wespendief	A072	Definitief	=;=	8	C	
Draaihals	A233	Definitief	>;>	5	C	6.08; 6.12
Zwart specht	A236	Definitief	=;=	30	B1	
Boomleeuwerik	A246	Definitief	=;=	110	B1	
Paapje	A275	Definitief	=;=	18	B1	
Roodborsttapuit	A276	Definitief	=;=	100	C	
Tapuit	A277	Definitief	>;>	60	B2	6.08, 612
Grauwe klauwier	A338	Definitief	>;>	20	B1	

Habitatrichtlijnsoort	Code	Status doel	Doel populatie	Leefgebied (omvang; kwaliteit)	Relatieve bijdrage	Kernopgave
Kamsalamander	H1166	Definitief	>	>; >		
Drijvende waterweegbree	H1831	Definitief	=	=;=	C	5.01, W

Onder '**status doel**' betekent 'definitief dat het Vogel- of Habitatrichtlijndoel voor het gebied is aangewezen in een definitief aanwijzingsbesluit; 'ontwerp' betekent dat het doel is opgenomen in een ontwerp-aanwijzingsbesluit. Voor de **populatie** van het de soort is aangegeven dat deze behouden moet worden (=) of moet worden uitgebreid (>). Voor het **leefgebied** is eveneens bepaald dat dit behouden (=) of uitgebreid (>) moet worden, voor zowel oppervlakte als kwaliteit. De **relatieve bijdrage** geeft aan welk percentage van de landelijke populatie van de soort te vinden is in het betreffende gebied, daarbij wordt gebruik gemaakt van een klasse-indeling: A1 = 15-30%, A2 = 30-50%, A3 = 50-75% en A4 = >75% B1 = 2-6% en B2 = 6-15% C = <2%. Volgens de doelensystematiek worden de 5 belangrijkste gebieden geselecteerd (of 10 bij prioritaire habitattypen). De **kernopgaven** worden verderop weergegeven.

Stikstofgevoelige habitattypen of leefgebiedtypen
De Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten zijn afhankelijk van leefgebieden voor hun levensverloop. Daarom is de instandhouding van die leefgebieden ook belangrijk voor de instandhouding van de Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten. Soms zijn ze ook afhankelijk van vegetatietypen buiten de habitattypen; deze vegetatietypen worden **leefgebiedtypen** genoemd. Leefgebiedtypen zijn altijd stikstofgevoelig. Vegetaties die niet stikstofgevoelig zijn maar toch voor vogels of habitatsoorten essentieel

zijn, zoals landbouwgronden, zijn niet als beschermd leefgebied aangewezen. Voor gebieden waar dit per abuis toch gebeurd is, is dit inmiddels gecorrigeerd. Hiervan was in Drenthe nauwelijks sprake. In de onderstaande tabel wordt weergegeven welke habitattypen en leefgebiedtypen essentieel zijn voor de aangewezen Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten.

Broedvogel	Code	Habitattypen of leefgebiedtypen
Dodaars	A004	H3130 Zwakgebufferde vennen H3160 Zure vennen Lg04 Zuur ven
Wespendief	A072	H2310 Stuifzandheiden met struikhei H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen H4030 Droge heiden L4030 Droge heiden
Draaihals	A233	H2310 Stuifzandheiden met struikhei H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen H2330 Zandverstuivingen H4030 Droge heiden H9190 Oude eikenbossen L4030 Droge heiden Lg13 Bos van arme zandgronden Lg14 Eiken- en beukenbos van lemige zandgronden
Zwart specht	A236	H9190 Oude eikenbossen Lg13 Bos van arme zandgronden Lg14 Eiken- en beukenbos van lemige zandgronden
Boomleeuwerik	A246	H2310 Stuifzandheiden met struikhei H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen H2330 Zandverstuivingen H4030 Droge heiden H6230 Heischrale graslanden L4030 Droge heiden Lg09 Droog struisgrasland
Paapje	A275	H4010A Vochtige heiden (hogere zandgronden) H6230 Heischrale graslanden H7110B Actieve hoogvenen (heideveentjes)
Roodborsttapuit	A276	H2310 Stuifzandheiden met struikhei H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen H4010A Vochtige heiden (hogere zandgronden) H4030 Droge heiden H6230 Heischrale graslanden Lg09 Droog struisgrasland
Tapuit	A277	H2310 Stuifzandheiden met struikhei H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen H2330 Zandverstuivingen H4030 Droge heiden H6230 Heischrale graslanden Lg09 Droog struisgrasland
Grauwe klauwier	A338	H2310 Stuifzandheiden met struikhei H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen

		H3160 Zure vennen H4010A Vochtige heiden (hogere zandgronden) H4030 Droge heiden H6230 Heischrale graslanden H7110B Actieve hoogvenen (heideveentjes) L4030 Droge heiden Lg09 Droog struisgrasland
Kamsalamander	H1166	H3130 Zwakgebufferde vennen
Drijvende water-weegbree	H1831	H3130 Zwakgebufferde vennen

Voor de ecologische vereisten van de broedvogels en de habitatsoorten wordt verwezen naar de profieldocumenten.

Abiotische randvoorwaarden habitattypen

De habitattypen worden gekenschetst in de profieldocumenten, waarin een beschrijving wordt gegeven op basis van de beste beschikbare ecologische kennis van de kenmerken en vereisten van het habitattype. In de profieldocumenten wordt een definitie van het habitattype gegeven en een beschrijving van de voorkomende vegetatietypen en de aanwezige typische soorten, waaronder ook de fauna. Tevens worden voor de habitattypen de abiotische randvoorwaarden en een beknopte beoordeling van de landelijke staat van instandhouding (SVI) gegeven, hieronder in twee tabellen. Voor de abiotische randvoorwaarden zijn de waarden binnen de range van 'goede' abiotische randvoorwaarden in de tabel overgenomen:

Habitattype	Zuurgraad	Vochtigheid	Voedselrijkdom	Overstroming	Gemiddeld Laagste Grondwaterstand
Stuifzandheiden met struikhei	Matig zuur-b tot zuur	Droog	Zeer voedsel-arm	Niet	nvt
Binnenlandse Kraaiheibegroeiingen	Matig zuur-b tot zuur	Matig droog tot droog	Zeer voedsel-arm	Niet	nvt
Zandverstuivingen	Matig zuur-b tot matig zuur-a	Droog	Zeer voedsel-arm	Niet	nvt
Zeer zwakgebufferde vennen	Neutraal-b tot matig zuur-b	Diep water tot ondiep droogvallend water	Zeer voedsel-arm tot matig voedselarm	Niet	nvt
Zwakgebufferde vennen	Neutraal-b tot matig zuur-b	Diep water tot ’s winters inunderend	Zeer voedsel-arm tot matig voedselarm-a	Incidenteel tot niet	nvt
Zure vennen	Matig zuur-a tot zuur-a	Diep water tot ondiep droogvallend water	Zeer voedsel-arm	Niet	nvt

Beken en rivieren met waterplanten	Neutraal-a tot zwak zuur-b	Diep water tot ondiep droogvallend water	Matig voedselrijk-a tot matig voedselrijk-b	-	nvt
Vochtige heiden	Matig zuur-a tot zuur-b	Zeer nat tot zeer vochtig	Zeer voedselarm	Niet	nvt
Droge heiden	Matig zuur-b tot zuur	Matig droog tot droog	Zeer voedselarm	Niet	nvt
Jeneverbesstruwelen	Neutraal-a tot matig zuur – b	Matig droog tot droog	Zeer voedselarm tot licht voedselrijk	Incidenteel tot niet	nvt
Heischrale graslanden	Zwak zuur-a tot matig zuur-b	Nat tot matig droog	Matig voedselarm tot licht voedselrijk	Niet	nvt
Actieve hoogvenen (heideveentjes)	Zuur-a tot zuur-b	Zeer nat tot nat	Zeer voedselarm	Niet	Nauwelijks wegzakkend tot zeer ondiep-a
Pioniervegetaties met snavelbiezen	Matig zuur-b tot zuur-b	Zeer nat tot nat	Zeer voedselarm	Niet	nvt
Oude eikenbossen	Zuur-a tot zuur-b	Vochtig tot droog	Zeer voedselarm	Niet	nvt

Een uitgebreide omschrijving van het aangewezen habitattype en de definitie van de randvoorwaarden staat beschreven in het profielendocument van het desbetreffende habitattype.

De kritische depositiewaarde (KDW) is ook een belangrijke abiotische randvoorwaarde. Dit aspect staat verder uitgewerkt bij kaart 5 (Kritische depositiewaarde).

Landelijke Staat van Instandhouding (SVI)

Habitattype	Verspreiding	Oppervlakte	Kwaliteit	Toekomst	Beoordeling landelijke SVI
Stuifzandheiden met struikhei	Gunstig	Matig ongunstig	Zeer ongunstig	Matig ongunstig	**Zeer ongunstig**
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	Gunstig	Gunstig	Matig ongunstig	Gunstig	**Matig ongunstig**
Zandverstuivingen	Gunstig	Matig ongunstig	Zeer ongunstig	Matig ongunstig	**Zeer ongunstig**
Zeer zwakgebufferde vennen	Gunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**
Zwakgebufferde vennen	Gunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**
Zure vennen	Gunstig	Gunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**

Beken en rivieren met waterplanten	Matig ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**
Vochtige heiden	Gunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**
Droge heiden	Gunstig	Matig ongunstig	Zeer ongunstig	Matig ongunstig	**Zeer ongunstig**
Jeneverbesstruwelen	Gunstig	Gunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**
Heischrale graslanden	Matig ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	**Zeer ongunstig**
Actieve hoogvenen (heideveentjes)	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	**Zeer ongunstig**
Pioniervegetaties met snavelbiezen	Gunstig	Gunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**
Oude eikenbossen	Gunstig	Gunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**

Broedvogels	Verspreiding	Oppervlakte	Kwaliteit	Toekomst	Beoordeling landelijke SVI
Dodaars	Gunstig	Gunstig	Gunstig	Gunstig	**Gunstig**
Wespendief	Gunstig	Gunstig	Gunstig	Gunstig	**Gunstig**
Draaihals	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	**Zeer ongunstig**
Zwarte specht	Gunstig	Gunstig	Gunstig	Gunstig	**Gunstig**
Boomleeuwerik	Gunstig	Gunstig	Gunstig	Gunstig	**Gunstig**
Paapje	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	**Zeer ongunstig**
Roodborsttapuit	Gunstig	Gunstig	Gunstig	Gunstig	**Gunstig**
Tapuit	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	**Zeer ongunstig**
Grauwe klauwier	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	**Zeer ongunstig**

Habitatsoorten	Verspreiding	Oppervlakte	Kwaliteit	Toekomst	Beoordeling landelijke SVI
Kamsalamander	Matig ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**
Drijvende waterweegbree	Matig ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**

Voor een uitgebreide omschrijving van het aangewezen habitattypen en soorten wordt verwezen naar het profielendocument.

Bronnen & Links

- Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Drents Friese Wold en Leggelderveld: https://www.natura2000.nl/gebieden/drenthe/drents-friese-wold-leggelderveld/drents-friese-wold-leggelderveld-aanwijzing
- Kernopgaven in het Natura 2000 doelendocument: Natura 2000 doelendocument (LNV, 2006).pdf
- Beheerplan Drents Friese Wold en Leggelderveld: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuurbeleid-regels/natura-2000/onze-kroonjuwelen/drents-friese-wold/
- Profielbeschrijvingen van habitattypen, Vogelrichtlijnsoorten en Habitatrichtlijnsoorten: www.natura2000.nl/profielen
- Leefgebiedkaarten Natura 2000 en PAS: https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/monitoring-en-natuurinformatie/leefgebiedkaarten-natura-2000-en/
- Gebiedsgegevens AERIUS monitor: https://monitor.aerius.nl/gebied/27/onderwerp/informatie

TEKST BIJ KAART 3: DEPOSITIE STIKSTOF 2018

Depositie in 2018
In Drents-Friese Wold en Leggelderveld lag de depositie op relevante hexagonen tussen minimaal 778 en maximaal 2243 mol/ha/jaar. Het gewogen gemiddelde lag op 1.650 mol/ha/jaar.

Op 90% van de hexagonen lag de depositie onder 1926 mol/ha/jaar (90-percentiel).

Het 10-percentiel lag op 1.006, wat betekent dat 90% van de hexagonen een hogere depositie had.

Achtergrond
Er zijn verschillende manieren waarop ammoniak en stikstofoxiden (ook wel: verzurende en vermestende stikstofverbindingen) in de lucht terechtkomen (geëmitteerd worden). Emissie vindt bijvoorbeeld plaats bij verbrandingsprocessen in verkeer of industrie, of uit urine en mest bij veehouderijen. Alle emissiebronnen zorgen zo gezamenlijk voor een hoeveelheid stikstofverbindingen in de lucht. Deze stikstofverbindingen slaan neer uit de lucht (worden gedeponeerd) in het hele land, dus ook op natuurgebieden. Dit wordt stikstofdepositie genoemd. Wanneer de deposities voor een nieuw initiatief vergeleken worden met alle bestaande deposities, worden de bestaande deposities samen 'achtergronddepositie' genoemd.

De depositie in natuurgebieden wordt berekend door het RIVM. Hiervoor maakt het RIVM o.a. gebruik van emissiegegevens geregistreerd in de emissieregistratie (tevens ondergebracht bij het RIVM). De emissieregistratie verzamelt gegevens uit rapporten, gekoppeld aan sectoren zoals Verkeer en Vervoer of Landbouw en Landgebruik. Deze gegevens uit de emissieregistratie vormen de basis voor de modelberekening van de depositie. Daarnaast voert het RIVM metingen uit in het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) en het Landelijk Meetnet Luchtkwaliteit (LML). Er worden ook Droge Depositiemetingen Ammoniak (DDA) uitgevoerd. De metingen aan ammoniakdeposities worden vergeleken met de modelberekeningen. Waar nodig wordt de modelberekening aangepast aan de metingen.

Met de combinatie van berekeningen en metingen wordt een kaart gemaakt die weergeeft hoeveel stikstof op welke plek neerslaat: de depositiekaart. Deze kaart ligt onder de landelijke rekenprogramma's van AERIUS, een model waarmee de effecten van nieuwe initiatieven worden doorgerekend en voorspellingen kunnen worden gedaan van hoe de stikstofneerslag zich in de toekomst ontwikkelt. Informatie over depositie voor de Gebiedsverkenningen wordt gehaald uit AERIUS Monitor. De meest recente gegevens die beschikbaar zijn in AERIUS betreffen de berekeningen voor 2018. Er is ook een schatting van de depositie in 2030 beschikbaar in AERIUS Monitor (zie volgende kaart). De kaart van Nederland is in AERIUS opgedeeld in 'hexagonen', zeshoeken van elk één hectare groot. Wanneer binnen een Natura 2000-gebied een stikstofgevoelig habitattype of leefgebiedtype is aangetroffen (gekarteerd), wordt het hexagoon waarin dat habitattype of leefgebiedtype ligt een 'relevant hexagoon' genoemd. Op de kaart in de storymap zijn alleen de relevante hexagonen te zien.

Zie de figuur hierna voor een schematische verbeelding van het meten en berekenen van stikstof.

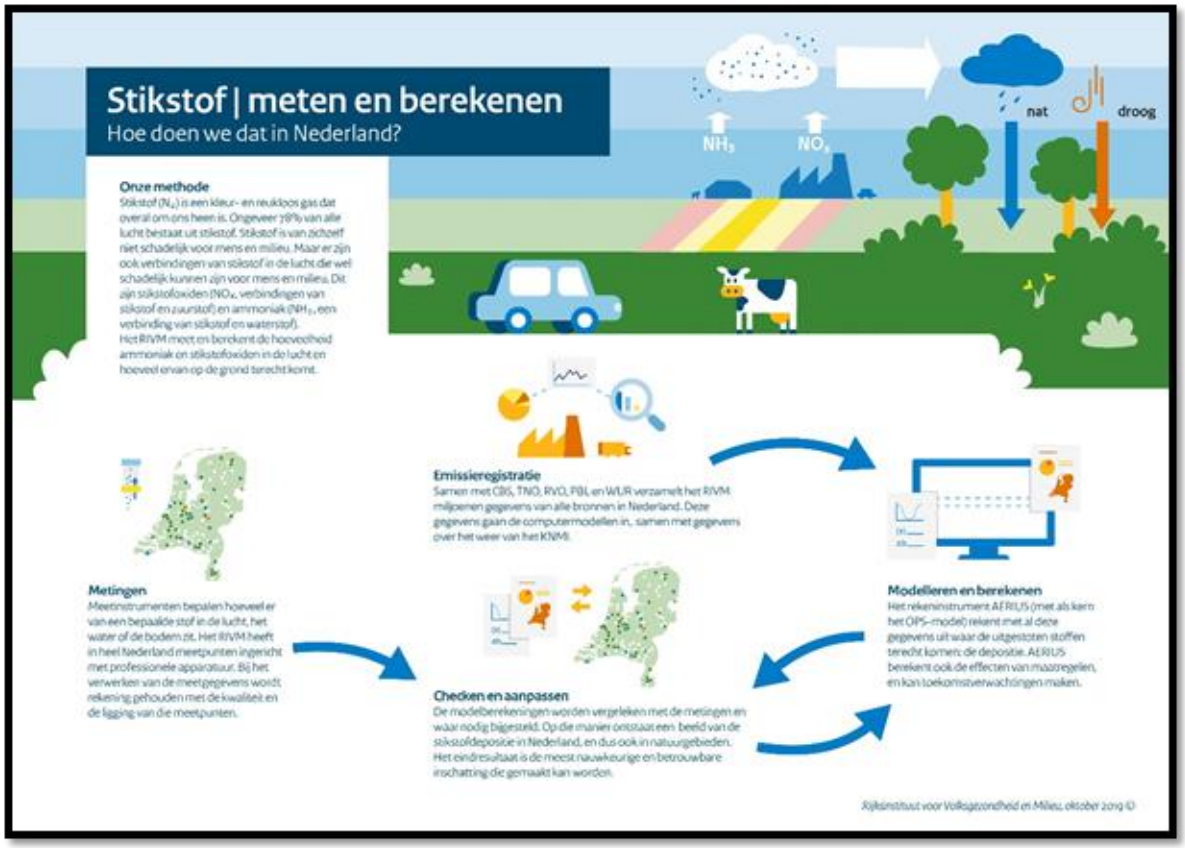

Het meten en berekenen van stikstof volgens het RIVM

Bronnen & Links

- Meer informatie over de stikstofmeetnetten vindt u op https://www.rivm.nl/stikstof/meten
- Meer informatie over emissieregistratie vindt u op www.emissieregistratie.nl
- Inzicht in depositie kunt u vinden op https://monitor.aerius.nl/
- Meer informatie over de berekende depositie kunt u vinden op https://www.aerius.nl/nl/factsheets/monitor-berekening-van-de-gemiddelde-depositie/

TEKST BIJ KAART 4: DEPOSITIEONTWIKKELING STIKSTOF

Depositieontwikkeling
Voor het berekenen van de emissieprognoses (dit is tot nu toe alleen gebeurd voor het jaar 2030) is in AERIUS gebruik gemaakt van het zogenaamde 'referentiescenario', afkomstig uit de 'Klimaat- en Energieverkenning 2019'. Dit scenario houdt rekening met gemiddelde economische groei in Nederland. Ook bevat dit scenario beleid dat is vastgesteld vóór 1 mei 2019. *Voorgenomen beleid en nadien vastgesteld beleid zijn (nog) niet in AERIUS meegenomen.*

Depositie 2025
In 2025 moet op grond van de Wet stikstofreductie en natuurherstel 40% van het areaal aan stikstofgevoelige natuur in Nederland onder de kritische depositiewaarde zijn gebracht. Voor 2025 zijn de depositiewaarden in AERIUS nog niet doorgerekend. Op zijn vroegst medio 2022 wordt een doorrekening uit AERIUS voor de verwachte depositie in 2025 verwacht.

Verwachte depositie in 2030
Voor 2030 wordt geschat dat de depositie op relevante hexagonen tussen de 651 en 1.888 mol/ha/jaar zal liggen. Het gewogen gemiddelde wordt geschat op 1.403, het 90-percentiel op 1.641 en het 10-percentiel op 845 mol/ha/jaar. In het onderstaande diagram staat de verwachte ontwikkeling van de stikstofdepositie weergegeven in mol/ha/jaar.

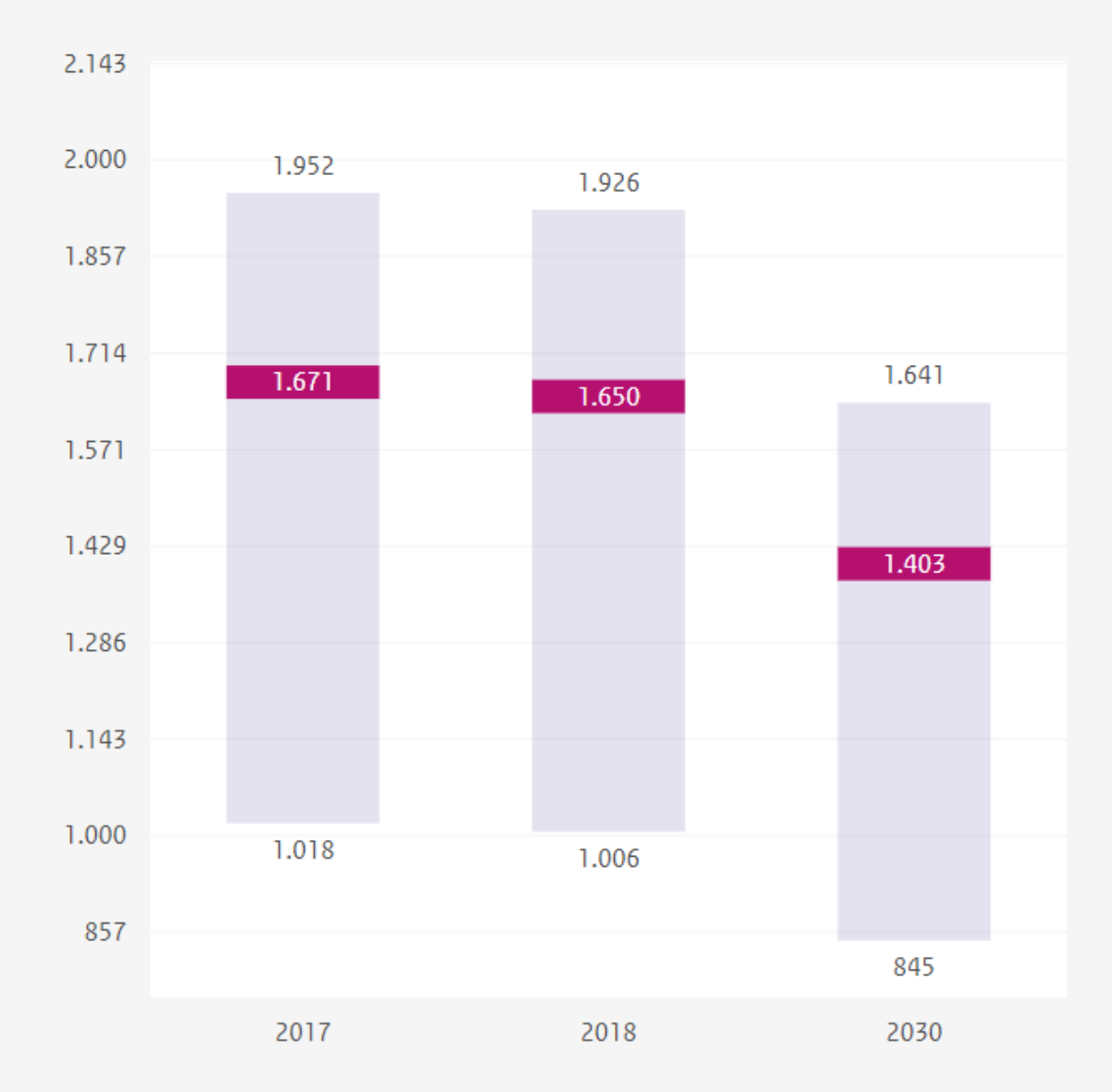

Depositie 2035

Voor 2035 zijn de depositiewaarden in AERIUS nog niet berekend. Hierbij speelt ook het feit dat (internationale) afspraken over emissiereductie deels tot 2030 lopen. Voor de periode daarna moeten wellicht aannames worden gedaan. In algemene zin is het ingewikkeld om op dit moment helderheid over de depositie in 2035 te geven, aangezien in relatie tot de extra opgave vanuit de Wet stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn) voor de periode 2030-2035 de maatregelen niet bekend en dus nog niet door te rekenen zijn.

Op zijn vroegst medio 2022 wordt een doorrekening uit AERIUS voor de berekende depositie in 2025 en 2035 verwacht.

Bronnen & Links

- Informatie over de stikstofmeetnetten en de links naar LML, MAN en DDA vindt u op https://www.rivm.nl/stikstof/meten
- Meer informatie over emissieregistratie vindt u op www.emissieregistratie.nl

- Zie over AERIUS ook: https://www.aerius.nl/nl/factsheets/bepalen-depositie-natura-2000-gebieden/15-10-2020
- Inzicht in depositie kunt u vinden op https://monitor.aerius.nl/
- Meer informatie over de berekende depositie kunt u vinden op https://www.aerius.nl/nl/factsheets/monitor-berekening-van-de-gemiddelde-depositie/
- Het rapport Klimaat- en Energieverkenning 2019' vindt u hier:
- https://www.pbl.nl/publicaties/klimaat-en-energieverkenning-2019
- Maar zie ook: https://www.pbl.nl/publicatie/emissieramingen-luchtverontreinigende-stoffen-rapportage-bij-de-klimaat-en-energieverkenning-2019.

TEKST BIJ KAART 5: KRITISCHE DEPOSITIEWAARDE

Kritische Depositiewaarde

De Kritische Depositiewaarde (KDW) is een maat voor de gevoeligheid van een habitattype voor stikstof. De KDW is de grens waarboven het risico bestaat dat de kwaliteit van het habitattype of leefgebiedtype significant wordt aangetast door de verzurende en/of vermestende invloed van atmosferische stikstofdepositie. De waarde van de KDW wordt uitgedrukt in kilogram of mol stikstof per hectare per jaar (1 mol stikstof is 14 gram; 1 kilogram stikstof is 71,4 mol). Niet ieder habitattype is even gevoelig voor stikstof. Het habitattype Actief hoogveen bijvoorbeeld is heel gevoelig voor stikstof en heeft een lage KDW (7 kg of 500 mol N/ha/jaar), terwijl bijvoorbeeld Beuken-eikenbossen met hulst minder gevoelig zijn (20 kg of 1.429 mol N/ha/jaar). Ook zijn er habitattypen die nauwelijks negatief door stikstof worden beïnvloed. De meeste aan zee (zoute milieus) gerelateerde habitattypen zijn hier een voorbeeld van, maar ook sommige moerasvegetaties zijn niet heel gevoelig voor stikstof. De grens voor stikstofgevoeligheid ligt op 33 kg of 2.400 mol N/ha/jaar. Habitattypen en leefgebieden met een KDW die lager is dan deze waarde worden aangemerkt als 'stikstofgevoelig'. De kritische depositiewaarden en gevoeligheid voor stikstof voor de habitattypen in Drents-Friese Wold en Leggelderveld zijn hieronder weergegeven.

Habitattype	Code	Kritische depositie waarde (mol/ha/jaar)	Gevoeligheid
Stuifzandheiden met struikhei	H2310	1071	Zeer gevoelig
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	H2320	1071	Zeer gevoelig
Zandverstuivingen	H2330	714	Zeer gevoelig
Zeer zwakgebufferde vennen	H3110	429	Zeer gevoelig
Zwakgebufferde vennen	H3130	571	Zeer gevoelig
Zure vennen	H3160	714	Zeer gevoelig
Beken en rivieren met waterplanten	H3260A	>2400	Minder/ niet gevoelig
Vochtige heiden	H4010A	1214	Zeer gevoelig
Droge heiden	H4030	1071	Zeer gevoelig
Jeneverbesstruwelen	H5130	1071	Zeer gevoelig
Heischrale graslanden	H6230	714	Zeer gevoelig
Actieve hoogvenen (heideveentjes)	H7110B	786	Zeer gevoelig
Pioniervegetaties met snavelbiezen	H7150	1429	Gevoelig
Oude eikenbossen	H9190	1071	Zeer gevoelig

Leefgebiedtype	Code	Kritische depositie waarde (mol/ha/jaar)	Gevoeligheid
Zuur ven	Lg04	1241	Zeer gevoelig
Droog struisland	Lg09	1000	Zeer gevoelig
Bos van arme zandgronden	Lg13	1071	Zeer gevoelig
Eiken- en beukenbos van lemige zandgrond	Lg14	1429	Gevoelig
Droge heiden	L4030	1079	Zeer gevoelig

Bij blootstelling aan een depositie hoger dan de KDW zullen de habitattypen die daarvoor gevoelig zijn afnemen in kwaliteit en/of oppervlakte. Dit is niet toegestaan op basis van de instandhoudingsdoelen en de afspraken waarmee Nederland op basis van de habitatrichtlijn heeft ingestemd. De provincie Drenthe is ervoor verantwoordelijk dit te voorkomen voor de Natura 2000-gebieden in onze provincie.

In een recent artikel op 'Nature Today' wordt het belang van het toewerken naar de kritische depositiewaarde door een aantal deskundigen nog eens op toegankelijke wijze uitgelegd: Nature Today | Het belang van kritische depositiewaarden in het stikstofbeleid.

Bronnen & Links

- Meer informatie over de kritische depositiewaarden voor habitattypen kunt u vinden in het rapport *Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000* op https://edepot.wur.nl/245248
- Zie over AERIUS ook: https://www.aerius.nl/nl/factsheets/bepalen-depositie-natura-2000-gebieden/15-10-2020
- Meer informatie over empirische kritische depositiewaarden kunt u vinden in RIVM-rapport 680359002 op https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/680359002
- Over de waarde van de KDW-en, zie Kamerstuk 35600, nr. AA op https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35600-AA.html
- Het rapport Relaties tussen de hoeveelheid stikstofdepositie en de kwaliteit van de habitattypen**:** https://doi.org/10.18174/547752.
- Artikel over het belang van de kritische depositiewaarde: https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=28367

TEKST BIJ KAART 6: OVERSCHRIJDING KRITISCHE DEPOSITIEWAARDE

Overschrijding (per habitattype)
In 2018 lag de stikstofdepositie op ongeveer 7% van de gekarteerde habitattypen meer dan 70 mol/ha/jaar onder de KDW (dit is de categorie geen overbelasting, **donkergroen** in onderstaande diagram). Op nog eens ongeveer 3% lag de depositie nog nét onder de KDW, namelijk tussen de KDW en 70 mol/ha/jaar daaronder (naderende overbelasting, **lichtgroen**). Bij 89% van de oppervlakte was sprake van een depositie tussen de KDW en lager dan 2x de KDW (matige overbelasting, **paars**). Een depositiewaarde hoger dan 2x de KDW (sterke overbelasting, **donkerpaars**) kwam op 1% voor.

Op hexagoonniveau ziet dat er voor 2018 zo uit:

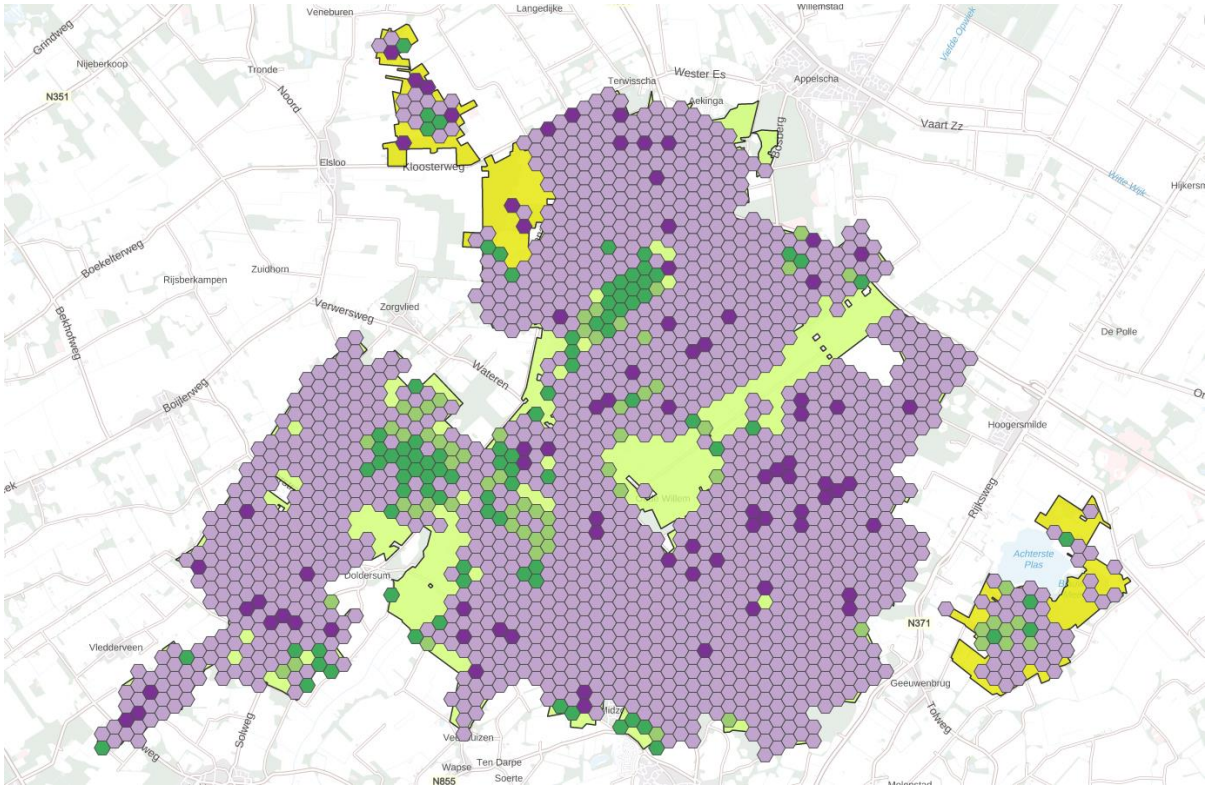

Situatie 2030

Voor de emissieprognoses (2030) is in AERIUS gebruik gemaakt van het zogenaamde 'referentiescenario', afkomstig uit de 'Klimaat- en Energieverkenning 2019'. Dit scenario houdt rekening met gemiddelde economische groei in Nederland. Ook bevat dit scenario beleid dat is vastgesteld voor 1 mei 2019. Het voorgenomen beleid en later vastgesteld beleid is hier niet in meegenomen.

In 2030 wordt geschat dat op 15% van het areaal van het aangewezen habitattype **geen overbelasting** meer zal zijn. Op 85% van de oppervlakte is nog steeds sprake van **matige overbelasting**. Een depositiewaarde hoger dan 2x de KDW (sterke overbelasting, **donkerpaars**) komt op <1% van de oppervlakte voor.

Op hexagoonniveau ziet dat er voor 2030 zo uit:

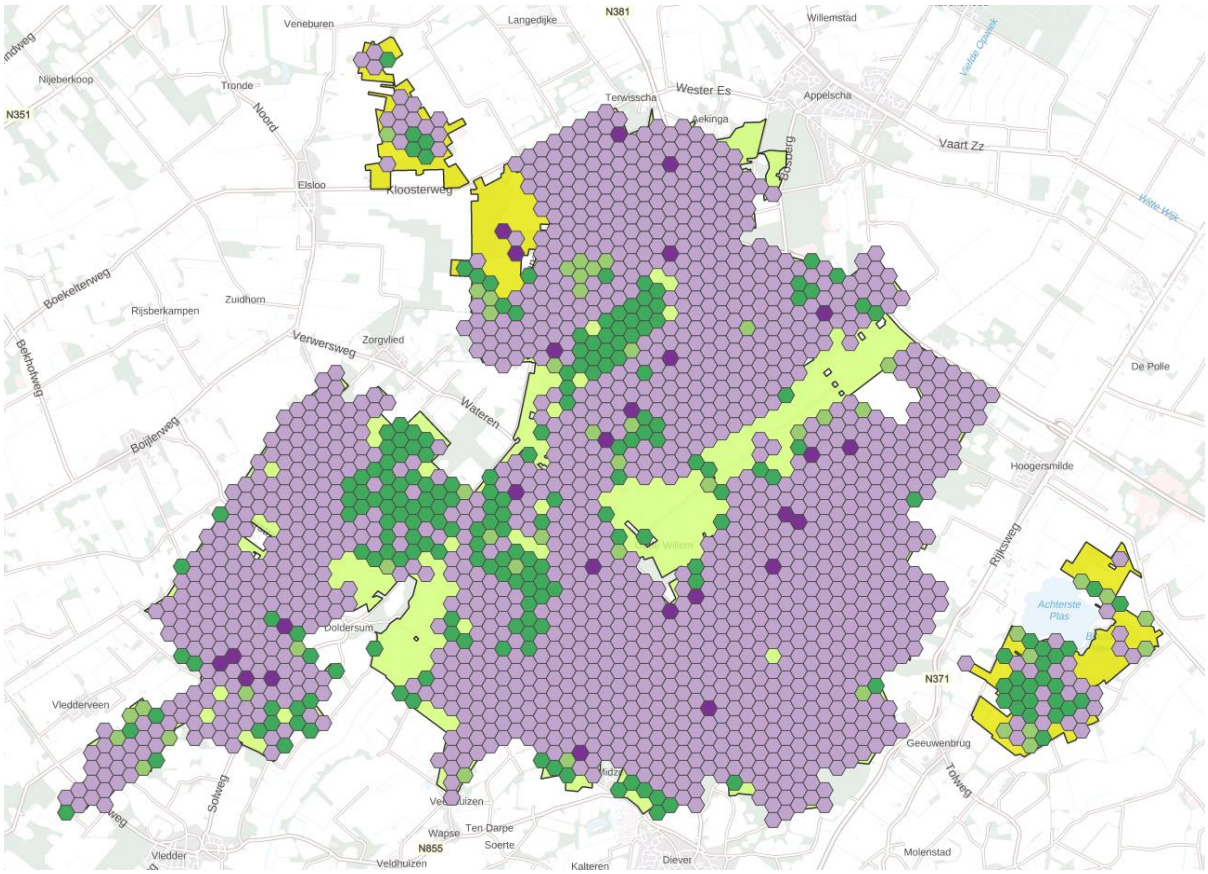

De omgevingswaarde ziet er in een staafdiagram als volgt uit:

Hieronder zijn per habitattype de deposities en overschrijdingen weergegeven.

Habitattype	Code	KDW (mol/ha/jaar)	2018		2030	
			Gem. depositie (mol/ha/jaar)	Hexagonen overschrijding (%)	Gem. Depositie (mol/ha/jaar)	Hexagonen overschrijding (%)
Stuifzandheiden met struikhei	H2310	1071	1141	51	961	33
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	*H2320*	*1071*	*1463*	*100*	*1245*	*68*
Zandverstuivingen	*H2330*	*714*	*1011*	*100*	*848*	*95*
Zeer zwakgebufferde vennen	*H3110*	*429*	*997*	*100*	*837*	*100*
Zwakgebufferde vennen	*H3130*	*429*	*1186*	*100*	*1003*	*100*
Zure vennen	*H3160*	*714*	*1244*	*100*	*1055*	*100*
Vochtige heiden	H4010 A	1214	1091	26	920	13
Droge heiden	H4030	1071	1102	49	929	26

Jeneverbes-struwelen	*H5130*	*1071*	*1720*	*100*	*1476*	*100*
Heischrale graslanden	*H6230*	*857*	*1185*	*100*	*1007*	*100*
Actieve hoog-venen (heide-veentjes)	*H7110 B*	*786*	*1183*	*100*	*998*	*91*
Pioniervegeta-ties met sna-velbiezen	H7150	1429	1097	16	926	4
Oude eikenbos-sen	*H9190*	*1071*	*1903*	*100*	*1623*	*100*
Leefgebiedtypen						
Zuur ven	LG04	1214	1141	53	964	22
Droog struis-grasland	Lg09	1000	999	0	837	0
Bos van arme zandgronden	*Lg13*	*1071*	*1821*	*99*	*1550*	*95*
Eiken- en beu-kenbos van le-mige zand-gronden	*Lg14*	*1429*	*1753*	*77*	*1494*	*56*
Droge heiden	L4030	1071	1178	58	993	37

Voor het type beken en rivieren met waterplanten (waterranonkels) is er geen sprake van overschrijding van de KDW.

Voor het bereiken van de instandhoudingsdoelen voor het gehele areaal van het habitattype moet de depositie verder dalen dan in 2030 gebeurt, want ook dan zijn er nog een aantal habitattypen waar de depositie te hoog is voor de instandhouding.

Naast een omgevingswaarde voor 2025 en 2030 is in de Wet stikstofreductie en natuurherstel een omgevingswaarde voor 2035 vastgesteld. Dan moet een daling van 50% van de stikstofdepositie zijn bereikt. Dit moet ertoe leiden dat 74% van het areaal aan stikstofgevoelige habitattypen in Nederland qua stikstof niet meer overbelast is. In de bovenstaande tabel staat *cursief* aangegeven voor welke habitattypen de verwachting op dit moment is dat de omgevingswaarde voor 2030 niet behaald wordt en er extra inspanning nodig is om de resultaatsverplichting te realiseren.

De depositiewaarden voor 2035 zijn echter nog niet doorgerekend in AERIUS. Voor Drents-Friese Wold en Leggelderveld is dus nog niet duidelijk (medio 2021) of de omgevingswaarde voor 2035 wordt gehaald. De berekening van AERIUS voor 2035 wordt medio 2022 verwacht.

Bronnen & Links

- Meer informatie over de overschrijding van de kritische depositiewaarde kunt u vinden op https://monitor.aerius.nl/
- Zie over AERIUS ook: https://www.aerius.nl/nl/factsheets/bepalen-depositie-natura-2000-gebieden/15-10-2020
- Klimaat- en energieverkenning 2019: https://www.pbl.nl/publicaties/klimaat-en-energieverkenning-2019

TEKST BIJ KAART 7: STIKSTOFDEPOSITIE PER SECTOR

Herkomst depositie

Om te onderzoeken welke bronmaatregelen voor het gebied mogelijk zijn in het kader van de benodigde daling van de depositie is inzicht nodig in de bijdrage vanuit de verschillende bronnen. In de nabijheid van het gebied bevinden zich meerdere stikstofbronnen, veelal agrarisch. Niet-agrarische bronnen bevinden zich, op een enkele na, op grotere afstand van het gebied.

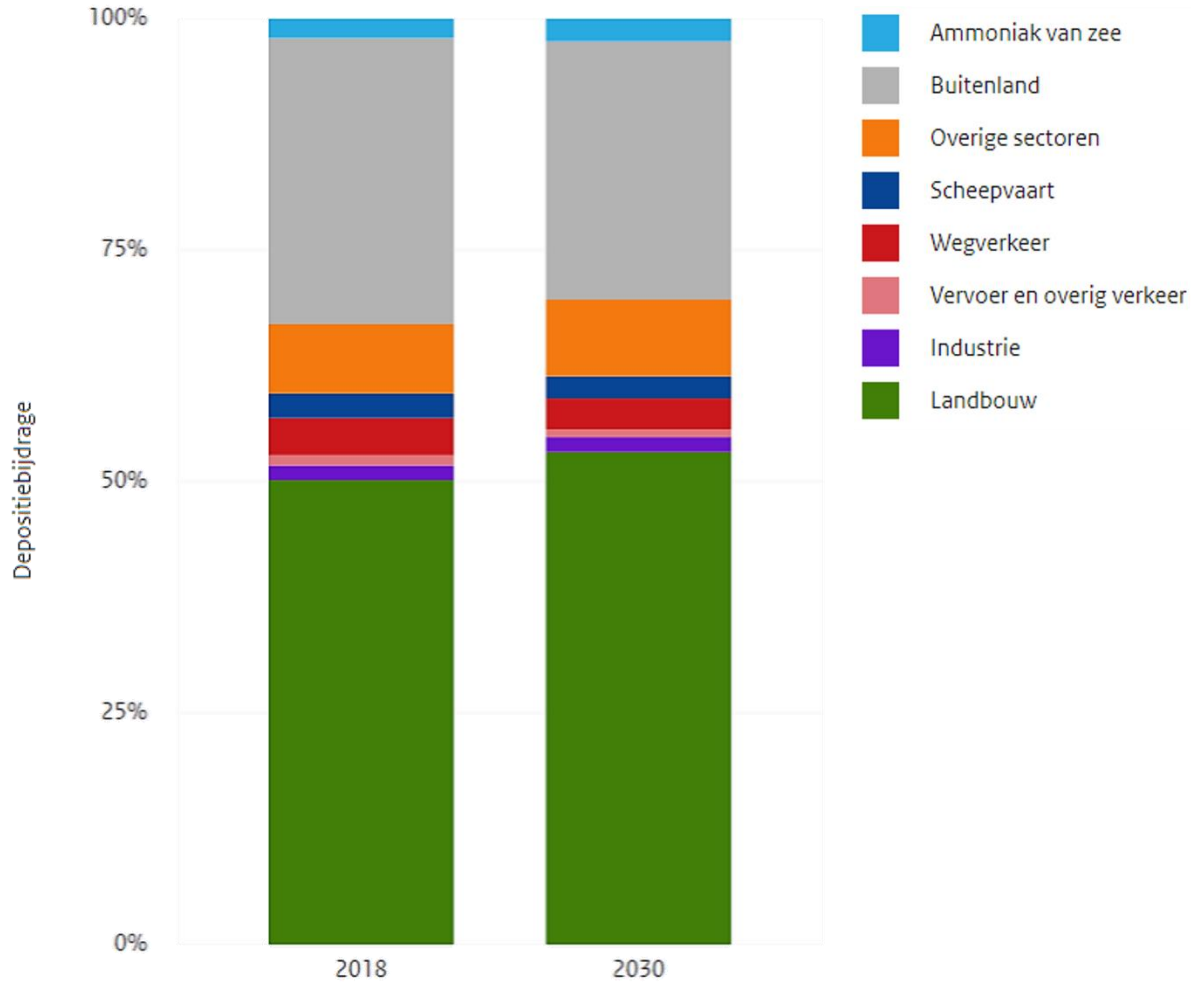

Landbouw en buitenland, respectievelijk 50 en 30 %,dragen het meeste bij aan de stikstofdepositie in het Drents-Friese Wold. In 2030 is de berekende depositie bij ongewijzigd beleid voor het grootste deel afkomstig uit de landbouw.

Bronnen & Links

- Overschrijding van de kritische depositiewaarde: https://monitor.aerius.nl/
- Stikstofmeetnetten: https://www.rivm.nl/stikstof/meten

TEKST BIJ KAART 8: ANALYSE BRONGEGEVENS

Op deze kaart vindt u de gegevens uit de natuurvergunningen van de diverse agrarische bedrijven (bolletjes). U vindt hier ook gegevens van niet-agrarische bedrijvigheid (blokjes).

Zoals in de toelichting op de kaart al is genoemd bevinden zich in de nabijheid van het gebied enkele (grote) (landbouw)bronnen met natuurvergunning. Er kan een nadere analyse van het effect van deze bronnen worden gedaan.

Zoals in het diagram (depositie per sector) zichtbaar werd, is het aandeel van de landbouw als geheel in de depositie ruim 50% voor het Drents-Friese Wold en Leggelderveld. Het buitenland is in volgorde de op een na grootste belaster met circa 30%. Binnen deze bron neemt de landbouw het grootste aandeel in. Industrie vertegenwoordigt met bijna 2 % slechts een beperkt deel van de depositie.

Er zit een verschil in depositiesnelheid tussen het voornamelijk uit de agrarische bronnen afkomstige NH_3 en de uit de niet-agrarische bronnen afkomstige NO_x. Ammoniak slaat in vergelijking tot stikstofoxide dichter bij de bron neer. Dat wordt onder andere veroorzaakt door de lage temperatuur en de hoogte van de bron. Daarnaast zijn o.a. de ruwheid (begroeiing van het gebied) en de windrichting van invloed op de depositie. Een gebied met veel bomen en struiken heeft door de vele wervelingen in de lucht meer depositie dan een gebied met nauwelijks begroeiing. Dat neemt niet weg dat beide stoffen over grote afstanden verspreid worden. In de nabijheid van de bron vindt de grootste depositie plaats maar het restant neemt langzaam af waardoor op grote afstand er nog sprake is van een bijdrage. Met andere woorden elke bron draagt bij aan de ‘deken’. De bijdrage van lokale bronnen wordt relatief gezien groter naarmate de ‘deken’ geringer wordt.

Landbouw

De bijdrage van deze sector aan de depositie (> 571 mol/ha/jr) in het gebied nader bekijkend zien we het volgende beeld voor wat betreft de depositie van bedrijven binnen een zone van respectievelijk 1, 5 en 10 kilometer rond het gebied – *lees daarbij goed de kanttekening na de diagrammen:*

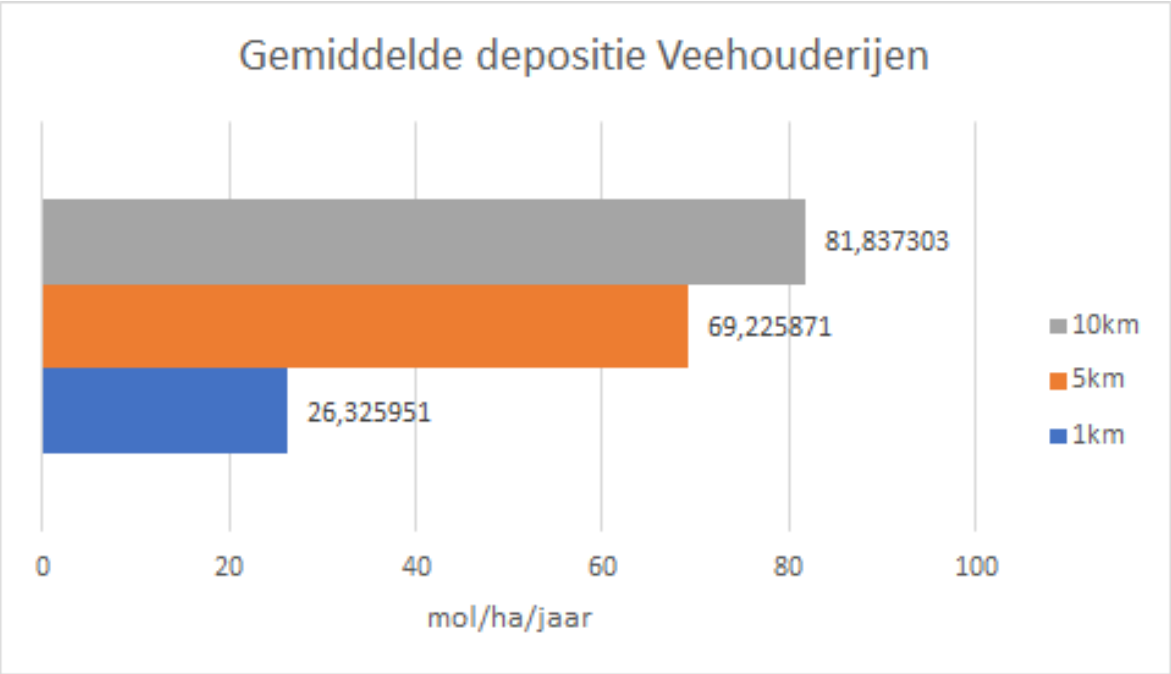

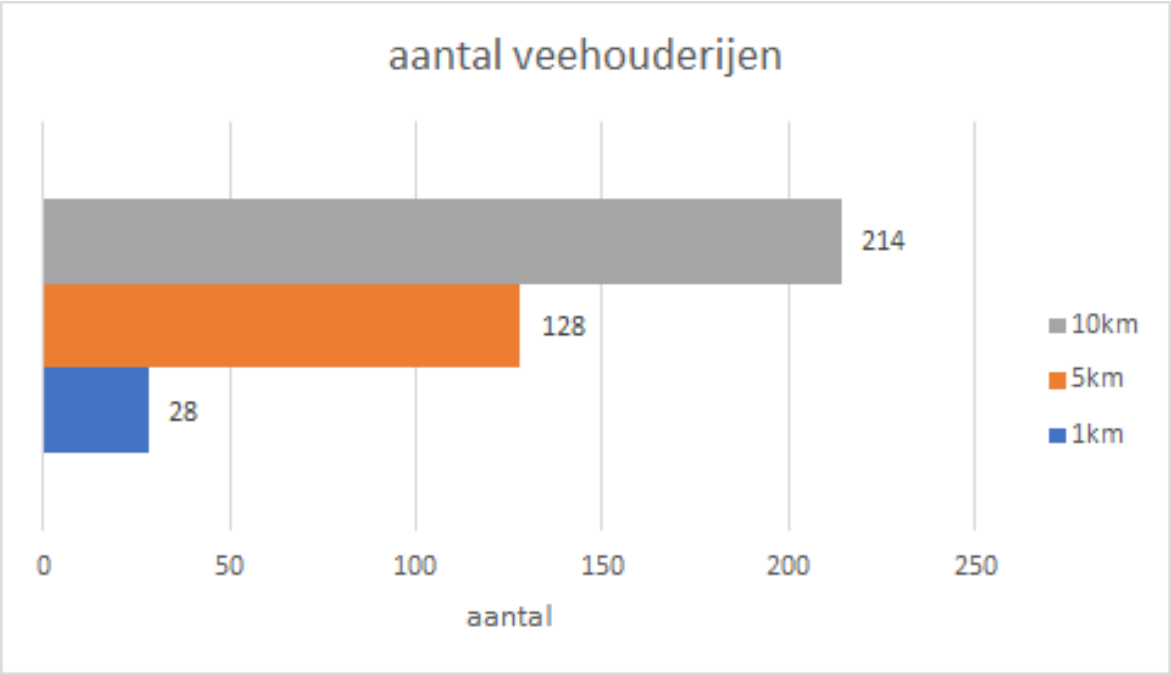

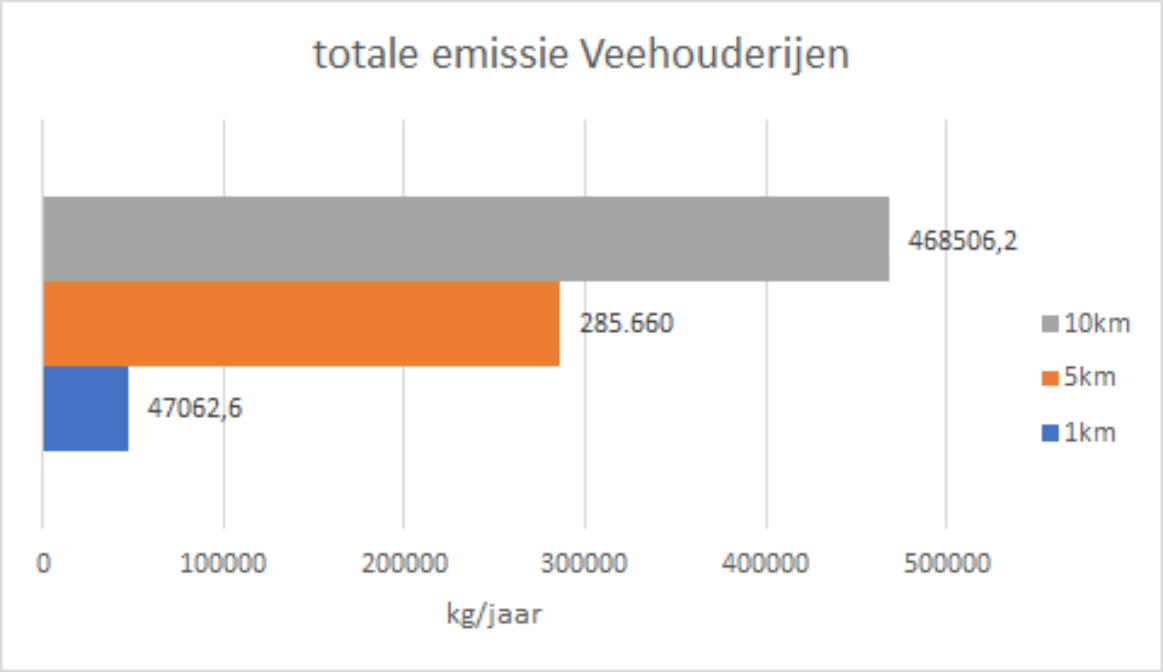

Kanttekening:

Het is belangrijk om deze informatie in de juiste context te plaatsen.

- Deze informatie is gebaseerd op de informatie uit het vergunningenbestand dat de provincie zelf heeft van de bedrijven (verleende vergunningen). De uitkomsten hierboven geven de situatie weer alsof alle vergunningen voor de volle 100% benut worden. Daarmee gaat het om een doorrekening van de maximale vergunde/toegestane uitstoot van bedrijven vanuit hun stallen. In de praktijk worden vergunningen niet altijd 100% benut.
- Bedrijven zonder vergunning vanuit de Wet natuurbescherming zijn niet meegenomen in de berekende effecten. Ook de categorie bedrijven 'PAS-melders' staan nog niet op deze kaart. Inmid-

dels zijn de gegevens van deze bedrijven wel bekend. In een volgende versie van deze kaart zullen deze gegevens worden toegevoegd. Het betreft per definitie bedrijven met een beperkte depositie op het natuurgebied, anders hadden ze niet met een melding kunnen volstaan.
- Tot slot is hiervoor alleen de uitstoot vanuit Drentse agrarische bedrijven op het gebied meegenomen. De impact van de door de provincie Fryslan verleende vergunningen blijft dus nog buiten beeld.

Omdat de provincie hiermee niet alle emittenten in beeld heeft, gaat het hiervoor dus om een ruwe prognose.

Industrie

Aan het einde van de jaren ’80 heeft de overheid afspraken met de grote industriële bedrijven gemaakt over maatregelen die moeten leiden tot een afname van de NO_x- en SO_2-emissies. Vanaf dat moment zijn maximale emissies voor stookinstallaties per type opgenomen in zogenaamde algemene regels. Eens in de zoveel jaar, recent op 17 augustus 2021, worden deze emissienormen aangescherpt. Als gevolg daarvan is er een afname van industriële emissies. Het hebben van algemene regels betekent ook dat in de milieuvergunningen van deze bedrijven géén voorschriften met betrekking tot stookinstallaties zijn opgenomen. Dat betekent niet dat er niet op wordt gehandhaafd. Regelmatig wordt gecontroleerd of bedrijven zich aan deze algemene regels houden, grote stookinstallaties hebben zelfs een meetverplichting. Op dit moment overleggen de provincies op welke wijze de emissie van de diverse stookinstallaties en andere bronnen bij het MKB en de industrie in beeld gebracht kan worden.

Deze sector heeft op Drents-Friese Wold en Leggelderveld een depositie van 35 mol/ha/jaar. In de directe nabijheid bevinden zich een paar grotere niet-agrarische bronnen.

Wegverkeer, scheepvaart en overige sectoren

Deze bronnen hebben een maximale depositie van 525 mol/ha/jaar op Drents-Friese Wold en Leggelderveld.

Drents-Friese Wold en Leggelderveld wordt omsloten door een drietal provinciale wegen: de N381 aan de noordkant, de N371 aan de oostkant (tussen het Drents-Friese Wold en het Leggelderveld in) en de N855 aan de zuidkant. Deze wegen hebben een bijdrage van gemiddeld 1,1 mol/ha/jaar op het gebied. Zoals uit onderstaande kaart blijkt is de depositiebijdrage van de N381 het grootst. Dit komt doordat deze weg tegen het Natura 2000-gebied aanligt en omdat over deze weg relatief veel verkeer rijdt (10.715 motorvoertuigen per etmaal)

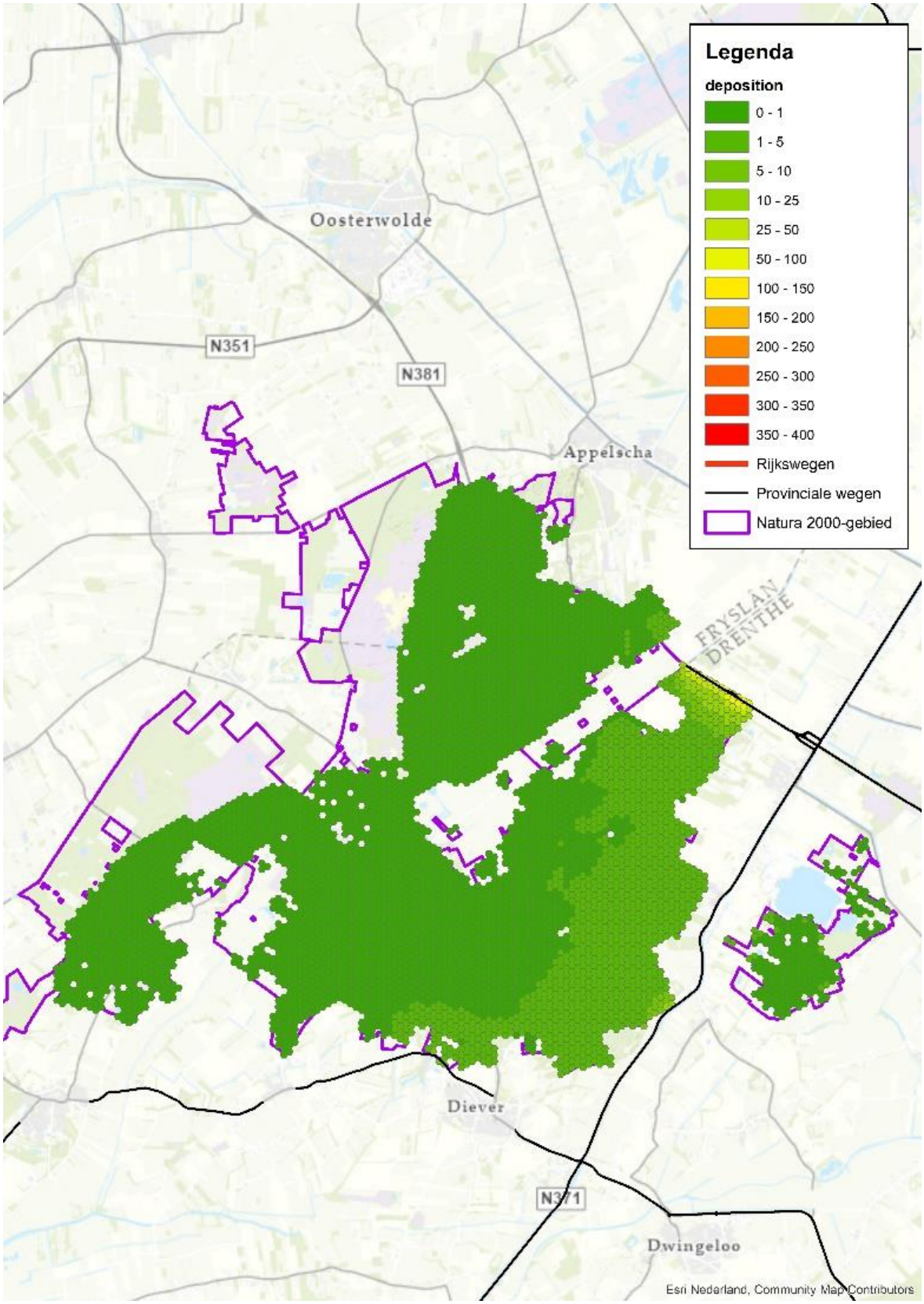

Stikstofdepositie rijkswegen en provinciale wegen op het Drents-Friese Wold

Dit is relatief laag ten opzichte van bijvoorbeeld de bijdrage van de landbouw. Deze gemiddelde waarde vertelt niet het hele verhaal: grote delen van Drents-Friese Wold en Leggelderveld liggen op

grote afstand van genoemde wegen, waardoor hier weinig stikstof zal neerslaan. Indien wordt inge-zoomd op de zones langs de N281, dan is de bijdrage van de weg aan de stikstofdepositie een stuk hoger. Zo is de bijdrage langs de N381 maximaal 139 mol/ha/jaar (zie onderstaande kaart). Op korte afstand draagt het wegverkeer relatief veel bij aan de depositie. Deze bijdrage neemt echter snel af met de afstand.

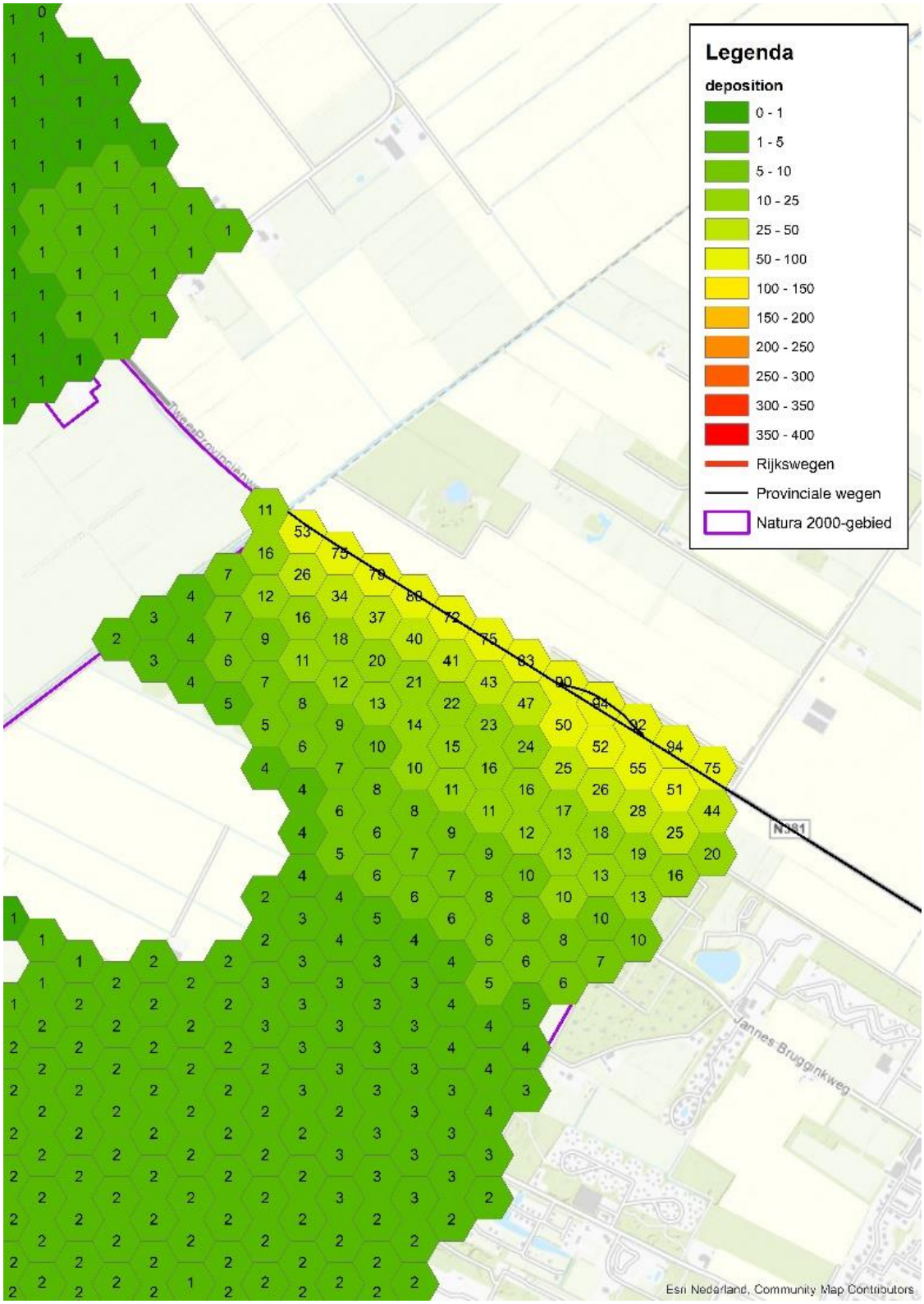

Stikstofdepositie Drents-Friese Wold en Leggerveld ter hoogte van de N381

Bronnen & Links

- Emissieregistratie: www.emissieregistratie.nl

TEKST BIJ KAART 9: STAND VAN ZAKEN NATURA 2000 DOELEN

We volgen op verschillende manieren hoe het gaat met de instandhoudingsdoelen zoals die zijn aangewezen voor het gebied. Hier geven we eerst een overzicht van de drukfactoren, en vervolgens van de belangrijkste resultaten uit de verschillende manieren van monitoren. Alle informatie uit de verschillende bronnen is vervolgens verzameld in een tabel met de stand van zaken. Om duidelijk verschil te kunnen maken behandelen we eerst de habitattypen en vervolgens de relevante Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten.

Achtergrond: Over de kwaliteit van habitattypen

In de gebiedsverkenningen krijgt u een indruk van de huidige kwaliteit van de aangewezen habitattypen en leefgebieden van aangewezen soorten en de relatie van die kwaliteit met factoren als verzuring en vermesting door de stikstofdepositie. De informatie is gebaseerd op de meest actuele rapporten, karteringen en steekproeven. De kwaliteit geven we alleen aan voor de vlakken waarop daadwerkelijk een habitattype of leefgebied ligt.
In veel gebieden is slechts een beperkt deel van het betreffende natuurgebied voorzien van een aangewezen habitattype, vooral omdat de kwaliteit van de omringende delen onvoldoende is geworden voor aanwijzing van een habitattype. Daar is de plantengroei verruigd en zijn bijvoorbeeld typische soorten al verdwenen of slechts heel schaars aanwezig. In ieder geval is de kwaliteit niet zodanig dat deze gebiedsdelen nog aangewezen konden worden als een habitattype. In een heidelandschap bijvoorbeeld ogen die gebieden vaak als sterk door grassen gedomineerde vlaktes. In andere gevallen zijn blauwgrasland of heischraal grasland van te slechte kwaliteit doordat kenmerkende plantensoorten niet meer voorkomen en plantensoorten die beter tegen verzuurde en verdroogde situaties kunnen, zijn gaan domineren.

Sluipend proces
Een ander aspect is wat je precies ziet als je voor een habitattype staat. Veel van wat de kwaliteit bepaalt, zoals aanwezige soorten, structuur en patronen, speelt zich af 'onder de motorkap', zoals de bodemchemie, de waterhuishouding en de voedingskwaliteit van planten. Dan kan het zijn dat een gebiedje er op het oog nog goed uitziet, maar dat de verzuring van de bodem ervoor gezorgd heeft dat kwetsbare planten zijn verdwenen of dat de kwaliteit van planten onvoldoende is geworden om larven van insecten te voeden. Een voorbeeld is het verdwijnen van karakteristieke dagvlindersoorten uit het heidelandschap die hoge eisen stellen aan hun milieu. Met name deze soorten zijn uit veel heidegebieden die er op het oog nog redelijk uitzien verdwenen. Dit komt onder andere doordat de neerslag van stikstof niet van gisteren is, maar al jarenlang een sluipend proces is. Daardoor zitten veel natuurgebieden, en dan vooral de bodem van die gebieden, met een erfenis van vele decennia. Dat blijkt onder meer uit het Landelijk Meetnet Flora. Dit laat een voortschrijdende vermesting en verzuring zien van de heiden, loofbossen en natuurgraslanden (www.drentheincijfers.nl/natuurenlandbouw/natuur.php#vermesting-natuur). Ook is er een ammoniumvergiftiging zichtbaar door stapeling van meststoffen (www.drentheincijfers.nl/natuurenlandbouw/natuur.php#ammoniumvergiftiging).

Monitoring
Een bijkomend probleem is dat de kwaliteit van de natuur langzaam achteruitgaat. Als je erbij staat zien je het niet. Pas na langere tijd valt de verandering op. Daarom is het belangrijk om regelmatig te controleren hoe de natuur ervoor staat. Dat doen we door monitoring van gebieden en door de verzameling van extra gegevens en de kennis van beheerders en wetenschappers. Bedenk dat een achteruitgang van een 8 naar een 6 nog steeds een voldoende betekent, maar wel een achteruitgang is. Voor je het weet is de kwaliteit gezakt naar een onvoldoende...

Complicerende factor voor de beoordeling van kwaliteit van gebieden is dat er nog geen landelijke methodiek is afgesproken op basis waarvan de kwaliteit van habitattypen integraal wordt gewogen. Bovendien

ontbreken soms gegevens op basis waarvan een zekere uitspraak over de kwaliteit kan worden gedaan. Dat komt omdat we de monitoring de afgelopen jaren zo hebben ingericht dat deze afdoende is voor de verantwoording aan Europa. Individuele gebieden zijn daarin minder aan bod gekomen.

De weergave van de kwaliteit in de beheerplannen en andere analyses is daarom niet altijd volledig, en mede gebaseerd op informatie van beheerders en experts. Als er twijfels ontstaan over de kwaliteit van een gebied kijken we naar sleutelfactoren die voor een verslechtering kunnen hebben gezorgd, zoals stikstof en verdroging.

Streven naar verbetering
Aanvullend moeten we voor veel habitattypen streven naar het verbeteren in kwaliteit en voor sommige ook naar uitbreiding van het type in oppervlakte (zie kaart met de Natura 2000-doelen met bijbehorende toelichting).

Daarmee moeten we ook perspectief bieden voor die delen die nu niet zijn aangewezen omdat de kwaliteit te slecht is. Daar moet door beheer, inrichting en de vermindering van de stikstofdepositie gestreefd worden naar de verbetering van de kwaliteit. Dan pas komen we tegemoet aan de opdracht en werken we nadrukkelijk aan de versterking van de Drentse biodiversiteit.

Beoordeling drukfactoren
Te lage grondwaterstanden en *de verzurende en vermestende neerslag van stikstof* vormen de belangrijkste knelpunten voor het realiseren van de doelen. Daarnaast is er op het Aekingerzand sprake van het versneld *dichtgroeien van de stuifzanden door stikstofneerslag*, waardoor deze steeds minder kunnen stuiven.

Het gebied Drents-Friese Wold en Leggelderveld is te verdelen in vier landschapstypen: dekzandlandschap, stuifzanden, vennen en natte laagten en boven- en middenlopen van beekdalen. De effecten van verdroging, verzuring en vermesting zijn niet in alle landschapstypen hetzelfde. Daarom worden onderstaand de knelpunten per landschapstype uitgelegd.

In het dekzandlandschap komen vochtige heiden H4010, droge heiden H4030, binnenlandse kraaiheibegroeiingen H2320, jeneverbesstruwelen H5130 en oude eikenbossen H9190 voor. Door hun vereiste lage voedselrijkdom zijn deze types gevoelig voor vermesting. Omdat het hier voornamelijk gaat over hooggelegen, vrij droge vegetatietypen speelt verdroging of vermesting door verdroging (interne eutrofiëring) hier minder een rol. Het habitattype vochtige heiden is hierop een uitzondering, dit is wel erg gevoelig voor verdroging. Ook oude eikenbossen komen alleen voor bij geringe voedselrijkdom, waardoor de hoge atmosferische depositie hier een knelpunt is.

Bij een langdurig hoge stikstofdepositie kunnen maatregelen als plaggen zorgen voor een lokale verlaging van de verrijkte bodem en een nieuw pioniersstadium van de habitattypen, maar de maatregel kan niet grootschalig of overal worden uitgevoerd of veelvuldig worden herhaald. Dit omdat plaggen nadelig kan uitpakken voor de aanwezige soorten zoals insecten en reptielen. Bij grootschalige inzet wordt de kwaliteit van het habitattype aangetast. Daarom wordt deze methodiek alleen nog kleinschalig toegepast.

In de stuifzandgebieden vormt de te hoge atmosferische depositie een knelpunt door het versnellen van de successiestadia. De vegetatieontwikkeling van kaal onbegroeid zand naar heide en uiteindelijk bos gaat sneller, ten koste van de waardevolle vroege successiestadia. Wanneer veel winddynamiek aanwezig is in het gebied, kan het habitattype deze effecten ondervangen en duurzaam in stand blijven, maar hiervoor heeft het ruimte nodig. Goede winddynamiek is een voorwaarde voor de instandhouding van dit type.

De natte, van grondwater afhankelijke habitattypen zoals vennen en vochtige heiden hebben last van verdroging en vermesting. Hierbij spelen onder meer de drinkwaterwinning bij Terwisscha, de verdamping door (naald)bos en de ontwatering van landbouwgebieden en bewoonde percelen een rol. Vooral de vennen (H3110, H3130, H3160), vochtige heiden (H4010A), heideveentjes (H7110B) en pioniervegetaties met snavelbiezen (H7150) staan daardoor onder druk. Deze habitattypen zijn gebaat bij een stabiele en hoge waterstand en voedselarme condities. Verdroging in deze types manifesteert zich door schommelingen in de venwaterstand en gemiddeld lagere waterstanden. Vegetatiegradiënten op venranden zijn daardoor slecht ontwikkeld of afwezig. Door lagere grondwaterstanden krijgt organisch materiaal (veen) kans te mineraliseren (veraarding), waardoor veel voedingsstoffen vrijkomen. In zure vennen zorgt een afname van de grondwatertoevoer voor een afname van het koolstofdioxidegehalte waardoor veenmosontwikkeling kan stagneren. Deze vegetaties kunnen enkel gedijen onder voedselarme omstandigheden. Vermesting door een te hoge neerslag aan stikstof verslechtert de kwaliteit van habitattypen. Verdroging versterkt dit effect. In het beheerplan zijn de maatregelen omschreven die in ieder geval de effecten van verdroging moeten tegengaan.

Ook in de boven- en middenlopen van beekdalen is verdroging het belangrijkste knelpunt. Dit landschap wordt vooral gekenmerkt door vochtige heiden (H4010), heischrale graslanden (H6230) en beken en rivieren met waterplanten (H3260B). Voor het habitattype heischrale graslanden (H6230) is een mineraalrijke bodem (o.a. kalk) noodzakelijk. De mineralen kunnen vanuit de bodem (keileem) en vanuit licht basenrijk grondwater worden aangevoerd. Waar van toepassing is herstel van de lokale kwelstromen is noodzakelijk om dit type goed te kunnen ontwikkelen. Kleinschalig plaggen kan het mineraalrijke keileem weer blootleggen, waardoor heischraal grasland zich kan herstellen. Door te hoge depositie nemen in de heischrale graslanden algemene soorten met een hoge concurrentiekracht toe waardoor typische plantensoorten verdwijnen.

Monitoring Habitattypen
De monitoring van habitattypen van Drents-Friese Wold en Leggelderveld vindt plaats via de afspraken die we als provincies hebben met beheerders in de Subsidie Natuur en Landschap (SNL).
Eens in de 12 jaar worden, in een cyclisch proces, in alle Natura 2000-gebieden vegetatiekaarten gemaakt waaruit een habitattypenkaart wordt opgesteld. Als vanuit de SNL geen vegetatiekartering wordt uitgevoerd, zorgt de provincie voor een aanvullende kartering.
Na zes jaar wordt beoordeeld of de habitattypenkaart nog actueel is. Bij grote wijzigingen in een gebied zullen op de betreffende delen nieuwe vegetatieopnames worden gemaakt en vertaald naar habitattypen.

Ten tijde van het opstellen van het beheerplan (2010-2015) en later bij het PAS-proces waarbij de habitatkaarten vastgesteld werden, heeft een landelijke ontwikkeling plaatsgevonden waarbij al lerend steeds duidelijker werd wat de regels voor het toekennen van een habitattype zijn. Dit heeft ertoe geleid dat de kaarten uit het beheerplan later opnieuw geactualiseerd zijn, met als gevolg dat er soms verschillen zijn ontstaan.

Het beheerplan van Drents-Friese Wold en Leggelderveld is vastgesteld op basis van de habitattypenkaart uit het jaar 2012. Onder het PAS is de kaart extern geëvalueerd en als officiële kaart van de nulsituatie vastgesteld. Deze kaart is overgenomen in AERIUS Monitor. De eerstvolgende vegetatiekartering staat gepland voor 2028. Het omzetten naar een habitattypenkaart zal daarna naar verwachting nog twee jaar duren. De oppervlakten van beide kaarten staan hieronder weergegeven.

Code	Naam	Oppervlakte beheerplan (ha)	Oppervlakte PAS (ha)
H2310	Stuifzandheiden met struikhei	166	151,93
H2320	Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	8,2	8,2

H2330	Zandverstuivingen	115,6	114,96
H3110	Zeer zwak gebufferde vennen	0,2	<0,10
H3130	Zwakgebufferde vennen	8,9	1,9
H3160	Zure vennen	57,7	64,62
H4010A	Vochtige heiden	121,3	120,53
H4030	Droge heiden	399,7	365,4
H5130	Jeneverbesstruwelen	0,4	<0,1
H6230	Heischrale graslanden	6,3	6,4
H7110B	Actieve hoogvenen (heideveentjes)	21,6	21,6
H7150	Pioniervegetaties met snavelbiezen	26	25,7
H9190	Oude eikenbossen	55,8	27,26

Er zitten verschillen tussen de kaart in het beheerplan en in de kaart die geldend is voor de PAS. Dit heeft vooral te maken met het aanscherpen van definities van de habitattypen. Hierdoor zijn in een aantal gevallen vegetaties die eerst wel tot een habitattype behoorden nu geen habitattype meer. Een toe- of afname van de oppervlakte van een habitattype betekent in dit geval niet dat een habitattype in oppervlakte is toe- of afgenomen. Bij het opstellen van de volgende kaart zullen dezelfde definities worden gebruikt als onder het PAS, waardoor de kaarten met elkaar te vergelijken zijn. Op dat moment zal duidelijk moeten worden hoe de habitattypen zich ontwikkelen. Veldbezoeken geven tot die tijd een indicatie van hoe het gaat met de habitattypen.

Naast instandhoudingsdoelstellingen voor de oppervlakten van de habitattypen hebben we ook instandhoudingsdoelstellingen voor de kwaliteit ervan. Interprovinciaal zijn er nog geen goede afspraken gemaakt over hoe de kwaliteit van habitattypen wordt gewogen. In het beheerplan wordt, op basis van de toen beschikbare informatie, een indicatie gegeven van de kwaliteit. Met aanvullende onderzoeken proberen we de kwaliteit verder te duiden en in te vullen.
Het beheerplan beschrijft de kwaliteit van de plekken die aangewezen zijn als habitattypen als overwegend goed. Alleen de zandverstuivingen (H2330) hebben een groot aandeel oppervlakte met matige kwaliteit. De status van de plekken in het veld die niet aangewezen zijn als habitattypen is niet beschreven.

Tijdens de veldbezoeken (zie ‘Jaarlijkse beoordeling of het gebied zich ontwikkelt als verwacht’) is ter sprake gekomen dat veldwaarnemingen en de SNL-kartering een afname van heivlinder, kommavlinder en bruine vuurvlinder laten zien. Op basis van onderzoek van de Vlinderstichting wordt de heivlinder gezien als stikstofmijdende vlinder. Omdat deze soorten typische soorten zijn van verschillende habitattypen in het gebied (kommavlinder en heivlinder van stuifzandheide en droge heiden, heivlinder ook van zandverstuivingen) geeft dit een achteruitgang van de kwaliteit van de habitattypen aan.

<u>Uitvoering en effect van natuurherstelmaatregelen</u>
De hydrologische maatregelen uit de PAS-Gebiedsanalyse zijn vooral gericht op het langer vasthouden van water ten behoeve van de habitattypen Zeer zwak gebufferde vennen (H3110), Zwak gebufferde vennen (H3130), Zure vennen (H3160), Vochtige heiden (H4010A) en Actieve hoogvenen (H7110B). Alle maatregelen zijn gericht op het oplossen van dit knelpunt. Hiertoe zijn de volgende maatregelen geformuleerd:

- Omvormen naaldbos en gemengd bos naar loofbos
- Hermeanderenen peil opzetten Vledder Aa
- Inrichtenen peil opzetten Oude Willem
- Dempen sloten, greppels en rabatten
- Kappen bos in directe omgeving van open natuurterreinen

In vrijwel alle habitattypen is sprake van negatieve effecten van verzuring en vermesting door stikstof. Daarom zijn in de gebiedsanalyse de volgende aanvullend beheermaatregelen beschreven:

- Regulier en extra begrazen
- Bouwvoor verwijderen
- Bos verwijderen t.b.v. heide
- Opslag verwijderen
- Kleinschalig plaggen
- Vrijzetten van venranden

Volgens de afspraken in het PAS zijn alle maatregelen uit de eerste beheerplanperiode 2015-2021 voor 1 juli 2021 uitgevoerd. Omdat een groot deel van de maatregelen minder dan drie jaar geleden is uitgevoerd is er nog geen indicatie te geven of de maatregelen de gewenste effecten in het veld teweegbrengen op basis van de procesindicatoren.

Jaarlijkse beoordeling of het gebied zich ontwikkelt zoals verwacht (veldbezoeken)
Jaarlijks bezoekt de provincie Drents-Friese Wold en Leggelderveld met de verschillende terreinbeheerders om te beoordelen of het gebied zich ontwikkelt zoals verwacht in het beheerplan. Op dat moment wordt de stand van zaken in het gebied besproken en worden de plekken bezocht waar veel veranderingen zijn geweest of waar knelpunten zijn geconstateerd. Onderstaand de meest opvallende zaken:
Herstelmaatregelen op habitattypen H2310 stuifzandheiden met struikheide, H2330 zandverstuivingen, H3130 zwakgebufferd ven, H4030 droge heiden en H6230 heischrale graslanden blijven noodzakelijk om verbossing en vergrassing als gevolg van de hoge stikstofdepositie te voorkomen.
In 2018 is er brand geweest op het noordelijke deel van het Doldersummerveld. Hierbij zijn habitattypen H7150 pioniervegetaties met snavelbiezen, H4010A vochtige heiden en H4030 droge heiden deels aangetast. Tevens is hiermee een van de laatste ei-afzetlocaties van het gentiaanblauwtje in het Doldersummerveld verloren gegaan. Tijdens het veldbezoek is opgemerkt dat de habitattypen zich langzaam aan het herstellen zijn.
In de winter van 2017 is er in de vennen bij Vledderveen spoelwater afkomstig van een leliekwekerij gelekt. Habitattype vochtige heiden, dat zich ontwikkelde richting een zuur ven (H3160), is daarbij ernstig aangetast. Het ven is inmiddels leeggepompt en gesaneerd. Tijdens het veldbezoek is aangegeven dat de vegetatie zich op het eerste gezicht lijkt te stabiliseren.

Overige meetpunten en onderzoeken
Bij het opstellen van het beheerplan is een landschapsecologische systeemanalyse (LESA) uitgevoerd en zijn er oppervlaktewatermonsters genomen. Beide zijn opgenomen in het beheerplan en zijn input geweest voor de genomen beheermaatregelen.

In Drents-Friese Wold en Leggelderveld zijn, ten behoeve van een provinciebreed onderzoek naar boskwaliteit, uitgevoerd door Wageningen Environmental Research in 2019, bodemmonsters genomen. Het onderzoek richtte zich op de actuele toestand van deze bossen, de huidige kwaliteit en de herstelmogelijkheden. Het meetpunt in het Drents-Friese Wold laat een benedengemiddelde mate van stikstofbeschikbaarheid zien, mogelijk door de voedselarme bodem. Omdat het om één meetpunt gaat is het resultaat niet meer dan een indicatie. De onderzoekers concluderen concludeerden dat het oude eikenbos van goede kwaliteit is.

In Drents-Friese Wold en Leggelderveld zijn korstmossen geïnventariseerd. Door de gevoeligheid voor milieuveranderingen waaronder stikstofdepositie zijn korstmossen en mossen zeer geschikt om de kwaliteit van habitattypen te monitoren (Aptroot & van Herk, 2001). De evaluatie van 2017 laat zien dat in de PAS-gebieden nog geen effect van de afname van stikstofdepositie te zien is in de

soortsamenstelling van de mossen. Wanneer neerslag van stikstof of ammoniak zou dalen, zou het aandeel stikstofgevoelige soorten weer toenemen. Maar op dat moment was dat misschien ook nog niet te verwachten. De inventarisatie van de korstmossen wordt eens in de zes jaar herhaald. In 2023 staat een vervolgmeting gepland.

Ook is er een reptielenkartering uitgevoerd. Reptielen zijn typische soorten van verschillende heidevormen (binnenlandse kraaiheibegroeingen, droge heiden, vochtige heiden en actief hoogveen) en geven een indicatie van de lokale kwaliteit. De levendbarende hagedis, een typische soort voor alle voornoemde typen, gaat zichtbaar achteruit; de oorzaak daarvan is onvoldoende bekend. De aantallen van de adder, typische soort voor vochtige heiden, lijken stabiel. Daarnaast zijn ook ringslang en hazelworm aangetroffen . Het Drents-Friese Wold vervult daarmee een belangrijke functie voor de instandhouding van reptielen in Nederland. Echter, de aantallen en verspreiding reflecteren niet de potenties van het gebied. Naast een algemene verslechtering van het biotoop hebben de (door de stikstofdepositie noodzakelijke) beheermaatregelen in het verleden een negatief effect gehad op de reptielenstand in het gebied. De begrazingsdruk en -periode, het vroegere grootschalige uitvoeren van plagwerkzaamheden, plaatselijke verbossing en geringe verbondenheid van de leefgebieden vormen de belangrijkste oorzaken. Inmiddels is het beheer aangepast richting een veel kleinschaliger beheer dat rekening houdt met karakteristieke planten en dieren van het heidelandschap, zoals diverse reptielensoorten.

Verder zijn er zogenaamde 'pq's' (permanente kwadraten) van het Landelijk Meetnet Flora waar eens per drie jaar de soorten en de bedekking worden opgenomen; de gegevens worden door het CBS geanalyseerd en gepresenteerd in het Compendium voor de Leefomgeving.

Daarnaast wordt er op vier locaties in Drents-Friese Wold en Leggelderveld stikstofconcentraties opgenomen in het kader van het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). Daarnaast zijn er grondwatermeetpunten voor het Meetnet verdroging en in het verleden waren er 11 bodemmeetpunten waar de bodemsamenstelling werd gemeten. Deze zijn door de universiteit van Antwerpen geanalyseerd in 2010, 2014 en 2018.

Natuurmonumenten heeft in het deel van het gebied dat onder haar beheer valt in 2018 een kwaliteitstoets gedaan. In de evaluatie van de heide wordt geconstateerd dat specifieke heideflora een duidelijk afname laat zien. Kwetsbare vlindersoorten zoals gentiaanblauwtje en heivlinder dreigen te verdwijnen. De vergrassing is door stikstofdepositie, te lage grondwaterstanden en lage intensiteit van beheermaatregelen sterk toegenomen. De verbeterde waterkwaliteit en verhoging van de grondwaterstanden lijken wel een positief effect te hebben op broedvogels en libellen.

<u>Eindconclusie habitattypen</u>
Samenvattend komen we daarmee tot de volgende conclusie. Voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen is het nodig dat de condities voor zowel oppervlakte als kwaliteit goed zijn.

Habitattype	Status doel	Oppervlakte		Kwaliteit	
Stuifzandheide met struikhei	Definitief	>	Lijkt stabiel	>	De kwaliteit van het type gaat achteruit. Grijs kronkelsteeltje, indicatief voor hoge stikstof, neemt toe. Afname typische vlinders.
Binnenlandse kraaiheibegroeingen	Definitief	=	Is constant gebleven	>	Kwaliteit lijkt goed.

Zandverstuivingen	Definitief	>	Afname in areaal, veel maatregelen genomen voor uitbreiding.	>	Kwaliteit onder druk door gebrek aan winddynamiek en atmosferische depositie. Afname typische vlinders.
Zeer zwak gebufferde vennen	Definitief	=	Lijkt stabiel	>	Matige kwaliteit.
Zwakgebufferde vennen	Definitief	=	Lijkt stabiel	>	Goede voorbeelden in het gebied te vinden maar over algemeen matige kwaliteit.
Zure vennen	Definitief	=	Lijkt stabiel	>	Goed en matige kwaliteit, trend van kwaliteit neemt af, lokaal verbetering.
Vochtige heiden	Definitief	=	Lijkt stabiel	>	Staat onder druk van verdroging, vermesting en verzuring, specifieke heideflora laat een duidelijk afname zien. Met beheeringrepen kan kwaliteit worden behouden maar niet duurzaam uitgebreid.
Droge heiden	Definitief	=	Staat onder druk van verdroging, vermesting en verzuring.	=	Staat onder druk van verdroging, vermesting en verzuring specifieke heideflora laat een duidelijk afname zien. Grijs kronkelsteeltje neemt toe, waardoor kiemplanten weinig kans krijgen. Met beheeringrepen kan kwaliteit worden behouden, maar daardoor komen typische reptielensoorten onder druk te staan.
* Heischrale graslanden	Definitief	>	Staat onder druk. In droge variant kunnen de effecten van stikstofdepositie met beheer worden voorkomen, in natte variant is waterhuishouding een knelpunt.	>	Staat onder druk maar lokaal goed ontwikkeld. Er vindt onderzoek plaats naar uitbreidingsaanpak.
*Actieve hoogvenen	Definitief	>	Areaal afgenomen, onder druk van verdroging	>	Kwaliteit afgenomen, staat onder druk van verdringing van kwetsbare soorten

					door hope stikstofdepositie en verdroging
Pioniervegetaties met snavelbiezen	Definitief	>	Maatregel plaggen blijft noodzakelijk voor instandhouding.	>	Goede kwaliteit, geen knelpunt ten aanzien stikstofdepositie.
Oude eikenbossen	Definitief	>	Oppervlakte blijft in stand	=	Kwaliteit is over het algemeen goed.
Jeneverbesstruwelen	Definitief	=	Lijkt stabiel	>	Lijkt zich te verjongen, kwaliteit is goed.

Het ministerie van LNV is verantwoordelijk voor de rapportage van de gegevens aan Europa. De gegevens van LNV zijn in te zien via het Standaard Data Format (SDF). De gegevens zijn niet altijd meer actueel en zullen in de komende jaren waarschijnlijk aangepast worden. Hieronder een overzicht uit het SDF.

Habitattype	Code	Oppervlakte (ha)	Behoud	Relatieve bijdrage	Representativiteit	Algemene evaluatie	Datakwaliteit
Stuifzandheiden met struikhei	H2310	152	A	B1	A	A	G
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	H2320	35	A	B1	A	A	G
Zandverstuivingen	H2330	234	B	B1	C	B	G
Zeer zwak gebufferde vennen	H3110	<0,10	C	C	C	C	G
Zwakgebufferde vennen	H3130	10	B	B	A	B	G
Zure vennen	H3160	78	A	A	A	A	G
Beken en rivieren met waterplanten	H3260 A	0,2	C	C	C	C	G
Vochtige heiden	H4010 A	149	A	B	A	A	G
Droge heiden	H4030	432	B	B	B	B	G
Jeneverbesstruwelen	H5130	0,4	C	C	C	C	G
*Heischrale graslanden	H6230	24	A	B	B	B	G
*Actieve hoogvenen (heideveentjes)	H7110 B	30	A	A	C	A	G
Pioniervegetaties met snavelbiezen	H7150	26	A	B	A	A	G
Oude eikenbossen	H9190	59	B	B	B	B	G

Toelichting

Behoud: Mate van instandhouding van de structuur en de functies van het betroffen type natuurlijk habitat. A = Uitstekend; B = Goed; C = Passabel / ongunstig.

Relatieve bijdrage: Mate van bijdrage van de oppervlakte van dit gebied bijdraagt aan het totaal oppervlakte van dit type in Nederland. A1 = 15-30%, A2 = 30-50%, A3 = 50-75% en A4 = >75%; B1 = 2-6% en B2 = 6-15%; C = <2%.

Representativiteit: Mate waarin het voorkomende habitattype voldoet aan de omschrijving als in de 'interpretation manual'. Schaal loopt van A = Uitstekend naar D = aanwezig, maar verwaarloosbaar.

Algemene evaluatie: Algemene conclusie van de voorgaande criteria waarmee een algemene beoordeling wordt gegeven van het habitattype (uitgedrukt in A = uiterst waardevol, B = waardevol, C = beduidend).

Datakwaliteit: Kwaliteit van de ingevulde informatie over dit habitattype (G = Goed: bijvoorbeeld op basis van een goedgekeurde vegetatiekaart en SNL-monitoring van de kwaliteitsaspecten. M = Matig: tussen goed en *poor* in, bijvoorbeeld deels op basis van monitoringgegevens, maar voor een belangrijk deel ook op basis van expertkennis. P = *Poor*: Volledige expert inschatting van alle onderdelen. DD = Data deficiënt: geen gegevens).

Monitoring vogel- en habitatrichtlijnsoorten

Naast de aangewezen habitattypen zijn er in Drents-Friese Wold en Leggelderveld ook soorten aangewezen vanuit de Vogel- en de Habitatrichtlijn. Voor deze soorten geldt dus ook een instandhoudingsdoelstelling en kan er sprake zijn van een link met stikstof. Bijvoorbeeld doordat ze afhankelijk zijn van stikstofgevoelige habitattypen en leefgebiedtypen voor hun overleving. Daarnaast verandert de hoge stikstofdepositie de verhouding tussen stikstof en fosfaat in planten en insecten, hierdoor verandert de kwaliteit van het voedsel. Doordat (broed)vogels jaarlijks gemonitord worden door SOVON, weten we goed wat de toestand van deze vogels is. In de onderstaande tabel een overzicht van de doelstellingen in het gebied.

Broedvogel	Doel (aantal broedparen)	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Doel behaald
Dodaars	40	32	44	51	50	50	40	Ja
Wespendief	8	8	10	7	7	6	5	Nee
Draaihals	5	5	9	13	20	20	27	Ja
Zwarte specht	30	27	71	23	20	21	21	Nee
Boomleeuwerik	110	150	125	140	140	135	135	Ja
Paapje	18	18	16	22	28	25	25	Ja
Roodborsttapuit	100	265	270	260	250	260	280	Ja
Tapuit	60	30	35	42	40	30	55	Nee
Grauwe klauwier	20	40	46	50	68	68	72	Ja

Uit de tellingen volgt dat van wespendief, zwarte specht en tapuit op dit moment niet voldoende broedparen in het gebied aanwezig zijn om te voldoen aan de instandhoudingsdoelen.

De zwarte specht foerageert in bossen. Invang van stikstof in bossen kan leiden tot toenemende vergrassing, wat weer kan leiden tot vermindering van de beschikbaarheid van mieren die onder het gras moeilijker zijn waar te nemen en te vangen. Ook leidt verzuring van het bos tot een verandering in de fauna waardoor met name ook de prooisoorten van zwarte specht in kleinere dichtheden voorkomen.

Bij de wespendief lijken de laatste jaren de aantallen terug te lopen. De populatie schommelt rond het aantal broedparen van het instandhoudingsdoel.

Om de habitattypedoelstellingen te realiseren is het in Drents-Friese Wold en Leggelderveld nodig geweest om bos te kappen of om te vormen van naaldbos naar loofbos, wat afbreuk zou doen aan de oppervlakte van het leefgebied van de wespendief en zwarte specht. Er is onderzoek gedaan naar een aanpak om de effecten voor de beide vogelsoorten te reduceren, en het leefgebied zodanig te verbeteren dat de draagkracht wordt verhoogd.
Advies vanuit het onderzoek is dat verdere kap van bos en omvorming moet worden voorkomen; voor het uitbreiden van de open habitattypen moeten de oplossingen gezocht worden in open landschap. Op termijn zou de ontwikkeling van bos in nattere, rijkere delen van het gebied voor de wespendief en de zwarte specht een uitbreiding van het leefgebied kunnen realiseren. Deze aanpak wordt meegenomen in de evaluatie van het beheerplan.

Ook voor de tapuit wordt het vereiste aantal broedparen niet behaald. Het Drents-Friese Wold is echter het enige in het binnenland liggende zandgebied waar de tapuit nog in behoorlijke aantallen voorkomt. Binnen het Natura 2000-gebied Drents-Friese Wold en Leggelderveld komt de tapuit vooral voor in de open zandgebieden en open heiden, met konijnenholen of holten in oude boomstronken, die de tapuit gebruikt om te broeden. Het leefgebied voor de instandhoudingsdoelstelling van de tapuit is sterk gerelateerd aan de aangewezen habitattypen zandverstuivingen (H2330), stuifzandheiden met struikhei (H2310), binnenlandse kraaiheibegroeiingen (H2320) en droge heiden (H4030). Door het behoud en de kwaliteitsverbetering van de habitattypen wordt het leefgebied van de tapuit verbeterd. Ondanks de uitvoering van de maatregelen is het niet zeker of het aantal broedparen behorend bij het instandhoudingsdoel van de tapuit de komende jaren kan worden gerealiseerd.

Op moment van schrijven (november 2021) is een onderzoek gestart naar het broedsucces van de tapuit door Vogelbescherming. Partners zijn Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, It Fryske Gea en Het Drentse Landschap, mede gefinancierd door de provincie Drenthe, de provincie Fryslân en het Jaap van Duijn Vogelfonds. Dit onderzoek wordt onder andere in het Drents-Friese Wold uitgevoerd. Hierbij wordt onderzocht hoe het komt dat het aantal broedparen landelijk achteruitgaat en hoe dit te verbeteren is. De resultaten hiervan zullen richting kunnen geven voor het nastreven van het instandhoudingsdoel van de soort. Een resultaat wordt in 2024 verwacht.

Naast Vogelrichtlijnsoorten zijn er ook Habitatrichtlijnsoorten aangewezen in Drents-Friese Wold en Leggelderveld. Het gaat om drijvende waterweegbree (H1831) en kamsalamander (H1166). Voor beide doelsoorten zijn geen streefaantallen genoemd.

Het voorkomen van de kamsalamander lijkt af te nemen. Waar in 2004-2012 het dier gemiddeld in 16 kilometerhokken aanwezig was, werd het in 2017 in slechts 7 kilometerhokken waargenomen. Het voorkomen van de kamsalamander in Drents-Friese Wold en Leggelderveld is gerelateerd aan het habitattype Zwakgebufferde vennen (H3130). Het instandhoudingsdoel van de kamsalamander lift daardoor onder meer mee op de instandhoudingsdoelstelling voor dit habitattype. De relatie tussen de afname van de verspreiding en stikstof is relatief gering. In het Drents-Friese Wold plant de kamsalamander zich voort in gegraven poelen en een enkel (voormalig) zuur ven. Door het geringe formaat van de voortplantingswateren en versnelde successie door de hoge stikstofdepositie groeien dit soort wateren vaak in een paar jaar dicht. Het is dus nodig om voortplantingswateren periodiek te schonen om ze als voortplantingsbiotoop geschikt te houden.

Drijvende waterweegbree komt voor op een klein aantal geïsoleerde plekken waar de omstandigheden voor deze plant gunstig zijn. Het is lastig vast te stellen hoe groot de populatie is. Bovendien is het voorkomen van de drijvende waterweegbree over de jaren erg wisselend. Doordat de soort sterk

gelinkt is aan het habitattype zwakgebufferde vennen (H3130) is de verwachting dat het herstel van dit habitattype voldoende instandhouding biedt voor de drijvende waterweegbree.

Het ministerie van LNV is verantwoordelijk voor de rapportage van de gegevens aan Europa. De gegevens van LNV zijn in te zien via het Standaard Data Format (SDF). De gegevens zijn niet altijd meer actueel en zullen in de komende jaren waarschijnlijk aangepast worden. Hieronder een overzicht uit het SDF.

Soort	Code	Functie	Aantal	Eenheid	Datakwaliteit	Relatieve bijdrage	Behoud	Isolatie	Algemene beoordeling
Dodaars	A004	R	40	P	G	C	B	C	C
Wespendief	A072	P	5	P	G	C	B	C	C
Draaihals	A233	P	27	P	G	C	C	A	C
Zwarte specht	A236	P	21	P	G	C	A	C	C
Boomleeuwerik	A246	P	135	P	G	C	B	C	C
Paapje	A275	P	25	P	G	B	C	C	B
Roodborsttapuit	A276	P	280	P	G	C	A	C	C
Tapuit	A277	P	55	P	G	B	C	C	B
Grauwe klauwier	A338	P	72	P	G	B	C	C	B
Kamsalamander	H1166	P	-	P	M	C	B	B	C
Drijvende waterweegbree	H1831	P	-	P	P	C	B	C	C

Toelichting

Functie: p = permanent (habitatsoorten), r = broedend, w = niet-broedvogel, overwinterend.

Eenheid: i =aantal individuen, p = aantal broedparen.

Datakwaliteit: Kwaliteit van de ingevulde informatie over dit habitattype (G = Goed: bijvoorbeeld op basis van een goedgekeurde vegetatiekaart en SNL-monitoring van de kwaliteitsaspecten. M = Matig: tussen goed en *poor* in, bijvoorbeeld deels op basis van monitoringgegevens, maar voor een belangrijk deel ook op basis van expertkennis. P = *Poor*: Volledige expert inschatting van alle onderdelen. DD = Data deficiënt: geen gegevens).

Relatieve bijdrage: het deel van de totale Nederlandse populatie van deze soort dat in het gebied voorkomt: A = aantal in gebied >15% van het aantal landelijk, B = aantal in het gebied is tussen 15%-2% van het landelijke aantal, C = aantal gebied < 2% van het aantal landelijk, D = verwaarloosbaar.

Behoud: samenvatting van de betekenis van het gebied voor de betrokken soort op basis van voorgaande criteria en andere factoren die voor de instandhouding van belang zijn. A = Uitstekend; B = Goed; C = Passabel/ongunstig.

Isolatie: A. (vrijwel) geheel geïsoleerde populatie aan de rand van het areaal. B. niet-geïsoleerde populatie aan de rand van het areaal. C. niet-geïsoleerde, door de rest van het areaal omsloten populatie.

Algemene beoordeling: Algemene conclusie van de voorgaande criteria waarmee een algemene beoordeling wordt gegeven van het habitattype (uitgedrukt in A = uiterst waardevol, B = waardevol, C = beduidend).

Bronnen & Links

- Aanwijzing, doelstellingen en beheerplan: https://www.natura2000.nl/gebieden/drenthe/drents-friese-wold-leggelderveld/drents-friese-wold-leggelderveld-aanwijzing
- Habitattypekaart in AERIUS: https://monitor.aerius.nl/
- Voortgang van natuurherstelmaatregelen: Rapportage-voortgang-uitvoering-herstelmaatregelen-2019.pdf (bij12.nl)
- Het bossenonderzoek kunt u vinden op https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuur-ontwikkeling/monitoring/drentse-loofbossen/
- Informatie over de Standaard Data Formulieren: https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksprojecten-LNV/Expertisegebieden/kennisonline/Standaard-Data-Formulier.htm
- Informatie over vogeltellingen: https://stats.sovon.nl/stats/gebied/1000027
- Informatie over de LMF: https://www.netwerkecologischemonitoring.nl/meetnetten/landelijk-meetnet-flora
- Meer informatie over het bodemonderzoek van Universiteit van Antwerpen kunt u hier vinden: https://www.provincie.drenthe.nl/loket/wet-regelgeving/wet-openbaarheid/wob-verzoeken/@138443/wob-verzoek-22/
- Meer informatie over de heivlinder en kommavlinder kunt u vinden op de website van de Vlinderstichting: https://www.vlinderstichting.nl/actueel/nieuws/nieuwsbericht/rampjaar-voor-heivlinder-en-kommavlinder
- Meer informatie over het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden vindt u op https://man.rivm.nl/gebied/mantingerzand
- Daarnaast worden er resultaten aangehaald van:
    - Van Herk K. (2017), Monitoring van korstmossen in de provincie Drenthe, 1991-2016, Lichenologisch Onderzoeksbureau Nederland.
    - Smit, G.F.J., D.M. Soes & A.R. Balk. 2017. Kamsalamanders in Drentse Natura 2000-gebieden. Inventarisatie 2017 en staat van instandhouding. Bureau Waardenburg Rapportnr. 17-188. Bureau Waardenburg, Culemborg.
    - Struijk, R.P.J.H., R.A. van Leeningen & J.J.C.W. van Delft, 2020. Reptielenkartering Drents-Friese Wold 2019. Stichting RAVON, Nijmegen.
    - Van Kleunen A., van Manen W., Nijssen M. & van den Burg A. 2020. Terreingebruik en voedsel van de Zwarte Specht in Noord-Brabant en Drenthe. Sovon-rapport 2020/15. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
    - Kleyheeg E., Alefs P., van Manen W. & Teunissen W. 2020. Habitatvoorkeur van Wespendieven in het Drents-Friese Wold. Sovon-rapport 2020/08.
    - Vreugdenhil D., van Rooden F., 2018, Kwaliteitstoets Drents-Friese Wold 2018, Natuurmonumenten.

TEKST BIJ KAART 10: OPGAVE

Opgave
Met de inwerkingtreding van de Wet stikstofreductie en natuurherstel (Wsn) in 2021 heeft de provincie nu feitelijk een dubbele opgave. Via de Wsn zijn we gehouden in een gebiedsgerichte aanpak te werken aan stikstofreductie. Hiertoe moet de provincie met een Gebiedsplan stikstof komen. Dit plan moet er liggen binnen twee jaar nadat de wet in werking is getreden. Dat betekent dat zo'n plan er medio 2023 moet liggen.

De taakstelling voor stikstofreductie is in de Wsn vastgelegd. De wet bevat omgevingswaarden voor 2025, 2030 en 2035. De omgevingswaarde geldt niet per gebied maar over heel Nederland. In het najaar van 2021 moet helder worden of en zo ja hoe deze wordt omgeslagen per provincie, gebied en/of betrokken sectoren. Rijk en provincies zijn hierover in gesprek.

Uiteindelijk gaat het er echter om dat voor elk gebied de wettelijk (in de Wet natuurbescherming) vastgelegde *instandhoudingsdoelen* worden bereikt. Het bereiken van een instandhoudingsdoel legt dus een hogere lat dan de Wsn vooralsnog doet.

Binnen de gebiedsgerichte aanpak stikstof legt de provincie primair haar inspanningen vast over de wijze waarop zij meewerkt aan het bereiken van de omgevingswaarden.

Drents-Friese Wold en Leggelderveld
Vanuit de Wet natuurbescherming geldt er een verplichting voor het behalen van de instandhoudingsdoelen. Vrijwel alle habitattypen in het Drents-Friese Wold en Leggelderveld zijn aangepast aan voedselarme omstandigheden en daardoor gevoelig voor de effecten van vermesting. Uit de monitoringsresultaten blijkt dat vooral zandverstuivingen, vennen en heideveentjes onder druk staan door stikstofdepositie en verdroging. De effecten van die twee factoren versterken elkaar en zijn daardoor moeilijk van elkaar te onderscheiden. Er zijn in de afgelopen jaren veel maatregelen genomen om verdroging tegen te gaan; dit zou de habitattypen ten goede moeten komen, maar zal het effect van te hoge stikstofdepositie niet oplossen. Actieve hoogvenen (heideveentjes) en heischrale graslanden zijn bovendien prioritaire habitattypen, wat betekent dat Nederland hier een bijzondere verantwoordelijkheid voor draagt.

Zwakgebufferde vennen hebben daarnaast een belangrijke rol voor de instandhouding van kamsalamander en drijvende waterweegbree. Er zijn daardoor meer doelstellingen gekoppeld aan de instandhouding van dat type dan alleen het habitattype op zich.

De interacties tussen de verschillende instandhoudingsdoelstellingen verdient de aandacht bij de beheerkeuzes in het gebied. Het noodgedwongen inzetten van maatregelen om de effecten van stikstofdepositie te blijven bestrijden kan negatieve effecten hebben op de soorten in het gebied. Onderzoek naar het leefgebied van zwarte specht en wespendief laat zien dat de omvorming van bos (ten behoeve van de instandhoudingsdoelstellingen van de open habitattypen) het oppervlakte leefgebied voor de beide vogelsoorten negatief heeft beïnvloed. In het verleden uitgevoerde plagwerkzaamheden tegen de effecten van stikstof zijn niet bevorderlijk gebleken voor de typische reptielensoorten. In beide gevallen waren de maatregelen noodzakelijk voor het behalen van de instandhoudingsdoelen. Inmiddels is het beheer op veel plekken aangepast richting kleinschaliger beheer; grootschalige plagwerkzaamheden zoals die worden omschreven in het onderzoek naar reptielen komen niet meer voor. De inzet van beheermaatregelen om de effecten van de overmatige stukstofdepositie in het gebied te verkleinen, zonder maatregelen te nemen aan de bron van de depositie, zijn geen garantie voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen.

Uit de wet volgt dat de stikstofdepositie over heel Nederland in 2030 op ten minste 50% van het areaal met stikstofgevoelige habitattypen in Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde moet zijn gebracht.

Als deze definitie provinciaal moet worden ingevuld, dan laten de huidige berekeningen zien dat die doelstelling voor 2030 niet worden behaald met alleen autonome daling van de stikstofdepositie. Voor negen van de veertien habitattypen, en twee van de vijf leefgebiedtypen is de verwachting dat er meer dan 50% van het areaal nog overbelast is in 2030.

Bronnen & Links

- Wet stikstofreductie en natuurverbetering: https://www.aanpakstikstof.nl/actueel/nieuws/2021/06/18/stikstofwet-gaat-in-per-1-juli-2021 Meer informatie over het toekomstperspectief van stikstofdepositie kunt u vinden op https://monitor.aerius.nl/

TEKST BIJ KAART 11: MOGELIJKHEDEN VOOR GEBIEDSGERICHTE AANPAK: NATUURHERSTEL

Mogelijkheden voor gebiedsgerichte aanpak: natuurherstel
In de Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof wil de provincie samen met betrokken organisaties en partijen komen tot een maatregelenpakket waarmee de natuurkwaliteit van de stikstofgevoelige natuurgebieden versterkt wordt en de stikstofdepositie lokaal verlaagd kan worden.

Bij een Gebiedsgerichte Aanpak zijn uit oogpunt van natuurherstel deze onderdelen van belang:

1. maatregelen voor natuurherstel in het gebied zelf
2. maatregelen rondom het gebied om het natuurgebied robuuster te maken en beter bestand tegen de stikstofdepositie
3. bronmaatregelen om de lokale stikstofuitstoot rondom het gebied te verlagen

Waar het gaat om bronmaatregelen die een reductie van stikstofdepositie in het gebied moeten bewerkstellingen, komen die aan de orde in de toelichting op de kaart 'Mogelijkheden voor gebiedsgerichte aanpak: Bronmaatregelen'.

Het Drents-Friese Wold is ook onderdeel van een ontwikkeltraject naar Nationaal Park Nieuwe Stijl, samen met Dwingelderveld en Holtingerveld. In dat proces worden koppelkansen voor versterking van de natuur(kwaliteit) in combinatie met klimaatadaptatie, energietransitie, landbouwtransitie, vrijetijdseconomie en landschapskwaliteit uitgewerkt. Aan de basis ligt een landschapsbiografie en een landschapsecologische analyse op ‘meso’schaal (overgang Drents Plateau naar laagte van Weerribben-Wieden).

Een uitgebreid overzicht van maatregelen die genomen kunnen worden om de negatieve effecten van stikstof te verminderen is voor de verschillende habitattypen beschreven in het rapport 'Herstelstrategieën stikstofgevoelige habitats'. Deze herstelstrategie is indertijd opgesteld als onderdeel van het programma aanpak stikstof (PAS). Hoewel de juridische context van het PAS niet meer van toepassing is, wordt het rapport nog steeds geactualiseerd en is het op dit moment de beste beschikbare kennis voor het kiezen van herstelmaatregelen.

De huidige uit te voeren maatregelen zijn beschreven in het geldende beheerplan. Deze maatregelen zijn afgestemd met de bestuurlijke partners en maatschappelijke organisaties in de regio.

Via het Programma Natuur, onderdeel van de landelijke aanpak Stikstof, worden in het gebied aanvullend maatregelen genomen om natuurgebieden en watersystemen zo robuust mogelijk te maken, waardoor de omgevingscondities geoptimaliseerd worden.

<u>Maatregelen op grond van het beheerplan:</u>
In 2022-2027 worden de – in de PAS Gebiedsanalyse – vastgestelde maatregelen voor de tweede beheerplanperiode uitgevoerd. Het gaat om hydrologische inrichtingsmaatregelen en maatregelen voor aanvullend beheer:

- Bouwvoor verwijderen
- Kleinschalig plaggen
- Maaien en begrazing

- Opslag verwijderen
- Dempen sloten, greppels en rabatten
- Vrijzetten van venranden
- Kappen bos in directe omgeving van open natuurterreinen
- Omvormen naaldbos en gemengd bos naar loofbos

Maatregelen opgenomen in het Programma Natuur
In de periode 2021-2023 wordt het maatregelenpakket uitgevoerd waarover in het kader van het landelijke Programma Natuur afspraken zijn vastgesteld. Voor Drentse-Friese Wold en Leggelderveld gaat het om maatregelen voor verbetering van de natuurkwaliteit en van de hydrologie. Het maatregelenpakket is voor Drenthe uitgewerkt in het Uitvoeringsprogramma Natuur Drenthe.

Reguliere bos- en beheerwerkzaamheden (SNL) door terreineigenaren
Regulier voeren de terreinbeherende organisaties en particuliere grondeigenaren beheerwerkzaamheden gericht op het behalen van natuurdoelen conform het provinciaal Natuurbeheerplan.

Maatregelen rondom het gebied voor natuurherstel
Het Natura-2000 gebied Drents-Friese Wold en Leggelderveld is onderdeel van het Natuur Netwerk Nederland (NNN). De provincie Drenthe werkt met alle partners in het Programma Natuurlijk Plattteland aan het voltooien van het NNN in 2027. Ook in en rondom het Drents-Friese Wold moeten hiervoor nog gebieden voor natuur ingericht. Het gaat onder meer om de Middenloop Vledder Aa fase 2, het Leggelderveld en diverse lokale inrichtingsopgaven.

Andere maatregelen ten behoeve van herstel/versterking van de stikstofgevoelige natuur in het Drents-Friese Wold zijn op dit moment niet in voorbereiding. Dit geldt dus ook voor herstelmaatregelen buiten het eigenlijke Natura 2000-gebied. Met partners in de Gebiedsgerichte aanpak stikstof kan gesproken worden over verdere mogelijkheden om de natuur in het gebied te versterken. De financieringsmogelijkheden zijn onderdeel van dat gesprek.

Voor het herstel van de natuur is in het Drents-Friese Wold en Leggelderveld voor een aantal stikstofgevoelige habitattypen een sterke reductie van de stikstofneerslag in het gebied noodzakelijk.

Bronnen & Links
- De herstelstrategieën zijn te raadplegen op https://www.natura2000.nl/meer-informatie/herstelstrategieen
- Beheerplan Drents-Friese Wold & Leggelderveld: https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/natura-2000-beheerplannen/27-drents-friese-wold-en-leggelderveld/
- Het uitvoeringsprogramma natuur Drenthe 2021-2023: https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131353/programma_natuurlijk_drenthe_1.pdf
- In overeenstemming met Wnb art. 2.3, 2^{e} lid onder a.

TEKST BIJ KAART 12: MOGELIJKHEDEN VOOR GEBIEDSGERICHTE AANPAK: STIKSTOFREDUCTIE

Mogelijkheden voor gebiedsgerichte aanpak: brongerichte maatregelen (stikstofreductie)

Inleiding

Bij de voorgaande kaarten is ingegaan op de mogelijkheden om herstelmaatregelen voor de natuur te nemen (in en om het gebied) ten behoeve van de instandhoudingsdoelen voor het gebied. Het onderstaande is een algemene verhandeling over enkele mogelijke oplossingsrichtingen die bij nadere uitwerking van bronmaatregelen in de Gebiedsagenda's kunnen worden meegenomen.

Bronmaatregelen zijn veelal nodig in het kader van de gebiedsgerichte aanpak stikstof. Bronmaatregelen hebben altijd gevolgen voor de erbij betrokken ondernemers; soms kunnen die heel ingrijpend zijn. Primair wil de provincie Drenthe binnen de opdrachten die er liggen vanuit de Wet stikstofreductie en natuurherstel en de Wet natuurbescherming werken aan perspectief voor betrokkenen én natuur. Dit is ook de inzet waarmee de provincie opereert in IPO-verband en richting het Rijk, zoals ook blijkt uit het Koersdocument Drentse aanpak stikstof.

Voor het bereiken van de benodigde stikstofreductie zijn in eerste instantie landelijk generieke maatregelen nodig. De bulk aan stikstofdepositie op de Natura 2000-gebieden in Drenthe is namelijk van buiten de provincie afkomstig. Het Rijk staat dan ook hoofdzakelijk aan de lat voor het bereiken van de wettelijke omgevingswaarden, terwijl ook de inzet van andere provincies en daling van depositie vanuit het buitenland onontbeerlijk is. De provincie kan hierbij vanuit haar regierol en kennis van de regio een 'plus' bereiken. Zij is hiervoor mede afhankelijk van de door het Rijk beschikbaar gestelde middelen. Dat kunnen financiële middelen zijn, maar het kan ook beleid en/of regelgeving betreffen.

Op basis van de analyse van de stikstofbronnen voor het gebied kan gekeken worden welke provinciale inzet rondom het gebied het meeste effect sorteert. We verkennen hieronder een aantal oplossingsrichtingen als opmaat naar de discussie bij het vaststellen van de Gebiedsagenda's stikstof.

Zoals in de toelichting bij kaart 7 (‘Herkomst stikstofdepositie’) reeds benoemd, is stikstofuitstoot vanuit landbouw de grootste bron voor de stikstofdepositie in het Natura 2000-gebied. In de directe omgeving van het gebied kan gezocht worden naar mogelijkheden om de directe uitstoot van ammoniak te verminderen of te voorkomen. Dit kan door extensievere of meer natuurinclusieve vormen van landbouw. Maar ook aanpassingen in de stallen om deze emissiearmer te maken, andere technische maatregelen en reductie van de veestapel kunnen een optie zijn. Andere vormen van bemesting of mestscheiding in de stal kunnen bijdragen aan de afname van ammoniakuitstoot bij het bemesten. Ook kan gekeken worden naar de niet-benutte ruimte in bestaande vergunningen.

Een vergaande vorm van een bronmaatregel is het aankopen van een bedrijf of het verplaatsen van een bedrijf naar een locatie verder van de directe invloedsfeer van het Natura 2000-gebied. Relevant in dit verband is dat de provincie Drenthe in de gebiedsgerichte aanpak stikstof werkt op basis van vrijwilligheid, aansluitend bij de wensen van de betrokken ondernemer(s).

Rijk
De minister noemt in de kamerbrief van 24 april 2020 een aantal maatregelen die de uitstoot vanuit de landbouw in Nederland kunnen verminderen. Dit zijn naast een landelijke beëindigingsmaatregel ook maatregelen zoals:

- verlagen van eiwitgehalte in veevoer (maatregel bleek op de destijds voorgestelde wijze niet haalbaar);
- vergroten aantal uren weidegang;
- verdunnen mest;
- stalmaatregelen;
- mestverwerking.

De minister stelt voor de ontwikkeling van deze maatregelen geld beschikbaar tot 2030.

De meeste landbouwkundige maatregelen moeten gerealiseerd worden binnen de bedrijfsvoering van de bestaande bedrijven. Met behulp van het budget van 1 miljard euro voor de voorgestelde Landelijke beëindigingsmaatregel kunnen landbouwbedrijven aangekocht worden om de uitstoot van stikstof lokaal te verlagen.

Nieuwe bronmaatregelen	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	**Cum.**
Natuurpakket		200	250	300	300	300	300	300	300	300	300	**2.850**
Tweede verhoging subsidieregeling sanering varkenshouderijen	75	200										**275**
Landelijke beëindigingsmaatregel		100	700	200								**1.000**
Verlagen ruw eiwitgehalte veevoer	10	21	21	21								**73**
Vergroten aantal uren weidegang	1	1	0,5	0,5								**3**
Verdunnen mest		21	42	42								**105**
Stalmaatregelen				35	35	35	35	35	35	35	35	**280**
Maatwerk piekbelasters industrie		20										**20**
Verkenning aanpassing BBT												**0**
Retrofit binnenvaart	4	12	14	16	16	5	4	4	2	2		**79**
Stimuleren elektrisch taxiën					7	1	1	1				**10**
Gerichte handhaving Adblue		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	**20**
Walstroom zeevaart		4	6	2								**12**
Omschakelfonds	10	65	50	50								**175**
Mestverwerking		2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	**15**
Innovatie Bouw	5	10	10									**25****
Handhaving ter ondersteuning van pakket	2	4	6	8	10	10	10	10	10	10	10	**90**
Begroting programma DG Stikstof (incl RIVM/PBL)	18	20	7	7	7	4	3	3	3	3	3	**78**
SUBTOTAAL	125	682	1111	685	379	359	356	356	353	353	351	**5108**[2]

Reeds aangekondigde maatregelen												
Natuurpakket: Natuurbank	PM	PM										**125**[3]
Natuurpakket: regeling natuurherstel	PM	PM										**125**[3]
Eerste verhoging varkenshouderij	60											**60**
Subsidie brongerichte verduurzaming	5	15	17	18	19	48	10	10	10	10	**10**	**172**
Effect subsidiestop ISDE												
Gerichte uitkoop piekbelasters rond N2000-gebieden	100	100	150									**350**
SUBTOTAAL	415	115	167	18	19	48	10	10	10	10	10	**832**
TOTAAL												**5940**

Bedragen in € miljoen

In de bovenstaande tabel zijn ook maatregelen zichtbaar voor andere sectoren dan de landbouw. Deze zijn aanvullend op het reeds bestaande beleid zoals schonere motoren in het wegverkeer, industrie en de scheepvaart. Deze maatregelen zijn landelijk en worden niet met een gebiedsgerichte aanpak vormgegeven. De overige stikstofdepositie bestaat voornamelijk uit NO_x. De Nederlandse bronnen zijn de industrie, huishoudens, verkeer en scheepvaart. Ook buitenlandse bronnen dragen bij aan de stikstofdepositie. Hiervoor zal landelijk of Europees beleid moeten komen. Lokaal is er weinig te doen aan deze vorm van stikstofuitstoot. De bijdrage vanuit het buitenland daalt tot en met 2030 overigens in absolute en in relatieve zin als gevolg van bestaande afspraken.

Kabinetsformatie
De onderhandelingen voor een nieuw kabinet lopen. Een aantal oplossingsrichtingen voor de stikstofproblematiek ligt hierbij op tafel. Wat er uitkomt, zal van grote invloed zijn op de gebiedsgerichte aanpak.Voor de coalitiebesprekingen zijn o.a. beleidsscenario's opgesteld. Deze zijn neergelegd in een recent rapport van het Planbureau voor de Leefomgeving (september 2021) Het geeft een scenario weer waarin de stikstof aanpak wordt vervlochten met doelen voor water (Kaderrichtlijn Water) en klimaat en een scenario waarin beleidsdoelen voor andere thema's buiten beschouwing blijven. Onderdeel van de aanpak waarin wordt opgetrokken in overeenstemming met doelen voor water en klimaat zijn technische maatregelen, extensivering en transitie binnen de landbouw.

Eerder kwamen in aansluiting op het rapport 'Niet alles kan overal' van het Adviescollege stikstofproblematiek ('commissie Remkes') al tal van rapporten met oplossingsrichtingen voor de stikstofproblematiek uit. Deels bruikbaar/inspirerend voor de gebiedsgerichte aanpak zijn in elk geval het rapport 'Een duurzaam evenwicht. Versnellingsakkoord stikstofemissiereductie 2021 – 2030' (van o.a. LTO Nederland en Natuurmonumenten) en het rapport 'Naar een ontspannen Nederland'' (Strootman en Erisman, juli 2021).

Provincie
<u>Vergunningen</u>
Wanneer bedrijven een stikstofreductie bereiken is het wenselijk om die reductie vanuit de stikstofaanpak bezien juridisch vast te leggen. Daarvoor moeten de vergunningen van bedrijven die een reductie realiseren worden aangepast. In de gebiedsgerichte aanpak kan worden bekeken of en zo ja hoe we dat gaan doen. Eén optie is om te onderzoeken of het mogelijk is om bedrijven die hieraan meewerken daarvoor te waarderen.

Daarnaast speelt toezicht en handhaving een belangrijke rol. Veel vergunningen zijn onder de Wet natuurbescherming verleend onder de voorwaarde dat deze binnen een bepaalde periode daadwerkelijk zouden worden gerealiseerd. Het toezicht hierop zou kunnen worden geïntensiveerd. Op die manier zou veel niet-benutte ruimte uit de bestaande vergunningen gehaald kunnen worden. Dat kan voorkomen dat er feitelijke depositiestijgingen optreden. De keuze hiervoor wordt op landelijk niveau bepaald. Momenteel wordt bezien of dit weer opgepakt zou moeten worden.

Extern salderen tussen projecten, al dan niet via de stikstofdepositiebank, is een manier om tot stikstofreductie te komen. 30% van de stikstofemissie wordt immers ingenomen ten goede van de natuur. 70% van de bestaande rechten van de saldogever kunnen door de saldonemer worden ingezet voor het beoogde project. Sinds 1 juli 2021 is extern salderen volledig opengesteld binnen de provincie Drenthe. Tot op heden is er nog maar mondjesmaat gebruik van gemaakt. Op dit moment lijkt het extern salderen van vergunningen overigens feitelijk nog niet bij te dragen aan stikstofreductie, omdat met lege stallen mag worden gesaldeerd.

Latente ruimte

Bekend is dat ook in Drenthe een onbekend aantal bedrijven nog ruimte in hun vergunningen hebben op basis waarvan zij meer stikstof kunnen uitstoten dan zij op dit moment daadwerkelijk doen. Die ruime wordt 'latente ruimte' genoemd. Deze ruimte vormt een aandachtspunt omdat de betrokken bedrijven hun feitelijke emissie dus kunnen laten toenemen binnen de bestaande vergunning. In de gebiedsgerichte aanpak stikstof kunnen de wenselijkheid en de mogelijkheden worden bezien om de latente ruimte in beeld te brengen.

Stikstofreductie in overgangsgebieden

Voor de Gebiedsverkenningen concentreren we ons in eerste instantie op het gebied rond de Natura 2000-gebieden: de zogenaamde overgangsgebieden. Hier liggen bronmaatregelen het meest voor de hand.

Voor stikstofreductie zijn de meest nabij het gebied gelegen bronnen interessant. De bijdrage van de meeste individuele bronnen aan de stikstofproblematiek in een gebied gaat vrij snel over in de algehele achtergronddepositie – de individuele bron zelf wordt dan steeds moeilijker te herleiden. Drenthe heeft geen vaste afstand om een Natura 2000-gebied vastgelegd waarbinnen zij actief op stikstofreductie stuurt. Het Rijk heeft besloten om buiten een zone van 25 km vanaf het gebied vergunningen niet meer te toetsen (de zogenaamde 'afkapgrens'). Voor de gebiedsgerichte aanpak heeft deze benadering geen betekenis. In plaats van puur te kijken naar de afstand van het bedrijf tot het dichtst bij gelegen stikstofgevoelige habitattype, kijken we naar de depositie die het bedrijf op de betreffende habitattypes veroorzaakt. De figuren die bij de toelichting op kaart 8 (‘Analyse brongegevens’ zijn opgenomen, geven, met alle kanttekeningen die er bij te plaatsen zijn, een indruk van de invloed van melkveehouderijen op het gebied.

De figuren die bij de toelichting op kaart 8 (‘Analyse brongegevens’) zijn opgenomen, geven, *met alle kanttekeningen die er bij te plaatsen zijn*, een indruk van de invloed van melkveehouderijen op het gebied.

Op basis van deze figuren is berekend dat wanneer de Drentse agrarische bronnen, gelegen binnen 5 km van het Drents-Friese Wold, hun emissies met 50% zouden verminderen, dit 35 mol/ha/jaar reductie zou geven in het gebied. Wanneer alle Drentse veehouderijen binnen 5 km van een Drents Natura 2000-gebied hun emissie met 50% zouden reduceren zou dat gemiddeld over het gebied het Drents-Friese Wold en Leggelderveld een reductie in depositie betekenen van zo'n 55 mol/ha/jaar.

Let wel: dit is het berekende gemiddelde effect van de Drentse landbouwbronnen over het gebied als geheel. Lokaal kan de potentiële reductie veel sterker uitvallen. Dit zal met name aan de orde zijn in grotere Natura 2000-gebieden.

Overigens gelden vanuit andere thema's weer andere invloedszones. Zo zijn voor diverse Natura 2000-gebieden zones ingesteld waar voor drainage en beregening bepaalde aandachtspunten/regels gelden. Aanvullend en scherper beleid op dit onderwerp kan ook tot verbetering in de Natura 2000-gebieden leiden. Dat geldt zeker voor habitattypen die gevoelig zijn voor verdroging. Daarnaast kan vernatting of het tegengaan van verdroging leiden tot een stikstofreductie omdat er vanuit het gebied zelf minder stikstofemissie plaatsvindt (denk aan veen wat bij droogvallen veel meer stikstof emitteert dan wanneer het nat blijft).

Aankoopregeling

Veehouderijen met een hoge stikstofuitstoot op dichtbijgelegen Natura-2000 gebieden kunnen door de provincie aangekocht worden; de provincie geeft uitvoering aan de 'Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden'. Op basis van een landelijke regeling krijgen de provincies budget om bedrijven op basis van vrijwilligheid aan te kopen. Doel is de stikstofuitstoot te verminderen en tegelijkertijd ruimte te bieden aan andere ontwikkelingen.

De regeling is bedoeld voor veehouderijen (melkvee, varkens en pluimvee) die een uitstoot hebben die leidt tot stikstofneerslag van meer dan twee mol (gemiddeld per hectare per jaar) op een stikstofgevoelig Natura 2000-gebied.

Bij de aankoop van een bedrijf kijkt de provincie Drenthe ook naar mogelijkheden voor realisatie natuur en koppelkansen met andere beleidsopgaven zoals energie en water.

LNV heeft aangegeven dat er in totaal drie tranches zullen komen voor de aankoop van veehouderijen. De tweede tranche wordt nu voorbereid; de verwachting is dat de criteria voor deze tranche aangepast zullen worden.

Om in aanmerking te komen moet een bedrijf voldoen aan de algemene en provinciale criteria.

Algemene criteria

1. Het bedrijf valt onder het stelsel van productierechten uit de Meststoffenwet en minimaal 80% van het productierecht staat ter beschikking van de veehouder
2. Het desbetreffende bedrijf is een piekbelaster (drempelwaarde 2 mol per ha gemeten vanaf de bedrijfsgebouwen) en ligt binnen 10 km van een stikstofgevoelig Natura2000 gebied
3. De aankoop kan binnen 18 maanden na inwerkingtreding van de regeling worden gesloten en binnen één jaar na het sluiten van de koopovereenkomst is te garanderen dat alle bedrijfsactiviteiten zijn beëindigd en dat het productierecht is vervallen.
4. De ondernemer is bereid niet elders in Nederland een veehouderij te vestigen of over te nemen.

Provinciale criteria

5. Piekbelasting
6. Doelen van het Programma Natuurlijk Platteland
7. Koppelkansen

De lijst van aanmeldingen wordt eerst geselecteerd op basis van de criteria 1 t/m 4 (Knock-out criteria) zoals hierboven onder de algemene criteria beschreven.

Toekomstgerichte landbouw

Voor de landbouw zet Drenthe via het 'Programma Toekomstgerichte Landbouw' in op verduurzaming, innovatie en modernisering. Duurzame Kringlooplandbouw bevorderen we door boeren te belonen voor stappen die zij zetten naar verduurzaming. Provinciale Staten hebben hiervoor middelen vrijgemaakt. We werken in de aanpak met een set aan Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's).

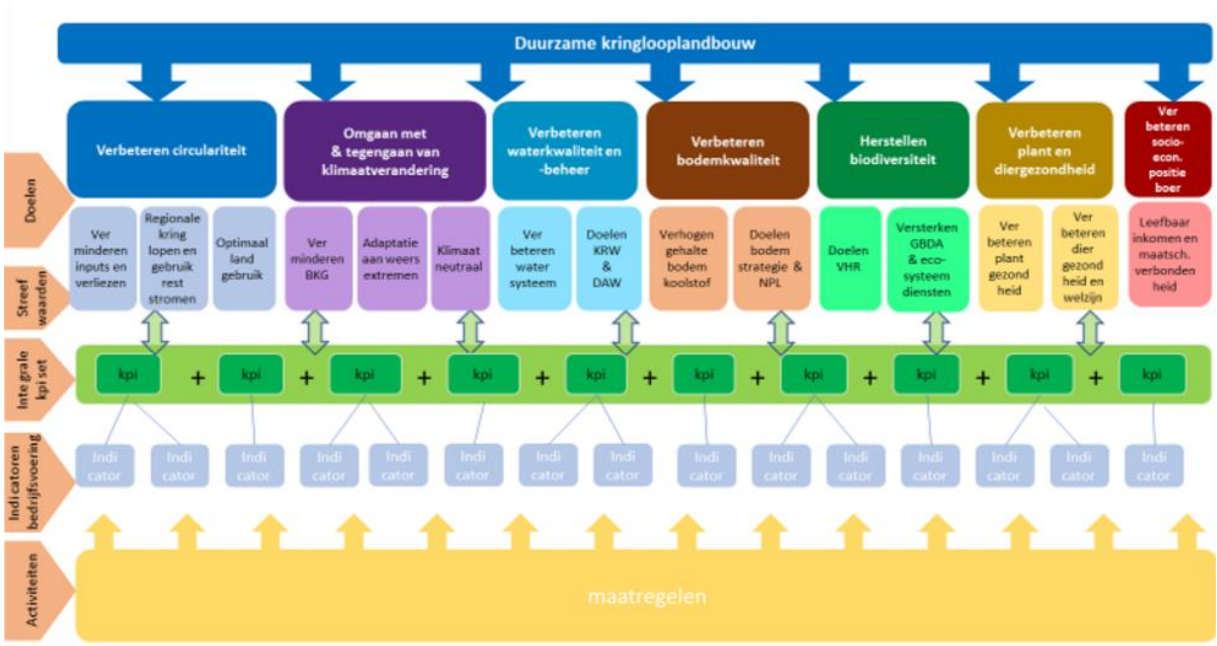

De aanpak is krachtig doordat ze:
(1) uitgaat van waardering van degenen die goede stappen zetten;
(2) integraal is – we sturen niet alleen op stikstof en ammoniak, maar ook op klimaat, circulariteit, bodem, dierenwelzijn en biodiversiteit;
(3) laagdrempelig is: iedere boer kan meedoen;
(4) op basis van vrijwilligheid is.
Voor de stappen die boeren zetten krijgen zij jaarlijks (maximaal drie jaar) een beloning die op kan lopen tot 2.500 euro.

Het programma is niet specifiek geënt op de Drentse Natura 2000-gebieden. Alle boeren kunnen in principe meedoen, al is er niet voor iedereen budget. Medio 2021 participeren 230 melkveehouders. Er wordt gewerkt aan een nieuwe openstelling voor 250 melkveehouders en 250 akkerbouwers. De principes van het programma voor de veehouderij wil de provincie ook gaan benutten voor de akkerbouw.

Van het programma gaat een stevige impuls uit naar de sector om:

(1) een omslag te maken naar nieuwe, meer duurzame vormen van bedrijfsvoering

(2) kringlopen, waaronder die voor stikstof en ammoniak, te sluiten.

Extensivering

Een vorm van extensivering of veranderde vorm van bemesting in de directe omgeving van het gebied zal ook snel een aanzienlijke daling van de depositie laten zien, maar het effect hiervan is nu nog niet bekend. In het kader van de gebiedsgerichte aanpak stikstof kan het een optie zijn om te kijken naar mogelijkheden voor extensivering van de landbouw. Daarbij kan aangesloten worden bij bestaande Drentse programma's. Extensivering biedt daarnaast kansen voor het landschap, omdat extensivering ruimte biedt aan houtwallen (herstel), bloemrijke akkerranden en wandel/fiets en ruiterpaden in het agrarisch gebied.

Technische maatregelen

Langs het spoor van innovatie kunnen bedrijven, ook los van hetgeen het Rijk reeds heeft bedacht (zie hiervoor), binnen hun bestaande rechten de uitstoot van stikstof terugbrengen. In de gebiedsgerichte aanpak stikstof kunnen de maatregelen bekeken worden en mogelijke effecten worden berekend.

Problematisch is hierbij dat effecten van een aantal van de technische innovatieve systemen in de landbouw ter discussie staan. Dit vormt een drempel om deze verder in te zetten, totdat duidelijk is of de systematiek van staltechnieken overeind kan blijven in de huidige vorm. Hier is een uitspraak nodig van de Raad van State over de juridische houdbaarheid van dergelijke aanpassingen. De landsadvocaat is vanuit de gezamenlijke provincies betrokken bij dit onderwerp.

Verder

De provincie geeft het Rijk input over de inhoud van de door het Rijk gecreëerde:

- *Beëindigingsregeling* voor boeren die willen stoppen;
- *Regeling Agrarische Bedrijfsadvisering en Scholing* waarin stikstofemissiereductie een prioritair thema is;
- *Omschakelfonds landbouw* dat boeren helpt te extensiveren of om te schakelen naar een andere bedrijfsvoering.

Een voorbeeld van een onderdeel van het stikstofdossier waar wij onze invloed kunnen inzetten, is dat in Drenthe relatief weinig intensieve veehouderij is, maar wel een vrij groot aandeel veehouderij.

Te goeder trouw situaties

Het Rijk staat aan de lat om te regelen dat bedrijven met een PAS-melding alsnog gelegaliseerd worden. Dit is vastgelegd in de Wet stikstofreductie en natuurverbetering. Het Rijk heeft de taak om bronmaatregelen te vinden, om stikstofruimte te creëren voor dit doel. De provincie praat via het IPO (Interprovinciaal Overleg) mee over de voorwaarden voor legalisatie van PAS-meldingen. Provincies zijn verantwoordelijk voor uitvoering van onderdelen van het legalisatietraject, onder andere voor natuurvergunningverlening en bestuurlijk rechtsoordeel.

PAS-melders zijn bedrijven/projecten die onder het PAS door het doen van een melding vrijgesteld waren van een vergunningplicht, maar die dat niet meer zijn sinds dat het PAS als onvoldoende is beoordeeld door de Raad van State. De PAS-melding vormt namelijk geen referentiesituatie in het kader van de Wnb. PAS-melders kunnen zich melden bij het RVO voor legalisatie. Vervolgens ontvangen provincies de dossiers van de gemelde bedrijven van het RVO. Bedrijven die het project niet hebben gewijzigd ten opzichte van hun referentiesituatie ontvangen een bestuurlijk rechtsoordeel van de provincie dat het bedrijf legaal opereert in het kader van de Wnb. Bedrijven die zijn uitgebreid ten opzichte van hun referentiesituatie komen in aanmerking voor legalisatie in dit traject wanneer het project ten opzichte van de PAS-melding niet substantieel is uitgebreid. Wan-

neer het project substantieel is uitgebreid ten opzichte van de PAS-gemelde situatie, kan het bedrijf geen beroep doen op dit legalisatietraject en moet het zelf zorgen voor het verkrijgen van een actuele natuurvergunning.

Feitelijk zal de legalisatie van de PAS-melders naar verwachting een stikstofreductie voor de natuur op gaan leveren. Dit komt doordat de PAS-melders al zijn gerealiseerd en het Rijk door middel van bronmaatregelen nog moet komen tot een reductie om die stijging te compenseren.

Een tweede groep die onder de 'te goeder trouw situaties' valt, zijn de bedrijven die onder het PAS onder de vrijstelling vielen (<0,05 mol N depositie per jaar). Ook voor deze groep geldt dat er na het vervallen van het PAS een natuurvergunningplicht kan gelden. Deze groep is ongrijpbaarder dan de PAS-melders, er is namelijk bijna geen registratie van. De planning voor legalisatie van deze groep is nog niet uitgewerkt. In principe geldt voor deze groep ook dat legalisatie door middel van het inzetten van bronmaatregelen zorgt voor een stikstofreductie.

Grootste belasters

We willen bij het opstellen van de Gebiedsagenda's kijken welke bronnen rondom het gebied onevenredig veel bijdragen aan de depositie in het gebied. In dit verband wordt wel gesproken over 'piekbelasters' (term uit de aankoopregeling). Dat is een lastig te hanteren term omdat er geen eenduidige definitie van bestaat. Met name individuele bronnen die meer dan gemiddeld 2 mol/ha/jr stikstof over 70 hexagonen van het gebied veroorzaken zijn interessant, omdat dit de grens is die bij de aankoopregeling wordt gebruikt. Echter, je kunt je afvragen of bedrijven die bijvoorbeeld meer dan 100 mol depositie veroorzaken op een klein aantal hexagonen van zeer gevoelige habitattypen niet ook belangrijk zijn.

Ruimtelijke inrichting rondom Natura 2000-gebieden

Naast bronmaatregelen, gericht op het verlagen van de stikstofemissie, en natuurmaatregelen, gericht op het versterken van de natuur in het Natura 2000-gebied, is er potentie om met een andere ruimtelijke inrichting van het gebied eromheen bij te dragen aan de instandhoudingsdoelen.

In het rapport 'Naar een natuurinclusieve ruimtelijke inrichting rond Natura 2000-gebieden, een verkenning', opgesteld door een aantal ingenieursdiensten in opdracht van het Rijk, maart 2021, zijn ecologische maatregelenopties voor verschillende typen gebieden in beeld gebracht. Dit soort maatregelen kunnen in samenhang met gebiedsopgaven voor natuurinclusieve landbouw, klimaatbossen, waterberging, cultuurhistorie, recreatie, energietransitie en (natuur)inclusieve woningbouw leiden tot een integrale gebiedsontwikkeling die meerdere belangen dient.

In de gebiedsgerichte aanpak kan verkend worden in hoeverre deze integrale gebiedsaanpak kansrijk is (haalbaar en betaalbaar).

Industrie

Het Rijk heeft in de jaren '90 een afspraak gemaakt met de grote industriële bedrijven over het beperken van de stikstofemissie. Deze afspraak hield in dat de industrie maatregelen moest treffen om de stikstofemissie in 2020 fors te verminderen ten opzichte van 1990.

Die afspraak heeft zijn beslag gekregen in de regelgeving en dat betekent o.a. dat deze emissies landelijk worden bijgehouden (www.emissieregistratie.nl). In 2021 wordt de norm voor stookinstallaties bij de grote industrie verder verlaagd.

Over het algemeen stoot de industrie voornamelijk NO_x uit en slechts een deel NH_3. De provincie helpt met haar gebiedskennis over de industrie het Rijk bij het realiseren van additionele stikstofreductie. Het gaat om kennis over wie de grootste belasters vanuit de industrie zijn, hoeveel stikstof deze uitstoten in vergelijking met soortgelijke bedrijven elders en over reeds gemaakte andere afspraken met deze grootbelasters.

Daarnaast spreekt de provincie met verschillende bedrijven over transitie naar duurzame energie. Deze transitie zorgt eveneens voor reductie van NO_x- en NH_3-emissie. In deze gesprekken zal de provincie de urgentie duiden van reductie van emissie van NO_x en NH_3 en deze bedrijven aansporen tot (verdere) reductie.

Buitenland

Het Rijk is in gesprek met andere landen over de wijze waarop aldaar aan vermindering van stikstofemissies wordt gewerkt. Voor Drenthe zijn met name de emissies vanuit Duitsland van belang. Net zoals bij ons hanteert ook de Duitse natuurbeschermingswet (Bundesnaturschutzgesetz, BNatschG) het principe ‘de vervuiler betaalt'. Vermijdbare beïnvloeding van de kwetsbare natuur is niet toegestaan. Ook in Nedersaksen zijn veel Natura 2000-gebieden overbelast als het gaat om stikstof.

In Duitsland moeten in eerste instantie alleen nieuwe activiteiten worden getoetst op significante effecten op Natura 2000-gebieden. Ligt de berekende depositie boven 0,3 kg N/ha/jr (21 mol N/ha/jr) dan moet er een aanvullende toets worden uitgevoerd. Deze houdt in dat de gehele activiteit, bestaand en nieuw, moet worden doorgerekend. De depositie mag dan niet hoger uitkomen dan 3% van de KDW van één van de stikstofgevoelige habitattypen. Deze aanpak leidt ertoe dat nieuwbouw van een zogenaamde 'Freilandstal’ voor meer dan 30.000 leghennen op een afstand van circa 700 meter volgens de Duitse M.E.R. géén significant effect heeft. De grens van de 0,3 kg N/ha/jr depositie ligt ruim binnen de afstand van de bron tot het Natura 2000-gebied.

Van de totale depositie op het Drents-Friese Wold kwam in 2018 30,9% uit het buitenland in 2030 zal dat bij ongewijzigd beleid naar verwachting 27,9% zijn. Daarmee levert het buitenland een bijdrage aan daling van depositie.

Verkeer en vervoer

Een andere mogelijke bronmaatregel is het verlagen van de snelheid op wegen. Het gaat dan vooral om de verlaging van de snelheid op doorgaande wegen met een substantieel aanbod aan verkeer.

Zoals uit de toelichting bij kaart 7 (‘Herkomst stikstofdepositie)’ reeds bleek, is de bijdrage van het wegverkeer op de N381 het grootst (maximaal 94 mol/ha/jaar). Het snelheidsregime op de N381 is momenteel 100 km/uur. Een verlaging van de snelheid van de snelheid naar 80 km/uur is hier vanuit het stikstofdossier bezien een optie. Het effect hiervan is, zoals uit onderstaande figuur blijkt, beperkt (max 1,44 mol/ha/jaar afname).

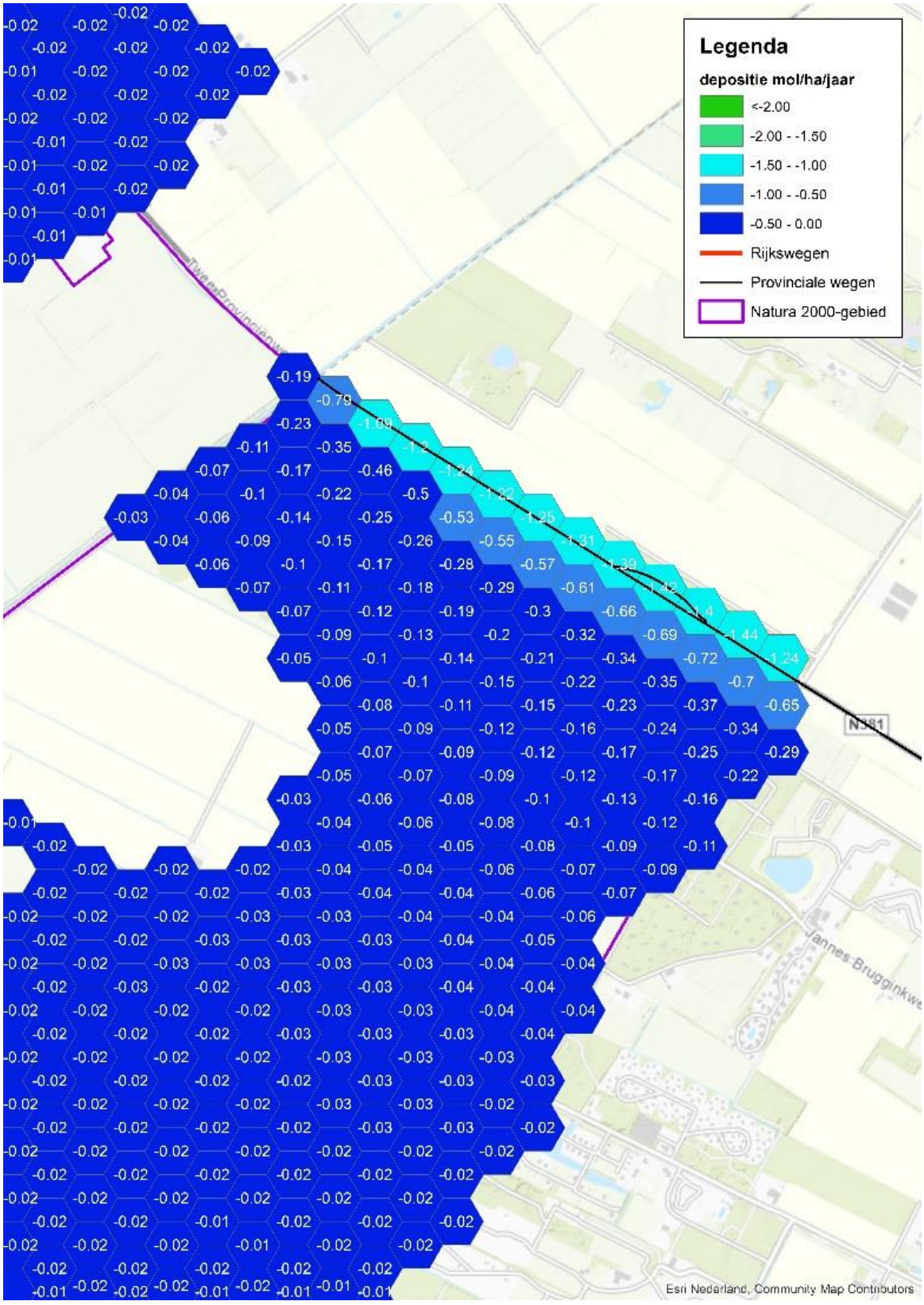

Afname depositie ten gevolge van snelheidsverlaging op de N381

Een effect van een snelheidsverlaging op een weg kan verder zijn dat verkeer andere keuzes gaat maken c.q. nieuwe routes kiest (verder van het Natura 2000-gebied af). Dit zou potentieel meer effect kunnen hebben dan het effect van de snelheidsverlaging zelf. In het kader van de verkeersveiligheid levert dit mogelijk ook minder wenselijke situaties op.

Het bevorderen van 'zero emissie' vervoer: meer elektrisch aangedreven verkeer, verkeer op basis van waterstof, het bevorderen van het gebruik van openbaar vervoer en fietsen, heeft uiteindelijk potentieel het meeste effect op het verminderen van de stikstofbelasting vanuit het verkeer. De provincie zet hier al op in.

Bronnen & Links

- Kamerbrief 24 april 2020: voortgang stikstofproblematiek: structurele aanpak: https://www.aanpakstikstof.nl/documenten/kamerstukken/2020/04/24/kamerbrief-24-april-2020-structurele-aanpak
- Planbureau voor de Leefomgeving: 'Naar een uitweg uit de stikstofcrisis' (policy brief van juli 2021): https://www.pbl.nl/publicaties/naar-een-uitweg-uit-de-stikstofcrisis
- Planbureau voor de leefomgeving: Beleidspakketten voor een structurele aanpak stikstof: https://www.pbl.nl/publicaties/quickscan-van-twee-beleidspakketten-voor-het-vervolg-van-de-structurele-aanpak-stikstof
- Versnellingsakkoord stikstofemissiereductie: https://www.lto.nl/wp-content/uploads/2021/05/Versnellingsakkoord-stikstofemissiereductie-2021-2030.pdf
- Naar een ontspannen Nederland: https://ontspannennederland.nl/static/naar-een-ontspannen-nederland.pdf
- Planbureau voor de leefomgeving: analyse stikstofbronmaatregelen: https://www.pbl.nl/publicaties/analyse-stikstofbronmaatregelen.
- Doorrekening bronmaatregelen stikstof in de melkveehouderij: https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/07/20/advies-doorrekening-bronmaatregelen-stikstof-in-de-melkveehouderij
- Over een natuurinclusieve ruimtelijke inrichting: https://www.aanpakstikstof.nl/documenten/rapporten/2021/03/19/rapport-ruimtelijke-verkenning-stikstofgevoelige-natuur
- Landelijke beëindigingsregeling veehouderij: https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/08/31/landelijke-beeindigingsregeling-veehouderij-voorjaar-2022-open
- Omschakelfonds: https://www.aanpakstikstof.nl/themas/landbouw/maatregelen/omschakelprogramma
- Regeling agrarische bedrijfsadvisering en scholing: https://www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen/duurzaam-boeren/subsidie-leren-over-duurzamere-landbouw
- Criteria voor de uitvoering van de aankoopregeling zijn te vinden via de link: https://lokale-regelgeving.overheid.nl/CVDR655723

TEKST BIJ KAART 13: KOPPELKANSEN

Koppelkansen
Bij de vorige kaart hebben we een aantal mogelijke bronmaatregelen verkend. Naast maatregelen in het kader van de stikstofproblematiek spelen meer kwesties in het landelijk gebied. De provincie staat voor een aanpak waarbij maatregelen in samenhang worden gerealiseerd. Het planbureau voor de leefomgeving wijst in dit verband op het belang van een aanpak waarbij specifieke gebiedskwaliteiten voorop worden gesteld ('Naar een uitweg uit de stikstofcrisis', juli 2021). Het planbureau stelt voor om de stikstofbronmaatregelen daarbij te kiezen in samenhang met klimaatdoelen en een strategie voor de landbouw. De gebiedsgerichte aanpak stikstof is het proces dat hiertoe moet leiden.

In beleidsjargon gaat het hier om 'koppelkansen', mogelijkheden om met maatregelen meerdere beleidsdoelen te bereiken. Bij het opstellen van de gebiedsagenda's moeten deze concreet worden gemaakt. Hieronder volgt alvast een kort overzicht van programma's en projecten waarmee in de gebiedsagenda's werk met werk gemaakt kan worden.
Voor veel ontwikkelingen die we hier bespreken, geldt daarbij dat deze vaak op een boerenerf samenkomen. Dit geldt o.a. voor thema's rondom hydrologie, klimaat, biodiversiteit en stikstof. Hieronder vindt u een opsomming van met de stikstofaanpak verwante thema's die in de gebiedsagenda's kunnen worden aangehaakt.

Ruimtelijke inrichting
Van belang is hier ook hetgeen onder 'Ruimtelijke inrichting rondom Natura 2000-gebieden' als mogelijke bronmaatregel bij de kaart over mogelijke bronmaatregelen is genoemd. Een van de koppelkansen waar we het in het kader van het ruimtelijk spoor over kunnen hebben is woningbouw in het buitengebied (ruimte voor ruimte, incidentele woningbouw of bijzonder woonmilieu als financieringsmogelijkheid voor gebiedsontwikkeling).

Het Drents-Friese Wold is samen met het Dwingelderveld en Holtingerveld in ontwikkeling naar een Nationaal Park Nieuwe Stijl. Dat betekent dat ingezet wordt op robuuste natuurkernen in samenhang met het omliggende landschap die (inter)nationaal onderscheidend zijn. Op dit moment wordt een landschapsecologische analyse uitgevoerd voor de hele Drents-Friese grensstreek (oplevering eind november 2021). Doelstelling is om gebiedsgericht door combinatie van functies te komen tot oplossingen voor klimaat, landbouw, energie en stikstof. In 2022 wordt samen met gemeenten en inwoners een integrale visiekaart op landschap en natuur opgesteld.

Link:
https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2021D10596&did=2021D10596

Programma Natuurlijk Platteland
Hiervoor zijn de maatregelen voor wat betreft direct natuurherstel in het gebied besproken. Noemenswaardig is dat het Rijk ondertussen via het Programma Natuur ook werkt aan een 'Natuurinclusieve Samenleving'. In dit zogenaamde 'Spoor 2' van het programma wordt o.a. gestreefd naar een 'Basiskwaliteit Natuur' in Nederland.

Met name in het landelijk gebied kan dit impact krijgen. Drenthe heeft een eigen onderzoek naar de 'Basiskwaliteit Natuur Drenthe' laten uitvoeren. Daaruit blijkt dat Drenthe weliswaar relatief goed scoort op de soortenrijkdom in het landelijk gebied, maar dat deze wel onder druk staat en het op

veel plekken gewenst is om te komen tot landschapsherstel. Dit moet ook de verspreidingsmogelijkheden van soorten vergroten door o.a. verbindingen tussen natuurgebieden te herstellen en te versterken. In het programma Natuurlijk Platteland krijgt dit vorm via het programma Soortenrijk Drenthe. Het verbinden van natuurkernen is ook onderdeel van Nationale Parken Nieuwe Stijl. Dat gaat veel verder dan soortenrijk Drenthe, omdat ook gekeken wordt naar cultuurhistorie en beleving van het landschap (zie hiervoor onder het kopje ''ruimtelijke inrichting'').

Een koppelkans kan ook realisatie van de Bossenstrategie en landschapsherstel/landschapsontwikkeling zijn. Wellicht kan dit op specifieke locaties een rol in het kader van natuurherstel vervullen en/of helpen als instrument om stikstof 'af te vangen'.

Link:
https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuur-ontwikkeling/ (Programma Natuurlijk Platteland bij ''Downloads'' te vinden)

Klimaat en energie
Het provinciale energiebeleid richt zich vooral op het terugdringen van het gebruik van fossiele brandstoffen om zo de uitstoot van CO_2 te verminderen. Bij verbrandingsprocessen wordt ook NO_x gevormd. De overgang naar energieneutrale woningen en gebouwen via o.a. het project Expeditie duurzaam wonen zal daardoor bijdragen aan de vermindering van de stikstofdepositie. Als bij een stikstofgevoelig gebied een concentratie van gebouwen een significante bijdrage aan de depositie levert kan een versnelde overgang naar energieneutrale gebouwen een bijdrage leveren.

De provincie heeft verder recentelijk een nota Klimaatadaptatie vastgesteld waarin de inspanningen rond het opvangen van (effecten van) klimaatverandering zijn opgesomd.

De depositie van alle woningen op het Drents-Friese Wold is minder dan 8 mol per ha/jaar (8 mol is de zwaarst belaste hexagoon). De energietransitie zal deze invloed verder verminderen. Een versnelling van de energietransitie in deze dorpen zal dus een (zeer beperkte) verbetering van de situatie met zich meebrengen.

De depositie van de industrie is 35 mol/ha op de zwaarst belaste hexagoon.

Link:
https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/klimaatadaptatie/
https://www.energievoordrenthe.nl/default.aspx

Toekomstgerichte landbouw
Het Programma Toekomstgerichte Landbouw staat voor innoveren, moderniseren en verduurzamen in tuinbouw, veehouderij, akkerbouw en agribusiness. Het gaat om de balans tussen geld verdienen (Profit) en een gezonde leefomgeving (Planet) in goede relatie met ondernemers en inwoners van Drenthe (People). We zetten o.a. in op het sluiten van kringlopen op bedrijfs- en regionaal niveau en het ontwikkelen van meer toegevoegde waarde in de keten. Het programma vergt geen nieuw beleid, maar realisatie in het veld, op het erf en in het bedrijf. Van boer naar bord en bloemenvaas. Het meest relevant voor de gebiedsgerichte aanpak is het spoor voor de melkveehouderij.

De provincie werkt samen met partners binnen het programma 'Duurzame Melkveehouderij' aan het toekomstgericht maken van de sector. Het doel is dat de Drentse melkveehouderij op het gebied van o.a. stikstof en ammoniak zo snel mogelijk presteert op het niveau van de 25% best presterende Drentse bedrijven uit 2013 (de koplopers). Het sluiten van de kringlopen, het toepassen van

weidegang en het zuinig omgaan met de bodem zijn acties die bijdragen aan het halen van die doelstelling. Veehouders zijn aan zet om dat in hun bedrijfsvoering in te bedden. Samenwerking, onderzoek, innovatie en educatie zijn erop gericht om het grote 'peloton' aan bedrijven mee te krijgen in deze verduurzamingsslag. Het versterken van het ondernemerschap in de sector zorgt dat iedere ondernemer in staat is de juiste strategie te kiezen die past bij het bedrijf en zijn omgeving.

Hiervoor (bij bronmaatregelen stikstofreductie) zijn wij al ingegaan op de wijze waarop wij invulling geven aan onze ambitie om de stikstofemissies binnen de melkveehouderij terug te dringen. We willen meer veehouders in het programma trekken en het programma daarnaast ook gaan hanteren voor de akkerbouw. Ook de provinciale inzet voor een gezonde en vruchtbare bodem is van belang. Nieuwe koppelkansen waarover kan worden nagedacht in het kader van de gebiedsagenda's zijn mogelijkheden om ruimte te geven aan de nieuwe vormen van landbouw die recentelijk zijn ontstaan, zoals voedselbossen, collectieve grondgebonden boerderijen (Herenboeren concepten - nieuwe landgoederen) en paludicultuur.

Om het inkomen van agrariërs overeind te houden, kan het verkorten van de ketens helpen. Gebiedscoöperatie Zuidwest Drenthe is actief in het bijeenbrengen van regionale afzetmarkten (horeca, lokale supermarkten).

Bollenteelt is een apart te benoemen thema binnen de landbouwontwikkeling. Bollenteelt levert voordeel op qua directe uitstoot van stikstof (minder koeien), maar bijvoorbeeld drainage en beregening kunnen inspanningen voor anti-verdroging tenietdoen.

Links:
https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/economie-ondernemen/landbouw/
https://www.duurzamemelkveehouderijdrenthe.nl/

Vrijetijdseconomie
De mogelijkheid bestaat dat door de maatregelen in het kader van de vermindering van de stikstofdepositie sommige economische activiteiten verminderen of stoppen. Vervangende inkomsten en werkgelegenheid kunnen worden gevonden in de versterking van de vrijetijdseconomie in deze gebieden. Daarbij is het wel van belang te kiezen voor activiteiten die geen of minder stikstof uitstoten of op een andere manier schade toebrengen aan de natuur. In het kader van Nationale Parken Nieuwe Stijl wordt een strategie voor duurzaam toerisme ontwikkeld, waarbij ook gekeken wordt naar bezoekersmanagement en duurzame bereikbaarheid.

Link: Vrijetijdseconomie en fietsen - Provincie Drenthe

Economische Koers Drenthe 2020 – 2023
De Koers is opgebouwd langs drie lijnen: de slimme economie, de groene economie en de economie met impact. Door gericht en proactief te opereren kan het economische effect van de stikstofproblematiek worden opgevangen.
Met name het inzetten op een slimmere en groenere economie zal een bijdrage leveren aan de vermindering van de uitstoot van stikstof.

Link: Economische Koers Drenthe 2020-2023 - Provincie Drenthe

Verkeer en vervoer - Provinciaal Verkeers- en vervoersplan
Het verkeers- en vervoersbeleid is er op gericht Drenthe veilig bereikbaar te houden. Het bevorderen van openbaarvervoer en het gebruikt van de fiets draagt hieraan bij. Bevorderen van het gebruik van de fiets draagt ook (beperkt) bij aan de vermindering van de stikstofuitstoot.

Link: Verkeer en vervoer - Provincie Drenthe

Water
Rond het Drents-Friese Wold is een onderzoeksgebied voor drainage en beregening aangegeven. Dat wil zeggen dat in dit gebied het aanleggen van drainage en het slaan (en gebruiken) van beregeningsputten een negatieve invloed op de natuurwaarde in het Drents-Friese Wold kan hebben.
In deze zone zijn diverse beregeningsputten aan te treffen en ligt een flink aantal gedraineerde percelen. Als in deze zone gezocht wordt naar mogelijkheden om de beregening en drainage te verminderen, zouden er ook mogelijkheden kunnen liggen om de (effecten van) stikstofbelasting te verminderen. Een overgang naar minder intensieve en meer natuurinclusieve vormen van landbouw zal hier positieve effecten hebben.

Link:
https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/water/waterbeleid/regionaal/
https://www.deltaprogramma.nl/themas/ruimtelijke-adaptatie/deltaplan
https://geo.drenthe.nl/geoportaal/src/?lang=nl&topic=portaal&bgLayer=openbasiskaart.nl&layers=GBI.FO_MASK_DR_NL,GBI.NAT_N2K_ONDERZOEKSZONE_V,GBI.NAT_N2K_DRAIN_PERC_V,EXT.NAT_NATURA2000_V,GBI.NAT_N2K_BEREGENINGSPUT_V&layers_opacity=1,0.4,0.65,0.5,0.6&X=533393.13&Y=240974.10&zoom=5

Verdere links:
- Programma natuurlijk platteland: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuur-ontwikkeling/ (Programma Natuurlijk Platteland bij ''Downloads'' te vinden
- Over duurzame melkveehouderij in Drenthe: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/economie-ondernemen/landbouw/https://www.duurzamemelkveehouderijdrenthe.nl/
- Vrijetijdseconomie Drenthe: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/cultuur-sport-vrije/vrijetijdseconomie/
- Economische koers Drenthe: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/economie-ondernemen/diversen/economische-koers/
- Verkeers- en vervoersbeleid provincie Drenthe: Verkeer en vervoer - Provincie Drenthe
- Geoportaal: https://geo.drenthe.nl/geoportaal/src/?lang=nl&topic=portaal&bgLayer=openbasiskaart.nl&layers=GBI.FO_MASK_DR_NL,GBI.NAT_N2K_ONDERZOEKSZONE_V,GBI.NAT_N2K_DRAIN_PERC_V,EXT.NAT_NATURA2000_V,GBI.NAT_N2K_BEREGENINGSPUT_V&layers_opacity=1,0.4,0.65,0.5,0.6&X=533393.13&Y=240974.10&zoom=5

provincie Drenthe

Drentse Aanpak Stikstof
Gebiedsverkenning Fochteloërveen

23 november 2021

KORTE TOELICHTING EN INHOUD

Dit document bevat de teksten uit laag 1 en 2 van de digitale, interactieve viewer voor de Gebiedsverkenningen Drenthe. Dit is een online omgeving, waarin verschillende data over stikstofemissie en -depositie in Drenthe in kaartbeelden bijeen zijn gebracht. De viewer biedt ten opzichte van dit document extra digitale functionaliteiten en is beschikbaar via www.provincie.drenthe.nl/stikstof

Inhoud van dit document:

- Algemene inleiding op de gebiedsverkenningen
- Kaarten & teksten laag 1 van de online viewer (algemene gebiedsinformatie)
- Kaarten & teksten laag 2 van de online viewer (meer details en achtergrondinformatie)

Deze teksten zijn gebaseerd op de situatie per november 2021. Wanneer de gebiedsverkenningen worden geactualiseerd/aangepast zullen wij dat hier vermelden.

ALGEMENE INLEIDING OP DE GEBIEDSVERKENNINGEN

Welkom! Deze interactieve viewer geeft informatie over stikstofemissies en -deposities in 12 stikstofgevoelige natuurgebieden in de provincie Drenthe. Deze informatie is onderdeel van de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof, namelijk het onderdeel Gebiedsverkenningen.

Deze gegevens zijn bedoeld voor iedereen die zich betrokken voelt bij de stikstofproblematiek in Drenthe. Alle informatie op deze website is daarom openbaar toegankelijk. Gepoogd is de soms ingewikkelde informatie zo gebruiksvriendelijk mogelijk te presenteren.

Algemene inleiding Gebiedsverkenningen

In de Gebiedsverkenningen wordt de stikstofproblematiek voor het betreffende Natura 2000-gebied inzichtelijk gemaakt. Wat zijn de natuurdoelstellingen in dit gebied? In hoeverre heeft de natuur in dit gebied te lijden onder de stikstofdepositie? Waar komt die stikstof vandaan? Wat kunnen we verwachten van de depositie in de komende jaren? Aan de orde komen mogelijkheden om de omgevingswaarden voor 2025, 2030 en 2035 uit de Wet stikstofreductie en natuurherstel (Wsn) te behalen en de bijdrage die de provincie daaraan kan leveren. Een en ander tegen de achtergrond van het bereiken van de wettelijke instandhoudingsdoelen voor het gebied, waar het uiteindelijk voor wat betreft de natuuropgave om te doen is.

Hier hoort het verkennen van oplossingsrichtingen voor het stikstofprobleem bij. Deze worden in dit stadium vooral nog algemeen in kaart gebracht. De oplossingsrichtingen leggen samen met andere gebiedsdoelen de basis voor de concrete maatregelen per gebied, waarover in een volgend stadium van de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof wordt gesproken. Hierbij wordt gekeken naar andere doelen en wensen in de regio rondom die stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en de mogelijke koppelkansen met andere gebiedsprocessen en opgaven (b.v. voor de Kaderrichtlijn Water of voor de Klimaatopgave).

Het college van Gedeputeerde Staten heeft deze Gebiedsverkenningen vrijgegeven als feitelijke basisinformatie voor de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof. De Gebiedsverkenningen worden door alle betrokken partners gebruikt voor het opstellen van de Gebiedsagenda's. Daaruit volgen uiteindelijk beleidskeuzes. Het is de bedoeling om met de opties/richtingen die onder ‘Stikstofreductie’ worden geschetst voeding te geven aan het vervolgproces. Het betreft 'levende documenten' die kunnen worden bijgesteld op basis van actualiteiten en voortschrijdend inzicht. Voor een aantal onderdelen worden de gebiedsverkenningen in de komende tijd nader aangevuld. Dit geldt in ieder geval voor aspecten op het gebied van water. In december komt een nieuwe versie van het rekenmodel AERIUS uit. Ook op basis van die gegevens zullen de gebiedsverkenningen moeten worden bijgewerkt.

Enkele specifieke opmerkingen voor enkele gebieden vooraf

Specifiek voor de gebieden Fochteloërveen en Drents Friese Wold & Leggelderveld geldt dat het provinciegrensoverschrijdende Natura 2000-gebieden zijn. De gebieden liggen deels in de provincie Fryslân, dat dus mede bevoegd gezag is. Drenthe trekt bij het werken aan de gebiedsgerichte aanpak voor deze gebieden met Fryslân op.

Specifiek voor het gebied Drentsche Aa is dat het een provinciegrensoverschrijdend Natura 2000-gebied is. Het gebied ligt voor een klein deel in de provincie Groningen, dat dus mede bevoegd gezag is. Drenthe trekt bij het werken aan de gebiedsgerichte aanpak voor het gebied met Groningen op.

Daarnaast geldt voor het Natura 2000-gebied Drentsche Aa (4.000 ha), dat het onderdeel uitmaakt van het veel grotere Nationaal Park Drentsche Aa (33.000 ha). Een fijnmazig en vervlochten beek- en

esdorpenlandschap met een nagenoeg compleet ecohydrologisch begrensd watersysteem: van brongebieden in het zuiden tot de benedenloop in Groningen. Eind 2021 heeft het Overlegorgaan Drentsche Aa een nieuw Beheer, Inrichtings- en Ontwikkelingsplan 2021 - 2030 (BIO-plan) vastgesteld voor het Nationaal Park Drentsche Aa. Het BIO-plan Drentsche Aa vormt het basisdocument waarop de samenwerking tussen alle partners is gestoeld: een gecoördineerde en gebiedsgerichte aanpak op basis van het adagium “alle neuzen dezelfde kant op”. En met de ambitie om gezamenlijk de totale kwaliteit van het Drentsche Aa gebied als één geheel in stand te houden en te versterken. Welke rol het Overlegorgaan kan spelen in de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof zal nog nader worden verkend.

Uniek voor het Witterveld is dat het gaat om een Natura 2000-gebied waarvoor het ministerie van Defensie het primair bevoegd gezag is. Drenthe trekt bij het werken aan de gebiedsgerichte aanpak stikstof daarom met dit ministerie op.

Voor meer informatie over de Gebiedsgerichte aanpak, zie Tabblad ‘Achtergrond stikstofproblematiek’.

Uitleg over de viewer

Voor elk van de 12 stikstofgevoelige gebieden in Drenthe vindt u de informatie via het betreffende tabblad. Het verhaal van het gebied wordt verteld aan de hand van diverse kaarten. De kaarten kunt u raadplegen door naar beneden te scrollen. In- en uitzoomen is mogelijk via de knoppen aan de rechterzijde. In de tekstkaders staat een toelichting of eventuele doorverwijzing naar brondocumenten met achterliggende informatie.

Achtergrond stikstofproblematiek

In mei 2019 heeft de Raad van State besloten dat de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) niet meer rechtsgeldig is als kader voor stikstofreductie, natuurherstel in Natura 2000-gebieden en vergunningverlening voor nieuwe ontwikkelingen. Een toestemming voor vergroting van de stikstofuitstoot door de economie (door o.a. industrie, verkeer, scheepvaart en landbouw) is nu niet meer geoorloofd, vooruitlopend op toekomstige positieve gevolgen van maatregelen voor beschermde natuurgebieden. Nederland zit juridisch goeddeels op slot. Belangrijke vraag is nu: hoe kunnen economische ontwikkelingen weer doorgang vinden, terwijl de kwaliteit van de stikstofgevoelige natuur in Natura 2000-gebieden gewaarborgd blijft?

Schematische uitleg van het Rijk over nadelige effecten van een teveel aan stikstof

Het Rijk is systeemverantwoordelijk voor het natuurbeleid in Nederland. Omdat er grote verschillen zijn tussen de Natura 2000-gebieden vinden Rijk en provincies een algemene aanpak niet verstandig. De aanpak over hoe de stikstofneerslag te verminderen, wordt daarom gebiedsgericht ingestoken. Dat heet de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof.

Van belang is verder dat de Wet stikstofreductie en natuurherstel per juli 2021 in werking is getreden. In deze wet worden o.a. reductiedoelstellingen voor stikstof vastgelegd. In de wet is ook de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof vastgelegd en worden de kaders hiervoor gegeven. De wet schrijft onder andere voor dat provincies hun aanpak moeten neerleggen in een Gebiedsplan.

Het kabinet heeft vooruitlopend op de gebiedsplannen van de provincies enkele praktische maatregelen geïntroduceerd, zoals maximaal 100 km/uur rijden op de snelwegen. Het totaalpakket aan afwegingen en maatregelen is nog niet afgerond. Wel zijn er al middelen beschikbaar gesteld voor natuurherstel (3 miljard tot 2030) en voor een verlaging van de stikstofuitstoot in Nederland (2 miljard tot 2030). Het Rijk wil samen met de provincies deze middelen inzetten om de kwetsbare Natura 2000-gebieden beter te beschermen en ontwikkelingen weer op gang brengen.

Koersdocument Drentse aanpak stikstof

Drenthe heeft haar werkwijze en doelen voor de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof vastgelegd in het door Provinciale Staten vastgesteld Koersdocument Drentse aanpak stikstof (21 april 2021). Onze ambitie is als volgt verwoord:

Met onze stikstofaanpak willen we:

- de mogelijkheden onderzoeken om nieuwe ontwikkelingen op gang te brengen zonder natuur extra te schaden (6.3 Habitatrichtlijn, verder HR)
- een veerkrachtige natuur in stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden realiseren (6.1, 6.2 HR).
- Bijdragen aan een daling van de stikstofdepositie, eventueel aanvullend op of vervangend aan de bronmaatregelen van het Rijk (6.1 en 6.2 HR)

Werkwijze gebiedsgerichte aanpak stikstof

De provincie is verantwoordelijk voor de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof. Hierbij trekken we op met onze partners. Het betreft partners uit alle betrokken sectoren, van terreinbeherende organisaties en overheden tot landbouw en het bedrijfsleven. De Gebiedsverkenningen zijn 'voeding' voor de gesprekken die de partners over de Gebiedsgerichte aanpak Stikstof voeren.

Op basis van de Gebiedsverkenningen gaat de provincie in overleg met haar partners om de concrete aanpak voor elk gebied vast te leggen. Dat gebeurt in de Gebiedsagenda's. Onze inzet is om te komen tot een gedragen aanpak.

Wanneer op basis van de Gebiedsverkenningen de Gebiedsagenda's tot stand zijn gekomen, kan tot uitvoering worden overgegaan. Dit gebeurt op basis van een Gebiedsplan voor Drenthe.

In de Wet stikstofreductie en natuurherstel staat dat het gebiedsplan uiterlijk twee jaar na inwerkingtreding van de wet (dus in juli 2023) moet zijn vastgesteld.

Begrippenlijst

www.bij12.nl/onderwerpen/stikstof-en-natura2000/helpdesk/begrippenlijst/

Bronnen en links

- Meer informatie over de aanpak van het Rijk
- Informatie vanuit de provincies
- Het Koersdocument Drentse aanpak stikstof
- Nieuwsberichten over stikstof vanuit de provincie
- Meer informatie over Natura 2000-gebieden in onze provincie
- Infographic van het Rijk over gevolgen van te hoge stikstofuitstoot

FOCHTELOËRVEEN – KAARTEN & TEKSTEN LAAG 1

KAART 1, 1e Laag: GEBIEDSOMSCHRIJVING

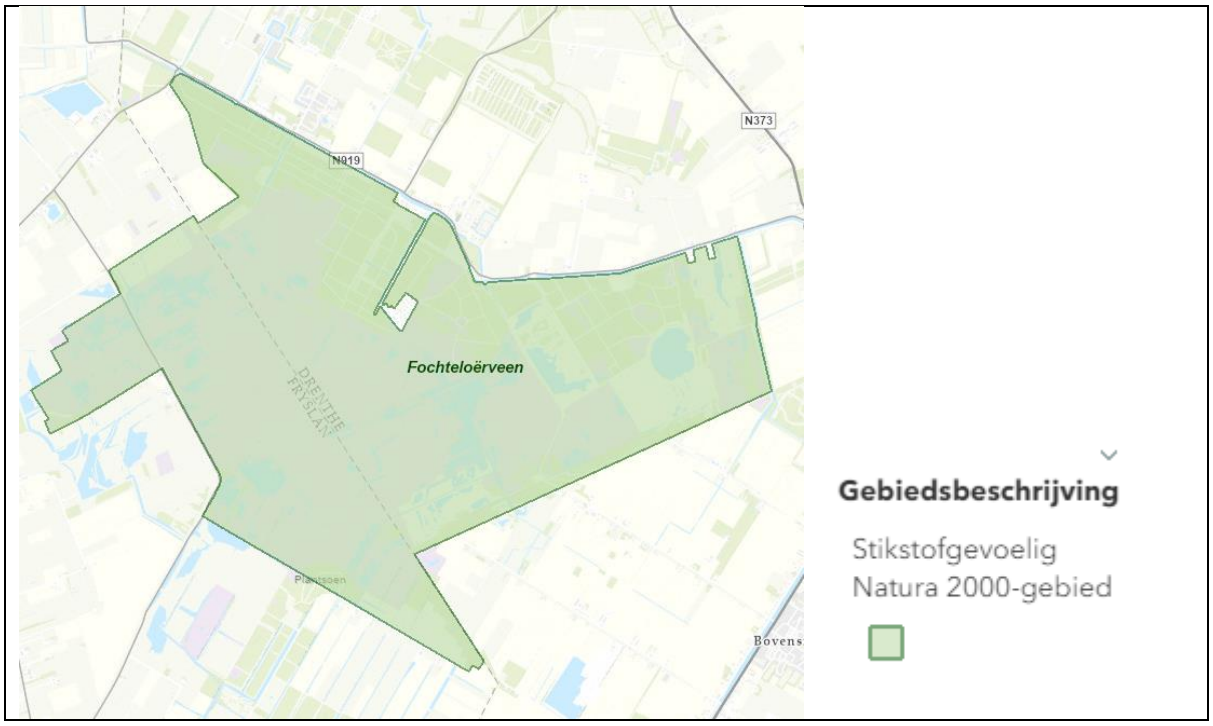

Het Fochteloërveen is ongeveer 2596 hectare groot en als Natura 2000-gebied aangewezen. Het ligt zowel in Drenthe als in Friesland.

Het Fochteloërveen maakte in het verleden onderdeel uit van de Smildigervenen die ooit grote delen van NW-Drenthe en aangrenzend Fryslân bedekten. Vrijwel het gehele oorspronkelijke hoogveengebied is afgegraven. Alleen de gebieden Fochteloërveen en Witterveld zijn overgebleven. Het Fochteloërveen lag aan de noordrand van dit grote veengebied en bestaat uit een naar verhouding jong en ondiep (tot 2 meter dik) veenpakket. Er zijn maatregelen genomen om de groei van het hoogveen te stimuleren, zoals het plaatsen van damwanden en het aanbrengen van stuwen. Nadat de veengroei jarenlang stilstond en door verdroging gedeeltelijk veraarde, bevat het Fochteloërveen nu een kern met actief hoogveen. Het gebied heeft een zeer markant open karakter met slechts heel weinig bomen in het centrum. Aan de noordzijde is veen en heide vervangen door de tijdens de ontginningsperiode aangelegde boswachterij Norg. Lokaal komen forse oppervlakte opslag voor. Het gebied bestaat, behalve uit het levend hoogveen in het centrale deel, uit droge en vochtige heide en vennen, enige graslanden en in het noorden enkele naaldbossen. Ondiep, open water is te vinden in de Vloeiweiden, Zuidwestplassen en het Esmeer. Het Esmeer is een zeer forse pingoruïne.

- Voortouwnemer Provincie Drenthe
- Gemeente: Noordenveld, Ooststellingwerf
- Beheerder: Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, de staat en particulieren
- Oppervlak: 2599 hectare
- Landschapstype: Hoogvenen
- Richtlijnen: Habitatrichtlijn

KAART 2, 1e Laag: Natura 2000 doelen

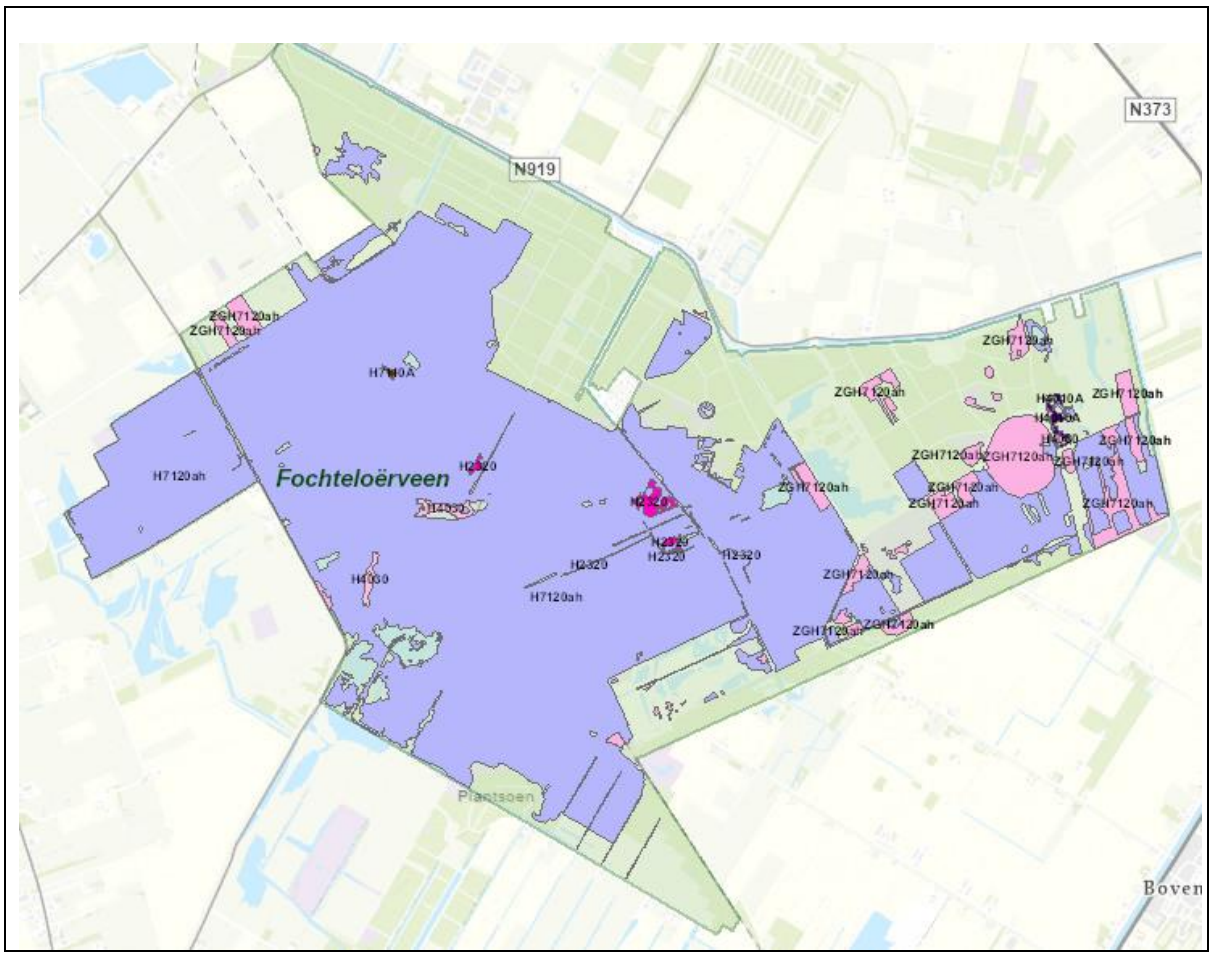

Het Fochteloërveen is aangewezen voor vijf habitattypen die op de kaart zijn weergeven.

Naast de aangewezen habitattypen zijn er 4 broedvogelsoorten waarvoor we instandhoudingsdoelen hebben:

- A008 Geoorde fuut
- A119 Porseleinhoen
- A275 Paapje
- A276 Roodborsttapuit

Voor niet-broedvogels zijn voor de volgende soorten instandhoudingsdoelen aangewezen.

- A037 Kleine zwaan
- A038 Wilde zwaan
- A041 Kolgans
- A052 Wintertaling
- A056 Slobeend
- A702 Toendrarietgans

Daarnaast is er een instandhoudingsdoel aangewezen vanuit de habitatrichtlijn:

- H1042 Gevlekte witsnuitlibel

KAART 3, 1e Laag: DEPOSITIE STIKSTOF 2018

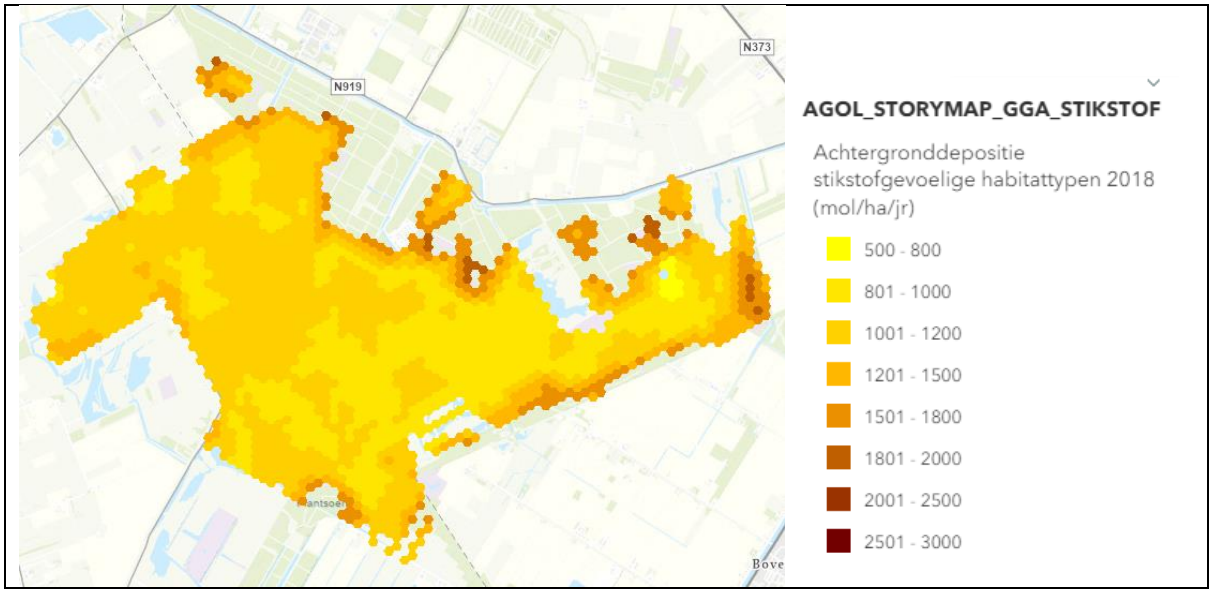

De gemiddelde achtergronddepositie per hexagoon lag in 2018 tussen de 1.866 en 1.057 mol N/ha/jaar.

U kunt op de ''hexagonen'' (de zeshoeken op de kaart) klikken om meer informatie over de herkomst van de stikstofdepositie op de betreffende locatie te krijgen. Let wel, de onzekerheidsgraad op dit detailniveau is te hoog om in het gebiedsproces te sturen op de waarden van individuele hexagonen.

KAART 4, 1e Laag: DEPOSITIEONTWIKKELING STIKSTOF

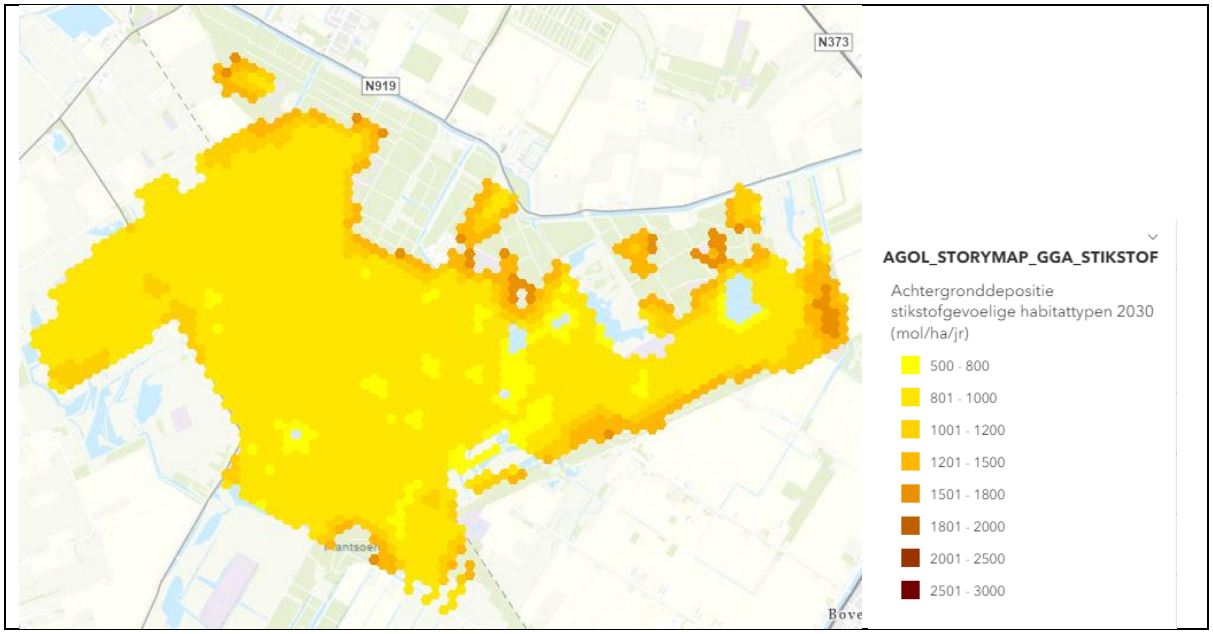

De geschatte gemiddelde achtergronddepositie per hexagoon in 2030 zal bij ongewijzigd beleid tussen de 824 en 1592 mol N/ha/jaar liggen. De geschatte depositie voor 2025 en 2035, waarvoor ook wettelijke normen gelden, is in Aerius nog niet berekend.

Door op de hexagonen (zeshoeken) op de kaart te klikken, vindt u de berekende stikstofneerslag op die specifieke plek voor 2030. Tevens vindt u er informatie over de bijdrage aan die depositie vanuit de verschillende sectoren. Let wel, de onzekerheidsgraad op dit detailniveau is te hoog om in het gebiedsproces te sturen op de waarden van individuele hexagonen.

KAART 5, 1e Laag: KRITISCHE DEPOSITIEWAARDE

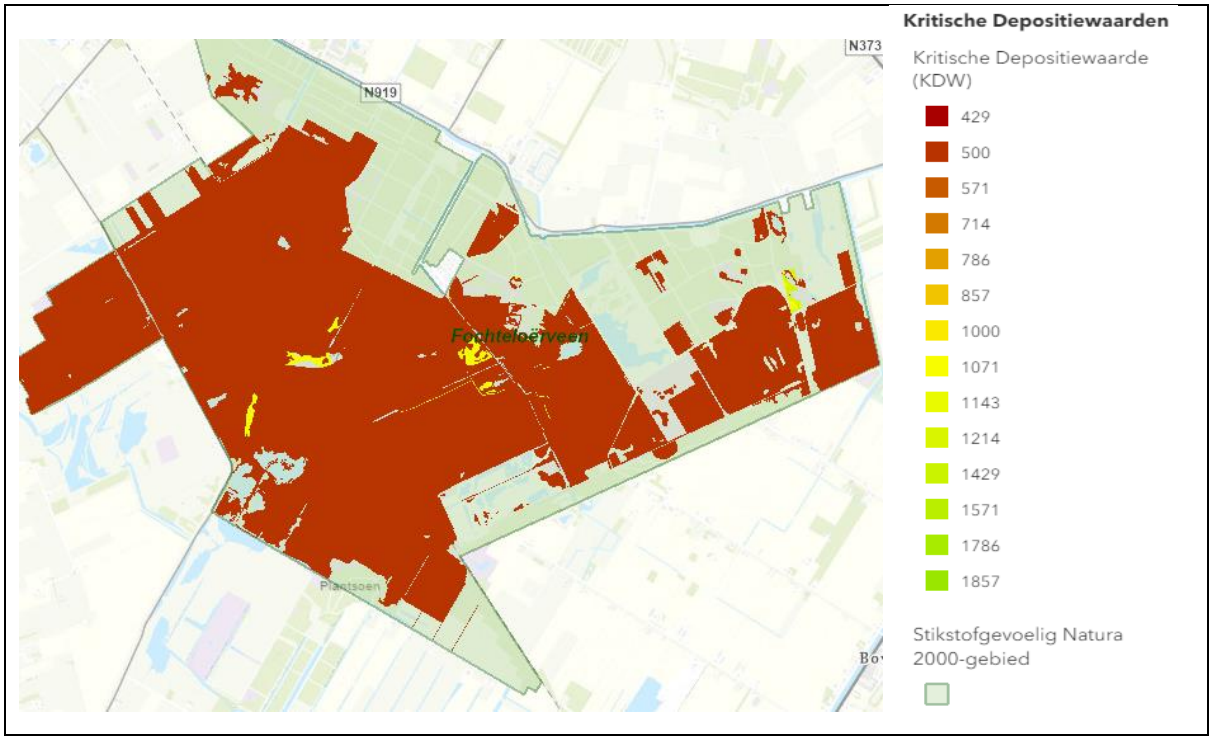

De kritische depositiewaarde (KDW) is een maat voor de gevoeligheid van een habitattype voor stikstof. Deze KDW is bepaald in het rapport “Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000” door Alterra.

Bij deposities boven de KDW loopt dit habitattype risico op een verandering in de soortsamenstelling. Soorten die profiteren van een hogere stikstofdepositie nemen dan toe ten koste van soorten van armere milieus. Ook kan de hoge stikstofdepositie een snellere groei veroorzaken waardoor successie versnelt. Hierdoor neemt opslag sterk toe, groeien grassen sneller en wordt de strooisellaag (biomassa in de bodem) dikker. Alle habitattypen in het Fochteloërveen zijn stikstofgevoelig.

KAART 6, 1e Laag: OVERSCHRIJDING KRITISCHE DEPOSITIEWAARDE

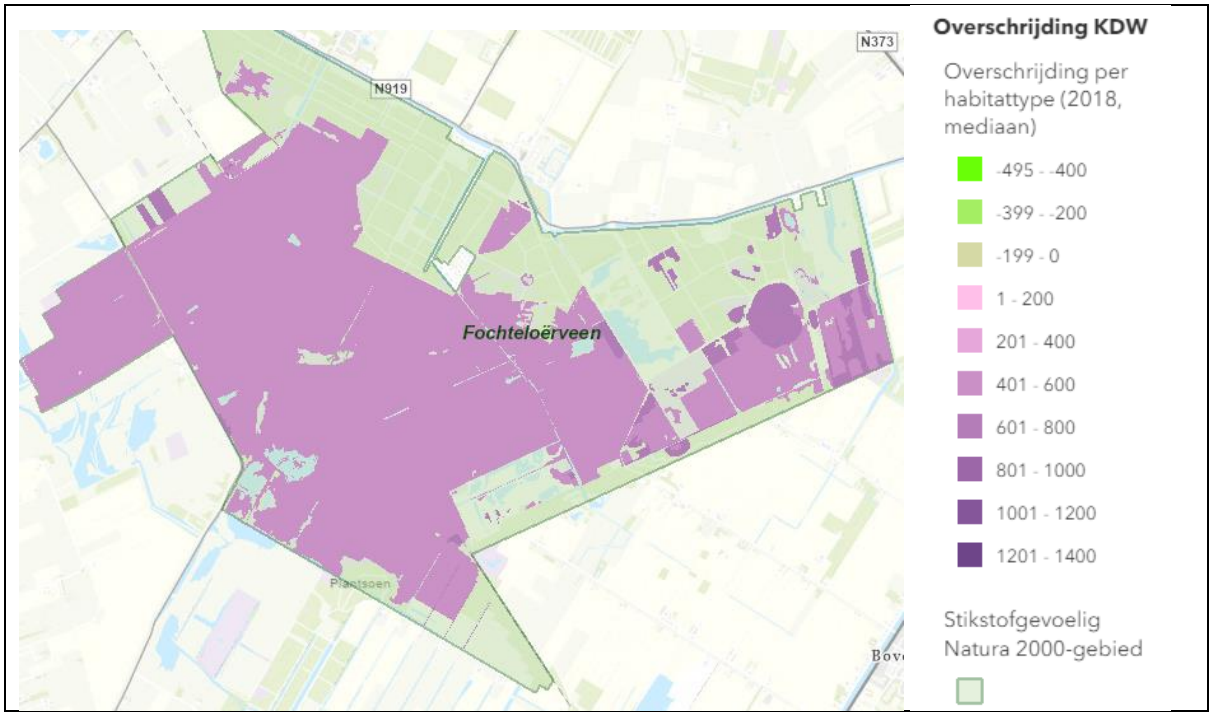

In 2018 (zie afbeelding) lag de stikstofdepositie op ongeveer 1% van de gekarteerde habitattypen onder de KDW (dit is de categorie 'geen overbelasting'; op 33% van de gekarteerde habitattypen op meer dan 70 mol/ha/jaar boven de KDW, maar nog lager dan 2x de KDW; en op 66% was de depositiewaarde hoger dan 2x de KDW.

In 2030 moet volgens de wet stikstofreductie en natuurherstel minimaal de helft van het areaal vrij zijn van overbelasting.
Dit wordt niet gehaald voor de volgende habitattypen zonder extra inspanningen:

- H7110A Actieve hoogvenen: 100 % verwachtte overschrijding in 2030
- H7120 Herstellende hoogvenen: 100% verwachtte overschrijding in 2030

In 2035 moet de depositie op 74% van het areaal onder de kritische depositie waarde zijn. De depositiewaarden voor 2025 en 2035 zijn echter nog niet berekend in Aerius.

We moeten er verder rekening mee houden dat er sprake kan zijn van ophoping van stikstofdepositie in de bodem, als gevolg van langjarige overbelasting met stikstof. Dit kan duurzaam herstel/ verbetering van de instandhoudingsdoelen vertragen.

KAART 7, 1e Laag: STIKSTOFDEPOSITIE PER SECTOR

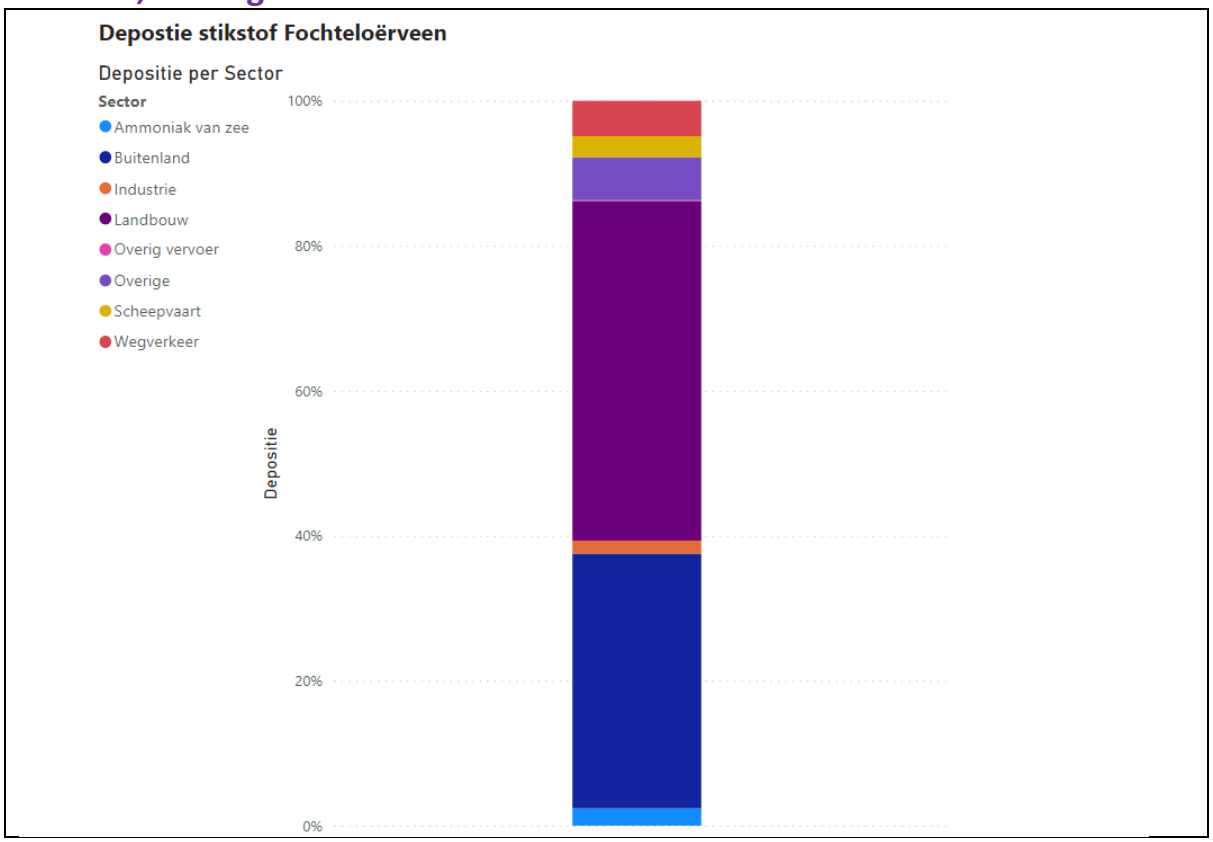

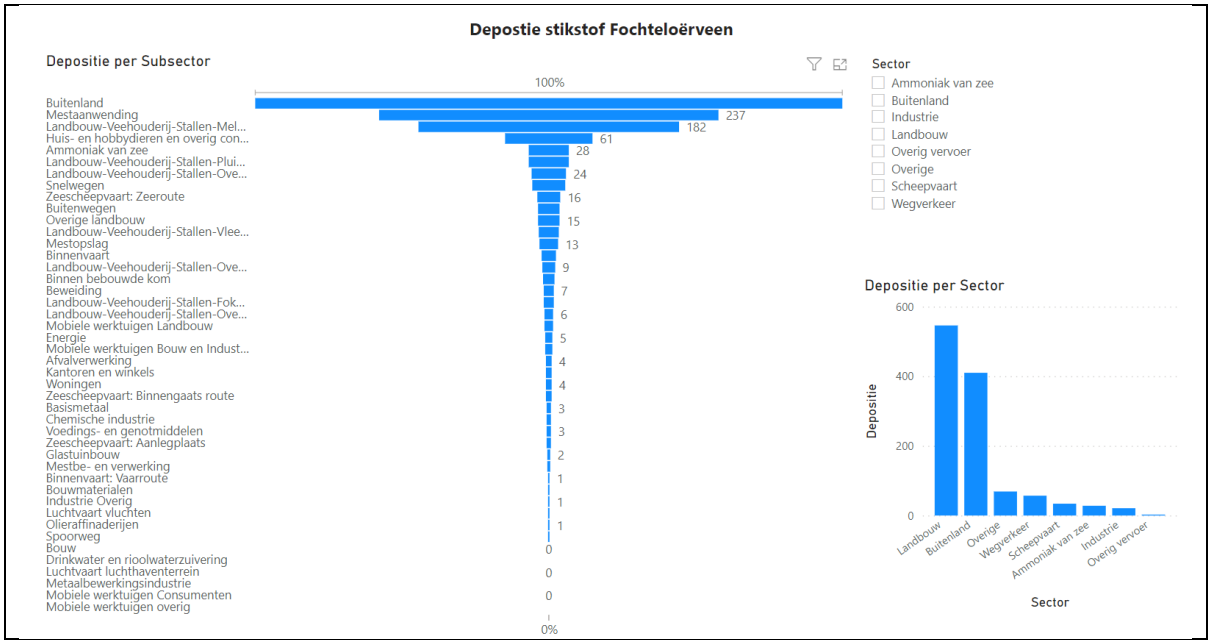

Op deze kaart ziet u welke sectoren aan de bron staan van de stikstofdepositie in het Fochteloërveen.

De informatie waarop deze kaart is gebaseerd, is afkomstig van AERIUS (het RIVM).
Er is detailinformatie beschikbaar over de onderverdeling binnen een sector. Klik daarvoor op onderstaande knop.

KAART 8, 1e Laag: ANALYSE BRONGEGEVENS

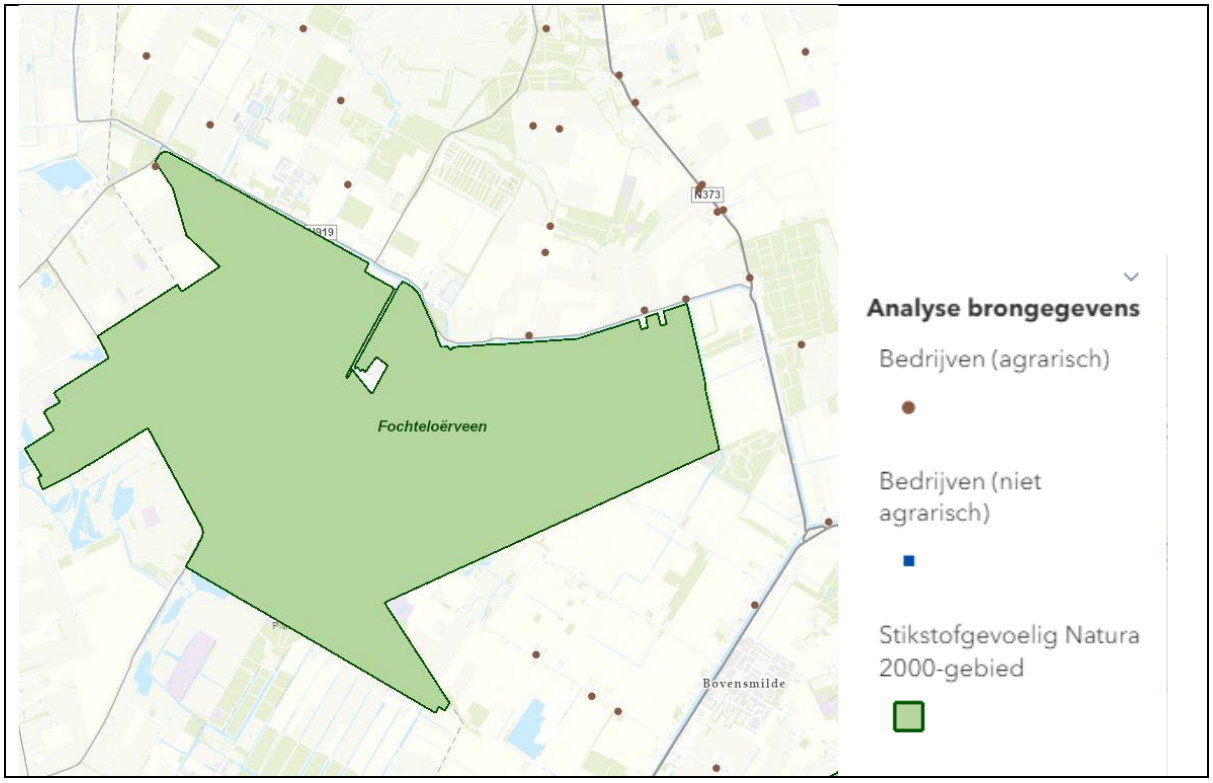

Op deze kaart vindt u de gegevens uit de natuurvergunningen van de diverse agrarische bedrijven (bolletjes). U vindt hier ook locaties van niet-agrarische bedrijvigheid (blokjes). Voor zover neerslag van individuele bronnen uit de directe omgeving afkomstig is, zijn deze locaties in beeld.

Wij hebben de invloed van enkele bronnen nader verkend. In het bijzonder die van de landbouw, omdat deze als sector voor de meeste gebieden de grootste bron van depositie vormt. Ook komt de ontwikkeling van emissie vanuit de industrie aan bod. Dit vindt u terug in de tweede laag van deze storymap.

De gegevens zijn gebruikt voor deze kaart komen direct uit de vergunningen van de bedrijven. Op deze kaart vindt u ook de gegevens van de industriële bedrijvigheid. Deze gegevens zijn grotendeels gebaseerd op de emissieregistratie. Zowel uitstoot als de depositie op het gebied vindt u opgenomen.

KAART 9, 1e Laag: Stand van zaken Natura 2000 doelen

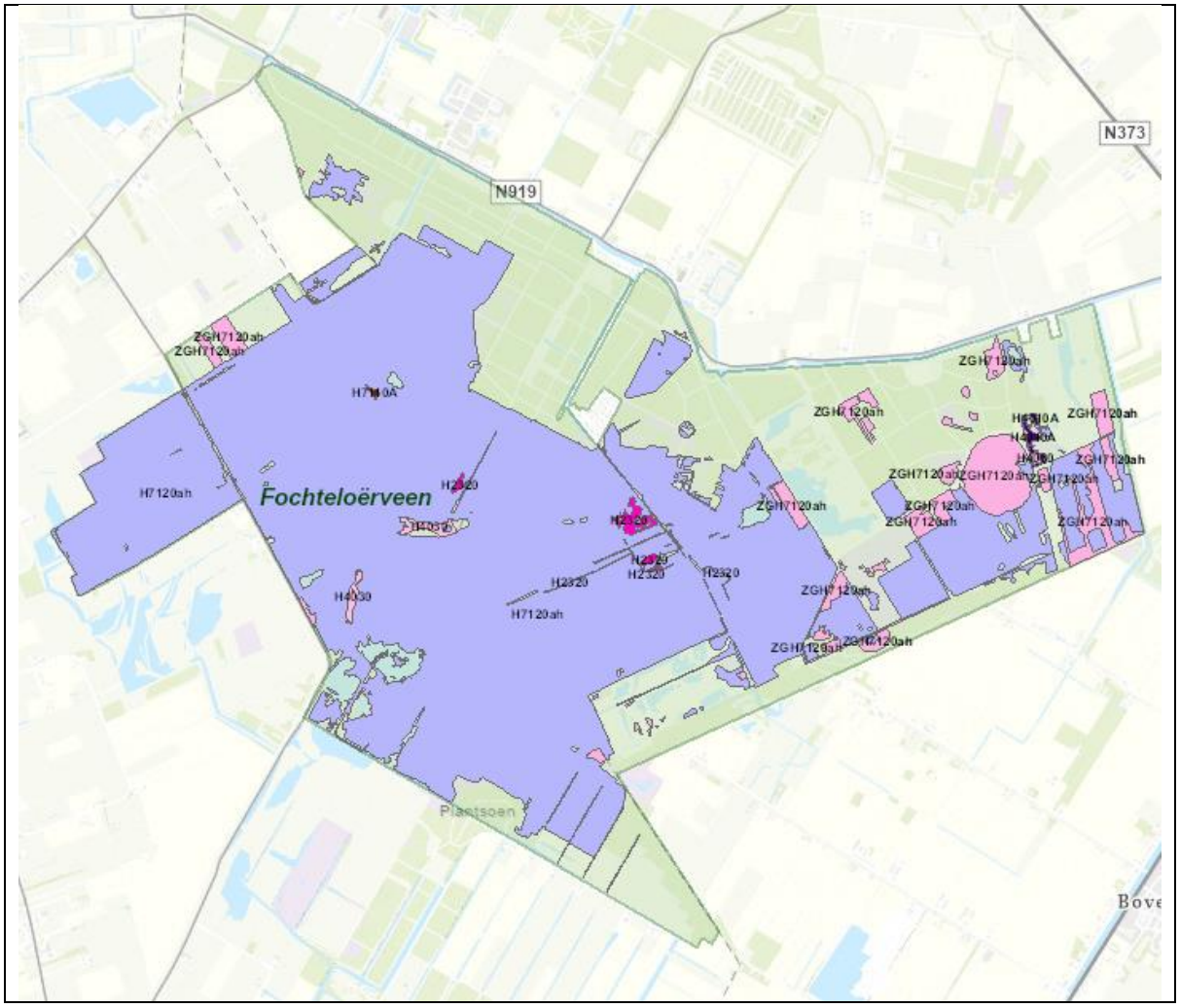

We volgen op verschillende manieren hoe het gaat met instandhoudingsdoelen. In de tweede laag wordt een overzicht gegeven van de drukfactoren en een overzicht van de belangrijkste resultaten voor de verschillende manieren van monitoren.

De heiden staan in oppervlakte onder druk, maar in de toekomst kunnen nieuwe locaties ontstaan waar de bossen worden omgevormd. Het actief hoogveen en herstellend hoogveen lijken zich op zeer beperkte schaal goed te ontwikkelen. Groote delen worden nog bedreigd door te laag wegzakkende grondwaterpeilen in de zomer. Bijna alle habitattypen hebben last van vergrassing en verbossing door de hoge stikstofdepositie. Begrazing met geiten en schapen en het verwijderen van opslag door een enorme inzet van vrijwilligers lijkt een verdere verslechtering te voorkomen. Daarnaast zijn er zorgen over de opmars van invasieve exoten trosbosbes en Amerikaanse vogelkers, die profiteren van de hoge stikstofdepositie en lage grondwaterstanden.

De vogel- en habitatrichtlijnsoorten hebben andere uitdagingen. Bij het verwijderen van opslag moet rekening worden gehouden met zang- en uitkijkposten. Verder is de voor herstel van het hoogveen noodzakelijke vernatting niet altijd gunstig voor enkele vogelsoorten, maar er zijn nieuwe kansen op plaatsen waar bos wordt omgevormd naar meer open vegetaties. Een aantal vogelsoorten foerageert buiten de begrenzing van het Natura 2000 gebied. Het is belangrijk dat er in die gebieden voldoende rust en ruimte is. Hiervoor zijn afspraken met de omgeving noodzakelijk.

KAART 10, 1e Laag: OPGAVE

Uit de Wet stikstofreductie en natuurherstel (2021) volgt dat de stikstofdepositie over geheel Nederland in 2030 op ten minste 50% van het areaal met stikstof gevoelige habitattypen in Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde moet zijn gebracht. De huidige berekeningen laten zien dat die doelstelling voor 2030 niet zal worden behaald. Voor de Actieve - en herstellend hoogveen (H7110A en H7120) blijft de overschrijding 100% voor de drie andere habitattypen ligt de overschrijding beneden de 50% van de oppervlakte.

Uiteindelijk gaat het erom dat voor elk gebied de wettelijk (Wet natuurbescherming) vastgelegde instandhoudingsdoelen worden bereikt. Verzuring en vermesting doordat de neerslag van stikstof hoger is dan de Kritische Depositie Waarde zorgt ervoor dat de habitattypen onder druk komen te staan. Begrazing en verwijderen van opslag helpen mee om de doelstellingen te behalen maar met de huidige stikstofbelasting is het niet mogelijk de doelstellingen voor verbetering van kwaliteit en uitbreiding van oppervlakte van de habitattypen te behalen.

Daarnaast is verdroging met als gevolg het uitzakken van de waterstanden in de zomer een belangrijk aandachtspunt voor de actieve en herstellende hoogvenen (H110A en H7120). Doordat de effecten van verdroging en verzuring elkaar versterken is het van belang beide problemen aan te pakken.

KAART 11, 1e Laag: MOGELIJKHEDEN VOOR GEBIEDSGERICHTE AANPAK: NATUURHERSTEL

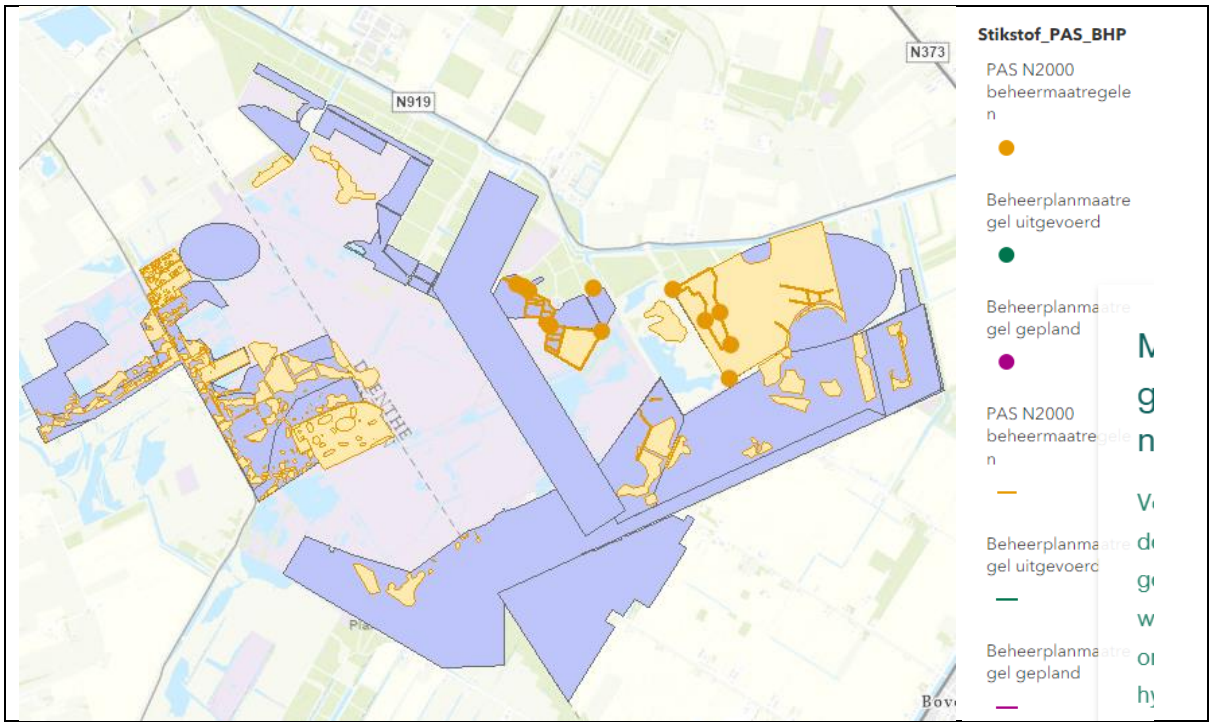

In 2022-2027 worden de – in de PAS Gebiedsanalyse - vastgestelde maatregelen voor de tweede beheerplanperiode uitgevoerd. Het gaat om hydrologische inrichtingsmaatregelen en maatregelen voor aanvullend beheer.

Na het vaststellen van het beheerplan voor het Fochteloërveen is zichtbaar geworden dat de kades in het gebied herstel behoeven. Hiervoor is een traject kadeherstel in het leven geroepen. Dit project is meegenomen in het Programma Natuur van het Rijk. Maatregelen opgenomen in het Programma Natuur:

Na het vaststellen van het beheerplan voor het Fochteloërveen is zichtbaar geworden dat de kades in het gebied herstel behoeven. Hiervoor is een traject kadeherstel in het leven geroepen. Dit project is meegenomen in het Programma Natuur van het Rijk.

- Hydrologische herstelmaatregelen, door middel van kadeherstel (Programma Natuur)
- Eco -hydrologisch onderzoek ten behoeve van het bepalen van externe maatregelen.

Regulier voeren de terreinbeherende organisaties en particuliere grondeigenaren beheerwerkzaamheden uit gericht op het behalen van natuurdoelen conform het provinciaal Natuurbeheerplan.

Het Natura2000 gebied Fochteloërveen is onderdeel van het Natuur Netwerk Nederland (NNN). De provincie Drenthe werkt met alle partners in het Programma Natuurlijk Platteland aan het voltooien van het NNN in 2027. In de omgeving van het Fochteloërveen wordt onder andere gewerkt aan het herstel van het Peizerdiep en de inrichting van de locatie Drentse Weg.

Andere maatregelen ten behoeve van herstel/ versterking van de stikstofgevoelige natuur in het Fochteloërveen zijn op dit moment niet in voorbereiding. Dit geldt dus ook waar het herstelmaatregelen buiten het eigenlijke Natura 2000-gebied zelf betreft.

Voor het herstel van de natuur is in het geval van het Fochteloërveen een sterke reductie van de stikstofneerslag in het gebied noodzakelijk.

Nota bene: de kaart bevat alleen de PAS/ Natura 2000 natuurmaatregelen. Maatregelen in het kader van b.v. het Programma Natuur staan er nog niet op.

KAART 12, 1e Laag: MOGELIJKHEDEN VOOR GEBIEDSGERICHTE AANPAK: STIKSTOFREDUCTIE

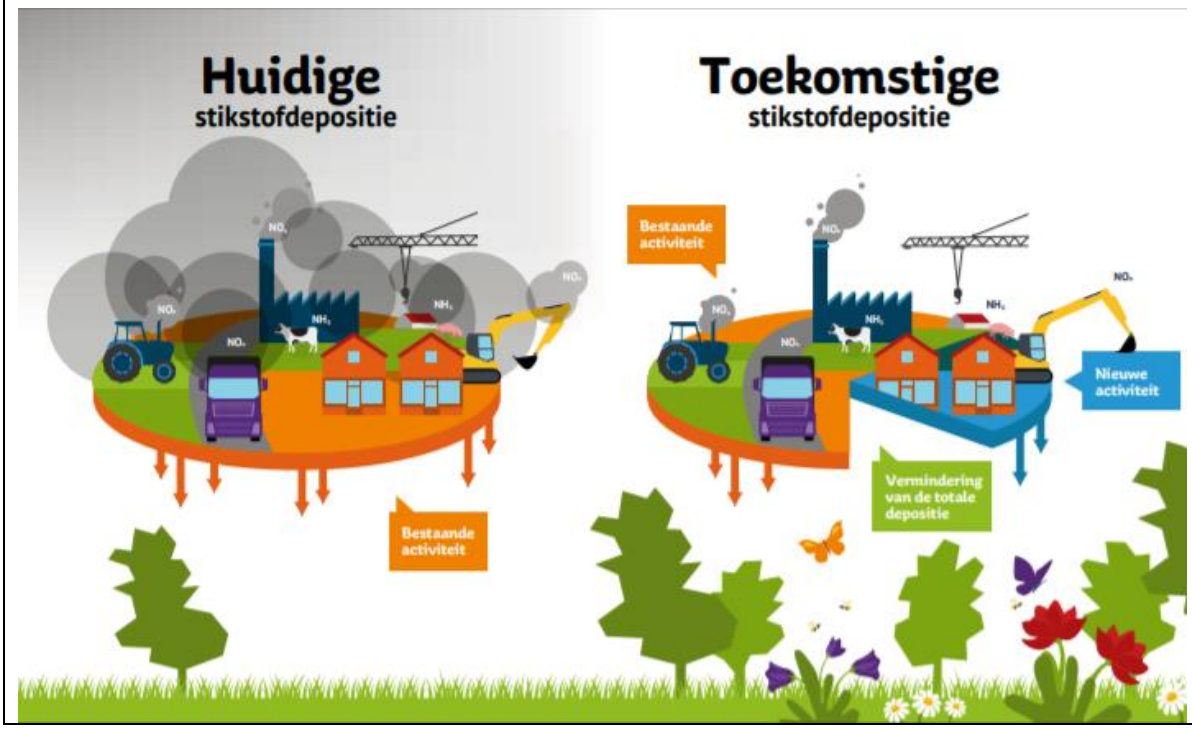

Op basis van de opgave, de stand van de natuur, gecombineerd met de analyse van de stikstofbronnen voor het gebied kan gekeken worden welke provinciale inzet voor het gebied noodzakelijk en efficiënt is.

Bronmaatregelen zijn veelal nodig in het kader van de gebiedsgerichte aanpak stikstof. Bronmaatregelen hebben altijd gevolgen voor de erbij betrokken ondernemers; soms kunnen die heel ingrijpend zijn.

In de tweede laag bij deze afbeelding worden in algemene zin de mogelijkheden verkend om de hoeveelheid stikstofneerslag in het gebied te verminderen. We lopen daarbij de verschillende sectoren - landbouw, industrie en verkeer en vervoer - bij langs. We kijken naar aspecten van vergunningverlening. Daarnaast kijken we naar waar het Rijk zich op richt.

De mogelijkheden die u in de tekst van laag 2 opgenomen vindt, kunt u zien als voeding voor de keuzes die uiteindelijk in de volgende fase van de gebiedsgerichte aanpak stikstof in Drenthe na gesprekken met alle betrokkenen moeten worden gemaakt.

KAART 13, 1e Laag: KOPPELKANSEN

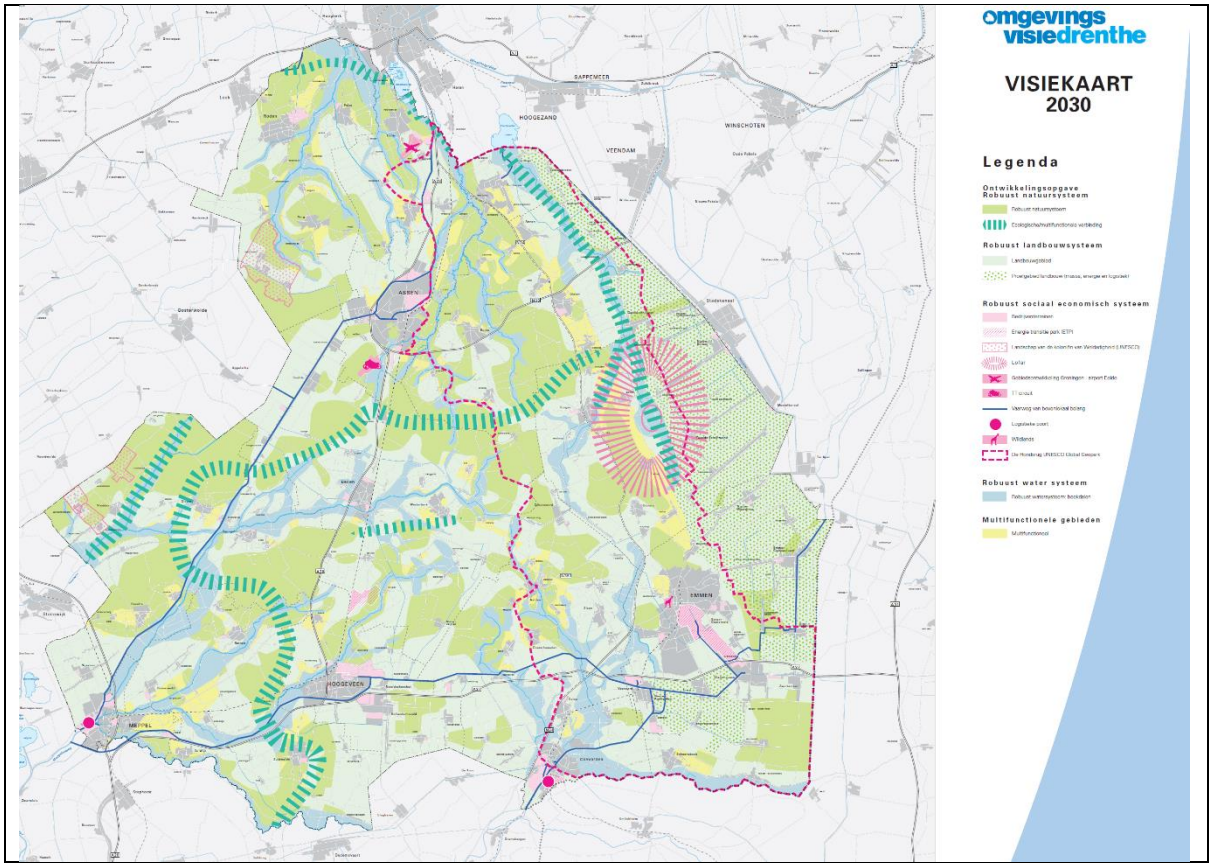

Naast de stikstofproblematiek spelen meer kwesties in het landelijk gebied. Om deze reden laten wij hier de Visiekaart uit onze Omgevingsvisie Drenthe 2018 zien. Die schetst onze opgaven tot aan 2030.

De provincie staat voor een aanpak waarbij maatregelen in samenhang worden gerealiseerd. In beleidsjargon gaat het hier om 'koppelkansen', mogelijkheden om met maatregelen meerdere beleidsdoelen te bereiken. Bij het opstellen van de gebiedsagenda's – de volgende fase in de aanpak – moeten deze concreet worden gemaakt. In laag 2 bij de kaart vindt u een globaal overzicht van programma's en projecten, waarmee in de gebiedsagenda's voor stikstof werk met werk gemaakt kan worden.

Voor veel ontwikkelingen die we hier bespreken, geldt daarbij dat deze vaak op een boerenerf samenkomen. Dit geldt o.a. voor thema's rondom hydrologie, klimaat, biodiversiteit en stikstof.

FOCHTELOËRVEEN – KAARTEN & TEKSTEN LAAG 2

TEKST BIJ KAART 1: GEBIEDSOMSCHRIJVING

Gebiedsomschrijving (naar: Beheerplan)
Het Fochteloërveen ligt tussen Veenhuizen, Smilde, Appelscha en Fochteloo en is in eigendom bij Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en enkele particulieren. Het maakte in het verleden deel uit van de uitgestrekte Smildigervenen die ooit grote delen van West-Drenthe en aangrenzend Fryslân bedekten. Het Natura 2000-gebied wordt gekenmerkt door zijn uitgestrektheid en openheid. Het is grotendeels boomloos, met uitzondering van de randgebieden met de bossen van Veenhuizen aan de noordkant en de bossen van Ravenswoud in het zuiden. Karakteristiek is de aanwezigheid van zeer natte gebieden waar regenwater blijft staan. Dit komt door slecht doorlatende lagen in de ondergrond, zoals keileem.

Door turfwinning en ontwatering binnen en buiten het Fochteloërveen is de grondwaterstand gedaald en is het gebied veel droger geworden. Ook de neerslag van stikstof heeft bijgedragen aan de achteruitgang van de natuur. Door deze ontwikkelingen is de natuur onder druk komen te staan waardoor bijzondere planten en dieren uit het gebied achteruit zijn gegaan of zijn verdwenen.
In het Fochteloërveen is een kleine kern met actief hoogveen aanwezig. Een groot deel van het veen is echter verdroogd en vergrast. Dit uit zich in een grote hoeveelheid van het gras pijpenstrootje. Ook bomen zoals berken kiemen goed in verdroogd veen, waardoor dichtgroeien met opslag een bedreiging vormt en de verdroging verder versterkt. In het centrum van het gebied komt een droge zandrug voor, de Bonghaar. Daar is droge heide te vinden, met overgangen naar vochtige heide en veen. Het Fochteloërveen staat bekend om de aanwezigheid van alle drie Nederlandse slangensoorten: adder, gladde slang en ringslang. In de zomer is een kleine populatie slangenarend aanwezig waarvan de vogels jagen op de slangen.

In het Fochteloërveen komen diverse vogelsoorten voor die gebruik maken van het hoogveenlandschap. De meest tot de verbeelding sprekende vogelsoort is de kraanvogel, die diep in het veen broedt en graag voedsel zoekt in de randzones. Andere bijzondere broedvogels komen voor aan de randen van het hoogveen waar enige opslag aanwezig is, zoals paapje en roodborsttapuit, of in en rondom veenplassen, zoals geoorde fuut en porseleinhoen.
Wintergasten en doortrekkers profiteren van het open water en de rust. Ze gebruiken de veenplassen en vennen om veilig te kunnen overnachten, en foerageren in het aangrenzende landbouwgebied. Voor het functioneren van het Fochteloërveen als slaapplaats voor deze vogelsoorten is het van belang dat er voldoende geschikt, rustig foerageergebied in de omgeving aanwezig is.

Bronnen & links

- Meer informatie kunt u vinden in het beheerplan: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuurbeleid-regels/natura-2000/onze-kroonjuwelen/fochteloerveen/

TEKST BIJ KAART 2: NATURA 2000 DOELEN

Vanuit de Europese Unie (EU) zijn de regels voor natuurbescherming vastgelegd in de Vogel- en Habitatrichtlijn. Deze richtlijnen richten zich zowel op de bescherming van soorten (Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten) als vegetaties (habitattypen). Alle EU-lidstaten hebben gebieden aangewezen voor de bescherming van vegetaties en specifieke (vogel)soorten. Deze gebieden vormen samen het Natura 2000 netwerk. Hoe Nederland dit heeft aangepakt staat omschreven in het Doelendocument.

In de onderstaande tekst staat welke instandhoudingsdoelen zijn vastgesteld voor het Fochteloërveen, welke kernopgaven gelden, hoe de doelen onderling met elkaar verbonden zijn, wat de randvoorwaarden zijn die nodig zijn voor de instandhouding en wat de landelijke staat van instandhouding is.

Kernopgave
Aan de beschrijving van het instandhoudingsdoel gaat een beschrijving van de zogenaamde **kernopgave** vooraf. Het Nederlandse deel van Natura 2000 is opgedeeld in acht landschappen. Voor elk landschap zijn kernopgaven geformuleerd. In deze kernopgaven zijn de prioriteiten voor de habitattypen en soorten in het betreffende landschap beschreven. Elk gebied levert, binnen zijn bereik, een bijdrage aan de kernopgaven voor het landschap waar het toe behoort. Het Fochteloërveen valt onder het landschap Hoogvenen. De volgende kernopgaven gelden voor het Fochteloërveen:

Typering	Kernopgave	Waarom
7.01	Uitbreiding kernen van actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) *H7110_A.	Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) prioritair. Voor hoogveenecosystemen is Nederland vanwege het voorkomen van laaglandhoogveen (lenshoogveen) van belang (sub-Atlantisch type). Internationaal belang is groot door enorme achteruitgang van het lenshoogveen (meeste restanten nog in Nederland). Nationaal van belang voor zeldzame en bedreigde soorten.
7.02	Op gang brengen of continueren van hoogveenvorming in herstellende hoogvenen H7120 in kansrijke situaties, met het oog op ontwikkeling van actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) *H7110_A (waar nodig uitbreiding oppervlakte H7120). Instandhouding van huidige relicten als bronpopulaties fauna. Herstel van grote veengebieden met voldoende rust voor o.a. voor de niet-broedvogel kraanvogel A127.	Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) prioritair. Nationaal van belang voor zeldzame en bedreigde soorten. Groter oppervlakte mede nodig t.b.v. behoud én herstel van actieve kernen. Noodzakelijke voorwaarde voor habitattype H7110.
7.03	Ontwikkeling van overgangszones van actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) *H7110_A incl. laggzones (met o.a. hoogveenbossen *H91D0, zure vennen H3160 en porseleinhoen A119, paapje A275 en watersnip A153)	Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) en hoogveenbossen prioritair. Potentieel van belang in Atlantische regio voor sterk bedreigde soorten. Ontwikkeling overgangszones van nationaal belang voor biodiversiteit, o.a. porseleinhoen, en compleetheid levensgemeenschap.

Habitattypen & Doelstellingen

Het gebied is aangewezen voor de volgende habitattypen, met bijbehorende doelstellingen en kernopgave:

Habitattype	Code	Status doel	Oppervlakte	Kwaliteit	Relatieve bijdrage	Kernopgave
Binnenlandse kraai-heidebegroeiingen	H2320	Definitief	=	=	C	-
Vochtige heiden (hogere zandgronden)	H4010A	Definitief	>	=	C	-
Droge heiden	H4030	Definitief	=	=	C	-
*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	H7110A	Definitief	>	>	B2	7.01, W; 7.02, W; 7.03, SG, W
Herstellende hoogvenen	H7120	Definitief	> (<)	>	A1	7.02, W

Onder '**Status doel**' geeft 'definitief' aan dat het habitattype voor het gebied is aangewezen in een definitief aanwijzingsbesluit. De asterisk (*) bij Actieve hoogvenen betekent dat het om een prioritair habitattype gaat, waarvoor Nederland een bijzondere verantwoordelijkheid draagt. Dit betreft soorten of habitattypen die gevaar lopen te verdwijnen en waarvan een belangrijk deel van hun totale verspreidingsgebied in de Europese Unie ligt. Voor de **oppervlakte** van het habitattype is aangegeven dat deze behouden moet worden (=) of moet worden uitgebreid (>). '> (<)' betekent dat Herstellende hoogvenen in oppervlakte mogen verminderen ten gunste van Actieve hoogvenen.

Voor de **kwaliteit** van het habitattype is eveneens bepaald dat deze behouden (=) of uitgebreid (>) moet worden. De **relatieve bijdrage** geeft aan welk percentage van de landelijke oppervlakte van het habitattype te vinden is in het betreffende gebied. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een klasse-indeling: A1 = 15-30%, A2 = 30-50%, A3 = 50-75% en A4 = >75% B1 = 2-6% en B2 = 6-15% C = <2%. Volgens de doelensystematiek worden de 5 belangrijkste gebieden geselecteerd (of 10 bij prioritaire habitattypen). 'W' betekent dat er een wateropgave is, 'SG' betekent dat er een *sense of urgency* beheeropgave is. Dat houdt in dat de situatie binnen tien jaar na aanwijzing verbeterd moet zijn om te voorkomen dat natuurwaarden onherstelbare schade oplopen.

Het gebied is aangewezen voor de volgende Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten, met bijbehorende doelstellingen en kernopgave:

Broedvogel	Code	Status doel	Omvang en kwaliteit leefgebied	Aantal broedparen	Relatieve bijdrage	Kernopgave
Geoorde fuut	A008	Definitief	=, =	13	B1	
Porseleinhoen	A119	Definitief	=, =	20	B1	7.03, SG, W
Paapje	A275	Definitief	=, =	60	B2	7.03, SG, W
Roodborsttapuit	A276	Definitief	=, =	65	C	

Niet-broedvogels	Code	Status doel	Omvang en kwaliteit leefgebied	Aantal (max/gem)	Relatieve bijdrage	Kernopgave
Kleine zwaan	A037	Definitief	=, =	Max 90	-	-
Wilde zwaan	A038	Definitief	=, =	Max 100	-	-

Kolgans	A041	Definitief	=, =	Max 2.300	-	-
Wintertaling	A052	Definitief	=, =	Gem 600	B1	-
Slobeend	A056	Definitief	=, =	Gem 40	C	-
Toendrarietgans	A702	Definitief	=, =	Max 11.100	-	-

Habitatrichtlijn-soort	Code	Status doel	Oppervlakte en kwaliteit leefgebied	Populatie	Relatieve bijdrage	Kernopgave
Gevlekte witsnuit libel	H1042	Ontwerp	=, =	=	C	-

Onder '**status doel**' betekent 'definitief' dat de soort als Vogelrichtlijn- of Habitatrichtlijndoel voor het gebied is aangewezen in een definitief aanwijzingsbesluit; 'ontwerp' wil zeggen dat het doel opgenomen is in een ontwerp-aanwijzingsbesluit. Voor de **populatie** van de soort is aangegeven of deze behouden moet worden (=) of moet worden uitgebreid (>). Voor het **leefgebied** is eveneens bepaald of dit behouden (=) of uitgebreid (>) moet worden, voor zowel oppervlakte als kwaliteit. De **relatieve bijdrage** geeft aan welk percentage van de landelijke populatie van de soort te vinden is in het betreffende gebied. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een klasse-indeling: A1 = 15-30%, A2 = 30-50%, A3 = 50-75% en A4 = >75% B1 = 2-6% en B2 = 6-15% C = <2%. De relatieve bijdrage is alleen berekend als het landelijke doel en het gebiedsdoel beide zijn gebaseerd op dezelfde waarde bij broedvogels (óf seizoensmaximum óf seizoensgemiddelde). Volgens de doelensystematiek worden de 5 belangrijkste gebieden geselecteerd (of 10 bij prioritaire habitattypen). De **kernopgaven** worden verderop weergegeven.

Stikstofgevoelige habitattypen en leefgebiedtypen

De Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten zijn afhankelijk van leefgebieden. Daarom is de instandhouding van de leefgebieden ook belangrijk voor de instandhouding van deze soorten. Soms zijn ze ook afhankelijk van vegetatietypen buiten de habitattypen; deze vegetatietypen worden leefgebiedtypen genoemd. Leefgebiedtypen zijn altijd stikstofgevoelig. Vegetaties die niet stikstofgevoelig zijn maar toch voor doelsoorten essentieel zijn, zoals landbouwgronden, zijn niet als beschermd leefgebied aangewezen. Voor gebieden waar dit per abuis toch gebeurd is, is dit inmiddels gecorrigeerd. Hiervan was in Drenthe nauwelijks sprake. In de onderstaande tabel wordt weergegeven welke habitattypen en leefgebiedtypen essentieel zijn voor de aangewezen Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten.

Vogel- en Habitatrichtlijnsoort	Code	Stikstofgevoelige habitattypen of leefgebiedtypen
Geoorde fuut	A008	H7120 Herstellende hoogvenen
Kleine Zwaan	A037	Geen
Wilde Zwaan	A038	Geen
Kolgans	A041	Geen
Wintertaling	A052	Geen
Slobeend	A056	Geen
Porseleinhoen	A119	Geen
Paapje	A275	H4010A Vochtige heiden (hogere zandgronden) H7110A *Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) H7120 Herstellende hoogvenen

Roodborsttapuit	A276	H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen H4010A Vochtige heiden (hogere zandgronden) H4030 Droge heiden H7110A *Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) H7120 Herstellende hoogvenen
Toendrarietgans	A702	Geen
Gevlekte witsnuitlibel	H1042	Geen

Abiotische randvoorwaarden habitattypen

De habitattypen worden gekenschetst in de profieldocumenten, waarin een beschrijving wordt gegeven op basis van de beste beschikbare ecologische kennis van de kenmerken en vereisten van het habitattype. In de profieldocumenten wordt een definitie van het habitattype gegeven en een beschrijving van de voorkomende vegetatietypen en de aanwezige typische soorten, waaronder ook de fauna. Tevens worden voor de habitattypen de abiotische randvoorwaarden en een beknopte beoordeling van de landelijke staat van instandhouding (SVI) gegeven, hieronder in twee tabellen. Voor de abiotische randvoorwaarden zijn de waarden binnen de range van 'goede' abiotische randvoorwaarden in de tabel overgenomen:

Habitattype	Zuurgraad	Vochtigheid	Voedselrijkdom	Overstroming	Gemiddeld Laagste Grondwaterstand
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	Matig zuur-b tot zuur	Matig droog tot droog	Zeer voedselarm	Niet	nvt
Vochtige heiden	Matig zuur-a tot zuur-b	Zeer nat tot zeer vochtig	Zeer voedselarm	Niet	nvt
Droge heiden	Matig zuur-b tot zuur	Matig droog tot droog	Zeer voedselarm	Niet	nvt
*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	Zuur-a tot zuur-b	's Winters inunderend tot nat	Zeer voedselarm	Niet	Nauwelijks wegzakkend tot zeer ondiep-a
Herstellende hoogvenen	Zuur-a tot zuur-b	's Winters inunderend tot nat	Zeer voedselarm	Niet	Nauwelijks wegzakkend tot zeer ondiep-a

Een uitgebreide omschrijving van het aangewezen habitattype en de definitie van de randvoorwaarden staan in het profielendocument van het desbetreffende habitattype.

De kritische depositiewaarde (KDW) is ook een belangrijke abiotische randvoorwaarde. Dit aspect staat verder uitgewerkt bij de toelichting op de kaart Kritische Depositiewaarden.

Voor de ecologische vereisten van de broedvogels, de niet-broedvogels en de habitatsoorten wordt verwezen naar de profieldocumenten.

Landelijke Staat van Instandhouding (SVI)

Habitattype	Verspreiding	Oppervlakte	Kwaliteit	Toekomst	Beoordeling landelijke SVI
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	Gunstig	Gunstig	Matig ongunstig	Gunstig	**Matig ongunstig**
Vochtige heiden	Gunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**
Droge heiden	Gunstig	Matig ongunstig	Zeer ongunstig	Matig ongunstig	**Zeer ongunstig**
*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	**Zeer ongunstig**
Herstellende hoogvenen	Gunstig	Gunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**

Broedvogels	Verspreiding	Populatie	Leefgebied	Toekomst	Beoordeling landelijke SVI
Geoorde fuut	Gunstig	Gunstig	Gunstig	Gunstig	**Gunstig**
Porseleinhoen	Gunstig	Zeer ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Zeer ongunstig**
Paapje	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	**Zeer ongunstig**
Roodborsttapuit	Gunstig	Gunstig	Gunstig	Gunstig	**Gunstig**

Niet-broedvogels	Verspreiding	Oppervlakte	Kwaliteit	Toekomst	Beoordeling landelijke SVI
Kleine zwaan	Gunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**
Wilde zwaan	Gunstig	Gunstig	Gunstig	Matig ongunstig	**Matig ongunstig**
Kolgans	Gunstig	Gunstig	Gunstig	Gunstig	**Gunstig**
Wintertaling	Gunstig	Matig ongunstig	Gunstig	Gunstig	**Matig ongunstig**
Slobeend	Gunstig	Gunstig	Gunstig	Gunstig	**Gunstig**
Toendrarietgans	Gunstig	Gunstig	Gunstig	Gunstig	**Gunstig**

Habitatsoorten	Verspreiding	Oppervlakte	Kwaliteit	Toekomst	Beoordeling landelijke SVI
Gevlekte witsnuitlibel	Zeer ongunstig	Zeer ongunstig	Matig ongunstig	Matig ongunstig	**Zeer ongunstig**

Bronnen & Links

- Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Fochteloërveen: https://www.natura2000.nl/gebieden/friesland/fochteloerveen/fochteloerveen-aanwijzing

- Ontwerpaanwijzingsbesluit https://www.natura2000.nl/besluiten-ter-inzage-enof-nog-niet-definitief
- Kernopgaven in het Natura 2000 doelendocument: Natura 2000 doelendocument (LNV, 2006).pdf
- Beheerplan: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuurbeleid-regels/natura-2000/onze-kroonjuwelen/fochteloerveen/
- Profielbeschrijvingen van habitattypen, Vogelrichtlijnsoorten en Habitatrichtlijnsoorten: www.natura2000.nl/profielen
- Gebiedsgegevens AERIUS monitor: https://monitor.AERIUS.nl/gebied/23/onderwerp/informatie

TEKST BIJ KAART 3: DEPOSITIE STIKSTOF 2018

Depositie in 2018
In het Fochteloërveen lag de depositie op relevante hexagonen tussen minimaal 826 en maximaal 1866 mol/ha/jaar. Het gewogen gemiddelde lag op 1057 mol/ha/jaar.

Op 90% van de hexagonen lag de depositie onder 1421 mol/ha/jaar (90-percentiel).

Het 10-percentiel lag op 965, wat betekent dat 90% van de hexagonen een hogere depositie had.

Achtergrond
Er zijn verschillende manieren waarop ammoniak en stikstofoxiden (ook wel: verzurende en vermestende stikstofverbindingen) in de lucht terechtkomen (geëmitteerd worden). Emissie vindt bijvoorbeeld plaats bij verbrandingsprocessen in verkeer of industrie, of uit urine en mest bij veehouderijen. Alle emissiebronnen zorgen zo gezamenlijk voor een hoeveelheid stikstofverbindingen in de lucht. Deze stikstofverbindingen slaan neer uit de lucht (worden gedeponeerd) in het hele land, dus ook op natuurgebieden. Dit wordt stikstofdepositie genoemd. Wanneer de deposities voor een nieuw initiatief vergeleken worden met alle bestaande deposities, worden de bestaande deposities samen 'achtergronddepositie' genoemd.

De depositie in natuurgebieden wordt berekend door het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). Hiervoor maakt het RIVM o.a. gebruik van emissiegegevens geregistreerd in de emissieregistratie (tevens ondergebracht bij het RIVM). De emissieregistratie verzamelt gegevens uit rapporten, gekoppeld aan sectoren zoals Verkeer en Vervoer of Landbouw en Landgebruik. Deze gegevens uit de emissieregistratie vormen de basis voor de modelberekening van de depositie. Daarnaast voert het RIVM metingen uit in het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) en het Landelijk Meetnet Luchtkwaliteit (LML). Er worden ook Droge Depositiemetingen Ammoniak (DDA) uitgevoerd. De metingen aan ammoniakdeposities worden vergeleken met de modelberekeningen. Waar nodig wordt de modelberekening aangepast aan de metingen.

Met de combinatie van berekeningen en metingen wordt een kaart gemaakt die weergeeft hoeveel stikstof op welke plek neerslaat: de depositiekaart. Deze kaart ligt onder de landelijke rekenprogramma's van AERIUS, een model waarmee de effecten van nieuwe initiatieven worden doorgerekend en voorspellingen kunnen worden gedaan van hoe de stikstofneerslag zich in de toekomst ontwikkelt. Informatie over depositie voor de Gebiedsverkenningen wordt gehaald uit AERIUS Monitor. De meest recente gegevens die beschikbaar zijn in AERIUS betreffen de berekeningen voor 2018. Er is ook een schatting van de depositie in 2030 beschikbaar in AERIUS Monitor (zie volgende kaart). De kaart van Nederland is in AERIUS opgedeeld in 'hexagonen', zeshoeken van elk één hectare groot. Wanneer binnen een Natura 2000-gebied een stikstofgevoelig habitattype of leefgebiedtype is aangetroffen (gekarteerd), wordt het hexagoon waarin dat habitattype of leefgebiedtype ligt een 'relevant hexagoon' genoemd. Op de kaart in de storymap zijn alleen de relevante hexagonen te zien.

Zie de figuur hierna voor een schematische verbeelding van het meten en berekenen van stikstof.

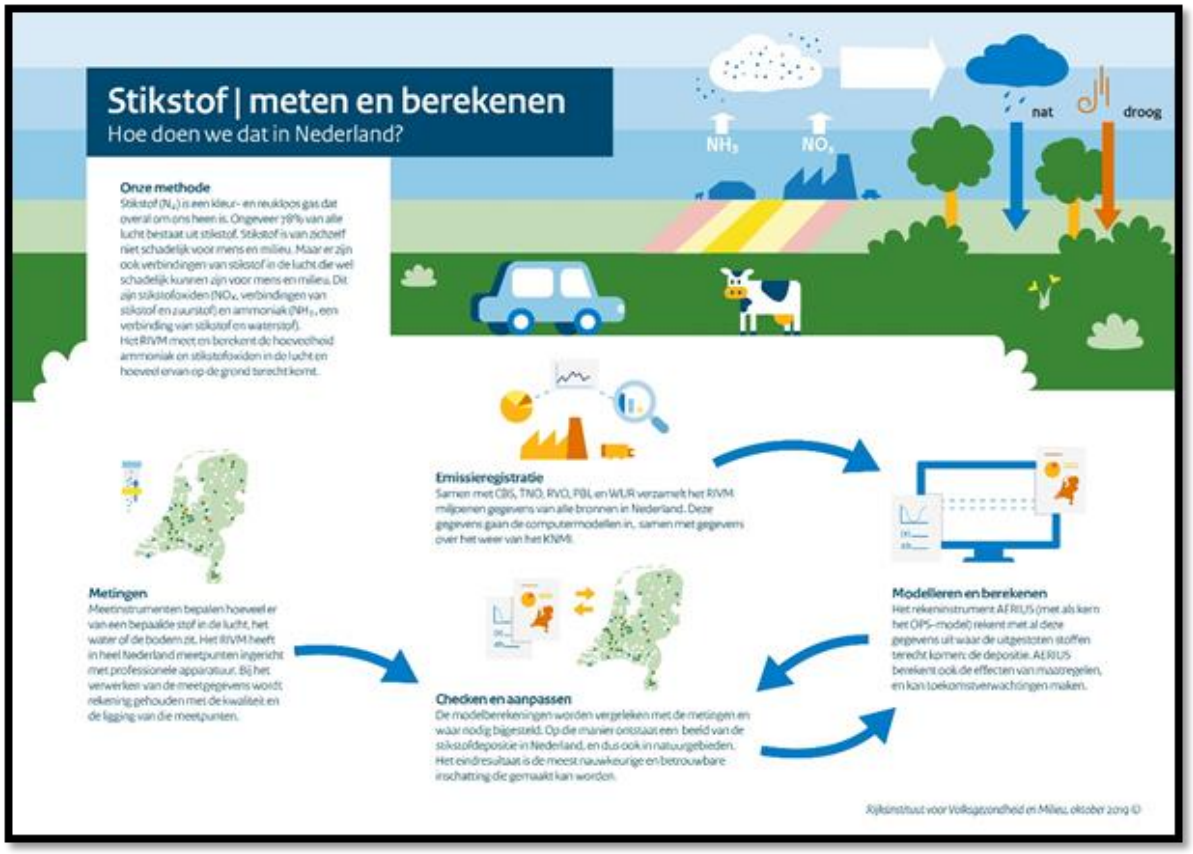

Het meten en berekenen van stikstof volgens het RIVM

Bronnen & Links

- Meer informatie over de stikstofmeetnetten vindt u op https://www.rivm.nl/stikstof/meten. Meetpunten bij het Fochteloërveen: https://man.rivm.nl/gebied/Fochteloërveen_en_esmeer.
- Meer informatie over emissieregistratie vindt u op www.emissieregistratie.nl
- Inzicht in depositie kunt u vinden op https://monitor.AERIUS.nl/
- Meer informatie over de berekende depositie kunt u vinden op https://www.AERIUS.nl/nl/factsheets/monitor-berekening-van-de-gemiddelde-depositie/

TEKST BIJ KAART 4: DEPOSITIEONTWIKKELING STIKSTOF

Depositieontwikkeling
Voor het berekenen van de emissieprognoses (dit is tot nu toe alleen gebeurd voor het jaar 2030) is in AERIUS gebruik gemaakt van het zogenaamde 'referentiescenario', afkomstig uit de 'Klimaat- en Energieverkenning 2019'. Dit scenario houdt rekening met gemiddelde economische groei in Nederland. Ook bevat dit scenario beleid dat is vastgesteld vóór 1 mei 2019. *Voorgenomen beleid en nadien vastgesteld beleid zijn (nog) niet in AERIUS meegenomen.*

Depositie 2025
In 2025 moet op grond van de Wet stikstofreductie en natuurherstel 40% van het areaal aan stikstofgevoelige natuur in Nederland onder de kritische depositiewaarde zijn gebracht. Voor 2025 zijn de depositiewaarden in AERIUS nog niet doorgerekend. Op zijn vroegst medio 2022 wordt een doorrekening uit AERIUS voor de verwachte depositie in 2025 verwacht.

Verwachte depositie in 2030
Voor 2030 wordt geschat dat de depositie op relevante hexagonen tussen de 824 en 1592 mol/ha/jaar zal liggen. Het gewogen gemiddelde wordt geschat op 889, 90% van de hexagonen heeft dan een depositie onder de 1211 mol/ha/jaar en het 10-percentiel ligt dan op 809 mol/ha/jaar. In het onderstaande diagram staat de verwachte ontwikkeling van de stikstofdepositie weergegeven in mol/ha/jaar.

Depositie 2035

Voor 2035 zijn de depositiewaarden in AERIUS nog niet berekend. Hierbij speelt ook het feit dat (internationale) afspraken over emissiereductie deels tot 2030 lopen. Voor de periode daarna moeten wellicht aannames worden gedaan. In algemene zin is het ingewikkeld om op dit moment helderheid over de depositie in 2035 te geven, aangezien in relatie tot de extra opgave vanuit de Wet stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn) voor de periode 2030-2035 de maatregelen niet bekend en dus nog niet door te rekenen zijn.

Op zijn vroegst medio 2022 wordt een doorrekening uit AERIUS voor de berekende depositie in 2025 en 2035 verwacht.

Bronnen & links

- Informatie over de stikstofmeetnetten en de links naar LML, MAN en DDA vindt u op https://www.rivm.nl/stikstof/meten
- Meer informatie over emissieregistratie vindt u op www.emissieregistratie.nl
- Zie over AERIUS ook: https://www.AERIUS.nl/nl/factsheets/bepalen-depositie-natura-2000-gebieden/15-10-2020
- Inzicht in depositie kunt u vinden op https://monitor.AERIUS.nl/
- Meer informatie over de berekende depositie kunt u vinden op https://www.AERIUS.nl/nl/factsheets/monitor-berekening-van-de-gemiddelde-depositie/
- Het rapport 'Klimaat- en Energieverkenning 2019' vindt u hier: https://www.pbl.nl/publicaties/klimaat-en-energieverkenning-2019
- Maar zie ook: https://www.pbl.nl/publicatie/emissieramingen-luchtverontreinigende-stoffen-rapportage-bij-de-klimaat-en-energieverkenning-2019

TEKST BIJ KAART 5: KRITISCHE DEPOSITIEWAARDE

Kritische Depositiewaarde

De Kritische Depositiewaarde (KDW) is een maat voor de gevoeligheid van een habitattype voor stikstof. De KDW is de grens waarboven het risico bestaat dat de kwaliteit van het habitattype of leefgebiedtype significant wordt aangetast door de verzurende en/of vermestende invloed van atmosferische stikstofdepositie. De waarde van de KDW wordt uitgedrukt in kilogram of mol stikstof per hectare per jaar (1 mol stikstof is 14 gram; 1 kilogram stikstof is 71,4 mol). Niet ieder habitattype is even gevoelig voor stikstof. Het habitattype Actief hoogveen bijvoorbeeld is heel gevoelig voor stikstof en heeft een lage KDW (7 kg of 500 mol N/ha/jaar), terwijl bijvoorbeeld Beuken-eikenbossen met hulst minder gevoelig zijn (20 kg of 1.429 mol N/ha/jaar). Ook zijn er habitattypen die nauwelijks negatief door stikstof worden beïnvloed. De meeste aan zee (zoute milieus) gerelateerde habitattypen zijn hier een voorbeeld van, maar ook sommige moerasvegetaties zijn niet heel gevoelig voor stikstof. De grens voor stikstofgevoeligheid ligt op 33 kg of 2.400 mol N/ha/jaar. Habitattypen en leefgebieden met een KDW die lager is dan deze waarde worden aangemerkt als 'stikstofgevoelig'. De kritische depositiewaarden en gevoeligheid voor stikstof voor de habitattypen in het Fochteloërveen zijn hieronder weergegeven.

Habitattype	Code	Kritische depositie waarde (mol/ha/jaar)	Gevoeligheid
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	H2320	1071	Zeer gevoelig
Vochtige heiden	H4010A	1214	Zeer gevoelig
Droge heiden	H4030	1071	Zeer gevoelig
*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	H7110A	500	Zeer gevoelig
Herstellende hoogvenen	H7120	500	Zeer gevoelig

Bij blootstelling aan een depositie hoger dan de KDW, zullen de habitattypen die daarvoor gevoelig zijn afnemen in kwaliteit en/of oppervlakte. Dit is niet toegestaan op basis van de instandhoudingsdoelen en de afspraken waarmee Nederland op basis van de Habitatrichtlijn heeft ingestemd. De provincie Drenthe is ervoor verantwoordelijk dit te voorkomen voor de Natura 2000-gebieden in onze provincie.

In een recent artikel op 'Nature Today' wordt het belang van het toewerken naar de kritische depositiewaarde door een aantal deskundigen nog eens op toegankelijke wijze uitgelegd: Nature Today | Het belang van kritische depositiewaarden in het stikstofbeleid.

Bronnen & links

- Meer informatie over de kritische depositiewaarden voor habitattypen kunt u vinden in het rapport *Overzicht van kritische depositiewaarden voor stikstof, toegepast op habitattypen en leefgebieden van Natura 2000* op https://edepot.wur.nl/245248
- Zie over AERIUS ook: https://www.AERIUS.nl/nl/factsheets/bepalen-depositie-natura-2000-gebieden/15-10-2020
- Meer informatie over empirische kritische depositiewaarden kunt u vinden in RIVM-rapport 680359002 op https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/680359002
- Over de waarde van de KDW-en, zie Kamerstuk 35600, nr. AA op https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35600-AA.html
- Het rapport 'Relaties tussen de hoeveelheid stikstofdepositie en de kwaliteit van de habitattypen': https://doi.org/10.18174/547752

TEKST BIJ KAART 6: OVERSCHRIJDING KRITISCHE DEPOSITIEWAARDE

Overschrijding (per habitattype)
In 2018 lag de stikstofdepositie op ongeveer 1% van de gekarteerde habitattypen onder de KDW (dit is de categorie geen overbelasting, **groen** in onderstaande diagram); op 33% van de gekarteerde habitattypen op meer dan 70 mol/ha/jaar boven de KDW, maar nog lager dan 2x de KDW (matige overbelasting, **paars**); en op 66% was de depositiewaarde hoger dan 2x de KDW (sterke overbelasting, **donkerpaars**).

Op de kaart ziet dat er voor 2018 zo uit, een kaart op hexagoonniveau is te raadplegen via AERIUS monitor:

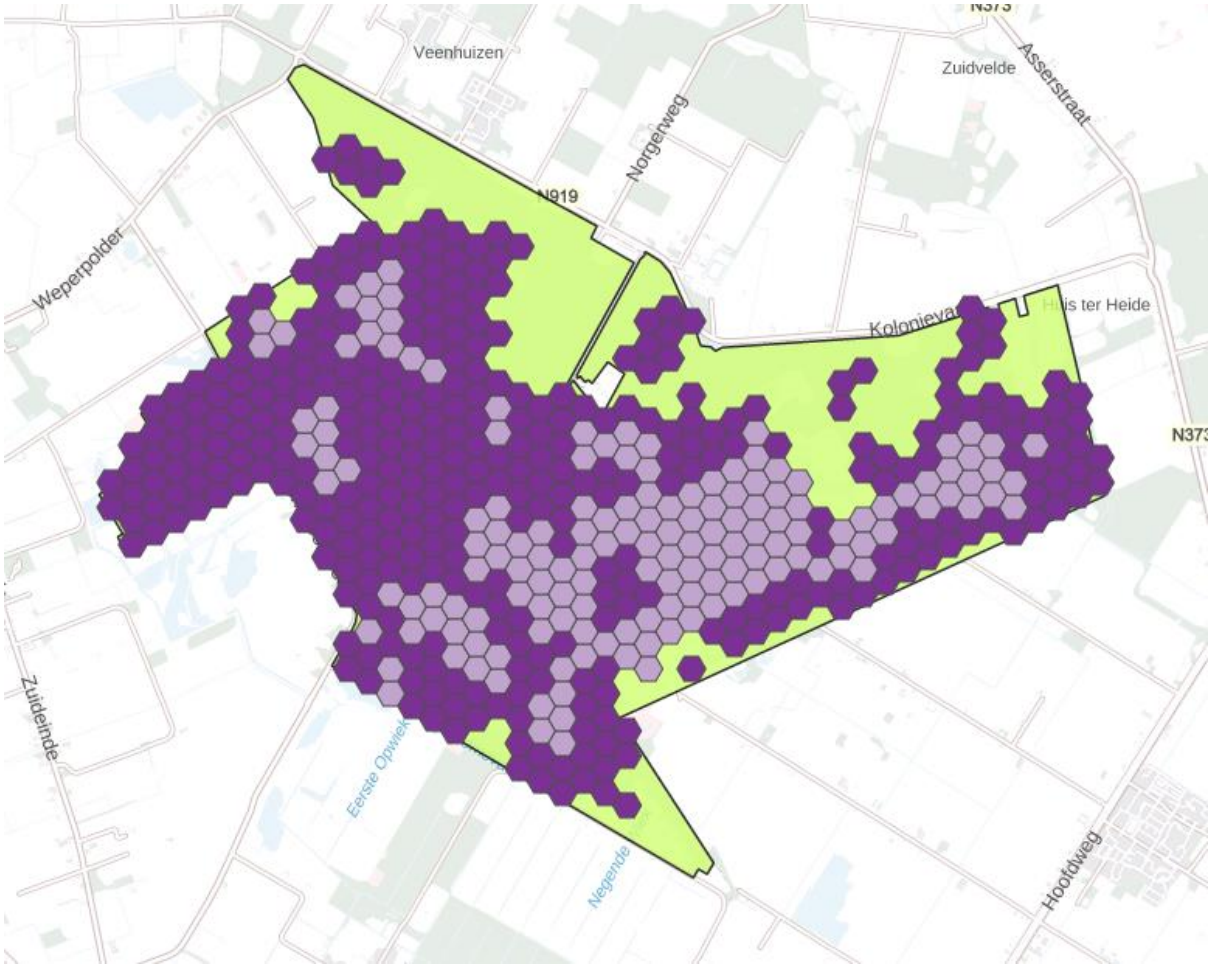

Situatie 2030
Voor de emissieprognoses (2030) is in AERIUS gebruik gemaakt van het zogenaamde 'referentiescenario', afkomstig uit de 'Klimaat- en Energieverkenning 2019'. Dit scenario houdt rekening met gemiddelde economische groei in Nederland. Ook bevat dit scenario beleid dat is vastgesteld voor 1 mei 2019. Het voorgenomen beleid en later vastgesteld beleid is hier niet in meegenomen.

In 2030 wordt geschat dat er op 1% van het areaal van het aangewezen habitattype **geen overbelasting** meer zal zijn. Op 87% van de oppervlakte is nog steeds sprake van **matige overbelasting**. Een depositiewaarde hoger dan 2x de KDW (sterke overbelasting, **donkerpaars**) komt nog op 12% van de oppervlakte voor.

Op de kaart ziet dat er voor 2030 zo uit, een kaart op hexagoonniveau is te raadplegen via AERIUS monitor:

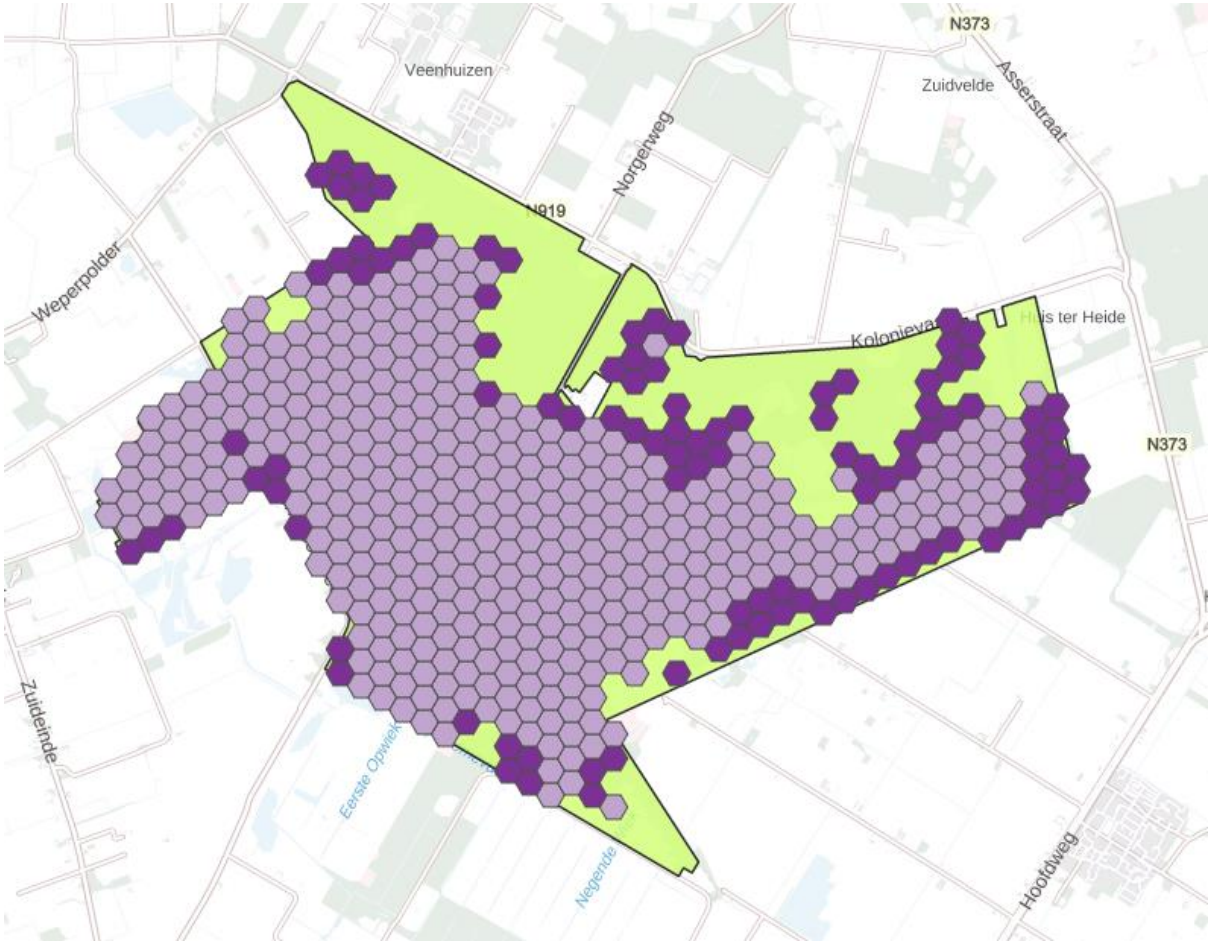

De omgevingswaarde ziet er in een staafdiagram als volgt uit:

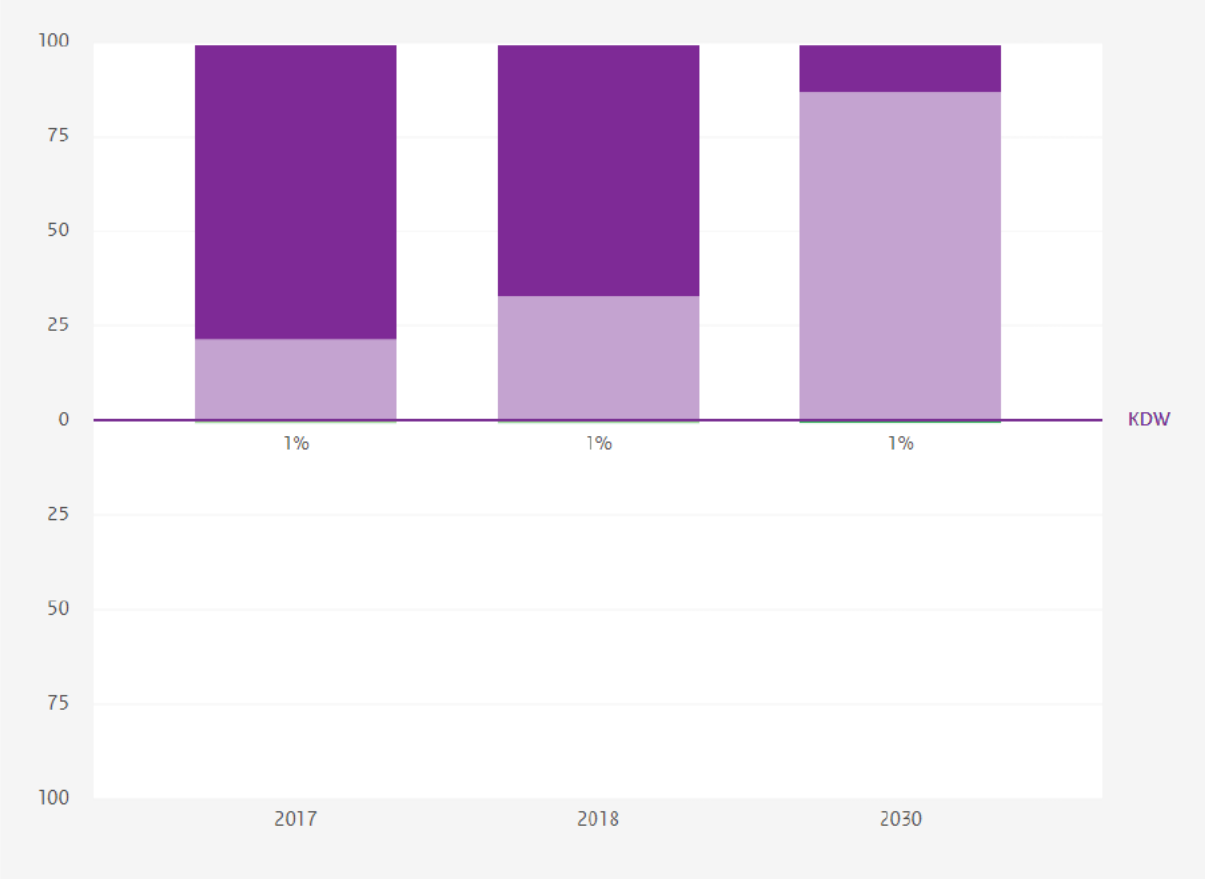

Hieronder zijn per habitattype de deposities en de overschrijdingen weergegeven.

Habitattype	Code	KDW (mol/ha/jaar)	2018		2030	
			Gem. depositie (mol/ha/jaar)	Hexagonen Overschrijding (%)	Gem. depositie (mol/ha/jaar)	Hexagonen Overschrijding 2030 (%)
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	H2320	1071	985	0%	824	0%
Vochtige heiden (hogere zandgronden)	H4010A	1214	1196	23%	1012	23%
Droge heiden	H4030	1071	1037	23%	871	14%
**Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)*	*H7110A*	*500*	*1009*	*100%*	*846*	*100%*
Herstellende hoogvenen	*H7120*	*500*	*1051*	*100%*	*884*	*100%*

Voor het bereiken van de instandhoudingsdoelen voor het hele areaal van het habitattype moet de depositie verder dalen dan in 2030 gebeurt, want ook dan zijn er nog een aantal habitattypen waar de depositie te hoog is voor de instandhouding.

Naast een omgevingswaarde voor 2025 en 2030 is in de Wet stikstofreductie en natuurherstel een omgevingswaarde voor 2035 vastgesteld. Dan moet een daling van 50% van de stikstofdepositie zijn bereikt. Dit moet ertoe leiden dat 74% van het areaal aan stikstofgevoelige habitattypen in Nederland qua stikstof niet meer overbelast is. In de bovenstaande tabel staat *cursief* aangegeven voor welke habitattypen de verwachting op dit moment is dat de omgevingswaarde voor 2030 niet behaald wordt en er extra inspanning nodig is om de resultaatsverplichting te realiseren.

De depositiewaarden voor 2035 zijn echter nog niet doorgerekend in AERIUS. Voor het Fochteloërveen (en alle andere gebieden) is nog niet duidelijk (medio 2021) of de omgevingswaarde voor 2035 wordt gehaald. De berekening van AERIUS voor het jaar 2035 wordt pas medio 2022 verwacht.

Bronnen & links

- Meer informatie over de overschrijding van de kritische depositiewaarde kunt u vinden op https://monitor.AERIUS.nl/
- Zie over AERIUS ook: https://www.AERIUS.nl/nl/factsheets/bepalen-depositie-natura-2000-gebieden/15-10-2020
- Klimaat- en energieverkenning 2019: https://www.pbl.nl/publicaties/klimaat-en-energieverkenning-2019

TEKST BIJ KAART 7: STIKSTOFDEPOSITIE PER SECTOR

Herkomst stikstofdepositie
Duidelijk is dat in het gebied sprake is van een overschrijding van de KDW, en dat daarmee voor stikstof de omgevingsconditie ongunstig is.

Om te onderzoeken welke bronmaatregelen voor het gebied mogelijk zijn voor de benodigde daling van de depositie moeten we inzicht hebben in de bijdrage vanuit de verschillende bronnen. Daarmee kan een inschatting worden gemaakt van de benodigde opgave per sector. In de nabijheid van het gebied bevinden zich meerdere stikstofbronnen, veelal agrarisch. Hieronder bevinden zich een paar grote bedrijven. Niet-agrarische bronnen bevinden zich op grotere afstand van het gebied, met uitzondering van de woonwijk Kloosterveen.

De landbouw heeft het grootste aandeel in de stikstofdepositie op het Fochteloërveen. Het ging in 2018 in totaal om 46,7%. Het op één na grootste deel van de depositie komt uit het buitenland (35,1%). De overige 18,2% komt vooral van het wegverkeer (4,0%) en overige sectoren (6,0%)

In 2030 is de berekende depositie voor 50,5% afkomstig van de landbouw. Uit het buitenland komt dan 31,1%, en 18% komt van de overige sectoren. Het wegverkeer heeft een aandeel van 3,3%.

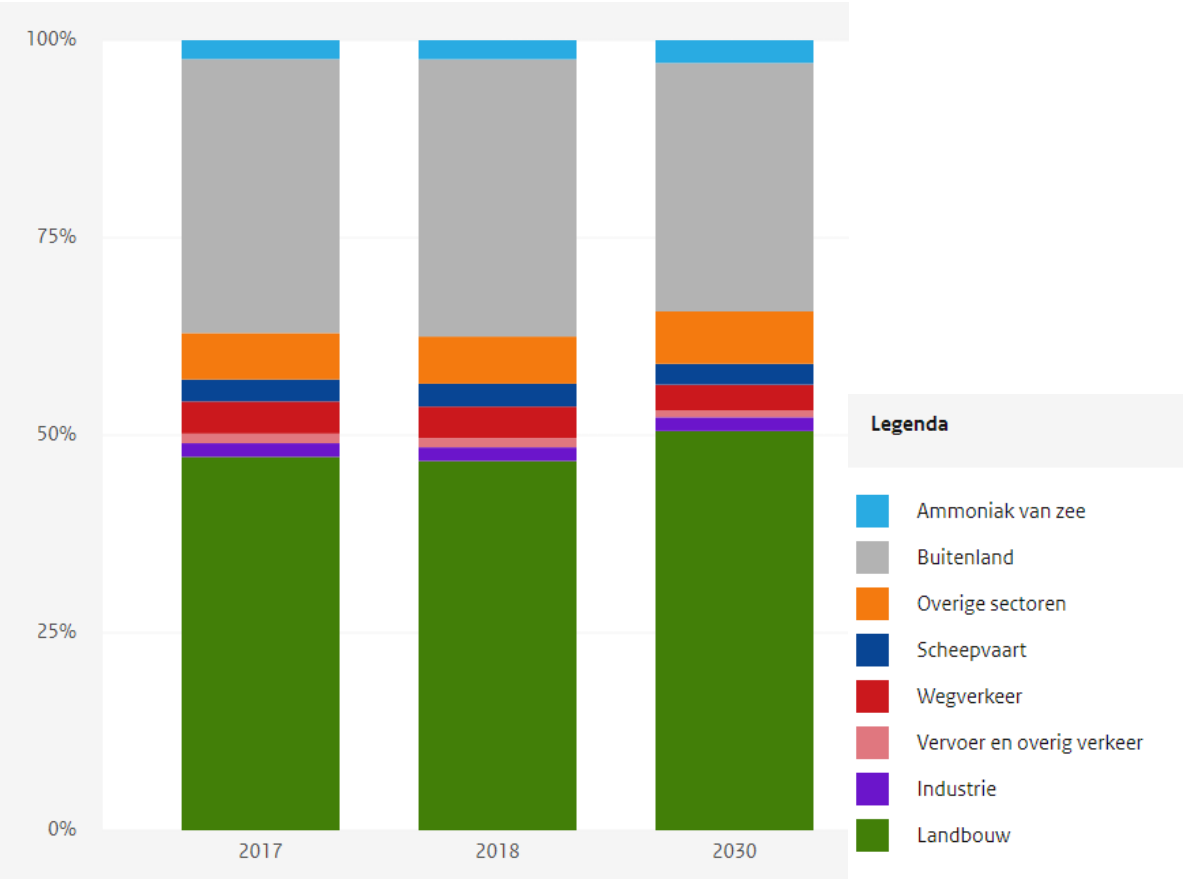

Bronnen & links

- Overschrijding van de kritische depositiewaarde: https://monitor.AERIUS.nl/
- Stikstofmeetnetten: https://www.rivm.nl/stikstof/meten

TEKST BIJ KAART 8: ANALYSE BRONGEGEVENS

Analyse brongegevens
Op deze kaart vindt u de gegevens uit de natuurvergunningen van de diverse agrarische bedrijven (bolletjes). U vindt hier ook gegevens van niet-agrarische bedrijvigheid (blokjes).

Zoals in het diagram (depositie per sector) zichtbaar werd, is het aandeel van de landbouw als geheel in de depositie ongeveer47% voor het Fochteloërveen. De bijdrage van de buitenlandse bronnen per sector is op verzoek van de provincies inzichtelijk gemaakt. Het buitenland is in volgorde de volgende grootste belaster met circa 35%. Binnen deze bron neemt de landbouw het grootste aandeel in. Industrie vertegenwoordigt met bijna 2% slechts een beperkt deel van de depositie.

Er zit een verschil in depositiesnelheid tussen het voornamelijk uit de agrarische bronnen afkomstige NH_3 en de uit de niet-agrarische bronnen afkomstige NO_x. Dit komt allereerst doordat ammoniak in vergelijking tot stikstofoxide dichter bij de bron neerslaat. Daarnaast zijn de temperatuur en de schoorsteenhoogtes van de agrarische bronnen lager, waardoor de stikstof minder hoog de lucht in wordt geblazen en daardoor op korte afstand neerslaat. Daarnaast zijn o.a. de ruwheid (begroeiing van het gebied) en de windrichting van invloed op de depositie. Een gebied met veel bomen en struiken heeft door de vele wervelingen in de lucht meer depositie dan een gebied met nauwelijks begroeiing. Dat neemt niet weg dat beide stoffen over grote afstanden verspreid worden. In de nabijheid van de bron vindt de grootste depositie plaats maar het restant neemt langzaam af waardoor op grote afstand er nog sprake is van een bijdrage. Met andere woorden elke bron draagt bij aan de 'deken'. De bijdrage van lokale bronnen wordt relatief gezien groter naarmate de 'deken' geringer wordt.

Landbouw
Voor wat betreft de bijdrage van deze sector aan de depositie (> 571 mol/ha/jr) in het gebied zien we het volgende beeld als we kijken welke depositie de bedrijven binnen een zone van respectievelijk 1, 5 en 10 km rondom het gebied leveren – *lees daarbij goed de kanttekening na de diagrammen*:

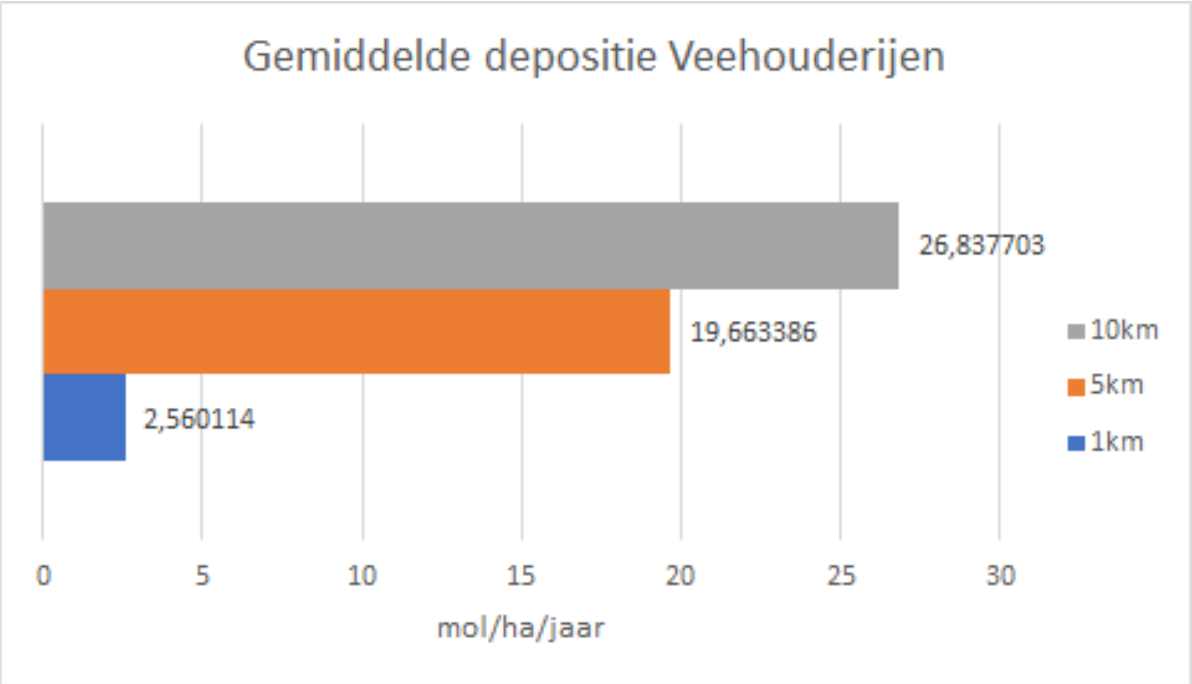

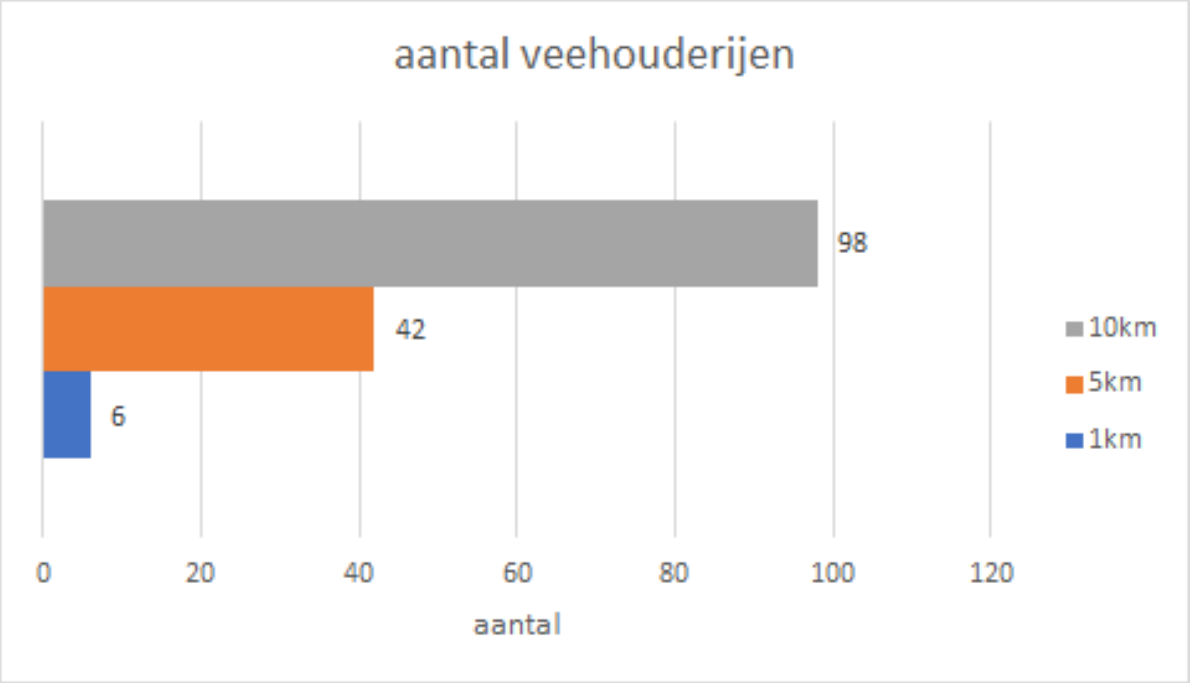

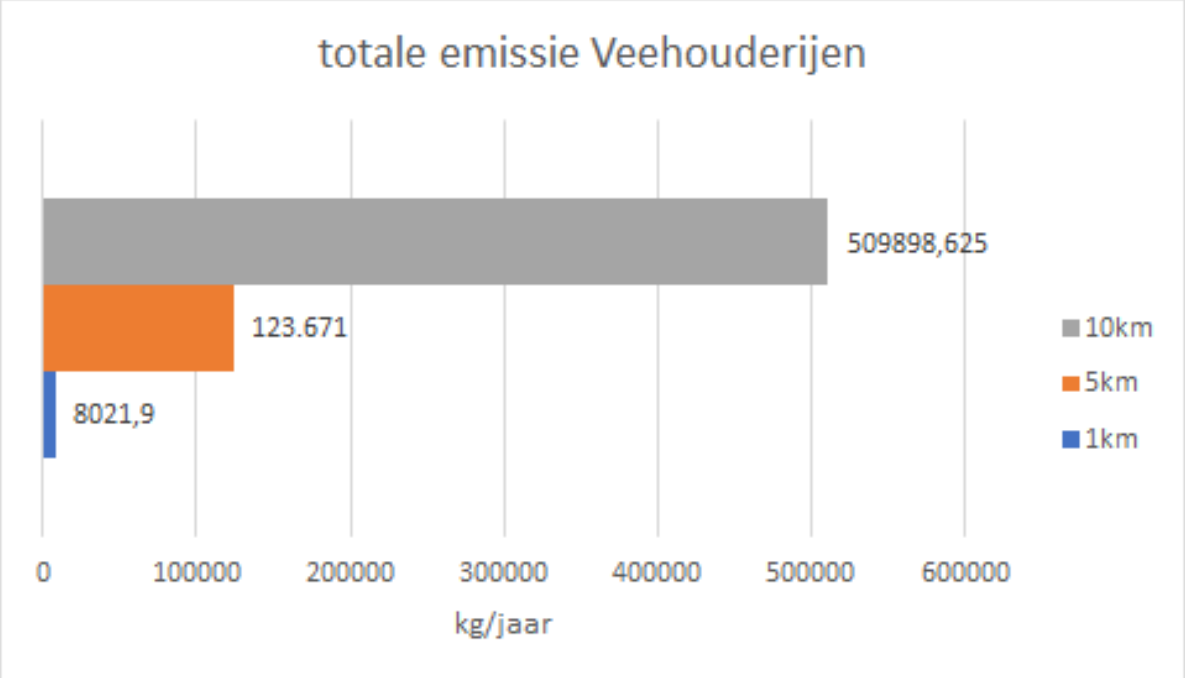

Kanttekening:
Het is belangrijk om deze informatie in de juiste context te plaatsen.

- Deze informatie is gebaseerd op de informatie uit het vergunningenbestand dat de provincie zelf heeft van de bedrijven (verleende vergunningen). De uitkomsten hierboven geven de situatie weer alsof alle vergunningen voor de volle 100% benut worden. Daarmee gaat het om een doorrekening van de maximale vergunde/toegestane uitstoot van bedrijven vanuit hun stallen. In de praktijk worden vergunningen niet altijd 100% benut.
- Bedrijven zonder vergunning vanuit de Wet natuurbescherming zijn niet meegenomen in de berekende effecten. Ook de categorie bedrijven 'PAS-melders' staan nog niet op deze kaart. Inmiddels zijn de gegevens van deze bedrijven wel bekend. In een volgende versie van deze

kaart zullen deze gegevens worden toegevoegd. Het betreft per definitie bedrijven met een beperkte depositie op het natuurgebied, anders hadden ze niet met een melding kunnen volstaan.

- Tot slot is hiervoor alleen de uitstoot vanuit Drentse agrarische bedrijven op het gebied meegenomen. De impact vanuit de door de provincie Fryslân verleende vergunningen blijft dus nog buiten beeld.

Omdat de provincie hiermee niet alle emittenten in beeld heeft, gaat het hiervoor dus om een ruwe prognose.

Industrie

Aan het einde van de jaren '80 heeft de overheid afspraken met de grote industriële bedrijven gemaakt over maatregelen die moeten leiden tot een afname van de NO_x- en SO_2-emissies. Vanaf dat moment zijn maximale emissies voor stookinstallaties per type opgenomen in zogenaamde algemene regels. Eens in de zoveel jaar, recent op 17 augustus 2021, worden deze emissienormen aangescherpt. Als gevolg daarvan is er een afname van industriële emissies. Het hebben van algemene regels betekent ook dat in de milieuvergunningen van deze bedrijven géén voorschriften met betrekking tot stookinstallaties zijn opgenomen. Dat betekent niet dat er niet op wordt gehandhaafd. Regelmatig wordt gecontroleerd of de bedrijven zich aan deze algemene regels houden, grote stookinstallaties hebben zelfs een meetverplichting. Op dit moment overleggen de provincies op welke wijze de emissie van de diverse stookinstallaties en andere bronnen bij het MKB en de industrie in beeld gebracht kan worden.
Deze sector heeft op het Fochteloërveen een depositie van 71 mol/ha/jr. In de nabijheid van het gebied bevindt zich géén industrie.

Wegverkeer, scheepvaart en overige sectoren

Deze bronnen hebben een maximale depositie van 142 mol/ha/jr op het Fochteloërveen. De enige provinciale weg die vlak langs het Fochteloërveen loopt, is de N919.

Bronnen & links

- Meer informatie over industriële bronnen kunt u vinden op www.emissieregistratie.nl

TEKST BIJ KAART 9: STAND VAN ZAKEN NATURA 2000 DOELEN

We volgen op verschillende manieren hoe het gaat met de instandhoudingsdoelen zoals die zijn aangewezen voor het gebied. Hier geven we eerst een overzicht van de drukfactoren, en vervolgens van de belangrijkste resultaten uit de verschillende manieren van monitoren. Alle informatie uit de verschillende bronnen is vervolgens verzameld in een tabel met de stand van zaken. Eerst behandelen we de habitattypen en vervolgens de vogelrichtlijnsoorten.

Achtergrond: Over de kwaliteit van habitattypen

In de gebiedsverkenningen krijgt u een indruk van de huidige kwaliteit van de aangewezen habitattypen en leefgebieden van aangewezen soorten en de relatie van die kwaliteit met factoren als verzuring en vermesting door de stikstofdepositie. De informatie is gebaseerd op de meest actuele rapporten, karteringen en steekproeven. De kwaliteit geven we alleen aan voor de vlakken waarop daadwerkelijk een habitattype of leefgebied ligt.
In veel gebieden is slechts een beperkt deel van het betreffende natuurgebied voorzien van een aangewezen habitattype, vooral omdat de kwaliteit van de omringende delenonvoldoende is geworden voor aanwijzing van een habitattype. Daar is de plantengroei verruigd en zijn bijvoorbeeld typische soorten al verdwenen of slechts heel schaars aanwezig. In ieder geval is de kwaliteit niet zodanig dat deze gebiedsdelen nog aangewezen konden worden als een habitattype. In een heidelandschap bijvoorbeeld ogen die gebieden vaak als sterk door grassen gedomineerde vlaktes. In andere gevallen zijn blauwgrasland of heischraal grasland van te slechte kwaliteit doordat kenmerkende plantensoorten niet meer voorkomen en plantensoorten die beter tegen verzuurde en verdroogde situaties kunnen, zijn gaan domineren.

Sluipend proces
Een ander aspect is wat je precies ziet als je voor een habitattype staat. Veel van wat de kwaliteit bepaalt - zoals aanwezige soorten, structuur en patronen - speelt zich af 'onder de motorkap', zoals de bodemchemie, de waterhuishouding en de voedingskwaliteit van planten. Dan kan het zijn dat een gebiedje er op het oog nog goed uitziet, maar dat de verzuring van de bodem ervoor gezorgd heeft dat kwetsbare planten zijn verdwenen of dat de kwaliteit van planten onvoldoende is geworden om larven van insecten te voeden. Een voorbeeld is het verdwijnen van karakteristieke dagvlindersoorten uit het heidelandschap die hoge eisen stellen aan hun milieu. Met name deze soorten zijn uit veel heidegebieden die er op het oog nog redelijk uitzien verdwenen. Dit komt onder andere doordat de neerslag van stikstof niet van gisteren is, maar al jarenlang een sluipend proces is. Daardoor zitten veel natuurgebieden, en dan vooral de bodem van die gebieden, met een erfenis van vele decennia. Dat blijkt onder meer uit het Landelijk Meetnet Flora. Deze laat een voortschrijdende vermesting en verzuring zien van de heiden, loofbossen en natuurgraslanden (www.drentheincijfers.nl/natuurenlandbouw/natuur.php#vermesting-natuur). Ook is er een ammoniumvergiftiging zichtbaar door stapeling van meststoffen (www.drentheincijfers.nl/natuurenlandbouw/natuur.php#ammoniumvergiftiging).

Monitoring
Een bijkomend problemen is dat de kwaliteit van natuur langzaam achteruitgaat. Als je erbij staat zien je het niet. Pas na langere tijd valt de verandering op. Daarom is het belangrijk om regelmatig te controleren hoe de natuur ervoor staat. Dat doen we door monitoring van gebieden en door de verzameling van extra gegevens en de kennis van beheerders en wetenschappers. Bedenk dat een achteruitgang van een 8 naar een 6 nog steeds een voldoende betekent, maar wel een achteruitgang is. Voor je het weet is de kwaliteit gezakt naar een onvoldoende...

Complicerende factor voor de beoordeling van kwaliteit van gebieden is dat er nog geen landelijke methodiek is afgesproken op basis waarvan de kwaliteit van habitattypen integraal wordt gewogen. Bovendien ontbreken soms gegevens op basis waarvan een zekere uitspraak over de kwaliteit kan worden gedaan. Dat komt doordat we de monitoring de afgelopen jaren zo hebben ingericht dat deze afdoende is voor de verantwoording aan Europa. Individuele gebieden zijn daarin minder aan bod gekomen.

De weergave van de kwaliteit in de beheerplannen en andere analyses is daarom niet altijd volledig, en mede gebaseerd op informatie van beheerders en experts. Als er twijfels ontstaan over de kwaliteit van een gebied kijken we naar sleutelfactoren die voor een verslechtering kunnen hebben gezorgd, zoals stikstof en verdroging.

Streven naar verbetering
Aanvullend moeten we voor veel habitattypen streven naar het verbeteren in kwaliteit en voor sommige ook naar uitbreiding van het type in oppervlakte (zie kaart 2 met de Natura 2000-doelen met bijbehorende toelichting).

Daarmee moeten we ook perspectief bieden voor die delen die nu niet zijn aangewezen omdat de kwaliteit te slecht is. Daar moet door beheer, inrichting en de vermindering van de stikstofdepositie gestreefd worden naar de verbetering van de kwaliteit. Dan pas komen we tegemoet aan de opdracht en werken we nadrukkelijk aan de versterking van de Drentse biodiversiteit.

Beoordeling drukfactoren:
De grootste problemen van het Fochteloërveen zijn *stikstofdepositie* en *verdroging*. Er zijn stabiele en hoge waterstanden nodig om herstellend hoogveen (H7120) en actief hoogveen (H7110A) te ontwikkelen. Er is al veel energie gestoken om de achteruitgang van het hoogveen te stoppen, vooral in aanpassing van de waterhuishouding. Binnen het gebied zijn sloten en wijken gedempt en zijn er stukken geplagd. In de randzone zijn zones aangelegd met hogere peilen. In de kern is een uitgekiend systeem van compartimenten met smalle kades en damwanden aangelegd waardoor het mogelijk werd om langdurig hoge waterstanden te realiseren. Hierdoor ontwikkelt zich hier en daar weer hoogveen. Deze compartimenten zijn echter niet meer volledig waterdicht. Stabiele waterstanden zijn daardoor niet altijd meer goed te realiseren. Natuurmonumenten is bezig met een herstelplan voor de kades.
De lage waterstanden in de omliggende landbouwgebieden zorgen er nu nog voor dat het water in drogere periodes sneller wegzakt.

Behalve verdroging vormt de te grote hoeveelheid stikstof die neerdaalt op het gebied een knelpunt. De stikstof heeft gezorgd voor verzuring van de bodem en een toename van plantensoorten die van stikstof houden, zoals grassen en berken, maar ook de exoten trosbosbes en Amerikaanse vogelkers.

Monitoring natuur
De monitoring van habitattypen van het Fochteloërveen vindt plaats via de afspraken die we als provincies hebben met beheerders in de Subsidie Natuur en Landschap (SNL). Eens in de 12 jaar worden, in een cyclisch proces, in alle Natura 2000-gebieden vegetatiekaarten gemaakt waaruit een habitattypenkaart wordt opgesteld. Als vanuit de SNL geen vegetatiekartering wordt uitgevoerd, zorgt de provincie voor een aanvullende kartering.
Na zes jaar wordt beoordeeld of de habitattypenkaart nog actueel is. Bij grote wijzigingen in een gebied zullen op die percelen nieuwe vegetatieopnames worden gemaakt en vertaald naar habitattypen.

Ten tijde van het opstellen van het beheerplan (2010-2016) en later bij het PAS-proces waarbij de habitatkaarten vastgesteld werden, heeft een landelijke ontwikkeling plaatsgevonden waarbij al lerend steeds duidelijker werd wat de regels voor het toekennen van een habitattype zijn. Dit heeft ertoe geleid dat de kaarten uit het beheerplan later opnieuw geactualiseerd zijn, met als gevolg dat er soms verschillen ontstaan.

Het beheerplan van het Fochteloërveen is vastgesteld op basis van de habitattypenkaart uit het jaar 2014. Onder het PAS is de kaart extern geëvalueerd en in 2017 als officiële kaart van de nulsituatie

vastgesteld. Deze kaart is overgenomen in AERIUS Monitor. De oppervlakten van de habitattypen op beide kaarten zijn hieronder weergegeven.

Code	Naam	Oppervlakte beheerplan (ha)	Oppervlakte AERIUS (ha)
H2320	Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	3,5	2,96
H4010A	Vochtige heiden	<0,95	2,46
H4030	Droge heiden	5,36	6,06
H7110A	*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	0,38	<1,00
H7120	Herstellende hoogvenen	1.488	1.518

Voor 2020 stond een actualisatie van de habitattypenkaart gepland. De nieuwe vegetatiekartering is in 2021 opgeleverd. Deze vegetatiekartering wordt vertaald naar een geactualiseerde habitattypenkaart en is nog niet gereed. Voor de eerstvolgende volledig nieuwe habitatkaart is een gebiedsdekkende vegetatiekartering gepland voor 2026. Het omzetten naar een habitattypenkaart zal daarna naar verwachting nog twee jaar duren.

Naast instandhoudingsdoelstellingen voor de oppervlakten van de habitattypen hebben we ook instandhoudingsdoelstellingen voor de kwaliteit van de habitattypen. Interprovinciaal zijn er nog geen goede afspraken gemaakt over hoe de kwaliteit van habitattypen wordt gewogen. In het beheerplan wordt, op basis van de toen beschikbare informatie, een indicatie gegeven van de kwaliteit. Met aanvullende onderzoeken proberen we de kwaliteit verder te duiden en in te vullen.

In het beheerplan wordt gesteld dat de kwaliteit van het habitattype H3220 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen vrij soortenarm is en niet sterk vergrast. Door de hoge stikstofbelasting staat het beheertype onder druk van vergrassing en opslag van braam en bomen. Daarnaast zorgt de hoge stikstofdepositie voor verzuring en een verstoorde verhouding tussen stikstof en fosfaat, wat weer negatieve gevolgen heeft voor de voedselkwaliteit voor de fauna.
Het habitattype H4010A Vochtige heiden komt waarschijnlijk voor in een klein zoekgebied ten oosten van het Esmeer. Het betreft een niet-vergraste vorm. De overige vochtige heidevegetaties zijn onderdeel van het habitattype H7120 Herstellende hoogvenen.
Het habitattype H4030 Droge heiden heeft een matige kwaliteit. De kwaliteit staat onder druk door vergrassing en opslag van braam en bomen door de hoge stikstofdepositie. Daarnaast wordt droge heide lokaal natter door herstelmaatregelen om het hoogveen te vernatten. Daardoor verschuift het habitattype op die plekken in de richting van vochtige heide.
De habitattypen H7110A en H7120 Actieve en Herstellende hoogvenen zijn in verschillende gradaties aanwezig. Op een aantal plekken voldoet de vegetatie nog net niet voor actief hoogveen, maar op een groot aantal plaatsen is sprake van ernstige vergrassing. Dat komt door de combinatie van de te hoge stikstofdepositie en verdroging. De waterstanden zijn voor behoud en ontwikkeling van hoogveen nog niet hoog en stabiel genoeg. Hierdoor treedt verdroging op waardoor pijpenstrootje en opslag toenemen. Pijpenstrootje en bomen verdampen ook nog eens meer water dan veenmos, waardoor de verdroging verder toeneemt. De hoge stikstofdepositie zorgt daarbij voor een voedselrijker milieu, waardoor pijpenstrootje en bomen nog beter kunnen groeien.

<u>Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten</u>
Naast de aangewezen habitattypen zijn er in het Fochteloërveen ook soorten aangewezen vanuit de Vogel- en de Habitatrichtlijn. Voor deze soorten geldt dus ook een instandhoudingsdoelstelling en kan er sprake zijn van een link met stikstof. Bijvoorbeeld doordat ze afhankelijk zijn van stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden voor hun overleving.

Broedvogel	Doel (aantal broedpa-ren)	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Doel be-haald
Geoorde fuut	13	Onbe-kend	8	20	19	Onbe-kend	2	Nee
Porselein-hoen	20	22	Onbe-kend	10	Onbe-kend	Onbe-kend	1	Onbekend
Paapje	60	92	Schat-ting: 85	70	60	60	60	Ja
Roodborst-tapuit	65	90	100	95	100	85	100	Ja

Niet-broedvo-gel	Populatie doel		2014	2015	2016	2017	2018	2019	Doel be-haald
Kleine zwaan	Max.	90	1	0	15	0	5	26	Nee
Wilde zwaan	Max.	100	18	20	32	?	10	9	Nee
Kolgans	Max.	2.300	1855	6105	10448	10519	3717	5774	Ja
Winterta-ling	Gem	600	443	328	431	479	182	69	Nee
Slobeend	Gem.	40	23	19	58	34	28	?	Nee
Toendra-rietgans	Max	11.100	11492	11236	18682	7939	24470	16117	Ja

Van de gevlekte witsnuitlibel (H1042) hebben we op dit moment geen betrouwbare informatie. Deze soort is moeilijk te inventariseren.

De geoorde fuut broedt met een variabel aantal broedparen in het Fochteloërveen, mogelijk als gevolg van de schommelingen in de populatie kokmeeuwen (de geoorde futen bouwen hun nesten veelal in of bij kokmeeuwenkolonies). De geoorde fuut maakt gebruik van het stikstofgevoelige habitattype Herstellende hoogvenen (H7120). Uit onderzoek blijkt dat de geoorde fuut in Drenthe wel broedt in zure vennen en plassen, maar dat het daar niet of nauwelijks mogelijk is om voldoende (kalkrijk) voedsel voor de jongen te vinden. Hierdoor sterven de jongen voordat ze vliegvlug zijn. Het lukt daarom vaak niet om jongen groot te brengen.
De aantallen van het porseleinhoen kennen een grillig verloop, mogelijk door onvoldoende nat leefgebied in de jaren met lage aantallen. Het paapje heeft mogelijk last van te dichte vegetatie aan de randen en op de interne dijkjes. Het vernatten en verwijderen van opslag kan nadelig zijn omdat zang- en uitkijkposten verwijderd worden. De stand van de roodborsttapuit is stabiel; vernatting kan een bedreiging zijn, de omvorming van bos naar meer open structuren een voordeel.

Een deel van de wintergasten foerageert op nabijgelegen landbouwgronden. Hier worden ze regelmatig weggejaagd; of dit (mede)oorzaak is voor het niet halen van de doelen is niet bekend. Een bedreiging is dat het foerageergebied minder geschikt wordt door het telen van andere gewassen, aanleg van zonnepanelen en de uitbreiding van de stad Assen.

Uitvoering en effect van natuurherstelmaatregelen

Kern van de maatregelen in de eerste beheerplan periode was enerzijds het continueren van het huidige beheer en anderzijds het nemen van extra maatregelen waardoor de natuurdoelen beter bereikbaar worden. Daarvoor is verder herstel van de waterhuishouding is daarvoor noodzakelijk, zoals het tegengaan van het wegstromen van grondwater naar diepe bodemlagen. Inmiddels is de eerste fase van de aanleg van een bufferzone in het zuidoosten gereed. Ook de inrichting en het peilbeheer rondom de Schaapshokwijk is gestart. De herinrichting en omvorming van het bos in de noordelijke randzone loopt volgens planning.

Naast de hydrologische maatregelen zijn er in het beheerplan maatregelen opgenomen die ervoor zorgen dat het teveel aan stikstof wordt afgevoerd, zoals kleinschalig plaggen, maaien en afvoeren, weghalen van opslag op de heide en in het hoogveen en begrazen met schapen en andere grazers. Deze maatregelen worden volgens planning uitgevoerd.

Volgens de afspraken in het PAS zijn alle maatregelen voor 1 juli 2021 uitgevoerd. Omdat een groot deel van de maatregelen minder dan drie jaar geleden is uitgevoerd is er nog geen indicatie te geven of de maatregelen de gewenste effecten in het veld teweegbrengen.

Soms vermeldt het beheerplan dat er eerst extra onderzoek nodig is. Het gaat om onderzoek naar de effecten van de uitgevoerde maatregelen aan de waterhuishouding en onderzoek naar de stagnerende verlanding. Deze onderzoeken moet uitwijzen of er in de tweede beheerperiode extra maatregelen nodig zijn.

Jaarlijkse beoordeling of het gebied zich ontwikkelt zoals verwacht

Jaarlijks bezoekt de provincie het Fochteloërveen met de terreinbeheerder(s) om te beoordelen of het gebied zich ontwikkelt zoals verwacht in het beheerplan. Op dat moment wordt de stand van zaken in het gebied besproken en worden de plekken bezocht waar veel veranderingen zijn geweest of waar knelpunten zijn geconstateerd.

In de loop van de jaren is het gebied natter geworden ten gevolge van hydrologische maatregelen. Hierdoor is er een kleine toename van actief hoogveen en hoogveen(bult)vegetaties.
De bedekking van pijpenstrootje is volgens de vegetatiekartering (2015) niet veranderd. De beheerder had gehoopt dat door de vele maatregelen de bedekking van pijpenstrootje zou zijn verminderd. Wel kan gesteld worden dat door de maatregelen de bedekking niet is toegenomen. Vooral op de kades en ernstig verdroogde plekken is er een toename van opslag met berken en braam, maar ook van de invasieve exoten trosbosbes en Amerikaanse vogelkers. Deze soorten wordt zo veel mogelijk verwijderd, maar dit is een intensieve en tijdrovende klus.

In 2015 is een gebied met droge heide afgebrand. Hier worden nu beperkt beheermaatregelen genomen om het gebied zo weinig mogelijk te verstoren en de kans te geven zich te herstellen.
Veel oudere droge heidestruiken hebben de droogte van de afgelopen jaren niet overleefd; er is wel enige verjonging.

Naast de aanhoudende stikstofdepositie is de droogte van de afgelopen drie zomers (2018-2020) een zorgpunt. Deze twee factoren (stikstof en droogte) kunnen elkaar ook nog versterken. Het effect is een toename van verbossing en vergrassing. Bomen en grassen hebben een sterk verdampende werking, waardoor de verdroging nog toeneemt. Ook geven deze planten schaduw op de veenmossen, die daardoor minder snel groeien. Door de lagere groeisnelheid wordt er minder stikstof door het veenmos opgenomen en komt er meer stikstof beschikbaar voor andere vaatplanten. Zo treedt er een zichzelf versterkend proces op.

Het gebied bestaat voor het grootste deel uit habitattype H7120 Herstellende hoogvenen, met als uitgangspunt de ontwikkeling naar H7110A Actieve hoogvenen. Daarvoor zijn hoge en constante grondwaterstanden noodzakelijk. Om die te realiseren is het gebied eind jaren negentig door de aanleg van kades ingedeeld in compartimenten. Hiermee wordt getracht zoveel mogelijk neerslagwater vast te houden en waterstanden rond het maaiveld te realiseren. De afgelopen jaren zijn op meerdere locaties zwakke plekken en lekkages geconstateerd in de kades. Er wordt nu een onderzoek uitgevoerd naar de kades en welke maatregelen nodig zijn.

Een probleem is de Fochteloërveenweg die het gebied doorkruist. Deze weg is een hydrologische barrière die de doorstroming beperkt en voor verdroging van het veen zorgt. Ook worden er veel amfibieën en reptielen (typische soorten van het hoogveen) doodgereden.
Daarnaast zijn de lage waterpeilen in de aangrenzende landbouwpercelen direct grenzend aan het Natura 2000-gebied mogelijk een oorzaak van het uitzakken van de waterpeilen in drogere periodes binnen het natuurgebied.

De broedpopulatie van het paapje (A275) wordt meegenomen in het recent gestarte landelijk onderzoek van Stichting Bargerveen, SOVON en Oenanthe Ecologie. Hierbij wordt onderzocht hoe het komt dat het aantal broedparen landelijk achteruitgaat en hoe dit te verbeteren is.

<u>Overige meetpunten en onderzoeken</u>
Voor sommige gebieden zijn aanvullende metingen verricht buiten de procesindicatoren en veldbezoeken. Zo zijn er in het Fochteloërveen grondwatermeetpunten voor het meetnet verdroging.
Ook zijn er sinds 2018 metingen van de ammoniak voor het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) van Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM).

Verder zijn er zogenaamde 'pq's' (permanente kwadraten) van het Landelijk Meetnet Flora waar eens per drie jaar de soorten en de bedekking worden opgenomen; de gegevens worden door het CBS geanalyseerd en gepresenteerd in het Compendium voor de Leefomgeving.
In het verleden waren er ook bodemmeetpunten waar de bodemsamenstelling werd gemeten. Deze zijn door de Universiteit van Antwerpen geanalyseerd in 2010, 2014 en 2018.

Stichting Bargerveen heeft onderzoek gedaan naar mogelijke maatregelen voor broedvogels in het hoogveenlandschap, ook is in het onderzoek beken of het gebied geschikt is om te broeden, te jagen en of er voldoende prooien zijn. De verwachting is dat het paapje in het Fochteloërveen bij toenemende vernatting meer naar de randen zal opschuiven. Er zou dan voldoende ruimte zijn om de doelstellingen te halen. De geoorde futen broeden vooral in de aanwezigheid van kokmeeuwen. Hoewel in het Bargerveen er waarschijnlijk onvoldoende (kalkrijk) voedsel aanwezig is om de jongen vliegvlug te krijgen, zijn er aanwijzingen dat dit in het Fochteloërveen minder beperkend is. Mits er broedende kokmeeuwen aanwezig zijn, is de doelstelling binnen de begrenzing haalbaar. Daarnaast is er ook voldoende ruimte in de aangrenzende bufferzones. De doelstellingen voor het Porseleinhoen zijn waarschijnlijk aan de hoge kant. Het porseleinhoen is een echte pionier die profiteert van droogvallende slikkige delen. Continue hoge waterstanden en dichtgroeien met veenmossen maakt een locatie ongeschikt. Betere kansen zijn er in de bufferzonesom potentieel leefgebied te creëren.

Daarnaast is er onderzoek gedaan naar de effecten van de aanwezigheid van ganzen op veenmosgroei. Omdat ganzen in de omliggende landbouwpercelen eten en overnachten (en poepen) in de plassen op het hoogveen, zouden deze plassen last kunnen hebben van een vermesting door ganzenpoep. Deze vermesting zou de veenmosgroei kunnen belemmeren. Het blijkt dat de ganzen vaak in grotere diepere wateren overnachten en daar inderdaad een bemestende invloed hebben. Deze plassen blijken echter vaak ook te diep waardoor de veenmosgroei sowieso vertraagd wordt door

golfslag. Het advies is om de plassen geschikter te maken voor veenmosgroei. Hierdoor zijn ze minder geschikt als slaapplaats voor de ganzen. Dan is het ook nodig om in de randen (bufferzones) plassen te creëren als alternatieve slaapplaats voor de ganzen.

Eindconclusie

Samenvattend komen we daarmee tot de volgende conclusie. Voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen is het nodig dat de condities voor zowel oppervlakte als kwaliteit goed zijn.

Habitat	Status doel	Oppervlakte		Kwaliteit	
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	Definitief	=	Onbekend	=	Soortenarm, Staat door verzuring en vermesting onder druk
Vochtige heiden	Definitief	>	Onbekend	=	Onbekend
Droge heiden	Definitief	=	Staat onder druk door brand en vernatting. Kansen in gebieden met bosomvorming	=	Matige kwaliteit staat onder druk van vergrassing en verbossing
*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	Definitief	>	Staat onder druk door vergrassing en verbossing	>	Door vergrassing, verbossing en het uitzakken van de zomer waterstanden staat de kwaliteit onder druk
Herstellende hoogvenen	Definitief	>(<)	Vergrassing en verbossing bedreigen het hoogveenherstel	>	Door vergrassing, verbossing en het uitzakken van de zomerwaterstanden staat de kwaliteit onder druk

Het ministerie van LNV is verantwoordelijk voor de rapportage van de gegevens aan Europa. De gegevens van LNV zijn in te zien via het Standaard Data Format (SDF). De gegevens zijn niet altijd meer actueel en zullen in de komende jaren waarschijnlijk aangepast worden. Hieronder een overzicht uit het SDF.

Habitattype	Code	Oppervlakte	Behoud	Relatieve bijdrage	Representativiteit	Algemene evaluatie	Datakwaliteit
Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	H2320	2.9	C	C	C	C	Matig
Vochtige heiden	H4010A	2.0	A	C	B	B	Matig
Droge heiden	H4030	10.0	C	C	C	C	Matig
*Actieve hoogvenen (hoogveenlandschap)	H7110A	1.0	B	C	B	B	Matig
Herstellende hoogvenen	H7120	844.0	B	A	B	A	Matig

Toelichting

Behoud: Mate van instandhouding van de structuur en de functies van het betroffen type natuurlijk habitat. A = Uitstekend; B = Goed; C = Passabel/ongunstig.

Relatieve bijdrage: Mate van bijdrage van de oppervlakte van dit gebied bijdraagt aan de totaaloppervlakte van dit type in Nederland (A1 = 15-30%, A2 = 30-50%, A3 = 50-75% en A4 = >75%; B1 = 2-6% en B2 = 6-15%; C = <2%).

Representativiteit: Mate waarin het voorkomende habitattype voldoet aan de omschrijving als in het 'interpretation manual' (schaal loopt van A = Uitstekend naar D = aanwezig, maar verwaarloosbaar).

Algemene evaluatie: Algemene conclusie van de voorgaande criteria waarmee een algemene beoordeling wordt gegeven van het habitattype (uitgedrukt in A = uiterst waardevol, B = waardevol, C = beduidend).

Datakwaliteit: Kwaliteit van de ingevulde informatie over dit habitattype (G = Goed: bijvoorbeeld op basis van een goedgekeurde vegetatiekaart en SNL-monitoring van de kwaliteitsaspecten. M = Matig: tussen goed en *poor* in, bijvoorbeeld deels op basis van monitoringgegevens, maar voor een belangrijk deel ook op basis van expertkennis. P = *Poor*: Volledige expert inschatting van alle onderdelen. DD = Data deficiënt: geen gegevens).

Soort	Code	Functie	Aantal	Eenheid	Datakwaliteit	Relatieve bijdrage	Behoud	Isolatie	Algemene beoordeling
Geoorde fuut	A008	R	13	P	G	B	B	B	B
Porseleinhoen	A119	R	13	P	G	B	B	C	B
Paapje	A275	R	59	P	G	B	B	C	B
Roodborsttapuit	A276	R	67	P	G	C	A	C	C
Kleine zwaan	A037	W	90	I	G	C	A	B	C
Wilde zwaan	A038	W	100	I	G	B	B	B	B
Kolgans	A041	W	2300	I	G	C	B	C	C
Wintertaling	A052	W	600	I	G	C	B	C	C
Slobeend	A056	W	40	I	G	C	B	C	C
Toendrarietgans	A702	W	11100	I	G	B	B	C	B
Gevlekte witsnuitlibel	H1042	P		I	P	C	B	C	C

Toelichting

Functie: p = permanent (habitatsoorten), r = broedend, w = niet-broedvogel, overwinterend.

Eenheid: i =aantal individuen, p = aantal broedparen.

Datakwaliteit: Kwaliteit van de ingevulde informatie over dit habitattype (G = Goed: bijvoorbeeld op basis van een goedgekeurde vegetatiekaart en SNL-monitoring van de kwaliteitsaspecten. M = Matig: tussen goed en *poor* in, bijvoorbeeld deels op basis van monitoringgegevens, maar voor een belangrijk deel ook op basis van expertkennis. P = *Poor*: Volledige expert inschatting van alle onderdelen. DD = Data deficiënt: geen gegevens).

Relatieve bijdrage: het deel van de totale Nederlandse populatie van deze soort dat in het gebied voorkomt: A = aantal in gebied >15% van het aantal landelijk, B = aantal in het gebied is tussen 15%-2% van het landelijke aantal, C = aantal gebied < 2% van het aantal landelijk, D = verwaarloosbaar.
Behoud: samenvatting van de betekenis van het gebied voor de betrokken soort op basis van voorgaande criteria en andere factoren die voor de instandhouding van belang zijn. A = Uitstekend; B = Goed; C = Passabel/ongunstig.
Isolatie: A. (vrijwel) geheel geïsoleerde populatie aan de rand van het areaal. B. niet-geïsoleerde populatie aan de rand van het areaal. C. niet-geïsoleerde, door de rest van het areaal omsloten populatie.
Algemene beoordeling: Algemene conclusie van de voorgaande criteria waarmee een algemene beoordeling wordt gegeven van het habitattype (uitgedrukt in A = uiterst waardevol, B = waardevol, C = beduidend).

Bronnen & links

- Meer informatie over de werkwijze habitattypenkaarten kunt u vinden op Toelichting bij de definitietabel van habitattypen (bij12.nl)
- Meer informatie kunt u vinden in het beheerplan: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuurbeleid-regels/natura-2000/onze-kroonjuwelen/fochteloerveen/
- Sovon Vogelonderzoek, aantallen per gebied: https://stats.sovon.nl/
- De gebiedsanalyse: https://www.natura2000.nl/gebieden/friesland/fochteloerveen/fochteloerveen-gebiedsanalyse
- Habitattypekaart in AERIUS: https://monitor.AERIUS.nl/
- Voortgang van natuurherstelmaatregelen: https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2019/12/Rapportage-voortgang-uitvoering-herstelmaatregelen-2019.pdf
- Landelijk onderzoek naar het paapje: https://www.sovon.nl/nl/actueel/paapje
- Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) van Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM): https://man.rivm.nl/gebied/fochteloerveen_en_esmeer
- Landelijk Meetnet Flora: https://www.netwerkecologischemonitoring.nl/meetnetten/landelijk-meetnet-flora
- Meer informatie over het bodemonderzoek van Universiteit van Antwerpen kunt u hier vinden: https://www.provincie.drenthe.nl/loket/wet-regelgeving/wet-openbaarheid/wob-verzoeken/@138443/wob-verzoek-22/
- Rapport 'Effecten van guanotrofie door ganzen op het Fochteloërveen en Bargerveen' door R.J.W. van de Haterd, H.L. Schepp, H.B.M. Tomassen, G.L. Verweij en O.W.M. Duijts. Rapport 20-330. Bureau Waardenburg, Culemborg, 2021
- Informatie over de Standaard Data Formulieren: https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksprojecten-LNV/Expertisegebieden/kennisonline/Standaard-Data-Formulier.htm
- Daarnaast worden er resultaten aangehaald van:
    - Nijssen, M., M. Geertsma, H. van Kleef, J. Kuper & R. Versluijs (2018). Herstel- en inrichtingsmaatregelen voor broedvogels in het hoogveenlandschap: Grauwe klauwier, Paapje, Geoorde fuut en Porseleinhoen, Stichting Bargerveen

TEKST BIJ KAART 10: OPGAVE

Opgave
Met de inwerkingtreding van de Wet stikstofreductie en natuurherstel (Wsn) in 2021 heeft de provincie nu feitelijk een dubbele opgave. Via de Wsn zijn we gehouden in een gebiedsgerichte aanpak te werken aan stikstofreductie. Hiertoe moet de provincie met een Gebiedsplan stikstof komen. Dit plan moet er liggen binnen twee jaar nadat de wet in werking is getreden. Dat betekent dat zo'n plan er medio 2023 moet liggen. De taakstelling voor stikstofreductie is in de Wsn vastgelegd. De wet bevat omgevingswaarden voor 2025, 2030 en 2035. De omgevingswaarde geldt niet per gebied maar over heel Nederland. In het najaar van 2021 moet helder worden of en zo ja hoe deze wordt omgeslagen per provincie, gebied en/of betrokken sectoren. Rijk en provincies zijn hierover in gesprek. Uiteindelijk gaat het er echter om dat voor elk gebied de wettelijk (in de Wet natuurbescherming) vastgelegde instandhoudingsdoelen worden bereikt. Het bereiken van een instandhoudingsdoel legt dus een hogere lat dan de Wsn vooralsnog doet. Binnen de gebiedsgerichte aanpak stikstof legt de provincie primair haar inspanningen vast over de wijze waarop zij meewerkt aan het bereiken van de omgevingswaarden.

Fochteloërveen
Vanuit de Wet natuurbescherming geldt er een verplichting voor het behalen van de instandhoudingsdoelen. Uit de monitoringsresultaten blijkt dat de heiden in oppervlakte onder druk staan, maar dat er in de toekomst nieuwe locaties ontstaan waar de bossen worden omgevormd naar open landschap. Verder lijken actief hoogveen en herstellend hoogveen zich op zeer beperkte schaal goed te ontwikkelen. Groote delen worden nog bedreigd door te laag wegzakkende grondwaterpeilen in de zomer. Bijna alle habitattypen hebben last van vergrassing en verbossing door de hoge stikstofdepositie. Begrazing met geiten en schapen en het verwijderen van opslag door een enorme inzet van vrijwilligers lijkt een verdere verslechtering te voorkomen. Het blijft echter 'vechten tegen de bierkaai', want ondanks alle het uitgevoerde beheer is er ook nog geen verbetering. Wel is het spannend wat de effecten van de afgelopen droge jaren zullen zijn, de droogte kan voor een versterking van de vergrassing en verbossing zorgen. Ook zijn er zorgen over de opmars van invasieve exoten trosbosbes en Amerikaanse vogelkers, die profiteren van de hoge stikstofdepositie en lage grondwaterstanden.

De Vogelrichtlijnsoorten hebben andere uitdagingen. Bij het verwijderen van opslag moet rekening gehouden worden met zang- en uitkijkposten van b.v. paapje en roodborsttapuit. Verder is de vernatting niet altijd gunstig voor de oppervlakte droge en vochtige heide, maar er zijn uitbreidingskansen op plaatsen waar het bos wordt omgevormd naar meer open landschap. Een aantal vogelsoorten foerageert buiten de begrenzing van het Natura 2000-gebied. Deze gebieden zijn niet aangewezen als Natura 2000-gebied maar hebben wel een belangrijke foerageerfunctie voor de aangewezen soorten in het Fochteloërveen. Zonder deze foerageergebieden buiten de begrenzing is de doelstelling niet haalbaar. Het is daarom belangrijk dat er in die gebieden voldoende rust en ruimte is voor de aangewezen vogelsoorten.

Uit de Wet stikstofreductie en natuurherstel volgt dat de stikstofdepositie over heel Nederland in 2030 op ten minste 50% van het areaal met stikstofgevoelige habitattypen in Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde moet zijn gebracht. De huidige berekeningen laten zien dat deze doelstelling in 2030 nog niet behaald wordt met de huidige inzet. De oppervlakte met een overschrijding van de kritische depositiewaarde voor het herstellend hoogveen (H7120) en het actieve hoogveen (H7110A) is in 2030 nog steeds 100%. Voor de andere habitattypentypen is de verwachting dat de overschrijding op minder dan 50% van de oppervlakte zal zijn. In het najaar van 2021 zal duidelijk worden hoe de in de Wsn vastgelegde omgevingswaarden verdeeld worden over of tussen de provincies en wat dit betekent voor de gebieden in Drenthe.

Bronnen & links

- Wet stikstofreductie en natuurverbetering: Stikstofwet gaat in per 1 juli 2021 | Nieuwsbericht | Aanpak Stikstof
- Meer informatie over het toekomstperspectief van stikstofdepositie kunt u vinden op https://monitor.AERIUS.nl/

TEKST BIJ KAART 11: MOGELIJKHEDEN VOOR GEBIEDSGERICHTE AANPAK: NATUURHERSTEL

Mogelijkheden voor gebiedsgerichte aanpak: natuurherstel
In de Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof (GGA) wil de provincie samen met betrokken organisaties en partijen komen tot een maatregelenpakket waarmee de natuurkwaliteit van de stikstofgevoelige natuurgebieden versterkt wordt en de stikstofdepositie lokaal verlaagd kan worden.

Bij een Gebiedsgerichte Aanpak zijn uit oogpunt van natuurherstel deze onderdelen van belang:
- maatregelen voor natuurherstel in het gebied zelf
- maatregelen rondom het gebied om het natuurgebied robuuster te maken en beter bestand tegen de stikstofdepositie
- bronmaatregelen om de lokale stikstofuitstoot rondom het gebied te verlagen

De bronmaatregelen die een reductie van stikstofdepositie in het gebied moeten bewerkstelligen, komen aan de orde in de toelichting op de kaart 'Mogelijkheden voor gebiedsgerichte aanpak: Bronmaatregelen'.

Een uitgebreid overzicht van maatregelen die genomen kunnen worden om de negatieve effecten van stikstof te verminderen vindt u in het rapport 'Herstelstrategieën stikstofgevoelige habitats'. Deze herstelstrategie is indertijd opgesteld als onderdeel van het Programma Aanpak Stikstof (PAS). Hoewel de juridische context van het PAS niet meer van toepassing is, wordt het rapport nog steeds geactualiseerd en bevat het op dit moment de beste beschikbare kennis voor het kiezen van herstelmaatregelen.

De huidige uit te voeren maatregelen zijn beschreven in het geldende beheerplan voor het gebied. Deze maatregelen zijn afgestemd met de bestuurlijke partners en maatschappelijke organisaties in de regio.

<u>Maatregelen op grond van het beheerplan:</u>
In 2022-2027 worden de – in de PAS Gebiedsanalyse - vastgestelde maatregelen voor de tweede beheerplanperiode uitgevoerd. Het gaat om hydrologische inrichtingsmaatregelen en maatregelen voor aanvullend beheer.
- Realisatie van een bufferzone in polder Zeven Blokken
- Bos omvormen aam de noordzijde van het Fochteloërveen
- Inrichten en peilbeheer in de slenk van Schaaphokswijk
- Drukbegrazing
- Maaien, chopperen en afvoeren
- Plaggen en nabekalken
- Verwijderen opslag

Na het vaststellen van het beheerplan voor het Fochteloërveen is zichtbaar geworden dat de kades in het gebied herstel behoeven. Hiervoor is een traject kadeherstel in het leven geroepen. Dit project is meegenomen in het Programma Natuur van het Rijk.

<u>Maatregelen opgenomen in het Programma Natuur</u>:
- Hydrologische herstelmaatregelen, door middel van kadeherstel (Programma Natuur)
- Eco -hydrologisch onderzoek ten behoeve van het bepalen van externe maatregelen.

Reguliere bos- en beheerwerkzaamheden (SNL) door terreineigenaren
Regulier voeren de terreinbeherende organisaties en particuliere grondeigenaren beheerwerkzaamheden uit gericht op het behalen van natuurdoelen conform het provinciaal Natuurbeheerplan.

Maatregelen rondom het gebied voor natuurherstel
Het Natura2000 gebied Fochteloërveen is onderdeel van het Natuur Netwerk Nederland (NNN). De provincie Drenthe werkt met alle partners in het Programma Natuurlijk Platteland aan het voltooien van het NNN in 2027. In de omgeving van het Fochteloërveen wordt onder andere gewerkt aan het herstel van het Peizerdiep en de inrichting van de locatie Drentse Weg.

Andere maatregelen ten behoeve van herstel/ versterking van de stikstofgevoelige natuur in het Fochteloërveen zijn op dit moment niet in voorbereiding. Dit geldt dus ook waar het herstelmaatregelen buiten het eigenlijke Natura 2000-gebied zelf betreft. Met partners in de Gebiedsgerichte aanpak stikstof kan gesproken worden over verdere mogelijkheden om de natuur in het gebied te versterken. De financieringsmogelijkheden zijn onderdeel van dat gesprek.

Voor het herstel van de natuur is in het geval van het Fochteloërveen een sterke reductie van de stikstofneerslag in het gebied noodzakelijk.

Bronnen & links

- De herstelstrategieën zijn te raadplegen op https://www.natura2000.nl/meer-informatie/herstelstrategieen
- Beheerplan Fochteloërveen: n2000-beheerplan_fochteloerveen.pdf (bij12.nl)
- Het uitvoeringsprogramma natuur Drenthe 2021-2023: https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131353/programma_natuurlijk_drenthe_1.pdf
- In overeenstemming met Wnb art. 2.3, 2^{e} lid onder a

TEKST BIJ KAART 12: MOGELIJKHEDEN VOOR GEBIEDSGERICHTE AANPAK: STIKSTOFREDUCTIE

Mogelijkheden voor gebiedsgerichte aanpak: brongerichte maatregelen (stikstofreductie)
Bronmaatregelen zijn veelal nodig in het kader van de gebiedsgerichte aanpak stikstof. Bronmaatregelen hebben altijd gevolgen voor de erbij betrokken ondernemers; soms kunnen die heel ingrijpend zijn. De provincie Drenthe wil binnen de opdrachten die er liggen vanuit de Wet stikstofreductie en natuurherstel en de Wet natuurbescherming werken aan perspectief voor betrokkenen. Dit is ook de inzet waarmee de provincie opereert in IPO-verband en richting het Rijk, zoals ook blijkt uit het Koersdocument Drentse aanpak stikstof.
Voor het bereiken van de benodigde stikstofreductie zijn primair landelijk en internationaal generieke maatregelen nodig. De bulk aan stikstofdepositie op de Natura 2000-gebieden in Drenthe is van buiten de provincie afkomstig. Het Rijk staat dan ook primair aan de lat voor het bereiken van de wettelijke omgevingswaarden, terwijl ook de inzet van andere provincies en daling van depositie vanuit het buitenland onontbeerlijk is. De provincie kan vanuit haar regierol en kennis van de regio een 'plus' bereiken. Zij is hiervoor mede afhankelijk van de door het Rijk beschikbaar gestelde middelen.
Hiervoor is ingegaan op de mogelijkheden om voor het gebied herstelmaatregelen voor de natuur te nemen (in en om het gebied). Onderstaande is een algemene verhandeling over enkele mogelijke oplossingsrichtingen die bij nadere uitwerking van bronmaatregelen in de Gebiedsagenda's kunnen worden meegenomen.
Op basis van de analyse van de stikstofbronnen voor het gebied kan gekeken worden welke provinciale inzet rondom het gebied het meeste effect sorteert. We verkennen hieronder een aantal oplossingsrichtingen als opmaat naar de discussie bij het vaststellen van de Gebiedsagenda's stikstof.

Zoals in de toelichting bij kaart 7 benoemd, is stikstofuitstoot vanuit de landbouw de grootste bron voor de stikstofdepositie op het Fochteloërveen. In de directe omgeving van het gebied kan gezocht worden naar mogelijkheden om de directe uitstoot van ammoniak te verminderen of te voorkomen. Dit kan door extensievere of natuurinclusieve vormen van landbouw. Maar ook aanpassingen in de stallen om deze emissiearmer te maken, andere technische maatregelen en reductie van de veestapel kunnen een optie zijn. Andere vormen van bemesting of mestscheiding in de stal kunnen bijdragen aan de afname van ammoniakuitstoot bij het bemesten. Ook kan gekeken worden naar de mogelijkheden om niet-benutte ruimte in bestaande vergunningen weg te nemen om zo een depositiestijging te voorkomen.

Een vergaande vorm van een bronmaatregel is het aankopen van een bedrijf of het verplaatsen van een bedrijf naar aan locatie verder van de directe invloedsfeer van het Natura 2000-gebied. Relevant in dit verband is dat onze provincie in de gebiedsgerichte aanpak stikstof werkt op basis van vrijwilligheid, aansluitend bij de wensen van de betrokken ondernemer(s).

Rijk
De minister noemt in de kamerbrief van 24 april 2020 een aantal maatregelen die de uitstoot vanuit de landbouw in Nederland kunnen verminderen. Dit zijn naast een landelijke beëindigingsmaatregel ook maatregelen zoals:

- verlagen van eiwitgehalte in veevoer ((maatregel bleek op de destijds voorgestelde wijze niet haalbaar);
- vergroten aantal uren weidegang;
- verdunnen mest;
- stalmaatregelen;
- mestverwerking.

De minister stelt voor de ontwikkeling van deze maatregelen geld beschikbaar tot 2030.

De meeste landbouwkundige maatregelen moeten gerealiseerd worden binnen de bedrijfsvoering van de bestaande bedrijven. Met behulp van het budget van 1 miljard euro voor de voorgestelde Landelijke beëindigingsmaatregel kunnen landbouwbedrijven aangekocht worden om de uitstoot van stikstof lokaal te verlagen.

Nieuwe bronmaatregelen	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	**Cum.**
Natuurpakket		200	250	300	300	300	300	300	300	300	300	**2.850**
Tweede verhoging subsidieregeling sanering varkenshouderijen	75	200										**275**
Landelijke beëindigingsmaatregel		100	700	200								**1.000**
Verlagen ruw eiwitgehalte veevoer	10	21	21	21								**73**
Vergroten aantal uren weidegang	1	1	0,5	0,5								**3**
Verdunnen mest		21	42	42								**105**
Stalmaatregelen				35	35	35	35	35	35	35	35	**280**
Maatwerk piekbelasters industrie		20										**20**
Verkenning aanpassing BBT												**0**
Retrofit binnenvaart	4	12	14	16	16	5	4	4	2	2		**79**
Stimuleren elektrisch taxiën					7	1	1	1				**10**
Gerichte handhaving Adblue		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	**20**
Walstroom zeevaart		4	6	2								**12**
Omschakelfonds	10	65	50	50								**175**
Mestverwerking		2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	**15**
Innovatie Bouw	5	10	10									**25****
Handhaving ter ondersteuning van pakket	2	4	6	8	10	10	10	10	10	10	10	**90**
Begroting programma DG Stikstof (incl RIVM/PBL)	18	20	7	7	7	4	3	3	3	3	3	**78**
SUBTOTAAL	125	682	1111	685	379	359	356	356	353	353	351	**5108**[1]

Reeds aangekondigde maatregelen												
Natuurpakket: Natuurbank	PM	PM										**125**[1]
Natuurpakket: regeling natuurherstel	PM	PM										**125**[3]
Eerste verhoging varkenshouderij	60											**60**
Subsidie brongerichte verduurzaming	5	15	17	18	19	48	10	10	10	10	**10**	**172**
Effect subsidiestop ISDE												
Gerichte uitkoop piekbelasters rond N2000-gebieden	100	100	150									**350**
SUBTOTAAL	415	115	167	18	19	48	10	10	10	10	10	**832**
TOTAAL												**5940**

Bedragen in € miljoen

In de bovenstaande tabel zijn ook maatregelen zichtbaar voor andere sectoren dan de landbouw. Deze zijn aanvullend op het reeds bestaande beleid zoals schonere motoren in het wegverkeer, industrie en de scheepvaart. Deze maatregelen zijn landelijk en worden niet met een gebiedsgerichte aanpak vormgegeven. De overige stikstofdepositie bestaat voornamelijk uit NO_x. De Nederlandse bronnen zijn de industrie, huishoudens, verkeer en scheepvaart. Ook buitenlandse bronnen dragen bij aan de stikstofdepositie. Hiervoor zal landelijk of Europees beleid moeten komen. Lokaal is er weinig te doen aan deze vorm van stikstofuitstoot. De bijdrage vanuit het buitenland daalt tot en met 2030 overigens in absolute en in relatieve zin als gevolg van bestaande afspraken.

Kabinetsformatie
De onderhandelingen voor een nieuw kabinet lopen. Een aantal oplossingsrichtingen voor de stikstofproblematiek ligt hierbij op tafel. Wat er uitkomt, zal van grote invloed op de gebiedsgerichte aanpak zijn. Voor de coalitiebesprekingen zijn o.a. beleidsscenario's opgesteld. Deze zijn neergelegd in een recent rapport van het Planbureau voor de Leefomgeving (september 2021). Het geeft een scenario weer waarin de stikstofaanpak wordt vervlochten met doelen voor water (Kaderrichtlijn Water) en klimaat en een scenario waarin beleidsdoelen voor andere thema's buiten beschouwing blijven. Onderdeel van de aanpak waarin wordt opgetrokken in overeenstemming met doelen voor water en klimaat zijn technische maatregelen, extensivering en transitie binnen de landbouw.

Eerder kwamen in aansluiting op het rapport 'Niet alles kan overal' van het Adviescollege stikstofproblematiek ('commissie Remkes') al tal van rapporten met oplossingsrichtingen voor de stikstofproblematiek uit. Deels bruikbaar/inspirerend voor de gebiedsgerichte aanpak zijn in elk geval het rapport 'Een duurzaam evenwicht. Versnellingsakkoord stikstofemissiereductie 2021 - 2030' (van o.a. LTO Nederland en Natuurmonumenten) en het rapport 'Naar een ontspannen Nederland' (Strootman en Erisman, juli 2021).

Provincie
Vergunningen
Wanneer bedrijven een stikstofreductie bereiken is het wenselijk om die reductie vanuit de stikstofaanpak bezien juridisch vast te leggen. Daarvoor moeten de vergunningen van bedrijven die een reductie realiseren worden aangepast. In de gebiedsgerichte aanpak kan worden bekeken of en zo ja hoe we dat gaan doen. Eén optie is om te onderzoeken of het mogelijk is om bedrijven die hieraan meewerken daarvoor te waarderen.

Daarnaast speelt toezicht en handhaving een belangrijke rol. Veel vergunningen zijn onder de Wet natuurbescherming verleend onder de voorwaarde dat deze binnen een bepaalde periode daadwerkelijk zouden worden gerealiseerd. Het toezicht hierop zou kunnen worden geïntensiveerd. Op die manier zou veel niet-benutte ruimte uit de bestaande vergunningen gehaald kunnen worden. Dat kan voorkomen dat er feitelijke depositiestijgingen optreden. De keuze hiervoor wordt op landelijk niveau bepaald. Momenteel wordt bezien of dit weer opgepakt zou moeten worden.

Extern salderen tussen projecten, al dan niet door middel van de stikstofdepositiebank, is een manier om tot stikstofreductie te komen. 30% van de stikstofemissie wordt immers ingenomen ten goede van de natuur. 70% van de bestaande rechten van de saldogever kunnen door de saldonemer worden ingezet voor het beoogde project. Sinds 1 juli 2021 is extern salderen volledig opengesteld binnen de provincie Drenthe. Tot op heden is er nog maar mondjesmaat gebruik van gemaakt. Op dit moment lijkt het extern salderen van vergunningen overigens feitelijk nog niet bij te dragen aan stikstofreductie, omdat met lege stallen mag worden gesaldeerd.

Latente ruimte
Bekend is dat ook in Drenthe een onbekend aantal bedrijven nog ruimte in hun vergunningen hebben op basis waarvan zij meer stikstof kunnen uitstoten dan zij op dit moment daadwerkelijk doen. Die ruimte wordt 'latente ruimte' genoemd. Deze ruimte vormt een aandachtspunt omdat de betrokken bedrijven hun feitelijke emissie dus kunnen laten toenemen binnen de bestaande vergunning. In de gebiedsgerichte aanpak stikstof kunnen de wenselijkheid en de mogelijkheden worden bezien om de latente ruimte in beeld te brengen.

Stikstofreductie in overgangsgebieden

Voor de Gebiedsverkenningen concentreren we ons in eerste instantie op het gebied rond de Natura 2000-gebieden: de zogenaamde overgangsgebieden. Hier liggen bronmaatregelen het meest voor de hand.

Voor stikstofreductie zijn de meest nabij het gebied gelegen bronnen interessant. De bijdrage van de meeste individuele bronnen aan de stikstofproblematiek in een gebied gaat vrij snel over in de algehele achtergronddepositie; de individuele bron wordt dan steeds moeilijker te herleiden. Drenthe heeft geen vaste afstand om een Natura 2000-gebied vastgelegd waarbinnen zij actief op stikstofreductie stuurt. Het Rijk heeft besloten om buiten een zone van 25 km vanaf het gebied vergunningen niet meer te toetsen (de zogenaamde 'afkapgrens'). Voor de gebiedsgerichte aanpak heeft deze benadering geen betekenis. In plaats van puur te kijken naar de afstand van het bedrijf tot het dichtst bij gelegen stikstofgevoelige habitattype, kijken we naar de depositie die het bedrijf op de betreffende habitattypes veroorzaakt.

De figuren die bij de toelichting op kaart 8 zijn opgenomen, geven, *met alle kanttekeningen die er bij te plaatsen zijn*, een indruk van de invloed van melkveehouderijen op het gebied.

Op basis van deze figuren is berekend dat wanneer de Drentse agrarische bronnen, gelegen binnen 5 km van het Fochteloërveen, hun emissies met 50% zouden verminderen, dit 10 mol/ha/jaar reductie zou geven in het gebied. Wanneer alle Drentse veehouderijen binnen 5 km van een Drents Natura 2000-gebied hun emissie met 50% zouden reduceren zou dat gemiddeld over het gebied het Fochteloerveen een reductie in depositie betekenen van ruim 20 mol/ha/jaar .
Let wel: dit is het berekende gemiddelde effect van Drentse landbouwbronnen over het gebied als geheel. Lokaal kan de potentiële reductie veel sterker uitvallen. Dit zal met name aan de orde zijn in grotere Natura 2000-gebieden.

Overigens gelden vanuit andere thema's weer andere invloedzones. Zo zijn voor diverse Natura 2000-gebieden zones ingesteld waar voor drainage en beregening bepaalde aandachtspunten/regels gelden. Aanvullend en scherper beleid op dit onderwerp kan ook tot verbetering in de Natura 2000-gebieden leiden. Dat geldt zeker voor habitattypen die gevoelig zijn voor verdroging. Daarnaast kan vernatting of het tegengaan van verdroging leiden tot stikstofreductie, omdat er vanuit het gebied zelf minder stikstofemissie plaatsvindt (denk aan veen, dat bij droogvallen veel meer stikstof uitstoot dan wanneer het nat blijft).

<u>Aankoopregeling</u>
Veehouderijen met een hoge stikstofuitstoot op dichtbijgelegen Natura-2000 gebieden kunnen door de provincie aangekocht worden; de provincie geeft uitvoering aan de 'Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden'. Op basis van een landelijke regeling krijgen de provincies budget om bedrijven op basis van vrijwilligheid aan te kopen. Doel is de stikstofuitstoot te verminderen en tegelijkertijd ruimte te bieden aan andere ontwikkelingen.

De regeling is bedoeld voor veehouderijen (melkvee, varkens en pluimvee) die een uitstoot hebben die leidt tot stikstofneerslag van meer dan twee mol (gemiddeld per hectare per jaar) op een stikstofgevoelig Natura 2000-gebied.
Bij de aankoop van een bedrijf kijkt de provincie Drenthe ook naar mogelijkheden voor realisatie van natuur en koppelkansen met andere beleidsopgaven zoals energie en water.

LNV heeft aangegeven dat er in totaal drie tranches zullen komen voor de aankoop van veehouderijen. De tweede tranche wordt nu voorbereid; de verwachting is dat de criteria voor deze tranche aangepast zullen worden.

Om in aanmerking te komen moet een bedrijf voldoen aan de algemene en provinciale criteria.

Algemene criteria

1. Het bedrijf valt onder het stelsel van productierechten uit de Meststoffenwet en minimaal 80% van het productierecht staat ter beschikking van de veehouder
2. Het desbetreffende bedrijf is een piekbelaster (drempelwaarde 2 mol per ha gemeten vanaf de bedrijfsgebouwen) en ligt binnen 10 km van een stikstofgevoelig Natura2000 gebied
3. De aankoop kan binnen 18 maanden na inwerkingtreding van de regeling worden gesloten en binnen één jaar na het sluiten van de koopovereenkomst is te garanderen dat alle bedrijfsactiviteiten zijn beëindigd en dat het productierecht is vervallen.
4. De ondernemer is bereid niet elders in Nederland een veehouderij te vestigen of over te nemen.

Provinciale criteria

5. Piekbelasting
6. Doelen van het Programma Natuurlijk Platteland
7. Koppelkansen

De lijst van aanmeldingen wordt eerst geselecteerd op basis van de criteria 1 t/m 4 (Knock-out criteria) zoals hierboven onder de algemene criteria beschreven.

Toekomstgerichte landbouw

Voor de landbouw zet Drenthe via het 'Programma Toekomstgerichte Landbouw' in op verduurzaming, innovatie en modernisering. Duurzame Kringlooplandbouw bevorderen we door boeren te belonen voor stappen die zij zetten naar verduurzaming. Provinciale Staten hebben hiervoor middelen vrijgemaakt. We werken in de aanpak met een set aan Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's).

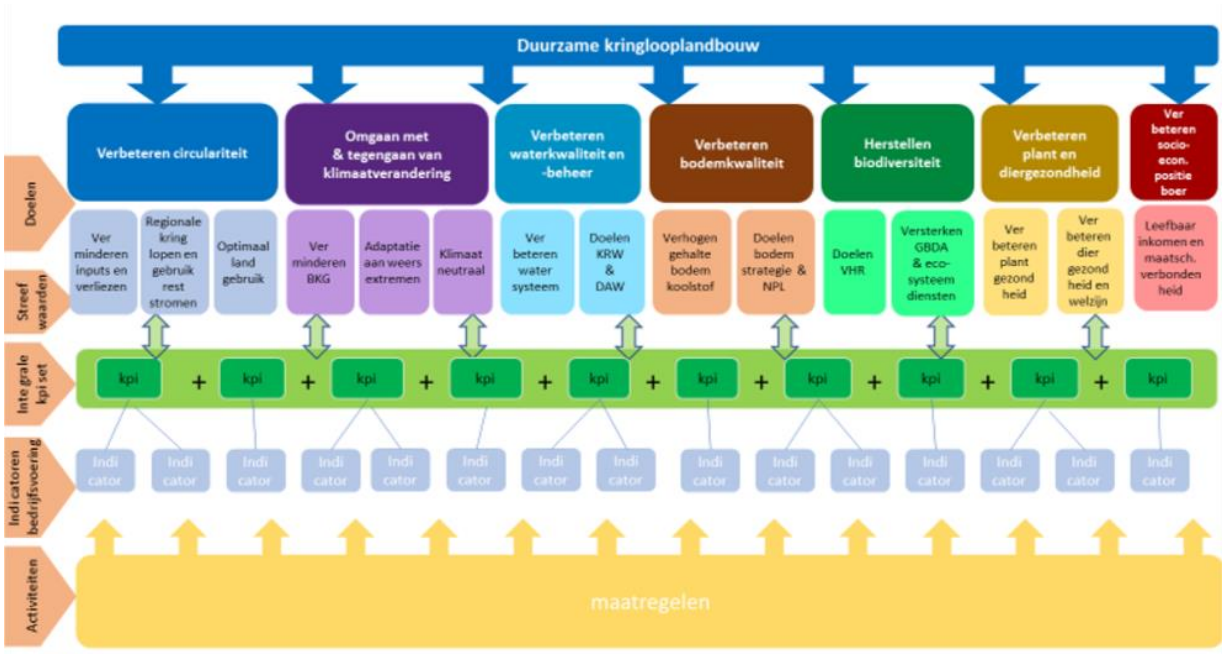

De aanpak is krachtig doordat ze:

(1) uitgaat van waardering van degenen die goeie stappen zetten;
(2) integraal is – we sturen niet alleen op stikstof en ammoniak, maar ook aan klimaat, circulariteit, bodem, dierenwelzijn en biodiversiteit;
(3) laagdrempelig is: iedere boer kan meedoen;
(4) op basis van vrijwilligheid is.

Voor de stappen die boeren zetten krijgen zij jaarlijks (maximaal drie jaar) een beloning die op kan lopen tot 2.500 euro.

Het programma is niet specifiek geënt op de Drentse Natura 2000-gebieden. Alle boeren kunnen in principe meedoen, al is er niet voor iedereen budget. Medio 2021 participeren 230 melkveehouders. Er wordt gewerkt aan een nieuwe openstelling voor 250 melkveehouders en 250 akkerbouwers. De principes van het programma voor de veehouderij wil de provincie ook gaan benutten voor de akkerbouw. Van het programma gaat een stevige impuls uit naar de sector om:
(1) een omslag te maken naar nieuwe, meer duurzame vormen van bedrijfsvoering
(2) kringlopen, waaronder die voor stikstof en ammoniak, te sluiten.

<u>Extensivering</u>
Een vorm van extensivering of verandering van bemesting in de directe omgeving van het gebied zal ook al snel een aanzienlijke daling van de depositie laten zien, maar het effect hiervan is nu nog niet bekend. In het kader van de gebiedsgerichte aanpak stikstof kan het een optie zijn om te kijken naar mogelijkheden voor extensivering van de landbouw. Daarbij kan aangesloten worden bij bestaande Drentse programma's. Extensivering biedt daarnaast kansen voor het landschap, omdat extensivering ruimte biedt aan houtwallen (herstel), bloemrijke akkerranden en wandel/fiets en ruiterpaden in het agrarisch gebied.

<u>Technische maatregelen</u>
Langs het spoor van innovatie kunnen bedrijven, ook los van hetgeen het Rijk reeds heeft bedacht (zie hiervoor), binnen hun bestaande rechten de uitstoot van stikstof terugbrengen. In de gebiedsgerichte aanpak stikstof kunnen de maatregelen bekeken worden en mogelijke effecten worden berekend.
Problematisch is hierbij dat de effecten van een aantal van de technische innovatieve systemen in de landbouw ter discussie staan. Dit vormt een drempel om deze verder in te zetten, totdat duidelijk is of de systematiek van staltechnieken overeind kan blijven in de huidige vorm. Hier is een uitspraak nodig van de Raad van State over de juridische houdbaarheid van dergelijke aanpassingen. De landsadvocaat is vanuit de gezamenlijke provincies betrokken bij dit onderwerp.

<u>Verder</u>
De provincie geeft het Rijk input over de inhoud van de door het Rijk gecreëerde:
- *Beëindigingsregeling* voor boeren die willen stoppen;
- *Regeling Agrarische Bedrijfsadvisering en Scholing* waarin stikstofemissiereductie een prioritair thema is;

- *Omschakelfonds landbouw* dat boeren helpt te extensiveren of om te schakelen naar een andere bedrijfsvoering.

Een voorbeeld van een onderdeel van het stikstofdossier waar wij onze invloed kunnen inzetten, is dat in Drenthe relatief weinig intensieve veehouderij is, maar wel een vrij groot aandeel aan veehouderij.

Te goeder trouw situaties

Het Rijk staat aan de lat om te regelen dat bedrijven met een PAS-melding alsnog gelegaliseerd worden. Dit is vastgelegd in de Wet stikstofreductie en natuurverbetering. Het Rijk heeft de taak om bronmaatregelen te vinden, om stikstofruimte te creëren voor dit doel. De provincie praat via het IPO (Interprovinciaal Overleg) mee over de voorwaarden voor legalisatie van PAS-meldingen. Provincies zijn verantwoordelijk voor uitvoering van onderdelen van het legalisatietraject, onder andere voor natuurvergunningverlening en bestuurlijk rechtsoordeel.
PAS-melders zijn bedrijven/projecten die onder het PAS door het doen van een melding vrijgesteld waren van een vergunningplicht, maar die dat niet meer zijn sinds het PAS als onvoldoende is beoordeeld door de Raad van State. De PAS-melding vormt namelijk geen referentiesituatie in het kader van de Wnb. PAS-melders kunnen zich melden bij het RVO voor legalisatie. Vervolgens ontvangen provincies de dossiers van de gemelde bedrijven van het RVO. Bedrijven die het project niet hebben gewijzigd ten opzichte van hun referentiesituatie ontvangen een bestuurlijk rechtsoordeel van de provincie dat het bedrijf legaal opereert in het kader van de Wnb. Bedrijven die zijn uitgebreid ten opzichte van hun referentiesituatie komen in aanmerking voor legalisatie in dit traject wanneer het project ten opzichte van de PAS-melding niet substantieel is uitgebreid. Wanneer het project substantieel is uitgebreid ten opzichte van de PAS-gemelde situatie, kan het bedrijf geen beroep doen op dit legalisatietraject en moet het zelf zorgen voor het verkrijgen van een actuele natuurvergunning.
Feitelijk zal de legalisatie van de PAS-melders naar verwachting een stikstofreductie voor de natuur op gaan leveren. Dit komt doordat de PAS-melders al zijn gerealiseerd en het Rijk door middel van bronmaatregelen nog moet komen tot een reductie om die stijging te compenseren.
Een tweede groep die onder de ‘te goeder trouw situaties’ valt, zijn de bedrijven die onder het PAS onder de vrijstelling vielen (<0,05 mol N depositie per jaar). Ook voor deze groep geldt dat er na het vervallen van het PAS een natuurvergunningplicht kan gelden. Deze groep is ongrijpbaarder dan de PAS-melders, er is namelijk bijna geen registratie van. De planning voor legalisatie van deze groep is nog niet uitgewerkt. In principe geldt voor deze groep ook dat legalisatie door middel van inzetten van bronmaatregelen zorgt voor stikstofreductie.

Grootste belasters

We willen bij het opstellen van de Gebiedsagenda's kijken welke bronnen rondom het gebied onevenredig veel bijdragen aan de depositie in het gebied. In dit verband wordt wel gesproken over 'piekbelasters' (term uit de aankoopregeling). Dat is een lastig te hanteren term omdat er geen eenduidige definitie van bestaat. Met name individuele bronnen die meer dan gemiddeld 2 mol/ha/jaar stikstof over 70 hexagonen van het gebied veroorzaken zijn interessant, omdat dit een grens is die bij de aankoopregeling wordt gebruikt. Echter, je kunt je afvragen of bedrijven die bijvoorbeeld meer dan 100 mol depositie veroorzaken op een klein aantal hexagonen van zeer gevoelige habitattypen niet ook belangrijk zijn.

Ruimtelijke inrichting rondom Natura 2000 gebieden

Naast bronmaatregelen gericht op het verlagen van de stikstofemissie en natuurmaatregelen gericht op het versterken van de natuur in het Natura 2000-gebied, is er potentie om met een andere ruimtelijke inrichting van het gebied eromheen bij te dragen aan de instandhoudingsdoelen.

In het rapport 'Naar een natuurinclusieve ruimtelijke inrichting rond Natura2000-gebieden, een verkenning', opgesteld door een aantal ingenieursdiensten in opdracht van het Rijk, maart 2021, zijn ecologische maatregelenopties voor verschillende typen gebieden in beeld gebracht. Dit soort maatregelen kunnen in samenhang met gebiedsopgaven voor natuurinclusieve landbouw, klimaatbossen, waterberging, cultuurhistorie, recreatie, energietransitie en (natuur)inclusieve woningbouw leiden tot een integrale gebiedsontwikkeling die meerdere belangen dient.

In de gebiedsgerichte aanpak kan verkend worden in hoeverre deze integrale gebiedsaanpak kansrijk is (haalbaar en betaalbaar).

Industrie

Het Rijk heeft in de jaren ’90 een afspraak gemaakt met de grote industriële bedrijven over het beperken van de stikstofemissie. Deze afspraak hield in dat de industrie maatregelen moest treffen om de stikstofemissie in 2020 fors te verminderen ten opzichte van 1990.

Die afspraak heeft zijn beslag gekregen in de regelgeving en dat betekent o.a. dat deze emissies landelijk worden bijgehouden (www.emissieregistratie.nl). In 2021 wordt de norm voor stookinstallaties bij de grote industrie verder verlaagd.

Over het algemeen stoot de industrie voornamelijk NO_x uit en slechts een deel NH_3. De provincie helpt met haar gebiedskennis over de industrie het Rijk bij het realiseren van additionele stikstofreductie. Het gaat om kennis over wie de grootste belasters vanuit de industrie zijn, hoeveel stikstof deze uitstoten in vergelijking met soortgelijke bedrijven elders en over reeds gemaakte andere afspraken met deze grootbelasters.

Daarnaast spreekt de provincie met verschillende bedrijven over transitie naar duurzame energie. Deze transitie zorgt eveneens voor reductie van NO_x- en NH_3-emissie. In deze gesprekken zal de provincie de urgentie duiden van reductie van emissie van NO_x en NH_3 en deze bedrijven aansporen tot (verdere) reductie.

In de cijfers van de emissieregistratie zijn geen bedrijven opgenomen in de buurt van het Fochteloërveen.

Buitenland

Het Rijk is in gesprek met andere landen over de wijze waarop aldaar aan vermindering van stikstofemissies wordt gewerkt. Voor Drenthe zijn met name de emissies vanuit Duitsland van belang. Net zoals bij ons hanteert ook de Duitse natuurbeschermingswet (Bundesnaturschutzgesetz, BNatSchG) het principe ‘de vervuiler betaalt'. Vermijdbare beïnvloeding van de kwetsbare natuur is niet toegestaan. Ook in Nedersaksen zijn veel Natura 2000-gebieden overbelast als het gaat om stikstof.
In Duitsland moeten in eerste instantie alleen nieuwe activiteiten worden getoetst op significante effecten op N2000-gebieden. Ligt de berekende depositie boven 0,3 kg N/ha/jaar (21 mol N/ha/jaar) dan moet er een aanvullende toets worden uitgevoerd. Deze houdt in dat de gehele activiteit, bestaand en nieuw, moet worden doorgerekend. De depositie mag dan niet hoger uitkomen dan 3% van de KDW van één van de stikstofgevoelige habitattypen.
Deze aanpak leidt ertoe dat nieuwbouw van een zogenaamde 'Freilandstal' voor meer dan 30.000 leghennen op een afstand van circa 700 meter volgens de Duitse M.E.R. géén significant effect heeft. De grens van de 0,3 kg N/ha/jaar depositie ligt ruim binnen de afstand van de bron tot het Natura 2000-gebied.
Het aandeel van het buitenland zal bij ongewijzigd beleid dalen van 35,1% in 2018 naar 31,5% in 2030

Verkeer en vervoer

Een andere mogelijke bronmaatregel is het verlagen van de snelheid op wegen. Snelheidsverlaging op zich heeft niet altijd een positief effect op de emissies van stikstof. Als het voor de snelheidsverlaging nodig is om snelheidsbeperkende maatregelen te nemen, zoals drempels, plateaus of objecten, kan dit zelfs de uitstoot van stikstof verhogen, omdat voertuigen meer moeten afremmen en optrekken.
De enige provinciale weg die vlak langs het Fochteloërveen loopt, is de N919. Deze weg heeft nu een maximumsnelheid van 80 km/uur. Als de snelheid op deze weg zou worden verlaagd naar 50 km/uur (de weg gaat dan van categorie buitenweg naar binnen bebouwde kom), berekent AERIUS dat de depositie niet af- maar toeneemt.
Een effect van een snelheidsverlaging op een weg kan verder zijn dat verkeer andere keuzes gaat maken c.q. nieuwe routes kiest (verder van het Natura 2000-gebied af). Dit zou potentieel meer effect kunnen hebben dan het effect van de snelheidsverlaging zelf. In het kader van de verkeersveiligheid levert dit mogelijk ook minder wenselijke situaties op.

Het bevorderen van 'zero emissie' vervoer: meer elektrisch aangedreven verkeer, verkeer op basis van waterstof, het bevorderen van het gebruik van openbaar vervoer en fietsen, heeft uiteindelijk potentieel het meeste effect op het verminderen van de stikstofbelasting vanuit het verkeer. De provincie zet hierop al in.

Bronnen & links

- Kamerbrief 24 april 2020: voortgang stikstofproblematiek: structurele aanpak: https://www.aanpakstikstof.nl/documenten/kamerstukken/2020/04/24/kamerbrief-24-april-2020-structurele-aanpak
- Planbureau voor de leefomgeving: 'Naar een uitweg uit de stikstofcrisis' (policy brief van juli 2021): https://www.pbl.nl/publicaties/naar-een-uitweg-uit-de-stikstofcrisis
- Planbureau voor de leefomgeving: Beleidspakketten voor een structurele aanpak stikstof: https://www.pbl.nl/publicaties/quickscan-van-twee-beleidspakketten-voor-het-vervolg-van-de-structurele-aanpak-stikstof
- Versnellingsakkoord stikstofemissiereductie: https://www.lto.nl/wp-content/uploads/2021/05/Versnellingsakkoord-stikstofemissiereductie-2021-2030.pdf
- Naar een ontspannen Nederland: https://ontspannennederland.nl/static/naar-een-ontspannen-nederland.pdf
- Planbureau voor de leefomgeving: analyse stikstofbronmaatregelen: https://www.pbl.nl/publicaties/analyse-stikstofbronmaatregelen.
- Doorrekening bronmaatregelen stikstof in de melkveehouderij: https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/07/20/advies-doorrekening-bronmaatregelen-stikstof-in-de-melkveehouderij
- Over een natuurinclusieve ruimtelijke inrichting: https://www.aanpakstikstof.nl/documenten/rapporten/2021/03/19/rapport-ruimtelijke-verkenning-stikstofgevoelige-natuur
- Landelijke beëindigingsregeling veehouderij: https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/08/31/landelijke-beeindigingsregeling-veehouderij-voorjaar-2022-open
- Omschakelfonds: https://www.aanpakstikstof.nl/themas/landbouw/maatregelen/omschakelprogramma
- Regeling agrarische bedrijfsadvisering en scholing: https://www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen/duurzaam-boeren/subsidie-leren-over-duurzamere-landbouw
- Criteria voor de uitvoering van de aankoopregeling zijn te vinden via de link: https://lokale-regelgeving.overheid.nl/CVDR655723

TEKST BIJ KAART 13: KOPPELKANSEN

Koppelkansen
Bij de vorige kaart hebben we een aantal mogelijke bronmaatregelen verkend. Naast maatregelen in het kader van de stikstofproblematiek spelen meer kwesties in het landelijk gebied. De provincie staat voor een aanpak waarbij maatregelen in samenhang worden gerealiseerd. Het Planbureau voor de Leefomgeving wijst in dit verband op het belang van een aanpak waarbij specifieke gebiedskwaliteiten voorop worden gesteld ('Naar een uitweg uit de stikstofcrisis', juli 2021). Het Planbureau stelt voor om de stikstofbronmaatregelen daarbij in samenhang te kiezen met klimaatdoelen en een strategie voor de landbouw. De gebiedsgerichte aanpak stikstof is het proces dat hiertoe moet leiden.

In beleidsjargon gaat het hier om 'koppelkansen', mogelijkheden om met maatregelen meerdere beleidsdoelen te bereiken. Bij het opstellen van de gebiedsagenda's moeten deze concreet worden gemaakt. Hieronder volgt alvast een kort overzicht van programma's en projecten waarmee in de gebiedsagenda's werk –met werk gemaakt kan worden.

Veel ontwikkelingen die we hier bespreken komen vaak op een boerenerf samen. Dit geldt o.a. voor thema's rondom hydrologie, klimaat, biodiversiteit en stikstof.

Hieronder vindt u een opsomming van met de stikstofaanpak verwante thema's die in de gebiedsagenda's kunnen worden aangehaakt.

Ruimtelijke inrichting
Van belang is hier ook hetgeen onder 'Ruimtelijke inrichting rondom Natura 2000-gebieden' bij de kaart over mogelijke bronmaatregelen als mogelijke bronmaatregel is genoemd. Een van de koppelkansen waar we het in het kader van het ruimtelijk spoor over kunnen hebben is woningbouw in het buitengebied (ruimte voor ruimte, incidentele woningbouw of bijzonder woonmilieu als financieringsmogelijkheid voor gebiedsontwikkeling).

Link:
Naar een Natuurinclusieve Ruimtelijke Inrichting rond Natura 2000-gebieden Managementsamenvatting | Tweede Kamer der Staten-Generaal

Programma Natuurlijk Platteland
Noemenswaardig is dat het Rijk ondertussen via het Programma Natuur ook werkt aan een 'Natuurinclusieve Samenleving' In dit zogenaamde 'Spoor 2' van het programma wordt o.a. gestreefd naar een 'Basiskwaliteit Natuur' in Nederland. In het programma Natuurlijk Platteland wordt volop gewerkt aan natuurherstel op basis van de met het Rijk gemaakte afspraken in het Natuurpact en de inrichting van het NNN in combinatie met ander programmalijnen als de Kaderrichtlijn Water.
Met name in het landelijk gebied kan dit impact krijgen. Drenthe heeft een eigen onderzoek naar de 'Basiskwaliteit Natuur Drenthe' laten uitvoeren. Daaruit blijkt dat Drenthe weliswaar relatief goed scoort op de soortenrijkdom in het landelijk gebied, maar dat deze wel onder druk staat en het op veel plekken gewenst is om te komen tot landschapsherstel. Dit moet ook de verspreidingsmogelijkheden van soorten vergroten door o.a. verbindingen tussen natuurgebieden te herstellen en te versterken. In het programma Natuurlijk Platteland krijgt dit vorm via het programma Soortenrijk Drenthe.

Een koppelkans kan ook realisatie van de Bossenstrategie en landschapsherstel/landschapsontwikkeling zijn. Wellicht kan dit op specifieke locaties een rol in het kader van natuurherstel vervullen

en/of helpen als instrument om stikstof ‘af te vangen' of de waterstand te verhogen zonder dat landbouwpercelen er last van hebben.

Link:

- https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuur-ontwikkeling/ (Programma Natuurlijk Platteland bij 'Downloads' te vinden)

Klimaat en energie

Het provinciale energiebeleid richt zich vooral op het terugdringen van het gebruik van fossiele brandstoffen om zo de uitstoot van CO_2 te verminderen. Bij verbrandingsprocessen wordt ook NO_x gevormd. De overgang naar energieneutrale woningen en gebouwen via o.a. het project ''Expeditie duurzaam wonen'' zal daardoor bijdragen aan de vermindering van de stikstofdepositie. Als bij een stikstofgevoelig gebied een concentratie van gebouwen een significante bijdrage aan de depositie levert, kan een versnelde overgang naar energieneutrale gebouwen een bijdrage leveren.

De provincie heeft verder recentelijk een nota Klimaatadaptatie vastgesteld waarin de inspanningen rondom het opvangen van (effecten van) klimaatverandering staan opgesomd.

De depositie van alle woningen op het Fochteloërveen is minder dan 7 mol per ha/jaar (7 mol is de zwaarst belaste hexagoon).

De energietransitie zal deze invloed verminderen. Een versnelling van de energietransitie zal dus een (zeer beperkte) verbetering van de situatie met zich meebrengen.

De depositie van de industrie is 33 mol/ha op het zwaarst belaste hexagoon.

Links:

- https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/klimaatadaptatie/
- https://www.energievoordrenthe.nl/default.aspx

Toekomstgerichte landbouw

Het Programma Toekomstgerichte Landbouw staat voor innoveren, moderniseren en verduurzamen in tuinbouw, veehouderij, akkerbouw en agribusiness, zoals hiervoor bij een verkenning van de mogelijke bronmaatregelen al werd genoemd. Het gaat om de balans tussen geld verdienen (Profit) en een gezonde leefomgeving (Planet) in goede relatie met ondernemers en inwoners van Drenthe (People). We zetten onder andere in op het sluiten van kringlopen op bedrijfs- en regionaal niveau en het ontwikkelen van meer toegevoegde waarde in de keten. Het programma vergt geen nieuw beleid, maar realisatie in het veld, op het erf en in het bedrijf. Van boer naar bord en bloemenvaas.
Het meest relevant voor de gebiedsgerichte aanpak is het spoor voor de melkveehouderij.
De provincie werkt samen met partners binnen het programma ‘Duurzame Melkveehouderij’ aan het toekomstgericht maken van de sector. Het doel is dat de Drentse melkveehouderij op het gebied van onder andere stikstof en ammoniak zo snel mogelijk presteert op het niveau van de 25% best presterende Drentse bedrijven uit 2013 (koplopers). Het sluiten van de kringlopen, het toepassen van weidegang en het zuinig omgaan met de bodem zijn acties die bijdragen aan het halen van die doelstelling. Veehouders zijn aan zet om dit in hun bedrijfsvoering in te bedden. Samenwerking, onderzoek, innovatie en educatie zijn erop gericht om het grote ‘peloton’ aan bedrijven mee te krijgen in deze verduurzamingsslag. Het versterken van het ondernemerschap in de sector zorgt dat iedere ondernemer in staat is de juiste strategie te kiezen, die past bij het bedrijf en zijn omgeving.
Bij de voorgaande kaarten (bronmaatregelen stikstofreductie) zijn wij al ingegaan op de wijze waarop wij invulling geven aan onze ambitie om de stikstofemissies binnen de melkveehouderij terug te dringen. We willen meer veehouders in het programma trekken en het programma ook gaan

hanteren voor de akkerbouw. Daarnaast is de provinciale inzet voor een gezonde en vruchtbare bodem van belang.
Nieuwe koppelkansen waarover kan worden nagedacht in het kader van de gebiedsagenda's zijn mogelijkheden om ruimte te geven aan de nieuwe vormen van landbouw die recentelijk zijn ontstaan, zoals voedselbossen, collectieve grondgebonden boerderijen (Herenboeren concepten - nieuwe landgoederen) en paludicultuur.
Bollenteelt is een apart te benoemen thema binnen de landbouwontwikkeling. Bollenteelt levert voordeel op qua directe uitstoot van stikstof (minder koeien), maar bijvoorbeeld drainage en beregening kunnen inspanningen voor anti-verdroging tenietdoen.

Links:
- https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/economie-ondernemen/landbouw/
- https://www.duurzamemelkveehouderijdrenthe.nl/
- https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/bodem/bodemvisie/

Vrijetijdseconomie
De mogelijkheid bestaat dat door de maatregelen voor de vermindering van de stikstofdepositie sommige economische activiteiten verminderen of stoppen. Vervangende inkomsten en werkgelegenheid kunnen worden gevonden in de versterking van de vrijetijdseconomie in deze gebieden. Daarbij is het wel van belang te kiezen voor activiteiten die geen of minder stikstof uitstoten of op een andere manier schade toebrengen aan de natuur.

Link:
- https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/cultuur-sport-vrije/vrijetijdseconomie/

Economische Koers Drenthe 2020 – 2023
De Koers is opgebouwd langs drie lijnen: de slimme economie, de groene economie en de economie met impact. Door gericht en proactief te opereren kan het economische effect van de stikstofproblematiek worden opgevangen. Met name het inzetten op een slimmere en groenere economie kan al een bijdrage leveren aan de vermindering van de uitstoot van stikstof.

Link:
- https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/economie-ondernemen/diversen/economische-koers/

Verkeer en vervoer - Provinciaal Verkeers- en vervoersplan
Het verkeers- en vervoersbeleid is erop gericht Drenthe veilig bereikbaar te houden. Het bevorderen van openbaar vervoer en het gebruik van de fiets draagt hieraan bij. Bevorderen van het gebruik van de fiets draagt ook (beperkt) bij aan de vermindering van de stikstofuitstoot.

Link:
- https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/verkeer-vervoer/

Water
Rond het Fochteloërveen is een onderzoeksgebied voor drainage en beregening aangegeven. Dat wil zeggen dat in dit gebied het aanleggen van drainage en het slaan (en gebruiken) van beregeningsputten een negatieve invloed op de natuurwaarde in het Fochteloërveen kan hebben.
In deze zone treffen we vrij veel gedraineerde percelen aan alsmede enkele beregeningsputten. Als in deze zone gezocht wordt naar mogelijkheden om drainage te verminderen zouden er ook mogelijkheden kunnen liggen om de (effecten van) stikstofbelasting te verminderen. Een overgang naar

minder intensieve en meer natuurinclusieve vormen van landbouw zal hier positieve effecten hebben.

Link:

- https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/water/waterbeleid/regionaal/
- https://www.deltaprogramma.nl/themas/ruimtelijke-adaptatie/deltaplan
- https://geo.drenthe.nl/geoportaal/src/?lang=nl&topic=portaal&bgLayer=openbasiskaart.nl&layers=GBI.FO_MASK_DR_NL,GBI.NAT_N2K_ONDERZOEKSZONE_V,GBI.NAT_N2K_DRAIN_PERC_V,EXT.NAT_NATURA2000_V,GBI.NAT_N2K_BEREGENINGSPUT_V&layers_opacity=1,0.4,0.65,0.5,0.6&X=533393.13&Y=240974.10&zoom=5

Verdere links:

- Programma Natuurlijk Platteland: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuur-ontwikkeling/ (Programma Natuurlijk Platteland bij 'Downloads' te vinden)
- Over duurzame melkveehouderij in Drenthe: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/economie-ondernemen/landbouw/
- en https://www.duurzamemelkveehouderijdrenthe.nl/
- Vrijetijdseconomie Drenthe: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/cultuur-sport-vrije/vrijetijdseconomie/
- Economische koers Drenthe: https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/economie-ondernemen/diversen/economische-koers/
- Verkeers- en vervoersbeleid provincie Drenthe: Verkeer en vervoer - Provincie Drenthe
- Geoportaal: https://geo.drenthe.nl/geoportaal/src/?lang=nl&topic=portaal&bgLayer=openbasiskaart.nl&layers=GBI.FO_MASK_DR_NL,GBI.NAT_N2K_ONDERZOEKSZONE_V,GBI.NAT_N2K_DRAIN_PERC_V,EXT.NAT_NATURA2000_V,GBI.NAT_N2K_BEREGENINGSPUT_V&layers_opacity=1,0.4,0.65,0.5,0.6&X=533393.13&Y=240974.10&zoom=5

Date : 3-2-2021 16:24:19
From : "[redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : RE: kennisbijeenkomsten

[redacted] klopt helemaal. Zo gauw er zicht op is dat de mogelijkheden verruimd worden zet ik het in gang.

Met vriendelijke groeten,

[redacted]
Telefoon: 06[redacted]
Whatsapp en telegram: 06[redacted]

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: woensdag, februari 3, 2021 15.55 uur
Aan: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
CC: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: kennisbijeenkomsten

Hallo [redacted]

We hebben elkaar donderdag gesproken. We zijn tot de conclusie gekomen dat de kennisbijeenkomsten moeten wachten tot het weer mogelijk is om fysiek samen te komen.
Natuurmonumenten zal op dat moment het voortouw nemen om met een groep betrokken medewerkers in een gebied poolshoogte te gaan nemen.
Doel van het gesprek zal dan zijn om te bevorderen dat TBO's en Landbouwcollectief beter leren om elkaars taal te spreken.
We willen nadrukkelijk uitstralen dat we open staan voor elkaars belangen en standpunten.
Jullie aanbod neemt niet weg dat de verantwoordelijkheid voor de gebiedsverkenningen bij de provincie ligt. Aanmeldingen etc. kunnen dan ook via mij lopen.
Ik meld de partners terug dat we dit zo gaan doen.
Vat ik het zo goed samen?

Groeten uit een nat Haren,

[redacted] Natuurbeleid
Provincie Drenthe
T 0592[redacted]
[redacted]

Date : 15-9-2021 14:41:42
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : [redacted]@nmfdrenthe.nl"[redacted]nmfdrenthe.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl, "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
Subject : RE: PPT BO stikstof

Dag[redacted]

De actielijst en ppt volgen binnenkort, hierbij vast antwoord op je vraag naar de brieven: Deze zijn te vinden op Actueel | Aanpak Stikstof
Hier vind je alle actuele informatie over de aanpak stikstof van het Rijk.

Hieronder het lijstje met de genoemde brieven:

Kamerbrieven

Policybrief 'Verkenning Ecologische autoriteit' – 29 juni 2021

1. Kamerbrief stand van zaken Subsidieregeling sanering varkenshouderijen – 30 juni 2021
2. Vervolgacties naar aanleiding van het eindrapport van het Adviescollege Meten en Berekenen Stikstof. – 9 juli 2021
3. Regeling nieuwe versie AERIUS Calculator en wijziging stikstofregistratiesysteem – 9 juli 2021
4. Stand van zaken van het Omschakelprogramma - 13 juli 2021
5. Voortgang aanpak stikstofproblematiek – 16 juli 2021
6. Kamerbrief Uitwerking managementmaatregelen melkveehouderij ten behoeve van stikstofreductie – 20 juli 2021
8. Landelijke beëindigingsregeling veehouderij voorjaar 2022 open – 31 augustus 2021

Groet,
[redacted]

Van: Reinder Hoekstra[redacted]@nmfdrenthe.nl>
Verzonden: woensdag 15 september 2021 09:35
Aan:[redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: PPT BO stikstof

Hallo[redacted]en/of[redacted]

Gehaal andere vraag. Is de PPT van vorige BO beschikbaar. Ik zoek met name overzicht kamerbrieven. Website Bij lijkt alleen oude brieven te bevatten. Er stond ook een link in naar een site maar die heb ik niet kunnen vinden (ligt aan mij hoor)

Vr groet,

Reinder Hoekstra
NMFD

Date : 26-10-2020 17:30:49
From : [redacted]**@drenthe.nl**
To : [redacted]**@natuurmonumenten.nl**
Cc : "[redacted]**@drenthe.nl**
Subject : RE: presentatie Gebiedsverkenning Stikstof en Bouwblokken GGA Drenthe
Attachment : image001.png;

Dag[redacted]

Dank voor je reactie en tip. Die neem ik mee naar collega[redacted] (in de c.c.) die de gebiedsverkenningen uitvoering geeft. We zijn druk met de voorbereidingen en hopen je zsm uit te nodigen voor de eerste bijeenkomst.

Groet en fijne avond,
[redacted]

Van: [redacted]@Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: maandag 26 oktober 2020 10:43
Aan: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: FW: presentatie Gebiedsverkenning Stikstof en Bouwblokken GGA Drenthe

Dag[redacted] ik krijg van[redacted] door dat we met de gebiedsverkenningen gaan beginnen. Eén daarvan is het Mantingerzand. Ik zou willen voorstellen om daarin het aanliggende gebied Mantingerbos gelijk mee te nemen. Het ligt bijna aansluitend en kent grotendeels dezelfde problematiek. Het scheelt je werk later en het maakt de pilot "Mantinge" completer en integraler.

Voor de sessies kan je mij benaderen, zoals[redacted] al had aangegeven.

Met vriendelijke groeten,

[redacted]
Telefoon: 06[redacted]

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 23 oktober 2020 10:55
Aan:[redacted]@hetnet.nl;[redacted]@gmail.com[redacted]@gmail.com; Reinder Hoekstra[redacted]@nmfdrenthe.nl>;[redacted]@Natuurmonumenten.nl>;[redacted]@kpnmail.nl;[redacted]@bouwendnederland.nl;[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl;[redacted]@bouwendnederland.nl
CC: Henk Jumele[redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: presentatie Gebiedsverkenning Stikstof en Bouwblokken GGA Drenthe

Beste allemaal,

Hierbij zend ik jullie, zoals gisteravond toegezegd, de presentatie Gebiedsverkenningen Stikstof met toelichtende memo en de inhoudsopgave Gebiedsverkenningen. De opmerkingen die gisteravond zijn gemaakt, zijn in deze versie nog niet verwerkt.
Daarnaast vinden jullie eveneens bijgesloten de Bouwblokken GGA Drenthe die inmiddels aan de IPO organisatie is gezonden.

Gisteravond is de afspraak gemaakt dat we uiterlijk vrijdag 30 oktober namen van jullie ontvangen voor de te organiseren werksessies van de pilotgebieden Mantingerzand en Elperstroomgebied.
Ook is de afspraak gemaakt dat nog gereageerd kan worden op de aanpak Gebiedsverkenning uiterlijk 30 oktober.

Voor nu alvast een fijn weekend en mochten jullie vragen hebben, dan hoor ik het graag!

Met vriendelijke groet,

[redacted] *Team Stikstof*

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]**@drenthe.nl**
06[redacted]

Date : 21-10-2020 13:43:48
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : RE: Presentatie Gebiedsverkenningen 221020.pptx
Attachment : Presentatie Gebiedsverkenningen 221020.pptx;

[redacted]

Top en dank je wel. Ik heb nog twee typefoutjes gecorrigeerd.
Hierbij dan ook de definitieve versie, wat mij betreft.

Groet[redacted]

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: woensdag 21 oktober 2020 12:27
Aan: [redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Presentatie Gebiedsverkenningen 221020.pptx

Hallo[redacted]

Direct maar even gedaan. Zie bijlage.

M.v.g.
[redacted]

provincie Drenthe

Gebiedsverkenningen Stikstof

provincie Drenthe

Uitgangspunten

-
-
-
-

Scenario's
bronmaatregelen
Ontwikkelingen
Theoretische
ambitie
stikstofreductie
Uitgevoerde en
mogelijke
herstelmaatregelen
Koppelkansen
Beschrijving
gebied en
omgeving
Overzicht kritische
depositiewaarden
&
Toelichting Aerius
Overzicht
stikstofdepositie
en
stikstofbronnen

provincie Drenthe

Proces

November:	Elperstroomgebied en Mantingerzand
	In twee of drie werksessies met beperkte groep
Evalueren:	Eind november
Resterende gebieden:	December

provincie Drenthe

Inhoudsopgave

1. Beschrijving Natura 2000-gebied
2. Beschrijving van de omgeving
3. Overzicht kritische depositiewaarde per habitattype
4. Het rekenmodel Aerius
5. Overzicht stikstofdepositie
6. Bronnen stikstofdepositie

provincie Drenthe

Inhoudsopgave (2)

7. Herstelmaatregelen
8. Stikstofruimte behoeven ontwikkelingen
9. Ambitie stikstofreductie
10. Scenario's bronmaatregelen
11. Koppelkansen
12. Conclusies en aanbevelingen voor het vervolg

provincie Drenthe

Vragen en opmerkingen

Date : 17-12-2020 10:38:53
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "Jordan Jumelet"[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : RE: Procesteam Stikstof donderdag 17/12/2020
Attachment : concept Presentatie stikstof aangevuld.pdf;Agenda overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof - 17 december .docx;

Zoals beloofd, ter info de agenda en de voorbereiding (sheets) voor het BO vanavond.
Morgen zal ik jullie nog even kort over de uitkomsten informeren.

Groet!
[redacted]

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: woensdag 16 december 2020 9:36
Aan: [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; Jordan Jumelet [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Procesteam Stikstof donderdag 17/12/2020

Goedemorgen,

Onderstaand de bespreekpunten voor het Procesteam Stikstof van donderdagmorgen 10.00-11.00:

- Laatste ontwikkelingen en stand van zaken
- Programma BO van donderdagavond 17 december
- Vooruitblik op 2021

Hartelijke groet,

[redacted]

provincie Drenthe

Gebiedsverkenningen Stikstof
Waarnemingen

Bestuurlijk Overleg 17 december 2020

provincie Drenthe

Proces pilots gebiedsverkenningen:

- Aanpak bestuurlijk afgestemd
- Keuze voor 2 pilots: Mantingerzand/Mantingerbos en Elperstroom
- 5 sessies in november, december gehouden (planning 6)
- Deelname door 6 partijen met technisch voorzitter

provincie Drenthe

Waarneming 1:

Nog geen overeenstemming en vertrouwen in de gezamenlijke uitgangspunten:

- Discussie over gegevens Aerius
- Veel vragen over aanwijzing, toestand, trend van habitattypen
- Partijen nog niet toe aan verkennen handelingsopties

provincie Drenthe

Waarneming 2:

Veel geleverde stukken, maar niet direct bruikbaar

- Veel inform aar
- Maar nog te weinig betekenisvol
- Partijen hebben te weinig tijd gehad om stukken te lezen

provincie Drenthe

Waarneming 3:

Partijen willen meer tijd

- Om achter[redacted]
- Tijd nodig om bekend te raken met materie en gebieden

provincie Drenthe

Impasse

Om verder te kunnen gaan met groepsgesprekken voor gebiedsverkenningen is nodig:

- Bestuurlijk ge[redacted]
- Informatie meer duiden en anders beschikba[redacted]ncept-factsheets, vragensessies)
- Tijd geven en afspraken over planning eerste kwartaal 2021

Notie: Zonder gezamenlijke kaders kun je geen gebiedsverkenningen doe[redacted]

provincie Drenthe

Voorstel procesaanpak

- Het stikstofprobleem: “een schuifpuzzel zonder reservevakje”
- Daarom een procesaanpak die de noodzakelijke schuifruimte (extra vakjes) creëert
- Deze schuifruimte stelt ons in staat samen creatieve, gedragen oplossingen te ontwikkelen
- In een samen[redacted]
- Waarin we zoeken naar oplossingen met wederzijds belang
- Met objectieve criteria
- En flexibiliteit

provincie Drenthe

De vraag

Bent u bereid verder te praten op basis van de eerder besproken uitgangspunten?

provincie Drenthe

Procesregels

- De stikstofopgave is leidend
- Vrijheid in keuzes maar wel aanspreekbaar
- Respect voor [redacted]
- We omarmen de complexiteit
- Iedereen heeft toegang tot dezelfde informatie

provincie Drenthe

AGENDA
Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof *digitaal via Teams*

Datum	17 december 2020
Tijd	19.00 – 20.30 uur
Aanwezig	Vertegenwoordigers Landbouwcollectief, Groene Partners en Bedrijven en provincie Drenthe
Plaats	Teams overleg
Status gesprek	Verkenning samenwerking Drentse aanpak Stikstof

1. **Opening en welkom door Henk Jumelet.** **(5 min)**

2. **Delen van de actualiteiten.** **(10 min)**
Vertegenwoordigers delen actualiteiten die van belang zijn om te delen.
De provincie informeert over de ontwikkelingen rond het extern salderen en het RSRS.

3. **Toelichting Regeling gerichte aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden. (15 min)**
Toelichting op de regeling en de werkwijze van de provincie.

4a. **Bespreken ervaringen pilots gebiedsverkenningen Elperstroom en Mantingerzand/ Mantingerbos. (25 min)**
Bespreken van de ervaringen en vervolg van de gebiedsverkenningen.

4b. **Bespreken procesaanpak Samenwerking Drentse aanpak stikstof.** **(20 min)**
De provincie geeft een toelichting voor een procesaanpak om de samenwerking verder vorm te geven. Vraag aan de partners om hier kennis van te nemen en dit te bespreken met de achterban.

5. **Terugblik 2020 en vooruitblik 2021.** **(10 min)**

6. **Afronding en afsluiting.** **(5 min)**
Vervolgafspraken maken en voorstellen van agendapunten voor het volgende overleg.

Date : 17-12-2020 14:31:37
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : @natuurmonumenten.nl
Subject : RE: ter informatie in de gebiedssessies, effect van stiksof in de natuur
Attachment : image006.png;image007.png;image008.png;image009.png;image010.png;image011.png;image012.png;image013.png;image014.png;image001.png;

Goedemiddag,

Dank voor de toezending van dit bericht. Wij hebben het doorgestuurd aan betrokken medewerkers.

Met vriendelijke groet,

Team Stikstof

provincie Drenthe

+31 6
@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl
Volg ons op

Van: @Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: donderdag 17 december 2020 14:04
Aan: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Onderwerp: ter informatie in de gebiedssessies, effect van stiksof in de natuur

Levendbarende hagedis gaat vooral dood

Reformatorisch Dagblad

Reformatorisch Dagblad

Korte beschrijving: Nederlands algemeenste reptiel, de levendbarende hagedis, gaat in aantal hard achteruit. Belangrijkste oorzaken zijn vermoedelijk verdroging en stikstof. Dat bleek dinsdag uit de eerste balans van de stichting Ravon (Reptielen Amfibieën Vissen Onderzoek Nederland).

Publicatiedatum: 16 Dec 2020 13:00

Rubriek: GROEN, p.22

Lengte: 1322 woorden

Vochtminnende soorten hebben het moeilijk nu Nederland drie zomers op rij te maken had met grote droogte. De levendbarende hagedis is er maar één voorbeeld van. Het dier dankt zijn naam aan de manier waarop hij ter wereld komt. Moeder hagedis legt eieren met een zachte schaal, meer een soort vliesje. De jonge hagedisjes kruipen daar direct na de ei-afzet uit: levendbarend.

Ten opzicht van 1994 is de populatie levendbarende hagedissen met 70 procent verminderd. Hoewel het nog goed onderzocht moet worden, denkt onderzoeker van Ravon dat een combinatie van factoren het beestje de nek omdoet. ,,Verdroging is er één van. Maar ook de versnippering van het landschap eist haar tol. En niet te vergeten stikstof en het daarmee gemoeide beheer om de heide op orde te houden."
Zonnen

Reptielen zoals adders en hagedissen houden van open plekjes. Daar kunnen ze heerlijk in de zon opwarmen. Maar de open plekjes op de heide verdwijnen doordat die dichtgroeien met grassen en boompjes. Vroeger kregen die geen kans vanwege de arme grond. Nu zorgt de stikstof voor meer mest in de heidebodem waardoor planten, struiken en bomen oprukken.
Natuurlijk proberen terreinbeheerders daar wat aan te doen. Vrijwilligers verwijderen opschietende berkjes, grote grazers eten de grassen op, overheden stellen miljoenen beschikbaar om de voedselrijke toplaag machinaal te verwijderen. Alleen gebeurt dat volgens soms op zo'n grote schaal dat er voor de reptielen te weinig beschutting overblijft.
adviseert terreinbeheerders iets voorzichtiger te werk te gaan. ,,Werk kleinschalig. Dus verwijder slechts een smalle strook voedselrijke grond en geef de natuur daarna de kans om te herstellen. Pak een paar jaar later de volgende strook weer aan. Soms is alleen het handmatig verwijderen van struikjes en boompjes voldoende."

Reformatorisch Dagblad

Gerco Verdouw

Copyright 2020 Reformatorisch Dagblad All Rights Reserved

Met vriendelijke groet,

Vitale natuur

Oude Benderseweg 14 7963 PX Ruinen
0522476200 06
www.natuurmonumenten.nl
Ik werk maandag, dinsdag, woensdag en donderdag

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland. Heeft uw bedrijf een ‘Groen hart’?
Word dan nu Bedrijfssupporter. Ga naar www.natuurmonumenten.nl/bedrijfssupporter

Date : 12-11-2020 14:57:49
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : @natuurmonumenten.nl
Subject : RE: uitnodiging sessie Gebiedsverkenning Stikstof
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Goedemiddag,

Over deze vraag heb ik even overleg gehad met ; hij gaat er in principe vanuit dat u alleen bij de drie werksessies over Mantingerzand/Mantingerbos aanwezig zult zijn. Het is mogelijk dat er nog een externe deskundige aansluit bij één van de sessies Elperstroom, dat zou wel heel interessant voor u kunnen zijn om bij te wonen. Zodra we daar definitief bericht van hebben, meld ik mij weer.

Begrijp ik goed dat u de drie geplande sessies voor Mantingerzand/Mantingerbos (26/11, 3/12 en 17/12) kunt bijwonen? (de eerste twee zijn gepland voor 13.00-16.00 uur, de sessie op 17/12 van 09.30-13.00 uur).
Mocht dat niet het geval zijn, dan hoor ik graag nog even van u.

Met vriendelijke groet,

Team Stikstof

provincie Drenthe

+31 6 |
@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Van: @Natuurmonumenten.nl>
Verzonden: woensdag 11 november 2020 15:05
Aan: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: uitnodiging sessie Gebiedsverkenning Stikstof

Dag ik heb voorkeur voor fysiek vergaderen.

Als tweede, verwacht je mij alleen bij Mantingerzand/bos of ook bij de bijeenkomsten voor Elperstroom, of alleen bij de eerste bijeenkomst en bij verdere uitwerking niet? Of juist bij alle bijeenkomsten, waarbij het ook echt een gezamenlijke opgaaf is?

Met vriendelijke groeten,

Telefoon: 0

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: woensdag, november 11, 2020 14.32 uur
Aan: @nmfdrenthe.nl; @Natuurmonumenten.nl>; @staatsbosbeheer.nl @staatsbosbeheer.nl; @drentslandschap.nl; @ltonoord.nl; @gmail.com; @outlook.com
Onderwerp: uitnodiging sessie Gebiedsverkenning Stikstof

Goedemiddag,

Graag nodigen wij u uit voor de eerste sessies Gebiedsverkenning Stikstof op dinsdag 24 november en donderdag 26 november a.s. van 13.00-16.00 uur.

Pilot gebiedsverkenning
In het kader van de Gebiedsgerichte aanpak stikstof hebben wij afgesproken om met elkaar te starten met gebiedsverkenningen. We vinden het allen van belang om over dezelfde kennis en informatie te beschikken. Daarom proberen we de situatie per gebied helder en feitelijk in beeld te brengen. Doel is om voor elk gebied een factsheet te maken, waarin gegevens overzichtelijk worden gebundeld en gepresenteerd. Zo krijgen we zicht op wat we al weten, maar ook op benodigde aanvullende gegevens.

Drenthe kent twaalf stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. We starten met een pilot met twee stikstofgevoelige gebieden om ervaring op te doen met het opstellen van een gebiedsverkenning. Zo kunnen we kijken wat haalbaar, realistisch en praktisch is. De gebieden Elperstroom en Mantingerzand/Mantingerbos zijn tegelijkertijd uitdagend en eenvoudig genoeg om als pilotgebied te dienen. Na beoordeling/evaluatie van de drie gezamenlijk opgestelde factsheets voor deze gebieden kunnen we aan de slag met de factsheets voor de andere gebieden.

Fysiek, digitaal of hybride?
Belangrijke vraag aan u is of u bij deze sessies voorkeur heeft om fysiek aanwezig te zijn in het provinciehuis of liever een digitale vorm van overleg verkiest. Een vorm waarin we dit combineren is eventueel ook mogelijk.
Wilt u ons *(liefst nog deze week)* laten weten of u aanwezig bent en welke vorm uw voorkeur heeft?
We richten ons op dinsdag 24 november op Elperstroom (13.00-16.00 uur) en op donderdag 26 november op Mantingerzand/Mantingerbos (13.00-16.00 uur)

Vervolgsessies
De tweede en derde werksessies zijn vooralsnog gepland op:

- dinsdag 1 december en dinsdag 15 december (Elperstroom)
- donderdag 3 december en donderdag 17 december (Mantingerzand/Mantingerbos)

Wij verzoeken u hier zo mogelijk rekening mee te houden in uw agenda. Ter voorbereiding op de eerste sessie zenden wij u nog een agenda en nadere informatie toe.

Met vriendelijke groet,

Gebiedsverkenningen Stikstof Drenthe

Date : 8-2-2021 16:24:37
From : "[redacted]@gmail.com
To : [redacted]@drenthe.nl
Subject : Re: vraagjes Mantingerzand
Attachment : image001.png;image002.png;
Dag[redacted] dank voor dit antwoord. Helder.
Andere vraag was,; waarom landbouw grond ten zuid westen van Nieuw Balinge ingetekend/ toegevoegd is aan stikstof gevoelige natuur?
Hoor weer graag , hartelijke groet[redacted]

Verstuurd vanaf mijn iPad

Op 8 feb. 2021 om 12:52 heeft[redacted]@drenthe.nl> het volgende geschreven:

> Hallo[redacted]
>
> Je had nog een vraag open staan over de invloed van het munitiedepot op het Mantingerzand.[redacted] heeft er even naar gekeken (zie hieronder). Is dat jou zo helder?
>
> Mij staat bij dat je nog een vraag hebt. Wil je me die nog eens doen toekomen?
>
> Met vriendelijke groet,
>
> [redacted]

Van:[redacted]@prolander.nl>
Verzonden: dinsdag 2 februari 2021 20:15
Aan:[redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Re: vraagjes Mantingerzand

[redacted]

Ik ga er even van uit dat hier bedoeld wordt waarom de depositie rondom het (voormalige) munitiedepot hoger is dan de omgeving (zie linkerkaartje).
Dit heeft vooral te maken met het feit dat dit gebeid voornamelijk uit bos bestaat (zie rechterkaartje) en dus 'ruwer' is dan de omgeving.
Bossen vangen door hun ruwheid meer stikstof in dan open gebieden.
Hetzelfde effect zie je overal optreden waar bossen en open gebieden aanwezig zijn.
Het gaat hier wel om depositie en niet om emissie van stikstof.
Emissie is onafhankelijk van de ruwheid van een terrein.

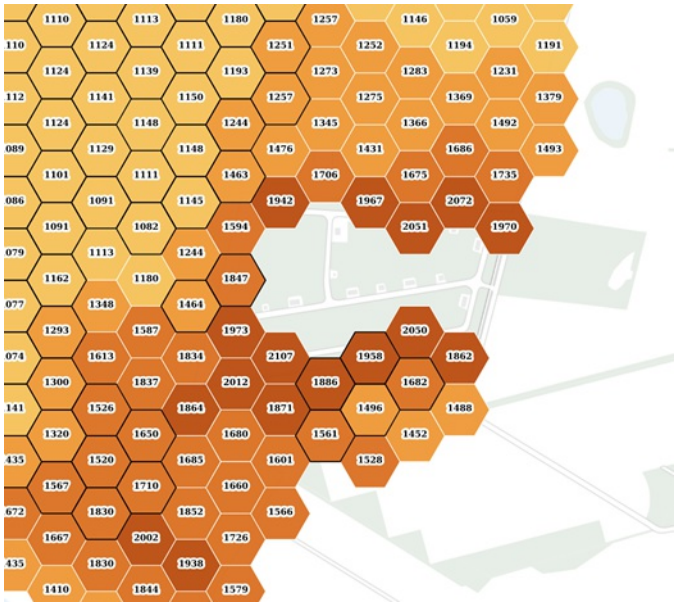

Met vriendelijke groet,

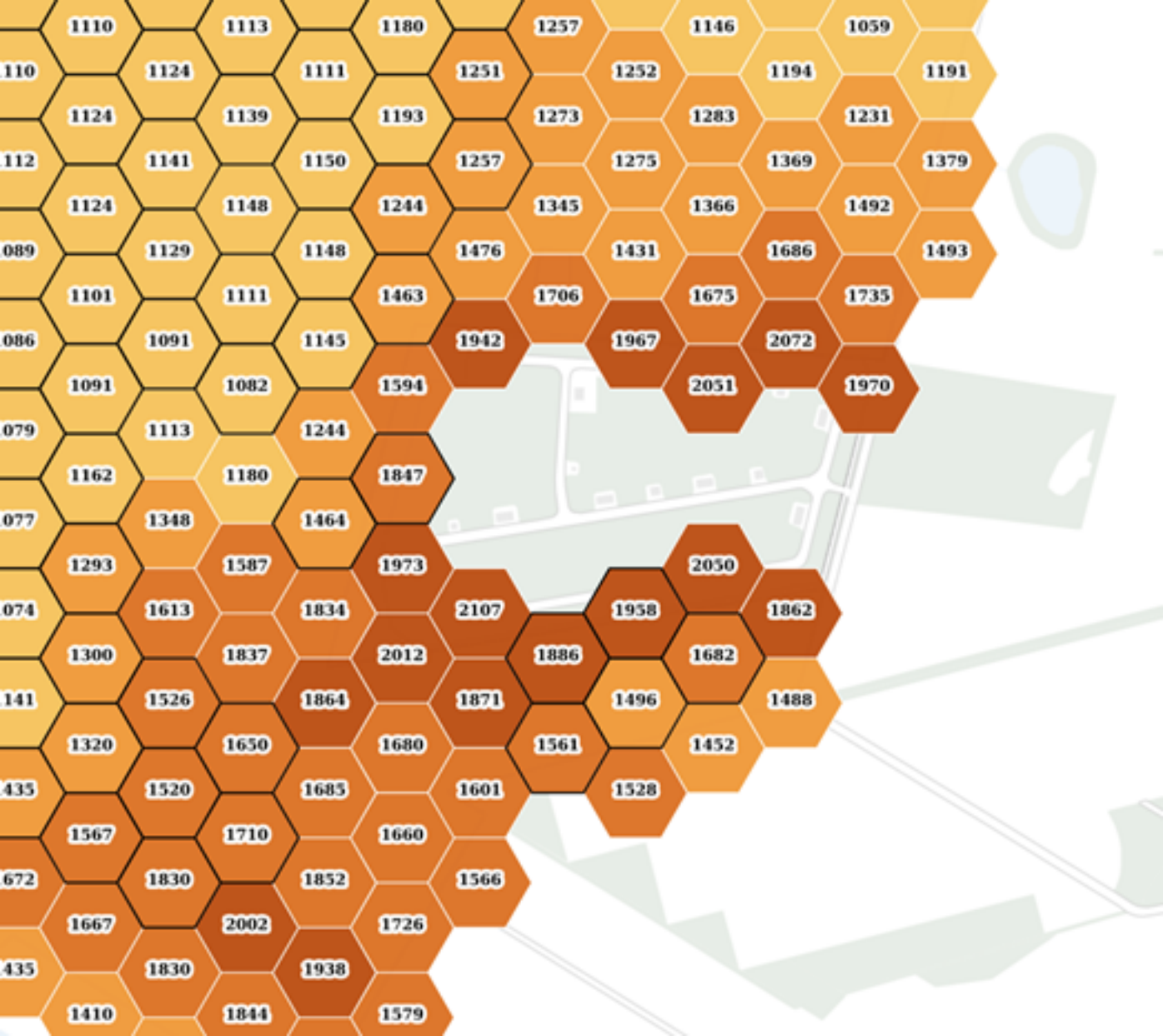
1110
1113
1180
1257
1146
1059
110
1124
1111
1251
1252
1194
1191
1124
1139
1193
1273
1283
1231
112
1141
1150
1257
1275
1369
1379
1124
1148
1244
1345
1366
1492
089
1129
1148
1476
1431
1686
1493
1101
1111
1463
1706
1675
1735
086
1091
1145
1942
1967
2072
1091
1082
1594
2051
1970
079
1113
1244
1162
1180
1847
077
1348
1464
1293
1587
1973
2050
074
1613
1834
2107
1958
1862
1300
1837
2012
1886
1682
141
1526
1864
1871
1496
1488
1320
1650
1680
1561
1452
435
1520
1685
1601
1528
1567
1710
1660
672
1830
1852
1566
1667
2002
1726
435
1830
1938
1410
1844
1579

Date : 15-12-2020 15:00:08
From : @nmfdrenthe.nl
To : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, @gmail.com" @gmail.com, @outlook.com" @outlook.com, " @ltonoord.nl" @ltonoord.nl, @kpnmail.nl" @kpnmail.nl
Cc : " @drenthe.nl, @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl, @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @prolander.nl" @prolander.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @natuurmonumenten.nl, @staatsbosbeheer.nl" @staatsbosbeheer.nl
Subject : RE: vragensessie Elperstroom/Mantingerzand-Mantingerbos op 17 december a.s.
Attachment : image001.jpg;

Beste mensen,

Als Natuur en Milieufederatie Drenthe, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer hebben wij met belangstelling kennis genomen van de veelheid aan gestelde vragen door het Landbouwcollectief. Met het oog op de drukke decembermaand en het feit dat deze vragensessie vlak voor de Kerst valt, melden wij ons voor donderdagochtend af. Het lijkt ons prima wanneer het Landbouwcollectief en de provincie donderdag gezamenlijk de mogelijkheden voor beantwoording verkennen en bespreken hoe met deze vragen om te gaan. Donderdagavond kunnen de vervolgafspraken dan in het bestuurlijk overleg worden ingebracht en besproken.

Met vriendelijke groet,
mede namens en

Natuur en Milieufederatie Drenthe
Hertenkamp 6
9401 HL Assen
Tel: 0592-311150
www.nmfdrenthe.nl

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: maandag 14 december 2020 16:06
Aan: @gmail.com @outlook.com; @nmfdrenthe.nl> @ltonoord.nl; @natuurmonumenten.nl>; @staatsbosbeheer.nl; @kpnmail.nl
CC: @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; < @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; @drenthe.nl> @prolander.nl; @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; @drenthe.nl>
Onderwerp: vragensessie Elperstroom/Mantingerzand-Mantingerbos op 17 december a.s.

Hierbij de mail van zojuist opnieuw, nu vanaf ons vaste mailadres stikstof@drenthe.nl
Excuses voor de verwarring.

Beste mensen,

We hebben in het laatste overleg op 8 december jl. afgesproken het al geplande moment op donderdagochtend 17 december te benutten voor een vragenronde om met elkaar zicht te krijgen op de vragen die er zijn en de mogelijkheden hier antwoorden op te kunnen geven.
Op de oproep om hiervoor vragen aan te leveren hebben we bijgaande lijst met vragen ontvangen van het Landbouwcollectief (zie bijlage)

Wij willen dit overleg graag benutten om naar elkaar de vragen die er zijn aan elkaar toe te lichten, de mogelijkheden voor beantwoording verkennen en het gesprek aan te gaan hoe we met deze vragen om willen gaan.
Donderdagavond a.s. staat er een bestuurlijk overleg gepland waarop de resultaten van de eerste gebiedsverkenningen worden besproken.
Het is dan ook wenselijk om met elkaar te bespreken welke vervolgafspraken we willen maken zodat dit ook kan worden meegenomen in het bestuurlijk overleg.

Het overleg van donderdagmorgen zal *uitsluitend digitaal* worden gehouden, in verband met de aanscherping van de maatregelen zoals deze naar verwachting vanavond worden afgekondigd.

Met vriendelijke groet,

Gebiedsverkenningen Stikstof Drenthe

p.s.
Via onderstaande link kunt u zich nog aanmelden voor het landelijk webinar Stikstof en Bronmaatregelen van woensdagmiddag a.s.:
https://www.aanpakstikstof.nl/actueel/nieuws/2020/12/11/reminder-webinar-stikstof-en-bronmaatregelen-16-december

Date : 1-12-2020 14:50:10
From : @nmfdrenthe.nl
To : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, @gmail.com" @gmail.com, @outlook.com" @outlook.com, " @ltonoord.nl" @ltonoord.nl, @staatsbosbeheer.nl" @staatsbosbeheer.nl, @kpnmail.nl" @kpnmail.nl, " @natuurmonumenten.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @bij12.nl
Cc : " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl, @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl, @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @prolander.nl" @prolander.nl, " @prolander.nl
Subject : Scenario's Gebiedsverkenning Elperstroom en Gebiedsverkenning Mantingerbos/Mantingerzand
Attachment : 201201 Scenario's voor gebiedsverkenningen stikstof natuur- en milieuorganisaties.docx;image001.jpg;

Beste mensen,

In het laatste overleg heeft ons opgeroepen met ideeën te komen voor scenario's met mogelijke maatregelen die doorgerekend zouden kunnen worden. Bij deze in de bijlage mede namens er een voorzet vanuit de natuur- en milieuorganisaties. Ik doe het maar even voor beide gebieden in één keer.

Met vriendelijke groet,

Natuur en Milieufederatie Drenthe
Hertenkamp 6
9401 HL Assen
Tel: 0592-311150
www.nmfdrenthe.nl

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 20 november 2020 16:22
Aan: @gmail.com; @outlook.com; @nmfdrenthe.nl> @ltonoord.nl; @staatsbosbeheer.nl; @kpnmail.nl; @natuurmonumenten.nl>; @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; < @bij12.nl>
CC: @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; @drenthe.nl>; @prolander.nl @prolander.nl>
Onderwerp: sessie Gebiedsverkenning Elperstroom, dinsdag 24 november 13.00-16.00 en Gebiedsverkenning Mantingerbos/Mantingerzand op donderdag 26 november 13.00-16.00 uur A.0.06 Provinciehuis

Goedemiddag,

In aansluiting op de uitnodiging voor de sessies op 24 en 26 november a.s., ontvangt u hierbij de nodige informatie voor beide sessies. Helaas is nog niet alle informatie die we nodig zullen hebben al beschikbaar. Dat komt in de sessies aan de orde. We blijven er als provincie aan werken om ontbrekende gegevens verzameld/ontsloten te krijgen.

De sessies wordt zowel fysiek als online gehouden. Apart van dit bericht ontvangt u allen een link naar een TEAMS-meeting. Mocht u nog willen afwijken van uw doorgegeven voorkeur voor fysiek danwel online deelnemen, zou u dit dan nog willen melden op dit mailadres? Dit in verband met de RIVM richtlijnen van het aantal personen dat aanwezig mag zijn in de vergaderruimte, waar we ons strikt aan willen houden.

Met vriendelijke groet,

Gebiedsverkenningen Stikstof Drenthe

Mogelijke scenario's bronmaatregelen t.b.v. Gebiedsverkenningen stikstof

Landbouw

1. Transitie veehouderijbedrijven binnen 1 km, 2 km, 5 km van Elperstroom of Mantingerzand en Mantingerbos en ook in heel Drenthe naar natuurinclusieve landbouw
2. Uitplaatsen en/of saneren van piekbelasters (bedrijven met de grootste depositie op de gebieden) binnen 1 km, 2km en 5 km
3. Technische, voer- en managementmaatregelen veehouderijbedrijven binnen 5 km en in heel Drenthe
4. Beweiding bij alle melkveehouderijbedrijven binnen 1 km, 2 km, 5 km en in heel Drenthe

N.B. Scenario's 1, 2 en 3 heeft de WUR al voor heel Nederland doorgerekend in het rapport Inzichten stikstofdepositie op natuur.

Niet-agrarische bedrijven

5. Emissiereductie grootste niet-agrarische bedrijven binnen 5 en 10 km met 25% en 50% (binnen 5 km ligt denk ik alleen Attero, bij Hoogeveen is DOC Kaas waarschijnlijk een grote).

Verkeer

6. Snelheidsverlaging N381 naar 80 km/uur

Natuur

7. Bosaanplant i.c.m. peilverhoging op een aantal bewust gekozen locaties nabij het Mantingerzand en Mantingerbos (Met oog op tegengaan verdroging, invangen stikstof en realiseren Bossenstrategie. Voor invang stikstof moet het waarschijnlijk wel een flink bos zijn)
   Mogelijke boslocaties zijn bv.:
   - Westzijde van de Hullenraai tot aan Linthorst Homankanaal
   - Ten zuiden van het MMC Nieuw-Balinge, gronden ASR
   - Evt. westzijde Verlengde Middenraai (zit nu niet in inrichtingsplan)
8. Versneld afronden en inrichten NNN
9. Extra maatregelen om Elperstroom en Mantingerzand en Mantingerbos robuuster te maken, bv. de maatregelen die zijn ingebracht bij het Programma Natuur.
10. Optimaliseren waterhuishouding rondom natuurgebieden t.b.v. natuur

N.B. Scenario 7, 8, 9 en 10 zullen waarschijnlijk slechts een beperkt effect hebben op de stikstofreductie, maar dragen nadrukkelijk wel bij aan het realiseren van de instandhoudingsdoelen.

Referentie

Onder punt 9 van de Brondocumenten staat dat in deze fase de Rijksambitie als referentiewaarde gebruikt zal worden om de scenario's voor bronmaatregelen te kunnen spiegelen. Wij willen daarnaast de scenario's spiegelen aan de ambitie van de commissie Remkes:

- **Referentie 1 (Rijksdoelstelling)**
  Een reductie van minimaal 26% van de stikstofuitstoot in 2030 t.o.v. 2019. Daarmee is in 2030 50% van de stikstofgevoelige natuurtypen onder de kritische depositiewaarde (KDW).
- **Referentie 2 (Remkes)**
  Een reductie van minimaal 50% van de stikstofuitstoot in 2030 t.o.v. 2019. Daarmee is in 2030 74% van de stikstofgevoelige natuurtypen onder de kritische depositiewaarde (KDW).

Date : 4-11-2019 16:27:19
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "Arnout Venekamp"[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drentsparlement.nl
Subject : Statenbrief Stikstof incl. bijlage
Attachment : 45-5.1-2019002408 Stikstofaanpak update november incl. bijlage.pdf;

Hartelijke groet,

[redacted]

provinciehuis Westerbrink 1, Assen
postadres Postbus 122, 9400 AC Assen

www.drenthe.nl
0592 - 36 55 55

provincie Drenthe

Aan:
de voorzitter en leden van
Provinciale Staten van Drenthe

Assen, 4 november 2019
Ons kenmerk 45/5.1/2019002408
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Onderwerp: Stikstofaanpak
Status: Ter informatie

Geachte voorzitter/leden,

Aanstaande woensdag 6 november 2019 spreken wij met uw Staten over het proces rondom de beleidsregels stikstof. Het lijkt ons goed om per brief, voorafgaand aan deze vergadering, het door het college gevoerde proces uiteen te zetten. In deze brief wordt ook verwezen naar een aantal bijlagen van eerdere correspondentie over dit dossier. Deze brief gaat onder andere in op de volgende onderdelen: proces na uitspraak Raad van State op 29 mei 2019, de beleidsregels en het intrekken van de beleidsregels, stand van zaken rondom vergunningen en het vervolgproces. Wij hebben in deze brief ook de antwoorden op de vragen van de Partij van de Dieren, die via de Statengriffie tot ons zijn gekomen, verwerkt.

Uitspraak Raad van State
Op 29 mei 2019 heeft de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (hierna Afdeling) uitspraak gedaan ten aanzien van de programmatische Aanpak Stikstof (PAS). De Afdeling oordeelde dat het PAS niet als basis voor toestemming voor activiteiten mag worden gebruikt. Deze uitspraak heeft grote gevolgen. Na de uitspraak was de inzet van ons college erop gericht om partners zo snel mogelijk te informeren. Dit is ook gebeurd door middel van verschillende communicatiemiddelen en in overleggen met onder andere de Drentse Groenmanifestpartners en de twaalf gemeenten. Maar ook de RUD, Prolander en de waterschappen zijn door het college meegenomen in deze informatieronde. Wij hebben u hierover ook geïnformeerd per brief op 11 juni 2019, kenmerk 24/1.1/12019001429, en mondeling per presentatie op 12 juni 2019. Daarnaast was en is de inzet van ons college om zo snel mogelijk binnen IPO-verband met het Rijk afspraken te maken over het oplossen van de gevolgen. Ieder vanuit zijn eigen rol en bevoegdheid, waarbij de provincies het bevoegd gezag vormen en de minister systeemverantwoordelijk is.

Gezien de omvang en de ernst van de situatie hebben wij daarom een provinciale Taskforce opgericht. Deze (interne) taskforce is erop gericht om kennis te bundelen, slagvaardig te handelen en het Drentse belang op interprovinciaal en nationaal niveau te kunnen invullen.

Projectenlijst
Met de uitspraak van de Raad van State is het vergunningenkader Wet Natuurbescherming ingetrokken. Op verzoek van het Rijk is in Nederland in kaart gebracht hoeveel projecten hierdoor niet uitgevoerd konden worden. Wij hebben de Drentse gemeenten en waterschappen daarom gevraagd dit in kaart te brengen. Wij hebben u per brief laten weten op 2 juli 2019, kenmerk: 27/5.10/2019001566, dat op dat moment in Drenthe 832 projecten mogelijk gevolgen zouden kunnen ondervinden van de ontstane situatie.

Proces beleidsregels
Om weer vergunningen te kunnen verlenen is het noodzakelijk om nieuwe beoordelingskaders vast te stellen. Om te komen tot een set nieuwe beleidsregels intern en extern salderen (hierna: beleidsregels), hebben wij samen met de andere elf provincies en het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gezamenlijk gedefinieerde uitgangspunten gehanteerd. De uitgangspunten waren dat de beleidsregels juridisch houdbaar moeten zijn en dat de te vergunnen activiteiten niet mogen leiden tot een significant negatief effect op de natuur. Er heeft intensief overleg plaats gevonden in IPO-verband met vertegenwoordiging van het kabinet. Doel was om tot één gezamenlijk vastgestelde set van beleidsregels te komen.

Kamerbrief en besluit provincies
Op 4 oktober 2019 is een volgende stap gezet door het Kabinet. In de Kamerbrief van die datum is het kabinet ingegaan op de adviezen van de Adviescommissie Remkes. Zij heeft aangekondigd welke maatregelen op rijksniveau getroffen gaan worden. Op dinsdag 8 oktober 2019 hebben wij, evenals de overige elf provincies, de beleidsregels intern en extern salderen vastgesteld. Dit hebben wij u per brief laten weten, kenmerk 41/5.7/2019002179. In deze brief hebben wij u ook laten weten dat door de zeer korte voorbereidingstijd er sprake is van kleine verschillen tussen de beleidslijnen zoals geformuleerd in de Kamerbrief en de beleidsregels die door alle provincies zijn vastgesteld. Dit leek, in de wetenschap dat het Kabinet en de provincies inhoudelijk op één lijn zaten, een punt om nader uit te werken. Daarvoor was ook tijd beschikbaar, omdat de werking van de beleidsregels voor het onderdeel extern salderen nog niet in werking waren voor de agrarische sector. De minister moest hiervoor eerst een aanpassing doorvoeren op de Meststoffenwet.

Verschillende definities
Namens het IPO spraken wij als provincies op woensdag 9 oktober 2019 uit dat het klopt dat er door de provincies een andere uitleg is gegeven aan de definitie voor extern salderen, maar dat dit wordt opgelost in nader overleg tussen een vertegenwoordiging van het IPO en minister Schouten. Echter, in het debat over stikstof in de Tweede Kamer op donderdag 10 oktober 2019 liet minister Schouten weten dat de beleidslijn van het Kabinet de juiste lijn was en dat 'strengere' lijn van de provincies niet de juiste was. Het verschil in definities gaf veel onrust en onduidelijkheid.

Intrekken beleidsregels
Wij hebben als college in het weekend van vrijdag 11 tot en met zondag 13 oktober 2019 hierover veelvuldig contact gehad. Wij hebben in die dagen een aantal zaken geconstateerd die voor ons aanleiding zijn geweest om het besluit over de beleidsregels in eerste in-stantie op te schorten en later in te trekken. Dit hebben wij u kenbaar gemaakt in onze brief van 14 oktober 2019, kenmerk 42/5.1/2019002248. In deze brief hebben wij aangegeven dat wij hebben vastgesteld dat ons voornemen om het besluit op te schorten tot er een beter plan ligt materieel hetzelfde is als intrekken van het besluit. Daarnaast doet het verschil in uitleg van definities geen recht aan ons uitgangspunt als één overheid te willen werken. En dat in ons collegeakkoord is afgesproken dat wij voor wat betreft de landbouw geen extra regels boven op de landelijke regels leggen. Wij constateerden tot slot ook dat wij onvoldoende de tijd hebben gekregen en genomen om de beleidsregels af te stemmen met de regionale partners. Juist omdat wij voor een grote uitdaging staan met elkaar in dit land is dat geen goed begin van het gezamenlijk oplossen van het stikstofprobleem.

Afspraken 1 december 2019
Op 17 oktober hebben provincies en Rijk een goed en constructief overleg gevoerd over de stand van zaken. Hierover hebben wij u per brief van 17 oktober 2019, kenmerk 42/5.1/2019002284, geïnformeerd. In overleg met het Rijk is onderzocht waar verduidelijking nodig is en is geconcludeerd dat het wenselijk is voor de vaststelling van nieuwe gewijzigde beleidsregels daar zogeheten botsproeven op uit te voeren. Vanuit het IPO en het Rijk is de landsadvocaat gevraagd het verschil tussen de brief van de minister en de beleidsregels nader te duiden. De hoofdvraag aan de landsadvocaat is: wat is nodig om juridisch houdbare vergunningen te verlenen die minimaal leiden tot stand still en bij voorkeur tot daling van stikstofdepositie en hoe verhouden de beleidsregel van de provincies en de Kamerbrief van de minister zich hiertoe? De uitkomst van het advies van de landsadvocaat zal worden betrokken bij de nieuwe vaststelling van beleidsregels. Conform eerder gemaakte afspraken zal daarover op of rond 1 december 2019 worden besloten. Wij zullen dit doen in afstemming en overleg met onze regionale partners.

Stand van zaken vergunningen
Na 29 mei 2019 is de vergunningverlening, door het wegvallen van het PAS, helemaal stil komen te liggen. Vanaf dat moment heeft de provincie geen vergunningen of verklaringen van geen bedenkingen (vvgb) meer afgegeven, in afwachting van een nieuw beleidskader. De initiatiefnemers van de aanvragen die bij ons in behandeling waren hebben wij hierover geïnformeerd en hen is gevraagd of zij in konden stemmen met een tijdelijke aanhouding. Hiermee hebben de 33 initiatiefnemers ingestemd. Ook hebben wij de gemeenten geïnformeerd naar aanleiding van 7 ingediende verzoeken om verklaring van geen bedenkingen (vvgb). Na het vervallen van het PAS zijn tot op heden 14 nieuwe aanvragen ingediend (waarvan 2 aanvragen na 8 oktober 2019) en zijn er geen verzoeken om vvgb's meer binnengekomen. Deze aanvragers zijn ook geïnformeerd over de tijdelijke aanhouding.

Op grond van het PAS zijn vanaf 1 juli 2015 tot 29 mei 2019 in totaal 410 vergunningen afgegeven. 8 vergunningen hiervan zijn door de Raad van State vernietigd, als gevolg van de uitspraak van 29 mei 2019. In 22 beroepszaken tegen vergunningen wachten wij nog op een uitspraak van de Rechtbank Noord-Nederland. In 6 gevallen wachten wij op de uitspraak van de Rechtbank Noord-Nederland inzake handhavingsverzoeken gericht tegen beweiden en bemesten. Omdat PAS-vergunningen zijn verleend op grond van een programma hoeven er geen individuele compenserende maatregelen voortvloeiende uit die vergunning getroffen te worden. Alle maatregelen (bronmaatregelen en herstelmaatregelen) gebeuren op grond van het programma en zijn derhalve niet één op één herleidbaar tot een individuele vergunning.

PAS-meldingen konden feitelijk al enkele jaren bijna niet meer worden ingediend. Dit komt omdat er alleen een PAS-melding kon worden ingediend zolang er nog ontwikkelingsruimte was specifiek voor meldingen. Dit specifieke "PAS-potje" voor meldingen was na twee jaar zo goed als leeg. Zodoende hebben wij in de laatste twee jaren geen PAS-meldingen meer ontvangen. Na 29 mei 2019 konden PAS-meldingen helemaal niet meer worden ingediend.

Gebiedsproces
Naast het vormen van nieuwe beleidsregels is aan alle provincies gevraagd om te komen tot een gebiedsgerichte aanpak om de uitstoot van stikstof terug te dringen. Op vrijdag 1 november 2019 heeft het Kabinet de Tweede Kamer per brief (bijlage 1) geïnformeerd over onder andere de extra financiële middelen voor deze gebiedsgerichte aanpak stikstof. Over de gebiedsgerichte aanpak en de daarbij horende afspraken en kaders wil het college verdere afspraken maken met het Kabinet in nauwe afstemming met regionale en nationale partners.

Rijksheren
Aan alle commissarissen is onlangs gevraagd om als Rijksorgaan op te treden bij de gebiedsgerichte aanpak van de stikstofproblematiek. Hierover is onlangs een eerste overleg geweest waarin is geconstateerd dat de Rijksheren daarin een faciliterende, signalerende en agenderende rol kunnen vervullen. Hierover worden ook de komende tijd nadere afspraken gemaakt.

Blijven informeren
Wij constateren tot slot dat ook na het debat op 6 november 2019 wij nog vele gesprekken gaan voeren over dit dossier. Wij blijven u regelmatig informeren over onder andere het vervolg proces om te komen tot nieuwe beleidsregels en de verdere uitwerking van de gebiedsgerichte aanpak. In overleg met uw Griffie zullen wij hiervoor afstemmingsmomenten plannen.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, voorzitter

, secretaris

Bijlage Brief van kabinet van 1 november 2019

Afschrift aan:
- Staatsbosbeheer Drenthe, Leonard Springerlaan 23, 9727 KB Groningen
- Natuurmonumenten, Postbus 9955, 1243 ZS 's-Graveland
- het Drentse Landschap, Postbus 83, 9400 AB Assen
- Natuur en Milieufederatie Drenthe, Hertenkamp 6, 9401 HL Assen
- LTO Noord, Zwartewaterallee 14, 8031 DX Zwolle
- Landschapsbeheer Drenthe, Kloosterstraat 11, 9401 KD Assen
- Agrarisch Natuur Drenthe, Gieterstraat 45, 9451 TE Rolde
- RUD, Postbus 1017, 9400 BA Assen
- Prolander, Postbus 50040, 9400 LA Assen
- bestuur van waterschap Hunze en Aa's, Postbus 195, 9640 AC Veendam
- bestuur van waterschap Noorderzijlvest, Postbus 18, 9700 AA Groningen
- bestuur van waterschap Drents Overijsselse Delta, Postbus 60, 8000 AB Zwolle
- bestuur van waterschap Vechtstromen, Postbus 5006, 7600 GA Almelo

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

De Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

Directoraat-generaal Natuur, Visserij en Landelijk gebied

Bezoekadres
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000001858272854000

T 070 379 8911 (algemeen)
F 070 378 6100 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/lnv

Ons kenmerk
DGNVLG / 19250316

Bijlage(n)
10

Datum 1 november 2019
Betreft Stand van zaken stikstofproblematiek

Geachte Voorzitter,

In deze brief informeer ik uw Kamer over de invulling van een aantal toezeggingen uit het plenaire debat over de stikstofproblematiek van 17 oktober jl. waarover ik op korte termijn invulling zou geven. Tevens informeer ik uw Kamer over mijn toezegging uit het Vragenuur van 29 oktober jl.

Volgende week informeert het kabinet uw Kamer over de maatregelen die worden genomen om de vergunningverlening voor de woningbouw op korte termijn weer vlot te trekken. Tijdens de regeling van werkzaamheden van 31 oktober jl. heeft uw Kamer een debat aangevraagd over de maatregelen die het kabinet treft. De brief die ik uw Kamer volgende week stuur kan bij dit debat worden betrokken. In die brief informeer ik uw Kamer ook over de afspraken die het kabinet heeft gemaakt met de provincies.

Verder heeft het kabinet besloten om begrotingsreserve in te stellen van € 500 miljoen om de stikstofproblematiek aan te pakken. Ik ga met de provincies in overleg om te vragen wat hun bijdrage kan zijn.

Nadere informatie naar aanleiding van debat 17 oktober jl.
Actie op de korte termijn
Vergunningverlening is weer mogelijk. Dit heeft het kabinet uw Kamer op 13 september en 4 oktober jl. gemeld. In 10 van de 12 provincies is vergunningverlening weer mogelijk (alleen in Friesland en Drenthe nog niet). Zo kan toestemming worden aangevraagd op basis van een ecologische beoordeling, intern salderen, extern salderen (met uitzondering van de veehouderij) en de ADC-toets. Inmiddels is een handreiking voor initiatiefnemers gereed en is een informatiepunt beschikbaar voor iedereen met vragen over stikstof.

Door de nieuwe maatregelen, zoals het afromen bij extern salderen, helpen nieuw verleende toestemmingen nu al met het verlagen van de totale hoeveelheid depositie. Per provincie zijn inmiddels enkele vergunningen verstrekt en vanwege de doorlooptijd van zes weken zal dit aantal geleidelijk toenemen. Het kabinet en provincies zetten per direct een "vliegende brigade" in om verder in de toestemmingverlening te ondersteunen en waar mogelijk te versnellen.

Hieronder schets ik uw Kamer welke acties het kabinet op de korte termijn neemt:

- Volgende week komt het kabinet met een set aan maatregelen om op de kortst mogelijke termijn de woningbouw vlot te trekken.
- Het kabinet werkt aan een breder pakket met bronmaatregelen om een generieke drempelwaarde mogelijk te maken. Ik heb bij de Raad van State voorlichting gevraagd over het invoeren van zo'n generieke drempelwaarde. Deze voorlichting komt in december. Aansluitend hierop vindt besluitvorming plaats.
- De gebiedsgerichte aanpak met de provincies is van start gegaan en deze wordt deze maand verder vormgegeven, zodat ook op deze manier projecten weer doorgang kunnen vinden.
- Het kabinet wil binnenkort tot een bestuursakkoord komen met de provincies. Hierin worden afspraken gemaakt over snelle en effectieve uitvoering van de gebiedsgerichte aanpak en toestemmingsverlening om projecten weer mogelijk te maken. Het kabinet en de provincies willen uiterlijk 1 december eenduidige afspraken hebben over de beleidsregels.
- Het kabinet komt met een regeling voor de vrijwillige, warme sanering van boerenbedrijven. Het wetsvoorstel dat dit mogelijk moet maken ligt momenteel bij de Raad van State.
- Begin december komt een rapportage van de provincies beschikbaar over de voortgang van de (tijdens het PAS ingezette) natuurherstelmaatregelen in Natura 2000-gebieden.
- Een volgende versie van de rekentool om voor alle situaties de stikstofdepositie te berekenen wordt in januari 2020 beschikbaar gesteld.
- In 2019 is het meetnet op twintig locaties uitgebreid met stikstofdioxidenmetingen in natuurgebieden. Binnenkort wordt het meetnet voor stikstof verder uitgebreid met droge depositiemetingen van ammoniak op twee locaties. Hiermee wordt de verspreiding en depositie van stikstof nog beter in beeld gebracht. Ook heb ik een commissie ingesteld om het meetsysteem verder onder de loep te nemen. Deze commissie geeft in januari 2020 een eerste advies en een vervolgadvies medio juni 2020. Op basis van deze adviezen bekijkt het kabinet waar metingen nog meer nodig zijn. Zie ook de passage later in deze brief.
- Het Adviescollege Stikstofproblematiek onder leiding van Johan Remkes komt begin december met een vervroegd advies over de luchtvaartsector. En met een tussenadvies over beweiden en bemesten. Het kabinet wil snel duidelijkheid geven over beweiden en bemesten, zodat boeren tijdig kunnen anticiperen op het volgende weide- en mestseizoen.
- In mei 2020 wordt het laatste advies opgeleverd door het Adviescollege-Remkes. Hierin wordt onder andere geadviseerd over de systematiek voor de langere termijn en aanvullende maatregelen.
- Ten slotte meld ik dat in de zomer van 2020 de beleidsevaluatie van het PAS wordt opgeleverd, zoals eerder toegezegd aan de Eerste Kamer.

<u>Vragen bij het informatiepunt stikstof</u>
Sinds 14 oktober is onder regie van BIJ12 het stikstofinformatiepunt voor iedereen telefonisch en online beschikbaar. Tussen 14 en 29 oktober zijn 311 vragen binnengekomen. Voor de meeste vragen lukt het om de vragen binnen de standaardtermijn van drie werkdagen te beantwoorden. De meeste vragen

betreffen de onderwerpen toestemmingverlening, handelingsperspectieven en AERIUS. Dit informatiepunt wijst initiatiefnemers ook op de mogelijkheden die er al zijn voor het verkrijgen van toestemming. Provincies organiseren bijeenkomsten in het land over dit thema. Het informatiepunt kan de betreffende initiatiefnemers hiernaar doorverwijzen. Meer informatie over de onderwerpen en de achtergronden daarvan zijn in de bijlage in te zien.

Instellen commissie over verbeteren meet- en rekenmethode stikstof
Zoals gezegd stel ik een wetenschappelijke commissie in die beoordeelt of de bestaande meet- en rekenmethodiek voor stikstofdepositie voldoende onderbouwing biedt voor het stikstofbeleid. De commissie betrekt bij haar werk ook buitenlandse meet- en rekenmethoden (in ieder geval de Deense, Duitse en Vlaamse methoden). In het bijzonder heeft de commissie aandacht voor de componenten die de relatie tussen de emissie(bron) en de schade aan de natuur maximaal kan versterken. Een betere onderbouwing van deze relatie kan helpen om een drempelwaarde beter te onderbouwen. Met de instelling van deze commissies geef ik ook uitvoering aan de moties-Lodders/Geurts en Geurts/Lodders (Kamerstuk 35 000 XIV, nr. 20 en 22).

De commissie voert haar werk in twee fasen uit. In de eerste fase geeft zij een advies over de huidige meet- en rekenmethode (inclusief vergelijking met het buitenland). Zij beschrijft in deze fase welke verbeteringen nodig zijn, de relevantie daarvan en binnen welke termijn die realiseerbaar zijn. Deze fase wordt afgerond in januari 2020. In de tweede fase werkt de commissie eventuele verbetermogelijkheden verder uit, zodanig dat deze beoordeeld en geïmplementeerd kunnen worden. Deze fase wordt medio juni 2020 afgerond.

Als voorzitter van deze commissie heb ik prof. dr. Leen Hordijk bereid gevonden. De commissie zal verder bestaan uit minstens vijf personen. De definitieve samenstelling vindt in overleg met de voorzitter plaats. De leden hebben op persoonlijke titel zitting in de commissie. Rond de commissie wordt een klankbordgroep van maatschappelijke partijen gevormd die kan reageren op (tussen)resultaten van de commissie. Voor deze klankbordgroep zal, naast een evenwichtige vertegenwoordiging van landbouw- en natuur- en milieuorganisaties, ook het Mesdagfonds een uitnodiging krijgen.

In de motie-Lodders/Geurts wordt om een herhaling van de validatie van de methodologie van het RIVM en om extra meetpunten gevraagd. De resultaten van de herhaalde validatie worden opgenomen in de rapportage aan uw Kamer na fase 1 van het werk van de wetenschappelijke commissie. Wat betreft de uitbreiding van het aantal meetpunten heeft dit in 2019 al plaatsgevonden en worden binnenkort extra meetpunten toegevoegd. De wetenschappelijke commissie kan hier eveneens een uitspraak over doen.

Reconstructie opstellen beleidsregels
Ik heb in samenspraak met de provincies een tijdlijn gemaakt met betrekking tot de beleidsregels van provincies. Deze tijdlijn vindt u in de bijlage. Ik geef hiermee invulling aan mijn toezegging aan het lid Klaver (GroenLinks) in het debat van 17 oktober jl.

Directoraat-generaal Natuur, Visserij en Landelijk gebied

Ons kenmerk
DGNVLG / 19250316

Verslagen van overleg met provincies

In het Vragenuur van 29 oktober 2019 heb ik in antwoord op vragen van het lid Futselaar (SP) toegezegd dat ik de verslagen van de bestuurlijke overleggen, zoals deze ook op Rijksoverheid.nl zijn gepubliceerd naar aanleiding van een Wob-besluit, naar uw Kamer toe zal sturen. Deze verslagen vindt u bijgaand. Tevens stuur ik uw Kamer de vastgestelde verslagen die niet in het kader van het Wob-besluit op Rijksoverheid.nl zijn gepubliceerd, voor zover die betrekking hebben op bestuurlijke overleggen die hebben plaatsgevonden sinds de verwijzingsuitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 17 mei 2017. Bij de openbaarmaking van deze verslagen heb ik dezelfde systematiek toegepast als bij de publicatie van de documenten die reeds op Rijksoverheid.nl zijn gepubliceerd.

Carola Schouten
Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Date : 25-1-2022 16:05:06
From : "[redacted]" secretariaat@vdgdrenthe.nl
Subject : Terugkijken uitzending bijpraatmoment stikstof 21 januari 2022
Attachment : image001.png;image002.jpg;image003.jpg;image004.jpg;

Goedemiddag,

Op 21 januari organiseerden de Vereniging Drentse Gemeenten (VDG) en de provincie Drenthe een online bijpraatmoment over de Drentse aanpak stikstof. De uitzending ging onder andere over:

- voorbeeld gebiedsgerichte aanpak Fochteloërveen – wethouder Henk Kosters, gemeente Noordenveld
- ontwikkelingen op landelijk en regionaal niveau – gedeputeerde Henk Jumelet, provincie Drenthe
- oplevering van de Drentse gebiedsverkenningen – [redacted], provincie Drenthe
- vergunningverlening en AERIUS – [redacted] Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving[redacted], provincie Drenthe

Terugkijken of reageren?

Wil je de uitzending terugkijken? Dat kan! Zie: https://www.youtube.com/watch?v=HJ-zAPLjI_4

Heb je vragen of suggesties? Mail gerust naar stikstof@drenthe.nl

Antwoorden en winnaar quiz
In de uitzending zat ook een pittige quiz over de gebiedsverkenningen. Hierbij de antwoorden:

1. Welk 'instandhoudingsdoel' voor het Dwingelderveld zie je hier? Antwoord C (Boomleeuwerik)
2. Hoeveel veehouderijen met een vergunning vanuit de Wet natuurbescherming liggen binnen 5 kilometer rondom het Dwingelderveld? Antwoord C (168)
3. Welk habitattype is het meest kritisch voor stikstof? Antwoord B (Zeer zwak gebufferde vennen)
4. Hoeveel draagt de A28 maximaal bij aan de stikstofdepositie in het Witterveld? Antwoord B (18 mol/ha/jr, berekend met de vorige AERIUS versie)

[redacted], gemeente Meppel, verraste ons met maar liefst 3 goede antwoorden. Na loting krijgt zij binnenkort het fotoboek 'Drenthe' van [redacted] toegestuurd. Bedankt voor alle inzendingen!

VTH sessies
We ontvingen veel vragen over vergunningverlening. Wil je daar in detail meer over weten? Dan wijzen we je graag op twee sessies:

- Op 26 januari van 9.30 tot 11.30 uur organiseert team VTH van de provincie Drenthe een ambtelijke VTH Werksessie Stikstof voor gemeenten, waterschappen en de Regionale Uitvoeringsdienst Drenthe (digitaal). Daarin gaat komen diverse voorbeeldsituaties aan bod ten aanzien van stikstof en vergunningverlening. Aanmelden kan via secretariaat@vdg.nl.
- Op 1 maart organiseert de provincie Drenthe samen met BIJ12 een bijeenkomst over de werking van AERIUS. Meer informatie volgt.

Tot een volgende keer!

Met vriendelijke groet,
VDG en Provincie Drenthe

****

Dit bericht is uitsluitend bestemd voor de geadresseerde. Als u niet de geadresseerde bent en toch dit bericht heeft ontvangen, verzoeken wij u vriendelijk contact met de afzender op te nemen en het e-mailbericht te verwijderen.

****

Date : 25-11-2020 16:20:59
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, "[redacted]@gmail.com, [redacted]@outlook.com" [redacted]@outlook.com, "[redacted]@nmfdrenthe.nl"' [redacted]@nmfdrenthe.nl, [redacted]@ltonoord.nl" [redacted]@ltonoord.nl, "[redacted]@staatsbosbeheer.nl" [redacted]@staatsbosbeheer.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, "[redacted]@natuurmonumenten.nl
Cc : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@prolander.nl" [redacted]@prolander.nl, "[redacted]@prolander.nl, [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Toegezegde presentatie Aerius door [redacted]
Attachment : presentatie Aerius[redacted].pptx;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Hierbij, zoals toegezegd de presentatie over Aerius door [redacted] van 24 november

Vriendelijke groet,

[redacted] Stikstof

provincie Drenthe

06 – [redacted]
[redacted]@drenthe.nl
[redacted]

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Stikstofdepositie en Aerius

Sessie gebiedsverkenning Elperstroom

4-11-2020

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

Stikstofdepositie

Emissie en depositie

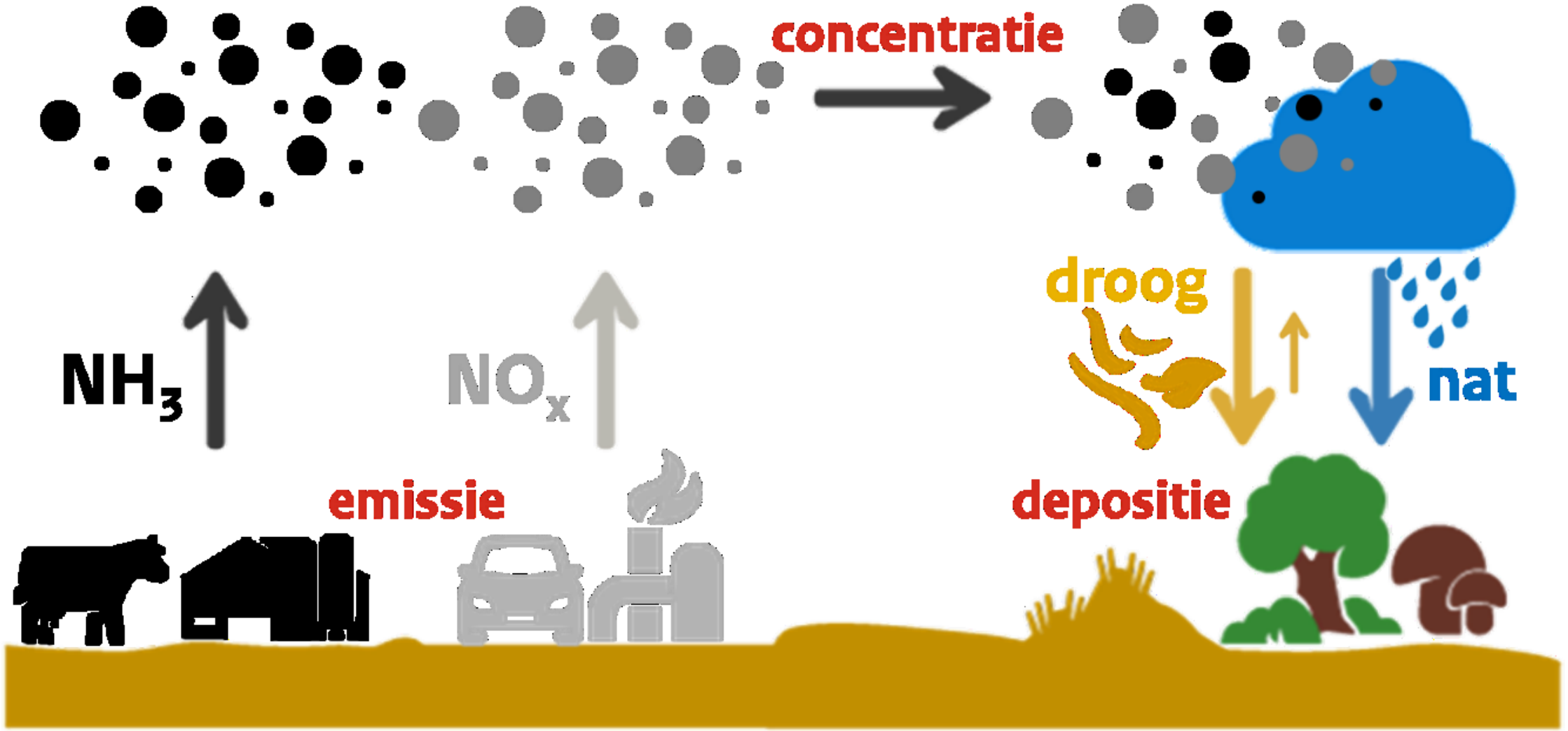

Hoe veel stikstof is er?

Emissie stikstofoxiden (NO_x) per sector

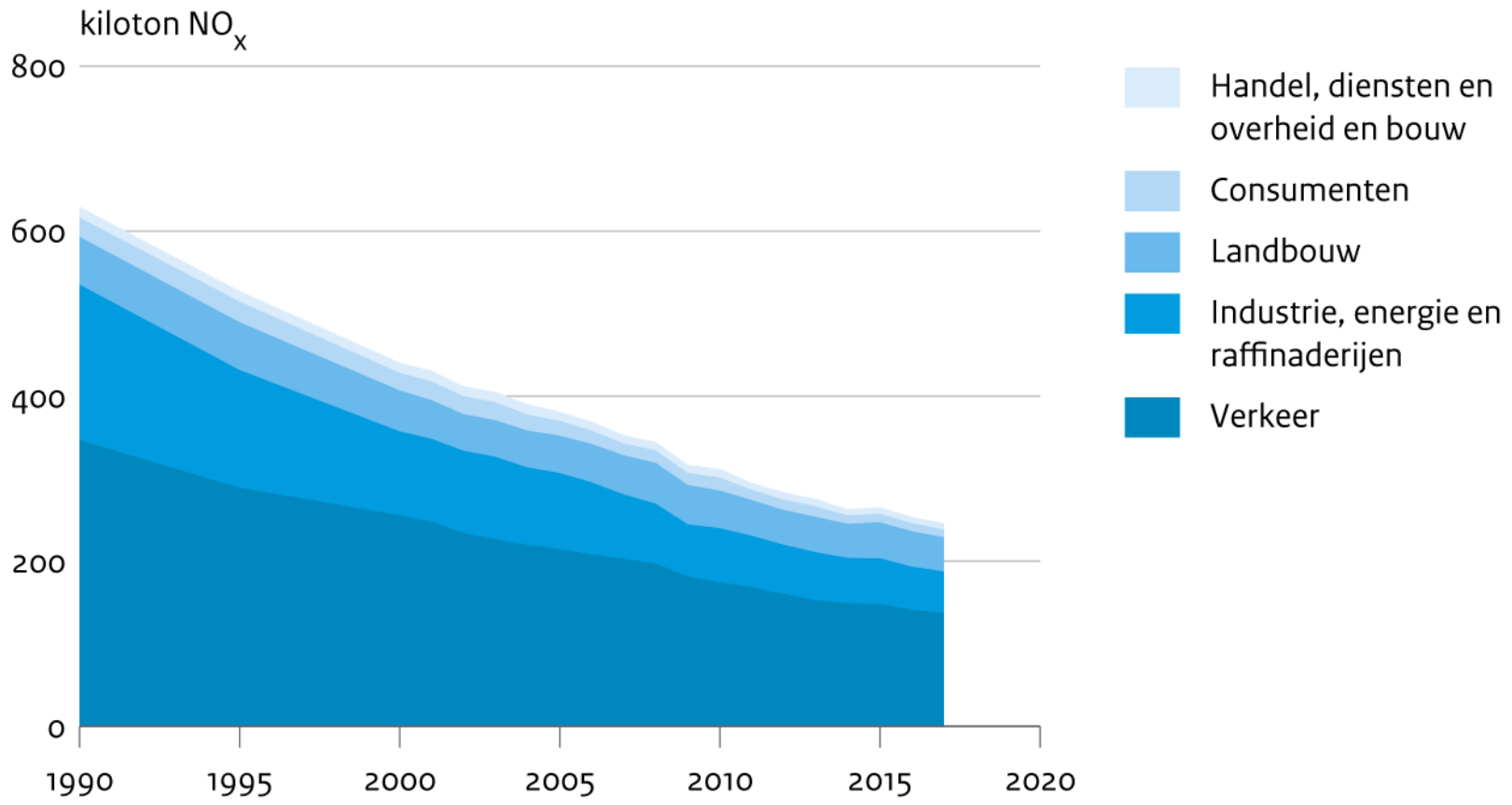

Bron: Emissieregistratie

RIVM/mei19
www.clo.nl/nl018325

Hoe veel stikstof is er?

Emissie ammoniak (NH_3) per sector

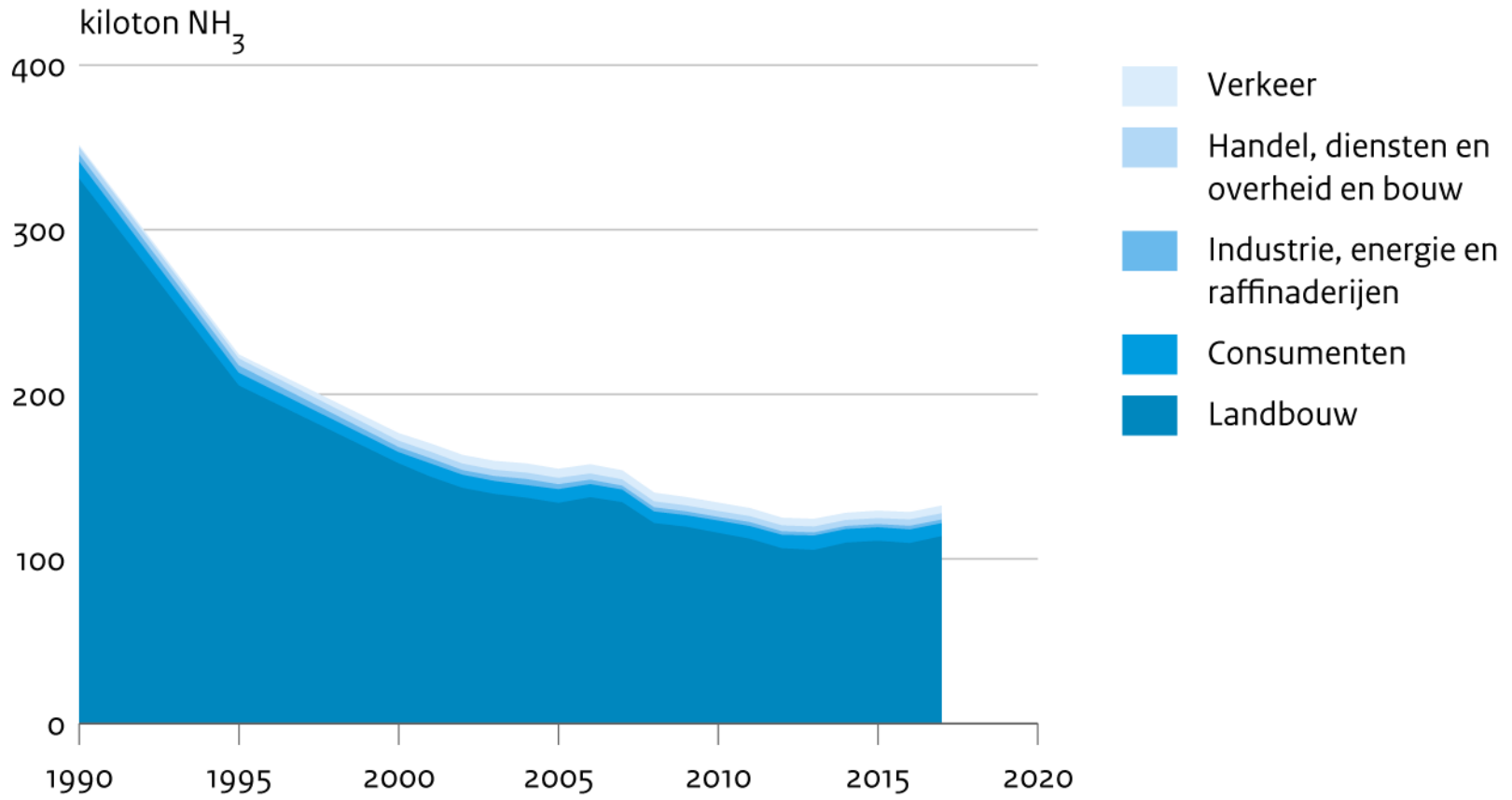

Bron: Emissieregistratie

RIVM/sep19
www.clo.nl/nl018325

Ammoniakemissies

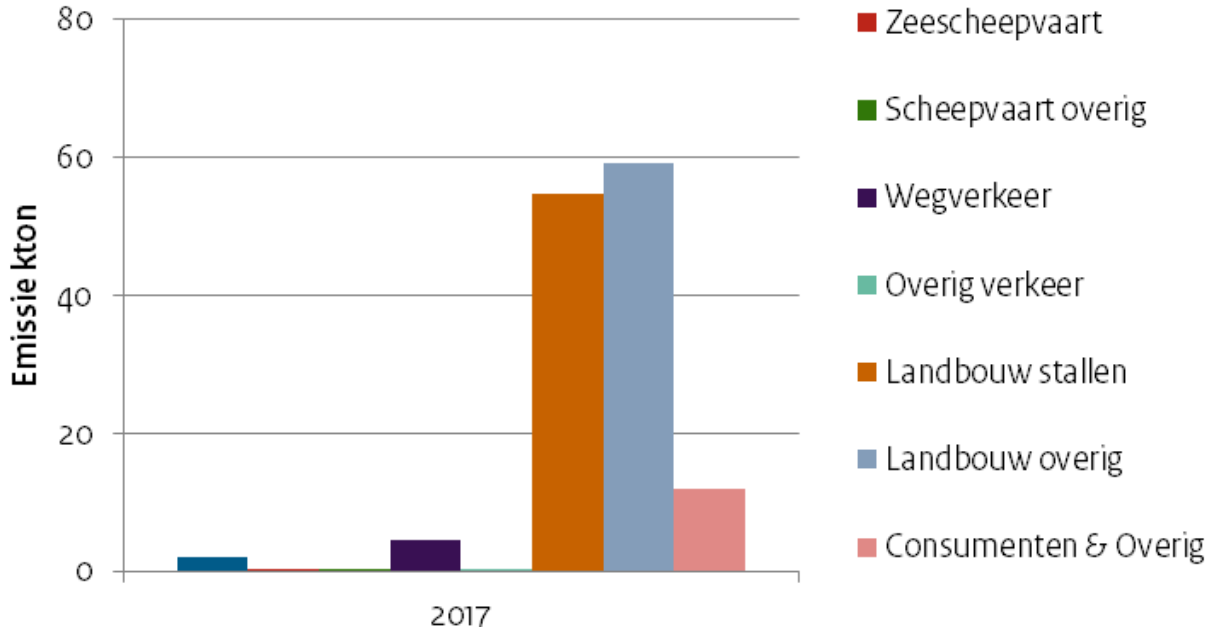

Stikstofoxide-emissies

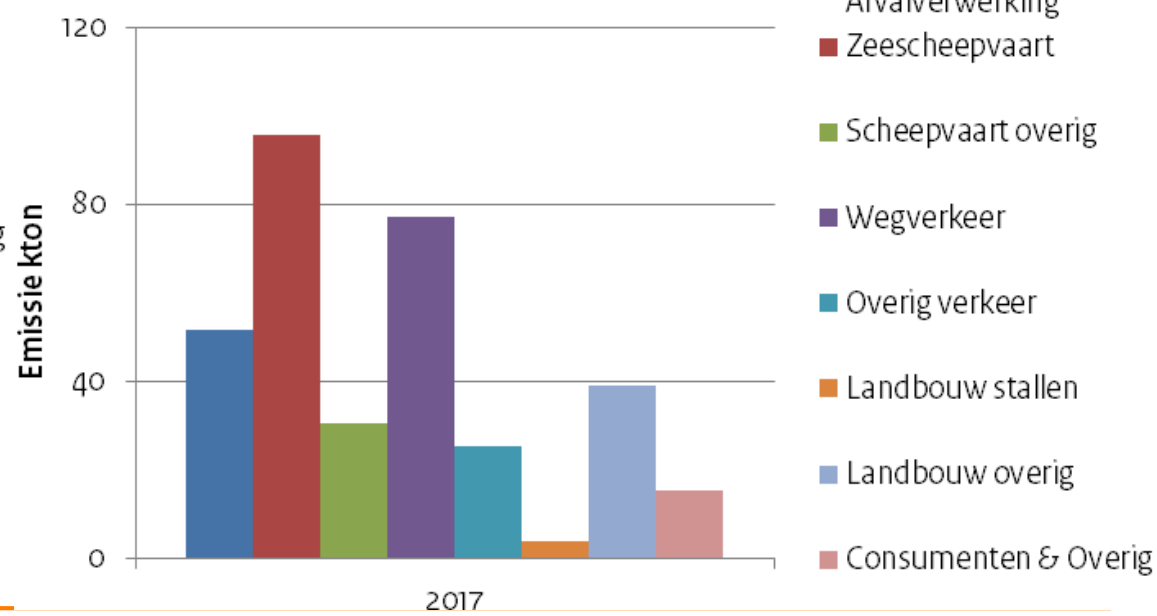

Stikstofbalans Nederland

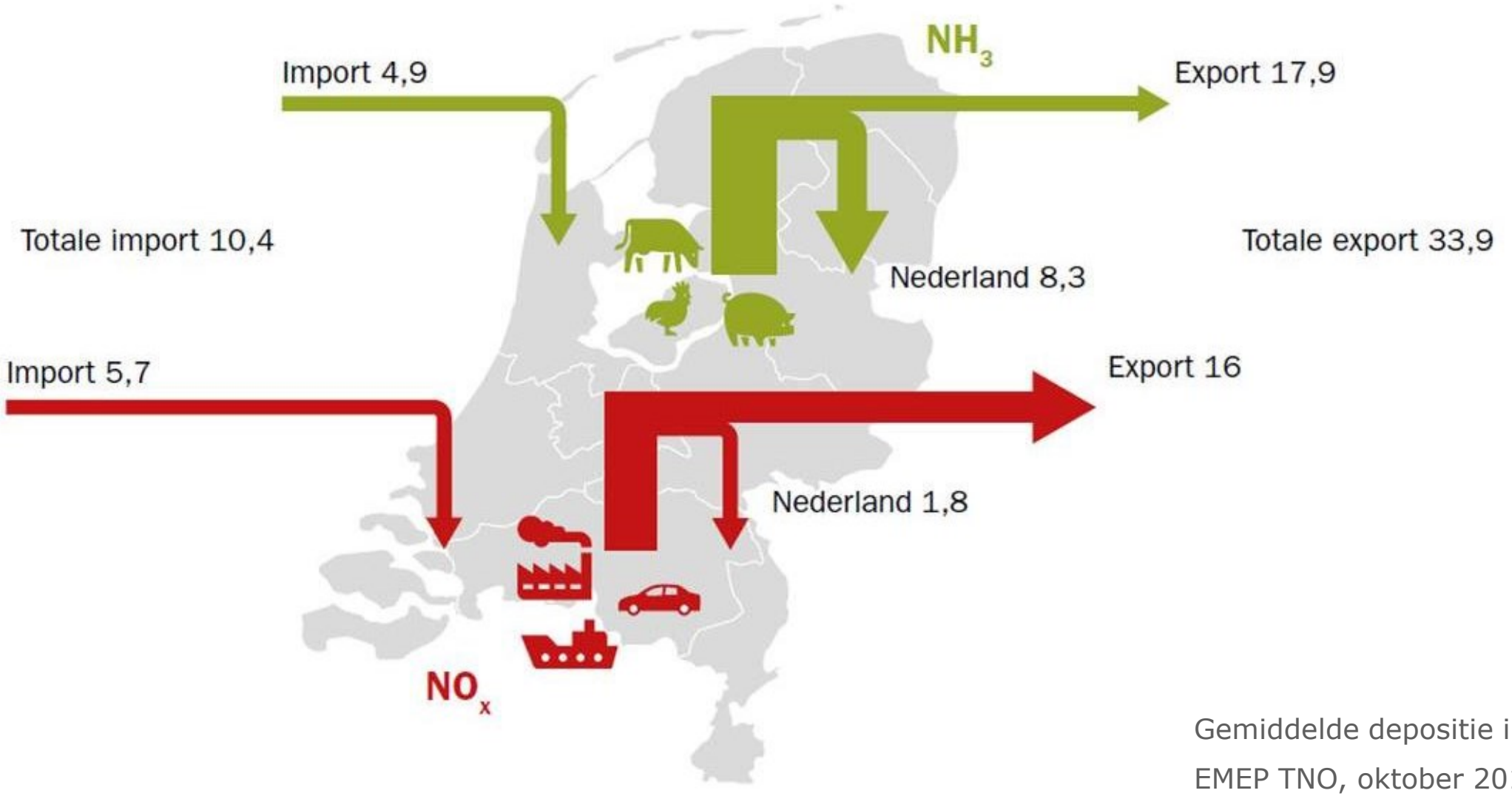

Gemiddelde depositie in kg N/ha

EMEP TNO, oktober 2019

Overbelasting van Nat

Overschrijding Kritische Depositie Waarde (KDW)

KDW varieert per habitat binnen een N2000-gebied

Stikstofgevoelig bij KDW onder 2400 mol (33,6 kg)

Laagste waarde (vennen, hoogveen) = 400 mol of 5,6 kg N/ha/jr

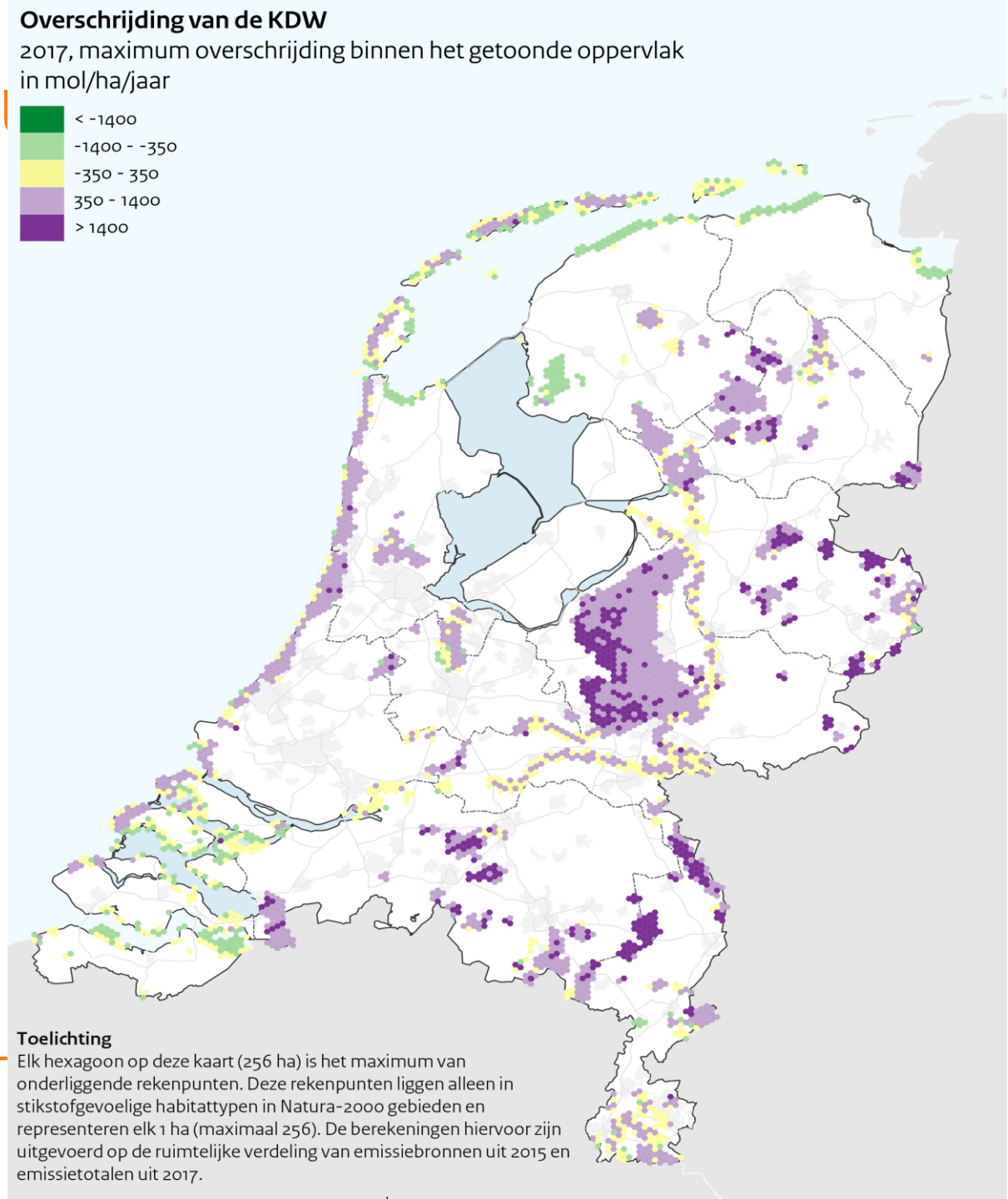

AERIUS

Aerius

- Rekenen met, informeren over en vastleggen van stikstofdata
  - Aerius Calculator: depositieberekening
  - Aerius Monitor: inzicht in totale depositie
  - Aerius Register: registreren van toestemmingen met depositie
  - Aerius Scenario / Connect: tools voor specialisten

Aerius Calculator

- Aerius Calculator:
  - Berekent depositie per hexagoon (1 ha)
  - Eenvoudige invoer van emissieparameters
  - Uitkomsten worden getoond op het scherm en kunnen worden geëxporteerd als PDF of geografisch bestand

Aerius Monitor

- Aerius Monitor:
  - Geeft inzake in de achtergronddepositie per hexagoon
  - Onderverdeeld in sectorgroepen (industrie, landbouw, verkeer, etc)
  - Onderverdeeld in sectoren per sectorgroep (voor landbdouw: stal, mestaanwending, mestopslag, beweiding)
  - Ook bijdrage buitenland en meetcorrectie apart inzichtelijk
  - Ook mogelijk om de habitats en leefgebieden in beeld te brengen.

Grootste verschillen versies 2019A en 2020

- Nieuwe versie OPS in AERIUS
  - Chemische omzetting van stoffen in de lucht
  - Co-depositie
- Nieuwe wijze van kalibreren modeluitkomsten aan de meetpunten
  - AERIUS 2019: vaste correctiefactor op totaal landelijk verschil tussen berekende en gemeten waardes
  - AERIUS 2020: hexagoon-specifieke correctiefactor op basis van de afzonderlijke meetpunten.
  - Zie voor meer details de impactanalyse bij de release van AERIUS 2020: https://www.aerius.nl/files/media/aerius_actualisatie_c2020_impactanalyse_20201015-def.pdf

Verschil achtergrondkaart C2020 t.o.v. C2019A

Positieve waarde is hogere depositie in C2020

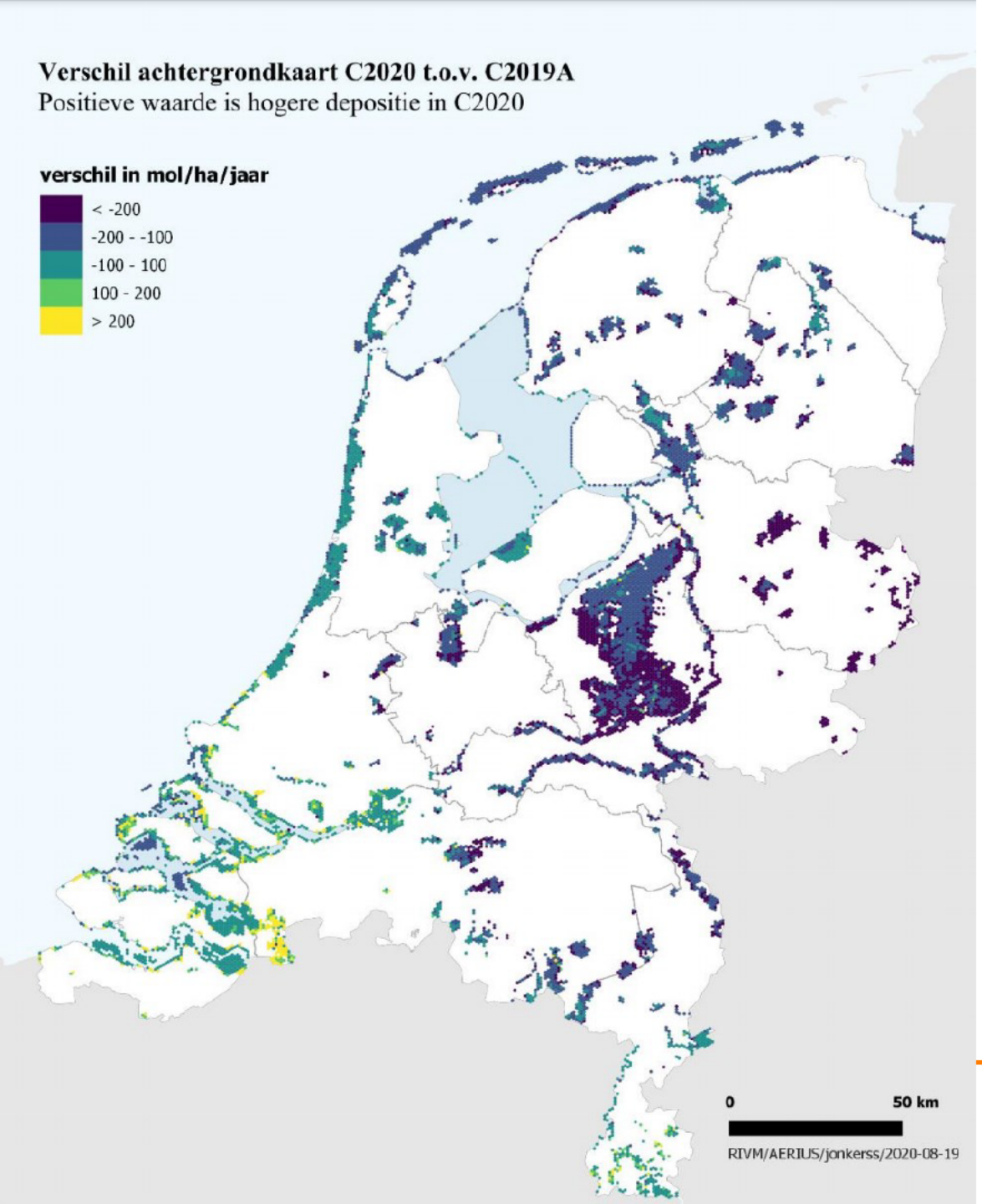

Verschil (bijna) overbelaste hexagonen C2020 t.o.v. C2019A

Positieve waarde is toename in C2020, cirkelgrootte toont relatief aantal (bijna) overbelaste hexagonen.

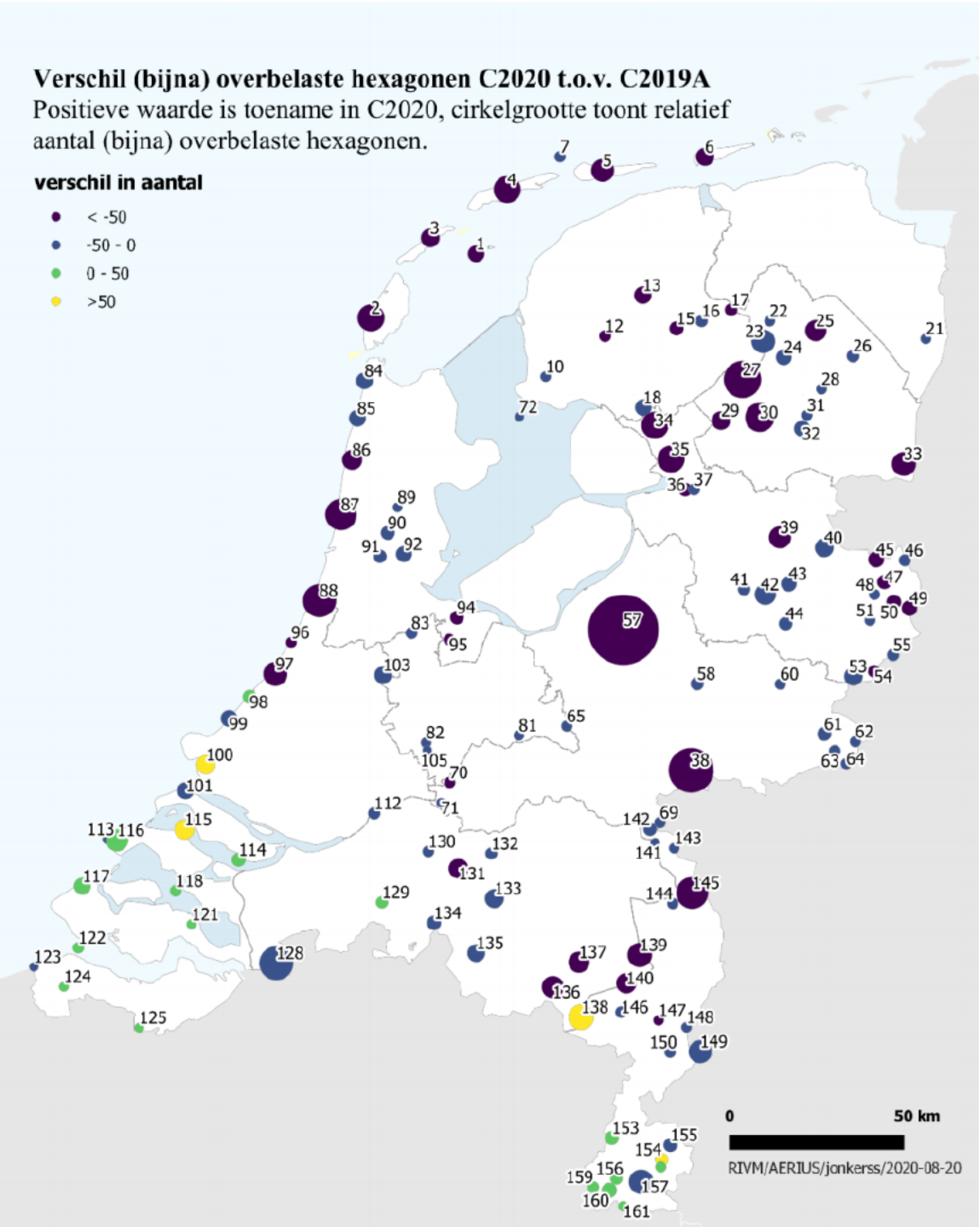

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

Date : 14-1-2020 13:40:31
From : "Provincie Drenthe - Communicatie" post@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Uitnodiging 28 januari - Bijpraatmoment stikstof

provincie Drenthe

Uitnodiging bijeenkomst stikstof

Geachte relatie,

Op dinsdag 28 januari van 19.00 tot 21.00 uur organiseren wij in het provinciehuis een bijpraatmoment over de gebiedsgerichte aanpak voor stikstof in Drenthe.

Wij nodigen hiervoor een brede vertegenwoordiging uit van organisaties, maatschappelijke partners, belangengroepen en overheden. U bent van harte welkom.

Gebiedsgerichte aanpak?

De provincie Drenthe werkt samen met maatschappelijke partners, het Rijk en de andere provincies aan het verminderen van de uitstoot van stikstof op Natura2000-gebieden.

Een van de sporen is de gebiedsgerichte aanpak. Hierin gaat het om concrete maatregelen voor de afname van stikstofuitstoot en de bijdrage van alle sectoren in verschillende gebieden in Drenthe. Dit vraagt om maatwerk en samenwerking.

Bijpraatmoment

De bijeenkomst op 28 januari is bedoeld om u mee te nemen in de stand van zaken. We gaan graag met u in gesprek over de beelden en verwachtingen die er zijn bij de verschillende partijen over de gebiedsgerichte aanpak.

U kunt zich aanmelden tot 27 januari via het aanmeldformulier. Graag tot dan!

Met vriendelijke groet,
Jetta Klijnsma, commissaris van de Koning
Henk Jumelet, gedeputeerde

Drentse aanpak stikstof

- Gebiedsgerichte aanpak voor maatwerk en maatregelen per gebied.
- Beleidsregel Wet natuurbescherming als uitgangspunt voor vergunningsverlening.
- Generieke (bron)maatregelen van het Rijk voor alle sectoren.

Zie ook de website.

Aanmelden

Privacy

We vinden privacy en transparantie erg belangrijk. De gegevens die we gebruiken voor deze mailing verstrekken we daarom niet aan derden en gebruiken we ook niet voor andere doeleinden.
Op de website vindt u onze volledige privacyverklaring.

Wilt u de e-mails over dit onderwerp niet meer ontvangen?
Geen probleem, dan kunt u zich uitschrijven door op 'afmelden' onderaan deze e-mail te klikken.

Volg ons

Bekijk de webversie

Deze e-mail is verstuurd aan g.arkema@drenthe.nl.
Als u geen mail meer over dit onderwerp wilt ontvangen, kunt u zich hier AFMELDEN.

U kunt ook uw gegevens inzien en wijzigen.
Voor een goede ontvangst voegt u post@drenthe.nl toe aan uw adresboek.

Date : 11-11-2020 14:31:46
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : @nmfdrenthe.nl" @nmfdrenthe.nl, @natuurmonumenten.nl, @staatsbosbeheer.nl" @staatsbosbeheer.nl, @staatsbosbeheer.nl" @staatsbosbeheer.nl, " @drentslandschap.nl" @drentslandschap.nl, " @ltonoord.nl" @ltonoord.nl, " @gmail.com" @gmail.com, " @outlook.com" @outlook.com
Subject : uitnodiging sessie Gebiedsverkenning Stikstof

Goedemiddag,

Graag nodigen wij u uit voor de eerste sessies Gebiedsverkenning Stikstof op dinsdag 24 november en donderdag 26 november a.s. van 13.00-16.00 uur.

Pilot gebiedsverkenning
In het kader van de Gebiedsgerichte aanpak stikstof hebben wij afgesproken om met elkaar te starten met gebiedsverkenningen. We vinden het allen van belang om over dezelfde kennis en informatie te beschikken. Daarom proberen we de situatie per gebied helder en feitelijk in beeld te brengen. Doel is om voor elk gebied een factsheet te maken, waarin gegevens overzichtelijk worden gebundeld en gepresenteerd. Zo krijgen we zicht op wat we al weten, maar ook op benodigde aanvullende gegevens.

Drenthe kent twaalf stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. We starten met een pilot met twee stikstofgevoelige gebieden om ervaring op te doen met het opstellen van een gebiedsverkenning. Zo kunnen we kijken wat haalbaar, realistisch en praktisch is. De gebieden Elperstroom en Mantingerzand/Mantingerbos zijn tegelijkertijd uitdagend en eenvoudig genoeg om als pilotgebied te dienen. Na beoordeling/evaluatie van de drie gezamenlijk opgestelde factsheets voor deze gebieden kunnen we aan de slag met de factsheets voor de andere gebieden.

Fysiek, digitaal of hybride?
Belangrijke vraag aan u is of u bij deze sessies voorkeur heeft om fysiek aanwezig te zijn in het provinciehuis of liever een digitale vorm van overleg verkiest. Een vorm waarin we dit combineren is eventueel ook mogelijk.
Wilt u ons *(liefst nog deze week)* laten weten of u aanwezig bent en welke vorm uw voorkeur heeft?
We richten ons op dinsdag 24 november op Elperstroom (13.00-16.00 uur) en op donderdag 26 november op Mantingerzand/Mantingerbos (13.00-16.00 uur)

Vervolgsessies
De tweede en derde werksessies zijn vooralsnog gepland op:
- dinsdag 1 december en dinsdag 15 december (Elperstroom)
- donderdag 3 december en donderdag 17 december (Mantingerzand/Mantingerbos)

Wij verzoeken u hier zo mogelijk rekening mee te houden in uw agenda. Ter voorbereiding op de eerste sessie zenden wij u nog een agenda en nadere informatie toe.

Met vriendelijke groet,

Gebiedsverkenningen Stikstof Drenthe

Date : 1-12-2020 12:20:51
From : "[redacted]@Natuurmonumenten.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : uitzetten piekbelasters Aerius
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;

Dag [redacted] ik begreep dat het binnen Aerius of op een andere manier wel mogelijk is om piekbelasters uit te zetten of anders in beeld te brengen. Heb jij hier al verder naar gekeken?

Met vriendelijke groet,

[redacted] Vitale natuur

Oude Benderseweg 14 7963 PX Ruinen
0522476200 06[redacted]
www.natuurmonumenten.nl

[redacted]

Doe mee met Natuurmonumenten en bescherm natuur in Nederland. Heeft uw bedrijf een 'Groen hart'?
Word dan nu Bedrijfssupporter. Ga naar www.natuurmonumenten.nl/bedrijfssupporter

Date : 18-12-2020 12:10:42
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, "Willemien Meijering" [redacted]drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "Jordan Jumelet" [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]" [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Update BO Stikstof 17/12/2020

Goedemorgen,

Ik had een update beloofd over de uitkomsten van het BO gisteravond met de partners:

We kijken terug op een goed verlopen BO. Het gesprek wat gevoerd moest worden over de uitgangspunten voor de gebiedsverkenningen in het bijzonder, en ook procesaanpak en afspraken in het algemeen zijn op een constructieve manier op tafel gekomen.
Er waren complimenten over de pilot bijeenkomsten voor de gebiedsverkenningen en de informatie die hierbij is verstrekt. De spreuk van [redacted] die op een tegeltje kan: '*We wilden feiten verzamelen, we kregen vooral discussies boven water* ' werd onderschreven.
De partners hebben hun ervaringen en beelden gedeeld en we hebben de volgende afspraken gemaakt:

- Er komt begin januari een BO waarin we met elkaar spreken over de uitgangspunten voor de gebiedsverkenningen, en commitment op procesaanpak en procesregels.
- Provincie gaat verder met het opstellen van concept factsheets en probeert de beschikbare informatie op een goede manier te ontsluiten.
- Waar gewenst worden nog aanvullende vragenrondes of kennissessies georganiseerd. NM heeft aangeboden een masterclass te organiseren voor de landbouw waar ook de boerenwijsheid ter harte zal worden genomen.
- Provincie zal een planning opstellen met als uitgangspunt dat de urgentie en tijdsdruk hoog is. We moeten door met de feiten in beeld brengen.

Hiermee sluiten we een enerverend jaar af en hier kunnen we goed de vakantie en feestdagen mee beginnen. Allemaal ontzettend bedankt voor al je inzet en betrokkenheid bij dit uitdagende stikstofdossier. Dat zullen we het komende jaar ook zeker nodig zijn ;-).
Voor nu wens ik je hele fijne feestdagen en alle goeds voor het nieuwe jaar #Blijf Gezond

Groet,
[redacted]

Van: [redacted]
Verzonden: donderdag 17 december 2020 10:39
Aan: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl> [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; Jordan Jumelet [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: Procesteam Stikstof donderdag 17/12/2020

Zoals beloofd, ter info de agenda en de voorbereiding (sheets) voor het BO vanavond.
Morgen zal ik jullie nog even kort over de uitkomsten informeren.

Groet!
[redacted]

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: woensdag 16 december 2020 9:36
Aan: [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; Jordan Jumelet [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
CC: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Procesteam Stikstof donderdag 17/12/2020

Goedemorgen,

Onderstaand de bespreekpunten voor het Procesteam Stikstof van donderdagmorgen 10.00-11.00:

- Laatste ontwikkelingen en stand van zaken
- Programma BO van donderdagavond 17 december
- Vooruitblik op 2021

Hartelijke groet,

[redacted]

Date : 12-7-2021 12:05:10
From : "Provincie Drenthe - Communicatie" post@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Update stikstof - Juli 2021

provincie Drenthe

Update stikstof

Geachte relatie,

In de afgelopen weken verschenen diverse rapporten en artikelen in de media. Daarin worden uitspraken gedaan over de nieuwe stikstofregels en de uitwerking hiervan in de toekomst.

Duidelijk is dat stikstof als één van de lastige dossiers op tafel bij de formatie ligt. En dat alle belanghebbenden daar graag hun visie in terug zien. Het is positief dat de maatschappelijke partners aangeven dat er een gezamenlijke oplossing moet komen. Ook zien we dat het probleem nadrukkelijk geadresseerd is vanuit verschillende belangen. Het komende kabinet kan niet anders dan keuzes maken.

Alle provincies werken op dit moment aan een Stikstofbank, als extra mogelijkheid om ontwikkelingen mogelijk te maken. Met de komst van de Stikstofbank hebben Gedeputeerde Staten van Drenthe ook besloten om extern salderen met veehouderijen in Drenthe mogelijk te maken.

Tot slot wordt in Drenthe volop gewerkt aan de gebiedsverkenningen in het kader van de gebiedsgerichte aanpak. In deze nieuwsbrief leest u meer over bovenstaande onderwerpen.

Ik wens u allen een fijne zomer toe.

Met vriendelijke groet,

Henk Jumelet
Gedeputeerde provincie Drenthe

Landelijke aanpak stikstof

Provincies richten Stikstofbank op

Vanwege het stikstofprobleem is het voor veel initiatieven in ons land lastig om een vergunning te krijgen. Als één van de oplossingen hebben de provincies gezamenlijk een stikstofbank ontwikkeld. Het Rijk doet later dit jaar ook

mee. De Stikstofbank biedt, nadat deze is gevuld, een extra mogelijkheid om natuurvergunningen te verlenen voor initiatieven waarbij stikstof wordt uitgestoten.

De Stikstofbank bewaart stikstofruimte voor toekomstig gebruikt. Dat kan alleen als er voldoende ruimte is. Bijvoorbeeld door maatregelen die de uitstoot van stikstof elders beperken of ruimte die 'vrijvalt' van bedrijven die gedeeltelijk of geheel stoppen. De stikstofbank zal bestaan uit een microdepositiebank (voor projecten waarvan de stikstof zich in kleine hoeveelheden verspreidt) en uit een doelenbank (voor specifieke projecten).

In onderstaande video wordt de Stikstofbank kort uitgelegd. Meer informatie staat op de website van IPO. BIJ12 biedt ondersteuning bij vragen over de stikstofbank.

Tijdlijn

Juli

- Oprichting Stikstofbank en openstelling extern salderen met veehouderijen
- Eerste resultaten gebiedsverkenningen

Contact

Telefonisch: (0592) 36 55 55
(van 8.30 uur tot 16.30 uur)

E-mail:

Aanpak stikstof: stikstof@drenthe.nl

Vergunningverlening en natuurwet: vth@drenthe.nl

Optie vrijwillige verkoop agrarisch bedrijf: post@drenthe.nl

Zie ook

Informatie en helpdesk
www.bij12.nl

Landelijke aanpak stikstof
www.aanpakstikstof.nl

Drentse aanpak stikstof:
www.provincie.drenthe.nl/stikstof

Privacy

We vinden privacy en transparantie erg belangrijk. De gegevens die we gebruiken voor deze mailing verstrekken we daarom niet aan derden en gebruiken we ook niet voor andere doeleinden. Op de website vindt u onze volledige privacyverklaring.

Wilt u de e-mails over dit onderwerp niet meer ontvangen? Geen probleem. U kunt zich uitschrijven door op 'afmelden' onderaan deze e-mail te klikken.

Drentse aanpak stikstof

Vergunningen en beleidsregels

Extern salderen met veehouderijen in Drenthe mogelijk

Met de komst van de Stikstofbank heeft Gedeputeerde Staten van Drenthe ook besloten om extern salderen met veehouderijen in Drenthe mogelijk te maken.

Gedeputeerde Henk Jumelet: "Drenthe heeft in tegenstelling tot een aantal andere provincies gewacht met het openstellen van extern salderen met veehouderijen, totdat aan een aantal randvoorwaarden is voldaan. Eén daarvan is een goedwerkend systeem om vrijgekomen stikstofruimte van bedrijven die hun activiteiten beëindigen goed op te vangen en te registreren. Met de komst van de Stikstofbank is de inname en uitgifte van stikstof nu wettelijk geregeld. Dit is belangrijk om maatschappelijke en economische ontwikkelingen mogelijk te maken, onwenselijke situaties te voorkomen en het platteland leefbaar te houden." Een andere belangrijke voorwaarde was legalisatie voor de zogeheten PAS-melders. Dit is nu gewaarborgd in de landelijke stikstofwet.

Naast extern salderen, worden ook de regels voor intern salderen aangepast. Projecten die met intern salderen niet tot een toename van stikstofdepositie leiden, hebben niet langer een vergunning voor de Wet natuurbescherming nodig.

Gebiedsgerichte aanpak Drenthe

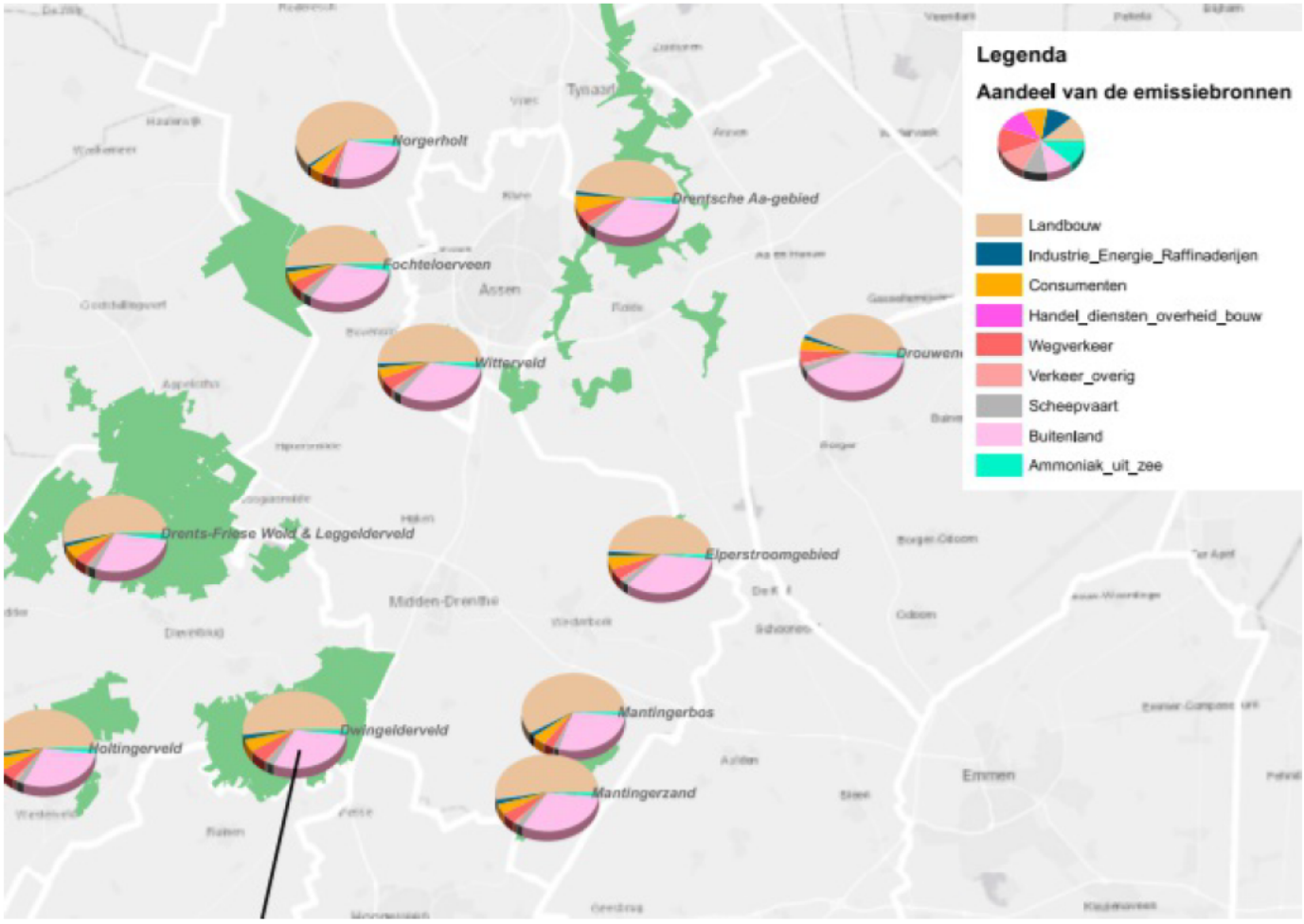

Verkenningen: storymap als format

In de gebiedsverkenningen inventariseren we per gebied hoe het staat met de natuur, waar de stikstof vandaan komt en welke ruimte nodig is voor toekomstige ontwikkelingen.

De eerste gegevens zijn nu ingevoerd in een zogenoemde storymap, een soort digitale atlas met kaartlagen. Het resultaat is besproken met alle partners op 6 juli jl. We zien hierin voldoende houvast om de informatie op deze wijze voor alle gebieden in te vullen in de komende maanden.

Webinar Drentse gemeenten, waterschappen en RUD

Op 23 juni organiseerden de provincie Drenthe en de Vereniging Drentse Gemeenten (VDG) de online bijeenkomst ‘Drentse Aanpak Stikstof en Vergunningverlening’. We kijken terug op een goed bezochte bijeenkomst met 75 deelnemers van Drentse gemeenten, waterschappen en de Regionale Uitvoeringsdienst (RUD).

Medewerkers van het provinciale Kernteam Stikstof namen de aanwezigen mee in de opgave voor Drenthe en het Koersdocument. In twee deelsessies - gebiedsgerichte aanpak en vergunningverlening - was ruimte voor verdieping, vragen en voorbeelden. Er is een gedeelde behoefte aan een samenhangend toekomstbeeld, gebiedsgericht en met maatwerk voor ontwikkelingen en natuurherstel. Ook de complexiteit van vergunningverlening kwam een aantal keren aan bod.

In september worden met de VDG afspraken gemaakt over een vervolg, zodat we elkaar over en weer goed blijven informeren.

Uitgelicht

Drenthe benoemd tot experimenteergebied bij aanpak LNV voor duurzame landbouw

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft Drenthe aangewezen als experimenteergebied voor het verduurzamen van de landbouwsector. Het komende jaar werkt LNV aan het maken van een ‘basisset’

van concrete duurzaamheidsdoelen voor de gehele landbouwsector. LNV heeft voor Drenthe gekozen omdat hier in de melkveesector al ervaring is opgedaan met het belonen van agrarische ondernemers op concrete doelen. Het gaat hierbij omverbeteringen in de bedrijfsvoering op het gebied van klimaat, stikstof, bodemkwaliteit, biodiversiteit en dierenwelzijn.

Lees voor meer informatie het nieuwsbericht.

Landelijke actiedag Farmers Defence Force bij provinciehuis

Commissaris van de Koning Jetta Klijnsma en gedeputeerde Henk Jumelet ontvingen op 7 juli Farmers Defence Force. Zij demonstreerden bij het provinciehuis in Assen om hun zorgen te uiten over de landelijke aanpak van de stikstofproblematiek.

Een delegatie van Farmers Defence Force ging in gesprek met gedeputeerde Henk Jumelet over de stikstofproblematiek en in het bijzonder over vergunningverlening voor de Wet natuurbescherming. Beide partijen keken terug op een goed gesprek.

De boerenprotesten waren onderdeel van een landelijke actie. Naast Assen waren er ook protesten in Zwolle, Arnhem, Den Bosch en Den Haag.

Deze mail is verzonden aan relaties van de provincie Drenthe die te maken hebben met de stikstofproblematiek. U kunt zich aanmelden voor de verzendlijst via stikstof@drenthe.nl.

Volg ons

Bekijk de webversie

Deze e-mail is verstuurd aan [redacted]
Als u geen mail meer over dit onderwerp wilt ontvangen, kunt u zich hier AFMELDEN.

U kunt ook uw gegevens inzien en wijzigen.
Voor een goede ontvangst voegt u post@drenthe.nl toe aan uw adresboek.

.

Date : 27-5-2021 16:00:06
From : "Provincie Drenthe - Communicatie" post@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Update stikstof - Mei 2021

provincie Drenthe

Update stikstof: Koersdocument als basis voor de Drentse aanpak

Geachte relatie,

Op 21 april stemden Provinciale Staten in met het Koersdocument Drentse aanpak stikstof. Dat vormt de basis voor de gebiedsgerichte plannen die we gaan maken voor de stikstofgevoelige natuurgebieden in Drenthe.

Die gebiedsgerichte aanpak is een van de manieren waarop de provincies uitvoering geven aan de landelijke stikstofaanpak. Ondertussen gaat in Drenthe ook veel tijd en aandacht uit naar het Programma Natuur, de uitwerking van een stikstofregistratiesysteem om extern salderen en het verlenen van vergunningen mogelijk te maken en het uitvoeren van de landelijke aankoopregeling.

We vinden het van groot belang om belanghebbenden regelmatig te informeren. Bijvoorbeeld via webinars of via deze nieuwsbrief. Heeft u zelf vragen of wilt u reageren, neem dan gerust contact met ons op.

Met vriendelijke groet,

Henk Jumelet
Gedeputeerde provincie Drenthe

Waarom is stikstof een probleem? Het Interprovinciaal Overleg maakte een korte animatie over de aanleiding en de aanpak.

Tijdlijn

Juni

- 23 juni: webinar met VDG voor medewerkers gemeenten, waterschappen en RUD Drenthe
- 30 juni: webinar voor adviseurs
- Eind juni: mogelijke start Stikstof Depositie Bank en extern salderen met veehouderijen
- Eerste resultaten gebiedsverkenningen

Contact

Telefonisch: (0592) 36 55 55
(van 8.30 uur tot 16.30 uur)

E-mail:

Aanpak stikstof: stikstof@drenthe.nl

Vergunningverlening en natuurwet: vth@drenthe.nl

Optie vrijwillige verkoop agrarisch bedrijf: post@drenthe.nl

Zie ook

Informatie en helpdesk
www.bij12.nl

Landelijke aanpak stikstof
www.aanpakstikstof.nl

Drentse aanpak stikstof:
www.provincie.drenthe.nl/stikstof

Landelijke aanpak stikstof

De stikstofopgave is een belangrijk vraagstuk tijdens de nieuwe kabinetsformatie. Partijen stellen uiteenlopende maatregelen voor om de stikstofproblematiek op lange termijn op de lossen. Het demissionaire kabinet gaf eerder al opdracht voor enkele verkenningen met diverse opties en perspectieven.

Meer informatie over de landelijke aanpak stikstof staat op www.aanpakstikstof.nl. Nieuw toegevoegd is bijvoorbeeld de terugkijklink naar het LNV-webinar over het legaliseren van PAS-meldingen op 10 mei.

Drentse aanpak stikstof

Privacy

We vinden privacy en transparantie erg belangrijk. De gegevens die we gebruiken voor deze mailing verstrekken we daarom niet aan derden en gebruiken we ook niet voor andere doeleinden. Op de website vindt u onze volledige privacyverklaring.

Wilt u de e-mails over dit onderwerp niet meer ontvangen? Geen probleem. U kunt zich uitschrijven door op ‘afmelden’ onderaan deze e-mail te klikken.

provincie Drenthe

Drentse Aanpak Stikstof
Koersdocument

Provinciale Staten stemmen in met Koersdocument

Provinciale Staten hebben op 21 april ingestemd met het Koersdocument Drentse aanpak stikstof. Het document beschrijft de basis voor de gebiedsgerichte plannen voor de 12 Drentse stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.

Binnen de Staten is uitvoerig gesproken over de bijdrage van alle sectoren, het tempo in relatie tot zorgvuldigheid en de haalbaarheid en betaalbaarheid voor oplossingen.

Het Koersdocument is met een ruime meerderheid aangenomen.

Zie voor besluiten de website van het Drents Parlement.

VDG bijeenkomst voor wethouders

Samen met de Vereniging Drentse Gemeenten (VDG) organiseerden we op 29 maart een bijpraatmoment voor wethouders.

Zij werden bijgepraat over de opgave voor Drenthe, de landelijke en provinciale ontwikkelingen en de gebiedsgerichte aanpak, waarin de gemeenten ook een belangrijke rol zullen krijgen.

De gemeente Assen presenteerde aan de hand van casuïstiek hoe zij in de praktijk omgaan met stikstofopgaven, bijvoorbeeld bij het nieuwbouwproject Kloosterakker en renovatie van de Oude Molenbuurt.

Op 23 juni worden medewerkers van gemeenten, waterschappen en de Regionale Uitvoeringsdienst Drenthe bijgepraat over ontwikkelingen die op hun werk van invloed zijn (uitnodiging in samenwerking met VDG).

Goed bekeken webinar LTO/DAJK

Op uitnodiging van LTO Noord en het Drents Agrarisch Jongeren Kontakt (DAJK) nam de provincie Drenthe op 8 april deel aan een door hen georganiseerd webinar over stikstof.

De circa 90 online deelnemers kregen van gedeputeerde Henk Jumelet en een aantal medewerkers van de provincie Drenthe een toelichting op het stikstofdossier.

Daarin was onder andere aandacht voor:
- actualiteiten landelijk en in Drenthe
- Koersdocument en Drentse stikstofaanpak
- legalisatie van knelgevallen
- intern en extern salderen
- gebiedsgericht beleid (doorkijk)
- de landelijke aankoopregeling

Aansluitend was er gelegenheid om vragen te stellen. Deelnemers benoemden daarin onder andere de behoefte aan duidelijkheid over vergunningen, de noodzaak voor een lange termijnperspectief en de inzet op innovatie.

Verminderen stikstofdepositie

Ruim 40 belangstellenden regeling provinciale aankoop veehouderijen

Van 18 tot en met 31 maart konden belangstellenden zich bij de provincie Drenthe melden voor de "Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden". Dit is een regeling van het Rijk om stikstofuitstoot te verminderen en nieuwe ontwikkelingen mogelijk te maken.

Er kwamen in Drenthe ruim 40 aanmeldingen binnen. Deze worden nu getoetst aan landelijke en provinciale criteria. Met een aantal veehouders vinden vervolgens oriënterende gesprekken plaats om te kijken of er mogelijkheden zijn voor vrijwillige aankoop. Wettelijk is bepaald dat een eventuele aankoop uiterlijk 1 mei 2022 rond moet zijn.

Op basis van de ervaringen van deze eerste ronde is het Rijk van plan om nog twee rondes open te stellen. De eerstvolgende wordt verwacht in het najaar van 2021. Landelijke informatie staat op de website van de Rijksoverheid. Zie ook www.provincie.drenthe.nl/stikstof.

Versterken natuur

Afspraken Programma Natuur

De provincies hebben met het Rijk afspraken gemaakt over een maatregelenpakket in het kader van het Programma Natuur. Dit programma maakt onderdeel uit van de structurele aanpak stikstof.

De Drentse aanvraag voor het Programma Natuur is in gezamenlijkheid met onze partners tot stand gekomen. Drenthe wil samen met de partners in het landelijk gebied vooral inzetten op het sterker en robuuster maken van de natuur door systeemherstel. Voor de zomer verwachten wij meer informatie over de aanvraag die wij bij het Rijk hebben ingediend.

Vergunningen en beleidsregels

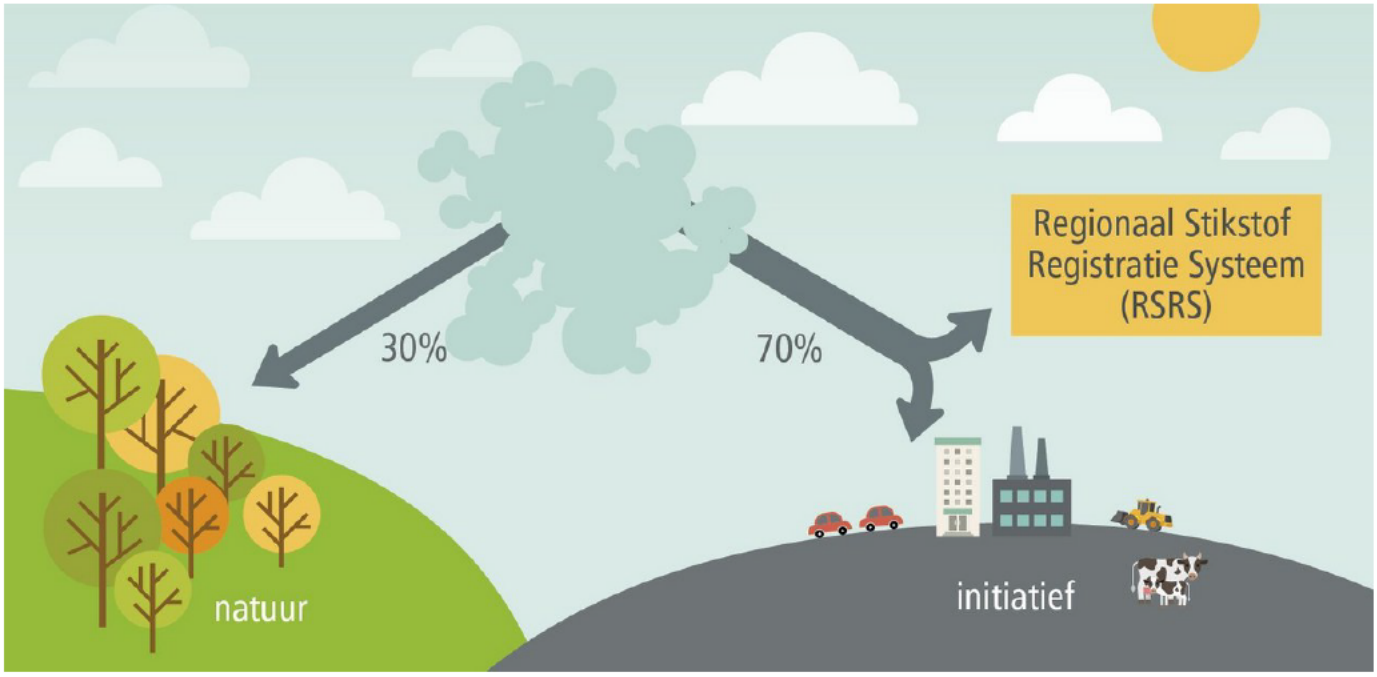

Regionaal Stikstof Registratie Systeem wordt Stikstof Depositie Bank

De provincies werken aan een Regionaal Stikstof Registratie Systeem, een administratief systeem waarin stikstofruimte die is vrijgemaakt of vrijgevallen wordt vastgelegd. Omdat deze ruimte op een later moment weer kan worden gebruikt voor het afgeven van een natuurvergunning wordt het de Stikstof Depostie Bank genoemd, SDB.

De SDB zal ingezet worden om zogeheten microdeposities te compenseren. Daardoor kunnen kleine deposities opgelost worden, zonder dat daarvoor apart extern gesaldeerd hoeft te worden. De verwachting voor oplevering is nu eind juni 2021.

Extern salderen met veehouderijen

Met de nieuwe landelijke stikstofwet en de instelling van de Stikstof Depositie Bank wordt voldaan aan de Drentse randvoorwaarden om extern salderen met veehouderijen mogelijk te maken. Initiatiefnemers in alle sectoren kunnen dan projecten met stikstofuitstoot realiseren door stikstofruimte over te nemen van veehouderijen die geheel of gedeeltelijk stoppen.

Zodra de Stikstof Depositie Bank beschikbaar komt, zal de provincie Drenthe deze vorm van extern salderen mogelijk maken.

Gebiedsgerichte aanpak Drenthe

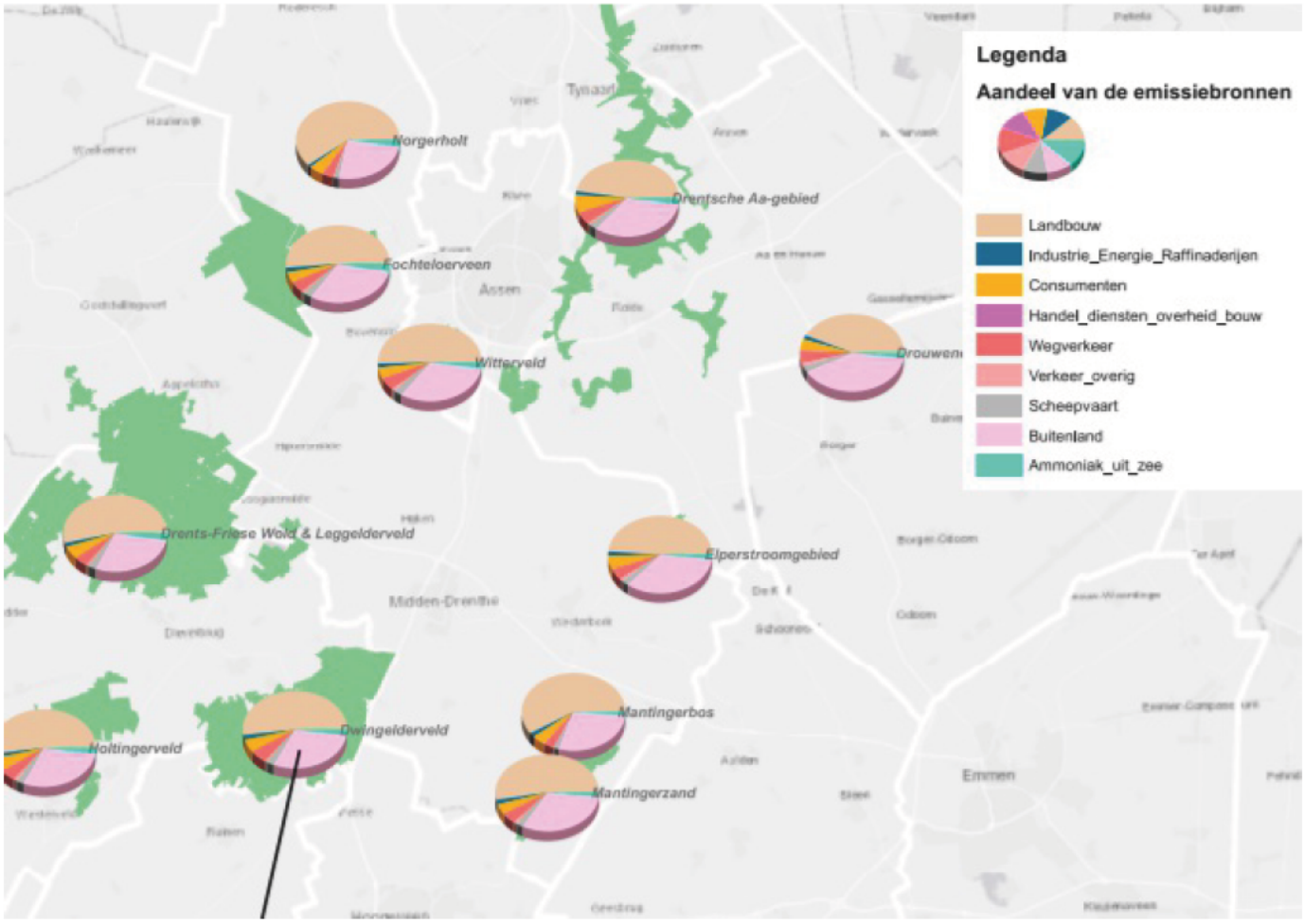

Verkenning: verzamelen van data

De provincie werkt nu aan stap 1 van de gebiedsgerichte aanpak; de gebiedsverkenningen. Daarin verzamelen en delen we, per gebied, gegevens die beschikbaar zijn over de 12 stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.

Onze partners (DAJK, LTO, Farmers Defence Force, Staatsbosbeheer, NMF Drenthe, Natuurmonumenten en Drents Particulier Grondbezit) hebben de provincie gevraagd hier een voorzet voor te doen, na evaluatie van twee pilot-verkenningen.

De data helpen inzicht te geven in het probleem en de verschillen in de gebieden. Bijvoorbeeld door inzicht in bronnen van stikstofbelasting, mogelijke herstelmaatregelen en de reductie-opgave. Ook wordt duidelijk welke informatie nog ontbreekt.

De eerste resultaten van de gebiedsverkenningen worden rond de zomer verwacht. Deze worden met de partners besproken en, indien nodig, verder vervolmaakt en verbeeld. Uiteindelijk moet dit helpen om in een volgende fase met alle partners gezamenlijk tot gebiedsagenda's te komen.

Neem voor vragen gerust contact op met het procesteam Stikstof.

Deze mail is verzonden aan relaties van de provincie Drenthe die te maken hebben met de stikstofproblematiek. U kunt zich aanmelden voor de verzendlijst via stikstof@drenthe.nl.

Volg ons

Bekijk de webversie

Deze e-mail is verstuurd aan
Als u geen mail meer over dit onderwerp wilt ontvangen, kunt u zich hier AFMELDEN.

U kunt ook uw gegevens inzien en wijzigen.
Voor een goede ontvangst voegt u post@drenthe.nl toe aan uw adresboek.

Date : 17-12-2020 10:48:29
From : "Provincie Drenthe - Communicatie" post@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Update stikstof - Terugblik najaar 2020

provincie Drenthe

Update stikstof: terugblik najaar 2020

Geachte relatie,

In deze update informeren wij u over de stand van zaken rondom de aanpak stikstof en de inzet van Drenthe.

Op 10 december debatteerde de Tweede Kamer over de Wet stikstofreductie en natuurherstel. In 2025 moet 40 procent van de stikstofgevoelige natuur weer gezond zijn. Er is 2 miljard euro beschikbaar voor generieke bronmaatregelen, bijna 3 miljard euro voor natuurherstel- en ontwikkeling en er komt een extra woningbouwimpuls.

De volgende stap in het proces om te komen tot een stikstofaanpak is het uitvoeren van gebiedsverkenningen. In Drenthe zijn we sinds november gestart met enkele pilots voor deze verkenningen. Om tot oplossingen te komen, moet eerst per natuurgebied duidelijk zijn hoe het staat met de natuur, waar de stikstof vandaan komt, welk beleid er al is en welke ruimte nodig is voor toekomstige ontwikkelingen. Haalbaar, pragmatisch en samen zijn voor ons nog steeds belangrijke uitgangspunten in onze aanpak.U leest er verderop meer over.

Heeft u vragen of wilt u reageren, neem dan gerust contact op. Wij wensen u een fijne kerstperiode en een goede jaarwisseling toe.

Met vriendelijke groet,

Henk Jumelet
Gedeputeerde provincie Drenthe

Reacties provincies op de stikstofwet

Donderdag 10 december behandelde de Tweede Kamer de Wet stikstofreductie en natuurverbetering. De provincies steunen de wet, omdat deze richting en duidelijkheid geeft.

De stikstofwet is een belangrijk kader

Het stikstofprobleem vraagt om een heldere doelstelling en aanpak op landelijk niveau. De voorgestelde omgevingswaarde is niet voldoende voor de instandhoudingsdoelen in 2030, maar wel een substantiële stap hier naartoe. De wet is voor provincies ook van groot belang voor de juridische onderbouwing van vergunningen.

Forse impuls voor de natuur

Het onderliggende pakket maatregelen bevat een forse investering in de natuur.

Nog onvoldoende armslag voor economische ontwikkeling, infrastructuur en woningbouw

Provincies zijn met het Rijk in gesprek om via het bestaande instrumentarium tot oplossingen te komen voor economische ontwikkelruimte. Bijvoorbeeld met een regionaal stikstofregistratiesysteem om zorgvuldig om te gaan met schaarse ruimte.

Duidelijkheid voor 'melders'

Er is zekerheid nodig voor boeren die onder de oude stikstofregels geen vergunning nodig hadden maar nu wel. Provincies zetten alles op alles om mee te werken aan de benodigde vergunningverlening. Met de minister zijn gesprekken gaande om dit complexe proces te organiseren.

Er zijn amendementsvoorstellen ingediend op de wet, waarover nog gestemd moet worden. Daarna gaat het voorstel naar de Eerste Kamer.

Tijdlijn

Oktober

- Kamerbrief Stikstofaanpak: Sterkere natuur, perspectief voor de bouw
- Update AERIUS

November

- Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden
- Motie Provinciale Staten: Oplossen PAS meldingen
- Instelling Regionaal Stikstof Registratie Systeem (RSRS)

- Start pilot Gebiedsverkenningen
- Omschakelprogramma Duurzame Landbouw (vanaf 2021)

December

- Kamerbrief Uitvoeringsprogramma Natuur
- Kamerdebat Stikstofwet

Zie ook

www.bij12.nl
www.aanpakstikstof.nl
www.provincie.drenthe.nl/stikstof

provincie Drenthe

Zoeken

Actueel | Organisatie en bestuur | Loket | Wat doen we? | Contact

Vergunningen en beleidsregels Wnb

Door de uitspraak van de Raad van State op 29 mei 2019 is het Programma Aanpak Stikstof (PAS) niet langer van toepassing. Dit heeft gevolgen voor de vergunningen Wet Natuurbescherming (Wnb).

Nieuwe beleidsregels

Het Rijk en provincies hebben in december 2019 nieuwe afspraken gemaakt over de voorwaarden waaronder een natuurvergunning kan worden verstrekt.

Bedrijven die een nieuw project starten, hun bedrijfsvoering vernieuwen of wijzigen, krijgen mogelijk te maken met deze nieuwe voorwaarden voor het aanvragen van een natuurvergunning.

Uitleg aanvraag natuurvergunning

Salderen

Bedrijven die wel een natuurvergunning nodig hebben, bijvoorbeeld om uit te breiden, hebben twee opties om ervoor te zorgen dat de neerslag van stikstof niet toeneemt: intern salderen en extern salderen.

Intern salderen

Een bedrijf maakt voor uitbreiding of nieuwe ontwikkelingen stikstofruimte vrij op de eigen locatie binnen de vergunde en feitelijk gerealiseerde capaciteit.*

Extern salderen

Een bedrijf neemt stikstofruimte over van een ander bedrijf dat geheel of gedeeltelijk stopt. De beleidsregel regelt dat het bedrijf 70% van de overgenomen stikstofruimte mag benutten, de overige 30% komt ter beschikking van de natuur.

* Hierop zijn uitzonderingen mogelijk

Waarborgen

Op dit moment kunnen we niet altijd een vergunning afgeven. Er wordt gewerkt aan een landelijk stikstofregistratiesysteem, in combinatie met intern/extern salderen. De provincie Drenthe vraagt eerst enkele waarborgen in de uitvoering, zodat onwenselijke situaties worden voorkomen en het platteland leefbaar blijft.

Zie ook

- Wet natuurbescherming
- Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe
- Natuurvergunning aanvragen
- BIJ12 - Veelgestelde vragen
- Presentatie stand van zaken extern salderen (Provinciale Staten 23 september 2020) (pptx, 3.4 MB)

Factsheets en voorbeelden

- Factsheet intern salderen (pdf, 199 kB)
- Factsheet extern salderen (pdf, 190 kB)
- Factsheet extern salderen voor de industrie (pdf, 198 kB)
- Voorbeelden werking beleidsregels (pdf, 96 kB)

Contact

Heeft u vragen? Aarzel dan niet om contact op te nemen.

Telefonisch: (0592) 36 55 55
Per e-mail: vth@drenthe.nl

Deze pagina delen op

Vragen?

Heeft u vragen? Aarzel dan niet om contact op te nemen. U kunt ons als volgt bereiken:

Telefonisch: (0592) 36 55 55
Per e-mail: vth@drenthe.nl

Privacy

We vinden privacy en transparantie erg belangrijk. De gegevens die we gebruiken voor deze mailing verstrekken we daarom niet aan derden en gebruiken we ook niet voor andere doeleinden. Op de website vindt u onze volledige privacyverklaring.

Wilt u de e-mails over dit onderwerp niet meer ontvangen?
Geen probleem, dan kunt u zich uitschrijven door op 'afmelden' onderaan deze e-mail te klikken.

Rijk en provincies zijn het eens over Programma Natuur

Rijk en provincies hebben op 8 december een akkoord bereikt over de besteding van bijna 3 miljard euro voor natuurherstel en -ontwikkeling in de komende 10 jaar. Vanuit het 'Programma Natuur' werken overheden, natuurbeheerders en particuliere en agrarische grondeigenaren samen aan regionale en landelijke maatregelen. De plannen omvatten onder meer het versterken en verbeteren van natuurgebieden, hogere vergoedingen voor natuurbeheer en het stimuleren van natuurinclusieve landbouw in gebieden rondom natuurgebieden.

In Drenthe zien we voldoende kansen om de natuur een impuls te geven. Door een jarenlange samenwerking met onze partners en slim gebruik van lopende gebiedsprocessen kunnen we snel en efficiënt tot concrete resultaten komen.

Regeling aankoop veehouderijen

Er komt een extra mogelijkheid om te stoppen voor agrarische bedrijven die binnen 10 kilometer van een Natura-2000 gebieden gevestigd zijn. Provincies hebben van het Rijk budget gekregen om bedrijven aan te kopen, op basis van vrijwilligheid.

Een aantal bedrijven heeft zich het afgelopen jaar als belangstellende gemeld bij de provincie Drenthe. Wij houden daarvoor een belangstellendenregistratie bij. Of deze bedrijven daadwerkelijk gebruik willen en kunnen maken van de regeling hangt onder meer af van de voorwaarden die gelden bij aankoop, zoals de mate waarin beëindiging van het bedrijf daadwerkelijk bijdraagt aan het verlagen van de stikstofuitstoot op de omgeving. Een gebieds- en bedrijfsanalyse zal daar uitsluitsel over geven.

De provincie werkt nu aan de invulling van de regeling en zal belangstellenden hierover nader berichten. Wilt u zich aanmelden voor de belangstellendenregistratie of meer weten over de regeling? Neemt u dan telefonisch of via mail contact op met de provincie Drenthe.

Vergunningen en beleidsregels

Instellen extern salderen met veehouderijen

Sinds september maken enkele provincies het extern salderen met veehouderijen mogelijk.
Hiermee kunnen initiatiefnemers in alle sectoren projecten met stikstofuitstoot realiseren door stikstofruimte over te nemen van veehouderijen die geheel of gedeeltelijk stoppen.

Drenthe staat nog voor de keuze om deze vorm van extern salderen open te stellen. Het college is van mening dat er waarborgen nodig zijn om onwenselijke situaties te voorkomen en het Drentse platteland leefbaar te houden. Ook moet er zicht zijn op legalisatie voor de zogeheten melders, evenals een oplossing voor de overige 'ter goeder trouw' situaties. Aan die randvoorwaarden wordt gewerkt, bijvoorbeeld met een systeem om stikstofruimte vast te leggen.

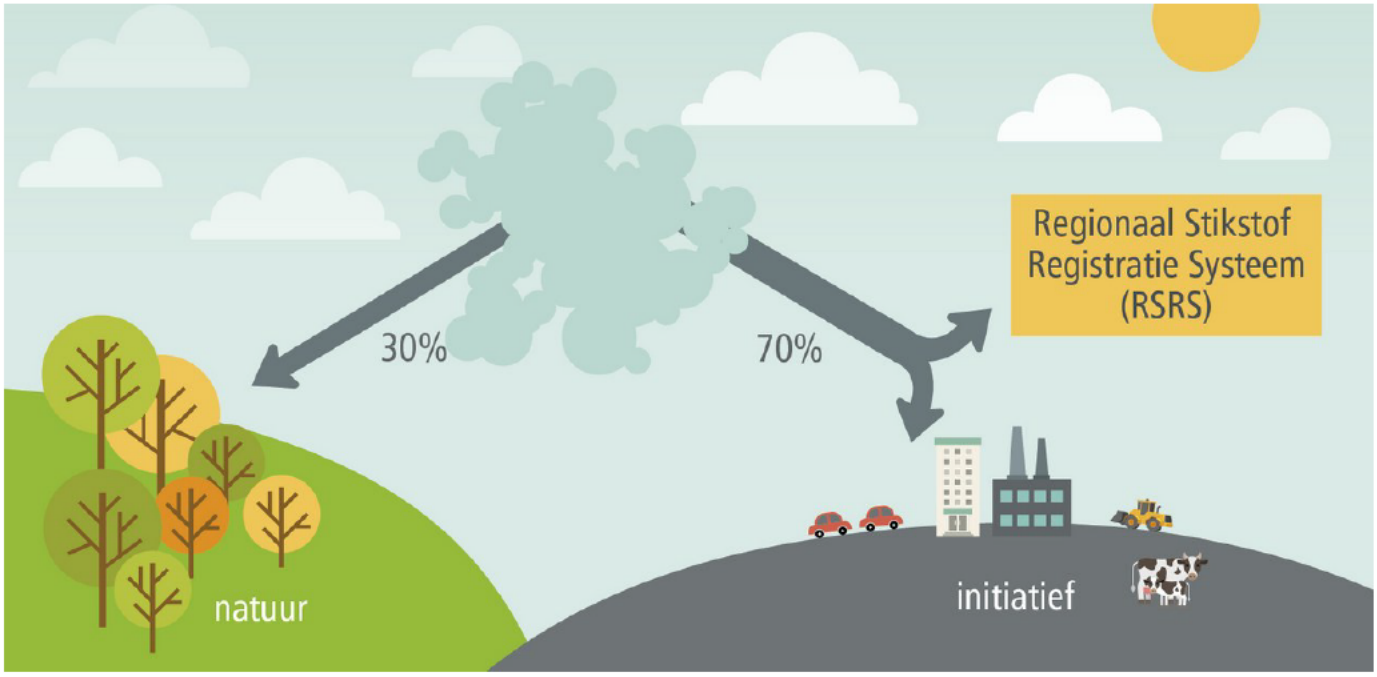

Regionaal Stikstof RegistratieSysteem (RSRS)

Het RSRS is een administratief systeem waarin stikstofruimte die is vrijgemaakt of vrijgevallen wordt vastgelegd. Op een later moment kan die ruimte weer worden gebruikt voor het afgeven van een natuurvergunning.

De provincies hebben recent besloten het systeem in te stellen, zodat zij ruimte kunnen registreren van transacties waarbij een provincie initiatiefnemer is. Het uitgeven van stikstofruimte en het toevoegen van private ruimte vraagt nadere uitwerking en besluitvorming. Alleen stikstofdepositieruimte die is vrijgemaakt of vrijgevallen ná instelling van het RSRS wordt vastgelegd.

Stand van zaken woningbouw

Sinds maart rijden we overdag maximaal 100 km/uur op de snelwegen. De daardoor verminderde stikstofuitstoot is bedoeld om de woningbouw in Nederland weer op gang te brengen. In Drenthe is het gelukt om alle tijdig aangevraagde woningbouwprojecten te vergunnen. De gemeente Assen kan daardoor bijvoorbeeld starten met de bouw van 500 nieuwe woningen in de wijk Kloosterveen

Drentse aanpak stikstof

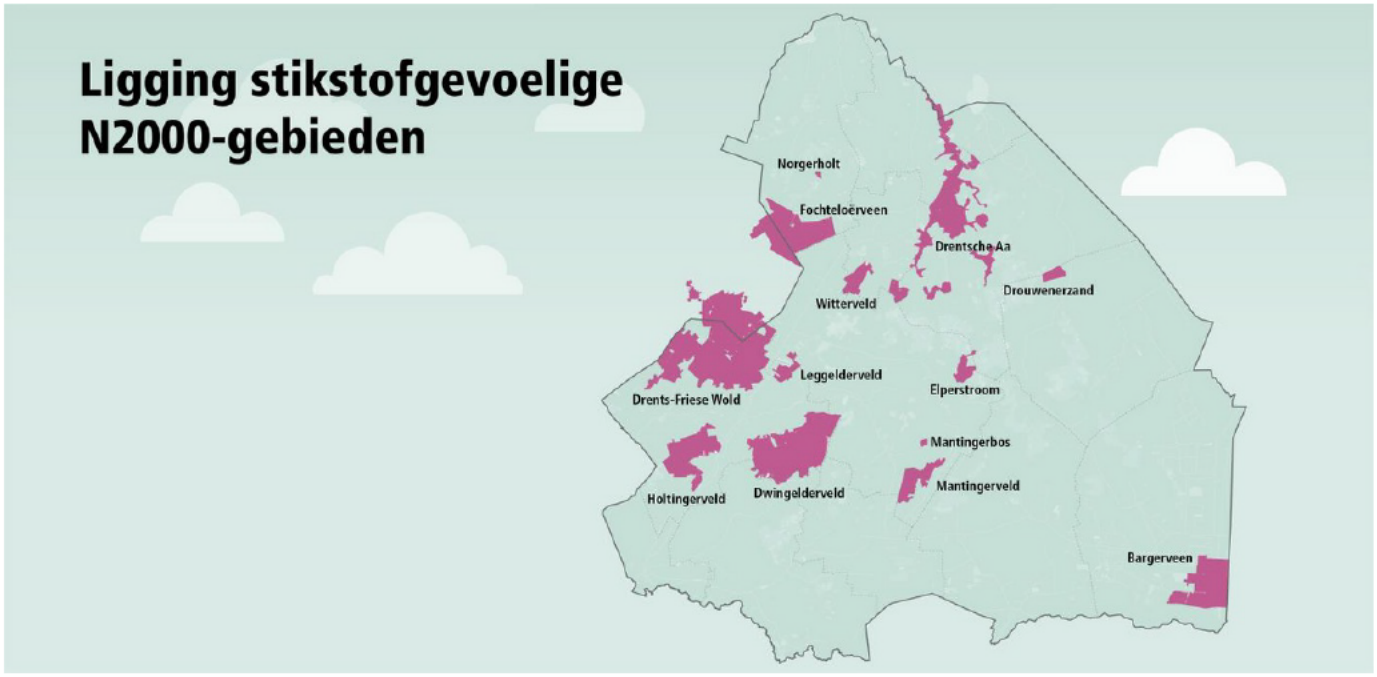

Gebiedsgerichte aanpak - Start gebiedsverkenningen

De provincie Drenthe is samen met partners gestart met een pilot gebiedsverkenningen. Het is de bedoeling om in de verkenningen voor ieder stikstofgevoelige Natura2000-gebied te inventariseren hoe het staat met de natuur, waar de stikstof vandaan komt, welk beleid er al is en welke ruimte nodig is voor gewenste, toekomstige ontwikkelingen. Zo wordt duidelijk wat we al weten en welke aanvullende gegevens nodig zijn. De inzet is om alle verkenningen in het eerste kwartaal van 2021 te doen. Ze vormen de basis om in een volgende fase gezamenlijk gebiedsagenda's op te stellen.

Medio november zijn we begonnen met de gebieden Elperstroom en Mantingerzand/Mantingerbos. In de pilot leren we meer over de benodigde inhoud en werkwijze. Om tafel zitten in eerste instantie vertegenwoordigers van de landbouw en natuurorganisaties, de provinciale projectleider en de provinciale deelprogrammaleiders Natuurlijk Platteland. De eerste opbrengst van de verkenningen worden, ter aanvulling en voor een reactie, gedeeld met de gebiedscommissies, stuurgroepen, gemeenten en waterschappen in de onderzochte gebieden.

Neem voor vragen gerust contact op met het procesteam Stikstof (stikstof@drenthe.nl) of kijk op de website.

Nieuws uit Drenthe

Steun voor jonge landbouwers bij verduurzaming

Jonge boeren kunnen hun bedrijf verduurzamen met de Regeling Jonge Landbouwers, die voor de zesde keer wordt opengesteld. Met deze subsidie hebben boeren tot en met 40 jaar, de mogelijkheid hun bedrijf op een toekomstbestendige manier in te richten. Met bijvoorbeeld zonnepanelen op het dak, voorzieningen voor weidegang of diervriendelijke vloeren. De subsidieregeling staat open vanaf 7 december 2020 t/m 12 februari 2021. Kijk voor meer informatie en het aanvragen van de subsidie bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland: www.rvo.nl.

Even voorstellen: gebiedscontactpersonen voor Duurzame Melkveehouderij

Op 22 oktober zijn Drentse melkveehouders gestart als gebiedscontactpersoon voor Duurzame Melkveehouderij Drenthe. Dit programma zet in op kringlooplandbouw en duurzame, toekomstbestendige melkveebedrijven. De melkveehouders zijn aanspreekpunt voor hun collega-boeren in de aanpak naar de verduurzaming van hun bedrijf. Ook over de vermindering van stikstof hebben zij goede ideeën. Op zoek naar een laagdrempelige vraagbaak of inspirerende gesprekspartner? Neem dan eens contact op.

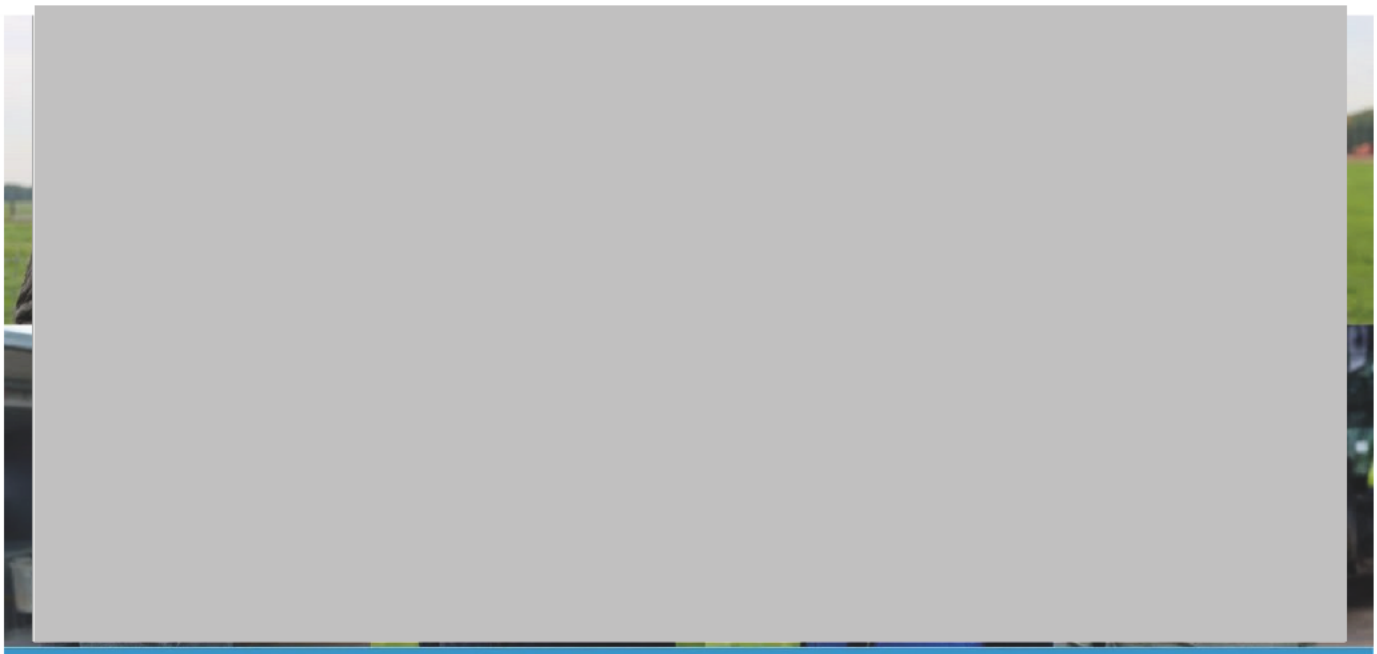

Provincie Drenthe • Duurzame Melkveehouderij Drenthe

Gebiedscontactpersonen gaan de boer op

Deze mail is verzonden aan relaties van de provincie Drenthe die te maken hebben met de stikstofproblematiek. U kunt zich aanmelden voor de verzendlijst via stikstof@drenthe.nl.

Volg ons

Bekijk de webversie

Deze e-mail is verstuurd aan [redacted]@drenthe.nl.
Als u geen mail meer over dit onderwerp wilt ontvangen, kunt u zich hier AFMELDEN.

U kunt ook uw gegevens inzien en wijzigen.
Voor een goede ontvangst voegt u post@drenthe.nl toe aan uw adresboek.

Date : 11-11-2021 9:32:09
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted] **@drenthe.nl,** [redacted] **@kpnmail.nl"** [redacted] **@kpnmail.nl,** [redacted] **@nmfdrenthe.nl"** [redacted] **@nmfdrenthe.nl,** [redacted] **@natuurmonumenten.nl"** [redacted] **@natuurmonumenten.nl,** [redacted] **@live.nl"** [redacted] **@live.nl,** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl,** [redacted] **@bouwendnederland.nl" s** [redacted] **@bouwendnederland.nl, "** [redacted] **@bouwendnederland.nl"** [redacted] **@bouwendnederland.nl, "** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted] **@vnoncw-mkbnoord.nl, "** [redacted] **@gmail.com"** [redacted] **@gmail.com,** [redacted] **@drenthe.nl, "Jordan Jumelet"** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **@drenthe.nl, "** [redacted] **"** [redacted] **@drenthe.nl**
Cc : [redacted] **@ltonoord.nl"** [redacted] **@ltonoord.nl, "** [redacted] **@drentslandschap.nl"** [redacted] **@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"** [redacted] **@staatsbosbeheer.nl**
Subject : Bestuurlijke Tafel Stikstof 16 november a.s. 17.30-18.30
Attachment : Agenda Bestuurlijke tafel Stikstof 16 november.pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Beste allemaal,

Dinsdag 16 november a.s. is een Bestuurlijke Tafel Stikstof gepland en de vergadering zal digitaal plaatsvinden.
Hierbij zend ik de agenda voor dit overleg en een link voor deelname hebben jullie inmiddels ontvangen.
Mocht dit niet het geval zijn, dan hoor ik dit graag.

Ik zou het op prijs stellen een berichtje te ontvangen als je niet aanwezig kan zijn.

Fijne dag vandaag en tot dinsdag.

Met vriendelijke groet

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6 [redacted] |
[redacted] @drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 [redacted] post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

AGENDA
Bestuurlijke tafel stikstof Drenthe

Datum	16 november 2021
Tijd	17.30-18.30 uur
Aanwezig	Vertegenwoordigers Landbouwcollectief, Groene Partners, Bedrijven en provincie Drenthe
Plaats	Digitaal
Status gesprek	Informeren en bespreken

1. Opening en welkom door Henk Jumelet

2. Delen van actualiteiten en ontwikkelingen
Vertegenwoordigers delen actualiteiten die van belang zijn om te delen.

3. Presentatie stand van zaken gebiedsverkenningen Drentse aanpak Stikstof
Gedeputeerde Staten zullen naar verwachting op 23 november de Gebiedsverkenningen stikstof vrijgeven. In het Koersdocument Drentse aanpak stikstof zijn de drie stappen voor deze aanpak beschreven. Met het vrijgeven van de Gebiedsverkenningen wordt de eerste stap afgerond. De Gebiedsverkenningen vormen het vertrekpunt voor het proces dat moet leiden tot de opgave per gebied en de concrete keuzes in de Drentse gebiedsgerichte aanpak stikstof. We gaan er graag over met de partners in gesprek, zowel op ambtelijk als bestuurlijk niveau.
In de presentatie wordt een "sneak preview" gegeven.

4. Afronding en sluiting
Afspraken over de vervolgstappen en invulling van de datumprikker.

Date : 2-9-2021 16:45:53
From : "[redacted]"
To : "Henk Jumelet" H.Jumelet@drenthe.nl, "[redacted]@nmfdrenthe.nl" [redacted]@nmfdrenthe.nl, "[redacted]@natuurmonumenten.nl" [redacted]@natuurmonumenten.nl, [redacted]@kpnmail.nl" [redacted]@kpnmail.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, "[redacted]@live.nl" [redacted]@live.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl" [redacted]@bouwendnederland.nl, "[redacted]@ltonoord.nl" [redacted]@ltonoord.nl, [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl" [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, [redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com
Cc : [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl, "[redacted]" [redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drentslandschap.nl" [redacted]@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen" [redacted]@staatsbosbeheer.nl, "[redacted]@drentslandschap.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Bestuurlijke Tafel Stikstof 9 september
Attachment : Actie- en afsprakenlijst Bestuurlijke tafel 22 juni def.pdf;Agenda Bestuurlijke Tafel Stikstof 09092021.pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Beste allemaal,

Donderdag 9 september a.s. staat er weer een Bestuurlijke Tafel Stikstof gepland van 18.00 – 19.30 uur. Het overleg vindt plaats in het provinciehuis, kamer A.0.06.
In afwezigheid van mijn collega [redacted], zend ik u hierbij de agenda.

Graag tot volgende week donderdag!

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Drentse aanpak Stikstof
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6 [redacted] |
[redacted]@drenthe.nl
[redacted]

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 365555 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Actie- en Afsprakenlijst
Bestuurlijk Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof
d.d. 22 juni 2021.

1. Opening en welkom door Henk Jumelet.
   - Raad van Advies / kwaliteitsteam (idee versnellingscommissie)

   Afspraak: provincie onderzoekt hoe dit kan worden geïnitieerd. Hierbij wordt gedacht aan een raad van advies / kwaliteitsteam die in het proces van gebiedsagenda's vanuit een onafhankelijke positie adviezen kan geven. **(Actie:** provincie**)**

4. Voortgang besluitvorming extern salderen en Stikstofdepositiebank (SDB)
   Nadere toelichting op 3 centrale items:
   - Stikstofdepositiebank voor de microdeposities
   - Doelenbank
   - Openstelling Extern Salderen ook met veehouderijen

   Afspraak: de presentaties worden gedeeld met de deelnemers van de Bestuurlijke Tafel (**Actie**: provincie, presentaties zijn meegezonden met de actielijst)

7. Toelichting op voortgang gebiedsverkenningen.

   Afspraak: bij de Bestuurlijke Tafel van 9 september a.s. zal het inhoudelijke gesprek worden gevoerd over de verdere uitlijning van de volgende fase. (**Actie**: provincie)

   Afspraak: De in ontwikkeling zijnde storymap, een digitaal overzicht van de resultaten van de gebiedsverkenningen, zal voor een aantal gebieden worden getoond in het overleg van 9 september a.s.
   (**Actie**: provincie)

8 Afronding en afsluiting.

   Afspraak: Tenminste 3 Bestuurlijke tafels inplannen tussen augustus en december van dit jaar. Wanneer ontwikkelingen dit vragen kan er altijd een extra overleg worden georganiseerd. (**Actie**: provincie)

   Voorgesteld wordt de volgende 3 bijeenkomsten Bestuurlijke Tafel fysiek te plannen op:
   * donderdag 9 september 18.00 – 19.30 uur, locatie Provinciehuis
   * donderdag 28 oktober 18.00 – 19.30 uur, locatie Provinciehuis
   * donderdag 14 december 18.00 – 19.30 uur, locatie Provinciehuis

   De partners ontvangen een uitnodiging, via de mailbox stikstof@drenthe.nl en link voor bovenstaande datums.

AGENDA
Bestuurlijke tafel stikstof Drenthe

Datum	9 september 2021
Tijd	18.00 – 19.30 uur
Aanwezig	Vertegenwoordigers Landbouwcollectief, Groene Partners, Bedrijven en provincie Drenthe
Plaats	Provinciehuis kamer A 0.06
Status gesprek	Informeren en bespreken

1. **Opening en welkom door Henk Jumelet.**

2. **Delen van de actualiteiten.**
   Vertegenwoordigers delen actualiteiten die van belang zijn om te delen.

3. **Concept actie- en afsprakenlijst overleg d.d. 22-06-2021**

4. **Toelichting gebiedsverkenningen en storymap**

5. **Presentatie Roadmap gebiedsgerichte aanpak**
   Provincies hebben voor de totstandkoming van de provinciale gebiedsplannen een gezamenlijke routekaart opgesteld, waarbij wordt ingezet op eenzelfde inhoud, informatieniveau, gebruik van data en tijdspad.

6. **Route naar gebiedsagenda's**
   Toelichting en bespreken van contouren en randvoorwaarden om te komen tot het opstellen van gebiedsagenda's in Drenthe zoals beschreven in het koersdocument. De uitvoering van deze gebiedsagenda's wordt opgenomen in het gebiedsplan.

7. **Afronding en afsluiting.**
   Vervolgafspraken maken en voorstellen van agendapunten voor het volgende overleg.

Date : 16-9-2021 11:15:46
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: Agenda Verkenning Samenwerking Drentse aanpak Stikstof 19 januari
Attachment : Agenda Samenwerking Gebiedsgerichte Aanpak Drenthe 19 januari.pdf;image003.gif;image004.png;

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 15 januari 2021 11:20
Aan: Henk Jumelet[redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@hetnet.nl; [redacted]@gmail.com[redacted]@nmfdrenthe.nl[redacted]@natuurmonumenten.nl; [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl; [redacted]@live.nl
CC: [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drentslandschap.nl' <[redacted]@drentslandschap.nl>; Bert Hummelen <[redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Onderwerp: Agenda Verkenning Samenwerking Drentse aanpak Stikstof 19 januari

Beste allemaal,

Dinsdag 19 januari a.s. komen we van 19.00 – 20.30 uur in digitale vorm bij elkaar voor het overleg verkenning Samenwerking Drentse aanpak Stikstof.
Ter voorbereiding op het overleg zend ik jullie hierbij de agenda.

Voor nu alvast een fijn weekend en tot dinsdag!

Met vriendelijke groet,

[redacted] *Drentse aanpak Stikstof (3P)*

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06[redacted]

AGENDA
Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof *digitaal via Teams*

Datum	19 januari 2021
Tijd	19.00 – 20.30 uur
Aanwezig	Vertegenwoordigers Landbouwcollectief, Groene Partners, Bedrijven en provincie Drenthe
Plaats	Teams overleg
Status gesprek	Verkenning samenwerking Drentse aanpak Stikstof

1. **Opening en welkom door Henk Jumelet.**

2. **Delen van de actualiteiten.**
   Vertegenwoordigers delen actualiteiten die van belang zijn om te delen.

3. **Afstemming inhoudelijke uitgangspunten gebiedsverkenningen**
   In het overleg van 17 december is de afspraak gemaakt om de uitgangspunten voor de gebiedsverkenningen in het eerstvolgend overleg concreet te benoemen.
   De provincie zal bij de aanpak van de Drentse stikstofproblematiek de volgende uitgangspunten hanteren:
   - De Drentse stikstofaanpak is leidend vanuit de opgave om ruimte te creëren voor nieuwe ontwikkelingen (en dus vergunningen) binnen het gegeven dat natuurwaarden moeten worden beschermd.
   - De aanpak van de stikstofopgave in Drenthe wordt vormgegeven binnen de kaders van het wetsvoorstel stikstofreductie en natuurverbetering.
   - De vastgestelde beheerplannen voor de individuele Natura 2000-gebieden zijn uitgangspunt. Deze bevatten o.a. de instandhoudingsdoelen (behoud/ uitbreiding, kwantitatieve en kwalitatieve opgave en de kritische depositiewaarden voor habitattypen).
   - De berekeningen van stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, worden gemaakt met wettelijk vastgestelde en gevalideerde data.

4. **Verdere uitwerking planning aanpak gebiedsverkenningen.**
   In het gesprek van 17 december jl. zijn de bij de start van dit traject gemaakte afspraken over samenwerking nogmaals aan elkaar bevestigd.
   Middels een presentatie zal nadere toelichting worden gegeven op de planning.

5. **Afronding en afsluiting.**
   Vervolgafspraken maken en voorstellen van agendapunten voor het volgende overleg.

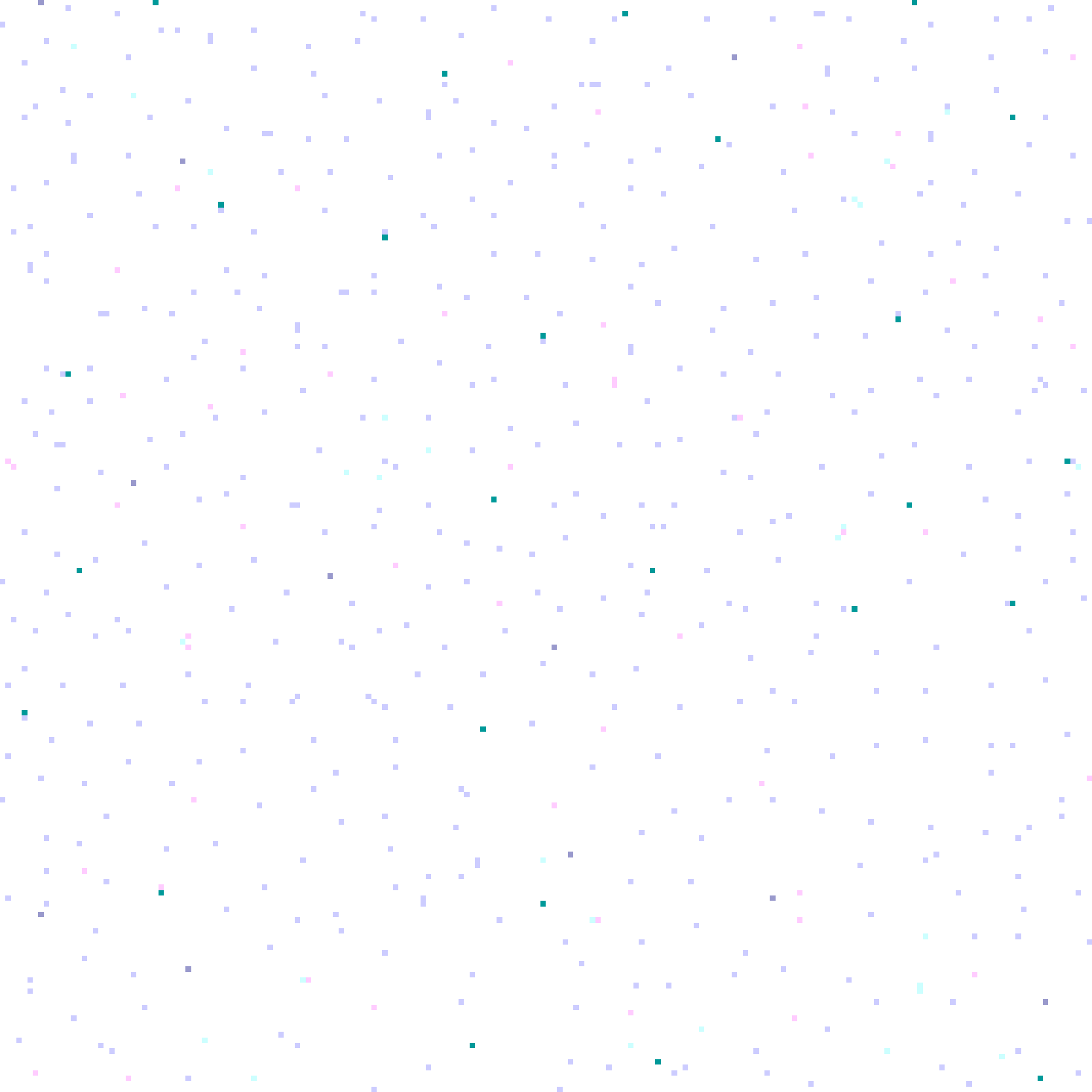

Date : 16-9-2021 11:14:59
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: Bestuurlijk overleg 17 december
Attachment : Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij -presentatie 17 dec 2020.pdf;waarnemingen pilot gebiedsverkenningen 17-12-20.pdf;

-----Oorspronkelijk bericht-----
Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 18 december 2020 12:34
Aan: Henk Jumelet <[redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@hetnet.nl; [redacted]@gmail.com; [redacted]@nmfdrenthe.nl; [redacted]@natuurmonumenten.nl; [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl; [redacted]@live.nl
CC: [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drentslandschap.nl' <[redacted]@drentslandschap.nl>; Bert Hummelen [redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Onderwerp: Bestuurlijk overleg 17 december

Beste allemaal,

Het blijkt dat bijgaande presentaties in mijn vorig mailbericht niet goed zijn overgekomen.
Het is niet helemaal duidelijk hoe dit ontstaat maar na de vakantie zal ik contact opnemen met onze collega's.
Ik ga ervan uit dat bijgaande presentaties wel goed leesbaar zijn en geen witte balken vertonen.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Team Drentse aanpak Stikstof

provincie Drenthe

Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden

Bestuurlijk overleg Samenwerking Drentse aanpak Stikstof

17 december 2020

provincie Drenthe

Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden

- 3 november: publicatie ministerie van LNV “Regeling provinciale aankoop veehouderijen nabij natuurgebieden”
- Provincies k[redacted]en met als doel: blijvende vermindering van stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden
- 1 jaar: 1 november 2020 tot 1 november 2021
- Drie tranches beschikbaar: eerste is om ervaring op te doen. Daarna twee tranches met een aangepaste regeling op basis van de evaluatie

provincie Drenthe

Randvoorwaarden

- Bij aankoop moet er sprake zijn van een blijvende reductie van stikstofemissie
- De bestemming moet wijzigen en de vergunning wordt ingetrokken (beëindiging van het bedrijf op de locati[redacted]
- De veehouderij ligt binnen 10 km van N[redacted] heeft m[redacted]kstofdepositie per hectare in afgelopen jaar.
- Binnen 18 maanden na inwerkintreding van de regeling moeten de koopovereenkomsten zijn gesloten: 1 mei 2022
- De gronden van het bedrijf kunnen worden meegekocht; aang[redacted]ndbouwgrond kan vervolgens gebruikt worden in gebiedsprocessen

[redacted]

provincie Drenthe

Financiën

- LNV financiert het waardeverschil dat ontstaat door de functie wijziging; onderstaande kosten kunnen worden gefinancierd:
  - verkrijg[redacted]
  - verkrijging van landbouwgrond
  - sloop van bedrijfsgebouwen
- Het gaat altijd om de marktwaarde zodat staatssteun wordt voorkomen

Financieringsmethodieken en budget

- Voor de bijdrage worden 2 financieringsmethodieken genoemd: A en B-deel
  - A-deel: 100% financiering Rijk
  - B-deel: financiering Rijk waardeverschil, financiering provincie de “restwaarde”
- Totaalbudget landelijk is 95 miljoen, te verdelen in 50% voor het A-deel en 50% voor het B-deel.
- Voor Drenthe is beschikbaar:
  - A-deel 15,14 %: 7.315.000,- euro
  - B-deel 10,98 %: 5.215.500,- euro

provincie Drenthe

Voorlopige conclusie financiën

- Met het A-deel kan in ieder geval 1 bedrijf gekocht worden; als we er van uit gaan dat een gemiddeld agrarisch bedrijf ongeveer 5 miljoen kost
- Voor het B-[redacted]

We taxeren bij aankoop het waardeverschil; LNV financiert het verschil en de provincie de rest. Als we uitgaan van een waardeverschil van 1,5 / 2 miljoen betekent dit dat we met het B-deel ongeveer 3 bedrijven kunnen kopen

provincie Drenthe

Rol/taak provincie

- Verantwoordelijk voor de aankoop van de bedrijven (grond en gebouwen)
- Waarborgen blijvende reductie stikstofemissie door uitvoering van:
  - Zorgdragen dat binnen een jaar/gangbare termijn productieronde na het sluiten van de koopove[redacted]
  - Zorgdragen dat het productierecht is be[redacted]gunninge[redacted]/niet meer werkzaam zijn
  - Bewerkstelligen dat de planologische bestemming van de vestiging van de veehouderij zodanig wordt gewijzigd dat op die plaats niet langer veehouderijactiviteiten kunnen plaatsvinden

provincie Drenthe

Proces

- Prolander houdt een lijst bij van deze belangstellenden: verschillende ondernemers hebben zich gemeld
- Uitgangspunt voor de 1e tranche van de regeling is: om met deze agrariërs aan de slag te gaan; deze mensen hebben aangeven te willen verkopen, dat is van belang om dat de uitvoeringsperiode erg kort is
- Overleg met het kadaster, zij hebben een [redacted] m de be[redacted]n, Enerzijds aan de randvoorwaarden van de regeling, anderzijds worden de grondposities beoordeeld, in welke mate kunnen de gronden bijdragen aan het gebiedsproces?
- Hiervoor zijn duidelijke criteria noodzakelijk, die zijn we aan het ontwikkelen [redacted] en worden door GS vastgesteld
- Goede communicatie; richting de ondernemers die belangstelling hebben getoond en landbouwsector
- Financiering voor het provinciale deel regelen

provincie Drenthe

Gebiedsverkenningen Stikstof
Waarnemingen

Bestuurlijk Overleg 17 december 2020

provincie Drenthe

Proces pilots gebiedsverkenningen:

- Aanpak bestuurlijk afgestemd
- Keuze voor 2 pilots: Mantingerzand/Mantingerbos en Elperstroom
- 5 sessies in november, december gehouden (planning 6)
- Deelname door 6 partijen met technisch voorzitter

Waarneming 1:

We wilden feiten verzamelen, we kregen vooral discussies boven water:

- Discussie ov[redacted]eid Aerius
- Veel vragen over aanwijzing, toestand, trend van habitattypen
- Partijen nog niet toe aan verkennen handelingsopties

provincie Drenthe

Waarneming 2:

Veel geleverde stukken, maar niet direct bruikbaar

- Veel inform[redacted]aar
- Maar nog te weinig betekenisvol
- Partijen hebben te weinig tijd gehad om stukken te lezen

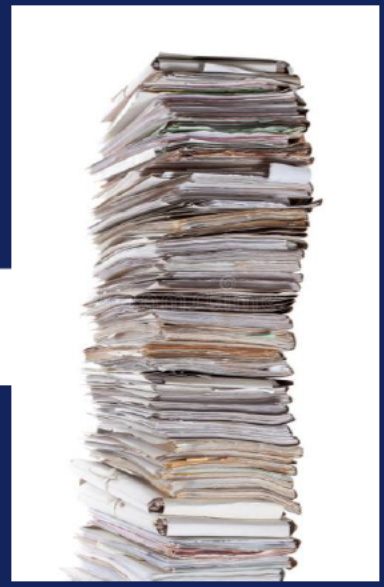

provincie Drenthe

Waarneming 3:

Partijen willen meer tijd:

- Om achter[redacted]
- Tijd nodig om bekend te raken met materie en gebieden

provincie Drenthe

Impasse

Om verder te kunnen gaan met groepsgesprekken voor gebiedsverkenningen is nodig:

- Bestuurlijk ge[redacted]
- Informatie meer duiden en anders beschikba[redacted]ncept-factsheets, vragensessies)
- Tijd geven en afspraken over planning eerste kwartaal 2021

Notie: Zonder gezamenlijke kaders kun je geen gebiedsverkenningen doe[redacted]

provincie Drenthe

Voorstel procesaanpak

- Het stikstofprobleem: “een schuifpuzzel zonder reservevakje”
- Daarom een procesaanpak die de noodzakelijke schuifruimte (extra vakjes) creëert
- Deze schuifruimte stelt ons in staat samen creatieve, gedragen oplossingen te ontwikkelen
- In een samen[redacted]
- Waarin we zoeken naar oplossingen met wederzijds belang
- Met objectieve criteria
- En flexibiliteit

provincie Drenthe

De vraag

Bent u bereid verder te praten op basis van de eerder besproken uitgangspunten?

provincie Drenthe

Procesregels

- De stikstofopgave is leidend
- Vrijheid in keuzes maar wel aanspreekbaar
- Respect voor [redacted]
- We omarmen de complexiteit
- Iedereen heeft toegang tot dezelfde informatie

provincie Drenthe

Date : 16-9-2021 11:16:56
From : "[redacted]@drenthe.nl
To : [redacted]@drenthe.nl
Subject : FW: concept actie- en afsprakenlijst Bestuurlijk Overleg Verkenning samenwerking Drentse aanpak Stikstof
Attachment : Agenda Samenwerking Gebiedsgerichte Aanpak Drenthe 18 februari.pdf;concept Actie- en afsprakenlijst BO Gebiedsgerichte Aanpak Drenthe 19 januari.pdf;image001.gif;image002.png;

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: donderdag 11 februari 2021 16:13
Aan: Henk Jumelet[redacted]@drenthe.nl>; 'Reinder Hoekstra'[redacted]@nmfdrenthe.nl>;[redacted]@natuurmonumenten.nl;[redacted]@kpnmail.nl;[redacted]@bouwendnederland.nl[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl[redacted]@live.nl;[redacted]@gmail.com;[redacted]@bouwendnederland.nl
CC:[redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@drenthe.nl>[redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@drenthe.nl>;[redacted]@drentslandschap.nl' <[redacted]@drentslandschap.nl>; Bert Hummelen[redacted]@staatsbosbeheer.nl>
Onderwerp: concept actie- en afsprakenlijst Bestuurlijk Overleg Verkenning samenwerking Drentse aanpak Stikstof

Beste allemaal,

Donderdag 18 februari, staat van 19.00 – 21.30 uur, het Bestuurlijk Overleg Samenwerking Gebiedsgerichte Aanpak Drenthe gepland.
Helaas hebben we nog steeds te maken met de corona maatregelen en is het vooralsnog niet mogelijk dat we elkaar treffen in het provinciehuis van Drenthe.
Hierbij zend ik jullie de agenda en voor de volledigheid heb ik de concept actie- en afsprakenlijst nogmaals bijgevoegd.

Mochten er vragen zijn dan hoor ik dit graag!

Voor nu alvast een fijn weekend met heel veel schaatsplezier en bovenal genieten van de prachtige winterse plaatjes!

Met vriendelijke groet,

[redacted] *Drentse aanpak Stikstof (3P)*

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]@drenthe.nl
06-[redacted]

AGENDA
Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof *digitaal via Teams*

Datum	18 februari 2021
Tijd	19.00 – 20.30 uur
Aanwezig	Vertegenwoordigers Landbouwcollectief, Groene Partners, Bedrijven en provincie Drenthe
Plaats	Teams overleg
Status gesprek	Verkenning samenwerking Drentse aanpak Stikstof

1. **Opening en welkom door Henk Jumelet.**

2. **Delen van de actualiteiten.**
   Vertegenwoordigers delen actualiteiten die van belang zijn om te delen.

3. **Bespreken/ afstemmen concept actie- en afsprakenlijst overleg d.d. 19-01-2021**
   (*zie bijlage 1***)**

4. **Toelichting stand van zaken RSRS en extern salderen.**

5. **Afstemming aangescherpte uitgangspunten gebiedsverkenningen**.
   In het overleg van 19 januari jl zijn de uitgangspunten voor de gebiedsverkenningen besproken en na inbreng van partners aangescherpt. De uitgangspunten liggen nu ter instemming voor.
   1. De opgave in de Drentse stikstofaanpak is om ruimte te creëren voor nieuwe ontwikkelingen (en dus vergunningen) binnen het gegeven dat de instandhoudingsdoelen van de Natura 2000- gebieden moeten worden bereikt.
   2. De aanpak van de stikstofopgave in Drenthe wordt vormgegeven binnen de kaders van de Wet Stikstofreductie en natuurverbetering.
   3. De beheerplannen voor de twaalf stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden zijn uitgangspunt bij het opstellen van de Gebiedsgerichte aanpak stikstof. Deze beheerplannen bevatten o.a. de instandhoudingsdoelen (behoud/ uitbreiding, kwantitatieve en kwalitatieve opgave en de kritische depositiewaarden voor habitattypen). Bij het tot stand komen van de Gebiedsgerichte aanpak stikstof wordt rekening gehouden met relevante nieuwe ontwikkelingen (b.v. effecten herstelmaatregelen, resultaten monitoring en onderzoek, resultaten veldbezoeken).
   4. De berekeningen van stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden worden gemaakt met wettelijk vastgestelde en gevalideerde data.

6. **Verdere toelichting uitvoering en planning gebiedsverkenningen**

7. **Afronding en afsluiting.**
   Vervolgafspraken maken en voorstellen van agendapunten voor het volgende overleg.

Bijlage 1

Actie- en Afsprakenlijst
Bestuurlijk Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof
d.d. 19 januari 2021.

1. Opening en welkom door Henk Jumelet.

2. Delen van de actualiteiten.

Afspraak: M.i.v. deze vergadering wordt een actie- en besluitenlijst opgesteld en na de vergadering gedeeld met de deelnemers.

- Aanbod gedaan door de natuurorganisaties om een kennissessie te organiseren, dit voorstel is toegezonden aan de provincie. Provincie gaat in overleg met de natuurorganisaties op welke wijze dit voorstel zal worden opgepakt en uitgevoerd. (**Actie:** Natuurmonumenten en provincie)

- DPG vraagt aandacht voor de brief d.d. 3 december jl. gericht aan de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de leden van de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland met het onderwerp “Gezamenlijk aan de slag met overgangszones”.
Provincie zal in het volgende bestuurlijk overleg, medio februari, hierop terugkomen (**Actie:** provincie)

- DPG vraagt aandacht voor beantwoording van de vragen die onlangs zijn gesteld met betrekking tot het Mantingerzand. Ten zuidwesten van het Mantingerveld zouden landbouwgronden zijn omgezet in de Natuur en de depositie van het munitiedepot, ook ten zuiden van het Matingerveld, zou hoog zijn, wat bevreemdend is omdat dit al 15 jaar niet meer in gebruik is. Wil de provincie dit uitzoeken hoe dit zit? (**Actie**: de provincie zal zsm de vragen per mail beantwoorden)

3. Afstemming inhoudelijke uitgangspunten gebiedsverkenningen
De door de provincie beschreven uitgangspunten zijn besproken met de partners en partners hebben hierop gereageerd.

<u>Aangescherpte uitgangspunten Gebiedsgerichte aanpak Stikstof</u>

De provincie zal bij de aanpak van de Drentse stikstofproblematiek de volgende uitgangspunten hanteren:

1. De opgave in de Drentse stikstofaanpak is om ruimte te creëren voor nieuwe ontwikkelingen (en dus vergunningen) binnen het gegeven dat de instandhoudingsdoelen van de Natura 2000- gebieden moeten worden bereikt.
2. De aanpak van de stikstofopgave in Drenthe wordt vormgegeven binnen de kaders van de Wet Stikstofreductie en natuurverbetering.
3. De beheerplannen voor de twaalf stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden zijn uitgangspunt bij het opstellen van de Gebiedsgerichte aanpak stikstof. Deze beheerplannen bevatten o.a. de instandhoudingsdoelen (behoud/ uitbreiding, kwantitatieve en kwalitatieve opgave en de kritische depositiewaarden voor habitattypen). Bij het tot stand komen van de Gebiedsgerichte aanpak stikstof wordt

rekening gehouden met relevante nieuwe ontwikkelingen (b.v. effecten herstelmaatregelen, resultaten monitoring en onderzoek, resultaten veldbezoeken).

4. De berekeningen van stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden worden gemaakt met wettelijk vastgestelde en gevalideerde data.

De natuurorganisaties hechten er waarde aan dat bij instemming van de Wet Stikstofreductie en natuurverbetering het tweede uitgangspunt ter toetsing wordt geagendeerd in een volgend Bestuurlijk overleg (**Actie:** provincie)

Afspraak: de uitgangspunten worden tekstueel aangescherpt en aan de partners ter accordering voorgelegd (**Actie**: provincie).

4. Verdere uitwerking planning aanpak gebiedsverkenningen.

Afspraak: Tijdens het 1e trimester worden een aantal deelsessies georganiseerd waarin terugkoppeling zal worden gedaan. De planning zal verder door de provincie worden verfijnd waarbij ook wordt gekeken naar o.a. latente ruimte, de meldingen, legalisering etc. (**Actie**: provincie)

Afspraak: In de tussenliggende periode kan met instrumentarium zoals de aankoopregeling ter verdieping geoefend worden in de pilotgebieden. Dit kan inzicht bieden welke mogelijkheden dit geeft in het uitdenken en opstellen van de gebiedsagenda's. Zie het als een vingeroefening en niet om elkaar op vast te pinnen. In de volgende vergadering zal hiervoor een voorstel worden voorgelegd. **(Actie:** provincie)

Vanuit het LC wordt gerefereerd dat in de ambtelijke werkgroep van 17 december vragen zijn gesteld en die zijn tot op heden nog niet beantwoord. Aangegeven wordt dat de vragen als input dienen voor het uitwerken van de gebiedsverkenningen (factsheets). (**Actie**: provincie zal een toelichting geven richting het Landbouw Collectief).

5. Afronding en afsluiting.

Afspraak: medio februari zal een volgend overleg worden gepland waarin de uitvoering van de gebiedsverkenningen, stand van zaken RSRS en de brief "Gezamenlijk aan de slag met overgangszones" zullen worden geagendeerd. (**Actie:** provincie)

Afspraak: de presentatie zal worden toegezonden samen met de aanscherping van de uitgangspunten en de actie- en afsprakenlijst (**Actie**: provincie)

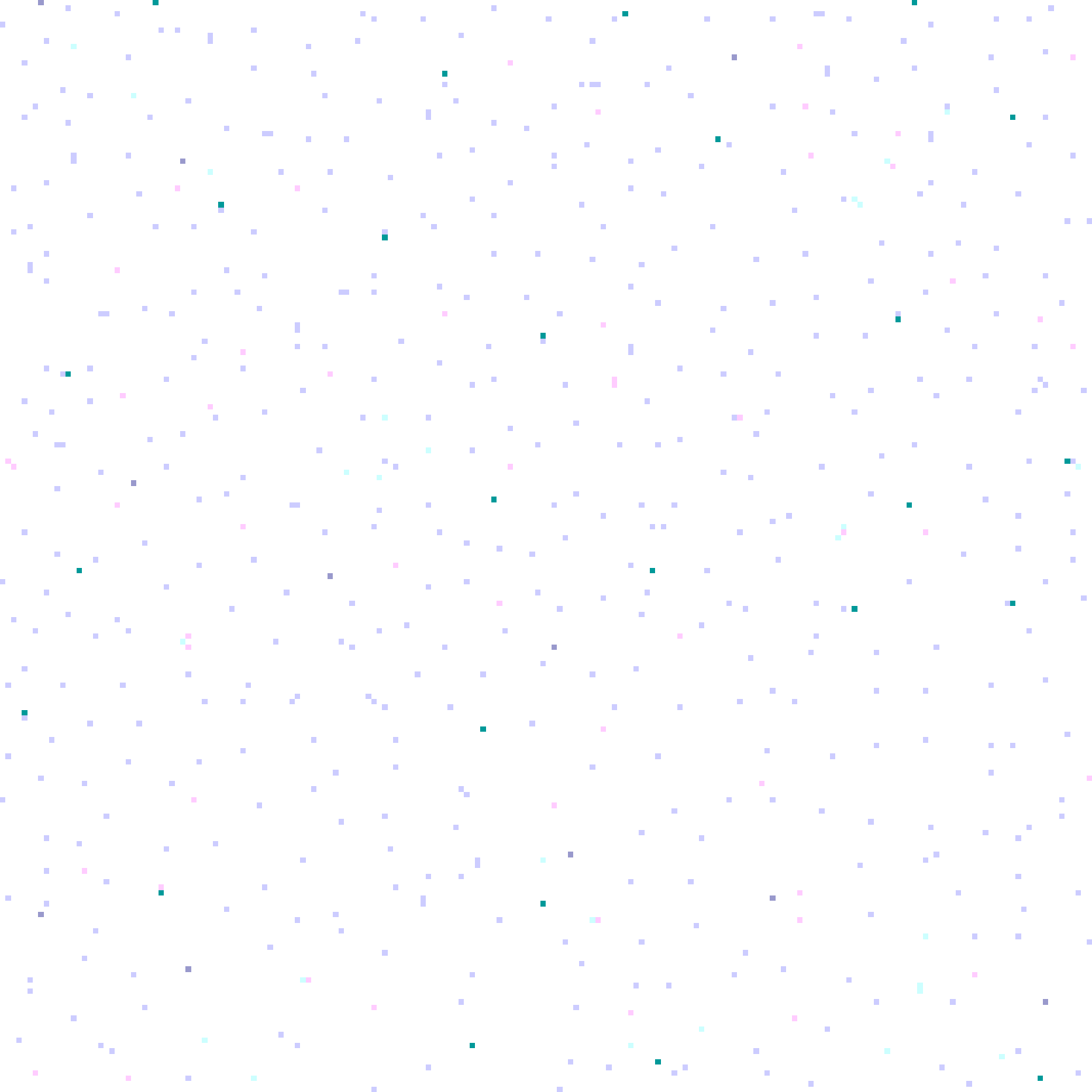

Date : 23-11-2021 17:43:04
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : @nmfdrenthe.nl" @nmfdrenthe.nl, @staatsbosbeheer.nl, @ltonoord.nl" @ltonoord.nl, @gmail.com" @gmail.com, @outlook.com" @outlook.com, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @kpnplanet.nl, " @drenthe.nl, @natuurmonumenten.nl, " " @prolander.nl, " @middendrenthe.nl" @middendrenthe.nl
Cc : @drenthe.nl, @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @staatsbosbeheer.nl, " @hotmail.com
Subject : stand van zaken Gebiedsverkenningen stikstof Drenthe
Attachment : image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Goedemiddag,

In november en december 2020 zijn wij gestart met bijeenkomsten Gebiedsverkenningen, met de pilots Mantingerbos/Mantingerzand en Elperstroom, waarbij u fysiek danwel digitaal 'aan tafel' hebt gezeten. Ingewikkelde materie, waaraan met man en macht gewerkt is om het inzichtelijk te maken.
Vandaag heeft Gedeputeerde Staten kennis genomen van de Gebiedsverkenningen en heeft GS deze vrijgegeven.
Om u mee te nemen in het resultaat en de afronding van de gebiedsverkenningen, ontvangt u hierbij de link naar de Gebiedsverkenningen stikstof Drenthe.

www.provincie.drenthe.nl/stikstof

Binnenkort ontvangt u een uitnodiging voor een (zo mogelijk) fysieke bijeenkomst zodat we het resultaat van de Gebiedsverkenningen met elkaar kunnen afsluiten en de eerste indrukken kunnen delen.

Mogelijke data hiervoor zijn:
Donderdag 9 december van 15.00-16.30 uur
Dinsdag 14 december van 13.00-14.30 uur of 14.30-16.00 uur
Woensdag 15 december van 13.00-14.30 uur of 14.30-16.00 uur.

Indien u geïnteresseerd bent om hieraan deel te nemen, zou het fijn zijn wanneer u uw (on-)mogelijkheden ten aanzien van deze data z.s.m wilt mailen aan stikstof@drenthe.nl

Met vriendelijke groet,

Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6 |
@drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Date : 12-7-2021 12:15:49
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "[redacted]@nmfdrenthe.nl"[redacted]@nmfdrenthe.nl,[redacted]@natuurmonumenten.nl, "[redacted]@staatsbosbeheer.nl,[redacted]@ltonoord.nl"[redacted]@ltonoord.nl,[redacted]@outlook.com"[redacted]@outlook.com, "[redacted]@drenthe.nl,[redacted]"[redacted]@drenthe.nl,[redacted]@prolander.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@kpnplanet.nl,"[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]"[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl,[redacted]@middendrenthe.nl"[redacted]@middendrenthe.nl, "[redacted]"[redacted]@drenthe.nl,[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@kpnmail.nl, "[redacted]@staatsbosbeheer.nl,[redacted]@hotmail.com
Cc :[redacted]@drenthe.nl,[redacted]@drenthe.nl
BCc : "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Verslag overleg svz gebiedsverkenningen d.d. 6 juli 2021
Attachment : Verslag bijpraatmoment svz gebiedsverkenningen 06072021.pdf;image001.png;image002.png;image003.png;image004.png;image005.png;

Goedemiddag,

Hierbij ontvangt u het verslag van het 'bijpraatmoment stand van zaken gebiedsverkenningen' van vorige week dinsdag.

Eveneens treft u hieronder de link naar de storymap aan, zoals toegezegd.

Link naar storymap: Gebiedsgerichte aanpak stikstof (arcgis.com)

Na het zomerreces melden wij ons weer met een nieuwe datum voor een vervolgoverleg.

Een fijne zomer toegewenst.

Met vriendelijke groet,

[redacted] Team Stikstof

provincie Drenthe

+31 6[redacted] |
[redacted]@drenthe.nl
[redacted]

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592[redacted] post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Verslag Bijpraten stand van zaken Gebiedsverkenningen op 6 juli 2021, 14.30 – 17.00 uur
MS TEAMS

Aanwezig: (DPG), (Natuurmonumenten), (LTO Noord), (Natuur en Milieu Federatie Drenthe), (Staatsbosbeheer), (AJK), (gemeente Midden-Drenthe), (Prolander), (allen Provincie Drenthe).
Afwezig: (FDF) (deels) (Staatsbosbeheer), (LTO)

---

1. **Opening en vaststellen agenda**
   opent de vergadering en stelt een aantal nieuwe gezichten voor. Hij stelt voor om de volgende punten te bespreken:
   - het verbond dat gesloten is tussen LTO, NM en VNO-NCW:
   - de vragen die schriftelijk door FDF gesteld zijn;
   - de storymap, die met name voor Mantingerbos al aardig ingevuld is
   - tips voor de aanpak van de volgende fase met de gebiedsagenda's

2. **Actuele ontwikkelingen**
   van LTO licht het gezamenlijke plan van LTO, Natuurmonumenten en VNO-NCW toe. Ze hebben een collectief gevormd en een handreiking gegeven aan de overheid om uit de stikstofcrisis te kunnen raken. De doelstelling daarbij is 40% reductie in 2030 met daarin een voorstel voor een pakket aan maatregelen.
   Ondanks lopende discussies is er draagvlak bij de achterban.

   In de handreiking zitten kenmerken die de gebiedsverkenningen raken.

   van Natuurmonumenten reageert positief, het is fijn om samen de handschoen te kunnen oppakken en toekomstige plannen te vormen.

   Verder is de afgelopen week het rapport van Erisman + Strootman verschenen. is blij met de conclusies uit het rapport dat er integraler gekeken moet worden bij het oplossen van de stikstofproblematiek.
   (Staatsbosbeheer) sluit zich hierbij aan. Zij merkt op dat er door de corona-pandemie ook duidelijk is geworden wat recreëren, het beleven van de buitenwereld gaat betekenen voor de toekomst. Goed dat dit ook meegenomen wordt.

3. **Presentatie Storymap**
   presenteert de storymap online. De link naar de storymap wordt nagezonden. De storymap wordt nog verder ontwikkeld met meerdere lagen (3 detailniveaus), iedereen kan straks naar behoefte de eigen laag ontdekken.

   Iedere bron is apart in beeld gebracht, niet op adres maar op sectorniveau (landbouw, industrie). Dit betreft de vergunde uitstoot. Verstrekte vergunningen zijn overigens openbaar.

   geeft complimenten. De storymap geeft goed weer wat de mogelijkheden zijn. geeft aan dat ze wel twijfelt of we niet te veel focussen op stikstof alleen. We moeten breder kijken om de natuurdoelen te halen. Dat wordt beaamd door de vergadering. Echter hebben we volgens de Wsn wel een opgave om de stikstof terug te dringen. Het is dus én én.

   eeft als suggestie mee dat er een tweedeling gemaakt kan worden in de maatregelen, namelijk interne maatregelen (binnen gebied) en externe maatregelen (hiervoor heb je de omgeving nodig en maakt daarom automatisch de koppeling naar een integrale gebiedsaanpak. vult aan met de opmerking dat er dan nog een categorie onderzoek aan zou moeten worden toegevoegd.

De vergadering vraagt zich af wat we straks gaan doen wanneer de gebiedsverkenningen klaar zijn en de storymap gevuld is. geeft aan dat er na de zomer een plan op de Bestuurlijke Tafel komt met daarin het proces om te komen tot gebiedsagenda's.

geeft aan dat wellicht op de planning van Programma Natuurlijk Platteland aangesloten kan worden. en denken meer aan zwaluwstaarten met Programma Natuurlijk Platteland omdat ze anders zorgen hebben over mogelijke vertraging.

heeft vragen over een situatie (correctheid van de habitattypenkaart) bij Mantingerzand. Dit wordt ambtelijk uitgezocht.

4. Vervolgafspraken en sluiting

De storymap wordt in de zomer verder gevuld. Elperstroom is het eerste gebied dat na Mantingerzand en Mantingerbos op de rol staat. Verwacht wordt dat deze na de zomer klaar is. Afgesproken wordt dat er eind september een nieuw overleg wordt gepland. bedankt iedereen voor zijn/haar bijdrage en sluit de vergadering.

Date : 27-10-2021 10:55:26
From : "Abel Kooistra" akooistra@ltonoord.nl
To : "[redacted]@drenthe.nl, [redacted]@drenthe.nl
Cc : "[redacted]@live.nl"' [redacted]@live.nl, [redacted]@hotmail.com, "[redacted]@gmail.com" [redacted]@gmail.com, "[redacted]@outlook.com" [redacted]@outlook.com, "[redacted]@ltonoord.nl, [redacted]@hetnet.nl" [redacted]@hetnet.nl, [redacted]@outlook.com" [redacted]@outlook.com, "[redacted]@gmail.com, [redacted]@live.nl" [redacted]@live.nl
Subject : RE: voorbereiding Bestuurlijke Tafel 28 oktober
Attachment : Insteek van DLC voor bestuurlijke tafel Drenthe.pptx;image007.png;image008.png;image009.png;image010.png;image011.png;image012.png;

Goedemorgen [redacted]

Voor de voorbereiding van de Bestuurlijke tafel heeft het Drents LC. de volgende inbreng opgesteld, als reactie op de gestelde bespreekpunten. Deze inbreng zouden we graag mondeling willen toelichten tijdens het overleg.
Daarbij zouden we, mits aanwezig of mogelijk, de agenda en de daarbij achterliggende stukken ervan graag tijdig voor het overleg willen ontvangen. Bij voorbaat hartelijk dank.

PS: Is er al een nieuwe datum geprikt voor de Bestuurlijke tafel?

Met vriendelijke groet,

[redacted] GGA Stikstof LTO Noord

t: 088 888 66 66
m: 06[redacted]
w: www.ltonoord.nl

LTO noord Achter de boer en tuinder. Voor ons allemaal.

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Datum: maandag 18 oktober 2021 om 10:53
Aan: [redacted]@gmail.com>
CC: [redacted]>, Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Onderwerp: RE: voorbereiding Bestuurlijke Tafel 28 oktober

Goedemorgen [redacted]

Vorige week donderdagmiddag hebben we elkaar even telefonisch gesproken over de voorbereiding op de Bestuurlijke tafel van 28 okt a.s.
Daarbij gaf je aan hier voorafgaand aan een overleg te organiseren met de partners van het LC om met elkaar in gesprek te gaan over de punten die vanuit het LC worden ingebracht op de volgende Bestuurlijke tafel. We hebben het ook even gehad over de uitvraag van Friesland, waarbij je opmerkte ook graag vanuit Drenthe de vragen te ontvangen om deze te kunnen bespreken.

Nu is het deze week herfstvakantie waardoor de agenda voor de Bestuurlijke tafel op maandag de 25e met gedeputeerde Jumelet zal worden besproken.
De voorbereiding op de 28e wordt daardoor wel kort dag. Het zou fijn zijn om als gesprekspartners voorafgaand aan de Bestuurlijke tafel kennis te kunnen nemen van de ingebrachte punten vanuit de sectoren/deelnemers . De provincie verzamelt deze inbreng en zal dit vooraf delen. Om die reden geef ik je graag alvast de bespreekpunten mee, zoals ik die nu voorzie.

- De randvoorwaarden voor het proces
  (*o.a. wat hebben we in Drenthe (ook van elkaar) nodig, op welke manier gezamenlijkheid en verantwoordelijkheid aan de bestuurlijke tafel)*
- De aandachtspunten voor de uitwerking van de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe
  (van gebiedsverkenningen naar gebiedsagenda's die leiden tot het gebiedsplan – Koersdocument)
- De inhoudelijke punten t.a.v. de stikstofaanpak in Drenthe
  (*hiermee wordt gedoeld op bv het wettelijk kader, het koersdocument, de besproken uitgangspunten i.k.v. de gebiedsverkenningen, het landelijke akkoord Duurzaam evenwicht)*

Ik hoop je hiermee richting mee te geven en wanneer mogelijk ontvangen we graag de inbreng voor 25 oktober.
5.1.2.e [redacted] Mocht je vragen hebben dan kun je terecht bij mijn collega [redacted] (in de c.c) of tel nr. 06-[redacted]

Groet,
[redacted]

Van: Team Stikstof Drenthe <stikstof@drenthe.nl>
Verzonden: donderdag 14 oktober 2021 12:09
Aan: [redacted]@nmfdrenthe.nl; [redacted]@natuurmonumenten.nl; [redacted]@kpnmail.nl; [redacted]@gmail.com; [redacted]@live.nl; [redacted]@bouwendnederland.nl; [redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl
CC: [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: voorbereiding Bestuurlijke Tafel 28 oktober
Urgentie: Hoog

Goedemiddag,

In de afronding van de Bestuurlijk tafel op 7 oktober j.l. hebben we gezamenlijk geconstateerd dat het goed is om het ingezette en constructieve gesprek een vervolg te geven. Door met elkaar te spreken over voorwaarden die voor de volgende fase van belang zijn om het overleg en de aanpak verder vorm te geven.
Ter voorbereiding hierop zal ik vandaag en/of morgen telefonisch contact opnemen om hiervoor de eerste input op te halen. Uiteraard kan er altijd ook via de mail aanvullende input geleverd worden.
We zullen deze input verzamelen en z.s.m. (uiterlijk 26 oktober) dit ter voorbereiding op het overleg aan jullie toezenden.

5.1.2.e [redacted]. Daar waar het mij niet is gelukt om vandaag of morgen in contact te komen, zal mijn collega [redacted] dit van me overnemen om de input compleet te krijgen.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Team Procesregie, programma- en projectmanagement (3P)

provincie Drenthe

+31 6 [redacted] |
[redacted] @drenthe.nl

Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen
+31 592 365555 | post@drenthe.nl
www.provincie.drenthe.nl

Volg ons op

Inbreng van Drents Landbouwcollectief voor bespreekpunten Bestuurlijke Tafel

?? november 2021

Agenda

Bespreekpunten voor bestuurlijke tafel Drenthe

1. De randvoorwaarden voor het proces (*o.a. wat hebben we in Drenthe (ook van elkaar) nodig, op welke manier gezamenlijkheid en verantwoordelijkheid aan de bestuurlijke tafel)*
2. De aandachtspunten voor de uitwerking van de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe. *(van gebiedsverkenningen naar gebiedsagenda's die leiden tot het gebiedsplan – Koersdocument)*
3. De inhoudelijke punten t.a.v. de stikstofaanpak in Drenthe. (*hiermee wordt gedoeld op bv het wettelijk kader, het koersdocument, de besproken uitgangspunten i.k.v. de gebiedsverkenningen, het landelijke akkoord Duurzaam evenwicht)*

1. De randvoorwaarden voor het proces - *o.a. wat hebben we in Drenthe (ook van elkaar) nodig, op welke manier gezamenlijkheid en verantwoordelijkheid aan de bestuurlijke tafel)*

Insteekpunten

1. Geen onduidelijkheden over de kaders en de randvoorwaarden waarbinnen het gebiedsproces gaat plaatsvinden. (mandaat, geld, instrumentarium en spelregels)
2. Bestaande landbouwbedrijven moeten een duurzaam economisch perspectief (blijven) hebben.
3. De landbouwstructuur moet versterkt worden.
4. Volstrekte duidelijkheid bieden aan de landbouwbedrijven die op dit moment nog geen vergunning hebben. (bijv. Geen handhavingsprocedures hanteren bij PAS-melders/knelgevallen)
5. PAS-melders, interimmers en vrijgestelde vergunningsactiviteiten moeten binnen afzienbare tijd perspectief krijgen op legalisering.
6. Landbouw moet het hoogste in de prioritering komen en blijven bij verdeling van stikstofruimte.
7. Een evenwichtige verdeling van de reductie over de verschillende sectoren. (dit moet vooraf in kaart gebracht worden)

2. De aandachtspunten voor de uitwerking van de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe - *van gebiedsverkenningen naar gebiedsagenda's die leiden tot het gebiedsplan – Koersdocument)*

Insteekpunten

De gebiedsanalyses moeten op voorhand duidelijk en helder zijn, evenals de randvoorwaarden en instrumentarium, alvorens te starten met het gebiedsproces.

1. Een evenredige balans vinden in de vertegenwoordiging van belangen, waarbij de vertegenwoordiging van landbouwbelangen grotendeels centraal staat.
2. Duidelijk moet blijven dat er sprake is van verschillende verantwoordelijkheden bij zowel de provincie, als belangenorganisaties.
3. Een passende vergoeding voor inzet van bestuurders/deelnemers aan proces.

3. De inhoudelijke punten t.a.v. de stikstofaanpak in Drenthe. (*hiermee wordt gedoeld op bv het wettelijk kader, het koersdocument, de besproken uitgangspunten i.k.v. de gebiedsverkenningen, het landelijke akkoord Duurzaam evenwicht)*

Insteekpunten

1. Niet teveel krampachtig vasthouden aan de KDW-opgaves en de modellen die de verspreiding van stikstof voorspellen. (PBL 2e policybrief)
2. De stikstofaanpak moet weer gericht worden op de SDF-rapportage. (Europese Commissie)
3. Horizon verbreden naar grondige analyse van natuurgebieden en de staat van instandhouding.
4. Innovatie op emissiebeperking bij alle bedrijven zou uitgangspunt moeten zijn.
5. Er moet uitgegaan worden van de aanwezige natuur, en kritisch kijken hoe deze ingetekend is in de beheerkaarten.
6. Er moet een meetnetwerk ontwikkeld worden, zoals de pilot in Groningen. (Scholten, WUR)

Afsluiting

Date : 12-3-2021 12:06:39
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : "Henk Jumelet" [redacted]**@drenthe.nl, "'Reinder Hoekstra'"** [redacted]**@nmfdrenthe.nl,** [redacted]**@natuurmonumenten.nl"** [redacted]**@natuurmonumenten.nl,** [redacted]**@kpnmail.nl"** [redacted]**@kpnmail.nl,** [redacted]**@bouwendnederland.nl"** [redacted]**@bouwendnederland.nl,** [redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl"** [redacted]**@vnoncw-mkbnoord.nl,** [redacted]**@live.nl"** [redacted]**@live.nl, '** [redacted]**@gmail.com"** [redacted]**@gmail.com,** [redacted]**@bouwendnederland.nl"** [redacted]**@bouwendnederland.nl,** [redacted]**@ltonoord.nl"** [redacted]**@ltonoord.nl**
Cc : [redacted]**@drenthe.nl,** [redacted]**@drenthe.nl, '** [redacted]**@drenthe.nl,** [redacted]**@drenthe.nl, '** [redacted]**@drenthe.nl, '** [redacted]**@drentslandschap.nl"** [redacted]**@drentslandschap.nl, "Bert Hummelen"** [redacted]**@staatsbosbeheer.nl**
Subject : verplaatsen Bestuurlijk Overleg 18 maart a.s.
Attachment : concept Actie- en afsprakenlijst BO Gebiedsgerichte Aanpak Drenthe 18 februari MB.docx;image001.gif;image002.png;

Beste mensen,
Volgende week dinsdag 16 maart staan het 'Koersdocument Drentse aanpak Stikstof' en de 'Aankoopregeling veehouderijen nabij natuurgebieden' op de agenda van het college van GS. De aankoopregeling zal, zoals afgesproken in het voorgaande overleg, worden geagendeerd voor de volgende Bestuurlijke tafel Stikstof. Ook het Koersdocument, wat aan Provinciale Staten ter vaststelling zal worden voorgelegd, zullen we ter informatie toesturen.
Dit betekent dat naar ons idee er te weinig voorbereidingstijd over blijft voor een ieder om zich goed te kunnen voorbereiden op de geplande Bestuurlijke tafel Stikstof van 18 maart. Daarom zullen we jullie een nieuw datumvoorstel sturen zodat er voor een ieder voldoende tijd is voor voorbereiding op het overleg. De agenda en stukken zullen we z.s.m. doen toekomen.
Vooraf is wel de actie- en afsprakenlijst van 18 februari jl. bijgevoegd.

We hopen jullie hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Met vriendelijke groet,

[redacted]
Drentse aanpak Stikstof (3P)
[redacted]
Universiteit van het Noorden (3P)

provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen
[redacted]**@drenthe.nl**
06-[redacted]

Bijlage 1

Actie- en Afsprakenlijst
Bestuurlijk Overleg samenwerking Drentse aanpak Stikstof
d.d. 18 februari 2021.

2. Delen van de actualiteiten.

Afspraak: Binnenkort zal er schriftelijke informatie beschikbaar komen over extern salderen en verleasen. Deze informatie zal worden gedeeld met de partners.

Afspraak: Er zijn veel onderwerpen / actualiteiten gedeeld vanuit de provincie Drenthe. Een schematisch overzicht zal worden opgesteld met hierin de tijdslijn en dit zal worden gedeeld met de partners. (**Actie:** provincie)

3. Bespreken/ afstemmen concept actie- en afsprakenlijst overleg d.d. 19-01-2021 (zie bijlage 1).

Afspraak: In het bestuurlijk overleg, medio maart a.s., zal de brief d.d. 3 december jl. gericht aan de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de leden van de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland met het onderwerp “Gezamenlijk aan de slag met overgangszones” worden geagendeerd. (**Actie**: provincie).

Afspraak: De aankoopregeling zal worden geagendeerd voor het bestuurlijk overleg, medio maart.

Er zijn geen aanvullingen of wijzigingen op de concept actie- en afsprakenlijst en iedereen kan instemmen met de acties en afspraken.

6. Verdere uitwerking uitvoering en planning gebiedsverkenningen.

Afspraak: Vanuit het Landbouw Collectief wordt de wens geuit om een afsluitende bijeenkomst / evaluatie van de pilots gebiedsverkenningen Mantingerzand, Mantingerbos en Elperstroom te organiseren. Medio maart zal de provincie hiervoor een uitnodiging verzenden aan de deelnemers van de pilots**. (Actie: provincie)**

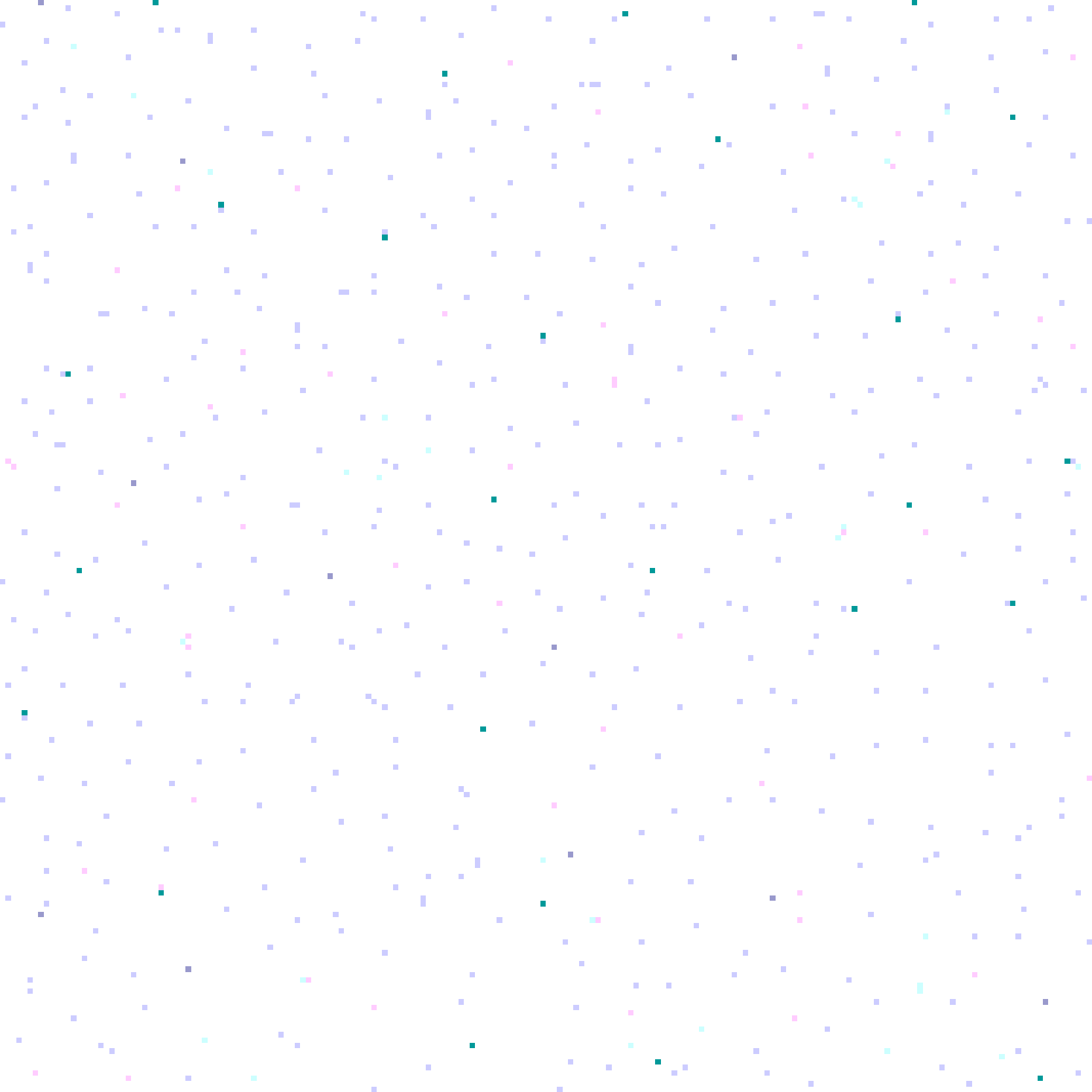

Date : 2-12-2020 10:43:06
From : "[redacted]@gmail.com
To : "[redacted]@drenthe.nl, "[redacted]@drenthe.nl
Subject : Vragen stikstof
Attachment : Brondocumenten Gebiedsverkenning Elperstroomgebied+LB2.docx;

Dag[redacted] en[redacted]

Hierbij onze vragen voor het Natura2000-gebied Elperstroom. Ik stuur deze vragen namens het LC Drenthe.

--
Met vriendelijke groet,

[redacted] 06[redacted]

MELKVEE EN EDUCATIEBEDRIJF [redacted]

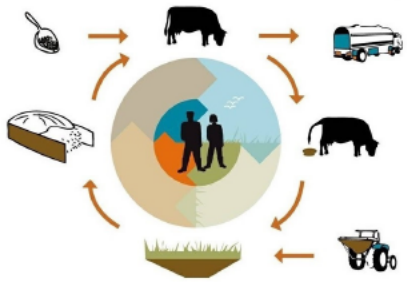

Brondocumenten GebiedsverkenningElperstroomgebied

Hfdst	Onderwerp	Bijlage	Nr
1	Beschrijving van het N2000 gebied ✓ Ontstaan, karakter, belangrijkste kenmerken, soorten, relatie met omgeving ✓ Welke habitattypen waren in het gebied gekwalificeerd aanwezig toen dit gebied werd voorgedragen aan Brussel? ✓ Welke habitattypen (en eventuele typische soorten) willen we in stand houden. Hoe is de toestand van de natuur en wat is de trend. ✓ Ook hiervoor terug kijken naar moment van voordracht in Brussel. ✓ Ten aanzien van de toestand van de natuur in Elperstroom is van belang te weten wat er er aan "Brussel" is gerapporteerd omtrent de kwaliteit van het gebied en de belangrijke habitattypen in de afgelopen jaren. (Uiteraard wel met copy van de originele rapportage.). ✓ Zijn er / wat zijn de uitbreidingsdoelstellingen voor de betreffende habitattypen / typische soorten? ✓ Wat is de invloed van het uitbreiden cq. toevoegen van habitatdoelstellingen op de opgave in relatie tot stikstof? ✓ Welke bedreigingen en invloeden zijn er behalve stikstof ✓ Hoe verhouden de drukfactoren hydrologie, beheer en stikstof zich (per habitattype) tot elkaar. (Maw. Waar hangt het welbevinden van habitattypen vooral vanaf ?) ✓ Ontwikkelingen sinds vaststellen beheerplan: - (Concept!) Veegbesluit - Ontwikkelingen in de afgelopen decennia. In het bijzonder ingrepen in het gebied (whh) en toegepast beheer.	Toelichting: [redacted] (Prolander)op het gebied. Zie ook beheerplan Elperstroomgebied: https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/n2000-beheerplan-Elperstroom.pdf M.n. hoofdstuk 3 Beheerplan Hoofdstuk 6 Beheerplan https://www.natura2000.nl/sites/default/files/TIL/Veegbesluit/WEB_Ontwerp-wijzigingsbesluit%20Habitatrichtlijngebieden.pdf Het hoofdstuk PAS gebiedsanalyse uit het beheerplan is nadien nog meermalen geactualiseerd bij de herzieningen van het Programma Aanpak Stikstof. De laatste PAS gebiedsanalyse is van 2017. Voor de ecologie is deze nog bruikbaar: https://www.natura2000.nl/sites/default/files/PAS/Gebiedsanalyses_vigerend/028_Elperstroom_Gebiedsanalyse_15-12-17_DR.pdf - Meetplan Elperstroomgebied - Verslag veldbezoeken 2019	1 2 3 4 5

	- Monitoringgegevens		
2	Beschrijving van de omgeving ✓ Karakter van het gebied; landbouwstructuur, aantallen en soorten bedrijven, aantallen dieren. ✓ Ook middels een terugblik tot 1990 in kaart brengen ontwikkelingen in aantallen bedrijven, gehouden dieren en stalsystemen in de omgeving. ✓ Bedrijven, infrastructuur, waterwinning, enz. (Grofmazig) de relevante gegevens voor zover van invloed op het behalen van de instandhoudingsdoelen voor het gebied. ✓ Op basis van een analyse proberen gewaar te worden hoeveel bedrijven in de omgeving zijn verstoken van een vergunning. Deze informatie is relevant omdat bij de doorrekening van scenario's voor reductie van stikstof deze bedrijven buiten beschouwing moeten worden gelaten. Zij kunnen niet investeren in reductie en zijn evenmin in staat extern te salderen.	Beheerplan Elperstroomgebied: https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/n2000-beheerplan-Elperstroom.pdf	
3	Overzicht Kritische depositiewaarde per habitattype ✓ Overgenomen vanuit het daartoe opgestelde rapport door de WUR.	Beheerplan Elperstroomgebied& rapport WUR: https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/245248	6
4	Het rekenmodel Aerius ✓ Grofmazige beschrijving van de actuele versie en welke gegevens hieruit kan worden verstrekt.	https://www.aerius.nl/nl https://www.aerius.nl/nl/manuals/calculator Aanwezig: [redacted] (BIJ12)	7
5	Overzicht stikstofdepositie per habitattype in het Natura 2000-gebied ✓ Het gaat om de actuele depositie ✓ De depositie bij voortzetting huidig beleid op basis van Aerius 2020.	https://provdrenthe.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=7d33446c32ba4a80bc4559f0643efb9e **gebruikersnaam:** [redacted] **wachtwoord:** [redacted] NOTA BENE: Die doorrekening is er	8

	✓ Bij actuele en toekomstige depositie benoemen wat de foutenmarge van het model is op het moment dat je uitspraken doet op hexagoonniveau.	nog niet	
6	Bronnen van stikstofdepositie ✓ Onderverdeeld naar NH3 en NOx. ✓ Vanuit de diverse sectoren. ✓ Vergunde en onvergunde situaties ✓ Op afstand (binnen één km, binnen twee km, binnen vijf km, binnen de provincie en binnen Nederland). ✓ Overzicht ~~Top 10 (grootste)~~ alle relevante individuele bronnen met inschatting van de mogelijkheden om de uitstoot vanuit die bronnen te reduceren en / of saneren of verminderen. ✓ Overzicht van effecten die je bewerkstelligd met een aanpak met het wegnemen van enkele pieken ten opzichte van een aanpak waarbij je bij een groot deel van de bedrijven in de omgeving of zelfs in de provincie, innovaties doorvoert met een bepaalde reductie tot gevolg. ✓ Wat waren de vergunde situaties ten tijde van het aanwijzingsbesluit van alle relevante individuele bronnen rondom dit Natura2000-gebied?	https://provdrenthe.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=7d33446c32ba4a80bc4559f0643efb9e **gebruikersnaam:** [redacted] **wachtwoord:** [redacted] NOTA BENE: niet alle gegevens zijn er al	
7	Herstelmaatregelen ✓ Welke herstelmaatregelen zijn er de afgelopen jaren (decennia) uitgevoerd (Programma Natuurlijk Platteland). ✓ Welke herstelmaatregelen zitten er nog in de pijplijn (Programma Natuurlijk Platteland, Programma Natuur). ✓ Welke nieuwe /andere herstelmaatregelen in en om het gebied zijn denkbaar. ✓ Beschrijf hoe en in welke mate herstelmaatregelen bijdragen aan het welzijn van de habitattypen. Ook hierbij het belang van een ‚maatregel afzetten tegen stikstofmaatregelen. ✓ Tijdens de eerste sessie is verteld dat veel van de problemen met schrale natuurdoeltypen te maken hebben met “nalevering” van mineralen die nog in de bodem zitten. Vanuit boerenverstand houdt dat in dat veel moeite doen om de stikstofdepositie naar beneden te brengen geen oplossing is.	Zie ook beheerplan Elperstroomgebied: https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/n2000-beheerplan-Elperstroom.pdf Zie Hoofdstuk 7 beheerplan - Excelsheet uitgevoerde maatregelen Elperstroomgebied, Mantingerzand, Mantingerbos	9

	✓ Uiteindelijk is natuurontwikkeling grootschalig tuinieren. Het zou de moeite waard kunnen zijn om eens kritisch te kijken naar de beschikbaarheid van spore-elementen en hun rol in het welzijn van bepaalde planten.		
8	Stikstofruimte behoevende ontwikkelingen ✓ De stikstofruimte wordt in beeld gebracht die nodig is voor het legaliseren van alle te goeder trouw situaties ~~(in elk geval die voor de gedane meldingen onder het PAS).~~ ✓ Opsommen van voorzienbare ontwikkelingen tot 2030 die een aanzienlijke hoeveelheid stikstofdepositie in het gebied zullen veroorzaken (meer dan 1 mol/ha/jr). In elk geval de ontwikkelingen op het gebied van verkeer & vervoer, landbouw, industrie en woningbouw. Deze ontwikkelingen worden zo mogelijk doorgerekend in Aerius. ✓ Ook verkennen de benodigde stikstofruimte die samenhangt met het risico dat bedrijven alsnog een vergunning moeten vragen voor beweiden en bemesten.	- Overzicht VTH vergunningensituatie / aantal aanvragen - Kaart met aantallen bedrijven (agrarisch en niet-agrarisch) binnen 1, 2 en 5 km rondom het gebied [verdere informatie volgt] Gespreksonderwerp	PM 10
9	Theoretische ambitie stikstofreductie ✓ Het ambitieniveau wordt in deze fase afgeleid uit de Rijksdoelstelling voor stikstofreductie en houdt rekening met de ruimte die moet worden vrijgemaakt voor ontwikkelingen binnen de provincie die stikstofruimte zullen vragen. Het ambitieniveau dient in deze fase als referentiewaarde waaraan de scenario's voor bronmaatregelen kunnen worden gespiegeld. ✓ De (on)haalbaarheid van ambities moet ook in beeld worden gebracht. Eerdere doorrekeningen laten zien dat het dichten van het gat naar de KDW in veel situaties een volstrekte utopie is. Je moet informatie verzamelen die gevoel geeft bij de vraag wat redelijkerwijs een uitvoerbare / betaalbare stap is die door de diverse sectoren gezet zou kunnen worden. ✓ Wat is de kosten-batenanalyse bij het nemen van zowel bronmaatregelen als bij het nemen van herstelmaatregelen om de theoretische ambitie te halen?	Gespreksonderwerp	

	Deze kosten-batenalayse is niet alleen van toepassing op overheidsniveau, maar ook op sector- en bedrijfsniveau. **Opmerking:** In een latere fase van het proces wordt het daadwerkelijke ambitieniveau van stikstofreductie voor het gebied vastgesteld.		
10	Scenario's voor bronmaatregelen ✓ Een opsomming van mogelijke bronmaatregelen met waar mogelijk doorrekening van hun effecten voor de betrokken instandhoudingsdoelen, uiteengezet naar tijd, effectiviteit (c.q. bijdrage aan behalen van het door de provincie gestelde ambitieniveau) en kosten. Het kunnen bedrijfsgerichte, sectorale, regiogerichte en provinciale bronmaatregelen betreffen. Scenario's worden gescoord op bijdrage aan doelbereik, juridische houdbaarheid, kosten en draagvlak onder de doelgroepen. **Opmerking:** De gekozen scenario's komen tot stand in afstemming met de partners.	Gespreksonderwerp	
11	Koppelkansen ✓ Een opsomming van de overige opgaven die er in de komende jaren voor het gebied liggen. In elk geval die op het gebied van water, klimaat en landbouw.	Gespreksonderwerp	
12	Conclusies / aanbevelingen voor vervolgstappen		

heeft opmaak toegepast: Lettertype: 10 pt

Met opmaak: Afstand Na: 0 pt, Regelafstand: enkel

Date : 14-12-2020 16:06:17
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : @gmail.com" @gmail.com, @outlook.com" @outlook.com, @nmfdrenthe.nl" @nmfdrenthe.nl, @ltonoord.nl" ltonoord.nl, " @natuurmonumenten.nl, @staatsbosbeheer.nl" @staatsbosbeheer.nl, @kpnmail.nl" @kpnmail.nl
Cc : " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @prolander.nl" @prolander.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl
Subject : vragensessie Elperstroom/Mantingerzand-Mantingerbos op 17 december a.s.
Attachment : vragen201213.docx;

Hierbij de mail van zojuist opnieuw, nu vanaf ons vaste mailadres stikstof@drenthe.nl
Excuses voor de verwarring.

Beste mensen,

We hebben in het laatste overleg op 8 december jl. afgesproken het al geplande moment op donderdagochtend 17 december te benutten voor een vragenronde om met elkaar zicht te krijgen op de vragen die er zijn en de mogelijkheden hier antwoorden op te kunnen geven.
Op de oproep om hiervoor vragen aan te leveren hebben we bijgaande lijst met vragen ontvangen van het Landbouwcollectief (zie bijlage)

Wij willen dit overleg graag benutten om naar elkaar de vragen die er zijn aan elkaar toe te lichten, de mogelijkheden voor beantwoording verkennen en het gesprek aan te gaan hoe we met deze vragen om willen gaan.
Donderdagavond a.s. staat er een bestuurlijk overleg gepland waarop de resultaten van de eerste gebiedsverkenningen worden besproken.
Het is dan ook wenselijk om met elkaar te bespreken welke vervolgafspraken we willen maken zodat dit ook kan worden meegenomen in het bestuurlijk overleg.

Het overleg van donderdagmorgen zal *uitsluitend digitaal* worden gehouden, in verband met de aanscherping van de maatregelen zoals deze naar verwachting vanavond worden afgekondigd.

Met vriendelijke groet,

Gebiedsverkenningen Stikstof Drenthe

p.s.
Via onderstaande link kunt u zich nog aanmelden voor het landelijk webinar Stikstof en Bronmaatregelen van woensdagmiddag a.s.:
https://www.aanpakstikstof.nl/actueel/nieuws/2020/12/11/reminder-webinar-stikstof-en-bronmaatregelen-16-december

Vragen Landbouw

Voor gebiedspilots Elperstroom / Mantingerzand- en bos

Datum 13 december 2020

Als landbouw zijn wij ons er zeer van bewust dat een goede kwaliteit van de Drentse natuur ook in het belang van de landbouw zeer gewenst is! Niet voor niets zetten wij ons zowel op bestuurlijk provinciaal niveau als ook op onze bedrijven hier actief voor in.

Randvoorwaarden

Als geen ander weten wij dat voor een goede groei, stand en vermeerdering van planten, vegetatie en gewassen qua vakmanschap met betrekking tot teeltplan, beheerplan om te komen tot een goed resultaat, aan vele randvoorwaarden actief gewerkt moet worden om tot een goed resultaat te komen.
Echter, tot onze verbazing blijkt op basis van de verkenning van de 2 pilotgebieden aan de hand van de presentaties en de toegezonden stukken naar ons inzien dat aan een aantal (om te komen tot een goede gezonde natuur) randvoorwaarden helemaal niet gewerkt word en/of geen aandacht aan gegeven word.
De punten waar wel aandacht aan gegeven wordt, worden zeer matig onderbouwd en waar wel, ons inziens te weinig door een onafhankelijk deskundige .
Ondanks dat aan vele punten aandacht gegeven moet worden, blijkt dat eigenlijk alleen gekeken word naar stikstof en hydrologie!

Bodem

Stikstof word berekend met een model dat uitkomsten kan geven met afwijkingen van 100 procent op hexagoonniveau! Om met meer nauwkeurigheid te kunnen bepalen wat er op dit schaalniveau qua stikstof aan de hand is achten wij het vanzelfsprekend dat aan de toegezonden stukken uitslagen van grondmonsters op hexagoonniveau worden toegevoegd. Hieruit kunnen conclusies volgen die iets zeggen over een toe- of afnemende bodemvoorraad stikstof. Indien men die spiegelt aan de depositiemodellen zijn er uitspraken te doen die iets zeggen over de werkelijke situatie ter plaatse.
Met betrekking tot bovenstaande hebben wij nog een aantal vragen die wij graag beantwoord zouden zien.(uiteraard zo veel mogelijk met onderbouwing en onafhankelijk onderzoekuitslagen).
Voorts willen wij er op wijzen dat om te komen tot gedragen maatregelen vanuit de landbouw (en overige sectoren), er volledig openheid moet worden gegeven op alle relevante onderwerpen in de verkenning van de gebieden. Er worden van de sectoren en maatschappij de komende jaren grote financiële inspanningen gevraagd ten behoeve van reductie van stikstof en er word daarnaast nog vele miljoenen belastinggeld geïnvesteerd in de natuurgebieden. Het risico bestaat dat (bij de huidige werkwijze) er ondanks een daadwerkelijk gerealiseerde gewenste reductie van stikstof, de natuur nog niet hersteld vanwege het geen aandacht geven aan de overige randvoorwaarden.

Wij zijn van mening dat het mede gezien de hoeveelheid financiële middelen die toebedeeld worden aan de beherende natuurorganisaties, er net zoals er aan de overige sectoren en Drentse maatschappij verplichtingen worden opgelegd t.b.v reductie stikstof, het niet meer dan billijk is van de beherende organisaties eisen te stellen aan het binnen hun gebieden werken en behalen van de overige randvoorwaarden. Aangezien dit in ons aller belang is, een natuur die in goede staat verkeerd.

<u>Vraag 1</u>

Wij zouden graag zien dat er een overzicht (tabel) aangeleverd word met informatie omtrent de gewenste voedingsniveau (range) toestand NPK en Ph in de bodem en meest ideale grondsoort per habitat.

<u>Vraag 2</u>

Wij zouden binnen deze verkenning graag nog bodemmonsters op NPK en Ph genomen zien worden uiteraard door een gecertificeerd en onafhankelijk laboratorium in de habitats die onder de maat presteren op hexagoonniveau! (Qua tijdspad kan dit prima, normaal gesproken is de uitslag binnen 14 dgn binnen.)

Vraag 3
Wij missen bij de presentaties en de toegezonden stukken uitslagen van bodemmonsters (uit het verleden) die de uitkomsten van aerius onderbouwen en de slechte staat van de natuur door stikstof onderbouwen. Er word al vele jaren aangegeven dat stikstof het probleem is dan kan het ons inziens niet anders dat daar bodemmonsters van beschikbaar zijn die de bodemvoorraad stikstof weergeven!

Vraag 4
Wij achten het wenselijk dat er een monitoringsysteem wordt ingericht omtrent bodemtoestand op NPK en Ph op hexagoonniveau. Om het voor de korte termijn behapbaar te houden zou dit in ieder geval uitgerold moeten worden in gebieden waar een probleem is, maar onze voorkeur gaat uit naar de gehele N2000 gebieden op hexagoonniveau.
Deze monsters moeten net als ook in de landbouw verplicht is elke 3 jaar herhaald worden.
Hiermee kunnen we inzicht krijgen of er eventuele voedings-gerelateerde problemen zich afspelen en daarenboven kan je uitkomsten spiegelen aan aerius (controle). Als er teveel depositie is zal de bodem voorraad stikstof stijgen en als de bodemvoorraad daalt weet je dat ondanks misschien slechte stand van habitat de depositie niet het probleem is en kan er adequaat gewerkt worden om eventuele andere problemen oplossen.

Plantgezondheid

Vraag 5
Wij missen in de aangeleverde stukken en presentaties wat betreft slecht presterende habitats beoordelingen van onderzoeken van planten, vegetatie op wortelkwaliteit en plantgezondheid (ziekten en plagen) enz. Redelijkerwijs mogen we verwachtten en gaan we er van uit dat bij het slecht presteren van habitats er net als in de landbouw gebruikelijk is er alles uit de kast word gehaald om te analyseren wat de oorzaak kan zijn!

Vraag 6
Wij zouden graag zien dat in de slecht presterende habitats bodemmonsters genomen worden op bodemalen. Bodemalen veroorzaken enorme schade aan de wortels van vegetatie op met name de wat schrale gronden. Aangezien het beheersbeleid de laatste jaren enorm gestoeld was op doelbewust verschralen van gebieden in de natuur bestaat de kans dat bodemalen de gewenste goede stand van de habitat ernstig schade toebrengen en zullen alle goedbedoelde reductiemaatregelen en hydrologische verbeteringsactiviteiten dweilen met de kraan open zijn.

Vraag 7
In relatie tot het voorgaande is de beschikbaarheid van spore-elementen ook relevant. Plantgezondheid (in dit geval gebreksziekte) zou ook vanuit deze invalshoek (in situaties waar de gezondheid van planten zichtbaar te wensen over laat) bekeken moeten worden.

Waterhuishouding

Vraag 8
Wij missen bij de presentatie en toegezonden stukken met betrekking tot hydrologie een groot deel van de meest relevante feitelijke informatie. Meer in het bijzonder lijkt het ons relevant informatie te hebben over opbouw en samenstelling van de bodem. (grof zand, fijn zand, leemlagen ,storende lagen,en dergelijke).

Vraag 9

Geef in een overzicht per habitattype aan wat voor het welbevinden van dat habitattype, de gewenste grondwatertrap is.

Vraag 10
Geef weer in hoeverre habitats afhankelijk zijn van kwel en welke intensiteit die kwel moet hebben.

Vraag 11
Koppel de informatie uit vraag 8, 9 en 10 en geef (op kaart op hexagoonniveau) weer in hoeverre de bodemkundige en waterhuisdhoudkundige factoren er voor zorgen dat het welzijn van de habitat wordt bevordert.

Aangezien dit een aantal van de meest essentiële elementen zijn met betrekking tot het water vast kunnen houden in een gebied gaan wij er redelijkerwijs vanuit dat bij het vaststellen van de beheerplannen van deze oppervlaktes hier ongetwijfeld deskundig onderzoek naar gedaan is. Wij zouden dit graag in willen zien.

Emissies

Zowel voor het in kaart brengen van het effect van potentiële reductiemaatregelen, als het onderzoeken van de stikstofruimte die nodig is voor het legaliseren van knelgevallen (PAS-melders en andere knelgevallen die verstoken zijn van een adequate stikstoftoestemming) achten wij het van belang dat er zicht komt op de situatie in het verleden (cq de situatie ten tijde van aanmelding van N2000 gebieden in Brussel). Omdat dit moment voor individuele bedrijven zonder vergunning als referentie geld, achten wij het niet meer dan logisch dat ook voor meer collectieve situaties (zoals de legalisatie van bedrijven) ook naar het verleden wordt gekeken.

Vraag 12
Breng op basis van meitellings gegevens in beeld hoeveel N-emitterende bedrijven en dieren er rond de gebieden Elperstroom , Mantingerzand en -bos waren ten tijde van het bij Brussel aanmelden van deze twee gebieden.

Vraag 13
Gebruik voorgaande gegevens om een vergelijking te maken van de lokaal veroorzaakte depositie toen en nu.

Vraag 14
Probeer (zo mogelijk) in te schatten wat de daling van de lokale emissie gedaan heeft voor het welbevinden van de habitats van de Natura 2000 gebieden in deze pilot. (voor een periode van bijna 30 jaar moet hier iets van te zien zijn.)

Vraag 15
Er werd aangegeven dat er het voornemen is om een paar grote industriële uitstoters door te rekenen. Wat is de definitie grote uitstoters??hoeveel kg??Wij zijn van mening dat met het slechts een paar grote uitstoters doorrekenen geen goede feitelijke situatie kan worden weergegeven waarop we de discussie over te nemen maatregelen kunnen voeren.

Vraag 16
Is het mogelijk op korte termijn te starten met het in beeld brengen van de overige drentse N2000 gebieden op basis van verstrekte informatie en tot nu toe gestelde vragen als bij de 2 pilotgebieden? Gezien de al vele gerezen vragen en opmerkingen bij de verkenning van de 2 pilotgebieden die relatief gezien ten opzichte van de overige gebieden de kleinste oppervlakte bevatten en waarschijnlijk de makkelijkste opgave, blijkt dat de materie toch vele malen complexer is dan vooraf ingeschat en er zodoende de kans bestaat dat er tot de

conclusie gekomen moet worden dat om gerichte gedragen maatregelen voor te stellen het uiterst noodzakelijk is ook inzicht te krijgen in de overige gebieden.

Wij willen u erop wijzen dat wij van mening zijn dat wij op basis van de huidige informatievoorziening in deze voor alle lagen van de drentse burgers en sectoren zeer complexe materie met waarschijnlijk zeer ingrijpende te nemen maatregelen die het toekomstperspectief ernstig zullen aantasten geen juiste afweging kunnen maken met betrekking tot te nemen maatregelen.
Hiervoor is het noodzakelijk dat er volledig onderbouwd antwoord komt op de door ons al eerder gestelde vragen en de vragen zoals hierboven gesteld!

Wij beseffen ons terdege dat dit meer tijd gaat kosten dan vooraf was voorzien!
Echter, zorgvuldigheid gaat voor snelheid!

Wij gaan ervan uit dat met het aanvullen van de gevraagde informatie er meer duidelijkheid boven tafel komt waarna wij in goede harmonie met alle partijen kunnen komen tot een goede inhoudelijke constructieve discussie over wat voor maatregelen benodigd zijn om te komen tot de gewenste doelstelling, namelijk een gezonde natuur!

DAJK
FDF regio Drenthe
LTO Noord

[05-11-2019 11:49:51] [redacted]: Berichten en gesprekken worden end-to-end versleuteld. Niemand buiten deze chat kan ze lezen of beluisteren, zelfs WhatsApp niet.
[05-11-2019 11:49:51] [redacted]: Beste Henk, we hebben met een klein groepje mensen vanuit de natuur, landbouw, wetenschap met juridische ondersteuning getracht een oplossingsrichting te benoemen voor ons stikstof dossier. Ik stuur je daarom dit A4tje. Het is ontstaan vanuit de persoonlijke betrokkenheid van mensen met dit dossier, is dus niet vanuit organisaties ondersteund. Alles op persoonlijke titel. Ben benieuwd hoe jullie aankijken tegen onze denklijn.
Met vriendelijke groet [redacted]
[05-11-2019 11:50:02] [redacted]: Naamloos • 1 pagina document weggelaten
[07-11-2019 20:22:11] Henk Jumelet: Dank, benieuwd naar het vervolg!
[15-11-2019 10:33:30] [redacted]: Naamloos • 1 pagina document weggelaten
[15-11-2019 10:35:14] [redacted]: Hallo Henk, nog dank voor het prettige gesprek van vanochtend. Hierbij een uitwerking van de gebiedsgerichte aanpak zoals we die in een landelijk denk clubje hebben beschreven.
Het plan B clubje.
[15-11-2019 10:35:30] [redacted]: Succes vanmiddag!
[19-02-2020 09:41:07] [redacted]: Stikstof B Stappenplan gebiedsgerichte aanpak stikstof v18-2-2020.pdf • 7 pagina's document weggelaten
[19-02-2020 09:42:25] [redacted]: Goedemorgen Henk, naast protesterende boeren zijn er ook mensen die denken in oplossingen. Ik stuur je hierbij een verdere uitwerking van Plan B
[19-02-2020 09:46:31] Henk Jumelet: Dank!
[04-12-2020 11:25:13] [redacted]: 20201203_Brief overgangszones aan de Minister van LNV en leden BACVP.pdf • 4 pagina's document weggelaten
[04-12-2020 11:27:10] [redacted]: Beste Henk, ik weet niet of deze brief jou al bereikt heeft? Gaat vooral over hoe we samen, landbouw, natuur en overheid moeten inzetten op de overgangszones rondom de natura 2000 gebieden.
Met vriendelijke groet [redacted]
[04-12-2020 11:41:46] Henk Jumelet: Dankjewel [redacted]. Was al wel aangekondigd. Met een hartelijke groet, Henk

[26-02-2021 21:50:29] [redacted]: Berichten en gesprekken worden end-to-end versleuteld. Niemand buiten deze chat kan ze lezen of beluisteren, zelfs WhatsApp niet.
[26-02-2021 21:50:29] [redacted]: Goedenavond Henk,

Hierbij even een reactie onzer zijde omtrent het bijplussen van1300 ha stikstofgevoelige natuur in Drenthe.
Zoals je wss zelf ook wel zult begrijpen zorgt dit voor enorme woede,onbegrip en een enorm dalend vertrouwen in (toekomstig) provinciaal beleid omtrent stikstofgerelateerde vraagstukken! De vraag of de provincie hiervan op de hoogte was hopen wij spoedig van u te vernemen!
Daarnaast rijzen er nog één paar vragen omtrent hoe nu verder?
Hoe komt het het komende jaar met de vergunningverlening aangezien deze bijgepluste gebieden pas komend najaar uit earius geschrapt worden,kans bestaat dat bedrijven geen vergunning krijgen of meer stikstof bij moeten kopen om extern te salderen dan nodig is.

Hoe word de stikstofreductieopgave vastgesteld ten aanzien van komend jaar te ontwikkelen beleid, het kan toch niet zo zijn dat dat mede gebaseerd word op bijgepluste natuur welke komend najaar weer geschrapt word uit earius.

In afwachting van uw beantwoording,
M.vr.gr FDF Drenthe
[redacted]
[26-02-2021 22:00:59] Henk Jumelet: Goedenavond, dank voor je bericht. Laat ik allereerst melden dat ook ik verrast was door wat er in de column staat in Veldpost. Voordat ik conclusies trek wil ik natuurlijk weten of de 1300 hectare juist is en als dat zo is hoe dat kan. Daarna komen er allerlei andere vragen. Het lijkt mij goed als ik maandag op de hoogte ben gebracht, jullie te informeren. Je hoort.....Gr.Henk.
NB hetzelfde heb ik Inmiddels ook aan [redacted] en [redacted] gemeld
[26-02-2021 22:03:36] [redacted]:
[28-01-2022 11:42:48] [redacted]:
https://www.facebook.com/100636455284934/posts/332935952054982/?sfnsn=mo
[28-01-2022 18:22:53] Henk Jumelet: Dank!
[28-01-2022 18:34:00] [redacted]: Hoop dat t iets is waar we allemaal wat mee kunnen!
Heb t 2 jaar geleden al eens uitgedacht,waarna het project in koekange is opgezet.
We moeten oplossingen zoeken die de problemen van nu en de problemen die er de komende jaren aankomen in één keer ondervangen.
En dit alles met een verdienmodel zodat bedrijven niet hoeven voort te bestaan met behulp van een subsidieinfuus.
We gaan der graag over in gesprek.
[28-01-2022 19:51:33] Henk Jumelet: Ga er met mijn collega van energie , Tjisse Stelpstra, over in gesprek
[28-01-2022 20:06:33] [redacted]: Met deze oplossing is er veel meer draagvlak om stallen aan te passen om mest zo snel mogelijk af te schuiven want verse mest geeft meer gasproductie,dus meer inkomsten.
Een reductie stikstof van richting de 70 procent behoort wel tot de mogelijkheden.
Prettig weekend
[28-01-2022 20:07:01] Henk Jumelet: Jij ook!
[08-03-2022 19:36:57] [redacted]: https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2022/03/08/eu-vraagt-landbouw-om-verdubbeling-biogasproductie
[08-03-2022 19:36:57] [redacted]: Zie maar hoe zo'n invloed het fdf Drenthe plan heeft!
[08-03-2022 19:42:41] Henk Jumelet:
[18-03-2022 14:58:31] [redacted]: https://www.veld-post.nl/artikel/460091-monovergisters-ontbraken-ten-onrechte-in-verkiezingsprogrammas/
[18-03-2022 16:38:11] Henk Jumelet: Dank
[26-03-2022 09:03:32] [redacted]: Goedemorgen,
Naar aanleiding van dat het qua info omtrent de voortgang van en de te volgen werkwijze omtrent de gga we de laatste tijd weinig horen zouden wij graag een paar vragen beantwoord willen zien.
Eerste vraag is hoe het staat met de voortgang van de gga pilotgebied fochteloerveen?
We hebben laatst paar bijeenkomsten gehad maar sindsdien niks meer vernomen.
Wij gaan er van uit en wensen dat wij hier wel bij betrokken worden.

Tweede vraag is hoe het staat met de gga in de overige gebieden,wat word de werkwijze?

Wat word hierin de rol en in welke vorm van de landbouwpartijen ?

Hopende dat je ons duidelijkheid kunt geven op deze vragen.
M.vr.gr fdf Drenthe
[29-03-2022 10:40:22] Henk Jumelet: Dag [redacted], vanuit de provincie wordt met jullie contact opgenomen. Gr. Henk
[29-03-2022 10:55:20] [redacted]: Ok,dank je.
Vanuit eigen achterban en vanuit de partijen (nmv,ddb,nvp,pov) die we als fdf Drenthe vertegenwoordigen krijgen we vragen omtrent hoe nu verder.
Mss ook goed om het ff over farmin g te hebben.
Denk dat t van belang is voor t draagvlak onder drentse boeren dat we een eensgezind luidend verhaal over deze oplossingsrichting hebben.
Zoals je weet zijn we al vanaf 2020 met [redacted] in contact en staan wij er volledig achter.
Echter moeten wij het nog wel ff introduceren bij de partijen die we vertegenwoordigen, vandaar ook onze behoefte aan info.
M.vr.gr [redacted]
[06-04-2022 17:38:12] [redacted]: "Stikstof uitstoot geen 46 maar 23%!! - Van den Broek" https://broekbv.nl/stikstof-uitstoot-geen-46-maar-23/
[14-04-2022 08:57:41] [redacted]: Goedemorgen henk,
Ik heb nog even een vraag voor je 'm.b.t pas melders ,interrimmers,enz aangezien we daar best nog wel mee in onze maag zitten en vanuit den haag op dat gebied niet veel hoeven te verwachten vrezen wij.
Kan de provincie Drenthe vanuit de laaghangend fruit maatregelen alle melders,interimmers,enz legaliseren?
Gr [redacted]
[14-04-2022 09:51:19] Henk Jumelet: Hoi [redacted], ook ik vind dat er nu toch echt snel duidelijkheid moet komen voor de melders e.a. Maar dit ligt toch echt nog steeds op het bordje van de minister. Helaas is er overigens nog geen antwoord gekomen op ons noordelijk aanbod. Op jouw vraag of het laaghangend fruit mogelijk ingezet zou kunnen worden voor legalisatie is het antwoord vooralsnog nee. Want de generieke maatregelen moeten bijdragen aan de stikstofreductie. Gr. Henk
[14-04-2022 11:14:51] [redacted]: Is het mss ook een idee om eens te onderzoeken of het een optie zou kunnen zijn om agrarische bedrijven die beschikken over latente ruimte waarvan ze mss toch nooit gebruik gaan maken de mogelijkheid te geven deze vrijwillig aan de provincie of overheid te verkopen tegen passende ruime vergoeding en deze ruimte gelabeld in stikstofbank komt waarmee melders gelegaliseerd gaan worden.
De latente ruimte is al getoetste verleende vergunningruimte en heeft dus een juridische status echter zitten hier geen dieren onder die qua uitstoot in earius meegerekend zijn.
De melders hebben wel dieren en deze zijn en worden in earius wel meegenomen,echter ontbreekt het hier aan een stukje getoetste vergunningruimte.
Door de opgekochte al getoetste vergunningruimte onder de al in earius meeberekende dieren van melders te schuiven zou je die kunnen legaliseren.
De mob kan hierbij geen bezwaar maken want er is geen uitbreiding van uitstoot,want t is al getoetste ruimte onder al getelde staarten.
Als we dit systeem zouden kunnen implementeren in de gga zou dit mss een oplossing kunnen zijn in dit hoofdpijndossier in wording.
Ik ben ook geen deskundige of jurist maar mss zou je er eens naar kunnen kijken.....
Vr gr [redacted]
[14-04-2022 11:18:36] Henk Jumelet: Dank voor je suggestie! Volgens mij is gisteren afgesproken dat we op korte termijn met elkaar zullen overleggen. Dit kunnen we ook bespreken. Laten we kijken naar wat mogelijk is. Ik zal je idee ook naar de ambtenaren sturen. Gr. Henk
[05-05-2022 15:33:56] [redacted]: https://www.stikstofclaim.nl/updates/uit-wob-stukken-blijkt-aerius-ongeschikt
[07-05-2022 19:05:55] [redacted]: Hij staat open je kan het nu lezen betaalmuur is tijdelijk weg

Geheime stukken voeden twijfel stikstofmodel Aerius
http://www.boerenbusiness.nl/app/artikel/10898285/share
[07-05-2022 21:03:53] Henk Jumelet: Dank voor de info!
[02-06-2022 23:13:12] Henk Jumelet: https://www.nrc.nl/nieuws/2022/06/02/uitstoot-stikstof-moet-in-sommige-gebieden-70-tot-80-procent-omlaag-a4131650?utm_source=twitter&utm_medium=social&utm_campaign=twitter&utm_term=20220602
[02-06-2022 23:15:18] [redacted]: Dank
[07-06-2022 13:02:09] [redacted]: afbeelding weggelaten

[07-06-2022 13:06:43] [redacted]: Goedemiddag,
In de boerenappgroepen in Nederland gaan suggesties rond dat provincie Drenthe gaat handhaven, dit maken ze op uit bovenstaande brief omdat erin staat dat alle bedrijven een controle krijgen.
Aangezien ik wel weet en er van uitga dat de controle een andere wss noodzakelijke functie zal hebben zou ik graag de juiste reden voor de controle vernemen om zo de geruchten te ontkrachten binnen de sectorappgroepen.
M.vr.gr [redacted]
[07-06-2022 13:08:53] Henk Jumelet: Ik heb de vraag uitgezet
[07-06-2022 13:13:13] [redacted]:
[07-06-2022 15:30:40] Henk Jumelet: Hoi [redacted] onze lijn is om niet te handhaven. Controle is van belang voor een zorgvuldige behandeling van het handhavingsverzoek. We doen dat in overleg met betrokkenen. Vanavond zal deze stap ook worden toegelicht. Gr. Henk
[07-06-2022 15:32:40] [redacted]: Dit mag ik in de appgroepen delen toch?
De boel even weer tot rust brengen,voor zover mogelijk.....
[07-06-2022 15:33:11] Henk Jumelet: Jahoor, prima
[07-06-2022 15:33:47] [redacted]: Dank

[07-04-2022 18:57:35] [redacted]: VVD’ers massaal in het geweer tegen eigen minister Van der Wal | Pigbusiness.nl - Nieuws voor varkenshouders https://www.pigbusiness.nl/artikel/464237-vvders-massaal-in-het-geweer-tegen-eigen-minister-van-der-wal/#.Yk8EXD35Ke0.whatsapp
[07-04-2022 18:59:54] [redacted]: Morgenochtend komt oproep Fryslan langs voor interview dit in verband met jaarcijfers presentatie Nom
[08-04-2022 08:13:30] Henk Jumelet: Komt nu niet uit. Even via de app graag
[08-04-2022 08:14:25] [redacted]: Ik weet de reden dat laaghangend fruit nog niet doorgaat uithand van lnv
[08-04-2022 08:15:57] Henk Jumelet: En dat is?
[08-04-2022 08:17:40] [redacted]: Men is bang dat er nu stoppers zijn die door innovatie hier door nog vijf of tien jaar door zullen gaan
[08-04-2022 08:22:21] [redacted]: Dan zeg ik het gaat niet om Stikstof maar het gaat om grond
[08-04-2022 08:35:41] Henk Jumelet: Ze willen geen lock ins, met andere woorden inderdaad door nu geld uit te geven aan deze innovatie kan het totaal van de opgave worden vertraagd of teniet gedaan. Geen innovatie voor stoppers. De innovatie kan dan wel ingezet worden in de gebiedsgerichte aanpak voor de blijvers, denk ik. Wordt vervolgd
[08-04-2022 08:36:17] [redacted]: Ook gaf [redacted] aan dat het geld voor dit project al op de plak ligt valt buiten de 25 miljard
[08-04-2022 18:12:00] [redacted]: video weggelaten
[14-04-2022 12:34:40] [redacted]: Seediken en fruchtbere grûn troch havenslyk Lauwerseach https://www.omropfryslan.nl/nijs/1143612-seediken-en-fruchtbere-grun-troch-havenslyk-lauwerseach
[15-04-2022 13:56:02] [redacted]: Vraagje gaat vrijdag wel door met [redacted] want systeem struvital opbouwen bij [redacted]
[15-04-2022 21:53:08] Henk Jumelet: Dag [redacted], goeie vraag! Ik hoorde dat het bezoek (weer) verplaatst wordt ivm een ingelaste bijeenkomst van het ministerie. Ik zal naar de nieuwe datum vragen. Fijne paasdagen!
[15-04-2022 22:17:20] [redacted]: Fijne paasdagen
[21-04-2022 08:36:28] [redacted]: Henk Jumelet wil de stikstofpuzzel in Drenthe zo snel mogelijk oplossen
https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/14598443/henk-jumelet-wil-de-stikstofpuzzel-in-drenthe-zo-snel-mogelijk-oplossen
#rtvdrenthe
[21-04-2022 08:39:23] [redacted]: Maar is er ook een mogelijkheid om binnen natuur 2000 gebieden ook te werken aan co2 en stikstof verlaging zodat hierdoor minder opname kan ontstaan Gr [redacted]
[21-04-2022 09:02:50] [redacted]: Gemist spraakgesprek
[17-05-2022 20:35:29] [redacted]: Projectplan [redacted] def[2511].docx • 3 pagina's document weggelaten
[20-05-2022 22:16:56] [redacted]: afbeelding weggelaten
[20-05-2022 22:18:25] [redacted]: Dit staat in het uitvoeringsprogramma stikstof Fryslan 2030 vastgesteld wordt woensdag 25 mei besproken
[20-05-2022 22:21:36] Henk Jumelet:

Date : 20-11-2020 16:22:20
From : "Team Stikstof Drenthe" stikstof@drenthe.nl
To : @gmail.com" @gmail.com, @outlook.com" @outlook.com, @nmfdrenthe.nl" @nmfdrenthe.nl, @ltonoord.nl" @ltonoord.nl, " @staatsbosbeheer.nl" @staatsbosbeheer.nl, @kpnmail.nl" @kpnmail.nl, @natuurmonumenten.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @bij12.nl
Cc : " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @drenthe.nl, @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, " @drenthe.nl, @prolander.nl" @prolander.nl, " @prolander.nl
Subject : sessie Gebiedsverkenning Elperstroom, dinsdag 24 november 13.00-16.00 en Gebiedsverkenning Mantingerbos/Mantingerzand op donderdag 26 november 13.00-16.00 uur A.0.06 Provinciehuis
Attachment : 28 Elperstroom maatregelen 2020.pdf;Maatregelen uitgevoerd ES MZ.xlsx;20112020_WNBbedrijven_ElperstroomMantinger.pdf;Meetplan Procesindicatoren Elperstroom.pdf;Meetplan Procesindicatoren Mantingerbos.pdf;Meetplan Procesindicatoren Mantingerzand.pdf;Industriele_bedrijven_uitLOS_MiddenDrenthe.png;Brondocumenten Gebiedsverkenning Mantingerzand en Mantingerbos.docx;Brondocumenten Gebiedsverkenning Elperstroomgebied.docx;20191213_DEF_Terugkoppeling PAS-veldbezoeken 2019.pdf;Gebiedsverkenning Elperstroomgebied.docx;

Goedemiddag,

In aansluiting op de uitnodiging voor de sessies op 24 en 26 november a.s., ontvangt u hierbij de nodige informatie voor beide sessies. Helaas is nog niet alle informatie die we nodig zullen hebben al beschikbaar. Dat komt in de sessies aan de orde. We blijven er als provincie aan werken om ontbrekende gegevens verzameld/ontsloten te krijgen.

De sessies wordt zowel fysiek als online gehouden. Apart van dit bericht ontvangt u allen een link naar een TEAMS-meeting. Mocht u nog willen afwijken van uw doorgegeven voorkeur voor fysiek danwel online deelnemen, zou u dit dan nog willen melden op dit mailadres? Dit in verband met de RIVM richtlijnen van het aantal personen dat aanwezig mag zijn in de vergaderruimte, waar we ons strikt aan willen houden.

Met vriendelijke groet,

Gebiedsverkenningen Stikstof Drenthe

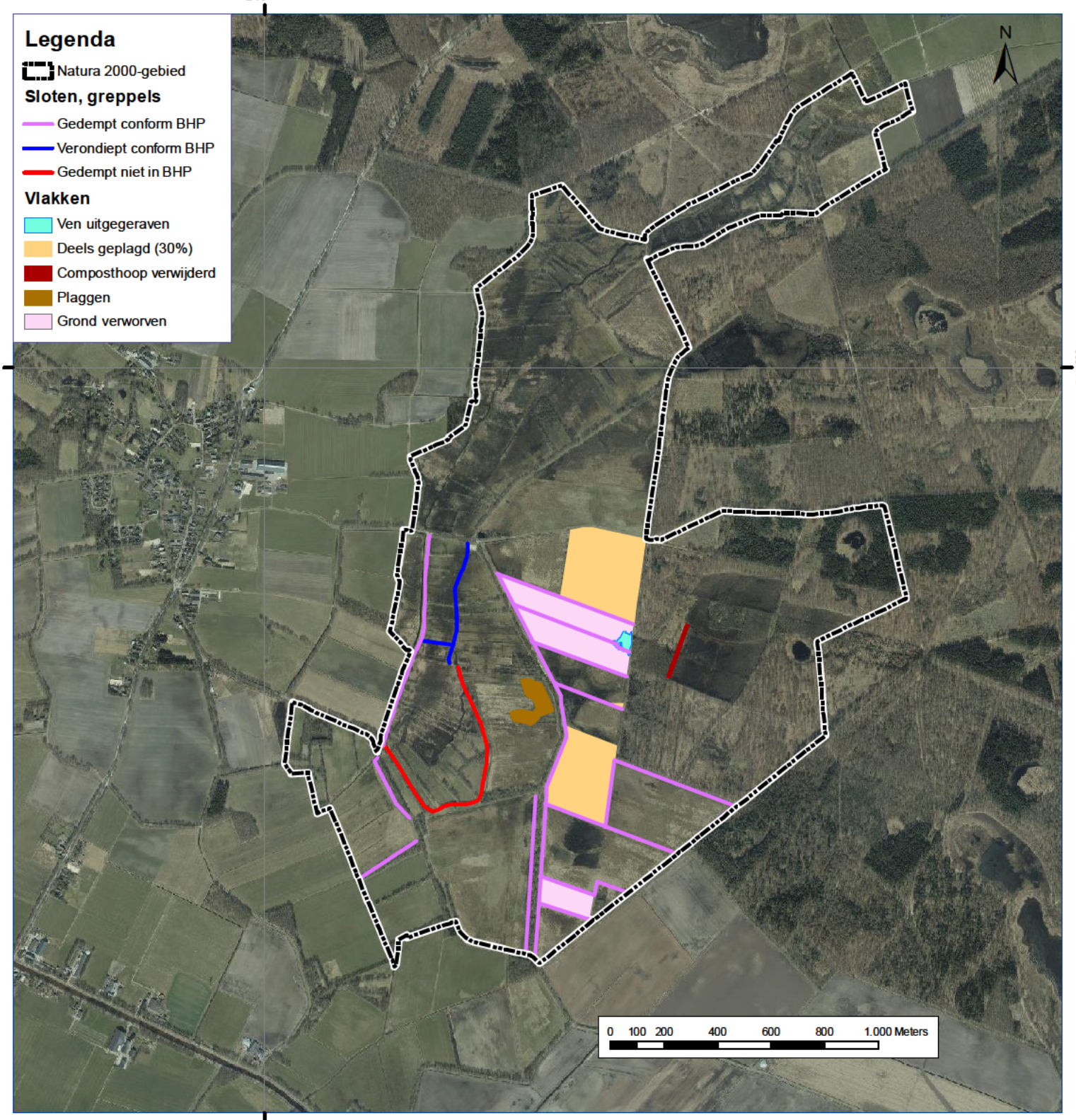

Elperstroom

schaal 1:20.000

Uitgevoerde inrichtingsmaatregelen (2012-heden)

Bronnen: Provincie Drenthe
Staatsbosbeheer, Prolander,

20 november 2020

NATURA 2000

Prolander

Prolander werkt aan het landschap van Groningen en Drenthe

Bronnen:
Copyright © 2015. Dienst voor het Kadaster en de openbare registers, Apeldoorn
Copyright Prolander 2015. Aan deze kaart kunnen geen rechten worden ontleend.

N2000	NAAM	PROVINCIE	CODE	GEREED	HT_NR
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	66	ja	H4010A
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	66	ja	H6230vka
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	154	gaande	H4010A
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	154	gaande	H6230vka
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	154	gaande	H6410
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	154	gaande	H7230
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	1147	ja	H4010A
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	1147	ja	H6230vka
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	1147	ja	H6410
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	1147	ja	H7230
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	1321	grotendeels	H6230vka
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	1321	grotendeels	H6410
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	1321	grotendeels	H7230
28	Elperstroomgebied	Provincie Drenthe	2838	oplevering december 2020	H6230vka
31	Mantingerbos	Provincie Drenthe	2781	in uitvoering	H9120
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	82	voorbereiding	H3160
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	82	voorbereiding	H4010A
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	175	voorbereiding	H3160
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	175	voorbereiding	H4010A
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	186	voorbereiding	H3160
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	186	voorbereiding	H4010A
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	416	?	H2330
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	439	geannuleerd (zie 2328)	H3160
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	467	voorbereiding	H3160
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	467	voorbereiding	H4010A
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	855	in uitvoering	H2310
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	899	voorbereiding	H3160
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	899	voorbereiding	H4010A
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	990	in uitvoering	H4010A
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	1106	in uitvoering	H4030
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	1610	?	H4010A
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	1615	?	H4030
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	1667	?	H3160
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	1667	?	H4010A
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	1774	gaande	H2320
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2092	?	H2310
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2092	?	H2320
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2182	in uitvoering	H2310
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2182	in uitvoering	H2320
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2182	in uitvoering	H4010A
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2182	in uitvoering	H4030
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2328	ja (2020)	H3160
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2384	in uitvoering	H4010A
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2384	in uitvoering	H4030
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2384	in uitvoering	H5130
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2384	in uitvoering	H6230vka
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2384	in uitvoering	H9190
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2606	in uitvoering	H2320
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2679	in uitvoering	H4010A
32	Mantingerzand	Provincie Drenthe	2679	in uitvoering	H6230vka

TYPE	MAATREGEL
aanvullend beheer	plaggen
aanvullend beheer	plaggen
overige	monitoring
overige	monitoring
overige	monitoring
overige	monitoring
hydrologie en (her-)inrichting	kappen bos
hydrologie en (her-)inrichting	kappen bos
hydrologie en (her-)inrichting	kappen bos
hydrologie en (her-)inrichting	kappen bos
hydrologie en (her-)inrichting	sloten/greppels dempen en/of verondiepen, kleine h
hydrologie en (her-)inrichting	sloten/greppels dempen en/of verondiepen, kleine h
hydrologie en (her-)inrichting	sloten/greppels dempen en/of verondiepen, kleine h
overige	onderzoek
overige	Ecohydrologisch onderzoek
hydrologie en (her-)inrichting	Inrichting enclaves t.b.v. herstel hydrologie en ecosyst
hydrologie en (her-)inrichting	Inrichting enclaves t.b.v. herstel hydrologie en ecosyst
hydrologie en (her-)inrichting	invloed ontwatering noordelijke Middenraai
hydrologie en (her-)inrichting	invloed ontwatering noordelijke Middenraai
hydrologie en (her-)inrichting	Dempen sloten en greppels
hydrologie en (her-)inrichting	Dempen sloten en greppels
aanvullend beheer	Kleinschalig plaggen (en evt bekalken)
overige	Verwijderen sliblaag vennen
hydrologie en (her-)inrichting	Herstel hydrolgie door maatregelen in de beinvloeding
hydrologie en (her-)inrichting	Herstel hydrolgie door maatregelen in de beinvloeding
aanvullend beheer	Maaien en afvoeren
hydrologie en (her-)inrichting	gebied Middenraai-Mantingerzand t.b.v. herstel waterh
hydrologie en (her-)inrichting	gebied Middenraai-Mantingerzand t.b.v. herstel waterh
aanvullend beheer	(extra) opslag verwijderen
aanvullend beheer	Maaien en afvoeren
aanvullend beheer	Kleinschalig plaggen (en evt bekalken)
aanvullend beheer	Kleinschalig plaggen (en evt bekalken)
hydrologie en (her-)inrichting	Plaatsen stuwen
hydrologie en (her-)inrichting	Plaatsen stuwen
aanvullend beheer	Opslag verwijderen
aanvullend beheer	Kleinschalig plaggen (en evt bekalken)
aanvullend beheer	Kleinschalig plaggen (en evt bekalken)
aanvullend beheer	Drukbegrazen
aanvullend beheer	Drukbegrazen
aanvullend beheer	Drukbegrazen
aanvullend beheer	Drukbegrazen
overige	Onderzoek noodzaak en gevolgen plaggen venbodem
overige	monitoring effecten (stikstofgerelateerd)
overige	monitoring effecten (stikstofgerelateerd)
overige	monitoring effecten (stikstofgerelateerd)
overige	monitoring effecten (stikstofgerelateerd)
overige	monitoring effecten (stikstofgerelateerd)
aanvullend beheer	Maaien en afvoeren
aanvullend beheer	Maaien en afvoeren
aanvullend beheer	Maaien en afvoeren

BASIS	GEENIDEE	PLANNING	LOCALITEIT
Plaggen	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Plaggen	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Monitoring	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Monitoring	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Monitoring	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Monitoring	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Onderzoek	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Onderzoek	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Plaggen; Toevoegen basische stoffen	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
(Extra)maaien	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Opslag verwijderen	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
(Extra)maaien	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Plaggen; Toevoegen basische stoffen	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Plaggen; Toevoegen basische stoffen	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Herstel waterhuishouding	1	jun 30, 2021	Gebiedsspecifiek
Opslag verwijderen	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Plaggen; Toevoegen basische stoffen	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Plaggen; Toevoegen basische stoffen	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
(Extra) begrazen	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
(Extra) begrazen	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
(Extra) begrazen	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
(Extra) begrazen	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Onderzoek	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Monitoring	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Monitoring	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Monitoring	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Monitoring	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
Monitoring	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
(Extra)maaien	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
(Extra)maaien	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied
(Extra)maaien	1	jun 30, 2021	Uitvoeringsgebied

EENHEID	EFFECT	WERKING	UITVOERING	OPMERKING
?	groot	1-5 jaar	Cyclisch	
?	groot	5-10 jaar	Cyclisch	
-	niet van toep	niet van toepa	Eenmalig	
-	niet van toep	niet van toepa	Eenmalig	
-	niet van toep	niet van toepa	Eenmalig	
-	niet van toep	niet van toepa	Eenmalig	
?	groot	5-10 jaar	Cyclisch	
?	matig	5-10 jaar	Cyclisch	
?	klein	< 1 jaar	Cyclisch	
?	groot	< 1 jaar	Cyclisch	
?	matig	5-10 jaar	Eenmalig	
?	matig	1-5 jaar	Eenmalig	
?	groot	< 1 jaar	Eenmalig	
?	niet van toep	niet van toepa	Eenmalig	
45 ha	niet van toep	niet van toepa	Eenmalig	onderzoek
25 ha	groot	1-5 jaar	Eenmalig	zie beheerplan
25 ha	groot	1-5 jaar	Eenmalig	zie beheerplan
150 ha	groot	1-5 jaar	Eenmalig	
150 ha	groot	1-5 jaar	Eenmalig	
10 km	groot	1-5 jaar	Eenmalig	
10 km	groot	1-5 jaar	Eenmalig	
1 ha	groot	< 1 jaar	Cyclisch	
10 ha	groot	1-5 jaar	Eenmalig	
100 ha	groot	1-5 jaar	Eenmalig	
100 ha	groot	1-5 jaar	Eenmalig	
15 ha	klein	5-10 jaar	Cyclisch	
150 ha	groot	1-5 jaar	Eenmalig	zie beheerplan
150 ha	groot	1-5 jaar	Eenmalig	zie beheerplan
10 ha	matig/groot	< 1 jaar	Cyclisch	aanvullend op EHM
10 ha	matig	1-5 jaar	Cyclisch	
2 ha	matig/groot	1-5 jaar	Cyclisch	
10 ha	groot	1-5 jaar	Cyclisch	
5 stuks	groot	1-5 jaar	Eenmalig	
5 stuks	groot	1-5 jaar	Eenmalig	
0,5 ha	groot+NN34:	< 1 jaar	Cyclisch	
5 ha	groot	< 1 jaar	Cyclisch	
5 ha	klein	< 1 jaar	Cyclisch	
150 ha	groot	< 1 jaar	Cyclisch	
150 ha	groot	< 1 jaar	Cyclisch	
150 ha	matig	1-5 jaar	Cyclisch	
150 ha	groot	1-5 jaar	Cyclisch	
niet van toepassir	niet van toep	niet van toepa	Eenmalig	onderzoek
niet van toepassir	niet van toep	niet van toepa	Cyclisch	onderzoek
niet van toepassir	niet van toep	niet van toepa	Cyclisch	onderzoek
niet van toepassir	niet van toep	niet van toepa	Cyclisch	onderzoek
niet van toepassir	niet van toep	niet van toepa	Cyclisch	onderzoek
niet van toepassir	niet van toep	niet van toepa	Cyclisch	onderzoek
0,1 ha	klein	< 1 jaar	Cyclisch	
1 ha	matig	1-5 jaar	Cyclisch	
1 ha	matig	5-10 jaar	Cyclisch	

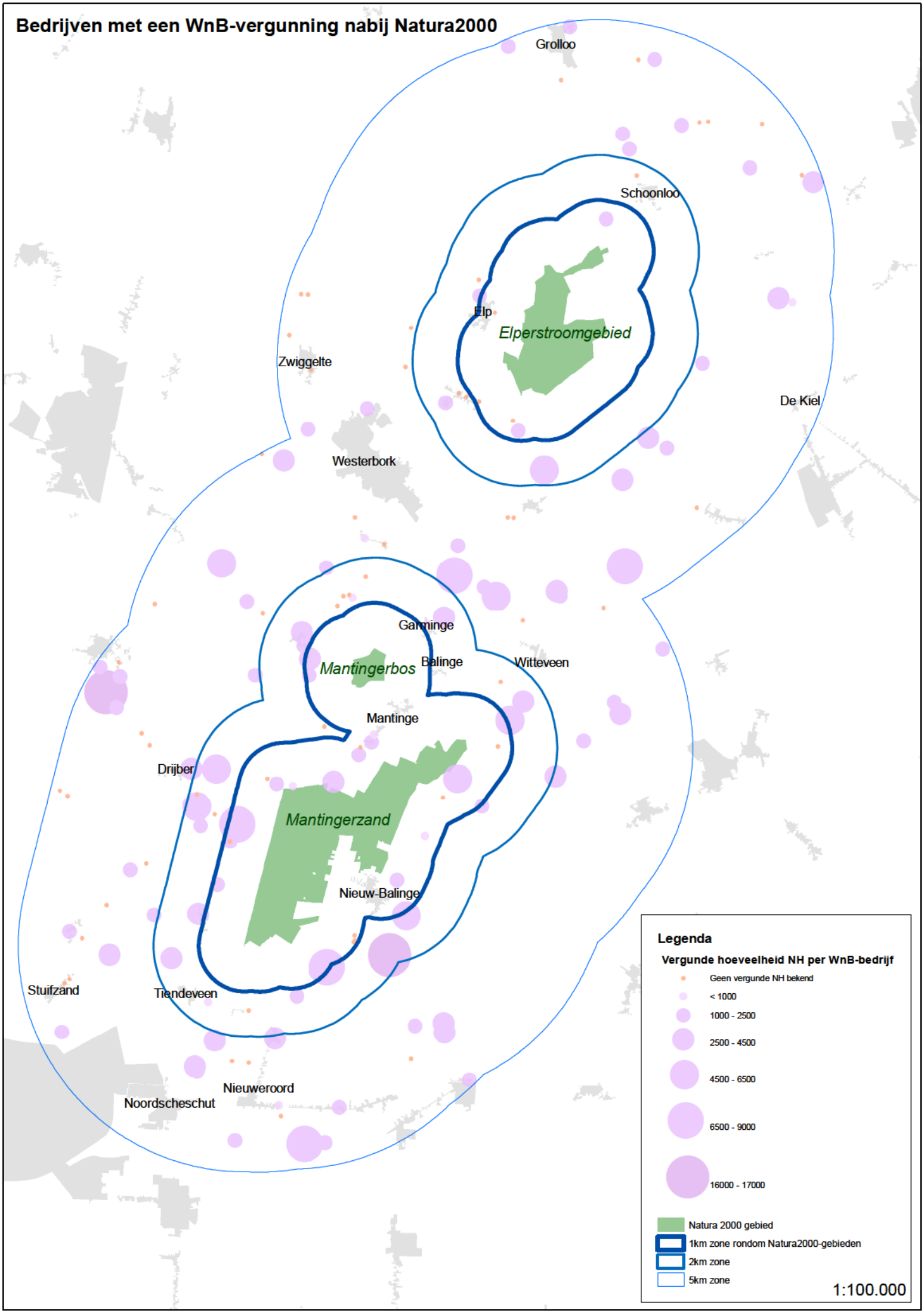
Bedrijven met een WnB-vergunning nabij Natura2000
Grolloo
Schoonloo
Elp
Elperstroomgebied
Zwiggelte
De Kiel
Westerbork
Garminge
Mantingerbos
Balinge
Witteveen
Mantinge
Drijber
Mantingerzand
Nieuw-Balinge
Stuifzand
Tiendeveen
Nieuweroord
Noordscheschut
Legenda
Vergunde hoeveelheid NH per WnB-bedrijf
Geen vergunde NH bekend
< 1000
1000 - 2500
2500 - 4500
4500 - 6500
6500 - 9000
16000 - 17000
Natura 2000 gebied
1km zone rondom Natura2000-gebieden
2km zone
5km zone
1:100.000

MEETPLAN ELPERSTROOM

provincie Drenthe

Meetplan PAS- procesindicatoren

1 januari 2019

provincie Drenthe

MEETPLAN ELPERSTROOM

PAS-monitoring procesindicatoren

Provincie Drenthe

Vastgesteld op 1 januari 2019

Contactpersoon

[redacted]

Prolander

T 0592-365555
E [redacted]@prolander.nl

Arcadis Nederland B.V.
Postbus 264
6800 AG Arnhem
Nederland

Unie van Bosgroepen

ARCADIS Design & Consultancy for natural and built assets

Inhoud

1 Inleiding 5
1.1 Aanleiding monitoring procesindicatoren 5
1.2 Doel monitoring procesindicatoren 5
1.3 Uitgangspunten bij het monitoren van procesindicatoren 5
1.4 Opzet monitoringplan 6
1.5 Status monitoringplan 7
1.6 Planning en vervolgtraject 7
1.7 Leeswijzer 7
2 Werkwijze 8
2.1 Ecohydrologische gebieds- en systeemkennis 8
2.2 Opstellen 'ideaal meetplan' 8
2.3 Veldbezoek 8
2.4 Opstellen monitoringplan 9
2.5 Vaststelling monitoringplan 9
3 Gebiedsbeschrijving 10
3.1 Gebiedskarakteristiek 10
3.2 Stikstofgevoelige instandhoudingsdoelen 12
4 Waarom meten? Knelpunten, maatregelen en beoogde effecten 14
4.1 Hydrologie 14
4.1.1 Beschrijving hydrologische knelpunten 14
4.1.2 Hydrologische maatregelen 15
4.1.3 Beoogde effecten 15
4.2 Atmosferische depositie 16
4.2.1 Beschrijving knelpunten m.b.t. de atmosferische depositie 16
4.2.2 Maatregelen tegen effecten atmosferische depositie 16
4.2.3 Beoogde effecten 17
5 Selectie van procesindicatoren 18
5.1 Maatregel – procesindicator combinaties 18
5.2 De te meten procesindicatoren 18
6 Monitoringsplan 20
6.1 Wijziging grondwaterstanden 20
6.2 Toename basenrijkdom bodem 22
6.3 Correlatie met monitoring PAS-maatregelen 22

6.4 Planning 23
7 Analyse en beoordeling 24
7.1 Inleiding 24
7.2 Wijziging grondwaterstanden 24
7.3 Basenverzadiging 25
7.4 Samenhang gegevens 26
8 Opslag van meetgegevens 27
8.1 Grondwaterstand 27
8.2 Grondwaterkwaliteit en bodemchemie 27
9 Uitvoerende partijen 28
9.1 Grond- en oppervlaktewaterstand 28
9.2 Grondwaterkwaliteit en bodemchemie 28
9.3 Beoordeling van de meetgegevens 28
10 Literatuur en websites 29

1 Inleiding

1.1 Aanleiding monitoring procesindicatoren

In veel Natura 2000-gebieden worden stikstofgevoelige habitats en (leefgebieden van) soorten bedreigd door een hoge stikstofbelasting. Het Programma Aanpak Stikstof (PAS) geeft enerzijds ruimte aan economische ontwikkeling maar zorgt er tegelijkertijd voor dat de kwaliteit van de habitats en (leefgebieden van) soorten niet verslechtert (PAS, 2015). De PAS-regeling is per 1 juli 2015 in werking getreden. In het PAS zijn alle Natura 2000-gebieden opgenomen waarbinnen ten minste één stikstofgevoelig habitattype voorkomt. In de gebiedsanalyse zijn per Natura 2000-gebied knelpunten en maatregelen beschreven. Om zo snel mogelijk de effectiviteit van de herstelmaatregelen in kaart te brengen is binnen de PAS monitoring afgesproken dat het proces van natuurherstel gevolgd wordt door het bepalen en meten van zogenaamde 'procesindicatoren' (*Smits et al*., 2017). Dit zijn indicatoren die inzichtelijk maken of het herstelproces op gang is gekomen.

1.2 Doel monitoring procesindicatoren

Om aan te tonen dat de gewenste processen op gang komen in de Natura 2000-gebieden moet worden gemeten met procesindicatoren. Duidelijk moeten zijn wat, waar en met welke frequentie gemeten wordt. Het monitoringsplan heeft tot doel om tot een compleet meetnet te komen waarbij zoveel mogelijk wordt aangesloten op bestaande meetinrichtingen, reeds lopende karteringen en eerdere veldopnames. De monitoring van procesindicatoren kan er tevens voor zorgen dat er bij het uitvoeren van maatregelen en de inrichting van de monitoring kan worden bijgestuurd.

1.3 Uitgangspunten bij het monitoren van procesindicatoren

Uitgangspunt voor het monitoringsplan is dat de monitoring van de procesindicatoren deel uitmaakt van de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet → meten (monitoring) van procesindicatoren → analyse en beoordeling effect maatregelen

In dit monitoringsplan volgen wij deze reeks. Bovenaan elk volgend hoofdstuk staat **in rood** aangegeven welk deel van de reeks wordt beschreven.

Met de monitoring van de procesindicatoren wordt beoogd uitspraken te doen over het beoogde effect van de (herstel)maatregelen. Daarvoor is het essentieel om de procesindicatoren per maatregel te formuleren, de zogenoemde '**maatregel – procesindicator combinatie**'. Voor het maken van de keuzes van procesindicatoren is door de Provincie en de beheerders al een eerste selectie gemaakt. Dit monitoringplan voor het Elperstroom betreft een gedetailleerde uitwerking daarvan.

1.4 Opzet monitoringplan

Dit document bevat een plan van aanpak voor het monitoren van procesindicatoren in het Natura 2000-gebied Elperstroom. Dit **monitoringplan** gaat uit van de in de PAS-gebiedsanalyse genoemde habitattypen en procesindicatoren, maar werkt deze uit naar gevalideerde methoden en een optimale locatiekeuze. Dit plan sluit zo veel mogelijk aan bij bestaande meetnetten en bestaande monitoring in het gebied. Inclusief de noodzakelijke aanvullingen beschrijft dit plan een **'ideaal meetnet'** (zie par. 2.2 voor een toelichting). Het monitoringplan beschrijft tevens de wijze waarop de metingen plaatsvinden worden geanalyseerd. De monitoring houdt op bij de conclusies en aanbevelingen in de tussen- en eindrapportages in de periode t/m 2021.

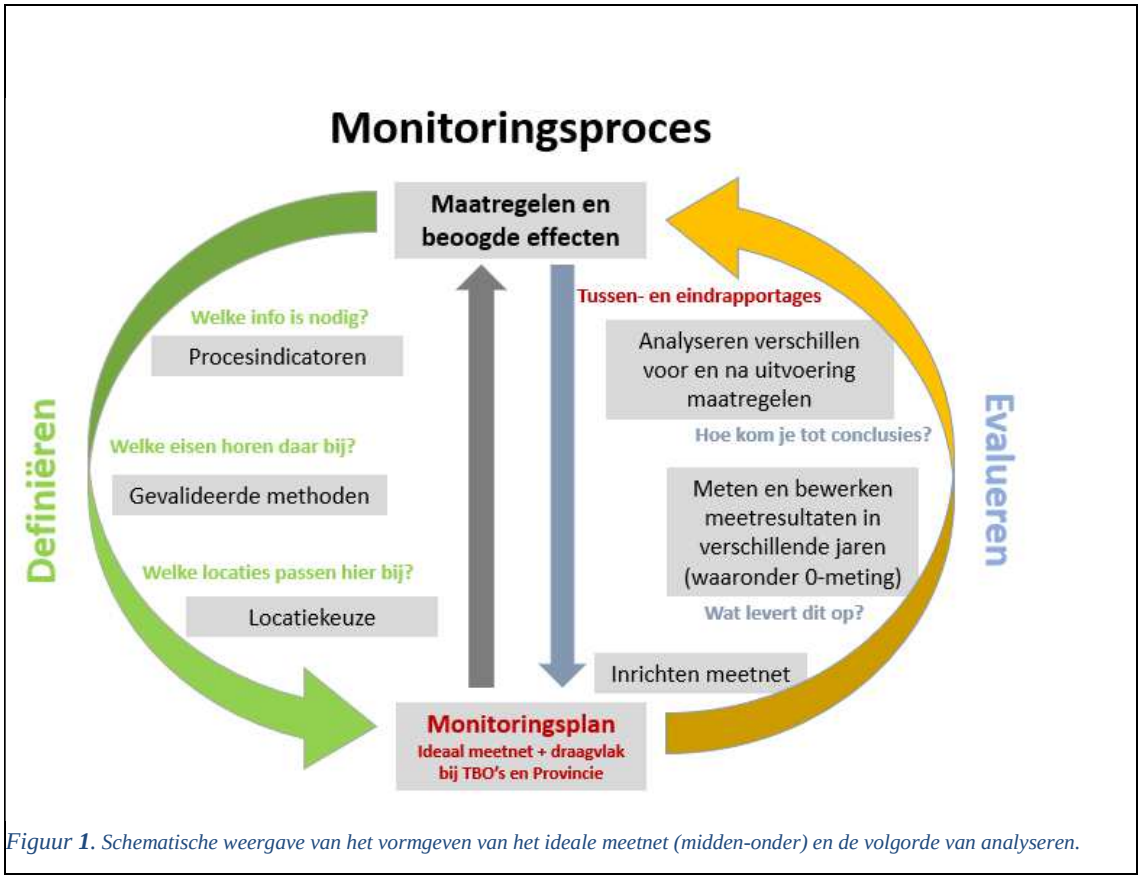

*Figuur **1**. Schematische weergave van het vormgeven van het ideale meetnet (midden-onder) en de volgorde van analyseren.*

Binnen dit monitoringplan worden de onderstaande aspecten uitgewerkt:

METING procesindicatoren

Per combinatie van habitattype en maatregel:

1. Wat wordt waarom gemeten?
2. Waar wordt dat gemeten?
3. Hoe wordt dat gemeten?
4. Wanneer en met welke frequentie?
5. Welk bestaand meetnet kan hiervoor worden gebruikt?
6. Welke uitbreiding of nieuwe inrichting van een meetnet is nodig?

7. Hoe worden de meetresultaten beoordeeld (goed, matig slecht)?
8. Wanneer vindt de beoordeling plaats?
9. Hoe worden de meetgegevens opgeslagen?

1.5 Status monitoringplan

Het rapport is opgesteld in samenwerking met ecologen en hydrologen van de Provincie Drenthe en de terreinbeheerder.

1.6 Planning en vervolgtraject

Het Programma Aanpak Stikstof (PAS) bestaat uit drie periode van elk zes jaar:

- PAS-periode 1: 1 juli 2015 – 30 juni 2021
- PAS-periode 2: 1 juli 2021 – 30 juni 2027
- PAS-periode 3: 1 juli 2027 – 30 juni 2033

Dit plan is opgesteld voor de eerste planperiode. Aan het einde van iedere periode zullen, nut en noodzaak en actualiteit van het monitoringplan opnieuw worden beoordeeld. Na goedkeuring van het monitoringplan wordt gestart met het opzetten en uitvoeren van het Veldwerk.

1.7 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft de werkwijze die tot dit monitoring heeft geleid. In hoofdstuk 3 wordt een korte beschrijving gegeven van het projectgebied en de PAS-doelen. Hoofdstuk 4 benoemt de knelpunten en de maatregelen die in het kader van de PAS in het gebied worden uitgevoerd en waarvan de effectiviteit in beeld dient te worden gebracht. Hoofdstuk 5 geeft een overzicht van de verschillende maatregel-procesindicator combinaties die moeten worden onderzocht. Hoofdstuk 6 geeft aan hoe, waar, wanneer en door wie de procesindicatoren worden gemeten. Hoofdstuk 7 beschrijft hoe de meetgegevens worden geanalyseerd en via de stoplicht-methode worden beoordeeld. Hoofdstuk 8 geeft aan hoe de opslag van de meetgegevens wordt geregeld.

2 Werkwijze

2.1 Ecohydrologische gebieds- en systeemkennis

Voor het opstellen van het ideale meetplan is gebruik gemaakt van de specifieke (eco)hydrologische gebiedskennis van een aantal gebiedsexperts.

Daarnaast is gebruik gemaakt van de volgende literatuur:

- Natura 2000 Gebiedsanalyse Elperstroom (28) (Provincie Drenthe 2017)
- Vegetatiekartering Elperstroom. De vegetatie van de Elperstroom in 2000. (Brongers, M., & R. Jalving (2000);
- Habitattypenkaart Elperstroom (Provincie Drenthe 2013)
- Aanvullend hydrologisch onderzoek Elperstroom (Schunselaar, 2009)
- Procesindicatoren PAS (Smits *et al*., 2017)
- Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF)
- Kaartmateriaal betreffende habitattypen, vegetatietypen, locaties van peilbuizen en beoogde maatregelen
- Peilbuisgegevens

2.2 Opstellen 'ideaal meetplan'

Mede op basis van bovengenoemde gebieds- en ecohydrologische systeemkennis van de Elperstroom en het voorwerk door de provincie en de terreinbeheerders is een 'ideaal meetnet' ontworpen. Onder het 'ideale meetnet' verstaan wij een meetnet dat bestaat uit de meetpunten die nodig zijn voor het beantwoorden van de vraag of beoogde effecten worden bereikt en dat voldoende draagvlak heeft bij de Provincie en de beherende instanties. Een ideaal meetnet is dus niet gelijk aan een 'maximaal meetnet'.

Samen met afspraken over wie de metingen uitvoert, op welke wijze en in welke frequentie dit gebeurt en hoe de data wordt opgeslagen ontstaat een 'ideaal meetplan'.

De basis voor het meetplan is de eerdergenoemde reeks *Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet.* Dit houdt in dat per habitattype – maatregel combinatie procesindicatoren zijn benoemd en dat voor elk van de procesindicatoren een meetnet nodig is. Hierbij is zoveel mogelijk aangesloten bij reeds bestaande meetnetten en bestaande monitoringsactiviteiten (o.a. de SNL-monitoring). De aanvullingen op het bestaand meetnet vormen het maatwerk dat nodig is voor het te zijner tijd trekken van de juiste conclusies in de rapportages richting het Ministerie en de Europese commissie.

2.3 Veldbezoek

Het veldbezoek heeft plaatsgevonden op 25 april 2018. Deelnemers waren [redacted] en [redacted] van Staatsbosbeheer en [redacted] van Prolander. Op basis van het conceptmeetplan is een bezoek gebracht aan de Reitma, het deelgebied waar de belangrijkste effecten worden verwacht

van de PAS-maatregelen. Hier zijn onder meer de locaties van bestaande peilbuizen bekeken en beoordeeld op geschiktheid voor opname in het monitoringplan.

2.4 Opstellen monitoringplan

Het na het veldbezoek aangepaste meetplan vormt de kern van het monitoringsplan. Het is aangevuld met informatie over het gebied en zijn knelpunten, een verantwoording van de keuze van de procesindicatoren en de wijze van analyseren. Ten slotte is informatie over de opslag van meetgegevens toegevoegd.

2.5 Vaststelling monitoringplan

Het aldus opgestelde monitoringplan voor de Elperstroom is voor advies aan de beheerder van de Elperstroom (Staatsbosbeheer) en ter goedkeuring aan de Provincie voorgelegd. Het monitoringplan is op 1 januari 2019 door de Provincie Drenthe en de stuurgroep Natura2000 vastgesteld.

3 Gebiedsbeschrijving

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → *knelpunten* → *maatregelen* → *beoogd effect* → *keuze procesindicator(en)* → *inrichten meetnet* → *meten (monitoring) van procesindicatoren* → *analyse en beoordeling effect maatregelen*

3.1 Gebiedskarakteristiek

Het Elperstroomgebied is een kleinschalig beekdalgebied van 482 ha vlakbij het dorp Elp gelegen midden op het centraal Drents plateau. Het is een gebied met veel elzensingels, houtwallen en slootjes. In het noordelijke deel, de Stroetma, begint de Elperstroom. Dit is een smal, kleinschalig beekdal met kleine bloemrijke graslandjes. Daaronder ligt de Oosterma, een breder beekdal met veel elzensingels. Ten zuiden van de Oosterma ligt het ecologisch meest waardevolle deel van het gebied, de Reitma. Hier liggen de belangrijkste blauwgraslanden en het kalkmoeras.

Het gebied is aangewezen als Natura 2000-gebied omdat hier nog mooie voorbeelden van vochtige heide, heischraal grasland, blauwgrasland en kalkmoeras te vinden zijn. Vooral de aanwezigheid van kalkmoeras maakt het gebied erg bijzonder. Kalkmoeras komt in Nederland nog slechts in vier natuurgebieden voor met maar kleine oppervlaktes. Ook internationaal is kalkmoeras een sterk bedreigd habitattype vol met bijzondere en vaak met uitsterven bedreigde soorten. Daarom is het kalkmoeras van de Elperstroom zowel nationaal als internationaal van groot belang. In beide biotopen - blauwgrasland en kalkmoeras – komen veel plantensoorten voor, waarvan enkele erg zeldzaam zijn. Voorbeelden zijn tweehuizige zegge, vlozegge en paardehaarzegge, en een aan kalkmoeras gebonden ondersoort van de vleeskleurige orchis. Het bijzondere karakter van het gebied hangt samen met de toestroom van grondwater. In de Elperstroom vindt zowel toestroom van mineraalrijk grondwater plaats, als ook toestroom van mineraalarm grondwater. De combinatie van dit mineraalrijk en mineraalarm grondwater en de hoogteverschillen in het beekdal zorgt er voor dat er veel bijzondere plantensoorten voorkomen in het gebied.

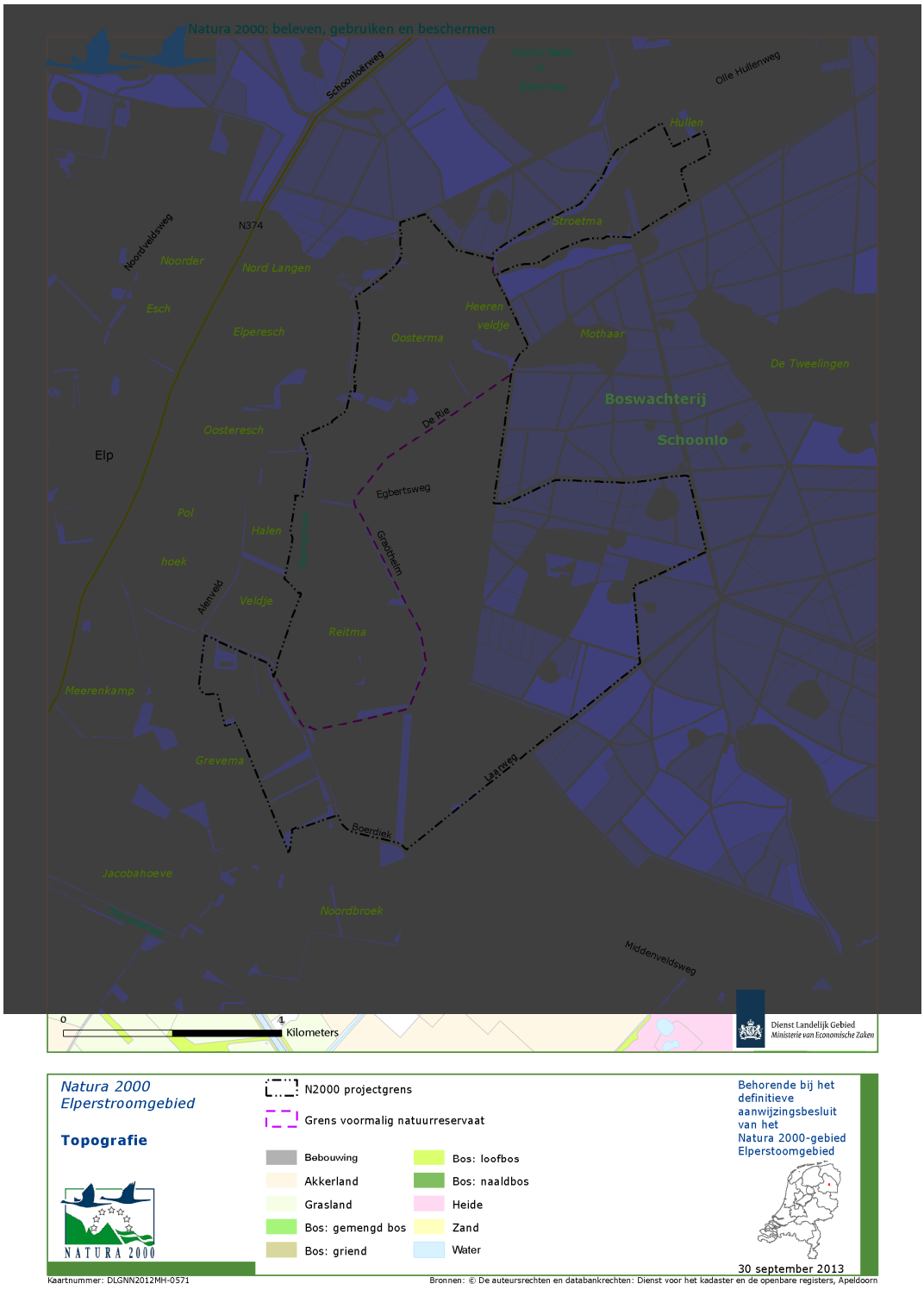

Figuur 2. Ligging en begrenzing Natura 2000-gebied Elperstroom.

3.2 Stikstofgevoelige instandhoudingsdoelen

De Elperstroom is aangewezen als Natura 2000-gebied met doelstellingen voor het behoud en/of ontwikkeling van vier habitattypen. Alle vier habitattypen zijn stikstofgevoelig en vallen binnen het PAS-programma. In het Natura 2000-beheerplan en in de PAS-Gebiedsanalyse (Provincie Drenthe, 2017) is hiervoor een passend maatregelenpakket geformuleerd.

Tabel 1. Trend en doelstellingen van de aanwezige habitattypen in de PAS-Gebiedsanalyse (Provincie Drenthe, 2017)

	Huidige kwaliteit	Doelstelling areaal	Doelstelling kwaliteit
H4010A Vochtige heiden	Goed	>	=
H6230 Heischrale graslanden	Matig	>	>
H6410 Blauwgraslanden	Matig/goed	>	>
H7230 Kalkmoerassen	Matig	>	>

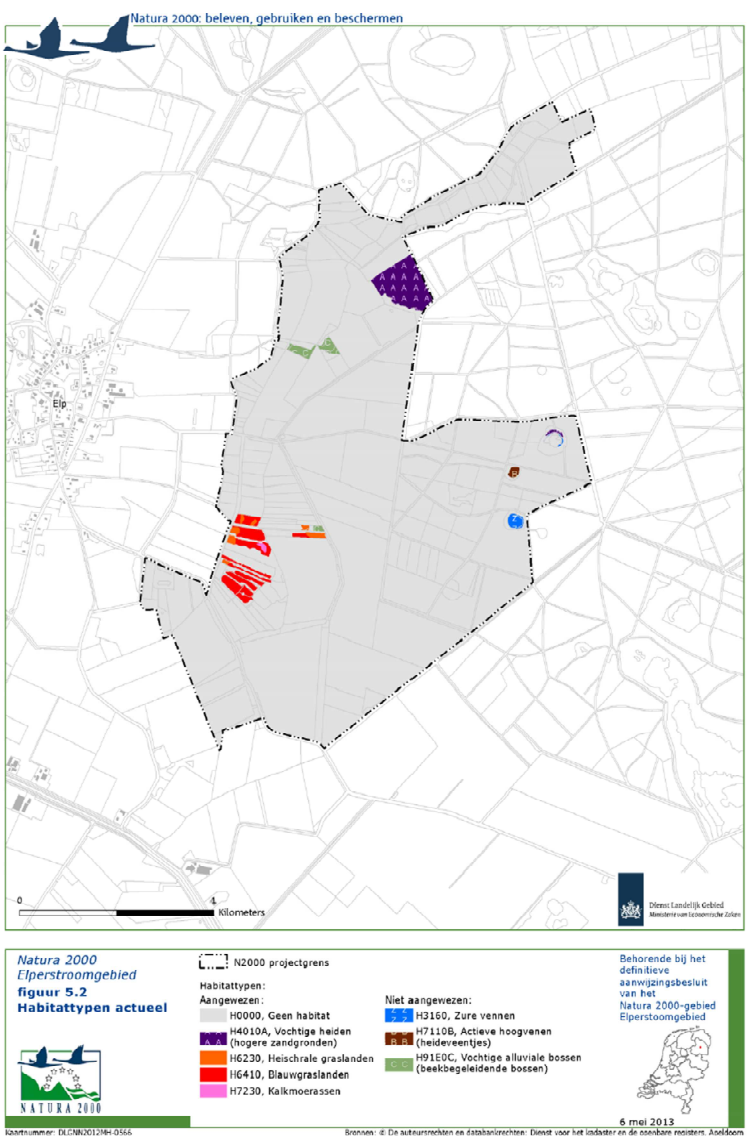

Figuur 2. Habitattypenkaart Elperstroom	

4 Waarom meten? Knelpunten, maatregelen en beoogde effecten

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

*Habitattypen en leefgebieden → **knelpunten** → **maatregelen** → **beoogd effect** → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet → meten (monitoring) van procesindicatoren → analyse en beoordeling effect maatregelen*

In dit hoofdstuk staan de knelpunten, zoals deze in de PAS-Gebiedsanalyse Elperstroom zijn gedefinieerd. Voor elk knelpunt zijn een of meer maatregelen geformuleerd. De knelpunten in het Elperstroomgebied hebben betrekking op 1) de ontoereikende hydrologie en 2) de overmaat aan atmosferische depositie.

4.1 Hydrologie

4.1.1 Beschrijving hydrologische knelpunten

Het voorkomen van het habitattype Blauwgraslanden (H6410) en Kalkmoerassen (H7230) valt en staat bij een intact hydrologisch systeem: er dient voldoende basenrijk grondwater toe te stromen en uit te treden aan maaiveld. Wanneer er onvoldoende grondwater toestroomt dreigt verdroging en verzuring.

Uit de opgetreden vegetatieontwikkeling blijkt dat de habitattypen Blauwgraslanden en Kalkmoerassen de laatste decennia onder druk staan. Hoewel nog veel karakteristieke blauwgraslandsoorten voorkomen laat de vegetatiesamenstelling en de ontwikkelingen daarin zien dat er sprake is van verdroging en verzuring.

Uit onderzoek (Schunselaar, 2009 a en b) is gebleken dat de toestroming van basenhoudend grondwater (kwel) in de Reitma op dit moment te gering is. Dit is een gevolg van ontwatering in de omgeving ten behoeve van de landbouw. Deze landbouwpercelen zijn deels particulier eigendom. Door de lage peilen en ontwatering in de omgeving wordt veel grondwater afgevangen en versneld afgevoerd. Dit gaat ten koste van de kwel in het reservaat. De laatste jaren zijn delen van het landbouwgebied verworven waarna herinrichting heeft plaats gevonden waarbij sloten zijn gedempt dan wel verondiept.

Een tweede oorzaak van afgenomen kwel is de verminderde inzijging in het infiltratiegebied op de beekdalflank. Dit is een gevolg van de relatief hoge verdamping van het aanwezige (naald)bos. Mogelijk dat er ook een negatief effect optreedt door de zandwinning bij Ellertshaar. Of dit leidt tot een significant effect is niet bekend.

Op basis van het hydrologisch onderzoek van Schunselaar (2009, a en b) zijn de hydrologische oorzaken van de verdroging en verzuring als volgt geformuleerd:

1. Een afname van de kwelintensiteit als gevolg van bosaanplant in het infiltratiegebied (voorheen heidegebieden) waardoor de verdamping is toegenomen en de grondwateraanvulling is afgenomen.

2. Een afname van de kwelintensiteit als gevolg van ontwatering van de flanken. Door versnelde afvoer van neerslagwater op de flanken is de grondwateraanvulling afgenomen. De ontwatering betreft landbouwgebied en bosgebied.

3. Een afname van de kwelintensiteit als gevolg van sterke ontwatering van de graslanden (buiten reservaat) in het beekdal. Hierdoor treedt een groot deel van de kwel in sloten uit wat ten koste gaat van de kwel naar het aangrenzende reservaat met habitattypen. Zonder herstel van het hydrologische systeem aan de oostkant van de Reitma zal er geen verbetering optreden en zal de achteruitgang van de habitattypen, ondanks het intensieve beheer, door blijven gaan.

Habitattype	Knelpunt a.g.v. ontoereikende hydrologie
H6230 Heischrale graslanden	Verzuring
H6410 Blauwgraslanden	Instabiele grondwaterstanden (m.n. lage GLG), verzuring
H7230 Kalkmoerassen	Instabiele grondwaterstanden (m.n. lage GLG), verzuring

Tabel 2. Knelpunten per habitattype a.g.v. ontoereikende hydrologische situatie

4.1.2 Hydrologische maatregelen

De hydrologische maatregelen uit de PAS-Gebiedsanalyse zijn gericht op het tegengaan van de verzuring door het laten toenemen van de toestroom van (subregionaal) grondwater ten behoeve van behoud en uitbreiding van de habitattypen Kalkmoerassen (H7230), Blauwgraslanden (H6410) en Heischrale graslanden (H6230). Ook de beoogde uitbreiding van Vochtige heiden (H4010A) profiteert van de maatregel, niet zozeer als gevolg van toestroom van grondwater als wel het hiermee samen optreden van hogere (stabielere) grondwaterstanden.In de PAS-Gebiedsanalyse zijn de volgende hydrologische maatregelen opgenomen:

Maatregel
Dempen watergang oostflank
Dempen sloten Grevema
Dempen sloten westflank
Verondiepen sloten westflank
Kappen en omvormen bos

4.1.3 Beoogde effecten

Uitvoering van deze herstelmaatregelen leidt tot een toename van de toestroom van grondwater in de wortelzone. Daarnaast kunnen hogere en stabielere grondwaterstanden optreden.

Het abiotische effect van de hydrologische maatregelen is dat de toestroom van basenrijk grondwater toeneemt, dat daarmee de basenrijkdom van de bodem (wortelzone) minimaal op peil blijft dan wel stijgt waarmee de optredende verzuring wordt tegengegaan. Ook zullen hogere grondwaterstanden optreden, met name een hogere GLG. Het biotische effect hiervan is het afnemen van plantensoorten van zure omstandigheden en een toename van soorten van neutrale en/of basenrijke omstandigheden.

4.2 Atmosferische depositie

4.2.1 Beschrijving knelpunten m.b.t. de atmosferische depositie

In de actuele situatie hebben de habitattypen te maken met een te hoge stikstofdepositie. In onderstaande tabel staat per habitattype het belangrijkste knelpunt genoemd dat optreedt als gevolg van deze te hoge depositie.

Tabel 4. Knelpunten per habitattype a.g.v. te hoge stikstofdepositie

Habitattype	Knelpunt a.g.v. te hoge stikstofdepositie
H6230 Heischrale graslanden	Verzuring
H6410 Blauwgraslanden	Verzuring
H7230 Kalkmoerassen	Verzuring

In het Elperstroomgebied heeft atmosferische depositie vooral een verzurend effect, vermesting speelt geen rol van betekenis. Dit betekent dat de gekozen maatregelen om de effecten van de atmosferische depositie te niet te doen bestaan uit maatregelen die de verzuring tegen gaan. Dit zijn hydrologische maatregelen waarmee de basenrijkdom van de bodem op peil kan worden gehouden dan wel toe kan nemen. Dit houdt in dat het maatregelenpakket ten behoeve van het tegen gaan van het knelpunt atmosferische depositie overeenkomt met de hydrologische herstelmaatregelen (4.1).

4.2.2 Maatregelen tegen effecten atmosferische depositie

Het effect van de atmosferische depositie is verzuring. De maatregelen om dit effect tegen te gaan bestaan uit hydrologische maatregelen waarmee de aanvoer van basen wordt vergroot. Deze maatregelen komen overeen met de maatregelen beschreven in paragraaf 4.1.2.

In de PAS-Gebiedsanalyse zijn de volgende maatregelen met betrekking tot de atmosferische depositie opgenomen:

Tabel 5. Maatregelen tegen effecten atmosferische depositie

Maatregel
Dempen Watergang oostflank
Dempen Sloten Grevema
Dempen sloten westflank

Verondiepen sloten westflank
Kappen en omvormen bos

4.2.3 Beoogde effecten

Het (abiotische) effect van de hydrologische maatregelen is dat de toestroom van basenrijk grondwater toeneemt, dat daarmee de basenrijkdom van de bodem (wortelzone) minimaal op peil blijft dan wel stijgt waarmee verzuring wordt tegengegaan. Het (biotische) effect hiervan is het afnemen van plantensoorten van zure omstandigheden en een toename van soorten van neutrale en/of basenrijke omstandigheden.

5 Selectie van procesindicatoren

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → ***maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en)*** *→ inrichten meetnet → meten (monitoring) van procesindicatoren → analyse en beoordeling effect maatregelen*

5.1 Maatregel – procesindicator combinaties

De maatregelen bestaan uit hydrologische maatregelen die allemaal doorwerken op de waterhuishouding in het beekdal en de daarmee samenhangende basenrijkdom. De afzonderlijke effecten van de maatregelen zijn niet te scheiden. Daarom richt het meetnet zich op het totale effect van de maatregelen.

De maatregelen, en dus ook de procesindicatoren, hebben betrekking op de aanwezige habitattypen. Deze worden hierna achtereenvolgens besproken.

Tabel 6. Maatregel-procesindicator combinaties in het Elperstroomgebied

Maatregel	Beoogd effect	Procesindicator
Dempen sloten Oostflank Dempen watergang oostflank Dempen sloten Grevema Dempen sloten westflank Verondiepen sloten westflank Kappen en omvormen bos	Toename toestroom basenrijk grondwater	Grondwaterstand Toename kweldruk: toename .stijghoogte diep grondwater Waterkwaliteit freatisch (ondiepe peilbuis)
	Basenrijkere bodem (wortelzone)	pH wortelzone Basenverzadiging wortelzone
	Hogere (stabielere) grondwaterstanden	Grondwaterstand
	Toename plantensoorten van neutrale of basenrijke standplaatsen. Afname plantensoorten van zure omstandigheden	Indicatorsoorten

5.2 De te meten procesindicatoren

Voor het Elperstroomgebied worden de volgende procesindicatoren ingezet:

- → Grondwaterstanden (peilbuizen, ondiep en diep)
- → Basenverzadiging wortelzone

Er wordt niet voor gekozen om indicatorsoorten (plantensoorten) te monitoren. De grondwaterstanden en de basenverzadiging zijn de standplaatsfactoren die het snelst reageren op de maatregelen. De vegetatie reageert trager. Hierdoor zijn de grondwaterstanden en de basenverzadiging geschikter voor het PI-meetnet (hand-aan-de-kraan). De vegetatie wordt gemonitord in het kader van de SNL-kartering (1/10 jaar).

6 Monitoringsplan

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → ***inrichten meetnet*** *→ meten (monitoring) van procesindicatoren → analyse en beoordeling effect maatregelen*

Hieronder bespreken wij het monitoringplan voor de betreffende procesindicatoren.

6.1 Wijziging grondwaterstanden

Informatiebehoefte

Het beoogde effect van de hydrologische maatregelen in het Elperstroomgebied is een toename van de toestroom van grondwater in de wortelzone. Dit kan bepaald worden aan de hand van metingen van de grondwaterstanden op locaties, en dan bij voorkeur met filters op verschillende diepten. Het beoogde effect is dat de stijghoogte van het diepere grondwater toeneemt, waardoor ook het verschil toeneemt tussen de stijghoogte van het diepere grondwater en de grondwaterstand in de freatische buis (toename kweldruk). Er kan ook een toename van de freatische grondwaterstand optreden. Dit is niet het doel van de maatregelen, maar kan als positief worden beoordeeld, tenzij de standen boven het gewenste ecologische bereik van de habitattypen uitstijgen.

Wat en hoe wordt er gemeten?

De grondwaterstand wordt gemeten met behulp van peilbuizen waarbij vooral de locaties in aanmerking komen met meerdere filters. Van belang is dat het bestaande peilbuislocaties zijn, dat wil zeggen dat er al geruime tijd (meerdere jaren) gemeten wordt, dit in verband met de mogelijkheid om de nulsituatie te bepalen. Er worden geen peilbuizen bijgeplaatst. De metingen vinden deels handmatig en deels via dataloggers plaats.

Waar wordt gemeten?

Er wordt gemeten op bestaande peilbuislocaties in het beekdal. Bij de selectie worden enkele locaties meegenomen met meerdere peilbuizen. Er wordt niet voor gekozen om peilbuizen bij te plaatsen (zie boven).

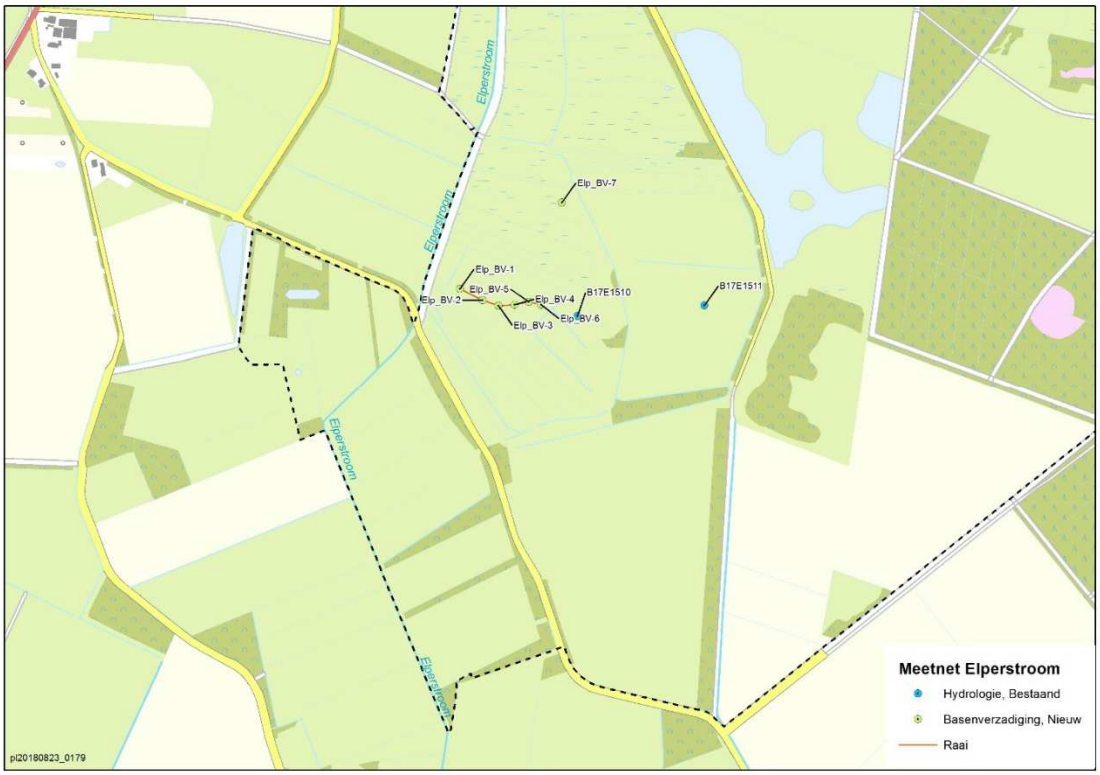

Figuur 2.Locaties meetpunten PI-meetnet.

Wanneer en met welke frequentie?

Er wordt aangesloten bij de bestaande meetfrequentie. Dit is deels tweewekelijks en deels via een datalogger.

Door wie wordt er gemeten?

Het huidige grondwatermeetnet wordt deels opgenomen door Staatsbosbeheer (handmatig) en deels door de provincie (dataloggers).

Bestaand meetnet/uitbreiding

N.v.t.

6.2 Toename basenrijkdom bodem

Informatiebehoefte

Het beoogde effect van de maatregelen in het Elperstroomgebied is een toename van de basenrijkdom van de wortelzone, een gevolg van een toename van toestroom van basenrijk grondwater.

Wat en hoe wordt er gemeten?

De toename van de basenrijkdom kan bepaald worden door bepaling van de basenverzadiging van de wortelzone. Hiertoe worden de volgende metingen uitgevoerd.

1. Organische stofgehalte
2. Eventueel Olsen-P (plantbeschikbaar fosfaat)
3. Basenverzadiging (aan de hand van de CEC en de concentraties aanwezige kationen en strontiumchloride-extract. Concentraties calcium, magnesium, zwavel, fosfor, ijzer, mangaan, silicium, natrium, kalium en zink.
4. pH

De bodemmonsters worden genomen in de bovenste 20 cm (mengmonsters).

Waar wordt gemeten?

De basenverzadiging wordt gemeten in een dwarsraai in het beekdal in het deelgebied de Reitma waar zich de habitattypen Blauwgraslanden en het Kalkmoerassen bevinden en waar peilbuislocaties aanwezig zijn.

Wanneer en met welke frequentie?

De bepaling van de basenverzadiging wordt in 2018 uitgevoerd, en in 2021 herhaald.

Door wie wordt gemeten?

Het bepalen van de basenverzadiging wordt uitgevoerd door een deskundig bureau.

6.3 Correlatie met monitoring PAS-maatregelen

Naast de herstelmaatregelen (wat is wanneer uitgevoerd en hoe) moet ook worden bijgehouden welke beheermaatregelen wanneer en waar zijn uitgevoerd. Dit is nodig om de meetresultaten te kunnenkoppelen aan de diverse PAS-maatregelen. Met Staatsbosbeheer is afgesproken dat deze de beheermaatregelen administreert en ons ter beschikking stelt.

6.4 Planning

De diverse monitoringsactiviteiten worden in onderstaande volgorde uitgevoerd:

Tabel 7. Planning van de monitoringactiviteiten

	2018	2019	2020	2021	Opmerking
Grondwater	Continu	Continu	Continu	Continu	
Basenverzadiging	X			X	

7 Analyse en beoordeling

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet → meten (monitoring) van procesindicatoren → ***analyse en beoordeling effect maatregelen***

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt per procesmonitoringsparameter besproken hoe de meetresultaten worden beoordeeld en hoe deze beoordeling kan plaatsvinden. De Provincie heeft hier als richtlijn meegegeven dat beoordeling in principe drie jaar na uitvoering van een maatregel, maar in ieder geval voor het eind van de PAS-periode dient plaats te vinden.

De verzamelde meetgegevens worden, conform de afspraken binnen het PAS-Bureau, geanalyseerd met het zogenoemde 'stoplicht-model'. Dit model heeft de drie kleuren van een stoplicht met de volgende, globale, betekenis;

	De procesindicator laat een positief resultaat zien
	Er is (nog) geen duidelijk resultaat waarneembaar
	De procesindicator laat een negatief resultaat zien

De beoordeling is gebaseerd op de vraag of de maatregelen het beoogde effect hebben. Dat is een andere vraag dan wat de *consequentie* is als een maatregel (nog) geen effect heeft. In het geval van een behoudsdoelstelling is formeel gezien een stand-still van de achteruitgang voldoende. Dat geldt ook voor verbeterdoelstellingen in de eerste beheerplanperiode. Anders gezegd: bij een habitattype met behoudsdoelstelling zijn in formele zin zowel een groene als een oranje kleur acceptabel.

7.2 Wijziging grondwaterstanden

De peilbuisgegevens worden geanalyseerd met Menyanthes. Hiermee kan de opgetreden verandering in grondwaterstanden worden bepaald. Ook kan hiermee de GVG en de GLG worden bepaald. Bij de Menyanthes-analyse worden effecten als gevolg van neerslag en verdamping er uitgefilterd. Op basis van deze analyse kan worden bepaald welke veranderingen zijn opgetreden, en in hoeverre het grondwaterregime na uitvoering van de maatregelen voldoet aan de toetsingswaarde voor vocht uit de applicatie Ecologische vereisten Natura2000 gebieden. Hierin

wordt onderscheid gemaakt tussen optimaal (het zogenaamde kernbereik) en suboptimaal (aanvullend bereik).

In het monitoringplan wordt alleen gebruik gemaakt van bestaande buizen. Gegevens uit dit bestaande meetnet kunnen gebruikt worden voor analyse en beoordeling van de grondwatergegevens. De gemeten trends en waarden in de grondwaterstanden worden beoordeeld op basis van de criteria in de genoemde applicatie.

Tabel 8. Beoordeling grondwaterstandsveranderingen.

Trend	Beoordeling
Grondwaterstand niet te beoordelen	
GVG vertoont een trend waardoor deze verder afwijkt van het kernbereik	
GVG vertoont geen stijgende of dalende trend	
GVG vertoont een positieve trend, maar is nog niet in het aanvullende bereik	
GVG vertoont een positieve trend en zit in het aanvullende bereik	
GVG vertoont een positieve trend en bevindt zich in het kernbereik	
GVG vertoont geen stijgende of dalende trend en is niet binnen het aanvullende bereik	
GVG vertoont geen stijgende of dalende trend en is binnen het aanvullende bereik	
GVG vertoont geen stijgende of dalende trend en is binnen het kernbereik	
GLG vertoont een trend waardoor deze verder afwijkt van het kernbereik	
GLG vertoont geen stijgende of dalende trend en zit niet in aanvullend of kernbereik.	
GLG vertoont een positieve trend, maar is nog niet in het aanvullende bereik	
GLG vertoont een positieve trend en zit in het aanvullende bereik	
GLG vertoont een positieve trend en bevindt zich in het kernbereik	
GLG vertoont geen stijgende of dalende trend en is niet binnen het aanvullende bereik	
GLG vertoont geen stijgende of dalende trend en is binnen het aanvullende bereik	
GLG vertoont geen stijgende of dalende trend en is binnen het kernbereik	

7.3 Basenverzadiging

In het Elperstroomgebied wordt de basenverzadiging van de bodem bepaald in 2018 en 2021. Deze worden beoordeeld op basis van de criteria in onderstaande 20.

Trend	Beoordeling
De basenverzadiging neemt af	
De basenverzadiging blijft gelijk	
De basenverzadiging neemt toe	

Tabel 2. Beoordeling van de basenverzadiging.

7.4 Samenhang gegevens

In bovenstaande worden de verschillende monitoringsaspecten afzonderlijk beoordeeld. Een groot deel van deze procesindicatoren hangt echter met elkaar samen en het is van groot belang dat er een beoordeling gebeurt in samenhang. Alleen door alle procesindicatoren als geheel te beoordelen kunnen de juiste conclusies worden getrokken.

8 Opslag van meetgegevens

In dit hoofdstuk staat weergegeven hoe en waar de verzamelde gegevens moeten worden opgeslagen. De provincie wil daarbij zoveel mogelijk aansluiten op reeds bestaande databanken. Bij opslag van de data is het van essentieel belang dat deze goed zijn terug te vinden door in het bronveld te vermelden: procesmonitoring Elperstroom.

8.1 Grondwaterstand

De provincie Drenthe is verantwoordelijk voor de opslag van de meetgegevens van de peilbuizen. De provincie is tevens verantwoordelijk voor de tijdige aanlevering van de gemeten peilen aan het Dinoloket (deze komt binnenkort te vervallen maar er komt een vervangend systeem).

8.2 Grondwaterkwaliteit en bodemchemie

Voor bodemchemie (basenverzadiging) bestaat geen landelijke databank. De verantwoordelijkheid voor een goede opslag van dit tijdelijke/project meetnet ligt bij de provincie Drenthe. Geadviseerd wordt om de opslag van de data centraal te regelen, bij voorkeur bij de provincie en beschikbaar te maken voor de betrokken partijen.

9 Uitvoerende partijen

Dit hoofdstuk gaat over de partijen waarmee de provincie afspraken moet maken voor de uitvoering van de metingen.

9.1 Grond- en oppervlaktewaterstand

Bestaande peilbuizen Staatsbosbeheer:

- De buizen moeten worden overgedragen naar de provincie zodat de verantwoordelijkheid voor het uitlezen bij één partij ligt.

Bestaande peilbuizen provincie (Beleids Meetnet Verdroging):

- De provincie Drenthe is verantwoordelijk voor het uitlezen en indien nodig vervangen van defecte automatische peilopnemers van het eigen meetnet.
- De Provincie Drenthe is verantwoordelijk voor de opslag van de dataloggermetingen en de doorlevering van de gemeten peilen aan het Dinoloket.
- Validatie van de meetgegevens gebeurt door Staatsbosbeheer.
- Het Dinoloket (TNO Geologische Dienst) is verantwoordelijk voor het publiceren en opslaan van de gemeten peilen. Dit is op dit moment echter lastig omdat er geen data gelezen kunnen worden. Tot dit wordt opgelost is een back-up nodig (bijvoorbeeld Vitens).

9.2 Grondwaterkwaliteit en bodemchemie

De provincie is verantwoordelijk voor de uitvoering van de jaarlijkse metingen van de waterkwaliteit en bodemchemie. Er wordt geadviseerd om deze werkzaamheden als geheel uit te besteden aan een deskundig bureau. Er wordt op gewezen dat dit bureau specifieke ervaring dient te hebben in het meten van waterkwaliteit en bodemchemie in ecologisch complexe gebieden.

9.3 Beoordeling van de meetgegevens

De provincie is verantwoordelijk voor de beoordeling van de meetgegevens. Waarschijnlijk zijn de verschillende procesindicatoren dermate specialistisch werk dat er verschillende bureaus betrokken zijn bij het verzamelen van de gegevens. Het is van belang dat hier een goede regie op komt, zodat de verschillende data aan het einde van de PAS-periode kunnen worden geïntegreerd. Hierin kan één van de betrokken bureaus de regie voeren waarbij steeds nauw overleg is tussen de bureaus onderling en terreinbeheerder en de provincie.

10 Literatuur en websites

Van Beek, J.G, R.F. van Rosmalen, B.F. van Tooren, en P.C. van der Molen (allen red.) Werkwijze Natuurmonitoring en –Beoordeling Natuurnetwerk en Natura 2000/PAS (+ 2 bijlagedocumenten) BIJ12, Utrecht 2014.

Bakker, H. D. en J. Schelling, 1989. Systeem van bodemclassificatie voor Nederland; de hogere niveaus. Wageningen, Pudoc.

Bouma, J., M. Maasbommel en I. Schuurman, 2012. Handboek meten van grondwaterstanden in peilbuizen, Stowa rapport 2012 – 50.

Brongers, M., & R. Jalving, 2000. De vegetatie van de Elperstroom in 2000; Altenburg en Wymenga, Veenwouden, Rapport 273.

Holtland, W.J., C.J.F. ter Braak & M.G.C. Schouten, 2009. Iteratio: calculating environmental indicator values for species and relevés. Applied Vegetation Science 12: 1-9.

PAS, 2015. Monitoringsplan bij het programma aanpak stikstof 2015-2021, 16 juni 2015, definitief.

Provincie Drenthe, 201&. PAS-gebiedsanalyse Elperstroom.

Runhaar, J., M. H. Jalink, H. Hunneman en J.P.M. Witte (KWR), S.M. Hennekens, 2009. Ecologische vereisten habitattypen, KWR 09.018, Nieuwegein.

Schunselaar, S. 2009a. Hydrologisch onderzoek Elperstroom, verkennende berekeningen; rapport 265351, Grontmij Assen.

Schunselaar, S. 2009b. Aanvullend hydrologisch onderzoek Elperstroom, nadere calibratie grondwatermodel; rapport 273363, Grontmij Assen.

Smits, N.A.C., C.A. Mucher, W.A. Ozinga, R.W. de Waal & G.W.W. Wamelink, 2016. Procesindicatoren PAS. Wageningen Environmental Research, Wageningen.

MEETPLAN MANTINGERBOS

provincie Drenthe

Meetplan PAS- procesindicatoren

1 januari 2019

provincie Drenthe

MEETPLAN MANTINGERBOS

PAS-monitoring procesindicatoren

Provincie Drenthe

Vastgesteld op 1 januari 2019

Contactpersoon

[redacted]

Prolander

T 0592-[redacted]
E [redacted]@prolander.nl

Arcadis Nederland B.V.
Postbus 264
6800 AG Arnhem
Nederland

Unie van Bosgroepen

ARCADIS Design & Consultancy for natural and built assets

Inhoud

1. Inleiding 4
1.1. Aanleiding monitoring procesindicatoren 4
1.2. Doel monitoring procesindicatoren 4
1.3. Uitgangspunten bij het monitoren van procesindicatoren 4
1.4. Opzet monitoringplan 5
1.5. Status monitoringplan 6
1.6. Planning en vervolgtraject 6
1.7. Leeswijzer 6
2. Werkwijze 7
2.1. Ecohydrologische gebieds- en systeemkennis 7
2.2. Opstellen 'ideaal meetplan' 7
2.3. Veldbezoek 8
2.4. Opstellen monitoringplan 8
2.5. Vaststelling monitoringplan 8
3. Gebiedsbeschrijving 9
3.1. Gebiedskarakteristiek 9
3.2. Stikstofgevoelige instandhoudingsdoelen 11
4. Waarom meten? Knelpunten, maatregelen en beoogde effecten 12
4.1. Hydrologische knelpunten 12
4.1.1. Beschrijving hydrologische knelpunten 12
4.1.2. Knelpunt - maatregelcombinaties hydrologie 12
4.2. Atmosferische depositie 12
4.2.1. Beschrijving knelpunten m.b.t. de atmosferische depositie 12
4.2.2. Maatregelen tegen effecten atmosferische depositie 13
5. Selectie van procesindicatoren 14
5.1. Maatregel – procesindicator combinaties 14
5.2. De te meten procesindicatoren 14
6. Monitoringsplan 15
6.1. Inrichten meetnet 15
7. Analyse en beoordeling 16
7.1. Inleiding 16
7.2. Nulmeting 16
8. Opslag van meetgegevens 17
9. Literatuur en websites 18

1. Inleiding

1.1. Aanleiding monitoring procesindicatoren

In veel Natura 2000-gebieden worden stikstofgevoelige habitats en (leefgebieden van) soorten bedreigd door een hoge stikstofbelasting. Het Programma Aanpak Stikstof (PAS) geeft enerzijds ruimte aan economische ontwikkeling maar zorgt er tegelijkertijd er tegelijk voor dat de kwaliteit van de habitats en (leefgebieden van) soorten niet verslechtert (PAS, 2015). De PAS-regeling is per 1 juli 2015 in werking getreden. In het PAS zijn alle Natura 2000-gebieden opgenomen waarbinnen ten minste één stikstofgevoelig habitattype voorkomt. In de gebiedsanalyse zijn per Natura 2000-gebied knelpunten en maatregelen beschreven. Om zo snel mogelijk de effectiviteit van de herstelmaatregelen in kaart te brengen is binnen de PAS monitoring afgesproken dat het proces van natuurherstel gevolgd wordt door het bepalen en meten van zogenaamde 'procesindicatoren' (*Smits et al.*, 2017). Dit zijn indicatoren die inzichtelijk maken of het herstelproces op gang is gekomen.

1.2. Doel monitoring procesindicatoren

Om aan te tonen dat de gewenste processen op gang komen in de Natura 2000-gebieden moet worden gemeten met procesindicatoren. Duidelijk moeten zijn wat, waar en met welke frequentie gemeten wordt. Het monitoringsplan heeft tot doel om tot een compleet meetnet te komen waarbij zoveel mogelijk wordt aangesloten op bestaande meetinrichtingen, reeds lopende karteringen en eerdere veldopnames. De monitoring van procesindicatoren kan er tevens voor zorgen dat er bij het uitvoeren van maatregelen en de inrichting van de monitoring kan worden bijgestuurd.

1.3. Uitgangspunten bij het monitoren van procesindicatoren

Uitgangspunt voor het monitoringsplan is dat de monitoring van de procesindicatoren deel uitmaakt van de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet → meten (monitoring) van procesindicatoren → analyse en beoordeling effect maatregelen

In dit monitoringsplan volgen wij deze reeks. Bovenaan elk volgend hoofdstuk staat in rood aangegeven welk deel van de reeks in het betreffende hoofdstuk wordt beschreven.

Met de monitoring van de procesindicatoren wordt beoogd uitspraken te doen over het beoogde effect van de (herstel)maatregelen. Daarvoor is het essentieel om de procesindicatoren per maatregel te formuleren, de zogenoemde '**maatregel – procesindicator combinatie'**. Voor het maken van de keuzes van procesindicatoren is door de Provincie en de beheerders al een eerste selectie gemaakt. Dit monitoringplan voor het Mantingerbos betreft een gedetailleerde uitwerking daarvan.

1.4. Opzet monitoringplan

Dit document bevat een plan van aanpak voor het monitoren van procesindicatoren in het Natura 2000-gebied Mantingerbos. Dit **monitoringplan** gaat uit van de in de PAS-gebiedsanalyse genoemde habitattypen en procesindicatoren, maar werkt deze uit naar gevalideerde methoden en een optimale locatiekeuze. Dit plan sluit zo veel mogelijk aan bij bestaande meetnetten en bestaande monitoring in het gebied. Inclusief de noodzakelijke aanvullingen beschrijft dit plan een '**ideaal meetnet**' (zie par. 2.2 voor een toelichting). Het monitoringplan beschrijft tevens de wijze waarop de metingen plaatsvinden en worden geanalyseerd.

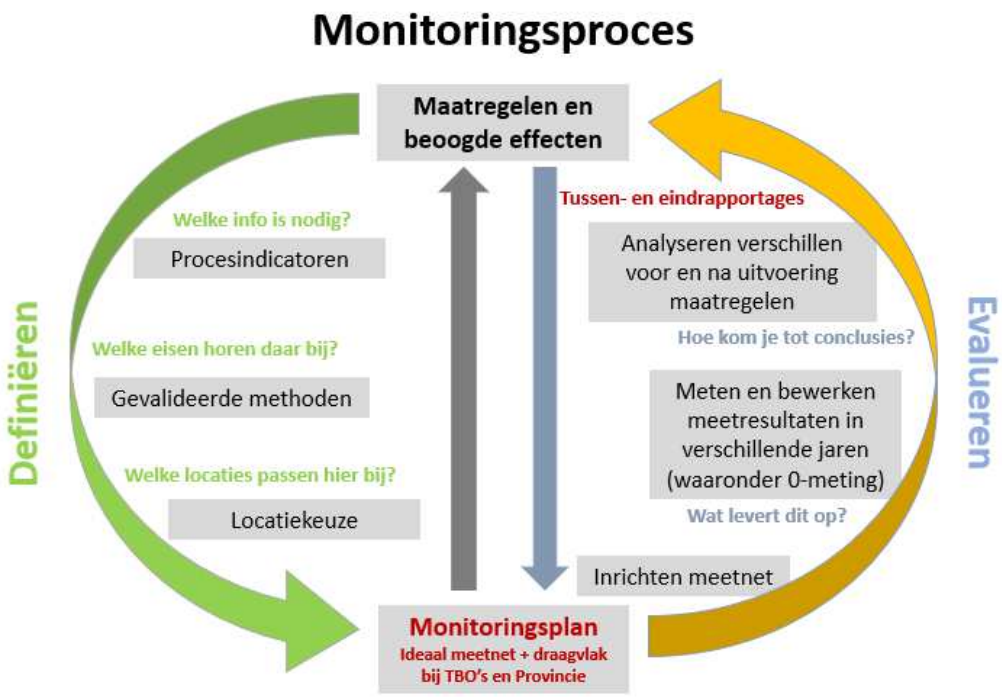

Figuur 1 Schematische weergave van het vormgeven van het ideale meetnet (midden-onder) en de volgorde van analyseren

Binnen dit monitoringplan worden de onderstaande aspecten uitgewerkt:

METING procesindicatoren

Per combinatie van habitattype en maatregel:

1. Wat wordt waarom gemeten?
2. Waar wordt dat gemeten?
3. Hoe wordt dat gemeten?
4. Wanneer en met welke frequentie?
5. Welk bestaand meetnet kan hiervoor worden gebruikt?
6. Welke uitbreiding of nieuwe inrichting van een meetnet is nodig?

UITWERKING

1. Hoe worden de meetresultaten beoordeeld (goed, matig slecht)?
2. Wanneer vindt de beoordeling plaats?
3. Hoe worden de meetgegevens opgeslagen?
4. Welke kosten zijn er met dit monitoringplan gemoeid?

1.5. Status monitoringplan

Het rapport is opgesteld in samenwerking met ecologen en hydrologen van de Provincie Drenthe en Natuurmonumenten.

1.6. Planning en vervolgtraject

Het Programma Aanpak Stikstof (PAS) bestaat uit drie periode van elk zes jaar:

- PAS-periode 1: 1 juli 2015 – 30 juni 2021.
- PAS-periode 2: 1 juli 2021 – 30 juni 2027.
- PAS-periode 3: 1 juli 2027 – 30 juni 2033.

Dit plan is opgesteld voor de eerste planperiode. Aan het einde van iedere periode zullen, nut en noodzaak en actualiteit van het monitoringplan opnieuw worden beoordeeld. Na goedkeuring van het monitoringplan wordt gestart met het opzetten en uitvoeren van het veldwerk.

1.7. Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft de werkwijze die tot dit monitoringplan heeft geleid. In hoofdstuk 3 wordt een korte beschrijving gegeven van het projectgebied en de PAS-doelen. Hoofdstuk 4 benoemt de knelpunten die spelen en de maatregelen die in het kader van de PAS in het gebied worden uitgevoerd en waarvan de effectiviteit in beeld dient te worden gebracht. Hoofdstuk 5 geeft een overzicht van de verschillende maatregel-procesindicator combinaties die moeten worden onderzocht. Hoofdstuk 6 geeft aan hoe, waar, wanneer en door wie de procesindicatoren worden gemeten. Hoofdstuk 7 beschrijft hoe de meetgegevens worden geanalyseerd en via de stoplicht-methode worden beoordeeld. Hoofdstuk 8 geeft aan hoe de opslag van de meetgegevens wordt geregeld. Tenslotte bevat dit meetplan een overzicht van de kosten die gemoeid zijn bij de monitoring en analyse van de procesindicatoren.

2. Werkwijze

2.1. Ecohydrologische gebieds- en systeemkennis

Voor het opstellen van het ideale meetplan is gebruik gemaakt van de specifieke (eco)hydrologische gebiedskennis van een aantal gebiedsexperts. Daarnaast is gebruik gemaakt van de volgende literatuur:

- PAS Gebiedsanalyse Mantingerbos (31) (Provincie Drenthe 2017).
- Beheerplan Natura 2000 (Provincie Drenthe 2016).
- Stikstof depositie op Habitattypen binnen Drentse Natura 2000-gebieden (Hessel et al., 2010).
- Habitattypekaart Mantingerbos.
- Kwaliteitsverlies van het Mantingerbos analyse van tachtig jaar vegetatieopnamen (Beusekom & Hennipman, 2011).
- Herstelplan Mantingerbos en –weiden (Everts et al., 2005).
- Procesindicatoren PAS (Smits et al., 2017).
- Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF).
- Kaartmateriaal betreffende habitattypen, vegetatietypen, locaties van peilbuizen en beoogde maatregelen.
- Peilbuisgegevens.
- Informatie over potenties en beoogde maatregelen door de terreinbeheerder Met behulp van deze informatie is een beeld verkregen van de te nemen maatregelen en de te verwachten effecten op de vegetatie in het terrein.

2.2. Opstellen ‘ideaal meetplan’

Mede op basis van bovengenoemde gebieds- en ecohydrologische systeemkennis van het Mantingerbos en het voorwerk door de Provincie Drenthe en de terreinbeheerders is een ‘ideaal meetnet’ ontworpen. Onder het ‘ideale meetnet’ verstaan wij een meetnet dat bestaat uit de meetpunten die nodig zijn voor het beantwoorden van de vraag of beoogde effecten worden bereikt en dat voldoende draagvlak heeft bij de Provincie en de terreinbeherende instanties. Een ideaal meetnet is dus niet gelijk aan een ‘maximaal meetnet’.

In het geval van het Mantingerbos zijn er geen procesindicatoren gedefinieerd omdat de maatregelen uit de eerste planperiode uitsluitend betrekking hebben op het uitvoeren van een ecohydrologisch vooronderzoek. De hieruit volgende maatregelen zullen in de tweede planperiode worden uitgevoerd.

De basis voor het meetplan is de eerdergenoemde reeks *Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet.* Dit houdt in dat per habitattype – maatregel combinatie procesindicatoren zijn benoemd en dat voor elk van de procesindicatoren een meetnet nodig is. Hierbij is zoveel mogelijk aangesloten bij reeds bestaande meetnetten en bestaande monitoringsactiviteiten (o.a. de SNL-monitoring). De aanvullingen op het bestaand meetnet vormen het maatwerk dat nodig is voor het te zijner tijd trekken van de juiste conclusies in de rapportages richting het Ministerie en de Europese commissie.

2.3. Veldbezoek

Omdat er geen procesindicatoren zijn gedefinieerd is er geen veldbezoek afgelegd.

2.4. Opstellen monitoringplan

Het meetplan is mede op basis van bovengenoemde gebieds- en systeemkennis van het Norgerholt en het voorwerk door de Provincie tot stand gekomen. Het meetplan beoogt tevens voldoende draagvlak bij de Provincie en de beherende instanties.

De basis voor het meetplan is de eerdergenoemde reeks *Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet*. Dit houdt in dat in principe per habitattype – maatregelcombinatie procesindicatoren zijn benoemd en dat voor elk van de procesindicatoren een meetnet nodig is. Omdat in het geval van het Mantingerbos in de PAS-Gebiedsanalyse en in het beheerplan geen maatregelen zijn opgenomen, zijn er ook geen effecten en geen procesindicatoren benoemd. De verdere uitwerking kan derhalve kort zijn.

2.5. Vaststelling monitoringplan

Het aldus opgestelde monitoringplan voor het Mantingerbos is voor advies aan de beheerder van het Mantingerbos (Vereniging Natuurmonumenten) en ter goedkeuring aan de Provincie Drenthe voorgelegd. Het monitoringplan is op 1 januari door de Provincie Drenthe vastgesteld.

3. Gebiedsbeschrijving

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → *knelpunten* → *maatregelen* → *beoogd effect* → *keuze procesindicator(en)* → *inrichten meetnet* → *meten (monitoring) van procesindicatoren* → *analyse en beoordeling effect maatregelen*

3.1. Gebiedskarakteristiek

Het Mantingerbos maakt deel uit van het bovenloopgebied van het Oude Diep. Het ligt ten noordwesten van het dorp Mantinge. Het gebied is karakteristiek voor het oorspronkelijke Drentse esdorpenlandschap dat bestaat uit dorp, heide, es en beekdal. Tot de grote ontginningen van de 20e eeuw was bos in Drenthe zeldzaam geworden. De verspreiding van bos was beperkt tot de beekdalen en het gebied rondom de essen. Voor zover bekend is het Mantingerbos sinds de laatste ijstijd bos geweest is, wat uniek is voor Nederland. De mens heeft het bos wel altijd voor eigen doeleinden benut waardoor geen sprake is van (onaangetast) oerbos.

Geomorfologie
Onder het Natura 2000-gebied vinden we een complexe bodemopbouw, bestaande uit al dan niet goed doorlatende lagen uit periodes van 750.000 tot 2000 jaar geleden. De basis van het gebied wordt gevormd door klei uit de formatie van Oosterhout op een diepte van circa 15 meter (Landelijk Digitaal Geologische Model v1.3 – 2009) Daarbovenop bevinden zich matig tot goed doorlatende zandpakketten tot een diepte van circa 2-3 meter. Daarbovenop bevond zich een keileemlaag van 0,5 tot 1 meter dikte en een dekzandlaag van 0,5 tot plaatselijk 2 meter dikte. Ook onder het Mantingerbos is dit het geval. In de laagste delen van het beekdal bevindt zich lokaal nog veen. In het keileemplateau zijn geulen gesleten door afstromend water na de voorlaatste ijstijd. Onder het grootste deel van het gebied komt geen keileemlaag meer voor. Wel komen over het hele gebied ondoorlatende gyttjalagen voor (Everts et al. 2005). Door deze afwijkingen en lokale anomaliën is de gemorfologische opbouw van het gebied zeer complex.

Geohydrologie
Het Mantingerbos vormt het oorspronggebied van het naar het westen aflopende Oude Diep. Binnen het Mantingerbos lagen oorspronkelijk twee toevoerbeken van het Oude Diep, ten noorden en ten zuiden van het eigenlijke Mantingerbos. De hoger gronden rondom het Mantingerbosgebied vormen de infiltratiegronden die het gebied

voeden met grondwater. De aanwezigheid van bos in de bovenloop vormt een bijzonder kenmerk van dit beekdalsysteem.

In de situatie van het Mantingerbos is eveneens van belang dat hier een gering hoogteverschil is ontstaan, waardoor de graslanden rond het bos in een soort laaggelegen bekken rondom de Mantingerbos hoger gelegen bossen zijn komen te liggen. Het inzijggebied voor het kwelwater in beekdal en bosranden lag oorspronkelijk in de omvangrijke heidevelden en veengebieden in de regio, zoals het Mantingerveld, het Bruntinger Binnenveld en het Witteveen. Door de natuurlijke omstandigheden en het toenmalige gebruik was er een grote afwisseling in waterstanden. In de winter van plas-dras tot overstroomt; in de zomer vrij diep wegzakkend vanwege de dan geringe

kweldruk uit de diepere ondergrond. Doordat er in de winter sprake was van hoog water, stonden delen van de bossen in die periode met de voeten in het water.

Om dit enigszins tegen te gaan zijn er in alle drie huidige bossen greppels gegraven (rabatten) om het water vlot te laten afvloeien.

Vooral de randen van de bossen zijn sterk beïnvloed door mineraalrijk grondwater. De complexe bodemkundige en hydrologische situatie hebben gezorgd voor specifieke milieuomstandigheden en een zeer bijzondere flora.

Huidige hydrologie
In de periode dat de kanalisatie van het Oude Diep en de ruilverkaveling de Broekstreek plaatsvonden (jaren vijftig van de 20e eeuw), is het hydrologische systeem sterk gewijzigd. Het oorspronkelijke beeksysteem werd gekanaliseerd waardoor het water veel sneller werd afgevoerd en de waterstanden lager werden. Door het graven van sloten ten noorden en ten oosten van het Mantingerbosgebied wordt een gedeelte van het water nu ook via die route afgevoerd. Resultaat van de ingreep was dat de randen van de bossen verdroogden en dat het relatief mineraalrijke grondwater de wortelzone van de bossen niet meer in dezelfde mate bereiken als tijdens de oorspronkelijke situatie. De huidige waterhuishoudkundige situatie is feitelijk

omgekeerd aan de oude situatie. Het beekwater aan de voet van het Mantingerbos stroomt nu eerst in oostelijke richting en stroomt vandaar naar het noorden in plaats van naar het zuidwesten. In het beekdal is nauwelijks sprake van kwel, in de bossen zelf komt voor zover bekend helemaal geen kwel meer voor. Ook het beekdal fungeert tegenwoordig gedurende een groot deel van het jaar als inzijggebied. Zeer bijzonder voor die tijd was dat vanuit natuurbeschermingsoogpunt een leembekisting is aangelegd aan de zuidkant van het Mantingerbos. De bedoeling was dat hierdoor het bos niet zou verdrogen. Ondanks deze maatregel is toch verdroging opgetreden.

De hoofdwatergang langs de oostgrens heeft ook een drainerend effect op de aangrenzende weiden, voor zowel het freatisch grondwater als waarschijnlijk ook het daar onder liggende 2e watervoerende pakket. Hetzelfde geldt voor de oost-west watergang op de zuidgrens van het N2000 gebied. In dit gebied ontbreekt de keileem, maar komt wel beekleem en veen (glydelagen) voor. Daardoor zal het verdrogende effect minder zijn dan wanneer de bodem uitsluitend uit goed of matig doorlatende zandlagen zou bestaan.

Vegetatie
Het achterwege blijven van hakhoutbeheer heeft gezorgd voor een ophoping van strooisel met als gevolg een groter aandeel van beuk in de bossamenstelling. Meer beuken leidt tot meer beschaduwing op de bosbodem en zo tot achteruitgang van de ondergroei. Vroeger werd alles uit deze bossen gebruikt, ook het strooisel, maar juist niet in het Mantingerbos. Het humusprofiel in het Mantingerbos is mede daarom uniek door zijn ongestoordheid en dikte. In vergelijking met oude gegevens is de actuele plantengroei enigszins verarmd (Van Beusekom & Hennipman, 2012).

Afstroming van freatisch dan wel ondiep grondwater over basenrijke keileem is waarschijnlijk verantwoordelijk voor basenaanrijking van de bossen. Dat leverde een soortenrijke plantengroei in bos en grasland op. Deze situatie duurde voort tot het moment waarop de grote ontwatering zich ook in deze regio inzette.

Door de veranderde waterhuishouding, de intensieve landbouw rondom het gebied en de atmosferische depositie van stikstof heeft het bos veel aan waarde ingeboet. Bijzondere soorten als eenbes en kranssalomonszegel verdwenen en andere kenmerkende soorten zijn in aantal en vitaliteit achteruit gegaan. Het verminderen van de toestroom van basenrijk grondwater manifesteerde zich vooral in de

randzones van de bossen waar de rijkdom aan soorten het meeste aan waarde heeft ingeboet. De combinatie van een overmaat aan stikstof en de verminderde toevoer van basenrijk grondwater zorgt eveneens voor verzuring waardoor planten die afhankelijk zijn van voldoende aanbod van basen verdwijnen, en worden verdrongen door meer zuurminnende soorten.

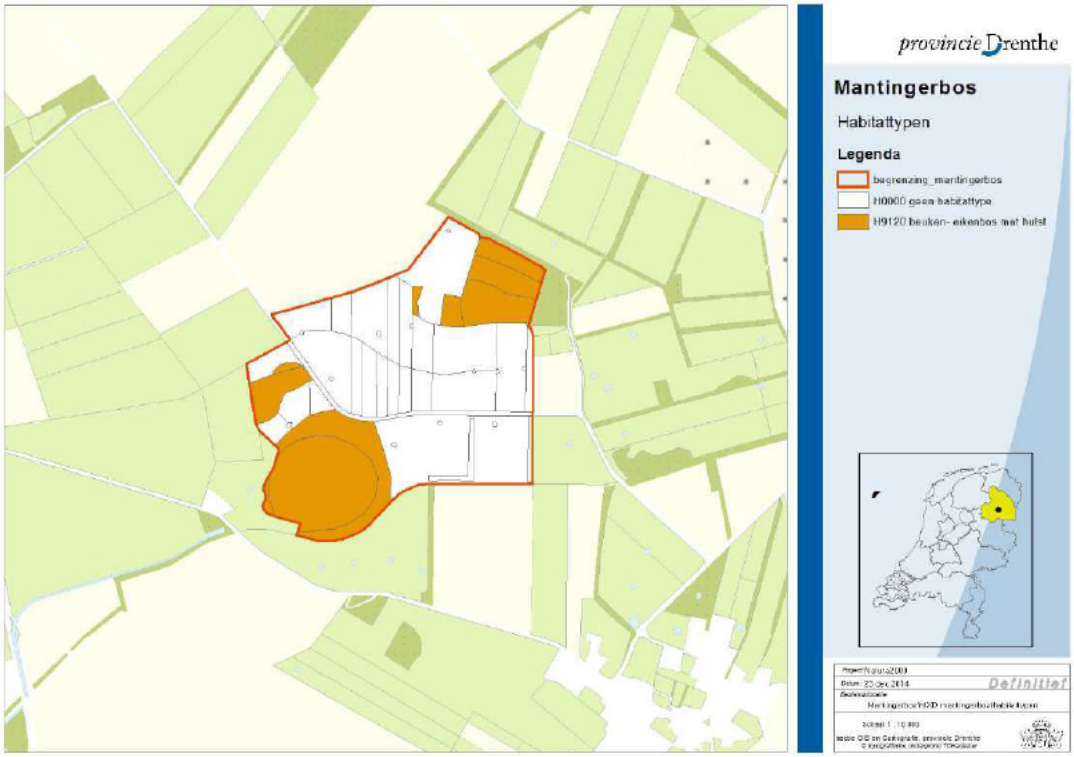

Figuur 2 Ligging en begrenzing Natura 2000-gebied Mantingerbos

3.2. Stikstofgevoelige instandhoudingsdoelen

In het Mantingerbos is aangewezen als Natura 2000-gebied met doelstellingen voor het behoud en/of ontwikkeling van één habitattypen. Dit habitattypen is stikstofgevoelig en valt binnen het PAS-programma. In het Natura 2000-beheerplan en in de PAS-Gebiedsanalyse (Provincie Drenthe, 2017) is hiervoor een passend maatregelenpakket geformuleerd.

Tabel 1 Trend en doelstellingen van de aanwezige habitattypen in de PAS-Gebiedsanalyse (Provincie Drenthe, 2017)

	Huidige kwaliteit	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Trend oppervlakte
H9120 Beuken-eikenbossen met Hulst	Goed	=	=	=

4. Waarom meten? Knelpunten, maatregelen en beoogde effecten

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

*Habitattypen en leefgebieden → **knelpunten → maatregelen → beoogd effect** → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet → meten (monitoring) van procesindicatoren → analyse en beoordeling effect maatregelen*

In dit hoofdstuk staan de knelpunten, zoals deze in de PAS-Gebiedsanalyse Mantingerbos zijn gedefinieerd. Voor elk knelpunt zijn een of meer maatregelen geformuleerd. De knelpunten in het Mantingerbos hebben betrekking op 1) de ontoereikende hydrologie en 2) de overmaat aan atmosferische depositie.

4.1. Hydrologische knelpunten

4.1.1. Beschrijving hydrologische knelpunten

De huidige hydrologische inrichting zorgt voor te lage grondwaterstanden en te weinig aanvoer van basenrijk grondwater. De inrichting is vooral afgestemd op de behoeften van de landbouw. Maatregelen om het drainerende effect van de inrichting te verzachten (zoals de leembekisting) hebben onvoldoende opgeleverd.

4.1.2. Knelpunt - maatregelcombinaties hydrologie

Er staan in de gebiedsanalyse geen maatregelen geformuleerd omdat eerst een ecohydrologisch onderzoek moet worden uitgevoerd om te komen tot een goed maatregelpakket.

4.2. Atmosferische depositie

4.2.1. Beschrijving knelpunten m.b.t. de atmosferische depositie

Te veel atmosferische depositie (stikstof) heeft met name langs de randen van de bossen gezorgd voor verruiging en verdringing van de bijzondere basenafhankelijke vegetatie door zuurminnende en voedselrijkere soorten. Toevoer van een overmaat stikstof leidt tot verzuring, zeker wanneer dit, zoals in het Mantingerbos, gebeurt in combinatie met verminderde toevoer van basenrijk grondwater dat voor buffering van de zuuraanvoer had kunnen zorgen. Extra stikstof zorgt ook voor voedselrijkere omstandigheden, waardoor de karakteristieke (zeer) voedselarme vegetatie verdrongen wordt door planten die beter gedijen onder voedselrijkere omstandigheden.

4.2.2. Maatregelen tegen effecten atmosferische depositie

In de bossen zelf is niets-doen sinds 1970 het gevoerde beheer vanuit de gedachte dat die beheersvorm de beste garantie biedt voor de ontwikkeling van natuurlijk bos en het behouden van de oeroude bosbodem en het behoud van bestaande natuurwaarden. Vanuit Natura 2000 beredeneerd is dit voor de bossen de beste beheersvorm omdat die recht doet aan de te beschermen natuurwaarden van Beuken-eikenbossen met hulst.

5. Selectie van procesindicatoren

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → ***maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en)*** *→ inrichten meetnet → meten (monitoring) van procesindicatoren → analyse en beoordeling effect maatregelen*

5.1. Maatregel – procesindicator combinaties

In het Mantingerbos worden geen maatregelen getroffen. Daardoor ontbreken maatregel – procesindicatoren.

5.2. De te meten procesindicatoren

Er worden in het Mantingerbos geen procesindicatoren gemonitord.

6. Monitoringsplan

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → ***inrichten meetnet*** *→ meten (monitoring) van procesindicatoren → analyse en beoordeling effect maatregelen*

6.1. Inrichten meetnet

Omdat in het Mantingerbos tijdens de eerste beheerplanperiode geen maatregelen worden genomen (en dus geen procesindicatoren zijn benoemd), wordt er geen meetnet ingericht.

7. Analyse en beoordeling

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet → meten (monitoring) van procesindicatoren → ***analyse en beoordeling effect maatregelen***

7.1. Inleiding

Gegeven het feit dat voor het Mantingerbos geen procesindicatoren zijn gedefinieerd en deze dus niet worden gemeten, zal er in de eerste beheerplan ook geen analyse van meetgegevens plaatsvinden.

7.2. Nulmeting

In het Mantingerbos wordt al sinds de jaren 70 geen beheer uitgevoerd in het habitattype. Een nulmeting is niet te reconstrueren en ook niet nodig, aangezien er geen PAS-maatregelen worden genomen en geen procesindicatoren worden gemonitord.

8. Opslag van meetgegevens

Omdat in het Mantingerbos in het kader van het PAS geen metingen worden verricht, zijn er in dit kader ook geen data die moeten worden opgeslagen.

9. Literatuur en websites

Beusekom, C.F. van, en E. Hennipman, 2011; Kwaliteitsverlies van het Mantingerbos: analyse van tachtig jaar vegetatieopnamen.

Everts, F.H., P.R. Nienhuis en N.P.J. de Vries. 2005. Herstelplan Mantingerbos en –

weiden. Natuurmonumenten Assen.

Hessel, R., J. Kros en J.C.H. Voogd (2010), Stikstof depositie op Habitattypen binnen

Drentse Natura 2000-gebieden; Onderbouwing beleidskader ammoniak Drenthe.

Wageningen.

Provincie Drenthe, 2016. Beheerplan Mantingerbos; Toekomst voor het oudste bos va Nederland. Provincie Drenthe, Assen.

Provincie Drenthe, 2017. PAS Gebiedsanalyse Mantingerbos (31). Provincie Drenthe, Assen.

Smits, N.A.C., C.A. Mucher, W.A. Ozinga, R.W. de Waal & G.W.W. Wamelink, 2016. Procesindicatoren PAS. Wageningen Environmental Research, Wageningen.

COLOFON

MEETPLAN MANTINGERBOS
MONITORINGSPLAN PROCESINDICATOREN

KLANT
Provincie Drenthe

AUTEUR
[redacted] (Unie van Bosgroepen)

FOTO VOORBLAD
[redacted] (Provincie Drenthe)

PROJECTNUMMER
C05062.000326

ONZE REFERENTIE
079975878 A

DATUM
14 september 2018

STATUS
Concept

GECONTROLEERD DOOR
[redacted]
Arcadis

VRIJGEGEVEN DOOR
[redacted] Adviesgroep Natuur
Arcadis

Arcadis Nederland B.V.

Postbus 264
6800 AG Arnhem
Nederland
+31 (0)88 4261 261

www.arcadis.com

MEETPLAN MANTINGERZAND

provincie Drenthe

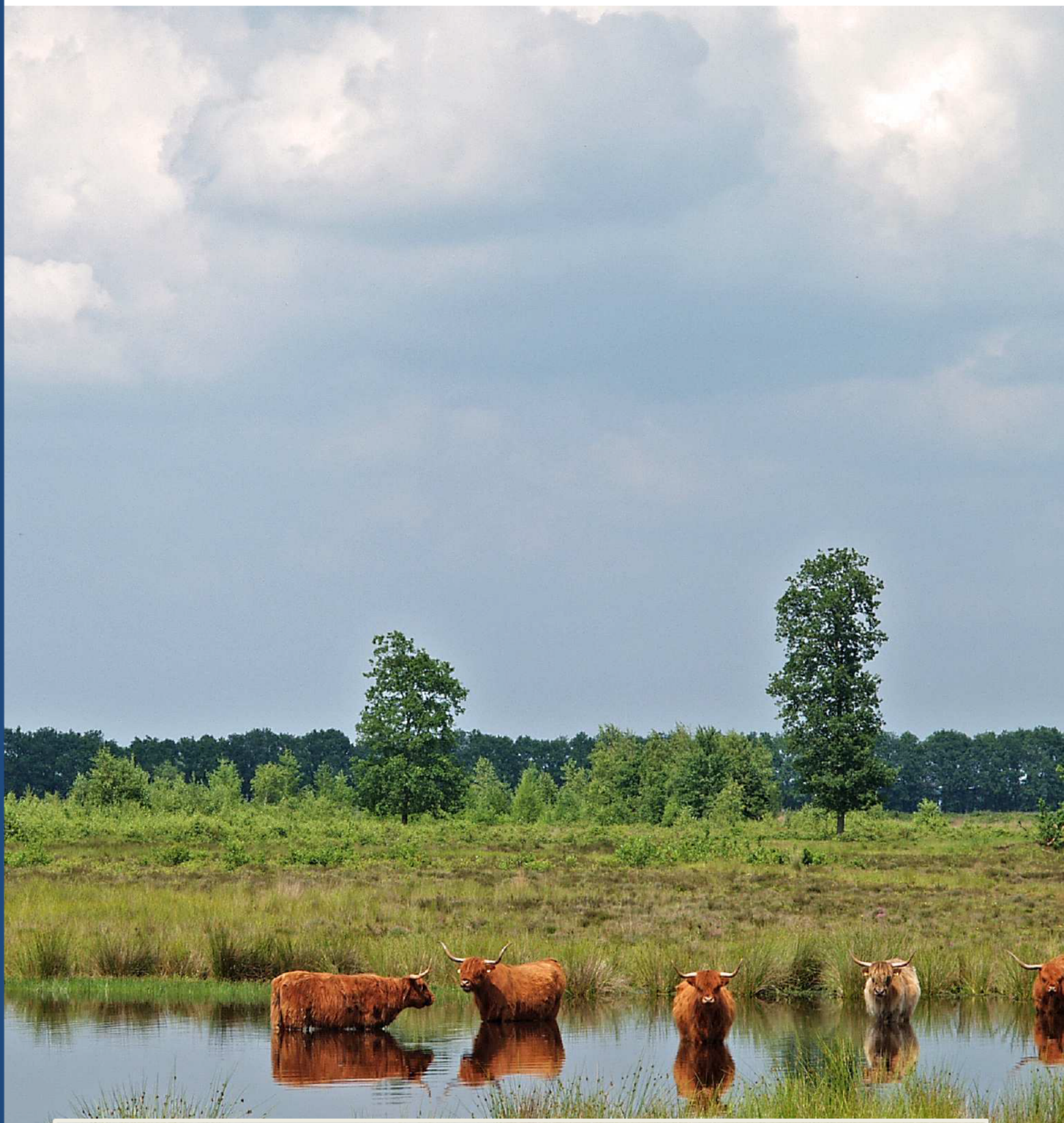

Meetplan PAS- procesindicatoren

1 januari 2019

MEETPLAN MANTINGERZAND

PAS-monitoring procesindicatoren

Provincie Drenthe

Vastgesteld op 1 januari 2019

Contactpersoon

[redacted]
Adviseur

T +31 6 [redacted]
E [redacted]@arcadis.com

Arcadis Nederland B.V.
Postbus 264
6800 AG Arnhem
Nederland

Inhoud

1 Inleiding 5
1.1 Aanleiding monitoring procesindicatoren 5
1.2 Doel monitoring procesindicatoren 5
1.3 Uitgangspunten bij het monitoren van procesindicatoren 5
1.4 Opzet monitoringplan 6
1.5 Status monitoringplan 7
1.6 Planning en vervolgtraject 7
1.7 Leeswijzer 7
2 Werkwijze 8
2.1 Ecohydrologische gebieds- en systeemkennis 8
2.2 Opstellen 'ideaal meetplan' 8
2.3 Veldbezoek 8
2.4 Opstellen monitoringplan 9
2.5 Vaststelling monitoringplan 9
3 Gebiedsbeschrijving 10
3.1 Gebiedskarakteristiek 10
3.2 Stikstofgevoelige instandhoudingsdoelen 11
4 Waarom meten? Knelpunten, maatregelen en beoogde effecten 13
4.1 Hydrologische knelpunten 13
4.1.1 Knelpunt - maatregelcombinaties hydrologie 13
4.1.2 Hydrologische maatregelen 14
4.1.3 Beoogde effecten 14
4.2 Atmosferische depositie 14
4.2.1 Beschrijving knelpunten m.b.t. de atmosferische depositie 14
4.2.2 Maatregelen tegen effecten atmosferische depositie 15
4.2.3 Beoogde effecten 15
5 Selectie van procesindicatoren 16
5.1 Maatregel – procesindicator combinaties 16
5.2 De te meten procesindicatoren 17
6 Monitoringsplan 18
6.1 Wijziging grondwaterstanden 18
6.2 Ontwikkeling soortensamenstelling op basis van indicatorsoorten 20
6.3 Structuurveranderingen op basis van remote sensing 22
6.4 Correlatie met monitoring PAS-maatregelen 22

6.5 Planning 23
7 Analyse en beoordeling 24
7.1 Inleiding 24
7.2 Wijziging grondwaterstanden 25
7.3 Ontwikkeling soortensamenstelling op basis van indicatorsoorten 26
7.4 Structuurveranderingen op basis van remote sensing 26
7.5 Samenhang gegevens 26
8 Opslag van meetgegevens 27
8.1 Tijdelijke database 27
8.2 Permanente opslag 27
9 Literatuur en websites 28

1 Inleiding

1.1 Aanleiding monitoring procesindicatoren

In veel Natura 2000-gebieden worden stikstofgevoelige habitats en (leefgebieden van) soorten bedreigd door een hoge stikstofbelasting. Het Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) geeft enerzijds ruimte aan economische ontwikkeling maar zorgt er tegelijk voor dat de kwaliteit van de habitats en (leefgebieden van) soorten niet verslechtert (PAS, 2015). De PAS-regeling is per 1 juli 2015 in werking getreden. In het PAS zijn alle Natura 2000-gebieden opgenomen waarbinnen ten minste één stikstofgevoelig habitattype voorkomt. In de gebiedsanalyse zijn per Natura 2000-gebied knelpunten en maatregelen beschreven. Om zo snel mogelijk de effectiviteit van de herstelmaatregelen in kaart te brengen is binnen de PAS monitoring afgesproken dat het proces van natuurherstel gevolgd wordt door het bepalen en meten van zogenaamde 'procesindicatoren'(Smits et al., 2017). Dit zijn indicatoren die inzichtelijk maken of het herstelproces op gang is gekomen.

1.2 Doel monitoring procesindicatoren

Om aan te tonen dat de gewenste processen op gang komen in de Natura 2000-gebieden moet worden gemeten met procesindicatoren. Duidelijk moeten zijn wat, waar en met welke frequentie gemeten wordt en hoe dit moet worden beoordeeld. Dit monitoringsplan heeft tot doel om tot een compleet meetnet te komen waarbij zoveel mogelijk wordt aangesloten op bestaande meetinrichtingen, reeds lopende karteringen en eerdere veldopnames. De monitoring van procesindicatoren kan er tevens voor zorgen dat er bij het uitvoeren van maatregelen en de inrichting van de monitoring kan worden bijgestuurd.

1.3 Uitgangspunten bij het monitoren van procesindicatoren

Uitgangspunt voor het monitoringsplan is dat de monitoring van de procesindicatoren deel uitmaakt van de onderstaand reek.

Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet → meten (monitoring) van procesindicatoren → analyse en beoordeling effect maatregelen

In dit monitoringsplan volgen wij deze reeks. Bovenaan elk volgend hoofdstuk staat in rood aangegeven welk deel van de reeks in het betreffende hoofdstuk wordt beschreven.

Met de monitoring van de procesindicatoren wordt beoogd uitspraken te doen over het verwachte effect van de (herstel)maatregelen. Daarvoor is het essentieel om de procesindicatoren per maatregel te formuleren, de zogenoemde '**maatregel – procesindicator combinatie'**. Voor het maken van de keuzes van procesindicatoren is door de provincie Drenthe en de beheerders al een eerste selectie gemaakt. Dit monitoringplan voor het Mantingerzand betreft een gedetailleerde uitwerking daarvan.

1.4 Opzet monitoringplan

Dit document bevat een plan van aanpak voor het monitoren van procesindicatoren in het Natura 2000-gebied Mantingerzand. Dit **monitoringplan** gaat uit van de in de PAS-gebiedsanalyse genoemde habitattypen en procesindicatoren en werkt deze uit naar gevalideerde methoden en indien mogelijk naar een optimale locatiekeuze. Dit plan sluit zo veel mogelijk aan bij bestaande meetnetten en bestaande monitoring in het gebied. Inclusief de noodzakelijke aanvullingen beschrijft dit plan een '**ideaal meetnet**' (zie par. 2.2 voor een toelichting). Het monitoringplan beschrijft tevens de wijze waarop de metingen plaatsvinden en worden geanalyseerd.

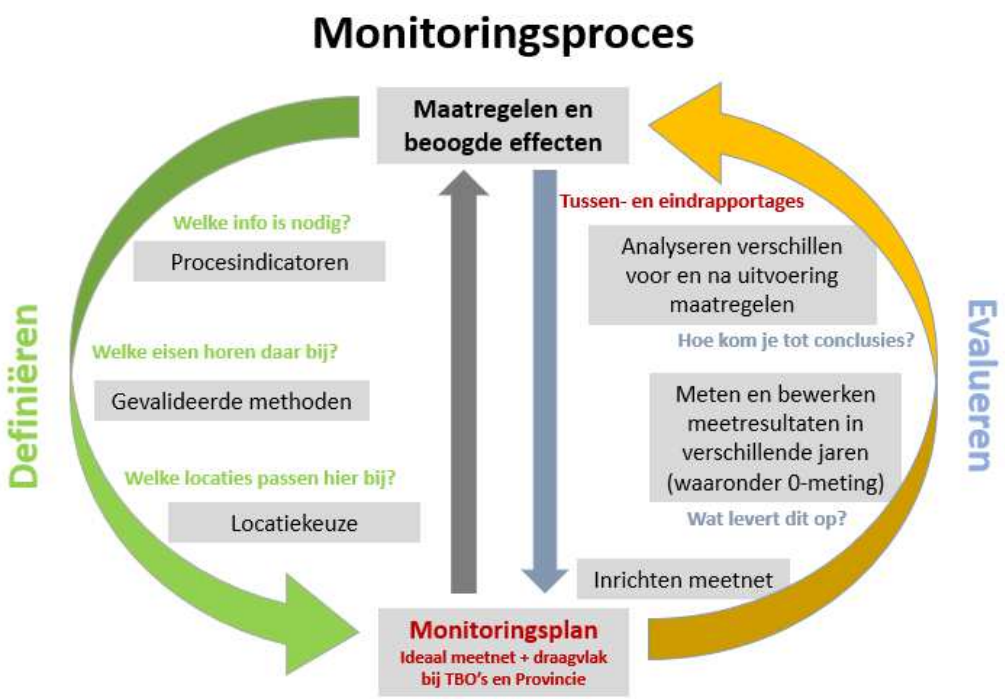

Figuur 1 Schematische weergave van het vormgeven van het ideale meetnet (midden-onder) en de volgorde van analyseren

Binnen dit monitoringplan worden de onderstaande aspecten uitgewerkt:

METING procesindicatoren

Per combinatie van habitattype en maatregel:

1. Wat wordt waarom gemeten?
2. Waar wordt dat gemeten?
3. Hoe wordt dat gemeten?
4. Wanneer en met welke frequentie?
5. Welk bestaand meetnet kan hiervoor worden gebruikt?
6. Welke uitbreiding of nieuwe inrichting van een meetnet is nodig?

UITWERKING

1. Hoe worden de meetresultaten beoordeeld (goed, matig slecht)?
2. Wanneer vindt de beoordeling plaats?
3. Hoe worden de meetgegevens opgeslagen?
4. Welke kosten zijn er met dit monitoringplan gemoeid?

1.5 Status monitoringplan

Het rapport is opgesteld in samenwerking met ecologen en hydrologen van de Provincie Drenthe en Vereniging Natuurmonumenten.

1.6 Planning en vervolgtraject

Het Programma Aanpak Stikstof (PAS) bestaat uit drie periode van elk zes jaar:

- PAS-periode 1: 1 juli 2015 – 30 juni 2021
- PAS-periode 2: 1 juli 2021 – 30 juni 2027
- PAS-periode 3: 1 juli 2027 – 30 juni 2033

Dit plan is opgesteld voor de eerste planperiode. Aan het einde van iedere periode zullen, nut en noodzaak en actualiteit van het monitoringplan opnieuw worden beoordeeld. Na goedkeuring van het monitoringplan wordt gestart met het opzetten en uitvoeren van het Veldwerk.

1.7 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft de werkwijze die tot dit monitoringplan heeft geleid. In hoofdstuk 3 wordt een korte beschrijving gegeven van het projectgebied en de PAS-doelen. Hoofdstuk 4 benoemt de knelpunten die spelen en de maatregelen die in het kader van de PAS in het gebied worden uitgevoerd en waarvan de effectiviteit in beeld dient te worden gebracht via procesindicatoren. Hoofdstuk 5 geeft een overzicht van de verschillende maatregel-procesindicator combinaties die moeten worden onderzocht. Hoofdstuk 6 geeft aan hoe, waar, wanneer en door wie de procesindicatoren worden gemeten. Hoofdstuk 7 beschrijft hoe de meetgegevens worden geanalyseerd en via de stoplicht-methode worden beoordeeld. Hoofdstuk 8 geeft aan hoe de opslag van de meetgegevens wordt geregeld. Tenslotte bevat dit meetplan een overzicht van de geschatte kosten die gemoeid zijn bij de monitoring en analyse van de procesindicatoren.

2 Werkwijze

2.1 Ecohydrologische gebieds- en systeemkennis

Voor het opstellen van het ideale meetplan is gebruik gemaakt van de specifieke (eco)hydrologische gebiedskennis van een aantal gebiedsexperts. Daarnaast is gebruik gemaakt van de volgende literatuur:

- Natura 2000 Gebiedsanalyse Mantingerzand (32) (Provincie Drenthe 2017).
- Herstelplan Mantingerbos en Mantingerzand (Everts & de Vries, 2005).
- Vegetatiekartering Mantingerveld (Everts & de Vries, 2009).
- Stikstof depositie op Habitattypen binnen Drentse Natura 2000-gebieden (Hessel et al., 2010).
- Habitattypekaart Mantingerzand (Provincie Drenthe 2013).
- Hydrologisch onderzoek Mantingerzand (Schunselaar, 2012).
- Procesindicatoren PAS (Smits et al., 2017).
- Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF).
- Kaartmateriaal betreffende habitattypen, vegetatietypen, locaties van peilbuizen en beoogde maatregelen.
- Peilbuisgegevens.
- Informatie over potenties en beoogde maatregelen door de terreinbeheerder Met behulp van deze informatie is een beeld verkregen van de te nemen maatregelen en de te verwachten effecten op de vegetatie in het terrein.

2.2 Opstellen 'ideaal meetplan'

Mede op basis van bovengenoemde gebieds- en ecohydrologische systeemkennis van het Mantingerzand en het voorwerk door de Provincie Drenthe en de terreinbeheerders is een 'ideaal meetnet' ontworpen. Onder het 'ideale meetnet' verstaan wij een meetnet dat bestaat uit de meetpunten die nodig zijn voor het beantwoorden van de vraag of beoogde effecten worden bereikt en dat voldoende draagvlak heeft bij de Provincie en de terreinbeherende instanties. Een ideaal meetnet is dus niet gelijk aan een 'maximaal meetnet'.

Samen met afspraken over wie de metingen uitvoert, op welke wijze en in welke frequentie dit gebeurt en hoe de data wordt opgeslagen ontstaat een 'ideaal meetplan'.

De basis voor het meetplan is de eerdergenoemde reeks *Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet*. Dit houdt in dat per habitattype – maatregel combinatie procesindicatoren zijn benoemd en dat voor elk van de procesindicatoren een meetnet nodig is. Hierbij is zoveel mogelijk aangesloten bij reeds bestaande meetnetten en bestaande monitoringsactiviteiten (o.a. de SNL-monitoring). De aanvullingen op het bestaand meetnet vormen het maatwerk dat nodig is voor het te zijner tijd trekken van de juiste conclusies in de rapportages richting het Ministerie en de Europese commissie.

2.3 Veldbezoek

Het Veldbezoek heeft plaatsgevonden op 30 april 2018. Deelnemers waren [redacted] van Natuurmonumenten, [redacted] (Unie van Bosgroepen) en [redacted] van de Provincie Drenthe. Op basis van het conceptmeetplan is een ronde gemaakt langs de verschillende habitattypen in het gebied, met speciale aandacht voor de meest kansrijke plekken voor het toepassen van de

procesindicatoren. Tijdens het veldbezoek werd ook de geactualiseerde maatregelenkaart gecheckt met de situatie in het terrein. Dit is nodig omdat een goede analyse van de meetgegevens een goed zicht op de maatregelen vereist. Verder werden locaties van bestaande peilbuizen bekeken en beoordeeld op geschiktheid voor opname in het monitoringplan.

2.4 Opstellen monitoringplan

Het na het veldbezoek aangepaste meetplan vormt de kern van het monitoringsplan. Het is aangevuld met informatie over het gebied en zijn knelpunten, een verantwoording van de keuze van de procesindicatoren en de wijze van analyseren. Ten slotte is informatie over de opslag van meetgegevens en een kostenraming toegevoegd.

2.5 Vaststelling monitoringplan

Het aldus opgestelde monitoringplan voor het Mantingerzand is voor advies aan de beheerder van het Mantingerzand (Vereniging Natuurmonumenten) en ter goedkeuring aan de Provincie Drenthe voorgelegd. Het monitoringplan is op 1 januari 2019 door de Provincie Drenthe vastgesteld.

3 Gebiedsbeschrijving

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → *knelpunten* → *maatregelen* → *beoogd effect* → *keuze procesindicator(en)* → *inrichten meetnet* → *meten (monitoring) van procesindicatoren* → *analyse en beoordeling effect maatregelen*

3.1 Gebiedskarakteristiek

Deze gebiedskarakteristiek betreft een samenvatting uit de Gebiedsanalyse (Provincie Drenthe, 2017). Het Natura 2000-gebied Mantingerzand is een 788 ha groot natuurgebied. De kern van het gebied bestaat uit zeven 'oude' natuurgebieden (Balingerzand, Mantingerzand, Zandslagen, Achterste Veld, Martensplek, Lentsche Veen, Hullenzand) en twee nieuwe natuurgebieden (Grote Veld en Koolveen) gelegen op voormalige landbouwgronden. Het Mantingerzand maakt deel uit van het Drents Plateau, een tussen 10 en 20 meter boven NAP gelegen gebied dat gekarakteriseerd wordt door het voorkomen van keileem in de ondergrond en voornamelijk noordwest-zuidoost lopende verhogingen afgewisseld met ondiepe beekdalen. De hydrologische basis van het gebied wordt gevormd door afzettingen die voornamelijk bestaan uit klei en met zand vermengde klei. De bovenkant van deze laag bevindt zich op ongeveer 160 meter diepte. Bovenop deze klei bevindt zich een zandpakket bestaande uit verschillende lagen die zijn gevormd in verschillende geologische tijdvakken. Onder het gehele Mantingerzand ligt een keileemlaag (formatie van Drenthe), deze bevindt zich tussen de 1 en 3 meter onder maaiveld. De lokale hydrologische situatie in het Mantingerzand wordt met name bepaald door deze keileemlaag die slecht doorlatend is voor (grond)water.

Figuur 2 Ligging en begrenzing Natura 2000-gebied Mantingerzand

Hydrologische gezien bestaat het Mantingerzand uit drie delen:

- De dekzandrug die loopt van het Balingerzand via Zandslagen en Achtersteveld tot de zuidkant van Nieuw Balinge en dan afbuigt richting de Martensplek.
- De beekdalvlakte aan de noordwest zijde richting het brongebied van het Oude Diep.
- Het voormalige hoogveengebied langs de Middenraai en richting Tiendeveen.

De beide laatste gebieden schampen het gebied slechts; de dekzandrug bepaalt het overgrote deel van het Natura2000-gebied. De oorspronkelijke waterhuishouding draait in feite om een systeem van oppervlakkige afvoer van water over de keileemlaag onder de dekzandrug en via slenken naar het noordwesten en het oosten in de richting van het beekdal en het voormalige hoogveengebied. Dit systeem is in grote lijnen nog zichtbaar en bepalend voor het afwateringspatroon. De hydrologie is wel sterk veranderd door ontginningen, versnipperingen en het moderne agrarische gebruik, inclusief een fijnmazige en diepe ontwatering in de gebieden rond de natuurkernen. Vooral het gebied van de Middenraai heeft een sterk wateronttrekkend effect op de oostzijde van het Mantingerzand, in combinatie met een randsloot en een diepe noord-zuid lopende watergang tussen Middenraai en de heideterreinen. Deze ontwikkeling heeft er toe geleid dat in grote delen van het gebied de grondwaterstanden in het zomerhalfjaar te ver wegzakken.

Het Mantingerzand is een voorbeeld van een grondmorenelandschap dat in Nederland voorkomt op de noordelijke en oostelijke zandgronden. Het wordt gekenmerkt door het voorkomen van keileem en dekzanden met een door ondiepe keileem en keizand zeer heterogene ondergrond (Bijlsma et al., 2012). Door de zandige bodems wordt het gebied gekenmerkt door sterk wisselende grondwaterstanden waarbij plaatselijk stagnatie optreedt bij ondiep voorkomende, slecht doorlatende lagen. Voor de vegetatiegradiënt heeft dit vergaande consequenties aangezien de lokaal sterk wisselende omstandigheden ook zorgen voor gevarieerde vegetaties. Op de leemarme podzolgronden zal op het einde van de successie voornamelijk oud eikenbos voorkomen afgewisseld met zure vennen in de laagten waar of door de aanwezigheid van keileem of door het ontstaan van een slechtdoorlatende laag water stagneert. De door verstuiving ontstane vaaggronden zijn rijk aan reliëf. De hoge delen zijn het domein van de stuifzandheide en zandverstuivingen. In de afvoerloze laagten kan langer water stagneren waardoor natter omstandigheden ontstonden zodat zich hier een vochtige heide heeft kunnen ontwikkelen. Meer naar het lager gelegen (beek)dal treedt hier en daar de keileem aan de oppervlakte waardoor onder mineraalrijkere en nattere omstandigheden Beuken-eikenbossen en/of eiken haagbeukenbossen konden ontstaan.

3.2 Stikstofgevoelige instandhoudingsdoelen

Het Mantingerzand is aangewezen als Natura 2000-gebied met doelstellingen voor het behoud en/of ontwikkeling van tien habitattypen. Alle tien de habitattypen zijn stikstofgevoelig en vallen binnen het PAS-programma. In het Natura 2000-beheerplan en in de PAS-Gebiedsanalyse (Provincie Drenthe, 2017) is hiervoor een maatregelenpakket geformuleerd.

Tabel 1 Trend en doelstellingen van de aanwezige habitattypen in de PAS-Gebiedsanalyse (Provincie Drenthe, 2017)

	Huidige kwaliteit	Doel oppervlakte	Doel kwaliteit	Trend oppervlakte	Trend kwaliteit
H2310 Stuifzandheide met Struikhei	Matig	=	+	=	-/+
H2320 Binnenlandse kraaiheidebegroeiingen	Goed	=	=	=	=/+
H2330 Zandverstuivingen	Goed	`=	+	=	-/+
H3160 Zure vennen	Matig	=	+	=	-/+

H4010A Vochtige heiden	Matig	+	+	+	-/+
H4030 Droge heiden	Matig	+	+	+	-/+
H5130 Jeneverbesstruwelen	Goed	=	+	=	-/+
H6230 Heischrale graslanden	Matig	+	+	=	-/+
H7150 Pioniervegetaties	Matig	+	+	+	-/+
H9120 Oude eikenbossen	Matig	=	+	=	-/+

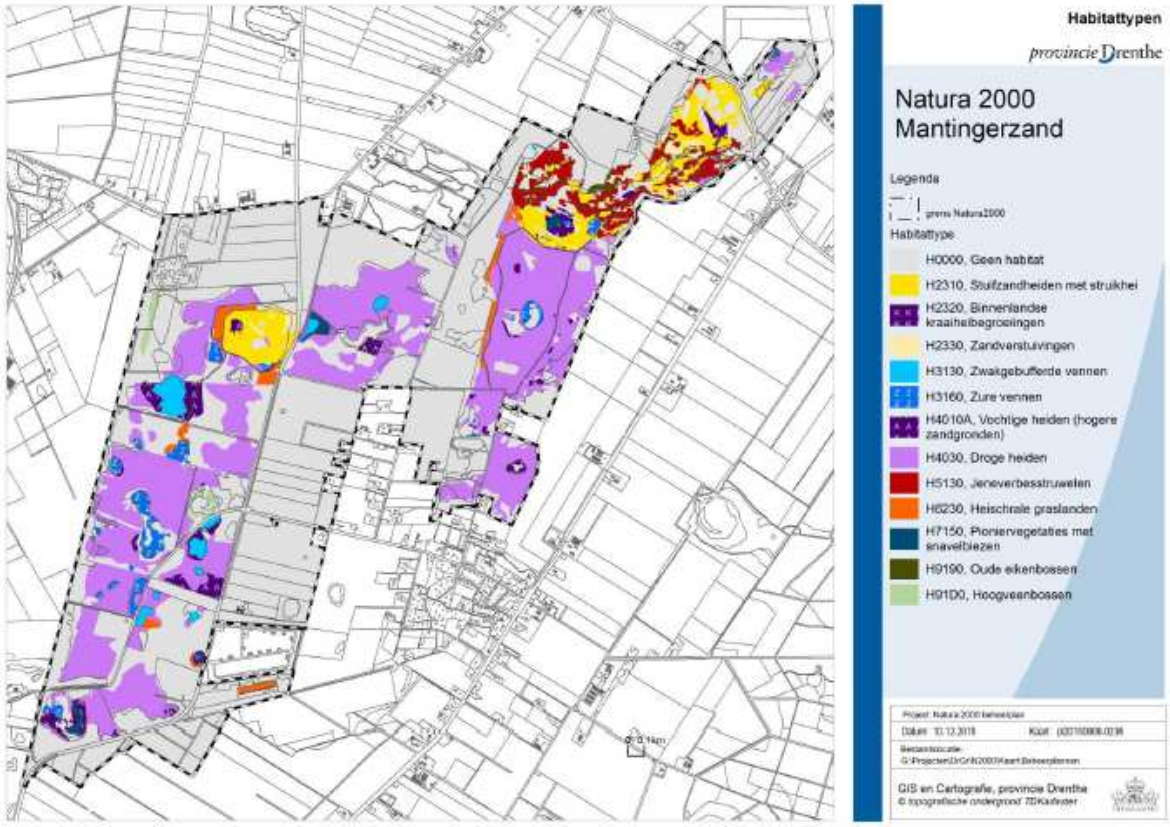

Figuur 3 Habitattypekaart Mantingerzand (Provincie Drenthe, 2017)

4 Waarom meten? Knelpunten, maatregelen en beoogde effecten

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

*Habitattypen en leefgebieden → **knelpunten → maatregelen → beoogd effect** → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet → meten (monitoring) van procesindicatoren → analyse en beoordeling effect maatregelen*

In dit hoofdstuk staan de knelpunten, zoals deze in de PAS-Gebiedsanalyse Mantingerzand zijn gedefinieerd. Voor de verschillende knelpunten zijn een of meer maatregelen geformuleerd. De knelpunten in het Mantingerzand hebben betrekking op 1) de ontoereikende hydrologie en 2) de overmaat aan atmosferische depositie.

4.1 Hydrologische knelpunten

De hydrologische knelpunten kunnen betrekking hebben op zowel regionale als lokale hydrologie. De invloed van regionale hydrologische knelpunten op het Mantingerzand worden gezien als klein (Schunselaar, 2012).

Er zijn echter wel lokale hydrologische knelpunten die van invloed zijn op de aanwezige waterafhankelijke habitattypen. De lokale hydrologie is sterk veranderd door ontginningen, versnipperingen en het moderne agrarische gebruik, inclusief een fijnmazige en diepe ontwatering in de gebieden rond de natuurkernen. Vooral het gebied van de Middenraai heeft een sterk wateronttrekkend effect op de oostzijde van het Natura 2000-gebied, in combinatie met een randsloot en een diepe noord-zuid lopende watergang tussen Middenraai en de heideterreinen. Deze ontwikkeling heeft er toe geleid dat in grote delen van het gebied de grondwaterstanden in het zomerhalfjaar te ver wegzakken. Het resultaat is een sterke achteruitgang van aan vochtige omstandigheden gebonden vegetatietypen. De lager gelegen delen zijn periodiek nog steeds erg nat, maar verdrogen sterk in droge periodes. Het huidige areaal vochtige heide komt met name voor in deze lage delen. Door de periodieke verdroging zijn ze echter niet optimaal ontwikkeld. De overgang (gradiënt) naar de Middenraai was oorspronkelijk zeer nat en zal botanisch rijk geweest zijn. Door de recente aankoop van alle landbouwgronden tussen Middenraai en Mantingerzand liggen hier vanuit de hydrologie van het gebied uitstekende potenties om deze gradiënt weer te ontwikkelen. Elders in het gebied zijn bij herinrichting de laatste jaren veel sloten en greppels afgedamd of gedicht, waardoor de afvoer van regenwater in westelijke en noordwestelijke sterk is verminderd. Aan de zuidkant van het gebied wateren nog bestaande slootjes af naar de Hullenraai.

4.1.1 Knelpunt - maatregelcombinaties hydrologie

De hydrologische maatregelen uit de PAS-Gebiedsanalyse zijn vooral gericht op het langer vast houden van water ten behoeve van de Habitattypen Zure vennen (H3160) en Vochtige heide (H4010A). Alle maatregelen zijn gericht op het oplossen van dit knelpunt.

4.1.2 Hydrologische maatregelen

In de PAS-Gebiedsanalyse zijn de volgende hydrologische maatregelen opgenomen:

Tabel 2 Maatregelen tegen effecten van verdroging

Maatregel
Dempen sloten en greppels.
Herstel hydrologie door maatregelen in de beïnvloedingszone.
Inrichting enclaves t.b.v. herstel hydrologie en ecosysteem.
Opheffen hydrologische barrière Hoogeveens weg.
Plaatsen stuwen.
Gebied Middenraai-Mantingerzand t.b.v. herstel waterhuishouding.
Invloed ontwatering noordelijke Middenraai.

4.1.3 Beoogde effecten

Uitvoering van deze herstelmaatregelen leidt tot hogere en stabielere grondwaterstanden van de habitattypen Vochtige heide en Zuren vennen in het gebied, vooral in de zomer.

4.2 Atmosferische depositie

4.2.1 Beschrijving knelpunten m.b.t. de atmosferische depositie

In de actuele situatie hebben vrijwel alle voorkomende Habitattype te maken met een te hoge stikstofdepositie. In tabel staat per Habitattype het belangrijkste knelpunt genoemd dat optreedt als gevolg van deze te hoge depositie.

Tabel 3 Knelpunten per Habitattype a.g.v. te hoge stikstofdepositie

Code	Habitattype	Knelpunt a.g.v. te hoge stikstofdepositie
H2310	Stuifzandheide met Struikhei	Vergrassing en vermossing van habitattype.
H2320	Binnenlandse kraaiheidebegroeiing	Lokaal vergrassing en vermossing van habitattype.
H2330	Zandverstuiving	Versnelde successie met grassen mossen.
H3160	Zure vennen	Vermesting, toename soorten als knolrus
H4010A	Vochtige heide	Vergrassing met pijpenstrootje
H4030	Droge heide	Verzuring en vermesting, toename vergrassing
H5130	Jeneverbesstruwelen	Dichtgroeien van open zand, gebrek aan verjonging
H6230	Heischrale graslanden	Verzuring en vermesting, afname karakteristieke soorten
H9190	Oude eikenbossen	Verzuring en vermesting

4.2.2 Maatregelen tegen effecten atmosferische depositie

In de PAS-Gebiedsanalyse zijn de volgende maatregelen met betrekking tot de atmosferische depositie opgenomen:

Tabel 4 Maatregelen tegen effecten atmosferische depositie

Habitattypen	Maatregel tegen effecten atmosferische depositie
H4010A	Extra opslag verwijderen
H2320, H4010A, H2310 & H4030	Drukbegrazing
H2320, H4010A, H2330, H2310 & H4030	Kleinschalig plaggen (en eventueel bekalken)
H4030, H6230, H4010A, H2310 & H2320	Maaien en afvoeren
H2320	Opslag verwijderen
H3160	Verwijderen sliblaag van vennen

4.2.3 Beoogde effecten

Uitvoering van deze maatregelen dient te leiden tot een kwaliteitsverbetering van de in tabel 4 genoemde Habitattypen.

5 Selectie van procesindicatoren

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → ***maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en)*** *→ inrichten meetnet → meten (monitoring) van procesindicatoren → analyse en beoordeling effect maatregelen*

5.1 Maatregel – procesindicator combinaties

In de tabellen 2 en 4 zijn de voorgestelde maatregelen aangegeven. In tabel 5 wordt per maatregelen de beoogde procesindicator weergegeven. In de navolgende paragrafen worden deze combinaties beknopt beschreven. Voor een uitgebreidere beschrijving verwijzen wij naar de Gebiedsanalyse PAS (Provincie Drenthe, 2017).

Tabel 5 Maatregel-procesindicator combinaties voor het Mantingezand

Maatregel	Beoogd effect	Procesindicator	Periode
Dempen sloten en greppels.	Hogere en stabielere grondwaterstanden en kwaliteitsverbetering en uitbreiding van de habitattypen Vochtige heide en Zure vennen.	Veranderingen in de grondwaterstand (m.b.v. peilbuizen of peilschaal (waterkwantiteit).	1
Herstel hydrologie door maatregelen in de beïnvloedingszone.	Hogere en stabielere grondwaterstanden en kwaliteitsverbetering en uitbreiding van de habitattypen Vochtige heide en Zure vennen.	Veranderingen in de grondwaterstand (m.b.v. peilbuizen of peilschaal (waterkwantiteit).	1
Inrichting enclaves t.b.v. herstel hydrologie en ecosysteem.	Hogere en stabielere grondwaterstanden en kwaliteitsverbetering en uitbreiding van de habitattypen Vochtige heide en Zure vennen.	Veranderingen in de grondwaterstand (m.b.v. peilbuizen of peilschaal (waterkwantiteit).	1
Opheffen hydrologische barrière Hoogeveens weg.	Hogere en stabielere grondwaterstanden en kwaliteitsverbetering en uitbreiding van de habitattypen Vochtige heide en Zure vennen.	Veranderingen in de grondwaterstand (m.b.v. peilbuizen of peilschaal (waterkwantiteit).	1
Plaatsen stuwen.	Hogere en stabielere grondwaterstanden en kwaliteitsverbetering en uitbreiding van de habitattypen Vochtige heide en Zure vennen.	Veranderingen in de grondwaterstand (m.b.v. peilbuizen of peilschaal (waterkwantiteit).	1

Maatregel	Beoogd effect	Procesindicator	Periode
Gebied Middenraai-Mantingerzand t.b.v. herstel waterhuishouding.	Hogere en stabielere grondwaterstanden en kwaliteitsverbetering en uitbreiding van de habitattypen Vochtige heide en Zure vennen.	Veranderingen in de grondwaterstand (m.b.v. peilbuizen of peilschaal (waterkwantiteit).	1
Invloed ontwatering noordelijke middenraai.	Hogere en stabielere grondwaterstanden en kwaliteitsverbetering en uitbreiding van de habitattypen Vochtige heide en Zure vennen.	Veranderingen in de grondwaterstand (m.b.v. peilbuizen of peilschaal (waterkwantiteit).	1
Extra opslag verwijderen	Tegengaan opslag habitattype Vochtige heide	Op basis van uitgevoerde maatregel	1,2,3
Drukbegrazing	Terugdringen vergrassing en vergroten structuur in Habitattypen (zie tabel 4).	Structuurkartering	1,2,3
Kleinschalig plaggen (en eventueel bekalken).	Terugdringen vergrassingen en herstel bufferstoffen in Habitattypen (zie tabel 4)	Soortenkartering Pq's	1,2,3
Maaien en afvoeren	Terugdringen vergrassing in Habitattypen (zie tabel 4)	Structuurkartering	1,2,3
Opslag verwijderen	Tegengaan opslag habitattype Binnenlandse kraaiheidebegroeiingen	Op basis van uitgevoerde maatregel	1,2,3
Verwijderen sliblaag vennen	Verwijderen sliblaag Zure vennen	Uitsluitend op basis van onderzoek, kans op uitvoering is klein	1

5.2 De te meten procesindicatoren

Uit voorgaande paragraven volgt dat voor het Mantingerzand het meetnet bestaat uit de volgende onderdelen:

- Een netwerk van peilbuizen en peilschalen voor het meten van veranderingen in de grondwaterstand.
- Soortenkartering (PQ's).
- Maatregelmonitoring.
- Analyse luchtfoto's (remote sensing).

6 Monitoringsplan

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → ***inrichten meetnet*** *→ meten (monitoring) van procesindicatoren → analyse en beoordeling effect maatregelen*

In dit hoofdstuk worden de betreffende procesindicatoren worden besproken.

6.1 Wijziging grondwaterstanden

Informatiebehoefte

Het beoogde effect in het Mantingerzand is de verhoging van het (zomer)grondwaterniveau; de grondwaterstand wordt ook geacht stabieler te zijn. Dit speelt voor de waterafhankelijke habitattype Vochtige heide en Zure vennen. De monitoring zal duidelijk moeten maken of dit resultaat ook wordt bereikt.

Wat en hoe wordt er gemeten?

De grondwaterstand wordt gemeten met behulp van een peilbuizenmeetnet. Elke peilbuis is voorzien van een automatische drukopmeter op uurwaarden. De uurwaarden worden opgeslagen in een datalogger die minimaal twee keer per jaar wordt uitgelezen. Voor de methode van peilopnamen, inlezen en validatie wordt verwezen naar het STOWA-rapport (Bouma *et al*., 2012). Door het grote risico op meetfouten bij automatische peilopnemers dient er een extra aandacht te worden gegeven aan de luchtdrukcompensatie en validatie van de gemeten peilen.

Waar wordt gemeten?

Op basis van de gebiedsanalyse en bestaande gebiedsinformatie is bepaald waar de effecten van de PAS-maatregelen het beste kunnen worden gemeten, “het ideale meetnet” (zie figuur 2). Omdat er zowel een effect wordt verwacht in de stand schijnwaterspiegel als in het freatisch pakket wordt er op twee diepten gemeten. Daarbij wordt zowel een filter boven als onder de slechtdoorlatende laag geplaatst.

Voor het ideale meetnet wordt grotendeels gebruik gemaakt van het bestaande peilbuizennet (figuur 2), er dienen drie buizen te worden bijgeplaatst. De code van de buis in combinatie met het betreffende habitattype staat vermeld in de tabel 6.

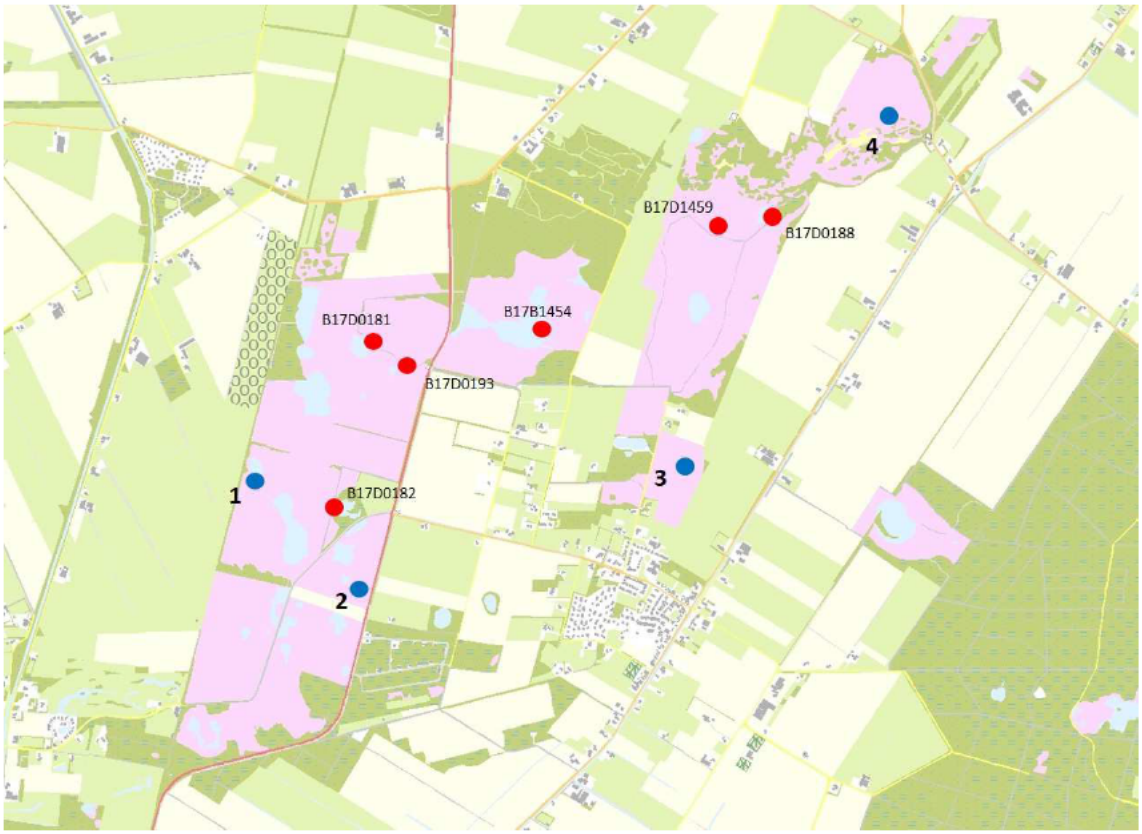

Figuur 4 Ideaal meetnet peilbuizen waarbij rood = bestaande buizen en blauw = bij te plaatsen buizen

Wanneer en met welke frequentie?

Er wordt gestart met meten vanaf het najaar van 2018 met uurwaarden.

Door wie wordt er gemeten?

Het huidige grondwatermeetnet wordt momenteel opgenomen door de provincie. Afgesproken is dat deze ook de nieuwe buizen zullen monitoren.

Bestaand meetnet/uitbreiding

In Mantingerzand staat een aantal actieve peilbuizen. Een deel van deze buizen vertoont overlap met het voorgestelde meetnet. Om een goede spreiding van buizen in combinatie met de habitattypen te verkrijgen, moet er een drietal buizen te worden bijgeplaatst. Voor de criteria bij de installatie van nieuwe peilbuizen wordt verwezen naar het STOWA-rapport (Bouma et al., 2012).

Tabel 6 Codering peilbuizen en betreffende Habitattype

Buiscode	Meetperiode	Betreffende habitattype
B17D0181	1992-2017	Zuur ven
B17D0193	1992-2017	Zuur ven
B17B1454	2011-2017	Vochtige heide
B17D0188	1992-2017	Vochtige heide
B17D1459	1992-2017	Zuur ven
B17D0182	1992-2017	Vochtige heide
Nieuw 1	Nvt	Zuur ven

Buiscode	Meetperiode	Betreffende habitattype
Nieuw 2	Nvt	Vochtige heide
Nieuw 3	Nvt	Vochtige heide
Nieuw 4	Nvt	Vochtige heide

6.2 Ontwikkeling soortensamenstelling op basis van indicatorsoorten

Informatiebehoefte

Door plaggen in combinatie met bekalken wordt verwacht dat kenmerkende soorten van betreffende Habitattypen (H2310, H2320, H2330, H4010A, & H4030) zullen toenemen (in aantal en of areaal). Negatieve indicatoren als pijpenstrootje, bochtige smele en grijs kronkelsteeltje zullen naar verwachting afnemen.

Wat en hoe wordt gemeten?

Voor deze soortenkartering worden alleen plantensoorten gekarteerd. Hoewel bepaalde faunasoorten (bijvoorbeeld sprinkhanen) veel zeggen over de kwaliteit van het gebied reageren zij vaak traag op ontwikkeling en zijn daarmee minder geschikt voor procesmonitoring. Met behulp van de lijst met uit het Mantingerzand bekende soorten die kenmerkend zijn voor de aanwezige habitattypen en indicatorsoorten, is een lijst van karteersoorten opgesteld voor het Mantingerzand (zie tabel 7). In de lijst is ook een aantal soorten opgenomen die wijzen op verslechtering van het habitat. Daarnaast worden de soorten die kwalificeren voor overeenkomstige SNL beheertypen gekarteerd (Bijlage 1).

Er wordt gekarteerd met een rastermethode en een tansleyschaal (Bijlage 2) waarbij op de diverse locaties met GPS een PQ wordt uitgezet. Het middelpunt wordt met een GPS vastgelegd. Daaromheen wordt een cirkel getrokken met een straal van 5 meter. In het PQ worden de karteersoorten genoteerd met een aanduiding voor de bedekking volgens de schaal van Tansley.

De volgende soorten worden gekarteerd:

Tabel 7 Lijst van karteersoorten voor het Mantingerzand

Indicatorsoort	H2320	H4010A	H2330	H2310	H4030
	Typische soorten met een indicatief karakter				
kronkelheidestaartje	x			x	x
open rendiermos	x			x	x
rode heidelucifer	x			x	x
gekroesd gaffeltandmos				x	x
kruipbrem				x	x
stekelbrem				x	x
gewoon trapmos	x			x	x
grote wolfsklauw				x	
kussentjesveenmos		X			
klokjesgentiaan		X			
veenbies		X			
ezelspootje			x		
hamerblaadje			x		
ijslands mos			x		
plomp bekermos			x		
slank stapelbekertje			x		

Indicatorsoort	H2320	H4010A	H2330	H2310	H4030
stuifzandkorrelloof			x		
stuifzandstapelbekertje			x		
wrattig bekermos			x		
buntgras			x		
Aanvullende karteersoorten Mantingerzand, negatieve indicator					
pijpenstrootje		X			
bochtige smele	X		x	x	x
grijskronkelsteeltje	X			x	

Wanneer en met welke frequentie?

De eerste kartering wordt uitgevoerd in 2018 en vervolgens elke drie jaar herhaald.

Waar wordt gemeten?

Er wordt gemeten op de locaties waar de plagmaatregelen zijn uitgevoerd. Er worden daarbij 10 Pq's uitgezet en ingemeten met een GPS. In figuur 3 staat het zoekgebied weergegeven voor het uitzetten van de Pq's.

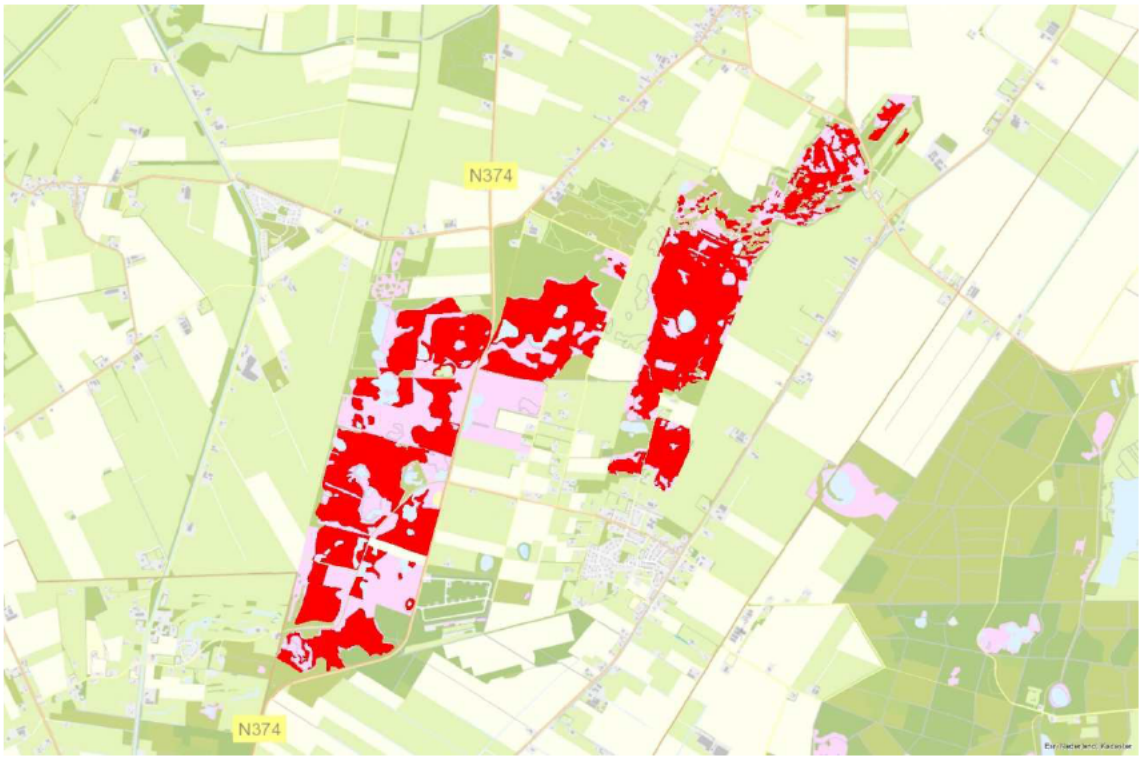

Figuur 5 Zoekgebied uitzetten Pq's op Mantingerzand

Door wie wordt gemeten?

De provincie Drenthe is verantwoordelijk voor het uitzetten en opnemen van de PQ's, deze zijn aanvullend op het LMF.

Bestaand meetnet/uitbreiding

Dit betreft een uitbreiding van bestaande meetnetten.

6.3 Structuurveranderingen op basis van remote sensing

Informatiebehoefte

Verwacht wordt dat het aandeel gras zal afnemen als gevolg van de maatregelen extra maaien en begrazen in de habitattypen H2310, H2320, H4010A, H4030 en H6230. Deze structuurveranderingen worden gemonitord met behulp van remote sensing.

Wat en hoe wordt gemeten?

Er wordt gemeten met behulp van een luchtfoto waarbij de oppervlakte berken en pijpenstrootje zullen worden bepaald. Er wordt als eerste in het veld een check uitgevoerd om de waarneming vanaf de luchtfoto te ijken aan de veldsituatie.

Over de luchtfoto wordt een raster gelegd waarbij in elke cel de bedekking wordt gemeten voor grassen

Er wordt gebruik gemaakt van luchtfoto's die landelijk in opdracht van het Waterschapshuis worden gemaakt. Deze worden door het Kadaster beschikbaar gesteld via "Publieke Dienstverlening Op de Kaart" (www.PDOK.nl). Deze luchtfoto's hebben een voldoende scherpte voor deze exercitie. Via Cyclomedia is het mogelijk om ook oudere kaarten te bekijken.

Wanneer en met welke frequentie?

De nul-situatie wordt aan de hand van een luchtfoto uit 2018 bepaalt. Vervolgens worden in komende jaren de meest recente luchtfoto's geanalyseerd.

Waar wordt gemeten?

Van het gehele Natura 2000-gebied worden de luchtfoto's van de verschillende perioden vergeleken.

Door wie wordt gemeten?

De provincie Drenthe is verantwoordelijk voor het analyseren van de luchtfoto's.

Bestaand meetnet/uitbreiding

De luchtfoto's van Cyclomedia worden sinds 2009 jaarlijks opnieuw gevlogen.

6.4 Correlatie met monitoring PAS-maatregelen

Naast de herstelmaatregelen (wat is wanneer uitgevoerd en hoe) moet ook worden bijgehouden welke beheermaatregelen wanneer en waar zijn uitgevoerd. Dit is nodig om de meetresultaten te kunnenkoppelen aan de diverse PAS-maatregelen. Met Natuurmonumenten is afgesproken dat deze de beheermaatregelen administreert en ons ter beschikking stelt.

6.5 Planning

De diverse monitoringsactiviteiten worden in onderstaande volgorde uitgevoerd:

Tabel 8 Planning van de monitoringactiviteiten

	2018	2019	2020	2021
Grondwater	Continu	Continu	Continu	Continu
Indicatorsoorten	X			X
Structuur	X			X

7 Analyse en beoordeling

Plaats van dit hoofdstuk in de reeks:

Habitattypen en leefgebieden → knelpunten → maatregelen → beoogd effect → keuze procesindicator(en) → inrichten meetnet → meten (monitoring) van procesindicatoren → ***analyse en beoordeling effect maatregelen***

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt per procesmonitoringsparameter besproken hoe de meetresultaten worden beoordeeld en hoe deze beoordeling kan plaatsvinden. De Provincie heeft hier als richtlijn meegegeven dat beoordeling in principe drie jaar na uitvoering van een maatregel, maar in ieder geval voor het eind van de PAS-periode dient plaats te vinden.

De verzamelde meetgegevens worden, conform de afspraken binnen het PAS-Bureau, geanalyseerd met het zogenoemde 'stoplicht-model'. Dit model heeft de drie kleuren van een stoplicht met de volgende, globale, betekenis;

	De procesindicator laat een positief resultaat zien
	Er is (nog) geen duidelijk resultaat waarneembaar
	De procesindicator laat een negatief resultaat zien

De beoordeling is gebaseerd op de vraag of de maatregelen het beoogde effect hebben. Dat is een andere vraag dan wat de *consequentie* is als een maatregel (nog) geen effect heeft. In het geval van een behoudsdoelstelling is formeel gezien een stand-still van de achteruitgang voldoende. Dat geldt ook voor verbeterdoelstellingen in de eerste beheerplanperiode. Anders gezegd: bij een habitattype met behoudsdoelstelling zijn in formele zin zowel een groene als een oranje kleur acceptabel.

Voor de beoordeling van de meetgegevens wordt gebruik gemaakt van de toetsingswaarden en de meer uitgebreide uitwerking hiervan in de applicatie Ecologische vereisten Natura 2000-gebieden (https://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/gebiedendatabase.aspx?subj=n2k&groep=6&id=n2k58&topic=ecologischevereisten&orig=overzicht#vereisten) (Runhaar *et al.*, 2009)).

Hierin worden per Natura2000 gebied en per habitattype de ecologische vereisten getoond.

7.2 Wijziging grondwaterstanden

De peilbuisgegevens worden geanalyseerd met Menyanthes, hiermee kan de GVG en de GLG worden bepaald. Bij de analyse worden effecten als gevolg van neerslag en verdamping er uitgefilterd. Op basis van deze analyse kan worden bepaald in hoeverre het grondwaterregime na uitvoering van de maatregelen voldoet aan de toetsingswaarde voor vocht uit de applicatie Ecologische vereisten Natura2000 gebieden. Hierin wordt onderscheid gemaakt tussen optimaal (het zogenaamde kernbereik) en suboptimaal (aanvullend bereik). Voor de aanwezige Habitattypen Zuur ven en Vochtige heide zijn grondwaterstanden van belang in het Mantingerzand en gelden de volgende ecologische vereisten.

Vochtige heide

Kernbereik van de GVG: 5cm+mv tot 40cm-mv

Kritische GLG: 80 cm-mv

Zure vennen

Kernbereik van de GVG: 50cm +mv tot 20cm+mv

Aanvullende bereik van de GVG: >50cm +mv en 20cm+mv tot 5 cm+mv

Kritische GLG: 30 cm-mv

In het monitoringplan wordt deels gebruik gemaakt van bestaande buizen. Gegevens uit dit bestaande meetnet kunnen gebruikt worden voor analyse en beoordeling van de grondwatergegevens. De gemeten trends en waarden in de grondwaterstanden worden beoordeeld op basis van de criteria in tabel 9.

Tabel 9 Beoordeling grondwaterstandsveranderingen

Trend	Beoordeling
Grondwaterstand niet te beoordelen	
GVG vertoont een trend waardoor deze verder afwijkt van het kernbereik	
GVG vertoont geen stijgende of dalende trend	
GVG vertoont een positieve trend, maar is nog niet in het aanvullende bereik	
GVG vertoont een positieve trend en zit in het aanvullende bereik	
GVG vertoont een positieve trend en bevindt zich in het kernbereik	
GVG vertoont geen stijgende of dalende trend en is niet binnen het aanvullende bereik	
GVG vertoont geen stijgende of dalende trend en is binnen het aanvullende bereik	
GVG vertoont geen stijgende of dalende trend en is binnen het kernbereik	
GLG vertoont een trend waardoor deze verder afwijkt van het kernbereik	
GLG vertoont geen stijgende of dalende trend en zit niet in aanvullend of kernbereik.	
GLG vertoont een positieve trend, maar is nog niet in het aanvullende bereik	
GLG vertoont een positieve trend en zit in het aanvullende bereik	
GLG vertoont een positieve trend en bevindt zich in het kernbereik	

Trend	Beoordeling
GLG vertoont geen stijgende of dalende trend en is niet binnen het aanvullende bereik	
GLG vertoont geen stijgende of dalende trend en is binnen het aanvullende bereik	
GLG vertoont geen stijgende of dalende trend en is binnen het kernbereik	

7.3 Ontwikkeling soortensamenstelling op basis van indicatorsoorten

De vegetatieopnamen worden met behulp van het programma Turboveg ingevoerd en geanalyseerd. De uitkomsten worden geanalyseerd in termen van soorten met een positief indicerend karakter en soorten die een ongewenste ontwikkeling aangeven (zie tabel 7). Het is van belang dat een flora-expert nauw betrokken is bij deze analyse om te bepalen hoe de voor- of achteruitgang van soorten moet worden geïnterpreteerd.

Tabel 10 Beoordeling verspreiding indicatorsoorten

Categorie	Neemt af	Blijft gelijk	Neemt toe
De ruimtelijke spreiding indicatorsoorten			
Het aantal indicatorsoorten			
De ruimtelijke spreiding van negatieve indicatoren			

Deze beoordeling wordt eerst per soort gemaakt en daarna voor de gehele karteerlijst (onderverdeeld naar indicatoren voor de gradiënt droog – nat en de gradiënt voedselrijk – voedselarm).

7.4 Structuurveranderingen op basis van remote sensing

Van het Mantingerzand worden aan het begin van de PAS-periode en aan het einde van de PAS-periode luchtfoto's geanalyseerd. Deze worden beoordeeld op basis van de criteria van tabel 11.

Tabel 11 Beoordeling van de van de luchtfoto's afgeleide standplaatscondities

Trend	Beoordeling
De oppervlakte gras gedomineerde vegetatie neemt toe	
De oppervlakte gras gedomineerd vegetatie blijft gelijk	
De oppervlakte gras gedomineerde vegetatie neemt af	

7.5 Samenhang gegevens

In bovenstaande worden de verschillende monitoringsaspecten afzonderlijk beoordeeld. Een groot deel van deze procesindicatoren hangt echter met elkaar samen en het is van groot belang dat er een beoordeling gebeurt in samenhang. Alleen door alle procesindicatoren als geheel te beoordelen kunnen de juiste conclusies worden getrokken.

8 Opslag van meetgegevens

In dit hoofdstuk staat weergegeven hoe en waar de verzamelde gegevens moeten worden opgeslagen. De provincie wil daarbij zoveel mogelijk aansluiten op reeds bestaande databanken. Bij opslag van de data is het van essentieel belang dat deze goed zijn terug te vinden door in het bronveld te vermelden: procesmonitoring Mantingerzand.

8.1 Tijdelijke database

Gedurende de periode dat dit project loopt is bij de Provincie Drenthe een tijdelijke database ingericht waarbij zowel de opdrachtnemer als de opdrachtgever altijd toegang heeft tot de meetgegevens. Na afloop van het project zullen de afzonderlijke meetgegevens zoveel mogelijk worden toegevoegd aan bestaande databanken.

8.2 Permanente opslag

Peilbuisgegevens

De provincie Drenthe is verantwoordelijk voor de opslag van de meetgegevens van de peilbuizen. De provincie is tevens verantwoordelijk voor de tijdige aanlevering van de gemeten peilen aan het Dinoloket (deze komt binnenkort te vervallen maar er komt een vervangend systeem).

PQ-gegevens

De gegevens die worden verzameld ten behoeve van de soortenkartering worden toegevoegd aan de NDFF.

Luchtfoto’s

De gegevens die worden verzameld door vergelijking van luchtfoto’s worden opgeslagen bij de provincie Drenthe.

9 Literatuur en websites

Aggenbach, C.J.S. & M.H. Jalink, 1998. Indicatorsoorten voor verdroging en eutrofiëring van plantengemeenschappen in hoogveen. Staatsbosbeheer, Driebergen.

Van Beek, J.G, R.F. van Rosmalen, B.F. van Tooren, en P.C. van der Molen (allen red.) Werkwijze Natuurmonitoring en –Beoordeling Natuurnetwerk en Natura 2000/PAS (+ 2 bijlagedocumenten) BIJ12, Utrecht 2014.

Bakker, H. D. en J. Schelling, 1989. Systeem van bodemclassificatie voor Nederland; de hogere niveaus. Wageningen, Pudoc.

Barkman , J.J., H. Doing & S. Segal, 1964. Kritische Bemerkungen und Vorschlaqe zur Quantitativen Vegetationsanalyse. Acta Botanica Neerlandica 13: 394 -419.

Bijlsma, R.J., J. Sevink en R.W. de Waal, (2012). Gradiëntdocument Droog zandlandschap. Deel 2 van de Landschapsecologische inbedding van de herstelstrategiën. Alterra Wageningen.

Bouma, J., M. Maasbommel en I. Schuurman, 2012. Handboek meten van grondwaterstanden in peilbuizen, Stowa rapport 2012 – 50.

Everts, F.H., R.R. Nienhuis en N.P.J. de Vries (2005); Herstelplan Mantingerbos & -weiden en Mantingerzand 2005; EGG-consult Groningen. 30
Everts, F.H., en N.P.J. de Vries (2009); Vegetatiekartering Vereniging Natuurmonumenten Mantingerveld 2008; EGG-consult Groningen.

Hessel, R. J. Kros, J.C.H. Voogd, (2010). Stikstof depositie op Habitattypen binnen 35 Drentse Natura 2000-gebieden; Onderbouwing beleidskader ammoniak Drenthe. Wageningen, Alterra, Alterra-Document 1.

Holtland, W.J., C.J.F. ter Braak & M.G.C. Schouten (2009). Iteratio: calculating environmental indicator values for species and relevés. Applied Vegetation Science 12: 1-9.

Provincie Drenthe (2013). Habitattypenkaart Mantingerzand. Assen.

PAS, 2015. Monitoringsplan bij het programma aanpak stikstof 2015-2021, 16 juni 2015, definitief.

Provincie Drenthe, 2017. PAS Gebiedsanalyse Mantingerzand (32). Assen

Runhaar, J., M. H. Jalink, H. Hunneman en J.P.M. Witte (KWR), S.M. Hennekens, 2009. Ecologische vereisten habitattypen, KWR 09.018, Nieuwegein.

Schunselaar, S. (2012); Hydrologisch onderzoek Mantingerzand, verkennende berekeningen; rapport , Grontmij Assen.

Smits, N.A.C., C.A. Mucher, W.A. Ozinga, R.W. de Waal & G.W.W. Wamelink, 2016. Procesindicatoren PAS. Wageningen Environmental Research, Wageningen.

COLOFON

MEETPLAN MANTINGERZAND
MONITORINGSPLAN PROCESINDICATOREN

KLANT
Provincie Drenthe

AUTEUR
[redacted] (Unie van Bosgroepen)

PROJECTNUMMER
C05062.000326

ONZE REFERENTIE
079952197 B.1

DATUM
14 september 2018

STATUS
Concept

GECONTROLEERD DOOR	VRIJGEGEVEN DOOR
[redacted]	[redacted]
[redacted] Adviseur	[redacted] Adviesgroep Natuur

Arcadis Nederland B.V.

Postbus 264
6800 AG Arnhem
Nederland
+31 (0)88 4261 261

www.arcadis.com

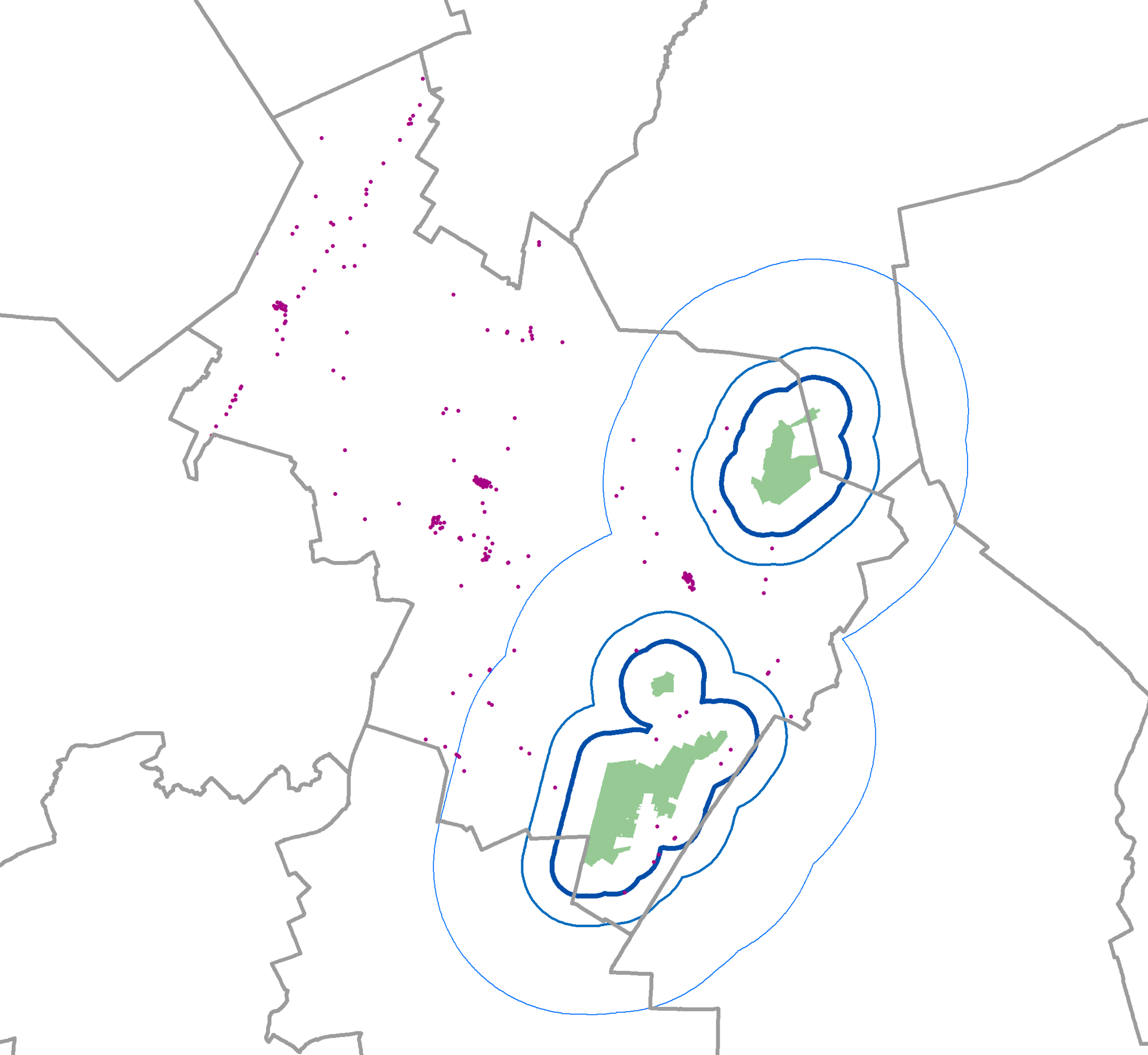

Brondocumenten Gebiedsverkenning Mantingerzand en Mantingerbos

Hfdst	Onderwerp	Bijlage	Nr
1	Beschrijving van het N2000 gebied ✓ Ontstaan, karakter, belangrijkste kenmerken, soorten, relatie met omgeving ✓ Welke habitattypen (en eventuele typische soorten) willen we in stand houden. Hoe is de toestand van de natuur en wat is de trend. ✓ Zijn er / wat zijn de uitbreidingsdoelstellingen voor de betreffende habitattypen / typische soorten? ✓ Welke bedreigingen en invloeden zijn er behalve stikstof ✓ Ontwikkelingen sinds vaststellen beheerplan: - (Concept) Veegbesluit	Beheerplannen Mantingerzand en Mantingerbos: https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/natura-2000-beheerplannen/31-mantingerbos/ https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/natura-2000-beheerplannen/32-mantingerzand/ & https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/natura-2000-beheerplannen/31-mantingerbos/ M.n. hoofdstuk 3 Beheerplan Hoofdstuk 6 Beheerplan https://www.natura2000.nl/sites/default/files/TIL/Veegbesluit/WEB_Ontwerp-wijzigingsbesluit%20Habitatrichtlijngebieden.pdf Het hoofdstuk PAS gebiedsanalyse uit het beheerplan is nadien nog meermalen geactualiseerd bij de herzieningen van het Programma Aanpak Stikstof. De laatste PAS gebiedsanalyse is van 2017. Voor de ecologie is deze nog bruikbaar: https://www.natura2000.nl/sites/default/files/PAS/Gebiedsanalyses_vigerend/031_Mantingerbos_Gebiedsanalyse_15-12-17_DR.pdf & https://www.natura2000.nl/sites/default/files/PAS/Gebiedsanalyses_vigerend/032_Mantingerzand_Gebiedsanalyse_15-12-17_DR.pdf	1 2 3
	- Monitoringgegevens	- Meetplannen Mantingerbos en Mantingerzand - Verslag veldbezoeken 2019	4 5
2	Beschrijving van de omgeving ✓ Karakter van het gebied; landbouwstructuur, aantallen en soorten bedrijven, aantallen dieren.	Beheerplannen: https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/natura-2000-beheerplannen/31-mantingerbos/	

	✓ Bedrijven, infrastructuur, waterwinning, enz. (Grofmazig) de relevante gegevens voor zover van invloed op het behalen van de instandhoudingsdoelen voor het gebied.	https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/natura-2000-beheerplannen/32-mantingerzand/ & https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/natura-2000-beheerplannen/31-mantingerbos/	
3	Overzicht Kritische depositiewaarde per habitattype ✓ Overgenomen vanuit het daartoe opgestelde rapport door de WUR.	Beheerplannen & https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/245248	6
4	Het rekenmodel Aerius ✓ Grofmazige beschrijving van de actuele versie en welke gegevens hieruit kan worden verstrekt.	https://www.aerius.nl/nl https://www.aerius.nl/nl/manuals/calculator	7
5	Overzicht stikstofdepositie per habitattype in het Natura 2000-gebied ✓ Het gaat om de actuele depositie ✓ De depositie bij voortzetting huidig beleid op basis van Aerius 2020.	https://provdrenthe.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=7d33446c32ba4a80bc4559f0643efb9e **gebruikersnaam:** [redacted] **wachtwoord:** [redacted] NOTA BENE: Die doorrekening is er nog niet	8
6	Bronnen van stikstofdepositie ✓ Onderverdeeld naar NH3 en NOx. ✓ Vanuit de diverse sectoren. ✓ Op afstand (binnen één km, binnen twee km, binnen vijf km, binnen de provincie en binnen Nederland). ✓ Overzicht Top 10 (grootste) individuele bronnen met inschatting van de mogelijkheden om de uitstoot vanuit die bronnen te reduceren en / of saneren of verminderen.	https://provdrenthe.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=7d33446c32ba4a80bc4559f0643efb9e **gebruikersnaam:** [redacted] **wachtwoord:** [redacted] NOTA BENE: niet alle gegevens zijn er al	
7	Herstelmaatregelen ✓ Welke herstelmaatregelen zijn er de afgelopen jaren uitgevoerd (Programma Natuurlijk Platteland). ✓ Welke herstelmaatregelen zitten er nog in de pijplijn (Programma Natuurlijk Platteland, Programma Natuur). ✓ Welke nieuwe /andere herstelmaatregelen in en om het gebied zijn denkbaar.	- Hoofdstuk 7 beheerplannen - Excelsheet uitgevoerde maatregelen Elperstroomgebied, Mantingerzand, Mantingerbos	9
8	Stikstofruimte behoevende ontwikkelingen ✓ De stikstofruimte wordt in beeld gebracht die nodig is voor het legaliseren van te goeder trouw situaties (in elk geval die voor de gedane meldingen onder het PAS).	- Overzicht VTH vergunningensituatie / aantal aanvragen - Kaart met aantallen bedrijven (agrarisch en niet-agrarisch) binnen 1, 2 en 5 km rondom het gebied	PM 10

	✓ Opsommen van voorzienbare ontwikkelingen tot 2030 die een aanzienlijke hoeveelheid stikstofdepositie in het gebied zullen veroorzaken (meer dan 1 mol/ha/jr). In elk geval de ontwikkelingen op het gebied van verkeer & vervoer, landbouw, industrie en woningbouw. Deze ontwikkelingen worden zo mogelijk doorgerekend in Aerius.	[verdere informatie volgt] **Gespreksonderwerp**	
9	<u>Theoretische ambitie stikstofreductie</u> ✓ Het ambitieniveau wordt in deze fase afgeleid uit de Rijksdoelstelling voor stikstofreductie en houdt rekening met de ruimte die moet worden vrijgemaakt voor ontwikkelingen binnen de provincie die stikstofruimte zullen vragen. Het ambitieniveau dient in deze fase als referentiewaarde waaraan de scenario's voor bronmaatregelen kunnen worden gespiegeld. **Opmerking**: In een latere fase van het proces wordt het daadwerkelijke ambitieniveau van stikstofreductie voor het gebied vastgesteld.	**Gespreksonderwerp**	
10	<u>Scenario's voor bronmaatregelen</u> ✓ Een opsomming van mogelijke bronmaatregelen met waar mogelijk doorrekening van hun effecten voor de betrokken instandhoudingsdoelen, uiteengezet naar tijd, effectiviteit (c.q. bijdrage aan behalen van het door de provincie gestelde ambitieniveau) en kosten. Het kunnen bedrijfsgerichte, sectorale, regiogerichte en provinciale bronmaatregelen betreffen. Scenario's worden gescoord op bijdrage aan doelbereik, juridische houdbaarheid, kosten en draagvlak onder de doelgroepen. **Opmerking**: De gekozen scenario's komen tot stand in afstemming met de partners.	**Gespreksonderwerp**	
11	<u>Koppelkansen</u> ✓ Een opsomming van de overige opgaven die er in de komende jaren voor het gebied liggen. In elk geval die op het gebied van water, klimaat en landbouw.	**Gespreksonderwerp**	

12	Conclusies / aanbevelingen voor vervolgstappen		

Brondocumenten Gebiedsverkenning Elperstroomgebied

Hfdst	Onderwerp	Bijlage	Nr
1	Beschrijving van het N2000 gebied ✓ Ontstaan, karakter, belangrijkste kenmerken, soorten, relatie met omgeving ✓ Welke habitattypen (en eventuele typische soorten) willen we in stand houden. Hoe is de toestand van de natuur en wat is de trend. ✓ Zijn er / wat zijn de uitbreidingsdoelstellingen voor de betreffende habitattypen / typische soorten? ✓ Welke bedreigingen en invloeden zijn er behalve stikstof ✓ Ontwikkelingen sinds vaststellen beheerplan: - (Concept!) Veegbesluit - Monitoringgegevens	Toelichting: [redacted] (Prolander) op het gebied. Zie ook beheerplan Elperstroomgebied: https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/n2000-beheerplan-Elperstroom.pdf M.n. hoofdstuk 3 Beheerplan Hoofdstuk 6 Beheerplan https://www.natura2000.nl/sites/default/files/TIL/Veegbesluit/WEB_Ontwerp-wijzigingsbesluit%20Habitatrichtlijngebieden.pdf Het hoofdstuk PAS gebiedsanalyse uit het beheerplan is nadien nog meermalen geactualiseerd bij de herzieningen van het Programma Aanpak Stikstof. De laatste PAS gebiedsanalyse is van 2017. Voor de ecologie is deze nog bruikbaar: https://www.natura2000.nl/sites/default/files/PAS/Gebiedsanalyses_vigerend/028_Elperstroom_Gebiedsanalyse_15-12-17_DR.pdf - Meetplan Elperstroomgebied - Verslag veldbezoeken 2019	1 2 3 4 5
2	Beschrijving van de omgeving ✓ Karakter van het gebied; landbouwstructuur, aantallen en soorten bedrijven, aantallen dieren. ✓ Bedrijven, infrastructuur, waterwinning, enz. (Grofmazig) de relevante gegevens voor zover van invloed op het behalen van de instandhoudingsdoelen voor het gebied.	Beheerplan Elperstroomgebied: https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/n2000-beheerplan-Elperstroom.pdf	
3	Overzicht Kritische depositiewaarde per habitattype	Beheerplan Elperstroomgebied & rapport WUR:	6

	✓ Overgenomen vanuit het daartoe opgestelde rapport door de WUR.	https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/245248	
4	Het rekenmodel Aerius ✓ Grofmazige beschrijving van de actuele versie en welke gegevens hieruit kan worden verstrekt.	https://www.aerius.nl/nl https://www.aerius.nl/nl/manuals/calculator Aanwezig: [redacted] (BIJ12)	7
5	Overzicht stikstofdepositie per habitattype in het Natura 2000-gebied ✓ Het gaat om de actuele depositie ✓ De depositie bij voortzetting huidig beleid op basis van Aerius 2020.	https://provdrenthe.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=7d33446c32ba4a80bc4559f0643efb9e **gebruikersnaam:** [redacted] **wachtwoord:** [redacted] NOTA BENE: Die doorrekening is er nog niet	8
6	Bronnen van stikstofdepositie ✓ Onderverdeeld naar NH3 en NOx. ✓ Vanuit de diverse sectoren. ✓ Op afstand (binnen één km, binnen twee km, binnen vijf km, binnen de provincie en binnen Nederland). ✓ Overzicht Top 10 (grootste) individuele bronnen met inschatting van de mogelijkheden om de uitstoot vanuit die bronnen te reduceren en / of saneren of verminderen.	https://provdrenthe.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=7d33446c32ba4a80bc4559f0643efb9e **gebruikersnaam:** [redacted] **wachtwoord:** [redacted] NOTA BENE: niet alle gegevens zijn er al	
7	Herstelmaatregelen ✓ Welke herstelmaatregelen zijn er de afgelopen jaren uitgevoerd (Programma Natuurlijk Platteland). ✓ Welke herstelmaatregelen zitten er nog in de pijplijn (Programma Natuurlijk Platteland, Programma Natuur). ✓ Welke nieuwe /andere herstelmaatregelen in en om het gebied zijn denkbaar.	Zie ook beheerplan Elperstroomgebied: https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/n2000-beheerplan-Elperstroom.pdf Zie Hoofdstuk 7 beheerplan - Excelsheet uitgevoerde maatregelen Elperstroomgebied, Mantingerzand, Mantingerbos	9
8	Stikstofruimte behoevende ontwikkelingen ✓ De stikstofruimte wordt in beeld gebracht die nodig is voor het legaliseren van te goeder trouw situaties (in elk geval die voor de gedane meldingen onder het PAS). ✓ Opsommen van voorzienbare ontwikkelingen tot 2030 die een aanzienlijke hoeveelheid stikstofdepositie in het gebied zullen veroorzaken (meer dan 1 mol/ha/jr). In elk geval de ontwikkelingen op het gebied van verkeer & vervoer, landbouw, industrie en woningbouw.	- Overzicht VTH vergunningensituatie / aantal aanvragen - Kaart met aantallen bedrijven (agrarisch en niet-agrarisch) binnen 1, 2 en 5 km rondom het gebied [verdere informatie volgt] Gespreksonderwerp	PM 10

	Deze ontwikkelingen worden zo mogelijk doorgerekend in Aerius.		
9	<u>Theoretische ambitie stikstofreductie</u> ✓ Het ambitieniveau wordt in deze fase afgeleid uit de Rijksdoelstelling voor stikstofreductie en houdt rekening met de ruimte die moet worden vrijgemaakt voor ontwikkelingen binnen de provincie die stikstofruimte zullen vragen. Het ambitieniveau dient in deze fase als referentiewaarde waaraan de scenario's voor bronmaatregelen kunnen worden gespiegeld. **Opmerking**: In een latere fase van het proces wordt het daadwerkelijke ambitieniveau van stikstofreductie voor het gebied vastgesteld.	**Gespreksonderwerp**	
10	<u>Scenario's voor bronmaatregelen</u> ✓ Een opsomming van mogelijke bronmaatregelen met waar mogelijk doorrekening van hun effecten voor de betrokken instandhoudingsdoelen, uiteengezet naar tijd, effectiviteit (c.q. bijdrage aan behalen van het door de provincie gestelde ambitieniveau) en kosten. Het kunnen bedrijfsgerichte, sectorale, regiogerichte en provinciale bronmaatregelen betreffen. Scenario's worden gescoord op bijdrage aan doelbereik, juridische houdbaarheid, kosten en draagvlak onder de doelgroepen. **Opmerking**: De gekozen scenario's komen tot stand in afstemming met de partners.	**Gespreksonderwerp**	
11	<u>Koppelkansen</u> ✓ Een opsomming van de overige opgaven die er in de komende jaren voor het gebied liggen. In elk geval die op het gebied van water, klimaat en landbouw.	**Gespreksonderwerp**	
12	<u>Conclusies / aanbevelingen voor vervolgstappen</u>		

Conclusies PAS-veldbezoeken 2019 voor Provincie Drenthe

13 december 2019

Aanleiding

In de maanden juni tot en met augustus 2019 zijn door Prolander in 12 Drentse Natura 2000-gebieden, in het kader van de opdracht “PAS-veldbezoeken”, 18 veldbezoeken afgelegd. Hieronder staat een overzicht van de belangrijkste conclusies.

Samenvatting

In de meeste Natura 2000-gebieden wijkt de ontwikkeling niet af van de ontwikkeling zoals die in de gebiedsanalyses voorzien is. Daarbij is deels sprake van herstel. Effecten van stikstof depositie laten zich in het veld wel zien, echter niet in die mate dat gesteld kan worden dat de achteruitgang in de eerste beheerplanperiode niet wordt gestopt.
Het Elperstroomgebied wijkt echter wel van deze conclusie af (zie hieronder), waarbij de kwaliteit van de instandhoudingsdoelen van het kalkmoeras en het blauwgrasland achteruitgaan. Hiervoor wordt momenteel een onderzoek (Landschapsecologische Systeem Analyse) uitgevoerd.
Hieronder volgen de belangrijkste aandachtspunten.

Aandachtspunten:

- Algemeen
    - Ondanks dat gesteld wordt dat achteruitgang kan worden gestopt in de eerste beheerplanperiode zien beheerders negatieve effecten zoals vergrassing, toename van opslag en verlies van kenmerkende soorten. De droge zomers van 2018 en 2019 versterken dit proces.
    - Naast effecten van stikstof blijft de uitbreiding van invasieve exoten een zorgpunt. Een voorbeeld hiervan is watercrassula in het Bargerveen waarvan de beheerder niet kan uitsluiten dat deze binnen afzienbare tijd de Natura 2000-grenzen binnentreedt.

- Gebied specifiek
    - Elperstroomgebied
      Het blauwgrasland en het kalkmoeras in het Elperstroomgebied staan, laten een achteruitgang zien in oppervlak en kwaliteit. Het afgelopen jaar is er geen duidelijke verbetering geconstateerd. De ontwikkeling in de toekomst is daarmee onzeker (zie veldverslag van 17 juli 2019). Hiervoor is een uitgebreid onderzoek gaande wat inzicht zal geven in de oorzaken hiervan en in de maatregelen die getroffen kunnen worden voor verbetering. De resultaten van dit onderzoek worden eind 2020 verwacht.
    - Fochteloërveen
        - In het Fochteloërveen is het afgelopen jaar een opvallende toename van opslag (jonge bomen) geconstateerd. Hierdoor staan de habitattypen onder druk. Dit heeft te maken met het niet optreden van een afname in stikstofdepositie. Anderzijds speelt de droge zomers van 2018 en 2019 een negatieve rol. Om de verbossing tegen te gaan dient er een extra beheerinspanning gepleegd te worden gericht op opslag verwijdering.
        - Een ander knelpunt dat in toenemende mate gaat spelen is het lek raken van de dammen. In het verleden zijn er binnen het gebied met dammen diverse compartimenten aangelegd met elk een eigen waterbeheer. Deze maatregel is erg succesvol gebleken. De dammen zijn inmiddels gedateerd en raken lek. In de komende jaren zal een forse inspanning moeten worden gepleegd om de kaden te herstellen. Deze problematiek is onvoldoende onderkend bij het opstellen van het figerende beheerplan.
    - Drouwenerzand
        - Het in 2017 door brand aangetaste jeneverbesstruweel op het Drouwenerzand lijkt zich te herstellen. De ontwikkelingen in 2019 tonen de eerste tekenen van herstel.
        - Een ander aandachtspunt in dit gebied is de afname van typische soorten waaronder heivlinder en kommavlinder. Beide soorten zijn dit jaar niet waargenomen. Op basis van onderzoek van De Vlinderstichting wordt heivlinder gezien als een stikstof mijdende vlinder. De landelijke afnemende trend van heivlinder op binnenlandse heideterreinen stelt daarin niet gerust.

- Drents-Friese Wold
  In het Drents-Friese Wold heeft in het noordelijk deel van het Doldersummerveld in augustus 2018 een brand gewoed. Hierbij zijn drie habitattypen aangetast (pioniervegetaties met snavelbiezen, droge heide en vochtige heide). Tevens is hiermee een van de laatste ei-afzet-locaties verloren gegaan van het gentiaanblauwtje. Tijdens het veldbezoek is opgemerkt dat de habitattypen zich langzaam aan het herstellen zijn. Daarnaast zijn enkele exemplaren van klokjesgentiaan gevonden. Van ei-afzet van gentiaanblauwtje was op dat moment geen sprake (zie veldverslag van 30 augustus 2019).

Recreatiedruk

In enkele Natura 2000-gebieden uiten de beheerders hun zorgen over een toename van recreatiedruk. Opvallend was dat in het Holtingerveld alle beheerders waarmee een veldbezoek is uitgevoerd los van elkaar aangaven een toenemende recreatiedruk te ervaren in het gebied. Naast het feit dat recreatie een stijgende lijn in aantallen kent, lijken recreanten tevens steeds minder ontzag te hebben voor afrastering, de verplichting om honden aan te lijnen en borden waarmee de recreatieve toegang tot het gebied wordt beperkt.
Dit duidt op onvoldoende besef en respect dat het hier om een kwetsbaar Natura2000-gebied gaat. De beheerders zien hierin graag een ondersteuning vanuit de verschillende bevoegde gezagen, waaronder de provincie Drenthe.

Uitvoering PAS-beheermaatregelen

Binnen de Natura 2000-gebieden zijn de beheerders bezig met de uitvoering van de PAS-beheermaatregelen. Beheerders verwachten dat (zonder tegenslagen) de voor de eerste beheerperiode geplande maatregelen voor juni 2021 uitgevoerd kunnen worden.

Landbouwgrond in en om Natura 2000-gebieden

Beheerders uiten zich veelal kritisch tegenover nieuwe vormen van landbouwactiviteiten in en direct rondom de Natura 2000 gebieden. Om een gunstige staat van instandhouding te kunnen garanderen zien beheerders (de effecten van) landbouwfuncties idealiter op zijn minst buiten de Natura 2000-begrenzing. Het vermoeden bestaat dat de kweek van kapitaalintensieve gewassen (zoals bollen) een negatief effect op de instandhoudingsdoelen kan hebben op het gebied van ontwatering (verdroging), waterkwaliteit (vermesting en pesticiden), vermesting e.a.

Gebiedsverkenning Elperstroomgebied

Gebiedsverkenningen: **(1) Inventarisatie** – (2) Analyse – (3) Mogelijkheden en vervolgvragen
Programma 24 november 2020 (13.00 – 16.00 uur)

Aanwezig: LTON [redacted]), DAJK [redacted]), FDF [redacted]), Natuurmonumenten ([redacted]), Staatsbosbeheer [redacted]), NMFD ([redacted]), DPG ([redacted])
Provincie – Prolander: [redacted]

13.00 uur	**Opening door [redacted] (technisch voorzitter, provincie)**
13.10 uur	**Kennismaking – hoe zit je er, uitwisselen verwachtingen**
13.25 uur	**Inleiding in het gebied: [redacted] Prolander)**
13.50 uur	**Inleiding Aerius: [redacted] (IPO)**
14.30 uur	**Pauze**
14.45 uur	**Afronding onderdeel Aerius**
15.00 uur	**Doorlopen documenten per thema gebiedsverkenning**
15.30 uur	**Verzamelen belangrijkste discussiepunten volgende bijeenkomst**

Suggestie opbouw volgende sessies:

1 december 2020: Inventarisatie – **Analyse** – Mogelijkheden en vervolgvragen
- Behandelen vragen naar aanleiding van toegezonden documenten
- Analyse documenten per thema (hoofdstuk factsheet gebiedsverkenning)

15 december 2020: Inventarisatie – Analyse – **Mogelijkheden en vervolgvragen**
- Inventarisatie belangrijkste vervolgvragen
- Verkenning oplossingsrichtingen

Date : 3-12-2019 17:05:38
From : "Reinder Hoekstra"[redacted]@nmfdrenthe.nl
To : "[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl"'[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, "[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl"'[redacted]@vnoncw-mkbnoord.nl, "[redacted]@bouwendnederland.nl, [redacted]@nvbu.nl
Subject : Bouwstenen voor een Drents Stikstofprogramma
Attachment : Aanbiedingsbrief GS - Voorstellen Drents Actieprogramma Stikstof.pdf;Bouwstenen voor een Drents Stikstofprogramma.def.pdf;

L.S.

Hierbij informeer ik u over de brief die wij vanuit de gezamenlijke natuur en milieuorganisaties naar GS hebben gezonden over de stikstofaanpak.
Wij constateren dat het overleg daarover in Drenthe tot nu toe met de verschillende sectoren apart wordt gevoerd.
Het leek ons daarom goed u van onze kant te informeren over deze inbreng.

Met vriendelijke groet,

Reinder Hoekstra
Natuur en Milieufederatie Drenthe

Hertenkamp 6
9401 HL Assen

e-mail: info@nmfdrenthe.nl
www.nmfdrenthe.nl

telefoon (0592) 311150

Aan het College van Gedeputeerde Staten
van de Provincie Drenthe
Postbus 122
9400 AC ASSEN

Assen, 3 december 2019
Onderwerp: Aanbiedingsbrief Bouwstenen voor een Drents Stikstofprogramma

Geacht College,

De stikstofcrisis raakt het hele land en de discussie daarover wordt verhit gevoerd. Voor het afgeven van de vergunningen voor nieuwe (bouw)activiteiten is het van belang dat er maatregelen worden genomen om de uitstoot van stikstof te verminderen. En wel op korte termijn. Tegelijkertijd zal aan de bouwstenen voor de langere termijn gewerkt moeten worden.

De essentie van de stikstofproblematiek gaat echter over de kwaliteit van onze natuur en onze eigen gezonde leefomgeving. Er zijn meer dan voldoende redenen om te werken aan goede oplossingen.

We moeten onze aandacht daarbij niet alleen richten op de vergunningen en het hier en nu. Een korte termijn aanpak zonder visie op de langere termijn ligt juist ten grondslag aan de huidige crisis. Hoog tijd om aan de sla te gaan met de fundamentelere oplossingen, met perspectieven voor betrokken sectoren [1].

In de bijgaande notitie doen wij voorstellen voor een Drents Stikstofprogramma. De notitie is een uitgave van de gezamenlijke Drentse natuur- en milieuorganisaties. Deze is samengesteld op basis van een ronde gesprekken over de mogelijke perspectieven en oplossingsrichtingen voor de stikstofproblematiek.

Drenthe kent een goede overlegcultuur waarbinnen we ons samen inzetten voor maatschappelijke uitdagingen. Met een voortvarende aanpak van de stikstofproblemen zijn alle sectoren - en daarmee de samenleving als geheel - gediend. Wij gaan daar graag over in gesprek.

Hoogachtend,
namens de Drentse natuur- en milieuorganisaties

Reinder Hoekstra,
directeur Natuur en Milieufederatie Drenthe

Bijlage: Bouwstenen voor een Drents stikstofprogramma

[1] We sluiten ons daarbij graag aan bij deze recente oproep aan het Kabinet

Van crisis naar oplossingen

Bouwstenen voor een Drents stikstofprogramma

De stikstofcrisis raakt het hele land en de discussie daarover wordt verhit gevoerd. Voor het afgeven van de vergunningen voor nieuwe (bouw-) activiteiten is het van belang dat er maatregelen worden genomen om de uitstoot van stikstof te verminderen. En wel op korte termijn. Tegelijkertijd zal aan de bouwstenen voor de langere termijn gewerkt moeten worden.

De essentie van de stikstofproblematiek gaat echter over de kwaliteit van onze natuur en onze eigen gezonde leefomgeving. Natuur heeft een grote waarde in zichzelf, is onvervangbaar en heeft het recht om goed beschermd te worden. Natuur heeft ook een groot maatschappelijk belang. De natuur levert ons schone lucht en schoon water. Bovendien draagt het bij aan de gezondheid van mensen.

Ook voor de volksgezondheid is stikstof een probleem. Uitlaatgassen van industrie, wegverkeer en scheepvaart zorgen voor stikstofoxiden in de lucht. Een te hoge concentratie is schadelijk voor de gezondheid van mensen. Vooral mensen met astma en longklachten hebben hier last van. Tenslotte leidt een overmaat aan stikstof in de bodem tot uitspoeling van nitraat naar het grondwater. Dit vormt een probleem voor de drinkwaterwinning.

Meer dan voldoende redenen om te werken aan goede oplossingen. We moeten dus onze aandacht daarbij niet alleen richten op de vergunningen en het hier en nu. Een korte termijn aanpak zonder visie op de langere termijn ligt juist ten grondslag aan de huidige crisis. Hoog tijd om aan de slag te gaan met de fundamentelere oplossingen, met perspectieven voor betrokken sectoren.

Met dit pamflet doen de Drentse natuur- en milieuorganisaties voorstellen voor een Drents Actieprogramma. Drenthe kent een goede overlegcultuur waarbinnen we ons samen inzetten voor maatschappelijke uitdagingen. Met een voortvarende aanpak van de stikstofproblemen zijn alle sectoren –en daarmee de samenleving als geheel- gediend. Wij gaan daar graag over in gesprek.

Uitgangspunten

Wij vinden dat alle sectoren een evenredige bijdrage moeten leveren aan de vermindering van de stikstofuitstoot.

Om die vermindering te bereiken, is het van belang dat de problematiek integraal wordt aangepakt. De maatregelen moeten aansluiten bij en een positief effect hebben op andere uitdagingen, zoals klimaat, water- en luchtkwaliteit, verdroging, verkeersveiligheid, robuuste natuur en landschappelijke kwaliteit. Deze integraliteit moet wat ons betreft centraal worden gezet. Daarbij moeten maatregelen worden vastgesteld die sturen aan de voorkant en geen end-of-pipe oplossing zijn. Het gaat daarbij om een combinatie van generieke landelijke maatregelen en gebiedsgericht maatwerk.

Drentse stikstofcijfers

In Nederland is 42% van de stikstofdepositie afkomstig van de landbouw, 20% van overige bronnen, 30% van het buitenland en enkele procenten van de scheepvaart en onverklaarbaar. Hoewel een derde van de stikstofuitstoot afkomstig is uit het buitenland, exporteert Nederland toch vier maal zoveel stikstof over de grenzen dan dat er afkomstig is uit het buitenland.

In Drenthe is de gemiddelde stikstof-depositie bijna 1.600 mol N/ha/jr.
Van de stikstofdepositie afkomstig van de Nederlandse landbouw is gemiddeld 65% afkomstig uit de rest van Nederland en 35% uit Drenthe.

Drentse Natura 2000-gebieden zijn overbelast met stikstof. Gemiddeld bedraagt de overbelasting van kwetsbare natuur 600 mol N/ha/jr.

De Universiteit van Wageningen heeft de stikstofsituatie in Nederland met een aantal maatregelen voor alle Natura 2000 gebieden overzichtelijk op een rij gezet in dit rapport **https://edepot.wur.nl/503639.**

Stikstofovermaat raakt hele provincie

Een overmaat aan stikstof heeft negatieve effecten op de kwaliteit van de natuur. Het gaat daarbij allereerst om specifieke soorten in Natura 2000-gebieden, waar Nederland en de provincie Drenthe verantwoordelijk voor zijn. Daarnaast gaat het ook om andere natuurgebieden in de provincie, waar eveneens sprake is van verrijking van de bodem, met als gevolg verzuring en verstoring van de mineralenbalans. Door het terugdringen van stikstofemissies kan de biodiversiteit in deze gebieden herstellen.

Drentse natuur in de verdrukking

Stikstofdepositie is het meest schadelijk voor natuur op de arme zandgronden: vennen, hoogveen, stuifzanden, heiden, heischrale graslanden en oude bossen. Vlinders van voedselarme natuurterreinen, zoals de Bruine vuurvlinder, Heivlinder, Kommavlinder en het Oranje Zandoogje staan onder grote druk.

Bodemverzuring leidt tot sterk afnemende vitaliteit of zelfs sterfte van bijvoorbeeld eiken in oude bossen. Heidevelden groeien dicht met grassen. Bramen en brandnetels profiteren van stikstof en verdringen daarmee veel andere soorten.

Uitdagingen

De uitdaging is het realiseren van een soortenrijk Drenthe en een goede lucht-, water- en bodemkwaliteit voor de natuur en de volksgezondheid. Daarvoor is nodig:

- Een goede staat van instandhouding van de Drentse natuur (heide, vennen, hoogveen, bossen, beekdalgraslanden).
- Het voorkomen van het uitsterven van voor Drenthe kenmerkende soorten.
- Het verlagen van de stikstofdepositie op alle kwetsbare natuur.
- Het realiseren van een robuust en verbonden natuurnetwerk.

Dit moeten we gaan combineren met de uitdagingen op andere terreinen:

- Het realiseren van rendabele en toekomstbestendige Drentse veehouderij- en akkerbouwbedrijven. Deze behoren tot de top in Nederland wat betreft kringlooplandbouw én dragen positief bij aan herstel en verbetering van de biodiversiteit en landschapskwaliteit.
- Extra inzet op een klimaatneutrale, circulaire economie en verdere reductie van NOx-emissies.
- Het versneld gezond maken van onze mobiliteit door extra inzet op investeringsprogramma's voor schoner vervoer.
- Het realiseren van robuuste en klimaatbestendige watersystemen.

Aanpak en tijdpad

Een groot deel van de stikstofdepositie in Drenthe wordt veroorzaakt door bronnen waarop je lokaal geen invloed hebt. De bijdrage die de regio kan leveren aan reductie van de stikstofdepositie heeft daarom alleen voldoende effect binnen een nationale context waarbij sprake is van een stevig generiek beleid.

- Ontwikkel een samenhangend pakket van maatregelen, waarbij iedere sector een evenredige bijdrage levert aan het terugdringen van de stikstofemissies.
- Beperk de maatregelen niet tot de omgeving van Natura 2000-gebieden, maar verminder de uitstoot in de gehele provincie. Hierdoor worden lucht, water en bodem schoner in alle natuurgebieden en ademen de bewoners in de hele provincie schonere lucht in.

Voor een betrouwbare vergunningverlening is een duidelijk raamwerk van maatregelen gericht op bescherming van de natuur als eerste vereist.

- Leg daarom een duidelijk tijdpad vast waarin de reductieopgave wordt gerealiseerd en kies daarbij de combinatie van generieke maatregelen en gebiedsspecifiek maatwerk. Hieronder staat een voorstel voor zo'n tijdpad. Verdere uitwerking is nodig. De inzet is dat dit lange termijn houvast en juridische zekerheid biedt voor alle betrokken partijen.
  - In 2030 is de gemiddelde stikstofdepositie in Drenthe via generieke maatregelen teruggebracht tot 1.000 mol N/ha/jr.
  - Via aanvullende gebiedsgerichte maatregelen wordt z.s.m. lokaal de stikstofdepositie op de meest kwetsbare natuur verder teruggebracht.

Bouwstenen voor Drentse acties

Voor de diverse sectoren

Natuur

- Zet stevig in op het robuuster maken van natuur. Een robuuste natuur geeft op termijn ruimte voor ontwikkelingen in andere sectoren. Dit vraagt om extra investeringen en een combinatie van de maatregelen: herstel van het watersysteem, versneld afronden van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), robuuster maken van de natuurgebieden, het beperken van negatieve invloeden van buiten en een voortzetting/versterking van goed beheer.
- Bij de gebiedsgerichte aanpak rondom natuurgebieden ligt er een kans om zowel de natuur robuuster te maken als een transitie naar een natuurinclusieve kringlooplandbouw te bereiken. Natuurbeheerders willen graag nog meer samenwerken met de landbouw, waarbij we willen helpen de landbouw te extensiveren met behoud van een goed inkomen en meer biodiversiteit.

Landbouw

- Zet in op een versnelling van de transitie naar een natuurinclusieve, kringlooplandbouw overal in de provincie, met prioriteit voor een brede kansrijke zone rond kwetsbare natuurgebieden. De Agenda Boer, Burger en Biodiversiteit biedt hiervoor een gedeeld perspectief en uitstekende kansen.
- Stel een transitiefonds in om natuurinclusieve kringlooplandbouw op bedrijfsniveau te bevorderen. Zie bijvoorbeeld **https://wij.land/portfolio-items/pilot-en-transitiefonds/.**
- Het programma Duurzame Melkveehouderij Drenthe zet in op kringlooplandbouw en duurzame toekomstbestendige bedrijven. Het programma werkt met een beloningssysteem voor de vermindering van stikstofemissies. Bouw dit programma uit tot een aantrekkelijke aanpak voor alle melkveehouderijen.
- Stimuleer het efficiënter gebruik van mineralen, de aanwezigheid van koeien in de wei en eiwitarm voer.
- Voor duurzame oplossingen op de lange termijn zal de kringloop zoveel mogelijk moeten worden gesloten. Stimuleer daarom bij voorkeur de ontwikkeling van extensievere bedrijfssystemen. Technische maatregelen kunnen voor de korte termijn onderdeel van de aanpak zijn, maar het is belangrijk te realiseren dat het effect daarvan alleen nooit voldoende kan zijn. Het is daarbij ook van belang dat het om maatregelen gaat waarvan de werking is aangetoond. Adequate monitoring is hiervoor essentieel.

Mobiliteit

- De overstap naar emissievrij verkeer is de schoonste methode om uitstoot van stikstof te beperken. Dit betekent het stimuleren van elektrische auto's, openbaar vervoer en fietsen.
- Combineer snelheidsverlaging op provinciale wegen met het stimuleren van schoon verkeer. Vermindering van de maximumsnelheid scheelt niet alleen CO_2 en stikstofuitstoot maar maakt wegen als de N34 en N381 ook veiliger.

Industrie en gebouwde omgeving

- In Drenthe is minder grootschalige industrie aanwezig dan elders in het land. Tegelijkertijd moet je ook hier verkennen wat bij grotere industriële bronnen van stikstof de mogelijkheden zijn om uitstoot te verminderen. Zorg er vervolgens voor dat deze maatregelen ook worden uitgevoerd.
- Ook de gebouwde omgeving en de bouwsector kunnen verder verduurzamen en daarmee de stikstofbelasting verminderen door de inzet van elektrisch bouwmaterieel en gasloos bouwen.

Tip

Ook Drentse steden kunnen het initiatief nemen voor een eigen stikstofreductieplan. Binnen de gestelde reductiedoelen kunnen zij met een mix van maatregelen bijdragen aan een lagere stikstofuitstoot uit de stad en zo ruimte creëren voor hun eigen duurzame ontwikkeling.

Voor een integrale gebiedsgerichte aanpak

In een zone rondom kwetsbare natuurgebieden is extra stikstofreductie te bereiken in combinatie met het realiseren van doelen op het gebied van biodiversiteit, landschapskwaliteit, klimaat(adaptatie), water en landbouw.
De combinatie en koppeling van gelden in gebiedsgerichte aanpakken kan zodoende zorgen voor een versnelling van het bereiken van doelen op meerdere terreinen. Voor het bereiken van de stikstofreductie stellen we de volgende insteek voor:

- Formuleer regionale stikstofplafonds. Deze regionale stikstofplafonds worden via en gebiedsproces vertaald naar bedrijfsdoelen.
- Gebruik de versnelling van de realisatie van het NNN om het gebiedsproces op gang te brengen.
- Extern salderen kan worden toegepast als uitkomst van een gebiedsproces. Zet de uitwerking hiervan onder regie van de provincie en werk dit samen met gebiedspartners zo snel mogelijk uit.
- Stel per deelgebied vast waar de stikstof vandaan komt en zet vervolgens het instrument van sanering of verplaatsing van piekbelasters in als middel om ook andere beleidsdoelen te bereiken.
- Stel een provinciale grondbank in voor grond die vrijkomt bij extern salderen, het saneren of verplaatsen van piekbelasters en bedrijven die willen stoppen. Stel de vrijkomende gronden bij voorkeur ter beschikking aan ondernemers die de omslag naar natuurinclusieve kringlooplandbouw kunnen maken.
- Neem als provincie een actieve rol in de gebiedsgerichte aanpak en zet het instrument herverkaveling op basis van de Wet inrichting landelijk gebied (Wilg) in.
- Neem specifieke maatregelen bij industriële bronnen.
- Verlaag plaatselijk in de nabijheid van kwetsbare natuurgebieden de snelheid op snelwegen en/of autowegen.

- Investeer in een goed monitoringsprogramma om de voortgang op de genoemde doelen -biodiversiteit, landschapskwaliteit, klimaat(adaptatie), water en landbouw- samen goed in beeld te hebben.
- Investeer blijvend in de kracht van samenwerken.

Voor het vergunningenbeleid en stimulering van duurzaam ondernemerschap

Het huidige vergunningenbeleid draagt niet bij aan de reductie van stikstof. Daarbij is het complex en sluit het niet aan bij ondernemerschap en de gewenste ontwikkeling naar een duurzamere bedrijfsvoering.

- Wij pleiten voor borging van reductiedoelstellingen op bedrijfsniveau in de vergunning. Ga in dit kader na in hoeverre een reductiedoel op bedrijfsniveau kan worden vastgelegd in de Natuurbeschermingsvergunning.
- Kies waar mogelijk voor doelvoorschriften en ontwikkel samen met de sector, marktpartijen en financiers een flankerend beleid gericht op het stimuleren en belonen van duurzaam ondernemen.
- Kies voor een beleidsregel waarin extern salderen aantoonbaar en feitelijk bijdraagt aan de reductie van stikstofuitstoot.
- Verken de mogelijkheden van een provinciale stikstofbank, die bij salderen stikstofdepositieruimte uitgeeft onder de voorwaarde van substantiële stikstofreductie. Daarbij kan extern salderen gekoppeld worden aan de gewenste ontwikkelingen in de diverse gebieden.

Voor de monitoring

- Zorg voor een adequate, fijnmazige monitoring van natuurwaarden/ maatregelen en milieucondities, zodat de effecten van het nieuwe beleid ook zichtbaar en aantoonbaar worden en waar nodig tijdig kan worden bijgestuurd.

Met deze bouwstenen leveren we vanuit onze positie een bijdrage aan het oplossen van de huidige problematiek. Voor de korte, maar zeker ook voor de langere termijn. Om zodoende perspectief te bieden. Voor mens, plant en dier.

Juist in Drenthe hebben de sectoren elkaar altijd goed kunnen vinden. Wij werken nu ook graag mee aan het samen vinden van oplossingen voor Drenthe.
Dat is nu nodig en mogelijk.

Colofon

De notitie is een uitgave van de gezamenlijke Drentse natuur- en milieuorganisaties.
Deze is samengesteld op basis van een ronde gesprekken over de mogelijke perspectieven en oplossingsrichtingen voor de stikstofproblematiek.

Assen, december 2019

Foto's: Natuur en Milieufederatie Drenthe en Minko van der Veen (vlinder).

Samenstelling en productie/powered by Natuur en Milieufederatie Drenthe

natuur en milieu drenthe federatie

www.nmfdrenthe.nl

Samen voor een mooi en duurzaam Drenthe.

Date : 13-2-2020 15:37:26
From : "Provincie Drenthe - Communicatie" post@drenthe.nl
To : "[redacted]@rijksoverheid.nl
Subject : Verslag bijpraatmoment stikstof 28 januari

provincie Drenthe

Verslag bijpraatmoment stikstof

Geachte relatie,

Op dinsdag 28 januari organiseerden wij in het provinciehuis een bijeenkomst over stikstof en de gebiedsgerichte aanpak in Drenthe.

Hierbij ontvangt u zoals toegezegd de presentatie en het verslag met daarin de hoofdlijnen uit de gesprekken die in groepen aan de tafels zijn gevoerd.

Met vriendelijke groet,

Jetta Klijnsma, commissaris van de Koning
Henk Jumelet, gedeputeerde

Documenten

- Presentatie Stikstof - 28 januari 2020.pdf
- Kort verslag met hoofdlijnen van de gesprekspartners

Privacy
We vinden privacy en transparantie erg belangrijk. De gegevens die we gebruiken voor deze mailing verstrekken we daarom niet aan derden en gebruiken we ook niet voor andere doeleinden. Op de website vindt u onze volledige privacyverklaring.

Wilt u de e-mails over dit onderwerp niet meer ontvangen?
Geen probleem, dan kunt u zich uitschrijven door op 'afmelden' onderaan deze e-mail te klikken.

Volg ons

Bekijk de webversie

Deze e-mail is verstuurd aan[redacted]@rijksoverheid.nl.
Als u geen mail meer over dit onderwerp wilt ontvangen, kunt u zich hier AFMELDEN.

U kunt ook uw gegevens inzien en wijzigen.
Voor een goede ontvangst voegt u post@drenthe.nl toe aan uw adresboek.